

ra nis. – iM i>a i m t: a i e pier r e l a K O U b S E

4X Mtr h O T M. k- n* M k- l- l- i- C H A M U. o

COMMENTARIA
IN
SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE

E SOCIETATE JESU,
SANCTÆ SCRIPTURÆ OLIM LOVANIÏ, POSTEA ROMÆ PROFESSORIS,
ACCURATE RECOGNOVIT AC NOTIS ILLUSTRAVIT

AUGUSTINUS CRAMPON,

DIOECKSU AMDIAN. PRIMIYTER.
/

EDITIO NOVA

ACCURATE EXPURGATA MENDIS QUÆ IN PRIOREM IHHEPM.R KNT.

TOMUS PRIMUS

C0MFLKCTKN8 KXFOBITIONICM LITTSRALBM ET MORALEM

IN PENTATEUCHUM MOSIS

GENESIS ET EXODUS

— LIBRARY-----
of the Missionaries of the \$, Heart
NATICK, R. 1.

PARISHS

APUD LUDOVICI»! VIVES, BIBLIOPOLAM EDITOREM

13, VIA VULGO DICTA DELAMHKC, 13

M DGGG LXXI V

REVERENDISSIMO AC ILLUSTRISSIMO

DOMINO

IENR. FRANC. VANDER BURCH,

ARCHIEPISCOPO ET DUCI CAMERACENSI,

S. R. I. PRINCIPI, GOMITI CAMERACESH.

Opportune, Deo ita disponente, accidit, Illustrissime Domine, ut quo tempore Archiepiscopus, et S. R. Imperii princeps Cameraci inauguraris, Moses hic meus tibi a primo sui conceptu destinatus, multisque nominibus debitus, in lucem ederetur.

Sciunt omnes quam arcta inter nos a multis annis fuerit animorum conjunctio, quam naturæ et affectionum, ac studiorum similium sympathia conciliavit, familiaritas auxit, Dei gratia in simili pene vitæ utriusque instituto firmavit, et perfecit. Quocirca Mechliniam a to ad Metropolitanam Ecclesiam, cui Decanus præsidebas, tanquam pœnitentiarius solemmioribus anni festis evocatus per multos annos tuo semper hospitio et convictu familiariter et liberaliter sum usus, donec Societas nostra in ea urbe et Novitiatum et Collegium collocavit. Verum quod dixit S. Joannes Baptista de Christo: «Illum oportet crescere, me autem minui,» hoc ego de tua Illustrissima D. et me ab olim, esto non sim vates, præsagii; quod omnes evenisse reipsa cernimus, et gratulamur.

Cui vero aptius Moses hic conveniat quam Illustrissima D. T. qui Dei populo præes ut Dux Ecclesiasticus simul et sæcularis, ut Antistes simul et Princeps; pariter ac Moses qui Ilebræorum Ecclesiam æque ac Rcmpublicam formavit, rexit, direxit, atque ex Ægypto per avia deserta, porque innumeros hostes, incolumes imo victores ad terram promissam deduxit. Ecclesiam enim cæremonialibus, Rcmpublicam judicialibus, utramque moralibus decalogi praeceptis a Deo acceptis instituit et gubernavit. In Mose ergo æque ac in Melchisedech, Abraham, Isaac, Jacob, aliisque priscis patribus utraque summa potestas, nimirum principatus et sacerdotii conjuncta stetit, ut quasi Princeps civilia, quasi sacerdos, Pontifex, ethierarcha sacra administraret; donec alterum, nimirum sacerdotium in fratrem Aaronem transtulit, eumque Pontificem consecravit. Quocirca Moses pastor fuit, primo ovium, deindo hominum, quos virga sua pastoralis tot miraculorum operatrice, et a Pharaone vindicavit, et sanctissimis legibus utriusque fori moderatus est; non minus enim Rex et Princeps quam sacerdos et Pontifex pastor sit oportet, instar Mosis : qua de causa prudenter Homerus Aga-

memnonem regem **vocaliaúv**,pastorem populorum, quod eos, ut pastor oves, non deglubere, sed pascere debeat.

Ergo, Illustrissime Domine, nobis Moses Belgicus esto, et Mosen hunc nostrum inspice, ac, uti facis, moribus magis magisque exprime; ita populum Dei non in terram Chananxorum Judæis promissam, sed in terram viventium et in coelis triumphantium deduces, imo perduces, quod Moses facere non potuit.

fi. Bul-
lias
Mows
QrisUa-
BU,
Fuit S. Basilius sui ®vi Moses, inquit illi compar B. Gregorius Nazianzenus, orat. *De Laud. S. Basila*, et a Mose Mosen agere didicit. Fatetur id ipse melS. Basilius, epist. 146 *ad Libanium Sophistam*: « Nos quidem, inquit, o praeclare vir, cum Mose et Elia, similibusque beatis viris versamur, qui nobis barbarica voce doctrinam suam tradunt, et nos, quae'ab illis audivimus, loquimur sensu quidem vera, verbis autem rudia. » Quam Mosen triverit S. Basilius, docent vel soli libri *Ifcxameron*, quos ipse in Genesim Mosis ita elucubravit, ut eos transtulerit S. Ambrosius, atque non tam suum quam S. Basili! fœtum latinis auribus dederit in tract. *De Opere sex dierum*.

Sfini et
Duilii
stadium,
Testatur RuffinusS. Basilium cumS. Gregorio Nazianzeno postquam Athenis eloquentiae et philosophi® studuissent, ipsos tredecim annos Mosi et sacris Litteris volvendis et meditandis operam dedisse. Norunt omnes quam impense, Illustrissime Domine, Mose et Sacra Scriptura delecteris, quam studiose, cum per occupationes licet, eam legere, volvere et perscrutari soleas ; meministi quam multus de ea inter nos in mensa, cum luo uterer hospitio, consueverit esse sermo : meministi nos uno prandio decem aut duodecim capita Geneseos lectitasse : atque plurimas tum difficiles circa ea quæsliones mihi proposuisti, quas ego ex tempore quantum ferebat memoria, resolveri : verum illas in hoc opere ab ovo et longo examine ac continuo filo diductas, explicatas et pertractatas videbis.

rr-<
Lux
Fuit Moses nobili Patriarcharum stirpe prognatus, et Abrab® abnepos. Abraham enim genuit Isaac, hic Jacob, hic Levi, hic Caath, hic Amram, liic Mosen.

Fuit et S. Basilius oriundus parentibus tam pietate quam genere illustribus, Basilio etEmmelia, quæct filium in eremum secedentem secuta est. Tuam prosapiam, Illustrissime Domine, virtute non minus, quam sanguine conspicuam tui cives suspiciunt. Avum habuisti Præsidentem Concilii Flandriæ, qui eo honore magna sua laude, et Reipublic® gratulatione perfunctus est. Parens summi iudicii, et dexteritatis vir Præses fuit primum magni Parlamenti Mechliniensis, deinde Concilii privali, qui in fide sui Principis in miris et magnis hisce Belgii fluctibus et turbinibus stelil immotus et inconcussus, eamque ob causam Regi Catholico Philippo II, glorios® memori®, extilit charissimus. Atque maximis hisce honoribus et officiis plurimis annis perfunctus, quibus ingentes opes congerere potuisset, rem tamen familiarem non auxit, semper in bonum publicum intentus, ut sua privata negligere videretur.

T _ l
: < :
Wik u in
> s: -
u, .l:
Idem præstitit inclytus ille Angli® Cancellarius et martyr B. Thomas Morus, qui in Republica quinquaginta annos versatus summosque gerens magistratus, annum tamen censum non auxit ad septuaginta aureos. Quimmo parens tuus res suas imminuit, et gravia forlunau, .l: rum damna subiit, eo quod in obsequio Principis sui fidelis et firmus consisteret. Anno enim 1572, lixrclieis ex improvise Mechliniam occupantibus, in carcerem infamem conjectus est, et multis molestiis affectu?, gravem quoque fortunarum jacturam perlulil : et nisi subito Dux Albanus cum exercitu supervenisset, jam erat morti destinatus. Anno vero 1580, cum eadem urbs iterum ab hærclicis occupata fuisset, domus ejus rursus spoliata, omnisque supellex

direpta, et instiper pro uxore, quæ fuga sibi consulere non potuerat, redimenda, multa milia florenorum dependere coactus fuit.

Moses non slatim provolavit, sed per gradus ascendit ad imperium. Primis 40 annis in aula Pharaonis educatus fuit omni sapientia Ægyptiorum, didicilque cum magnatibus agere. s', ' °'

Secundis 40 annis pascens oves contemplationi se dedit : inde annum agens 80, populi pastorum et ducatum adiit. Idem fecit S. Basilius, de quo S. Nazianzenus : « Cum prius, ait, sacros libros lectilasset, et eorum explanator fuisset, factus est presbyter ab Hermogene Episcopo Cæsareensi, » etc.

Pari modo laudat S. Cornelium Pontificem Romanum S. Cyprianus, lib. IV, epist. 2 *ad Antonianum* : « Iste (Cornelius) inquit, ad episcopatum non subito pervenit, sed per omnia officia Ecclesiastica promotus, et in divinis administralionibus Dominum s®pe promeritus, ail sacerdotii sublime fastigium cunctis religionis gradibus ascendit. Tum deinde episcopatum ipsum nec postulavit, nec voluit, nec ut cœteri quos arroganti® et superbi® su® tumor inflat, invasit : sed quietus et modestus, et quales esse consueverunt qui ad hunc locum divinitus eliguntur, pro pudore virginalis conscienti® su®, et pro humilitate ingenit® sibi et custodit e verecundi®, non ut quidam, vim fecit, ut Episcopus fieret, sed ipse vim passus est ut episcopatum susciperet. » Nonne hisce verbis quibus Cornelium, te quoque, Illustrissime Domine, tuosque virgineos mores depingit S. Cyprianus ? Gradation ad apicem sacerdotii conscendisti : Primo canonicum, et sacerdotem egisti non inertem et otiosum, sed familiam religiose instituendo, confessionibus audiendis vacando, studiis incumbendo , psalmodi® jugiter inhærendo, consiliis ®que ac eleemosynis indigos adjuvando, hospitalitatis et misericordi® operibus insistendo. Ilæc innocens et pura ®quo ac charitatis et zeli plena vita omnium suffragia excivit, ut te in Decanum Metropolitanum Ecclesi® Mechliniensis deligerent, quo loco quid præsliteris etiamnum chorus et clerus Mechliniensis, qui toti Belgio virtutis et religionis est speculum, me tacento loquitur. Mox ab Illustrissimo Archiepiscopo Mechliniensi creatus es Vicarius generalis, quo in munere totam Ecclesi® praxin pervidisti, et pertractasti ea fide, diligentia, gratia et dexteritate, ut ubique disciplinam Ecclesiasticam restitueres, augeres, sancires, dignus tanto magistro discipulus, qua in re illud fuit memorabile, te utrique muneri ita exacte satisfecisse, ut nec chorus suum unquam Decanum, nec dioecesis Vicarium requireret. Primus semper eras in choro, in media quoque hyeme, summo frigore, etiamsi peregre ex visitatione fessus domum redires, nullam corpori indulgens quietem, Illoc gradu ad episcopatum Gandensem a Serenissimo Archiduce nostro, qui in Praesulibus deligendis acre et singulare adbibet iudicium, nec quidquam grati®, aut sanguini, sed totum virtuti concedit, evocatus es, in quo te ita eidem et toti Belgio probasti, ut jam ad archiepiscopatum non inviteris, sed pene cogaris.

Moses in deserto su® perfectioni vacavit antequam ducatum capesseret, ut perfectus ipse soiau» perficeret alios. S. Basilius Moses evangélicas idem præstitit. Sic enim de se scribit ipse uo. epist. 79 *ad Eustachium* : « Inveni sane multos (ascetas) apud Alexandriana ; alios in Palestina, et inCœlesyria et Mesopotamia, quorum admiratus sum tum in servanda diæla temperantiam, tum in obeundis laboribus tolerantiam; ad quorum obstupui precandi vigorem et constantiam : cum observarem, quo pacto nec somno victi, nec aliqua alia natur® necessitate deflexi, sublimem semper et invidum animi sensum in fame et sili, in frigore et nuditate servarent. Cum illa admirarer, vitamque virorum illorum ob id beatam judicarem, quod ipso opere se mortificationem Jesu circumferre declararent, cupiebam et ipse, quantum mihi

possibile esset, illos ©mulari. » Æmulatus est, vitamque monasticam, imo angelicam ante episcopatum egit, quam ut imitaretur, utque S. Basilii consortio frueretur, S. Nazianzenus asserit, quod ad eum in eremum se contulerit quæsiturus, ait, remedium

Doloris ex amici consuetudine,
Plane viri divini, qui istic cum Deo
Sub nube agebat ut alter Moses :
Hic erat Basüius vivens cum angelis.

Atque hæc fuit causa S. Basilio, cur in solitudinem Ponticam ad ripam Iris fluminis, ut ipse scribit *epist.* 79, se receperit, nimirum ut mores componeret, ut studio sacrarum Litterarum vacaret, ut cum angelis versaretur, ut modum alios regendi et perficiendi meditando condisceret, itaque nesciens ad episcopatum qui a Deo ei destinabatur, se compararet. In Pontica ergo solitudine velut in pharetra sua Deus S. Basilium et Nazianzenum quasi sagittas electas abscondit, ut eos spiritu ibi concepto plenos opportuno postea tempore educeret, quasi novos Joannes Baptistas ad faciendam vindictam in nationibus, et increpationes in populis.

Ante præsulatum, Illustrissime Domine, pariter solitudinem domi coluisti per multos annos simplicitati, pietati et perfectioni tuiipsius incumbens. Cum vero nuntium de episcopatu accepisti, extra domum per plures dies in secretum te abdidisti, ubi cum solo Deo ageres, fulurum onus præciperes, difficultates et tempestates eminus quasi ex specula prospiceres, teque contra eas munires et armares, atque leges tum familiam tum episcopatum pie et sancte administrandi tibi ipsi præscriberes. Testis et particeps hujus tuæ solitudinis, et sanctorum desideriorum ac consiliorum ipse fui; plura non dicam, parcam modestia) tuæ, nec secreta mihi credita evulgabo; neque puduit te publice hunc secessum, hæc exercitia pietatis profiteri: atque hoc ipso, novo tuo exemplo plures ad te, imo ad Mosem, Basilium et Nazianzenum sequendum incitasti. Plures jam Episcopi, antequam episcopatum inirent, hac pia solitudine et rerum divinarum commentatione, ac oneris sibi impositi consideratione, ad illum magna sua consolatione, magnoque suo et Ecclesiæ bono se compararunt.

SciHe
U».

Moses sobriam egit vitam, nec tam cibo quam verbo Dei vixit, adcoque accepturus a Deo tabulas legis, bis 40 dies sine cibo et potu, sola oratione et contemplatione vivens traduxit.

S. Basilius Moses Orientis priscam Monachorum abstinentiam sectatus est, eamque constitutionibus suis monasticis sanxit. De studio paupertatis et abstinentiæ S. Basilii ita scribit Nazianzenus in orat, jam sæpo citata: « Illi, ait, tunica una, et pallium unum, et humi cubatio, et balnei contemptus, et vigili©; et ccena suavissima, atque pulmentum illi erat panis, et sal; et polio sobria, quam nobis nihil laborantibus fontes proferunt. » Hinc ei vultus pallidus, et caro emaciata, ut solis fere ossibus et pelle constare videretur. Hinc illud ejus elogium: « pallor et macies decent virum religiosum. »

Basilium et imagine, et vultu, ac colore circumfers imo præfers. Pallor indicat et ornat abstinentiam tuam, quam omnes norunt et deprædicantl. Ego oculatus sum testis et quotquot hospites lui fuerunt. Totas quadragesimas quotannis exigis ea cibi tenuis parcimonia, ut fero tantum pomis, radicibus aut leguminibus vescaris, ut mirum sit te in tot laboribus vigere, vitam et vires sustinere. Pisces ©que ac ova natura tua aversatur: Deus a puero te quasi alterum Samsonem Nazareum sibi auctoravit.

Ille scribo non adulando (nihil enim in hoc mundo ab Illustrissimo D. T. aut a quoquam

mortalium exspecto, quia nihil desidero), sed ut aliis sint in vito speculum, tibi in stimulum, ut cum magno illo Episcopo S. Paulo ad ulteriora extendas leipsum, ad destinatum persequare, ad bravium supernos vocationis Dei in Christo Jesu.

Moses vocatus a Deo ad ducatum tertio et quarto, ad indignationem usque Dei, honorem et onus detrectans se excusavit *Erodi* iv : « Obsecro, inquit, Domine, non sum eloquens ab heri, et nudius tertius, et ex quo locus es ad servum tuum, impeditioris et tardioris linguæ sum : obsecro, Domine, mitte quem missurus es. » S. Rasilius pariter fugit episcopatum Nco-cæsareensem, ut ipse scribit *epist.* 164. Similiter cum aegrotanti Eusebio Episcopo Cæsareensi amico suo fideliter ad mortem usque astitisset, eo mortuo mox abdidit sc, deprehensus morbum simulavit, ac reluctans et renitens Episcopus creatus est.

Cum Vicarium ageres, onus excutere voluisti, ac secedere, tibi que et Deo vivere ; idque reipsa perfecisses, nisi R. P. Provincialis noster, tuus ohm in Philosophia preceptor, te ab hac mente abduxisset, ac persuasisset ut colla oneri pio rursum supponeres.

Porro cum Serenissimus Archidux ab episcopatu Gandensi te transferre cogitaret, teque Arclicpiscopum Cameracensem nominassct, bone Deus ! quam indoluisti, quanto tempore detrectasti, quot effugia quæsisvisli, ac non nisi importunis multorum precibus et pene minis ac vi impulsus et coactus, ne Deo tot indiciis vocanti reluctari videreris, invitus munus suscepisti.

Fecit idipsum precedente sæculo orbe admirante Joannes Fischcrus Episcopus Roffensis, illustris Angliæ martyr, qui oh incomparabilem doctrinam et vito innocentiam ad episcopatum Roffensem evectus est ; cumque hoc beneficium tenuius postea pro viri tanti meritis videretur, et Ilenricus Vili ad amplius cum promovere vellet, nunquam adduci potuit, ut sponsam suam, tenuiorem quidem illam, sed Dei vocatione primam, et a se multorum annorum laboribus utcumque cultam, pro locupletiori quacumque dimitteret, illud adjiciens, «se \$»<!«-perbeatum futurum, si de hoc saltem minuto concredilo sibi grege, deque non adeo inde rn' zm magnis acceptis emolumentis, in die Domini recte respondere possit, cum et de bene curatis ^'hc. animis, et de recle expensis pecuniis tunc reddenda sit ratio exactior, quam mortales fere putent aut curent. »

Mosi hoc elogium dat S. Scriptura, quod fuerit mortalium mansuetissimus. S. Basi- Mimn»
lius Moses Christianus sua constanti benignitate vicit adversarios, uti de eo scribit S. Na- tüt10è
zianzenus.

Tuam, Illustrissime Domino, humanitatem omnes mirantur, qua omnes comiter excipis, honorifice salutas, omnibus serenum vultum, sermonem, mentem exhibes. Hac catione Gandensium animos in lui amorem attraxisti, scandala sustulisti, Ecclesiasticam disciplinam restituisti, Parochos solutioris vito vel correxisti vel amovisti, ut novus jam Ecclesia) Gandensis nitor, imo splendor quasi novum jubar toto Belgio resplendeat. Sicut enim Belgium orbis, itaGandavum Flandriæ et Belgii est ocellus, Caroli V invicti Imperatoris, ut alia taceam, natali clarus. Hinc illæ to per plateas transeunte plebis mussitantis voces : « En transit angelus. En angelus noster. » Sapientissima illa Dei providentia quæ totum mundum divine gubernat, teste Sapiente, « attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. » Hanc imitaris, ut suavitate difficultates mollias et penetres, fortitudine evincas. Itaque quidquid animo destinās, feliciter conficis, et ad exitum perducis. Merito ergo emblemata tuum esto : *Suaviter et fortiter.*

Mosis iu populum diin>m materna fuit charilas, adeoque pro eo optavit deleri delibro ciwnui

vito. Hinc quasi nutrix ilium per 40 annos in deserto pane coelesti puta manna pavit : multo magis animis ejus ad Dei timorem et amorem inflammandis insudavit, patet id ex toto Deuteronomio. S. Basilii in suos studia et beneficia recenset Ruffinus, lib. II, cap ix : « Basibus, inquit, Ponti urbes et rura circumiens, desides gentis illius animos et parum de spe futura sollicitos stimulare verbis, et praedicatione succendere, callumque ab his longae negligentiae coepit abolere : subegitque abjectis inanum rerum et saecularium curis, subnet notitiam recipere, in unum coire, monasteria construere : psalmis et hymnis et orationibus docuit vacare, pauperum curam gerere, virgines instituere, pudicam castamque vitam omnibus peno desiderabilem facere. Ita brevi permutata est totius provinciae facies. »

S. Basilio concionanti suggerentem sermonem columbam vidit S. Ephrem, columbam inquam, quae index et hieroglyphicum est Spiritus Sancti, uti testatur Gregorius Nyssenus. Coru. gita ergo, qualis, quam zelosus et accensus fuerit ejus sermo? Famem publicam S. Basilii studio levatam testatur S. Nazianzenus : « Pavit, ait, omnes; et quonam pacto? Audi. Apertis oratione sua et cohortatione locupletum horreis, facit quod est in Scriptura : Cibus esurientibus frangit, panibusque pauperes satiat, alitque eos in fame, atque esurientes animas implet bonis. Quo tandem modo? Cum famelicos in unum coegisset, nonnullos etiam spiritum aegre trahentes, viros, feminas, puerulos, senes, omnem aetatem commiseratione dignam: omnia ciborum genera, quibus fames depelli solet, corrogans, atque ollas pulmento plenas proponens : ac deinde Christi, qui linteo praecinctus discipulorum pedes nequaquam lavare gravabatur, ministerium imitans, simulque puerorum sive conservorum suorum ad eam rem opera utens, corpora pauperum animasque curabat. Talis erat novus noster procurator et secundus Joseph, » etc. Addit vero germanus ejusdem Basilii Gregorius Nyssenus, tum etiam S. Basilium patrimonium ipsum in pauperes erogasse.

Tuam charitatem, sollicitudinem, studia, officia in omnes deprædicant universi Pastores, et clerici quæ ac laici. Plura templa, prædia et domos episcopales restaurasti, in hisce et similibus officiis non tantum proventus Ecclesiae, sed et ipsa patrimonii tui bona expendisti. Charitatem tuam celebrant omnes pauperes, mosti et afflicti; hucque te natura incitat, propellit gratia; vere dixeris illud S. Jobi : « Ab infantia mea crevit mecum miseria, et de utero matris meae crevit mecum. »

Dixisti mihi non semel, idque experientia ita esse deprehendi, nil te libentius agere, nihil magis esse volupe, quam hospitalia et domos pauperum ac miserorum visere, eos solari, juvare eleemosynis, omnique misericordiae officio recreare. Experti sunt eam hoc anno Hannone et Monteuses. Cum enim gravissima pestilentia lue, quae multa eorum millia assumpsit, laborarent, nec malo sistendo ullum superesset remedium, misisti ad eos reliquias, corpus S. Macarii Archiepiscopi olim Antiocheni in Armenia, quod mox ut in urbem illatum est, lues quasi caelitus reperiussa cedere et minui coepit, nec cessavit decrescere, donec plane extincta fuit. Id omnes Monteuses confitentur, et publice celebrant, ac in gratiarum actionem argenteam lipsanorthecam S. Macario liberali sumptu erexerunt.

Moses Nazareos instituit, eis leges dictavit Num. v. S. Rasilus coenobitarum Moses monasteria toto Oriente suscitavit, eisque constitutiones monasticas praescripsit. Arguebant eum hac de causa haeretici, quasi novarum rerum inventor extitisset, quibus ille respondit, epistola 63 : « Accusamur, inquit, et hujus vitæ, quod homines habeamus monachos pietatis studiosos, qui mundo renuntiaverint, et universis saeculi curis, quas Dominus comparavit spinis fertilitatem verbi impredientibus : qui hujusmodi sunt, mortificationem Jesu corpore cir-

cumferunt, ac cruce quisque sua accepti Dominum sequuntur. Ego vero omnem vitam meam impenderem, ut mihi possent ista impingi delicta, haberemque apud me viros, qui me doctore hoc pietatis studium amplexi hactenus fuerint, » etc. Subdit deinde ejusmodi Philosophé Christianae sectatoribus esse refertas Ægyptum, Palaestinam atque Mesopotamiam: quin et feminas ejusdem studii aemulas par vilæ institutum esse feliciter asseculas : quod sublime vivendi genus, cum jam apud se inciperet coalescere, optare, ut illud latissime propagetur ; cui quidem rei invidere, nihil aliud esse, quam diabolum ipsum superasse malitia, his, quæ subdit, verbis declarat : « Illud, inquit, vobis assero, et confirmo : quod quæ hactenus pater mendacii Satanas non est ausus dicere, ea temeraria corda jam, et nullo retenta moderationis fræno ora indesinenter, et cum summa licentia loquuntur. » Ex quibus perpende, quales habendi sint Religiosorum hostes hæretici, et perditī Christiani.

Tu, Illustrissime Domine, instituto et domo Religiosus non es, sed quod magis est arduum, in sæculo religiosam vitam agis : domus tua, familia tua ita composita est, ita religiosa, ut videatur esse monasterium. Unde hoc? nimirum quia, quod de S. Basilio ait Nazianzenus : « Basilii vita omnibus fuit canon vivendi, » in te quoque competit. Amicus es Societatis nostræ ac Religiosorum omnium qui veri Religiosi sunt, ac præsertim eorum, qui non sibi soli, sed et aliis vivunt, suamque operam animabus ad salutem dirigendis impendunt.

Monasteria virginum toto archiepiscopatu Mechliniensi olim, et episcopatu Gandensi nunc a te ita crebro visitata, reformata, et sanctis ordinationibus erecta et directa sunt, ut omnes te quasi parentem colant, ament, et in te recumbant.

Moses Pharaoni ejusque Magis mira constantia restitit, hostes populi Dei quaquaversum c sustinuit, vicit, domuit. S. Basilius Julianum Imperatorem apostatam debellavit et occidit: sic enim ex Ielladio scribit Damascenus, orat. 1 *De imaginibus* : « Basilius, ait, pius astabat d0' Dominæ nostræ imagini, in qua etiam Mercurii celebris martyris figura descripta erat, astabat autem supplicans ut impius Julianus apostata tolleretur. Ex qua quidem imagine didicit, quid esset eventurum. Vidit enim martyrem ad exiguum tempus obscurum, non multo autem post hastam cruentam tenentem. »

Porro cum Valente et Arianis quam gloriosa fuere S. Basilii certamina ? Modestus Valentis Præfectus, teste Nazianzeno, urgebat Basilium, ut religionem Imperatoris sequeretur. Abnuī ille; tum Præfectus : « Nos qui hæc imperamus, quid tandem tibi videmur? Nihil sane, inquit Basilius, dum hæc jubetis; non enim personarum dignitate, sed fidei integritate christianismus insignitur. » Hinc ira accensus et assurgens Præfectus: « Quid, inquit, potestatem hanc non pertimescis? »— « Cur vero pertimescam? inquit Basilius, quid fiet? quid patiar? » « Quid patieris? intulit ille, unum e tam multis, quæ meæ sunt potestatis. » — « Quænam hæc? subjunxit Basilius : fac enim intelligamus. »— « Bonorum, inquit ille, proscriptionem, exilium, cruciatus, mortem. » Tum Basilius : « Si quid aliud habes, id mihi minitare : horum enim, quæ adhuc commemorasti, nihil nos attingit. » a Quonam modo? » inquit ille. « Quoniam, inquit Basilius, bonorum proscriptioni obnoxius non est, qui nihil habet : nisi forte laceris et detritis hisce pannis indiges, ac paucis libellis, in quibus omnes mihi facultates et copię sunt. Exilium autem haud cognosco, qui nullo loco circumscriptus sum : ac neque terram hanc, quam nunc incolō, meam habeo; et eam omnem, in quam projectus fuero, pro mea duco; imo, ut rectius loquor, universam terram Dei esse scio, cujus advena ego sum et peregrinus. » Audi majora et majores animos. « Jam tormenta quid accipere queam, cum corpore caream? nisi forte primam plagam dixeris : hujus enim solius penes te arbitrium et

potestas est. Mors porro beneficii loco mihi erit : citius enim mo ad Deum transmittet cui vivo, et munere meo fungor, maximaque ex parte mortem obii, et ad quem jampridem propero. Ignis autem et gladius, et besliæ, et ungula) carnem lacerantes, voluptati nobis ac deliciis potius sunt, quam terrori. Proinde contumeliis nos affice, comminare, fac quidquid collibuerit, potestate tua fruce ; audiat hæc etiam Imperator, nequaquam profecto nos vinctes, nec efficies, ut impia) doctrina) assentiamur, ne si his quidem atrociora miniteris, »

Hac libertate fractus Præfectus adit Imperatorem : Imperator, inquit, ab hujus Ecclesiæ Antistite victi sumus, minis superior est, sermonibus firmior, verborum blanditiis fortior. Ignaviorum alius quispiam tentandus est. Quare recte Præfeclo huic, qui postea mgrotana coactus fuit exposcere Basilii auxilium, Cyrus Theodorus hisce versibus insultavit :

Præfectus es tu cæteris quidem omnibus,
Modeste, verum Basilio Magno subes.
Præesso quamvis gestias, subes tamen ;
Formica sane es, rugias licet ut leo.

Theodoretus lib. IV, cap. xvn, hæc addit: Aderat, inquit, etiam quidam nomine Demosthenes culinæ imperatori® præfectus, qui more plane barbaro orbis terno magistrum Basilium reprehendit. AtS. Basilius subridens : « Demosthenem, inquit, illitteratum vidimus. » Ubi vero ille majore exardescens iracundia minari coepit : « Tuum est, inquit Basilius, juscultorum curare condimenta : nam cum aures habeas oppletas sordibus, sacrosancta dogmata audire non potes. »

Tua pro fide et disciplina constantia, Illustrissime Antistes, ubique celebratur; vident enim omnes te non desistere, donec eam sancias, ac rebelles suaviter ad jugum Domini reducas, ut ipsi postea se manus dedisse, seque ita immutatos mirentur. Dictitant nonnulli iyngis et illicis libi esse philtrum, eo quod cuivis quidvis persuadeas, nec cesses donec quemlibet in luam sententiam, id est ad sanam mentem pertrahas. Multa dura hac in re devorasti, duriora adhuc devorabis, sed aderit Deus, dabitque ea superare.

V .-i- Moses ad patres abiens ingens populo sui desiderium reliquit, « fleveruntque cum filii Israel in campestribus Moab triginta diebus.»

In morte et funere S. Basilii scribit S. Nazianzenus tantum fuisse lugentium, etiam Judæorum et Ethnicorum concursum, ut plures in turba obtriti et exstincti sint.

Quis tuorum Gandensium sit dolor tuum abitum quasi parentis obitum lugentium, lota urbs loquitur. Per compita hæ voces audiuntur : Eheu ! tanto viro digni non fuimus, peccata nostra hunc Antistitem nobis eripiunt. Ingens hoc Dei flagellum reputamus. Angelus nosler abit, quis nos custodiet? quis diriget? Ex adverso quantus est planctus Gandensium te amittentium, tanta est exullatio Camcracensium te recipientium; lælaulur Montes, exultant Valenccoæ, jubilat Camcracesium.

Magna hic libi exurgit messis magno labore metenda : Parochiæ ad octingentas administrandæ; quot hic millia fidelium pascenda? quot millia animarum salvanda? Ille tua acuetur industria, charitas excitabitur, zelus ignescet : præserlim dum cogitabis et nunc cogitas illud S. Nazianzeni ; « Basilius per unam Cæsareensem Ecclesiam toti præluxit orbi. »

Habes in Annalibus Ecclesiæ Camcracensis, quæ antiquissima est, et inter primas Belgii, Antistites ejus permultos Sanctorum catalogo adscriptos, qui mira sanctitate præluxerunt, quisque sua virtute et exercitatione sibi propria.

S. Vindicianus locis sacris construendis, et fidelium conventui adaptandis magnas opes et 3. Epi* operas impendii : monasteria et templa potissimum erexit. æ'ncT*

S. Lielberlus « injurias cautissime, ait auctor Vilæ ejus, vitabat, Equissime ferebat, citissime finiebat : amorem pecuniæ certissimum totius spei suae venenum esse credebat : amicis utebatur ad rependendam gratiam, inimicis ad patientiam, reliquis ad benevolentiam. » Ilie-rosolymam discedens secum traxit ter mille homines, qui comitati cum sunt in peregrinationem. Ejus sanctitas miraculo claruit. Nam cani ejus post mortem redierunt in pristinae juventutis colorem et decorem.

Aulbertus mira humilitate et sanctimonia Cameracensibus et Ilannonibus praeluxit. Quare sobillo coepit in Christiana fide florere Ilannonia, adseit mullis sociis in auxilium, ut S. Landelino, S. Gisleno, S. Vincendo Comite Ilannoniæ, et S. Waldehrude uxore Vincentii. Quapropter non raro ad S. Autberli colloquia percipienda veniebat Dagobertus Francorum rex. Tanto zelo efferbuit ad convertendum unum peccatorem, ut præ lacrymis et poenitentiis pene se consumpserit. Ilie etiam Sanctorum reliquias decentissime ornavit.

S. Gaugericus adhuc puer fuit propensissimus in res sacras : plurimos reos miraculose eripuit e carceribus et vinculis, qua gratia maxime excelluit. Templa mulla exstruxit 39 annis quibus sedi præfuit.

Huic suppar fuit S. Theodoricus, cujus virtutes deprædicat Ilincmarus Rhemensis Archiepiscopus.

Item S. Joannes ejus successor, ab eodem Ilincmaro celebratus.

S. Odo Cameracensis Episcopus tanta in Deum cl Ecclesiam fuit Cde et constantia, ut ab Henrico IV Imperatore pulsus a sua sede, quod virgam et annulum quæ consecratus ab Ecclesia acceperat, dono illius iterato accipere renueret, Aquicincti reliquo vitæ tempore exularit, et in exilio hoc obierit.

Hæc libi domestica erunt specula, hi stimuli ad gloriosos labores pro eadem Ecclesia exantlandos, ad gloriosos agones pro eadem fortiter obeundos. Perge ut coepisti : cooperatores sinceri et strenui non deerunt, eos sagaciter selige, ac in sancti operis consortium invita et coopta. Mosen per omnia imitare, Basilium exprime. Divinam bonitatem precor, et precari non cessabo, ut utriusque spiritum copiosum et duplicem in te effundat, quo tot animarum millia tibi credita in Dei timore, cultu et amore pascas, atque ad beatam aeternitatem perducas. Huc urget me amor et sollicitudo tuarum rerum, quam nosti.

Succisivis horis opus hoc lectitare licebit: spero, historiarum, exemplorum, rituum et cæremoniarum priscarum varietate et amoenitate oblectabit, atque ex eo Mosen magis agnoscens ad ejus æmulalionem magis incitaberis. Methodus mea hic eadem est quæ fuit in Paulinis, nisi quod hic verbis sum brevior, rc amplior. Major enim liic est maleriæ varietas et ni' CF* amplitudo, æque ac facilitas et amœnilas (mulla enim historica sunt, alia typica, et pulchris figuris ac symbolis decorata) : quæ duo me compulerunt verbis parcere, ne opus nimis excresceret : qua etiam de causa sculpturæ arcæ, Cherubim, altaris, tabernaculi, et aliorum peperci. Expressi hic ea quæ a vigiliti annis in Pentateuchum commentando, et secundo ac tertio eadem docendo comparavi. Allegorias solidas et jucundas veterum cæremoniarum passim attexui, conditas selectis priscorum sententiis, exemplis et apophthegmalibus. Movit me illud Poelæ :

Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci.

Veruni ne Epistola) modum excedam, de Mose et methodo plura dicam in proœmio.

Accipe ergo, Illustrissime Domino, hoc amoris et observantiæ turn mcæ, tum Collegii Lo-
vaniensis et totius Societatis nostre erga te symbolum et tesseram ; et quia jam hinc alio
avocor forte in hoc mundo Illusi. IL T. non visurus, hoc sit perenne mei apud te mnemosy-
non, ut corpore ad tempus absentes, spiritu semper presentes post brevem et miseram hanc
vitam Christo Domino nostro, cui omnis hic labor noster desudat, in caestigi gloria conjun-
gamur, accipiamusque uterque, tu ample, ego pro meo tantum modulo, illud a Daniele pro-
missum : a Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, et qui ad justitiam eru-
diunt multos, quasi stellæ in perpetuas aeternitates. » Arnen,

MUTIUS VITELLESCLUS

ÊOC. JMC PIXPOHITU QUKBÀLU.

Cum *Commentarios in Pentateuchum P. Corneli ComeliH a Lapide*, nostra Societatis Theologi, tres ejusdem Societatis Theologi, quibus id commissum fuit, recognoverint, et in lucem edi posse probaverint : facultatem concedimus, ut typis mandentur, si ita iis, ad quos pertinet, videbitur. In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, et sigillo nostro munitas dedimus, Romæ 9 januarii 1G16.

MUTIUS VITELLESCLUS.

FACULTAS R. P. PRÆPOSITI PROVINCIALIS

nomo* f l aidbo -bb l ciCj f

Ego Carolus Scribani Societatis Jesu in provincia Flandre – Belgica Prepositus provincialis, potestate ad id mihi facta a Reverendo admodum P. N. Mtitio Vitellesco Preposito generali, concedo liæredibus Martini Nutii, et Joanni Meursio typograplris Antuerpiensibus, facultatem typis mandandi *Commentarios in Pentateuchum Mosis, auctore P. Cornelio Cornelii a Lapide*, Societatis nostre Theologo. In quorum fidem has litteras manu mea scriptas, et officii mei sigillo munitas dedi, Antuerpia, 23 augusti, anno 1616.

CAholus SCRIBANI,

CENSURA.

Hic *Commentarius fí. P. Cornelii Cornelii a Lapide*, Societatis Jesu Theologi, est doctus et pius, ac omnibus modis dignus qui in publicum prodeat, ut omnes doclrinæ avidos et erudiat, et in pietate promoveat. Quod testor 9 maii, anno 1G15.

Egbertus SPITHOLDIUS,

S. r. L, Canonicus, et Plebanus Anluerpicntù, tibrorum Ct fW'l

Annotationes quibus *P. Cornelii a Lapide Commentarios in Pentateuchum* illustravit aoditavit Aug. Cr ampon, presbyter dioecesis Ambianensis,
Nil obstat quin imprimantur.

Dalum Ambiani, 2 mai nnn. 1859.

f Jacobus Antonius,
ZméijJi ÆpÜV.

CORNELII A LAPIDE VITA¹*

-----|

Cornelius Cornelii a Lapide, natione Belga, patria Eburo, Bucoldianus, honestis ortus parentibus, a primo rationis usu Deum colere capit fide, spe et caritate; adolescens se in Societatem Jesu dedit anno salutis 1692,8 julii; in ea ante juventutis egressum, sacerdos factus, quotidie sacram Hostiam, ad usque vita extremum, quasi jure sacrificium immolavit. Sacram linguam Lovanii, et divinas litteras plus annis 20 publice docuit, unde Romam a Moderatoribus accersitus, easdem ibi summa cum celebritate nominis complures annos interpretatus est, donec labori cedens totum se ad privatam scriptionem convertit; quo tempore quale instituerit vite genus, nullis aptius quam ipsiusmet verbis explicuero; ea. ipse cum Deo loquens ita concepit: « llosce meos labores, et fructus, omnia studia, omnem doctrinam, omnem commentationem, tue gloriæ, o sacrosancta Trinitas, et trina Unitas, consecravi, optavique ut omnis mea actio, omnis passio, totaque vita non esset aliud, quam continua laus tua. Tu menti meæ ab olim te revelasti, ut te unum æstimarem, et quærerem, cetera omnia velut exilia, inania et fugacia flocciducere, et fastidirem. Quocirca aulas et oras fugio: silentium et secessum mihi jucundum, aliisque non inutilem sequor cum S. Basilio, Gregorio, Hieronymo, cujus sanctam Bethleem ab eo in Palæstina sollicite quæsitam ego Romæ inveni. Olim junior egi Martham, nunc in devota ætate magis Magdalenam ago et adamo, memor brevis avi, memor Dei, memor instantis aeternitatis. Cellæ (qua mihi fida, loca terra charior est, adeoque cælum terrestre videtur), et silentii solius sum incola, cellicola et sacri Musæi assecla, cellicola esse contendo, sanctæ contemplationis, lectionis, scriptionis, otium, imo negotium persequor. Deo uni et trino, ejus oraculis et inspirationibus excipiendis, meditandis, celebrandis incumbo; ad Christi pedes sedeo, ut ab ore ejus pendulus verba vite hauriam, quæ deinde in alios effundam. » Hæc ille senex agebat, et diuturna sanctitatis meritis cumulatus; nam ab ipso solatio in Societatem Jesu ingressu, beate aeternitatis perenni consideratione, ita est ad humanarum rerum contemptum et celestium desiderium incitatus, ut ex eo nihil aliud, præter Christi perennem voluntatem, laudem et gloriam, in vita et in morte, in tempore et in aeternitate intenderet; eam unam celebrare et promovere omnibus volis et studiis, omnibusque corporis et animi viribus, intenderet et satageret; nihil in hoc mundo a quoquam mortalium expectaret, nihil desideraret; hominum judicia et plausus non moraretur; soli Deo placere cupiens, et displicere timens, hoc unum spectaret, unum hoc postularet, huc omnis ejus lectio et scriptio, huc omnis labor desudaret, ut sanctum ejus nomen sanctificaretur, ejusque sancta voluntas fieret sicut in celo et in terra. Ardentissimum martyrii subeundi desiderium ab ipso primo lyrocinio divinitus haustum, adeo semper retinuit, ut omnibus votis eam sibi lauream assidue efflagitaret. Eam pene jam manibus erat complexus, anno 1604, cum degens apud ædein Deipara Aspricollensem miraculis illustrem, haud Lovanio procul, et adventantes luralim religionis causa mortales, per confessiones, conciones aliaque sacra officia adjuvaret, ab Hollandico equitatu improviso in eam incurrente ipso festo natiuitatis Deiparæ die, cunctaque ferro et flamma vastante, circumseplus est, et tantum non captus et trucidatus; verum sacrosancta Eucharistia quam ex hac sacra, ne ab Hæreticis

(1) Alidore l». Alegiunbe, *BMioth. Scriptorum S. J.*

n

violaretur, efferebat, ac Deipara), quam voto nuncupato implorabat, ope, periculum non sine miraculi opinione discussum est; ipse mira providentia servatus incolumis. Cælcrum quam nunquam illi exciderit cupido martyrii, satis ea verba declarant, quibus sanctos quatuor Prophetas, absoluto in eorum vaticinia Commentario, ita compellat : « O Propheta Domini, fecistis me propheliæ vestræ et docloralis laureæ participem; facite, quæso, et martyrii, ut et ego veritatem, quam a vobis hausi aliosque docui, et conscripsi, sanguine meo obsignem. Nec enim ante perfectus et consummatus erit doctoratus meus, nisi hoc sigillo pariter claudatur, a triginta prope annis vobiscum et pro vobis lubens, volensque continuum subeo martyrium religiosa vita, et martyrium agritudinum, martyrium studiorum et scriptionis : impetrate, obsecro, mihi pro coronide et quartum martyrium sanguinis. Exhausti pro vobis spiritus vitales et animales; exhaustiam et sanguinem. Omnis laboris mei per totos annos exantlati, quo vos Dei gratia explicui, illustravi, et novo sermone loquentes et prophetantes effeci, ac vobiscum quasi prophetavi, vestrum mihi quasi propheta stipendium, martyrium dico, a Patre luminum aque ac misericordiam obtinete. » Mox ad beatissimam Dei Matrem conversus, cui se suaque omnia deberet, aqua fuisset indignus ad sanctam Filii ejus Societatem vocatus, in ea miro modo directus, adjutus, instructus, martyrii se per eam compotem fieri postulat; deinde Dominum Jesum, amorem suum, per Genitricis et Prophetarum promerita obnixè efflagitat, ne inertem agat vitam, ne inertem in lecto mortem, sed ligno illatam, aut ferro. Ilis consentanea fuere exterarum ornamenta rirtulum, quæ longius prosequi non est hujus opera».

Nihil illo videri potuit mitius, nihil modestius, nihil temperantius. Tam humili erat de se sensu in tanta doclrinæ atque omnis humanæ divinæque sapientiæ vastitate, ut affirmaret : a Vere et in conscienda mea, stultissimus virorum ego sum, et sapientia hominum non est mecum; sum puer parvulus nesciens introitum et exitum meum. » Alibi quoque ita pronuntiat : « Jam pene a 40 annis sacro huic studio incumbo, a 30 annis nihil aliud ago, quin et continuo sacras litteras doceo, et tamen sentio, quam parum in eis profecerim. » Religiosae severitatis adeo tenax fuit, ut ne quid illa caperet sua causa detrimenti, nollet sibi quidpiam eximium ad vicium proponi, tametsi valetudine semper esset imbecillirne, annis impedita, studiis Ecclesiæ Dei profuturis impensa, nec posset edulia, quæ caeleris apponebantur, conficere. Obcdientia illi semper, et veritatis amor præ vita fuit. Hanc in omni scriptione primam habuit, illam vero duclicem ad proferendas scriptiones ad publicam lucem, quas alioquin æterno fuerat damnaturus silentio. Ilis ille studiis sanclimoni intentus, quum 70 superasse! annos aetatis, debitum tandem naturæ solvit, in Urbe sancta, ubi semper optaral sanctorum ossibus sua miscere, die 12 mardi, anno 1637. Cadaver auctoritate majorum proprio inclusum loculo, ut olim internosci posset, humatum est. Catalogus ipsius operum est, qui sequitur : *Commentaria in Pentateuchum Mosis*, Anluerpiæ 1616, rursum 1623 in-folio; in libros *Josué, Judicum, Ruth, Regum, Paralipomenon*, Antuerpia) 1642, in-folio; in libros *Esdrae, Nehemiæ, Tobia, Judith, Esther, Machabæorum*, Anluerpiæ 1644; in *Proverbia Salomonis*, Anluerpiæ et Parisiis apud Cramoisy 1635; in *Ecclesiasten*, Antuerpias 1638, Parisiis 1639; in *Sapientiam*; in *Canticum Canticorum* ; in *Ecclesiasticum* ; in quatuor *Prophetas Majores*; in duodecim *Prophetas Minores* ; in quatuor Jesu Christi *Evangelia*; in *Acta Apostolorum*; in omnes *D. Pauli Apostoli Epistolas*; in *Epistolas Canonicas*; in *Apocalypsim S. Joannis Apostoli*.

Reliquit imperfecta in libros *Job*, et *Psalmorum*.

CONCILII TRIDENTINI DECRETA

(SESSIO IV).

DE CANONICIS SCRIPTURIS.

Sacrosancta œcumcnica et generalis Tridentina Synodus, in Spiritu Sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem tribus Apostoliche Sedis legatis, hoc sibi perpetuo ante oculos proponens, ut, sublatis erroribus, puritas ipsa Evangelii in Ecclesia conservetur : quod promissum ante per Prophetas in Scripturis sanctis, Dominus noster Jesus Christus Dei Filius proprio ore primum promulgavit, deinde per suos Apostolos tanquam fontem omnis et salutaris veritatis, et morum disciplina), omni creatura predicati jussit : perspici' usque hanc veritatem et disciplinam contineri in libris scriptis, et sine scripto traditionibus, quæ ipsius Christi ore ab Apostolis accepta), aut ab ipsis Apostolis, Spiritu Sancto dictante, quasi per manus tradii®, ad nos usque pervenerunt : orthodoxorum Patrum exempla secuta, omnes libros tam veteris quam novi Testamenti, cum utriusque unus Deus sit auctor, nec non traditiones ipsas tum ad fidem, turnad mores pertinentes, tanquam vel oro tenus a Christo, vel a Spiritu Sancio dictatas, et contuiua successione in Ecclesia catholica conservatas, pari pietatis affectu et reverentia suscipit, et veneratur. Sacrorum vero librorum Indicem huic decreto adseribendum censuit, ne cui dubitatio suboriri possit, quinam sint, qui ab ipsa Synodo suscipiuntur. Sunt vero infra scripti : Testamenti veteris : quinque Moysi, id est, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium; Josué, Judicum, Ruth; quatuor Regum ; duo Paralipomenon; Esdra primus et secundus, qui dicitur Nchemias; Tobias, Judith, Esther, Job, Psalterium Davidicum centum quinquaginta Psalmorum, Parabolæ, Ecclesiastes, Canticum canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus, fsaias, Jeremías cum Baruch, Ezechiel, Daniel; duodecim Propheta? minores, id est, Osea, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michæas, Nahum, Ilabacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias; duo Machabæorum, primus et secundus. Testamenti novi : quatuor Evangelia, secundum Matthæum, Marcum, Lucam et Joannem; Actus Apostolorum a Luca evangelista conscripti ; quatuordecim Epistola) Pauli apostoli : ad Romanos, duæ ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, duæ ad Thessalonicenses, duæ ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebreos; Petri apostoli duæ; Joannis apostoli tres; Jacobi apostoli una; Judæ apostoli una, et Apocalypsis Joannis ajx)stoli. Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia catholica legi consueverunt, et in Veteri Vulgata latina editione habentur, pro sacris et canonicis non susceperit, et traditiones prædictas sciens et prudens contempserit, anathema sit.

II.

DE EDITIONE SACRORUM LIBRORUM.

Insuper eadem sacrosancta Synodus, considerans non parum utilitatis accedere posse Ecclesia' Dei, si ex omnibus latinis editionibus, quæ circumferuntur, sacrorum librorum, quænam pro authentica habenda sit, innotescat, statuit ei declarat, ut hæc ipsa vetus et vulgata editio, quæ longo tot saeculorum usu in ipsa Ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, præ-

IV

dicationibus et exhibitionibus pro authentica habeatur : et ut nemo illam rejicere quovis praextu audeat vel præsumat.

Praeterea, ad coercenda petulantia ingenia, decernit, ut nemo, suæ prudenti® innixus, in rebus fidei, et morum, ad ædificationem doctrinal Christian® pertinentium, sacram Scripturam ad suos sensus contorquens, contra eum sensum, quem tenuit et tenet sancta mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum sanctarum, aut etiam contra unanimem consensum Patrum, ipsam Scripturam sacram interpretari audeat, etiamsi hujusmodi interpretationes nullo unquam tempore in lucem edend® forent. Qui contravencrint, per ordinarios declarentur, et pœnis a jure statutis puniantur.

Sed et impressoribus modum in hac parte, ut par est, imponere volens, qui jam sine modo, hoc est, putantes sibi licere quidquid libet, sine licentia superiorum ecclesiasticorum, ipsos sacra Scriptura libros, et super illis annotationes et expositiones quorumlibet indifferenter, s®pe tacito, s®pe etiam ementito pralo, et, quod gravius est, sine nomine auctoris imprimunt, alibi etiam impressos libros hujusmodi temere venales habent : decernit, et statuit, ut posthac sacra Scriptura, potissimum vero hæc ipsa vetus et vulgata editio, quam emendatissime imprimatur; nullique liceat imprimere, vel imprimi facere quosvis libros de rebus sacris sine nomine auctoris; neque illos in futurum vendere, aut etiam apud se retinere nisi primum examinati probatique fuerint ab ordinario, sub pœna anathematis et pecunia) in canone a concilii novissimi Lateranensis apposita. Et, si regulares fuerint, ultra examinationem et probationem hujusmodi, licentiam quoque a suis superioribus impetrare teneantur, recognitis per eos libris, juxta formam suarum ordinationum. Qui autem scripto cos communicant, vel evulgant, nisi antea examinati probatique fuerint, eisdem pœnis subjaceant quibus impressores. Et qui eos habuerint, vel legerint, nisi prodiderint auctores, pro auctoribus habeantur. Ipsa vero hujusmodi librorum probatio in scriptis detur, atque ideo in fronte libri, vel scripti, vel impressi authentice appareat : idque totum, hoc est, et probatio, et examen, gratis fiat : ut probanda probentur, et reprobentur improbanda. Post hæc temeritatem illam reprimere volens, qua ad profana quæque convertuntur et torquentur verba et sententi® sacr® Scriptura, ad scurrilia scilicet, fabulosa, vana, adulationes, detractiones, superstitiones impias et diabolicas incantationes, divinationes, sortes, libellos etiam famosos : mandat, et præcipit, ad tollendam hujusmodi irreverentiam et contemptum, ne de cætro quisquam quoraodolibet verba Scriptura sacr® ad hæc et similia audeat usurpare, ul omnes hujus generis homines, temeratores et violatores verbi Dei, juris et arbitrii pœnis per episcopos coerceantur.

PRÆFATIO AD LECTOREM^x”.

In multis magnisque beneficiis, quæ per sacram Tridentinam Synodum Ecclesiæ suæ Deus contulit, id in primis numerandum videtur, quod inter tot latinas editiones divinarum Scripturarum solam Veterem ac Vulgatam, quæ longo tot sæculorum usu in Ecclesia probata fuerat, gravissimo Decreto authenticam declaravit. Nam, ut illud omittamus, quod ex recentibus editionibus non paucæ ad hæreses hujus temporis confirmandas licenter detortæ videbantur, ipsa certe tanta versionum varietas atque diversitas, magnam in Ecclesia Dei confusionem parere potuisset. Jam enim hac nostra ætate illud fere evenisse constat, quod S. Hieronymus tempore suo accidisse testatus est, tot scilicet fuisse exemplaria quot codices, cum unusquisque pro arbitrio suo adderet, vel detraheret. Hujus autem Veteris ac Vulgatæ editionis tanta semper fuit auctoritas, tamque excellens præstantia, ut eam cæleris omnibus latinis editionibus longe anteferendam esse, apud quos judices in dubium revocari non posset. Qui namque in ea libri continentur (ut a majoribus nostris quasi per manus traditum nobis est), partim ex S. Hieronymi translatione, vel emendatione, suscepti sunt, partim retenti ex antiquissima quadam editione latina, quam S. Hieronymus Communem et Vulgatam, S. Augustinus Italam, S. Gregorius Veterem translationem appellat. Ac de Veteris quidem hujus, sive liæ editionis sinceritate atque prostantia, proclarum S. Augustini testimonium exstat in secundo libro *De Doctrina Christiana*, ubi latinis omnibus editionibus, quæ tunc plurimæ circumferebantur, Italam præferendam consuit, quod esset, ut ipse loquitur, verborum tenacior cum perspicuitate sententiæ. De S. vero Hieronymo nulla exstaut veterum Patrum egregia testimonia : eum enim S. Augustinus hominem doctissimum, ac trium linguarum peritissimum vocat, atque ejus translationem ipsorum quoque Hebraorum testimonio veracem esse confirmat. Eundem S. Gregorius ita predicat, ut ejus translationem, quam novam appellat, ex Hebræo eloquio cuncta verius transfundisse dicat : atque idcirco dignissimam esse, cui fides in omnibus habeatur. S. autem Isidoros non uno in loco Hieronymianam versionem cæteris omnibus anteponit, eamque ab Ecclesiis Christianis communiter recipi ac probari affirmat, quod sit in verbis clarior, et veracior in sentiis. Sophronius quoque, vir eruditissimus, S. Hieronymi translationem non Latinis modo, sed etiam Græcis valde probari animadvertens, tanti eam fecit, ut Psalterium et Prophetas ex Hieronymi versione in Grocno eleganti sermone transtulerit. Porro qui secuti sunt, viri doctissimi, Remigios, Beda, Rabanus, Haymo, Anselmos, Petrus Damiani, Richardus, Hugo, Bernardus, Rupertos, Petrus Lombardos, Alexander, Albertus, Thomas, Bonaventura, roterique omnes, qui his nongentis annis in Ecclesia floruerunt, S. Hieronymi versione ita sunt usi, ut roteræ, quæ pene innumerabiles erant, quasi lapsæ de manibus theologorum, penitus obsoleverint. Quare non immerito catholica Ecclesia S. Hieronymum doctorem maximum, atque ad Scripturas sacras interpretandas divinitus excitatum, ita celebrat, ut jam difficile non sit illorum omnium damnare judicium, qui vel tam eximii doctoris lucubrationibus non acquiescunt, vel etiam meliora, aut certe paria, prostare se posse confidunt. Cælerum, ne tam fidelis translatio, tamque in omnes partes Ecclesiæ utilis, vel injuria temporum, vel impressorum incuria, vel temere emendantium audacia, ulla ex parte corrumpetur, eadem sacrosancta Synodus Triden-

(1) Hujusce *Præfationis* princeps anctor Card. Bellarminus habetur, anus e selectis viris quibus Vulgatam bibliorum editionem a Sixto V correctam, deano castigandi atque perficiendi cura demandata est a Pontifice Maximo Clemente VIH. Eorum quidem congregationibus Summus Pontifex non aderat præsens, sed in iis regulæ ab eo præscriptæ observabantur, imo ipse controversias omnes ac dubia dirimebat. *Præfatto* quoque, non secus ac ipsa Clementiniana editio, Pontificis probatione et quasi auctoritate commendatur. Cf. quæ de hac re disseruit doctissimus Ungarelli in *Annali di Scienze storiche* Roma.

tina illud decreto suo sapienter adjecit, ut hæc ipsa Vetus ac Vulgata editio emendatissime, quoad fieri posset, imprimeretur, neque ulli liceret eam sine facultate et approbatione Superiorum excudere. Quo Decreto simul typographorum temeritati ac licenti® modum imposuit, et Pastorum Ecclesiae in tanto bono quam diligentissime retinendo et conservando, vigilantiam atque industriam excitavit. Et quamvis insignium Academiarum Theologi in editione Vulgata pristino suo nitori restituenda magna cum laude laboraverint, quia tamen in tanta re nulla potest esse nimia diligentia, et codices manuscripti complures et vetustiores Summi Pontificis jussu conquisiti, atque in Urbem advecti erant, et demum, quoniam exeeutio generalium conciliorum, et ipsa Scripturarum integritas ac puritas ad curam Apostolica) Sedis potissimum pertinere cognoscitur : ideo Pius IV, Pontifex Maximus, pro sua in omnes Ecclesia) partes incredibili vigilantia , lectissimis aliquot sancta) Romans Ecclesia) Cardinalibus, aliisque tum sacrarum litterarum, tum variarum linguarum petilissimis viris, eam provinciam demandavit, ut Vulgatam editionem latinara, adhibitis antiquissimis codicibus manuscriptis, inspectis quoque hebraicis, græcisque Bibliorum fontibus, consultis denique veterum Patrum commentariis, accuratissime castigarent. Quod itidem institutum Pius V prosecutus est. Verum Conventum illum, ob varias gravissimasque Sedis Apostolica) occupationes jamdndum intermissum, Sixtus V, divina Providentia ad summum Sacerdotium evocatus, ardentissimo studio revocavit, et opus tandem confectum typis mandari jussit. Quod cum jam esset excusum, et ut in lucem emitteretur idem Pontifex operam daret, animadvertens non pauca in sacra Biblia præli ritió irrepsisse, quæ iterata diligentia indigere viderentur, totum opus sub incudem revocandum censuit atque decrevit. Id vero cum morte prævenlus præstare non potuisset, Gregorius XIV, qui post Urbani VII duodecim dierum Pontificatum Sixto successerat, ejus animi intentionem exeeutus, perficere aggressus est, amplissimis aliquot Cardinalibus, aliisque doctissimis viris, ad hoc iterum deputatis. Sed eo quoque, et qui illi successit, Innocentio IX, brevissimo tempore de hac luce subtractis, tandem sub initium Pontificatus Clementis Vili, qui nunc Ecclesia) universæ gubernacula tenet, opus, in quod Sixtus V intenderat, Deo bene juvante, perfectum est. Accipe igitur, Christiane lector, eodem Clemente summo Pontifice annuente, ex Vaticana typographia, Veterem ac Vulgatam sacræ Scriptura) editionem, quanta fieri potuit diligentia castigatam : quam quidem sicut omnibus numeris absolutam, pro humana imbecillitate affirmare difficile est, ita cæteris omnibus, quæ ad hanc usque diem prodierunt, emendatiorem purioremque esse, minime dubitandum. Et vero quamvis in hac Bibliorum recognitione, in codicibus manuscriptis, hebræis græcisque fontibus, et ipsis veterum Patrum commentariis conferendis, non mediocre studium adbibitum fuerit : in hac tamen pervulgata Lectione, sicut nonnulla consulto mutata, ita etiam alia, quæ mutanda videbantur, consulto immutata relictæ sunt : tum quod ita faciendum esse, ad ofensionem populorum vitandam, S. Hieronymus non semel admonuit ; tum quod facile fieri posse credendum est, ut majores nostri, qui ex Hebræis et Græcis Latina fecerunt, copiam meliorum et emendatiorum librorum habuerint, quam ii, qui post illorum ætatem ad nos pervenerunt: qui fortasse, tam longo tempore identidem describendo, minus puri atque integri evaserunt; tum denique, quia sacræ congregationi amplissimorum Cardin ilium, aliisque eruditissimis viris ad hoc opus a Sede Apostolica delectis, propositum non fuit, novam aliquam editionem cudere, vel antiquum interpretem ulla ex parte corrigere, vel emendare; sed ipsam Veterem ac Vulgatam editionem latinara, a mendis veterum librariorum, nec non pravaru emendationum erroribus repurgatam, suæ pristina) integritati ac puritati, quoad ejus fieri potuit, restituere; eaque restituta, ut quam emendatissime imprimeretur juxta Concilii (ecumenici Decretum, pro viribus operam dare. Porro in hac editione nihil non canonicum, nihil adseilitium, nihil extraneum apponere visum est : atque ca causa fuit, cur liber IH et IV Esdr® inscripti, quos inter canonicos libros sacra Tridentina Synodus non annumeravit, ipsa etiam Manassa) regis Oratio, quæ neque Hebraice, ncque Grece quidem exstat, neque in manuscriptis antiquioribus invenitur, neque pars est ullius canonici libri, extra canonie® Scripturae seriem posita sint : et nuli® ad marginem concordanti® (quæ posthac inibi apponi non prohibentur), null® notæ, null® vari® lectiones, null® denique præfationes, nulla argumenta ad librorum initia conspiciuntur. Sed sicut Apostolica Sedes industriam.eorum non damnat, qui concordinlias locorum, varias lectiones, præfatio-

nes S. Hieronymi et alia id genus in aliis editionibus inseruerunt: ita quoque non prohibet, quin alio genere characteris in hac ipsa Vaticana editione ejusmodi adjumenta, pro studiosorum commoditate atque utilitate, in posterum adjiciantur, ita tamen, ut lectiones variae ad marginem ipsius Textus minimo annotentur.

----- wn o c -----

CLEMENS PzkPA VIII.

AD PERPETUAM REI MEMORIAM.

Cum sacrorum Bibliorum Vulgatæ editionis Textus summis laboribus ac vigiliis restitutus, et quam accuratissime mendis expurgatus, benedicente Domino, ex nostra typographia Vaticana in lucem prodeat : Nos, ut in posterum idem Textus incorruptus, ut decet, conservetur, opportune providere volentes, auctoritate Apostolica, tenore præsentium districtius inhibemus, ne intra decem annos, a data præsentium numerandos, tam citra quam ultra montes, alibi quam in nostra Vaticana typographia a quoquam imprimatur. Elapso autem prefato decennio, eam cautionem adhiberi præcipimus, ut nemo hanc sanctarum Scripturarum editionem typis mandare prassumat, nisi habito prius exemplari in typographia Vaticana excuso: cujus exemplaris forma, ne minima quidem particula de textu mutata, addita, vel ab eo detracta, nisi aliquid occurrat, quod typographie® incuria manifeste adseribendum sit, inviolabiliter observetur. Si quis vero typography in quibuscumque regnis, civitatibus, provinciis, et locis tam nostre S. R. E. ditioni in temporalibus subjectis, quam non subjectis, hanc eandem sacrarum Scripturarum editionem intra 'ecennium prædictum quoquo modo, elapso autem decennio, aliter quam juxta hujusmodi exemplar, ut præfertur, imprimere, vendere, venales habere, aut alias edere vel evulgare; aut si quis bibliopola a se vel ab aliis quibusvis, post datam præsentium, hujus editionis impressos libros, seu imprimendos a præfato restituto et correcto Textu in aliquo discrepantes, seu ab alio, quam a typographo Vaticano, intra decennium excusos, pariter vendere, venales proponere, vel evulgare præsumpserit, ultra amissionem omnium librorum, et alias arbitrio nostro infligendas pamas temporales, etiam majoris excommunicationis sententiam eo ipso incurrat : a qua nisi a Romano Pontifice, præterquam in mortis articulo constitutus, absohi non possit. Mandamus itaque universis et singulis, Patriarchis, Archiepiscopis, Episcopis cæterisque Ecclesiarum et locorum etiam regularium Pralatis, ut presentes litteras in suis quisque Ecclesiis et Jurisdictionibus ab omnibus inviolate perpetuo observari curent ac faciant. Contradictores per Censuras ecclesiasticas aliaque opportuna juris et facti remedia, appellatione postposita, compescendo, invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii sæcularis, non obstantibus constitutionibus cl ordinationibus Aposlolis, ac in generalibus, provincialibus, vel synodalibus Conciliis editis generalibus, vel specialibus, ac quarumcumque Ecclesiarum, Ordinum, Congregationum, Collegiorum atque Universitatum, etiam studiorum generalium, jramento, confirmatione Apostolica vel quavis firmitate alia roboratis, statutis, et consuetudinibus, ac privilegiis, induitis, ac litteris Apostolicis in contrarium quomodocumque emanatis et emanandis : quibus omnibus ad hunc effectum latissime derogamus, ac derogatum esse decernimus. Volumus autem, ut præsentium transsumptis etiam in ipsis voluminibus impressis eadem, in judicio et extra, fidos ubique adhibeatur, quæ ipsis præsentibus adhiberetur, si forent exhibits, vel ostensæ.

Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die IX novembris MDXCU, Pontifie. Nostri anno I.

M. VESTRIUS BARBÍANUS.

S. HIERONYMI PRÆFATIONES

I.

PROLOGUS GALEATUS.

Viginti et duas litteras esse apud Hebreos, Syrorum quoque lingua et Chaldaeorum testatur, quæ Hebrææ magna ex parte confinis est; nam et ipsi vigiliti duo elementa habent eodem sono, sed diversis characteribus. Samaritani etiam Pentateuchum Moysi totidem litteris scriptitant, figuris tantum et apicibus discrepantes. Certumque est Esdram scribam legisque doctorem, post captam Jerosolymam et instaurationem templi sub Zorobabel, alias litteras reperisse quibus nunc utimur, cum ad illud usque tempus iidem Samaritanorum et Hebraeorum characteres fuerint. In libro quoque Numerorum, hæc eadem supputatio, sub Levitatum ac Sacerdotum censu, mystice ostenditur. Et nomen Domini letragrammaton, in quibusdam græcis voluminibus, usque hodie antiquis expressum litteris invenimus. Sed et Psalmi, trigesimus sextus, et centesimus decimus, et centesimus undecimus, et centesimus decimus octavus, et centesimus quadragesimus quartus, quanquam diverso scribantur metro, tamen ejusdem numeri texuntur alphabeto. Et Jeremiæ Lamentationes, et Oratio ejus, Salomonis quoque in fine Proverbia, ab eo loco in quo ait, a Mulierem fortem quis inveniet? » iisdem alphabetis vel incisionibus supputantur. Porro quinque litteræ duplices apud Hebraeos sunt, Caph, Mem, Nun, Pe, Sade : aliter enim scribuntur per has principia medietatesque verborum, aliter fines. Unde et quinque a plerisque libri, duplices æstimantur, Samuel, Melachim, Dibre hajamim, Esdras, Jeremías, cum Cinoth, id est, Lamentationibus suis. Quomodo igitur viginti duo elementa sunt, per quæ scribimus Hebraice omne quod loquimur, et eorum initiis vox humana comprehenditur : ita viginti duo volumina supputantur, quibus quasi litteris et exordiis, in Dei doctrina, tenera adhuc et lactens viri justī eruditur infantia.

Primus apud eos liber, vocatur Beresith : quem nos Genesim dicimus.

Secundus, Veelle semoth : qui Exodus appellatur.

Tertius, Vaiicra, id est, Leviticus.

Quartus, Vajedabber, quem Numeros vocamus.

Quintus, Elie haddeharim, qui Deuteronomium prænotatur.

Illi sunt quinque libri Moysi, quos proprie Thora, id est, Legem appellant.

Secundum, Prophetarum ordinem faciunt : et incipiunt ab Jesu filio Nave, qui apud eos Josué ben Nun dicitur.

Deinde subtexunt Sophetim, id est, Judicum librum. Et in eundem compingunt Ruth, quia in diebus Judicum facta ejus narratur historia.

Tertius sequitur Samuel, quem nos Regum primum et secundum dicimus.

Quarius Melachim, id est, Regum, qui tertio et quarto Regum volumine continetur.

Meliusque multo est Melachim, id est, Regum, quam Mamlachot, id est. Regnorum dicere. Non enim mullarum gentium describit regna, sed unius Israelitici populi, qui tribubus duodecim continetur.

Quintus est Isaías.

Sextus, Jeremías.

Septimus, Ezechiel.

Octavus, liber duodecim Prophetarum ; qui apud illos vocatur There asar.

Tertius ordo, Hagiographa possidet.

Et primus liber incipit a Job.

Secundus a David : quem quinque incisionibus et uno Psalmorum volumine comprehendunt.

Tertius est Salomon, tres libros habens : Proverbia, quæ illi Misle, id est Parabolas, appellant.

Quartus, Ecclesiasten, id est, Coheleth.

Quintus, Canticum canticorum, quem titulo Sir hassirim praenotant

Sextus, est Daniel.

Septimus, Dibre hajamim, id est, Verba dierum : quod significantius Chronicon totius divinae historiae possumus appellare, qui liber apud nos Paralipomenon primus et secundus inscribitur.

Octavus, Esdras : qui et ipse similiter apud Graecos et Latinos in duos libros divisus est.

Nonus, Esther.

Atque ita fiunt pariter veteris legis libri viginti duo : id est, Moysi quinque, et Prophetarum octo, Hagiographorum novem. Quanquam nonnulli Ruth et Cinoth inter Hagiographa scriptitent, et hos libros in suo putent numero supputandos, ac per hoc esse priscae legis libros viginti quatuor : quos sub numero viginti quatuor seniorum Apocalypsis Joannis inducit adorantes Agnum, et coronas suas prostratis vultibus offerentes, stantibus coram quatuor animalibus, oculatis ante et retro, id est, in præteritum et in futurum respicientibus, et indefessa voce clamantibus: Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, et qui est, et qui venturus est.

Hic prologus, Scripturarum quasi galeatum principium, omnibus libris quos de Hebraeo vertimus in Latinum, convenire potest : ut scire valeamus, quidquid exira hoc est, inter apocrypha esse ponendum. Igitur Sapientia, quæ vulgo Salomonis inscribitur, et Jesu filii Syrach liber, et Judith, et Tobias, et Pastor, non sunt in canone. Machabaeonim primum librum, hebraicum reperi. Secundus, græcus est : quod ex ipsa quoque phrasi probari potest. Quæ cum ita se habeant, obsecro te, lector, no laborem meum, reprehensionem existimes antiquorum. In templo Dei offert unusquisque quod potest : alii aurum, argentum, et lapides pretiosos : alii byssum et purpuram et coccum offerunt, et hyacinthum : nobiscum bene agitur, si obtulerimus pelles et caprarum pilos. Et tamen Apostolus contemptibilia nostra magis necessaria judicat. Unde et tota illa tabernaculi pulchritudo, et per singulas species, Ecclesiæ præsents futuræque distinctio, pellibus tegitur et ciliciis, ardoremque solis et injuriam imbrium ea quæ viliora sunt prohibent. Lege ergo primum, Samuel, et Melachim meum : meum, inquam, meum. Quidquid enim crebrius vertendo, et emendando sollicitius et didicimus et tenemus, nostrum est. Et cum intellexeris quod antea nesciebas, vel interpretem me (estimato, si gratus es ; vel paraphrasten, si ingratus : quanquam mihi omnino conscius non sim, mutasse me quippiam de Hebraica veritale. Certe si incredulus es, lege Græcos codices, et Latinos, et coufer cum iis opusculis quæ nuper emendavimus : et ubicumque discrepare inter se videris, interroga quemlibet Hebræorum cui magis accommodare debeas fidem : et si nostra firmaverit, puto quod eum non æsclimes conjectorem, ut in eodem loco mecum similiter divinavit. Sed et vos famulas Christi rogo (quæ Domini discumbentis pretiosissima fidei myrrha ungitis caput, quæ nequaquam Salvatorem quæritis in sepulcro, quibus jam ad Patrem Christus ascendit), ut contra latrantes canes, qui adversum me rabido ore desæviunt, et circum-eunt civitatem, atque in eo se doctos arbitrantur, si aliis detrahant, orationum vestrarum clypeos opponatis. Ego sciens humilitatem meam, illius semper sententiæ recordabor : Dixi : Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversum me. Obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis.

II.

HIERONYMUS PAULINO.

Frater Ambrosius tua mihi munuscula perferens, detulit simul et suavissimas litteras, quæ a principio amicitiarum, fidem probatæ jam fidei, et veleris amicitiae præferebant. Vera enim illa necessitudo est, et Christi glutino copulata, quam non utilitas rei familiaris, non præsentia tan-

tum corporum, non subdola et palpans adulatio, sed Dei timor, et divinarum Scripturarum studia conciliant. Legimus in veteribus historiis quosdam lustrasse provincias, novos adisse populos, mana transisse, ut eos quos ex libris noverant, coram quoque viderent. Sic Pythagoras Memphiticos vates, sic Plato Ægyptum et Archytam Tarentinum, eamque oram Itali®, quæ quondam magna Gracia dicebatur, laboriosissime peragravit : ut qui Athenis magister erat, et potens, cujusque doctrinam Academi® gymnasia personabant, fieret peregrinus atque discipulus, malens aliena verecunde discere, quam sua impudenter ingerere. Denique dum litteras quasi toto fugientes orbe persequitur, captus a piratis et venumdatus, etiam tyranno crudelissimo paruit, captivus, vinctus et servus; tamen quia philosophus, major emente se fuit. Ad Titum Livium lacteo eloquenti® fonte manantem, de ultimis Hispani® Galliarumque finibus quosdam venisse nobiles legimus : et quos ad contemplationem sui Roma non traxerat, unius hominis fama perduxit. Habuit illa tetras inauditum omnibus sæculis, celcbrandumque miraculum, ut urbem tantam ingressi, aliud extra urbem quærerent. Apollonius, sive ille magus, ut vulgus loquitur, sive philosophus, ut Pythagorici tradunt, intravit Persas, periransivit Caucasum, Albanos, Scythas, Massagetas, opulentissima Indi® regna penetravit : et ad extremum, latissimo Phison amne transmisso, pervenit ad Brachmanas, ut Hiarcham in throno sedentem aureo, et de Tantali fonte potantem, inter paucos discipulos, de natura, de motibus siderum, ac dierum cursu audiret docentem. Inde per Ælamitas, Babylonios, Chaldæos, Medos, Assyrios, Parthos, Syros, Phoenices, Arabes, Palæstinos, reversus Alexandriani, perrexit Æthiopiam, ut gymnosophistas, et famosissimam Solis mensam videret in sabulo. Invenit ille vir ubique quod disceret, et semper proficiens, semper se melior fieret. Scripsit super hoc plenissime octo voluminibus Philoslratus. Quid loquar de sæculi hominibus, cum apostolus Paulus, vas electionis et magister gentium, qui de conscientia tanti in se hospitis loquebatur : An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus ? post Damascus Arabiamque lustratam, ascenderit Jerosolymam, ut videret Petrum, et manserit apud eum diebus quindecim? Hoc enim mysterio hebdomadis et ogdoadis, futurus gentium pradicator instruendus erat. Rursumque post annos quatuordecim, assumpto Barnaba et Tito, exposuerit Apostolis Evangelium, ne forte in vacuum curreret, aut cucurrisset. Habet enim nescio quid latentis viva vox, et in aures discipuli de auctoris ore transfusa, fortius sonat. Unde et Æschines cum Rhodi exularet, et legeretur illa Demosthenis oratio, quam adversus eum habuerat, mirantibus cunctis atque laudantibus, suspirans ait : Quid si ipsam audissetis bestiam, sua verba resonantem? Hæc non dico, quod sit in me aliquid tale, quod vel possis a me audire, vel velis discere : sed quod ardor tuus et discendi studium etiam absque nobis per se probari debeat. Ingenium docile, et sine doctore laudabile est. Non quid invenias, sed quid quæras consideramus. Mollis cera, et ad formandum facilis, etiam si artificis et plast® cessent manus : tamen virtute totum est quidquid esse potest. Paulus apostolus ad pedes Gamalielis legem Moysi et Prophetas didicisse se gloriatur, ut armatus spiritalibus telis, postea diceret confidenter : «Arma nostr® militi® non carnalia sunt, sed potentia Deo, ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et captivantes omnem intellectum ad obediendum Christo, et parati subjugare omnem inobedientiam. » Ad Timotheum scribit ab infantia sacris litteris eruditum, et hortatur ad studium lectionis, ne negligat gratiam quæ data sit ei per impositionem manus presbyteri. Tito prapcipit ut inter cæteras virtutes episcopi, quem brevi sermone depinxit, scientiam quoque in eo eligat Scripturarum : «Obtinentem, inquit, eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem : ut potens sit exhortari in doctrina sana, et contradicentes revincere, n Sanctaquippe rusticitas solum sibi prodest : et quantum ædificat ex vit® merito Ecclesiam Christi, tantum nocet si destruentibus non resistat. Malachias propheta, immo per Agg®um Dominus: «Interroga,ait,sacerdotes legem:» in tantumsacerdotis oificiumcst interrogatum respondere de lege. Et in Deuteronomio legimus : «Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi ; seniores tuos, et dicent tibi, » In psalmo quoque centesimo decimo octavo : « Cantabiles mihi erant justificationes tuæ in loco peregrinationis meæ, d Et in descriptione justi viri, cum eum David arbori vit®, quæ est in paradiso, compararet, inter c®tcras virtutes et hoc intulit : «In lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte. » Daniel in fine sacratissim® visionis ait, justos fulgere sicut stellas, et intelligentes, id est, doctos, quasi firmamentum. Vides quantum

inter se distent, jirta rusticitas et docta justitia? Alii stellis, alii coelo comparantur. Quanquam juxta Hebraicam veritatem utrumque de eruditis possit intelligi. Ita enim apud eos legimus : a Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti : et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stelli® in perpetuas æternitates. » Cur dicitur Paulus apostolus vas electionis? Nempe quia legis et Scripturarum sanctarum erat armarium. I'harisæi stupent in doctrina Domini : et mirantur in Petro et Joanne quomodo legem sciant, cum litteras non didicerint. Quidquid enim aliis exercitatio, et quotidiana in lege meditatio tribuere solet, illis hoc Spiritus Sanctus suggerebat, et erant juxta quod scriptum est, OrJuxxTM. Duodecim annos Salvator impleverat, et in templo senes de quæstionibus legis interrogans, magis docet dum prudenter interrogat. Nisi forte rusticum Petrum, rusticum dicimus Joannem, quorum uterque dicere poterat : « Etsi imperitus sermone, non tamen scientia. » Joannes rusticus, piscator, indoctus? et unde illa vox, obsecro: «In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum?» Verbum enim græce multa significat, nam et verbum est, et ratio, et supputatio, et causa cuiuscuque rei, per quam sunt singula quæ subsistunt : quæ® universa recte intelligimus in Christo. Hoc doctus Plato nescivit, hoc Demosthenes eloquens ignoravit. « Perdam, inquit, sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo. » Vera sapientia perdet falsam sapientiam ; et quanquam stultitia prædicationis in cruce sit, tamen Paulus sapientiam loquitur inter perfectos : sapientiam autem non sæculi hujus, nec principum sæculi istius, quæ destruitur ; sed loquitur Dei sapientiam in mysterio absconditam, quam predestinasit Deus ante sæcula. Dei sapientia, Christus est ; Christus enim, Dei virtus, et Dei sapientia. Ilæc sapientia in mysterio abscondita est : de qua et noni psalmi titulus prænotatur, « Pro occultis filii, n in quosunt omnes thesauri sapienti® et scienti® Dei absconditi. Et qui in mysterio absconditus erat, prædestinatus est ante sæcula : prædestinatus autem et prefiguratus in lego et Prophetis : unde et Prophet® appellantur videntes, quia videbant eum, quem cæteri non videbant. Abraham vidit diem ejus, et lætatus est. Aperiebantur coeli Ezechieli, qui populo peccatori clausi erant. « Revela, inquit David, oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua. » Lex enim spiritualis est, et revelatione opus est, ut intelligatur, ac revelata facie Dei gloriam contemplemur. Liber in Apocalypsi septem sigillis signatus ostenditur : quem si dederis homini scienti litteras ut legat, respondebit tibi : Non possum : signatus est enim. Quanti hodie putant se nosse litteras, tenent signatum librum, nec aperire possunt, nisi ille reseraverit qui habet clavem David, qui aperit, et nemo claudit; claudit, et nemo aperit? In Actibus Apostolorum sanctus eunuchus, immo vir (sic enim eum Scriptura cognominat), cum legeret Isaiam prophetam, interrogatus a Philippo : « Pulasne intelligis quæ® legis? respondit : Quomodo possum, nisi aliquis me docuerit ? » Ego (ut de me loquar interim) nec sanctior sum hoc eunucho, nec studiosior ; qui de Æthiopia, id est, de extremis mundi finibus, venit ad templum, reliquit aulam regiam : et tantus amator legis divinæquo scienti® fuit, ut etiam in vehiculo legeret litteras sacras. Et tamen cum librum teneret, et verba Domini cogitatione conciperet, lingua volveret, labiis personaret, ignorabat cum, quem in libro nesciens venerabatur. Venit Philippus, ostendit ei Jesum, qui clausus latebat in littera. O mira doctoris virtus ! eadem hora credit eunuchus, baptizatur, et fidelis et sanctus factus est; ac magister de discipulo, plus iu deserto fonte Ecclesia, quam in aurato synagog® templo reperii. Ilæc a me perstricta sunt breviter (neque enim epistolaris angustia evagari longius patiebatur), ut intelligeres te in Scripturis sacris sine previo et monstrante semitam non posse ingredi. Taceo de grammaticis, rhetoribus, philosophis, geometris, dialecticis, musicis, astronomis, astrologis, medicis, quorum scientia mortalibus vel utilissima est, et in tres partes scinditur, «
w íprttpiáv. Ad minores artes veniam, et quæ® non tam lingua, quam manu administrantur. Agricoli®, cœmentarii, fabri metallorum, lignorumque cæsores, lanarii quoque, et fullones, et cæteri qui variam suppellectilem et vilia opuscula fabricantur, absque doctore esse non possunt quod cōpiunt. Quod medicorum est, promittunt medici; tractant fabrilis fabri : sola Scripturarum ars est, quam sibi passim omnes vindicant. Scribimus indocti doctique poemata passim. Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi presumunt, lacerant, docent antequam discant. Alii, adducto supercilio, grandia verba tintinantes, inter mulierculas de sacris litteris philosophantur. Alii discunt (proh pudor!) a feminis, quod viros doceant; et ne parum hoc sit, quadam facilitate verborum, immo audacia,

xii

edisserunt aliis quod ipsi non intelligunt. Taceo de mei similibus, qui si forte ad Scripturas sanctas post saeculares litteras venerint, et sermone composito aures populi mulserint, quidquid dixerint, hoc legem Dei putant; nec scire dignantur quid Prophetæ, quid Apostoli senserint, sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia: quasi grande sit, et non vitiosissimum docendi genus, depravare sententias, et ad voluntatem suam, Scripturam trahere repugnantem. Quasi non legerimus Homero-centonas, et Virgilio-centonas, ac non sic etiam Maronem sine Christo possumus dicere Christianum, quia scripserit:

Jam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna;
Jam nova progenies coelo demittitur alto.

Et Patrem loquentem ad Filium:

Nate; meæ vires, mea magna potentia solus.

Et post verba Salvatoris in cruce:

Talia perstabat memorans, fixusquo manebat.

Puerilia sunt hæc, et circulatorum ludo similia, docere quod ignores: immo, ut cum stomacho loquar, ne hoc quidem scire quod nescias.

Videlicet manifestissima est Genesis, in qua de creatura mundi, de exordio generis humani, de divisione terre, de confusione linguarum et gentium, usque ad exitum scribitur Hebraeorum.

Patet Exodus cum decem plagis, cum Decalogo, cum mysticis divinisque præceptis.

In promptu est Leviticus liber, in quo singula sacrificia, immo singulæ pene syllabæ, et vestes Aaron, et totus ordo Leviticus spirant coelestia sacramenta.

Numeri vero nonne totius arithmeticae, et prophetiæ Balaam, et quadraginta duarum per eremum mansionum mysteria continent?

Deuteronomium quoque secunda lex, et Evangelicæ legis præfiguratio, nonne sic ea habet quæ priora sunt, ut tamen nova sint omnia de veteribus? Hucusque Moyses, hucusque Pentateuchus: quibus quinque verbis loqui se velle Apostolus in Ecclesia gloriatur.

Job exemplar patientiæ, quæ non mysteria suo sermone complectitur? Prosa incipit, versu lahitur, pedestri sermone finitur; omnesque leges dialecticæ, propositione, assumptione, confirmatione, conclusione determinat. Singula in eo verba, plena sunt sensibus. Et (ut de cæteris sileam) resurrectionem corporum sic prophetat, ut nullus de ea vel manifestius, vel cautius scripserit, a Scio, inquit, quod redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum: et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum, quem visurus sum ego ipse, et oculi mei conspecturi sunt, et non alius. Reposita est hæc spes mea in sinu meo. »

Veniam ad Jesum Nave, qui typum Domini non solum gestis, verum etiam nomine præfert; transit Jordanem, hostium regna subvertit, dividit terram victori populo, et per singulos urbes, viculos, montes, flumina, torrentes, atque confinia, Ecclesia cœlestisque Jerusalem spiritualia regna describit.

In Judicum libro, quot principes populi, tot figura sunt.

Ruth Moabitidis, Isaïæ explet vaticinium, dicentis: Emitte agnum, Domine, Dominatorem Ierusalem, de petra deserti ad montem filiæ Sion, n

Samuel in Iteli mortuo, et occiso Saul, veterem iugem abolitam monstrat. Porro in Sadoc atque David, novi sacerdotii novique imperii sacramenta testatur.

Melachim, id est tertius et quartus Regum liber, a Salomone usque ad Jechoniam, et a Jero-boam filio Nabat usque ad Osce, qui dicitur in Assyrios, regnum Juda et regnum describit Israel. Si historiam respicias, verba simplicia sunt: si in litteris sensum latentem inspexeris, Ecclesia paucitas, et hæreticorum contra Ecclesiam bella narrantur.

Duodecim Prophetæ in unius voluminis angustia coarctati, multo aliud, quam sonet in littera, praeflurant.

Osee crebro nominat Ephraim, Samariam, Joseph, Jezrahel, et uxorem fornicariam, et fornicationis filios, et adulteram cubiculo clausam mariti, multo tempore sedere viduam, et sub veste lugubri, viri ad se reditum præstolari.

Joci, filius Phatuel, describit terram duodecim tribuum, eruca, brucho, locusta, rubigine vastante consumptam : et post eversionem prioris populi, effusum iri Spiritum Sanctum super servos Dei et ancillas, id est, super centum viginti credentium nomina, et effusum iri in cœnaculo Sion. Qui centum viginti, ab uno usque ad quindecim paulatim et per incrementa surgenles, quindecim graduum numerum efficiunt, qui in Psalterio mystice continentur.

Amos pastor et rusticus, et ruborum mora distringens, paucis verbis explicari non potest. Quis enim digne exprimat tria aut quatuor scelera Damasci, et Gazæ, et Tyri, et Idurnææ, et filiorum Ammon et Moab, et in septimo et octavo gradu Judæ et Israel ? Hic loquitur ad vaccas pingues, quæ sunt in Samariæ monte, et ruituram domum majorem minoremque testatur. Ipse cernit fictorem locustæ, et stantem dominum super murum litum vel adamantinum, et uncinum pomorum, attrahentem supplicia peccatoribus, et famern in terram: non famem panis, nec sitim aquæ, sed audiendi verbum Dei.

Abdias, qui interpretatur servus Dei, per-tonat contra Edom sanguineum terrenumque hominem ; fratris quoque Jacob semper æmulum, hasta percutit spiritali.

Jonas, columba pulcherrima, naufragio suo passionem Domini præfigurans, mundum ad poenitentiam revocat : et sub nomine Ninive, gentibus salutem nuntiat.

Michæas de Morastbi, cohæres Christi, vastationem annuntiat Cliæ latronis, et obsidionem ponit contra eam : quia maxillam percusserit judicis Israel.

Nahum, consolator orbis, increpat civitatem sanguinum, et post eversionem illius loquitur : «Ecce super montes pedes evangelizantis, et annuntiantis pacem, d

Habacuc, luctator fortis et rigidus, stat super custodiam suam, et figit gradum super muniti-onem, ut Christum in cruce contempletur, et dicat : «Operuit coelos gloria ejus, et laudis ejus plena est terra. Splendor ejus ut lux erit, cornua in manibus ejus : ibi abscondita est fortitudo ejus. »

Sophonias, speculator et arcanorum Dei cognitor, audit clamorem a Porta piscium, et ejulatum a Secunda, et contritionem a collibus. Indicit quoque ululatum habitatoribus Pilæ, quia conticuit omnis populus Chanaan, disperierunt universi qui involuti erant argento.

Aggæus, festivus et lætus, qui seminavit in lacrymis, ut in gaudio meteret, destructum templum ædificat, Deumque Patrem inducit loquentem : a Adhuc unum modicum, et ego commovebo cælum et terram, et mare, et aridam, et movebo omnes gentes, et veniet desideratus cunctis gentibus, o

Zacharias, memor Domini sui, multiplex in prophetia, Jesum vestibus sordidis indutum, et lapidem oculorum septem, candelabrumque aureum cum totidem lucernis quot oculis, duas quoque olivas a sinistris lampadis cernit et dextris : ut post equos nigros, rufos, albos et vanos, et dissipatas quadrigas ex Ephraim, et equum de Jerusalem, pauperem regem vaticinetur et p^u-dicet, sedentem super pullum filium asinæ subjugalis.

Malachias aperte, et in fine omnium Prophetarum, de abjectione Israel, et vocatione gentium : « Non est mihi, ait, voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum : et munus non suscipiam do manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus : et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda. »

Isaiam, Jeremiam, Ezcchielm et Daniele, quis potest vel intelligere, vel exponere? Quorum primus non prophetiam mihi videtur texere, sed Evangelium.

Secundus virgam nuceam, et ollam succensam a facie aquilonis, et pardum spoliatum suis coloribus, et quadruplex diversis metris nectit alphabetum.

Tertius principia et finem tantis habet obscuritatibus involuta, ut apud Hebræos istas partes cum exordio Geneseos ante annos triginta non legantur.

Quartus vero, qui et extremus inter quatuor prophetas, temporum conscius, et totius mundi lapidem præcisum de monte sine manibus, et regna omnia subvertentem, claro sermone pronuntiat.

David Simonides noster, Pindarus, et Alcaeus, Elaccus quoque, Catullus atque Serenus, Christum lyra personat, et in decachordo psalterio, ab inferis excitat resurgentem.

Salomon, pacificus et amabilis Domini, mores corrigit, naturam docet, Ecclesiam jungit et Christum, sanctarumque nuptiarum dulce canit epithalamium.

Esther in Ecclesiæ typo, populum liberat de periculo ; et interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, partes convivii, et diem celebrem mittit in posteros.

XIV

Paraliponienon liber, id est, instrumenti veleris hnwpi, lanius ac talis est, ut absque iliosi quis scientiam Scripturarum sibi voluerit arrogare, seipsum irrideat. Per singula quippe nomina juncturasque verborum, et prætermisæ in Regum libris tanguntur hislori®, et innumerabiles explicantur Evangelii quæsliones.

Esdras et Nehomias, adjutor videlicet, et consolator a Domino, in unum volumen coarclantur, instaurant templum, muros exstruunt civitatis; omnisquo illa turba populi redeuntis in patriam, et descriptio Sacerdotum, Levitarum, Israelis, proselytorum, ac per singulas familias murorum ac turrium opera divisa, aliud in cortice præferunt, aliud retinent in medulla. Cernis me Scripturarum amore raptum, excessisse modum Epistola?, et tamen non implesse quod volui. Audivimus tantum, quid nosse, quid cupere debeamus, ut et nos quoque possimus dicere : « Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas in omni tempore, » Cæterum illud Socraticum impletur in nobis : a Hoc tantum scio, quod nescio. »

Tangam et novum breviter Testamentum.

Malthæus, Marcus, Lucas et Joannes, quadriga Domini, et verum Cherubim, quod interpretatur scientia; multitudo, per totum corpus oculati sunt, scintillai emicant, discurrunt fulgura, pedes habent rectos, et in sublime tendentes, terga pennata et ubique volitantia, tenent se mutuo, si-biqne perplexi sunt, et quasi rota in rota volvuntur, et pergunt quocumque eos flatus Spiritus Sancti perduxerit.

Paulus Apostolus ad septem scribit Ecclesias : octava enim ad Ilebræos a plerisque extra numerum ponitur. Timotheum instruit ac Titum, et Philemonem pro fugitivo famulo deprecatur. Super quo melius tacere puto, quam pauca scribere.

Actus Apostolorum nudam quidem sonare videntur historiam, et nascentis Ecclesia; infantiam texere : sed si noverimus scriptorem eorum Lucam esse medicum, cujus laus est in Evangelio, animadvertemus pariter omnia verba illius, anima; languentis esse medicinam.

Jacobus, Petrus, Joannes, Judas, septem Epistolas ediderunt, tam mysticas, quam succinctas, et breves pariter ac longas : breves in verbis, longas in sententiis : ut rarus sit, qui non in earum lectione cæcutiat.

Apocalypsis Joannis tot habet sacramenta, quot verba. Parum dixi, et pro merito voluminis laus omnis inferior est. In verbis singulis multiplices latent intelligenti®. Oro te, frater diarissime, inter hæc vivere, ista meditari, nihil aliud nosse, nihil quærere. Nonne tibi videtur jam hic in terris regni coelestis habitaculum? Nolo offendaris in Scripturis sanctis simplicitate, et quasi vilitate verborum, quæ vel vitio interpretum, vel de industria sic prolata sunt, ut rusticam concionem facilius instruerent, et in una cademque sententia aliter doctus, aliter audiret indoctus. Non sum tam petulans et hebes, ut hæc me nosse pollicear, et eorum fructus capere, quorum radices in cælo fix® sunt : sed velle fateor. Sediti me præfero; magistrum renuens, comitem spondeo. Petenti datur, pulsanti aperitur, quærens invenit. Discamus in terris, quorum scientia nobis perseveret in coelo. Obviis te inanibus excipiam, et (ut inepte aliquid, ac de llermagor® tumiditate effutiam) quidquid quæsieris, tecum scire conabor. Habes hic aman-tissimum tui fratrem Eusebium, qui litterarum tuarum mihi gratiam duplicavit, referens honestatem morum tuorum, contemptum sæculi, fidem amichi®, amorem Christi. Nam prudentiam et eloquii venustatem etiam absque illo ipsa Epistola præferebat. Festina, quæso te, et hærentis in salo navicul® funem magis præcide, quam solve. Nemo renuntiaturus sæculo bene potest vendere qu® contempsit ut venderet. Quidquid in sumptus de tuo tuleris, pro lucro computa. Antiquum dictum est : Avaro tam deest quod habet quam quod non habet. Credenti totus mundus divitiarum est : infidelis autem etiam obolo indiget. Sic vivamus, tanquanr nihil habentes, et omnia possidentes. Vicius et vestitus diviti® Christianorum sunt. Si habes in potestate rem tuam, vende : si non habes, projice. Tollenti tunicam, et pallium relinquendum est. Scilicet nisi tu, semper recrastinans, et diem de die trahens, caute et pedetentim tuas possessiunculas venderis, non habet Christus undo alat pauperes suos. Totum Deo dedit, qui seipsum obtulit. Apostoli navem tantum et retia reliquerunt. Vidua duo ®ra misit in gazophylacium, et præfertur Crari divitiis. Facile contemnit omnia, qui se semper cogitat esse moriturum.

DU CUETE

DB

JÉSUS-CHRIST DANS LES ÉCRITURES.

Le premier lieu où l'on rencontre ceux que l'on aime, c'est leur histoire. L'histoire est le passé de la vie se survivant à lui-même dans un souvenir écrit. Il n'y aurait pas d'amitié, si la mémoire ne ressuscitait dans l'âme et n'y tenait présents ceux à qui nous avons donné notre cœur. C'est là qu'ils vivent de notre propre vie, là que nous les voyons avec nous, là que leurs traits et leurs actions demeurent empreints et se conservent dans un relief qui fait partie de notre être. Mais la mémoire, même la plus fidèle, est courte par quelques endroits, et, si elle veut se transmettre à d'autres en leur léguant l'image aimée, il faut qu'elle se transforme en histoire et se grave sur un airain qui méprise le temps. L'histoire est la mémoire d'un siècle immortalisé. Par elle, les générations se rapprochent, et, si pressées qu'elles soient dans leur cours et leur disparition, elles puisent au foyer du souvenir l'unité qui fait leur âme et leur parenté. Un homme qui n'a pas d'histoire est tout entier dans sa tombe ; un peuple qui n'a pas dicté la sienne n'est pas encore né. D'où il suit que la religion, étant la première entre toutes les choses humaines, doit avoir une histoire qui soit aussi la première, et que Jésus-Christ étant le centre et le fondement de la religion, doit tenir aux annales du monde une place qu'aucun autre, conquérant, philosophe ou législateur ne saurait atteindre. Ainsi en est-il, mon cher Emmanuel. On a beau creuser l'antiquité ou redescendre aux Ages nouveaux, rien n'apparaît avec le caractère de nos Ecritures, ni rien avec la majesté de Jésus-Christ. Je ne m'arrête pas à vous le montrer; je l'ai fait ailleurs, et il est entendu qu'entre vous et moi ce n'est pas la question d'apologie qui nous préoccupe, mais la question de la vie, c'est-à-dire de connaître et d'aimer Dieu par la connaissance et l'amour de Jésus-Christ.

Or, soit pour connaître, soit pour aimer, il faut s'approcher de l'objet qui a conquis les pressentiments de notre cœur, le regarder, l'étudier, y revenir sans qu'aucune lassitude interrompe jamais celte ardeur de découverte et de possession ; et, si la mort ou l'absence l'ont enlevé de nos yeux, si les siècles ont jeté entre lui et nous de longs intervalles, c'est à son histoire qu'il faut le redemander. N'avez-vous pas remarqué, dans le cours de vos études classiques, l'incompréhensible et divine magic de l'histoire? D'où vient que la Grèce est pour nous comme une patrie qui ne meurt pas? D'où vient que Rome, avec sa tribune et ses guerres, nous poursuit encore de son invincible image, et domino de ses grandeurs éteintes une postérité qui n'est pas la sienne? Pourquoi ces noms de Miltiade et de Thémistocle, pourquoi ces champs de Marathon et de Salamine, au lieu d'être des tombeaux oubliés, sont-ils des choses de notre âge, des couronnes tressées hier, des acclamations qui retentissent et s'attachent à nos entrailles pour les ébranler? Je ne puis, quoi que je fasse, me dérober à leur puissance; je suis Athénien, Romain, j'habite au pied du Parlhénon, et j'écoule en silence au bas de la roche Tarpéienne, Cicéron qui me parle et qui m'émeut. C'est l'histoire qui fait cela. Une page écrite il y a deux mille ans a vaincu ces deux mille ans, elle en vaincra deux mille encore, et ainsi toujours, jusqu'à ce que l'éternité remplace le temps, et que Dieu, qui est tout l'avenir, soit aussi pour nous tout lo passé. Mais vous entendez

(i) Itac epistola, ex opere cui titulus, *Lettres à un jeune homme sur ta vie chrétienne*, par le P. H. P- Lacorillaire, Paris, 1858, apud l'oussielguo-Rusand, tum Auctoris, tum Editoris benigno concessu excerpta, editionem nostram locupletari, uno exornarL ex lactoribus nemo non gralus accipiet.

XVI

bien que cet empire sur la mémoire des hommes n'appartient pas à la première page venue écrite par le premier scribe venu sur n'importe quels gestes de ses contemporains. Non, l'histoire est un privilège, un don fait au génie en faveur des grands peuples et des grandes choses. Il n'y a pas d'histoire du Bas-Empire, il n'y en aura jamais; c'est Rome qui a fait Tite-Live avant de mourir, et c'est elle encore qui inspirait Tacite, en lui ramenant sous Néron l'âme de ses consuls.

Mais qu'est-ce que Rome ou la Grèce devant le christianisme? Qu'est-ce qu'Alexandre ou César devant Jésus-Christ? La religion n'est pas l'intérêt d'un peuple, elle est celui de l'humanité; son histoire n'est pas l'histoire d'un homme, elle est celle de Dieu. Et si Dieu a donné des historiens à quelques nations parce qu'elles avaient des vertus, et à quelques hommes parce qu'ils avaient du génie, que n'aura-t-il pas fait pour son Fils unique, prédestiné dès l'origine à venir parmi nous, et à remplir de sa présence tous les temps et tous les lieux? L'histoire de Jésus-Christ est l'histoire du ciel et de la terre. Là sont et doivent être les plans de Dieu sur le monde, les lois primordiales et universelles, les commencements des races, la succession des événements qui ont agi sur le cours général des choses humaines, les directions de la providence, les prophéties de l'avenir, l'élection des peuples et des siècles, la gloire des hommes prédestinés aux desseins éternels, la lutte du bien contre le mal dans ses manifestations les plus profondes, la promulgation authentique de la vérité, et enfin, par-dessus tout, du sommet à la base, la figure du Christ éclairant tout de sa lumière et de sa beauté. Vous reconnaissez à ces traits nos saintes Ecritures; vous savez qu'elles ont été tracées sous l'inspiration du souffle de Dieu, qui a mis la volonté des écrivains, suscité et dirigé leurs pensées, et qu'ainsi elles ne sont pas seulement un édifice admirable d'antiquité, d'unité et de sainteté, mais un édifice divin, l'ouvrage substantiel de la vérité infinie, où les prophètes n'ont mis que le vêtement de leur style et l'accent de leur âme, afin qu'il y eût de l'homme en cela comme en tout, et que l'immuable divinité du fond apparût d'autant plus à travers les accidents variables de l'élément humain. Œuvre de quatre mille ans, la main de plusieurs y apparaît, mais une seule intelligence y préside, et c'est la rencontre de l'un et du multiple dans une si longue durée qui est le premier miracle de cette sublime rédaction. Quand on l'ouvre sans en connaître le véritable auteur, comme un simple livre, on ne peut résister à l'ascendant de son caractère, et on y reconnaît, à tout le moins, le monument d'histoire, de législation, de morale et d'éloquence le plus étonnant qui soit sous le ciel. Mais pour nous, qui savons quel a été l'historien, quels le législateur et le poète, un bien autre sentiment s'empare de nous : ce n'est pas l'admiration seulement ni la stupeur, c'est l'adoration de la foi et le tressaillement d'une gratitude surnaturelle. Là, dès la première ligne, viennent tomber à nos pieds l'erreur de l'homme enfant et l'erreur de l'homme dégénéré, les fictions de l'idolâtrie, qui voit Dieu partout, et les négations du panthéisme, qui ne le voit nulle part. *Au commencement, Dieu créa le ciel et la terre* (1). De ce premier mot au dernier : *Que la grâce de Notre-Seigneur soit avec vous tous* (2), la lumière marche en croissant toujours, semblable à un soleil qui n'aurait pas de déclin, et dont l'ascension continue augmenterait à tout instant l'éclat et la chaleur. Ce n'est plus une écriture, c'est une parole ; ce n'est plus une lettre morte cachant sous ses plis des vérités découvertes par le raisonnement et l'observation, c'est une parole vivante, la parole éternelle de Dieu.

Quel mot, Emmanuel, la parole de Dieu ! Il n'y a rien de plus doux que la parole de l'homme quand elle sort d'une intelligence droite et d'un cœur qui nous aime; elle nous pénètre, elle nous louche, elle nous charme, elle endort nos douleurs et exalte nos joies, elle est le baume et l'encens de notre vie. Que doit-ce être de la parole de Dieu pour qui sait la reconnaître et l'entendre? Que doit-ce être de pouvoir se dire : Dieu a inspiré cette pensée ; c'est lui qui me parle en elle, c'est à moi qu'elle est dite, c'est moi qui l'écoute? Et lorsqu'on en est venu, de page en page, à la parole même de Jésus-Christ, à cette parole qui n'a plus été une simple inspiration intérieure et prophétique, mais le souffle sensible de la divinité, l'expression palpable du Verbe de Dieu, entendue des foules aussi bien que des disciples, que reste-t-il qu'à se taire aux pieds du maître, et à laisser retentir dans notre âme l'écho de sa bouche?

L'Ecriture est tout ensemble l'histoire de Jésus-Christ et la parole de Dieu. Elle a d'un bout à

(1) Genes i, 1. — (2) Apocal. un, Si.

l'autre ce double caractère. Dès la première page, sous les ombrages émus du paradis terrestre, elle nous annonce la venue du Sauveur des hommes. Cette promesse, transmise aux patriarches, prend de livre en livre une clarté qui remplit tous les événements et les pousse vers l'avenir comme une préparation et une préfiguration de ce qui est attendu. Le peuple de Dieu se forme dans l'exil et le combat ; Jérusalem se fonde, Sion s'élève ; la race du Messie se détachant du fond primitif des tribus patriarcales, s'épanouit en David, qui passe des troupeaux de Bethléem au trône de Juda, et de là contemple et chante le fils qui lui naîtra de sa postérité pour être le roi d'un *royaume sans fin* (1). Les Prophètes reprennent sur le lombi au de David la harpe ; des jours qui ne sont pas encore ; ils suivent Juda dans ses malheurs, ils l'accompagnent dans sa captivité ; Babylone entend, au bord de ses fleuves, la voix des saints qu'elle ignore, et Cyrus, son vainqueur, lui parle du Dieu qui a fait le ciel et la terre, et qui lui a ordonné de rebâtir le temple de Jérusalem. Ce temple renaît. Il écoute les gémissements et les ardeurs des derniers prophètes, et, après un intervalle, après avoir été souillé par les nations et purifié par les Machabées, il voit venir le Fils de Dieu dans les bras d'une Vierge, et, de ses portiques au sanctuaire, du sanctuaire au Saint des saints, il se redit la parole suprême du vieillard Siméon : *Maintenant, Seigneur, vous laisserez aller voire serviteur en paix, selon votre promesse, parce que mes yeux ont vu votre salut, le salut que vous avez préparé à la face de tous les peuples, pour être la lumière de leur révélation et la gloire de votre peuple d'Israël* (2). Le Christ est venu. L'Evangile succède à la loi et aux prophéties, et la vérité, accomplissant la figure, resplendit sur le passé, qu'elle explique après en avoir reçu le témoignage. Tous les temps se rencontrent dans le Christ, et l'histoire prend sous ses pas son éternelle unité. C'est lui qui, à tout désormais, c'est à lui que tout se rapporte, de lui que tout procède ; il a tout créé*, et il jugera tout. Le Jourdain le reçoit dans ses eaux sous la main du précurseur qui le baptise ; les montagnes le voient gravir leur pente suivi de tout un peuple, et elles entendent de sa bouche cette parole qu'aucun autre n'avait encore proférée : *Bienheureux les pauvres, bienheureux ceux qui pleurent*. Les lacs prêtent leurs bords à ses discours, et leurs flots à ses miracles. D'humbles pêcheurs plient leurs filets en le voyant, et le suivent pour devenir sous lui des pêcheurs d'hommes. Les sages le consultent dans l'ombre de la nuit, les femmes l'accompagnent et le servent à la clarté du jour. Tout malheur vient le trouver, toute blessure espère en lui, et la mort lui cède, pour les rendre à leurs mères, des enfants déjà pleurés. Il aime saint Jean, le jeune homme, et Lazare, l'homme mûr. Il parle à la Samaritaine, et bénit l'étrangère. Une pécheresse embaume sa tête et baise ses pieds, une adultère trouve grâce devant lui. Il confond la vaine sagesse des docteurs, et chasse du temple ceux qui faisaient un lieu de trafic du lieu de la prière. Il se dérobe à la multitude qui veut le proclamer roi, et, lorsqu'il entre à Jérusalem précédé des hosannah qui saluent en lui le fils de David et le rédempteur du monde, il y rentre sur une Smeuse recouverte des habits de ses disciples. La Synagogue le juge, la Royauté le méprise, Rome le condamne ; il meurt sur une croix en bénissant le monde, et le centurion qui le voit mourir entre les insultes de la foule et les blasphèmes des grands, reconnaît, en frappant sa poitrine, qu'il est le Fils de Dieu. Un tombeau le reçoit des mains de la mort ; mais, le troisième jour, ce tombeau, gardé par la haine, s'ouvre de lui-même et laisse passer triomphant le maître de la vie. Ses disciples le revoient ; leurs mains le touchent et l'adorent, leur bouche le confesse ; ils reçoivent de lui ses dernières instructions, et, tout ce qui doit être visible étant consommé pour l'homme, le Fils de Dieu et le fils de l'homme prend sur une nuée le chemin du ciel, laissant à ses apôtres le monde à vaincre. Bientôt Pierre, le pêcheur, tout illuminé des commotions de l'Esprit-Saint, descend aux portes du cénacle et harangue la multitude, étonnée de l'entendre, malgré la diversité de ses origines et de ses langues. Paul, le persécuteur, ne tarde pas à paraître à côté de lui ; il porte le nom de Jésus aux nations, dont il est l'apôtre ; Antioche le possède, Athènes l'écoule, Corinthe le reçoit, Ephèse le chasse et le bénit, Rome enfin touche ses chaînes et abreuve de son sang sa glorieuse poussière. Jean, le plus familier des disciples du Christ, l'hôte sacré de sa poitrine, se tient debout sur les rivages de Pathmos, et, le dernier des pro-

ti) S. Luc, i, 33. — (i) Ibid., 29 et suiv,

XVIII

phètes, il annonce à l'Eglise ses transfigurations dans le malheur et la gloire jusqu'à la fin des siècles.

L'histoire de Jésus-Christ se partage ainsi en trois périodes distribuées en quatre mille ans : les temps prophétiques, les temps évangéliques et les temps apostoliques. Dans la première, Jésus-Christ est attendu et préparé; dans la seconde, il se manifeste, vit et meurt au milieu de nous ; dans la troisième, il fonde son Église par les apôtres, qui ont vécu avec lui, qui ont reçu ses enseignements et hérité de ses pouvoirs. Ce tissu ne s'interrompt jamais et porte en lui par lui-même la démonstration de sa vérité. Mais autre chose est de sentir la vérité d'une preuve, autre chose de se nourrir de la vérité sentie. De même qu'il y a deux moments dans l'amitié, celui où l'on s'assure que l'on nous aime, et celui où l'on jouit du bonheur d'être aimé, il y a aussi dans la vie surnaturelle du christianisme deux moments distincts, celui où l'on reconnaît Jésus-Christ dans la divinité de son histoire, et celui où l'on s'abandonne à l'ineffable douceur de cette histoire vérifiée. A ce second moment, les doutes se sont enfuis, la certitude est maîtresse ; on ne cherche plus, on n'examine plus, on ne s'offense plus : l'histoire devient parole, la parole même de Dieu, et cette parole coule dans l'âme comme un fleuve de lumière et d'onction. Elle pénètre jusqu'aux dernières fibres de nos plus lointaines puissances, comme le sang qui anime nos veines se fait jour jusqu'aux extrémités de nos plus mystérieux organes ; elle nous dégoûte de tout autre aliment spirituel, ou plutôt tout ce que nous lisons et tout ce que nous pensons se transfigure au contact de ce flot de grâce et de vérité qui nous vient de l'Écriture, et, par l'Écriture, de l'esprit même de Dieu.

Car, il faut que vous le remarquiez, c'est le Saint-Esprit qui est l'inspirateur de nos livres sacrés. Le symbole chrétien nous le dit expressément : *Je crois au Saint-Esprit qui a parlé par les Prophètes*. Et saint Pierre l'énonçait en ces termes : *Ce n'est pas une volonté humaine qui nous a fait don des prophéties; mais, inspirés par l'Esprit-Saint, ce sont de saints hommes de l'Église qui les ont parlées* (1). Jésus-Christ lui-même n'a ouvert sa bouche pour nous instruire qu'après que l'Esprit-Saint fut descendu sur lui au jour de son baptême ; et, prêt à quitter ses disciples, il leur laissait comme son testament cette dernière promesse : *Je prierai mon Père, et il vous donnera un autre Paraclet qui demeurera en vous éternellement, l'Esprit de vérité, que le monde ne peut concevoir, parce qu'il ne le voit pas et ne le sait pas, mais que vous connaîtrez, parce qu'il demeurera et sera en vous* (2). Et ce fut le miracle de la Pentecôte qui, réalisant cette promesse, donna aux apôtres la lumière de leur foi et le courage de leur amour. Jusque-là ils n'avaient été que des hommes investis de la confiance de leur maître et de prérogatives qu'ils ne comprenaient qu'à demi ; l'effusion de l'Esprit-Saint en eux les fit martyrs, évangélistes, prophètes, les colonnes inébranlables de l'Eglise et les pères de toute la postérité des saints. Il/C même mystère s'accomplit en nous. Bien que le Verbe de Dieu soit le flambeau où s'allume notre raison, et que sa parole manifestée dans la chair soit le principe d'où découle notre foi, cependant, ni comme Verbe ni comme Christ, il ne suffit seul à la transfiguration surnaturelle de notre être ; il y faut encore l'action de l'Esprit-Saint, qui, étant le lien du Père et du Fils par une charité coéternelle à tous trois, est aussi en nous tous le souffle de l'amour, et par l'amour le nœud qui nous attache à la lumière et à la croix de Jésus-Christ. De même qu'il inspira les Prophètes, il nous inspire à notre tour dans une moindre mesure; c'est lui qui nous prépare à entendre les livres qu'il a dictés, et c'est lui que nous retrouvons à chaque page de ces livres, pour y être notre onction intime, mais une onction qui nous ramène à Jésus-Christ notre médiateur, notre exemplaire et notre vie.

Cela étant, mon cher Emmanuel, quelle est la place que les Écritures doivent obtenir dans votre existence de chrétien? Vous resteront-elles fermées? les regarderez-vous comme un livre scellé que le prêtre seul a le droit d'ouvrir, don mystérieux fait au sanctuaire, charte d'alliance du Nouveau Testament cachée derrière les voiles du temple, et que les fidèles ne peuvent ni voir de leurs yeux, ni toucher de leurs mains? Avez-vous même senti le besoin de les connaître ? Vous qui avez étudié les livres de l'antiquité païenne, qui avez jeté des regards avides sur tous les

(1) IIe Épître de S. Pierre, i, 21. — (2) S. Jean, xiv, 26 et 17.

grands monuments de la littérature et de l'histoire, avez-vous une seule fois tourné les pages où la sagesse divine a déposé, dans un travail de quarante siècles, les annales de sa providence sur le genre humain? Avez-vous lu l'Evangile, sauf dans le texte grec où l'on exerçait votre esprit aux tours harmonieux de l'hellénisme? J'en doute, et je ne serais pas surpris que vous me demandiez, à voire tour, s'il est permis à un simple chrétien de se hasarder dans les profondeurs de la parole de Dieu, s'il n'y a pas des abîmes cachés dans cet océan qui porte le vaisseau de l'Eglise, et si ce n'est pas toucher au protestantisme que de lire la Bible avec l'intention d'y fortifier sa foi et d'y enflammer sa charité.

Il est vrai, mon cher ami, qu'au treizième siècle, pour la première fois, le pape Innocent III défendit à nos ancêtres, les fidèles de France, la lecture des saints livres traduits en langue vulgaire. Jusque-là l'Eglise n'avait point improuvé ces traductions ni leur usage, et rien n'est plus célèbre, dans l'antiquité, que les travaux d'Origène pour populariser les versions primitives de l'Ancien Testament, et que ceux de saint Jérôme pour donner à l'Eglise d'Occident un texte latin plus pur que celui dont elle se servait. An témoignage de ce Père, confirmé par saint Augustin, il y avait de son temps d'innombrables traductions romaines de la Bible, entre lesquelles on en distinguait une qui s'appelait l'*italique*, et qui, conservée en partie, en plus grande partie remplacée par la sienne, est devenue celle *Vulgate* que le concile de Trente a déclarée authentique. L'empressement à multiplier les versions était unanime; il répondait au besoin des peuples et à l'exhortations que les Pères des deux Eglises d'Orient et d'Occident ne cessaient d'adresser à leurs fidèles pour leur inspirer le goût des textes sacrés. On touchait encore à Jésus-Christ, aux Apôtres, à ces temps où la vérité n'était qu'hébraïque, et l'on se hâtait de la tirer d'une langue trop étroite pour lui ouvrir, par les deux idiomes grec et romain, toutes les portes du monde civilisé. Mais, au treizième siècle, la situation n'avait plus le même caractère, et l'œil d'Innocent III avait entrevu, dans les hérésies naissantes de l'âge moderne, la pente qui devait les conduire au protestantisme, c'est-à-dire à la négation de l'autorité dans les choses de l'ordre surnaturel, et, par suite, au renversement du sens de l'Eglise par le sens privé. L'Ecriture devenait ainsi l'arme, non pas d'une erreur dogmatique, comme l'avait été l'arianisme ou le nestorianisme, et en général toutes les hérésies d'origine grecque, mais l'arme d'une conjuration directe et réfléchie contre la société chrétienne. Au lieu de docteurs égarés par l'orgueil de la science et disputant à l'Eglise des lambeaux de la vérité, on allait voir le peuple lui-même appelé à se faire juge des termes de la révélation, et ne reconnaissant plus, pour se guider dans les mystères de la parole divine, que les illusions de son propre esprit. Dès lors il y avait péril à laisser les saintes Lettres aux mains d'une multitude sans préparation, et que la docilité d'une foi sincère ne préservait plus des pièges de l'ignorance. Ce fut la pensée d'Innocent III. Loin d'interdire le champ des Ecritures à la chrétienté, il n'en ferma que l'issue par où un peuple sans culture pouvait s'y précipiter, et encore ne la ferma-t-il qu'à un seul peuple, celui qui, en France, se trouvait sous l'empire immédiat du mouvement vaudois et albigeois.

Trois siècles plus tard, lorsque enfin le protestantisme, longtemps couvé dans les entrailles de l'esprit européen, éclata sur l'Eglise, le souverain pontife Pie IV, s'inspirant des précautions d'Innocent III, les étendit à toutes les parties de la chrétienté, mais en réservant aux évêques la faculté de permettre la lecture de la Bible en langue vulgaire à tous ceux qu'ils jugeraient capables de n'en pas abuser. Vingt ans après, Clément Vili relira cette faculté aux évêques, et la transporta à la seule congrégation de *Vindex*. Cette rigueur, toute modérée qu'elle était, ne tarda pas à s'adoucir par la force même des choses et à mesure que le protestantisme, jugé par ses œuvres, perdit de l'ascendant que le premier feu de son éruption lui avait donné. On vit paraître dans toutes les langues de l'Europe des versions de la Bible émanées d'auteurs sincèrement dévoués à l'Eglise; on les vit s'imprimer et se propager avec l'approbation même des Pontifes romains, telles, par exemple, que la version polonaise, publiée à Cracovie sous la protection authentique des papes Grégoire XIII et Clément Vili; telles encore que la version italienne de l'archevêque de Florence Martini, plus récemment recommandée par le pape Pie VI. Il n'est pas de nation catholique qui n'ait aujourd'hui à sa portée les Ecritures traduites dans son idiome national par des écrivains d'une foi irréprochable et de l'assentiment exprès ou tacite, soit de l'épia-

copat, soil de la papauté. L'esprit de l'Eglise ne change pas. Dépositaire de la parole de Dieu, elle n'a jamais craint d'en exposer le texte véritable aux regards du genre humain ; elle ne l'a pas tenu caché sous le linceul d'une langue hiératique, comme le secret du sanctuaire, et, tout en attribuant à l'antique version latine le caractère de l'authenticité, elle a permis à tous les peuples chrétiens de se la rendre propre dans une interprétation populaire. Elle a respecté les sources primitives, créé une traduction privilégiée, pourvu à l'exactitude des versions de second ordre, accepté toute propagation empreinte de sincérité, et ainsi, tout à la fois économe et libérale, elle a donné à la parole de Dieu une diffusion qui embrasse l'univers.

Mais encore, mon cher Emmanuel, qu'il fût strictement interdit à un catholique de pénétrer dans les livres saints à l'aide d'une langue contemporaine, ce serait là une barrière sans importance pour vous. Grâce à Dieu, vous êtes lettré ; vous appartenez à cette portion des hommes qui a eu le bonheur de se naturaliser par l'étude dans la cité de l'intelligence. La langue de l'Eglise, qui est celle de votre foi, est aussi celle de votre pensée. Chrétien par le cœur, vous êtes grec et romain par l'éducation, c'est-à-dire que vous êtes initié aux lettres, aux actes, aux idiomes et aux événements dont la Providence s'est servie pour préparer la venue de son Fils et en être le berceau. Si votre science est bornée, votre culture ne l'est pas ; vingt ans d'assiduité aux choses de l'esprit ont aiguisé en vous l'arme souveraine des grands combats. On ne peut vous en imposer par une érudition fausse ni par une philosophie apparente ; vous pouvez faire descendre de leur trépied ceux mêmes qui en savent plus que vous, parce que vous avez acquis le plus précieux des dons, qui est la perspicacité de l'entendement. Tandis que d'autres n'ont que le sens des quantités mathématiques, de perspective que les lois et les phénomènes de la matière, vous avez habitué votre âme aux spéculations de l'ordre moral ; elle s'est rendu familières les choses qui ne se pèsent ni ne se mesurent à l'aide de la balance ou du compas, et, là même où vous ignorez, vous pouvez sentir encore l'absence du vrai. Vous êtes donc digne de lire la parole de Dieu, non parce que vous êtes capable de la lire dans le texte d'une langue morte, mais parce que vous êtes capable de mépriser les inévitables ombres qui couvrent ça et là des pages où se pressent à la fois les mystères du temps et ceux de l'éternité. Un mot obscur ne vous troublera pas ; un usage mal connu ne vous laissera que l'impression de votre impuissance : un acte incompatible avec nos mœurs ne vous sera que le témoignage de l'antiquité où se perd le récit. La lumière surabondante et progressive de l'ensemble vous conduira sûrement, et, au lieu de juger par des points et des virgules d'un livre qui a changé le monde, vous le jugerez par sa substance, son cours et sa toute-puissante unité.

Mais ce qui me rassure encore plus, c'est la droiture de votre cœur et la justesse de votre sens chrétien. Né dans un pays catholique, c'est-à-dire dans un pays qui a conservé Jésus-Christ tout entier, vous avez reçu la tradition vivante du christianisme. Vous vous sentez disciple, et non pas maître. Comme Marie, la sœur de Lazare, se tenait aux pieds du Seigneur en l'écoutant ; comme Jean, l'apôtre bien-aimé, s'appuyait sur sa poitrine en le regardant : ainsi vous tenez-vous aux pieds et sur la poitrine de l'Eglise, cette immortelle héritière du Christ, qui a reçu de lui sa parole dans les Ecritures, sa grâce dans les sacrements, sa personne même dans l'Eucharistie, et enfin son autorité pour conduire les âmes et se conduire elle-même dans les voies de la rédemption. Vous n'avez aucune peine à lui reconnaître ces traits, et, les reconnaissant, vous n'avez aucune peine à lui soumettre l'onction que vous avez reçue par elle de l'esprit de Dieu. Vous l'appellez votre mère, parce que vous la croyez l'épouse de Jésus-Christ, et la certitude de sa maternité vous inspire la tendresse et l'abandon de l'amour filial. Vous ne la séparerez donc pas des Ecritures, pas plus que vous ne la séparerez de Jésus-Christ ; vous ne ferez pas un divorce entre ces trois et indivisibles objets de votre affection. Si les Ecritures vous ont conduit à Jésus-Christ, et Jésus-Christ à l'Eglise, l'Eglise à son tour vous donnera la force de suivre Jésus-Christ, et la grâce de ne pas errer dans les Ecritures au gré d'une interprétation sans règle. C'est là le triple nœud de la vérité parmi nous ; qui brise l'un brise les autres, et il ne lui reste bientôt dans les mains que la poussière de ce monde. Quand les protestants rejetèrent l'Eglise, je veux dire l'Eglise véritable, celle qui remoulait à son auteur par la tradition de l'épiscopat et de la primauté romaine, ils crurent qu'ils se tiendraient fermement à la personne du Christ sur le fondement de

la parole de Dieu. Mais la négation de la divinité de l'Eglise les amena bientôt à la négation de la divinité de Jésus-Christ, et celle-ci à la négation de la divinité des Ecritures. Qui rompt le faisceau par un point le détruit tôt ou tard. Sans doute il est encore des protestants, et beaucoup peut-être, qui croient sincèrement à la Bible et au Christ; mais la pente historique du protestantisme est où je l'ai dit, et les efforts des simples ou des ardents pour retenir la vérité scripturaire ne peuvent cacher au monde la dispersion de Babel.

Je ne crains pas pour vous cet écueil, mon cher Emmanuel; le cours de votre siècle n'est plus où il était il y a trois cents ans. Alors, dans l'inexpérience d'une séparation qui n'avait jamais été tentée, on croyait possible le règne de Dieu sans le règne de l'homme; aujourd'hui l'épreuve est faite, et il est constant que l'homme a sa part nécessaire et voulue dans le règne de Dieu. Qui détrône l'Eglise détrône Jésus Christ. C'est pourquoi ce n'est pas l'hérésie, mais l'incroyance; ce n'est pas l'abus des Ecritures, mais leur mépris, qui est la blessure de notre âge. Echappé que vous êtes au grand naufrage des convictions, l'erreur inconséquente est sans péril pour vous. Vous êtes sauvé tout entier par cela seul que vous êtes sauvé. Aussi est-ce une autre crainte qui me préoccupe à votre sujet, la crainte que vous ne lisiez pas ou que vous lisiez sans profit nos codes sacrés.

Car, ne vous y trompez pas, c'est une lecture difficile, et difficile par une raison à laquelle peut-être vous n'avez pas songé. Je ne fais pas allusion à votre ignorance des langues originales de l'Ecriture; vous ne savez pas l'hébreu, et vous n'avez du grec qu'une teinture trop légère pour vous servir. Mais là n'est pas l'obstacle. Si un protestant, qui est seul au monde en présence de la Bible, a un besoin logique d'en connaître les sources, et par conséquent les idiomes où repose son antiquité, il n'en est pas ainsi d'un catholique, qui sait ce qu'il est. Vivant dans l'Eglise perpétuellement assistée de Dieu pour la conduire et l'éclairer, il lui suffit qu'elle sache ce qu'il ignore. Sa science est la sienne, sa lumière lui appartient, et, dans l'immense communion des siècles et des docteurs chrétiens, il puise l'honneur invincible de parler toutes les langues, d'entendre et de résoudre toutes les difficultés. L'Eglise est née dans les régions sémitiques: ses premiers apôtres étaient de la race d'Abraham, et, par eux, elle a connu tous les secrets de la postérité de Seni. Elle en a recueilli les traditions, partagé les mœurs, épelé les dialectes. Tout ce vieux monde hébraïque a été son berceau, et elle s'est jouée du Nil au Sinaï, du Sinaï à Jérusalem et à Babylone. Le monde grec en même temps lui ouvrait ses portes démantelées par où s'échappait tout le fleuve de la première Europe, et Home, maîtresse de tout, l'introduisait de la tene latine aux entrailles de l'Occident. Car il y avait à cette heure-là trois choses présentes partout: les synagogues juives, les colonies grecques et les légions romaines. Saint Paul était à la fois juif par son origine, grec par la ville de Tarse, lieu de sa naissance, romain par le droit de cité, et quelque part qu'il se portât, il n'était étranger que par Jésus-Christ, jusqu'à ce que le lendemain ce titre lui créât une quatrième fraternité. Toutes les langues et tout le savoir humain s'étaient ainsi donné rendez-vous au berceau de l'Eglise; et, depuis, à mesure qu'elle s'est avancée entre les ruines du monde ancien et les rudiments du nouveau, elle s'est initiée toujours, avec une fidélité digne de sa mission, aux progrès de la science humaine. C'est pourquoi ses enfants, certains de son infailibilité surnaturelle, certains aussi de son universelle culture, se reposent sur elle des dons qu'ils n'ont pas reçus, et tranquilles dans sa double lumière, pauvres ou riches, ils apportent à la table commune de la vérité une faim dont ils ne rougissent pas.

Ne vous inquiétez donc pas d'ignorer l'hébreu ou de mal savoir le grec; l'Eglise les sait pour vous, et elle ne vous demande que la bonne volonté de les apprendre pour elle, si tel était l'honneur de votre prédestination. Mais, Emmanuel, il y a dans l'Ecriture une plus grande difficulté que celle des langues, une difficulté plus intime encore et plus profonde, c'est celle de sa beauté. L'Ecriture est belle d'une beauté qui n'a rien d'humain, qui ne procède d'aucune passion et qui n'en provoque aucune. En tout autre livre, les choses nous touchent par leur nature, qui est la nôtre, et, si le génie de l'écrivain les a couvertes d'éloquence ou de poésie, elles nous ravissent aisément jusqu'à l'enthousiasme ou au moins jusqu'à l'émotion. Il n'en est pas de même de l'Ecriture. Elle est, d'un bonté à l'autre, surhumaine par son fonds, quoiqu'il n'y soit question que de l'homme et de ses destinées; et il y règne un souffle si simple, si chaste, si peu terrestre, que

jamais le côté faible et ardent de notre être n'y trouve son aliment. C'est à peine si ç i et là, dans quelque fragment d'une histoire plus proche de nous, nous sentons légèrement s'émouvoir la brise de l'humanité. Joseph retrouvant ses frères qui l'ont autrefois vendu, Tobie embrassant son vieux père après une longue absence et de plus longues alarmes, les Machabées délivrant leur patrie du joug de l'étranger : ces scènes et quelques autres nous ramènent au foyer de notre nature, mais rarement et avec une sorte de divine parcimonie. Quand je lus ce fameux *Cantique des cantiques*, que Voltaire appelait avec tant de goût *une chanson de corps de garde*, je fus étonné de demeurer si froid devant une si grande et si orientale nudité d'expression; je me demandai pourquoi, ne comprenant pas encore que, s'il y a un art de cacher le vice sous des formes de style savamment calculées, il y a aussi un art de cacher la vertu sous des couleurs qui sembleraient celles de la passion. Il en est du *Cantique des cantiques* comme du crucifix : tous les deux sont nus impunément parce qu'ils sont divins.

Mais si cette perfection est un témoignage de divinité, elle est aussi une épreuve pour le lecteur. Il se lasse aisément d'être emporté si haut, loin des parfums et des illusions de la terre. Comme les Israélites errant dans les solitudes de l'Arabie regrettaient, sans le vouloir, la captivité de l'Égypte, il regrette les champs bien-aimés des littératures qui l'ont ému. Le souffle lui manque pour suivre l'inspiration des prophètes et le langage des martyrs; il y croit, il les goûte même par l'onction intérieure de l'esprit de Dieu qui habite en lui; mais *le poids de cette gloire*, pour me servir d'une expression du saint Paul, est trop pesant à une âme qui n'a pas encore atteint la virilité de l'âge surnaturel. Aussi l'Eglise, qui le sait, n'impose-t-elle pas à ses enfants cette grande lecture comme un devoir; semblable à une mère prudente, elle leur distribue la parole de Dieu dans une mesure qui convient à leur faiblesse. Un mot, une phrase lui suffisent pour les instruire et les toucher. Soit qu'elle leur parle du haut de la chaire par ses ministres, soit qu'elle dicte pour eux des livres à ses docteurs, c'est toujours l'Écriture qui est sur ses lèvres ou sous sa plume, comme un or précieux qui, sans rien perdre de sa substance et de son prix, se déroule entre les doigts de l'artiste et y reçoit l'alliage de son génie. Cet alliage, il est vrai, quand il est appliqué à l'Écriture, est un alliage humain, l'empreinte d'un art moins parfait que celui de Dieu. Cependant, à cause de l'alliance entre Dieu et l'homme par la grâce, nous pouvons parler la parole de Dieu sans la profaner, et ce que nous y mêlons de notre âme est un attrait qui la rapproche heureusement de notre infirmité. Quand, par exemple, vous lisez l'Écriture dans Bossuet, quelle majesté, quelle force, quelle lumière n'en jaillit pas à vos yeux? Le mot qui vous eût laissé froid vous remue; c'est un prophète expliquant un prophète. La foi est ravie sans être abaissée, et c'est notre faiblesse même qui est ici le char où nous montons vers Dieu.

Il y a peu d'années, les *Martyrs* de M. de Chateaubriand me tombèrent sous la main; je ne les avais pas lus depuis ma première jeunesse. Il me prit fantaisie d'éprouver l'impression que j'en ressentirais, et si l'âge aurait affaibli en moi les échos de cette poésie qui m'avait autrefois transporté. A peine eus-je ouvert le livre et laissé mon cœur à sa merci, que les larmes me vinrent aux yeux avec une abondance qui ne m'était pas ordinaire, et, rappelant mes souvenirs sous le charme de cette émotion, je compris que je n'étais plus le même homme, et que, loin d'avoir perdu de ma tendresse littéraire, elle avait gagné en profondeur et en vivacité. Ce n'était pas seulement l'âge qui l'avait mûrie; un nouvel élément l'avait transfigurée : j'étais chrétien. Les *Martyrs*, qui n'avaient parlé qu'à mon imagination et à mon goût de jeune homme, leur parlaient encore sans doute, mais ils trouvaient dans ma foi un second abîme ouvert à côté de l'autre, et c'était le mélange de deux mondes, le divin et l'humain, qui, tombant à la fois dans mon âme, l'avait saisie sous l'étreinte d'une double éloquence, celle de l'homme et celle de Dieu. Aucun écrivain, avant M. de Chateaubriand, n'avait eu cet art au même degré. Saint Jérôme, le plus passionné des Pères, avait bien retenu de l'antiquité profane et des ardeurs de sa jeunesse un accent qui retentissait dans son style; mais, pénétré de Jésus-Christ jusqu'à la moelle des os, le saint diminuait en lui les restes du poète et du voyageur. Il se frappait la poitrine au souvenir du l'ancien Jérôme, et ce qui s'en entendait encore n'était plus que le cri du lion affaibli par l'immensité du désert. En M. de Chateaubriand l'homme avait survécu. Comme le solitaire de Bethléem, il avait assisté aux révolutions des empires; il avait vu tomber Versailles et persécuter le chris-

tianisme; commolui, victime d'uno mélancolie native que les événements du monde avaient nourrie, il avait cherché dans de lointains exils le remède de ses douloureuses contemplations; la foi lui était venue de ses larmes, et, purifiant tout à coup son génie jusque-là sans règle, elle lui avait inspiré, sur les ruines de l'Eglise et do la monarchie, les premières pages qui eussent consolé le sang des martyrs et les tombes de Saint-Denis. Mais, si chrétien qu'il fût, l'homme était demeuré; il se remuait tout vivant dans la magie de son style, et jamais le christianisme n'avait eu pour prophète une âme où le monde eût tant d'éclat et Jésus Christ tant de grandeur. Jusque dans ses traits, M. de Chateaubriand portait cet illustre combat de sa destinée contre elle-même. Il y avait dans sa tête la majesté pensive de la foi, les rayons de la gloire et ceux de la solitude, mais non pas toute la paix du chrétien qui depuis longtemps s'est assis au calvaire en face de la Croix. Dieu nous l'avait donné aux confins de deux siècles, l'un corrompu par l'infidélité, l'autre qui devait essayer de se reprendre aux choses divines, et sa muse avait reçu le mémo jour, pour mieux nous charmer, la langue d'Orphée et celle de David.

Ainsi en est-il plus ou moins, mon cher Emmanuel, de tous les interprètes de l'Ecriture. Leur mission est de nous en adoucir la divinité, comme on verse dans une eau précieuse par cille-
in&iDu une goutte d'un parfum trop puissant pour être respiré par nos faibles organes. Ixs catholiques sont accoutumés à ces ménagements de la bonté de Dieu. Ils no croient pas déchoir en lisant les Pères et les docteurs de l'Eglise, en écoutant la voix de leurs pasteurs ou l'éloquence qui perpétue dans la chaire évangélique les traditions de l'apostolat. Ils sont persuadés que tout est vivant dons l'œuvre de Jésus-Christ, et que l'Ecriture elle-même, en passant de l'airain qui la garde aux lèvres qui la répandent, ne perd pas sa nature ni son efficacité. Cependant n'en concluez pas que sa lecture directe soit inutile au chrétien qui s'y applique. Elle ne lui est pas nécessaire, mais elle lui est profitable. C'est la pensée de tous les Pères de l'Eglise, et je tiens, en suivant leurs traces, à vous ouvrir ce chemin, l'un des plus consolants par où l'âme puisse s'élever vers Dieu.

Quoi que fassent, en effet, les prédicateurs de la parole divine ou les docteurs de la science chrétienne, ils ne nous dispensent l'Ecriture que goutte à goutte, dans un ordre brisé par le cadre de leurs discours ou l'objet do leurs travaux, et, tout en recueillant de leur exposition la doctrine céleste, elle n'a plus, sous cette forme, la suite lumineuse et progressive que l'Esprit de Dieu lui a faite dans le cours des temps. Le pain est rompu, il est vivant, il est distribué à tous les besoins dans la proportion do toutes les forces; mais son architecture a disparu par le succès même de la charité. Si, au contraire, lentement instruits par l'Eglise, pénétrés de son souffle vivifiant, nous entrons avec un cœur docile dans le monument même de la vérité tel que Dieu l'a construit, nous rencontrerons bien des ombres dans les profondeurs, des passages où il faudra courber la tête, des sublimités où notre intelligence sera sur le point de faillir; mais, soutenus par l'Eglise cille-même, notre compagne inviolable, nous marcherons de clartés en clartés sous le firmament de la sainte parole, nous jouant avec elle dans les plans découverts de l'éternité, admirant de proche en proche Jésus-Christ qui s'avance, l'attendant avec les patriarches, le regardant venir avec les prophètes, le saluant sur la harpe des psaumes, jusqu'à ce qu'enfin, au seuil du second temple, il nous apparaisse tout chargé de sa gloire et de sa mort, victime prédestinée de la réconciliation des âmes, et souveraine explication de tout ce qui est par tout ce qui fut. Cette vision de Jésus-Christ ne remplit pas seule le long tissu des saints livres; elle s'y entrelace aux grands événements du monde. Le chrétien les y voit sous la main de la Providence, conduits par des lois de justice et de bonté. Il démêle à cette lumière la succession des empires, l'avénement et la chute des races fameuses; il comprend que le hasard n'est rien ni la fatalité non plus, mais que tout marche sous la double impulsion de la liberté de l'homme et de la sagesse de Dieu. Cette vue de l'histoire dans la vérité de ses causes le ravit. Il y puise un entendement de la vie qu'aucune expérience ne lui donnerait, parce que l'expérience ne révèle que l'homme, tandis que l'Ecriture révèle à la fois Dieu dans l'homme et l'homme en Dieu. Cette révélation ne se fait pas seulement sentir aux grands moments de la Bible; elle est partout. Dieu ne s'absente jamais de son œuvre. Il est au champ de Booz, derrière la fille de Noémi, comme il est à Babylone au festin de Balthazar. Il s'assied sous la tente d'Abraham, voyageur fatigué du

chemin, comme il se repose au sommet du Sinaï dans les foudres qui annoncent sa présence. Il assiste Joseph dans sa prison, comme il couronne Daniel dans la captivité. Les moindres détails de la famille ou du désert, les noms, les lieux, les choses, tout est plein de lui, et c'est dans une route de quarante siècles, de l'Eden au Calvaire, de la justice perdue à la justice recouvrée, qu'on suit de la sorte et pas à pas tous les mouvements de sa tendresse et tous ceux de sa force. Qui pourrait revenir insensible d'un si profond pèlerinage? Qui pourrait, conduit par la foi sur de telles traces, ne pas rentrer meilleur au foyer de sa propre vie? La Bible est tout à la fois le drame de nos destinées, l'histoire primitive du genre humain, la philosophie des saints, la législation d'un peuple élu et gouverné par Dieu; elle est, dans une providence de quatre mille ans, la préparation et le germe de tout l'avenir de l'humanité; elle est le dépôt des vérités qui lui sont nécessaires, la charte de ses droits, le trésor de ses espérances, l'abîme de ses consolations, la bouche de Dieu sur son cœur; elle est enfin le Christ Fils de Dieu qui l'a sauvé.

Et si l'humanité l'ignorait, Emmanuel; si, pervertie par les bienfaits mêmes de ce livre, qui l'ont élevée si haut, elle venait à le méconnaître dans l'orgueil d'une grandeur qu'elle y a puisée, nous, chrétiens des derniers âges, quel ne devrait pas être notre culte pour ce monument éternel de la grace qui nous a choisis et de la vérité qui nous a faits? Comment en délaisserions-nous les pages dans la froide poussière d'une inactive adoration? Sans doute, elles vous coûteront de la peine, je vous l'ai dit; mais cette peine elle-même est encore un don; car, parmi les avantages attachés à l'étude directe des Ecritures, il faut compter l'appropriation lente et personnelle que nous nous faisons de leur substance. Lorsque nous en lisons le texte dans les docteurs, ou que nous en écoutons la voix dans la chaire de nos temples, c'est la pensée d'autrui qui dirige la nôtre, et qui, en nous épargnant tout travail, ne creuse pas toujours assez avant dans notre âme le sillon de l'Esprit-Saint. Mais si, au contraire, placés en présence de la lettre elle-même comme en présence d'un or inculte, nous y appliquons avec ferveur toutes les forces de notre entendement et toutes les énergies de notre foi, il se crée peu à peu entre le livre et nous un mystère de transsubstantiation. Notre âme entre dans chaque mot; et chaque mot, pesé au poids d'une conscience qui adore, pénètre notre âme, l'éclaire, l'échauffe, l'émeut, la ravit, lui donne Dieu dans une suave onction. Qu'importe le temps? qu'importent les sueurs? Je ne vous presse pas d'aller vite, et Jésus-Christ ne vous presse pas non plus. Il attend sans peine l'homme après que l'homme a mis quarante siècles à l'attendre. Il faudra même vous résoudre à passer des choses que vous n'entendrez pas tout d'abord; c'est le conseil que vous donne *l'Imitation*. « La curiosité, dit-elle, nous arrête souvent dans la lecture des saints livres, parce que nous voulons comprendre et discuter là où il faudrait passer simplement (1). » A la longue, cependant, et en vous aidant d'ailleurs quelquefois d'un commentaire ou d'un conseil, votre esprit se formera au style de Dieu, comme aussi à la grammaire abrupte et quelquefois barbare de saint Jérôme. Vous prendrez goût à ce divin banquet; vous vous y asseoiriez tous les jours non pas de longues heures, je ne vous le demande pas, mais quelques instants, le matin, lorsque le fardeau de la veille aura été enlevé de votre cœur par le repos, et que celui du jour n'aura pas encore courbé votre esprit. Vous ferez de ce lever dans la parole de Dieu l'aurore bien-aimée de tous vos travaux. Elle les colorera d'un reflet du ciel; elle y fera descendre comme un baume la rosée qui tombe des saintes régions. Vous vous direz, en fermant le livre après avoir lu, ce que Jésus-Christ disait à saint Pierre sur les flots du lac de Galilée : *Bac in altum, a* Avance-toi maintenant dans la haute mer. »]

Ce moment du réveil dans l'ombre ou la clarté du matin, selon les saisons, est un moment sacré. L'âme qui n'en connaît pas le prix ne s'initiera jamais bien avant aux voies du Dieu qui a réglé le cours des astres en même temps que la vie de l'homme, et fait de l'une et de l'autre une harmonie calculée. Le mépris de cette harmonie, funeste à la santé et au travail, l'est bien davantage encore à la piété. L'homme qui prolonge son sommeil au-delà du matin, parce qu'il a prolongé sa veille au-delà d'une juste nuit, trouve à son chevet le bruit et les affaires du monde. Il est saisi par leur éclat tumultueux, et cherche en vain pour Dieu l'heure tranquille qu'il a perdue par sa faute. Il ne trouve que des devoirs qui se précipitent, des ennuis qui s'appellent, l'oubli de son âme et

(1) Liv. I, u-

10 silence de la vérité. Aussi était-ce, aux temps plus chrétiens que le nôtre, une maxime de toutes les familles fortes et de tous les esprits vigoureux, de se coucher de bonne heure pour se lever de même, et, lorsque je quittai ma province, à l'âge de vingt ans, pour venir à Paris, un homme éminent qui s'intéressait à ma jeunesse, me dit cette parole, qui m'est toujours demeurée présente : « Si vous voulez être tout ce que Dieu demande de vous, et vivre autant que le comporte votre nature, ne veillez jamais au-delà de dix heures du soir, » Aujourd'hui, par une aberration commune, mais sévèrement punie, on veut unir au prestige des travaux sérieux la jouissance des plaisirs vulgaires. On est homme du monde par-delà minuit, et l'on se réveille écrivain, savant, magistrat, ministre même, en attendant que la nature, accablée de ce double fardeau, se venge du génie lui-même par un idiotisme qui attriste l'admiration, et que l'antiquité n'avait pas connu.

Vous, mon cher Emmanuel, quelle que soit votre carrière, vous permet-elle d'être moins ménager de vos nuits, respectez-en la prédestination divine. Suivez, dans votre sommeil comme dans tous vos actes, l'ordre sacré de la nature. Ce n'est pas en vain que vous en violeriez la majesté, ce n'est pas en vain non plus que vous honorerez dans ses lois la main qui les a tracées, et qui, en créant l'univers pour l'homme, a mis partout dans son œuvre un bienfait pour qui la vénère, un châtiment pour qui la profane. Le matin est le réveil du monde, qu'il soit aussi le vôtre. Consacrez-en l'aube virginale à la méditation de celle aube plus splendide encore et plus pure, qui est la parole de Dieu. L'une est la lumière de vos yeux, l'autre est celle de votre cœur; que toutes les deux se lèvent en même temps sur vous pour éclairer votre vie. La sortie du sommeil est comme la sortie du tombeau, et, quand Jésus-Christ s'élança du sien, au jour de sa résurrection, ce fut un ange qui renversa la pierre du sépulcre.

Alais dans quel ordre lirez-vous l'Écriture sainte? Sera-ce au hasard, selon que l'instinct vous guidera, ou bien d'après une pensée directrice? Le hasard n'étant que l'abandon de soi-même à l'inconnu, vous ne pouvez vous fier à lui dans une affaire aussi sérieuse que celle de communiquer avec Dieu par sa parole. Vous suivrez donc un ordre préconçu ; quel 'sera-t-il?

L'Écriture, comme une haute montagne qui serait le phare du monde, se partage en deux versants, le versant de l'antiquité et celui des temps modernes, l'un qui regarde l'occident et l'autre l'orient de l'humanité. Tous les deux portent le nom de *Testament*, parce que tous les deux renferment le témoignage de Dieu et la charte de son alliance avec l'homme; mais, par le côté qui regarde la préparation de cette alliance, le testament divin prend le nom *d'ancien*, par le côté qui en regarde la consommation, il prend le nom de *nouveau*. L'un et l'autre, considérés dans leur distribution intérieure, se composent des mêmes éléments : l'histoire qui dit le passé, la prophétie qui dit l'avenir, la théologie qui unit le passé à l'avenir dans le sein de l'éternelle vérité.

Or, entre ces deux perspectives, dont l'une vous reporte à des temps qui ne furent qu'un préambule, l'autre à des temps qui durent encore et ne finiront qu'avec le monde, je n'hésite pas un instant. Vous êtes né sous Jésus-Christ; son siècle est le vôtre, sa lumière a éclairé toute lumière, et, de même que ceux qui furent avant lui le regardaient venir, ceux qui sont après lui doivent le regarder venu. Après comme avant, il est le point unique où le ciel et la terre se rencontrent. Sans doute, les chrétiens de l'Ancien Testament passaient au-delà du Christ pour contempler dans la suite des choses l'admirable effet de sa mission ; mais ce second regard n'était que le prolongement du premier. Ils voyaient d'abord Jésus-Christ, et, cette vision satisfaite, ils adoraient en elle l'avenir mystérieux du genre humain régénéré. Nous aussi, chrétiens du Nouveau Testament, nous pouvons bien considérer au-delà du Christ les institutions et les événements qui en ont préparé la venue; mais c'est en traversant sa personne qu'il nous faut atteindre ce passé où il ne régnait pas encore et qui n'était qu'un crépuscule et une ébauche de son apparition au milieu de nous. Notre premier regard tombe sur lui naturellement; il est l'objet cherché avant tous les autres, la splendeur qui rejaillit sur les siècles incomplets, comme elle illumine les siècles de perfection.

Vous commencerez donc par l'Évangile, qui est Jésus-Christ vivant. Là, dans sa chair, expression de son âme et voile transparent de sa divinité, vous le verrez lui-même. Ce n'est point Moïse, ni David, ni le prophète Isaïe, si grands qu'ils soient, qui vous parleront de lui; c'est sa

XXVI

propre bouche qui vous dira sa pensée, ses regards qui vous diront son amour, sa main qui pressera la vôtre pour vous encourager en vous bénissant. Vous le verrez, naître dans le silence d'une nuit, sur la paille d'une étable, et vous lui apporterez, avec d'humbles bergers les prémices de l'adoration du genre humain. L'Orient, terre antique des ressouvenirs, enverra visiter son berceau, et, dès cet éveil d'une gloire qui doit remplir le monde, le sang innocent coulera pour l'étouffer. Une terre impure recevra dans l'exil l'enfant qui purifiera tout et fera de l'univers une seule patrie. Vous reviendrez avec lui au toit de ses ancêtres, non plus le palais de David, dont il est le dernier fils, mais l'obscur maison d'un artisan qui vit de ses mains, et là vous admirerez cette enfance, objet de tant de présages cl ensevelie dans de si simples vertus. Vous retiendrez votre souille pour entendre le sien, et l'histoire, muette tout exprès, ne vous apportera qu'un mot ou deux, mots énigmatiques qu'une mère alarmée pèse dans le sanctuaire de son inaltérable virginité. Sion enfin s'émeut, la Judée se trouble; toutes les douleurs accourent au-devant de Celui qu'elles attendaient; Jean le baptise, le peuple l'écoute, les docteurs le haïssent et le persécutent, les pêcheurs quittent leurs barques pour le suivre, et la parole de Dieu, s'échappant de sa source à toute heure, court du tombeau des Ames au tombeau des corps pour rappeler partout la vie. L'homme voit ce qu'il n'avait jamais vu, la souveraine bonté dans la souveraine puissance, et la plus haute lumière dans la plus populaire simplicité. L'Evangile est au monde, immortel désormais, plus profond que les sages, plus pur que les vierges, plus fort que les rois, encore inconnu de Home, où sera son trône, et déjà maître du temps qui ne l'a pas consacré.

Oh! qu'écrirai-je de l'Evangile, puisque l'Evangile est écrit! Ouvrez-le, vous qu'il a fait mon fils, et, après y avoir imprimé vos lèvres rassurées, livrez-vous à lui comme à l'âme de votre mère. Votre mère venait de Dieu, et elle vous aimait; l'Evangile aussi vient Dieu, et c'est le seul livre qui ait reçu le don d'aimer. Par un prodige aussi admirable que lui-même, quatre hommes l'ont écrit sous l'inspiration de Celui qui l'avait parlé, et, malgré la différence personnelle de leur caractère et de leur génie, on retrouve en tous quatre le même naturel sublime et simple, le même accent, la même vérité, le même amour et le même Dieu. C'est toujours l'Evangile, parce que c'est toujours Jésus-Christ.

Après l'Evangile viennent les actes de ses premiers disciples, de ceux qui avaient entendu et vu le Sauveur. Je ne vous le cache pas, les *Actes des Apôtres* m'émeuvent plus que l'Evangile. En celui-ci tout est trop divin, si l'on peut parler de la sorte; en ceux-là l'homme paraît, mais en quel moment et sous quel souille ! Jésus-Christ vient de quitter la terre, y laissant les traces ineffaçables de son passage, y laissant quelques amis de son choix avec lesquels il a vécu, qui l'ont touché dans sa chair comme un homme, et l'ont cependant adoré comme un Dieu. Les voilà seuls, en face de l'univers, qui ne croit rien de ce qu'ils croient, qui n'en sait même rien encore, et qu'ils doivent convertir à leur foi du pied de la croix qui a vu périr leur maître. Y eut-il jamais pour des hommes un semblable moment? Et quels hommes? des artisans, des pêcheurs. Ils vont dire au monde les premières paroles de la prédication chrétienne; ils vont faire dans les Ames, après la leur, les premiers miracles de la toute-puissance apostolique, et tracer dans la corruption du siècle les premiers linéaments de ces mœurs, où la charité s'enflammera des glaces de la pureté. Toutes les origines et toute l'éloquence du christianisme sont dans ces courtes pages où saint Paul, qui n'avait pas vu le Christ et qui le persécutait, se lève à côté de saint Pierre, désormais inséparable de lui, moins grand par l'autorité, plus éclatant par la parole, égaux tous les deux en trois choses, leur amour, leur supplice et leur tombeau.

Là, entre ces deux hommes, vous verrez apparaître toutes les scènes de l'antiquité chrétienne : la communauté des Aïnes et des biens, la fraternité, l'apostolat, la hiérarchie, l'esprit de secte déjà naissant, la vindicte de l'excommunication, le premier concile avec le premier oracle de l'infaillibilité, la foi donnée aux gentils contre l'attente universelle et à la surprise des apôtres eux-mêmes, les flammes de l'Esprit-Saint tombant avec le don des langues sur quiconque croit et adore, tout l'ordre intérieur enfin de l'Eglise manifesté au dehors par des signes sensibles, et ce qui s'accomplira secret ment dans toute la suite des siècles, accompli ouvertement à la face de trois mondes, le monde juif, le monde grec et le monde romain. C'est à Jérusalem qu'a commencé ce drame surnaturel ; c'est à Rome qu'il se termine. après avoir passé par Antioche, Athènes cl

Corinthe. Saint Paul, tout chargé de chaînes, apporlo aux Romains la liberté de l'univers, et le bruit de ses pas dans la capitale future du christianisme est la dernière parole qu'on entende de lui.

Que d'heures, mon cher Emmanuel, que d'années il vous faudra donner à cette lecture de l'Evangile et des Actes. Je ne vous les nombre pas ni ne vous les détermine; mais vous vous garderez d'aller plus loin avant que cette image de Jésus-Christ et de ses Apôtres ait pris de votre cœur une immortelle possession.

Que ferez-vous alors? Dois-je prévoir le temps où l'Evangile aura pénétré dans l'intime familiarité de tout votre être, et vous tracer d'avance les étapes de votre itinéraire dans la longue suite des Ecritures? Je le crois préférable pour ne pas rompre l'unité de ces lettres, et parce que de brèves indications me serviront d'ailleurs pour vous guider au-delà du point où nous sommes parvenus.

Peut-être attendez-vous qu'après l'Evangile et les Actes, qui composent la partie historique du Nouveau Testament, je vais vous introduire sans intermédiaire dans sa partie théologique, c'est-à-dire dans les Epîtres des apôtres, et particulièrement de l'apôtre saint Paul. Cet ordre semblerait naturel, mais il vous précipiterait trop tôt dans les profondeurs du dogme chrétien. J'aime mieux vous y conduire avec plus de lenteur pour vous y conduire avec plus de sûreté. C'est pourquoi je vous ramène de mille ans en arrière et de Jésus-Christ à David, son plus illustre aïeul. David n'est pas seulement prophète, il est le prince de la prière et le théologien de l'Ancien Testament. C'est avec ses Psaumes que prie l'Eglise universelle, et elle trouve dans cette prière, outre la tendresse du cœur et la magnificence de la poésie, les enseignements d'une foi qui a tout su du Dieu de la création, et tout prévu du Dieu de la rédemption. Le Psautier était le manuel de la piété de nos pères; on le voyait sur la table du pauvre comme sur le prie-Dieu des rois. Il est encore aujourd'hui, dans la main du prêtre, le trésor où il puise les aspirations qui le conduisent à l'autel, l'arche qui l'accompagne aux périls du monde, comme au désert de la méditation. Nul autre que David n'a mieux prié; nul autre, préparé par plus de malheurs et plus de gloire, par plus de vicissitudes et plus de paix, n'a mieux chanté la foi de tous les âges, et mieux pleuré les fautes de tous les hommes. Il est le père de l'harmonie surnaturelle, le musicien de l'éternité dans les tristesses du temps, et sa voix se prête à qui la veut pour gémir, pour invoquer, pour intercéder, pour louer, pour adorer. Empruntez-la, Emmanuel, vous si jeune encore dans la prière, si nouveau dans les élans de l'âme vers Dieu; empruntez cette voix dont l'Eglise a fait la sienne, et qui, depuis trois mille ans, porte aux anges les soupirs et la joie des saints. Que votre psautier vous accompagne partout comme un ami fidèle. En quelque situation que la Providence vous jette, David vous y a précédé. Serez-vous pauvre? David fut berger. Serez-vous soldat ou capitaine? David a vécu dans les camps, et son heureuse épée a dicté la victoire dans la guerre civile et dans la guerre étrangère. Serez-vous l'hôte d'un palais, l'ami des rois? David a pratiqué les cours, il en a connu les ingratitude. Serez-vous trahi, persécuté? David le fut avant vous, il erra longtemps dans l'exil, incertain de son sort. Aurez-vous le bonheur de rencontrer une âme qui se donne à la vôtre? David aima Jonathas et fut aimé de lui. La rivalité de leur destinée ne sépara point leurs cœurs, et le fils de Saül, enveloppé dans la réprobation de son père, perdit le trône et la vie sans perdre l'amitié. Serez-vous fidèle à Dieu? David le fut. Serez-vous pécheur? David le fut. Les revers vous précipiteront-ils du faite de la fortune aux extrémités de la misère? David s'enfuit devant la trahison d'un fils, et la fortune ne lui revint que sur le cadavre de l'enfant qu'il voulait sauver. Un y a pas, dans la vie de l'homme, un péril, une joie, une amertume, un abattement, une ardeur, pas un nuage et pas un soleil qui ne soient en David, et que sa harpe n'émeuve pour en faire un don de Dieu et un souille d'immortalité.

C'est donc lui qui vous recevra des mains de l'Evangile pour vous conduire à saint Paul. Saint Paul est le théologien du Nouveau Testament et le dernier degré de la profondeur dans les choses divines. Venu après Jésus-Christ, quand la révélation de tous les mystères était consommée, homme de science avant d'être l'homme de Dieu, il a porté dans les abîmes de l'incarnation et de la rédemption une lumière si énergique, qu'elle éblouit d'abord, et une intrépidité de foi dont l'expression abrupte cause mie sorte de vertige à l'entendement qui n'y est pas préparé. Saint

xxvin

Paul a une langue à lui, une sorte de grec tout trempé d'hébraïsme, des tours brusques, hardis, brefs quelque chose qui semblerait un mépris de la clarté du style, parce qu'une clarté supérieure inonde sa pensée et lui paraît suffire à se faire voir elle-même. Insouciant de l'éloquence comme de la lumière, il rebute d'abord l'âme qui vient à ses pieds; mais, quand on a la clef de son langage, et qu'une fois, à force de le relire, on s'est élevé peu à peu à l'entendre, on tombe dans l'enivrement de l'admiration. Tous les coups de sa foudre ébranlent et saisissent; il n'y a plus rien au-dessus de lui, pas même David, le poète de Jéhovah, pas même saint Jean, l'aigle de Dieu; s'il n'a pas la lyre du premier ni le coup d'aile du second, il a sous lui l'océan tout entier de la vérité et ce calme des îlots qui se taisent. David a vu Jésus-Christ du haut de la montagne de Sion, saint Jean a reposé sur sa poitrine dans un banquet; pour saint Paul, c'est à cheval, le corps en sueur, l'œil enflammé, le cœur tout rempli des haines de la persécution, qu'il a vu le Sauveur du monde, et que, renversé à terre sous l'éperon de sa grâce, il lui a dit celle parole de paix : *Seigneur, que voulez-vous que je fasse!*

Saint Paul étudié et goûté, mon cher Emmanuel, les Ecritures sont à vous. Vous les ouvrirez à la première page, et vous les lirez à votre aise dans l'ordre où la tradition de l'Eglise en a placé les livres. Vous arriverez ainsi à l'Apocalypse de saint Jean, qui est la prophétie du Nouveau Testament et de tout l'avenir de l'Eglise sur la terre. Je ne vous en dis rien. Saint Jean, dans cette vision fameuse, a vu tomber la Rome idolâtre, les monarchies chrétiennes se former des débris de l'empire romain, une puissance opposée au règne du Christ s'établir dans le monde, des chutes et des erreurs se succéder, et enfin s'ouvrir à la fin des temps la dernière et la plus formidable des persécutions, dont l'Eglise triomphera par le second avènement du Christ. Prise dans son ensemble, cette prophétie est d'une extrême clarté; mais, dans ses détails, elle échappe aux efforts qui veulent la suivre pas à pas et en appliquer les scènes aux événements accomplis. Ce travail plus ou moins ingrat n'aura de succès qu'aux derniers jours, lorsque, la destinée de l'Eglise touchant à son terme, l'œil de nos descendants remontera d'époque en époque le cours de tous nos malheurs et de toutes nos vertus. Jusque-là l'ombre entravera la lumière, et ce ne doit pas être un regret pour ceux qui vivent comme nous entre le passé et l'avenir de la foi, sous la splendeur des deux Testaments.

I.

PROLEGOMENA IN PENTATEUCHUM “.

Pentateuchi appellatio

Quod in omnibus, quotquot hodie exstant, sacrae bibliotheca gentis Hebraeae codicibus et antiquis illius versionibus primum locum tenet, quinque librorum syntagma, Hebraeis ficen min »i>Oifi *quinque quinquerniones legis*, vel concisius, O'COin neon *quinque quinquerniones* ab illorum numero vocalur. Singuli appellantur COVI *quinta pars*. Hebraic® illi appellationi plane respondet Græcorum íw <<í,t w x«í» *volumen quinquepartitum* (1). Cæterum universus Pentateuchus Hebraeis vulgo min Lea: appellatur, quia religionis et reipublicae Hebraeae constitutiones a Mose jussu divino conditas complectitur.

II.

Pentateuchum esse a Mose scriptum, vetus et communis opinio. Quibusnam argumentis nitatur.

Pentateuchum Mosi auctori tribuit omnis Ilebræa et Christiana antiquitas (2), neque id vana quadam opinione, aut incerta fama, sed rationibus, quæ vel ex ipso ductæ sunt opere, vel aliis testimoniis nituntur.

(a) Cornelii Commentariis Rosenmuller! in Pentateuchum Prolegomena præmhlere nobis visum est : qusnquam neque auctorem alias Rationalisllis nimium favere, ignotum; ncque omnibus quæ a(Tori in bis Ipsis Prolegomcnis, calculum nostram adjicimus. Virum tamen eruditissimum, liberiorisque ingenii, cujus auctoritatem Acalbolici, nedum inGcias eant, mereri solent, quasi testem catholicæ veritatis juvat adducere, ut hoc saltem exemplo pateat, ncque ab omnibus neque a clarioribus Germani® Interpretibus, ut temere quidam apud nos clamitant, auctori Mosi Pentateuchum abjudicari. Cxterum nulla tum corrigemus, tum addemus in Nolis quas vel stellula, vel litteris a) b)c), clc. prisignatas fore Lectorem monemus.

Qui plura voluerit, adeat libros infra memoratos :

Duvoisîn,	<i>L'autorili dei liera de .1foile établie et défendue contre la incrédule!.</i>
Ilengstcnborgt	<i>Die Authentic de Pentateuchi. — Peitræge sur Einleitung in*i alte Tcitament.</i>
Drecbslcr,	<i>DieEinheit und Aerhtheil der Genctii.</i> 1838. — <i>Die ('nwiuenichafllichkcil im Gchicle der Alt. leA-tamentlichen Kritik.— iYetCiehcn Kritik Mosaüchcr Gcichichte.</i>
Havernick,	<i>Einleilung in'i alte Tcifatnent.</i>
De Ranke,	<i>Untcnuchungen Uber den Pentateuch.</i> 1834-1840.
Do Kurtz,	<i>Ilcilrtrje zur Vertheidigung und Hegrünlung der Einheit dei Pentateuchi.</i> 1844.
Lcnormint,	<i>Couri d'hiitoirc ancienne, etc. Introiaction d Phidoire de PA tie Occidentale.</i> Paris, 1838. Cap. 1T»
Glaire,	<i>Introduction Mit. ft crit. aux Lio. dePAne. et du .Voue. Teitam.</i> Tom. III. Sect î.
Meignan,	<i>Let Prophéties Messianiques de PAne. Test.</i> Paris, 1S5G.
Welle,	<i>iiächmtisaisrhcs im Pentateuch.</i> Carlsruhe. 1841.
Herbst u. Welle,	<i>lliilorisch-Krilliche Einleit. in die heilig. Schriften dei alt. Test. P. II.</i> Karlsruhe, 1845.
L. H. Pareau,	<i>Institutio interpretii Yet. Testamenti.</i> Traj. ad Rb. 1823. <i>Disputatio de mythica sacri codicil l'e-lcrprctatione.</i> Traj. ad Rh. 1824.

(1) Compositum enim est vocabulum o kiw i *quinque*, et Ttfyo:, quod et vas, et *volumen*, *librum*, denotare constat. Quare errant, qui lk^xrcuxc; per cllipsin pro í mvrirroxcc PtGXo; dici opinantur. Qua de re fusius quam neces» erat, disseruit Stange in Commentatiuncula, quæ inscripta est, *Cujus genens sit Pentateuchus?* inserta *den Analtklcn fur das Studium derexeg. und Systemal. Théologie*, vol. I, p. 11 seqq., ubi non *Pentateuchus Mosaic**, sed *Penta*tcuchus Mosaicum* scribendum precipit, quum Græcum viûxcb quod omnes norunt, neutro sil genere. Nos quidem sequimur receptum, qui per plura recula invaluit, loquendi usum, ex quo *Pentateuchus* tanquam nomen latinuin generis masculini tractatur.

(2) Nazareos si exceperis (qui utrum ad Judæos an ad Christianos referendi sint, dubium est), quos Joannes

Atque ad argumenta quidem quod attinet, ex ipso Pentateucho petita, quæ .Alosen illius auctorem arguant, et sub finem operis, *Dent*, xxxr, 9—13, 22, 2»—20, disertis verbis Moses testatur, esse *hunc integrum librum a principio usque ad finem* a se conscriptum, proceribus populi et sacerdotibus traditum, ut in adyto sacri tabernaculi penes arcani fœderis custodiat, et septimo quoque anno, diebus festi Tabernaculorum universo populo praelegatur; et in opere ipso passim nunc singulas leges, nunc rerum gestarum narrationes a se in hoc libro consignatas esse Aloses ait. Ita *Exod.* xvn, 14, insidias quas Amalekitæ Hebræis ilinere defatigatis et debilibus struxerunt, praelium, quod consequutum est, et decretum illis futuro ævo excidium, Moses dicit se divino jussu *inscripsisse libro*, incœpto haud dubie, et in quojam plura exaraverat, ut inde colligitur, quod cum articulo 3303 (non 13D3) scripsit, quo innuit, se de certo quodam et satis noto libro loqui. Postquam Israelite cum Jova lædus pepigissent ad montem Sinai, et leges a Alose accepissent, *scripsit Moses omnia verba Jovæ in libro fœderis, quem universo populo prodegit, Exod.* XXIV, 4, 7. His praeceptis quum postea plura alia addita essent, iterum jussus est Aloses ea litteris consignare, *Exod.* xxxiv, 27. Porro *Num.* xxxin, 1, 2, Moses profectiones et itinera Israelitarum, prout ibi leguntur, ex Jovæ mandato perscripsisse dicitur. Numerorum liber clauditur, XXXVI, 13, his verbis : *Hæc sunt præcepta et jura, quæ Jova per Mosen Israelitis dedit in locis campestribus Moabitarum ad Jordanem e regione Jerichuntis.* Denique in Deuteronomio, quo legum in tribus, qui præcedunt, libris traditarum ivxziwi).xtu<n;, explicationes et supplementa continentur, Moses in suis ad populum adhortationibus iterum iterumque *hanc legem* xvn, 18, 19, XXXI, 9—11, et *hujus legis librum* xxvm, 61, xxix, 19, 20, 26, commemorat. Imprimis notabilis est locus xxvm, 61, ubi in oratione, qua Aloses Israelitis, si divinis praeceptis non obtemperarint, infausta omnia minatur, inter alia hæc leguntur : *Omnes etiam morbos, omnesque plagas, quæ non scriptæ sunt in libro hujus legis, immittat tibi Jova.* Ex quo sequitur Alosen hunc librum, in quo comminationes iste perscripte erant, populo tradidisse, adeoque sermones suos ipsum litteris mandasse

’ Reponunt adversarii, hso loca, nedum Pentateuchi authenticam arguant, eam o contra evertere. Sic autem ratiocinantur : Si Moses ipse Pentateuchum, qualis nunc exstat, scripsisset, frequens hujusce muneris a Deo ipsi impositi commemoratio esset inutilis; imo quod interdum atque ex intervallo tali legi aut narrationi ea addatur, non ubique et singulis legibus aut narrationibus, miratu dignum est; denique inconcinnum videtur scriptorem, absoluta narratione quadam, hoc apponere : *Et ipse* (auctor) *illud scripsit.* (ju® dicendi formula recte explicari nequeunt, nisi concedatur, ab auctore Pentateuchi presupponi *Mosaicorum monumentorum* existentiam, quæ ipse *legis* vel *fœderis* librum nominat, et a quibus *historiam* a se scriptam secernere intendit. Cf. *Allg. Literatur-Zeitg.* Halle 1839. Febr. p. 153 seqq.

Respondet Ikrbst, *Ilistor. Erit. Einleitung in's A. Test.* Part. 11, sect. i, p. 51 : Moses, in ultimis suis ad populum concionibus, utsummatim et una locutione quid attendant llebræi significet, sæpius commemorat wi *legis librum* (Flirt FTT1D!l *120), certum scilicet atque notum, omnia continentem ipsis observanda et agenda, ut sint et remaneant divini *foederis populus*. His autem verbis suum legis librum pro *fœderis libro* habendum esse innuit; imo diserte, quanquam indirecte, signilicat, dum addit, in eo libro *fœderis maledicta* (FIH3Îl DISx) contineri, *Deut.* xxix, 20. Cum igitur hypotheticus Pentateuchi scriptor librum hunc a Mose ipso Unquam *fœderis librum* designari sinit, patet eum hujusmodi denominatione non eo line uti, ut suam *historiam* (Pentateuchum hodiernum) inter et monumenta vere Mosaica faciat discrimen. Noneuim ipse, sed Moses ita suum librum appellat, idquenonad eum ab aliis scriptis sejungendum, sed ut vocabulo proprio rebusque congruo eum insigniat. Porro, si cui miratu dignum videtur, Dei jussionem talia vel talia scriptis mandandi interdum atque ex intervallo tantum a Mose commemorari, nonne merito miraretur magis, si hujusmodi jussio vel ubique et singulis narrationibus aux legibus fuis-

Damascenus in libro de *Haresibus*, § 19 (apud Cotclcrrium, tam. I Honuntenlorum *Eccles (ir Grctca)*, Pentateuchum nan esse Mods statuisse, dicit, aliosque illi substituisse libros. Tâç Si t ?; Ili/ravtóry/.v, inquit is, c>. twxt Mrôaù»; Jcrjp.xrX.wn», áJJ.*; Si z ij' aùtài hir» JtioiCaucvK». Post illos Ptolemæus quidam, scriptor finosticus, in epist. *ad Florum*, quam – rvavil Epiphanius *jurrtsi* 33, recudí fecit et Grabijs, in *Spicii*, tom. I, et Massuetus *ad Irenceum*, p. 357 seqq., trifariam Legem omnem distributam ese statuit : esse, quæ Deum habeant auctorem; alia Mosis ipsius consilio atque instituto deberi; alia ad seniores populi referenda esse. Hieronymus in lib. *Adversus Helvidium*, dicit : « Sive Mosen dicere volueris auctorem Penlalcticti, sive Efram ejusdem instauratorem operis, non recuso. » Similiter Tertullianus in lib. *De Cultu fnr.tnamm*, cap. ut : uOmne instrumentum Judaicæ litleraturæ per Esdram constat restauratum. » Quæ sententia pluribus Græcis et Latinis Patribus probata, nititur illis quæ llebræi tradunt de libris saens ab Esn et Synagoga recognitis, et in eum auem nunc referunt, ordinem digestis; vid. Buxloríli *Tiberias*, lib. I, cap. x.

Hisce in Pentateucho ipso obviis locis, quibus Moses scsc illius scriptorem diserte nuncupat, accedunt ;dura reliquorum Veteris Testamenti librorum loca, quibus hoc ipsum opus nomine *Legis Mosis*, *Legis quam Juva per Mosen dedit*, commemoratur. In libro Josué, qui etsi hujus ducis ætate multo recentior est, tamen maximam partem e commentariis si non plane coævis, certe satis vetustis, fere ad verbum, uti fert mos scriptorum Orientalium, haud dubie compositus est, legimus cap. i, vers. 7,8, mox post obitum Mosis monitum fuisse Josuam, ut *librum legis Mosis perpetuo legat*; et Josua in oratione ad populum habita, cap. xxin, vers. 3—13, monet primores Israelitarum, ut faciant omnia, quæ in *libro legis Mosis scripta essent*; pluresque non tantum leges, verum etiam res gestas in eo descriptas, comminationes et promissiones in eo propositas commemorat. In comitiis quoque ultimis, quæ Josua cap. xxiv habuisse narratur, præcipua Pentateuchi capitaille summationem repetit, foedus cum Jova instaurat, idque addit *libro legis Jova*.; vers. 26, qui haud dubie idem est liber, qui i, 7,8, clxxin, G, viti, 32, dicitur *liber legis Mosis*, et vin, 34, *liber legis*. Davides moribundus Salomonem filium hortatur, I /leg. ir, 3, ut servet omnia præcepto, jura et statuta, prout *scripta illa sint in lege Mosis*. Nihil plane dubitationis admittit locus II /leg. xtv, 6, quo Amazias, rex Judæ, pepercisse filiis perduellium dicitur, *siculi scriptum* (præscriptum) *est in libro legis Musis*, subjectis statim ex illo verbis, quæ huc spectant, quæ illa ipsa sunt, quæ hodiernum *Deut.* xxiv, 1G, leguntur. II *Rcg.* xxn,8, *liber legis*, qui paulo inferius cap. XXIII, vers. 2, *liber foederis*, et II *Chron.* xxxiv, 14, distinctius *liber legis per Musen scriptus* dicitur, ab Ililkia summo pontifice in templo repertus narratur, e quo Sapbanes, scriba regius, Josiæ regi prælegerit *promissiones et comminationes*, quæ vix aliæ esse possunt, quam quæ *Levit.* XXVI, 3—45, cl *Dent.* xxvn, 1 i—xxvm, G8, continentur; atque e I *Reg.* xxin, 21-23, patet, Josiam regem Paschatos festum iisdem solemnibus ac ritibus instituisse, qui in *libro foederis* ab Ililkia reperto, perscripti fuissent (1). II *Ileg.* xxin, 25, dicitur, uellum comparandum esse

sel addita, vel nunquam omnino in memoriam revocata? Denique, quod scriptor, absoluta narratione, clausulam supponat : *Ipsa* (auctor) *illud scripsit*, adeo non est ineptum quid atque insolitum, ut idem fecerint et alii scriptores haud ignobiles, v. g. Abdollatif, in tunc suorum *Ægypti Memorabilium*.

Igitur absquo idonea ratione asserunt adversarii loca supra citata intelligi non posse, nisi sumatur, iis indicari distinctionem inter Pentateuchum et monumenti alii vero Mosaica. Nunc expendendum est, utrum *liber ille foederis*, *Deut.* xxix, 20, xxx, 10, memoratus, quem Moses intendit, et sacerdotibus, tanquam Israelitarum théocratie® institutionis colicem, in manus traditurus est, sil totus Penlateuchus, an Deuteronomium tantum, an collectio præceptorum et legum in Pentateucho, qualis nunc existit, passim dispersarum, an denique liber omnino dopetditus, e quo auctor (ex hypolhesi) nostri Pentateuchi plura hausisset fragmenta et capita. *Postremum* hoc admitti nequit. Nam hujusmodi librum, a Mose ipso tam enixe common latum, Israelitica) genii tam necessarium, imo sacrum et venerandum, stante república unquam periisso, quis credat? Insuper Pentateuchi scriptor, cum deperditum jam librum, cujus fragmenta quædam in sua *historia* inseruerat, su® genti Unquam religionis et totius “inix; codicem, jurisquo omnis el actionum regulam, imponere intenderet, nonne sensu omnino caruisset, si quamam essent ea fragmenta, certis nolis neglexisset indicare? Quæ ratio contra *tertium* etiam valet. Secundum falsum ab Ilengstenberg, *Bcitnege*, tom. III, p. 159, demonstratur. *Primum*, igitur admittatur, necesse est, scii, locutione *liber ille foderis* Pentateuchum designari. Et vero libri auctor certe in animo habebat, suæ genti legum sacrarum et politicarum, maxima auctoritate commendatarum, codicem dare : ut talem Mosis scripta affert, Mosenque ipsum ut harum legum latorem proponit. Cum igitur librum a se scriptum pro hujusmodi codice haberi, imo quod in eo continetur ipsis Mosis verbis commendari vult, liquet eum etiam voluisse suum librum tanquam Mosaicum quid, et a Mose auctore scriptum tradere. Quod confessi sunt, et pluribus demonstraverunt ipsi *authentice* adversarii, v. g. Hartmann, qui ait, *scriptorem quatuor postremorum librorum Mosen putari voluisse*; rursum, in locis *Deut.* xxvm,58, Gl, xxix, 29, xxu, 9 seqq. *omnia legis præcepta, totum Mosaicarum legum codicem memorari, et ut fideliter atque in arternum observentur commendari*, Ilhistorisch Krilische Forichuugen, etc. p. 538 et 556.

(I) Librum legis ab Ililkia in templo repertum non fuisse codicem aliquem logum breviorum, quo Judæi inde a Davidis aut Salomonis telaio usi fuissent, quæ Valeri csl sententia in Commentatione super Pentateucho, ejusdem Commentario in oumdem addila, neque, ut alii volimi, decalogum duntaxat, aut librum fæderis *Exod.* xxiv, 7, memoratum, angustissimis limitibus circumscriptum, sed integrum Pentateuchum, pluribus demonstravit Leonh. Uertholdt, In Dissertatione *de eo, quod In purgatione sacrorum Judaicorum per Josiam regem facta omnium maxime contigit memorabile*. Et long. 1817, p. 17 seqq. «Celebratio, iuquil, paschalis ab Josiarcgo quam maxime solemniter, uti ex libro ab Ililkia reperto cognitum habuit, instituta suadet, ut hunc librum non Deutcronomion, vel minorem Ubrum postea in hoc conjectum, sed totum Pentateuchum fuisse credamus. Pauciora sum qui* Deutcronomion do

regem Josiæ, regi Jndæ, qui so ita ad Jovam tola monte, foto animo summaque ope, *Uti ferè tota Mosis lex*, converterit. Postquam e Dabylonicis terris in patriam rediisset pars Judaeorum, Josua sacerdos, ejusque cognati sacerdotes, et Senibabel ejusque cognati, aram Dei Israelitarum instituerunt construere, ad offerenda in ea holocausta, *quemadmodum præscriptum est in lege Mosis, viri divini*, *Esr.* nr, 2; intelligunturquæ Xei'rt.vr, 1 (alias 7), de holocaustis offerendis præcipiuntur. In dedicatione templi secundi, *Esr.* vi, 18, ministrasse dicuntur Levitæ et sacerdotes, insuas classes et curias distributi, *secundum proscriptum libri Mosis*, videlicet *Num.* in, G, vin, 11,14. Nehemias in precatione, quæ cap. i libri de ipso appellati legitur, confitetur Israelitas non servasse præcepta, instituta, jura, quæ Jova Mosi, ministro suo, mandasse!, oratque Deum, meminerit eorum, quæ i Mosi promiserit his verbis : *Vos cum transgressi ineritis mea præcepta, ctego inter nationes vos dissipavero, nihilominus si ad me reversi fueritis et præcepta mea servaveritis, etiamsi ad cali extrema dispersi fueritis, vos inde colligam, et in locum, quem nomini meo collocando delegero, adducam*, quæ prorsus conveniunt cum iis quæ *Levit.* xxvi. 41; *Peut.* IV, 26,27, xxvin, 64, xxx, 1, legimus. Quæ loca etsi in iis libris exstent, quæ pluribus post Mosen sæculis sunt scripti, parlim brevi ante eversum per Chaldæos regnum Judaicum, partira post restauratas, Cyro favente, res Hebræas, tamen hoc probant, fuisse ista ætate, id est, sexto ante Christum natum sæculo, libros, e quibus leges, promissiones et miuæ superius commemoratæ afferuntur, communi gentis Hebrææ judicio pro talibus habitos, qui a Mose essent conscripti. Jam vero si cogitemus, tale judicium non paucorum quorundam hominum opinione formari, sed nili debere eo, quod majoribus acceptum per plures ætates propagatum esset; loca illa e reliquis Veteris Testamenti libris a nobis allata argumentum neutiquam leve Mosaicæ Pentateuchi originis præbent. Accedit autem huic argumento non parum roboris inde, quod res sacras et civiles Hebraeorum omni tempore, a Josuæ inde ætate, ad legum, quæ in his libris traditæ sunt, normam conformatas fuisse deprehendimus. Quodsi enim quædam illarum nonnunquam per aliquod temporis spatium neglectæ erant, paulo post tamen omnia ad ea, quæ in Pentateuchi libris præscripta essent, restituebantur. In libris veteris Testamenti historicis perpetuo laudantur, quæ libris illis consentanea, et reprehenduntur, quæ iis contraria acta sunt. Prophetæ toti sunt in eo, ut populares cohortentur ad obsequium eorum, quæ in Pentateucho sunt præscripta, iisdem, quas in illo legimus, propositis bonorum promissionibus et malorum comminationibus. Præterea plura, quæ a majoribus sunt facta, iisve evererunt, eodem plane, quo in Pentateucho ea narrata legimus, modo commemorant, ut vix dubium sit, hausisse illos ex hoc fonte. Ille igitur prophetarum, et quidem jam antiquiorum, quorum supersunt scripta, Ioseph (I), Joelis (2), Amosi (3), Michas (4), Jesaiæ (5), tam frequens ad ea, quæ in Pentateucho præscripta et enarrata sunt, respectus, pro argumento habetur, exstitisse illum iis, quibus vixerunt illi, temporibus, et tantum apud eos habuisse auctoritatis et fidei, quantum merebatur opus, quod a rerum suarum conditore profectum credebant*.

* Aliud argumentum proximo huio haud absimile affert Guilielmus Meignan, *Les Prophéties Messianiques de l'Anc. Test.* p. 4 i—GO. Cujus argumenti summa est : Pentateuchi authenticam tota Uebraeorum testatur historia; quintuplici autem constat propositione, quam singulam magna arte atque eruditione auctor

insellat cap. xvi, 1—8, exhibet, neque illa omnem rem concernunt; lex principalis de festo azymorum celebrando exstat *Exod.* xn, 1—20, et *Aum.* xxvin, 16—25, quam rex Josias in ordinandis solemnibus ob oculos habuerit necesse est. »

(1) Vid. IX, 10 collât, cum *Aim.* xxv, 3; *Jlos.* xi, 8 coll, cum *Gen.* xix, 24, 25; *Hos.* xn, 4, 5 coll, cum *Gen.* xxv, 22, 2G, XXXII, 2 », 25; *Ilos.* xn, 13 coll, cum *Gen.* xxvin, 5, xxix, 20.

(2) Cap. i, 9,13 queritur vates desiisse *ferla* cl *libamina*, quæ c præscriplo legum *Levit.* H, 1 seqq. vi, 14; *Num.* XV, 4, 5, 7, xxvni, 7.14, offerenda crant. *Joël*, i, G, manifesta est allusio ad sacrificia eucharistica cl primitias in templo oblatas, quibus hilares vescebantur lego ila jubente *Deut.* xn, G, 7, xvi, 10, 11.

(3) Cap. u, 9 coll, cum *Num.* xxi, 21, 24; *Iimos*, it, 4, memorantur præter sacrificium quotidianum (*Num.* xxvin, 3, 4) cl *decimat*, coll, cum *Exod.* tv, 3 seqq.; *Iimox.* tv, 11 coll, cum *Gen.* xix, 24, 25; *Amos*, ix, 13 coll, cum *Levit.* xxvi. 5.

(4) Cap. vi, 5 coll, cum *Num.* xxn, 2 seqq. et xxv, 1 seqq.; *Jlic/i.* vi, G coll, cum *Levit.* ix, 2, 3; *Mieli.* vi, 15 coll, cum *Lait.* xxvi, 1G; *Deut.* xxviii, 33.

(5) Cap i, 11—14, commemorantur eadem sacrificia et festa, de quibus pluribus Pentateuchi locis præcipitur. Vid. cl *Jes.* xn, 2 coll, cum *Exod.* xv, 2. Pretermittio loca *Jesai* i i, 2, uv, 9, quorum prion ad *Gen.* xn, 2, xvn, 2, posteriori ad *Gen.* vin, 21. ix, 11, respici, nemo dubitai, quia pars posterior libri ejus, qui a Jesaia nomen habet, a vale quodam recentioris scripta videlun

Arrímenla autem illa {exlcrna dicere possumus), quibus Moscn Pentateuchi auctorem esse colligitur, confirmat totius operis indoles, argumentum et conformatio. Nam quæ illo continentur historica, religiosa, politica et geographica remotissimæ antiquitatis, ea maxime quæ ad historiam et rem naturalem Ægypti et Arabi® spectant, ita sunt comparala, uti a viro qui veteri ævo in Ægypto liberaliter educatus et instructus esset, qualis erat Moses, consignata esse credibile est (a). Tum quæ in Pentateucho legimus de exitu llebræorum, Mose duce, ex Ægypto, eorumque per Arabi® desertæ itinere, plane sunt consentanea locorum et temporum, quibus facta narrantur, rationibus. Quod ipsum valet de legibus institutisque, qu® populo, quem duxit, tradidisse in hisce libris Moses dicitur. In eorum librorum postremo cum lcn, qui populum suum per plures annos gubernavit, eique leges, qui tribus superioribus libris continentur, promulgavit, ad eundem populum loquentem audimus; sed jam ætate provectum, quod probat stylus latior et diffusior, quem in Deuteronomio omnes observant. Audimus in hoc libro ducem morti propinquum, suis omnia, quæ ipsis, se moderante, accidissent, in memoriam revocantem, cosque ad eas, quas ipsis divina auctoritate tradidisset leges diligenter servandas graviter adhortantem, nonnullas quoque leges retractantem et suppletem. Deuteronomium vero scriptos ponit tres, qui praece-dunt, librs , ad qu rum argumentum sæpe provocat, observationem legum, quæ in illis leguntur urget, et a gestis, quæ in iis narrantur, rationes obtemperandi legibus depromit, ita ut sine libris illis lectores Deuteronomion ne quidem satis intelligere potuissent. Ordo orationis non ubique commodus, et oratio ipsa progreditur sæpe per disrupta sine nexu fragmenta, haud raro singulari clausula terminata; qu® arguunt auctorem non continenter scribentem, sed s.tpius interruptum, qualem novimus Mosen, tot tantisque negotiis obrutum, continuisque migrationibus distractum. Dispositio denique totius operis est ea, qualis a viro, qui populo rudi leges et jura dare, et civila-

evolvit. tn Pentateuchi igitur authentiam contestatur primo, rerum gestarum orlinem, chronologie et genealogiis ita intime, imo logice connexum et concatenatum, ut nil ex iis demi possit, quin tota series abrumpatur. />s *temps du second temple*, ait Bossuetius in sua *Histoire universelle, supposent ceux du premier, et nous ramènent d Salomon. La paix n'est venue que par les combats; et les conquêtes du peuple Hébreu nous font remonter jusqu'aux Juges, jusqu'à Josué, jusqu'à la sortie d'Egypte* : adde, usque ad Josephum, Jacobum, Isaacum, Abramum, diluvii tempora, imo protoparentum peccatum et creationem. *S-cundo*, prodigiorum quæ in Pentateucho narrantur, perpetuam apud Judíos fidem. Cf. *Jud.* v, 5; *Ps.* Lxvii, 18, etc. *Tertio*, Judæorum institutiones religiosas, civiles, politicas, quolibet reipublicæ siculo aut statu consideratas. Cf. Duvoisin, *L'Autorité des Livres de Moyse*. *Quarto*, dissidia inter variis Praelitarum tribus, a primis temporibus orta, nec unquam extincta (6). *Quinto*, repugnantiam inter populi Israelitici tum cæteras cupiditates, tum idololatria studium, et legem Jlosaicam. Cf. *Deut.* xxxj, 26, 27; II *Paral.* xxx, 22, 23; xxxv, 18; *Nehem.* vni, 17; *Exod.* xxxtl, 23, etc.

(a) Vid. Ilengslcnberg, *ifoiei und .Eggpién.* et G. Mcignan , op. cil. p 81. *Exod.* xnt, 16, cl *Deut.* TI, 7 el 18, alluditur ad *amuleta* apud Ægyptios usitatissima ; imo Talmudici vocem ornamentum brachiorum vel frontis, Xgyplijcam esso dicunt; quod prob dur Jablonskio iu *Opute.* P. I, p. 317. Sermone enim .1 gyptiorum, ait, TOT manum dici, pervulgatum est; <TQT/i vero significat *iculpere, affabre effingere i* ut TOTd'fiT/t sit *iculplile manui*, vel *monite ih* manu aut in bracio, et per extensionem alia corporis parle gestandum. *Deut.* xxvti, 2, 3, lapides calce lævigari seu obduci Moses jubet, ut verba legis iis insetibantur : qui mos Æg)pliorum fuit, nec desunt in Musáis nostris atete, vel cippi, calce prius obducti, deinde symbolis hicroglyphicls inscripti. Lex *Veut*, xx, 5 seqq. iterum Ægyptia est, ait Henpstenbcrgr, ibid. Item *proitratio* sontis dum caditur, *Deut.* xxv, 2. *Deut.* xi, 10, describitur machina, quali .Egyplii aquam Niloticam bauriunt, atquo ad loco al-tiera deducunt, quæ a Nilo non irrigantur. Vid. not. ad h. l. *Deut.* vm, 8, ita terra Chanaan describitur ut Israeliti; persuasum sit, eam nullo Ægypto prestare. Lex *Deut.* XXII, 5, opponitur mori in festis Ægypliorum usilato. Prohibitio *Deui.* XVII, 10, lata tempus adhuc *Exodo* proximum haud dubio præsupponit. Cf. *Exod.* xvm, 12; t ii, 18; u , 15; rn et nn ; XIV, 6 ; XXXVIII, 9—21 , A'urn. xilt, 23; *Veut*, rn, 15 ; XXTilt, CO, OS; XXIV, 18, 29; vi, 21 seqq.; VII, 8, 18; li, 3, etc.

(l) Quod ipsimet fatentur Rationalislæ. a La Palestine, ail Renan, cul lamen non in omnibus consentimus, a cela de commun avec la Grèce, la Toscane cl tous les pays qui ont su naître des civilisations originales, d'oli.ir, dins l'espace de quelques lieues, les differences de caractère les plus tranchées. Chacune des vallées de la Grèce avail sa civilisation, s s mythes, son art, sa physionomie intellectuelle et morale. Une critique attentive trouverait peut-être des differences non moins sensibles entre chacun des cantons do la Palestine, La prépon'éraoce tardive de la tribu de Iuda n'effaç pas ces variétés locales. Ej hrain, avec sa montagne de Gariihn, rivale do Sion, sa ville s tinte de Béthel, scs nombreux souvenirs de l'âge patriarcal, était, sans contredit, la plus considérable des individualités qui luttaient contre Paction absorbante de Jerusalem. *La ricaliti de eet deux familles en Draft date dei fpoguei les plut recutiti de leur biitoire.* Au temps des Juges , EphraTm, parle séjour de l'arche à Silo et par son importance territoriale , tint vralm nt l'hégémonie do la nation. L'idée d'une monarchie Israëlite faillit un moment être réalisée par Ephraim, lors do la tentativo d'Ahitnelcch. Après la mort de Saul , nous voyons Celta tribu grouper autour d'elle toutes les tribus du nord, opposer sans succès l>bo<clh i David, l'habile cl généreux champion des prétentions de Juda ; puis, après la mort do Salomon, faire enfin lliompbcr ces tendances séparatistes par le schism.' du royaume d'Israél et l'avéncmenl d'une dynastie Epbraimite, 975 ans avant J.-G. » *Ijiitoire du lang. Semiltg.*

leni bene moratam bencque constitutam instituero in animum induxerat, exspectetur. Namin primo libro atque priori secundi libri parte, quasi praefatione tradendarum legum praestituta, ea praemittit, quæ aut ad rerum sequentinm et ordinem necessaria erant, aut animis Israelilaruin ad religionem et cultum unius Dei, rerum omnium creatoris et moderatoris, informandis inserire poterant, de quo plura in *Prooemio ad Genesim* dicemus. Legibus ipsis immiscet fere sola illa gesta, quæ illis occasionem præbuerunt, vel ad commendandam legum observationem spectant; legesque fere omnes exhibet eo ordine, quo promulgata) fuerunt («). Quæ quum ita sint, nihil obstare videtur, quo minus hosce libros ab eo scriptos credamus, cui et communis omnium temporum opinio, et reliqua Veter. Test, monumenta illos, uti auctori, assignant (b).

III.

Quæ sententia:, Pentateuchum esse a Alose scriptum, adversari videantur?

Veteri tamen illi el communi Judæorum et Christianorum sententi®, osso Pentateuchum, qualem nunc legimus, a Mose scriptum, aetas recenlior plura opposuit, in opere ipso obvia, quæ illam minime admittere videantur. Alia ex lingua) ejus indole, alia e conformatione et indole totius libri, alia e singulis ejus locis petita sunt. Et ad linguam quidem quod attinet, eam, qua Pentateuchus est scriptus, dicunt ab illa, qua novissimi sacrae Hebraeorum bibliotheca) libri sunt exarati, multo minus differre, quam in libris tanto temporis spatio a se distantibus jure quis exspectat. Easdem enim in iis, qui exilii Babylonici temporibus scripti sunt,deprehendimus vocum formas, flexiones, significationes, quas in libris, qui Mosi tribuuntur. Quis vero, inquiunt, credat, fuisse soli omnium sermoni Ifebræo tantam stabilitatem, ut mille annorum decursu nullam experta esset vicissitudinem (1)? Ad conformationem autem et indolem totius operis quod spectat, aiunt osse plura, quæ arguant, non esse opus uno contextu ab uno homine scriptum, sed ex pluribus variorum temporum et auctorum monumentis compositum. Quo pertinent primo singulorum operis partium, argumentis suis invicem sejunctarum, sæpius recurrentes et inscriptiones (vid. *Gen.* n. 4; v, 1; vi, 9; xxv, 12, 19; xxxvr, l ; *Exod.* vt, 14; *Num.* xxxin, 1) et clausulæ (V. g. *Levit*, vu, 37, 38; xxvi, 4G; xxvn, 34; *Deut.* iv, 43), repelitæ earumdem rerum mox pro-

(fl) Tres qui in Pentateucho medios tenent libros, ait Herbst, op. eli. p. 16 seqq., dum Israelita; per desertum peregrinarentur serbios fuisse, multa produnt loca. — I. Castrametantur Israeliti : ico. iv, 12, 21; xm, 46; xivf 3, 8;xvi,27, 28; xvn,3; xxiv, 11, 23; 5'um. xv, 35, 3G; xix. — H. Hactenus vagi, terram sibi promissam, ccitamque sedem quaerunt : *ht* xtv, 35,53; xix,23; XX, 22; xxv ; xv, 2. — 111. Scriptor suum tempus singulis factis Assignai : *Erad*, xv, 22; xvi, 1 ; xtx, t-3, G ; XL, 17; *ht*. IX, t; A'iim, X, ti ; in, 1-16; xtii, 25. — IV. Hos singuli sigillalim enarrantur : *Erod.* xv, 27; *ht*. X, 1-2, 4; JVttm. vn; xxv, 1-17. —V. Iluros leges data occasione feruntur ; A'um. ix, 6-12; xv, 32, 37; *Lev.* xxiv, 10-18; ffum. xxvn, 1-11; xxxvi, 1-9; i-iv; xm, 1, 13; xxvi. — VI. Scriptor quidam scripsisse cl nd populum legisse dicitur : *Exod.* xvtl. 1i; xx. 22; xxm,33; xxiv, 4; jVum. xxxin, 1-49.

(t) Aliud afficri potest argumentum, quod dicunt **ex ohurdis**, ex eo scilicet Institutum, quod rcccnliorls itatis scriptor pro Pentateuchi auctoro haberi nequeat, quin simul insulsa, improbabilia, imo impossibilia admittantur. Quod ita perstringit Munk i

a Le Pcnblcuquc renferme un grand nombre **do** données historiques , politiques cl géographiques, qui s'adaptent très-bien au temps de Moyse. Un auteur hébreu postérieur ù Moyse n'aurait pu posséder une connaissance aussi parfaite de l'Egypte ci do l'Arabie, que celle qui se révélo dans le Pcnlalcuquc. El dût-on admettre, ce qui est peu probable,qu'un autour eût cherché à s'approprier ces connaissances par Vétudo, il n'aurait pu manquer de **sc** trahir par des incertitudes cl des anachronismes. Dans la Genèse **x, II** cl **12**, **h** célèbre Ninive est encore une ville de peu d'importance ; la grande ville do l'Assyrie, c'csl iUsen, dont il n'existe aucune trace **dans** les autres livres do la Bible. La ville de Tyr, si célèbre dès le temps do David, cl dont le nom sc trouve déjà dans le livre de Josué, xtx. 20, n'est **mentionnée** nulle part **dans** lo Pentateuquc ; un auteur récent iurail-11 manqué de **h** placer dans la table **généalogique** de la **Genèse**, ch. x, à côté de Sidon? Le Pcntalcuquo parle souvent des dlcui Caninécnscs cl de leurs **autels**, **mais** il ne leur connaît **pas encore** de temples, que nous trouvons pourtant à l'époque des Jugri. C'est donc un auteur très-ancien qui nous parle **dans** le Pcntatcuque ; alors pourquoi no seralt-cc pas Moysc lui-même?» Palesine. In *Unittri Pidorerquc*, p. 136. El Infra :

«D'ailleurs, si le Pcntatcuque datait du **règne** de Joslas, ou do quelque outre époque depuis David, on n'aurall pas manqué d'y introduire **quelques** details sur les ancêtres de la famille royale, à qui on aurait donné une autre origine que celle dérivée d'un Incette, *Gen.* xxxvtti. La royauté aurait été traitée plus favorablement que ne le fall lo Deutéronome xvn, 15-20; on n'aurait pas reconnu tant de **privilèges** ò la race de Joseph, *Gen.* XLIX, *Ikut.* xxxiii, 16; on n'aurall pas non plus défendu **de** fa'tela guerre aux Moabites, **aux** Ammonites cl aux Edomites, que David combattit avec succès. Moyso etson successeur Josué avaient seuls Intérêt à recommander des ménagements à l'égard do ces peuples.n

(1) Quod imprimis urgcl Hachtigal in Comuienfui. Not. (2l oatr. xxxvin laudanda.

lixiores, mox breviores narrationes (1), quæ tamen in singulis haud raro inter se discrepant (2), styli quoque varietate, et diversarum de iisdem rebus dictionum usu varios scriptores prodant (3). Accedit duorum illorum, quibus Illebræi summum numen appellare solent, nomen, *Elohim* et *Jehova*, usus alternans, cujus hæc est ratio, ut in aliis longioribus ejusdem argumenti capitibus Deus constanter *Elohim*, in aliis *Jehova* appelletur, illisque particulis, in quibus nomen *Elohim* usurpatur, certæ loquendi formalis atque dictiones sint propriæ et peculiares, quæ in illis, quæ nomine *Jehovæ* uti solent, non reperiuntur (4). Porro vulgo receptum de Pentateucho a Mose scripto sententia opponunt plura illius loca, quæ seriore ætatem prodant, nec ab eo consignata esse possint. Commemorantur enim urbes iis nominibus, quæ illis post Mosen demum indita sunt (5); adjiciuntur, explicationis causa, hic illic quæ a Mose addita esse vix credibile est (6); de rebus denique pluribus mentio injicitur eo modo, qui arguat scriptorem, qui longo post Mosen tempore vixerit (7)*.

• Vix est quod moneamus ex his locis adversus Pentateuchi authenticam nil inferri posse. *Primum* quidem, scii. *Gen.* xn, 0 et xm, 7, six explicat Munk : a Lo texte de la Genèse porte : Le Cananéen çtoi*. alors dans le pays. Le mot îN, alors, peut s'expliquer ad libitum par déjà, ou par encore. D jî Aben-Esn a remarqué qu'il vaut mieux adopter le sens de déjà, et supposer que les Cananéens avaient enlevé la Palestine à d'autres habitants plus anciens; et il fait entendre en même temps que si l'on traduit encore, on pourrait inférer de là que Moïse n'est pas l'auteur de la Genèse. Les paroles obscures dont Abu a-Est i a enveloppé sa pensée ont été longuement commentées par Spinoza (*Tractatus Theologico-Polit.*, cap. Tin), et les critiques modernes se sont emparés de ce passage de la Genèse pour prouver que Moïse n'est pas l'auteur de ce livre. Mais le sens de encore ne nous étant nullement démontré, nous n'hésilons pas à nous ranger du côté des partisans du déjà : les philologues et les historiens jugeront si c'est là abuser du langage et de l'histoire, comme le prétend Bohlen, *Die Genesis*, p. 162. » *Palestine*, p. 78. De secundo loco, soil. *Gen.* xxxvi, 31, vide nostras ad h. 1. annotationes. De tertio denique non mile Clericus iis, qui hunc locum a Mose scribi non potuisse contenderent, hæc opponit : a In animum revocandum est, Mosen non modo suotati scripsisse, cui ejus pater et avus novissimi erant, sed sequentibus etiam sæculis, quæ valut alloquitur hoc in loco, non quales homines, qui hæc satis noverant. Intererat probo sciri. Utonem illum, qui frater Mosis fuit, a Levi fuisse oriundum, cumque familiarum sacerdotalium esse jrnifxjv. Mirum igitur videri non debet, hoc in loco Mosen et Aaronem quasi intento digito, eorumque stirpem

(1) Voluti eorum quæ eluvionem Noachicam processerunt *Gen.* vi, 13,14,17-23, et m, 1-5. Manna bis describitur : *i.iod.* avi, 14 seqq. et Mwi. xi, 7 seqq. Ita quoque *Exod.* xi, 16-38 dicta çunt, et çuntur Aun. ix, 15-23. Vid. et *Deut.* V, 2-6 collât, cum IV, 1013; et xn, 20-24 coli, cum vers. 13-16.

(2) Sic *Gen.* xxvni, 19, appellat Jacobus locum, quo in itinere in Mesopotamiam pernoctavit, *Bethel*, quo respicii xxiv, 1-7; sed xxxv, 6t 8-15, Deus Jacobo ex Mesopotamia reduci apparuisse, et nomen *hrael* indidisse narratur, unde Jacobus locum illum appellant; contra xxxii, 20, 28, mutat Deus nomen Jacobi postquam cum ipso Inclitis esset: oppidum autem *lietiel* jam *Gen.* xn, 8, Abraham! temporibus memoratur. *Deut.* ii, 29, Edomilæ et Moabita: Illebræis transitum et commeatum, pro pretio soluto concessisse dicuntur; sed xxm, 3, 4, Ammonitas et Moabitas Hebræis terram illarum transeuntibus commeatum denegasse legimus, idu commemoratis Edomitibus; Amm. xx, 18, vero Edomilæ Hebræis transitum denegasse dicuntur, nulla Moabitarum et Ammouitarum meutioe facta.

(3) Argumenta, quæ Pentateuchum ex variis variorum tçuq>orum et auctorum scriptoribus competum esse arguant, diligentissimo exposuit J. S. Vater in *Commentatione* ad calcem partis tertie *Commentarii in Pentateuchum* sermone vernaculo a se editi, p. 421-515.

(4) Quod quidem in Genesi potissimum observatur (de quo plura in Prolegomeni* ad hunc librum). Verum et in Exodi particulis pluribus usque ad cap. xxv, nomina *Elohim* et *Jehova* vicissini usurpantur; sed in reliqua Pentateuchi pario *Elohim* rarius occurrit, partem illam, quæ de Bileamo agit (Auii.xxn-xxiv), si excipias : nam in Bileami oraculis constanter *Elohim* legitur, excepto A»nç. xxiv, 6, ubi *Jehova* exstat.

(5) Voluti *Gen.* xm, 18, occurrit nomen *Hebron*, quod nonnisi post tempora Mods impositum oppido, uti liquet e *Jos.* XIV, 15 ; xv, 13, ubi nomen mutasse temporibus Calebi et Josu v dicitur. Similiter *Gen.* xiv, i 4, et *Dcut.* xxxiv, i, commemoratur urbs *Pan*, quæ tamen post divisos a Josoa Gananææ agros id nominis consequuta, propterea quod a Danitis capta esset; antea vocabatur *Iaisch* aut *Lcschem*, *Jos.* xix, 47; *Jud.* xvm, 29.

(6) Ha *Gen.* xiv, 7, nomini urbis tJJJtfO vp additur, eam nunc dici ; et vers. 8, oppidum *Beta* nunc dici *Tsoar*. Similia vid. vers. 17; xxm, 19; xxxv, 19; xlviii, 7; *Dcut.* iv, 48.

(7) Sic *Gen.* xm, 7, verba, *Canancri iero et Pherczæi tunc (emporis, Àbraliâmi et Lothi ætato, cum tractum (enueie, nonnisi ab aliquo, qui post Cananæos sedibus suis expulsos vixerit, scribi potuerunt. Gen.* xxxvi, 31, leguntur hæc verba: *Hi vero sunt reges, qui in idumæa regnarunt, antequam Israelites rex esset constitutus.* Tum recensentur octo regum nomina, posteriores prioribus mortuis successerunt, usque ad vers. 39. Totam igitur lune novem comatum ab aliquo, qui postquam regnari Hobræi cœperunt, additam esso oportet. *Erodi* vi recitato Aaronis et Mosis genere vers. 26 : *ille Aaron et Moses, quibus dixit Java : E (erra Mgyptia educite Israelitas, illi convenerunt Pharaoncm, regem .Egypti» ut educerent israelitas ex .Egypto, ille Moses et Aaron t in quibus verbis non urgetur tertia persona, qua de \$o loquutos constat varios historiarum scriptores; sed pronomen demonstrativum Nlrt et on, tile et illi, quod a rivento Mose et de seipso scribente vix adhiberi potuisse videtur. Alia hujusmodi loci recenset Vucr, l. cit. p. 635 seqq.*

IV.

Eorum, qui Pentateuchum Mosi abjudicant, varia de illius origine sententiae,

Qui argumentis supra allatis ducti Pentateuchum a Mose scriptum esse negant (1), in diversas de illius origine sententias discedunt, quas, pro instituti ratione, breviter recensebimus.

Thomas Hobbes, in Leviathans (Lond. 1651) P. III, cap. xxx, Pentateuchum de Mose appellatum putat, non quod ab eo scriptus sit, sed quod de eo agat; quamvis concedat, fieri posse, ut ea scripserit, quæ his libris ab eo scripta narrantur, voluti codicem legum, qui, uti ipsi videtur, continetur a cap. x Deuteronomii usque ad finem cap. xxvn.

IsattciPeyrerii opinio fuit (2), scripsisse Mosem diurnos commentarios rerum omnium memorabilium, quæ a se et aliis sua ætate gestæ fuissent, quibus præmiserit Judæoruin fastos ab Adamo ad sua usque tempora; sed illos libros jam dtidinn periisse, eorumque nunc nonnisi excerpta quædam superesse. Ex istis Mosaicis commentariis conflatum putat *Librum bellorum Jova*, Num. XXI, 14 commemoratum, e quo deinceps liber Numerorum excerptus fuerit.

Benedicius Spinoza, in Tractatu Thcologico-politico (Amstelod. 1670), cap. vin, ix, p. 103, omnes Vet. Test, libros historicos, qui res ante Esræ ætatem gestas enarrant, unum habere auctorem, contendit, quem Esram fuisse suspicatur. Deuteronomium vero primum eorum librorum esse conjicit, qui ab Esra conscripti sint, partim quia leges patrias continet, quibus populus maxime indigebat, pallini quia iste liber nulla conjunctione antecedenti alicui annectitur, sed soluta oratione incipit, *hac sunt verba Mosis*. Deinde Esram studium adhibuisse credit ad integram historiam gentis Ilebrææ describendam, a mundo condito usque ad urbem aChaldæis eversam, cui librum Deuteronomii suo loco inseruerit. Addit Spinoza, forte Esram primos quinque librorum historicorum a se conscriptorum nomine Mosis vocasse, quod in iis potissimum res ab eo gestæ sint tradita. Neque tamen Esram huic operi ultimam manum imposuisse, nihilque aliud illum fecisse autumat, quam historias ex diversis scriptoribus colligere, et quandoque nisi simpliciter describere, ita ut eas neque examinatas, neque ordinatas posteris reliquerit. Quæ autem causæ impediverint, nisi forte intempestiva mors, quo minus Esras hoc opus omnibus suis numeris adimpleverit, fatetur se non posse conjicere. líos denique qualescumque Esdræ commentarios non nisi mancos, mutilos, nullisque mendis foedatos ad nos pervenisse vult, sic ut de prisca historia integrum habeamus nihil, quod uon nulla correctione indigeat. Quæ omnia prolixè exequitur Spinoza, et argumentis exemplisque firmare studet (3).

foturarum ælalum Israelitia monstrari. » *Dessertat. de scriptore Pentateuchi suo Commentario* promissa. Praeterea quod Aaron hoc versu Mosi proponitur, versu proximo vero Moses prior nominatur, Ilebroi fero observant, hoc versu nativitatis, sequenti dignitatis rationem esse habitam : natu enim majorem fuisse Varonem, Mosen autem dignitate superiorem; propterea postea Mosen semper proponi, si loca excipias, quæ sunt mere genealogici argumenti.

(1) Quibus non acccnsendi illi, qui Pentateuchi libros, quales nunc legimus, senioribus temporibus retractatos, ñique additamentis nonnullis, quæ illustrandi causa adjecta essent, auctos statuunt. Ex quibus est *Andr. Masius*, qui in Præfatione ad suum in Josué librum Commentarium postquam dixisset, sibi hanc esso opinionem, ut putet, Esram sive solum, sive cum xqualibus, non solum Jvsuæ, verum etiam Judicum, Regumque libros ex antiquioribus annalibus compii isse, in hunc modum pergit : « Quin ipsum etiam Mosis opus, quod vocant niirsivw/.w, longo post Mosen tempore, interjectis saltem hic illic verborum et sententiarum clausulis, veluti sarchimi, atipie omnino explicatius redditum esse, conjecturai botre facite afferri possunt : nam, ut unam, exempli causa, «licam, Carialh-Arbe sa (m: illic Hebron nominatur, ct tamen hoc illi urbi nomen a Caichi filio Udirono impositum esse, graves auctores tradiderunt.» Et iuCommentario ipso ad Jos. xix, 47, hæc leguntur : n Est quidem hoc nuncupatus nomine (l).in) is locusfinish,siveLcsclicm) in Mosis libro, xtv, tt. Verum ne Mosis quidem memoria sic fuisse dictum, est ex iis verbis perspicuum, quæ uunc tradamus. Neque Mosis libros sicut nunc habentur ab illo esse compositos cccruim e t. se i ab Esdra, aut alio quopiam divino viro, qui pro vetustis et exoletis locorum nominibus, alia, quibus rerum gestaram metnoria posset uptime et percipi et conservari, reposuerit n

(i, In Sýilrci *theologico cx Priradamitarum hypothesi* (Lugd. Ratav. 1055) lib. IV, cap. I, p. 185 seqq., ubi et recenset eas partes, quas longo p isi tempore additas putat illis commentariis. De famoso isto libro ejusque auctore quædam lecta non injucunda tradidit Ridi. Simon, *Lettres choisies*, tom. II, lettre 1 et 4.

(S) Quod Alien-Esram secum consentire dixit Spinoza, non salis ingenue fecit; nec enim dubium est, Aben-Esram id unum velle, ratione carere communem illam cl vulgatam apud Judíos sententiam, quæ verba omnia, a primo

Bichardus Simon, in *Historia critica* V. T. Gallico sermone scripta (quæ primum prodit Lutet. Varis. 1678, Latine 1681, tum aucta Roterodami 1685), lib. I, cap. n, difficiles nodos, quibus Pentateuchi interpretem implicant et frequentes in illo carumdem rerum repetitiones haud raro in singulis inter se pugnantes, et loci, qui ætatem Mose multo seriore arguunt, facillime expediri posse arbitratur, si Pentateuchum e variis publicorum scribarum, quos Moses more Ægyptio constituisset, commentariis et membranis disjunctis inordinatisque compositum esse sumamus.

Simonii sententiam dura in censuram vocaret *Joannes Clericus*, in libro qui inscribitur, *Sentiments de (iq. Théologiens d'Hollande sur l'Hisl. critique du V. T.* Amsterd. 1681, Lettre G, cum illo in eo quidem consentiebat, quo Mosi Pentateuchi conscriptionem abjudicabat; sed quod illius originem attinet, hanc proponebat conjecturam, compositum esse eo tempore, quo veteres Hebraic® litter®, quibus primum scriptus esset, notiores essent novis, quas in Babylonico exilio adoptassent, et ab eo auctore, qui neque Samaritanis, neque Judæis esset suspectus, atque e cujus manu illum haud illubenter susciporterent. Ilæc omnia convenire in sacerdotem illum Israeliticum, e Babylone missum, ut novos Palæstin® incolas edoceret ritum quo Deus regionis istius amabat coli, II Reg. XVII, 27, 28. Credere par esse, sacerdotem hunc, sive solum, sive adjutum ab aliis, ut rudes illos populos a «XûOdx; errore abduceret, molitam esse historiam de mundo unius Dei virtute condito, et epitomen histori® Hebraic® usque ad exitum Hebraeorum ex Ægypto, ut palam fieret, non nisi unum Deum esse, cum nimirum, quem colunt Hebræi. Scripsisse autem hanc historiam Hebraice, antiquis litterarum characteribus, vel quia Chaldaic® lingu® nondum satis gnarus esset, vel oh aliam causam nobis incognitam. Annum, quo hæc facta sunt, determinare difficile esse, xideri tamen contigisse post decimum octavum regni Josi®. Hoc enim anno inventus fuit liber legis, sine quo extremam manum operi suo imponere sacerdos ille non potuisset, quippe qui maximam Hebræ® histori® partem contineret, et ad institutionem novorum Samaritanorum apprime fuerit necessarius. Qu® si ad hunc modum facta esse ponamus, facile creditu esse, sacerdotes Hierosolymitanos hanc Bethelici sacerdotis historiam calculo suo comprobasse, quum in ea nihil invenirent, nisi quod pium, atque rorum gestarum veritati consentaneum esset (1).

Joannes Godofredus Hasse, in libro : *Aussichten zu künftigen Aufklærungen fiber das alte Testament, in Briefen*, Jen. 1785, Epist. iv~ -vn, Pentateuchum exilii Babylonici tempore e monumentis veteribus compositum conjecit, adhibitis quidem Mosaicis iis, quæ tunc superessent, sed multis illis auctis et varie immutatis (2).

Fridericus Carolus Fulda (3) Pentateuchum, qualem nunc legimus, posse non ante Davidis tempora conscriptum esse contendit, atque paucis quidem in illo vere Mosaicis plura alia, partim Mose antiquiora, partim eo recentiora ita intexta esse, vetera autem ita mutata et interpolata, ut, qu® vere sint Mosaica, nunc vix discerni possit. A Mosis manu proficisci non dubitat Decalogum, seu *librum foederis* (eum enim, *Exod.* xxiv, 3 memoratum, a Decalogo haud diversum opinatur), epinicium post mare Erythræuin transfretatum *Exod.* xv, atque recensum mansionum

ad ultimum, per líos quinque libros ad Mosen refert auctorem. En Aben-Esr® verba ad Deui. i, 2 : n Si attendas mysterium twv *duodecim* (id est, versus ultimos duodecim Deuteronomii, qui describunt Musis mortem), tum bica hæc: *lient*, xxx!, 9; *Gen.* xti, 6; xxii, 14;c! *Deut.* ut, 10, II, cognosces veritatem, u videlicet, non omnia ac singula in Pentateucho a Mose posse scripta esso, sod quædam post eum ab aliis explicationis causa esse addita. A Spinoza* sententia exterum h uid longo discedit .Ini. wi Dale, qui in libro *De Origine et progressu idolotatrice*, Amstclod. 1C9C, p. 71, Pentateuchum ab Esdra caiterisque prophetis cx captivitate redeuntibus tmu cx ipsn lego Mosis, tum ex reliquis libris prophetæis in illa memoratis adornatum putat. Quod repetit p. CSC, suxquo seutentix rationes pluribus exponit in *ad Steph. ilarinum* libro isto addita, p. 42 seqq.

(1) Abjecit tamen Clericus ipse hanc suam sententiam, ul apparet o Dbs rial. II *De Scriptore Pentateuchi*, Commentario suo in Pentateuchum pr.emissa. Refutavit quoque illam, præter Wltsium in *Miscellaneis Sacr.* P. I, lib. I, cap. XIV, Sebast Edzardiis in peculiari Dissertat. *Utrum Pentateuchus a sacerdote Samaritano sil conscriptus?* Viteberg. 1695. Cf. Eichhorns *Einleil. indas* zt. T. P. II, § 411, p. 257, edit. 1er!.

(2) Mutavit tamen postea sententiam, cl Pentateuchum Mosi vindicavit in libro, cui h te épigraphe : *Enldechtngen im Velile der dltesten I-rd- u. Menschengeschichte aus nahcirir lleleuchtung ihrer Queden.* II tf. 1805.

(3) In Commentatione posthuma, quæ inscribitur, *das Alter der hcillgen Schriftbiicher des .4. Test., in dem neuen Repertorio fur bitit, und Vorgenldndische Literalur, herausgeg. con Paulus.* P. III. Cui jungendæ dux albo ejusdem auctoris Commentationes posthuma*, altera hæc: *Cosmogenie, Androgonie und .Menschengeschichte nach der Xoachischen Fluth, in den Meinorabitchn*, P. II; altera sic: *Fulda's Resultate Frcimüthigcr Untersuchungen uber den Canon des A. T., m den Mcmorabilien*, P. Vili.

XXXVIII

Israelitarum ab exitu ex Ægypto usque ad campos Moabitos *Num.* xxxm. Alia a Mose consignata recentioribus scriptionibus intexta putat (I), nequo tamen ultra decem monumenta vere Mosaica superesso.

Qui *Otinari* nomine latuit, *Joannes Christianus Nachtigal* (2), postquam præter illa quæ supra § III commemorata sunt, recentioris Mose ævi argumenta, in Pentateucho obvia, attulisset et alia, quibus probare studeret, exstitisse apud Hebræos ante Samuelis tempora præter tabulas genealogicas tribuumque stemmata, aut nulla, aut sane paucissima litterarum monumenta, et fuisse rerum a majoribus gestarum memoriam nonnisi ore propagatam, carminibusque aut lapidum monumentis servatam, contendit esso Samuelis tempore demum in scholis prophetarum primum carmina historica, quæ magnam partem e picturis imaginibusque rerum gestarum lapidi aut aeri insculptis hausta fuissent, litteris mandata, tum esse procedente tempore viris sapientibus et litterate peritis conscriptos plures libros, qui carmina, narrationes de rebus vetustis, legesque collectas continerent, atque ex hujusmodi libris esse junctis plurium hominum doctorum studiis, moderante forsán Jeremía propheta, sub exilii Babylonicis tempore Pentateuchum compositum (3). Mosaica in illo vix alia statuit, quam decem praecepta, duabus tabulis lapideis insculpta, recensum stationum Israelitarum per Arabia deserta iter facientium, stemmata et carmina nonnulla breviora.

Joannes Severinus Vater, etsi Pentateuchum qualem nunc legimus, non ante exilii Babylonicis tempus certo exstitisse statuatur, tamen majorem Deuteronomii partem, singulasque cæterorum librorum pericopas iam inde a Davidis et Salomonis adate paulatina compositas censet.

Guilielmus Martiniis Lcbrechtde Wette in *den Beitrccgen zur Einlcit. in das A. T. P. I.*, examinatis librorum Vel. Test., præter Pentateuchum, locis iis, in quibus ejusdem mentionem fieri vulgo creditur, exiliis hoc effici contendit, prima Pentateuchi nostri vestigia haud multo ante eversam a Chaldæis rempublicam Hebraicam occurrere ; quod Josia regnante, ab Hilikia sacerdote in templo repertum narratur, II *Reg.* xxn, 13 seqq., volumen legis, fuisse tantummodo Deuteronomium, quod a prioribus Pentateuchi libris diversum, aliis cujustlam recentioris auctoris opus esse, atque librorum priorum epitomen quemdam, jam prius in peculiari Dissertatione (quæ verba supra posita in fronte gerit, prodiitque Jenæ 1805) ostendere studuerat. Librorum quatuor priorum partes singulas, e quibus illi sub exilii tempore compositi et contexti fuerint, esse Davidem inter et Joramum diversis temporibus scriptas, maximam quidem partem : nam esse in iis et pericopas quæ Babylonicum tempus arguant (4).

Lconhardus Bertholdi, in *Histonsch Krit. Einleit. in das A. und N. Test.*, tom. III, p. 821 seqq., in exploranda ætate atque origine Pentateuchi, qualis nunc exstat, non ultra initia dignitatis regiae apud Hebræos introductae regrediendum esse censet. Verisimile ipsi, esse Pentateuchum a Samuele in suam farinam redactum, atque ad arcam foederis repositum, illiusque exemplar a Samuelis manu linteis Ægyptio lævigato inscriptum, esse illud legis volumen, quod ab Hilikia in templo repertum fuerit.

(1) Vetuli narrationem de pralio cum Amalccilis, *Exod.* xvn, 14; praeopta *Deti*, xxxi, 9 commemorata; explanationem decalogi, quæ inde a *Deut.* i, 5 usque ad tv, 45 legitur; tum quæ *Deut.* xii-xx, xxvn, xxx, 10 seqq. continentur; denique Carmen Mosis *Deut.* xxxii, ejusdem ad populum et singulas tribus verba novissima, xxxiii.

(2) tu Commentationibus ipsis, quas hunc gerunt epigraphen : *Fragmente über die allmächtige Bildung der den hraeliten KtiUgen Schrfflei besoiders der logenannten histvrisehen*. Insertas sunt dem *Magasin für Religions philosophie, Exegete und Kirchengesehichte*, ton Henke, P. II, iv.

(J) Libros velis, quinque numero, e quibus undecim priora Geneseos capita deprompta censet, definire conjectura inlavit in Commentatione quæ inscribitur, *Ueiv Vertuche über die ersten eilf Absehnitte der fienesis*, etc., in *detn Uagazlnhcrousgeg run Menke*, P. V. Sed omnem illam Nachtigalii de origine Pentateuchi sententiam examinavit relulaviiqua Eckermann in *tien Theolugischen Beijtrdgen*. Tom. V. Quod illius opinionem attinet de pluribus Pentateuchi narrationibus, quæ imaginibus sculptisque rerum gestarum representationibus ortum suum deberent, quam hi illa supervacanea et idoneis argumentis destituta, ostendit Vater in sua de Pentateuchi disquisitione, Commentario roo adjecta.

(4) Ad ra» refert mviuum de linguarum confusione *fien*, xt, qui inimicum in Babelem animum prodat. Cæterum cum de Wellio in s nuntia de seriore Pentateuchi origine in rei summa convenit G. Gesenius, qui in Commenlacione rfe *Pentateucho Samaritano*, p. 68, quinque libros, quos Mosaicos vulgo vocamus, post reditum demum e lial,sl.-nico exilio in hodiernam formam redactos essi censet. Argumenta, quibus de Welle Mosaicato Pentateuchi ri^inem itnpuimavit, singula examinavit refellitquo Kelle in hbroqnem inscripsit, *Vorurtheilsfreie IPitrdlgung der Mosaischen Schnfttn*, etc. Freiberg. 1811.

Carolus Francisais Volncy, in opere quod inscripsit, *Recherches nouvelles sur l'histoire ancienne*, P. I, cap. vi—vin, p. 59 seqq., quamvis minime inficias eat, continere Pentateuchum nonnulla scripta vere Mosaica (voluti *Exod.* xx, 2, — xxiv, I. *Num.* xxxin), illum tamen, qualem nunc habemus, non dubitat procusum esse junctis Ililkiæ pontificis maximi, Jeremi® prophetae, Saphanis scribae regii, atque Acbboris (quorum opera in reperto libro legis H *Reg.* xxn, 8 seqq. laudatur) studiis, haud inscio Josia rege, eo consilio, ut dubiis illis et periculosis temporibus, quibus Judaico regno, /Egyptum inter et Babyloniam posito, ab utraque hac parte prætereaque a Scythis, in Syriam borealem impressionem facientibus, maximum periculum et extremum pene discrimen imminebat, Judaeorum animi, revocata veteri Mosaica institutione, palriaa amore incenderentur, confirmarentur, atque ad fortiter resistendum, unitis viribus, communibus hostibus incitarentur, et ab instante interitu respublica hoc modo servaretur*.

* His nominibus recenliora quædam addemus, duco Hengstenberg, *Dic Authentic des Pentateuchi*.

Tres sunt, ait, hodie in Germania opiniones circa Pentateuchi originem. *Prima* est eorum, qui totum vel fero totum Pentateuchum Mosi abjudicant. Hanc imprimis patrocinator de Wette, in sua *Einleihmg in's alt. Testament*, cujus singular editiones cum variis, sed levis momenti conditionibus in lucem prodire. Addo Gramberg George, Hartmann, Augusti, Gesenius, Ilitzig, do Doblen, Vatke, Ewald, etc., boo in uno tamen consentientes, quod Mosca auctorem esse Pentateuchi negant omnes, in aderis maxime discrepantes inter se, imo acerrimo decertantes. Gesenius quidem, in *Commentatione de Pentateuchi Samaritani origine*, etc., Halæ 1815, in Genesi tribusquo seqq. libris capila reperii, quæ ad Prophetirum tempus pertinent, dum quinti libri compositio propius accedit ad Judaicum exilium; rursum in *Geschichle der hebraischcn sprache* quædam in Pentateucho indigitat fragmenta, remotissimam antiquitatem redolentia, recentius tamen novo stylo elaborata et conscripta; nuper vero, in sui *Elementarbuch* (10' edit.) præfatione, verecundius asserit, litem, an Moses Pentateuchi scriptor habendus sit, nec-ne, adhuc sub judico esso, Ilgenii, Vateriatque Eichhomiisententiam, Pentateuchum osseo variis remota) telati, fragmentis a compilatore quodam contextum, revocavit Gramberg, in opere cui titulus : *Libri Geneseos secundum fontes rite dignoscendos adumbratio nova*, Lip. 1828; qui tamen hæc fatetur, p. 63 : « Vicem nominis *Jehova* et *Elohim* pro criterio salis certo ad auctores diversos dignoscendos haberi non potest : hic (cap. xxvni, 16 seqq.) enim in oratione inter so connexa modo *Elohim*, mo lo *Jehova* legimus. » Et p. 75 : « Hic etiam (cap. xxxi, 17 — xxxn, 3) nomina quæ Deo tribuuntur, nobis criteria esso nequeunt : legitur enim *Elohim* vers. 21, 29 ; sed vers. 49 *Jehova*, et vers. 50 *Elohim*, donique vers. 53 et cap. xxxn, 2, 3 *Elohim*, » etc. Sed nemo acrius et doctius, quam Hartmann, impugnavit hanc fragmentorum distinctionem alternanti nominum *Jehova* et *Elohim* usui innixam: vide ejus *Historisch-Krilische Forschungen Uber die Ilildung*, etc., der 5 *Ditcher Mosi*, Rostock, 1831, p. 116 - 117. Libri Numerorum cantica Mosi auctoris esso do Wetto affirmat, negat Vatke. Tuch, *Commentar uber die Genesis*, censet, vetustam mundi historiam usque ad Josuo tempora, in qua Deus nomino *Elohim* vocabatur, in manibus fuisse *Jehovislcc* cuidam rcentiori scriptori Pentateuchi, qualem nunc habemus. Geneseos librum parim cohærentem, et disparilibus partibus consutum, nullo, nisi temporis, ordino servato, quam multi affirmarunt? E contrario Ewald, in libro inscripto, *Die Composition der Genesis krilisch unlcrsucht*, Braunsweig 1823, hæc duo evincenda sibi proponit, primum scilicet, fragmentorum hypothesin nulla idonea rationo inniti; secundum, Genesim ita conformari, ut unum sibiquo cobærens opus affirmari debeat. Ab opinione, plerisquo Rationalistis probata, nempe Deuteronomium fuisse aliis Pentateuchi libris rcentiori ætato scriptum, recedit George, qui autumat hunc librum cæteris antiquitate antecellere. Aulhentiæ adversarios non minus invicem discrepantes, si historicam Pentateuchi spectes auctoritatem, reperies. De Bohlen, *Die Genesis hislorisch-kritisch crldutcrn*, Kmngsb. 1835, decipiendi consilium Pentateuchi scriptori plano affingit ; idem insinuat Vatke, cæteri negant. Mayer, Eichhorn, Bauer, Berthold et Gesenius Pentateucho fidem adhibendam esso opinantur, quando gesta ibi enarrantur quæ rerum humanarum naturam non superant : miracula sola mythis adseribenda ; Vater de omnibus omnino dubitat, incertaquo omnia, licet forsitan non falsa, existimat ; do Wette, de Bohlen, Bauer, Vatke omnia mythis annumerant : in hoc tamen dissentientes, quod Bauer et Vatke latitantem in iis Pentateuchi mythis veritatem eruero satagunt, dum id ne fleri quidem posso do Wetto contendit. Quas hactenus inter adversarios aulhentiæ memoravimus discrepantias, maximi momenti quæslioncs referunt, nam minutiores alias quis posset recensere? Hoc tantum confidenter affirmamus, nil hactenus Pentateuchi authenticæ a Rationaliste quodam oppositum esse, quin illud ab alio jam fuerit oversum atquo confutatum ; nec, quæ hodie vigent opiniones, diu pervinent.

Ut silv® foliis pronos mutantur in innos,
Prima cadunt : ita *verborum* vetus interit stas.
Et juvenum ritu florent modo nata virentque.

Hæc protulit reconlissimusEwald, in tomo Isuæ *Geschichte des Volkes Israel* : Auctores prodit Penta-

Argumenta quibus Pentateuchus Mosi abjudicatur, quid habeant momenti?

Varia illæ de recentiore Pentateuchi origine sententiæ, quia triplici potissimum argumentorum genere nituntur, *primo*, e lingua) et sermonis cum libris serioribus convenientia; *allero*, e totius operis conformatione; *tertio* denique, e locis in Pentateucho obviis, quæ a Mose scripta esse plane non possint, petito (vid. § III) : ovid illa ad abjudicandum Mosi Pentateuchum valeant, iam videamus (a).

icuchus quinque, ita tamen ut quatuor priorum opera, quasi sui noviquo libri materiam, postremus auctor seu compiler digesserit, retractarit, ex iisque effecerit Pentateuchum, qualis nunc exislit, addito insuper libro Josué. Quatuor serioris ætatis opera hæc sunt : primum, vetustissimumque, *Liber foederum et pactorum*, Samsonis tempore scriptus; secundum, *Liber originum*, a Levita quodam, regnante Salomone, editus; tertium, *Libri prophetiarum*, pars prior, auctore Judæo quodam schismatico, in regno Israelitico temporibus Eli® vel Joelis degenti, qui primus primitivam mundi historiam in *prophetias* vertit; quartum, ejusdem *Prophetiarum libri* pars posterior, sermone oratorio et poetico resolim gestas adornans, in lucem autem edita circa ano. SU0-750 ante Christum. — Do iis qui hodie in Gallia Pentateuchi authenticam impugnant, vix est quod loquamur, tum quia paucissimi sunt, et, ut aiunt, *rara avis* ; tum quia nil novi hactenus attulere, no excepto quidem E. Renan, qui, sive in *Histoire des langues Sémitiques*, sive in *Etudes d'histoire religieuse*, mira licet dicendi arte scriptis, vel nonnisi trita apud Germani® scriptores argumenta fere recudit, imo levissime perstringit, vel controversam rem pro demonstrata fidentius habens, plura effutit quæ comprobanda nil videtur curare.

Secunda sententia est eorum, qui Pentateuchi magnam partem Mosi adjudicant. Quos inter eminet Eichhorn, qui, postquam in prioribus su® *Einleitung in's alte Testament* editionibus Pentateuchi authenticam propugnasset, in posterioribus mutavit sententiam : aüirmat nempe Pentateuchum constare maximam partem tum commentariis sivo a Mose ipso, sive ab aliis ejusdem tamen ætatis auctoribus scriptis, tum recentioribus appendicibus, a compilatore quodam in unum opus digestis hoc temporis intervallo quod Josuam inter et Samuelem effluxit. Bieck in *Annalibus*, p. <86, criteriis mero internis ductus, leges omnes Mosi asserit; ita et Slâudlein, *Commentationes duce de legum Mosaicarum momento, ingenio, collectione et effectibus*. Gôlting. 1796. His adoumerandus est Herbst, qui, licet in *Observationes quædam de Pentateuchi quatuor librorum posteriorum auctore et editore*, Erlang. 1817, Mosaicam Pentateuchi originem defenderit, in aliis tamen operibus t i Rationalistarum zpwrov admittere videtur, scilicet Mosi commentarios, seu diaria, primum sparsos et disparatos exstitisse, deinde a quodam recentioris ætatis compilatore non modo collectos fuisse, sed pluribus etiam additamentis auctos. Cæterum ejus *Ilislorisch-kritischc Einleitung in's alie Testament*, a Welt® notis emendata et locupletata, optimum est in hoc genere Enchiridion.

Tertia denique sententia est eorum, qui Pentateuchum, qualem nunc habemus, Mosi adjudicant. Nominibus supra, p. 33, not. (a) citatis, adde Hug, Movers, Herz, Jahn, Pareau, Kelle, Fritzsche, Scheibel, Sack, Ranno, Dellinger, etc. : qui tamen Pentateuchi libros antiquorum librorum sorte mansisse immunes, nec vel in paucis fuisse corruptos, minime contendunt, quanquam hic Jahn adversariis plus æquo concedit.

(a) Apposite McInnan.op. cit.p. 95,rculaleuchi authenticam impugnantibus opponit *præjudicia legitima*, quæ licet eorum argumenta directe non diluant, valde tamen ca quatiunt et infirmant. Hæc autem *legitima præjudicia* sunt : *Primum*, quod interpretes Germani (hoc enim ex fonte Rationalblæ omnes hauriunt), audacioris quidem ingenii, sensumque communem parum curantes, noias semper atque inauditas captent hypotheses, quas deinde absque idonea ratione aut recognitione positas in lucem proferunt. Minimi pendunt egregiam Cartesii regulam : *u* ^'admettre un fait qu'après l'avoir bien observé; multiplier les expériences, en contrôler les résultats; ne proceder quo suivant les règles d'une sévéro induction; n'affinner queco qoi est évidemment démontré, n Audi de Ilémusal : *u* L'esprit systématique est, dans le sens lo plus compréhensif du mot, Vetpril geimanique. Toutes les fois que, par l'alliance de l'imagination cl de la métaphysique, un talent ingénieux ct confus, subtil cl 'ague, parvient à combiner les faits les plus divers sous une généralité qui ne les unit qu'en les mutilant ou les exagérant, transforme les faits en idées, personnifie les principes, formule les individus, soyez assuré quo c'est l'Allemagne qui vous p-rle. H est difllcilo de marcher d'un pied aussi superbe sur la tête du sens commun. » *Illecue des leur-Monda*, tSâl. 15 mart. Secundum, quod inter se non minus quam nobis discrepent, imo decertent. Vido quæ pag. proceed, ad*.olaslmus Tertium, quod haudquaquatu libero, omnlquc præjudicata opinione expedito animo rem perpendant ; nitnirurii miraculis ct proph Ilis offensi, innituntur tacito syllogismo ; <t Si Moses hanc miraculorum historiam scripsisset, vera cl divina essent, quæ ibi narrantur miracula ; atqui miracula flerî non possunt: igitur Moses hanc historiam non scripsit. » Tro concesso itaque ponitur, quod erat demonstrandum. Sopissimo do Wetto hoc utitur enthymemate : a Miracula sunt philosophice impossibilia : ergo Pentateuchi narrationes, in quibus ca rcpcriunlur, mythis sunt adnumcrandæ. n Illo autem Ewaldus i «Futura pracudcjc nemo potest : ergo omnia Pentateuchi capita quæ prophetias continent, rccentioris Moso sunt auctoris.»

Atque primum quidem quod dicunt, posse a Mose non scriptum esse librum, cujus lingua tam parum differat ab ea, qua libri pluribus post Mosen saxulis editi, sunt scripti; illud ipsum, quo hæc argumentatio nititur, omnino verum esse negamus. Nam etsi archaismi grammatici et orthographia admodum pauci in Pentateucho hodie reperiantur, cujus rei ratio haud dubie in eo est posita, quod procedente tempore ab iis, qui librum variis temporibus descripserunt, et recognoverunt, multi illorum sensim essent sublatis, ne lectores recentiores iis offenderentur (1); tamen supersunt. Quo perlinent non tantum notissima} illæ voces nyj et Nin, de maribus æque ac feminis usurpai» (2), in quibus archaisminn agnoscunt et illi, qui Pentateuchum Mose recentiore statuunt (3), verum et person» terti» féminin» pluralis numeri Futuri sine n in fine script» (4), atque n locale in Pentateucho multo frequentius, quam in reliquis Vet. Test, libris. Prælcra haud exiguus est numerus vocum et phrasium, qu» Pentateucho ita sunt peculiare, ut in aliis Vet. Test, libris aut nunquam, aut rarissime occurrant (5), uti contra plures ali» in libris recentioribus frequentes in Pentateucho nusquam aut rarius reperiuntur. Neque illud est prætereundum, peregrina vocabula in Pentateucho legi nulla, nisi antiqua Ægyptiaca (ut TOK, inx, niaoiu, *1Nṯ n3jJ9,D39X, wü). Denique in omni hac questione de Hebræi sermonis in Pentateucho indole reputandum est, linguas eas, quibus Hebræa accensetur, quum in scribendo vocum conson» tantum poni soleant (G), mullo minus inscriptis variare, quam nostras, quæ et vocalium enuntiationem litteris exprimunt. Unde factum ut Arabicus sermo Corani et vetustissimorum carminum, Mohammedis tempore editorum, parum diversus appareat ab Arabico sermone eo, quo recentiores libri sunt scripti. Quod ipsum de lingua Syriaca valet. Quam exigua enim sit Syriaci sermonis ejus, quo antiqua illa Novi Test, translatio, qu» *Peschilo* dicitur, est scripta, ab

Al quis non videt isliusmodi argumenti! in quaestione historica et critica nullam vim inesse! *Quantum* denique m doamur ■b Jflhnio, qui in sua *Introductione ad Pentateuch*. hæc habet : a Mi: imo (adversariis) sufficit, movis«e dubia, protulh«e suspiciones, opposuisse conjecturas, arguisse dispositionem operis in fraumecu , observabo aliquam styli cl linzuæ variationem, et sollicitasse quipiam loca, a Mose et artate ejus ḡliona , verum interpolata ; sed comjrobsndum erat, cbararterem scriptoris, argumentum, linguam, stylum, formam et dispositionem operis, atque finem ad quem totum aut partes aliquis tendunt, Mosi, et celali, ac loris commorationis ejus *prorsus repugnare*, ut ab hoc auctore et ex illa «tale d scendere non possit, ner historice ut opus Mosis et ejus celatis cogitari possit. Nam nequaquam æ pnlis est adversariorum et defensorum hac in controversia causa : bi enim orccm habent in subscriptione auctoris *Deut.* xxxi, 9, 13, etc., et in ejus commemoratio e ATum. XXX, 1, 2; *Exod.* xvn, li, etc., atque in testimoniis, quæ inde a Josuv, in omnibus libris dispersa sunt (conf. supra); arx hæc est inexpugnabilis ; nulla enim testimonia contrarii adduci possunt.... Minutis conclusiunculis suspectam reddidisse illorum testimoniorum fidem, nihil evincit; siquidem conjecturis et artificiis hujus generis, etiam integerrimorum Tides in dubium vocari potest, quin labefactetur Judici integro, d

(1) Quemadmodum in versioni* S. S. a Lulhcro confectæ exemplis recentioribus plures veteris orthographia* teutonica? formæ sensim sunt sublatae. Ita in N. T. versione Vitcborgæ 1522 a Luthero ipso edita quavis pagina legitur, ynn, yhn, wont, Gottis, vnnd, segne, unsawber, reychtumb, weyszsagen , treme, pro quibus nunc legimus in, ihn, won, Cottes, seine, unsattber, reichthum, weissagen, treuc.

(2) Quæ ubi feminino usurpantur, a Masorelhi* iis vocalium signis sunt instructæ, quibus feminina in libris seriioribus eiſeruntur, voluti C'en, xxiv, i», 17, 28, 57, 5S;xxxiv, 3, 12, etc.; et N1ḡ1» ducentis fere Peatonchi locis exstat. — * Cf. Meignan, op. cil. p. 90.

(3) Ut Vaterusin Commentai, supra laudata, p. 616. Cf. Gcsenius, *Geschichte der hebr. Sprache und Schrift*, p. 31. — • Halio est, quia genus commune, quum labentibus seculis in masculinum vel femininum distinguitur, eo ipso antiquitatis est indicium. Ila Munk, *Palestine*, p. 137; Hartmann, op. cit. p. 647.

(4) Ubi illi, qui puncta vocali» apposuerunt, liltcræ nun semper came: adpinxerunt, ut *Gen.* xxvi, 35; xu, 36; nix, 26; XIX, 33, 35; xtx, 36; xxx. 38; *Exod.* i, 19; n, 19. Gèleras hujusmodi formas in Pentateucho obvias diligenter recensuit J Jahn in Comment itione posthuma, quæ inscribitur, *Pcitrâge zur Vertheidigung der Echtheit des Pentateuchs* (cujus pars prior do tinguine Hebra a; in Pentateucho ratione agit), inserta *dem Archiv fur die Théologie*, etc. txfli *lienet*, loin. 11. Formas istas in Pentateucho tam frequentes reliquis Vet. Test, libris septem tantum locis observantur, 1 *Sam.* cap. xviii, vers. 7; *Bulli.* cap. i, vers. 9, 12, 20; I *Sam.* cap. xvm, vers. 7; *Ezech.* cap. in, vers. 19 (20); cap. xxxm, vers. 13.

(5) Sic is mensis, qui in Pentateucho semper *mensis abib*, et simpliciter *abib*, Esræ cl Nchemiæ vocatur *Sisan*. Phrasis *colligi ad populos suos*, id est mori, priva est Pentateucho, nam in aliis libris lcgilur, vel *colligi ad patres suos*, *Jud.* n, 10, 11 *chron.* xxxtv, 28 ; vel colligi ad sepulcra sua, II *fieg.* xxn, 20; II *Ckron.* xxxtv, 28, dicitur. Dictio *retegere nuditatem* (femine) de coitu usurpatur tantum in Pentateucho; sensu diverso occurrit *Ezech.* xvi, 3G, 37. Verbum *nzt*, *multiplicatus est*, reperitur lantmn *Gen.* xlviii, 16, uli *donavit*, tantum *Gen.* xxx, 20. Vox 1ḡDT pro *mas* nonnisi in Pentateucho legitur ; sed *Ps.* cm, 14, *memoratum esse* notat. Sed hujusmodi voces et integras dictiones, qua* in reliquis Vel. Test, libris, quia procedente tempore ab usu recesserunt, nunquam aut rarius occurrunt, plusquam ducentas recensuit Jahn loc. cit. p. 585-630.

(6) Nam signa vocalium, quibus codicis Hebræi hodierna exempla sunt instructa, ævo recenti esse adjecta, vix est quoil moneamus.

stri

co, quo zVbulpharagius multis post sæculis scripsit, diversitas, sciunt omnes, qui illius linguas haud sunt ignari (a).

Transeamus ad aliud, quod Mosaic® Pentateuchi origini opponunt, totius operis conformationem ; neque enim illam ab uno homine scriptam esso, sed e variis variorum hominum et temporum scriptis monumentis compositum, arguere stylum plane inaequalem, nunc concisum et pressum, nunc latum et diffusum, tum repetitas et tamen inter se discrepantes do eisdem rebus narrationes, frequentes denique singularum pericoparum inscriptiones et clausulas. Sed quod attinet styli inæqualitatem, parum profecto illa valet ad evincendam scriptorum diversitatem, quum et optimos quosque scriptores in iis, quæ per plurium annorum intervalla scripserunt, stylum ita variare constet, ut a se ipsis diversi esse videantur (i). In scriptis autem viri qui per longam annorum seriem imperatoris, legumlatoris et iudicis personam unus solus sustinuit, stylum varium et minus æquabilem ultro quisque exspectat. Accedit, quod pro argumenti et consilii scribentis varietate stylum quoque variare oportet, aliumque esse debere ejusdem scriptoris res antiquissimas e vetustis monumentis referentis, alium a se ipso aut ab aliis sua aitate gesta narrantis, alium leges et instituta proscribentis, alium denique proccpta ase tradita explicantis, supplentis, et ad ea servanda monentis : quæ quidem omnia in Pentateucho observamus. Neque magis diversos auctores probant repetitæ, nec satis sibi semper conson® de iisdem rebus narrationes, qu® nequaquam mire alicui esse possunt in opere per plurium annorum intervalla, et a viro maximis occupationibus districto, sensim conscripto (2). Minimi denique momenti habent ad

(a) Aliud argumentum c lingua desumptum adversarii attulerunt. Ilaudpaucæ, inquilini, locutiones in Pentateucho reperiuntur, quæ, cum sint libris intermediis prorsus Inusitatae, rursum in libris duranto vel absoluta captivitate scriptis comparent: er bis autem *poetmoeaicit* locutionibus Pentateuchum duranto vel absoluta captivitate scriptum fuisse, iuro inferitur. Respond. *primo* : Nego consequentiam. Hanc enim adversariorum illationem mancã case atque invalidam, illud Horatii arguit:

Multa rnaicentar qua jara cecidere, cidentque
Qua nunc sunt in honore, vocabula, si volet usus.
Quem potes arbitrium est, et jus, et norma loquendi.

Bene Hliiel animadvertit, hujusmodi vocum aut locutionum, qu®, vetustissimis lingo® monumentis frequentes, Intermediis inusitate, rursum in fecentissimi apparent, vicissitudines, in omnibus linguis deprehendi : Græcl recensore e.g., locutiones adhibent, quas nonnisi apud Homerum reperire est; Italis quoquo hodiernis plures locutiones usui sunt, qu® non item Ciceroni aut Livio, sed veteri Plauto fuere. Cf. Lenormanl, *Court d'hiil. anr.* p. ICO. seqq. Respond, *fecundo* : Paucisslmæ sunt ht® locutiones, nec istiusmodi, ut tiro cordato eas altent' perspicienti præbcant indicium, quo Pcnlatcuchus tempore captivitatis scriplus arguatur. Vide egregium opus, cui titulus, *Xachmotaitchct im Pentateuch.* Carlsruh. 18H, auctore Welle, ubi sigillatim h® postmosaic® locutiones expenduntur. Paucis tamen exemplis ostendere Juvat, ad quas ratiunculas, subtilioris juo ingenii minutias descendant adversarii, ut Pentateuchum auctori MoM denegent. Hartmann, op. cit., In toto Deuteronomio poslmosaicã locutiones invenit *undecimi* Prima est vox rnjH, *vexatio, commotio* , *Deut.* xxvn, 35, qu® extra Pentateuchum semel tantum eadem forma reperitur, scii. *Ezch.* xxm , 16 : at nonne eam c Pentateucho Ezcchlel potuit recepisse? Secunda est OHT/ xxxii, 16, vox dubi® significationis, nulli ex Prophetis usitata, nisi/cremí®, idquo bis tantum eodem wnsu quem habet in Deuteronomio. Tertia est *mentit*, ter lanium in Pentateucho reperienda, dum vò ejus ovróvpAv **vín** decies odies ibidem adhibetur; deinde f"lT, Mosi ipsi infrequens, neque Josu®, neque libri Judicum auctori usui fuit; rursum quidem, sed rarissime apparet apud Propheta qui tw wTH vulgo utuntur: quid inde inferri potest? Nec magis vaimi ali® Hartmann! poslmosaic® locutiones, quas ideo scrutari omittimus. Similes locutiones ex Genesi desumptas diligentissimo recensuit de Doblen; qui tamen postea, lucem proferente Hirzelio, so multa pro chaldaïsmis falso habuisse confessus est. Cf. Melgnan, op. cit. p. 183 ðqq.

(1) Leve est, quod afferunt ad probandum, esso Deuteronomium alius auctoris, quam ejus, qui libros quatuor priores scripsit, quod de capitis poena in Deuteronomio phrasis, *tollere malum cx Israele* (xnt, 6, xvít, 7,12, xix, 19, iit, H, etc.), in reliquis vero Pentateuchi libris *exscindatur hac anima c populo tuo usurpatur*; potuit enim idem f riplor post aliquot annos alii phrasi ad eamdẽm rem exprimendam assuescere. Eodem perlinet, quod nomen *Sinai* montis, In Exodi libro tam frequenter obvium, in Deuteronomio nunquam legatur, sed ejus loco semper aut *Horeb*, aut *mont ille* memoretur. Attamen *Horeb.* et in *Exod* m, 1, xvn, 6, xxxm, G, et *mons ille* eodem libro, voluti xxtv, li, U legitur. Cf. quæ de horum nominum usu monuit John, .irc/iic. voL III, p. 219 seqq.

(i) Ejusmodi ano necessitate iteratas, nec raro Inter se discrepantes de iisdem rebus narrationes reperiri et in aliis e rumile» auctorum operibus, nemo, nisi in re litteraria plane hospes, ignorat. Exempla plura cx unius Diodori Siculi Bibliotheca collegit Jahn, lue. clt. p. 557. Singula Pentateuchi loca, quibus eãdem res iterato , nec tamen pronus consone, vel vere narrantur, vel commemorari videntur, hic persequi longum foret. Videbimus de iis in Cuintoenunis. Nonnulla illorum examinavit Jahn, l. c. p. 562 seqq/.

• In Pentateucho, etsi per fragmenta exaralo, omnia Umcn coherent in fino ad quem tendunt, ut doctrinis, legibus, historiis, promissionibus et comminationibus ducant ad religionem et religiosam morum probitatem. Adde, antiquis, imo et mulio etiam rcccnlioubus Orientalibus, non fuisse eam artem scribendi, qu® omnia disparata apto nectere novit. Ceterum, dc rtrum repetitis narrationibus, vide tum Cornelium nostrum singulis locis, tum Melgnan, op. cit. p. 159. tum Herbst cl V«r J.in/eHMRg, etc. p. 25 seqq. *De tegum* vero, quæ sibi non satis semper ridentur consonare, repetitionibus, recto notat Melgnan, op. cit. p. 159, ca*dem Mosafcls legibus interpretandis regulas observandas esse, quas in interpretandis Jus-

demonstrandum, ossee variis variorum hominum scriptis compositum Pentateuchum, frequentes singularum ejus partium inscriptiones et clausulae, quum eos perspicuitatis causa, ut diversi argumenti pericopae facilius invicem discernerentur, appositae esse pateat. Præterea quatuor librorum posteriorum parum inter se coherentes et dispariles partes ita consignatas esse patet, uti locorum et temporum rationes ferebant, unde varium illi et miscellum opus constituunt, in quo vix alium, nisi temporis, ordinem servatum videmus. Sane si quidquam scriptorum monumentorum reliquit Moyses, ea vix aliter sese habere credibile est, quam ita, uti conformatum videmus Pentateuchum. Nam si quis recentioribus temporibus aut legum codicem, aut rerum a Mose gestarum historiam contexere voluisset, rem eum multo aliter instituisse verisimile est (1).

Restat tertium argumentorum genus, quo Mosaicata Pentateuchi originem impugnant, loca in eo obvia, quae a Mose scripta esse plane nequeunt, quia recentioris ætatis scriptorem arguunt (vid. Not. § 111, sub finem). De iis tamen, si demamus quae dubia sunt, nec pro argumentis certis senioris Mose ætatis haberi possunt, pauca restabunt, quae certe a recentiori manu consignata statuamus. Talia autem reperiuntur in tam vetusto nec exiguae molis libro, nemo jure miretur, et tam parum obstant, quo minus Mosis opus hosce libros esse dicamus, quam parum Æneidi aut Georgicis inserti spurii versus obstant, quo minus illa carmina Virgilii esse credamus. Libros hos a communi antiquorum librorum sorte mansisse immunes, et non fuisse varie interpolatos, expectandum non est. Etsi enim Uebræi tanti illos aestimabant, ut quidpiam mala fide in iis mutare, summæ sibi religioni ducerent, id tamen non impendebat, ne hic illic supplementa historiae, et explicationes rerum et vocabulorum antiquiorum adjicerentur.

Vidimus argumenta, quibus Mosaica Pentateuchi origo impugnatur (2), tantum roboris non habere ut infringant ea, quibus nituntur illi, qui hosce libros Mosis esse putant. Quare non dubitamus, Pentateuchum longe maximam partem esse Mosis opus, sed habere nos eum varie retractatum recognitumque, interjectis passim verborum et sententiarum clausulis veluti sarcitum

(1) Vere, nostro quidem iudicio, Stæudlin in Commentât. II *de legum Mosaicar. momento*. etc. p. 19, hæc observat : « Leges Mosaicæ haud panca ita comparate sunt, atque ea serie congestæ*, ut Mosis operam et manum aperte prodant. Multi scilicet leges imperfectæ, haud absolutæ, parum finitæ ac fere maneat sunt, eoque ipso ingenium atque diligentiam acutissimorum interpretum frustra nonnunquam exercent, ac monstrant, eas populo adhuc per solitudinem erranti, nec in domicilio perpetuo in civitatem coacto, atque a legislatore, reipublicæ fundamenta jacente, et, quamvis sapientissimo, tamen nondum plane exercitato, et periculis atque experientia longa subacto, esse scriptas. Sunt etiam leges, quæ non valebant nisi in deserto, e. g. de colligendo manna. Accedit *repetitio legum multifaria*, et *ordinis* in tradendis iis *neglectus*, quo facile intelligitur, has leges ad nos pervenisse, quales primum, variis temporibus, perlongam in deserto moram, a Mose laicis et conscriptis snnt. Si enim ex libris Mosis deperditis reficeretur, aut a seriore auctore collectæ et novis subinde legibus auctæ essent, non illi majore ordine resoclisquo repetitionibus, ut fieri solet, fuissent digestæ. Quando autem ponimus, Mosen leges suas paulatim tulisse, ac scripto publicasse, ratio evidentissima reddi potest, cur quævis lex quovis loco inserta sit. * n

(2) Ea præler Jahn in Commentât, laudati, ponderavit quoque C. F. Frilsho in libro, cui titulum fecit, *Prufung der Gründe, mit tcelegen neiterlich die Æchtheit der fûr.f Bücher Mosis bcstrilten warden isl*, Lcipz. 1811. Cf. Eichhorn *Einleit. in das A. T. P.* II, § 408 seqq.; J. D. Michaelis *Einlcit. in die gÖttlich. Schriflen des AU Blindes*, P. I, § 27 ; C. F. Stæudlin Commentât. II *de legum Mosaicarum momento et ingenio, collectione et effectibus*. Getting. 1799, p. 16 seqq. Cf. ejusdem Viri doctissimi Commentationem teutonico scriptam, qua leges in Pentateucho perscriptas Mosi vindicat (*die Jlichtheit der Mosaischen Gesetze vertheidigt con Stæudlin*) in dem *Kritisch. Journal der ncttesl theolog. Literatür* a Bertholdio edit. Tom. III cl IV ; G. Grisinger *uber den Pentateuch*, SluUgard 1816.

Itaque Novellis aut Institutis legisperiti servant. Harum autem regularum prima est : Quando duas leges securo videntur corollare, rarum sensus attendus et penitus exquirendus est : veri enim similis non est, repugnandas in se legibus, quæ tot sæculis totius gentis publicum jus exstiteret. Secunda est : sæpissime duæ leges, quæ videntur indicem discrepare, recipere non certant, quia utriusque non idem tempus, aut locus, aut personæ, aut objectum, intenditur. V. g. locus *Levit. xxiii, 18*, non certat cum *Num. xxviii*, quia ille de eo agitur quod fit in sabbato quolibet, ibi de eo quod fit in sabbato circa finem messis hordeaceae. Tertia est : Idem legum lator præscripta quæ invicem discrepent, mandavisse sæpius censendus est, nempe si leges prius hanc emendavit, abrogavit, etc. prout rerum eventus et circumstantiae postulabant. Sic, v. g. *Exod. xxi, 2*, non certat cum *13*; neque *Num. xxi* cum *Levit. xxi*, in quibus de Levitarum ætate agitur, etc.

• Recte Herbst, in *Observation. de Pentateuchi quatuor librorum posterior, auctore et editore*, Tubiog. 1817, p. 13 : a Fac vero, illum Mosi fuisse, opus suum maxima cum cura componendi, fac, Mosen præ cæteris omnibus Jam tunc temporis mentis facultatibus polluisse, ut omnibus numeris librum suum absolvere sciret, nec tamen aliter prodiro potuerunt quæcumque scripserat, quam fragmentis. Ipse sacer textus rem banc innuit; quotiescumque enim in Pentateucho refertur, Mosen relationem quamdam rei gesse scripsisse, sive id faceret sua sponte, sive altiori nutu impulsus, rem vel ipse gesserat, vel rursus saltem intererat, non ergo ut cæcæ historici, historiarum suppellectilem ad manum habebat Jam promptam, quam pro lubitu, pro concessu sibi modo «eligere et disponere poterat; sed suppeditabat tantum materies temporis successus, quas non aliter disponere poterat, quam prout tempore «e excipiebant, sensim sensimque, frustatim, ut prius apte conjungi seorsim fragmenta scripta poterant, quam mora rebus ab eo gerendis finem faceret.

XLIV

et explicatius redditum, et ad continuandam historia) seriem dispositum. Accessiones autem istæ, quum pleræquo ipsæ talesse prodant, a genuinis discernere haud admodum difficilis et ardui negotii videtur *.

* Plus ©quo Rosenmullerus hio authentic adversariis indulge!; imo quod firmissimis argumentis probatum posuit, imprudenter absque idonea radono quasi e manibus dimittit. Qua de re nota Io. Pentateuchus totus dici potest ac debet Mosis opus, quanquam in eo nulla omnino recentioris ©tatis vestigia deprehendi non negamus, in quibus discernendis conjectura) critic©, ut aiunt, auxilium merito invocetur. Hæc tamen vestigia et mend© multo rariora sunt, atque levioris momenti, quam Jahnio et Ilerbst placuit. Sic, V. g. pericopam *Deut. m, 9, II, 14*, Mosi vindicavit Ilengstenberg. Locum *Deut. n, <2*, nulli cum Vatero post Mosem insertum arbitrati sunt, quem, si recto intellexeris, Mosi certo adjudicabis, vertendo scilicet, *quemadmodum facit*, id est, in eo est ut faciat, *Israel terras possessionis suas*: verba enim quæ actionem indicant, haud raro sunt capienda do re, quæ in procinctu est, ut liat ; vel per *terram possessionis suas* eam intelligendo quæ ad orientalem plagam Jordanis sita est. A Moso, *Exod. xvi, 33, 36*, scribi *potuisse*, per se patet. Cf. *Nachmosaischs im Pentateuch.*, p. 171, 189, 191, etc., auctore Welle.

Nota 20. Errat Ilerbst, catholicus licet, qui Pentateuchi, qualem nunc habemus, originem et scriptionem hujusmodi conjicit : Moses, ait, dum peregrinaretur in deserlo Arabico, litteris mandavit leges, casque, quales scripserat, edixit, ut tum statini tum in futurum vit© norma Israelitis fierent, deinde juxta arcain, sacram velati custodiam, reposuit. Similiter insigniores suæ ©tatis eventus, ut posteris documento essent, scripsit, scriptos sacro mandavit repositoio, aut certe servandos familiarum capitibus tradidit (*Exod. XV, 1-21 ; Num., xxi, 5 ; Deut. xxxi, 9*). Alios eventus cantica excepere, alios oralis singularum generationum traditio servavit. Longo post tempore, scilicet Davide regnante, sapiens Israelita quidam, Mosis scripti o sua eduxit custodia, varia tum cantica, tum singularum familiarum traditiones collegit, atque hæc omnia juxta temporum seriem novo opere digessit, cui titulum facere potuisset, *Mosaicarum institutionum historia*. Davidis igitur demum tempore Pentateuchus, qualis nunc exstat, conscriptus atque in lucem editus fuisset. Ilerbslianam sententiam egregie refellit Welle, *Einlcitung*, etc., p. 81, cujus argumentationis hæc est summa, a) Si res ita se haberet, ut vult Ilerbst, mulfa in stylo, locutionibus, sententiis nomiibusve facile deprehenderentur indicia, quæ recentiore Compilatorem proderent. Atqui ex dictis constat (si demas additam Deuteronomio clausulam, do qua alias)', paucissima recentioris Moso «elatis vestigia in Pentateucho reperi, quæ *mendas* potius dici debent, quales, imo iis multo pauciores, vetustis libris omnibus librariorum incuria aut ignorantia inurit, e quibus proinde hujusmodi retractatio nullo jure arguitur. 6) Nostra quidem ©late venit in morem, ut litteratores scripta defuncti alicujus viri in ordinem digerant, imperfecta absolvant, edantque in lucem: at idem antiquis Semitis in usu fuisse, cuinam saltem valde dubium non videbitur? c) Hujus modi autem hypothesis, cum de Pentateucho agitur, non vero absimilis tantum, sed impossibilis omnino dicenda est. Pentateuchus enim, etiamsi non fuisset nisi omnium Iraeliticæ gentis legum , tbeocraticæque institutionis instrumentum, idcoquo mere quid profanum, sua tamen auctoritate et reverentia contra adulteratoris cujusque manum defensus fuisset; sed habebatur insuper tanquam divin© revelationis codex, a maximo Prophetarum conscriptus, ita ut, revelatione illa vim habente, eum retractare ac adulteraro nemini in mentem quidem venire potuerit, d) Moses ipse suum librum incorruptum omnino retineri haud semel jusserat, *Deut. iv, 2* : nempe in sanctissima tabernaculi parte, juxta arcam, coram Jova velati suæ legi invigilanto, a sacerdotibus asservabatur, *Deut. xxxi, 26*. Quis sacratissimum illud asylum temerare ausus fuisset? Nec, arca a Philisthiim capta I *Sam. v*, liber legis e sua capsella fuit extrusus, *ibid, vi, ii, 15*. c) Lex vere et proprie omnium hraelitarum in manus nunquam a Mose tradita fuit, sed solis sacerdotibus concredita. Illud palet, tum *Deut. xxxi, 28*, tum quia id officii sacerdotibus imposuit, ut legem coram populo legerent atque interpretarentur : quam officii partem eos adimplevisse ante Saulis aut Davidis tempora, nemo inficias ibit. Iloc autem posito, scilicet sacerdotes jam inde a Mosis temporibus legem asservasse, coram populo legisse atque explanasse, quomodo, quæso, ipsi postea eam retractare potuerunt? aut quomodo hæc lex ab alio quodam retractata, imo adulterata, nullis videlicet additis ex canticis et familiarum traditionibus, pro genuina et mosaica *Thora* recepta fuit a sacerdotibus, qui hanc in manibus habebant, imo quorum sors et existentia ab ea pendebant. Quod de Judæis in universum ait Dupin, *Dissert, prelim, sur la Uiblc, lib. I*, cap. m, p. 204 sec. edit. : « Il est impossible qu'ils aient pris les livres d'un autre pour ceux du Moïse.... et qu'ils aient souffert qu'on en ait substitué d'autres à la place, » a fortiori de sacerdotibus valet. f) *Doctus* ille Israelita, qui mosaica scripta denuo ordine digerendi et multis additamentis perficiendi munus assumpsisset, sapientis doctive nomine indignus nullis sane videretur, tum quia prestantissimi prophet© librum adulterasset, tum saltem quia eum inconcinne retractasset, quod arguit ordo rerum minus accuratus, nec satis plena atque luculenta expositio: quanquam inconcinnitas hæc recentionibus criticis veluti per microscopiam aspecta multum exaggerata fuit, et Mosen potius auctorem demonstrat, ut supra diximus, g) Si concedatur ab aliquo, Davidis tempore, mosaica scripta esse retractata, idem sub Judicibus

VL

De *Pentateucho Samaritano*.

Samaritanis Palæslinam incolentibus suus est, non secus ac Judæis cæteris, hebraice scriptus Pentateuchus, characteribus ille veteribus Phoeniciis exaratus. De cujus ætate ac origine, unde primum haustus, elex quibus codicibus sit descriptus, inultum et varie est disceptatum. Sunt autem

fleri saltem potuisse haud erit negandum; item, si compilerator unus his scriptis plura addi potuerit, alium ex iis aliquid resecasse, credere quis vetat? Cuilibet hypothese, ut patet, porta datur. Ergo sententia quæ post Mosen Pentateuchi, qualis nunc exstat, scriptionem reponit, omnino periculosa, temeraria et Catholicis rejicienda est. Ita Welte.

Nota 3°. Richardus Simon, *Histoire erit, du K T.*, lib. 1, cap. n, p. 17, conjectavit Mosen non scripsisse, nisi leges, historiam vero notariis publicis, qui prophet® dicti fuerint, scribendam reliquisse. Respondet Jahn: a) Stylus pro variis diversorum auctorum scriptis magis variaret b) Notarii prophetarum nunquam commemorantur, nec genealogi, proprie scriba?, unquam nomine prophetarum salutantur. Esto antem, c) ut hi quæpiam consignaverint, uti, e. g. tabulam receptarum partium tabernaculi, *Exod.* XXXVI, XXXIX, catalogum populi et Levitatum, castra et ordines Hebraeorum, dona principum, *Num.* passim, et quæpiam alia, quorum stylus acta publica redolet; Moses tamen ea acceptando fecit sua. Ex quibusdam autem locis apparet, Mosen nonnunquam, moro olim valde usitato, notariis dictasse. Denique, d) castra Israelitarum, atque adeo historica, teste loco *Num.* xxxiii, 2, a Mose conscripta fuerunt. Qiæ 11. Simon protulit FI. Joscphi, Rabbiorum et Patrum Ecclesiæ loca, nec edicunt quæ vult Simon, nec factum tam antiquum contestari possunt. »

Nola 4°. Pentateuchus non fuit relictus. — I. Argumenta quæ relictioni, in quamcumque ætatem rejiciatur, obstant: u) a) Si opus Mosis fuisset relictum, indoles linguæ et styli recentiore saperet ætatem, offenderentur verba, quæ in recentioribus operibus obvia sunt; verba autem Pentateucho peculiariora, saltem pleraque, elarchismi essent a refictorio eliminati; nam hæc omnia minutiis deputata, nec adeo studiose curata fuissent. Characterem hunc styli bis libris et imprimis Deuteronomio nullus imprimere, nullus ita totus personam Mosis induere, atque hac ratione ad populum in illis adjunctis constitutum loqui potuit. b) Quicumque scripta Mosis refinxisset statuatur: i. non quælibet, uti in diario Ceri solet, prout tempore seso excipiebant, digessisset, ut jam leges, jam gesta, jam monitiones referret; 2. nec leges quaspiam toties repetisset, quoties promulgata fuerunt; aut 3. saltem leges, quæ in Deuteronomio mutantur, in prioribus omisisset; neque etiam 4. post accurate descriptam formam tabernaculi et omnium partium utensiliumque, rursus, quum omnia parata fuissent, totam illam minutam descriptionem omnium partium repetisset: tale quid hac ratione scribere et repetere non potuit nisi is qui scripsit, cum hæc omnia conficienda mandabat, et cum ea confecta recipiebat, ut in publicis actorum commentariis fieri consuevit. c) In opere quod sub Davide, aut recentiori ætate fuisset relictum, mentio quæpiam honorifica de majoribus stirpis regiae, de ordino successionis, contra schisma regni; quæpiam de precibus et cantandis in tabernaculo Dei laudibus, imprimis *Num.* vi, 22, 27; quæpiam de ædificando templo; leges contra ebrietatem, aliaque plura exspectanda essent, uti e contrario plura fuissent omissa, quæ leguntur, praesertim illa, quæ invicem pugnant, et quæ sequiori tempore erant mutata, aut neglecta, uti annus jubilæus, dimissio mancipiorum anno septimo (conf. *Jerem.* xxxiv), et alia similia, d) Decem tribus relictum sub Davide aut recentiori ætate opus vel ideo rejecissent, quia vitulos aureos, sacerdotes qui non sunt de genere Aaronis, et festum Tabernaculorum mense octavo, damnat. — II. Dicant jam, qua ætate relicta fuisse scripta Mosis censeant, a) Nec Esdras, nec quisquam ejus statis hanc potuit linguam et hunc stylum scribere. Esdras ex suo libro notus est, ex quo perspicitur, linguam et stylum Pentateuchi ipsius opus esse non posse. Quæ Judæi ac quipiam Patres retulerunt, legem amissam, et ab Esdra, qui eam memoriter tenebat, restitutam fuisse, fabulæ sunt absurdæ. Denique Samaritani opus ab Esdra relictum nunquam recepissent. b) Sacerdos a rege Assyri® in Samariam missus, ut colonos religionem Jthovæ doceret, erat exui, et sacerdos vituli, qui multo minus linguam hanc et stylum scribere, ac omnia recentiora evitare potuisset, et saltem illam historiam de vitulo aureo, et mandata illa de sacerdotibus Aaronicis et de festo Tabernaculorum mense septimo, omisisset, ut taceam, regnum Judæ® opus, a sacenlote vituli relictum, nunquam suscepturum fuisse, c) Chilkias, qui forte, II *Ilcg.* xxu, 8; *Paral.* xxxiv, 14; conf. *Jerem.* xi, sub pretextu codicis in templo inventi, relictum librum obtrudit, unde et territus fuit rex. Verum rex non miratur, inventum fuisse librum Mosis, sed auditis demum ominosis imprecationibus, quarum complementum per Baldæos jamjam imminebat, exterritus fuit. Accedit Samaritanos librum ab Ililkia, sacerdote Judæo, relictum rejecturos, et antiquam libri formam conservaturos fuisse, d) Sub Davide, ut jam monuimus, inscita quæpiam fuissent de majoribus familiæ regi®, et omissæ non modo leges regibus scriptæ, *Deut.*

duæ potissimum, sibi plane oppositæ de bac re senti^{ti} (1). Alii enim antiquissimum statuunt illum codicem, cumque eadem, qua hodie supcrest, forma jam ante Jeroboamum apud decem tribuum cives exstitisse arbitrantur; alii contra, qui Pentateuchum non Mosis opus, verum sub exilii demum temporibus compositum putant, exemplar Samaritanum non antiquius templo Garizitano faciunt, codicemque Pentateuchi Ilebæo-Judaicum a Manasse, sacerdote a Judæis transfuga, ad Samantas translatum, indeque in characlereni veterem Phoenicium, cui adsuoti essent Samarite, transfusum fuisse volunt (2). Habent utriusque senti^{ti} defensores argumenta salis gravia, quæ nie examinare atque inter se comparare longum foret (3), neque instituti nostri fert ratio. Nos quod movet, ut in priorem sententiam propensiores simus, illud est, quod toto illo temporis spatio, quod a defectione decem tribuum usque ad regni Samaritani excidium effluxit, prophet^æ Israelitici æque ac Judaici, populares ad cultum soli Jovæ præstandum, qualis in Pentateucho injungitur, atque ad totum illum legum in eo proscriptarum complexum observandum graviter semper hortati sunt : idem plane Mosaic^æ institutionis tuendæ insigne studium in veris vatibus tam Judaicis, quam Israelitis elucet. Quæ Prophetarum utriusque regni summa consensio in commendandis inculcandisque institutis Mosaicis communem omnibus aliquem legum codicem fuisse arguit. Unde illis, quæ supra (§ II) attulimus antiquitatis Pentateuchi argumentis novum hoc accedit, quod jam longeante eversam a Chaldæis rempublicam Judaicam regni Israelitici cives illum legum codicem habuerint. Quod vero codicis Ilebæo-Samaritani indolem attinet, tantum abest ut sinceritate æquiparandus sit Judaico, sive Masorctico, ut potius illo multo sit inferior, quippe qui scateat mendis et vitiis, quæ parlim librariorum incuriae, partim hominum semidoctorum emendandi et supplendi libidini ortum debent, id quo Gesenius, in Commentatione modo in nota laudata, ita demonstravit, ut dubitationi jam non sit locus relictus.

« ip. XVII, 0, 12; sed etiam ill^æ do non expugnandis Moabitibus, Ammoniti» et Edomitis, *Deut.* n, 4, 9, quos David armis suo subjecit imperio.» Ilæc Jahn, *Introduci*, tn *Pentateuchum*.

Notati^o. Quod sacculo xviii nostri *Encyclopédistes* fidenter asserebant, Mosen Pentateuchum scribere non potuisse, quia scribendi artem tum temporis ikbræi adhuc ignorabant, vix est quod refellamus. Ipsi enim authentic adversarii omnes, exceptis *hypercriticis*, ut aiunt, Hartmann et Bohlen, scripturam Mosi notam fuisse vel expresse docent, vel pro concessio habent, dum scilicet quasdam Pentateuchi partes, v. g. leges et cautica, vere Mosaicæ esse fateri coguntur. Cæterum id expresse docent Munk, *Palestine*, p. 140 seqq.; Gesenius, *Geschichte der Hcbraischen Sprache*, p. 42; Renan, *Histoire générale des langues Sémitiques*, p. 107 seqq.; Winer, *Biblische Hebräer*, v. *Schreibkunst*, qui ait : a Mosen potuisse scribere dubio caret, tum quia *scribi* dicuntur monumenta, quæ ex omnium sententia auctori Mosi sunt adseribenda; tum quia legis tabulas jam in deserto exstitisse negari nequit (*Exod.* xxxi, 18; xxxii, 15); tum quia partem saltem legum specialium quæ in Pentateucho reperiuntur, peregrinanlibus Israelitis scriptam fuisse, affirmandum est. »

(1) Alias nonnullas recensuit J. C. Carpzovius in sua *Critica sacra Veteris Test.*, p. 600 seqq.

(2) Ita statuunt Ridi. Simon in *Histoire critiq. du N. T.* lib. I, cap. x; Pridcaux, *das A. und X. Test.*, in Conner, *mit der Jaden und benachbarten Volker Geschichte*, tom. I, p. 414; Fulda in *den Aícmorabilícn*, P. VH, p. 21; do Welle in *den ficytraegen zur Einlcit. in das A. T. P.* 1, p. 214, et Gesenius in *Commentât. de Pentateuchi Samaritani origine, indole et auctoritate*, p. 9.

(3) Factum hoc nuper a Viro quodam dodo, qui tacilo suo nomino edidit Commentationem, quam inscripsit, *Einige Zittifel gegendie nouerlidie Annahme, ais ob aus den Saiuuítanischen Pentateuch hein Iletceis fúr das fníhere Alter des Pentateuchi gefúirt werden honnie*, inserta dem *Archio fur die Theoloúic* ed. a Dcngcl, tom. III. Cf. Kelle *forurlhdlsfrcie UHrdigung*, etc. P. I, p. 69 seqq.

II.

E. F. CAR. ROSENMULLERI

PROLEGOMENA IN GENESIN.

I.

Alri argumentum.

primus Pentateuchi liber, Hebræis n'ûma, in *principio*, a primo illius vocabulo, Græcis rfrewē ab argumento appellatus, quod rerum omnium gencrisque humani origines exponit, ut ait S. Athanasius in *Synopsi Script.* Opp. tom. II, p. CG, procomium quoddam quatuor, qui sequuntur, librorum constituit. Continet enim ea, quæ aut lectoribus scitu sunt necessaria ad intelligenda ea, quæ in libris, qui sequuntur, narrantur, aut quæ inserviunt ad edocendum, Deum unum omnium creatorem et moderatorem esse colendum, atque ad præparandos lectorum animos ad eum, qui in cæteris libris continetur legum complexum. A rerum origine generisque humani initiis exorsus scriptor, a primo homine ad conditorem usque geniis llebrææ, Abrahamum, continuam stemmatum, et historiæiis intextæ seriem perducit, ut sic gentis illius origines ab ultimis repeterentur orbis terrarum generisque humani primordiis, quæ originis vetustas plurium antiquitatis populorum gloria fuit. Post relatam hominum per orbem terrarum dispersionem in unam Heberi familiam cogit historiam, versoquo ad Abrahamum stylo fere unice in hujus viri et posteriorum ejus rebus enarrandis versatur, selectis potissimum iis, quæ ad magnificas ileralasque promissiones, majoribus illis gentis llebrææ a Deo facias spectant, atque ex iis illorum factis, unde eorum in Deum pictas cl erga eum fi les elucet. Originem morum, qui apud Hebræos obtinent, indicat (voluti abstinendi a nervo femoris in cibum adhibendo, xxxu, 32 seqq.); sacrificiorum quoque rituumque, voluti circumcisionis, occasiones et historias i ersequitur. Prosilior est in exponenda vita Joscephi, cujus morte liber clauditur, ut cognoscerent lectores Hebræi, qui factum sit, ut majores ipsorum in Ægyptum devenerint, et in ea terra sedem fixerint.

II.

Librum Gencscos esse a Mose scriptum.

Quod si quæ in quatuor posterioribus Pentateuchi libris continentur, a Mose sint consignata, id quod in superioribus ostendere conati sumus; ab eodem illo ct librum primum scriptum esse oportet, quippe qui cum secundi libri initio arctissimo nexu cobæret, atque ea continet, quæ ad recte intelligenda ea, quæ in reliquis libris traduntur, plano sunt necessaria. Do illis libris Genesim si demas, opus habebis imperfectum ct {xí?a>'.v. Sublata hac Pentateuchi parle ignorassent Hebræi, quisnam sit majorum suorum Deus, quem eundem regem suum colebant, a quo leges recipiebant, in cujus honorem sabbatha ol festa celebrabant, cui sacrificia ct primitias offerebant; ignorassem quænam sint toties illa in reliquis libris commemorata promissa, majoribus suis a Deo ipsorum custode data (vid. *Exod.* vi, 4; xm, ii; xxxin, 1; *Deut.* i, 8; ix, 5; xxix, 13; xxx, 20; xxxiY, 4, quæ loca omnia manifeste respiciunt ad *Gen.* xit, 7; xnt, 15; xv, 18; xvit, 8; xxiv, 7; XXVI, 3, 4; 1, 21). Legem primariam de celebrando sabbatho inculcans Moses, *Exod.* x.x, 11; xxxt, 17, illius rationem inde polit, quod sex diebus coelum ct terram condidisset Deus, septimo

LXVIII

vero die nihil fecisset et quasi quievisset, quæ nemo dubitet spectaro ad illa, quæ initio Geneseos (n, 2, 3) ea de re diserte commemorantur. Prateria et in aliis libris is observatur libri primi cum rebquis consensus, qualem in unius ejusdem auctoris opere exspectes (1).

III.

De Fontibus upde hauserit Moses qua in Genesi tradidit, et quomodo illis fuerit usus?

Quum in Genesi ea exponantur, quæ ante Mosen sunt gesta et facta, oritur quæstio, num is primus illa litteris consignant, an vero quæ habet, hauserit ex antiquioribus monumentis, quæ postea interciderint. Si primus hæc scripsit Moses, nunquam antea litteris mandata, oportet quæ habet ei aut sint a Deo revelata, aut ab hominibus, qui ea memoriter tenerent, narrata; neque enim aliter ei innotescere potuerunt. Nusquam autem sibi hæc a Deo patefacta dicit, neque quisquam, Mose tacente, pro comperto adfirmare sustineat (a). Memoria vero tot nomina, totque annorum summas, quales in decem prioribus potissimum capitibus leguntur, potuisse servari, vix credibile est. Scripta autem monumenta ante Mosis ælatcm inter Ilebræos si quæ exstiterint, sane admodum pauca fuisse est verisimile. Nam illorum majores, qui in Cananæa vitam pastoritiam et erraticam degebant, scribendi artis si non plane rudes, tamen parum in ea exercitati fuerint, neque eam, posteaquam in Ægyptum migrassent, dura servitute oppressi ita excoluerint, ut veterum rerum memoriam scriptis mandare operam navarent. Quæ quum ita sint, Mosen, quæ de populi Hebræi majoribus refert, partim e priscis narrationibus carminibusque, inter Ilebræos ore propagatis, partim e scriptis tribuum stemmatibus et familiarum genealogiis hausisse credibile est (b). Illa autem quod attinet, quæ de rerum ortu, deque generis humani initiis, et primis sæculis progressibus et fatis apud eum leguntur, videtur quæ cultiores tunc Hebræis populi vicini, Phoenicii atque Ægyptii, de illis rebus tradiderunt, in suos usus ita convertisse, ut illa iis, quæ ipse de uno Deo, conditore et moderatore omnium, colendo doceret, accommodaret, atque Hebraeorum animos a vicinorum fabulis, adeoque religionibus, quæ iis sæpe nitebantur, alienare studeret (2).

Qualia fuerint et quot prisca monumenta litteris consignata, quibus usus fuerit Moses in concin- nando libro Geneseos, quamvis vix quisquam exspectet definiri posse post plus quam triginta sæculorum intervalla, fuere tamen et sunt viri docti et sagaces, qui illud explorare aggrederentur. Quo iu negotio adjumento sibi futuras sperabant, prater repetitas earumdem rerum narrationes, et singularum libri partium inscriptiones (3), et diversas summi numinis adpellationcs, dum

(a) Genesim Moses eo modo coquo inspiratione divina scripsit, qua suos libros conscripserunt alii Ot&rviuorct auctores, u Non enim, oil S. Petrus H *Epiit.* i, 21, voluntate humana allata est aliquando prophetia (id csl *sacra Scriptura* in genere, ut ipso Rich. Simon hietur), sed Spiritu Sancio inspirati loculi sunt sancii Dei homines.» El Sapiens, cap. x, vers. 1G, do Moso dicit : « Intravit (sapientia, divina scii.) in animam servi Dei. » Cf. Glaire, *Introduction*, etc. tom. I, p. 18; ci Corneliu nostrum in 11 Eplsl. ad *Tim.* m, 1G. Quæ dicta sint, ut simul, quid de line hujus Roscnmullcr! paragraph! sentiendum sit, patcat.

(òj CÍ. Mcignan, op. dl. p. IOOseqq.

(1) Conf. *Exod.* xm, 19 cum *Gen.* I, 25; *Exod.* xxxn. 13 cum *Gen.* xxn, 10; *Levit*, xvn, 14 cum *Gen.* ix, 4; *Num.* xxni,24, XXIV,9 cum *Gen.* xlix, 9;Aimi. xxiv, 9 cum *Gen.* xli,13;Džuí. it, G cum *Gen.* xxxvi, 8; *Vent*, ii, 12 cum *Gen.* xiv, 6, xxxvi, 20; *Deut.* x, 22 cum *Gen.* xli vi, 27; *Deut.* xxvi, 5 cum *Gen.* xxxi, xli vi, 4, 5; *Dent*, xxix, 23 cum *Gen.* xix, 24. Gencseus librum esse ejusdem, qui reliquos Pentateuchi libros scripsit, auctoris opus, pluribus argumentis probavit Hasse in *den Entdeckungen der atiesten Erd- und Menschengeschichtc*, P. II, p. 198 seqq.

(2) « Non modo mundum creatum docet, quod videntur etiam credidisse vicini; sed etiam quot fuissent ætalcs ab initio mundi ad sua tempora ostendit; singulasque *personas generatas* enumeravit, ut ingenti illi numero ætatum, qui ab Ægyptüs jactabatur, et in sua quidem regione fuisse dicebatur, verum opponeret. Auctor enim est Herodotus, lib. 11, cap. cxl, 2 seqq., Ægyptios prodidisse, postquam Du cessassent in Ægyplo regnaro, ad suum levum fuisse quinque ct trecentos quadraginta states, quibus Bunt decies mille quadnnginli septuaginta 1res anni. At ostendit Moses, *Gen.* c, G, post diluvium demum a Chami posteris, o Babylonia illuc profectis, fuisse cultam zEgyplum..... Multa jactabant .Egyptii de rerum omnium apud se inventione, quæ apud Diodorum, lib. I, leguntur. Quorum ple- raque obiter confutet Moses, alia plane narratione aliisque rerum inventoribus indicatis. » Clericus in Dissertat, *de Scriptore Pentateuchi*, Commentario suo præmissa, § vn, 4.

(3) Ex iis, potissimum c sæpius redeunto JVNsvb *generationes.* initio novae particulae, colligit Vilringa, *Observa- bon. Sace. S.*, lib. I, Dissert» 1, cap. iv,§ 4 seqq., librum Geneseosa Mose esse compositum cx vanis fragmentis et monumentis Patriarcharum ; « quæ Patriarcharum úzcjxyž|x.i.t.x Moses cum suis inscriptionibus maluerit ad poste- ritate transmittere, quam integram ex iis continu^ senei contexere historiam. »

in aliis continuis libri partibus nomine *Jehovah*, in aliis *Elohim* illud nuncupatur, et singulis quidem laciniis, in quibus alterutrum illorum nominum usurpatur, certas loquendi formulas atque dictiones proprias et peculiare esse observarunt. Illa vero antiqua scripta Mosen plane intacta servata, ne verbo quidem uno aut altero mutato vel de suo addito, inter se conjunxisse volunt, ita ut diligenter observatis istis variorum monumentorum notis definiri possit, cujusnam eorum sint singulæ libri particular, singuli adeo versus. Quot autem fuerint veteres commentarii, e quibus contextus sit Geneseos liber, viri docti, qui ita statuunt, ipsi inter se dissentiunt. Nam qui primus illum, quo liber compositus sit, modum detexisse sibi visus est, Asiruc (1), duodecim tam majoribus quam minoribus scriptis Mosen usum fuisse ostendere statuit; Eichhorn (2), e duobus potissimum, quibus tamen hic illic aliaquidam inserta sint; Ficen vero (3) e tribus antiquioribus monumentis librum Geneseos contextum arbitratur. Quæ ipsa opinionum de hac re diversitas arguere videtur, minime satis certas tentasque e-se notas illas, quibus singula monumenta discerni posse existimant viri illi docti («). *Repetitiones* quidem quod attinet, quas dicunt indicia esse variorum, e quibus liber haustus sit, fontium, minime illæ quod volunt probant, quum aliæ mense sint styli et sermonis variationes, aliæ nimio perspicuitatis studio scriptoris usu nondum satis subacti sint tribuendæ (i), aliæ vero necessariæ essent ad juvenandam lectoris memoriam, postquam narrationis filum abruptum fuerit inserta alienæ alienj rei commemoratione (5), aliæ denique ne recte quidem habeantur iterate earumdem rerum narrationes (6). *Inscriptiones* autem, quæ variis libri partibus præfixæ reperiuntur (ut cap. ii, i; v, i; vi, 9), minime probant esse eas diversorum scriptorum lacinias, sed promissis patet ab eo, qui integrum librum conscripsit, eo consilio, ut singulorum ejus capitum argumenta indicaret. Neque certius denique diversa, e quibus compositus liber, fragmenta explorandi et discernendi adjumentum præbet alternans nominum *Jehovah* et *Elohim* usus, quum is in cæteris omnibus Vet. Test, libris observetur, neque tamen inde quis colligat esse libros illos e variis variorum scriptorum laciniis consutos (7), aut illorum nominum ope varias istas partes invicem discerni singulasque suis auctoribus restitui posse statuatur. Quam incertum diversorum fragmentorum argumentum sit illorum Dei nominum vicissitudo, iude patet, quod ea nec sibi constans observatur. Ita in ea,

( ) Si In qua olia, lum maximo in pericopa Gen. vi-ix, qua diluvii narratio continetur, deprehendi indicia duorum quibus illa coagmentata sit, monumentorum, statuunt plerumque recentiorum post Astrucium, v. g. 1° geo, Eichhorn. Galterer, Kelle : alternantem videlicet nominum Dei, *Elohim* et *Jthota*, usum, frequente earumdem rerum repetitas commemorationes, et certas loquendi formulas, quæ alterutri illorum scriptorum sint propriæ, satis illud arguere, eorumque notarum opo, quæ cujusque illorum sint, discerni posse arbitrantur. Sed quam parum certi duces sint illæ notæ ad discernenda duo, o quibus hanc pericopam compositam osso volunt, monumenta, illud ostendit, quod auctore præfati in discernendi negotio, quod susceperunt, mirum quantum inter se discrepent. Sæpe enim quæ unus assignat veteri monumento el, in quo nomen *Elohim* usurpatur, eadem alter tribuit alteri monumento, cujus auctor nomine *Jehoca* uti solet, et contra. Est præterea aliud, quod omne illud, quod viri illi sumunt de duobus monumentis in hac pericopa inter se junctis, suspectum facit. Aut enim Geneseos scriptor illa monumento integra invicem coagmentavit, aut ex utroque nonnulla duntaxat selegit, quæ inter se conjunxerit. Hoc si sumas, mirum erit, cur non repetitiones et omiserit; illud vero, apparebit in utroque monumento seorsim sumpto narratio in eam et hiulca, quod cuique rem diligenter inquirenti patebit.

(1) In libro, cui hunc titulum fecit, *Conjectures sur les mémoires originaux. dont il paraît que Moïse s'est servi pour composer le livre de la Genèse, avec des remarques qui appuient, ou qui éclaircissent ces conjectures*. Brux. 1753.

(2) *Einleit. in das A. T. P. II*, p. 27! seqq. edit. tert. Cf. J. F. G. Moelleri Commentationem, quæ sic inscribitur, *Leber die I'rschicdchheil des styli in den beyden Hauptui/cunden der Genesis in geicissen Stellen*, Goett. 1792.

(3) Ejus liber liane gerit epigraphen, *die Urkunden des ersten Duehs von Moses in ihrer Vrgestalt*, etc. liai. 1798.

(4) oliales sunt pleræque in narratione de eluvione Noachica, Gen. vt-ix. Aliæ pro ineris dictionis variationibus sunt rapilli Urii

(5) Iia postquam cap. xxxvii, 36, Josephnm esso in Ægyptum adductum et Putiphari venditum dixerit, inserit cap. XXXVIII narrationem de Juda et Tbamar; qua finita initio cap. xxxix in Josephi historia porrecturus præmittit : « Josephus itaque (liti diximus) in Ægyptum abductus erat. » Quod tantum abest, ut diversos scriptores arguat, ut potius probet, qui caput xxxviii scripsit, cumdem et quæ deinceps exstant scripsisse. Neque magis quod Noachi filii cap. v-x quater commemorantur, diversorum scriptorum fragmenta arguit. Nam prima vice, cap. v, 32, comparent in tabula genealogica integra inserta; secunda vice, vi, 9, a scriptore ipso initio novæ narrationis indicantur; tertia vice, ix, 18. repetit illa post interjecta quæ ix, 1-17 continentur, juvenandæ lectoris inemori causa; quarta denique vice, x, i, initio tabulæ ethnographicæ repetere illa necesse fuisse, cuique legenti patet.

( ) Quo pertinent plures repetit Abrabaino, Isaaco et Jacobo factæ promissiones de eorum posteris mirum in modum augendis, atque terne Chananæ possessoribus futuris. — Cf. Ewaldi *die Composition der Genesis*, Braunschweig 1623.

(7) Ita cum Jon. iv, 1-4 nomen *Jchova*. vers. 6 *Jchova-Elohiun*, vers. 7-9 *Elohim*, el vers. 10 iterum *Jekova* usurpatur, ucmo inde colligat, caput quartum e tribus diverste scriptis compilatum esse.

L

quæ inde a capitis n vorsu 3 usque ad finem capitis iit decurrit narratione, in qua dð Deo fero nomen compositum *Jehovah-Elohim* usurpari solet, ter tamen (nr, 2—5) comparet solum nomen *Elohim*. In alia narratione continua, de somnio Jacobi de scala coelesti illiusque voto (xxviii, 19 seqq.) nomina *Jehovah* et *Elohim* ita promiscue usurpantur, ut singuli versus, in quibus alteru-trum horum nominum occurrit, nonnisi violenter divelli, atque duobus, o quibus desumpti sint, scriptis, tribui possint (a). Neque enim prudenti scriptori facile in mentem venerit, plurium li-brorum lacinias et centones tam operose, quam viri illi docti volunt, in unum aliquod opus his-toricum consarcinare, ne sublati quidem repetitionibus, aut quas deprehendere visi sunt, diver-sarum inter se narrationum repugnantiis. Parum præterea credibile est, exstitisse ante conscrip-tum Gcneseos librum aliquot ejusdem argumenti sciipta, in quibus singulis illa Dei nomina usurpata fuerint (1).

Berlholdlus, *lhistorisch-Krit. Einleit. indas A. und N. Test.* P. III, §239, primitus eam lautum primi hujus libri partem exstitisse putat, quæ cap.v-xxxiii continetur, eamque e pluribus antiquioribus monumentis a Mose compositam esse eo consilio, ut promissionibus, quæ in illis llebræorum majoribus faclæ leguntur, doceret, llebræos optimo suo jure terram Cananæam occu-passe, huneque suum librum apposuisse Mosen arcæ sacra, in qua tabulæ legum custodiebantur. Ilcliqua, quæ primis quatuor libri capitibus, uti quæ inde a <'<ip. xxxtv usque ad Gnem leguntur, piimo illi libro Mosaico post Mosen quidem, attamen ante Samuelis tempora adjecta fuisse, pra-ter Jacobi carmen fatidicum, cap. xl íx, quod ab iis demum, qui Saulo regnante Pentateuchum in ordinem redegerint, additum fuerit. Verum enim vero et illa, quæ Vir doctissimus Mosi adju-dicat, necessario iis, quæ in libris quatuor posterioribus traduntur, a Mose pramittenda fuisse, observavimus supra § II.

Gencscos librum, qualem nunc habemus, ita ortum esse, ut Mosaicis juncta et inserta essent plura Samuelis tempore in scholis Prophetarum a sacerdotibus familiæ Ithamaris procusa addita-menta ct imitamenta, statuit Kelle (2), qui et plurimum operæ et studii in eo consumpsit, ut quæ priscis illis Mosaicis monumentis adsuta atque inserla essent, secerneret, et sic genuinam libri

(n) Nemo Astrucll ot Ilgenll ienlenilam do Gcneseos nuctoribu* o vicissitudine nominum *Jehova* et *Elohim* discernendis , acrius et copiosius oppugnavit, quam Hartmann, *liltloritch-kriliichc Fortchungen*, etc. p. 116-1G9. Juxta ILirlmannum, indiifrimin.tim usurpantur nomina illa, nec nliam ob causam variantur, nisi forsan ali juando ut polytheism! opinio, quam nomen *Elohim* præ so fert, u<u nominis *Jehova* prscateatur. Sed nulhcntiæ detentorum plerlquo liunc horum nominum alternantem utum cx vatia utriujquc uominis significatione repetunt, ita ut Moses nunc *Elohim*, nunc *Jehova* usurpet, non Indiscriminalim et pro lubitu , sed prout postulat reset, quod intendit, consilium. Alii tamen aliter id explicant, o) Sack in spedili Commentatione *De uju nominum Elohim et Jehova in libro Gcueicoi*, Donnas 1821, ait, nomino *Elohim*, ut Indicai pluralis forma, *plenitudinem divinitati! in genere*, seu ens infinitum, omnipotens , incomprehenUblo, n quo omnia entia finita clvisibilia ducunt originem, et, ut verbo dicam, Dei cum natura non revelatam, sed quasi visibilem relationem, designarli *Jehova* autem lkumdici, quatenus ut unicus, verus et omnipotens hominibus revelatur; vd brevius, nomen *Elohim* designat divinitatem in genere, nomen *Jehova* strictius sglñHc.it Deum quatenus per apparitiones et colloctiones certis quibusdam hominibus se manifestat. Idem, *Chritllliche Apologetici*,; Hamburg. 1829, p. 157 : « *Elohim* divinitatis generalem per naturam operationem, *Jehova* ejus ens cl velle hominibus revelatum designat. Quod discrimen In religioso hominum sensu fundamentum habet, imo in rccentioribus Unguis repetitur, *Goti der Iier. Dieu le Seigneur, God the Lord*: nec triplorum varietati est adscribcndum. Quum enim ante scribendi inventam artem nomen *Jehova* jam notum esset, appel-lationem Ha Israelitis gratum a scriptore Israelita tam parco usurpatam fuisse , quis credat? nb) Welle *Nachmoiai*ehci*, etc. p. 85 seqq., censet, non modo In Genesi, sed etiam in Veleris Testamenti caeleris libris, Juxta llebræorum loquendi morem, nomine *Elohim* Deum vocari quando intenditur in genere, nulloquc vel neglecto ad tbeocratiam respectu , alias Jehovah nominari, e) Delüsici» vocem *Elohim* deducit ex hebr. HZK, nrab. *oliha*, id est *timuit*, ut *Elohim* sil i *Terribili!*; *Jehova* vero e rad HHH, cvvsu, *fieri, eite* oritur, itaque Dei essentielle attributum,scii, tq *em*, exprimit. Nostram opinionem quod attinet, cum doctissimis Illis viris in eo consentimus, quod nominibus *Elohim* el *Jehovc* vera sensus discrepantia insit, vtriumque Dei attributum ita singulis designetur, ut unum usurpetur præ áltela prout postulat res et, quod intendit scriptor, consi tam. Ulud ex co etiam confirmatur, qnod in P>alm»s quoque corumdcñ nominum consultus cl prudens usus, minime vero Intuitus, factus frisse videatur, Ha ul hodierni interpretes ex hac sola divinorum nominum nola Psalmos In certas classes diatribe re potuerint. Quænam autem sil uitiusquo divini nominis propria notio, undo ejusdem usus repeti debeat, re* est nondum satis explorata ncc constans inter omnes.

(t) Omnem illam sententiam de Gcneseos libro e variis diversorum monumentis ita consulo, ut singula eorum verba retenta et inter w conjuncta fuerint, Ilgcñianam præsertim de hac ro sententi m, diligenter examinavit, mo-mcntisque suis singulis ponderavit J. G. Hasse in *den Entdakungen im Felde der dilaten Erd* u. Menschcngcsch*, P. 11, p. 196 seqq. Refutavit quoque illam Vater m Disquisitione *de Mose ct auctoribus Pentateuchi*, ad calcem Com-mentant ipsius.

(î) In libro qotm inscripsit, *Die heiltg. Senften in ihrer Vrgestalt*, km. II, lib. I. In quo opere retractavit, quæ de bbro Generos prius scripserat in *der Vomrthhhfcien Wurdigung der Mosainh. Scriflcn*, etc. Freyb. 1812.

partem in pristinam suam integritatem restitueret. Verum uti omne illud, quod nobis Vir doctissimus narrat de simultate inter ntramque familiam sacerdotalem, Eleazaricam et Ithamaricam, quarum prior genuina Mosaica scripta penes se servassct, altera autem, quæ Silunte sedem habuisset, æmulatione incitata, Mosaicis similia in Prophetarum scholis finxisset, nullo solido argumento nititur (1); ita et alterum, quod sumit, fuisse in nostro Gneseos libro genuinis Mosaicis ea quæ a sacerdotibus familiæ Ithamaricæ illis similia procusa essent, iisque haud raro repugnancia, Davidis jussu eo consilio juncta, ut similtas ista tolleretur, et utraque familia inter se conciliaretur, tale est, quod nonnisi ci, qui hæc excogitavit, verisimile videri possit. Argumenta porro, quibus alia Mosi vindicat, alia serius addita probare studet, infirma sunt et pro lubitu adseita (2). Sejunctis denique illis, quæ Viri doctissimi opinione recenliora sunt, ab iis, quæ vere Mosaica judicat, ita luxata comparent omnia et lacera, ut mirum sit, posse talia auctori probabilia videri *.

* Cui tamen sententi® recentius Tucli et do Bohlen calculum suum adjecerunt. Juxta eos, Genesis (sicut et Pentateuchus in genere) ex monumentis auctoris *Elohistæ*, ut aiunt, primitus constabat; deinde compiler quidam Jehovista eam reOnxit, et fragmentis *Jehovistis* auxit. Sed falsa est, cujus fundamento nituntur pruduti auctores, opinio, auctoris scilicet Elohistæ capita, exclusis Jehovistæ capitibus, opus bene ordinatum et sino rima conformatum efformaro, non item Jehovistæ auctoris fragmenta, seclusis Elohistæ. Nam si ex Genesi, qualis nunc exstat, primum Protoparentum peccatum, eaquo quæ inde secuta sunt, ali auctoro Jehovista conscripti, tanquam recentius additamentum recidas, reliqua libri pars luxata, nec satis connexa facile apparebit. Primarius enim Gencseos auctor Etohista (ex hypothesi) historicam theocratia. præparationem tradere intendit; atquo tamen rein, quæ theocratia instituendæ causa fuit, et sine qua theocratia nequo origo, neque finis, neque effectus intelligi nequeunt, memorare omisisset! Et vero nonne mirum omnibus videretur, ab Elohista auctore, postquam hominem recens creatum, bonum rectumquo descripsisset, statina et quasi ex abrupto terras sceleribus omnisque generis corruptione inquinatas describi?

(I) Nam locat *Sc.tn.* n, 31 seqq.. I *Reg.* H, 27,1 *Chron.* xxv (al. xxiv), 8 seqq., c quibus colligit, adversarias sibi fuisse illas familias, nihil de earum simultate dicunt. Quid? quod ne certum quidam sit, Eleaiarem illum, Abinadabi filium, cui ex I *Sam.* vu, 1, arca fœderis Gibcæ custodienda tradita fuit, quemque Kelle sacerdotem familiæ Eleaialicæ facit, omnino sacerdotem fuisse.

(3) Ut cum descriptionem situs Paradisi, cap. n, 10 11, serius insertam esse pronuntiat, nullo alio argumento ductus, quam quod narrationis illum ea interrumpi sibi videtur; aut cum in tabulis genealogici, cap. v cl xt, It-3i, notas omnes annorum quot vixerint Patriarchi tanquam suppositilias ccuscl ideo, quod ili» in textu jtetano, Samaritano et Græco Alexandrini interpretis inter so diversa sniit.

PROOEMIUM.

De sex dierum opificio veteres theologi qui Petri Lombardi vel S. Thomae Aquinatis methodum sequebantur, satis fuse agere consueverunt, persequentes, non sine ingenii et diligentia) laude, quaestiones cas quæ ex historia mosaica (I el II Gencseos capite) sua voluti sponte exoriuntur. Verum non aliter hæc pertractare poterant, nisi uti illa ferebant tempora et status naturalium scientiarum valde imperfectus. Rcccnliores autem theologi qui summam aliquam et quasi curriculum sacræ doctrinæ tradiderunt, vel de hisce quaestionibus omnino tacent, ulpole qui de dogmate tantum adslruendo solliciti sunt, vel dc Deo creatore loquentes, gencratim tantum de creatione et de mosaica creationis historia, non vero, ut veteres illi, de singulis ejus partibus disserunt.

Cum tamen hæc tractatio non parvi momenti mihi esse videatur, quumque inimicorum objectiones et naturalium incrementa scientiarum effecerint, ut divinam creationis historiam sine maxima fortasse difficultate, et minus imperfecte exponere, et validius ab adversariorum telis vindicare præsentī tempore possimus; utile fore existimavi, si brevis de sex dierum opificio tractatus conficeretur, qui prælcclionum sive cursuum theologicorum voluti appendix quædam haberi posset.

Hunc ego conscribere ausus sum in usum paucorum theologiæ auditorum, dum Georgiopoli in America degerem, quæ urbs est Ballimorensis archidiœceos el in illa Marilandia parte sila, quæ modo, a cælcra regione voluti separata, *districtus Columbia*) vulgo appellatur. Ilunc ipsum modo typis committo, confidens, eum non inutilem theologiæ studiosis juvenibus futurum. Quod si vitam Deus viresque concesserit, ampliozem adhuc dc sex dierum opificio tractationem pervulgare mihi mens est; ut ostendam et naturales scientias, el profanas quorundam populorum traditiones, et divinas litteras ad easdem conclusiones cosmogónicas nos adducere.

Veniam peto scriptis, *quorum non gloria nobis caussa, sed utilitas officiumque fuit*. Ab homine lalinæ scriptioni non assucto nemo, ut puto, elegantiam exquisitiorem sermonis expcclal. Nemo mirabitur si non modo nulla minus ornate, sed etiam quædam minus latine dixero. Islæ laudes ab illis jure exigantur, qui cas assequi et possunt et volunt : me autem neque posse, ego ipse ingenue fateor, neque voluisse, oratio ipsa declarabit.

IN

HISTORIAM CREATIONIS MOSAICATI

COMMENTATIO,

Auctore JOANNE BAPTISTA PIANCIANJ, Soc. Jes.

Editio nova, ab auctore recognita, emendata et ancla.

-----LIBRARY-----

- OQC- -

of the Missionaries of the S. Heart,

NATICK, R. I.

Quim pdchraa fit in prioripib. in oricice row
deSiiw ocales et cetile mentii leuiæn!
PenroUt bue wpieos. (Pougxac, A*ti-L*cril.)

¶. Thomas, *Summ.* part. I, QtwesLLXVI etseq., alique c schola theologi commentarium theologicum, sive theologico-philosophicum in cap. i *Gáneseos* tradere consueverunt. Id commodius et utilius nostro revo mihi videtur Geri posse, et id præstandum aggredior. Ac primo integrum illud caput exponendum puto, non ut legitur in optima vulgata versione quam hic describere supervacaneum esset, cum omnium manibus teratur, sed pressius hebraico textui inhærendo. Verbum verbo curabo reddere fidus interpret.

1. In principio creavit Deus coelum (sive *caelos*, ita alibi) et terram.

2. Et erat terra deserta et vacua (seu *informis*, ἀοορç; *confusa*, *invisibilis*) et tenebras (obscuritas, ital. *tenebra*, *tenebria*), super faciem abyssi, et spiritus Dei movens super faciem aquarum.

3. Et dixit Deus : sit lux (vel *ignis*), et lux fuit. (Melius ital. sfa *luce*, *e luce fu*.)

4. Et vidit Deus lucem quod (esset) bona, et divisit Deus inter lucein, et inter tenebras.

5. Et appellavit Deus lucem *diem*, et tenebras *nodem*. El fuit vespera, et fuit mane, dies unus.

6. El dixit Deus : sit extensio (seu *firmamentum*, ita alibi) in medio aquarum, et sil separans inter aquas et aquas.

7. El fecit Deus extensionem, el separavit (seu *separari fecit*) inter aquas quæ sunt sub extensione, et inter aquas quæ sunt super extensionem. Et ita fuit.

8. El vocavit Deus extensionem *calum*. Et fuit vespera, et fuit mane, dies secundus.

9. Et dixit Deus : congregentur aquæ (quæ sunt) sub ccelo in unum locum, et appareat siccum. Et ita fuit.

10. Et vocavit Deus siccum *terram*, et congregationes aquarum *maria*. Et vidit Deus quod (esset) bonum.

11. Et dixit Deus : germinet (pressius ad litte-

ram, *herbescat*) terra herbam parvam, herbam facientem semen, et arborem fructiferam facientem fructum juxta speciem suam, cujus semen sit in ipsa super terram. Et ita fuit.

12. Et produxit terra herbam parvam, herbam facientem semen juxta suam speciem, et arborem facientem fructum, cujus semen est in ipsa, juxta suam speciem. Et vidit Deus quod (esset) bonum.

13. Et fuit vespera, et fuit mane, dies tertius.

14. Et dixit Deus : sint luminaria in extensione coeli, ut dividant inter diem et inter noctem, et sint in signa, et tempora, et dies, et annos.

15. Et sint ut luminaria in extensione cœli, ut illuminent super terram. Et ita fuit.

16. Et fecit Deus duo magna luminaria, luminare majus ut præssset diei, et luminare minus (vel parvum) ut præssset nocti, et stellas.

17. El posuit ea in extensione coeli, ut illuminarent terram.

18. Et ut præsscent die ac nocte, et ut separarent inter lucem et inter tenebras. Et vidit Deus quod (essel) bonum.

19. Et fuit vespera, et fuit mane, dies quartus.

20. Et dixit Deus : aquæ producant copiose reptilia (vel *scateant aqua rqitilibus*, vox hebrosa significat *pisces et reptilia aqualilta*) animalia viventia; cl volet volatile super faciem extensionis cadi. (Vulg. *sub firmamento cali*.)

21. Et creavit Deus cete grandia (*magna aquatilia*) et omne animal vivens, repens, quæ (animalia) aquæ produserunt copiose juxta speciem suam, et omne volatile alatum juxta speciem suam. Et vidit Deus quod (esset) bonum.

22. Et benedixit cis Deus, dicens : generate filios et multiplicamini, et replete aquas maris, et volatile multiplicetur super terram.

23. El fuit vespera, el fuit mane, dic« quinius.

21. El dixit Deus : producat terra animalia vi-

ventia secundum suam speciem, jumentum (vel *acures animantes*, vel *animalia herbivora*), et reptile, *el* feram terræ secundum suam speciem. Et ita fuit.

25. Et fecit Deus feram terræ juxta suam speciem, et jumentum juxta suam speciem, et omno reptile terræ juxta suam speciem. Et vidit Deus quod (esset) bonum.

26. Et dixit Deus : Faciamus hominem ad nostram imaginem, secundum similitudinem nostram, et dominetur piscibus maris, et volatili cœli, et quadrupedi terræ, et omni terræ, et omni reptili super terram.

27. Et creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei cum creavit, masculum et feminam.

28. Et benedixit illis Deus, et dixit illis Deus : generate filios, et multiplicamini, et replete terram, et subijcite eam, et dominamini piscibus maris, et volatili cœli, et universæ bestię moventi se super terram.

29. Et dixit Deus : Ecco dedi vobis omnem herbam producentem semen, quæ (est) in superficie universæ terræ, et omnem arborem in qua (est) fructus arboris confinons semen, vobis erit in escam.

30. Et omni bestię terne, et omni volatili coeli, et omni reptanti super terram in quo (est) anima vivens, omnis herba virens in escam. Et ita fuit.

31. Et vidit Deus omne quod fecerat, et ecce (erat) bonum valde. Et fuit vespera, et fuit mane, dies sextus.

DE HEXAEMERONB MOSAICO GENERAUXI.

II. Antequam ad textus expositionem accedam, nonnulla præmittenda existimo. El primo referam prudencissimam sententiam P. Pererii S. J., qui Genesim doctis sane et laboriosis, atque, ut ea ferebant tempora, optimis commentariis illustravit: cIllud diligenter cavendum, et omnino fugiendum est, ne in tractanda Mosis doctrina, quidquam affirmative et asseveranter sentiamus et dicamus, quod repugnet manifestis experimentis et rationibus philosophiæ vel aliarum disciplinarum. Nam, cum verum omne semper cum vero congruat, non potest veritas sacrarum litterarum veris rationibus et experimentis humanarum doctrinarum esso contraria. » Idipsum Augustinus docuerat his verbis : a Si manifesta: certæque rationi velut sacrarum litterarum objicitur auctoritas, non intelligit qui hoc facit, et non Scripture sensum (ad quem penetrare non potuit), sed suum potius objicit veritati; nec id quod in ea, sed id quod in se ipse velut pro ea invenit, opponit, » epist. 8 ad *Marcellin*. Plura in eadem sententiam habet in libris De Genes, *ad lilt*. Unum aut alterum afferam. « Hoc indubitanter tenendum est, ut quidquid sapientes hujus mundi de natura rerum veraciter demonstrare potuerint,

ostendamus nostris libris non esso contrarium ; quidquid autem alii in suis voluminibus contrarium sacris litteris docent, sino ulla dubitatione credamus id falsissimum esse, et, quomodo possumus, etiam ostendamus ; atque ita teneamus fidem Domini nostri, in quo sunt absconditi omnes thesauri sapientiæ, ut neque *fais*® philosophiæ loquacitate seducamur, neque *simulai*® religionis superstitione terreamur, » libro 1, cap. XXI. « Sed, ait aliquis, quomodo non est contrarium iis qui figuram spheræ cœlo tribuunt, quod scriptum est in libris nostris : *Qui extendit cadum sicut pellem*? Sit sane contrarium, si falsum est quod illi dicunt : hoc enim verum est quod divina dicit auctoritas potius quam illud quod humana infirmitas conjicit ; sed si forte illud talibus illi documentis probare potuerint, ut dubitari inde non debeat, demonstrandum est, hoc quod apud Nostros est de pelle dictum, veris illis rationibus non esse contrarium, » lib. II, cap. IX. Vide et lib. I, cap. xiii, 19; lib. II, prop. lin. Similia habet non uno in loco S. Thomas (i).

III. In hujus capitis expositione præcipuus meus scopus est, ut demonstrem, nullam e scientiis naturalibus contra Mosis narrationem solidam objectionem consurgere, quinimo spero me ostensurum, quædam a Mose narrata, accurate scientiis naturalibus congruere, et veritates per multa sæcula post Moscm hominibus ignoratas, indicare : ut non infirmum inde pro divina illius historiæ revelatione argumentum exsurgat. Ut hoc commodè fiat, ante omnia tollendam de medio puto difficultatem, quæ ultro sese offert, quæquo nostrum commentarium turbaret.

Chronologia mosaica opponi videtur doctrinis recentiorum geologorum multis et accuratis observationibus suffullæ ; nam temporis intercapedo, quam inter mundi creationem et conditum hominem isti ponunt longissimam, nimis a Mose videtur contrahi.

Animadverto in primis, doctiores modo profiteri, non aliam a Mose veram et proprie dictam chronologiam proponi, præter eam, quæ sola non parvi momenti est, quæque ad terram supremo jam opere perfectam, adcoque ad homines perlinet; nec accuratam chronologiam belluarum, stirpium, aut montium divinum scriptorem texere voluisse.

Deinde animadverto, duplicem esse viam huic et similibus difficultatibus satisfaciendi. Prima esset, negare positionem geologorum, eamquo falsam aut saltem parum probabilem ostendere ; quam viam, non pauci inierunt, sed exitu, ut puto, non valde felici. Difficultates enim validissimæ occurrerunt quæ, non in hypothesi aliqua aut systemate, sed in factis, et copiosis, et diligenter observatis, fundantur. Præterea oporteret nulla de profanis scientiis et prieserlim de histo-

(1) Summa, J part., QuæM, *Invili*, art. 1 ; et *Opuse*, X

ria naturali theologum nosse, quantum, in homine aliis studiis distento addicloque sanctiori ministerio, vix speraro licet. Nec si quis ex huiusmodi hominibus hanc spartana adornandam susciperet, facile, uti arbitror, a multis theologia) studiosis intelligeretur. Tandem dum laboriose refellere studet theologus objectiones ex observationibus petitas, ecco novæ ex aliis observationibus objectiones exsurgunt, quibus, quum ignota) essent, ipse respondere non potuit, adeoquo vix non oleum et operam perdidisset.

Aliam modo video prudentiores et doctiores theologos et religionis defensores inire viam, quæ et commodior est, et a molesta cura perscrutandi terrestrem corticem, et inquirendi in formationem lapidum et montium, in fossilia regnorum organicorum, in conchas, in ossa deperditorum animalium, et in alia pene innumera quæ ad scientias naturales perlinent, theologum liberat. Dicunt hi, nullo modo longitudinem quamcumque temporis contrariam esse Mosis historiæ, cum hic de tempore a creatione cæli et terræ usque ad Adami creationem nihil omnino definiat. Ita isti, quin ulterius geologorum placita et rationum momenta excutiant, longas temporis periodos quas illi expostulant cum sacro textu concilient. Huiusmodi autem conciliatio triplici ratione fieri potest.

IV. Sed antequam has conciliationis vias ostendam, illud mihi liceat præmiltere, quod si ad veritatem sacrarum litterarum cum naturali veritate conciliandam necesse haberemus aliquot textus et verba Mosis nove quidem, sed non absurde interpretari, cum hic non agatur de fido aut de moribus, sed de chronologia, cum antiqui Patres in horum verborum et locorum interpretatione non convenient, nova illa interpretatio non esset rejicienda. Naturalium enim rerum cognitio in dies crescens, facit aliquando ut sensum quorundam locorum et profanis scriptoribus melius assequamur : ergo multo magis aliquid lucis verbo Dei, quando hoc de creaturis agit, potest illa adjicere. Dixi, *multo inagis* : quia si dicta profanorum antiquorum, quibus minus nota erat natura, recentiori aliquando scientia indigent ut intelligantur, quanto magis verba illius qui in immensum vincit scitiam nostram! Ecclesia semper in quæstionibus chronologies libertatem concessit opinionum; licet quæstiones de homine et de Domini nostri Jesu Christi progenitoribus, majoris profecto momenti essent, quam illic quæ de chronologia plantarum et beluarum occupantur. Accipe ejus rei exemplum. Juxta Genesios textum hebraicum, et Vulgatam qua utitur Romana Ecclesia, ab Adamo ad æram usque Christianam, quadraginta circiter sæcula intercedunt. Natalis Alexander ponit 1000 annos accurate; Dellarminus et Petavius 3981 ; Sixtus Senensis et alii 3960; A Lapido 3953; Scaliger 3950; S. Hieronymus in *Quæst. Uebr.* 3311. Eccle-

sia has aliasquo opiniones pariter tolerat; at in Martyrologio romano, ubi Dominica nativitas enuntiatur, sequens versionem græcam Septuaginta Interpretum, 5199 annos fuisse cum Eusebio commemorat. At nec qui Septuaginta sequuntur Interpretes inter se conveniunt, nam ex. gr. Clemens Alexandrinus ponit 5624 annos, et S. Julianus episcopus Toletanus (sæcul. VII) 6011.

V. Jam in re nostra fortasse opus non est, ut ad novas et omnino inauditas locorum et verborum explicationes confugiamus; animadvertiones enim jam notatæ ab interpretibus sufficiunt. Venio nunc ad primum ex Iribus conciliationis modis.

Qui hunc sequuntur, ponunt longas periodos geológicas post creationem cæli et terræ, quod versu 1 indicatur, et ante ortum lucis, quod opus fuit primæ dici. Revera quod primis duobus versibus, aut certe quod in primo legimus, præcedit dies in quibus audimus divina verba : Sit *lux*, etc. » Fecisti ante omnem diem cælum et terram, » ait Augustinus (!). Et Venerabilis Beda : a Duas res ante omnem diem et ante omne tempus condidit Deus, angelicam videlicet creaturam et materiam informem, » De Gen. cap. i. Petrus Lombardus docet, a in principio Deum creasse cælum, i. o. angelos, et terram, scilicet materiam elementorum adhuc confusam et informem, et quæ a Græcis dicta est chaos, et hoc fuit ante omnem diem, » II Sent. disi. xn. Superfluum foret testimonia addere in eadem sententiam ex SS. Ambrosio, Basilio, Bonaventura, Theodoro, Alberto Magno (2) et aliis. Statuere igitur possumus, terram fuisse ante primam diem, qualis exhibetur vers. 2, videlicet erat inanis, et vacua, etc. Inter creationem et primam diem breve fuisse tempus putat Pererius: at brevius viginti quatuor horis fuisse, dicere non audet. Prudenter quidem, sed prudentius Petavius de tempore ante primam diem scribit, «quod intervallum quantum fuerit nulla divinatio potest assequi, » *De Opér. sex dier. lib. I.*, cap. 18, § 6. Intervallum illud valde longum putavit Gennadius Massiliensis (seu auctor libri *De Eccles. dogmatibus*) infra citandus.

Legitur quidem in Exodo : «Sex diebus fecit Dominus cælum et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt, » cap. xx, vers. 11, et cap. xxxi, vers. 17. Verum hic sermo est de sex dierum opificio, non de prima creatione, aut de tempore inter hanc et illud interposito. Locum illum interpretari hoc modo possumus : « Sex diebus Dominus fecit (ex materia antea ab ipso creata), vel «complevit, » aut «perfecit cælum et terram, » etc. His enim respondet hebraico quod verbum ideam creationis ex nihilo, non includit, nec velat credere, creationem hanc, tempore aliquo quoad nos indeterminato, sex illos dies præcessisse. Patroni sententiæ, de qua loquor, putant, hoc tempus

(1) *Confession.*

(2) *Summa*, pari. II, Traci, xi, Quæst. XLV,

valde diuturnum fuisse, et tunc cosmologica et geologica phaenomena, quæ temporis magna intervalla requirere videntur, evenisse. Nonnulli ex his ponunt, globos seu coelestia corpora tunc ex creatamateriaeflbrmatafuissc, immo arbitrantur tellurem ipsam per totum illud tempus luco non caruissc : fuisse tunc *aridam* separatam ab aquis; fuisse plantas et bruta animantia; quorum utraque ad easdem viventium classes quæ nobiscum sunt, et ad eadem srepe genera perlinebant, non tamen omnino ad easdem cum illis species referri debent. Supponunt quoque, per id tempus plures naturales revolutiones, inundationes, elevationes montium et alia hujusmodi accidisse; de quo tempore, dicunt, Genesis nil homini narrat, quia tempus illud ad hominem non pertinebat. Supponunt tandem, ob maximam quamdam cataslrophem omnem vitam in terris petiisse, terram aquis coopertam mansisse, «inanem faciam et vacuum, et tenebras fuisse super faciem abyssi » illius, fortasse ex densis vaporibus et aliis corpusculis productas; demum incepisse dio primo renovationem telluris, quæ hominis creatione consummata est (1).

In hac sententia, quæ ab Ecclesia toleratur, illud est incommodi, quod nimis separatur versus secundus a primo. «Creavit... terram. Terra erat inanis...j» Videntur hic res sibi proxime succedentes, et prima terrae facies describi, non vero status ad quem post nulla sæcula et plurimas vicissitudines terra reciderit. Duriusculum autem mihi est ponere, lucem fuisse ante Dei vocem : «Sit lux; p stirpes et animalia, antequam Deus diceret : « Germinet terra herbam... scateant aquæ reptilibus., volet volatile super terram, » etc. Præterca minus verisimile videtur, Deum tellurem creatam, et jla ornatam vitæque plenam, destruxisse, licet mediantibus causis secundis, antequam hominem faceret, qui cum cognoscere ejusque opera contemplari posset. Nccadparet, si dies Mosaicos faciunt 21 horarum, cur Deus mundum illum antiquum qui ante hominem deletus est, tam diuturna molitione, et legibus naturæ operantibus, perfecit; hunc vero quem nobis concessit, tam cito atque una sua omnipotenti virtute, refecerit, l'amen si quis hoc systema sequendum putat, hoc ipsi licet. Ipse Victorius De Donald, quanquam geologis theoreticis nimis fortasse infensus, fateatur tamen, tempus inter principium et diem pri-

mum, a Moso non determinari, adeoque fas esso, si placeat, cosmológicas vicissitudines, quantum velis diuturnas, in illa temporis intercapedino supponero, et sæcula ad libitum multiplicare, quin aliquid ex hoc detrimenti divina capiat Religio (2).

VI. Secunda ex hypothesibus quas ad Genesim cum geologia conciliandam excogitatas indicavi, diuturnas periodos geológicas post sex mosaicos dies collocandas putat : quam viam aperuit S. Augustinus. Cum S. Doctor dicrum illorum explicationem jam secundo tenlasset, *De Gen. Contrallan.*, *De Gen. ad lit. imperf.*, cumque de vulgari interpretatione persuaderi non posset, conscripsit, jam Episcopus, libros, quos *De Genesi ad litteram* appellavit, duodecim. In his itaque, ac postea in opere *De Civ. Dei*, lib. X, cap. vn, xxix, xxx, xxxi, sex dies illos, pro uno codemque die, aut pro uno momento, accipit; quod autem et vespæram et mane habuisse dicantur, hoc refert ad Angelorum notitiam, qua singula Dei opera primum in Verbo cognoverunt, deinde in operibus ipsis; et cognitionem in Verbo *matutinam*, in ipsis conditis rebus *vespertinam*, nominat. Vide *De Gen. ad lit.* lib. IV, cap. xxvi et seqq. : «Quid ergo opus erat, ait, sex dios tam distincto dispositeque narrari ? Quia scilicet ii qui non possunt videre quod dictum est, *creavit omnia simul*, nisi cum cis sermo tardius incedat, ad id quo cos ducit, pervenire non possunt. » Illice expositio, ut verum fatear, ingeniosa mihi quidem, sed potius allegorica aut mystica, quam litteralis, videtur. Sed nunc hoc maxime advertendum est, Augustinum locis citatis non docuisse, omnia quæ *Gen.* cap. i recensentur, uno die vel momento actu extilissc (quod cum Philono Judæo et Origene alii docuerunt), sed multarum, aut omnium rerum corporearum tunc materiam tantummodo *productam* (quod Basilus, Gregorius Magnus aliique innumeri docent), post sex vero dies illos, in successione temporis *formatam* fuisse. Peculiare Augustino hoc solum est, ut sex dies Mosaicos in unum contrahat. Ejus doctrina ad htec capita revocatur : *primo*, omnia simul a Deo fuisse producta; *secundo*, cum ipsa ita disponi queant, ut intimum gradum materia dementaris, supremum puri spiritus, occupent, interjectos et medios tum mixta, seu chimica composita, tum corpora physice composita, ut saxa, tum præcipue corpora organica. Hinc quæ ad infimum supremumque gradum spectant, et si quæ alia sunt, quæ naturæ viribus neque nunc producuntur, plene et perfecte tunc fuisse producta; quæ vero interjectis gradibus continentur, ctnunc naturæ viribus producuntur, virtute dunlaxat et scminaliter seu *causaliter* tunc Dei imperio extilissc. Augustini opinio, semper ab errore immunis habita, pluribus placuit theologis, quos inter Alberto Magno, in 11 part. *Summ.*

(t) tu scatit prxsertim D' Buckland Oxoniensis professor nobilisque geologus, cl cum co D' Chalmers; nec non catholicus professor Parisicnsis Desdoulls. Adde L. F. Jehan iu *Nouveau fraillé dei* «fenecí jȝotojǐ<p<er.... 1810. — Guiraud, *l'hltos. Cathol. de l'Ilst.* — l)e Genoude, Gosselin, Bonnairo et Mansuy. liane quoque opinionem exteris prætulit clarissimus et eruditissimus vir Nicolaus Wiseman, nunc S. B. E. Cardinalis amplissimus et Angine Metropolita. His autem omnibus prolisse videtur R. Abhhu, apud Mosem Maimonidem, qui ad principium Geneseos adnotabal : « Hinc habemus quod Deus ædid-eavent mundos, et illos iterum destruxerit, o

(î) *SloUc et les gtotogues*, cap. ni, p. 55.

Tract. IV, Quæst. XIV, membr. 3, art. 2. S. Tilomas, in *Summa*, part. I, Quæst. LXXIV, art. 2, cam reveretur, et nee ipsi, nee vulgari doctrinas prejudicandum censet. At in opere anteriori, in II *Sent.* disi. XII, art. 2, ita scripserat : « Augustinus vult in ipso creationis principio quasdam res per species suas distinctas fuisse in natura propria, ut elementa, corpora coelestia et substantias spirituales; alia vero in rationibus seminalibus tantum, ut animalia, plantas et homines (N. B. ego corte minus audebo), quæ omnia postmodum in naturis propriis producta sunt in illo opere, quo, post senarium illorum dierum, Deus naturam prius conditam administrat, de quo opere *Joan.* cap. v, dicitur : *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*; nec in distinctione rerum attendendum esse ordinem temporis, sed naturæ et doctrinæ. Natura, sicut sonus præcedit canem, natura sed non tempore, et ita quæ naturaliter priora sunt, prius facta memorantur, sicut terra priusquam animalia, et aqua priusquam pisces, et sic de aliis. Doctrinæ vero ordine, sicut patet in docentibus geometriam : quamvis enim partes figura sine ordine temporis figuram constituent, tamen geometria docet, constitutionem fieri trahendo lineam post lineam, et hoc fuit exemplum Platonis. Ita etiam et Moses rudem populum de creatione mundi instruens, per paries divisit, quæ simul facta sunt. Ambrosius vero et alii Sancti ponunt ordinem temporis in distinctione rerum servatum, et hæc quidem positio est communior, et magis consona videtur litteræ quantum ad superficiem, sed prior est rationabilior, et magis ab irrisione infidelium S. Scripturam defendens, quod valde observandum docet Augustinus, sup. Gen. lib. I, ut sic scripture exponantur, quod ab infidelibus non irrideantur; et hæc opinio plus mihi placet. » Obiter animadvertendum est, vidisse Aquinatem vi ingenii, quæ summa in eo fuit, longe ante recentiorum observationes et inventa, non facile Mosaicato creationis historiam ab infidelium irrisionibus omnino defendi, si vulgari intelligentiæ adhærcamus, et illud in primis habuisse persuasum, facilitatem defendendæ ab huiusmodi irrisionibus scripturæ pre oculis habentiam a sacro interprete, dum non satis perspicua loca pertractat, nec Ecclesie iudicio declarata. Videbat fortasse vir acutissimus, facile profanos homines irrisuros historiam Dei nomine expositam, quæ Deum representa! omnia immediate operantem et pluries ad opus, ad instar humani artificis, redeuntem, qui cum omnipotentiam suam preclaro ostendere posset, si per secula omnia momento temporis efficeret, cum ostendere quoque posset sapientiam si quæ per simplices ac fecundas nature leges ab ipso constitutas et conservatas perfici poterant, his ipsis legibus perficienda relinqueret, tamen nec omnipotentiam actus sui unitate, nec sapientiam legum suarum actione demonstrat; Deum qui unoquoque die uno aut pau-

cis momentis operatur, deinde per totam diem quiescit, qui confusionem creat et ordinem regnare vult, qui ante ortum animalium lucem nescio quam facit, ut fere statim evanescat aut ad aspera fugiat, terram quoque recens creatam aquis late contegit, ut quamprimum ex illis eam extrahat.

VII. Quid ex his concludimus? *primo*, vulgari interpretationi quæ dies Mosaicos naturales dies, verius civiles viginti quatuor omnino horarum, esse contendit, preeuntibus Augustino et Thoma aliisque multis doctoribus, tuto pede valedicere possumus. Cumque liceat per Ecclesiam brevare dies Mosaicos, cosque in diem unum aut in unum temporis momentum contrahere; licebit pariter, ubi satis valida ratio id suadeat, dies illos longiores ponere. Preterea ex dictis et præsertim ex diligenti lectione operis *De Gen. ad Lit.*, precipue lib. VI, cap. i, v, vi, vu, apparet, et Augustinum non quæcumque temporis successionem in creationis operibus inficiaci (quod sane esset lucem meridiani solis negare), sed putat ille, quæ II Gen. vers. 5, narrantur, revera « secundum intervalla temporum » evenisse : quæque et nunc ex creata materia gignuntur, uti semina, stirpes et animalia, in principio rerum facta fuisse tantum *causaliter, invisibiliter, potentialiter, quomodo fiunt futura non facta*. « Causaliter, tunc dictum est, produxisse terram herbam et lignum, id est, producendi accepisse virtutem, » ait lib. V, cap. vr, Vide et lib. VI, cap. vi, et lib. VII, cap. in. Ita cum commune sal in aqua dissolvimus, et liquidum sinimus libere evaporare, tunc cubicas salis crystallos facimus, sed futuras. Hoc tamen est discriminis, quod crystalli fiant, quanquam de sale, quod solutum manet, nihil amplius cogitemus : fiunt enim ex lege naturæ quæ Dei lex est : contra « Creatoris potentia et omnipotentis atque omnipotentis virtus causa subsistendi est omni creature : qua: virtus ab eis quæ creata sunt regendis si aliquando cessaret, simul et illorum cessarent species, omnisque natura concideret. Neque enim sicut structor ædium cum fabricaverit abscedit, atque, illo cessante et abscedente, stat opus ejus; ita mundus vel ictu oculi stare poterit, si ei Deus regimen sui subtraxerit, » Augustinus, *De Gen. ad Lit.* lib. IV, cap. xi. Jam vero ea quæ in illo temporum *causaliter et invisibiliter* creata fuerant, postea extra suas causas et visibiliter esse coeperunt, non quidem, juxta Augustinum, in illis mysticis diebus qui a nostris omnino diversi sunt, verum « per temporalia spatia, per istos notissimos lucis corporalis dies qui circuitu solis fiunt, » lib. VI, cap. v. Quantum vero temporis illa *temporalia spatia* occupaverint, quot fuerint hi solares dies quibus ad actum processere quæ *potentialiter* antea solummodo fuerant, hoc nemo nobis revelat, adcoque manet nobis tempus istud indeterminatum, quod tantum dilatare unicuique licebit, quantum id ratio faciendum suaserit.

Ilopera hæc sententia subobscura et involuta

videtur. Scribit Petavius : « Etenim lino et illuc vertant se licet, nihil qui ita sentiunt dicere poterunt Scriptura » narrationi consentaneum et congruens, » *De Oper. sex dier. lib. V.* Ipso Augustinus scripsit : « Quisquis... aliam requirit in illorum dierum enumeratione sententiam, quæ non in prophetia figurate, sed in hac creaturarum conditione proprie meliusque possit intelligi, quærat et divinitus adjutus adinveniat; neque enim ita hanc confirmo, ut aliam, quæ preponendo sit, inveniri non posse contendam, » *De Gen. ad Iit., lib. VI, XXV; lib. V Retract., n, 21.*

Nihilominus fixum manet, integrum cuique esse ut cum Augustino opinetur dies illos Mosis longe ab ordinariis diebus fuisse diversos : licere ut voces has *dies, vespera* et *mane* aut cum ipso quis interpretetur, aut alio modo, si quis videbitur litteræ congruentior ; licebit tandem asserere, in prima illa visibilis mundi veraquo creatione totam e nihilo materiam Deum eduxisse, ipsique leges quibus regeretur constituisset ; postea vero vi harum legum nature impositarum atmospheram faciam, item maria, lacus, flumina, saxea strata, insulas tarrasque continentes, ut cum Augustino dici possit, quod a principio Deus « rebus factis rerum faciendarum causas inserebat, et omnipotenti potentia futura faciebat. » Quoad stirpes et animantia, in principio pariter eorum materiam solummodo Deum creasse, quumque leges nature statueret, quidquid necessarium erat, ut organicæ substantiæ omnes vivere, crescere et multiplicari possent, jam ab eo tempore preparasse ; quum vero, secundum naturales vicissitudines, opportuna conditiones adfuerunt, tunc imperio creatoris varias viventium classes, varia genera et species (quin vel atomum unum materiei de novo crearet) ad vitam fuisse evocatas. Qui itares exponit, non modo jam factas observationes, sed et faciendas qualescumque cum Genesi conciliat, quin viam deserat ab Hippo-nensi Doctore repertam; imo, quod ad viventia spectat, nullo mitiorem illam ac tolerabiliorem facit. Hanc conciliationis viam amplexus est cl. Waterkeyn, sacerdos et professor Lovanicnsis, in duobus opusculis, quorum alterum Lovanii, alterum Leodii, edidit (1).

Vili. Tertius restat conciliationis modus, qui diurnas periodos nec aule hexameronem, nec postea collocat, sed in ipsis diebus Mosaicis, imo periodos illas cum his confundit; aut, quod fere idem est, couccdit illos fuisse vulgares dies, sed non immediate alterum alteri successisse, et periodis ignotæ diurnitatis fuisse ab invicem discretos. Tertius hic modus, ni fallor, ad scopum nostrum, nempe ad defensionem, uti veritatis revelat ita et naturalis, est opportunior. Et

hic fundatur in principio longo abhinc tempore interpretibus cognito. Vocem *diem*, םׁוֹב, sumi sæpo pro *tempore in* Scripturis (uti etiam apud profanos) jamdiu animadvertero theologi et interpretes. Arabi diein ab ortu ad occasum solis, quod proprie llebræis est םׁוֹב dicunt *nabar*, quod est splendor. Voco *janm* (cujus evidens est cum hebraica join cognatio) temporis periodum significant : in numero vero plurali cum articulo, *alojjam*, dies rebus gestis celebres (Sacy, *Gramm. Arab.*). Quod *Genes, n, 4*, legimus : « In die, quo fecit Deus coelum et terram, et omno virgultum agri... » plurimi interpretantur, *in tempore*. Augustinus, qui in lib. XX *De Civit. Dei* cap. i, admonet *diem* poni solero pro (*tempore*, in II *De Gen. contra iianich.*, cap. m, scripsit : « Superius septem dies numerabantur ; nunc unus dicitur dies, quo die fecit Deus coelum et terram et omne virido agri, et omne pabulum, cujus diei nomino *omne tempus* significari bene intelligitur. » Ita locum hunc interpretantur versio Arabica, Beda et alii multi et Catholici et heterodoxi, Natalis Alexander, Alphonsus Nicolai, Duguelus, Clericus, etc. Ait Petavius : « Dies ille pro tempore vel spatio simpliciter sumitur, sivo pro diebus, ut plerisque placet : nam singularis pro plurali sæpo in Scriptura ponitur, » *De Oper. lib. 1, cap. v*; et alibi : « In illo cap. n *dies* quo coelum et terra procreata dicuntur, pro tempore usurpatur et spatio toto, quo creatio ordinatioque processit, » cap. xiii. « Dicunt Doctores communiter, ait Molina, Moysen eo loco sumpsisse diem pro tempore, juxta illud *Deuter. xiv, juxta est dies perditionis*, et alibi sæpe in Scripturis sumitur dies pro tempore, » in I part. *De Oper. sex dier.* « Cum eo (hac in re) concordat Bannes. Dies potest accipi pro quacumque duratione et mensura; » in I part., *Quasi. LXXIII*, Pererius scribit : a Sic frequentissime est apud Prophetas, qui nomen dici usurpant pro tempore. » Probabiliter nonnulli ex hisce scriptoribus *diem* pro *tempore* acceperunt et in I *Gen.*, ubi legitur : « Dies unus, dies secundus, » etc., si vidissent, quod nos videmus, vulgari interpretationi non vana opinionum commenta, sed accuratas opponi observationes, quæ *naturalia* *judicia* sunt, a Opinionum commenta delet dies, nature judicia confirmat, » ait Tullius. Nec solum in plurali numero, ut quidam theologus scripsit, sed et in singulari *dies* in Scripturis pro indeterminato tempore sumitur. Amos. vii legimus : « Ecce dies veniunt, et mittam famem... *in die* illa (i. e. *in tempore illo*, ut explicat Targum quod dicunt Jonathæ) delicient virgines pulchre in siti, » Vides, *diem* singularem idem significare ac dies. *Mich. iv* : « Et erit in novissimo dierum : erit mons domus Domini preparatus in vertice montium. » Hoc loco novissimus *dierum* ultima vel postera tempora significat, et ita vertunt Septuaginta Interpretes, Syrus, et Arabs, et Targum Jonathæ, in *Polygl. Londin.* Ita etiam P. Do Garrieres

(t) *De la gMogie cl de seo rapports arteles viritis rē-ri*... « — *La science cl la fui sur l'autre de la Criallun*, 1818.

el Clericus. Singularis est locus *Nahum in*, 17, ubi dies exprimere videtur *tempus frigidum*, praesertim nocturnum : « Custodes tui sicut locustæ, et parvuli tui sicut locusta » locustarum quæ confidunt in scriptis in *die* frigoris (1). Orlus est sol, et avolaverunt, et non est cognitus locus carum, ubi fuerint, b Vide *Job* cap. xxxviii, vers. 22, 23; *Ose.* cap. n, vers. 10, 21; *Ezech.* cap. xxx, 2, 3; *Joel*, in, IS; *Abd.* V, 11, 11; *Soph.* ni, It; *ZacA.* vin, II, etc. S. Irenæus plures affert expositiones comminationis Ad fact. o quocumque die comederis ex eo, morto morieris, » et liane inter alias : primi parentes a in ipsa die mortui sunt in qua manducaverunt, quoniam conditionis dies unus, b i. c. interprete Pelavio, quia « totum illud spatium quo mundus perseverat, unius diei instar est » (2). Addit Irenæus (et consonat Justinus in *Dialog. cum Triplici.*), Adam dici potest -e mortuum eo die quo peccavit, quia intra millesimum annum decessit : sunt autem mille anni dies unus, *Ps.* lxxxix. Rabbinii distinguunt inter dies divinos et humanos. It. Necbouja, libro *Balir* : « Dies Dei S. B. sunt mille anni, » *Psal.* xc, nobis lxxxix, vers. 4, etc.; *Jalkut Rubeni* : « Dixit Deus S. B. Ecco ego vivum relinquam hominem per unum diem; sic enim dixi ipsi : quocumque die comedes, morte morieris; sed vos non nostis an dies intelligendi sint divini, an vero humani. Ego vero dabo ipsi diem unum ex racis, hoc est mille annos, ita ut ille vivere debeat 930 annos, m apud Schoctgenium, *lior. Hebr.* tom. I, pag. 1032. « Dies magnus Dei, mille annorum circulo terminatur, » ait Lactantius (3).

IX. At PP. et expositores, cum fateantur *diem* sumi sæpe in Scripturis pro tempore, anne concorditer sex illos dies, cap. i Genes., accipiunt pro diebus 24 horarum? Minime sane; sed juvabit advertere, quod etiamsi tunc exstaret consensus, tamen exposita interpretatio, quæ validis et cogentibus causis innititur, minime foret anathemate digna. Revocanda est doctrina sapientissima Angelici Doctoris : « Quæ ad fidem pertinent, dupliciter distinguuntur : quædam enim sunt *per se de substantia fidei*, ut Deum esse trinum et unum, et huiusmodi; in quibus nulli licet aliter opinari. Quædam vero *per accidens tantum*, in quantum scilicet in Scriptura traduntur, quam fides supponit Spiritu Sancto dictante promulgatam esse, quæ quidem ignorari sine periculo possunt ab his qui Scripturam scire non tenentur, sicut nulla historialia, et in his etiam Sancti diversa senserunt, Scripturam, divinam diversimode exponentes. Sic ergo circa mundi principium aliquid est quod ad *substantiam* fidei perlinet, scilicet, mundum incepisse, creatum a Deo, et hoc omnes Sancti concorditer dicunt : quo *autem modo*

et ordine factus sit, non perlinet ad fidem nisi per accidens, in quantum in Scriptura traditur, cujus veritatem diversa expositione sancti salvantes, diversa tradiderunt, » in II Sent. loc. cit. In hac igitur quæstione *de modo et ordine quo factus sit mundus*, non pertinente ad fidem per se, sed tantum per *accidens*, licebit et nobis *diversa sentire* quod Sancti fecerunt, et veritatem Scriptura *sedendo*, novam expositionem proferre naturalium scientiarum incrementum congruentiorem.

Verum PP. et interpretes in vulgari dierum illorum expositione consemisse, falsum est; imo vero doctissimi viri ac probe orthodoxi profitentur, compellunt nullatenus esse et definitum, quid illorum dierum appellatione significetur. Sufficerent ad hoc ostendendum quæ ex Augustino, Thoma et aliis attuli, quibus addere potuissem Athanasium, Clementem Alexandrinum, Procopium aliosque non paucos. Imo Nicolaus Spedalieri scripsit (4), majorem numerum theologorum putare mundum in instanti a Deo conditum, cujus potentia tempore non indiget; quod tamen minus vere dictum puto. Inter theologos, qui pro hac sententia stare videntur, est qui admittat pro sex diebus aliquod brevissimum tempus, ut P. Sorry.

Explicans diem primum, sive unum, ait : « An hic dies temporis totius nomen est, et omnia volumina sæculorum hoc vocabulo includit, ideoque non dictus est primus, sed unus dies? » *De Genes. ad liti.*, libro I, capite xvi. Eadem et fere iisdem verbis leguntur apud Bedam. Nullus ex geologis nec amplius nec tantum postulat. Idem Augustinus ali hac sententia, quod nempe dies illi sint periodi indeterminata, non semper abhorreere visus est; in libris enim *De Genes. contra Man.*, et *ad liti. imperf.*, alienus est a vulgari intelligentia illorum dierum, et tamen *aliquam temporis successionem* admittere videtur, e. g. terram prius invisibilem et informem, postea huic nostra similem; ex quo videtur dies illos sumere pro indeterminato tempore. *De Gen. contra Man.*, lib. 1, XIV, ait : « Tres dies superiores quomodo esse sine luce potuerunt?... Restat ut intelligamus in ipsa quidem mora temporis ipsas distinctiones operum sic appellatas, vesperam propter transactionem consummati operis, et mane propter inchoationem futuri operis, de similitudine scilicet humanorum operum, quia plerumque a mane incipiunt et ad vesperam desinunt. » Eadem et fero iisdem verbis leguntur in *Comment. in Gen.*, qui S. Eucherio Lugdunensi episcopo vulgo tribuitur, quique ipsi tribui videtur a S. Isidoro Hispalensi. Lib. *De Gen. ad liti. imperf.* cap. vi, scribit Augustinus : « Quæri potest quem diem dicat et quam noctem Si illum diem vult accipi

(1) *AVI freddo tempo*, lia vertit Archiep. Martini.

(2) *Contra Itrres.* lib. V, cap. xxv. Vid. Pelavium. *De Opif.* lib. II, cap. lix.

(3) *Divin. Institut.* lib. VII, cap. xiY.

(4) *Analisi delC Esame crítico d(Frcrct*, etc., cap. x, art. 8, § 4. La maggior parte da' teologi si dà a credere che tutto l'iddio avesse Culo la un solo islamo, etc,

quem solis orlus inchoat et claudit occasus, et illam noctem quæ a solis occasu usque ad ortum tenditur, non inuenio quomodo esse potuerit, antequam cœli luminaria facta essent. » Singularis prorsus est locus ex cap. xv hujus libri, ubi loquitur de quinta die : a Hic plane quivis tardus jam vigilare debet, ut intelligat quales illi dies enumerentur. Cum enim certos seminum numeros Deus animantibus dederit servantes miram certo ordine constantiam, ut certo dierum numero pro suo quoque genere, et concepta utero gerant et edita ova calefaciant, cujus naturo institutio Dei sapientia conservatur, quæ... disposuit omnia suaviter : quomodo uno die poterunt concipere et utero gravescere, et parta fovere atque nutrire, et implere aquas maris, et multiplicari super terram? Ita enim subjungitur : *Et sic factum est* : ante vespero adventum. » Ut verum fatear, hoc ratiocinium falsæ nititur lectioni quæ Augustinum decepit; ibi enim verba illa : *et sic factum est*, nec in Hebræo sunt, nec in ulla cognita versione. At verum manet, S. Doctoren! hoc in libro magis opinioni quæ diuturnas ponit periodos quam vulgari favere.

Locum afferam S. Cypriani, subobscurum quidem, et cui nihil luminis contextus affert: « Ut primi in dispositione divina septem dies annorum septem millia continentes, » epist. ad Fortun. *De exhort. Martyrii*. Probabiliter indicat, septem illos dies esse voluti typum septem mille annorum mundi, et consonat cum antiqua epistola quæ S. Barnabæ nomine circumfertur, ubi legitur: « Attendite, filii, quid dixit *Consummavit in sex dies*. Illoc dicit, quia consummabit Deus omnia in sex millia annorum. Dies enim apud illum mille anni sunt. Ipse mihi testis est, dicens : *Ecce hodiernus dies erit tanquam mille anni*. » Similia invenies apud Irenæum, lib. V *Contr. Hæres.* cap. xxviii, et apud Victorium Episcopum et Martyrem, *De fabrica mundi*, num. 3, ap. Gallandi, loin. IV, pag. 30. Quamprimum fortasse hæc meminisse juvabit.

Dies illos pro diuturnis periodis accepit sæculo præterito Berlier, presbyter Oratorii (1), et recentius alii non pauci catholici, etiam ecclesiastici, amplexi sunt; uti Episcopus Becchetti O. P., et recentius Augustinus Ghisi ex Barnabitarum familia, etc. Abbas Rohrbacher (2). Hermenegildus Pini Barnabita fere in cantileni sententiam venerat (3). Bossuetus (4) scripserat, Deum voluisse

(V) *Hist. des premiers temps du monde*, p. 408.

(1) *Discours de réception à la société rog. de Nancy*.

(3) « Che intendono essi per un giorno ! Intendono forse il tempo di ventiquattro ore? Questo tenso non è attribuito al nome di giorno dal sacro testo, nè vi si può attribuire dal contesto. I giorni di creazione non sono certamente giorni da prenderli in senso volgare, nè valut ibi in ore : perciocché Mosè indica ciascuno dei seguenti giorni colla frase stessa con cui indicò il primo, dicendo : Sera e mattina si fece un giorno, cioè il secondo, il terzo, etc. Ora tra la sera e la mattina volgarmente si computa la notte, o non il giorno. Dunque il giorno in-

mundum facere *sex diversis progressibus, quos appellare voluit sex dies*. Id cum co (licit Abbas Hollier (5). Bossuetus anterior et S. Bernardo comvalem scripserat S. Ildegardes (6). Video modo theologos hanc sententiam citare saltem ut licitam et ab omni nota immune in (7). Qua declaratione, quasi post longum bellum, inter Theologiam et Geologiam! sancita tandem pax est, quæ utique utilis erit utrique; quare do illa non modo humane scientiæ cultores, sed magis Religionis amici et ministri lætari debent.

Animadvertite, hanc sententiam cum illa prima consistere posse; et licere nobis, ut assumamus tum inter primam creationem et diem primum, tempus aliquod, fortasse non breve, intercessisse, tum sex Mosaicos illos dies tanquam periodos indeterminatas habendos esse.

X. Venio ad ea quæ opponi possunt. Admoneo generalim, objectiones peti a vocibus *dies, vespere*

dicato con quella espressione non è giorno da prendersi in senso comune, al più potrebbe prendersi in tal senso quando avesse detto: mattina e sera si fece un giorno, perchè tra la mattina e sera volgarmente si computa il giorno. Aggiugnasi che alla prima mattina non poteva essere antecedente la sera, perchè questa non si computa che dopo il mattino. Quindi intendesi che un giorno di creazione neppure può intendersi per un giorno astronomico di ventiquattro ore, mentre questo comprende notte e giorno, laddove quello è tra sera e mattina. Il nome di giorno, anche volgarmente, si suole usare in diversi sensi, e anche in senso metafisico : non dee pertanto sembrare strano se si dirà, che ognuno dei giorni di creazione incominciati dalla formazione della luce abbiassi ad intendere in un senso superiore al comune, e a riguardarlo come un atto di creazione indipendente da tempo. La creazione è un atto della potenza divina, con cui essa dà resistenza ad alcuni possibili : il passaggio degli esseri dalla non esistenza all'esistenza, il quale dal voler divino si compie in un istante, è a noi come il passaggio da sera al mattino, dalle tenebre alla luce, e da questo passaggio ci vien presentato il giorno, nome da Dio stesso dato alla luce. Questo senso è certamente metaforico o misterioso ; ma è quello che corrisponde all'opera di creazione a noi incomprendibile, e di cui conveniva che non parlasse uno storico divinamente ispirato. Ora tra i giorni e gli atti di creazione può intendersi un intervallo qualunque di tempo, poichè i sacri libri non dicono che fossero immediatamente seguenti l'uno all'altro. Quindi tra la formazione de'mari, de'vegetabili e degli animali, o la creazione dell'uomo, possiamo supporre una serie di secoli anche incalcolabile : tempo ebo avrà servito di consolidamento della terra ferma che già era stata in una fluidità acquee, ed a prepararla all'abitazione dell'uomo. Un geologo pertanto il quale rispellì i sacri libri, può trovare in essi un tempo incalcolabile anteriore all'esistenza della specie umana. » (P. Ermenegildo Pini. — *Sui Sistemi geologici*, Milano, 1811, p. 86 e seg.)

(4) *Elevat*, v.

(5) Annal, *de philos, chrét.* Août 1839.

(6) « Sex enim dies, sex opera suiti, quia incœplio et completio singuli cujusque operis dies dicitur. » (S. Ildegard. *Epist. ad Colonienses*).

(7) Videri possunt Ltbermann, *Institui, thcolog.*, tom. 1, p. 301 ; Schnappinger, *itoci, dogm. Bedes*. V, i, § 122, n. 1, 1; Hermann Jansen, *Hermen. Sacr.* v, t, p. 245, Perrone, *Præz. Theolog.*, tom. IU, pp. 84-98, Ilomæ 1836.

et *mane*, quæ certo minus ad litteram explicantur in sententiis Origenis, Augustini, Alhanasii, et omnium qui sex illos dies in punctum temporis vel in tempus brevissimum, aut corte ordinario die non longius, contraxerunt. Igitur cos æque augment ac nos, et vero magis. Quod illi reponunt, et nos reponere possumus. Possemus itaque dicere : id respondemus quod Augustinus, et pro eo Aquinas (11. cc.), quod Augustini recentiores vindices Henricus Card. Norisitis, *Vindic. Aug.* cap. 11, et Sylvester Maurus, *Theol.* tom. I, lib. IV, Quæst. XI, quod Cardinalis Cajetanus, Serry, Berti aliique respondent.

Nescio utrum alicui difficultatem facere possit, quod juxta hanc sententiam in creationis historia nomen *diei* duplici sensu sumi videatur, nempe pro tempore lucis vers. 3, et pro tempore indeterminato vers. 5 et seqq. De hoc infra erit sermo. Nunc hoc unum adverto : qui vulgari sententiae adhaerent, hoc non objicient; nam et ipsi hoc facere necessarium habent; imo tres sensus voci illi dare solent, *primo* temporis lucis, cap. i, vers. 3; *secundo*, diei 2i horarum, vers. 5 et seqq.; *tertio*, temporis in genere vel dierum sex, cap. n, vers. 4.

Hoc potius objicere possunt. Scriptum est *Exod.* cap. XX, vers. 9 seqq. : «Sex diebus operaberis et facies omnia opera tua. Septimo autem die, Sabbatum Domini Dei tui est : non facies omne opus in eo... Sex enim diebus fecit Dominus coelum et terram et mare et omnia quæ in eis sunt, et requievit in die septimo ; idcirco benedixit Deus diei Sabbati, et sanctificavit eum.» Non intelligitur præcepti ratio, immo nulla hujusmodi ratio est, si dies illi ordinarii dies 24 horarum non sunt.— Despondeo, periodos quæ dici nomine veniunt, non absurde sumi pro symbolo et prototype et dierum communium laboris, et dici ultimi hebdomadæ quieti destinati. Nam vocem hanc diversimode aliquando accipi in uno contextu, et ipsi falleri debent, ut nuper observabam. Augustinus aperte dicit, dies hebdomada? representare aliquo modo dies creationis (*illorum vitem quamdam exhibere*) et non esse *illis similes, sed multum impares* (1). Ita in immensum distant Dei opera ab operibus hominum, et hominum necessaria requies a requie Dei, quæ mera est a novis operibus cessatio. Requies humani sabbati horis vigiliti quatuor continebatur. At quis dicet Dei cessationem simili limbo circumscriptam? Septima divinos quietis dies an post horas 24 cessavit? *Dies septimus sine vespere est, nec habet occasum*, ait Augustinus (2); similesque locutiones de die hac leguntur apud Rabbinos. Vide Ugolini, *Thesaur.* tom. I, pag. 569. Tandem meminisse debemus, Iobæis prescriptum fuisse etiam *sabbatum* septimi anni. Deus jubet, *Lcv.* cap. xxv, vers. 2, seqq. : « Quando ingressi fueritis terram, quam ego dabo

vobis, *sabbatizes sabbatum Domino*. Sex annis seres agrum tuum, et sex annis putabis vineam tuam, colligesquo fructus ejus : septimo autem anno, sabbatum erit terre, *requietionis Domini*.» Vide et *Erod.* cap. xxiir, vers. 11 seqq. Age vero : hi dies creationis vel dies ordinarii hebdomadæ, septem annorum typus existit : cur igitur sex aut septem longiores periodi sex aut septem dierum solarium exemplar esse non possint? Addendum est, etiam in Levitico post annum sabbaticum statim Hebraeis prescribi, ut *numerent quoque septem hebdomadas annorum*, i. e. *septies septem, quot simul faciunt annos* quadraginta novem : post hos erit *sanctificandus annus quinquagesimus* seu annui *jubilæi*. « Non seretis, neque metetis sponte in agro nascentia, et primitias vindemiæ non colligetis, ob sanctificationem jubilæi, sed statim oblata comedetis; anno jubilæi redient omnes ad possessiones suas, » etc., cap. xxv, vers. 8—15. Denique, si per Irenæum perqué alios ex antiquioribus PP. sex aut septem dies, sex vel septem mille annos, § 9, significare possunt, cur contra sex periodi longiores typi esse nequeunt sex dierum?

XI. Maxima objectio in hanc sententiam trahitur ex vocibus quæ sexies *Gen.* cap. i, repetuntur : «Et fuit vespera et fuit mane, dies unus... dies secundus, » etc. Quæ tamen objectio pari ratione aut magis urget Augustini aliorumque sententiam, qui illos dies pro temporis momento vel pro una die accipiunt. At vero directe respondeo primo, si revera voces illas demonstrarent, sex dies Mosaicos a nostris solaribus diuturnitate non differre, posset quis dicere, minime necessarium esse illos dies sine intervallo alterum alteri successisse; sed fuisse tantum solemnnes illos dies, quibus maximi quidam eventus, ut prima lux, astrorum manifestatio, primæ terra ex undis emersæ, prima animalia, etc. apparuerunt. Supponere posset inter primum et secundum diem longum temporis intervallum interjectum, et sic inter alios ; ut unusquisque memoratorum dierum nova* periodi novæque operum evolutorum serfuit initium fuerit. Hec opinio non admodum differt ab ea quam Hermenegildus Pini, loc. cit. § 9, proposuit, neo a sententia Antonii Rosminii (3), qui

(3) « Io penso che quei giorni segnino e distinguano certi periodi di tempo per lo rinnovarsi forse d'un fenomeno di luce, che doveva manifestarsi a ciascheduna di quelle grandi operazioni. Notate che il giorno, secondo che noi prendiamo questa parola, è un giro del sole che nasce, tramonta e rinasce. Ora in questo senso non può certo pigliar Mosè la parola *giorno*; chè il sole non era creato. Volle adunque dire altro. Alcuni intesero die per *giorno* s'intendesse da Mosè certo spazio di tempo. Mi considerata ogni cosa, parrebbe a me più verisimile che per giorno, corno vi diceva, si esprimesse piuttosto il finire e il cominciare di periodi di tempo fra un giorno e l'altro trascorsi quasi tra due splendori.... La luce è chiamata *giorno*, o *notte* lo tenebre, dunque a formare il giorno non entrarono le tenebre. Quindi l'espressione *c si fece della sera e della mattina un giorno*, equivale a quest'altra : *E nacque un passaggio dalle tenebre alla luce*, il qual

(1) *Ve Gents, ad 1(1. lib. IV, xxn.*

(1) *Confess, lib. XIII, cap. xxxvi.*

Lxn

putat hosco dios fuisse lucis quasdam apparitiones; nam *lux* appellatur *dies* inter periodos operum singulorum interpositus.

Animadverto *secundo*, etiam de Iribus prioribus diebus dici ut de reliquis quatuor : « Et fuit vespera, et fuit mane, **dies**... » At tribus primis diebus sol adhuc non erat, qui accedens ad horizontem ab coque recedens, et mane et vesperam officeret. Igitur generatimi concludo : cum a sole Mosaici dies non pendeant, cum a solari die diversi sint, consequitur, *mane* quoque et *vesperam* quæ de illis prædicantur, communi more accipienda non esse. Si tamen quis arbitretur omnino tenebras aliquas et lucis initium vocibus illis designari, hunc moncinus satis habere nos, ut in singulis diebus, licet ii pro indeterminatis temporis periodis accipiantur, lucis aliquod initium post obscuritatem aliquam inveniamus. Sed et de hoc postea.

Respondeo *tertio*, possumus recipere explicationem Augustini et Eucherii, § 9, nempe quod « vespera sit transactio consummati operis, et mane inchoatio futuri. » Eliam in I *De Gen. ad lit.* cap. xvn, scribit Augustinus : « Vespera, in toto illo triduo antequam fierent luminaria, consummati operis terminus non absurde fortasse intelligitur; inane vero tanquam futuræ operationis significatio. »

Tandem *quarto*, vespera hebraico my mixtionem quoque et confusionem significat, a radico ny miscuit, quia vespertino tempore lux et tenebra; quodammodo commiscentur atque visibilia omnia coloresquo confunduntur : revera Abcn-Ezra monuit 3iy vesperam vocari, quod misceantur rerum figuræ tempore vespertino, Abarbanel in *Legem* fol. IV. Ex hac voce derivatus videtur *Erebus* Græcorum, quem cum *Chao* ponebant in mundi initio : vid. V Hesiod., de quo OvidiusiaErebumque Chaumque invocai.» Mano vero

derivari commodo potest a radice arabica *bachata*, quæ significat dividere, *dilatare*, *aperire*, voi ab alia ejusdem idiomatis voce *bakaron*, quæ significat *inane* neo non *primogenitum*. Mane enim sive Aurora aperit, ut poctæ loquuntur, diei portas, lucem generat, parere videtur solem, rosque antea obscuras revelat et discernere facit. Etiam hebraico et chaldaice habemus ypu *scindere*, *dividere*, et *parere* vel potius parere *primogenitum*. Similis vox idem significat lingua Ælhiopica, Job. Ludolphus, *Lexic.* pag. 21t : primogenitus qui aperit vulvam dicitur nw_t hebraico; tfOto Chaldaico et syriace. *DOKI* coptice significat *gravidam*, seu parturientem, tlebræis igitur vox vespera mixtionem et confusionem indicabat; vox mane divisionem, partum, orlum. Si ita, juxta etymon vocis, nomina illa interpretemur, ea sano in unoquoquo o sex diebus Tacilo apteque expli-

passaggio, cioè ii fard repentino della Ince costituisco uti gi ruo, cioè un tratto di luce. » { *Dtse. panoch. ed ùtru: calteli*, voi, 11, *Catrch.* xxxu.)

cantor ; in singulis enim *aperitio* quædam est vel *evolutio* vel *nativitas*, *commixtione* aliqua vel *confusione* rerum præcedente : verum hoc melius infra apparebit.

Dices, hoc modo verba illa potius figurate et poetice quam juxta litteram intelligi. At quot sunt apud Orientales voces locutionesque poetico et non ad litteræ corticem intelligendæ ! Hoc Genescos primum caput, quamvis illud carminibus non audeam dicere conscriptum, poesim tamen ubique sapit, quod fortasse materia ipsa fere necessarium faciebat. Et revera loquitur hic Deus creaturis quæ sensum non habent, quæ tamen cum audiunt, et voci ejus obediunt. « Qua lingua, ait Augustinus, vocavit Deus *diem* lucem, et tenebras *noctem* ? Utrum hebræa, an græca, an latina, an aliqua alia ? Apud Deum est sine strepitu et diversitate linguarum purus intellectus, » *De Gen. ad lit.* I, cap. x. Nonne poesim id redolere videtur, quod Deus videt lucem et alia sua opera, et, voluti artifex suo opere lætus, ea adprobat (Vidit quod bonum) ? Si poetica hæc dicere veremur, de voce non ero sollicitus. Color certe, ut ita dicam, et phraseologia hujus capitis tam extra communem usum posita videtur, tam ab usitato historiarum et chronicorum stylo differt, quam extraordinarii prorsus et a cæteris historiis diversi eventus illi sunt qui ibi narrantur. Licet igitur concludere, ut alibi scripsit Hieronymus, « diem pro tempore accipe, » in *Isai.* cap. xvm.

XII. Oggeret quis præterea : Ilis vocibus *vespere* et *mane* diem naturalem Hebræi designabant, ut constat ex *Dan.* cap. vin, vers. 14 : « Usque ad vesperam et mane, dies duo millia trecenti, et mundabitur Sanctuarium; » et vers. 2G, a visio vespero et mane. » Hebraicus textus non habet vers. 14 illud *dies* (uti etiam versio Syriaca et Arabica), quæ vox, expositionis gratia, additur in græca versione et in vulgata. Habet hebraicus codex vers. 14 : *Usque ad vesperam mane*; et vers. 20 : visio *vespere et mane*, seu *matutini*. Dicit itaque Daniel : usque ad *vesperam mane* duo millia trecenta, cum vellet dicere, usque ad *dies* bis mille trecentos. Ha nos cum dicere volumus, quemdam in certa aliqua urbe triginta dies esse commoratum, commodo dicimus hominem in urbe illa solem meridianum aut solis occasum tricies vidisse, vel indicamus hominem septuaginta annos natum, affirmantes, septuaginta hyemes illum numerasse. Tot enim sunt solis accessus vel ad meridianum vel ad horizontem quot sunt dies, et tot hyemes quot anni.

Respondeo : Nescio primum utrum hic loquendi modus, tempore Mosis, in usu fuerit apud Hebraeos, nec certum est, illum usitatum fuisse Danielis ævo, qui fortasse, ut interpretes animadverterunt(1), ideo posuit vespsru-mane pro die, quia

(1) A Lapide In t cap. Vide 611am Pererium, Maldonatum, Menochium.

alludebat ad iuge sacrificium, quod vespere et mano offerebatur, quodque per eos dies cessare debebat. Ut autem res habeat, aliud profecto est ponere pro die *vespera-rnanc*, aliud scribere : *El fait vespera, et fuit mane, dies*, etc. Præterea, ut jam indicavimus, si gensiaci dies a solaribus diebus diversi sunt, gensiaca quaque *vespera et mane* a vulgaribus differant necesse est.

Nonnulli putant, eas voces in sua narratione selegisse Moysen, quæ viam ipsi ad sabbati præceptum melius præpararent, ut ita *homines allicerentur ut sex diebus laborarent et septimo Deo vacarent*, ait Melchior Canus, apud Hannesin Ipart. *Quitst. LXXIV*, art. 2, qui tamen opinatur sex illos dies unum tantummodo esse. Hæc autem doctrina caute est accipienda. Moyses revera non hoc sibi proposuit, ut plene cosmogoniara doceret, sed primo, ut suos amoveret asupersticioso cultu creatura, inculcare voluit, Deum a mundo distinctum et omnium creatorem esse; secundo autem ponere causam exemplarem, ut Hebræi sanctificandi Sabbati memores essent. Verum neque ad hæc fictione opus habuit, nec omnino quidquam minus vero affirmavit. Potuit tamen ad indicanda satis longa tempora quæ tamen determinata essent ac duobus terminis circumscripta, licet longitudinis nobis incerta et probabiliter inæqualis, vocem *diem* assumere : potuit etiam vocis diei usum illum inducere, ut voces *vesperam et mane* aliis, quibus uti poterat, præferret.

Tandem adverte, verba illa *vespera* et *mane* interpretationibus cujuscumque sententiæ aliquid semper negotii facessere. Quomodo enim fuit mane sine sole? Quomodo vespera? Quidam putant, lucem in Oriente apparuisse, quidam in Occidente; verum Oriens et Occidens ad regiones varias referuntur : neque tamen primis illis diebus regio ulla erat. Si post duodecim horas lucis nescio cuius solis vice fungentis, in uno loco vespera facta est, in alio tunc factum est mane, quapropter tunc tam mane fuit quam vespera. Ait Augustinus, *De Gen. ad lit. lib. I*, cap. x : « Si hoc dixerim, vereor ne deridear et ab iis qui certissime cognoverunt et ab iis qui possunt facillime advertere, quod eo tempore quo nox apud nos est, eas partes mundi præsentia lucis illustret, per quas sol ab occasu in ortum redit, ac per hoc omnibus viginti quatuor horis non deesse per circuitum gyri lotius alibi diem, alibi noctem. Numquidnam ergo in parte aliqua posituri sumus Deum, ubi ea vespera fieret, quum ab ea parte in aliam partem lux abscederet? » Præterea tempus inter *vesperam et mane* tempus est tenebrarum, *nox* est non *dies*. Nonnulli, sed *improprie*, ut ait Cornelius a Lapide, *vesperam* vocari totam noctem, et *mane* totum diem volimi. Ubinam in Scripturis hujus sensus exemplum invenire? Cum Moyses scripserit vers. G, quod appellavit Deus *lucem diem*, et *tenebras noctem*, cur latine in eodem versu et in sequentibus lucem et tenebrarum terminus non *diem*

et *noctem*, sed *vesperam* et *mane* appellasse!? Cum vespera nulli putant incipere dies illos : at primus dies, alii subsumunt, tunc incipisse videtur cum dixit Deus : *Sit lux* : uti cæteri alii Dei verbis incipisse videntur vers. G, 9, 14, 20, 24. Quidam primæ lucis tempus conjungunt cum præcedentibus tenebris ut primum diem efficiant : aliis videtur absurdum, tenebras universales poni ut partem diei in illo eodem versu quo *lucem* appellari a Deo *diem* docemur. Et præterea in hemisphaerio quod illi ubi lux adparuit opponebatur, prima dies fuisset perpetua nox. Igitur nec in vulgari sententia difficultate carent verba illa *vespera et mane*. Putarunt diam per enallagen scriptum : *fuit vespera et fuit mane*, dies unus, ponendo præteritum pro futuro : sol enim non erat primis tribus diebus (t). At plane non video quomodo vel in præterito vel in futuro dici id queat de primis diebus, cum nec illorum vespera et mane a sole tunc primum producta sint, nec vero essent unquam in posterum sine sole producenda.

Inter tamen difficultates, interpretationes et dubitationes, quid melius, quid tutius præstare possumus quam tolerare id quod Ecclesia tolerat, nec ea rejicere tanquam Dei verbo contraria quæ natura observatores concorditer asserunt, quos inter et multos existere ejus scientiæ periculosissimos, et multos veritatis sinceros amatores esse, non paucos etiam divini verbi veneratores, nemo negat? Dicamus cum S. Thomas : « Mihi videtur tutius esse, hæc quæ Philosophi commune senserunt et nostra fidei non repugnant, neque esse sic asserenda vel dogmata fidei, licet aliquando sub nomine Philosophorum introducantur, neque sic esse neganda tanquam fidei contraria, ne sapientibus hujus mundi contemnendi doctrinam fidei præbatur occasio, » *Opusc. X*. Sequamur ergo quam exposuimus sententiam; cui si valedicere difficultas aliqua insolubilis sive theologica sive physica jusserit, integrum tunc nobis erit ex reliquis duabus quas antea indicavimus conciliationis viis, unam aut alteram capessere.

XIII. Quorsum hæc? dicit aliquis. Quæ nos impellit ratio, ut ad eam explicationem quæ minus obvia est confugiamus? An non potuit Deus, sicut ipsi placuit, operari? Ecce dici nequeat, fuisse dies illos sex o nostris hisco diebus ac revolutione telluris circa proprium axem definitos? Cur longissimas et forsitan inæquales periodos in illis latere putemus? — Respondeo : quia et hoc ipsum satis innuit Scriptura, quod infra videbimus; et non leves patitur difficultates vulgaris interpretatio, quod jam ex parte ostensum est; tum qui alia ratione Moysi cosmogoniam, juxta presentium scientiarum statum, explicare nequeo. Quia ubi hanc explicationem acceperis, non modo omni difficultate expeditam habebis Moysi narrationem ; sed divinam quam habet originem, miro

(i) *Quirillon, scripturhllca*, Lovanii, 1833, p. 7.

LXIV

prorsus modo confirmatam reportes. Præterea quia hæc est vel omnium geologorum, vel saltem plurimum eorumque doctissimorum hac de re certa sententia; ac juxta prudens Aristotelis placitum ea probanda sunt quæ vel ab omnibus alicujus scientiæ cultoribus, vel a pluribus, vel a principibus docentur. Denique quia rationum momenta, quibus eorum innitur doctrina, summi ponderis esse videntur. Revera cum perspiciamus tot naturæ discipulos in hoc convenire, quorum plerique ex innata gloriolæ cupiditate nihil malunt quam nova proferre et alios refellere, qui inter se in theoreticis quæstionibus sæpe dissentiunt, qui sæpe in multis; acriter aliquando, pugnant sive pro aqua sive pro igne (unde Neptunistarum et Vulcanistarum vel Plutonistarum appellationes ortæ), quorum alii sincera animi religione revelatas veritates defendunt, alii de his vix aut ne vix quidem cogitant, alii illis aperto adversantur; profecto hujusmodi consensus validissimis dicendus est gigni argumentis, cujusmodi sunt quæ c factis sensu perceptis, iisque magnis, insignibus et constantibus sponte dimanant. Profecto salis clare natura loquatur oportet, ut inter se ejus interpretes tam miro conveniant (1). Ex his, vel naturalium scientiarum imperitus, quivis concludere debet, saltem valde probabilem eorum doctrinam esso, docente Suariorum: « Sentientiæ magis philosophiæ et rationi conformi magis inhærendum est, quando Scriptura non cogit, » *Dc Oper. sex. dicitur. lib. II, cap. vir.*

« Poterat Omnipotens et uno momento temporis omnia facere, » ut verbis Augustini (2) utar, et res universas cogitatione ipsa celerius elaboratas complctasque proferre; poterat elementa et mixta et organis prædita corpora tum vegetantium, tum animalium, simulque animas creare, casque corporibus conjungere. « Verum quis novit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit? » Certum exploratumque est, cum id potuisse, noluisse tamen: quod cl geologicæ observationes confirmant, et apertissime patet e scripturis, præsertim ex cap. i et u Gen., ubi accurato opera successiva Moses dinumerat, et ex aliis alia producta refert, non vero proprie creata, hoc est, e nihilo facta, ut ex aqua pisces, c terra plantas, quadrupedes terrestres et hominum. « Atqui, ait Pelavius, dici hæc ex nihilo procreata necesse est, si momento uno simul exstiterunt (3). » Potuit etiam Deus, post materiæ creationem, materiam ipsam permitiore

concreatis naturæ legibus (quæ nihil aliud sunt nisi creatoris voluntates universales seu, fortasse accuratius, uniformes et permanentes), ut inde et coelestia corpora coalescerent, et mixta formarentur et omnia naturæ phænomena exsurgerent, tum solum immediate per se agens, ubi operi a creatore intento naturæ vires impares essent: potuit nempe legibus a se ipso sancitis creatas res non solum conservare, sed etiam modis variis perficere, consociare et aliter atque aliter effingere, atque (ut Christiani poetæ phrasi utar) « ornare superinductis informia formis (4), » quod et modo facit. Ita primis illis statini a creatione temporibus ea ratione in mundo operatus esset, ac post priorum creationem parentum semper operatus est, nimirum per naturæ leges, interveniens tamen ipse legum naturalium ministerio ubi istæ deficiunt. Ita Deo placuisse, geologicæ disquisitiones ostendunt, atque innuere etiam aliquo in loco Moses videtur, quod infra indicabimus. Age vero: Si naturæ legibus tum hic quem nos incolimus, tum alii similes globi coaluere, tum quæ mineralia vocant et strata terrestris corticis et montes et alia hujusmodi constituta sunt; certe sex nostrorum dierum hoc opus non fuit, sed temporis longe diuturnioris, quo tempore filii Dei, nempe angelicæ intelligentiæ, creatorem laudantes jubilabant, et mirifica illius opera et concreatas ab eo leges sapientissimas, ac facundissimas admirabantur. At hujus temporis intervallum quantum fuerit determinare non possumus (5). Potuit certe Deus iis ipsis legibus quibus etiamnum naturæ cursum moderatur et regit, non modo corpora universa coagmentare, sed et atmosphæram a crassiori materia secernere, et per eam superiores aquas, i. e. nubes, a terrestribus aquis separare, et has in unum locum sive in plura congregare; potuit semina vel minutula germina in arbores amplificare, atque astra coeli telluri nostræ perspicua reddere. Jam vero si Deus legum suarum ministerio usus non est, dicendus erit omnia immediate perfecisse, at nihilominus humani instar opificis, pluries operi admota manu, § G prope fin.; imperfectaque fecisse atque ut post breve intervallum, ope magnorum miraculorum, ea perficeret atque exornaret: quod plane fuisset leges omnes quas nuper naturæ imposuerat, in ipso naturæ exortu violare. Nisi forte quis suspicetur alias pro eo tempore leges, quasi *provisorium* quoddam u nunc dicunt *gubernium*, et ab iis quæ nunc sunt diversas suffecisse creatorem, quas illico post effectum Adam abrogaret. Hæc omnia nec ullam veri similitudinem præ se ferunt, immo potius videntur absurda. Præterea, cum iis quæ oculis

(1) Brocchi, loqueas de peculiari quadam quaestione geologica, scripsit: ■ Conviene che la natura assai chiaramente si esprima, perché (piatirò filosofi sieno d'accordo. n *Slato fiitc. dd molo ili noma*, p. 195,

(2) *De calechizandit Rudibui*, cap. xvii. Ante verhatata oil, Deum *KX dclliui operatum esse, et n-ptimo requierim*, ubi videtur vulgarem sequi sententiam, quam tamen, pro doctis scribens, nec antea secutus erat nec poetea secutus est in hb. *De Genet, ad Ut.*, et *Dc Cid-tale Dei*.

(3) Lib. I, cap. V, § 4.

(4) Marius Victor.

(5) Ait Arnobius Abbas Vallis Boni Spei, *De opere texdierum*: « Verum illius spatii intercapedinem, quam ante temporum vicissitudinem invisibiliter Dei sapientia prima opera disponebat, delinite temerarium est, maxime cum canonicæ Scripturas de hoc nihil certe tradiderint, n

observantur nullatenus congruunt, et scripturam irrisioni exponunt, quot quantopere sit cavendum, et Augustinus et Thomas docuit, et prudens quisque ac pius facile perspicit.

XIV. Praecipua causa cur Deus sex diebus opera sua molitus sit, quæ momento et simul omnia facere poterat, huc videtur Petavio, ut humano captui omnipotentis efflucentiae suae modum accommodaret. Verum nemo, ut puto, ex his qui nostro ævo in scrutanda natura ejusque legibus occupantur, facile dabit, creatorem in condendo universo hunc sibi finem proposuisse, ut suum opificium hominum captui accommodaret. Invenimus, e contrario, quæ rerum naturalium causas investigando homines primo conjiciunt, ea se per longissime abesse a veritate; et vere laboris ac tenebrarum plenam aleam dedisse Deum filiis hominum, quum « mundum tradidit disputationi eorum. » Quamvis enim nativa illa sciendi cupiditate excitati, naturæ latebras nunquam non conati sint introire et Dei opera perspecta habere, tamen valde pauca vel ipsi philosophi, meditando, observando, experiendo, supputando, post multa sæcula, post magnos errores, invenire potuerunt; ut docto in primis homini palam esse debeat, omnino datum nobis non esse, ut universa « quæ operatus est Deus ab initio usque ad finem » inveniamus (1). Hæc pluribus confirmare exemplis, et quidem luculentissimis, haud difficile foret, sed non est hujus loci ista disputatio. Illud potius non facile percipio, quomodo Mosis narratio, ut ea vulgo accipitur, sit hominum captui, rudium præsertim, valde accommodata. Puto, facilius homines intellexissent solem in principio immediato a Deo factum, quam ignotam illam primi dici et a sole distinctam lucem, cujus causa et usus et consequens status æque ignorantur; vel tres consequentes dies qui sine sole sunt, at mane habent et vespere. Puto, facilius *aridam* una cum mari in principio Deum fecisse sibi persuaderent homines, quam terram primo aquis operatam, deinde die tertia Dei imperio ex undis emerxisse, tota illa aquarum mole in humiliores globi partes recedente, quasi vero tunc ei non antea vim acceperant aquis per declivem labendi, et suo pondo deorsum tendendi, quod nonnulli existimarunt.

XV. Exponero naturales rationes quæ ad formationem terraquei globi, antequam ab homine habitaretur, longa temporis spatia videntur requirere, hoc esset integrum tractatum philosophicum conscribere, quæ sparsa theologorum non est. Ego, ut nonnullorum desiderio satisfacerem, qua potui brevitate hic præcipua collegi.

Multorum fuit sententia, in principio totam telluris materiam cum materia solis, lunæ, astrorumque omnium, in unam massam inconti-

tam et indigestam confusam fuisse et veluti conglobatam; cujusmodi Chaos est Hesiodi et Ovidii (2). Complures antiquorum, ait Petavius (3), initio rerum et ante dierum sex opera, informe quiddam et inconditum a Deo procreatum censent, quod *Ciri* vel *materiam* appellant. Augustinum, lib. I *De Gen. contra Manich.* cap. v: « Prima materia, inquit, facta est confusa et informis, unde omnia fierent quæ distincta atque formata sunt: quod credo a Græcis x »; appellari. Sic enim et alio loco legimus dictum in laudibus Dei: *Qui fedisti mundum de materia informi*: quod aliqui codices habent *de materia imita*. » *El* cap. vii: « Informis illa materia, quam de nihilo Deus fecit, appellata est primo caelum et terra, et dictum est: *In principio ferit Deus caelum et terram*: non quia jam hoc erat, sed quia hoc esse poterat. Nam et coelum scribitur postea factum. Quemadmodum si semen arboris considerantes, dicamus, ibi esse radices et robur et ramos et fructus et folia, non quia jam sunt, sed quia inde futura sunt.... Dictum est *caelum et terra*, quia indubitanter futurum erat coelum et terra. » Etiam *terra invisibilis et incomposita et abyssi et aqua* appellationibus eandem putat designari materiam; *sed sub his omnibus nominibus materia erat invisibilis et informis de qua Deus condidit mundum*. Idem sentit in lib. XII *Confess.* cap. iv, vii, xii. Hanc interpretationem Augustini exemplo, posuere Albinus Flaccus, Beda, Isidorus alique qui Augustinum consuevere sequi, nec non Cæsarius, *Dial.* I, intern. 51. Attamen Augustinus in lib. *Contra adversarium Legis et Prophet.*, negat, Deum « informem prius fecisse materiam, » et intervallo aliquo temporis interposito, « formasse quod informe prius fecerat, » sed docet, a eam concreasse mundo. » Idem docet *De Gen. ad lit.* lib. 1, cap. xv: quæ opinio a priore diversa videtur, nisi dicamus cum S. Thoma, I part. *Quæst.* LXVI, art. 1, quod bis locis « Augustinus accipit informitatem materiæ pro carentia omnis formæ; et sic impossibile est dicere, quod informitas materiæ informis præcessit duratione, hæc erat jam actu, hoc enim duratio importat... dicere igitur materiam precedere sine forma, est dicere ens actu sine actu, quod implicat contradictionem. » Prioribus vero locis Augustinus ab illa « materia confusa et informi » non exclusit omnem formam, et ita, juxta S. Thomam, Basilium, Ambrosium et Chrysostomum docet, informem materiam ipsius formationem tempore processisse. Quomodocumque sit, qui sentiunt, Deum in principio creasse tantum materiam quamdam informem, et quoddam veluti chaos ex quo postea omnia corporea fecerit, videntur et ipsi ponere, ex eadem massa tum terrestria corpora tum cœ-

ti) Vido Petavium, lib. I, cap. tv, § I, S.; cap. xv § 1, 3.

(3) Lib. I, cap. ti, § 1.

ti) *Ecclesiæ*, i, 18; m, 11.

LXVIII

non inutile illa sociam et amicam religioni sese offert.

Quomodo hio cortex constitutus sit, brevissime inspiciamus. Telluris epidermis terreno cultui idoneo seu, ut modo dicunt, *terra vegetali* componitur. Multis in locis adparent vel sub terreno illo inveniuntur, sive fluvialium alluvionum depositiones, sive aliæ aquarum continentalium, plerumque *calcareæ*: (ut lapis *tiburtinus* appellatus), sive corpora a *vulcanis* ejecta; quæ circumscriptæ et locale *formationes* sunt vel recentes vel temporum non adeo antiquorum, vel certe *formationibus* magis extensis et subjacentibus recentiores. Sub hac epidermide, si fodiatur, reperitur series stratorum quæ plerumque, si in planitie fodimus, horizontali directioni valde accedunt, alterum alteri superimpositum, et inter se tum erasitie duritieque differunt, tum natura substantiarum mineralium seu inorganicarum quibus constant, nec non ob præsentiam vel absentiam, copiam et diversitatem *fossilium organicorum*, quæ sunt reliquia) corporum ad regna organica pertinentium, quæ ex illis sæpe effodiuntur. Verum si satis progredimur, fossilia hæc deficient, et distinctio stratorum minus manifesta evadit; etsi ultra etiam excavatio produceretur, tandem nullum hujus indicium adpareret, sed probabiliter massa saxeæ compacta reperiretur ignotæ profunditatis: talis enim massa, quasi basis quædam, semper strata cernitur sustinere, ubi ultimum ex his conspicitur. Si in terreno collino vel montano fodimus, eadem invenimus, nisi quod strata plus vel minus obliqua esse solent. Aliquoties verticalia sunt: verum super hæc obliqua aut verticalia nonnunquam alta extenduntur horizontalia * aliquando stratum directionem mutat, et ex obliquo fit horizontale, vel opposite obliquum: nonnunquam strata abrupta sunt et pars altera inferius reperitur, vel duæ partes ab invicem recessisse videntur, et vallis interponitur: sæpe vero hiatus repletus invenitur materiis mineralibus a materia parietum omnino diversis. At si in montis vertice fodimus, ubi rupes sit *compacta* nullaque adparent strata; tum nulla, quantumvis effodiamus, strata reperiemus, sed semper *continuam saxi* am rupem, illis similem quæ stratorum in plano et in minoribus montibus bases esse videntur. Hæ rupes *continua!* (sine stratis), aliæ item haud absimiles illis cisque immediate superposita*, sed in strata distinctæ, et etiam sæpe foliææ seu, ut dicunt, *schistosæ*, quæque pariter fossilibus organicis carent, *primitivo!* seu primordiales dici solent. Fossilifera dicuntur terrena (1) in quibus fossilia organica reperiuntur, quæ terrena primitivis illis superimposita sunt.

f1) *Temnum* dicitur Geologia summa massarum Inorganicarum quæ, quantumvis differant quoad speciem et originem, producta tamen videntur eadem temporis periodi. Ita dicuntur *terrena primitiva*, *fecundaria*, *inferiora*. *superiora*. etc

Una cum tellure creatos *montes primitivos* veluli *certam veritatem* sumebant nonnulli, inter quos Gerdilius (2). Verum hæc doctrina non potest amplius defendi. Nam in *terrenis*, ut vocabant, *primitivis*, longo magis quam in aliis, plus minusvo distincta aut confusa, perfecta vel imperfecta *c-y-stallisationis* opera perspiciuntur, quæ naturalium legum operationem manifeste produnt, et anteriorem fluidum statum supponunt. Secundo, in physicis characteribus magnam analogiam terrena illa ostendunt cum terrenis vulcanicis, quod etiam originis similitudinem indicare videtur. Tum substantiæ quæ primitivo) dictæ sunt, ut *granitura*, aliquando ex imo se ejaculatas satis ostendunt, et in interstitia superjacentium rupium insinuatæ. Præterea sæpe ad latus primitivarum rupium adjacent strata fossilifera, e maris sedimentis formata, quod marinæ ostendunt exuviæ: hæc autem non amplius horizontalem aut fere horizontalem directionem, quam certe primitus habuere, sed valde obliquam et aliquando verticalem præ se ferunt; quam novam positionem procul dubio acceptam referunt substantiis illis, quas dicimus *primitivas*, e profundo erumpentibus et in altum extollentibus quæ ipsis obstabant: quod nonnisi vi subterranei ignis fieri potuisse videtur: ab hoc proinde præsens illorum corporum status originem trahere dicendus est. Tandem inveniuntur, saltem in terrenis primitivis per strata distinctis, in ipsis saxi visceribus, aliorum lapidum fragmenta et ipsa ex primitivis rupibus, at diversæ speciei; quod ostendit, illa nec *primitiva* stricto sensu, nec in eo, quo nunc conspiciuntur, statu fuisse creata. Omnia igitur quæ observantur terrena, post creationem materie, naturæ viribus, id est juxta leges a Creatore impositas corporea) naturæ, elaborata fuere. Analogia duce, idem credere possumus de solidis substantiis mineralibus inferioribus, quorum aspectu frui nobis non licet. Revera nulla apparet ratio, cur Deus interiores partes globi immediate perfecisse dicendus sit; corticem vero hominibus datum, voluti rem minoris momenti, causis secundis permisisse. Jam vero si tota telluris pars solida naturæ viribus perfecta est, hoc certo opus non fuit paucorum dierum. Miraculo acceleratos a Deo naturæ effectus asserere, inopportuno esset; quod paulo antecum Suario advertēbam. Nec Pererio placet Deum supponere in perficienda natura frangentem leges a se ipsi naturæ impositas; et confugere in physicis ad miracula non necessaria, ait, idem esse ac rationum defectum fateri (3), quod ejus effatum referi et approbat P. Nicolai (4).

XVII1. Magis evidenter consequentia illa descendit ex digitanti examine terrenorum fossiliferorum, quæ certe facta sunt post creata entia orga-

(2) *Saggio d'istruzione theolog.*, opp. ed. Rom., tom. X, pag. 312.

(3) *in Genes*, n. 5, C.

(4) *Lezioni tul Genes.*, lez. XVI, p. «93.

nis prædita, et postquam hæc super terram et in aquis multiplicari coeperant. Quæ terrena immèdiato *primitivis* superextenduntur (1), sæpe valde elevantur ad latera montium primitivorum, et sola etiam montes satis magnos aliquando constituunt. Quæ his recentiora videntur plerumque minus elevantur. Terrena enim quorum strata aliis terrenis superposita sunt, jure illis recentiora censentur. Si tellus nullas passa esset perturbationes, hæc strata, quæ in aquis formata se produnt, concentrica essent atque adhuc aquis cooperta. Igitur necesse erat ut, ante creationem rerum quæ supra terram vivunt, pars terrestris corticis supra aquas elevaretur, et appareret arida. Id evenisse, montium dispositio et inclinatio stratorum ostendunt. Strata non semper *concordantia* (2) seu parallela sunt, sed sæpe discordantia (3), quod tum fit quando certam quamdam directionem vel inclinationem strata ostendunt alicujus terreni, et ab illis diversam superposita strata (4). Cum strata ex sedimento maris genita certo (5) perspicimus non partim inclinata, concludendum est, illa perturbata ab originaria positione, sive elevata fuisse. Si supra hæc ad horizontem inclinata latera, adparent alia strata marina horizontalia (6), concludendum est, hæc maris sedimenta posteriora fuisse inclinationi et perturbationi subjacentis terreni (7), atque tum ante tum post perturbationem illam, mare satis tranquillum ibi materiam stratorum deposuisse. Frequentes sese offerunt hæc *discordantes* stratorum dispositiones in montium lateribus; hoc est, in monte vel in montium serie diversa strata non concordant. E. g. hic (8) adparent terrenum quoddam A inclinatam, superpositum vero B horizontale; alibi (9) A et B *concordantia* sunt et inclinata; C vero superpositum, horizontale; alibi (10) terrena A, B, C inclinata sunt, et D superimponitur horizontale, etc. Hinc deducitur, primam elevationem terreni A præcessisse formationem B; secundam factam fuisse inter depositionem B et alteram C; tertiam vero inter C et I).

Præterea sæpe quædam ex hisce terrenis in mul-

ti) Hæc a nullis *terrena transitionis* vocata sunt, quia repræsentant vetuli *transitum* a terrenis sine fossilibus ad *fossilifera*.

(2) Vid. Tab. I.

(3) Vid. Tab. H.

(4) In fig. 1 et 2, lab. It, strata A, inclinata sunt rotate ad strata B, et ipsa inclinata.

(5) Ita dico, quia minus experti facile errare possunt in his discernendis. Ita in fig. 5, tab. II, etsi videamus in strato A divisiones ad horizontem inclinatam, non debemus concludere A discordare a strato B; nam illa structura potest non a *stratificatione*?, sed a peculiari aliqua circumstantia originem ducere.

(6) Tab. III, fig. 1.

(7) Idem dicendum de casu fig. 4, tab. II, licet terrenum suppositum horizontale sit.

(8) Tab. III, ilg. 2.

(9) Ibid., fig. 3.

(10) Ibid., fig. 4.

lis regionibus non reperiuntur, licet adsint inferiora et superiora terrena; sæpe in quibusdam terrenis reperiuntur sedimenta palustria seu aquæ, ut dicunt, *dulcis*, omnino a marinis sejuncta; sæpe terrestres inveniuntur exuvie et præsertim maxima copia *vegetalium* substantiarum quæ aliquando se ibi viguisse ostendunt unde effodiuntur: ex his sequitur, quasdam regiones cum mari emersas, post certam periodum, iterum sub aquas resedisce, ut iterum ex novis marinis sedimentis incrementa reciperent.

In infimis et antiquioribus stratis *fossiliferis* (11) effodiuntur una cum quibusdam zoophytis et testaceis, nostris maribus ignotis, crustacea quædam ex familia *trilobitarum* appellata, quæ in plura genera distribuitur et quam ante primam existentiæ animalium vertebratorum petiisse credunt geologi: non enim in superioribus stratis nec in mari, ut nunc est, reperitur. In his terrenis sunt strata carbonifera et anthracites. Hæc terrena statim excipit terrenum *carbonicum* (12), ex quo maxima effoditur copia carbonis fossilis et nullæ vegetantium reliquie quæ vegetationem satis adultam produnt. Tum adparere incipiunt conchylia parva aquæ dulcis et quidam *pisces sauroides*, qui nunc non amplius in aquis reperiuntur. Altius ascendendo (13) detectæ sunt reptilium, nempe *saurianorum* (magis lacertis affinium) exuvie. In superiore terreno (trias vocatur) vestigia adparent quæ ab avium pedibus impressa creduntur, et alterius animantis, unius probabiliter e reptilibus *batracianis* (ex ranarum familia). In terreno, quod dicunt *Jurasticum*, præter vegetabilia et animalia sine vertebra, reperti sunt extraordinarii Sauriani aquatici, *elPterodactyli*, scilicet volantes reptiles, probabiliter insectivori. In hoc terreno, una cum pluribus marinis fossilibus, reperiuntur dicuntur primæ reliquie mammalium, verum ex minus perfectis animantibus hujus classis: reliquie illæ sunt parvæ mandibulæ ex animali illo quod *Didelphus Bucklandii* appellatum est (14): verum nonnullis (15) probabilius hæc ossa ad classem istam non videntur referenda; cl. Agassiz probabile putat, ea ad aliquod mammiferum ex aquatilibus pertinere. Revera exuvie mammalium in terreno *cretaceo* (quod recentius præcedenti creditur) nunquam reperta sunt, sed pisces, etiam aquæ dulcis, testudines fluviatiles, sauriani marini et terrestres, exuvieque avium quæ aquæ ripas colunt. Illis terrenis, quæ *secundaria* appellantur, superinsident quæ *tertiaria* dicuntur. In his, una cum innumeris fossilibus marinis (quæ magis

(11) Terrena *cambriana* et *siluriana* appellantur: hujus pars superior audit terrenum *deronianum* a Devonshire.

(12) *Terrain houiller* Gallorum.

(13) Scilicet in terrenum quod *peneanum* appellant.

(14) Vid. fig. apud Buckland, *Geolog. and Uinocratog.*, vol. II, pl. II; Beudant, *etologie*, fig. 192.

(15) Grant, Blainville. Vid. Bhinville, Comores *rendus des stances de Tdcadanie des sciences*. 1838, tern I, p. 402, 727.

TJX

quam præcedentia hodiernis viventibus assini-
lantur) effodiuntur exuviæ quadrupedum terres-
trium : verum antiquiores (I) inter hos adeo a
nunc viventibus differunt, ut diversa prorsus ge-
nera constituent (2) : recentiores perlinent ad ge-
nera aut iis quæ nunc vivunt valde similia (3),
aut eadem cum illis, uti sunt genera *Elephas*, Rhi-
noceros, *Ippopotamus*, *Castor*, *Jtus*; quondam etiam
ad Simias vel ad feras carnivoras, at raræ sunt.

Pluribus in locis, super hæc terrena sedimenti
nquei, adparent deposita illa quæ ab alluvioni-
bus sive a currenti et perturbata aqua repetenda
videntur, et tamen a depositis recentium et ho-
diernarum alluvionum differunt, et antiquiores
illis sunt : vocantur autem *terrena diluviana* seu
Diluvium. Ex his terrenis multum effodiuntur ani-
malium reliquiæ, Ium ex generibus nuper indi-
catis, tum ex aliis, præsertim equi, cervi, bovis,
et etiam ursi, canis, hycnæ, felis, etc.

Ut recentiora sunt terrena, ita fossilia organica,
cæteris paribus, minus a naturali statu mutata se
præbent, et specics animantium quæ adparent ad
ordines et classes magis elevatas utriusque regni
■organici referuntur, et fossilia ad vegetalia et ani-
malia quæ nobiscum vivunt, magis accedunt.

Ex hac brevissima (4) adumbratione ejus status,
quem terrena et fossilia obtinent, sequitur, tellu-
rem nostram plures vicissitudines et perturbatio-
nes ante tempora historica passam esse; multas
regiones maris fluctibus per longum tempus oper-
tas, et quasdam plus semel, fuisse; multas ani-
mantium specics, quin et integras familias, aliis
in carum locum succedentibus, super terram om-
ninoperiisse : denique animale regnum (idem fere
de vegetali dicendum) non intra breve spatium
duorum solarium dierum, sed successive, grada-
tila et paulatim in lucem editum; atque novas
animalium classes tum demum apparuisse, cum
alia multa animantia non modo jam creverant
et multiplicata fuerant super terram, et aquas
maris repleverant, sed jam et vivere et multipli-
cari cessaverant. Quæ omnia non intervallum duo-
rum aut quatuor solarium dierum, sed seriem
sæculorum postulant. Hoc vero non contrarium
esse Dei verbo, sed solum vulgari interpretationi
quarundam vocum cap. t *Gencseos*, et satis pro-
batum puto, et melius ex interpretatione capituli
Illius demonstratum iri confido.

XIX. Si quis hæc omnia phænomena et fossi-
lium distributionem (dicam cum Linnæo) noetico
diluvio adscribal, qui subito erumpens, cito trans-
iit, hic profecto peregrinus est in cognitione natu-
re, et aliorum oculis videt, si quid videt. «Maris

concha? et buccinæ » quæ, ut Tertulliani utar ver-
bis, « peregrinantur in montibus, » a diluvio illo
probabiliter olim repetenda putabantur; verum,
renunc longo accuratius explorata, omnem hæc
opinio probabilitatem amisit. Et sano, tribuamusno
diluvio noetico lapidea zoophylorum spolia, quæ
in insula *Timor*, testante Perón, usque ad 223 he-
xapedas supra maris libellam elevantur? Aut ex-
tensum illud stratum madreporicum subterra-
neum quod adutnimque latus montisPiqjh'asco(in
agro Placentino in Italia) so protendens, observa-
vit Cortesi (3) ? qui etiam describit lapideum stra-
tum a vermibus, ut dicunt, lithophagis ubique
perforatum, quod aliis stratis conchylicis sub-
jectum est. Illis similia memorantur ab Ambrosio
Soldani Abbate Camaldulensi cl a Baldassarri.
Hic (G) vulgari diluviano systemati tria opponit :
primo, strata a lithophagis perforata ; *secundo*, po-
lyparia quæ reperiuntur in ea ipsa naturali po-
sitione, quam in mari exhibent ; *tertio*, distribu-
tionem concharum vel aliorum aquatilium quæ
sæpe non confuse et temere miscentur, sed dis-
tribute inveniuntur voluti per familias, quod et
in mari observatur. Hæc distributio valde obvia
est et a nullis adnotata, præsertim a Soldani (7)
et a Brocchi (8). Verum id maxime est adverten-
dum in fossilium distributione et serie, potius or-
dinem successivum creationis, quam tremendi ca-
tactylismi perturbationem indicari atque ipsis ocu-
lis quodammodo subjici. Præterea, quis ab ea re-
petendas putabit continuas montium series, quo-
rum regularia strata confusas et inordinatas di-
luvii depositiones nullatenus indicaro videntur,
c. g. Apenninum qui, maxima ex parte ab aquis
genitus, nullis in locis maris exuvias ostendit?
Nulla alia ejus strata his carere videntur : verum
natura, dispositio et continuatione stratorum unam
camdemque utrorumque originem declarant : et
ubi desunt grandiora conchylii, sæpe superabun-
dant minima et microscopica marina corpuscula,
quod et præter illosæculoSoldani(9) advertebat (10).

(5) *Saggi geolog.*, p. 00, 35, 39.

(G) *Atti di Siena*, tom. IH, p. 214.

(7) *Saggio orittognoslico*, p. 54.

(8) *Concilio!*, *fossile suapennina*, tom. I, p. 142.

(9) *Testaccographie et Zoophilographieiv.... i'rolegom.*
part. XI (1700) : « Dubitant nonnulli, an pnealti Apennim
in Thuscia ex aquis marinis originem duxerint. Incerti
adhuc essemus ac sub judico lis penderet, si grandioribus
conchyliis dirimenda relinqueretur; his enim, quæcui-
qtic exstiterit causa, fero omnia carent Apenninorum
strata. Contra luce ipsa sæpe redundant marinis corpus-
culis minimis in editissimis locis, ut in eo cui nomen *//*
Foresto propo scaturiginem perennis fontis ex quo Arnus
ortum ducit, et in ipsis rupibus Alvemiæ montis, in illa
ejus parte quæ dicitur *la Penna*. Ibi vel integra apparent
strata lapideo-catcaria aut arenaria, ulraquo aliquando
conchylicera conchyliis minimis. Quo sane fit, nt juro
merito Apennines, magna saltem ex parte, ab aquis olim
genitos judicemus. Hujus rei plura dedimus argumenta
in *Specimine oryciographico*. » Sic ipso cap. i.

(10) Ad rem Kite Buckland. Ea opinio, quæ montium

(i) *fn terreno* quod *paritfense* appellant.

(i) *Palceotherium-Anaptotherium*.

(3) *Mastodon* quem quidam putant in genere *Elephas*
ponendum Vid. *MCm. de l'Aead. imper. de S. Priersbourg*,
tom. V, p. 474 (1815).

(i) Ampliorem descriptionem vide ex. gr. apud Beudant,
etologie, § 80-113.

Quotisi daremus, quod lamen plura ex dictis concedere non sinunt, omnia terrenorum, quæ *tertiaria* appellantur, fossilia diluvii noetici reliquias esse, non indo sequeretur pariter illi tribuenda antiquiora strata fossilifera, quin potius opposita legitime descenderet conclusio, nevera, nonne prodit diversam originem diversitas effectuum, nature scilicet, duritiei et inclinationis stratorum, nec non diversa copia et natura fossilium quæ in tertiariis terrenis, et præscribitur in recentioribus, similiora hodiernis viventibus reportantur? Si epocha una fuit unaque origo terrenorum omnium fossiliferorum, cur quæ antiquiora sunt, pauca fossilia continent, abundant vero metallis, quæ ita deficiunt in stratis, uti hæc recentiora sunt? Cur quæ magis fossilibus scatent, et nec multum elevari nec valde ab horizontali directione differre solent? Cur hisce illa semper subposita, nunquam vero superimposita videmus? Cur in his marina corpora melius conservata cernimus, et plerumque ipsam eorum testam non petrefactam, non vero vel unum illorum nucleum lapideum aut typolitum? Cur solummodo in recentioribus mammalia reliquerunt exuvias? Quibus interrogationibus sane haud ita facile responderi potest ab his qui hypothesim illam diluvianam tuentur.

Attamen dum negamus, terrena omnia fossilifera diluvio esse adscribenda, non inficiamur profecto illius certissimi eventus veritatem etiam naturalium scientiarum testimonio confirmari, qua profanum confirmatam traditione nullus dubitat sapiens. Verum de hoc alio tempore dicere incipere posse aliquid confido. Uree quæ exposuimus, si quid video, sufficiunt ad eos refellendos qui terrena fossilifera omnia repetenda putarent a mari multas regiones vel eodem tempore vel successive occupant in ea annorum intercapedine quæ inter Adæ creationem et noeticum diluvium interposita est; quæ Gerdilii (1) et aliorum opinio

strata omnia diluvio adscribit Mosaico, conciliari nequit cum enormi crassitie et infinitis peno subdivisionibus stratorum, neque cum scribentis multiplicibus et regularibus reliquiarum animalium et vegetalium quas continent, et quæ eo magis differunt a speciebus modo existentibus, quo major est stratorum et quibus effodiuntur, profunditas. (*Geology and Mineralogy*, vol. 1, p. 16.)

(1) *Ibid.* cit. « Si può supporre, che nella formazione della terra l'asse del l' Equatore fosse perpendicolare al piano dell'eclittica, come hanno pensato molli filosofi: e qui in vece di supporre con questi che l'asse si sia tutto a un tratto inclinato, come è presentemente, non ripugna che quella inclinazione sia venuta a poco a poco nell' intervallo di 1056 anni dalla creazione fino a) diluvio, o ciò anche con alternative oscillazioni, sinchè si sia equilibrato nella posizione in cui si trova presentemente... Ciò posto, le acque del mare avranno potuto accumulare più facilmente strati su strati nel proprio seno, e in questi avvolgere sostanze terrestri di ogni genere che la sorte avrà gittate in mare. Le acque, col loro moto progressivo inoltrandosi nelle terre, avranno lasciate scoperte quelle alture e quelle valli, ed in tal guisa si saranno formato le montagne adiacenti ai monti primitivi. »

fuit. Quod quidem do quibusdam recentioribus sedimentis, non vero de terrenis fossiliferis generatione, concedi potest. Ut mittam, intervallum hoc breve Geologia videri, progressiva illa fossilium distributio de qua locuti sumus, esset in hac hypothesi effectus sine causa.

XX. At accedamus ad sacri textus explicationem quam, post tam inulta quæ præmisimus, breviorrem facilioremque futuram confido.

« Sex diebus illorum narrationem ac dispositionem omnem, ait Theophilus Antiochenus (2), nemo pro dignitate potest exponere, nec si infinita quidem ora infinitasque linguas habeat: sed neque si innumerabiles annos hac in vita transigat, idoneus erit ad ista, uti par est, explicanda. » Ego certe nec *pro dignitate* illam, necque ut par esset exponere valeo: attamen id conor facere pro modulo meo, quod suis temporibus Basilius Magnus, Ephrem Syrus, Joannes Chrysostomus, Ambrosius, Augustinus alique SS. PP. faciebant, quodque veteres Theologi, inter quos SS. Thomas et Bonaventura præsliterunt, nempe ut hodiernarum utens prædiciis scientiarum Mosis narrationem elucidem atque exponam; quæ narratio quamvis simplex sit nec ad fucum affectata, res tamen maximas et arduas continet, etiam juxta litteram accepta. Spirituales sensus qui litterali superadduntur non sunt quidem spernendi, imo sunt nonnunquam permagni aestimandi: verum de his agere non est hujus loci ubi sex dierum opificium juxta litteram exponendum sumpsit.

o Palratu sententias adferam (dicam cum cl. presule Josepho Bossi), non eas tamen, quæ ad res físicas et astronómicas perlinent: nam Patrum retato talium rerum cognitio rudis adhuc erat et inchoata: hæc postea cœpit perfici philosophorum solertia: perficitur in dies, et quo perficitur magis, eo hexaemeri scicula magis explicatur. Veniet tempus quo profunda naturæ patefiant; et posterius ea de nobis judicia ferent, quæ nos de veteribus, quos in scientia naturali quas pueros videmus: tunc profecto hexaemeri divinitas pleniori lumine clarescens, oculis etiam adversantium se ultro ingeret (3)^»

Explodenda vero omnino est sententia, quæ docet, nihil crassum et corporeum narratione ista comprehendere, sed intelligibilia omnia proponi et o sensibus remota, quæ sensibilibus rebus, vetat figuris, adumbrentur; totamque hanc mundi orientis historiam allegoricam esse. Tribuitur hic error Origeni, qui cum in aliis, simplici et litterali sprete vel damnata Scripturarum sententia, ad allegorias figuratosque sensus omnia transtulisse, tum mundi nascentis mosaicam historiam eadem ludificatione, pervertisse accusatur.

Hanc Origenistarum insaniam ex professo refellere, hujus loci non est. Satis sit admonere,

(2) Lib. II *ad Autolycum*.

(1) *Hexaemeron*. Neapoli, 1777, p. 2.

illam esse contra omnes hermenéutica» loges,et neminem qui sanæ sit mentis ita libros históricos interpretari; atque, quod caput est, illam a SS. PP. et ab Ecclesia rejici. Contra Origenem disputat Epiphanius, *hæ r.* l xiv, et uberius in *Anchorato*, et declamat in ejus asseclas Sophronius Hierosolymitanus (1). «Tantum absumus, ait Petavius, ab eo ut quæ de coeli terræquo creatione ac dierum singulorum opificio scripsit (Moses), spiritales ad nescio quas interpretationes transferri patiamur, nullam ut in tota illa narratione, cap. i, nisi cor-

ti) *Epist. ad Sergium C. Potitanum.*

porearum rorum mentionem putemus fieri : do Angelis vero cæterisque corpore carentibus Mosen omnino tacuisse. Nam, cum *ad Judaos verba faceret, qui praesentibus perditæ erant affixi, nec intelligibile quidquam imaginari poterant, ab sensibilibus illos interim ad universorum opificem provehit*, ait Chrysostomus (2). Gregorius quoquo Nyssenus, lib. tn *Ilcxacm.*, de rebus tantummodo corporeis disputare Mosen existimat, nec non Severianus, *hom. i*, Procopius, et Cyrillus in II *Cont. Jul.* (3).»

(2) Homil. 2 *in Cenes.*

(3) Petavius, *De Oper. sex dierum.* Procem. § 4 et 5.

DE PRIORIBUS VERSIBUS GENESEOS.

XXI. Primus sacræ Scriptura liber a Græcis dicitur Fwvxç, quod sonat *origo* vel *natalis*, quia a narratione originis et nativitatis tum mundi tum humani generis exordium ducit. Nonnemini placuit Genesim interpretari *terra: originem* ; quod non videtur admittendum, quamvis verum sit magis de telluris nostra natali, quam de rerum omnium origine agere hicMosen. Hebræi a prima voce hunc librum vocant *bereshith*, pro recepta consuetudine, qua «voluminibus ex principiis eorum nomina imponunt,» ut scribit Hieronymus (1).

« In principio creavit Deus.» Optime a creatione orditur Moses; nihil est enim quod Dei cum hominibus relationes, a Deo hominis dependentiam, ac Dei majestatem, omnipotentiam cæteraque cum illius notione connexa commendet æque ac creationis notio, et creati mundi aspectus. Quare a Deo creatore etiam symbola fidei exordium sumunt : creatio vero ut primus fidei articulus, ita et primus historice eventus est. Dei, quem unum, verum ac bonum profitemur, existentiam, ex hoc aspectabili universo Tertullianus adstruit, lib. l *Contra Mare.*, cujus fictum et commentitium Deum, quem diversum a Creatore et ignotum hactenus ille introducebat, hac potissimum exceptione removet : « Deum ex operibus cognosci debuisse alicujus proprii sui mundi et hominis et simili... Unam saltem cicerculam Deus Marcionis propriam protulisse debuerat, ut novus aliquis Triptolemus prædicaretur.» Hinc per Jeremiam, cap. x, l l, Spiritus Sanctus : « Dii qui caelos et terram non fecerunt, pereant de terra et de his qui sub coelo sunt.» «Ex creaturis, ait Hieronymus, intellexi Creatorem ; et per singula quæ fecisti et quæ quotidie operaris in universo mundo, totus obstupui et, sensu humanitatis amisso, in sanciam amenitiam sum conversus (2). »

« In principio,» hoc est,« ab initio temporis,» uti

(1) *Quest. hebr. in Genes.*

(2) *In Uabae. m.*

habet Concilium Lateranense, sive «in principio temporis,» uti ait Augustinus, vel «in exordio mundi, fieri coepit, quando,» ut loquitur Ambrosius, ante creaturas non erat tempus. «Simul cum tempore coelum et terra creata sunt,» ait Aquinas (3). «Nullum autem, scribit Augustinus, posset esse prateritum tempus, quia nulla erat creatura, cujus mutabilibus motibus ageretur (4).» Ideo Ambrosius dixit : « In principio, id est, ante tempus (5).» Principium rei alicujus ipsi antérieur est, uti primus pedis motus anterior ambulationi : quapropter melius mundus *una cum tempore*, quam *in tempore* creatus dicitur. Nec male, nisi vehementer fallor, aliquis dixit, Deum mundum creasse a in sua aeternitate, extra tempus » (6), non ut aeternum adstrueret mundum, sed ut antérieur tempus excluderet. Actus ipse creationis eorum quæ *in principio* creata sunt, nullum intervallum temporis implevit. «Omnia, scripsit Gregorius Nyssenus, momento fuere et sine ullo temporis spatio : *principium* non sinit ullum nos cogitare intervallum... Ut lineæ punctum, ita momentum est principium temporis. » El S. Thomas : « Nib-T est temporis, nisi *nunc*; unde nihil potest fieri, nisi secundum aliquod *nunc*; non quia in ipso primo nunc sit tempus, sed quia ab eo incipit tempus (7). »

Hebraica vox נִצְחָנוֹל derivata videtur a ©NT

(3) l part., *Quasi.* XLV, ari. 3, ad l.

(4) *De Civit. Dei*, lib. II, vi.

(5) *Hexaemer.* lib. l.

(G) **Iu tu i eterniti di tempo faôre,
Fuor d'o?ni altro comprendre, corn'd piacque,
S' aperse iu novi amor l' Eterno Amore.
Nè prima, quasi torpente, it giacque;
Chè nè prima nè poscia procedette
Lo discorrer di Dio sopra quest' acque.**

ita Dantes, *Par.* cap. xxix, 1G-2l. Illud *Fuor d'ogni altro comprendere*, intelligendum puto *exira omne aliud ipatium*. Non in spatio existente Deus mundum creavit, sed una cum spatio : antea erat solus Deus immensus et æternus.

(7) Loe. cit. ad 3.

caput; undo Aquila (interpres *qui non solum verba, sed etymologias quoque verborum transferre conatus est*, ut do illo Hieronymus) (1) vocem illam reddidit hoc loco i» Mçai.aU». Hæc vox in bibliis id, quod *primum* est, constanter demonstrat : primum dico, sive tempore, ut Deut. xxxiii, 21, sive loco, pretio et dignitate, ut Num. xxiv, 20, sive etiam causa, ut Prov. xvn, 14, quo tamen sensu nunquam hanc vocem a Mose usurpatam scio. Quum primum tempore significat, aliquando ipsum indicat temporis initium, ut Deut. xi, 12, et sæpe primitias sive proventuum, Exod. xxm, 19; Lee. ii, 12, xxm, 10; Num. xv, 21, xviu, 12, sive filiorum, id est primogenitos, quos p x D'ü'XT *primitias roboris*, Hebræi solent appellare, Gen. XLix, 3; Deut. xxi, 17. Ex his tribus notionibus, primam, quæ ordinem temporis significat, huic loco maxime congruere et maxime obviam esso nemo non videt. Eam idcirco interpretes omnes, quos novimus (excepto Hierosolymitano, qui vertit, in *Sapientia*) vel secuti sunt, ut Onkelos, Pseudo-Jonathas, Samaritanus, Arabs, Æthiops, Persicus et Vulgatus; vel secuti esse putari possunt, uti Aquila, Syrus, qui vocem hebræam retinuit, et Septuaginta, qui vertunt ó ζg/ í. Nec melius reddi potest illa vox, quam cum Vulgata, *in principio*. Quod cum absolute et indefinite proferatur, dicendum est significare principium cujuscumque temporis, seu momentum quo tempus cursum incæpit (2). « Initio tu, Domino, terram fundasti; et opera manuum tuarum sunt cæli (3). »

Si bene docuit Babbi Maimonides (4), illud Mosi ab ipso narrationis exordio fuisse propositum, ut Sabæorum errorem mundo æternitatem tribuentium subverteret, certe a scopo illo aberrasse!, si vocem *bereshith* non ea mente adhibuisset, ut primum temporis momentum significaret. SS. Patres satis communiter vocem illam hoc sensu accipiunt. Ita Dasilius, ita Joannes Philoponus, ita Procopius (5). Ambrosii jam et Augustini verba recitavi. Hic *Contra Advers. Legis et Prophet*, scribit : « Ut *principium* sit ex quo esse cœperunt. Non enim Deo coætærna semper fuerunt, sed facta : initium ex quo esse inciperent acceperunt. » Tertullianus primam Genescos vocem interpretatur « *primordio*, lib. I *Contra Marc.* cap. x; et *Contra Ilcrmog.* cap. xix, ait, « principium initium esso; et comperisse ita poni rebus incipientibus fieri... Ita principium sive initium, inceptionis esse verbum, non alicujus substantia* noinen » Cyrillus Alexandrinus docet, Mosen voluisse ostendero, non carere principio cælum et terram, nec eadem cum Deo æternitate constare, sed in tempore

potius in lucem produsse (G). Addo, Concilium Lateranense, IV, 2(7), sanxisse, Deum *ab initio temporis* utramque de nihilo creaturam condidisse, angelicam videlicet et mundanam : in qua definitione, licet Genesis non citetur, tamen vix aut ne vix quidem dubium esse potest, quin Concilii Patres in ejus versum primum oculos intenderint.

XXII. Fatendum est, apud antiquos pervulgatam mullumque co^{ih h} unem opinionem fuisse, *principii* appellatione hoc loco *Verbum* significari, sive *Filium*, quamvis hanc interpretationem excludat Joannes Philoponus (8). Imo ita legi in hebræis codicibus aliqui, Hieronymo (9) teste, affirmabant, quos refellere vanum foret. Tamen opinio hæc et non contemnendis argumentis, et auctorum numero, et antiquitate se tuetur. Et primo, fateri debemus, posse hoc in loco voci illi hanc notionem subesse. Per ipsam enim *causa* quandoque significatur. Filium autem Dei, Verbum æternum, omnium creaturarum causam esse nos docent scripturæ, sive quum omnia *per ipsum* creata fuisse dicunt (10); sive quum ipsum nomine *principii* designant, *Coloss.* i, 16, 17; *Hebr. cap.* i, 2; n, 10; adeoque et « principium creature Dei, » vel « creationis, » *Apoc.* m, 14, operumque a Deo factorum, *Prov.* vm, 22, vocant. Ecceur itaque, inquit, hic Dei Filius, æternumque verbum nequiverit ita vocari initio Genescos, ut vox *bereshith* idem heic valeat ac per *principium*, id est *per Filium, per Verbum* ? Proposition hanc quoque vim habet, uti et groca «», et nonnunquam latina *in* (quibus interpretes usi sunt) non modo in scripturis sacris, sed et in profanis; quare Theophilus Antiochenus de primis verbis Gen. scripsit : « In principio., » id est, « per principium » (II). Si autem omnia per ipsum (Verbum) « et in ipso creata sunt, » si ipsum est « principium creationis, » num id in historia creationis erat tacendum? Si alii biblicorum scriptores, ubi creationem commemorarunt, Verbum Dei non omisere, non ejus meminisse debuit Moses Cosmogonie historicus? Pnuserim, testante ipso Christo: « De me enim ille (Moses) scripsit, » *Joan.* v, 46; quod tamen effatum ad prima verba Genescos non necessario refertur. Praterea docet Moses, Deo *dicente* seu ejus *Verbo*, artera opera facta fuisse, quibus materiam a se creatam in varias rerum formas digessit : « Patre loquente, dicitur Verbum quod Filius est, » ait Augustinus (12) : probabile igitur videtur, docuisse illum, etiam per Verbum materiam fuisse creatam.

(6) Lib. H *Contra Julian*.

(7) Cap. i, *Firmiter*.

(8) Lib. I *De Mundi opif*, cap. i.

(9) *Question. Mr.*

(10) *Sap.* n, 1 ; *Joan.* i, 3; 1 *Cor.* viti, C; *Ephes.* n, 10; *Cotoss.* 1, 10, 17; *Ilebr.* I, 2; it, 10.

(11) *Ad Aulolyc.* lib. II, § 13.

(12) *De Genes, ad lit.* i, 5; *Confess.* XII, xix, XX, xxviit.

(1) *Ad Painmach.* epist. 58, al Cl. § 11.

(2) Vili. Fr. X.iv. Patntii *De Interpret.* SS. *Scriplur.*, lib. II, Quast. 1, art. 1 et 3.

(3) *Psalm*, ci, 2C.

(1) *More Necochiin*.

(5) Basilios, *Ilexaemer.* Ilomil. t__Philop., *De Mundi creai*, lib. 1, cap. in. — Procop., *in Genes*.

Verbum *in principio* de Filio Dei dictum osse docuerunt, praeler Origenem (I), Theophilus Antiochenus (2), Clemens Alexandrinus (3), Marins Victorinus Afer (4), Evagrius (5), Basilius (6), Augustinus (7), Ambrosius (8), necnon Beda, Eucherius et alii, quibus noe Tertullianus nec Hilarius repugnant, imo nec Hieronymus, qui in hunc sensum verba illa accipi posse concedit (9).

Tot tantisque praesidiis munita; sententiae probabilitatem negare non audeo (10). Verum prima dia magis obvia magisque communis omnino retinenda est. Sensus vero litteralis illius *in principio* hic mihi esse videtur, quem et facile llebræi intelligebant, et tum mundum æternum, tum creationem visibilium a spiritibus creatis factam excludit, « nempe in principio temporis, sen ante omnia. » Nec video quomodo, obvia hac explanatione posthabita, ad arduam divini Verbi cognitionem ascendere potuerint llebræi qui, ut a Chrysostomo audiebamur, § 20 : « intelligibile quidquam imaginari non poterant. » Hunc vero, de creatione per Verbum, sensum puto esse secundum, at nobiliorem et *spiritalem* qui postea decursu temporis, quando nempe « temporis advenit plenitudo, patefaciendus » reservabatur. Revera plures ex Patribus huic interpretationi faventibus priorem etiam admittunt, scilicet Basilius, Ambrosius, Augustinus et Tertullianus. S. Thomas, Quæst. XLVI, art. 6, illud *in principio* exponit « in principio scilicet temporis, » nec non, quod fere idem est, *ante omnia*, et etiam, in *principio*, id est in *Filio*, ad excludendum errorem eorum qui posuerunt « duo creationis principia, unum bonorum, aliud malorum. » « Sicut enim principium effectivum appropriatile Patri propter potentiam, ita principium exemplaro appropriata Filio propter sapientiam ; ut, sicut dicitur: *omnia in sapientia fecisti* (fi), ita intelligatur Deum omnia fecisse in principio, id est in Filio, secundum illud Apostoli *ad Coloss.* i : In ipso scilicet Filio, condita sunt universa. » Eliam Albertus Magnus utramque expositionem defendit (12).

XXIII. *Creavit* «na. Ha c vox apud Mosen creationem veram (ex nihilo, cx non-ente) significat hic et vers. 3 et 4 cap. ir; et aliquando *notum* aliquid et extraordinarium a Deo effectum, *ut Num.* ivi, 30, ubi Moses minatur « novam rem faciendam a Domino, ut aperiens terra os suum degluliat cos, » nempe Datan et Abiron cum suis.

(1) tlomil. i *in Genti.* § 1.

(I) *Ad Autotyc.* lib. I. § 3 ; lib. II, § 10.

(8) *Straniai.* lib. VII, § 7.

(4) *De Generat, diu. terbi*, 127.

(5) *Contuit. Zacchtri Christ.* II, cap. Kl.

(G) Locis cit. et aliis.

(7) *Uomii.* 1.

(8) *Hexarmer.* lib. I, cap. ix.

(9) *Querst. tn Genes.* 1, 1.

(10) Patritii, loc. cil., *Quceit.* 11.

(II) *Psalm*, cui.

(12) *Summa*, part. II, tract. 1!, Quant. XLU.

De hao voce, quaro in vers. 2! et 27 hujus capitis usurpetur, dicemus infra. Kochcrus, vir hebraico doctus, scribit : « Verbum *bara* de illis qua; per Omnipotentiam Dei quasi c nihilo mirabiliter existunt, adhiberi solet (13). Ait David Kimchi (I i) *bara* est transitus ex nihilo ad existentiam.» Idem docci Maimonides (Hi). Audiamus Deylingium (16): « Docet exemplorum inductio, cui omnino in hac doctrinæ parle standum est, *bara* esse verbum soli Deo dicatum, et quod de divinis duntaxat operationibus adhibetur. Rem actu tetigisse mihi videtur Jacobus Gusctius in *Comm. lingua hcbfcea* sub voce *bara*, quando hunc vocum fecit ordinem, ut FIW sit genus quoddam, bpD species subalterna actiones rationalium agentium notans, et KT3 species specialissima ad actiones Dei restricta. Itaque, quemadmodum non communicatur causis brutis, eo quod involvat proprietatem brutis incommunicabilem, rationis videlicet vim; sic *bara* non communicatur creaturis, quia involvit attributum creaturis incommunicabile, nempe infinitatem. Quapropter operari per infinitatem, seu per vim infinitam *bara* esse arbitratur, et merito exponi *producere rem ex nihilo*, scu *cx materia indisposila et inhabili*, ad quod utrumque infinitas potenti® supernaturaliter operantis requiratur, n

At, quod caput est hoc in loco, conjuncta vox *bara* voci *bercshilh* nihil aliud quam creationem ex nihilo significare potest. *Bcreshith* nunquam pro adverbio usurpatur ab llebræis, unde non est explicandum, *primo creavit*, id est *prima actio Dei* fuit creatio cæli et teme. Nec potest intelligi *primum*, id est *prima res creata a Deo*; obstat enim prrepositio, in. Quare propria illius vocis notio, hoc in loco ea est, quam expressit vulgatus interpres, vertens, in *principio*, hoc est *in principio temporis*, *creavit*. At quomodo in principio temporis, quando nulla erat creatura, fecit Deus aut creavit, nisi ex nihilo sive non-existentibus? Si materia jam erat, tunc sane neque rerum neque temporis principium fuit.

Præterea verba hæc : a In principio creavit Deus coelum et terram, » aut nihil significant, aut productionem cx nihilo materi® universæ, aut ejus conformationem. Hanc autem certe non significant; nam post hanc creationem terra est «*wpÇK, inanis, vacua* et *tenebrosa*, nec terra proprie dicta, sive *arida*, adparct nisi tertio dic; nec primum cadum, seu « firmamentum dividens inter aquas et aquas, » constituitur ante secundum diem; ncc astra in cado adparent, nisi dic quarto. Restat ergo, Mosen illis verbis significasse materiam universam ex nihilo a Deo productam. Vide Palritium, *Qucest.* I, art. 2, 3, 4.

(13) rinrff. fœe S. *textus hebr.* [*saia*, nd x l t iii, 7.

(14) *Iladír. hebr.*

(15) More *Snothim*, lib II, cap. ni.

(16) *Observat, sacrar*, part. I, olscr. 3, § 3.

Clarius hoc patet ei attente consideremus vers. 3, cap. ii, ubi legimus : *In ipso cessaverat ab omni opere suo, quod creavit tñl3 Deus ut faceret niüph*, ubi claro so prodero videtur differentia inter *creare*, uliquo ex non-existentibus, el *facere* seu *formare*.

XXIV, Judíeos verba Mosis in cum , quem tuemur, sensum accepisse, atque adeo nunc accipere, facile intelligimus; cum sententia hie do rerum creatione temporanea semper illis fuerit communis (I), cujus rei testes sunt locupletes Josephus in *Archæol.* lib. I, cap. i ; Philo, *fñe Mundi opi/lcio*; Eusebius, *De Prop. Evang.* lib. VII, et Moses Maimonides, qui primum ex tredccim articulis judaici symboli eum commemorat, quo Deus creditur mundi auctor ex nihilo. Habemus autem firmiorem sermonem. Salomon aperto negat rerum universitatem ab omni aeternitate extitisse, ubi affirmat Sapientiam divinam fuisse ante omnia opera Dei, *Prov.* vin, 22, hebraico, ante terram, vers. 23-26, ante abyssum, vers. 21, ante fontes et Illumina et montes, vers. 25-26, ante cœlos, vers. 27, id est antequam a Deus crearet cœlum et terram, » antequam esset « terra inanis el vacua cum tenebrosa abyssu, et aquis. » Ita Jesus filius Sirach, Dei operibus tribuens ím-tiuni, *Eccli.* svi, 2G. Ita illa a supra modum mater mirabilis, quæ pereuntes septem filios conspiciens, eos hortabatur repleta sapientia, » et postremo qui adhuc supererat, dicebat : « Peto, nate, ut adspicias ad coelum et terram el ad omnia quæ in cis sunl; et intelligas, quia ex nihilo fecit illa Deus, et hominum genus, » ll *Machab.* vu, 20-29. Nescio an alicui in mentem venerit opponere, septem martyrum matrem *palma voce* locutam, vers. 27, adcoque quæ in græco libro ilio leguntur verba ipsa ad ea prolata non esse : sed eam cum Mose dixisse tantum hebraico *bara* ; gra'cuin vero scriptorem reddidisse *ex nihilo* (ex non-ente) *fecit*. At si ita est, habemus scriptorem libri canonici aperte testantem Mosis *bara* significare *creationem ex non-ente*. Qui vero hcterodoxi sunt, et hunc librum inter canonicos non ponunt, agnoscere tamen debent, pium atquo eruditum illius temporis hominem logisquo in primis studiosum minime dubitasse Mosis *bara* ita intelligendum esso; hoc sensu etiam a mulieribus fuisso illud intellectum, adcoque hanc certam interpretationem , ab omnibus receptam et nemini Juda-orum ignotam fuisso.

Nec a sute geniis doctrina discedunt, sed sublimiora exponunt, sive Paulus docens in Christo Jesu « condita universa in caelis et in terra, visibilia et invisibilia; omnia por ipsum el in ipso creata, » et ipsum esso *ante omnes*, id est, ut græca ejus verba intelligero suadet contextus), *ante om-*

nía, *Coloss.* cap. i, vers. 10,17; sivo Joannes unum ponens « in principio Verbum » (non cum co materiam), per quod « omnia facta sunt, » (adeoquo et materia cœli et lerræ), et addens, « et sine ipso factum est nihil, » vel « factum est neque unum, » *Joan.* cap. i, vers. 1-3. Ergo nec informis materia, aut « terra inanis et vacua, » aut *arpia*, aut *abyssus*.

Hos secuta catholica Ecclesia semper professæ est, Mosen de vera et non ælcrna creatione loculum esso, semperque mundum sine Creatore aut sine initio rejecit. Ecclesiæ Patres, initio duelo al» Herma, temporum aposlolicorum scriplore, *Pastor.* hb. I, Vis. 1, constanter et unanimiter creationem ex non-exislente seu ex nihilo docent. Concilium Lateranense jam laudatum ita profiU-tur : « Firmiter credimus, quod unus solus e-:! verus Deus... Creator omnium visibilium et invisibilium, spiritualium et corporalium, qui sua omnipotenti virtute simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam, spiritualem el corporalem, » etc. Ubi Concilium rejicere intendit non modo creaturarum æternitatem, sed etiam, ut docet S.Thomis in Opuse, super hanc Decretal., errorem Origenis « ponentis quod Deus a principio creavit solas spirituales creaturas et postea, quibusdam carum peccantibus, creavit corpora quibus, quasi quibusdam vinculis, spirituales subslanliæ alligarentur, ac si corporales creatura; non fuerint ex principali Dei intentione producta?, quia bonum erat eas esse, sed solum ad puniendum. »

Concludamus ; idea seu ratio creationis, juxta mentem Ecclesiæ et Patrum in eo sita est, ut sit rei productio ex nihilo sivo ex non-existentibus; quod ante creaturas in tempore existentes non aliud fuerit nisi Deus, in Deo autem idea univorsorum. Hino verum est quod docet S. Anselmus (2) : « Ea quæ facta sunt ex nihilo, non nihil erant antequam fierent, quantum ad rationem facientis. Etenim, inquit, videro mihi videor quiddam, quod non negligenter discernere cogit, secundum quid ea que facta sunl, antequam fierent, dici possint fuisse nihil. Nullo namque pacto fieri potest aliquid rationabiliter ab aliquo, nisi in facientis ratione præcedat aliquid rei faciendæ quasi exemplum sive, ut aptius dicitur, forma vel similitudo aut regula. Patet itaque quoniam, priusquam fierent universa, erat in ratione summæ naturæ quid aut qualia aut quando futura essent : quaro cum ea, quæ facta sunt, claruin sit nihil fuisso antequam fierent, quantum ad hoc, quia non erant quod nunc sunl, nec erat ex quo fierent; non tamen nihil erant quantum ad rationem facientis, per quam et secundum quam fierent. »

XXV. *Deus O'nbx Elohim* : unum est ex hebraicis Dei nominibus, quod derivatum ab *bbx*, *fortis*, Dei creatoris potentiam spciallm ostendit. Nomen hoc habet pluralium terminationem : tamen nou-

it) Brocket. *Illst. erti, philos, Per.* II, part. I, lib. 11, cap. in, wet. 1, *De Philosoph. Judaoriim exoterica*, § 2, num. 31-31.

(1) In *nonologia*,

LXXVI

nisi singulariter sumi potest, quando, uli hoc in loco, singulari verbo (creavit) conjungitur et vero Deo applicatur, cujus unitas ubique in scripturis prædicatur vel supponitur (1). Voltairius hæc verba ita satyricè interpretatur : *Dii fecerunt*, vel *Dii fecit calum et terram* (2). Reponit illi Guénéo, in hebraica lingua certa quædam nomina, terminatione pluralia, sumenda esse ut singularia, præserlim quum contextus orationis vel conjunctio cum verbo aut cum adjectivo singulari ostendunt de uno aliquo sermonem esse. Ita ait : quamvis Mizraim, Ephraim etc., pluraliter desinant, singulariter sunt accipienda, dum agitur de fdio Cham, aut de nepote Jacobi. *Adonim* plurale est : at quando filii Jacobi ita appellant fratrem suum Josephum (3), non potest verti *domini*, sed singulariter *domine*. Ita in re nostra vox *Elohim*. Aliquid simile in nostris linguis exislit, in quibus plurale vos indicat sæpo singularem personam (4) et est observantiæ indicium. Ideo, addit Guénéé, fortasse assueverant Hebræi inflectendis pluraliter vocibus quæ potentiam, vim, aut dignitatem indicarent, uti sunt *Elohim* et *Adonim*. Certum est *Elohim* hebraico, quando Deo tribuitur, semper cum verbo singulari construi : at quando de Angelis vel de Principibus usurpatur, cum plurali verbo sociatur. Nunquam autem Hebræi pluralitatem sub hoc noinine significalam deorum, quamvis ad idololatriam proclives essent, intellexerunt.

Pluralitatem divinarum Personarum doctores quidam conjunctione hac singularis verbi *creavit* cum plurali *Elohim* indicatam crediderunt, ut in singulari verbo unitas divinæ Essentiæ, unico actu *ad extra* in unoquoque opere agentis, et in nomine pluralis terminationis personarum pluralitas significaretur. Saltem fatendum est, iis quibus hoc mysterium revelatione innotuit, constructionem illam apparere congruentiorem.

XXVI. *Calum et terram*. Prima vox D'OtfH verti potest etiam catos : pluralis est terminatio, at nunquam eam adhibent singulari terminatione. « Cadi et terne nomine universa creatura significata est quam fecit et condidit Deus. » Ita Augustinus (5) : multi alii intelligunt omnes spiritales et corporales creaturas. Missos faciamus modo spiritales : saltem lotam universi materiam iis verbis comprehendere, non dubito. *Exod.* cap. sin, vers. 17, *calum et terra* opera creationis orn-

ili Eliam ubi asserii Dei unitatem Scriptura utilis hac voce, *Peulier.* iv, 33, 39 ; vi, 4 et alibi.

(1) *Lei Dieux firent*, ou, *les Dieux fit te ciel et la terre*.

(3) *Genes.* XU, 10.

(4) a Ego (addii) si alicui dicam : *Foui ites un très-bel esprit, mais vous n'ites pas un profond hibralisant* ; illa *ecus ties et tous n'fites pas*, licet *p'uralta*, conjuncta cum un, unique Unlum dicta, *singularem* habent sensum, n Goenéé, *Lettres de quelques Juifs n l'otlatre*. — Vid. etiam Veilh, *Scriptura sacra eontra incredulos propugnata*, *Pentateuch*, sect. H.

(J) *De Genes, contra liantch.* I, cap. v.

nia certo comprehendunt. « Sex diebus fecit Dominus coelum et terram, et in septimo ab opere cessavit, » Nullam certo creaturam excludebat Moses dum carmen suum ita incipiebat : « Audite coeli, quæ loquor, audiat terra verba oris mei, » *Deut.* cap. xxxn, vers. 1. Alibi etiam sacri scriptores *cali et terra* nomine rerum universitatem significant. Legimus *Isai.* cap. i, vers. 2 : « Audite coeli, et auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est. Filios enutrivimus et exaltavi, ipsi autem spreverunt me ; » et apud *Jerem.* cap. xxm, vers. 24 : a Si occultabitur vir in abscondito, et ego non videbo cum, dicit Dominus ? Numquid non cœlum et terram ego impico, dicit Dominus ? » Paulus ponere videtur *calum et terram* idem esse cum mundo atque omnibus quæ in eo sunt. Ita enim Athenienses alloquitur, *Actor*, cap. xvn, vers. 24 : a Deus qui fecit mundum et omnia quæ sunt in eo, hic cœli et terne dominus cum sit, non in manu factis templis habitat. » Profani quoque scriptores cœlum et terram aliquando pro rerum universitate sumpserunt, uti Homerus et Plato. Ab auctore libri *De Mundo ad Alexandrum*, definitur mundus : « Mundus est collectum aliquid e cado atque terra, atque ex iis naturis quæ intra ea continentur. » Juxta Maicmonidem vera interpretatio hujus versus est : « In principio creavit Deus res superiores et inferiores, » quod est omnia, sive quæ in coelis, sive quæ in terra sunt. Nec vero hanc rerum distributionem quis damnet, ex eo quod mundi pars minima terra est. Nam non modo hæc erat Mosis peropportuna distributio, cum non minus de terra, imo multo magis de ca, quam de coelo et astris loqui vellet, sed fere necessaria ; nam, ut animadvertere Christianus Wolfius (6) et Mazzocchi (7), cum careret antiquior Hebræorum lingua vocabulo, quod mundum significaret, ad hanc periphrasim confugiendum erat, quæ et modo Ecclesia in symbolis utitur. Præterea hæc distributio valde obvia est, et terrigenarum naturæ conformis : duo enim sunt, quorum sensus nostros percellunt, *calum* quod nobis imminet, et *terra* quam incolimus et nobis substat : unusquisque, natura duco, distribuit corpora in superiora ac remota, quæ tantum visu attingere possumus, et in inferiora ac proximiora, quæ aliis quoque sensibus pervia sunt. Aristoteles (8) mundum considerat voluti in duas partes distributum, scilicet in mundum sublunarem et superiorem. Alexander de Humboldt (9) fatetur, scientiam creaturarum rerum quoad homines, duas partes habere distinctas, nempe tellurem nostram et spatia cœlestia, omnemque humanam de natura conceptionem, recentissimas non excludendo, semper coelum a terra voluti duas regiones, superiorem et inferiorem separasse. Concludamus ; his verbis

(0) *Theolog. natur.*, parl. I, cap. i, § 68.

(7) *Spicileg. bibl.* lom. I, p. 14.

(8) *Jleteorolog.* I.

(9) *Cosmos*.

(*calum et terram*) omnem substantiam, saltem materialem, contineri.

Animadvertite, cos qui putant *bara* hic non esse creare ex non existente, sed *formare*, necessario dicere in principio Deum omnia formasse. Jam voro si in *principio* absolute id præstilit, quid postea fecit? quid ex. gr. quinto vel sexto die, qui certe post principium fuere? dicentne illud in principio totum sex dierum spatium comprehendere? At hoc nonnisi absurde dicerent, saltem postquam prohaturh est, in illis diebus diuturnas periodas et sæculorum seriem latere.

Putant nonnulli, et in his Petavius (1), illa verba: « In principio creavit Deus coelum et terram, » non peculiare opus aliquod continere, quod initio ante dies sex molitus sit Deus, sed esse generale quoddam effatum, quo omnia quæ sunt a Deo facta Moses complexus sit, qui postea per partes ac singillatim, ut quæque res est elaborata, cara descripsit. Hanc sententiam amplexus erat Cyrillus Alexandrinus (2), ejusque meminit etiam Augustinus (3). Quinimo alibi (4) commemorat tanquam non improbabilem. Eandem S. Thomas (5) Chrysostomo tribuit: verum hic non ita docuisse ipsi Petavio videtur. Meminit hujus opinionis etiam Rasilius (6), sed ab illa dissentit.

Aliis multis dissentiendum videtur, et, si quid video, jure meritoque. Non enim postea narratur materie creatio, sed supponitur. Statim post illa verba invenimus a terram inanem et vacuum, abyssum et aquam, » quæ quomodocumque explicentur, corporeæ creatura sunt; postea vero materiam jam videmus creatam, ex ea enim varia corpora, et ipsum Adæ corpus conficiuntur. Astrorum materiam quarto die creatam fuisse, probabile non est; et Petavius ipse (7) eam ab initio creatam ponit. Adde quod qui ita sentiunt, supponere, illud in *principio* totum sex dierum intervallum comprehendere, quod, puto, non facerent, si nunc viverent et statum hodiernum naturalis scientiæ cognoscerent. Præterea probavimus, Mosen primo versiculo docere veram rerum creationem ex nihilo: in reliquo capite describit formationem rerum ex jam creata materia; ergo non idem docet vers. I generatim, et sequentibus enucleatius ac per paries; sed diversa docet, nempe primo creationem materie non existentis, postea formationem rerum materialium ex materia jam existente, a creavit ut faceret, » cap. u, vers. 3: primo docet Deum a in principio creasse, » postea cum in tempore fecisse. Advertendum est illos, quibuscum nunc disputamus, tenere, creationem rerum ex nihilo revelatam esso

doctrinam. Jam dicemusne Mosen non ita intelligendum: « In principio Deus creavit cælum et terram: hæc autem statim ac creata est, inanis erat, » etc.; sed ita: a In principio creavit Deus cælum et terram; ceterum quomodo hoc Deus fecit: terra erat inanis et vacua? » etc. Quamnam terram hic memorat, si hujus adhuc est narranda creatio? quando vero erat terra inanis et vacua? an antequam crearetur? Hæc opinio fortasse ab eo tantum minus absurde defendi potest, qui neget, Mosen de vera creatione verba facere; quod et ejus verbis et sanctis Patribus atque Ecclesiae interpretationi et doctrinæ contrarium esset. Num non est Deus mundi auctor, nisi uli sculptor statue? Et tamen quis dicat: sculptor ita statuam fecit Apollinis: statua Apollinis erat rudis, etc.; et non potius: marmor erat? etc. « Olim truncus eram, » ait illa Priapi statua apud Horatium, *Satyr.* VII.

Dicendum est igitur, Deum in exordio mundi, in principio temporis totam simul creasse materiam, ex qua postea singula erant corpora efformanda. « Primo facta, postea composita declarantur, » ait Ambrosius (8); et Gregorius (9): < Rerum substantia simul creata est, sed simul species formata non est; et quod simul extitit per substantiam materiæ, non simul apparuit per speciem formæ. »

fique istam ficeret dives sapientia mundam,
Cuncta simul genuit; sed pesi hic semina rerum
Ornavit superinductis informia formis.

(Man. Vieron., Lib. 1 *Corm*, in *Gen.*)

Salomon Ben-Melech cum aliis doctis Judæis prima illa verba interpretanda censet: « In principio creavit Deus essentiam cæli et essentiam terræ. » Cui consonare videntur versio Syriaca et S. Ephrem Syrus (10).

Simultanea creatio materie satis explicaret illud *Eccli.*: « Qui vivit in æternum, creavit omnia («wp) *simul*, » xvni, 1. Verum ut Petavius, nihil aliud ibi significari, nisi omnia *simul*, id est panier et ex æquo creasse Deum, ita ut nihil aliunde ortum ac fabricatum possit afferri (11).

Pro coronide animadversionum in primum vers. Geneseos afferre placet argumentum Tertulliani contra Hermogenem (12). Moses narrat operatorem, nempe *Deum*, et opera, id est *calum et terram*, et tacet de *materia ex qua* Deus hæc fecit. « Si materia non editur ubi et opera et operator eduntur, apparet ex nihilo cum operatum: perinde enim ederetur *ex quo*, si ex aliquo fuisset operatus... Cum heic, Joan, i, manifestetur et factor, id est *Deus*, et facta, id est *omnia*, et per

(1) Lib. I, cap. n, § 10.

(2) Lib. 11 *Contra Julian*.

(3) Lib. I *De Gen. ad Ut.* cap. m; et *Confess.* XII, xvu.

(4) Lib. 1 *Contra advere, legie*,

(5) Part. 1, *Quast.* LXVI11, art. 1, ad 1.

(6) *jtornii*. 3.

(7) Lib. I, cap. X, § 10, et cap. xv, § 1.

(8) Lib. I *Hexaem.*, cap. ni.

(9) *jtoral.* I.

(10) *In Genes*, i.

(11) Petavius, *De Opif.* lib. I, cap. v, 4; *De Angelis*, lib. 1, cap. XV, 11, 12.

(12) Cap. XX, XXI, irli.

Lxvvi

quem, id est *Sermo* (Verbum), nonne et unde omnia facta essent a Deo per *Sermonem*, exegisset ordo profiteri, si ex aliquo facta essent? Ita quod non fuit, non potuit scriptura profiteri, et non profitendo, salis probavit non fuisse, quia profiteretur si fuisset.» Addit, «non tantam fuisse necessitatem aperte significandi de nihilo facta omnia, quanta esset, si ex materia facta fuissent. Quoniam quod fit ex nihilo, eo ipso dum non ostenditur ex aliquo factum, manifestatur ex nihilo factum; et non periclitatur ne ex aliquo factum existimetur, quando non demonstratur (X quo sit factum. Quod autem ex aliquo fit, nisi hoc ipsum aperte declaretur ex aliquo facium, dum illud ex quo facium sit non ostenditur, periclitatur primo videri ex nihilo factum; deinde etsi ea sit conditione, ut non possit videri non ex aliquo, perinde periclitabilis ea *alto* longe facium videri, quam ex quo factum est, dum non proponitur unde sit factum... Adeo Spiritus Sanctus hanc scripturæ suæ rationem constituit, ut quum quid ex aliquo fit, et undo fit, referat. *Fruticet*, inquit, *terra herbam fami, seminantem semen secundum genus, et lignum fructuosum*... Et rursus: *Et dixit Deus : Producant aquee repentina animarum vivarum*. Si ergo ex jam factis rebus alias res Deus profert, ostendit per prophetam et dicit quid unde protulerit, si lanquam curam instructionis nostræ insumpsit Spiritus Sanctus, ut sciremus quid unde processerit; nonne perinde nos de coelo, et de terra compotes reddidisset, significando unde ea esset operatus, si de aliqua materia origo constaret illarum? Ut multo magis ex nihilo ea videretur operatus, quando nihil adhuc erat factum, ex quo operatus videretur... Adoro Scriptum plenitudinem, quæ mihi et factorem manifestat et facta. In Evangelio amplius et *ministerium* atque *arbitrium Factoris* invenio *Sermonem*. An autem de aliqua subjacente materia facta sint omnia, nusquam adhuc legi.» Ilæc et plura Tertullianus. Et revera, diligens et eruditus poematis alicujus commentator adnotat unde poeta acceperit, quæ hic ex historiis vel poetis aliis sumpsit, non vero quæ a nullo accepta de suo protulit: quum nihil adnotat, satis ostendit, se credere ea suum poemam non ab aliis sumpsisse, sed e suo ingenio protulisse.

XXVII. Conclusionem principalem quam ex vers. 1 Genes., et ex nostris animadversionibus deducimus, scilicet mundum non esse æternum, sed a Deo creatum ex nihilo, *articulum fidei* esse, catholici omnes consentiunt. At nonnulli olim cum hoc dicerent illud intelligebant: veritatem hanc, quod mundus incæperit, sola fide teneri, *demonstrative* autem protrahi non posse (1). At nunc, postquam melius considerata res est, contrarium omnino dicendum suadent et veritatis amor et

(1) Vid. S. Thomam, 1^a pari., Quæst. XLVI. art. 2, et Cajetanum in b. l.

religionis tuendæ desiderium. Nec repugnat, aliquem fidei articulum demonstrativo posse probari: nam quamvis fides sit « sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium, » *Hebr.* ir, tamen potest Deus veritatem argumentis philosophicis demonstrabilem hominibus revelare, quæ posteaquam revelata fuerit, evadet et ipsa fidei articulus. Qui demonstrationem ignorat aut eam non intelligit, habebit pro argumento unam fidem: qui vero cognoscit et intelligit, id debet animo esso paratus, ut rem illam esset crediturus, etiamsi nulla demonstratio, nullum humanum argumentum accederet. Quidam etiam inter scholasticos ratione probarunt, mundum incepisse: qua de re legendus Tolctus in *Artsf. Phys.* (2), sed præcipue rem confecit Gerdilius (3).

Deum nullam a Deo creari ex cetero potuisse, communem fuisse veterum Christianorum, qui de hoc tractarunt, sententiam, coque argumento adversus Arianos sæpe ac libenter usos esse, asserit et probat Petavius (4). Methodius Martyr contra Origenem contendit mundum ex æterno creatum non fuisse, nec potuisse, quia *impossibile est id quod initio productionis est circumscriptum, simul cum eo, quod finem ac terminum nullum habet, fine itidem ac termino carere*. Ita Methodii disputatio plus momenti ad rem nostram habet, quod cum creatis rebus æternitatem detrahit, non sic interpretari licet, ut eam solam adimat, quæ Dei propria est, et nec participata nec mutabilis est. Methodius necessario intelligendus est de æternitate participata et secunda, quam mundo a Deo creato assignabat Origenes, quamque Methodius possibilem negat. Zacharias Milylenæus fuse probat *æternitatem esse solius Dei propriam, neque mundum ejus posse esse participem*. « Oportet, ait inter cætera, antiquiorem esse opificem opere suo, siquidem quod fit, factore suo posterius est causa et tempore, nisi forte non voluntaria esse debet, minimæque considerata, uti Umbrie corpus. Quinam opifex erit opifex, si non volens ejus quod fecit opifex fuerit? Aut si velut umbra corpus, ita simpliciter opificem secutum est casu quodam simul existens cum illo istud universum? » Similiter ratiocinantur Joannes Damascenus et Anselmus in *Monologio*, xxvii. Auctor *Confut. dogmatum quorundam Aristotelis* inter opera S. Justini (5) plura disputat contra motus et mundi æternitatem; ait inter cætera: « Si quidquid fit, non erat antequam fieret, non ergo æternum sine principio tempus: idcirco nec motus,

(2) Franc. Toleti S. J. *Comment. in drielot. de Physic.* in lib. VIH, cap. i et lib. I, text. 2, Quasi. 1.

(3) *Essai d'une démonstration....* in *Opus. Geritili*, edit. rom., tom. IV, p. 2B1, — *De infinit.* tom. V, p. 1. — *Saggio d'istruzione teolog.*, tom. X, p. 273.

(4) *Theolog. dogm. De Deo Dique proprietatibus*, lib. III, cap. vi.

(5) In novissima edit. *Opus. S. Justini* (lenæ, 1849) hæc leguntur, tom. III, part. I, p. 143,

cujus numerus est tempus, et internus cl sine principio, n Plura leges apud Pclavium ex Adíanoslo, Nysseno, Cyrillo Alexandr., Maximo M., Augustino, Fulgentio aliisque.

Joannes Philoponus librum edidit contra mundi æternitatem, ejusque propugnatorem Proclum. Ibi, ait Petavius, trita illa, sed firmissima adversus Aristotelem objicit, quod et infinitum actu et re ipsa ponitur, si mundus existit ab «derno, contraquam ipsi visum est Aristoteli : quippe cum infinita numero individua rerum omnium extiterint, quæ ex infinito intervallo ortum habuerunt; et infinitum transire! exhaustirique potuit, quoniam infinitarum generationum quocumque in tempore postrema designari! potest. Adde infinitum illud temporis spatium, quod ex roterno fluxit, finitro singulorum, v. g. hominum vilæ intervalla componere: finitum autem finito additum non potest infinitum aliquid facere, due usque Petavius. His adde S. Bonaventuram in 11 *Sentent.* Quæst. 11, art. 1.

Si Deus rerum universitatem non creavit ex nihilo, certo adorna est omnis mundi materia. In hæ hypothese motus quoque est ponendus æternus, nisi fingamus omnino pro arbitrio, materiam illam tota æternitate quievisse, ac tandem, post æternam quietem, motum a Deo accepisse. In prima hypothese, necesse est ponere infinitum munerum revolutionum, solis, e. g., vel telluris, hoc est, infinitum a motuum serio genitum; quod est evidens absurdum. Nam series 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000, 1001, 1002, 1003, 1004, 1005, 1006, 1007, 1008, 1009, 1010, 1011, 1012, 1013, 1014, 1015, 1016, 1017, 1018, 1019, 1020, 1021, 1022, 1023, 1024, 1025, 1026, 1027, 1028, 1029, 1030, 1031, 1032, 1033, 1034, 1035, 1036, 1037, 1038, 1039, 1040, 1041, 1042, 1043, 1044, 1045, 1046, 1047, 1048, 1049, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054, 1055, 1056, 1057, 1058, 1059, 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067, 1068, 1069, 1070, 1071, 1072, 1073, 1074, 1075, 1076, 1077, 1078, 1079, 1080, 1081, 1082, 1083, 1084, 1085, 1086, 1087, 1088, 1089, 1090, 1091, 1092, 1093, 1094, 1095, 1096, 1097, 1098, 1099, 1100, 1101, 1102, 1103, 1104, 1105, 1106, 1107, 1108, 1109, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128, 1129, 1130, 1131, 1132, 1133, 1134, 1135, 1136, 1137, 1138, 1139, 1140, 1141, 1142, 1143, 1144, 1145, 1146, 1147, 1148, 1149, 1150, 1151, 1152, 1153, 1154, 1155, 1156, 1157, 1158, 1159, 1160, 1161, 1162, 1163, 1164, 1165, 1166, 1167, 1168, 1169, 1170, 1171, 1172, 1173, 1174, 1175, 1176, 1177, 1178, 1179, 1180, 1181, 1182, 1183, 1184, 1185, 1186, 1187, 1188, 1189, 1190, 1191, 1192, 1193, 1194, 1195, 1196, 1197, 1198, 1199, 1200, 1201, 1202, 1203, 1204, 1205, 1206, 1207, 1208, 1209, 1210, 1211, 1212, 1213, 1214, 1215, 1216, 1217, 1218, 1219, 1220, 1221, 1222, 1223, 1224, 1225, 1226, 1227, 1228, 1229, 1230, 1231, 1232, 1233, 1234, 1235, 1236, 1237, 1238, 1239, 1240, 1241, 1242, 1243, 1244, 1245, 1246, 1247, 1248, 1249, 1250, 1251, 1252, 1253, 1254, 1255, 1256, 1257, 1258, 1259, 1260, 1261, 1262, 1263, 1264, 1265, 1266, 1267, 1268, 1269, 1270, 1271, 1272, 1273, 1274, 1275, 1276, 1277, 1278, 1279, 1280, 1281, 1282, 1283, 1284, 1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291, 1292, 1293, 1294, 1295, 1296, 1297, 1298, 1299, 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1324, 1325, 1326, 1327, 1328, 1329, 1330, 1331, 1332, 1333, 1334, 1335, 1336, 1337, 1338, 1339, 1340, 1341, 1342, 1343, 1344, 1345, 1346, 1347, 1348, 1349, 1350, 1351, 1352, 1353, 1354, 1355, 1356, 1357, 1358, 1359, 1360, 1361, 1362, 1363, 1364, 1365, 1366, 1367, 1368, 1369, 1370, 1371, 1372, 1373, 1374, 1375, 1376, 1377, 1378, 1379, 1380, 1381, 1382, 1383, 1384, 1385, 1386, 1387, 1388, 1389, 1390, 1391, 1392, 1393, 1394, 1395, 1396, 1397, 1398, 1399, 1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 1405, 1406, 1407, 1408, 1409, 1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1415, 1416, 1417, 1418, 1419, 1420, 1421, 1422, 1423, 1424, 1425, 1426, 1427, 1428, 1429, 1430, 1431, 1432, 1433, 1434, 1435, 1436, 1437, 1438, 1439, 1440, 1441, 1442, 1443, 1444, 1445, 1446, 1447, 1448, 1449, 1450, 1451, 1452, 1453, 1454, 1455, 1456, 1457, 1458, 1459, 1460, 1461, 1462, 1463, 1464, 1465, 1466, 1467, 1468, 1469, 1470, 1471, 1472, 1473, 1474, 1475, 1476, 1477, 1478, 1479, 1480, 1481, 1482, 1483, 1484, 1485, 1486, 1487, 1488, 1489, 1490, 1491, 1492, 1493, 1494, 1495, 1496, 1497, 1498, 1499, 1500, 1501, 1502, 1503, 1504, 1505, 1506, 1507, 1508, 1509, 1510, 1511, 1512, 1513, 1514, 1515, 1516, 1517, 1518, 1519, 1520, 1521, 1522, 1523, 1524, 1525, 1526, 1527, 1528, 1529, 1530, 1531, 1532, 1533, 1534, 1535, 1536, 1537, 1538, 1539, 1540, 1541, 1542, 1543, 1544, 1545, 1546, 1547, 1548, 1549, 1550, 1551, 1552, 1553, 1554, 1555, 1556, 1557, 1558, 1559, 1560, 1561, 1562, 1563, 1564, 1565, 1566, 1567, 1568, 1569, 1570, 1571, 1572, 1573, 1574, 1575, 1576, 1577, 1578, 1579, 1580, 1581, 1582, 1583, 1584, 1585, 1586, 1587, 1588, 1589, 1590, 1591, 1592, 1593, 1594, 1595, 1596, 1597, 1598, 1599, 1600, 1601, 1602, 1603, 1604, 1605, 1606, 1607, 1608, 1609, 1610, 1611, 1612, 1613, 1614, 1615, 1616, 1617, 1618, 1619, 1620, 1621, 1622, 1623, 1624, 1625, 1626, 1627, 1628, 1629, 1630, 1631, 1632, 1633, 1634, 1635, 1636, 1637, 1638, 1639, 1640, 1641, 1642, 1643, 1644, 1645, 1646, 1647, 1648, 1649, 1650, 1651, 1652, 1653, 1654, 1655, 1656, 1657, 1658, 1659, 1660, 1661, 1662, 1663, 1664, 1665, 1666, 1667, 1668, 1669, 1670, 1671, 1672, 1673, 1674, 1675, 1676, 1677, 1678, 1679, 1680, 1681, 1682, 1683, 1684, 1685, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692, 1693, 1694, 1695, 1696, 1697, 1698, 1699, 1700, 1701, 1702, 1703, 1704, 1705, 1706, 1707, 1708, 1709, 1710, 1711, 1712, 1713, 1714, 1715, 1716, 1717, 1718, 1719, 1720, 1721, 1722, 1723, 1724, 1725, 1726, 1727, 1728, 1729, 1730, 1731, 1732, 1733, 1734, 1735, 1736, 1737, 1738, 1739, 1740, 1741, 1742, 1743, 1744, 1745, 1746, 1747, 1748, 1749, 1750, 1751, 1752, 1753, 1754, 1755, 1756, 1757, 1758, 1759, 1760, 1761, 1762, 1763, 1764, 1765, 1766, 1767, 1768, 1769, 1770, 1771, 1772, 1773, 1774, 1775, 1776, 1777, 1778, 1779, 1780, 1781, 1782, 1783, 1784, 1785, 1786, 1787, 1788, 1789, 1790, 1791, 1792, 1793, 1794, 1795, 1796, 1797, 1798, 1799, 1800, 1801, 1802, 1803, 1804, 1805, 1806, 1807, 1808, 1809, 1810, 1811, 1812, 1813, 1814, 1815, 1816, 1817, 1818, 1819, 1820, 1821, 1822, 1823, 1824, 1825, 1826, 1827, 1828, 1829, 1830, 1831, 1832, 1833, 1834, 1835, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1842, 1843, 1844, 1845, 1846, 1847, 1848, 1849, 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1860, 1861, 1862, 1863, 1864, 1865, 1866, 1867, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 21

LXXX

creavit) loquens voluntas. Nisi quod hæc *ex nihilo* utique *sui* producta sunt, nam antequam ciisterent nihil erant, sed non ex nihilo *subjecti*.

Nonnullis difficultatem parit argumentum hoc: Deus quod potuit quodam tempore, semper potuit et ab æterno potuit : ergo ab æterno creare potuit; igitur mundus æternus esse potuit. Ilis ego respondere soleo, ut bene advertant quid intelligent, quum dicunt : «Deus creare ab æterno potuit. » Nam sæpe negotium faciunt verba non bene intellecta, quibus, etiam dum iis utimur ad ratiocinandum, notiones mentis non satis claræ nec adæquatæ, imo confusæ, respondent. Si illud « creare ab æterno » significet « creare in æternitate, » tunc non modo concedo, Deum hoc posse; quinimo nego, cum aliter posse creare nisi in sua æternitate, quemadmodum homo opera sua facere nequit nisi in tempore: æternitas enim dici potest id esse Deo quod tempus est nobis. Consequenter dico, Deum creasse in æternitate sua mundum non ælernum, uti ipsum utique non immensum in sua immensitate, et nos nec æternos nec immensos in sua æternitate et immensitate creavit. Non puto locutionem illam « creare ab æterno, » intelligere quemquam ut sit : « creare in principio æternitatis, » qui sensus implicaret contradictionem; nam æternitas et principium sese mutuo excludunt, et id quod incipit, vere ælernum (a parte *ante*, ut dicunt) esse non potest. Restat igitur ut phrasi illa : « creare mundum Deus potuit ab æterno, » hoc ipsum præterea significetur, quod nempe « potuit Deus creare mundum a parte ante æternum; » alium verborum illorum sensum non video. Et hoc negamus potuisse facere Deum. Nam creare mundum (quod est creare quid contingens, et essentia mobile motu corporeo vel spiritali, id est mutabile), et mundum qui si æternus, idem est ac possibilem reddere seriem infinitam motuum seu mutationum, quam repugnare ostendimus ; est efficere ut sit, aut saltem possibile evadat, id quod natura sua est adeoque semper erit impossibile, seu ut idem simul sit possibile et impossibile. Æternitas representari potest per punctum immobile sine fluxu et sine partibus: linea recta tempus fluens repræsentat, quod principium habeat necesse est, licet forte hoc principium nos non videamus. E puncto fluere potest linea (tempus mundo concreatum), sed non punctum alterum.

Facile erit diluere sophisma quo ideologus Daube demonstrare putat, ideam creationis contradictionem implicare. Accipe ejus demonstrationem (Daube, Essai d'idéologie, not. G) : Si Deus neque uno instanti carere potuit potentia mundum creandi, ne unum quidem momentum supponi potest, in quo mundus non potuerit existere : si enim Deus aliquo momento illum creare non potuit, unde ei postea talis advenit potentia? Notio igitur materia? et finitæ intelligenti® com-

poni potest cum notione æternitatis in suppositione Dei Creatoris. Jam vero notio rei creata? simul atque æterno? contradictoria est : ælernum est enim quod nunquam existere coepit, et creatum id est cujus existentia initium habuit. Igitur idea Dei Creatoris supponit possibilitatem rei impossibilis, rei quæ habuit et non habuit existentiae initium.

Primum dico, me admittere definitionem illam creati, nempe, creatum id esse, cujus existentia habuerit initium : verum ideo illam admitto, quia video fieri non posse, ut series infinita actu existat, aut etiam sit possibilis; quia nec possum nec volo rei impossibilis possibilitatem admittere. Verum qui hanc repugnantiam seriei infinita? non fatentur (cujusmodi sunt, qui mundum ponunt ælernum cum ideologo hoc), non video quomodo definitionem illam, tanquam rem per se notam, supponant. Posset enim quis respondere, creatum esse quidquid ab alio ex toto producit, sine adjutorio alterius causæ aut efficientis aut materialis aut instrumental^e : id autem æternum esse posse ; uti productum et quasi ab æterno creatum vestigium esset pedis æterni ab æterno super arenam aut lutum stantis (1). Verum hæc missa faciamus.

Respondeo igitur : repugnat suppositio plurium instantium seu momentorum in æternitate, quia repugnat series infinita quæ possibilis necessario esset, si in æternitate momenta existèrent : essent enim hæc numero infinita; et in unoquoque ex his momentis aliquid contingens posset fieri, vel contingentium actio vel passio aliqua : neganda est ergo suppositio cui demonstratio innitur, et basis ruit cui illa superædificabatur. Donec contingentia, id est creatura?, non fuerunt, ne tempus quidem fuit, nec plura fuere momenta, quæ fluens tempus supponit. Ait Daube, hæc esse « mysteria quæ intelligenti non possunt, » quorum ideam nemo habuit aut est unquam habiturus. Quid inde? Nequeunt mortales nulla cogitando non invenire mysteria. Intelligentis est, non a mysteriis abhorre- re, sed sibi cavere ne in absurda labatur. Fateor hæc ab humana mente non satis comprehendi : attamen, quoniam ad hæc, ratione ipsa duce, pervenimus, aliquam de his ideam habeamus necesse est. In quocumque systemate quanquam æternitas non valde intelligibilis vobis, multo vero minus comprehensibilis sit, aliquid tamen est admittendum ælernum ; et quoniam demonstratum est, nullum in æternitate tempus esse nullaque sibi succedentia momenta, ita utique sine momentis admit-

(1) Nonnulli cum Scolo (in II *Sent.*, dist. I, Qnæst. II) tenuero, in phrasi illa *creare ex nihilo*, particulam *ex* significare antecessionem non duratione, sed natura, et potuisse aliquam creaturam ab æterno creari. Verius S. Bonaventura (in II, dist. 11, art. 3, Qnæst. II) docuerat, illa particula *ex* declarari creationi congenitum esse et nativum, ut nihilum *duratione* creaturam præcedat : unde sequitur rem nullam creari ab æterno potuisse.

tenda est a nobis æternitas. Daube credit ab his seso preclare extricatum, quum his vocibus, *instans, momentum vocem* sempersubdituul. At si voce hac momenta intendit nobis obtrudere aut instantia, nil ista vocis mutatione proficit. Si vero huiusmodi *semper* significat *ab (eterno, dico, Deum semper* (non ab initio æternitatis, nam hæc locutio contradictoria est), *ab æterno, in sua æternitate potuisse* mundum creare (id est habuisse illum creandi potentiam), sed solummodo una *cum tempore*; non tamen *semper* nec unquam absurda facere potuit, et mundum condere ælernum : mundus enim æternus dicit seriem actu infinitam, quæ implicat contradictionem.

Etiam si daremus, ælernitatem concipiendam esse uti tempus sine initio et sine fine discurrens (ut linea recta sine principio et sine fine, vel uti circulus), tamen non esset concedendum, Deum potuisse creare mundum æternum : nam crearo mundum principium habentem nil contradictorium implicat, at creare mundum æternum (quod esset creare in principio huius temporis sine principio) est evidenter contradictio : ex eo autem quod quis facere potest aliquid non contradictorium, non potest nisi absurde deduci, eum et quæ contradictoria sunt posse perficere. Ergo etiam in illa suppositione dicendum esset, Deum ab æterno potestatem habuisse condendi temporalem mundum, id est initium existentiæ habentem. Verum ad Mosis verba revertamur.

XXVIII. *Terra erat* מִ311HD *inanis et vacua*, ut ait Vulgata; seu *invisibilis et incomposita*, ut Septuaginta; *deserta et inculta*, ut versio Syriaca; *vanitas et nihilum*, ut Aquila et Theodotion; *iners sive vacuum et inconditum*, ut Symmachus; *desolata* seu *deserta et vacua*, uti Onkelos. Quæ omnes interpretationes in eandem conspirant sententiam. Aben-Ezra substantivum utrumque nomen esse putat et idem significare, *id in qua nihil est solidi vel subsistentis*. 'E; אַוּפֶּן GŶr., hoc est *ex informi materia*, Deum terram fecisse, legimus Sap. x. Allati hebraica verba apud Jeremiam cap. IV, 23, terram vastam et desertam designant. «Aspexi terram, et ecco vacua erat et nihili» reddit ibi Vulgatus. Ex his colligimus terram (seu quidquid ibi a Mose terre nomine indicatur) summam informem innumerabilium corpusculorum in exordio fuisse.

Anle marc et terras, et quod tegit otnnia, cœlum,
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos, rudis indigestaque motes (I).

Vcnun hoc chaos, non increatum, non cæco fato et fortuito atomorum concursui permissum erat, sed Creatoris legibus regebatur; adeoque, mirabili ordine ac pulchritudine grvida, rudis illa indigestaque moles existebat. Augustinus, § 15, a terram inanem et vacuum » idem ac «cos-

lum et terram, » vers. 1, universamque materiam comprehendere, quod etiam de *abyssu* nec non de *aqua*, quæ infra memorantur, dicendum arbitratus est. Probabile videtur tunc terræ materiam a materia astrorum (aut saltem quorundam astrorum) separatam non fuisse : certe separata memoratur solummodo die secundo. Tamen cum Moses terram nominet et satis adparcat, cum quam citissime post indicatam totius mundi creationem, convertere se ad formationem telluris noslræ (uti postea, breviter narratis humani generis primordiis, totus est in Abrahamo et Isralitis), credere possumus, cum hic de telluris materia (quam nec conjunctam cum alia materia affirmat, nec negat), seu de materiaquæ postea globus terreus fuit, habere sermonem. Nos do huc tantummodo in sequentibus verba facere intendimus; quamvis quædam in horum priorum versuum explicatione dicenda, eLam aliorum globorum materiæ fortassis aptari possint.

J. G. Rosenmullero (2) chaos istud non sapit. « Mirum est, ait, multos interpretes *chaos* his verbis *thohou wabhohou* indigitari sibi persuadere potuisse... Originem debet hæc opinio, sine dubio, Poetarum græcorum latinorumque figmentis, ab interpretibus Mosi illatis. Sed Mosca ex poetis explicare, quid aliud est, quam aquam ex turbidis rivis haustam inferre limpido fonti? Rabbini qui, fictionibus quod hanc rem attinet haud praeoccupati, vim et potestatem vocum indagarunt, multo rectius, ex. gralia Onkelos, *deserta et vacua*; Jonathan, *deserta a filiis hominum, et vacua ab omni jumento*, quocum Targum hierosolymitanum consentit. Et recte. » Non video, quomodo placere cuiquam possit illa expositio, quæ vacuitatem terræ ponit solum ab homine et ab omni jumento : vacua enim erat ab omni animali et arbore et herba, nec ipsa terra proprie dicta, sive ab aquis libera, adhuc erat. Ille vero Rabbi Abihu qui, apud Maie monidem (3), ex Genesi deducebat, « quod Deus ædificavit mundos et illos iterum destruxerit, » a chao non abhorrebat; nam terra illa inanis et vacua ipsi erat ruina mundi a Deo destructi. Non poetas paganos (qui hoc ex majorum traditione accepisse videntur), sed sacros libros secuti, christiani interpretes confusionem illam primigeniam posuere, nec solum propter illa duo verba satis obscura et unius lingue hebraicæ propria, sed tum ex illo Sap. xi, 18, *de materia amorpha*, tum precipue ex Mosis contextu. Terra enim primigenia est et vocatur tenebrosa abyssus, vers. 2, *arida* ex aquis nondum ascendit, adeoque terrestria viventia in ea esse nequeunt, vers. 9; desunt sol, luna et stellæ, vers. 14; aer, aqua et tellus separata) non sunt, sed commixte, vers. 6, 10 : nonne hic status representat chaum? quid mirum, si ita ab inlen-

ti) *Antiquis telluris Hist.*, p. 19-23.

(3) *store .Vetochim*, part. II, cap xxx.

ti) Ovhl., *Kclamorphos*, lib. I.

LXXXII

prolibus describitur, et nonnnnnqnam *chaos* nomen usurpant, uti Augustinus quem citavimus, § 15, et Christianus vates Hilarius in carm. *ad Leonem* :

Omnia cum tegeret nigram chaos, attaque moles
Desuper urgeret informis corpora mundi,
Nec species nec forma foret; Deus intus agebat.

Ernstus Frid. C. Roschmullerus, Joannis G. filius, docet a Mose poni in principio a Deo conditam cœli, terreque materiam, a sed rudem et informem, quæ moles, quum aptanda esset ad commodum animantium domicilium, prius quæ in rudi indige-taque massa confusa jacebant et mixta, secernenda erant atque ordinanda.... Ab initio informem materiam x«o;», ex scriptoris mente extilisse, ex qua deinceps omnia expressa atque efficta sint, licet non disertis verbis declaratur, manifestum tamen est ex eo quod singula a se invicem secreta et distincta in sequentibus narrantur, voluti lux a tenebris, aquæ ab aquis, occanus a continente. Quæ cœli terræque nomine in hoovers, i corum tantummodo designatur materia quæ omnium primum erat efficienda, n Ad-dit Theodolionis, Onkelosii, Aquilæ, Symmachi et Septuaginta Interpretum mentibus obversatum esse «Quod Moses dicit, ingenti illi aquarum voragini incubuisse noctem, in eo consentientes habet ctalios veteres. Hesiodus in *Theogonia*, vers. 123 : E *Chao et Erebus et atra Nox nati sunt*. Et ex Orpheo citat Timotheus Chronographus apud Grotium , *De Vcrit. Ilclig. Christ*, pag. 33 : *Erat Chaos et Nox tenebrosa omnia occultans quæ sub cetherc* (1).

Sine causa igitur eruditus quidam Anglus (Greville Penn) modo in hoc chaos pugnare mihi videtur (2).

Chaos, ut ita dicam, Mosaicum in hoc precipuo ab illa Ethnicorum differt, quia a Deo creatum est, adeoque non est æternum, sed creatione posterius. Ovidius incipit ab increato chao, *Metam.* j, vers. 5-20, et postea, vers 21, *Deum*, vel *melio-rem naturam*, ad eum ordinandum inducit. Et Moses ita fecisset, si terram amorpham et tenebrosam abyssum retornas, neque a Deo creatas, sed solummodo ordinatas pillasse!; nec prius posuisset neque in principio factum, quod postea patratum credebatur.

Tum a sacris litteris tum a natura docemur, hoc in condenda et perficienda tellure Deum voluisse, ut a simplici ad compositum, ab imperfecto ad perfectura, ab infirmi et rudi ad ornatu- et perpolitum constans progressus fieret. Cogitaro igitur possumus creatas a Ileo solummodo substantias chymice simplices seu elementa, quæ primordia rerum et corporum principia appellata

(t) *Srhnlta in l'et. Tertam.*, tom. 1, cdIL tertia. Lipsia*, pp. 55, Ct. 65.

(2) *A comparante ertimele of the mineral and mosaical. Geolog.* «edil., V, i, p. 107. London, 1825.

fuerunt : mixta Vero, « concilio quare constant principiorum, » ut ait Lucretius, ex illis coaluisse. Multi doctores Christiani ita senserunt : ex hh unum meminisse sufficiat Joannem Damascenum, lib. II *Fidei Orlhod.* cap. v, docentem, Deum fecisse ex nihilo cœlum et terram et omnia quæ in cis sunt; sed alia immediate, scilicet elementa; alia suo jussu ex ipsis elementisformata. Has vero dementares substantias credibile est, quum cæ creati sunt, non in majores massas fuisse conjunctas, sed separatas potius in minimas moléculas, quas *atomos* vocant seu *monades* seu corpora prima : nulla est enim ratio admittendi composita physica, potius quam composita cbymiea, preserlim cum molccularum physice unitarum cohæsi- o, chymicffi affinitati, adeoque mixtorum formationi resistat. Illas vero atomos imaginandas puto dispersas in spatio, et probabiliter non alleram alteri adeo proximam ut statini vim pali possent attractionum, ut dicunt, molecularium, quæ in minimis distantiiis agunt, secus, ut infra adparebit, uno solummodo momento primus ille rerum status, qui hic a Mose describitur, obtinisset, a et tenebre super faciem abyssi » vix fuissent memorandas. Si ita fuit, uti putamus, materia illa dementaris, non modo ex lucis defectu , sed etiam ob exiguitatem cl mutuam distantiam atomorum, *invisibilis* esse potuit.

Potest aliquis conjicere, ne elementa quidem a Deo immediate et primitus creata , primamque illam *terram informem* nihil fuisse aliud, nisi primam quamdam materiam ex qua ipsa corporum elementa compacta sint. Quæ sententia nonnullis placuisse videtur, et aliquando fortasse ipsi Augustino. Non omnino absurda edhæc hypothesis, si non de illa loquimur materia prima quæ omni forma, qualitate et determinatione caret, quæ « nunquam subsistere invenitur, » ul Beda (3) scribit, quam existentem ponere a implicat contradictionem, » ul S. Thomas, § 15, docet, quam no imaginari quidem possumus, qnæque est mera intellectus abstractio; sed loquimur de quodam unico elementorum demento. Placet enim nonnullis materiam supponere homogeneain, cujus atomi sive monades diverso modo et munero seso mutuo conjungentes, moléculas elementorum, id est corporum chymice simplicium efforment. Ita, dicunt, si littore alphabeti punctis physicis sibi proximis formati lingantur, et si hujusmodi litteris omnes, quotquot in magna bibliotheca existant, libri conscripti sint, unum punctum erit verum elementum litterarum, quoro verborum dementa vocantur, adeoque librorum omnium quibus bibliotheca illa exornatur, illa igitur, aiunt, tellurem (aut mundum, si mavis, universum) repræsenlabit, uti littore ea quæ dementa dicuntur , et punctum hujus primic materiæ vere dementaris atomum exhibebit. Ilypo-

(8) Lib. II *De l'incip.* cap. i.

thesiin Inno minime necessariam ad sacri textus intelligenciam nequa physicis definitam, ad trutitam revocare, non est hujus loci : ac nescio an ea unquam definiri poterit. Aliquid tenebrarum super *faciem* primte *abyssi* semper fortasse manebit.

XXIX. *Tenebra (erant} super faciem abyssi*. Quæritur primo, quid a abyssus» sit? Secundo, cur a tenebrie super faciem» ejus? Abyssum vocant Hebræi magnam profundamque congeriem aquarum, Gen. cap. vn, vers. 11, et etiam profunditates terre : o De abyssis terra* iterum reduxisti me, n *Psal.* Lxx, vers. 20. Hic *abyssum* dici informem illam et incoherentem mixtionem seu, ut ita dicam, chaoticnm fluidum de quo nuper dicebam, non est Augustino peculiaris, sed communis sententia. Tenebrie erant super abyssum; quia «nondum erat, ul ait S. Ambrosius, lux que illuminaret, nondum sol : postea enim luminaria facta sunt cœli »(1).Revera corpus omne per se obscurum est; nec materia ulla a nobis cognoscitur qu l* lucem seu vibrationes oethereas luminosas, sine alia physica causa, per se suaque natura producat : quare nec solis materia luminosa est per se, nec lucere potuit, donec causa, quccumque demum ea sit, splendoris illius, qui ei tribuit principatum diei, quantum sat erat, operaretur.

Quod de tenebris primigeniis credit Joannes Philoponus, eas non fuisse nisi uno momento, statini luce consecuta, «mera est hariolatio, ait Petavius (2), nec fidem ullo argumento facit.» «Ego vero, hic addit, aliquanto intervallo putem durasse primas istas tenebras; et fortasse plus uno alterove die, aut etiam longius : cujus temporis modus nobis est incertus. Paulalim enim in rermn conditu progredi divina Sapientia voluit : et rude primum atque imperfectum opus edere, ut qui spectatores erant Angeli, quibusdam valuti gradibus ad perfectio summi Opificis sapientiæ intelligenciam erudirentur, ac pedetentliin per rerum creatarum vestigia pervenirent.»

Tenebras substantivas esse et a Deo factas olim nonnulli putarunt, quorum simplicitas modo rideatur, non confutatur. At Maniehæornm multo stolidiorem cl vero impium errorem satis superque confutarunt Basilius, Ambrosius, Augustinus et Titus Boslrensis. Tenebras enim eadem cum Deo ælernitate potitas, ipsius quoque Dei adversarias, tanquam principium rerum alterum veteres illi Manichici statuebant. Hæc de tenebris : aliqua difficultas est in sequenti.

Spiritus Dei ferebatur super aquas. Ita Vulgatus. Quæres *primo*, quænam hic «aqua?» Secundo, quinam hic «Spiritus Dei,» et quomodo «ferebatur super aquas?» «Aquam,» ait Augustinus, hic idem esse ac abyssum et «materiam illam invisam cl informem; » et «dicta est aqua, inquit, quia facilis et ductilis subjacebat ope-

ranli, ut de illa omnia formarentur (3).» Credit S. Thomas (4) «quod Moses propter invisibilitatem aeris et similium corporum, omnia hujusmodi corpora sub aquæ nomine comprehendat. «Ait Petavius (5), abyssi vocabulo aquam significari : «Abyssus et aqua una sunt et eadem res... Abyssi nomine aquam inlelligi, una est omnium interpretum opinio. » Apud S. Ephrem legitur : «Tenebra? operientes abyssum aquarum.» Et Rabbi Salomon (6) pariter superiora verbainterpretando : «Tenebrie erant super faciem aquarum quæ erant super terram. » Gregorius Nyssenus (7) hanc primam aquam putat diversam a communi aqua quæ deorsum fluit. S. Ephrem (8) aquam proprie dictam primo illo tempore non extitisse, eamque a Deo non una cum cœlo cl terra, sed postea creatam existimavit (9). Mullo magis, ul puto, Ephrem, Nyssenus, Augustinus aliique Patres aquam illam a communi aqua differre putas>cnt, et hanc *in principio* creatam negassent, si illorum tempore cam non inter elementa, sed in mixtis reponendum esse fuisset perspectum. Illa ad speciem confusa molecularum congeries aqua videtur potuisse vocari, quia et aquæ elementis non exigua ex parte constabat, nullaue pollens cohæsionc, fluida omnino nec colorata erat neque opaca. Hydrargyrum, licet opacum, ita vocatur quasi aqua argentea aut argentum aqueum (et ita etiam apud Sinas audit) ob perfectam fluiditatem cl cohæsionis defectum. Aquæ maris terram operientes postea indicantur : aliuspam dicitur hoc ab initio fuisse.

XXX. *Spiritus Dei* O'nbx HIT Deum ipsum esse aut ejus virtutem et efficientiam, plerique asserunt tam Latini quam Græci : nominalim vero aliqui Spiritum Sanctum esso dicunt. Ha Cyrillus, lib. H *Cont. Jul. Apostat.*, Basibus, Augustinus et Hieronymus (10). Citatur etiam pro hac interpretatione Athanasius. Ambrosium (tl) audiamus : «*Spiritus Dei superferebatur super aquas* : quem etsi aliqui pro aere accipiant, vel aliqui pro spiritu quem spiramus et carpimus auræ hujus vitalis spiritum (babebantne tunc notionem saltem confusam existentis in acre communi spiritus seu acris vitabs qui nunc oxygenium dicitur?) : nos tamen cum banclorum cl fidelium sententia congruentes, Spiritum Sauctum accipimus.»

Marius Victor ccciu it :

Et sacer extensis impendens Spiritus undis
Altrices animabat aquas, dans semina rermn.

Hinc Ecclesia in fontium benedictione Spiritui

(3) De *Genes, contra Munich.*, lib. 1, cap. v.

(i) l pari., *Quitsi*. LXVIII, art. 3, ad 3.

(5) De *Opif.*, lib 1, cap. in, § 1 ; V, cap. it, § I.

(6) Apud Fagiuin in loc. h.

(7) In *llexaeni.*, p. IS.

(8) In *Genes.*, cap. U

(9) Etiain II. D. Jos. Rossi aquatu non nisi secunda die (actam credebat. *Hexaem.* p. u.

(10) (*incesi. Mr. in Genes.*

(11) *Ucxacm.*, lib. I.

(t) De *Opif.*, lib. I, cap. ix, § 1,2.

(2) /n *llcxatm.*, cap. vu.

LXXXIV

Sancto accioit : «Tu super aquas foturus eas ferebaris.» Albertus Magnus (i) scripsit : a Secundum Damascenum etGregoriumNyssenuin videtur ille *Spiritus Domini* esse aer et ignis... dicendum quod secundum Hieronymum et hebraicam veritatem non potest intelligi de spiritu creato. Dicit enim Glossa: In Hebraeo habetur nomo hoc est incubabat vel fovebat, more volucris ova calore animantis. Intelligimus ergo non de spiritu mundi dici, ut putant multi, sed de Spiritu Sancto, quia ipso omnium vivificator est.» His subscribit S. Thomas (2). Tantis munitam auctoribus interpretationem contemnere nemo debet. Nemo negabit *Spiritum* Dei tertiam Trinitatis personam optime significare. Cum Hieronymo dici potest : *Deus* Pater, cui omnipotentia tribuitur, in *principio* nempe in Filio, cui tribuitur sapientia et in quo omnia facta sunt, creavit coelum et terram, quæ *Spiritus* Sanctus, cui tribuitur charitas, amanter fovebat, ut cuncta creala fœcundaret.

At tamen et hic dico quod occasione verborum *inprincipio* paulo ante dicebam, §22. Est quidem hæc interpretatio reverenter excipienda, satis stabilita et commendatione dignissima : verum potius spiritalis, ni fallor, est quam vere litteralis. Non facile credendum videtur, Mosen, qui non sapientoni auribus recondita et abstrusa committebat, sed «ad rudis hebetisque populi captum verba sua sententiasque temperabat,» ut ait Petavius, voluisse tantummodo tertiam Sanctissimæ Trinitatis personam verbis illis indicaro, et non etiam aliquid materiale, quod facilius et solum a multitudine Judæorum aliquo modo intelligi posset, quodque ab aliis de quibus modo sermo est, cœlo, terra, abyssu, aqua, tenebris et luce non maxime distaret. Hoc effatum : «Et spiritus Dei movens super faciem aquarum » respondere aliquo modo videtur antecedenti : « Et tenebræ super faciem abyssi : n tenebris, scilicet privationi corporeæ lucis, aliquid respondere convenit vel illis simile, vel analogum, vel contrarium, aut certe aliquid physicum; quod tamen rei sublimissima quæquo indocle plebi impervia foret, figura esse poterat. Cap.viii, vers. 1, dicitur quod post diluvium Deus « adduxit spiritum super terram, et imminuta sunt aquæ. » Targum Jonathæ et Targum Hierosolymitanum explicant, « ventum misericordiarum. » Ambrosius credit, non esse ventum, sed Spiritum divinum aut Spiritum Sanctum. Ita etiam Theodoretus. Tamen communis est sententia, *Spiritum* hunc ventum fuisse. Atque sensus hic litteralis tenendus est, quamvis et spiritalis ille admitti queat. « Post historię veritatem spiritualiter accipienda sunt, » ait Hieronymus (3). At quinam nostri hujus a Spiritu Dei n erit sensus, non adeo sublimis, at magis litteralis ? Audi-

vimus materiam tenuem, aeream vel ætheream, nonnullos credidisse hunc Spiritum Dei. Basilii refert hanc interpretationem eamquo Scvcrianus Gabolitanus (4) sequitur : nam do aere, ait, utique meminisse debuit; sic *Psal.* cxiiv : «Flabit spiritus ejus.» Procopius vel Deum vel aerem spiritu illo indicari credit. Stant pro acre S. Ephrein Syrus (5), Theodoretus (6), Diodorus Tharsensis, nec non Moses Maicmonides. Nec Augustinus dissentit, ut infra videbimus. Tertullianus hanc sententiam adprobaro videtur (7). Nonnulli non acrem simpliciter, sed ventum interpretantur, qui optime ab Augustino definitur: a Ventus est aer motus et quasi fluctuans. » Ita Aben-Ezra, qui Spiritum Dei ideo vocari putat, quia a Domino missus erat ad terram exsiccandam, quod tamen inepte dicitur, nam recessit aqua et arida adparuit non ante diem tertium. Versio Samaritana, *spiritus Dei sufflans super faciem aquæ*; versio Arabica, *venti Dei insufflabant* ; et Persica, *ventus Dei spirabat*. Assentitur et Targum Onkelos. Targum quoque pseudo-Jonahæ, nec non Hierosolymitanum, quamvis mystice hunc locum explicare videantur, huic tamen favent interpretationi : scribunt enim, *ventus misericordia: a conspectu Dei spirabat*. Illud *Dei* vel *Domini*, ut notum est, additur ab Hebræis rebus majoribus aut polenioribus, aut in suo genere præslanioribus, in quibus inagis Dei potentia elucet, a quo est «omne datum optimum et omne donum perfectum. » Ita a flumen Dei, » *Ps.* lxiiv, 10; «mons Dei seu montes Dei,» *Psal.* xxxv, 6, et lxxvii, 16; «cedri Dei,» *Psal.* lxxix, 11. Ninive dicitur, in textu hebraico libri Jonæ, *civitas magna Dei*, cap. in, vers. 3. Legitur etiam «*Spiritus Domini malus*, » l *Deg.* cap. XVI, vers. 14, 15, 16, 23. «*Invasit Spiritus Domini malus Saul*, » *ibid.* cap. xviii, vers. 10. «Factus est Spiritus Domini malus in Saul, » cap. xix, vers. 9. Nemrod «erat robustus venator coram Domino,» *Gen.* cap. x, vers. 9. Iris dicitur «arcus Dei,» *Gen.* cap. ix, vers. 13, 14, et *Eccli.* cap. xliiii, vers. 12 : «Vide arcum et benedic cum qui fecit illum; valde speciosus est in splendore suo, gyravit (cinxit) coelum in circuitu gloriæ suæ : manus Excelsi aperuerunt illum. » Psaltes de vento: «Flabit spiritus ejus (Dei), et fluent aquæ, » *Psal.* cxiiv, vers. 7, nempe ex grandinis, nivisque liqucfactione. Et Isaias : « Exsiccatum est fœntnn et cecidit flos : quia spiritus Domini sullavit in eo, » cap. XL, vers. 7. *Dei* dici possunt corpora naturalia et phenomena, quia a divina, nona creata voluntate procedunt.

Antequam coneinur aliquid hac de re proba-

(4) Homil. 1 *De creai, mundi*.

(5) « Ex ciTectii aeris, qui *spiritus* seu ventus est, Mosen ejusdem creationem insinuare voluisse existimamus... Aerem spiritus seu ventus consequitur, o *Opcr. s. Ephr.* ex interpret. Petri Benedicti S. J., tom. I, p. 8.

(6) Interrog. 8 *in Genes*.

Adoers. liermog., cap. xxxu.

(1) Il parL, tract. 11, *Quant.* XLvii.

(2) l part., *Quast.* LXXIV, art. 3, ad 4.

(3) *Proleg. Comment, de Itala*.

bile stalucrc, advertenda est vis hebraicæ vocis *mcrachcphcth*, quæ *rnovens* videtur ad litteram explicari posse ; quamque LXX reddunt (superferebatur), et Vulgatus, *ferebatur*. Verbum ter invenitur in Bibliis : hic, Deut. cap. xxxii, vers. 11, et *Jerem.* cap. xxxin, 9. *Deut.* loe. citat, ait Moscs: «Sicut aquila provocans ad volandum pullos suos, et super eos *volitans*, qm* expandit (Deus) alas suas, et assumpsit cum (Israel).» *Jeremías* vero ait : «Contritum est cor meum in medio mei; *contremuerunt* iann omnia ossa mea. » Et ossium trementium, et aquilæ super pullos volitantis cosque provocantis ad volatum, lenis est motus nec respondens vehementissimo vento, cuiusmodi hunc *spiritum Dei* nonnulli fuisse putarunt. Præterea quoniam memorandi huius venti causa? Quinam effectus? Coniunctiones molecularum homogencarum et heterogencarum, sive combinationes chymicæ et crystallisationes, erant primi omnium effectus tum producendi, quibus non adiumento vehemens ventus, sed impedimento fuisset. «*Spiritus Dei*,» *Psal. cxi. mi*, vers. 7, qui nivem et duram grandinem resolvit in fluentem aquam, est quidem ventus, at non vehemens; vehemens enim ventus præsertim si e regione polari spiret, glaciem e contrario indurat (*agentes frigora venti*, Virg.) : sed potius volutus lenis, tepidus et australis.

Syriaca versio pro *ferebatur* habet *fovens*, quod Sancti Patres adnotarunt. Basilium (1) audiamus. «Dicam tibi non meam, sed viri Syri sententiam, qui tantum a mundi distabat sapientia, quantum ad rerum verarum scientiam appropinquabat. Aiebat igitur, vocem Syrorum et significationem esso, et ob suam cum hebraica lingua cognationem, quodammodo ad Scripturarum sensum propius accedere. Itaque talem dicebat esso huius dicti sententiam. Illud, inquit, verbum *superferebatur* interpretantes sumunt pro verbo *confovebat*, et natura! aquarum vim tribuebat fœtifl-candi, instar incubantis avis, et vitalem quamdam facultatem iis quæ fovebantur impertientis.» Similiter Diodorus Tharsensis : «Illud *superferebatur* una quidem apud Hebræos dictio est, apud nos autem (Græcos) una voce exprimi nequit. Dictionis quippo hebraicæ, quæ voci illi respondet, hic est sensus : Uti avis ova pennis molliter contingens, ipsa fovet, ipsisque vitalem calorem imprimit,» sic Spiritus aquis superferebatur, fovens atque calorem imprimens (2). Et Hieronymus : «Pro eo quod in nostris codicibus scriptum est *ferebatur*, in hebræo habetur *merachepeth*, quod nos appellare possumus *incubabat*, seu *confovebat*, in similitudinem volucris ova calare animantis.» Similia habent Ambrosius et ipso Syriam versionem citans, Cæcilius Gregorii Nazianzeni fraterni),

(1) *In //erarm.*, orat. 2, § 6.

(2) Loe. cit.

(3) *Dialog.* I.

et Augustinus (4). Ita sentit etiam Salomon-Jarchi. In hac explicatione motus ille habendus erit quantum fieri potest tenuissimus, fovens et calefaciens : calefaciens autem motus non est translationis, sed molecularis, oscillatorius, et sensu non perceptibilis.

II. Nephemides (5) de aere hunc locum exponit, quem ideo arbitratur cum nomine Elohim coniungi, ut ejus subtilitas qua cæteris est clementis omnibus superior, indicetur. Non videtur tamen de aere communi seu atmosphærico hic agi : non de creatione sermo est quæ, quoad hunc acrem (verius quoad clementi ejus) tunc fuit quando «creavit Deus calumet terram; » nec potest intelligi, acrem hunc jam tunc spiraram formasse circa aqueum globum, quæ fuisset atmosphæra huic nostræ similis, apta ad dividendum inter aquas et aquas, quam non nisi secundo die factam docet Moses.

Eritne Spiritus Dei, litterali sensu, substantia illa aere communi valde subtilior, actuosissima, corpora omnia penetrans, calefaciendi atque aliquo modo fœcundandi vi prædita, quemadmodum Galilæo (6) visum est? Aliquid huiusmodi suspicatus videtur Augustinus dum scripsit (7) : «Potest taliter intelligi, ut *Spiritus Dei*, vitalem creaturam qua universus iste visibilis mundus atque omnia corporea continentur et moventur, intelligamus, cui Deus omnipotens tribuit vitam quamdam sibi serviendi ad operandum in iis quæ gignuntur; qui Spiritus, cum sit omni corpore æthereo melior, quia omnem visibilem creaturam omnis invisibilis creatura antecedit, non absurde *Spiritus Dei* dicitur.» Pelavius (8) in hæc verba adnotat : «Ergo invisibilem hunc facit et creatum, puto etiam æthereum, sed in eo genere prastantissimum, utique corporeum.» Chrysostomus huic interpretationi aliquo modo subscribit, hom. 3 in *Gen.* Censet enim indicari «vitalem quamdam vim et efficientiam, aquis insidentem; ita ut stans aqua non esset, sed agitata et vim habens vitalem.» Theophilus Antiochenus (9) hunc *Spiritum* aliquid relationis Inhere putavit cum luce et calore. «Hunc, ait, Deus creatura dedit ob viventium generationem, quemadmodum homini animam, ut hic spiritus seseaquæ incorporaret, et hæc ab illa penetrata calefaceret creaturam ipsi se commiscens. » Auctor sermonis inter opera S. Augustini (10) scripsit : «Hic *spiritus* res est Dei, qui *ferebatur super aquas*, seminarius est animando conditionis : unde et aquæ et terra

(4) *De Genes, ad lit.*, lib. 1, cap. xviu.

(5) Apud Egiptiu iu h. ».

(6) *In liptst. aet Archicp. Dint.* In edit. oper. G. Galli, Mil.ino 1811, est toni. VII, p. 569.

(7) *De Genere in nperf.* cap. IV.

(8) Lib. 1, cap. in, § 5.

(9) *Ad Autolyc.*, lib. III, xii.

(10) Scrm. 134 *De temp.* Modo Augustino abjudicatur, quia negat *Spiritum Dei* esse Deum, quod Augustinus affirmavit. In edil. Mauriti. est semi. 157 *Append.* tom. V.

LXXXVI

mox jussu Dei emerſerunt, quia nec aqua nec (erra viveret, niſi hic Dei ſpiritus animaret, unde et terra fruges, et aqua produxit piſces.» Ilæc ſubobſcura videntur : verum ſalis clara eſſe nequeunt verba, quæ ſigna ſunt idearum, quando ideæ nimis obſcuræ ſunt et imperfecte, cujuſmodi erant tunc temporis notiones quæ ad reſ phyſicas pertinebant. Aliquid tamen veri in bis latere ſuſpicor, et fortasſe valde ad veritatem accedit conjectura Auguſtini in *Opſcr. Imperf. in Gen.* Dicam quod ſentio : ſed meam ſententiam ea mente proferam ut, utrum eaprobabilis habenda ſit necne, iis dijudicandum relinquam qui et de biblicis et de phyſicis rebus judicare poſſunt. Eam, ut puto, Chryſoſtomus, Theophilus Antiochenus et Auguſtinus, ſi modo viverent, non admodum improbarent.

Pluræque philoſophorum ſcholæ tum veteres tum recentiores generalim agnovere exiſtentiam certe cujuſdam ſubſtantię, utique corporea?, verum crassa, ponderosa ctordinaria materia longe ſubtilioris, nec parum ab ea diverſa, qua;, ut ita dicam, minus materialis cum ſit, ſpiritus appellatione magis digna eſt. Idcirco magnum ſemper in phyſicis exercere influxum credita eſt. Modo ælheris, modo ignis nomine, aliquando materiæ ſubtilis, aut etiam lucis, caloris aut fluidi electrici, ſemper in ſcenam redit, nec facile e rerum natura eam poſſunt expellere qui ponderabilem tantum materiam volunt admittere; nam, natura ducente, ea uſque recurrit. Sine hac, c. g. lucis effectus quomodo intelliguntur? Recentiores hanc ſubſtantiam appellant *ælherem*, quam vocem Græci adhibebant, eamque ab his mutuataſ Lucretius et Tullius romana civitate donarunt. Ovidius ita cum deſcribit (i) :

Liquidum et gravitale carentem
Ælhera, nec quidquam terreno? facis habentem.

Nostro ævo optici effectus omnes tum luminosos, tum calorificos et chymicos radiorum ſive ſolis ſive aliorum corporum, ab ejus vibrationibus repetere ſolent. Probabile quoque eſt, cum et a fluido electrico non differre, qui non modo in nubium regione omnibus ſeſe manifeſtat ut *ſpiritus procellarum* (2), ſed in nullo non invenitur corpore, et maximam cum ponderabili materia attractionem habere, et magis minusve cum variæ natane molcculis videtur conjungi, tribuens illis electro-chymicas proprietates eas, quibus varia corpora varia ratione inſtructa ſe produnt. Abſque hoc ælheris phænomena mundi explicare, fere idem cenſeo ac phænomena hominis explicare velle, quin animus admittatur. Enimvero videtur æther hic voluti mundi corporei

(1) *Metamorphioſ.* lib. I, verſ. C7.

(2) Can. Ang. Bellant loqueas de fluido electrico, ait : «Questo fluido coſi attivo... io ſono indotto a riguardarlo ;ocr lo ſpirito dello procelle, di cui parlano le ſacre Scritture. » *Giorn. di Filie* Pavia, 1817.

anima quædam materialis, quæ hunc Innqiiam

Spiritus intus alit, (olamque infuſa per arlne
Hanc agitât molem, et magno ſe corpore miſcet.
(*Æneid.* VI).

Deus cerio, dum ccelum et terram creavit, ælherem hunc ſane non prætermiſit, cujuſ ope corporibus per ſe obſcuris ac frigidis calorem et lucem erat daturus. Illum creavit una cum molcculis ponderabilibus, intorque haſ et ipſum attractionis legem concreavit. Hujus vi attractionis adher monadibus ſeu molcculis illis ſe conjungebat, ex qua conjunctione caſ proprietates illæ accipiebant, quaſ in atomis ſimplicium corporum chymici modo notant. Hinc agitatio illa molecularis oriri debebat, quæ calorem corporum conſtituit, qui calor, quamvis ad eum gradum non perveniſſet ut corpuſcula illa ignita et luminosa efficeret, talis tamen erat, ut quaſdam chymicas combinationes inter ipſa produceret, ſtatini ac quæ hæterogencæ erant naturæ ad conſactum accederent. Abſque hoc vivificante principio, in illa immenſa molecularum congerie, probabiliter nulla chymica affinitas, aut iners hęc viſ ac voluti mortua ex caloris defectu fuiſſet. Fortasſe nec effectus ſequi poterant univerſalis gravitationis, juxta hypotheſim Cl. Moſſotli (3), qui ab attractione inter moléculas ponderabiles et electricum ætherem, gravitationis legem repetendam putat. Igitur, quum audio «Spiritus Dei moventem ſe ſuper aquas,» ſeu incubantem ſuper aquas, confoventem et fœcundantem illaſ, intelligero poſſum hunc ælherem, utique corporeum, ſed tenuitate ac vi ſuæ præſlantiffimum, quo «omnia corporea continentur et moventur,» qui ſtatini a creatione ſupra immenſam illam molecularum congeriem movebatur eamque pervadebat, qui incubans ſupra commixta corporum ſemina (aliquo modo ad inſtar «volucris ova calore animantis»), ea confovebat et fœcundabat, diſponens proxime elementa ad generationem mixtorum, et remote ad vegetalium generationem et ad vitam animalium alendam. Ite voces, «incubare, confovere, fœcundare,» uti ſpirituali ſenſu optimo Spiritui Sancto conveniunt, ita ſenſu magis literali et proprio ætheri illi congruunt, qui certe, ſi unquam aliud, dignus erat ut divini Spiritus vivificantis figura et typus exſiſteret. Judæi revera tum quum hæc Moſis verba lectitabant, non ſalis adæquatam ideam hujus ælherei ſpiritus habebant animo conceptam; verum et ipſi radios illuminantes et calefacienti ſ oculis ſenſuque uſurpabant : adeoque et ipſi ſubtilem quamdam ſubſtantiam, aquaſ illaſ primitivaſ moventem, calefacientem aut fœcundantem, aliquo modo intelligere poterant.

(3) Moſſoti!, *Sur les fortes qui rigiſent la conſtitution intérieure des corps.* Turin, 183fi. — Idem, *Proluſione letta all'apertura del corſo di Filie. matem. dell' Univers di Piſa*, 1817.

Nec vile nobis videatur quod intelligentiam verborum Dei per sensibiles creaturas quaramus. Nam sicut dum doctum aliquod volumen perlegimus, non nos a characteribus atramento delineatis erudimur, sed a scriptore qui ad suos sensus patefaciendos illos adhibuit : ita dum aliquid a rnagno hoc naturar libro discimus, ab ejus auctore docemur Deo. Sapientissime S. Thomas scripsit (1): «Sicut voces ab homine formale signa sunt intellectualis scientiæ ipsius : ita creaturas a Deo condite sunt signa sapientia» ejus. Unde dicitur *Eccli. i*, quod Deus effudit sapientiam super omnia opera sua. Sicut igitur dignius est doceri a Deo, quam ab homine; ita dignius est accipere scientiam per sensibiles creaturas, quam per hominis doctrinam.»

At jam de primo rerum statu sit salis : ad primam diem accedamus*

(i) 111 part., *Quasi. XII*, art. 5, ad 2.

Quorundam opinio fuit (2), primam cceli et terræ creationem aut saltem rerum statum vers. 2 descriptum, ad primum diem in quo postea lux apparuit, pertinere. Verum hic dies, alii observant, videtur probabilius incipere a divino mandato , *FA dixit Deus : Sit lux*, non secus ac Deo jubente initium habent quinque posteriores dies. Prætcrea, cum *dies* sit Zux, vers. 5, non videtur diei pars ante primam lucem esse ponenda. Certe prima creatio diem omnem præcessit. Tamen animadvertendum est, vix aliquid interesse, si illi dies sunt indeterminati temporis periodi, utrum longior fiat prima periodus, ei addendo tempus procedens primordialium tenebrarum, aut contra fiat brevior, et illi præponatur alia periodus tenebrosa omni die anterior.

(2) In «apocrypho lib. *Estlr.* IV, cap. n, 3S, est: a 0 Domine, loqueas loculus es ib initio creatura, in primo die dicens : *Fiai catum cl terra* ; et tuum verbum opes perfectum. »

DE OPERE PRIMÆ DIEI.

(Ver«. 3« 4. 5.)

XXXI. « Dixit Deus : Fiat lux, et facta est lux, » vers. 3. Hic primo Hcbræoruxn legislator, naturas legislatorem loquentem et imperantem inducit. Vera voce Deum usum putavit Theodorus Mopsuestenus apud Philoponum (i), qui hoc deridet et absurdum judicat. Nihilominus Basilius Scluciensis Theodoro adstipulatur, nec non Theodoretus (2), qui id a Deo facium asserit « in gratiam Angelorum cl virtutum invisibilium, ut scirent, ipso jubente, ca quæ non sunt, subsistere, n Qui angelos corporatos putabant, quæ multorum veterum opinio fuit, non adeo absurde cogitare poterant, illorum causa mundi opificem voce usum esse. Dum autem eos omnino spiritales facimus, supervacaneam in designandis operibus sonoram illam vocem esse intelligimus. Quocirca communis iste etiam veterum sensus est et multo magis reccnliorum, nullam tum a Deo vocem editam fuisse, sed figurate ita scribere Mosen, « quoniam propter eos qui docentur, utilius esse censemus speciatim figurare præccplutn, » ait M. Basilius (3). Thcodoretus ipse (4) locutionem Dei ait esse ejus voluntatem. Audiendus Ambrosius (5) : « Plena vox luminis, non dispositionis apparatus significat, sed operationis resplendet effectum. Natura: opifex lucem locutus esi cl creavit. Sermo Dei voluntas est, opus Dei natura est. »

Quæsiluin est, cur Deus vocem nullam prolu-

it) Joan. Philopon., lib. I *De opif.* cap. xxil.

(2) Quæsl. IX *in Genet.*

(3) *Orat.* 2.

(4) Loc. cil.

(5) *Hexacm.*, lib. I, cap. ix

lisce dicatur, dum coelum et terram condidit, uti deinceps in dierum singulorum operibus dicitur. Nonne magnificum exordium fuisset : In principio dixit Deus (G): Sil coelum, sit terra; et fuerunt coelum et terra? Ratio hujus rei, præcipua saltem et magis obvia, hæc mihi videtur. Verba Dei sunt ejus imperia. Versio Persica, ubi hebræum habet: *Sit lux*, vers. 3, *Sit extensio*, vers. 6, *Sint luminaria*, vers. **Ii**, ponit, quasi ad alterum loqueretur Deus : *Esto lux, Esto firmamentum, Estote luminaria*. Jamvicro non imperatur nisi his qui obedirc queunt, non autem nihilo, id est non-existenti quod, cum non sit, obedirc nequit Existcntia qua* sunt, quamvis ca irrationalia e' inanima sint nec ejus mandata intelligant, tamer. Deo obediunt, quemadmodum magneti it manui magnetem admoventi ferrum obtemperat. Non imperavit Deus materiæ cœli et terræ quæ nondum exislebat. sed materiæ create atque existent! imperavit ut moveretur motu illo vibratorio qui lucem generat; aeri ut atmosphæram formaret dividentem inter aquas superiores et inferiores; aquis ut ab illa superficie terr®, quæ apparerè debebat recederent, etc. Optimo igitur Moses inter creationem materiæ in qua usus est verbo creationis, cl formationem rerum ex creata materia distinxit. In prima illa operaliono Deus operatur, non jubet : uon enim sibi ipsi imperat. In secunda operatione operalur et jubet, qu® tamen duo, quando de Dei operationibus in res

(6) Lib. apocryphus *Etdr.* IV, Ita Deum loquentem inducit. Vid. § prxccd.

irrationales agitur, unum sunt (1). Hinc confirmatur, eum in principio ccelum et terram fecisso *cx nihilo*: secus enim unde hæc diversitas? Cur coelo et terne in principio Dominus non imperat? Quare ibi tacet, postea vero loquitur? Silentio nempe succedit vox, quia nihilo seu non-existentbus existentes creatura) successerant? Scribit Hieronymus in illud Matthæi, *Imperavit ventis et mari*: «Ex hoc loco intelligimus, quod omnes creatura) sentiant Creatorem. Quas enim increpavit et quibus imperavit, sentiunt imperantem: non errore hæreticorum qui omnia putant animantia, sed majestate conditoris quæ apud nos insensibilia, illi sensibilia sunt, » in *Malth.* vin.

Non modo Augustinus, § 22, sed plures Ecclesia Patres sic illas Dei locutiones cap. i *Genes.* exponunt ut significant, Deum per Verbum ea fecisse quoro facta nariantur. Ita Ircnæus (2), Theophilus Antiochenus (3), Athanasius (4), Gregorius Nyssenus (5) et Tertullianus (6).

XXXII. Animadvertendum est, verba hebraica pressius ad litteram reddi: *Sit lux, et fuit lux* (7), quam *Fiat lux, et facta est lux*. Prima versio magis indicare videtur agi hic de productione phænomeni, potius quam de alicujus creatione aut formatione substantiæ. Tamen non puto per verba Mosis eam quæ de lucis natura est, definiri quæstionem quam, ut cætera hujusmodi, Deus hominum disputationi reliquit. Tantummodo a Deus dixit de tenebris lumen splendescere, » II Cor. iv. Jam vero, si quis ab altero lumen postulat ut tenebra dissipentur, nil hic postulat aliud, nisi ut locus ubi ipse est, illuminetur; quod fit vel fenestras aperiendo, vel lucernam accendendo sive accensam afferendo; non ille quærit ut substantia quædam imponderabilis e corporibus ubi latebat exeat, sed neque ut certum motum vibratorium acquirat tether qui ubique sit, adeoque et in suo cubiculo, diffusus.

Vollairius putat se evertere Mosis narrationem, scribens, antiquos omnes credidisse non emitti lucem a sole, sed tantum lucis materiam per spatium diffusam ab eo moveri: sed postea demonstratum esse, lucem a sole emitti. At vero si Moses doceret lucem a sole non emitti, sed tum ab ipso lumen generari, quum luci vel potius ætheri

per spatium diffuso motum communicat, gratulandum ipsi Mosi esset, ut præcursori hujus doctrinæ, quæ recentioribus opticis demonstrata videtur. Sed quid Mose antiquiores vel ipsi coævi homines de luce sentirent, omnes pariter, ut puto, ignoramus. Posteriores philosophi non omnes lucem a sole emitti negarunt; quin et nonnulli pro certo id habebant, uti Democriti ut Epicuri discipuli, quod vel ex Lucretio (8) discimus; at nemo neque ex veteribus, neque ex recentioribus illud emissionis systema demonstravit. Addit Voltairius, lucem a Deo diffusam per spatium, ut a sole commota mundum illuminaret, et ipsa sic divideretur a tenebris diemque efficeret, non potuisse, antequam esset sol, ista prestare: hoc esse omnino tum physicæ sdentile, tum rationi contrarium. Quibus profecto nihil insulsius dici potest, aut physicæ doctrinæ ac rationi contrarium magis; inuno et communi sensui et vulgari experienti® magis repugnans. An non apparet lux, neque tenebras pellit, neque ab eis dividitur, etiam quum sol abest, si corpus quodeumque ignitum aut inflammatum adsit? Aurore boreales, montes ignivomi, magnæ urbis aut sylvæ incendium, festivi ignes arte elaborati, plurimis lucentes facibus viæ, aulæ, urbes, templa, theatra an non lucem emittunt, an non tenebras fugant? Nemo ita bardus et stupidus homo est (canes etiam et feles testari poteram) qui ignoret, lucernarum lumine cubicula per noctem illuminari, satisque culinam et aulam, vel camini igne, splendescere. Quomodo igitur Voltairius lucem absque sole imaginari non poterat? Satis erat, primis temporibus a luce qualibet tellurem nostram aut magnam ejus partem illuminari, ut esset dies: dies enim Mosi *lucis* tempus est, non tempus solis. « Appellavit Deus lucem diem, » vers. 5.

XXXIII. Multa de hac luce primæ dici disputala sunt. Dubitavit Augustinus spiritalisne illa an corporea fuerit (9). Ac a si spiritalis fuit, non illa vera, n ait (10): « Patri coicterna intelligenda est, per quam facta sunt omnia, et quæ illuminat omnem hominem; sed illa de qua dici potuit: Prior omnium creata est sapientia.» Multo minus corpoream lucem illam Deo coæternam pateretur Augustinus, quam Greci Palamita) et Eugubinus posuere. Itaque, a quamlibet lucem significet, ait ipse, factam tamen et creatam debemus accipere.» Ac spiritalem lucem (11), vel angelicam naturam, vel hujus illustrationem interpretatur, aut ejusmodi aliquid. Sed corpoream et aspectabilem Mosen significasse, fere omnes credunt; atque hic est hujus loci solus sensus litteralis.

Quæ hujus lucis occasione veteres scribebant, quum nondum in naturæ scientia facta erat lux,

(1) a lu opere creationis utitur verbo creationis, quia in illo corpora simpliciter producuntur ex nihilo. In opere distinctionis utitur hoc verbo *fiat, et fecit*, quia illud non fit ex nihilo, sed est determinatio ad formam et locum: quod ex parte operis est proprie fieri, et ex parto artihti» proprie est facere, » Albert. Magli. *Simma*, part. II, Tract. 11, Quasi. LV.

(1) *Adven. hares.* IV, cap. xxxtt, alias Lit, § 1.

(3) Lib. 11. *ad Autolyc.*

(4) *Contra Arian.*, orat. 2, § 31.

(5) *Adven. Judaoi.* testini. 1.

(6) *Advert. Praxcain*, cap. vu.

(7) Sic italica melius: *Sia luce, e luce fu*, quam cum articulo: *Sia la luce, e la luce fu*. Ila anglico: *Ut there be light*, potius quam: *Let there be the light*.

(8) *De Satura rerum*, lib. II.

(9) *De Genere iinperf.* cap. i et scq.

(10) *De Genes. ad lit.* I, cap. III cl XVII.

(11) *De Genes. ad lie.* I, cap. in.—*De Civit. Dei*, lib. II, vu cl ix. — *Confa*}, lib. II, u cl xvi.

et nil fortasse in physicis luco erat obscurius, ea nunc referre et examini subicere, vanum saltem foret, a Veniam antiquis. » Physica tamen disciplina sententiam quorundam veterum llebræorum non improbaret, dicentium, lucem illam fuisse lucem solis, quamvis terræ nondum conspicui (1). Hanc sententiam secutus est S. Thomas (2), et post cum Augustinus Eugubinus (3), Catharinus, Nicolaus Garcia de Londagno(-i), Quadros, et Pererius qui scripsit, et fortasse cum veritate, alio modo eam explicare conantes, « prope modum inexplicabilibus difficultatibus impeditos et implicatos teneri. » Putat Scheuzerus (4) solis jam creati suaquo jam luce fulgentis radios, cum densa quadam atque opaca oinnis generis corpusculorum commixtione detinerentur, ad tellurem in principio non pervenisse: postea vero, opacis illis molculis magna ex parte praecipitatis, penetrasse solarem lucem usque ad teme superficiem, non tamen solis faciem telluri fuisse conspicuam, eo quod magna vis aquei vaporis, ingentesque nebulae coelum contegerent. Plane ut et modo fit, quando nubilosum est coelum. Ita sentiunt et Angli Scriptores *Historia universalis*. Hæc certe neque rationi, neque scienti® adversantur: densos autem vapores circa terram primis temporibus fuisse agglomeratos, bene indicatur in libro *Job xxxvni, 9*. Verum cum in hac Schuzeri sententia ponatur jam a primo die spatium atmosphæricum, seu hoc primum coelum, nonnihil pellucidum evasisse nec fere in se retinuisse aliud quam aercin et aquam: illud consequeretur, jam a primo ipso die cum fere statum in atmosphæra obtinuisse, cujusmodi exhibetur nobis post opus diei secundi, vers. G, 7, in quo atmosphæra constituta narratur. Præterea in hac sententia manifestatio solis die quarto, vers. 14-18, fuit solummodo atinosphæricæ defæcationis complementum, quod astra telluri visibilia fecit. Hæc igitur defæcatio, objectum divini imperii, saltem bis, atque opus saltem duorum et sex diebus, primi nempe et quarti, fuisset. *Saltem* dixi: nam si jam a primo die atmosphæra erat nec illa valde a praesenti diversa, esto fuerit multo magis uda: quodnam, quæso, secundi diei opus fuit, nisi minus imperfecta ejusdem acris defæcatio, qua illa atmosphæra porlio, quæ inter nubes et inferiores aquas interjacet, diaphana evaserit? Uti fit quando humilior nebula resolvitur vel ascendit, sed coelum nube continua legitur. Non videtur autem posse concedi, quod in Mosis narratione una cademque operatio bis aut ter a Deo præcepta inducatur.

(i) Apud Matemonidcm, *store Nevochim*, p. 27G. Edit. Buxtorf., et Maiwsscs apud Vatablum h. l.

(i) In II *Sent.* disi. XIII, Quæst. unie., art. S. *Summa*, I part., Quæst. LXVII, art. 4, ad 1.

(3) In *Cosmopoeia*.

(4) *Exam. synops.* I, Quæst. VI, VII, VIH.

(5) *Phytic. tacr. in Genet.*

fit' cenllores quidam conjiciendo asseruerunt, lucem hanc *rrtherem* esse qui, in motu positus, undis suis lucem generat. Verum, ut dixi, æthercm a principio creatum una cum cælo et terra tenendum est. Præterea æther a luce differt, uti aer a sonitu; per se enim non lucet, nisi in illo ab alio corpore per motus communicationem undæ excitentur; adeoque per se nec dici potest lix, quod est *lux* vel *calor lucens* scu *ignis*, nec opponitur tenebris, nec « appellandus est *dies*, vers. 4, 5.

Terram, post creationem, magnam pulvisculorum e variis substantiis conglobatam congeriem fuisse, Joannes Andreas De Luc (6) arbitratus est, qui præterea asserebat, aquam tum quidem extitisse, verum non in liquido statu, ex defectu caloris qui, quemadmodum cbymicis combinationibus necessarius est, ita pariter requiritur ut statum illum aqua obtineat. Igitur ut solveretur aqua, in caque subslantiæ cæteræ, nccesse fuit, ut pulvereæ illa congeries usque ad quamdam profunditatem ab *igne* penetraretur, ex quo enata solutio temperie chymicis operationibus necessaria polleret. *Ignis*, ait De Luc, fit ex combinatione lucis cum *elemento ignis*: ergo oportebat cum aliis omnibus elementis lucem conjungi: ex hac coitione una phænomenorum omnium geologicorum est origo repetenda. Jam vero hæc *lucis* copulatio cum massa terrestri a nulla physica causa, quæ nobis sit cognita, repeti potest. Ergo natura ipsa de prima Dei jussione a Mose relata nos facit ccriorcs. Hæc sanioris physico-cbymine doctrinis refellere haud difficile esset; sed hoc in loco id necessarium non puto. Satis erit animadvertere, hæc omnino ad arbitrium excogitata esse; nec verisimile videri quod, si revera exstitit substantia illa quam De Luc *lucem* appellat et adeo necessariam existimat, hæc a Deo non tunc fuerit creata, quum alias corporeas substantias exisientia donavit. Præterea ignis seu calor luminosus, ad exsiccandam terrestrem massam et ad aquam in vapores resolvendam aptior est, quam ad aquæ materiem liquefaciendam et ad alias in ipsa minerales substantias dissolvendas. Caloris vero gradus qui ad ebullitionem aquæ sufficit, luminosi caloris temperie longe est inferior; et licet ponamus gradum ebullitionis quoad solutionem illam fuisse non 100° C. (212 Ear.), sed 200° vel 210° C. (respondentem pressionem 17 atmosphærarum), hic tamen calor a gradu lucentis caloris scu ignitionis multum distaret: non igitur lucis (riix) nomen mereretur.

XXXIV. Facile, ut mihi videtur, quidnam fuerit lux hæc intelligitur, si legibus a Deo naturæ impositis attendamus. Moléculas elementares legi universalis gravitatis obediens, alteræ ad alteram accederent nccesso erat, atque ita quæ ad tellurem nostram et Tonnandam fuerant a creatore

(6) *Lettres sur Chist. physiq. ile (a terre*, 3 M. le prof* Bluienbach. Lctlr. 2 et 3.

preordinate, globum hunc consociate constituerent. Igitur, dum undecumque hæc moléculas sibi invicem occurrerent, postquam altera ad alleram satis accesserant, dhymic© combinationes juxta chymicas leges confici debebant. Ita c simplicibus seu clementaribus molcculis *mixta* efficiebantur : interquo hæc magna vis gignebatur vaporis aquei. Ac ne ad hypotheses minime necessarias confugiamus, divinari possumus, combinationes primas fuisse cas, quæ elatam minime requirunt temperiem, sed illa quæ ordinaria est in tellure, etiam hycmali tempore, satis habent. Ita cum oxygenio, quando maxime contritum est, combinatur ferrum, idque non sine emissionem luminosi caloris : uritur enim vere ferrum atmosphærico aeri expositum : ita etiam metalla quæ *niccolum*, *cobaltum* et *uranium* appellata sunt. In ordinaria pariter temperie cum ignis emissionem *chlorum antimonio* (stybio) aliisque quibusdam metallis, et *iodium phosphoro*, combinantur. Hæc vel alia hujusmodi lucem aliquam generabant, simulque temperiem elevabant : qua ex re novæ combinationes oriri debebant, et lux et calor magis ac magis augeri. Inter has novas combinationes, imo una ex præcipuis, putanda est fuisse synthesis aquæ, quæ magnam vim caloris luminosi producit; cumque maxima ibi adesset copia elementorum illorum ex quibus aqua constat (oxygenii scilicet et hydrogenii), in immensum calor et lux augeri novæque indo affinitates excitari debuere, fotuerunt una cum aqua, vel ob calorem a nascente aqua productum, gigni ea quæ dicuntur *alcalia fixa* et *terra*, ut *potassa* (kali), *soda* (natron), *calx*, *magnesia*, *alumina*, *silica* etc. et *acida*, e. gr. *acidum carbonicum*, *sulphurosum*, *sulphuricum*, *phosphoricum*, et *sulphurcta* et *chlorureta*, etc. Ex his combinationibus nova fiebant incrementa caloris et lucis. Interca iste syntheses et combustiones una cum luce et calore, quorum et effectus erant et causee, per spatium diffundebantur. Plura addi possent; at necesse non est : hæc enim ipsa fortasse nimia nonnullis videbuntur. Finge nunc spectatorem aliquem in spatio collocatum, atque in tellurem recens natam oculorum aciem intendentem. Quid iste prospiciet? Principio quidem nihil, quia tenebræ sunt *super faciem abyssi* : post certum vero tempus lucem videbit, initio fortasse modicam ac lenem, at celeriter crescentem et brevi pr® nimio fulgore alium quemcumquo oculis visum prohibentem. Ergo natura ipsa ad id nos adducit, ut fateamur, unam lucis adparitionem primum in tellure phænomenon fuisse. Neque in hoc quidquam casu vel temere accidebat, sed omnia imperio regebantur et sapientia creatoris. Dicebat : *Sit lux*; jubebat nimirum lucem, hoc est calorem luminosum sive ignem adparere et tunc et postea, quandocumque chymicæ combinationales satis valid® fierent; ejusque imperio obtemperabant corpora, quemadmodum et nunc in luminosis combinationibus, qu® sunt combustio-

nes, obtemperant. Sacer scriptor causam tantum primam, nempe Dei imperium, et effectum visibilem indicat; de aliis effectibus tacet. Cum enim non id sibi præstituisset, utcosmogoniamautchymiam doceret Ilebræos, non erat fini suo necessarium ut de cæteris institueret sermonem. Ni fallor, hæc lux Mosaica adeo manifesta adparot, ut aliam lucem studiose quærere, idem mihi videatur ac fumosam ex vili adipe tedam accendere dum sol in meridie refulget (1).

Sublimitatem hujus locutionis : «Fiat lux, et ficta est lux,» admirabatur ethnicus ille scriptor acris judicii (2), inaJudæorum legislatore divini Numinis potentiam pro dignitate declarante.» Nonne magis in Mosis sermone admirabilis est sapientia illa, qua paucis verbis declarat id, quod tandem post tot sæcula nobis scientia revelat?

Vox "ViN (lux) bene reddi posset *ignis* (3) ; nam radix manens in lingua Arabica interpretatur, *inflammavit*, *ussit*. Nec nova est interpretatio hæc. Gregorius Nyssenus primam illam lucem putavit fuisse ignem, qui ex informi et confusa mole, Dei nutu et imperio, subito prodiit et repentino lumine *omnia* collustravit. Eliam Sovcrianus Gaba-litanus (4), Cæsarius in *Dialogo* I, interrogat. 58, et S. Joannes Damascenus lucem illam, ignem fuisse crediderunt. His adde quod *Marc*, xiv, (lux) *ignem* significat, et optime Vulgata reddit : «Sedebat cum ministris ad *ignem*.» Revera vulgo ignis nomine inelligimus rem in statu combustionis luminosæ vel ob maximum calorem ignitam.

Animadvertendum est, Moscú non dicere, lucem hanc fuisse in cœlis, quod scribit vers. 14, 15, 17, de sole et astris; sed generatilo, jubente Deo, lucem fuisse. Putabat Petavius, a in vastissima illa nebula et vapore, quam aquam et abyssum Scriptura nominat,» hanc lucem adparuisse, quod Julio Africano et Bed® placuisse scribit. Verum nec eam tantummodo in tellure aut supra faciem terræ Moses ponit, sed indefinita locutione utens, nos non prohibet quominus incendium longe majus, vel etiam universalem conflagrationem menti nostræ repraesentemus, quam et analogi® argumentum probabilem facere vide-

(1) Hanc explicationem exposui in dissertatione edita Hom e anno 1839, in *Annali (tette scienze religiose*, voi. Villi, fase. XXIV, hoc titulo : *Saggio sulla Cosmogonia Egiziana*, qua» gallico edita est Parisiis in *Annal, de philosoph. chilienne*, 1840, loin. XX, p. 107, 245 ; nec non in alia Bononiæ edita : *Osservazioni sulla Cosmogonia*, Vid. *ftuovi Annali delle scienze naturali*. Dicembre 1847. Cl. Debreyne, cujus cosmogonica doctrina a nostra non panini distat, scribit tamen : u Celte agitation des moléculs élémentaires et leurs combinaisons produisirent une immense lumière bornée autour de la terre. » *Théorie biblique de (a Cosmogonie*, par P. I. C. Debroyne, doct. en médecine, prêtre cl religieux de la Grande-Trappe. Paris, 1848, p.73.

(2) Auctor libri *De sublimi genere orationis*, qui Longini nomine circumfertur. Sect. VU.

(3) TIN ignis, focus. *Ezech.* v, 2.

(4) Hoiilil. 1 el 4, *De Mundi opif.*

tur. Nos tamen do tellure tantum agimus. Cæle-
rum, imago ilia nil tristo représentât, sed potius
magnificum quoddam, nec lætitiæ minus quam
majestatis plenum spectaculum. Innocens enim
incendium illud erat, quod non modo nil damni
afferebat, sed et aquam et alia futuris viventibus
utilia ani necessaria progignebat.

Ait nec semel S. Ephrem (i), potuisse Deum stir-
pes non solum creare, sed etiam facere ut cres-
cerent et fructificarent sine aqua; verum, quo-
niam terras fœcunditatem aquæ committere decre-
verat, ideo, inquit, voluit ut aquæ etiam ad pri-
mam earum formationem, uti et lux, cooperaren-
tur; ideo et aquas et lucem ante plantas herins-
quo produxit. Ita dicere nobis licebit, potuisse
Deum ab initio aquam creare; verum quoniam
statuerat eam non aliter sæculorum decursu pro-
gignendam esse, nisi ex suorum copulatione ele-
mentorum, ita hæc præexistere voluit et primæ
aquæ proprie dictæ formationi inservire. Quod
pariter et de aliis mixtis inorganicis dicere possu-
mus; imo magis de his quam de plantis, quæ
sola aqua et luco sine preexistente semine non
fiunt.

Quibusdam dicentibus, primam «lucem fuisse
quamdam nubem lucidam, quæ postmodum facto
sole, in materiam præjacentem rediit,» opponit
S. Thomas : « Scriptura in principio Genesis com-
memorat institutionem natura quæ postmodum
perseverat : undo non debet dici quod aliquid
tunc factum fuerit, quod postmodum esse desie-
rit (2). » Id nostra explicationi opponi posse vi-
detur. Sed facilis responsio esset, si quis istud
opponeret. Nos enim substantiam nullam dicimus
primo die factam, quæ postea desierit. Tantum
in nostra sententia Dei lex de luco a chymicis
combinationibus producenda, eo tempore, ut ita
dicam, promulgata fuit; quæ lex perseverat ad-
huc, ejusque vi semper progignitur lux. Preterea
valde probabiliter lux in prima illa periodo non
in tellure modo, sed et in sole accensa est, for-
tasse et in stellis fixis, et in his perseverat. Eæ
vero substantiæ quas tunc ex illa luco sivo igne
factas arbitramur, ut puta, aqua et terre, nequa-
quam postmodum esse desierunt.

XXXV. *Vidit Deus lucem quod esset bona. Bona*
certe et *pulchra* est lux (bonum et pulchrum signi-
ficat hebraico 310) ; at sensus hujus sententiæ me-
lius, ni fallor, percipitur, si juxta expositum doc-
trinam, lux illa consideratur ut quæ tot nobis
utilia, aquam præsclim, generavit. At laudem
hanc cum et luci et suis aliis operibus tribuerit
Deus, vers. 10, 12, 18, 21, 25, non illam tamen
traditur toti corpori substantiæ, quum eam in
principio ex nihilo produxit, tribuisse. Cur hoc?
Despondet Mazzocchi (3) : « Id quia Ipso per se

molitus est, nulla approbatio sequitur. Preparata
deinde materia universa, singula peno opera crea-
turis facienda locasse, hic et in sequentibus scri-
bitur ut : *Germinet terra...* item alibi : *Producant*
aqua: reptile... et rursum alibi : *Producat terra ju-*
menta et reptilia. Non mirum ergo si eadem opera,
postquam fuere facta, ad artis suæ, id est divinæ
sapientiæ regulas exegisse, ac demum probavisse
dicatur supremus artifex. » Ita confirmari vide-
tur, productionem illam coeli et terre, vers. 1,
veram fuisse creationem, non vero sic productio-
nem lucis hac prima die.

Divisit lucem a tenebris, Nvñg.; Separavit inter lu-
cem et inter tenebras, Hebr. Ille hucusque dictis
minimo opponuntur. Non enim narrat Moses, lu-
cem in una coeli plaga ortam, in oppositam occi-
disse post horas duodecim. Qui hæc dicunt, non
ea certe hauserunt ex Genesi, sed ex illa propen-
sione mentis nostræ qua sæpe de rebus remotis
et sensui ignotis ex præsentibus et cognitis judi-
camus. Sententia Mosis generalis est : « fuit lux : »
quæ nec ad Judæam refertur, neque ad Ægyptum
magis quam ad Mexicum aut ad Marylandiam, -
præsertim cum nulla tunc regio, nulla insula aut
continens terra haberetur. Basilii, Nysseni,
§ 34, Ephrem et Procopius Gazæus lucem illam
ubique diffusam putaverunt, a Illustrabatur aer,
ait Basilii (4), imo permixtam sibi lucem habe-
bat totam in se tota, celeres fulgoris distributio-
nes ad suos ipsius terminos quaquaversus trans-
mittens; sursum enim, ad ipsum usque æthera
et usque ad coelum pervenit, in latitudine omnes
mundi partes, tum aquilonares tum australes, tum
orientales tum occidentales, in brevi temporis
momento illuminabat. » Consentit Ambrosius,
a Resplenduit subito aer, et expaverunt tenebrae
novi luminis claritatem; repressit eas et quasi in
abyssos demersit repente *per universa mundi* ful-
gor lucis infusus. » Joannes Damascenus idem
sentire se ostendit; nam cum Basilio credit dici ac
noctis distinctionem eo tempore factam « effusione
lucis et contractione, » seu, ut exponit Eustacbius,
Basilius interpres, « diffusionem principalis luminis
modo se subducentis, modo denuo reducentis. »
Ita Justini nomine vulgata fidei expositio, « con-
tracta et collecta luce, » noctem esse faciam asse-
rit. Ilano opinionem commemorat Augustinus,
lib. I *De Gen. ad lit.*, cap. xvi : « Emissionem vero
contractionemque lucis illius, si velimus diem
noctemque intelligere, nec causam videmus cur
ita fieret : non enim jam erant animalia, quibus
hæc vicissitudo salubriter exhiberetur. » Idem
hanc sententiam refert ut non improbabilem, lib.
IV, cap. m. Basilii (et cum eo Procopius) illud
divisit lucem... interpretatur : « hoc est, utrarum-
que naturam mixturo cujuscumque incapacem,
et alteram alteri ex adverso oppositam Deus red-
didit. » Cum tenebra sint lucis defectus, repugnat

(1) *fn Genes.*, lib. 1, cap. ii.

(2) I part., *Quæst.* LXVU, art. 4, ad 2.

(3) *Spicileg. biblic.*

(4) Ilornil. 2 *tn Hexacm.*, tom. II, p. 19 edit. Maurin.

utraquo simul existera : nunquam in eodem loco et tempore lucis ac tenebrarum societas possibilis est, adeoque essentia ipsa sua divisæ sunt. Deus præterea voluit, ut neque perpetuo, neque in omni loco sive lux sivo tenebrai dominarentur, sed sua regna utrisquo divisit.

XXXVI. Deus *lucem* (seu lucis tempus) *appellavit diem et tenebras* (tenebrarum tempus) *noctum*, vers. S. Latini aliquando e converso diem ipsum lucem vocant, cujusmodi est illud Tullii : a Centesima lux hæc est ab interitu P. Clodii, n Sane simplex esset qui crederet Deum (une bas voces, quanquam nemo audiret, protulisse, nimirum per vacua spatia resonare fecisse. « Nondum de nominibus agebatur, ait Augustinus; postea adbibita sunt vocabula et dies et nox. n *Appellavit*, metonymia est : voluit Deus ut aliquo tempore lux regnare et id efficeret quod dicitur dies, aliquo vero tempore regnarent tenebrae per quas (id est ex lucis defectu) illo rerum status producitur, quem dicimus noctem. ¶ Intelligitur, docet S. Thomas (1), ubique per hoc, quod dicitur *vocavit*, id est dedit naturam et proprietatem ut possit sic vocari.» Præterea, nomina imponere, signum dominii est : mos enim apud orientales gentes oblinebat, ut qui alterius dominio subjiceretur, nomen ab ipso acciperet, IV *Begum* xxin, 34; XXIV, 17 ; *Dan.* i, G, 7. Quum Adro dominium in animalia conceditur, primus ejus dominii actus nominum impositio est, II *Genes*, six. l'ari modo, hac nominum impositione, supremum Dei dominium in diem et noctem, quod est in omne tempus, hic indicari videtur, uti paulopost, vers. 8, 10, dominium Dei in celos, terram et maria, quod est in omnia quæcumque existant in spatio, imposita ab Ipso nomina « coelum, terra et maria » commonstrant. a Tuus est dies, et tua est nox, » *Psal.* Lxxin, 1G. « Tui sunt coeli, et tua est terra. Mare tu creasti... » *Psal.* Lxxxvilt, 12.

Mirum est et apud profanos memoriam de nominibus diei noctisque divinitus impositis reperiri. Proclus enim ait, diem noctemque deos esse, « (piorum nomina a diis ipsis accepimus. » Putat Mazzocchi, ex hoc loco Geneseos id hausisse Proclum, vel eum certo a quo id Proclus accepit. Proclo antiquiorem Frontonem, M. Aurelii proceptorem, epist. 3 *de feriis Alsiensibus*, videre Mazzocchio non licuit : adhuc enim Frontonis scripta in Ambrosiana bibliotheca latebant (2). En ejus verba ad rem nostram : a Jovem patrem ferunt, cum res humanas a primordio conderet, rovinam vi medium uno ictu percussam in duas partes undique pares diffidisse : partem alteram luce, alteram tenebris amicisse : *diem noctemque appellasse* : noctique otium, diei negotium tradidisse. »

(1) I part., *Quæst.* LXIII, art. 1, in fine.

(2) Unde inulta Frontonis traxit et edidit ciar. Angel. Mai, S. H. E. Cardinalis, vir de re litteraria optime meritus.

Factumque et vespere et mane, (et fuit vespera et fuit mane, hebr.) dies unus Quod primus hic dies, non *primus* sed *unus* nominetur, mysticum nescio quid et arcanum redolere visum est Philoni, Origeni, Basilio, Cæsario, Procopio aliisque; at perspicuum videtur tribuendum hoc potius cuidam Hebraica) linguæ proprietati qua iit, ut cardinales numeri pro ordinalibus frequenter usurpentur, ut *Gen.* vili, fi, *Num.* i, 1, hebr. In Novo Testamento quam Matthæus, cap. xxviii, 1, vocat « primam Sabbati, » Joannes, cap. xx, 1, nominata unam Sabbati. »

Hoc vers, fi, putant plurimi vocabulum dies duplicem sensum habere (appellavit *diem* lucem.... *dies* unus), nempe primum temporis lucis, et secundum diei *civilis* ex die et nocte conflati. Versio Syriaca duabus diversis vocibus utilitur, quam rem, diligentiam scriptoris laudans, notat L. Hirzöl(3). Sed vorohocmihi non videtur necessarium: potius illud probabilius credam ; cum Moses immediate ante hæc verba dixerit, appellatam a Deo *lucem diem*, quod est verum *diein* esse ipsum lucis tempus (4) : potius, dico, credam, *diem primum* appellari ab eo tempus illud, quantumcumquodemum fuerit, quod inter primitiva.* lucis initium ejusque finem comprehenditur quodque tenebræ præcesserunt. a Principium dici vox Dei est : fiat lux, » ait Ambrosius. Et Basilus scribit : « Qui status fuit in mundo ante lucis generationem, is non erat nox, sed *tenebrai*, n Et Augustinus (fi) : « like tenebræ nondum erant nox, nondum enim processerat dies : divisit quippe Deus inter lucem et tenebras, et prius lucem vocavit diem, deinde tenebras noctem, et, facta luce, usque ad alterum mano commemoratus est dies unus : manifestum est, illos dies a luce emisse et transacta luce usque ad mane singulos terminatos, n Ha sentiunt complures, inter quos Chrysostomus, Joan. Philoponus qui Theodorum Mopsuestenum contraria docentem refellere conatur, et Victorious, qui libellum de hac quæstione scripsit editum cum aliis opusculis a P. Sirmondo. Non nullum roboris habet ad probandum dies istos incipere a vespera, id quod afferunt, videlicet, diem apud Hebreos a vespera duxisse initium ; præscilicet cum dies illi Judaici a vespera ad vesperam extenderebantur, dies vero Mosaici, si a vespera incepero, quia vespera prius nominatur, idem cum mano terminasse dicendi essent : quod et valde distat ab Hebræorum consuetudine, et ridiculum est, quia esset dies idem ac nox.

De vocibus vespera et *mane* multa superius diximus, § 11 et 12. Credendum videretur, primo die *mane* fuisse, quando lux illa incepit, et *vesperam*, quando deliciebat et languidior evaserat : neque enim verisimile est, illam ad summum splendoris

(3) ne *Pentateuch., ren. Syriæ*, Lipsiæ, 1825, p. r, 3.

(4) Tempus lucis etiam a Censorino dicitur *naturata it terns clics. De die natali*, cap. xxii.

(5) Scnri. 79 *De divers.*

gradum slatim pervenisse, aut momento extinctam esso, sed magis credibile videtur, eam graduimi et pnulalim usque ad maximum splendorem crevisse, et post certum tempus per gradus defecisse, et tandem omnino fuisseextinctam. Ast hoc asserere non audeo, quia phrasis illa, *fuit vespera*, præmitlitur aitori phrasi, *et fuit mane*.

Itaque alterutrum ex his duobus teneri potest: vel quod primus dies, a prima lucis adparilionc ducens initium, tum *vesperam* habuerit, quum lux illa coepit deficere; *mane* autem ibi memoratum fuerit ut initium et voluti aurora secundi diei; quod cum Augustini doctrina, § 9 et 11, optime convenit: vel quod ita Mosis verba explicanda sint: « et fuit obscuritas, (quæ non erat dies, nec diei pars, sed diei anteibat), et fuit mano (luciscebat, et tunc [actus est dies primus. »

Hanc vero interpretationem probabiliorē esse in sequentibus adparebit. Si vero placeret secundum vocum origines (§11) voces illas 2^{VJ} (*vesperam*) c^{tlp3} (*mano*) interpretari; ita Mosis verba explicari possent: *cl fuit commixtio, et fuit mano seu adaperitio*; vel ita: *et fuerat commixtio, et fuit mane, adaperitio nempe et prima navitas, seu partus primus*. Revera, uti tenebræ quæ in principio fuerunt, minus proprio videntur appellari vespera, quæ latinis est imperfecta obscuritas post lucem et diem: ita optime eis convenit appellatio *commixtionis*, non modo quia in tenebris nihil distinctum apparet, nulla figura, color nullus, sed præcipuo quia primo illo tempore nulli rei sua forma manebat, et aer lucis egens, et omnes elementares substantiæ commixta erant et confusæ, illæ quoque quæ ad efformanda prima mixta corpora erant destinata*. Commixtio illa et omnimoda obscuritas non sunt proprie diei pars, sed ideo memorantur, quia diei initium illas antesse supponit; ex carum enim cessatione fit dies. Primam vero lucem decuit appellari *mane* etiam antonomastice, atque *adaperittonem* et *partum primum*, quia, voluti aperta abyssus, ex tenebrosa illa alvo lux prodidit, quæ corporeus mundus tunc primum adparuit et in lucem est editus, et primogenita inter compositas substantias tum primitus producta sunt.

XXXVII. Temporis spatium, quo luminosus illo calor perduravit, sive dum globus terrestris formaretur, sive postquam jam satis esset hic constitutus, determinare certo non valeo. Divinare tamen possumus, incendium illud omnium maximum non adeo celeriter deferbuisse. Putandum enim est, hunc recens natum terrarum orbem totum fuisse ignitum, saltem a superficie ad certam usque profunditatem, tum ex corporum combinationibus quæ ibi flebant, tum ob ignita corpuscula o superiori regione decidentia quibus globi ipsius moles concrecebat. Præterea hæc superior circumstans regio et ipsa ignita cum esset, maximum calorem globi conservabat. Si vero confla-

gratto ultra sublunaria spatia, et ad alla cœlestia corpora protendebatur, immensa illa radiationis vis ex omnibus cadi partibus tellurem versus convergens, diu sane refrigerationem ipsius telluris, quæ ex proprii caloris radiatione fieri potuisset, impedire ac differre debuit. Placet hic cursim animadvertere, non potuisse hominem, si tunc adfuisset, hoc tempus igitur ac lucis metiri; luce enim ubicumque ac semper fulgente, deerant vices illæ, quibus tempus rnetimur, obscuritatis et lucis. Amisit tandem superficies terrestris temperiem illam luminosi caloris (et citius quoque eam amisit circumstans spatium, quod moleculis variarum specierum occupabatur): sed non illico putandum videtur dici secundæ opus fuisse inchoatum. Hoc enim supponit veram et proprie dictam, seu liquidam aquam super faciem terræ existentem, vers. G, 7: aqua vero, slatim ac splendor lucis desierat, immo adhuc longe postea, tantum debuit retinere calorem, ut diu liquidum statum oblinere non posset, esto probabile sil, gradum illum temperiei, quo aqua ebullit, ob majorem atmosphæræ pressionem, aliquanto magis per id tempus fuisse elevatum. Igitur hoc secundum temporis spatium constituere potuit vesperam, quæ secundam diem vel periodum antecessit. Cui hoc non arridet, potest hoc, de quo loquimur, obscuritatis tempus ita considerare, ut intervallum aliquod inter primum ac secundum diem interjectum: neque enim necesse est, Mosicos istos dies immediate, nullo interposito temporis spatio, alterum alteri successe, § 11.

Animadvertite, magnopere me commendare sapientiam, quæ in verbis Mosis elucet, verum de ejus naturalium rerum scientia nihil asserere. An ipse inciligeret physicas veritates eas, quæ sub verborum suorum cortice latebant, quasque sui temporis sapientes æque ac posteriorum sæculorum ignorabant; an vero, hæc et ipse ignorans, scriberet tantum quæ vel ex immediata Dei revelatione vel ex traditione majorum divinitus acceperat; de hac re nihil definitum volo. Hebræi certe illius ævi hujusmodi veritates intellegere non poterant, sed nec erat necesse: satis erat ut crederent. Quoad opus exempli gratia primi diei, sufficebat illis credere, post rerum creationem, lucem seu ignem, Deo volente, fulsisse; neque hanc lucem Deum, quod docuisse videntur Ægyptii (1), sed tantummodo Dei opus fuisse.

Si qui naturales primitivo) lucis explicationes rejiciendas et ad supernaturalia tantum hac in re confugiendum putarent, vellem equidem ut sibi iu memoriam revocarent doctrinam Aquinatis, qui in articulo ultimo circa opus primi diei (2), loqueas de posita a Basilio a emissionem et contrac-

(1) Vido, si pheot, citatam opusculum *mita Comog. Egiziana*.

(2) 1 part., *Quast.* LXVII, art. 4, ad 3.

tione luminis » § 35, ait : « Prætroa hoc non habet natura corporis lucidi, ut retrahat lumen in sui presentia, sed miraculose potest hoc fieri. In

prima aulcm institutione natura non quærilur miraculum, sed quid natura rerum habeat, ut Augustinus dicit.

DE OPERE SECUNDÆ DIEI.

(Vere. C. 7. 8.)

XXXVIIÎ. Docet Moses, hoc die factum esse, iubente Deo, *firmamentum* dividens inter superiores et inferiores aquas, et *firmamentum* a Deo *talum* appellatum. De locutione Dei nihil addam § 31, 36. *Firmamentum* Vulgatae et Snjtuux Alexandrinorum interpretum, hebraico est jppn. Bene reddi hanc vocem *extensionem* vel *expansionem* ex radico *ypi distendit, expandit*, satis communiter affirmant eruditi, a Hac enim significatione, ait Pererius, sæpenumero usurpatur in sacris litteris, ut animadvertere licet *Isai.* 1xv; *Psal.* cxxxv; *Jcrem.* x, aliisque locis. » Extensionem autem intelligunt, non oznuino vacuum quæ non *fit* (non enim est substantia), sed subtilem tantum et invisibilem materiam in se continentem ; vacuum, si vis, at non sensu absoluto ut omnem excludat materiam, nec sensu Physicorum (qui vacuum *Torricellianum* et *Boyleanum* appellant illud spatium ex quod elastica fluida, quantum licuit, extraxerunt), sed eo vulgari sensu, quo vacua dicimus pocula, lagenas, arcas, pîxides et similia, quando carent his quæ continere solent vel ad quæ retinenda sunt ordinata, et unum continent aerem. Tamen fatendum est saltem in quibusdam Scripture locis, uti in eo qui citatura Pererio, *Psal.* cxxxv, 4, vocem illam non minus *firmitatem* aut *stabilitatem* significare posse quam *extensionem*. Neque enim contemnenda est versio ScptuagintaetVulgatæ (*firmamentum*), observante Joanne Clerico, apud Syros verbum *rakah* significare premere aut comprimere. Michaelis scripsit (1): «Ex his quæ de verbi significatu, usu lingua hebraicæ et syriacæ firmata diximus, nomeu *raqiagh* non erit expansum. sed *firmatum*, seu, ut vocabulo vulgato; utar, *firmamentum*, Gen. i, 0; vix potest nisi atmosphæra esse, *nubes portans*; sicque et *Ezeth* i, 21, 22, ubi *basis...pavimentum* est currus Dei tonantis. » Addo potuisse Hebreos vocem, quæ proprie significat *firmatum*, usurparo ad significandum *extensum*. Ita *Lue.* xvi, 26: *Inter nos et vos chaos magnum, vrrr.px.nii, firmatum est, hoc est extensum est.*

His promissis, quæritur primo, quid Moses significaverit nomino firmamenti; *secundo*, quid aquarum nomino. Miror equidem scripsisse Petavium, omnium quæ in mosaica ista narratione continentur, difficillimum esse opus diei secunda in qua firmamentum factum est, quod inter aquas

interpositum superiores ab inferioribus dirimit. Mihi longe facilius hoc videtur ad explicandum, quam opus primæ diei.

XXXIX. Atque hac in re simplicissima omnino preferendo mihi videtur expositio, *Firmamentum* nempe, sive extensionem hanc esse acrem sive atmosphæram, aut eam pariem ipsius quæ non admodum elevata est ac tenuis, sed quæ est inferior terrisquo vicina, ubi nubes subsistunt, pîr quam aves volitant, et homo etiam globis acrostalicis adjutus nonnunquam ascendit. Uree eerie atmosphærae porlio vocatur *cadum* (quod idem esse ac firmamentum docet Moses) et in Scripturis et in vulgari sermone, a quo scriptores sacri non abhorrent: ita enim legimus(2): « Qui operit coelum nubibus; » et (3) a triste et rubicundum coelum;» sunt et ista vulgata: *volucres cali*, et similia. Paulo infra audiemus Mosen dicentem « volatilem volare super faciem firmamenti coeli, » vers. 20 in hebr. S. Thomas (4) ait : « Potest inteUigi ut per firmamentum, quod Icgilur secundo die facium, non intelligatur firmamentum illud in quo fixæ sunt stelle, sed illa pars aeris in qua condensantur nubes... Unde Augustinus *secundo*, super *Genes, ad Iit.*, hanc expositionem commendans dicit : *Hanc considerationem laude dignissimam judico: quod enim dixit, neque est contra fidem, et in promptu posito documento credi potest.* Mazzocchius scribit hanc sententiam quam ipso sequitur, *Patrum et Theologorum consensu niti*, leverà ei assentiuntur Ruperlus, Eugubinus, Pererius, Gregorius de Valentia, Petavius et alii multi. Nec ab ea, quibusdam in locis, alieni videntur Basilius, Ambrosius, Olympiodorus, ap. Nicetam Cat. in *Job* cap. xxxviii, et alii veteres. Basilius eos refellit (5) a qui per speciem anagogici sensus ac sublimiorum quorundam nominum ad allegorias confugerunt, asserentes, spiritales nescio quas virtutes corporis expertes figurato in aquis adumbrari: e quibus præstanlioies aiunt in loco superiore constitisse supra firmamentum : infra autem in teme citimis et materialibus locis deteriores subsedisso. » Non tamen nego alibi *firmamentum*, aut *firmamentum cali* ampliori sensu donari, et ad ipsa spatia, ubi sunt astra, denotanda extendi vers. 14, 15 et 16. Ita *calum* ali-

ti) *Psalm.* cxLvi.

(8) *Statuti.* >\i.

(4) 1 part., *Quint.* LXVIII, art. 1, in corp.

(5) Homil. 8 in *Heaton*.

(1) *Supplem. ad Lexic. hebr.*, num. 1830.

quando primo illo augustiori sensu accipitur, et hic videtur vocis a»oü, *talum*, sensus primitivus et magis proprius; nam, vers. 8, «vocavit Deus firmamentum (hoc dici secundo)», coelum; » alibi secundo ampliori sensu sumitur, et aliquando nobiliori adhuc et spiritali significatione accipitur, ut significet locum, in quo Deus beatis Spiritibus scipsum manifestat. Si ut communis, ita vera est interpretatio vocis *shamaim*(l) quod significet, *ubi aqua*, hæc præclare confirmat quod dicimus: nempe primitus hanc vocem significasse locum ubi nubes sunt et unde pluvia decedit; seu *calum qui dicitur aer*, si licet Lucretii verbis uti.

Sequitur ex his, quæ de *firmamento* diximus, aquas superiores seu *supercalles* non alias esse, quam nubes et vapores aqueos, quorum conglotatione nubes fiunt, quosque *concretos*, *visibiles* et *vesiculosos vapores* physici vocant. Alia Scripturæ loca simplicem hanc expositionem confirmare videntur. *Psal.* cm, in quo lyricis coloribus sex dierum opus describitur, exhibetur primo Deus «decorem indutus et amictus lumine sicut vestimento (2).» Ecce tibi opus primu diei: succedit pone dies alter, a Extendens coelum sicut pellem (tabernaculum): qui tegis aquis superiora ejus. Qui ponis nubem ascensum (currum) tuum, qui ambulas super pennas ventorum.» Vides hic nihil aliud in secundi diei opere memorari nisi nubes et aera. In lib. *Job* (3) legimus, quod Deus «ligat (claudit) aquas in nubibus suis; » et apud *Jerem.* (4): «Qui fecit terram in fortitudine sua... et prudentia sua extendit ccelos. Ad vocem suam dat multitudinem aquarum in coelo, et elevat nebulas ab extremitatibus terne, fulgura in pluviam facit,» Hic in coelo quod *extendit* Deus, memorat *multitudinem aquarum*: verum hujusmodi aquæ cujusmodi sint, vides: cæ sunt quæ Dei legibus elevantur a terra in vaporis statu, concrescunt in nubes, et in pluviam decidunt. Prov. viti, 28, legitur in Vulgata: «Quando æthera firmabat sursum et librabat fontes aquarum: »

(1) VM. A Lapido in h. 1.

[2] Sequitur vers. 4: *Qui facis Angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem*; quod de ventis deque igne cadesti intelligiuliim videtur. Putat Petavius locum hunc ex hebreo probabiliter de procellas et fulgura referri. (*ne Angelis*, lib. II, cap. v, § 4. 6) (a). Tamen cum Paulos (*litir.* i) de Angelis hunc ipsum locum exponat, non dubito et de Angelis hic esse sermonem, saltem sensu spiritali. Apis-inio ea verba explicari possunt in hunc modum: *Qui facis Angelos ministros celoces ut ventos, et efficaces ut ignem.* **Iu** Theodorctusel S Thomesf/n *Epist. a<l Ilcbr.*); *esigue expositio satis apta*, ait Suarius, Ut Gcnobardus, Hellarminus et alti ibi tradunt (*De Angit.* lib. I, cap. vi).

(3) Cap XXVI, 8.

(4) Cap. x, 12, 13.

(a) I. Bern. De Rn**1 **u** belr»o vertlt: *Egli fa tuoi mtisaigi i ve iti; ha per miaiitri ui fvoca che arde (I Salni di Dutid. trail. Ait te>U origiu.de. Tarina Ì8M).*

notatquo Percrrius, voeem quæ redditur *altiera*, proprie *nubes* significare.

Igitur erat tunc circa tellurem in edita acris regione quædam nubium fornix: Deus autem mediante hac aëria expansione, quam atmospheram appellamus, eas divisit, seu, quod idem est, peracrem fecit ut eæ dividerentur ab aquis, quæ erant sub atmospherâ, nimirum ab aquis faciem terne tegentibus. Nec improprie atmospherâ *firmamentum* dicitur. Hæc enim suo pondere et pressione terrestres aquas continet, ne nimium evaporando (quod etiam in ordinaria temperie accideret multoque magis accidisset in hac periodo, cum esset temperies magis elevata) ad regionem nubium ascendant, et cum iis confundantur: pondere item et pressione sua nubes retinet in alto suspensas quæ, remoto hoc obstaculo, in terras deciderent. Revera nubes, vaporesque ex quibus illæ constant, eo magis ascendunt, quo major est aeris pressio, quam hydrargyri columna in barometris indicat. Ha Moses hoc phaenomenon explicat, facile illud quidem, at quod Hebraeorum admirationem excitare poterat, non minus ac Plinii scribentis: ■ Quid esse mirabilius potest aquis in ccclo stantibus (a)? »

His præjaclis, jam seriem totam eventuum qui secunda hac die sibi successerunt, exponere pronum est. Sic igitur res videtur mihi concipienda. Statina ac in tellure et in circumstante spatio primum illud incendium resedit, descendente infra gradum luminosi caloris temperie, obscuritas fortasse pet fecla terrain rursus occupavit. Etsi enim valde probabiliter sol tunc erat radios evibrans, quibus lux propagatur, uti non pauci dixerunt, § 30; tamen, quod et S. Ephrem advertit, a densissimo vapore opacisque per spatium disseminatis corpusculis radiorum solarium iter obstruebatur, nec ii ad tellurem usque, nisi forte paucissimi ac debiles, perlingebant. Et revera maxima illa aquæ copia, quæ recens genita fuerat, quæque ob temperiem nimis adhuc elatam super terne superficie consistere non polecat, cingebat undequaque lenam densissima nebula vaporis, ut dicunt, vesiculosi, cui probabiliter innumeræ tiliæ opae.v pariculæ, sive metallica:, sive aliarum specicrum, commiscebantur ac vere « ponebant nubem vestimentum ejus (terra), et caligine illam, quasi pannis infantiae, obvolvebant (0). » At paulatim opaca corpuscula precipitabant, et quando temperios satis depressa id permisit, maxima cliain vis aquæ decidebat et globo terrestri superextendebatur. Intérim nullæ terrestres substantiæ in ea solvebantur, et caligo illa gradatiti! dissipabatur. Post tot *precipitationes*, magna illa corpuscularis sphaera, quæ globum terrestrem cingebat, satis diaphana evasit. Vapor turnen aqueus concretus, et ille quidem copio-

(5) *Bist, natur.*, lib. XXXI.

(6) *Job.* XXXVIH, 9.

sus, in editis sphæræ hujus regionibus mansit, ubi major fuerat refrigeratio, quam in parte inferiori; atque ita nebulosum vetuli fornix constituit, qui per illam diaphanam almosphæram ab aqua terram contegente separabatur : hæc itaque « crat dividens inter aquas superiores atque inferiores,» seu quod idem est, *separabat inter aquas*, quæ erant sub hac aëria extensione, *et inter aquas*, quæ supra ipsam constiterant. Nebulosus ille fornix astrorum quidem visum prohibebat, at salis meare sinebat solarem lucem, quemadmodum et modo fit, quum nubes cælum obducunt. Quid vero discriminis esset inter atmosphæram illam eamque, qua modo utimur, ego certo dicere non audeo : fortasse talis erat illius status atque conditio, ut nequaquam nebulosum fornix scindi aut dissipari permetteret. Certum intèrim ratumque est, hæc omnia ratione legum a Deo impositarum, nempe ex voluntate creatoris et conservatoris nature, fuisse facta : quare unus jure optimo hæc jussisse ac fecisse dicitur Deus. Ejus enim voluntas una est causa efficiens naturalium effectuum, siquidem hæc a voluntate creaturarum non pendent.

Moses non omnia hæc refert, quæ die secundo evenerunt: salis ipse habet si narret faciam divino jussu atmosphæram aquas ab aquis separantem ; qua re terra nostra non modice procedebat ad perfectionem eam, quam opifex rerum ante hominis creationem ipsi conferre decreverat.

XL. Occasione hujus loci nulli consuerunt, veras aquas, quas et vocabant elementares, supra aeris regionem et per lotum cælum fuisse diffusas, etiam per cælum stellarum fixarum ac supra illud. His aquis (quas quidam affirmabant longe puriores et sinceriores istis, quas terra sustinet) opus non habemus ad verba Mosis explicanda ; quinimo hæc suppositio cis minime congruit. Ubi enim inveniatur *firmamentum* seu *extensio* (rcalis utique, nam quod non est nemo *fecit*) separans aquas superstellares a terrestribus, et pressione sua illarum cum his conjunctionem prohibens ? Praeterea quanam re aut in quem finem retinentur aquæ in medio spatio suspensæ, ne in terras aut in aliquem cœleslem globum ruant ? Confugiebant quidam ad Dei potentiam ; sed prudenter Augustinus (1) eos admonuit, a Nunc quemadmodum Deus instituerit naturas rerum secundum scripturas ejus, nos convenit quærere ; non quod in eis vel ex cis ad miraculum potenti® suæ velit operari.» Audiendus quoque Petavius (2) : a Nec me illud latet posse divinitus effici, ut in suprema mundi parte, quamlibet fluxus humor et volubilis sese contineat, neque per subjecta liquida etiam et ipsa penetrabiliaque corpora ditlluat. Sed quia contra naturam est aquarum, coerceri eas illic, non est probabile summum illum, nec

suavem minus, quam potentem Opificem, in ipso rerum ac naturæ totius exortu, cum maxime suum cuique modum, ordinem ac rationem prescribere, quam servari in posterum vellet ; *quando*(3), ut ait Scriptura, *certa lege et gyro vallabat abyssos ; quando æthera firmabat sursum, et librabat fontes aquarum... et legem ponebat aquis, ne transirent fines suos* : non est, inquam, consentaneum, ab eo tunc illum empisse, quod extraordinarium violentumquesit, idque ipsum constans ac perpetuum esse jussisse. »

Dixerunt quidam, nubes ab a aquis quæ super cælos sunt, » in Scripturis distingui. At *Psalm.* cxi iii, ubi cœleslia et terrestria omnia ad Dei laudem invitantur, nullam video mentionem esse de nubibus, quæ tamen sua valde conspicua magnitudine oculos percellunt : invitantur solummodo « aquæ omnes quæ super cælos sunt. » In cantico quidem, ut dicimus, trium puerorum, de utrisque est mentio. Prius enim Icgilur : « Benedicite cœli Domino. Benedicite aquæ omnes, quæ super cælos sunt Domino. » Et postea rerum meteorologicarum recensio fit, quæ, antequam ad terram descendamus, terminatur iis verbis : « Benedicite fulgura et nubes Domino. » Verum aquæ superiores sunt tum vapores disseminati, qui tantum acris pelluciditalem minuunt, tum nubes, sive cie distendantur in *cirros*, sive conglobentur in *cumulos*, sive in *strata* extendantur, quæ sunt tres præcipuæ nubium formæ. Nubes vero quæ cum fulgoribus nominantur, sunt nubes procellosæ, quæ nec cirri, nec cumuli, nec unius tantum uniformis strati seu elatæ nebulae aspectum præ se ferunt, sed perturbatam formam atque diffractam, quæ cœli tumultum ac perturbationem indicat. Potest ergo responderi : his versibus phænomena potius, quam substantias enumerari (noctes, dies, lux, tenebræ, fulgura) ; tum *fulgura et nubes* idem esse ac *fulgura nubium* (quæ expositio mihi maxime arridet), vel *fulgura et nubes*, quæ ea jaculantur. Nubes procellosa species est ; aquæ superiores genus. In hoc autem cantico nonnullæ species post suum genus compellantur : ut post *omnia opera Domini*, vocantur singula ; post *terram*, montes ; post *filios hominum*, Israel ; post *Israclem*, sacerdotes Domini.

Non ego asseram, aquam nullibi esse, nisi in nostro globo et in ejus almosphæra. Potest aqua existera, et quidem copiosissima, in multis aliis globis, et quod in aliquo saltem reperialur etiam probabile est. Utrum vero quidquam de his Mosis revelatum fuerit, ignoro. At nemo sanæ mentis credat, illum de hujusmodi aquis loqui, potius quam de illis, quas Judæi sensibus, tum quum ista legebant, usurpare poterant ; aut sibi persuadeat facium a Deo firmamentum, quod separet inter aquas terrestres et illas, e. g., quæ in Martis stella locatæ sunt.

(1) *De Genet» ad Ut. II*, cap. L

(i) *DeOpif.* lib. I, cap. xi, 8.

(8) *Proverb*, vin ,

XLI. Nulla apud Musen mentio est debilis illius lucis, minimeque cum primi diei luce coniparandum, quam secundo huic tribuimus (et tertio tribuimus), uti nec præcedentis obscuritatis, nisi dicamus, utramque eum indicare vocibus *dici, mane, et vespere*, quod est valde probabile. Saltem terminus primi dici aliquam indicat obscuritatem. Secundo autem ac tertio die lucem alionara fuisse, communis est Doctorum sententia, ultursus mane novum, primo jam vespere pulso, Illeditalux fecit,» ait Marius Victor, agens de dic secundo. Et sane aliquem ex his diebus Mosaicis sine luce ponere, idem esse videtur, ac ponere diem sine dic, vers. 5.

Dices fortasse : opera quæ indicavimus, requirunt spatium temporis certe uno die solari longe diuturnius. Ipse autem sol diem inducebat, quamquam faciem telluri non ostenderet. Ergo secundus hic dies non fuit profecto dies unus, nec uno tantum mane inceptus unaque vespera conclusus, sed summa multorum et vero plurimorum dierum, quorum unusquisque suum mane suamque vesperam habuit.

Hanc difficultatem jam præoccupavimus in præcedentibus, § 11, 12. Præ oculis semper habere debemus in hujus capitis expositione effatum Augustini (1) : « Nec illos dies sicut istos solares..... cogitare debemus. » Præterea meminisse oportet, non hic Mosen hominis alicujus aut populi aut regionis, sed totius globi terrestris historicum agere. Quum de hominum historia tractabit, si diem ille vel noctem memoraverit, intelligemus, dici hoc de regione, ubi illi erunt, de quibus verba faciet. Quando dicet exempli gratia cap. xvi, Abrahamum nocte irruisse in cos, qui Lot captivum ducebant, nemo non facile intelliget, in illa ipsa regione tunc noctem fuisse, non vero apud ejus antipodas. Al in vers. 8 cap. i, de quam regione Moses loquitur ? *Omnia pontus erant*. In aqueo illo globo semper ex quo solis lux adparere coepit, dies erat, uti et nunc est in globo terraqueo, etiam dum cælum nubibus legitur, nisi forte insolita aliqua causa lucem adimat hemisphærio, quod tunc illuminatum esse deberet : hæc vero causa precisa, non quidem in omnibus globi partibus, sed in globo tamen perpetuus est dies. Ha in hac secunda die vel periodo teneamus, post vesperam seu obscuritatem antecedentem, continenter diem fuisse, scilicet ex quo solans radii per stratum nebulosum meare coeperunt, nunquam telluris orbem luce hac, quamvis debilis illa fuerit, caruissc. Antequam hæc lux appareret, *fuit vespera*; quum primum hæc oborta est, tum *mane* fuit secundas diei. Vesper autem iterum fuit, deficiente hac die, do dieo tertia agentes, dicemus. Modo hoc unum admoneo, non necessario requiri a nobis, ut lucis defectum his in locis ponamus omnino absolutum ; non enim hic nox aut teno-

bræ memorantur, sed tripera tantum. Mane autem vers. 13, erit reditus illius lucis, qui diem tertium auspicatur.

XLII. Bene etiam illum vers. 8 interpretari ex llebrreo possumus. *E< fuit* (vel *fuerat*) *commixtio et f'iitdnisio*, vel *aperitio*, vel *prima natri-tas* (Ipil) : *dies secundus*. Initio hujus periodi fuit *commixtio*, aut fuerat ante ipsum immediate, tum ob lucis defectum, tum quia commixtæ erant aquæ superiores cum inferioribus : nullum erat mare, nullæ nubes per pellucidum aerem a subjacente globo separatæ ; at postea fuit et *mane*, quod reddita lux fecit et divisio inter aquas superiores coelestes et inferiores terrestres; *aperiri* coepit obscura illa et caliginosa nebula, quæ terrenum globum vestiebat ac nascens mare involvebat, et *aperta* per eam via est solari lumini, *primoque nata est* diaphana atmosphæra inter aquas et aquas, nec non lux *dividens* in vanis globi partibus inter regnum diei sive lucis, et noctis sive tenebrarum.

Fortasse primis temporibus, cum temperies longe magis esset elevata, minus velox erat telluris rotatio ejusque atmosphæra, cujus massa et moles longe, quam modo sint, tunc existebant majores. Verum hac una majori longitudine dierum, quos illa rotatio metitur, satis posse fieri phaenomenis, quin de alio sensu vocum illarum diei *vesperce* et *mane* simus solliciti, non credo. Ut demus longiorem primo illo tempore terrestris rotationis periodum fuisse, hæc diversitas non adeo magna esse potuit, ut satis esse queat effectibus, quos geologi observarunt, explicandis : quare mi ita potest conciliari, nihil explicari. Non est igitur in hujusmodi disquisitione immorandum. Quid enim ad rem faceret, si tunc tempus rotationis terrestris quadraginta octo aut quinquaginta horis contineretur? Quid adhuc, si uno mense aut duobus? Adverto tamen, massam in spatio circa tellurem sitam unaque cum hac rotantem non adeo magnam fuisse post secundum diem, imo neque per totum hunc diem, postquam aquis jam operiebatur globus, nec maximam fuisse temperiem, si ea statum liquidum aquis permittebat, nec valde elatam fuisse dieo tertia quando terra herbas arboresque germinavit : etenim pervulgatum, plantis terrestribus certam quamdam temperiem mediam solum convenire, quæ modo est inter 32° *Fahrenheit* (0° thermometri centigradi et Heaumuriani), et 99° 5 *Fah.* (2) ; nec ea amplius semina germinare quæ temperiem 110°, 75 F. superiorem passa sunt. Diebus autem quinto et sexto est admittenda ejusmodi temperies, quæ » animantibus aquatilibus atque terrestribus, et ipsi homini conveniret.

XLIII. Antequam hunc *firmamenti* diem relinquamus, advertendum est, nullo pacto *firmamenti*

(1) *De Genes, ail lilt.*, lib. V, cap. v.

(S) 3i° F. = 0« R. • 99°, 5 F. = 30° R.; 110°, 75 F. = 35» R.

xcvni

nomine hole indicari coelum aliquod solidum u* crystallinum, eujusmodi veteres nonnulli Philosophi ac multo Mose seriores commenti sunl. Ne repetam scripta § 38 : « Firmamentum non a natura» propria conditione, » ut cum Petavio loquar, « sed ab effectu vocatum est, quod perinde aquas separet ac si murus esset firmissimus. » Ita accipi potest illud ex lib. *Job* xxxvn, 18 : n Tu forsitan cum eo fabricatus es coelos, qui solidissimi quasi ære fuso sunl? n Ille unus in Scripturis locus est, qui solidis hujusmodi coelis, quos hominum imaginatio molita est, favere videatur. Illebræam vocem, quam *cados* reddit Vulgatus , proprie *nubes* significare ait Petavius; el ultima verba, *sicut speculum fusum* (1). Verum de loco illo parum solliciti sumus : nullius enim est auctoritatis. Non enim illa verba sunt scriptoris libri ; neque hic Deum ita loquentem inducit, neque ipsum Jobum, sed illum l.liu, cujus nulla est auctoritas, et cujus loquendi ratio postea a Deo reprehendi videtur iis verbis : a Quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis? n cap. xxxvn!, vers. 2.

Interpretes Alexandrini vers. 8 addunt : « El vidit Deus quod bonum est,» de firmamento dictum : ita Rasilius, et hunc imitatus Ambrosius, Chrysostomus Græcique cæteri. Quod tamen nec in Vulgata nostra legitur, neque in textu hebræo

(I) Dī *opif.* lib. I, cap. X, 9

DE OPERE TERTLE DIEI.

(VcrM. O, IO. II. ite.)

XLIV. Duplex Dei opus nunc Moses nobis exhibet: narrat enim aquas in unum coactas locum, terne partem nudatam ac futurorum animantium habitationi domicilium paratum esse; terram deinde stirpium ubertate et copia fuisse vestitam.

Jubet Deus: *Congregentur aquæ sub calo in locum unum*, vers. 9 hebr., quod Vulgatus interpretatur, *quæ sub calo sunt*, uti et Septuaginta (i). Mazzocchi opinatur vocem hebraicam, quæ redditur »ongregentur, fidelius reddi posse, etsi parum latine, *incaventur* (hoc est *in cavo recondantur*) *aquæ*., *in loco uno. Appareat arida*. Terra aquis non operta etiam a Latinis dicitur *siccum*. Virgilios: « Marin© in sicco ludunt fulicæ.n Plinius: a Neque in mari neque in sicco, n Latina Ecclesia, Psal.xctv, legendum præbet indiscriminatim: « El siccam manus ejus formaverunt. Et aridam fundaverunt inanus ejus. »

Creduul plures, uti Petavius et Mazzochius,

(t) Et Targum Jonalhæ : *Congregaitur aqua inferiores* Quit *relicta sunt deorsum calū*.

ant samaritano, ncque in vnrsionibus samaritana, syriaca, atque arabica, noe in Targo Onkelosii, nec demum in græcîs vorsionibus Aquila», Symmachi, etc. Qua.»ri igitur solet, cur carcat dies secundus approbatione sua et commendatione quæ aliorum dierum operibus accommodatur citatis verbis : « Et vidit Deus, » etc. Hæc ejus rei videtur esse ratio. Opus hujus diei fuit aquarum distributio ; hæc autem unius firmamenti ope perfecta non est : divisis enim superioribus, reliquum crai, ut hæ a partibus quibusdam superficiæ terrestris recederent, ut appareret *arida*, quæ posset herbarum viriditate vestiri, et animalia sustinere. Operi igitur nondum perfecto non negatur commendatio, sed differtur ac vere tribuitur ipsi vers. 10, quum jam perfectum est : addita approbatione altera peculiaris operis tertiæ dici, productionis plantarum, quæ memoratur vers. 12. Nonnullis tamen placet, emersione») terrai et aquarum collectionem in diem secundam referre, ut sic nullam diem sine approbatione sua relinquant. Itaque quod vers. 9 legimus : « Dixit vero Deus : Congregentur aquæ, » sic accipiunt tanquam scriptum esset : u Dixerat vero Deus. » Verum cum dies secundus claudatur, vers. 8, consueta formula : « Et fuit vespera, » etc., minus laudanda hæc opinio videtur. Cæterum, quod jam admonui § 30, si dies isti sunl ignolæ diuturnitatis periodi, parum refert, utrum ad secundam aut ad tertiam quidam effectus reducantur.

illud, *in locum unum*, ut ait Vulgatus cum Hebræo, vel *in unam collectionem* ut habent LXX, intelligendum esse distributive, hoc est, in unum aliquem locum unaquæque aquarum collectio confluat ; cl si plures sint collectones, aqua tamen omnis certo ac pm finito sibi loco consistat. Basibus docuit, cum plures aquarum sint collectiones, Mosen de principe et omnium maxima loqui ; addit, lacus et stagna quælibct non esse proprie collectiones aquarum : quro vero majores sunt, ut ctillæ, quæ velul Caspium vocantur maria, per apertos vel occultos et subterraneos meatus in Oceanum confluere, cum coque committi. Sic etiam Thcodoretus, Procopius cl Beda. Tamen valde probabile est, primo illo tempore, quo apparuit arida, hoc est quum relectæ fuere terræ quædam et nudato» aquis, valde probabile est, inquam, magnas aquarum collectiones omnes (quod ex dicendis apparebit) inter sesc communicasse adeoquo in unum locum unamque congregationem fuisse collectas, parvo aliquo stagno fortasse excepto.

Ad vers. 9 addunt Septuaginta: *FA congregata*

est aqua, quæ sub cerio eral, in congregaliones suas, et apparuit arida; quam lectionem Gratti recipiunt, et cum his Ambrosius. Verum hæc appendix deest in textu hebræo et samaritano, uti in Vulgata et in aliis versionibus; et tantum implicite id aperitur illis verbis, et factum est ita.

Collectionem aquarum Deum appellasse *maria*, est in hebræo vers. 10. Vulgatus pluraliter reddit *congregationes*: ita et Septuaginta *τῶν τῶν ἑλ-λῶν*, *collectiones* seu *concursus* aquarum, llebræi *maria* vocabant etiam lacus, sive dulci-, sive salsa es-et aqua, ut *mare Mortuum*, *mare Galilæe*; quod et alia gentes aliquando præstiterunt (i).

XLV. Inquiramus nunc, quænam causa fuerit vel occasio, qua recesserint aquæ et apporuerunt arida. An ea causa fuit unum Dei imperium, a voce cujus tonitruum, aqua: formidarunt et fugerunt» ut poetice Psalmista ait (2), dum «ascendebant montes et descendebant campi in locum quem fundaverat eis?» Certe nullam aliam causam primam illi effectus habuere. Verum illud Dei imperium distinctum omnino fuisse a legibus, quibus ipse mundum regit (quod est miraculum fuisse), hoc non videtur necessarium, adeoque juxta receptas sapientum regulas non admittendum. Dicunt quidam, sacrum textum tanquam unicum operum *creationis* instrumentum indicare Dei præcepta: «Fiat, congregentur;» adduntque, Deum, hominis instar, externis mediis ad operandum non indigere (3). Advertendum est primo, hic de *creatione* non agi: nihil enim in hoc opere *creatum* dicitur. Dum primam Moses indicat causam, quæ una ad finem quem intendebat erat opportuna, profecto non negat in aliqua Dei lege (nimirum in aliqua uniformi et permanente Dei *volitione*, qua alios multos effectus postea produxit atque adeo nunc producit) peculiarem hanc *volitionem* inclusam fuisse. Mediis certe externis non indiget Deus: sed non est a nobis querendum, «quid ad miraculum potentiæ suæ operari possit» divina virtus, sed potius, quid ille, qui «disponit omnia suaviter,» facere soleat. Dignius certe videtur Dei sapientia, ipsum per leges a se *in principio* positas et material concretas effecisse primum, ut tellus recens nata aquis contereretur, ut dum sub iis delitesceret, magna ex aquæ sedimentis acciperet incrementa; postea vero modo in, modo illic telluris partes ex aquis emergerent, ut plantas ac terrestres animantes sustinere possent. Uree dum ita concipio, nunc illud exclamare cogor: «Omnia in sapientia fecisti,» *Psal.* cxi, 2-4. Vide quam nulli effectus ex paucis ac simplicibus legibus proficiscantur! Ecce quomodo, una Dei volitione, cuncta ad suum scopum procedunt. «Uree sententia (utor verbis et doctrina Suarii (4)) est magis philosophica

et rationi conformis, cui magis inhaerendum est, quando Scriptura non cogit.» Idem docet: «Non est ad causam primam recurrendum, cum possunt effectus ad causas secundas reduci (5).» Contra si dicam, solummodo peculiari quodam Dei imperio tellurem aquis fuisse coopertam, postea alia Dei jussione ac priori contraria ipsam tellurem ab aquis emersisse, quin aut causa ulla aut utilis aliquis effectus hujus ablutionis appareat: vereor equidem, ne sapientum hujus mundi scommatibus Scripturam exponam, quod maxime cavendum jam audnimus; sed expedit plura audire.

Effectus naturales Scriptura Deo tribuit: vere quidem et philosophice. Omnes enim effectus, qui a creata voluntate non oriuntur, a sola Creatoris voluntate oriuntur nece; se est. Et hæc doctrina plerisque hominum abunde sufficit: qui enim eam didicerunt ac tenent, longe præstant iis, qui olim «operibus attendunt, non agnoverunt quis esset artifex; sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aerem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem et lunam, rectores orbis terrarum deos putaverunt,» &rp. XIII, 2; tum recentioribus pseudo-philosophis, qui per semitas scientiarum ad vtilitatem ignorantiam reversi, rectores orbis et mundi putant ignem, aquam, solem, attractionem universalem, affinitatem, aliasque naturæ leges, quæ, dum illi Creatorem rejiciunt, sunt effectus sine causa et leges sine legislatore. Illud tamen ut fidei sufficiat, non sufficit et scientiæ, cujus est conari, ut effectus ii, qui certe a peculiari aliqua Dei voluntate ortum non habuerunt (ut erant et miracula), ad legem aliquam generalem ab eo positam referat. Timæus apud Tullium docet (ti), «illum qui intelligentiæ sapientieque se amatorem proficitur,» necesse esse, ut et *primas* naturæ causas conquirat, ac *deinde secundas*. Atque hac quidem scientia, ubicumque aliquis rerum naturalium cum supernaturalibus nexus est, Theologus opus habet, ut potens sit ad eos arguendos, qui contradiunt et veritati resistunt; ut ostendat et in sacris scientiis (quamvis immutabilia sint dogmata, quia veritas sunt) dari a profecto; ut intelligatur ipso exponente illustrius, quod antea obscurius credebatur; ut per ipsum posteritas intellectum gratuletur, quod antea vetustas non intellectum venerabatur; eadem tamen (dogmata) quæ didicit tradens, ut cum dicit nove, non dicat nova (V. Vincenlius Lirinensis, *Corninomi.*, cap. XXXVII, xxviii).

XLVI. Ad recessum aquæ revertimur, qua in re illud feliciter accidit, ut geologi communiter cum Mose conveniant. Ili enim ex observatis deducunt, terram quondam aquis opertam fuisse, postea vero perturbationes aliquas accidisse ob

(1) Mazzocchi, *Spicileg. biblicæ*, tom. II, p. 22-24.

(2) *Psal.* cxi, 7, 8.

(3) Ita Nicolai, leu. VIII, p. C.

(4) *De Op. sex dierum*, II, cap. vii.

(5) De *Angeli*, lib. I, num. 8.

illi Cicero, *Tim.* cap. xiv.

C

quas « emersere fretis montes, orbisque per undas exsiliit (1); » et strata ex aquæ sedimentis concreta, quæ primitus fere horizontalia fuerant, magna ex parte elevata et inclinata, directionem obliquam et etiam verticalem acceperunt. De Luc supposuit, immensas in tellure fuisse cavernas, rupisque rupibus superiores fornices sustinentibus, cecidisse illos infra aquarum libellam; tum aquas, ima petentes, in cavitates descendisse, et partes elatiores terreni, quod sub aqua fuerat, ex hac caput extulisse : a Crescunt loca decrescuntibus undis (2). »

Verosimilior hæc et magis recepta modo est opinio, montes et alia terrena ex imo ascendisse vi subterranei ignis, cujus maxima virtus certissima est. Multa sunt temporum historicorum et recentiorum exempla, quibus aliquando rapide, aliquando paulatim ex imo ascendentes terræ, nec raro ab aquis exhibentur. Hæc referre simulque fundamenta exponere hujus doctrinæ (qua facile explicari phænomena indicata § 18, in imo non videt), et indagare causam physicam, qua subterraneus calor ad hæc operanda excitatur, nostrum non est. Fateor, geologos ex observationibus docere, non semel sed pluries hujusmodi elevationes accidisse, et illas, quæ validius observationibus firmantur, creatione quorundam viventium (§ 18) posteriores fuisse. Verum Scriptura non dicit terram omnem quæ modo est *cruda*, ex undis emersisse dic tertio. Moses, qui historiam non scribit vicissitudinum globi, illius tantum meminit, quæ epocham unam summi momenti in historia terræ constituit, ut quæ terram ad perfectionem ipsi debitam valde promovit.

Tunc enim terræ proprie dicte sive *aridæ* initium fuit : tunc primo plantis, quæ animantibus ipsique homini tam sunt necessaria), paratus est locus. Posteriores, de quibus geologi agunt, elevationes ad tertium diem non pertinent.

Ante hanc elevationem a Mose memoratam, fulmine similis stratorum elevatio? Si qua fuit, ea parva fuit, nec super aquas terram eduxit. Moses de illa agit, in qua *apparuit arida* et in qua primo dici potuit:

E' mare contrahitur, gressusque est campus arem
Quod nunc pontus erat; quosque altum texerit aquor,
Existant montes.

(Ovid. *Metamorph.* II.)

Montes sub aquis exstitisse antequam terra ex undis caput tolleret, indicari videtur *Psal.* cui: «Super montes stabunt (id est stabant) aqua; (3). Ab increpatione tua fugient : a voce tonitruum tui formidabunt.» Verum ad hæc explicanda non

puto necessarium, ut ad elevationes terræ ignis vi factas confugiamus. Etiam antequam isla fierent, in ea globi parte, quæ solidum jam statum acquisiverat, supponere licet tractus aliquos plus cæteris elevatos (ut et in pomis tit): atque hi tractus jure dici *montes* potuerunt. Verosimilius tamen videtur, montes istos sub aquis stantes non aliud fuisse, quam terras in montes elevandas.

XLVII. Tertius dies probabiliter debili luce illuminatus fuit, ut de secundo (§ 39) dixi: verosimile est, aliquanto minus debilem hanc lucem fuisse, principitalis ex aere multis opacis aut semiopacis moleculis.

Si necesse est invenire obscuritatem, quæ vespera dicatur hujus diei, non absurda hypothesi eam indicabimus. Magna vis ex imo in altum terrena satis extensa agens, atque ad ea super aquas elevanda idonea, si uno aut fere eodem tempore in nullis terræ partibus iisque inter se dissitis operata est, potuit materia ex imo in aerem ejaculata obscuritatem quamdam producere, ut sæpe fit in aliqua parte aeris, quum ignivomorum montium fauces eructant, l'æther ejaculatam materiam, magnam quoque vaporis vim tunc elevatam et cum vapore innumeras heterogæneas particulas, quæ in aqua tunc erant, æstimare possumus. Nec est necesse perfectam ponere obscuritatem: non enim, ut jam dixi, tenebre hic incipiunt aut nox, sed tantummodo vespera.

Nec illud caret probabilitate, ipso initio dierum genesiacorum quarti, quinti et sexti, tres revolutiones fuisse in tellure et ab his elevationes novas, majores adhuc iis, quas tertia hæc periodus adduxit, profectas. Animadverterunt geologi, has telluris perturbationes, ut minus antiqua) sunt, ita majores effectus produxisse; tum quoque vel ante has perturbationes accidisse, vel ab eis fuisse inductas mutationes quasdam in aqua et in aere magni momenti, quibus factum est, ut hæc media existentiæ ac nutritionis novarum classium viventium apta redderentur. Certe valde probabile videtur, aliquam in aere ante periodum quartam mutationem accidisse, ex qua diaphane effecta superior pars aeris, astrorum visum permisit : « Et cælo terras ostendit et æthera terris (4); » item mutationibus non parvis periodos quintam et sextam incoepisse : videmus enim, in hisce periodis lura terras tum aquas ad conservationem variarum classium animalium fuisse dispositas. Non absurde igitur supponere possumus, operibus trium horum dierum præcossis obscuritatem a maxima copia vaporum concretorum, arente et aliarum molecularum ex imo erumpentium effectam : obscuritatem semper inno, non noctem, de qua nulla in historia horum dierum est mentio. Dispersio hujus caliginis et

(1) Manilius.

(2) Ovid. *Metamorphoi.* I.

(3, P. De Carrières vertit : *les montagnes, qui filices et communi*

la montagne».

(4) Ovid. *Metamorphoi.* I.

restitutio lucis, *mane* dici potest; et ita fuit illud, « et fuit vespera, et fuit mane, » in his diebus potest explicari. Non me latet, ex geologicis observationibus, postquam viventia in terra esse coeperunt, non quatuor tantum, sed plures terrenorum elevationes admittendas videri: quin immo est probabile decurrentibus quinta et sexta periodo majores fuisse elevationes, quam illa fuerit in qua *apparuit arida*, aut altera, quam accidisse antequam adparerent astra, conjicere possumus. Verum nil prohibet, quominus tres ex revolutionibus post primam (diei tertiæ) subsecutis, epochas in terne historia (ob effectus summi momenti, quibus praeiverunt) memorandas determinaverint; et quanquam majores montes non elevaverint, quam alia» intermedias aut consequentes, fuerint tamen universales magis, ut quæ eodem tempore pluribus in locis evenerint, ac proinde obscuritatem magis d (Tusam generarmi, forsitan etiam ex copia et natura exhalationum magis intensam. Ihec indicasse hoc loco sit satis, nec amplius de obscuritate dierum sequentium aliquid addam.

XLVIII. Emersa ex aquis terra, jubente Deo, herbas arboresque producit: a Germinet terra herbam.... et lignum pomiferum.... Et protulit terra herbam... lignumque faciens fructum, et habens unumquodque sementem secundum speciem suam, vers. II, 12. » Incipit vita in tellure: planta» primo loco inter viventia seso nobis offerunt, si in existitium scala a minus perfectis ad perfectiora ascendimus; et primæ in Scriptura terram habitasse leguntur ipsique speciem, ut ita dicam, viventis habitumque dedisse. Moses qui non omnibus numeris absolutam naturam historiam exponit, de plantis aquatilibus nec non do terrestribus, quæ semine saltem conspicuo carent, mentionem non facit. Credibile est, primarum existentiam sive ortum multarum ex illis speciebus huic tertiæ periodo referendam esse. Immo ea vegetalis regni classis, quam constituunt planto, uti dicunt, *cryptogama vasculares*, antiquior esse cæteris, ex doctorum observationibus videtur. Hujusmodi plantæ omni carent flore, et simpliciora organa fructus loco exhibent. Vegetaba autom marina in iis antiquioribus terrenis, quod terrestria vegetaba continent, nunquam reperta sunt. In *terreno calcareo* quod subst d carboni fossili, idures species vegetabiles terrestres, quam marinas, has vero tantummodo ex uro genere reperiit Adolphus Brongniart.

Ilie idem suarum opo disquisitionum deducit, viventia prima super terram fuisse vegetaba: ex hoc deduci videtur, prima illi vegetationis periodo multo majorem vim *acidi carbonici* fuisse in acre, quam modo sit: acrem proinde quam opportunum vegetationi promovenda», tam ineptum animalium respirationi eo tempore extilisse. Ita recens nata tellus stirpibus supervestiebatur, stirpes vero in acre sic preparato opimum alimón-

tum reperiebant. Hoc pacto explicatur cur vegetalis regni creatio præcesserit, et stirpes animalibus sint antiquiores. Revera Providentia divina « omnia suaviter disponens » et faciens in tempore suo, credenda est distulisse formationem animalium, eorum præscitum, quæ liberum aërem respirant, ad illud usque tempus, quo atmosphæra opportunior respirationi evasit. Et quoniam Deus successive res perfici voluit, faede creditur vegetaba, quibus animalia vivunt et crescunt, ante horum ortum in lucem edita et satis propagata fuisse. Addo, primas illas plantas cryptogamas minus aptas videri nutritioni terrestrium animantium, ob foliorum rigiditatem et carniam fructuum succulentorum et granorum farinam præbentium.

Notatu digna sunt quæ anno 1812 legebat in Academia scientiarum Parisiensi Cl. Gaudichaud: a Deus, tellure creata, eam fecundare voluit..... Validissima ingenia veleris et recentioris ævi in hoc conveniunt, plantas animalibus præcessisse, terramque illis convestitam fuisse totam, priusquam hæc adparerent, quod idem in historia septem epocharum aut divinorum dierum creationis ab ætate in ætatem transmisit Theologia. Nostri temporis philosophi quidam demonstrantes, hominem in antiquioribus terrenis vestigia suæ existentie non reliquisse; alii, quæ simpliciora sunt Inter vegetaba illis præcessisse, quæ complicationi pollent constitutione, magnis epochis priorum temporum scientie calculum addiderunt. Omne sæculum suos adducit progressus, atque omnis humani spiritus profectus ad veritatis æternæ confirmationem novum affert argumentum. »

Marcellus de Serres scribit (1): a Juxta Mosen, æque ac juxta geológicas observationes, a vegetantibus et primo a plantis herbaceis vita in tellure incæpit. Saltem magnus ille historicus constanter *herbam* ante *lignum* nominat; quamvis arbores longe magis oculos ad se trahant, quam *herbula*. Hanc ergo veritatem, quæ nunc solummodo post multa observationum sæcula demonstrata est, ille tenebat, nempe viventia in rabono inversa complicationis eorum structura; altera alteris præcessisse. Hujusmodi si rpium successio, cum hac complicatione relationem habens, valde est attendenda. Mirum est, illam in libro adeo antiquo, uti est Genesis, inveniri; uota enim abunde non est, nisi ad summum a dimidio æculo.» De quodam dubio circa anteriorem vegetantium existentiam dicemus cum de ortu animalium agendum erit.

XLIX. Ex consideratione fossilium regni vegetalis, quæ in antiquioribus stratis reperiuntur, colligendum videtur, Luram tunc ab aquis relictam quasdam tantummodo insidas efformasse, quandoque in archipelagum conjunctas; temperiem vero magis fuisse elevatam quam in cali

(1) (*Osmogonie de VoJsc.*, 1838, p. C9.

CII

•lioribus terræ partibus modo sit, et in variis regionibus magis uniformem, quod uniformitas vegetationis ostendit. Abundabant tunc *filices*, *cquis-taccæ* et *lycopodiaccæ* arboreae, quibus modo vix aliquid simile, in calidioribus tantummodo plagis, reperitur. Hæc vegetantia copiosiora sunt atque majora, ubi calidius et udum clima est. Eo autem tempore calor terrestris supcifici erat præcipuo ab interna globi temporie repetendus, et fere a solcindpcndcns, adeoque diurnas variationes vix patiens. Fontes thermales calidique vaporis exhalationes, probabiliter frequeniores, insuper et nebulæ nocturnam terræ frigefacientem radiationem temperare debebant. In uda, calida et constante temperie optime evenire plantis compertum est. « Primis temporibus post creationem entium organicorum, tellus quæ non valde elatis insulis constituebatur, cooperiebatur immensa plantarum copia : varietas in his non magna : nullum ex mammalibus, avis nulla; verbo, nullum animal densas has sylvas animabat. » Ita Adolphus Brongniart (1).

Opponunt quidam, plantas solari luce indigere ut robur acquirant, ac præsertim ut earum folia virescant. Obiter adverto, viridantia illa folia nostrum nominem vidisse. In Vulgata quidem legitur: *Germinet terra herbam virentem*; at vox illa *virentem* non adparet apud Septuaginta, qui reddunt, *herbam pabuli*, nec in versionibus syra, arabica, samaritana, persica, nec apud Onkelon et Jonathan. Ilebræum potius interpretandum docti putant, *herbam teneram* vel *parvam*, sive *herbulam*. Pro pleniore autem responsione, plura ex physicis adduci possent. Sufficiet tamen admonere, me solis lucem a tertia die non excludere, § 39,48, licet negem cum Mose, solis faciem ante quartam diem terræ adparuisse. Jamvero debiles solis radii per nubes meantes, salis habent virium, ut virescere faciant folia et vegetationi inserviant : immo melius id præslant quam ignis radii, certe magis lucentes, quibus ad calefaciendum vel illuminandum utimur. Revera in densissimis sylvis et in carum centro, ubi nunquam directi solis radii penetrant, virides arbores videmus. Et in iis regionibus, ubi solis facies fere semper nube velatur, folia tamen virescunt.

Supervacaneum videtur inquirere, utrum stirpes ejusdem speciei omnes ex una oriantur, aut ex duabus, quoad species illas, in quibus organa fecundationis non sunt in unocodemque individuo, ut puta, in palmis. Idem, quod ad bruta spectat, inquire potest. Linnæus quidem contendit « initio rerum, ex omni specie viventium unicum sexus par creatum fuisse (*Philos. Botan.*), » Al id non facile demonstrari potest, quamvis non improbabile videatur ; Deus enim non solet per se imme-

(1) *Considérât. sur la nature des végétaux qui ont existé sur la superficie de la terre aux diverses époques de sa formation.* Insili. académ. des sciences ; Paris, totn. XVI, p. «8.

diare facere, quod per loges a se positas obi nero potest; cujusmodi est incrementum et diffusio viventium,(2). In Genesi certe nihil quoad hæc legimus.

L. Divinus libor docet tantummodo Deum jussisse : « Producat terra herbam (pressius ad lit. *herbescat terra herbulam*) facientem semen et lignum pomiferum, » etc. Atque, obediente Creatori natura, addit, herbas et arbores c terra esse productas. Nec quoad stirpium originem humana scientia plura nos docet. Et ipsa, nisi velit effectus admittere absque sua ratione, in imperio et voluntate Creatoris primam vitæ et plantarum causam quaerere debet. Perquisitionibus ipsa suis confirmat, terram ante animalium ortum plantis convestitam luxuriantemque fuisse : aliquid de quarumdam regni vegetantis familiarum relativa adate determinare conatur : at ubi ab ipsa postulamus, ut modum nobis quo prima stirpes orle sunt edisserat, obmutescit illa, et silentio ipso suo eloquens, tanquam indicem in coelum intendit, ab alio id rep. lendum clamat. Ac loquax cum dicitur satis nihil phisquam salis, dum in coelestium globorum aut maris aut montium formationem inquiritur; si de grano sinapis interrogetur, vel de prati flosculo, vel de minula herbula, ejus superbia deprimitur, voluti si ab his parvulis sed mirabilibus creaturis sibi dictum audiret : « Huc usque venies et non proce-des amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos (3). » Modo, ut ait Tullius (1), « terra semen tepefactum complexu suo diffundit, et elicit herbescentem ex eo viriditatem, quæ nixa fibris stirpium seusim adolescit. » At semen unde est, nisi ex planta? Planta vero undenam, nisi e semine progerminat? Quid ergo prrccssil, semen aul planta? Est illa vetus, ac seria simul et jocosa quæslio : utrum prius extiterit gallina an ovum? a Sic et animalia, ait Augustinus (1>), potest incertum esse, utrum ex ipsis semina, an ipsa ex seminibus : quolibet tamen horum prius, ex terra certissimum est. » Igitur huc usque, opem ferente analogia eorum, quæ videmus, et eorum, quæ homines in physicis experimentis operantur gradu longe minori, tumeliam divinando quod maxima illa ac antiquissima phaenomena esse potuerint naturæ legum consecraria quædam, et ejus ordinis ac cursus rerum, qui nunc est, voluti peculiare casus, his, inquam, auxiliis adjuti, aliquid de prima mundi historia intelligere conati sumus. Al nunc analogia experimentaque deficiunt, naturæ leges obmutescunt; nihil prorsus hisce præsidiis de vitæ inilio comprehendero nobis datur. Vilain nunc gigni non videmus nisi a viventibus : adeoque de prima ejus origine a

(1) Romano, *scienza dell'uomo interiore*, vol. III, *Teologia*. Neapoli, IRIO, p. 355.

(3) *Job*. XXXVIII, 11.

(1s) *De Senectute*.

(5) *De Genes, ad liti.*, lib. V, cap. «ui. » ,

scientiis, quæ observatione rerum nituntur, nihil omnino sperare possumus. Materiam, ut dicunt, *brutam* in organicam transformare, nisi extra vivens aliquod corpus, prorsus nescimus, itaque nihil aliud naturalis scientia concludere poterit, nisi Deum voluisse ex creata materia fieri plantas et semina, sive semina et plantas; et ita factum esse.

Putavit, ut jam vidimus, § 7, Augustinus, hoc die terram germinasse « tantum causaliter et potentialiter herbam et lignum, » id est a producendi accepisse virtutem, o Quæ applicari solent vires aut virtutes a Deo naturæ inditas, ipsi sunt a numerosas rationes incorporaliter corporeis rebus intextas (I), » vel intimas rationes « quas, tanquam seminaliter, sparsit Deus in actu creationis, quum dixit et facta sunt (2), » quæ doctrina obscurior mihi est. Nam, si rationes istae sunt leges per quas Creator et nunc naturales operatur effectus (quum, c. g. plantas novas producit, aut species per semina multiplicat), ut secunda Augustini innuere videtur definitio, non intelligitur cur leges primos illos effectus non amplius producant, scilicet aut sine semine plantas *facientes semen*, aut sine plantis semina. Nec sacro textui satis conformis videtur germinatio illa *causalis* tantummodo et *invisibilis*: nam post divinum imperium statim ait: « Et protulit terra, » etc. Verum, ni fallor, parva aliqua immutatio hujus sententiæ, et eam cum textu Genscos et hunc cum geologicis observationibus, quæ voluti naturale quoddam commentarium illius textus habendis sunt, perbello conciliat. Sic itaque rem statuamus. Deus in æternitate sua plantarum, uti et aliarum rerum omnium, creationem decrevit: decretum vero hoc die tertio promulgavit, ut ita dicam, suis ipsis verbis, id est efficaci imperio, quum primas ex terra plantas produxit. Vegetalo itaque regnum tunc oriebatur casque primo stirpes terra proferebat, quibus clima illud, illa terrena, illa acris conditio, quæ tunc erat, conveniebant, casque proferebat vi precepti quod acceperat a Creatore, fortasse etiam mediante aliqua causa secunda quam ipso praeparaverat, si aliqua nobis incognita ratione ad hunc effectum tellurem disposuit. Dum hæc fierent, nonno dicere possumus simul creatas in causa productasque *potentialiter et seminaliter* species acteras, quibus tum tandem germinatio ipsa reservabatur, quum aliqua alia periodus ex sequentibus advenisset eaque simul rerum adjuncta attulisset, quæ vitæ et propagationi earum futuræ erant opportuniore? In iis ipsis speciebus, quæ tertia die actu conditæ sunt, individuo? quædam plantæ actu, aliæ vero omnes nonnisi *causaliter* exlitterunt, productione earum ac germinatione in aliud tempus dilata. Itaque effectus divini imperii ultra

nane periodum sese extendit; neque id de secundo solum imperio vers. 11 et 12 dicendum puto, sed et de illo vers. 0, quo aride detectio imperatur: nam et post tertiam periodum terras ex aquis emersisse, dubitare non possumus: et id summopere probabile est evenisse per eas ipsas causas, quibus prima terrena detecta sunt, carumque vi legum, quæ a Creatore ab æterno sancitæ cum essent, hæc dicte patefactæ sunt. Itaque pari ratione ac de plantis, licebit nobis affirmare de terris, quasdam hæc die actu, cæteras vero *causaliter* tantum atque *invisibiliter* hæc die ipsa super aquam fuisse elevatas.

Novi Augustinum non adprobare (3), « si forte quis dicat, non omne ligni genus tertio die creatum, sed dilatum aliquid quod sexto crearetur, quum homo fictus est atque in paradiso constitutus. » « Frustra, ait, per singulos dies tam diligenter distincta sunt omnia, si permixtionis dierum potest ulla suspicio residere, ut cum herba et lignum diei tertio sint attributa, aliqua ligna etiam sexto die creata esse credamus, quæ ipso sexto die Scriptura tacuerit. » Nec ego laudarem profecto eum, qui duplicem plantarum creationem faceret, eo quod de plantis a Deo conditis iterum sermo sit cap. n., 4 seqq. Sed neque Augustinus, ut credo, improbaret, qui unam poneret vegetantium creationem eamque dicte tertia totam utique *potentialiter* faciam, sed et actu inceptam, et per sequentes dies continuatam et evolutam; hæc inquam Augustinus non improbaret, si nobiscum videret et hanc doctrinam ex naturæ notatione deductam esse intelligeret. Qui hæc probe norunt et Augustinianam interpretationem hocameronis sequuntur, per longissimam temporis periodum plantarum formationem distribuunt necesse est. Ili autem ab Augustino ipso didicerunt, tertia die *causaliter* cas factas universas; postea vero « visibiliter in opere pertinente ad temporum cursum, sicut usque nunc operatur. »

Facile quisque videt, in operibus hujus diei post vespem fuisse *mane*, vi vocum hebraearum (§ 11) altent **i**. *Commixtio* (3Tj) fuit aquæ cum terra, quum proprium et distinctum locum terra non habebat, et aquæ operiebant et *inebriabant* (4) *aridam*, item *commixtio* inter materiam, quæ efformanda erat in plantas et quæ in statu materiæ brutæ debebat manere: distinctio itaque nulla inter organicam materiam et inorganicam. Hanc commixtionem excepit duplex *divisio* (Tp3), *aperitio* et *partus primogenitorum*. *Divisum* est inter *mare* et *aridam*: *apertum* est mare multis in locis, et parere visum est *primogenitas* inter terras: rursum terra *aperta* est plurimis in locis, et stirpium *primogenitas in lucem edidit*, ac primo organica ab inorganica materia in terris distincta est.

Ut pleno Mosis doctrinam de tertiæ diei opere

(1) *De Genes, art. till.*, lib. IV, cap. xxxni.

(2) *De Genes, ad Utt.*, lib. IV, cap. xxxm.

(3) *De Genes, ad Utt.*, lib. VI, cap. ir.

(4) « Cuiusmodi aridam inebriavit, o Eccl. xxxix, 1S.

civ

et de plantarum formatione assequamur, inquirendum nobis superest in insignem locum ex *Gen. n*, ac sane difficilem. Postquam Moses sex dierum opificium cap. i descripsit, mox in sequenti omnia universi colligens ait vers. 4 : « I-tæ sunt generationes cœli et terræ (id est nativitas seu formatio cœli et terræ), quando creata sunt, in die quo fecit Dominus Deus cœlum et terram, n Quæ verba non primum diem designant, ut quidam putaverunt : nam creatio cœli et terræ fuit ante omnem diem, et de luce nulla hic est mentio; sed intelligenda videntur de tempore illo, quo Deus, post creationem ex nihilo materiæ universa», cœlum et terram (usque ad creationem hominis, ad quam descendit vers. 7) elaboravit atque perfecit : id enim vox *fecit*, Hebraeis ipsis interpretibus, significare videtur. Addit Moses, vers. 5 : « Et omne virgultum agri, antequam esset in terra, et omnem herbam regionis priusquam germinaret. Non enim pluerat Dominus Deus super terram : et homo non erat, qui operaretur terram. Vers. 6 : sed fons (qx) ascendebat ex terra irrigans universam superficiem terræ.» Ha Vulgata. Jam multiplex oboritur ex hoc loco quaestio. Cur, in generali et perbrevis repetitione divinorum operum, peculiaris herbarum et virgulti mentio est? Certumne est, tunc pluviam nondum descendisse? Cujusmodi *fons* ille fuit? Nulli enim cum versionibus arabica et persica *vaporem* pro fonte ponunt ; aut *nubem*, ut est in versione samaritana, in Targum Onkelos, et in aliis paraphrasibus chaldæis. Insuper, legendumne est cum vulgato aliisque interpretibus, *et.....ascendebat*; aut potius cum Arabico, *nec vapor ascendebat*? Hebræorum aliqui, uti Kimchius, repetendam hic putant negationem ex commate præcedenti. Non facilis est his quaestionibus certa responsio.

Primæ dubitationi Petavius respondet (1) : « Mihi Moses videtur, mirificum illud et stupendum, quod deo tertio contigit, diligentius inculcare voluisse, quod stirpes et sala sicca ex humo nec ullis aquis aut imbribus irrigua germinarent, caque obtendente se nube confota sint, quæ nubes pluvie cœli irrigationis instar fuerit. » Ipse putat, a nubem illam vaporemquo esse primigeni aquæ reliquias, quæ, in nebulam attenuatæ interposito acre, ab inferiori aqua dividebantur; quæ nubes alebat tunc stirpes atque herbas sine imbribus ullis, solo incubitu atque fotu; ingenti miraculo, et accuratius ideo posteris commendando. » At si revera sine aquæ ope licibæ et arbores germinarunt atque creverunt, hoc fuit ex una Omnipotentis voluntate, non ex nebula quæ solummodo fovendo illis prodesse non poterat, nisi insuper in terram usque descenderet, aut aquæ humorem in eam demitteret, sive id sensibili ratione fieret sive insensibili. Igitur nullum per nebulam hanc miraculum Deus patravit, nul-

lumque de hoc indicium in verbis Mosis exstat. Cur plantarum hic Moses meminerit nescio. Fortasse quia de arboribus Paradisi, in quo Deus hominem posuit, mentio statim erat facienda vers. 8, 9; et quia illi utiles nobis summopere sunt, et majori nos admiratione inter Dei opera percellunt, si animalia excipias quorum formatio post Paradisi descriptionem innuitur vers. 19. Heccentiores aliqui suppositum nostrum negant et contendunt, punctum post versum quartum ponendum, et cum hoc nil habere commune versum quintum : ita ut legatur : « Fecit Dominus Deus cœlum et terram. Et omne virgultum agri nondum germinaverat.....»

LII. Pluviam tunc descendisse, Moses aperte negare videtur. Attamen apud Maiemonidem legimus (2): «Sapientes nostri observant, quod Deus herbas et arbores ex terra demum produxerit, posteaquam pluvia illam rigavit : quod dicitur, *et vapor ascendit de terra*, contineat narrationem rei prioris, præcedentis illud : *herbescat (terra herbarum)*, line transtulit Onkelos : *Et nubes ascenderat ex terra*, » etc. Cæterum, possibile est statum primitivum illius atmosphæræ, nobis non satis notum, pluvias prohibuisse ; aut saltem eo tempore, admodum raro (uti et modo fit in quibusdam regionibus) pluisse; aut demum, nunquam cecidisse pluvias super aridam, id est super terras ex quibus mare recesserat, quæ forsitan post primam emersionem non multum extendebantur (nam de primis hisce terris loquitur vers. 5 : « Non pluerat super terram), » donec, multis jam plantis exsistentibus iisque propagatis, tertiæ periodo quarta successit.

Defectus pluviae videtur poni ut causa, cur plantæ non ortæ essent aut germinassent : « non enim pluerat. » Verum hoc esso nequii; nam plantæ non fuerunt ante recessum aquarum, ac per id tempus pluviae defectus certe illarum germinationi non obfuit ; postquam vero recesserunt aquæ, copiosum vaporem pluviae loco fuisse docemur. Nec de particula *et*, *enim*, valde solliciti esse debemus, quæ omittitur in versione arabica, ubi est tantum, *non pluerat*. Particula autem illa multiplicem habet significationem. Aliquando significat *enim* (3), aut *quia* (i); et sæpe vertitur *ut* (5); sæpe etiam indicat *quum, quando* (6); et non raro dicitur interpretanda *quamvis, etsi* (7); et aliquando *certe, profecto, omnino*, etc. (8).

Vocem **tx* Vulgatus cum Septuaginta et Syro reddit *fontem*. Augustinus suspicatur (*ty, fontem* illum esse mullos fontes, qui regiones quisque

(2) *More tfevochim*, part. II, cap. xxx, vers. Buxlurf.

(3) *Genes*, n, 17; 111, 5, 19,

(i) *Genes*, 111, 14,17; xxx, 14.

(5) *Genes*, xviii, 15; xxiv, 4. *Exod.* xvi.

(6) *Genes.* IV, 12.

(7) *Psalm* XLVIII, 18; *Genes*, vii, 21.

(8) Vid. Christ. Stokium, *Clavis linguarum sanctarum*, p. 523.

(9) *De Genes, ad Uli.*, lib. V, cap. ix, x.

li} De *Opif.* lib. I, cap. xiv, 1, 2.

euas irrigabant (1). Communius Hebrææ linguro periti et orientales versiones recidimi *vaporem* (2), vel *nubem* quæ est vaporum visibilium collectio. Et re quidem vera, ubi copiosa est evaporatio, ibi valde udus est aer, rorisque tanta copia herbas humectai, ul bene pluvix defectui suppleat. Equidem non credam, minorem evaporationem et copiosum rorem in terris primo detectis fuisse, quam modo sil in oris Ægypti, aut Erythæi maris et Sinus Persici, aut in Chiliens!, aut in Brasilicni littore, quæ nunc loca propter roris copiam celebrantur. Terra primi temporis dicitur *arida*, comparatione terrarum, quas adhuc aqua tegebat, sed illam aridam *inebriaverat* universalis oceanus, et calor ea tempestate fervebat magnus; omnia præleria, ut videtur, vel littus erant, vel prope littus: quapropter magna omnino debuit esso evaporatio. Eæ siquidem regiones, cœclris paribus, copiosus irrorari dicuntur, quas mare *alluit*, vel quæ prope lacus aut flumina sitæ sunt; tum etiam ea loca, ubi venti a maris plaga spirantes dominantur, nec non regiones æquatori proximiores. Fortasse minor eo tempore, quam modo sil, differentia inter diurnam nocturnamque temperiem, roris proprie dicti copiam minuebat: verum quo minus roris decidebat, eo magis crescebat in aere vapor elasticus et concretus qui pluvire vico fungi poterai et ccu fons terras irrigare. Vulgatus sequutus est Septuaginta, quibus frequens est, sicut et N. T. Scriptoribus, ut «rq-b (fontem) pro qualicumque humoris eruptione ponant (3).

Cornelius a Lapide *id ait*, esse *gurgitem vel inundationem, puta abyssum* (4) *illam primigeniam aquarum*, atque ita locum verti posse: « In die (primo mundi) quo fecit Deus coelum et terram, omne virgultum agri (hoc enim est **ano**, ut patet *Exodi*, ix, 30) nondutn erat in terra, et omnis herba regionis nondum germinaverat, sed inundatio, n scilicet, a abyssus aquarum, quæ a terra videbatur emergere vel ascendere, irrigabat cl tegebat lotam terram. » Eliam versio syra, Targum Pseudo-Jonathæ, et Hierosolymitanum reddunt *nondum*, ubi Vulgatus habet *priusquam*, cum Septuaginta Interpretibus nccnon Samaritano, Arabo et Persico. At ponere pro *ascendebat*, quod habent interpretes omnes, « videbatur emergere vel ascondere, » violentum est, ni fallor, cl parum congruit. Certe nunc aquæ maris quæ tantam sphæræ terrestris partem occupant, non videntur emergere vel ascendero c terra. Petavius ad defensionem ejus sententiis, quam retulimus § 51, ait, *ascendere* heie idem esso atque *eminere, supra*

consistere, elevatum esse: sed nullum exemplum pro se affert aut testem. Quæ præsertim opponuntur interpretationi de *gurgite*, fere omnibus interpretibus ignotæ, duo sunt. Primum, quia hunc sensum convenire voci hebraicæ non probatur. *Jobi* XXXVI, 27, a Vulgato quidem hæc vox *gurges*, sed ab aliis explicatur *nubes* aut vapor aut paruii *guttæ*, quæ a vapore concreto vix differunt (5). Secundum et præcipuum, quia omnino rationi opponi videtur: pluvia enim ibi ponitur voluti quiddam quod plantis utile esse poterat. Innuitur insuper, hominem, si is adfuisset, *operari terram* potuisse. Quæ quidem absurda sunt, si illud tempus describitur, quo tota aquis t-llus operiebatur. Fecundassetne pluvia aquarum abyssum? Potuhsetne homo ibi arare, serere et metere? Cur vero, nec id paucis verbis, dicitur, defuisse eo tempore *arbusta agri* et *herbam regionis*? quod, in illa explicatione, physice necessarium nemo non videt.

LIII. Nunc vero quid dicam de illa negativa particula, quam nonnulli addunt, § 51, legentes, *nec fons* (vapor) *ascendebat*? — Si quis contendit, negationem in originali textu fuisse, uni antiquo codici, quem nobis oggerunt quemque lectum dicunt a Saadia, opponam universos codices, qui supersunt, etiam samaritanos et antiquos codices, quibus usi sunt tum Septuaginta, tum cæteri qui versiones bibliorum concinnarunt, ut Hieronymus et alii veteres. Si dicunt, negationem subaudiendam esse, et alibi ab Hebræis subaudiri, respondeo, ab Hebræis subintelligi negationem, vel quando ex contextu ipso sermonis, quod et in nostris fit linguis, manifeste patet eam esse suppleendam (secus intolerabiliter (equivoca esset locutio, pra>slarctquo tacere quam ita loqui); vel quando juxta morem poeseos hebraicæ, repetitur in secunda commatis parte, quod in prima dictum est, omissa negatione, uti et de aliis fit vocibus ex prima parte supplendis. Ita in *Psal.* xlii, 19: o Et non recessit retro cor nostrum: et (nec) declinasti semitas nostras a via tua (6). » Jam vero evidenter intelligendam esse negationem in loco, quem pertractamus, quam fere omnes interpretes et expositores ne suspicati quidem sunt, intelligi posse, nemo puto affirmabit, nisi forte ex præconcepto animi judicio, quo sibi quis persuaserit, ingens hic a Mose enarrari miraculum: herbas nempe atque arbusta sine ullo humoris adjumento, quum tellus maxima ariditate squalescret, germinasse atque adolevisse. Si dicam o. g. hac tertia dio nullus erat piscis in aquis, nec ullum animal supra terram gradiebatur, aut

(1) Ha Philo. lia etiam Nicolaus Papa, *ait uichaelcm Imperat.*

(2) Ut Aquila, Pcrerius, Molina, Del Illo.

(3) Grotius in h. 1, et in *Marc*, v, 29.

(4) Hanc interpretationem amplectitur P. Jos. Romano, sed *diem*, vcnj. 4, latiori sen u sumendum indicat, al necessario extendendum salicin .id tres dies. *La scienza dell' uomo interiore*, vol. Hl. *Teologia*, p. 397.

(5) *Qui aufert stillas pluciit, et effundit imbres adinstar gurgitum.* ha VulgaC. Septuaginta reddunt: *Qui numerat stillas pluvia, et effundit eas guttatim.* Vide, si placet» Pinodam et alios in *Jab* xxxvi, <7.

(6) Ita *Psal.* ix, 19, Hebr. *Job.* in, 10, xxx, 20; *hat.* XXIII § 4. In his exemplis negans parllcuu suppletur ab interprelibus.

evi

per cœlum avis volabat, facile inlclligilur, et in hoc tertio membro negationem subinlclligi. Si vero dico : hac die nullum erat animal in aquis, nullum in terris, ct stirpes germinabant super terram; quis nisi stulte dicet, in hoc tertio membro intelligendam negationem , idque certum ct evidens esse ? *Parallelismwn* autem, ut vocant, *poeticum* si quis in his versibus reperire vult, sunt hi a praecedentibus separandi, atque ita cx he-bræo verti ct disponi debent :

Et omne virgultum argi nondum erat in terra,
Et omnis herba regionis nondum germinaverat :
Non enim pluerat Dominus Deus super terram, yīNH
Et non homo ad operandam terram, HO1NH | "r'
Et vapor ascendebat do terra, jnNH " T *,r
Et irrigabat omnem faciem terræ, nonSH

Nempe ascendebat de terra (ut irrigaret), et (descendendo) terram irrigabat. Aliquando *cx* inciso vel membro priore negatio in posteriore suppletur, ut animadvertimus : at nunquam ex alio versu (I). Sed uti parum rationi philologie® negatio illa congruit, ita adversatur omnino rationi pliilosophicæ : nam, ex paulo ante dictis, vaporis exhalatio non modo aliqua, sed magna esse debebat et terne faciem abunde irrigare.

Ilis addo quod, ut hæc negatio intrudatur, necesse est, ut statuamus siccitate squalentem eo tempore terræ superficiem (quod sine miraculo Ceri non potuit, saltem in vulgari sententia de diebus 24 horarum); insuperevaporationem quoque circumstantium aquarum a Deo continenter impeditam fuisse : quæ miracula (quorum nemo testis est) seminum vel stirpium, quas Deus fecce-ral, germinationi, incremento, vite adversabantur : ita duo miracula ad id ordinabantur, ut tertium aliud miraculum nccesgarium Ceret, nempe ul plant® sine humore ipsis physico necessario crescerent. Si quis talia admittere nullo idoneo teste non dubitat, nonno hic bellum philosophi® indixisse dici potest? Nonne id conari hujusmodi sapiens videtur, ul **Scripturam**, quam sequi se affirmat, naturæ studiis opponat, horumque cultores a fido alienes faciat, dum ipse ab cis irridetur? « Non tam molestum est, dicam cum Augustino, quod errans homo deridetur, sed quod auctores nostri ab cis, qui foris sunt, talia sensisse creduntur, et cum magno eorum exitio, de quorum salute satagimus, tanquam indocti reprehenduntur atque respuuntur (2). »

(I) ■ Dubito an negatio repeti possit ab uno versu ad altum. Exemplo caret. » Drusius. Vid. Malvenda apud l'oli in *Synoptl.*

(i) Vid. *DeCrnei. ad lilt.*, lib. I, cap. xvut, xtx. Idem ail alibi : « Cum audio Christianum aliquem fratrem isti (naturalia) nescientem et aliud pro alio sentientem, patienter intueor opinantem hominem, nec illi obesso video, cum de te, Domino Creator omuium, non credat indigna, si forte silus ct habitus creatura: corporalis ignoret. Obesi autem, ri hoc ad ipsam doctrinæ pietatis formam perli-

Dicunt, Mosen his verbis inculcare, stirpes una Dei voluntate factas esso et adolevisse : cur igitur id aperte non dicit? Nonno sat erat ad opus Dei immediatum ostendendum, nulla ante hunc diem semina fuisse? Num homines, quantumvis rudes, ignorant, plantas saltem eas, quæ sive utiliores sunt sive majores, cx semine oriri? Ac si dies tertius ordinarius fuit dies, nonne hoc declarabat satis (ct longo melius quam defectus pluvi® super terram nuper cx aquis eductam) opus Creatoris immediatum? An vulgus ignorat, plantas et pricsertim arbores, nec si largissima pluvia irrigantur, tam cito crescerò sine miraculo non posse ?

Qui negationem illam obtrudunt, æquo ac qui gurgitem ct inundationem fontibus aut vaporì praeferunt, cx eo moventur, quod putent, his versibus indicari rationes, cur plantæ nongenni-nassent. Potius puto revelari primæ germinationis causam instrumentaient, quum null® labo-rentur pluvi® nullaue esset artificiosa irrigatio. At præterea ridiculum videtur quærcro causam, qua terrestres plantæ non essent, antequam *arida* apparuisset, uti quærcro causam defectus ovorum . quum gallinæ et aliæ aves non erant, aut laciis, nondum creatis vaccis aliisvc lactiferis animalibus.

De illis vero qui dividunt omnino vers, fi et G a superioribus, quid dicemus? Do hac divisione nil definio : hoc tantum statuo : si versus illi a præccdentibus sejunguntur, cos certo sensum aliquem perse exprimere debere; non enim con-jungi queunt cum vers. 7 : « Formavit igitur (*ct formavit* Ilebr.) Dominus Deus hominem de limo terræ. » Quando enim factus est homo, sano her-bis, arbuslis ct arboribus tellurem convestitam invenit. In hac igitur hypolhcsi evidentius exclu-denda osi illa negatio. Quid enim , hac posila, ii versus narrant? Nimirum, non fuisse (at quan-donam?) arbusta aut herbas, nec pluviam des-cendisse, ncc vaporem (aut fontem) ascendisse, sunt meræ negationes quæ nihil nos docent; quin ct in errorem inducere legentem possunt : nam cum narratio de ortu hominis postea sequatur, adduceremur ad credendum, hunc ipsum rerum statum primo homini so obtulisse, quum *factus* esi *in animam viventem* (3). Igitur si vers, fi et G a superioribus sejungantur, omnino est rejicienda is-tiusmodi negatio; et sensus erit : « Priusquam germinarent arbusta cl herbæ; » vel : « Nondum germinaverant arbusta... Sed vapor ascendebat de terra ad irrigandam... et hujus ope pluvi® gerentis vices, creverunt stirpes a Deo factæ; » vel : «Tametsi non plueret... tamen vapor... irri-gabat. » Nam particula connexa 1, *et* (quæ *Pro-tais particularum* ab Ileinsio vocatur), aliquando

nere arbitretur, ct pertinacius affirmare audet quod igno-rat. » *Confru.* V, cap. v.

(3) t Cor. XV, 45.

reddi potest *ned*, uti hic Vulgatus reddit, aliquando, *autem*, *at*, *vero*, vel *quum* vel *quamvis* vel *tamen*, *nilominus*, vel *nam*, *enim*, *quia*, etc.

LIV. Juverit nonnulla indicare consecraria quæ alicujus momenti mihi videntur. Pluvia hic indicatur uti res, quæ plantis illius periodi fuisset opportuna. Verum si plantæ ill®, juxta vulgarem sententiam, germinarunt omnes,

Quum Deus œquorcis erepiim nuper ab umlis
Arbo ibus 'indique ornaret gramine terratn (1);

«i plantas terra produxit vix paucis elapsis horis ex quo fuerat supra mare elevata, si ens protulit dum adhuc tota esset aquis inebriata, pluvia certe omnino inutilis erat; imo damni potius fuisset illis stirpibus, quæ terreno aridiori magis quam udo gaudent. Illis enim expediebat potius ul nimia humidilato liberarentur . quam ut humidilas ex pluviis adhuc cresceret. Ergo si planta?, ut modo iit, irrigatione indigebant, necesso est ut dicamus, hunc diem (verius hujus diei pariem secundam) longe ultra spatium 21 horarum fuisse productum , immo etiam ultra id tempus quo magna illa aquæ copia evaporando evanuit, ita ut novæ terræ, jam exsiccæ aridæque, vel pluviali vel artificiali vel alia quavis demuin irrigatione indigerent.

Præterea, si una ordinaria die aut primis horis tertire diei plantæ omnes ad eam magnitudinem Creatoris potentia creverunt, ul quinto et sexto dio omnibus animantibus ipsique homini, cap. i, 29; cap. ii, IG, præsto esso suis usibus possent: num opus erat ut admoneremur, in hac tam brevi temporis intercapedine pluvias super terram non descendisse ? Certe tam miranda? rei vis pluvia? impar est ; hoc erat et llebræis notum. Si vero omnia immediate Deus operabatur, quid pluvia fecisset ? Dicendum igitur restat, Deum fecisse quidem semina vel surculos stirpium, sed voluisse simul ut ordinario quod statuerat medio, id est aqua, crescerent ac fructus afferrent suos : sed ut hoc medio plantæ crescerent, sane opus est tempore 21 horis longiore. Jam citavi S. Ephrein docentem, Deum ordinasse ut formationi primarum plantarum opem suam aqua ferret (§ 31, prope finem).

Consequentia hæc invicto confirmatur vers. G (nisi intrudatur illa, quam rejecimus, negatio), ubi indicatur humiditatis fons, scilicet vapor, qui pluvia? defectus supplebat, irrigando « universam superficiem terræ; » quod profecto inutile fuisset, nec memorandum in vulgari sententia. Adverto, etiam in sententia Bucklandii, § 5, hunc diem longe diuturniorem ordinario dio ponendum esse : hic enim do diebus Mosaicis agimus, non de phænomenis quæ ad tempus dies illos pracedens amandari possunt.

(1) Ut ait Leon. Paris presbyter, lib. I *itisi, tei. Teslamenti*.

Et hoc adnotabo : *Arida* a Beo appellata fuit yiN cap. i, 10. Jam vero in capite hoc secundo legimus, per certum tempus nec herbam nec virgultum super *crets* germinasse, nec Deum pluisse super *erets*, ct fontem, scu vaporem tunc ascendisse de *erets*. Igitnr aliquo temporis spatio, inter primum et secundum opus tertii diei, sine plantis *arida* fuit Si hoc tempus ponimus unius aut paucarum horarum, cralne operæ pretium do adeo parvis ct inutilibus rebus tam diligenter scribere?

Ludovicus de Dieu vult, locum hunc ita solummodo intelligi, ut plantas tantum agricultura ope excultas primis temporibus non fuisse, inculcetur. « Monemus, ait, tria hic esse vocabula quæ attentionem requirunt, quorum nullum cap. i exstat. *Primum* est n*v quod virgultum significat, id est virgarum multitudinem ex pracidanea radice pullulantium. *Secundum* m«, quod non absolute terram, sed terram cultam ct, sive sationi sive pecorum pastui adaptatam , denotat. *Tertium* rtOX, quod germinare , pullulare significat, itaque de surculis et -telonibus dicitur, qui ex pracidaneo semine aut radice exsurgunt. Talo nihil fuit in prima creatione, ad quæ pluvia ct cultura requiruntur. Herbae et arbores, de quibus cap. r, non ex semine ct radicibus pullularunt, sed ipsamet fuerunt prima omnium plantarum semina et radices. » Sic ille, cui assentiuntur Hassius ct Gussetius. Omm?s vero refellit Ernestus Fridericus Rosenmuller qui sic disputat, a Neque quod vocabula hoc loco usurpala ad agriculturam perlinere dicunt, solido argumento nititur. Nam súaA pro frutice scu arbúsculo plerumque sumitur (vide *Job* mi, 8; cap. xxx, 4, 7), quomodo et hic usurpatum eo magis videtur, quo significaretur, ne fruticem quidem agrestem sive insitivam, nedum sativam aut hortensem, aut arborem proceram aliquam exstitisse, quum Deus terram crearet. Porro *sadeh* nequaquam terram cultura aptam denotare, sed latius patere, constat c vocis hujus usu, qui infra vers. 19,20, cap. in, 1, observatur, ubi *men* D'n non dubium est dici *feras agrestes* a pecudibus distinctas; *tsamach* denique in genere orín notare, ct do iis quæ ratione naturali proveniunt usurpari constat. Quod igitur scriptor hoc loco aliis nonnullis vocabulis quam supra (cap. 1,11,12), de eodem agens ulitur, prater

(herba) quod ct illic occurrit, pro mera styli variatione habendum erit. Cum autem, in decursu n irrationis, de totius mundi intra sex dierum spatium ortu, plantarum originem die tertio summatim memorasse!, jam ad telluris hominumque antiquissimam historiam progrediens, primum accuratius exponit, qua ratione procreate sint plantæ, vers. G, pramitlitque hoc vers. 3, cum primo creasset Deus cælum et terrain, non simul plantas exstitisse in arido solo, quod etsi ex superiore narratione apparet, hic tamen deserto commemorat, ut transitum faciat ad ea, quii? se-

ovili

qiiunliir. » Quibus addo, etiam voces cap. i, significaro plantas nascentes ex *pracidaneo semini*. et ex præcidanea radice ; pluviam (sive quid aliud ipquivalens) requiri etiam pro plantis, quæ « inil- Is hominum cogentibus, ips® sponte sua veniunt; » et tandem nullas omnino exstitisse plantas, quando creavit Deus ccelum et terram, proinde superfluum esset monere nos , quod plant® ex agricolatione ortæ tunc non exsistebant : quade re nullum poterat esse dubium, cum homo adhuc non esset.

Audiatur iterum Rosenmuller : « Loco pluvi® et irrigationis erat vapor ḡd, quo universa telluris superficies humefiebat eo tempore, quo tener terrarum orbis primum concreverat... antequam sole novo lucescente crearentur pluvi®, ad procreandas et conservandas plantas, *n* Addit vero : « Quod supra cap. i, 11, plantas divino jussu exortas dixit, non excludit causas naturales, quibus, tanquam instrumentis usus sit Deus. Neque opus est ad hujus versus 0 initium c superiori repetere negandi particulam. » Jamvero si juxta Mosen voluit Deus, ut per naturales causas aut semina germinarent aut surculis grandescerent : sacer historicus dicendus est non obscure indicare, tertium hunc diem non periodum viginti quatuor horarum, sed longitudinis valde majoris et nobis ignot® fuisse. Quomodo igitur idem Rosenmuller aflrmare potuit, hanc dierum genesiacorum interpretationem esse *contra omnes interpretandi leges Miusque narrationis indolem, quidquid dicat Jlenklerus?* Esine contra totius narrationis indolem illa interpretatio, qu® ex ipsa narratione deducitur ? Concedo, Mosen inculcare voluisse «sex diebus laborandum, septimo quiescendum;» at non ex hoc deducam, eum, veritatis loco ejus-

modi sys cma nobis obtulisse, in quo « discipline omnis physic.® et aslrcnomic® infantia» seso prodat. Non equidem asseram, versutissimum Mosen in physicis scientiis aut eximium aliquem astronomum fuisse : verum si ille non alias res aut potuit aut voluit nobis exponere, nisi vulgares indoct® plebis opiniones, cur, quæso, lucem, qu® splendore suo diem faciat, biduo ante solem induxit? Qua do causa hoc Moses paradoxum statuatur, nos tandem luce recentioris scienti® illuminati , explicare possumus, § 31. At certe non erat hæc tam obvia ac vulgaris cogitatio, ut menti hominis qui esset physicarum rerum ignarus, aut rudi mancipiorum vulgo, sine lucis cœlestis adjutorio, perse facile affulgere posset. Cur plant® ipso auctoro antequam astra adparerent exort® sunt? Estno talis doctrina hæc, quæ in indoeli hominis capito sponlo sua fruticare queat, nisi « pluat Dominus Deus de coelo super » aridam ejus mentem et irriget illam? lis quidem verbis ii-que imaginibus Moses utitur, qu® essent ad vulgi captum accommodat®, ut saltem narrationis su® corticem vulgus tenere ac gustare posset : verum medulla, qu® sub eo cortice latet, tam longe abest ut a rudis vulgi sensu haustam seso prodat, quam a philosophorum illius ®vi doctrinis abhorret.

Obiter hic liceat mihi animadvertere, non posse tam facile his nostris temporibus doctos viros in medio consistere, ut nec inter physicas scientias et mosaicam narrationem , aliquam viam conciliationis ultro admittant, neque illam, quasi antiquorum temporum ignorantiam redoleret, contemnant.

Redeamus ad cap. i, et trium, qu® remanent, dierum opera persequamur.

DE OPERE QUARTÆ DIEI.

(VcrM. I I. 15, IS. 19»)

LV. Deus jubet ut «sint luminaria in extensione cœli (vel coelorum), ut dividant inter diem et noctem, et sint in signa temporum, dierum et annorum (vel in signa et tempora)...., cl illuminent super terram. Et ita fuit.» Extensio vel *firmamentum* vers. G et 7, dividens aquas ab aquis aere occupatur, super hanc extensionem adparenl astra: verum extensio cœli CTD^H JPP"i vel cœlum cœlorum, ubi astra sunt, celliere tantum repletur.

Si corpora cœlestia quarta die *creata* fuissent ex nihilo, verum non esset, in principio temporis, ante omnem diem *talum* (vel cœlos) et terram, scilicet rerum universitatem, creati esse a Deo : minima enim mundi ac materiæ coelestis portio in principio creata fuisset. Et re quidem vera non adbibetur hoc in loco verbum iVU, sed dicit Deus

fiant, ut est in Vulgata, vel, ut in llebrmo, sód (sicut quum do luce actum est dixit : *lux sit*). Item vers, iG non dicitur *creavit*, sed *fecit Deus duo luminaria magna* (vel majora), *et posuit in extensione cœli, ut illuminarent super terram*. Quoro loquendi ratio non modo non impedii quominus materiam horum astrorum jam a principio creatam dicamus, sed etiam videtur ita posse intelligi, ut etiam ante quartum diem astra ipsa jam essent formata atque perfecta, sed non ante hunc diem adparuerint in firmamento, nec ante munere a creatore sibi injuncto, ut terne luminaria essent, perfungi cœperint. Si hæc accipiatur explicatio , illud *fecit* pro *fecerat* usurpatum dicere deberemus; quod absurdum non est, cum plurcs præterili temporis formas Hebræi in sua lingua non habeant.

Creata ab initio astrorum materia, in globos concrevit et luminosa facta est (§ 34). Luminaria coelestia jam a primo die extitisse, nee luce solem nantisse, plurcs crediderunt et Christiani (§ 33) et Hebraei (1). Ait Maicmonides (2): a Scribunt in *De-rescit-Lara* sapientes nostri de luce primo diei: Isla sunt luminaria, quæ creata fuerunt primo die, sed non suspendit ea usque ad diem quartum. » Luminaria in extensione cœli, denso nebulae fornice terram circumlegente, ad hanc usque diem terra non viderat. Proinde non adhuc erant luminaria temē, de qua tantum hic loquitur Moses. Finge libi triclinium cœnæ paratum, cujus altitudo spatii horizontali tabulato bifariam dividatur. Si in superiori ejus parte lampas suspensa sit, ea profecto inferiori parti, ubi convivæ sunt velexspectantur, conspicua non erit; neque, donec tabulatum removeatur, lampas dici poterit in triclinii laqueari splendescere. Ita prorsus dicito de luminaribus terras. Erant illa quidem, sed ante dissipatam nebulam luminaria terre non erant. Nec si e sole, ut conjeci (§§ 39, 41, 47, 49), die secunda et tertia mediantibus nubi-bus debilis aliqua lux terram aliquantulum illustrabat, non idcirco absurde postea præcipitur: Sint luminaria in extensione cœli. Nam si in cubiculum, ubi lu sedes, aliquantulum penetret per januam luminis ex lampade, quæ in proximo cubiculo collucet; impedilne lumen hoc non directum nec a speculo reflexum, sed a muro illuminato diffusum, ut rationabiliter famulum jubeas: affer lumen? Monet, nec semel, S. Thomas, «Mosen ea tantum proposuisse, quæ in manifesto adparent (3): » ita de sole tacuit donec hac quarta die manifestus adparuit, fortasse etiam quia cism Israelis populum a cultu astrorum remove satageret, erat ipsi opportunum, ut astrorum principem solem, post herbarum atque arborum ortum memoraret: a Ne forte elevatis oculis ad cœlum, videas solem et lunam et omnia astra cœli, et errore deceptum adores ea, et colas quæ creavit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus, quæ sub cœlo sunt. » Ha Moses, *Deut.* IV, 49.

LVI. Processisse astra paulatina, ut de tellure factum est, a 'tatū primitivo imperfecto ad cum quem nunc habent, id quidem credi probabiliter potest. Non tamen facile credam, solem per totam primam diem sine luce fuisse, dum jam luminosa tellus erat (§ 33); verum fortasse tunc a nostra terra sol non erat separatus, imino cum pluribus aliis magnis globis erat conjunctus. Probabile vero est, primo tempore, quo globum perse constituit, magna luminosa atmosphæra solem cinctum fuisse, ejusque lucem magis tunc quidem diffusam, at forte minus intensam efful-

sisse. Tamen hæc luminosa atmosphæra ad orbitam telluris non perveniebat, saltem post terminum lucis illius quæ primo die memorata est. Etenim donec in illo lucis oceano involuta fuit tellus, lux diei primi non cessavit, nec dies ille primus finem habuit. Qualiscumque vero fuerit solis status prioribus periodis, ipse se telluri non ostendit; ejusque radii directi, mulloque minus cætorum astrorum ad tellurem non pervenerunt, quoadusque densior caligo, aut saltem ingens concretorum vaporum massa tellurem undequaque circumlegens involvebat. Venit postea tempus, quando hic nebulosus fornix disruptus, apertus ac tandem dissipatus fuit; idque vel gradatili) ob naturales causas lente et assidue operantes, vel quod fortasse probabilius est, ob aliquam magnam catariophen quæ terrestri atmosphæra notabilem attulit mutationem, et continuos illos vapores disperdens, aerem radiis astrorum permeabilem fecit. Llum etiam in sole et in astris notabilis aliqua mutatio in hac periodo evenierit, definire non audeo.

Item, quando hæc in nostra atmosphæra facta sit mutatio, ob quam astrorum radiis non amplius interclusum est; per, hoc ex physica scientia, uti nunc est, scire non possumus: sed neque ex hac quidquam, quod alicujus momenti sit, obijci potest Mosis narranti, solem et astra telluri adparuisse inter periodum primæ vegetationis et creationem animalium ad eas classes pertinentium, quarum in opere quinti diei sit mentio.

Quartum hunc diem probabiliter præcessit magna aliqua perturbatio, ex qua obscuritas super terre faciem per aliquod tempus facta est (§ 47), novæque e mari terra: emergerunt; quæ etiam sive ob aliquam in acre mutationem, sive ob decrescentem calorem telluri proprium, sive ob crescentem solarem influxum, dum plantæ propagabantur, fortasse aliquantulum modificabantur, novas stirpes germinante tellure, quum iis opportunæ conditiones advenerant.

Et in hac periodo *commixtio* (§11) quædam præcessit, et subsecuta est divisto, *aperitio et partus novus et maximus*. Qualiscumque antea fuerit luminarium coelestium status, certe quod ad terram spectat, erant illa veluti co-~~mixta~~ ixtact confusa, atque ab illa concretorum vaporum *commixtione* eorum adspcctus telluri prohibebatur. Postea fornix nebulosus *divisus* est cœlumque *apertum*, et primo, quoad nostram tellurem, astra orta sunt.

LVII. Disi nctionem aliquam inter diem naturalem et noctem, si vera est nostra hypothesis (§ 39 etc.), jam secunda et tertia periodo faciebat mediale quidem lux solis adhuc telluri incogniti, immediate vero radii ipsius luminosi a nebuloso fornico non speculariter reflexi, sed diffusi (4).

(i) Vid. Peiavinm, *De Opif.* lib. I, cap. xv, num.9.

(i) *Alore Knochim*, part. II, cap. xxx.

(3) I pari., *Quast.* LXIX, art. S, ad 9.

(4) Inter veram seu specularem reflexionem, et difflb-sionem lucis a corporibus illuminatis jure distinguunt Eideros aliquo accuratiores Physici.

At modo incipit fiorii immediate a sole, qui *pretest diei* et per diem radios directe in tellurem effundit. Luna quoque et stellæ mensurandis temporibus inserviunt, quæ homines, astrorum ope, in dies et menses partesque mensis, tum et in annos annique tempestates partiuntur. *Temporis instrumenta* a Platone dicuntur, et Claudianus occinit:

Ille Pater rerum, qui tempora dividit astris.

Hinc Deus per Mosen dicit: « Ut dividant inter diem et noctem, et sint in signa temporum (mensium, vel quatuor anni tempestatum), dierum et annorum. » Ilæc, ut mihi videtur, probabilis interpretatio hebræo non adversatur, nec Vulgatae, quæ cum illo habet, *in signa et tempora et dies et annos*. Notum enim est, particulam *l*, et, tum apud Hebræos tum apud Latinos, quando duo nomina copulat, indicare aliquando posterius nomen genitivi vel adjectivi loco positum esse. Ita *Gen.* in, 16: « Multiplicabo dolorem et conceptum tuum, » id est dolorem conceptus tui. Ita *Act.* xxi: « De spe et resurrectione mortuorum ego iudicor, » id est de spe resurrectionis. *Ibid.* xiv, 11: « Sacerdos tauros et coronas afferens, » quod probabiliter interpretabere, tauros coronatos. Ha *Hom.* i, 5: « Per quem accepimus gratiam et apostolatum, » quod est, gratiam apostolatus. Et *1 Cor.* xi, 7: « Quia imago et gloria Dei est, » id est imago Dei gloriosa, vel imago gloriæ Dei. Talia sunt illa Virgilii: « Molemque et montes insuper altos imposuit (1), » et « Pateris libamus et auro (2); » et apud Lucanum, « Chalybem fræuosque momordit. » In sacra Liturgia quotidie postulamus, ut *perceptio Domini corporis non sit nobis in iudicium et condemnationem*, quod est, in iudicium condemnationis. Multi tamen in hoc vers. 14, malunt omnino sejungere nomen *signa* ab alio *tempora*: signa vero vel interpretantur menses ex Zodiaci signis (quanquam antiquissima mensium discriminatio a luna fuit, atque etiam nunc lunari mensu utuntur rudiores gentes, aut magis antiquitatis tenaces), vel indicia esse putant, quæ ab astris accipimus serendi, plantandi, metendi, navigandi, etc., vel signa pluviae, etc. Ait S. Thomas (3): « Ex luminaribus cæli accipitur significatio pluviosi temporis vel sereni, quæ sunt apta diversis negotiis, et quantum ad hoc dicit: *ut sint in signa*. » Etiam hoc indicari loco isto, non est improbable; et etiam illud, quod ad festos dies determinandos, astris homines essent usuri. « Luna, ostensio temporis et signum ævi. A luna signum diei festi, » *Eccli.* xliiii, 7. Eadem fero ac Aquinas docuere Basilius, Ambrosius, Theodoretus alique, qui et astrologorum et genethliacorum commenta redarguunt arbitrantium, futuras

et fortuitas res in caelestibus corporibus, veluti in quibusdam signis esso descriptas. Superstitiosi aut vana signa reprobat Deus per Jeremiain (cap. x, vers. 2) dicens: « Ilæc dicit Dominus: juxta vias gentium nolite discere; et a signis cali nolite metuere, quæ timent gentes. »

LVIII. Sol hac tertia periodo et sequentibus dies metiebatur; at non hinc sequitur, diem quartum, quintum et sextum, cap. r, ordinarios dies 24 horarum fuisse. Nihil obstat quominus dies illi longæ periodi fuerint, plane ut primus et sequentes duo; ac forte etiam longiores. Sol enim plus quam dimidiam terraquæ sphaeræ partem illustrans, in diversis quidem globi partibus vices dierum ac noctium, at in globo ipso longam et continuam diem (hoc est tempus lucis) constituebat, cui in quarta et sequenti periodo, *vespera* tantum illa (quam obscuritatem a subterraneis emanationibus et telluris perturbationibus productam esse coniecimus, § 47) finem imponebat. Ad hæc vel ipse dies, quem in aliqua mundi parte producit sol, non semper viginti quatuor horarum ambitu continetur. Idem enim sol, qui in maxima mundi parte viginti quatuor horis diem inest, in polaribus regionibus integro anno diem facit æqualem. Nemo itaque nos cogit, ut credamus, postquam sol terris apparuit, tresgensiacos dies, qui sequuntur, a tribus prioribus natura habendos esse diversos. Alioquin supponendum foret, solarem telluris diem usque dum homo creatus fuit, non quidem viginti quatuor horis aut paulo longiori temporis intervallo, sed nullis annis et vero sæculis constitisse: id quod aliquis, verum solummodo uti possibilem hypothesim, proposuit, quæ ita se habet. Cum luna eadem semper faciem telluri ostendat, tempus rotationis ejus circa proprium axem tequale est tempori ipsius periodico quo per orbitam suam circa tellurem defertur. Si et terra, dum in sua orbita circasolem transfertur, idem perpetuo hemisphaerium soli obverteret, profecto nulla esset nobis dierum ac noctium successio. At fingito, tempus rotationis telluri datum non omnino æquale esse tempori, quo orbitam suam circa solem percurrit, sed alterum altero minima quantitate esse celerius: erit aliquis in terra locus, ubi longus continenter meridies ad sensum habebitur, ac deinde post multos annos aut multa sæcula, mensurabili aliquo spatio a primo loco dimotus sol adparebit, donec tandem, post crepusculum plurimum sæculorum sol occidet, longissima hemisphaerium illud nocte demersum deserens. In hac igitur hypothesi esset quidem solaris hic dies, at nullam prorsus cum diebus hisce nostris viginti quatuor horarum proportionem haberet. Hoc si in diebus Mosaicis accidere potuisse dicas, rem sane dicis, quæ non repugnat; tamen cum nihil de hoc in Scriptura ne obscure quidem innuatur, cum nullam adhuc astrorum scientia rationem suppeditet, qua maximum hoc discrimen

(1) *Id.* 1.

(2) *Georgie.* II.

(3) *Art. cil.* in corp.

inter velocitatem rotationis terrestris, quæ nunc est, et eam quæ tunc fingitur fuisse, probari nobis possit : profecto ne probabilis quidem hæc hypothesis dicenda est. « Rationabilium mendaciorum poteslatom » concec sain esse poclis, sed non largiorem, docet Augustinus (1): mullo magis conceditur Philosopliis el Theologis, ubi lux certitudinis deficit, ut ad hypotheses confugiant, sed cui rationabiles esse debent, hoc est, rationi probabili innixæ : quæ vero sunt tantum possibiles, eæ recipi nunquam debent; ac tum solummodo in medium adduci possunt, quum nidia alia ratio suppetit, ut ostendatur, iem aliquam, quæ vel ex humana scientia vel ex revelatione deducitur, ut omnino impossibilem rejiciendam non esso.

Cur sol dicatur precesse *dici*, et aliquo modo per diem dominari, nemo non videt. Statini ac ad horizontem accidit potens ille diei II x (2), calera astra omnia pallent, ac prepotenti ipsius luce conteguntur. Sol unus inter astra omnia est nobis uvas (instrumentum) admirabile excelsi, exurens montes, radios ignitos exsufflans, » *Eccli.* XLiii, 3, et magnus fons lucis ac vitæ, pulchritudinis cl lætitiæ (3) : quamvis per se hæc tanta non præstet, sed qua creatoris minister comtitutus esi. Luna quoque dum fulget in cœlo, non pauca obscurantur astra, ut ipsa principatum quemdam ac veluti *potestatem noctis* tenere videatur. Ad illam precipue populorum oculi diriguntur adeo, ut ipsam tanquam *cali reginam*, uti est apud Jeremiain (-i), ethnici populi superstitione venerarentur. *Luminaria magna* vocantur sol et luna, quia longe majores aliis astris adpareut, et quia revera sunt *majora* (sic etiam verti potest) *luminaria* telluris, nam eam inulto inagis, quam stella illuminant. At luna, quæ stellis comparata vocatur *luminare mannum* vel *majus*, dicitur collala cum j o l c , *luminare parvum* vel *minus* : utroque enim modo verti potest vox hebrea (5), cum comparativis carcanl Debrai. Audiamus S.Thomam(G) : « Sicut Chrysosloinus dicit, dicuntur duo luminaria magna, non tam quantitate, quam efficacia et virtute. Quia etsi alia; stellai sint majores quantitale quam luna, tamen iffielus luna* magis sentitur in istis inferioribus, et etiam secundum sensum major adparct. »

LIX. Il re luminaria ait Moses, vers. I^o et 17, a Deo facta, *ut lucerent in firmamento cali, et illuminarent terram*. Quemadmodum in verbis non intendit dicere, quod sol per noctem, ac luna per

diem luccant in firmamento et terram illuminent, ita nec innuere vult, lunam ad hoc fuisse in coelo positam, ut singulis noctibus ac toto noctis tempore terras illustret. Illud unum de luna predica, quod Ipsa facit, caque tantum ratione asserit a luna noctes illuminari, quemadmodum ab ipsi prostari, oculis quisque suis videt. Cumque usus rerum, praesertim qui naturales sunt, sint fines a Deo rebus ipsis constituti, ideo ad hoc duo illa luminaria facta dicit a Deo, ut terram illuminent. Lunam dixit Secundus philosophus c-se *solis amulam, maleficiorum inimicam, solamen iter agentium*, et Epictetus *diei adjutricem, et noctis oculum*. Audiendus iterum S. Thomas (7) : « Moses, ut populum ab idololatria revocaret, illam solam causam tetigit, secundum quod sunt facta ad utilitatem nostram. »

La Place scripsit, quosdam fautores causarum finalium commentos esse, lunam telluri datam, ut eam per noctem illuminaret, atque his opponit, inultas esso noctes quæ hac luco carent ; ipse vero indicat quomodo luna disponi potuisset, ut perpetuo lotam faciem illuminatam nobis ostenderet. Sed collocata luna ut eam ipse ponit, nempe extra conum telluris umbrosum, ne radii solares ad lunam directi a terræ umbra intercipiantur, luna ipsa sexies minor nobis adpareret, adeoque nunquam lucem satis copiosam nobis ministraret. Preterea docti geometr e demonstrarunt, positis naturæ legibus, ut eæ statuts sunt, neque in illa hypothesis posse a luna totam partem illuminatam telluri semper ostendi: ex quo illud tandem futurum esset, ut luna per longum temporis intervallum suam lucem telluri omnino subduceret. Non erat autem conveniens, Deum immutare suas leges, ut aliquando melius terra illustraretur, eo præserlim tempore, quod hominum miliorumque animantium quieti destinatum est. Lunam Deus fecit etiam ad hoc, ut terram scilicet illuminaret, non vero per cunctas noctes nec optimo, quo fieri posset modo, sed ita solum, quemadmodum can illuminare percipimus.

Stellas Moses solummodo memorat, quia, licet maximam creationis materialis partem ipsæ constituent, minimam tamen habent cum tellure et hominibus necessitudinem. Si ea tantummodo attendimus, quorum Moses expresse meminit, profecto opus hujus quarti diei brevi admodum tempore perfici potuisse videtur. Tamen ex hac die non infirmum argumentum deduci, ad confirmandum in his diebus longas latere periodos, superius ostendimus § 1G.

LX. Astra esse animata, plures rati sunt; quam opinionem, ex Academia et profana philosophia derivatam, Philo Judæus amplexus est, uti etiam Maiomonides, qui eam legi, id est Mosis doctrina*, maximo consentaneam judicavit. Docetur insuper hæc opinio in pluribus libris Origenis; cl in com

(7; I part., *Quctsi.* LXX, ari. 2.

(1) *De Online.* I, u, 14.

(2) « The powerful king of day. » Thomson, *Seasons Summer.*

(3) «..... Great delegated source
Of light, and life, mid grace, and joy below. »
(Idem, *iitd.*)

(4) Cap. vu, 18; xuv, 17,18,10, 25.

(5) (opn

(6) I part., *Quasi.* LXX, art 1, ad 4.

mentaras in Joannis Evangelium, pro astris ipsis suspicatur hic aucler passum esse Christum. Tamen in libris *De Principiis* Orígenes scribit, quod hac de re *manifeste non traditur*. Suppositilius Clemens in lib. V *Recognition.*, in eadem versatur opinione. At generalim Patres commento isti contradicunt, ut Eusebius Cæsariensis, quamvis Origenis admirator et fautor, Basilus, Chrysostomus, Theodoretus, Dionysius, seu auctor libri *Re Div. Nom.*, ejusque scholiastes Maximus Martyr, Cyrillus Alexandrinus, Joannes Damascenus, Procopius, Lactantius, et Petrus Chrysologus, quorum loca collegit Pelavius, *De Opif. sex dier.* lib. I. cap. XII.

His adde Didymum, *De Trinitate*, lib. II, cap. vir, serm. 87, et Rutinum, seu auctorem lib. *De Fide*, qui Rutino adscribilur. Hic de astris ait : « Hæc nonnulli, mentis errore decepti, animalia rationabilia esse dixerunt, quorum dementiam etiam nefarius Orígenes secutus est. » Et Orosius inter errores Origenistarum hunc ponit : « Creaturam quoque subjectam corruptioni non volentem, intelligendam esso dicebant solem, lunam, cistellas, et hæc non elementares esse fulgores, sed rationales potestates (1). »

In Origenis doctrinam propendere videntur Ambrosius et Hieronymus, uterque uno tantum in loco. Verum Ambrosii verba (2) pio interpretanda et ad figuram sunt referenda; qua et Paulus usus esse videtur in loco, quem imitatus est et dilatavit Ambrosius, nempe *ad Rom.* cap. viii, 19 : « Expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subjecta est non volens: sed propter eum, qui subjecit eam in spe. » Ubi creatura nomino totam rerum universitatem significari plerique veterum existimant. At prosopopæiam ibi esse Chrysostomus adnotat, instar ejus, qua Propheta rebus inanimis sensum et intelligentiam accommodant. Quid quod Ambrosius, *Hexaem.* n. 4, illam opinionem refellere videtur? Hieronymi quoque verba benignam patiuntur interpretationem, qui præterea ab illa sententia pluribus in locis se alienum ostendit, et doctrinam *quæ omnia putat animantia, errorem hæreticorum* appellat. Augustinus olim de astrorum anima dubitavit; verum postea tum alibi, tum in II *Retract.* cap. vii, ostendit in ea se obfirmatum sententia, astra anima sensuque omnino carere. Justinianus Imperator in *Epist. ad V Synodum* adversus Origenis errores, Origenem ipsum accusat amentiam, quod coelum, solem, lunam ac stellas et aquas quæ sunt super coelos, animata esso dixerit: et inter anathematis, qui epistolæ subjecti sunt, sextus est : « Si quis dicit, coelum et solem ac lunam et stellas, necnon aquas quæ sunt supra coelos, animatas et rationales (alii

ratione pradtos) esse quasdam virhites, anathema sit. » Refert hos anathematismos Nicephorus Callisti (3), cosque ab ipsa Synodo pronuntiatos scribit. Nimirum ex Justiniani epistola illos sumpserunt, et auctoritate synodica ratos fecerunt Episcopi, quod testatur Cedrenus.

Cajelanus coelos animatos asseruit (4), Ecclesia fretus auctoritate, quæ in sacra Liturgia canit : « Cæli cælorumque virtutes, ac beata Seraphim. » Indignum, inquit Pelavius, acuti ingenii Theologo ac plebeium argumenti genus, quod si ullam vim habet, eodem et terram et elementa omnia, ac nihil non denique animatum esse confeceris; nam hæc omnia sic interdum Scriptura commemorat, tanquam iis animam ac spiritum et rationem tribuat; quod tropice et figurate intelligendum esse, ne pueris quidem ignorare licet.

LXI. S. Thomas, *Contra Gentes*, n. i, astrorum animæ favere videtur: verum cap. i, aperte profitetur, quæ de illa quæstione voluti attingendo dixit, non se « quasi asserendo dixisse secundum fidei doctrinam, ad quam nihil perlinet, sive sic sive aliter dicatur. » « Quamobrem, ait Petavius, catenas sententiam suam edidit, ut neutram in partem pronuntiatum esse ab Ecclesia dixerit, cum quintæ Synodi acta decretaque de Origene non exstent. De cujus tamen auctoritate et judicio non posse modo dubitari arbitror: idque tum ex Justiniani epistola, et anathematis ibidem expositis, tum ex Niephori aliorumque testificatione satis constare: tametsi non consuevit, ut pro hæretico, qui illam asserat, habendus videatur. » Idem S. Thomas in Part. I *Summa*, latius eam quæstionem pertractat, *Quæst.* LXX, art. 3, argumenta eorum, qui coeli luminaria animata ponunt, dissolvit, ac demum concludit, « quod corpora coelestia non sunt animata eo modo quo planile (quod tunc schola docebat) et animalia, sed æquivocè. » Quod est: non sunt revera animata, quia nulla anima est eorum forma, aut ipsis conjungitur ut unum compositum efformet; sed sunt illis conjuncta intelligentiæ motrices « per contactum virtutis, sicut motor unitur mobili. » Addit S. Doctor: a Unde interponentes ea esse animata et ponentes ea inanimata, parva vel nulla differentia invenitur in re, sed in voce tantum. » Hoc ex præcedentibus explicatur: a Platonici etiam animas corporibus uniri non ponebant, nisi per contactum virtutis, sicut motor mobili. Et sic per hoc quod Plato ponit corpora coelestia animata, nihil aliud datur intelligi, quam quod substantiæ spirituales uniuntur corporibus coelestibus, ut motores mobilibus. » Et revera, si illa declaretur sententia hæc, quæ esse asira animata docet, valde illa accedit ad eam motorum coelestium doctrinam, quam semper toleravit Ecclesia; quamque Philosophia, quæ modo eam

(1) Corninomi, orf S. Xujuiliii. *De enare PriscHlianht.* rI *Origenist.*

(•iI Epist. *ad Horalian.* 38.

(3) I.lib. XVII, cap. xxvii, «vili.

(4) Vid. contra cum Catturili. in cap. i, *Cenes.*

rejecit, illo tempore non modo tolerabat, sed et necessariam putabat. Tamen Platonici, licet non recte animæ cum corpore combinationem declararent, probe tamen notant dolore affici animum, cum corpus percutitur; necnon crescere, senescere et infirmari una cum corpore ipsas animi vires; quod certo motori non accidit : non enim dolorem patitur equus, si vehiculum percutiatur, nec moritur illo aut in morbum incidit, dum ipsum vehiculum omnino confringitur. Jam si illi ita sentiebant, ut interpretatur Aquinas, pejus certe loquebantur quam sentirent. Quis enim currum, eo quod ejus motor scilicet auriga sit rationalis, « ratione prædillum » diceret, « et luce cognitionis illuminatum a sapientia, » quod de astris dicit Orígenes (1)? Nec aureum solis currum animatum aut rationalem fingit Ovidius, cum non nisi Phoebus ageret, sed animatos ignemque vomentes

(1) Lib. IV *Contra Celsum*.

et ambrosi® succo saturos equos illum trahentes.

Nostro certe tempore intelligentias motrices non cogitabat ille philosophus (Schelling) qui, quum astra appellavit *animalia rationabilia*, *animalia beata*, *Deosque immortales*, stultiti e profecto, non vero sapienti® amicum se ostendit.

Non est necesse ut moneamus, motrices illas intelligentias nullum in Scripturis fundamentum habere, sed ideo solummodo a multis theologi® fuisse receptas, quod illas ad coelestes motus producendos Philosophia, per ea tempora, necessarias putaret; qua in re non dicam laudem, sed veniam certe ipsi merentur. Cum vero nunc astrorum motus simplicissimis legibus a Deo nature impositis optime explicentur, non magis ad intelligentias motrices ii sunt referendi, quam vel casus gravium, vel aquarum per declive descensus, vel quicumque alius motus a naturalibus causis, ut puta a colore aut ab electrica vi aut a chymica affinitate, derivatus.

DE OPERE QUINTÆ DIEI.

(Ver». «O, »1. «3.)

LXII. De animatis, non in quarta die ubi de astris, sed in quinta hac loquitur Moses. Dies hæc videtur fuisse periodus longissima cui magna aliqua terrestris perturbatio præcessit, obscuritatem per aliquod tempus probabiliter iuducens, et sive aquæ sive acris statum vilæ animali reddens aptiorem.

Jussit Deus scatere aquas reptilibus (yîif), et volatile volare super terram, super *faciem extensionis cali* (firmamenti) (1). Ita textus hebræus et samaritanus, ita versiones syra et samaritana. Vulgatus, minus verba quam verborum sententiam spectans, ita reddit : *Sub firmamento cali*. At sensus idem est : volatilia enim volant et per cælum qui dicitur aer, et sæpc super inferiorem ejus partem. *Et creavit* (N13) *Deus cete grandia* (O'b'Un O'Jjnn) *et omne animal vivens, repens* (aut natans), *quod produserant* (id est produserunt) *aqua et omne volatile alatum*. Nunc primo post creationem coeli et terræ vers. 1, utitur Moses verbo *bara creavit*. Quare hoc, si materia corporum animalum creata erat in *principio* *f* *Produserunt aqua* (vers. 21) corpora aquatiliū animalium, quæ, non magis quam plantæ tertii dici, ex nihilo creata dici possunt. Videtur hoc verbo, ni fallor, hic indicari (et clarius vers. 27 ubi de homine sermo est) Creatorem, dum animalia fecit, non modo ex creata materia corpora quædam organis prædita effinxisse, quod fecit et quum plantas formavit; verum etiam aliquid non antea existens idis adjecisse, quod ex nihilo crearetur. Videtur nimirum

illud verbum indicare hic vel supponere, principium aliquod esse in animantibus a materia distinctum, hoc est, animam immaterialem a Deo immediate creatam. Non tamen nego et aliam rationem ita loquendi Mosen habuisse. Ægyptii enim divinis honoribus animalia prosequabantur, pro-nique erant Hebræi ad eos imitandos, quod vel una vituli aurei historia abunde ostendit (2). Ille igitur, ut suos ab hoc periculo averteret, do animalibus loqui incipiens, ea, verbis quam maxime disertis, Dei opus omnino esse edicere debuit. Tamen ab hac voce abstinuit, dum de astris die quarta locutus est.

Hoc verbo Moses non utitur vers. 23, ubi de cæterorum animantium formatione agit: verum non inde sequitur non potuisse et in colloco voce hac uti Mosen, nec eam sine justa causa vers. 21 adhibuisse. In sexto die (ad quem pertinet vers. 23), quum de creatura Dei imaginem referente, quum nempe de animæ humans creatione sermo est, tum vero vox illa adhibetur ad nobiliorem usum reservata. Praeterea creatio animæ brutorum die sexto nova res non erat, nec primo tunc a Mose narrabatur : jam promulgata erat lex, qua fuerat sancitum, corpori animali organis rite prædito animam esso conjungendam, nec Moses, cujus scopo parum aut nihil istud proderat, necesse habuit hoc rursus docere. Pari modo Deus, animantibus die hoc quinto creatis, *a* benedixit eis, dicens : Crescite et multiplicamini et replete aquas maris, avesque multiplicentur super terram, *n*

(1) Vd, *contra firmamentum call,*

(â) *Exoil. cap. mui.*

vers. 22. Verum hanc benedictionem super animantia superioris ordinis die sexto repetitam non legimus : tantum super hominem ipsa profertur. Tamen animalia quoque, die sexto producta, crescere seu filios generare et multiplicari et replere terram debebant. Sed jam quinto die toti brutorum familiæ benedictio fuerat tributa; quia quum quibusdam classibus et ordinibus data est, ad cæteros quoque ordines et classes extendebatur, uti ea quæ primis certo speciei individuis dat i fuit, totam speciem comprehendit. Ita S. Thomas (1) : o Benedictio Dei dat virtutem multiplicandi per generationem. Et ideo quod positum est in avibus et piscibus, quæ primo occurrunt, non fuit necessarium repeti in terrenis animalibus, sed intelligitur. » Docet idem, individua quæ « nunc generantur, prreextilisso in operibus sex dierum non solum materialiter (quoad materiam corporum), sed etiam causaliter, in primis individuis suarum specierum (2). »

LXIII. Cur Deus animantibus dicit : a Crescite et multiplicamini...» quod non dixerat stirpibus, quanqtiam et ipsæ generari, multiplicari et replere terram deberent? Hæc videtur ratio. Nil imperandum erat plantis; nam cum cæ cognitione omni et facultate volitionis, etiam instinctivæ, sint destituere, nequeunt conservationi propriæ aut propagationi speciei active cooperari. Molculæ materiales plantarum legibus obediunt Creatoris, per quas tum individua vivunt et crescunt, tum species propagantur; verum plantæ ipsæ, in quibus lire moleculares operationes peraguntur, ipsis cooperari nequeunt. Ait S. Thomas (3) : a Planto nullum habent propagandæ prolis affectum, et sine ullo sensu generant, unde indignæ indicato sunt benedictionis verbis. » Brutis vero divinum praeceptum conveniebat; quæ, quamvis Deum non norint, et ratione reflexisque notionibus careant!, sentiunt tamen leges suæ volitivo) facultati adivina Providentia impositas (uti calorem solarem sentiunt et vident corpora a sole illuminata, etiam ii qui solem non vident, aut solem esso nesciunt), internoque stimulo, fame, sili aliisque hujusmodi ad illas leges explendas impelluntur; tum et instinctive voluntate et corporis aut membrorum motu, divini praecepti executioni active cooperantur : quod machimo nuito, quantumvis exquisitissimo planeque divino magisterio efformato, unquam pnestabunt. Homines prreterea imperant cicuribus animalibus, et «epe obtinent ut ea voluntatem propriam acceptis imperiis accommodent, quod certe a plantis nemo ausil expectare. Nolim sacræ Scripluræ verbis quæ-tiones definire, quas divitia sapientia disputationi hominum reliquit. Attamen liceat animadvertere, hos versus 21 et 22 magis favere opinioni, cui et ratio

suffragari videtur, nempe brutorum animas esso substantias immateriales a Deo creatas, quam opinioni arbitrantium vel animalia esse machinas sino sensu, vel eorum animam, quamvis sentientem et instinctive volentem, materiam esse, aut materiæ modum aut formam nescio quam substantialem, quæ nec substantia sit, nec substantiare modus. Quod vero maxime mirandum est, animantia huic prrecepto : « Crescite et multiplicamini, » sollicitè obediunt : vitam et incolumitatem omni studio conservare nituntur, atque ea quæ ad vitam necessaria sunt, sibi comparare; nec de ipsis dicitur, quod de nullis hominibus, præsertim apud cultiores gentes, quod nempe « tredio vitæ, lucemque perosi projecero animis (4). » Nec minus mirabilis est ille, qui in animantibus, statis temporibus, manifestatur generationis instinctus, et amor in filios, ex quo tanta erga ipsa ova sollicitudo ac cura dimanat in illis quoque speciebus, quæ ea fovere necesse non habent, tum et in illis, in quibus matres visura) non sunt cos filios, quibus habitationem et victum tam sollicitè præparant ; quod in nullis evenit insectis. Profecto hujusmodi instinctus, regni animalis conservationi et propagationi tanta sapientia accommodati, luculentissimum sunt potentiæ, sapientiæ providentiæque divinæ testimonium.

LXIV. Voces Hire vers. 21, *juxta speciem suam* (scu *in species suas*, ut habet Vulgata), inculcare videntur, Deum *species* creasse, id est omne quod generationi et propagationi animalium erat necessarium, ac proinde utrumque sexum produxisse. Cum enim viventia faceret, moritura faciebat; sine utroque autem sexu nec vera species exlisset, nec individua super terram multiplicari aut aquas maris replere potuissent. Unus tantum e bino sexu in hac rerum ordinatione fœcundus non est; non igitur conveniebat fini a Creatore intento, nec *erat bonum, illum esse solum*. « Mentionem fecit de genere et specie, ut designaret generationem similium ex similibus. » Ha S. Thomas (i). Hæc animadversio applicatur et his quæ habentur vers. 24, 23.

Dum dicitur (vers. 20) : *Producant aquæ* (vel *sca-teant aquæ*), uti infra, vers. 24, *producat terra*, et vers. 11, *germinet terra*, nemo sane cogitat, terrain aut aquas, quamvis ex Dei imperio, artifices animalium aut plantarum fuisse, verosque eorum parentes, kilelligenda sunt ea verba de loco ubi hæc exislere coeperunt, ac si diceret : « Producantur in aquis, producantur in terra. » Nihilominus, quanquam neque de aquis vers. 20, necque de terra vers. 24 expresse dicatur, fuisse hæc materiem ex qua animantium corpora coagmentata sunt, credendum tamen est, ex materia ibi degente ea fuisse conficta, nempe aquatilia

(1) I pari., *Quitu*. LXXII, art. 4.

(ij) I part., *QuiwL* LXXIII, ait 3.

(3, I part., *Quirst*. LXXII, ad 4.

(4) Virgil., */Encirf*. VI.

OD I part., *Quæm* LXXII, ad 3.

ex nqua et ex materiis in ipsa aqua, aut in limo (erravo aquis subiacente, existentiis ; terrestria vero sexti diei e terra (ex qua etiam hominis corpus factum novimus), non quidem ex illa pura et elementari terra, quæ veterum fuit figmentum, neque ex aliqua *terrarum*, quas chymica recenset, utputa ex calce; sed ex ordinaria ac vulgari lena, quæ semper ex pluribus heterogeneis compositis substantiis commixtio. At quid de volatilibus hac die factis dicemus? « Producant aquæ reptile... et volatile super terram sub firmamento cæli. » Ita Vulgatus, vers. 20, mm Septuaginta. Et Onkelos : « Et volatile *quod* volat... » Illud r/iiod dicunt in Hebræo, uti alibi, subintelligi. Veium nullum de hoc indicium est in originali textu, nec in aliis versionibus, ut puta in syra aut in samaritana. Nec adparet cur volatilia, illa quoque quæ nullam cum aquis relationem habent, cur denique *mes cali* in aquis factæ sint, et ex aquis exierint (pennis utique udis) ut *volarent super terram*. In Vulgata ipsa legimus cap. ii, vers. 19 : « formati igitur Dominus Deus de humo cunctis animantibus terre et universis volatilibus cæli... » Licet ultima verba referri possint ad illud *formati*, et non ad aliud *de humo*, fatendum tamen est, hunc locum iis, qui volatilia orta volunt ex aqua, parum favere. Favet his apocryphus lib. IV *Lsdr.* cap. vi, vers. 47 : sed huiusmodi testimonium opinionis antiquitatem solummodo probat.

Augustinus non dubitabat Scripturam docere, ex aquis producta volatilia uti aquatilia; id tamen illa explicat (1) : a Quidquid aquarum sive labiliter undosum et fluidum est, sive vapubiliter tenuatum atque suspensum, ut illud reptilibus animarum vivarum, hoc volatilibus appai, at distributum. » Idem sentiunt Hieronymus (2), et S. Thomas (3). Idem valet hoc ac si dicerent, volatilia non in mari aut in aqua proprie dicta, sed in humido acre formata fuisse.

Quæ de plantis dicebam § tñO, et hic de animantibus essent repetenda. Quoniam vero illa omnia, nonnullis lanium mutatis verbis transcribere piget, auctor lectori sum ut illa, si placet, iterum legal et ad rem præsentem applicet.

I.XV. Et melius opus huius dici intelligamus, aut saltem certa a dubiis secernamus, quædam sunt accuratius animadvertenda. Et pruno, quæ ratione apud Hebræos in classes animalia distribuerentur, debet nobis esse perspectum. Simplissima omnium partitio adeoque antiquissima in quatuor omnino classes animantes tribuebat, prætermisiss inferioribus familiis, quæ sunt locomotionis expertes : primo, in ambulantes, seu quadrupedes *nōnā*; secundo, in volantes, seu alatos *qtp*; tertio, in repentēs seu reptiles *vOT*; quarto, in pisces, seu natantes 51. Hæc distributio a Mose

indicatur versu 2G huius cap. et cap. n, 2, nec non Jxru. Xi, 4G, et *Deut.* iv, 17, 18. Hinc de Salomone, zoologonum vetustissimo, legimus, l(1) *Ikq.* iv, 33, quoddammodo documentig (quadrupedibus), et to/ uerftus, et **reptilibus, et piscibus*. Hinc homo ex locomotionis facultate qua bruta gaudent, ea primum a plantis discernit, multoque serius animadvertit, quasdam existere creaturas quæ, quamvis locomotione caecant, aliquo tamen spontaneo motu sensuquo præditæ esse videntur. Sed primo statim obtutu advertit, quod, ut Tullii verbis loquar, « alia animalia gradiendo, alia serpendo ad pastum accedunt, alia volando, alia naudo (i). » Hinc simplex illa distributio.

Litophyta (quæ apud recentiores constituunt eam classem quam *polyporum* vocant (3), nec formas nec locomotionem animalium ostendentia, nunquam a veteribus inter animalia collocata sunt; nec quando illide animalibus loquuntur, de istis censendi sunt loqui. Revera si animalis nomine intelligebant creaturam locomotionis facultate pollentem, organisque ad eam exercendam aptis instructam, et forma plus minusve ad magis nota animalia accedentem, sane litophyta mica animalia ponenda non erant. Neque modo essent in animali regno collocanda, uti nec alia viventia quæ continentur in ultima huius regni divisione quam *radiantium* seu *zoophytorum* vocant, si verum esset quod docet Lamarckius, nullam in huiusmodi creaturis esse sensitivam facultatem, sed omnino eas *apathas* existere. Animalia non sunt, juxta S. Thomam, quæ a carent locali motu et sensu, quibus animatum ab inanimato maxime distinguitur, » et in quibus ipsa a vita est occulta » (6). De his non loquitur Moses, neque zoophyta poni possunt inter *reptilia* aut *cete* aut inter *volatilia*. Idem S. Thomas ait, Mosen non loqui de mineralibus, quia hæc a non habent manifestam distinctionem a terra (7). » Ita de zoophytis ipse nunc dicere, quia manifestam a plantis distinctionem non habent. Igitur si demonstraretur a geologia, quasdam species ex hac classe, seu potius provincia, ante hanc diem productas fuisse, nihil inde profecto contra sacram historiam deduci posset.

Nunquam de animali in genere in hac narratione meminit Moses. Quare dicere possumus, formationem eorum animalium quæ ad classes quinto et sexto die indicatas non referuntur, quæ nimirum nec volatilia sunt, nec repentia, nec nantia (*anima vivens atque motabilis*), nec pedibus gradicilia (8), ipsum omnino silentio præterisse.

(4) *De Matura Deorum*, H.

(5) Quæ intima est. « Infima animalia parum distant a plantis. » S. Thom. *Summa*, p. 11., Quæst. GVIII, art. 6.

(6) I pari, *Qmrst.* LIX, art. 2, ad 1.

(1) Loc. cit., ad 3.

(8) « Do conchyliis mollibus sine testaci zoophytis nil, aut fere, in Scripturis: nihil omnino in historia creationis. D Verba sunt, ni memoria me fallit, Sam. Bochr-

(1) *De Genes, ad lilt.*, Uh. III, cap. ill.

(2) *be Oper. Trinit.* lib. I, cap. 1.

(3) I pari, *Quast.* LXXI, ad 3

Præterea, ut audivimus § 55, a S. Thoma, «Moses ea tantum proposuit, quæ in manifesto adparent.» Igitur non absurde aliquis diceret, eum tacere de innumeris illis animalculis microscopis, quæ fossilia reperiuntur, ut tacet de corporibus illis mineralibus, quorum non parvam partem ipsa constituunt. Idem dici potest fortasse de *trilobitis*, qui licet familiam unam oliin constituerint in classe crustaceorum, tamen certo non sunt inter ea, « quæ in manifesto adparent. » Nam eorum antiqua exidentia non modo Hcbræis ignota erat, sed etiam naturalis hisloriæ cultoribus veteribus atque recentibus, usque ad hæc novissima tempora, in quibus jam pelrefacl e terrenis effossi sunt atque accurate inspecti; nec nisi post multam disquisitionem de iis factam compertum, ad crustacea eos perlinere, nec pedibus caruisse, quamvis ii fere nunquam reperiuntur. Si casu aliquo nonnulla ex his putrefactis animalculis veterum oculis sesc offerebant, illa, ut puto, corpora esse inorganica, etnaturæ, ut dicitur, ludentis opus, existimabant. Quare si quis probaret, hos trilobitos, vel quædam microscopica animalcula ante emersionem terrarum adcoque ante quintam et etiam ante quartam periodum exlilisse, non esset hæc valida objectio contra Mosis historiam. Commentarium potius esset demonstrans, inter animalia hujus dici creaturas illas non comprehendendi, quæ revera nec reptilia sunt, saltem proprio sensu, nec pisces, nec cete, nec volatilia. Idem fortasse dici potest de quibusdam conchis omnino aut fere locali motu carentibus, quæ inter antiquiora fossilia una cum illis crustaceis reperiuntur.

Pisces proprio nomine *dag* hic non memorantur, licet hac voce sæpe utantur Ilebræi scriptores et ipse Moses, *Gen.* ix, 2, *Exod.* vir, 18. Imo et in hoc ipso capite vers. 26, 28, ubi et pisces a Deo creatos evidentissime supponit. Sed hoc loco præferendam duxit vocem *sherets*, quæ interpretatur *reptile*, fortasse quia potestatem magis extensam habet; hæc vero vox, quæ a copia et *[lacunda propagatione]* derivata dicitur (1), aptior videtur aquatilibus denotandis quam altera *remesh*, quæ a *calcando* terram deducta est, et qua terrestria reptilia Mosesindicalvers.24,25.Voxs/ iercts hoc locoindicatpisces et reptilia aquatica seu amphibia, et probabiliter cætera aquatilia, quæ nou sunt minimæ molis et inotu locali gaudent. Huic classi *sherels* adnumerat Moses in *Lev.* et insecta alis prædita, voluti locustas, muscas et papiliones, et minima quadrupedum, quæ parum e terra elewantur, cujusmodi sunt lalpæ, mustelæ, mures (2), etc.,

li. Eliam plantarum aquatiliū nulla est mentio in historia creatiūnis.

(i) « Hebrai reptilibus adseribunt insecta omnia, et minima quadrupedum, puta mures, talpas, mustelas, hericius, et a quæ sunt alia hujus generis, n Bocharlos, *Uterozoic.* part. I, lib. 1, cap.iv, ix.

(S) *Lait* xi, io, îl, î3, 19, U (hebr.).

quamvis sint animalia vivipara atque mammalia (nam quadrupedes ovipari et modo inter reptilia adnumcranlur ut rana, testudo, lacerta, etc.). Igitur ex his omnibus animalibus, ca quæ vel aquatilia sunt vel amphibia, hoc loco putari possunt comprehendendi illa voce *sherels*. Inter hæc sunt et *thanninim*, *cete grandia*, quo nomine non modo classis cetaceorum (quæ pisces non sunt sensu zoologorum, at sunt vulgari sensu et antiquorum), sed et alia majora aquatilia comprehenduntur, sive sint pisces proprie dicti, sive reptiles aquatici vel amphibia. Aliud nomen *hoph*, a simili verbo *houph* (volavit), non tantum aves, sed quævis designat volatilia. In hoc loco intelligenda videntur, non tantum aves, sed volantia quoque reptilia, et fortasse insecta volantia non minimæ molis. Septem vel octo species ex genere *plcrodactyli* (erant hi reptilia volantia) antiquis in stratis fossiliferis jam sunt detectæ.

LXVI. In mari animalem vitam incœpisse, ex observatione deducitur § 18. Id Scriptura confirmare videtur; prius enim de aquatilibus loquitur, et de animantibus in aqua productis: de cæteris postea. At quænam inter aquatilia præcesserint, Scriptura tacet. Zoophyta aliis animalibus præcessisse ex analogia probabile videtur: id tamen nondum observatio confirmavit, quamvis jam certum habeatur ea inter prima fuisse. Videntur antiquum mare habitasse per aliquod tempus solum zoophyta et quædam testaceorum species, ac trilobiti qui tunc, ut videtur, perfectissimam regni animalis familiam constituebant, et maxime præ cæteris aquæ incolis, locomolionis vi per id tempus pollebant (3). Postea adparuisse videntur quidam pisces, qui omnes fortasse ex illis erant, quos nunc *sauroides* appellant, oh similitudinem quam cum lacertis, et aliis hujusmodi reptilibus præ se ferebant: postea ipsi marini reptiles, *sauriani* appellati, et quædam microscopica conchylia, quæ aquæ dulcis incolæ fuisse creduntur: post hos volatiliū prima indicia repetimus, reptilia nempe volantia, et insecta quædam (4), quæ duæ familiæ, volantium reptiliū dico et antiquiorum insectorum probabiliter prima volatilia fuere. Pertinent quoque ad hanc periodum nonnulli pisces, qui aquam dulcem videntur inhabitasse: pertinent et quidam *sauriani* non omnino aquatiles, sed probabiliter amphibia, testudinesque tum marinro tum fluviales, etc. Circa finem vero hujus periodi minus rane sunt avium exuviæ; atque omnium antiquissimæ eæ familiæ videntur, quæ aquas et ripas colunt. Fortasse et aliquod perrarum et parvum mammiferum ad hanc periodum revocandum est, sed probabiliter aquatile (§ 18): nuper autem diximus, parvos quadrupedes ab Hcbræis inter

(3) *Lords of ille earth* coa fuisse ail James Dana in opere *Geology of New-York*, p. to.

(4) Ex. gr. inagn@ *libellula*.

reptilia collocari. Ad extremam hujus periodi partem credibile est pertinere prima *cetada* : existimare quoque possumus voco *thanninim* etiam ingentes illos *saurianos* indicari, in quibus cetaceorum, reptilium ac piscium conjunctæ notas similitudinesque pervidentur.

Hæc dies, ut indicavi, ex geologicis doctrinis longissima periodus fuisse putanda est. Catastrophen quamdam telluris eam processisse, aliamque majorem subsecutam esse, omnino est verisimile. Uinaque, si per mullas diffusa est térror partes, potuit pluribus in locis cœlo tenebras offundere, ac super faciem totius telluris, aut fere totius, obscuritatem inducere (§ 18).

Ad hæc inter primam extremamque catastrophen plures aliæ extitisse videntur, sed minori fortasse spatio contentai. Quapropter facies telluris et maris pluries immutata fuit, terrena sæpe elevata sunt, factæque ex æquore lerro ; et contra, ea loca ubi fuerat solidissima tellus, aquæ occuparunt. Intérim lutulentæ eruptiones e maris fundo profecclæ aquas late turbabant, et non modo innumera individua, sed plures species fortasse, imo et integra viventium genera, destruebant : immensa congeries vegetabilium substantiarum in imo recondebatur mari, et in futuros usus nascituri generis humani reservabatur : tandem antiquæ illor telluris perturbationes et aquarum nobis fontes parabant ac metalla, ipsumque carbonem sic disponebant ac collocabant, ut ea facile et reperiri et erui possent. Atque inter hæc, exsequutio divini mandati vers. 20 procedebat, et aquatiliu ac volatiliu novæ species in dies prodibant; *scatebant aquæ* animantibus, *et volabat volatile super faciem terre* et maris. Potuerunt eæ telluris perturbationes quas indicavimus, parvas aliquas modificationes in viventium corpora inducere; verum successivis hujuscemodi ac naturalibus immutationibus nullo pacto explicantur abruptæ illæ subitæque ac magli® diversitates, quor in multorum animalium sibi succedentium organisatione pervidemus; sed novarum omnino specicrum creationem admittere cogimur. Secus indicia aliqua harum transformationum, transitiones nempe inter priores ejusdem animalis ac secundas formas, in terrestribus stratis reperirentur.

LXVII. Animale regnum vegetali antiquius nonnulli putarunt. Alii dicunt naturo testimonio non definiri, utrum alteri processerit, an vegetale regnum, an vero animale. Quod ad ultimum hoc objectum perlinet, sane nihil ex eo contra explanationem nostram, multoque minus contra Scripturo veritatem consequitur. Nam satis est quod natura contrarium non demonstret ; nec illud exigere debemus, ut omnia quæcumque Moses innuit, scientia physicorum demonstret; caque præsertim scientia, quæ vix adolescens dici possit, cujusmodi sane est geologia positiva. Contrarium certo ipsa non demonstravit. Qui vero

anteriora putarunt animalia, terrena quædam pro se citabant antiquiora terreno carbonico, in quibus tamen animalium reliquiæ nonnullæ inveniuntur. Verum in aliquibus ex illis terrenis etiam vegetabiles exsuviae reperte sunt ; in cæteris autem, cum psimis illis, præsertim quoad animales reliquias, sint valde similia, probabile summopere est fore ut, diligentiori adhibito studio, vegetantium quoque reliquiæ detegantur. Præterea istiusmodi terrenis semper recentiusesse terrenum carbonicum, minime certum est: imo contrarium aliquando est animadversum (1). Si vero physicas rationes attendimus, magna illa acidi carbonici copia quæ, ut magnopere verisimile est, in prima vegetationis periodo aeri sese late permiscebat, magno animalium vit® fuisset impedimento, saltem illorum quæ liberum aerem respirant, cujusmodi sunt non modo aves et mammalia, sed etiam reptilia, cetacea, nec non libcellulæ et similia insecta. Ex analogia quoque vegetale regnum antiquius habendum videtur, ulpote quod regno alteri animantium inservit, et simplicius est. Porro quo antiquiora sunt fossilifera terrena, eo simpliciores formas nobis naturo organicæ exhibent. Nonne igitur contrarium analogies esset, si regno animali vegetale posterius esset, quod simpliciores adeo formas habet? Saltem evidens est, quæ animalia directe vel indirecte alimenta a vegetantibus accipiunt, ea non ante edita in lucem fuisse, quam vegetaba, quæ ipsis erant in escam destinata, existèrent, satisque crevissent ac fuissent multiplicata. Si ex iis quæ observamus ratiocinium instituimus, sane immensa illa copia exsuviarum vegetabilium, quibus abundant antiquiora strata fossilifera et divitias augent opulentiorum gentium, si cum relativa animalium fossilium paucitate comparetur, nos pone cogit ut concludamus, plantas jam per longum temporis intervallum exstitisse, et valde super terram fuisse multiplicatas, quando animalia in lucem edita sunt et multiplicari cœperunt; præsertim si meminerimus amplissimum quidem aquatilibus animantibus in mari spatium eo tempore fuisse, sed non valde extensum terrestribus plantis, quarum locus in parvarum insularum superficie coarctabalur. Maxime vero advertendum puto, *primo*, strata illa, quæ nobis objiciuntur, in mari formata fuisse, ex quo marinos illa fœtus facilius ostendunt, terrenos vero rariores contineant nccesso est, præsertim iis in locis, quæ longe tunc ab insulis dissita, marini sedimenta receperunt; *seatndo*, magnam vegetabilium substantiarum copiam non nisi fortuito sub aquis sepeliri, et præterea plerasque ex his substantiis, nisi cito terris obruantur, facile in aquis corrumpi.

(t) Unum ex hisce terrenis est illud quoti Angli vocant *mountain limestone*. At. Veaver in Hibernia vidit hoc *mountain limestone* superius terreno quod lanqium *carbonieum* habetur.

LXVffl. Illi vero qui asscni1, « vegetabilem naturam et animalem uno tempore adparuisse, » nec nobis contradicunt neque Scripturo?, si intelligant, quando imperfectiora vegetabilia adparc-bant, tunc editas fuisse et infimas regni animalis creaturas, scii, zoophyta (§65). Nec forte Mosi adversaretur, qui crederet paucas quasdam cas-que deperditas testaceorum species, fainiliam-que et ipsam deperditam *Trilobitorum*, antiquitate plantis non esse minores. Non enim historiam singularum specierum aut generum singillatim, sed supremas viventium classes, generali quadam ratione indicat Moses, et « ea tantum proponit, quæ in manifesto adparent. » Tertia die fecit Deus regnum vegetantium; quinta classem *reptilium* aquatiliū, quæ pisces comprehendit, et volatiliū : nantia nimirum atque volantia; sexta demum dic repentia et gradicilia super terram. De quibusdam exceptionibus, si fuit iis locus, non est ille sollicitus, nec, ut esset, necessitate ulla urgebatur. Adcoque si ante quintam aut ante quartam diempaucre quredam (quæ a longo tempore vivere desierunt) species imperfectiorum animantium orire sunt, nulla tamen eas specie ex provincia principe, nempe ex quatuor vertebratorum classibus, comitante; esset ne minus verum, eas classes, de quibus Moses sermonem habet, die quinta et sexta fuisse creatas? Eritne falsum effatum Marcelli de Serres: « Ex factis phisicis, reque ac ex historia Geneseos adparet, vitam super terram empisse a viventium simplicissimis, et plantas non modo primitus abundasse magis quam animalia, verum illas plantarum species quæ vivebant in *arida*, longe ante maximam partem animantium, quæ ibi vivunt, adparuisse(1)? » Mentiturne Moses nec vera dicit, quum tribuit aut formationem regni vegetalī tertie diei, aut aquatiliū et volatiliū quinte, si quredam species et genera plantarum nonnisi tribus diebus posterioribus in lucem edita sunt §50, aut quredam ex aquatilibus et volatilibus nonnisi sexta die? Quod magis tolerandum videtur; quia si Augustini doctrinam de creatione *causali, potentfali et invisibili* (2) ex parte amplectimur, seu potius, si inter illius doctrinam et communem media quadam via incedimus, jure dicere possumus, Deum quum *visibiliter* nantium et volitantium classes crearet, earumque primogenita actu produceret, creasse simul *invisibiliter, seminaliter et secundum potentiam* genera et species earum classium quæ in sequenti periodo exislerc debebant. De verbis Dei ad protoparcentes vers. 28, 29: Crescite... ait Augustinus (3): « Ipse sermo ejus ante omnem acris sonum, ante omnem carnis et nubis vocem, in illa summa

ejus sapientia, per quam facta sunt, non quasi humanis auribus instrepebat, sed rebus factis rerum faciendarum causas inserebat, et omnipotenti potentia futura faciebat, hominemque suo tempore formandum in temporum tanquam semine vel tanquam radice condebat, quando condebat omne unde inciperent srecula ab illo condita, qui est ante srecula. » Uree neque defendere audeo neque reprehendere; sed certo minus ille reprehendendus videretur, qui verba Dei ad animalia vers. 22 : *Crescite. etc.*, putaret quidem esse legein inditam illis brutorum classibus, quæ visibiliter condebantur, verum, quemadmodum ea lex indicta est non modo individuis primis jam existentibus, sed et iis quæ erant suo tempore superventura, et unicuique speciei cojus singula illa individua quasi personam officiumque sustinebant : ita indictam quoque esse integris classibus, ad quas prima animalia actu condita pertinebant, per quæ classes universa? Creatoris oculis exhibebantur: species vero suo *tempori formandas* tunc, tanquam in semine vel in radice, conditas esse.

Revera, si Deus, dum regnum vegetantium ad existentiam vocabat die tertia, et plures classes regni animalis die quinta, quarumdam familiarum vel generum vel specierum formationem voluit in aliud tempus dilatam, tenebaturne Moses has omnes exceptiones ac dilationes referre? Ille fuisset palreontologire tractationem quamdam conscribere. Ille autem non fuerat a Deo missus, ut nostro? curiositati faceret satis, sed ut Israelitas a captivitate Ægypti liberaret, cosque Dei legem et cultum edoceret.

LXIX. Neque nobis, ni fallor, negotium facere debet, quod legamus vers. 21, creasse Deum *omne* animal vivens *acrepens*, et *omne* volatile. Vox hebrrea *bo* redditur quidem *omnis, universus*; verum adnotarunt interpretes, aliquando *multos* tantummodo significare. E. g. cap. xli *Gen.* vers. 54, 56, et cap. xliiii, vers. 1, legimus, « in universo (col) orbe famem prævaluissc, et cresceret famem in omni (col) terra, » quod certo de toto orbo tunc cognito non est intelligendum; nani in Ægypto frumenti caritas non erat, ingens imo vilitas. *Exod.* ix, 3, prædiciliir: « Erit manus Domini in pecudibus tuis quæ in agro, super equos, et asinos, et camelos, et boves, et oves. » Et vers. G legimus : « Et mortuum est omne (eo/) pecus Ægypti, » sen, ut ait Vulgata, *omnia animantia Ægyptiorum*. Et tamen postea prædicilur, vers. 9: « Erunt in hominibus et jumentis ulcera et vesica? turgentes in universa terra Ægypti, » quod impletum esse narratur vers. 10. Et postea, vers. 19 et seqq., ait Moses Pharaoni : « Congrega jumenta tua, et omnia quæ habes in agro: homines enim et jumenta, et universa quæ Inventæ fuerint foras nec congregata de agris, cecideritque super ea grando, morientur. Qui timuit verbum Domini de servis Pharaonis, fecit confugere

(i) Op. clu, p. ici.

(i) Augustinum hæc docere non modo de stirpibus, sed et de bestiis eide ipso homine, cerium est. Sulhcit legere cap. V lib. V, et cap. iv, v, vi, lib. VI *De Genes, ad tit.*

(3) *Ibid.* cap. vu.

servos suos et jumenta in domos... et percussit grando in omni terra Ægypti al) homine usque adjumentum.» Legitur Gen. xxiv, 10 (hebr.), servum Abraham! portasse seenni omnia bona domini sui, quod est, ut bene reddit Vulgata, *de omnibus bonis ejus*.

Si omnino omne yTO factum est die quinta, ergo exstiterunt etiam talpre, mures, surices, mostela», hericii, et alia hujusmodi; nam et hrec animalia inter *sherets* a Mose Lev. xi enumerantur, atque etiam die sexti iterum ea facta dicenda essent; hac enim die (vers. 23) fecit Deus tum FVH seu feras, tum HOH3, qua voce significari potent quicumque terrestris quadrupes viviparus, tum demum quod (a calcando terram) interpretatur *reptile terrestre*. Sed vox ista extenditur ad quodeumque animal terrestre, quod quadrupes aliquante molis vel avis non sit. Ergo ut hæc evitetur absurditas, quod aliquid bis creatum dicamus, non latissima qua palent significatione verba Mosis interpretemur ncesse est. Videtur igitur non constare ex Mose, utrum eorum animalium formatio quinte diei, an vero sexte sit referenda; adeoque sive inveniant geologi ea exstitisse quinta periodo, vel non ante sextam; sive probare tandem possint, quoredam ex illis adparuisse periodo quinta, quoredam vero sexta, nunquam erunt hæc contra Genesim. Dum legimus, hominem dominaturum « omni reptili quod movetur in terra, vers. 26, universis animantibus quoro moventur super terram, vers. 28, Deum dedisse nobis omnem herbam afferentem semen super terrain, et universa ligna quæ habent mentem, ut sint nobis in escam, vers. 29, et cunctis animantibus terne, omnique volucris,» vers. 30, non puto nos ad hoc teneri, ut semper voces *omnem, universos, cuncta*, amplissima significatione accipiamus.

LXXS. Thomas (1) docet, quod « animalia quæ generantur ex corruptione animalium, tunc (die quinta et sexta) non potuerunt produci, nisi potentialiter tantum. » Et sequenti *Quast.* (2) addit : « Species ἀορᾶ, si quæ apparent, præexstiterunt (in operibus sex dierum) in quibusdam activis virtutibus, sicut et animalia ex putrefactione generata, producuntur ex virtutibus stellarum et elementorum, quam a principio acceperunt, etiamsi novæ species talium animalium producantur... quoredam vero præcesserunt secundum similitudinem, sicut animæ quæ nunc creantur. » Neque lue doctrina) ipsi peculiares, sed communes erant peripateticis vhoire, quæ per plura floruit sæcula. Ha Petrus Lombardus (3) : Potest dici, quod ea quæ de corporibus « animalium maximo mortuorum nascuntur, cum animalibus creata non fuerint, nisi potentialiter et materia-

liter. » Etiam S. Bonaventura(4) dicit, illa fuisse « producta in suis principiis et rationibus seminalibus. » Et Cornelius a Lapide (3) : « Minuta animidia quæ ex sudore, exhalatione aut putrefactione nascuntur, uti pulices, mures aliique vermiculi, non fuerunt hoc sexto die creata formæ, sed potentialiter, et quasi seminali ratione; quia scilicet illa animalia hoc die creata sunt, ex quorum certa affectione hrec naturaliter erant exoritura... Certe pulices et similes vermes qui in hominibus sunt, tunc creari, contrarium esse felicissimo innocentire statui. » Nemo ignorat, obsoletam esse hujusmodi doctrinam, quæ tam multa animalia, et quoredam etiam superioris classis, ut sunt mures, ex putrefactione oriri defendit : tamen hrec attuli, ut ostenderem, non absurdum vium esse piis viris ac doctis, quod quoredam animalia extra hos dies primum edili fuisse dicantur. Et sane, si quoredam infima animalia, ut puta quoredam intestinalia, et aliqua modificatione materire animalis, secundum leges Dei, nascuntur; illis profecto hæc est doctrina applicanda. Item, si ovula sunt quæ non evolvantur et producant animal seipsum movens, nisi in alterius animalis corpore, et in circumstantiis peculiaribus morbidisque, et forsitan in animalibus a statu servitutis et domesticitatis modificatis (6), aut in iis substantiis, quæ e plantis extrahuntur, et aliquando arte humana elaborantur; hrec animalcula potuerunt illis *diebus* fieri quasi *seminali ratione*, id est solummodo in statu seminis sive ovuli.

Quoad intestinalia seu *entozoa*, animadvertite. In plerisque sunt organa reproductions : desunt in his quæ appellantur *vermes vesiculosi*. Clarus professor Lovaniensis Van Beneden pluribus et accuratissimis observationibus demonstravit hujusmodi vermes non esse animalia in statu perfecto» sed statum primum entozoi, quod nondum pervenit ad ultimum perfectumque statum, ad quem srepo pervenire nequit, nisi in corpore animalis alterius speciei ; quæ translocatio tunc fit, quum animal quod parasitum hunc voluti hospitio receperat, ab alio voratur, puta piscis ab ave aquatili sive a pisce majori : tunc parasitus, si vivus manet, nova organa acquirit, perfectumque statum, in quo tantummodo prolem procreandi capax est. Experimenta clari Kneebenmeister hæc confirmant. Igitur vermes illi non magis ex *spontanea* generatione oriuntur, quam bruchus seu larva, quæ oritur ex ovo papilionis.

Fere supervacaneum est admonere, etiam quinta die (uti et in sexta) quamdam *commixtionem* præcessisse, materire scilicet corporibus animalium

(1) 1 part., *Qmrst.* LXXII, ad 5.

(2) 1 part., *Quaist.* LXXIII, art. i, ad 3.

(3) Lib. II *Sent.*, disi. XV.

(4) In II *Sent.*, disi XV, Quast. III.

(5) In cap. i *Genes.* vers. 24.

(6) Affirmai Blumenbach, in carne suis domestici reperiri! cerium quemdam vermem intestinalem, qui nunquam in apro repentur. Vocatur *Uydaiis simia*. Malpighius animale hujus speciei naturam demonstravit.

CXX

cfformandis præordinut® cum alia inanimi materia, cui successit *divisio, aperitio ct partus primogenitorum*, dum aquæ et terrai aperiebantur, et primogenita variarum specierum regni animalis in lucem edebant. Hanc periodum probabile est magna catastrophæ, terras aliquas e mari elevante ct coelum obnubilante, coepisse, similique ct vero majori terrarum marisque commotione fuisse

terminatam, quæ plurima viventia cxlinxit, terrai faciem mutavit, ct paritor coelum potuit per aliquod tempus obtenebrare.

Nunc ad maximum terne partum inspiciendum accedamus, quo terram ipsam Creatoris imperantis vox, non modo perfectiorum brutorum exortu, sed ct primogeniti humante familiæ præsentia nobilitavit.

DE OPERE SEXTÆ DIEI ET DE SEPTIMA DIE.

(A ver». "1 —ad fin. cnp.)

LXXI. Duo sunt opera sexti diei. Primum est formatio quadrupedum seu brutorum magis perfectorum, ct reptilium terrestrium : alterum vero ac longe præstantius, hominis creatio. Ac de primo quidem pauca supersunt quæ afferamus, post ea quæ disputavimus §§ LO, G2, 63, Gi, 66, 68, GO, 70.

Dixit Deus : Producat terra animam viventem in genere suo, jumenta (bohema jumentum, animal domesticum) et reptilia (remes reptile) et bestias (chaj-ja feram) terra secundum species suas. Faciumque est ita. Vox bohema nonnunquam generatim pro terrestri quadrupede usurpatur, aliquando pro quadrupede terrestri non minimæ molis ; verum quum opponitur nomini *chaj-ja*, uti hic fit, interpretari solet *jumentum*, quo nomine animal domesticum intelligimus : *chaj-ja* vero interpretatur fera seu animal sylvestre. Nonnulli malunt primum nomen reddere *animal herbivorum* seu *phytophagum*, et secundum, *carnivororum*. Et sane, ante hominis creationem nulla erant animalia domestica ; præterea distinctio hæc inter domesticum et sylvestre animal, magna cx parte, accidentalis est. Nam etiam nunc species omnino eadem, e. g. sus, ad utramque classem perlinet. Et species africana generis *equi* essent, credo, domsticæ et utiles, uti sunt *equus caballus* ct *equus asinus*, si homines operam ad hoc dedissent ut illas quoque in servitutem redigerent. Contra fidissimus hominis socius, canis, in ferarum ordine computatur; et sibi relictus, saltem post quasdam generationes, ad ferarum redit naturam, atque se lupo congenerem, uti est, ostendit. S. Thomas (i) putat hic a per bestias inlelligi animalia sæva, ut ursi ct leones,» non vero mitia, ut «cervi et capreæ.» Addit, a per reptilia vero animalia, quæ vel non habent pedes, quibus eleventur a terra, ut serpentes, vel hebent breves, quibus parum elevantur, utlacertæ ct formic®. » nevera, ut dixi, remes apud Hebræos denotare videtur quodvis animal, quod neque quadrupes aliquant® molis, neque avis, neque piscis sit. Ilie excluduntur illa, quæ quinta die facta fuere.

Prima pars hujus periodi, in qua bruta animalia tantummodo facta dicuntur, satis longo tempore comprehensa fuisse videtur. Ulrumque regnum, vegetale inquam atque animale, ad eum, quem nunc oblinet statum, eo tempore accessit, ao porro pervenit. Ut de quadrupedibus viviparis tantum dicam, quædam prius (§ 18) genera edita fuisse videntur, quæ modo non amplius in terris adparent ; postea genera alia viventibus modo generibus quam maxime similia, aut eadem cum illis, sed quorum species a speciebus, quæ hoc tempore vivunt, aliquid differunt; tandem ad præsentem statum conditionemque ista classis pervenit. Scribit Marcellus de Serres (2), legem successionis viventium, quorum adparilio est in ratione inversa complicationis, qua eorum poliet organisalio, quam maxime in mammalibus adparere. Ordines autem duo, feræ nempe et quadrumanes, sero in lucem editi videntur, nam (quod in vulgari sex dierum intelligentia non explicatur) et raro ii reperiuntur, ac tantummodo in superioribus terrenis. Horum autem quadrumanum corpus ad structuram humani corporis quam maxime accedit. Ac in divino (vers. 24) imperio fer® ultim® memorantur. Et re quidem vera, hoc videbatur ad divinam Providentiam pertinere, ut feræ, quæ aliorum animalium cæde vivunt, non nisi sero advenirent, nec antequam illa salis crevissent et «esc super terram multiplicassent; præscrilm si primis animalis vit® temporibus, lotum habitabile solum insulis non valde latis continebatur, ubi animalia indolis adeo divers® diu simul degere non poterant, quia imbelles species cito destruerentur (3).

(Î) *Cosmo/jon. (te 3Mie*, p. 1(14, 1t>9.

(3) «Ei Genesis, el observatio fossilium, ait laudatus De Serres, æquo docent, terram hanc inanem olim ct vacuum, successive incoluisse plures viventium generationes , el eo magis aniinale regnum præsentis slaUi disiasse, ut strata quæ illius tegunt exsuvias, antiquiora sunt, et e converso. Hæc est voluti ultima conclusio nostra recentis el tamen salis matura scienti® geologic®; et (mirandum !) facta, quæ nos hodierna docet scientia, aliquo modo consignata inveniuntur in librorum primo et antiquissimo. Qui consensus el libri voracitati ct observationum fidelitati testimonium reddit. »

(1) I part., *Querit*. LXXII, ad 3.

LXXII. Plures Scripturre interpretes putarunt omnia animalia n principio herbívora fuisse, et ex hominis inobedientia factum esse, ut alia aliis nunc sint in cibum. Non pauci tamen contra sentiebant, ut A Lapide et præsertim S. Thomas (i), qui assertum hoc dicit esso « omnino irrationabile. » Neminem puto nunc de illa sibi opinione placere, qui naturai studiis sit vel leviter imbutus. Carnivora a Creatore ad prædam esse formata atque ad animale cibum, constat ex dentium, digitorum articulorum et totius corporis structura : quapropter si herbivorum animal in carnivorum verteretur, tota ejus mutaretur forma, veraque metamorphosis fieret. Leo certe aut feles, si dentes et ungulas necnon instinctum et mores omnino mutarent, sique præsertim collum quoque ipsorum et crura longiora fierent, alia omnino essent animalia. Præterea certis constat observationibus, fuisse etiam in præcædenti periodo tum reptilia aquatilia, tum volatilia, quæ venatione et cæde aliorum animantium, etiam e proprio genere, vitam alerent. Nil ergo vetat quominus etiam terrestria carnivora ante hominis ortum et peccatum fuerint. Illi doctrinæ duæ res, ut puto, occasionem præbuerunt. Primo brevitatis, uti ca supponebatur, illorum dierum; et sane si concluduntur hi dies spatio 24 horarum, oportebat omnino, Deum quamplurima multarum specierum individua creare, non ut crescerent ac multiplicarentur, sed tantum ut rabidam famem leonum, tigridum, pantherarum, luporum, canum aliarumque hujusmodi ferarum statini a primis illis temporibus exsaturarent : quod certe verisimile non est. Nos potius ex natura ferarum, quæ feræ semper fuerunt, quasque aliquam forme mutationem passas esso nemo unus testatur, non imbecillum argumentum contra illorum dierum brevitatem instituere possumus. Alterum ac præcipuum illius opinionis fundamentum sunt verba Dei ad protoparentes vers. 29, 30 : « Ecce dedi (scu do) vobis omnem herbam... et universa ligna... ut sint vobis in escam : el cunelis animantibus terræ, omnique volucris (volatili) cœli et universis quæ moventur (vel *repunt*) in terra, et in quibus est anima vivens, ut habeant ad vescendum. » Verum hujusmodi voces *cunctis*, *omni*, *universis*, non semper prossiori sensu accipiendas esso paulo auto (§ 69) monuimus : hic evidens est strictissimo sensu accipi non posse, nisi vero quis dicat, *omnes* omnino herbas arboresque *omnes omnibus* animantibus cibum esso opportunum. Sed possunt hæc omnia sic commodò explicari, ut dicamus, plantarum universitatem, regnum vegetabile, magnis hisco classibus quadrupedum, volitantium et reptilium a Deo iu escam tribui. Optime S. Thomas (2) : n Non enim per peccatum hominis natura animalium est mu-

lata; utqmbus nunc naturale est comedere aliorum animalium carnes, tunc vixissent de herbis, sicut Icones et falcone'. Nec glossa Bedæ dicit, *Gen. i*, quod *ligna et herbee data sint omnibus animalibus et avibus in cibum, sed quibusdam*. • Præterea, ut mittam carnivora aliquando herbis vesci, ut videmus in canibus, vegetabilia toti regni animali escam præbent vel immediate vel mediato : feræ enim nutriuntur animalibus, quæ vegetabilibus aluntur.

LXXIII. Vita animali jam fervet terrarum orbis : nulla est regio *suis animantibus orba*:

Ceperunt **nitidi*** habilandz piscibus un læ;
Terra **feras** cepit, **volucres** agitabilis aer.
Sanctius his **aninul**, tnenlisque capacius altas.
Deerat **adhuc**, et quod dominari in extera posset :
Natus homo est (3).

« L' convivatores non prius ad ccenam vocant, quam ad epulum necessariapræparaverint, et qui gymnicos ludos et theatrales exhibent, antequam spectatores in theatra vel stadia congregent, certatorum et earum rerum quæ ad oculorum vel aurium oblectamentum attinent, copiam parant: ila totius mundi princeps, (anquam certaminis aut convivii dator, hominem ad epulas et spectaculum vocaturus, quidquid ad utrumque pertinebat, apparavit : ut in mundum ingressus ib?, statini inveniret el convivium et theatrum sa rattissimum.» Ita Philo Judæus in libro *De mundi Opificio*: cui similia habet Gregorius Nyssenus. Non minus eleganter Chrysostomus et Fulgentius ab Imperatore similitudinem ducunt, quem in urbem ingressurum palatini et domestici protectores anteire solent, qui palatium præparent : quemadmodum prodeuntem solem radii, ut ait Syncsius (4).

Hominem non antea factum, quam terra et maria viventibus animantibus et stirpibus scaterent, optime natura distributione ac successione fossilium confirmat; atque geologi nostri ævi omnes, quidquid de religione sentiant, Mosis hac in re facile adsentiuntur. Nullas enim in antiquis stratis fossiliferis, inter tot utriusque regni naturalis exsuvias, hominis aut humanarum artium reliquias inveniunt. Quare quod in vulgari dierum **gensiacorum** expositione objectio est contra Mosis historiam, **caque** non facile solvenda, este **contrario** in sententia nostra valida ejusdem confirmatio.

Cum Theologi peculiari tractatione de homine agant, licebit nobis præcipuum hoc Dei opus, quod ad Dei ipsius imaginem factum dicitur, festinante nonnihl calamo pertractare. Fuit etiam ab Ethnicis hoc animadversum, uti a Platone (5) et ab Euryso Pythagorico in lib. *De Fortuna* : ho-

li) I part., *Quast*, CXVI, art. t, ad 2
(2) Ubi supra.

ts) Ovid , *Ilctaniorph*. I, vers. 75 seqq.
(4) Vid. Pelavium, *D< Opif. lib. II, cap. i*.
(5) *Republie*. VI.

minem nempe Dei quamdam similitudinem præ se ferre : « Excmplumque Dei quisque est in imagine parva, » ait Manilius (1). Ovidins(2) cflctuin hominem canit «in effigiem moderantum cuncta Deorum. » Sed in ipso humano corpore hanc Deorum effigiem videtur illo reperisse. Sequitur enim :

Pronaqiie cum specient animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, cmlumqne tueri
Jussit, cl erectos ad sidera tollere vultus.
Sic, modo quæ fuerat rudis cl sine imagine tellus,
Induit ignotas hominum conversa figuras.

Huc respexerunt alii mulli. Seneca (3): « Nec erexit tantummodo homin.m; sed etiam, ad contemplationem factum, ut ab ortu sidera in occasam labentia prosequi posset, et vultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi caput. » Silins,XV, ai:

Nonne vides, hominum ut celsos ad sidera vultus
Sustulerit Deus, ac sublimia finxerit ora?

Aristoteles scribit (4): « Doctum est solum hoc animal ex omnibus, eo quod natura ejus et substantia divina sit. Porro opus pjus, quod est divinissimum, inlelligerc est ac sapere. Hoc autem non est facile, si vasta corporis moles desuper incumberet. Nam gravitas tardiorementem reddit sensumque communem. »

Gregorius Nyssenus (5) rectam hominis figuram et ad coelum tendentem imperii ac potestatis, et regiae cujusdam dignitatis argumentum esse scribit. Cum e contrario animantia cætera prona cl in terram spectantia, servitutem et submissionem suam eo corporis habitu testentur.

u Corpus hominis, ait Augustinus (6), quia solum inter animalium terrenorum corpora non pronum in alvum prostratum est, cum sit visibile et ad intuendum cælum erectum, quod est principium visibilium, quanquam non sua sed animæ presentía vivere cognoscatur: Lamen non modo quia est et in quantum est, utique bonum est; sed etiam quia tale est, ut ad contemplandum ccelum sil aptius, magis in hoc ad imaginem et similitudinem Dei, quam cætera corpora animalium, facium jure videri potest. » Tametsi hic concedat Augustinus, corpus hominis animatum aliquo modo ad Dei similitudinem factum, tamen materialem similitudinem corporis nostri cum Deo alibi rejicit (7) ut *ridiculum, imo impium* figmentum, docetquo imaginem Dei, ad quam factus homo dicitur, non in exteriori homine, sed in interiori proprie consistere. Recta tamen sta-

tura et vultus in cælum erectus indicat, animum corporis rectorem, coelesti satum origine, Deiquo similem, Aeternitatis et divinitatis capacem, superna spectare ac porro allectare debere. Etenim, *si tanti vitrum, quanti margarita ?* Si tale est corpus, qualem decet esso animam? Ita Augustinus (8) et Bernardus (9).

LXXIV. *Faciamus hominem...* et infra: *Fatiamo ei adjutorium simile sibi.* « Tumultuarie quod immollo, ait Gregorius Nyssenus (10), creatura reliqua divina virtute producitur, solo imperio subsistens. Hominis vero structuram consilium antecedit : et ab artifice ipso quadam sermonis pictura quod futurum erat adumbratur, n Idem cl Clirysostomus animadvertit (II), et alii passim. Theologi catholici sanclostissimæ Trinitatis mysterium hic tenent indicari. Non angelos illis verbis, quasi æquales alloquitur Deus, ac si eis humani corporis aedificationem committeret (12), rationis animæ creationem sibi reservans. Hoc quod platónicas Philo aliique Judæi crediderunt, a SS. Patribus etnominatimaSS. Basilio,Chrysostomo, Cyrillo (13), Augustino (14) el Thoma (15) omnino reprobatur. Non enim diceret *ad imaginem nostram*, si creaturas alloqueretur. Docent itaque Patres, Chrysoslomus, Basilius, Duperlus et alii, quod « hoc dicitur ad signandam pluralitatem divin rum Personarum , quarum imago expressius invenitur in homine » (verba sunt Aquinatis); etquod Deus Pater Filium suum, ac Spiritum Sanctum alloquitur. Imo Concilium Sirmicnsc (apud Hilarium Pictaviensem lib. *De Synodis*) iis omnibus qui aliter hunc locum explicant, anathema dixit. Irenæus (16) ait: « Per manus ejus plasmatus est: hoc est, per Filium et Spiritum Sanctum quibus etdixit :Faciamus hominem (17).»

Et creavit Deus hominem ad imaginem suam, vers. 27. Vox T I.. (et creavit) et *imago Dei* indicant

(8) VI De *Genes. ad (it.,* cap. xn.

(9) Serin. 24 *in Cant.*

(10) Lib. *I)c hom. Opific.* cap. nr.

(11) Homil. 10 *in Gelici.*

(12) a Placet illa Theodori (Mopsuesteni) et aliorum interpretum, si ad hunc nodum inlelligatur, Deurn, hoc est sanctissimam Trinitatem, cum primum res omnes vel earum materiam condidit, nullo usam esse sermone, quod nondum exstiterint Angeli. Iis vero subindo productis, inter se locutas esse Personas divinas, hoc est sermonem aliquem, cujusmodi ab Angelis percipi potest, extrinsecus fudisse (non voce sensibili, quæ cum sonitu ac strepitu ad aures accideret), et Angelorum insinuasementibus. Sic enim Dei ad illos sermunem explicat Gregorius Papa ; nec abhorret ab illo sensu et interpretatione S. Augustinus, II *De Genes, ad (it. cap. vin. »* Petavius, lib. *De Anyetis*, cap. xv, § 8.

(13) *Contra Julian.,* lib. I.

(14) *De Civit. Dei*, lib. XVI, vi.

(15) *Qutrst.* XCI, art. 4, ad 2.

(16) In *Prafat.* lib. IV.

(t 7) *Eccli.* XIII, 1, legitur in Hcbr. : *Memento creatorum tuorum*, quod etiam indicat pluralitatem pergnarum in unitale essenti®.

II) *Aitroiio.* lib. VI.

Metamorphoi. I, vers. 83.

(8) *De Olio sapient.,* cap. xxxii

(4) *De Partu animal,* lib. IV, cap. x.

(5) *De hom. Opific.* cap. viti.

(6) In lib. LXXXIII *Quattion.,* Quæst. LI.

(7) *De Genet, conira Uanich.,* cap. xvii.

satis, hic non do solo corporo, sed et do anima rationali agi ex non-existcnli creata. Do voc. Ni3 vid. § 23 et 24. Porro in sequenti cap. it, 7. clarius hominis formatio duplex exprimitur, a Formavit Dominus Deus hominem do limo terne (I), et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem (2). » Quo in loco *spiraculum* significat animam (3) (qu® explicite cap. i non nominatur); quam rationalem et intelligentem animam interpretantur Ilebræi. Verum probabile est, voco illa universo animam, animale corpus informantem, designari, qu® utique in homine rationalis est (4). Duas adeo diversas naturas, animum rationalem et *pulverem* (ut legit Ilcbreus) seu *limum terra*:, Deus miro prorsus modo in unam personam consociavit et conglutinavit.

In hunc locum intendebat Ecclesiastes scribens, cap. ult. vers. 7 : « Revertatur pulvis in terram, unde erat (ecco hominem factum ex pulvere terr®), et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum (en tibi *spiraculum* a Deo inspiratum). » *Pulverem* legit Hebr. Sed is cum humiditate mixtus, nempe *lutum*, debet intelligi: nam verbum **lî'** proprie ad figulinam perlinet, idomque est ac *plasmavit*. Sap. vu, 1, Adam vocatur *protoplastos* et *terrigena* ; et I Cor. XV, 47, *de terra terrenus* primus homo appellatur (5).

Quemadmodum bestiarum terr®, ita et hominis corpus ex preexistente terra Deum fecisse, tradit Moses, cap. i, 21, n, 7,19, et itanostr® humilitatis nos admonet : verum sublimitas illa verborum quibus narratur formatio imaginis Dei, nostrro natur® excellentiam salis demonstrat. « Manus tu® fecerunt me. et plasmaverunt me totum in circuitu, » dicebat Deo Job (6). a Memento, quæso, quod sicut lutum feceris me. » Neque in hoc ei Eliu contradicit : ait enim: a Et me sicut et to fecit Deus, et de eodem luto ego quoque formatus sum.» Porro de manibus Deisæpe mentio est apud veteres, dum do hominis formatione loquuntur. Iren cum audivimus, audiamus Tertullianum (7) : « Quis denique dignus incolere Dei opera, quam ipsius imago et similitudo? Eam

quoque bonitas, et quidem præstantior opera est, non imperiali verbo, sed familiari manu, etiam verbo blandicnte præmisso: *Patiamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Bonitas finxit hominem de limo.» Prosper in *Carm. de Prov.* : « Cumque omnia verbo — Conderet, hunc inanibus, quo plus genitoris haberet, Dignatur formare suis. » Et Prudentius (8) ;

Tantus a-nor terra, tanta es', dilectio no.-tril
Dignator prapinguis horni comprehendere mollem
Divinis glebam digitis ; nec wrdih «osci
n.rrentis n assae Contagia. lusserai ol lox
Confleret; hela est, nl jusserat : omnia j -ssu
Impedíanle no'i- traxerunt edit» f rmas.
Solus l omo emeruit Domini f r.n bile dextra
Os capere, et flabro Deitatis figmine nasci.

Manus autem Dei et digitos figurate intelligendos esse, satis patet. Innæus Filium significari dicit, et Spiritum Sanctum, qui manus interdum Dei Patris appellantur. Hac tropica locutione, a q a auctor Genescos abstinuit, significari simpliciter potest, peculiare quoddam Dei artificis in hominem elaborandum incumbentis studium et industria. Tamen, ut omittamus anlliropomorphitas, fuerunt qui crederent, Deum nescio quam effigiem corporis sumpsisse, ut hominem e hilo fingeret, imo vero ut adspectabilem quoque mundum crearet : qu® res vel nimiam occidenti litto-re adh esionem, vel mentem phantasi® mancipatam ostendere mihi videtur.

LXXV. «Masculum et fœminam creavit eo«.» Ita eodem vers. 27 cap. t, et cap. y, 2. Nisi alibi de formatione mulieris ageretur, putaremus fœminatn et masculum uno eodemque tempore factos. Tamen rem longe aliter evenisse cap. ii nos docet. Atque hic mihi temperare non possum, quin illud obiter advertam: Si, uti cap. n formatio protoparentum paulo fusius exponitur, ita in alio capite alia quævis divina operatio ex iis qu® cap. i indicantur, latius describeretur, ut puta, formatio plantarum, aut volatilium, aut terrestrium animalium ; quam multa qu® ita cap. t describuntur ut eodem, aut fere eodem t mpore effecta videantur, diversis omnino, ac longe dissilis temporibus producta esse compe-riremus !

Hominem legimus a Deo creatum cap. i, 26, ut sui voluti vicarius cl *imago* animantibus præessel: proto-parentibus enim non modo dicitur vers.28: « Crescito et multiplicamini et replete terram. » Sed additur : « Et subjicite eam, et dominamini piscibus maris, et volatilibus eœli, et universis animantibus qu® moventur super terram. » In signum vero dominii hujus (§ 3G) datur homini ulnominaanimantibus imponat (9) (cap.u, 19,20).

(S) In *Apotheosi*.

(9) «Nam cthominibus, ait hic Chrysostomus, usitatum illud est, hoc uti signo dominationis, ut cum servos emerint, eorum nomina commutent, a Hom. U *iit Ceu*. — Ei Philo : « Est autem duci cl principi consentaneum,

(t) Septuaginta vertunt , *pulverem aeeiplens e terra*.

(2) «Factus esi primus homo Adam in animam viventem. n S. Paulus, 1 Cor. xv, 45.

(3) Non Spiritum Sanctum, ut putavit Philastrios (*De turres*. livres. 99), cujus opinionem refutat Augustinus, *De (Ivit. Det. XIII*, cap. xxiv. El Leontius, *Comment, in loe*. 1, credit *gratiam* fuisse hoc spiraculum.

\4) Scicuciani «luebant creatores animarum esso angelos, nt refert Augustinos, *De hares*, cap. l ix.

(5) in terra ex qua Adæ corpus factum est, esso poterant humani corporis elementa, quæ in aqua et in aëro non sunt. Si terra illa erat rubra, ut Ilebræi dicunt (Joseph. *Antiq lib. I*, cap. t ; Hieronymus, *Quast. heLr.*). colorem hunc accipiebat ex oxydo ferri quod in sanguine reperitile, eiquo colorem dat.

(6) *Job*. X, 8, 9. Vid. et cap. xxxiii, fi.

(7) *Contra Marcion.*, cap. iv.

C.XXIV

Mira res ! hæc nominum impositio cum formatione mulieris quamdam relationem habet. Ecco enim quomodo rerum successio cap. ii exponatur. Vers. 18 : « Dixit Dominus Deus : non est bonum esse hominem (*Adam*) solum (non est *bonum Ada* (1), non *est bonum sexui virili*, non dico speciei humanæ, nam species sine altero sexu nulla est; non *est bonum*, sed post hominum sufficientem propagationem, *bonum erit* nullis qui optimam eligent partem (2)) : faciamus ei adiutorium simile sibi (3) (vel *ei conveniens*). » Vers. 19 : « Formatis igitur Dominus Deus de humo cunctis animantibus terræ, et universis volatilibus coeli, adduxit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea. Omne enim quod vocavit Adam (vel quod vocasset homo) animæ viventis, ipsum est (vel *esset*) nomen ejus. » Vult ne indicare Moses, esse hominis quem Deus super bruta constituit, ipsis brutis nomen imponere? Cur ergo non legitur homini commissum, ut et plantis nomen inderet, quamvis in earum culturam incumbere deberet (cap. n, 15)? An quia hujusmodi nominum impositio dominium illud, quod est in servos, indicat? Stirpes profecto non sunt homini, qua rex est, uti bruta subjectæ, sed datæ illi in escam (cap. i, 29). Vers. 20 : a Appellavitque Adam nominibus suis cuncta animantia (*domestica vel herbivora*) et universa volatilia coeli, et omnes bestias terræ (*feras agredes*). Adæ vero non inveniebatur adiutor similis ei (vel *ei conveniens*). » Vers. 21 : « Immisit ergo Dominus Deus soporem (-l) (& otzto sit vertunt Septuaginta) in Adam : cumque obdormisset, tulit unam de costis ejus (vel *unam e partitus, unam partem ejus* (5), et replevit carnem pro ea. » Vers. 22 : a Et ædificavit Dominus Dene .ostam (seu *partem*) quam tulerat de Adam (Atubi Vertit, *crescere fecit costam sublatam de Adam*) in mulierem; et *adduxit eam ad Adam*. » Vers. 23 :

unicuique subjectorum sibi proprium nomen assignare, n *lie mundi Opif*. Et Moses Dar-Cepba idem de servis exemplum affert, lib. *De Paradiso*, part. 1, cap. xxvni.

(1) » Cum adhuc rudis mundus et inanis est, copia fecunditatis generatur : propagamur, crescimus ad humani generis augmentum, n S. Cyprianus, lib. *De Uabiiu virginum*.

(2) « Prima Dei sententia crescere et generare precepit, secunda continentiam suasit. » S. Cyprian., lib. *De Habitu virginum*.

(3) Onkclos, *quasi ipsum, quasi alterum ipsum*.

(4) Aquila vertit xrxçov, quasi diceret *profundum quemdam soporem*. David Kimclius exponit, *validum ac vehemens somnum*. Sacrum quemdam animi excessum dosiguatuin hic putant Augustinus, Procopius, Iupertus et Bernardus, qui hanc sententiam ex eo probat, quod percoiunum illum quæ flebant a Deo vel vidit Adam, vel divinitus patefacta didicit, et statim atque est expergefactus expressit. Eadem scribit Moses Bar-Cepha.

(5) « Dicunt (Sapientes nostri) *unam ex costis* idem / -e quod *ex partibus*. » Ita Maicmonides, citans Targum, qui vocem לִבִּי reddit [†] *latus* (latus laber-tiacui;). Graeci illam vocem reddunt, *partem* (*Bxod*. XXVI, 35; xxxvi, 27).

« Dixitque Adam : hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea. » Quasi diceret : alia animalia mihi non congruunt, quia specie dissimilia, prono vertice in terram inclinata, loquace ac rationis expertia; hæc mihi simillima, et carnis meæ et ossium pars : « hæc vocabitur virago (*vira* (6)), quia de viro sumpta est. » Adam, quum nomen mulieri imponit, aliquam se in illam habere potestatem demon-trai. Aliud vero nomen quod primæ mulieri peculiare remansit, dedit Adam uxori suæ (cap. tu, vers. 20) post Dei sententiam, in qua inter cætera lleva sibi dictum audierat : « Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui (cap. ni, 16). » Multæ dubitationes ex hac historia oriuntur. Relictis iis quæ modo ad nos non perlinent, tantum de nonnullis aliquid dicam.

LXXVI. Quæres *primo* : Utrum quæ legimus de animalibus ad Adam adductis, nec non de Hevæ ex corpore ipsius Adæ formatione, litteraliter, an vero spiritaliter accipienda sint? *Secundo*, eveniuntne hæc omnia sexta die? *Tertio*, reverane cuncta animalia terræ et volatilia universa nomine unumquodque suo Adam donavit? Num etiam in aquis viventia, ut Chrysostoinus credit? *Quarto*, quomodo hi eventus intelligi possunt ut nec litteralem sensum relinquamus, nec sacram historiam risui sapientum hujus mundi exponamus?

Ad primum respondeo: Cajetanus spiritaliter interpretatur quod de animalibus in Adæ conspectum adductis scribitur, « Adduxit, ait, non locali motu, sed intellectuali adventu... ut videret oculis mentis naturam terrestrium, » etc. Ita fonnatie llevæ historiam negat, et secundum mysterium seu per parabolam interpretandam censet. Eum acriter, nec sine causa, Catharinus redarguit. *Sed multa scimus Cajetanum nimis audacter, neque caute sa'is ad Scripturam adontasse* (Petavius (7)). Interpretationes hujusmodi SS. Patres et Ecclesiæ Doctores sibi contrarios habent, et nescio quid sapiunt *origenianæ* hereticulicæ (§20); adeoque omnino sunt rejiciendæ. Quis unquam hominem difficiliora Herodoti aut Livii loca ita toleraret interpretantem? Quamvis autem aliquæ difficultates in hac historia inveniantur, illæ tamen non sunt ejusmodi ut ab historico sensu recedere debeamus. Non tamen idcirco cogimur in contrarium extremum ruere, et singula quæque verba, sive hebræi textus sive vulgati strictiori, quem præferunt, grammatico sensu accipere, etiam quando minus congrua inde exsurgit et minus verisimilis sententia.

(6) *i'irago* non sexum indicat, sed animnm virilem. Hebr. יְרֵאָה significat naturam et sexum mulieris; derivatur enim ab יָרָא, id est a viro, addito n feminino. *Vira* est antiqua Lilinorum vox, lestante Sexto Pompeio.

(7) *De Opif*. lib. II, cap. vii, § 11.

Ad *secundum* affirmative respondeo: Non est hac in re audiendus Philostrius (1) Bruxiensis Episcopus, qui tanquam lucreticos traducit, qui dicant, prius corpus Adæ de terra confictum, quam animam creatam. Contra quos affirmat, animam ejus fuisse procreatam die sexto; corpus vero die septimo, quando et mulier de ipsius latere sumpta est : *spiraculum* autem *vita* ipsi non est anima, sed *quadam divini spiritus gratia*. Nulla in prima illa positione satis communi, quæque magis litter® respondet vers. 7, cap. n, ne lato quidem sensu, liærcsis est. Adam vero factus die sexta aperte dicitur cap. i, 2G seqq. (*Faciamus hominem... et creavit Deus hominem*). Non de animabus tantum sermo est in cap. i, nec anima est homo, nec animæ separat® præsumunt « piscibus, volatilibus et bestiis, universæque terræ, » neque illis dicitur : o Crescite et multiplicamini, et replete terram; » nec lierbæ et « fructus arborum in escam » animæ dantur. Quanquam autem nonnulli negaverint llevara die sexto factara (fortasse quia tot operibus, non Dei solum sed et ipsius Adæ, unus solaris dies brevis videretur), tamen certis omnino argumentis contrarium evincitur. El *primo*, vers. 27, cap. i, legimus in sexto die : « Et creavit Deus hominem... *Masculum et faminam* creavit eos. Benedixitque *illis* Deus, et ait : Crescite, » etc. *Secundo*, Deus die septimo compleverat opus suum (2), « et requievit die septimo ab universo opere quod patrarat » (cap. n, 2); ergo die septimo nec primam mulierem, nec aliud quidquam novi fecit. Tandem sexto die *a* vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant *valde bona* (cap. i, 31) : » ergo tunc homo non erat *solus* sine muliere; nam hoc Deus non vidisset esse *valde bonum*, sed *non bonum*, cap. n, 18. Cum hæc ita sint, nec ea quæ legimus de brutis proprio nomine appellatis, ultra diem sextum differri possunt : nam formationem mulieris illa nominum impositio præcessit. Cum enim procreandæ soboli consortem et adjutricem mulierem Deus Adæ destinasse!, ut ipse hujus *adjutorii* necessitatem intelligeret et creatur® sibi similis societatem optaret, voluit Deus, ut animantia recenseret, caque propriis appellaret vocabulis. Hanc ipsam fuisse causam cur ad Adam terrena animantia et volatilia Deus adduxerit, clare indicat Moses; nam ita subjicit : a Ad® vero non inveniebatur adjutor similis sibi, » plane ac

(1) S. Philastrius, *De liares.*, lueres. 49. Bellarminus ex S. Augustino *ad Quodvultdeum*, ait illum quandoque liæresibus accensore quæ co nomino notavi minime morerentur.

(Î) In prima parte vers. 2, cap. n, legitur in Vulgata : *Complevitque Deus die septimo opus suum quod [']terat*, sed intelligendum est *compleverat*; nam die septimo *requievit*, ut eodem vers, dicitur. Et *Exod.* xx, II : « Requievit indio septimo, idcirco benedixit Dominus diei sabbati. » Si aliquid novi fecisset dio septimo, hoc utique indicaretur, uti opera indicantur procedentium dierum. Textus et versio Samaritana, et Syrus, cap. n, 2, legunt : *Complevitque Deus die sexto*.

si diceret : Cum suum unicuique animantium comparem, solo sexu discrepantem, datum videret; nullum in eo numero sibi convenientem socium invenit : quod igitur deerat optavit, et a Deo speravit. Hoc et Ambrosius notat (3). Noluit nempe Deus nescientem, adeoque *runderantem*, conjugio alligare, sed ipsi optanti et petenti sociam atque adjutricem præbere.

LXXVII. Ad *tertium* dico, de aquatilibus ntfflam esse in hoc loco mentionem ; nec quidquam esse* cur asseramus, Adam omnibus piscibus atque cctaccis, imo vel uni eorum, primo illo tempore nomen imposuisse. Infinita res fui'set, præserlim si includantur testacea et estera parva animantia quæ in aquis degunt. Augustinus (i) ab illanominum impositione excipit pisces, quibus paulalim indita fuisse nomina credit (5).

Verum tenemur credere, animantibus omnibus volatilibus atque terrestribus, inspectis antea iis omnibus ac singillatim notafis, opportunas appellationes Adam tribuisse? Non puto: quia, ut interpretes observarunt (6) (§§ 69, 72), *omnes, cuncti, universi*, alienando interpretari debent *nulli*. Becole (§72) aS. Thotna laudatam glossam Bedæ in vers. 30, cap. i, ubi *cunei-* explicantur *quidam*. Certe Scriptura non magis cogit ad dicendum *omnibus* omnino terrenis bestiis et volatilibus nomina Adam sexto die dedisse, quam *cuncta* omnino animantia terræ et omne volucre et *universa* quæ moventur, aut nunc herbívora esse, aut primis temporibus fuisse. Innumera etiam animalia ex diversis longeque dissitis regionibus, diversi climatis incolas et sibi invicem inimica, in unum convenisse locum, ut se Adæ sisterent et ab eo nomen acciperent, quo nomine nemo usus esset, statini ac illa rediissent in patrias terras nulli adhuc hominum habitatas, id omnem prorsus verisimilitudinem excedit. Nonnulli, ut Calmetus, rem credibiliorem facere conati sunt, supponentes terrena animalia omnia prope paradisum, ubi Deus posuit *hominem*, fuisse creata. Hanc opinionem minime probaverant Augustinus et Gregorius Nyssenus, et post repertas ubique terrarum fossiles animantium exsuvias, nemo, ut credo, nostra ælate probat. Ministerio Angelorum animalia ad Adam adducta credidit Augustinus (7). Ambrosius putavit, feras quidem et volucres divina operatione fuisse congregatas, mitiora autem animalia atque terrestria ab ipso homine colligi potuisse. Utrum sit heie necne

(3) *De Paradiso*, cap. xi.

(4) *De Genes. ad lit.* IX, cap. xit.

(5) Tostalus hujus exceptionis dat rationem, quii terrestria animalia in conspectu semper homo esset habiturus, non vero ea quæ sub aquis assidue latent, quibus primam ante diluvium irlatcm usam esso non putat. (*Jueest.* XXII in cap. n *Genes*).

(C) E. g. P. Nicolai, lex. XXV, *det Genes.*, tum. II, p. 4S3.

(7) *De Genes, ad lit.* IX, cap. xtv.

nobis necessitas ut nō miraculum confugiamus, alii videant. Si veteribus notum fuisset, nullas esse species animales Ameriae tantum vel Australite proprias, fortasse ipsas ad Adam non adduxissent, idque ingeniis ope miraculi, ut unam ab ipso vocem audirent proferri, cujus memoria statini fuisset deperdita, cum nullius hominis societate animalia illa gauderent. Vereor enim vero ne ridiculum videatur, imaginari singulas animantium species, binas binas, ordine et quasi agmine facto, coram homine praetereuntes, hominem vero ipsum, dum illa pertranscunt, magnam linnæani *Systematis Natura*: partem super ipsa celeriter recitantem. Multo magis verisimile videtur, omnes classes animantium terrestrium in nullis speciebus carum vices sustinentibus, ante Adæ oculos adductas fuisse, quæ species vel in eo loco morarentur ubi primus homo positus fuerat, vel ad eum accesserint, divina id suaviter Providentia disponente, absque ulla supernaturali causa vel cōleclu. Nec, puto, necesse fuit, ut singulis omnino speciebus quæ se Adæ sistebant, peculiare aliquod nomen ille apponeret, nisi iis quæ vel majores essent, vel utiliores, vel alia quavis spectabili proprietate præcipuæ. Parvis animantibus, verisimile mihi adparet, data fuisse tantum generum nomina, aut familiarum, quæ plures species, non multum inter se diversas, amplecterentur. E. g. si Adam alatis insectis nomen dedit, nonne simplicius est credere, totum ordinem, puta *Lepidopterum*, uno adpellatum esse vocabulo, quod primi homines potius adhibuerint, fero ut vocem *papilio* Latini; unamque vocem quæ latinæ *musca* requivalet, non unam tantum speciem, sed et quotquot amplectitur linnæanum muscarum genus, et similia *dyptera* insecta, et alia fortasse, uti apes, complexam esse? Ita majores bellum, sicubi earum species valde sibi similes sunt, uti c. g. tigris, panthera et leopardus, uno designari nomino primitus potuerunt. Hujusmodi animadversiones opportuniore videri debent illis, qui hujus diei opera in spatium viginli quatuor horarum coarctant.

LXXVII. Ad *quartum* quod allinet, temero præsumerem ea quæ inter ulriusque protoparentis ortum evenerint accurate describere. Puto tamen, quin violentiam textui inferamus, ita fere rem concipi posse.

Adam, simul ac in lucem fuit editus, si scilicet, ut suppono, ratione usus est, duo precipue ante omnia cogitasse existimo, primo quidem admirantem ac vehementer obstupescentem, ac postea tranquilliore mentis obtutu, videlicet seipsum, ac Deum a quo una cum creatione cognitionem creationis et Creatoris accepisset credendus est. Seipsum recognovit, et dixit: *ego*; atque ita ad Dei similitudinem verbum suum, nimirum suimetipsius ideam, generavit: « ego nuper non existens a Deo conditus sum. » Tunc, magna hac cogitatione perculsus, in suavissimos admiratio-

nis, grati animi atque amoris affectus cōfundi debuit, et confiteri Domino, et Altissimum laudare, quanquam probabiliter non psalmo xlii: u Bonum est confiteri Domino, » quem Adam recens creatum cecinisse quidam fabulantur Rabbini (1). In hujusmodi dulcedine contemplationis et affectuum per aliquod tempus inhærensso parentem nostrum facile quivis existimabit, ut prætermittam supernaturales cognitiones et supernaturalium charismatum notitiam, quæ in ipsum Creator abunde effuderat, « condens simul naturam et largiens gratiam (2). » « Deus posuit hominem, quem formaverat, in paradiso voluptatis (3), ut operaretur et custodiret illum, » eum nempe hortum (I), quem divina consutum manu ac deliciis affluentem Scriptura nobis exhibet. Produxerat in paradiso Deus « omne lignum pulchrum visu et (aut) ad vescendum suave. » Adæ itaque « præcepit dicens: Ex omni ligno paradisi comede, » etc. (cap. ii, 8, y, 15, IG). Dominium in animantia quod spectat, ea formula contentum: « Dominamini piscibus et volatilibus, » cap. i, 28, videtur id homini tribulum post creatam Devam; utrique enim dicitur, *dominamini* (benedixit illis et ait: Crescite... dominamini). Tamen credere possumus etiam ante hanc formationem id Adæ dictum, sive interna, sive externa et sensibili voce. Verum non unice animantibus, ut eis nomen imponeret, occupatum Adam fuisse arbitror; licet Deus, ut eum ad optandam et petendam sibi sociam et conjugem moveret, ordinavit, ut plurima diversi sexus animalia ejus oculis obversarentur. Atque ipse interea, sollicitudinibus ut erat vacuus, animalium habitum, formas, voces moresque diligenter notabat: videbat neminem solum esse, videbat species omnes eorum perfectas, nempe in unaquaque id totum haberi, quod ad conservandam et multiplicandam speciem ipsam eccesso esset. Nullum vero, inter tot plumis vel pilis vestita animantia, similem sibi aut convenientem socium inveniebat: hinc opportuna societatis desiderium, atque ejusmodi medii, quo juxta divinum mandatum genus humanum cresceret et

(1) In hoc psalmo vates loquitur de eccachordoaliisque musicis instrumentis, de senectute, de suis inimicis, de peccatoribus eorumque pœnis, quæ homini recens creato minimo conveniunt.

(2) Augustinus, *De CMt. Dei*, lib. XII, cap. ix.

(3) Ita Vulgat, cum Symmacho. Septuaginta et alii retinent vocem hebraicam, et legunt in *Eden*, quod est nomen regionis proprium. Vid. Petavium, *De opif.* hb. II, cap. v, § 5.

(4) « Augustinus, lib. VII *De Crues, ad Ht*, cap. x, et ex eo Lyraus et Toslatus, ad Deum ista referri posse crediderunt, in solam velgræcam vel latinam vereionem intenti; lanquam Deus, operando, hominem exculturus observaturus esset. Quod minimo procedit, ut ex hebreo liquet. Nam altuum, bis repetitum, feminini est generis, et ad hortum sine controversia perlinet. Ut certissimum sit, ad hortum excolendum et servandum, collocatum ibi hominem fuisse. » Pclavius, *De Opif.* hb. II, cap. vi, § *

multiplicaretur, repleret terram, et subiceret eam. Animalia dum observaret, non vario** fodos quoscobnnl audiret, foriasso primo attributa ribi a Deo loquela u w esi; cisque, modo huic, modo illi, nomina imponebat. Alia tamen homini etiam co tempore conveniebant, et primo ul mentem sæpe ad Creatorem sustolleret, quem « videbat per effectum creatum (1), n qui cum a delectabat in factura sua, » utquo « in operibus manuum ejus exsultaret (2). » Sæpe etiam putare possumus, ad luminare diei, ad pulcherrimum inter opera manuum Dei atque ad cærulcum firmamentum ipsum oculos elevasse, fitepe vero etiam ad herbas floresque, quibus terra circumvestite erat, inclinasse. Neo frustra sibi paratas credidit arbores *pulchras visu* aut illas, quæ fructus ferebant (*vivescendum suaves*, nec verborum illorum oblitus est : *cx omni ligno paradisi comede*. Belluæ ipsæ assidue pastui intentæ oblivionem hanc ipsi excussissent. Neo ille cui commissum fuerat ul paradisum illum *operaretur et custodiret*, quique donec solus erat, utilius ambulandi, quam loquendi facultatem exercere poterat, immotus velut arbor uno in loco semper mansit, verum ut facile quivis intelligit, illud innocentis *voluptatis* viridarium vel perambulavit, vel aliquas saltem ipsius partes lustravit, nec semper a floribus et fructibus minus abstinuit : quietis autem aliquant e lenisque super herba somniquo dulcedinem quis illi invidet? Si intento illi variis hujusmodi et delectabilibus occupationibus (coque magis delectabilibus, (juomagisfuerunt varice) nox supervenit; quantum putamus mentem ipsius atque oculos perculisse solis occasum, crepuscularem lucem, lunam, planctualaque innumerabilem illam stellarum vim? Hominem ad imaginem Dei factum polerantne brutum sibi vindicare, si illi tanta inerat scientia, quantam in eo fuisse docent theologi? Si «per intelligibilis effectus Dei Deum clarius cognoscebat quam modo cognoscamus, » ul docetS. Thomas (3)?Si, ul dixit Gregorius Papa (4), in « paradiso homo verbo Dei perfruebatur, et bonorum Angelorum Spiritibus, cordis munditia et celsitudine visionis, intererat?» Si « anima primi hominis excellentiorem modum cognitionis de Angelis habebat, quam nos habeamus; quia ejus cognitio erat magis certa et fixa circa interiora intelligibilia, quam cognitio nostra, » ul ait laudatus Aquinas(a)? Si Adam, aliquo sensu, omnium habuit scientiam, cl « sic institutus est a Deo, ul haberet omnium scientiam, in quibus homo natus est instrui; et hæc sunt omnia illa, quæ virtualité? existant in primis principiis per se nolis, quæcumque scilicet naturaliter homines cognoscere possunt; eide supernaturalibuo tantam cognitionem accepit,

quanta eral necessaria ad gubernationem vil® human® secundum statum illum? » Si tante in illo erat *scientia naturalium scibilium* 9 ut in ea « non profecisset quantum «ad numerum scitorum, sed quantum ad modum sciendi; quia quæ sciebai inlccllclualiler, scivisset poslmodum per experimentum? » (S. Thomas G). Et etiamsi tanti ejus scientia non erat, num qui Dei aut Angelorum dignabatur alloquio, mulis dunlaxat animantibus cogitatu inliæsisse credendus est? Pulchra profecto scientia atque homine digna est zoologia; at longe nobilior et illo homine dignior theologia, et etiam antropologia, et Angelorum scientia. Zoologia quoque utiliore ipse noverat esse agriculturam, nec cognitio astrorum, meteororum atque plantarum omnino erat illi contemnenda. Magis igitur debere videtur primum hominem vitique illius innocentis foiluna'æque dignitatem, si illum imaginemur animalium studium et vocabula cum aliis, vel sanctioribus vel magis necessariis vel non minus jucundis curis all-rnanlem, quam si una nominum impositione perpetuo distentum ponamus. Hæc, puto, illi fuit gratior, si paulatina ita facta est, ut Adam species singulas vel familias, nomi si postquam uniuscujusque proprietates per aliquod tempus observasset, nomine quamque suo notare assuesceret.

LXXIX. Postquam, ex hac animantium in-pec-lone, ejus rei, quæ sibi deerat, desiderium primus homo conceperat, cum optare jam coepisset a Deo adjutorium simile sibi probabiliter etiam ul haberet quocum loquendi facultatem exerceret, quique ei responderet), tunc cnimvero *immisit Dominus soporem in Adam*, § 75. *Soportm* hunc esso pulo statum illum exstacticum, in quo homo dolores corpori inflictos minime senti, omniaque tolerat, quin a somno excitetur; qui status vel superna-

te) *Ibid.* ari. 3, per taluni. Magister Sententiarum, lib. H *Sent.* » ait: «Cjgnoxil primus homo a quo creatus fuerat... quadam interiori aspiratione, qua Dei præsentiæ contemplabatur; non ita excellenter sicut saucii post hanc vitam visuri sunt, neque illa inænigmato, qualiter in hac vita ridemus. Porro sui cognitionem idem homo talem accepisse valetur, ut et quid deberet superiori, et quid æquib, et inferiori, non ignoraret. Conditionem quoque suam et ordinem, scilicet qualis factus esset, et <iuahs incedere deberet, quid agero, quid cadere, intellexit.» (Dist XXIIÎ). S. Bonaventura (in Uhm disi., *Quast.* III) ait: « Communiter omnes ponunt, cognitionem «piain habebat \dain do Doo, mediam inter cognitionem quæ est in s'.atu rnisenæ, et cognitionem quæ est in statu gloria*, u Petavius scribit (*De Opif.* lib. II, cap. ix. § 3). « eximia quadam sapientia, ac tum sui, tum rerum notitia cælerarum Adamum fuisse præditum, nullo ut ad eam hauriendam arboris fructu illi opus esset. » Et alibi (*I)c Angelis*, 1, cap. vi, § 7): « Adainus inditam aborigine sua rerum scientiam divinitus accepit, u Eximiam in Adam sapientiam ex lne nominum impositione arguunt Philo et Chrysostomus (apud Petavium, *De üpif.* II, cap. vin, § 5, G). Non videntur tantam in eo scientiam ponera Gregorius Nazianzenus, Theophilus Antiochenus, Procopius. Moses Bar-Cepha. Nemesias cl J. Damascenus. (Vid. Petar») *ibid.* cap. ix, §1, 8.)

(1) S. Thomas, 1 paru, çuauL XLIX, ari. i, ad 3.

(i) Ps. di., vers. 5.

(3) *Ibid.* in corp,

(4) *Dialog.* IV.

(5) *Ibid.* art. î, in corp.

CXXVIII

turahter inducitur, vel ab ipsa natura; quandoque etiam arte medicorum, ut modo comper-
tum est.

Adæ, statina ac in paradiso positus est, præcep-
tum Deus dedit, quo illum prohibuit, quominus
certae cujusdam arboris fructus gustaret. Hoc
mandatum soli Adæ editum fuisse, antequam for-
mata esset mulier, Scriptura indicare videtur;
dicitur enim cap. n, 16 : « Praecepit ei : ex omni
ligno paradisi comede : » quod singulari numero
dictum est, et antequam Hevæ ortus narretur.
Putavit Augustinus (1) jam factam mulierem,
quum Deus legem hanc sancivit. En ejus verba :
aAb omni ligno quod est in paradiso escam edes;
non dixit: edetis. Deinde adjungit: De ligno au-
tem cognoscendi bonum et malum, non mandu-
cabitis de illo. Jam hic tanquam ad ambos plu-
raliter præceptum terminat, dicens : Qua die ede-
ritis ab eo, morte moriemini. » Quæ numeri va-
rietas in græcis codicibus occurrit, cum hebraice
et penes Symmachum utrobique sit singularis.
Uni Adæ præceptum indicare ordinatissime potuit
Deus, ut per virum ad fœminam illud perveniret,
quemadmodum sentiunt Chrysostomus (2) et Am-
brosius (3).

Nimia cnimvero videntur sexti diei opera , si
hic solaris atque ordinarius dies fuit; primam
enim dici pariem terrestrium brutorum formatio
occupavit, quæ juxta geológicas doctrinas longa
temporis periodo perfecta est. Verum tametsi
flocci faciendæ essent hujusmodi doctrinæ caque
facta quibus innituntur, vel si Uuklandii sententia
§ t» admitteretur, ut primo illi operi paucae horæ
tribuantur aut etiam una; tamen totum illud
quod in hoc solari die superesset temporis, pro-
fecto nimis angustum cæteris quæ in eo facta sunt
continendis, unicuique videri debet. Quæ animad-
versio mullo magis valet, si verba illa vers. 19,
cap. n : « Cunctis animantibus terræ et univer-
sis volatilibus, » stricte sunt accipienda, vel si
terrenis animantibus aquatilia conjungere volu-
mus, vel si protoparentum funestam priearica-
tionem, et justam summi Judicis sententiam et
acerbam a paradiso expulsionem ipsi dici sexto
attribuimus. Hoc tamen postremum nullam mihi
verisimilitudinem habere videtur; non enim
« Deus vidisset omnia quæ fecerat esse bona
valde, » idque cum in eo erat ut deficeret sextus
hic dies (cap. i, vers ull.), si præcipuum opus inter
ea quæ fecerat, jam malum evasisse perspexisset.
Id tamen tradunt multi, inter quos Irenæus, Epi-
phanias et Eplircm (t), qui proloparenlem eo
ipso die, quo creatus fuit (5), e paradiso ejiciunt.

(i) *De Genet. ad Ut.* VIII, cap. xvii.

(I) *Ilomll.* 14.

(8) Lib. *De Parodilo*, cap. ili.

(4) Apud Pcreriuni in h. l.

(5) Dubium est quanto temporis spatio in voluptuaria
illo horto et innocentis vitas statu primi parentes man-
serint. Casarius (*Dialog.* III, interrog. 172), partira dies

Placet hic animadvertere quod (§ 75) indicavi,
quodque non parum in rem nostram milii vide-
tur habere momenti. Capite n *Genesis* iterum (a
vers. 4) de prima rerum molitione sermo est:
verum hoc capite vix opera tertii aut sexti dici
memorantur: et pauca illa quæ de utroque die
hic adjiciuntur, et etiam (ibi slatini argumenta sup-
peditant contra vulgarem sententiam, ac receptos
illos viginli quatuor horarum dies (§ 54). Nonne
igitur argumentari nobis licebit, quod etiam de
cæteris diebus idem eveniret, si, quemadmodum
de duobus facit, ita de unoquoque caeterorum
sacer scriptor paulo fusius aliquo in loco disse-
reret ?

Cum primo capite dies sexta concluditur illis
verbis: « Viditque Deus cuncta quæ fecerat, et
erant valde bona. Et factum est vespere et mane,
dies sextus. » Audi in hæc disserentem Augusti-
num (6) : « Quum de singulis ageret, dicebat tan-
tum: Vidit Deus quia bonum est; quum autem
de omnibus diceretur, parum fuit dicere *bona*,
nisi adderetur et *valde*. Si enim singula opera
Dei, quum considerantur a prudentibus, inve-
niuntur habere laudabiles mensuras et numeros
et ordines, in suo quæque genere constituta,
quanto magis omnia simul, id est ipsa universi-
tas, quæ istis singulis in unum collalis comple-
tur ? Omnis enim pulchritudo, quæ partibus
constat, multo est laudabilior in toto quam in
partibus.»

His Dei verbis rerum a se perfectam universi-
tatem laudantis, nonnulli, quos inter Wolfius,
optimismi systema confirmari putarunt, quod
nempe mundum hunc optimum esse, atque inter
omnes possibles perfectissimum statuit. Sed fru-
stra : nullus enim hic comparisonis terminus
adparcet; quare simpliciter intelligendum est, in-
tegrum opus Dei *valde bonum* esse, et etiam opti-
mum aliquo sensu, tum quia omnis divina ope-
ratio optima est et infinite perfecta (« Dei perfecta
sunt opera, » *Deut.* xxn); tum quia optime adse-
quitur finem quem Deus intendit, quod et cre-
dere debemus, et etiam ex parte cognoscimus;
tum demum quia archetypo æterno in Dei mente
exisleri perfectissime respondet : qua de re
dubitare non licet. Non enim, sicut homini, ita et
Deo contingit, ut aliquando præformatam mente
ideam opere non adsequatur. Praeterea in quæs-
tione *optimismi* de malo morali præcipue sermo
est. Jamvero Moses de mundo loquitur, uti ille
erat ante hominis peccatum, nec de operibus ho-
minum loquitur, sed de cunctis *quæ fecerat* Deus :
inter hæc homo erat et ipse bonus, non in hoc,
quod peccaturus prævidebatur, sed quia factus
erat bonus ac sine peccato , in statu justitias et
sanctitatis constitutus, integrum habens liberum

40 praelinit, partira longiore ibi fuisse spatio eos putat.
Ccdrenus septem annos, aut etiam centum. Verum b»
divinationes nullo solido nituntur fundamento.

(6) *De Genet, contra Munich I*, cap. xxi

arbitrium, quo tentation! resistero poterat, et in innocentia manere. Cretarum, « simpliciter loquendo, qualibet ro a se facta, potest Deus faccio aliam meliorem,» ut docet S. Iliornas (1).

Utrum aliquid iu globo terne factum sit, quod manifestam divisionem poucret inter sextam et septimam diem, ignoro. Sextio dici per se finis imponitur, quum, creata muliere, nova Dei opera Unem habent. Tunc ultimo legitur formula illa, qua singuli concluduntur dies : et *fuit vespera, et fuit inane* (Ilebr.). Cei tum itaque est, banc sextam diem principium suum et linem habuisse. Certum pariter est, post *commixtionem* materiei ad animantium magis perfectorum efformanda corpora præordinatæ, *divisionem* ipsius materiei successisse, et *aperitiones* telluris quæ præstanliorum brutorum primogenita, ac tandem terrigenam animantium regem peperit, quem Creator, *inspirando spiraculum vita*, ad imaginem suam formavit.

a Sextus iste dies est, quo mundanæ creaturæ origo concluditur, et ideo etiam sermonis nostri, quem de rerum exordiis assumpsimus, finis paratur. » (Ambrosius, *Hexaem.* lib. Vi, cap. i.)

LXXX. De sex dierum opere hactenus. Kunc brevissime de septima die, quæ *Gen.* cap. it ila describitur. Vers. 1 : *Igitur completi sunt cali et terra, et omnis ornatus eorum* (vel *exercitus eorum {i}*), ut alii ex Ilebræo reddunt); vers. 2 : *Complevilque* (et compleverat) *Deus die septimo opus suum, quod fecerat {die sexto}* habent Septuaginta et textus Samaritanus, quod potest magis accuratum videri: at sensus idem est); et *requievit* (cessavit) (3) *die septimo ab universo opere quod palrarat*; vers. 3 : *Et benedixit diei septimo, et* (id est) *sanctificavit illum: quia in ipso cessaverat ab omni opere suo, quod creavit Deus ut faceret*. Sanctificavit septimum diem hebdomadæ, quod est sabbatum, decreto et destinatione ; scilicet destinavit sabbatum sibi quasi sacrum, ut suo tempore tanquam festus dies haberetur a Dei populo (i) colendus : vel sanctificavit, hoc est festum instituit, cl coli voluit a prunis parentibus eorumque posteris sacro otio et cultu Dei (S). Vide § 10.

Quoad septimum diem aliud non legimus: huius nec principium indicatur nec finis. Principium certe habuit, quod in eo temporis puncto statuere possumus, quum Deus, condita lleva, a productione rerum novarum cessavit. At finis huius diei quandonam fuit? FuiIno illo aliquando?

(1) 1 pari., *Quiret.* XXV, art. 0; et Cajotanus in illum artic.

(i) *Creatura eorum*, versio samarit.

(3) *Hequievtt* non a defatigatione, sed opere. Itebr. est *njj*, id est cessavit. Anstobulus apud Eusebiuin, lib. XIII *Prerparat.* cap. vi : « *ncquiadi*, ail, id est, rebus a so condilis dedil quietem el slabililaiem, perpetuitatem ordineinque ilxum, ralum cl immutabilem.

(4) ha Beda, Pcrerius, Abulensis, ele.

(5) lia Philo, Catharinus, Ribera, A Lapide, ele.

Hunc finem quæro; sed, fateor, non invenio. Terminum diei *sabbati*, seu periodi qua Deus a novis operibus cessat, ego quidem non video. Boris viginli quatuor post mulieris formationem prætergressis, certe requies illa divina finem non habuit, nec cessatio illa cessavit: non enim Dominus, post requiem dici solaris, nova opera molitus est, quemadmodum post requiem diei dominica?, mane facto dici lunæ, ad officinam et ad laborem nostri arlifices redeunt. Etiam nunc durare mihi videtur dies illa operosa? cessationis, in qua cœlestis Pater *usque modo operatur* (ut de spiritalibus operationibus taceam), creata opera et creatas leges conservans: ac simul cessat, quia novas substantiarum classes, saltem in terra nostra non producit, nec magnas illas efficit atque extra præsentem ordinem positas rerum mutationes, cujusmodi prioribus illis periodis acciderunt, quum creaturis in aliqua sequentium periodorum, et in sexta præsertim, producendis via parabatur. Etique magna *dies septima sine cespera est, nec habet occasum* (Augustinus) (6). Perdurat adhuc ista *dies*, mque dum Deo placet, usque dum præsens rerum ordo in terris perseveret, perduratura. Ac revera nescio (nisi naturalium rerum limites transcendamus), quamam nova periodus sil exspectanda.

Prima *dies* luit *periodus lucis*, quæ etiam *chimica periodus* dici posse videtur» Hanc excepit *periodus atmosphueræ* firmamenti et divisionis aquarum, quo lempore, si vera coniecimus, solida inorganica esse coeperunt : ideo hæc periodus dici potest *periodus soliditatis*, seu *crystallisationis*. Tertia *periodus vegetationis* fuit. Quarta, in qua aeris defæcatio perfecta est, *periodus sideæ* vel *astrorum* vocari potest, quoniam astra tunc, saltem quod ad tellurem pertinet, orta sunk Quinta sequoia *est periodus vita animalis*; advenitque tandem sexta, quæ est *periodus intelligentiæ*. Opus itaque Creatoris suiumque Artficis perfectum est: *sabbatum* successit, duratque *periodus*, quæ est *conservationis*. Si tanta est longitudo septimi diei, eriine ila breve, ut vulgo creditur, tempus sex *dierum* qui hunc septimum præcesserunt?

Id unice restat, quod a Deo enixe petendum est, ut adveniat in terras regnum Dei Patris et Domini nostri Jesu Christi, ut ipsi serviant omnes gentes, utque opera creaturæ ejus quæ ad imaginem Dei facta est, vere ejus similitudinem referant; ut Deus qui vidit omnia, quæ ipse fecerat, esse *bona valde*, non amplius videat, quemadmodum ab Adæ peccato ad nostra usque tempora vidit, innumera valde mala inter ea, quæ ab Adæ posteris patrantur. Amen ! Veni Domine Jesu (7).

(6) *Confess.* XIU, cap. invi. Similes locutiones de dia septimo leguntur apud rabbinos : AbarbencI, in *Legem*, fol. St; R. Bêchai, i/i *Legem*, foL 9. Vid. *Thesaur.* UgoIini, Ioin. I, p. 559, X.

(7) *Apocal.* cap. uh., vert. SO.

COROLLARIUM.

LXXXI. Ex iis quæ hactenus disseruimus consequitur, Mosen docuisse I, Mundum corporeum non esse æternum, sed a Deo in principio temporis creatum. Ii. Opera creationis non omnia uno momento, sed paulatina ac successive perfecta fuisse. III. Primum terræ statum fuisse voluti chaoticum. IV. Primum in mundo, auts iltem in terra nostra, phænomenon, magnam lucem sive ignem fuisse. V. Hanc in condenda natura Deum sibi legem proposuisse, ut quæ simpliciora et imperfectiora sunt, primo in lucem ederentur, ac postea magis perfecta magisque complicata gradatim prodirent. VI. Tellurem, quæ postea sicca adparuit et plantis convestiri empii, ex aquis emersisse. Vil. Per aliquod tempus nullam fuisse vitam in terris aut vegetalem aut animale. Vili. Plantas terrestres germinasse, ant quam animalia mndo, serpendo, volando, et gradiendo, aquas, aerem terrasque animarent. IX. Mammalia terrestria in lucem edita fuisse post alia minus perfecta animantia, et praesertim quando jam animantibus aquæ scatebant. X. Hominis demum

creationem formationi regni animalis finem Imposuisse. Has decem conclusiones philosophia, rerum naturalium inspectione ac notatione facta sagacior, nostro hoc ævo invicte demonstrat. Prætermilto alias philosophorum conclusiones, de quibus Moses tacet, quanquam de conclusione ea, quæ magni in re nostra momenti est, non omnino tacendum esso videatur: quod nempe magnum temporis intervallum ac longe diuturnius quam vulgo existimetur, inter primam rerum corporearum creationem et hominis formationem intercesserit. Hoc enim nec valde obscuro nec semel Mosen cap. ii indicare, supra ostensum est. Quæro nunc, in ea temporum remotissimorum vetustate, in ea humanarum disciplinarum infantia, antequam orientur naturales sciential? quæ nostra hac solummodo aetate tanta incrementa suscepere, quæro, inquam, qua ratione, quibus artibus decem illæ veritates Mose innotuerint? Cum per humanas scientias eas non didicerit, reliquum est, ut per divinam revelationem eas acceperit; adeoque creationis historia, quam in principio divinorum librorum legimus, aliquam revelationem antiquitus a Deo hominibus factam satis evincit.

APPENDIX

DE CREATIONE ANGELORUM.

LXXXI 1. Valde opportunum mihi videtur, idemque, ut spero, legenti videbilur, si nonnulla hoc in loco quæ Angelorum creationem spectant, adjecero. Existere substantias quasdam intelligentes, diversasque cum ab hominibus hoininumquo animabus, tum a cælcris sensibilibus rebus, quos Scriptura et Ecclesia Angelos sanctos, vel iniquos spiritus vocant; snnulque hujusmodi substantia»; æternas non esse, hoc sacræ Litteræ, Ecclesiæ Patres atquo Doctores præsumunt, docent, inculcant. Audiamus S. Thomam (I) : « Dicitur Prov. vin, ex persona Sapientiæ (*ab æterno*) genilæ: *Dominus possedit me ab initio viarum tuarum, antequam quidquam faceret a principio* (2): sed Angeli

sunt facti a Deo: ergo Angeli aliquando non fuerunt. Solus Deus, Pater et Filius et Spiritus Sanctus, est ab æterno. Hoc enim fides catholica indubitanter tenet, et omne contrarium est sicut hæreticum refutandum. Sic enim Deus creaturas produxit, quod eas ex nihilo fecit, id est postquam nihil fuerant, n Paulus Apostolus, *Coloss. i, 16*, docet quod a in Ipso (Filio Dei) condita sunt universa in cælis et in terra, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates. Omnia per ipsum et in ipso creata sunt: et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant.» In cantico trium puerorum inter Dei creaturas primi Angeli recensentur: a Benedicite omnia opera Domini Domino... Benedicite Angeli Domini Domino.» Si vero Angeli creati sunt, jam non sunt (eterni : creatio enim ab æterno repugnat, quod jam est a nobis demonstratum.

Angelos a Deo fuisse creatos, non modo Christiana fides, sed et philosophorum opinio profitetur» maxime Platoniorum, quorum magister

(1) Pari. I, *Qu(t j i. LXU*, art. In corp, cl ad I. Vid. Suarez, *De Angelis*, lib. II cap. n, ubi *de (Ide* esso didi hanc propositionem : Angelos de facto non esse æternos a parte ante, seu non fuisse ex ælcarniute creatos (num. 4).

(2) Similia sunt verba ejusdem Sapienti®, *Eccli. xxnr*: « Ego ex oro Altissimi prodivi primogenita ante omnem creaturam. »

Plato minores deos a summo esso conditos refert, et ab illis facta deinceps et perpolitum reliqua.

Dubitatum est, utrum Angeli creati sint una cum mundo corporeo. S. Bisilius scripsit (!) : «Erat enim, ul apparet, aliquid etiam ante hoc universum, quod mente quidem nostra contemplari possumus; non est tamen litteris ullis proditum, quod rudibus et cognitione adhuc infantibus nequaquam congruere videbatur. Erat quidam mundi productione status antiquior illis inundo superioribus virtutibus consent meus, tempore anterior, sempiternus, perpetuus; creaturas autem in ipso creator omnium et opifex effecit... nempe rationales neque aspectabiles naturas, et omnem intelligibilium ordinem, quocumque mentem nostram superant, quorum nomina quidem investigari possunt, Uree enim invisibilis mundi substantiam complent, ut nos Paulus his verbis docet: quoniam in ipso creata sunt omnia, sive visibilia sive invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates, sive Virtutes, sive Angelorum exercitus, sive Archangelorum.» Non facile intelligitur hic status anterior tempore et retemus, congruens substantiis superioribus mundo, qui arum, imo æternitas interpretandus videtur. Illis verbis putat Vasquius (2) intervallum quoddam imaginarium, omni tempore antierius, significari. Suarius credidit statum illum reternum, a non de relernitate a parte ante, sed a parte post intelligendum (3).n Petavio (i) videtur divinitas ipsa potius, vel Dei Verbum indicari, a quo conditi et in quo, ceu loco et spatio, comprehensi sunt ecclestes spiritus, antequam hic mundus et hoc tempus existcret. Quod certum est, Basilus credidit, nihil vere sempiternum esse prreter Deum, sensitque cum Paulo, in eo ipso quem citat loco, Filium Dei « fuisse ante omnes Thronos, Dominationes, Principatus. » Igitur dum ait, Angelos in Dei ©tornitale factos et ante tempus (nempe ante hoc nostrum tempus mutationibus obnoxium, quod corporum motu metimur), non tamen eos ab æterno creatos docet. Ambrosius(5) in llexacmerone, ubi Basilium sequi solet, et nonnunquam ad verbum vertit: a Angeli, inquit. Dominationes et Potestates, *etsi aliquando coeperunt*, erant tamen jam, quando hic mundus factus est. »

Hieronymus ad cap. i epist. ad Tit. z « Sex milio necdum nostri orbis implentur anni ; et quantas prius reternitates, (piana tempora, quantas Sireniorum origines fuisse arbitrandum est, in quibus Angeli, Throni, Dominationes creterreque Virtutes servierint Deo, et absque temporum vicibus atque

mensuris Deo iubente substiterint? » Bree dicuntur occasione verborum Pauli, vers. 2 : «In Fpemitre æternæ, quam promisit qui non mentitur Deus, ante *tempora sarular*a*. » Hieronymus et Augustinus ((») legunt *ante tempora æterna*, ideoquo Hieronymus locutionem illam, *quantas veritates* hoc loco usurpat. Verum hoc *tempora erterna non fuerunt Deo rovtema*, ut ait Au-u^linu*, qui alibi scribit (7), (*eterna* a Paulo dici *tempora*, *qwr ante se no i habent ullum tempus*. Verba Apotoll, hic et Horn. xvi, 25, omnia solummodo preteriti tempora significare videntur. Crelemm Hieronymus optimo nor.it, Scripturas docere unum creatori sempiternum esse, nec æternitatem tribuebat Angelis, qui codi in loco docet Angelis tantum « ex largitione Dei datam fuisse immortalitatem. D

LXXXIII. Quandonam igitur Angeli creati sunt? An una cum mundo corporeo? an vero ante hunc aspectabilem mundum, ut docentes vidimus aliquot Ecclesie Patres? Circa hoc invenitur duplex Sanctorum sententia, ait S. Thomas : ac perantiqua hæc et celebris qurestio est. Communissima tamen theologorum sententia tenet, *quod Angeli simul aim creatura corporea sunt creati*.

Circa hanc controversiam dico *primo*, n durali ratione neutram partem demonstrari posse : cum non ex natura rerum, Vasquii (8) verbis utor, sed ex Dei sola voluntate pendeat, tali aut tali puncto temporis Angelos produci : Dei autem voluntatem nulla ratione investigare possumus, nisi ex iis que ficta videmus. Cum igitur non constet ex iis que facta videmus, utrum Angeli simul duratione cum creatura corporea, aut ante illam producti fuerint, nihil de voluntate Dei circa punctum productionis ipsorum ex ipsis rebus intelligere possumus.

Sed neque ex Patrum traditione, si praescindimus ab Ecclesie auctoritate, satis firmum argumentum pro definienda hac questione derivare possumus. Grtecus quidam scriptor in ms. codice apud Petavium (9) ait : « Omnes propemodum per orbem Ecclesie magistri intelligibilem omnem et angelicam naturam ex nihilo ante hunc mundum extitisse docent. » Verum hrec Doctorum consensio falsa est ; nisi intelligatur ante mundum perfectum et ornatum, id est ante animalium creationem, Angelos extitisse. Conditos ante omnia coi pora Angelos docet cum Basilio, Orígenes, qui tamen fatetur, non satis manifeste proditum esse, quando Angeli creati sint; turn Gregorius Nazianzenus, Zacharias Mytilcneus (10),

(C) *De Civit. Dei* lib. XII. Easdem græcas voces vci; atunct; vulg. verül, *temporibus ertemts*, Rom. XY1, 5.

(7) Lib. *Conira Priscillian*. cap. Vf.

(8) Loe. cil., cap. m.

(9) Elb. 1, § 2.

(10) « Mundum hunc sensibilem et aspectabilem facium esso posi intelligibilium procreationem, » scribit apud Peiavium, lib. 1, § 4.

(!) Homil. 1 in *Hexacm*.

(2) Dispul. 224, cap. i, in I pari.

(3) *De Angetis*, lib. I, cap. u, num. 8.

(4) *ibid*. cap. XV, § 15.

(5) Lib. H, cap. V.

CXXXII

Damascenus (I), Severianus Gabalitanus aliique Græci, prasertim Joannes Philoponus, qui illius sententiæ patrocinium dfensionemque suscepit. Idem tradit Moses Ep. Syrus (2), quamvis asserat, populares suos contrarias sententiæ adhæsisse. Inter Latinos, præter citatos Ambrosium et Hieronymum, Hilarius Pictaviensis (3), Cassianus et alii (vide Pctavium, loc. cit.) opinioni huic adstipulari videntur.

LXXXIV. Ex adverso Epiphanius: « IUud, ait, evidenter divinus sermo declarat, neque post sidera productos Angelos, neque ante cælum terramque constitutos. Est enim certa illa et immutabilis sententia, ante coelum et terram nihil omnino conditarum rerum exstitisse, n Theodorus Mopsuestenus scripsit : a Non minus stultum est. quando aliqui etiam eorum, qui censentur pii et divinis Scripturis credere se profitentur, Angelos et invisibiles aliquas virtutes ante visibilia exstitisse arbitrantur, cum ex divina Scriptura nullam hujus probationem afferre possint (4). d Similia docet Theodoretus, qui tamen addit, dummodo natura Angelorum creata fuisse concedatur, nihil contra fidem ac pietatem farcere, si quis cos ante cælum et terram conditos dixerit. Basilius Seleuciensis cæli terræque conditu non anteriores Angelos facit. Procopius Gazæus probabiliorē putat sententiam, cum coelo Angelos conditos esse. Augustinus, *Dc Civit. Dei*, lib. XI, xix, et alibi (5), cos prima die creatos, et lucis nomine comprehendī putavit : tamen cap. xxxii, potestatem cuique facit quod velit sequendi, dummodo creatos a Deo constet Angelos. In camdem sententiam conspirare videtur Gregorius martyr, qui tamen (6) ante lucem eos creatos iudicat. Junilius Africanus una cum cælo et terra productos asserit. Eucherius *Angelos lucis significatione creatos* intelligit, id est primo dic. Ita Isidoros Hispalensis, qui idcirco quando Angelos dicit factos *ante omnem creaturam mundi* et absoluto *ante omnem creaturam*, benigne interpretandus est. Idem dicendum de Bcda, qui Angelos docet in *ipso principio conditionis* factos cum cælo, terra, acre et aqua (7); quare dum cos

dicit ante (S) creationem mundi creatos, intcllb gendus est *de ordine pradalionis*, non do temporis quantitate, ut ipse statini subjicit, neque de mundo consummato et formato. Idem tenent Ilupclrus, Ansbertus, et auctor commentariorum *in Psalmos*, qui inter Hieronymi opera ponuntur. Hugo Victorious post coelum factos Angelos censet, quippe in eælo ipso creatos, quæ fere iisdem verbis apud Petrum bombardimi leguntur. Gennadius Massiliensis (fl): « In principio, inquit, creavit Deus cælum et terram et aquam ex nihilo, et cum adhuc tenebra ipsam aquam occultarent, et aqua terram absconderet, facti sunt Angeli, et omnes cœlcstcs Virtutes, ut non esset otiosa Dei bonitas, sed haberet in quibus per multa ante spatia bonitatem suam ostenderet. » Ubi illud *multa spatia* Suarius (10) intelligit *multa stccula*. Sensit ergo Gennadius vel mulla sæcula, vel certe longum temporis spatium, inter cæli terræqiw creationem, et lucem diei prinue intercessisse. Ex his omnibus apparet, Patrum suffragiis quæstionem non posse dirimi.

LXXXV. At polesine ex auctoritate sacrorum codicum certo definiri ? Ea quæ citantur e Scripturis pro prima sententia, profecto nil roboris habent. De loco ex epist. *ad Tit.* nuper aliquid dixi. Quod citatur ex Jo6 xxxvui et x1, est telum imbelles sine ictu. Videri tamen potest Suarius, lib. I *Dc Angelis*, cap. ni, §§ 20, 21, 22.

Sed neque pro secunda ullam fidem faciunt, uti demonstrant Vasquius et Pelavius, quæ afferuntur ex *Luc.* cap. x, vers. 18: « Videbam satanam quasi fulgur de cælo cadentem, » et ex *Apoc.* xu, quo Michaelis cum diabolo pugna in cælo describitur. iidem auctores ostendunt neque illud *Eccli.* cap. XVIII : « Qui vivit in æternum, creavit omnia simul, » satis firmum argumentum suppeditare. Hunc locum alibi exposui (§ 26).

Verum ex illo : a In principio creavit Deus cælum et terram, n salis res probari videtur. Liltræ sacræ maximeque veraces, ait Auguslinus (II), ita dicunt : « In principio fecisse Deum cælum et terram, » ut nihil antea fecisse intelligatur, quia hoc potius in principio fecisse diceretur, si quid fecisset ante cœlera cuncta quæ fecit. Ergo Deus nec Angelos creavit ante creationem cæli et terra; nam secus cælum et terram in principio operum suorum et ante omnia alia opera sua non creasset. Hoc argumentum, dicit Suarius, esso *maxime probabile*.

Praeterea, cerlumne est, omnino prætermisam a Mose fuisse Angelorum creationem? Objiciebat quidem hoc Mosi Julianus Apostata (I i), quod scilicet tantum locus sit « de cœlis et de terrenis corporibus, ita ut Deus, secundum ipsum, nullius

(R) Lib. *Fariar. Question*, la IX.

(9) *De Dogmal. ecclesiast.*, cap. x.

(10) *De Angelis*, lib. I, cap. iv, num. 4.

(11) *De Civit. Dei*, XI, vi.

(12) Julianus apud Cynllum, lib. II *Contra Julian*,

(1) « Ego Gregorio Theologo subscribo. Decebat enim prunum intelligibile in substantiam creari, tum sensibilem, ac demum ex utraque compositum hominem, n (Lib. II, c^m »' « n). Ita cap. i, 4 : « fecit primum intelligentes caestquo virtutes, deinde visibilem et sensibilem mundum. »

(2) *Dc Paradiso*, part. II, cap. vu.

(3) *Angelorum origo terra creatione antiquior* ab eo dicitur, lib. XII. Attamen vide nolam in lucum toni. II, p. 429, edit. Vcrun., ann. 1730.

(4) Philoponus Theodori adversarius putat hunc, tacito nomine, reprehendere Basilium.

(5) *Contra Faustum* lib. XXII, x.— *De Genes, ad (it.* II, vili. — Scrm. 251 *De Tempore.* AI *Confess.* XI, xv, ante omne tempus, omuemquo temporalem creaturam evs ex-titisse vult.

(G) *Moral.* lib. XXVIII, cap. xiv.

(7) *Quasi. in Genes.* Et in *Hexaem.*

Incorporei sit conditor, sed mnterix subject® ornator. D At veteres aliqui creationis Angelorum Mosen meminisse putarunt vel sub cœli nomine, ut Orígenes, Deda, Strabus; vel lucis, quod Augustino non displicuit. Ego facile dabo, explicite et peculiari loco de procreatione Angelorum Mosen non loqui : fortasse quia, ut ait Cyrillus, quæ a sensu remota sunt, difficile a nobis inlelliguntur; nec voluit illo ea scriptis committere, quæ a legentibus percipi non possent; quæ ratio precipue in Ilebræos valet, ut Chrysostomus advertit (I). Verum omnino existimandum videtur, eum de his, implicite saltem, esse locutum : nec enim, de Angelis saepe mentionem facturum, volebat eos incertos putari. Non quidem arbitrator, ipsum intendisse, ut cœlorum nomine Angelos intelleremus, sed potius comprehendisse cœli nomine ea omnia quæ cœleslia vocabantur, in quibus primi sunt Angeli. Id patet ex Psal. cxi viii, in quo, ut Suarius observat, id quod Moses implicite dixerat, exponi quodammodo atque enucleari videtur. Nam primo cœleslia genoralim ad Dei laudem invitantur : « Laudate Dominum de coelis, laudate eum in excelsis; » deinde declaratur quid cœlestium nomine veniat : « Laudate eum omnes Angoli ejus, laudate eum omnes virtutes ejus. Laudate eum sol et luna... quia ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt, »

LXXXVI. Maxime vero favet doctrinæ huic et alate interpretationi verborum Mosis concilii Lateranensis quartum decretum quo dicitur : a Deus Creator omnium visibilium et invisibilium, spiritualium et corporalium, qui sua omnipotenti virtute simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam, spiritualem et corporalem, angelicam videlicet et mundanam, et deinde humanam, quasi communem ex spiritu et corpore constitutam. » Tametsi Patrum Lateranensium ca mens non fuerit ut hanc quæslionem dirimerent, sed ut alios damnarent errores, quod alibi cum S. Thoma indicavi (§ 24); tamen fatendum videtur cum Suario, Concilium in formula illa pnediclam quoque doctrinam profiteri, et prima verba Geneseos modo nuper exposito interpretari. Dicunt quidam illud *simul* inlelligendum esso *ague* aut *pariter*, neque ad tempus referri. Verum, ut advertit idem Suarius, illud *simul* respondet sequenti *et deinde*, cique opponitur. Jamvero adverbium *deinde* particula temporis certo est; ergo et alia particula *simul*, non creatoris solum, sed etiam temporis identitatem hoc loco commonstrat. Præterea Angeli creati sunt *ab initio temporis* pariterque *ab initio temporis de nihilo condita est corporalis scu mundana creatura* ; igitur magnum aliquod temporis intervallum inter utramque creationem non intercessit. Quanquam autem Pontifex et Concilium non definiant quo-

modo Geneseos exordium sit inlelligendum, tamen qui illam proponebant formulam, certe prima Mosis verba pñe oculis habebant : etenim verborum illorum quasi quædam paraphrasis ipsa formula esse videtur. Vide quam apte utraque sibi respondeant : a In principio : ab initio temporis — creavit : sua omnipotenti virtute simul de nihilo condidit — Deus : Deus creator omnium visibilium et invisibilium, spiritualium et corporalium, — cœlum et terram : utramque erraturam spiritualem et corporalem, angelicam videlicet et mundanam.

Hujus vicanonis, docuit Franciscus De Sylvestris Ferrariensis (2), hanc modo doctrinam ad fidem pertinere, quia est ab Ecclesia definita. Sed hoc etiam velle, nam, quæ Suarii sententia est, « Concilium non ex imbiuto ad id definiendum, sed obiter et quasi aliud agens, id dixit. Non enim in eo capite intendebat concilium nova dogmata definire, sed antiqua profiteri, et ita illud explicuit D. Thomas in *Opuse*. XXIII, ubi decretalem illam exposuit, et jla etiam et communi sensu Ecclesia » receptum. » Kevera Aquinati in *Summa* (3) *probabilior* est hæc sententia, immo contrariam ipse videtur judicare improbabilem. Addit tamen : « Quamvis contrarium non sit reputandum erroneum, præcipue propter sententiam Gregorii Nazianzenici, cujus tanta est in doctrina Christiana auctoritas, ut nullus unquam ejus dictis calumniam inferre præsumpserit, sicut nec Athanasii documentis, ut Hieronymus dicit. » Hinc aliqui, ut Vasquius et Pelavius, negant, integrum esse illi sententiæ nolum aliquam inurere : immo Petavius, licet quodam in loco obiter (4) communi sententiæ theologorum favere videatur, tamen dum tomum III *theologicorum dogmatum offert consccratque Deo Angelorum ante omnia creatori*, contrarie doctrinæ adhære videtur.

Alii sentiunt hanc doctrinam defendi non posse post concilium Lateranense, quin in aliquam temeritatis nolum offendatur. Ait Suarius (5), « ex verbis Concilii non parum auctoritatis accessisse huic sententiæ, atque adeo non carere temeritate contra illam nunc sentire. Ita censent Valentia, tom. I, Quest. XII, pñe. 2, et Bancs dicto art. 3... neque per hoc fil injuria antiquioribus Patribus, quia illis temporibus res erat magis controversa, minusque declarata. Potesque uno tempore propositio aliqua non esse temeraria, et postea esse, interveniente Ecclesia auctoritate, et communi conspiratione ac consensu. » Antonius Cassinius (ti) non audet dicere illam opinionem esse *certo temerariam*, sed eam *probabiliter temerariam* dicit. « Propositio temeraria, ait, genoralim est illa, quæ sine rationis regula profertur; quod eonve-

(2) *Comment*, in lib. H *Contra Genl*. cap. lxxxiii, hi tñe.

(3) I pari., *Quasi*. LXI. ari. 3.

(4) Cii. in nola, ad § 74.

(5) Vid. num. 13. 14, 15.

(C) *Encyclop. S. Script*, tract. 5, part. L

ti) Honnl. i ÍM *Genel*.

cx.xxiv

nit in cam quoque, quæ dicitur *temeraria* tantum *negative*. Propositio autem temeraria positive, de qua loquimur, est illa quæ in re theologica opponitur communi doctorum sensui, sine ullo gravi et antea non detecto aut impenso vel rationis vel auctoritatis momento. Omnes autem sacri interpretes et doctores post Lateranense concilium, expensis omnibus in utramque partem, in eo consentiunt, quod Angeli conditi fuerint intra sex divini opificii dies; illi etiam qui id in eo Concilio definitum fuisse pernegant, » etc.

LXXXVII Ego tantummodo animadversionem unam adjiciam, quæ, ni fallor, alicujus est momenti, et quam veteres theologi adjicere non poterant. Fusc jam ostendimus, illud esse a philosophia imperatum, a theologia permissum, ut longum temporis intervallum inter mundi corporei creationem et productionem hominis interponamus. Ergo pari modo licebit inter productum hominem et Angelorum creationem longum temporis intervallum collocare. Jamvero sententia hæc ab ea de qua loquebamur antiquorum, non plurimum differt. Hoc modo cum communi theologorum doctrina non illa quidem omnino, quod fateor, conciliatur; sed tamen magna ex parte cohæret. Atque indo licet animadvertas, quomodo humani scienti, quamvis ab invicem remolissimæ, auxilia sibi mutua argumenta quo conferant. Quis unquam pntassct, progressum naturalium scientiarum ea nobis allaturum, ex quibus theologica hæc de spiritibus controversia, quantumvis imperfecte, componi posset? Quod veteres illi contendebant, exstitisse Angelos per aliquot, et vero etiam per multa sæcula ante epocham illam quæ communiter dicitur mundi initium, hoc est ante hominem conditum, hoc et nos concedere possumus, et certo Lateranensi decreto non contradicimus, dummodo confiteamur Deum simul ab initio temporis et Angelos et corpora de nihilo condidisse. Possent modo, paucis mutatis verbis, antiqui illi suas proferre sententias, quia neque Lateranensi synodo, neque recentiorum doctrina» adversarentur. Posset e. g. dicere Hieronymus: a Sex milio necdum nostri *humani generis* implentur anni, et quanta prius tempora, quantas sæculorum origines arbitrandum est præcessisse, in quibus Angeli, Throni, Dominationes cæteræque Virtutes servierint Deo, et eo jubente substiterint, n Posset Ambrosius affirmare (1): Longo tempore ante ipsam hominis creationem, a Cherubim et Seraphim cum suavitate canora vocis suæ dicunt: Sanctus, sanctus, sanctus. » Nec Genebrardum quispiam jure reprehenderet, si scriberet, veriore sibi videri sententiam, « quæ Angelos nescio quot sæculis antecessis»! originem » humani generis docet (2).

(1) *Pnrfat. in Piatti, t* « Anie Ipsum initium mundi Cb«rubun,D etc.

(3) Genebnrd., *De Trinit. lib. L*

Satis esset pro « rorum corporearum origine, origenem seu creationem hominis » posuisse (quæ epocha cum *epocha creationis mundi* vulgo confunditur) vel etiam originem regni animalis.

Placet tandem animadvertere, inter illos qui Angelos longe ante corporeum mundum creatos ponebant, nonnullos fuisse qui corpora tribuerent Angelis, non quidem crassa et ponderosa, cujusmodi hæc nostra sunt, sed tenuissima, æthereæ vel igneæ. Inter hos recensentur Ambrosius (3) et Cassianus, quibus consentit in lib. *De Spirit. Sanet.* (4) Basilus, qui inter assertores hujus sententiæ citatur a Joanne Thessalonicensi (5). Basilus prælereæ (6) ante mundum hunc mutationi corruptionique subjectum superiorem quamdam lucem fuisse suspicatus est, nostraque splendidior, in qua Angeli degerent: mox vero ut coelum conditum est, in regione supercaelesti lucem illam mansisse, et interclusa inferioribus partibus luce cœlesti ob interpositum coeli corpus, tenebras occoepisse. Hinc autem ostenditur in ea sententia Basilium fuisse, ut putaret longo ante epocham illam, quæ mundi creatio dicitur, veram quamdam lucem, quæ, uti hæc nostra, objectu opaci corporis interciperetur, creatam fuisse. Severianus Gabalitanus (7) lucem primo die factam, *ignem* esse dicit, et addit: « Sed coelestes quoque Virtutes sunt ignis; ac superior ille ignis nostro huic inferiorique cognatus est. » Ex quibus omnibus sequitur, quosdam ex Patribus, non modo veros spiritus sive intelligentias, sed et aliquid corporeum, adspcctabilis hujus mundi formatione antierius, posuisse.

Animadvertendum est, quosdam Ecclesiæ Patres corporatos utique Angelos posuisse, sed non idcirco illis mentem omnino incorpoream negasse. Nec nos incorporei sumus: non ideo omnino corporei, et animo vere spirituali et incorporeo carentes. Cassianus *angelos corpus habere secundum se docet*, sed mentes illas corpus habentes, corporeas non dicit. Substanti nonnisi corpore nunquam

(3) Vid. Pctav. lib. I *De Angelle*, cap. ri, §§ 8, 12.

(4) Cap. ivi. ubi ait: « Substantia quidem ipsarum (cœlestium virtutum) spiritus, puto, est acrius aut ignis expers materiæ. » Videtur Petavio Basilus non satis sibi constare (*De Angelis*, lib. I, cap. u. § 4), quia lib. *Contra Eiiinom.* et in homilia, in qua Danni non esse malorum auctorem probat, àou.u.aT.'», hoc est *corpore carentem* naturam Angelorum point. At hoc nihil est. Etiam Severianus Gabalitanus *Intellectu præditos et incorporeos spiritus* (ácuaiTs Tr<rjp.aTx) dicit Angelos, et tamen corpus igneum, aut potius ex igne et aere, eis tribuit. Incorporea vocabant veteres illa quæ crassa et palpabili materia carent. Ci sarius (*Dialog.* 1, interrog. 18), *immaterialia* dicit corpora Angelorum. « Incorporei, ait, sunt secundum nos, corpus vero secundum seso, quemadmodum ventus, aut fumus, aut aer; sunt enim tenuia et immaterialia corpora, a nostra crassitudine secreta. »

(5) In Dialogo lecto m œcumenica Synodo VII. act. V, p. 547, edit. Nom.

(C) Homil. 2 in tlexaem.

(7) ijomit, 1 et *De mundi Opif*,

corpus haltere dicuntur. Augustinus a corporeitato Angelorum pluribus in locis non abhorret. Lib. II *De Trinit.* cap. VII, et lib. III, cap. i, hæc habet: alpsum corpus suum, cui non subduntur, sed subditum regunt, in species, quas vellent, accommodatas atque aptas actionibus suis, mutantés atque vertentes secundam attributam sibi a Creatore potentiam, p Age vero: res cogitans et volens, corpus mutans ut libet, certe materia non est, juxta Augustinum, qui cogitantis principii omnimodam spiritualilatē adstruit et probat pluribus in libris, et præsertim in libro *De Quantitate anima:*. In illa hypothesi Augustini, Angeli sunt spirituales substantial, quibus organa materialiasubtilissima inserviunt. Uasiliū adeoapei te uniini nostri spiritualilatē asserentem, ut credat ex hac nos posse cognoscere Deū in corporeū (1), quis putabit mentē vere spiritalem adē misse superionbus virtutibus rationalibus, nostramque mentē superantibus? Plura addere possem ex ipso Basilio, ex Ambrosio et aliis; verum in re ad historiam creationis Mosaica:» non perlinente, amplius immorari non est necesse.

COROLLARIUM.

LXXXVHI. Angelos productos fuisse longe ante cæli terræque opificiū, quod initio Geneseos describitur, licuit adsercre S. Gregorio Nazianleno JSS. Hieronymo, Hilario, Joanui Damasceno aliisque, quin tamen aliquid contra fidem aut pie-

tatam peccarent, quod fatetur, quanquam contrarile sententiæ addictus, Theodoretus; licuit hoc illis quin ullam hærescos notam incurrerent, et quoniam ante IV^l iteranense concilium scripserunt, neque temeritatis. Mansit Gregorio Theologi cognomentum, summaque qua pollet in Ecclesia auctoritas; Hieronymus vero in Scripturis interpretandis Doctor maximus dictus est. Licuit idem Ambrosio, a qui nihil materialis compositionis immune atque alienum putabat, præter illam solam venerandis Trinitatis substantiam. « Licuit Sereno Abbati, verius Cassiano, qui illum loquenter inducit (2), qui tamen Cassianus (3), a Angelos, Archangelos cæterasque Virtutes nullatenus incorporeas lestimavit, n sed a habere secundum se corpus quo subsistunt, licet multo tenuius quam nos. Licuit Basilio Magno, qui Angelis « substantiam aeream vel igneam o tribuit, el non modo illos creatione cœli et terra antiquiores posuit, sed diam lucem quamdam ante creatum mundum exstitisse asseruit, nostra quidem hac inferiori splendidiorē, huic tamen cognatam. Licuit hoc illis, quanquam nulla cogeido naturali ratione. Multo magis igitur nobis modo licebit, longum ponere temporis intervallum, non quidem ante cœli terræque creationem a Deo in *principio* faciam, sed inter hanc et hominis creationem, cum id verum slabilitumque esse suadeant validæ naturales rationes, observationibus plurimis, iisdemque certissimis inuixæ.

(i) *Collât.* Vili, cap. vu.

(3) *Collai.* VU, cap. sut.

<) Homil. in illud *Attende tibi.*

PROOEMIUM

ET ENCOMIUM

SACRÆ SCRIPTURÆ

SECTIO PRIMA.

De ejus origine, dignitate, objecto, necessitate, fructu, amplitudine, difficultate, exemplis, methodo et dispositionibus.

I. Celebris ille Ægyptiorum Theologus, Mosi pene æquævus, Mercurius, Gentilium opinione Trismegistus, diu, qua ratione aptissime universum hoc describeret, secum ipse versans, huc demum eruditus : a Universum, inquit, est liber divinitatis, sæcūlumque hoc sublustre est speculum divinitatis. nimirum bocce libro suam ipse theologiam, diutina sane commentatione didicerat. «Codi enim enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum ; » et : « A magnitudine speciei et creatura, videri potest creator eorum, sempiterna quoque *et invisibilis* ejus virtus atque divinitas ; » ut in magnis hisce coelorum tabulis, in paginis elementorum ac voluminibus temporum, perspicaci oculo divini institutionis doctrinam propalam quasi legere liceat : ita sane ex ipsis mundi primordiis et ex nihilo illius molimine, omnipotentem auctoris ejus vim et energiam ; ex multiplici adeo creaturarum rerum discordi et variegata concordia, beneficam ejusdem abyssum ; ex amplo illo cæterorum omnium spirituum, corporum, motuum, temporumque complexu, æternitalem immensitatemque conditoris metimur, et quadam tenuis pervidemus. Ita ex pondere eorundem, numero et mensura sapientissimam magni hujus architecti numerosamque et mire concinnam in eo cujuslibet natura harmoniam ideamque mirari et suspicere licet, quæ et primitus quamlibet universi hujus partem, fixis et immotis plane modis, et secum et compari cuivis alteri parti amicissime devinxerit, et amicum bocce vinculum, ut stabili fide concordēs varient vices, jugi suo influxu indivulse servet et tueatur. Hoc ipsa de se publica voce deprædicans (eterna Sapientia, *Prov.* vin, 22 : a Quando praparabat, inquit, coelos, aderam ; quando certa lege et gyro vallabat abyssos ; quando æthera firmabat sursum, et librabat fontes aquarum ; quando circumdabat mari terminum suum, et legem ponebat aquis, ne transirent fines suos ; quando appendebat fundamenta

terrae, cum eo eram cuncta componens, » quasi certas sui nolas in hac compositione se inscripsisse significans.

Verum enim vero, quamvis pulcher hic microcosmus archetypum, unde ab auctore suo expressus est, puta numen sacrum, increalamque sphæram allissimæ divinitatis reserat, oculisque subiciat : multis tamen partibus imperfectus est hic liber, et sciatica dunlaxat elementa suppeditat, vestigia, inquam, potius, quibus quasi ex ungue leonem agnoscas, quam claram absolutamque scriptoris sui descriptionem. Accedit, quod natura solius exaratus caractere, nihil eorum dicat quæ natura terminos transcendunt, quibus ad coelum sanctæ Trinitatis, bonumque nostrum perenne, quod vita et morte, votis omnibus sequimur, provehamur.

Visum ergo divino et interno bonitati, scriba? scilicet sapientissimo, velociter et mira dignatione scribenti, alium adhibere calamum, alias nobis subjicere tabulas, alios longe depingere sui characteres: qui non minus aliquam speciem, sed distinctas oculis voces, auribus sonos, mentibus sensa, vivasque divinorum imagines insererent, quibus et semetipsum, coelestesque mentes, creataque omnia, et quidquid ad bene beatequo vivendum nos manuducit, tam luculenter, quam benevole et sapienter describeret. Quod demiratus legem Dei Israeli dictaturus Moses noster, *Deut.* IV, 7 : « En populus, exclamat, sapiens et intelligens, gens magna; nec est alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi : quæ est enim alia gens sic inclyta, ut habeat caeremonias, justaque judicia, et universam legem, quam ego proponam hodie ante oculos vestros? » Equidem quam mirabile est fibros sacros divinæ S. Scripturæ, ipsissimas, inquam, a Deo ad nos perscriptas litteras, et indubitatos divini voluntatis testes, semper ad manum habere, lectitare identidem, volvere et revolvere? quam suave, quam pium, quam salutare, domesticum dari quod consulos oraculum, quo non Apollinem ex tripode, sed Deum ipsum clarius multo et certius, quam ceteri veteri arca et Cherubim proloquentem, audias? Hoc cogitabat S. Carolus Dorromæus, dum sanctam Scripturam, quasi Dei oracula, non nisi nudo

3.

capile, el *flexo* poplite venerabundus lectitare so-
leret.

4. Ea propter erant olim in templis duo secreta-
ria’ a <lcx,r0 finistroque latere absidis posita : in
’durii- quorum altero sacra Eucharistia asservabatur, in
Him in altero divinæ Scripturæ codices sacri. Unde S. Pau-
l’nus (ul* ’Psc ,cslalur epist. 12 *ad Severum*) in
r.-tin- templo Nolano a se erecto, hos versus ad dex-
tram inscribi jussit :

Hic locus est, veneranda penus qua conditor, et qua
Ponitur alma sacri pompa ministerii ;

a sinistra vero hosce :

Si qnem sancta lenel meditandi in lege voluntas
Hic poterit residens sacris intendere libris.

Ita etiamnum Jud.ei in suis synagogis legem
Mosis, quasi oraculum, magnifice in tabernaculo,
perinde ac nosS. Eucharistiam, condunt, et pu-
blice proponunt; cavent ne illotis manibus Biblia
contrectent; osculantur ea quoties aperiunt et
claudunt; non sedent in eo scamno in quo sunt
Biblia; quod si in terram ceciderint, integrum
diem jejunant, quo magis mirerò negligenter
hæc a Christianis nonnullis accipi et pertractari.
S. Gregorius, lib. IV, *epist.* 8J, Theodorum, medi-
cum licet, reprehendit, quod negligenter sacram
Scripturam lectitaret : a Imperator, inquit, cœli,
Dominus angelorum et hominum, pro vita tua
tibi epistolas suas transmisit, eltu illas ardentem
legero negligisi quid est enim S. Scriptura nisi
quædam epistola omnipotentis Dei ad suam crea-
turam? n Quapropter paulo uberius disseram de
S. Litterarum, *primo*, præstantia, necessitate et
fructu; *secundo*, materia et amplitudine; *tertio*,
difficultate ; *quarto*, afferam Patrum hac de re ju-
dicia ctexempla; *quinto*, qua animi tum compa-
ratione, tum contentione hoc studium suscipien-
dum sit, ostendam.

». I. Philosophi docent principia demonstratio-
îkPMcrs nura 6c,enl*ari,m promosse oportere illis ipsis
Scripi- scientiis et demonstrationibus. Est enim scientiis
nd^ni-suus, uti cieteris rebus omnibus, ordo; omnis-
^ue vcr*las prima est, et cuivis obvia, vel n
«limeta, prima certis quibusdam ductibus dimanat, quos
si intercipias, voluti incisis fontis canalibus, ri-
vulos veritatis omnes inde nascentes succideris.
Porro Theologiæ omnis initia complectitur sacra
Scriptura. Theologia enim non aliud est quam
conclusionum scientia, quæ ex principiis fide cer-
tis ducuntur, ideoque scientiarum omnium au-
gustissima est, æque accertissima : principia vero
fidei fidemque ipsam S. Scriptura comprehendit :
uude evidenter sequitur Scripturam sacram Theo-
logiæ principia jacere, quibus Theologus suas de-
monstrationes mentis ratiocinio, ceu matre fœtus
e Strip- novos gignat atque proliciat. Quare qui Scholas-
tor> dit (jcam a S. Scriptura seria commentatione divel-
TIS’ò-l k’rti 6e Posso Putat » prolem sine matre. domum
sine fundamentis et ad instar terrai pensilem.

aquaeductus sine scaturigine, segetem sine se-
mine, conclusionem sine principiis, uti desulto-luut
ria, ita delusoria levitate frustra sperat et ex-
spectat.

Vidit hoc divinus ille Dionysius, quem et Theo- t
logorum verticem, et wtraiviv t c5 cú^zw ü, volucrem
cœli omnis antiquitas susp xit, qui passim do Deo
deque rebus cœlestibus disputans, S. Scriptu-
ram uti principio cl face prælustri se subnixum
incedere profitetur. Instar sit omnium quod De Hi
Divin. Nom. in ipso operis limine cap. i, ita fere
præfatur: «Nulla, inquit, ratione præsumendum
est, aliquid de supersubstantiali secrctissimaque
deitate aut diccre, aut cogitare, pneter illa quo?
nobis sacra eloquia tradiderunt : nam suprema di-
vinaquo scientia ignorationis illius (divini puta ar-
cani) ipsi adseribenda, tanlumque fas ad celsiora
contendere, quantum seipsum divinorum eloquio-
rum radius insinuare dignatur, cætera vero ut
ineffabilia casto honorauda silentio : velut quod
primordialis et fontana deitas sit Pater, Filius
vero et Spiritus Sanctus fœcundæ deitatis, si fas
est deere, germina sint plantata divinitus, et vo-
luti flores ac supersubstantialia lumina, a Scrip-
turis sacris accepimus. Est enim mens illa omni-
bus inaccessa substantiis, sed ab eu quantum illi
placet, porrecta manu, sacris Litteris subvehimur
ad supremos illos fulgores hauriendos, atque ab
his ad divinos hymnos dirigimur, et ad sacras lau-
dationes effingimur, n Rursumqne libro *Dc Mys- it-*
tica Theologia, spiritalem et mysticam Theolo-p/,
giam, quæ ad ipsum supersubstantiale occultum ijj
et Dei caliginem, sine symbolis, creata omnia nc a
gationo transcendendo pervadit, arctam esse do-
cet, itaque stringi, ut tandem obmutescat : sym-
bolicam vero, quæ, Deo in Scriptura ad verba
nostra descendente, sensibiles ejus nobis figuras
objicit, ad congruam latitudinem extendi, caque
causa dicere solitum S. Bartholomæum, Thcolo-S *
giam et plurimam esse et minimam, Evangelium-
que et latum et magnum, rursumqne concisum : Eu..
mystice scilicet, et ascendendo, parvum atque
concisum; symbolice vero, et descendendo, mag-
num esse et amplum. pua.

Equidem si symbolica destitueremur, si in sa-
cris codicibus nullas sui suorumque imagines de-
disset Deus, oppido quam infans, quam muta fo-
ret omnis nostra Theologia ! Si de SS. Triade unius
ejusdemque monadis et essentiæ tacuisset Scrip-
tura, annon altum et perenne apud Scholasticos,
in materia adeo vasta, dc relationibus, origine,
generatione, spiratione, notionibus, personis,
Verbo, imagine, amore, dono, potentia, et actu
nolionali, cœterisque omnibus foret silentium?
Si beatitudinem nostram in Dei visione non po-
nerent divina eloquia, quis Theologorum cani-
non dico sperare, sed vel eminus odorari potuis-
set? Si fidem, spem, religionem, martyrium, vir-
ginitatem, et cœteram omnem, naturales trans-
cendentium divinarumque virtutum catenam ce-

lassent sacri vales, el novi instrumenti scriptores, quis eas ingenio, quis volis et voluntate sequeretur? Nimirum, latuerunt hæc prisco sapientes, quamvis prodigiosa, et ad miraculum pene sublimi intelligundi vi prædilos; ignoravit hæc Platonis academia, hic silet omnis Pythagoree schola, hic pueri sunt Socrates, Pimander, Anaxagoras, Thales, Aristoteles. Taceo quom de virtutiblis naturæ cognatis, do lege deque officiis homine, qua ratione pollet, dignis, deque cis adversis vitiis, et universa morali Philosophia divinæ Litteræ clarius ceteriusque quavis Ethica tractant, ut in eas solas illa Tullii Philosophi®, Ethici sive Ethicæ elogia aptissime conveniant, et sint l-x dicanturque optimo jure «lux vitæ, magistra morum, animi medicina, bene vivendi norma, justitia altrix, religionis fax. »

i. Didicit hoc, expertusque est magno suo bono Justinus Philosophus et Martyr, qui, ut ipse testis est initio dialogi *contra Tryphonem*, Philom cen-sophiæ veræque illius sapienti® quæ ad Deum ducit, avidus, mirabili circulo secias quasque Philosophorum illustriores, velut Odysseam errorum pervagatus frustra, in Christiana demum S. Litterarum Ethica, tanquam sola solida conquivit. Ac primum Stoico cuidam discipulum se addixit, a quo cum nil de Deo audiret, Peripateticum delegit magistrum, quem mercede sapientiam nundinantem despiciens, in Pythagoricum est devolutus; sed quod neque Astrologus, neque Geometer foret (quas ille artes, uti ad beatam vitam præambulas, exigebat), ab hoc in Platonicum delapsus est, subventanea et inani ab omnibus sapientiæ spe delusus; donec inopinato in divinum quempiam Philosophum, sive hominem, sive angelum incidit, qui protinus suasit, ut abdicata omni illa circulari disciplina, Prophetarum libros legeret, quorum auctoritas omni demonstratione major et sapientia foret saluberrima, in hos omne suum scientia desiderium acueret; atque abiit ille, nec postea ei visus, sed tam incensa ei studii hujus sacri, lectionisque divinorum voluminum injecta cupiditate, ut protinus omni aliorum doctrina valere iussa, hanc unam ambiret avidissime, et constantissime sequeretur, ubere adeo fructu, ut ipsa nobis Justinum et Christianum, et Philosophum, et Martyrem pepererit. Idem illud divini hujus Philosophi consilium omnibus nobis assectari operæ pretium, si verum Dei pietatisque sensum, si mores Christianos, si sanctæ vitæ spiritum sugere atque imbibere percupimus.

♦ Fallax enim est ista, quæ multorum perstrimentis aciem, opinio, sacras Litteras non sibi, sed aliis dunlaxat ediscendas esse, ut docet ubi torem scilicet, ut ecclesiasten agas; videlicet ut quod aliis bonum appetas, eo teipsum fraudes, et ut mercenarius thesaurum tam nobilem, non tibi, sed aliis eruderes, aut effodias. Non ita censent illa ipsa divina eloquia : a Habemus, in-

quit B. Petrus, *Epístola I*, cap. r, vers. <0, firmiorem propheticum sermonem, cni bene facitis attendentes quasi lucerna, lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris. » Huic ergo faci te primum de- ed intendere, hanc sequi, ut qui in Ino corde inde exortus fuerit lucifer, aliis deinde præfulgeat.

Regius vero Psalter beatum vocat, non qui in alios Dei eloquia profundit, sed qui in lege ejus meditatur die ac nocte; hunc proinde esse ut lignum plantatum secus decursus aquarum, quod fructum suum debet in tempore suo. Hoc utique fine vel maximo, sacros codices nobis conscribi voluit Deus, verbumque suum proposuit, ut lucerna esset pedibus, darctque lumen semitis nostris, ut inter hosce lucidissima voluptatis, et plusquam Alcinoi hortos inambulantes, jucundissimo coelestium fructuum pascere aspectu, et gustu frucremur. Et sane uti in paradiso, inter vernantes arborum ilorumque surculos, aut rutilantes malorum facies, necesse est prætereuntem, vel odore saltem et colore refici; utque qui in sole, licet animi causa, deambulat, calescens tamen, et rubedine imbui videmus : ita divinas Litteras religioso assidueque legentium, audientium, discentium mentes, sensus, consilia, vota, moresque voluti quodam divinitatis colore lingi, sauctisque affectibus accendi Decesse est.

Quis enim casiam animi puritatem non induat. quando eloquia Domini casta, et tanquam argentum igne examinatum, tot eam efferentia laudibus, tantisque suadentia præmiis, auscultat? quod tam algidum cor, ut charitate non incalescat, quando ea iustuantem Paulum audit, igneas ubique amoris divini flammæ jaculantem? cui mens non assiliat cœlestium in Scripturis lectione bonorum, ut infima hæc bona spernat et fastidiat? quis hac spe cœlitum in humano corpore vitam æmulori, et hominem angelum vivere non gestiat? quis pro fide et pietate masculum non obliumct pectus, ad quosvis etiam decumanos malorum linctus, pulchramque petat per vulnera mortem, quando sacras hasce tubas adeo suaviter et nervose fortitudinem constantiamque occincentes arrectis auribus animisque haurit atque excipit? Ita nimirum Machabæi, l *Machab.* xn, 9, solos habentes solatio libros sanctos, gloriantur se invicta virtute, et hostibus omnibus impetrabiles persistere. Et Apostolus ad dura quæque et aspera fideles obarmans, *Rom.* xv, 4 : a Quicumque, inquit, scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum, spem habeamus, n Equidem nescio quem vitalem spiritum, occulto legentibus influxu aillant divina verba, ut si ea ad doctissimorum sanctissimorumque hominum, quamvis ardentia scripta, conferas, hæc inanimata, illa viventia, vitamque aspirantia sentiendo censeas.

ENCOMIUM SACRÆ SCRIPTURÆ.

n. Potuit una Evangelii vox : « St vis perfectus
It esse, vado, vende omnia quæ habes, et da pau-
s^ll. peribus, » magnum illum Antonium, jam tum
ma c r» juvenem, nobilitate et opibus inclytum, tanto
u ^vani?e^cœ paupertatis amore incendere, ut e
t "i i," vestigio bonis omnibus, quibus ita impense cieci
a u- mortales inhiant, sese exueret, et coelestem in
Y terris vitam monastica professione compleclere-
CII, tur. Ita S. Athanasius in ejus Vita. Potuit divina
5 j a Scriptura Victorinum, turgidum tum urbis Rhe-
torem, a Gentilitia superstitione et fastu, ad Chris-
tianam fidem humilitatemque inflectere. Potuit
Paulina lectio haereticum Augustinum, non tan-
tum orthodoxis adjungere, sed et foedissimo Ve-
neris quotidianæ barathro erutum, ad continen-
tiam castitatemque, non dicam maritalem, sed
religiosam, cælibem omnino et intactam impel-
lendo provehere. Vide *Confess.* VII!, n; VII, xxi. Po-
tuit una Evangelii lectio : « Beati pauperes spiritu,
quoniam ipsorum est regnum cœlorum; beati
qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur! » Si-
meonem Stylitem illico convertere, coque pro-
vehere, ut octoginta annos continuos in columna
eodem pede consisteret, ut perdius et pernox
orationi vacaret, pene sino cibo et somno vive-
ret, ut portentum orbis, neque tam homo, quam
angelus in carnem lapsus esse videretur. Cur
ergo, inquires, nos qui loties S. Scripturam legi-
mus, hos ieslus, has vitæ mutationes non per-
sentiscimus? quia eas obiter et oscitanter legi-
mus, ut merito usurpare possimus illud sancti
Marciani apud Theodorum m *Philothco*, qui ro-
gatus ab Episcopis dicere verbum salutis, ait:
Deus quotidie loquitur nobis per suas creaturas,
et per sacram Scripturam, et tamen ex his par-
vam utilitatem capimus : qui ergo ego loquens
vobis prodero, qui cum aliis amitto hanc utili-
tatem?

Vidit olim inter omnes vates maxime arcanus
Ezechiel fluvium magnum egredientem subter li-
men domus Domini, quem perlransire non po-
tuit, « quoniam intumuerant aquæ profundi tor-
rentis, inquit, qui non potest transvadari : cum-
que me convertissem, ecce in ripa torrentis ex
utraque parte ligna multa nimis ; » at quænatn
hæc? omnes utique Sancti, tam prisci quam novi,
tam legis quam Evangelii, qui ad Evangelista-
rum, Apostolorum et Prophetarum fluenta consi-
dentes, quasi arbores pulcherrimæ semper ver-
nant, cl amoena suavique fructuum omnium co-
pia luxuriant. Idem enim fluvius utramque fovet
alitque ripam, idem, inquam, Spiritus Sanctus
Scriptura* auctor, unam et eodem tendentem, per
diversa licet saxula, Scripturam contexuit, tam-
que novo, quain veteri instrumento, vitalem ea
piis omnibus succum instillavit, siquidem eum
haurire velimus.

U. II. Jam vero, ut ab alliori principio hæc repe-
c»p- " tamus, videamus quale et quantum sit S. Scrip-
** 11411 tura* argumentum, quæ materia. Vis verbo di-

cam, S. Scriptura objectum habet omne scibile,
disciplinas omnes, et quidquid sciri potest, suo ;
sinu complectitur : ideoque universitas quædam
est scientiarum, scientias omnes vel formaliter,
vel eminenter continens. Orígenes commentans
in cap. i S. *Joannis* : Divina, ait, Scriptura mun-
dus est intelligibilis, suis quatuor partibus, ve-
luti quatuor clementis constitutus, cujus terra est n*
velulin medio instar centri, scilicet historia; circa
quam aquarum similitudine abyssus circumfun-*
ditur moralis intelligentiæ; circa historiam ctiau.l"
ethicam, voluti duas mundi hujus partes, aer illo
naturalis scienti® circumvolvitur ; extra autem
omnia et ultra, relhereus ille et igneus ardor em-
pyrei coeli, id est superna contemplatio diviate
nature, quam Theologiam nominant, circum-
globatur: hæc Orígenes. Ex quo rursum, sicuti
sensus historicum terne, et tropologicum aquæ:
ita recte allegoricum acri, anagogicum igni et
ætherei adaptes.

Verum ego amplius contendo, S. Scripturam a
sensu, non tantum mystico, sed solo etiam litte-
rali, qui primas tenet, quemque pr® omnibus
consectari oportet, omnem scientiam, scibile
omne complecti.

Hoc ut demonstrem, statuo triplicem rerum or- Trij-«
dinem, ad quem Philosophi et Theologi res uni-
versas referunt : *primus* est natone, sive rerum
naturalium; *secundus*, supernaturalium et gratiæ;
tertius, divina: essenti® cum suis attributis, tum
essentialibus, tum notionalibus. Primum natur®
ordinem pervestigat Physica, et alite naturalis
philosophi® disciplin®; secundum et tertium, in
hac vita doctrina revelata, qu® ad fidem et Theo-
logiam pertinet : in altera, visio divinitatis, qu®
Sanctos et Angelos beat. Jam S. Scripturam pri-
mum etiam rerum naturalium ordinem pertrac-
tare docet D. Thomas slatim ipso in limine Sum-
iôte Théologie® : prini® enim quæstionis art. 1,
quo quierit utrum, præter philosophicas disci-
plinas, alia doctrina sit necessaria, respondet
duplici conclusione. *Prior* est : « Necessaria est
ad humanam salutem doctrina quædam a Deo
revelata præter philosophicas disciplinas, » sci-
licet ad ea cognoscenda, qu® hominis intellectum
et natur® vires excedunt; *secunda* : « Eadem doc-
trina revelata necessaria est etiam in his qu® lu-
mine naturali per philosophiam investigari pos-
sunt. » Rationem addit : quia hæc veritas per
philosophiam a paucis, per longum tempus, et
cum admixtione multorum errorum acquiritur :
revelata ergo opus est, qu® philosophiam diri-
gat, corrigat, et facile certoque ad omnes trans-
mittat.

Illustri exemplo sunt philosophorum principes «•
Plato et Aristoteles, qui insigni ingenio multa
quidem assecuti sunt, sed multa etiam tam am-
bigue. tam obscure, ut commentantium Graeco-
rum, Latinorum, Arabum multis sæculis, in iis
explicandis desudaril industria. Taceo errores, et

Thnls
enotet
ceto- quidem crassissimos : verbi gratia, quod Plato doceat Deum esso corporeum; Deum esse animam mundi, quæ magno ejus se corpore miscet ; deos quosdam esse juniores et minores ; animas corpori pncexslitisso, et in corpore quasi in carcere prioris vitro scelera luere; scientiam nostram tantum esse reminiscentiam; in Republica uxores debere esse communes; mendacio subinde utendum esse quasi elleboro; hominum, animalium, sæculorura rerumque omnium foro revolutionem, ut post decem annorum millia iidem hic omnes studentes, docentes, audientes sedeamus: sic animarum regressum, et palingesiam fore, scilicet :

Ubi mille miam volvere per annos,
Rursus ut incipiant in corpora velle reverti.

Quin etiam, uti ex eodem fonte consuit Pythagoræ
« ras, a corpore in corpus, jam hominis, jam pedemigrent; undo ipse de se aiebat : *Ipse ego, me memini* (quis non credat? afro; speotalum admissi risum teneatis) :

Ipso ego, me memini, Trojani tempore belli,
Panloids Enpborbus eram, cui pedore quondam
læsili in adverso gravis hasta minoris Atridos

Nonne hic verissimum est scitum illud Hebræorum adagium : *tröl? İON xb mob Nip p'l "W ascer rie core leniore lo omen leboe*, hoc est, qui facile credit doctori, discreditor Creatori, Aristoteles vero (in cujus ingenio natura os- Aritob» tendit extremum potenti® suæ, ait Averrhocs) primum motorem Orienti affigit; asserit cum modibUoc-veii fato, et naturali necessitate: mundum hunc esse ab æterno; futurorum contingentium non esse determinatam veritatem ; Deum ea determinate non scire ; animæ vero immortalitatem, Dei circa homines et res sublunares providentiam, futuras pœnas et præmia, vel pernegat, vel ita obscurat, ut sepia suis spiribus involuta agnosci exi* «t plicarique non possit, et a nullis ob afTectatam 1,11 obscuritatem, ingeniorum carnifex dictus sit et Deberi- habitus, lias luminis naturalis tenebras pervidentes Em'dentes Democritus et Empedocles, simpliciter cohfcôsi sunt, nihil xcre a nobis sciri. Socrates aiebat se tantum id scire, quod nihil sciret; Arcesilas, ne id quidem sciri posse; Anaxagoras cum suis consuit scientiam omnem nostram esso meram opinionem, tantum ita nobis videri : imo non certo sciri, an nix sit alba, sed ita nobis videri : posse enim sensus omnes decipi, sicut decipitur visus omnium certissimus, cum collum columbro ob refractos luminis radios, coloribus coelestibus variegatum videt, cum vero nulli tales in columba existant.

te. In hac ergo nostræ caligantis aciei nocte, pelago et abyssus, ddclrin® revelatæ lucerna, quasi pharo est opus, a Lucerna pedibus meis, ait regius Psaltes, *Psalm*, cxviii, 105, verbum tuum, et lumen semitis meis : narraverunt mihi iniqui

fabulationes, sed non ut lex tua. * Sapientia hæc vera et solida a non est, ait Baruch in, 22, audita in Channan, nec visa in Theman ; filii quoque Agar, qui exquirunt prudentiam quæ do terra est, negotiatores Mcrrhro et Theman, et fabulatores, et exquirentes prudentiæ et intelligenti®, viam sapienti® nescierunt, neque commemorati sunt semitasejus; sed qui scilicet universa novit eam, qui prparavit terram in æterno tempore, qui emittit lumen et vadit, hic est Deus noster, hic adinvenit omnem viam disciplin®, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo, post hæc : ¶ ut scilicet hanc scientiam perdocerent, « in terris visus est, et cum hominibus conversatus, ¶

Quæres ergo quo loco Physica, Ethica, Metaphysica in sacris Litteris doceantur? Dico Physicam, etiam primævam, et a suo origine tradi in *Genesi*, in *Ecclesiaste*, in *Job*; Ethicam, per brevissimas gnomas et sententias in *Proverbiis*, *Sapientia*, *Ecclesiastico* ; Metaphysicam, maxime in *Job* et in *Psalms*, quibus per hymnos Dei potentia, sapientia, immensitas, ad hæc ejus opera, angeli scilicet aliaque omnia celebrantur. Historiam et Chronologiam ab ipso mundi exordio ad Christi pene tempora, aliunde non certiore, non jucundiore, non magis variara, quam ex *Genesi*, *Erodo*, libris *Josué*, *Judicum*, *Itegitim*, *Esdra*, *Hachabæis* petas. Quam sacra Scriptura sophisticen damnet, quamque solida argumentatione et logica utatur, docet S. Augustinus, lib. II *De Doctrina Christiana*, cap. xxxxi. De Mathesi e numeris petita, idem docet lib. Ili *De Doctrina Christiana*, cap. XXXV. Geometria patet in fabrica tabernaculi et templi, tum Salomonis, lura illius tam mire diraensi apud Ezechielera. Merito proinde dixit S. Augustinus extremo lib. II *De Doctrina Christiana*: « Quantum, inquit, minor est auri, argenti vestisque copia, quam de Ægypto secuta llebneus populus abstulit, pro divitiis quas postea Hierosolymæ, maxime sub Salomone, consecutus est : tanta est cuncta scientia, etiam utilis, collecta de libris Gentium, si divinarum Sripturarum scienti® comparetur : nara quidquid homo extra didicerit, si noxium est, ibi damnatur; et cum ibi quisque invenerit omnia, quæ utiliter alibi didicit, inulto abundantius ibi inveniet ea. quæ nusquam omnino alibi, sed in illarum tantummodo Scripturarum mirabili altitudine, et mirabili humilitate discuntur. » Ancillantur enim illi, quasi dominæ et regina, omnes libérales disciplinæ, omnes linguæ, omnes scienti® atque artes, quæ certis singulis terminis continentur. Sacra autem hæc scientia ambit omnia, complectitur univorsa, omniumque usum suo jure sibi assumit : ut proinde quasi omnium perfectissima, omnium finis et scopus, ultimo loco veniat addiscenda.

Sic ergo Sacræ Litteræ primum rerum, puta naturæ ordinem, maxime qua Deum Deique al-

<7.
S. Scriptura
Ethica,
'
Lorica
npht-
ita.

Clamie
icipQtia
ancillia-
tur sacra
Scriptura?.

ENCOMIUM SACRÆ SCRIPTURÆ.

tributa, animæ immortalitatem, libertatem, peonas, premia creataque omnia tangit, certius et solidius quam naturales scienciæ persequuntur, casque sicubi aberrant, in viam reducunt.

i' Quod ad secundum gratiæ, et tertium divinitatis ordinem, homo non videt cum D. Thoma, hæc philosophis incognita fuisse (cum natura) lumen transcendant), et sine Dei revelatione, sine Dei verbo sciri non posse. Video' ergo, ut omnes rerum ordines sacra Scriptura ambiat, omnibus pinui*, se insinuet, et quasi sol sapienti® omnis veritatis radios a se diffundat.

Dtn« Mt Aristoteles, vel quisquis est auctor, libro Do anod* quærens quid sit Deus : «Hoc in mundo, inquit, est Deus, quod in navi gubernator, quod in curru auriga, in choro praeceptor, in civitate lex, in exercitu imperator : » nisi quod in illis principatus laboriosus est, perturbatus et anxius ; in Do facillimus, liberrimus et ordinatissimus. Idem dixeris de sacra Scriptura, quæ aliis sciencivn» et tiis dux est, lex, princeps et moderatrix. Empe- Ir*r docks vero, rogatus quid esset Deus, respondit : u Deus est sphaera incomprehensibilis, cujus centrum est ubique, circumferentia nusquam. Sic 1 1 " ^ | 0«jn l* quidnam sit sacra Scriptura, recte dicas : qnnZ Spluera est disciplina; incomprehensibilis, cujus centrum est ubique, circumferentia nusquam : Dei enim Verbum est Scriptura sacra. Quare ut mentis nostre verbum montem ipsam, ejusque sensa omnia refert : ita S. Scriptura mentis divinae Verbum, in sese unicum, et divino intellectui et cognitioni quasi adæquatum (quo scilicet se, res omnes, naturales et supernaturales, Deus uno mentis cernit in ictu), exprimit permulta et varia, ut mentis nostre angustiis, quæ unicum illud vastissimum non capit, totum quidem, sed frustatila quasi pueris, per varias sententias, exempla, similitudines sensim ingerat. Atqui ex hoc deinde quasi mari, Scholastici rivos conclusionum Theologicarum educunt. Tolle a Scholastica S. Scripturam, uon Theologiam, sed Philosophiam dabis; Philosophus cris, non Theologus : utramque invicem nexam jungere, omne feres punctum et Theologi et Philosophi.

«» Ita quæ prima parte de Dei essentia et attributis, de predestinatione, de Angelis, de homine, de opere sex dierum (quod totum ex Genes, cap. i, petiit esse liquet), tractantur a D. Thoma et Scholasticis, hausta et deducta sunt ex iis quæ sacrarum Litterarum revelatione didicimus. Quare S. Dionysius, digito ad fontes intento, celestem suam bi' iarchiam ita orditur : « Ad sacras Scripturas intelligendas, prout illas a Patribus accepimus contuendas, pro viribus pergamus, et quas illi nobis vel per signa, vel per üdelligenliæ sacratoris an ana tradiderunt, ccele? tmm spirituum distinctiones et ordines, in quantum possumus speculamur. » Si enim Angelos non pingerent nobis sacre Litière, quis Apelles, quis oculus, quod acumen eos vestigando delincasse!?

Eadem est S. Clementis, beati Petri comitis et alumni, sententia, *Epist.* 5.

Qua* tertia parte de Incarnatione queruntur, omnia et quatuor Evangeliiis, quæ vitam Christi enarrant, deprompta sunt; quæ de Sacramentis veteribus, ex Levilico; quæ de Sacramentis legis novæ, ex Novo Testamento sparsi in petita sunt. Quæ in prima secundæ de beatitudine, de actibus humanis, libertate, spontaneo, passionibus, peccato originali, veniali, mortali, de gratia, meritis, demeritis tractantur, unde, quæso, nisi Dei revelatione constant? Quæ in secunda secundæ de fide, spe, charitate disputantur, adeo sacris Litteris nituntur, ut omnis earum intellectus ad ista tria referatur, ait S. Augustinus, lib. II *De Doctrina Christiana*, cap. xi. « Finis enim præcepti, ait Apostolus, est charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta. » « Fide non ficta, » en tibi lides sincera; « conscientia bona, » en spes : bona enim conscientia sperat, mala desperat; acharitas de corde puro, » en charitas. Quæ de justitia, fortitudine, prudentia, temperantia, et hisce annexis virtutibus docent Theologi, tum Moses in *Exodo* et *Deuteronomio* præceptis judicialibus, quibus jus cuique dicit; tum Salomon in *Proverbiis*, *Ecclesiaste*, *Sapientia*; tum Ecclesiasticus complectitur : inde est dictus, quasi dicas, omnis virtus.

Sacra enim Scriptura sic a Spiritu Sancto continne contexta est, ut omnibus locis, temporibus, personis, difficultatibus, periculis, morbis, malis pellendis, bonis accersendis, erroribus jugulandis, dogmatibus statuendis, virtutibus inserendis, vitiis propulsandis sese accommodet; ut merito S. Rasilius eam officinæ instructissimæ Scrip'on comparet, quæ omnia, et omnis generis phar- ^ J* £ maca quibusvis morbis suppeditat : ita nimirum, uST ut ex ea Ecclesia, dum tempora erant Martyrum, hauserit constantiam suam et fortitudinem; dum tempora Doctorum, sapienti® lumina, illumina eloquenti®; dum tempora luerelicorum, fidei firmamenta, errorum eversionem; in prosperis, ex ea didicerit humilitatem et modestiam; in adversis, magnanimitatem; in tepore, fervorem et diligentiam; denique, si quando tot labentibus annis, senio, maculis, nævis deformetur, ex hac morum perditorum restitutionem, atque redditum ad pristinam dignitatem et statum sibi adseiscat. Ita S. Bernardus in illa Christi verba, *Si vis lerfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in calo* : « Illecc, ait, verba sunt quæ contemptum mundi in universo inundo, et voluntariam persuasere paupertatem; hæc sunt quæ monachis claustra replent, deserta anachoretis. » Ita S. Tridentina Synodus Ecclesiæ reformationem a S. Scriptura orditur, toloque primo decreto *De Deformatione* de una lectione S. Scripture ubivis locorum vel instituenda, vel revocanda, tam sollicitè quam fuse præcipit.

ENCOMIUM SACRÆ SCRIPTURÆ

i
serip-
nn clo-
piiiiUri
Krtû-
Quare quam utilis, imo necessaria sit htec ipsa
s. Litterarum disciplina illis, qui non sibi soli vi-
vunt, sed vitra quoquo partem aliorum commo-
dis impertiuntur, maximeque iis, qui sacras te-
nent cathedras, me tacento res loquitur, commu-
nlsquo omnium Ecclesiastarutn consuetudo. Et
vero non nupera hrao : qui veteres voluit, longe
pleniorem in priscis illis sacrorum eloquiorum
cognitionem perspiciet, et usque eo uberem, ut
repo sermo eorum omnis, Scriptura non tam in-
fertus, quam concinna quapiam catena nexus vi-
deatur; neque mirabitur, si Orígenes, Antonios,
Vincentios, oracula, si templa, si arcas testamenti
nuncupatos legerit.

Preciare S. Gregorius, XVIII *Moral.*, xiv, expli-
cans illud Iobi, *liabct argentum venarum suarum*
principia : « Argentum, inquit, est eloquii, vel
sapienti® claritas ; vente, S. Scriptura, ac si aperte
dicat : Qui ad verra prradicationis verba se prra-
parat, nccssc est ut causarum origines a sacris
paginis sumat ; ut omne quod loquitur, ad di-
vin® auctoritatis fundamentum revocet, atque in
eoædificium locutionis sura firmet. » EL S. Augus-
tinus ad *Volusianum* Hic salubriter et prava cor-
riguntur, et parva nutriuntur, et magna oblectan-
tur ingenia ; ille huic doctrinas inimicus est ani-
mus, qui vel errando eam nc~cit esse saluberri-
mam, vel odit ragrotando medicinam. »

Merito ergo deplorandum est etiam hoc ravo
nostro, quod sui sraenli hominibus vitio dat S. Hie-
ronymus, in *Prolog. Galeat.*, cum in crateris om-
nibus artibus prius discere homines soleant quam
docere, in sacris Litteris docere plerosquo vello
quod nunquam didicerint : a Sola, inquit, Scrip-
turarum ars est, quam sibi passim omnes vindi-
cant, et cum aures populi sermono composito
mulserint, quidquid dixerint, hoc legem Dei pu-
tant : nec sciro dignantur, quid Prophet», quid
Apostoli senserint, sed ad sensum suum incon-
grua aptant testimonia : quasi grando sit, et non
vitiosissimum docendi genus, depravaro senten-
tias, et ad voluntatem suam Scripturam trahere
repugnantem. » Nimirum tenet insanabile multos
docendi cacoethes, discendi paucos, isque parvus
amor quo fit, ut eam instar cerre in omnem gy-
rentpartem, in omnem mirabili metamorphosi tra-
ducant formam, caque ceu divinorum sermonum
aleatores, ut sors tulerit, ludant, vim ei srapo af-
ferant, et quod in Virgilio non ferrent Poelre, in
alienos sensus, contra sanctorum Patrum, Ca-
nonum, Conciliorum, Tridentini praesertim, gra-
vissima decreta distorqueant. At undo hrac om-
nia? arbitror, ex oscitanti et pervulgata quadam
ignavia : sinistras didicerunt litteras, piget cos
discere sedulo quod doceant, ipsaquo pigritia
noctem eorum mentibus offundit, ut S. Scriptu-
ram facilem, et cuivis suopto ingenio perviam
arbitrentur, putentque se sciro quod nesciunt,
et nescire se nesciant. Uree mali omnis radix ex-
tirpando, utpoto qura longissime serpente con-

tagio multos infecerit, et latissime so sparserit.

III. Dispiciamus ergo, quod tertio loco propo- »
silum fuit, quam faciles divini codices sint. Ac ut
breviter quod sentio, quodquo astruere nitor, Script-
prramiltam, Scripturam sacram profanis omnibus, ra d '2'
Graecis, Latinis, Hebræis, et quibusvis aliis, in- tu l
teliceli! multo difficiliorem esso contendo. Id an
ita se habeat, videamus. Scriptura sacra crateris
universis, omnium consensu, tura nullis aliis,
tum hoc antecellit, quod crater» unam duntaxat
una phrasi, hrac quatuor ut minimum dicat sen-
tentias : neque enim solarum vocum, sed et re-
rum iis indicatarum habet significationem; quo
fit, ut literalis sensus, hislorire aut rei proximo,
verbis sacris express® intelligentiam exhibeat :
hrac vero historia, aut res similis, aliud de Christo
Domino portendat vaticinium, allegorico sensu;
aliud moribus informandis idoqeum, tropologico
commendet; altiusque tertio se porrigens, per
anagogen caelestia Sacramenta in renigmate specu-
landa proponat. Atque ex hisce vix unum srap ›
genuinum assequaro : qui ergo lres crateros tau
facili temeritate promittes?

At, inquires, historicus prrepollel, hunc unum -*•
quraro, satquo cum c scholastica veritate conjicio
cl melior, de symbolico, qui incertus est, et quem
facile quivis effingat, non anxie laboro. Sed vide,
ne similis Neoptolemo isti Enniano, qui « philo-
sophari se velle dicebat, sed paucis, nam omnino
haud placere, » nomine aut superficie tenus Theo-
logum agas. Nam imprimis, quod ad mysticum,
hunc prracipuum esse Scriplurra sensum, omne
vetus Testamentum loquitur, quod proximo qui-
dem illius temporis gesta, aut gerenda, potissime
vero Christum ubique symbolice significat : si-
mile de aliis iudicium.

Ac quemadmodum Jonathas, t Ilrg. cap. xx, ut
familiari rem hanc speciemus exemplo, signum
fugra Davidi latenter daturus, jaciens sagittam ex
condicto, puerumquo eam collecturum ultra pro-
gredi jubens, duo significabat : prius proxime,
ut puer sagittam tolleret; alterum remotius, sed
quod mullo magis volebat, Davidi scilicet hac
voco admonito, fugam esso capessendam : iladcompi
prorsus hic seso res habet, cstque historicus
Scriplurra sensus prior, sed mysticus potior; et
ex hoc, uti ex illo, valentissimum trahat Theolo-
gus dogmatis sui stabiliendi argumentum, si qui-
dem cum esso genuinum constet, siculi ex eo
Christus Dominus et Apostoli srape efficacissimo
concludunt; sin non constet, sed ambiguum sit,
germanusno is loci illius sil mysticus sensus, ec-
quid mirum, sin ex dubia prramissa dubia infe-
ratur conclusio? Periodo enim ex historico qui
litter® inbraret, si incertus is sit et dubius, neu-
tiquam certi quippiam effeceris.

Porro fictos osso spirituales sensus, et quemque *•>
suo commento posse eos cuivis edaptare ora-
tioni, voluti si quis Probam Ealconiain (qura La-
tina fuit Sappho) -•Eueidem Virgilii, et Eudociam

Augustam Riada Homeri ad Christum accommodantes, imitatus, Scripturam S. piæ sum adinventioni attemperet, perniciosum est sentire, periculosius facere. Si enim mysticus verus est Scripturæ sensus, si eum vel maxime Spiritus Sanctus dictare voluit, qua ratione liberum enique erit, cum ut volet exponere? qua fronte cerebri sui quis commentum, Spiritus Sancti mentem dicet, seque suaque ut Spiritus Sancti fanaticus venditabit? Viderunt hoc, caveruntque sedulo, qui o Patribus allegoriam maxime versarunt, qui eodem Spiritu pleni, non ad plausus suosve conceptus astruendos, ubi arridere videtur, temere eam obtrudunt, aut inconcinne fronti ocream, quod vulgo dicitur, tibiæ galeam applicant; sed rei ita eam devinciunt, ut apte per omnia consensu tiat. sicut enim in historico verba res gestas de rT'dèuī notant, ita in allegorico, res gesta» alias magis littenli. arcanas significant: ut, nisi allegoria respondeat historiffi, falsa prorsus sil et evanida. Ea causa S. Hieronymus, in *Osce cap.* x scribens, quod de rege Assyrio passim dicitur, juxta tropologiam ad Christum deducere (quod aliquando imprudens antea ipse fecerat) impium esse docet; et prologo in Abdiam, semetipse arguit, quod olim allegorico prophetam hunc explicuisset, historicam ejus intelligentiam necdum assecutus.

i». Ad historicum vero, ut is unus tibi sufficiat, quot quanlisque adjumentis est opus? quam is sæpe reconditus? quam llebræa phrasi Grecavo, et novo, a cæterisquo omnibus discrepanti dictionis genere abditus? quam sublimis altissime sæpe seso librat? Neque id mirum. Si enim sapientoni verba sensa animi sapientis produnt, voxque respondet conceptioni mentis: ubi hæc cœlestis et divina fuerit, quam necesse est elocutionem pariter coelestem esse et divinam? nemini autem dubium sacros libros sensa Spiritus Sancti, sapientiamque ælcrni Verbi sua dictione complecti: ut proinde non humi serpere, sed in altum erigere seso oporteat, si divinis hisce eloquiis ad divina cogitata, primamque veritatem pervolare quis cupiat.

n. Fateor equidem, Scholasticos Doctores per multa c Scripturis subtiliter accersere, caque subindo discutere; sed suas ipsi sibi metas Theologicis questionibus definiunt, quæ at Talim ipsi materiæ et opere Theologo utilissimos, et vero necessities; suppeditant, ut aliud ex professo agere non liceat: perinde ut qui sacras elucidat Litteras, subinde Theologicas conclusiones sacris sentiis involutas, evolvit accuratius, sed, non ultra crepidam, ad suos statim se recipit cancellos. Verum aliud est delibare quidpiam, aliud certo et continuo idipsum ordine pertexere; aliud sententiam quampiam excutere, aliud integrum volumen, omnesque ejus sententias diligenti et exacto antecedentium et consequentium examine, Hebreorum Græcorumque fontium investigatione, sanctorumque Patrum lectione, evolvere, illius

phrasim imbibere, et quasi domesticum in conversari: quod qui negligil, dictis quibusdam hinc indo difficilioribus excerptis explicalisque contentus, nunquam ad sacra adyta, arcanum, inquam, sanctorum eloquiorum penetrabit; sed et facile a veritate et mente scriptoris aberrabit. Videre hoc est in nonnullis antiquioribus, non indoctis alioqui viris, qui in ro Theologica adeo leviter quandoquo arrepto axioma quopiam sacro abutuntur, ut hærelicis nostris cachinnum, Catholicis bilem moveant.

Preclare S. Gregorius protendo in *libros Requin*, n. lectorem monet, aliter se subinde historiam explicare, quam Patres fecerint: si enim, inquit, illi seriatim cuncta exponerent, quæ ex parte tetigerunt, eam seriem locutionis quam tenere visi sunt, observare nequaquam potuissent. Multa videlicet inseruntur, preeunt, consequuntur, quæ cum loco quem pertractas comparanda sunt, elocutionis sacræ modus aliis etiam in locis pervestigandus est, phrasis disquirenda: quæ si expositioni non colnereanf, ncunquam ea genuina est loci sententia, neutiquam ea orationis potestas, vis et notio: ut ambigas sæpe utrius, ipsiusno rei an phrasis, obscuritas sit major.

Taceo variam, et quasi omnigenam materiæ amplitudinem: quid enim toto veteri novoque instrumento non pertractatur, aut tangitur? Exempli sit instar, ut Regum, Machabæorum, Estire, Danielis et aliorum Prophetarum volumina intelligas, quam varia historia Gentilis, quot monarchia, Assyriorum, Medorum, Persarum, Græcorum, Romanorum pernoscendæ? quot mores gentium, ritus foederum, bellorum, sacrificiorum, connubiorum perquirendi? quot urbium situs, fluminum, montium, regionum ex universa antiquissima chorographia et cosmographia perlustrandi?

IV. Verum ne quis hic scrupulus supersit, age c»p. n. prima ab origine rem deducamus, videamusque quomodo omui semper ætatc, difficultas juxta ûra £ ac dignitas S. Scripture, et reverentiam sui acuerit; et studium Sanctorum accenderit. Apud Illo-breos pervulgata est traditio, cui c nostris aslipu- t». lantur S. Hilarius, *Psal.* ii, et Orígenes, hom. v in *Num.*, Moscn cum lege, etiam legis explicationem in monte Sina divinitus accepisse: cique pre- voce tn- ceptum esse, ut legem scriberet, sed legis occulta dlu- mysteria et sensa Josuc, et hic sacerdotibus, hi- que consequenter vicariis suis succedentibus, magna silentii religione revelarent. Hinc Anatolius apud Eusebium, lib. VII *Hist.*, cap. xxvin, Septuaginta Interpretes Ptolemaeo Philadelpho, / Egypti regi, pcruncantanti multa, ex Mosis traditionibus respondisse narrat. Et Esdras, vel quisquis auctor lib. IV *Estire* (cui etsi non canonica, canonicis tamen adjuncto sua fides constat), cap. xiv, Mosi edictum refert: « Hæc in palam facies verba, et hæc abscondes. » Sibi pariter, Esdræ puta, cum Dei instinctu libros dictasse! 204, simile jussum:

⁊ Priora, ait, quæ scripsisti in palam pone, et legant digni et indigni : novissimos autem septuaginta conservabis, ut tradas cos sapientibus do populo tuo; in bis enim est vena intellectus, cl sapientias fons, et scientiæ flumen, et feci sic. »

Quare Moses identidem, in Deuteronomio præserliru, omne populi ambiguum et difficile circa legem iudicium, ad sacerdotes referri voluit; nam, ut ait Malachias, n, 7 : « Labia sacerdotis custodient scientiam, ct legem (dubia utique legis do quibus est quæstio, ait S. Bernardus) requirerent ex oro ejus. » Qua de causa et studium ejus sacerdotibus Dominus in Levitico indicens, eos cap. X hisco compellat : a Ut habeatis scientiam discernendi inter sanctum ct profanum, inier pol lutum et mundum, doceatisque filios Israel omnia legitima mea, qu o locutus est Dominus ad cos per manum Mosis. » Atque ut hujus curæ admoneret pontificem vel maxime, in pectorali pontificalis sui doctrinam et veritatem, vel, ut hebraice est, O'tIXD'niN trim *vetummim*, illuminationem et integritatem, duo vilæ sacerdotalis decora, certis notata symbolis gestare, coramquo semper intueri voluit. Sed ultra tendamus.

». Propheta regius, magna scriptorum sacrorum pars, divinum, inquam, illud Spiritus Sancti organum, eas in iis ipsis sublimes et arcanas tenebras agnoscens, creberrime aliis aliisque verbis orat, Ps. cxviii : a Revela oculos meos, ct considerabo mirabilia de lege tua, » ubi hebraico est, HÜ'3XI ha gal enai veabbita, devolve ab oculis meis (velamen caliginis scilicet), et claro intuebor mirabilia legis tuæ. a Si tantus propheta, inquit S. Hieronymus ad *Paulinum*, tenebras ignorantibus confitetur, qua nos putas parvulos, et pene lactantes insciliæ nodo circumdari? Hoc autem velamen non solum in facio Mosis, sed et in Evangelistis et Apostolis positum est; ct nisi aperta fuerint universa quæ scripta sunt, ab eo qui habet elavem David, qui aperit ct nemo claudit, claudit ct nemo aperit, nullo alio reseranto pandentur. s

Audit Jeremías cap. i : « Priusquam te formarem in utero, novi te, cl antequam exires do vulva, sanctificavi te, ct prophetam in gentibus dedi te; ⁊ cl tamen exclamat : « A a a, Domino Deus, ecco nescio loqui, quia puer ego sum. »

Isaías, cap. vi, Seraphim ad so advolantem aspexit, calculoque ignito os vaticinaturum adaperientem.

Ezechiel; cap. ii, intuitus speciem quadrifidi animalis, gloriæquo Domini, pronus cadit in faciem, ereclusquo a spiritu silot, dum pariter os ei pandatur.

Daniel vii, 8, verbum Dei in cordo conservât, sed cogitationibus conturbatur, ct facies ei immutatur, slupetquo ad visionem, eo quod desit interpres; el nos corumdcm vaticiniorum; parabolarum, ænigmatum, et symbolorum faciliorem ipsis eorum scriptoribus intelligentiam, aut

disertam magis ea effondi facundiam, quasi naturalem, nobisquo congenitam spondebimus?

Multo aliter Ecclesiasticus sapientem pingens, indefessum ejus studium cum pia prece deposcit: 3t. a Sapientiam omnium antiquorum exquiret sapiens, ct in Prophetis (vel, ut Graecus habet fons, in prophetiis) vacabit, narrationem (grace enarrationem, explanationem) virorum nominatorum conservabit, et in versutias, acumen, parabolarum simul introibit, occulta proverbiorum exquiret, ct in absconditis parabolarum conversabitur; aperiet os suum in oratione, ct pro delictis suis deprecabitur. Si enim Dominus magnus voluerit, spiritu intelligentiæ replebit illum, et ipso tanquam imbres mittet eloquia sapientiæ suæ, ipse palam faciet disciplinam doctrinæ suæ, cl in lego testamenti Domini gloriabitur. »

Veteres Judæorum Rabbini loti erant in sacris Litteris; indeque O'tDD *sopherim*, qsa^uxTii; ct Scribæ sunt dicli; post Christum vero nemo nescit llebræorum Rabbinos non aliud quam sacram Scripturam versare, caetera amicos esse. Scitum est illud Rabbini, qui a nepote scientiarum avido rogatus, num sibi liceret, aut suaderet, Gracis etiam auctoribus operam dare, ironice respondit, licere, modo id nec die faceret, nec nocte : scriptum enim esse, in lego Domini meditandum esse die ac nocte.

Ad novum pergamus novi foederis insluracn- 82. tum : S. Petrus cum epistolarum S. Pauli meminisset, subjungit, in iis quædam esse a difficilia intellectu, quæ indocti et instabiles depravant, sicut et cæteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem, » *epist.* 11, cap. ii; ct antea cap. i : « Omnis prophetia Scriptura propria interpretatione non fit; non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu Sancto inspirati loculi sunt sancti Dei homines. »

Ejus germanus officio et martyrii laurea, S. Paulus, non naturalis ingenii vires, sed ejusdem Spiritus gratiarum divisiones nuncupat, quod « alii per Spiritum detur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alteri fides, alii gratia sanitarum, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii denique interpretatio sermonum, » 1 *Corinth.* xn, ideoque posuisse Deum in Ecclesia quosdam Apostolos, alios l'i ophetas, alios Doctores. Alibi vero, se ad pedes Gamalielis legem cdoelum gloriatur; alibi Pastores et Episcopos monet, ut se præslent operarios inconfusibiles, recto tractantes verbum veritatis, ut possidi exhortari in doctrina sana, ct eos qui contradicunt arguere; sed quid moramur?

Audiamus Christum : a Scrutamini, inquit, 82. Scripturas; » quin vero dolem hanc, uti et tliau- inaturgiam, miraculorumque omnigenorum potestatem, Ecclesia) su.u testamento consignavit Christus, quando in cælum ascensurus valedicens Apostolis, operuit illis sensum, ut mteJligerent

IO	ENCOMIUM SACRÆ SCRIPTURÆ.	
	Scripturas, ut et ipsi suos cas docerent discipulos, et ad posteros continua, et per manus accepta derivatione transmitterent. Sic cas sibi traditas docent S. Dionysius apostoli Pauli, et Clemens S. Petri discipuli.	
8. Mird	Hoc consilio, hac ipsa ætale S. Marcus Alexandrire Christianam hanc sacrarum Litterarum commentaliouem instituit. Videre licet apud Philonem Judæum oculatum testem, libro De <i>Vita contemplativa</i> , et Euscbiū, lib. XIV <i>Ilist. Essenorū</i> , quam assidue Esscni, primi, inquam, illi Christiani Alexandrini, ab aurora in noctem sacris voluminibus legendis, audiendis, rimandisque sublimioribus allegoriæ sensibus e Patrum suorum commentariis, omnem diem impenderent. Exinde jam Alexandrinae scholæ jacta sunt primordia : quæ deinceps succrevit, et mire sensim adolevit, ac sequentibus sæculis Martyrum agmina, illustrem Doctorum Præsulumque chorum, atque orbis lumina dedit ; et ut ab uno metiamur reliquos, videamusquo quam avide et indefesse divinorum eloquiorum curriculum decurrerint, de Orirrwī Origene auctor est Eusebius, eum jam inde a 7tudair Pucro Mod inchoasse, solitumque patri in dies wrre singulos sententias aliquot sacras c memoria, veanpta- lūt diurnum pensum reddere et recitare, neque r* his contentum, allissimas etiam carum notiones et sensa pervestigare et interrogare coepisse : at cum adullior factus, cathedraque donatus, perdius et pernox erepta persecutus, hac una de causa Hcbraam linguam perdicii, et toto orbe conquisitas variorum Interpretum versiones collegit, et primus novo exemplo hexapla et octapla immenso laboro elucubravīt, scholiisquo illustravit.	
	Hos secuti sunt in Oriente pariter aureum Græo «t'cife Doriorum par, Basilios et Gregorius Theologus, qui ad monasterii solitudinem, quietem otiumque confugientes, ipsos tredecim annos, remotis omnibus Griccorum saecularium libris, soli divinæ Scriptura operam dederunt, « divinaque volumina, ait Ruffinus, lib. XI <i>Ilist. ix</i> , non ex propria præsumptione, sed ex majorum scriptis et auctoritate, quos ipsos pariter ex Apostolica successione inlelligendi regulam suscepisse constabat, commentando pervolvebant. » Hanc tantis viris, ea sapientia, ingenio et eloquentia praeditis, tot annos in rudimentis sacra Scriptura visum est ponere; nobis adeo faciles habeantur sacra Littera, ut lres quatuorve annos iis vacare tredeat, aut, si plures oporteat, oleum et operam omnem perdidisse nos arbitremur? S. Basilii coævus fuit S. Ephrem Syrus, qui quam fuerit studiosus sacra Scriptura, docent ejus lucubrationes.	
	De scholis sacræ Scriptura Nisibi institutis tempore Justiniani imperatoris testis est Junilius Africanus Episcopus libro <i>ad Primasium</i> . Easdem sub eodem Imperatore Hornam inducere conatus est Agapetus Pontifex, uti narrat Casriodorus in pree-	
	fationo libi*. <i>Divinar, lectionum</i> : « Nisus sum, Inquit, cum beatissimo Agapcto urbis Romæ, ut, sicut apud Alexandriam mullo tempore fuisse traditur institutum, nunc etiam in Nisibi civitate Syrorum Hcbrreis sedulo fertur exponi, collatis expensis in urbe Romana professos Doctores scholæ potius acciperent Christian®, unde anima susciperet ælernam salutem, et casto atque purissimo eloquio fidelium lingua comeretur.	
	Inter Latinos porro primusjure censeatur S. Ilie-s. tu ronymus sui ævi phoenix, qui adeo totus hic excubavit, ut in hisco Litteris ad extremam caniticm consenuerit, atque ex Hebroso Latinam Bibliorum versionem consignant Ecclesiæ, quæ proinde cuñ in exponendis sacris Scripturis doctorem maximum indigilat. Celebro quoquo est illud S. Hieronymi : « Discamus in terris,quorum scientia nobiscum perseveret in coelis; » et : a Sic stude, tanquam semper victurus; sic vive, tanquam semper moriturus, n Hac do causa ipso Hebrreas, uti Cato Grrecas litteras in senectute perdidicit; hac de causa Bethlehem cl loca sancta adiit; hac de causa veteres omnes Grrecos Latinosque commentatores, testo S. Augustino, legerat, quorum plerosquo ipso quos secuturus sit, omnium fero commentariorum suorum prologis præmiltit; et graviter incusaro solet eos qui, absque Dei gratia et doctrina majorum, scientiam sibi vindicant Scripturarum.	
	Porro S. Augustinus illud ingenii acumen, quod 3(pradicamenla Aristotelis 7e solo pervaserat, adeoque nihil volvero solebat, quin protinus illud assequeretur; mox a sua conversione, D. Ambrosii suasu, libro IX <i>Confess. v</i> , Isaiam prophetam in manus accipiens, illico profundo eloquiorum ejus absterritus, cum primam ejus lectionem non caperet, retulit pedem, dislulilque cum, dum in dominico eloquio foret exercitatio. Sed et multo post <i>ad Volusianum scribens, Epist. 1</i> : «Tanta, ait, est Christianarum profunditas litterarum, ut in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte retate (nola verba) usque ad decrepitam senectutem, maximo otio, summo studio, meliore ingenio conarer addiscere. Prater fidem enim tam mulla, tamque multiplicibus mysteriorum umbraculis opaca, intclligcnda proficientibus restant, tanlaque non solum in verbis, verum etiam in rebus latet altitudo sapientiæ, ut annosissimis, acutissimis, flagrantissimis cupiditale discendi hoc contingat, quod eadem Scriptura quodam loco habet : Cum consummaverit homo, tunc incipiet. B	3(g2'KJ
	Difficultatem augent idiotismi Hebræi et Graci, Cognitio ubique sparsi, ad quos pernoscendos opus esso utriusque lingure cognitione, docet S. Augusti-et Cucinus , lib. li <i>De Doctrina Christiana</i> , cap. x. Dnabus enim de causis non intcHigiuntur quæ scripta sunt, si aut ignotis, aut ambiguīs signis verbisvo run, iit obteguntur : utrumque non rarum est in qua-S Aorlibet versione, qua ab uno idiomalo in aliud	

ENCOMIUM SACRÆ SCRIPTURÆ	H
quidpiam transfunditur. Porro « contra Ignota signa, ait Augustinus, cap. xi et xm, magnum remedium est linguarum cognitio. » Sunt cniin quædam verba, quæ in usum alterius linguro, per interpretationem transire non possunt ; et ut doctissimus sit interpres, nec a sensu auctoris devius aberret, quæ sit ipsa sententia non apparet, nisi in ea lingua inspicialur, quam interpretatur. Inter alia hoc affert exemplum : a Spuria vitulamina non dabunt radices allas, » <i>Sapient</i> , iv, 3; grrecizat enim interpres, et quasi a [c] /e; [4]cxii]MtTa, id est a vilulo vitulamina, deducit; pwxwjwTx autc-m sunt stolones, sive propagines, et novi surculi ex arbore pnccisi, et in terra plantati. Sane quam Hæbræis Gracisque idiotismis Latini abundant codices sacri, luce est clarius, ut non sino causa idem Augustinus, II <i>Retract. v</i> , 54, septem libellis, qui eliamnum extant, formulas phrasium saerre Scriptura collegisse se memoret. Quod imitatus est poslmodum Euchcrius Lugdunensis lib. De <i>Formis spiritualibus</i> , et post eum hocco etiam saiculo complures alii.	
ji. S. Augustino consentitS. Chrysoslomus, quando in Genesim scribens, <i>hom. 21</i> , neque syllabam, neque apieulum esse in sacris Litteris , in cujus profundis non lateat grandis quispiam thesaurus, non dubitat asserere : ac proinde nobis opus esso divina gratia, et ut Spiritu Sancio collustrati, eloquia divina adeamus.	
Amplius audet Gregorius Magnus et Pontifex et Doctor : tot enim tamque abdita, in Ezcchiclem commentans, in sanctis voluminibus agnoscit mysteria, ut asseveret quædam mortalibus necdum reserata, solis coelestibus patere spiritibus. Mirabimur jam Gregorium, Augustinum, Ambrosium, Euscbiuin, Origenem, Hieronymum, Cyrillum, et universum sanctorum Patrum chorum, tam impense sacris libris noctes et dies insudasse? Mirabimur cos in hac disciplina principes et palmares consenuisse, nec alium cos studio-rum horum, quam vitæ finem fecisse? Mirabimur Hieronymum Gregorio Nazianzeno et Didymo, Ambrosium Basilio, Augustinum Ambrosio, Chrysoslomum Eusebio, aliosque suis praceptoribus usos? Mirabimur, jam inde a nascente Ecclesia, scholas sacrarum Litterarum erectas? De Alexandrina enim, tot Doctorum et Prasulum parente, nemini dubium esi : de creteris sat evincunt Patrum lucubrationes, quæ inultis antequam Theologia scholastica methodo traderetur, sæculis elaboratili, pene in hoc argumento, in hac una materia versantur.	
M-e* Conslanlinopoli olim celebre fuit monasterium quod ab auctore, et a sacrarum Litterarum, ac vitæ perfectioris studio, Studii nomen accepit, cui :- prae fuit S. Plato : post quem Theodorus Studila, sub annum Domini 800, tot ingenii sui et pietatis, c sacris Litteris reliquit monumenta, suos discipulos moro veterum monachorum iis descri-	

bendis occupans; quibus et absens et prisons cum Iconoclasti* Imperatoribus Constantino Copronymo, et Leone Isauro, forti agone et duello congressus, hreresin jugulavit, et palmata sancire fidei trophrea reternre memori® consecravit.

Ex Anglia, audi Venerabilem Bcdam in *IUsto-ti. ria Anglicana* : « Ego, ait, septennis monasterium r' ingressus, ibi tota vita omnem meditandis Scrip-,tu ,u. turis operam dedi, atque inter observantiam disci- dnit plinæ regularis et quotidianam cantandi in ecclesia curam, semper aut discere, aut docere, aut scribere dulce habui. » Hinc in omnes pene sacra Scriptura libros, Bedæ extant commentaria, adeoque nec morbo ipse destitit : quin vero ultima infirmitate in Evangelio S. Jonnnis laboravit, et pene animam agens, ut absolveret, accito scriba : « Accipe, ait, calamum, et festinanter scribe, » et tandem : « Bene, inquit, consummatum est; n et cyncreum canens : a Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto, » placidissime spiritum emisit pro fidei labore Dei visione beandum, anuo a partu Virginis 731.

Venerabili Bedæ ecqualis fuit Albinus, vel Al- Akai- cuinus Flaccus, qui Caroli Magni vel praeceptor nui' fuit, vel potius familiaris; hic Eboraci in Anglia sacras Litteras palam docebat ; unde ad cum audiendum cx Frisia S. Ludgevus Eboracum concessit, tantumque profecit, ut ad suos reversus, Frisiorum apostoli nomen meruerit. Testes sunt Annales Frisiæ, et auctor Vitre *S. Ludgcri*.

Apud Belgas, S. Bonifacius cum suis, Christi s. b al- legem propagans, jugiter sancti Evangeli! codiccm secum deferebat, adeo ut cum nec in martyrio dimiserit ; quin vero cum anno Domini mimalo 753 in ejus caput Frisii ensem vibrarent, ipse hunc codicem, quasi spiritualem clypeum objecit, et illustri miraculo, licet ense acuto per medium secius sil liber, nulla tamen Litera ea sectione abolita est.

Apud Francos Rex el imperalor Carolus Magnus, imo ter maximus, erudirono scilicet, pietate et laude bellica, sacrarum Litterarum sebo- ^jūni las tum alibi, tum Parisiis (adeo vetus est hæc s. Saip-academia, quæ Coloniensis est mater, Lovanieusis Urx- avia) instituit. Quin et Carolus ipse, Eginhardus in ejus Vita, legendi et psallendi disciplinam diligentissime emendavit. Adeo vero sacris Litteris deditus fuit, ut eis immortuus sil. Auctor est Teganus in Vila *Ludovici*, Carolimi sub obitum, coronato Aquisgrani Ludovico filio, totum se orationibus, eleemosynis et sacris Litteris dedisse, scilicet quatuor Evangelia ad Græca et Syra egregio correxit agens peno animam : merito ergo Caroli codex religioso Aquisgrani, ut ipso vidi, asservatur.

Quare quod in Concilio Lateranensi sub Inno- ccnlio HI, de cathedra sacrarum Litterarum sancitum est, non nova, sed veterem innovans consuetudinem firmansquo habenda est sanctio. Nimirum, simili tum sedula cura providit et Tri-

dentina Synodus, ne mos ille uspiam labasceret, ut, *sets*. V, fuse de lectione sacra Scriptura statuatur et sanciat, edicatque, ut in omnibus Canonicorum coetibus, Monachorum etiam et Regularium, omnibusquo publicis gymnasiis eadem stabiliatur, doletur, promoveatur : utquo tam docentes, quam discentes Beneficiis Ecclesiasticis ornati, fructuum perceptione jure communi concessa, in absentia fruantur. Et sane, cum seculariorum hostium nostrorum omnis hic desudet industria, ut non nisi Scripturas crepent, pudeat Christianum et orthodoxum Theologum, vel tantillum illis concedere, pudeat ab eis vinci ac superari; quin vero non tantum verba sacra Scriptura crepent, sed et sensum genuinum rimentur. Ita tela hæreticorum in ipsosmet retorquebunt, et c Scriptura hæreses omnes revincet et jugulabunt. Fecit hoc solide et exacte illustrissimus Bellarminus fidei hyperaspistes et hæresum strator, in suis *Controversiis* : quod opus proinde impenetrabile est et incomparabile, nec a Christi temporibus hucusque simile in hoc genere vidit Ecclesia, ut merito veritatis Catholicæ murus et antemurale vocari possit.

w. V. Atque ex his omnibus facile est pervidere, qualem incensa quamque constanti diligentia instructum, disciplina hæc discipulum postulet; quabai ad rursus animi comparatione ad eam accedere, fieri,*)USVŪ fulciri præsiidiis oporteat. Nimirum qamtiiJ *prima* comparatio ut quis fructum ex hoc studio Primi colligat, est crebra sacra Scriptura lectio, audibri Vr» lus cre^er> v*va doctoris vox, et in hisceconstantia : quia divinatio est in ore doctoris, in docta lecto, trina non errabit os ejus. Plutarchus, libro *De Educat, puer.*, docet memoriam esse cellam penuriam disciplinarum. Plato in *Theateto*asserit, memSiptatu moriam esse matrem musarum, et sapientiam *nrat? esse memori® et experi®nti® filiam. Id cum abbi, tum maximo in sacra Scriptura, teste S. Augustino, lib. II *De Doctrina Christiana*, cap. ix, locum habet, quæ tanta rerum varietate, tot libris et sententiis constat. Ea propter Ecclesia, ut nostram hic memoriam juvet, nobis in quotidiano tum sacrificii Miss®, tum Horarum canonicarum officio, ita Bibliorum pensum distribuit, ut quotannis totum persolvamus. Eodem juvant tum alia, tum pius ille Ecclesiasticorum et Religiosorum usus, ut in cœna et prandio ad mensam, caput nimirum unum e Bibhis prælegalur, et prisco Patrum more cibi sacris Litteris condiantur. Sic Tridentina Synodus statini initio sessionis II principii, ut in Episcoporum mensis divinarum Scripturarum lectio admisceatur. Insuper nec omittant Theologi, quod doctissimorum legibus præscribitur, ut quotidiana lectione Scripturam sibi familiarem reddant.

Ita S. Augustinus, lib. R *De Doctrina Christiana*, cap. ix : « In his omnibus libris, inquit, timentes Deum, et pietate mansueti quærunl voluntatem Dei; cujus operis vel laboris prima observatio

est, ut diximus, nosse istos libros, et si nondum ad intellectum, legendo tamen vel mandare memoriae, vel omnino incognitos non habere; » deinde solerîais diligentiusquo singulorum sensa pervestigare. Et S. Basilius prologo in Isaiam : Requiritur, ait, assidua in Scriptura exercitatio, ut majestas atque arcanum divinorum verborum perpetua meditatione animo imprimatur.

Secundo, insignis eodem dispositio est humilis c animi modestia, de qua S. Augustinus, epist. M *ad Dioscorum* : « Non aliam, ait, ad capessendam et obtinendam veritatem, et sacram sapientiam <^4. viam munias, quam quæ munita est ab eo, qui gressuum nostrorum, tanquam Deus, videt infirmitatem. Ea est autem *prima* humilitas, *secunda* humilitas, *tertia* humilitas ; et quoties interrogares, hoc idem dicerem. Itaque siculi Demosthenes in eloquentia pronuntiationi primas, secundas, tertias dedit : ita ego in Christi sapientia primas, secundas, tertias dabo humilitati, quam Dominus noster ut doceret, humiliatus est» nascens, vivens, et moriens.

Idem, lib. II *De Doctrina Christiana*, cap. xli : a Cogitet, inquit, Scriptura studiosus illud Apostolicum : *Scientia inflat, chantas adifleet*, illudque Christi : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*, ut in humili charitato radicati et fundati, possimus comprehendere cum omnibus Sanctis, quæ sit latitudo, longitudo, altitudo et profundimi, id est, crucem Domini : quo signo crucis omnis actio Christiana describitur, bene operari in Christo, et ei perseveranter inlucrere ac sperare coelestia. Per hanc actionem purgati, valebimus cognoscere etiam supereminentem scientiam charitatis Christi, qua æqualis est Patri, per quem facta sunt omnia, ut impleamur in omnem plenitudinem Dei; » ubi enim humilitas, ibi sapientia, ait Salomon Proverò, xi; et Christus ipse : « Confiteor tibi, Pater, Domincœli et terra; quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis : ita, Pater, quoniam sic placitum fuit ante te. »

Et sane, si te noris, abyssum ignorantî® noris. Et quid, quæso, præ Dei, pra angeli sapientia, est hominis scientia, qui pauca a Deo didicit, infinita ignorat ? Aristoteles, et ex eo Seneca, aiebat Muti nullum magnum ingenium sine mixtura dementi® extitisse, nec potest, inquit, grande aliquid, Lital ibqnU et supra cæteros loqui, nisi mota mens : atque l®*** ad hoc ebrietatem, sed raram laudat. En libi mentem amentem, vel Aristotelis, vel insignis cujusque ingenii, ut altissime philosophatur. Quare pulchre S. Bernardus semi. 37 in *Cardie.* : a Necesse est, inquit, ut cognitio Dei, et sui ipsius, praeat scientiam nostram; seminate vobis ad justitiam, et metite spem vitæ, et tum demum illuminabit vos lumen scienliæ; ad hoc ergo non recto proditur, nisi justitiæ germen præcedat ad animam, ex quo formetur granum vit®, non palea glori®. » Et S. Gregorius præfat. in lib. *Moral.*

h s. cap. xxi: «Divinus, inquit, sermo sacræ Scriptu-
' freest fluvius planus et altus, in quo et agnus
➤\i, ambulet, et elephas natet. »

«> “ Ex hac humilitate sequitur animi mansuetudo,
et pax, omnis sapienti e capacissima : nam siculi
aquæ, si nullo venti acrisvc flabro agitentur, sed
immoto consistant, limpidissimæ sunt, cl quam-
vis objeclamsibi imaginem clarissime concipiunt,
cl intuenti, quasi spéculum perfectissimum ex-
hibent : ita mens turbinum passionumque expers,
tranquillo hoc pacis silentio, limpida acutum
cernit, oinnemque veritatem planissimo concipit,
acriquo iudicio imperturbata pervidet. S. Augus-
tinus, *De Serm. Domini in monte*, in illud, *Beali
pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur* : « Sapientia,
ait, congruit pacificis, in quibus jam ordinata
sunt omnia, nullusque motus adversus rationem
rebellis est, sed cuncta obtemperant spiritui ho-
minis, cum et ipse obtemperet Deo. »

4L Pacis comes est mentis puritas, quæ *tertia* est
dispositio, huic disciplinæ aptissima. « Beati
Mpsn- mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt ! »
ni si peum f quin ergo et Dei verba? E contrario,
« in malevolam animam non introibit sapientia,
nec habitabit in corpore subdito peccatis. Spiritus
enim Sanctus disciplinæ effugiet fictum , cl
auferet se a cogitationibus quæ sunt sine intel-
lectu, et corripietur a superveniente iniquitate, »
Sap. i, 4. Dixerat S. Augustinus in *Soliloq.* : Deus
qui solos mundos corde verum scire voluisti;
retractat id l *Retract*, iv. Multi enim, ait, immundi
corde multa vere sciunt; sed tamen si mundi sint
corde, amplius, clarius, facilius ea scient; nec
nisi mundi corde, veram sapientiam, quæ ex sapida
cognitione in affectum cl praxin dimanat, quæ
scientia Sanctorum est, assequenlur. S. Antonius
apud Athanasium : Si quis, inquit, sciendi etiam
rn Ut, futura tenetur desiderio, habeat purum cor; quia
➤'. credo animam Deo servientem, si in ea perseve-
riu rdril integritate, qua renata est, plus scire posse,
quam dæmoncs; unde ipsimel Antonio omnia,
quæ scire volebat, a Deo mox revelabantur.
Idem verbo et exemplo suo docuit magnus ille
S. Joannes Anachoreta, apud Palladium in *Lati-
tiaca*, cap. XL.

r III S- S. Gregorius Nazianzenus, auctore Rullino, cum
A, l'cllls studiis vacaret, vidit per soporem , se-
ti,, denti sibi et legenti duas decoras, dextra læva-
i,u;«-que feminas assedissee; quas ille castitatis in-
s,inctu> oculo torviore respiciens, quænam essent,
quidnam vellent percontabatur; at illæ cum fa-
miliarius cl ambitiosius complectentes aiunt : Ne
moleste accipias, juvenis; nolæ tibi satisct fami-
liares sumus : altera enim ex nobis sapientia, al-
tera castitas dicitur; et missæ sumus a Domino
tecum habitare, quia jucundum nobis cl mundum
in tuo corde habitaculum preparasti. En tibi so-
rores gemellæ, castitas et sapientia.

u Hæc puritas S. Thomam Angelicum Doctorem»
consecravit; innuit id ipse animam agens Rcgi-

mldo suo : « Morior; ait, consolatione plenus, T«üvvU
quia quidquid a Domino petii, impetravi : pn-
mum, ut nulla rei carnalis, vel temporalis affectio,
puritatem mentis inficeret, vel fortitudinem emol-
liret; *secundum*, ut a statu humilitatis ad profla-
turas, ad infulas non assumerer ; *tertium*, ut nos-
sem statum fratris mei Reginald!, tam dire cresi :
vidi enim eum in gloria, dixitque mihi : Frater,
res tum bono sunt loco : ad nos venies, sed ma-
jor tibi paratur gloria. »

S. Bonaventura docet S. Franciscum idiotam s. Ta»
licet, sed mentis purissimæ, a Cardinalibus aliis-
que subinde rogatum de allissimis S. Scripluræ <u»iDeo
et Theologim difficultatibus, ita apte cl sublimiter niom.n*.
respondisse, ut doctores Theologos longe supe- °”
raret.

Quod enim in Vita S. Zenobii dicitur, verissi- VM’”*
mum est : « Maxime omnium vigent Sanctorum
ingenia, et ipsa animi puritas ad conjectanda
etiam futura, ex minimis indiciis eventus colli-
git; » nam, ut recte ait Philo quanquam Judæus:
« Legitimi Dei cultores mente pollent; verus enim
Dei sacerdos, simul diam vales est : ideo nihil
ignorat; habet cniin in se solem intelligibilem, ■
nimirum, ut recte ait Boetius, « splendor ille quo
regitur vigelque coelum, vitat obscuras animæ
ruinas, cl mentem sequitur nitentem. »

Ita Cardinalis llosius Concilii Tridentini prm-ll ‘ ‘ Tl*
ses, vir integerrimus, et insignis Lutheromaslix,luuuu3*
inter alia, cum Andreas Dudecius, Episcopus Tin-
niensis, legatum Cleri Ilungarici in Concilio Tri-
dentino ageret, aliisque ob eloquentiam venera-
tioni et admirationi esset, uni Hosio suspectus
fuit : dictitabat enim ci periculum apostasie a
fide imminere, foreque haereticum. Ha facium :
fugit ille apostata ad Calvinii castra. Rogatus Ho-
sius, unde hoc praevidisset, respondit : Ex sola
hominis superbia ; sui enim iudicii tenacem, prae-
sagiebat animus in hanc fossam ruiturum.

Ouarlo, oratione hic opus est, quasi cœlesti fis-
tua et organo, quo ex Deo ipso verbi Dei sen-
sum hauriamus. S. Augustinus scripsit librum de iJ «crs
magistro, quo illud Christi verissimum esse do- r^: | ^
cct : « Unus vester magister est Christus,» et l Re-
tract, iv, retractat quod alibi dixerat, plures ad orat»,
veritatem esse vias, cum una tantum sii, Christus
scilicet, via, veritas, et vita. Prophetarum ergo
scientia et predicio divina fuit; et quia divina,
hinc certissima, sublimissima, amplissima, pre-
videntissima.

Refert S. Gregorius, il Dmfoj.xxxv, B. Benedic- n P; *L
tum, quadam vespera ad fenestram orantem, vi- ””5 ^.
disse lucem tant un, quæ diem vinceret, et tene-dictu vi-
bras omnes fugaret, et in hac, ait, luce omnis «latotui
mundus velut sub uno solis radio collectus, ante ul.1,
oculos ejus adductus est; atque inter alia, in «oin ra-
splendore hujus corusca» lucis, vidit Germani Ca- dld-
puani Episcopi animam, in sphæra ignea ab an-
gelis in coelum ferri. Quærit deinde Petrus, qui
totus mundus ab eo oculis conspici potuerit? Re-

V.ienti spondit Gregorius, quia animae videnti Creatorem
Cm'»- angusta est omnis creatura : eo quod per lumen
fP/n: divinum mentis inlimæ sinus laxetur, tantumque
ec.u:î expandatur in Deo, ut superior existât inundo et
ettatau. cCinctjpSa_n videntis ergo Deum Benedicti ani-
mus dilatatus est, ut sine difficultate videret om-
ne, quod infra Deum est; et in illa luce quæ ex-
terioribus oculis fulsit, lux interior in mente fuit,
quæ videntis animum cum ad superiora rapuit,
ei quam angusta essent omnia inferiora, mons-
travit. B

45. Simili modo S. Bernardus meditando adeptus
s. tkr- est intelligentiam sacrarum Litterarum, indeque
sapientiam istam, et facundiam melleam; adeo-
t: ii- que ipsemet dictitibat se in sacræ Scripturæ stu-
l l.t n- dij0 non alios, quam fagos et quercus, habuisse
magistros, inter quas nimirum orando et medi-
tando, omnem sub se positam et expositam visus
est sibi videre sacram Scripturam, uti ait auctor
Vite ejus lib. III, cap. ut, et lib. I, cap. iv. Idem
plane Prophetis accidit. Scitum illud Jamblici :
Pythagoræ doctrinam, quia divinitus tradita (ut
ipse ementito suis persuaserat), non nisi quopiam
deorum interpretante, intelligi posse; poscendam
itaque discipulo Dei opem, qua tantopere indigeat.
Judæi a Deo extorres humi serpunt, aridoque ita
inherent cortici sacrorum codicum, ut nullam
medullæ dulcedinem degustent, nugarum tantum
institores, et fabellarum opifices. Iteretici quia
icqnor tara vastum et dubium, sui nixi ingenii
remis et velis, nullo Cynosuræ, ccelestisvc cujus-
piara sideris contuitu pervagantur, nunquam ad
portum evadunt, mediisque semper jactantur
fluctibus, et quæ ad nauseam legunt, non intel-
ligunt, nisi quæ quoad libertatem ventri», clsub-
ventraneas voluptates, abdominis mancipia ca-
piunt, et vero rapiunt. Quare non hic Delio na-
tatore, sed Spiritus Sancti cœlilumquc ductu est
opus, utque in maris stellam defixi Mariam col-
lustrantem hoc iter ingrediamur : illa facem præ-
feret.

Daniel vir ille desideriorum, somnia regis Chal-
i^booe dæi, et numerum 70 annorum exilii Israelis, a
«»» i Jeremía consignatum, oratione assecuius et a Ga-
ptopbru, briele edoctus est.
f tll.i^ Ezochiel aperto ore (utique ad Deum) libro in
quo lamentationes, carmen et vie, intus forisque
descripta erant, a Deo cibatus est.

c.--. - Gregorius, cognomento Thaumaturgus, beate
liìvs»- 'if(Pn's cliens, ejus in somnis monitu jussuque,
»vru>, aS. Joanne, principii ejus Evangelii! explicatio-
* » ! ?è n m, symbolo divinitus edito, quod contra Ori-
'genistas opponeret, accepit; auctor in ejus Vita
est Nyssenus, qui et symbolum hoc refert.

f' rpo- S. ChrysoMomo,cujus tanta fuiterga S. Paulum
f ,j * pi'tas, commentarios in ejus epistolas dictanti,
quidam S. Pauli effigie astare visus, in aurem
quæ scriberet suggerens.

Axiro- Ambrosius, si S. Paulino in gestis ejus credi-
4ll mus, cum Scripturas pro concione tractaret, pu-

gnaretquo iis pro Filii divinitate, visus est ange- e*.
Ium habere inspirantem quæcumque diceret :
qua spectaculi novitate commotus ariauus is, cui
hoc cernere datum, veritatem Catholicam am-
plexus, hæresin ejuravit.

S. Gregorio Magno, cujus vel prima in tropo-
logia est laus, commentanti scrii» utique, Spiri- ç
tum Sanctum columbra specie insedissee, fidem \
facit oculatus testis Petrus Diaconus. «pv

Quare divinus ille Justini Martyris catechisti,! -
Prophetarum ci lectionem suadens, hanc pariter
ei dabat methodum : a At tu volis et precibus
ante omnia, libi lucis portas aperiri opta : neque
enim ab aliquibus perspiciuntur et iutelliguntur,
præterquam si cui Deus et Christus eorum con-
cesserit intelligentiam; o ut non sine causa S. Tho-s- r
mas Theologi® Scholastic® princeps, et in Scrip-o
turis apprime versatus, sacros codices edisserens, fè--.
tantum spei in propitiando numine ponere con-
sueverit, ut ad difficiliorem quemque Scripturæ il?>
locum intelligendum, pruder orationem, etiam uü '
jejunium adhibere solitus narretur. Precibus ergo
Deoque maxime nitendum, ut in sacrarium hoccc
suum nos ipse deducat, et sacra oracula patefa-
ciat.

Atque hinc consequetur ultimum, ad discipli- “
nam hanc peropportunum, ut mens nostra ter-du,
rena fæce perpurgata, et passionum discussisela
nebulis, sancta et sublimis effecta, apta habilis-t,Ul
que reddatur ad cœleslia hæc dogmata haurien-
da : neque enim, uti pulchre Nyssenus, divina, et
cognatum illud lumen, quodque mente ipsa cer-
nitur, vacuo et libero sensu aspicere quis potest,
cum is prava quadam atque inerudita anticipa-
tione, ad humiles res et lutulentas aciem intendit.
Quare ut quis venas ac medullas caelestium dic-
torum subeat, utque profunda et abscondita sa-
cramenta limpide contempletur, elevatus et sanc-
tus cordis oculus sil oportet.

Non dubitat S. Bernardus asserere (ad Fra-
tres de monte Dei) neminem in sensum Pauli
ingressurum, ni prius ejus spiritum imbiberit,
neque Davidica intellecturum carmina, ni prius
sanctos psalmorum affectus induerit; et omnino
quo spiritu sunt scripte sacræ Litter®, eodem et
intelligcndas esse. Egregie vero in *Cantica* : a Hanc
veram, inquit, germanamque sapientiam non
lectio docet, sed unctio; non littera, sed spiri-
tus; non eruditio, sed exercitatio in mandatis Do-
mini. Falleris, falleris, si te putas invenire apud
mundi magistros, quam soli Christi discipuli, id
est mundi contemptores, Dei munere assequun-
tur. » Auctor est Cassianus, Theodorum mona-
chum sanctum, tam rudem, ut nec elementa sci-
icl, tam peritum tamen divinatorum voluminum,
ut a viris doctissimis consuleretur, dicere solitum :
a Plus in vitiis extirpandis quam libris evolvendis ->
operæ ponendum esse; quod his expulsis, con-
feslim cordis oculi coeleste lumen admittentes, qua
sublato velamine passionum, sacramenta Scrip-

turarum velut naturaliter incipiant contemplari.» Sano hæc vito sanctitas Franciscos, Antonios, Paulos, illitteratos altissima eloquiorum Dei mysteria et sensa edocuit vel maxime. Quare si sancta anima, si precibus nixus, Deoque fretus huc accedas, scdulusquo adsit labor, ut nulla transeat dies, qua (quod do Cypriano Tertullianum in dies lectitanto, memorâis. Hieronymus) non postules : « Da Magistrum ; » superabis celeri facilitate quidquid hic est difficultatis, recreabitque quod fulget in cortice sapienti®, sed pascet suavius quod in medulla est coelestis adipis : neque verebere tandem quamvis veterinosum hæreticum, etiamsi omne Biblicum opus memoria calleat : hoc enim fere est omne eorum studium, quo nos impetunt : quibus nos iisdem armis occurrero, nobisque nostra ab injustis possessoribus vindicare decet; ut audacter hoc genera cum iis manus conserentes, suis cos telis debilemus. Neque rursum cathedram extimesces, licet doctam et celebrem, sed securus fidensque, affatim doctis conceptibus, sententiisque sacris solido germaneque instructus, Ecclesiasten ages. Porro Scholastica neuliquam id sibi nox.e ducet, sed lubens, quasi german® suæ auxiliatricem accipiet dabilque dextram, ac partietur operas utrique profuturas.

Ad me quod attinet, scio sentioque quid molis d'! lto* sustineam, quamque invia hactenus calcanda sit uns. ' via: aliud enim longe est prolixos evolvero commentarios, ambiguo sæpo fructu; aliud breviter sensum c Patribus reddere, historicumque allegorico jungere, et alterum ab allero secernere. Scio, Nazianzeno duce, orat. 2 *De Paschale*, media via inter cos, qui crassiore ingenio lilteræ immorantur, et cos, qui sola allegorica speculatione impense delectantur, incedendum .-alterum enim Judaicum C3t atque abjectum, alterum ineptum ac somniorum interpretis, parique utrumque reprehensione dignum ; cl quod S. Augustinus, lib. XVII *De Civit.*, cap. in , docci, mullum mihi audere videntur, qui in Scripturis omnia prorsus significationibus allegoricis involuta esse contendunt, uti in hoc extremum devius fecit Orígenes, dum historicam fugiens, imo elidens, veritatem, pro ca sæpo quidpiam symbolicum supponit : dum Evie ex Adami costa formationem, spiritualiter accipiendam putat : arbores paradisi, angelicam fortitudinem : tunicas pelliceas, corpora humana: et plura similia mystice interpretatur, atque « ingenium suum, » nimis utique præccllens, « Ecclesi® facit Sacramenta: » sic Hieronymus, lib. V *in Isaiam*. Idcoquo illam censuram incurrit ; « Ubi bene Orígenes, nemo melius ; ubi male, nemo pejus. » Ita Cassiodorus. Verum quis nobis hæc OEdipus interstinguendo definiet? Quod do sacerdotibus dixit S. Hieronymus: « Sacerdotes mulli, sacerdotes pauci, » hio vero de interpretibus dixerim : Interpretes mulli, interpretes pauci. Ambrosius cl Gregorius mysticum fero red-

dunt sensum; Augustinus, Chrysostorus, Hieronymus et cæteri Patrum nunc historicum, nunc mysticum eadem orationis serie pertexunt, ut plusquam Lydio opus sit lapide, nd historicum, qui fundamenti vicem tenet, in Patribus vestigandum. Jam quam paucos Interpretum invenire est, qui Græcis et Hebraeis imbuti fontibus, genuinam eorumdem phrasin reddiderint, cosque nostræ editioni per omnia conciliarmi? Quid ergo? desudandum hic mihi video; enitendumque, ut multa legens, multa disquirens, apiculas imiter, et mcllilcgium e floribus ad id aptioribus, lecto examine conficiam : ut historicum primo sensum, exacta discussione vestigem ; sicubi is apud varios erit varius, indicabo : atque in tanta opinionum multitudine, qu® anxios s®pe fluctuanlesque tenet et obturbat auditores, eum qui maxime textui consonus est, præfcram et seligam. Qua in re Vulgatam semper, decreto Concilii Tridentini, editionem tuendam duxi. Hebræa vero sicubi dissonare videantur, quo hæreticis respondeamus, Vulgat® consentientia ostendere enitar : et si quem alium, nostr® tamen non adversum, pium doctumve suggerant intellectum, eum afferam; sed ita, ut Latinis Hebræa reddam verbis : ut et qui Hebræa nesciunt, ea assequantur; et qui sciunt, fontes consulere possint; verum hæc omnia parce, et non nisi ubi res exigit.

Quod ad Rabbinos attinet, nulla mihi cum eis erit communio; nisi qua parte cum Catholicis docloribus conspirant, aut Christianos, cl maxime S. Hieronymum, ut iu mullis deprehensum est, tacito nomino sequuntur : cæteroqui genus hoc hominum vulgare, abjectum, hebes, omnisque litteraturæ expers jam inde ab Hierosolymorum vastitate, qua lota gens regno, civitate, iudicio, templo, litteris exuta et derelicta jacet, juxta Ose® vaticinium, sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine cphod, sine theraphim. Mysticam vero intelligentiam adeo nunquam ipse comminiscar, ut suis semper eam tribuam auctoribus, et sicubi ca erit illustrior, paucis complectar : alias unde petenda sit, digito ad fontes intento commonstrabo. Porro hæc omnia majori brevitate faciam, quam feci in Epistolas Paulinas, ut universum Biblicum curriculum paucis annis cl tomis ad calcem (si Deus vires et gratiam dederit) perducam. Quam vero hic indefessus requiratur labor cl studium cum acri iudicio, ut Græca, Hebraica, Latina, Syra, Chaldiea, lectiones codicum variantes consulas; Patres Græcos, Latinos, recntiores Interpretes in diversissima abeuntes, adeoque prolixos evolvas, de singulis censuram feras; quid error sit, quid fidei, quid certum, quid probabile, quid improbabile, quid litterale, quid maxime genuinum, quid allegoricum, et tropologicum, anagogicum ; omniaque distilles, et in tria verba conferas; sæpo ipso sensum litteralem genuinum invenire, et primus glaciem perfringere debeas, non ci-cdat nisi

<<

expertus. Felix auditor et lector, qui compendio docentis laboris hoc omni fruitur. Doctor martyrium aveat, et pro sanguino spiritus nobilissimos Deo consecret et exhauriat, cum iisque oculos, cerebrum, os, ossa, digitos, manus, sanguinem, succum omnem, vitamque ipsam impendat, et lento martyrio ei reddat, qui primus suam, Deus, pro nobis hominibus dedit. Fortitudinem meam ad te custodiam : non quæslum, non plausus, non gloriæ fumos aucupabor : culpent, laudent, plaudant, plodant, non morabor : non tam stultus, nec tam parvi animi sum, ut tam vili vanitate labores et vitam meam vendam. Ecquis, si cum D. Thoma nuntium sæculo remiserit, et a Christo e cruce audiat : a Bene scripsisti de me, Thoma; quæ ergo erit merces tua? » non slatini cum eo respondeat : a Non alia quam tu Domine, » merces mea magna nimis? mihi mundus crucifixus est, et ego mundo ; opera mea, non mea, sed tua sunt dona, tibi tua reddo; tu docuisti meam infantiam, viam in invio ostendisti, infirmitatem mentis æque ac corporis roborasti, tenebras tua luce dispulisti : quia quæ infirma sunt mundi eligis, ut confundas fortia; et ignobilia mundi, et contemptibilia, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destruas, ut non glorietur in conspectu tuo omnis caro, sed qui gloriatur, in te uno gloriatur. Quid ergo? omnia poma nova et vetera, dilecte mi, servavi tibi : ego dilecto meo, et dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia; pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum, quia foris est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio; fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur; sed et erit post myrrham hanc, botrus Cypri dilectus meus mihi, in vincis Engaddi. Quod ut cumulate præstet, Sanctos omnes, et maxime tutelares, æternæ Sapienti® matrem Virginem, S. Hieronymum, et quem præ manibus habemus Mosen, assidue rogabo, ut sicut S. Paulus D. Chrysostomus, ita ipse mihi quasi angelus magistralis assistat, et mihi scribendi, aliis legendi, utrisque intelligendi, cademquo sapiendi, volendi, perficiendi, aliosque docendi et persuadendi ductor sit et doctor, ad consummationem sanctorum, in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi, ut crescamus in illo per omnia : donec occurramus omnes in unitatem fidei, et agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætalis plenitudinis Christi; qui est amor noster, finis, meta et scopus omnis cursus, studii, vitæ et iocunditatis nostræ. Amen.

SECTIO SECUNDA.

Ik usu et (ructu Pentateuchi et lectionis Testamenti.

Sunt nonnulli, qui vetus Testamentum quasi Judæis proprium, Christianis non æque utile, aut necessarium ; ac Theologo sufficere, si Evangelia,

si Epistolas sciat et intelligat, sibi persuadent. Persuasio hæc, quia practica, practicus est error: si enim speculativa sit, hæresis est; utraque noxia, utraque eliminanda.

Fuit hæresis Simonis Magi, ejusque sectatorum, » Marcionis deinde, et Curbici Persæ (quem sui Manem, et Manichæum, quasi mannæ effusorem, honoris gratia nuncuparunt), atque Albigensium, et nuper Libertinorum, necnon Anabaptistarum ; quorumdam, vetus Testamentum cum Mose proiscribentium; sed dispari fundamento. Simon, Manichæi et Marcionitæ vetus Testamentum a sinistra virtute, et malis angelis editum docuerunt: hoc enim Testamentum, inquiunt, Deum quemdam describit, qui ante lucem in tenebris ab æterno versatus sit, qui vetuerit homini sumere cibum scientiæ boni et mali, qui in angulo paradisi latitaret, qui angelis paradisi custodibus indigeat, qui ira, zelo, imo zelotypia laboret; indignantem, vindicantem, ignorantem et interrogantem : Adam ubi es? Libertini non litteram, sed rationem et libentiam suam, fidei et morum ducem statuunt. Anabaptists spiritus entusiasmo agi et edoceri se jactant. Vidit ætas nostra, quæ nulla non monstra vidit, fanaticum, qui de tribus orbis impostoribus, Mose, Christo, Mahomete (pergere perhorresco) blasphemiam triumviratum in lucem dedit.

Nostrorum, qui vel tempus, vel laborem, vel inutilitatem causantur, ut vetus Testamentum negligent, tolerabilior est persuasio : reipsa tamen errant, omniumque eodem tandem redit error, error dico, quia pugnat cum Mose, cum Prophetis, cum Apostolis, cum Ecclesie sensu, cum Patribus, cum ratione, cum Christo, cum Deo Patre et Spiritu Sancto.

Cum Mose *Deuteron*, xvii, 8 : « Si difficile, quit, et ambiguum apud te iudicium esse perspexeris, etc., facies quodeumque dixerint qui M » praesunt loco quem elegerit Dominus, et docuerint te juxta legem ejus. » Quis hio non videt, controversias de fide, moribus et ritibus, tam novas quam veteres, ex lege Dei dijudicandas esse, et sacerdotes ac Theologos, ut eas definiant, lege, quasi Lydio lapide, uti debere? legi ergo tam veteri, quam novæ studeant oportet.

Cum Prophetis. Isaias enim, cap. vili, vers. 20, E' B clamat : « Ad legem magis, et ad testimonium. » El Malachias, cap. n, vers. 7 : « Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus. » Et David, *Psal.* cxviii, 2 : « Beati qui scrutantur testimonia ejus. » Et vers. 48 : a Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua. »

Cum Apostolis. « Habemus, ait S. Petrus, *Epistola* H, cap. n, vers. 19, firmiorem prophetiam, sermonem, cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco. » Et Paulus Timotheum, *Epist.* II, cap. ni, vers. 14, dilaudat, quod ab infantia sacras Litteras (veteres utique,

ENCOMIUM SACBÆ SCRIPTURÆ,

quæ solæ Ium exstabant) didicisset, « qu® te possunt, inquit, instruere nd salutem, per fldem quæ est in Christo Jesu. Omnis Scriptura divinitus inspirala utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, ul perfectus sit homo Dei, ad orane opus bonum instructus. »

Eiñt io - Cum Christo. «Scrutamini, inquit, Scripturas,» *Joan*, v, 39. Non dixit, ait Chrysostomus : Legite Scripturas, sed *Scrutamini*, id est, cum labore et diligentia effodite arcanos Scripturarum thesauros, perinde ut qui in venis metallicis aurum et argentum studiose scrutantur.

M. Cum sensu Ecclesia;, limo enim in sacris, in mensis, in bibliothecis, in cathedris æque vel is ac novum Testamentum, quasi custos fidelissima exhibet ac proponit; hæc in Concilio Tridentino, loto cap. i *De Reform.*, S. Scripturn! perennem lectionem ubique revocari et stabiliri jubet; hæc Eptopi Episcopos, Pastores Ecclcsiaæ futuros, ante conritb scral›onern adigit, ul spondeant se scire tara vetus quam novum Testamentum, quam responsionem et sponsionem, licet Sylvester voc. *Episcopus*, et alii mitiori interpretatione emolliant, hinc Tau- tamen religio nonnullis sapientioribus, presse Btttam. vcrba jpSa ponderantibus, injecta fuit, ut hoc nomine Episcopatum recusarent, ne sponsione falsa se obstringerent.

Eid'trt- Cum Paire, Filio et Spiritu Sancto. Ut quid enim uhl' S. Trinitas vetus Testamentum, per quatuor annorum millia, tam sartum tectum, per tot bellorum et regnorum turbines, servavit? nisi quia a nobis fieri voluit, quod a Josué cap. i, vers. 8 : «Non recedet, ait, volumen legis hujus ah ore tuo, sed meditaberis in eo diebus ac noctibus. » Ut quid profanantes illud tam acri ultione vindex mutatavi! ? Narrat Josephus et Aristosas, lib. *I)c Septuaginta Interpretibus*, illustrem virum Theopompum, cum quidpiam divinorum llebræorum voluminum Græca oratione ornare voluisset, mentis agitatione et turbatione percussum et perculsum incepto desistere coactum; cumque orans Deum, perquireret cui- id sibi contigisset, responsum divinitus accepisse , co quod divinas Litteras inquinasse!. Theodectem vero tragoediarum scriptorem, cum nonnulla c Judæorum Scriptura ad fabulam transferre vellet, temeritatem hanc crocitate luisse : ca enim illico percussum, ac luminibus captum orbalumquefuisse; donec agnita audacia! suro culpa, facti pœnitens uterquo veniam a Deo impetravit, atque hic oculis, illo menti restitutus est. Ul quid 250 annis ante Christum, hanc mentem injecit Ptolemæo Philadelpho, filio Ptolcina i Lagi, qui fratrisuo Alexandro Magno in .Egypli regno successit, ul per Eleazanim pontificem, senos c qualibet llebræorum tribu doctissimos, puta l x x ii Interpretes seligeret, qui vetus Testamentum ex llebræo in Græcum transferrent, iisque astitit, ut 70 diebus, summa omnium consensione rem confecerint, et in easdem non

tantum sententias, sedet verba convenerint : idque, si Justino, Cyrillo, Clementi Alexandrino et Augustino credimus, cum quisque scorsim diversa cellula suam versionem cuderet? Ut quid Philadelphus hanc Septuaginta versionem per Demetrium bibliothccœ Alexandrin® profectam, una cum Hebræis exemplaribus, in sua bibliotheca reponi, et studiose servari curavit? Sane Tertulianus in *Apologetica*, illam ibidem ad sua usque tempora asservatam fuisse testatur : utique volebat Deus, hæc gentibus Græcis, et per eos Latinis, nobis dico, noslrisque Theologis consignari , cl per omnes orbis paries, academias et urbes distribui.

Ut quid post Christum, tot alios interpretes s». ejusdem veteris Scripturae vel dedit, vel providit testes et custodes? *Secundus* post l x x S. Scriptore ex Hebreo interpres, teste Epipbanio, fuit Aquila a (» Ponticus, qui anno 12 Adriani Imperatoris Scripturam llebræam in Guicum vertit ; sed quia a Christianis ad Judæos descivit, non satis luta est ejus fides.

Huic majori fide successit Theodotion, ex Mar- Tf l' cionita licet proselytus Judæus, imperante Com- ' modo, cujus versionem in Daniele recepit et sequitur Ecclesia. *Quartus*, sub Severo Imperatore, fuit Symmachus, primum Ebionita, deinde Ju- Sjmnu- dæus. *Quintus* fuit anonymus, cujus versio in do- du" liis quibusdam urbis Jericho, anno 7 Caracallæ, qui Severo patri successit, reperta est. *Sextus* pariter fuit anonymus, Nicopoli in doliis similiter *£ inventus, Alexandro Mammeæ filio imperante. ll@ duæ vulgo, quinta et sexta editio indigitanlur. Has omnes collegit Orígenes, indeque tetrapla sua, hexapla et octapla digessit; rursum l x x vi- On8tû, J- tiatos correxit, adeoque probe, ut ab omnibus xMini, id est *communis*, habita sit et dicta hæc ejus editio. *Septimus* fuit S. Lucianos presbyter et s-Luci*- Martyr, sub Diocletiano, qui novam editionem a! molitus est ex Hebræo in Græcum.

Denique S. Hieronymus, Latin® Ecclesiaæ sol, S.Hfew- jussu B. Damxsi veterem Scripturam ex Hebreo nyuu' in Latinum convertit, cujus versionem jam a mille annis vulgatam, paucis demptis publice sequitur et probat Ecclesia. Quorsum, quæso, hæc omnia Deus providit tam operoso, tam studiose, nisi ut sacrum hunc veterum codicum, thesaurum illibatum nobis volvendum, docendum, discendum traderet?

Cum Patribus pugnat hæc persuasio; nam 5\$ S. Augustinus scripsit pro veritale et utilitale Pentateuchi cl veteris Testamenti ipsos 33 libros *contra Faustum*, rursum duos *Contra adversarium legis ct prophetarum*. Scripsit pro eodem Tertulianus libros quatuor *Contra Marcion*. Ejusdem libris evolvendis et explicandis insudarunt ad unum omnes. Basilus cl ejus assecla vel interpres S. Ambrosius, scripserunt in Gnesin libros *llexameron*, in Psalmos, in Isaiara. Scripsit in Genesiu Orígenes 16 libros, Chrysostomus homilías 77.

In Pentateuchum scripsit Cyrillus libros 17 *De adoratione in spiritu et veritate*; ex eodem quæ- siones et phrases ediderunt S. Augustinus, Theodoretis, Beda, Procopius, Hieronymus. Idque merito : nam, ut ait S. Ambrosius *epist.* 44, divina Scriptura est maris, habens in se sensus profundos, et altitudinem prophetarum aenigmatum, utique veteris Testamenti.

S. Hieronymus, Præfatione in epistolam ad Ephesios *De S. Scripturae studio* : a Nunquam, ait, ab adolescentia aut legere, aut doctos viros, quæ ignorabam interrogare cessavi; nunquam meipsum (ut plerique) habui magistrum. Denique nuper ob hanc vel maxime causam, Alexandriani perrexi, ut viderem Didymum, et ab eo in Scripturis omnibus quæ habebam dubia sciscitarer. » S. Augustinus, lib. II *De Doctrina Christi*, cap. vi, docet divinitus provisum esse, ut tam multiplex et difficilis S. Scriptura studium hominis et a superbia et a fastidio revocaretur. « Mira (ait idem lib. XII *Confess.* xiv) profunditas eloquiorum tuorum, Domine, quorum ecco ante nos superficies blandiens parvulis, sed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas; horror est intendere in eam: horror honoris, et tremor amoris. » Unde et *epist.* 19 : « Ego, ait, in ipsis S. Scripturis multo plura nescio, quam scio. »

Neque is tantum prisca telae Patrum fuit sendium/TSU5> sed et horum sæculorum, vigente jam et in flore Scholastica Theologia. S. Dominicus, rsauia> S. Theologi® doctor, crebro tam vetus quam novum Testamentum versabat : Rom®, et alibi, plures ejus libros propalam docuit : inde Magister primus sacri Palatii creatus est; atque ab hoc tempore dignitas hæc S. Praedicatorum Ordini adhæsit. Audite auctorem Vit® ejus, lib. IV, cap. iv, simplici licet stylo : a Quia, ait, sine scientia Scripturarum perfectus prædicator esse non potest, suadebat Fratribus, ut semper studerent in veteri et novo Testamento: figmenta enim philosophorum parvi pendebat; hinc Fratres ad prædicandum inissi, sola Biblia secum deferebant, et mullos convertiebant ad poenitentiam. » ita Hn n. g. vincentius ille Fererius, qui proavorum nostrorum memoria Italiam, Galliam, Germaniam, Angliam, Hispaniam peragrans, minimum centum hominum millia convertit, unum Breviarium, et Biblia circumferebat ad condonandum.

S. jordaues vero doctor, alter a S. Dominico Ordinis sui Magister Generalis, interrogatus a suis prædicatoribus, a utrum foret melius, orationi an studio S. Scripturæ insistere? » facit de more respondit: «Utrum melius semper bibero, an semper comedere! utique sicut alternatila competit utrumque, sic et orare et studere S. Scriptura vicissim oportet; » et, ut S. Basilius ait : • Orationi succedat lectio, lectioni oratio. »

Pari modo S. Franciscus rogatus a suis, hoc sacrarum Litterarum studium eis induisit, ea lege, ut orationis et devotionis spiritum non ex-

tinguerent : ac primus ex ejus familia S. Antonius de Padua, vivente ac vidente ipso S. Francisco, hasce litteras docuit, vir adeo in Scriptura tam veteri quam nova versatus, ut coram Summo Pontifice condonatus, ab eo arca testamenti sit consalutatus. Mitto S. Bernardum, qui quidquid pene loquitur, verbis Scriptura loquitur; millos, B. Alfonsum Tostatini, Episcopum Abulensem, qui in decateuchum hoc, et singulos veteris histori® libros, singula volumina, sane magna, acri judicio et studio elaboravit, ut mihi olim eum pervolventi, et jam exactius revolventi, non minus laboris, quam opis afferat.

S. Edmundus, Archiepiscopus Canluariensis, anno pari® salutis 1247, in sacris Litteris per dies et pernox, noctes ipsas ducebat insomnes, ea reverentia, ut quoties sancta Biblia aperirei; prius ea osculo honoraret. De quo illud memorabile : legationem obiens, de more noctu sancta Biblia lectitabat, somno opprimitur, candela in librum incidit, cumque flamma corripit, evigilans suspirat, ambustum putans librum, favillam libro inhaerentem efflat, et ecce integrum in lacumque codicem admiratur. S. Carolus Borromeus in S. Scripturam assidue quasi in paradiso deliciarum versabatur, dicebatque Episcopum non egere horto, sed ejus hortum esse S. Biblia.

Alque ut hunc locum concludam, S. Thomas, Scholasticorum princeps, illustre nobis dedit exemplum, ut Scholasticen cum sacra Scriptura quasi sororiantem indivulse jungamus. Nostis omnes quis ejus in Scripturam amor, quod studium, quæ preces, quæ jejunia, qui commentarii in Prophetas, in Cantica, in Job, et alios veteris Testamenti libros : in quibus illi in nostram Genesin (si tamen ejus sunt, de quo posterius dicam) insignes sunt et eruditi.

Denique utilitatem et necessitatem veteris Testamenti ratio persuadet. Moses, David, Isaías, æque ut Petrus, Paulus, Joannes, in coelum quasi angelorum admissi, ab ipso fonte veritatis per se sapientiam hauserunt; et, ut recte ait B. Gregorius et Theodoretus, linguæ et manus horum sacrorum Scriptorum nihil aliud fuero, quam calami ejusdem Spiritus Sancti, adeo, ut non lam ipsi scriptores diversi, quam unius scriptoris diversi calami fuisse videantur : eadem ergo veritas, auctoritas, reverentia, studium, diligentia tribuenda Mosi, quæ Paulo, vel potius Spiritui Sancto per Moysen, alque per Paulum loquenti; quæcumque enim ab eo scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt. Nimirum ipso omnem suam sapientiam hominibus vel necessariam, vel utilem, quam ex abyssu divinitatis suo nobis communicare voluit, tam veteri quam novo Testamento conclusit. Hic liber est Dei, liber Verbi, liber Spiritus Sancti, in quo nihil redundans, superfluum nihil, sed uti scriptorum, ita et rerum variegatura, atque pulcherrima partium omnium

harmonia invicem omnia consonant, et univ-
sum hoc Dei opus complent et concinnant ; ut,
si unam partem dēmpseris, totum demembra-
ris. Quare ut philosophus totum Aristotelem, me-
dicus Galenum, orator Ciceronem, jurisperitus
lotum Justinianum, ita mullo magis Theologus
lotum hunc Dei librum volvat, verset, terat opor-
tet; ac, ut qui Metaphysicam mutilaret, mutilaret
et Philosophiam : ita qui S. Scripturam mutilat,
mutilat et Theologiam : sicut enim Metaphy-ica
Philosophia; ita sacra Scriptura Theologia: sua
dal principia. Hoc sane voluit Christus, cum di-
xit : a Omnis scribe, » id est omnis Doctor, om-
nis Theologus, « doctus in regno coelorum, pro-
fert de thesauro suo nova et vetera. »

». lina
rtîuni
V vrij
T-i-
trCli.

I. Verum, ut oculis rem subjiciam plane, el
fructus aliquot illustriores veleris Testamenti re-
eēscam, imprimis vetus Testamentum, æque ul
novum, fidem stabilit. Unde, quoso, mundi
exordium, creationem, conditorem novimus nisi
quia fide credimus aptata esse sæcula verbo Dei?
Quo verbo? utique Gēncseos primo: « Fiai lux,
fiant luminaria, faciamus hominem, » etc. Unde
animam immortalem, hominis lapsum, pecca-
tum originale, Cherubim, paradisum didicimus,
nisi ex eadem Genesi hæc enarrante? Eusebius
toto lib. XI *De Praparyl. Evangel*, docet Platonem,
qucin ut divinum prro Aristotele aliisque
omnibus sectatus est S. Augustinus, el quotquot
ante eum fuere Patres, Platonem, inquam, pla-
cita sua de Deo, de Dei Verbo, de mundi exor-
dio, anima: immortalitate, futura resurrectione
et iudicio, poenis etprromiis, hausisse ex Mose.

Unde Dei providentiam agnovimus, nisi ex tot
Siculorum serie? Unde hominum, regum, regno-
rum propagationem, universalem orbis cataclysmum,
resurrectionem el spem vitro æternro hau-
simus, nisi ex veteri historia, et Jobi et priscorum
patientia, ex patriarcharum peregrinatione per-
petua? afide, ait Apostolus, Abraham demo-
ratus est in terra repromissionis tanquam in
aliena, in casulis habitando cum Isaac, et Jacob,
cohroredibus repromissionis ejusdem : expecta-
bat enim fundamenta habentem civitatem, cujus
artifex et conditor est Deus. » Alque hinc spes
nostra acuitur, assurgit animus, ut hospitem se
hic esse el exulcm recolens, ad patriam coelestem
aspiret, nihil in hoc orbe concupiscat, miretur
nihil, sed omnia pedibus calcet, et arbitretur ut
stercora, illudque Socraticum cum S. Hieronymo
jugiter sibi occinat : àtpcCxrw, *zl rev t.m.v,
libera conscendo, solum hoc, imo cadum, so-
lemque despicio. Non teme, sed cœli scriptus
sum hæres et dominus; co mento, eo spe, eo
omni cogitatione feror, meque supra sidera li-
bro; civis sum Sanctorum, Dei domesticus, pa-
radisi incola: «etera, nipote humilia, me indigna,
abjecta, infima pedibus premo.

Quis in lota Scriptura clarius angelorum na-
turi, officii, custodite, invocationis fidem os-

trait, quam liber Tobiro? quis Purgatorium et
suffragia pro defunctis expressius statuit, quam
libri Machabroorum? adeo ut Novantes nostri,
cum aliud non viderent effugium, victoriam de-
sperantes, el vinci, non vincere certi, necessitate
in furorem versi, eos c sacro canone dispunxe-
rint.

Ex adverso vero, quot hroreses hisce libris se
tutantur? Judroi illo *Deutar.* xxm, 49 : a Non fœ-
neraberis fratri luo, sed alieno,* Christianis licite
se dare ad usuram posse, mordicus tuentur. Magi
pro magia lestes laudant et citant inagos Pha-
raonis, qui magiro subita vi serpentes in virgas,
et virgas in serpentes, roque ut Moses, transforma-
runt. Pro nccromanlia citant pythonissam, quæ
Samuclem a mortuis suscitavit, qui Saulern vero
mortis et cladis futura: oraculo perculit. Pro chi-
romantia afferunt illud *Jo'i* xxxvn : « Qui signat
in manu omnium hominum, ut norint singuli
opera sua. »

Calvinus ex illo Davidis : » Dominus prrocepit
ei (Scmei) ut malediceret David, » Il Jlejj. xvi, 10,
Deum operis mali auclorem, imo praeceptorem
(ut ipse putat) evincit ; ex illo *Exodi* : « Ego ob-
durabo cor Phoronis, et : Ad hoc suscitavi te, ut
ostendam in te potentiam meam, v inevitable
reprobationis suæ fatum astruit; servum arbi-
trium statuit ex eo, quod Jcremias nos quasi lu-
tum, in manu Dei, quasi figuli constituat.

A paucis annis Saxonici Lulherologi, et ma-
teologi, in disputatione Hatisbonensi, omue suæ
causæ momentum de proscribendis traditionibus,
et uno Dei verbo, quasi ultimo controversiarum
filici iudice, statuendo, in illo *Deuteron.* iv, 2, po-
suerunt : « Non addetis ad verbum quod vobis
loquor, nec auferetis ex eo ; » et cap. xit, 32 :
oQuodprrociptio tibi, hoc tantum facito Domino;
ncc addas quidquam, nec minuas. »

Quid hic agas, si hic domi non sis? quomodo
te cis ludibrium dabis, in Ecclesiae scandalum,
si hic cespites, si hæc non legas, audias, discas,
si fontes ipsos sæpe non consulas? hoc enim ne-
cessarium esso docet S. Augustinus. Sane qui
nescit quid sibi velit llebrroum ;—nJf *tsaua*, id est,
yrcecepit Deus Semoi, etc. Calvinii manus non ef-
fugiet ; qui autem hebraisinum norit, scilicet
tsaua significaro ordinare, providere, disponere,
omnemquo Dei providentiam, tam positivam,
quam negativam et permissiva!», telum hoc quasi
aranero telam diffilabit. Similes hebraísmos singu-
lis sæpe capitibus ostendam, quos nunquam,
nisi ex Hebrroa lingua, intelligas.

H. Prima hæc duplex est utilitas veteris Scrip-
turæ : altera non minor, quod vetus longe ube-
rior sil nova.

Videas ethicam uberem in Prover- n» Tm-
biis, Ecclesiaste, Ecclesiastico : politicam admi-II“uU
rabilem in gestis, et legibus Mosis judicialibus et
crorcmoniahbus, e quibus mulla mutuata est Ec-
clesia, et auctores Juris Canonici; Civilis etiam
nonnulla : oracula in Prophetis ; conciones in

W.

inn, «.

Deuteronomio et Prophetis ; ct, quod præsenlis est negotii, historiam a condito mundo usque ad *Judicum*, Begum et Christi tempora, certissimam, ordinatissimam, diversissimam, jucundissimam, videas in decataucho. Quadruplex est lex, innocentée, naturæ, Mosaica, Evangelica : tres priores earumque historias complectitur Pentateuchus. a Genesis, inquit S. Hieronymus in Prologo ga- leato, est, in qua de creatura mundi, de exordio generis humani, de divisione terne, de confusione linguarum ct gentium, usque ad exitum scribitur Hebræorum. »

Fabulantur Latini et Græci Gentium historici, de diluvio Deucalionis, de Prometheo, de Hercule; et in omni profana historia, omnia ignorantie tenebris ct fabulis plena suut, ante Olympiades. Olympiades autem coeperunt, vel initio regni Joalham, vel in fine regni Oziæ, puta post annum a condito mundo ter millesimum, ct amplius : ila ul per tria millia annorum, mundi historiam certam nullam habeas, nisi hanc Mosis ct Hebræorum. Est sane historia magistra, dux et lux vite humanæ, in qua regnorum, rerum publicarum, vite humanæ ortus, casus, occasus, virtutes, vilia, quasi in speculo cernas, omnemque prudentiam, et viam ad felicitatem alieno exemplo, felicitate, vel infelicitate discas.

62. Huc accedit, in nulla historia, imo nec in novo Testamento, tot, tam varia, tam heroica virtutum omnis generis exempla exstare, atque in Pentateucho, et veteri Testamento. Laudant Romani suos inclytos glorie caupones, quorum ceratas umbras, imagines dico, lambunt sequaces hedera, corpora et animas lambit ct depascitur æternus ignis. Laudant Manlios Torquatos, qui filios Prætoris imperium cum hoste pugnantes, parta licet victoria, ad sancendam disciplinam militarem, gladio ferierunt. Sed quis amet Manliana imperia? Laudant Bomanis liber- latis vindicem Junium Brutum, primum Consti- lem, qui filios tam suos, quam fratris, quod cum Aquiliis et Vilelliis, ad recipiendum in urbem Tarquinius conjurarunt, virgis crasos securi percussit : infelix et infamis tali prole pater. Quis non magis laudet Abrahamum et Isaacum innocentes , qui Deo debitam obcdienliam parentali cæde et victima sancire destinarunt, atque Machabraam matrem, se cum septem prolibus Deo, pro patriis legibus immolantem?

Laudant illi tergeminos fratres Horatios, qui tergeminos Curiatios Albanos duello, deo magis quam wtous vicerunt, et imperium Albra in Hornam transtulerunt. Quis non magis laudet animos et vires Davidis, duello turrin diam carneam et ossemi, Goliath, funda prosternentis, et Israeli imperium in Philistiim asserentis?

9. Laudant Alexandri continentiam, qui eraso Dario, captam ejus conjugem et filias speciosissimas. ? mas videre noluit, dictitans Persicas mulieres dolores ewe oculorum, Quis non magis laudet Jose-

phum, jam a domina sollicitante secreto prehensum, relicta chlamyde aufugientem, et in orano carceris, famæ ac vite discrimen, pro castitate tuenda ultro se conjicientem ?

Laudant Lucretiam inceste castam, atque suis sceleris seram vindicem, et homicidam : nos Snannam longe fortio rem castitatis æque ac vite et famæ pugilem celebramus.

Mirantur illi Virginium centurionem, qui cura Claudiam Virginiam filiam a potentia ct stupro Appii Claudii decemviri eripere non posset, ultimum poscens ejus alloquium, secreto occidit, mortuammalens, quam corruptam filiam. Mirantur Decios, patrem et filium, pro castris Romanis Latinos et Samnites hostes, secum solemni prece, per Valerium ct Liberium pontifices, diis manibus devoventes, iisque sua morte victoriam consignantcs. Quis non magis miretur Jephthæ principem, pro victoria sue gentis, unicam filiam virginem, jusque virginitatem Deo vero devoventem, ct volam immolantem? Quis non Mosen, pro populo, non temporali, sed æterno exitio se addicentem ?

Laudant illi fortitudinem ct felicitatem belli-Romani Julii Cæsaris, Pompeii, P. Cornelii Scipionis, Annibalis, Alexandri. At quanto major Samson, Gedeon, David, Saul, Machaban, Josué, qui non humana, sed cælesli fortitudine prediti, divina felicitate paucis plurimos, cosque potentissimos profligarunt; quibus sol, luna, sidera, quasi milites obedierunt, et contra hostes depugnarunt? Cui, quæso, nisi Theodosio, sed magis Judæ Machabæo ct Josué illud occinas?

O nimium dilecte Deo, cui mittit ab antris
Æolus armatas hiemes, cui militat ælher,
Et conjurati veniunt ad classica venti.

Atque hi nobis juges sunt stimuli ad omno virtutis arduum, ad omnem sanctimoniam et innocentiam , ut illorum æmuli, quasi angeli terrestres, ct homines cælestes, in Evangelica luce, coram oculis divinæ majestatis, jugiter nos inlucritis, ambulemus, ct serviamus ipsi in sanctitate ct justitia. Deinde, ut in propriis ct publicis, Belgicis ct Europæis hisce turbinibus, consolationi cum Machabais habentes Libros sanctos, per patientiam et consolationem Scripturæ, spem habeamus, animosque attollamus, scientes Deo nos esse curæ, ejusque et coelestium amore obfirmati, nihil metuamus, mortem etiam ac tormenta despiciemus, ct etiam si fractus illabatur orbis, impavidos feriant ruinæ.

Ita Apostolus toto cap. xi ad Hebræos, patrum exemplo, insigni concione ad tolerantiam et martyrium eos accendit, ut hemina sanguinis emant beatam a-ternitatem : « Lapidati, inquit, sunt, » Moses utique, Jeremías, alii que Sancti veteris Testamenti, «serti sunt, lentali sunt, in occisione gladii morlui sunt ; circuierunt in melotis, in peilibus caprinis, egentes, angustiatl, ullicti, quibus

dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus et sp̄c binéis, et in cavernis terrarum; » Idque, ut meliorem invenirent resurrectionem; idcoque et nos, tantam habentes nubem testium, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen. »

pi. III. *Tertia* utilitas est, quod sine veluti Testamento novum intelligi nequeat : citant illud crebro, crebrius ad illud alludunt Apostoli, et Christus, etiam jam extremum suis valedicens, n̄ ille sunt, ait *Luc.* cap. xii., vers. I I, verba quæ locutus sum ad vos : quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Mosis, et Prophetis, et Psalmis de me ; tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas. »

Sane epistola ad Hebræos hac una do causa gravissima et obscurissima est, quod tota ex veteri Testamento, ejusque allegoriis contexta sit.

IV. *Quarta* utilitas est, cum finis legis sit Christus, omnia quæ in veteri Testamento dicuntur, ad Christum et Christianos perlinent, sensu vel literaliter, vel allegorico; atque in hoc vetus Testamentum novo antecellit, quod vetus passim præterlitteralem sensura, allegoricum habet, sæpe etiam anagogicum et tropologicum : novum fere caret allegorico. « Patres nostri, ait Apostolus, I *Corinth.* x, 1, omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Mose baptizati sunt, in nube et in mari, et omnes caindem escam spiritalem manducaverunt, etc. Hæc autem in figura facta sunt nostri : scripta sunt autem propter nos, in quos fines sæculorum deveniunt. » Hinc rursum idem, veteris Testamenti intelligentiam a Judæis ablatam, ad nos transisse docet. « Usque in hodiernum diem, inquit, idipsum velamen in lectione veteris Testamenti manci non revelatum, quod in Christo evacuatur ; sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moses, velamen positum est super cor eorum, » II *Cor.* in, I I.

v. 71 V. *Quinta*, ad lectionum, disputationum, concionum copiam providit Deus, ut ex veteri Testamento, tantam figurarum, exemplorum, sententiarum, oraculorum varietatem petere liceat, non tantum ad fidem, sed ad omnem honestæ vitæ informationem. Ita Christus segnes ad vigiliam ixitat exemplo Noe, et conjugis Lot, *Lue.* xvi., 32 : « Memores estote, ait, uxoris Lot; » rursum obstinatas Judæorum mentes recordatione Sodomorum, Ninivitarum et regina Austri terret et percellit. Sic imitatores divitis illius in inferno sepulli, ex Abrahæ verbis ad pœnitentiam revocat, dicens, *Lue.* xvi., 27 : « Habent Mosen et Prophetas, audiant illos. » Paulus vero ait, I *Cor.* x, 6 et II : « Omnia in figura, id est in exemplum nostri, contingebant illis ; ut non simus concupiscentes malorum, neque idololatras, » neque fornicatores, neque edaces, neque murmuratores, aut Dei tentatores, ut pereamus sicut illi, qui in

lego veluti ob talia facinora perierunt. Spiritus enim Sanctus, qui sæculorum omnium est conscius et præscius, illa sacram Scripturam concinnavit, ut non solis Judæis, sed et Christianis quovis ævo servire posset. Quinimo Tertullianus lib. *de Cultu femin.*, cap. xxii., censet nullam esse enuntiationem Spiritus Sancti, quæ ad præsentem tantum materiam, et non ad omnem utilitatis occasionem dirigi ac suscipi possit.

Vere S. Augustinus *Contra Faustum*, lib. XIII, in fine : « Nos, ait, ad commemorationem fidei nostræ, et ad consolationem spei nostræ, et ad exhortationem charitatis nostræ libros Propheticos et Apostólicos legimus, alterutris vocibus sibimet concinentes; atque ea concinentia, tanquam celesti tuba, et a torpore mortalis vitæ nos excitantes, et ad palmam supernæ vocationis extendentes. »

Hac de causa in Sacris Ecclesia ex veteri Testamento passim lectiones prælegit, et sacro jejunii tempore Epistolam ex veteri Testamento semper Evangelio apte, quasi umbram corpori, imaginem typo respondentem, inducit. Vidi ego olim Ecclesiastes celebres, pro conciono ita priore parte historiam, aut quid simile ex veteri Testamento, posteriore aliquid ex novo, populo edisserentes, magna populi frequentia, plausu, fructu.

Denique non tantum hæretici, sed et orthodoxi viri graves, qui in consiliis, causis, judiciis versantur, sacras Litteras tam antiquas, quam novas volunt terunque veteri exemplo.

Refert Franciscus Petrarcha, ante 250 annos, » Roberluin, Sicilian regem, ita litteris, maxime sanctis, delectatum, ut juratus ei dixerit : « Juro tibi, jurejurando, » Pelrarcha, mullo chariores mihi esse litteras, quam regnum, et si alterutro mihi carendum sit, æquanimius me diademate, quam litteris caritum. »

Auctor est Panormitanus, Alfonso Aragonum auctoritatem regem gloriari solitum, se, licet in mediis regni negotiis, quater et decies universa Biblia cum glossemate et commentariis evolvisse. Non ergo novum, si jam principes, consiliarii, alique viri primarii passim in mensis, convivii, colloquiis, quæstionibus ex veteri et novo Testamento moveant ; ubi Theologus, si sileat, infans erit : si inepte respondeat, ignorans aut stolidus audiet.

VI. Atque hinc oritur sexta utilitas : vetus enim Testamentum prærelucit novo, illi quoque testimonium perhibuit, perinde ac S. Joannes Baptista Christo Domino : ipse enim æquo ac Moses, et cæteri prophetae, « prævit ante faciem Domini, parare vias ejus, ad dandam scientiam salutis plebi ejus; illuminare eos qui in tenebris et in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. » Hujus rei symbolo, in transfiguratione Christi apparuerunt Moses et Elias, tum ut illi testimonium darent, tum ut loquerentur de excessu, quem completurus erat in Jerusalem. Quis enim credidisset Christo, quis Evangelio, nisi tol

Patrum testimoniis, tot oraculis, tot figuris fuis-
set confirmatum, prædiclum, adumbratum ? Ju-
dæos quomodo convinces, quomodo ad Chris-
tum adduces, nisi ex vaticiniis Mosis et Prophe-
tarum? Apud Politicos, Gentiles, Saracenos, om-
nesque omnino homines, magna veritatis Evan-
gelicæ demonstratio est, inquit Eusebius, quod
toto veteri Testamento, per tot sæcula fuerit pro-
missa et præsignificata.
Hac de causa Christus toties ad Mosen appel-
lat, *Joan*, i, 17 : « Lex per Mosen data est, gratia
et veritas per Jesum Christum facta est. » *Joann*.
V, 46 : « Est qui accusat vos Moses : si enim cre-
deretis Mose, crederetis forsitan et mihi : de me
enim ille scripsit; si autem illius litteris non credi-
tis, quomodo verbis meis credetis? » *Luca*: xxiv,
27 : « incipiens a Mose et omnibus prophetis,
interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ
de ipso erant, » Hinc et Philippus Nathanaeli,
Joan. cap. i, 45: «Quem scripsit, inquit, Moses in
lege, et propheta, invenimus Jesum. » Magnum
enim Christo et veritati perhibet testimonium
consensio utriusque Testamenti, sive consensio
Mosis et Christi, Prophetarum et Apostolorum,
Synagogæ et Ecclesie, uti docet passim Tertul-
lianus contra Marcionem. Atque ut concludam,
quanta hic sit, et quam omnigena sapientia, ex
ipso Mose disce.

SECTIO TERTIA.

Quid, et quantus Moses (I)?

71. Verbo dicam, pluribus annorum millibus sol
hoc majorem virum non aspexit; ipse n teneris
in aula regia, quasi regis filius et destinatus lue-
res, educatus est in omni sapientia Ægyptiorum,
ipsos 40 annos : inde negans se esse filium filine
Pharaonis, malens affligi cum populo Dei, quam
temporalis regni et peccati habere jucunditatem,
fugit in Madian; hic oves pascens, Deum in rubo
allocutus, 40 ipsos annos contemplando divinam
omnem sapientiam hausit ; denique dux populi
delectus tertios 40 annos illi præfuit ut summus
pontifex, summus imperator, legislator, doctor,
propheta, Christo simillimus et anilypus. a Pro-
phetam, inquit Dominus, *Deut*. xviif, 15, sus-
citabo eis de medio fratrum suorum similem
lui; » et a Prophetam de gente tua, et de fratri-
bus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus
tuus : ipsum audies, » Christum scilicet.
Illo magistratus virum Obtendit, (piando tres
hominum milliones, pula trigesies centena homi-
num millia, dura adeo cervicis, per arida de-
serta , 40 annis deduxit, cadesti cibo pavit, Dei
metu et religione instituit, pace ac justitia conti-

ti) Cf. Stallieri, *De Auctoritate Scriptura Sacra*,
cap. i de persona *Morii*, tu opere cui titulus, *De Locis*
Teolotjictf.

nuit, litium omnium arbiter ac sequester cxitit,
cosque contra hostes omnes tutatus est.
Virtutes Mosis mireris innumeras ; fuit psalles X
et psalmographus : testis est S. Hieronymus, toni,
III, epist. *ad Cyprianum*, Mosen psalmos undecim
composuisse, scilicet a *Psal*. i xxxix, cui titulus
est, *oratio Mosis servi Dei*, usque ad *Psal*. c, qui
prænotalur, *in confessione*.
Moses a Deo tabulas legis accipere meruit. Mo- n
ses ducem viæ habuit columnam nubis, imo ar-
changelum columnæ præsidem. Oratione Moses
quasi angelus pasci et vivere visus est. Legis la- s*1-» 4
bulas accepturus in Sina bis per 40 dies et noctes
jejunus, et cum Deo colloquens constitit : ubi el
cornua lucis ei affixa sunt; ad ostium **taberna-**<
culi familiariter quotidie cum Deo res omnes po- l
puli pertractabat. «Servus meus Moses, ait Do-
minus, *Num*. Xu, 7, in omni domo mea fide-
lissimus est : ore enim ad os loquor ei, et palam,
et non per ænigmata et figuras Dominum videt, »
Ostendit enim ei Dominus omne bonum, *Exud*.
cap. XXXIII, vers, 17. Deo a secretis Mosen fuisse
dixeris, divinæ, inquam, sapienliæ secretarium,
et quid mirum, si non armis Josué, sed preci-
bus Mosis profligatus sit Amalee? et quid mi-
rum, « si non surrexit ultra propheta in Israel,
sicut Moses, quem nossct Dominus facie ad fa- ^7'
ciem? » *Deut*. xxxiv, 10. Quid mirum, si Dei ope gist
et virtute thaumaturgus, plagis et portentis Eryp-
tum, ctmarc Rubrum tantum non everterit, car-
nes cl manna cælo evocaverit, Core, Dalhan,
Abiron vivos in infernum deturbarit, et magna-
libus suis thaumaturgos ad unum omnes supe-
raril?
Prudentiam optimi principis politicam, cl æco-
nomicam illustrem, quis non videt in tanta dex-
teritate regendi lanium populum, æncra, inio * ta.
adamantin» frontis? Insignis ejus in populum
charitas et cura effulsit, tum in zelo, quo so pro Kln*
suo Israele quasi anathema, calharma et piacu-
lum devovit; turn in fervida illa concione totius
Deuteronomii, qua cælum cl terram, superos et
inferos contestons, populum adigit ad observan-
dam Dei legem; ut merito ipse dixerit : « Cur,
Domino, imposuisti pondus universi populi hujus
super me? Numquid ego concepi omnem hanc
multitudinem, vel genui eam, ut dicas mihi :
Porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix
infantum, et defer in terram, pro qua jurasti
patribus eorum? » *Num*. cap. xi, vers. 11. Vere Redor
dixit S. Chrysostomus, hom. 10 *in epist*. l *ad Ti-*
mothæum : « Oportet Episcopum esse angelum, iQurb>
nulli humanæ perturbationi viliove subjectum ; » mioe*.
et alibi : « Eum qui regendos alios suscipit, tanta
deceat gloria virtutis excellere, ut instar solis cæ-
teros, velut stellarum igniculos, in suo fulgore
obscoret, » Si ergo Episcopus, si Prælatas, si
Princeps in populo debet esse quasi homo inter
bruta, quasi angelus inter homines, quasi sol inter
stellas : cogita qualis quantusque fuerit Moses,

qui Dei iudicio dignus Inventus, imo Dei vocatione et gratia digne effectus est, qui non Christianis, sed duris et cervicosis Iudeis, non tantum quasi Episcopus, sed quasi Pontifex simul et Princeps præesset?

71. Et ut cetera taceam, in tanto tamque divino fastigio, vel maxime miror tam demissam ejus humilitatem et mansuetudinem: siepe murmure populi, calumniis, probris, apostasia, lapidibus appetitus, immota blandaque facie perstitit, ultus se non minis, sed precibus ad Deum pro populo fusis; merito proinde Deus eum hoc celebret elogio, *Num. xii, 3*: «Erat enim Moses vir mitissimus super omnes homines, unde mitissimus? quia magnanimus in cælo habitans, omnia hominum probra, injurias omnes ut res terrenas et exiguas contemnebat. «Sapiens, inquit Seneca in *Sapiente*, majore intervallo a contactu inferiorum abductus est, quam ut ulla vis noxia ad illum vires suas perferat: uti telum in cælum solemque jactum ab illo stolido, citra solem tamen flectitur. Putasne demissis in profundum catenis Neptunum potuisse contingi? Uti coelestia humanas manus effugiunt, et ab his qui templa aut simulacra conflant, nil divinitati nocetur: ita quidquid fit in sapientem proterve, petulanter, superbe, frustra tentatur.»

Obliane mansuetudinem, Mosen in hac vita donatum fuisse visione divinai assentire, censent multi; qua de re aliisque ad Mosen perlinentibus, Erodi cap. n, cap. xxxii et seq. sæpius dicendum erit.

*b Certum est Mosen vita functum, in monte Abatini ab angelis sepultum esse; unde «non cognovit homo sepulcrum ejus,» *Deut. xxxiv, 6*. Atque hæc fuit ratio cur Michael archangelus cum diabolo altercatus sit de Mosis corpore, ut ait S. Judas in sua epistola.

n. Denique vis nosse Mosen? Audi Siracidem *Ecclesi. xlv*: «Dilectus Deo et hominibus Moses, cujus memoria in benedictione est. Similem illum fecit in gloria sanctorum (sanctis Patriarchis); magnificavit cum in timore inimicorum, et in verbis suis monstra placavit (portentosas plagas Egypti cessare fecit); glorificavi illum in conspectu regum,» regis scilicet Pharaonis (de quo dixit illi Dominus *Exodi cap. vu, vers. 1*: «Ecco constitui te Deum Pharaonis»), et jussit illi coram populo suo, et ostendit illi gloriam suam; in fido et lenitate ipsius sanctum fecit illum, et elegit eum ex omni carne. Audivit enim vocem ipsius, et induxit illum in nubem, et dedit illi coram præcepta, et legem vitæ et disciplinai, docere Jacob testamentum suum, et judicia sua Israel.»

r.ts. Audi Apostolum, *Ilcbr. xi, 21*: «Fido Moses grandis factus, negavit se esse filium filii Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei; quam temporalis peccati habere jucunditatem; majores divitias aestimans thesauro Ægyptiorum, improprium Christi: aspicebat enim in remunerationem.

Fide reliquit Ægyptum, non veritus animositatem regis: invisibilem enim tanquam videns sustinuit; fide celebravit pascha, et sanguinis effusionem, ne qui vastabat primitiva tangeret eos; fule transierunt mare Rubrum, tanquam per aridam terram, quod experti Ægyptii devorati sunt.»

Audi S. Basilium *Actor*, cap. vu, vers. 22 et 30: «Moses erat potens in verbis et in operibus; apparuit illi in deserto montis Sina angelus, in igne fiamma) rubi; hunc Deus principem et redemptorem misit, cum manu angeli, qui apparuit illi; hic eduxit illos, faciens prodigia et signa in terra Egypti; hic est qui fuit in Ecclesia in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, qui accepit verba vitæ dare nobis.»

Audi S. Ambrosium, lib. 1 *De Cain et Abel*, n; Et s. «In Mose, inquit, fuit venturi doctoris figura, qui Evangelium prædicaret, impleret testamentum vetus, novum conderet, cælestis populis alimentum daret: hinc Moses humanæ dignitatem conditionis excessit eo usque, ut Dei vocaretur nomine: Posui, ait, te Deum Pharaonis. Etenim M. victor passionum omnium, nec ullis saxuli caput illecebris, qui omnem istam secundum corpus habitationem, coelestis puritate conversationis obduxerat, mentem regens, carnem subjiciens, el regia quadam auctoritate castigans, nomine Dei vocatus est, ad cujus similitudinem se perfectæ virtutis ubertate formaverat; el ideo non legimus de eo, sicut de ceteris, quia deficiens mortuus est, sed per verbum Dei mortuus est: Deus enim neque defectionem, neque diminutionem patitur; unde et additur: Quia nemo scit sepulcrum ejus, qui translatus magis est, quam derelictus, ut quietem magis caro ejus, quam bustum accepit.» Videtur hic insinuare Ambrosius Mosen non esse mortuum, sed translatum instar Elimet Henoeh; qua de re dicam Deuteronomii cap. ult.

Audi Constantinum magnum Imperatorem in oratione sua apud Eusebium cap. xvn: «Quid, inquit, de Mose pro dignitate satis dici potest? qui populum confusione quadam turbatura, in ordinem redegit; qui levi persuasionem et modestiam eorum animos tranquillavit; qui illis pro servitute libertatem reddidit; qui pro incestibus Irreliam attulit; qui etiam tantum illis, qui ipsum relate anteiverunt, sapientia præstitit, ut sapientes et Philosophi a Gentilibus plurimum prædicati, ejus sapientiis remuli et imitatores existent. Pythagoras enim ejus sapientiam imitatus, usque eo propter modestiam omnium sermone celebratur, ut Platoni homini plane modestissimo ejus continentia, tanquam exemplar ad imitationem proponeretur.»

Audi, imo lege S. Justinum in *Admonitione*, sive *Purænetica ad Gentes*, qua tota docet Græcos ab Ægyptiis, hos a Mose hausisse suam sapientiam Deique notitiam. Imprimis: «Cum quidam, ait, ut ipsi fatemini, deorum oraculum consuleret,

ENCOMIUM SACRÆ SCRIPTLR.E.

quos tandem homines religioni deditos aliquando esse contigisset, hoc responsum esse dicitis :

SoHs Cbsîdxis «píenla cessit : Hebraei ingenitum Regem mente Deumque colunt. »

Subdit : « Moses suam historiam hebraico scripsit, cum Græcorum litteræ nondum essent inventre, Has enim postea Cadmus primus ex Phrenice allatas Græcis tradidit. Unde et Plato scripsit in *Timao*, Solonem illum sapientum sapientissitnum, cum ex Ægyptlo rediisset, hæc dixisse Critiæ,se audisse Ægyptium sacerdotem qui sibi diceret : Grreci, o Solon, juvenes estis semper; senex autem Graecus est nemo. Deindo rursus : Juvenes estis animis omnes; nullam enim in eis veteri auditione veterem habetis sententiam, nec ullam tempore canam disciplinam. » Et paulo inferius cx Diodoro docet Orpheum, Homerum, Solonem, Pylhagoram, Platonem, Sibyllam ct alios, cum in Ægyptlo fuissent, suam de pluribus diis mutasse sententiam, quia nimirum a Mose per Ægyptios cognoverunt unum esso Deum, qui m principio creavit coelum et terram. Hinc Orpheus cecinit :

Jupiter est unoj, Plato, Sol, Bacchus et unas,
Est Deus udus in omnibus : hac bis cur tibi dico?

Idem rursum :

Te testor, ralom, magni sapientis origo,
Teque Patris Verbum, primuin quod protulit ore,
Cum propria mundi machinam ratione creavit.

Denique addit Platonem ex Mose didicisse Deum, unde eum pariter vocasse to fa, id est, *quod est*, sicut Moses eum vocat i ĳv, id est, *qui est*, sive, rgo *sum qui sum*. Rursum ab eodem didicisse creationem rerum, Verbum divinum, resurrectionem corporum, judicium, poenas impiorum, ct premia justorum, Spiritum Sanctum, quem Plato censuil esse animam mundi ; nec enim satis intellexit Mosćú, sed eum ad sua phantasmata detorsit ; unde in errores incidit.

aV i>ari lll0° Cyrillus, lib. I *Contra Julianum*, ostendit Mosca priscis heroibus Gentilibus, quos ipsi vetustissimos putabant, esso antiquiorem, ludi doctam ejus chronologiain Mosis ct Gentium. « Itaque ab Abrahie temporibus usque ad Mosen descendentes, nova inde annorum exordia iterum incipiamus, Mosis nativitatem numeris promittentes. Anno septimo Mosis aiunt natum Prometheus ct Epimetheum,ct Atlantem, Promethei fratrem, prætcrea et Argum cuncta cernentem. Tricesimo quinto anno Mosis primus regnavit Athenis Cei rops, qui cognominatus Diphyes : hunc ferunt primum cx hominibus sacrificasse bovem, nominasseque Jovem apud Grecos summum deorum. Sexagesimo septimo anno Mosis aiunt fuisse diluvium Deucalionis in Thessalia; pnet rea et in Ethiopia Solis filium, sicut isti iLcuat, rxuslum esse Phaethontem. Septuage-

simo quarto anno Mosis quidam Hellen dictus. Deucalionis et Pyrrha) filius, Græcis sui nominis agnominationem dedit, cum antea vocarentur Græci. Centesimo ct vicesimo anno Mosis Dardanus condidit civitatem Dardaniam, regnante apud Assyrios Amynta, apud Argivos autem Stendo, apud Ægyptios vero Rameae; vocabatur autem ipse etÆgyplus, Danai frater. Centesimo et sexagesimo anno post Mosen Cadmus Thebis regnavit, cujus filia Semele, ex qua Bacchus, ut ipsi dicunt, ex Jove. Erat autem tunc et Linus Thebanus et Amphion Musici. Assumpsit autem tunc sacerdotium apud llebræos Phinees, filius Eleazari, filii Aaron, mortuo scilicet Aarono. 198 anno post Mosen ferunt fuisse Proserpinam virginem raptam ab Ædoneo, id est Orco, rege Molossorum; hic canem maximum aluisse dicitur Cerberum nomine, qui apprehendit Pirithoum et Theseum venientes ad raptum uxoris : cum periisset autem Pirithous, adveniens Hercules Theseum in mortis periculo constitutum cx inferno liberavit, ut fabulantur. 290 anno Perseus Dionysium, hoc est Liberum, occidit, cujus ct sepulcrum esse dicunt in Delphis juxta aureum Apollinem. ilOanno post Mosen expugnatum est Ilium, judicante apud llebræos Esebon, apud Argivos Agamemnone, apud Ægyptios Vaphro, apud Assyrios Teutamo. Colliguntur igitur a nativitate Mosis usque ad destructam Trojam 410 anni. »

Audi S. Augustinum, lib. XXII *Contra Faustum*. n. cap. LXix : « Mosen, inquit, famulum Dei fidelissimum, humilem in recusando tam magnum ministerium, subditum in suspiciendo, fidelem in servando, strenuum in exequendo, in regendo populo vigilantem , in corrigendo vehementem, in amando ardentem, in sustinendo patientem; qui pro cis quibus præfuit, Deo sc interposuit consulenti, opposuit irascenti : hunc itaque talem ac lanium virum absit ut cx maledico Fausti ore pensemus, sed ex ore plane veridici Dei. »

Andi S. Gregoriani, Il part. *Pastor.*, cap. v : « Hinc Moses crebro tabernaculum intrat cl exit, * et qui inlus in contemplationem rapitur, foris infivinanlium negotiis urgetur, intus Dei arcana considerat. foris onera carnalium portât, exemplum rectoribus præbens, ut cum foris ambigunt quid disponant, Dominum per orationem consulant. » Idem, lib. \I in *I liegum* cap. iit, ait Mosem tam plenum fuisse spiritu, ut de ejus spiritu Dominus tulerit, ct septuaginta rectoribus populi communicant. Idem, hom. H> in *Ezerh.*, Mosen in scientia Dei præfert Abrahamo. Nec id mirum, Mosi enim ait Deus ; † Apparui Abraham, Isaac ct Jacob, et nomen meum Adonai (Jehova) non indicavi cis, n quod tibi, o Moses, indico ct revelo.

Porro Moses expressus fuit Christi index ct typus; adacquo sicut sol diem, luna noctem illuminat, ita Christus Christianos in lege nova, Moses Judæos in veteri illuminavit. Quocirca pulchre Christum soli, Mosen lunre comparat Ascanius

Martinengus in *Gen.*, tom. 1, pag. b, in fine el scq. Nam *primo*, legislator fuit Moses Pentateuchi, Christus Evangelii; *secundo*, Moses duos singulares habuit congressus cum Deo : primum cum primas legis tabulas in Sina a Deo accepit, alterum cum secundas, luncque rediit coruscanto et quasi comula facio, llæc testimonia dedit ei Deus. Similia duo dedit Christo : prius in baptismo, cum descendit in eum Spiritus Sanctus specio colmbm, voxque c coelo audita est; posterius, cum transfiguratus est in Tabor, atque testimonium ei dederunt Moses et Elias, hoc est, lex et propheta'. *Tertio*, Moses stupendas plagas et miracula fecit in Ægypto : majora patravit Christus. *Quarto*, Moses Deum allocutus est, sed in caligine, viditque cum a tergo; Christus vero facie ad faciem. *Quinto*, Moses audivit a Deo: « Invenisti gratiam apud me, et novi te ex nomine;» Christus audivit a Patre : « Ille est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. »

EiK • Audi Eusebium, lib. III *De Demonstr. Etang.*, qui ex Mosis et Christi gestis mirificam compaginat antilhesin, cujus verba prolixa in pauca contraham.

1. Moses fuit legislator Judaicæ gentis, Christus lotius universi.

2. Moses idola llebræis abstulit, Christus ea ex omni fere plaga mundi ejecit.

3. Moses mirificis portentis legem contulit, majoribus Christus Evangelium condidit.

■ 4. Moses suos in libertatem vindicavit, Christus generis humani jugum excussit.

8. Moses terram fluentem lac et mcl patefecit, Christus præstanlissimam viventium terram reseravit.

6. Elegans infans Moses vix natus Pharaonis sevilia, qui mares Judaici populi ad necem daiunarat, vilæ discrimen subiit, Christus infans a Matris adoratus, ob Herodis immanitatem pueros iucidantis, in Ægypluin secedere est coactus.

7. Moses adolescens omnium disciplinarum rudilionc claruit, Christus duodecim annorum legisperitos eruditissimos in stuporem adduxit.

8. Moses quadraginta diebus jejunans divino eloquio pastus est, per quadraginta perinde dies Christus non manducans, neque bibens, divino; contemplationi vacavit.

9. Moses in deserto famelicis manna et coturnices præbuil, Christus in deserto quinque panibus virorum quinque millia saturavit.

10. Moses inter Arabici sinus aquas illæsus transiit, Christus super maris undas ambulavit.

11. Moses extenta virga mare divisit, Christus increpat ventum et mare, et facta est tranquillitas magna.

12. Moses in monte rutilanti facio splendidus apparuit, Christus in monte fulgentissimo aspectu transfiguratus est, cujus facies resplenduit sicut sol.

13. In Mosen non poterant filii Israel oculorum aciem intendere, ante Christum discipuli in facies suas perterriti ceciderunt.

14. Mariam leprosam ad pristinum sanitatem restituit Moses, Mariam Magdalenam, criminum maculis obrutam, gratia cadesti abluit Christus.

15. Mosen Dei digitum appellarunt Ægyptii, de seipso Christus prodidit : a Porro si in digito Dei ejicio dæinonia, » etc.

16. Selegit Moses 12 exploratores, 12 Apostolos et Christus elegit.

17. Moses 70 Seniores, Christus 70 Discipulos auctoravit.

18. Jesum Nave successorem sibi destinavit Moses, Petrum ad summum pontificatum post se extulit Christus.

19. De Mose scriptum est : « Non cognovit homo sepulcrum ejus usque ad præsentem diem; » de Christo contestali sunt angeli : « Jesum quærilis crucifixum? surrexit, non est hic.»

Audi S. Basilium, hom. 1 in *Hcxacm.* : a Moses etiam dum ad matris ubera pendens, Deo amabilis et gratosus fuit, ipso prreelegit calamitates rerumnasque cum Dei populo experiri, quam temporaria voluptate cura peccato perfrui. Justo et æqui fuit amanlissimus et observanAssimus, improbitatis et injustiliæ hostis acerrimus; in / Ethiopia (in Madian) quadraginta annos contemplationi vacavit, octoginta annos natus vidit Deum, quoad videre potest homo; hinc de eo ait Deus : Oro ad os loquar ei in visiono, et non per ænigmata. »

Audi S. Gregorium Nazianzenum, *orat.* 22, qua E»s.x' • S. Basilium, ejusque fratrem Gregorium Nyscenum comparat Mosi et Aaroni ; « Quis legislatorum illustrissimus? Moses. Quis sacerdotum sane- 'l vi- lissimus? Aaron. Non minus pietate, quam cor- a"v,nt potibus fratres : vel potius, ille quidem Pharaonis Deus, et Israclilatum antistes et legislator, et nubem ingrodiens, et divinorum arcanorum inspector et arbiter, et tabernaculi illius veri fabricator, quod a Deo, non ab homino constructum est; ille principum princeps, et sacerdotum sacerdos, Aaron pro lingua utens, etc. Ambo .Egyptum vexantes, maro scindentes, Israellem gubernantes, hostos demergentes, panem super- no trahentes, aquas conculcantes, ad terram promissionis iter commonstrantes. Fuit ergo Moses principum princeps, elsacerdolumsacrdos, » clc.

Audi S. Hieronymum, qui initio *Commentario- Et rum in epist. ad Galatas*, Mosen non tantum Pro- « «*''?*** pholam, sed et Apostolum fuisso docet, id quæc communi llebræorum sententia.

Audi Philonem Hebueorum doctissimum : « Hæc Ex pin- osi vita, hic exitus Mosis, regis, legislatoris, pon- lo<*» tifiéis, propheta, » lib. IH *De Vita Mosis*, in fine.

Audi Gentiles. Numenius apud Eusebium, lib. IX *De Praparat. Evangelica*, cap. in, asserit Piatonem t Pylhagoram Mosis dogmata esso secla- mihu». tos, advoque quid est, ail, Pialo, nisi Moses At- ri*to «a

M v f (Jeus? Ilis addo Eupoleum et Arlapanum, qui Mc-z?d;- (aPl|d Eusebium ibid., cap. iv) aiunt, Mosen cto«iter-Ægyptiis litteras tradidisse, aliaque multa ad commune bonum instituisse, cl propter sacrarum Litterarum interpretationem, Mercurium appellatum, indeque factum esse, ut ab ipsis quasi Deus coleretur.

Plolomæus Philadelphus (ut testatur Aristeeas de 72 *Interpretibus*), audita lege Mosis, dixit ad Demetrium : « Cur tanti operis nullus historiographus aut poeta meminit ? » cui Demetrius : « Quia ista lex est sacrorum, divinitus lata; el quia nonnulli aggressi sunt, sed divina plaga territi, ab instituto destiterunt, o Atque illico exempla subjungit de Theopompo historico, cl de Theodecte tragico poeta, quæ superius commemoravi.

Diodorus historicorum omnium probatissimus, inquit S. Justinus in *Admonit. ad Gentes*, sex priscos ponit legesatores, et primum omnium Mosen, quem ait fuisse magno animo virum ,et probatissima vita celebratum, de quo et subdit : « Apud Judæos quidem Mosen, quem vocant Deum, sive ob admirabilem divinamque notionem, quam decernit hominum multitudini profuturam, sive ob excellentiam et potestatem, quibus vulgus ipsum suscept© legi libentius obsequitur. *Secundum* inter legis positores Ægyptios Sauchnia fuisse commemorant, insignem prudentia virum. *Tertium* Scsonchosin dicunt regem, qui non modo inter Ægyptios bellicis negotiis præccluerit, sed et bellacem gentem legum positione frænaveril. *Quartum* Bachorim statuunt, et cumdem regem, quem memoria) prodiderunt et de modo regnandi, cl de domestica dispensatione Ægyptiis præccpisse. *Quintus* fuit Amasis rex. *Sextus* dicitur Xerxis pater Darius Ægyptiis legibus addidisse. »

Denique Josephus, Eusebius et alii tradunt Mosen omnium, quorum scripta nunc exstant, vel quorum nomen in Gentilium scriptis proditum est, primum fuisse Theologum, philosophum, poetam el historicum. Quocirca mira fuit non tantum apud Judæos, sed et Gentiles Mosis veneratio. Narrat Josephus, lib. XX, cap. iv, militem quemdam Romanum Mosis libros lacerasse, mox Judæos concurrisse ad President Romanum Cumanum, flagitantes ut non suam, sed læsi Numinis ulcisceretur injuriam. Quare Cumanus militem violatorem legis securi feriil.

Porro hæc veneratio et martyriis et miraculis illustrata est. Cum Maximianus et Diocletianus edicto juberent sibi tradi libros Mosis, aliosque sacre Scripture , ad exurendum , restiterunt fideles, mori mátenles quam cos tradere. Quare nulli pro sacris libris gloriosum certamen obie-runt, et victricem martyrii lauream adepti sunt. Cum autem Fundanus Alutinensis olim Episcopus, metu mortis sacros libros tradidisset, cl magistratus sacrilegus cos igni apponeret, subito imber sereno cœlo diffusus est, ignis sacris libris admotus extinclus est, grando subsecuta, omnisque regio ipsa pro sacris libris clementis furentibus devastata est, uti habent acta S. Saturnini, quæ extant apud Surium, 11 februarii.

Aspice nos, quæso, sancte Moses, qui eminus u. quondam in Sina gloriæ Dei, cominus vero in Tabor glori© Christi speculator fuisti, nunc autem facie ad faciem utraque perfrucris. Porrigemanum ex alto, sapienti© tu© flumina in nos deriva, et ©terni illius luminis vel scintillam ope, volis et ineritis tuis nobis imperti; impetra a Patre luminum, ut ad sua hæc Pentateuchi sacraria, nos vermiculos suos inducat, det ut in Scripturis suis cum agnoscamus; det ut tantum diligamus, quantum cognoscimus: nec enim cupimus eum cognoscere, nisi ut diligamus, utque ejus amore accensi, velut faces, et alios, tolumque orbem accendamus. Hæc enim est scientia sanctorum; ipse enim est amor cl limor noster, ipsum unum omnia nostra spectant, ipsi nos el omnia nobiscum devovimus. Denique duc nos ad Christum, qui est finis legis tu©; ut ipse studia nostra, conatusque omnes ad ejus cui omnis creatura laudem dicit, gloriam, in Ecclesia) ejus regno jam militante, deprædicandam, et aliquando in victrici cœlilum choro, tecum a nobis omnibus tui studiosis, in omnem ©lernilatē, uti spero, suavissime felicissimeque concinendam, regat, secundet et ad finem usque perducatur. Ibi stabimus super mare vitreum, quotquot bestiam vicimus, a cantantes canticum Mosis, et canticum Agni, dicentes: Magna et mirabilia sunt opera tua, Domine, Deus omnipotens : just© et ver© sunt vim tuæ, Rex sæculorum; quis non timebit te, Domine, et magnificabit nomen tuum? quia solus pius es,» *Apoc.* XV. 3; quia elegisti nos, quia fecisti nos reges et sacerdotes, et regnabimus in sæcula sæculorum. Amen.

COMMENTARIA

IN

PENTATEUCHUM MOSIS.

ARGUMENTUM.

Hebræi, leste S. Hieronymo in Prologo galeato, tot numerant libros S. Scriptura), puta veteris Testamenti, quot habent ipsi litteras, puta viginli duos, eosque in lres classes dividunt : scilicet in **min** *thora*, id est *legem* : *nebiim*, id est *prophetas* : *ketuvim*, id est *scripturas*. *Thora* sive lex complectitur Pentateuchum, puta Genesim, Exodum, Leviticum, Numeros et Deuteronomium, qui ila non a Mose, ut vult Philo, sed a Septuaginta Interpretibus divisi et nuncupati sunt, cum antea unus esset liber legis.

Prophetas duplices numerant, priores et posteriores : priores vocant Josué, Judicum, Ruth et quatuor libros (legum ; posteriores recensent Isaïam, Jeremiara, Ezcchielem cl duodecim minores prophetas.

Hagiographa numerant **Job**, Psalmos, Proverbia, Ecclesiasten, Canticum Canticorum, Daniellem, libros Paralipomenon, Esdram ct Esther.

Pentateuchus, id est quintuplex hoc volumen "os<Scsl chronicon mundi. Ejus enim argumentum est texere historiam et chronologiam mundi, ac gesta patriarcharum a prima mundi creatione usque ad mortem Mosis. In Genesi enim Moses pertexit a principio creationem mundi, cl gesta Adami, Evæ, Noe, Abrahæ, Isaac, Jacobi ct aliorum u<que ad mortem Josephi. In Exodo persecutionem Pharaonis, indeque decern plagas .Egypli, egressum Hebræorum ex Ægypto, ct peregrinationem per desertum ; ubi in Sina decalogum cælasquo leges a Deo acceperunt. In Levitico describuntur sacra el sacrificia, cibi veliti, festa, alique ritus, lustrationes elcæremoniæ, tam populi quam Sacerdotum et Levitami)). In Numeris numeratur populus, principes et Levile, item quadraginta duæ mansiones Hebræorum, eorumque æque ac Dei gesta in deserto ; insuper recensetur prophetia Balaam, ac bellum ilebræorum cum Madianitis. Deuteronomium, sive secunda lex, repetit ct inculcat Hebræis leges antea in Exodo, Levitico cl Numeris a Deo per Mosen datas.

Nota primo. Auctor Pentateuchi est Moses : ita docent omnes Græci ct Latini, imo ipse Christus, ut patet Joan, i, 17 ct 45; Joan, v, 4G, ct alibi.

Porro Moses antiquior fuit, et tempore longe præcessit omnes Græciæ cl Gentilium sapientes, puta Homerum, Hesiodum, Thaletem, Pythagoran), Socratem, ct his seniores Orpheum, Linum, Musæum, Herculem, .Esculapium, Apollinem, quin et ipsum Mercurium Trismegistum, qui omnium fuit antiquissimus. Hic enim Mercurius Trismegistus, ailS. Augustinus, lib. XVIII De *Civit.* xxxix, Ec nepos fuit majoris Mercurii, cujus maternus avus euT»i Atlas asirologus, ct æqualis Promethei, co tempore Atiwi. floruit quo vixit Moses. Ibi adverte Mosen Pentateuchum simpliciter conscripsisse, per modum diarii vel annalium; Josué tamen, vel quem similem eosdem hos Mosis annales in ordinem digessisse, distinxisse, cl sententias nonnullas addidisse cl intexuisse. Sic enim in fine Deuteronomii mors Mosis, co utique mortuo, a Josué vel alio quopiam additur cl describitur. Sic non a Mose, sed ab alio quopiam, ut videtur, laus mansuetudinis Mosis intertexta est *Num.* xii, 3. Sic *Genes.* xiv, 15, urbs Lais vocatur *Dan*, cum diu post tempora Mosis vocata sit *Dan*, quare nomen *Dan* ibi pro Lais substitutum est, non a Josué, sed ab alio qui posterius vixit. Sic 2Vu»n. xxi, ab alio pariter additi sunt vers. Li, 15, 27. Pari modo Josué mors ab alio addila est, Josué cap. uLL, vers. 20. Pari modo prophetia Jeremiæ a Baruch digesta, et in ordinem redacta est, uti ostendam præfatione in Jeremiara. Sic et parabola: Salomonis, non ab ipso, sed ab aliis, ex ejus scriptis congesto) ct digesto) sunt, ut patet *Prov.* xxv, I. Porro Moses hæc partira traditione, partira divina revelatione, partira oculari inspectione didicit el accepit : nam quæ in Exodo, Levitico, Numeris ct Deuteronomio narrat, ea praesens ipso vidit ct gessit.

Nola *secundo*. Scripsit Genesim Moses, cum exui ageret in Madian, *Exodi* n, 15, ait Pererius, idquo ad consolationem Hebræorum, qui in Ægypto a Pharaone opprimebantur. Verum melius sentiunt Theodoretus, Bcda cl Toslalus (a quibus non dissentii Eusebius, lib. VII De *Præpar.* cap. n, si verba ejus accurate expendantur) tum Genesim, quam quatuor sequentes fibrosa Moso scriptos esse post egressum Hebræorum ex Ægypto, cum dv»ett».

ipso in solitudine quasi dux, pontifex, propheta, doctor et legislator populi versaretur, atque ex cœtu et Synagoga Judæorum rempublicam et

Ecclesiam Dei formare et instrueret, ut ipsi ex rerum creatione et gubernatione Deum creatorem agnoscerent, amarent, colerent (I).

(I) Recentius in Pentateuchum commentati sunt Chudins Frassen'us, *DisquisiHones biblica in Pentevchum, Pothomagi*, 1705; Joannes Pontasius, *Sacra Scriptura ubique sibi constant, seu Difficiliores Scriptura: loci in speciem sibi pugnantes conciliati*, tom. I (unicus) in *Pentateuchum*, 1793; Ellies Dupin, *Panlateuchus Mosis cum notis quibus sensus litteralis exponitur*, 1702; Laurentios Velili, *Scriptura sacra contra incredulos propugnata*, pars I, *Pentateuchus Moysis*; Vater, *Commentar uber den Pentateuch*, opus quidem eruditum, sed caule

legendum ob errores; De Ranke, *Untersuchungen uber den Pcntacheuh*, 1834-1810; Do Kurtz, *Deitraege zur Verlheidigung und Rcgründung tier Einhcit des Penta» truche*, 1844; Hengptenberg, *Dic Authentic (les Penta» tuch*s, etc.

Do eloquii leporibus ac sententiarum pulchritudine in Pentateucho, vido Ghiro, *Introduction aux livres de TAncien et du Now. Test.*, tom. III, pag. 85; Rollin, *Traité des Etudes*, lib. IV, cap. ni; Montbron, *Essai nula littérature des Hébreux*, tom. I passim.

CANONES

FACEM PREFERENTES PENTATEUCHO.

can. I. I. Cum Moses hic historiam mundi conscribat, patet narrationem ejus non symbolicam, non allegoricam, non mysticam, sed historicam, simplicem et planam esso; ac proinde ea quæ narrat de paradisi, Adami, Evre et eorum omnium creatione spatio sex dierum successive peracta, etc., historice et proprie, ut sonant, sunt accipienda. Est hoc contra Origencm, qui hæc omnia allegorico et symbolice exponenda putavit, itaque litteram et litteralem sensum evertit. Verum canonem nostrum tradunt omnes alii Patres, et Ecclesia, quæ hic damnat allegorias Origenis. Vide contra Origencm hic disputantem S. Basilium, hom. 3 et 9 *Illexam*. VercS. Hieronymus: a Origenes, inquit, suum ingenium fecit sacramenta Ecclesie. »

cm. I. 2. Philosophia et Physica adaptanda sunt sacra) Scripturæ et verbo Dei, a quo omnis exist'd natura) numerus, ordo et modus, ait S. Augustinus. Non ergo e contrario torquenda est sacra Scriptura ad sensa philosophorum, aut ad lumen et dictamen natane.

Com. 3. 3. Moses srepe utitur prolepsi sive anticipatione: vocat enim urbes et loca eo nomine, quod longe posterius eis est inditum. Sic *Genes*, xiv, 2, Balani urbem vocat Scgor, quæ tamen non tunc, sed postea vocata est Segor, cum Lot eo ex Sodomis evasisset. Sic *ibid.* vers. 6, vocat montes Seir, qui longe post ab Esau Seir sunt dicti. Sic *ibid.* vers. II, vocal Dan, quæ tunc vocabatur Lais.

Ciw. ♦ 4. *Æternum* sæpc non significat proprie dictam n*lernilalem, sed longum aliquod tempus cujus finis non pervidetur: hebr. *cninoVlp olam*, id e*t æternum, significat saxulum, quæ occultum est, seu cujus I minus cl finis non perspicitur. Radix mini *alam* significat occultare vel abscondere. Rursum *aeternum* sæpo non absolute, sed respective dicitur, et significat Jurationem integram rei, quæ retentiæ est, non absolute, sed

respectu certi status, reipublice et geniis. Sic dicitur lex vetus duratura in æternum, id est semper, non absolute, sed respectu Judæorum: quia nimirum lex illa duravit tamdiu, quamdiu duravit Judæorum respublica et Synagoga, puta toto tempore dadaismi, donec lex nova illi succederet: duratura enim erat donec veritas per Christum illucesceret. Id ila esse palet: nam alibi eadem Scriptura dicit legem illam veterem esse abolendam, cique subrogandam novam Evangelicam, ut patet *Jcromiæ* xxxi, 32 et scq. Sic *æternum* capit Horatius cum ait:

Servici ælernitum qui parvo nesciet uti.

Non enim potest in æternum absolute servire, cujus vita ipsa qua servil, reterna esse non potest. Tradit hunc canonem S. Augustinus Qurest. XXXI *in Genes.*, de quo plura vide apud Percrium tom. IH *in Genes.*, pag. 130 et scq.

5. Hebræi per enallagen srepe sensum unum c«»s cum alio commutant, cl maximo visum pro quovis sensu accipiunt, tum quia visus omnium sensuum est prrestantissimus et certissimus; tum quia in sensu communi, qui csl supra visum et oculos, omnium sensuum sensationes conveniunt. Sic visus pro tactu capitur *Joan*, xx, 29: « Quia vidisti, id est *tetigisti* me, Thoma, credidisti. » Pro odoratu vero capitur *Exodi* x, 21, in hebreo: « Fodero fecisti odorem (nomen et famam) nostrum in oculis, » id est, in naribus Pharaonis. Pro gustu capitur *Psal.* xxxin, 9: « Gustate et videte (icl est sopito) quoniam suavis est Dominus. » Pro auditu capitur *Exodi* xx, 18: « Populus videbat, id est audiebat, voces; n videre ergo idem csl quod cognoscere, vel clare percipere.

6. Peccatum srepe, maxime in *Lattico*, sumitur metonymicc: *primo*, pro hostia oblata pro peccato; *secundo*, pro preña peccati; *tertia*, pro irregularitate sive immunditia legali, ex fluxu menstrui sanguinis, seminis, lepræ, vel ex contacta

mortui contracta. Sic *Levit*, xn, 0, puerperium vocatur peccatum, id est, immunditia legalis, et *Levit*. xiv, 13, lepra dicitur peccatum, non proprie dictum, sed legule, id est irregularitas, quie leprosum arcebat a sacris, et convictu hominum.

7. Leges Dei vocantur primo, praecepta, ftallita, vel custodia, quia custodienda aut cavenda praescribunt; *secundo*, vocantur judicia, quia inter homines dirigunt et dirimunt lites : in iudicio enim secundum leges iudicandum est. *Tertio*, vocantur iustitiae, quia statuunt id quod aequum et iustum est. *Quarto*, vocantur testimonia, quia testantur voluntatem Dei, sive quid a nobis exigit Deus, quid a nobis velit fieri. *Quinto*, vocantur testamentum, id est foedus et pactum, id est, conditiones pacti initi cum Deo, quia hac conditione pepigit Deus tam cum Judiéis, quam cum Christianis, se fore eis Deum et Patrem, si videlicet ipsi leges ejus servent.

8. In Pentateucho crebra est synecdoche. Sic genus capitur pro specie; ut, facere hædum, agnum, vitulum, significat sacrificare hædum, agnum, vitulum. Sic pars capitur pro toto, ut implere manum, supple oleo, significat unctione manus consecrare aliquem sacerdotem. Sic revelare turpitudinem, vel cognoscere feminam, vel ad eam ingredi, est virum cum femina misceri. Sic aperire aurem alicui, est ei ad aurem loqui, sive insusurrare, indicare et revelare aliquid.

9. Pari modo crebra est inetonymia, ut *Gen*. xiv, 22; *Exodi* vi, 8 : «Levo manum,» id est elevata manu cæli Dominum testor, et juro per Deum. Sic os significat verbum vel praeceptum quod ore datur. Sic manus significat potestatem, vim, vel punitionem, quæ manu lit. Sic anima significat vitam, vel ipsum animal, cujus forma et vita est anima. Sic « vir sanguinum » vocatur homicida.

10. Pari modo frequens est catachresis, ut cum *pater* rei alicujus vocatur is qui est auctor, conditor, aut inventor rei, vel is qui est primus et præcipuus in illa re. Sic Deus vocatur pluviae pater, id est auctor. Sic dæmon vocatur mendacii pater, id est auctor. Sic Tubalcain vocatur *puter canentium organo* : pater, id est primus, et inventor organi. Sic dicunt : « Percussit eos in ore, id est in acie, gladii, » os nimirum gladii vocatur acies ipsa gladii, quæ homines absumit et devorat, porinde ut os devorat panem. Hoc enim modo leones, tigrides, lupi aliæque formæ ore suo percussunt oves, canes et boves, cum eos rictu oris suilaniant, discerpunt et devorant. Simili catachresi filias vocant minora oppida et vicos, quæ metropoli quasi matri adjaceant et subsunt. Rursum ipsas urbes ob pulchritudinem et elegantiam vocant filias, ut tilia Sion est urbs et arx Sion : filia Jerusalem est urbs Jerusalem : filia Babylonis est urbs Babylonis, id est, ipsa Babylon. Pari modo (edificare alicui domum, vel eam destruere, significat alicui dare, vel destruere familiam et

proles. Domus nimirum significat proles et posteritatem. Unde Hebræi filios vocant *banim* quasi tPJDN *abanim*, id est lapides, a rad. J133 *baña*, id est ædificavit; nam ex filiis ut lapidibus ædificantur domus et familiae parentum, && ctar» «aii»; cici< àrsivi;, inquit Euripides.

11. Hebræi sæpe verba reaba accipiunt pro verbalibus vel mentalibus. Sic *Levit*, xtn, 6, 11, 20, 27, 30, dicitur quod sacerdos leprosum mundabit vel contaminabit, id est, mundatum vel contaminatum declarabit et pronuntiabit, ut hominum convictui restituatur, vel ab eo arceatur, Sic *Jcrtm*. i, 10, dicitur : a Constitui te super gentes et super regna, ut evcUas, et destruas, et disperdas, et dissipas, et ædifices, et plantes, » id est, ut prophetae et praedicas has gentes evellendas esse et destruendas; illas vero ædificandas esse et plantandas. Sic dicitur *Lev*. xx, 8, et cap. XXI, 8, 15 et 23 : a Ego Dominus qui sanctifico vos, » id est, jubeo vos esse sanctos.

12. Hebræi sæpe tacent suppositum, sive personam aut rem tam agentem, quam patientem, quia ex antecedentibus vel sequentibus eam intelligendam relinquunt, ut *Deuter*. xxxni, 12, et alibi.

13. Verba et sententiæ S. Scripture non semper referendæ sunt ad proxime precedentes, sed subinde ad remotas quæ longius ante præcesserunt. Sic illud *Exodi* XXII, 3 : « Si non habuerit (fur) quod pro furto restituat, ipse venundabitur, » non cum proxime præcedentibus, sed cum vers. 1, ubi dicitur : « Si quis furatus fuerit bovem, quinque restituet, » connectendum est. Sic *Cant*, i, dicitur : « Nigra sum, sed formosa, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis, » ubi « tabernacula Cedar » non possunt connecti cum formosa; erant enim ipsa deformia, ut pole æstu adusta, nigra et fæda. Sic ergo hæc connecti et exponi debent : Nigra sum sicut tabernacula Cedar, cum hoc tamen simul formosa sum sicut pelles Salomonis vermiculata et regite.

14. Negatio Hebreis lotum quod sequitur negationem; unde *non omnis* Hebreis idem est quod *nullus*, cum Latinis idem sil quod *aliquis non*.

15. Solet Scriptura quædam promittere quibusdam quæ non implentur in ipsis, sed in posteris eorum, ut significet Deus se hæc posteris in ipsorum gratiam prestare; quia quod posteris datur, hoc ipsis, quorum posteris sunt porlio, videtur dari ut principio et capiti posteritatis. Sic Abraham non in se, sed in posteris suis promittitur terra Chanaan, *Gen*. xiu, 11. Sic Jacob, id est Jacobæis, promittitur dominium in Esau, id est, Idumæos, *Gen*. xxvii, 29. Sic *Genes*, xux, duodecim Patriarchis promittitur, quod posteris eorum obventurum erat. Tradit hunc canonem S. Chrysostomus, hom. 8 in *tfatth*.

16. Licet S. Cyprianus, lib. II *Contra Iudaos*, can. is. cap. v; Hilarius, lib. IV *De Trinit.*, et Nazianzenus, tract. *De fide*, putent Deum in assumpto corpore

visibilem apparuisse Abrahā, Mosi et Prophetis, tamen verius est omnes has apparitiones factas esse per angelos, qui in corporibus assumptis personam Dei gerebant, ideoque vocantur Deus. Ita Dionysius, cap. iv *Calcst. Mitrar.*; S. Hieronymus in cap. ni *ad Gal.*; Augustinus, lib. III *Lx Trin.* cap. ult; Gregorius in *prafat. Moral*, i, et alii passim. Et probatur. Nam ille qui apparuit Mosi, dixitque : « Ego sum Dens Abraham, » fuit angelus, ut docet S. Slephanus *Ador*, vir, 30. Sic Dominus qui tradidit legem Mosi in Sina, *Exodi* xix et xx, a Paulo *ad Galat.* rn, 19, vocatur angelus. Angeli enim sunt administratorii spiritus, per quos Deus omnia sua exsequitur. Quare quod Concilium Sirmiense, can. 14, definit cum qui contra Jacob luctatus est, *Gen.* 32, fuisse Filium Dei, intellige fuisse angelum qui Filium Dei repræsentabal. Adde decreta hujus Concilii non esse definitiones fidei, imo nec dogmata Ecclesiæ, nisi quatenus Photini hærcses damnant ; constat enim hoc Concilium fuisse cælum Arianorum.

C<oi. i7. 17. Quando S, Scriptura nomen novum alicui imponit, intelligenda est non adimere nomen prius, sed posterius addere priori, ut jam utroque nomine possit, modo uno, modo altero nuncupari. Sic *Gen.* XXXV, 10, dicitur : a Non vocaberis ultra Jacob, sed Israel : » sensus est, *q. d.* Non tantum Jacob, sed etiam Israel appellaberis : sæpe namque postea adhuc Jacob vocatur. Sic Gedeon, Judie, vi, 32, dicitur ex eo die vocatus *Jcrobaal*, cl nihilominus pergit Scriptura cum vocare *Gcdeonein*. Sic Simon, postquam a Domino vocatus est Cqi/ias, non raro post adhuc *Simon* appellatur.

Ubi nota : Deus et Ilebræi suis imposuerunt nomina ab eventu, scilicet quæ significarent eventum, vel præsenlem vel futurum; cl tunc nomina erant quasi omina, vel monita, aut vota rei futuræ; imponendo enim alicui nomen, portendebant, vel optabant cum talein fore, qualis illo nomine significabatur. Id ita esse patet in nomine Viam, Evii, Seth, Cain, Noe, Abraham, Ismael, Isaac, Jacob, etc., ut suis locis ostendam.

Idipsum imitati sunt Romani, Græci, Germani. Romani, qui Corvinum a corvo, qui ei in castris victoris omen dedit; Cæsarem a cæsarie, cum qua natus proditur; Caligulam a caliga militari, quasæpe utebatur, appellarunt. Sic Pisones, quod optime pisa sererent, ita nuncupati sunt : sicut Cicerones a cicere, Fabii a faba, Lentuli a lente optime serenda nomen acceperunt. Sic Ancus a vitioso cubito, inquit Festus, nominatus est : cubitus enim grace i-peun dicitur. Sic Servius, quod e matre erva genitus esset ; Paulus, a parva statura; Torquatus, a toique, quem Gallo in pugna detraxit; Plancus, a planis pedibus vocatus est. Sic Scipio cognomen fuit Corucliorum, cui P. Cornelius (avus P. Cornelii Scipionis Africani, qui Annibalem devicit) initium dedit. Hic enim, eo quod palffem vice scipionis regeret et duceret,

primus Scipio cognominatus est, illudque cognomen ad posteros transmisit.

Græci, qui appellarunt Platonem, quasi latum, a latis humeris, cum antea Aristocles vocaretur;* Chrysoslomum, quasi os aureum, ab eloquentia; Laonicum, quasi populi; Leonicum, quasi leonis; Stratonicuin, quasi exercitus victorem; Demosthenem, quasi populi firmamentum; Aristotelem, quasi optimum finem ; Gregorium, quasi vigilem; Diogenem, quasi Jove genitum; Arislobulum, quasi optimi consilii virum ; Theodorum, quasi donum Dei; Hippocratem, quasi equino robore prædilum; Callimachum, a pulchra pugna nuncuparunt.

Germani et Belga*, qui Fredericum, quasi pacis divitem, id est plane pacificum; Leonardum, quasi leoninae indolis; Bernardum, quasi ursinie indolis; Gerardum, quasi vullurinæ indolis; Cunonem, quasi audacem; Cunradum, quasi audacis consilii; Adclgisium, quasi nobilis spiritus; Canulum, ab exhaustiendis poculis; Pharamondimi vel Framondum, a venustate oris nominarunt. Sic Guilhelmus a deaurata galea; Gudelà, quasi bona pars aut sors ; Lolharius, quasi plumbeum cor; Leopoldus, quasi leoninus pes; Lanfrancus, quasi diuturna libertas, Wolfgangus, quasi lupinus incessus vocatus est. Plura vide apud Goropium, Sctieckium, et Pontum Hutterum in Belgio. *

18. Quando ei qui nomen habet, nomen non commutatur, sed simpliciter, tacito et præsupposito ejus nomine, dicitur sic vel sic vocandus, tunc non imponitur ei aliud nomen, sed significatur talis fulurus, ut jure alio isto nomine vocari et appellari possit : sic *Isaia* vir, 14, Christus vocatur *Emmanuel*, et cap. vili, vers. 3 : a Accelera spolia detrahare, festina prædari; » et cap. IX, vers. G : « Admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis; » et *Zach.* cap. vi, vers. 12, vocatur *Oriens*. Sic Joannes Baptista a Malachia vocatur *Elias* ; et filii Zebedæi in Evangelio vocantur *Boanerges*, id est, filii tonitruui.

19. Viri cl feminæ olim erant polyonymi : undo c«. ii non mirum si eadem persona in Scriptura modo uno nomine, modo alio vocatur. Sic uxor Esau quæ *Gen.* xxxvi, 2, vocatur Ada, filia Elon Helhæi, *Gen.* XXVI, 34, vocatur Judith, filia Bceri Helhæi; et alia ejus uxor quæ *Gen.* xxxvi, 2, vocatur Oolibama, filia Ame, *Gen.* xxvi, 31, vocatur Basemath, filia Elon. Sic sæpe lib. I *Paralip.* per decem prima capita alia viris et mulieribus dantur nomina, alia, inquam, ab iis quæ habent in Genesi, Josué, Judicum cl lib. Regum. Sic idem esi Abimclech el Achimelec, Job el Jobab, Achat cl Acban, Aram cl Rain, Arcuna et Ornan, Jetro cl Ragucl. Ubi obiter adverte nomina, cum in aliam linguam transferuntur, ita mutari, ut vix eadem esso videantur, præscrilm cum ad aliud ctyinou suæ hnguæ alludunt el inclinant. Sic

hebr. Ahasueros; latine Assuetus; persica Ochsoarses, Ochsoarscs, Axurxcs, Artaxerxes; græce Oxyares, quasi idem sunt. Ahasueros hebraico et chaldaice significat magnum caput, id est, magnus capitaneus : Artaxerxes persico significat magnus bellator, teste Herodoto : Oxyares Græcis idem est quod acutus, sive acer Mars. Sic a Bosta hebraico, id est munitio, dicta est Bysra, et Barsa, arx Carthaginis quam Romani Burgum vocarunt, indeque Burgundiones sunt dicti. Sic a David et Idida, dicta est Dido.

W. 20. Solet Scriptura causam vocare, et pro vera rei causa ponere, quod tantum fuit occasio : eo quod ita soleant homines loqui, ut eventum undecumque proveniente vocent effectum, et occasionem vocent causam. Sic Gen. xliii, G, ait Jacob : a In meam hoc fecistis miseriam, ut indicaretis ei el alium vos habere fratrem.» Nec enim filii Jacob hanc patris sui miseriam intendebant, sed caex factis et verbis illorum aliud agentium* fortuito el occasionaliter conscula est : vide Riberam in *Amos* n, 19.

it. 21. Hebræi sæpe abstractum ponunt pro concreto, ut abominationem pro re abominabili vel abominata, *Exodi* cap. vin, vers. 28 : a Abominationes Ægyptiorum immolabimus Domino? » *Psal.* XX, 2 : a Desiderium (id est rem desideratam) cordis ejus tribuisti ei. » Sic Deus dicitur spes nostra, id est, res sperata, et patientia ac gloria nostra, id est, propter quem patimur, do quo gloriamur.

H. 22. Hebræi verba sumunt jam in actu perfecto, jam in continuato, jam in inchoato, ut facere silidem quod conari; moliri, incipere aliquid facere. Sic Hebræi aliquando dicuntur egressi ex Ægypto vespere, ut *Deut.* cap. xvi, vers. G, aliquando noctu, ut *Exodi* cap. xn, 42, alibi mane, ut *Num.* xliii, 3, quia scilicet vespere immolant agnum, qui egressus fuit causa el initium : noctu vero cæsis Ægyptiorum primogenitis acceperunt a Pharaone veniam, imo mandatum exeundi, suaque convasantes exire coeperunt : mane vero ipso facto pleno el perfecte egressi sunt.

23. Hebræi cum aliquid exaggerare volunt, vel significare gradum superlativum (quo ipsi carent), utuntur nomine abstracto, vel concreto geminato, ut sanctitas est, vel sanctum sanctorum est, id est, sanctissimum est : quod crebrum est in Levitico.

24. In Scriptura crebra est hypallage, ut *Exodi* 4 xn, II : « Calceamenta habebitis in pedibus, » hoc est invertendo, pedes habebitis in calceamentis, sive calceatos. Nec enim calcei sunt in pedibus, sed pedes in calceis. *Exodi* m, 2, in hebr. : a Rubus ardebat in igne, n id est, ignis ardebat in rubo. *Judie*, i, 8, in hebr. : « Civitatem miserunt in ignem, » id est, ignem miserunt in civitatem. IV *Ucg.* ix, 30, de Jezibelo dicitur in hebræo : « Posuit in stibio oculos suos, » hoc est,

posuit stibium in oculis suis, depinxit oculos suos stibio. *Psal.* lxxvi, 6, in hebræo : « Propinasti nobis in lacrymis mensuram, » hoc est, lacrymas in mensura, utique magna, ut ait R. David. *Psalm.* xviii, S : « In sole posuit tabernaculum suum, » hoc est, solem posuit in tabernaculo suo, vel soli posuit tabernaculum suum in coelis, ut hahenl hebræa. *Psal.* lxxx, 6 : « Testimonium in Joseph posuit, » hoc est, posuit Josephum in testimonium : cui nimirum bene cesserunt omnia, quod legem Dei servaverit. Ha Chaldæus : licet el alius, magis genuinus, sit ejus loci sensus, ut dixi *Psal.* lxxx.

25. Hebræi nomina nunc active, nunc passive Ca* ©. accipiunt. Sic timor vocatur, tam is quo lime-mus aliquem, quam is qui limetur, ut *Gen.* i, 42, Deus vocatur timor Isaac, id est, qui timebatur ab Isaac, quem Isaac metuebat et reverebatur. Sic patientia non tantum vocatur illa virtus, quæ nos impellit ad fortiter patiendum; sed etiam passio ipsa, et yes adversa quam patimur, imo et Deus ipse, propter quem patimur, ut *Psalm.* lxx, S : a Tu es patientia mea, Domine. » Sic amor non tantum vocatur is quo amamus, sed el id quod amatur, ut a Deus meus, amor meus, et omnia. »

26. In Scriptura crebra est liplote (quæ potius id est tenuitas, dicenda est), hoc est din-nulio, qua res magna» verbis exilibus significantur, et quasi imminuuntur, qualis est illa Virgilii, lib. HI *Georgicon* :

Quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudali nescit Busiridis aras!

Illaudati, id est, sceleratissimi, et maxime vituperandi. Busiris enim hospites suos mactare el immolare solebat. Sic I *Regum.* xn, 21, dicitur : a Nolite declinare post vana, quæ non proderunt vobis, » id esi, nolite declinare ad idola, quæ maxime oberunt eruntque noxia vobis. I *Machab.* n, 21 : a Non est utile nobis (id est, maxime oberit nobis) relinquere legem. » *Mihcex* n, I : « Væ qui cogitatis inutile, » id est, perniciosum. *Lev.* X, i : u Offerentes coram Domino ignem alienum, quod cis præceptum non erat, » id est, quod eis prohibitum erat.

27. Moses, inquit Clemens, lib. VI *Strom.*, quia eruditus fuit in omni sapientia Ægyptiorum, hinc subinde in suis legibus utitur hieroglyphica eorum ratione, casque tradit per symbola el ænigmata. Sic et Elcazarus pontifex Arislææ (ut ipse testatur tract. *DeIAX Interpret.*, tom. II *Bibliothec. SS. Patrum*) legato Ptolemæi Philadelphi, roganti cur Moses quædam animalia vetuisset comedi, vel sacrificari, quibus aliæ gentes uterentur, respondit : Hæc Mosis pncopta esse symbolice. et (enigmatica, qualia sunt symbola Py-Ithagoræ, el hieroglyphica Ægyptiorum. Porro ænigmata Pythagoræ, inquit S. Hieronymus, lib III *Contra Pufflnum*, talia erant : « Stateram ne

*•

--•

Symbola

transilias,» id est, ne praetergrediaris justitiam. ■ Igncin gladio no fodias, » id est, iratum verbis ne laccessas. « Coronam minime carpendam esse, » id est, leges urbium non vellicandas, sed conservandas esse; « cor ne comedas, » id est, moerorem de animo projice ; « per viam publicam ne ambules,» id est, ne multorum sequaris errorem; » hirundinem in domum non esse recipiendam, » id est, garrulos in domum non esse admittendos; « oneratis superponendum esse onus, deponentibus onus minime communicandum esse,» id est, ad virtutem contendentibus augenda esse praecepta ; laborem vero fugientes, et otio deditos, esse relinquendos.

Ca». is. 23. Hebræi recentiores ignorant significationem veram nominum propriorum, animalium, herbarum, arborum, gemmarum; sed quisque eorum divinat id quod vult : itaque in hac re certissima regula est, sequi antiquos doctissimos Hebreos, et præ omnibus interpretem nostrum, qui Ecclesiæ iudicio omnium est optimus.

Can. so. 29. Hebrea nomina animalium, arborum, lapidum generalia sunt, et pluribus communia. Sic *J277 saphon*, *Lev. xi, 5*, significat choerogryllum; sed *Prov. xxx, 26*, significat leporem; *Psal. vero cm, 18*, significat herinaceum. Vide Hiberam in cap. v *Zachar.*, n. 21.

Can. 30. 30. Hebræi sæpe actum, habitum et potentiam ponunt pro objecto, et contra, per metonymiam.

Ocuim Sio oculum vel aspectum vocant colorem, qui p: est oculi et v: sus objectum, ut *Leu. cap. un, vers. 10*, dicitur lepra mulare aspectum, id est, speciem et colorem. Sic rursum Deus dicitur timor, anior, spes, patientia, gloria nostra, quia est objectum timoris, amoris, spei, patientiae, gloriæ nostre; est enim is quem timemus, amamus, speramus, propter quem patimur, in quo gloriamur.

Can. ii. 31. Moses in Pentateucho agit pròno historicum, secundo legislatorem, tertio prophetam; unde nunc historice, nunc iuridice, nunc prophetice exponendus est.

Can. 31. 32. Conjunctio et Hebreis sæpe est exegetica, notaque exponentis, significans *id est, ut Lev. in, 3* : a Quorum replelæ, et (id est) consecralæ manus : » replere enim manus oleo, erat eas consecrare ad sacerdotium. Sic *Coloss. n, 8* : « Videte ne quis vos seducat per philosophiam, et (id est) inanem fallaciam. » Non enim Apostolus damnare vult Philosophiam veram, sed tantum fallacem et sophisticam. Simili modo capitur et *Matth. xm, 41* ; *Jerem. xxxiv, 21*, et alibi.

Can »3. 33. Hebræi interrogatione utuntur sæpe, non in re dubia, sed clara, neque ad increpandum, sed ad excitandum acucndumque audientis animum. Sic *Genes, xlvh, 19*, dicunt Ægyptii Josepho : « Cur moriemur te vidente ? » Sic *Exodi iv, 9*, Deus ait Mosi : « Quid est quod tenes in manu tua? » et cap. xiv, vers. 13 : a Quid clamas admet? Sic illud Christi ad matrem : « Quid

mihi et tibi csl, mulier? » non castigatio, sed spei est probatio, eam exacuens.

34. Omnia precepto Pentateuchi, etiam judicalia, sunt juris divini, quia a Deo sancita; quædam tamen ex iis non videntur obligasse sub peccato mortali, sed tantum veniali, ob levitatem materne, ut « Agrum tuum non seres diverso semine, » *Levit. XIX, 19*. a Si inveneris nidum, pullos cape, matrem dimitte, » *Dent, xxu, G*.

33. Scriptura, maxime in prophetiis, subinde Ca. * simul complectitur typum et anlilypum, hoc est rem quam proprie verba significant, et simul allegoriam, quam res illa representa! ; sed ita ut quædam magis typo, quædam magis anlitypo conveniant; tumque duplex illius loci csl sensus litteralis: prior historicus, secundus propheticus. Sic enim et ingeniosi adolescentes sæpe ludunt et rident socium, dicendo, v. g. Tu es longis naribus, et simul significant eum esse sagacem, q. d. Tu æque es nasutus ac nasatus : ubi vox *nares* et propriam relinet significationem, et alteram asciscit, per elegantem allusionem et allegoriam. Quidni ergo Spiritus Sanctus uno conceptu et oratione complecti possit signum et signatum, typum et veritatem? Exempla sunt || *Ileg. vu, 12*, ubi ad litteram loquitur de Salomone, sed tamen per hyperbolen quædam de eo dicit, quæ proprio et plene ad litteram soli Christo competunt. Sic *Gen. in, 14*, Deus serpenti loquitur, et per cum diabolo in eo latenti. Unde quædam dicit, quæ proprie serpenti competunt, quale est illud : a Super pectus gradieris, et terram comedes ; » quædam, quæ proprie diabolo competunt, quale est illud : « Inimicitias ponam inter te et inter mulierem; ipsa conteret caput tuum. » Sic Moses *Deuter. xvm, 18*, per Prophetam, quem post se promittit, tum quoslibet Prophetas, tum proprie Christum intelligit. Sic Balaam dicens quod Israel vastabit Moab, Idumæam et filios Seth, *IVum. xxiv, 17*, per Israel, tum Davidem, tum Christum intelligit. Sic *Isaias. cap. xiv, 11* et seq., describit casum regis Babylonis, per casum Luciferi; unde quædam dicit, quæ proprio Luciferi, Balsasari vero figurate tantum, id est, hyperbolice vel parabolice conveniunt, ut : « Quomodo cecidisti de coelo, Lucifer? detracta csl ad inferos superbia lua, qui dicebas : In coelum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, similis ero Altissimo. » Quædam vero dicit, quæ proprie conveniunt Balsasari, ut : a Concidit cadaver tuum, subter te sternetur tinca, et operimentum tuum erunt vermes, a Simili modo *Ezechiel cap. xxvin, vers. 2* et *14*, describit opes et casum regis Tyri instar opum et casus Cherubini alicujus. Mens enim Prophetæ rapitur ab altissimo lumine prophetico, in quo omnia sunt exilia et conjuncta, unumquo videtur esse figura alterius ; hinc salient sæpe Prophetæ ab uno ad aliud, tum ob rausam jam dictam, tum ob elegantiam, qua similia similibus comparant et adumbrant.

i- je. 36. Plures etiam, non tantum typicos et typico subordinates, sed etiam dissimiles et disparatos, posse esso sensus litterales S. Scripturæ, docet S. Augustinus, lib. XII *Conf.*, cap. xviir, xxv, xxvi, nil cl XXXII, quem citat et sequitur I). Thomas I p., *Q. n.*, art. 10, in corpore, idquo colligitur ex Concilio Lateranensi cap. *Firmiter, de summa Trinit.*, ubi Concilium ex illo *Gen. i.*, « in principio creavit Deus coelum et terram, » juxta duos sensus litterales, duas concludit veritates, scilicet, quod mundus incœperit, quasi in principio significet principium temporis, cl, quod nihil ante mundum sil productum, quasi w in principio idem sit quod, ante omnia. Sic illud *Psal. n.*, 7 : « Ego hodie genui te, n Patres tam de humana, quam de divina Christi generatione explicant. Hinc et versio Septuaginta alium subinde dat sensum litteralem, quam nostra, et olim multæ aliæ versiones erant differentes ab invicem. Sic alio sensu Caiphas, alio Spiritus Sanctus per ejus os dixit : « Expedit vobis, ut unus homo moriatur pro populo, » Joan, xi, 50; et tamen utrumque, scilicet tam Cai- phæ, quam Spiritus Sancti, sensum et mentem enarrat, et hisce verbis significat S. Joannes. Verum in hoc, uti et in aliis plerisque, unus sensus alteri aliqua ratione conjunctus et quasi subordinates est.

te n- 37. Apud Ilebæos, præserlim Prophetas, crebra est enallage, et commutatio, tum persona?, ut transeant a prima vel secunda, in tertiam, qualis est *Deut. xxxm.*, 7; tum temporis, ut præteritum ponant pro futuro, ob futuri certitudinem, qualis est *Deut. xxxn.*, 15, 16, 17, 18, 21, 22 et seq.; tum numeri, ut a singulari transeant in pluralem, et contra, qualis est *Deut. xxxn.*, 15 et 16; tum generis, ut a feminino transeant in masculinum, et contra, qualis est *Gen. ni.*, 15.

On- ». 38. Climata, seu plagæ orbis, ut Oriens, Occidens, Meridies, Septentrio, in Scriptura intelligenda sunt juxta silum Judææ, Jerusalem et Templi. Judiéis enim scribunt Moses aliique hagiographi; et Judæa sita quasi in medio orbis habitati et culti, erat terra et peculium Dei.

39. Una res est figura duorum etiam contrariorum, sed alio el nlio respectu. Sic diluvium quatenus in io enatavit Noe per arcam, fuit fidelibus typus baptismi; quatenus vero eo mersi sunt impii, fuit typus supplicii reprobis irrogandi in extremo judicio. Sic Christus est petra et lapis angularis Ecclesiæ; sed piis est lapis salutis, infidelibus vero el impiis est lapis offensionis, et petra scandali. Sic Christus vocatur leo, ob fortitudinem; diabolus vero vocatur leo ob crudelitatem et rapacitatem. Tradunt hunc canonem S. Augustinus, epist. 99 *ad Lvodium*, cl S. Basilios in *Isaia* cap. n.

k' w. 40. In sensu litterali omnes sententiæ, omniaque verba debent explicari et accommodari rei significato: : id autem non est nccesso in sensu allegorico; imo S. Hieronymus, Gregorius, Ori-

i.

genes, et alii sæpe liberam volunt esse allegoriam, atque in ea explicanda non servant rigorem hisloriie. Exemplum est in Davidis adulterio, quod S. Augustinus, S. Ambrosius et alii docent fuisse typum amoris Christi in Ecclesiam Gentium, quæ antea cum idolis u adultera vixerat. Verum propria et solida allegoria debet respondere historia, et quo aptius respondet, eo aptior est; imo alioqui non est proprius Scripturæ sensus, sed quasi accommodatilius. Sicut enim litteralis est is, quem primo verba significant: ita allegoricus est, quem res per litteralem sensum significata! adumbrant et significant. Ita docet S. Hieronymus in *Osee* cap. v, ubi retractat contrarium, quod alibidixerat.

41. In Mose et Scriptura non raro est hendiadys, c^{TM} u. quæ figura est, qua unum in duo dividitur, unde rectius vocatur » Jti id est, unum per duo, ut apud Virgilium, *Æncid.* I : a Molemque et montes insuper altos imposuit, » id est moles altorum montium imposuit; el alibi : « Aurum frenosque momordit, » id est, frenos aureos momordit; et alibi : a Pateris libamus et auro, » id est, pateris aureis. Talis est *Gen. i.*, 14 : « Sint (sol et luna) in signa, et tempora, et dies, et annos, » id est, sint in signa temporum, dierum et annorum. Talis quoque est *Coloss. n.*, 8 : « Videte ne quis vos seducat per philosophiam et inanem fallaciam, » id est, per philosophiam inanis fallaciæ, sive quæ sit inanis fallacia, q. d. Non damno omnem philosophiam, sed eam tantum, quæ non csl aliud, quam inanis fallacia. Ti enim et ibi et alibi per id est exponi debet.

42. Solet Moses aïique Prophetæ, redemptionem Ca- Bi- Christi duplici nomine, et fere copulato significare, puta strage et salute, ultione et redemptione, indignatione et pace, sanguine et incolumitate, pretio et victoria. Hinc secundo, Prophetæ, nulla distinctione inter hostes et cives, Christum venientem ad redimendos homines inducunt quasi ducem cataphractum, qui divino furore actus in homines irruit, atque obvios quosque deturbat, proterit, trucidat. Sic enim canit Balaam .Yum. xxiv, 17, de Christo Salvatore : « Percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth, » id est, omnes homines; hi enim prognati sunt ex Adam per Selli. El Psalles *Psalms*, cix, 6 : o Judicabit in nationibus, implebit ruinas, conquassabit capita in terra mullorum, de torrente in via bibet; » et Isaías cap. lxi, describit Christi consolationem et redemptionem, cap. vero lxi ejusdem ultionem : « Conculcavi, inquit, eos in furore meo, et inebriavi eos in indignatione mea, et detraxi in terram virtutem eorum. Dies enim ultionis in corde meo. » Ac mox subjungit : « In dilectione sua, et in indulgentia sua ipso redemit eos, » etc.

Causa hujus rei et phrasis est duplex : prior, quia utraque libertas temporalis, quæ spiritalem humani generis quasi typus præcessit, videlicet .Egyptia et Babylonia (ad basco enim alludunt), non sino sanguino et ccedo hostium, puta A'gyp-

tiorum in mari Rubro, et Chaldaeorum per Cyrum, parta et peracta fuit. Posterior, quia in hac Christi ultione et redemptione, iidem sunt hostes et amici, debellati et liberati, enecti et redempti, sed ingenio, moribus et affectu dissimiles. Qui enim prius erant infideles et impii, per Christum facti sunt fideles et pii. Christus ergo occidit gentes et homines, et alios, imo eosdem suscitavit; quia V. g. occidit Petrum idololatram, ebrium, adulterum; et eundem suscitavit, fecitque Petrum deicolam, sobrium, castum, etc. Pro quo

Nota : Peccator duplicem refert personam, et duplici quasi natura subsistit, puta hominis et dæmonis, sive vitii et peccati : illa est militis, ista hostis Christi; illa erat liberanda, ista debellanda; ad illam pertinet annus remissionis, ad istam diet vindicte; illa comparatur Israelitis redemptis, ista Ægyptiis et Babyloniis trucidatis. Sic ergo furor Christi contra dæmonem ejusque assecclas, scilicet vitia, militat, caque ab homine expellit, ut regnum Dei in homine collocet, hominemque sibi et Deo restituat.

Quia vero Pentateuchus continet chronica mundi, visum est, brevem hic et probabilem chronologiam, lectori utilem et jucundam proponere, in qua quasi in synopsi unico intuitu singularum personarum, vel rerum illustrium in sacra Scriptura ætates et tempora eorumque distantias intueatur. Accepi eam a bonæ memoriæ R. P. Henrico Samcrio, qui exacte eam elaboravit; non caruit tamen mendis, a quibus diligenter eam expurgavi. Omittit ipse Cainan; Sauli soli post Samuclem dat annos 40, ut innuitur Act. xiii, 21; et 70 annos captivitatis vel servitutis, quos prædixit Jeremías cap. xxv, 12, et cap. xxiv, 10, probabiliter orditur a deportatione et captivitate Jechoniæ sive Joachin, qui fuit filius Joakim, et nepos Sedecciæ, de quibus aliisejue suis locis fusius agam, eaque exactius examinabo. Anni in hac tabula scripti in prima recta serie, et notati in laico reulo illi conjuncto, significant annos mundi successivo incrementos usque ad Christum. Anni vero notati in transversis lineis et laterculis, significant distantias eorumdem ab invicem, si cum iis qui in recta serie sunt combinentur, ita ut in unum eundemque laterculum concurrant, V. g. laterculus secundus transversus concurrans cum quarto in linea recta, significat a diluvio us-

que ad Abraham fluxisse annos ducentos nonaginta duos.

Nota primo : Eadem res subinde uno anno antè, subinde uno anno posterius consignatur: verbi gratia, ab exitu Hebræorum ex Ægypto usque ad templum Salomonis, subinde numerantur anni 479, scilicet completi; subinde 480, scilicet inchoati; inchoatus enim erat annus 480 cum ccepit fabrica templi: hinc commune est chronologorum axioma, unum annum in chronologie nullam afferre differentiam temporum, ac proinde non esso oeslimandum.

Nota secundo : Sicut Judæi et Christiani suam chronologiam incipiunt ab Adamo, vel a diluvio, vel ab Abraham, vel ab egressu Hebræorum ex Ægypto : ille Ethnici sua tempora supputant primo, a Nino et Semiramide, qui primam monarchiam Assyriorum condiderunt, quorum tempore vixit Abraham. *Secundo*, a diluvio Ogygis, ac regno Inachi et Phoronei regum, quod incidit in tempora Jacob patriarchæ. *Tertio*, a bello et excidio Trojæ, quod evenit sub tempora Samsonis et Heli pontificis. Quarto, ab initio Olympiadum, quæ cœperunt sub finem regni Oziæ, regis Juda. *Quinto*, ab origine urbis Romæ, quæ contigit sub finem regni Joatham, regis Juda.

CîABfTp y

auourqj qns n<Kf**y** ©¡njtíJ* y

ojdlxy << nina qv

Ö^{te} í! — Ö^{te} X^{te} Ö^{te} » Ö^{te} S^{te} Ö^{te} S^{te} « 3 £ S^{te} Ö^{te} ±' Jg g^{te} M^{te} /
«te **ri** g1:' 3 M^{te} M^{te} Ci^{te} >• Ö^{te} U^{te} oz^{te} M^{te} S^{te} w^{te} /

T|Qoaiot\$ qdaox y

fnqrp*|i!æl(0 qv /

wnnqu) X WlUflít* V

α^{te} ω^{te} 1te 8te d?li A^{te} S^{te} x^{te} c^{te} Cte /

CfuoqMf ouon?l^i«^uui V

» Ö^{te} 8te Ö^{te} » 2te — «; U^{te} 8te q^{te} 3te S^{te} /

«@moiIqvQ »infÀi)di9 y /

g^{te} 8te M^{te} i3^{te} 8te íK^{te} 8te S^{te} 4te »©^{te} 1te /

<uî3 qnt 0)nJ?qn y /

£^{te} 3te 3te A^{te} 3te S^{te} 0te 3te 1te t

«lí-JctG fiiqiptingxpq qy

wnio^ip fjnni qy

■ ■
S, 8 S g Q 8

tïpnf Tpofqm y

C*0

0Q

<<

flQûluf »io«® QV

3¹ S¹ SL /

@ira oiqiqD V /

W^{te} U^{te} s| . /

|V!1,ID 0UQ® onipJ V /

1te /
Ck w

nWO otnjjjdcq y /

w1 /

IWqD @Vota y /

B1BL10RÛM CHRONOLOGIA.

COMMENTARIA

Hodiernorum disquisitiones in Veterum tum libris tum monumentis interrogandis rem chronologicam ab omni trica et nodo a leo non absolverunt, ut e contra eam reliquerint intricatam magis atque arduam. Propterea egregium in hoc genere opus cui titulus, *Fatti ijellenici*, auctore Clinton, Lectoribus indicasse, nec non brevem tabulam, ex opere D» » Sepp gallico inscripto *La ht de N.-S. Jd/u^Chrut*, tom. II, pag. 454, desumptam, oculis hic subjecisse, salis ad rem nostram duximus.

HISTORIA	ANNI	HISTORIA	ANNI
MÈ.XDÍ	ANTR CHUS.	M.CXDI	AMI aus.
Adanes, (30 add. natui, gignit Selli.....	4061	Anni 180 numerantur ab Ægyptiaca captivitate ad adi-	
Seth, (05 ann. natui, gignit Ea a.....	395«	flectionem Templi, anno 4 Salomonis regnantis. . .	3180
Eeos. 90 add. natui, gignit Cilnan.....	3S66	Rine ad Herodiai templi ædificacionem elapsi sunt anni	
Calain. 70 add. natus, gignit Malaleel.....	3796	1000. Salomon autem post edificatum Templum regnat	
Mahleel, 65 ann. natui, gignit Jared.....	3731	3d ann.....	3216
Jared, 62 ano. natni, gignit Enoch.....	3569	Robeam 17 ann. regnat.....	3233
E. och. 65 ano. natus, gignit Milhasaleh. . . .	3504	Abia 3 ann, regnat.	323«
Mithnuleh. 187 ann. natus, gignit Laniceb. . .	3317	Afea 41 ann. regnat.....	3277
Lamech, 182 anu. natus, gignit Noe.	3135	Josaphal 25 ann. regnat.....	3302
Noe. 500 ann. natus, gignit Scm, Cbam et Japhet.	1656	Joram 8 ann. regnat.	3310
Mathnsaleh moritur 969 ann. natos Peragitur diluvium		Ocbosiu i ann. regnat.....	3311
jubileo post creation, in 34* (quot aunis Christus in		Athalia 0 ann. regnat. , _	3317
terris vixit), Noe vero rito annum 600" agente. Cessat		Joas 40 ann. regnat.....	3357
dilorium.....	1657	Amasias 29 ann. regnat.....	338«
Post biennium, Sem. 100 ann. natus, gignit Arphaxad.	1659	Oliai 52 ann. regnat.....	3438
Arphaxad. 35 ann. natus, gignit Sale.....	1694	Joithan (6 ann. regnat.....	3451
Sale, 30 aim. natus, gignit Reber.....	1721	Acbu 10 ann. regnat.....	3>70
Heber, 34 ann. natus, gignit Thalcg.....	1758	Excchiai 29 ann. regnat.....	3199
Phateg, 30 aun. natos, gignit Iteu.	1788	M inuses 55 aun. regnat. _ _ _ _ _	3554
IVu, 31 ano. natas, gignit Sarug.....	1820	Ainou 2 ann. regnat.....	3550
Suo;, 30 a n natus, gignit Nachor.....	1850	J sias 31 ann. regnat.	3557
Nichor, ann. 29 natus, gignit Thaie.....	1879	Joacbaa 3 mens, regnat. . . .	
Thsre, 70 ann Datus, gignit Abram, Nicher et Iliaran.	919	Joachim H ann. regnat.....	3593
Abram, 75 ano. natos, lu terram Chanami reniL . . .	2081	Joachim 3 meus, regnat.....	
Ahrahia, 86 ann natus, gignit Ismael.....	2095	Sed* das 11 ano. regnat, ante Hierosolymam a Nabuclio-	
Abrahsm, 100 anu. natos, gignit Isaac.....		donomie expugnatam. Qua expugnatio contigit anu.	
Isaac, 10 ann. rutos, IVbecca ' ducit.....		410 I'ost templum salomonleui adifflutum. 580 ante	
Isaac, 60 ann. natus, gignit Euû et Jacob.....	2022	Christum natum, seu 166 iKst Urbem conditam . i	3610
Abraham, 175 auo. natos, moritur.....	2007	Joachim enim captivus egit Dibyloui 37 annos, usque ad	
Eaaf quadragenarios dncll flliam Becrl Hethtl. , .	2209	Evilaierodachi regnum (IV Rtg. xxv), Hinc autem	
Jæob, 77 ann. tutus, in Mesopotamiam fugit. . . .	2216	ad 11 ibylonis a Cyro expugnationem 23 anni elapsi sunt	
Jicob, 91 aao natus, gignit Joseph.....	2260	juxta canoneni Ptolonnrl, 233 vero ad Ptolonumm l	
/=c b. 97 ann. natus, in terram Cbanaan revertitur .	226«	Ligam, deinde 275 ad Alexa/.driam ab Augusto cap-	
Jwpb, 1« ann, natas, veuditar a fratribus. _ _ _ _	1915	ila» (ann. 724 U. C.). Nunc si annos 166 ex 747 (quo	
tuae, IIO ann natui, moritor.....	1902	Urbs condita fuit) caimas, habebis 581, seu mundi	
Jacnb, 130 ano. natos, la Ægyptum venit, anno 24		annum.....	4191
post ipsius Josephi adventam , 215 vero post Abramam			
ciimIMoeu.....	1952		
Jarb montar, 147 ann. natos. _	2316	Igitur a mundo creato ad natum Christum Intercencrunt	
Juerph montar, 110 add. natus.....	2370	anui 4191 to la rct, lunaret intern 4320, sacerdoialet	
IsnrUta Ægypto «codant inm caplivitalis 430 .		vero 5625.	
mtudi vero 27f3, v^l p lini 2700, si mannato ro-			
tondas, qawd lu taUx soppataluuum vnictate licet.	2700	1401	CL dei VigDoleij ckrolioloyit de M Moire Sainte,

Inscribitur hic liber hebraico de more a pritna libri voco JVIH3 *bercscit*, id est, in principio; græce et latine vocatur *Genesis*. Enarrat enim generationem, id est creationem, sive natales mundi et hominis, ejusque lapsum, propagationem et gesta, maxime Patriarcharum, Noe, Abraham, Isaac, Jacob et Joseph : complectiturque Genesis gesta annorum 2310. Tot enim interfluxerunt ab Adamo, et a mundi creatione, usquo ad mortem Josephi, in qua finitur Genesis, ut patet, si addas annos Patrum in hac chronologie : nam

c. Ab Adam usque ad diluvium fluxerunt anni 1G5G.

, “ A diluvio ad Abraham, anni 292.

Anno 100 Abrahæ natus est Isaac, *Genes*, cap. ni, vers. 4.

Anno 60 isaaci natus est Jacob, *Genes*, xxv, 26.

Anno 9! Jacobi natus est Joseph, uti ostendam Genes, xxx, 25.

Joseph vixit annos HO, *Genes*. i, 23.

Adde hos annos, invenies ab Adamo ad mortem Josephi annos 2310.

Dividi potest Genesis in quatuor partes, quas totidem tomis divisit et prosecutus est Percrius. *Prima* complectitur gesta ab Adam usque ad diluvium, *Genes*, vn. *Secunda* continet gesta a Noe et diluvio usquo ad Abraham, puta ca, quæ narrantur a cap. vn usquo ad cap. xii. *Tertia* continet gesta Abrahra a cap. xii usque ad Abrahæ mortem, Genes, xxv. *Quarta* a cap. xxv ad finem Gencseos complectitur gesta Isaaci, Jacobi et Josephi, finilurquo in morte Josephi.

Scripserunt in Genesis Orígenes, S. Hieronymus, Augustinus, Theodoretus, Procopius, Chrysostomus, Enchorius, Rupertus et alii. S. Ambrosius post S. Basilium scripsit lib. *Illexamcron*, item lib. de Noe, de Abraham, de Isaac, Jacob, Joseph, etc. B. Cyrillus scripsit libros v, quibus adde ejusdem Glaphyra, id est, exsculpta, *q. d.* Pauca c nullis selecta, quibus non litteralem, sed mysticum ferc sensum persequitur. Exstant ea manuscripta, quibus ego usus sum, eaquo post cum aliis edidit noster P. Andreas Schottns. Scripsit etiam Albinus Flaccus *Quaist. in Genes*. Scripsit quoque in priora capita Geneseos Junilius Episcopus Africanus, qui exstat tom. VI *Bi-*

bioth. SS. Patrum. Scripsit insuper Anastasius Sinaita, monachus, ac postea Antiochie Episcopus et Martyr, anno Domini 600, undecim libros *Illexam*. in Genesim, in quibus allegorice de Christo et Ecclesia prima Gencseos capita exponit. Exstant in appendice *Bibliothecæ SS. Patrum*. Scripsit et Thomas Doctor, non sanctus ille Angelicus, sed Anglicus, puta Eboraccncis Doctor sub anno Christi 4f00. Anglici enim hæc esse, non Angelici Doctoris, testis est S. Antoninus, et Sixtus Senensis, lib. IV *Bibliothecæ Sanctæ* : licet S. Ihomæ Aquinati hæc adscribete conetur Antonius Senensis, qui primus ea edidit; et quia vulgo hæc nomine S. Thomra citantur, nos quoquo ita loquemur, no quis alium aliquem nos citaro putet. Scripserunt quoquo in Genesim post Lyranum , Ilugoncm, Dionysium Carthusianum, recentiores permulti, inter quos excellit varietate doctrina Percrius. Scripsit olim præ caeleris prolixè, magno singulorum examine et judicio, Alphonsus Tostatus Episcopus Abulensis, cui merito hoc datur elogium :

Ille stupor esi mundi, qui scibile discutit omne.

Mortuus est enim anno retatis quadregesimo. Denique scripsit nuper in cap. i Geneseos duos ingentes tomos Ascanius Marlinengus Brixianus, quos *Glossam magnam in Genesim* inscribit : in qua catenam c Patribus et Doctoribus textit, ac quæstiones omnes incidentes fuso discutit (1).

Verum quia de S. Scriptura verissimum est illud : Ars longa, vita brevis; hac de causa, quæ alii fuso dixerunt, ego in pauca constringam, et impenso brevitati, reque ac soliditati et methodo studebo : idcoque moralia praeclariora tantum intexam, et subinde ad auctores, qui fusius ea pertractant, remittam; atque hic semel universim concionatores, omnesque, qui moralibus inhiant, monitos, velim, ut legant S. Chrysostoniuni, Ambrosium, Origenem, Rupertum, Rabanum, Hieronymum ab Oleastro, Percrium, ila-

(1) Quibus addo Joannem de la Hayo, *Commentarii in Genesim*, Lugduni 1638; Drechsler, D>e *Einheit unt Acctheit der Genesis*, 1838.

menirn, Coponium et Joannem Ferum, qui tamen cum grano salis legi debet : valde enim fidem extollit, quod propter Lutherum et Calvinum hoc tempore periculosum est. Denique legant Dionysium Carthusianum, qui singula fere moraliter applicat et explicat : atque Antonium Iloncalam Canonicum Ahulensem, qui pie æque ac docte in Genesim commentatur.

Denique, dum bosco jam dictos citabo, non annotabo locum ; subintelligo enim, quod cuique obvium est cogitare, ipsos in hunc locum quem tracto id dicere : alias ordinarie locum annotabo, in opere autem ilcxamcron, *Genes, i,*

loca non annotabo, quia omnes sciunt Interpretes illud ibidem tractaro, Scholasticos vero in *ll Sent.*, dist. xi! et seq., aut *part. I*, quæst. LXVI et seq. Jam quia nonnulli Patres et Doctores verbis sunt proflui et prolixi, ego vero breviloquus sum, ne opus nimis excrescat, et lector defatigetur, hac de causa subinde verba eorum redundantia, et iterata succido ; ac nonnullis intermediis omissis, seligo connectoque ea quæ nervum et pondus majus habent : itaque omnem eorum succum extraho, cumque in pauca ipsoruminet verba contraho, ut legentium et tempori, et gutui commodisque consulam.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Discribitur mundi creatio et opus sex dierum, scilicet primo die factum est cælum, terra et lux. Secundo die vers. 6, factum est firmamentum. Tertio die vers. 9, factum est mare et arida cum herbis et plantis. Quarto die vers. 14, factus est sol, luna et stellæ. Quinto die vers. 20, producti sunt pisces et ares. Sexto die vers. 24, producta sunt jumenta, reptilia, bestia, cuius Deus benedixit et cibum assignat, catcrisque hominem quasi dominum præficit.

1. In principio creavit Deus coelum et terram. 2. Terra autem erat inanis et vacua, et tenebræ erant super faciem abyssi; et Spiritus Dei ferebatur super aquas. 3. Dixitque Deus : Fiat lux, et facta est lux. 4. Et vidit Deus lucem quod esset bona; et divisit lucem a tenebris. 5. Appellavitque lucem Diem, et tenebras Noctem : factumque est vespere et mane, dies unus. 6. Dixit quoque Deus : Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis. 7. Et fecit Deus firmamentum, divisitque aquas quæ erant sub firmamento, ab his quæ erant super firmamentum. Et factum est ita. 8. Vocavitque Deus firmamentum Coelum : et factum est vespere et mane, dies secundus. 9. Dixit vero Deus: Congregentur aquæ, quæ sub coelo sunt, in locum unum; et appareat arida. Et factum est ita. 10. Et vocavit Deus aridam, Terram; congregationesque aquarum appellavit maria. Et vidit Deus quod esset bonum. 11. Et ait : Germinet terra herbam virentem et facientem semen, et lignum pomiferum faciens fructum juxta semen suum, cujus semen in semetipso sit super terram. Et factum est ita. 12. Et protulit terra herbam virentem, et facientem semen juxta genus suum, lignumque faciens fructum, et habens unumquodque sementem secundum speciem suam. Et vidit Deus quod esset bonum. 13. Et factum est vespere et mane, dies tertius. 14. Dixit autem Deus : Fiant luminaria in firmamento coeli, et dividant diem ac noctem, et sint in signa et tempora, et dies et anni : 15. ut luceant in firmamento coeli, et illuminent terram. Et factum est ita. 16. Fecitque Deus duo luminaria magna: luminare majus, ut præesset diei; et luminare minus, ut præesset nocti; et stellas. 17. Et posuit eas in firmamento coeli, ut lucerent super terram, 18. et præessent diei ac nocti, et dividerent lucem ac tenebras. Et vidit Deus quod esset bonum. 19. Et factum est vespere et mane, dies quartus. 20. Dixit etiam Deus: Producant aquæ reptile animæ viventis, et volatile super terram sub firmamento coeli. 21. Creavitque Deus cete grandia, et omnem animam viventem atque motabilem, quoniam produxerant aquæ in species suas, et omne volatile secundum genus suum. Et vidit Deus quod esset bonum. 22. Benedixitque eis, dicens : Crescite, et multiplicamini, et replete aquas maris; avesque multiplicentur super terram. 23. Et factum est vespere et mane, dies quintus. 24. Dixit quoque Deus : Producat terra animam viventem in genere suo, jumenta et reptilia, et bestias terræ secundum species suas. Factumque est ita. 25. Et fecit Deus bestias terne juxta species suas, et jumenta, et omne reptile terræ in genere suo. Et vidit Deus quod esset bonum. 26. Et ait : Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram; et præsit piscibus maris, et volatilibus coeli, et bestiis, universæque terræ, omnique reptili quod movetur in terra. 27. Et creavit Deus hominem ad imaginem suam; ad imaginem Dei creavit illum, masculum et feminam creavit eos. 28. Benedixitque illis Deus, et ait : Crescite, et multiplica-

mini, et replete lenam, et subijcite eam, et dominamini piscibus maris, et volatilibus cœli, et universis animantibus, quæ moventur super terram. 29. Dixitque Deus: Ecco dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, et universa ligna quæ habent in semelipsis sementem generis sui, ut sint vobis in escam; 30. et cunctis animantibus terra, omnique volucris cœli, et universis quæ moventur in terra, et in quibus est anima vivens, ut habeant ad vescendum. Et factum est ita. 31. Viditque Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona. Et factum est vespere et mane, dies sextus.

Vew.i. 1. IX principio. — *Primo*, S. Augustinus, lib. I *De Genesi ad litter.*, cap. i; Ambrosius et Basilid in lius, hom. I *Hcxain.*: «In principio,» inquiunt, id est ʾn Fīli°> Per Filium enim quasi ideam et sapientiam Patris omnia esse creata, docet Apostolus, *Coloss. 1*, 16. Verum hæc expositio mystica est et symbolica (1).

(1) Patritius, opere cui titulus *De Interpretatione Scripturarum Sacr.*, lib. II, Quæst. II, quærit, *An prima vox Céneseos verti litteraliter possit: In Filio*, et ita concludit: «Cæterum, an banc vocem *in principio* significationem sequi preslet, quam alteram, de qua quæstio prima fuit, definire securus non ausim; etsi, quum posterior hæc (*per Filium*) certa atque explorata non sit, fatear me priorem præferre, nipote magis obviam magisque communem, n

Precipua aulem argumenta sunt hæc: a) Nomini huic in illa sententia potest hæc notio subesse. Eo quippe nomine, non modo tempus, sed etiam causa quandoque significatur. Filium autem Dei, Verbum, inquam, æternum, rerum omnium creatarum causam esse nos docuerunt Scriptores, non modo novi Testamenti, sed et veteris, sive quum omnia per ipsum creata fuisse pronuntiant, *Ps. xxxiii*, 6 (hebr.) ; *Prov. viii*, 30, coll. 22-29 hebr.; *Sap. ix*, 1 ; *Joan*, i, 3 ; *I Cor.* vii, 6; *Eph.* i, 10; *Coloss. i*, 16, 17; *Hebr. i*, 2; *il.* 10; sivo quum ipsum nomine principio designant, *Coloss. i*, 18; *xxii*, 13; adcoquo et rrv. *tt*; xTlato; *principium creationis*, *Apoc. m*, 14, operumque a Deo factorum, *Prov. viii*, 22, diserte vocant. Eccur itaque hic idem Dei Filius æternuque Verbum nequiverit commemorari coque nomine vocari, ubi ipsa rerum omnium primordia ipsamque conditionem Moyses narrare aggreditur. Propositio vim quoque *per hal*>et, ob quam *beth auxilii* vocari solet. Sed < greco *b* et latino *in* vis eadem quandoque est, neque in Scripturis Sacris solummodo, sed et in aliis quoque libris; quare Theophilus Antiochenus de primis Geneseos verbis hæc scripsit: 'Ev t c ū t w t i, Six t x; âf/.z; m *principio*,... *id est. per principium*, b) Aliam rationem suggerunt ea quæ deinceps in hoc eodem Geneseos capite sequuntur. Moyses enim narratione sua persequens cætera Dei opera, quibus is materiam de nihilo creatam in varias rerum formas digessit. scribit ea facta fuisse *Deo dicente*, singulis operibus verba illa prescribens: «Dixit Deus, d Jam vero, inquit Augustinus, a Patre loquente dicitur Verbum, quod Filius est, n *De Gen. ad titter.* lib. I, cap. v. Si itaque Moyses narravit Deum pnr Filium materiam digessisse, veri prorsus simile videtur eumdem narrasse etiam ipsam materiam per Filium alleo fuisse productam, quum non minus productio hæc, quam dispositio illa, Filii opus fuerit. Cf. Augustinum, *De Gen. ad litt.* lib. I, cap. m, § 8. c) *Prov. viii*, 21, Sapientia nomine divina Oxearan; hoc est, Dei Filius, loqueas inducitur, qui et a Paulo *Sapientia* vocatur, *I Cor. i*, 24, 30. Commemoratur Sapientia, Filius inquam Dei, opera creatoris, seque simul vocat a principium vi ejus. » Ut autem illorum operum

Secundo et melius ad litteram, idem Augustinus, Ambrosius et Basilid ibidem, et Concilium Lateranense, cap. *Firmiter*, de summa Trinitate et fide Catholica: «In principio, » inquiunt, id est in primordio seu initio, non æternitatis, non reviset temporis et mundi, quando nimirum simul cum mundo cœpit mundi duratio, puta tempus. Licet enim initio mundi non esset tale tempus quale jam est; jam enim tempus nostrum est mensura motus primi mobilis, solis et cœli; tunc autem necdum erat primum mobile, » 1 » * sol et cœli, et consequenter necdum erat eorum II, I

motus, qui tempore mensurari posset: erat tamen tunc duratio rei corpoream, puta cœli et terræ, quæ similis et commensa erat tempori nostro, ac proinde re ipsa erat tempus: res enim corporea mensuratur tempore, sive ipsa moveatur, sive quiescat: tempus enim csl mensura corporum, sicut ævum est angelorum, et æternitas Dei; Aristotélico tamen loquendo, tempus saltem natura posterius est motu, et corpore mobili. Unde S. Augustinus in *Sententiis*, numer. 280: «Facta creatura, inquit, molibus cœperunt currere tempora. Unde ante creaturam frustra tempora requiruntur, quasi possint inveniri ante ipsa tempora. Motus enim si nullus esset, vel spirita-

enumerationem, quæ deinceps fit, manifeste patet exscriptam esse ex Genesi, ita vix credibile est aliunde quam ex Genescos, desumptam fuisse appellationem. Quo semel posito Salomon quoquo iis adnumerandus foret, qui senserunt *in principio* significare *in Filio*, seu *in Verbo*, d) Hunc vocis illius sensum a majoribus sibi traditum Judæos veteres accepisse, rite probat Drach, *De Harmonie entre l'Eglise et la Synagogue*, tom. I, pag. 286. c) Quinam Patres id docuerint, videro est ap. Palritium, *ibid.*, p. 27. In cæmctcrio Callisti visitur titulus loculi, in quo pro usitata illa clausula: a In pace et in Christo, » hæc alia legitur: «Dormii in pace et *in principio*, » apud j•abrettum, *Inscription*, pag. 553, quod adungere poteris testimoniis Patrum. /*) Admissa hac sententia, non concidit nrgunientuin ex verbis illis desumptum ad refellendam creationem rerum æternam. Nam SS. Patres, scriptoreique illi Dei Filium *principium* a Moyse vocari docent, non modo quia materies universa in speciein alque ordinem per ipsum digesta est, sed etiam quia ipsam hanc materiem, quæ nihil prius fuerat, de nihilo Deus per ipsum Filium creavit, igitur Filius Dei a Moyse *principium* dicitur non modo quia «omnia per ipsum facta sunt, d ncc solum quia per eum Deus «creavit, ut essent omnia, n sed «quia ex nihilo fecit illa Deus» per ipsum Verbum, quæ nihil olim fuerant; at, quæ ita de nihilo exstitero, palet ea ætema esso non posse, sed esse capisse.

. v i corporalis creatura, quo per præsens præ-
« S futura succederent, tempus nullum om-
lerl ect Moveri autem creatum non utique pos-
n't si non esset. Potius ergo tempus a creatura,
' creatura cœpit ex tempore; utrumque au-
tem ex Deo. Ex ipso enim, et per ipsum, et in
pneo sunt omnia. »

E Nota Deum creasse coelum et terram non m
tempore, sed in principio temporis, id c.t, in
nrimo temporis momento, puta in primo mundi
wr,? instanti S. Basilius et Beda putant coelum et ter-
ram non primo die, sed paulo ante primum diem,
nipote ante lucem, creata esse. Verum hæc non
ante, sed ipso primo dic, puta initio primæ diei,
antequam lux produceretur, creata esse, patet

EiodixxJ-

iertx Tertio et simplicissime : « in principio, » id est
ante omnia, ita ut nihil Deus crearit prius, vel
ante coelum et terram. Sic *Joannis* cap. i, vers. 1,
dicitur : « In principio erat Verbum, » quasi di-
ceret: Ante omnia, puta ab retorno erat Verbum.
Hunc sensum adferl quoque S. Augustinus su-
pra.

Uterque hic sensus genuinus est et litteralis, et
ex secundo contra Platonem, Aristotelem et alios
patet mundum non esseæternum. Ex tertio palet
angelos non ante mundum corporeum, sed si-
mul cum eo a Deo creatos esse, uti docet Conci-
lium Lateranense inferius citandum.

Oliiti. Tribus hisce alias explicationes addunt veteres.
Quarto ergo, « in principio, » id est in princi-
patu, seu in potentia regia (hanc enim significat
quoque Grmcum if/.ii, unde ap/wu; vocantur prin-
cipes et magistratus), Deus fecit coelum et lerram,
inquit Tertullianus, lib. *Contra Hermogenem*. Sic
el Procopius : « Deus, inquit, qui est Rex regum,
et planissime sui juris existons, nec aliunde pen-
dens, cunctaque pro suo arbitrio administrans,
excitavit hoc universum simul cum speciebus et
formis; imo et materiam ipse deprompsit, nec
aliunde cam mutuatus est. »

(h ;4. *Quinto*, Aquila pro *in principio*, vertit, *in ca-
pite*, id est summatiin, simul omnia comprehen-
«im, scu acervatim. Deus enim creans coelum et
terram, in iis simul quasi reliqua omnia creavit
summatiin ; ex iis enim cadera postmodum effor-
mavit. Hebræum enim *rescit*, id est principium,
deducitur a ©N*l ros, id est caput.

fciU. *Sexto*, S. Ambrosius et S. Basilius, homil. I
flexam.: « In principio, » inquiunt, id est in mo-
mento, citra omnem, etiam minimam temporis
morulam, nam impartitile est principium. Sicut
enim principium vi e non est via, sic principium
temporis non est tempus, sed instans.

Septimo, a in principio, » id est ut res princi-
pilvs, pr.cstantiores et primordiales. Ita S. Ain-
,roi;lls > Drocopius et Beda.

ftun *O/avo*, «in principio, » id est prima, tanquam
'>m am uta et bases universi, inquit S. Basilius
c lucopius. Sic dicitur : « Principium sapientia)

timor Domini;» est enim timor fundamentum
sapienti®, et primus ad eam gradus.

Denique Junilius hic: w, inquit, in *principio* No m.
notat Dei reternitatem et omnipotentiam. «Quem
enim in principio temporum mundum creasse
perhibet, ipsum profecto ante tempora ælernali-
ter extitisse designatur : et quem ipso conditio-
nis initio coelum et terram creasse narrat, tanta
celeritate operationis omnipotentem esse decla-
rat. »

Cr eavit — proprie scilicet ex nihilo, ex nulla CnmU
materia preexistente. Ita sancta illa mater Macha- Cû4e T
bæorum, lib. II, cap. vu, ad filium : «Peto, ait,
nate, ut aspicias ad cœlum et terram, et ad om-
nia quæ in eis sunt, et intelligas, quia ex nihilo
fecit illa Deus. » *Secundo*, « creavit, ■ scilicet so- (hb?
Ius, ut ait Isaias, cap. xlv, vers. 24, per se suam-
que omnipotentiam, non per angelos, utpote qui
necdum erant, et etiamsi fuissent, creationis ta-
men non possunt esse administri. *Tertio*, «crea- Ad-jidt
vit » secundum ideam et exemplar, quod ab
æterno mente sua conceperat. Tunc enim Deus
erat

Mundum mente gerens pulchrum pulcherrimas ipse,

ut canit Boetius, lib. III *De Consolat.*, metro 9.
Quarto, creavit cœlum, non quod illo indigeret, Cu'
sed quia bonus est, et quia voluit hac ratione
Deus bonitatem suam mundo et hominibus com-
municare : decebat enim ut a bono Deo bona
opera fierent, ait Plato, et ex Platone S. Augus-
tinus, lib. XI *De Civit.*, cap. xxi. Quare pulchre
idem Augustinus, I *Conf.z* «Fecisti, inquit, nos,
Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum,
donec requiescat in te; » et : « Cœlum et terra cla-
mant, Domine, ut amemus te. »

Nota : Creare apud Ciceronem et Gentiles est
generare ; apud Gnccos vero idem sunt creatio
et conditio. Verum in S. Scriptura creare cum di-
citur de iis quæ ante nullo modo exstiterunt, sig-
nificat ex nihilo aliquid facere. Ita S. Cyrillus,
lib. V *Thesauri*, cap. iv; S. Athanasius, in epist.
quæ *Synodi Nicancc decreta contra Atianos* inscri-
bitur; S. Justinus, in *Admonitorio*; Rupertus, lib.I
Gen., cap. in ; Beda et Lyranus hic. Nam, ut docet
D. Thomas, I *part.*, *Quast. LXI*, ari. S, emanatio
universalis rerum omnium non nisi ex nihilo fieri
potuit.

Hieronymus ab Oleastro liebræuin N13 *bara*
vertit, *divisit*. Unde sic ipse transfert, «in princi-
pio divisit Deus cœlum et terram. » Putat enim
ipse Deum primo omnium creasse aquas cum
terra, easque maximas et vastissimas, atque ex
cis deinde produxisse coelos (quod hic tacet et
præsupponil Scriptura), ac denique eas a terra et
aquis divisisse, atque hic tantum exprimi. Verum
hoc figmentum ab omnibus Patribus et Docloribus
rejicitur, qui *bara* vertunt, creavit. Hoc enim pro-
prie significat : nusquam enim significat *divisit*,
uti sciunt hebraico docti. Nam Moses liic primam

mundi molitionem et productionem describit, ab caque Gcneseos, id esi natalium mundi, historiam orditur. Loca similia quæ cx Josué et Ezechiele pro se citat Oleaster, nil probant. Ibi enim *bara* non dividere, sed succidere cl destruere significat. Est enim unumex iis quæ sunt conlraryæ significationis (1).

(1) Equidem N33 forma pihe! *precidere, polire* significat, sed c forma pihcl primigeniam hujus verbi notionem colligere necesse non est. « De ipsa vi ac notione formæ kal, ait Patritius, *ibid.*, pag. 4, hæc certo possurnns affirmare. Forma hac verbi ann nullo modo significari rerum fictionem, dispositionem nul elaborationem, ut sentire videtur Rosenmollerus hæc scribens : *Verbum K13 omnino eadem sumitur significatione qua Hwp r/* hl enim ns refellimus, quæ inferius leguntur in Genesi : *Quod creavit Deus, ut faceret*, n, 3, ubi, perspicis discrimen necessario poni inter ea verba. Gesenius sano, quamvis et ipse existimet verbum S33 synonymum esso verborum Hup *fecit*, cl *finxit*, quod equidem de verbo aliqua ex parto vere dictum puto, quatenus etiam *creare* est aliquid *facere*, discrimen tamen interea esse eadem illa locutione confirmat, quam ita explicat : *Produxitfaciendo, id est, fecit novi quiddam producendo*. Insuper, quod verbum **trj** ea forma significat, uni Deo tribui a scriptoribus sacris, et tunc solum hoc verbum adhiberi, quum Dei opera commemorantur, sive ea, quæ do nihilo producta, saltem quoad ipsorum materiam, vere dici possunt, ut sunt cælum, terra, homines, animantia, sive prodigia, futurorum prædictiones, ac sublimiora quædam beneficia ; idcoque non aliam verbo huic notionem subesse, nisi actionem aliquam unius Dei propriam. Pnclerca nunquam nomen aliquod materiem designans, ex qua aliquid facium sil, huic verbo annexum esso, quod lamen additur verbis nüJJ *fecit*, njp *effinxit*; quo confirmatur nequaquam idem esse ac *fin-gere* seu *effingere*. Quantum autem ex consideratis omnibus Scripturarum sacrarum capitibus, in quibus verbum istud forma kal usurpatur, conjicere esi, non male do ejus significatione sensisse dicendi sunt Gesenius et Kocherusÿ placet enim ac juvat, in hujusmodi quæstionibus Protestantium recentiorum præserlim auctoritatem urgere. Gesenius quidem hæc scribit : *Ex modo dictis abunde apparebit hujus verbi usum in kal a significatione primaria*, quam ex arabica lingua cl cx forma pihel, malo tamen, ut dictum est, repetere solent recentiores, *prorsus diversum esse, idque magis de nova rei productione, quam de conformatione et elaboratione materice, usurpatum esse*. Thcsaur. philolog. erit, sub radice N*13» Kocherus vero : *Verbum S33 de illis, quæ per omnipotentiam Dei quasi c nihilo mirabiliter existant, adhiberi solet*. At si verbum fcO3 de uno Deo dicitur, el productionem significat, jam ratio est, cur dicatur ejus notio esso productio, quam unus Deus facere potest, id est, qua de nihilo aliquid creat. Cui rei, nisi confirmanda, illustrandæ saltem illud facit, quod qunm verbum S33 simulqueunum aliud aut plura verba in eadem sententia conjunguntur, quæ operationem aliquam designent, X33 primo ponitur, inquo historia ipsa. creationis, adeoque ip&o ejus initio, ubi primum Dei opus narratur, verbum illud adhibitum est, exinde vero alia verba. »

Quæcunque autem cx Scripturis deprompta contra lunc hujus verbi notationem regeri possunt, facile dilues, ubi hæc attendas. Ites, quæ de materia conditæ atque eiliclæ a Deo ipso sunt, si ipsius materia, ex qua constant, rationem habeas, ulpotc de nihilo a Deo producías, cl ipsas a Deo productas de nihilo dici posse, puta corpora cœlestia, terrarum orbem, animalia, plantas hominesque ipsos, ut jam dictum est. Quæ ex materia el

Tropologico, tripliciter contemplandos sunt Tr?^ creatur®. *Primo*, considerando quid sint cx se, nimirum nihil, quia ex nihilo fact® sunt, et ex «Xí. se in dies mutantur, ct ad nihilum tendunt. *Se-rn*» «i *eundo*, considerando quid sint cx dono creatoris, scilicet bon®, pulchr®, stabiles et ætern®, itaque opificis sui imitentur stabilitatem. *Terito*, quod Deus iis utatur ad hominum punitionem et præmiationem. Sic audimus omnem creaturam hæc tria nobis inclamantem : *Accipe, redde, fuge*; accipe beneficium, redde debitum, fuge supplicium. *Prima* vox est famulantis, *secunda* admonentis, *tertia* comminantis.

Hinc patet primo, error Stratonis Lampsaceni, riulj» qui mundum ingenitum fuisse, et suapte vi ab P*""* æterno exstitisse finxit. *Secundo*, error Platonis nfaU> et Stoicorum, dicentium mundum a Deo quidem tw. fuisse conditum, sed cx materia teterna et ingenita; quia hæc materia esset increata, Deoque costerna, ac consequenter esset ipse Deus, ut recte objicit Hermogeni Tertullianus. *Tertio*, error Peripateticorum, asserentium Deum non voluntate, ncc libere, sed ex naluræ necessitate ab æterno creasse mundum. *Quarto*, error Epicuri, docentis mundum fortuita atomorum coitione et conjunctione esse productum.

PræclaroS. Augustinus, lib. XI *De Civit.*, cap. in :

spiritu constant, ut sunt homines, cI, quæ multorum sententia esi, eliatn animalia, de nihilo producta vero omnino dici : horum quippe nobilior pars ac potior attenditur. Ubi prodigia a Deo patrata referuntur, verbum illud usurpari, quia hæc, ut scribit Kocherus, « per omnipotentiam Dei quasi e nihilo mirabiliter existí®!; » rivo quia Deus in his patrandis, illam ipsam exserit potentiam, quam in rebus de nihilo producendis, inquo legibus naturæ rcrum constituendis, quibus per prodigia hæc abrogatur, exserebat. Denique hoc verbum, sicut cætera omnia, in figuratis locutionibus subindo adhiberi, ut est illud Ps. li : « Cor mundum ^13 crea in me Deus ; » quis enim non videat translatam hic esse locutionem, atque poeticam imaginem, quæ quidem omnem suam vim depromat, si verbo j h3 notio sit *acare*, hoc est, *producere de nihilo*. Atque ad hujusmodi figuratas locutiones referenda sunt ea, quæ sacri vales de magnis quibusdam rcrum innovationibus oliin futuris tanquam de nova creatione cecinere, Ps. cu, 19; *hai. XI,UI, 7, LXV, 17, 18*.

Quæ vero sive ex verbis xriÇw et *r.tdu*, quibus Græcl biblicorum scriplores aut interpretes usi sunt pro verbo N33, sive ex verbo latino *creare*, contra sententiam nostram proferri solent, aut possunt, non est cur ea moremur. Ultro enim damus, neutri harum verborum, saltem cx sua origine eam subesse notionem quam adserimus verbo X33 ; ea tamen pro hoc verbo reddita sunt, quia opportuniora ncc Græci habent ncc Latini.

Nolulam claudant hæc Gesenii verba, *ibid.* : « In disputatione do creatione ex nihilo a nonnullis ad nostrum etiam vocabulum provocatum est, quasi vel ex etymo el propria significatione ejus colligi possit, non creationem ex nilulo, sed ælcrnæ malcriad conformationem in primo Gcneseos cap. doceri.... Primo autem Gcneseos cummate primam mundi ejusque rudis indigestique *creationem ex nihilo*, reliqua primi cap. parte molis recens ccreatæ *elaborationem* exponi, id rerum in tola hac sectione nexus perspicue docet. »

• Mundus ipse, inquit, ordinatissima sua mutabilitate et mobilitate, el visibilium omnium pulcherrima specie quodammodo tacitus, et factum so esse, et non nisi a Deo ineffabiliter atquo invisibiliter magno, cl ineffabiliter atque invisibiliter pulchro fleri se potuisse proclamat. » Hinc omnes philosophorum scholæ quæ divinius aliquid sapuerunt, nihil esse quod tam arguat cl factum esse a Deo mundum, et ejus cura administrari, consensu unico affirmant, quam aspectum ipsum mundi totius, considerationemqno decoris ejus atque ordinis. Ita Plato, Stoici, Cicero, Plutarchus et Aristoteles, cujus hac de re argumentum refertur a Cicerone, lib. II *De Natura Deorum*.

Nota : Deus creavit cælum et terram jubendo gmt! c| dicendo : Fiat cælum et terra, ut expresse habetur IV *Esdrae*, vi, 38, et *Psalms*, xxxii, vers. G : « Verbo, inquit, Domini cæli firmati sunt; » unde inferís. Basilius : quia potestate, arte, libertate Deus fecit hunc mundum, eadem potest alios plures creare : rursum eadem potest mundum annihilare. Mundus enim respectu Dei est quasi stilla sitnre, et quasi gutta roris, ut dicitur *Isaice* xl, 13, *Sapient*, xt, 23 : hinc et Deus dicitur tribus digitis appendere molem terrae.

OijKüo. Dices : Cur ergo Moses non dicit hic Deum dixisse : Fiat cælum, sicut ait eum dixisse : Fiat Mjethlux? Respondeo, Mosen uti potius verbo « creavit » quam « dixit, » ne populus Judæorum rudis ex verbo « fiat, » conciperet materiam praevidiam, cui Deus dixerit, vel ex qua cælum et terram produxerit. Ita Rupertus, qui tres causas assignat. Primum, inquit, cum ipsum principium sit Dei verbum, superfluum et ineptum esset dicere : « In principio dixit Deus. » *Secundo*, quia nondum erat aliquid cui præceptum fieret. *Tertio*, dicit « creavit, » non « fiat, » ut materi» omnis creator Deus evinceretur.

Deis. — Errant ergo Simon Magus, Arius et '=*«*» alii, dicentes, quod Deus crearii Filium; Filius vero creavit Spiritum Sanctum; Spiritus Sanctus crearii angelos; angeli mundum. Errant secundo Pythagoras, Manichæi et Priscillianislæ, dicentes duo esse principia rerum, sive duos esso deos : unum bonum, conditorem spirituum; secundum V i malum, conditorem corporum. Pro *Deus* bebr. r''h> est D'itlhx *elohim*, quod deducitur ab btt *el*, id to* est fortis, et hSr 'da, id est adjuravit, obligavit, astrinxit; eo quod Dens suam potentiam, virtutem et bona omnia det et conservet creaturis; et per hoc eas sibi quasi juramento obstringat ad sui cultum, obedientiam, timorem, fidem, spem, invocationem, gratitudinem.

Elohim itaque dicitur Deus, qua creator, gubernator, judex, inspector el vindex universorum; hocque nomine Elohim utitur hic Moses, *primo*, ad hoc, ut sciant homines eundem esso conditorem mundi et judicem, qui, sicut mundum creavit, ita et judicabit, quasi Elohim, id est judex. *Secundo*, ut sciat Dei voluntate, judicio,

sapientia mundum esse conditum a Deo. *Tertio*, ut sciant cuncta ab eo in justa lance esso disposita, tribulumque esso cuique rei id, quod illi quasi debebatur, videlicet quod natura illius, bonumque universi postulabat. *Quarto*, ut sciant quod, uti a Deo creatus est mundus, ita ab eodem conservetur et regatur, ut docet *Job* xxxiv, 18 et seq., et *Sapient*, xt, 23 et seq. (1).

Quocirca Aben Ezra et Rabbini dicunt Deum hic vocari *Elohim* ad declarandum ejus majestatem, tresque ejus dotes, scilicet intelligentiam, sapientiam, prudentiam, quibus ipse condidit mundum. Alii ad idearum et perfectionum multitudinem quæ in Deo sunt, Mosen respexisse putant. Nota : Deus Mosi revelavit suum nomen *Jehova*. Ante Mosen ergo Deus vocabatur *Elohim*. Unde et serpens ita Deum vocavit dicens : « Cur praecepit vobis Deus? » hebraice *Elohim*. Unde liquet, ali initio mundi Adamum et Evam Deum vocasse *Elohim*. Ita Boda.

Quid ergo est *Elohim*? quid est Deus? *Primo*, *EUM** Aristoteles, vel quisquis est auctor libri *De Munda JTM:J* *ad Alexandrum* : « Quod, inquit, ia navi est gu-Pnoo. bernator, in curru auriga, in choro præcentor, in civitate lex, in exercitu imperator, hoc idem in mundo est Deus, nisi quod in illis principatus est laboriosus, perturbatus el anxius; in Deo vero est facilis, ordinatus et tranquillus. »

Secundo, S. læo, serm. 2 *De Passione* : « Deus, *Secundo*, inquit, est, cujus natura est bonitas, cujus VOr luntas potentia, cujus opus misericordia. »

Tertio, Aristoteles, vel quisquis est auctor libri *Tertio*. *De Sapientia secundum Aegyptios*, lib. XII, cap. XIX : « Deus, inquit, est a quo sunt perpetuitas, locus et tempus, cujusque beneficio permanent; et sicut centrum circuli in seipso est, linea* autem ab eo duclæ ad ambitum, ipseque ambitus cum punctis in eodem centro existunt : sic quoquo natura? omnes, tam quæ ad intellectum, quam qua? ad sensum pertinent, in ugcno primo (in Deo) consistunt et confirmantur. »

Quarto, Deus est ipsa providentia rerum omnium; nam, ut ait S. Augustinus, lib. III *De Trinit.* cap. IV : « Nihil fit visibiliter el sensibiliter, quod non de interiori invisibili atque intelligibili aula suinmi imperatoris, aut jubeatur, aut permittatur, secundum ineffabilem j stiliam promiorum atque pœnarum, gratiarum el retributionum, in ist i totius creaturo amplissima quadam immensusque republica. »

Quinto, idem S. Augustinus : Si videris, inquit, QaioD.

(1) D'nibx plurali nominis mSx, a rad. nbx *coluit*, adoravit, proprio omne quod colitur, adoratur. Singularis tamen non nisi in stylo poetico et in serioribus vet. Test. libris usurpatur. Alias fero de uno vero Deo vet. Test. Scriptores uti solent plurali, pro ca Hebræi sermonis proprietate, qua pluralis, tam masculinus, quam femininus, usurpari potest de uno re, quæ in suo genere magna est el quodammodo exyillens, ut *marin*, pru *mari magno*.

bonum angelum, bonum hominem, bonum cœlum; tolle angelum, hominem, cœlum; et quod reliquum est, bonorum essentia est, id est Deus : hinc

Sato. *Sexto*, rex quidam Gentilis dixit Deum esse tenebras post omne lumen, cumque mentis ignorantia cognosci.

Soptimo. *Septimo*, *Elohim* est, qui attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter, ut ait Sapiens.

OcUro. *Octavo*, *Elohim* est, in quo vivimus, movemur et sumus; *Actor*, xvii, 28.

Ita». *Nono*, « Deus, ait S. Augustinus in *Medit.*, est quem nec mens attingit, quia incomprehensibilis; nec intellectus, quia investigabilis; nec sensus percipit, quia invisibilis; nec lingua enuntiat, quia ineffabilis; nec scriptura explicat, quia inexplicabilis. »

Dromo. Deamo, « Deus, ait S. Nazianzenus, tract. *De Fide*, est quod, cum dicitur, non potest dici; cum estimator, non potest aestimari; cum definitur, ipsa definitione crescit; quia cœlum manu sua cooperit, pugno omnem mundi ambitum concludit : quem omnia nesciunt, et metuendo sciunt : cujus nomini et virtuti famulatur hic orbis, et ipsa elementorum sibi succedentium momentanea vicissitudo testimonium perhibet. »

Untai- *Undécimo*, a Deus est qui tribus digitis appendii molem terræ, qui mensus est pugillo aquas, et coelos palmo ponderavit. Ecco gentes (coram eo) quasi stilla silulæ, et quasi momentum stater® reputane sunt, insulæ quasi pulvis exiguus. Et Libanus non sufficiet ad succendendum, et animalia ejus non sufficient ad holocaustum. Qui sedet super gyrum terræ, et habitatores ejus sunt quasi locustæ, *Isaice* cap. xi, vers. 12, 15, 22.

Dodici- *Duodecimo*, Deus est do quo ait Sapiens cap. xi, vers. 23 : « Tanquam momentum staler®, sic est ante tot orbis terrarum, et tanquam gutta roris antelucani quæ descendit in terram. »

Decimo- *Decimo tertio*, « Materia subtilior est aer, acre anima, anima mens, mente ipso Deus, » ait Mercurius Trismegistus.

Nola : *Elohim* est numeri pluralis, in singulari enim dicitur *Eloah*. Hujus rei causa est : *Primo*, quod Ilebræi res magnas et magnates honoris causa compellant numero plurali : uti faciunt et Latini, dicentes v. g. Nos Philippus rex Ilisp. Sic *Job* xi, 10, elephas vocatur *Behemoth*, id est bestie, quia propter magnitudinem corporis et virium, est instar multarum bestiarum, ut docent Ilebræi.

Secundo, plurale *Elohim* significat plurimam, summam et immensam Dei fortitudinem et potentiam creandi, gubernandi et judicandi.

Tertio, *Elohim* plurale innuit in Deo pluralitatem personarum, sicut unitas essenti® in Deo innuitur per verbum singulare N°O *bara*, id est creavit, ut contra Cajetanum et Abulenseni do-

cent I. yranus, Burgensis, Galatinus, Eugubinus, Catliarinus, Magister et Scholastici lib. II *Sent.* tituli. I.

Hæ itaque sunt quatuor causæ creationis elOwtn creaturarum, puta cœli et terræ : scilicet materialis est nihilum; formalis est forma cœli et terræ; efficiens est Deus; finalis est bonum, non Dei, sed nostrum. Creator® ergo omnes per totam æternitatem latuerunt in suo nihilo, et in suis ideis in mente divina, sed in tempore producto sunt propter hominem. Deus enim, qui per omnem suam æternitatem in seipso fuerat beatissimus, iu nullo modo beatior aut ditior effectus est; sed per eas volebat se effundere in creaturas et hominem, sicut mare redundans scipsum in littos effundit.

Condidit ergo Deus mundum ad hoc, *primo*, ut homini regiam domum, imo regnum præpararet; *secundo*, ut eidem theatrum rerum omnium, ac paradisum voluptatum quarumlibet exhiberet; *tertio*, ut librum ei præberet, in quo ipse Creatorem suum videret et legeret.

Coelum et terram. — *Primo*, S. Augustinus, lib. I *De Genes. contra Manichæis*, cap. vii : Cœlum et terra, inquit, hic vocantur materia prima, consn. quod ex illa cœlum dic secundo, et terra dic tertio *'7* producenda esset; sed non est probabile mate- £7,

riam solam sine forma creatam esse, nec talis tu. vocari posset cœlum. Audi ipsum Augustinum : « Informis, ait, illa materia, quam de nihilo fecit Deus, appellata est primo cœlum et terra, non quia jam hoc erat, sed quia hoc esse poterat. Nam et cœlum scribitur postea factum : quemadmodum si semen arboris considerantes, dicamus ibi esse radices, et robur, et ramos, et fructus, et folia : non quia jam sunt, sed quia inde futura sunt. » Verum idem Augustinus, lib. I *De Genes. ad litter.*, cap. xiv, addit hanc materiam eodem instanti temporis fuisse sua forma donatam et ornatam. Itaque hic ejus creationem tantum nominari, quia natura, non tempore, suam formam antecessit. Huic vicina est Gregorii Nyseni expositio, qui per cœlum et terram accipit chaos una universali, communi rudique forma congestum, ex quo elicienda essent corpora cœleslia et elementaria cuncta (I).

(1) Ha et Patritius, l. cit., cujus hæc sunt verba : Manifestum verba illa (fecit cœlum) de cœlestium corporum ipsiusve cœli conformationem (de qua infra agitur) dicta esse non posse. Hæc autem salis sunt, cur dicamus neque nomine terra in hoc eodem versiculo designari orbem ipsum ea forma quam habet, et ad quam potius tertia dio confictus fuisse putandus est. Quare cum conjunctis cœli terraque nominibus rerum universitatem Debrai soleant appellare, in illa autem Mosis sententia nequeant nomina hæc res universas conformatas designare, ipsam harum *materiem* significare ea dicenda sunt.

Nomen cœli, non quod vulgo credunt, duale, sed plurale, pro '' .Oü, ex O''Q® a singul. *allut*

ita Schroederus et Gesenms.

Secundo, idem Augustinus, lib. XI De *Civitate*. cap. IX, per cœlum accipit angelos, per terram vero materiam primam informem. Sed prius est mysticum, posterius pariter improbabile.

Tertio, Pererius, Gregorius de Valentia, tractatu De Opere *sex dierum*, et alii probabiliter per cœlurn intelligunt omnes orbes coelestes; per terram vero terram ipsam cum aqua, igne et acre vicino, quasi primo mundi die Deus omnes orbes cœlestes et elementares creaverit, cosque sequentibus quinque diebus motu, luce, astris, influentiis et intelligentiis motoribus tantum exornaverit.

Quarto, maxime probabile est per cœlum hic intelligi primum et summum, scilicet empyreum, e quod Paulus vocal cœlum tertium, David cœlum cœli, quodque sedes est Beatorum, uti passim omnes docent contra Eugubinum, qui putat cœlum empyreum non esse corpus cœleste, sed esse claritatem quamdam mercatam, cujus visione reddantur animæ beatæ; claritatem, inquam, ex Dei essentia manantem. Primo itaque die Deus ex coelis tantum creavit cœlum empyreum, illudque omni suo decore exornavit et perfecit. Ad hoc enim inhabitandum in ælernum, creati sunt postea angeli et homines. Et hoc ab omni ævo Adæles vocant cœlum, ut, si roges eos, quo cupiant ire post hanc vitam, mox dicant, in cœlum, scilicet empyreum, ut ibi sint felices et beati. Unde S. Chrysostomus hic *hom.* 2 : « Deus, ait, præter humanum morem suum perficiens ælium, prius coelum extendit, postea et terram subternit : prius culmen, et postea fundamentum; » culmen enim fabricæ mundi est cœlum, non sidereum, sed empyreum. Et S. Basilus, horn. 1 *llexam.*, ait, « cœlum et terram quasi fundamenta quædam, et bases fulcrales universi, prius jacta fuisse et præstrucla. »

Probatur hæc sententia *primo*, quia firmamentum, id est cœlum octavum et orbes vicini, non tantum ornati, sed re ipsa facti et creati sunt die secundo, ut patet vers. G: ergo non primo. Cœlum ergo primo dic creatum non est aliud quam empyreum. Est hæc sententia B. Clementis, accepta ex ore S. Petri, ut ipso ait lib. 1 *llecognit.*; Origenis hic, *hom.* 1; Theodoret, Aleuini, Rabani, Lyrani, Philonis, lib. De *Mundi opificio*, S. Hilarii in *Psal.* cxxxv, Iheophili Antiocheni ad *Autoly-cum* hi). II, Junilii, Bedæ, Abulensis, Calharini, Strabi in *Glossa ordin.*, Ilio; S. Anseimi, lib. 1 De *Imagine mundi*, cap. xxvni; S. Bonaventuræ, in II, disi, sii; Ruperli, lib. 1 in *Genes*, cap. vi; Gulielhni Parisiensis, I part. I de *Universo* cap. xxxi et xL; Alexandri Alensis, part. II *Summa Theologica*, quæst. XIV, memb. ii; Hugonis Victorini in *Sentent*, tract. II, cap. i; Brunonis Carthusiani Patriarchæ, lib. 1 De *Novis*, cap. n; Lud. Molinos I part., Quæst. LXXXVI, sub initium operis primi dici mundi, et aliorum; adeo ut S. Bonaventura hanc sententiam asserat esse communiorem, Ca-

tharinus vero esse verissimam. *Secundo*, hæc sententia pluribus probabitur proximo paragrapho.

Et terram. — Puta globum terræ cum abyssu, ut sequitur, id est aquarum mole, terre infusa et superfusa, seseque porrigente usque ad cœli empyreum. Hæc ergo tria primo omnium creata sunt, scilicet cœlum empyreum, terra et abyssus, id est aquarum moles omnia occupans a cœlo empyreo usque ad terram; ex qua abyssus, sive aqua, partim extenuata, partim densata atque solidata, facti sunt cœli omnes, sive firmamentum die secundo, et omnia astra die quarto: perinde ac ex aqua congelata fit crystallus. Est hæc sententia S. Petri et Clementis, lib. 1 *llecognit.* circa medium; S. Basilii homil. 1 *llexam.*; Bedæ, Molinæ, I parte, tract. De *Opere sex dierum*, sub initium, et aliorum plurium quos citabo versu G.

Probatur hæc sententia primo, quia cœlum hic intelligitur non sidereum, sed empyreum, ut dixi; inter hoc autem et terram non fuit vacuum: hoc enim inane fuisset ingens et immane, atque contra naturam. Fuit ergo inter empyreum et terram corpus aliquod, aqua scilicet; vel, ut Moses ait, abyssus, id est sine fundo aqua, impenetrabilis, immensa, ut recte infert Beda et alii.

Secundo, quia secundo die factum est firmamentum ad hoc, ut aquas superas ab inferis divideret: ergo antea, puta primo die, omnia supera et infera plena erant aquis.

Tertio, quia ideo dicitur quod spiritus Domini ferebatur super aquas, non super terram, ut mox dicam.

Quarto, id magis patebit vers. G; imo ideo vers. G, cœli hebraico vocantur *scamaim*, quasi dicas *scam maim*, id est *ibi aqua*; eo quod ante cœlos omnia plena essent aquis, ex quibus facti sunt cœli et firmamentum, ad dividendum aquas superas ab inferis.

Atque hinc consequitur veriore esse sententiam eorum, qui censent eandem esse materiam cœlorum et sublunarium, eamque corruptibilem: tam enim cœli, quæ sublunaria, facta sunt ex eadem aquarum abyssu. Ha docent Clemen Romanus, Hippolytus, Severianus, Gennadius, Aeacius in *Catena Græcorum*, Theodoretus hic Quæst. XI, Hieronymus ad *Oceanum*, Cyrillus Hierosol. *Catech.* 3 et 9, Ludovicus Molina, et alii. Errat enim Averroes, et post eum Gabriel et Capreolus, dicentes cœlos esse corpora simplicia, et carere materia. Porro leira a Deo creata locata est in medio universi, ibique firma consistit: tum quia voluntas et potentia Dei eam quasi pilam in medio aere suspensam constanter tenet et firmat, juxta illud quod ait Sapientia æterna *Proverb.* vii : « Quando appendebat fundamenta terre, cum eo eram cuncta componens; » (mu ex physica ratione, quia scilicet terra inter creata est gravissima, ideoque in eo poscit locum: in eo ergo, quasi sibi connaturali, conquiescit. Si

terram et abyssum, sed durante adhuc eodem ipso die, qui primus erat mundi.

Fiat lux.—Nota, in Genesi et creatione inundi ante omnia formatam esse lucem, quia lux est qualitas nobilissima, lietissima, commodissima, efficacissima et potentissima, sine qua omnia creata et creanda mansissent invisibilia. « De thesauris suis, inquit Esdras, lib. IV, cap. vi, 10, protulit lumen luminosum, quo appareret opus suum. » Vide S. Dionysium *De Divin. Nain.* part. 1, cap. iv, ubi triginta quatuor proprietates lucis et ignis recenset, Deo et divinis rebus mire congruentes. Atque inter caetera docet lucem esse vivam Dei imaginem, ideoque primo a Deo creatam, ut in ea quasi in imagine se depingeret et mundo spectabilem exhiberet, juxta illud Dracontii in *Hexam.* a Principium factis lucem dat lucis origo, » puta Deus. « Ex ipso enim bono, inquit S. Dionysius, lumen est, et bonitatis imago. Itaque lucis nomine ipsum bonum celebratur, quasi in imagine exemplar expressum. Ut enim divinitatis omnia superantis bonitas, etc., omnia efficit, vivificat, continet, perficit, ceteraque eorum quae sunt, mensura, reternitas, numerus, ordo, complexus, causa et finis : sic etiam qui clara expressaque divinre bonitatis imago est, magnus hic sol, totus lucens omnibus, habetque lumen per omnia diffusum, in omnem hunc mundum radiorum suorum splendorem explicans, » etc. Deus est enim increata, reterna et immensa lux, quae cum lucem habitat inaccessibilem, omnia tamen illuminat.

Pulchram similitudinem dat S. Basilius, homil. 2 *Hexam.* : « Sicut, ait, qui in profundam aquae voraginem oleum immittunt, ei loco conciliant et immittunt perspicuitatem, itidem et universi creator, edito mox verbo lucis amabilem et peramomam venustatem mundo inexit. » Aliam dat S. Ambrosius, lib. I *llexam.* cap. is : « Unde, inquit, mundi ornatus nisi a luce exordium sumeret : frustra enim esset, si non videretur, etc. Qui aedificium aliquod dignum habitaculo patris familias struere desiderat, antequam fundamenta ponat, unde lucem et infundat, explorat; et ea prima est gratia, quae si desit, tota domus deformi horret incultu. Lux est quae reliquos domus commendat ornatus. » Denique Pcrerius censet primocreatam lucem, quia lux, inquit, generale principaleque est instrumentum causarum coelestium, quo vis omnis siderum, omnisque defluxus et effectus ad nos defertur, ex quo uno fit in hoc nostrate mundo, quidquid a crelo fit.

C- t- - Quires, quoniam fuerit haec lux? Respondet
' \ ; pruno Catharinus fuisse solem lucidissimum; nec
f - enim lux haec sola, sed in subjecto, et cum sub-
jecto creata est. Verum sol non primo die, uti
lux, sed quarto demum die est productus. Se-
ñorío, S. Basilius, homil. 6 *Hexam.*; Thcodorelus
et Nazianzenus, orat, in novam Dominicam, putant

solam lucis qualitatem hic sine subjecto fuisse creatam : quia de causa Nazianzenus lucem janc spiritalem appellat, quod nota contra hereticos negantes in Eucharistia accidentia sine subjecto posse existere. Tertio et optime, Beda, Hugo, Magister, S. Thomas, S. Bonaventura, Lyranus, Abulensis, et favet S. Dionysius supra, putant lucem hanc fuisse corpus lucidum; sive coeli, aut potius abyssi lucidam partem, quae in circuli aut columnae speciem conformata orbi praefulserit, quareque fuerit instar materiae ex qua postmodum in partes distincta ac divisa, adaucta et valut in igneos globos fabricata, sol, luna et stolta* factae fuerint. Unde S. Thomas ait hanc lucem fuisse ipsum solem adhuc informem et imperfectum. Idem asserit Pcrerius et alii.

Ubi nola primo, lucem hanc proprie non fuisse creatam, quia Deus primo die creavit omnem materiam primam, eamque substravit forrare aquarum abyssi, et ex ea deinde hanc lucem, aliasque formas, tam essentielles, quam accidentales eduxit, sicuti modo omnes fornire naturales ntk|^* educuntur e potentia materie. Deus ergo proprie primo die tantum creavit omnia creanda; veli- 1kJ,! quis vero quinque diebus non creavit, sed creata formavit et exornavit. Itaque videtur Deus lucem producturus, ex aquis abyssi condensasse instar crystalli corpus aliquod orbiculare, eique lucem hanc indidisse.

Nota secundo, hoc lucidum corpus primo mundi triduo, scilicet antequam quarto die crearetur sol, Tropi» ab angelo motum fuisse ex Oriente in Occidentem, atque eodem modo et tempore quo sol, scilicet viginli quatuor horis, utrumque caeli homisphrerium circumgyrasse, et illuminasse uniformiter et difformiter, uti jam facit sol. Lux enim haec primos tres mundi dies suo motu descripsit et distinxit, sicuti creteros deinde sol suo motu descripsit, et in dies describit et distinguit.

Tropologice, Apostolus II *Corinth. iv, 6*: a Deus, inquit, qui dixit de tenebris lumen splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, » q. d. Uti Deus olim in Genesi produxit de tenebris lucem, ita nunc ex infidelibus nos fideles fecit, fideique luce collustravit. Sic et S. Augustinus, lib. I *Contra advers. legis*, cap. vin; per hoc quod tenebris, sive nocti, quae luce fuit prior, lux et dies successit; et huic successerunt rursum tenebrae, docet quid in homine fiat spiritualiter, scilicet peccato gratiam, et gratia? peccatum, cum in illud velabimur, succedere. Vide S. Dionysium supra. Rursum lux primo omnium creata significat rectam mentis intentionem, quare omnia nostra opera praeire et dirigere debet, ait Hugo Victorius.

Insuper lux est scientia et sapientia. Unde S. Augustinus, lib. I *De Genesi ad Utt.* cap. xvii : Primo creata est lux, id est, inquit, a prior omnium creata est sapientia, » *Eccli. i, 4*. Adhuc lux est prudentia et consideratio, quare omnes actus praeire et illustrare debet, juxta illud *Psnl. iv, vers. 7* :

<Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. » Denique lux est lex et doctrina, prescrip-
ta Evangelica, juxta illud *Prov.* vi, 23 : « Man-
datum lucerna est, et lex lux. » Dine de Evange-
lio canit Isaías cap. ix, 2 : a Populus quiambu-
labat in tenebris, vidit lucem magnam; habitan-
tibus in regione umbre mortis lux orta est cis; n
ctcap. ix, t : a Surge, illuminare Jerusalem, quia
venit lumen tuum et gloria Domini super te orta
est. Et ambulabunt Gentes in lumine tuo, et reges
in splendore ortus tui. n

Symbolice, « fiat lux, » id est, fiat Angelus, ait
S. Augustinus, lib. I *De Genesi ad litt.* cap. xvii, et
lib. XI *De Civit.* six, atque ex eo Ilupertus, Buda et
Glossa interlinearis, qui omnes consent hunc sen-
sum esse litteralem, quasi hic describatur creatio
Angelorum sub nomine lucis. Verum hoc litterale
esse nequit, quia Angeli ante lucem creati sunt,
simul cum cœlo et terra. *Secundo*, idem S. Au-
gustinus in Opere Imperfecto *super Genes*, cap. v,
hæc accipit de generatione Verbi Dei ab interno :
in hoc enim conceptu mentis sum dixit Deus Pa-
ter : « Fiat lux, » id est, fiat Verbum, quasi lu-
men de lumine. Unde Apostolus de eo ait *Hebr.*
cap. i, vers. 3 : « Qui cum sit splendor gloriæ, et
figura substantiæ ejus. » Lux enim, quia spiritua-
lis est, coelestis, impassibilis, lucem ex se diffun-
dens, etc., optime repræsentat Patris æterni gene-
rationem. Verum hoc quoquo symbolicum est,
non litterale.

Allegorico, Christus incarnatus est lux mundi,
Joan. vin, 12, et cap. xix : a Erat lux vera quæ
illuminat omnem hominem venientem in hunc
mundum. » Hinc idem nomen a Christo partici-
pant Apostoli, Doctores et Prædicatores, quibus
ipse ait *Matth.* vi : « Vos estis lux mundi. » Qua
de re preclare S. Basilius. hom. *De Poenitentia* :
« Axiomata, ait, sua Jésus largitur aliis. Lux est :
Vos estis lux mundi, inquit. Sacerdos est, et facit
sacerdotes. Ovis est, et dicit : Ecce ego initio vos
sicut oves in medio luporum. Petra est, et petram
facit (S. Petrum). Quæ sua sunt largitur servis
suis. Argumentum hoc est opulenti, habere vide-
licet et aliis dare. Est enim (Christus) instar fontis
perpetuo fluentis. »

Anagogice, lux significat lumen gloriæ et clari-
tatem visionis beatifico; juxta illud *Psal.* xxxv,
20 : « In lumine tuo videbimus lumen, » Hinc
Christus gloriam coelestem in transfiguratione sua
repræsentavit per lucem : a Resplenduit enim fa-
cies ejus sicut sol, » *Matth.* xviii, 2. Hinc et Angeli
ac Beati dum apparent, videntur lucidi et splen-
didi; qua de causa pictores semper eis radios ap-
pingunt. Vide *Apocal.* xxi, it et 23.

Im. 4. 4. Et vidit Deus lucem quod esset boxa. — « Vi-
dit, » id est, videro et cognoscere nos fecit, inquit
S. Hieronymus *epist.* 15. *fee indo*, planius et sim-
plicius, per cluopœiam a Mase inducitur hic Deus
humano more quasi artifex, qui peracto opere
illud contemplatur, vidilque esse pulchrum et

elegans : idque hoc fine, ut contra Manichæos
sciamus a Deo nihil mali, sed omnia bona esse
producta. Docte S. Augustinus in *Sententiis*, quæ
habentur in fine lom. lli, n. 141 : « Tria, ait, ma-
xime nobis scienda de conditione creature opor-
tuit intimari : quis ea fecerit, per quid fecerit,
quare fecerit? Dixit Deus, inquit : Fiat lux, et facta
est lux. Et vidit Deus lucem quod bona esset. Nec
auctor excellentior est Deo; nec ars eificacior est
Dei verbo; nec causa melior est quam ut bonum
creetur a bono. »

Boxa. — Hebraeum *lob* significat omne bo-
num, pulchrum, jucundum, utile et commodum :
lux enim orbi est jucundissima, æquo ac utilissi-
ma. Hinc initium lucis vocatur mane, eo quod
tunc manet dies ab Oriente : vel potius quod
bonum antiqui vocarent manum. Quid autem me-
lius est luce et mane ? Ita Varro, Festus et B. Isi-
doras.

Et divisit lucem a tenebris. — Hebræa et Sep- GoomMo
tuaginla habent : *Divisit inter lucem et tenebras.*, d, Tluî
Divisit *primo*, loco : nam dum hic est lux et dies, uncbxúí
apud antipodes est nox et leuebræ. *Secundo*, tem-
pore : nam in eodem hemisphærio vicissim, acs'Ü"u
diverso tempore sibi succedunt lux et tenebra*,
nox et dies. *Tertio*, causa : nam alia est causa Tertio,
lucis, scilicet corpus lucidum; alia tenebrarum,
scilicet corpus opacum. Secundum maxime hic
spectat Moses, *q. d.* Fecit Deus ut post creatam a
se lucem, tenebra; et nox succederent. Unde se-
quitur : « Appellavitque lucem Diem, et tenebras
Noctem. »

Quæres, quando creatus sit infernus ? Ludovicus Quomodo
Molina putat tertio die creatum esse : tertio enim
dic, terra ornata fuit, infernus autem est in cen- sit ini^r*
tro terræ. Sed verius est infernum creatum esse
hoc loco, primo scilicet die; nam cum Angeli ce-
lerrimi sint, et instantaneos habeant actus, om-
nino verisimile est eos primo dic, non diu post
creationem suam peccasse, ideoque statim e coelo
trusos esse in infernum, quem Deus statim post
peccatumeorum, quasi carcerem etcquulcumcum
suo igne et sulfure eis apparavit in centro terræ.
Primo ergo dic, siculi Deus lucem a tenebris, ita
Angelos a dæmonibus, gratiam a peccato, glo-
riam a poena, coelum ab inferno divisit.

Unde allegorico, Hugo, lib. I *De Sacram.*, p. 1, Allegori-
eap. X, et alii notant, primo dic cum facta est <*>
lux et a tenebris divisa, bonos Angelos fuisse in
bono et in gratia confirmatos, malos vero in ma-
lo cosque a bonis fuisse segregatos; et ita quod
agebatur in mundo sensibili, erat imago illorum,
quæ in mundo intelligibili agebantur. Imo S. Au-
gustinus passim hunc sensum quasi litteralem
adfert : « Divisit lucem a tenebris, » id est, inquit,
Angelos a dæmonibus. Verum, ut dixi, hic sensus
est allegoricus, aut potius symbolicus.

b. Appellavitque lucem Diem, et tenebras Noe- Ver».&
tem. — In verbo *appellavit* est rnetonymia; po-
nitur enim signum pro re significata, *q. d.* Ef-

fecit Deas ut lux pro toto tempore, quo hemisphaerium illustrat, diem faceret, tenebra vero noctem, ita ut ab hominibus lux hæc appellari posset Dies, tenebra Nox. Ita S. Augustinus, lib. I *De Genesi contra Manichæos*, cap. ix et x.

Er pactum est vespere et mane dies unus. — Ex hoc loco opinatur Catharinus, lucem (quam ipse putat fuisse solem) creatam esse in altero hemisphaerio, quod huic nostro, in quo conditus est Adam, oppositum est : ita ut initio mundi in altero esset lux et dies, in nostro esset nox et vespere, ut hic dicitur. Verum hoc est improbable ; cætera enim omnia in nostro hemisphaerio creata sunt a Deo : ergo et lux. *Secundo*, ex hoc vers. 2, videtur nonnullis quod vespere, id est tenebra, priores fuerint luce, et nox die : ita ut prima fuerit nox 12 horarum, in cujus initio creatus sit mundus ; deinde successerit lux, sive dies 12 horarum : ex qua nocte et die artificiali conflatus sit primus dies naturalis 24 horarum. Atque hinc putant tam Judæos quam Ecclesiam, apposite ad primævam dierum institutionem, festos dies a vespere in vespere celebrare. Verum improprie vespere vocatur ipsa tota nox, et mane ipsa tota dies.

Suppono lanquam verius, cælum et terram non ante, sed ipso primo die esse creata, de quo superius dixi. Nunc dico, verius est primo quasi unij e. mane creatum fuisse mundum, tuncque fuisse tenebras in orbo et abyso, quo tempore Spiritus tBtt ferebatur super aquas, ut patet vers. 2. *a'f Deinde paulo post, vers. 5, post sex horas sub meridie (tenebra enim æque ac lux occuparunt et diviserunt primum diem) creatam fuisse lucem in medio cæli, vel lotius abyssi, quæ peracto suo motu 12 horarum, quibus a medio cæli ad occasum declinavit, effecit vespere, quasi sui terminum ; ita ut tam tenebra, quam lux simul juncta, non amplius quam duodecim horas durare : creata est enim lux perfecta in meridie, uti dixi : inde secula est nox pariter 12 horarum, cujus terminus est mane. Moses enim hic diem et noctem per sui terminum vocat, Vespere et Mane, *q. d.* Decurso jam dici curriculo (quod fuit 12 horarum) per succedentem vespere, et peracto quoque noctis spatio (quod pariter 12 horarum est) per succedens illi mane, completus est dies primus 24 horarum : ita / Egidius Romanus, I part. *Illexam*. vi. Si quis velit lucem summo mane in Oriente creatam esse, ab eaque coepisse primum diem, hic cum Periculis et Abulensi dicat necesse est, cælum et terram ante primum diem creata esse, fuisseque tempus ante primum diem, quo Spiritus Domini ferebatur super aquas, durantibus tenebris.

Dies tres. — a Unus, » id est primus, ut patet ex vers. 8 et 13. Sic dies, quam Joannes xx, 1, vocat « unam sabbati, » Mattheus xxviii, 1, vocat « primam sabbati. » Hebræi enim sæpe numeros cardinales sumunt pro ordinalibus. Fuit hæc

prima mundi dies Dominica : nam septima ab initio mundi fuit sabbatum. Tredecim Dominica prerogativa vide apud Pererium in fine operis. *primus* diei.

Nota, S. Augustinus, lib. IV *De Gen. ad liti.*, a « facta » cap. XXII ad finem libri, et de lib. XI *De Civit.* w cap. vu, hoc a dies vult mystice esse intelligendus ; videtur enim ipse opinari omnia simul a Deo quæ creata esse primo die, Moscu vero per sex creationis dies, intelligere varias angelorum cognitiones, earumque modos et objecta, v. g. quod *primus* dies sit cognitio, qua tam se, quam cælum et terram cognoscunt angeli ; *secundus* sit cognitio, qua cognoscunt firmamentum dividens aquas ab aquis ; *tertius* sit ea, qua cognoscunt germina et plantas ; *quartus*, qua solem et sidera ; *quintus*, qua pisces et aves ; *sextus*, qua animalia et homines, quæ sexto die creata sunt, cognoscunt. Idem docet Philo lib. I *Allegor.* Verum contrarium docent omnes alii Patres, idque omnino evincit simplex et historica narratio Mosis. Vide can. i. Quare jam erroneum est dicere, omnia uno die esse producta, licet id senserit Cajetanus et Melchior Canus, quem citat Bannes I *p. Q.* 74, art. 2 ; S. Augustinus ergo dubie, et disputando loquitur in quæstione, ut ipso nit, tunc difficillima, nec salis scipsam explicat, an hæc adferat pro mystico, an pro litterali sensu.

Dices : *Ecdi.* cap. xviii, *i*, dicitur : « Qui vivit in æternum creavit omnia simul, » ergo non successive per sex dies. Respondeo : Vox *simul* referenda est non ad « creavit, » sed ad « omnia, » *q. d.* Creavit Deus omnia simul, id est omnia pariter, nullo excepto ; nihil est, nihil existit quod non creaverit Deus. Unde pro *simul*, in Græco est *wwf*, id est communiter.

Pari modo S. Augustinus per vespere accipit cognitionem angelorum obscuriorem, qua res cognoscunt in scipsis ; per mane, vel matutinam cognitionem accipit perfectiorem, qua angeli cognoscunt res in Deo Deique verbo ; nam, ut ait ipse lib. XI *De Civit.* cap. vu, scientia creatura comparatione creatoris quasi vespereascit ; lucet vero et mane fit, cum tam ad lucem quam ad laudem et dilectionem creatoris ipsa refertur. Hæc vera et pia sunt ; sed mystica, non litteralia.

Moraliter S. Chrysostomus, homil. *Quod homo prælatus sit omni creaturæ*, tomo I, acres homini ex die, luce aliisque creaturis ad Deo serviendum adhibet stimulos. « Tibi, ait, cælum in die lucis splendore vestitur et solis fulgoribus decoratur : in nocte clarissimo lunæ speculo, et astrorum vario fulgore polus ipse illustratur ; ut diei noctisque vicissitudine et numerositas temporum dignoscatur, et post diurnum laborem requies miseris mortalibus prabeatur. Tibi tempora alternis vicibus immutantur, frondescunt silvae, amœnantur campi, prata virescunt, animantia fetus edunt, scatent fontes, amnes fluunt, » etc. « Quid si tibi universa natura constanter ediceret ; Ego tibi a

Domino rerum parere præcepta sum ; pareo, obtempero, servio, et cum mula-to non mutor. Pareo, inquain, rebelli, obtempero procaci, deservio contemptori, n etc. « Quis talis es, qui in hoc contemptu consistis? qui creatura imperas,et creatori non servis? qui dominatum exerces, et dominum non agnoscis? Time Dominum patientem, no severum sentias judicem ; corrigat te di-

latio differentis, ne censura puniat judicantis. » Et mox : « Ncc si totum vilæ tempus oris obsequia occupent, laudes teneant, gratiarum actiones insistant, poteris pensare quod debes. » El in fine: Peccator « in se duplex scelus et geminum crimen admittit, et quod debita Domino servitutis non reddit obsequia; et quod innumera beneficia peccando, ejus pensaro nititur contumelia. »

DE OPERE SECUNDÆ DIEI.

Primo die in mundi fabrica Deus creavit et jecit terram pro fundamento, eique imposuit coelum empyrcum quasi tectum ; reliquum inter hæc intermedium erat chaos, sive abyssus illa aquarum, quam hoc die secundo evolvit, ordinat et eilormal.

in i. 6. Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ad aquis. — a Firmamentum » hebr. vocatur **jj'pì** *rakia*, cujus radix, >p'l *raka*, teste S. Hieronymo aliisque doctissimis llebrais, significat expandere, distendere, et distendendo firmare ac solidare rem aliquam (i), quæ prius fluida eral et rara. Siculi ergo æs fluidum fundendo distenditur et condensatur, ita hic aqua Mna-densata in cœlos, vocatur græco çqiuux, Ialine •l,# firmamentum : est enim firmamentum quasi mu- ^njjîrusin medio aquarum, id est inter duas aquas, *ua*» superas scilicet et inferas interjectus, casque ab invicem dispescens et coercens.

Quæres, quodnam sit hoc firmamentum, et quænam sint aqtue supra firmamentum ?

Tria» Primo, Orígenes per aquas superas intellexit led a- angelos, per inferas vero dtemones; sed hocOri- ti:. genicum et allegoricum est somnium.

SwM». Secundo, Bonaventura, Lyranus, Abulonsis, Cajetas, Catharinus et alii, per aquas superas accipiunt coelum crystallinum. Sed hoc nimis æquivoce vocatur aqua.

Tutù. Tercio, Rupertus, Eugubinus, Porerius, Gregorius de Valentia (idque laudat S. Augustinus, lib. II *De Genes, ad Utt.* cap. iv), censent firmamentum esse mediam aeris regionem, quæ licet primo die sit facta et creata ut esset aer, hoc tandem secundo die facta est firmamentum, id est interstitium dividens aquas superas, id est nubes, ab inferis fluminum et fontium (2).

O ãti Verum dico firmamentum esse coelum stellarium, omnesque orbes caelestes illi vicinos, tam inferiores, quam superiores usque ad empyrcum,

(i) Hæc verba, inquit Voltairins, sapiunt errore in veterum, qui cœlos credebant solidissimos. At quis non intelligat Moysem, licet alta et mira divinæ omnijiotctiæ narraret, debuisse do rebus eo modo loqui, quo vulgi oculos perstringunt î

(i) Cui senlenliæ adstipulor, utpoto simpliciori. Secundo Auctoris argumento respondetur, solem aliaque astra tauquarn in acre librata videri, nec ab hominibus regionem aërii, ab (*vtherit* regione vulgo distingui.

qui, ut ait Job, quasi ære fusi sunt : imo firmamentum non quidetn significat, sed Limen per quamdam concomitantiam, et situs connexionem extendit se, et complectitur etiam aerem vicinum a coelo in terram expansum, et suo loco quasi firmatum ; ignem quoque, si quis dementaris (nam multi philosophi hunc ignem negant) supra acrem sit. Ecco hic disponit et format Deus suam abyssum aquarum : pars enim hujus aqua», tanqnam materlæ aptissima* ad transmutationem (aqua enim nec nimis densa est, nec nimis rara, unde facile in quidvis commutatur), conversa est et consolidata in coelos et acrem, ut dixi : pars subtilior et nobilior supra cœlos remansit : pars crassior subtus firmamentum in maria et flumina varia divisa est.

Itaque supra cœlos omnes, adeoque supra primum mobile (hæc enim omnia complectitur firmamentum), proxime sub coelo empyrco, sunt calo., vera et naturales aquæ. Ridet hoc Calvinus, scribens in Gencsin hoc versu; sed insulse, nam hæc sententia probatur : *Primo*, quia hoc exigit simplicissima et historica Mosis narratio. Firmamentum enim, et Hebraeum *rakia*, non acrem, non nubes, sed proprie coelum sidereum orbesque coelestes significat. Rursum vox *fiat* non significat deputationem rei antea factæ, puta medite regionis aeris, ad dispescendum aquas ab aquis; sed significat rcalem rei quæ fieri jubetur productionem ; ut cum dicitur : Fiat lux, liant luminaria : sic hic dicitur : Fiat firmamentum, idque factum est, et vocatum est coelum, hebraico **D'Dü** *scamaim*, quasi scam *maim*, id est *ibi aqua*, q. d. In materiam aquæ primævæ in abysson, inducía est nova forma coelorum, ideoque ab aquis pristinis coelum, licet novum, vocatur tamen *scarnano*, id est aqueum, ex aquis enatum et efformatum : unde et coelum est coloro aqueo. Quare quod Hieronymus ab Oleastro *scamaim* interpretatur corpora admiratione digna et obstupescenda, puta corpora nominatissima et famosissima, a rad. **Oü** *seem*, id est nomen, fama, aut

"3 potius a *scamam*, id est obstupuit, non consentit emn verbis sacræ Scriptura, nec cum etymo Hebræo : *scamaim* enim cum sit duale, ad *maim*, quod pariter est duale, alludit, non ad *scamam*, sic enim *scemamim* vocandi essent cœli, non *scamaim*. Vox ergo *fiat* significat firma-

Suoi

Po-

menti non dispositionem , sed productionem. Alioqui enim, sicut dixit Deus vers. 9, de mari et arida : «Congregentur aquæ in unum locum, » ita dixisset hic: Cælum vel aer qui ante fuit, jam sit firmamentum, id est interstitium inter aquas inferas et superas. Atque hinc nonnulli, utS. Basilii, Ambrosius, et ex iis Damasius, lib. 11 *De Fide*, cap. vi, putant calos (non astra, hæc enim patet esse solida) non esse solidos, sed tenues et fluidos, ita ut instar aquæ cl acris secari et dividi possint.

Seciuaio. *Secundo*, idem probatur ex eo quod Deus die quarto in firmamento fecit solem, lunam et stellas; hæc autem non sunt in aere, sed in calo : ergo non acr, sed cælum est firmamentum.

Tertio. *Tertio*, quia nubes necdum exlilissc hoc die secundo, imo ncc sex primis diebus, sed aërem limpidissimum, satis colligitur ex cap. n, vers. t>. Ergo aquæ hæ super® non possunt esse nubes.

Coarto. *Quarto*, quia alibi, ubi hæ aquæ super® nominantur, distinguuntur a nubibus, pluvia et grandine, atque primo loco inter alia creata supra nubes, supra cælum ponuntur, ut patet *Danick* in, CO; *Psal.* cxlyhi, 4.

Qahto. *Quinto*, hæc est communis Patrum sententia, Philonis, Josephi, S. Basilii, Ambrosii, Procopii, Theodorcli, Chrysostomi, Ruperli, Gennadii et Scvcriani in *Catena Graecorum*, Ililarii in *Psalm.* cxxxi, Bedæ, libro *De Natur, rerum*; Justini, Quast, XCII; Augustini, lib. XI *De Civit*, cap. ult., et jam Onkcli, Oleastri, Lipomani, Molina et aliorum multorum.

Objectio. Dices : Deus inibo nihil fecit contra naturam ; nam tunc naturam ipsam instituit : contra naturam autem est aquas esse supra calos. Respondeo negando minorem. Aquis enim illis attenuatis, subtilibus, et specie a nostra aqua differentiibus illo locus csl naturalis. « Id enim, ait S. Augustinus, lib. XXVI *Contra Faustum* cap. in, cuique rei est naturale, quod ille fecerit, a quo est omnis modus, numerus et ordo natura. »

Pari modo, idem ait lib. XI *De Civit*, cap. ult., Deus in homine phlegma posuit non in imo, sed in summo, scilicet in capite; siculi aquas has in mundo posuit in summo, scilicet supra calos. Sic et terra licet gravissima sit, in mundi tamen medio quasi pila pendet, cl a Deo conservatur : vide Can. ii.

A4 quid Quieres *secundo*, quorsum ibi, scilicet supra ca^05> sint hæ aqua? Respondet *primo* Procopius et Thcodoretus : Ibi hæ aquæ sunt ad hoc, ne sol, luna et astra, utpote ignita, cælum ex a(lu^ quasi conglaciatum dissolvant ; vel, ut Beda, ad temperandum calorem ex vi et motu siderum ortum. Secundo, Justinus supra : Sunt, inquit, ibi hæ aquæ ad deprimendum firmamentum, ne sursum feratur. *Tertio*, Procopius : Sunt, inquit, ibi ad hoc, ut sdisci lunæ radios reverberent, cosque deorsum ad terram repellant. *Quarto*,

Oleaster : Positæ, ait, ibi fuerunt hæ aqu® ad hoc, ut in diluvio Noe per cataractas cmiss® terram obruerent.

Sed respondeo Deum voluisse has aquas supra calos collocare (cx aquis enim his facti sunt cali) tum ad ornatum universi, tum ut matrix h@c calorum creationis index extaret, quam supra se cali semper intuerentur. Forte etiam ad voluptatem Sanctorum existentium in calo empyreo, utxiquis hisce crystallinis et variegatis oculos eorum pascat : aquæ enim omnis forma, decoris, coloris et ornatus sunt capacissima, ut patet iu iride; quasi huc alludat Joannes *Apocal.* vn,17: u Deducet eos ad vilæ fontes aquarum;> et cap. XXII, vers. l : a Ostendit mihi fluvium aquæ viv® splendidum tanquam crystallum. » Insuper ad hoc, ut sicut aqua hic aeri nostro, ita aquæ ill® subservirent cellieri, qui est in calo empyrco. Verisimile cairn est cælum empyreum non esse solidum instar ferri (alioqui enim, si naturam spectes, Sancio ibi quasi in muro compacti essent), sed habere suum acrem vel ælherem, omni rcrum specie ornatissimum, per quem Beati omnia sentiunt, respirant et moventur. Denique nulla mirari voluit nos Deus, non scrutari; et a major csl hujus Scriptura auctoritas, ait S. Augustinus quam omnis humani ingenii capacitas. »

Quæres *tertio*, cur Moses non dixerit hoc die id quod dixit in caleris: a Et vidit Deus quod esset bonum? » Respondent Catharinus et Molina : Causa csl, quod firmamentum adhuc rude erat, et quarto die sole et luna perficiendum ; sed obstat, quod de luce dicat « Et vidit quod esset bona,» cum lamen die quarto eam perfecerit, in calo eam augendo : sic die tertio non benedixit plantis, cum tamen die quinto benedixerit animalibus. Forte hic optime dici posset, Mosen tria divinas separationis opera, scilicet primum lucis a tenebris, secundum aquarum superarum ab inferis, tertium aquarum a terra, unica et ultima clausula complexum esse, dum post hæc tria vers. 10, dicit : « Et vidit quod esset bonum. »

Addunt aliqui opus hoc non tam fuisse creationis, quam interstitii et divisionis aquarum superarum ab inferis, per interpositum firmamentum. Unde moraliter collige, quod, sicut ingens in republica et congregatione bonum est unio et concordia, sic ingens malum sit divisio et discordia, uti multis hic ostendit noster Bencd. Fernandez in fine capititis.

Denique Septuaginta hic, ut in caleris, habent *et vidit Deus quod esset bonum*; in Ilcbræo tamen, Chaldæo, Thcodolione, Aquila, Symmacho et Vulgata id desideratur.

Moraliter, firmamentum est firmitas et constantia anima in Deo et calis defixa, qua constanter sustinet aquas superas, id est prosperitates ; et inferas, id est adversitates. Hinc et homo vultu est erecto, ut cælum assidue speciet : quin et in se

Meni*,

... ,Gl habet imaginem cœli ; nimirum *primo*, habet capulrolunduin, ut cœlum. Audi Cassiodorum lib. *Dc Anima*, cap. xvi : « Caput, ait, nostrum sex ossibus compagiutum, in similitudinem cœlestis sphæræ rotunda concavilate formatum est. » Secundo, duo oculi sunt, quasi sol et luna, quæ vicissim abscondunt se et occulantur, uti oculi qui inde nomen acceperunt. Dicti enim sunt ab occulendo, vel occultando. Audi Varronem, et ex eo Lactantium lib. *Dc Opificio Dei*, cap. x : « Deus, ut oculi munitiores essent ab injuria, cos superciliorum tegminibus occuluit. Unde oculos dictos esse Varroni placet. » Occurrente ergo muliere, aliave illecebra, occule oculos, ut eos serves quasi oculos, mentemque pariter a noxa. Ita noctu occulit se sol, ne quieti hominum obsit : luna per diem, ut noctu iis prosit et præluceat. *Tertio*, quia animam e cœlo Dei et angelorum similem accepit. Audi S. Bernardum in festo S. Martini : « Licet quodammodo cœlum sil homo, coelestibus sine dubio spiritibus similis substantia, simul et forma: substantia quidem, quoniam spiritalis ; forma vero, quia rationalis est : minime tamen levare cum ista duo sufficiunt, ut mereatur audire, quia cœlum es, et in cœlum ibis. » *Quarto*, quia cœlum dicitur a celando, ait ibidem S. Bernardus, quia in cœlo multa nobis celantur et absconduntur : ita in homine mens, cogitatio, intentio et secreta cordis celantur. *Quinto*, primus horno de cœlo coelestis (puta Christus), et

qualis cœleslis, tales et cœlestes, ait Apostolus I *Corinth*, xv, 7. *d.* Qualis Christus, tales sunt et Christiani. Sicut ergo Christus est cœlum deitatis et virtutum : ita est et Christianus, in quo luna est fides, hesperus spes, sol charitas, reliqua astra cæteræ virtutes, ait S. Bernardus, sermone 27 *in Cant.*; unde de eo mystice dicitur *Isaia* cap. Lxvi : « Cœlum mihi sedes est; » et ad litteram Apocal. XXI ; « Vidi civitatem sanctam Jerusalem novam, descendentem de cœlo, » de. Tale cœlum fuit inulier illa amicta sole, habens coronam stellarum duodecim in capite, et lunam sub pedibus, *Apocal.* cap. xii, puta Ecclesia, et mystice Beata Virgo.

8. Vocavitque Deis fiuaxbxtum Coelum. — ven.,, *Celum* latine a celando, id est occultando, dicitur, quod omnia celet et tegat : ita S. Augustinus, lib. *De Cognitione vera vita*, cap. xun, tom. 9; vel, ut S. Ambrosius, dicitur cœlum quasi caelatum, id est, depictum variis stellis. Varro cœlum dici putat quasi id est cavum, et sic per æ, non æ, scribendum esset cœlum.

Verum Moses hebraice scripsit, non latine; et hebraico locutus est Deus, vocavitque firmamentum *scamaim*, ob causam quam superius dedi.

Et factum est vesp̄kbe et maxe dies sbcwīdus. — Ne cogites Deum instar artificis, toto die iu hac firmamenti fabrica, aliisque deinceps occupatum fuisse; sed fecisse eam subito, in instanti, ac per totum reliquum diem eandem conservasse.

DE OPERE TERTIÆ DIEI.

Ynl , 0. CONGREGENTUR AQU.R QŪÆ SUB COELO SUXT , IN A; · ,a UNIR LOCUM, ET APPAREAT ARIDA.— QuæTCS, qUO- a modo hoc sit factum? *Primo*, aliqui putant maro in alteram terne partem , allcrumque hemisphæ- pu rium esse collectum, ita ut illa pars terræ tota sit aquis cooperta et inhabitabilis, ac proinde non sint antipodes. Ita Procopius, nec abnuit S. Augustinus, lib. XVI *Dc Civit.* cap. ix. Verum contrarium constat ex quotidianis Lusitanorum et Hispanorum in Indias navigationibus.

Secundo, Basilius, *homil.* 4, Burgensis Catharinus, et 1). Thomas, I *part.*, *Quæst.* LXIX, art. 1, putant mare hic separatum esse a terra, ut ea factum sil altius, advoque jam globum cl centrum habeat a globo et centro terne diversum, vaque altius. Ex hac sententia facile est dare rationem, cur in locis etiam altis erumpant fontes et flumina: quia nimirum oriuntur per venus subterraneas ex mari, quod terra est altius : constat autem experientia fontes ascendere ad altitudinem suæ originis, idque fit ex naturali aquarum degravatione, qua ali© alias propellunt, donec quasi ad (equilibrium utraquo perveniat.

Suppono aquam quæ exterius apparet, multo minorem esse terra, uti clare demonstrat Alexander Piccolomincus, libro de hac re edito, et Ju-

lius Scaliger contra Cardanum, *exercitat.* 38. Nunc

Dico *primo* : Terra et aqua unum globum cfli- Terra rt ciunt; ac proinde non est aqua terra altior. Est «V* hæc communis sententia mathematicorum, Molime, Pererii, Cajetani, S. Hieronymi iu *Psal.* eiikuut. XXXII, Chrysostomi, hom. 9 *ad Pop.*, Damasceni, lib. II *Dc Fide*, cap. ix et x. Et palet *primo*, cx rl0Vi- cclipsi lunæ, quæ fit ex terra inter solem et lunam interjecta. Hæc enim eclipsis umbram dat iUn0' tantum unius globi, non autem duorum : ergo terra et mare, quorum hæc est umbra, non duo, sed unus sunt globus.

Secundo, quia quælibet gutt e aquæ, et quæli- Sectintb- bel parles terne ubique per eaindciu lineam, n eta eodem modo et via descendunt ad suum centrum : ergo idem habent.

Tertio, (piia litora et insulæ aquis eminent, ut Tedio, patet, imo insulæ plures in aqua natant, et multæ locum mutaro sunt vis© ; ergo insulæ lerraque ipsa unum cum mari globum efficiunt.

Quarto, idem patet ex Scriptura. *Psal.*, xxiii, Qumo vers. 2 : u Ipse super maria fundavit eam (terram). » *Psal.* cxxxv, 6 : « Qui firmavit terram super aquas. » *Psal.* evi, 23 : « Qui descendunt mare in navibus, » ergo non mare terra, sed terra mari est altior.

Ob -h- Dices : Quomodo ergo dicitur *Psalm*, cm, G: ĩ »!*» « Super montes stabunt aquæ? » Respondeo : Judiar 4 stabunt, « id est stabant aquæ, cum scilicet, uti illo psalmo praecessit, aquæ quasi vestis am- cirent cl tegerent lotam terram, primo et secundo mundi dio : sed tertio hoc die, ad vocem Dei fu- gerunt in unum locum, tunequo Deus in terra fecit ascendere montes, alibi depressit eam in valles, alibi primam planitiem et campos reli- quit, uti in psalmo sequitur. Idquo fecit Deus, tum ad varietatem rerum; tum ut montibus mare et flumina quasi muris containerentur; tum ut montes suas pluvias el aquas distillando fœcun- darent campos, cosque ab æstu et ventis prote- gerent,

Qnsre <li- Dico *secundo* : Congregat® sunt aqua hoc tertio cintar die, *primo*, quia fecit Deus ut aqua dulcis fitnni- : ,ur num et fontium (qu® videtur CSO densitas aqu® ’ naturalis) magna parte fieret densior, congestis simul in eam exhalationibus terrestribus, et ad- jectis, quibus mare fieret salsum, tum ne compu- tresceret, tum ut haberet nutrimentum pro pis- tM» et cibus, tum ut facilius naves sustineret. Sic ergo rj quM Deus hoc tertio dio fecit maro salsum, illudquo J"ció*» Quotidie conservat additione similium exhalatio- num, quæo terra vi solis et astrorum educuntur, dīn maro demittuntur. Ridiculum enim est, quod quidam Philosophi excogitarunt, salsedinem ma- ris provenire vi radiorum solis, quibus fundus maris aduratur : adustione enim salsedinem nasci, ut cinis indicio nobis est ; non enim sol urit nisi per lumen, quod ultra quindecim cubitos in mare non penetraro urinatores testantur : fundus au- tem maris multis locis quingentis, imo milio cu- bilis est profundus. Sic ergo Dei operatione facta aqua densior, sc contraxit, et minorem locum terr® quam ante occupavit, partemque terræ reli- quit aridam. Ila S. Augustinus, lib. I *De Genes*, ad *liti*. cap. Xu.

ter- *Scrutilo*, non post diluvium, uti aliqui volunt, ' ll ’ sed hoc tertio mundi dio fecit Deus terram par- rrouia. hm obsidere, parimi assurgere. Unde facti sunt montes et valles : varii quoquo hiatus et cavit- ates in terra, in quas quasi alveos maro se rece- pit, ut patet *Psalm*. ciu, 7 et seq. Iloc ergo tertio dio fecit Deus omnes alveos, tum maris, tum (lu- minum, in cosque maro et (lumina segregavit. Vide Ruperlum in *Genes.*, lib. 1, cap. xxxiv et seq.

uu» <i *Tertio*, fecit Deus hoc tertio dic cavitates sub ip?a terramaximas, uti experientia deprehensum est, caique implevit maxima aquarum copia, quæ proindo a multi’ dicitur barathrum vel abyssus; <t et per varios meatus cum mari conjungitur, pul- 1114 laturque esse matrix et origo omnium fontium et fluminum; utpote quibus per venas, quarum terra csl plenissima, aquam quasi sanguinem im- pertit. Cujus indicium est, quod ubicumque quis todiat, ibi pene semper inveniat aquam, ut pa- tet in puteis, quos ubiquo effodi videmus. Terra

enim est quasi mater viventium et mixtorum: undo sicut in animalis omnisquo hominis cor- poro, magna sanguinis copia est in hepate et corde, indeque per plurimas venas dispergitur per lotum corpus, tam sursum quam deorsum ; ita, ait Seneca, lib. III *Natur. quæst.* cap. xv, in- gentes illa) cavitates sive voragines sub terra, per cuniculos quasi venas, per totam terram, etiam altam et montosam disperguntur, et certis lock terræ in fontes, rivos et (lumina erumpunt. Quod ergo est hepar in homine, hoc est abyssus hæc aquarum in cavernis terræ. Verum origo fontium et fluminum alibi exactius disquirenda est.

Ex hac abyssoprodiens aqua, mixta cum plu- via, tempore diluvii Noe, totam terram rursum, omnesquo montes altissimo oppiavit et supera- vit, *Genes. ni*, II et 20. Hinc rursum S. Basilus hic *hornil.* 4, Ambrosius, lib. II, cap. n elur, Hieronymus in cap. ni *llabacuc*, docent omnia flumina omnesquo aquarum confluxus Oceano tandem uniri. Quin et mare *Caspium*, quod se- paratum omnino videtur, per meatus subterra- neos uniri Oceano Arctico, ideoque salsum esse, docent S. Basilus, Strabo, Plinius et Dionysius *dc Situ orbis* : quidquid dicat Aristoteles et Pio- loinæus. De hac abyssovide plura apud Coniin- bricenscs, tract. 9 in *Meteora*, cap. iv, et Francis- cain Valesium *Sacræ Philosophies* cap. I xiii. Hinc

Dico *tertio* : Dicuntur aquæ congregai® in unum locum, id csl in locum separatum a terra, ut ea fieret arida et habitabilis. *Secundo*, proprie ££* in unum locum, quia uti jam dixi, omnes aquæ wa uniuntur Oceano, et huic abyssoprodiens aqua, quæ partira low-’ sub terra est, parlim ei contigua est in terra, quæ est ipsum marc; una enim est hæc abyssus, cui omnis aqua per venas subterraneas quasi fonti et mammæ unitur, indeque per venas in varia loca spargitur. Voluit enim Deus aquas per va- rios alveos et sinus terræ immiscere, tum ut iis terra irrigaretur et fœcundarelur; tum ut ventis marinis ad salubritatem et fœcunditatem perfla- retur. Porro aquæ illæ, quæ inilio terram operie- bant, non erant profundos; quarc facile in Ocea- num et abyssum hanc profundam recludi potue- runt. Ergo non est accesso dicere partem aqua- rum a vento, ut vult Abulensis, aut a solo, ut vult Eugubinus, siccitam esse.

Notat Theodorelus in *Psalm*, cm, maro furens non lam lilloribus, quibus pene æqualo est, quam Dei jussu, quasi freno et tonitruo coerceri: alloqui sæpe omnia perrumperet et obrueret, uti fecit initio mundi; hinc Deus dicitur posuisse mari terminum suum, quem transgredi non pos- sit, ubi contundat tumentes (luctus suos, *Psalm*. cui, 9; Job XXXVIII, 7. Alioqui, ait S. Basilus, hom. 4 *tlexam.* : « Quid prohiberet inaro Rubrum sua exundanti eluvie irrumpere in universam Ægyptum quæ ipso mari tanta est concavitate depressior, seque mari quod /Egypto adjacet con- jungere, nisi Creatoris precepto tanquam com-

pedibus astrictum coerceretur? » Idem habet S. Ambrosius, S. Thoirm, I *part.*, *Qwrst.* LXIX, art. i, et Plinius, lib. VI, cap. xxix, ubi ex mini Rubro navigabilem alveum, non in mare Ægyptium, ut ait S. Basilius, sed in Nilum, /pia pario inferno ad Delta decurrit, deducere « primus omnium, inquit, Sesostrius, rex /Egypti, cogitavit, mox Darius Persarum, deinde Ptolomæus sequens, qui et duxit fossam, etc., usquo ad fontes amarus; ultra deterruit inundationis nictus, excelsiore tribus cubilis Rubro mari comperto, quam terra Ægypti. » Sed addit Plinius : « Aliqui non eam afferunt causam, sed ne immisso mari corrumpetur aqua Nili, quos sola potus præbet. » Nam priorem experientiam Sesostrius, Darii et Ptolomæi, quod scilicet ab eis compertum sit mare Rubrum altius esso .Egypto, negat Strabo, lib. XVII, et ex eo Percius : quibus favet nonnihil, quod avorum memoria Alfonsus Albnqucrius, Indiæprorex, non mare Rubrum in Nilum, sed viceversa Nilum superne ex /Etihiopia decurrentem, in mare Rubrum quasi demissius, fossa ducta derivare cogitarit, idquo ad hoc, ut Nilum averteret ab /Egypto, itaquo /Egyptum infrtigifera et inutilem Tureis redderet : ac reipsa perfecisset, nisi morte praeventus fuisset, uti narrat noster MatTeius in line lib. V *Historia indic.* Addit S. Basilius in fine *homilite* 4, inultas magnasque maris utilitates, quas videat qui volet.

Appareat arida, — quai prius erat limosa et aquis cooperta : undo pro *arida*, hebraico est *iabesa*, id est, exsiccata ut posset habitari, seri, fructus ferro; arida ergo non est idem quod arenosa: sic enim fuisset infrugifera; sed arida idem est quod sicca. Mansit enim in terra aliquis humor dulcis, tum ut cam faceret frugiferam, tum ut quasi gluten partes distantes jungeret, no fatiscerent et a so invicem divellerentur; hinc rursum per venas fontium et fluviorum eam irrigavit Deus.

un io. 10. Et vocavit Deus aridam terram, cccxregatioves aquarum appellavit maria. — Est proleptis. Nam non hoc die tertio, sed dio sexto, putacum formavit Adanium, cique indidit linguam Hebræam, tunc Deus aridam vocavit, et ab Adamo vocari jussit hebraico *crcts*, id est terram; et congregationes aquarum vocavit *iammim*, id C Rest maria, g. d. lime arida, cujus fabricam hio"/•^enarro, csl illa quam vulgo hebraico *crcts*, latino terram appellamus, el congregationes aquarum, quas dixi Deum fecisse, sunt ill® quas vulgo hebraico *iammim*, latino maria vocamus.

^'■'3 Nota : Terra hebraico dicitur *crcts*, vel a radico **pn** *ratsats*, id est calcaro, quod ab hominibus el jumentis calcetur et habitetur : sicut terra dicitur a terendo, ut vult Junilius, Varro ""ct Eugubinus in *Cosmopaia*; vel a radice nVi *ratsa*, id est voluit, concupivit, quod semper appetat fructum ferro, ut vult Isidorus Clarius; Tetta. Tc| 0 radico **pq** rU[Sj jd psi cucurrit, per anti-

phrasim, rpiod terra minime currat, sod plane sil fixa el immobilis; aut potius quod in ea habilent et currant homines et animalia, quodque ad eam quasi infimam descendant et currant omnia gravia, circum vero eam currant omnia elementa, omnesquo orbes cœlestes; atque hac do causa Deus videtur aridam hic app liasse terram, sive hebraico *crcts*, a currendo, quod in ea, vel circum eam quasi basin et centrum omnia currant et moveantur. Ab Ilcbrro *ercls* aliqui deducunt Germanicum *ccrdc*.

Porro maria hebraico vocantur O'D* *iammim* a copia et multitudine aquarum : *iammim* enim per *anaslophen* litter® *jod*, idem est quod *maim*, id est aquæ. Rursum *iammim* alludit ad radicem n.n *hama*, id est sonare, strepere pr® turba, copia et multitudine, uti strepit mare : unde *hamon* vocatur turba, multitudo, strepitus, tumultus.

II. Germixet terra HERBAM. — « Germinet, » Vrn-**. non activo producendo, uti vult Cajetanus el Burgensis, sed materiam tantum ministrando : tunc et a leonini in prima rerum creatione, Deus se solo active et efficaciter, idque subito produxit omnia germina et plantas; casque just® et perfeci® magnitudinis, uti docent S. Thomas, I *part.*, *Quast.* LXX, art. 1 ; Abulensis, Pererius et «dii passim; imo Psaltes, *Psalms*, cm, 14 : « Producens, inquit, fœnum jumentis, et herbam servituti hominum. » Jam autem terra ad germina etiam effective concurrat, præsertim si semino sit imbuta : terra enim per semen pyri, producit pyrum; per semen pomi, producit pomum; scipsa vero sine semine, si pluvia irrigetur, et a sole calefiat, producit gramina (1). Porro, quam terra sit benigna mater, et nutrix omnium viventium, eleganter docet Plinius, lib. II, cap. I xiii : « Sio hominum illa, inquit, ut coelum Dei, quod nos nascentes excipit, natos alit, semelque editos sustinet semper; novissimo complexa gremio, jam a reliqua natura abdicatos, tum maximo ut mater operiens. » Et mox : « Hæc benigna, mitis, indulgens, usnsquo mortalium semper ancilla, qu® coacta generat? qu® sponte fundit? quos odores saporisque? quos succos? quos tactus? quos colores? quam bona fido creditum fcenus reddit? quæ nostri causa alit? »

Porro miratur, et merito, S. Basilius Dei in ger-

ii) Alii KPT d ita inter sa differre docent, ut illud sil herba tenera et humilis, hoc vero grandior. Cf. Prov. XXVII. 25. Itaque in hoc commato in tres vetuli classes, quidquid omittit terra, dividitur : a) Est tenera herba, sino semino, saltem conspicuo, quas semen profert, majorquo est, 3^; c) arbores, sub quibus arbusta continentur >13 rp. Notum csl, mullos, imo plerosque omnes olim credidisse, herbas tenuiores, in quibus nec validior radix, nec semen propter tenuitatem cernitur, aûrcpartu; oriri. Ibis 3VJ NS7T est pleonastica locutio, qualis *cornum luti*, Ps. xt. 3 ; *pluvia imbris*, Zach. x, I ; *graminis hr-rba* apud Virgilimn; «ivr.; *lecti torus*, apud Sophoclem, *Antig.* 435.

minibus providentiam, quæ in culmos numero pares radicibus emicant, seseque attollunt. «Germen inierim, ait, dum continenter tepefit, eum humorem quem exsugit per radículas, vi caloris ipsum e terra prolicientis, quantum moderato sua» alimonia) satis sit adsciscit, quod reliquum ejus est dispensat ac dispertitur in culmum, corticem, in thecas, hoc est loculos sive valvulas, in triticum, in ipsas denique aristas. » Et mox : a Vide quomodo geniculis procingantur culmi frumenti, ut illis valut quibusdam vinculis corroborati, spicarum facile pondus ferant et sustineant, cum plenæ jam fructuum gravidæque ad humum suo pondere inclinant. Quapropter avena quidem inanis atquo vacua tota est, quod nullo prorsus culminis pondere premitur : contra frumentum natura geniculato culmo, quasi vinculis, confirmasse videtur. In theca vero granum recondidit, ne sit exposita frugilegis avibus preda : insuper et aristarum vallo, valut telis objectis animalculorum noxam abarceat. » Plura deinde affert de vite, ejusque claviculis, quibus so arboribus nectit, et ad earum culmen scandit. Ac paulo post symbolice applicans homini : Simili modo, inquit, Deus « sensus nostros in sublime erexit, neque permisit in humum nos esso dejectos, ac dignos ossequi conculcemur. Vult etiam nos quasi claviculis, sive capreolis quibusdam, amplexibus charilatis proximis inniti et adhærere, et in ipsis etiam conquiescere, ut jugi affectu sursum versus feramur, et quasi arbustiva vites nos ipsos adaequemus sublimium fastigiis arborum. Quin et a nobis exposcit, ut dum defodimur sustineamus. » Et inferius : a Arborum, ait, quarum rami prolixiores sunt, porrecti late et expansi per aerem, carum et radices profundiores sunt, et circumquaque late etiam diffunduntur, perinde quasi natura fundamenta quædam, proportionem respondentia superiorum ponderibus subjecisset. Jam vero detruncatas nonnulli pinus, aut incensas ustatque flammis, in querceta observarunt verti. Sunt et quas suæ natura vitium agrieoi® cura deponere ac extrudere novimus, ut pûnicas acidas, amygdalasque amaras. Cum enim ima in parte radici propinqua stipite perforato, cuneum ex pino pinguem per mediani adactum medullam susceperint, saporis tum fastidio in gratum usum mutato, dulcescunt, n Subdit palmas alias esse mares, alias feminas, et feminam a in marem pronam blandioribus ramis nutare, quasi gestientem cl amplexum maris percipientem, stirpium vero cultores inter ramos tunc quasi semina quædam, maris florem seu fructum immittere, atque ita illam quasi voluptatem inde percipere, seseque rursum erigere, et ad formam propriam suas restituere comas. Itoc eadem de ficis etiam asserunt. Quamobrem alii juxta ficeta caprificos serunt, alii caprifici grossos inter se colligatos injiciunt ficis, atque hoc pacto ficorum imbecillitati medentur, defluentem jam lobentemque

fructum ipsarum grossis istis fulcientes.» Deinde idipsum moribus applicans: « Quid, ait, istud sibi natura vult ænigma? Quod ipsi quoque nos ab alienis a fide, non raro debemus desumere intentam animi acrimoniam, vimque bonorum operum efficacem, » v. g. cum videris gentilem, vel hæreticum temperantem, modestum, probum, acriter excitare, ut in iisdem virtutibus emineas, itaque velut ficus a grossis exacuta, fructuum tuorum inhibeas defluvium, et accuratius eos enutrias. Illice et plura S. Basilius homilía fi *Hexameron*.

Et facientem semen,—7. d. Producat terraherbam, quæ possit semen ad speciei sure propagationem facere, id est seminare.

Et lignum pomiferum,—id est, arborem fructiferam, ut habent Hebræa. Pomum ergo ponitur pro quovis arborum fructu.

Cujus semen in semetipso sit,—quod sibi simile gignendi vim habeat, per semen, quod habet in seipso, puta in suo vel fructu, vel folio, vel radico, vel ramis. Nam multo jllanto non habent semen proprie dictum, ut patet in salice, gramine, menta, croco, allio, arundine, ulmis, populis, etc.; sed hæc habent aliquid loco seminis, scilicet in ipsis radicibus vim quamdam propagativam, ut patet in arundine, etc. Ita S. Ambrosius et Basilius. Idque hoc fine, ut, cum planto individu® intereunt, maneant tamen in semine et fructu, quem ex se propagant; itaque quamdam quasi immortalitatem et æternitatem, quam naturaliter ambiunt, consequantur, ut scilicet semper sint, et semper perdurent in sua pagine.

12. Protulit terra.—Hinc patet hoc tertio dio VcaU. terram non tantum virtutem producendi plantas accepisse, ut videtur velle S. Augustinus, lib. V *De Genes, ad Utt.* cap. iv et v; sed illo ipso, quo Aito™ Deus jussit, momento terram actu omnes plan-£^tarum species, casque adultas, multas etiam cum ꝓctem-fructu maturo produxisse : Dei enim perfecta sunt opera. Ita S. Basilius et Ambrosius.

Idem dico de animalibus et homine, crealis dic sexto, videlicet omnia creata esse in magnitudine, vigore et robore perfecto, ut docent communiter DD. Ex dictis sequitur hoc die tertio etiam paradisum esse plantatum, ornatumque mira arborum varietate et pulchritudine, de quo piisu-cap. n.

Nota; hoc die tertio terram quoquo produxisse H|Al herbas venenatas, item rosam cum spinis : hro t enim quasi connaturales ros®, eique congenito cnn »/• sunt. Negat hoc posterius de rosa S. Basilius homil. fiZZeawm., et S. Ambrosius lib. III *Ilcxam.* xi. Prius negant Bedu, Ruperitis, Rakanus et Alcuinus, putantque quod ante hominis lapsum terra nihil noxium, puta nullam herbam venenatam, non spinas, non tribulos, imo nec arborem sterilem protulerit : hæc enim post peccatum in ejus pœnam esse producta. Verum

contrarium docent S. Basilius et S. Ambrosius loco citato cap. ix, et Damascenus lib. II *de Fide*, cap. X, idque verius est: tum ne eorum pulchritudo deesset universo, tum quia quæ homini venenata sunt, aliis rebus prosunt, et utilia sunt aliis animalibus, ut ibidem docet S. Ambrosius. Sic enim cicuta, quæ homini est noxia, vaccis est in deliciis: a Cicuta, ait Basilius, sturni vescuntur, et tamen propter corporis constitutionem a veneno non occupantur. Cum enim pertenuis habeant ad corda penetrantes meatus, fit ut ante devoratam cicutam concoquant, quam inde infilale gelu ad præcordia pervenerit. Elleborus autem coturnicibus est cibus, nec ab eo, peculiari quadam temperatione, detrimenti quidquam percipiunt, Tum quia eadem utilia sunt homini. « Nam per mandragoram, ait S. Basilius, medici somnum advocant et invitant: succo vero papaveris vehementes corporis dolores sedant. Quidam rabientem appetentiam esitando cicutam labefecerunt, et sensim extinxerunt, ac elleboro non pauca, sed et diuturna corporis vitia radicitus extirparunt. Tum quia Deus ante peccatum Adæ per sex creationis dies omnes omnino rerum species produxit, fecitque universum perfectum: nec post hos sex dies ullam novam speciem creavit, unde cap. scq., vers. 1, dicitur Deus sex diebus creasse omne virgultum agri, et die septimo quievisse. Quare idem dico de lupis, scorpiis aliisque animalibus noxiis, scilicet ea producta esse cum aliis non noxiis die quinta; idque patet ex serpente, qui tentavit et seduxit Evam. Nihil tamen horum nocere potuisset homini, si is in innocentia mansisset; quæ innocentia conjunctam habebat et exigebat ab homine prudentiam, ut scilicet caute tractaret rosas ne in spinas impingeret; rursum, ne irritaret lupos et feras contra se: nulloqui enim sua culpa et imprudentia, ac proinde jam non innocens, sed nocens, ab eis læsus fuisset. Vide dicta Sap. r, 14.

Nota secundo: cum hic dies tertius sit is, quo Deus terram perfecte formavit et ornavit, hac doctina a causa omnino verisimile est, hoc pariter productum esse marmora, metalla, mineralia fossiliaque omnia, rursum ventos. Hi enim terram, cum æquo viventia eventilant, purumque acrem aspirant; sine ventis enim nec plantas, nec homines vivere aut vegetari possent.

Denique putat Molina hoc die productum esse infernum in centro terræ. Sed jam ante dixi, verius esse eum primo die, statini a casu Luciferi, esse productum.

Quieres, quo anni tempore mundus a Deo sit conditus? Multi Hebræi, Lyranus, Abulensis, Oleaster et Arias Montanus consentiunt mundum creatum esse in æquinoclio autumnali: tunc enim fructus sunt maturi: jam autem fructus fuisse maturos patet ex pomo vetito, quod comedit Adam.

Sed respondeo: Verius est mundum creatum

esse in æquinoclio verno. Primo, quia id docent passim omnes Patres, quos vide apud Molinam et Percium; quin et Poetam, ut Virgilios lib. II *Georg.*, loquens de prima nascentis origine mundi:

-----Ver, ait, illud erat: ver magni agebat
Orbis, et hi hiberni parcebant Dalibui Euri.

Secundo, quia ver est pulcherrimum anni tempus; tale autem decuit felicitatem status innocentiam, et in vere redemptus et recreatus est mundus per Christum: ergo videtur in vere pariter creatus esse mundus. Tertio, quia id ipsum docet Concilium Palaestinum, habitum sub Victore Pontifice, præside Theophilo, anno Christi 198, quod citat et refert Beda lib. *De Æquinoclio verno*. Fuit hoc Concilium particulare, non generale; ac proinde definitiones ejus, licet non sint de fide, sunt tamen magnæ auctoritatis. Quin et Concilium hoc hanc suam sententiam probat ex verbo *germinet*: in vere enim terra germinare incipit. Secundo, idem Concilium docet mundum in æquinoclio verno, idque probat ex eo, quod Deus tunc divisit lucem a tenebris, scilicet in æquales partes: quæ divisio fit in æquinoclio. Addit tertio, idem Concilium, primum die mundi fuisse 8 Kalend. aprilis, id est 25 martii, quo et B. Virgini annuntiatus, simulque in eam et incarnatus est Christus, et quo post 34 annos vel passus, vel, ut exacti quidam chronologi volunt, a morte resurrexit. Rursum certum est hunc diem fuisse Dominicum: quanquam eo anno quo incarnatus est Christus, 25 martii incidit, non in Dominicum, sed in feriam sextam. FERIA enim sexta tam incarnatum, quam passum esse Christum, natum vero et resurrexisse die Dominico, ex S. Alhanasio, Augustino et aliis doctis Franciscus Suarez, III p., Q. 35, in fine.

Quare mirum est, cumdem Beda, sui, ut videtur, oblitum, lib. De Battone *temp.* cap. xi, dicere, mundum creatum esse 18 martii, non 25.

Ad argumentum Hebræorum respondeo, initio mundi non omnes, necque ubique fuisse fructus maturos hoc die tertio productos (nihil enim tale asserit Scriptura), sed Deum in plantis et arboribus produxisse, in his quidem folia, in illis vero flores amoenissimos: in aliis fructus maturescentes, in aliis fructus maturos, pro natura, qualitate et conditione tam planta et arboris, quam regionis cujusque. Nam in vere multis in locis, fructus non pauci sunt maturi, et forte in paradiso plurimi erant tunc maturi.

Moraliter Theodoretus, lib. IV *de Providentia*, qui est de Materia et Mundo: « Cum stationes anni videbimus suis quamque pertransire temporibus, cum terræ pluviam dispensari, cum terram germinare, cum virentibus herbis obduci, undare segetes, prata floribus renidere, comare silvas, ramos arborum fructibus prægravari, linguam moveamus in ejus laudem qui hæc terræ dona contribuit. Ne vero montium Nymphas, nevo

fontium ac fluviorum, neve filias Nerei referamus in deos. No cantemus Julum Cereri, neve ipsi Rheæ Lylicrsan, no Baccho Dithyrambum, no Pæana Pythio Apollini, neve Dianæ concinamus llypocpum; sed rerum omnium conditori Deo hymnos Davidicos proferamus, cumque eo pariter exclamemus : Quam magnificala sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti. Quotiescumque canoras aves audiemus varios cantus emodulari, cicadasquo tremulos vibrare concensus, Musis sirenibusque dimissis sapienlissimum Deum, cumdemquo polenlissimum adoremus, qui et hujusmodi aviculis tantam tribuit musicæ harmoniam, et humanum genus undecumque nutrit, fovet ac mulcet, »

Akw «u* Mystice, ascendo hic anima a specie creature axi pulchritudinem Creatoris, tibi que dicito : Si ad pai- ita rubent rosre, candent lilia, purpurantur hya- ebritudi- cinthi, redolent caryophylli, vernant prata, delec- rns."*l tant pom>, Pyri> cerasi; si ita varie virent herb® et segetes; si ita rutilat aurum, nitet argentum, splendent carbunculi, radiant gemmas : quis color, quis odor, quis sapor, quis decor esso debet ejus qui hæc omnia creavit? « Speciei enim

creator hæc omnia constituit : quanto ergo hic dominator eorum speciosior est?» Omnia hæc speciosa quæ vides, quæ tangis, quæ sapis, tantum gutta sunt ad oceanum bonorum omnium, qui est in creatore Deo. Si ergo rapit te species floris, fructus, aut personm pulchra,*, noli ea capi; sed mentem transfer ad speciem mercatam et immensam, quæ hæc omnia pulchra, quasi radios quosdam ex se diffudit, atque in se omnium florum, fructuum, seminum, rerum omnium, imo mundorum infinitorum possibilitium, quos creara potest, pulchritudinem eminenter continet et complectitur; noli decori creatura* modico et umbratico cor affigere, ut verum et immensum decorem perdas; noli cum cane Æsopico umbram carnis sequi, ut ipsam carnem tibi sinas excidere; noli guttæ inhiare, ut fontem et pelagus bonorum amittas, ut pro gutti mellis recipias mare fellis; sed ainabonum unum, bonum verum, in quo sunt bona omnia, pulchrum unum, in quo sunt pulchra omnia. Dic tibi, dic Deo : Deus meus, amor meus. Quid enim mihi est in coelo, et a te quid volui super terram? Deus cordis mei, et pars mea Deus in aeternum.n

DE OPERE QUARTÆ DIEI.

Ven. U. U, FuXT LUI1NAIUA IN FIRMAMENTO. — QllarCS, quomodo hoc sit factura? Nota *primo*, firmamentum hic, non tantum significare octavum cælum stellatum, sed sumi pro expansione omnium orbium coelestium. Hos enim omnes significat Hebraeum JPpn *rakia*; et Moses loquitur rudibus Hebraeis, qui hos orbis non norant distinguere.

A>tn Nota *secundo*, licet Plato asserat, et S. Augusli- caP- LV,II> dubitet an sol, luna et iårdiù* nus' astra sint animata, et utantur ratione, ac consequenter an aliquando beanda sint cum hominibus et angelis : tamen certum est jam, nec ccelos esso rationales, nec astra; nec enim coeli, vel astra habent corpus organicum. Rursum, motus eorum circularis, perpetuus et naturalis, arguit principium illius motus, puta naturam eorum non esse liberam, nec rationalem, sed inanimam et plano determinatam : ita S. Hieronymus in *Isaia* XLV, et passim Patres et Philosophi. Errat ergo Philo more suo platonizans lib. *De Opificio sex dierum*, docens stellas esse animalia inteUi- gentia. Rursum errat Philastrius, dum ait : Est hærcsis asserens stellas esso cœlo infixas, cuui certum sit eas in cœlo moveri, sicut aves moventur in aere, et sicut pisces natant in aqua. Contrarium enim docent omnes Astronomi, scilicet stellas suo orbi affixas esso, cum coque moveri et rotari, puta cum cœlo octavo, sivo sidereo.

st<iu Suppono *tertio*, verius esse stellas et planetas «>«•■» omnes specie distingui a suis orbibus sive coelis;

rursum stellas a planctis, denique planetas ab dias- invicem specio distingui. Probatur id *primo*, quia stellæ et planetæ fulgent mira luce qua carent r orbis. Rursum, stella) ex se suaquo natura sunt» lucidæ. Negat hoc Albertus, Avicenna, Bcda, et Plinius lib. II, cap. vi, sed asserunt alii passim, et palet experientia; nam nullum unquam in ciscernitur, etiam per dioptram, luminis incrementum aut decrementum, sivo ad solem accedant, sive ab eo recedant. *Secundo* et potius, quia distant a sole longissime, scilicet 76 millionibus milliarium, uti mox dicam : cousque autem non potest sc porrigere vis et lumen solis. Stellæ dico : nam clarum est lunam non lucere ex sc, sed a solo lumen suum mutuari. Idem verisimile est de aliis planetis. Nam Venerem, æque ac Lunam per slatas temporum vices, quibus ad solem magis ininusque accedit, corniculari, crescere et decrescere, ego ipse cum multis aliis Motfile- seos peritis, per dioptram clare perspexi. *Tertio*, idem patet ex eo, quod stellæ miros habeant influxus et miram vim in hæc inferiora, quam non habent ipsi orbis. Planetæ etiam proprios motus habent, vires, influxus in terram et mare, cosque admirabiles, maxime luna; ergo pariter naturam ab aliis diversam habent: ita Molina et alii.

Dixi stellas a planetis differre specie : nam verisimile est multas stellas esse ejusdem speciei, scilicet illas, quæ habent curadera modum influendi in hæc inferiora : nam quæ diversum habent, diversae sunt speciei. Ilie diversus modus

colligllur ex diversitate effectus siccitatis, humiditatis, calidutis, frigiditatis, quem producant interra. Nuno

Ulitis Dico : Deus hoc dio quarto pariem unam crelo-", ^rum rarefecit, ut condensaret aliam, scilicet Iu-eidam illam quæ primo dio creata est, et dicta est lux; vers. 3; in camquo ita condensatam, expulsa calorum forma, novam formam solis, lunm et stellarum induxit : simili modo cx aquis dio secundo fecit firmamentum. Errant ergo veteres, qui stellas putarunt ex igne productas esso, esse-que igneas. Undo Poeta :

Vos jeterni ignes, et non violabile numen,
Testor.

Errant et illi, qui astra secundum substantiam producta esso censent primo dic ; hoc vero dio quarto tantum accidentibus, puta luco, motu proprio, et virtute influendi in hæc inferiora, do-tata esse.

fewjdo par; modo Molina et alii probabiliter putant, 'iXa <lu°d *n resurrectione Deus producet alium so-lai ii-lem, qui habeat aliam formam, non tantum ac-cidentalem; sed substantialem, utpote qui nalu-raliter septuplum plus lucis habiturus sit, quam habeat hic noster, ut ait Isaias cap. xxx, 2G.

Rursum, hoc dic quarto Deus planetarum or-bes divisit in suas partes, seu circulos excéntri-cos, concentricos, cpicyclos, si quæ sunt hujus-modi; nam Aristoteles hæc omnia negat, dum docet planetas tantum moveri motu sui orbis. Astrologi vero, et Scotus cum suis, ea statuunt, quia docent planetas in suo orbe per so moveri, secundum excéntricos et epicyclos.

h ip» Nota. Ex dictis in opere terliæ dici sequitur, solem productum esso in principio Arietis. Ita iziu Reda : tunc enim ver incipit. Lunam vero produc-tam esso in opposito solis, puta in principio Li-bre. Erat ergo tunc plenilunium, uti deOnit Con-cilium Palæstinum supra; ita ut sol unum hemis-plucrium, luna alterum illuminaret. Ita Molina et alii.

Luminar ia. — Hebraice DliNO mcorot, a radice nix or, id est lux. Sol ergo est or. Inde /Egyplii solem et annum qui cursu solis describitur, vo-carunt lloruin. Inde annus a Græcis dictus est ú»j, indo vocatur anni pars qualibet prima-ria, puta Ver, Autumnus, /Estas, Ilieins. Inde per synecdochen diem, ac tandem diei nolam pariem, quam vulgo horam vocamus, wp*v nunc-uparunt. Vide ut horas etymon ab llebræis ad Ægyptios, ab his ad Græcos et Latinos manarit. Ita ex P. Clavio noster Voellus, lib. I De llorolog. cap. i, in Scholiis. Ab llebræis enim ad Ægyptios et Græcos profluxit omnis scientia, priesertim Mathesis, ac horarum ratio, et horologiorum fa-brica. Unde primum horologium quod in histo-riis tam sacris quam profanis reperimus, fuit Achaz, patris Ezechiae regis Juda, Isaïæ xxxviil, 8. Ita P. Clavius, lib. I Gnomon., pag. 7.

Dividant DIEU AC noctem, — q. d. Discriminent diem ac noctem > itaque hominibus et animanti-bus mox producendis vices laboris et quietis in-dicent. Rursum dividant diem et noctem, quoad situm et quoad hemisphærium, utdum in unoett sol et dies, in altero sil nox et luna quæ præest nocti. Ex hoc enim loco videtur, quod luna creata sit in opposito solis, uti dixi.

Symbolice, Innocentius IU Pontifex scribens ad Imperatorem Conslanlinopolitanum, lib. I Decre-tal. tit. xxxiti, cap. Solidæ : « Ad firmamentum, inquit, cceli, id est universalis Ecclesia, fecit Deus duo luminaria magna, id est duas instituit dignitates, quæ sunt Pontificalis auctoritas et re-galis potestas. Sed illa quæ præest diebus, id est spiritualibus, major est; quæ vero carnalibus, minor : ut quanta est inter solem et lunam, tanta inter Pontifices et reges differentia cognoscatur.»

Et SINT IX SIGNA, ET TSMPOnX, ET DIES, ET AN-NOS. — « In signa, 0 non prognostica astrologia Cojw rd judiciariæ, hæc enim damnat Scriptura, Isaïæ xut, 25; Jrcrm. x, 2. Licet enim astra influendo cor-porum di-positionem et complexionem immu-tent, indeque animam eodem inclinent, non ta-men eam nécessitant. Esto enim anima sæpo cor-poris complexionem imitetur, unde cholcricos experimur esso iracundos; sanguineos esse be-nignos; melancholicos esse suspicaces, timidos, pusillanimes et invidos ; et phlegmaticos esse pi-gros : voluntas tamen, maxime per gratiam ad-juta, et corpori et passionibus hisce dominatur ; unde mullos cholcricos videmus mansuetos, et melancholicos benignos et magnanimos. Sapiens ergo dominabitur astris.

Itaquo sol et luna «sint in signa, » scilicet, prognostica pluviae, serenitatis, gelu, ventorum, etc. V. g. luna « si tertio die a novilunio tenuis sit, puroquo nitore fulgeat, serenitatem constan-tem prænunliat : sin crassa cornibus subrubicundaquo cernatur, aut impeluosam et immodi-cam 0 nubibus aquam, aut horridam Austri con-citationem minatur, » ait S. Basilius hom. 6 II:-xam.; et inferius : Luna, inquit, humectât, ut patet tum in iis qui sub dio lunaque dormiunt, quorum capita ultra modum humore replentur ; tum in cerebris animalium et medullis arborum, quæ cum luna augentur et crescunt. Ilursum luna causal et signat maris æstus et reciproca-tiones. Secundo, sint iu sigua serendi, plautandi, molendi, navigandi, vindemiandi, etc. Tertio et proprie, sint in signa dierum, mensium et anno-rum, ut sil hendiadys, vel in signa et tempora : id est in signa temporanea, vel in signa tempo-rum : in signa et dies, id est in signa dierum : in signa et annos, id est in signa annorum ; an-nus enim describitur uno solis cursu, et una gy-ratione per Zodiacum, duodecim vero lunationi-bus, dum videlicet luna duodecies percurrit Zo-diacum.

Nota, per tempora hio intelligi ver, æstatem,

hiemem et autumnum. Item tempora sicca, calida, húmida, procellosa, salubria, morbida : horum enim signa et causa sunt sol et luna.

Symbolice et anagogice, S. Augustinus lib. XIII *De Gen. aci lilt.* cap. xin, in Opere Imperfecto: «Sint, ait, in signa et tempora, » id est discriminant tempora, quæ intervallorum distinctione, æternitatem incommutabilem supra se manere significant. Signum enim et quasi vestigium æternitatis videtur esse hoc nostrum tempus, ut hinc discamus a signo ad signatum, puta a tempore ad aeternitatem ascendere, dicereque cum S. Ignatio: a Quomodo sordet mihi terra, cum cælum aspicio! » Vere S. Augustinus in Sentent., Sent. 270 : «Inter temporalia, inquit, et retorna hoc interest, quod temporalia plus diligantur, antequam habeantur, vilescunt autem cum adveniant : non enim saliat animum, nisi incorruptibilis gaudii vera et certa aeternitas; reternum vero ardentius diligitur adeptura, quam desideratum, quia ibi plus adeptura est charitas, quam fides credidit, vel spes desideravit.» Vide S. Augustini hac de re colloquium cum maire Monica, lib. IX *Confess.* cap. x.

Er dies et Atoms, — *q. d.* Ut sol, luna et stellio sint indices dierum omnium naturalium, artificialium, festorum, criticorum, forensium, et nundinarum, annorum quoque lunarium, solarium, magnorum, criticorum, etc., de quibus Censorinus et Macrobius. Ita Basilus et Theodorclius.

Ver». i«. IO. Fecitque dno leminaiua magna, — solem et lunam. Licet enim luna omnibus astris, excepto Mercurio, sit minor, tamen quia citima est et vicinissima terra, hinc videtur omnibus aliis esse major, reque ac sol. Rursum luna majori, quam cadera Sicilie, pollet efficacia et virtute agendi in hrec inferiora. Ita S. Chrysostomus hic *hom. G.* Percrius, et P. Clavius in *Sphæra* cap. i, ubi docet terram in se continere lunre magnitudinem trigesies novies, ita ut luna tantum sit trigesima nona pars terræ. Acute Secundus philosophus interrogatus ab Adriano imperatore : « Quid est sol? » respondit : «Cæli oculus, splendor sine occasu, diei ornatus, horarum distributor. Quid luna? Cæli purpura, solis remula, maleficiorum inimica, solamen iter agentium, prresagium tempestatum.» Epictetus vero eidem Adriano : « Luna, ait, est diei adiutrix, noctis oculus; scilicet sunt fata hominum. » Sed hoc ultimusesl error Gene-thliacorum. Praelatius *Eccli. xun, 2* et seq.: «Sol, ait, vas, » id est organum, instrumentum, «admirabile Excelsi, exurens montes, radios igneos exsufflans. Luna, ostensio temporis et signum ævi. A luna signum dici festi. Vas castrorum in excelsis, in firmamento cæli resplendens gloriose, » *q. d.* Steli® quare in firmamento resplendent, sunt quasi vasa, id est arma, bellica Dei. « Species coeli gloria stellarum, mundum illuminans in excelsis Dominus. In verbis sancti stabunt ad iudicium, » *q. d.* Stellæ Dei praecepto

stant ad iudicium, hoc est, ad ejus sententiam et imperium exequendum, « et non deficient in vigiliis suis. » Stelle enim, quasi milites et vigiles Dei, perpetuo excubant intenti ad omnem ejus nutum (1).

Symbolice S. Basilus, *hom. G llexam* : Luna, inquit, quare perpetuo vel crescit, vel decrescit, inconstantire est symbolum, nolalque omnes res humanas, nipote quare illi subsunt, quibusque illa dominatur, in perpetua esse mutatione : sol vero semper sibi similis mentis constantis est symbolum. Hinc Sapiens : « Homo sanctus, ait, in sapientia manet sicut sol ; nam stultus sicut luna mutatur, *Eccli. xxvn, 12.*

Er stellas, — ut scilicet una cum luna nodi Mina, prasini, eamquo illuminent, *Psal. cxxxv, 7.* Docent Astronomi miram esse altitudinem, ac consequenter magnitudinem orbium coelestium et stel-râpc larum, ita ut terra, quare centrum mundi, eorum in respectu sit instar puncti : perinde ut omnes opes, bona et gaudia terrena, sunt quasi punctum, respectu coelestium, seque habent uti gutta ad totum mare.

Nam *primo*, docent solem in se continere totam sjs quantitatem terræ centies et sexagesies, cumque a terra distare quatuor millionibus milliariis, sive leucarum (millionem voco decies centena millia) mii > et amplius : minutias enim numerorum hic V- omitto; unde sequitur, tantam esse pcnphænam et vastitatem orbis solaris, ut sol 21 horis suum circulum peragens, una hora percurrat 1,140,000 milliariis, hoc est unum millionem, et centum quadraginta millia milliariis : quod tantumdem est, ac si terni! ambitum et gyrum circumcurreret quinquages. Ambitus enim convexi cæli solis continet 27 milliones, et trecenta sexaginta millia milliariis, quare si in 24 horas dividas, invenies numerum jam dictum, et paulo amplius. Conjice ex his quantus sit Deus. « Nam sol et luna collati ad creatorem, culicis et fariniere rationem obtinent, » ait S. Basilus, *hom. G llexam.*

Secundo, docent terram a concavo firmamenti, sive cæli octavi et stellati, distare octoginta millionibus cum medio milliariis : spissitudinem vero firmamenti esse eamdein, scilicet octoginta millionum; quanta ergo debet esse distantia, spissitudo et amplitudo cæli noni, decimi, etsi u" qui alii iis sunt superiores, ac maximo cæli empyrei?

Unde *tertio*, docent quodlibet punctum requiescentiis, et quamvis stellam in requinociali positam singulis horis conficere 42 milliones milliariis, et insuper tertiam partem inillionis, hoc ut est tantum, quantum eques 40 milliaria quotidie conficiens, posset 2, 90 » annis conficere : rursum tantum, quantum si quis una hora bis millies

(1) Cf. Plinii magnificam solis descriptionem, quæ exstat *I Utt. Nat. lib. II*, cap. ivj necnon Ciceronis *Turad. Quart. lib. I*. n. 68.

ambitum terræ obiret et circumcurreret. Longe plus spatii conficit, ideoque longe velocius est nonum cœlum, ac magis decimum, quod putant esso primum mobile; cogita ergo quam velox sil tempus.

Tnjmi» Est enim tempus tam velox, quam est ipse : motus primi mobilis, cujus est mensura; tempus ,u*U ergo longe velocius fertur quam sagitta, aut quam globus tormento ænco ejaculatus : hic enim globus egeret 40 diebus ad hoc, ut lotum terræ ambitum obiret, quem stella, ut dixi, una hora obit bis millies ; instar ergo fulguris volat irrevocabile tempus : instar fulguris cum tempore ferimur et rapimur ad æternitatem. «Tu dormis, inquit S. Ambrosius in *Pslam. i*, et tempus tuum » non dormit, sed « ambulat; » imo volat.

bpu Inde *quarto*, deducunt, si lapis molaris inciperet cadere a convexo firmamenti versus terram, opus 'ia haberet nonaginta annis, ut decideret, et terram l!">| attingeret, etiam si singulis horis caderet, et descendcret ad ducenta milliaria; naturaliter enim non posset amplius spatii transmittere. Divide enim 160 milliones jtot enim sunt a terra ad convexum firmamenti) in dies et annos, dando cuique hone 200 milliaria, et invenies rem ita se habere (1).

wrj;- *Quinto*, docent nullam stellam esse in firmam- m- racn'o> fill® non decies octies major sit toto globo faaiii terræ : quin vero ex Ptolemæi et Alphragani sen- iwi»- lentia,stellasomnesdividunlinsexmagnitudinum differentias. Stellæ, inquiunt, primæ et summæ magnitudinis sunt numero 17, quarum quælibct major est tota terra centies et septies ; secundæ magnitudinis sunt numero 49, quarum quælibct major est Ierra nonagies; terliæ magnitudinis sunt 208, quarum quælibct major est terra sep- luagesies et bis; quarta magnitudinis sunt 2Gi, quarum quælibet major est terra quinquagesies quater; quinta magnitudinis sunt 217, quarum quælibct major est terra trigesies quinquies. Sexlæ et infimæ magnitudinis sunt 249, quarum quælibet major est terra decies et odies.

l' *Scito*, docent, quod multo minor sit propor- L 'lio totius mundi, intra concavum firmamenti contenti, ad complexum cœli empyrei, quam sit globi terræ ad ipsum firmamentum.

to?*-||- Septimo, cx dictis deducunt, quod si bis mille annis viveres, et quotidie directe in altum ascendores ad centum milliaria, idque continuo, post bis mille annos necdum pervenires ad con- «twtua 6vum firmamenti (bis mille enim annis hoc modo tantum conficeres 73 milliones milliar., hic autem sunt 80) : rursum, post alios bis mille annos tantumdem quotidie ascendens, non pervenires a concavo ad convexum firmamenti : denique post quatuor et plura annorum millia, tanlumdem quotidie ascendens, non pervenires a convexo firmamenti ad coelum empyreum. Ilæc et plura

docet P. Christophus Clavius in *Sphæra*, cap. i.

Si ergo in stella aliqua, et multo magis si in cado empyreo consisteremus, et despiceremus hunc terræ globulum, an non exclamaremus: Hoc csl punctum, cui inhiant filii Adæ, quasi formicæ : hoc csl punctum, quod inter mortales ferro et igni dividitur. O quam angusti sunt mortalium termini, o quam angusti sunt mortali-um animi! « O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus! » Despice ergo punctum hoc, et suspice cœli ambitum : quidquid hic vides, exiguum csl et breve : immensa cl æterna cogita. Quis hæc cogitans tam amens sit et stolidus, ut inique punctum cx hoc puncto, puta agrum, domum, aut rem aliam proximo per vim aut fraudem surripere, itaque sc immensis orbium supernorum spatiis fraudaro et excludere velit? Quis punctum terræ præferat cœlorum immensitati? quis particula terræ rubræ vel albæ (ncc enim aliud est aurum et argentum) vendat vastissima et radianlissima stellarum palatia? Pauper ergoes? cœlum cogita; infirmaris? sustine, sic ;turad astra; contemneris, rideris, persecutionem pateris? tolera, sic itur ad astra; geme, stude, labora, suda modicum, sic itur ad empyreum.

Ita S. Symphorianus adolescens cum sub Aureliano Imperatore ad martyrium raperetur, mater cum hisce verbis animavit : a Nate, nate, memento ælcrnæ vitæ, cœlum suspice, et ibi regnantem intueri : tibi enim vita non eripitur, sed mutatur in melius. » Quibus verbis ille accensus, datis fortiter carnifici cervicibus, martyr in cœlum evolavit.

Ila nostro hoc sæculo matrona illa generosa, fidei causa in Anglia damnata ad mortem horrendam, ut scilicet saxo acuto incubans, superne imposito gravi pondere premeretur, dum vita ei et anima exprimeretur, aliis horrentibus, ipsa tata cynæum canens : «Tam brevis, ait, via est quæ ducit ad cœlum : post sex horas super solem et lunam evehar, ostra pedibus premam, empyreum inibo. »

Ita S. Vincentius mente in cœlum se librans vicit, imo risit omnia Daciaui tormenta; cumque in equuleo sublatus ab eo per ludibrium rogaretur, tibinam esset : « In sublimi, ait, unde te potestato terrena tumentem altior despicio; » graviora minitanti : a Non minari mihi videris, » respondit, «sed, quod votis omnibus concupieram, offerre. » Igitur cum ungulas, faces, prunas toto corpore dilacerato constanter exciperet, ait : a Frustra fatigaris, Daciane : non potes tam horrenda excogitare tormenta, quam ipse paratus sum sustinere. Career, ungulæ, candentes laminæ morsque ipsa, ludus jocusque Christianis sunt, non tormentum : » cadum enim cogitant.

Ita S. Menas Ægyptius Martyr, atrocibus affectus suppliciis, dicebat : « Nihil est quod conferri possil cuín regno cœlorum; neque enim potest

(i) Ct. Dcsdouits, *Le livre de lunature*, t. IV, passini.

totus mundus, æqua lance expensus, uni comparari animæ. »

Ita S. Apronianus cum ad Sisinnimn Martyrem vocem caelitus missam audisset : « Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum vobis a constitutione mundi paratum; » baptismum petiit, eademque die Martyr factus est, qua et Christianus.

Symbolice et tropologice, Firmamentum est S. Ecclesia, quæ est firmamentum et columna veritatis, ut ait Apostolus, I *Timoth.* **ni**, 15, in quo sol est Christus, luna D. Virgo, stellæ iixæ cæteri Sancti, qui a Christo quasi sole suum lumen participant. Unde non sunt sicut planctæ, qui solum subinde, medios se interponendo, nobis abscondunt et tegunt, ac motus habent vagos retroque redeunt; sed sicut stellæ quæ semper solem, id est Christum, reverentur, ostendunt et prædicant, al) coque se omne suum lumen habere testantur et gloriantur, atque cum Paulo; quæ retro sunt obliviscentes, semper in anteriora directo cursu contendunt. Itaque *primo*, sicut stellæ snntincælo, ita Sancti mente et vita versantur in coelis, orant crebro ac cum Deo et angelis colloquuntur. Hinc amant secretum, fugiunt vana hominum colloquia mundiquo illecebras. *Secundo*, stellæ, licet sint majores tota terra, tamen, parva apparent ob distantiam et celsitudinem; et quo celsiores sunt, eo minores videntur : ita Sancti sunt humiles, et quo sanctiores, eo humiliores. Hinc stellæ docent nos patientiam, ait S. Augustinus in *Ps.* xcm. Nam citans illud Apostoli *Philip*, n : *In medio nationis prava atque perversa, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo* : « Quanta, ait, de ipsis luminaribus et luna fingunt homines? et patienter ferunt. Convilia fiunt stellis : quid illæ? numquid moventur, aut non exercent cursus suos? Quanta de ipsis luminaribus quidam dicunt? cl ferunt, et tolerant, cl non moventur. Quare? quia in cado sunt. Sic cl homo qui in natione perversa et tortuosa habet verbum Dei, sicut luminare est fulgens in cado, n Sicut ergo stellæ ob probra hominum non relinquunt cursuin sibi a Deo ordinatum : sic nec justi ob convilia hominum debent relinquere viam virtutis, pietatis cl zeli sibi a Deo ostensam et inditam. Quare vir pius non pluris faciet dicteria sannionum, quam luna facit sannas puerorum, vel latratus canum sibi, dum splendet tota nocte, oblatrantium. *Tertio*, stellæ docent mentis celsitudinem et immobilitatem in tot adversis et injuriis, ut quasi stellæ despiciunt omnia, tam mala quam bona, quæ fiunt in mundo. Nam, ut ait ibidem Augustinus : « Committuntur tanta mala, nec deviant desuper sicli® fix® in coelo agentes ppr tractus coelestes, quos illis prostituit et constituit creator ipsarum : sic debent Saucii, sed si in coelo figantur corda eorum, si imitentur cum qui dicit : Nostra conversatio in coelis est. Qui ergo sunt in supernis, et de supernis cogitant, de ipsis cogitationibus supernorum patientes fiunt. Et

quidquid in terra committitur sic non curant, donec peragant itinera sua; et sicut ferunt quæ in alios fiunt, sic ferunt et quæ in ipsos fiunt, quomodo luminaria. Nam qui perdiderit tolerantiam, cecidit de cælo. » *Quarto*, stellæ lucent, totumque orbem noctu illuminant, idque semper æquali luci : sic et Sancti in nodo hujus sæculi præfulgent, viamque virtutis et iter in cælum verbo et exemplo omnibus ostendunt, idque æquali semper serenitate mentis et vultus ac constantia, tam in adversis quam in prosperis. Porro lux stellarum non est sicut lux candela», lucernæ, tcdæ, quæ sevo, oleo, cera alitur, camquo depascitur, caque depasta emoritur. Huic enim similes sunt, qui virtuti student ob respectus carnales et humanos, ob lucra, etc. v. g. ut laudentur ab hominibus, ut dignitates vel opes assequantur. Mox enim ut hæc cessant, cessat et eorum virtus ac devotio; Sancti perlucet semper ut stellæ, quia ex Deo, ipsiquo Deo lucent : soli enim Deo placere, Deique honorem propagare satagunt. *Quinto*, lux stellarum est purissima, æque ac stellæ : ita Sancti castitatem et puritatem angelicam consecrantur. Hinc sicut in stellis nihil est nubili, caliginis aut fusci, sic in Sanctis nulla est melancholia, nulla ira, nulla turbatio, nulla suspicio; quia omnia oculis lucidis et benignis instar stellarum intuentur. Nesciunt quid sit simulatio, fraus, malitia : charitas enim non cogitat malum. Quocirca videntur esse quasi impeccabiles. *Sexto*, lux solis et stellarum est velocissima; in instanti enim spargit et propagat se per totum orbem ; ita Sancti veloces sunt ad opera Dei, præsertim viri Apostolici, qui per provincias evangelizando discurrunt, quibus recte competit illud *Isaia* xvm, 2 : « Ile, angeli veloces, ad gentem convulsam et dilaceratam, ad populum terribilem, post quem non est alius. » *Septimo*, lux stellarum 'st spiritalis : ita spiritalis est Sanctorum sermo, æque ac cogitatio et conversatio. *Octavo*, lux solis et stellarum, etiam si cloacas, fimeta, cadavera et sterquilinia illuminet, iis tamen ne vel hilum fœdatur vel inficitur : ita Sancti conversantes cum peccatoribus, eorum peccatis non inquinantur, sed potius eos illuminant, sibique similes, id est lucidos cl sanctos, efficiunt. *Nono*, lux solis et stellarum ita lucet, ul et calefaciat. Unde per eam omnia vivificantur, vegetantur et crescunt : ita Sancti alios charitalc inflammant adeoque lucent ut ardeant; non vero ardent ut luceant, uti de S. Joanne Baptista ait Christus : a Ille erat lucerna ardens cl lucens, » non , lucens et ardens, uti recte observat et explicat S Bernardus, serm. De S. Joanne Baptista : « Est enim, ait, tantum lucere vanum, tantum arderè parum , ardere et lucrare perfectum. » Denique in coelesti gloria fulgebunt ut steli®, uti doud Apostolus I *Corinth*, xv, 41, et Daniel cap. xii, 3 : « Qui, ait, docti fuerint fulgebunt ul splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt mullos, quasi slellie in perpetuas æter-

nitales. » Accedi!, quod stellæ suam substantiam et quantitatem vastissimam abscondunt, lantumquo lucem exiguam instar scintillio ostendunt, perquam apparent et emicant. Ita Sancti se suasquo virtutes, gratiam cl gloriam hominibus abscondunt et latere appetunt. Quocirca opera eorum lucent quidem, ul ex eis homines glorificent Deum; sed eo modo ut ipsi lucem ope-

rum ostendant, personam vero suam a qua manat opus, quantum in se est, occultent : vellent enim non videri, ut homines videntes opus, nec videntes ancio**re**m, illud in Deum, qui est pa- (r omnium luminum, referant, cumque celebrent (t).

(I) Conf. Sepp, op. clU H, pag. 391.

DE OPERE QUINTÆ DIEI.

»««.». 20. Producant aquæ reptile et volatile. E' Quæres, an aves ex aqua sint facte. Cajclanus et Calharinus negant, pulantque aves cx terra esse uta! factas : id enim asseri videtur cap. ji, 19, cl hoc versu llebræa insinuant solos pisces cx aqua esse productos; sic enim habent ad verbum, « Producant aquæ reptile (scilicet pisces), et volatile volet super terram. » Verum communis S. Hieronymi, Augustini, Cyrilli, Damasceni aliorumque Patrum (praeter Rupe.lum), quos citat Percrius, sententia est, tam aves, quam pisces ex aqua, quasi materia, esse productas; hoc enim clare docet tam nostra versio, quam Septuaginta cl Chaldæus, qui omnes in llebræo inelligunl relativum T5N *ascer*, id est *quod* (hoc enim Hebræis est familiare), quasi dicatur : a Producant aquæ reptile et volatile, quod volet super terram. » Ad locura *Gen. n, 19*, ibi respondebo. Hinc Philo aves vocat piscium cognatas.

h pi* Dices, aves et pisces sunt omnino dispares ct i);i (l' dissimiles : ergo non videntur cx aqua facta* im uesse aves, sed tantum pisces. Respondeo, ne- l ""o gando antecedens : nam magna est avium ct piscium cognatio , ut recte docet S. Ambrosius, lib I m-- *Ilaam*. cap xiv. *Primo*, quia aqua, qui est locus piscium, cl aer, qui est locus avium, sunt elementa vicina et cognata : ulrumque enim est diaphanum, humidum, molle, subtile, agitabile. Hnc acr facile in aquam vertitur, ct vicissim aqua in acrem. *Secundo*, quia tam avibus, quam piscibus inesl levitas ct agilitas. Quod enim avibus sunlalæ,liocpiscibussunl pinnæct squama?. Hinc, et tam aves, quam pisces non habent vesicam, nec lac, nec mammas, ne volatum aut natationem Tati* impedian**t**. *Tei lio*, similis utrisquo est motus : quod enim natatus est piscibus, hoc volatus est avibus, ita ul pisces videantur esse aves aquatiles, cl vicissim aves videantur esse pisces aerii. Rursum tam aves, quam pisces cauda suum iter cl cursum dirigunt, ila ul ab iis, ac nominatim a milvo, navigandi artem homines didicisse videantur, ait Plinius lib. X, cap. x. *Quarto*, mullie Qu Ta aves suul aquatiles, ut cycni, anseres, anales, fulicæ, merguli, halcyones.

Denique respondei S. Augustinus, lib. IH *Dc Gen. ad liti*. cap. m, cl S. Thomas l *part.*, *Quast. LXXI*, art. 1, pisces factos esse ex aqua densiori; uves vero ex aqua subtiliori, quæ ad anrem accedit,

vel in vaporem et nubem est versa : sunt enim aves temperamenti aerii magis quam aquei.

Producant. — Hebraice TaITJ' *iisrelsu*, id est ebulliant ct scaturiant in magna copia. Est hoc verbum proprium piscibus et ranis, eorumque miram foecunditatem, propagationem ct prohficationcm significat. Hinc ob humoris luxuriam, pisces indociles et stolidi sunt, ncc ab homine domari aut cicurari possunt,ait S. Rasilius hora. 7 *Ifexam. a* Rursum nihil, ait, in piscium genere, dimidia parle dentibus est armatum, ut bos, vel ovis : neque enim quisquam piscis ruminat, nisi scarus solus; sed omnes acutissima frequentium dentium acie communiuntur, ne, si mora in molendo traheretur, difflueret alimentum per humorem. Quidam limo, quidam alga vescuntur : alter alterum devorat, et minor est esca majoris, ct sæpe uterque alterius tertii præda fit. » Sic apud homines polentior spoliat debiliorem, et hic rursum polentioris fit præda. Cancer ut ostrei carnes devoret, cum illud concham ad solem pandit, in illam lapillum injicit, ut claudi nequeat, itaque eam invadit cl depascitur. Cancr**i** sunt astuti fures ct raptores. Polypus cuicumque saxo adhæret, illius colorem induit; itaque pisces ad se quasi ad saxum adnalantes, capit et vorat. Polypi sunt hypocrita?, qui cum castis fingunt se castos, cum spurcis spurcos, cura gulosis gulosos, etc., ac proinde rapaces lupos cos vocat Christus. Pisces dicunt : « Eamus ad Aquilonium mare. Illa enim cæteris æquoribus aqua dulcior est, proplerea quod modicam in eo moram sol trabens, non universum suis exhaurit radiis quod potulentum est. Animantes enim æquore.c dulcibus humoribus gaudent : unde fit ut ad flumina sæpe adn**at**ent, longcquo a mari discedant. Hac de causa Pontum ipsi sinibus æquorcis cæteris anteponunt, ut ad effundendos uutriendosque fœtus magis idoneum. » Disce, o homo, a piscibus providentiam, ut tibi de iis quæ saluti conducunt prospicias. a Herinaceus marinus cum ventorum perturbationem pnesensorit, calculum haud exiguum subii, sub ipso tanquam sub anchora seipsum stabiliens. Id ubi nautici conspiciunt, futuram tempestatem praesagiunt. Vipera iiiurenæ marium nuptias expetit, cl sibilo suam significat præsenliam; illa autem accurrit, et coit cum v**en**enato. Quid hæc mea rabo portendit? sive asper,

sive temulentus est maritus, perferat illum uxor. Sed et maritus audiat : vipera virus ob nuptiarum venerationem evomit; tu duritiam animi, tu feritatem, tu crudelitatem ob unionis reverentiam non deponis? An exemplum viper® nobis et alio modo prodest? Adulterium natur® quoddam est, viper® murenaeque complexus; discant ergo illi qui alienis insidiantur nuptiis, cuinam reptili sint similes. » Miratur deinde S. Basilius quomodo in salem cogatur maris aqua, quomodo corallium in mari sit herba, sed cum in aerem effertur in lapidem transgclclur; quomodo vilissimis ostreis pretiosos uniones natura impresserit; quomodo ex purpur® vilis pisciculi sanguine fiat color purpureus, quo vestes regum tinguntur; quomodo remora pisculus si carinis adhæserit, naves, etiam valido vento actas, sistat et immobiles reddat. Hæc omnia S. Basilius *hom.* 7. Idem de remora tradit Plinius, Plutarchus, Aldrovandus, qui causam referunt in arcanam qualitatem remor® a natura inditam, qualis est in magnete ad attrahendum ferrum et indicandum polum. Porro iis omnibus S. Basilius docet primo, admirari Dei potentiam, sapientiam et munificentiam in hoc maris theatro, eique pro tot beneficiis, quotsunt pisces, imo gutl® in mari, jugiter gratias agere. *Secundo*, ostendit quomodo debeamus ex piscibus aliisque animalibus et creaturis singulis, congrua elicere documenta vit®, oinnesque earum doctes et actiones accommodare ad informationem morum : in speculum enim, reque ac in auxilium a Deo dat® sunt homini. Ita Sapiens Proverò, vi, C, hominem inertem amandat ad formicas : a Vade, ait; ad formicam; o piger, et considera vias ejus, et discite sapientiam, quæ cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, parat in restate cibum sibi, et congregat in messe quod comedat. »

Reptile animb viventis,—id est, reptile habens animam viventis, sive animalis sentientis. Reptilia vocat pisces, quia pisces non habent pedes, sed ventre incubant aquis, quasi repent Ar.phi- te\$ et remigantes. Ad pisces refer amphibia, uti .r, A- unl > luti®, hippopotami; qu® licet pedes ienoh. habeant, iis tamen non gradiuntur, dum sunt in aquis, sed iis natando utuntur pro remigio.

Ven. n. 21. Cheavitque Deus cete ghandia. « Cete » hebraico vocantur a»2»JFI *tanninim*, quod significat dracones, et omnia ingentia animalia, tam terrestria quam aquatica, uti sunt balæn®, quæ sunt quasi dracones aquatici. Sic nomen cete commune est omnibus magnis et cctaceis piscibus, ut docet Gesnerus.

Judrei per *tanninim* accipiunt balrenas maximas, quas duas tantum creatas esse dicunt (nesi plures essent, pisces omnes devorarent, et naves omnes absorberent), scilicet feminam, quam Deus occidit, et reservat eam justis ad epulandum tempore Messi® ; et musculum, quem reservat, ut cum eo certis horis ludat singulis diebus, juxta

illud *Psal.* em : Draco iste quem formasti ad illndendumei, » hebr. *ut ludas cum co*. Hanc fabellam sumpserunt ex lib. IV *Esdrae* cap. vi, uti refert Lyranus et Abulensis. Hæc sunt deliria istorum sapicnlum.

Nota to *cete grandia* : cum enim super aquas dorsum efferunt, ingeniis insui® speciem exhibent, ait S. Basilius et Theodoretus.

Et OMNEM ANIMAM VIVENTEM ATQUE MOTABILEM.—«Atque » hic significat, *id est*, quasi dicat: Creavit Deus omne animal vivens in aquis, quod scilicet in se habet principium motus, puta animam, qua se suople nutu movere potest, ideoquo vocatur motabile.

22. Benedixitqce eis dicens : Crescite et multiplicamini. —Dei benedicere est benefacere ; benefecit autem Deus piscibus et avibus, hoc ipso, quo tribuit eis appetitum, vim et potentiam generandi sibi simile, ut cum non possint ipsa in se individua semper manere, sed moriantur, maneant saltem in prolibus, et ita quasi reternitatem quamdam habeant : omnis enim res appetit sui conservationem et æternitatem ; unde explicans subdit: « Crescite, » non magnitudine (hanc enim justam in prima sua creatione acceperunt), sed, ut hebraico est, Tía *perú*, id est fructificate, sive prolificate, ut numero multiplicemini; et vos, o pisces, replete aquas. Major est enim fee- c- r -> lura piscium quam avium; et avium major est^'i;_ quam sit animalium terrestrium; quia, ut ait t f Aristoteles, lib. III *de Generatione animal*, cap. xi, «w» humor quo abundant pisces, naturam habet ad 'unl effingendum efformandumque habiliorem, quam terra.

Adde, pisces et aves generare per ova, quæ facilius in matrice multiplicantur quam fœtus, quos utero gestant terrestria. Unde avibus et piscibus benedixisse Deus legitur, non autem terrestribus : licet, ut recte advertit S. Augustinus, lib. Hi De Gen. *ad htt.* cap. xiii, quod in uno expressum est, in altera simili reque subintelligi debeat. Homini vero legitur Deus benedixisse, tum quia homo dominus est animalium omnium, tum quia homo per omnes terr® provincias disseminandus erat, cum cretera animalia, alia alias terras naturaliter non sustineant.

Dices : Phoenix avis est unica in mundo : ergo Aa jk- in ea non est verum vi *crescile et multiplicamini*. Respondeo ad antecedens : Phœnicem existera nulli veterum, non tam ex certa scientia, quam ex communi rumore asseruerunt. Verum posteriores Philosophi et Physici, qui de avibus exacte scripserunt, inter quos ultimus et exactissimus est Ulysses Aldrovandus, Phœnicui pro fabula habent, cumque non existcre, nec unquam CXtilisse nullis demonstrant. Phoenix ergo avis est, non vera, sed symbolica, uti ostendam cap. vu, vers. 2.

S. Basilius, horn. 8 *llexam.*, et ex eo S. Ambrosius, lib. V *llexam.*, describit et miratur, primo, apum

industriam in favis construendis, incile legendo, disponendo, tutando, etc. *Secundo*, gruiim excubias, quas noctu vicissim agunt, ut ceteras dormientes obeant et custodiant. Exacto enim tempore definito, illa quæ excubavit emisso clangore se ad somnum componit; alia vero succedit, et quam accepit, cæteris reddit excubando securitatem. Volant certo ordine quasi acie instructa : una vehit dux praeit, quae stato tempore rnuncre suo perfuncta, ad totius agminis se terga vertit, et ducendi munus ei quæ proxime sequitur, resignat. *Tertio*, mores ciconiarum, quae stato tempore advolant et avolant ; eas deducunt cornices, el contra alias avos tutantur. Signum praestite tutelæ est, quod cornices cum vulneribus redeunt. Rursum ciconiæ suos parentes senescentes, pennis propriis circumdatos foveant, victum laute subministrant, et utrimque suis cos sublevant alis. «Hæc est vectura pietatis, » ait S. Ambrosius. *Quarto*, nemo suam paupertatem deploret, si consideret hirundinem, quæ pro compingendo nidulo stramenta ore legit, perfertque : lutum autem cum deferre nequeat pedibus (utpote quos adeo breves parvosque habet, ut nullos habere videatur; ideoque vix consistere, sed fere volare cernitur), extremitates pennarum aqua madefacit, mox pulvere seso involvens, hoc pacto sibi lutum efformat, quo nidum compaginatur, ibique positus ovis pullos excludit; quorum si quispiam pupugerit oculos, adhibita herba chelidonia rursum eos oculare novit. *Quarto*, halcedo iuxta littus maris media fere hieme, cum sæviunt venti et procellae, ovaponit, tumque illico silent et sopiuntur venti et procellae, ac æquora placantur per septem totos dies, quibus ovis incubat, pullosque excludit halcedo, ac deinde succedunt alii septem sereni dios, quibus pullos enutrit. Unde nautæ secure tunc navigant. Hinc et poete dies tranquillos et serenos vocant halcyonios. Halcedo docet nos sperare in Deo : si enim ipse tantam serenitatem præstat uni aviculæ, quid non præstabit homini se invocanti? *Quinto*, turtur mortuo compare nulli alteri se jungens, docet viduas manere castas, nec ad alterius viri aspirare conubium. *Sexto*, aquila in pullos dura, eos mox deserit, imo subinde nido exturbat : hinc symbolum est parentum in filios suos crudelium. Ex adverso benigni in filios, sunt similes coturnicibus, quæ suos pullos jam volantes comitantur eisque aliquandiu alimoniam suppeditant. *Septimo*, vultures longæve (plerumque enimeentenos annos vivunt) paviunt sine coitu. Has objicias Ethnicis, qui dicunt : Quomodo B. Virgo, manens virgo, potuit parere Christum? Idem habet S. Ambrosius, lib. V *llexam*. cap. xx. Quin et Ælianus, lib. II *de Animal*, cap. xxi ; Horus, lib. 1, *Ilierogl.*; Isidoros, lib. XII; Orígenes, cap. vu, et alii quos citat Aldrovandus in vulture, tradunt vultures omnes esse feminas, casque sine mare ex vento concipere et generare. Verum hæc omnia

ei c fabulosa docet Albertus Magnus, et ex eo Aldrovandus lib. Iit *Orntlhol.*, pag. SLTL Vultures enim sunt animalia perfecta, quum omnia communi nature lege, utroque sexu gaudent, eoque generant et se propagant, uti coitene aves. Insuper vultures valent odoratu, et cadavera a centenis militiaribus, imo trans mare sita olfaciunt, ad caque advolant : quin et videntur cades prius sagire; unde magnis gregibus sequuntur exercitus et castra. *Oetaeo*, vesperilio quadrupes est, et tomen alata, quasi avis : unde parit animal, ut quadrupes; et alas habet, non pennis distinctas, sed continuas instar inembranæ coriacea?. His, et noctuis similes sunt qui sapiunt in rebus vanis, non veris et solidis; instar enim noctuæ, acies eorum sole illucescente hebetatur; acuitur vero ipsa umbra et caligine. .Vo/uo, gallus excubitor mane te excitat, ut ad opera conficienda consurgas, acula inclamitans voce, cantique suo solem adhuc c longinquo advenientem prædicans, cumque viatoribus mane evigilans, et ad suos labores ac messem agricolas educens ædibus. *Decimo*, pervigil est anser, et acutissimus ad ca sentienda quæ cæteros latent. Unde olim Roma? anseres Capitolium contra Gallos hostes irrepentes, suis clamoribus custodes dormientes excitando, lutati sunt. Quocirca S. Ambrosius, lib. V *llexam*. cap. xiii : « Merito, ait, illis (anseribus), Horna, debes quod regnas. Dii tui dormiebant, et vigilabant ansces. Ideo illis diebus anseri sacrificas, non Jovi. Cedant enim dii vestri anseribus, a quibus sciunt se esse defensos, ne et ipsi ab hoste caperentur. *Undecimo*, exercitus locustarum sub una tessera, in sublime universus simul elatus, castris toto late positus agro, non antea fructus depascitur, quam ipsi id sit a Deo concessum, et quasi mandatum. Suggestit Deus remedium, illud est seleucis avis, quæ turmatim advolans locustas devorat, lusuperquis qualisque est modus canendi cicadæ? Meridie magis incumbit cantui, aeris tractione, quæ fit cum pectus expanditur, sonum eliciens. *Duodecimo*, insecta (ut apes, vespai), ita dicta, quod undique scissuras quasdam, sive incisuras ostendant, pulmone carent, ideoque non respirant, sed tolis corporis sui partibus aere nutriuntur. Quapropter si olivo, id est oleo ex olivis expresso, fuerint madefacta, oclclulis meatibus pereunt : si aceto protinus asperseris ea, reclusi foraminibus reviviscunt. *Decimo tertio*, anates, ansces et aliæ aves quæ natant, pedes habent non diffissos, sed continuos, et instar membrana; expansos, ut commodius Quitare et natare possint. Cynus longo collo in profundam aquam immisso, piscariam exercens, pisces venatur. *Decimo quarto*, resurrectionis argumentum et typus sunt bombyces. In his enim primo ex semine enascitur vermiculus, ex hoc fit eruca, ex eruca bembyx, qui foliis mori se implet, ac plenus net fila byssi, quæ ex visceribus suis educit, factoquo giorno

illi se includens immoritur, ac co evoluto reviviscit, conceptisqtic alis fit papilio, et relicto in giorno semine avolat. Ilice Basilius. Adde aves mire canoras, psittacum, merulam, regulum, cl maxime pbilomelam , quæ pusilla non aliud esso videtur quam vox, imo musica de qua S. Ambrosius, lib. V *Hexam.* cap. xu : « Undo mihi, ait, vocem psittaci, dulcedinemque merularum? Ulinam saltem luscinia canat, quæ dormientem

de somno excitet. Ea enim avis significare solet dici surgentis exortam, et effusiozem diluculo deferre lætitiam ; » idem, cap. v : a Quomodo,ait, fulicro, quæ marino delectamini profundo, refugientes quam præsenscritis commotionem maris, in vado luditis? Ipsa ardea quæ paludibus inlut-rereconsuevit, nolas deserit sedes, imbresque formidans, supra nubes volat, ut procellas nubium sentire non possit. »

DE OPERE SEXTÆ DIEI.

Sii™- Sexta dies dedit incolas terræ, sicut quinta v? ded*| incolas aquæ et aeri. Igni vero nulli incolæ v/.K i|, sunt dati : nam nec salamandra»), ncc aliud tub. animal in igne vivere aut duraro posse docet Galenus, lib. Ili De *Temperamentis*, et Dioscorides, lib. 11, cap. Lvi, ubi Mathiolus ait se idipsum expertum esso, ac multas salamandras in ignem conjecisse, quæ brevi consumptæ sunt. Sic py-rauslæ sive lamprides, quæ paulo majores sunt muscis, tantum ad breve tempus vivunt in igne; nam in fornacibus aerariis nascuntur in Cypro, in iisquo per ignem saliunt et ambulant, et mox a flamma avolantes emoriuntur, uti testatur Aristoldes, lib. V *Hist. anim.* cap. xix. . ver», u. 24. I'aoDtCAT terra ANIMAM viventem, — animalia viventia; est synecdoche. Rursum, « producat terra,» non quasi causa efficiens : breo enim fuit solus Deus, sed tanquam causa materialis, quasi dicat : Exoriantur, emanent, exurgant, prodeant animalia ex terra (I). Ao o®- Quæres, an omnes omnino animalium terrestes. »ai- trjuin species hoc sexto dic a Deo sint create? fpecia Respondeo *pruno*, omnes omnino animalium d.? («to terrestrium species, quæ perfect® sunt et homogencte, id est, quæ per commixtionem maris el fetuiu® cx una tantum specie nasci possunt, hoc dic esse creatas : ita passim docent Interpretes et Scholastici. Et probatur, quia hoc requirebat perfectio universi. Deus enim hisce sex diebus universum hoe perfecte condidit et exornavit ; unde sequitur cum hisce sex diebus omnia, id est omnium rcrum species, creasse. Atque hinc dicitur septimo dic cessasse, scilicet a novarum specierum productione. i> ia Dico secundo, consequenter hoc sexto die om. ncs bcsli® venenata», ut serpentes, et sibi invicem «uti. inimicai ac carnivoræ, ut lupus et ovis, createe sunt, adeoque cutn hac inimicitia et antipathia

ercatæ sunt : hæc enim antipathia est cis naturalis. Itaque ante peccatum Adæ natura lupi erat inimica ovi, eique necem intulisset: Dei tamen providentia cavisset, no id fieret ante speciem satis propagatam, ut illa non intercideret. Ita D. Thomas, I part., *Quæst.* LXIX, art. 1, ad 2, et S. Augustinus, lib. III De *Genes*, *ad Utt.* cap. xvi, licet ipse id ipsum retractare videatur lib. I *Retract.* cap. X, atque asserere, ad naturalem institutionem pertinere, ut herbis omnes bestias vescantur, juxta id quod dicitur *Genes*, i, 30; ex hominis autem inobedientia factum esso, utaliæ aliis sint in cibum. Idem censet Pererius, et Abulensis, in cap. xiii, ubi fuse hæc pertractat. Idem videtur sentire Gregorius Nyssenus, orat. 2 De *Procreatione hominis*. Idem diserte docet Junilius : « Ex eo, ait, quod dixit Deus : Ecco dedi vobis omnem herbam, patet quod nihil noxium terra protulit, et nullam herbam venenatam, et nullam arborem sterilem. *Secundo*, quod nec ips® aves raptu infirmorum alitum vivebant, nechipus insidias explorabat ovilia circum, nec serpenti pulvis panis ejus erat; sed universa concorditer herbis et fructibus arborum vescebantur. » Verum prius, quod dixi, est verius. Cans®, cur venenata crcarit Deus, sunt : *prima*, ut universum omnibus rerum generibus esset integrum; *scunda*, ut ex iis elucesceret aliortim bonitas : bonum enim malo oppositum elucescit; *tertia*, quia ipsa ad medicinas et ad alios usus utilia sunt. Sic enim ex vipera fit theriaca. Ita Damascenus, lib. II De *Fide*, cap. xxv. VideS. Augustinum, lib. I De *Genesi contra Manichæos*, xvi.

Dico *tertio*, minuta animalia quæ cx sudore, exhalatione aut putrefactione nascuntur, uti pulices, mures aliique vermiculi, non fuerunt hoc™ sexto dic creata formaliter, sed potentialiter, et ota pI quasi in seminali ratione ; quia scilicet illa animalia hoc die creata sunt, ex quorum certa affectione, hæc naturaliter erani exòritura : ita S. Augustinus, lib. Ili De *Genes*, *ad liti.* cap. xiv, licet contrarium docere viclealur S. Basilius hic /torn. 7. Certo pulices et similes vermes, qui jam in hominibus sunt, tunc creari, contrarium fuisset felicissimo innocenti® statui.

Nota, in parvis animalibus æque, cl subindo magis elucere magnificentiam Dei, atque in mag-

(i) Hic terrestria animalia in tres dividuntur classes, quarum prima numine n appellatur, quo, ubi solum tegitur, *brutum* srgnilkatur quodvis, ut et terrestre quadrupes vivi parum aliquantæ molis-, al quando H'n opponitur, ul hic, *jumenta* designat el *domesticas pecudes*, n't! vero *ferum* scu *agréât animal*. Tertium genus esi *sen*, quo, discrimims causa, reptilia inielbgide ent. Quod vocabulo fPfl adnexum esi i, paraguteum est, nisi quod moro Svriacu redundetU

nis. Audi Tertullianum, lib. I *Contra Marcionem*, cap. XIV : « At cum et animalia irrides minutiora, quæ maximus artifex de industria, ingeniis aut viribus ampliavit, sic magnitudinem in mediocritate probare docens, quemadmodum virtutem in infirmitate, secundum Apostolum: imitare, si potes, apis (editicia, formicæ stabula, arancio retia, bombycis stamina; sustine, si potes, illas ipsas lectuli et tegetis tuæ bestias, cantharidis venena, muscre spicula, culicis et tubam et lanceam : qualia erunt majora, cum tam modicis aut juvaris aut lædcris, ut noe in modicis despidas creatorem? » Ita Chrysippus, teste Plutarcho lib. V *De Natura*, cimices et mures homini perutiles esse dixit; cimicibus enim nos a somno excitari, et muribus admoneri, ut in rebus locandis curam adhibeamus.

S. Augustinus enarrat in *Psal.* cxi viii : « Attendat, ait, charitas vestra : quis disposuit membra pulicis et culicis, ut habeant ordinem suum, habeant vitam suam, habeant motum suum? Unam bestiolam brevem minutissimam considera, quam volueris : si consideres ordinem membrorum ipsius, et animationem vitæ qua movetur, pro se fugit mortem, amat vitam, appetit voluptates, devitat molestias, exerit sensus diversos, viget in motu congruo sibi. Quis dedit aculeum culici, quo sanguinem sugat? quam tenuis fistula est, qua sorbet? Quis disposuit ista? quis fecit ista? Expavescis in minimis, lauda magnum. »

5t bj- Dico *quarto*, hybrides, puta animalia quæ ex
|III"• congressu diversarum specierum generantur, uti mulus ex equa et asino, ex lupo et cerva lynx, ex hirco et ovo tilyrus, ex læna et pardo leopardus, hæc, inquam, non necesse est dicere hoc die sexto esse creata : atque de facto tunc non omnia hæc esse creata certum est. Ita Rupertus, Molina et alii, licet Percrui hic contrarium sentiat. Hoc dictum probatur primo, quia in Africa indies novæ oriuntur monstrorum species, et plures deinceps oriuntur, atque oriri possunt ex nova aliarum et aliarum specierum, sive animalium commixtione. *Secundo*, quia hæc commixtio est præter naturam et adulterina, unde vetita fuit Judæis *Levit.* xix, 10. *Tertio*, quia hæc animalia sufficienter censentur creata, quando alim species creatæ sunt, ex quarum commixtione postea erant nascitura. *Quarto*, quia de mulis docet Hebræi *Gen.* xxxvi, 24, eos longe post hunc sextum mundi diem, ab Ana inventos esse in deserto, ex equarum cum asinis congressu.

In GEXF.nE suo, — secundum suum genus, puta secundum species suas, ut sequitur, *q. d.* Producat terra animalia viventia, secundum quasque singulorum species : sive, producat terra singulas animalium terrestrium species. Species hasc enumerat et contemplatur S. Basilius, hom. 9 *Hexam.*, cumque secutus S. Ambrosius, lib. VI *Hexam.* cap. iv, ubi inter cælcra ait : « Ursa insidians licet, ut scriptura ait (est enim plena fraudis

fera), tamen fertur Informes utero foetus edere, sed natos lingua fingere, atque in speciem sui simililudinemque formare : tu filios tuos instituere similes tui non potes? Eadem gravi affecta caede, et consauciata vulneribus, mederi sibi novit, herbæ, cui nomen est phlomos, ulcera subjiciens sua, ut solo curentur attactu. Serpens quoque pastu fœniculi cæcitatem repellit exceptam. Testudo visceribus pasta serpentis, cum venenum adverterit sibi serpere, origano medicinam suæ salutis exercet. Videas etiam vulpem lacrymula pinus medentem sibi. Clamat Dominus *Jerem.* vi : « Turtur et hirundo, agri passeret custodierunt tempora introitus sui ; populus autem meus non cognovit judicia Domini. Novit etiam formica explorare serenitatis tempora : nam ea præsagens madidos fructus foras exportat, ut jugi sole siccetur. Boves impendente pluvia ad præsepia se tenere noverunt, alias foras spectant, et ultra præsepia cervices extendunt, ut prodire se velle testentur, » eo quod immineat aura serenior. « Ovis sub adventum hiemis inexplibilis ad escam, insatiabiliter herbam rapit, eo quod præsentiat asperitatem et sterilitatem hiemis futuram. Hericius, si quid insidiarum præsensierit, spinis suis clauditur, atque in suase arma colligit, ut quicumque eum contingendum putaverit, vulneretur. Idem futuri providens, geminas sibi respirandi vias munit, ut quando Boream flaturum cognoverit, Septentrionalem obstruat : quando Noto cognoverit detergi aeris nubila, ad Septentrionalem se conferat, ut flatus declinet obvios, et e regione nocituros. Quam magnificata sunt opera tua, Domine ! omnia in sapientia fecisti. » Subdit de tigride, quæ raptorem catulorum suorum insequitur, qui ubi se contiguum viderit sphæram de vitro projicit. At illa imagine sui (quam reflexam videt in vitro, pulalque suum esse catulum) luditur, et quasi lactatura fœlum residet : sic pietatis studio decepta, et vindictam amittit et prolem. Docet ergo tigris sæva licet, quantum parentes debeant amare suos liberos, nec eos ad iracundiam provocare.

Pergit deinde ad canes, qui ex vestigiis mira sagacitate leporem odorantur, et insequuntur. Affert exempla canum, qui herorum suorum homicidas detexerunt et vindicarunt, addilque : « Quid nos dignum nostro referimus creatori, cuius cibo vescimur, et dissimulamus injurias, et sæpe inimicis Dei eas quas a Deo accepimus, epulas exhibemus? Agniculus balatu frequenti absentem matrem citat, ut responsuræ vocem excitet; inultis licet versetur in millibus ovium, recognoscit vocem parentis, festinat ad matrem; illa quoque inter mulla agniculorum millia, solum filium tacito pietatis testimonio recognoscit. Pastor errat in discretione ovium, agniculus in agnitione matris nescit errare. Nondum catulo dentes, et tanquam habeat, ore proprio se quæril ulcisci. Nondum cervo cornua, et tamen fronte

præluit, atque ex ea, quæ nondum experlus sit, Ma minitatur. Lupus, si prior hominem viderit, vocem eripit, et despicit cum tanquam victor vocis ablata»; idem si se prævisum senserit, deponit ferociam, non potest currere. Leo gallum, et maxime album veretur. Caprea vulnerata dictamentum petit, et de vulnere excludit sagittas. Leo reger simiam quærit, ut devoret, quo possit sanari. Leopardus capreæ agrestis sanguinem bibit, et vim languoris evitat. Omnis fera regra, canis hausto curatur sanguine. Lrsus æger formicas devorat. Cervus oleæ ramusculos mandit. Ergo feras norunt expetere quæ sibi prosint, tu ignoras, o homo, remedia tua! Tu nescis quomodo virtutem eripias adversario, ut te tanquam præventus lupus effugere non possit, ut oculo tuæ mentis ejus perfidiam deprehendas, et prior cursum verborum ejus impediās, impudentiam ejus et acumen disputationis obtundas? Quid dicam alio homines delectari, quod et leopardus fugit? Jejuni hominis sputum si serpens gustaverit, moritur. Vide quanta vis jejunii sit. Turtur nido suo, ne pullos suos incurset lupus, squillæ folia superjacet; tu negligis quomodo adversum lupos nequitie spiritalis, posteritatem vitæ hujus habeas tutiorem. »

Prosequitur cap. v, docetque Deum angustiora colla formasse leonibus, tigridibus et ursis, quia illis feris quæ carne vescuntur, non erat opus prolixitate cervicis : longiora vero dedisso camelis, equis, bobus, ac promuscidem elephantis, ut eum sint altiores, inclinare se possint ad carpenda terræ germina, quibus pascuntur. Elephantum intolerabili impetu in hostes ruunt, velut quidam mobiles montes versantur in præliis, et ut colles alto eminent vertice, mugitus fragore omnium perturbant confidentiam. Trecentis et amplius annis feruntur vitam producere; quia omnia sibi ad magnitudinem membra conveniunt, artusque compacti sunt, non distincti, uti in homine. Promuscide sua quidquid involverint, frangunt; pede quidquid compresserint, exanimant. Et tamen hæc tanlæ molis bestia, subjecta nobis imperiis servit humanis. Et cap. vi : «Formidabilis tauris elephanta, murem timet leo rex ferarum, comantes cervice toros excutit, exiguo scorpionis aculeo exagitur, et veneno serpentis occiditur.» Serpentes, cæteraque animantium et herbarum venenata, sunt quasi pædagogi parvulis, libertatem lasciviendi negant, necessitatem disciplinæ exigunt, terrore constringunt; flagella sunt eorum, quibus infirma est animi retas: hæc et plura S. Ambrosius. Breviter S. Basilus, *Itom.* *J : «Bos, ait, constans est strenuusque; asinus autem piger. Equus libidine incenditur; lupus mitescere nequit; vulpes insidiosa et ad dolos concinnando? sagax; cervus timidus; laboriosa formica; canis graciosus, et initæ semel amicitie tenax ac memor; leo animosus, idcirco solitarius : velut enim tyrannus animantium pares honores con-

gressionemque cum caderis non acceptat, sed aspernatur; qui necque ad pabulum hesternum accedit, nec ad reliquias venationis sum nunquam reddit. Vehemens est panthera, impetuosa et pernix, idcirco flexilis et agilis. Pigerrima est ursa, solitaria et dolosa. »

Juxta, — animalia domestica et mansueta: hæc enim hebraico vocantur *monochmoti*, opponuntur bestiis, id est feris tunc, quas Græci hic clare «pax vertunt.

Tropologice, opus creationis sex dierum significat. *Primo* ergo die creatur lux, id est, infunditur peccatori illuminatio, qua videat turpitudinem peccati, et periculum sui status ac aeternitatis; *secundo* die fit firmamentum, id est, inditur peccatori timor Dei et judicii, qui dividit aquas superas, id est appetitum rationalem, ab inferis, id est ab appetitu sensitivo, ut licet sensu concupiscat terrena, spiritu tamen feralur in coelestia; *tertio* die terra, id est, homo coopertus aqua, id est concupiscentia, detegitur, ut, licet eam habeat, non tamen obruatur, et sentiat, nec consentiat : inde fert germina virtutum; *quarto* die iit sol, id est, inditur homini charitas; et luna, id est fides illustris; et Hesperus, id est spes; et Saturnus, id est temperantia; et Jupiter, id est justitia; et Mars, id est fortitudo; et Mercurius, id est prudentia : cum aliis astris, id est virtutibus; *quinto* et *sexto* die fiunt animantes, *primo*, pisces, id est homines boni, sed imperfectissimi, quia curis sæculi immersi; *secundo*, jumenta, id est homines perfectiores, qui in terra vivunt spiritualiter; *tertio*, aves, id est homines perfectissimi, qui omnia contemnentes, toto affectu (pasi aves in cælum evolant : ita ex Eucherio, Origene et Ilugone, Pererius. Vide S. Bernardum, serm. 3 *De Pentecoste*. Symbolice, Junilius hos sex dies adaptat sex rebus mundi. Sequitur creatio hominis, nimirum,

Sinctius his animal, nichilque capax altæ
Deerat adhuc, et quod dominari in cætra posset :
Natus homo est.

Dicit ergo Deus :

20. FACIAMUS HOMINEM AD IMAGINEM ET SIMILITUDINEM NOBIS. — Nota hic SS. Trinitatis mysterium : hisce enim verbis alloquitur Deus Pater, Sunti non angelos, quasi iis jubeat, ut ipsi fabricent corpus humanum et animam sensitivam, sibi inuip- que solum reservet fabricam animæ rationalis, tati voluit l'ato in *Timæo*, et Philo, lib. *De Opificio sex dierum*, ac Judæi; hoc enim ut impium detestantur S. Basilus, Chrysostoinus, Theodoretus, Cyrillus, lib. 1 *Contra Julianum*, et Augustinus, lib. XVI *De Civit.* cap. vi; nam Deus non per angelos, sed per se tam corpus, quam animam hominis creavit, ut patet cap. n, vers. 7 et 21; unde non ait hic, facite, sed faciamus ad imaginem, non vestram, o angeli, sed nostram. Alloquitur ergo hic Deus Pater suum Filium,

ct Spiritum Sanctum, quasi colicgas suos, ejus dem secum natur®, polenti® ct operationis. Ita S. Basilius, Ruperitis ct alii supra; imo Concilium Sirmienso apud Hilarium, lib. *De Synodis*, dicit anathema iis qui aliter hunc locum explicant.

Nota *secundo*, excellentiam hominis : Heus enim de hominis, tanquam rei magn®, creatione deliberatct consultat, dicens : Faciamus hominem; ita Rupcrlus (1). Est enim homo prima mundi increati, id est SS. Trinitatis, imago, ct ejus infinite artis et sapienti® testimonium, et opus perfectissimum; creali vero mundi homo est finis, compendium, vinculum ct nexus : omnes enim rerum spiritualium et corporalium gradus in se habet ct nectit homo, idcoque est cl vocatur Min-><stercosmus, atque a Platone vocatur Horizon uni-imi vcrs*> disterninat et *i se conjungit superius hemisphærium, puta coelum et angelos, atque inferius, puta terram et bruta; homo enim partim angelis, partim brutis est similis. Sic vita, cl tempus hoc nostrum est horizon æternitatis : quia disterninat aeternitatem beatam, qu® est in ralis, a misera, quæ est in inferno, et ab utraque aliquid participat. Pulchre S. Clemens, lib. VII *Constit. Apost.*, cap. xxxv : a Finem, ait, fabricationis, animantem rationis participem, mundi civem, sapienti® tuæ moderatione fecisti, cum diceres : Faciamus hominem ad imaginem ct similitudinem nostram; fecisti, inquam, ut esset homo xi«|uu / .iauc;, id est, *ornati ornatus*, cujus corpus et quatuor clementis primis corporibus formasti, animam vero ex nihilo, ac sensus quinque ad certamen virtutis dedisti; et mentem ipsius aniin®, tanquam aurigam sensibus prae-fecisti. »

S-atli. *Secundo*, quia per Christum hominem omnes pariter creatura, quæ in homine quasi in microcosmo, uti jam dixi, continentur, erant deificandæ : vide ergo quanta sit hominis dignitas.

Tutti. *Tertio*, quia propter hominem, et cum homine, uti mundus est conditus, ita ct in resurrectione renovabitur.

Quiu. *Quarto*, summum fidei mysterium, scilicet SS. Trinitatis et individu® unitatis, primum in generatione hominis reseratum est, quod postea in ejusdem hominis regeneratione, puta in baptismo, aperte declarandum et profitendum erat; nani illa verba, *faciamus* et *nostram*, Trinitatem significant; unitatem vero indicant illa verba : *Dixit Deus, fecit Deus*, etc.

0-uu. *Quinto*, animalia et piant® cx terra ct aqua generat® dicuntur : at solus Deus corpus hominis finxit ct figuravit, illique animam rationalem a se cx nihilo creatam indidit.

ton. *Sexto*, homo factus est a Deo rector ct prin-

(t) Eleganter Seneca dc *Beneficii*», lib. VI, cap. xxiit : « Cogitavit nos ante *natura*, quam fecit; ncc lain levo opus sumus, ut illi potuerimus excidero : scias non esso hominem tumultuarium cl incogitatum opus. »

ceps omnium animalium, etiam maximorum, totiusque mundi quasi rex.

Septimo, assignavit Deus homini ad habitandum el sese oblectandum, paradisum, deliciis omnique rerum copia instructissimum.

Octavo, creavit Deus hominem lania integri- Ocu. tate animi et innocentia præditum, ut ct meus subjecta esset Deo, ct sensus rationi, ct corpus animo, el omnes animantes hominis imperio subderentur : hinc factum est ut nudus non erubesceret.

Nono, Adam congrua singulis animantibus no- XoM mina imposuit ; unde clucet summa ejus scientia el sapientia, ut cl ips® animantes quasi agnoscerent ct profiterentur, se pro rege ac domino habere hominem.

Decimo, corpus habuit immortale, ut scilicet B-c»*♦ si Deo pareret, longissimo ®vo in terris acto, ex vita terrena ad coelestem el sempiternam, moitis malorumque omnium expers traduceretur.

Undecimo, Deus dono prophetis hominem insignivit, cum dixit : a Hoc nunc os ex ossibus mi' meis, n

Duodecimo, Deus sæpe sub specie humana homini apparebat, cumque familiariter alloquebatur.

Nota *tertio*, Deus palatium hoc mundi, quasi quoddam convivium, ait Nyssenus, aut potius quasi splendidum triclinium, instruxit omnibus rebus, qu® ad usum, oblectationem ct scientiam erant opportuna ; ac deinde ultimo in illud ita adornatum induxit creavitque hominem, quasi qui omnium esset vertex, finis ct dominus. Vide S. Ambrosium, epist. 38 *ad Iloront.*, ct Nazianzenum, *orat.* 43, cl Nysscnum, lib. *De Opificio hominis* ; vide ct de singularum humani corporis partium dignitate, S. Ambrosium, lib. VI *Htxntit.* cap. IX. Recte ergo S. Bernardus, serm. 1 *De Annunt.* : « Quid, inquit, homini primo deerat quem misericordia custodiebat, docebat veritas, regebat justitia, pax fovebat? »

Insuper Diogenes, testo Plutarcho, lib. *De Tranquill. animae*, el Philo, lib. i *De Monarchia*, docent quod mundus sit quasi templum Dei sacrum, cl pulchrum, in quod inductus sit homo, ut ejus esset antistes, et sacerdotio fungeretur pro creaturis omnibus, ac pro beneficiis cis omnibus et siugulis collatis gratias ageret, iliisque propitium redderet Deum, ut bona adderet, malaque repelleret. Hinc « in veste poderis, quam habebat » Aaron pontifex veteris Testamenti, a totus erat orbis terrarum, » *Sapient*, xviii, 24. Audi Lactantium, lib. *De Ira Dei*, cap. xtv : « Sequitur ut estendalo cur hominem fecerit Deus. Sicut mundum propter hominem machinatus est, ita ipsum propter se, tanquam divini templi antistitem, spectatorem operum rerumquo caelestium. Solus enim est, qui sentiens capaxque rationis intelligere possit Deum, qui ejus opera admirari, virtutem potestatemque perspicere, etc. Ideo scr-

moneni solus accipit, ac linguam cogitationis interpretem, ut enarrare majestatem Domini sui possit. »

Porro S. Ambrosius, *epist.* 38 jam citata, docet hominem ultimo creatum, ut subjectas haberet omnes mundi opes, omnia volatilia, terrestria, etiam pisces, etc., ceteraque quasi rex elementorum, ac per hæc quasi per gradus ad cœli ascendent regiam. «Cujus, ait, difficilis itineris viatorem non facile reperies, illum virum qui ita sit animi inductione formatus ac voluntate, ut minima sibi sit cum suo corpore familiaritas, neque in ullum ingrediatur vitiorum contubernium, nullis assentantium pumicetur sermonibus, neque in rotis secundorum temporum positus humiles fastidiat, incesta fugiat, sanctorum laudes excutiat atque eleuet. Cujus animam non inflectat inœsilitia, non frangat injuria, nulla sollicitet suspicio, libido non exagitet, non expugnent passiones corporis, non inquietet vanitatum appetentia, voluptatum gratia. Merito ergo postremus, quasi finis naturæ, formatus ad justitiam, inter cetera animantia justus arbiter. » Ac tandem eleganter, (equo ac nervoso ita concludit : « Recte ergo novissimus, quasi totius summa operis, quasi causa mundi, propter quem facta sunt omnia, quasi omnium habitator elementorum : inter feras vivit, cum piscibus natat, super aves volat, conversatur cum angelis; terram inhabitat, et cœlo militat; sulcat mare, aere pascitur; cultor soli, viator profundi, piscator in fluctibus, in aero auceps, in cœlo hæres, cohæres Christi, »

Homine enim. — Homo hic non est idea hominis abstracti et universalis, qui sit causa et exemplar omnium singularium hominum, ut ex Platone voluit Philo. Non etiam homo hic est animus hominis, *q. d.* Animum hominis ornemus nostra imagine, puta gratia, uti explicat S. Basilius et Ambrosius. Sed homo est ipse Adam primus homo, parensque ceterorum omnium, ut patet ex dictis : in Adamo enim, et per Adamum Deus fecit et creavit ceteros homines.

Ad IMAGINEM ET SIMILITUDINEM NOSTRAM. — Quæres, in quo sila sit hæc imago Dei, expressa in homine? Anthropomorphilæ, quorum auctor fuit Audæus; unde et Audreani sunt dicti, putarunt hominem esse imaginem Dei secundum corpus, ideoque Deum esse corporeum ; verum hæc est hæresis.

Secundo, Oleaster et Eugubinus in *Cosmopoeia* putant Deum hic induisse formam humanam, ut illius adinstar crearet hominem; sed hoc æquo frigidum ac novum est.

Nota pruno, imaginem hic sumi pro exemplari, *q. d.* Faciamus hominem ad exemplar nostrum, ut quasi imago nos, quasi suum exemplar referat ac repræsentet. Imago hæc non est Verbum divinum, sive Filius, qui est imago Patris, ut aliqui apud Lipomanum explicant ; sed est ipsa essentia

divina, ipseque Deus unus et trinus : ad hujus enim imaginem conditus est homo. Quare quod Ruporus per imaginem accipit Filium, per similitudinem Spiritum Sanctum, mysticum est. Potest tamen secundo, imago hic proprie capi, ut sit hebraismus, *q. d.* Faciamus hominem ad imaginem, id est, ut sit imago nostri, quasi sui exemplaris.

Nota secundo, imaginem hic multi a similitudine distinguunt, nimirum ut imago ad naturam, similitudo ad virtutes pertineat. Ita S. Basilius, homil. 10 *Hexam.* : « Per imaginem, inquit, animæ impressam mentem, obtinui rationis usum ; verum Christianus effectus, utique similis efficior Deo; » S. Hieronymus, in illud *Ezechiel.* cap. xxviii : *Tu signandum similitudinis*, sic ait : « Et notandum est quod imago tunc (in creatione) faciat tantum, similitudo in baptismo compleatur; » et S. Chrysostomus, homil. 9 in *Genes.* : « Imaginem dixit, ob principatus rationem; similitudinem, ut pro viribus humanis similes fiamus Deo mansuetudine, lenitate, etc. quod et Christus dicit : Similes estote Patri vestro qui in cœlis est. » Idem docet S. Augustinus, lib. *Contra Adimantum*, cap. v; Eucherius, lib. I in *Genes.*; Damascenus, lib. II *De Fide*, xii; S. Bernardus, serm. I *De Annual.*, ubi et addit : « Imago siquidem in gehenna uri poterit, non exuri, ardere, sed non deieri. Similitudo non sic; sed aut manet in bono, aut, si peccaverit anima, mutatur miserabiliter jumentis insipientibus similata. » Sic ergo per peccatum in homine perit similitudo Dei, non imago.

Verum dico non distingui, esseque hendiadyn, *q. d.* Ad imaginem et similitudinem, id est, ad imaginem similitudinis, ut habetur *Sapient.* cap. ii, vers. 24, hoc est, ad imaginem similem, vel simillimam. Hinc Scriptura hæc nomina promiscue usurpat, modo unum, modo alterum, modo utrumque, ut jam dicat hominem facium esso ad imaginem Dei, ut *Gen.* cap. ix, vers. 6; modo ad similitudinem Dei, ut *Gen.* cap. v, vers. 1; modo ad imaginem et similitudinem Dei, uti hic.

Nota tertio, pro imaginem hebraico est *abî tselem*, quod significat umbram, sive adumbrationem rei. Radix enim *bbj* *tsalal*, significat obumbrare, inde *Sî Isei*, significat umbram, et *stselem*, imaginem adumbrantem. Sicut enim umbra corporis, sic imago sui prototypi est quædam adumbratio. Innuit ergo *tselem*, hominem re-nomata spectu Dei tantum esso umbram, vel umbraticam imaginem. Deus enim solidum et constantem habet essentiam ; homo vero umbraticam et evanidam : cl hoc csl quod *Psalm*, xxxviii, dicitur : « Universa vanitas omnis homo vivens, verumtamen in imagine (hebr. *Msclem*, in umbra, id est instar umbræ) pertransit homo. »

Nota quarto, homo non est imago Dei, ut Deus est, id est quoad attributa propria Dei (nec enim

homo csl omnipotens, immensus, reternus, omniscius, uti est Deus), sed solum quoad attributa communia, quro scilicet ipse communicat intellectuali creature.

Nota *quinto*, hæc imago Dei non est in solo viro, ut vult Thcodoretus, sed et in angelo, et in femina, ut fuse docet S. Augustinus, lib. XII *Pe Trinit.* vu, cl Basilius hic *hom.* 10, explicans illa verba Genes, i : « Masculum et feminam fecit cos. » Nunc

peris Dico *primo* : hæc imago Dei sila est in monte
l •lk(*Jl0m'n's> s*vc*n c0 qnod homo in summo rerum
sit gradu, in quo Deus est et angelus, puta quoti
* ' homo sit nature intelligenlis, sitqie animal rationale : per rationem enim, mentem et intellectum homo maxime referi Deum, illqnc pr o aliis creaturis simillimus est. Ex hac natura rationali sex eximias hominis dotes et proprietates consequuntur, in quarum modo una, modo alia Patres subindo hanc Dei imaginem collocant, scilicet partialiter et incomplete.

to- *Prima est, quoti hominis anima incorporea su*
^ ^ et individua, uti est ipso Deus : in hac imaginem
m b Dei collocat S. Augustinus.

ç-i» *Secunda est, quod sit interna et immortalis : in*
^3C c°D°cat Origenes.

w. *Tertia est, quod sit intellectu, voluntate et memoria predila : in hac collocat Damascenus.*

Quarta, quod sit liberi arbitrii : in hac collocat S. Ambrosius.

Quinta, quod sit capax sapientiae, virtutis, grafite, beatitudinis, visionis Dei omnisque boni : unde in hac capacitate imaginem Dei collocat Nyssenus.

Serta, qnod cunctis animalibus sua potestate præsit et dominetur : in hac collocat S. Basilius.

O«t»sr Adde *septimo*, sicut in Deo omnes res sunt et continentur eminenter, ita quoque omnes res in homine sunt eminenter, uti dixi sub initium hujus vers. Rursum, homo intelligendo fit quasi omnia, ut ait Aristoteles, quia omnium rerum imagines et simulacra in phantasia et mento sibi reformai.

Octavo, hinc homo quasi est omnipotens instar Dei ; quia multa arto, et omnia mento sua riformare et comprehendere potest. Rursum, homo est finis omnium creatorum, uti eorumdem finis est Deus.

Nono, sicut anima regit corpus, estquo tota in toto, et lota in qualibet ejus parte : ita cl Deus est totus in toto mundo, et totus in qualibet mundi parte.

Decimo et perfectissime, siculi Deus Pater per intellectum se cognoscens producit Verbum, puta Filium, cum amando producit Spiritum Sanctum : ita homo intelligendo se producit in mento sua verbum intelligibile, sui ipsius expressivum, si-bique simile, atque inde procedit in voluntate ejusdem amor : sic enim homo cloro representa!

SS. Trinitatem. Ha S. Augustinus; lib. X *De Trinitat.* cap. x, et lib. XIV, cap. xi.

lime ergo imago Dei homini est naturalis, quæ _ imijo peccato perdi non potuit; est enim ipsi natura» intime et indelebiter impressa, i.t perdi non pos- Ctôtirfi sil, nisi perdatur cl natura. Ita contra Origenem po docet S. Augustinus, lib, II *Detract.* cap. xxiv, ttit ubi rclractat id quod dixerat lib. VI *fie Gen. ad lilt.* cap. XXVII, scilicet, Adamum peccando imaginem Dei perdidisse : quod, ait Augustinus, ut verum sit, sic accipiendum est, non quasi in Adamo peccanto nulla remanserit Dei imago, sed quod illa per peccatum tam deformis effecta fuerit. ut reformatione indiguerit. Impia ergo et stolidi est sententia Matlhiæ Illyrici Lutherani, dicentis, quod imago Dei in homine per peccatum ita sit corrupta, ut homo substantialiter sit transformatus in vivam et substantialem imaginem diaboli : hanc enim esse ipsum peccatum originale, ipso cum suis mordicus tuetur lib. *De Peccat, orig.*

Dico *secundo*: altera quoque in homine est l>i i- imago Dei, scilicet supernaturalis, quæ sita est in gratia et justificatione hominis, qua ipse divinæ tn^ n ia fit consors naturæ, quæquo in gloria et vitæ æter- homu*. na firmabitur cl perficietur, a Gratia enim est anima animæ, » ait S. Augustinus ; in hac gratia conditum esso Adamum, camque hic etiam ad litteram intelligi imaginem Dei, patet *Coloss. ni*, 10; *Ephes.* iv, 24. Ita passim Patres. Hæc imago ab hominis voluntate pendet, caque peccante deperdita est, sed per gratiam et justificationem reparatur et reformatur. Unde Apostolus *Ephes.* cap. iv, 23 : « Renovamini, inquit, spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. » Vide ibi dicta, et II Cor. ili, 18.

Ibi nota, Adro in primo instanti creationis suæ, Jwtiüi cum gratia infusas fuisse simul omnes virtutes theologicas cl morales : item datam ei esse justitiam originalem, quæ præter habitus virtutum jam dictos, erat assistentia et manulenentia Dei assidua; qua fiebat ut motus omnes appetitus inordinati, sive concupiscentia», rationem pre- venientes, impedirentur; utquo appetitus rationi, ratio Deo in omnibus subderetur; itaque homo in omnibus interna paco, rectitudine et sanctitate frueretur; unde de nulla re inordinatam tristitiam, iram, concupiscentiam, aliamvo turbidam passionem concepisset, atque hanc justitiam et integritatem Adam, si non peccasse!, in posteros transfudisset. De justitia originali vide Molinam, Pereriuin, Arctinum et alios.

Dico *tertio*, in corpore hominis proprio non est in corpore imago Dei, sed tamen in co relucet quodammodo ", cl resplendet, quia scilicet corpus hominis est a-tinu#» imago mentis : recta enim statura, et vultus in Ol-cadum erectus, indicat animum corporis rectorem coelesti satum origine, Deiquo similem, æternitatis et divinitatis capacem, superna spectare

Il ambire debere. « Si enim tanti vitrum, quanti margaritum? » si talo est corpus, qualem decet c; > animam? ita S. Augustinus, lib. VI *Do Gen. ai liti*. cap. xn, el Bernardus, serm. 24 *in Cantica*. Recta ergo statura admonetur homo, sibi non esse sectanda terrena, uti faciunt pecora, quorum voluptas omnis ex terra est : undo in ventrem cuncta pecora prona el prostrata sunt ; bine Poeta :

Pronaqtie cum spectent animalia ratera teiram,
Os homini sublime dedit, cœlumquo tueri
Jussit, ct erectos ad sidera tollere vultus.

Coelo ergo nati, coelo creati sumus : hic finis, hic scopus noster : ab hoc si aberremus, frustra homines sumus, frustra coelum solemque suspeximus; satius foret bruta aut saxa fuisse : sin assequamur, terque quaterque beati. Hic ergo nobis, œqueac S. Bernardo, perennis sit stimulus ad vitam puram et sanctam : Bernardo, dia quare hic? cur coelum suspicis? cur animam rationalem ct immortalē accepisti ?

(n cate- Dico *Quarto*, in reteris creaturis non est imago, ur "Cl sed QHoddam quasi vestigium Dei, Deum repræ-

tumJ M sentans, sicut effectus suam causam representa!. Consideranti enim carum naturam, actionem, uaqnod- dispositionem, determinationem, ct mirabilem omnium inter so consociationem ct ordmem, patet, cas divina ratione ct sapientia candilas esse ct conservari.

Sbraiti Moraliler, voluit Deus omnia esse hominis, ho-
'nvira-mjnem vero cesso Dei, quasi peculium, ideoque cum obsignavit sigillo suæ imaginis, coque tena-

■ mig»- cissimo ct indelebili, ut homo seipsum intuens, *let imi- quas; jn ;waging Deum creatorem suum agnoscat, 'rt" seintque quanto debito cl quam arelo vinculo illi sit obstrictus. Homo enim gestat Dei imaginem : *primo*, ut filius sui patris, cui debet amorem et pietatem; *secundo*, ut mancipium domini sui, quem timere ac revereri debet; *tertio*, ut miles sui ducis ct imperatoris, cui fidem et obediēliain prestare oportet; *quarto*, denique, ut minister ct dispensator bonorum heri cl domini sui, cui rectum usum creaturarum, quæ dispensationi ejus commissio sunt, exhibere debet, ad perennem Domini Dcique sui laudem ct gloriam. Ha Pcrerius, qui septem causas morales, cur homo conditus sit ad imaginem Dei, adferl hic lib. IV, in digressionē morali, pag. 901 edit, ciociaro. Ubi maxime notanda est sexta, quæ est, ut homo esset capax æternitatis ct infinitatis Dei, utque ab eo fidenter omne bonum sperare ct petere audeat, dicatque ei : Imple, Domine, in bonis desiderium animæ rare,quam ad tui imaginem, Iniquo capacem creasti ; tu nihil in inundo pateris esse vacuum,patiēre vacuum in animo meo? reple ergo cum tuis bonis, imo teipso : nam nihil aliud ejus infinitam capacitatem satiare ct explere potest, nisi tu. Denique, si crimen est læsæ majestatis regis imaginem violare, quale

crimen erit Dei imaginem sibi insitam foedare peccato ct polluere?

Er rnxxsiT. — Hebraice TTVI *veiirdu*, id est ct præsent, sive dominenlur, scilicet tam Adam, quam Eva corumquo posteri. Est ergo homo, animal imperio natum.

AudiS. Basih'umhom. 10 Animal itaque cs,o homo, imperio natum. Ecquid miseram hanc affectuum servis servitutem! ecquid te dedis peccato in vile mancipium? cur Inapte sponte mancipem te et captivum constituis diaboli? Jussit te Deus in creaturis principem locum tenere; etecce tanti principatus dignitatem a te excutis et repellis. Sed servus vocatus es? en habes rationem vitiosi omnis affectus plane dominatricem. Si herus fœdæ voluptati serviat, tu ab ea temperans, imo contemnens, pre illo es dominus istius obscenæ affi. tionis : ille e diverso earum servus, quæ abste velut calce proteruntur, illicium voluptatum, u

Nota *primo* : Homo in statu innocentiae perfec-Qu;»u tum habuit dominium in omnia animalia, idque partila ex scientia et prudentia naturali, quajj^ sciebat quomodo domanda,cicuranda cttractanda c-um essent singula; partira ex peculiari providentia Dei qui per angelos animalium omnium phanta- ' siamet corpus flexisset ad nutum, voluntatemct imperium hominis, sicuti eadem per angelos ad Adamura deduxit cap. n , 19. Decebat enim, ut, quamdiu caro hominis spiritui, et spiritus Deo, tandin et animalia homini, quasi domino suo obedirent. Porro hoc dominium index est magnæ dignitatis hominis. Audi S. Ambrosium, initio lib. VI. *Hexam* : « Videbatur elephantis nihilhabere natura procerius atque robustius, nihil terribilius leone, nihil sævius tigride : verum hæc serviunt homini, et naturam suam humana institutione deponunt; obliviscuntur quod nata sunt; induuntur quod jubentur. Quid multa? docentur ut parvuli, serviunt ut famuli, adjuvantur ut infirmi, verberantur ut timidi, corriguntur ut subditi : in mores transeunt nostros, quoniam motus proprios perdiderunt. »

Adverto : In statu innocentiae, obedientia animalium fuisset quasi politica : debuissent enim ipsa imperium hominis sensu aliquo percipere, ut ei obedirent; undo'si longe fuissent dissita, vel aliter occupata, non percepissent hominis imperium, illi non obedivissent. Denique tunc homo homini quoque dominatus fuisset, dominatione non servili, sed civili, qualis est inter angelos. Sic enim parentes filios, mariti uxores, principes subditos rexissent. Ita S. Augustinus, lib. XIX *Dc Civit*, cap. xiv.

Nota secundo : Mansit in homine hoc dominium oi =A post peccatum, ut patet *Gen.* ix, l ; hinc jure na- ' "J;u' ture, ut docet Aristoteles lib I. *Polit.*, cuique ho- "i'J' mini licita est silvestrium animalium venatio, mast œque ac piscium piscatio. Verum per peccatum mullum imminutum est hoc dominium, idque, ut notat Hugo, maxime circa animalia extrema,

scilicet maxima, ut leones, et minima ut vilissima, uti culices, pulices, etc. Illud tamen recuperarunt quidam viri sanctissimi, qui ad innocentiam primævam quam proxime accesserunt; uti Noe in omnia animalia arcæ, EHsæus in ursos, Daniel in leones, Paulus in viperam, S. Franciscus in pisces et aves, quibus concionabatur, imperium obtinuit.

Tnpto- Tropologice, homo præest piscibus, quando do-
P“ dominatur gulæ et libidini: avibus, cum dominatur ambitioni: reptilibus, cum dominatur avarili»: (eris, cum dominatur iræ; ita Orígenes, Chrysostomus, Euchrius.

An imaginem Dei creavit illum. — « Dei, n id est Christi, qui est Deus: ad Christi enim imaginem specialiter creatus est homo; hoc enim est quod dicitur Rom. vin: « Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imagini Filii;» et alibi: «Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem coelestis.» Ita S. Cyrillus, lib. i *Contra Julianum*, Hilarius, Theodorclaus, et ex cis Franciscus Aretinus hic. Verum imago Christi est supernaluralis grati® et glori®: hic autem agitur primario de imagine naturali. Est ergo hic enallage person® frequens apud Hebræos. Deus enim de se quasi de alio aliquo, in tertia persona loquitur; quod enim dixit: « Creavit Deus hominem ad imaginem suam, » hoc confirmat et inculcat, clareque explicat id suam, dicens: « Ad imaginem Dei creavit illum. »

V, n. 27. Masculum et feminam creavit eos. — Hinc h-P novator quidam in Francia nuper asseruit, Adamu in creatum esse hermaphroditum, fuisseque Liaat cum tam feminam, quam masculum. Sic et Plato in *Symposio* censuit primos homines fuisse androgynos. Verum insulse hoc dicitur: non enim dicit Scriptura, creavit cum, sed cos, scilicet Adamum et Evam: puta Adamu in creavit masculum, Evam vero feminam. Unde patet hæc per anticipationem dici. Necdum enim Moses descripsit creationem Evæ, licet ipsa hoc eodem sexto die sit facta; hanc enim reservat in cap. n, 22. / Eque insulsum est, quod tradunt aliqui Hebræi, et Franciscus Georgius tom. 1, prob. 29, scilicet, Adam et Evam a Deo creatos esse ita, ut in lateribus sibi invicem cohaererent, essentque quasi unum, sed postea Deum eos ab invicem separasse; hoc enim repugnat cap. n, IS, ut ibi ostendam.

»m » 28. Crescite et multiplicamini. — Ex hisce verbis liquet Adamum et Evam in «elato et statura perfecta, atque ad generandum apta, puta juvenili, ut ait Junilius, aut virili conditos esse. Volunt Ilærtici, hic singulis hominibus a Deo præcipi generationem usumque matrimonii. Sed si ita

-H' est, ergo Christum Dominum (ut alios viros sanctissimos laccam) primum hujus legis violat® reum peragant oportet. Et sane, si quod hic est præceptum, id non singulis hominibus, sed toti speciei, id est omnibus hominibus, in communidatur, no sinant speciem humanam intermori:

ita D. Thomas. Verum dico nullum hic esse præceptum. Idem enim dixit Deus piscibus vers. 22, quibus utique legem non tulit. Tantum ergo hic Deus benedicit homini, ut patet ex ipsius ejus verbis; hoc est, usum matrimonii inter homines probat, cisque virtutem et fecunditalem indit, ut per maris et feminæ conjunctionem, uti cætera animalia, sibi simile procreent, itaque se suamque speciem conservent ac propagent. Ita S. Chrysostomus, Hupertus et Augustinus, lib. XXI De Civit, cap. XXII, Pcrerius, Oleaster, Vatablus et alii.

Et replete terram. — Hujus rei symbolo, ait Noarn S. Augustinus tract. 9. in *Joan.*, quatuor mundi plagæ, per sui litteras initiales, in nomine Adam græcc continentur. Adam enim, si initiales exponas, idem est quod dwircir, Jiet;

id est *Oriens, Occidens, Aquilo, Meridies*; ut significaretur ex Adam nascituros osse homines, qui quatuor mundi partes incolerent et replerent.

Subjicite eam, — expulsis, vel domitis cunctis feris eam inhabitare et colite, ejusque decore et fructibus vos pascite ac fruimini.

Dominamini. — Hebræum **m** *redit*, est ambiguum. Si enim illum deducas a **m** *i rada*, significat *dominamini*; sin a M3» *tarad*, significat *descendite, q. d.* Si præcepto meo parueritis, dominabimini cunctis animalibus: si non, dominio vestro exciditis, uti facium deplorat Psaltes *Ps. xlvhi, li*. Ha Deirio. Verum hic sensus subtilior est, quam solidior; patet enim hic tantum de benedictione et dominio hominis agi, idque tantum significat *redu*, quando cum *Let* construitur, uti hic fit. Redti ergo licet idem est quod *dominamini*.

29. ECCE DEUI VOBIS OMNEM HERBAM IN ESCAM. — Ver®. V. Dedi, id est *do*: Hebræi enim utuniur preterito, pro præsentis, quo carent. Hinc communior Patrum et Doctorum (excepto Cajetano, Victoria et D. Soto, quos citat Pcrerius, tom. III, p. 322) sententia est, homines usque ad diluvium in cibo ita frugales fuisse, ut herbis et fructibus vescerentur, carnibus vero, «eque ac vino, abstinerent, Cernibus idque non ob aliquod Dei præceptum, sed ob religionem quamdam inde natam, quod necdum Deus carniū et vini usum expresse et diserte abstinabant, ut patet Gen. ix; vers. 3 et 21. Hæc toliXS* ecco simplex patrum frugalitas vitam eis non minuit, sed auxit, vixerunt enim tunc ad 900 annos. Pulchro de hac prisca frugalitate Boetius, lib. II *de Consolatione*, metro 5:

Fdix nimium prior actis,
Contentia Qdchbus arvis,
Nec inertis perdita luxu,
Facili quæ sera solebat
Jejunii solvere glande.

Et Ovidius, lib. I Jfemorph., priscis patribus ita canit:

Fraga legebant,
Cornaque, et in duris haerentia mora rubetis,
Et quæ deciderant patula Jovis arbore glandes.

De hac re plura dicam cap. ix, 3, 2.

- Car di Quæres car, cum post singula creationis opera
 ll dicatur : « Et vidit Deus quod esset bonum, »
 u.-. et fluid omittatur post creationem hominis? fiespon-
 deo : Causa prima est, quia in homine finitur
 n- rerum creatio, qua finitaci perfecta generatila
 omnia complectens dicit Moses : « Viditquo Deus
 nw*) cuncta quæ fecerat, et erant valdo bona ; n quæ
 complexio ad hominem maximo spectat, tum
 quia ejus creationem fusius anteris immediate
 ante descripserat; tum quia homo est finis,
 complexio, nodus et centrum omnium creatura-
 rum : propter hominem enim omnia creata sunt,
 et homo omnis creatura) est dominus, participium,
 nexus et vinculum. Quaronebis idem immediato
 repeteret Moses, dicendo de homine : a Et vidit
 Deus quod esset bonum, n ac mox de omnibus
 subjiendo : « Viditquo Deus cuncta quæ fecerat,
 et erant valde bona, » prius omisit, illudque in
 posteriori intellexit, ut significaret omnia in ho-
 mine, et propter hominem, uti creata sunt, sicet
 bona esso a bono hominis creatore. Ita Pererius.
 Qui et addit, idcirco addi hic to *valde*, quod in
 cæteris omittitur, quia bonum hominis prestai
 bona cæterorum, praesertim quia per hominem,
 puta Jesnm Christum, creatur® omnes erant dei-
 fleand® : deificata enim Christi humanitate, una
 quoquo omnes creaturæ, quæ iu ca continentur,
 mirabiliter sunt deificai®.
- Stock. Duas alias causas afferl S. Augustinus, lib. III
De Genesi ad litter, cap. xxiv, scilicet secundam :
 Quia, ait, homo nonduin erat perfectus : nondum
 enim erat in paradiso constitutus; voi quia, post-
 quam ibi constitutus est, illud ipsum pariter
- TrtH. prætermisum est hinc; tertiam subdit, quia
 pnescicbat Deus hominem peccaturum, ncc in
 su® imaginis perfectione mansurum, 7. d. jNoluit
 cum dicere natura bonum, qucmprcosciebal culpa
 sua foro malum.
- Ouuu. Quartam causam dal S. Ambrosius, lib. *De Pa-
 radiso*, cap. x : Deus, ait, noluit soli Ad® anfo
 formationem Ev® dicere, u quod esset bonum, n
 ne videretur sibi contrarius; nani cap. 11,18, dicit:
 « Non est bonum hominem esse solum, faciamus
 ei adjutorium similo sibi, n Igitur quia bonum
 generis humani, puta fecunditas et propagatio,
 pendebat ex Eva, hinc Deus ante ejus formatio-
 nem noluit de solo Adam dicere, « quod esset
 bonum. Maluit enim, ait, plures esse quos salvos
 facere posset, et quibus donare posset peccatum,
 quam unum solum Adam qui liber esset a culpa. »
- QdAUL Quinta causa csl moralis, scilicet ut significare t
 hominem esse liberi arbitrii, quo cadera creata
 carent : undo habent duntaxal bonitatem entis,
 sive naturalem; homo vero, quia liber, majorem
 habet bonitatem virtutis , sive moralem» Ut ergo
 indicaret hominis bonitatem moralem, qu® præ-
 cipua est, pendere ex usu liberi ejus arbitrii,
 noluit ante cum dicere de illo, quod esset bonum,
 Hanc causam assignant S. Augustinus, S. Ambro-
 sius et alu.

31. ViDiTQUB Dels cuncta quæ fecerat, h m
 ERANT VALDE DONA. — S. AugUSlitlUS, lib. I *De
 Gen. contra Manixh.* cap. xxi : « Cum do singulis
 ageret, ait, dicebat tantum : Vidit Dons quia
 bonum est; cum autem de omnibus diceretur,
 parum fuit dicere, Bona, nisi adderetur et valdo.
 Si enim singula opera Dei cum considerantur a
 prudentibus, inveniantur habere laudabiles men-
 suras, et numeros, et ordines, in suo querequo
 genere constituta, quanto magis omnia simul, id
 Cst ipsa universitas, qu® istis singulis in unum
 collatis completur. Omnis enim pulchritudo quæ
 partibus constat, nullo est laudabilior in toto
 quam in parte, n Et mox : « Tanta est vis et po-
 tentia integritatis et unitatis, ut qu® bona sunt,
 tunc nullum otium placeant, cum in univorsum
 aliquod conveniunt atque concurrunt. Universum
 autem ab unitate nomen accepit. »

Nota : Mira est mundi rerumquo creatarum
 pulchritudo. *Primo*, ob rerum varietatem; ali® ^'^
 enim sunt incorpore®, ut angeli, jquo in varias
 species, hierarchias et choros distributi, suntquo
 plurimi, et pene innumeri; ali® sunt corpore® :
 rursum harum ali® sunt incorruptibiles, ut cæli
 et sidera; ali® corruptibiles, cæquo duplices,
 scilicet inanimes, et animat®; rursum animal®,
 ali® sunt plant®, ali® animalia, ali® denique
 sunt partim corpore®, parlim incorpore®, ut
 homines. Jam quanta Cbt varietas hominum in
 forma et vultu, in ingressu, voce, ingenio, lin-
 gua, studiis, opificiis, moribus, legibus, insti-
 tutis , religionibus.

Secundo, ob rerum omnium ordinem et aptis- Sv.-l»,
 simam dispositionem : nobiliores enim summum
 mundi tenent locum, ignobiliores infimum, me-
 di® medium, caique per superiores aguntur, ser-
 vantur et reguntur.

Ter/ io, obrerumplcnitudinemctuniversitatem: T^b,
 in mundo enim sunt omnia tripliciter : *primo*,
 secundum generales gradus rerum, qui quatuor UUi
 sunt:esse, vivere, sentireet intelligerc; *secundo*,
 secundum cujuslibet horum graduum genera
 omnia, et species subalternos; *tertio*, quod nihil
 uspiam sit, nihilque factum sit a Deo quod non
 in mundo contineatur, ad cumque pertineat.

Quarto, ob partium omnium inter se ardam
 miramque connexionem, non modo secundum
 quantitatem, ut nihil sit usquam inane et va-
 cuum; sed etiam in serie contextuquo naturalium
 speciermn, videlicet ut nulla sit interruptio, ut-
 quo quælibet pars aliis vicinis circumquaque ap-
 tissime et amicissime astricta et devincta sit.

Quinto, ob rerum inter se discordem concor- qhjj,
 diam, obque carum sympathiam et antipathiam,
 Talis antipathia csl inter vitem et brassicam, in-
 ler ovem et lupum, felem et murem, aliasque
 res innumeras : sympathia est inter magnetem et
 ferrum, inter herbas mares et feminas, inter me-
 talla varia, inter liquores, inter animalia.

Sexto, ob miram rerum omnium tum inter se, Sciuei

tum cum toto mundo proportionem : hæc enim similis est proportioni et pulchritudini humani corporis, quæ ex concinna membrorum omnium compositione consurgit, quo iit, nō sicut homo. Cui parvus mundus, ita mundus similis magnus quidam homo.

Septimo, ob divinam optimamque mundi administrationem : *primo*, quod Deo singulis rebus, etiam vilissimis quæcunque vel necessaria, vnde opportuna erant ad vitam cuiusque tuendum, w*s». (Incinquo consequendum, sapientissime ac liberalissimo comparant; *secundo*, quod singulas, etiam ratione et sensu carentes, ad finem suum dirigat, quodque ejus ductu ille ad finem unum perveniant, perinde ac si actiones et fines suos cognoscerent et intenderent, ut dare palet in avibus dum nidos construunt, in motu solis, cadorum, ventorum, etc.; *tertio*, quod singulos ex te quo ita temperet, ut vires suas viebsim frangendo et sese corrumpendo, mundo sibi que non sine exitio, sed salutis et ornamento; *quarto*, quod singulæ publicum bonum privato præferant, ut cum corpus gravo ascendit sursum, ut vacuum impediatur. Quocirca S. Augustinus, *epist.* 28, citans illud *Itaie* xi., juxta Septuaginta : « Qui profert ad numerum, non vel numero, » docet mundum esse musicam suavissimam modulantis Dei, quæ ex variis et contrariis rebus, quasi sonis et tonis oppositis conflata, concentum et harmoniam edit admirabilem. Idem, lib. XI *De Civitate*, cap. xvm, ait in hoc mundo Deum fecisse tam diversa, « ut ordinem, ait, sæculorum tanquam pulcherrimum carmen, ex quibusdam quasi antithetis honestaret; » perinde ac Scipio apud Ciceronem dictitat, civitatem et politiam bene ordinatam esse concentum. Sicut enim « ex dissimillarum vocum moderatione concors officitur et congruens : sic ex summis, mediis et infimis ordinibus interjectis ut sonis, moderata ratione civitatem consensu dissimillimorum concinere, et quæ harmonia a musicis dicitur in cantu, tam esse in civitate concordiam, eamque nullo pacto sine justitia esse posse, non uli refert idem Augustinus, lib. II *De Civitate Dei*, cap. xxi.

Octavo, quod omnes res mundi ad hominis utilitatem compositæ sint : aliarum enim pertinentium ad vitam humanam necessitates et commoditates; aliarum ad varias hominum oblectationes : aliarum sunt morborum remedia et sanitatis præsidia : nullæ ad exemplum et imitationem sunt propositæ : omnes conducunt ad scientiam rerum, et maxime ad Dei notitiam, amorem et religionem concipiendam.

Nono, quod mala omnia in mundo Deus ordinat in bonum : mala enim pœnæ ordinat ad castitatem, magna mala culpæ; mala culpæ absoluto mala et peccata sunt : tanta est tamen Dei bonitas, sapientia et potentia, ut ea ordinet ad bonum vel dementem et misericordem suum, ea condonando,

vel iustitiam et vindictam suam, puniendo ea pœnis presentibus et reternis : illa Perorimi.

Apto ergo S. Bernardus, serm. 3 *De Pentecoste* : Immo etiam « Tria, ait, in magno hujus mundi opere cogitare debemus, videlicet quid sit, quomodo sit, ad quid sit constitutus. Et in esso quidem rerum, mestim, cor mobilis potentia commendatur, quod iam nulla, tamen magna, tam multipliciter, tam magnifice sunt realia. Sane in modo ipso rationis singularis ciucci, quod licet quidem unum, hęc vero deorsum, hæc in medio ordinatissime sint locata. Si vero ad quid sit factus meditemur. occurrit tam utilis benignitas, tam benigna utilitas, quæ etiam ingratis quosque multitudine et magnitudine beneficiorum possit obruere. Potentissime siquidem ex nihilo omnia, sapientissime pulchra, benignissima utilia sunt creata. » Et S. Augustinus in *Sent.*, Sent. 141 : « Tria, ait, maxime nobis scienda de conditione creaturæ oportuit intimari : quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit. Dixit Deus, ait : Fiat lux, et facta est lux, et vidit Deus lucem quod bona esset. Nec auctor excellentior est Deo, nec ars efficacior est Dei verbo, nec causa melior est, quam ut bonum creetur a bono; » et *Se/d.* 140 : « Nullum, ait, Deus vel angelorum vel hominum enaret, quem malum futurum esse præscisset, nisi pariter nossset, quibus eos usibus bonorum commendaret, atque in ordinem esculorum, quasi pulcherrimum carmen, etiam ex quibusdam pulcherrimis antithetis honestaret. » Hoc est carmen, hic liber mundi. Quare S. Antonius cuidam roganti, quomodo in creta sine libris vivere posset? respondit : « Meus liber, o Philosophus, est natura rerum a Deo conditarum, quæ quotiescumque mihi libuerit, libros ipsius Dei ad legendum suppeditat. » Ita refert Socrates, lib. IV *Uisul.* cap. xvm.

Denique Philo, lib. *De Plantatione Nue*, sub finem, docet Dei operibus nihil deesse, nisi justum eorum reslmatorem et encomiaslen. « Fertur, ait, fabula a sapientibus viris ad posterum per manus tradita : est autem talis. Olim cum totum mundum opifex absolveret, quemdam cum prophetis rogavit numquid desideraret nondum creatum, sive in terra et aqua, sive in aëre, aut coelo. Respondit ille esse quidem perfecta et plena utique omnia, unum tamen se requirere, laudatorem horum sermonum, qui in rebus omnibus, vel quod minimum obscurissimumque videtur, non tam laudet quam enarret. Ipsam enim enarrationem operum Dei, stificunlissimam esse laudem, nullo egentem auctario. Hoc responsum patri universorum placuisse fertur, nec mulum postexorlum genus canorum et musicum, et una divinarum potentiarum, virgine memoria, quam Macmosynem vocant. Hęc est priscorum fabula, ex cuius auctoritate dicimus nihil esse Deo magis proprium, quam benefacere; nihil autem creature, quam gratias agere, cum præterea nihil rependero valeat. » Denique S. Basilius, homil. II

Иахнн. : «Universa hæc mundi moles, ail, perinde est ac liber litteris exaratus, palam contes- tons ac deprædicans gloriam Dei, illiusque au- gustissimam majestatem, arcanam alioqui et in-

visibilem, abunde enuntians tibi inllectili crea- tura). Cœli enim enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat tirmamcnlum, » *Psalm.* xvm, vers. 1.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describitur quies Dei in sabbato, sabbatique sanctificatio. S rundo, vers. 8, plantatio paradisi, et quatuor ejus /lumina. Tertio, vers. 18, furmalio Eva- ex costa Adce. Quarto, vers. 23, institutio matrimonii in Adamo ct Eva.

i. Igitur perfecti sunt cœli et terra, et omnis ornatus eorum. 2. Complevitque Deus die septimo opus suum quod fecerat, et requievit die septimo ab universo opere quod patrarat. 3. Et benedixit diei septimo, et sancilicavit illum : quia iu ipso cessaverat ab omni opere suo, quod creavit Deus ut faceret. 4. Istæ sunt generationes cœli et terræ, quando creata sunt, in dic quo fecit DominusDeus coelum et terram : 5. et omne virgultum agri antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis priusquam germinaret; non enim pluerat Dominus Deus super terram, et homo non erat qui operaretur terram. 6. Sed fons ascen- debat e terra, irrigans universam superficiem terræ. 7. Formavit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem. 8. Plantaverat autem Dominus Deus paradisum voluptatis a principio: in quo posuit hominem quem formaverat. 9. Produxilque Dominus Deus de humo omne lignum pulchrum visu, et ad vescendum suave : lignum etiam vitæ in medio paradisi, lignumque scientiæ boni et mali. 10. Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigan- dum paradisum, qui inde dividitur in quatuor capita. 11. Nomen uni Phison : ipse est qui circuit omnem terram Ilevilath, ubi nascitur aurum : 12. et aurum terræ illius optimum est; ibi invenitur bdellium, et lapis onychinus. 13. Et nomen fluvii secundi Gehon : ipse est qui circumit omnem terram Æthiopix. 14. Nomen vero fluminis tertii, Tigris : ipse vadit contra Assyrios. Fluvius autem quarius, ipse est Euphrates. 15. Tulit ergo Dominus Deus hominem, et posuit eum in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum. 16. Præcepitque ei dicens : Ex omni ligno paradisi comede : 17. de ligno autem scientiæ boni et mali ne comedas : iu quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris. 18. Dixit quoque Dominus Deus : Non est bonum esse hominem solum : faciamus ei adju- torium simile sibi. 19. Formatis igitur, Dominus Deus, de humo cunctis animantibus terræ, et universis volatilibus coeli, adduxit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea : omne enim quod vocavit Adam animæ viventis, ipsum est nomen ejus. 20. Appellavilque Adam nominibus suis cuncta animantia, et universa volatilia cœli, et omnes bestias terræ ; Adæ vero non inveniebatur adjutor similis ejus. 21. Immisit ergo Dominus Deus soporem in Adam : cumque obdormisset, tulit unam de costis ejus, et replevit carnem pro ea. 22. Et ædificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem; et adduxit eam ad Adam. 23. Dixitque Adam : Uoc nunc, os ex ossibus meis, et caro de carne mea : hæc VO» cabitur virago, quoniam de viro sumpta est. 24. Quamobrem relinquet homo patrem suum, et matrem, et adhaerebit uxori suæ : et erunt duo in carne una. 25. Erat autem uterque nudus, Adam scilicet et uxor ejus, et non erubescabant.

Est hoc capite anacephalreosis : nam formatio matrimonii institutio facta est ante sabbatum die paradisi facta est die tulio; et Evie creatio, ac sexto, puta Veneris, quo creatus est Adam. Mo-

«s ergo hæc et alia quæ cap. i obiter perstrinxit, hic copiosius explicat et enarrat.

i. I. Oxus ornatus, — puta stellæ, et etiam angeli, qui cechini ornant, perinde ac aves aerem, pisces mare, plantae et animalia terram exornant. Pro omata», hebraico est תֹּאֲלִי tsalia, id est exercitus, acies, militia, virtus, ornatus; nihil enim ordinata acie est ornatus. Hinc dicitur Deus exercituum, id est angelorum et siderum, quæ quasi milites, Deo statim ordine **deserviunt, moventur**, oriuntur, occidunt, et pro Deo contra impios non raro depugnant, ut dixi *Judie*, v, 20.

!. 2. COMPLEVITQUE DEUS DIE SEPTIMO OPUS SUUM. — «Die septimo,» scilicet exclusive: nam inclusive Deus complevit opus suum die sexto, ut habent Septuaginta. Ccepit enim die Dominico, et complevit feria sexta, sive die Veneris, ita ut sequenti die septimo quieverit, qui ab hac quiete Dei vocatus est sabbatum. Symbolical!) et arithmetice causam, cur sex diebus perfectus sit mundus, dant S. Augustinus, lib. IV. De Genes, *ad liti.* cap. i; Beda et Philo, lib. De *Opificio mundi*; nimirum, quod senarius numerus primus est perfectus: conficitur enim e primis sui partibus, scilicet unitate, binario et ternario; nam unum, duo et tria faciunt sex.

Symbolice, sex dies significant sex millia annorum, quibus durabit hæc fabrica mundi (mille enim anni coram Deo sunt sicut dies unus. *Psal.* lxxxix, i), ita ut iis exactis veniat Anlichristus, dies iudicii, et sabbatum, id est requies Sanctorum in caelis, docent S. Hieronymus in Expos. *Psal.* lxxxix *ad Cyprianum*; Irenæus, lib. V, cap. ult.; Justinus, Quæst. 71 *ad Gentes*; S. Augustinus, lib. XX *De Civit.* vir, et alii, quos citat Sixtus Senensis lib. V *Biblioth.*, annoi. 190. Hinc et sex primi parentes Adam, Seth, Enos, Cainan, Molateci, Jared, mortui sunt, septimus Enoch vivus in cælum translatus est, quia post sex millenarios annorum laboris et mortis, sequetur vita æterna, ait Isidorus in *Gloss*, cap. v. Vide dicta Apec. XX, 6.

Opus suum—creationis novarum specierum; nam gubernationis, conservationis et productionis novorum individuorum opus clivium peragitur Deus, ut patet *Joannis* v, 17.

Requievit — non a defatigatione, sed ab opere; unde hebr. est יָדָשׁ, id est cessavit. Aliter Aristobolus apud Eusebium, lib. XIII de Præpar. cap. vi, «requievit,» ait, id est rebus a conditis dedit quietem, id est stabilitatem, permanentium, perpetuitatem ordinemque ratum, fixum et immutabilem. Quocirca *requievit* tacite significat conservationem rerum creaturarum, cum iisque ad actus et motus proprios jugem Dei cooperationem. Nam, ut ait S. Augustinus in *Sententiis*, num. 277. : «Creatoris omnipotentis omnipotentia, est causa subsistendi omni creaturæ: quæ virtus si ab eis quæ condidit regendis aliquando cessaret, simul omnium rerum species

et natura concideret. Proinde quod Dominus ait: Pater meus usquenunc operatur, quamdam conjunctionem operis ejus, qua simul omnia continet atque administrat, ostendit. In quo etiam opere sapientia ejus perseverat, de qua dicitur: Pertingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Idem etiam Apostolus sentit, cum Atheniensibus prædicans ait: In quo vivimus, movemur et sumus. Quia, si opus suum rebus creatis subtraheret, nec vivere, nec moveri, nec esse possemus. Et ideo sic Deus intelligendus est requievisse ab omnibus operibus suis, ut jam nullum novam conderet creaturam, non ut conditas continere et gubernare cessaret.»

Docte idem S. Augustinus in Scaleni., num. 145, docet eodem modo affici Deum, cum vacat, et cum operatur. «Non ergo, ait, in Deo aut pigra vacatio, aut laboriosa cogitatur industria, qui novit et quiescens agere, et agens quiescere; et quod in operibus prius quidem est, aut posterius, non ut facientem, sed ad facta referendum est. —Eterna enim est et incommutabilis voluntas ejus, nec consilio alternante variatur, in qua simul est quidquid in rebus creandis, vel ordinandis, aut præcessit, aut sequitur. Hinc Philo, lib. *Allegor.*, vertit, non, quievit, sed, quiescere fecit quæ exorsus est; quia, ait, Deus nunquam quiescit, sed sicut proprium ignis est urere, et nivis refrigerare, ita Dei operari.» Hebraicum tamen *iisbot*, proprie significat quievit, uti vertit Chaldaeus, Noster et Septuaginta.

Symbolice Junihus, Beda, et S. Augustinus, lib. IV de Gen. *ad Utt.* cap. xii, docent quietem hanc Dei in sabbato fuisse figuram quietis Christi in sepulcro, die sabbati, postquam opus redemptionis nostræ die sexto, per passionem et mortem consummasset.

Anagogice, fuit hic typus quietis Sanctorum in coelo: ibi enim perenne agitur sabbatum, de quo plura *Deut.* v, 12.

3. Et benedixit diei septimo id est, diem septimum laudavit, commendavit, approbavit, ait Philo: sic benedicimus Deum, cum eum laudamus. *Secundo* et melius, «benedixit,» id est, ut sequitur, sanctificavit, sanctum et festum decrevit diem septimum. Sicut enim hominis magna est benedictio, quod sanctificetur: ita est et festi.

Et sanctificavit illum.—Non hoc ipso die septimo, quod primum fuit sabbatum in mundo, sed postea, tempore Mosis, puta *Exodi* xx, 8. Ita Abulensis, qui putat hæc hic dici per anticipationem. *Secundo* et melius alii, sanctificavit Deus jam tunc sabbatum, non actu et re ipsa, sed decreto et destinatione sua, *q. d.* Quia Deus quievit die septimo, hinc illum diem destinavit sibi quasi sacrum, ut a Mose indiceretur festus colendus a Judæis. Ita Prierius, Beda, Hieronymus Prado in cap. xx *Ezechiel.* *Tertio* et planissime, Deus a mundi exordio hoc primo sabbati die, illum «sanctificavit,» id est actu festum instituit, co-

lique voluit ah Adamo ejusque posteris sacro otio et cultu Dei, maxime recolendo beneficium creationis suæ, totiusque mundi, illo die completa?.

Si»-»- Unde patet sabbatum fuisse festum institutum cl ttm Lii sinc>tum primitus, non a Mose, *Exodi* xx, 8, sed »iksin- longe antèrius, puta ab origine mundi, hoc ipso d .taa primo mundi sabbato. Idem colligitur *Exodi* xvi, 23» ^c^r- ,v> 3, ut ibi ostendi. Ita jlibera ibidem, «ta Mo- Philo, Catharinus hic. Fuit ergo hoc præceptum *ÍB- sabbati divinum, non naturale, sed positivum : unde a Christo et Apostolis festum a sabbato in Dominicum est translatum.

Quod creavit Deus ut faceret, — id est, quod creavit faciendo, et creando fecit atque perfecit : hanc enim operis perfectionem significat hæc ejusdem verbi per synonymon iteratio, qua dicitur : « Creavit ut faceret. »

Ven. 4. 4. Istæ sunt generationes (id est *creationes*) coeli et terræ.—Unde sequitur: tt Quando creata sunt in die, » id est tempore toto sex dierum, de quibus cap. i. Ita Beda et alii (i).

ven. s. S. Et omne virgultum. —Connecte hæc cum vers. 4, sic : n In die quo fecit Dominus cælum et terram, et omne virgultum (Hebr.unm n»2> *siach*, est enatum, vel germinans) antequam oriretur in terra, » more scilicet naturali et virtute seminis, uti nunc oritur. Tantum enim vult dicere Moses primam illam productionem virgultorum ac paradisi, ad quem paulatim descendit, non natur®, non terr®, nou semini, sed Dei virtuti et operationi tribuendam esso ; idque probat ex eo quod, cum omnes herb® et virgulta cœli influxu et hominis industria accultura proveniant, tunc nondum erat homo, qui sereret et coleret terram; nec etiam erat pluvia, quæ sata rigaret.

Secundo, ex llebræo sic planius verti posset, in die (primo mundi) quo fecit Dais cælum et terram, omne virgultum agri nondum (hoc enim est E310 (*erem*, ut patet *Exodi* n, 30 : « Novi quod necdum (hebr. *terem*) timeatis Dominum) erat in terra, et omnis terra regionis nondum germinabat, sed fons ascendebat de terra (2).

Vrn. e. O. Sed fons ascenderat e terra.—Quæres, quis fM»*h e ^IC f°Ds' FnTno, Aquila, Ch.ihheus et llebræi mna aliqui, ac Molina, Pererius, Deirio, HebræuuiTX naieitii 'd vertunt vaporan, quem scilicet sol c terra sursum vi sua attraxerit, qui postea nodis frigore concretus in rorem et in humorem resolutus, terram ejusque germina irrigarit initio mundi, donec paulo post pluvias dedit Deus terr®, ad eam irri-

(t) Verba Hia spectant superiora, quæ capite i præcerant » ui cUuftulam quasi eorum faciant, hoc modo : El Liles quidem crani urigines cœli et terræ quum ere irvntur. nnVIA1 'crbo iS' proprie generatione* notaro constat ; sed quia lkbnnoruin hbtrn ia tabulis guatalo-Kicis mlcxi solebat, hinc rrnSin ^nsu latiore enarrationem, jtutoriam denotat, cl usurpatur In ejusmodi locis, m quibo.' nulla gen Talionis mentio est. Cf. *Gen.* xxxvn,

(2) Sudias arabica vertit, nec fonr *accendebat de terra*, e superiore repetens negandi particulam.

gandam. Ille ergo vapor et ros erat lune loco pluvi® et humoris, quo piant® recens creato* fov'erentur; nam primos dies mundi decuit esse sudos et serenos.

Dices, quomodo hic vapor a nostro interprete et a Septuaginta vocatur fons? Despondeo, quia ut fons terram inundabat. Sic enim Aristoteles, lib. I Jfefeor. i, nubes ex aquis ortas, et in aquas verti solitas, vocat circularem et perennem fluvium, sive oceanum, qui per acrem fluit et volitat.

Verum obstat huic sententi®, quod vers, præccd. negavit Moses, ullam tunc pluviam, aut similem humorem cœlesicm fuisse, qui terram rigaret. Rursum, quod vapor valde improprie vocatur fons; et llebræum *cd*, non vaporem, sed gurgitem potius aquarum (ut patet *Job* xxxvi, 27); indeque calamitatem et cladem, quæ instar gurgitis homines obruit et involvit, ut patet *Jerem.* XLiir, 16, et alibi, significat. Unde Oleaster *ed* vertit *inundationem*.

Secundo, S. Augustinus, lib. V De Gezies. *ad liti.* cap. IX et X : Initio mundi, inquit, proprie unus*^ fuit fons, qui stato tempore instar Nili exundans terne germina rigabat. Sed talem fontem fuisse, qui totam terram inundando rigaret, vix est credibile.

Longe incredibilius est, quod addit Glossa interlineaos, hoc fonte exundante rigatam esse totam terram, usque ad tempora Noe, ita ut ante Noe null® unquam fuerint pluvi® in mundo.

Tertio ergo melius ibidem S. Augustinus, Philo, Tertb. et Nicolaus Papa ad Michaelcm imperatorem : Fons, inquit, id est fontes, rivuli et flumina ascendebant de terra : omnes enim aqu®, ut dixi cap. i, vers. 9, congregat® sunt in unum locum, quasi in unum fontem, vel matricem. Moses enim hic tantum generalim relegit et revolvit rerum creationem, quem cap. i seriatim enarravit, q.d. Deus solus inilio mundi fecit omne virgultum ubique in tota terra; idque probo ex eo, quod tunc necdum erat homo qui hæc virgulta plantaret, nec pluvia quæ ea rigaret ; sed tantum fons, id est varia flumina et fontes ex una quasi fontali matrice (dc qua dixi cap. i, vers. 9.) manantes totam terram hinc inde irrigabant. Hæc autem non poterant, sino pluvia, ubique terris a se remotis subministrare humorem ad germinandum; ergo hæc germina et virgulta solus tunc effecit Deus.

Quarto, cx Hebraeo planius et solidius sic expliccs : a fons, n hebraico "jN cd, id est gurges vel inundatio, puta abyssus illa primigenia aquarum, dc qua dixi cap. i, vers. 2, irrigabat et tegebatur lotam terram, quasi tota lerra unus esset fons : hanc enim quasi primam omnium matricem tantum hoc versu summatim repetit Moses, uti paulo ante vers. 4 repetiit creationem cœli et terræ. Deus enim ante omnia primo creavit coelum et terram, et hunc fontem sive abyssum aqua-

Oturn»

rum. Sensus ergo est, g. d. Deus uti soinscœlum et terram, et abyssum aquarum creavit, ita olus eatn a terra separavit, et aridam detexit, atque germina, paradisum, hominem aliaque omnia ex ea produxit, quæ postea per pluviam et rorem conservavit et propagavit : unde, ut dixi vers. 5, ex llebræo sic plane et clare vertas, « in dic quo fecit Deus cœlum cl terram, omne virgultum agri nondum erat in terra et omnis herba regionis nondum germinabat, sed fons, » id est inundatio, scilicet abyssus aquarum, quteo terra videbatur emergere et ascendere, « irrigabat et tegebat totam terram (1). »

7. Formavit igitur Dominus Deus hominem ue LIMO TEIITLÆ, ET INSPIRAVIT IX FACIEM EJUS SPIRACULUM VITJE, ET FACTUS EST HOMO IN ANIMAM VIVENTLM,—Chaldæus paraphraslice vertit, *factus est homo in animam loquenlcm*; quia loquela, aequo ac ratio, propria est homini.

Redit hic Moses ad opus sextæ dici, ut formationem hominis luculentius explicet.

11ii Nota *primo* : Moses hic quinque hominis causas as?8naE Efficiens est Deus. Materia est limus terræ sive terra aqua mixta ; unde et cadaver hominis in terram et aquam, quasi in elementa sua resolvitur. Forma est spiraculum vilæ. Exemplar est Deus : Dei enim imago est homo. Finis est ut sit anima vivens, id est res vel animal vivens, puta sentiens, seipsum movens, se et aha noscens, omniaque vitee opera exercens (est synecdoche), utque præsit caeleris animalibus totique mundo.

Q>-b Nota *secundo* : Hebræa ad verbum sic habent, *plasmavit Deus hominem pulverem, vel, lutum de ai, -» terra*. Hebræum enim lÿ» *iitsar*, et Gr cenni *cn* proprie ad figulinam perlinet, idemquo est quod plasmavit; unde videtur quod Deus primo corpus hominis in modum statute de limo terræ, vel per se, vel per angelos (ut insinuat S. Augustinus et ex eo S. Thomas, l *part.*, *Quast.* XCI, nrticul. 2, ad 1) cflbrmarit, uti piaste tingunt homines luteos. Et hoc est quod ait Job x, 9 : « Memento quod sicut lutum feceris me. » El Jeremías xvui, 2, Deum figulo, hominem luto comparat. Hinc etiam *Sapient.* vii, I, Adam vocatur iqréAaqsç zxi f/qiw.; primoplasmalus cl terrigena; et ab Apostolo I Cor. xv, 47, «de terra terrenus » appellatur. Deinde Deus in hunc hominem luteum sensim induxit dispositiones carnis et corporis humani, ac denique simul eum ultima dispositione induxit formas heterogéneas singularum partium corporis, simulquo cum iis infudit creando, et creavit infundendo animam rationalem : itaque factus est homo perfectus, corporo

(1) « Loco pluvie el irrigationis erat *vapor*, quo universi telluris superficies hunullebat, eo teupore quo tener terrarum orbis prunum concreverat, cl nubes submot® erant, antequam sole novo lucescente crearentur pluvii®, ncl procreandas cl conservandas plantas. » lixe llescnmiillcrus ad h. l.

humano et anima rationali constans. IlaS. Cbrysostomus hic *horn.* 12, cl Gennadius in Catena; idquesolus Deus per se effecit. UndeS. Basilius, S. Ambrosius et Cyrillus docent quod homo sit conditus a sola SS. Trinitate, sine alio adjutore : contrariam sententiam appellant Judaicum errorem.

Porro miram et divinam hominis singulorumque ejus membrorum structuram ita graphice depingit S. Clemens, lib. VIII *Rccognit.* : « Vide in corpore hominis artificis opus, quomodo ossa vclut columnas quasdam quibus caro sustentetur ac portetur inseruit; tum deinde aequalis ex utraque parte, id est dextra ac leva, mensura servetur; ut congruat pes pedi, et manus manui, digiti quoque digitis, ut singuli ad singulos lota æqualitalc concordent; sed cl oculus oculo, auris auri, quæ non solum consona sibi cl concordantia, sed cl usibus necessariis apta formantur. Manus quidem ut operi commoda sint, pedes ut gressibus, oculi ut visibus serviant superciliorum excubiis custoditi; aures ad audiendum ita formatae, ut cymbalo similes, suscepti verbi percussus sonitus altius reddant, et usque ad sensum cordis emittant. » Audi sequentia (eque artificiosa et mira. « Lingua autem ad loquendum illisa dentibus, plectri ut reddat officium; ipsi vero dentes, alii ul incidant et dividant cibos, el interioribus tradant, interiores vero ul in modum moke conlicianl et comminuant, quo opportunus stomacho traditi coquantur, unde et molares appellati sunt. Sed et nares commeandi flatus, cl reddendi ac recipiendi gratia factæ sunt, ut innovatione spiritus, calor naturalis qui ex corde est, vel accendi vel refrigerari, eum res poposcerit, queat, pulmonis officio; qui pectori inh eredatus est, ut mollitie sua palpet et foveat cordis vigorem, in quo videtur vita consistere, vita dico, non anima. Nam quid dicam de substantia sanguinis, quam velul fluvius ex fonte procedens, ex uno prius alveo invectus, tum deinde per innumeras venas, quasi per areas derivatus, lotam humani corporis terram vitalibus rigat fluentis, jecoris opere ministratus; quod ad efficaciam digestionis ciborum, atque in sanguinem mutandorum in dextero latere jacet?» Quis ex his omnibus evidenter non agnoscat rationis opus et sapientiam Conditoris?

Eundem hominis cosmopoeiam eleganter describit S. Ambrosius, lib. VI *llexam.*, cap. ix, ubi inter cætera docet, « humani corporis fabricam instar esse mundi. Siquidem ul cœlum eminet aeri, terris maria, quæ velul quædam membra sunt mundi, ita etiam caput super reliquos artus corporis nostri cernimus eminere : in arce autem hac regalem quamdam habitare sapientiam. Rursum quod sol et luna in cudo, hoc sunt oculi in homine. Sol et luna duo mundi lumina, oculi autem quædam in carne sidera fulgent desuper, el inferiora claro illustrant lumine, speculatores

quidem nostri die ac node excubant. Quam speciosa caesaries? Quid sine capite est homo, cum totus in capite sit? Huic frons libera, quæ mentis habitum specie sui prodat. Imago quaedam animi loquitur in vultu. Gemino) series superciliorum oculis munimenta praetendunt, prætexit gratiam. Propter oculos ferunt medici periti cerebrum hominis in capite locatum. Initium nervorum et omnium sensuum cerebrum est. Initium autem arteriarum, et insiti caloris quo animantur et tepescunt vitalia, cor esse plerique arbitrantur. Sensuum autem singulorum velut organum nervi sunt, qui velut chorda) et fides quædam do cerebro oriuntur, et per partes corporis in singula quæque officia derivantur. Ideoque mollius est cerebrum, quia omnes sensus suscipit: co enim nervi referunt universa, quæ vel oculus viderit, vel auris audierit, vel odor inhalaverit, vel lingua increpuerit, vel os saporis acceperit. Sinuatio interiorum aurium modulandi quemdam numerum præslat, et disciplinam. Siquidem per anfractus aurium quidam rhythmus efficitur, et modulis quibusdam ingressus sonus vocis exprimitur. Quid ego describam dentium vallum, quo cibus conficitur, et plena fit vocis expressio? Lingua est velut plectrum loquentis, et quædam edentis manus, quæ defluentem cibum dentibus suggerit et ministrat. Vox quoque acris quodam remigio vehitur nunc commovens, nunc demulcens audientis affectum, illaque cogitationes tacitæ mentis, oris sermone signantur. Quid est igitur os hominis, nisi quoddam sermonis adytum, fons disputationis, aula verborum, promptuarium voluntatis? » Pergit deinde a capite ad cætera membra, aitque : « Manus est totius corporis propugnaculum, capitis defensatrix, quæ præclaris enitet factis, per quam offerimus, sumimus et dispensamus Sacramenta cœlestia. Quis digne explicet pectoris craterem ventrisque mollitiem? Quid tam salutare, quam ut pulmo cordi finitimo limite jungeretur, ut cum exarserit cor ira et indignatione, pulmonis sanguine atque humore citius temperetur? Ideoque mollior pulmo est, quia madet semper, simul ut rigorem indignationis emolliat. Lien quoque cum jecore viciniam habet fructuosam, qui, dum assumit quo ipse pascatur, abstergit quidquid sordium deprehenderit, ut per fibras jecoris minutiores, ciborum possint tenues atque subtiles reliquæ transire quæ vertantur in sanguinem, viribusque proficiant. Intestinorum vero circumplexi orbes, et sine aliquo licet nodo sibi tamen invicem nexi, quid aliud nisi divinam prospicientiam Creatoris ostendunt, ut non cito esca pertranscat et statim a stomacho decurrat? Quod si fieret, jugis fames et continua vorandi libido hominibus gigneretur.» Et post nonnulla: «Venarum pulsus vel infirmitatis internuntius, vel salutis est; eadem tamen cum toto diffusæ sint corpore, neque nudæ, neque inlucæ sunt.

et ita lenibus operiuntur visceribus, ut explorandi copia sit, et celeritas sentiendi, quando nulla est viscerum crassitudo quæ pulsum possit obducere. Ossa quoque omnia tenui operta sunt viscere, et revincta nervis, præcipue tamen capitibus levi tecta sunt corio, unde, quæ possint aliquid adversus umbras et frigora habere munimen, capillis densioribus vestiuntur. Quid dicam de officio pedum, qui totum corpus sine ullo sustinet oneris injuria? Flexibile genu, quo præ *anteris* Domini mitigatur offensa, ut in nomino Jesu omne genu curvetur. Duo enim sunt quæ præ cæteris Deum mulcent, humilitas et fides. Duo sunt homini pedes : quaterni enim pedes sunt feris et belluis, bini avibus. Et ideo unus quasi de volatilibus est homo, qui alta visu petat, et quodam remigio volitet sublimium cogitationum; et ideo de eo dictum est : Renovabitur sicut aquilæ juvenus tua, eo quod propior sit coelestibus, et sublimior aquilis, qui possit dicere: Nostra conversatio in coelis est. »

Nota *tertio*: Pro *limo terre*, hebraico est **JD** HDINH *aphar min haadama*, id est pulverem de terra; Septuaginta vertunt, *pulverem accipietis e terra*. Sed hunc pulverem, ait Tertullianus, Deus addito optimo liquore in limum et quasi argillam coagulavit. Pulvis enim aridus inidoneus est ad plasmandum : pulvis ergo hic humecclus erat, ideoque limus.

Rursum *Adama* (ex qua formatus et dictus est Adam) «Adam» significat terram rubram. Unde ex *ha*-terra rubra, quæ est in agro Damasceno, non urbis Damasci, sed agri cujusdam ita dicti, qui est juxta Hebron, creatum esso Adamum, multorum est traditio. Id enim tradunt Hebræi, et ex eis S. Hieronymus in *Quæst. hebraicis* hic, Lyranus, Hugo et Abulensis hic, et in cap. xiii, *Quæst. CXXXVII*, Burchardus, Bredembachius, Saligniacus, et Adrichomius in *Descriptione Terre sanctæ, fatua* in Hebron; ubi et vallem lacrymarum consignat juxta Hebron, in qua ferunt Adamum centum annis plorasse mortem Abelis; confirmant id ipsum ex *Josué* cap. xiv, vers. 15, ubi sic dicitur : «Nomen Hebron ante vocabatur Carialarbe. Adam maximus ibi inter Enacitæ situs est. » Verum genuinus hujus loci sensus longe alius est, uti ibi dicam : Adam enim non fuit gigantea, sed justa statura; alias enim fuisset ipse monstrum hominis. Errat ergo Joannes Lucidus et alii, qui Adam putant fuisse gigantem. Sed ad rem : ego sano præter Hebræos subinde fabulosos, optarem alios veteres hujus traditionis habere auctores.

Moraliter, recte Jeremias (et nos cum eo), cap. **xm**, mittitur a Deo ad domum figuli, ad contemplandam suam matricem et originem, scilicet lutum, ut humilietur, utque discat et doceat omnes homines esse in manu Dei, sicut lutum est in manu figuli. Eleganter Secundus philosophus interrogatus ab Adriano imperatore : « Quid est homo? » respondit : «Mens incarnata, phan-

(asma temporis, cpcculalor vitæ, transiens viator, anima laboriosa.» Epictetus vero : «Homo, ait, est lucerna in vento posita, loci hospes, legis iinago, calamitatis fabula, mancipium mortis. »

Nota *quarto* : «Spiraculum vitro » vocatur, non Spiritus Sanctus, uti voluit Philostrius in *Cathalogo/IOTMum*, cap. xcix, cujus errorem refutat S. Augustinus, lib. XIII *De Civit*, cap. xxiv; sed ipsa anima rationalis, quæ in homine simul est vegetativa et sensitiva. Ex hac enim oritur respiratio et exspiratio, quæ est tam signum, quam effectus vitæ; et inde anima dicitur a id est, *frigus capto*: respirando enim refrigeramur; hebraico vero dicitur r"IDIM *ncscama*, et C53 *nephes*, a radice C53 *naphas*, id est respiravit.

Pro *vitæ*, hebraico est a»»n *chaiim*, id est vitarum, quia rationalis anima homini tribuit triplicem vitam, scilicet plantarum, brutorum et angelorum. Alii, « vitarum, » inquiunt, quia narium foramina sunt duo, quibus vita, id est aura, respirando hauritur. Verum nares non sunt spiraculum vitarum, sed ejus receptaculum, ut mox dicam. Dicitur «spiraculum vitæ, » quia ad vitam ita necessaria est respiratio, ut ne ad momentum quidem sine ea vivere possimus', ait Galenus, lib. De *Ttilit. respirat.*, cap. u. Hinc ait : Asclepiades dixit respirationem esse gneiationem animæ; Praxagoras vero, non generationem animæ, sed corroborationem (I).

Nota *quinio* : Ex hoc loco patet animam rationalem non educi ex materia, non etiam esse ex traduce, id est, non generari et propagari ex anima parentis, ul lux spargit et propagat lucem, sicuti putavit Tertullianus, et dubitavit S. Augustinus, lib. VII *De Gen. ad litt.* cap. i et seq. Certum enim est, ut docet S. Hieronymus, ornnescque alii Patres(cstque sensus hic Ecclesiæ), animam non ab angelis, ut voluerunt Seleuciani, sed extrinsecus a solo Deo creari et infundi homini. Hæc enim significat vox inspiravi/, vel, ut Cyprianus legit, *insufflavit in faciem*, id est in totum corpus. Est synecdoche : ex facio enim, in qua vigent omnes vitales operationes, et maxime respiratio,quasi ex parte nobilissima, lotum corpus intelligitur.

Insufflavit ergo *primo*, ut ostenderet, ait Thcodoretus, tam facile esse Deo animam creare, quam homini insufflare. *Secundo*, ut intelligainus animam non eductam c materia, nec esso ex traduce, ul putavit Tertullianus (qui idcirco consuit animam, æque ac Deum, corpoream esse, imo effigiatam et coloratam, eo quod nihil incorpo-

rale sit), et dubitavit S. Augustinus, lib. VII *De Genesi ad litteram*, cap. i, sed extrinsecus a Deo creatam. *Tertio*, divinum quid esse animam nostram, quasi Dei ffatum, non quidem ut credas esse partem avulsam divinitatis, uti videtur sensisse Epictetus, *dissert.* 1, cap. xiv; Seneca, *epist.* 92; Cicero, I *Tuse*, et I *De Divin.*, sed quod anima sil summa participatio divinitatis, quoad naturam spiritalem. *Quarto*, quod insufflatio et respiratio sil ita necessaria vitæ, ut ne momentum quidem sine ea vivere possimus; unde Galenus, lib. De *Uhhtate respirandi*, cap. i, ait : «Asclepiades dixit respirationem esse generationem animæ*, Nicarchus corroborationem, Hippocrates nutrilionem.» Insufflando igitur Deus hominem creat, ac si voluisset ostendere, non secus homine se ad universi complementum carere non posse, ac non potest homo carere respiratione. Postremo, cum ipsum flatum animamque Deus homini communicavit, semelipsum communicavit, quasi suum in illo cor indidisset.

Pro *in faciem*, hebraico est T9X3 *beappaf*, quod Aquila et Symmachus vertunt, ii; id est *in nares* : in naribus enim viget respiratio, quæ signum est animæ latentis. Verum melius vertit Noster, *in faciem* : non enim in solis naribus, sed in facie tota, ac consequenter in toto homine anima est et relucet, sed maxime in facie et capite. Quocirca S. Ambrosius, lib. VI *llexam.*, cap. ix, ait humani corporis fabricam instar esse mundi. Siquidem, ut cælum eminet aeri, terris maria, quæ velut membra sunt mundi: ita etiam caput super reliquos artus nostri corporis cernimus eminere, preslantissimumque esse omnium, tanquam inter elementa cælum', tanquam arcem inter reliqua urbis mœnia : in arce autem hac, regalem quamdam habitare sapientiam. Undo a Salomone dictum est : « Oculi sapientis in capite ejus. » Hinc et Lactantius, lib. *De Dei opificio*, cap. v : In summa, ait, constructione corporis, caput Deus ipso collocavit, in quo esset regnum totius animantis; datumque illi hoc nomen est, ut quidem Varro *ad Ciceronem* scribit, quod hinc caldani initium sensus et nervi.

Putarunt aliqui animam nostram esso partem Aninimi divina; substanti®, quasi dicatur Deus hic insufflasse, id est partem sui flatus, spiritus et animæ Wl* aia-homini communicasse. Sed hæc est velus hæresis, et error Poetarum, qui animam dicunt esse « divinæ particulam aura*, » et ħirómup* (id est partem avulsam) divinitatis. Ita sentit Epictetus, *dissert.* I, cap. xiv; Seneca, *epist.* 92; Cicero, I *Ttiscul. Quæst.* et lib. I *De Divinatione*. «Insufflavit » ergo, id est csl flatum, spiritum et animam, quasi effectum omnipotentis® suæ, do nihilo in homine creavit Deus. Hinc S. Chrysostomus, Am- Septem brosius, Augustinus, Enchorius et Lyranus, animam rationalem ita definiunt : « Anima est dei- nw ri-forme spiraculum vitæ. » *Secundo*, Auctor *De Spi-* tiooilb. ritu *et anima* apud S. Augustinum, tom. III:

(I) Quemadmodum Graeci distinguebant ħ-j x ħ* qualis obtigit cunctis animantibus, cl vi» vw», qui proprius sil homini ac dæmonibus; item Latini *animai*, et *animus*, scu menimi: ita Hcbrxi per a»n P2Ü3 videntur intelligerc ammani *vitalē* qualiscumquo illa sit, cl per ©S3, *animam rationalem*.

«Anima, nit, est substantia quædam incorporea, rationis particeps, regendo corpori accommodata;» *tertio*, Cassiodorus: a Anima, ait, est substantia spiritalis, a Deo creata, sui corporis vivificatrix; *in quarto*, Seneca : a Anima, ait, est spiritus intellectualis, ad Lentitudinem in se, et in corpore ordinatus;» *quinto*, Damascenus : «Anima, ait, est spiritus intellectualis, semper vivens, semper in moto, honoris inaleque voluntatis capax;» *sexto*, Auctor *De Spiritu et anima* : a Anima, inquit, est omnium similitudo; *in septimo*, alii : «Anima, inquiunt, est substantia spiritalis, simplex et indissolubilis, in corpore passibilis atque mutabilis. »

Vera. s. 8. Plantaverat autem Dominus Deus paradysum voluptatis a principio. — « Plantaverat, » id est plantis, arboribus omnibusque deliciis a se creatis instruxerat et adornarat.

Vul. di- Paradysum. — Nola : Paradysus non est vox JJ* græca, <fi xii Jów, id est irrigo, ut vult Suidas: vel, ut alii, ssfâ vp Sii»** mutata, id est collectione herbarum, illa nuncupatus; sed est vox Persica, ait Pollux, aut potius Hebræa : Dins panics enim hebraico significat locum voluptatis, a radice niD para, id est fructificavit, et Din hadas, id est myrtus, quasi dicas, hortus myrtilorum, seu in quo fructificant myrti. Myrtus enim odore et sapore præ aliis arboribus recreat et excellit.

Pirati- Voluptatis. — Septuaginta retinent vocem Ile-
 û'Ed^l kræam, vertuntque in Eden, quod est nomen proprium loci, id quo indicat Ilebrieum bet, id est, in, planque Eden esso nomen loci, in quo fuerit paradysus, patet vers. 10 in Ilebræo, idque magis patebit inferius. Verum noster Interpres et Symmachus Elcn accipiunt, non ut proprium, sed ut appellativum, Iuncque significat voluptatem. Unde ab Ilebræo Eden nonnulli deducunt Græcum T^c-nî, id est voluptas. Theodoretus, *Quæstione* XXV, putat Adiraum formatum esse in Eden, et ab Eden denominatum esse Adam. Eden enim, ait, rufum significat. Sed errat : Eden enim non rufum, sed voluptatem hebraice significat Rursum Adam vocatus est ab Adama, id est terra rubea ex qua formatus est, non ab Eden : Adam culm per aleph, Eden vero per ain scribitur.

Poll *1 A principio, — scilicet die tertio mundi, uti d'x' caP- 3» vcrs- 1»*, 'rral crS° auctor lib. IV *Esdras* cap. n, vers. G, qui exponit sic, ut asserat ante terram plantatum esse paradysum. Septuaginta vertunt, ad Orientem; unde patet quod respectu Judææ (Judæe enim respectu Moses scribit, et consignat plagas mundi) paradysus fuerit ad Orientem, quodque Orientalis plaga primo ab Adamo et hominibus incolis cœperit.

Hinc S. Chrysostomus, Theodoretus et Damascenus lib. IV *De Fide*, cap. xiii, docent Christianos orare vertendo se ad Orientem, ut recorderentur paradisi, ex quo per peccatum expulsi sunt ;

atque anhelent ad cœlesium paradysum, cujus ille terrestris typus et imago fuit.

Quæres, quis, qualis et ubi sit paradysus? *Fri- 0-j mo*, Origenes putat paradysum esse tertium ere-¹* u lum, in quod raptus fuit S. Paulus; arbores esse et virtutes angelicas; flumina esso aquas quæ sunt in supra firmamentum. Idem docet Philo et Seleuciani hæretici, quin et S. Ambrosius, lib. *De Paradiso*. Verum S. Epiphanius, Augustinus, Hieronymus et alii hanc expositionem hereseos damnant : torquet enim planam historiam Gæneseos ad figmenta allegoriarum. Unde S. Ambrosius excusandus est, quod litteram litterale inque sensum præsupponat, tantumque allegoriam paradisi vestiget.

Secundo, alii apud nugonem Victorinum putant et I paradysum fuisse lotum mundum ; flumen esse Oceanum, ex quo quatuor illa celeberrima flumina oriuntur. Sed et hic est error; nam quatuor hæc flumina egrediuntur extra paradysum. Rursum, Adam posi peccatum ejectus est e paradiso; atqui Adam non est ejectus extra mundum: ergo mundus non est paradysus.

Tertio, alii apud Magistrum Sententiarum in Terti *H, dist.* 17, censent paradysum esse locum omnino secretum et elevatum usque ad globum lunis : ita Rabanus, Rupertus, Strabus; vel coite, ut Abulensis et Alensis, paradysum supra mediam acris regionem elevari; ac proinde aquas diluvii eo non pertigisse. Sed sic non in terra, sed in acre aut cœlo esset paradysus. Rursum esset valde spectabilis ac cognitus, uti sol, luna, stellæ et comete ab omnibus spectantur.

Quarto, S. Ephrem apud Mosen Oarcepha, lib. (M) *De Paradiso*, putat totam terram nostram cingi Oceano, et ultra illum in alia terra, et alio orbe esse paradysum. Sed et hic error est : nam quatuor flumina paradisi in nostra sunt terra et orbe.

Quinto, Cirvelus Daroconsis in *Paradoxis*, Quot. 15, et Alphonsus a Vera Cruce, lib. *De Cælo*, spec. 15, opinantur paradysum fuisse in Palæstina, circa Jordanem, in terra Sodomorum ; probant ex *Genesis* xiii, 10. Alii volunt eum fuisse in insula Taprobana, alii in America. Verum hæc quatuor flumina nec in Palæstina, nec in Taprobana, nec in America sunt.

Sexto, S. Bonaventura et Durandus in II, *disi.* Suti. 17, putant paradysum esso sub æquinociali. Putant enim ibi esse summam aeris temperiem, ubi semper dies sunt æquales noctibus. Sed hic uti vagum est et incertum, ita nodum non solvit.

Difficultas hujus quæstionis patet ex duobus fluminibus, scilicet Phison et Geon : qui enim hos nosset, facile ex iis vestigaret paradysum.

Dico primo, multorum Patrum et Doctorum multis sententia est, Geon esse Nilum, Phison esse Gan-¹UalC) gcm. Ita sentit S. Epiphanius, Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Theodoretus, Josephus, Damascenus, Iddorus, Eucherius, Rabanus, Ru-¹^ ^ *

pcrius et alii, quos citant et sequuntur Conimbricenses in *meteora*, tract. 0, cap. x, et Ribera in Amos, vi, num. 4 §, et Bellarminus, *de Grufici primi hominis*, cap. xii. Et probatur *primo*, quia Septuaginta *Jcrem.* il, 18, pro Nilo vertunt Geon : unde etiamnum hodie Abyssin! Nilum vocant Guigon, teste Francisco Alvarez, *Hist. Æthiop.* cap. cxxii. Sed responderi posset Geon esse nomen plurium fluviorum : nam et juxta Jerusalem erat rivulus Geon, sive Gion (hæc enim duo idem sunt, ulrobique enim in Ilcbræo est eadem vox pri'igtchon), ubi unctus est Salomon in regem, *III IU / i.* vers. 33, 38, 48; *II Paralip.* xxxn, 30.

Secundo, quia Ganges proprie circuit terram Illevalat, id est Indiam (ut *Genes*, x, 19, docet S. Hieronymus, et alii passim), quæ est intra Gangem, ubi aurum est optimum; imo ipse Ganges, teste Plinio, est aurifer et gemmifer. Porro Ganges vocatur Phison, id est multitudo, a radice •JIO pus, id est luxuriare, multiplicari, quia decem magna flumina in Gangem se exonerant. Ita Josephus, lib. I *Antiq.* n, et Isidorus, lib. XIII *Elymol.* cap. xxi. Pari modo Geon, id est Nilus, circuit Æthiopiam, sive Abyssiniam, ubi regnat Prelo Joannes. Nili etiam inundatio est celeberrima: hanc autem ipsi Geon tribuit Ecclesiasticus cap. xxiv, vers. 35 et 37.

Dices, quomodo Ganges et Nilus, qui remotissimi sunt a Tigri et Euphrate, ex eodem cum iis fonte et fluvio paradisi nasci possunt? nam Ganges oritur in Caucaso, monte Indite; Euphrates et Tigris in montibus Armoni; Nilus ex montibus Lume, versus promontorium Bone Spei; vel potius ex lacu quodam regni Congi, ut notarunt quihoc sæculo illa loca lustrarunt; hæc autem origines a se invicem, ac consequenter a flumine paradisi remotissimo; sunt.

Hæc sane ingens est difficultas, ad quam respondet S. Augustinus, lib. VIII *De Genes, ad litt.* cap. vii, Theodorus, Rupertus et alii, Gangem et Nilum e terrestri paradiso oriri, sed subterraneis cuniculis et meatibus abscondi, donec locis jam dictis erumpant, idque Dei consilio ad occultandum paradysum. Imo Pauanias in *Corinthiacis*, et Philostratus, lib. I *De Vita Apollonii*, cap. xiv, aiunt non deesse, qui putent ex Euphrate terra condito, ac postea supra Æthiopiam prodeunte, Nilum effici, quod apte respondet sacræ Scripturæ hic. cap. n, quæ hinc quatuor flumina ex uno fonte profluere insinuat. Nec mirum est Gangem et Nilum ita condi, et tam remote exoriri; nam et mare Caspium ab Oceano Arctico remotissimo per meatus subterraneos prodire, docet S. Basilios, Strabo, Plinius, et Dionysius, lib. De Situ *orLis*. Imo nulli censent omnia, etiam remotissima flumina, fontes et aquas oriri ex mari et abysso illa subterranea, per venas subterraneas, uti dixi cap. i, vers. 9. Ex hac ergo abysso primo ingens fluvius oriebatur in paradiso; Deus enim paradisi decorem voluit, ut ex eo oriens,

quasi matrix reliquorum, in hæc quatuor flumina se disperteret; post peccatum vero Adæ, Deus hunc paradisi fluvium vel totum terra condidit, vel latere voluit, ut magis lateret paradysus.

Verum incredibile videtur, tanto et tam vasto Print, spatio hoc paradisi flumen, vel potius quatuor rivulos, flumina sub terra se condere, et postea tam distantibus locis exoriri. Nam, ut docet Ptolomæus, inter Euphratem et Gangem intercedit spatium 70 graduum, id est plusquam 4300 miliarium. Idem Prino, de Nilo dici potest.

Secundo, hæc quatuor flumina locis jam paulo Secante, ante dictis et satis cognitis ita modice oriuntur, ut statim appareat ea ibi primum nasci, ac deinde confluentibus hinc inde rivulis paulatim adlescere; ergo non nascuntur ex uno illo flumine magno paradisi.

a||

Tertio, Viegas in Apoc. cap. xi, sect. 5, alique Theodorus viri doctissimi annotarunt, nec Indiam, nec Gangem, nec alias regiones, aut fluvios, quæ sunt ultra sinum Persicum, vocari in Scriptura Orientales vel Orientem, sed tantum illas quæ sunt citra sinum Persicum, voluti Armeniam, Arabiam, Mesopotamiam. Harum ergo inchoio?, puta Arabes, Idumæi, Madianitæ, Armeni, vocantur Orientales, vel filii Orientis respectu Judæorum: atqui paradysus fuit in Oriente, ut habent Septuaginta.

Quarto, si Geon est Nilus, et Phison Ganges, quæ ergo paradysus complexus est omnes regiones interjacentes inter Nilum, Euphratem, Tigrim et Gangem, puta Babyloniam, Armeniam, Mesopotamiam, Syriam, Mediam, Persiam nullasquo alias. Admittunt hoc nonnulli, sed parum probabiliter, ut videtur: nara paradysus vocatur hic hortus voluptatis; quis unquam tantum vidit hortum?

Hinc sequitur Phison non esse Gangem, nec Geon esse Nilum. Unde

Dico *secundo*: Paradysus videtur fuisse circa Mesopotamiam et Armeniam. Probatur *primo*, quia hæc regiones in Scriptura vocantur Orientales, uti jam dixi; *secundo*, quia homines ejecti ex paradiso priinum bas regiones incolere cœperunt, tum ante diluvium, ut patet de Cain, qui Secundo habitavit in Eden, *Genes*, cap. iv, vers. 16, tum post diluvium, quasi sitas propo paradysum, idcoquo caderis fertiliores, ut patet *Genes*, vin et xi, vers. 2. *Tertio*, quia paradysus fuit in Eden, Tertia, ut vertunt Septuaginta. Eden autem fuit juxta liaran, ut patet *Ezech.* xxvn, 23, *Isaia* xxxvii, 12. liaran autem est circa Mesopotamiam: liaran enim sive Canhro urbs est Parthorum, ubi orsus est Crassus, *Quarto*, quia ibi est paradysus, flanto, ubi sunt Euphrates et Tigris, ut patet hic vers. 14; atqui hi sunt in Mesopotamia et Armenia: Euphrates enim est fluvius Babylonia, inter quem et Tigrim intercepta regio, Mesopotamia (quasi dicas, iti medio duorum fluviorum sita) vocatur *Quinto*, quia lite regiones sunt amœnissimæ Quiclo.

gnu et fertilesim®. *Sexto*, quia paradisi non adeo longe dissitus fuisse videtur a Judæa : perinde ac Mesopotamia a Judæa non adeo dissita est; nam tradunt Patres Adamum paradiso ejectum, peragratis aliquot locis, venisse in Judæam, ibique mortuum ac sepullum esse in monte, qui a posteris, quod ibi caput primi hominis contineretur, Calvari[»] mons fuerit appellatus, in quo Christus crucifixus Ad® peccatum luit et expiavit. Ha tradunt Orígenes, Cyprianus, Athanasius, Basilus et alii passim, uno excepto et repugnante S. Hieronymo, ut dixi *Matth.* xxvn, 33.

Dico *tertio* : Non constat quinam fluvii sint Pliison et Geon; eos tamen adhuc extare satis liquet ex *Eccli.* cap. xxiv, vers. 35. Rursum, non constat an quatuor hæc flumina oriantur ex flumine paradisi ; an vero flumen paradisi in hæc quatuor tantum influat, vel in ea se dividat. Moses enim tantum dicit quod hic fluvius dividatur in quatuor capita : quatuor autem capita vocat ipsos quatuor fluvios, qui unum hoc flumen paradisi in quatuor quasi ramos, vel capita dividunt, sive ex eo oriantur et profluant, sive non. ita enim ipse Moses se mox explicare videtur. Probabilis tamen est sententia Pererii, Oleastri, Eugubini, Vatabli hic, et Jansenii in cap. cxviii *Concordia Evangel.*, Phison et Geon esse flumina quæ ex Euphrate et Tigri coeuntibus enascuntur. Pro quo

Nota, Tigrim et Euphratem supra sinum Persicum in unum tandem coire, ac rursum dividi, lumque nomen mulare. Unus enim in sinum Persicum delabens, dicitur Phasis sive Phasitigris (qui videtur esse Phison), celebris apud Curtium, Plinium et alios; hic circuit terram lievitai, id est Chavila, puta Cholatæos, quos Strabo lib. XVI in Arabia ponit, juxta Mesopotamiam. Alter Arabiam Desertam, et loca vicina petens videtur esse is, qui hic Geon dicitur : hic circuit .Ethiopian), non illam Abyssinorum quæ est infra Ægyptum, sed illam quæ est circa Arabiam. In Scriptura enim Madianit® alique juxta sinum Persicum vel Arabicum habitantes, vocantur Æthiopes.

Paradisus ergo videtur fuisse eo loco, quo con-
iait fluunt Euphrates et Tigris; ab illo enim confluxu
X cX dividuntur et discriminantur in quatuor hæc flu-
flwat mina : sursum enim sunt Euphrates et Tigris,
E l deorsum vero sunt Geon et Phasitigris sive Phison.
* Quod enim hi fluvii postquam coierunt, rursum dividantur, clare patet ex exactioribus tabulis cosmographicis Gerardi Mercatoris, Ortelii et aliorum. Mercator enim in Asi® tabulai, manifeste ostendit Tigrim et Euphratem concurrere juxta Apamiam, ac rursum dividi juxta urbem quæ dicitur Asia, atque efficere insulam Tercdon magnam salis ; ac denique atrinque in sinum Persicum influere, ibique desinere.

Adde, verisimile est hos fluvios tempore Mosis magis fuisse divisos, eo quod postea mularint

alveum, magisque confluerint, uti a tempore Mosis multa alia flumina et maria locum cl alveum mutarunt, uti annotavit Torniellus. Nam sub tempore Mosis, hæc quatuor flumina paradisi fuisse plano divisa, patet ex eo quod ipse illa quatuor quasi separata, et vulgo nota describit, caque Judiéis proponit, ut ipsi ex illis, quo loco fuerit paradisi, cognoscant (1).

Dico *quarto*: Etiam si non constet quo præcise loco fuerit paradisi, tamen certum est de fide paradisi fuisse locum corporeum, situm in parte aliqua terræ noslræ versus Orientem, ut habent Septuaginta. Rursum, certum est locum hunc fuisse amoenissimum et temperatissimum, idque partim ex se suoque situ naturali, partim ex speciali Dei providentia, quæ æslum, frigus omnemque aliam intemperiem a paradiso removisset : locum, inquam, tum hominum, tum etiam aliorum animantium. Negat hoc Damascenus et S. Thomas, et Abulensis in capxm, Quas/. LXXXVII. Putant enim ipsi in paradiso nulla animalia quadrupedia, sed solos homines futuros fuisse. Abu- Aafap. lensis tamen ad paradisi quoque admittit aves, ad melodiam, et pisces in fluminibus. Verum contrarium docent alii passim cum S. Basilio, [^]4 lib. De *Paradiso*, et S. Augustino, lib. XIV De *Civitate*, ⁴³ ' cap. xi. Animalium enim varietas et pulchritudo U! magnam homini in paradiso voluptatem afferebat. Rursum constat serpentem fuisse in paradiso : aln paradiso, ait Basilus, omnia erant avicularum genera, quæ pulchritudine colorum et naturali musica, ac dulcedine concentus incredibiliter oblectabant hominem. Erant illic variorum etiam animalium spectacula. Sed erant omnia mansueta, obedientia homini, inter se concorditer cl pacifice viventia, quæ et audiebant inter se, cl loquebantur sensate. Serpens autem non erat tunc horrendus, sed mitis et mansuetus, nec terribiliter in terne superficie velut natans reptabat, sed sublimis et erectus pedibus insistens gradiebatur. » Ubi

Nola, S. Basilium videri dicere, quod in paradiso bruta animalia habuerint rationem el loque- f
lam humanam ; rursum, quod serpens non re- U1 Nr
pendo, sed erectus incesserit : quorum neutrum pm
videtur probabile. Æque paradoxum csl, quod
asserit Rupertus, lib. II De *Trinitate*, cap. xxiv D
et XXIX, aquas natura sua esse salsas ; sed sicut
jecur fons est sanguinis, ita fontem hunc paradisi fontem esse omnium aquarum dulcium, quæ sunt per totum orbem; ac consequenter eundem fontem parentem esse et auctorem omnium germinum, arborum, gemmarum et aromatum.

Quæres *secundo*, an locus et paradisi amœnilas Aupm-
adhuc supersint? Respondeo, certum est locum diwi
superesse, de amœnilale incertum est. ^7

(1) Cf. Huet, *de la Situation du paradis terrestre* .
D. Calmetj *Bible de Vence*, toni. I ; in primis autem opus
eruditissime scriptum, *Du Berceau de l'espèce humaine selon
lei Indicar, les Perses et les Hébreux*, a D, Obry, 1858.

Asserunt S. Justinus, Tertullianus, Epiphanius, Augustinus, Iamascenus, S. Thomas, Abulensis et alii, quos citat Vicgas supra; censent enim hi, peculiari Dei providentia, tempore Noe a diluvio intactum servatum esse paradisum: licet enim alios communes hominum montes aqua diluvii excesserit, ul dicitur *Genes.* cap. vii, non tamen paradisum, aut, si et hunc excessit, eum tamen non vitiasse, eo quod hic sit innocentiæ locus, in quo cuncti sanctissimi et quietissimi vivant Elias et Henoch. Ita omnes Patres jam citati.

Addit Irenæus, lib. V, cap. v, in hoc paradiso terrestri omnes justorum animas post mortem, usque ad diem iudicii detineri, ul tunc in cælum cani, videantque Deum. Sed hic est error Armenorum damnatus in Concilio Florentino.

Alii, et forte probabilius, censent usque ad diluvium exlitisse paradisum in primæva sua amoenitate: nam cum Deus expulit ex eo Adamum, posuit eum Cherubim ad custodiendum. Rursum Henoch raptus dicitur in paradisum, non coelestem, sed terrestrem, *Eccli.* xiv, 16. Verum in diluvio Noe, cum aquæ per annum integrum totam terram occuparunt, censent idem paradisum quoque iis obrutum, violatum et dissipatum fuisse, idque satis indicat Moses, cap. vii, vers. 19. Adde, quod nusquam jam paradisus inveniri possit, cum tamen tota terra, præsertim circa Mesopotamiam et Armeniam, plane sit cognitact habitata. Ita censent Oleaster, Eugubinus, Catharinus, Percrius et Jansenius supra, Franciscus Suarez lib. par. 1, qu. LIX, art. vi, disp. 55, sect. 1, Viegas jam citatus, et alii. Aquæ enim diluvii per annum integrum laniavi recurrentes, et, ul Moses ait, euntes et redeuntes, omnes arbores, domos, urbes, quinci colles straverunt, lotamque ferre terre superficiem dimoverunt: ergo et paradisi formam et decorem subverterunt.

Tropologice, paradisus est anima omni arborum id est virtutum, varietate ornata. Hinc illud Zoroastris symbolum, « quæro paradisum, » id est omnem divinarum virtutum chorum, ait Psellus. Ejusdem est hoc, « animam alatum esso; cumque alæ excidunt, illam in corpus præcipitem ferri; tum demum illis subcrescentibus, ad superos revolare. » Eum autem discipulis percunctantibus, quo pacto alis bene plumantibus, volucres animos sortirentur? Irrigetur, inquit, alas aquis vita. Iterum sciscitantibus, unde has aquas peterent? illis per parabolam respondit: Quatuor fluvii Dei paradisus abluitur et irrigatur: indo vobis salutare aquas haurietis: nomen fluminis quod est ab Aquilone, rectum denotat; quod ab Occasu, expiationem; quod ab Ortus, lumen; quod a Meridie, pietatem.

Allegorice, S. Augustinus, lib. XIII De Civitate Dei, cap. XXI, et Ambrosius, lib. De Paradiso: Paradisus, inquiunt, est Ecclesia: quatuor flumina sunt quatuor Evangelia: ligna fructifera sunt Sancti; fructus sunt opera Sanctorum; lignum vitæ est

Christus Sanctus sanctorum, vel est ipsa honorum omnium mater sapientia, *Eccli.* xxiv, 41, *Proverb.* m, 18; lignum scientiæ boni et mali est liberum arbitrium, vel transgressi mandati experimentum. Rursum paradisus est Religio in qua viget humilitas, charitas et sanctitas. Audi S. Basilium libro, vel potius homilia De Paradiso, sub finem: « Quod si locum aliquem cogitaveris sanctorum capacem, in quo omnes qui in terra bonis operibus resplenderunt, gratia Dei finiantur, et in vera ac spiritali jucunditate vivant, non aberraveris a decenti de paradiso similitudine. » Sic et S. Chrysostomus, hom. 69 in Matth., de Monachorum felicitate disserens, comparat illos Adamo paradisum incolenti. Vide S. Bernardum ad Clericos, cap. xxi, et Hieronymum Piatum, lib. Iti De Pono status Illi. cap. xix.

Anagoge, iidem: Paradisus, inquiunt, est cælum et vita beatorum; quatuor flumina sunt quatuor virtutes cardinales: scilicet Ganges est prudentia, Nilus temperantia, Tigris fortitudo, Euphrates justitia. Vide Pierium Hieronymum, 21. Vel potius quatuor flumina sunt quatuor dotes corporis gloriosi, *Apoc.* ult., vers. 2. Ita S. Dorothea cum ad martyrium duceretur a Fabricio prefecto, gaudebat, quod se ad sponsum ire diceret, cujus paradisus omnium florum et fructuum amoenitate vernaret; cumque Theophilus scriba per risum rogaret, ut, cum eo pervenisset, inde sibi rosas aliquot mitteret: mittam, inquit. Postquam ergo decollata est, Theophilo puer cum recentium cistula rosarum apparuit, et quidem brunire tempore (passa est enim sexta februarii), casque ipsi a Dorothea de sponsi sui paradiso missas dixit; cum obtulisset, ex oculis evanuit; quare Theophilus ad Christi fidem conversus, martyrium obiit.

9. Omne lignum ruxi RUM visu, et ad vascen-Vch. ». dum suave. — « Et » hic ponitur pro vel: significat enim Moses in paradiso fuisse tam arbores pulchras et amœnas, uti sunt cedri, cypressi, pini aliæque infrugifera, quam frugiferas clesui aptas.

Lignum etiam vira,—puta arborem vitæ. Quæres, quoniam et qualis fuerit hæc arbor?

Dico primo: De fide est fuisse hanc veram arborem; hæc enim ab Hebræis vocatur lignum, hocque exigit simplex et historica narratio Mosis: ita omnes veteres contra Origene et Eugubinum, qui putant arborem vitæ symbolicam fuisse, et symbolice tantum significasse et vilain et immortalitatem Adæ, si Deo obediret, promissam.

Dico secundo: Dicitur arbor vitæ, non quod lignum esset vitæ Adamo a Deo concesso, ut vult Arlophæus; sed « vitæ, » id est vivifica, causa vitæ, vitam conservans et prorogans, quia scilicet hæc arbor comedentis vitam longissime protendebat, camque a morbis ac senio imminuere, sanam, quietam et jucundam luebatur: vide l'ercrioni et Valesium Sacre Philosophia, cap. vi. Primo ergo hæc arbor vitam fecisset longævam;

secund valentem et robustam; *Mio*, constantem, ut nunquam morbum aut senium incurrisset; quarto, Iratam et hilarem: pepulisset enim omnem tristitiam et melancholiam.

Dico *tertio*: Fuit hæc vis et virtus huic arbori non siipernaturalis, ideoque post Adra peccatum illi ablata, ut volunt S. Bonaventura et Gabriel in II, *dist.* -19; sed fuit illi naturalis, uti est vis medendi in aliis fructibus et arboribus; inde enim a natura sua, nativaquo vi dicitur arbor vitra; ideoque post peccatum mansit huic arbori hæc virtus, caque de causa ab ea, et a paradiso exclusus est Adam postquam peccavit, ut patet cap. in, vers. 22. Ita D. Thomas, Hugo et I'ercarius.

In paradiso ergo nihil hominem in innocentia permanentem Ledere aut corrumpere potuisset. Nam contra actionem elementorum et consumptionem humidi radicalis, habuisset lignum vite, quod humidum illud plane restaurasse!; contra violentiam dæmonum, habuisset custodiam angelicam; contra impetum ferarum, habuisset perfectum in eas dominium; contra vim hominum, habuisset paradisum: si enim quis alium Lederò voluisset, justitia excidisset, et mox paradiso fuisset expulsus, uti Adra contigit; contra infectionem aeris, habuisset auræ temperiem convenientissimam; contra herbas venenatas, contra tlammas aliaquo, quæ cum casu lædere vel opprimere potuissent, habuisset plenam in omnibus prudentiam, et providentiam cuncta cavendi; quam si non adhibuisset, jam non innocens, sed imprudens, temerarius et nocens fuisset, itaquo lædi potuisset. Denique Dei tutela undique cum vallasse! et protexisset a noxiis.

Quæres *secundo*, qua ratione hæc arbor vitam homini prorogasset? Multi putant fructum arboris vitæ semel gustatum et comestum, comedenti immortalitatem attulisse. Sicut enim, inquiunt, lignum scientiæ boni et mali fuit arbor mortis, et stipendium mortis, ita ut semel gustatum necessitatem moriendi adferret: sic e contrario arbor vitra fuit premium obedientie, quod homines a mortali statu ad immortalitatem transferret. Unde Bellarminus, lib. De *Gratia primi hominis*, cap. XVIII, censet homines ex hac arbore vitra tantum comesturos fuisse tunc, cum proximo transferendi essent ex hac vita ad statum gloriæ: hanc sententiæ favet S. Chrysostomus, Theodorus, Irenæus, Rupertus, quos citat et sequitur Abulensis, in cap. xii, ubi luce omnia fusa pertractat.

Dico primo: Probabilius est hunc fructum semel gustatum prorogaturum quidem fuisse homini vitam ad longum tempus, non tamen cum absolute immortalem facturum fuisse. Ratio est, quia buio fructui naturalis erat hæc vis, eratque finita, ac proinde continua actione caloris naturalis in homine tandem erat consumenda. Rursum, fructus hic, uti et alii quivis, natura sua erat corruptibilis; non ergo poterat facere hominem omnino

incompactibilem, sed tantum iterato comestus ulterius semper, et ulterius vitam homini prorogasse! ita sentit Scotus, Durandus, Cajetanus et Percarius.

Dico *secundo*: Fructus arboris vitra vires integras homini reparabat, *primo*, humorem naturalem primigenium, aut eo meliorem suggerendo; *secundo*, calorem naturalem continua actione et pugna cum aliis cibis (quibus ordinarie usus etiam tunc fuisse! homo, ut docet S. Augustinus, lib. XIII De *Civit.*, cap. xx) refractum acuendo, roborando, et in pristinum, vel etiam meliorem statum restituendo, cumque continendo et conservando. Unde si statis temporibus, licet raris, ex hac arbore comedisset homo, nec mortem, nec senium incurrisset. Errat ergo Aristoteles, qui lib. III *Metaphys.*, textu 13, tacite reprehendit II siodum dicentem, deos qui ambrosia vescuntur esse immortales, alios vero qui ambrosia carent esse mortales. Quia quidquid, ait, cibo vescitur, natura sua senescit, dissolvitur et moritur: hoc enim in hac arbore vitæ, quam Aristoteles non cognovit, palet esse falsum; unde, cap. in, vers. 22, hic Moses diserte docet Adamum expulsus esse paradiso, non gustans lignum vitra viveret in eternum: ergo lignum vitra poterat vitam prorogare in æternum.

Dices: Calor naturalis in homine, actione continua sensim minuitur, et agendo in fructum arboris vitra fuisset refractus; hæc autem refractione videtur non posse reparari per cibum, quia illa tantum reparari potest per conversionem cibi, sive alimenti in substantiam aliti; tunc autem alimentum simile est alito, ac consequenter alito majorem non habet vim: ergo vires ejus refractas et imminutas integro reparare nequit.

Respondeo primo, falsum est, quod alimentum cum conversum et simile est alito, majorem eo non habeat vim: videmus enim, sumpto cibo, homines debiles mox vegetari, vigere, roborari.

Respondeo *secundo*, hunc fructum arboris vitra non tantum fuisse cibum, sed et pharmacum mirra virtutis; quod antequam convertatur in substantiam hominis, purificat, reficit et roborat corpus et calorem naturalem. Rursum, illud idem postea conversum in substantiam hominis, hanc eandem virtutem et qualitatem retinisset; hac ergo sua naturali vi vires nutritivas hominis longe magis refecisset et restaurasse!, quam eas actio caloris naturalis, ejusque in fructum cibique refractione debilitasse!. Ita Ludovicus Molina.

Quæres tertio, qualis fuerit hæc eternitas, quam attulisset esus ligni vitra, an absoluta, an restricta et respectiva? Ludovicus Molina censet fuisse absolutam; quia, ait, hoc lignum semper restituisset hominem pristino vigori. Verum melius Scotus, Valesius et Cajetanus censent fuisse restrictam, non absolutam; quia videlicet hoc

lignum prorogasse! homini vitam et vigorem ad aliquot annorum millia, donec Deus eum transulisset in cœlum, quæ æternitas quædam est. liebre! enim tobiy *olain*, id est æternum, vocant ex vulgi usu tempus longissimum, cujus finis ab homine non pervidetur; vide Canonem t. Sic cap. vi, 3, ait Dominus : u Non permanebit spiritus meus in homine iu æternum (id est in longam primorum patrum ætalem), cruntque dies illius centum viginti annorum, n Non tamen potuisset hoc lignum prorogare homini vitam absolute in omnem æternitatem. Halio est, quia omne corpus mixtum, cum constet elementis contrariis et inter se pugnantibus, natura sua est corruptibile; lignum autem hoc sapidissimum et pulcherrimum erat corpus mixtum : ergo in se erat corruptibile, et sensim, licet lente admodum, defecisset, primumque suum vigorem perdidisset, ac tandem interiisset. uti quercus etiamsi sint durissimæ, sensim tamen intereunt : ergo non potuisset hominem a morte et corruptione in æternum preservare. Non enim poterat dare homini id quod in se non habebat. Et hoc sensu verum est quod dixit Aristoteles, omne quod cibo vescitur esse mortale. *Secundo*, quia alias sequeretur quod Adam, post peccatum, si permissus fuisset viveret in paradiso et edere lignum vilæ, vixisset absolute in æternum : hoc autem videtur incredibile, turn quia antequam paradiso expelleretur, lata erat in eum sententia mortis ; tum quia per peccatum corpus et natura humana tam est debilis et misera, totquo morbis, vitiis et mrumnis, quæ vires allerunt et sensim ad mortem deducunt, obnoxia, ut eum tandem mori necesse sit.

e/di'. Dices : Fructus arboris vilæ restituisset *semper* calorem naturalem, et humidum radicale pristino suo vigori : ergo homini vitam semper et in omnem æternitatem prorogare potuisset, si suis temporibus ex eo comedisset homo.

rq Respondeo « *semper* in antecedente accipi debet restricto, nimirum *semper* quamdiu scilicet durasse! integra vis et vigor arboris vilæ : ea enim senescente et pereunte, senuisset pariter et periisset homo. Sicut enim jam clectuaria et cibi nonnulli valde succulenti, spiritosi et alimentati humidum radicata, et calorem naturalem (præscribitur in juvenibus) plano restaurant, et in integrum restituunt, sed ad certum tempus, puta donec vel senescat homo, vel cibi vis et vigor debilitetur : tunc enim hominis vires ita restaurare nequit, quin sensim deficiat et emoriatur homo; ita pariter res se habuisset in arbore vita. Hoc tantum discrimine, quod cibi et pharmaca nostra ad breve tantum tempus vigorem homini restaurent, arbor vero vilæ id diu, ad multa annorum millia, præstitisset; quibus exactis senuisset et mortuus fuisset, tam homo, quam arbor vite; verum Deus hoc senium et mortem prævenisset, transferendo bonitatem in cadum et vitam ad-

nam. Cum ergo Deus noluerit hominem in paradiso vivere absolute in æternum, sed tantum ad longum tempus, videtur pariter arbori vite indidisse vim prorogandi vitam, non absolute in æternum, sed tantum ad longum tempus. Ita docet Scotus cum suis.

Denique ex hac arbore vite fabulati sunt Poë-Ifre-Uret, finxeruntque suum nectar, ambrosiam, necnon hinc et moly, quasi cibos deorum, qui eos faciant immortales, juvenes semper, lælos et tóbenlos. 71.

Nota, Adamum non gustasse de hoc fructu vite : nam paulo post creationem suam peccavit et paradiso expulsus est, ut patet cap. Hi, 22.

Symbolice ergo lignum, sive arbor vite, erat hic roglyphicum æternitatis, ut patet ex dictis.

Allegorice arbor vite est Christus, qui ait : « Ego sum vilis, vos palmites, » *Joan.* xv. Et : a Ego sum via, veritas et vita, » *Joan.* xiv. Rursum, arbor vilæ est crux Christi, quæ in medio paradisi, id est Ecclesia), erecta vitam dedit mundo : in quam proinde conscendere gestiens Sponsa ait *Cant.* vu : « Ascendam in palmam, et apprehendam fructus dulces gutturi meo. » Arbor vite denique est Eucharistia, quæ vitam dat animæ et corpori : nam ejus virtute resurgemus ad vitam immortalem, juxta illud Christi *Joan.* vi : a Qui manducat hunc panem, vivet in æternum. » lia S. Irenæus, lib. IV, cap. XXXIV, et lib. V, cap. n.

Tropologice, lignum vite est D. Virgo, de qua naia est vita, Deus homo, Christus Jesus ; Virgo quoque ipsa, ut ait Germanus Patriarcha Constantinopolitanus, spiritus et vita Christianorum est. Rursum, arbor vite est justus, qui opera sancta quæ vitam gratile et gloriæ partant, operatur, juxta illud : u Fructus justus lignum vite, n *Proverb.* xr, 30. Insuper arbor vilæ est ipsa sapientia, virtus et perfectio, juxta illud de eadem : a Lignum vilæ est his, qui apprehenderint eam, » *Proverb.* in, 18.

Anagogice, arbor vite est bealiludo et visio Dei, quæ vilain beatam animæ confert, juxta illud : a Vincenti dabo edere de ligno vite, quod est in paradiso Dei mei, » *Apoc.* ir, 7, et cap. x. n, 2. » de ibi dicta.

Ligxuvqcr sciemij! boni et mali. — Quæres, Quia quale fuerit hoc lignum, id est arbor? Judæi fabulantur, Adam et Evam creatos esse sine usu boni et rationis, quasi infantes, sed ex hac arbore accepisse usum rationis, quo scirent bonum et malum. anht

Secundo, Josephus, lib. I *Antiq.* cap. n, censet arborem hanc habuisse vim acuendi ingenium et prudentiam, imlicquo vocatam esse arborem scientie boni et mali. Idem senserunt Ophite apud Epiphanium, *baresi* 37, qui pro Christo coluerunt serpentem, eo quod ipse homini fuerit auctor adipiscendi scientiam, cum ei esum ligni vetiti persuasit.

Tertio, Damascenus, lib. II *De Fide*, cap. xr, cen-

set esum hujus arboris attulisse homini cognitionem propri® naturæ.

Verum dico *primo* : Probabilis est sententia [Iupetti, Tostati et Pererii, per anticipationem hic vocari arborem scienti© boni et mali, quæ postea ita vocata est ex eo, quod serpens homini, si inde ederet, promiserit, licci falso et mendaciter, hanc scientiam, dicens : a Eritis sicut dii, scientes bonum et malum, » unde posleaquam inde comedisset Adam, Deus irridens eum dixit : « Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, sciens bonum et malum, p

Dico *secundo* : Probabilius est, non postea, sed nunc ab ipso Deo vocatam esse hanc arborem scienti© boni et mali, tum quia Deus uti arborem vit®, ita et hanc suo nomine vocavit, et Adamo designavit : non enim aliud hujus arboris nomen extat; tum quia denuo vers. 17 vocatur a Deo arbor scienti® boni et mali; tum denique quia per hoc nomen videtur serpens decepsisse Evam, quasi diceret : Arbor hæc vocatur scienti® boni et mali; ergo si ex hac comederitis, eritis scientes bonum et malum. Nimirum promisit ei serpens scientiam omnimodam et divinam, cum Deus longe aliam intellexisset in hoc nomine. Unde

Dico *tertio* : Lignum scienti® boni et mali ita a Deo vocatum videtur, tum ab ipsa destinatione Dei, tum ab eventu secuto; quem Deus præviderat. Destinaverat enim Deus, ad exercendam hominis obedientiam, ei hujus arboris esum velare, et, si homo obediens ea abstineret, justitiam et felicitatem ei augere et conservare : sin inobediens inde comederet, eundem morte mulctare. Per hanc ergo arborem didicit et scivit homo per experientiam, id quod ante lanium sciebat per speculationem, scilicet quid intersit inter obedientiam et inobedientiam, inter bonum et malum, ideoque vocata est hæc arbor scientiæ boni et mali, q. d. Arbor ex qua discet homo per experientiam, quid sit bonum, et quid sit malum. Ita Chaldæus, S. Augustinus, lib. XIV De Civ. cap. xvn; Theodorus, Eucherius et Cyrillus, lib. III Contra Julianum. Sic pars et illa deserti Pharan diclaest sepulcra concupiscenti®, quia ibidem interfecti et sepolti sunt qui carnes concupierant, Num. xi, vers. 34.

ArUr Dico *quarto* : Probabiliter Theodorctus, Proco-
l i Barcepha, atque Isidorus Pclusiotcs, et Gen-
nadius in *Catena Lipomani* ad cap. in, 7, putant
æeiwr hanc arborem fuisse ficum. Nam statim ab ejus
f csu nucjum videns Adam, ex foliis ficus vestem
sibi consuit, ut dicitur caputi, 7. Aproxima enim
et vicinissima arbore, Adam ita confusus videtur
accepisse h®c folia, et tegmina nuditatis su® :
nulla autem erat ei vicinior illa, ex qua jamjam
comederat; illa ergo fuit ficus.

Abi putant fuisse malum sive pomum : nam *Cantic.* vin, 5, dicitur : a Sub arbore malo suscitavi te; • sed nomen mali commune est ad omnes fructus qui molliori sunt cortice, unde ficus

quoque est malum : verum in hac re nihil certo asseri potest.

Tradunt, vel potius fabulantur Hebræi, ex hac arbore vetita Seth jussu angeli accepisse semen, illudque indidisse ori Ad® scpulli, ex quo succreverit arbor, ex qua crux Christi confecta est, qu® peccatum Ad® abolevit; decuisse enim, ut in eodem ligno quo peccaverat Adam, Christus Ad® peccatum lucret et expiaret. Fabulam hanc fuse narrat Pineda lib. V de *Saloni.* cap. xiv.

Mystice et tropologice, arbor scienti® boni et mali fuit hieroglyphicu in liberi arbitrii, uti jam dixi. Ex ejus enim malo usu didicit Adam, quantum malum sit inobedientia et peccatum : sicut vice versa ex ejus bono usu didicerunt discuntque Sancti, quantum bonum sit obedientia et custodia legis. Quocirca arbor hæc pariter fuit typus obediendi® et inobediendi®, uti insinuat S. Ambrosius lib. De *Paradiso*, cap. vi, de qua multa hic congegit ioster Benedictus Ferdinandus. Hujus rei causa arbor hæc sila fuit in medio paradisi, id est inter densissimam confertissimarum arborum sylvam, ubi non obvia semper esset oculis, ne perpetuo gulam suo tam spectabili fructu sollicitaret, uti sollicitasset, si in arborum extremitate, vel loco semoto sola fuisset collocata, ubi omnibus conspicua omnium adsc obtutus rapuisset.

10. EI FLUYIUS EGREDIEBATUR DE LOCO VOLUPTA- Ym. IL
Tis (1), —hebraico *ex Eden*. In Eden erat paradisu-
sus: ita Septuaginta Noster *Eden* non ut proprium,
sed ut appellativum accipit, luncque significat voluptatem : ita Septuaginta, Chaldæi et alii vertunt
vers. 23, indeque locus hic dictus est Eden, quia voluptuarius erat et amoenissimus.

Nugatur auctor alias ingeniosus, qui Eden et consequenter paradisu fuisse in *Edin*, sive Ilesdinii, qu® urbs est Ariosi®, tum ex aliis, tum ex affinitate nominum probare contendit.

Ad IRRIGANDUM PARADISUM, —Vel pOP VariOS flexus et sinus se intorquens, ut Mæander; vel per meatus occultos paradisu humectans.

11. Hevilat. — Mulli volunt osse Indiam; ve-Vtn. IL

(1) Phison idem fluvius esse videtur, qui a Græcis et antiquis Geographia *Phasis*, jam *Aras*, sive *Araxes* dicitur. Oritur is in septentrionali Armeniorum montium parte, conjungitur cum flumine *Kur*, et postquam hujus nomen accepit, in mare Caspiu effunditur. *Hevilath* quæ hic nominatur, haud dubie est sejungenda tum ab ea quæ *Gen.* X, 7, tum ab ea quæ eodem cap. xxix occurrit. Utraque enim in Arabia sila erat. Ideo cam sententiam sequi placet quam Micliachs in *Supplem. ad Lex. Ilcbr.* P. ni, n. G88, attuht. In vicinia nempe *Araxis*, qui, ut diximus, Cyro mixtus in mare Caspiu influit, repentur aliqua gens et regio nomini *lievitali* quodammodo consonans. Ipsum mare Caspiu *Chwalinskoje More* dicunt, a populo aliquo antiquo, nec satis nolo, *Chwaliskorum*, qui olim circa hoc mare habitabat, ait Mûllerus, quorum porro nomen derivatur a *Chwala*, ejusdem cum *Slava* significationis. —De Phison et Gehon conf. Obry, op. cit.; Haneberg, *Geschichte der biblischen Offenbarung*, lib. 1, cap. u, pag. 10 seqq.

rum, ut dixi vers. 8, Bevila potius hic est regio vicina Suslanæ, Bactrianæ et Persidi, jacens inter Assyriam et Palæstinam, opposita Sur. Sic enim accipitur lievita I/lc. xv, 7, et *Genes*, xxv, 18; ita dieta est ab Bevila, filio Jcctan, de quo Gen. x, 28.

Circuit, — non ambiendo, vel circulando, sed perlabendo et peragrando. Sic sumitur circuire pro peragraré, *Ilcbr.* xi, 7, *Matth.* xxiii, 15.

Tin.ii. !-• Bdeillum. — Genus est gumini, sive laciymæ pellucidæ, quum stillat arbor nigra, magnitudine oleæ, folio roboris, fructu naturaque caprifici : ita Plinius lib. XII, cap. ix, et Dioscorides lib. I, cap. lxx. Bdeillum laudatissimum est hoc Bactrianum. Pro *Bdeillum* hebraice est nsl3 fedolarth, quod Vatablus et Eugubinus vertunt, unionem; Septuaginta, id est carbunculum, lidein *Numer.* cap. xi, 7 vertunt *crystallum*. Sed *bedolach* esse bdeillum, patet ex ipsis utriusque litteris (1).

Vt. n. 13. Gehox. — Videtur dici ab Hebræo nu goaca, id est venter, vel pectus, quod sil quasi venter sordibus luloque plenus; unde putant multi Geon esso Nilum, qui seipso, quasi pectore, incubat Ægypto, eamque fœcundat; sed quis sit Geon dixi vers. 8 (2).

Tin. n. 14. Tigris. — Ita dictus est hic fluvijs a tigride, animali velocissimo, ut vult Ruperlus et Isidorus; vel potius, ut Curtius et Strabo, a celeritate sughine, quam suo cursu imitatur : Medi enim sagittam vocant Tigrini. Hebraice vocatur SDITI chiddekel (inde jam corrupte dicitur Tigel), id est acutus et levis, ob cursum scilicet, quem habet velocissimum.

Euphrates. — Ex Ilcbræo rvijjRiri *Imperai*, ait Genebrardus, conflata est vox Euphrates; unde cliamnum *Phrat* dicitur, a rad. mD para, id est *fructificavit*, quia instar Nili exundans terras rigat et fœcundat; male ergo aliqui apud Ambrosium Euphratem derivant a Græco id est a *lodando*.

Scribit Anastasius Sinaila, Patriarcha Antiochenus sub Justiniano imperatore, libros, vel homilias undecim *Anayoyicarum Contemplationum* in opus hexameron, qui exstant tom. I *Bibliotheca SS. Patrum*, sed discrete et cum grano salis legendi sunt : asserit enim in iis angelos creatos esso ante mundum corporeum; quod licet olim nulli senserint, jam tamen certum est contrarium, scilicet eos creatos una cum mundo corporeo.

(1) *Bdeillum* vix esso videtur tam eximium naturo donum, ul ab ejus proventu regio laudetur. Idcirco aliqui mendam suspicati sunt. Certi quidquam de hoc nomine definiri vix potes.

(i) Inter omnes de *Gihonflumine* sententias ea, quam Michaelis, *ibid.*, P. I, pag. 277, protulit, verisimillima est. Ex ea magnus Chovaras nlo fluvijs, in maro Arat influens, Orut veteribus, nostris geographis Abi-Amu, Arabibus ipsisque adeo in hunc diem accolis *Gihon* vocatus, Mosis pnU essu videtur. Sed ipso Michaelis nil certi definire audet, quum nobis illas regiones adhuc nimis incognitas sini. Ci. Obry, op. cit., p. 125.

Rursum innuit angelos non esse creatos ad imaginem Dei, sed hominibus duntaxat, quod absolute est falsum : mystice tamen verum est, quia scilicet solus homo constat anima et corpore, ac consequenter solus habet imaginem Dei corporali, videlicet Christi incarnati, ulipse se explicat. Insuper subinde innuit paradisum non fuisse locum corporeum, sed spiritualiter intelligi debere. Hoc in sensu litterali falsum est, et erroneum; anagogice tamen verum. Unde lector meminisse debet tituli ejusdem, scilicet commentationes has ipsius esse anagogicas et allegoricas contemplationes, non expositiones litterales. Ita in fine homiliæ 8, quatuor ilumina paradisi, id est Ecclesie, asserit esse quatuor Evangelistas, scilicet Euphratem, id est fertilem, esse S. Joannem; Tigrim, id est latum, esse S. Lucam; Phison, id est oris transmutationem, esse S. Matthæum, qui hebraice scripsit; Geon, id est conducibilem, esse S. Marcum.

15. Tulit ergo Dominus Deus hominem, et posuit v, n-is-eum ix paradiso. — Hinc et ex cap. in, vers. 23, A,lla patet Adamum non in, sed extra paradisum esse creatum (in Hebron multi eum creatum putant), parluindeque a Deo eodem die per angelum translatus esse in paradisum, ut sciret paradisi se non filium, sed colonum esse, gratuito a Deo constitutum, utque paradisi locum non naturæ suæ, quasi sibi debitum, sed gratiæ Dei tribueret : undo et ob peccatum ab eo expulsus est. Plures alias hujusce rei causas affert Francisais Arelinus, Quæ^t. in Gen., p. 300 et 301. Est hæc sententia S. Ambrosii, Ruperti, Abuleusis. Eva vero videtur condita in paradiso vers. 21.

Ut operaretur, — non ad victum comparandum, sed ad honestum exercitium, voluptatem et experientiam; ita ut nec fatigaretur, nec otio labasceret : ita S. Chrysostomus.

Nota hic agricultura, primo, antiquitatem : coepit enim cum homine et mundo; secundo, dignitatem, tum quod a Deo sit instituta et Adæ præcopta; tum quod Adam, a quo omnis nobilitas descendit, Abel, Seth, Noe, Abraham, Isaac, Jacob, omnesque prisci viri celeberrimi, fuerint agricola.

Refert Paulus Jovius in Vita Jacobi Mutii, cap. Lxxxiv, de Sforlia Cottiguola, quod, cum ei a Sergiano magno seneschalco, ad exprobrandam generis novitatem, ligonis fabula objectaretur, responderit : « In hac, ut video, stirpis origine convenimus, cum Adamus mortalium primus terram foderit; sed ego ceric, quod jure diffiteri non potes, illo meo ligone mullo evasi nobilior, quam tu tuo pene el penna. » Quo scommate indicavit eum tantam dignitatem stupro acquisivisse, et patrem ejus ad pratoris tribunal ignobilem scribam, adultrato quo testamento falsi damnatum fuisse.

Tertio, nota agricultura innocentiam, quod pra alijs artibus homini innocenti, in paradiso

sit commendala, lanquam'nulli injuria, sed omnibus proficua. Audi Virgilium, II *Georg.*:

O forlanatos nimiam, sua si bona norinl,
Agricolas! quibus ipsa procul discordibos annis.
Fundit bnmo facilem victam justissima tellus.

El rursum :

Hanc olim vitam veteres coluere Sabini,
Dane Remus el frater. Sic fortis Retraria crevit :
Scilicet el facta est rerum pulcherrima Roma.
Aareas banc vitam iu terris Saturnus agebat.

Audi Ciceronem : « Omnium, ait, Torum, ex quibus aliquid exquiritur, nihil est agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil libero homine dignius. »

Merito ergo ait S. Augustinus : « Agricultura artium omnium innocentissima; hanc tamen impius damnare ausus fuit Faustus Manichæus, » quod diceret agricolas violare præceptum Dei : «Non occides;» eo enim velari, ne ullum vivens vita privemus : agricolas autem segetes demetendo, pira, poma aliasquo plantas carpendo, eas sua vita privaro. Plura de agricultura dicam cap. is, vers. 20.

Morati- Moralilcr, docuit nos hic Deus quod tota vit®
«r. d« nostr® ratio in agricultura quadam posita sil.
aLn'l'» Sicut cn'm inlcr crcaluras solæ arbores frugiferae,
et semina egeni hominis opera el industria, ita
horno eget sui ipsius custodiad cultura. Hoc indi-
cavit Deus homini, cum « posuit eum in paradiso,
ut operaretur et custodiret illum ; » fecilque lu-
minaria, « ut essent in signa et tempora, n vide-
licet ut admonerent nos de tempore opportuno
ad serendum, metendum, etc. Ager ergo jugiter
nobis excolendus jussu Dei est anima; plant®
frugifer® sunt sobrietas, castitas, charitas alke-
que virtutes; lolium el zizania cuique eradicanda
sunt gula, luxuria, ira aliaque vitia. Agricola est
homo, imber est gratia Dei, quæ menti bonos
satus, id est sanctas inspirationes, illuminationes
et impulsus suggerit el instillat, ut ex iis quasi
ex seminibus anima prægnans, opera virtutum
germinet et proferat; venti sunt tentalioncs, qui-
bus arbores, id est virtutes, purificantur et soli-
dantur ; messis erit præmium vil® æternæ ; solis
calor est oidor, quem suggerit Spiritus Sanctus.
Sicut ergo agricola laborat in serendo, sed gau-
det in metendo, ita et justi, « qui seminant in
lacrymis » opera pœnilentiæ, patientiæ ac labo-
rum, «in cxultatione metent.» Rursum, sicut
sator longanimiter expeclat messetn, ita et justi.
Unde Ecclesiasticus, cap. vi, vers. 19, dicit: «Quasi
is qui arat et qui seminat, accede ad cam (sa-
pientiam), et sustine (exspecta) bonos (uberes)
fructus illius; in opere (cultura) enim illius pau-
lulum laborabis, et cito edes de generationibus
(fructibus progenitis) illius; » et Paulus *ad Ga-*
fa!. cap. vi, vers. 9 : « Bonum autem facientes
non deficiamus ; tempore enim suo mekrous. »

E contrario impii qui indulgent concupiscentia su®, «operantur iniquitatem, et seminant dolores, » tum presentes, tum æternos uti pulchre explicat noster Pineda *in Job* cap. iv, vers. 8, n. I.

Et CUS^todiubt illum, — tum a feris, quæ extra paradiso erant, inquit S. Basilius et Augustinus, tum ab ipsis animalibus qu® erant in paradiso, ne ejus decorem et amoenitatum Dederent aut inquinarent.

17. Ne comedas. — Septuaginta, *ne comedatis*,[^]. scilicet vos, o Adam et Eva, quam verisimile est ante hoc præceptum esse conditam, uti docet S. Gregorius, XXXV *Moral*, cap. x, licet postea ejus conditio enarretur; tam enim Ev®, qua® Ad® datum est hoc primum orbis præceptum. Preciare S. Chrysostomus (vel quisquis est auctor), hom. *De Interdictione arboris*, tom. I : « Deus, inquit, dat mandatum, ut probet obsequium; imponit legem, ut exploret hominis voluntatem. Stabat ergo arbor in medio, hominis voluntatem explorans. Explorabat enim an homo tam comminantem, quam diabolum persuadentem audiret. Stabat et homo inter Dominum el hostem, inter vitam et mortem, inter interitum et salutem. Nunc Deus comminatur ut salvet; nunc serpens persuadet ut vexet; nunc per Deum severitas vitam, nunc per diabolum blanditia mortem intentat. Et utique (proh nefas!) minatur Deus, el contemnitur; persuadet diabolum, et auditur. Apud Deum est severitas, sed benigna; apud diabolum blanditia, sed nociva. » Et paulo post : «Fuerat enim condignum ut Deo pareret, qui illi cuncta parere præceperat; serviret Domino, qui illum dominum inundo effecerat; certare! cum hoste, ut inimicum devinceret; denique premia Deo reddente perciperet. Torpescit enim virtus, ubi contrarium defuerit. Adeo roborantur vires exercitatione frequenti. » Et mox : « Adam non vigilavit, ut serpentis malitiam præcaverel. Simplex fuit, astulus contra diabolum non fuit. Tum enim diabolo persuadenti, quam Domino comminanti consensit, el vitam quam habuit perdidit, et mortem quam ignorabat accepil. »

Moins MoniEius, — id est morlis ceri® sententiam et necessitatem incurres. Unde Symmachus vertit, fr/srlj *in*, id est *mortalis cris*. Ha S. Hieronymus, Augustinus, Theodoretus.

Nota : Minatur hic Deus Ad® inobedienli mor- Morurt-tem, non tantum corporis et temporalem, sed el pa>> anim® spiritualement et ælcrnam in gehenna, eamque certam et infallibilem : hoc enim significat hæc geminatio, «morte morieris,» id est cer- Alt-tissimo morieris. Adam ergo peccans quoad corpus mox morlis necessitatem, quoad animam vero actu et reipsa mortem incurrit; hinc patet mortem homini in hoc statu quo a Deo conditus est, non naturalem esse, ut voluit Cicero et philosophi (adde, et Pelagiani), sed esse poenam peccati, uti delinit Concilium Milcvitanum, cap. i, et docet S. Augustinus, lib. I *De Peccat, merit.*, cap. li.

Licet enim, spectando naturam et elementa contraria, ex quibus compositus est homo, mori debuisset, fuissetque mortalis : tamen spectando Dei decretum, opem et conservationem perpetuam, si non peccasset, mori non potuisset, fuissetque immortalis. Unde Magister Sententiarum in II, (list. 19, docet in paradiso hominem habuisse « posse non mori, » quia poterat homo non peccare, itaque non mori : in coelo habiturum « non posse mori, » quia ibi per gloriam et dotem impossibilitatis, erit moriendi impossibilitas : in hac vita post lapsum, habere « posso mori, et non posse non mori, » quia jam in eo est moriendi necessitas. Ad mortem ergo damnati nascimur. Memento, o homo, quia morte morieris, idque brevi.

Ena de Narrant historici quod Xerxes, cum suo exercitu terram, classibus mare sterneret, ex edito loco omnem hanc multitudinem contemplans ingemuerit et fleverit, dictitans : « Ex hisce omnibus nemo post centum annos superstes erit. »

Salahadinus, rex Ægypti et Syriæ, qui Christianis terram sanciam ademit, sub annum 1180, moriturus per omnia sua castra vexillum cum funebri linteo circumferri jussit, ac praeconem proclamare : a Hoc est quod dominator Syriæ et Ægypti Salahadinus, ex omni suo imperio solum jam secum delaturus est. »

i n ia Quare elegantur et apposite Barlaam apud Josaphat, mortem comparat unicorni, qui hominem assidue insequitur : fugit ille, et fugiens in scrobem incidit, casu quo amplectitur arborem quam rodebant duo mures : in ima scrobe erat draco igneus, homini devorando inhians : videbat hæc homo, sed stolidè modico melli, quod ex arbore stillabat, incubans, periculi omnis obliviscitur : assequitur eum unicornis ; arborque a muribus eroditur, ruit illa, et homo a dracone arripitur ac devoratur. Scrobs est mundus, arbor est vita, duo muros sunt dies et nox, draco igneus est venter inferni, mellis gutta est mundi voluptas. Ita Damascenus, cap. xu *Histor.*

»t». 18. Dixit quoque, — dixerat quoque, scilicet jam ante dic sexto : licet enim Orígenes, Chrysostomus, Eucherius et alii. Thomas, I part., *Quest.* LXXIII, art. 1, ad 3, putent Moysen hic servare ordinem, narrationis idcirco Evam productam esse post sextum diem mundi : tamen longe verius est Moysen hic, sicut et lotum capite, uti recapitulatio (ione, ac consequenter Evam, recte ac Adamum, creatam esse sexto die. *Primo*, quia vers. 2, dicitur Deus sex diebus complere opus suum, et die septimo cessasse ab omni opere. *Secundo*, quia in aliis animalibus, avibus, piscibus, Deus die quinto et sexto, seculi inares, illos et feminas creavit. *Tertio*, quia, cap. i, vers. 27, die sexto quo creatus Adam, expresse dicit Moyses : « Masculum et feminam creavit Deus, » puta Adamum et Evam. Voluit ergo hoc capitulo uti viri, ita et femina ; formationem per recapitulationem fusius enarrare, quam, cap. i, tribus verbis perstrinxerat. Ita Cajetanus,

Lipomanus, Pererius hic, et S. Bonaventura in II, *dist.* 18, *Quæst.* II.

NOX EST BONUM HOMINEM ESSE SOLUM. — **Quia** Adam si fuisset solus, species humana in eo inextinguisset ; et quia homo est animal sociale. Itaque mulier necessaria est ad sobolis propagationem : postquam peractam, postquam orbem jam hominibus refertum, coepit bonum esse homini mulierem non tangere, ut ait S. Paulus, I *Corinth.* vir, coeperuntque laudari eunuchi spirituales, *Matth.* Xis, 12, sua quoque continentias laus ac merces illustris promissa est, tum ab Isaia, tum a Christo et Apostolis. Ita S. Hieronymus *Contra Jovinianum*, et Cyprianus, lib. *De Habitu virginum*. « *Prima* Dei sententia, ait Cyprianus, crescere et generare præcepit ; *secunda* continentiam suavitatem ; cum adhuc rudis mundus et inanis est, copia fecunditatis generatur, propagamur et crescimus ad humani generis augmentum ; cum jam refertus est orbis et mundus impletus, qui capere continentiam possunt, spadonum more viventes, castrantur ad regnum. »

Nota T *solum* ; hinc enim patet errare eos qui ex eo quod dictum est cap. i : « Masculum et feminam creavit Deus, » dixerunt Deum simul creasse virum et feminam, sed ita ut in lateribus conjuncti essent, postea vero eos tantum ab invicem separasse : nam Scriptura ait solum tunc fuisse Adamum atque Evam non separatam ab Adamo, sed totam ex Adæ costa productam esse docet ; cum scilicet illam ab eo tulit, id est separavit, Deus.

Faciamus ei adjutorium simile sibi. — « *Sibi*, » id est *ei*. Pro *simile sibi*, hebraico est *TUXI kenegdo*, quod *primo* significat, *quasi coram ipso*, ut videlicet mulier viro sit præsens, et socia in solitudinis remedium et solatium. Rursum, ut mulier viro sit ad manum, ut cum in omnibus juvet et sublevet. Unde Chaldaeus vertit, *faciamus ei sustentaculum quod sit penes eum*.

Secundo, kenegdo verti potest, *e regione*, vel *ex adverso ejus*, id est illi contrapositum et correspondens. Unde Noster clare vertit, *simile sibi*, scilicet in natura, in statura, in loquela, etc. : ita hisco enim omnibus mulier similis est viro (I). Porro mulier viro est in adjutorium : *primo*, ad prolis propagationem et educationem ; *secundo*, ad familiam gubernationem ; *tertio*, ad curarum, dolorum et laborum levamen ; *quarto*, ad ceteras vitæ necessitates sublevandas. Peccatum, hoc adjutorium nullis in molestiam, lites et rixas

(I) Alb. Schultens, in *Animadvert. Philolog.* p. i 18, n. JD vertit *secundum anteriora ejus*, et inietigli auxilium late, quod ad matrimonii usum jussum cum viro proportionem habeat. *Anteriora* honeste vocat *pudenda*. Quidquid sit de illa explicatione, vult Deus, vers. 19 20, excitare in Adamo desiderium ejusmodi creaturae, quæ sit similis esset. Perlustrato igitur hac ratione totum animantium genus, nec inventa quam sibi adjungeret conjugem, talem a Deo Adamus petit, a Immisit ergo Dominus Deus, » etc,

vertit. Unde Cato dixit mulierem esse malum necessarium.

Yen. 19. 19. Formatis igitur de dumo cunctis ammanti-
bis TERRÆ, ET UNIVERSIS VOLATILIBUS COELI. — Tò
volatilibus refer ad *formatis*, non autem ad tò *de*
humo; volatilia enim non ex humo, sed ex aqua
formata sunt, ut dixi capite i, vers. 20. Moses
enim multa paucis per anacephalæosim perstrin-
git; verba ergo ejus respective exponi debent :
ex ante narratis enim constat, quid quod respi-
ciet.

Or. om Mo Adduxit ea ad Adam. — a Adduxit, » non per
Visionein vu^ Cajelanus, sed
darii al realiter, idque per angelos, vel per affectum et
A-lm? impulsum phantasie et affectui singulorum ani-
malium a se impressum. Ita S. Augustinus, lib.
IX *De Genesi ad litt.* cap. xiv, cl alii passim.

Ipsum est nomen ejus, — ipsius naturæ conve-
niens est nomen, q. d. Adam singulis convenien-
tia indidit nomina, quæ singulorum naturam ex-
primerent. Ita Eusebius, lib. *De Præpar.* cap. iv.
Porro nomina hæc erant Hebraica : hæc enim
lingua Adamo fuit indita, ut patet vers. 23, et
cap. iv, vers. 1.

Vide hic sapientiam Adæ, qua singulorum ani-
malium naturas notat, cisque congrua indebat
nomina; vide et usum dominii ejus in animalia:
cis enim quasi subditis, suoque peculio nomen
imponit. Pisces non adduxit Deus ad Adam, quia
pisces naturaliter extra aquam vivere nequeunt :
unde cis Adam hic nomina non imposuit, sed
nomina cis postea indita fuerunt.

vus. io. 20. Adæ vero non inveniebatur adjutor simi-
lis ejus, — q. d. Solus erat Adam cum animalibus,
necdum erat Eva, nec alius homo, cum
quo haberet vitæ communionem. Unde videtur
quod Adam nomina imposuerit animalibus ante
Ev® creationem.

v« ii. 21. Immisit ergo Dominus Deus soporem in Adam.
— Pro *soporem* hebraico est *HOTID tardema*, id
est gravem et profundum somnum, quem Sym-
machus , Septuaginta melius iaçx™ vertunt ;
unde palet, non tantum somnum hic Adii» im-
missum esse ad hoc, ne sentiret costam sibi de-
trahi, itaque exhorresceret et dolerci; sed etiam
simul cum somno eum raptum esse in exstasim
mentis, qua mens ejus non tantum naturali modo
soluta et libera erat a corporis et sensuum func-
tionibus, sed et divinitus ita elevabatur, ut vide-
ret ea quæ gerebantur, et spiritu prophetico co-
gnosceret mysterium per ea significatum : vide-
ret, inquam, mentis oculis costam sibi eximi, et
ex ea Evam formali; atipie per hoc significai
matrimonium, tum suum naturale cum Eva, tum
mysticum Christi cum Ecclesia : hoc enim signi-
ficant verba Adæ, vers. 23, cl S. Pauli, *Ephes.*
v. 32. Ha S. Augustinus, lib. IX *De Genesi ad litt.*
cap. XIX, et fuse tract. 9 in *Joan.*, et S. Bernardus,
serm. *De Septuagesima*.

Imo sunl qui putant Adamum in hac exslasi

vidisse Dei essentiam ; huc inclinatur Richardus in
II, *disi.* 23, art. 2, Quæst. I, nec rejicit I). Tho-
mas, I *part.*, *Quæst.* XCIV, art. 1. Sed contrarium r-
est longe verius, scilicet nec Adam, nec Mosem,
nec Paulum, adeoque neminem in hac vita vi-
disse Dei essentiam, uti dixi II *Corinth*, xii, 4.

Fuit ergo Adam propheta et exslaticus. Nota ; (te
Adam a Deo accepit scientiam infusam omnium w
rerum naturalium : atque ex ea singulis nomina
imposuit, ut dixi vers. 19; non tamen accepit
cognitionem futurorum contingentium, nec arca-
norum cordis, nec numeri individuorum, ul sci-
ret v. g. quot essent oves, quot leones in mundo,
quot arenæ in mari. Pari modo accepit Adam in-
fusam sibi fidem et cognitionem rerum super-
naturalium : puta SS. Trinitatis, incarnationis
Christi (non tamen sui lapsus futuri), ruinæ etiam
angelorum. Rursum omnium agendorum cl fu-
giendorum prudentiam infusam accepit. Denique
summum contemplationis Dei et angelorum gra-
dum adeptus est. Ita ex S. Augustino et Gregorio
Perorius.

Allegorico, S. Augustinus in *Sentent.*, Seni. 328 :
« Dormit, inquit, Adam ut fiat Eva, moritur Chri-
stus ut fiat Ecclesia. Dormiente Adam fit Eva de
latere : mortuo Christo lancea perforatur latus,
ut superfluant Sacramenta, quibus formetur Ec-
clesia. »

Tulit unam de costis ejus. — Nota *primo*, con-
tra Cajclanum, non parabolice hæc dici, sed pro-
prie ut sonant. Ita docent Patres et Interpretes
passim. ' T

Dices : Ergo Adam monstrosus erat ante hanc 0'
costam sublatam, vel certe post eam ablatam re-"b
mansit mancus, et sua costa mutilus. u m

Respondet Catharinus, Deum pro hac costa
Adamo, cum carne aliam costam restituisse. Ve-
rum quia diserte dicit Moses : « Tulit unam de
costis ejus, et replevit, » non costam, sed « car-
nem pro ea, »

Hinc *secundo*, melius D. Thomas cl alii respon-
dent, hanc costam Adæ fuisse instar seminis,
quod individuo superfluum est, sed ad genera-
tionem prolis est necessarium. Pari enim modo
costa hæc Adæ, ut privat® person® superflua
erat eadem tamen illi necessaria fuit, quatenus
ipse erat caput naturæ et seminarium omnium
hominum, ex quo tam Eva, quam cœleri homi-
nes producerentur. Eva enim non poterat pro-
duci, ul proles jam per semen; Deus ergo statuit,
ut ex costa Adæ produceretur, ob causam mox
dicendam.

Dico *secundo* : Deus cum costa videtur et car-
nem adii urentem cost® ex Adamo sustulisse : ait
enim ipse Adam, vers. 23 : a Hoc nunc os ex ossi-
bus meis, et caro de carne mea; » ergo Eva non
tantum ex Adæ osse et costa, sed etiam ex carne
coslæ adhærente formala esi.

Dico *tertio*: Ex costa hac carnosa, quasi funda-
mento, Deus admiscendo illi aliam materiam

vel per creationem, ut vult D. Thomas, vel potius ex tena et acre circumstante (nam post primam veram creationem sex dierum, Deus nullam materiam; partem de novo produxit) mirabili artificio mulierem etformavit, sicut ex luto formavit Adamum. Unde Arabicus vertit, *crescere ferit cattam sublatam de Adam mulierem*, id est in mulierem; non est barbarismus, sed arabismus. Arabes enim carent prepositione *in*, quæ mutationem vel motum ad locum significat. Unde dicunt: Ivit urbem, id est in urbem. *Convertit aquam vinum*, id est in vinum. *Costam crescere fecit mulierem*, id est in mulierem.

Dico quarto: Ex hoc cap. n, vers. 22, videtur colligi, quod Deus costam hanc in alium locum, ab Adamo dormiente parum separatum tulerit, ibique ex ea Evam ædificavit, camque scientia et gratia repleverit, sicut repleverat Adamum, ibique cum Eva collocutus sit; deinde expegefacto Adamo, Evam ad eum, quasi ad sponsum, adduxerit, ut matrimonio indissolubili illos, id est unum et unam copularet, omnemque polygamiam, æque ac divortium tolleret. Unde admirans Adam quasi in raptu sibi costam auferri, et ex ea Evam formari vidisset, exclamavit dicens: alloc nunc os ex ossibus meis,» *q. d.* Hæc Eva facta est ex uno ossium meorum, ut sit mihi sponsa diarissima et conjunctissima. Causa enim cur ex latere et costa Adæ facta sit Eva, fuit, ut doceret nos Deus, quantus debeat esso anior conjugum, et quam sanctum, arctum et insolubile debeat esse matrimonium; scilicet conjuges, uti quasi unum sunt, os et unum corpus, ita unam quasi debere habere animam et voluntatem, ut una quasi utrisque sit anima, non in duobus corporibus, sed in uno codemquo osse et corpore in duas paries dissecto.

hi"» Audi S. Thomam, I part., Quæst. XCII, ari. 2: «Decuit, ait, mulierem ex viro formari, magis quam in aliis animalibus. Primo quidem, ut in hoc quædam dignitas primo homini servaretur: ut secundum Dei similitudinem esset, et ipse principium totius suite speciei, sicut Deus est principium totius universi; unde et Paulus dicit, Actor. xvn, quod Deus fecit ex uno homine genus hominum.

» Secundo, ut vir magis diligeret mulierem, et ei inseparabiliter inhæreret, dum cognosceret eam ex se esse productam; unde dicitur Genesis it: De viro sumpta est: quamobrem relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suæ. Et hoc maxime necessarium fuit in specie humana, in qua mas et femina commanent per totam vitam; quod non contingit in aliis animalibus.

fetii. p Tertio, quia, ut Philosophus dicit in VI Ethic.: Mas et femina conjunguntur in hominibus, non solum propter necessitatem generationis, ut in aliis animalibus; sed etiam propter domesticam vitam, in qua sunt aliqua opera viri et femine, et in qua vir est caput mulieris:

unde convenienter ex viro (ormata est femina, sicut ex suo principio.

» Quarta vero est ratio sacramentalis. Figura- Coirti, tur enim per hoc, quod Ecclesia a Christo sumit principium; unde Apostolus dicit «d Ephes, v: Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico, in Christo et in Ecclesia. »

Et in art. 3: a Conveniens, ait, fuit mulierem formari de costa viri. Primo quidem, ad significandum, quod inter virum et mulierem debeat esse socialis conjunctio. Neque enim mulier debet dominari in virum, et ideo non est formata de capite; neque debet a viro despici tanquam serviliter subjecta, et ideo non est formata de pedibus. Secundo, propter Sacramentum: quia de latere Christi dormientis in cruce fluxerunt Sacramenta, id est sanguis et aqua, quibus est Ecclesia instituta. »

Adde: Voluit Deus in productione Adæ et Evæ imitari suam generationem et spirationem æternam; sicut enim ab æterno generavit Filium, et ex Filio spiravit Spiritum Sanctum, ita in tempore produxit Adam ad imaginem suam, itaque eum quasi filium genuit; atque ex eo produxit Evam, quæ esset amor Adæ, sicut Spiritus Sanctus est amor Dei.

Denique Evam in paradiso conditam esse docet S. Basilius, Ambrosius, D. Thomas, Pererius, et alii; et favet hæc hystoria, et senes Scripturæ. Adam ergo statim a creatione sua videtur translatus fuisse in paradysum; et paulo post ex ejus costa formata est Eva. Unde et Moses mox post hanc translationem Adæ, subnectit formationem Evæ ex Adamo.

Errat ergo Catharinus, qui Evam non sexto, sed septimo die productam asserit. Errat et Cajetanus, qui Adam et Evam eodem temporis instanti, simul esse productos censet.

23. Hoc KUKC os, — q. d. Apage a me animantia prius adducta, non placent, non congruunt mihi, quia specie dissimilia et prono vertice in terram vergentia, loquacæ æque ac rationis, sunt expertia: hæc Eva mihi simillima est, particeps rationis, consilii, colloquii et sermonis, denique carnis et ossis mei portio. Ita Delrio.

Fabulantur Talmudists, apud Abulensem, Adam ante Evam aliam habuisse uxorem, ex limo terræ productam, nomino Lilis, cum ea, que vixisset 130 annis, quibus fuit excommunicata ob esum pomi veliti; atque toto illo tempore, inquiunt, ex ea non homines, sed demones genuit; deinde accepit Evam ex costa sua productam, atque ex ea homines procreavit. Hæc sunt eorum deliria, quibus ipsi coguntur confiteri se esse fratres daemonum, cum pater eorum Adam demones genuerit.

Vox ergo «une, non priorem uxorem, sed partilo animantia, ut dixi, parlim Evam respicit, q. d. Hæc mulier nunc, id est hac prima vice, sic formata est, ex viro scilicet: nom quæ deinceps

future sunt mulieres, earum nulla sic generabitur; seel quælibet per naturalem generationem *ex mare* et femina procreabitur. Ita S. Chrysostomus, *hom.* 15 hic.

Symbolice, S. Basilius, oratione *in Julittam*, ex voce et mente Julittæ matronæ, causa fidei ad ignem damnafæ, ait : *a* Est mulier ab opifice creata pereque ac vir capax virtutis. Non enim ad construendam mulierem sola assumpta est caro, sed et os ex ossibus; quo fil ut nos ipsæ Domino nihil minus ac viri redhibere debeamus firmitatem fidei atque constantiam, nec non in adversis patientiam. His dictis confortans matronas ejulantes, in lignorum struem accensam insiluit : quæ proinde ac thalamus splendore coruscus, corpus S. Julittæ circumplexa, animam quidem in cœluin destinavit, corpus autem honore precipuo venerabile asservavit affinibus et cognatis incolume, nec ulla sui parte laesum; quin et terra Bealæ istius adventu, aquam emisit adeo, ut Martyr imaginem referat pientissimæ matris, dum nutricis in morem incolas urbis alit suaviter, perinde ac lacte quopiam in communes usus affatim scaturienti, »

QnH Ilxc VOCADITUR VIRAGO, QUONIAM DE VIRO SUMPTA EST — jjon æqUat Interpres vim Hebraa» vocis : adeoque ex hoc loco patet Adamum hebraico esse loculum. Nara *virago* non significat naturam aut sexum, sed virtutem et animum virilem in muliere. Hebreæ vero vox HÜK *isscha* significat naturam et sexum mulieris, quia ab ü'Xisc/i, id est a viro, derivatur, addito /ic feminino, *q. d.* Vocabitur vira (uti veteres Latini locuti sunt, testo Sexto Pompeio), quia de viro sumpta est : sic Symmachus Grace íx «5 fecit r, teste S. Hieronymo; Theodotion vertit, *hæc locabitur assumptio, quia de tiro sumpta est!*; ipse enim *isscha* deducit a rad. KÜ3 nasa, id est assumpsit, tulit, portavit; sed prior aliorum versio est genuina.

Symbolice et lepide, H. Abraham ben Ezra notat in voco ni'N *isscha*, contineri nomen contractum Dei H' *ia*, qui est auctor conjugii; et quamdiu hoc nomen in conjugio manet (manet autem quamdiu conjuges Deum timent, et mutuo sese amant), tamdiu nuptiis Deum adesse et benedicere. Si vero invicem oderint, et Dei obliviscantur, tum illud nomen conjuges abjicere; itaque sublato jod et *he*, ex quibus fit n\ tantum remanere cx tscÁ, el ri'i'N *isscha*, id est ex viro et muliere, CR 'CK *esch esch*, id est ignem et ignem, scilicet ignem rixarum et molestile ia hac vita, in altera vero ignem sternum.

Vtn. M. 24. QUAMODREM RELINQUET HOMO PATREM ET MATREM.— Verba sunt non Mosis, ut vult Calvinus, sed Adai, vel potius Dei, qui Aduc verba confirmat, ex iisque matrimonii legem elicit, camque decreto suo sancit. Deo enim hæc verba tribuit Christus, *Mallh.* xix, 5. Hæc ergo conjugii lex est et societas, ut si res exigat, conjux coniugis

causa patrem et matrem deserere teneatur. Quod intellige de cohabitationo et vitæ consortio; nam in pari casu famis, vel alterius similis necessitatis, potius patri et matri, quasi auctoribus vite, quam conjugii est subveniendum, ut docet D. Iliomas il II, *Quast.* XXVI, art. 1!, ad 1.

Et AbiURERiT uxori sue,—Septuaginta vertant, quod Tertullianus apte vertit, co»-*glutinabitur*, llebræum enim ptjq *dabac*, significat h-.*ardissimam conjunctionem*. Ita Sara conglutinat.» est Abrahæ, Kebccca Isaaco, Sara Tobire, Su- rY sanna Joachimo. Audi et Gentiles. Theogcna, uxor Agathoclis regis Sicilia», ab ægro marito nullo modo passa est se divelli, dicens, a nubendo se non prospera tantum, sed omnis fortune infisse societatem, nec invitam sui spiritus periculo empturam, ut extremos viri spiritus exciperet. »

Ilypsicratæa, Mithridatis regis Ponti uxor, devictum profugientemque maritum, in omnibus adversitatibus secuta est.

Memorable est exemplum feminarum Lacænarum, quæ captivos viros liberaverunt mutatis vestibus, ipsæque captivorum locum se subjecerunt.

Ita Penelope adhæsit ülyssi; audi Poetara :

Penelope desponso sequi cupiebat Ulysscm,
Ni secum Icarius mallet habere pater. i

Ille Ithacam, hic offert Spartam, manet anxia virgo :
Hinc pater, indo viri mutuus urget amor.

Ergo sedens velat vultus, obnubit ocellos;
Ista verecundi signa pudoris erant,
Queis sibi prælaluni Icarius cognovit Ulyssem,
Hocque pudori aram schemate constituit.

Illustre fuit Gracchi Romani exemplum, in cuius domo deprehensis duobus anguibus, cum responderent augures alterum victurum, si alter alterius sexus interimeretur : Imo vero, inquit Gracchus, meum necate; mea enim Cornelia juvenis est, et parere adhuc polcsl. Hoc erat uxori parcere, et reipublicæ consulere, semper tamen bonum maritum agere, quom in república magnum virum esse veteres consueverunt.

Dido, soror Pygmalionis, inulto nuroct argento congregato navigavit in Africam, ibique Carthaginem condidit : et cum ab Hyarba, rege Libye in conjugium peteretur, extructa in memoriam mariti quondam Sichæi pyra, in illam se injecit, malens ardere quam alteri nubere. Casta mulier Carthaginem condidit; rursum eadem urbs in castitatis laude desiit.

Nam Hasdrubalis uxor, capta et incensa Carthagine, cum se cerneret a Romanis capiendam, apprehensis utrinque duobus filiis, in subjectum domus suæ devolvit incendium.

Niccrati conjux impatiens injuriæ marito illate, mortem sibi ipsa conscivit, ne triginta tyrannorum, quos Lysander victis Athenis imposuerat, libidinem sustineret.

Et erunt duo in carne una.—Id est duo, scilicet

..... vir et uxor, erunt una caro. *Primo, per* copulam / .*, carnalem; sic explicat Apostolus I Cor. IX, 10.

b Secundo, erunt una caro syncdochice, id est erunt
w. unus homo, erunt una persona civilis. Vir enim et uxor civiliter unus censentur, et sunt. *Tertio*, quia conjux est dominus corporis sui comparis, et sic unius caro est alterius caro, I Cor. vu, 3. *Quarto*, effectivo: quia unam carnem, scilicet prolem, generant.

Nola ; Inter humanas necessitudines arctissimum et inviolabile est vinculum matrimonii: hinc ex Adami costa Deus fecit Evam, ut significaret primo, quod vir et uxor non tam duo, quam unus sint. *Secundo*, quod sint indivisibiles et inseparabiles; sicut enim una caro non potest dividiet tamen una manere, sic non potest conjux a conjugo separari, eo quod sit una caro cum conjugo. Unitati enim divisio, puta divortium et poligamia repugnant. *Tertio*, quod debeant unum esso amore et voluntate. Vide Ruperlum hic. Unde Pythagoras dixit, in conjugio amico esse unam animam in duobus corporibus.

Hinc patet non esse verum id quod asserit Nysenus (si tamen is est auctor libri) lib. *De Creatione hominis*, cap. xviii, et Damascenus, lib. II *De Fide*, cap. xxx, et Eulhymius in *Psalms*, I, et S. Augustinus, lib. IX *De Genes, contra Manichaeos*, cap. xa, et lib. *De Vera religione*, cap. XLvi, in innocenti® statu nullam futuram fuisse sexuum commistione™, sed modo quodam angelico procreandos fuisse homines: nam hic expresse dicitur, quod «erunt duo in carne una,» quod Apostolus de commistione explicat, ut dixi. Unde S. Augustinus, suam sententiam retractat, lib. I *Retract*, cap. x, idque communiter sequuntur jam I) D. Errat ergo Faber Stapulensis in Comment, in lib. Richard! Vidorini *De SS. Trinit.*, qui somniat, aitque quod, si Adam non peccasset, ex se sino femina similem sibi masculum peperisset; et Ahnarius, qui in eo statu nullam futuram fuisse sexus differentiam opinatus est.

Rursum S. Thomas, I *part.*, *Questione* XGVIII, ari. 2, putat, in statu innocenliæ salva corporis integritate, quod virginitas dicitur, futurum fuisse conceptum et parium. Sed, ut recto notat l'ere-rins, id ipsum etiam pugnat cum hoc loco, et i ani» cum natura generationis humanas. Similis ergo fuisset tunc generatio, qualis jam est, dempta 7.; tamen concupiscentia. Undo virginitas tum non w«fuisset, quia nec virtus fuisset in eo statu. Est ["]j. enim jam virginitas, virtus, quia concupiscentiam

u libidinis refranat: atqui tunc nulla fuisset concupiscentia aut libido frenanda; ergo nec fuisset tunc continentia aut virginitas. Hinc probabiliter censet Pererius, eo statu tot nasçituras fuisse feminas, quot maies. Omnes enim matrimonium iniissent, idque singulare, puta unus cum una, juxta id quod Deus hio instituit.

23. Enxr autem utfrque nuovs, et noe iwbes-Cidam', — quia in statu innocenliæ nulla erat

libido, nulla concupiscentia: ex hac enim oritur pudor et erubescencia, si membrain quibus regnat libido, aliis pateant et denudentur. Ita S. Augustinus, lib. *De Genes, ad lift.*, circa principium. Inepti ergo, inverecundi et impuri sunt Adamitæ, A-hav»- qui cum Adamo nudi jam non erubescunt, cum Adam mox post peccatum erubuerit seque ves- Alunit» libus contexerit, ut recte refutans similes, ait, aul S. Epiphanius, lib. II, *hares.* 52.

Hinc hausisse videtur Plato in *Politico* suam illam nuditatem, quam omnibus hominibus aurei saeculi attribuit.

Perperam quoque Isidorus Clarius putat Adamo cl Evæ pro veste fuisse divinum quemdam splen- Ci^ndorem et gloriam, quali S. Agnelcm aliasque virgines ad lupanar ductas et denudatas sæpc obtexit Deus, et quali obteget corpora Sanctorum in resurrectione. Hoc enim gratis fingitur, et frustra; ubi enim nullus est pudor, nulla concupiscentia, nullum frigus, ibi nulla opus est veste aut luce.

Denique pulchre Pererius praefatione in lib. V, d septem excellentias status innocenliæ recenset. tni *Prima* erat plena sapientia; *secunda*, gratia et amicitia Dei; *tertia*, justitia originalis; *quarta*, immortalitas et impassibililas animæ et corporis, non intrinseca, qualis est in corporibus gloriosis beatorum, sed extrínseca, proveniens scilicet partim ex protectione Dei, pattini ex prudentia et providentia hominis, qua a noxiis et læsivis sibi cavisset: atque hæc erant in ipso homine; tria vero reliqua extra hominem, videlicet: *quinta*, habitatio in paradiso, et esus arboris vitæ; *sexta*, specialis Dei cura erga hominem. Unde sequebatur *septima*, quod scilicet homo non potuisset concupiscere, nec venialiter peccare, ait D. Thomas, nec errare, nec decipi: sed de rebus incertis iudicium vel suspendisset, vel dubium forinasset. Ikcc enim non videntur posse effici per habitum, vel qualitatem creatam homini infusam, sed tantum per assistentium et protectionem Dei.

Hæc intellige do statu plenæ cl perfect® innocenliæ, in quo conditus est Adam, ut scilicet immunis esset ab omni malo, tam culpæ quam pænæ et miseriæ: alioqui enfin si eum in semiplenam innocentiam transferri et cadere permisisset Deus, potuisset ipse peccaro venialiler, item errare et decipi, uti recte docet Scolus: do qua re vide Franciscum Aretinum in *Genes.* pag. 4U0.

E contrario per Christum major nobis reddita est gratia, (piam data fuerit Adamo, adeoque sep- chnsit lem jam habemus virtutes, quæ non fuissent in in »utn statu innocenliæ: *prima* est virginitas; *secunda*, 1.p^{ca} patientia; *tertia*, pernitentia; *quarta*, martyrium; *quinta*, jejunium, abstinentia omnisque carnis mortificatio; *sexta*, paupertas et obedientia religiosa; *septima*, misericordia et eleemosyna: nulli enim tunc fuissent pauperes vel miseri, quibus

jam abundamus, ut in eos misericordiam exer-
ceamus.

Denique major et cōficacior jam homini lapso
datur gratia, quam data fuerit Adæ, ut patet in
Martyribus aliisque illustribus Sanctis. Undo et
major jam est merendi facultas, tum ratione ma-
joris gratiae, tum ratione difficultatis operis : li-

cot in statu innocentini major fuerit merendi fa-
cultas, ratione promptitudinis voluntatis. Voluntas
enim tum plane recta, nec habens passiones vir-
tuti contrarias, prono naturæ et gratiæ impetu
ad virtutes rapta fuisset, itaque multos intensos,
magnos et heroicos virtutum omnium actus eli-
cuisset.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

*Serpens tentât Evam, illa peccat cum Adamo : unde vers. 8, increpantur a Deo. Tertio, vers. 14, serpens
maledicitur a Deo, ac promittitur Christus redemptor. Quarto, Eva et Adam, vers. 16, damnantur ad
labores, dolores et mortem. Ac denique, vers. 23, pelluntur paradiso, et ante cum ponitur custos Cherubim
cum flammeo gladio.*

1. Sed et serpens erat callidior cunctis animantibus terræ quæ fecerat Dominus Deus. Qui dixit ad mulierem : Cur præcepil vobis Deus ut non comederetis de omni ligno para-
disi? 2. Cui respondit mulier: De fructu lignorum, quæ sunt in paradiso, vescimur: 3. de
fructu vero ligni, quod est in medio paradisi, praecepit nobis Deus ne comederemus, et ne
tangeremus illud, ne forte moriamur. 4. Dixit autem serpens ad mulierem : Nequaquam
morte moriemini. 5. Scit enim Deus quod in quocumque die comederitis ex eo, aperientur
oculi vestri : et eritis sicut dii, scientes bonum et malum. 6. Vidit igitur mulier quod
bonum esset lignum ad vescendum, et pulchrum oculis aspectuque delectabile : et tulit
de fructu illius, et comedit : deditque viro suo, qui comedit. 7. Et aperti sunt oculi ambo-
rum : cumque cognovissent se esse nudos, consuerunt folia ficus, et fecerunt sibi perizo-
mata. 8. Et cum audissent vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad auram post
meridiem, abscondit se Adam et uxor ejus a facie Domini Dei in medio ligni paradisi.
9. Vocavitque Dominus Deus Adam, et dixit ei : Ubi es? 10. Qui ait : Vocem tuam audi-
vi in paradiso; et timui, eo quod nudus essem, et abscondi me. 11. Cui dixit : Quis enim in-
dicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno, de quo præccperam tibi ne comederes,
comedisti? 12. Dixitque Adam : Mulier, quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno,
et comedi. 13. Et dixit Dominus Deus ad mulierem : Quare hoc fecisti? Quæ respondit:
Serpens decepit me, et comedi. 14. Et ait Dominus Deus ad serpentem : Quia fecisti hoc,
maledicius es inter omnia animantia, et bestias terræ: super pectus tuum gradieris, et
terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. 15. Inimicitias ponam inter te et mulierem, et
semen tuum et semen illius : ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus.
16. Mulieri quoque dixit : Multiplicabo ærumnas tuas et conceptus tuos : in dolore paries
filios, et sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui. 17. Adæ vero dixit : Quia audisti
vocem uxoris tuæ et comedisti de ligno, ex quo præccperam tibi ne comederes, maledicta
terra in opere tuo : in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ. 18. Spinas et tri-
bulos germinabit tibi, et comedes herbam terræ. 19. In sudore vultus tui vesceris pane,
donec revertaris in terram de qua sumptus es; quia pulvis es, et in pulverem reverteris.
20. Et vocavit Adam nomen uxoris suæ, Ileva : eo quod mater esset cunctorum viventium.
21. Fecit quoque Dominus Deus Adæ et uxori ejus tunicas pelliceas, et induit eos. 22. Et
ait : Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, sciens bonum et malum : nunc ergo ne forte
mittat manum suam, et sumat etiam de ligno vitæ, et comedat, et vivat in æternum.

23. Et emisit eum Dominus Deus de paradiso voluptatis, ul operaretur terram de qua sumptus est. 24. Ejccitque Adam : et collocavit ante paradisum voluptatis Cherubim, et flammeum gladium atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitæ.

t, L Sed et SF.ni°F.59 mat cai.i.idioh cunctis am-
mantidvs.—Potest secundo, ex Hebreo verti (1),
serpens erat in multas spiras et gyros complicatus et
involutus; hoc enim quoque significant Ilcbreum
Olý aram rundo aramitn vocantur acervi segetum ;
hæ enim spine indices sunt intornæ serpentis
versuti®, qua hominem implicavit et circumvenit.
Où®- Primo, Cojctanus per serpentem intelligit dia-
pa u* bolum, qui non externa voce, sed tantum interna
zm? su56cs^ono tentavit Evam.

Secundo, Cyrillus lib. III contra Julianum, et
Eugubinus in Cosmopœia, putant dæmonem hic
non verum serpentem, sed serpentis tantum spe-
ciei et formam induisse : sicut angeli dum as-
sumunt corpus humanum, non verum, sed ae-
reum, quod speciem habeat veri et humani,
assumunt (2).

ii) Sed minus recto. Calliditas serpentibus hic adseri-
bitur, ob hanc maxime, ut videtur, causam, quod in
polvero aut in herba ad insidias latore solent. Cf. Cha-
teaubriand, *Genie du Christianisme*, P. I. lib. III, cap. n.
Dlip proprio significat *descalturn, detritum*; unde me-
taphorice usurpatur tam de nudo, quam de tongo rerum
uhi subacto, et rebus probe trito. Bine ad malignam
versutiam transitus factus. Latini, simili metaphora,
versutum dixerunt.

(i) Ea quæ Moyses llevam inter et serpentem trans-
acta retulit, interpretes de schola Rationalistarum
annumerant (Do Wctte, *Einleilung*, etc., § 136; Hart-
mann, *Ilislorischc-Kritische Forschungen*, etc., pag.
373, etc.); Cajetanos melaphorica esso putat; Jahn his-
torica, ita tamen ul morum lfev® somnium hoc fuerit.
Alii alias do his sententias tulere, quas diligenter re-
censitas videre csl apud Gabiorum, in *Prolegomeni** quæ
præmisit Commentationi F.ichhornianæ, *die Lrgcschichte*
inscriptæ, confutatas autem tum apud Patritium, op.
cil. lib. II, cap. u, tum apud Meignan, *Les Prophétie**
Messianiques, pag. 209 et seqq. Communem Catholico-
rum sententiam sic exponit Patritius :

a Quin verus serpens ille fuerit, actus tamen a diabolo,
nullo modo dubitaro nos sinunt totius narrationis ad-
juncta, n). Nam in historia conscribenda metaphoris uti
quidem licet ad cn nominanda, quæ prius vocata jam
proprio nomino fuerant; ad ea vero, quorum prius nulla
mentio injecta est, illud poetis licebit tartasso, sed non
historico. Porro in hac narratione, qui llevam csl allo-
quulus, serpentis nomino constanter vocatur; nomen
autem diaboli, neque m narratione ipsa. neque antea,
neque postea, voi semel liber (jcuescos exhibet. Insuper,
quod Moyses exordiat a comparatione instituta inter
serpentem et reterà ammalia; quod exordium istud
cum reliqua narraliono tam arcto connexum sit, ut li-
queat manifesto, qui cum lleva sermonem habuit, non
alium fuisse, quam illum ipsum serpentem in exordio
memoratum; quod dentio in narrationis decursu cum
animalibus reteris serpens componatur, vers. 14; quod
cæ pænæ serpenti dicto sint, quæ huic uni belluarum
generi competere queant; quod pænæ 1st®, siquidem
žūdaw; diabolo ipsi diclæ forent, per metaphoras enun-
tiantur, id vero minus apto fieri videatur post poenas
viro et mulieri enuntiatas sermone proprio; quod de-

Verum omnes alii docent, hunc verum fuisse
serpentem; dicitur enim hic fuisse callidior
cunctis, non angelis, sed animantibus, in quem
natura sua callidum et vafrum vafer diabolus
congrue ingressus, in ejus ore, quasi in organo
certa ratione moto, colliso et modulato, vocem
humanam, ut potuit cillnxit. Ita S. Chrysostomus,
Procopius et Augustinus, lib. XIV *De Civitate*, xx.
Aliqui putant, ait Magister Seni, in li, disi, vi,
hunc diabolus fuisse Luciferum, qui primum
Adam tentavit, et vicit; secundum quoque, puta
Christum, tentavit, sed ab eo victus est, et in in-
fernum relegatus.

Apte diabolus iu specie, non ovis, non asini,
sed serpentis, tentavit Adam. Primo, quia serpens
natura est callidus; secundo, quia naturaliter ho-
mini est contrarius, eique insidiatur, ut clancu-
lum mordeat; tertio, quia serpentis est repere,
venenum diffundere, hominem interimere : hoc
autem facit dæmon; quarto, quia serpens toto
corporo terræ adhaeret : ita Adam credendo ser-
penti et diabolo, totus brutus et terrenus factus
est, ut non nisi bonis terræ inhiet.

Ilinc S. Augustinus, lib. XI *De Genes. ad litt.*,
cap. XXVIII, docet diabolus uti solere forma ser-

nique Deus ipse ita egerit atque locutus fuerit, ut qui
verum et proprio dictum serpentem illum existimaret :
hæc, inquam, omnia nonno talia ese videntur, quæ
secus, ac dicimus, cordatum quemque sentire velent?
Si quis miretur belluæ, quæ culpam admittere nequit,
pœnas inflictas, respondeo, cujlCcXu x hæc fuisse, non
secus ac ea quæ hirco fiebant die festo expiationum,
quæ sequo Christus in sterilem ficum dixit atque egit.
Neque absonum aut inauditum csl tanquam poenam ser-
penti ea irrogata fuisse, quæ naturalia ipsi forent. Cf.
Gen. m, 1G, 18, Ò). Quod si serpens vere ille fuit,
dubitatione quoque vacat a diabolo actum cum fuisse.
Neque enim Deus graviore pœna bclluam ratione caren-
tem, quam hominem affecisset; neque, quod prædictum
legimus in exemplari hebraico, futurum, ut olim mu-
lieris proles caput contereret, non serpentibus quibus-
cumque, sed ei qui mulicrem#decepil, in illum ipsum
serpentem cadere poterat. Neque verbum 3'S. voces-
que ex co derivata) inimicitias unquam significant, nisi
inter eos, qui ratione sunt pediti. Tum homines ad
malum patrandum propellere et decipere, diaboli est,
non serpenlum. Præterea quam frigidum, quam inep-
tum, imo, dicam enim aperte, quam indignum Deo,
visum fuisset, dum universum genus humanum Deo ipso
judice in crimen vocabatur, et capitis vitæqu^ con-
demnabatur, rei tant® tantulam reculam intermiscere,
ul in unum animaculum sententia, quæ cujusdam vo-
luti lusus speciem pre so ferret, ab ipso eodem summo
numine pronuntiaretur. Quid denique, quod serpens iste
loquebatur, et ratiocinabatur, quodque cum Deus tan-
quam ratione utentem est allocutus? »

Cf. Lacordairc, *Conférences de N.*I). de Paru*, t. III,
pag. 531, qui ait *serpen** esso hic metaphoricum dia-
boli nomen, idque probare nititur loco x ii, 9.

penium ad decipiendos homines, quia ea decepit Adamum et Evam, ibique vidit hanc fraudem sibi bene succedere. Eadem de causa dixit Phercydes Syrus demones e caelo a Jove fuisse turbatos, quorum princeps dictus sit Ophioneus, id est serpentinus.

Tropologice : a Diabolus, ait S. Augustinus, tentat ut leo, tentat ut draco ; o nam, ut ait Gregorius in cap. *XL Job*, a fidei famulo dominus cunctas hostis callidi machinationes insinuat, scilicet quod opprimendo rapit, insidiando circumvenit, minando terret, suadendo blanditur, desperando frangit, promittendo decipit. »

Species translationum et modos recenset S. Bernardus : a Tantalio, ait, *alia* est importuna, quae procaciter insistit; *alia* est dubia, quae animum dubietatis nebula involvit; *tertia est* subita, quae iudicium rationis provenit; *quarta* est occulta; quae deliberationis ordinem praeterfugit ; *quinta* violenta, quae vires nostras transcendit; *sexta* fraudulenta, quae animum seducit; *septima* perplexa, quae variis viis impeditur. »

Nota : Eva non exhorruit aspectum serpentis, quia domina animalium certa erat nullum sibi nocere posse. Ita S. Chrysostomus, *hom.* 1G.

Qn| locu- Dices, quomodo saltem eum loquentem non
tni est exhorruit? Respondent prono, Josephus et S. Ba-
terpens Y silios (quod sensit el Plato in *Politico*), io paradiso animantia quaelibet habuisse vim et facultatem loquendi. Addit S. Ephrein apud Barcepha lib. I De *Paradiso*, serpenti ad tempus non tantum loquendi, sed et intelligendi vim hic a Deo concessam esse, idque probale vers. i et 13. Sed haec sunt paradoxa.

Secundo, Procopius, Cyrillus supra, Abulensis et Pererius respondent Evam necdum scivisse soli homini naturalem esse vim loquendi. Sed hoc repugnat perfect® scientiae quam habuit iam Eva, quam Adam.

Respondeo ergo : Scivit Eva serpentem naturaliter non posse loqui : admittala est ergo cum loquentem, et suspicata, id quod erat, olliore vi, scilicet divina, angelica aut diabolica id fieri ; metus aberat, quia necdum peccarat, et sciebat se Deo curte esse. Ha I). Thomas, I *part.*, *Quaest.* XCIV, art. 4. Ita a Sapienti nihil est inopinabile : pueri cl insipientes ad omnia, quasi nova obstupescunt, n

Eugubinus putat hunc serpentem fuisse basiliscum, qui rex est serpentum. Delrio putat fuisse viperam; Pererius scytalen, quia magnitudine el tergi varietate praefulgens inlucet delinet. Verum in haere nihil est certi. Adde, scytale et ba-iliseus sunt stulte naturo; hic autem serpens erat callidior cunctis animantibus ; in eum enim ingressus est demou, non veneni spargendi, sed decipiendi causa. Probabile est, quod censent multi, fuisse eum qui communiter serpens nuncupatur, quia serpit; el coluber, quia umbras excolit; elunguis, quia angulos petit et latebras. Hic enim sine addito vocatur serpens : reliqui

cum addilo, ul serpentes reguli, igniti, etc., aut proprio nomine viperæ, ceraslæ, amphisbænæ, aspides, etc. nuncupantur. Ille etiam callidissimus es, et plane prono corpore repit, quod de hoc serpente dicitur vers. 14. Quare improbabile est, quod hic aiunt Beda, Dionysius Carllm-sianus, et Ilistor. Scholastic., ac S. Bonaventura, in II, distinet, xxi, et Vincentius in *Spec. Instor.*, serpentem hunc fuisse draconem, pedibus insistentem, facie virginea, tergo vario instar iridis fulgente, ita ut in admirationem Evam traheret, cumque erectum incedere solitum. Hic enim monstruosus fuisset serpens, quem Deus initio mundi non condidit, quem proinde statini exhorruisset et fugisset Eva.

Cum praecipit vobis Deus. — Ita vertunt quoque An* Septuaginta. Astute serpens hic conatur evertere finem praeccepti, ut evertat ipsum praeceptum, q. d. JXb Non apparet justa ratio clausa, cur Deus vetuerit esum hujus arboris : ergo revera et serio eum non vetuit; sed quod dixit : a Non comedetis ex eo, » joco et ludens dixit. Antecedens probat serpens ex ipsa utilitate arboris, dicens vers. 5: « Scit enim Deus quod in quocumque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et critis sicut dii, scientes bonum et malum. »

Nota : Pro cur hebraico est aph ki, quod ad verbum sonat, etiamne, vel itane verum est; et, ul Chaldaeus vertit, verumne est quod dixit (dixerit) Deus: Non comedetis ex omni arbore horti? Illoc sensu clarius apparet, quod serpens non accusant Deum inclementi® : hanc enim blasphemiam salim exhorruisset Eva; sed subdole quasi commendans Deum ita loquatur, q. d. Non credo Deum, qui iam liberalis est, hanc arborem ila serio et absolute vetuisse, licet vos hoc putetis : cur enim fructum tam pulchrum et utilem vobis invideret? curvos ita arclaret et oneraret? Bonitas enim opponitur invidi® : hinc in Deo, qui summo est bonus, non potest esse aliquid invidi®; hoc est quod canit Boetius : « Summi forma boni livore carens. » Idem docci Pialo in *Tûnæ o, el* Aristoteles, lib. I *Metaphys.* cap. iI, ubi impugnat Simonidem, (pii dicebat Deum invidisse homini honorem sapientiae. Sic enim, inquit Aristoteles, Deus esset tristis cl consequenter miser : invidia enim esi tristitia de alieno bono. Porro noster interpres non verba sequens, sed sensum, aph Ai, cum Septuaginta vertit cur. Huic expositioni directe respondet responsio Evæ, stabiliens et asseverans praecceptum Dei quasi serius et absolutum, quod serpens quasi joco dictum elidere volebat, et ita haec expositio cum priori in idem recidit.

Ex hoc Hebræo aph ki videtur quod serpens Sequa huic interrogationi praemiserit alios sermones quibus ad eam viam sterneret, licet cos taceat Moses, V. g. de libertate et dignitate humani y* naturando obligatione et multitudine praecceptorum naturalium cl supernaturalium fidei, spei,

charilatis, homini impositorum, ut inde concluderet eum ulterius novo hoc positivo Dei præcepto gravari non debere. Ua l'rocopius et alii.

Tropologice, Abbas Hyperichius in Vitis Patrum: « Susurrans, ait, serpens ad Evam, de paradiso ejecit eam. Huic ergo similis est, qui proximo suo obloquitur : quoniam et audientis se animam perdit, et suam non salvat. » Rursum S. Bernardus, lib. *de Vita solitaria*, ex hoc loco docci perfectam obedientiam debere esse indiscretam, ut scilicet non discernat quid, vel quare præcipiatur. « Adam, ait, gustavit in malum suum de ligno vetito, edoctus ab eo qui suggerendo ait : Quare praecepit, etc. Ecce discretio, cur pneceptum sit. El addidit : Sciebat enim quia qua dic comederitis, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii. Ecce ut quid pneceptum sit, scilicet quod deos fieri non sinat. Discrevit, comedit, et inobediens factus est, et de paradiso ejectus est. Unde infert : sic et animale discretum, novitium prudentem, incipientem sapientem, in cella diu posse consistere, in congregatione durare impossibile est. Stultus fiat, ut sit sapiens; et hæc sit omnis ejus discretio, ut in hoc nulla sit ei discretio. » Vide Cassianum, coli. 12, et lib. IV *De Instit. remine*. cap. X, XXIV et xxv, ac S. Gregorium super lib. H Rea. cap. tv, quorum hoc est axioma : « Verus obediens, nec praeceptorum intentionem discutit, nec præcepta discernit; quia qui omne vilæ suæ iudicium majori subdidit, in hoc solo gaudet, si quod sibi præcipitur operatur; quia hoc tantum bonum putat, si præceptis obcdial. »

Ut non comederet is de omni ligno. — Non omni, id est nullo, inquit S. Chrysostomus, Rupertus, et S. Augustinus, lib. XI *De Genesi ad Utt.* cap. xxx, quasi serpens dicat, Deum nullius arboris fructum homini concessisse, itaque mentiatur, ul Deum crudelitatis accuset. Sed hoc nimis patens et crassinn fuisset mandacium.

UHjm Scrunilo el melius, u non ex omni, » *q. d.* Cur ly IM aliquod prohibuit, scilicet lignum scientiæ boni *†““* et mali? *Tertio* et optime, ambigue moro suo loquitur per serpentem diabolus, ut hæc ejus interrogatio vel de omni, vel de aliquo tantum ligno prohibito accipi possit; idque subdole, ul insinuet non majorem esso prohibendae unius arboris, quam omnium rationem : itaque aut omnes, aut nullam prohiberi debuisse. Rursum, Deum qua facilitate unam hanc prohibuit, eadem deinceps alias omnes prohibiturum. Unde mulier huic onibiguæ ejus interrogationi statini respondet sub distinctione, dicens : « De fructu lignorum quæ sunt in paradiso, vescimur (vesci possumus, vesci nobis licet); de fructu voro ligni quod est in medio paradisi, præcepit nobis Deus, ne comederemus. »

Tm. >. 3. Et ne tangeremus. — Putat S. Ambrosius, lib. *De Paradiso*, cap. xn, Evam ex tædio et odio præcepti hoc addidisse de suo, itaque invidiose exaggerasse duritiem præcepti. Deus enim nec aspec-

tum, nec tactum, sed esum tantum prohibuerat. Verum Eva adhuc integra et sancta videtur potius ex religione et reverentia divini præcepti hoc dixisse, *q. d.* Deus præcepit ne hanc arborem tangamus ad comedendum ex ea, ideoque religionem nobis iniecit et metum, ut statuerimus ipsi nobisenim nulla ratione, nullo casu, illam vel leviter contingere, ut sic quam longissime absumus a comestione et violatione præcepti.

Ne porte moriamur. — Deus absolute affirmat *moriemini*, mulier dubitat, diabolus negat : ul enim Evam nutantem vidit, instat eam impellere dicens: « Non moriemini, b Ita Rupertus. Verum Eva orat adhuc integra, adcoque ex religione addidit præcepto to *ne tangeremus*; non ergo videtur dubitasse de penna mortis præcepto adjuncta. Vox ergo (*D pen*, id est *forte*, Hebræis sæpe non est dubitantis, scii asserentis et confirmantis rem vel præceptum, lanlumque innuit dubium de futuro eventu, cum is pendet ex futura hominis actione libera, *q. d.* Ne forte comedamus, ideoque moriamur : si enim comederimus, certo moriemur. Sic accipitur *forte Alatili*, xi, 23, et sæpe apud Prophetas.

4. Nequaquam morte moriemini. — Tentat serpens verum; Evam removendo poenam, et promissis lactando.

Nota hic quinque ejus splendida mendacia : Oam « primum, a non moriemini; > *secundum*, a aperientur oculi vestri; » *tertium*, « critis sicut dii; » *quartum*, scietis bonum et malum; *quintum*, scit Deus hæc omnia esse vera, et me non mentii i, *q. d.* Cum Deus hæc sciat, vosque amet, non est verisimile cum vos hac arbore tam proficua privare voluisse. Itaque vel joco tantum illam prohibuit, vel sub hoc ejus præcepto aliquid mysterii latet, quod necdum scitis : scietis autem cum ex ea comederitis. Ita S. Augustinus, hb. XI *De Gen. ad liti.* cap. xxx.

Moraliter, idem clamnum diabolus persuadet pene omnibus hominibus sed quia res contrariis clara est, eide facto patet omnes omnino mori, hinc astu utitur, ut omnibus persuadeat t4 *nequaquam moriemini*: nimirum, facit quod facere solet medicus, qui medicinam amaram, quam æger integram respueret, in paries dividit, itaque eam per bolos ei dat, ut sensim totam absumat. Ha et daemon mortem per paries et annos dividit, ac persuadet juvenibus: non morieris in floro et vigore ætatis; nimium robustus es : facile vives adhuc annos quinquaginta. Studiosis persuadet : non morieris antequam finias studia; aliis, antequam finias negotia, quæ habes præ manibus. Deique nemo est tam senex, qui non putet se adhuc saltem ad annum victurum. Ita omnes decipit. Cum enim quotannis mors aliquos auferat, et ita sensim omnes, hinc et ut singuli ab ea auferantur, cum minime putant, quia putant se saltem ad annum adhuc victuros. Unde sequitur axioma verissimum : Mors omnibus et singulis vicinior est, quam omnes et singuli putent; quia illo anno quo singuli moriuntur, putant se non morituros, sed

adhuc ad annum victuros. Accedit quod Christus dicat se venturum, ut fur in node, quem herus domus remotum, imo non venturum putat, *ilatlh.* xx, 43. Sicut ergo fur observat tempus, quo herus dormiat, ut eum spoliet : sic mors inspectantes et quasi dormientes corripit. Qui sapit ergo, aperiat oculos, et hanc claram diaboli fraudem discutiat, ac persuadeat mortem sibi vicinam esse : imo se illo anno, forte illo mense, illa hebdomade, illo die moriturum. Sapienter foeta : a Omnem erede diem tibi diluxisse supremum. » Ita S. Hieronymus et S. Carolus Borromæus in mensa habebant cranium mortui, ut jugiter mortis instantis meminissent. Quorumdam Sanctorum fuit haec salutatio, ut, cum sibi occurrerent, prior salutando diceret : a Moriendum est; » responderet alter resalutans : « Nescimus quando. » lia S. Marcella, ait S. Hieronymus ad *Principiarti*, « sic ætatem duxit et vixit, ut semper se crederet esse morituram. Sic induta est vestibus, ut meminisset sepulcri, memor Satyriæ : Vive memor lethi, fugit hora, hoc quod loquor inde est; et : Memento semper diem mortis, et nunquam peccabis; laudabatque illud Platonis, qui philosophiam esse meditationem mortis dixit. » Præclare noster Thomas thecodidaclos lib. I *De Imitat. Christi*, xxm : * Hodie, ait, homo est, et cras non comparet. O hebetudo et duritia cordis humani, quod solum praesentia meditatur, et futura (etiam vicina) non magis prævidet! Sic te in omni facto et cogitatu deberes tenere, quasi hodie vel statim esses moriturus. » Ei inferius : a Beatus qui horam mortis suæ semper ante oculos habet, et ad moriendum quotidie se disponit. Si vidisti aliquando hominem mori, cogita quia et tu per eandem transibis viam. Cum mane fuerit, puta te ad vesperam non perventurum : vespere autem facto, mane non audeas tibi polliceri. Semper ergo paratus esto, et (aliter vivo, ut nunquam te imparatum mors inveniat. Quando illa extrema hora venerit, multum aliter sentire incipies de tota vita tua præterita, et valde dolebis, quod tam negligens et remissus fuisti. Quam felix et prudens, qui talis nunc nititur esse in vita, qualis optat inveniri in morte! Habit namque magnam fiduciam feliciter moriendi perfectus contemptus mundi, fervens desiderium in virtutibus proficiendi, amor disciplinæ, labor pœnitentiæ, promptiludo obedientiæ, abnegatio sui, et supportatio cujuslibet adversitatis pro amore Christi. » Et paulo post : a Veniet, quando unum diem seu horam pro emendatione desiderabis, et nescio an impetrabis : dum tempus habes, congrega tibi divitias immortales; præter salutem tuam nihil cogites, solum quæ Dei sunt cures, serva te tanquam peregrinum et hospitem super terram; serva cor liberum, et sursum ad Deum erectum, quia non habes hic manentem civitatem. » Denique observa illud S. Hieronymi : < Sic stude tanquam semper victurus, sic vive tanquam semper moriturus. »

8. *Aperientur oculi vESTRI.* — Hinc putant aliqui apud Abulensem in cap. xiii, quæst. 492, Adam et Evam non habuisse oculos apertos, sed fuisse cæcos, donec comederunt pomum vetitum: tunc enim aperti sunt oculi amborum, et viderunt se esse nudos, vers. 7. Verum hoc repugnat felicitati status innocentia*, in qua conditi sunt Adam et Eva. Dico ergo, oculus hic mentis, non corporis inelligitur : nam, ut ait Aristoteles, I *Ethicor.*, a intellectus est quidam oculus, » præsertim quia oculus ac visus, præ caderis sensibus, subservit intellectui ad cognitionem : ex visis enim oriuntur memoriae, ex memoria experientia, ex experimentis ars vel scientia : itaque sensus est, q. d. Adeo clari ingenii, et perspicacis intelligentiæ efficiemini, ut videamini vobis priuscæci fuisse. Ha Iluperlus, quem vide lib. IH *De Trinit.* cap. vu et vin.

Ebitis sicut dii, — non essentia, hoc enim est impossibile; sed similitudine quadam sapientiæ et onniscientiæ, ut sequitur. Quare perperam aliqui sic explicant : eritis sicut angeli, non enim ad angelicam, sed ad divinam similitudinem ambiendam excitati sunt. Hoc est enim quod ait Deus vers. 22 : a Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est. »

Quæres, quodnam fuerit primum Evæ peccatum? Respondet Rupertus, Hugo et Magister in 11, distinct. XXI, primum Evæ peccatum fuisse, quod vi forte quasi dubitans addiderit præcepto Dei dicens : « Ne forte moriamur. » *Secundo* S. Ambrosius, quod addiderit ré ne *tangeremus*; *tertio* S. Chrysostomus, quod cum serpente et diabolo sermonem miscuerit. Sed hæc parum probabilia videntur. Nec enim primum hominis peccatum fuit in intellectu, sed in affectu. Nam ante peccatum homo errare, aut decipi non poterat; hinc D. Thomas, *Quæst.* I H, LXXXIX, art. 3, addit hominem in eo statu non potuisse peccare venialiter, idque ex Dei speciali protectione : nec enim peccatum veniale auferre potest gratiam; nec rursum consistere potest cum perfectissimo illo iustitiæ originalis statu.

Dico ergo : Primum Evæ, uti et Adæ postea, peccatum fuit superbia; patet hoc *Eccli.* x, 14; *Tobiæ* IV, 14; idque indicant hic Hebnea; et Septuaginta, vers. G, nimirum Eva et Adam audientes : « Erilis sicut dii, scientes bonum et malum, » invitati sunt ad suam excellentiam intuendam, augendam et extollendam : itaque ad seipsos conversi intumuerunt, ut a Deo recesserit cor eorum, et tandem omniscientiam quamdamque divinitatis æqualitatem appetierint, uti fecit et Lucifer. Unde hoc illis objecit Deus vers. 22, dicens : a Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, sciens bonum et malum. » Ita S. Ambrosius, lib. IV in Luc.; S. Ignatius, epist. ad *Trallianos*; Chrysostomus in I Tim. n, 14; Augustinus, lib. XI *De Gen. ad liti.* cap. v. et lib. XVI *De Civit.* cap. xiii, ubi docet amorem exce. Hentim ita innatum et inten-

sum esse in natura rationali integra et perfecta, ut hic amor quasi primus sit in homine, qui hominem ineitet ad alia quævis proseguenda, hoc fino ut excellat. Et S. Bernardus : Ambo, inquit, scilicet diabolus et homo, allectarunt altitudinem ; illo potentias, iste scienti®.

Cus Dico *secundo* : Ille superba appetentia omni-
 scienti® divin® videtur in eo sita fuisse, quod
 appetierint, ut ait Scriptura, scire bonum et ma-
 lum, ut scilicet per seipsum, ac virtute naturæ
 sute et ingenii, possent in omnibus se dirigere
 discernendo et eligendo quod bonum est, atque
 cavendo quod malum est : itaque possent se
 dirigere sua scientia, suapte marte, suis viribus
 ad bene beateque vivendum, atque plenam felici-
 tatem assequendam, quasi dii quidam essent,
 qui a nemine, non a Deo quidem, dirigi vel adju-
 vari deberent, uti fecit et Lucifer. Ita S. Thomas
 II 111, *Quæst. CLXIII*, art. *Silice*i enim specula-
 tive sciunt Adam, se a Deo pendere et illuminari
 debere, aliterque fieri non posse, tamen practice
 per superbiam ille se gessit, ita banc omniscienti®
 dei divinitatis similitudinem appetiit, ac si revera
 sino Duo, per se suasque vires capere potiri posset :
 superbia enim sensim intumescens excæcat et
 dementat mentem.

0- -pj Dico *tertio* : Ex hac superbia mox secula est
 impatientia et indignatio animi indignantis se hoc
 præcepto constringi, et a pomo tam nobili arceri;
 deinde curiositas; mox concupiscentia gulæ, ut
 dicitur vers. 6; denique error in intellectu : cre-
 didit enim tam Eva, quam Adam verbis serpentis
 promittentis omniscientiain et immortalitatem,
 sicut arbore vetita comederent : indeque tandem
 prosiliit ad perfectam inobedientiam, et præcepti
 transgressionem, puta ad realem comestionem.
 Unde

iiij Dico *quarto* : Non tantum Eva, sed et Adam
 superbia excæcatus credidit verbis serpentis :
 k. 'ü «Eritis sicut dii, scientes bonum et malum;»
 idcirco fidem amisit. Prior pars patet, quia hoc
 Deus illi improprie, dicens : « Ecco Adam quasi
 unus ex nobis factus est, sciens bonum et ma-
 lum. » Hæc enim verba ironice dicta significant
 quid Adam ex gustato pomo juxta promissa ser-
 pentis speraverit, nec tamen sit consecutus. Unde
 Adamum a serpente, per Evam serpentis pro-
 missa referentem, esso deceptum, ejusque verbis
 fidem habuisse; docent S. Ignatius ad *Trallianos*,
 Irenæus, lib. III, cap. xxxvii; Hilarius in *Matth.*
 ni; Epiphanius, *haeres.* 39; Ambrosius, in cap. x
 luce; Cyrillus, lib. III *contra Julianum* ; Augusti-
 nus, lib. XI De Gen. *ad liti*, xxi et xxiv, cl lib. IV
De Civit, cap. vu.

Uia Undo patet et pars posterior conclusionis ; hoc
 J, ll enim ipse quo Adam credidit diabolo, promit-
 tenti ex pomo vetito divinam omniscientiain,
 quodque non moreretur, aversus est, et discre-
 didit Deo comminanti ac dicenti : « In quacum-
 que die comederis, morte morieris. » Fuit ergo

infidelis; ergo non tantum gratiam, sed et fidem
 in Deum amisit. Ita S. Augustinus, lib. I *Contra Ju-
 lianum*, cap. in.

Dices : Quomodo ergo Apostolus I *ad Timoth.*
 cap. n, ait Adam non esse seductum, sed Evam?

Respondeo, quia Eva seducta fuit a serpente,
 volente eam seducere, ut ederet pomum; Adam
 vero non a serpente deceptus, sed tantum illec-
 tus fuit ab uxore, quæ cum non intendebat deci-
 pere : de quo plura I *Tim.* n, 14.

Sicut dii scilicet bonum et malum.—Dei prima
 perfectio, homini appetibilis et imitabilis, est
 scientia, a Nihil est per quod magis diis assimi-
 mur, quam per ipsum scire, » ait Cicero : unde et
 Horatius loquens de Deo, sic ait :

Unum nil majus genentur ipso,
 Nec viget quinquam simul, ac tamen secundum;
 Proximos illi tamen occupavit
 Pallas honores.

Et Damasius: a Pervigil, ait, Dei oculus simplici
 intuitu preterita, presentia, futura præscindit
 cognoscit. » Et Boetius : Deus, ait, a quo sunt,
 quæque fuerunt, uno mentis cernit in ictu. Quem,
 quia respicit omnia solus, verum possis dicere
 solem. » Hinc angeli Deo proximi pollent intel-
 lectu, indeque vocantur intelligenti®; quinimo
 demones græco vocantur, quasi scientes vel sa-
 pientes : naturales enim dotes, etiam post bap-
 tismum, in illis manserunt integra), teste S. Dionysio.
 Hinc homines naturali appetitu scire desiderant,
 ait Aristoteles. Audi Quintilianum lib. I *Institut.*:
 « Sicut aves, inquit, ad volatum, equi ad cursum,
 ad sævitiam fer® gignuntur, ita nobis propria
 est mentis agitatio atque solertia; unde origo
 animi coelestis creditur. Hebetes vero et indociles,
 non tam secundum naturam hominis eduntur,
 quam prodigiosa sunt corpora, et monstris in-
 signia. »

Ratio est, quia hominis naturalis operatio est
 ratiocinari, discurre, intelligere ; qua a bestiis
 et saxis homo distinguitur. Hinc Diogenes ridens
 quemdam divitem ignarum sedere super lapi-
 dem : « Apte, ait, lapis sedet super lapidem. »
 Solon rogatus quid esset dives indoctus? respon-
 dit : Est ovis habens aureum vellus. Stulti ergo
 sunt, qui sapientiam et doctrinam despiciunt,
Prov. i, 22; hi enim dicunt : « Malo guttam forlu-
 ni®, quam vas sapienti®. » Sapientes vero dicunt
 cum Salomone, *Sapient.* iii, 8 : « Praeposui illam
 (sapientiam) regnis cunctis sedibus, et divitias nihil
 esse duxi in comparatione illius : omne aurum in
 comparatione illius est arena exigua; » et *Prov.*
 cap. vin, 11 : « Melior est sapientia cunctis opi-
 bus pretiosissimis, et omne desiderabile ei non
 potest comparari. » Sicut enim sensus gaudet ob-
 jecto suo sensili, sic intellectus gaudet scibili et
 scientia; ®que ac voluntas bono et virtute. Verum
 in Adamo, uti et in multis ejus posteris, nimius
 fuit hic sciendi amor.

Sciextes boxisi et malum, — quia perexperientiam scietis quantum malum sit inobediencia, et consequenter quantum bonum sit obedientia: ita aliqui : quasi verum hic dixerit damion, suaque hac strophā illuserit Evie, quæ amplius quid hio sibi promitti putabat. Verum dico esse hebraismmn : scietis bonum et malum, id est, scietis omnia quæcumque bona sunt vel mala, vera vel falsa, necessaria vel contingentia, ut discernere possitis quid ulilesit, quid inutile; quid agendum, quid fugiendum in rebus omnibus.

Ven. e. 6. Vidit igitur mulier. — Prius viderat, sed sine concupiscentia comedendi; jam post tentationem elata in superbiam, videt illud ad concupiscendum et comedendum. Vidit ergo, id est curiosius, et cum voluptate illecebrosa illud intuita est, ac morose consideravit.

Ex Tw igitur patet Evam, post verba serpentis, non ante peccasse. Perperam ergo Rupertus censet eam ante peccasse sponte superbiendo, et interius concupiscendo pomum vetitum; diabolus deinde accessisse, ut eam ad peccatum opere externo consummandum impelleret.

Bonum, — suave, sapidum et gratum esset palato ad vescendum : color roseus pomorum et cerasorum index est saporis, gulamquo irritat.

Aspectuqub delectabile. — Hebraice, **TOrIdl bwrn vncchmad lehaskil**, id est concupiscibile ad intelligendum ; quod llebræi exponunt, concupiscibile ad scientiam et prudentiam comparandam. De eo enim dixerat serpens : « Eritis sicut dii, scientes bonum et malum. » Verum, quia Eva hoc videre nequibat oculis corporeis; de quibus to *vidit* hic accipi patet ex duobus membris procedentibus : hinc *secundo*, melius noster Interpres, Chaldæus et Vatablus vertunt, *concupiscibile ad contemplandum*, quod scilicet sua forma et pulchritudine (unde et Septuaginta vertunt à aUi, id est *speciosum*) Evam quasi detineret in moroso sui intuitu et contemplatione.

Vide de curiositate et custodia oculorum S. Gregorium XXI *Moral.* n. Audi et S. Bernardini), *De Gradibus humilitatis*, in primo, qui est curiositas: « Serva, o Eva, commissum, exspecta promissum, cave prohibitum, ne perdas concessum. Quid luam mortem tam intente intueris? quid illotam crebro vagantia lumina jadis? quid spectare libet, quod manducare non licet? Oculos, inquis, tendo, non manum : non est interdictum ne videam, sed ne comedam. Hoc etsi culpa non est, culpæ tamen indicium est; te enim intenta ad aliud, latenter interim in cor tuum serpens illabatur, blando alloquitur ; blanditiis rationem, mendaciis timorem compescit : Nequaquam, inquit, morieris ; auget curam, dum incilat gulam ; acuit curiositatem, dum suggerit cupiditatem ; offert tandem prohibitum, et aufert concessum ; porripit pomum, et surripit paradisum ; haurit virus peritura, et perituros paritura. »

Dedhquib vino svo, — narrans illi quæcumque

diabolus promiserat» ac jubens eum securum esso a metu mortis, cum eam quæ comederat superstitem viderat: ita cito decepta cito decepit virum. Adam enim hisco auditis in superbiam elatus, appetens quo omniscientiam conjugii consensit, et comedit ex ligno vetito. Sic a « muliero factum est initium peccati, et per illam omnes morimur, » *Eccli.* xxv, 33. Addit S. Augustinus, lib. XIV *De Civit.* cap. xi, Adamum, eo quod non esset expertus Dei severitatem, putasse veniale esso boesium peccatum, facileque se illius veniam a Deo impetraturum.

Discant hic viri, mulieres esso periculosas ille- M-aS cobras et suave venenum, cum suis concupitis “ rñ et concupiscentiis indulgent, quibus se et viros perdunt : iis ergo viriliter se opponant et rosis-»! tant. « Memento semper quod paradisi colonum de possessione sua mulier ejecerit, » ait S. Hiero- « n. nymus, epist. *ad Nepotianum*.

Ita fecit Satorus, iunericus regis procurator, qui ad arianismum sollicitatus abnuit; mox uxor timens familiæ eversionem, adductis liberis ad genua mariti advolvitur, per quo omnia sacra obtestatur, misereatur sui, et pendentis a lacte matris lilioko aliorumque pignorum : Deum condonaturum quod invitatus ipse fecerit, cum alii id ipsum fecerint voluntarii. Tum ipso cum S. Job ei respondit : « Tanquam una ex insipientibus mulieribus loqueris : reformidarem ista, mulier, si tantum hujus vitæ dulcedo esset futura amara, in amissione rerum nostrarum ; imo si tu vero diligeres maritum, nunquam cum luis insidiosis blanditiis, insecundæ mortis exitium præcipitare conareris. Age, distrahant liberos, auferant uxorem, diripiant facultates. Ego Domini promissionum plane securus, verba in mente lixa tenebo: Si quis non reliquerit uxorem, liberos, agrum, aut domum, meus non poterit esse discipulus, » Uxor discedit : Satorus spoliatus omnibus, et nullis suppliciis debilitatus, mendicus demum relinquitur. Testis est Victor Uticensis in *Persecat. Wandal.* Pari modo Thomas Morus uxori suæ restitit, De quo offensam offensæ regis, et eversioni familiæ suæ protulit.

Qui comedit. — Notat Percrus octo peccataci*-Adæ : *primum* fuit superbia; *secundum*, nimius nūU amor placendi uxori suæ; *tertium*, curiositas; *quartum*, incredulitas : quasi Deus mortem figurate, vel comminatorie, non autem absolute intentasset violanti legem; *quintum*, præsumptio: quasi hæc legis violatio tantum esset leve et veniale peccatum; *sextum*, gula; *septimum*, inobedientia; *octavum*, excusatio, de qua S. Augustinus, serm. 19 *De Sanctis* : « Si Adam, ait, se non excusasse!, a paradiso non exulasset; » ac consequenter comedisset de ligno vitæ : ergo et immortalitatem et justitiam originalem (hæc enim connexa sunt) recuperasse!. Verum contraria sententia, ut docet Percrus, est verior. Adam enim mox ut peccavit, ante omnem sui excusationem,

Incurrit absolutam sententiam mortis. Nam, cap. II, vers. 17, ca lata fuit absolute : « In quacumque, ait, die comederis ex eo, morte morieris, n id est, certissime morieris.

Ilebraea el Septuaginta addunt *scum* , scilicet Eva pomum dedit viro, ut *scum* una vesceretur ; videtur ergo Eva bis comedisse, semel sola, secundo cum Adamo, ut cum ad esum pelliceret etili esu se sociam praberet. Undo Septuaginta habent, el comederunt, et Chaldæus, comedit, (scilicet Adam) cum ca.

Quieres, uter gravius peccaverit, Adam an Eva?

Respondet D. Thomas II 11, *Quasi. CI*III.art. 4,

Ai» si peccatum in se spectes, gravius peccasse Evam, u tuT lum quia prior peccavit, tum quia Adamuin ad peccatum induxit, itaque se, et ipsum nosquo omnes perdidit. Si tamen circumstantiam personæ spectes, gravius peccasse Adamuin, tum quia perfectior erat et prudentior (piam Eva , tum quia Adam immediate a Deo acceperat hoc præceptum, Eva vero mediate tantum, scilicet per Adamuin.

1. Et aperti sunt oculi amborum, — q. d. Gra-
æel iusl'i(C originalis tegumento per peccatum i txihspoliati, adverterunt suam nuditatem, confusio-
nem el verecundiam, ex eo quod sentirent in se motus concupiscentiæ rebelles rationi, prresclim libidinis ad invicem. Ili enim motus inhonesti ita pudore afficiunt hominem, ut ipsi membra sua, in quibus luce concupiscentia regnat, tegat et abscondat : indeque *tertio*, adverterunt quantum bonum justitia) originalis amiserant, et in quantum peccatum ac malum ceciderant ; *quarto*, cognoverunt Deum, Deique sententiam esse veracem; serpentem vero el diemonem esso mandaceli in promissis sibi factis. Ita S. Chrysostomus, Rupertus el S. Augustinus, lib. XIV *De Civit.* xvn.

Ex hoc loco colligitur quod Eva per peccatum spoliata gratia, non adverterit suam confusionem et nuditatem, donec Adamum ad idem peccatū induxit, idque quia brevis mora intercessit inter utriusque peccatum, qua Eva tota occupata suis pomi deliciis, utque eas viro suo offerret et persuaderet, non reflectebat ad suam miseriam el nuditatem; aut certe, ut vult Franciscos Arolinus, Eva non fuit spoliata justitia originali, quatenus ea fuit gratia gratis data, nec sensit motus concupiscentia) el nuditatem suam, donec Adam peccavit : luno eniin totum hocco primævum inobedientiæ peccatum consummatum fuit, Inacquo uterque ex decreto Dei justitia originali spoliatus est, indeque erubuit. Si enim Eva ea spoliata fuisset mox ul peccavit, erubisset de sua nuditate, nec ausa fuisset nuda ire ad virum, sed prm Verecundia latebras aut vestem quiesissct, uti fecit mox ul Adam peccavit.

Cur ex nuditate naturaliter sequatur verecundia, vide apud S. Cyprianum semi. De Datione araimcistonis.

Hinc S. Augustinus, serin. 77 *De Tempore*, docet

gulam esso matrem libidinis, sicut abstinencia mater est castitatis. « Adam, ait, non nisi intemperantia provocante Evam cognovit : quamdiu enim in illis mandit temperata parcitas, mansitet impolluta virginitas ; el quamdiu jejunarunt ab interdictis opulis, tamdiu et a pudendis jejunarunt peccatis. Fames enim amica virginitatis est, inimica lascivire; saturitas vero castitatem prodit, nutrii illecebram. » Addit ibidem S. Augustinus, hac de causa Christum jejunasso et esuriisse in deserto, ut suo jejunio purgaret gulam et libidinem Adæ, ipsumque el nos immortalitati, quam per gulam ejus perdidimus, restitueret.

Fecerunt sini per izomata, — id est cingula ad 0«p*ri. ventrem, puta lumbaria, seu ventralia subliga-tvta*ut cula, ul scilicet tegerent partes inhonestas : c@tero enim corporo manserunt nudi, sicut ipse Adam ait Deo vers. 10, uti faciunt jam Brasili, Cafres, aliique Indi, Putat S. Irenæus, lib. III, cap. xxxvit, cos ex ficu hæc fecisse, in signum pœnitentiæ, et quasi cilicium sibi aptasse; nem folia ficus pungunt et stimulant. Vide et S. Ambrosium , lib. *De Paradiso*, cap. xm.

8. Et cum audissent vocem Domini, — puta lerribilem strepitum et fragorem ex concussione arboruin a Deo excitatum ; nam quasi ad vestigia Dei venientis a longe et per arbores gradientis fait fn-arbores concutiebantur : erat enim vox hæc Dei deambulantis in paradiso, ut ait Moses. Cajetanus tamen vocem inlcelligit non arborum, sed loquenlis el irati Dei, ac, ul vult Abulensis, dicens : u Adam, ubi es (t)?»

Porro agnovit Adam hanc esse Dei vocem, *primo*, quia jam ante cum Deo collocutus, vocem solitam Dei agnovit; *secundo*, quia hæc vox erat ingens et terribilis, dignaque Deo : licet enim per angelum elTormata esset, tamen Deum referebat: vide *Can.* 16; *tertio*, quia Adam sciebat nullum alium esso hominem, qui hanc vocem excitaret; *quarto*, quia conscientia peccati, ipseque Deus monti ejus suggerebant hanc Dei vindicis esso vocem.

Ad auram tost meridiem , — puta inclinante die, quando aspiraro solent lenes zephyri, et aura ab hominibus diurno (esiti fatigatis captari. Ita ex Symmacho, Aquila et Thcodotione S. Hieronymus in *Quast. hebraic.* Apparuit enim hio Deus, aut potius angelus vico Dei quasi homo, el hominis specie deambulans in paradiso (2).

(I) Nomen Sip ambiguum est : rorem enim loquentis, et *ltrepitum* quemvis significat. Quum autem nulla Dei referantur verba, quibus cum adventare intellexerunt primi parentes, antequam Adamuin nomino appellaret, videtur hic designan strepitus nescio quis Dei adventantis præuunius. Sic I *Peg.* xix, 13, ronus *tenuit et lenit* Deum adesse signflc.it. Ex *tonitu* quasi grossus in mororum cacuminibus Deum adesse intellexit etiam David II *Sam.* v, 24.

(3) —n»~t nn, *tpiramentum*, sivo respiramentum diei est *vespera*. Cf. *Cant*, n, 16. Etenim in Orientis regionibus aliquot horis ante solis occasum ventus oritur.

Adde, «ad auram,» quia aura sive vcnlus (flabat enim ex ea parte qua adventans Deus gradiebatur) faciebat audiri sonitum Dei eminus, ut Adam majori Dei metu percelleretur, tempus-que haberet latebras quærendi. ita Franciscus Aretinensis.

ChiDijue
rlxà`ù*
“ Notaro *post meridiem* : Illud enim, inquit Ire-
næus V, significat quod Christus ad mundi
vesperam venturus esset, ad redimendum Adam
cjsque posteros.

Tropologiam, quot modis nobis Deus loqua-
tur, vide apud S. Gregorium lib. XXVIII JforaZ.
cap. n et m.

Abscondit se in medio ligni, — id est ligno-
rum, puta inter arbores densissimas paradisi. Est
enallage.

Nota hic cum Percrrio quinque peccati fructus
et effectus : *primus* est, quod aperti sint oculi ;
secundus, est nuditas; *tertius*, pudor et confusio ;
quartus, est vermis conscientis ; *quintus*, est pa-
vor et metus divini judicii. Vere S. Bernardus :
« In peccato, ait, transit jucunditas non reditura,
manet anxietas non relictura ; » quin et Altiso-
nius apud Gellium : « Cum quis, ait, per volup-
tatem aliquid turpe gessit, quod suave est abit,
quod turpe et triste est manet. » E contrario in
labore virtutum, quod durum et triste est abit,
quod suave et lælum est manet.

vir». 9. Ubi es? — ¶. d. In alio loco te, o Adara, re-
liqui, in alio te invenio : gloria te vestiveram,
gloriose coram me incedebas, nunc nudum te
video el latebras quærcntem, unde hoc tibi ac-
cidit? quis in tantam te induxit vicissitudinem ?
quis fur vel latro te omnibus tuis dotibus spo-
lians, in tantam inopiam te redegit? ubi nudita-
tis sensus, ubi confusio hæc tibi contigit? cur fu-
gis, cur erubescis? cur lates? cur paves? num
astat qui te accuset? num premunt testes? unde
tanta formido te invasit? ubi jam sunt illa tam
magnifica serpentis promissa? ubi est prima illa
tua mentis tranquillitas? ubi securitas animi? ubi
pax el fiducia conscientis? ubi omnis illa tan-
torum bonorum possessio, malorumque om-
nium vacuitas? Ita S. Ambrosius, lib. De Para-
diso, cap. xiv. «Ubi est, ait, tua bene sibi conscia
confidentia? timor iste culpam fatetur, latebra
prævaricationem : ubi es ergo? non in quo loco,
quæro, sed in quo statu? quo te deduxerunt pec-
cata tua, ut fugias Deum tuum quem ante quæ-
rebas? »

ver». 10. io. Tatui, eo quod kudus essem. — «Timui,» id
est, eruLui, verecundatus sum in conspectum
tuum venire; nam hisce ficus foliis sola pudenda
«egre contexi, calero corpore adhuc sum nudus.
« Et, » id est ideo (Hcbræum enim *taf*, idestet,
sæpe est causale), a abscondi inc.» Sic timor sæpe
sumitur pro pudore, adeoque timor vel metus

auras refrigerans, qui per totam noctem ilare solet. Cf.
Chardin t *Voynytf cn* tum. IIIj p. l81»

reverenti® vocatur ipse pudor et reverentia, ut
dixi *Ilebr. xil*, 28.

11. Quis enim. — Vox *enim* non est in Ilebrro, vr il.
ncc est causalis, sed cmphatica, idemque valet
quod enim vero, sed enim, atqui. Instat enim et
urget hic Deus Adamum, ut suæ nuditatis cau-
sam et culpam agnoscat.

12. Mulier quam dedisti mihi sociam. — JustusVm.il
in principio accusator est sui : nobis Adam jam
post peccatum concupiscentia, superbia et sui
amore plenus, præit quærcere excusationes in pec-
catis : deinde culpam in uxorem se pellicientem,
quin el in ipsum Deum, qui talem dedit uxorem,
derivat.

14. Et ait Dominus Deus ad sebpentem, —quiv^ii
præsens erat coram Deo, Adamo et Eva : licet enim
post tentationem daemon reliquisset serpentem,
isque huc illueque reptaret; tamen Dei nutu di-
rectus fuit ad locum, in quo Adam e latebris a
Deo evocatus, coram Deo prodiit; praesertim,
quia locus tentationis serpentis, a loco latebra-
rum Adæ non multum distabat : mox enim ut
Adam tentatus lapsus est, vestes et vicinas late-
bras quæsivit.

Quia fecisti uoc, maledictus es inter omnia
animantia.—Convertit sc Deus ad primum et cer-
tum mali auctorem, malesuadum anguem, eique
maledicit.

Nota *primo*, per serpentem hic ad litteram ac-£ -A
cipi tum verum serpentem, ut vult S. Ephrem, ¿j'.'
Barcepha, Tostatus et Pererius; tum diabolum, »»
qui erat motor, locutor et quasi anima serpen-fr-
tis.

Unde *secundo*, hæ omnes pænæ ad litteram Se--
aliquo modo conveniunt serpenti, quia ipse dia-
boli fuit organum, et ruinæ hominum instru-
mentum : quædam tamen magis competunt dia-
bolo. De diabolo enim accipiunt hæc omnes ve-
teres.

Tertio, serpens est maledictus, quia abomi-T'
nabilis, horridus, venenatus et noxius est pne
omnibus animalibus, præserlim homini, cum
quo post peccatum naturalem habet antipathiam.

Quarto, licet ante tentationem Evæ serpens non 0"-»
erectus (ut vult S. Basilus, homil. De *Parad.*, el
Dydimus in *Catena Lipomani*), sed super pectus
graderetur reptando per cavernas, terramquo
comederet : utrumque enim ci est naturale ; ta-
men non erat tunc abominabilis, ncc infamis;
sed suus ei inter bestias erat locus et dignitas.
Post tentationem vero et supplantationem Evæ,
factus est serpens invisus, infumis, abominabilis
homini ; atque reptare, lucem et homines fugere,
antra sequi, terram comedere (1), quæ prius ei
erant naturalia, jam eidem confirmata sunt in

(1) Non quod vescatur solo pulvero, sed quia, cum
humi repat, non potest quin pulverem in os cutn aliis
cibis simul ingerat. Ille David in luctu queritur, se come-
di- ! cinerem sicut panem, *Pt. Cn*, 10, quia pronus io
cinere jacens, pane m terram projecto vescebatur.

pœnam, et ordinata in infamiam : cur enim quæso serpenti in quo non erat culpa, naturalia dona tollerentur, quæ nec dæmonibus propter peccatum ablata fuerunt? Sic mors homini, et humano corpori ex elementis contrariis composito, est quasi naturalis, sed post ejus peccatum cœpit iHi esso poena peccati. Sic iris ante naturalis, post diluvium, cœpit esso signum pacti inter Noe, hominesque et Deum inili, *Genes*, ix, 16.

Quinto, congrua et justa fuit hæc pœna serpentis, scilicet in amicitiam et familiaritatem hominis conatus fuit anguis irrepere : ideo Et illi odium et exsecratio ; erexerat anguem diabolus, ut cum femina misceret colloquium : ideo jubetur in solo repere; persuaserat esum pomi : ideo ad esum terræ damnatur ; in os feminam erat intuitus : ideo nunc calcaneum intuetur, cisque insidiatur, ait Deirio.

ato. *Sexto*, symbolice hæc competunt dæmoni. Nam, ut ait Hupertus lib. III *De Trinitate*, cap. xviif, dæmon super pectus graditur, quia jam non coelestia, ut olim cum esset angelus, sed terrena, imo infernalicia semper cogitat, atque terra, id est homines qui terrena sapiunt, sunt cibus et pabulum ejus jam post peccatum Adæ. Hos enim ipse in terra ventre repere, id est gulæ et luxurie totos vacare docet. Ita S. Gregorius, lib. XXI *Moral*, cap. ii. Rursum S. Augustinus, lib. II *De Genesi contra Manichæos*, cap. xvii; Reda, Rupertos, Hugo, Cajelanus: Super pectus, inquit, et super ventrem graditur dæmon, quia duabus viis homines adoritur et seducit : *primo*, per superbiam, quum figuratur pectore; *secundo*, per libidinem, quæ adumbratur ventre; in pectore enim est vis irascibili, in ventre concupiscibilis, quos appetitus commovet et accendit dæmon, iisque homines ad gravissima impellit.

in u. 15. Inimicitias ponam inter te et mulierem (I). — Quia enim Deus hominem ob peccatum dominio in bestias privavit, hinc serpens homini coepit esse noxius et lethalis; et vieissim homo coepit esse serpenticida, cum ante peccatum nec antipathia, nec horror, nec odium, nec nocendi studium fuisset inter hominem et serpentem. Tradit Aristoteles salivam hominis cruciare serpentem, et, si tangat fauces (quibus Evu in len-tavit), eum occidere (2).

(1) Deus sententiam ferens in serpentem, qui Hcvm deceperat, illa simul protulit verba, quæ, quum futura generis humani redemptio iis primum fuerit præ-nuntiata, *protoevangelium* nomen sortita sunt.

Protoevangelium egregio interpretati sunt Thomas Sherlock Anglicanus, in suo libello anglico, cui titulum fecit *De Um deque finibus prophetiarum*; Patritius, op. cit. loin. II, Quæst. IV ; Meigian, op. cit. pag. 238 seqq.

(i) « *Et inter semen tuum et inter semen ejus*. Hæc primo produnt satis manifesto superiora verba nec de universo serpenti genere, nec de omnibus mulieribus dicta esse posso. Præterea *semen mulieris* non universum genus humanum insignitum, sed virum unum, ut alias quoquo, II *Sani*, v», 18, 13; I *Pur*. xvit, 11, II- Nuo-

Ipsi conteret caput tuum.—Triplex est Lectio. *Prima* est codicum Hebraeorum qui habent : a Ipsum,» scilicet semen, «conteret caput tuum;» ci ila legit S. Leo, et ex eo Lipomanus. *Secunda* est: «Ipse (scilicet homo vel Christus)conteret caput tuum : » ita Septuaginta et Chaldaica. *Tertia* est : u Ipsa conteret caput tuum. » Ha Biblia romana et omnia pene Latina legunt cum S. Augustino, Clirysoslonio, Ambrosio, Gregorio, Buda, Alenino, Bernardo, Eucherio, Ruello et aliis. Accedunt quædam exemplaria Hebraea, quæ pro Kin legunt Rih vel N'H, cum *chirich* parvo vel magno. Adde Nif hu sæpe poni *tmi*. pro N'hl *hi*, præsertim cum emphasis est, et virile aliquid feminae tribuitur, uti hic et contritio capitis serpentis. Exempla sunt hic vers. 12 et 20. *Genes*, xvn, **il**, *Genes*. xxiv, 44, *Genes*. xxxviii, 21 et 25. Nec obstat verbum masculinum *iascuph*, id est conteret; est enim crebra enallage generis in Hebraeo : ut masculinum ponatur pro feminino, et contra, præsertim si causa et mysterium aliquod subsit, sicut lue subesi, uti jam dicam. Ergo *hi iascuph* ponitur pro *hi tas^uph*. Sic cap. ii, 23, dicitur HCN XTp' *iickare issa*, pro **Xlpn** *tickare issa*. Unde et Josephus lib. I, cap. m, ita legit, uti noster Interpres habet; habet enim : « Præcepit ut mulier capiti ejus plagas inferret, » ut vertit Rufinus. Ex quo patet olim aUTT, id est *ipsa*, legisse Josephum, sed licet reticos typographes vocem præ ex co jam sustulisse (3).

quam enim nominum genus hac appellatione vocatum reperimus apud scriptores sacros, sed potius *natos mulierum*, *Job* xtv, 1 ; XV, 11 ; xiv, 4 ; *Eccli*. x, 22 ; *Stalth*. xi, 11 ; *Lue*. vn, 28 ; unus tamen aliquis alicujus femine illius y *men ejus* vocatus ab illis est, *Gen*. iv, 25 ; I *Satu*. i, 11. Quumque collectivum est nomen istud, si pronomen aliquod sequatur, sive primitivum sive possessivum, quod ad ipsum nomen pertineat, pronomen hoc plurali numero semper effertur ; in hac autem sententia pronomen Ktn, 'P^{TM}, nomini illi subditur. Demum si quæras, cur is, de quo sermo est, non *vir*, sed *mulieris* semen nominetur, num polio rem rationem excogites, quam quod ille foret, quem virgo uni esset paritura? » Itæc Patritius, loco citato. Quamquam per *semen mulieris* hic intelligi puto, non modo Christum, sed omnes ejus assecclas, quorum Christus est caput; quemadmodum per *seni tuum*, id est diaboli, designantur omnes improbi h> mines. Cf. *Jean*, vin, **il** ; *Act*. ini, 10 ; I *Joan*, in, 8, 10.

(3) « Auctoritates alicujus momenti, quæ certo suffragentur interpreti Vulgato pro hebraico NIF pronomen femininum *ipsa* reddenti, paucas habemus. Sunt vero testimonia Ambrosii, *De Fuga stratii*, cap. vit, § 43, Augustini passim, Gregorii, in *Job* lib. 1, cap. xxxn, § 53, aliorumque Patrum latinorum *sequituris* ælatis; item veius interpretatio Flavii Josephi, *Anliq*. lib. I, cap. m, § 4, Pullino malo tributa, quæ tamen lne in re discrepat ab ipso graveo exemplari. In veteri quoque interpretatione operum Chrysostomi legimus i/wa, etsi ille scripserit «irò;», m *Genes*. hom. 17, § 7. Moyses M limonides, quod sano mireris, lico scripsit : a Sed mirandum magis est, quod serpens cum Eva conjugatur, hoc est, semen illius cum hujus semine, caput et calcaneus, quod *illa* (Eva) vincat ipsum (serpentem) in capite, dillo vrn-

Nola *primo*, nullam ex liis tribus lectionibus esse rejiciendam; imo omnes sunt ver® : nam cum Deus hic opponat quasi antagonistas, mulierem cum suo semine serpenti cum suo semine, consequenter vult dicere, mulierem cum suo semine contrituram caput serpentis; sientie contrario serpens tam mulieris quam seminis ejus calcaneo insidiatur. Ideoque videtur Moses hic in llebræo verbum masculinum cum pronomine feminino permiscuisse, dicens, *x»n hi iascuph, ipsa conteret*, ut significaret tam mulierem quam semen ejus, adeoque mulierem per semen suum, puta per Christum, contrituram caput serpentis.

Nota *secundo* : Uree, ul dixi, tam serpenti quam diabolo, qui fuit quasi motor et anima serpentis, ad litteram competunt. Hæc enim antipathia, odium, horror et bellum post peccatum ad litteram esse ccepit inter serpentes et homines, tam viros quam feminas, uti jam experientia patet. Imo Rupertus, lib. III, cap. xx, specialem et notandam adfert experientiam, scilicet quod caput serpentis difficillime gladiis, vectibus et malleis ita conteri possit, ut totum corpus enecetur; si tamen mulier planta nuda dentem serpentis prævenerit, et caput ejus presserit, slatina cum capite totam corpus plane interire.

Rursum, hæc ipsa magis Christo et beate Virgini contra diabolum pugnanti, etiam ad litteram conveniunt. Mulier enim est Eva, quæ diabolum contrivit quando poenitentiam egit, vel potius mulier est beata Maria, Evæ filia; semen ejus est Jesus cl Christiani; serpens est diabolus, semen D. virgo ejus sunt infideles, omnesque impii. Ergo B. Maria contrivit serpentem; quia ipsa semper plena et gloriosa fuit victrix diaboli, omnesque hæreses (quæ caput sunt serpentis) in universo mundo contrivit, ut canit Ecclesia; Christus vero perfectissime eum ejusque caput et machinationes contrivit, dum virtute propria in cruce diabolo regnum omne, et spolia sua ademit; atque a Christo tam Eva poenilens, quam Maria innocens, nos quoque omnes virtutem conterendi diabolum, ejusque semen (id est suggestiones; *secundo*, semen, id est impios homines: horum enim paler et princeps est diabolus) accepimus. Hoc enim est quod dicitur *Psalm*, xc: « Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem. » Et *Luc*. x: « Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes, et su-

çai *iptam* in calcaneo. » More *ncbochim*, P. II, cap. xxx. Duo codices bebraici in bibliotheca Vaticana habent X'il (apud Kennicott., num. 217, 2:9). Alius ex bibliotheca Bernardi de Rossi habet KIF1. Hem babel codex unus Oukelo*i in hac eadem bibiiothcca. In Hexaplis editis a Montfauconio adnotatum est: Cæterum Belhnninus docet nos, a editionem vulgatam varie habere, quosdam codices habere nec esse contra vulgatam editionem, si convincatur debere legi ipre, vel iprum. » Hæc Patritius, *ibid*.

per scorpiones, et super omnem virtutem inimici. » Et ad *Horn*. xvi: « Deus conterat Satabam sub pedibus vestris velociter. » Ita Theodorelus, Bupertus, Beda hic, Augustinus, lib. XI De *Civit*. cap. XXXVI; Epiphanius, lib. II *Contra Antidivo* morianos*, et passim alii Patres.

Apposite S. Chrysostomus, hom. *De interdictione arbor*, tom. I, Adamo opponit Christum, Evæ C. Mariam, serpenti Gabrielcm: a Mors, inquit, per Adam, vita per Christum; Evam serpens seduxit, Maria Gabrieli consensit; sed seductio Evæ attulit mortem, consensus Mariæ peperit sæculo Salvatorem. Restauratur per Mariam, quod per Evam perierat; per Christum redimitur, quod per Adam fuerat captivatum; per Gabrielcm promittitur, quod per diabolum fuerat desperalum. i

Comer et. — Hebraice est *iascuph*, quod R. Abraham vertit, *percutiet*; R. Salomon, *conundet*; Septuaginta vertunt, *Tttffat*, id est *conterei*; Philo tamen, lib. II *Allegor.*, cum nonnullis legit rr.pri.H, id est *observabit*. Unde et Chaldæus vertit, *ipse observabit tibi quæ fecisti ei a principio, et tu observabis ei in finem*. Proprie Hebræum rps *scuph* videtur significare subito et quasi ex insidiis ac latebris aliquem percutere, obruere, calcare, conterere, ut palet *Job* ix, 17, c! *Psalm*. cxxxvin, 11; unde et Noster hic mox vertit, *rtst-Jiaberis*.

Vide hic quam deliri fuerint et hærclici et idolatren, dicti Ophitæ, id est serpentini, ab oTt, id est serpente, quem colebant, eo quod ipse suggerendo pomum velitum, principium cognitionis boni et mali fuerit Adæ cl posteris ejus: ideo quo panem ei offerebant; ritum oblationis refert Epiphanius, *horres*. 37.

Et tu insidiar eris calcaneo ejus. — Hebraico est idem verbum jam dictum *iascuph*, quod Septuaginta paulo anle verterunt, *tr jw k*, id est *conteret*: hic vero vertunt id est *observabis* (scilicet *insidiando* ei), sic enim ex Septuaginta legunt hic Josephus, Philo, S. Hieronymus, Ambrosius, Irenæus, Augustinus cl alii. Solent enim proprie serpentes in pratis et silvis latitantes non aperta vi, sed dolis se ulcisci, atque a tergo incautos mordere et percutere in calco, indequo in totum corpus veneno proserpente occidere. Ita Rupertus (1).

(1) Verbum, quod bis occurrit in hac enuntiationi', multimodis versum est ab interpretibus. Omnes tamen istas interpretationes facile revocabis ad duas potissimas, quarum una est *conterere*, seu *conculcare*; altera *latenter observare*, seu *insidias struere*. Vulgatus interpres vetuli incertus inter ulrainque, prius in unam, mox in alteram notionem verbum illud accepit, id tamen toti sententi^ longe accommodatius. Quoad oppositionem inter *caput* cl *calcaneum*, cam a natura rei repetit Rosenmullerus: Homo dicitur serpentis *caput* contritus, quia ab iis qui serpentem occidero volunt, caput potissimum petitur; serpens vero hominis *calcaneum* adpetiturus mcitur, quia ab eo conculcatus pedem tantum aut tibiam, imo talum dunlaxat morsu adpetere valet. Melius

Pari modo diabolus insidiatur calcaneo, id est per insidias quasi a tergo percutere conatur (significatur enim hic actus percutiendi non perfectus, sed inchoatus, sive conatus, more Hebraeo) Christum, beatam Virginem et Christianos; sed non praevalet iis quamdiu ipsi manent semen Christi, puta filii Dei. Adde diabolus reipsa percutere et contere aliquos ex hoc semine, scilicet fideles eos qui in Ecclesia sunt quasi calcaneus, id est imi, viles et terrae affixi.

Rursum Christi caput est divinitas, calcaneus est humanitas; hanc dum offendit et occidit daemon, occisus est: tunc enim Christus contrivit caput illius, id est ejus superbiam dejecit, atque omnem ejus impetum prostravit.

ü?31 Tropologice, S. Gregorius libr. I *Moral.* cap. r;ct uxviil : a Caput, inquit, serpentis conterimus, Xcum initia tentationis a corde extirpamus, cl tum i. ç: ipse insidiatur calcaneo nostro, quia finora bono uioMw actionis callidius et potentius oppugnat. » Et

ü nu. S. Augustinus in *Psal.* xtvni et cm : « Si Diabolus, inquit, tuum calcaneum observat, tu caput illius observa. Caput illius est initium malm suggestionis; quando incipit mala suggerere, tunc repelle, antequam surgal delectatio, et sequatur consensus. Itaque vitabis caput ejus, atque adeo non apprehendet ille calcaneum tuum, » nimirum :

Principiis obsta : sero medicina paratur,
Cum mala per longas invaluere moras.

Et S. Bernardus, ad sororem *De modo bene vivendi*, cap. XXIX : « Caput, inquit, serpentis conteritur, quando ibi culpa emendatur ubi nascitur. » Huc accedit Alcuinus, vel Albinus : Diabolus, inquit, insidiatur calcaneo nostro, quia extremum vit® nostr® acrius oppugnat. Hac de causa Sancti fini suo timuerunt, tumque ferventius Deo servierunt. Ha S. Hilarión in morte timens ait sibi : « Sepluaginta fere annos Domino servivisti, cl mori times? » Abbas Pambo moriens dixit : « Discedo jam hinc ad Deum meum; sed ita, ul qui hactenus vix incœperim Deum vere el reete colere. » Arsenius : « Da, inquit, Domine, ul vel nunc incipiam pie vivere. » S. Franciscus sub mortem : « Fratres, ait, usque nunc parum profecimus, incipiamus nunc servire Deo; redeamus ad humilitatis et novitiatus primordia; » dixit fecit, teste S. Bonaventura in ejus Vita. Sic et Antonius : « Hodie, inquit, vos religiosum institutum arripuisse arbitramini. » El Birlaam ad Josapbat : « Cogita » quotidie « te hodie empisse servire Deo, te hodie finitum. » Agatho sancte vixerat, et tamen dicebat : « Mortem horreo, quia alia sunt judicia Dei, alia hominum. »

Mdgnan, *ibid.* p. 256 : Voces, *caput* et *calcancut*, inquit, vatis intentionem ac voluti sententi® totius consilium indicant. Redemptor conteret *caput* serpentis, id est, pleno de co triumphabit; *serpens* vero, victus ac contritu», vix pedes victori» lacerare poterit,

Symbolice Philo : Calcaneus, inquit, est ea pars symboli anim® quæ terrenæ adhærescit naluræ, quæ- «* que in sensum et voluptates terrenas prona est et labilis; huic, et per hanc menti et voluntati insidiatur dæmon, idcoque Christus discipulorum pedes in ultima cœna lavit ut hoc signum esset, dilutum jam esse maledictum illud calcanei, quo ab ipso rerum primordio serpentis morsibus patebat aditus.

Allegorico, inimicitia hæc inter mulierem « AV-.-rri- serpentem significat odium cl bellum continuum ** inter Ecclesiam et diabolus, uti docet S. Joannes *Apocal.* cap. xn, vers. 13, et passim Patres : imo aliqui, ut P. Gordonus, *Contraven.* I, capite xvi!, httrcaliter hic per mulierem intelligunt Ecclesiam, per serpentem diabolus. Verum mulier potius ad litteram mulierem, mystice Ecclesiam significat; unde Apostolus, *Ephes.* cap. v, vers. 32, vocat hoc Sacramentum, sive, ut græce est, mysterium Christi et Ecclesiæ.

16. Multiplicabo. — Hebraice n31X H31H Ven. *harba arbe*, multiplicando multiplicabo, id est plurimum et certissime multiplicabo. Hæc enim geminatio tam multitudinem, quam certitudinem significat.

Triplex hic perna infligitur mulieri ob triplex f « m ejus peccatum. Nam primo, quia credidit serpenti dicenti : « Eris sicut dii, » audit : « Multipli- tn?eI' cabo ærurnas tuas et conceptus tuos; » secundo, quia gulose pomum velitum comedit, audit : « In dolore paries; » *tertio*, quia virum seduxit, audit : « Sub viri potestate eris. » Ita Rupertus.

.Ervmxas et conceptus. — Hoc est, ærurnas conceptuum; est enim hendiadys frequens Hebræis, qualis est illa Poet® : « Aurum frenosquo momordit, » id est, frenos aureos momordit. Ærurn® h®, ante conceptum, sunt sordes et fluxus menstrui; in ipso conceptu, defloratio, pudor et dolor; post conceptum, immunditia, feptor, retentio menstruorum, incontinenens appetitus, pondus prolis per novem menses, fastidia spasmi, et plurima pericula, de quibus Aristoteles, lib. VII *D Historia animal*, cap. iv.

Ix dolore paries. — Cum hoc dolore conjunctum est sæpe periculum vite, turn matris, tum prolis, idque tam anim®, quam corporis, cstque hic dolor tantus, ul illa experta dixerit : « Malle sc decies sub armis de vita decernere, quam semel parere, n Dolor hic in muliere major est quam in ullo animali, propter continuarum partium difficiliorem divulsionem, ut docet Aristoteles supra cap. ix. Hunc dolorem mulier in statu innocenti® Dei beneficio et providentia effugisset. Ecco quam parva voluptas peccati, gutta, inquam, mellis, quantum fel, quantos dolores in Evam omnesque posteros induxit?

St d vir i potestate eius. — Non ut prius sponte, Libens, mira suavitate et concordia, scdsæpc invita, cum summa molestia et repugnantia. Accepit enim hic vir potestatem uxorem coercendi et puniendi.

Illa Molina. Hebraice esi : Ati virum iDpiwH *tesculitech*, id est concupiscentia (I) , discursus, vel recursus; aul, ut Septuaginta et Chaldæus, conversio tua erit, *q. d.* Quidquid desiderabis, necesse erit ad virum recurras, ut illud impetres et perficias. Proinde si sapis, oculi lui semper os, oculos, nutum et propensionem viri observent, ut illi placeas, morem geras, eumque tibi devincias (2). Si sapis, non aliud appetas, quam quod marito placitum scies; si pacem et quietem amas, cum marito sentias et consentias; cave ne contra stimulum calcitres. Addit Rupertus : a Sub viri potestate eris. » Adeo, inquit, hoc verum est, ut secundum leges Romanas, Gentiles licet, non licuerit uxori condere testamentum, sine viri auctoritate; et quia sub viri erat manu, capite diminuta dicebatur.

Er ipse dominabitur tui. — Dominatus hic viri, si justus et moderatus, legis est nature; si imperiosus et tyrannicus, præter naturam est; sed uterquo femine molestus, et poena peccati est; ergo contra naturam est, et instar monstri, si femina viro dominari velit.

Ver», n. 17. Quia audisti, — quia obedivisti uxori potius quam mihi.

Pons Maledicta te iua in opeue tuo. — Nola cum in x “l>rocoPi” Abulensi, Percrrio, terram hic a Deo maledici non absolute, sed « iu opere tuo , » quia scilicet tibi, o Adam, cum laboranti et sudanti paucos dabit fructus, imo sæpe tribulos et spinas, ut sequitur.

Secundo, licet ante peccatum terra naturaliter spinas quoque et tribulos germinasse! (quod licet negent Reda, Rupertus et alii, verius tamen esse ostendi cap. i, vers. 12) : illud tamen ipsum jam factum est pcenahominis peccantis; quia si Adam non peccasset, ex paradisi (in quo aincenitatis loco omnia juvissent et récréassent hominem, nec quidquam fuisset quod eum læderet, ac consequenter in eo non fuissent spinte) fructibus sine ullo labore vixisset; jam autem laborans ut vicium sibi paret, spinas sæpe et carduos metit, quibus non pascitur, sed lædilur.

Addo *tertio*, per peccatum hoc Adæ primaeva teine bonitas et fertilitas impedita et imminuta videtur, ideoque crebriores, et pluribus in locis jam germinat tribulos et spinas, quam ante peccatum germinabat; hoc enim factum est Cain peccanti, Genes, iv, 12. Sic quoque Israhelitis, ob peccata, Deus sæpe per Prophetas minatur caelum æncum et terram ferream. Sic et hodie sæpe Deus urbes et regna ob peccata sterilitate punit. Unde Chaldæus et Aquila vertunt, maledicta terra propter te; et Theodotion, maledicta terra in transgressionem tua : radix enim nap aliar significat transgredi.

(1) Ita Rosenmullcrus. Maritum tuum, etiam post durissimos istos puerperii dolores, appetes denuo, ejusquo ancorai flagranter desiderabis.

(i) Quo sensu P». cxxtii, 3, oculi *servorum* dicuntur *eti-e. ad Aëros* ruor.

Ubi nota *quarto*: Hebreæ jam habent *baaburecha*, id est propter te, uti vertit Chaldæus et Aquila. Noster vero cum Septuaginta (ex quibus patet hanc lectionem esse priscam, indeque veriore) legit J“n3J)3 *baabodccha*, id est in opem tuo. Litleræ enim *res* et *daleth* sunt valde similes, Uf ab una in aliam facilis sit lapsus.

Tropologico S. Basilus, homil. *De Paradiso*; a Rosa, inquit, hic spinis est conjuncta, tantum non aperta nos voce contestaris, et dicens : Quæ jucunda vobis sunt, o homines, tristibus permixta sunt. Nam vero in humanis ita comparatum est, ut nullum eorum sincerum sil, sed contesimi Ireliliæ et hilaritati conglutinetur nuedilia, conjugio viduitas, puerorum educationi cura et sollicitudo, fœcundilali aborsus, vii splendori ignominia, prosperis successibus dispendia, deliciis satietas, sanilati infirmitas. Florida quidem est rosa, sed mihi tristitiam infligit. Quoties florem hunc video, peccati mei admoneor, propter quod terra ut spinas ac tribulos proferre!, condemnata est. »

In laboribus comedes ex ea. — Hebræum |13i! *ittsabon* significat laborem mixtum magnis molestiis, ærumnis et doloribus, qualis est agricultura, isque varius, multiplex et continuus, quo tamen omni vix adhuc victum sibi et suis parat homo.

Notat Isidoros Clarius, congrue cuque suas hic poenas a Deo infligi : nimirum serpens arroganter se erexerat; ideo jubetur repere in terra. Mulier delicias pomi gustarat; ideo parere jubetur in doloribus. Adam ignave cesserat mulieri; ideo iu laboribus jubetur victum sibi pararo. Hoc est ergo « jugum grave super filios Adam, a dio exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulture in matrem omnium, » *Eccli.* xi, 1. Sub hoc jugo gemimus omnes.

Ex ea. — Hebraice comedes *eam*, puta ejus germina et fructus.

18. Et comedes herbam ter iue, — *q. d.* Non delicias et fructus paradisi, non etiam perdices, lepores, carnes assas et elixas, sed simplices et viles herbas terræ comedes, tum lempcrantiæ, tum poenitentia) causa. Hebræi enim herbas terræ vel agri vocant vulgares et viles herbas, quibus bruta æque ac homo vescuntur. Nimirum per peccatum homo factus erat quasi equus et mulus : ergo eodem cum iis cibo vescalur oportet.

Tropologiam vide apud Cassianum, *Collât*, lib. XXIII,* cap. xi.

19. Quia vulvis es, et in pulverem reverteris. — Septuaginta, quia tara es, et in terram redibis. Homo ergo post peccatum immedicabili quasi phthisi, puta contrariarum qualitaturn pugna et corruptione laborat, quæ cum sensim absumit et enecat. Hebræum nay *aphar* proprie pulverem significat; sed, ut ante dixi, pulvis hic, ex quo factus est Adam, fuit aqua mixtus, ideoque lutum et limus terræ, unde et in limum cadaver hominis post mortem resolvitur. Quid ergo su-

porbis, (ena et cinis? Hine patet mortem homini non esse natura' conditionem, sed peccati supplicium. Unde acute S. Augustinus in *Sententia* 260 : « Homo, ait, factus erat immortalis : Deus esso voluit; non perdidit quod homo erat, sed perdidit quod immortalis erat, et de inobedientiae superbia, contracta est poena natura; », n Idem patet Horn, v, 12, et *Sapient.* n, 23. S. Chrysostomus putat hanc mortis sententiam mitigare illam priorem : « In labore comedes ex ca. » Quam enim hæc poena nobis sit utilis, docte ostendit Rupertus, lib. III, cap. xxiv et xxv, ubi inter enotera ait, *primo*, a ne malam mortem animæ suæ homo nesciret, et securus usque ad ultimi iudicii diluculum in suis voluptatibus dormiret, morte illum carnis percellit Deus, ut saltem ejus instantis metu evigilet; hinc et *secundo*, diem et horam mortis voluit esse incognitam, quæ hominem semper sollicitum, seipsumque suspensum superbire non sinat. » *Tertio*, ex Plotino docet misericordias Dei fuisse, quod hominem fecerit mortal, in, ne perpetuis cruciaretur hujus vilæ ærumnis: *Quarto*, voluit Deus hominem vivere in laboribus.

Curis acuens mortalia corda,
Nec torpere gravi passu» sua regna veterno.

Ha Rupertus.

Mml. Moraliter, quid ergo est homo? Audi Gentiles.
Maoi *Primo*, homo est fortunæ lusus, inconstantis imago, corruptionis speculum, temporis spoliū, inquit Aristoteles; *secundo*, homo est mancipium mortis, viator transiens; *tertio*, est pila qua ludit Deus, inquit Plautus; *quarto*, est imbecillum corpus et fragile, nudum, inerme, alieni operis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam projectum, inquit Seneca; *quinto*, est corruptionis vinculum, viva mors, sensitivum cadaver, sepulcrum circumvertibile, velamen opacum, inquit Trismegistus; *sexto*, est simulacrum et tenuis umbra, inquit Sophocles; *septimo*, est umbra* somnium, inquit Pindarus; *octavo*, est exui et incola miseri mundi : quid enim jam est mundus, nisi scrinium dolorum, schola vanitatis, forum impostorum? uti dixit quidam Philosophus.

Quid csl homo? Audi fideles, sapientes et prophetas. *Primo*, homo est sperma foetidum, saccus stercorum, esca vermium, inquit S. Bernardus; *secundo*, homo est ludibrium Dei, inquit Zeno Imperator fugiens, audita suorum clade; *tertio*, homo est stilla situi, est locusta, est momentum staler, est gutta roris antelucani, est fœnum, est flos, est nihilum et inane, ut ait Isaias cap. x1, vers. G, <5, 17, 22; *quarto*, est universa vanitas, ut ait Psaltes, *Psalm.* xxxviii, 6; *quinto*, est nuntius præcurrens, est navis pertransiens, est avis transvolans, est sagitta emissa, est fumus, csl lanugo, est spuma gracilis, est hospes unius diei, *Sapient*, cap. v. vers. 9; *sexto*, est pulvis et cinis, ut ait Abraham *Genes*, cap. xvin, vers. 27; *septi-*

rno, « homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur nullis miseriis; qui quasi flos egredilur et conteritur, et fugil velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet, » *Job* xiv, 1. Disce ergo, o homo, tam teipsum, quam mundum contemnere. Audi S. Augustinum in *Sentent.*, *Sent.*, ultima : a Divitiis flores, et majorum nobilitate te jacias, et exultas de patria et pulchritudine corporis, et honoribus qui tibi ab hominibus deferuntur : respice teipsum, quia mortalis es, et quia terra es, et in terram ibis; circumspice eos (pii ante te similibus splendoribus fubere : ubi sunt quos ambiebant civium potentatus? ubi insuperabiles imperatores? ubi qui conventus disponebant et festa? ubi equorum splendidi invectores? ubi exercituum duces? ubi satrapæ tyrannici? nunc omnia pulvis, nunc omnia favillæ, nunc in paucis versibus eorum memoria est. Respice sepulcra, et vide, quis servus, quis dominus, quis pauper, quis dives? discerne, si poles, vinculum a rege, fortem a debili, pulchrum a deformi. Memor itaque naturæ ne extollaris aliquando; memor autem eris, si teipsum respexeris. »

Ita Zozimas, redeunte Paschate, revertens ad locum a S. Maria Ægyptiaca condictum, cum jacentem et mortuam reperii, ac pone in terra scriptum : a Sepeli, Abba Zosima, miserere Mariæ corpusculum : terram redde terræ et pulverem pulveri. » Cumque ligonem non haberet, affuit leo, qui unguibus terram effodit, fecitque fossam, in qua Zosimas Sancti corpus sepelivit.

20. Et vocavit Adam komek uxoris si'le Heva. — Ver», u
« Vocavit, p postquam ejectus est paradiso: nam statini post peccatum Deique sententiam paradiso est ejectus. Est ergo hic prolepsis sive anticipatio.

Heva. — Hebraice csl **niH chaffa**, id est vivens, aut potius *vivificans*, a radice F⁷Tn *chaia*, id est *vixit*, « eo quod » futura « esset mater cunctorum viventium. » Undo Septuaginta pro Heva vertuntor., id est vita. Ab Hebræo *chaia*, vel *chava*, id csl *vixit*, descendit imperativus **Hin chave**, vel *have*, id est *vive*, quæ vox est salutantis et bene precantis, *q. d.* (rpxwt. Pro/tave Latini dicunt, *ave*; et Pœni, *havo*. Unde illud Plauti in Pœnulo : /lavo (id est *ave*, *salve*), *cujates estis? aut quo ex oppido?* Ita noster Serarius in *Josué* cap. n, quæst. XXV.

Nota, Rabbinos perperam subjecisse puncta in *chaffa* : punctandum enim et legendum est **mn Chcva**, vel *lleva*; ita enim legerunt Septuaginta, Noster et alii. Sic Rabbini imperito pro *Cyrus* legunt *Cores*, pro *Darius*, *Dariaves*.

Hoc nomine *lleva* se et uxorem, ad mortem a Deo damnatos, solatur Adam, quod per Evam gignet posteros viventes, in quibus et ipsi, licet morituri, tamen quasi parentes in filiis victuri sint perenniter.

Hinc Eva typus fuit B. Mariae, quæ mater est viventium, non temporali, sed spirituali et eterna vita in cœlo. Ha S. Epiphanius, *haresi* 78. Melior

ergo mater est Maria quam Eva. Eva enim tam monentiumj quam viventium cunctorum mater est, et vocari potest. Unde Lyranus et Abulensis : Eva, inquiunt, significat matrem omnium, non simpliciter, sed ærumnose et misere in hac mortali vita viventium. Hinc pie aliqui contemplantur apte vocari Evam, quasi hoc nomen alludat ad ejulationem parvulorum ex Eva progenitorum : masculus enim recenter natus ejulando dicit *a*, femina vero dicit *c*, *g. d.* Dicant *c* vel *a* quotquot nascentur ab Eva. Rursum Eva per anaslophen et apocopen latine *est ve*; per solam anaslophen est *ave*, quod D. Virgini salutando detulit Gabriel Archangelus.

Ver». 11. 21. FECIT QUOQUE DEUS AD E ET UXORI EJUS TOXICAS pelliceas. — Nota hic disparem genium diaboli et Dei; diabolus hominem voluptatula aliqua supplantat, mox cum in profundo miserim et confusionis jacentem destituit, ut sit miserabile omnibus, qui cum vident, spectaculum : at Deus miserabili licet hosti suo, succun it, cum vestit et tegit. Orígenes hic non veras tunicas pelliceas, sed carnalia et mortalia corpora intelligit, quibus post peccatum Adam et Eva induti sunt; ridiculum enim, ait, est dicere, quod Deus fuerit Adæ coriarius et pellium sutor. Verum hic est error : hæc enim verba historice et litteraliter, ut sonant, sunt accipienda, uti docet S. Augustinus, lib. XI *De Genes, ad Utt.* cap. xxxix, imo ipso Orígenes hom. G in *Levit.* : a Talibus, inquit, oportebat indui peccatorem (pelliceis scilicet tunicis), quæ essent mortalitatis, quam primo peccato acceperat, et fragilitatis ejus, quæ ex carnis corruptione veniebat, indicium. » Theodorus Heracleotes et Gennadius putant arborum cortices hic vocari pelles, indeque vestes Adæ esse facias. Verum hoc merito refellit Theodorolus *Quæst.* XXXIX. Pelles has Deus non creavit ex nihilo, ut vult Procopius, sed eas vel angelorum ministerio animalibus occisis detraxit (non enim unum par in quaque specie, ut vult Theodorctus, sed plura initio creavit Deus); vel aliunde subilo transmutavit et efformavit.

Chr Rursum pelles hic naturales, scilicet cum villis Ani',,, PM* intellige : hoc enim innuit Hæbræum piatii or, et Latinum *pelliceas*; idque primo, ut hæ vestes tam hieme, quam nestæ sola inversione Adamo et Evæ servirent. *Secundo*, quia non ad ornatum data sunt, sed ad necessitatem, ut nimirum nuditatem tegerent, et acris injurias arcerent. Terio, quia hæ vestes symbolum erant non lanium verecundia», sed et frugalitatis, continentis ac pœnilentiæ. Non purpura, non panno, sed pellibus quasi cilicio Deus homines post peccatum vestivit, ut doceret similem simplicem nobis debere esse vestitum. Hinc SS. quadraginta milites et Martyres apud S. Basilium a præfecto nudati, et in gelidum stagnum conjecti, ut ejus frigore necarentur, hac se voce animabant : a Non amictum, inquiunt, exuimus, sed hominem veterem

concupiscenti® deccplione corruptum; gratiis agimus tibi, Domine, quod cum isto amictu, dum et peccatum exuere licet : quoniam ob serpentem eum induimus, ob Christum vero exuimus. » Ha frigore pene enecti flaminis traduntur, angelis o cado coronas eorum triumphales ostentantibus. *Quarto*, hæ vestes e mortuorum pellibus factæ monebant Adamum, eum mortis fuisse reum. Ita S. Augustinus, lib. II *De Genes, contra Manichæos*, cap. xxr, Alcuinus et alii. -

Allegorico, Adam vestitus typus fuit Christi, qui licet purus esset et sanctus, indui tamen voluit pellibus, id est vestiri peccatis nostris, dum habitu inventus ut homo, in similitudinem carnis peccati factus est. Quid ergo, o homo, gloriaris in veste serica? Vestis enim est nota et stigma peccati; perinde ut compedes, ut cæteme, sive ferre® sive æne®, sunt symbola et vinculatorum et malefactorum. Talis fuit vestis primorum Ilomanorum Senatorum, de qua Propertius:

Curia, prætexlo quæ nunc uilcl alta scalu,
Pelhtos habuit rustica corda patres.

22. Ecce Adam quasi unus ex nodis factus est. Ita — « Hoc, ait S. Augustinus, lib. II *De Genesi contra Manichæos*, cap. xxii, dupliciter intelligi potest : vel unus ex nobis, quasi eclipse Deus, quod pertinet ad insultationem, sicut dicitur: Unus ex senatoribus, utique senator; aut certe, quia et ipse Deus esset, quamvis creatoris sui beneficio, non natura, si sub ejus potestate manere voluisset: sic dictum est, «ex nobis, n quomodo dicitur. Ex consulibus aut proconsulibus, qui jam non est. » Addit dotado S. Augustinus : « Sed ad quam rem factus est tanquam unus ex nobis ad scientiam scilicet dignoscendi boni et mali, ut iste per experimentum disceret dum sentit malum, quod Deus per sapientiam novit : et potestatem illam Omnipotentis, quam pati noluit beatus atque consentiens, pœna sua discat esse inevitabilem. n Prior sensus germanior est : cum enim exigit 10 *factus est*. Est ergo ironia et sarcasmos, *q. d.* Voluit Adam nobis per esum pomi fieri similis, et quam factus est dissimilis; voluit scire bonum et malum, et in quale ignoranti® barathrum corruit. Ita Gennadius, Theodorolus et Illupertus, qui ait : « Adam quasi unus ex nobis factus est, ut jam non simus nos Trinitas, sed quaternitas : quanquam non cum Deo Deus, sed contra Deum affectaverit esso Deus. » Sunt hæc verba Dei Patris non ad angelos, ut vult Oleaster et Abulensis, sed ad Filium et Spiritum Sanctum, ut patet, itaque intelligit ipso Abulensis in cap. im, *Quæst.* 48G.

Nunc edgo, —supple cavendum est, vel expellendus est ex paradiso. Est aposiopesis.

Et vivat in æteunum, — sed iiiorialuF, juxta sententiam in cum latam cap. n, vers. 17; mors hic pœna est homini, est et pœnæ abbreviatio; mos enim Dei csl, ait S. Chrysostomus hic, ut

puniens non minus quam benefaciens, suam erga nos declaret providentiam, *q. d.* ait Rupertus : « Homo quia miser est, sit etiam temporalis, itaque sit dissimilis tam Deo, quam diabolo : Deus enim et æternus est et felix, et est ejus æterna felicitas, felix aeternitas : horum alterum, id est felicitatem, perdidit diabolus; rateruñalcm vero non amisit, et est ejus æterna infelicitas, infelix æternitas. Parcamus, inquit Deus, homini; et quia felicitatem perdidit, rateruñalcm quoque proriþiamus infelici, ut in neutro sil quasi unus ex nobis. Nobis est æterna felicitas, felix aeternitas; sit illi temporalis miseria, vel misera temporalitas, et tunc illi commodius reformetur aeternitas, cum fuerit recuperata felicitas, n

rutu. 23. Et emisit eum. — Hebraice est *innbi** «*callecchehu* in *piel*, id est ejecit, expulit cum. Septuaginta addunt, *et collocavit cum c regione*, seu *tu conspectu* (hoc enim est *iuivxrn*) *paradisi*, scilicet ut ejus aspectu bonum amissum assidue lugeret et acrius pœniteret.

Nota: Emisit Deus Adam per angelum, qui cum vel manu eduxit, uti Raphael Tobiam; vel abripuit, uti rapuit Ilabacuc ex Judraa in Babylonem, ut ferret prandium Danieli. Ita S. Augustinus el Abulensis, qui addit angelum ex paradiso Adamara transtulisse in Hebron, ubi creatus fuerat, vixit, et postea sepultus est.

Quæres, quo die hoc sit factum? Abulensis pu-
jjia' lat A^amu, n peccasse et expulsum esse ex para-
'diso altero die a creatione sua, id est sabbato. Pererius octavo die, idque hoc fine, nt interim aliquot dierum intervallo beatum illum in paradiso statum experiretur. Alii quadragesimo die : unde Christus pro hac Adæ gula totidem, id est quadraginladiebusjejunavit. Alii trigesimo quarto anno, sicuti triginta quatuor annos Christus vixit, et peccatum hoc expiavit.

Verum communiter Patres, S. Irenæus, Cyril-
v T' lus, Epiphanius, Sarugensis, Ephrem, Philoxenus, Barcepha, el Diodorus apud Pererium, tradunt
l octafc Adamum eodem die quo creatus est peccasse, et paradiso ejectum esse, scilicet feria sexta die Vc-
l Trym neris; imo sub eadem horam, qua Christus in
i i' rruco mortuus est extra Jerusalem, et latronem nosque omnes paradiso restituit. Huic sententiae
i utút. favet series Scripturæ : nam ex vers. 8 patet hæc contigisse post meridiem, remittente se æstu, el leni aura afilante. Favet et invidia diaboli, quæ non permisit diu Adamum stare. Favet el perfectio naturai in qua conditus est Adam, per quam ipse, uti el angelus, statim se resolvit, et alterutram partem elegit. Denique si diu in paradiso fuisset, utique ex arbore vitæ comedisset.

Sicut ergo Christus eodem loco, scilicet in monte Calvariis, voluit crucifigi, in quo sepultuserat Adam : ita ipse diem peccati el exilii nostri tunc notavit, damna diei ut solveret et dependeret.

Addunt S. Ephrem apud Barcepha, in fine lib. I De *Paradiso*; Philoxenus el Jacobus Sarugetisis,

Adamum creatum esse hora nona matutina, et paradiso expulsum esse hora tertia pomeridiana, itaque in paradiso tantum sex horas commoratum esse.

Et collocavit axtf. paradisi m volcptatis Cher- 14
rhum, et flammeum gladium atqle versatilem.

— Quæres, qui sint Cherubim, quis gladius hic? O'U Che-

Primo, Tertullianus in *Apologetico*, et D. Thomas, H II, *Quæst. CLXV*, ari. ullim., putant esse É-ñ\ zonam torridam, quæ ob rasium impervia est, sl*11.' I quum proinde Deus, inquit, inter hasce nostras regiones et paradisum interposuit. m.

Secundo, Lyranus et Toslalus volunt hrac esse Seconda, ignem undique paradisum ambientem. Idem censent multi Patres citandi in fine hujus capitis.

Tertio, Theodorus et Procopius censent esse T<rtil-
, et spectra quoradam terribili forma, qualia terriculamenta contra aves ponuntur in hortis.

Verum dico, hrac omnia proprie ut sonant accipienda esse, nimirum quod angeli ex ordine Cherubim positi sint ante paradisum, ut ejus aditu prohiberent tum Adam et homines, tum etiam daemones, ne scilicet ipsi paradisum ingressi fructum arboris vitæ decerperent, quem hominibus offerrent, pollicentes eis immortalitatem, ut hac ratione eos ad sui amorem el cultum pellicerent. Ita S. Chrysostomus, Augustinus, Rupertus et alii (I).

Nota primo : Cherubim potius, quam Thronis, Virtutibus, aut Principalibus custodia paradisi demandata est, quia Cherubim sunt vigilantissimi et perspicacissimi; unde a scientia vocantur Cherubim, ideoque aptissimi sunt vindices omniscientia Dei, quam ambierai Adam. Hinc patet angelos superiores quoque mitti ad terram, uti ostendi *Hebr. i*, vers. ult.

Nota *secundo*: Videntur hi Cherubim fuisse humana forma induti; nam habent el vibrant flammeum gladium, et in omnes partes versatilem, ul eo feriant eos, qui paradisum ingredi volent.

Nota tertio : Pro *flammeum gladium* hebraico est *inn Üilb lahat hachercb*, id est flammam gladii. Ende incertum est an gladius hic fuerit flamma habens formam et speciem gladii, an vero revera fuerit gladius, sed igne candens, fulgurans el quasi flammam vomens.

Nota *quarto* : Ablatus est et cessavit hic gladius, uti el Cherubim, quando paradisus desiit, puta in diluvio.

Allegorico, ut S. Ambrosius ad illud *Psa/ . cxvni*:

(I) Cf. Hengsteuberg, *Moses und Egypten*; Meigaan, op. cit. pag. 133; Obry, op. cit. pag. 161 seqq.; Ihnelwrg, op. cit. pag. 27; De Saulcy, *Histoire de l'Art judaïque*. pag. 23 seqq. Cherubinornin, id est, *fortium*, ficta figura, ex humana, bovina, leonina atque aquilina composita (vid. *Ezech. 1, 10*), symbolum fuisse videtur divinai naturæ, etc., ut per *leonem* significetur robur, generositas, majestas Dei; per *bovem*, constantia atque firmitas; per *hominem*, humanitas, bonitas, ; per *aquilam*, naturai cralostis vigor el sublimitas.

Alberi- < Retribue servo tuo, et vivam, n et Ruper-
c*). fura- (US |jfb |J, cap XXXII |jjc flamrneUs gladius
4fl., llt est «gnts Purgatorii, quem ante paradisum cæ-
'-ni» L'stein moricntibus, needurn in hac vita plane
Pn^''*purgatis, posuit Deus; indeqnc Cherubim, id est
angeli, animas plane purgatas in paradisum,
puta in cœlum educunt. Imo S. Ambrosius, Orí-
genes, Lactantius, Basilius, Ruperlus ex hoc
loco putant ante cœlum positum esso ignem,
quem omnes animae, etiam S. Petri et S. Pauli,
post mortem transire debeant, ut co examinentur,
et si impura reperiantur, ul per eum purgentur,
de quo dixi I *Corinth*, in, 15.

Moraliter nota : Sex pœnæ indictaj sunt Adæ
(cum Eva)ct posteris ejus, quæ congrue respon-
dent sex ejus peccatis : *primum* ejus peccatum
fuit inobedientia: ob hanc sensit carnis et sensus
rebellionem; *secundum* fuit gula: ob hanc puni-
tus fuit labore et fatigatione. « In sudore, inquit,
vultus tui vesceris pane tuo ; » *tertium* fuit furtum
pomi: ob hoc punitus fuit carnis dolore, puta
fame, siti, frigore, calore, morbis, etc. «Multi-
plicabo, ait, aerumnas tuas; » *quartum* fuit infi-

delitas, qua discredidit Deo, et credidit dæmoni:
ob hanc punitus fuit morte, qua anima discedit
et separatur a corpore ; *quintum* fuit ingratitude:
ob hanc privari meruit sua substantia, quam a
Deo acceperat, et incinerari. « Pulvis, ait, es, et
in pulverem reverteris; » *sextum* fuit superbia:
per hanc meruit privari paradiso , cœlo et cali-
tibus , atque detrudi in tartara.

Ex dictis patet peccatum Adæ, si primam et
propriam speciem peccati spectes, non fuisse
omnium gravissimum :fuitcniminobedicntialegi\$
positiva Dei, hac autem gravior est blasphemia,
odium Dei; obstinata impenitentia, etc. Quare
gravius peccarunt Arius, Ludicrus, Judas et alii,
quam Adam. Si tamen damna ex hoc peccato
consecuta spectes, fuit Adæ peccatum omnium
gravissimum : per hoc enim ipse se et omnes suos
posterios perdidit, adeoque quicumque damnan-
tur, propter hoc peccatum vel immediate, vel
mediate damnantur; et hac ratione hoc peccatum
dici potest irremissibile ; quia in omnes posteros
ejus culpa et poena transit, nec id remitti aut im-
pediri ullo modo potest.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Adam gignit Caín el Abel. Secundo, vers. 8, Cain occidit Abel, ideoque a Deo maledicatur, fitquo profugus.
Tertio, vers. 17, recensetur progenies Cain. Quarto, vers. 25, Adam gignit Seth, et Seth Enos.

1. Adam vero cognovit uxorem suam Ilevam: quæ concepit et peperit Cain, dicens:
Possedi hominem per Deum. 2. Rursumqne peperit fratrem ejus Abel. Fuit autem Abel
pastor ovium, et Cain agricola. 3. Factum est autem post multos dies ut offerret Cain de
fructibus terræ munera Domino. 4. Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui, et de
adipibus eorum : et respexit Dominus ad Abel et ad munera ejus. 5. Ad Cain vero, et ad mu-
nera illius non respexit : iratusque est Cain vehementer, et concidit vultus ejus. 6. Dixit-
que Dominus ad eum : Quare iratus es, et cur concidit facies tua? 7. Nonne si bene egeris,
recipies; sin autem male, stalim in foribus peccatum aderit? sed sub te erit appetitus ejus,
et tu dominaberis illius. 8. Dixitque Cain ad Abel fratrem suum : Egrediamur foras.
Cumque essent in agro, consurrexit Cain adversus fratrem suum Abel, et interfecit eum.
9. Et ait Dominus ad Cain : Ubi est Abel frater tuus? Qui respondit: Nescio. Num custos
fratris mei sum ego? 10. Dixitque ad eum : Quid fecisti? vox sanguinis fratris tui clamat
ad me de terra, i 1. Nunc igitur maledictus eris super terram, quæ aperuit os suum, et
suscepit sanguinem fratris tui dc manu tua. 12. Cum operatus fueris eam, non dabit tibi
fructus suos : vagus el profugus eris super terram. 13. Dixitque Cain ad Dominum : Major
est iniquitas mea, quam ut veniam merear. 14. Ecce ejicis me hodie a facie terræ, eta
facie tua abscondar, et ero vagus et profugus in terra: omnis igitur qui invenerit me,
occidet ine. 15. Dixitque ei Dominus : Nequaquam ita fiet: sed omnis qui occiderit Cain,
septuplum punietur. Posuitque Dominus Cain signum, ut non interficeret eum omnis qui
invenisset eum. 16. Egressusque Cain a facie Domini, habitavit profugus in terra ad Orieu-

talem plagam Eden. 17. Cognovit autem Cain uxorem suam, quae concepit et peperit Ilenoch : cl ædificavit civitatem, vocavitque nomen ejus ex nomine filii sui, Ilenoch. 18. Porro Ilenoch genuit Irad, el Irad genuit Maviael, el Maviael genuit Matliusael, el Malhusael genuit Lamech. 19. Qui accepit duas uxores, nomen uni Ada, et nomen alteri Sella. 20. Genuitque Ada Jabel, qui fuit pater habitantium in tentoriis, atque pastorum. 21. Et nomen fratris ejus Jubal : ipse fuit pater canentium cithara el organo. 22. Sella quoque genuit Tubalcain, qui fuit malleator et faber in cuncta opera æris et ferri. Soror vero Tubalcain, Noerna. 23. Dixitque Lamech uxoribus suis Adæ et Sellæ : Audite vocem meam, uxores Lamech, auscultate sermonem meum : quoniam occidi virum in vulnus meum, cl adolescenlulum in livorem meum. 24. Septuplum ultio dabitur de Cain : de Lamech vero septuagies septies. 25. Cognovit quoque adhuc Adam uxorem suam : et peperit Clum, vocavitque nomen ejus Selli, dicens : Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain. 26. Sed et Selli natus est filius, quem vocavit Enos : iste coepit invocare nomen Domini.

T». i. 1. Cognovit. — Hoc verbo Scriptura honeste significat copulam carnalem ; quia enim llebræi virginem vocant **nobjJ alma**, id est absconditam et incognitam viro, hinc eam corrumpere, vocant eam cognoscere, vel revelare ejus turpitudinem, ul patet *Levit*, xvm.

kia ia Aliqui Rabbini, cum nostris haereticis, putant Adamum in paradiso cognovisse Evam. Sed ex “T., hoc loco communiter Paires docent contrarium, scilicet Adam cl Evam in paradiso mansisse virgines. Hic enim post ejectionem e paradiso prima copulæ eorum fit mentio: a Nuptiae, ait S. Hieronymus, lib. jV *Contra Jovinianum*, terram replent, virginitas paradisum. » Videtur ergo hæc prima extra paradisum fuisse Adæ cl Evæ generatione consequenter Cain fuit eorum primogenitus. Id enim insinuat vox Evæ, cum parientis : « Possedi hominem per Deum, » q. d. Jam primum peperit filium, factaque sum mater hominis.

Probabiliter censet Torniellus in *Annal.*, Cain genitum esse mox post expulsionem Adæ et Evæ e paradiso, scilicet primo anno mundi et Adæ, tum quia Adam et Eva creati sunt in statura perfecta et habili ad generandum ; tum quia post peccatum mox acres libidinis et copulæ stimulos senserunt ; tum quia ipsi erant soli in mundo, et per eos Deus volebat statim propagari et multiplicari toto orbo genus humanum. Unde sequitur Cain occidisse Abel anno retatis 139, scilicet paulo ante ortum Seth. Seth enim illo anno natus est, ut patet cap. v, vers. 3. Quocirca improbabile est quod censent aliqui, Adamum et Evam lugentes suum peccatum et lapsum, per centum annos abstinuisse usu conjugii, centesimo vero anno copulatos genuisse Cain, et mox Abel : unde Cain anno trigesimo retatis occidisse Abel, ideoque mox loco Abclis Adamum genuisse Seth, anno mundi 130, ut videtur cap. v, vers. 3. Hoc, inquam, est improbabile : sciebat enim Adam se esse constitutum a Deo, ut esset seminator et propagator generis humani ; sciebat in-

super se a Deo damnatum ad mortem, brevique moriturum, sciebat incertam esse diem mortis suæ. Quis ergo credat eum centum annis generatione et propagatione sui generis abstinuisse, cum nesciret an centum annis esset victurus? /Eque improbabilis et fabulosa est visio, quam S. Methodio Martyri falso attribuit Petrus Comes-tor in *Scholast. Hist. Genes*, cap. xxv. Quod scilicet Adam et Eva, anno ætatis, reque ac mundi decimo quinto, genuerint Cain, et sororem ejus Cahnnam; anno vero trigesimo genuerint Abcllem, et sororem ejus Delboram ; anno vero 130 Cain occiderit Abel, quem parentes ejus planxerint centum annis, et post planctum genuerint Seth, anno retatis el mundi 230, ut habent Septuaginta. Nam praeterjam dicta, est hic in numeris apud Septuaginta manifestus error, et pro 200 legendum 130, ul habent llebræa, Chaldaica, Latina.

Peperit Cain dicens : Possedi hominem. — Cain hebraico idem est quod possessio, a radice l12p *lana*, id est *possedi*. Arabicus vertit, *lucrata sum per Deum virum*. Ludit ergo Goropius Becanus, qui nomen Cain a lingua Elandrica accersit, quasi Cain idem sit quod *quad eynde*, id est, *malus finis* vel *exitus*. Itaque Cain hebraico idem est quod possessio ; csl enim filius quasi parentum possessio et supellex : undo jure naturæ est patris in filium potestas ; hinc patres vocantur domini *Matth.* xi, vers. 23 ; *Eecli.* xxin, 1. Hinc factum est ul Persta (teste Aristotele in *Politic.*) liberis uterentur quasi servis. Hinc etiam Sciavi (teste Accursio) filios arbitrio suo vendebant el occidebant. Dicit ergo Eva : a Possedi hominem, » sed « per Deum, » q. d. Natus csl mihi filius, quasi possessio mea ; sed idem potius csl Domini possessio, et hereditas mihi a Deo donata. Ita S. Chrysostomus : a Non (inquit Eva) natura mihi puerum dedit, sed divina gratia. » Sic Jacob ad Esau : a Parvuli, inquit, sunt quos donavit mihi Deus, »

Prole*

Tropologice : « Cain dictus est acquisitio, quod omnia sibi acquireret ; Abel, qui omnia referret ad Deum (Abel enim S. Ambrosio dictus est quasi 3H *habcl*, id est dans Deo omnia, ni-pote quæ accepit ab eo), nihil sibi arrogans, n ait S. Ambrosius, libro I De *Cain et Abel*, cap. r. Cain ergo significat arrogantes, qui omnia suo ingenio attribuunt : Abel humiles, qui oinnia Deo datori accepta referunt. Et cap. n : « Per Abel, inquit, inlelligitnr populus » Christianus (sicut per Cain Judæi parricidae Christi et Prophetarum) « adhærens Deo, sicut et David ait : Mihi autem adhærere Deo bonum est. » Et cap. iv, docet Cain esse typum malitiæ, Abel virtutis. Significatur ergo quod Cain, id est « malitia preceda! tempore, sed juvenescat infirmitate. Habet illa ælatis stipendium, virtus autem praerogativam gloriæ, quam plerumque justo cedit iniquus, » sicut Cain cessit Abeli in favore el honore apud Deum.

Per Deum. — Preposilio per non est jurantis, sed gratulantis et auctorem generationis agnoscantis. Hebraice est HUT *F-IX et Adonai*. *Isidoras* Clarius putat et hic esse articulum accusativi, idcoque vertit: *Possedi hominem Deum*, quasi Eva hæc dixerit in spiritu prævidens, Christum, qui Deus est et homo, ex se nasciturum. Verum quid hoc ad Cain? nec enim ex Cain, sed ex Selli natus est Christus. Vox ergo FIN *et*, hic non est articulus, sed praepositio significans cum, coram. Unde *Chaldaeus* vertit *coram Domino*, alii cum Domino ; quod Noster clariore sensu expressit vertens, per Dominum, puta « per Deum. »

ven î. 2. Rursumque peperit. — Rabbini, et ex eis Calvinus, putant ex eodem conceptu Evam peperisse gemellos, Cain et Abel, quia hic in Abel non repetitur verbum *concepit*, sed tantum *peperit*; unde idem extendunt ipsi ad alias illius relatæ generationes, putantque Evam aliasque feminas initio mundi semper peperisse geminos, ut homines eo citius multiplicarentur. Sed hæc temere et sine fundamento asseruntur; Moses enim hio compendio utitur, et in verbo *peperit* presupponi! et subaudit verbum *concepit*. Nemo enim patii nisi quæ ante concepit. Spiritus Sanctus enim hic non conceptus, sed partus et proles hominum primorum recensere intendit.

Abel. — Josephus et Eusebius *Abel* interpretantur luctum, quasi Sun *Ucbcl*, id est Abel, idem sit quod h3X *Ebcl*, ut *hc* ponatur pro *aleph*; quia Abel primus mortalium sua morte ingentem luctum attulit parentibus, inquit Eusebius, Atti lib. XI De Prtrpar. cap. iv. Verum proprie Abel, J vel, ut hebraico dicitur *Hebei*, significat vanitas, nàiJ tora. Unde Ecclesiastes ait: 33H *73 obnn hsn *hebcl habalim col Rebel*: « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas. » Videtur mater Eva presagisse Alidi celerem necem, aut certo memor se cum posteris ad mortem paulo ante damnatam, voca-

vil cum Abel, id est *vanitas, q. d.* a Universa vanitas est omnis homo vivens, » atque possessio hominis similis est vanitati, quia « in imagine (instar umbre) pertransit homo. » Ita [tabanus, Lipomanus et alii.

Abel mansisse et mortuum esse virginem docent contra Calvinum communiter Patres; idque colligunt ex eo quod Scriptura non meminerit uxoris et prolium ejus, sicut meminit uxoris et prolium Cain. Ha S. Hieronymus, Basilus, Ambrosius et alii. Hinc ex Abel, hæretici quidam nominali sunt Abellani, vel Abeloitæ, qui instar Abdis uxoribus non miscebantur, sed filios vicinorum adoptabant, et haeredes sibi adsciscebant, nimirum puerum et puellam simul. Ha S. Augustinus, lib. *De Hæres.*, hæresi 87, tom. VI.

3. Post multos nirs, — post multos annos; Vult S. Ambrosius, lib. I De *Cain*, cap. vu, hoc tribuit culpæ: « Duplex; ait, culpa Caini: una quod post dies obtulit, altera quod non ex primis fructibus. Sacrificium autem et celeritate commendatur, et gratia, » etc.

Ut offerret Caix de fructibus terræ, — secundos scilicet et viliores fructus; hi enim vocantur in Scriptura fructus terre. Primos ergo et meliores fructus sibi reservabat Cain; opponitur enim Abelo, qui obtulit Deo primogenita, et « de adipibus, » id est, optima et pinguisima gregis sui, quia ingenii fide, reverentia et amore prosequabatur Deum. Ita S. Ambrosius, lib. I De *Cain et Abel*, cap. vu et x: « Obtulit, inquit, a fructibus terræ, non a primis fructibus primitias Deo. Ille est primitias sibi prius vindicare, Deo autem sequentia deferra. Itaque cum vere anima corpori, tanquam servo domina, sit preferendo, utique primitias ejus, hoc est animæ, prius quam corporis offerre debemus. » Addit Abdera liberalem, animalia; Cainum avarum, fruges terræ dunlaxal obtulisse. Idem, lib. II, cap. v, ait Abelm a Deo prelatura Caino, eo quod pinguiora gregis offert, sicut David docet dicens: « Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea, et, Holocaustum tuum pingue fiat; hoc docens acceptabile esse sacrificium, quod pingue, quod nitidum, et quodam pabulo fidei ac devotionis, verbique coelestis uberiora alimonia saginatum est. » Et cap. vi: « Nova igitur fides renovatorum, valida, pubescens, incrementum virtutis acquirens; non remissa, non fessa, non senio quodam marcida, et vigore ignava, apta sacrificio est, quæ pullulet quodam virenti germine sapientias, et juvenili divinæ cognitionis fervore rubescat, n Abdis est hrce vox:

Sacrum pingue dabo, non macrum sacrificabo.

Caini ex adverso hæc:

Sacrificabo macrum, non « bbo pingue sacrum.

Docet S. Athanasius in illud, *Omnia mihi tradita sunt*, Cain et Abel a patre Ariamo didicisse

religionem et ritum sacrificandi ; unde sequitur, primo omnium Adamum sacrificasse (1).

Moraliter Philo, lib. *De Sacrificie. Abclis et Cain* : Sicut, ait, Cain de fructibus et non de primitiis Deo sacrificium obtulit, sic sunt multi qui dant primatum creaturæ, secundarium honorem numini, n. V. g. Qui ex frugibus peiores dant pro decimis, qui proles stupidas, turpes, **mancas**, inertes dant Religioni, pulchras et ingeniosas conjugio.

v,n t 4. Respexit Dominus ad Abel et ad munera eius. — Primum fuit causa **secundi**, ideo enim placuerunt Deo munera Abel, quia placuit ipse Abel; sacrificia enim vetera non placebant Deo ex opere operato, uti placet sacrificium legis novæ, sed tantum ex opere operantis. Unde Rupertus, lib. IV De Gen. cap. ti, sic ait : a Apostolus dicit (*Ilcbr.* xi) : Fide plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit Deo : per quam testimonium consecutus es justus, etc. « Fide, inquit, plurimam; nam cultu, vel religione, parem uterque obtulit, et proinde uterque recte obtulit, sed non recte divisit. Nam Cain cum Deo offerret sua, scilicet sibi retinuerat, repositum habens cor in cupiditate terrena. Hujusmodi portionem Deus non accipit, sed per se inquit *Proverb.* cap. xiii : Fili, præbe cor tuum mihi. Porro Abel primo cor suum, deinde rem suam offerendo plurimam hostiam per fidem obtulit. » Fidem hanc explicat cap. iv, ubi docet Abclm hoc suo sacrificio præsignasse et præcucurrisse sacrificium Christi in Eucharistia. « Quia vere, inquit, sacrificium quod illa nocte Pontifex noster Jesus Christus instituit, quamvis exteriori specie panis sit et vinum, in veritate Agnus est Dei, primogenitus omnium agnorum vel ovium, quæ perlinent ad caulas cali, ad pascua paradisi. » Vere S. Augustinus (vel quisquis est auctor, non enim videtur esse hoc opus S. Augustini), lib. I *De Mirabil.* S. Script, cap. ni : Justitia, ait, triplex in Abel fuit: prima, virginitas, non generando ; *secunda*, sacerdotium, munera Deo placita offerendo; *tertia*, martyrium, proprium sanguinem effundendo : cui primam figuram Salvatoris gestare conceditur, qui virgo, martyr et sacerdos esso videtur. Et paulo ante : « Abel, inquit, totius humante justitiae princeps, in ipso mundi principio sanguinis sui tripudio coronatus martyrio arripitur. » Et mox : « Huic Abel Dominus Jesus Christus primatum justitiae hominum commisit, ille iniquus : A sanguine Abel justus usque ad sanguinem Zachariæ, » *ilath.* xiii, 33.

Nota : Pro *respexit* hebraico est JWN *fissa*, quod

(t) Quia xfk<p>ffa ante diluvium ignota fuisse videtur, Grotius censet victimas nullas turn fuisse mactatas, cum Deo nil sacrari soleat, nisi quod in usu hominum fit, ideo sub *primogenitis* Deo ab Abelo oblatis *lanam* *et ovium* eximi magnitudinis et formæ, sub vero *lac* intelligit. Aliter sentit Dracli, *De l'Harmonie entre l'Eglise et la Synagogue*, tom. I, p. 117.

Symmachus verlit *deléctalas est*; Aquila, *consolationem accqrit* ; Ghaldaeus, *suscepit cum beneplacito*. Proprie fissio significat *respexit*, a radice rUTJ *scaa*; sin legas aliis punctis *iasra*, significat *delectatus est*, a radice *scaa*, per duplex *ain*, et ita legit Symmachus et Aquila.

Quieres, quo signo declaravit Deus sibi placere oblationes Abclis, non autem Cain? Respondeo: Communiter tradunt Patres Deum id igne de coelo misso in sacrificium Abclis, non antea Caini, pUo-r* declarasse : ignem enim hunc combussisse et consummisse sacrificium Abclis, Caini vero sacrificium intactum reliquisse.

Rident hoc Lulhrus et Calvinus, quasi Judaeas fabulas. Verum id ipsum asserunt et tradunt S. Hieronymus, Procopius, Cyrillus hic, Chrysostomus, Theophylactus, Oecumenius in cap. xi ad *Ilcbr. vers.* 4, et Cyprianus, orat. *De Nativitate Domini*. Unde et Theodolion vertit iww? « *nam, fammarit Dominus super Abel et sacrificium ejus, super Cain non*. Hoc enim eodem ignis et conflagrationis victimæ signo solet Deus probare et acceptare sacrificia, ut Gedeonis, *Judie*, cap. vi, vers. H ; Manne, *Judie*, xiii, 20; Aaronis, *Levit.* ix, 24; Elie, III *Reg.* xvni, 38; Davidis, I *Paralip.* xxi, 26; Salomonis, II *Paralip.* vu, 1 ; N'chemæ, li *Machab.* i, 32.

↳. Ad Cain autem et ad munera illius non respexit, — non inflammavit ea. Ila narrat Nazianzenus, oral. I in *Julianum*, duos nepotes Constantii imperatoris, Gallum et Julianum, volentes in illius extruere templum supra tumulum Mamantis Martyris, inter se divisisse opus, sed partem Cuius illam quæ extruebatur a Gallo, vere pio et fidei, AWi* felicissime processisse : partem autem quæ extruebatur a Juliano, qui apostata futurus, jam mente corruptus erat, non potuisse unquam coalescere, quod terra contremiscens omnia quasi removeret, quia Martyr noluit honorari ab eo, a quo collegas suos contumelia afficiendos prævidebat; et quia Deus qui corda intuetur, opus Galli, tanquam Abclis sacrificium, admisit, opus vero Juliani, inquam sacrificium Caini, abiecit, inquit Nazianzenus. Prædare S. Cyprianus, tract. *De Orat. Domini* : « Non, inquit, Caini et Abclis munera Deus, sed corda intuebatur, ut ille placeret in munere, qui placebat in corde. Abel pacificus et justus dum Deo sacrificat innocenter, docuit et cæteros quando ad altare munus offerunt, sic venire cum Dei timore, cum simplici corde, cum lege justitiæ, cura concordiae pace. Merito illo cum in sacrificio Dei talis est, ipse postmodum sacrificium Deo factus est, ut martyrium primus ostendens, initiaret sanguinis sui gloria Dominicam passionem, qui et justitiam Domini habuerat et pacem (2). »

G. Cur concidit facies tua? cur moerore, ira,

9

(i) *Iratusque est Cain vehementer*. Hebr. *et incanduit* *Cain* valde, scilicet qx, *nasus*, id est, ira.

odio, invidia in fratrem contabescis, caque vultus tristitia et dejectione prodis ? cur lividis et dejectis in terram oculis parricidium incipis meditari ? ita Rupcrlus. Unde Arabicus vertit, *contristatus est vultus ejus*.

vtn- 7. 7. Nonne si bene egeris, recipies ? — tum quietem et gaudium conscientiae, tu in favorem meum, utque simili signo, puta igne de caelo misso, attester te tuaque sacrificia mihi placere, sicut testatus sum Abeli, quod te nunc ita cruciat ; tum denique bona praesentia et aeterna recipies : haec enim omnia virtutis sunt merces.

Pro *recipies* hebraico est DNÚ *sect*, quod significat ferre, elevare, portare, recipere, rursum remittere. Unde Chaldaeus vertit, *demittetur tibi*, scilicet invidia et impietas tua ; Septuaginta vertunt, nonne scilicet : *recte offeras, non recte autem divides, peccasti ? quiesce*. Quod S. Ambrosius, Chrysostomus, Augustinus, sic exponunt : Quia in recta, inquit, divisione prima secundis, coelestia terrenis praeferenda sunt ; Cain autem primas sibi, secundas dabat Deo, ideoque non recto cum Deo divisit. *Tertio*, alii sic vertunt, *nonne si bene egeris, attolles ?* subaudi vultum, *q. d.* Nonne incedes recto vultu, vivesque in gaudio et laetitia ? unde et Vatablus vertit, *nonne si bene egens, exaltatio erit tibi ? q. d.* Tu videris dolore quod frater tuus sit clarus, et evectus supra te ; at si studueris bene facere, attolleris ut ille ; sin autem male egeris, statim in foribus peccatum aderit (1).

Pmi Peccatosi, — id est poena peccati, quae quasi Cu" im can* Saul Cerberus cubans (hoc enim est Hebraeum o' "p n robots) fores peccati obsidet, tanquam peccati vindex ; hic, mox ut malo egeris, libi aderit, tibi allatrabit, te mordebit et lancinabit.

Causa hic est vermis conscientiae, montis turbatio et indignatio, ira Dei capiti peccatoris imminens, tribulatio, angustia omnesque aevum praesentes et aeternae, quibus Deus peccata punit. Unde Chaldaeus vertit : *In diem iudicii peccatum tuum servatum est, tunc qua ulciscetur de te*.

rwatnm Nota prosopopoeiam. Peccatum hic inducitur quasi tyrannus, qui cum suis asseclis tam licitoribus, quam molossis peccantem assidue insequitur. Nam, ut Poclai ait :

Noxa caput sequitur;

et Horatius, lib. III *Carminum*, ode 3 :

Raro antecedentem scelestum
Deservit pede pana claudo.

Ut enim alia taceam, magna poena est

Nocte dieque suum gestaro in pectore testem,
Occultum quattente animo tonore P. agellum.

Conscientia ergo sceleris, ipsa sui vindex, tor-

ti) Ita et Rosenmullerus, cui DRY est *elevatio*, scit, tacici tuae cunct tibi.

tor et carnifex est, uti pulchre docet S. Chrysostomus, cone. I *De Lazaro*. Et S. Augustinus in *Sententiis*, Sentent. 191 : «Nullae, ait, poenae ? graviores sunt quam malae conscientiae, in quacum non habetur Deus, consolatio non invenitur. Et ideo invocandus est liberator, ut quem tribulatio exercuit ad confessionem. confessio perducatur ad veniam.» Ita Alexander Macedo cum Clitum sibi carissimum ac fidelissimum temulentus occidisset, mox conscientia sceleris furens, sibi mortem inferre voluit, sed a suis fuit prohibitus, teste Seneca *epist.* 83. Ita Nero Caesar, auctore Dione, matre trucidata, aiebat se specio materna exagitari verberibus furiarum, tedisquo ardentibus, nulloque loco lutum posse consistere. E contrario, «nullum theatrum virtuti conscientia majus est,» ait Cicero, *Tuscul.* II, et Horatius in *Odis* :

Integer vite scelerisque purus
Non eget Mauri jaculis, nec arcu,
Nec venenatis gravida sagittis,
Fusce, pharetra.

Nimirum, «secura mens quasi iuge convivium.» Ita S. Augustinus *Contra Secundinum* cap. I. : «Senti, inquit, de Augustino quodlibet ; sola me conscientia in oculis Dei non accuset.»

Sed sub te erit appetitus ejus, et tu dominaberis illius. — Calvinus, ne cogatur ex hoc loco admittere liberum arbitrium dominans peccato et concupiscentiae, censet pronomen *ejus* referre Abelcm, non peccatum, sensumque esse, *q. d.* Ne, o Cain, inideas Abeli juniori fratri tuo ; nam ipse in tua potestate permanebit, clu ci tanquam primogenitus dominaberis. Favet huic expositioni unus S. Chrysostomus, *homilia* 18. Verum nulla Abelis hic facta est mentio, ac proinde pronomen *ejus* Abelcm referre nequii, ut docet S. Ambrosius, lib. II *De Cain et Abel*, cap. vu ; et S. Augustinus, lib. XV *De Civitate*, vu. Unde Arabicus clare vertit, *in electione tua appetitus ejus, et tu dominaberis illius*. Electio cni in est actus proprius liberi arbitrii, per quem dominatur suis actionibus.

Dices : Pronomen *ejus* in Hebreo est masculinum ; nndil *chatlat* autem, id est peccatum, est femininum : ergo vox *ejus* nequit referre peccatum, sed Abelcm respicit.

Respondeo, Hebraeum *chattat* non solum esso femininum, sed masculinum ; id patet hic cum ait f:nn nxon *chattat robots*, peccatum cubans apud te, libi aderit ; si enim esset femininum, dicere debuisset nX3T» *robetsa*. Idem patet Levit. IV, 21, XIH nxun *chattat hu*, peccatum est ipse, non R»FIM, id est *ipsa*.

Dices *secundo*, Hebraice est mpTOTI "i'bx *clecha tcsukato*, id est, ut vertunt Septuaginta, *ad te conversio ejus*.

Respondeo, sensus hujus phrasidis est : peccatum, ejusque appetitus clu concupiscentia, te sol-

Ucitatibit ad sibi consentiendum, sed ita, ut ad te coaverli, ct a te consensura petere ct impetrare debeai; quod Noster quoad sensum clare vertit, *Uò te erit appetitus ejus. Pari enim modo Evæ dixit cap. in, vers. 16. 'jnpTJn Sbt cl tschech tsecukatesch, ad virura erit conversio tua, quod noster quoad sensura clare vertit, sub viri potestate eris. Unde ibi, æque ut hic, sequitur, ct ipse dominabitur tui.

Dico ergo vocera ejus referre peccatum, non Abelcm, sensumque esse, q. d. Potes, o Cain, per arbitrii libertatem et gratiam meam tibi preparatalo, tuæ concupiscentiæ ct appetitui invidenti®, tanquam mancipio dominari. Quid clarius pro arbitrii libertate dici potuit? Unde Targum Hierosolymitanum ita vertit, in manum tuam tradidi potestatem concupiscentia tuæ, cl tu dominare ei, sive ad bonum, sive ad malum. Ita exponunt S. Ambrosius et S. Augustinus supra; S. Hieronymus, Rabanus, Ruperlus, Hugo, Reda, Alcuinus ct Eucherius hic; quin et S. Chrysostomus hom. 18 citata, aperto docet Cainum potuisse dominari suæ concupiscentiæ. Vide Cardinalem Dellarrainura, docte æque ac solide hunc locum, uti et alios omnes, pertractantem (1).

Et tu dominaueius illius. — Tu illi dominari potes, ideoque debes: si enim non posses, nec deberes. Deus enim homini non precipit impossibilia.

Hi.-» Nota hic quantum sjt dominium voluntatis, non tantum in motus ct actiones externas, sed etiam in appetitus cl passioncs internas. Sentias licet æslus cholcræ aut libidinis maximos, voluntate tua forti ct constanti iis renitere, dicitoque: Nolo iis consentire, ii mihi displicent, cos detestor; cl dominaberis cholcræ ac libidini, crisque coram Deo cl hominibus, non cholencas, sed mansuetus cholcræ domitor; non incestus, sed castus libidinis victor. Tanta est vis ct imperium voluntatis. «Magna, inquit S. Chrysostomus serin. De lachao, vis est voluntatis, quæ nos efficit posse quod volumus, et non posse quod nolumus.» Vidit hoc Seneca qui, ad iram domandam, hoc interciderà dat remediumlib. HDelrn, cap. xn: «Nihil, ait, est tam difficile et arduum, quod non humana mens vincat, et in familiaritatem perducatur assidua meditatio; nullique suut tam feri et sui juris affectus, ut non disciplina perdomentur. Quodeumque sibi imperavit animus, obtinuit; quidam, ne unquam riderent, consecuti sunt; vino quidam, alii venere, quidam omni humore interdixere corporibus.»

0.,1-pid Solerler ergo et vere sanctus quidam doctor *** dixit: «Quidquid toto corde, lota intentione, toto desiderio vis, id es certissimo.» Vis toto

(1) Atii: Et ad to appetitus ejus, scit, peccati; sed tu dominaberis ei, hoc csl, resistere ei debes. Peccatum tanquam mulier impudica sistitur, quæ hominem ad libidinem suam explendam lentat, cui igitur resistere debeat.

corde cl efficaciter esse humilis? hoc ipso reipsa es humilis; vis efficaciter esse patiens, obediens, constans? hoc ipso reipsa es patiens, obediens, constans. Quare prudenter suadet: «Si magna, pmh ait, dare aut facere non potes, magnam saltem Proaeifa habeto voluntatem, eamque ad immensa exten- y llulcta dc,» V. g. pauper es, habeto voluntatem efficacem dandi largissimas eleemosynas, si facultates suppeterent, cl vere eris largissimus et liberalissimus; parva habes talenta, parvas vires Dei gloriam et salutem animarum promovendi; concipe efficax desiderium, et ertolo corde offer Deo mille animas, mille vitas, mille corpora, si ea haberes; offer ingens desiderium laborandi cl patiendi ardua quæque ad ejus amorem et plurimorum salutem; atque Deus voluntatem tuam pro facto computabit: voluntas enim seria ct resoluta omnis virtutis ct vitii, omnis meriti et demeriti fons est et causa.

Ita S. Christina virgo ct martyr, patris sui Urbani, Tyri Italiæ oppidi præfecti, idola argentea confringens, blandimenta illius voluntate firma despexit, minas irrisit; non flagellis, non unguis dilaniata constantiam mutavit; quinimo lacere carnis frustum in patrem projiciens ait: «Satiare carnibus, miser, quas genuisti: filiam comedere potes, at certe ut impietati tuæ consentiat, facere non potes.» Hinc rotis alligatur, ct subdito igne uritur, in lacumque dejicitur; mox defuncto patre, a Dione ejus successore in oleo, resina ct pice coquitur: inde ad Apollinis statuam adorandam ducta, eam sua precatione subvertit. Dioni subito mortuo surrogatur Julianus, qui Christiuan in fornacem ardentem mitti jussit, sed missa noxam non sensit; serpentibus mordendam objecit, sed serpentes, illa dimissa, veneficum invaserunt: interemptum ipsa suscitavit. Julianus illi mamillas amputari jubet, linguam precidi ipsamque sagittis confici. Tali demum martyrio consumpta in cælum evolavit. Ecce quam voluntas resoluta dominctur affectibus, tormentis, tyrannis et morti: hac Christina patrem, Abel fratrem superavit, non pugnando, sed patiando. Ita habet ejus Vita, quam edidit Surius, tom. IV, 2 i Julii.

8. Egrediamur foras. — Hæc verba exciderunt vus. r ex textu Hebreo: unde ea non legerunt, nec vertērunt Aquila, Symmachus ct Theodotion. Olim tamen ea fuisse iu Hebreo, patet, quia ea legerunt Septuaginta ct Targum Hierosolymitanum. Unde eadem so reperisse in Samaritanorum Pentateucho fatetur S. Hieronymus. Denique nisi illa legas; mutilus erit hic locus: non enim exprimit quid dixerit Cain. Rursum hæc verba dixisse Cain, potius quam alia, patet ex eo quod secutum csl: nam mox egressus Abel cum Cain in agrum, ab eo occisus est (2).

(2) Alii alia hunc locum explicandi tentamina fecere. J. D. Michaelis pro nrJX'I legendum putat t OH, arad.

Co.vtJiRExiT Cain adverses fratrem. — Bocci Targum Hierosolymitanum Cain in agro coepisse queri de Dei providentia et æquitale, disputasse confrajudicium extremum, contra mercedem bonorum et vindictam malorum. E contrario Abelein hæc asseruisse, Deum defendisse, fratrem reprehendisse, ideoque ab eo cæsum esse. Quam ergo immane fuit parricidium Cain, tam illustre fuit martyrium Abel. Quocirca S. Cyprianus, lib. IV, *epist. G*, cxhorlans Tibarilanos ad martyrium : « Imitemur, ait, fratres dilectissimi, Abel justum, qui initiavit martyria, dum propter justitiam primus occiditur. »

Horatio Coclitii objiciebant æmuli claudicationem : quibus ille : a Per singulos gradus moneor triumphi mei ; 5 ipso enim Porsenæ regi per sublicium pontem transiré conanti restitit, solusquo hostium impetum sustinuit, donec a tergo pons a sociis frangeretur, ibique in coxa læsus claudicaro cœpit, teste Livio, lib. II, decad. I. Idem Caino parricida) dicere poterat, et potest etiamnum Abel.

Probabiliter putant aliqui Abel occisum esso sub annum mundi 130, ex eo quod hoc anno 130, natus sit Seth, quem mater Eva crebro (quotannis, ait Augustus Tornicellus) parere solita, Abeli occiso mox substituit ; ita Percrus, Cajetanus et Tornicellus in suis *Annalibus*, quos ad instar Baronii, ab Adamo ad Christum per singulos annos seriatim et ordine digessit et descripsit

Allegorico, Abel fuit typus Christi a Judæis suis occisi. Ita ex S. Irenæo et Augustino Rupertus.

Vrr*- o. 9. Nescio : Nom cestos (Arabicus, *speculator*) iRATRis mei sim ego? — Ambrosius, lib. II *De Cain*, cap. ix, notat hic tria ejus crimina. « Negat, inquit, primum, quasi apud ignorantem; recusat fraterna; munus custodia), quasi exsors naturæ; declinat judicem, quasi liber arbitrii. Quid miraris, si pietatem non agnovit, qui non agnovit auctorem ? »

Ven. io. 10. Vox sanguinis. — Hebraico est *vox sanguini*), quod perperam Chaldæus cum Rabbiniis refert ad filios, quos habiturus erat Abel, si non fuisset necatus, quia nimirum tantum sanguinis effudit Cain, quantum per propagationem filiorum, quos generaturus erat Abel, sufficere multis poterat : clamabant ergo vocibus innumeris, qui sanguinis futuri erant participes. Patet enim hæc non ad posteros, sed ad sanguinem Abdis

TtO *amarus fuit*, Ul sensus sil, *attamen Cain in fratrem amara anima fuit* D. ilhius significationem verbi apud Arabes obviam h. l. adhibet, quæ esi, *durius* I j". cum *aliquo*. De Ros i reple ob erval verbum nos -unifican; interdum *eum aliquo loqui* (cf. *End.* xix, 25), quin subjiciatur quid dictum fuerit. Sensus ita esset : Jamdiu Cainus ne verbum fratri fecerat ; jam simulans ic mnnem deposuisse rancorem, et ailoqmum cum eo liutitu *te*, incautum adortus occidit.

a Cain effusum, perlinere. Hebraice autem est *vox sanguinum*, pro *sanguinis*, quia Hebræi homicidium ad emphasim (ad horrorem incutendum) vocant effusionem sanguinum, id est sanguinis : quia revera in homicidio multus sanguis hominis effunditur.

Pulchre S. Ambrosius, lib. II *De Cain*, cap. ix : « Non accusat, ait, vox ipsius (Abdis) non anima ejus, sed vox sanguinis accusat, quem ipse fudisti : tuum te ergo facinus, non frater accusat. Est tamen etiam terra testis, quæ cepit sanguinem. Si frater parcat, terra non parcat : si frater tacet, terra condemnat. Ipsa est in te, et testis et judex. Non est ergo dubium quod eum et superiora (cælum, sol, luna, stellas, Throni, Dominationes, Principatus, Potestates, Cherubini et Seraphim) damnaverint, quem inferiora damnaverunt. Nam quomodo absolvitur pura illacceslique sententia, quem nec terræ potuerunt absolvere ? »

Abdi similis fuit S. Wenceslaus, rex Boemi et martyr, occisus a fratre Boleslao quasi allero Caino, instigante matre Drahomira. Wenceslaus enim pius et innocens quasi Abd regnum plus jejuniis, orationibus, cilicio, ac aliis piis operibus rexit, quam imperio, illud plane occinens : « Septies in die laudem dixi tibi super judicia justitiæ tuæ. » Divinitus ergo præsciens mortem sibi a fratre ad epulum invitante per dolum parari, non subterfugit, sed S. Sacramentis se præmunens fratris domum adiit ; ac post fraternam et hospitalem mensam, proxima nocte ante templum orans cæsus est : factusque gratissima Deo hostia, sanguine ejus aspersus est templi paries, quem frustra cæsores abluere et detergere conati sunt : quanto enim crebrius detergebatur, tanto vivacior magisque cruentus aspiciebatur ; mansit itaque ibidem indelelus, in testimonium tanti parricidii instar Abdis clamans in cælum. Quocirca omnes tanti sederis administri misere perierunt : Drahomiram matrem in arce Pragensi vivam terra absorpsit. Boleslaus quasi alter Cain prodigiis et terroribus agitato, et ab Othone imperatore in ultionem parricidii bello appetitus, morbo tandem absumptus, principatu et vita privatus est. Alii per dæmones exagitati, umbram suam metuentes, sese in flumen precipites derunt. Alii mente capti fugam inierunt, et nusquam amplius comparuerunt. Alii variis et gravibus morbis icti, hominibus exosi, vitam miserabiliter finierunt, ita habet ejus Vita et Annales Boemiae, atque ex iis Eneas Sylvius in *Hist. Bottnica*.

Clamat ad me (1), — *q. d.* Reatus homicidii, imo parricidii tui, ita voluntarii, in conspectu meo comparet, atque a me celerem et atrocem

(i) Plurale D'pyX non ad Sip, sed ad refertur, observantque Hebræorum grammatici, ubi duo nomina substantiva conjunguntur, verbum vel adjectivum sequens haud rato cum posteriore, non cum priore convenire. Cf. *Exod.* xiv, 5.

vindictam exposcit. Est prosopopoeia. Ita S. Illicronynius in *Becchici*. cap. xxvit. Sunt ergo hæc r::u alrocia peccata, phrasi Scripturas in cœlum clalij, '5' "manila: primo, parricidium, quale fuit Caini; seta. *eundo*, peccatum Sodomorum, Genes, xix, 13; tertio, merces operariorum defraudata, *Jacob*. v, 1; *quarto*, oppressio viduarum, pupillorum et pauperum, Erodi u, 23. Vide hic quomodo Deus occultum homicidium Caini propalet et puniat. Mira alia homicidii occulti detecti et puniti exempla habet Plularchus, lib. De *Sera numinis vindicta*.

Hoc factum et dictum apposite Innocentius I Pontifex applicat Arcadio Imperatori, et Eudoxi® Aligustre, eo quod S. Joannem Chrysoslo- mum jnexilium egissent, ibiquo cum, quasi Caini Abelcm, ærumnis confecissent, ideoque in cos excommunicationis fulmen intorquet. Audi epistolam tanto Pontifice dignam, quam ex GenuadioclGlyca recitat Baronius, anno Domini 407. < Vox sanguinis fratris mei Joannis clamat ad Deum contra te, o Imperator, sicut quondam Abel justi contra parricidam Cain, et is modis omnibus vindicabitur. Ejecisti e throno suo, re non judicata, magnum lotius orbis doctorum, et tina cum eo Christum persecutus es. Neque de illo ita queror : sortem enim, seu hærcditalem cum S. Apostolis in Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi regno consecuius est, etc.; sed quod orbis sub sole totus ad orbitatem redactus est, viro tam divino amisso persuasione unius mulieris, fabulam hanc et spectaculum exhibentis. » Et mox: « Nova autem Dalila, Eudoxia, quæ paulatim te seductionis novacula totondit, execralioncm ex multorum ore sibi ipsi introduxit, grave et quod gestari nequeat, peccatorum pondus colligans, atque id prioribus peccatis suis superaddens. Itaque ego minimus et peccator, cui thronus magni Apostoli Petri creditus est, segrego et rejicio te et illam a perceptione immaculorum mysteriorum Christi. »

De terra. — Tradunt multi Abel cæsum esse in Damasco, et inde dictam Damascum quasi pu) an aam sac, id est sanguis saccus, quia scilicet bibit et hausit sanguinem Abolis. Intelligo Damascum, non Syriæ, ut videtur velle S. Hieronymus : hæc enim aliunde suum nomen et originem traxit, ut dicam cap. xv, vers. 2; sed Damascenum agrum juxta Hebron, rubra terra confertum (quæ hebraico hic vocatur *Adama*), ubi creatus et vixisse putatur Adam. Ita Burchardus, Adrichomius et alii in *Descriptione terre sanctæ*: et Abulensis in cap. xi», Quæst. CXXXVUI.

•«H. II. Maledictus eius super terram. — Tum quia (erra tibi erit maledicta, et maligno parccque tibi eam colenti suos dabit fructus : ut sil hypallage. Hcbræa habent, *maledictus tu de terra*, q. d. Polluisti terram sanguine fratris tui, ideo et per terram sterilitate punieris (1). Hinc et sequitur :

(t) De terra, id est, exui c terra ista, qui aperuit os Wtnn, etc.

« Cum operatus fueris eam, non dabit libi fructus suos. » Tum quia tu infaustus, infelix, vagus et profugus eris super terram, ut sequitur. Ergo deliri, æque ac blasphemii fuerunt Caiani hæretici, qui Cain coluerunt, dictitantes Abel fuisse ex debiliori virtute, ideoque esse occisum : Cain vero fuisse ex fortiori et coelesti virtute, æque ac Esau, Core, Judam et Sodomitas; atque hos omnes esse cognatos suos jactabant : Cain enim fuisse patrem Judai. Judam autem venerabantur; eo quod ipse tradiderit Christum, praesciens ejus morte homines redemptum iri. Ha Epiphanius, *hecresi* 38; S. Augustinus, Philastrius et alii in hæresi Caianorum.

12. Nox dedit tibi fructus suos, — hebraico Ven. li. rnrID *cocha*, id est virtutem suam. Jam virtus terræ sunt fructus terræ copiosi et vigorosi.

Vagus et profugus, — ex mala conscientia pavidus, et, ut Septuaginta vertunt, *gemens et tremens*, scilicet tum animo, tum corpore, huc illucque vagaberis. Græco enim « id est *tremens*, referunt ad tremorem corporis in Cain, qui pavoris ejus et consternationis animi fuit index.

13. Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear. — Pagninus, Valablus, Oleaster cum Aben Ezra, pip *aeon*, id est iniquitas, peccatum, sumunt pro poena peccati, itaque vertunt, *major est punitio mea, quam u(feram*, vel *ferre possim*. Ita et Athanasius ad Antiochum, *Quæstionc* 9G. Ubi obiter adverte hasce breviores quæstiones non esso magni illius S. Athanasii Alexandrini : nam in iis citantur S. Epiphanius et Gregorius Nyssenus, qui S. Athanasio fuerunt posteriores; imo auctor earum citat, *Quæstionc* 93, ipsum S. Alhanasium, atque ab eo recedit, aliamquo sententiam sequitur. Nec tamen auctor carum idem est cum Athanasio Nicæno, qui prolixas quasdam quæstiones in sacram Scripturam conscripsit; licet forte ad cuindem Antiochum uterque quæstiones suas scripserit.

Verum communiter Septuaginta, Chaldæus, Cii» Nosler, Patres Græci et Latini proprie accipiunt P*rlt hic peccatum, putantque Cainum his verbis desperasse. Unde llebræa sic habent 31ip VrU *gadol tuoni minneso*, id est, inajor est iniquitas mea, quam ut eam ferre aut portaro possim; *secundo*, planius et melius cum Septuaginta, Chaldaica et Nostro ita veritas : Major est iniquitas mea, quam ut eam ferro et parcere, id est, quam ut ferat et parcat Deus. Hebraeum enim bWJ *neso*, et ferre, et parccre significat, quia cum quis alteri parcit, magno cum onere levat; offensam enim ejus condonando fert et portat; offensa enim et peccatum in Deum est onus / Etna ponderosius, peccatori incumbens. Unde Noster vertit, *quam ut veniam merear*, id est, quam ut ulla poenitentia veniam possim impetraro, q. d. Omnino indignus et incapax sum venia?.

Hinc cum Caino graviter errant Novatiani ahi-

que, qui censent aliqua peccata ita gravia esse, ut etiamsi quis pœnleat, Deus tamen illa condonare non possit, aut nolit. Ita S. Ambrosius, lib. I *DePanitenlia*, cap. ix.

Onitacr Quatuor sunt, inquit Hugo Cardinalis, quæ ag-
qni iſ- gravant peccatum, scilicet peccati qualitas, fre-
q'ientia, diuturnitas, impenitentia; sed his om-
tun. nibus in immensum major est Dei clementia, Christique meritum et gratia. Audi eum *Jeremies in*, l : a Tu fornicata es cum amatoribus nullis; tamen revertero ad me, dicit Dominus.» Audi *Ezcchiclem*, cap. xvnr, vers. 21 : «Si impius egerit poenitentiam, etc., vita vivet, et non morietur : omnium iniquitatum ejus quas operatus est, non recordabor amplius, n

v«n. 14. 14. Ecce EJICIS ME HODIE A FACIE TEIUIIJ, — a patria mea jucundissima et fertilissima, inquit Oleaster et Pererius, adcoque a tota terra, dum nusquam mo consistere permittis, sed continuo ab una regione in aliam expellis, facisque esulera et profugum, tum a terra, tum consequenter ab hominibus, q. d. Facis mo odium omnium hominum, ut nec ego illos aspicere ausim, nec illi me aspicere dignentur.

Addit Josephus, penes quem sit fides, Cainum pejorem effectum, tandem factum fuisse ducem latronum et nequitiae, in Ilcnochia urbe quam condidit.

A facie tua abscondar, — quasi reus praesentiam judicis Dei fugiam, latibula quaeram. Ita S. Ambrosius et Oleaster; *secundo*, cura, favore et tutela tua destituar. Ita S. Chrysoslomus et Cajetanus. Unde non est necesse cum Deirio hic recurrere ad hypallagen, q. d. Tu abscondes faciem tuam a me, ne me oculis æquis aspicias. Ait ergo Cain, ut pulchre Lipomanus : Ecce, Domine, abstulisti a me fructus terræ, abstulisti gratiam et tutelam tuam, permittis mo mihi, pro venia te convenire non audeo; abscondar a te, subterfugiam ut potero judicium tuum, vagus et instabilis ero ubique, et si tu me non persequeris, quisquis aliorum invenerit me occidet, meque tueri non potero (1).

riTor Omnis igitur qui invenerit me, occidet me. — Cl^li't Quia ex tremore corporis et furiatæ mentis agi-
conKen- latu, quisque eum me esse intelliget, qui increa-
ti*. tur interfici, ait Hieronymus, epist. 125 *ad Damascenum*, Quæst. I, q. d. Sum catharma, sum anathema, sum odium Dei et hominum, non potero evadere, quin ab aliquo occidar. En omen, cn pavor malæ conscientia*. Ita S. Ambrosius. E contrario justus ut Ico confidit, dicitque : « Etsi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es, » *Psalm. XXII*, vers. 4.

(1) Regio, in qua consederat Adamus, reputabatur *in corufxctu Dei*, quod eam potissimum Deus tutabatur, et quum homines alibi nusquam essent, in ea sola tum Adamo, tum ejus (atniix apparebat, itaque Cainus verebatur ex ea decedere, ibi tuaxhne existimans se tutum esse.

Nola : Cain impenitens timet mortem corporis, non anims. Ita S. Ambrosius.

15. Nequaquam ita fiet : sed omnis qui occide-
rit Cain, septuplum punietur. — Pro *septuplum* hebraico est D>njl3iü *scibalaim*, quod Aquili vertit *septupliciter*; Septuaginta et Theodotion, *septein vindictas*, q. d. Multipliciter et gravissimo punietur is, qui Cain occiderit; quia secundus erit homicida, qui primus malum exemplum Caini secutus est, nec ejus punitione tam gravi, a aede absteritus est, et qui occidit primum homicidam Cainum, cui Deus vitæ fidem dedit, quemque ad poenam et omnium exemplum vult superasse, cum ipse vitam habeat pro supplicio, mortem pro solatio : ut ei diu vivere non sit aliud, quam diu torqueri.

Hinc apte Burgensis censet plus pœnæ hic intentari occisori Caini, quam ipsi Caino, ob causas jam dictas. Negant hoc Lyranus, Abulensis, Carlhusianus et Pererius; adeoque negant eos hic inter se comparari; unde ipsi hæc ita dispungunt et distinguunt : « Omnis qui occiderit Cain, » subaudi, gravissime punietur, punctum. Deinde subdunt, « septuplum punietur, » scilicet Cain; vel, ut Symmachus vertit, *septimus punietur*, Cain scilicet, quia in septima generatione, scilicet a Lamech, creditur occisus esse Cain, eoque vitæ derelictus ad pœnam et exemplum. Verum hæc dispunctio inconcinna est, nova et hiulca : prior ergo sensus quem dedi, genuinus est. Adde, Hebraicum a>DJl3Ú *scibalaim*, non septimum, ut vertit Symmachus, sed *septuplum* significaro (2).

Posuitque Dominus Cain signum. — Quæres quale? Rabbini quidam fabulantur fuisse canem, qui Cainum semper præibat, et per vias tulas deducebat. Alii, fuisse litteram fronti Caini impressam; alii, vultum ferum et truculentum. Verum communior sententia est, signum hoc fuisse tremorem corporis, et mentis ac vultus consternationem, ita ut corpus et vultus peccatum Caini loquerentur. Hunc enim tremorem fuisse in Caino, patet ex Septuaginta; isque decebat Cainum : « nusquam enim pejus, quam in sano corpore, æger animus habitat. »

Nota hic in Caino effectus et poenas peccati, Su *Primus* est, tremor corporis; *secundus* est, exilium et fuga; *tertius* est, limor et consternatio mentis, a Omnis, inquit, qui invenerit me, occidet me. » Quid limes, o Caín? præler te et patrenles nullus adhuc homo in mundo est. A gratia Dei per peccatum exciderat; hinc poena et trepidatio : nec sine causa. Nam primum ipso Abel defunctus persequi coepit homicidam : « Vox sanguinis fratris tui, inquit Scriptura, clamat ad me. » Nam « Deus, ait S. Ambrosius, audit suos justos, etiam mortuos, quoniam Deo vivunt, p

(*) *Septuplum* supplicium pro *multiplici*. Cf. *Ps. xtl*, 7 : cxvin, 164; *Prov. XXIV*, 16. Dicit itaque Deus, cum qui Cainum occiderit, *gravissimas* poenas tuiturum.

jurti. *Quarto*, persequabatur Cainum ipsa terra :
• Vox sanguinis clamat ad me de terra, n 4. d.
Si frater parcit, terra non parcit, ailS. Ambrosius :
hæc Caino maledicta negat fructus, hæc cum expellit quasi profugum.

{sim. *Quinto*, horrorem Cain injiciebant coelestes, pariter et infra cælum positæ virtutes ; ut enim ait Procopius, præter fulgura et coruscationes horrificas, videbat Cain angelos igneis gladiis sibi mortem minantes : si oculos ad terram demittebat, serpentes veneno, Icones unguibus, cælerasque feras suis armis in se irruentes videre sibi videbatur.

juū. *Sexto*, profugus fuit Cain' in terra, ac tandem latitans in silvis (si credimus llebræis) a Lamcch occisus est ; qua de re dicam vers. 23. Nonnccrgo, ut ait S. Cbrysoslomus, « peccatum est spontanea insania et voluntarius dæraon?

tali. 16. Habitavit profugus in terra. — Hebraice est, *habitavit i» terra Nod*. Ita Septuaginta et Josephus, qui *Nod* ut proprium accipiunt ; Noster tamen accepit ut appellativum ; utrique bene : *Nod* enim significat vagum, mobilem, fluctuantem, profugum. Hæc ergo terra, in quam prius fugit Cain, dicta est *Nod*, nou quasi terra quæcumque a Caino pedibus calcata fuisset, fluctuaret et contremisceret, ut Rabbini aliquid finxerunt ; sed dicta est terra *Nod*, quasi dicas, terra profugii, in quam scilicet profugit Cain profugus.

ta. il 17. Uxorem suam, — filiam Adami, ac consequenter sororem suam. Iutio enim muudi necesse fuit sorores fratribus nubere, inquiunt S. Cbrysoslomus, Thcodorctus, Procopius, quod alias jure naturæ velitum est, ila ut in eo Pontifex dispensare non possit.

Ædificavit, — non jam, sed nullis (puta 400 aut 500) post annis, inquit Josephus, cum Cain plures jam genuisset filios et filias, nepotes et neptes, qui Henochiam replere possint. Ita S. Augustinus, lib. XV *De Civit*, cap. vm. Symbolice, idem eodem libro, cap. i : « Natus est, inquit, prior Cain ex illis duobus generis humani parentibus, perlinens ad hominum civitatem ; posterior Abel, ad civitatem Dei. Sic universo genere humano, cum primum duæ istæ coeperunt uasceudo atque moriendo procurrare civitates, prior est naius civis hujus sæculi ; posterior autem isto peregrinus in sæculo, et pertinens ad civitatem Dei, gratia prædestinalus, gratia electus, gratia peregrinus deorsum, gratia civis sursum. » Et mox ; « Scriptum est itaque de Cain, quod condidit civitatem : Abel autem tanquam peregrinus non condidit. Superna est enim sanctorum civitas, quamvis hic pariat cives, in quibus peregrinatur donec regni ejus tempus adveniat, ubi cum suo principe rege sæculorum sine ullo temporis fine regnabunt. »

Vocavit ex nomine filii sui Henocii — *Ilnochiasn*. Hæc prima in orbe fuit urbs, in qua non dubium habitasse Cainum, ac proinde desiisse

jam esse profugum et vagum sub finem vitæ ; tremor tamen corporis ei semper adhæsit.

Tropologice S. Gregorius, lib. XVI *Moral*, cap. vi : Mali in terris, boni in cœlis civitatem deligunt : sed vide quam breve sit impiorum sæculum et gaudium : Cain tantum septimam habuit generationera, quæ desinit in Lamcch, iu quo ejus tota progenies diluvio periit. Cita Tj0.

19. *Duas uxores*. — Primus polygamus Lamcch Vm. i», legem monogami® latam, *Genes*, ii, 2-1, violavit. Unde Nicolaus Pontifex, scribens ad Lolharium regem pariter polygamum, Lamcch vocat adulterura, ut habetur, cap. *An non*, xxiv, Quæst. 3.

Post diluvium, cum vita hominum esset brevior, et unicus superesset Noe cum suis, ne nimis lente propagarentur homines, dispensavit Deus, ut plures liceret habere uxores. Id patet, quia Abraham et Jacob, viri sanctissimi, plures habuerunt. Verum satis propagato jam genere humano, cœperunt cultiores Hebræi, Græci ; Romani polygamiari sensim aversari, et tandem Christus omnino eam sustulit, *Malth.* xix, 4 (1).

21. *Pater*, — inventor, auctor ; Jubal ergo, Ven. it. filius Lamcch, fuit inventor organi (2) et citharæ ; unde ab hoc Jubal, qui fuit jubilosus, jucundus et jovialis, putant nonnulli Latinos sumpsisse suum jubulare et jubilum.

22. Qui fuit malleator et faber in cuncta opera Ven. ts. aris et ferri, — qui fuit inventor artis fabrilis. Hebræa ad verbum sic habent : *Qui fuit acuens*, id est, expoliens, *omnia opera aris et ferri*.

23. Quoniam occidi virum et adolescentulum. — Ven. tx Quæres, quis fuerit hic vir et quis adolescens ? Hebræi, et ex iis S. Hieronymus, Rabanus, Lyrannus, Tostatus, Cajetanus, Lipomanus, Pererius, Delrio, tradunt quod Lamcch occiderit Cain tritavum suum, hac ratione. Ibat Lamcch venatum in silvam, iu quam Cain concesserat, vel ambulandi, vel captandi frigoris causa. Comes ergo, vel armiger Lamcch advertens strepitum et motum foliorum quem faciebat Cain, indicavit Lamecho ibi latere feram. Lamcch jaculatus occidit, non feram, sed Cain. Re deprehensa, Lamcch ira æs luans in armigerum malum iudicem, cum arcu aut fuste contudit ; unde ipse paulo post mortuus est. Occidit vero Lamcch virum, puta Cain, et adolescentem, puta armigerum suum. Nec obstat vers. 15 ; ibi enim tantum Deus velat, ne palam et agnitus Cain occidatur : Lamcch autem casu et ignarus occidit Caiu.

Hæc tamen traditio Thcodorcto, Burgensi, Calharino et Oleastro fabulosa videtur : ac merito talis apparebit, si illi addantur circumstantiæ, quas aliqui addunt, voluti quod Cain, non in Honochia sua, sed in silvis versari et latere sit

(1) Vers. 20. *Atque iustorum*. Hobr. est H3pDI, qua voce proprio *acquisitio*, *possessio*, deinde pecus designatur. Hic elliptico ponitur pro HJpO 'U73N1, *pecuariorum*, seu pastorum. Frequens est ellipsis nominis

(i) *Organum* hic vitietur esse *Astuta*, *tibia*.

solitus; quod Lamech fuerit crocus aut cæcuticus, itaque iverit venatum, atque ob crecitatem deceptus a suo comito, vel armigero confixerit Cain; quod hic comes, vel armiger fuerit Tubalcain, filius Lamech, quem sane nominasse! hic Moses et Lamech pater.

Certum ergo est Lamech occidisse virum aliquem, quisquis ille fuerit.

Rursum, licet Theodorctus et Ruperitis putent Lamech tantum unum occidisse, qui in Hebræo carmine et rhythmio dicatur vir, ratione sexus: adolescens vero, ratione ætalis; Hebræi enim in rhythmio, posteriore hemistichio repetunt et explicant prius hemistichium: tamen passim alii do-

Um'cb cent Lamech occidisse duos: unus enim hic vo-
d"?? oc- ca(Ur vjr ai(er adolescens, ct, ut hebraico est, Tptded, id est, puer; puer autem nequit dici vir. Cumt
Porro perperam vir doctus apud Emmanuelem Sa, per interrogationem hæc vertit, itaque explicat: Cum male, inquit, audiret Lamech, quod duas uxores duxisset, illa'que timerent ne ei mali aliquid ca de causa accideret, dixit f Numquid hominem aliquem occidi, ut vilæ meæ timere debeatis? Si Caini occisor graviter puniendus est, quanto magis qui me occiderit? Tam enim Hebræa, quam Noster, Septuaginta, Chaldæus et alii, hæc legunt assertive, non interrogative. Perperam et Vatablus conditionate vertit hoc modo: si a quopiam etiam viro fortissimo, vel ab adolescente qui viribus valet, vulnus acciperem, illum interficerem; valeo enim viribus; non est ergo, uxores, quod mihi aut liberis vestris, ob polygamiam timeatis.

IX VULSUS MEUM, ET ADOLESCENTULUM IX LIVOREM meum, —puta per vulnus meum, per livorem meum, seu vulnere et livore a me incusso et inflicto, patet ex Hebræo; secundo, alii sic explicant, q. d. Quo vulnere virum confodi, eodem me cruentavi; et qua plaga decoloravi adolescentulum, illa ipsa atrum meo animo livorem induxi, notam scilicet homicidii ac reatum, cui obnoxius pari vulnere et livore conficiar. Unde Septuaginta vertunt, *virum occidi in vulnus mihi, d adolescentulum in livorem mihi*. Hoc est enim quod Dominus Davidi homicidæ intentat: «Uriam percussisti gladio, quamobrem non recedet gladius de domo tua usque in sempiternum, n Ilfleg. cap. xn. Atque hinc est quod homicidæ terrente conscientia, semper sunt pavidī, umbris percelluntur, territantur spectris mortuorum suos occisores persequentium, et adigentium ad mortem. Illustre exemplum habet Sophronius in *Prato Spirit*, cap. CLXvi, de latrone, qui conversus factusque monachus assidue vidit puerum se insectantem, ac dicentem: Cur me occidisti? Unde petita venia monasterio egrediens, urbemque ingrediens captus et decollatus est. Ille sensus profundior, sed prior simplicior est.

V.1 .u Î4. Septuplum ultio dabitur de Cain, de Lamecii vero septuagies septies. — Arabica, septuplum

vindicabitur propter Caïn, et propter Lamech septuagies septies. Primo, Ruperitis per septies tempora- riam, per septuagies septies æternam poenam accipit; secundo, quia Lamech, teste Josepho, 77 habuit proles, qui omnes perierunt diluvio; *ter-* (io, S. Hieronymus, et ex eo Nicolaus Papa ad Loti- tiarium, ac Procopius: Cain, inquiunt, peccatum septies, Lamech septuagies septies vindicatum, est: quia peccatum Cain septima generatione in diluvio deletum est: peccatum vero Lamech, et totius generis humani, cujus typus fuit Lamech (qui Hebraico idem significat quod humiliatus, ait Alcuinus), in septuagesima septima, scilicet per Christum deletum est: tot enim sunt generationes ab Adam usque ad Christum, *Luc. ni*, vers 23. Huic affinis est versio Chaldæi, quæ sic habet, *si in septem generationes vindicta dabitur de Cain, nonne de Lamech in septuaginta septem?* Verum Lamech non habuit tot generationes: ipso enim cum tota sua posteritate diluvio periit.

Quarto, Lipomanus, Deirio et alii sic explicant: videntur uxores Lamech ipsi impropere suas esedes, comminando, quod et ipse pariter ab aliis occidendus foret; hisce respondet Lamecii: «Quoniam occidi, » id est occidi sane, fateor, virum et adolescentem, mortemquesum meritus: sed tamen si Caini (qui voluntarius fuit parricida) interfector septuplum est puniendus, utique mei (qui casualis tantum et involuntarius sum homicida, quique facti sum pœnitens) interfector septuagies septies, id est longe gravius, punietur: ego enim Cainum inscius occidi; armigerum vero meum castigaro tantum volui, non occidero (I).

Verum dico, pro *ultio dabitur de Cain et Lamech*, hebraico est qobi i'p Op' iuckam Cain vel Lamech, id est, vindicabitur et punietur ipse Cain et Lamech: sic enim Noster, Septuaginta et alii hanc phrasin vertunt, vers. 13; non ergo hic vindicta intentatur cæsori Caini et Lamechi, sed ipsi Caino et Lamedlo. Lamech ergo ex vehementia doloris

(1) « Ei Messii sententia Laméchus seso jactat propter filios suos, qui artium adeo utilium essent inventores: Cainum progenitorem suum propter cædem non esse punitum, multo minus sc posse puniri, si vel simila scelus commisisset. Verba enim non significant caulem ab eo revera esse patratam, sed sunt verba hominis admodum insolentis et profani. Cxlcum apparet, hæc verba a Mose ex quodam carmine antiquo inserta esse: tota enim oratio poeticam quamdam sublimitatem spirat. Sensus igitur horum duorum versuum hic erit: Si propter viri aut juvenis eadem vulnera et plaga mihi intenduntur, cum de Caino pana septuplex statuta fuerit, in Lamechio id fiet septuagies septies. Ilcrdcrus, in lib. *De Poeseos Hebraica? indole, com Geist der ebraischen Poesie*, l'art, i, p. 3'ii, existimat hoc Lamechi carmen laudes canere gladii a filio inventi, cujus usum et pr. constantiam contra hostiles aliorum insultus his verbis prædicet: *Lamechi mulieres, audite sermonem meum, percipite dicta mea: Occido jam virum, qui me vulnerabit, juvenem, qui plagam mihi infliget. Si Cainus septies est ulciscendus, in Lamecho id fiet septuagies septies, n Illec Rosenmullenis ad h. l. Cf. Meignan, op. cit., pag. H4*

cl pcpnitontinp ob admissum homicidium duplex, dicit : Si Cain, qui unum occidit, septuplum, id «I multipliciter, graviter et pleno punitus est; ergo ego, qui duos occidi, quique poenam Caini vidi, nec tamen ab ejus peccato abstinui, septuagies septies, id est longo gravius et multiplicius puniendus sum. Ita S. Chrysostomus et Theodoretus. Est enim hæc phrasis et paræmia Hebræis familiaris, ut dicant septies puniri, pro graviter, plene et multifariam puniri : septuagies voro septies puniri, pro longo gravius et copiosius, ac quasi in immensum puniri. Est enim septenarius numerus multitudinis et universitatis : septuagenarius septimus vero est numerus quasi immensitatis. Huc respexit Christus *Matth.* xvm, 22 :
• Non dico usque septies, sed usque septuagies septies. »

u. a Scindo, proprio S. Cyrillus : Septuplum, inquit, iŷa punitur Cain, quia septem peccata admisit : *pri-*irreligiositatis, dum viliora obtulit; *secun-*dam, impenitentiae; *tertium*, invidi©; *quartum*, quod dolose fratrem in agrum deduxerit; *quin-*tum, quod cum occiderit; *sextum*, quod Deo mentitus sit, dicens se nescire ubi esset frater; *septimum*, quod putaret se posse fugere et abscondi a Deo, quodque inscio et invito Deo putaret re posse occidi et mori, itaque vit® hujus evadere supplicium. Verum hic sensus subtilior est et minutor, quam solidior.

Censet Alcazar in *Apocal.* xi, 2, notat. 1, -A *septuagits septies* idem esse quod 490 : hunc enim ; .!ŷj numerum in Scriptura esse celebrem et reputari i .: plenum ac perfectum : nam si 70 mulplices per 7, efficies 490. Sic cum dicimus, *ler quater*, significamus duodecim : alias enim diceremus, 1er et quater. Verum hic sensus subtilior, et hic numerus plus ©quo grandior videtur. Sicut ergo dicimus vigesies ter, pro 23 vicibus ; sic et septuagies septies, pro 77 vicibus. Similis est phrasis Amos cap. i, vers. 6, 9, 11 : « Super tribus sceleribus Gaz©, et super quatuor non convertam cum. » Triacnim et quatuor, significant innumera scelera Gaz©.

Notat hæc Scriptum in Lamcch, in odium poligami© et homicidii ; utquo sciamus primum polygonium Lamcch, fuisse secundum homicidam : facilis enim ex libidine in rixas et cædes est lapsus.

25- Vocavit que, — non Adam, sed Eva, ul palet ex Hebræo tcipn *liera*, quod femininum est.

w Nomen ejus Set ii. — *Seth* idem est quod thesis, iis sive positio aut fundamentum ; radix enim DVŷ? significat ponere, locare. Eva ergo, occiso Abel, mox videtur genuisse Seth, cumque ita vocasse, quasi fundamentum sute sobolis et posteritatis, ac consequenter rcipublic® æquo ac Ecclesiæ civitatisque Dei ; hoc enim pro Abel futurus erat Seth, sicut Cain fuit caput et fundamentum civitatis diaboli, qua de re S. Augustinus scripsit lib. *De Civit. Dei*. Addit Suidas, Seth a pietate, sa-

pietia et astrologia cognominatum esse Deum, eo quod ipse inventor fuerit litterarum et astrologi©.

Porro stolidi fuerunt Scelhiani hæretici, qui a Selli, filio Ad®, se prognatos gloriabantur ; hi, ait Epiphanius, *haeres.* 39, Selh glorificabant, et ad ipsum omnia, quæ virtutis et justili® sunt, refrenant, quin et ipsum esse Jesum Christum asserebant. Selh enim productum esse ex superna matre, quæ pœnitentiam egit, eo quod produxisset Cain : postea vero cum occisus esset Abel, et Cain abjectus, superno patri congressa sit, et purum semen, puta ipsum Seth, genuerit, a quo deductum est omne genus hominum. Hæc hæreticorum de more fuere deliria.

2G. Exos — Enos hebraico idem est quod infle- Vcu .ŷ4. mus, afflictus, ærumnosus, desperate valetudinis, ceri© morti addictus ; videtur ergo Selli prius ila filium vocasse, ut cum ejusque posteros admoneret miser© su® sortis et mortalitatis, cui omnes ob peccatum addicti sumus. Sicut ergo Esos ro-Adam vocatur ab adama, quasi homo ab humo, ita vocatur Enos a miseria et mortalitate. E con- uu. bario homo græce vocatur Wju-x quasi id est *sursum aspiciens* ; vel, ut ait S. Athanasius, tract. *De Definitionibus*, àw> vw Otturðisa, id est, ab eo quod vullu superna suspicit. Potest Setoni<, *secundo*, homo dici Enos, a radice ŷTv3 *nasa*, id ”a°Ml* est oblitus est, ut Enos idem sit quod obliviosus, et vicissim cito oblivioni tradendus. Ad hoc etymon alludit Psalter *Psal.* vin : a Quid est homo quod memor es ejus? »

Hue pertinet id quod scribit Josephus, Adamum pœdixisso mundi hominumque interitum, cumque duplicem, unum per diluvium, alterum per incendium et conflagrationem ; ideoque posteros Seth pios et sapientes excitasse duas columnas, unam lateritiam, alteram lapideam, cisque sua inventa, artes et disciplinas, vel inscripsisse, vel scriptas inclusisse ad posterorum instructionem, et sui memoriam posteris consignandam : idque hoc consilio, ul, si lateritia diluvio periret, lapidea superstes remaneret, quæ, inquit Josephus, eliamnum exlat in Syria.

Iste coepit invocaue nomen Domini, — q. d. Enos auctor fuit ut passim homines rite Deum colerent. Undo Hebræa habent, *tunc coeptum est*, scilicet publice et per cælum, auctore Enos, *invocari nomen Domini*. Tempore ergo Enos videntur cælum hominum institui, et in Ecclesiam congregari empisse, ad publicas preces, ad publicas conciones et catecheses, ad publicum Dei cultum per sacrificia, aliosque ritus et cæremonias.

Addit Thomas Waldensis, ex eo Dellarminus, lib. II *De Monachis*, cap. v, Enos instituisse peculiarem aliquem cultum ; et sublimiorem, quam esset religio vulgi : nam ante Enos Abel, Selh et Adam invocaverunt Deum. Unde censent ipsi, Enos instituisse quasi præludium et initium vit© Religios© et Monastic®. Porro Septuaginta ver-

lunt, *hic speravit invocare nomen Domini*, Hcbræum enim hmn *huchal*, non tantum incipere, sed et sperare significat, a radice bfl’ *iachel*; *ct* spes est causa invocationis. Perperam Rabbini vertunt, *tunc profanata est invocatio nominis Domini*, quasi tempore Enos coeperit idololatria; licet enim A-*chala* rad.bin *chol*, significet profanare, hic tamen non a *chol*, sed a bbn *chalal* descendit, quod in *hiphil* habet b’fin *hechcl*, significatque coepit, incipit : in *hophal* habet bfflil *huchal*, id est coep- tum est, uti vertit Noster, Chaldæi, Valables, Forsterus, Pagninus et alii passim. Non recte quoque Cyrillus, Theodoretus et Suidas vertunt, *iste capit vocari nomine Domini*, quasi ipsi Enos, ob insignem pietatem Dei, ejusque liberis, filio- rum Dei nomen sit inditum.

Putat D.Thomas II *ll part.,Quast* XCIV,art. t,ad 2, in prima mundi ætate non fuisse idololatriam, ob recentem creati mundi memoriam. Verum hæc ratio non omnino concludit : nam recens memo-

ria diluvii, et tant® vindici® Dei, non impedi- vit quin et mox surreperct idololatria. Unde Tor- nicllus el alii putant, etiam tum fuisse idolola- triam in aliis Ad® familiis : ideoque Enos ei op- posuisse publicum unius Dei cultum, itaque S. Ecclesi® visibilem formam instituisse.

Do j iixl — Hebraice est nomen tctragrammalon *Jchova* (I). Unde Rupertis, Cajetanus et alii putant, hoc nomen Ad® cl Enos fuisse revelatum, ipsos- que per illud Deum invocasse. Sed verius est Mosi primum hoc nomen tctragrammalon fuisse reve- latum, ut dicam *Exodi* vi, 3. Moses ergo, qui hæcscipsit, postquam hoc nomen a Deo, *Exodi* u, accepit, co passim anterieus, etiam in Genesi, Deum compellat, etiamsi Adam, Enos alique Patriarch® Deum tunc, non *Jchova*, sed *Elohim*, vel *Adonai* compellarint.

(!) De nomino Dei telragrammato, seu *Jehovah*, vide quæ doctissimo disseruit Drach, op. cit. t. I,p. 319 seq

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CItPITIS.

Textitur genealogia Ada, per Seth, usque ad Noe, idque primo, ut per cam texatur chronologia mundi, ejusque propagatio hucusque ad nos; hinc fit per Selli : a Seth enim omnes descendimus. Nam coltri omnes Ada filii et posterii perierunt in diluvio. Secundo, ut videamus Deum omni tempore suam Ecde- siam, sui cultum et pietatem, in aliquibus conservasse, uti hic conseivavit in Seth ejusque posterit. Tertio, ut constet genealogia Christi a Noe ad Adam, de qua Lucas cap. ni, vers. 35.

1. Illic est liber generationis Adam. In die qua creavit Deus hominem, ad similitudinem Dei fecit illum. 2. Masculum et feminam creavit cos, et benedixit illis : et vocavit nomen eorum Adam, in die quo creati sunt. 3. Vixit autem Adam centum triginta annis : et ge- nuit ad imaginem et similitudinem suam, vocavilque nomen ejus Selli. 4. Et facti sunt dies Adam, postquam genuit Seth, octingenti anni : genuilque filios et ùlias. 5. Et facium est omne tempus quod vixit Adam , anni nongenti triginta, et mortuus est. G. Vixit quo- que Seth centum quinque annis, et genuit Enos. 7. Vixitque Selli postquam genuit Enos, octingentis septem annis, genuilque Clios et filias. 8. Et facti sunt omnes dies Seth non- gentorum duodecim annorum, et mortuus est. 9. Vixit vero Enos nonaginta annis, et ge- nuit Cainan. 10. Post cujus ortum vixit et octingentis quindecim annis, ct genuit filios et filias. 11. Factique sunt omnes dies Enos nongenti quinque anni, et mortuus est. 12.Vixit quoque Cainan septuaginta annis, et genuit Malaleel. 13. Et vixit Cainan postquam genuit Malalcel, octingentis quadraginta annis, genuitque filios et filias. 14. Et facti sunt omnes dies Cainan nongenti decem anni, et mortuus est. 15. Vixit autem Malaleel sexaginla quin- que annis, el genuit Jared. 1G. Et vixit Malaleel postquam genuit Jarcd, octingentis tri- ginta annis, et genuit filios el filias. 17. El facli sunt omnes dies Malaleel octingenti no- naginta quinque anui, et morluus est. 18. Vixitque Jared centum sexaginla duobus annis, el genuit Ilenoch. 19. Et vixit Jared postquam genuit Henoch, octingentis annis, et genuit filios et filias. 20. El facli sunt omnes dies Jarcd nongenti sexaginla duo anni, et mortuus est. 21. Porro Ilenoch vixit sexagiuta quinque annis, et genuit Mathusalem. 22. Et ambu-

lavi! Ilenoch cum Peo : el vixit, postquam genuit Mathusalam, trecentis annis, et genuit filios et filias. 23. El facti sunt omnes dios Ilenoch trecenti sexaginta quinque anni. 24. Ambulavitque cum Deo, et non apparuit, quia tulit cum Deus. 25. Vixit quoque Mathusala centum octoginta septem annis, cl genuit Lamech. 26. Et vixit Mathusala postquam genuit Lamech, septingentis octoginta duobus annis, et genuit filios et filias. 27. Elfacti sunt omnes dies Mathusala nongenti sexaginta novem anni, et mortuus est. 28. Vixit autem Lamech centum octoginta duobus annis, cl genuit filium : 29. Vocavitque nomen ejus Noe, dicens : «Iste consolabitur nos ab operibus et laboribus manuumstrarum, in terra cui maledixit Dominus. » 30. Vixitque Lamech, postquam genuit Noe, quingentis nonaginta quinque annis, et genuit filios et filias. 31. El facti sunt omnes dies Lamech, septingenti septuaginta septem anni, et mortuus est. Noe vero cum quingentorum esset annorum, genuit Sem, Cham et Japhet.

T-n i. t. Liber, —catalogus, enarratio, enumeratio
LiyAgenerationum ab Adam ad Noe; hoc enim est
heb. 720 *sepher*, a rad. IDO *saphar*, id est numeravit, recensuit. Eodem sensu *Matth.* cap. i, vocatur *liber*, id est catalogus, *generationis*, sive genealogia; *Christi*.

Ad similitudinem Dei, — ad imaginem suam. Sæpe enim Hcbræi ponunt antecedens pro relativo.

irt L 2. Vocavit nomen eorum Adam, — ab hebræo Adama, *q. d.* Vocavit cos *homo* ab *humo*, ex qua creavit cos. Eva ergo etiam est Adam; id est homo. Utrique unum nomen indidit Deus, ut scirent conjuges se quasi unum hominem in duobus esse corporibus, seque uti nomine, ita et anima ac voluntate adunari debere. Secundo, nomine Adam monentur se esse terræ filios, viles, luteos, fragiles, mortales, et in terram reversuros. Memento, Adam, quia *adama*, id est terra cl pulvis es, et in pulverem reverteris.

tet j. 3. Genuit (filium) ad imaginem et similitudinem suam, — puta, sibi per omnia similem, non in peccato originali, uti explicat Calvinus, sed in natura, scilicet in corpore humano, et in anima rationali, in qua Seth, æque ut Adam, erat imago Dei. Vide dicta cap. i, 27.

2«n. s. 5. Adam anni nongenti triginta, et mortuus est. — Nola *primo* : Ab Adam usque ad diluvium, per Seth sunt decem generationes, estque hæc prima mundi ælas.

*nl Nota *secundo* : Anni hi fuerunt duodecim inensium, ut sunt nostri, ut palet *Gen.* vni, 3; nam si fuissent menstrui, uti aliqui volunt, puta si annus unus fuisset tantum unus mensis, continens triginta dies, sequeretur cos qui hic 75 anno generasse leguntur, 75 mense generasse, ac consequenter generasse anno ælatis suæ 7; omnes denique defuncti essent ante annum ælatis 82, quem etiam hodie non pauci exsuperant. Ita S. Hieronymus et S. Augustinus, lib. XV *Dc Civit.* cap. sui. Fateor Ægyptiis priscis annum fuisse menstruum. Id enim tradit Diodorus Siculus, lib. I; Varro apud Lactantium, lib. It, cap. xiii; Plutarchus in *Numa*; S. Augustinus, lib. XII *Dc Ci-*

vit. cap. XX, et Proeliis, in *Timaeum*, lib. I, pag. 33 : Ai-yj-Ti'-t, ait. rð utt'X ixízwi, *Ægyptii vocabant mensem annum*. Verum nil tale de priscis Hebræis reperias.

Tertio, ex Hebræo textu, et ex nostra versione Ab Latina patet, ab Adam usque ad diluvium fluxisse annos 1656. Ita S. Hieronymus, Reda et Tjnm S. Augustinus supra. Quare in Septuaginta qui «et inni numerant annos 2212 (juxta editionem correctam a Cardinale Caraffa) irrepsit error; superat enim hic numerus veritatem annis 586. Suspiciatur S. Augustinus sciolum quemdam mutasse numerum in Septuaginta, eo quod putaret hic accipi debere annos menstruos; insolitum enim et paradoxum videtur, ul homines tunc vixerint 900 solidos annos. Sed quia ille ipse rursum videbat sibi objici posse : si anni fuerunt menstrui, ergo qui centesimo anno dicuntur generasse, generarunt anno secundum nos octavo : hinc, ut hoc effugeret, pro 100 posuisse 200 (i).

Quarto, mortuus est Adam anno 57 Lamech, patris Noe, 726 annis ante diluvium, viditque totius humani generis sui propagationem et corruptionem. Addit S. Irenæus, lib. V, cap. xxxii, Adam mortuum esse feria sexta, die Veneris; quia eodem die creatus est, et peccavit Adam. Dixerat autem ei Deus : « In quacumque die comederis ex eo, morte morieris; » ergo mortuus est die Veneris, quo et peccavit. Verum illa com-

(I) « Alexandrini Interpretes in annorum numero partim consentiunt cum Hebræis codicibus, partim ab iis dissentiunt. Consentunt, si attendas annos vitæ; dissentiunt in eo, quod aliter cos dividant. Sumunt enim neminem procreare sobolcm potuisse ante centesimum cl quinquagesimum annum. Hinc, cum Hcbræi tribuant Adamo ante Sethum genitum annos 130, post genitum 800, Græci ante Sethum ponunt 230, postea tantum 700. Prodeunt anni vitæ squalles 830. Itidem Hcbræi assignant Setho ante genitum Enoch annos 105, Græci 205. Contra sumit Samaritanus, neminem post centesimum quinquagesimum annum patrem fieri potuisse, atque ad hanc rationem annos, quos patres vixisse dicuntur, dividit, » Ha Kosenmullerus. Cf. Mcignan, op. cit. p. 139; Wiseman, *Discours sur ics rapports entre la science et la religion nMltfc*, Disc. 4.

minatio Dei alium habet sensum, uti superius dixi. Era, si credimus Mariano Scoto, decem annis post maritum vixit, morluaquo est anno vitæ et mundi 910.

Quinto, traditio est Adam sepultum esse in Hebron. Tradit Jacobus Edessenus, qui fuit magister S. Ephrem, apud Barccplia lib. I, cap. xiv, quod Noe ossa Adam in arcam religiose suscepit, et post diluvium illa inter suos liberos distribuerit, Semque quem anteferebat caeleris, calvariam Adæ dederit,el cum ea Judæam. Tanta patribus fuit cura honorque sepulcri, ob animarum immortalitatem, quam certa fide et spe sibi proponebant, nine communis Patrum sen-
enl*a cslb cranium sepultum esse in monte Calvariaë, ut ibi Christi crucifixi sanguino riga-
retor, ablueretur, vivificaretur. Audi inter alios
«-Tertullianum, lib. H Carmin, contra Marcionein, cap. jv :

Gol;o Golgotha locus csl, capitis calvaria quondam:
tb@ Ille medium terra csl, hic csl victoria signum,
Os mrignum hic veteres noslri docuere repertum,
Ille hominem primum suscepimus esse sepultum,
Ille patitur CJirKlus, pio sanguine tern madescit,
Pulvis Adæ ut possit veteris, cum sanguine Christi
Commixtus stillantis aquæ virtute lavari.

Denique Adamo ctEvæ peccatum suum remis-
sum est, ut palet Sapientiaë x, vers. 2. Inlcllîge
quatenus hoc peccatum cis personale erat, non
autem qua peccatum erat naturæ, sive totius
genens nostri ; sic enim hoc peccatum est nobis
originale, et in omnes Adæ posteros nascendo
transfunditur, atque hac ratione est irremissibile.
Adde, traditio est Adamum et Evam esse salva*
qUæ jfa ccr|a cs^ ul Epiphanius, Philastrius,
Augustinus el alii Encralilas hoc negantes dam-
nent erroris. Vide Alphonsum a Castro voc. Aciam.
Quocirca Adamum inter alios, imo præ aliis
Sanclisresurrexisse cum Christo Maith. cap. xxvir,
vers. 53,docents. Athanasius, oral. De pass.; Au-
gustinus hic, Quæst. CLXI ; Orígenes, tract. 33 in
Maith., et alii.

Quaeres, unde tunc tarn longævi fuerint homi-
nes (1)? Percruius varias dat causas : prima, fuit
bonitas primæva complexionis et temperamenti
corporis in primis hominibus; secunda, fuit sob-
rietas, quæ tanta fuit, ut ncc carnibus, nec vino
uterentur; tertia, fuit primus vigor terræ, fruc-
tuum et alimentorum, quæ initio creationis suæ
longe vivaciora et succulentiora el cfflcaciora
erant quam jam, cum sunt cfTœla; quarta, fuit

(1) Decem ætaUbus, quæ hic referuntur, tribuuntur
wmpet anni pleni, quasi homines exacto integro anno,
initio sequentis aut genuerint, aut fato functi sint;
quum vix dubitari possit, quin tempora generationis et
mortis varia fuerint, atque in varios menses promiscue
acciderint. Itaque eo deveniendum, ut mensium aliquot
anno aut deficientium, aut insuper accedentium, nulla
habita ratio esse dicatur, undo accuratam omnino chro-
nolegiam hinc colligi non possa liquet.

scientia Adæ, quam aliis communicavit, qua
melius quain medici nostri nora vim herbarum,
fructuum, metallorum, etc. ; quinta, fuit beni^-
nus aspectus, concursus et influxus astrorum;
sexta, fuit Dei voluntas et arcana cooperatio,!^
idque ad hoc, ut homines citius propagarentur,
et per longam experientiam scientias et artes om-
nes perdiscerent, utque primi homines fidem
creationis rorum, Deique cognitionem et cultum
posteris etiam remotissimis traderent. Unde Li-
pomanus magis Dei miraculo, quam naturæ, hanc
longrcvitatcm attribuit (-2).

Nota : Nullus istorum patrum attigit annum
millesimum, ut videamus, etiam longissimam
vitam in hoc mundo, no punctum quidem esse
ad aeternitatem. Nam mille anni coram Deo sunt
quasi dies hesterna quæ præterit, Psalm, axxix I.

Et Momees est . — Singulis hoc additur, ut vi-
deas efficacem fuisse sententiam mortis a Deu >-J
latam in Adamum peccantem, ejusqiic posteros,
cap. nr, vers. 19 ; nam, ut ait Sapiens Ecclesias-
tirixiv, 12 : « Hoc est testamentum hujus mundi: '*
morte morietur. » Ergo cogitemus singuli : De
rae quoque brevi dicetur : « Et mortuus csl, »
hoc meum et cujusque est, aut erit emblema,
hoc epitaphium : Cornelius vixit tot annos, el
lalianno mortuus est. « Facile contemnit omnia,
qui se semper cogitat esse moriturum,» ait
S. Hieronymus, epist. 103.

Severus jmperator, auctore Dione Nicæno in i -
ejus Vita, urnam sibi parari voluit, in qua sepe-
“y liretur, quam crebro manibus contrectans dice-
bat : « Tu virum capies, quem totus orbis capere
non potuit; » idque fecit, ut memoriam mortis
retineret.

Eadein de causa S. Joannes Eleemosynarius, s
Patriarcha Alexandrinus, jussit sibi extrui mo-r-'^'
numentum, sed imperfectum : solemnibus au- nf
lem festis in conspectu mullorum, voluit sibi a
fabris dici : « Monumentum tuum, Domine, ad-
huc imperfectum csl, jube ergo ut tandem perfi-
ciatur : incertum enim est qua hora mors ventura
sil. » Ila Leontius in ejus Vita. « Incertum est,
inquit Seneca, epist. 26, quo te loco mors ex-
spectet; itaque Iu illam omni loco exspecta. In
somnum ituri, læti hilaresque dicamus : Vixi, et
quem dederas cursum, Deus alme, peregi.» Disce
ergo mori : æternilatcm cogita. O æternitas! quam
longa es, æternitas; quam æterna, quam constans,
æternitas l

Vixit quoque Caiman septuaginta annis, et ge-
nuit Maualeel.—Molateci, vel, ut hebr. est, Malia-
lalel, idem est quod laudans l)eu>n;HSn halat enim
est laudare, cl Deum: sive quia filius assidue
laudans Deum, inde vocatus sit Mahalalel; sive
quia paler Cainam cum in ortu ita vocavit, ut

(2) Cf. Mcignan, op. eli. pag. 138; Dcsdouits Soir&t
de MontMnj, 3' soirée; Annales de Philosophie, tom. HI
pag. 163 seq.; Ihneberg, op. cil. lib. I, cap. tv, p. .9 seq'

lam so quam ipsum ad jugem Dei laudem excitaret, ut quoties filium nominaret vocaretque *ilahalalcl*, toties quasi dicat *Ilallcluia*, id est laudate Deum, vel potius *bs bbn hallcl cl*, id est lauda forlein Deum.

» 22. Ambulavit Henoch cum Deo, — *q. d.* Ilnoch Jila sancte cl pie vixit, quasi Deum semper præsensem præ oculis haberet, et revereretur, ideoque in omni opere cautissimus, modestissimus, religiosissimus semper incedebat, cratque Deo Deique voluntati per omnia consentiens, perinde ut homo cum homine amico, vel domino suo ubique et indivulse inambulans, illi per omnia consentit, illi in omnibus eo conformat. Septuaginta vertunt, *Ilnoch placuit Deo*, scilicet præ crateris hominibus, etiam justis cl sanctis illius ravi. Targum Hierosolymitanum vertit, *servivit Ilnoch invernate roram Domino*; Arabica, *Henoch rectum fecit incessum roram Deo*; Cbaldæus, et *ambulavit Iknoch in timore Dei*. Hac de causa tulit et rapuit cum ad se Dominus, tanquam alliozem terra, Deo angelisque dignum, imo familiarem.

Hinc aliqui Judrai putarunt Ilenoch fuisse angelum incarnatum. Ambulant, ait Hugo Cardinalis, post Dominum, humiles poenitentes; cum Domino, sancti praelati et rectores; ante Dominum, pii concionatores, uti S. Joannes Baptista; a Domino, apostatæ, et qui sura voluntati ac voluptati serviunt; contra Dominum, superbi et rebelles, uti Judrai *Levit*, xxvi, 2.

Addunt aliqui, « ambulare cum Deo » significare, in publico esse ministerio Dei et fungi officio sacerdotali. Sic enim de fiali Pontifice ait Deus *Regum* n, 30 : « Loquens locutus sum, ut domus tua, cl domus patris tui ministraret in conspectu meo, » hebraico *ambulare coram me*. Et vers. 35 : « Suscitabo mihi sacerdotem fidelem, etc. Et ambulabit coram Christo meo cunctis diebus. » Sacerdotum enim est assidue cum Deo in precibus, sacrificiis sacrisque actionibus versari; ipsi enim sunt angeli cl mediatores inter Deum et homines, nec dubium est quin Ilnoch, vclut caput fatnilira, fuerit sacerdos.

Magna ars est, noscum Deo ambulare, illum ubique habere præsensem, illi se jungere, illi per omnia obsequi, cum illo sæpe colloqui, illius opem implorare, ab eo pendere, ab eo regi, illi í»-ji, lotum uniri. Qui cum Deo ambulat, cum hominibus bene ambulat; qui tantum cum hominibus ambulat, nec cum Deo, nec cum hominibus bene ambulat. Ita ambulavit cum Deo S. Paulus, primus eremita, ab anno retatis 15 ad annum 113 in cremo degens, cujus proinde defuncti animam inter Angelorum choros, inter Prophetarum cl Apostolorum coelus, in coelum rapi vidit S. Antonius.

Hunc secutus est ipso S. Antonius, quem sreposito oriens eodem vestigio stantem, et in coelum suspicientem aspexit, quo cum occidens reliquerat, leste S. Athanasio.

Ila Macarius in coelis cum Deo versabatur, dicebatque sibi : « Habes Angelos, Arcbangelos, omnes supernas potestates, Cherubim et Seraphim, Deum horum omnium effectorem; illic versare, ne sub coelos descenderis, ne incideris in mundanas cogitationes, n Testis est Palladius in *Lausiaca*, cap. XX.

Ita Anuph apud eundem cap. xv : a Nullius, ait, alterius rei cupiditas in cor meum ascendit, nisi Dei. Nil ex rebus terrenis occultavit mihi Deus; non inlerdiu somnum cepi, non noctu requievi, Deum quaerens; omnem petitionem accepi a Deo protinus; vidi srapo Deo assistentes myriadas, vidi choros justorum. Vidi Martyrum congeriem, vidi monachorum vitra institutionem; opus autem omnium Deum laudabat. Vidi justos tratantes in æternum.»

Ita ambulavit cum Deo Simeon Stylilcs, Joannes, Macedonius, Marcianus, Ephrem et alii innumeri, de quibus Evagrius in *Vitis Patrum*, cl Theodoretus in *Philothco*. O quam felices hi angeli terrestres!

Fuit ergo Ilnoch propheta, et scripsit quædam divina, quæ citat S. Judas in sua epistola; sed libor Ilenoch interiit : nam ille quem viderunt S. Hieronymus, S. Augustinus, Orígenes, Tertullianus, suppositilius et apocryphus est.

24. Erxox apparuit, quia tulit eum Dominus. — ven.:*. Calvinus secutus Aben Ezra cl Judæos, pulat Ilnoch esse mortuum suaviter et placide, el mox a morte animam ejus translata esse in cœlum, ikaccÂ. sed non vidisse Deum, donec Christus in cœlum ascenderet : itaque Ilnoch jam esse immortalem, nec amplius ad nos rediturum aut moriturum. Sed hrac omnia falsa cl erronea sunt. *Primo*, quia, si esset mortuus Ilenoch, raque de eo aede aliis omnibus dixisset Scriptura : *a* Et mortuus est; » *secundo*, quia de eo hic dicitur, s tulit, » id est rapuit cum vivum, « Deus : » unde Septuaginta vertunt, *transtulit cum Deus*. Hinc et Ecclesiasticus cap. xlv, vers. 16, asserit Ilnoch, non mortuum, sed translatum in paradysum ut det Gentibus poenitentiam; ergo vivit adhuc Henoch, et ad nos redibit, ut se opponat Anlichristo, cl praedicet Gentibus; *tertio*, quia expresso S. Paulus, *Ilcbr.* xi, 5, ait : « Ilnoch translatus est, ne videret mortem; » *quarto* ita docent communiter Patres, quos citat Delrio et Pererius (I).

Ex dictis sequitur *primo*, Henoch translatum ihnoch esse in paradysum terrestrem, qui ante diluvium rPlnJ adhuc supererat; ille enim intolligilur, cum ab- ^,4^"

(I) Quinto, clie Elia vivo in cœlum sublato idem, quod hic, verbum DpS usurpatur II *lieg.* 11, 8 seqq. Nec aliter verba hebraea intellexisse videtur Onkelos : *Nec exstitit amplius; neque enim occidit cum Jova*. Clarius Jonathan : *Et ecce I non amplius erat inter incolas terra; nam subtractus est, et ascendit in cœlum per Verbum, quod est coram Jova*. Locus hic argumento est, homines illis temporibus future vitra Udem habuisse,

rrm têt- solute nominatur paradisu, uti cum nominat
rtjUetn. Ecclesiasticus, cum ait, in cum translatum esse
Henoch. Quarc quod S. Ambrosius, lib. De *Para-*
diso, cap. ni, ait Henoch raptum in cœlum, intcl-
lige Henoch de terra sublatum esse in aera, et per
aera in paradisu esse translatum; ncc aliud
voluit Tertullianus, cum lib. De *Resurrect. carnis*,
cap. Lvm, dixit Henoch et Eliam de orbe esse
translatos; orbem enim intelligit terram hanc ab
hominibus habitatam et cultam.

Causam translationis indicat Sapiens, *Sapient.*
cap. IV, vers. 10. *Primo*, quia dilectus erat Deo,
et vivebat bonus inter malos : hinc raptus est,
ne malitia mutaret intellectum ejus. Rursum,
raptus est, quia ambulabat cum Deo, ideoque
dignus erat paradiso et continua Dei contempla-
tione; *tertio*, raptus est, ut redeat, et det Gen-
tibus pœnitentiam, perinde ac Elias eam dabit
suis Judæis : hoc enim est quod de eo dicitur Ec-
clesiastic. cap. XLVHi, vers. 10 : « Qui inscriptus
es in judiciis temporum lenire iracundiam Do-
mini, conciliare cor patris ad filium, et resti-
tuere tribus Jacob ;^d *quarto*, raptus est, ut suo
raptu ostenderet quid Adam peccans perdiderit :
pari enim modo omnes suo tempore citra mor-
tem translati fuisset, si in innocentia perman-
sissemus; *quinto*, tulit cum Dominus, ut confir-
maret fidem patrum de futura vita, *q. d.* Ex hoc
ipso facto agnoscito, quod aliam vitam habeo,
eamque meliorem, in qua Sanctos remunerabor.

EHm et Sequitur *secundo*, fidei esse proximum quod
c* i^h Henoch, æquo ac Elias, necdum sint mortui.
u*teni- ^n(^e Tertullianus, lib. De *Resurrect. carnis*, l v iiii,
ut' vocat eos æternitatis candidatos: «Ælernilatis,
ait, candidati ab omni vitio, ab omni damno,
ab omni injuria et contumelia immunitatem car-
nis ediscunt ; » et Ircnæus, lib. V, cap. v, vocat
eos acoauspicantes immortalitatem,» hoc est,
ejus auspiciu, et quasi adumbrationem acci-
pientes.

Mortalia Sequitur *tertio*, Henoch et Eliam non gloriosa,
iJent scq mortalia habere corpora, adcoque moritu-
CCfi> "■ ros. Unde Tertullianus supra : « Henoch, ait, et
Elias nondum resurrectione dispuncti, quia nec
morte functi. » Errant ergo Procopius et Eugubi-
nus, qui putant Henoch et Eliam frui visione Dei,
et gloriosa habere corpora in coelo.

VM Mat Quæres ubi jam sint Henoch et Elias, et qua-
« eÎ i? lcm aSant v*lam? Respondeo : Communiter do-
cent Patres eos versari in paradiso. Verum dico
Henoch ante diluvium translatus esse in para-
disum ; post diluvium vero, quo inundatus et
sublatus videtur paradisu, agit in loco aliquo
amœno, quem Deus illi sive in acre, sive in terra
præparavit, ad quem post diluvium raptus est
Elias : ibi ergo simul agunt vitam quasi beatam,
immunem a concupiscentia et a nostris ærum-
nis, in altissima Dei contemplatione.

vivrai *Secundo*, sine cibo eos vivere censent Epipha-
iis/ ole. nias t hærcst G4, et Hieronymus ad *Pammarhium* :

S. Augustinus vero hac de re dubitat, lib. I De
Peccat. meritis et remissione, cap. in; nilquo eo?
vel sine cibo vivere, vel certe vivere sicut Adam
vixit in paradiso, scilicet ex ligno vitæ, ideoque
ncc morbo, ncc senectute deficere. Sed verius
est eos a Deo, vivos et vegetos per miraculum
conservari, sine cibo : nam, ut dixi, paradisu,
et consequenter lignu vitæ interiit.

Quæres *secundo*, an Henoch et Elias videant Ai E.
Deum, sintque beati? Asserunt Catharinus, tract.
De *Gloria Christi consummata*; P. Salmeron, el
propendet Barradius in illud Joann, cap. xxi, v
vers. 23: «Sic cum volo manere, donec veniam.,
Putant enim Henoch et Eliam, uti et S. Joannem k
Evangelistam, necdum esse mortuos, ideoque
cos habere adhuc corpora mortalia, venturosque
esse contra Antichristum, et ab eo martyrio affi-
ciendos; interim tamen videro Deum, coque fruî,
saltem a morte et resurrectione Christi.

Probant id multis et plausibilibus rationibus : M
Primo, quia S. Joanne in venturum esse cum Ile-
noch, videtur asseri *Apocal.* cap. x, vers. 11 :
« Oportet te iterum prophetare Gentibus;» et
Joan. cap. xxi, vers. 23 : » Sic cum volo manere,
donec veniam. » Nam corona martyrii Joanni,
uti et cæteris Apostolis, debetur et promissa est,
Matlh. cap. xx, vers. 23, hisco verbis : «Calicem
meum bibetis. » Jam S. Joannem videro Deum,
non videtur dubium ; nam Ecclesia eum publice
in litanii, æquo ac alios Beatos ; colit et in-
vocat.

Secundo, quia Ecclesia celebrat festum, tam >
S. Joannis, quam Elke julii 20, ul patet ex Mar-
tyrologio Romano : ergo ipsi fruuntur Deo.

Tertio, quia Græci erexerunt templa in hono-itrM
rem, tam Eliae, quam S. Joannis, uti docet Ba-
ronius in *Martyrolog.* julii 20. Ergo ipsi sunt
beati; his enim solis eriguntur templa.

Quarto, quia Henoch et Elias sanctissime vixe-Q*^
runt, ac proinde dignissimi sunt ut Deo fruan-
tur, præserlim cum alii Prophelæ et Patriarch®
etiam minus sancti quam ipsi, quibuscum vixe-
runt, jam Deum videant.

Quinto, quia sic optime evadimus difficultà-
tem, quæ est de suspensione meritorum Henoch
et Eliæ. Cur enim suspendit Deus merita eorum
præter morem, nisi quia jam vident Deum, sunt-
quo non in via, sed in termino, puta sunt beati?
Si dicas Deum eorum merita non suspendisse,
inferam : Ergo ipsi in meritis et præmiis, peno
in immensum superabunt omnes alios Beatos;
nam per tot annorum millia assidue merentur et
in dies merita sua adaugent, idquo usque ad
diem judicii : hoc autem videtur incredibile.

Verum hæc sententia nova et paradoxa vide-
tur, solidoque carere fundamento.

Primo, quia vix nullus veterum Patrum vel nu x
Doctorum eam asseruit ; nam Nazianzenus, l''>
quem citat Barradius, eam non asserit, sed
dubitat.

jrj'A Secundo, si Henoch et Elins -vident Deum, ergo sunt beati, ergo sunt comprehensores, non viatores. Atqui viatores sunt, quia adhuc morituri sunt et martyrio laureandi.

jet* Tertio, nec Mosi, nec Paulo, nec ulli alteri mortalium concessum est, ut ante mortem videret Deum; imo Dominus edixit Mosi: « Non videbit me homo, et vivet, » *Exodi* cap. xxxnt, vers. 20. Ergo nec Henoch et Eliae id concedendum est: sunt enim ipsi adhuc mortales, et re ipsa morituri.

iww. Quarto, nullo magis paradoxum videtur Henoch et Eliam a gloria coelesti et visione Dei redire ad passiones, merita et mortem, quam merita eorum suspendi: quis enim beatus unquam e caelo rediit ad labores, merita et mortem? quis unquam ex comprehensore factus est viator?

{dds, Quinto, solus Christus fuit simul viator et comprehensor; hoc enim privilegium soli Christo dant omnes Theologi. Atqui secundum novam hanc sententiam, hoc falsum est: nam Henoch et Elias, saltem cum redibunt certaturi contra Antichristum, simul erunt viatores et comprehensores. Tunc enim non perdent visionem Dei, quam jam possident, quaque sunt beati.

Sai;. Sato, si visio Dei non impedit tunc eorum merita et labores contra Antichristum, cur jam eorum merita impedit? Pari enim modo Christus ante mortem et resurrectionem suam videns Deum, nunquam per hanc visionem impeditus fuit a suo merito.

Stftiao. Septimo, S. Joannem non esse mortuum, cumque venturum esse contra Antichristum, plano videtur improbabile, atque repugnat tam historicis plurimis, qui eum mortuum esse asseverant (citatur cos Baronius), quam Ecclesiae, quae S. Joannis quasi mortui, et in coelo cum Christo jam regnantis festum colit, cumque invocatur. Secus est de Henoch et Elia; hos enim nemo colit vel invocatur.

F Ad primum respondeo, Joannem post illa verba *Apocalyps.* cap. x, iterum prophetasse Gentibus cap. su, sin, XIV et seq., usque ad finem Apocal., non autem iis prophetaturum esse in fine mundi. Illud vero Joan, cap, xxi: « Sic cum volo manere, » idem est ac si diceret: « Si cum volo manere, » uti alii codices legunt; loquitur enim Christus non assertivo, sed condilionate, idque ad retundendam curiosam Petri interrogationem: « Domine, hic autem quid? » Porro calicem passionis bibit S. Joannes, tum alias, tum eo tempore quo in dolum olei ferventis missus est. « on. Unde ipse a Patribus vocatur, ab Ecclesia colitur, et revera est martyr.

ai F- Ad secundum respondeo. Graeci celebrant festum Eliae, non beati, sed rapti: illo enim die tantum recolunt memoriam raptus ejus, quia raptus hic fuit admirabilis.

Mia- Ad tertium respondeo. Eodem modo et scopo i.

Eliae templa erexerunt Graeci, quo festum illi tino, instituerunt, scilicet ut iis testarentur et recolerent memoriam tam miri raptus Eliae (templa enim proprio non Sanctis, sed soli Deo in honorem Sanctorum eriguntur), quicquid celestem hanc vitam, et coelestes quasi discipulos post se reliquit, fuitque Monachorum quasi pater et patriarcha, quique etsi nondum beatus sit, jam tamen quasi confirmatus est in gratia, certoque beatendus, itaque ex Dei revelatione et oraculo jam quasi canonizatos est.

Ad quartum respondeo. Ordo a Deo institutus ad suscipiendum ut Henoch et Elias non videant Deum, quia enim nondum sint mortui: alii vero Prophetæ mortui sunt, ideoque vident Deum. Quare congruum est ut Henoch et Elias mediam vitam agant inter homines terrenos et inter beatos in coelo, pacatam scilicet et jucundam, non tamen beatam. Eorum vero sanctitati et meritis rependitur, non visio Dei, sed aliud magnum quid, scilicet quod illi soli ex Prophetis venturi sint, quasi fortissimi pugiles Christi contra Antichristum, cumque confutaturi, ideoque martyrio ab eo laureandi.

Ad quintum, de suspensione meritorum mox ad quid dicam, neque illa suspensio hic difficultatem tollit. Nam saltem Henoch merita fuerunt suspensa, a raptu ejus usque ad passionem Christi, per tria pene annorum millia (præcise enim anni 2997 interfluxerunt), quibus tamen Deus non vidit Henoch; si enim merita ejus tunc non fuerunt suspensa, ergo Henoch tot annis continue merendo, longissime superabit in gratia et gloria omnes Sanctos, itaque recidemus in incommodum quod ipso argumento prætenditur.

Quæritur tertio, an sint in statu merendi? Asserit Viegas in *Apoc.* cap. xi. Ratio est, quia sunt adhuc viatores, cumque priventur visione Dei, cur præler ordinem communem privarentur etiam facultate merendi, quam habent alii viatores? esto hac ratione meritis et gloria sunt superaturi Sanctos omnes, excepta B. Virgine. Negant vero idipsum Pererius et Suarez. Idque videtur probabilius; ratio est, quia alioqui tot annorum millibus innumera accumularent merita, nec inter eos et alios sanctos esset ulla comparatio, aut proportio in gratia et gloria: secundo, quia per raptum translati sunt in alium statum et vitam. Ende raptus videtur eis fuisse instar mortis, ac consequenter suspendisse eorum merita, donec redeant ad nos tempore Antichristi; tunc enim rursum merebuntur.

Jam ergo sunt quasi in statu medio viatorum et Beatorum, scilicet in statu quietis et contemplationis: unde sicut non laborant, nec patiuntur, sic nec merentur: plurimum autem merebuntur redeuntibus et pugnantibus contra Antichristum.

In Vita S. Pachomii refertur quod philosophus quidam Theodoro, discipulo S. Pachomii, hæc

tria ænigmata proposuerit, ad quæ ipse ita som-
Tm leder respondit. *Primum* : Quis non natus mor-
wj©»- tuus CS(7 Respondit Theodorus : Adam ; *secun-*
dum, *quis* natus est, nec tamen mortuus ? Res-
pondit : Henoch, qui translatus est; *tertium* ,
quis mortuus est, nec tamen corruptus ? Respon-
dit : Uxor Loth , quæ in statuam salis est con-
versa.

ludi- Nota : In fine mundi redibunt ad communem
boat, ut vRarn Henoch el Elias , ut Antichristo per con-
nut ajv ciones, disputationes et miracula se opponant :
udtfbto. ideoque ab Antichristo martyrio afficientur Hic-
rosolymæ, qui corpora eorum projiciet in sc-
OrddfD- pulta in plateam ; sed post tres dies et dimi-
tur, rr- dium, vivi el gloriosi, tota urbe spectante, re-
rurcent- rtine®- surgent, ascendentque in coelum , ut patet Apoc.
inm cap. xi, vers. 7 et seq. Ita passim Patres hic, et
u.D lent. cap. XI * estque communis hic fidelium sen-
sus el traditio. Unde S. Augustinus, lib. XX De
Civit, cap. XXIX , dicit hoc esse celeberrimum in
sermonibus et cordibus fidelium.

Denique Henoch atavus fuit Noo, ac conse-
quenter pater fuit omnium nostrum ; omnes enim
homines, consequenter et Antichristus, uti a
Henoch Noe, ita elab Henoch descendunt. Unde sequi-
tur quod, cum ad nos redibit Henoch, cælebs
nullità manebit, nec enim ulla femina (cum omnes ex
oiorcm se descendant, sintque suæ fili») matrimonium
ducere poterit. raturum contrahere poterit, quia in lineas rectas
ascendentium et descendantium, etiamsi gradibus
infinitis ab invicem distarent, jure naturæ irri-
tum est matrimonium, si ascendentes descen-
dentibus copulari velint, uti habet communior
sententia Doctorum, quos recenset Sanchez lom.
11 De Matrimon. lib. VII, disp. BI, licet ipso cum
aliis contrarium doceat. Condonabitur ergo He-
noch rediens omnibus suis filiis, puta omnibus
hominibus et ab uno filiorum suorum, puta a
Heaoch spurio Antichristo , occidetur. Rursum raptus fuit
nptas Henoch anno mundi 987. Ergo cum hoc anno
anno Christi 1615 agatur annus mundi B56B, sequitur
mandi Henoch hoc anno agere annum raptus sui 4578,
937, axit vilæ vero suæ 4943.
annum
v its
4913.

27. Dies Mathusalem nongenti sexaginta no-
Ver», n. \$EM A551 ____||c fuit omnium mortalium longis-
vissimus; Adam lamen co longaevior dici hac
ratione potest, quod Adam creatus sit in ætale
et statura perfecta, quibus jam est triginta, tunc
fuisset 60 annorum , ut minimum; Mathusalem
autem natus est infans, et 60 annis crevit, el ado-
levit ad statum et staturam , in qua creatus est
Adam : ergo si 60 annos a Mathusalem demas ,
vel totidem Ad» addas , superabit Adamus Ma-
thusalem 21 annis. Ita Pererius. Natus est Mathu-
salem anno mundi G87 ; cumque vixerit annos
969 , sequitur eum obiisse anno mundi IG5G, sci-
licet eodem anno quo facium est diluvium , pau-
Milhna-cis (septem, si Hebræis credimus) diebus aule-
m»or-qnarn jRud inundaret. Ita S. Hieronymus. Non
*** e,t btne ergo S. Augustinus, lib. I *Qumt. in Genes.*,

censet cum obiisse Gannis ante diluvium; sexto
enim anno ante diluvium obiit, non Mathusalem, 8^u
sed Lamech ejus filius, qui fuit pater Noe, ut
patet *Gcn.* cap. v, vers. 30 et 31. Sed audi S. Au-
gustinum, initio *Quast. in Gcn.* : a Quæri, inquit,
solet quomodo Mathusalem secundum annorum
computationem, vivere post diluvium potuerit,
cum omnes, præter eos qui in arcam ingressi sunt,
periisse dicantur? Sed hanc quæstionem plurimum
codicum mendositas peperit. Non solum quippe
in Hebræis aliter invenitur, verum etiam in Sep-
tuaginta interpretatione. Mathusalem in codici-
bus paucioribus, sed veracioribus, sex annos ante
diluvium reperitur fuisse defunctus.» Quod etiam
explicat lib. XV *De Civit*, cap. xiir.

29. Nomen ejus Noe, dicens : Iste consolabitur.
— Ex hisce verbis patet Lamech fuisse prophetam.
Nota, Noe hebraico duo significat : *primo*, quie-
N lem, a radice rw *noach*, id est *quievit*; inde enim
Noe hebraico dicitur *Noach*, id est quies, vel quies-
cens, el quiescere faciens : unde Septuaginta ver-
tunt, Aic *requiescere faciet nos ab operibus el tristi-*
tiis manuum nostrarum : sic et Arabicus; *secundo*,
significat consolationem vel consolatorem, a ra-
dice DfD *nacham*, id est consolatus est, ut Noe
a *nachatn* deducatur, per apocopen litteræ *mem*;
et ita deducit Scriptura hic dicens, WFW Hî
ze *ienachamenu*, iste consolabitur nos, uti ha-
bent Hebræa, Chaldæus et Noster; sed utrum-
que eodem redit : consolatio enim ab opere et
labore, non csl aliud quam quies ab opere et
labore.

Noe ergo quiescere fecit et consolatus est ho- O^
mines, *primo*, quia, ut ait S. Hieronymus, omnia
retroacta opera, scilicet peccata, quieverunt per (^>
Noe, qui ea sepelivit diluvio ; *secundo*, ut R. Salo- '«
mon, llebræi, Cajetanus et Lipomanus, quia Noe Pr^A
aratrum et alia instrumenta agricultura; artem-
que faciliorem colendi agros invenit; *tertio*, ut
alii, quia propter sanctitatem et sacrificium Noe
post diluvium, Deus benedixit terra; cap. vin,
vers. 21, et cap. xix, vers. 1 et seq. : quod factum
est, ut terra sic benedicta minori labore et cultura
maiores fructus afferat; *quarto*, quia Noe planta-
vit vites et adinvenit vinum, quod est solatium
cordis humani. Rursum, quia Noe a Deo fuit con-
cessus usus carni, quibus vita hominum ro-
boratur. Addunt alii, quia Noe per diluvium ho-
minibus ascivit mortem , quæ est omnium labo-
rum nostrorum finis el quies. Verum mors et
mersio improborum non est quies, sed initium
(eterni doloris et laboris. *Quinto el* maxime, hisce
verbis prophetat Lamech de Noe filio suo, quod
ipse erit generis humani, diluvio pene absu-
mendi, reparator (hæc enim magna Lamechi et
patrum fuit consolatio et quies), ail Hugo, et
quod ipse mundo Deum Dciquo beneficentiam
conciliabit; quodque ex eo nascetur Messias, in-
quit Rupertus, qui nostra est requies et conso-
latio; cujus est illa vox : « Venite ad me, omnes

qui laboratis et onerati estis, elego reficiam vos.»
Noe ergo fuit typus Christi.
n- Ante diluvium magni et longi fuerunt patrum
h' dolores et labores, *primo*, quia vivebant 900 an-
i,† nos in continuis laboribus ; *secundo*, quia terram
colebant a Deo maledictam, ideoque sterilem ;
tertio, quia non habebant illas artes et instru-
menta arandi et colendi terram ; *quarto*, hi omnes
eorum labores perituri erant diluvio : quæ magna
futura erat eis pœna cl afflictio. Ab his ergo cos
quiescere facit et solatur Noe, *primo*, quia per
arcam labores, id est opera labore eorum facta,
restituit; *secundo*, quia ob ejus merita artesque
ab eo et posteris inventas faciliior jam est agri-
cultura, omnisque labor hominum, uti paulo
ante dixi.
Nota : Natus est Noe 600 anno ante diluvium,
quod factum est anno mundi 1656; unde sequi-
tur Noe natum esse anno mundi 1056, scilicet post
mortem Adæ anno 126; mortuus est enim Adam
anno tam suo quam mundi 930.
Tropologice, Noe symbolum est justitiæ, quæ
omnes consolatur, « et requiescere facit ab operi-
bus iniquitatis; hæc revocat a tristitia : quia dum

ea quæ justa sunt gerimus, nihil timemus puræ
conscientiæ securitate, nondolemus gravi dolore;
nihil est enim quod majoris doloris sil, quam cul-
pæ reatus,» inquit S. Ambrosius, lib. De *Noe*, l.

31. Noe veho ccm qlixgentorvh esset anxorem. v it.
— Nota, non videri (licet id videatur S. Chryso-
stomo) Noe ad annum 500 abstinuisse conjugio :
ergo alios ante Scm, Chain el Japhet genuit filios,
qui mortui sunt ante diluvium; unde sequitur,
non omnes qui hic primo generati nominantur,
fuisse revera primogenitos. Ila S. Augustinus, li-
bro XV De *Civit.* XX.

Hoc anno UOOcœpit Noe arem fabricam, eamque
continuavit per 100 annos : perfecta est enim illa
anno 600. Ita Orígenes, Augustinus, Gregorius,
Rupertus.

Rursum, post annum 500 Noe genuit, id est
generare cœpit, Scm, Cham et Japhet, ut suc-
cessivis annis genuerit, nunc Sem, nunc Cham,
nunc Japhet : nec enim eodem anno hi lres simul
sunt geniti.

Ex hoc loco colligitur chronologia mundi, ctron-
puta a creatione mundi et Adæ usque ad dilu-
vium fluxisse annos 1656; nam

N«a«u.
UVIUFIL

Adam		Seth
Seth		Enos
Enos		Cainan
Cainan		Malalccl
Malalccl		Jared
Jared	genuit	(Heno
Heno		Mathusalem
Mathusalem		I Lamech
Lamech		' Noe
Noe		Scm, Cham
		et Japhet

annorum.

Post generationem Sem anno centesimo, qui fuit
600vit.eNoe, factum est diluvium, Genes, cap. vu,
vers. 11. Duravit diluvium anno integro, ut patet

conferenti Genes, vn, 11, cum Genes, vm, 13 et 11.
Ergo a creatione mundi usque ad finem diluvii
fluxerunt anni 1637.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

*Homines omnes, ac prasertim gigantes, libidinibus omnique scclcre sese corrumpunt; hinc secundo, vers, 7,
Deus intentat orbi excidium per diluvium, ac consequenter, vers. 14, jubet Nae fabricare arcam, in qua
tam ipse, quam animalia bina cujusque speciei, in semen posteritatis serventur.
Finitur hic prima mundi cetas, primaque Genesis pars, atque incipit secunda, quæ est de Noe et diluvio,
terminaturque in Abraham cap. xii.*

1. Cumque coepissent homines multiplican super terram, et filias procréassent ; 2. vi-
dentes filii Dei filias hominum , quod essent pulchra?, acceperunt sibi uxores ex omnibus,
quas elegerant. 3. Dixitque Deus : Non permanebit spiritus meus in homine in æternum,
quia caro est: eruntque dies illius centum vigilili annorum, i. Gigantes autem erant super
terram in diebus illis : postquam enim ingressi sunt filii Dei ad filia* hominum , illæque

genuerunt; isti sunt potentes a sæculo viri famosi. 5. Videns autem Deus, quod multa malitia hominum esset in terra, et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, 6. pœnituit eum quod hominem fecisset in terra. Et tactus dolore cordis intrinsecus: 7. Delebo, inquit, hominem, quem creavi, a facie terræ, ab homine usque ad animantia, a reptili usque ad volucres cœli; pœnitet enim me fecisse eos. 8. Noe vero invenit gratiam coram Domino. 9. Ilæ sunt generationes Noe: Noe vir justus atque perfectus fuit in generationibus suis, cum Deo ambulavit. 10. Et genuit tres filios, Sera, Chara et Japhet. 11. Corrupta est autem terra coram Deo, et repleta est iniquitate. 12. Cumque vidisset Deus terram esse corruptam (omnis quippe caro corruperat viam suam super terram), 13. dixit ad Noe: Finis universa; carnis venit coram me, repleta est terra iniquitate a facie eorum, et ego disperdam eos cum terra. 14. Fac tibi arcam de lignis levigatis: mansiunculas in arca facies, et bitumine linies intrinsecus et extrinsecus. 15. Et sic facies eam. Trecentorum cubitorum erit longitudo arcæ, quinquaginta cubitorum latitudo, et triginta cubitorum altitudo illius. 16. Fenestram in arca facies, et in cubito consummabis summum ejus: ostium autem arcæ pones ex latere: deorsum, cœnacula, et tristega facies in ea. 17. Ecce ego adducam aquas diluvii super terram, ut interficiam omnem carnem, in qua spiritus vitæ est subter cœlum. Universaquæ in terra sunt, consumentur. 18. Pone namque fœdus meum tecum: et ingredieris arcam tu, et filii tui, uxor tua, et uxores filiorum tuorum, tecum. 19. Et ex cunctis animantibus universæ carnis bina induces in arcam, ut vivant tecum: masculini sexus et feminini. 20. De volucris juxta genus suum, et de jumentis in genere suo, ex omni reptili terræ secundum genus suum: bina de omnibus ingredientur tecum, ut possint vivere. 21. Tolles igitur tecum ex omnibus escis, quæ mandi possunt, et comportabis apud te: et erunt tam tibi quam illis in cibum. 22. Fecit igitur Noe omnia quæ præceperat illi Deus.

Ven. i. 1. Cumque coepissent domines multiplicam. — Josephus et Theodoretus putant hæc accidisse circa septimam ab Adamo generationem, scilicet sub tempora Ilenoch. Est ergo hic anaccephalæ-O3is: récapitulat enim hic Moses, et redit a Noe ad tempora priora, quæ causam dederunt diluvio.

v«». s. 2. Videntes filii Dei filias hominum, quod esset illi SEVr pvLCin.E.—Quæres, qui sint filii Dei, et quæ filii h'X fibæ hominum? Respondent aliqui filios Dei esse miuum' angelos, angelos enim esse corporeos, et in corpore. Pore primum suum peccatum luxurie admisisse, ob quod cœlo dejecti sint. Ita Josephus, Philo, lib. *De Gigantibus*; Justinus, *Apolog.* I; Clemens, III *Strom.*; Tertullianus, lib. *De illabÿu mulierum* (ubi docet dæmones hic docuisse mulieres conficere stibium, brachialia aliosque fucos); Lactantius, lib. II, cap. xv. Nec mirum id eos censisse: nam et hoc sæculo Cajetanus censuit probabile esse angelos habere sua corpora.

6«and*. Secundo, alii respondent filios Dei (scilicet quoad naturam) esse dæmones, qui ex sesuaquo natura et corpore generarint instar hominum, ut voluerunt Platonici, et Franciscus Georg, tom. I, problem. 74; vel potius, ut Burgensis et Franciscus Valesius, *Sacra Philosophia* cap. vin, esso dæmones, primum succubos, qui a potentissimis viris validissimum semen exceperint, quod deinde fidem quasi incubi in validissimas feminas trans-

fuderint, itaque generaverint gigantes. Licet enim Percrius dubitet an ex incubis dæmonibus hoc modo generari possit homo, et idipsum neget Cyrillus, asserunt tamen Cardanus, Cajetanus, et bene idipsum probat Delrio, lib. II *Disquis. magic.* quæst. XV.

Verum dico: « Filii Dei » vocantur hic filii Selli, *primo*, ob sanctitatem suam, justitiam, temperantiam aliasque virtutes, per quas Dei imago in eis, quasi filiis suis resplendebat. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Theodoretus, Rupertos et Hilarius, in *Psal.* cxxxn. *Secundo*, ut Oleaster, est phrasis Illebræa: Illebræi enim omnia fortia, magna, egregia, dicunt esse Dei: ut montes Dei, cedri Dei, vocantur cedri et montes altissimi et maximi. Sic a Filii Dei » vocantur filii Seth, quia robusti; quia viribus, forma, pulchritudine, statura eximii: e contrario filii et filini Caini vocantur « filii et filiae hominum, » primo, quia erant perversi et terræ affixi; *secundo*, quia corporis robur, formam et staturam enervarent et decurtarent. Unde, ut notat Percrius, Cainitas dicuntur generasse, non filios, sed filias, quia vi generandi per profusam libidinem debilitata, non filios, sed fere tantum filias generare poterunt. Addunt tertio, Theodoretus et Suida, Seth a pietate et sapientia Deum esse dictum: hinc ejus filios vocari filios Dei.

Ouni. Quarto, « Filii Dei » possunt accipi « filii potentoni, » uti vertunt Symmachus, Chaldæus et Pagninus, ut u illi® hominum » vocentur plbeire, quibus potentes per potentiam et tyrannidem sint abusi. Cum cnim Deus, testo Damasceno, a providendo et prævidendo sil dictus; hinc rectores et potentes, quorum est aliis providere, vocantur dii. Unde illud Dei ad Mosen : a Constitui te Deum Pharaonis. » ita Molina. Verum prior sensus, uti planior est et communior, ita et verior.

rei i. 3. Non permanebit. — Hebraice est **p*p** *to ia-*
W“ *don*, quod Symmachus, Arias et alii a radice **in**
*dun deducunt vertuntque, *non judicabit, non liti-*
unu. gabit, q. d. Deus : Non patiar hanc litem inter meam misericordiam et justitiam tamdiu durare; rursum, nolo amplius cum hominum pervicacia contendere. Tædet me, angunt me et discruciant tanticonflictus sibi adversantium affectuum: litem ergo dirimam, ac homines incorrigibiles tulosque carni deditos plane delebo. Loquitur Deus dnOpu-
«sa5û; Sic quoque legit S. Hieronymus in *Quast., sive Tradition. in Genes.* : « In hebreo, ail, scriptum est : Non judicabit spiritus meus homines istos in sempiternum, quoniam caro sunt, hoc est, quia fragilis est in homine conditio, non eos ad æternos servabo cruciatus, sed hic illis restituum quod merentur. Ergo non severitatem, ut in nostris codicibus legitur, sed clementiam Dei sonat, dum peccator hic pro suo scelere visitatur. »

ce:ia. Secundo, melius Pagninus et Cajetanus cum S. Chrysostoino, pro *iadon* aliis punctis legunt **JH'** *iiddon*, a radice **in** *neden*, id est, vagina, *q. d.* Non amplius manebit spiritus meus in hominis corpore, quasi in vagina; evaginabo, seu extraham animam de corpore. Unde Syri corpus vocant *nidne*, quod sil quasi vagina animae.

Twin. Tertio et planissimo, dici potest cum Leone Casino, lib. III *Apologias*, in Hebreo pro *iadon* legendum esso **ph'** *ialon*, a radice **ph** *lun*, id est, mansit, moratus est, hospitalus est; tam enim Septuaginta et Chaldæus quam Noster vertunt, «non permanebit, » scilicet spiritus in corpore, quasi in hospitio suo.

Spiritus meus. — Anima et vita homini a me inspirala, *Gen.* n; hinc halitum nostrum, vitam et animam Deus habet in manu sua, *lian*, v, vers. 23.

In æternum. — In longum tempus, qualo habuerunt homines ab Adam hucusque, quia, ut sequitur, post 120 annos omnes delebo diluvio.

Qua calio est. — Quia carnalis, et in vitia carnis sua culpa projectus est. Ita S. Chrysostomus et Ambrosius (I).

Ob, [5n EnUNTQI E DIES ILLIUS CENTUM VIGINTI ANNORUM.—
i:; iit Putant aliqui hic a Deo statui terminum vitæ sin-
l^! -" 8'dis hominibus, quasi singuli homines deinceps
Liti?

(i) plcrisqno est particula causalis ex perfixis
.Ú, et **Q4** composita, et locum sic vertunt, quia etiam
caro est. Aliis est infinitivus pihei cum præfixo et
afluo, ut sensus sil, oum errare eos facit caro.

tantum essent victuri 120 annis. Ita Josephus, Philo, Rupertus, Abulensis. Sed falluntur : nam constat post hæc tempora homines vixisse, non 120, sed 400 annis, ut patet Genes, xi.

Dico ergo Deum hic statuere terminum vilæ toti generi humano, g. *d.* Homines carnales gravissime me offenderunt : possem eos hoc instanti delere ; sed quia clemens sum, do eis tempus pœnilenliæ, idque largum, scilicet 120 annos : quod si illud **negliganl**, post 120 annos omnes plane delebo per diluvium, quod orbi inducam. Ita Chaldæus, Hieronymus, Chrysostomus, et Augustinus lib. XV De Civit, cap. xxiv. Ergo, ut recte advertunt S. Augustinus et Salvianus, lib. Anhfa-
menon ex Genesi, dixit hæc verba Deus anno ælatis Noe 480, 20 annis ante nativitatem Scm, quæ contigit anno Noe 500, sicut diluvium contigit 600 : licet S. Hieronymus, Chrysostomus et Hugo hæc dicta velint anno 500 Noe, 100 annis ante diluvium : ita nimirum ut ab his 120 annis, Deus ob scelera hominum 20 dempserit et decurtant. Hic ergo Deus statuit mundo tempus pœnilenliæ 120 annorum, illudque revelat Noe, ut ipse illud ipsum propalet mundo. Unde sequitur Noe hic implicite a Deo statui præconem pœnilenliæ et comminationis diluvii : quo diligenter et fideliter apud homines cum perfunctum esse non est dubium, atque in eodem coUcgas habuisse Mathusalem avum, et patrem Lamech, valde est verisimile. Unde Berosus Chaldæus, lib. I, sic ait : a Tum inulti prædicabant, et vaticinabantur, et lapidibus excidebant de ea, quæ ventura erat, orbis perditione; sed enimilli assucti corridebant omnia, cœlesium illos ira atque ultione perurgente, pro impietate atque sceleribus. » Moraliter hic nota, uti impietas et improbitas familias, etiam antiquissimas et nobilissimas exstinguunt, ut patet in Caino et gigantibus: ita píelas et probitas easdem perpetuant, ut patet in Seth et Noe: hoc est quod *Psalms.* xxxvi dicitur : « Justi autem luercdilabunt terram : iniusti autem disperibunt. simul reliquia; impiorum interibunt. » Symbolice, Cabalistas, et ex iis Petrus Bongus, tract. De *Numerorum mysteriis*, in sexies millesimo, annos hos 120 magnos et Mosaicos accipiunt, puta jubilei, ita ut quilibet annus hic complectatur quinquaginta annos vulgares : ac consequenter 120 hi efficiant sex millia annorum vulgarium (multiplica enim 120 per quinquaginta, habebis sex millia), quibus durabit hic mundus, vitæque elælashominum, do quo dixi cap. u, vers. 2.

4. Gigantes autem erant. — Ex gerani videtur, quod jam ante fuerint gigantes : ita tamen, ut hoc tempore fuerint multiplicati, ex commixtione filiorum Dei cum filiabus hominum. Unde Hebraea pro *postquam enim* habent, et *etiam postquam; et Septuaginta* clare ita vertunt, *gigantes erant super terram in diebus illis, et post illud, postquam ingressi sunt filii Dei ad filias hominum*. Ita S. Augustinus, Valabius et alii.

GiúiuUf Noia : Gigantes hebraica vocantur crb'DJ ne-
fV in cs((a radice *naphal*, id
enneupa- est *cecidit*), active, *q. d.* irruentes, opprimentes,
UT et cuncta instar proccllæ prosternentes, ct ad
casum ac ruinam impellentes : unde Aquila ver-
tit, fcnmxrmi; et (bout, *UH violenter irruentes*; inde
illud *Job* XVI, vers. 13 : *a* Irruit in me quasi *gigas*. »
Erant enim gigantes vastissimi, procerissimi,
fortissimi et violentissimi homines, lidem a pa-
rentibus Rapha et Enac, vocantur *liaphaim* ct
Enakim .-grasce vocantur 7'71*71;,, quasi 7*71*11;,
id est ex terra geniti, quasi ventris el terr® filii,
inquit S. Ambrosius et Philo.

Qainiai Burgensis putat gigantes fuisse dæinoncs hu-
fuerint? mana specie indutos : Valerius putat gigantes
fuisse filios daemonum incuborum; Philo putat
homines sceleratissimos vocari gigantes. Sed cer-
tum est gigantes fuisse homines monstrosa sta-
tura, robore, latrociniis et tyrannide insignes.
Fibula Unde gigantes, per sua scelera, fuerunt maxima et
rigió- potissima causa diluvii, ul palet *Sap.* xiv, G; *Job*
lora- xxxi, S. Idem insinuat hic Moses : ca enim de causa
badi? descripturus diluvium, gigantes, quasi diluvii
causam, praemittit. Ita passim docent interpretes.

Ex hoc loco rursum, ct potius cx fabrica tur-
ris Babel, de qua cap. xi, Gentiles sumpserunt
fabulam gigantum ctTitanum, ul post S. Ambro-
sium ct Eusebium, lib. V *de Præparat. Evang.*,
cap. IV, docet Pcrerius. Credidit enim vetustas
gigantes fuisse homines excelsissimæ staturæ, ct
draconum pedibus, ab irata tellure procreatos
in deorum perniciem, ut scilicet bellum diis in-
ferrent, Jovemque cœli possessione dejicerent,
sed temere et frustra : nam a Jove contriti sunt,
quod paucis versibus ita perstringit Ovidius :

Affectasse ferunt regnum cœlestc gigantes,
Allaque congestos struxisse ad sidera montes.
Tum Pater omnipotens misso perfregit Olympum
Fulmine, et excussit subjectum Pelion Ossæ.

Postquam exim ,—*q. d.* Maxime postquam. Nola :
Gigantes maxime generali sunt cx filiis Selli (hi
enim vocantur filii Dei), qui integerrimis erant
viribus, cl jam a primæva integritate degene-
rantes, summo amore ardoreque libidinis, toti
Libido in terram et ventrem projccli, filiabus Cain (hæ
pgIfillej. enim vocantur filiae hominum), nipote pulcherri-
mis, agglutinati sunt. Fecit enim libido ut natura
in iis omnem suam vim cl extremum potenti® sum
exereret, itaque vastissimi ct validissimi homines
prognati sunt. Thomas Vaselina, *Dc Rebus Siculis*,
lib. I, decade i, cap. vi, multa affert exempla gi-
gantum hujus peno sæculi, quorum alii 18, alii
20, alii plures habebant cubitos in altitudine.

Vide hic ul robur æque ac virtus, vel vitium
parentum in proles transfundantur. Recte Pocla:

Fortes creantur fortibus
Est in juvenis, est ia equis pitruin
Virtus, nec imbellem fences
Progenerant aquila: columbam.

5. Cuncta cogitatio. —Hebr. DUCTIO
*coi ietscr machscho*C. omne figmentum cogita-^{l*}, l
tionum; *ietscr* enim est figmentum, sive plasma JJ.
figuli. Unde Illyricus delirai, dum ex hac, imo
ex sua monstrosa figulina, format et fingit pecca-^{*}
tum originale non esse accidens, sed substantiam
cl formam substantialem hominis. Talis enim
substantia, inquit, csl plasma figuli. Verum non
advertit ipse hoc figmentum non esse Dei, sed
« cogitationum; n cogitatio autem hominis non
substantiam, sed substantial adamat® imaginem
sibi pingit el fingit : hæc autem imago est acci-
dens, non substantia. Unde Calvinus vertit *cuncta*
imaginatio. Sicut enim figulus sua idola, ita ima-
ginatio ct concupiscentia hominis, suas species,
quasi idola sibi effingit (qua do re vide Cypria-
num in prologo libri *De Cardin, operibus*), iisque
non coacte, sed libere se pascit ctoblectat, ideo-
que merito punitur, ul hi puniti sunt diluvio.

Intenta esset ad malum. — Infert Calvinus; CÚj
ergo omnia opera nostra, etiam sancta, aliquo tirar;
occulto concupiscenti® peccato sunt inquinata, taxi
imo tota sunt sordida. Nam Ilebræa addunt pi jaí ru
rae, id est *tantum* intenta ad malum.

Respondeo, 70 rac ncc Septuaginta, ncc Chat- ^4
dæus, ncc Noster verterunt, quia viderunt id in
Hebræo addi per pleonasmum et auxesin, salis-
quo includi in co quod dicitur, « cuncta cogitatio
ct omni tempore intenta ad malum. » Respondeo
secundo, Scripturam hic non loqui de justis, sed&cu
de peccatoribus, ob quos inductum est diluvium.
Nam statim excipit justum Noe vers. 8, cujus
cuncta pene cogitatio intenta erat, non ad malum,
sed ad bonum. Respondeo *tertio*, esse hic hyper- Ttrtj.
bolen; nam peccatores, licet maximi, quædam
tamen bona faciunt, dum parentibus obediunt,
proximos juvant, aliis lidcm servant, etc.;
a cuncta » ergo, id est plurima ct creberrima,
a cogitatio. » Sic vulgo dicimus : Ille homo non
aliud somniat (id est, sæpc non aliud cogitat)
quam de suo ventre. Similis hyperbole est *Psal.*
XIII, 3; Rom. in, 12.

Adde, proprie Mosen loqui de peccatoribus,
non omnibus, sed iis tantum qui erant tempore
Noe, crantque pessimi ct sceleratissimi : quos
licet daremus nil boni, sed omnia mala fecisse,
idque ex libera sua malitia, inde tamen ncc se-
quitur cos aliter facere non potuisse, ncc etiam
alios peccatores, qui aliis temporibus vivunt,
nil boni, sed omnia mala peragere.

Ex hoc loco probabiliter putat Pcrerius, illo Verta
tempore solum Noe cum suis prolibus fuisse jus-^{est il>}
tum, omnes alios fuisse impios, ideoque, uli^l- ²,
aquis diluvii, ita ct in infernum esse demersos,
exceptis tamen infantibus, qui sacramento illius
temporis renati mergebantur. Verum contrarium
est probabilius, scilicet aliquos etiam adultos, tium.
cum se aquis involvi et sensim obrui viderent,
pœniluisse, justificatos ct salvatos esse. Docet hoc
S. Hieronymus el Rupertus, satisque id ipsum

Insinuat S. Petrus, *epist.* I, cap. iiit vers. 19; sic enim in periculis naufragii, etiam sceleratissimi quique, magno pietatis affectu ad Deum confugiunt, emendationem spondent, veniam petunt et impetrant, ut corpore pereunto anima salvetur,

vm, e. G. Poemt uit eum. — Septuaginta i^gtopito, recogifovif. Narn is quem facti pœnitet, sirpe illud versat et recogitat : Eccur hoc feci? utinam non fecissem! Pœnitet hominem cum is revocat cum dolore, et retractat sua dicta aut facta, ob eventum tristem, qu® non prœviderat, ex iis consecutum. Deus omnia prœvidit, nec dolere potest; ergo proprie eum nullius pœnitet: dicitur tamen anthropopathw; pœnitere et dolere, cum ob hominum scelera, sua dona cl gratias revocare statuit et decernit ; cum peccatores a so creatos cl beneficiis affectos, ob sua peccata, occidit et punit, liiur Unde Symmachus vertit aversatus est; í, l pœniũfi ergo Deum , id est, Deus irascens cl indignans peccatis hominum decrevit retractare et delere hominem, quem creaverat.

v . 7. Delebo hominem, etc., usque ad animantia. — r .i- Nota : Peccatum totius universi harmoniam dissolvit, quia non tantum hominem, sed et elementa omnesque creaturas commaculat et distorquet. Ostendam hoc per singula creationis singuloniin dierum opera : primo die, creata est Hfpñi. lux: hanc fugat et obtenebrat peccatum. Hinc ait ti; -« Jeremías, cap. iv : a Aspexi cœlos, et non erat lux. » Secundo dic, creatum est firmamentum çtua. et orbes coelestes : jam ob peccata cœli complicantur sicut liber, ait Isaias, cap. xxxiv, vers. 4, ne scilicet peccata et peccantes tegant et operiant. Tertio dio, producte sunt plantæ : do his audi Jeremiam, cap. iv : « Aspexi terram, et ecco vacua et nihil. » Quarto dic, factus est sol : hunc peccatum eclipsat, ul docet Isaias, cap. xiii, vers. 10. Quinio die producti sunt pisces et aves : do his ait Jeremías, cap. iv, vers. 2>, quod ob peccatum omne volatile recessit. Sexto dio creata sunt quadrupedia et homo : hæc peccatum aufert ex montibus el silvis, ut patet Osce, cap. iv, vers. 3. Omnia ergo cum homine peccanto puniuntur, quia ei ad peccatum serviunt : vel potius homo ipse in omnibus punitur, dum omnibus quibus abusus est, privatur.

». 9. Noe vin justus. — (i) a Noe, ait S. Ambrosius, lib. *De Arca et Noe*, cap. iv, non genero, sed justitia laudatur: probati enim viri genus, virtutis prosapia est; quia sicut hominum genus, hominũm animarum genus, virtutes sunt. » Hinc percuncto mundo, unus Noeservatur, quasi stirps incorrupta, ut novi mundi sit origo, et novorum hominum seminarium, ut ait S. Ambrosius.

Vera ergo nobilitas, laus et gloria injustitia, religione et virtute consistit. Ita consuerunt vote-

li) Vers. 9. « Hæc sunt generatione » Noe. » Voce nnbiH significantur quoque evinta, ca iu primis quæ simul cum generationibus eadem opera describuntur.

res Christiani, nobiles et Martyres. Ita Romanus Martyr, cum Galerius Imperator et Asclepiades, prefectos Antiochi e, Christianos invaderent, flagris cl plumbatis cæsus, noluit sibi nobilitatis nomine parci : a Absit, inquit, ut me nobilem sanguis parentum præstet, aut lex curie : generosa Christi sequela nobilitat viros. » Jussit ergo Asclepiades latera ejus mucronibus scindi; tum ille : « Gratias ago tibi, o præfecte, quod amplioris mihi oris patefecisti meatus, quibus Christum predicare possim : tot ecce laudant ora, quot sunt vulnera : » testis est Prudentius in hymnis

Ha cl S. Agatha Quintiano præfecto obijicienti : « Non te pudet nobili genere natam, humilem cl servilem Christianorum vitam agere? » respondit : « Multo præstanlior est Christiana humilitas et servitus, regum opibus et superbia. » B. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 11 : « Nobilitas vera, ait, est divinæ imaginis conservatio, atque archetypi imitatio, quam ratio et virtus efficiunt. D

Perfectus — perfectione, non patriæ, sed vite, in qua» excludit omne peccatum, non veniale, sed mortale, quæque in assiduo studio et profectu ^norut virtutum consistit. Vide S. Augustinum, lib. *De Perfect, justitice*. Hinc de Noe canit Sibylla, lib. I :

S'il nverteax Socxiot itcc , xat ókr.&r.,
b'úi TTtç'JrxTc; xxkû; t Qqtat

Solus io cunctis justissimus erat, et verax,
Noe fidelissimus cl bonis operibus addictus ;

et *Ecclesiasticus* cap. xuv, vers. 17 : « Noe inventus est perfectus, justus, et in tempore iracundiæ factus est reconciliatio. » Et Paulus, *Ucbr.* xi, 7 : « Eide Noe aptavit arcam, per quam damnavit mundum, et justitiæ, quæ per fidem est, hoeres est institutus. »

In generationibus suis. — Inter homines sui ævi et sæculi, adeoque præ hominibus sui ævi. Ponitur abstractum pro concreto, scilicet « generationes su®, » pro hominibus suo sæculo generatis. Ita ait Sapiens, *Eccle.* i, 4 : « Generatio preterii, generatio advenit, » id est, ætas et soboles una hominum preterit, mox altera filiorum et nepotum ei succedit. Sic enim B. Virgo dicitur benedicta inter mulieres, id est, pno omnibus mulieribus. Undo colligunt aliqui Noe quoque An Noe fuisse perfectiorem ipso Henoch, omnibusque P'rf,c* suis majoribus, qui primo illo sæculo vixerunt. Verum hoc non est necesse dicere ; nec enim necesse est sæculum Noe extendere usque ad Henoch, qui jam ante sexcentos annos raptus erat in paradysum ; cl licet eo extenderemus sæciulum Noe, sufficit ad veritatem horum verborum dicere, Noe non ipso Henoch, nec omnibus omnino hominibus, sed plerisquo fuisse perfectiorem.

Secundo, Delrio per generationes intelligit actiones; hæ enim sunt quasi liberi, quos parit

homo (olo vite su® spatio, *q. d.* Toto vite su® decursu, in suis actionibus perfectus fuit Noe. Hic sensus arctior et subtilior est. Prior ergo sensus magis planus, simplex et genuinus est.

Cum Deo ambulavit, — uti Henoch, de quo dixi cap. V, vers. 22. Preclaro Hugo de S. Victore, lib. I *De Claustro anima*: a Sicut, ait, nullum est momentum, quo homo non utatur vel fruatur Dei bonitate et misericordia : sic nullum debet esso momentum, quo cum presentera non habeat in memoria. Omne enim tempus in quo de Deo non Contatto cogitas, hoc te reputa perdidisse. » S. Basilius t r0oatus > quis frequenter irascitur? quis ad bona (strtnif- opera piger est? quis Dei gloriam non promovet? dium hoc unum ad singula respondebat : « Qui non r-SX scm Per cogitat Deum suarum actionum inspectione torera esse. Hæc enim una recordatio, si esset assidua, contra omnia vitia medelam preboret. » Ven. io. 10. Seu, Ciiam et Japhet. — « Scm » Hebraice, inquit S. Cyrillus hic, *hom.* 3, significat perfectionem, vel plantationem; « Cham, » calliditatem; Som a Japhet, » amplificationem. Verius est « Scm » ti-hebraico significaro nomen, vel famam; « Cham, » mesu». calorem et nigrorem; « Japhet, » amplitudinem, Cbu-n ei- ut patebit cap. ix, vers. 20. Jam abstracta ponuntur pro concretis : nomen et fama, id est, nomi-imj.iiu. natus et famosus; calor et nigredo, id est, calidus et niger; amplitudo, id est, amplius.

Ven. II. 11. CORRUPTA EST AUTEM TERRA. — Incoi® terræ adeo corrupti sunt, ut ipsam terram suis sceleribus polluisse et corripisse videantur : est metonymia cum auxesi.

vers. t». 12. Omnis CARO, — omnis homo : est synecdoche; caro enim idem est quod homo; et hyperbole, nam *omnis* idem est, quod plerique : excipitur enim Noe justus cum suis.

Corruperat viam suam, — suam vivendi rationem : sic viæ hominis vocantur opera, conversatio, consuetudo hominis ; viæ Dei vocantur opera Dei, Prov. vni, 22. Notat S. Ambrosius, lib. *De Noe et arca*, cap. v, diluvium carnis peperisse diluvium aquarum. « Caro, ait, causa fuit corruptionis etiam animæ, quæ velut origo et locus est quidam voluptatis, ex qua velut a fonte prorumpunt concupiscentiarum malarumque passionum flumina, lateque exundant; quibus demergitur animæ quoddam excusso gubernatore remigium, cum ipsa mens velut quibusdam tempestatibus et procellis victa, loco suo cedit. » El cap. ix : « Corruptela diluvii causa est : ea ubi repserit, aperiuntur aquæ, ebulliunt omnes fontes cupiditatum, ut totum corpus tanto et tam profundo vitiorum diluvio mergatur. » Sicut ergo Noe includens se cum animantibus in arca, diluvium evasit : sic et tu cohibe tuos sensus et passiones intra mentis imperium, et poteris te tuaquo ab omni diluvii periculo Uberare (1).

(1) Hoc versu idem, quod in antecedente dicitur erat, repetitur, non profecto quod auctor alterius monumenti

13. Fixis universa carnis venit coram mb, — v«m instat dies decreta a me excidio hominum et animalium; statui jamjam finire et perdere orbem diluvio : patet ex seq.

A facie eorum, — per eos, ab eis. Ita Septuaginta. Chaldæus vertit, *propter mala opera sua* (2).

14. Fac tiri arcam. — Hebræum *rnzin teba* si-Tetti gnificat arcæ formam fuisse, non in morem navigii, cujus carina arcuatur, et summitas vel patet, vel concameratur; sed in morem ciste undi-Arai. que clausæ et quadrangulæ, quæ inferne plana est, et æqualis quaquaversum, superne vero plana est, sed ita, ut modico in culmen et clivum exiguum assurgat. Ita S. Augustinus, lib. XV *De Civit.*, cap. XXVII ; idque satis colligitur ex ejus dimensione, quam vers. seq. subdit Moses.

De lignis levigatis. — Hebraice de lignis iflj *gopher*, quod Septuaginta vertunt, *quadratis*; Noster, *levigatis*, id est, dolatis et perpolitis, tum ad aptiorem et arctiorem compaginem, tum ad elegantiam, tum ut commodius illinerentur bitumine. Oleaster vertit, de *lignis pini*; Chaldæus, Aben Ezra, et Rabbini vertunt, de *lignis cedri*. Cedrus enim in Syria abundat, estque incorruptibilis, et longissimas dat tabulas, casque leves et superfluentes. Ex cedro factam esse arcam, do-E'—l cet etiam S. Ambrosius, lib. *De Arca*, cap. vu, cl S. Augustinus, tractat. G in *Joan.* S. Hieronymus vertit, *ex lignis bituminatis* (ut IDJ *gopher* idem sit quod 12D *copher*), id est bituminosis, hoc est resinosis : bitumen enim amplo capitur pro resina; pinus autem et cedrus sunt resinifere, et sic omnes hæ versiones in unum convenirent.

Mansiunculas in arca facies. — Hebrea et Septuaginta, *nidos facies arcam*, id est, in parva stabula divides et distribues arcam, non solum ut aves, sed ut cætera animalia, sua discreta habeant habitacula. Undo Noster clare nidos hos exposuit per mansiunculas.

Symbolice S. Ambrosius, lib. *De Noe*, cap. vi ; « Omne corpus nostrum, ait, attextum est sicut nidus, ut spiritus vitalis omnes paries viscerum penetret. Nidi quidam sunt oculi nostri, quibus se visus inserit. Nidi sunt nostrarum sinus aurium, per quos auditus se infundit. Nidus est narium, qui ad se odorem attrahit. Nidus est quartus major cæclris hiatus oris, in quo nutritur donec adolescat sapor, et unde vox evolat, in quo latet lingua. Spiritus quem carpinus et quo alimur, nidus est pulmo; sanguinis autem et spiritus nidus est cor. Ossa quoque validiora nidos habent. Sunt enim intus cavata, in quibusdam foraminibus est medulla. In visceribus ipsis mollioribus

verba retinuerit, quod nec ii sumunt, qui hanc narrationem o duobus monumentis compostum volunt, quum utroque hoc versu nomen a»nbx usurpetur, sed est wtywsoXí-jii quaedam, qualis vetustissimis scriptoribus haud infrequens.

(2) Cum terra. Aliis fix Mem valet quod Sp, ut sensus sil, *super terram*. Cf. I *Heg.* u, 25; Ps. I xvii, 2.

nidi cupiditatis aut doloris sunt. » El mox : a Est jam in hoc corpore nidus pudicitiae, in quo erat nidus irrationabilis concupiscenti©.

Otfim Bitumine. — Pico aptius erat bitumen, ad tabulas conglutinandas et consolidandas, et ad fœderum Morem, ex stercore tot animalium proveniente, jiat dispellendum.

Virt-15. 15. TRECENTORUM CUBITORUM ERAT LONGITUDO AR- CUB, QUINQUAGINTA CUBITORUM LATITUDO, ET TRIGINTA

Cditm cubitorum altitudo. —Cubitus continet pedem

03 & cum dimidio, sive sex palmos; olim, uti pedes hominum et palmi, ita et cubiti erant majores, quam jam sint. Origenes cubitum hic intelligit, non communem, de quo jam dixi, sed qui continet sex cubitos communes et vulgares. Originem sequitur Isidorus Clarius et Deirio. Sic enim non arcte et compacte, sed laxè et salubriter in arca degere poterant animalia omnia. Verum sic immanis fuisset vastitas arcæ, quæ vix in unam fabricam compingi, vixque aquis sustineri et moveri potuisset. Adde, alibi Scriptura cubitos non geometricos, sed communes accipere, ut cum ait, Goliath fuisse procerum sex cubitos et palmum; quis enim credat Goliath fuisse 36 cubitorum communium : ergo et hic cubiti communes accipiendi sunt. Ita Torniellus.

Ara Nota : Arcæ longitudo decupla erat ad ejus altitudinem et profunditatem ; talis enim est proportionio 300 ad 30 ; nam decies triginta sunt trecenta. Ilursum longitudo arcæ sextupla erat ad ejus latitudinem; talis enim est proportio 300 ad 50; nam sexies 50 sunt 300. Eadem est proportio dimensionum in corpore humano bene forinato, ut nimirum ejus longitudo, quæ sumitur a vertice usque ad pedes, sit sextupla ad ejus latitudinem, quæ sumitur a latere dextero in sinistrum, eundo per medium pectus. Ilursum, longitudo corporis humani decupla est ad ejus profunditatem, quæ sumitur a pectore, et per pectus penetrando in dorsum. Ita S. Augustinus, lib. XV *De Civit.*, cap. xxvi, et S. Ambrosius, lib. *De Arca*, cap. vi.

boo- Hinc sequitur arcæ capacitatem interius fuisse 450 000 cubitorum. Nam si geometricè 300 cubitos longitudinis arcæ, multiplices per quinquaginta latitudinis ejusdem, habebis cubitos quadratos quindecim millia; quæ si rursum multiplices per 30 cubitos altitudinis arcæ, habebis jam dicta 450 millia cubitorum solidorum, hæc ergo fuit dimensio et capacitas aræ interius, quæ sane ingens fuit et sufficiens omnibus animalibus et rebus arca contentis; ut non sit Decesso cum Origene, cubitos hic, non communes, sed geometricos accipere : sic enim sextuplo major et capacior fuisset arca (1).

(1) Cf. Meignnn, op. cit. pag. 103. N. Ticio in *Commentariu* demonstrat, posse in arca omnia animalia contineri et salvari. Arcæ enim, ait, capacitas erat 3 600 000 pedum solidorum. Ex his si decimam tantum partem animalium habitationi tribuas, reliquam autem eorum

16. Fenestram. — Praecipuam unam, grandiorē versatiliorem et pellucidam, ex vitro, crystallo, vel lapide speculari (hoc enim significat Hebræum *IHĭ* tso- /mr, et Græcum *ut* vertit Symmachus). Nil ergo prohibet, alias minores per circuitum in tertio cœnaculo, ad lucem ubique recipiendam, factas esse fenestras. Fenestra hæc aperiri poterat : unde per eam Noe columbam et corvum emisit (2).

ET IN CUBITO CONSUMMABIS SUMMITATEM EJUS, — 7. d. Altitudinem ejus, puta fenestree, facies unius cubiti. Ita Valabius, Oleaster, Delrio. *Secundo*, Torniellus sic explicat, g. d. Mensuram cubiti semper ad manum habere et adhibere, ut juxta eam singulas arcæ partes, ad mensuram a me praestitutam codifices. *Tertio* et genuine (ut patet ex Hebræo), « ejus, » scilicet arcæ, summitatem sive altitudinem facies unius cubiti, q. d. Facies tectum arcæ non omnino, sed pene planum, ita videlicet, ut sensim et lente tantum assurgat ad incrementum altitudinem cubili : sic ut cubitus iste sit altitudo mediana culminis arcæ, per totam ejus longitudem. Ita Joannes Buteo et Percrus ex communi Doctorum sententia; describit enim Moses hic arcæ tectum ejusque formam arcuatam in culmine.

Deorsum coenacula et tristega facies in ea. —

Ita hæc lege et junge, non autem, ut *deorsum* referas ad *ostium*, quod præcessit. Jam sensus est, q. d. Deorsum unum cœnaculum, sive tabulatum sub alio constituatur, inquit Delrio. *Secundo*, aptius ad Hebræa : a deorsum, » id est, tabulata intima; « coenacula, » id est, tabulata media : in his enim fieri solent coenacula; et *tristega*, id est, tabulata tertia vel suprema, facies in arca. Hebræa enim habent, *inferiora, secunda et tertia facies; et Chaldæus, mansiones inferiores, secundas et tertias facies in ea*. Unde palet arcam habuisse contignationes, sive tabulata; hæc enim vocantur a Græcis tristega, in quibus partira animalia, parliinesca, aliaque supellex condita distributa erant. His adde quartam imam, pro sentina. Jam singula ita exacte describit et distribuit Joannes Buteo, lib. *De Arca*. In ima hac pariter erat locus saburræ, sive arena?, quæ navibus necessaria est, ut in aquis non fluctuet, non inbum et hanc illamque partem inclinet, sed suo quasi

cibus, 7000 animalium species sedem 52 pedum solidorum capacem singulas habebunt.

(i) Interpretationi communi vocis *nnv* duo opponit Schnltens, primum, quod *nflī pro fenestra* nusquam, neque in vicinis etiam linguis, apparere ; deinde, absurdum esso, sumere, unam lanium fenestram in taniæ molis edificio fuisse, unius lanium cubili altitudine : verba enim quæ sequuntur, *ad cubitum perficies illud*, haud dubio ad *nnx* referenda esso, ut plura hujus formæ nomina sunt feminina. Schullonsii igitur sententia esi, nomino *nn* a *tectum* arcæ notan, idque devexum, quo imber facile dilabaretur, collato Arabico *dhabro. dorsum*, quod dicitur ad gibbosas et elatas partes, tecta ollam, aliaque devexa notandum irascitur.

pondere et justo libramento recta in aquis consistat; in hac etiam erat sentina quæ sordes ex superioribus tabulatis per canales exciperet, atque per foricas, sive foramina in aquas foras emitteret. Hæc tamen foramina non erant in hac ima parte (hæc enim tota erat sub aquis), sed in sequenti, sive secunda contignatione, in quam per antliam ex ima parte aqua et sordes attollebantur: nisi malis dicere cum Tondello, sordes sublatas fuisse per funes in primum et summum tabulatum, ad fenestram arcæ, ut per eam, nipote magnam, foras ejicerentur.

introni' In secunda contignatione, sive tabulato, erat tnnfiJu I°cus omn, U(n animalium tam reptilium, quam per cri- gradiendum, in plurimas (Deirio numerat 300) h* dû- cellas, sive mansiunculas, majores, vel minores, tributo. pr0 qlian(i(afc animalium, utraque ex parte dis-

distinctus: in cellis erant præsepia aliaquo vasa cibum et potum continentia; in cellarum pavimento erant fenestell®, per quas sordes animalium in sentinam demitterentur; in medio cellarum utrimque erat transitus, seu via, qua homines cum lucernis discurrerent ad singulas cellas, ut eas inspicerent, et cuique animali de necessariis providerent. In hoc tabulato erat ostium arcæ, de quo versu 16, idque magnum et amplum, utpote per quod elephantes, cameli omniaque animalia inducta sunt in arcam.

in tenu in tertio tabulato erant distinct® apothccæ, "'Z“continentes tum annonam animalium et hominum, puta fumum, paleas, poma, frumentum, semina, legumina; tum dolia aquæ dulcis, ad potum et ad lotionem. Ex hoc tertio tabulato, perforamina, tubos, in quodque præsepe secundi tabulati cibus et potus immittebatur: hic etiam reposita fuit omnis supellex, tam urbana quam rustica, post diluvium usui futura.

in quK- In quarto et summo tabulato, locus erat ho- ^t m*nura cl avjum. Primo ergo erat hic cubiculum ht mice». ^oe filiorum distinctum a gynaeceo, sive habitaculo mulierum (ab his enim viros, durante diluvio, abstinuisse docent S. Ambrosius, Rabanus, Ansclmus Laodunensis, S. Hieronymus in Zathariæ xn, Deirio et alii); huic lumen infundebat fenestra arcæ. Secundo, erat hic culina cum camino cl foco; tertio, furnus, pistrinum et molæ trusatiles; quarto, lignile cum lignis et carbonibus; quinto, penus annon® tam cibi, quam polus. Ex alia parte erant cave® et nidi singularum avium, cum suo pabulo. In his cœnaculis erant scalæ, per quas ex uno in aliud ascendebant et descendebant.

Spinen- Porro, ut docet Buteo, in hac quarta conligna- h ennt Bone erant spiracula ad auram excipiendam et “ircl' renovandam. Erant hæc spiracula voluti quidam camini, qui usque ad arcæ summitatem protendebantur, ut per aperta quædam ostiola, utrimque sub prominente tecti stillicidio apte fabricata (quo a pluviis tuta, et ab aquarum tinctibus remotiora essent), faectores exhalare, et inclusus acr

transpirare posset, no sordium fentore infectus, animalia etiam ipsa inficeret interimeretque.

His omnibus tectum erat impositum, planum, sed nonnihil acclive, et assurgens ad altitudinem cubili (ut patuit ante), ut utrimque pluviam illapsam effunderet foras arcam, in aquas.

Jam triginta cubitos altitudinis arcæ, ita per quatuor tabulata jam dicta dispertitur Buteo, sentina habuerit quatuor cubitos altitudinis; secunda contignatio, in qua erant animalia, habuerit novem cubitos altitudinis; tertia, cibarii, habuerit octo; quarta, hominum et avium, habuerit novem cubitos altitudinis.

Porro Noe, Deo dirigente, in arca, sicuti animalium mansiones locaque sapientissime distinxit, ne sese invicem ullo modo possent animalia lædere: ita etiam miro judicio onera cuncta intra arcam ea ratione locavit ac disposuit, ut ipsa arca, voluti justis librata ponderibus, reclamatione, super aquas consistere ferri que posset.

Arcæ hujus et diluvii meminerunt omnes profani scriptores, teste Josepho, lib. I *Antiq.* cap. iv, ubi addit etiam suo tempore, reliquias arcæ apud Armenos ostendi solitas.

Allegorico, arca est Ecclesia, Noe est Christus salvator et consolator orbis; munda animalia immunda in ea, sunt justi et impii; qui extra hanc Christi arcam est, puta hærelicus et idolis, peribit regnante diluvio, inquit S. Hieronymus. Ita et S. Augustinus, lib. XV *Do Civit.*, xxn, et S. Gregorius, homil. 16 in *Ezechiel.*, ubi inter cætera ait: a In uno cubito consummatur arca, quia unus est auctor et redemptor S. Ecclesiæ sine peccato, ad quem omnes proficiunt, qui se esse peccatores noverunt.» Vide Ferum hic, in fine cap.

Tropologice, arca est anima sancta, per crucis et labores recisis vitiis dolata, quadrata ex omni parte librata. Rursum, arca est scoretum conscientiæ; Noe est mens; longitudo arcæ est fides; latitudo, charitas; altitudo, spes, item oratio et contemplatio: inundatio aquarum est impetus tentationum; montes Armenios in quibus arca requiescit, quies est animi in contemplatione rerum divinarum; volucres arcæ sunt cogitationes cœlestes; animalia sunt opera et circa res terrenas; corvus emissus nunc reversus significat falsos Christianos, qui foris in fluctuatione temporalium lætantur, nunc redeunt ad mentis quietem; columba reversa significat bonos Christianos, qui ad opera charitatis emissi, mox ad mentis quietem redeunt, sed cum ramo olivæ, quia peregerunt opera misericordiæ. Hæc omnia habet Hugo Victorinus, lib. *Allegor. in Gen.* cap. xvm, et Orígenes hic.

18. IXGRBDIBBIS ARCAM TU ET FILII TUI; UXOR TUA, Valli et uxores filiorum tuorum (1) Separantur hic viri

(t) n Ponamqno fcedus meum, n etc. Vox fHHD (a HIX ob dissectionem animalium in pangendis foederibus usitatam. Cf infra, xv, 10), ubi de

a feminis, nt innuat, in arca abstinendum usu conjugii, utpote tempore diluvii, id est, luctus et pœnitentiæ, ad propitiandum Numen. Hinc in arca nullus legitur genitus, idque insinuat Moses dicens cap. x, l : « Natique sunt eis filii post diluvium. » El cap. xi ,10 . a Sem genuit Arphaxad biennio post diluvium. » Rationem dat Damas-cenus, lib. IV *Fidei*, cap. xxv : a Separavit, ait, eos ab uxoribus, ut cum castitate pelagus et illud commune naufragium evitarent. » Quocirca Hebræi et S. Hieronymus in cap. xii *Zachariæ*, ad illa verba: «Familia domus David seorsum, et mulieres e-oruin seorsum; » et Abulensis hic in cap. vu, et Remigius, cap. ii *Joclis* ad illa : « Egre-diatur sponsus de cubili, » censent, toto tem-pore quo duravit diluvium et mundi universalis interitus, neque Noe, neque filios ejus operam dedisse generationi, quia tempus erat lugendi et orandi placandique Deum.

vm.ii. 19. Et cunctis animantibus bina induces.— De terrestribus intellige ; ergo etiam feræ, ut leones, lupi, tigrides, bini inducti sunt in arcam, qui u-y> tunc cicures, quasi mites agnelli, Noe viro inno-y““?»Diissimo parebant, uti paruerunt Adamo in paradiso. VideS. Chrysostomum, *homil.* 23. Nulli « vu. vero pisces ingressi sunt arcam, nec amphibia, quiahæc continenter tam in aquis, quam in ter-ra vivunt. Frustra ergo et temere aliqui apud u vullugoncm, lib. l *De Arca morali*, cap. ni,amphi-biis his cavitates sive nidos assignant, quos pro M < iis fecerit Noe forinsecus in extimo pariete arcæ, qui aquas spectabat; nam si quæ sunt amphi-bia, qnro tarndiu terra carere nequeunt, vel ob pabulum, vel quia in terra nocte stabulantur,

hominibus solis sermo est, quaslibet conventiones aut pactiones mutuas significat ; at ubi de Deo agitur, sæpe aut sponsiones aut leges notat. Hoc loco mera est spon-do. IU AIUoli ad h. 1.

hæc intra arcam cum aliis recepta et servata sunt. Rursum in arcam non sunt inducta animalia, mc' quæ ex putrefactione, uti mures, vermes , apes, scorpiones; nec ea quæ ex congressu diversarum specicrnm, uti mulus ex equa et asina, nascun-tur. Terrestrium ergo animalium, quæ ingressa sunt arcam, Arias Montanus, lib. Dc Arcu, nume-rat species 150, exceptis serpentibus. Jam Pere-rius serpentium et reptilium numerat species 25. Quare universim fuissent circiter 175 species ani- Amaua-malium terrestrium in arca; in quibus sex tan-tum sunt majores equo, paucæ «quales, multe iZ-, i minores etiam ovibus. Omnia hæc terrestria Pe- ««uts, rcrius aequat 250 bobus, ncc in arca plus loci occupasse censet, quam occupent 250 boves, t™ Avium vix 150 species apud Gcsnerum et Aldro- c vandum invenies; in quibus paucæ majores sunt cycnis, pleræque iis minores. Potuit ergo facile occ.fant arca hæc omnia capere, cum ejus capacitas fuerit 450,000 cubitorum, ut dixi vers. 15. Arinm

20. Ingredientur tecum.— Hebraice j15' »a- *** ,aal *bon elodia*, venient ad te,scilicet sponte sua, etiam si sint efTera, idque vel Dei instinctu, vel angelo- vm. so. rum impulsu, uti prius ad Adamum, cap. n, 19, eadem adducta sunt. Ita S. Augustinus, lib XV rnnl *De Civit.*, cap. xxvn. Non ergo animalia hæc quæ- nuii »d sivit Noe, caque adduxit ad arcam,ut vult Philo; uaiD' non etiam ipsa animalia, invalescente diluvio, fugerunt enatando ad arcam, ut vult Hugo Vic-torinos apud Buteonem.

21. Ex OMNIBUS ESCIS QU.E MANDI POSSUNT. — Hc- Ver*-Îk braice, « ex omni cibo qui comedi solet, n puta tam ab homine, quam a bestiis. Unde verius est CîrnIT,v quod assent Joannes Buteo (licet contrarium opi- u coa>c. netur Percrrius), scilicet animalia carnivora in dmnt arca, non herbas, sed carnes, a Noe arcæ ad hunc finem impositas, comedisse (leo enim, v. g., tan-tum carne vescitur).

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Noe cum animantibus ingreditur arcam. Secundo, vers. 17, diluvium occupat terram per dies 150.

i. Dixitque Dominus ad cuín : Ingredere tu, et omnis domus tua, in arcam : te enim vidi justum coram me in generatione hac. 2. Ex omnibus animantibus mundis tolle sep-tena et septena, masculum et feminam : de animantibus vero immundis duo et duo, mas-culum et feminam. 3. Sed et de volatilibus cœli septena et septena, masculum et feminam : ut salvetur semen super faciem universa) teme. 4. Adhuc enim , et post dies septem ego pluam super terram quadraginta diebus et quadraginta noctibus : et delebo omnem sub-stantiam , quam feci, de superficie terræ. 5. Fecit ergo Noe omnia quæ mandaverat ei Dominus. 6. Eratque sexcentorum annorum , quando diluvii aquæ inundaverunt super terram. 7. Et ingressus est Noe et lilii ejus, uxor ejus , et uxores filiorum ejus cum eo, iu arcam propter aquas diluvii. 8. De animantibus quoque mundis et immundis, et de volu-

eribus, et ex omni, quod movetur super terram, 9. duo et duo ingressa sunt ad Noe in arcam, masculus et femina, sicut præceperat Dominus Noe. 10. Cumque transissent septem dies, aquæ diluvii inundaverunt super terram. 11. Anno sexcentesimo vitæ Noe, mense secundo, septimo decimo die mensis, rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ, et cataracte cœli apertæ sunt: 12. et facta est pluvia super terram quadraginta diebus et quadraginta noctibus. 13. In articulo diei illius ingressus est Noe, et Sem, et Chain et Japhet, filii ejus, uxor illius, et tres uxores filiorum ejus cum eis, in arcam: 14. Ipsi et omne animal secundum genus suum, universaque jumenta in genere suo, et omne quod movetur super terram in genere suo, cunctumque volatile secundum genus suum, universæ aves, omnesque volucres, 15. ingressæ sunt ad Noe in arcam, bina et bina ex omni came, in qua erat spiritus vitæ. IG. Et quæ ingressa sunt, masculus et femina ex omni carne introierunt, sicut præceperat Deus: et inclusit eum Dominus de foris. 17. Factumque est diluvium quadraginta diebus super terram: et multiplicatæ sunt aquæ, et elevarunt arcam in sublime a terra. 18. Vehementer enim inundaverunt: et omnia repleverunt in superficie terræ: porro arca ferebatur super aquas. 19. Et aquæ prævaluerunt nimis super terram: operlique sunt omnes montes excelsi sub universo coelo. 20. Quindecim cubilis aliorum fuit aqua super montes, quos operuerat. 21. Consumptaque est omnis caroquæ movebatur super terram, volucrum, animantium, bestiarum omniumque reptilium, quæ reptant super terram: universi homines, 22. et cuncta, in quibus spiraculum vitæ est in terra, mortua sunt. 23. Et delevit omnem substantiam, quæ erat super terram, ab homine usque ad pecus, tam reptile quam volucres cœli: et deleta sunt de terra; remansit autem solus Noe, et qui cum eo erant in arca. 24. Oblinueruntque aquæ terram centum quinquaginta diebus.

v«r». i. 1. Ornos domus tua, — omnis progenies et familia tua.

In generatione hac. — Inter homines hujus temporis.

Vttt. !. 2. Ex OMNIBUS ANIMANTIBUS MUNDIS. — ThCOdOTC-tus, Abulensis et Beda putant hæc animalia per anticipationem vocari inunda, quia scilicet per Ie-AnUMo-gem Mosis *Levit*, xi, decernenda erant munda. Verum melius alii censent distinctionem animalium u» >ni- (etiam avium, ut habent Septuaginta) in mundaliom et immunda, de qua *Levit*, xi, fuisse quoque in naturæ, idque instinctu Dei et traditione u! .no- majorum; quod scilicet Deus tempore legis nadii qno- turas, illa animalia quasi munda secreverit ad sua a fiùr' sacrificia, quæ postea tempore legis Mosis, quasi munda Judæis secrevit ad esum. Ita. S. Chrysostoinus, Didymus et Pererius.

Septena et septena, — id est quatuordecim, puta septem mares et septem feminas: quatuordecim enim ex mundis animalibus, quatuor vero ex immundis servata esse in arca censent Origenes, Justinus, Oleaster et Dionysius(1). Verum sic ingens fuisset animalium turba, quam capere non potuisset arca.

Melius ergo Josephus, S. Ambrosius, Chrysostomus, Theodoretus, Eucherius, Lyranus, Abulensis, Cajctanus et Pererius, sic exponunt: *Ex*

(t) Ita Rosenmullerus et Allidi, et vix aliter verba literaliter sumpta intelligi possunt.

mundis tolles septena et septena, id est septem tolles et in arcam et singulis quæ munda sunt, scilicet

unum par ad speciei propagationem; *secundum* par ad sacrificium; *tertium* par ad esum post diluvium; denique septimum marem pro sacrificio offerendo, mox ut cessant diluvium, prout de facto, mox ut cessavit, Noe unum ex singulis animalibus mundis, Deo in gratiarum actionem obtulit, cap. vin, 20: ita Pererius; ex immundis vero unum tantum par servatum est in arca, ad speciei propagationem.

Symbolice, S. Ambrosius, lib. *de Noe et arca*, cap. xi!, ait septena assumi, « quia mundus et sacer est septimus numerus. Nulli enim miscetur, nec ab alio generatur, ideoque virgo dicitur, quia nihil ex se generat: itaque virilis habet sanctificationis gratiam. »

Ex hoc loco aliisque argumentis, Pererius et Aldrovandus probant, phoenicem non fuisse in arca, ac proinde nullum phoenicem esse aut fuisse in mundo: quia Scriptura hic docet ex singulis animalibus bina, scilicet marem et femina, inducta esse in arcam: phoenix vero unus et solus dicitur esse in mundo. Et certe non est ullus, qui asseveret se vidisse phoenicem. Rursum, qui asscrunt phoenicem, valde inter se de eo dissentiunt. Videtur ergo phoenix esso fabula, forte inde orta, quod /Egyptii Heliopoli solem, quasi avem, orientem et occidentem, pinxerint; hunc fecerunt et finxerunt esse phœ-

niccm, cum tantum esset symbolum et hieroglyphicum solis, qui quasi phœnix solus est in inundo.

Huic conjecturæ favet quod veteres, testo Lactantio et Claudiano, phœnicem dixerunt esse solis avem, quæ eo oriento dulcissimo caneret, cumque prona veneraretur. Quapropter Plinius, libro X, cap. u, describens phœnieem, ait cum esso fabulam, additque : « Allatus est, ait, in Urbem phœnix, Claudii principis censura, anno Urbis DCCC, et in comitio propositus, sed quem falsum esse nemo dubitaret. » Unde mirum est Conimbricenses, lib. II *de Cato, cap. in, quasi*. G, art. 4, asserere esse phœnicem, idque tum ex aliis, tum ex hisco Plinii verbis confirmare : Plinius enim phœnieem habet pro fabula; alii veteres qui phœnieem astruunt, non ex sua sententia, sed ex priscorum scriptis, sive veris, sivo fabulosis aut symbolicis eum astruunt. Verum Conimbricenses addunt, phœnieem non esse unum, sed plures; nec seipsum resuscitare, sed more communi generari; quare alium ponunt phœnieem ab eo qui a veteribus ponitur, quasi symbolum et typus resurrectionis : cl tales phœnices se habere Abyssini alique jactitant. Nam Conimbricenses alique omnes jam consentiunt nullum esse talem phœnieem, qui unicus sit, quique moriens renascatur, qualem veteres descripserunt. Nisi ergo quæstio sit do nomine, dicendum est pliœnicem non esse, nec fuisse in mundo.

» 7. Et ingressos est Noe et filii ejus, uxor ejus, uxores filiorum ejus. — Nota : Octo tantum homines in arcam ingressi et servati sunt, regnante diluvio : cx bis octo, septem servati sunt propter Noe. Henoch interim ex paradiso aquis obruto, alio est translatus.

Berosus Annii uxorem Noe Tyræam vocat; uxores vero filiorum Noe vocat Pandoram, Noelam et Nocglam. Verum viri docti valde dubitant an Berosus quem Anniys edidit, sil verus et priscus ille Chaldæorum Berosus; Gnostici, testo Epiphano, *hær. 2G*, uxorem Noe vocarunt Noria : arguit eos Epiphanius, camqnc asserit vocatam esse Barthenon. Rursum unam cx hisce uxoribus fuisse Sibyllam Babyloniam, fatetur ipsamet, lib. I *Oracul. Sibyll.*, post principium, ubi ipsa se cum marito in arca fuisse profitetur. Sed viri docti id suspectum habent, quasi versibus illis additum sit ab aliquo sciolo, ad antiquitatem et auctoritatem illi oraculorum libro conciliandam : nam quod ibidem ipsa addit, arcam subsedis, non in montibus Armenio), sed Phrygiis, manifeste repugnat Mosi cap. scq., vers. 4. Scio aliquos eruditos hæc symbolice accipere, atque opinari Sibyllas veras et primævas non fuisse feminas prophetissas, sed tantum fuisse priscam Hebræorum Rabulam, sive Kibyllam (unde Sibyllæ nomen), id est, doctrinam a patribus traditione acceptam : *baō kabal* enim hebraico significat tenu, accipere, recipere, excipere ab alio : inde Kabulla

vel Sibylla est, sive patrum traditio, quam Noe a priore sæculo acceptam posteris post diluvium tradidit : perinde ac Lactantius lib. I *Institut*, cap. vi, ex Varrone censet Sibyllam dictam esse quasi ôw&wXw, eo quod consilia Dei denuntiaret. Veteres enim deos «îw;, non 6wS;, et consilium, non Pwlx», sed frjfcá, appellabant. Si ergo Sibylla est Rabula, vel taSwXr., utique ipsa cum Noe, et in Noe fuit in arca. Verum de Sibyllis alibi disputandum est.

11. Anno sexcentesimo vitæ Noe — plane exacto, et COI inchoato per 40 dies, inquit Pererius; verum contrarium est verius, scilicet anno 600 Noe inchoato, coepisse diluvium: nam diluvium duravit lotum annum, et anno GOi Noe, mense secundo, cessavit, ul palet cap. vu, vers. 43. Rursum Noe post diluvium vixit 350 annos; vixit autem universim annos 950. Quod si diluvium exstisset anno 601 Noe, cum illud durarit annum integrum, sequeretur Noe vixisse annos 954, quod falsum est. Porro sexcentesimo anno factum csl diluvium, inquit S. Ambrosius, lib. *De Noe*, cap. xiv : a Quia sexto dio Adam creatus est. Idem numerus par, et in auctore est Adamo, et in reparatione (Noe) servatur; quia fons sexagesimi et sexcentesimi, sextus est numerus. »

Nota hic constantiam fidei in Noe; nam centum annis in fide diluvii perstitit, scilicet ab anno 500 ad 600, illudque constanter prædicavit, esto ab omnibus etiam cognatis rideretur, quasi qui vano timore correptus, stulto labore in arcas fabrica tot annos desudaret; sed hi hoc anno risum in fictura, et seram poenitentiam commutarunt. Noe similis fuit Mathathias, lib. I *Machab. it*, vers. 49.

Mense secundo, — qui hebraico dicitur lar, et fere respondet nostio maio, saltem quoad posteriorem sui partem : primus enim Hebræorum et sacræ Scripturæ mensis est Nisan, qui partim martio, partira aprili respondet. In maio ergo coepit diluvium, idque ut ostenderet Deus causam diluvii non naturalem fuisse ex pluvia et imbribus hiemalibus, sed speciali providentia Dei illud effectura esse, sub initium æstatis, cum inchoantur calores et siccitates. Ut igitur major esset impiorum dolor, Deus eo perdidit tempore amoenissimo, quo nil nisi lætum sibi pollicebantur. « Edebant et bibebant, » ut ait Christus luar xvn, 27; et S. Ambrosius, lib. *De Noe*, cap. xiv : « iTunc, ait, fecit diluvium, quando dolor eorum major foret, qui in sua abundantia puniebantur, tunc ultio terribilior tanquam dicentis Dei, etc. Pereant cum homine omnia, propter quem nata sunt omnia. In suis divitiis consumatur homo, cum sua dote moriatur. » Idem iudicium contigit diviti Evangelico qui, multis bonis collectis, pollicebatur sibi deinceps lautam vitam; sed eadem nocte periit. Idem contigit Nabuchodonosori regi; idem Aman; idem Herodi, Actor, cap. xii. Hoc est auod ait Christus : « Qua hora non putatis,

“

Dila-

Wlio,
cw»

Filius hominis veniet; et Paulus : « Cum dixerint : Pax et securitas, tunc repentinus cis superveniet interitus. » Ncino igitur in prosperitate mundana confidat, a Spes enim impii quasi lanugo quæ a vento tollitur, » *Sap.* v, 15. Josephus tamen incipiens annum a septembri, mensem hunc secundum vocat Marchesuan (sic enim legendum est, non autem Marsesona), qui respondet nostro octobri, cum abundant imbres; sed prius quod dixi verius est.

An Noe Denique Antonius Fonseca in *Annot. ad Cajctae* ex- num? in Mp. vni *Gai.*, et Torniellus putant men- kjanna-° 6Cm in&ressus et exitus Noe de arca fuisse janua-

xio» rium, quem ideo ejcunt a primis Gentilibus postmodum ipsi Noe fuisse consecratum, et ab eo denominatum : siquidem Noe ab ipsis Janus nuncupabatur; quem idcirco bifrontem finxerunt, quod Noe viderit annum et sæculum tam vetus quam novum. Verum non video solidum hujus opinionis fundamentum; nec enim januarius apud ilebræos fuit mensis secundus, sive annum sacrum, sive vulgarem et civilem accipias : licet id subtiliter ostendero conctur Torniellus, pag. 107 (1).

Septimo decimo die mensis. — Hunc diem fuisse Dominicum asserit Ccdrenus : clio enim Dominico tam coepisse, quam desiisse, et finem accepiisse diluvium, tradit ipse et alii nonnulli, penes quod sit fides.

Rupti sent. — Hebraice ijppaa *nibkeu*, id est, impetu ac vi aquarum discissi, dissecti, diffracti, disrupti sunt.

Omnes fontes, — omnes scaturigines, omnes rivi, omnia orificia, omnes venæ, omnes aqueductus cx abyssoprodeuntes : ita ut aqua abyssi jam suis rivis, venis, alveis et aquæductibus co- cereri non posset, sed cos perrumpens omnia inundaret, faccrctquo quasi unum mare per to- tam terrain : unde cessante diluvio, reductæsunt aquæ in suam hanc abyssum, ibique conclus®, cum, ut ait Scriptura, « clausi sunt fontes abyssi »

Adyssi magna, — id est, abyssorum multarum. Sub terra enim sunt multæ abyssi, id est, voragines aquarum. Unde pro *magna*: hebraico est H31 *rabba*, id est, multæ. Ita Pererius et Deirio. Verum cum hebraico sit, non monn *theomot*, id est abyssi, sed mnn *theom*, id est abyssus, ct *rabba*, id est multa, per enallagen llebræis familiarem, idem sit, quod magna, ut vertit Nos-

A*pro» ter : verius censent alii abyssum magnam hic vo- vpꝫcar* barathrum, sive voraginem illam subterra- tum »ab neam, maximam et profundissimam, quæ tum tau <t cx aquis in ca initio mundi a Deo reconditis, tum h suxi.

(i) *Mente tttunio*, id est > novembri, ex Cappelli com- putatione in *Chronologia tacra*. Ante exitum ex Ægypto Israelite annum incipiebant ab octobri menso, quum seminarentur frumenta; ine autem mensis, postea ab cis Tûri vocatus, incipiebat ii Septembris, ita ut decimus septimos dies mensis Hebraeorum secundi fuerit G no- vembri.

cx mari, aquis est pienissima; quam nulli putant osso matricem omnium fluminum, fontium et aquarum dulcium, do qua dixi cap. i, vers. 9. Hæc enim hebraico vocatur *theom*, tam hic quam *Deuieronem*. xxxm, 13, ubi hebraico nuncupatur, *theom robetset tachat*, id est, abyssus cubans in- ferne : quod Noster vertit abyssum subjacen- tem; talem enim abyssum sive voraginem aqua- rum subterraneam esso, tum experientia mul- tiplici, tum variis argumentis, tum auctoritate Platonis, S. Hieronymi, S. Basilii, Damasceni, Philonis, Plinii, Isidori, S. Thomæ, Bernardi el aliorum, quin et S. Scripturæ locis jam citatis, docent Conimbricenses tractatu 9 in *Meteora*, cap. is, ct Valesius *Sacra: Philosophia:* cap. l xiii. Licei cniin sub terra multæ sint aquarum voragines, tamen hæ omnes una censentur esse subterranea vorago, sive abyssus, præsertim quia verisimile est omnes invicem per venas et meatus conjungi, ct in primaria ac majori quapiam voragine quasi matrice convenire. Ex hac ergo abyssorumumpentes aquæ largissimæ, instar fluminum, imo marium, terram operuerunt : omne enim mare, per venas, cum abyssopro jam dicta conjungitur et unitur; unde per abyssum hic, maria quoque in- telliguuntur : abyssus enim est vorago aquarum, tam quæ terra, quam quæ mari continentur.

Dices : Ergo tum in mari et abyssopro fuit va- cuum. Respondeo non fuisse, partira quia in^' abyssum loco aquæ subintravit aer ; partira quia Deus tum rarefecit aquas maris et abyssi, quo factum est ut illæ majorem locum exposcerent, sequo non tantum per alveos suos, sed et per terram diffunderent.

Nota vò rupti sunt omnes fontes, q. d. Tanta fuit aquæ, cx abyssopro et mari erumpentis, vis et co- pia , ut omnes suos fontes, limites et aggeres per- vaderet, atque per latera quaquaversum se ef- funderet, totamque terram obrueret; perinde ut faciunt torrentes terra conclusi, dum vi aquarum suos exitus, alveos et aggeres, quibus quasi car- ceribus concludebantur, dilatant, diffringunt, rumpunt, et per latera undequaque erumpunt omniaque inundant.

Et cataracta coeli aperta sunt. — « Cala- fr-! ' ractæ, » aiunt Eugubinus et Oleaster, sunt fora- „, l mina quæ Deus fecit in cælo , sive firmamento, Fr- uî per ea aquæ quæ supra firmamentum sunt,*-"- ' defluerent : propter diluvium enim aquas has ibi- dem fuisse repositas a Deo, initio mundi, censent ipsi ; sed hoc modo findi debuisset, non tantum firmamentum, sed et omnes cæli planetarum, quod est improbabile.

Secundo, Petrus de Aliaco, et alii quos citat l'e- reriuss, pag. 252, per cataractas accipiunt con- stellationes, quarum vi naturali factum sit dilu- vium ; sed hoc repugnat huic versui et vers. 4.

Dico ergo, cataractæ cæli hic per catachresin P* vocantur nubes, ipsaque secunda aeris regio, l multas in partes plagasque divisa, quæ vapores ut

cl aquas intra se quasi repagulis et cataract[^] quibusdam continet et coercet, 7. d. Nubes, ipsaqtic secunda aeris regio, diluvio tanto impetu, aquarum vim maximam in terram deiecit, ul totus aer videretur rumpi in vastissima foramina, per quæ non tam guttas et pluvias, quam densissimos imbres, instar rivorum et fluviorum effudit, ita ut aer jam non aer, sed continuus quidam imber, imo mare esso videretur. Ita S. Chrysostomus, Rupertus et Pererius; cataract® enim nuncupantur a xxTaprq-nijxt, id est, præccps deorsum ruo. Unde ruptis his cataractis subdit Moses: « Et facta est pluvia super terram quadraginta diebus. »

Nola; Duplex fuit causa diluvii, una supera, “puta pluvia erumpens ex cataractis cœli; altera infera, puta eruptio et inundatio abyssi, ita ut terra media utrimque invasa et obruta fuerit aquis.

Sano difficile est pervidere unde tanta aquarum copia, quæ totam terram operiret, imo ollissimos montes quindecim cubitis superaret, prodierit. Constat enim monies nonnullos ad quatuor milliaria Italica, sive ad quatuor millia passuum elevari, ac supra terram eminere: quanta est altitudo Alpium gradalim ascendentium. Quod si ubique terrarum æque alt® fuerunt aquæ, ut videtur (idque significat Scriptura cap. i. u. i, vers. 3, ubi ait arcam Noe in aquis diluvii fluitantem, iis sensim decrescentibus, tandem septimo mense quievisse super montes Armente, ac decimo mense aliorum cacumina montium apparuisse: ergo illuc usque aquis fuerant obiecta), sano ingens fuit peripheria aquarum, quæ* facile in se quatuor maria et amplius complecteretur, uti patet geometrice spatium hoc expendenti et molienti: quo enim alius scanditur, eo peripheri® capacitas magis dilatatur, ac geometrica progressionem gradatila excrescit in quantitatem ingentem. Mare enim longe minus est terra, ac videtur non multo majus esse montibus et collibus; in horum enim locum successit. Deus enim c terra prius rotunda montes elevavit, ut per hoc in ea faceret scrobes et fossas, in quas induceret aquas, quæ prius terram operiebant, ut terra aquis vacua posset habitari. Igitur mare parum contulit ad tantum diluvium. Rursum vapores 0 terra elevati atque aer non videntur potuisse reliquum conferro: nam ut ex vapore et aere liat aqua, debet magna fleri acris condensatio. Decem enim unc® acris, imo longo [dures, non efficiunt unam unciam aquæ. Quare etiamsi major pars aeris fuisset conversa in aquam, vix videtur suffecisse ad tantam aquarum molem præstandam, etiamsi eas a Deo per rarefactionem extensas et expansas esse asseveres, præsertim quia si valde rarefaci® fuissent aquæ, fuissent utique valde subtiles, leves et aeri®: unde non potuisset cis innatare, et supernatare arca tam gravis et onusta. Adde, tunc loco aeris in

aquam versi et densati debuissent alia corpora succedere, aut ingens relinqui vacuum, quod natura abhorret; aut certe nova aqua, vel novus aer a Deo creari, et post diluvium annihilari, quod etiam absonum videtur. Quare nonnulli viri docti dicunt se rationibus jam allatis cogi ut fateantur cum Oleastro et Eugubino aquas, quæ diluvium causerunt, esse illas quæ primitus super cœlos in maxima copia a Deo ad hoc repositæ sunt, idcoque Deum in firmamento fecisse cataractas sive meatus, per quos hæc aquæ descenderent: hoc enim plana Mosis narratio exigere videtur. Cum enim aquas veras ad diluvium opportunas in cœlo reperiamus, tot tanlasque apris commutationes vestigare non est opus. Adde, nulli veteres et moderni censent cœlos non esse solidos, sed liquidos et fissiles instar acris vel tberis: quod si concedas, facile per eos descendere potuerunt aquæ. In locum vero aquarum superarum ne esset vacuus, vel successit aer et æther, qui cum aquis superis videtur commutasse locum tempore diluvii; vel certe aquas reliquas, quæ super cœlos tempore diluvii manserunt, Deus rarefecit, ut locum aquarum sociarum, quæ descendebant, implerent. Porro, acceleravit, inquiunt, Deus descensum aquarum singulari impulsu; nam si naturali motu descendissent, impendissent in descensu ex loco iam alto et remoto, plusquam centum annos, uti ostendi cap. i, vers. 14. Favet huic sententiæ S. Petrus, *epistola II*, cap. ni, vers. 8, ubi si accurate verba expendas, videtur dicere aquis diluvii periisse mundum, id est, cœlurn et terram, sicut idem peribit in flue sui igne conflagrationis. Igitur sicut non tantum elementa, sed ipsimet cœli, ut ipse ait vers. 12, hoc igne «ardentes solventur;» sic pariter videntur fidem in diluvio aquis fissi et obruti, ita ut quodammodo periisse censerì possint. Illoc enim plena S. Petri antithesis exigere videtur; unde vers. 5, ait: a Quod cœli erant prius et terra,» etc., a per quæ ille tunc mundus aqua inundatus periit; cœli autem qui n mo sunt,» etc., a igni reservati,» q. d. Muu-u5 cl cœli priores periire diluvio: cœli autem, qui post diluvium a Deo sunt restituti, et nunc exstant, simili modo reservantur igni, ut eo conflagrent et pereant; quocirca subdit vers. 13: « Novos vero cœlos et novam terram secundum promissa ipsius exspectamus. » Accedit quod Esdras, lib. IV, cap. vi, vers. 41, firmamentum vocat spiritum, id est, aerem vel ælherein: hunc enim ipso vocat spiritum, ut patet vers. 39. Ita ipsi, qui posito hoc principio, quod cœli sint liquidi vel fissiles, non male philosophantur, ac facilem claramque tantarum, quantæ ad diluvium requirebantur, aquarum dant causam.

Verum, quia Aristoteles et Philosophi hoc principium pernegant, et quia aquæ illæ supra cœlos subtiles sunt et cœlestes, ac longissime remota» a terra: idcirco respondeo et dico, *primo*.

solum mare lanium diluvium causare non potuit : diluvium enim longe majus fuit toto mari. Mare enim respectu terræ est exiguum : nam cum a terra separatum est, successit dunlaxal in locum fossarum et scrobum, e quibus elevati sunt montes ; quare fero sua quantitate montes adæquat, uti jam dictum est. Rursum naulæ qui bolide profunditatem maris explorarunt, asserunt mare, in sui medio, ubi profundissimum est, communiter non esse profundius dimidio milliari Italico, hoc est, quingentis passibus : cum scinidiameter terræ sit trium millium milliarum, uti passim docent Mathematici. Quid est dimidium milliare, etiam in suprema, ideoque amplissima superficie terræ, si comparetur cum tribus millibus milliarium, quæ est mensura profunditatis terra; a superficie usque ad centrum? Insuper mare vix operit dimidiam superficiem terræ, nec ullos montes; imo Esdras, lib. IV, cap. vi, vers. 42, ait aquas et mare occupare septimam tantum terræ partem. Quare his ad calculum subductis, sequitur mare vix esse millesimam partem terræ ; spatium autem ad quod diluvium excrevit super terram, continuit ducentisimam et trigesimam octavam partem terræ, uti mox dicam ; qui numerus continet millenarium quater et amplius, quo fit ut ad spatium hoc ad quod diluvium excrevit, aquis implendum, quatuor maria non suffecissent, nisi dicas mare ad quadruplum solito magis a Deo fuisse rarefactum.

Dico *secundo* : Causa diluvii fuero vapores e globo terræ et maris rursum elevati ibiquo in pluviam resoluti. Pro quo nota : Si ponas diluvium ad quinque miliaria Italica super terram excrevisse : operuit enim altissimos montes ad 18 cubitos; montes autem aliqui ad quatuor miliaria supra terram attolluntur. Ponamus ergo ad faciliorem calculum, diluvium ad quinque miliaria super terram excrevisse, dico spatium hoc quinque milliarium non esse nisi ducentisimam trigesimam octavam partem globi terre, uti periti Mathematici subductis rationibus Romæ mihi ostenderunt. Jam facile fuit Deo 238 partera terra*, cui immixtum est mare, in vapores vertere, cosque in pluvias convertere : hi ergo totum hoc quinque milliarium spatium implebant. Adde aquam decuplo rariorem esse terra : quare dicitur numerum 238 portionis terræ, sufficientis ad implendum spatium quinque milliarium jam recensitum, multiplicandum esse per decem ; quod si facias, convenient 2380 : quare 2380 pars terræ resoluta in vapores et pluvias suffecit ad implendum hoc spatium quinque milliarium. Quid est 2380 pars terræ ad totum terræ globum? In locum vero hujus portionis terræ in vapores abeuntis, successit aer et aqua, per rarefactionem dilatata, et solito magis expansa.

Denique potuit Deus pluvia pari modo rarefacere et extendero : quo dato, multo adhuc minor

terræ et pluviarum portio, ad spatium hoc implendum suffecit. Probabile quoque est Deum partem acris in pluviam et aquam convertisse. Tria ergo elementa, scilicet aer, aqua et terra, ad tantum diluvium causandum concurrerunt. Locum S. Petri explicui in Commentariis epistolæ ejusdem.

12. Quadragesima diebus. — Pluviæ hujus lam U;; continuæ causa fuit, assidua vaporum multiplicatio et conversio in aquas ; Deum enim tunc vapores, aerem aliaque in aquas resolvebat continuo per 40 dies, casque misericorditer, non simul, sed sensim depluit, ut interim terrerentur et pœniterent homines, ait S. Chrysostomus.

Nota : Putat Oleaster non tantum per dies hos 40, sed etiam per 150 sequentes, continuo pluuisse. Verum Scriptura tantum asserit 40 diebus pluuisse, quo satis innuit, post 40 dies cessasse pluviam. Ita Abulensis et Percrius.

13. In articulo (in puncto dici illius ; hebraice est C5PH oyya beetsem haïom, in osse diei, id est, in subsistentia (ossa enim dant subsistentiam firmam corpori) illius diei, puta illo die 17 mensis secundi, anni 600 Noe) ingressus est, — scilicet ultimate et complete, Noe cum omnibus in arcam. Notandum enim ex vers. 1, 4 et 7, Noe in arcam ingredi coepisse, septem diebus ante diluvium, ac per eos dies sensim cibaria et animalia induxisse in arcam, ita ut ipso die diluvii, qui fuit decimus septimus mensis secundi, omnia, et omnes perfecte essent ingressi. Tò ergo *ingressus*, significat hic actum non inchoatum, sed completum et perfectum. Voluit enim Dei clementia, hisce septem diebus, per apparatus quem faciebat Noe, perque continuam inductionem animalium et cibariorum in arcam, homines monere de instanti diluvio, et commovere ad poenitentiam. Ita S. Ambrosius, Toslatus et Perrius.

14. UNIVER3.Æ AVES, OMNESQUE VOLUCRES. — AVOSII sunt, quæ pennas habent : volucres quæ alas, sive cœ pennæ sint, sive membranulæ, quales habet vespertilio.

10. Inclusit eum Dominus de foris, — scilicet, extrinsecus ostium arcæ, contra aquas, bitumine obliniendo, quod Noe, ultio arca jam inclusus, facere non poterat. Unde Hebræa habent, *clausit Dominus pro eo* ; vel, ut Vatablus vertit, post eum. Vide quantam curam et providentiam Deus habeat Noe et suorum.

17. Factumque est diluvium. — Tropologice V(tl) S. Ambrosius, lib. *De Noe*, xin : a Diluvii species, ait, typus est purgationis animæ nostræ. Itaque cum mens nostra se a corporalibus mundi hujus illecebris, quibus ante delectabatur, abluerit, bonis quoque cogitationibus veteris colluviei cupiditatis absterget, tanquam purioribus absorbens aquis turbidiorum prius amaritudinem fluentiorum. »

19. Aquæ prævaluerunt nimis, — ita ut domos

el urbes everterent, arbores eradicarent, omnia quo sata et germina solo sternerent; nimirum tunc, ul canit Ovidius :

Omnia pontus erant, cl deerant littora ponto.

Nola hic rursum constantiam fidei, spei cl patetolientie in Noe. Erat enim in tentationibus gravissimis, ut mirum sit cum non desperasse : *primo* enim relinquere cogeatur domum, amicos et omnia, imo eorum interitum videre; *secundo*, quasi in carcere et tenebris, foeloreque animalium clausus erat; *tertio*, terrore quatiebatur videns tantam Dei iram, aquasque undique irruentes, imo nil nisi presentem mortem aspiciens. Si enim in mare cl fluctibus limen homines, quantum timuit Noe? *quarto*, limero poterat ne cl ipsum, ob culpam aliquam, relinqueret Deus; *quinto*, nesciebat quamdiu tempestas duraret; *sexto*, non videbat exitum : clausa enim erat arca; *septimo*, cruciabat eum interitus omnium hominum et animalium; *octavo*, laborabat ut suos in arca consolaretur et confortaret, ne desperarent. Quis in tantis tentationibus non succubuisset, ac mori praelegisset? verum omnia hæc sustinuit et superavit Noe, uni Deo nixus, ejusque promissioni et providenti®, quoniam nullum erat aliud auxilium aut consilium. Ita suos exercet et perficit Deus, dum omnia fulcra eis adimit, ut totos se Deo committant. Discamus et nos in arctis quibusque nos Deo unire in cumque maxime sperare. Dominus enim est qui suos « mortificat et vivificat : deducit ad inferos, et reducit. » Quid mirum ergo, si Noe a fide ita laudet Paulus, *Hcbr.* xi, 7, cl *Ecclesiasticus*, cap. xlii, 17.

20. Quindecim cubitis altior fuit aqua super montes. — Ergo pertigit diluvium usque ad imum mediæ regionis acris : eo enim pertingit Olympus et alii montes celsissimi; ergo diluvium paradisi quoque obruit et destruxit. Putant aliqui, quod tantumdem, puta quindecim cubitis supra terram cl montes excrescet ignis conflagrationis in fine mundi, illudquo innuit S. Augustinus, lib. Ili De Genes, *ad liti.*, cap. n, idque probat ex II *Petr.* cap. n, vers, 5 et 7. Falsum ergo est, quod Cajctanus consuit, monies qui hic aquis operti dicuntur, esse illos, qui sunt sub calo aereo, non autem illos, qui superant mediam aeris regionem, quales ait ipse esso Olympum cl Atlantem : hoc enim repugnat S. Scripturae, hic, quæ omnes terræ montes diluvio superatos et obrutos asseverat, ut recte advertit S. Augustinus, lib. XV De *Civitate* xxvii. Fundamentum quoque Cajetani, scilicet quod aliqui montes superent mediam regionem acris, sive locum pluvie cl nivis, falsum est; nam cacumen Atlantis nivibus tegi compertum est.

Nota : Quindecim cubilis aqua excessit omnes montes, no gigantes longissimi, aut aliud animal vastissimum, in altissimi montis vertice servari posset. Quare quod tradunt Judaei, Og regem

Basan fuisse ex gigantibus iis, de quibus dictum o? «u est cap. vi, quodque in altissimo monte consilens evaserit diluvium, idque probant, ex eo, quod dicitur *Peut.* m, 10 : « Solus Og restiterat de stirpe gigantum, » fabella est, sic enim Og fuisset 800 annorum : tot enim anni sunt a diluvio, usque ad ingressum Ilebæorum in Chanaan, quando ab eis occisus est Og, *Dcutcr.* ut, 3.

Quæres, quid fecerit Noe cum suis toto tempore in arca? inores?

Respondet Torniellus eum commiseratum esse caderis omnibus pereuntibus, sibique congratulatum esse de sua salute in arca, ac Deo gratias egisse; secundo, vacasse precibus et contemplationi; *tertio*, sect animalia cuncta curasse, dando eis cibum et polum, sordes everrendo in sentina, indeque per antliam vel situlas extollendo, cl extra arcam per fenestellas, quæ superius erant, ejiciendo; denique rem omnem arcæ administrasse.

22. Et cuncta in quibus spiraculum vitæ est in terra, mortua sunt. — Ilebæa ad verbum sic habent, *et omne cujus flatus spiritus* (id est, flatus respirationis sive respirans) *vita in naribus ejus ex omnibus qua: sunt in arida, mortua sunt*, hoc est, omnia omnino in terra respirantia mortua sunt. Undo Tigurina vertit, et *quidquid erat in cujus naribus spirabat [flatus vita, de omnibus qua in sicco degebant, mortua sunt; Vatablus, jam interierant.* Addit -rè in sicco ob pisces, qui in húmido, puta in aqua, versantur : hi enim mansere vivi et superstites. Pagninus : « Omnia in quorum facie erat anhelitus vite, ex omnibus quæ erant in sicco, mortua sunt. » Septuaginta vero sic : « Et omnia quæcumque habebant spiritum vite, cl omnis qui erat super aridum, mortuus est. » Chaldæus : a Omnia in quibus est spiraculum spiritus vite in naribus suis, ex omnibus quæ sunt in arida, mortua sunt, n

24. Obtinueruntque aquæ terram centum QUIN- Ver», n. quaginta diebus. — Nola hos 150 dies non esse computandos seorsim post 40 dies pluvie de quibus vers. 12 (ut volunt Josephus, Chrysostomus, Tostatus, Cajctanus), sed cos includere; nam a 17 die mensis secundi, quo cœpit pluvia et diluvium, usque ad diem 27 mensis septimi, quando imminutis aquis arca quievit in montibus Armeni®, ul habetur cap. viii, 4, tantum interfluunt dies 10; ergo primis 40 diebus fuit pluvia, qua terra et montes omnes ad quindecim cubitos fuerunt obruti: deinde per sequentes centum et decem dies, mansit aqua in hoc statu et altitudine, post quos cœpit decrescere, ita ut decimo post die arca quiesceret in montibus Armeni® : tot enim universim numerantur dies, a 17 die mensis secundi, quo cœpit diluvium, usque ad diem 27 mensis septimi, quo quievit arca, nimirum dies 100, quos eo modo, quo jam dixi, partiti et distribuere oportet. Ita Lyranus, Hugo, Percrius.

Horrendum fuit hoc diluvii spectaculum : senio

I I
. i .

Rotror sim crescentibus aquis, circumcursabant per
daovit. domos tremulæ niatres cum parvulis, nescientes
quo pergerent; surgcbanl alii pavidi do mensa,
cl effugium quaerebant; c cubili exilicbant spon-
sus et sponsa, huc ille, illuc illa fugiebat, ul
salientem evaderet undam; vidisses quosdam
repente superiora domus, alios etiam tectorum
cacumina conscendere; nonnullos item excelsa-
rum arboruin ramos scandere, alios vero cum
festinatione ad collium montiumque juga se pro-
ripere, sed frustra: nemo enim hanc aquarum
vim et impetum evadere potuit; ubique pavor,
ubique tremor. O quam dolebant tunc, quod
Noe hæc comminantem non audierant, sed irri-
serant! O Noe, quam sapuisti, inquiebant, o nos
dementes, quam insani, quam stolidi fuimus! o
si jam liceret arcam ingredi, quam cuperemus
etiam lota vita in ea includi ! potuimus aliquando,
sed nolimus; nunc volumus, sed non possumus.
Sero sapiunt Phryges. Ex hisce et similibus vides,
quam horribile fuerit diluvium; quod ut magis
videas cl apprehendas, imaginare te in vertice
montis consistere, ac videre aquas totam terram
inundantes, omnia sternentes, homines et ani-
malia sorbentes, arceset oppida evertentes, ex-
crescentes, et montes omnes superantes, itaque
ad lo tandem in vertice consistentem pertingentes,
teque pariter haurientes et mergentes. Hinc disce
quid sil peccatum, quod hanc cladem toti orbi
induxit; et si tale fuit diluvium aquæ in terra,

quale erit diluvium ignis in gehenna? Cogita
quam terribilis sil Deus in consiliissuis super filios
hominum, quam terribilis sit ejus justitia et vin-
dicta. «Elevaverunt ilumina fluctus suos, a voci-
bus aquarum mullarum. Mirabiles elationes ma-
ris, mirabilis in altis Dominus. » Quid ergo erit
in dic judicii, qui similiter omnes ex improvise
obruet? Audite Christum ipsissimam veritatem
Matth. cap. xxiv, 37 : « Sicut in diebus Noe, ita
erit et adventus Filii hominis. Sicut enim erant in
diebus ante diluvium comedentes ct bibentes,
nubentes, ct nuptui tradentes, usque ad cum
diem, quo intravit Noe in arcam, et non cogno-
verunt, donec venit diluvium, el tulit omnes: ita
erit et adventus Filii hominis. »
«Tunc, inquit ex S. Bernardo Hugo Cardinalis, n-r
angustæ erunt vire undique reprobis. Superius ic-
erit judex iratus; subtus, horrendum chaos; a
dextris, peccata accusantia; a sinistris, infinita
dæmonia ad supplicium trahentia; intus, urens
conscientia ; foris, mundus ardens. Miser peccator
deprehensus, quocrugics?latere erit impossibile,
apparere intolerabile. Si quaeris, quis teaccusabil?
dico, quod totus mundus : quia, oïïenso Crea-
tore, omnis creatura odio habet offendentem,
puta peccatorem (1). »

(1) Circa diluvium, otnnesque eo spectantes quæsliones,
vid. Meignan, op. cit. p. 143; Dcsdouils, Soirées, etc.
4» soirée; Wiseman, *Discours*, etc., Disc. 3, It *Parte*, im-
primis autem pag. 288 ct 299 edit. Migue.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

*Minuitur sensim, et tandem finitur diluvium : idque vers. 8, ex columba redeunto cum ramo oliver, discit
Noe. Hinc, vers. 4G, cum omnibus suis ex arca egreditur. Denique, vers. 20, offert sacrificium Deo, qui
per illud placatus, promittit deinceps non fore diluvium.*

1. Recordatus autem Deus Noe, cunctorumque animantium, et omnium jumentorum,
quæ erant cum eo in arca, adduxit spiritum super terram, et imminui® sunt aquæ. 2. Et
clausi sunt fontes abyssi, et cataract® eæli : ct prohibet® sunt pluvi® de cælo. 3. Rever-
sæque sunt aquæ de terra euutes cl redeuntcs : et coeperunt minui post centum quinqu-
ginta dies. 4. Requievitque arca mense septimo, vigesimo septimo die mensis, super
montes Armeni®. 5. At vero aquæ ibant et decrescebant usque ad decimum mensem : de-
cimo enim mense , prima die mensis, apparuerunt cacumina montium. G. Cumque trans-
issent quadraginta dies, aperiens Noe fenestram arc®, (piam fecerat, dimisit corvum,
7. qui egrediebatur, et non revertebatur, donec sicarentur aquæ super terram. 8. Emisit
quoque columbam post eum, ul videret si jam cessassent aqu® super faciem terræ. 9. Quæ
cum non invenisset ubi requiesceret pes ejus, reversa est ad cum in arcam : aqu® enim
erant super universam terram : extenditque manum, et apprehensam intulit in arcam.
10. Exspectatis autem ultra septem diebus aliis, rursum dimisit columbam ex arca. 11. At
illa venit ad eum ad vesperam, portans ramum oliv® virentibus foliis in ore suo ; intel-

loxit ergo Noe quod cessassent aquæ super terram. 12. Exspcclavitque nihilominus septem alios dies : el emisit columbam, quæ non est reversa ultra ad cum. 13. Igilur sexcentesimo primo anno , primo mense, prima die mensis, imminutæ sunt aquæ super terram : et aperiens Noe lectum arcæ, aspexit vidilque quod exsiccata esset superficies terræ. 14. Mense secundo, septimo et vigesimo die mensis, arefacta est terra. 15. Locutus est autem Deus ad Noe dicens : 1G. Egredere de arca, tu et uxor tua, filii tui et uxores filiorum tuorum tecum. 17. Cuncta animantia quæ sunt apud te ex omni came, tam in volatilibus quam in bestiis el universis reptilibus, quæ reptant super terram, educ tecum, et ingredimini super terram : crescite et multiplicamini super eam. 18. Egressus est ergo Noe, et filii ejus, uxor illius et uxores filiorum ejus cum eo. 19. Sed et omnia animantia, jumenta et reptilia, quæ reptant super terram, secundum genus suum, egressasunt de arca. 20. ÆJificavit nutem Noe altare Domino : et tollens de cunctis pecoribus el volucribus mundis, obtulit holocausta super altare. 21. Odoralusque est Dominus odorem suavitatis, était: Nequaquam ultra maledicam terræ propter homines; sensus enim et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua : non igitur ultra percutiam omnem animam viventem sicut feci. 22. Cunctis diebus terræ, sementis et messis, frigus et æstus, æslas et biems, nox et dies, non requiescent.

rm. t. 1. Recordatus autem Deus Noe. — Quasi Deus oblitus fuerit Noe, cum eum in illa horribili aquarum abysso cum arca fluitantem reliquit, hic finiente diluvio ejus recordari dicitur, quia cura inde jam liberat, ait Theodoretus.

Audivimus cap. præced. iulcrilum omnium impiorum : hic audimus consolationem piorum: Sicut ergo prius ostendit gaudium impiorum inlucum fuisse conversum : ita hic declarat piorum tristitiam in gaudium esse conversam, juxta illud Tobiana Hoc pro certo habet omnis qui colit te, quod vita ejus, si in probatione fuerit, coronabitur. »

Adduxit spiritum, — id est, Spiritum Sanctum, inquit Theodoretus et S. Ambrosius. Secundo,

Ruperlus per spiritum accipit solem, qui suo ar-tyritai, dore siccavit aquas. Verum dico, spiritum, id est, || ventum validum, qui vi, non tam naturali (quomodo enim id fieret in tantis aquis, tam brevi ir-i) tempore?), quam divina, partira siccaret et consumeret aquas, partira eas densaret, el cogeret in abyssum et alveum unde eruperant : quo facto cas ibi recluserit, clausis abysso fontibus et orificiis, et hoc est quod sequitur : « Clausi sunt fontes abysso. » Ha S. Chrysostomus et Ambrosius. Quæ sit hæc abyssus dixi cap. vu, vers. 11. Idem ventus eadem vi effecit ne ex hoc diluvio ulla postea lues, vel pestilens quippiam spargeretur.

v*n. ». 2. Et pkouiditje sunt pluvijs de coelo. — Non quasi hucusque continuo pluerit per 150 dies, sed quod decrescente diluvio, Deus omnes omnino pluvias, etiam ordinarias prohibuerit, ut eo citius decrescerent aquæ, cl terra siccaretur. Prohibuit ergo hic pluviam Deus per septem integros menses, scilicet a 17 dio mensis septimi, quo coepit aqua decrescere, ad 27 diem mensis secundi sequentis anni, quo arefacta est terra, ut patet vers. 14.

3. Euntes et redeuntes, — euntes redeundo ad Vcn- 3. mare, et ad abyssum subterraneam, per varios meatus, perque occultas venas. Ita S. Hieronymus.

Mense septimo, — ab initio, non diluvii, ut volunt aliqui, sed anni, ul patet ex vers. 13 et sequentibus.

4. Vigesimo septimo die, — Ita legunt constanter Ve». * Latina Biblia, Septuaginta cl Paires omnes, el ratio evincit ita legendum esse. Nam cum per 158 dies aquæ manentes in sua altitudine obtinuerint terram, sequitur eas in sua altitudine mansisse usque ad diem 17 mensis hujus septimi; coepit enim diluvium 17 die mensis secundi. Jam a 27 die mensis secundi, ad 17 diem mensis septimi, præcise intersunt 150 dies, post quos aqua? coeperunt decrescere; ergo 17 dic mensis septimi coeperunt decrescere ; non potuerunt autem uno die 15 cubitis, quibus quaquaversum montes, non tantum Armenias, sed etiam iis altiores in lota terra superabant, ita decrescere, ut eodem dic 17 arca quiesceret in montibus Armenia?; sed sensim hoc factum est, ita videlicet ut post 10 dies, puta 27 dic ejusdem mensis, arca quiescere posset in illis montibus, uti hic dicitur. Valde enim lente decrevisse aquas palet ex eo quod, posi quietem arcæ mense septimo, decimo tandem mense apparuerint cacumina montium. Quare Hebnea et Chaldæa hic non iam mutila, quam distorta et divulsa sunt ; nam pro 17 habent 27, nimirum pro duabus disjunctis vocibus

▼ Tó'y asar fon», id est, decimo die, legendum est conjunctim unica voce OHPJI esrfm, id est, vigesimo, supple die.

Perperam ergo Eugubinus, Cajelanus et Lipomauus dixerunt nostrum tcxlum hie esse corruptum.

Montes Armeniæ. — Hebraice est, *montes Ararat*, quod Chaldeus vertit, *montes Cordu*, quos Josephus et Curtius *Cordiacos* vocant. Hi montes, inquit Pterius et Delrio, sunt pars Tauri montis (qui varia diversis locis nomina accipit), ubi is imminet Ciliciæ et Araxi fluvio, qui forte Ararat hebraico dicitur. Inde Stephaniis, lib. *De Urbibus*, Tarsum Ciliciæ dictam putat a «ζ»vu, id est, arefacio, quod in argumentum exsiccate ibi primum terræ, ibidem Tarsus sit condita. Verum alii Tarsum a Tarsis, filio Japhet, conditam et appellatam censent (1).

Unde die- Nola : Armenia postea ita dicta videtur, ab
pUA?nûC' Aram> Al*0 Sein> neP°te Noc> *Genes. cap. x.* Quod
si etymon Hebræum spectes, Aram et Armenia
significat altam et excelsam ; est enim Armenia
omnium orbis partium celsissima, idque vel ex
eo colligitur, quod in montibus Armeni® pri-
mum, decrescente diluvio, arca resederit.

Ven. 5. 5. Decimisi mensem, — non a coepto diluvio, ut vult Toslalus et Cajclanus, sed a ccepto anno 600 vitæ Noe, ut palet cap. præccd. vers. II, et hic vers. 13 et 14. Ha Lyranus et Pererius.

Apparuerunt cacumina.— Licet enim jam ante, mense septimo, arca quieverit in montibus Armente, nondum tamen tum detecti erant montes; nam arcæ moles aliquot cubilis (puta septem vel octo) pondere suo sub aquas penetrarat, uti solent facere naves oncrariæ; his ergo cubitis septem vel octo sensim decrescente aqua, tandem detecti sunt montes, illa ut Noë spectanti per arcæ fenestram, demum mense decimo apparuerint cacumina montium. Verisimile est ea prius fuisse resecta et nudata aquis, sed mense decimo primum apparuisse, et visa esse ipsi Noë. Adde, non est necesse dicere æqualiter et æquo fenore, sensim semper decrevisse aquas; verisimile est enim initio eas magis decrevisse, idque ut arca amplius non fluitaret, sed subsidere in montibus Armente, ad securitatem et consolationem Noë: nam initio statim non tantum per ventum siccate et densate sunt aquæ, sed etiam a Deo subito reducte sunt in suam abyssum, ex qua prodierant, quæ sane ingentem aquarum copiam exceperat, ibique sunt reclusæ; unde vers. 2, dicitur: a El clausi sunt fontes abyssi. »

Ven. 7. 7. Qui (corvus) egrediebatur, rr non revlr -
Cdt ^{TM}ATÜR* —Chaldæus, Josephus et, ut nonnullis

(1) Est etiamnum hodie regio in Armenia, quam incolæ® *Ararat* vocant, sila medio fere loco inter Araxem, lacusque Van etOrmiam, quæ in d'Anvilliana Asiæ delineatione invenitur sub gradu lungil. 63, lalil 30. Mons quidem ipso, iu quo subsiderit navis, certo non potest definiri, sed tamen verisimile est, illum in ca quærcndum osse regione, ubi hodie âfaciv invenitur, mons Hmilliaribus Gallicis ab urbe Erivan ad Orientem situs, ætemis nivibus lectus, cl a Persis *Cauti Naidi*, id est, *Mons Noacfn* dictus. In ejus cacumine navim Noachi adhuc incorruptam exstare, credunt etiamnum Mohamedan!, teste Chardin, *Voyages*, toro. II, pig. 188, edit. Paris, 1811.

videtur ipsa Hebræa habent contrarium, scilicet, *corvus egrediebatur et revertebatur*. Unde Calvinus nostrum textum Latinum faisitalis accusat; verum Septuaginta, noster Interpres et Patres omnes, præler Procopium, legunt cum negatione, *corvus egrediebatur, et non revertebatur*. Liraque versio et lectio verum habere sensum, ac proinde una cum alia facile conciliari potest.

Pro quo nota: Hebræa ad verbum sic habent : *Corvus egrediebatur exeundo et redeundo*, scilicet, corvus hic emissus ex arca, leste S. Augustino, S. Chrysostomo et aliis, videns cadavera in montibus jacentia, aut in aquis natantia, quæ necdum dissoluta, vel a piscibus devorata erant, illorum aviditate; aut potius, ut censet Pererius, quia clausura in arca pertesus, libertatis erat avidus, in arcam regredi nolebat; quia tamen terra adhuc crai limosa et aquosa, subinde revolabat ad culmen arcæ, illique insidebat, ut rursum ad cadavera revolaret. Revertebatur ergo corvus ad cacumen arcæ, non vero revertebatur ad Noe, in ipsam arcam, sed ultro citroque volitabat. Unde Noe ex eo, an et quantum siccaretur terra, scire non poterat; hinc paulo post columbam emisit, quæ id exploraret. Vide Franc. Lucam notat. 3 in Gen.

Secundo et magis genuīne, Hebræum significat redire, non ad Noe emittentem, sed®= ad pristinum locum, libertatem et consuetudinem: unde *scob* saepe sumitur pro *recedere*, \ü palet hic vers. 3, et *lluth. i*, 16, et *Ezech. xvm*, 26, et alibi sæpo; quare in Hebræo ita est ad verbum : *Corvus egressus est egrediendo et recedendo, donec sicarentur agux super terram*, hoc est, magis magisque egrediebatur, et recedebat, donec sicaretur terra ; id enim naturale est avibus, ut dimiss® e cavea, quam longissime aufugiant. Hunc vero sensum clarius explicuit noster Interpres, dum vertit: « Egrediebatur, et non revertebatur. » Unde et S. Hieronymus in *Tradition, llcbr. in Genes.*, ait in Hebræo esse, *egressus est exiens et non revertens*; ita solerter et docte P. Gordonus, lib. I *Controv.* cap. xix. Corvus enim exiens revertebatur ad suam libertatem, ac consequenter ad arcam non revertebatur, sed ab ea longius recedebat; et hoc significat Hebræum *scob* (1).

Ex hoc loco corvus apud Hebræos in prover-
bium abiit, ul dicant *corvus nuntius*, de eo qui
missus est, cl tarde vel nunquam redit.

Corvus non est reversus ad arcam, sed columba : corvi sunt, qui differunt poenitentiam, dicunt: Cras, cras ; columbre gementes sunt, qui statina pœnitent, et redeunt ad arcam. Hinc Alcuinus, lib. *De Virtutibus et vitiis* : « Forte, ait,

(I) Hebraici toxins sensus est, corvum semel egressum dum exsiccabantur terræ, KBpius retinsse, denuoquo exiissc. Similis constructio est I *Sam.* vi, *Vi*;||*Sam.* iii,16. Quæstio autem, Ilcbræino librarii negationem dclaxerint, an addiderim Græci, difficillima est.

respondes : Cras, cras (scilicet convertar); o vox corvina! corvus non rediit ad arcam, columba rediit; si tunc vis pœnitentiam agere, quando peccare non potes, quando peccata te dimiserunt, non tu illa: salis alienus es a fido, qui ad agendam pœnitentiam tempus senectutis exspectas.» Aliter S. Ambrosius, lib. *De Noe*, cap. xvii : Emissio corvi, ait, significat a quod omnis justus quando mundare eo incipit, quæ tenebrosa sunt, et immunda, et temeraria, primo a se repellit. Siquidem omnis impudentia atque culpa tenebrosa est, et mortuis pascitur sicut corvus. Et ideo tanquam emittitur et fugatur culpa, et separatur ab innocentia, ut nihil remaneat in viri justis mente tenebrosum. Denique egressus corvus non revertitur ad justum, quia fugitans culpa omnis est æquilatis, nec probitati videtur et iustitias convenire. » Et cap. xvm, columbam ad arcam reversam, ait significare simplices et innocentes, qui missi ad sæculares convertendos, cum in iis vident inundasse malitiam, ne frustra laborent, et ea inquinantur, mox ad mentis arcam revolant : « Tarde enim, ait, inter aslutias istius mundi, et saecularium fluctus cupiditatum, portum solet invenire simplicitas. » Vide apud cum plura si lubet.

Donec siccarentur aquæ. — To donec non significat post terram siccata corvum in arcam regressum esso, sed tantum ante siccationem non esse regressum; sic sumitur *donec*, *Matth.* cap. i, vers. ult. j *Psal.* cix, 2, et alibi.

Tat 9. Ubi requiesceret. — Adhuc enim omnia erant limosa et luto obsita.

Aquæ enim erant super universam terram. — Licet enim montes altos deseruissent, tamen adhuc totam terram planam, sive campestem occupabant.

ven. U. 11. An vespere. — Tota die pasta (ait S. Chrysostomus, *homilia* 26) ad comparem in hospitium notum redit, ut nocturnum frigus vitet. Ita Delrio.

Hamum olivæ. — Quia olea semper viret foliis, teste Plinio lib. XVI, cap. xx. Potuit ergo olea hæc sub aquis diluvii annum integrum folia sua servare. Haec S. Chrysostomus, *hom.* 26 : licet S. Ambrosius, lib. *De Arca*, cap. xix, malit oleam hanc sub aquis germinasse, non naturaliter, sed per Dei omnipotentiam.

Nota : Licet diluvium straverit plerasque omnes arbores in planitie sitas, oleam tamen hanc, aliquasque alias arbores et plantas, potuisse inter montium peiras, quæ aquarum vim refrangebant, servari.

Nugantur hic Judæi. qui ramum hunc fabulantur allatum esso ex Sion, et monte Olivarum, ad quem quasi sacrum non pertigerit diluvium. Alii cum ex paradiso allatum somniant.

Ohn Tropologice : Oliva, inquit S. Ambrosius, est Asigne divinos misericordias. Rursum oliva, inquit Pererius, hieroglyphicum est pacis, victo-

riæ, æternitatis et felicitatis. Columba ergo hæc cum ramo olivæ Noe cimbando quasi securitatem ab aquis, pacemque ac Dei reconciliationem haurire afferebat. Plura de symbolo olivæ dicam *Levit.* cap. n, vers. 1.

Allegorice, Noe est Christus, arca Ecclesia; post passionem et mortem Christi, adduxit Deus spiritum redemptorem vitæ, cum Christum suscitavit a mortuis, tum quo dedit hominibus Spiritum Sanctum in remissionem peccatorum. *Serunt*, non slatina exsiccata sunt aquæ per Spiritum, quia Deus aquas concupiscentiæ et laniationum ac peccatorum omnium non statim exsiccavit, sed cum tempore; *tertio*, arca primo requievit in montibus, quia tempore passionis Christi, Ecclesia in Apostolis constituit; *quarto*, Noe 40 die fenestram aperuit, quia Christus 40 die post resurrectionem coelos ascendit et reseravit; *quinto*, corvus emissus non revocatur, quia Judæi infideles ex Ecclesia eiectione, ad eam non redeunt; *sexto*, columba est Spiritus Sanctus, qui in specie columbas super Christum visus est; *septimo*, tertia emittitur columba, quia Spiritus Sanctus ter ad nos venit : *primo*, cum baptizamur; *secundo*, cum confirmamur; *tertio*, cum suscitabit corpora nostra. *Octavo*, columba non sedit in terra lutosa, vel cadaveribus, quia Spiritus Sanctus non intrat in carnalem et malevolam animam; *nono*, columba ad vespere venit, quia Spiritus Sanctus novissimis Christi diebus effusus est; *decimo*, columba affert ramum olivæ, quia Spiritus Sanctus affert nobis oleum divina gratiæ pacemque cum Deo; *undecimo*, Noe per columbam certificatur aquas cessasse, quia Spiritus Sanctus reddit testimonium spiritui nostro, quod sumus filii Dei; *duodecimo*, Noe lectum arcæ amovet, quia Christus omnia impedimenta amovet, ut liberum habeamus ingressum in cælum; quod tunc fiet, cum dicet : *Venite, benedicti Patris mei*, etc.

Quod cessassent aquæ. — Quod usque ad arbores et terram essent imminutæ.

13. Imminutæ sunt aquæ, — usque ad terram, Vers. il ita ut terra sicca apparuerit. Ubi nota: Primo die mensis primi, anni 601 Noe, terra hic dicitur exsiccata; intellige inchoato, ita scilicet, ut esset nudata aquis, remaneret tamen adhuc limosa et coenosa : nam perfecto a cœno et limo siccata post 57 dies, scilicet 27 die mensis secundi, ut dicitur vers. seq., ita scilicet, ut Noe cum suis arca egredi, et per terram ingredi posset. Ita Pererius.

Et aperiens Noe tectum arcæ, aspexit. — Noe non aperuit totum arcæ tectum, sed tantum partem, puta unam alteramve ejus tabulam, quantum scilicet opus erat, ut commodè supra ipsum tectum elevari posset, et inde undique circumspicere (quod non poterat facere de fenestra, nunc quæ ad laus arcæ posita erat) et videre, an jam ubique aquæ deseruissent terram.

Tropologice. Ambrosius, lib. *De Noe*, cap. xx:

Noe, id est, vir justus, aperit tectum, ut speculetur incorporalia, puta Deum et cœliles : « Et ideo, inquit, justus qucin non videbat Dominum requirebat, corruptel® exsors, cupidus aeternitatis. »

VwT. 1«. 14. MeKSB SECUNDO, SEPTIMO ET VIGESIMO DIE Ten d'i- MEKSIS An facta est terra. — Ex hoc loco patet nt;l B. diluvium durasse annum integrum, et decem na in-dies; cœpit enim anno 600 Noe, die 17 mensis * secundi ; finitum autem est anno 601 Noe, die 27 difi. mensis secundi : fuit ergo Noe in arca anno integro et decem dies.

An Mo- Putat Percrus annum hic lunarem intelligi, ' n,f* qui continet duodecim lunationes, sive duode- *nno in! cim Inn® circuitus per Zodiacum, ac consequen- ts, << (er continet dies 354, ideoque undecim diebus «luiT minor est anno solari ; hic enim continet dies 363.

Ratio Pererii est, quia llebræi utebantur mensibus, et consequenter annis lunaribus; ergo iisdem videtur hic. uti Moses.

Verum hæc ratio non omnino concludit : nam llebræi utebantur mensibus lunaribus, propter festa plura, quæ secundum lunam celebranda erant, uti neomenia celebranda erat in novilunio, pascha 14 luna mensis primi; inde tamen non sequitur Mosen in Pentateucho iisdem uti. Nam Moses conscribit hic chronologiam mundi, quæ secundum annos solares, utpote usitatissimos et communissimos conscribi solet. Adde : llebræi suos annos lunares, per intercalationem, secundo, vel tertio quoque anno, redigebant ad annum solare, cique corequabant; itaque ipsi quoque anno solari utebantur : alioqui enim non potuissent semper inchoare annum suum mense novarum frugum, et in eo celebrare Pascha.

Anno solari ufi Mosen, suadet id quod dixi cap. vu, vers, ultim., scilicet a 17 die mensis secundi, usque ad 27 mensis septimi fluxisse 160 dies, ita ut primis diebus 130 aquæ in suo statu constiterint, deinde decem ultimis diebus ita sint imminute, ut arca hæserit in montibus Armeni®. Si enim menses lunares accipias, dicendum est, post illos 150 dies diluvii, terram subito per quatuor dies ita siccata fuisse, ut arca in montibus illis hære potuerit, cum tamen postea bnte admodum siccata sit, ut palet vers. 5, 13, 14.

v<n. i». 16. Egredere tu et uxor tua. — Notant sanctus Ambrosius, lib. *De Arca*, cap. xxi, et Cajetanus, in ingressu arcæ, cap. vi, vers. 18, juberi a Deo, seorsum uxores a maribus ingredi, sed in egressu juberi simul egredi : quia, inquit S. Ambrosius, in ingressu, tacite illa separationis phrasi, a Deo monentur singuli abstinere a conjugio et a generatione, eo quod tunc esset tempus luctus et pœnitentiæ : in egressu vero, lia combinationis phrasi monentur uti conjugio, d hominum propagationem.

V i . 17. Cuncta ANIMANTIA, etc., EDUC TECUM, ET IN- ' gredimini super terram.—Quæres, quomodo post 2, ... diluvium lupi, vulpes, leones, tigrides aliæque

noxi® fer® de Asia, in qua ex arca egressus csl mu l Noe, ad insulas et terras medio mari ab ea sepa- u ralas, ac præsertim in Americani, devenire po-'. ' tuerint?

Respondet S. Augustinus, lib. XVI De *Civil.*, cap. XVII : Tripliciter, scilicet animalia baie vel natando ad insulas transisse, vel ab hominibus navibus eo fuisse deportata, vel Dei ordinatione et creatione in ipsis esso producta. Hoc tertium parum credibile videtur; nam post diluvium, imo post piimain rerum creationem, *Gcn. i*, factam, nihil de novo creavit Deus : ideo euiin ex singulis animantibus masculum et feminam induxit in arcam, ut salvaretur semen eorum super terram, *Genes*, vn, 3.

Verius ergo est feras has, natando, ad insulas pervenisse. Experientia enim docet feras per integros dies et noctes, necessitate urgente, natare et enatare. Hujus rei magnum indicium est, quod in novo orbe, puta in America, fer® h® repoliantur per lotam continentem, et in insulis ei vicinis; in insulis vero a continente quadridui itinere dissitis nequaquam reperianlur (quiascilicet tamdiu jejuna, ut eo natando pervenirent, non potuerunt, uti se diligenter observasse, dum in America habitaret, asserit noster Josephus Acosta, lib. I *De Novo Orbe*, cap. xxi: unde addit nullam vulpem, leonem, ursum, aprum, aut tigridem reperiri in insula Cuba, Hispanica, Margarita et Dominica, quia longius a continenti absunt : perinde ut ante adventum Hispanorum iu iisdem insulis nulli erant boves, equi, canes, vaccæ, quibus ab Hispanis postea invecis, insui® ili® modo abundant.

Porro tam homines, quam animalia ex hoc orbo in Americain penetrasse terrestri itinere, aut parva et facili navigatione, probabiliter conjectat Acosta ex eo, quod Indi isti nec magnarum navium usum, nec magnetis, astrolabi! et quadrantis peritiam habuerunt, sino quibus si per plures dies in pleno mari naviges, toto coelo errabis. Hinc ait, sicubi insula occurrit a continente, atquo aliis insulis valde disjuncta, qualis est Bermuda, eam omnino hominum carere commercio competimus. Undo concludit ipse quod America nostro huic orbi sit continens, nostræque terræ aliquibus locis cohærcal, aut certe ab en non sit valde disjuncta, ita ut scaphis, aut parvis navigiis co trajici possit. Nam ad polum Arcticum non est omnis longitudo Aincric® satis explorata, multique putant super Floridam latissimam esse terram, et Baecalcos usque ad Europ® extrema porrigi.

Secundo, quædam fer® ab hominibus vel luctri, vel novitatis, vel venationis, vel magnificentis®, vel alia de causa eo delate sunt, uti huc in caveis spedand® deferuntur, quarum quædam ex caveis claps® ad montes et silvas fugerunt, ibique generando multiplicarunt.

Si cui luce non sufficiunt, is ad Dei providen-

tiara recurrat, dicatquo, sicut cuncta animalia ab angelis in diluvio perducta sunt in arcam, ita post diluvium coruindem opera per varias terras et insulas fuisse dispersa. Ita Torniellus anno mundi 1931, num. 49.

19. Secuxdim genus suum, — secundum speciem suam, q. d. Animalia bina, vel septena, secundum species suas egressa sunt ex arca, ita scilicet ut animalia (mares et féminin) ejusdem speciei simul egrederentur.

20. Altare. — Primum hoc est altare quod legitur in Scriptura; tamen non dubium est alia prius exstitisse, utpote in quibus sacrificavit Abel, cap. n-. Altare dicitur quasi alta ara, in qua scilicet vietino Deo mactantur et offeruntur; unde altare hebraico dicitur n3T mizbcach, a nzH zabach, id est, mactavit.

Holocausta. — Ex septimo illo mundorum animalium cælibe, seu solitario masculino, uti dixi vers. 2. Ita Diodorus Tarsensis in *Catena*.

21. Odoratusque est Dominus odorem suavitatis, — puta odorem bonæ fragrantia, uti legit Novatianus, lib. *De Trinitate*, q. d. Deus acceptavit holocaustum Noe, tanquam rem sibi suavem et gratam; Deus eo delectatus est, siculi nos nidore carniū assarum delectamur et pascimur : est enim sacrificium quasi cibus Dei; nude Chaldæus vertit : *Suscepit Dominus cum beneplacito oblationem ejus*. Hebraico pro odorem suavitatis, est FIH f; ; nn'5Hrcah hanniehoach, odorem quietis : quia scilicet hoc sacrificium Deum generi humano iratum placavit et tranquillavit. Ita Vatablus et Oleaster (1).

Loquitur Moses metaphorice et anthropopallius, q. d. Turnus hic sacrificii, et odor qui cum fumo ascendebat sursum, ad similitudinem suavis odoris placuit Deo, et quasi fœtorem peccatorum sustulit a naribus Dei : quia, ut ait S. Chrysostomus : a Justis Noe virtus fumum et nidorem victimæ, Deo fecit odorem fragrantia). » Ita Plato et Lucianus simili modo deos gentium inducunt, quasi suaviter odorantes sacrificia, corumquo nidore gaudentes.

Ait ad eum. — Hebraice 13'b bx "ION amar el ?!J litto, dixit ad cor suum; Chaldæus vertit, dixit ' in verbo suo; Septuaginta, dixit recogitans, seu post multam cordis cogitationem et considerationem, q. d. Dixit Deus hoc maturo consilio, et deliberato decreto. Secundo, n̄ dixit ad cor suum, potest accipi pro dixit in corde suo, vel ex corde suo, q. d. Serio, et ex intimo cordo dixit; b.N cl enim sæpe capitur pro po min, vol bct. Tertio, Delrio sic explicat : dixit ad cor suum, id est, dixit ad Noe, qui erat corculum Dei. Quarto, optime ex phrasi Hebraica sic exponas : amar cl libbo, id est, Wf dixit ad cor ejus, pula Noe, qui praecessit : ad

(1) Vel, ut alti, quietis, id est suavitatis, q. d. suavem et fragrantem odorem, quo ejus animus vetuli pacaretur. N. itn fragrans odor anitnum turbatum cxldlarut et recreat.

Noe enim hæc dici, omnes veteres consentiunt, «t «e. g. d. Deus placatus sacrificio Noe locutus est ei ad cor, id est, consolatus est eum, demulsit eum, dixit illi ea quæ. cordi ejus gratissima et jucundissima erant; hoc enim est Hebræis loqui ad cor altcujus.

Nequaquam ultra maledicam terræ. — «Maledicam, » id est, malefaciam, //, d. Non amplius terram perdam diluvio, uti feci.

Propter homines, — propter hominum peccata.

Sessis exim. — q. d. Miserebor humanæ infirmitatis et proclivitatē ad malum, ac proinde eorum peccata deinceps non puniam generali totius orbis diluvio ; sed quosque peccantes propriis et particularibus pœnis castigabo : volo enim ipsum humanum genus conservare et propagare.

Sensus et cogitatio humani cordis. — Hebraice est aixn nb Uf> ietser leb haadam, «figmentum cordis humani,» id est, ipsa natura et essentia hominis, puta ratio et voluntas, mala est, inquiunt Lulhcrud et Calvinus, sed inepte: nam ipsa natura, ratio et voluntas hominis sunt figmentum, non hominis, nec cordis humani, sed Dei et voluntatis divinæ. Figmentum autem cordis humani est ipsa ejus cogitatio, intentio, machinatio, ut vertunt Noster, Septuaginta, R. Kimchi et alii passim; tam Hebræi, quam Græci et Latini ; hæc enim sibi figul et plasmat homo in sua cordis officina; undo palet hominem esse liberi arbitrii : sicut figulus liber est, ut fingat talo vel talo figmentum, aut vas quod ipsi libuerit.

Secundo et melius, a figmentum, » id est, figulina et officina cordis humani prona est ad malum, ut illud formet et effingat; nam siculi figulus in sua figulina format lances, ollas, matulas: ila homo in sui cordis et concupiscente officina format ibi imaginationes rerum omnium, quas concupiscit. Hæc ergo figulina, vel officina cordis humani peccato corrupti, est ipsa concupiscentia, sive sensus, et, ut Septuaginta vertunt, Siiwtx, meus peccato corrupta, et cogitabunda "i"oa-malorum, quæ motus concupiscentia) profert et producit.

Dices : Ex concupiscentia nihil boni, sed tantum motus concupiscentia, qui mah sunt, prodire possunt; ergo ex corde humano nil boni, sed tantum malum prodire potest. Respondeo : Nego consequentiam, quia in cordo humano est pux rai. duplex officina, una concupiscentia, altera rationis, legis et virtutis; illa ad malum, hæc ad bonum propendit; hanc enim propensionem ad bonum naturaliter nobis inseruit Deus : jam in hominis arbitrio est, ut operetur in officina concupiscentia, vel rationis, et consequenter ut eligat cl (paretur vel malum, vel bonum, præserlim si gratia Dei adjuvetur.

In malum proxa sunt. — Hebraico jn ra, id est, mala sunt, puta ipsa figmenta, cogitationes et machinationes, quas sibi format et fingit cor hu-

num, peccato cl concupiscentia infectum et corruptum. Verum noster Interpres profundius vidit ri ra, id est, *mala*, sumi causaliter; pro *prona tant ad malum*, aut, ut Septuaginta vertunt, t«*cumlunt in mala* : nam, uti dixi, figmentum submit pro ipsa figulina, sensu et concupiscentia, quæ formaliter non sunt mala, id est, peccata; sed causaliter, quia prona sunt ad malum, el ad malum hominem incitant, llæc enim est apposita ratio, cur Deus dicat se miserturum hominum, ut amplius eorum peccata non puniat diluvio, quia scilicet homines a nativitate infirmi, debiles et proni sunlad malum : nam actualis malitia et peccatum, non misericordiam, sed iram Dei provocat.

Ad adolescentia sua. — « Ex illa enim ætale, ait S. Ambrosius, crescit malitia; nam diligentia cl studium peccandi incipit a juventute : ul puer quasi infirmus peccet, juvenis tanquam improbus, qui studiose cupiat peccata committere, et criminibus gloriatur. »

22. Cunctis diebus t b r r æ. — Non quamdiu terra Vm a durabit : hæc enim stat in æternum, sed quamdiu in terra erit generatio et corruptio, cruntque homines et animalia, propter quæ hæc temporum varietas inducta est.

Sementis et messis. — Putat Isidorus Clarius annum hic more llebræorum in sex partes dividi, scilicet in floritionem, maturationem, calorem, seminationem, frigus clrestatcm, de quibus Deirio hic. Verum longe verius est, ut patet ex ipsis anlithcsibus, hic describi, *primo*, vicissitudines laboris, unam seminandi, alleram metendi : sementis cnim hic feignificat tempus seminandi; messis, tempus metendi; *secundo*, vicissitudines anni, æstatem et hiemem : *tertio*, vicissitudines qualitatum et tempestatum, frigus cl æstum.

Non requiescent. — Non cessabunt, non desinent sibi mutuo succedere, uti desierunt et cesarunt toto anno diluvii.

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deus hoc capito homini per diluvium quasi renovato et recreato pristina bona, quee per peccatum et diluvium amissa videri poterant, restituit, scilicet facunditatem, imperium in bestias, alimoniam etiam meliorem. Primo ergo Deus Noe (jusque posteritati benedicit, ei quo esum carnum indulget, non tamen sanguinis; unde secundo, vers. 5, homicidii pernam sancit. Tertio, vers. 9, pactum init cum Noe, de non inducendo amplius diluvio, pactique tesseram dat iridem. Quarto, vers. 20, Noe inebriatur, et dormiens a Cham nudatur, sed a Sem et Japhel legitur, ideoque evigilans maledicit Chain, sed Sem et Japhel benedicit.

1. Benedixitque Deus Noe et filiis ejus. Et dixit nd eos : Crescite, et multiplicamini, cl replete terram. 2. Et terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terra*, et super omnes volucres cœli, cum universis quæ moventur super terram : omnes pisces maris manui vestra» traditi sunt. 3. Et omne, quod movetur et vivit, erit vobis in cibum : quasi olera virentia tradidi vobis omnia : 4. excepto, quod carnem cum sanguine non comedetis. 5. Sanguinem enim animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum : et de manu hominis, de manu viri et fratris ejus, requiram animam hominis. G. Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius : ad imaginem quippe Dei factus est homo. 7. Vos autem crescite et multiplicamini, et ingredimini super terram, cl implete eam. 8. llæc quoque dixit Deus ad Noe, et ad filios ejus cum eo : 9. Ecce ego statuam pactum meum vobiscum, et cum semine vestro post vos : 10. et ad omnem animam viventem, quæ est vobiscum, tam in volucris, quam in jumentis et pecudibus terræ cunelis, quæ egressa sunt de arca, et universis bestiis terræ. l !. Statuam pactum meam vobiscum, et uequaquam ultra interficietur omnis caro aquis diluvii, neque erit deinceps diluvium dissipans terram. 12. Dixitque Deus: Hoc signum fœderis quod do inter me et vos, et ad omnem animam viventem, quæ est vobiscum in generationes sempiternas: 13. Arcum meum ponam in nubibus, et erit signum fœderis inter me et inter terram. 14. Cumque obduxero nubibus cœlum, apparebit arcus meus in nubibus : 15. et recordabor fœderis

mei vobiscum, et cum omni anima vivente quæ carnem vegetat ; et non erunt ultra aqnæ diluvii ad delendum universam carnem. 16. Eritque arcus in nubibus, et videbo illum , et recordabor fœderis sempiterni, quod pactum est inter Deum et omnem animam viventem universæ carnis quæ est super terram. 17. Dixitque Deus ad Noe : Hoc erit signum fœderis, quod constitui inter me et omnem carnem super terram. 18. Erant ergo filii Noe, qui egressi sunt de arca, Sem, Cham et Japhet; porro Cham ipse est pater Chanaan. 19. Tres isti filii sunt Noe : et ab his disseminatum est omne genus hominum super universam terram. 20. Cœpitque Noe vir agricola exercere terram, et plantavit vineam. 21. Bibeusque vinum inebriatus est et nudatus in tabernaculo suo. 22. Quod cum vidisset Cham, pater Chanaan, verenda scilicet patris sui esse nudata, nuntiavit duobus fratribus suis foras. 23. At vero Sem et Japhet pallium imposuerunt humeris suis, et incedentes retrorsum, operuerunt verenda patris sui, faciesque eorum aversæ erant, et patris virilia non viderunt. 24. Evigilans autem Noe ex vino, cum didicisset quæ fecerat ei filius suus minor, ait : Maledictus Chanaan , servus servorum erit fratribus suis. 26. Dixitque : Benedictus Dominus Deus Sem , sit Chanaan servus ejus. 27. Dilatet Deus Japhet, et habitet in tabernaculis Sem, sitque Chanaan servus ejus. 28. Vixit autem Noe post diluvium trecentis quinquaginta annis. 29. Et impleti sunt omnes dies ejus nongentorum quinquaginta annorum, et mortuus est.

vut i 2. Terror vester sit super cuncta animalia
l'J* terre. — Nota : Homo per peccatum plenum do-
w-minium in bestias amisit ; unde aliquale et semi-
i-aib-plenum ei dominium hic restituit et confirmat
'-".■Deus : indidit enim Deus animalibus timorem
nat-quendam, quo hominem, quasi dominum
a suum, timent et reverentur; et, si feræ sunl, ho-
minis conspectum fugiunt, nec in eum saeviunt,
nisi injuria lacescantur, aut fame urgeantur ; quin
cl pisces, ait S. Basilius, hom. 10 *Hcxatn.*, huma-
nas umbras verentur, et ab ipsis aufugiunt; imo
ctelephantes, si credimus Plinio, lib. Vili, cap.
iv, hominum vestigia formidant. Hinc videmus
sæpe boves et equos a parvis pueris agi. Rursum,
aves et feras homo sagittis dejicit : nec ulla est
bestia tam fortis, quæ non possit per hominem
capi et domari. Audi S. Ambrosium, epist. 38 ad
llorontium, vere et eleganter docentem quomodo
feno et irrationalia hominis rationem agnoscant,
ejusque mansueti imperio mansuescant: «Sæpo,
inquit, suspenderunt morsus suos revocante sono
vocis hūmame ; videmus innoxio canum dente
lepores sine vulnere capi ; leones quoque ipsos,
si vox hominis resultaverit, prædam dimittere;
pardos atque ursos incilari ac revocari vocibus ;
equos plausu hominum fremere, silentio mollire
cursum. Denique sæpe verbere sino prætereunt
verberatos : ita vehementer illos incilat lingu
flagellum. » Addit deinde : « Quid vero de mune-
ribus loquar? Nutrit aries vellera, ut placeat ho-
mini, atque in fluvio mersatur, ut nitorem au-
geat. Oves quoque meliora pabula legunt, ut
suaviore succo lacis fecta distendant ubera; su-
beunt partus dolores, ut homini sua munera fe-
rant. Tauri depresso sulcis per totum diem aratro
gemuut. Cameli prneter subeundi oneris obsequia.

tondendos se exhibent ut arietes, quo velut regi
diversa animalia tributum suum conferant, pen-
dantque vectigal annuum. Equus tanto se jactans
equite , glomerat gressus superbos, atque ad do-
mini ascensum dorsa sinuatus, herili terga sub-
sternit sedili. »

Maxime tamen hæc promissio in fidelibus im-
pletur, quibus per Christum dictum est : « Ecce
dedi vobis potestatem calcandi super serpentes, »
Luc. X; et : « Serpentes tollent, et si mortiferum
quid biberint, non eis nocebit, » .Sfarcii xvi. Ita
leones cervice dejecta accesserunt ad S. Antonium,
ejusque manus et pedes circumfinxerunt bene-
dictionem petentes : ita boas serpens obedivit
S. Hilarioni, duo dracones Ammoni, onager Ma-
cario Romano, hippopotamus Beno, crocodilus
Heleno, læna Joanni Abbati, hyæna Macario
Alexandrino, canis Abbati Subcavorum Syrorum,
ut habetur in eorum vita in Vilis Patrum. Tro-
pologiam vide apud S. Gregorium, lib. XXI *Mo-
ral.* cap. xi.

3. Omne quod movetur et vivit, Er it vobis in ver» 3.
cidi M. — « Omne, » scilicet comestibile, et hu-
mano; complexioni conveniens : viperæ enim,
scorpiones aliaquo venenata animalia comedi
nequeunt, quia repugnant complexioni humana*,
cumquo destruunt. Adde non præcipi, sed per-
mitti hic homini omnium, id est quorumlibet,
esum, q. d. Permitto ut omne, id est quidlibet,
quod placebit, quod complexioni et palato vestro carni-
um, gratum erit, in cibum assumatis. Ita Abulensis. no°eiiil*
Non ergo peccant Religiosi, qui hac Dei permis-
sione non utuntur, et ad carnis macerationem,
vel semper, vel certo tempore carnibus absti-
nent : quinimo heroicæ temperantia) actus et
signa edunt.

Quasi olera virentia tradidi (trado) voris omnia, — ut animalibus vescamini, sicut hactenus olera comedistis.

Tropologice S. Ambrosius, lib. *De Noe*, cap. xiv : a Significatur, inquit, quod irrationabiles passionες ita debeant menti sapientis, ut olera rustico, esse subjecto; atque ita utamur reptilibus cogitationibus, ut agricola oleribus, quæ licet obesce non possunt, cibi tamen non habent gratiam fortioris. Generale enim omnibus et commune præceptum, non alliora indicit genera virtutum, quæ utique paucorum sunt. Sed etsi quis virtutum epulas fortiores sibi exhibere non possit, huiusmodi tamen habeat passionες, quæ non noceant, sed delectent, »

An muí Quæres : Fuitne ante diluvium carniū esus cartiom licitus et usitatus? *Primo*, Lyranus, Tostatus et Carlhusianus in cap. i, vers. ult., censent nec licitum, nec usitatum fuisse ; eo quod, cap. i, vers. uiiut n? Dñs tantum homini esum olerum concesserit. Idem senserunt Ethnici; unde Ovidius, Kuka- lib. XV *Metamor.* de primo illo et aureo mundi lu' sæculo ita canit :

Al velus illa æu3 non polluit ora cruore ;
Tunc cl aves tuto movere per aera pennas,
Et lepas impavidus mediis erravit in agris.

Sed errat, dum esum carniū postea inductum, quasi scelus exccratur, dicens :

Heu quantum scelus est, in viscere viscera condi,
Alteriusque animantem animantis vivere letto !

Sic et Pythagoræi et Manichiti consuerunt nefas esso animal occidere, coque vesci; quin et Tertullianus jam Montañista, lib. *De Jejuniis contra Psychicos*, cap. iv, esum carniū humani incontinenti indultum asseverat.

SuniMh. *Secundo*, Cajctanus hic, et Victoria, relect. *De Temperantia*, et Dominicus Soto, lib. V *De Iustitia*, Quæst. I, art. 1, putant tunc esum carniū cl licitum et usitatum fuisse : *primo*, quia carnis esum nusquam vetuit Deus, et caro cibus est homini convenientissimus; *secundo*, quia tunc erant greges ovium, quarum pastor erat Abel. Dices : Pascebat Abel greges ad lanam et lac, non autem ad esum. Contra, ergo nulla fuit laus Abelis præ Caino, ex eo quod pinguiorēs oves obtulerit Deo. Si enim illis nemo vescebatur, perinde fuisset illi et Caino, pingues atque macilentas sacrificare : macilente enim oves non raro tain bonam, imo meliorem, quam pingues, dant lanam et lac ; carnem autem semper præbent deteriorem. Ita Cajctanus.

Tertia. *Tertio* et optime, S. Chrysoslomus, Theodorcuswn t. (us> pererius et alii censent, ante diluvium non interdictum, sed liciluui fuisse esum carniū : ab eo tamen abstinuisse viros religiosiores, puta posteros Seth, eo quod Deus assignans homini cibum, diserte tantum expressisset olera, non autem carnes, cap. i, vers. 29. Sic enim optime

concordantur rationes (am prim®, quam secundan sententi® : Deus ergo hic post diluvium carniū esum, omnibus, etiam Sanctis explicite et diserte permittit, ob malignitatem (err®, tam peccato quam diluvio, salsedine maris, inductam, et consequenter ob vires imbecilliores, tam hominum quarum plantarum. Tradunt enim medici, et experientia constat, carnes præ herbis plenius, solidius, succulentius, magisque carni humani® conveniens alimentum hominibus probere.

I. Carnem cum sanguine non comedetis. — Hc-v.i braicc est iSdND nS IDIWMZHEa basar bcnai» damo lo tochclu, carnem in anima sua, in sanguini suo, non comedetis, hoc est, ut vertit Pagninus, carnem cum anima sua, qu® est sanguis suus, non comedetis, q. d. Non comedetis carnem cum anima sua, quæ anima est sanguis vel consistit in sanguine animalis ipsius.

Nota: Præcipilurhic modus comedendæ carnis Qu istiusmodi, ut primo animal juguletur, secundo/ ; sanguis effundatur, tertio caro coquatur et co--d* medatur : prohibetur autem omnino comestio – > sanguinis, sive is adhuc in animali existât : unde* ^ , prohibetur hic esus morticinorum et suffocatorum, ut docet Eucherius; sive is ab animali sit separatus, isque tam liquidus et potabilis, quam fartus et coagulatus, qualis est in farciminibus : omnem enim sanguinis esum hic prohibet Deus. Ita Lyranus, Tostatus, Carlhusianus (1).

Quæres, cur adeo severe sanguinis esum inhi-buerit Deus? Respondeo *primo*, ut homines quam S* longissime absterreret ab effusione sanguinis humani : ita S. Clirysostomus et Rupertus; nam Gentiles non tantum ad effusionem, sed etiam ad potationem sanguinis humani proruissē, testis est Tertullianus in *Apol.* cap. ix. Hanc rationem dat ipse Deus, vers. seq. Est enim sanguis vehiculum animæ et vitæ, spiriluūque vitalium ; hinc anima, id est vita, dicitur esse in sanguine, ut palet hic in llebræo, et Levai, xvii, 11. *Secundo*, quia fr.-J* voluit Deus sanguinem, qui est quasi vita animalis, sibi soli quasi auctori vitæ offerri in sacrificiis, pro vita peccatoris, ut patet LeviL xvn, 11. Ita S. Chrysoslomus et D. Thomas. Addit *ter-M* (io, Rupertus, brutorum sanguinem esse gravem, terrestrem, melancholicum, et mullarum ægriludintim causam, si comedatur; hinc velitum esse comedi.

Est hoc præceptum de cavendo sanguinis esu, non naturale, sed positivum, quod renovatum est ab Apostolis, *Act.* cap. xv, vers. 29, duravit-quQ non tantum ad tempora Tertulliani et Minutii, ut ipse fatetur in *Octavio*, sed etiam tempore Bed® cl Raboni, ut patet ex ejus Pænileo-

(1) Torchi aliqnc Hehræl rccntiores santiunt vetari hic esum membri do vivente animali abscissi, qtuties delicias hodiernum llialiessinīs placere constat : vid. RescmmuUeri *Das alte und neue Moïyenland*, l>. L pair. 39 cl 309.

tiali. Yerum jam exolevit : nunc enim sanguinem, noi) quidem bibere, sed comedere in farciminius moris est.

5. SaKGUinem enim animarum. — Ilæc est ratio cur Deus vetuerit sanguinis esum, videlicet ne homines assuescendo sanguini bestiarum, tandem neo humano parcerent, *q. d.* Adeo mihi pretiosus est sanguis vester, quo corpus vegetatur et vivificatur, ut eum etiam a brutis, quæ hominem nccarint, requiram ; quanto magis cum a vobis, qui homines estis, requisiturus sum?

Requiram de manu cunctarum bestiarum, — id un-est dæmonum, qui feri sunt, bestiarum instar, ait Rupertus;sed hic sensus syinbolicus est, non litteralis. *Secundo*, Theodorelus sic exponit : In resurrectione requiram ctvobis reddam omnem sanguinem, quem besliæ ctl'uderunt, vos nc-cando aut lædcndo; hic etiam sensus non est genuinus, sed anagogicus. *Tertio*, alii sic expouunt: In sacrificio requiram sanguinem vesirum, ab homine inique effusum, de manu bestiarum ; quia nimirum homicidium, quo sanguis effunditur, adeoque omne peccatum hominis, voluit Deus expiari bestiarum sanguine, ut patet *Num.* XXVIII, 29. In sacrificio enim bestia occisa luit offensam homicidii, et cujusvis peccati hominis, adeoque Deus, quasi in bestia sacrificata, vindicat homicidium omnemquo culpam hominis, Quarto, Abulensis et Lipomanus sic explicant, *q. d.* Si effundas proximi tui sanguinem, vel per te,vel per bestiam aliquam in cum emissam, Deus cum requiret non n bestia, sed a te, qui cum vel gladio, vel imperio tuo effudisti. Nam tò *de manu bestiarum*, referunt hi, non ad *requiram*, sed ad *sanguinem vestrum* : sed hoc durum et peno violentum est. *Quinto*, optimo et planissime idem l' Abulensis et Oleaster sic exponunt, *q. d.* Puniam bestias, si illæ hominem occidant. Patet id *Exodi* cap. XXI, vers. 28, ubi Deus jubet bovem (et a pari quamvis aliam bestiam) homicidam lapidari (I).

i Rursum, ex hac Dei sanctione et permissione hic data, sæpe fieri solet quod ipse preces et vota corum qui injusto damnantur, vel trahuntur a principibus aut iudicibus ad mortem, exaudiat; el w "praesertim, ut, si rei et damnati suos iudices in causa injusta, vel ellam dubia, citent ad tribunal Dei, ipse iudices mori, et se suo iudicio causam dicturos non raro, etiam intra condictum a reis tempus, sistere cogai. Ita David multiplici injuria i.i*. el violentia per Saulom atDictus, ac pene oppressus, illum coram Deo citans exclamat : « Judicet

(I) Legislator progreditur ad sanguinem hominis, tanquain digniorem el prastanliorem, cujus effusionem, b) hanc causam, tam sibi displicere docet, ut etiam «limalla ipsa, ratione carentia, datura sint pœnas, si hominem occiderint, ut qui creatus sit ad imaginem Del jnulto magis homines poenas daturus esso, si cædciu humanam perpetrarim, tta Ravius.

Dominus inter me et te, el ulciscatur mc Dominus ex te, » etc. Nec vana fuit hinc provocatio , quando paulo post hic a Philistinis acie victus, et sagittis vulneratus, no in manus eorum vivus incideret, proprio se ferro transverberavit.

Secundo, adhuc evidentior est hæc Zarhariae Seenn-pontificis, cum ingratisissimi regis Joas pr«e» cplo, in atrio templi lapidaretur, ad divinum iudicium appellatio : « Videat Dominus, et requirat;» quoniam suo eventu non caruit. Anno namque vix exacto, et principes regii qui huic injurias consenserant, gladio Syrorum trucidati, et rex magnis cladibus afflictus, in lectulo a suis multis vulneribus confossus, simul cum aulicis ad divinum tribunal raptus est, dicturus de propriis factis rationem.

Tertio, septem fratres Machabæi pro patriis lo- T«U«», gibus ab Antiocho omni diritate cl crudelitate vexati, eidem non obscure diem coram Deo dicebant, inquitentS : « Dominus Deus aspiciet veritatem,» etc. a Videbis magnam potestatem Dei, qualiter te et semen tuum torquebit, » etc. « Tu non effugies manum Dei,» etc. Nam appellationes istas de cælo efficaces sentiens, manifesta Dei ultione periit.

Quarto, non modo Paulus de Alexandro ærario conqueritur, dicens, II *Tim.* iv, 14 : a Reddet C«»r-, i illi Dominus secundum opera sua; » verum et beatorum Martyrum animæ ad cumdem, contra suos oppressores vociferantur : a Usquequo, Domine, non judicas, non vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra?» Differtur autem tantum, non damnatur hæc eorum provocatio. Quin etiam Christus ipse ab injuriis Judæorum ad Patris iudicium appellans, ait : « Ego non quæro gloriam meam; est qui quaerat et judicet. » Ab his sacris divinisquo testimoniis nunc ad graves planque memorabiles historias accedamus.

Quinto igitur loco, Nauclerus et Fulgosiu< re- Con-ferunt Fernandum Legionis et Castella» regem, l.X,,u duos nobiles ex Garvajaliorum familia, de proditione sibi suspectos, sed inauditos, precipiti iudicio, de altissima rupe deturbari jussisso. At illi praeclusam sibi defensionem, et præsentem mortem cernentes, Christo «equissimo iudici causam suam commendarunt, et ad ejus tribunal intra trigesimum diem Fernandum regem citaverunt. Nec inanis fuit eorum provocatio ; quoniam trigesimo post die, morte percussus, coram divino Iudice evocatus fuit.

Sexto, scribit idem Fulgosius equitem Neapo- feiturum, lilanum cum reliquis Templariis confratribus suis ad supplicium raptum, ad Clementem VI et Philippum Pulchrum, Franciæ regem, quorum auctoritate necabatur, de fenestra prospectos, exclamasse : Quando mihi inter mortales nullus jam superest, ad quem appellem, ad justum iudicem Christum, qui nos redemit, appello, ut ante ejus tribunal intra annum et diem vos sista-

fis, ubi causam meam exponam : intra annum vero uterque, rationem Deo redditurus, mortuus est.

Septi- *Septimo*, auctor est Joannes Pauli, Rudolplmm
nnra.d. Austrke Ducem, equitem auratum damnasse, ut
Rodol- sacco inclusus mergeretur. Eques autem con-
phe Aiu specto prius Duce, exclamavit : Dux Rudolphe,
trio. ad tremendum Dei tribunal intra annum te voco. Ille irridens respondit : Beno, **præito**, ego tum adero. Exacto tempore incidens in febrim, appellationis recordatus, servis dicit : Tempus mortis mcæ instat ad iudicium eundum, et slatini obiit.

Octv *Octavo*, ex historiis Brilanniæ Armorican recitat
 vnm. de Æneas Sylvius, Franciscum illius Ducem, fratrem
 tV^Ar*-suum Ægidium læsæ majestatis falso accusatum,
 morie., in carcere necasse. Ille paulo ante mortem con-
 nu». spedo Franciscano, adjuravit eum, ut ad fra-
 trem Ducem renuntiaret, quatenus intra quadra-
 gesimum diem ad Dei tribunaFsc sisteret. Fran-
 ciscanas abiens ad Ducem in finibus Normanniæ,
 fratris mortem et appellationem denuntiat. Dux
 territus, illico male habere coepit, et, crescente
 in dies morbo, ad condictum diem expiravit.

Er DE MANU HOMINIS, DE MANU VIRI, ET FRATRIS
 ejus. — Tria, inquit Delrio, inculcat homicidæ
 epitheta, quæ ejus culpam aggravant. *Primo*,
 vocat eum hominem, quem scilicet humanitatis
 memorem esso oportebat ; *secundo*, vocat cum
 virum, quem scilicet decebat iræ dominari, et
 roboro ac potentia sua non abuti; *tertio*, vocat
 eum fratrem, quem scilicet fratri suo arcissimo
 amore conjungi, ac proinde cumdem defendere,
 non occidero oportebat: omnes enim fratres su-
 mus in Adamo, et quisque in communi suae tri-
 bus aut familiæ patriarcha, contribuli suo frater
 est, quomodo Judæi (quibus maximo hic loqui-
 tur Moses) fratres erant in Abrahamo.

Yen. 6. C. Quicumq; effuderit humanum sanguinem,
 fundetur sanguis illius. — « Fundetur, » id est,
 fundi debet, æquum et justum est ul fundatur,
 dignus est ut fundatur ejus pariter sanguis, puta
 per sententiam et condemnationem judicum, ut
 habet Chaldæus. Deus enim tam hic quam *Erodi*
 cap. xsl, vers. 12, *Matlhæi*, xxvi, 17, loge talio-
 nis, tulit in homicidas sententiam mortis, qnæ
 omnium gentium usu recepta est. Nota hoc contra
 Anabaptistas, qui magistratibus jus gladii in no-
 centes adimunt.

H x *Secundo*, a fundetur,» scilicet ordinarie reipsa,
 d»* Dti ut de facto occidatur homicida, vel per judicem,
 nitwit. vcp per rjxam, latrones, ruinas, incendia, alios-
 id ^{on} ul. ve similes casus. Deus enim hic spondei so neca-
 am. torum fore vindicem, et homicidas talione mul-
 taturum variis vitæ infortuniis. Id ila esso ex-
 perientia constat, qua videmus homicidas per-
 sequente cos numine, miris casibus, non natu-
 rali, sed fere violento morte occumbere. Exempla
 mira hac de re afferam *Deuteron*, xxi, i.

Nota : Pro *humanum sanguinem* hebraico est

C31NH *dam haadam baadam*, sangui-
 nem hominis in homine ; ubi ri, *in homine* varie a
 variis exponitur. Septuaginta sic vertunt, pro *ho-*
minis sanguine fundetur sanguis illius. *Secundo*,
Oleaster, *in homine*, inquit, id est, per hominem.
Tertio, Cajctanus vertit, *in hominem*, id est, inquit
 ipse, in hominis injuriam et contumeliam. *Quarto*,
 facillimo et planissime Abulensis, u in homine,»
 inquit, id est intra hominem, vel in homine exu-
 tentem sanguinem, ut sit pleonasmus, quem
 proinde noster Interpres tacuit et omisit (I).

An IMAGINEM QUIPPE DEI FACTUS EST IOMO,-
q. d. Si non movet te natura communis, moveat
 saltem imago mea : homo enim est imago mea;
 vide ergo ne cuñ occidendo, cælestis regis vi-
 vam imaginem demoliaris, inquit S. Chrysosto-
 nuis, itaque non tam homini, quam Deo ipsi sis
 injurius.

Aliter noster Salazar in *Prov.* r, IG : a Per ho-
 minem, inquit, fundetur sanguis illius, » id est,
 per magistratum publicum; huic enim soli io
 vitam subditorum licet. Causam subdit : « Ad
 imaginem quippo Dei factus est homo, » id est,
 homo ille cui magistratus delatus est, expressa
 imago et simulacrum Dei cxislit, et ipsius vices
 agit, personamque illius repræsentat, atque inde
 in illum ea potestas et licentia in subditorum vilis
 derivatur, quæ alias Dei propria est : ut nimirum
 ipse non aliter contra improbos et sceleratos ca-
 pitis sententiam ferre possit, quam Deus, cujus
 sustinet personam.

7. Vos autem crescite. — *q. d.* Videtis me, hac 'l
 velatione homicidii, velle consulere generis hu-
 mani propagationi; illi ergo, hoc praesertim re-
 novati mundi tempore, in tanta hominum pau-
 citate incumbito, accrescito et multiplicamini.
 Ita Rupertis, cujus allegoriam vide librum IV,
 cap. xxxiv.

Ingr edimini super terram. — Hebraice in@
scirtsu baarcts, prolificate, et multiplicamini
 in terra instar piscium, ranarum aliorumque
 reptilium (horum enim mira est foecunditas,
 foetura et prolicatio, et hoc significat Hebrxuin
scarats), ut nimirum quam citissime per univer-
 sam terram ingredi, vosque spargere, camq; occupare et replere possitis.

9. Ecce ego statuam. — Hebraico est OpQ ^{vka}
mekim, statuens, id est statuo; jam enim de facto
 Deus in prmsenti statuit et sancit hoc fcedus et
 promissionem, de non inducendo amplius in
 terrain diluvio, cum Noe et hominibus; unde mox
 vers. 12, fœderis hujus signum, puta iridem,
 reipsa assignat. Nota fcedus hoc non esse fædu?

(I) Accentus non permittit istam interpretationem;
 nam cum sequenti est conjungendum, quum pre-
 cedat dlstinctivus major, Zakeph-KatOn, t ú» onxn im-
 positus. Nil igitur restat, nisi ul 3 hic , ut alias sepi»,
 instrumentum significaro sumamus, pro *per*, ut dicat
 Deus : Qui hominem occiderit, cum vicissim per horni-
 nem occidere volo.

contrahentium, in quo utraque pars nōd cerias
fœderis conditiones invicem sese obligat et ob-
stringit (neo enim in hoc fœderc sc Noe Deo, sed
Deus solus ipsi Noe so obligat); sed fœdus hoc
esso meram Dei promissionem : hæc enim he-
braico recto vocatur *berit*.

tw.ii. II. Neque erit deinceps diluvium, — scilicet
i:ii' universale: undo sequitur, « dissipans terram, »
cl j,scilicet universam; nam post diluvium hoegene-
raie, fuit diluvium particulare, sed celebre, Ogy-
gis in Graecia, tempore Jacob patriarch®; cl posi
hoc fuit diluvium Deucalionis in Thessalia, tem-
pore Mosis. Ha Orosius, Eusebius, el alii in
Chronicis.

1(3.1.). tñ. Hoc EST SIGNUM FOEDERIS QUOD 1)0 INTER ME
et vos. — Sicul ergo Deus hie in præsenli sancii
fœdus cum Noe, ita et in præsenli fœderis sig-
num, puta itidem, producit et assignat.

In GENERATIONES SEMPITERNAS, — per Omnes gC-
neraliones, quamdiu generationi generatio succe-
det, usque ad'consummationem omnium gene-
rationum srcculi, puta usque ad diem judicii; lue
enim generationes dicuntur sempiternae, non
absolute, sed respective, scilicet respectu Noe
cl posterorum ejus, cum quibus Deus fœdus hoc
init. Significat ergo Deus hoc fœdus sempiternum
fore, id est, tamdiu duraturum, quamdiu dura-
bunt generationes, quibus propagentur posteri
Noe, cum quibus hoc fœdus inilur; unde Ilc-
br.riim oblp JTHlb *ledorot olam* verti potest, in
durationes smculi, puta quamdiu durabit hoc
KBCulum, hio mundus, hæc vita in terris.

Ex hoc ergo loco, non est damnanda (an vera,
an falsa sit, non disputo hic) illa quorundam
Doctorum sententia, qua censent post diem ju-
dicii fore universale diluvium, quo rursum tota
terra aquis cooperiatur, siculi iis initio mundi
cooperta fuit; nam hæc promissio Dei, de non
inducendo amplius diluvio, tantum extenditur
usque ad generationes hujus sæculi, puta usque
ad diem judicii, non ulterius.

ini). 13. ARCUM MEUM PONAM IN NUBIBUS, ET ERIT IN
signum foederis. — Arcus hic est iris, uti omnes
Patres docent, praeter S. Ambrosium, lib. *lie Arca*
cl Noe, cap. xxvii, qui arcus hujus sensum non
litteralem, sed tropologicum more suo assignat.

Nola : Deus arcum, puta iridem vocat suam,
quia iris est pulcherrima, Dciquc opificis pul-
chritudinem cl magnificentiam nobis repræsen-
lat; undo de ea dicit *Eccli.* cap. XLiii, vers. 12 :
« Vide arcuili, et benedic cum, qui fecit illum :
valde speciosus est in splendore suo, gyravit
(cinxit) cœlum in circuitu glori® sute, manus
Excelsi operuerunt illum. » Hinc Plato in *Thcalcto*
iridem, Thaumantis filiam, propter admiratio-
nem, dictam consuit.

Nota *secundo*, contra Alcuinum cl Clossam,
u-in^ante Noe et diluvium fuisse iridem. Est enim
lrU naturalis ejus generatio et causa, scilicet rever-
beratio radiorum solis in nube rorida. Cum ergo

hæc fuerit ante diluvium, æque ut nunc, sequitur
et iridem fuisse ante diluvium.

Dices, quomodo ergo ait hic Deus in futuro :
Arcum meum *ponam*, non autem, posui, in prae-
terito? Respondeo : In Ilcneo est præteritum
»JlD3 *natalli*, dedi, posui, id est do, pono et dabo,
ponam iridem, non absolute ut existât, sed ut
sit in signum fœderis, quod Deus hic init cum
Noe. Fuit ergo iris nule diluvium, signum naturale
nubium roridarum, et consequenter future plu-
vi®. Unde Ovidius :

Concipit iris aquas, alimenbqne nubibus affert.

Julius Scaliger *Erercit.* 80, docet iridem matuti-
nam portendere pluviis, vespertinam vero sere-
nitatcin. Rursum Aristoteles,lib. V *Iistor. animal.*
cap. XXII, tradit iridem inultum conferre ad gene-
rationem mannæ, sive mellis aerii. Adhaeo as-
palathuin nliasquc herbas odoratiores fieri per
iridem tradit Plinius, lib. XII, cap. xxiv : « Est,
inquit, aspalathus spina candida, magnitudine
arboris modicæ, flore ros®, radice unguentis
expetita. Tradunt in quocumque frutice curvetur
arcus cœlestis, camdem quæ sit aspalatho, sua-
vitatem odoris existera; sed in aspalatho inenar-
rabilem quamdam. » Idem, lib. XVII, cap. v :
a Terra, ait, cum a siccitate continua immaduit
imbre, cl in quam arcus cœlestis dejecerit capita
sua, tunc emittit illum suuiiñ halitum divinum ,
ex sole conceptum, cui comparari suavitas nulla
possit, n Po«l diluvium vero, et post hoc pactum
Dei cum Noe, iris a Deo instituta est in signum
supcrnalurale hujus padi, do non futuro dein-
CepS diluvio.

drino-pt

Nota *tertio*, apposite hoc signum non futuri probi-
diluvii esse iridem, ponique in nubibus; quia ex
Lxc,b'
nubibus aquæ diluvii delaps® sunt, et ex iis
rursum metui posset diluvium : unde ne id me-
tuamus, contrarium in iisdem nubibus ponit
Deus hoc iridis signum. Addit S. Thomas. *Quod-*
lib. 111, art. 30, cl Abulensis hic, Quæst. Vil, iri-
dem naturale signum esse, quod proxime non sit
futurum aquarum profluvium, ut ex eo fiat dilu-
vium , quia ad hoc opus est, inultas et crassas
esse nubes, quæ in magnam pluviam resolvantur:
ili® autem repugnant iridi; iris enim oritur in
nube, non crassa et densa, sed rorida, opaca
et concava, ex radiorum solis oppositi reflexione.

Nota *quarto*, Auctor *Historia: Scholastica* in li-
brum *Gen.* cap. xxxv : a Tradunt,inquit,Sancti,
quod quadraginta annis ante diem judicii, non
videbitur arcus cœlestis; n quia scilicet tunc
summa erit siccitas, qua mundus præparabitur
ad conflagrationem, qu® fiel sub diem judicii.
Sed hæc tradilio frivola et falsa est, falsoquo
attribuitur sanctis Patribus. Si enim tanta tunc
foret siccitas, homines, animalia et piant® ex ea
interirent, cujus contrarium nos docet Christus,
Matthai xxiv, 38.

Symbolice et mystice, S. Ambrosius, lib. *Ve*

Mmr - Area et cap 'xxvn : ,rIs' CSI clcmn-
ri'lr>-i,a ^Cl» iIUIc Tlas* arcus contentus, sed carens
n ntir sagitta, per adversa quæ immittit, magis terrere
rr> ini- nosvu^' Quam ferire; ut vitia corrigamus, itaque
lejía, sagittas vindici© evadamus, juxta illud *Psalm.*
ix, G : a Dedisti metuentibus te significationem,
ut fugiant a facio arcus.» Ubi vide S. Augustinum
et S. Gregorium, lib. XIX *Moralium*, sub finem.
Unde S. Joannes, Apec. iv, 3, vidit thronum Dei
circumdatum iride, id est misericordia; iris enim
tempore Noe pacis, reconciliationis et fcederis in-
ter Deum et homines fuit signum, fuitque iris
<lfw, id est pax, ait Ticonius iiom.2 in *Apoc.*, qu©
extat tom. IX S. Augustini. *Secundo*, iris versicolor
recreat, et imbres varios in terram effundit : idem
facit Dei misericordia. *Tertio*, sicut iris est semi-
circulus, in nostro hemispherio tantum apparens:
ita et Dei misericordia tantum apparet in hac
vita, justitia vero in altera.
ch'udi Allegorico, iris signum est *primo*, legis Evange-
p'fm'o* he© : hæc enim affert gratiam, et remissionem,
li i Evia et gloriam. Ita Rupertos, qui tamen perperam
putat hunc sensum hoc loco esse litteralem. *Sc-*
Laptii- *eundo*, ins cum sit aqueo et igneo colore, signum
mu», est baptismi Christi, qui fit per ignem et aquam,
Maith, cap. in, vers. II. Ita S. Gregorius, bom. 8
i Tertio, in *Eiech*, *Tertio*, iris est Verbum incarnatum, et
Vertwml carne velatum , sive est ipsa caro Verbi : *primo*,
carmvo- quia, sicut sol in nube irradians facit iridem, ita
itunmob Verbum in carne irradians fecit Christum; *secundo*,
l'ai™ quia sicut iris pacis fuit symbolum tempore Noe,
EUs. ita et incarnatio Christi fuit reconciliatio mundi.
Tertio, duo cornua iridis sunt dus naturo) Christi,
divina scilicet et humana; quarum chorda occulta
et invisibilis, est arcana unio hypostatica. *Quarto*,
in iride triplex est color : ita et in Christo. Chris-
tus enim fuit coeruleus, id est coelestis, per ora-
tionem assiduam; fuit cl viridis per florem gra-
tiarum et virtutum; fuit denique rubicundus per
sanguinem suum in cruce; *quinto*, ab hoc arcu
emissa) sunt occult© saghi© amoris, quibus con-
fixa et vulnerata sponsa cantabat : « Fulcite me
floribus, stipato me malis, quia amore langueo. »
Sexto, iris hæc imbrifera fuit, quia dedit in Pen-
tecoste orbi prædieationis et doctrino) coelestis
abundantiam, quasi pluviam : ita Ansberlus in
Apocal. cap. iv, vers. 3. Cui adde *septimo*, iris
quæest semicirculus, significat Christum decorio
-descendentem ad terram, et rursum c ferra re-
meantem ad coelos. Denique significat regnum
Christi, quod in hac vita semiplenum est et im-
perfectum; sed in coelis complebitur hic circulus,
puta regnum Christi, dominans omnibus in om-
nem ictrnilatcm.
Tropologice, lres colores iridis significant vir-
tutem purgandi, illuminandi cl perficiendi, quam
indu a Deo et angelis participant sancti Doctores;
tuât c- jfcunJo t color cærulens est fides; viridis est
d«, spes, rubicundus est charitas : quas iris, id est
jwi.
cUniv. Dei misericordia, depulit in homines, ut docent

Vicgas, Ribera, Pererius et alii in Apoc. nr, ven. 1
Anagogice, iris, quæ colore est aqueo et i^fae»
neo, signum est uti diluvii facti, ita et eonfligri-
tionis mundi futur©. Ita S. Gregorius, homil. s ç
in *Ezech.* Rursum, iris quæ formam habet arcai., -
itaque belli speciem ostentat, significat iudicium
universale, inquit Richardus Victorious in Apx. '
cap. tv, in quo virebunt justii per gloriam -
nam, sed rubebunt impii per ignem gehenna.
Duo iridis cornua sunt misericordia et veritas,
sivo justitia; hinc Christus iudex pingitur insidere
iridi : sedebit enim in nube gloriosa, qualisc-t
iris.
16. Et videdo ILLUM (arcum, puta iridem), n'-
UECoiidABon foeder is. — Ergo et nos vicissim quo-
ties videmus iridem, recordemur diluvii et cata-
clysmi , qui orbem et peccatores perdidit; recor-
demur et pacti divini, Dcoque nostro pro hoc
pacto gratias agamus, illi grati et obsequentes
simus. Denique dicamus : Si tam speciosa et varia
est iris, quam speciosus et varius est Deus Deique
domus?
18. Porro Cham ipsb est pater Chanaan.—Me-7
minit hic Moses Chanaan, ut viam sibi sternat ad
maledictionem Chanaan, qua propter Cham pa-
trem a Noe mulctatus est vers. 25. Addit secu«b*- -
S. Cbrysoslomus, Chnm solum intemperantem^
inarca, temporedilnviigenuisse Chanaan, ideo quci.u'
ejus hic mentionem fieri. Verum alii oinnes con-
trarium docent : imo ipsa S. Scriptura docet octo
tantum animas (puta Noe cum tribus filiis, et
singulorum uxoribus) per arcam salvatas esse,
l *Petri* in, vers. 20. Rursum Chanaan natum
esso post diluvium docet ipse Moses, cap. x,
vers. 1 et G.
In egressu ergo Noe ex arca, de quo hic loquitur
Moses, necdum cx Cham genitus et natus erat
Chanaan; dicitur tamen Cham paler Chanaan,
quia cx Cham nasciturus erat, et tempore Mosis,
qui hæc scribit, jam natus erat Chanaan et Cha-
nanæi, quos Hebræi cx Sem oriundi subegerunt
cl vastarunt, <ç. d. Ex Cham natus est Cliauaan,
tanquam mali corvi malum ovum : qui enim
Cham : bonum generaret filium, qui bono patri ne
quam filius, atque natur© et eruditionis degener
extiterat? HaS. Ambrosius et Theodorctus. Undo
et Chami irrisio, qua patrem Noe irrisit, punita
fuit in Chanaan fiho, dum ejus posteri Chananæi
servitute cl vastitate a Josué cl llebræis, qui fue-
runt posteri Sem, mutatati sunt. Ita S. Ambrosius,
lib. *De Arca et Noe*, xxviu, ubi mystice: Chain,
inquit, id est calor, paler est Chanaan, id est
turbationis aulpolius contrilionis cl confractionis;
qui enim calet, continuo movetur et perturbatur,
omniaque perturbai et confringit.
19. Tres isti filii sunt Noe, et ad nis disseti- vkm.
natum est omne GENUS hominum.— Errant ergo, qui
plures quam tres, numerant filios Noe, ut Berosus
Annianus et Chronica Germani©, quæ Tuisconem,
u quo oriundi sunt Teutones cl Germani, asserunt

Tlle0 filium fuisse Noe; **ursum**, Noe post diluvium
 ŷs i-i triginta alios genuisse filios, cosque ex Titoa
 1. ' uxore vocasse Tilanas. Ex hoc loco ergo videtur
 Noe post diluvium jam fractus et senex, utque
 to melius vacaret Deo, veneris perlæsus, abstinuisse
 usuconjugii, deoque nullas alias genuisse proles:
 ab hisce enim tribus omnes homines prognati
 sunt. Contrarium sentit Cajetanus et Torriellus,
 scilicet Noe post diluvium alios genuisse filios, a
 quibus quoque gentes propagato sint; hos tres
 tamen solos hic nominari, quod illi hujus disse-
 minationis in gentes illustriores fuerint principes,
 et capita primariarum gentium. Verumprius quod
 dixi, conformius est verbis Scripture, quæ vix
 alium patiuntur sensum; clare enim sic habent :
 ■ Ab bis disseminatum est omne genus hominum
 super universam terram. »

SO.Co eht Noe vir AGRICOLA KXF.RCERETIRWI (1).

— Hebraice est **rnoixn tW noach isch haa-**
dama, coepit Noe esse vir terræ, id est, esse agri-
 cola, coepit post diluvium terram jam siccata
 colere et exercere, *q. d.* Rediit Noe ad agricul-
 turam, qua ante diluvium usi sunt homines,
 jussu Dei, Genes, n, 15, cl cap. ni, vers. 17; id-
 que diligentius quam ante diluvium, quia dilu-
 vium sua salsedine, acrimonia, penetratione et
 inundatione priinævam terræ pinguedinem et bo-
 nitatem exsuxerat et abluerat. Unde Pererius, Del-
 rio et alii opinantur Noe invenisse aratra, iisque
 per equos et boves attractis, vomere terram pro-
 cidisse, cum antea suis manibus et ligonibus ho-
 mines terram foderent et colerent.

Mwit Mde hic Noe patriarcham agriculture vacan-
 iŷ J» lem. Sic agricola fuit Sem, Japhet, Isaac, Jacob,
 ' / Esau, Moses, Booz, Gedeon; denique totus popu-
 r-uir lus Israel colebat agros, donec regem peteret, et
 “ Samuel jussu Dei ei diceret, quod rex agros, vi-
 neas, oliveta, optima tolleret, et daret ea servis
 suis, sed cl segetes eorum addecimaret, I *Rcg.*
 tui. Saul pastor fuit asinorum, David ovium,
 Elias Elisæum ab aratro vocavit, cl prophetam
 creavit. Si Pontificum vitas excutias, plures rope-
 ries agricolarum filios, uti fuere Sylverii, Adriani,
 Sylvestri, etc.

Cyrus Persarum rex, priscique imperatores Ro-
 mani agricolæ fuerunt; unde Fabii, Lentuli, Pi-
 sones, Cicerones, Vitellii, Porcii, Servii, Appii,
 Scropli®, agricolarum nomina, triumphali dig-
 nitate honorata sunt. Audi Valerium Maximum;
 « Illi etiam prediviles, qui ab aratro accersc-
 bantur, ut consules fierent, voluptatis causa ste-
 rile atque resinosissimum Pupiniæ solum versa-
 bant, deliciarumque ignari, vastissimas glebas
 plurimo cum sudore dissipabant. Imo vero quos
 pericula reipublicæ imperatores asserebant, an-
 gustia rei familiaris bubulcos fieri coegit, n Ro-
 mulus cl Remus, Diocletianus, Justinus, reges

(1) Totam hanc pericopen, *Gen.* ix, 15-27, egregio
 illustravit Meignan, op. cit. pag 256 seqq.

et imperatores, æque ac pastores et agricolæ fue-
 runt.

Arcades mortalium omnium antiquissimos se
 venditantes, pastores et agricolas fuisse bistorto
 testantur; audi Poetam :

Pan (*Deus Arcadia*) carat ovet oviumqne majisiros.

Greci Protea et Apollinem pastorem Admeti re-
 gis Thessaliæ fuisse fatentur, una cum Mercurio et
 Argo.

Phrygii, pastores Paridcin, Priamum, Anchi-
 sen aliosque agnoscunt. Numidae, Georgi, Scy-
 thæ, Nomades hanc vitam volunt, non aliam. Re-
 gum cura occupata fuit non solum agriculture
exercitio, sed libris etiam quasi artem complexi
sunt, ut Hiero, Mithridates, Philometor, Attalus,
 Archelaus; et duces, ut Xenophon, Syllanus, Cato,
 Plinius, Terentius Varro; a villa in scnalutn vo-
 catus est Curius, aliique senes. Attilium vocantes
 ad imperium Romanum, eum semen spargentem
 invenerunt. Nec fuit eis labori, eburneo scipione
 deposito, parta victoria et pace, ad stivam aratri
 reverti. Agriculture enim exercitium, *primo*, est
 a natura et a Deo institutum; *secundo*, magnam
 habet amoenitatem; *tertio*, sanitatem luetur, cl
 corpus roborat; *quarto*, fruges et fructus procu-
 rat; *quinto*, valet ad meditationem cœli, siderum,
 pluvio, arborum aliarumque rerum naturalium;
sexto, valet ad contemplandum colenduinque
 Deum : inde prisca festa, Cerealia, Floralia, Vi-
 nalia, Sementina, Agnalia, Palilia, Charistia, etc.

Et plantavit vineam. — Nota, vitem ante dilu- N« wn
 viuin fuisse; unde enim alias eam habuisset Noe ?
 sed hucusque vilis videtur silvestris, inculta, et .-a
 hinc inde sparsa fuisse, ex eaque non vinum ex-
 pressisse homines, sed tantum uvas comedis-
 se. Noe vero arto vitem excoluit, plantavit, in vineta
 distribuit, et primus ex uvis vinum expressit;
 nam nesciens vim vini, utpote antea non visi, nec
 cogniti, ex eo inebriatus est. Ita S. Hieronymus,
 lib. 1 *Contra Jovinianum*.

Notat S. Cbrysostomus Noe ex vile vinum ex-
 pressisse, ut eo suum et aliorum hominum post
 diluvium mcorrem, labores cl infirmitatem leni-
 ret et roboraret; vinum enim roborat et lælificat
 cor hominis. Atque hinc Berosus Annianus censet
 Noe cuindem esse cum Jano; dictumquo esso Ja-
 num, id est vitiferum, vel potius viniferum, ab
 Hebreo *iaiii* vel *ien*, id est vinum : hinc et Ja- Juin»,
 nus pingitur bifrons, quia Noe vidiŷ tam reŷu-
 lum quod eral ante diluvium, quam quod fuit pnuiur
 post illud. Unde Ovidius, 1 *Pastor.* : «wNoe;
 cur hi*
 frca*?

Jane biceps anni Ucile tabentis origo,
 Solus de superis qui tua terga vides.

Apposite gesta Romanorum symbolica, sym-
 bolicc fingunt Noe miscuisse vili et vino sangui- \ 'ŷll
 nem quatuor animalium, puta simia?, Iconis, porci nem bl-
 et agni: quia vinum inebriat et ebrios alios facit
 moriones, quasi simias; alios pugnaces et crude-

porci, » les, quasi Icones; alios lubricos et fœdos, quasi
afît porcos; alios mites, blandos et pios, quasi agnos.
V -- îi. 21. Bibensque vinum inebriatus est. — Ebrietas
bæcNoenon fuit peccatum, saltem mortale; quia
f it Tf_ nesciens vim vini, et inexpertus; illud largius
ouiu. bibit. Ita S. Chrysostomus et Theodoretus. Perpe-
ram ergo Calvinus et Lutherus ebrietatem hanc
tribuunt intemperantiae Noe, quæ erat mexperien-
tiæ. Aliter nonnulli, g. d. Inebriatus, id est ex-
hilaratus est. Unde S. Ambrosius, juxta Septua-
ginta : a Non dixit, ait, vinum bibit, neque jus-
tus vinum ebibit, sed de vino, hoc est de ejus
potione, libavit. Ebrietatis itaque specics gemina
est, una quæ titubationem corpori afferat atque
ejus supplantet vestigia, sensumque perturbet;
altera quæ mentem virtutis vaporet gratia, et
omnem infirmitatem videatur avertere; de qua
Psal. xiii : a Et calix meus inebrians quam præ-
clarus est! »

Vide hic et admirare priscorum abstinenciam ;
omnes enim a condito mundo usque ad dilu-
vium, per 1600 annos, vino æque ac came abs-
tinuerunt, adeoquo valde longævi ac sapientes
fuerunt; vixerunt enim ad 900 annos.

irr eti DO^ Pr,,n0 : Abstinencia plurimum prodest :
ζntu* primo, sanitati et longævitati; consumit enim
prokit noxios humores, spiritusque vitales purificat et
Mmüti. exacu;tj secundo, castitati et virtuti; subtrahit
Ull. enim nimium sanguinem, succum et spiritus qui
venerem, iram aliasque passiones foveant et sus-
citant.

r.i ». NOta secundo : Sobrietas naturaliter confert ad
P*||||- scientiam, tum quia sanitatem tuetur, et vitam
prolongat; tum quia caput facit serenum, spiri-
tusque animales facit liberos et puros, aptosque
ad speculandum et meditandum ; tum quia anima
(quæ una est in homine, eademque simul est ve-
getativa, sensitiva et rationalis) limitatae est vir-
tutis et activitatis, idcoque quo minus occupatur
cibo cibique concoctione, digestionem ac egestionem,
eo magis intendere potest et solet studio et con-
templationi, in eamque totam vim suam exse-
rere. Hinc Salomon, Eccle. n : « Cogitavi, ait, in
corde meo abstrahere a vino carnem meam, ut
animam transferrem ad sapientiam, devilarem-
que stultitiam. » Et Isaías, cap. xxviii : « Quem
docebit scientiam, et quem intelligere faciet au-
ditum? Ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus.n

Evmpij Ha abstinentes Enos, Henoch, Mathusalem, Noe,
ftdtium. sapientissimi fuerunt. Noe enim totius mundi fuit
reparator, instructor et gubernator. Ita Nazaræi
et Rechabitoæ a sapientia, æque ac abstinencia
commendantur. Ita Moses et Elias jejuniis -10 die-
rum sapientiam et visionem Dei meruerunt. Ita
Judith, Esther, Machaban sapientiam illam et for-
titudinem, qua Holofernem, Aman et Antiochum
prostraverunt, adepti sunt. Ita Joannes Baptista
abstinencia, quasi Angelus evasit. Ita Paulus pri-
mus Eremita, Antonius , Hilarión, et tot Anacho-
retarum et Monachorum examina vitam, quasi

angeli terrestres, in abstinencia, contemplatione
et sapientia longævam duxerunt, vixenitque
centum et amplius annos. Ita cœnobilæ olito,
teste S. Hieronymo, perpetuo jejunabant, aquam
bibentes, et solum panem cum leguminibus et
oleribus manducantes.

Audi et Gentiles. Tradit Xenophon antiquos ■, Persas
ad panem nil nisi nasturtium adhibere so- —
litos, tumque floruerunt sapientia et virtute bel-
lica, orbisquo imperium tenuerunt per 200 an-
nos, scilicet a Cyro ad Darium, qui per delicias
et vina imperium cum vita perdidit.

Chæredemus Stoicus tradit priscos Ægypti sa-
cerdotes carne, vino, ovis et lacte semper absti-
nuisse, idque ut purius, intentius et acrius divinis
rebus vacarent, ardoremque libidinis restingue-
rent. Atque hi Ægypti fuerunt sapientes et Astro-
logi. Esseni apud Judæos vino et carne sibi in-
terdicebant, totique orationi et studio sacrarum
Litterarum vacabant, de quibus mira narrat Jo-
sephus, Philo et Plinius; quinimo Porphyrius in
libro De Abstinencia ab esu animalium, asserit ple-
rosquo ex cis divino afflatus spiritu vates existi-
tisse. Eubulus refert apud Persas tria fuisse Ma-
gorum genera, quorum primum (qui maxime
sapientes et eloquentes existimabantur) prater fa-
rinam et olera nihil esitabant. Bardesanes Baby-
lonius tradit Indorum Gymnosophistas solis ar-
borum pomis, oryza et farina vivere. Euripides
in Creta Jovis vales, carne et codis omnibus abs-
tinuit. Socrates virtutis studiosos hortabatur, ut
abstinenciam colerent, et delicias veluti Sirenes
respuerent; idcoque rogatus qua re ab aliis ho-
minibus differret, ait : « Alii vivunt ut edant; ego
vero edo ut vivam. » Isæus Assyrius, teste Phi-
lostrato, interrogatus quænam essent cpulæ sua-
vissimæ, respondit : « Ista curare desii. » Xenocra-
tes tria tantum præcepta in templo Eleusinæman-
sisse dixit, scilicet primo, venerandos esse deos;
secundo, honorandos esse parentes; tertio, absti-
nendum esse a carnibus. Plinius ait vinum esse v l
cicutam hominis; et Seneca ait ebrietatem esse' l *
voluntariam insaniam. Epicurus, licet voluptatis ,
patronus, asserit ad jucunde el suaviter viven-
dum, tenuitatem victus conferre plurimum. Et
in Epistolis suis testatur se aqua tantum et pane
vesci solitum. De abstinencia Pythagoras, Antis-
thenis, Diogenis, Apollonii Thyanaei mira habet
Laertius, Plutarchus et Philostratus. Plura vide
apud S. Hieronymum, lib. II Contra Jovinianum,
et Plularchum in duabus orationibus de usu car-
nium.

Et nudatus est in tabernaculo suo, — uti so-
lent dormientes, et ebrii præ æstu disjicere tegu-
menta, seque nudare. Ita Theodoretus.

22. Quod cum vidisset Chah, pater Chanaan. — Vm --
Tradunt Hebræi et Theodoretus hic fieri mentio- i""
nem Chanaan, eo quod Chanaan puer, doli la- Qu ""
men capax (forte cniin 10 circiter crat annorum),
primo viderit Noe avum suum nudatum, eum-

que irriserit, ac mox illud ipsum patri Cham renuntiant, qui pueri petulantiam non repressit, sed probavit, patremque fratribus suis ridendum proposuit.

Notant hic S. Basilius et Ambrosius genium improborum, qui gaudent bonorum lapsus propagare. Addit Berosus Annii (penes quem sit fides) Cham fuisse magum, quodque indo dictus sit Zoroaster (idem habet Cassianus, *Coll. Vili*, xxi) quod ex odio, quo patrem pium prosequabatur, cum irriserit, cumque magia sua sterilem deinceps effecerit; quod docuerit homines congregi cum matribus, masculis et brutis, idcoque a Noe patre esse fugatum et ejectum.

r»i). 23. Operuerunt verenda patris sui. — « Ne paterna reverentia vel ipso minueretur aspectu, » ait S. Ambrosius, lib. De *Noe*, cap. xxxi. Adilque ex Cicerone, lib. I *Offre.* : « Unde etiam Romæ vetus fuisse usus dicitur, ne filii cum parentibus, et maxime puberes, intrarent lavacrum. » Ita tropologice tegenda esse parentum spiritualium, et Ecclesiasticorum peccata, docet S. Gregorius, lib. XXV Mor. cap. xxii; et suo exemplo docuit Constantinus Magnus in concilio Nicæno, dum chartas accusationum contra aliquos Episcopos sibi oblata-tas combussit, dictitans : « Si Episcopi alicujus ;.4 stuprum videret, facinus id se suo paludamento u obtecturum, ne flagitii ejus aspectus eos, qui ipsum comerent, ulla ex parte læderet : » uti refert Theodoretus, lib. I *Hist.*

Allegorico, S. Augustinus, lib. XVI De *Civitate* cap. n et vu : Cham sunt Judæi et haeretici : hi irident Noe, id est, Christum et Christianos.

TK iU. 21. Ex vino, — ex somno in quem cum vis vini conjecerat.

Cis DIDICISSET, QUÆ FECERAT EI FILIUS SUUS MINOR. — Vidit enim Noe evigilans se tectum pallio non suo, sed alieno, scilicet filiorum, Sem et Japhet; causam ab eis quæsit; illi patri singula exquirenti mentiri non ausi, rem totam et Chami scelus pandunt, alias illud silentio presuri.

Filiis suis minor, — scilicet Chanaan, inquit Theodoretus, qui filius, id est nepos, erat Noe; unde mox Noe eidem maledicit. Verum omnes alii filium hunc intelligunt Cham : hujus enim scelus et impietas hic punitur. Addit S. Chrysodorus, et incontinentia, quod tempore diluvii in arca usus sit conjugio, genueritque Chanaan; de qua re dixi vers. 18.

ma Nola : Chain fuit filius minor Noe, non quasi fuerit minimus omnium, uti aliqui volunt, sed quia fuit junior Semo : fuit enim Chain senior Japheto; Cham ergo medius fuit filiorum Noe, unde vers. 18 et alibi passim medius ponitur. Ita S. Augustinus, lib. XVI De *Civitate* cap. i, et Eucherius.

T»w. 25. Maledictus Chanaan, — supple erit, quia Noe hæc non tam maledicendi, vel imprecandi animo dixit, quam spiritu prophetico prædixit

ca, quæ posteris filiorum suorum erant eventura; unde explicans subdit : « Servus servorum erit. »

Nota : Per Chanaan hic Vatablus intelligit ipsum Cham, scilicet patrem impium ex filio impiissimo; unde et Gennadius, Diodorus et Origenes initant tunc, cum hæc dixit Noe, necdum natum fuisse Chanaan. Verum contrarium verius est, scilicet simpliciter hic compellari ipsum Chanaan; causam ex Hebraeis dixi vers. 18. Unde S. Ambrosius, lib. De *Noe*, cap. xxx : * Et pater, inquit, in filio, et in patre filius redarguuntur, habentes fluiti®, nequitie, impietatis quoque commune consortium. Nec poterat fieri ut bonum generaret filium, qui bono patri nequam filius, et naturæ, et eruditionis degener exlitisset. »

Nota *secundo* : Alii filii Cham, puta Chus, Mesopotamiam, Pliulh hic non maledicuntur a Noe, sed soniW--lus Chanaan; nam soli Chananæi, qui fuerunt posterii Chanaan, et æque ut ipse impulsimi, « a illo » leguntur excisi a posteris Sem, puta a Judæis; vel eis serviisse, ut patet in Gabaonitis, qui inter c'ua

Chananæos dolo vitam ab Hebreis obtinuerunt, ea lege ut eis servirent quasi vilissima mancipia; hoc enim significat rō serius seniorum. Ita Ruperlus.

Adverte Mosen hæc omnia propter Chananæos a Judæis expellendos scripsisse; parat enim hic viam suæ historiæ de expeditione et profectioe Illebreorum in Chanaan, datque occasionem et causam, ex qua contigit, Dei voluntate, Judæos per se et per Josué occupare Chananæam, videlicet impietatem Cham et Chanaan, quam imitati sunt Chananæi, ideoque ex Chananæa sunt expulsi.

Hinc patet *tertio*, Cham et Chanaan hic puniri in suis posteris, puta Chananæis, qui paterna impietatis fuerunt imitatores ethærcdes. Videlicet quam infelices sint ii, qui habent impios parentes et preceptores! Merito Plato gratias agebat nature, sive Deo, *primo*, quod hominem; *secundo*, quod marem; *tertio*, quod Græcum; *quarto*, quod Atheniensem; *quinto*, quod tempore Socratis, a quo instrui posset, se genuisset.

Moraliter S. Ambrosius : a Manebat, ait, ante vini inventionem omnibus inconcussa libertas; nemo sciebat a consorte naturæ suæ obsequia servitutis exigere : non esset hodie servilus, si ebrietas non fuisset. »

Servus servorum, — id est servais infimus et vilissimus. Nota poenam peccati esso servitutem; hinc et servi facti et dicti sunt a servando, quod bello capti, cura possent occidi quasi hostes et nocentes, ex quadam indulgentia in vita servarentur servi, sive ad serviendum. Rursum qui noluit esso filius reverens, punitur ut fiat servus; justum enim est ut servili subjectione prematur is, qui filialem suavemque ac naturalem subjectionem, seu servitutem, violare non erubuit (1).

(i) De effectibus hujus Noæ in Canaan maledic

Ridet Calvinus hic Papam, quod ex maledictione hac Cbami euinpscrit sibi titulum, « Servus servorum. » Sed errat; non enim Papa absolute sevocat servum servorum, sed, ut recte notat Rupertus, cum addito, « Servus servorum Dei; » idque facit ex pia animi submissione; non ergo ex impio Chamo hoc nomen sibi sumpsit Pontifex. Wn.î». 2G. Benedictus Domines Decs Sem. —Est hebraica mctalcp̄sis; ex consequente enim inlclligitur antecedens, pula ex benedictione Dei inlclligitur ipsa benedictio Scm; hisce enim verbis RaMic- Noe, uti Ciam maledicit, ita benedicit non lanrrj ohitum i)euin> scd cliarn 50111 et JaPllel- Sensus sion. ergo est, q. d. Deus tanta benedictione et copia, tum frugum, tum sapienti®, pietatis, religionis, grati® et cultus Dei cumulet Scm, ejusque posteros, ut quisquis cos viderit, benedicat Deum in Scm suosque tam liberalem, dicalque : Benedictus sit Deus, qui semper est Deus, Dominus, pater ac provisor Sem ejusque posterorum, qui semper suis beneficiis ostendit, quod sil Deus, tutor et curator Sem et suorum. Ita Lipomanus, Cnjelanus cl alii. Hæc benedictio completa est in Judicis, qui orti sunt ex Scm. Disce hic cum Noe, ad omnia bona et fausta, erumpere in laudem et benedictionem Dei.

Iforem Moraliter, recte notat Pcrerius, *Ecclesiastic.* iu, intana* novcni bona a Deo promitti filiis bonis, qui pallii pa- rentes honorant. *Primum* est, opes, tum temporali- rales, tum spirituales : « Sicut, ait, qui thesaurata?»" rixat, ita qui honorificat matrem suam. » *Secundum*, quod talis filius felix erit in suis pariter filiis : « Qui honorat patrem, jucundabitur in filiis. » *Tertium*, quod preces ejus exaudiet Deus : « In die orationis su e exaudietur. » *Quartum*, quod longævus erit : o Qui honorat patrem, vita vivet longiore.» *Quintum*, quod stabilem habebit familiam et posteritatem : « Benedictio patris firmat domos filiorum. » *Sextum*, quod erit gloriosus : « Ex honore patris gloria filii; » sive quia pater honoratus reddit filios gloriosos, sive quod filius honorans patrem comparat sibi gloriam apud omnes. *Septimum*, quod in tempore tribulationis ab ea liberabitur a Deo : « Eleemosyna patris non erit in oblivione, et in die tribulationis memor erit tui. n *Octavum*, quod peccata ei remittentur : « Sicut in sereno glacies, ita solventur peccata tua. » *Nonum*, quod a Deo benedicetur, id est omni bonorum copia cumulabitur : « Honora, inquit, patrem tuum, ut superveniat tibi benedictio a beo, et benedictio illius in novissimo maneat. »

Ver». 17. 27. Dil at et Decs Japhet. — In hebræo pulchra est allusio ex etymo nominis Japhet, scilicet

tlonis coni. lznormant, *Introduction à l'histoire de l'Ade occidentale*, pag. 189, 220 seqq. el 2S0-1 ; Mcignan, op.dl pg. 311 seq. Forsan elhuju ce maledictionis quasi sensu admonitus Hannibal, recepto Asdrubalis fratris capite a Romanis truncato, exclamasse fertur : « Agnosco fortunam Carth.igir.i? ! n

FTÛ'h OH'b̄x M2' *japht clohim leiaphet*, q. d. a Dilatet Deus dilatatum. » S. Augustinus vertit, *ladificet*; Cajetanus et Eugubinus, *condecoret*, vel *venustum faciat* Deus ipsum Japhet.

Nota : Japhet (quem Gentiles vocant Japetum) deducitur a HD3 *pata*, id est suadere, pellicere, persuadere; sed in *hiphil* (uti hic est) significat dilatare, uti vertunt hic Septuaginta, Chaldæus, noster Interpres, Vatablus, Mcrcerus, Pugnimi* et alii. Japhet ergo non tain venustum quam dilutatum significat, frustra ergo se torquent Greci, qui Japhet nomen Ilebræum deducunt a Greco ixsn̄tv, id est *lattice*, aut ab lirfxi, id est *mederi*, : aut ab (tarai xxi irfv̄carat, id est *emittere et volare*, q. d. Emittat Deus, et volare faciat Japhet per latitudinem terne. Jam sensus est, q. d. Japhet posteritas dilatet sc, sitque plurima, ita ut latissimas et amplissimas occupet regiones, adeo ut diffundat sein sortem et habitationem posterorum Som. Id ita contigisse patet ex cap. seq., etcì S. Hieronymo hic in *Quæst. hebr.*, atque ex Jo-c-pho lib. l *Antiq.* vi. Ex quibus constat posteros Japhet occupasse Europam, et pariem Asiæ Septentrionalem ad Occasum vergentem, a Tauro cl Amano monte usque ad Tanaim: posteros vero Cham occupasse partem Meridionalem Asiæ, ab Amano et Tauro, scilicet Ægyptum, el partem Syriæ, atque totam Africam; posteros vero Sem occupasse Asiæ partem Orientalem, ab Euphrate usque ad Indicum Oceanum: vide Ariatu Montanum in suo *Apparatu*, in Phalog, sive de Primis gentium originibus.

Allegorico, et praezipue prophetatur hic Ec-£;; desia Gentium dilatanda, coadunanda Judæis in 0' Christo et Christianismo; nam ex Japhet orli sunt ta Gentiles; ex Scm vero orti sunt Judæi et Christus, qui primi habuerunt Dei templum, cultum cln Ecclesiam, in quam deinde Gentiles transtulit ju Christus, ex utrisque faciens unam Ecclesiam, ejusque amplitudinem et caput ex Scm, id est ex Jerusalem et Judæis, in Japhet, id est Romam ad Gentiles transtulit. Ila S. Hieronymus, Chrysoslomtis, *hom.* 29, cl Rupertus, lib. IV, cap. xxxix; unde ex Hebræo sic apposite vertas, *pelliccat*, vel *persuadeat Ileus Japheto* (Gentibus ex Japhet oriundis) *ut habitet in tabernaculis Seni*, puta in Ecclesia Christi, qui ex Judæis cl Scm est oriundus. Est hic ergo prophetia clara de vocatione Gentium ad Christum. Ilebræum enim HDD jwfo, proprie significal allicere, blandiri, persuadere.

Er IUBITET IN TABERNACULIS SEM.— Aliqui, Ut Thcodorelus, Lyranus, Abulensis, hic repetunt nomen, non *Japhet*, sed *Deus*, q. d. Deus habitet in tabernaculis Scm; ita facium est : nam inter Semitas, puta Judæos, habitavit Deus in tabernaculo et templo. Rursum ex Semitis natus est Christus Deus : ex iis enim Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Unde Chaldæus vertit, *et habitet divinitas in tabernaculis Sern.* Chaldæum enim ni'37? *techina* significat requiem, quo no-

n mino Hebraei praesentiam divinitatis in tabernaculo, super arcam in propitiatori© habitantis et quiescentis significant. Hinc et *sechino* vocatur Spiritus Sanctus, qui in Prophetis aliisque Sanctis requiescit, ait Elias Levita. Unde ex Chaldaeo ita quoque vertas : « Et Spiritus Sanctus, sive ipsa sanctitas, requiescat in tabernaculo Seni. »

Secundo aptius et verius, *id habites* referas ad *Japhet*; nam Sernum Deus jam ante benedixit : hic ergo non Semum, sed Japhetum benedicit. Jam per tabernacula Sem Deirio, Pcrerius et ahi ad litteram intelligunt Ecclesiam. Verum quia haec omnia ad litteram spectant dilatationem et propagationem posterorum Japhet, hinc potius ad litteram, proprie dicta tabernacula hic accipias, et per ea sensu allegorico (qui tamen litterali hic praevallet, magisque quam litteralis intentus est a Spiritu Sancto) intelligas Ecclesiam, eo sensu quem dedi paragraph© praeced.

X-Tila 28. Vixit Noe post diluvium trecentis quinquaginta annis. — Ergo cum Abraham, ut patebit cap. seq., natus sit anno 292 a diluvio, sequitur Abraham natum esse vivente adhuc Noe, et cum eo vixisse 58 annis. Vidit ergo Noe turrim Babel, vidit et omnes pene posteros suos corrumpere vias suas, et ad idololatriam deflectere : quantumvis ipse Noe, teste Epiphanio, a suis filiis exegisset iuramentum, de servando vero veri Dei cultu et mutua concordia. Vidit ergo Noe mundum plenum hominibus, iisque impiis : vidit et ingemuit.

Notandum enim hic est, his trecentis annis post diluvium, miram hominum propagationem esse factam. Philo lib. *Antiq. Biblic.*, tradit Noe, paulo ante mortem, numerasse omnem suam sobolem, exse. prosemnatam spatio 350 annorum quibus vixit post diluvium, ac invenisse filios et nepotes, per Japhet ex se descendentes, centum quadraginta millia, ducentos et duos, praeter mulieres et pueros. Ex Cham vero, ducenta quadraginta quatuor millia, et uongenos. Ex Sem vero pauciores numerat; sed videntur aliquie ciphne posterorum Sem deesse in ejus codice. Omnibus ergo computatis, facile vidit ex se progenitos homines ad nongenta millia, et amplius. Quantus hic filiorum et nepotum exercitus! quantus patriarcha Noe! Verum liber ille dubie est fidei, tum quia Eusebius, lib. II *Hist.* cap. xviii, et S. Hieronymus, lib. *De Viris illustr.*, ac Bellarminus, lib. *De Script. Eccles.*, ubi recensent opera Philonis, hujus libri non meminerunt; tum quia stylus libri diversus est a stylo Philonis; tum quia liber isto multis narrationibus apocryphis

scatet. Ita Sixtus Senensis, lib. IV *Bibliot. in Philone*, et ex eo noster Possevinus. Numerus tamen quem ex eo recensui, credibilis est, imo justo minor videtur; nam, ut ex Ctesia narrat Diodorus lib. III, Ninus, monarchici Assyriorum conditor (cujus 43 imperii anno natus est Abraham, ait Eusebius), habuit in exercitu suo peditum decies septies centena millia, equitum vero ducenta millia : ad haec currus falcatos ad decem millia et sexcentos. Ex adverso Zoroastres, rex Bactrianorum, contra Ninum comparavit exercitum quadraginlorum millium. En in utroquo exercitu erant tum vices ter centena millia hominum, quos omnes videre potuit Noe pater, omnium; tunc enim adhuc vivebat. Nec id mirum : tunc enim homines habebant plures uxores, et toti vacabant generationi.

Rursum adverte hic fidem et cultum Dei, ab initio mundi per annos 2108, propagari et tradi h, > potuisse per manus trium hominum, scilicet Adam, Malhusalem et Sem; nam Adam vidit udo Malhusalem, hic vidit Sem, Sem vidit Jacobum, et 'ilul" qui natus est anno mundi 2108, qui fuit annusa diluvio 452. Sem enim vixit post diluvium 500 annis, ut palet cap. xi, vers. 11; potuit ergo Sem videre Jacobum. Denique tradunt Hebraei, Noe cum Sem ex Armenia rediisse in veterem patriam, id est, ad loca vicina Damasco; ibique condidisse regnum et pontificatum Salem, eumque tradidisse filio suo Sem, qui alio nomine dictus sit Melchisedech. Sed cap. xiv ostendam Sem non fuisse Melchisedech.

Addit Berosus Annianus lib. IH, Noe, postquam i* Noe arca consedit in montibus Armenia», ibidem habitasse, atque Armenos docuisse agriculturam, astrologiam, sacros ritus et caeremonias colendi Deum, ac denique multa secreta rerum naturalium; indeque profectum esse in Italiam, ibique docuisse homines tum pietatem, tum Physicam et Theologiam (quodque idcirco ab Italis appellatus sit paler deorum et anima mundi), ac tandem ibidem esse mortuum. Verum Berosus hic Annii de suppositione suspectus est.

Symbolice S. Ambrosius, lib. *De Noe*, cap. xxxii: « In trecentis annis Noe, inquit, crucem Christi significari certum est (*Tau* enim Graecis index trecentorum, formam habet crucis), cujus typo justus a diluvio liberatus est. In quinquaginta, jubileus est numerus remissionis, quo Spiritus Sanctus missus a cado est, gratiam humanis pectoribus infundens. Perfecto igitur numero remissionis et gratiae, justus curriculum vitae hujus implevit. »

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

*Catalogus filiorum ct posterorum Japhet vers. 2, ct Citam vers. G, ct Sem vers. 21, corumgue per orbem
partitio. Ex his enim posteris celebriores gentes orice et nominala: sunt.*

1. Hæ sunt generationes filiorum Noe: Sem, Cham et Japhet : natiq̃iie sunt eis filii post diluvium. 2. Filii Japhet : Gomer, et Magog, et Madai, et Javan, et Timbal, et Mosoch, et Thiras. 3. Porrofilii Gomer : Askencz, et Riphath, el Thogorma. 4. Filii autem Javan : Elisa et Tharsis, Cettim ct Dodanim. 5. Ab his divisæ sunt insulae gentium in regionibus suis, unusquisque secundum linguam suam et familias suas in nationibus suis. 6. Filii autem Cham:Chus, et Mesraim, el Phuth, et Chanaan. 7. Filii Chus : Saba,et Ilevila, ct Sabatha, ct Regma, et Sabatacha. Filii Regma : Saba cl Oadan. 8. Porro Chus genuit Ncmrod : ipse coepit esse potens in terra, 9. et erat robustus venator coram Domino. Ob hoc exivit proverbium : « Quasi Nemrod robustus venator coram Domino. » 10. Fuit autem principium regni ejus Babylon, et Arach , et Adiad, etCbalanne, in terraSennaar. H. De terra illa egressus est Assur, et aedificavit Niniven, et plateas civitatis, et Chale. 12. Rosen quoque inter Niniven et Chale : hæc est civitas magna. 13. At vero Mesraim genuit Ludim , et Anamim, et Laabim , Nephtuim, 14. et Phetrusim, et Casluim : de quibus egressi sunt Philistiim el Caphtorim. 15. Chanaan autem genuit Sidonem primogenitum suum , Ilcthæum, IG. et Jebusæum , et Amorrhæum , Gergesæum, 17. Ilevæum, et Aracæum, Sinæum , 18. et Aradium, Samaræum, et Amathæum : ct post hæc disseminati sunt populi Chananæorum. 19. Faclique sunt termini Chanaan venientibus a Sidone Geraram usque Gazam, donec ingrediariis Sodomam etGomorrhama, el Adamam, ct Seboim , usque Lesa. 20. Ili sunt filii Cham in cognationibus, cl linguis, et generationibus, terrisque ct gentibus suis. 21. De Sem quoque nati sunt, patre omnium filiorum Heber, fratre Japhet majore. 22. Filii Sem : /Elarn ct Assur, et Arphaxad, et Lud, el Aram. 23. Filii Aram : Us, et Uni, et Gethcr, et Mes. 24. At vero Arphaxad genuit Sale, de quo orius est Ileber. 25. Natiq̃ue sunt Ileber filii duo : nomen uni Phalcg, co quod in diebus ejus divisa sit terra : et nomen fratris ejus Jectan. 20. Qui Jectan genuit Elmodad, et Saleph, et Asarmoth, Jare, 27. et Aduram, et Uzal, ct Decia, 28. et Ebal, et Abiuraci, Saba, 29. et Ophir, et Bevila, et Jobab, omnes isti, filii Jectan. 30. Et facta est habitatio eorum de Messa pergentibus usque Sephar montem orientalem. 31. Isti filii Sem, secundum cognationes, et linguas, et regiones, in gentibus suis. 32. Ilæ familiæ Noe juxta populos et nationes suas. Ab his divisæ sunt gentes in terra post diluvium.

¶ 2. Fini JxrnET (1).—Præponit Japhet, licet juniorem, Semo, quia breviter ejus prosapiam expedit , ut fusius agat de posteris Chain et Sem, **CX** quibus orti sunt Chananæi et Hebræi,propter

quos maximo Genesim ct Pentateuchum scripsit Moses ; ideoque deinceps solos Semi posteros est enumeraturus. Nota : Japheto obtigit Europa, Chamo Africa, Semo Asia. Vide dicta cap. ix, 27.

(1) Hæc Roammullerus : « Hoc caput geographiam continet antiquissimam, genealogias intextam, pro Hebræonim ommumquo Orientalium populorum more, qui, a pueritia genealogiis memoria tenendis adsuelli, in chronologia el geographia genealogiam adhibent. Nomina autem, qua: in hoc cap. occurrunt, non omnia virorum oc proprio vocabuli sensu filiorum nepotumque Noachi

esse, sed gentium etiam urbiurnq̃tie et regionum, jam ex eo liquet, quod multi in illis pluralis numeri leguntur (vers. 13, 14), nec verisimile est, patrem liliis nomina pluralia indidisse (Cf. Car. Lenormant, *Introduction à l'histoire de FAsie Occidentale*, pag. 206)... Quædam ex nominibus hoc cap. obviis, naturam ingeniumque terrarum ct urbium indicant, in quibus ill.e gentes bibita-

Gomer. — Ex hisce singulis post dispersionem quæ contigit in turri Babel, singulto ori sunt gentes; sed quæ ex quo, incertum est zafferani in singulis, quod probabilius est, sequarque S. Hieronymum, Josephum, Isidorum, Ariani Montali Gnum, qui exacte hæc tradit in *Phaleg*. Ex Gomer itaque orti et dicti sunt Gennari, sive Cimbri et Cimmerii, et, ut Josephus, Hieronymus et Isidoras tradunt, Galatæ: Galatæ enim Cimbri fuerunt; nam qui Brenno duce in Asiam perruperunt, Cimbri erant, et in Asia ac Græcia Gallogræci, a lacteo colore (-jota enim græcis lac significat) sunt appellati; unde et Galatas Trevironsi lingua (quæ sane Germanica fuit, usos esse docet S. Hieronymus præfat. in *Epistola ad Galatas* : vide ibi dicta in proœmio (1).

Magog. — Ab hoc orti sunt Getæ et Massagetæ, Scythicæ gentes, et Tartari, de quibus Ezechiel, cap. xxxvni et xxxix.

Madai. — Ille post dispersionem Babel ivit in Mediam, et ab eo orti diclique sunt Medi, et terra Media.

Afris Javan. — Ab hoc orti sunt Iones omnesque Græci, indeque Græcia primo dieta est Ionia. Ita Josephus (2).

a r.v Tiic dal. — Ab hoc orti et dicti sunt Iberi quasi LttaLbeli vel Tibeli. Iberi, inquam, iam Asiani juxta

rant, voluti Ægyplus, oni'S. quod quidem *limites* notaro putant, quia hæc terra limitem inter Asiam et Africam facit; *Sidon*, a my. *venari, piscari*, ob piscium ubertatem; pp, *Damascena regio*, proprie *vallis*, quia Damascus in vallo sita erat, etc. Cætrum in ca, quæ sequitur, geographia genealogica non omnes gentes, quæ lune terram incolebant, sed cie tantum recensentur, quæ Israeliti*, Ægyptiis et forsitan etiam Phoeniciis cognita; erant. Et quidem do populis, qui proxima cognatione Israelitas attingebant, ut de Arabibus Joctanilis, paulo refert copiosius, deinde de coloniis Ægyptiorum et Phrenicum, denique et de Europee maritimis, quæ Phrenicum navigationibus patefacta erant, nonnulla dicit. De toto hoc cap. copioso et magna cum eruditione disputavit Sun. Bocharlus in *Phaleg et Canaan*, sivo *Geographia Sacra* (quæ primum Cadomi prodiit 1G46), cum qua conjungendum est J. D. Michaelis *Spicilegium Geographia) crieria Hebræorum post Bochartum*; atque Eorsterus in *Epistolis ad J. D. Michaelis hujus Spicilegium... jam confirmantibus, jam castigantibus*. Quibus addo Volncy, *Recherches nouvelles sur l'histoire ancienne*, Part. 1, cap. XVIII; » neenon Lenormant, opere supra citato, cap. v, vi et vu; *Die VOlkertafel der Genesis, crldulert corn Feldhoff*, 1837; Schultcss, *Das Parodies nebst Comentar über Gen. X*.

(1) Cf. Amédéo Thierry, *Histoire des Gaulois*, tova. 1^a pag. 36 seqq.; torn. II. pag. 33 seqq.

(i) Septuaginta positi additum legisse videntur IKP/NI; vertunt enim xat Twtav y.od 'Étas. Quod egregie cum originibus Græcis, quales ab Herodoto, lib. I, cap. ivi scq. narrantur, convenit. Ille enim dicit, Græcos, qui suis temporibus florebant, ex duobus diversis populis coisse, Ionibus, Pclasgicæ originis, lingua barbara utentibus, et Doribus, Greece loquentibus, ideoque jaXr.vi; dictis. Si igitur HtPyM genuinum est, utrimque populi in Græcia habitantis mentionem Moses fecerit: p> erunt *Iones*, *Hellenes*.

Pontum Euxinum, quam Europee!, puta Hispani: sive hi ex illis, sive illi ex his sint oriundi. Ha Mariana, Delrio, Oléaster, Arias. Sic et nonnullas alias gentes ex iis quæ hic recensentur, ex Europa in Asiam, aut contra, translatas esse, sive ad militiam, sive ad coloniam, insinuat ExecA., cap. XXXVIII, ubi Asianis nominibus et populis jungit aliquos ex his, quos hic in Europa collocamus.

Mosocn. — Ab hoc orti et appellati videntur Moscovita, licet S. Hieronymus et Josephus a Mosoch ortos putent Cappadoces (3).

Tiir as. — Ab hoc orti sunt Thraces, uti communiter docent Interpretes (4), licet Eugubinus a Thiras putet ortos esse Tyrios.

Askenez. — Ex hoc orti sunt Tuiscones, qui postea a robore et virtute dicti sunt Germani vel Alemanni, quasi plane viri. Ende eliamnum Hebraei Germaniam hebraice vocant Askenez. Ila Oleaster, Delrio et alii.

Verisimile est Askenez habitasse in Asia, juxta Medos (cum Medis enim vocatur ad excidium Babylonis, *Jeremía* i i, 27), sed multos ex posteris transisse in Europam, ab cisque ortos esse nostros Ascanios, sive Tuiscones, hoc est Germanos. Ita Torniellus anno mundi 1931, num. 21 (5).

RiriUT. — Ab hoc ortos Paphlagoncs putat Josephus (6).

TuoGittMA. — Ab hoc orti sunt Turci, qui Turcimanni voi Turgimanui vocantur: undo et Hebraei modo regem Turearum vocant Togar; licet Josephus a Thogorma natos putet esse Phryges (7).

(3) Juxta Illoscnmulkrum et Lenormant, op. cit. p. 305, nominibus *Thubal* et *Mosoch* vix est dubium designari eos populos, qui a Græcis scriptoribus *Moschi* (*Mosincrces* a Xenophonte et *Tibareni* vocamur, et tam in sacris, quam in exieris monumentis semper tanquam vicini populi Junguntur. Oblinebant autem Moschi Cappadociam et montes a Phasi usque ad Pontum Cappadocium, unde illi montes Moschici appellabantur. Excipiebant cos Tibarncicæ génies, quæ Ciliciæ et Ibcricæ partem habitabant, Josepho et Strabone testibus.

(4) *Samech* et £ permutatis, ut in alphahelo quod Græci a Phœnicibus acceperunt, in quo hlera £ occupat locum litteræ *Samech*. Iude a nonnullis Hebræorum Thracia ri'ON in per *Samech* scribitur.

(5) Ex Bocharii sententia, *ibid.* lib. III, cap. ix, Jrcmez csi Phrygia minor et Bithynia, quod in bis regioibus fun olim sinus Ascanius, lacus Ascanius, urbs et regio Ascalda, insule Asuanæ, Pontoque Euxino a poetis iionnunquam nomen datur, quod e voce Xrcenex depravatam videtur. Hæc sententia, quanquam non salis certis argumentis probata, cæteris verisimilior est.

(6) Nomino *Iuphath* quis pulus sil inlciligendus, difficile dictu est, quum ipsa orthographia nominis dubia est: nam nulli *Diphath* cum *dalcth* scribunt. Nec Josephus quo indicio sibi Paphlagoniam agnoscere v s is sil. dicit. Si *Iuphath* genuinum sit, possent cum Clerico et Lenormani *Hiphiri* intelligi, (nos Pomponius Mela collocai ultra Ariinphæos ad septentrionem, et perlinere eos ad orientalem Tanaidis ripam scribit, lib. II, cap. n.

(7) Per *Thogorma* Bocharlus *Cappadociam* intelligit; sed melius placet sententia Michaelis, esso *Armenios m-tolligondos*. Cf. Mosen Chorenensem, *Armeniomim Historia*, lib. I, cap. ix.

4. 4. Elisa. — Ex hoc Italos esse natos censet Ter-
gimi Chaldæum ; Percarius tamen ex Elisa putat
natos esse incolas insularum Fortunatarum, quæ
inde Elisiæ sunt dictæ (1).
Tiunsis. — Ab hoc orti sunt Tarsenses, et vi-
cini Cilices (2).
Gettisi. — Inde orti sunt Citi, Cyprii et Cre-
tenses (3). Unde Cyprus, Creta, et aliæ insulæ
maris Mediterranei in sancta Scripura vocantur
Celhim.
Dodanim. — Mulli ab hoc Rhodios deducunt
quasi Dodanim sint Rhodanim, et dalet positum
sit pro sibi simili littera reseli. Alii tamen ab hoc
Dodonæos in Epiro derivant (4).
Ven. 5. 5. Ad ms DIVISJB SUNT INSULÆ GENTIUM — « SC-
cundum linguam suam, n ut sequitur; ergo post
dispersionem factam in Babel id contigit est pro-
lepsis. Nota : Hebræi omnes regiones, ad quas ex
Judæa navibus ilur, vocant insulas, sive veræ
sint insulæ, sive non, sed terra continens, uti
dixi *Jerem.* xxv, 22 (5).
Ven. e. G. Cues. — Ab hoc orti sunt Æthiopes (G), qui
hinc se sua lingua vocant Cussios. Ita Septua-
ginta, S. Hieronymus, Isidorus et aln.
Mesraim. — Ab hoc habitata et propagata est
Ægyptus, quæ inde hebraico vocatur *Mesraim*, et
ctiamnum ab Arabibus et Tureis vocatur *Mesra*.
Nola : *Psalm.* cv, 22, et *Psalm.* civ, 27, et *Psalm.*
LXXVH, 51, Ægyptus vocatur terra Cham ; unde vi-
clur Q110^ Chain, qui fuit Gius Noe, et pater Mes-
ypii/raim, primus incoluerit Ægyptum, regnumque
Ægypti administraverit, qua de causa Saturnus
Ægyptius est appellatus, uti docet Derosius, lib.
IV ci V, et Diodorus, lib. I. Hinc et nonnulli opi-

nantur Cham esse Hammon, sive Jovem Ham-
monium. Eadem enim sunt litteræ, eademquo
est vox *Cham*, sive *Ham*, et *Hammon*. Uà *Thea-
trum vitas humanæ* in voce *Ammon*. Vide dicta
Ezechielis cap. vi, vers. G. Patri Cham successit fi-
lius Mesraim, quem Derosus, et ex eo Annus
Viterbicus, putant fuisse cumdom cum Osiri,
qui celeberrimus fuit Ægyptiorum rex et deus,
uxoremque habuit Isidem. Favet huic opinationi
cognatio vocum Mesraim et Osiris, si ad Ilbræam
originem deducantur, abjectis litteris servilibus,
in priore *mem*, in secunda *aleph* cum *cholem*; tunc
enim Mesraim est Osiris. Verum alii aliud ety-
mon dant Osiridis, uti dicam cap. xli (7).

PiiiTii. — Ab hoc orti putantur Libyos et Mau-
ritani, apud quos est flumen, quod vocatur
Phuth, et a Plinio, *Hist. Nat.*, lib. V, cap. ^com-
memoratur.

Cranaan. — Ab hoc ortos esse Chananæos cla-
rissimum est.

7. Saba. — Duo Saba : primus hic, qui filius Vm. t
fuit Chus; is scribitur hebraico per Samedi. Ab ^"l
eo orti videntur Abyssini, quorum regia Saba"
dicta est, quæ postea a Cambyse, nomine soror-
is suæ vocata est Meroe, ex qua venit ad Salo-
monem regina illa, quæ Saba dicitur. Secundus
Saba, filius fuit Regina; hic scribitur hebraico
per schin. Ex hoc orti sunt Arabes Sabæi, de qui-
bus dicitur : *Mittunt sua thura Sabæi*. Ita Septua-
ginta, *Psalm.* Lxxn, 20, et S. Hieronymus hic.

Hevila. — Ab hoc orti sunt Getulii in Africa,
inquit S. Hieronymus et Josephus. Rursum Hevi-
læi qui habitaverunt in Hevila, juxta sinum Persi-
cum, et juxta Amalccitas, I *Reg.* xv, 7. In hac Be-
vila habitavit et Ismael, filius Abrahæ, *Gen.* cap.
xxv, vers. 18 (8).

8. Chus genuit Nemrod, — qui inter omnes fi-
lios Chus quasi princeps excelluit (9). Apte voca-

(7) OnyO nomen, an sit origine Hebræum, an Ara-
bicum, an Ægyptium, adhuc dubitatur. Forslerus ex
Coplico MEXXH-PU vult ortum esse, quod *agrum solis*
denotat.

(8) HADO liaU(l diversum videtur a *Saljalha*, vel *Sa-
Mha*, Arabiæ urbe, solis cultu celebris, ait Plinius,
lib. VI, cap. XXVIII. nOjn vd c*1 *Rhcgma*, Arabiæ urbs,
ad sinum Persicum sita, quæ in Ptolomæi tabulis inve-
nitur; vel est *Reaman*, Arabiæ Felicis urbs, quam Bar-
tema descripsit, ut magnam mercaturam facientem.
NDJnO Bocharius *Samgdachen*, Caramaniæ urbotn,
Slephano memoratam, esse autumat. Alii Zingitas ver-
tunt, quorum patria hodie *Zanghebar* dicitur. fcQtl
Sabæi esse videntur, qui Arabiæ Felicis partem ostio
maris Persici et Caramanis proximam habitarent, p i
vix dubium essa *Haden*, urbem ad sinum Persicum
silam, quam in tabula Asiæ d'Anvilliana invenies extra
ostium sinus Persici, haud procul ab ipso mari Indico.

(9) « Hic, nt Michaelis notat, non populus aliquis,
sed homo unicus, sive Illius, sive nepos, Cuscho pro-
genitori tribuitur; isque ita a reliquis, qui vers, præced.
nominati erant, a Mose ipso distinguitur, ut jam ex hac
filiorum disjunctione suspicari necessesit, eos, qui antea
nominantur, non proprio verbi sensu filios, sed populos
esse Cuscho ortos, ut ita Rosenmullerus ad h. l.

(1) *Elisa* haud dubie est Græcorum *Ellas*. Cf. Michaelis in *Spicilcg.* pag. 79; Lenormant, *ibid.* p. 311 seq.

(2) Illa Hartmann, Volney, *Recherches Nouvelles*,
tom. I, cap. xvm, et Lenormant, *ibid.* p. 317. Aliter
Rosenmullerus : « esse *Hispaniam*, a Tartesso,
nobilissimo olim portu et insula, in Baetis ostio, dicta,
solidis argumentis probarunt Bocharius in *Phalcg*, lib.
III, cap. vu, et Michaelis in *Spicilegio*, Part. I, p. 82. »

(3) Illa Lenormant. qij-o Bocharius, *ibid.*, pro nomine
Halite mediæ circa Romam habuit; Michaelis autem
Macedoniæ (Cf. I *Mach*, i, 1; vm, 1) nomen fuisse exis-
timat. Vid. Rosenmullerum ad h. l.

(4) Alii, Galliæ Rhodanensis accolæ.

(5) Omnes illi populi, qui antea sunt memorati,
Japheto oriundi, illam sibi orbis terrarum partem divi-
serant, quæ proprio nomine QHin dicitur (ad litte-
ram *habitationes gentium*, *mi* ex usu proprio geographiæ
liebræorum dicitur de regionibus carum gentium, quæ
Hebreis Vhœnicibusque barbane erant, complectiturque,
praeter maris Mediterranei insulas, Europam, Asiam mi-
norem, quæ Pontum Euxinum inter et Caspium mare
«mt, Mediam et Magogilidcm, sive Scythiam veterum
Græcorum), in terris eorum, scilicet, populorum, quilibet
juxta linguam suam, id est singuli populi habitatione et
lingua diversi, secundum minores gentes, seu colonias,
quarum quæque ad majorem aliquem populum referenda.

(6) Tum qui Arabiam primum incolere, tum qui
postea, licet ante Mosis tempora, ex Arabia in Uabossi-
lirn trajecerunt,

Sani, lor hebraico *Nemrod*, id es *rebellis*, quia primus
4 / rthic fuit tyrannus, qui alios oppressit et sibi ser-
7 vire coegit, fuitque Del contemptor. Ita S. Hiero-
nymus, Josephus, Alcuinus et alii (1).

.T3U.]fse COEPIT ESSE POTENS IN TERRA. — SçptUR-
ginla vertunt, *iste erat giga*», scilicet tum mole
corporis, tum robore, tum audacia, tum super-
bia et crudelitate, inquit S. Augustinus. Videtur
ergo Nemrod fuisse primus post diluvium gigas.
Rursum fuit ipse potens opibus et usurpatione
dominii; cœpit enim tyrannice homines sibi sub-
dere. Primus ergo in orbe princeps et rex fuit
Nemrod, isque tyrannus, inquit Abulensis.

w.». 9. Er erat robustus venator coram Domino. —
«Venator,» non tam ferarum, ut vult Vntablus,
Cajetanuset Abcn-Ezra, quam hominum; quia vi-
ct et insidiis homines captabat et opprimebat, vel
spoliando, vel necando, vel in servitutem addu-
cendo, quomodo Brasili alique Indi etiam nunc
homines venantur. Ita S. Augustinus, lib. XVI De
fe^CiW. cap. IV, Lyranus, Abulensis et alii. Vena-
^“lorcrgo idem est quod latro et prædo. Sic Aris-
toteles iwrrix», id est latrocinium, posuit inter ge-
nera venationum, et ex venationo ferarum facile
dicitur venatio hominum. Unde Xenophon, lib. I
Pædiæ Cyri, narrat Cyrum suos Persas aptasse ad
bellum, exercendo eos in venationo et credo ani-
malium; uti et priori sæculo fecit Ismael Sophi,
qui regnum Persidis Tureis ademit, et valde pro-
pagavit. Est enim venatoria exercitatio quasi bel-
lonim et proeliorum progymnasma.

Coram Domino. — Septuaginta Kuj íiu,
quod S. Augustinus vertit, *contra Dominum*; unde
Isidorus, lib. VI *Etymolog.*, tradit, quod Nemrod
homines a Deo abductos ad idololatriam coege-
rit, videlicet ad cultum ignis in Chaldrea, post dis-
persionem turris Babel. Verum non *contra*, sed
coram Domino vertendum esso patet ex Hebræo
'Jbb *liphne*, id est *coram Domino*. Jam n coram
Domino » idem est, quod revera, et eximie ta-
lis; nipote talis iudicio Dei, qui falli non potest.
Hinc Nemrod in proverbium abiit, ut de insigni
tyranno dicatur, quod sit quasi alter Nemrod,
venator et prædo. Addit Cajetanus tō coram *Do-*
mino addi ad auxesin criminis; crimen enim
gravius æslimatur, si commissum sit inspectanto
pretore.

Insuper alii tres novas afferunt expositiones.
Prima est, «coram Domino,» quia splendida
victimas, quas venatu ceperat, Domino macta-
bat ad uras, inquit Abcn-Ezra, Kimchi et Hebræi.
Secundo, «coram Domino,» id est, ut homines
ad civilem vitam et monarchiam, Dei nutu et be-

II) Solent Orientales non raro viros nobiles nomini-
bus compellere, non iis quæ dum viverent, gesserunt,
sei post mortem inditis, unde mirus ille nonnunquam
inter nomina et res gestas consensus. Vel sunt *cognomina*
iis quidem viventibus indita, quorum tamen solum,
nominibus ipsis oblivioni mandatis, superfuerit apud
posteris memoria.

neplacilo introductam, cogeret. *Tertio*, Melchior
Canus, lib. II *De Locis*, cap. xv, «coram Domino,»
id Cōl sub dio, *q. d.* Nemrod homines quasi bes-
tias per agros palantes, sub dio venabatur, ac
sub tecta cl in civilem societatem contrahebat.
Verum juxta has expositiones, Nemrod fuisset
prudens cl laudandus princeps; jam autem con-
stat illum fuisse impium et tyrannum, Poique et
religionis sancire contemptorem.

10. Fuit autem principium regni ejus Babylon. ven. m.
— Hinc notant passim Interpretes Nemrod hñne
fuisse, vel antecessorem, et, ul Berosus Annianos
ait, patrem Jovis Deli, avum vero Nini, scilicet Nuu.
Saturnum primum; aut potius, ut S. Hieronymus,
Augustinus, Eusebius, Percrius et alii censent,
Nemrod hunc fuisse ipsummet Belum, qui fuit
paler Nini. Nam Nemrod et Beli tyrannis, mores,
tempus et regia Babel per omnia conveniunt;
uterque fuit primus rex Babylonis, uterque fuit
auctor idololatriæ, teste S. Hieronymo, Cyrillo,
I'ercerio et aliis; ac primus Ninus filius jussit pa-
trem Belum quasi Deum publice divinis honori-
bus coli; atque hinc ex Belo idola apud Hebræos, El E, lo
Syros et Phœnices vocata sunt bel, baal, baalim: idola <bc-
bel enim, vel baal, idem est, quod belus. Beli
ergo proprium nomen fuit Nemrod, qui appella-
live et antonomastice dictus est Del, Baal et Be-
lus, id est Dominus et Dominator: sicut eliam-
num Turcre et Tartari suum regem, Magnum
Cham, sive Magnum Dominum appellant.

Hic ergo Belus fuit primus Jupiter, primus et
communis Gentium Deus. Hinc et eidem Jovi Belo
Semiramis, Nini uxor, templum magnificentissi-
mum extraxit, teste Diodoro, lib. III, cap. iv, in
quo erat sepulcrum Beli, magnitudine structura-
que mirantium; erat enim stadii altitudine, teste
Strabone, lib. XVI. Atque hæc fuit origo idolola-
trire, sub annum trecentimum a diluvio. Licet
enim Tertullianus, lib. De *Idololatria*, putet idola
fuisse ante diluvium, tamen Cyrillus, lib. I el III
Contra Julianum, asserit idololatriam nobis no-
lam sumpsisse originem post diluvium a patre
regis Nini, quem ipso Arbelum nominat, nos Be-
lum nominamus. Hujus rei indicium quoque est,
quod pleraque idola Gentium, præsertim Orien-
talium, ab hoc Bel, sive Belo denominata sint,
ut Beelzebub, Bcolphégor, Baalberilh, Baalsames.
Vide dicta cap. iv, vers. 26.

Nota: Nemrod fuit auctor, inventor et conditor Nf.nrM
turris et urbis Babel; eam tamen postea restaura- mciior
vit, mirequo auxit et ornavit Semiramis, uxor
Nini, caque do causa ab ea conditam esse Baby-
lonem asserunt Herodotus, Diodorus Siculus,
Strabo, Mela, S. Hieronymus, Josephus, Justi-
nus et alii.

Nota *secundo*: Cœpit Nemrod, sive Belus in Ba-
bel regnare sub annum 170 a diluvio, cum facta
est ibidem divisio linguarum et gentium; verum
sensim viribus et potentia increscens, factus est
rex et quasi monarcha, anno 184 a diluvio, re-

gnavifque 65 annis (tot enim annos Beli regno dant omnes historici), puta usque ad annum 249 a diluvio, quo defunctus est, ac successit ei filius Abu- Ninus. Nam anno Nini 43 natus est Abraham, uti bss tu- omnes tradunt : natus est autem Abraham anno «X 43 a diluvio 292, ergo 43 annus regni Nini incidit Niai, in annum 292 a diluvio; ac consequenter retro ascendendo et computando, primus annus regni Nini incidet in annum 249 a diluvio. Illo ergo 249, regno et vita defunctus est Belus, sive Ncmrod , succcessitque ei filius Ninus.

Denique Babylon hodie vocatur Baldag, vel Bagdel; quanquam vetus Babylon proprie non supersit, sed omnino sit diruta, ac loco illi vicino ædificata sil Baldag, quæ hodie exstat, uti docet Orlelius.

Anehett Et Araca — quæ postea vocata est Edessa, urbs &1 j«- in Coelc-Syria, in qua regnavit Abagarus, cui Christus suam imaginem transmisit, teste Eusebio.

Adiad Acdad. — Hæc est Nisibis, urbs Mesopotamia, «t Nili- a(j Tigrim fluvium, in qua floruit S. Jacobus Nisibila, de quo Theodoretus.

Chalanne. — Hæc vel est Selcucia, vel certe Ctesiphon, regia Persarum, inquit S. Hieronymus.

Terra Sennaar. — Ita vocatur ager Babylo ni circumjacens; addit hoc ad distinctionem alterius Babylonis, quæ est in Ægypto, quæque nunc Cayrus dicitur.

veis. n. Ii. De terra illa (Sennaar, puta de Babylone) Qms EGRESSUS EST ASSUR. — Josephus Ct CX CO S. All- Auar ' gustinus et Hieronymus putant Assur hunc esse secundum filium Sera, de quo vers. 22; illum enim per anticipationem hic interseri, occasione regni Babylonis, cui proxime successit regnum Assyriorum in Ninive, cujus conditor fuit hic Assur; ab hoc enim Assur orti et dicti videntur Assyrii, atque ab eodem condita est urbs, quæ postea restaurata et valde aucta a Nino, dicta est Ninive. Hæc sententia est probabilis.

Aaurut Verum quia hæc omnia spectant filios, non Niaui. gem, sed Cham usque ad vers. 21, ubi primum agit de filiis Sem, hinc verius Pererius, Deirio et alii censent hunc Assur esse Ninum, Beli filium; ab hoc enim conditam et dictam esse Niniven, sive Ninum urbem, omnes veteres consentiunt. Ninus ergo hic dicitur Assur, vel quia binominis erat, vel potius dicitur Assur per anticipationem, quia postea fuit primus rex et monarcha Assyriorum (1).

(1) 1'y nam "N Vulgatus vertit *plateas civitatis*, scii. Ninives. Sed quid opus dictu, Assurum non solam urbem Niniven, sed ejus quoque plateas condidisse? Nec tamen Michaelis vertendum putat *Rcchoboth urbem*; non enim opus erat addi *urbem*, quod per se clarum in reliquis nominibus omnibus tacetur. Suspiciatur itaque -pp partem nominis proprii Cuisse, et hanc urbem *Rcchoboth Ir* dictam esse, ut ab alia urbe Rechoboth iriJH, in Idumia sila, cujus infra xxxvi, 37, mentio fit, distingueretur. Intelligit autem sub *Rechoboth Ir*, Adiabenem, non procul ab aliquo Lyci fluvii, sive Zabi ponte sitam, Ephrtmo et Ammiano testibus ductus. nSo videtur esse

12. Hæc est civitas sugna. — a Hæc, » scilicet '« .il non Chale, sed Ninive, quæ primo loco posila est, quasi prima et precipua; ad hanc cairn licet remotiorem, more hebræo redit et respicit (2). Ninive enim tempore Nini maxima fuit ur- 0«a bium orbis, ut nec ante, nec post habuerit parem5- »*l in hoc orbe; ambitus enim urbis erat 480 stadiorum, id est, sexaginta millium passuum; altitudo murorum erat pedum centum, latitudo tanta, ut lres currus simul incederent; turres habebat 150, singulas altitudinis 200 pedum. Ita ex Diodoro et Strabone Pererius. Postea tempore JontB prophetæ tanta fuit, ut vicatim obiriet lustrari, non minus triduo posset. Unde a Jona dicitur civitas itineris trium dierum.

13. Lunin.—Inde Lydi, non illi quibus imperavit Cræsus, sed alii juxta Ægyptum, de quibus *Isaia* XLvi, 9, et *Ezech.* xxx, 5 (3).

Laadiii. — Inde Libyes in Africa.

Neptiiuim. — Inde Numida.

14. Phetrusim.— Inde Arabes Petrei, quorum tali metropolis erat urbs Petra (4).

PniLiSTiiM.— Hi sunt Philistini, cum quibus Judæis perpetuum fuit bellum : licet enim Abrahæ et Judæis data a Deo tantum sit Chananma,ut excinderent Chananæos, posteros Chanaan : tamen Philistini partem Chananææ, expulsis Chananæis, occupaverant, ut patet *Sophon*, n, 5. Sic Hcvæos, qui erant Chananæi, terra sua expulerunt Cappadoces, ut dicitur *Douter.* n, 23; unde jure ab utrisque Ilebræi, Chananæam sibi debitam, et a Deo datam bello repetiverunt (5).

Chetro, sivo *platra*, nunc vicus, trans Tigrim in regions Maragæ situs.

Sub *Rescn*, vers, seq., videtur intelligenda illa urbs, quæ tempore Ephrcmi, ipso teste, vicus erat nomine Rhesin, in regione Margæ, Niniven inter et Chalach.

(2) De Resena tamen hic agi, censet Rosenmullerns.

(3) Quæ jam sequuntur nomina, non singulorum hominum esse, sed populorum (cf. Lcnormant, *ibid.* p. 211) ex Ægypto egressorum, indicio est pluralis numerus, ut Aben-Esra recte monet, a Michaelis p. 254 laudatus Plerosque autem populos, quoruin originem Moses ad Ægyptios retulit, penitus ignoramus, quum nobis interiora Africa parum sint cognita. Quem geographici notili® illarum regionum defectum jam suo tempore Josephus intellexit, ,4/di'q. lib. 1, cap. vi, §2. Hate apposite Rosenmullerus. Quanquam rû Lonorinant Ananim et Neplitaim verisimiliter sunt nomades circa templum Jovis Ammonis et urbem Phthah, id est, Thebarum et Memphis accolæ.

(4) Bocharlo *Phetrusim* Thebaidem signat, quæ modo superiori Ægypto accensetur, modo ab ea secernitur. Cf. *hai.* xi, 11 ; *Jer.* xuv, 1, 15. *Chasluim* idem Colchos esse putat.

(5) De quibus egressi sunt *Philistiim et Cophthoriut*. Cui sententi® lamen alia loca (Deut. li, 23 ; *Jerem.* xtvn, 4; *Amos.* ix, 7) videntur obstare, quæ potius testantur a Caphtoræis Philistæos ortos esse. Hæc ita conciliat Bochartus, ut Caluschæos dicat et Caphlhoræos in unam gentem coaluisse, cujus colonia fuerint Philislæi. Michaelis verba transposita esse suspicatur, et sic rescribenda ; *Et Coluschreos et Cnphtorctos, ex quibus*, scii. Caphtoræis, egressi sunt Philislæi. Ipse lamca fatetur,

Capr t o r b i. — Indû Cappadoces. Ita Septuaginta et Noster (1).

n. 16. Het il eum, Jedusæum, etc. — Nota : Hæc omnia sunt nomina populorum, qui a filiis Chanaan prognati sunt; a patre enim Iletli dicti sunt Hehæi; a Jebus, Jebusæi; a Sin, Sinæi, etc. : palet ex Hebræo.

Mu Vilalpando parte I *Do Urbe et (empio*, lib. I, cxMt 3p# X, censet quod Jebus, vel Jebusæus, filius Chanaan et pronepos Noe, condiderit Jerusalem, quæ ab eo dicta sit Jebus; sicut frater ejus Sidon, teste Josepho, condidit Sidonem; et Amathus Amalliem, et Aradius Aradum urbem.

v«.n. 17. Sikjbúm. — Sinæi hic sunt Sinæ, juxta Japoniam degentes, de quibus ad Christum convertendis prophetavit Isaias, cap. XLix, vers. 12, in Hebræo, ut ibi dixi. Ita aliqui.

Verum, quia reliqui posterii Chanaan, de quibus hic est sermo, habitarunt non in India, sed in Judæa, vel juxta Judæam : hinc Sinæi hi videntur fuisse incoke deserti et montis Sina. Alius hic est Sinæus a Cînæo per C, uti dicam *Judie*. cap. IV, vers. *17 (2).

18. Ar adium. — Ab hoc viro vel potius populo, condite et dicte sunt urbes Arados et Antaradus juxta Sidonem, de quibus *Ezech.* xxvn, 8.

Samar a-c m. — Videntur Samaræi idem esse cum Pheresæis, et ab eorum parente, non prisco hoc, sed proximo illo, qui vixit tempore Ainri regis Israel, dictusque pariter est Scemer, vel Scomer, tam mous quam urbs et regio vocata est Samaria, III *Reg.* xvi, 21.

Amat ileum, — incolas Emath urbis, quæ in Scriptura est duplex, scilicet Emath major, quæ est Antiochia; et Emath minor, quæ est Epiphania (3).

valde antiquum errorem esse, « si modo, inquit, errorem vocare ausim, qui et textum Samaritanum, et omnes versiones invasit. » Sunt autem Philisæi, qui toti apud externos Palæstinæ nomen dederunt, non aborigines in illa, sed advenæ, id quod et ipsum nomen indicat. Est enim **who** nomen gcniti Hutnanjhs regi mis ab illis possesse nomine, deducium Nominis ven radix est Æthiopicum ū Sa quod *migrant, emigravit* denotat. Pintisimos ortu *Cretenses* esse cxiuimavit Cálmelos, in Dissertatione Commentariis in I lib. *Reg.* præmissa. Sed erudite ejus sententiam refutavit Mich.vchsin *Spicii*. p. 281 seqq. ifiDD Bocharlo et omnibus pene antiquioribus interpretibus *esi'Cappadocia*, Calmelo *Creta*. Micheli has sententias examinanti *Cyprus* esso videtur, quæ sententia omnium vcrisimillima est. cf. Rosenmullerum ad h. 1.

De Philisteorum Semitica lingua Cf. Lcnormant, *ibid.*, p. 218 seqq.

(1) Vers. 4. Juxta multos Sidon hic non est nomen viri, sed urbis a primogenito Chanaanis condite. *Sidon* enim urbs nomen habet a piscium ubertate, aut a piscando, a verbo -py *venari, piscari*. ChelLeoium sedes videtur fuisse circa Hcbroncm.

(2) Populi vers. 17 commemorati urbes in Libano, aut in vallibus huic monti subjectis, sitas habitabant. Cf. Un»rmanl, *ibid*, p. 270-2.

(3) *Arvadcci* Anidan insui im occupaverunt in ora

21. Fratres Japup.t majore (4). — Ilcbræuna Vers 7TUn *haggadol* esi indeclinabile, unde tam verti potest *majoris* in genitivo, ut vertunt Septuaginta, quam *majore* in ablativo. Hebræi, Lyranus et Tosíalas vertunt *majoris*, referuntque ad Japhet : unde putant Japhet fuisse primogenitum Noe, secundum Chain, tertium et ullimum Sem. Verum verius est vertendum esse *majore*; ita enim vertit Noster, Pagninus, Vatablus, Cajetanus et alii : hæc enim omnia spectant ad laudem, non Japhet, sed Sem; nam alibi, ut cap. ix, vers. 24, inter filios Noe primus ponitur Sem, secundus Cham, tertius Japhet.

Dices : Noe coepit generare hos tres filios anno 500 vite suæ, ul habetur capite v, in fine: ergo anno hoc 500 genuit Japhet, anno 501 genuit Cham, anno vero 502 genuit Sem; nam *Genes*, x, 11, dicitur quod Sem biennio post diluvium (quod factum est anno 600 Noe) fuerit centum annorum : natus est ergo Sem anno 502 Noe, et consequenter anno 500 Noe natus est Japhet, fuitque primogenitus Noe.

Respondeo : Scriptura sæpe tantum integros numeros exprimit, parvos vero et minutos subticet. Sic hic quod dicitur cap. v, vers. 32, Noe empisse generale anno 500, intellige præcise non 500, sed 502. Vel certe quod dicitur cap. xi, Sem biennio post diluvium, cum genuit Arphaxad, 100 fuisse annorum, intellige præcise non 100, sed 102; binarium enim, nipote minutum, in

Phœnices ad os Eleutheri fluminis sitam : cui o regione in continenti Antaradus. HQÿ videtur esse urbs Simyra, haud procul ob Eleutherio sila, quæ Samaræos habuit conditores. Exiit eliamnum urbs *Hamath*, in Syria ad Orontem sita, Græcis *Epiphania* dicta. Abulfeda, ipse princeps Hamathæ, dicit in sua *Syrie Descriptione*, p. 108 : « Hamath est urbs antiqua memorata in scriptis Israclitarum. »

Vers. 19 describuntur fines terræ a Cananæis occupate. Septentrionalem terminum constituit Sidon, australem ab occidente Geraræel Gaia, australem ab oriente Sodoma, Gomorrha, Adama, Zebojim et Lisa.

(4) *Ipsi quoque Semo*, quemadmodum et cæteris (no quis putaret, quia numerosissima Chami soboles posita fuerat, ideo in silululu in esse scriptori, Semum omittere), nata est pro ex satiscopiosa, nam 27 habet posteros. *Patri omnium Hebræorum*. Quemadmodum ad infamandum Chamum supra cum vocaverat *jmtrejn Canaanis*, a Noa maledicti, ita Semum nunc dicit patrem omnium filiorum Hebræorum, rivo Habræorum, ad cum nobilitandum. Juxta mullos pro nomine appellativo, *transitum*, el quod *trans* fluvium aliquem est, *riy* κίς v significante, habendum, ut , scii. niDH “111JH rint *incolit regionis* transcuphraleiuis. Ad Semum commendandum et hoc perlinet, quod cum hac insignit nota, *fratri Japhcti, natu majori*. Noluit enim Hebræorum progenitorem dicere fratrem Chami improbi, licet prole abundantis, sed Jnphcti » boni et probi. Cur vero hoc loco additum sil, fuisse Semum Japheii fratrem *natu majorem*, ejus rei ratio hæc reddi potest, quod, quum hoc capilo Noachi (ilii ordine inverso recenseantur, ut facilius esset a Semi prole ad Abrahami historiam transitus, no h o ordine Semi juri derogetur, repetere Nostro necessarium visum esset, quod jam antea aliquoties monuerat, Semum hilum >\-ac*n nulu maximum luúge.

tanto numero non curat, sed silet Scriptura, ven. J». 22. Fttii Seji : Ælam. — Undo / Elamita, id est Persæ: sic ab Assur Assyrii, a Lud Lj'di, quorum rex fuit Cræsus; ab Arphaxad Chaldæi descenderunt, inquit S. Hieronymus (i).

Ar am. — Inde Aramrei, id est Syri. Nota, in Scripturis Syriam late patere, et comprehendere Armeniam, quin et Mesopotamiam, quæ dicitur *Aram naharahim*, id est Syria duorum fluviorum, quia interjacet inter Tigrim et Euphratem, uti fusius dicam cap. xxv, vers. 20 (2).

Ven. si. 24. Heber. — A quo orti et dicti sunt Hebræi, qui primigeniam paradisi linguam, Hebræam scilicet, cum vero Dei cultu soli retinuerunt in divisione gentium et linguarum in Babel, quamquam et alia sit origo vocis *Hebranis*, ut dicam cap. XIV, vers. 13.

Heber Putant aliqui Heber natum esse eo tempore, unde vo- qU0 Arphaxad avus discedens ex Armenia trajecit fluvium Tigrim, et primo omnium consedit in Chaldæa, ac propterea infantem tunc natum appellasse Heber, id est *transiens*, scilicet Tigrim. Cui opinioni favet id quod docet S. Hieronymus et Josephus, lib. I *Antiq.*, cap. vu, scilicet, ab Arphaxad prodiisse Chaldæos (3).

Ven. SS. 25. ΠΙΑΛΕΓ, EO QUOD IX DIEBUS EJUS DIVISA SIT terra. — *Phalcg* enim hebraico idem est quod divisio: hæc divisio et dispersio contigit in Babel, de'quacap. xt.

Quindo Quæres, an hæc divisio linguarum et gentium coegerit in orlu > an > n medio, an in fine vit@) n'ni- Phalcg? S. Augustinus, lib. XVI *De Civit*, cap. xr, rum > n el Percrus consent cam in orlu Phalcg contigisse: ? inde enim puer nominatus est Phalcg.

Secundo et melius Hebræi, S. Hieronymus, Chrysostomus, Tostatus et Lyranus censent eam contigisse, non in orlu, sed durante vita Phalcg: pater enim ejus Heber, vir sanctus, vaticinans filio nascenti nomen Phalcg imposuit ab eventu, non præsentis, sed futuro, quem in spiritu prævidebat.

Contigit Itaque dico verius videri, sub annum 170 a di- í'ui 1 0 CUIU iara Phaleg esset 70 annorum (natus »' diiu- 051 enim anno 101 a diluvio, ut patet cap. xi, v o. vers. 15 et 16), factam esse hanc divisionem. Probatur *primo*, quia sub hunc annum 170, in Babel

(1) Primum ii tantum, qui regionem circa Niniven, Græcis Adiabensem dictam, incolebant, Assyrii dicebantur; deinde autem Assyriorum nomen latius patebat, et Syros etiam comprehendebat.

(2) Vers. 23 yyp esse Arabias Deserlæ partem septemlionalcm, Euphrati et Mesopotamiæ contiguam, probabile est. Sin Hieronymo et Josepho est Armeniæ pars-, Michael! vero hanc vocem cum Aramæo sb'il, *vallis*, conferenti, verisimilius videtur, Ccele-Syriam illo nomine intelligi. Nominis njU ne vestigium quidem apud externos reperire potuit Bocharlos. Nomme ũo satis verisimiliter conjicit idem intelligendos esse *montis Masti*, qui Nesibi urbi a septentrione imminet, incolas.

(3) *Sale* tum veterum nonnullis, tum Bocliarto, Suisian-jrum conditor creditur.

facta hac divisione, regnare erepit Nemrod, ut dixi vers. 10; *secundo*, quia Scriptura hic non ail, in fr l » ortu, sed in diebus Phalcg divisam esse terram; *tertio*, quia anno 101 a diluvio, cum natus esset Phalcg, non videntur homines ita propagati fuisse, ut possent dividi in 70 gentes et linguas; eral enim tunc secunda tantum, aut ut summum tertia generatio a diluvio. Adde, quod magis urget: Heber genuit anno 34 retatis suæ Phalcg, et post cum, ut videtur, genuit Jectan. Jectan autem plures habuit filios, uti hic dicitur, qui scilicet in dispersione Babel jam granitavi, in suam quisque regionem, gentem et linguam, requo ut alii, qui hic nominantur, dispersi sunt, ut patet vers. 31. Ergo non in orlu Phalcg, sed eo jam grandicvo (ulpoto cujus junior frater Jectan tot tamque grandevos jam haberet filios), divisa est terra. Ita Diodorus, Lipomanus et alii.

Respondet S. Augustinus Jectan, non juniorem, sed senioreni fuisse Phalcg. Verum hoc parum videtur probabile: nam prior hic nominatur Phalcg, quam Jectan; sed esto sit verum, exiguo tempore ante Phalcg nasci debuit Jectan: nam Phalcg natus est anno Heber patris 34; si ergo Jectan natus anno 30 aut 25 Heber, sic fuerit ut summum novem annis senior Phalcg; itaque non potuit Jectan in orlu Phalcg habere filios tot et tantos.

Hinc sequitur falsum esse quod tradunt Hebræi in *Seder Olam*, scilicet hanc divisionem linguarum et gentium faciam esse in fine vita Phalcg, puta sub annum 310 a diluvio, 10 nimirum annis ante mortem Noe; nam hoc anno 340 jam natus erat Abraham, cralque 48 annorum: jam vero ante Abraham, Ninus contra Zoroastrem plurimis contractis gentibus dimicarat, uti dixi sub finem cap. præcedentis: erant ergo tum gentes jam pridem ante divisæ et dispersæ (4).

29. Ophir, Bevil a. — Iude Indi et vari@ Indorum Vtn U gentes. Ila S. Hieronymus et Arias, qui ad Jobab pariter refert novi orbis partem illam, quæ dicitur Parias. Reliquorum qui hic nominantur, propagines incognita sunt (5).

(1) *Jeelancm* ejusque posteros Arabiæ Felicis partem, hodie dictam ab indigenis *Iemen*, id est, regionem ad dextram seu austrum sitam, occupasse, Bocliarlus ostendit. Hodiernum Jectanis nomen superest in regione quidam Arabiæ *Kac/dan* dicta; quo ipso nomino Arabes Jectanem appellant, cujus posteros sese esso dicunt. Vid. Niebuhr. *Beschreibung von Arabian*, pag. 275.

De nominibus vers. 26 commemoratis, vix aliquid constat, nisi quod iis indicentur Arabiæ populi.

Vers. 27. *Aduram* Bocliarlus putat fuisse *Drimatai* Plinii, Hir/. *Natur*, lib. VI, cap. xx, ad fretum sinos Perdei. *Uzal* vetus est nomen urbis hodie ab Arabibus dicitur *Sanaa*, in Arabia Felice. *Decia*, qua in Arabiæ parte redern habuerit, definiri liaud potest.

Vers. 28. Do *Ebat* et *Abimael* nil certi constat. *Saba* esse Sabæos, celebrem olim Felicis Arabiæ [Iopulum, cui metropolis Mariba, demonstravit Bocharlus.

(5) *Oplur* vix dubium est esse nomen alicujus regionis Arabiæ orientalis, sive australis, ad mare sitæ. Cf. I *Reg*.

mu. 3!. Isti sunt fh.ii Sem secundum cognationes r'': et linguas. — Hinc l'hilastrius, lib. *De Ilarcsibus* tni, cap. evi, firniiler credendum esse docet, quod ante turrim Babel variæ fuerint linguæ, sed quas homines oinnes tunc intellexerint ; in dispersione vero Babylonica, in quoque patrefamilias unam Unium mansisse linguam, a lingua alterius cujuslibet patrisfamilias diversam. Huc accedit Nicolaus de Cusa, qui in Compendio, cap. nr, ait, « adeo fuisse copiosam primam dicendi artem ex nullis synonymis, ut omnes, quæ sunt postea divis® linguæ, containerentur in ipsa, ipseque Adam, si quis illis loqueretur, omnes intelligeret, cum omnia vocabula imposuerit, et nullis peritia linguarum subilo concessa sit. »

Verum hoc falsum esse patet cap. scq., ubi ante hanc dispersionem terra dicitur fuisse labii unius et linguæ. Est ergo hic prolepsis, sive anticipatio; linguæ enim hic vocantur non quæ jam erant, sed quæ paulo post erant futur® in Babel. Ita S. Augustinus, Ruperlus et alii.

32. An ms Divis® sunt gentes. — Cominuniler SS. Augustinus, Hieronymus, Prosper, Epiphanius numerant 72 gentes cl linguas, in quas divisi sunt homines in dispersione Babel ; tot enim person® putat septuaginta duæ, hoc capite nominat®

cap. n, vers. 28; cap. x, vers. 9f. [*levila* videtur ea esse Arabiæ Felicis regio quæ hodie *Chaulai* dicitur, quam Niebuhr, *Beschreibung van Arabien*, pag. 250, dicit, « paucis milliaribus a Sanaa abesse. » *Jobab* Jobabias Ptolomæi designare videtur, quorum metropolim *Najaram* esse dicit. Ergo *Nagran*, urbs celeberrima, regni Homeritarum sæpe sedes, nunc provinci® Hamdam primaria, metropolis olim Jobabitarum fuit, ut Michaelis ostendit.

Vers. 30. *Messa* Michaeli est *Mescne* antiquorum, ad (sliatigridis et Euphratis sita, quia Syri lotam ad Euphratem Tigriinque regionem infra Scleuciam, usque ad sinum Persicum, *Maischan*. aut nomine pleniore *Euphratem Ihischanæ*, quin et Bassoram eodem nomine vocant. Et hanc regionem Jectanitæ habitasse videntur, ut Michaelis pluribus ostendit. *Sephar* Michaeli ea regio videtur, quæ Arabibus *Thahama* vocatur, id est, litteralia et declivia Arabiæ ad mare Erylliræum.

et enumerat® reponuntur, nimirum 14 ex filiis Japhet, 31 ex filiis Cham, 27 ex filiis Sem. Addunt enim ipsi Cainan, quem addunt Septuaginta. Verum cap. scq. octendam demendum esse Cainan. Rursum demenda sunt hic nomina patrum : nec Qtutqa* enim patres diversam a filiis fecere familiam aut gentem : iis ergo demptis, restant 3 filii, a quibus Tatû» singulis singulæ gentes ortæ sunt, cum in dis-n rota persiane Rabel singulæ propriam linguam vel ,^Luin idioma sortita; sunt ; qua de re vide fuse Percrium, j u m. lib. XV et XVI.

Ex dictis sequitur gentes has toto orbe, ac consequenter tam per inferius, quam per superius hemibphærhim esse dispersas. Unde sequitur alias aliis esse antipodes, et adversis vestigiis insistere et ingredi. Antipodes esse negavit Plinius, AnUjr lib. H, cap. Lxvn, Cicero, Mela, et Nazianzenus, '!' !'saL epist. 71 *ad Posthuvianum*, cl Augustinus lib. XVI *De Civitate* is. Ratio cos movens erat, Oceani inter hunc orbem et novum interjecti immensitas, quæ eis videbatur esse impermcabilis; ut ex hoc orbe ad novum transire non potuerint homines. Sed ad hanc rationem respondi cap. vin, vers. 17. Jam enim ex navigationibus Hispanorum constat Americain ab hominibus incolî, cosque nobis esse antipodes.

Rursum hinc colligitur gentes has dispersas esse per omnia mundi climata, atque habitare non tantum intra Tropicos, sed etiam extra eos, ac pene sub polis, insuper sub EquinocGali, sub quo veteres olim posuerunt Zonam torridam, fexutot-quam ob restum consuerunt esse inhabitabilem. Sed ex iisdem Hispanorum navigationibus constat u. Zonam torridam ab hominibus incolî, esseque temperatam, idque tum multitudine imbrium, tum dierum æstivorum brevitale, tum Oceani vicinia, tum ventis perpetuis, quibus perflatur, turn aliis divinæ providentiæ modis et remediis, uti docet oculatus testis Josephus Acosta, lib. li De iVoro *orbe*, cap. vin et sequent. Sic enim Deus implet decretum suum, quo sanxit cap. i, vere. 28 : « Replete terram. »

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, extruuntur turris liabel. Secundo, vers. 7, lingua: dividuntur, et gentes disperguntur. Tertio, vers. 10 textitur genealogia Sem usque ad Abraham, qui ex Ur Chaldaorum migrat in liaran cl Chanaan.

1. Erat autem terra labii unius, et sermonum eorundem. 2. Cumque proficiscerentur de Oriente, invenerunt campum in terra Sennaar, et habitaverunt in eo. 3. Dixitque alter ad proximum suum : Venite, faciamus lateres, et coquamus eos igni. Ilabueruntque lateres pro saxis, et bitumen pro cæmento. 4. El dixerunt : Venite, faciamus nobis civitatem et turrim, cujus culmen pertingat ad cælum : et celebremus nomen nostrum, antequam dividamur in universas terras. 5. Descendit autem Dominus ut videret civitatem et tur-

rim, (piani ædificabant filii Adam, G. et dixit : Ecce, unus est populus, et unum labium omnibus: cœperuntque hoc facere, nec desistent a cogitationibus suis, donec eas opere compleant. 7. Venite igitur, descendamus, et confundamus ibi linguam eorum, ut non audiat unusquisque vocem proximi sui. 8. Atque ita divisit eos Dominus ex illo loco in universas terras, et cessarunt nidificare civitatem. 9. Et idcirco vocatum est nomen ejus Babel, quia ibi confusum est labium univers® terræ : et inde dispersit eos Dominus super faciem cunctarum regionum. 10. H® sunt generationes Sem : Sem erat centum annorum, quando genuit Arphaxad biennio post diluvium. II. Vixitque Sem, postquam genuit Arphaxad, quingentis annis : et genuit filios et filias. 12. Porro Arphaxad vixit triginta quinque annis, et genuit Sale. 13. Vixitque Arphaxad, postquam genuit Sale, trecentis tribus annis : et genuit filios et filias. 14. Sale quoque vixit triginta annis, et genuit Heber. 15. Vixitque Sale, postquam genuit Heber, quadringentis tribus annis: et genuit filios et filias. 16. Vixit autem Heber triginta quatuor annis, et genuit Phaleg. 17. El vixit Heber, postquam genuit Phaleg, quadringentis triginta annis : et genuit filios et filias. 18. Vixit quoque Phaleg triginta annis, et genuit Reu. 19. Vixitque Phaleg, postquam genuit Reu, ducentis novem annis : et genuit filios et filias. 20. Vixit autem Reu triginta duobus annis, et genuit Sarug. 21. Vixit quoque Reu, postquam genuit Sarug, ducentis septem annis : et genuit filios et filias. 22. Vixit vero Sarug triginta annis, et genuit Nachor. 23. Vixitque Sarug, postquam genuit Nachor, ducentis annis : et genuit filios et filias. 24. Vixit autem Nachor viginli novem annis, et genuit Thare. 25. Vixitque Nachor, postquam genuit Thare, centum decem et novem annis : et genuit filios et filias. 26. Vixitque Thare septuaginta annis, et genuit Abram, et Nachor, et Aran. 27. H® sunt autem generationes Thare : Thare genuit Abram, Nachor, et Aran. Porro Aran genuit Lot. 28. Morluusque est Aran ante Thare patrem suum, in terra nativitatis suæ in UrChaldæorum. 29. Duxerunt autem Abram et Nachor uxores : nomen uxoris Abram, Sarai : et nomen uxoris Nachor, Melcha, filia Aran, patris Melchæ, et patris .Tesch®. 30. Erat autem Sarai sterilis, nec habebat liberos. 31. Tulit itaque Thare Abram filium suum, et Lot filium Aran, filium filii sui, et Sarai nurum suam, uxorem Abram filii sui, et eduxit eos de Ur Chaldæorum, ut irent in terram Chanaan ; veneruntque usque liaran, et habitaverunt ibi. 32. Et facti sunt dies Thare ducentorum quinque annorum, et mortuus est in liaran.

•• 1. Erat autem terra labii cœcius, — loquelæ unius, scilicet Hebraica: ; est melonymia. Hebraeam enim primam et communem omnium hominum, tam ante diluvium, quam post usque ad fabricam turris Babel, fuisse loquelam et linguam, patet ex etymis et significatione nominum Adam, Evæ, Cain, Seth, Babel, Phaleg, Abrahama, Isaac, Jacob et aliorum, quæ tradit ipsa Scriptura in *Genesi* : horum enim numinum origo et significatio, non ex alia quam Hebræa lingua peti potest. Estque hæc sententia S. Augustini, lib. XVI *De Civitate Dei*, cap. xxi. Oigennis, Chrysostomi, Diodori, Hieronymi et ceterorum, præter unum Theodoretum, qui falso putat primam linguam fuisse suam Syriacam (fuit enim Theodoretus Syrus, utpote natus Antiochia: in Syria, et Cyri in Syria postea Episcopus) ; Hebraam vero postea empisse, ac pruno Moysi a Deo esse traditam : constat enim peritis, Syriacam dialectum esse linguæ Hebræe ex ejusque cor-

ruptione prognatam : sicut Gallica, et Italica, et Hispana a Latina corrupta descendunt (1).

Goropius B. canus vult primam mundi linguam fuisse Cimbricam, sive LTandricam, ab eaque omnia nomina S. Scriptura, puta Adæ, Evæ, Cain, Mathusalem, etc., deducit. *Adam*, inquit, dicitur, quasi *had dam*., id est odium aggeris. Adam ergo idem est, quod agger invidia: fluctibus obiectus. *Eva*, dicitur quasi *cu vat*, id est, sæculi vas, quia in Eva principium omnium sæculorum

(1) Illecebram linguam fuisse hominum primam verius negant hodiernorum plerique. Cf. Molitor, *philosophie der Ccsckichte, oiler Uber die Tradition*; Wiseman, *Discours sur tes rapports entre la science et la religion* rMUt; Disc. I, etc. Vitring® sententiam, *labium union* et sermones eosdem significare animorum et consiliorum unitatem ac consensum, et contra *confusionem labii*, dissensionem animorum, pluribus refutavit Perizonius in *Originibus Babylonici*», pag. 151 seqq. Cf. Meignan, *Ibid.* pag. U7.

fuit concepitili). *Abel* dicitur quasi *hat bela*, id est, odium belli, scilicet a Caino fratre sibi illati. Cain dicitur quasi *kael ende*, id est, malus finis. *Mathusalem* dicitur *mart ti salich*, id est, salutato, scilicet ab instante diluvio. *Henoch* dicitur quasi *eel noch*, id est iuramentum (Dei cum hominibus) adhuc, scilicet perdurat, etc. Verum hæc non respondent etymis quæ dat Scriptura; illa enim prorsus alium sensum aliamque originem ingerunt. Quare in hisce etymis tam opere ex lingua Belgica accersendis, Goliopus non aliud, quam ingenii sui acumen ostendit, quod utinam rebus solidioribus et utilioribus applicuisset. Unde vir doctus de hoc opere censuit illud ingenii duntaxat esse ludum lusumque.

Tft 1 2. CUMQUE PROFICISCERENTUR DE ORIENTE, — de Armenia quæ Babylonis est orientalis, ubi cessante diluvio arca quieverat: ibi ergo mox a diluvio mansisse videtur Noe cum suis. Ita Epiphanius, initio lib. *De Hæresibus*, Pererius et alii (1). Noe secuti sunt ejus nepotes et posterii: idque nolat Josephus et Plato, lib. Ili De *Lcigib.*, metu diluvii habitantes primum in montibus, inde sensim metu abeunte, in valles et campos descendere.

Invenerunt campum in terra Sennaar. — Nola: Omnes (licet id neget Chetanus) qui tunc erant homines, ex Armenia egressi videntur in Sennaar, id est, in Babylonem, spe majoris et melioris soli, et ob silum ejus commodiorem, nipo ex qua facilius se quaquaversum dispergere possent, ut circumquaque sibi invicem essent clamarentur contigui et vicini. Unde Abulensis recte opinatur Noe, qui tum adhuc vivebat, interfuisse i. ædificationem turris Babel, ac forte eam adjuvisse; aliqui enim bono, alii, et longe plures, malo fine eam ædificabant: omnes enim homines tunc erant in Babel; unde et omnium ibi confusio et divisio sunt linguæ: ita quoque sentit Pererius, Deirio et alii.

Sasw, Nota: Hic locus non tunc, sed postea ab incolis dictus est Sennaar, uti et Babel, ab eventu. Sennaar enim hebraico idem est, quod excussio dentium; quia dentali, id est superbi, homines ædificantes Babel, ibi suis dentibus, id est sua lingua; privati sunt, ait Nuperius et S. Gregorius scribens in *Psal. iv paenitent.*, ad vere, penult.: < Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua Sion; » qui et tropologiam addit: « in Sennaar, ait, habitant dentali, qui detractionum morsibus proximos lacerant: horum dentes excutit Deus, cum illorum facta simul et verba confundit. De quo quippe scriptum est: Dentes peccatorum contrivisti; et ille: Dominus conteret dentes eorum in ore ipsorum. »

(1) Cum Armonio) montes in quibus hæsit arca, sint magis ad Aquilonem, quam ad Orientem Babylonem, Bocbartus conjecit, quod more apud Assyrios recepto dici, quippe qui partes imperii sui, quæ trans Tigrin erant sitæ, *Orientes*, eas autem quæ cis hunc fluvium, *Orientales* vocabant.

3. Habueruntque lateres pro saxis. — Quia, ut tradit Theodorctus, in Babylone magna erat saxorum inopia. Addunt aliqui id cos fecisse metu diluvii ignis, quo intellexerant rursum conflagratum quandoque esse mundum: lateres enim, cum decocti sunt, validissime resistunt igni; lapides vero igni solvuntur in calcem. Si hoc cogitarunt, insipienter cogitarunt; nam uti nihil diluvio aquæ, ita nihil diluvio ignis in fine mundi, quod longe potentius erit, resistere poterit.

4. Turrim, cujus culmen pertingat ad coelum. — Turrim quæ sit altissima: est hyperbole. De altitudine hujus turris mira habet S. Hieronymus in cap. xiv *Isaiæ*, scilicet eam habuisse altitudinem quatuor millium passuum, quæ efficiunt milliarc magnum, sive Germanicum. Addit Josephus, Neirodianos cogitasse hanc turrim ædificare ea altitudine, ad quam diluvium, si rediret, ascendere non posset. Vide stultitiam hominum. Manserunt reliqui hujus turris, usque ad tempora S. Hieronymi et Theodori, ut ipsi fatentur (2).

Nola, turrim hanc fuisse in ipsa urbe Babel, uti indicant Hebræa versu 9: licet alii putent eam fuisse non in Babel, sed in vicina urbe Channe.

Secundo, auctor hujus fabricæ non fuit Noe, qui adhuc vivebat, sed Nemo. Ita Josephus, Augustinus et alii.

Celebremus nomen nostrum. — Abulensis hos fabricatores Babel excusat a peccato, non solum mortali, sed etiam veniali, primo, quod turrim hanc tantum ædificaverint ut esset specula, tam activa, quam passiva, ut scilicet eminus conspici posset ab omnibus circumcirca habitantibus, ut statis temporibus singuli in Babel, de rebus tum privatis, tum publicis et communibus acturi, redire et convenire possent: qua de causa etiamnum fiunt turres; *secundo*, esto voluerint celebrare nomen suum hac turri, hoc non erat malum; nam licet querere famam et gloriam, dummodo res ex qua quaeritur gloria, non sit mala, sed bona, nec detrahatur honori divino. Adde, inter hos fabros erat Noe vir sanctus, princeps et pater omnium, qui non permisisset hanc turrim edificari ad malum finem: ita Abulensis.

Verum melius S. Augustinus, Chrysostomus, Josephus et alii passim censent hos fabros peccasse vanitate et superbia; quid enim aliud significat tam alta et insana in cælum usque turris

(2) Imo reccus reperte iterum sunt hujus turris reliqui. Nam vestigia vetustissimæ ædis, Biri-Afmrou, ex inscriptione *cuneiformi* ibid, inventa, liquet, nihil aliud fuisse, nisi arcem a Nabuchodonosor erectam eo in loco, ut ipsa fert inscriptio, iisdemque fundamentis, quibus turris loquelæ confusionis antea exstruebatur. Vid. hanc inscriptionem eruditissime a D. Oppert interpretatam in *Journal Asiatique*, mensibus februario, mar, et seq. anni 1857, hoc titulo, *inscription de Borsippa*.

structura? *Secundo*, cum aiunt : « Celebremus nomen nostrum, » quid aliud indicant, quam finem et scopum sui conatus et laboris improbi, esse ambitiosam cupidinem nominis æternandi? *Tertio*, Deo ingratum et exosum fuisse hoc opus, patet ex eo quod illud ipse impediverit, et (edificantes mulctarit dissonantia et diversitate linguarum, ut se invicem amplius intelligere non possent. Addit *quarto* S. Augustinus, lib. XVI *De Civit.* cap. IV, Nemrod (edificasse Babel, ut esset arx suæ tyrannidis et impietatis. Unde ex hac fabrica natam esse fabulam gigantum, bellum cælo inferentium, de qua dixi cap. vi, vers. 4, docet Alcimus Avitus, et indicat Sibylla lib. III. Noe huic fabricæ interfuit, non præfuit, quia eam impedire non potuit : prævaluit enim Nemrod cum suis; si eam adjuvit Noe, bono fine, et ad gravius malum vitandum, eam adjuvit (I).

Ubi tamen adverte Deum permisisse hoc peccatum, et hanc turris fabricam ad tempus, et ad certam altitudinem, quia hac occasione intendebat ingens effleere bonum, scilicet dispergere homines per omnes provincias, ut totus orbis repleretur et coleretur ab hominibus, quod magnum fuit totius orbis ornamentum, æque ac commodum (2j).

Moraliter S. Chrysostomus hic *hom.* 30, hisce fabris Babel similes dicit esse cos, qui splendidas domos, lavacra, porticus ædificant hoc fine, ut in fiscalement nomen suum. Additque : a Quod si omnino æternam memoriam amas, ego libi viam monstrabo, nimirum, si has pecunias in manus inopum dispenses, relictis lapidibus et splendidis ædificiis, villis et balneis. Hæc memoria immortalis, hæc memoria innumeros tibi thesauros parit, hæc memoria a sarcina peccatorum alleviatur, hæc mullam libi fiduciam apud Deum conciliat, n Probat id ex *Psal.* exi : a Dispersit, dedit pauperibus, iustitiam (id est eleemosyna) ejus manet in sæculum sæculi. Vidisti memoriam quæ se in omne sæculum extendit? »

Antequam dividamur.—Haec et Septuaginta. Unde quod Hebraice est *pen naphuls*, « ne forte dispergamur, et subaudi, nondum ullo memorile nominis et gloriæ nostræ relido monumento. Sciebant enim se propediem dispergendos, præveniunt ergo et accelerant hoc sui monumentum,

(I) Cf. Meignan, op. cit. p. 149.

(ij) Cummatibus simplicissimum sensum Schroederus ait esse hunc : Structa urbe et præalta arce (quæ dicitur Græcè *Acropolis*. Hispanis *Atcasar*, Hebræis *turris*), quæ urbi insigniter decorum inserviat, faciamus nobis nomen, ut nusquam valet *antequam*) per totam terram dispergamur, id est, societati nostræ, totum humanum genus complexuræ, nullum adstiluamus decoris, dignitatis et splendoris, quo omnes et presentis et futuræ alatis homines atque familiæ ad eam perpetuo colendam servandamque ultro allidantur et invitentur, nec a nobis divulsi, vel sponte, vel per incertos fortunæ casus, in remotas et inhospitas regiones auferantur, iunctæque communitatis vinculum dissolvatur.

ethane fabricam, non ab ea morte, vel dispersione proventi, impediuntur.

5. Descendit autem Dominus.—Non locum mulando (est enim ubique), sed cominus inspicendo, impediendo et vindicando, inquit Cajetanus. Loquitur enim Scriptura de Deo anthropomorphæ, (id est. Deus exacte, serio, lento et mature inspexit et consideravit hanc turrim, atque superbiam hanc hominum aedificantium insanam et intolerandam, ut eam impediret et puniret, perinde ac si o cælo in terram Senqaar descendisset, uti faceret homo, vel angelus iudex. Ita S. Augustinus.

Unde recte notat ex Philone et S. Chrysostomo Delrio, quod S. Scriptura quando vult indicare Deum lento gradu procedere ad iudicium et vindictam, dicat illum descendere, id est accedere ad nos, ut rem totam clarius cognoscat, et postea mature noxios puniat. Sic descendit in Sottomani, *Genes.* xvm, 21, et in Judæam, *Micchieæ* i, 3,

Quam ædificabant filii Adam,— qui ab adama, id est terra, orti, cum sint terrigenæ, nunc superbe in cælum sua fabrica conscendere moluntur.

G. Labium.—Loquela et lingua, uti dixi vers. I

7. Venite igitur, descendamus, et confundamus ibi linguam eorum. — Sunt hæc verba Dei, quasi consultantis, et insanam hominum machinationem et superbiam detestantis. Putant aliqui Deum hic loqui angelis; angelos enim adjuvisse hanc linguarum confusionem. Ita S. Augustinus, lib. XVI *De Civit.* cap. ix, Philo, Cajetanus et Pererius. Sed verius est Deum Patrem hic loqui, non quidem alteri cuiquam Deo, ut objiciebat Julianus Apostata, sed suo Filio et Spiritui Sancto. Uti et fecit cap. i, vers. 26, et cap. n, vers. 18. Sicut enim ibi creatus, non angelorum, sed solius Dei et fuit opus : ita pariter fuit et hic hæc linguarum profusio; non enim angelus cujusque populi rector, suam ei linguam indidit (ut vult Origenes in cap. xi *Num.*), sed Deus. Sicut enim Deus epa solus per suam omnipotentiam menti illabi, ita et solus menti habitus scientiæ et linguarum indere potest. Ita S. Chrysostomus, Procopius, Babanus, Rupertus et alii passim.

Quare cognitio S. Scripturæ, vel etiam linguarum Hebrææ aut Græcæ, quam diabolus nonnullis Anabaptistis, antea rudibus et idiotis, hausto non imbololo et symbolo anabaptismi suggerit, non est habitualis aut permanens, sed tantum actualis quasi suggestio et inspiratio : assistit enim iis daemon, et suggerit hæc omnia, perinde ut nos, declamantibus publice, secreto carmina, vel ea quæ declamanda sunt, suggerimus; imo subinde non ipsi, sed per ipsos loquitur daemon, ut energumeni, vel possessi a dæmone, non tam videantur, quam revera sint. Id ita esso ex eo patet, quod mox ut ab hæresi ad sanam fidem et mentem redeunt, relictis a dæmone, illico in

pristinam suam ruditatem et ignorantiam recidunt.

Descendamus. — Dices : Jam vers. 5 descenderat Dens ; ergo frustra rursum hic descendit. Respondet S. Augustinus et Pererius hoc versu esse recapitulationem, et hunc versum proponendum esso vers. 11. Sed huic expositioni non favet vox *igitur*, quæ non récapitulans, sed inferentis et prosequenlis est.

Respondet ergo, vers. 11 descenderat Deus, sed inchoate Ianium, et aliquousque, ut eminus cœlo turrin hanc intueretur. Unde ait Moses : « Descendit autem Dominus, ut videret civitatem et turrin ; » hic vero ulterius descendit Deus in terrain Sennaar, ut scilicet nova operatione sua, in ea linguas confundat ; ait enim : « Venite, descendamus, » non ut videamus (jam enim vidimus turrin), sed, « ut confundamus linguam eorum. »

Confundamus. — Confundere non significat hic pudefacere, sed commiscere : uti confunditur vinum, cum aqua illi commiscetur ; et confunditur vox philomelæ, dum ei stridula picarum et graculorum voces commiscuntur ; hoc enim significat Hebræum *balai*, ex quo per crasin fit *bal* ; inde geminata littera *bel* ad onomatopœiam fit *babel*. Unde nostri Germani videntur accepisse suum *babbelen* ; et Galli, *babiller*.

Sic ergo Deus hic commiscuit linguas, ut pro unallicbræa lingua, quam omnes callebant, singulis propriam et diversam inderet linguam : ita ut dum homines colloquerentur, unus grace, (i aller latine, tertius germanice, quarius slavonice, etc., loqueretur : quæ sane magna linguarum et Kit vocum erat commixtio et confusio, de quo rursum dicam vers. 9.

Nola primo : In hac confusione, Deus tantum matrices linguas condidit, casque hominibus in- didit : ex his enim exter® postea prognate sunt, Sic Hebraica, matrix et genitrix est Syriac®, Chaldaic®, Arabic® ; et Latina Italian, Valachic®, Galliae, Hispanicæ ; Graea Dorica), Ioniae, /Eolica, Alliae ; Slavonian Polonie®, Bohemian, Moscoviliae ; Germanica Helvetic®, Saxonica, Anglian, Scotica? ; Tartarica, Turcic®, Sarcamaniae ; Abyssina /Ethiopie®, Sabina?, eie., inquit Genebrardus.

Nola secundo, quam van® sint hominum cogitationes coram Deo ; putabant hi fabri se a nemine impediri posse : ridet hanc stultam eorum præfidentiam Deus, ac reipsa ait : Levi flatu hoc opus dissipabo, nullis utar machinis ; tantum confundam linguas fabrorum, ut uno petente lateres, alter priebeat cæmenlum ; hoc petente trullam, alter porrigat sportam ; itaque implebo cuncta confusione, ut invicem irridentes, et mutuo præscenles separentur, atque uti lingua, ita animo confusi et pudefacti abeant et dispergantur in suam quisque regionem. Quod pulchre describit Marius Vietor lib. XXX in *Genesim*.

Ut nox audiat, — ut non intelligent invicem, non quidem singuli homines (sic enim nulla fuisset hominum societas), sed singulæ cognationes. Tot enim fuerunt lingu®, quot familiæ sive cognationes, puta 13, uti dixi cap. x, vers. 32 ; has enim Deus voluit sic separare, et per orbem dispergere.

Nota, quomodo superbia fabrorum meruerit Superit® linguarum divisionem, quarum unionem in Pentecoste meruerit humilitas Apostolorum, inquit S. Gregorius, hom. 30 in *Etang.*

8. Atque ita divisit. — Cum enim viderent quod mutuo sese intelligere non possent, secesserunt, et singuli in suas regiones dispersi sunt, uli jam Ver® explicui. Fuit ergo hæc pœna peccati ulilis generi humano, « ut habitando orbi terrarum daret incolas mal® congregationis opportuna dispersio, » ait Prosper lib. 11 *De Vocatione Gentium*, cap. iv ; u ulque meminerimus, recte damnatam superbiam, » ait Cassianus, *Collât.* IV, cap. ru, quafac- tuin est, et ut non intelligeretur homo jubens homini, qui noluit intelligere, ut obediret Deo jubenti, » ait S. Augustinus, lib. XVI *De Civit.*, cap. iv.

9. Vocatum est nomen ejus Babel, quia ibi con- Vtn® **FUSUM EST LABIUM UNIVERSE TERRÆ, — lingua Scí- licet omnium hominum.**

Tropologico S. Augustinus in *Sent.*, sent. 221 : a Duas, ait, in loto mundo civitates faciunt duo amores ; Jerusalem facit amor Dei, Babyloniam facit amor sæculi ; interroget ergo se quisque, et inveniet unde sit civis. »

Ejus, — scilicet, non turris, sed urbis, ut palet ex Hebræo et Septuaginta.

A turri ergo, iu cujus ædificatione, per divisionem linguarum confusi sunt (Edificantes, vocata est urbs integra Babel, et ab urbe regio tota dicta est Babylonia, id est confusio. Babel ergo nomen suum. accepit non a Belo, qui primus fuit rex et deus in Babel, sed a radice T3 *balai*, id est, confudit. Unde Septuaginta vertunt, et vocatum est nomen ejus oGxusi, id est confusio.

Urbem hanc (uti superius dixi) post 100 annos Semiramis incredibili magnitudine et magnificentia restauravit ; turrin vero non altius extulit, sed mire ornatam templo Beli inclusit.

Quia loi confusum est labium, — id est, quia ibi pudore confusi sunt ædificantes Babel, cum se invicem amplius non intelligerent, inquit Pererius. Verum Hebræum *Dalal*, id est confundere, non pudefacere, sed commiscere significat.

Secundo, Philo, lib. *De Confus, ling.*, sic explicat, q. d. Vitiorum et impiorum societas a Deo confusa est in Babel, cum scilicet schismate distracta est, no virtutem et bonos mores constipata confu- verleret ; nam lingua? confus® dici non possunt, »-« vi- sed divis® omnino. Sic enim ait Philo : « Docet t, ru® Moses mystice quod, sicut concentus virtutum fovetur a Deo, sic confundi linguas, id est, constipatum viliorum et impiorum cuneum dividi,

inula stirndnqie flori vilia omnia, ut ncc loquendo, nec invicem consentiendo damnum afferant. » Verum hic sensus mysticus est, per quem Philo lilleralem evertere videtur.

Tertio, Philastrius, lib. *De Hares*, cap. evi, arbitratur in Babel non linguas, sed intelligntiam linguarum esse confusam et divisam,- putat enim ipse ante fabricam Babel divisas fuisse hominum linguas, uti dixi cap. x, 31.

Verum respondeo : « Deus confudit, » hebr. *Balai*, id est *commiscuit*, linguam hominum, hoc est, unam linguam omnium hominum in varias dispescuit, casque inter se et inter homines permiscuit, ut dum plores simul loquerentur, non una vox et lingua, sed diversas et confuste multorum voces et linguæ audirentur, eo modo quo dixi vers. 7.

Oaomodo Cui adde : Elementa primævæ linguæ, puta
u 7.ni aPUfl omnes gentes et linguas cædcm manserunt, sed aliter et aliter combinat® et trajéete : quod est confundere et commiscere. Sic et syllabæ multe, quin et dictiones cædcm manserunt, sed aliud et aliud hac, aliud illa lingua significant, ut sus Latinis porcum, llebræis equum, Flandris silentium significat. Unde explicans subdit Moses vers. 7 : « Ut non audiat, n id est, intelligat, «quisque vocem proximi sui. n Denique aliis linguis multe voces et phrases Hebrææ permixte sunt, v. g. p-j *sac*, id est *saccus*, li i 1* et PP Aeren, id est cornu, ab llebræis accepta, p-flüi- t». pleræque gentes et linguæ ctiamnum relinent et usurpant. Plurima talia collegit Postellus et Avenarius, qui in suo léxico llebræo omnia pene verba Græca ab llebræis derivat, per quamdam litterarum trajectionem, commutationem, et commixtionem. Siccx lingua Celtica, sive Belgica, multa ab llebræis esse deducta; cum iisque in fundo, sive in litteris radicalibus convenire, solerter et ingeniose ostendere conatur Adrianos Scricckius in suis *Originibus*, et in *Europa redi-viva*, ubi ex etymis Belgicis omnium pene nominum priorum gentium, quæ sunt in Europa, contendit probare Celticam, sive Belgicam linguam esse tantum dialecticum linguæ llebrææ, eamque primo in Babel Japhcti posteris fuisse inditam, qua proinde usi sint prisci Græci, Itali, Hispani (qui inde, inquit, Celtiberi vocantur), Galli, Britanni et Europæi omnes. Verum hoc est difficile creditu, difficilius demonstratu, præsertim cum lingua Græca et Latina admodum prestantes, polite et artificiales sint, æque ac antiquissimis, ut patet ex Græcorum et Latinorum scriptis, ac proinde videntur ipsre in confusione linguarum, requeue Celtica, nonnullis Japhcti posteria a Deo esso indite. At quibus, nisi ii>, qui Graciam et Latium incoluere? ii ergo non c Illice, sed grace et latino sunt locuti. Illud crediderim, linguam Belgicam esso antiquissimam, unamquo ex primis in Babel a Deo inditis. Ineuper cam non pauca habere vocabula ab lle-

bræis derivata, aut iis similia et affinia. Sed eam tantum dialecto ab Hebraica differre, quis sibi persuadeat, qui utriusque dissonantiam et diversitatem inspexerit? tantum enim vel magis Belgica ab Hebrea, quantum Latina a Græca vel Hebrea distare videtur.

Notat S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit*, xxxix, Mf Orígenes, Hieronymus, Tostatus, Cajetanus, Olca-n-'ster, Genebrardus et alii passim, in solo Heber ,i 12 ejusque posteris, cura vera fide, religione etpic-tate mansisse primævam linguam Hebrream. »» lu cæteris ergo delevit Deus habitum linguæ Hebreas (ita ut homines viderentur sibi non tam esse obliti, quam omnem perdidisse linguæ Hebræro memoriam quasi nunquam de ea quidquam novissent, vel audissent), et novum promptissimumque novæ linguæ habitum, cumque cuique genti alium et proprium, puta alterius et propri® linguæ, inseruit. Ita Abulensis, Percrus et alii.

Hinc *secundo*, Epiphanius, initio libri *Contra Itares*, et Suidas in voce *Scrug*, hos fabros Babel græcc p-i^rrr,, quasi voce *divisos*, dictos esse *putanti*: (AiptZo enim idem est quod divido, ty idem est quod vox : unde et a poetis unus gigantum, qui Jovem ccelo deturbare conati sunt, vocatus est Merops, a quo insula Cos Meropis appellata putatur : licet Homeri interpretes homines velit dici *meropes*, eo quod distincta et articulata voce utantur; aut, ut alii, eo quod quisque uti vultum, ita et vocem ab alio quolibet diversam habeat, quæ duo in homine admiratur Plinius.

Denique hæc contigerunt sub annum 170 a Torrii diluvio, ut dixi cap. x, 25. Addit Epiphanius et Bibi Sibylla, ac Abydenus apud Josephum et Eusebium, lib. IX *DePrap. Evang.* cap. ult., Deum turrim hanc procellis et ventis dejecisse, caque ædificatores ipsos obruisse (I).

10. **Ite SUNT GENERATIONES SEM.**—Solius Seni W1 genealogiam pertexit Moses, idque in recta tantum Abrahami linea, quia cæteri posterii Noe, eo licet renitente, a Deo ad idola deflexerunt; et quia ex Abraham orti sunt Judæi (quibus hæc scribit Moses) et Christus (2).

(1) Hujus turris apud exteros etiam mentio fit: conf. Rosenmullerum ad h. I ; Rohrbacher, *Histoire universelle de l'Eglise catholique*, tom. J, p. 171 ; de Humbolt, *l'ues des CordiHères*, tom. J, P- 9° et 111; Wiseman, *ibid.* Disc. 1, II part.

(2) u Supra cap. x Semi progeniem Noster recensere cœpserat quidem, sed non absolverat, quia ad divisionem usque linguarum tantummodo illam producere voluit, ut ostenderet, quas ex se singuli ex posteris Noachi familias et gentes constituerint. Jam ergo omissis prorsus creleris Noachi (Iliis, quod ex illis deinceps gentis Hebraic® conditores. Abrahamus, et alii, in quibus immorari constituit, recta linea non descenderint, redit ad Semi genealogiam, quam ad Abrahamum usque textit. Cnjus majores breviter tantummodo enumerat cum vit® cujusque anni», ut simul haberetur certa annorum ratio a diluvio usque ad Abrahamum, quemadmodum supra cap. v in 10 hominibus ab Adamo ad Noa-cbutn usque anni singulorum recensentur, ut, quot anni

Se» erat centum annorum. — Ergo natus est Sem, non anno t»00, sed 502 Noe, ut dixi cap. x, vers.21 ;quiaeirimhio numerus minutus exprimitur, scilicet quod biennio post diluvium Sem fuerit 100 annorum, qui non exprimitur cap. v, vers. 32 : hinc Moses hic potius quam cap. v, precise videtur consignaro annos Sem.

12. Arphaxad genuit Sale. — Ita habent Hebraea et Chaldaea tam hic quam l *Paralip.* i, 18 et 24 Verum Septuaginta tam hic quam ibi interjiciunt Cainan; habent enim : a Arphaxad genuit Cainan, et Cainan genuit Sale. » Septuaginta sequitur S. Lucas, cap. in Eua#fl.,vers. 36, unde Lipomauus, Melchior Cano, Deirio et alii putant hunc Cainan omnino interjiciendum esse, cique æque ao aliis dandos esse annos 30, antequam genuit Sale, ac consequenter hos triginta annos chronologie esse inserendos.

Ciaa Quæres, uter hic sit sequendus, an Moses omit-
rçùtentens Cainan, an versio Septuaginta Cainan in-
rens. Respondeo, Mosen potius esse sequendum
quasi primum autographum. Moses enim hic tam
chronologiam, quam historiam mundi pertexit:
ergo non omisit 30 annos, qui juxta Septuaginta
sunt dandiCainan; hoc enim ingens esset vitium
elerror in chronologia, imo in historia. Itaque non
minoris fere periculi est, dicere Mosen bicesse
mutilum, quam diccro Lucam esse superfluum ;
aut dicere textum S. Scripturæ hic esse detrunca-

essent ab orbe condito ad Noachum et celebratam illam
veteris orbis eluvionem certo sciretur. Cæterum in iis
qoasequuntur, Alexandrini interpretes, atque Samaritanus
uterque, annorum numeros ex iisdem, quas supra
ad cap. v vidimus, legibus mutant. Ne enim nimis rapido
stas humana decresceret (quæ ex Hebræi textus lectione
a 950 annis Noachi et 600 Semi ad 438 Arphaxadi præ-
ceps it, iterumque paucis stemmatibus interjectis, a 464
Ebri ad 239 Phalegi), ilemquo ne illa aliquando nova
videretur capere incrementa, ut in Ebero ac Theracho,
denique ne ante centesimum annum Patriarchs ab Ar-
phaxado ad Therachum sobolem procrearent, cautum
et ca Alexandrini interpretis lectione, quæ in codice
Vaticano invenitur; nam ab eo discedit codex Alexan-
drinus. Primarium, quod patribus «ante filios ipsis natos
centum annos addit; quod ipsum facit et Samaritanus,
quanquam in Nachoro 50 annis contentus, ita tamen,
ut post filium natum totidem annos vitæ patris demat,
eadem in octo primis patriarchis mansura annorum
omnium summa, quæ ex Hebraicis numeris constat.
Samaritana lectio ipsa quoquo systematica, sed pau-
cioribus legibus, quam græca, contenta. Sufficit enim
Samaritano, neminem grandæviorom patro fleri, quod
spectans, Theracho quoquo, cui plus quam septuaginta
annos supra Hebraicam lectionem Græci addunt, sexa-
ginta de Hebraicis demit, llebræis enim moritur natus
annos 205, Grecis plus quam 275, Samaritanis 145. Do
knto et æquabih vitæ humanæ decrcmento non laborat,
sed illos tantum saltus relinquit, quod in Arphaxado et
Pbalgo in præccps dehiscens natura fecisse videtur.
Denique non vult, quemquam ejus temporis quinquagenario
minorem filios genuisse : undo contrarium hujus,
quod in genealogia ante diluvium tentaverat, hic facit;
Græcisquo consentiens Arphaxado, Selacho, Ebero, Piia-
1'gO, llevo, Scrugo, centum, Nachoro quinquaginta
aonoe addit, antequam patres ilcrcnt.vllxc Roscmnlicru^.

b

tum, quam dicere in Luca esse redundantem in
Cainan : pari enim modo corrumpitur, et falsa
efficitur tam historia, quam chronologia; secun-
do, quia llebræa, Chaldaea et Latina Biblia con- **Secundo,**
fitanter, tam hic, quam l *Paralip.* I, omittunt Cai-
nan ; *tertio*, quia Hebræi, Philo, Josephus et alii **Tertio,**
veteres omittunt Cainan; (*piarlo*, quia regula est (huru.
S. Augustini, lib. XV De *Civitate* m : « Si trans-
latio ab originali dissentit, ei linguæ potius cre-
dendum est, unde in aliam per interpretationem
facta est translatio ; n ergo Mosi llebræo potius cre-
dendum, quam versioni Septuaginta; *quinto*, quia QuiuU.
in versionem Septuaginta irrepsisse hic mendum,
patet *primo*, quia hic manifestus in cis irrepsit
error in numeris, adeoque in hoc ipso Cainan :
habent enim Cainan fuisse 130 annorum quando
genuit Sale, cum tamen nemo etiam eorum qui
Cainan recipiunt, illi ultra 30 annos assignet;
secundo, quia editio Septuaginta a Romanis cor-
recta, el auctoritate Sixti V Pontificis edita, ex-
pungit Cainan, l *Paral.* l. Recensens enim seriem
generationum ab Arphaxad usque ad Abraham,
sic eam pertexit : a Arphaxad, Sale, Heber, Pha-
leg, Ragau, Serug, Kachor, Tharc, Abraham;»
ubi plane consentiunt cum editione Latina vul-
gata vers 24. Si in lib. *Parai.*, in serie genealogia-
rum, expungendus est Cainan apud Septuaginta
juxta correctionem Romanam, ergo apud eosdem
expungendus est Genes, xi. Eadem enim series
generationum utrobique conscribitur. Hæc sane
conjectura valida est, magnamque movet suspi-
cionem in Genesi apud Septuaginta intrusumesse
Cainan. Suspicionem auget, quod apud Septua-
ginta in *Genesi*, iidcin prorsus numeri generationis
cl ætatis dentur Cainan, qui dantur Salæ, cum
in aliis semper evarient. Unde illi Salæ soh a Sep-
tuaginta dati videntur, et ab aliquo intrudente
Cainan, in eo repetiti. Sic enim habent : « Et
vixit Cainan 130 annos, et genuit Sala. Et vixit
Cainan, postquam genuit Sala, annos 330 : et
genuit filios et filias, el mortuus est.» Deinde
eosdem numeros, imo eadem omnino verba as-
cribunt Salæ, dicendo: a Et vixit Sala 130 annos,
et genuit Haber. Et vixit Sala, postquam genuit
llebr, 330 annos, et genuit filios et filias, et
mortuus est.» *Tertio*, quia Epiphanius, *har.* 55,
recitans seriem generationum ab Abraham us-
que ad Sem, juxta versionem Septuaginta, omittit
Cainan ; ergo in Septuaginta tunc non erat Cainan,
sed postea irrepsit. Idem patet exS. Hieronymo,
Quast. in Gen., ubi absolute omittit Cainan; siceuim
legit : « Arphaxad genuit Sale, Sale genuit llebr. »
Quod si tunc Septuaginta habuissentCainan, sane
S. Hieronymus id non dissimulassi; nam ibi et
alibi studiose notat Septuaginta ubicumque ab He-
bræo dissentiunt : sicut in iisdem Quæstionibus di-
serte notat eosdem, quod in generationibus Adæ,
Seth, Enos, etc. *Genes*, v, ponant 200 annos, ubi
llebræa habent 100. Ergo tempore S. Hieronymi
cl Epiphauii necdum in codices saltum correcclio-

12

res, tum Septuaginta, tum S. Lucro, irrepserat Cainan. *Correctiones* dico, nam in aliquos alios irrepserat : S. Augustinus enim, *Quaest. in Genes*, xxm, et Eusebius in *Chronico* insererunt Cainan. Audi et Procopium Gazroum, vetustum et gravem commentatorem : « Hebraica, ait, veritas habet, Salam genitura esse ab Arphaxad; quro enim in medio ponuntur, obelisco signata visuntur. »

Ex dictis sequitur omittendum esse Cainan, ac consequenter a diluvio usque ad ortum Abrahro, fluxisse annos tantum 292, non autem 322, uti uumerant ii qui Cainan recipiunt.

Obretio. Dices S. Lucas: cap. xi, in fine, confirmat verum sponcin Septuaginta, additque Cainan. Respondent nonnulli conformile? non videri dubium, quin in S. Luca Cainan additus sit ex versione Septuaginta. Cum ergo rationes adducte probent Cainan irrepsisse in Septuaginta, sequitur curadera pariter in Lucam irrepsisse, non errore S. Lucro, quasi is versionem Septuaginta tunc vulgatam, ejusque errorem secutus sit, uti volunt Jansenius et Cajetanus in *Lucæ* iu, et Genebrardus in *Chronoloj*. (sic enim errassct S. Scriptura ipseque Spiritus Sanctus, cujus scriba fuit S. Lucas: quod absit), sed errore librariorum, vel scioli alicujus, qui hebraico nesciens, cum in versione Septuaginta quro olim vulgata fuit, in Genesi inveniret additum Cainan, euradem ex Septuaginta in Lucam transtulit, illumque ei inserendum putavit. Sic mullorum sententia irrepsit nomen Abraham pro Jacob *Actor*, vu, vers. 1G, et nomen Jernike *Matth*. XXVII, 9. Sic *Matthæi* i, 12, passim ex Latinis codicibus excidit una generatio : hoc enim modo supplendum et legendum est cum S. Epiphonio cl aliis : a Josias genuit Jeconiam cl fratres ejus : Jeconias autem genuit Jechoniam in transmigratione Babylonis. » Jam enim tantum legitur : < Josias autem genuit Jechoniam et fratres ejus in transmigratione Babylonis. » Si locus Malthroi passim mendosus restitui potest ex libris Regum, cur non et locus Lucro ex Mosis autographo? Locum enim esse mendosum tam ex aliis Scripturæ locis, quam ex aliis exemplaribus ejusdem loci cvarianlibus, colligi potest. Sic pro Bethania, » uti *Joan*, i, 28, legunt omnes codices Latini, Syri, et plurimi Graeci, nulli reponendum volunt a Bethabara : » nam ita legit Chrysostomus, Orígenes, Thcophylactus, Euthymius cl alii iu illum locum commentantes : vide Franciscuin Lucam in *Nutat*, ibid., ex quo plura talia colligas. Sic IV Reg. vin, 2G, pro a vigilili duorum annorum erat Ochozias, » Cajetanus, B llarminus et alii legendum putant, u quadraginta duorum annorum crai Ochozias; » ita enim legitur It *Paralip*. Xil, 2. Si in hisce Scriptura locis viri sapientes censent quosdam voces irrepsisse (esto ero in omnibus vel pene omnibus Bibliis, etiam Romanis, hibeantur), co quod illæ videantur aperte repugnare aliis ejusdem Scriptura sententiis, cur id ipsum hic in Cainan contigisse, cauidem ob cau-

sam opinari non liceat? prroserlim cum ad id major cogat hic ratio, ac pene nccessitet. Nam *primo*, Moses diserle et praeciso hic asserit Arphaxad, anno rotatis suro 33, genuisse Sale. Hoc autem absolute falsum est, si ex Septuaginta interjiciamus Cainan : nam secundum illos Cainan genitus est ab Arphaxad hoc ipso anno ejus 35. Sale vero post triginta annos genitus est a Cainan, non ab Arphaxad. Durum enim et violentum videtur, ac in chronologie mendacium, quod aliqui respondent Sale genitum esse anno 35 Arphaxad, non in se, sed in patre suo Cainan. *Secundo*, Moses exacto et ex professo, isque solus, conscribit hic historiam, genealogiam et chronologiam mundi : ergo incredibile est quod ipse omiserit 30 annos vitro Cainan. Ili enim triginta anni perturbant, et vitiant totam chronologiam. Quis audeat dicere Mosen truncasse, et consequenter vitiasse chronologiam triginta annis? *Tertio*, nulla probabilis ratio dari potest, cur Moses omiserit Cainan ; nam illa quæ a nonnullis affertur, quod scilicet voluerit generationes quæ fuerunt ante cl post diluvium, ad duas decades redigere, ut sicut decem sunt generationes ab Adam usque ad Noe, sic et decem assignaret a Noe usque ad Abraham, illa, inquam, ut recte ait Pererius, ncc talis probari potest, cl levis est ac futilis, nec talis et tanta, ut propter cara debuerit Moses chronologiam (cujus exacta cognitio tanti crat momenti) perturbare et confundere. Quare si Mosis, æque ac libri *I'aralip*., ac Vulgate editionis utrobiquo fidem, integritatem et chronologiam lucri volumus, vel invili, inquit, cogimur asserere Cainan in Septuaginta irrepsisse. Satius enim csl, cl minoris nolro ac periculi, errorem hunc librariis cl descriptoribus, quam ipsi Septuaginta utpole viris sapientissimi impingere; uti iisdem librariis errorem, qui hic in numeris apud Septuaginta reperitur, impingit S. Augustinus, libr. XV *De Civitate* xm, ubi cl asserit vetus esse hoc mendum, utpole a priscis primisque descriptoribus commissum, quod proinde in omnia deinceps exemplaria Septuaginta, et ex iis illico in omnia S. Lucro pervasit. Cum enim versio Septuaginta, apud gentes Ilcbrroa ignorantes, toto orbe esset vulgata, et in ea invenirent Cainan, putarunt cumdem omnino addendum esso in S. Luca, prrosertim cum inilio non slatim S. Lucas habitus sil scriptor canonicus. Unde non mirum quod id ipsum ex aliis exemplaribus, utpole vitiat, emendari non possit; sed ex originali textu Hebraeo, cui astipulatur Latinus et Chaldæus (qui tanti, imo pluris sunt, quam nulla exemplaria cvarianlia), emendandum sit. In hanc sententiam pne croctrid propendet Pererius. Sic et Bcda (licet timide), Ado quoque, Isidorus, Abulensis, Lucidus, Eugubinus, Genebrardus, Jansenius et Cajetanus omittunt Cainan. Quin et plerique Interpretum Lucro m, 36, reipsa astipulantur. Nam exponentes illud de Sale : a Qui

hi! Cainan, » sic exponunt i «Qui fuit, » scilicet non illius naturalis, uti cæteri apud Lucam, sed vel frater, vel filius legalis, vel etiam ille ipse «Cainan; » quæ expositiones, quia contorto, et nostram sententiam validant, utpole printer quam nulla alia expositio vel conciliatio solida, quæ viro cordato satisfaciat, dari possit; et reipsa Cainan o serie genealogiæ et chronologiæ auferrunt, quod unum hic agimus et deposcimus. Ille enim nobis sufficit ut Mosis, utpote sacri et divini historici et clironologi, historia et annorum mundi series integra et intacta consistat, cum præter illam non habeamus aliam : quod si illam mutilam aut vitiatam fatemur, mutilamus, imo tollimus e mundo omnem veram, non tantum mundi primitivi, sed et saeculorum omnium sequentium indeque dependentium chronologiam, cum tamen Deus eam hominibus per Mosen conscribi et tradi voluerit. An non hæc ratio adeo justa est et gravis, ut cogat fateri irrepsisse Cainan? Qua in re ila Mosi fidem arrogamus, inquirunt, ut nihil Septuaginta vel S. Lucæ et Vulgate editioni derogemus : imo ipsos ab injuria et mendo librariorum vindicamus, ac suæ puritati restituimus, et cum Mose suoque prototype conciliamus, idque per omissionem unius tantum vocute. Dices : ergo eradendus est Cainan e textu Septuaginta et S. Lucæ, uti eradunt cum hæretici, dicentes eum confictum esse a Septuaginta. Respondeo : Nego consequentiam, tum quia passim exemplaria Græca et Latina habent Cainan : unde ejus crasio multos offenderet. Qua de causa Romani, qui jussu Sixti V et Clementis Vili Vulgatam editionem correxerunt, in præfatione sic aiunt : « In hac tamen pervulgata lectione sicut nonnulla consulto mutata, ita etiam alia qua? mutanda videbantur, consulto immutata relictæ sunt, quod ita faciendum esse ad offensionem populorum vitandam, S. Hieronymus non semel admonuit, » etc. Quocirca præstat e! sufficit viros doctos ca in suis Commentariis annotare. Tum quia forte hic aliud secretum et mysterium divinum latet, quod Deus homines ignorare voluit, uti innuit Beda. Quod ergo hic dicimus de Cainan omittendo, dicimus de chronologie, idque quantum humanis conjecturis et rationibus assequi possumus. Humanitus enim loquimur : reliquum Deo et Ecclesiæ resignamus. Ita Sixtus Senensis lib. V *BiWioth.*, anno 88, et alii. Verum hæc suo loco *Lucæ* in, 30, discutienda sunt.

Nota : Uti dixi cap. v in genealogia Adæ usque ad Noe, numeros in Septuaginta esse corruptos, ita et hic corrupti sunt : hic enim Septuaginta tam Arphaxad, quam aliis adjiciunt centum annos, quos non habent Hebræa, nec Noster; unde secundum Septuaginta ita corruptos, sequitur a diluvio usque ad Abram fluxisse annos 1172, cum juxta Hebræam veritatem tantum fluxerint 292.

13. VIXITQVE ARPHAXAD TRECENTISTRIBVS ANNIS.— V I

Illa legunt Biblia Latina, Romana et Regia, et Septuaginta Græca ex editione Caraffæ. Verum Hebræa, Chaldæa et Septuaginta Um ex editione Complulensi, quam Regia, nulla etiam vetera Latina Biblia, legunt 403, idque magis consentit cuin fetale istius ævi ; nam Sale et Heber, qui fuerunt posteri Arphaxad, vixerunt 400 annis et amplius.

Nota : Ante diluvium vixerunt homines 900 annis, mox a diluvio tantum 400, et mox 300; unde patet vitam priorum tam longævam, scilicet usque ad 900 annos, eis obtigisse, non ex vi naturæ et causarum naturalium, sed potius ex done Dei; nec enim statim in prima aut secunda generatione, potuit naturaliter vita hominum decrescere ad 500 aut 600 annos.

20. Sarug.— Hunc Epiphanius et Suidas faciunt v«r»w. inventorem simulacrorum, formandi scilicet pieturas et statuas, in quibus r.'præ^ontarentur, colerentur et adorarentur principes aliique viri toni et illustres, quasi tunc coeperit idololatria. Verum idololatriæ auctorem fuisse Nemrod, sive Belus, superius dixi. Sarug ergo ejus non fuit auctor, sed propagator per suam plasticen et pictoriam. Errat rursum hic Suidas, dum Sarug collocat in posteris Japhet.

20. VIXITQUE TARSUS SEPTUAGINTA ANNIS, ET GENUIT VU*. ÎG. Arram, et Nachor, et Aran. — Nota : Tirare primum filium genuit Aran, secundum Nachor, tertium Abram ; fuit ergo Abram minimus natus. Id patet : nam Abram habuit uxorem Saram, quæ erat filia Aran, caque tantum decennio fuit senior Abramus. Atqui Aran cum genuit Saram, ut minimum viginti erat annorum : ergo Aran ut minimum decennio senior erat Abram. Præponitur n, la fr. autem hic fratribus suis Abram, licet junior, quia trw- ejus unius prosapiam, fidem et gesta deinceps proseguere intendit Moses.

Sensus ergo est : vixit Tirare 70 annos, et jam tum genuerat Aran et Nachor ; ipsum vero Abram præcise genuit anno 70. Iia Percrus et alii. Perperam ergo aliqui pulant Abram natum esse anno Thure, non 70, sed 130; quorum rationem solvam cap. xii, vers. 4. Disertis enim verbis hic dicitur, quod Thare genuerit Abram, cum 70 annorum esset ; atque ita per hunc annum 70 Thare continuat Moses suam chronologiam, quæ alioqui esset incerta et dubia, imo falsa, si non 70, sed 130 anno Thare natus esset Abram.

Nota secundo : Natus est Abram anno 272 a diluvio ; cumque Noe vixerit post diluvium 350 annis, hinc sequitur Noe mortuum esse anno Àbrami 58. Abram ergo vidit omnes suos avos, numero novem, usque ad Noe : scilicet vidit Thare, Nachor, Sarug, Rcu, Phaleg, Heber, Sale Arphaxad, Sem, Noe (1).

(t) Verisimillimum est, esso *Ur*, quæ vers. 28 commemoratur. oandem cujus Ammianus Mureciliniis, lib. XXV,

ven 3i. 31. Tout itaqur Thare Abram filum suum, — scilicet postquam Abram ex Ur Chaldæorum a Deo evocatus est, cap. scq. vers. 1. Est ergo hic prolepsis sive anticipatio : voluit enim Moses hic vitam simul et mortem Tharc pertexere, antequam ordiretur gesta Abræ, etiam illa quæ gessit vivente adhuc Tharc patre suo.

Nota : Putant aliqui cum S. Chrysostomo, Thare in Chaldæa initio coluisse, idola, sed ab Àbramo filio conversum ea deseruisse et coluisse Deum verum. Id probant ex *Judith*, cap. v, 8; sed ille locus potius contrarium asserit, scilicet noluisse cum colere idola patria. Idem rursum probant ex Josué xxiv, 2.

Abra- Ex quo loco etiam Abramum initio, antequam
hironoQ a pco vocaretur, idola coluisse colligunt Philo
I'k—*Dc Abraham*, Hebræi, Genebrardus et Andreas
b. Masius scribens in *Josué* xxiv. Verum verius est primo, Abram nunquam idola coluisse. *Primo*, quia *Josué* xxiv, vers. 2, non Abram, sed Thare tantum et Nachor dicuntur serviisse diis alienis. *Secundo*, quia Abram quasi pater credentium et exemplar fidei in Scriptura nobis proponitur; ergo nunquam fuit infidelis. *Terito*, quia ita sentiunt Josephus, Suidas, Pererius, Delrio et alii plurimi.

Secundo, verius est Thare in Chaldæa non coluisse idola, sed cum Àbramo coluisse Deum verum, ideoque cum a Chaldæis divexaretur, monente et evocante cum Àbramo, inde secessisse et migrasse in Chanaan : verum cum Tharc jam fatigatione et senio conficeretur, fessus substitit in itinere, puta in Mesopotamiæ urbe liaran, quæ vulgo Carrhæ dicitur, ubi M. Crassus Romanus dux a Parthis cladem accepit.

Thare in *Tertio*, verius est Thare in Mesopotamia, puta „ino in liaran, lapsum esse in idololatriam, vel ex eSt / Uja consuetudine istius gentis, vel adventu filii Nachor Wo'oh- idololatræ ex Chaldæa (Nachor enim ex Chaldæa l,l,in in Haran commigrasse patet Gen. xxiy, 10; *Genes.* XXVII!, vers. 2, fi, G, 10, cumque ibi cum domo sua coluisse idola patet Gen. xxxi, 30), vel discessu et absentia ipsius Abræ, cum is ex liaran perrexisset in Chanaan. Id patet *Jusue* cap. xxiv, 2, ubi sic dicitur : « Trans fluvium habitaverunt patres vestri ab initio, Thare pater Abrahæ et Nachor, servicrunlque diis alienis. » Trans fluvium, scilicet Euphratem in Mesopotamia, non autem in Chaldæa : sic enim se explicat Josué vers, scq., et vers. 14 et 13. Ha ex S. Augustino et Tostato Pererius.

cap. vm, mentionem facit, reditum Romani exercitus 'ub Joviano post mortem Juliani describens. Narrat Romanos, transvecto Tigri, ad locum centum millibus passuum a Corduena remotum, via sex dierum emensa, ad Er, Persicum Castelluni venisse. Unde profectis primo Thkalphata, deinde Nesibin iter fuit, liane (/rem Abraham! fuisse patriam, ideo verisimile est, quia ab Ure Ammiani, quæ erat inter Nisibini et Tigrim, in Palaestinam recta via euntibus, transeundum erat Carras sive *Chorarte*, ubi Tbarach consedit.

Er eduxit kos de Un Chaldæorum. — « Ur n fuit urbs Chaldææ quæ alio nomino dicta est Camirine, teste Eupolemo apud Eusebium, lib. IX Præp. *Etang*, iv. Porro Chaldæi dicuntur ab llebræo, et Chald. *Chasdim*, mutata littera s in l, sicut ex 'Oiuatù; factum est Ulysses. *Chasdim* vero plurale in sing, habet *Chassad*, quod Hebræi nonnulli decurtatum putant ab Arphaxad : lres enim litteræ ultimæ in utroque nomine sunt cædem; nam vocales non æstimant Hebræi. Quare ipsi consent Chaldæos oriundos et nominatos esse ab Arphaxad, filio Sem. Alii a Cased, filio Nachor, fratris Abræ, ortos et dictos putant Chaldæos, de quo cap. XXII, 21. Sed hic posterior fuit.

Nota : Ur hic significat ignem; unde videtur hæc urbs dicta *Ur*, quod in ea servaretur et cole-retur saccr ignis. Sic enim Persæ ignem sacrum quasi numen colebant in locis, quæ inde ironia vocat Procopius historicus in *Persicis*. Pari modo ignem coluisse Chaldæos tradit S. Hieronymus. Sic ergo *Ur* dicta videtur a cultu ignis, sicut Heliopolis dicta est a cultu solis. Forte *Ur* eadem est cum Uram, quam Plinius lib. VII, cap. xxiv, ponit juxta Euphratem.

Hinc etiam noster Interpres lib. II *Esdræ*, cap. ix, 7, pro *Ur*, quod est in Hebræo, vertit *ignem*; vertit enim : « Deus, qui elegisti Abraham, et **JX** |* eduxisti eum do igne (hebr. *de Ur*) Chaldæorum. n culta Ubi adverto Esdram omnino videri alludere ad hunc locum *Genes*, q. d. Deus, qui eduxisti Abram de Chaldæorum urbe, quæ hebr. vocatur Ur, id est ignis : sic enim el alibi noster Interpres, propria urbium, hominum et locorum nomina subinde interpretatur per eorum significata, ut patet *Judie*. XV, 19; *Genes.*, xxvi, 20 et 22, el alibi. Undo *secundo*, ignis apud Esdram accipi potest appellativo, ul significet tribulationem; hujus enim in Scriptura symbolum est ignis, ut patet *Ps.* XVI, 3; *Ps.* Lxv, 12. Mullas enim afflictiones Abramum passum esse a Chaldæis, eo quod nollet adoraro ignem, docet Josephus, S. Augustinus lib. XVI *De Civit*, xm, et alii.

Potest *secundo*, ignis apud Esdram capi proprie; nain Hebræorum traditio est, Abramum hac eadem do causa proprie in ignem, ul habet Esdras, a Chaldæis injectum, sed ex eo per miraculum a Deo liberatum esse: quam traditionem licet initio suggillet, postea tamen approbat S. Hieronymus el, ut videtur, Ecclesia, quæ pro moribundis orat, ut Deus eos liberet ab angustiis morlis, et ab igne gehennæ, sicut Abramum liberavit de *Ur*, puta de igne Chaldæorum.

Idem indicat S. Scriptura, cum hanc educlionem et liberationem Abræ de Ur Chaldæorum, Abna "M quasi rem magnam et admirabilem celebrai. Nec mirum est ejus non meminisse Josephum, Philo- ren u nem et Paulum, *Hebr.* xi, uti objicit Pererius, quia 4 illi tantum fere referunt ea quæ habentur iu iult S. Scriptura, uti sæpe de se profitetur Josephus. Moses etiam idipsum tacuit, quia compendio

omnia, tam Adami quam aliorum usquo ad Àbrami vocationem gesta perstringit. Quid enim habes in Genesi do actis Adæ, Seth ; Enos, Matliusalem, et aliorum ante diluvium per 1056 annos? Ubi tamen adverte in hac traditione circumstantias quasdam fabulosas ab llebræis admisceri, ut quod Aran, frater Abrahæ, in cumdein ignem injectus, ab eo consumptus sit, eo quod non tantm esset fidei quantos erat Abram ; nam Aran naturali morte esse defunctum satis indicat Moses vers. 28. Rursum, quod Nemrod, urgente Thare,patro Abrahæ, utpotc idololatra, Abrahamum conjecerit in ignem. Nam Nemrod, sive Belus ante Abram mortuus est : natus est enim Abram anno 13 Nini, qui Belo patri defuncto successit, uti dixi cap. x.

Potest *tertio*, verti *dc Ur*, id est, de doctrina

(erroris et idololatri®) Chaldæorum ; sic enim Noster Urim vertit doctrinam, *Exodi* xxvui, 31, et alibi.

32. Melcha, filia Aha x, pathis Melctii, et pa- V«n. n inis JESc nJE,—Jeschainhanc esseSaram, Abulensis cl alii pleriquo opinantur. Sicut enim prior filia Aran, puta Melcha, nupta fuit Nachor patruo suo, ita ct secunda, puta Jescha sive Sara, nupta fuit Àbramo patruo suo, uti hoc versu subindicat et Moses, ct clarius cap. xx, vers. 12, ubi Abram Saram vocat sororem suam, id est, neptem ex fratre Aran. Sarain enim non fuisse neptem Abrahæ ex fratre Nachor, salis hic indicat Moses, cum Abram et Nachor simul duxisse uxores commemorat.

Ex hoc capite colligitur chronologie mundi, scilicet a fine diluvii usque ad Abram fluxisse annos 292 : id patet, nam

biennio post diluvium Sem genuit Arphaxad,				
Arphaxad		Sale		35
Salo		Heber		30
Heber		Phalcg		31
Phalcg		Reu		30
Reu	genuit	Sarug	cum esset	annorum.
Sarug		Nachor		30
Nachor		Thare		29
Tharo		Abram		

Summa 292 anni.

Ergo Abram natus est anno 292 a diluvio, qui fuit annus mundi 1949.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Incipit hic pars tertia Geneseos. Prima enim est a cap. i ad vi, continens gesta ab Adamo usque ad Noe, et diluvium. Secunda a cap. vi, hucusque, continens gesta a Noe ad Abram. Tertia hac pars ab hoc capit ' ad cap. xiv, continet gesta Abrami. Hac ergo tertia parte Abram quasi pater credentium, sanctitatis cl perfectionis exemplar nobis proponitur. Isque primo quasi incipiens virtutis iter usque ad cap. xvn, inde ut in eo proficiens usque ad cap. xxn, exinde ut perfectus ad cap. xxv. Vide de laudibus AbraJux Philonem, S. Chrysostomum et Ambrosium, qui ait lib. 1 Do Abraham cap. n: Magnus plane vir Abraham, et inultarum virtutum clarus insignibus, quem votis suis philosophia non potuerit æquarc. Et infra : Tentatur ut fortis, incitatur ut fidelis, provocatur ut justus : ficto prævenit dictum Sapientum : Sequere Deum, etc. Hoc ergo capite Abraham, evocatus a Deo cx Chaldæa patria sua, aim ampla promissione, peregrinatur in Chanaan, puta in Sichem et Bethel. Secundo, vers. 10, ob famem pergit in Ægyptum, ubi rapitur Sara a Pharaonc; sed ob flagella a Deo immissa restituitur Abrahæ.

1. Dixit autem Dominus ad Abram : Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris lui, et veni in terram quam monstrabo tibi. 2. Faciamque te in gentem magnam, el benedicam tibi, el magnificabo nomen tuum , erisque benedicius. 3. Benedicam benedicientibus tibi, ct maledicam maledicentibus tibi, atque in te benedicentur universa' cognationes terra;. 4. Egressus est itaque Abram sicul præceperat ei Dominus, et ivit cum eo Lot : septuaginta quinque annorum erat Abram cum egrederetur de liaran. 5. Tulitque Sarai uxorem suam , el Lot, filium fratris sui, universamque substantiam quam possederant , et animas quas fecerant in liaran : et egressi sunt ut irent in terram Chanaan. Cum-

que venissent in eam, 0. pertransiuit Abram terrain usque ad locum Sichem, usque ad convallem illustrem : Chananæus autem tunc erat in terra. 7. Apparuit autem Dominus Abram, et dixit ei : Semini tuo dabo terram hanc. Qui ædificauit ibi altare Domino, qui apparuerat ei. 8. Et inde transgrediens ad montem, qui erat contra Orientem Bethel, tendit ibi tabernaculum suum, ab Occidente habens Bethel, et ab Oriente liai : ædificauit queque ibi altare Domino, et invocauit nomen eius. 9. Perrexitque Abram vadens, et ultra progrediens ad Meridiem. 10. Facta est autem fames in terra: descenditque Abram in Ægyptum, ut peregrinaretur ibi: prævalueratenim fames in terra. 11. Cumque prope esset ut ingrederetur in Ægyptum, dixit Sarai uxori suæ : Novi quod pulchra sis mulier: 12. et quod, cum viderint te Ægyptii, dicturi sunt : Uxor ipsius est ; et interficient me, et te reservabunt. 13. Dic ergo, obsecro te, quod soror mea sis : ut bene sit mihi propter te, et vivat anima mea ob gratiam lui. 14. Cum itaque ingressus esset Abram Ægyptum, viderunt Ægyptii mulierem, quod esset pulchra nimis. 15. Et nuntiaverunt principes Pharaoni, et laudaverunt eam apud illum : et sublata est mulier in domum Pharaonis. 16. Abram vero bene usi sunt propter illam: fueruntque ei oves et boves, et asini, et servi, et famulæ, et asinæ, et cameli. 17. Flagellavit autem Dominus Pharaonem plagis maximis et domum eius, propter Sarai, uxorem Abram. 18. Vocauitque Pharaos Abram, et dixit ei : Quidnam est hoc quod fecisti mihi? quare non indicasti quod uxor tua esset? 19. Quam ob causam dixisti esse sororem tuam, ut tollerem eam mihi in uxorem? Nunc igitur ecco conjux tua, accipe eam, et vade. 20. Præcepitque Pharaos super Abram viris : et deduxerunt eum, et uxorem illius, et omnia quæ habebat.

vc/j. i. I. Dixit actus Domines ad Abram : Egrederere. — Putant aliqui Abramumbis vocatum fuisse a Deo : primo, in Ur Chaldæorum, Aci. vn, 2; secundo, hic ex liaran, ut pergeret in Chanaan. Ita Dioscorus et S. Hieronymus. Verum verius est tantum semel a Deo vocatum esse Abram, caindemque / utus esse vocationem, de qua agit Moses hic, cum ea in de qua agit S. Stephanus Act. vu. Eadem enim hic clausula sunt verba et cetera in S. Stephanus hæc verba Mosis; ac proinde una et eadem utrobique est vocatio. Unde patet hanc Abrahæ vocationem contigisse non in liaran, sed in Ur Chaldæorum ; id enim asserit S. Stephanus, Actor, vn. Ua S. Augustinus, lib. XVI De Civit, xv. Est ergo hic prolepsis : « dixit autem, » id est dixerat autem, scilicet jam ante cum versaretur Abram in Ur Chaldæorum (1) : hæc enim mia Dei vocatio movit Abram, ut exiret primo ex Ur in liaran cum patre; deinde, ut ibi derelicto patre ex liaran pergeret in Chanaan, quo cum vocaretur Deus. Non enim quieuit Abram, donec primæ Dei vocationi plene satisfaceret.

o. « I. Dices : S. Stephanus asserit Abramum vocatum in Mesopotamia; ergo non fuit vocatus Abram ex Ur, quæ est in Chaldæa. Despondeo : S. Stephanus Mesopotamiam late sumit, ut complectatur etiam vicinam Chaldæam. Id ita esse patet ex eo quod subdit Stephanus : « Tunc exiit

do terra Chaldæorum, et habitavit in Charan. » Sic Babylonem, quæ est metropolis Chaldæorum, Mesopotamiæ annumerat Plinius, lib. VI, cap. XXVI.

Domines. — Idem clarius asserit S. Stephanus Aci. vn. Fabulatur ergo Lutherus, dum Abramum non a Deo, sed a Sem vocatum esso asserit : fingit enim ipse Deum id indicasse Semo, Semum id retulisse Abramo.

Nota, Deum Abrahæ aliisque Prophetis tripliciter tripliciter esse locutum, scilicet aliquando per somnia a se immissa, ut patet cap. xv, vers. 12; aliquando per angelos voco sensibili; aliquando per locutionem spiritualem in mente et phantasia, quo modo Abrahæ hic locutus est Dens.

Egrederere. — Hebraice *lech lecha*, « vade libi, » q. d. Absolute vade, et egredere e patria clausula tua, amplius co non rediturus.

Nota : Inter omnes homines hic primo a Deo vocatur Abram, ex patria sua Chaldæa in Chanaan : datur ergo hic typus vocationis omnium, qui vocantur ad fidem, gratiam, justitiam, protectionem et salutem. Hinc et Abram dicitur pater credentium et iustorum, idque pròno, quia primus Abram ex media infidelitate Chaldæorum hic evocatur a Deo, ejusque fides et obediencia tam fuit illustris, ut illico Deum vocantem secutus sit, licet nesciret quo vocaretur, clausula quo iret, Hebr. xi. Secundo, quia primus Abram promissionem accepit de Christo ex se nascituro, per cujus fidem et gratiam omnes gentes erant benedicendo. Tertio, quia Abram pater fuit Hebræo-

(t) Igitur in commate 31 cap. xi est prolepsis, quali optimi quique scriptores uti solent. De loca hac Messis promissione vid. Meignan, op. cit. p. 318 seqq.

rum; penos quos fere solos fuit fides el Ecclesia Deiusque ad Christum.

Tropologice, de triplici vocatione el renuntiatione vide Cassianum, initio Collationis 3. Nam Papbnutius Abbas, cap. vi, tria hæc adaptat triplici abrenuntiationi. « *Prima* est, ait, qua corporaliter universas divitias mundi facultatesquo contemnimus; *secunda*, qua mores ac vilia, ufeclusque pristinos animi carnisque respuimus; *tertia*, qua mentem nostram de presentibus universis ac visibilibus evocantes, futura tantummodo contemplamur, et ea qiun sunt invisibilia concupiscimus. Quæ tria ut simul perficiantur, etiam Abrahælegimus Dominum pnecepisse, cum dixit : Exi de terra tua, el de cognatione tua, id est de conversatione et moribus vitiisque prioribus, quæ nobis a nostra nativitate coherentia, velut affinitate quadam el consanguinitate cognata sunt; tertio, de domo patris ltd, id est de omni memoria mundi hujus, quæ oculorum occurrit obtutibus. De duobus enim patribus, id est, sive de illo qui deserendus est, s ve de illo qui expetendus est, ita per David ex pers >na Dei canitur : Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuain, et obliviscere populum tuum, et dotuum patris tui. Nam qui dicit : Audi, filia, pater utique est, et illum cujus doinuin vel populum oblivioni tradi debere persuadet, patrem nihilominus sute filiæ fuisse testatur. » Rursum Philo, lib. De Ifijrat. *Abraham*, et cum secutus S. Basilius in cap. vn *Isaia*, et S. Ambrosius, lib. I De *Abraham*, cap. ir, a migrationem de terra » tropologico exponit, a fugam e carcere corporis et voluptatibus, tanquam custodibus carceris istius; » cognationem intclligit, « sensuum familiarem usum, qui sensus sunt cognati mentis, et cum ea pars animæ. » Per domum paternam accipit « mentem, sive intellectum el rationem, quæ quasi pater potentias suas in singulas partes seminat, suas cuique operationes tribuens, et omnes gubernans. »

Alcuinus sive Albinus Qurcsl. CLIV in *Gen.* ait, « Per tres egressionem, de terra, de cognatione, de domo paterna, significari egrediendum nobis do terreno homine, de cognatione viliorum nostrorum, et de mundo qui diaboli domus est, » idque significari *Psal.* xliiv, vers. II : « Obliviscere populum tuum et domum patris lui. » lingo Victorinos, lib. II *Allcg. in Gen.* cap. ii, docet significari egressum animæ de delectatione terrena et de conversatione prava, in qua sub patre diabolo primum permansit : invitatis autem ad terram vitæ spiritalis tabernaculum esse conversationem honestam, altare fidem firmam, sacrificium actionem bonam.

Ahia De terra tua, — de Ur Chaldæorum, quro est patria tua.

De cognatione tua, — relinquo cognatos tuos Chaldæos idololatras.

De domo tua. — Quin el domum tuam desere,

domum, inquam, tam splendidam, tam caram, ia o>*l- nec solum domum ipsam, sed et incolas denus, pula fratrem patrem, et uxorem; si manere velint, relinque, el egredere solus, ut Deum vocantem sequaris. Ecco quoi verbis y tot stimulis pungit, exercet et acuit Dens fidem et obedientiam Abrahæ. Ita videtur Abram reliquissereipsa domi in Chaldæa Nachor fratrem idololatram, cum sua familia; nam capite præced. vers. 31, « olus Tliaro, Lot et Sara, cum Abraham egressi dicuntur ex Chaldæa in liaran : postea tamen Nachor, vel desiderio patiis et fratris, vel quia ob discessum patris el fratris vexabatur a Chaldæis, ex Chaldæa suos in liaran secutus est, ut patet cap. xliv, 10.

Nota hic in Àbramo conditiones et dotes p?r- Proprietæ obedientiæ. Prima est, obediro prompto et ^Uoblibenter : prompte enim ipso Deum vocantem se pnau. culus est. Ita Cassianus jubet monachis, « ut præter Abbalis mandatum, nulla penitus voluntas vivat in cis. »

Secunda est, obediro simpliciter, quod fit cum s«nau. judicium nostrum submittimus iudicio Superioris. « Exiit » enim Abram « nesciens quo iret. . Ita Petrus el Andreas vocati a Christo, non haesitantes, non solliciti unde viverent, non considerantes quomodo rudes homines prædicatores fieri possent, sine mora secuti sunt Christum. « Crede tibi salutare, quidquid monasterii præpositus præceperit, nec de majorum sententia iudices, cujus officii est obedire, et implere quæ jussa sunt, dicente Mose : Audi Israel, el tace, » inquit S. Hieronymus *ad Rusticum*; et S. Gregorius : a Nescit iudicare, quisquis perfecte didicerit obedire. »

Tertia est, obedire hilariter : Abram enim cum Taita. Sara, Lot rebusque omnibus lætus exivit ex Ur. S. Basilius in *Constitui, monast.* : « Apostoli, ait, submissa mentis cervice obedientiæ jugum subierunt, alacrique animo in fora, in contumelias, in lapidationes, in ignominias, in cruces, in varias neces processere : hanc obedientiam præstet monachus. »

Quarta est, obedire humiliter : Deo enim ar- Qturu. dua præcipionli humiliter subjecit se Abram, dicens cum Psalte : a Nonne Deo subjecta erit anima mea ? » el : « Ut jumentum factus sum apud to; » hinc non obtendit senium patris, non viæ molestias, etc.

Quinta est, obediro viriliter el constanter : Ab- Qamt». ram enim viriliter superavit omnes difficultates cognatorum el itinerum, ut obediret Deo. Recte S. Augustinus, lib. I *Solilaq.* xv : « Constanter; ait, Deo crede eique te totum committo, quantum potes : ita enim ipso fc ad so sublevare non desinet, nihilquo libi evenire permittet, nisi quod tibi prosit, etiamsi nescias. »

Seala est, obediro indifferenter : indifferens sexta, enim erat Abram ut iret quocumque eum vocaret Deus ; Deo enim so lotum resignabat. « Nihil gra-

tius Deo possumus offerre, quam ul dicamus ei cum Isaia : Posside nos, » ait S. Augustinus in *Psal.* cxxxi. Scribit Cassianus, lib. IV, cap. x, Tabennesiotas monachos a sic universa complero auæcumquo a Superiore fuerint præcepta, lanquam si a Deo caelitus sint edita. »

6c,-ux«. *Septima* est, obedire perseveranter : Abram enim tota vita peregrinatus est in Chanaan, ut obediret Deo. Ita Christus obedivit usque ad mortem, et mortem crucis. Denique Climachus, Gradu 4 : « Obedientia, ait, est perfecta abnegado propria anione et corporis, mors voluntaria, vita sine sollicitudine, navigatio sino damno, sepultura voluntatis, est iter facere dormiendo, suo onero aliis imposito. »

Quam monstiiado tibi. — Deus ergo vocans Abram non revelavit ipsi quonam esset eundum : sed id postea ei revelavit. Unde Apostolus fidem et obedientiam Àbrami laudat dicens ad *Hcbr.* xi : « Fide, qui vocatur Abraham, obedivit in locum exire quem accepturus erat in hæreditatem ; et exiit nesciens quo iret. » Nam, ut recte ait Deirio, solet vaga et incerta peregrinatio liberorum procreationi et educationi officere, opes deterere, famam maculare, amicitias solvere.

Verum Deus hic Àbramo peregrinaturus, omnia contraria in præmium obediencie pollicetur, quæ rcipsa eidem præstilit. Hinc Abrahæ obedientiam, pariter et remunerationem Judæis et nobis imitandam proponit Isaias cap. l i, vers. 2 : « Attendilo, ait, ad Abram patrem vestrum, et ad Saram quæ peperit vos, quia unum vocavi cum, et benedixi ei, et multiplicavi eum. »

Ainm Nota : Deus vocans Abramum revelavit simul uint *K c/* cuntjura esSC fa chanaan, ut patet vers. 5, et ci.itu», cap- xi, vers. 31 ; sed non revelavit illi in quam «J nu- partem Chanaan eum commigrare vellet; regio enim Chanaan ampla erat, et in multos reges tjwpr- partita. Quod hic dicitur, sic iutclligo : « Veni in ia i»-terram (id est, in illam terne Chanaan portio- UKljr- ncDQ) qUam monstrabo tibi, » hebraico are-cha, id est quam faciam te videre, quam oculis tuis ostendam.

Contrarium sentit Pcrerius, scilicet quod Deus c patria vocans Abramum, ad exercendam ejus fidem et obedientiam, nec locum, nec nomen Chanaan, quo volebat eum pergere, illi indicarli. Verum prior sententia, quæ est Abulensis et Oleastri hic, ac Riberæ in *Hebr.* xi, 8, verior videtur, uti ibi fusius ostendi. Porro, a evocavit, inquit S. Chrysostomus, Deus Abraham ex Chaldæa, quia volebat cum doctorem fieri omnibus Palaestinis et Ægyptiis. n

Flitia Morabter, discant hic cum Àbramo fideles illud Nazianzeni, orat. 28 : a Nobis omnis terra, et nulla terra patria est, » nulla terra erit nobis patria, cum ccelum patriam nostram esse putabimus, et mundum exilium. Nam, ul ait Hugo Victorious, lib. III *Didasc. crud.*, cap. xx : a Magnum virtutis principium est, ut discat paulaüm exer-

citatus animus visibilia hæc et transitoria primum commutare, ut possit etiam postmodum derelinquere. Delicatus ille est adhuc, cui patria dulcis est; foriis autem, cui omne solum patria est; perfectus vero, cui totus mundus exilium est. Ille mundo amorem fixit, isto sparsit, hic extinxit. » Kc<qumAiriu sumus, id est non uni urbi, sed toti orbi nati. Talis Adamus fuit natura, ait Philo; Alia sed electione Socrates et Diogenes, quorumuter-^ que cum interrogaretur, Cujas es? « Mundanus, ait, quia totius mundi civis sum et incola. » Talem se esse gloriatur Seneca, lib. *Dc Tranquill.* cap. ni : «Magno, ait, animo nos, non uuius urbis moenibus clausimus, sed in totius orbis commercium emisimus, patriamque nobis mundum professi sumus, ut liceret latiore virtuti campum dare. » Pontius in *Vita S. Cypriani* : a Christiano, ait, totus hic mundus una domus est. » Proinde S. Basilus Præfecto Valentis impe-Siens. ratoris exilium minitanti, «exilium se non cog-®““;“ noscere » respondit, « qui nullo loco circumscriptus esset, » teste Nazianzco, *orat.* 20. Alexander Magnus, teste Plutarcho, Persis devictis, Macedonibus matrimonio junxit Persides puellas: tum universis mandavit, « ut mundum pro patria, castra pro arce, bonos pro cognatis, malos pro peregrinis agnoscerent. » Quid jam faciat Christianus? Audi S. Augustinum in *Sentent.*, Sent. 17 : « Omfe, ait, qui ad supernam pertinet civitatem, peregrinus est mundi; et dum temporali utitur vita, in patria vivit aliena, ubi inter multa illecebrosa, et multa fallacia Deum nosse clamare paucorum est. » S. Cyprianus-, cum Proconsul ob EtS-Cj- fidem Christi minaretur ei exilium, dixit : « Exuirnou non erit, qui Deum in mente habebit, quia Domini est terra, et plenitudo ejus. »

2. Faciamqub te in gentem magnam. — Notat CajetanusAbrahæ, si Deo vocanti obediat, septem a f Deo benedictiones, sive ingentia bona promitti, u»i *Primum* est, principatus, seu paternitas magnæ gentis, cum ait : « Faciamque te in gentem mag- qpr, Li‘ nam, n ut scilicet ex te gens Judæorum maxima « : nascatur, quæ numero æquetur stellis cœli, et arenæ maris ; quæque magna sit honore et dignitate, tum legis et veræ fidei, tura victoriarum aliarumque rerum, Deuri iv, 7.

Secundum est, frugum opuinquo copia, cum swob, ait: «Et benedicam tibi, » </i. cl. Homines bone et male precantur, sed verbo tenus; nam ultra quod faciant non habent : ego vero quidquid volo, quidquid imprecor, præsto; rcipsa ergo benedicam et benefaciam tibi.

Tertium est, nominis celebritas et gloria; cum^l ait : « Et magnificabo nomen tuum, » ut scilicet cunctis sæculis, et loto orbe celebre sit nomen tuum, ut Abrahæ nomine, fide et prosapia gloriantur Judæi, Saraceni, Christiani.

Quartum est, complexio omnium benedictio-Qurtl- num et bonorum, cum ait : « Erisque benedictus ; n hebraice est j‘‘ISIS ’jin *thei beracha*, « sis

benedictio, n id est, ita plane per omnia sis benedictus, ut videaris esse ipsa benedictio, utque homines cuiusque benedicere volentes, te in exemplum statuunt, dicentes : Fiat tibi, benedicat tibi Deus, siculi fecit et benedixit Abrahæ, quemadmodum Casari in inauguratione olim acclamabant: Sil Augusto felicior, sit Trajano melior.

quii. *Quintum* est, quod non solum tibi, o Abram, sed et amicis tuis benefaciam : « Benedicam, ait, benedicientibus tibi, » vers. 3.

Sox *Sertum* est, quod tibi maleficis pariter malefaciam : « Maledicam, ait, maledicientibus tibi, » q. d. Inimicos tuasque injurias ulciscar et puniam : iidem enim mihi futuri sunt amici aut inimici, qui tibi; quod proprium est perfecti foederis et plenæ amicitiae. iluc alludit Balaam, *Num.* niv, 9 : « Qui, ait, benedixerit tibi; erit et ipse benedictus; qui maledixerit, in maledictione reputabitur. »

Moraliter, nota hic quam utile sit habere viros sanctos sibi amicos, iisque esse benevolum et beneficium; et contra, quam malum sit iis detrahere, eos odisse, affligere et persequi : qui enim eos habet hostes, Deum sentiet hostem et vindicem.

Sçtii. Hæc sex fere corporalia sunt et temporalia; *septimum* vero ac præcipuum spirituale est ac æternum; de quo subdit, dicens :

r X i. 3. In te benedicentur omnes cognationes terrarum. 'V*1 - "In te," id est in semine tuo, uti exponitur 'ci-jto Gen. XXII, 17, hoc est in Christo, qui ex Àbramo r.jt. natus est, uti exponit S. Paulus *ad Galat.* m, 1G, et S. Petrus, *Act.* m, 26. Quod enim Christo filio præstitum est, hoc et Abrahæ parenti Christi præstitum est, juxta *Can.* 15; per hoc enim spirituale et sanctum semen, puta per Christum, Abram factus est pater omnium credentium, q. d. Per Christum filium tuum, o Abram, porque fidem in Christum, omnes gentes benedicentur, id est justificabuntur, fientque amici et filii Dei, ac consequenter hæredes regni Dei, et aliquando audient : « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. » Est ergo quod gaudeas, o Abram, quia per Christum filium tuum pater eris omnium fidelium, justorum et electorum. Ita Interpretes hic, et S. Hieronymus, Anselmus et alii in epist. *od Galat.* m, 1G.

f Posset *secundo*, etiam sic accipi (I) : « in te, » ,'. Id est instar tui, ad tui imitationem et exemplum, q. d. Sicut tu per fidem, ita et omnes gentes per iidem, non per opera legis benedicentur, id est justificabuntur. Hebræi enim litteram *bet*, id est *in*, sæpe sumunt pro affili littera servili capti, quæ est nota similitudinis et comparisonis. Ita S. Chrysostomus, S. Augustinus, Theophylactus.

(1) Sed minus recte ad litteram. Natn hic significat *per temen muni*, cui interpretationi hodierni omnes consentiunt.

tus, OEcumenius in epist. *ad Galatas* capite m, **Vets. 16.** lkaedlc-

Adverte hic, sicut dicere Dei, nipote efficax, idem est quod facere (a ipse enim dixit, et facta sunt et) : ita benedicere Dei, idem est quod bene- » . / 1 facere et bona largiri; quæ quo majora sunt, eo major est benedictio. Jam quia maximum bonum est gratia et justitia, per quam finis divinæ consortes naturæ, amici, filii hæredesque Dei et gloriæ cœlestis, hinc benedictio absolute posita, eandem gratiam et justitiam per antonomasiam significat. Hæc ergo Abrahæ benedictio proprie significat hanc justificationem, tam Abrahæ quam posterorum ejus, hoc est fidelium, qui per Christum renati Abrahæ fidem imitantur. Unde recte explicant Patres *benedicentur*, id est, inquiunt, justificabuntur, benedictionem, id est justitiam assequuntur; nec enim majus bonum benedictionemve Deus nobis donare potest, quam suam justitiam, amicitiam, filiationem.

Benedicemur. — Male vertit Pagninus (2), a in te benedicent se omnes gentes, id dicendo scilicet : Utinam sim tam felix et benedictus, quam fuit Abram ! Hebræum enim *nibrcchu* pure passivum est, scilicet conjugationis passiva » níphal, proprièque significat *benedicentur*; non ergo significat actionem reflexam agentis in seipsum,

(2) Ita et hodiernorum Rationalistarum plerique, ut Do Wctlo, Gesenius, Knobel, etc. Equidem fatendum est in aliis locis (infra xxn, 18; xxvi, 4) hujusco loci geminis formam bithpabeladhiberi; sed quemadmodum formæ nipbal quorundam verborum (1DZJ, reciproca vis subest, ita forma hilhpahel aliquando est passiva: quæstio igitur est, passivum an reciprocum significatum tum tum W3rP lue habeant. Utrumvis autem eligas, eadem erit istorum oraculorum interpretatio. Nam « Benedictio, ut recte animadvertit Jahn, *Append.* *hermenut.* Fase, u, p. 197, in omnibus bis locis spectatur in effectu, et venit pro beatitudine quam Deus largietur, » ut verba illa idem valeant ac *prosperari*, rive de sua prosperitate sibi gratulari. Neque enim sensus est, Abrahæ posteros aut sibimet aut cæteris gentibus bono esse precaturos. Non, inquam sibimet : qui enim bene precaturi erant, aperio discernuntur a posteris Abrahæ; non cæteris gentibus, quod sano nec verba significare possunt, nec unquam hi consueverunt facere, nec res adeo glandis hæc fuisset ut cum Deus Abrahamo prænuntiaret, ac polliceretur, id quo inter alia longo majora, tantoquo cum apparatu. Sed neque potest sensus esse, futurum, ut gentes cæteræ sibi et ipsæ felicitatem adprecantur, quam Abrahamo ejusque posteris esse novèrant, quum hraclitarum nomen, quoadusque res eorum stetero, vix ultra finitimas gentes permearli, neque eorum regnum, quod attinet ad gloriam atque potentiam, unquam potuerit cum Ægyptiorum, Assyriorum, Medorum, Persarum, Græcorum atque Romanorum imperiis comparari, ut hi sibi Israelitarum sortem præoptarent, quas imo contemptui plerumque habuero; Abraham vero, Isaac et Jacob eccui tandem gentium ohm cogniti erant? Sensus itaque sil, oportet, per Abrahamum, porque hujus progeniem gentibus omnibus tale bonum adventurum, quo felices cœli forent, quodque jure ac merito in votis haberent, sibi et adprecantur. Ha fero P. Patritius, op. cit. tom. II, pag. 60 seq. Cf. Mcignan, op. cit. pag. 318 seqq.

scilicet *benedicent se* : hoc enim significatur ultima conjugatione *hitpacl*, sicquo dicendum fuisset *yy\3T\nhübarechu*. Rursum versionem ac sensum Pagnini plane excludit versio ac sensus S. Pauli, *Gal.* in, 8. Paulus enim citans hunc locum ait : *a* Benedicentur in te omnes gentes, » puta a omnes cognationes (familia?, tribus, gentes) terræ; » sicut enim omnes omnino gentes in Adamo malediche et mortua? sunt, ita et in Christo omnes benedici® et justificato? sunt.

ver». 4. Septuaginta quinque annorum erat Abram, cum egrederetur de Haran. — Abram natus est anno Thare 70; rursum Abram egressus est de Haran annos natus 75 : ergo egressus est de Haran, cum paler ejus Thare ageret annum ætatis 145. Post hunc Abrahæ egressum de Haran, vixit Thare adhuc 60 annis ; mortuus est enim annum agens 205.

Dices : Quomodo ergo S. Stephanus, *Actor*, t ii, asserit Abram exisse de liaran, post mortem Thare ?

Aliqui ex hoc loco, *Actor*, vir, putant Tharo genuisse Abramum anno ætatis suæ non 70, sed 130 : his enim 130 annis, si addas hos 75 Àbrami, cum egressus est de Haran, habebis annos 205 vitæ Thare; ita ut illo anno 205 statini a morte patris Abram exiverit de Haran. Ita Lyranus et Torniellus. Sed hoc repugnat capiti præced., vers. 26, ubi diserto dicitur quod Thare anno ætatis suæ, non 130, sed 70, genuerit Abramum. Quod si his 70 annis addendos dicas alios 60, ut fiant 130, incertam facies, et turbabis lotam S. Scriptura chronologiam, quam Moses in Genesi tam ordinate pertexit.

Respondeo ergo, Abram ex Ur Chaldæorum cum Thare migrans in Haran, parvo tempore, et forte tantum aliquot mensibus, ibi cum patre substitit, ac mox valedicens patri, ex liaran cum Lot perrexit in Chanaan, eo enim primitus vocatus fuerat a Deo : cui vocationi Abram gestiebat et festinabat obedire; unde et Moses hic nullius rei ab Abramo in liaran gestar meminit, sed tantum capite precedenti, vers. 31, significat eo, ex tjbrlri Abramum migrasse, et mox hoc cap. subjicit, cum ex Haran progressum esse in Chanaan, quo a Deo evocabatur : Abram ergo in Chanaan, UiriQ quo a Deo evocabatur : Abram ergo in Chanaan, frii v*vcnl° adhuc patre; peregrinatus est ad sexaginta annos, quibus exactis moritur ejus pater Thure in Haran; redit ergo Abram in Haran, ut patrem sepeliat, et hæreditatem cernat, quo facto rursum revertitur in Chanaan.

Ille iterato Abramum vocat Dens, promittit quo ejus semini terram Chanaan, cap. xv, vers. 15: qua de causa Abram constituit in Chanaan sedem figere.

De secunda Abrami ex Haran in Chanaan perfectione loquitur S. Stephanus, Act. mi, cum ait : « Et indo (ex Haran) postquam mortuus est pater ejus Thare), transtulit illum (Abramum) in terram istam p (Chauaun), ubi pro *transtulit* græce

est iAtr;4r.cn, id est firmiter collocavit, sedem fixit. Post mortem enim Tharo, Abram secundo veniens in Chanaan, ibi firmiter et jugiter mansit.

Hæc est ergo epitome annorum Thare : Tharo anno 70 genuit Abram; anno yero 115 Thare patris sui, Abram ex liaran profectus est in Chanaan; anno postea 60 moritur Thare, scilicet anno ætatis suæ 205, qui fuit Abrahæ 135.

Nota: Ab hoc anno 73 vitæ Abrahæ, quo ipso a Deo ex Ur evocatus est in Chananæam, usque ad egressum filiorum Israel ex Ægypto, ad eandem Chananæam possidendam, fluxerunt anni 430, ut patet *Galat.* nr, 17; *Exodi* xii, 40.

5. Lor, filium fratris sui, — lilium Aran : erat ergo Lot frater Sara?, uxoris Abrahæ.

Animas quas fecerat in Haran. — u Facere, » llebræis idem est quod parare, acquirere, sive per emptionem, sive per generationem, sivo alio quovis modo. Rursum per animas synecdochice intelligit homines; nam pecora intellexit per substantiam, quæ processit. Substantia enim et opes priscorum fere erant pecora, *q. d.* Abram et Lot duxerunt secum tam pecora, quam homines, sivo quos quasi servos emerant, sive quos servi et ancillæ eorum genuerant : hos enim quasi servos sibi natos acquirebant, et faciebant esse suos Lot et Abram : nam nec Abram, nec Lot ullam adhuc genuerant prolem.

Secundo, Hebræi facere animas spiritualiter explicant : quia, inquiunt, Abram viros plurimos, et Sara mulieres multas al) infidelitate ad Dei cultum traduxerunt : itaque eas quasi Deo fecerunt et procrearunt; unde Chaldaeus vertit, « et animas quas legi subjecerunt in Haran. »

Ex dictis facile patet fabulosum esse quod narrat Nicolaus Damascenus apud Josephum et Eusebium, scilicet Abramum, antequam veniret in Chanaan, vixisse Damasci, ibique quasi regem regnasse; et quod narrat Justinus, lib. XXXVI, cum ait : a Judæis origo est Damascena, nomen urbi a rege Damasco : post Damascum, Abraham, Moses, Israel reges fuere; » in quibus verbis tot pene sunt errores, quot verba.

6. Usque ad convallem illustrem. — pSs ip Vers. e. miQ *ad clon more. Elon* quercum et quercetum, indeque convallem, sive planitiem quercubus consitam significat; unde Chaldaeus vertit, *usque ad quercetum More; Septuaginta, usque ad quercum excelsam.* Clare veritas, *usque ad quercum*, vel uu. *quercetum More*, id est *illustre* (l) : est enim hoc nomen proprium loci ita dicti, quod illustris esset, tum quercubus, tum agrorum amoenitate;

(l) A verbo *rx*i, *ridii*, hinc *conspicuum* esse. Multi vertunt, *usque ad Terebinthum Moreh*; *pbx* enim est *terebinthus*, non *quercus*; vero videtur nomen viri esse, a quo arbor illa aut tractus nomen habuit. *Usque ad locum Sichem*, quod præcedit, id est, ad eundem locum, ubi deinde urbs Sichem extructa est. Nam Sichemus, *Gen.* XXXIV, 2, a quo urbs illa vel condita est, vel certe nomen accepit, Abraham! tempore nondum natus fuit.

irrigatur enim medio Jordane, sicut paradiscus Domini, et sicut Ægyplus. Est hoc quercetum, sire lime convallis sita juxta Sichem, sesequo porrigit a Behan, sive a mari Galilœæ, juxta descensum Iordanis, usque ad mare Mortuum; imo complectebatur ipsum mare Mortuum, sive lotum ejus, ante subversionem Sodomæ: ita Dorchardus. Falluntur ergo, qui convallē More volunt esse convallē Mambre, quæ ita dicta est a possessore Mambro, de qua cap. xiv, vers, ult.; nam Mambre est juxta Illebron, More vero csl juxta Sichem. Videde hac convallē More Andream Marium in cap. vm Josac, 30, ubi vult dici convallē Vere, a radice DXI raa, id est vidit, quod in *hiphil* significat ostendit, videre fecit; quasi convallis More sit idem quod convallis ostendentis, vel monstratoris, scilicet Dei: eo quod Deus Abrahæ in hac valle ostendit et monstravit terram Chanaan (siculi ei promiserat vora. l), ut patet cap. sui, vers. 14; quia enim hæc vallis valde pulchra, illustris (uti vertit noster Interpres) et spectabilis est: hinc in ea quaquaversum Chanaan amplitudinem cl pulchritudinem Abrahæ ostendit Deus. Sic ab eadem radice raa vocatur mons Moria, quasi mons visionis Dei, uti patet cap. **ilii**, vers. 2.

Chananjeus autem tunc erat in terra. — Chananæi tunc incolebant convallē illustrem jam dictam, quam Deus eis extorquere et tradere Abrahæ posteris jam parat et destinat, uti patet ex sequentibus.

7. Apparuit autem Dominus Abram, — per angelum, qui in corpore assumpto, quasi per bonam Dei repræsentans, vice Dei locus est Abrahæ. Omnes enim corporales Dei apparitiones, quæ narrantur in veteri Testamento, non per Deum immediato, sed per angelos esse factas, docent Patres.

Semini tuo dabo terram hanc, — posteris tuis, ex Isaac descendentibus, dabo Chananæam.

Anagoge, terra promissionis est coelum, semen sicut fideles et sancti.

Ædificavit ibi altare, — in quo scilicet Abram victimas Deo obtulit in gratiarum actionem, pro Chananæa suis posteris a Deo promissa. Nec dubium quin Abram suos co evocaverit, quin et extraneos, atque coram eis verum Deum prædica-verit et celebraverit, promissiones quoque sibi facias confessus sit, insuperque Deum invocaverit. Omnia enim hæc altaris publici constructio in se complectitur, scilicet confessionem, laudem, prædicationem, oblationem et invocationem solemnem et publicam.

** i 8. An montem qui ERAT CONTRA Orientem (Orientalis) Detuel (1). — Toslatus putat hunc montem

(1) Et inde transgrediens. Hebraice est, et recellit inite, paxillos scii, terra infixos, quibus alligata erant tentoria.

esse Garizim et Hebal, de quo *Deuter.* xxvin. Est prolepsis: vocatur enim Bethel, quæ tum vocabatur Luza: nam postea a Jacobo vocata est Bethel, cap. XXVIII, vers. 19. Recte S. Ambrosius: «Ubi Bethel, ail, est, hoc est domus Dei, ibi et ara; ubi ara, ibi et invocatio Dei nostri.» Ilæreticis desunt ara et Bethel, ergo et vera invocatio cullusque Dei (2).

10. Descenditque in Ægyptum. — Chananæa Ver», to. enim aliorum est Ægypto, ut eo pergens descenderet debeai; hinc et Ægyptus ob exundationem et oblimationem Nili fertilior Chananæa, non sensil hanc Chananææ famem. Addo, descendero in Scriptura sæpe significat ire. Sapienter S. Ambrosius, lib. I De Abraham, cap. n: «Exercetur, inquit, athleta Dei et duratur adversis: in desertum abiit, famem incidit, in Ægyptum descendit. Compererai in Ægypto lascivam esse juvenum luxuriam, etc., monuit uxorem ut sororem se diceret. Sara, ut tueretur maritum, mentita est germanitatem.»

13. Dic quod soror mea sis. — Non mentitur Vers. ij. Abram; erat enim Sara ejus soror eo sensu, quo dicam cap. xx, vera. 12.

Dices: Saltem Abram hic uxorem suam exponit adulterii periculo. Ita Calvinus, qui hic Abramum in lenocinii suspicionem vocat.

Respondeo negando idipsutn: nam Abram Sarao lanium jubet tacere quod sit uxor, et vere dicere quod sit soror sua, idque ob præsens vitæ suæ periculum. «Periculum enim nunquam sine periculo pellitur.» Cavit ergo hic vitæ suæ Abram, ne, quia maritus, occideretur, quod caveri poterat et debebat; reliquum, quod cavere ob Ægyptiorum incontinentiam non poterat, Deo commendavit, videlicet ne uxor eriperetur et violaretur. Sciebat enim se in hoc præsertim articulo necessitatis, Deo curæ esse, cœpitque hic pater fidei contra spem in spera credere. Ita S. Augustinus, lib. XXII Contra Faustum, cap. xxxm. Undo non male censet Pererius Abramum Dei instinctu hæc dixisse et fecisse. Adde, confisus est Abram constanti et castitati Sano (tot enim annis eam pudicissimam expertus erat) quod nunquam peccato consentiret.

15. Er nuntiaverunt. — Hebraice lxl' l tatiru, vers. is et cl viderunt. Ita et Septuaginta. Noster vero videtur legisse n » J' l vaiaggidu, facile enim l in 3, et N in ' et 3 commutatur. Nostro favet, quod rō et viderunt, immediato ante præcesserit; unde non videtur mox repetitum fuisse a Mose.

In domum, — non ad stuprum, sed ad matrimonium, quasi conjux saltem secundaria regis futura, ut patet vers. 19 (3).

(2) Et invocavit nomen Domini, id est victimas mac-tavit, et solemniter ritu obtulit Domino. Cf. xttt, 4.

(3) Principes, id est, procures, aulici; juxta alios, praecleri regionibus Canaanæ vicinis, aut N'omarchæ, qui peregrinos advenientes, prescripti» eos, qui, ut Abrahamus, magnum agmen ducebant, observari jussi erant.

Vert i«. 16. Abham bese CSI sunt. — Hebraico esl 3017 *heteb*, id est *benefecit*, scilicet Pharao (ac consequenter ad exemplum regis cætrici ejus aulici benefecerunt) Abramo (I).

Ver».n. 17. Flagellavit autem Dominus Pharaonem, — non ob adulterium, quia nesciebat esse conjugem Abrahæ, sed ob vim Sar® illatam, quia invitam rapijusscrat. Vere S. Ambrosius, lib. II *fis Abraham*, cap. iv : a Afflictiones, ait, viro forti coronar sunt, invalido infirmitates sunt, d

Plagis maximis, — Rabbini carnales plagam hanc putant fuisse fluxum seminis et impotentiam copulas. Unde quod nos habemus, « propter Saram, » hebraico est, *propter verbum Saræ*; quod ipsi vertunt, *propter angelum Saræ*, quod nimirum hic angelus fuerit custos pudicitiae Saræ, cumque ei diceret Sara : Percute talem (a quo scilicet ipsa suæ castitati timebat), mox percutiebat eum angelus et faciebat impotentem, ita ut ad Saram accedere, nec vellet, nec posset. Fabul® h® sunt Judaic®.

Secundo, Josephus plagam hanc censet fuisse pestilentiam ; rursum, tumultum et seditiones populares.

Tertio, Philo et Percrius censent fuisse morbos et dolores gravissimos ; ita ut nec diu , nec noctu quiescere aut respirare Pharao posset.

Quarto, Catholici Doctores passim censent fuisse sterilitatem, tam hominum, quam animalium; hac enim pcena ob similem Saræ raptum punivit Deus Abitnelech cap. xx, vers. 17 et 18. Hinc recte inferi Procopius Saram apud Pharaonem castana et inviolatam permansisse. Deus enim qui hic injuriam Abrahæ, per Saræ raptum illatam, tam graviter vindicavit, multo magis eidem eadem inviolatam servavit; unde hic impleri cœpit illud *Psal.* civ, 14 : « Non reliquit hominem nocere cis, et corripuit pro eis reges. » Adde, solebant mulieres per plures dies ungi, ornari et præparari, antequam ad lorum regis admitterentur, ut patet de Esthrc.

Videmus hic igitur *primo*, verum esse illud *Psal.* cxlv la Dominus custodit advenam, pupillum et viduam suscipiet ; » hujusmodi enim person®

j'Aarao non est nomen proprium , sed communis regum Ægyptiorum titulus, qui ci- tribuebatur usque ad tempora Ezechielis, *Ezech.* xxxu, 2. Significat autem hoc nomen in lingua Ægyptiaca *re/em*, ut Jocephus dicit, *Antii/* lib. VIH, cap. u, et cx lingua Coptica ostendi potest. Nam in ea lingua OTPO est rex, et promisso articulo ill-OTPO, unde <t>OTPO.

(t) Quod hoc versu medios inter *asinot et minar* inseruntur « rti et *aneitlir*, offendit Hubiganltum, præwrtim qui advertendum putat, *fuerunt UH asini et servi. aneiUcret asina*. Ideo llebrautn textum ipse corrigere vult ex Samaritano, ubi meliori ordine eadem nomina legi ait. Sed male. Nam hæc vooabula *isti* et no).j<rr<SíTw; adhibita Indicant Pharaonem su® lilieralitali nec ordinem nec anxium constituite, et multis beneficiis ita Abrahamum cumulasse, ut se invicem trudere viderentur. Insuper, Hebraum hodiernum verti posse ac debere, *fuerunt illi* or« *bovesque, et asini, et servi ci ancili#*, docet accentus.

derelictæ, Deo speciali modo cur® sunt. Unde *Psal.* ix, dicitur : « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor; » hinc in lege sæpe præcipitur, no molesti sint peregrinis; hospitibus enim tutela et tides debetur. Videmus *secundo*, quantum Deus curet et protegat justos. Unus hic Abram justus plus Deo cur® est, quam Pharao cum omni regno, et propter unum justum etiam regem flagellat : quis igitur non libenter serviat Deo, qui tam fideliter suis adest et assistit? Videmus *tertio*, quod Deus specialis est vindex conjugii: nesciebat rex Saram esse uxorem Abrahæ, et tamen flagellatur cum tota domo, lautum peccatum est adulterium.

Unde S. Ambrosius lib. I *De Abraham*, cap. n: « Unusquisque, ait, se castum præbeat, alienum non affectet torum, nec latendi spe, aut faciendi impunitate alienam uxorem incestet; non incuria aut stultitia provocetur mariti, aut absentia longiore. Adest præsul conjugii Deus, quem nihil lateat, nullus evadat, nemo irrideat. Vicem absentis mariti tuetur, servat excubias, imo sine excubiis deprehendit reum, antequam faciat quod paraverit : in animis singulorum, in mentibus universorum crimen agnoscit. Et si maritum, adulter, fefelleris, non falles Deum; et si maritum evaseris, et si judicem fori luseris, non evades judicem totius mundi. Illo gravius ulciscitur injuriam inopis, contumeliam imprudentis mariti.» Subdit S. Ambrosius Abram meritum esse hanc Dei tutelam per pietatem, qua Deo jubenti ut in Ægyptum descenderet, obedivit. « Nam quia studio obeundi cœleslis oraculi, uxorem quoque in periculum deduxit pudoris, etiam castimoniam conjugii defendit, » scilicet Deus. Sic in Vilis Sanctorum legimus, Monachos a suis Abbatibus missos ad feminas pietatis causa, cum libidinis stimulo tentare nullo merito et presidio, orando quo tentatione in superasse. Tantas vires, tantam tutelam in periculis prestari obediencia.

Domum ejus. — Nam aulici ejus et domestici ad Sar® raptum et detentionem concurrerant et juverant.

18. Quod uxor tua esset. — Scivit id Pharao re- Ven.ii velante Deo, ait S. Chrysostomus. Addit Josephus sacerdotes / Egyptiorum, in hac plaga deos, vel potius dæmones suos consulentes, id ipsum Pharaoni indicasse. Potuit denique Pharao , tale quid suspicans, Saram interrogare , et ex ea veritatem cognoscere, uti factum esse putat Percrius.

19. Ur tollere eam, — ul non dubitarem eam (pu- v»i' tans esse liberam) lollere mihi in uxorem.

Tradit Josephus Ægyptios ab Àbramo mathe- sin didicisse. Verum a Joscphe, Mose et Hebræis in / Egypto habitantibus potius id factum esse videtur, idque indicatur *Psal.* civ, 21 ; nam Abram non videtur diu htesisse in Ægypto (2).

(i) Vers. 20. *Super Abraham*, hebr. vSjt, de eo. bl c l *propter eum*. Alii : Suis jussit Pharao ut agerent quæ a l Abrahamuin perlinebant, sell, ut deducerent eum, etc.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Abram o Lot se separat. Lot Sodomam eligit, Atram Chananceam; quam vers. 14, ei Deus ostendit et promittit.

I. Ascendit ergo Abram de Ægypto, ipse et uxor ejus, et omnia quæ habebat, et Lot cum eo, ad australem plagam. 2. Erat autem dives valde in possessione auri et argenti. 3. Reversusque est per iter, quo venerat, a meridie in Bethel, usque ad locum ubi prius fixerat tabernaculum inter Bethel cl Hai : 4. in loco altaris quod fecerat prius, et invocavit ibi nomen Domini. 5. Sed et Loi, qui eral cum Abram , fuerunt greges ovium, et armenta, el tabernacula. G. Nec poterat eos capere terra , ut habitarent simul : erat quippe substantia eorum multa, et nequibant habitare communiter. 7. Unde et facta est rixa inter pastores gregum Abram el Lot. Eo autem tempore Chananæus et Pherezæus habitabant in terra illa. 8. Dixit ergo Abram ad Lot : Ne, quæso, sit jurgium inter me et le, et inter pastores meos cl pastores tuos : fratres enim sumus. 9. Ecce universa terra coram te est: recede a me, obsecro : si ad sinistram ieris, ego dexteram tenebo ; si tu dexteram elegeris, ego ad sinistram pergam. 10. Elevatis itaque Lot oculis, vidit omnem circa regionem Jordanis, quæ universa irrigabatur, antequam subverteret Dominus Sodomam cl Gomorrbam, sicut paradisus Domini, et sicut / Egyplus venientibus in Segor. 11. Elegique sibi Lot regionem circa Jordanem, el recessit ab Oriente : divisique sunt alterutrum a fratre suo. 12. Abram habitavit in terra Chanaan : Lot vero moratus est in oppidis, quæ erant circa Jordanem, et habitavit in Sodomis. 13. Homines autem Sodomitæ pessimi erant, et peccatores coram Domino nimis. 14. Dixitque Dominus ad Abram, postquam divisus est ab co Lot : Leva oculos tuos, et vide a loco , in quo nunc es, ad Aquilonem el Meridiem, ad Orientem cl Occidentem. 15. Omnem terram, quam conspicias, tibi dabo et semini tuo usque in sempiternum. 16. Faciamque semen tuum sicut pulverem terræ: si quis potest hominum numerare pulverem terræ, semen quoque tuum numerare poterit. 17. Sarge, et perambula terram in longitudine, et in latitudine sua : quia tibi daturus sum eam. 18. Movens igitur tabernaculum suum Abram , venit el habitavit juxta convallem Mambre, quæ est in Hebron : ædificavitque ibi altare Domino.

tuti. 1. ad australem plagam, — respectu Chananæ, sive Judææ ; ad hanc enim semper plagas mundi accommodat S. Scriptura, utpoto Judæis scripta; erat ergo hic locus Judææ australis, Ægypto vero aquilonaris : rediit enim Abram in Bethel, unde exierat.

Tin. t 4. In loco altaris, — ad locum altaris, in quo scilicet cap. xii, vers. 8, altare erexerat. Palet ex Hebræo.

îtn s. 5. Qti erat cum Annam.— Hisce verbis significat Moses, quod Lot propter societatem Abrahæ fuerit a Deo benedicius et locupletatus.

Tabernacula , — papiliones, in quibus ipso cum sua familia degebat: nec enim in domibus, sed in casulis, quasi peregrini degebant, ad Ilctr. cap. xi, vers. 9.

G. Nec poterat eos capere terra.— Eadem Chananææ portio non sufficebat ad pascua, quibus alerentur tot laniique greges utriusque. « Stipulare vitium, ail S. Ambrosius, lib. I De Abraham, cap. m, ul divites terra non capiat. Nihil enim satis est divilum cupiditati. Quanto ditior quis fuerit, laniio avidior ad possidendum est. Extendere agri terminos cupit,et vicinum excludere. Numquid hujusmodi Abraham? minime. Tamen ut minime avarus electionem offert, ut justus dissensionem amputat. »

7. Usde facta est nixA, — dum quisque pastorum meliora pascua suis gregibus assignat. Vide hic quomodo opes pariant lites et rixas, etiam inter fratres et cognatos amicissimos, undo S. Chrysostomus, homil. 33 : « Aucta sunt, ait, ar-

Ver*. 6.

v«n. 7.

menta, multiplicati greges, affluxerunt diviti® muli®, et statini discinditur concordia. Antea erat pax et charitatis vinculum, nunc rixa et contentio; ubi enim meum est tuum, illic omne liliū genus; ubi autem hæc non sunt, ibi secunda versatur pax et concordia. » Hinc de primis Christianis, ait Lucas iv, 32 : a Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una. » Causam subdit : a Nunc quisquam eorum quæ possidebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. »

Eo ACIEM TEMPORE CHANANÆUS ET PIEREZXUS HABITABANT IN terra, — 7. d. Ne ergo ab eis invaderetur et opprimeretur Abram ejusque familia, cum Lot contendens et dimicans; rursum, ne Chanani hisce pastorem rixis scandalizarentur, itaque blasphemarent Abraham familiam fidelem et religiosam, ac consequenter magis averterentur ab ejus fide et religione, Deoque vero: hac de causa voluit Abraham separari a Lot, itaque omne eorum scandalum tollere.

Ver», e. 8. Fratres enim sumus. — « Fratres, id est cognati; erat enim Lot Abraham ex fratre nepos. Ver» 9. 9. ECCB UNIVERSA TERRA CORAM TE EST, — in Illa est potestate et electione, licet tibi cum pariem regionis eligere, quæ tibi placuerit; hanc enim tibi incoi® libenter vendent aut locabunt.

hkrfra- Abram patruus datus hic suo nepoti Lot optionem, 1/d ut eligat regionem quam velit. Hinc videtur orta <bt mi. velorum consuetudo in divisione hæreditalis inter pt eh- fratres, ut frater major quasi prudentior, hæreditalem in æquas partes dividat, minor vero eligat (ut sic neuter se deceptum esse queri possit), quod laudat S. Ambrosius, lib. I *De Abraham*, cap. in, et Augustinus, lib. XVI *De Civit.* cap. xx. Cujusmodi, inquit Ambrosius, debeat esse divisio, Patriarcha docet : firmior dividat, infirmior eligat, ne habeat quod queratur. Electionis enim suæ partem non poterat calumniari. Non residet occasio resiliendi, cui datur optio eligendi.

Si autem sinistram. — Per sinistram intelligit Septentrionem, per dexteram Meridiem, lia Chaldæus et Vatablus. In Debraio pulchre verbum verbo opponitur; habet enim sic: a Si tu sinistrabis, ego dextrabo; si tu dextrabis, ego sinistrabo, » hoc est, vel tu sinistram elegeris, ego eligam dextram, et contra. Præterea S. Ambrosius, lib. II *De Abraham*, cap. vi : u Dixit, ait, ante nos vir ex philosophi® profectus disciplina, quatuor hæc bono viro inesse, ut elaboret primum, ut omnes amicos faciat; secundum, ut si non potest amicos (acere, certe nec inimicos; tertium, ut si nec istud suppetit, ex sententia discedat; quartum, si quis cedentem persequitur, vindicet se, ut potest; sed illa tria in Abraham non sermonibus nudis, sed veris operibus agnoscimus. Quartum autem non ita est, quando etiam circa cedentem servavit affectum parentis, ut eum non solum non persequeretur, sed etiam captum erueret ac liberaret. »

Voi. i». IU. Omnem circa (circum) regionem Jordani-

V 3, verl, b *universa aequora campi Jordanis*; Chaldæus, *omnem planitiem Jordanis* (I).

Sic li paradisu Domini. — Hebraice WK JD *kegan adonai*, sicut hortus Domini, quem scilicet Deus Adamo instruxerat et adornaverat, *Genes.* n, 8 : ita S. Augustinus; et siculi quilibet alius hortus amoenissimus, quia a peo vel factus est, vel fieri potest (2).

Er sicut Ægyptus venientibus in Segor, q. d. Sicul ea pars Ægypti, qua illic in Segor : hæc enim irrigatur a Nilo, ideoque fertilissima est. Verum quia hæc pars Ægypti pari modo Sodoma et Gomorrhæ respicit, quæ nobiliores erant urbes quam Segor, quas proinde potius quam Segor nominasse hic Moses; hinc secundo, et magis apte ac genuine, rō *venientibus in Segor* referi non ad t̄g *sicut Ægyptus*, sed superius ad ḡ *regionem Jordanis, quæ universa irrigabatur veniens* (ibidem (veniendo) in Segor, g. d. Tola Pentapolis ante subversionem, maxime a loco in quo tunc erat Abram, eundo versus Segor, irrigua erat et fertilissima, sicut paradisu, et sicut Ægyptus, quam Nilus fecundat. lia S. Augustinus, Cajellanus, Percius.

11. Elegitque sibi. — Permisit Deus in hac ven. 11. electione sua Lot decipi, tum vel ejus exemplo et conversatione Sodomitæ ad peccatorum odium, et virtutis amorem excitarentur; tum vel discamus amoeniora non præferro salutaribus, nec sequi in electione nostram cupiditatem. « Infirmitior, ait S. Ambrosius, lib. I *De Abraham*, cap. ni, amoeniora eligit, utiliora fastidii. Plerumque enim ubi fructus impares sunt, prudentior amoeniora declinat. Cito invidiam movent, cito in se excitant mentem avari, » etc.

NECESSIT AD ORIENTE.— Dices : Lot ibat ad Jordanem et Penlapolim, quæ sunt ad Orientem; ergo non recessit ab Oriente, sed ad eum accessit. Respondent aliqui esse enallagen præpositioms : *ab* enim poni pro *ad*, *versus*; hebr. enim est, *propterea est ab Oriente*, hoc est versus Orientem. Tantum enim vult dicere Lot recessisse ab Abraham; ille enim Orientem, hic Occidentem peragravit, g. d. Lot recessit ab Abraham versus Orientem. Secundo, alii cum Pererio respondent Lot recessisse ab Oriente, quia non directe rectoque itinere ex Bethel perrexit ad Orientem; sed lateraliter reflexit per ad Penlapolim, quæ respectu Bethel pariter erat ad Orientem, partim ad Meridiem. Cum enim venire ex Meridie, puta ex Ægypto, in Bethel, non recta perrexit ad Oricilem, sed reflexit viam ad Meridiem, unde venerat. Tertio et genuine, Orientem hic Moses vocat locum in quo consistebant Lot et Abraham cum se ab invicem diviserunt, nimirum eum de quo dixit cap. xu 8 : a El inde transgrediens ad montem

(1) Hebræum npt̄y ʾel ʾad ʾarab̄im ʾarab̄im ʾarab̄im

(2) Omnia in suo genere excellentia dicitur in Scripturis nominari

qui erat contra Orientem Bethel, tetendit ibi tabernaculum suum, ab Occidente habens Bethel, et ab Oriente Bai. » Hic ergo locus, in quo facta est separatio Lot ab Abraham, ut p&tet cap. xiii, 3, vocatur Oriens, quia erat contra Orientem Bethel, et ab Oriente habebat liai. Sensus ergo est : Lot recessit nb Oriente, id est a loco in quo cum Abraham fecit pactum separationis, qui ob respectus jam dictos a Mose vocatur Oriens.

Alterutrum a fratre suo. — Hebraice « vir a fratre suo, » id est alter ab altero, frater a fratre, puta patruus a nepote.

p-4.il 12. Aeram habitavit in terra Chanaan. — a Chanaan » hic nomen est unius gentis et partis terræ promissionis, sitæ juxta mare Mediterraneum et fluenta Iordanis.

Chananæus enim fuit unus e septem populis habitantibus in terra promissionis, quos expulerunt Ilebæi; a quo quasi præcipuo tota regio dicta est Chanaan, vel Chananæa; et hoc sensu etiam Lot habitans in Sodomis, habitavit in Chanaan. Sed arcte accipiendo vocem Chanaan, uti hic capitur, Abram in Chanaan, Lot vero non in Chanaan, sed in Sodomis habitavit. Sodoma autem non Chananæorum proprie, sed Phercæorum erat, inquit Toslatus.

Lot vero moratus est in oppidis, quæ erant circa Jordanem, et habitavit in Sodomis, — scilicet Lot proficiscens et peregrinans cum suis gregibus, obibat oppida et campos Jordanis, usque ad Sottomani, ut clare habent Ilebæa.

13. Sodomita pessimi erant et peccatores contra Domini, — hoc est, eximii et gravissimi peccatores; quia quæ Dei sunt, vel coram Deo, hæc magna est eximia sunl. Peccata hæc, vel potius peccatorum horum originem, explicat Ezechiel cap. XVI, « 19, cum ait : « Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium ipsius (Septuaginta vertunt, *deliciis affludat ipsa et filice ejus, et gloriabantur magnifice*), et manum egeno et pauperi non porrigebant, n 7. d. Ilæc fuit quintuplex Sodomæ iniquitas, ca-
▼ que radix et origo cæterarum, scilicet libidinum Uz. portentosarum : nimirum prima Sodomæ iniquitas, ^*1* fuit superbia; *secunda*, saturitas panis et ciborum, « pulacomessatio et compotatio; *tertia*, abundantia fermaci luxus rerum omnium; *quarta*, otium.

Qur.
îu. QJTrilur, Ægyptus quare sit fartus adulter :
In promptu causa est, desidiosus erat.

, W* *Quinta*, immisericordia. Unde S. Hieronymus in citatum verum *Ezech.*, sic ait : « Superbia, saturitas panis, rerum omnium abundantia, otium et deliciæ peccatum sodomiticum est ; et propter hoc sequitur Dei oblivio, quæ præsentia bona putat esso perpetua, unde de Israele scriptum est : Manducavit et bibit, et saturatus est, et impinguitus, et calcitravit dilectus. Quod sciens sapientissimus omnium Salomon ita precatur : Tribuo mihi necessaria et quæ sufficiant, non saturatus

mendax fiam, et dicam : Quis me videbit? aut pauper effectus, hiber, et pejerem nomen Dei mei. » Hactenus S. Hieronymus.

Secundo, Sodomita) erant peccatores coram Domino, id est palam, publice in oculis solis hujus, ipso Deo et sole spectante inverecundo peccabant, q. d. Sodomitæ non tantum iniquissimi erant, sed et impudentes, Dei hominumque contemptores.

Tertio, Hebræum *ladonai*, quod Noster vertit *coram Domino*, potest cum Vatablo verti, *in Dominum, contra Dominum*.

Eo major fuit virtus Lol, quod inter pessimos optimus fuerit, uti docet S. Petrus II *epist.* n, 7, et S. Gregorius, lib. I *Moral*, cap. I.

15. Omnem terram quam conspicias. — Probabile Vert'

est quod sentit Percrius, scilicet Deum, vel angelum vice Dei, Abramo vigilanti (æque ac Mosi Deuer. xxxiv, 1) objecisse imaginem totius terræ promissionis (hanc enim totam naturaliter, tantum circumspectando, pervidere non poterat Abram) et singularum ejus partium, in qua omnia quæ in illa terra spectatu digna erant, proprie, distincte ac liquido cerneret. Sic enim diabolus Christo ostendit omnia regna mundi et gloriam eorum, *Matth.* iv, 8. Sic S. Benedictus, Deo eum elevante, vidit lotum mundum, velut exiguum globum in acre pendulum, sub uno solis radio oculis suis subjectum, uti refert S. Gregorius lib. III *Dialog*, cap. xxxv.

Tibi dabo, et semini tuo usque in sempiternum. — a-
Tzct exgeticum est, ideinque valet, quod *id est*; unu.

Abrahæ enim censetur dari quod semini et ejus posteris datur, juxta *Can.* 15. Ita S. Chrysostomus et Cajetanus (I). Promittitur ergo hic ad litteram et coadi-Ilebæis possessio terno Chanaan in sempiternum; l,0DaU- non absolute, sed respective, scilicet quamdiu durabit hoc semen, id est populus et respublica Ilebæorum. Jam enim disperso et everso ejus regno, et república, quid mirum si terram hanc; in qua rempublicam et regnum suum habebant, amplius non obtineant?

Adde cum S. Thoma, vel potius Thoma Anglico, Perdio et aliis, promissionem hanc esse conditionatam; promittitur enim Ilebæis Chananæa hac conditione, si videlicet ipsi vicissim Deo obediant, ejusque lege inclcultum servant, ut patet *Levit.* XXVI : quod quia non fecerunt Judæi, hinc Deus rescidit sua pacta et promissa, cosque afflixit et evertit, uti eis comminatus fuerat *Levit*, xxvi.

Nota : Deus hic remuneratur Abrahæ mansuetudinem et magnanimitatem, qua Lot, licet juniori, cesserat meliora pascua, q. d. Tu prius Lot, pacis

(1) Rectius Clericus : a Quamvis Deus hos agros Abrahæ inmi demum posteris, post aliquot stacula, possidendos dederit ; attamen iis sensu dilutiore Abrahamum donasse etiam cenari potest, quum in iis per plurimos annos pacate vixerit, consenuerit et obierit; quin et in agro a se empto Saram uxorem sepelierit, et ipse tandem sepultus fuerit. >

causa, cessisti Penlapolim ; ideo ego nunc tibi majora do. « Omnem, ait, terram quam conspicias tibi dabo. » Vide quam largiter Deus remuneret, si quid pacis causa relinquatur. Parum cesserat Abram ipsi Lot, et nunc universam terram accipit.

Unde S. Ambrosius, lib. II De *Abraham*, cap. vu: « Hinc, ait, tanquam ex fonte hauserunt Stoici philosophici dogmatis sententiam, omnia sapientis esse. Oriens enim et Occidens, Septentrio et Meridies, portiones sunt universitatis. Illis enim totus mundus includitur. Hæccum promisit Deus datum se Abrahæ, quid aliud declarat, nisi sapienti et fidei præsto omnia, deesse nihil? Unde et Salomon in *Proverb*, cap. xvii, ait : Ejus qui fidelis sit, totus mundus divitiarum. » Et mox : « Quomodo sapientis totus mundus est? Quoniam ipsa natura dat illi sortem omnium, etiamsi ipse nihil possideat. Domina est ei possessor sapientia, quæ sua putat naturæ munera, quoniam in usum hominum data sunt, nec ullis indiget, etiamsi desint ei ad victum necessaria. Sapiens suum judicat quidquid naturæ est, qui vivit secundum naturam. Non enim amittit jus suum, qui meminit se ad imaginem Dei factum, et ad homines a Deo dictum : Crescite et multiplicamini, et replete terram, et dominamini in ea, et imperate piscibus maris, et volatilibus coeli, et omnibus pecoribus, et omni terræ; et omnibus quæ repunt super terram. Et novit, quia sapientia mater omnium est, et orbem terrarum possidet. » Anagogice, idem accipit « terram resurrectionis, quam promisit patribus nostris, fluentem lac et mei, suavitatem vilæ, jucunditatis gratiam, splendorem gloriæ, cujus hæres primus factus est primogenitus a mortuis Dei Filius Jesus Christus. » Ita S. Chrysostomus, *hom.* 34 : « Sciebat, ait, Patriarcha cedentem minoribus, assecuturum majora, et cessit Loto, regionemque deteriore elegit, ut contentionis resecaret occasionem, et servata virtute sua peculiari totam domum pacatam redderet. » Et antea : a Nihil animam ita in tranquillitate et quiete esse facit, ut mansuetudo et modestia : Hæc omni diademate se possidenti est utilior, » etc.

Anagogice, promittitur hic spirituale semen Abrahæ, id est, fideles et electi plurimi ; cisque ter-

ram viventium in cœlis/proprio in sempiternum possidendam, Deus hic pollicetur. Ita ex Apostolo Horn. n-., 16, S. Augustinus, XVI De *Civit*, xxr.

16. Sicut pulverem terræ. — Id est, plurimos, Ven. ii. et peno innumerabiles dabo tibi posteros. Est hic perbolus. Nam in rigore arithmetico clarum est longe plures esse arenas in terra, quam sint, fuerint, ut futuri sint Judæi.

Symbolice Isidorus Pelusiota, lib. III, cp. 296, notat posteros Abrahæ hic comparari pulveri terræ, cap. XV vero, vers. 5, stellis cœli: quia ex iis alii futuri erant sapientes et sancti, coelestes, sublimes et illustres instar stellarum coeli ; alii vero insipientes et pravi, terrestres, viles, obscuri, ideoque dispergendi in omnem terram instar arenæ vento agitat®.

17. Perambulæ. — Non præcepit, sed offert, q. d. Ve illi. Si vis scire quanta sit hæc terra, perambula eam, miraberis, et gaudebis. Ita S. Chrysostomus; nec enim re ipsa Abram totam Ghananæam perambulavit.

18. Coxvallem Mambre. — Hebraice est, elonvea. it. *Hambre*, id est, quercus et quercetum Mambre. Hæc ergo convallis quercubus erat consita ; dicta est Mambre a possessore, qui vocabatur Mambre, de quo cap. xiv, 13.

In Hebron, — in territorio Hebron, juxta Hebron (I).

Ædificavitque ibi altare Domino. — Abram religiosus ubique Domino erigit altaria, dicitque Deo : « A te principium, tibi desinet. » Non ergo Abrahæ filii sunt Novantes, qui aras evertunt.

(1) Multi putant voces in *liebron* non esse a manu Mosis, nam non Abraham! tantum temporibus, sed ipsius Mosis et Josué, hæc urbs vocabatur *Arba*, aut *Kiriath-Arba*. Vid. infra xxm, 2 ; xxxv, 4; *Jud.* ii, 10. Cum vero Caleb eam expugnasset, mutatum id nomen in *Ilrbronem* est, quemadmodum vocabatur Calchi nepos. Alii tamen censent, *Ilrbron* antiquissimum urbis nomen frisse, quod illa jam Abraham! ælate habuerit, postea autem, dum in Ægypto degerent Jacobi posterius, in *Kiriath-Arba* mutatum fuerit ; postquam vero expugnata urbs a Josua fuisset, inditum iterum esse illi priscum Hebronis nomen: quemadmodum urbs Hierosolymitana, postquam per aliquod tempus *Ælia Capitolina* vocata esset, priscum nomen senioribus temporibus recuperavit. Cf. Jos. xv, 18.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

S'INOI'SIS CAPITIS.

Babylonii bello superant Pentapolitas : inter eos capitur et Lot, quem Abram vers. 14, liberat casis Babylonis : quare latus pro victoria Abram, vers. 18, decimas dat Melchisedeco, et ab eo benedicitur.

I. Factum est autem in illo tempore, ut Amraphel, rex Sennaar, et Arioch, rex Ponti, et Chodorlahomor, rex Elamitarum, et Thadal, rex Gentium, 2. inirent bellum contra Bara, regem Sodomorum, et contra Borsa, regem Gomorrhæ, et contra Sennaab, regem Adamæ

el contra Semeber, regem Seboim, contraque regem Balæ, ipsa est Segor. 3. Omnes hi convenerunt in vallem Silvestrem, quæ nunc est mare salis. 4. Duodecim enim annis servierant Chodorlahomor, et tertio decimo anno recesserunt ab eo. 5. Igitur quarto decimo anno venit Chodorlahomor, et reges qui erant cum eo, percusseruntque Raphaim in As-tarolhcarnaim, el Zuzim cum eis, et Emim in Save Carialhaim, 6. et Chorræos in montibus Seir, usque ad Campestria Piraran, quæ est in solitudine. 7. Reversique sunt, et venerunt ad fontem Misphal, ipsa est Cades : cl percusserunt omnem regionem Amalecitarum, et Amorrhæum qui habitabat in Asasonthamar. 8. Et egressi sunt, rex Sodomorum, et rex Gomorrhæ. rexque Adamæ, et rex Seboim, necnon et rex Balæ, quæ est Segor : et direxerunt aciem contra eosin valle Silvestri : 9. scilicet adversus Chodorlahomor, regemElamilarum, elThadal, regem Gentium, et Amraphel, regem Sennaar, et Ariocho, regem Ponti : quatuor reges adversus quinque. 10. Vallis autem Silvestris habebat puteos mullos bituminis. Itaque rex Sodomorum et Gomorrhæ terga verterunt, cccideruntque ibi : el qui remanserant, fugerunt ad montem. 11. Tulerunt autem omnem substantiam Sodomorum et Gomorrhæ, et universa quæ ad cibum pertinent, et abierunt : 12. noe non et Lot et substantiam ejus, filium fratris Abram, qui habitabat in Sodomis. 13. Et ecce unus qui evaserat, nuntiavit Abram Hebræo, qui habitabat in convalle Mambre Amorrhæi fratris Escol, et fratris Aner : hi enim pepigerant foedus cum Abram. 14. Quod cum audisset Abram, captum videlicet Lot fratrem suum, numeravit expeditos vernaculos suos trecentos decem et octo : et persecutus est usque Dan. Iu. Et divisis sociis irrui super eos nocte, percussitque eos, et persecutus est eos usque Iloba, quæ est ad lævam Damasci. 16. Reduxitque omnem substantiam, et Lot fratrem suum cum substantia illius, mulieres quoque et populum. 17. Egressus est autem rex Sodomorum in occursum ejus, postquam reversus est a cæde Chodorlahomor, et regum qui cum eo erant in valle Save, quæ est vallis regis. 18. At vero Melchiscdccb, rex Salem, proferens panem el vinum, erat enim sacerdos Dei altissimi, 19. benedixit ei, et ait : Benedictus Abram Deo excelso, qui creavit cælum et terram : 20. et benedicius Deus excelsus, quo protegente, hostes in manibus tuis sunt. Et dedit ei decimas ex omnibus. 21. Dixit autem rex Sodomorum ad Abram : Da mihi aui-mas, cætera tolle tibi. 22. Qui respondit ei : Levo manum meam ad Dominum Deum excelsum possessorem cæli et terræ, 23. quod a filo subtegminis usque ad corrigiam caligæ, non accipiam ex omnibus quæ tua sunt, ne dicas : Ego ditavi Abram : 24. exceptis his, quæ comederunt juvenes, et partibus virorum, qui venerunt mecum, Aner, Escol et Mambre : isti accipient partes suas.

Tei. i. 1. Amraphel ; rex Sennaar, — rex Babylouis, uti dis cap. xi, vers. 2. Hic ergo Amraphel videtur tertius aut quarius fuisse a Nomrod, primo rege et tyranno Babylonis. Rursum, hic Amraphel fuit primus et præcipuus hujus belli dux (1).

Dices : Quomodo ergo Josephus hoc bellum vocat bellum et exercitum Assyriorum? Respon-deo : Sub Assyriis Babylonios intelligit, jam enim unacademque erat monarchia Assyriorum et Babyloniorum : omnes enim hi reges subditi fuerunt regi Assyriorum, scilicet Nino monarch®.

(1) Rectius hebræum Septuaginta vertunt, factum est autem, regnante Amrapheto, rege Sennaar, ut Ariocho rex, etc. Nam Amraphelis mentio inservit hic designationi temporis, quo hæc gesta sunt. Foederatorum regum præcipuum Chodorlahomorem fuisse, cui reliqui auxilium tulerunt, colligere est o vers. 4.

Videlur ergo Ninus, translata monarchia ex Babylone in Ninivem, alium regem vel vicregem in Babylone constituisse, cujus hic Amraphel fuerit successor.

Nota : Hoc bellum videtur contigisse quincpie circiter annis post egressum Abrahæ de liaran in Chanaan, qui contigit anno Abrahæ 75, Gen. xn, 4. Nam gesta Abrahæ, a cap. xn hucusque, facile quinque annos exposcunt, uti et quinque annos exposcunt, quæ ab hoc cap. narrantur usque ad cap. xvi, scilicet usque ad nativitatem Ismaelis, quæ contigit anno decimo a vocatione Abrahæ, ul patet cap. xvi, vers. 3.

Contigit ergo hoc bellum sub annum Abrahæ 80, qui fuit Nini junioris trigesimus. Nam Abram natus est anno 43 Nini senioris, qui universim regnavit annos 52. Novennis ergo erat Abram, cum mor-

Í!
Mti
iJiV
h

dob tuus est Ninus senior. Huic Nino successit uxor Semiramis, qui regnavit 42 annis. Huic deindo *-t <ti' successit filius Ninus iunior, qui regnavit annis S3; îvx q i ergo annus 80 Abrahæ incidit in 29 vel 30 Nini w,Bm* junioris.

Et Arioch, rex Posti. — Hebrœi, Chaldæus et Septuaginta habent, *rex Ellasar*. Forte hæc est urbs Cœlcsyriæ, quæ a Stephano vocatur Ellas, alio nomine Ponius dicta; uti vertit hic noster Interpres. Aliter Tostatus et Pererius, qui per Pontum hic Hellespontum intelligunt : ut Arioch hic fuerit rex Hellesponti, indeque aliis regibus hic nominatis in auxilium venerit. Verum hi nimis remote hunc Arioch in Penlapolim accersnnt (1).

ChoDonLAiiOMon, rex Elan, — rex Persarum, qui ab Elam filio Sem prognati, didi sunt Elamita) et ElymæL Ha Diodorus. Hic Chodorlahomor videtur fuisse fax belli : (dios enim reges accendit in Pentapolitas, ut eos olim a se subjugato?, et jam rebellantes, rursum subjugum suum mitteret.

Et Tuidal, rex Gentium, — rex Galilææ superioris, quæ dicta est Gentium, eo quod a vicinis gentibus, Arabibus et Ægyptiis, teste Strabone, lib. XVI, propter fertilitatem et mercimoniorum ob insignes portus opportunitatem, incoleretur ; ideoque postmodum a Judæis, illi Galilææ nomen indentibus, dicta est Galilæa Gentium. Ha Andreas Masius in *Josué* cap. xu, vers. 0.

Aliter Lyranus cl Tostatus hic gentes accipiunt, scilicet erroneas et profugos ex variis gentibus, quibus asylum in suo regno dederit hic Thadal.

Ve'ʔ s- 2. Bala, ipsa est Segor. — Quæ prius dicebatur Bala, postea dicta est Segor, id est *parva* : postquam scilicet Lot illi quasi parva veniam a Deo impetravit, ul in eam se reciperet, ne comuni Pentapolis incendio conflagraret, ut patet cap. xu, vers. 22.

Symbolice S. Ambrosius, lib. II De *Abraham*, cap. vu : a Quinque reges, ait, quinque sensus corporis nostri sunt, visus, odoratus, gustus, tactus, audilus. Quatuor reges, illecebræ corporales atque mundanæ sunt : quoniam et caro hominis, ul mundus, quatuor constat elementis. Merito reges dicuntur, quia habd suum culpa dominatum, habet regnum grande. Sensus igitur nostri facile delectationibus sæcularibus se dedunt. et quadam carum potestate capiuntur. Corporales enim delectationes cl illecebras hujus smelili non vincit, nisi mens quæ fuerit spiritualis, adhærens Deo et se totam a terrenis separans. Deflexio (hoc enim significat hebraica *Lot*) omnis his capitur. »

î- 3. h vallem Silvestrem, qis nunc esse mare salis, — in valleri pulchram, et instar nemoris arboribus consitam (2), quæ post conflagrationem

Sodomæ versa est in lacum asphaltitem, ideoquo dicta est mare salsum. Pentapolis enim, post conflagrationem, aquis iis salsis a Deo est obruta, ut nullum animal ibi vivere possit, unde et vocatur mare hoc Mortuum.

4. Recesserunt, — Hebraice **ma** *marada* re-Ven. i. bellarunt, jugum excusserunt.

B. Percusseruntque Raphaim. — Narrat hic obi-Ven. i. (cr Moses, quod Chodorlahomor cum suis, antequam bellum suis rebellibus Pentapolilis inferret, prius vastarit quatuor gentes eis vicinas, ne rebellibus opem ferre possent : puta Zuzim, Einim, Chorræos et Raphaim. Raphaim videntur fuisse gigantes, posteri Rapha giganti*, cl habitasse in terra Basan, quæ idcirco dicta est terra gigantum, *Deuteron*, ni, 13. Putant Rabbini *Ilu*. *phaim* dici ab Orpha, nuru Noemi, *Ruth*. cap. i; l,luia ab Orpha enim natum esse Goliath gigantem, ^7',

quem occidit David. Idem sensit Prudentius in *Ilamartignia*, dum loquens de Orpha, ait illam contempta Noemi, maluisse « semiferi stirpem nutrire Goliæ. » Verum hæc est fabula, nam **noli!** per *ain*, HD1 *rapha* sine em scribitur : *ain* autem nunquam ex themate excidit.

Secundo, Forerius in *Isaice* xxvi, 14, putat aRaphaim» dici a *rapha*, id est mederi, sanare : gigantes enim erant homines sani, firmi, torosi.

Tertio, alii a Raphaim » deducunt a IDi *rapha*, id est dissolvere, quia gigantes suo tantum aspectu vasto et horribili vires ac nervos hominum dissolvebant.

Quarto, Pineda in *Job* xxvi, B, et Sanchez in *Isaice* xxvi, 14, putant « Raphaim» dici a *Rapha*, patre Goliath, qui quatuor filios gigantes genuit, H *Rej*. xxi ; inde quivis gigantes dicti sunt « Raphaim » Sic *Enakim* dicti sunt gigantes a primo eorum parente *Ente*. Verum obstat quod Moses hebraico scribens vocet eos « Raphaim : » ergo diu ante Davidem cl Goliath gigantes vocabantur « Raphaim », tempore Mosis et Josué ; nam in libro Josué sæpius fit mentio « Raphaim. » Videntur ergo *Raphaim» dicti et orti a parente suo *Rapha*, qui Mose fuit antiquior. Responderi posset Mosen non vocasse eos « Raphaim, » sed « Nephillim, » aut « Enakim ; » sed compilatorem Pentateuchi usitato tum nomine vocasse eos a Raphaim,» sicut Gen. xiv, 14, urbs *Dan*, quæ tempore Mosis *Lesem*, postea vero a Danitis occupata vocata est *Dan*. Verum rursum obstat quod compilator hic Pentateuchi fucrit Josué vel alius ei coævus, qui longe præcessit tempora Davidis cl Goliath. Accedit quod *Enakim* fuerint tempore Mosis, ut patet *Deutcr*. i, 28. Constat autem eos tunc ita vocatos a patre suo Enac, qui Mosen præcessit : ergo idem dicendum est de a Ra-

rum, a HTCJ, qui vero non QHp in plurali esse deberet. Alii derivant a mu ;, oerarii, ul *ftddtm* slot agri aralro prosassi cl complanati.

(1) Nomen JWÍ hic tractum aliquem Babylonis confin* m tideliir designare.

(1) Il Ir. est vallem *tiddim*, hoc e*t, pMnilicf agro-

phaim;# fuerunt enim hæ dum stirpes et familiæ giganlum.

Calera nomina propria sunt locorum. Vide hic morem Dei, qui solet impios per impios punire : sunt enim impii virga et flagellum Dei. Sic Iudæos punivit per Chaldæos, Chaldæos per Persas, Persas per Græcos, Græcos per Romanos, Romanos per Gothos.

Astaroth cabnaim. — Astaroth vel Astarte fuit dea Syrorum et Palæstinorum, quam Græci et Latini Dianam et Junonem vocarunt; unde et S. Augustinus hic, *Quæst.* 1G, asserit lingua Punica, quæ ex Hebræa descendit, Junonem vocari Astarten). Jam Diana hæc est luna, diciturque Carminib-naim, id est bicornis. Dicta ergo videtur hæc urbs Astarolhcarnaim, a Dianæ idolo quod in canticis !'colebatur. Dianam enim, eo quod cadetn esset ha u-luna, solere pingi et ùngi cum lunula bicorni in fronte, docent veteres statuæ et numismata. Ita Deirio.

ut». Aliter II. Nehemannus : putat enim ipse hanc Astarlem dici Cardaim, id est bicornem, eo quod sita esset urbs hæc cum suo Astarlis idolo in bicorni, seu bicolli monte (1).

v, • 7. Ad fontem Mishjat, — id est iudicii; ita dictus est postea hic fons, eo quod Deus ibi iudicavit Moysen et Aaron, quasi indignos qui terram promissam ingrederentur, propter incredulitatem, qua non crediderunt Deo promittenti aquas ex petra Num. xx : ita Tostatus, Lyranus et S. Hieronymus ad *Fabiola*tn.

Secundo et certius, Pererius putat, idem esse *Misphat* et *Mcriba* : fons enim *Misphat* idem est cum aquis *Mcriba*, id est contradictionis, *Minier.* XX, 13. Dicitur ergo hic fons *Misphat*, id est iudicii, vel *Mcriba*, id est litis, iurgii, murmuris et contradictionis, quia ibi Judæi ob defectum aquæ murmurarunt contra Dominum, et cum eo quasi lite et iudicio expostularunt. Verum quia Deus hanc litem miraculo vicit et direxit, dum miraculose ex petra dedit aquas, itaque sanctificatus fuit in eis : hinc fons hic et locus postea dictus est Cades, id est sancta, ut patet Num. XX, 13. Fons hic silus est contra Petram Arabicæ. Vide *Adricliomium* (2).

(i) *Zuzim* a Veteribus pro giganlum gente, sicut *liaphaim*, esso habitos, patet ex antiquis mentionibus. Quod tiquitur DH3. pro punctorum diversitate diversimode verti potest. Aliis est cum eis, aliis OH Zuneorum sedes habetur. Cf. Ilosenmullerum ad h. l. a'O»N *terribiles* sonat: Etnæi sedes habebant in *planitie* urbis *Kiriathaim*. Moabitico scit., do qua *Jcrem.* XLvm, 20, 21; *Ezcch.* xxv, 18.

Vers. C. Et *Chorreras* in montibus eorum, videi. *Stir.* Chorræ sunt Troglodytæ (Tin foramen, TçuyXr.), qui in montibus nunc desertis, quos olim Iduinte coluerunt, ante eos habitabant. Pro *campestria* alii Hebræum vertunt *terebinthum*. *Pharan* pars est deserti Arabiæ ad Idumææ ironies usque porreelæ, in qua Ptolemæus *Pharauctas* collocat.

(J) Verba tamen quæ sequuntur, ipsa est *Caites*, novum magisquæ huius loci notum nomen, indicaro videntur

Asasontuamad, — q. d. Urbs palmarum. Fuit hæc Amorrhæorum urbs, postea Engaddi dicta. Ita ex S. Hieronymo, Eucherio, Chaldeo Adrichomius,

10. Valus altem Silvestris habebat puteos vm. u. MULTOS BITUMINIS. — Addit hoc MOSCS, Ut significet regem Sodoiæ cum suis hunc locum ad conflictum elegisse, eo consilio et dolo, ut hostes Babylonii horum locorum ignari, ulpote peregrini, in hos puteos pugnando corruerent; sed Dei iudicio secus factum est, scilicet ut ipsimet Sodomiis victi et percussi, in hosce puteos suos caderent; unde sequitur :

CECIDEKUNTQUE ibi. — Non ipsi reges Sodomæ et Gomorrhæ (hi enim fugerunt et evaserunt, ut patet vers. 17), sed eorum milites parlim gladio ceciderunt, partial ex trepidatione et praecipitatione fugiendo in puteos bituminis corruerunt. Ita Abulensis.

Permisit Deus hic Pentapolitas succumbere, ut hac plaga et castigatione eos ad mentem et frugem reduceret; sed frustra : ideoque paulo post eos igne coelesti subvertit.

12. Nec non et Lot. — Permisit Deus Lot in Sodomis capi, ut castigaret ejus præproptam et sensualem electionem, qua inter impiissimos Sodomitas, illectus loci fertilitate, habitare prælegerat. Fuit tamen hæc Lot captivitas injusta, ideoque justo bello liberavit cum Abram. Esto enim Chodorlahomor Pentapolitas rebellantes justo bello invasisset, Lot tamen, utpote exterum et peregrinum, tangere non poterat. Adde Chodorlahomor Pentapolitas magis ambitione et libidine dominandi, ut videtur, quam justo aliquo titulo sibi subjugasse : totum ergo ejus hoc bellum injustum fuisse videtur, ac proinde juste cum Abram persecutus est, et cecidit.

13. Addam Hebræo. — Ille primo invenitur cognomen Hebrai. Quæres, unde dicti sint Hebrai? Urhrli Respondeo primo, ab Hebræo, qui fuit atavus Abra. di Airaoi Hebrai ergo dicti sunt posterii Hebræi : non oiu- »b UeUrnes, sed ii tantum qui per Abram, Isaac et Jacob descendentes, divisim in Babel linguis, primigeniam linguam Hebraam ab avo suo Hebræo, cum vera unius Dei fide, religione et pietate traxerunt et conservarunt : hi enim vocantur filii Hebræi, pula Debrai, cap. x, vers. 21. Ita S. Hieronymus, Aecius, Josephus, Eusebius, Cajclanus, Tostatus, Eugubinus, et S. Augustinus, lib. It *Retract.* xiv, ubi retractat id quod dixerat lib. I *De Consensu r. vanrj.*, cap. xiv, scilicet Hebræos ab Abram, quasi Abraos dictos esse : hoc enim non esse verum, patet ex hoc loco, ubi ipsemet Abram vocatur Hebræus : rursum ex eo quod Abram per aleph, Hebræus vero per ain scribatur.

Secundo, Hebræus dicitur a radice ») » abar, id Secundo.

tur ri *Misphat* fuisse nomen vetus, ob causam aliquam nobis ignotam loco olim inditam.

feriionem Amalecitarum, id est incolas illius regionis* quam postea occupaverunt Amateci!®, inter Ægyptuin et terram Canaan. Cf. infra xxxvi, 12.

n-ir«u» est transivit, Quasi dicas, transiens, transaninanus, transeuphrateus, uti nos vocamus transmarinos, transalpinos, transmosanos, quia scilicet Abram et Hebraei ex Chaldaea oriundi, transierunt Euphratem, ut habitarent in Palestina : unde primum Abram hic post transitum Euphratem, habitans in Chanaan vocatur Hebraeus. Hinc et Septuaginta et Aquila hic pro *Ihbrao* vertunt id est transitori, vel, ut vertit S. Augustinus hic, Quæst. 29, *transfluviali*. Ha Theodoretus, S. Chrysostomus, Origenes, Diodorus, Rupertus, Burgensis hic, et Hibera in I *Jonæ*.

ibbnwt Addit Theodoretus ilebrauin dici ab Euphrate, i*'''uj scilicet transito : « Hebra enim, ait, Syrorum lingua, idem csl quod Euphrates, n Unde et utroque bique pene eadem sunt lilleræ, ut Hebraeus idem sil quod Euphrataeus : forte Mesopotamii ob continuum transitum, fluvium suum Euphratem vocarunt Hebra, id csl transitum : sicut Judæi Jordanem in suo Irajectu vocarunt *bet abara* , id est domum sive locum transitus, *Joan*, i, 28.

Qui ergo primo ab *Heber* dicti sunt Hebraei, iidem postea a transitu Euphratis dicti pariter sunt Hebraei, id est transitores, transamnani; utrumque enim in Hebræos competit.

Cnr Nola, in hoc bello primo Abram vocatur /fc-A nm *Arctus*, ut significetur Abram non Sodomitæ, non i r'nX Halæslinus, non Syrus, sed Hebræus, sua hac irtwî victoria preluderet Hebræis, qui sub Josué pari modo victores et gloriosi futuri erant, in eadem Channnæa, eamque totam sibi a Deo promissam erant bello subacturi : unde Chananææ possessionem hio quasi inchoat, primusque in ea victor et triumphans pedem figit Abram.

v< 14. 14. Numbravit expeditos. — Hebraice est p v TCWn *tarée chanichafid* csl,expedivit (I) initiatos, vel instructos suos, quos scilicet jam ferrum armaque tractare docuerat, ut peregre inter impios et infideles habitans, contra eorum injurias, iis justo bello se lucri posset. Habebat enim jus belli, tanquam princeps independeos tornili® suæ numerosa», et ab aliis populis segregai® a Deo constitutus, do quo plura cap. xxxviii, vers. 24.

Vernáculos seos, — servos domi suæ natos. Ila Hebreæa.

MpteHâ Trecentos decem et octo. — Ut scias (ail S. n Ambrosius, lib. *De Abraham*, cap. ni) non quantitatem numeri, sed meritum electionis expressum : cos enim adsciscit Abram, quos numero fidelium dignos judicavit, qui in Domini nostri Jesu Christi passionem credcrenl. T enim, quod Greci» 300 significat, signum csl crucis; I el II, quæ significant 10 et 8, initium sunt et abbreviano græci nominis Iesti, si t i II T inscribas hoc

(t) Verbum pnn silas, ut Pj. xxxv, 3, *gladio*» lancum vaginis, illicis aut armentariis suis *educere* sonat; hi per metaphoram *milite*» *in aciem* relut ex umbratica vita *educere* valet. Septuaginta et Hieronymus fortasse pTI P r *ialedi* legerunt, quod ad pii curioJútf *inspD erre*, hinc *Entrare*, numerare, retulerunt.

modo iis; lanium enim dcscl littera S, nt sit plenum nomen Jesus. Magis ergo merito fidei vicit Abram,quam numeroso exercitu. Ita S. Ambrosius, Enchorius et Rupertus, lib. V, cap. xv. Ubi adverte. Contigit hæc Abrahæ victoria juxta Dan, ut palet vers. 14, quæ postea a Philippo Tetrarcha, in gratiam Cæsaris Tiberii, dicta est Casarca Philippi, ubi Petrus obscuram et symbolical!) hanc Abrahæ fidei confessionem clare expressit; dicens: a Tu es Christus Filius Dei vivi;» *Matlhcci* xvi.

Rursum idem S. Ambrosius, lib. I *De Fide ad Gratianum*, et Liberius Papa in epistola *ad Orientales*, et Rupertus hic putant hisce 318 Abrahæ patris credentium militibus, præsignificatos fuisse 318 Patres, fidei pugiles, qui in victrice Nirea infidelem Arium vicerunt et damnarunt. Verum hæc omnia symbolice sunt accipienda , et (enigmatice. Moses enim hæc scripsit hebraico, non græce:sed poluil Spiritus Sanctus hæc ita attemperare, ut etiam in lingua et Ecclesia Græca (quæ futura crai florentissima, in quam proinde hæc Hebræa transferri volebat) sua continerent mysteria.

15. Et divisit sociis irrui super eos nocte. — ven.ii. Abram unam turmam duxit : socios tres, puta Aner, Escol et Membro, in tres, ut videtur, turmas divisit, ut omnes effugii vias hosli clauderet, utquo a quatuor partibus cos adoriens percelleret, opinantes a magno exercitu se undique cingi, itaque omnes somno vinoque sepultos opprimeret.

Nota hic Abrahæ bcUicam fortitudinem, prudentiam, vigilantiam, fidem, justitiam, rursum charitatem, amicitiam, liberalitatem tum erga Lot, tum erga suos socios et amicos. Sic Leonidas, rex d cUi Lacedæmonum, cum trecentis in castra Xerxis,TOU quænumerosissima erant, irrumpens, non ante cædendi finem fecit, quam fessus occumberet, qui ad suos : a Prandete, ait, Commilitones, quasi apud inferos cœnaturi. » Vide hic quam facile Deus dejiciat omnem mundi potentiam, quamque per paucos, æque ac per mullos salvare possit.

Usqub Dan.—Urbs Dan tempore Abrahæ et Mosis vocabatur Lais vel Lcsem; et ita scripsit Moses : sed qui hæc diaria Mosis digessit, pro Lais substituit nomen Dan, quo post Mosen vocata est, *Josué* XIX, 47 : vide *Can.* 3. Alii putant Mosen spiritu prophetico vocasse eam Dan, quia ita vocandam praevidebat; sed prius est verius (2).

(î) Alii existimant fuisse alium locum ab urbe *Dan*, non quidem remotum, ubi alter fontium Jordanis. Cf. Joscphum, *Antiq.* lib. I,cap. x. Hic fons, priusquam urbs Lais nomen novum nancisceretur, duduin *Dan* dictus, deinde, cum Danitæ ea loca invd>js\$cm, id nominis est sortitus, cum ipsa etiam urbe vicina. Quod cum fieri s.dtem possit, hoc ex loco certum duci non potest argumentum , hoc vocabulum a Mose scriptum non esse, ita Clericus.

m i; 17. Egrf. ssus rex Sodomorum, — vel ex montibus, vel ex urbe Sodoma, in quam, licet ab hoste jam ante direptam, fuga elapsus evaserat.

In occursum ejus, — ut Abrahæ de victoria congratularetur, cisque gratias ageret, et ab eo suos cives ab hoste liberatos repeteret.

In valle Save, quæ est vallis regis. — Quia hæc vallis postea dicta est vallis regis Melchisedech, ut habent Septuaginta, forte ex eo quod circa hanc vallem Melchisedech occurrerit Abrahæ victori, eique benedixerit, ac sacrificium Deo obtulerit. Aut certe hæc vallis dicta est regis, id est, ampla et regia; unde Josephus eam vocat campum regium. Hinc dicitur vallis *Save*, id est *plana*: dicitur etiam vallis illustris ob amœnilalem, quia juxta Jordanem sita est, porrigiturque usque ad mare Mortuum. Ita Borchardus.

¶ t U. 18. At vero Melchisedech. — Videtur Abram ex Dan, et convalle Save, sive illustri, domum rediens in Hebron, sive ad convallem Mambre, nonnihil dellexisse versus Salem ad Melchisedech, ut regem tam pium et tam celebrem videret, ulque per eum pro victoria adepta gratias Deo ageret et sacrificaret. Melchisedech, inleui-gens adventare Abram, occurrit ei.

Quæres, quis fuerit hic Melchisedech?

Primo, bærtici Melchisedechiani docuerunt Melchisedech esse Spiritum Sanctum: hic enim est Melchisedech, id est, rex justitiæ; sed hæc est hæ-

Secundo, Origenes et Didymus putarunt Melchisedech fuisse angelum.

Tirilo, Hebræi, leste S. Hieronymo hic in *Quæst.*, volunt Melchisedech fuisse Scm filium Noe: vixit, enim Sem usque ad tempora Abrahæ et Melchisedech.

Dico primo, de fide est Melchisedech fuisse verum et merum hominem. Fuit enim rex Salem et sacerdos, qui occurrit et benedixit Abrahæ, uli hic dicitur. Ha Epiphanius, *lurres*. 50; Cyrillus, et alii passim.

MóAbbé- Dico *secundo*, probabilius est Melchisedech non fuisse Scm, sed aliquem e regulis Chanaanæorum, luaJJ qui inter impios Chanaanæos pius et saucius vixit, u». Ila Théodorclaus, Eusebius et passim veteres, quia Scm genealogia lexilur in Genesi: Melchisedech autem est sine genealogia, ut ait Apostolus, *Ilcbr*. Vil. *Secundo*, quia Sem cum posteris occupavit Orientem; Cham vero cum suis occupavit terram Chanaan, in qua erat Salem, cujus rex fuit Melchisedech: erat ergo ipso Chamæus et Chanaanæus, non autem Scm aul Semita. Vide dicta *ad Uebraos*, vu, 7.

Dico *tertio*, Melchisedech idem est quod rex

Vers. 15. *Ifoba*, quo nomino Eusebii adhuc tempore villa (xwxt) exstitit in tractu Damasceno. *Ad lavam Damasci*, id est, ad septentrionem Damasci. Oriens enim censetur anterior mundi pars, occidens posterior: unde hic dicitur ninN, illud Dip- Meridies *dextra* pars mundi vocatur, unde sequitur septentrionem esse *sinturam*.

justitiæ; a justitia ergo et sanctitate huic regi inditum et appropriatum est hoc nomen Melchisedech: non ergo hoc nomen fuit commune regum Jerusalem, uti vult Cajetanus, quemadmodum Ægyptis regibus commune fuit nomen Pharaonis, et postea Ptolomæus; atque Palæstina regibus tempore Abrahæ commune nomen erat Abimelech. Sed huic personæ et regi proprium fuit hoc nomen Melchisedech; fuit enim ipse typus Christi justus et sanctus Sanctorum. Unde tradit S. Ignatius, epist. *ad Philadelphiam*, et Suidas, Melchisedech et regem et pontificem et virginem tota vita permansisse.

Dico *quarto*, Melchisedech fuit typus Christi: Melchisedech *primo*, in nomine et nominis etymo: uterque enim fuit rex justitiæ; *secundo*, in officio et statu: uterque enim fuit rex Salem, id est pacis; *tertio*, per generationem: uterque enim fuit sine patre et matre, *ad Ilcbræos* vu, 2; *quarto*, in ætate et duratione: uterque enim quasi æternus inducitur in Scriptura; *quinto*, in pontificatu; *sexto*, in sacerdotio Eucharistico. Vide dicta *ad Ilcbræos*, vn, 16 et seq.

Rex Salem. — Censet S. Hieronymus, epistola *Flt* rx 126 *ad Evaïrium*, hanc Salem non esse Jerusalem, sed aliam urbem sitam juxta Scylhopolim, ubi Joannes baptizabat, *Joan*, in, 23, in qua, ait Hieronymus, etiamnum ostenditur palatium Melchisedech, sed errore vulgi, uti videtur, locum Jeroboam ejusque posterum, ut hoc suum palatium celebrarent, dixerunt illud fuisse palatium Melchisedech. Nam communiter Patres docent Melchisedech fuisse regem Salem, id est Jerusalem: ita Irenæus, Eusebius Cæsariensis, et Emissenus, Apollinarius; Josephus, Chaldæus, Procopius, Abulensis, Andreas Masius, Isidorus, et ex iis Ribera in *Hcbr*. vn, etque hæc traditio Ilcbræorum. Jerusalem enim prius dicta est Jebus, et Salem, ut patet *Psal*, lxxv, 3, in Hebreo. Imo Josephus, lib. VII *Bell*, cap. xviii, et ex eo Hegesippus et Isidorus, tradunt Jerusalem conditam esse a Melchisedech.

Proferens (hebraico N'il"l *hotsi*, id est protulit) panem et vinum, — non ad cibum militum, vel ad epulum victoriale, ut volunt Calvinus et Komnilius: jam enim ex preda saturi erant milites, ut patet vers. 24; sed ad sacrificium pacificum, in gratiarum actionem pro victoria Abrahæ a Deo concessa ostendit. Patet id, *primo*, ex eo quod subditur: «Erat enim sacerdos,» *q. d.* Protulit panem et vinum ad sacrificium, quia *ru* M erat sacerdos, cujus proprium munus est sacrificare; *secundo*, quia *Psal*. cix, *Uebr*. y ii, et alibi celebre est sacerdotium, ac consequenter sacrificium Melchisedech. Jam vero nusquam alibi sacrificium Melchisedech, ejusque ritus et modus exprimitur nisi hic; ergo protulit hic panem et vinum ad hoc, ut ea Deo ex more suo offerret in sacrificium. Solitus ergo erat Melchisedech Deo panem et vinum offerre. *Tertio*, quia veteres Rab-

(lecho, ul palei *ad Ild>r.* vu, vers. 4. Ila Josephus cl olii passim. Falluntur ergo Hebræi nonnulli, qui e contrario volunt Mclchisedcch dedisse decimas Abramo : quorum hæc est ratio, lile dedil decimas qui præcessit, quique benedixit Abramo; atqui hic csl Mclchisedcch : ergo Mclchisedcch dedit decimas. Verum falsa est major propositio. Hebræis enim crebra est enallage personæ : ipsi enim sæpe ab una persona ad aliam tacito nomine transeunt, camque ex dialogismo, vcl aliis circumstantiis subintelligendam relinquunt.

Tropologice S. Ambrosius hic : a Qui vincit, ait, non debet arrogare sibi victoriam, sed deferre Deo. Hoc Abraham docet, qui triumpho humilior factus est, non superbior : sacrificium denique obtulit, decimas dedit. »

Decimas. — Unum de decem, inquit Chaldæus. Vide hic quam fides et ratio naturalis inclinent ad dandas Deo decimas, etiamsi eas absolute non præcipiant ; et hoc sensu decimo) dici possunt esse juris naturæ, cum absoluto sint juris positivi, scilicet divini in lege veteri, humani in lego nova. Abrahæ avi exemplum secutus est Jacob, cap. XXVIII, vers. 22.

Itaci Gentiles quodam religionis impulsu, sæpe in bello de manubiis decimas voverunt et reddiderunt. Id a Posthumio factum est, obtenta belli latini victoria, nec non ab aliis Romanorum ducibus, uti narrat Dionysius Halicarnassius, lib. VI, Livius et alii. Xenophon quoquo in Cyro, Hb. V : « Ille etiam, inquit, pecuniam de captivis collectam partili, camque quam decimæ nomine aut Apollini, aut Ephesiæ Dianæ voverant, consecrandam Prætoris acceperunt. » Idem in *Agesilao* : « Hostium, ait, ita fruilus agro est, ut duobus annis centum talenta et amplius Deo apud Delphos decimam dedicaret. »

Notat Chrysostomus, orat. 4 *Contra Judæos*, Mclchisedcch prefigurasse sacerdotes novæ legis; Abram, qui ei decimas dedit, adumbrasse laicos.

Ex omnibus — spoliis, quæ Babyloniis in bello ademerat.

Vm II. 21. Da anni animas, — homines : ita Septuaginta, *q. d.* Redde mihi cives et subditos meos captivos, quos cum Lot hostibus excussisti; cæteram predala tibi serva.

Nola, quid valeat unius viri virtus et gratia apud Deum : scilicet, Deus in unius justi Lot gratiam, tot impios Penlapolitas liberavit, ut famulum suum Abram magnificaret.

Lnet 2". 'ÆVO BAÎ'UU — 7- <l- Levans manum ua, y in cælum, quasi ad Deum, quem testem cl vin- «I}w». dicem invoco, juro : hac enim ceremonia veteres jurabant, levando scilicet manum in cælum (1).

(1) Item jurantium apud Virgilium occurrit ritus, *Ænclil.* XII, 193 :

Sic prior *Æneii*, (çquitar ile doinda LitInui, Sofplcleni caluro , teodilque ad »ide ri dextrin t Ilze eidem, Axel, terram , mare , nderj juro.

Possessorem coeli et t emis. — Hinc Philo, libro *I)e Cherubim*, docet Deum solum habere dominium rerum omnium ; homines vero earumdem tantum habere usum et fructum.

2.3. A FILO SUBTEGMINIS USQUE AD C011B1GĪAM CA- "eri «• LiGR, — id est, nec vilissimum, nec minimum quid accipiam. Est adagium. Vox subtegmini non est in Hebreo, sed a nostro Interprete addita est explicationis causa. Subtegmen csl filum quod sub stamine textitur, vcl quod stamini intexitur : in textrina enim sibi respondent quasi correlativa, stamen et subtegmen. Porro caliga est genus calceamenti militaris, unde milites caligati dicti sunt, el Caius imperalcr dictus est Caligula. Sic *Actor*, xi!, 8, dicitur : « Calcea te caligas tuas, n qnasi calceos tuos (2).

e**

Nox ACCIPIAM EX OMNIBUS QUÆ TUA SUNT, — quæ sunt Pentapolitanorum, quæque ab hoste recuperavi : nam ex bonis hostium non negat Abram se partem suam accepturum.

Nota hic continentiam Abrahæ, quæ eum vero divitem fecit, ut posset dicere illud Senecæ : a Meæ sunt divitiæ, tu divitiarum es : quia divitiæ sapienti in servitute, slullo in imperio sunt.» Noluit ergo quidquam accipere, *priino*, ut omnes viderent cum non propter lucrum pugnasse, sed ex charitato, ad liberandos captivos. Quam paucos hodie sic bellantes invenies? *Secundo*, quia illa bona pauperibus erepta erant : maluit ergo ea ipsis restitui, quam illis dilari; *tertio*, quia noluit esse obnoxius regi ea offerenti ; *quarto*, ut gloriam victori® non sibi, sed Deo attribueret; *quinto*, ul insignem animum, terrena omnia parvipendentem , impiis ostenderet, seque majus quiddam habere quam opes, in quibus infideles omnem spem collocant, *q. d.* Habeo Deum, qui plus potest, quam omnia mundi bona. Unde S. Ambrosius, libro II *De Abraham*, capite vm : « Perfeclæ, ait, mentis csl, nihil de terrenis, nihil de corporalibus illecebris assumere. Ideo Abraham dicit : Nihil sumam ab omnibus tuis. Qnasi contagium declinat intemperanti®, quasi labem refugit corporalium sensuum, delectationes mundi rejicit, quærens quæ supra mundum sunt : hoc est cxlendero manus ad Dominum. Manus, operaria virtus est animæ. Augustæ mentes invitentur promissis, erigantur speratis mercedibus. »

Aliter Pererius : « Quæ tua sunt, » inquit, id est, quæ tua fuerunt, sed jam mea sunt ; nam capta bello justo, cujuscumque illa fuerint, fiunt victoris, lego non naturali, sed positiva multarum gentium , quam in Hispania servari docent Abulensis et Covarruvias : camdem in Belgio

(2) Quia constructione phraseos por particulam Q sequente tp majora minoribus opponi solent, blue aliqui hunc locum sic interpretantur: Non n rebus *pretiosioribus* usquo ad vilissima qtiævis, ila ut tiin hic mínimo rom nihili, sed pretiosam, proprio vestem captivam indicet. Gf. *Prov.* Vit, 1C; *Osee* II, 15.

obtinere nonnulli dicunt, ut nimirum præda in manu hostium. Verum hæo, ut dixi, sunt ah hoste abacta, et hosti rursum excussa cedat juris positivi, non naturæ, quod sequitur hic escussoti, modo illa spatio 24 horarum fuerit Ahram.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deus promittit Abraha semen numerosum instar stellarum cali, simulque terram Chanaan. nine secundo, vers. 9, hujus promissionis dat signum, puta victimas, quibus simul fadus suum cum Abram sancit. Tertio, vers. 13, se posteros Abrahee post 400 annos in Chanaan inducturum pollicetur.

1. Ilis itaque transactis, factus est sermo Domini ad Abram per visionem, dicens : Noli timere, Abram , ego protector tuus sum , et merces tua magna nimis. 2. Dixitque Abram, Domine Deus, quid dabis mihi ? ego vadam absque liberis : et filius procuratoris domus mcæ iste Damascus Eliezer. 3. Addiditque Abram : Mihi autem non dedisti semen : etecce vernaculus meus hæres meus erit. 4. Statimque sermo Domini factus est ad eum, dicens : Non erit hic hæres tuus, sed qui egredietur de utero tuo, ipsum habebis hæredem. 5. Eduxitque eum foras, et ait illi : Suspice coelum, et numera stellas, si potes. Et dixit ei : Sic erit semen tuum. 6. Credidit Abram Deo, et reputatum est illi ad justitiam. 7. Dixilque ad eum : Ego Dominus qui eduxi te de Ur Chaldæorum, ut darem tibi terram istam, et possideres eam. 8. At ille ait, Domine Deus, unde scire possum, quod possessurus sim eam? 9. Et respondens Dominus : Sume , inquit, mihi vaccam triennem , et capram tri-
mam , et arietem annorum trium, turturem quoque et columbam. 10. Qui tollens uni-
versa hæc, divisit ea per medium, et utrasque partes contra se altrinsecus posuit: aves
autem non divisit. 11. Descenderuntque volucres super cadavera, et abigebat eas Abram.
12. Cumque sol occumberet, sopor irruit super Abram, et horror magnus et tenebrosus
invasit cum. 13. Dictumque est ad eum : Scito prænoscens, quod peregrinum futurum sit
semen tuum in terra non sua, et subjicient eos servituti, et affligent quadringentis annis.
14. Verumtamen gentem, cui servituri sunt, ego judicabo ; et post hæc egredientur cum
magna substantia. 15. Tu autem ibis ad patres tuos in pace, sepultus in senectute bona.
16. Generatione autem quarta revertentur huc; necdum enim completæ sunt iniquitates
Amorrhæorum usque ad præsens tempus. 17. Cum ergo occubuisset sol, facta est caligo
tenebrosa, et apparuit clibanus fumans, et lampas ignis transiens inter divisiones illas.
18. In illo die pepigit Dominus foedus cum Abram, dicens : Semini tuo dabo terram hanc
a fluvio Ægypti usque ad fluvium magnum Euphratem. 19. Cinæos, et Cenezæos, Ced-
monæos, 20. et Ilethæos, et Pherezæos, Ilaphaim quoque, 21. et Amorrhæos, et Chana-
næos, et Gergesæos, et Jebusæos.

*< i. 1 His itaqve traxsactis ,— q. d. Confecto in Sodomis bello et victoria, graliisque Deo actis pcrMelchisedech; cum Abram metueret ne Baby- lonii bellum restaurarent, aut ue Chananæi in- vidia aut spe prædæ illecti, in eum quasi spoliis onustum irruerent : Deus volens remunerari ejus pietatem, fortitudinem et virtutem, apparuit Àbramo, eumque roboravit, dictitans, nihil ipsi ab Assyriis aut Chananæis esse metuendum : ip- sum enim sibi cordi esse et curæ, se ejus tuto- rem, protectorem et remuneratorem fore.

Per visioxf.m, — non in somno, sed in visione qua Abram vigil vidit angelum ; Deum reprie- sentantem, in corpore assumpto : vel oculis cor- poreis, vel potius oculis mentis, cum coque foe- dus iniit. Ita Tostatus, Percrius, Oleaster.

Ego protector tcus. — Hebraico *anochi magem lach*, ego sum *clypcus* tuus, ego sum scutum tuum, ego instar scuti te protegam, om- niaque hostium tela excipiam. Unde Septuaginta vertunt, ego *hyperaspistes tuus*, qui scilicet te præccdo, et scuto meo protego, uti capitane! in

acío suum habent hyperaspistem præambulum. Vide hic quomodo Deus justos et amicos suos soletur et protegat. Sic protexit Davidem, *Psal.* v, 13 : « Domine, ut scuto bonæ voluntatis luce coronasti nos. » Et *Psal.* cxvii, G : a Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo, »

Notum est apud Alciatum emblemata militis, qui scutum, quo omnium hostium tela exceperat, cymbam fecit, qua fluvium pedibus impermeabilem trajecit, indequo clypeum osculatus : a Hic, inquit, verus et solus amicus mihi fuit, cum premererque solo, cum premererque solo. » Talc scutum ubique et in omnibus Abraham aliisque Sanctis fuit et est Deus.

Et merces tua magna nimis, — 7. d. Quia tam pie, sancte et fortiter egisti, o Abram ; et quia respuisti mercedem vilem regis Sodoma), cap. xiv, vers. 22, hac de causa ego tum fidei, patientiæ, fortitudini, charitali, obedienciæ mercedem rependam magnam nimis, quæ tuos labores longe exsuperet. Ila SS. Chrysostomus, Ambrosius, Cajelanus.

Nola hic mercedis nomen, contra hæreticos : ubi enim est merces, ibi est meritum bonorum operum, quod hanc mercedem meretur.

Merces hæc primum, est temporaria, puta multo ; ludo et amplitudo familiæ et posteritatis, ut patet vers. 5. *Secundo*, est spiritualis et æterna, q. d. Ego ipse qui sum Deus bonorum omnium occanus, ero merces, præmium et bealiludo tua objectiva, o Abram. Idem canit David *Psal.* xv : a Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei, tu es qui restitues hæredilalem meam mihi. Tu neciderunt mihi in præclaris ; etenim Increditas mea preclara est mihi. » Et *Psal.* lxxxi : * Quid mihi est in cælo, et a te quid volui super terram ? » et cl S. Thomas Aquinas cum Neapoli Pu ai orans audiret a Christo crucifixo : « Bene scripsisti de me, Thoma, quæ ergo erit merces tua ? » respondit : « Non alia quam tu, Domine, » tu enim es spes mea, merces mea, amor meus et omnia. Mentiuntur ergo impii, qui dicunt *Malachi*. ni, 14 : « Vanus est qui servit Deo. »

Addunt tertio nonnulli, per rō ego protector tuus, promitti Abraham donum perseveranti : per rō vero et merces tua, significari et revelari Abraham æternam ejus electionem, cumque efficacem ad gloriam. Sed hoc uti mysticum, ita incertum est.

t 2. Quin dabis mihi, q. d. Credo, Domine, te nulla bona et opes mihi largiturum, sed cui illa servient ? ego enim illiberis sum, lilio et hancdo carco. Sciebat Abram Deum sibi promisisse filium cap. Mi, vers. 7, nec de Dei lido dubitat ; sed in re tanta tamque cupita ; metuit ne sua culpa Dei promissionem averterit, vel everterit. Cupido enim et amor omnia luta timet ; nec quiescit donec polliatur amato, ruque illa cupita.

0 » H Filius procuratoris. — Hebraico esi P ben 1p~2 mesce, quod primo, Gennadius et Diodorus exponunt filius Mesce, quæ est ancilla mea oriunda

Damasco *Secundo*, Vatablus vertit, *filius relictionis domus mæ*, id est, is cui curam omnem rei familiaris mæ reliqui et commisi, puta dispensator et procurator meus. *Tertio* et Forsterus vertunt, *filii excursionis* vel *discursionis domus mæ*, id est, qui discursat per domum meam, uti solet æconomus, in rebus dispensandis et administrandis. *Mesce* enim deducitur a radice pTC? *scuc*, vel ppz? *scatat*, id est *discurrere*, quod proprium est procuratorum. Unde Chaldaeus et Theodotion vertunt, *filius æconomiae* vel *procuratoris mæ*. Jam per hebraismum ponitur abstractum pro concreto, puta excursio pro excursore, procuratio pro procuratore : intelligitur enim nomen *is*, id est vir, 7. d. *is mesce*, id est *vir procuratoris*, cui scilicet credita est procuratio (1). Sic vulgo vocamus justitiam ipsum judicem, qui præest justitiæ. Unde Aquila vertit, *filius potum dantis domui mex*, id est, ut S. Hieronymus in *Quæst. Ilcbr.* vertit, *filius procuratoris domus mæ* : procurator enim cibum et polum procurat et præbet familiæ.

Iste Damascus Eliezer, — supple, meus hæres erit, quia careo filio. Jam Gennadius et Diodorus putant Eliezer vocari Damascus, id est Damascenum, quia natus erat ex matre Damascena.

Secundo, Tostatus, Deirio et Roncala putant huic servo proprium nomen fuisse Damascus, qui fuerit filius Eliczeri, 7. d. Damascus Eliezeri, scilicet filius.

Tertio et genuine, ut videtur, Damascus hebraico pūOT *Dammese*, descendit a *mesce*, quod præcessit ; ut præfixa littera *dalet* sit articulus, quem Syri usurpant pro *ho* demonstrativo Hebræorum. « Damascus » ergo, vel *Dammese*, idem est quod iste *mese*, puta iste procurator, quod vulgo dicunt Flandri *den Procureur*. Itaque ex officio quasi perpetuo et hæreditario procuratoris, hic servus vocatus Damascus, cum ejus proprium nomen esset Eliezer. Ab hoc Damasco conditam esse urbem Damascus tradit S. Hieronymus, Tostatus et alii. Quare ingeniosius quam verius censent alii, Damascus dici a 01 *dam* et p&*sac*, Hic Di- quasi dicas, saccus sanguinis, puta rubri vini. Unde et Græci eam Damascus, quasi ouu.x, sanguinis, id est vini, et saccum dictam voluerunt : et quia magna ibidem fuit vini fertilitas et copia, hinc Bacchum istuc in sacco habitasse finxerunt. Sed hoc Gentilium fuit commentum, qui hunc Damascus Abraham æconomum ignorarunt ; ideoque ex etymologia Damasci, ejus nomenclaturam indagarunt.

(1) Melius, ut videtur, hanc vocem Schultensius illustrat ex Arabico *mashak* quod proprio *pectinare*, *potire*, deinde veru metaphoricè *diligenter et nitide curare* significat, ut *filius politionis domus mete* sil politor, procurator dumus nie®, qui universam domum administrat. Conqueritur Abrahamus, quod peregrino (Damasceno cuidam) et alienigena», non proprio filio, domos suæ curam cumuuterc, bonique sua relinquere cogatur.

Veri, a 3. Vernaculus meus, — verna meus, id est servas meus domi me® natus, ut habent Hebræa.

Vtn- i. 4. Statimque. — Vide quam cito angustiis et scrupulis suorum occurrat Deus»

De utero. — Devenire. Est hebraismus.

V«* 5. 5. Numer a stellas. — Erat ergo lune nox, non illunis, sed innubis, serena et stellata. Hinc patet stellas, etiam visibiles, esse nobis innumerabiles. Nam, ut ait S. Augustinus, quanto quisque steli» acutius intuetur, tanto plures in cœlo videt. Ita nSnkk 'P50* Kb. XVI *De Civit*, xxm, S. Basilius, Eusebius, Aristoteles, Plato, et Seneca apud Pererium. Dioptra vero longe plures stellas ostendit, quæ solis oculis cerni nequeunt. Cum ergo nonnulli ex Ptolemaeo e(Astrologis tantum numerent stellas 1022, tantum visu insignes, illustres et magis notabiles numerant.

Nota : Jubet Deus Abram numerare stellas, tum quia erat astronomus, tum quia eas sæpe suspicere, et ad cœlum suspirare et anhelare solebat, uti et faciebat S. P. N. Ignatius. Hinc Orpheus apud Clementem, lib. V *Stromal.*, Abrahamum vocat Astrologum, dum canit ;

Unus praterquan, cui derivator origo
Cilialdfum ex genere; is noscebat sidera coeli,
Uloromqae vias, cl qua moveatur in orbem
Sphæra.

Fottii- Sic erit semen tuum, — 7. d. Instar stellarum
Aiuh* erit, o Abram, posteritas tua, tum ad litteram,
tum cir- carnalis Judæorum, quam proprie hic efflagitas;
xulb, tum allegorico, spiritualis credentium et Chris-
niQiU inorum : hi enim sunt filii Abrahæ; tum quia
ejus fidem et pietatem imitantur; tum quia Christus
filius Abrahæ secundum carnem, Christianorum
omnium est parens; et hoc est quod, teste
S. Ambrosio et S. Augustino, dixit Christus *Joan.*
vi», TX» : a Abraham paler vester exaltavit, ut videret
diem meum; vidit, et gavisus est. d

Snch Nota posteros Abrahæ, tum carnales, tum potius
aaib. spatiales, recte comparari stellis cucii, quia pos-
giu. terilas hæc instar stellarum primo, est innumera-
cl maxima (quod maxime hic ad litteram inten-
ditur); *secundo*, est sublimissima et cœlestis;
tertio, est constans, ordinalissima et æternaj
quarto, est potentissima; *quinto*, est famosissima;
sexta, est splendidissima et gloriosissima, atque
talis maxime erit post resurrectionem : « Qui
enim docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti;
cl qui ad justitiam erudiunt multos, quasi steli® in
perpetuas æternitates, *Danieli** cap. xii. Stellæ ergo
significant fideles illustres, uti sunt Doctores. Atque
huc alludit Ecclesia, cum canit : « Signifer tuus S. Michael
repræsentet cas in lucem sanctam, quam olim Abrahæ
promisisti (ubi? nisi hic, et vers. 1) et semini ejus. »

f Nota *secundo* : Filii Abrahæ carnales, puta Judæi,
expressa fuerunt figura spiritualium Abrahæ fi-
[*]. Horum, puta Christianorum, primo, in uumerosis-
•6XV- sima eorum multiplicatione; *secundo*, in duris-

sima eorum vexatione cl afflictione in /Egypto; pv «u
tertio, in tam felici transitu maris Rubri demersis Irj >
.Egyptiis; *quarto*, in cibo, puta manna coelesti,
quo aliti sunt in deserto per 40 annos; *quinto*, iu
serpente ænco : quem quicumque morsi a serpenti-
bus aspiciabant, sanabantur; *sexto*, in peregrina-
tione 40 annorum per desertum, duce columna
cœlesli, per tot pericula et tcnlationcs; *septimo*,
in introductione eorum in terram promissam,
duce Josué, sive Jesu filio Nave; *octavo*, in abun-
dantia vini, mellis et olei in terra Chanaan. Hæc
enim omnia spirilualiter facile est adaptare Chris-
tianis.

G. Creditur Arram Deo, — promittenti rem tam Ven- *
arduum, et per naturam impossibilem, puta
quod ex Sara anu et sterili generaret filium, et
per cum posteros innumeros, instar stellarum
cœli.

Nola : Hæc fides Abrahæ non nuda et informis
fuit, uti volunt Novantes; sed submissionis, obe-
dirnliæ, reverenti®, charitalis, aliarumque vir-
tutum operibus vestita et formata, ut patet ex
precedent, et seq., atque ex Jacobi *epist.* cap. n,
vers. 21.

Et reputatum est (a Deo, vel judicio Dei, quod
sincerum est, et falli nequit) illi ad justitiam.—
Hebraice est, *vaiachscebcha lo tscdaka*, «et reputa-
vit illam, » scilicet fidem, Deus a illi ad justitia-
tiam, » majorem scilicet (nam jam ante justifica- »a jw-
tus erat Abram, ut patet vers. 1 et cap. præced.),
et ut coram Deo justior appareret, et revera esset.
Deus enim ita æstimat, uti res ipsa in se habet;
alioqui enim falleretur Dei judicium.

Perperam ergo Novantes ex hoc loco probaro
contendunt suam justitiam imputativam. Sic enim nlrjt83
dixisset Moses : Imputavit Deus Abrahæ justitiam H»»*
Christi; jam autem contrarium dicit, scilicet quod t,jl' '
Deus ipsi Abrahæ fidem non Christi, sed ipsius-
met Abrahæ imputarli ad justitiam, quia scilicet
propter Abrahæ fidem, adusque fidei tam heroi-
cos, cum justum, imo solito justiore habuit et
censuit. Nam per hos intrinsecos fidei actus, non
denominative, nec imputative, sed revera et intrin-
sece justificatus est, et injustitia crevit Abram.

Nota : Hæc sententia, « Creditur Abram Deo,
et reputatum est illi ad justitiam, » generalis
est, et ad omnia procedentia perlinet. Abram
enim per fidem ex injusto factus est iustus, cl
per fidem in justitia jam adepta crevit. Vult enim
S. Scriptura hic Abram proponere quasi patrem
fidei et exemplar justificationis. Hic lamen po-
tius quam alibi hanc sententiam ponit, quia cre-
dere semen tale ac tantum, tum carnale, tum
spiritalis ex conjugibus senibus, sterilibus et in-
firmis nascilurum, arduus erat fidei actus, isquo
amplissimus, omnia alia credenda tacito com-
plectens. Plura de hoc loco dixi Horn, iv, 3.

7. Possideres, — per tuos posteros.

8. Unde scire possum. — Non dubitat Abram de Ve*, s-
Dei promissione (alioqui enim fides ejus non

ta luisset illi repúlala ad justitiam), sed tantum
 ‘ J modum ejus sciro cupit, et ejus quod crediderat
 .j» symbolum aliquod, et similitudinem sibi exhi-
 beri exoptat. Ita Theodoretus, S. Chrysostomus
 et S. Augustinus. Id ita esse palet ex responsione
 Dei, qui annuens petitioni Abrahæ tale dalsignum,
 quo modum et ordinem future ob oculos ponit;
 «undo, cupit hio Abram ut Deus promissum
 suum confirmet, nec ullis posteriorum demeritis
 id ipsum irriteret, inquit Ruperitis et Tostatus ; *ter-*
tia, non tara sibi quam posteris signum petit hic
 Abram, ut scilicet per signum hoc posteris fir-
 mius id ipsum crederent. Ita Cajetanus.

irti 0. SUMB Mini VACCAM TIUEXXF.M, ele. — *Primo*,
 in usum foederis, quod tecum more et ritu ves-
 tro pacisci, horumquo animalium occisione et
 divisione sancire volo; *secundo*, ut post initum
 tnecura foedus, iis mihi sacrifices; *tertio*, ut per
 ista tibi adumbrem et significem quæ posteris
 tuis eventura sunt, partira læla, partirci tristia,
 antequam ineant possessionem terræ Chanaan,
 eisamepromissæ. Ila Percorius.

Vaccam triennem, et capram trimam, et aiue-
 TEH AXSORUM TRIUM, TURTUREM QUOQUE ET COLUM-
 IUM. — Hæc omnia symbola sunt futurorum post
 Abram in ejus posteris, puta Ilcbrrcis.

Inu, *Primo* ergo, « vacca » hæc « triennis n indomita
 rt significat primam generationem Hebraeorum, co-
 rumque libertatem in Ægypto tempore Joseph :
 a p- tunc enim libere et lauto, instar juvenem, pasce-
 banturo pibus Ægypti; *secundo*, « capra trima »
 significat secundam generationem Hcbræorum,
 na. quam post Joseph instar capræ inulgre crape-
 runt Ægyptii, Hcbræorum operis et servitute se
 ditando; *tertio*, « aries » durus et cornutus sig-
 nificat tertiam generationem Hcbræorum nume-
 rosissimam et fortissimam, ac proinde durissima
 servitute oppressam ab Ægyptiis, nascente Mose;
quarto, « dura aves, n non diviste, uti cratera; sed
 integræ in sacrificium oblatra, significant, quod
 post 400 annos Hebraei liberi et integri essent
 evoluturi ex Ægypto, ut Deum colerent, tum in
 deserto, tum in Chanaan. « Turtur » gemebunda
 significat 40 annos luctus, in peregrinatione per
 desertum. Unde turtur hebraico dicitur TITI *tor*,
 a TUI *fur*, id est cogitare, meditari, eo quod tur-
 tur intus loqui videatur, instar eorum qui medi-
 tabundi secum loquuntur. « Columba » socialis
 lignificat tempus Josué, quo Hebræi in terra pro-
 missa ltele ac placide habitarunt. Pro *columba*
 hæbraice est hIU *qosal*, id est pullus columbra,
 sive pipio, ut vertit Chaldæus. Hebræi enim re-
 center sub Josué Chananraam ingressi, in ea fue-
 runt quasi pipiones.

< Dissectio quadrupedum » significat afflictio-
 nes varias Hcbræorum in Ægypto ; harum finem
 significant aves integræ. « Volucrum volatus » ad
 cadavera significat Og, Seon, Amalee aliosquo
 hostes Israelcm peregrinantem invadentes et vel-
 licantes. « Abram volucres abigeus » significat

Dei providentiam, Hebraeos ob merita Abrahæ
 tuentem et protegentem. Ita Theodoretus et Dio-
 dorus Tarsensis.

Tropologico, de oratione cl variis in ea distrac-
 tionibus instar avium abigendis, vide apud S. Gre-
 gorium lib. XVI Jforal. xx.

Qnrarcs, cur Deus voluit hæc animalia tenes-
 tria esse trima, sive trium annorum? Respon-
 deo *primo*, quia trima animalia perfecta sunt sta-
 tura, raate et robore; *secundo*, symbolice, quia
 servitus Ægyptia duravit per lres generationes,
 puta Caal, Amrarn et Mosis.

Tropologice, qui contendit ad terram promis- Tnpio-
 sionis in cœlis, quasi verus Hcbræus Abrahæ fi-
 lius, hic sumat primo, vaccam triennem, idest hu-
 militatcm triplicem, puta, humiliet se superio- «pnro-
 ribus, paribus et inferioribus ; *secundo*, capram
 trimam, id csl poenitentiam triplicem, puta con- uvjd>,
 trilionem, confessionem et satisfactionem ; *tertio*, a;’or
 arietem trimum, id est fortitudinem triplicem, ut ““uælu’
 scilicet fortiter ferat pro fide et Dei obsequio mw m.
 damna opum, honoris et corporis, sive vitra;
quarto, sumat turturem, id est castitatem et ora-
 tionem; atque columbam, id est simplicitatem
 et mansuetudinem; *quinto*, abigat voiucres, id
 est dramonum tentationes.

Mystice, hoc csl physico, S. Ambrosius, hb. II
De Abraham, cap. vin : Vitula, inquit, representa!
 terram, capra aquam, aries aerem, qui fortis ut
 aries, ventis et procellis terram aquamque con-
 cutit. Hæc enim offerenda sunt Deo. Moraliter,
 vitula est caro, capra est sensus, aries est ver-
 bum. « Caro nostra vitula est : laborat ut serat :
 laborat ut colligat : laborat ut pariat : innumeris
 fatigatur laboribus. Undo et Greci Sí/ xiv» chrð rtî
 .SxttdtaOîi).f*v, eo quod domelur nimis. Sensus au-
 tem nostri caprarum raodo, vehit saltu quodam
 alis exiliunt. Ad omnem occasionem presto sunt,
 vel occursu femine® pulchritudinis, vel odore sua-
 vitatis alicujus; auditu pariter et tactu moventur
 velociter, quibus etiam animra iufleclunt cons-
 tantiam. Aries vehemens est, sicut cl sermo noster
 efficax operationis, ordine quodam » vitra et ac-
 tionum « gregem ducens. » liræ ergo tria Deo li-
 tanda sunt. Ila S. Ambrosius.

Allegorico, hæc animalia significabant Chris-
 tum Clristiquo sacrificium, quo sancitum est no-
 vum foedus Christianorum cum Deo. Aries ergo,
 sive ovis significat Christi innocentiam : capra
 significat similitudinem carnis peccati in Christo :
 vacca, robur et patientiam Christi in perferendis
 laboribus : turtur, Christi munditiem et castimo-
 niam : columba, qu® sine fello est, incompara-
 bilem Christi mansuetudinem, quam illo nos
 precipue amare et imitari voluit dicens : « Dis-
 cite a ino, quia mitis sum cl humilis cordo, a Ita
 Lyranus.

10. Divisit ea per medium. — Fidit ea secundo v»r<. io.
 a capito ad caudam. Videtur lue Deus instituere
 ritum feriendi fœderis, ut scilicet in foedere fin-

iWwi dant et dividant animalia, sive victimas fœdera^{cs} interque paries ita divisas transeant, imprecando sibi similem necem et fissionem, si fœdus violent. Unde hunc ritum deinceps servarunt Judroi, ut patet *Jercm.* cap. xxxiv, vers. 18. Chaldaei quoque : apud Chaldæos enim, inquit Diodorus Tarsensis, tutius habetur jusjurandum, cum illud per animalium sectionem sanciunt, eandem prævaricaloribus imprecantes. Sic Romani et Latini :

Subant, et orsa Armabant fœdera porca.

Plura hac de re dixi I *Corinth*, cap. xi, vers. 25, et dicam *Exodi* xxiv, 8.

Partes contra se. — Posuit partes illas sibi altrinsecus respondentes, relido spatio intermedio ad transeundum. Hæc omnia fecit Abram instinctu et jussu Dei, licet id non exprimai Moses.

Ayes non divisit, — quia non faciebant ad fœdus symbolice. S. Ambrosius, lib. II *De Abraham*, cap. vii : a Non sunt enim, inquit, divisi iusti ; quibus dicitur, ut sint simplices sicut columbro. Mens enim directa ad Christi gratiam, videbat hunc mundum plenum esse iniquitatis : pudicitiam autem, fidem, sinceritatem nullis esse obnoxias passionibus; avaritiam vero, sollicitudines sæculi, quibus suffocantur qui habent voluptates divitiarum, dilacerari ac dividi. Unde et divilke dictæ sunt, quod mentem dividant, atque in diversum scindant, et in partes trahant, nec sinant incorruptam esse et integram. »

Ver», ti. 11. Abigebat. — Recte : hoc enim significat hebræum 3ZP *iassccb*, a radice *nascab*, id est amovit, expulit. Ita Chaldæi, Vatablus et alii, estque hæc versio vera et genuina. Certum enim est Abram abegisse volucres a suis victimis, alioqui enim cas dévorassent. Verum Septuaginta aliis punctis legentes *iesccb*, contrarie vertunt, *sedit cum eis Abram*, quod tamen verum quoque est; sedebat enim eminus Abram cum avibus a se abactis : hæ enim abactro eminus sedebant victimis inhiantes, et ad eas redire cupientes.

Simili modo cum Episcopus solemnem Missam facit, diaconi ex utroque latere tenent flabella, ad muscas et culices abigendas, ne in calicem incidant : sicut Abram volucres, quæ ad victimas descendebant, abigebat, ait Turrianus in *Constit. Apostl. S. Clementis* lib. VIII, cap. xii.

Notat S. Ambrosius, lib. II *De Abraham*, nullam hinc arusplicinæ, qua ex volatu vel garritu avium divinabant Gentiles, sumendam esse commendationem, quod tamen subinnuit Valesius *Sacra Philosophice* cap. xxx, ubi videtur genlilizare, ideoque censuram Indicis Romani incurrit.

V/:< II 12. CUKQUB SOL OCCUMBERET, SOPOR IRRUIT SUPER Abram.—Sopor hic Abraham partim fuit naturalis, ex nimio labore diurno, occidendi, dividendi, sacrificandi victimas, abigendique ab eis volucres; partim fuit Abraham a Deo immissus, sicut

Adrosoporem immisit *Gen. n*, 2!. Est enim utro bique in hebræo eadem vox *rdD*nn tardema*, quam Septuaginta vertunt ecstasin. Inexstasin ergo raptus Abram, vidit posterorum (ut patet vers seq.) suorum in Ægypto servitutem, idque videns tuut horrore et angore correptus est. Ita Philo, Pererius et alii.

Symbolice, hic sopor significabat Deum, quasi dormientem et dissimulantem ad tempus affiliationem hebræorum : unde contigit in occasu solis, uxive id est mortuo Joseph, qui eorum apud Pharaonem erat patronus; *secundo*, Pererius putat hunc

soporem Abraham significare, quod Abram ante sil moriturus, nec visurus suorum genitricis calamitatem.

Allegorico, hæc ad perturbationem in fine mundi futuram refert S. Augustinus, lib. XVI *De Civit.* cap. XXIV.

13. Interra non sua.—Putat partim in Ægypto, partim in Chanaan.

Et SUBJICIENT EOS SERVITOTI, ET AFFLIGENT QUADRINGENTIS annis.—Nota, hos 400 annos parlim referendos esso ad *affligent*, partim ad *peregrinimi erit semen tuum*, quod præmissum. Nam in Ægypto non servierunt hebræi, imo non habitaverunt 400 annis, sed tantum 215, uti ostendam *Erodi* mi, 40. Sensus est ergo, *q. d.* Ab hoc tempore, quo mox tibi, o Abram, promissum semen dabo, faciamque (ibi nasci Isaac, usque ad egressum tuorum posterorum ex Ægyptia servitute in Chanaan, fluent anni 400, quibus Isaac et posteri tui, partim peregrini erunt hic in Chanaan et in Ægypto, partim in Ægypto servient et affligentur.

Nota, hos 400 annos inchoandos esse a nativitate Isaac (hæc enim concernunt posteros Isaac, non autem Ismaelis), quæ contigit anno 100 Abraham, qui fuit 25 ab ejus vocatione, *Genes*, xii, 4. Ab hoc enim anno 100 Abraham, usque ad exitum hebræorum ex Ægypto fluxerunt anni 405. Sed Scriptura solet parvos numeros pretermittere, idcoque hic quinque annos omittit. Ita ex S. Augustino Pererius. Vel si precisara supputationem requiris, hos annos inchoa ab ejectione Agar ex Ismaelis ex domo Abraham; tunc enim remansit in domo Abraham solus Isaac, unicus lueres ejus, et harum ejus promissionum. Unde *Genes*, xxi, 12, ubi ejectio Ismaelis precipitar, dicit Deus Abraham : « Quia in Isaac vocabitur tibi semen. Sed et filium ancillæ faciam in gentem magnam, quia semen tuum est. » Ila Torriellus. Hæc enim ejectio Ismaelis contigit anno Abraham 105, cum Isaac esset quinquennis, ut dicam cap. xxi (i).

11. Judicabo.—Gravissime puniam plagis Ægyptiaticis, *Exodi* vii et seq.

Magna substantia, — magnis opibus, tum suis, tum Ægyptiacis. Spoliabunt enim Ægyptum, *Exodi* cap. xii, vers. 36.

(1) Pro *tubident eos servitudo*, **Hubr. est, ei servient inter eos**, **sell. Ægyptios**.

*.11 15. Ibis AD PATRES TUOS IN PACE, — (IefUDgCris morte placida, pacala ct læta. Audi S. Ambrosium, lib. II *De Abraham*, cap. ix : « Nonnulli putaverunt patres esse elementa, ex quibus constat caro nostra dum vivimus, et in qua resolvimur. Sed nos qui meminimus matrem nobis esse Jerusalem, quæ sursum est, illos asserimus patres, qui vite merito et ordine antecesserunt. Erat illic Abelpia victima, erat pius cl sanctus Henoch, erat Noe : ad cos promittitur Abraham transitus. »

bc senectute bona, — provecta, malura, annorum 175.

k ii. 16. Generatione autem quarta revertentur huc. — « Generatione quarta, » id est, quarto sæculo, sive quarto centenatio annorum, puta post 400 annos. Generatio enim, sive spatium vitæ humanæ, 100 annis circumscribitur, *Eccli.* xviu, 8.

Potest *secundo*, cum Pererio generatio hic proprie capi, pro ea qua pater generat filium ; nam post descensum Jacob in Ægyptum, hæ fuerunt quatuor generationes in linea Juda, eorum qui ex Juda nati sunt in Ægypto : Esron, qui fuit nepos Juda, genuit Ram (en prima). Ram genuit Aminadab (en secunda). Aminabab genuit Naasson (en tertia). Naasson genuit Salmon, qui terram Chanaan Judæis a Deo promissam ingressus est (en quarta).

Dices ; Septuaginta, *Exodixm*, 18, non quatuor, sed quinque generationes hic computant. Respondeo : Septuaginta computant a liliis Jacob exclusive ; computant enim ipsum Phares, filium Juda. Nain Phares genuit Esron, at non in Ægypto, sed in Chanaan. Esron enim cum Phares patre, ct avo Juda, ct abavo Jacobo, e Chanaan intravit Ægyptum, ut patet *Gen.* xli vi, 12 cl 26. Ideoque hæc quinta generatio hic omittitur.

Necdum enim completi sunt iniquitates Amorrhieont M. Nota : Per 10 annos toleravit Deus Chananæorum peccata, donec scilicet impleretur ab eis mensura peccatorum, a Deo vindicta ; ct excidio eorum prostituta : qua impleta, cl Chananæis expulsis ct deletis, in eorum locum el regionem surrogavi ! Hebrreos.

T* Nota *secundo* : Amorrhieorum et Chananæorum iniquitates (ut patet *Levit.* xvni, et *Deuter.* ix et j mpx xn) precipuo fuere lres. *Primo*, idololatria, qua etiam proprios filios igni comburendo diis immolabant. *Secundo*, injuslæ oppressiones peregrinorum ct pauperum. *Tertio*, promiscua matrimonia cum consanguineis ct cognatis. Rursum libido nefanda, non tantum marium cum maribus, sed etiam cum bestiis. Hæc ita abominanda fuerunt, ut terra non potuerit cos amplius sustinere, sed eos evomere sit coacta, ut ait Scriptura.

Crape- Ubi nola *tertio* : Deus in hac vita maxime solet 'u punire peccata publica ct inverecunda, quæ hu- ' túr* nianro societati exitialia sint. Humana vero socie- h-i m tas tribus maximo coalescit : *primo*, religione ct u "““ pitalo in Deum ; *secundo*, æquilato ct justitia ; *tertio*, reda vivendi disciplina, et bona morum

compositione. Contra *primum* peccant athcismiis ct idololatria ; contra *secundum*, rapinæ et oppressiones innocntum ; contra *tertium*, promiscua et infanda libido.

Denique S. Gregorius in *Ezech.* explicans illud, cap. m, *Si conversus justus a justitia fecerit iniquitatem, ponam offendiculum coram eo* ; alloc, ait, cum tremore nobis considerandum est, quod justus cl omnipotens Deus, cum irascitur procedentibus peccatis, permittit ut cæcainens etiam in alia delabatur. » Sic permisit Chananæos laid in alia cl in alia « celera, donec impleretur eorum mensura. Magna ergo Dei pcena est impunitas peccandi, peccatori indulta ad graviolem ejus punitionem et damnationem. Ex hoc ergo loco di?cc *primo*, quidquid peccamus, quasi iu unum cumulum coram Deo venire, ut mensura impleta certum super nos cadat exitium. Non ergo levia putemus esse peccata, etiam parva, quia addunt aliquid ad hunc cumulum. Disce *secundo*, gratiam esse, ubi Deus cito peccata punit : per hoc enim cumulus peccatorum decrescit ; ex adverso magna ira Dei est, ubi Deus diu differt ct dissimulat : tunc enim cumulus culpæ augetur, ac consequenter et pænæ. Disce *tertio*, Deum impios tolerare ad certum terminum, quem transgredi non possunt sine Dei punitione. Disce *quarto*, cum in republica vel urbe, aut principe, aliove homine, peccata ad summum pervenerunt, tum certam Dei vindiciam imminere. Eam ergo poenitentia cita avertamus.

17. Facta est caligo. — Hæc omnia vidit Abram Ver», u. in exslasi, ut habent Septuaginta, vers. 12. Ita S. Augustinus, lib. II *Retract*, cap. xeni.

Clibanus fumans. — Clibanus ardens, el per flammam fumosam erumpens ; hic clibanus est symbolum el imago fornacis melaphoricæ, puta Ægyptiacæ servitutis in luto et latere, quem insuis furnis coquebant Hebræi : unde hæc eorum servitus vocatur fornax ferrea Ægypti, *Deut.* iv, 20(1).

Symbolice S. Ambrosius, lib. II *De Abraham*, ix : « Fornacis, ait, similitudine exprimi videtur vita humana, quæ implicata iniquitatibus sæculi istius atque involuta, non habens veri fulgoris claritudinem, et splendorem sinceri luminis, intus quasi fornax æstuat diversis cupiditatibus, et quibusdam desideriorum anhelat ignibus : foris velut quodam fumo obtexitur, ne videat veritatis faciem, donec coelestes lampades dirigat Dominus Jesus, hoc est fulgorem gloriæ suæ. »

Lampas ignis. — Hebræi lampadetn ignis vocant facem, vel titionem ardentem. Fuit ergo hæc lampas facula ardens ct index Dei, qui passim solitus l* est in veteri Testamento apparere in igne, ut dixi *Hebr.* xn, 29.

(1) Hebr., et fuit, sol (cerai. est tertia preteriti feminina, non vero participium. Clibanus, sicut ct lampas, Dei pnvscntis ac foxlus cum Abrahamo ferientis indicium est.

Car fædûribus feriendis solebant ferien-
uiwitf tes transire inter victimas divisas, imprecantes
sibi similem necem et divisionem, si foedus vio-
larenl> ul dix» vers. 10. Hoc ergo lampadis, vel
„aci facul® transita per media animalia, firmat Deus
felu. suum fcedus cum Abram : loco enim Dei transit
angelus in hac face repræsentatus et delitescens.
Abram quoque, qui foedus init cum Deo, pari
modo transisse, vel potius visus sibi transire in-
telligendus est. Omnia enim hæc in visione sibi
videre visus est Abram.

} { b(£ Secundo, hæc lampas sive facula significabat
i , co. columnam ignis et nubis, per quam Deus Hebræ-
l os divisit ab Ægypliis in mari Rubro, *Exodi*, cap.
|D xnr, vers. 21. bosque deinceps per desertum de-
duxit in terram promissam.

Rursum, lampas est Deus, ipso transitu quasi
invitans llebræos ad exitum ex Ægypto, juxta
illud JSc*i*. i., 31 : a Lux Dei vestigium ejus, »
id est præcuntis lucis, puta Dei vestigia sequitur.
Deus enim in columna ignis et nubis præcedens
castra Hcbræorum, ea eduxit, viamque per deser-
tum ostendit et prævit. Insuper Clemens Alexan-
drinus in *Parirnet. ad Gentes*, in ipsa columna ignis
lucentis et ardentis Deum ita populo ioquentem
inducit : a Si obedieris, lucem ; si non obedieris,
ignem in te immittam. » Denique clibanus fu-
mans est iudex molestans torquensque impios in
die (judicii : lampas vero transiens est purgato-
rium breve, quo pii excoquantur, ut transeant in
vitam æternam.

Allegorico, hæc facula transiens significabat
gloriam Dei, fidei et grati® a Judæis transituram
ud Gentes. Ita Ruperlus.

Anagogico, hæc facula significat diem iudicii
et ignem conflagrationis mundi, qui dirimet elec-
tos et reprobos, salvandos et damnandos. Ita
Augustinus, lib. XVI De *Civit*, cap. xxiv.

Denique hæc facula transiens inter paries ani-
malium divisas, eas cum columba et turture pa-
riter absumpsit et combussit; idque ut hoc modo
perficeretur Abrahæ sacrificium, ulque hoc signo
testaretur Deus gratum sibi esse hoc Abrahæ sacri-
ficio. Sic enim per ignem acceptavit Deus sacri-
ficio Abdis, Gedeonis, Manue, Salomonis et
aliorum, uti dixi cap. iv, vers. 4. Ita Chrysosto-
mus, Aom.37.

m 18. A fluvio Æcīpti. — Illic fluvius est rivus
Nili, qui inter Rhinocoluram et Pelusium ingre-
ditur maro Mediterraneum; unde alibi vocalill*

torrens Ægypti, vel deserti : de quo vide Riberatn
in *Amos* cap. vr, num. 45 (1).

19. Cisæos. — Nota : Hcbræi sub Josué septem v<iii
tantum gentium terram possederunt.

Dices : Quomodo ergo undecim gentium hic eis
terra promittitur? decem enim hic nominantur, '■' -t
quibus si addas Hevæos, quos alibi exprimit Scrip-
tura, habebis 11. Respondet Abulensis hanc promissio-
nem non solos llebræos, sed omnes Abrahæ
posteris spectare, itaque hic Deum complccliam cu '
portionem terræ, quæ cessura erat Esau, nepoti ni
Abrahæ, et Idumæis; rursum portionem cessuram
filiis Ammon et Moab, quibus in gratiam Abrahæ
palruisui Deus duarum gentium regionem tradidit.
Iis tribus demptis restant octo, jam ex his oelo Ra-
phaim, sive gigantum, terra alibi sub Amorrhæis
comprehenditur; iis ergo demptis, restant? tantum
gentes, quas possederunt Hcbræi juxta Dei pro-
missa. Verum verius est hæc omnia spectare, non
Idum eos, nec Ammonitas et Moabita», sed solos
llebræos, posteris Isaac et Jacob; hi enim sunt
semen Abrahæ, cui sua promissa consignat Deus.

Melius ergo respondet S. Augustinus Quæst. 21
in *Josué*, et ex eo Percarius, in Scriptura duplicem
poni terram promissam : primam, quam Debrai
possederunt sub Josué, quæ septem tantum con-
tinebat gentes; secundam, quam lidem possederunt
sub Davide et Salomone, cum florentissimum fuil
regnum Judæorum, caque undecim gentes, quæ
hic Abrahæ promittuntur, complectitur; non quasi
Hcbræi sub Salomone omnem hanc terram inhabi-
larint, sed quod tota eis fuerit subdita et vectigalis.

Tertio et optime respondent S. Hieronymus et
Andreas Masius in cap. i *Josué*, vers. 4, Deum non
dedisse Hebræis totam terram hic eis promissam,
eo quod ipsi conditiones promissionis et pacti,
scilicet legein et cultum Dei non servarmi. Unde
passim in lib. *Judicum* dicitur, quod Chananæus
etiam tunc habitaret in terra, quodque Deus reli-
querit eis Jebusæum, qui exerceret Israelcm. Hac
ergo de causa, licet h® gentes universim fuerint
undecim, passim tamen nominantur septem tan-
tum, ut videre est Deu/, vn, 1; *Josué* xxiv, II. Rur-
sum, aliquando tantum sex nominantur: omittun-
tur enim Gergesæi, quia hi pauciores erant civi-
liores; unde eos sub aliis comprehendit Scriptura.

(ti Lixius hic Israelitarom ditionis fines designantur
duobus nobilissimis fluminibus. Ceterum Davidis Salomo-
ni pie temporibus, reges inter duos illos fluvios positi aut
omnes, aut plerique, regum Hebraorum vectigales fuere.

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Agar tx Abram concipit; hinc superbit, affligitur, fugit in desertum; ibi, vers. 7, solatur, ac redire eam jubet angelus, simulgue Ismaclem filium ci promittit et describit : quem rediens, vers. IS, pan? Agar.

I. Igitur Sarai, uxor Abram, non genuerat liberos; sed habens ancillam Ægyptiam nomine Agar, 2. dixit marito suo : Ecce, conclusit me Dominus, ne parerem ; ingredi ad ancillam meam, si forte saltem ex illa suscipiam filios. Cumque ille acquiesceret deprecanti, 3. tulit Agar / Ægyptiam ancillam suam, post annos decem quam habitare cœperant inter Chanaan : et dedit eam viro suo uxorem. 4. Qui ingressus est ad eam. At illa concepis se videns, despexit dominam suam. 5. Dixitque Sarai ad Abram : Inique agis contra me : ego dedi ancillam meam in sinum tuum , quæ videns quod conceperit, despectui me habet. Judicet Dominus inter me et te. 6. Cui respondens Abram : Ecce, ait, ancilla tua in manu tua est, utere ea ut libet. Affligente igitur eam Sarai, fugam iniit. 7. Cumque invenisset eam Angelus Domini juxta fontem aquæ in solitudine, qui est in via Sur in deserto, 8. dixit ad illam : Agar ancilla Sarai, unde venis? et quo vadis? quæ respondit : A facie Sarai dominæ meæ ego fugio. 9. Dixitque ei angelus Domini : Revertere ad dominam tuam, et humiliare sub manu illius. 10. Et rursum : Multiplicans, inquit, multiplicabo semen tuum, et non numerabitur præ multitudine. 11. Ac deinceps: Ecce, ait, concepisti, et paries filium : vocabisque nomen ejus Ismael, eo quod audierit Domini afflictionem tuam. 12. Hic erit ferus homo : manus ejus contra omnes, et manus omnium contra eum ; et e regione universorum fratrum suorum figet tabernacula. 13. Vocavit autem nomen Domini qui loquebatur ad eam : Tu Deus qui vidisti me. Dixit enim : Profecto liic vidi posteriora videntis me. 14. Propterea appellavit puteum illum, Puteum viventis el videntis me. Ipse est inter Cades et Barad. 15. Peperilque Agar Abrahæ filium : qui vocavit nomen ejus Ismael. 16. Octoginta et sex annorum erat Abram, quando peperit ei Agar Emaclem.

' i 2. Conclvsit j:te Dominus,— Nota bebraismum : aperire vulvam est fœcundare, dare prolem ; contrario concludere vulvam, vel feminam, est facere sterilem, conceptu et prole privare.

Ixguevf.he ad ancillam meam,— quasi maritus ad conjugem luam, quam per hunc ingressum, puta per copulam maritalem, tibi matrimonio jungis, isrfci Carpit hic Calvinus Saram quasi lenam, et Abram quasi adultorum ancillam sum Agar. Verum t -ç. utrumque excusat S. Chrysostomus, Augustinus, Ambrosius, Josephus, Hieronymus et alii. Abram enim Agar non habuit quasi concubinam, sed cara duxit hic in uxorem secundariam; tum enim licita erat polygamia ; nec ad eam libido, sed spes el desiderium prolis et posteritatis tam Saram, quam Abram incilabat. Pulchre S. Augustinus, lib. XVI Do *Civit*, cap. xxv de Abram : « O virum, inquit, viriliter feminis utentem, conjugio temperanter, ancilla obtemperanter. nulla intemperanter I »

Addit Josephus, Saram a Deo admonitam suasisse Abrahæ nuptias Agar. Idem insinuat S. Augustinus, lib. X *Contra Faustum*, cap. xxxu.

Ubi nota *primo*, fidem clpictalem Sarte, quod suæ ipsius dignitatis oblita, hoc agit ut Dei promissio de prole et stirpe Abrahæ impleatur. *Secundo*, ejus prudentiam, quod marito uxorem dat non extraneam, sed ancillam, ut vel sic natos ex ea filios sibi adscribere posset. *Tertio*, ejus humilitatem , quod sponto juri suo cedit, ancillamque sibi prælulit : qua de causa meruit a Deo exaltari per conceptum Isaac. *Quarto*, ejus dilectionem erga maritum, ut ejus stirpi consulat. Quinto, ejus castitatem, quod, cum videt se concipere non posse, virum ultra non appetit. Una tantum re Sara imperfectior fuit Àbramo, quod in prole habenda nimis feslinarit, uti facere solent mulieres. Abram enim el quivis vere fidelis exspectat, etiamsi moram fecerit Dominus. Quarecl punita fuit hac ipsa in re, cum scilicet Agar panuira,

cam, licet dominam, despexit. Notent hoc parentes, qui nimio desiderio filios qnænmt : per cos enim punientur, cum filii talcs evadent, ut parentibus non nisi molestias et miserias crecnt, ut optent subinde cos non esse natos.

Dices : Polygamia est contra jus naturæ, ergo nullus, ne Deus quidem in ea dispensare, carogne concedere potest. Negant antecedens Durandus in IV, dist. 33, et Abulensis in cap. xix *Matth.* Hi enim volunt polygamiam tantum vetitam esse lego positiva Christi in Evangelio, *Matth.* xix, 6. Verum omnes alii docent polygamiam illicitam esse jure non tantum positivo, sed etiam naturali. Unde S. Ambrosius, lib. I *De Abraham*, cap. iv, cam vocat adulterium, sed ob mysterium illo ævo permissum. Respondeo ergo negando conse-

Dra, po. qucnliam : Deus enim potest dispensare in lego t n di», naturæ, præsertim si ea sit secundaria, qualis est

T ca quæ vòlat polygamiam. Polygamia in se est vc-
ll .L? lila, nisi ab albori poteslale, puta divina, permit-

Ai mh . tatur: tum enim csl licita; tantum enim in se est
° nia'a velila, quia nonnihl repugnat paci fami-
lia et bona? educationi prolium, ad quam tenen-
tur parentes : verum Deus hac obligatione parentes
liberare, camque alio modo et majore bono (v. g.
propagatione ver® fidei) compensare potest. Deus
ergo dispensando in lege naturæ, v. g. monoga-
mi®, non tam legem, quam legis objectum et
materiam tollit et immutat. Sic cum jussit Osce
ducere fornicariam, ex fornicaria effecit conjugem
Osce. Sic cum jussit ut Hebræi spoliarent Ægyp-
tios, Ægyptiorum bona dedit llebræis, ac proinde
nec actus Osce fornicatio, nec Hebræorum furtum
fuit: quia Deus Osee dederat jus in corpus ejus,
quæ prius fuerat fornicaria; llebræis vero dede-

Cro titu- ra< J.,s ° k°na Ægyptiorum. Sicut ergo Deus do-
jo* navit llebræis bona Ægyptiorum, ila condonavit
et remisit Abrahæ, aliisque cætale obligationem
ad procurandam tantam pacem famili®, lamque
commodam prolium educationem, ad quantam
natura incilat parentes, et quanta esse solet in
monogamia; ac consequenter permisit eis Deus
polygamiam, in qua paulo incommodior est pro-
lium educatio, pauloque minor pax familia?. Po-
test enim Deus et prolem, et lotam familiam, non
tantum negligere, sed et turbare atque dispergere,
imo perdere et occidere; idque tam per alios ho-
mines, quam parentes, quam per seipsum. Est
enim ipse summus omnium ipsiusque naturæ
dominus. Adde : Polygamia, si cam petal prima-
ria uxor, uti hic petiit Sara, idque ad gentil et
ver® Ûdei ac religionis conservationem ac propa-
gationem, annuente Deo, non csl contra jus na-
tur®, uti passim docent Doctores cum D. Tho-
mi (1).

CVMQLEILU ACQUIESCERET DEPRECANTI. — Nota

(1) *Suscipiam filios*. Hebr. est *crdificabor*, id est, do-
mum meam xdiUcabo. Alii verbum bebr. deductum vo-
lunt a *p*, *filiis*, vertuntque, *flitabor ex ea*.

hic castitatem Abrahæ, qui non nisi precibus Sa-
rm, idque ægre, impelli potuit ad nuptias Agar.

3. Agar Ægyptiam. — S. Cbrysostomus putat vn. t
Agar a Pharaone Abrahæ in Ægypto peregrinanti,
cap. xñ, vers. IG, donatam fuisse. Addit Philo
cam ab Abramo et Sara, tum verbo, tum sanc-
vitæ exemplo (addunt Hebræi, et miraculo, quo
Deus ob raptam Saram flagellavit Pharaonis au-
lam, cap. xñ, vers. 16), ad veram fidem, veri-
que Dei cultum esse conversam : rursum, Abram
ab ea abstinuisse, postquam vidit illam conce-
pisse.

Quam habitare, — ex quo habitare.

5. Inique agis contra me. — Hebraice, *injuria* Ven. b
mca (quæ mihi ab ancilla mea irrogatur) *suporte*
est, id est libi imputanda est : eo quod Agar an-
cillam meam, contra me insolescentem non cas-
tigas, sed toleras. Ita S. Cbrysostomus.

Judicet Dominus inter me et te. — De mea
causa et tua, num videlicet æquum sit, me hanc
injuriam pati, et te illam dissimulare. Vide hic
cpiam infida et fallacia sint hominum consilia, ut
non nobis, sed Deo fidere discamus. *Primo*, Sarai?, i
sperabat semen promissum ex Agar, sed fallitur.
Secundo, putabat per conjugium magis Agar sibi
devincire; at mox sensit eam contumacem, lia
ancillæ et servi, si exaltentur, in dominos insur-
gunt. *Proverb.* xxix, 21 : « Qui delicate a puerilia
nutrit servum suum, postea sentiet cum contu-
macem ; » et cap. XXX, vers. 21 : a Per tria move-
tur Ierra, et quai tum non potest sustinere : per
servum, cum regnaverit ; per stultum, cum satu-
ratus fuerit cibo : per odiosam mulierem, cum in
matrimonio fuerit assumpta ; et per ancillam, cum
fuerit hæres dominæ suæ. » *Tertio*, per hanc su-
perbiam matris præosensa fuit ferocia filii nasci-
turi, quem Sara sui filii Isaaci persecutorem ex-
perta est. Ecce quam male cadunt præproperael
nimis humana consilia. Sic Ezechias ostendendo
thesauros suos, amicitiam Babyloniorum ambie-
bat; vcruin per hos cos ipsos ad invadendum
regnum ejus excitavit. Ha quotidie maxime cos
adversarios experimur, quos nimis commendavi-
mus, vel promovimus.

G. Ecce, ait, ancilla tua in manu tua est, — j. d. vñ. t.
Non mihi imputa alienam, imo tuam culpam.
Servus si esset, ego compescerem, ancillam tuam
tu tracia pro meritis : fori tui est, non mei. a Scio
quem tibi debeam honorem : Unum lanium est
cui studeo, ut tu mœrorc careas et turbatione, ac
in omni sis honore, » ait S. Cbrysostomus, *hum.*
38. Qui et addit morale dogma : « Hoc est verum,
ait, contubernium, hoc mariti officium, quando
non magna diligentia ad mulieris spectat verba,
sed imbecillitati sexus veni® nonnihl concedit,
hoc unum satagens, ut e medio tollatur tristitia,
et pax atque concordia constringantur arctius. »
Et inferius : a Ut et illa ad virum suum habeat
conversionem, et vir ab externis ac forensibus
negotiis et turbationibus ad cam quasi ad portum

confugiat, clomnigenam inveniatur consolationem. In adiutorium enim data est, » etc.

AFFLIGENTE Igitur eam Sara! , — Cuius Sata puniret et coerceret ejus insolentiam.

VII. T. " . Angelus Domini. — Misit Deus hunc angelum ad Agar, permotus precibus Agar, ait Josephus; vel potius, ob merita ei in gratiam Abrahæ amici sui, ut ejus proli, puta Ismaeli consuleret.

1.1H- Fons, — id est puteus, ut palet vers. 1 i. Scrip-
: ' "I lura enim puteum vocat fontem', quia in puteis
csl fons et scaturigo aquarum.

Qui est. — « Qui, » scilicet fons in ea parte deserti, qua ex Chanaan per Sur itur in .Egyptum: in .Ægyptum enim, utpote patriam suam, fugiens r. Sj- contendit Agar. Hoc desertum Syri vocant Agaram — * ab Agar : unde prodierunt Agareni, qui et Ismuc-
lite, ab Ismael, et Saraceni vocantur, non a Sara uxore Abrahæ, ut vulgus putat ex S. Hieronymo : sic enim Sarani dicendi essent; sed aSaraca urbe Arabi®, inquit Stephanus citaci Covarruvias, toni. II Far. resol, lib. IV, cap. ix (1).

Ti» 8. Agar, ancilia Sarai, unde venis? — Quaerit angelus, non quod nesciat, sed ut confessionem peccati eliciat, q. d. Quomodo et tam bonaci felici domo Abrahæ, in hoc vagum et miserum exilium te coniecisti? Sic Deus ait Adtu : « Adam, ubi es? » et Caino : « Quid fecisti? »

Vgi 9. Humiliare sub manu illius. — illius potestati et correctioni te subde. Hæc in Scriptura prima est visio angeli. Nota hic angelorum opus et offlicium esse homines quasi servos, tum ad Deum, tum ad dominos suos reducere. Rursum, sanum hoc consilium angeli, « Humiliare sub manu illius, dandum est ancillis ei servis immorigeris et fugitivis.

Tropologice, Agar animam peccatricem et poenitentem, Sara Ecclesiam, Abram Christum significat: huic illa reconciliatur per humilem confessionem. Vide Ferum hic.

ftn ii. 10. Multiplicans multiplicabo. — Plurimum multiplicabo tuos posteros ex Ismael, eo quod ipse sil filius Abrahæ. Ita videmus ctiamnum Ismaelitas, sive Saracenos, non tantum Arabiam, .Egyptum, Mauritaniam, Numidiam, Turciam, Persiam, Armeniam, sed et Indias, totumque peno Orientem ingenii numero pervasisse ei occupasse.

Tau. 11. Vocabis nomen ejus Ismael, eo quod audierit Dels afflictionem tuam. — Ismael ergo idem csl quod exauditio Dei, vel ad verbum, audivit Deus. Ismael ergo idem est quod brt pûü scarna el, id est exaudivit Deus, scilicet orationem tuam, quam fudisti cum affligereris.

fartili Notat recte ex Abulensi Pererius, quinque, aut
“ M” potius sex viris illustribus, praenuntiatum esse I. , filomena Deo ante eorum nativitatem. Primus csl
tii » Ismael hic. Secundus est Isaac, Gen. xvii, 19. Tertius csl Salomon, 1 Paralip. xxi, 9. Quartus est Jo-
sias, III Hcq. xm, 2. Quintus est Joannes Daplisla,

(1) "Ilu esi Pelusium ad Nili osiurn.

Lite, i, GO. Sextus est Jesus Christus, Matlh. I, 21.

Afflictionem team. — Rabbini, quos sequitur Abulensis, tradunt quod Agar partira in pœnam contemptæ dominus suæ, parlim ex labore itineris, fœtum in ulero extinxerit, haneque intelligi hic afflictionem Agar; sed quia acquievit angelo suadenti reditum et humiliationem sul» domina sua, hac de causa Deus vivificarti fœlum ex utero extinctuin, et hoc esse quod ait angelus : rwiudu « Ecce concepisti, » vel, ut ipsi vertunt, concipies, q. d. Nuper concepisti ex Abram, sed nunc rursum concepisti ex Deo fœtum tuum mortuum vivificante ; ideoque vocabis nomen prolis Ismael, quia Deus exaudivit preces afflictionis tuæ, fœtum resuscitando. Verum hæc sunt fi menta Judæorum; afflictionem ergo hic intelligit famem, sitim, labores, anxietates aliasque ærumnas fugæ et itineris.

12. Hic erit feres nono. — Hebraice, hic erit ven.it
pere, puta onager, ut vertit Chaldæus, id est, f n
instar onagri ferus, durus, intractabilis, solivagus, et incertis sedibus enans, jugique impatiens. Nam, ut ait Job, cap. xi, vers. 12 : « Vir vanus in superbiam erigitur, et tanquam pullum onagri, se liberum natum putat. »

Nola : Angelus hæc prædicit non tantum de Ismael, sed de posteris ejus: quales illos etiam hodie videmus et experimur. Vide Ammianum Marcellinum, lib. XIV De Moribus Saracenorum.

MANUS EJUS CONTRA OMNES, ET MANES OMNIUM contra eum, — q. d. Posteris Ismael omnes impugnant, et ab omnibus impugnantur. Nam in circuitu deserti Vharan, in quo habitavit Ismael, multæ gentes habitabant, quæ contra Ismael ejusque posteros pugnare solebant (2).

Et e regione universorum fratrum suorum figet tabernacula, — q. d. Ismael erit audax et impavidus; erit enim ipse uoupars unius gentis, sed per se separatila unam gentem constituet (idque in gratiam Abrahæ, cujus ipse est filius), quæ secure ex adverso fratrum suorum, et quorumlibet hominum habitare audeat (3).

Nota : Fratres Ismael fuerunt Isaac, alique filii Abrahæ, nati ex Celina; ex horum adverso habitavit Ismael in deserto Pharan, Genes, cap. xxi.

Figet tabernacula. — Ita ctiamnum Nomades alique Ismaelita' permulti, non in domibus, sed in papilionibus habitant. Hæc sunt tabernacula Cedar, de quibus Cant. cap. i, vers. S.

13. Vocavit nomen Domini. — Invocavit nomen ver». 13. Domini, dicens id quod sequitur :

(3) « Ismaelilte, sive Arabes, erraticum vitæ genus agentes, aliuc hodie Arabiam omnem, ei vicinarum regionum fines latrociniis infestos faciunt, tn quoslibet, si itnpune possint cos spoliare, impetum faciunt, omnesque vicissim ab eis cavent, uti notum est ex itinerariis. » Ha Itoseiunullerus ad h. l.

(3) llebr. orf faciem omnium fratrum suorum habitabit, id csl, fratribus suis ab Oriente. Debrai enim, cum situm regionis describere volunt, faciem ad Orientem convertero solent.

Tu Decs, qui vidisti me,—Nota : Agar angelum vocnt Deum, quia Dei personam repraesentabat, uti vicerex repraesentat regem. Tu ergo, o Deus, id est, o angele vice Dei, vidisti, id est respexisti me, meamque afflictionem, mei curam et providentiam egisti in horribili hoc deserto. Agit enim hic Agar gratias Deo pro ejus paterna erga se visitatione, providentia et tutela. Ita Cajetanus, Lipomanus et alii.

Secundo, Valablus vertit, *tu es Deus visionis*, quia scilicet vides omnia, adcoque me etiam vagam et profugam in deserto, ubi nemo alius me videt aut curat. Unde Chaldaeus vertit, *tu es Deus videns omnia* (i).

Vidi posteriora (id est tergum) videntis me—, puta Dei, vel potius angeli Deum repraesentantis, *q. d.* Ilis oculis aspexi Deum, aut potius angelum, a tergo mihi obversum, cum mc alloqueretur.

CnrDrm Nola: Deus, aut potius angelus Deum repræ-A.ir et sentans Agaræque ac Mosi, *Exodi* xxxin, 23, non **terril** faciem, sed tergum tantum ostendit m corpore d.'fium, a se assumpto : idque ut significaret faciem, id DOa V' est claram Dei cognitionem et visionem, non Trina tantum essenti® divin®, sed et glori® corporis a Deo assumpti, quæ majestati Dei aliquatenus respondeat, et in facie de more maxime

(1) Roscnmullcrus iicbræa sic cum Syro vertit, *tu Deus visionis* (est enim >x*! nomen quale >yj, *afflictio*), id est conspicuus, qui se conspiciendum prebel. Septuaginta el Hieronymus hanc vocem hahuere pro participio suffixo priniæ personae, sed id foret >3X1, sive, in pausa,

• r Postremum hujus versus membrum interpretes varie exponunt; ltosenmullcrus hoc modo : .In *etiam hic video*, scii, lucein, id est, adhuc vivo, *post visionem*, sed. Dei. 'XI caiin, ait, nec est *ego videns*, ncc *videns me*, sed idem quod nomen mutato tantum, propter pausam, sbeva composito in analogam vocalem longam.

resplendeat, non posse capi ab oculo mortali.

Rursum, quia Agar hic imperfecte Deum cognoscebat et diligebat, ulpote quæ obedientiam heræ suæ fugiebat, Deum quoque fugiebat; ideoque necdum reversa,* necdum plene conversa, Deo quasi tergum ostendit : hinc vicissim ci Deus non faciem, sed tergum suum ostendit. Hoc ergo Deus egit foris in oculis corporalibus Agar, quod apud illam agebatur in oculis cordis. Eadem de causa, testo S. Gregorio, homil. 23 *in Evang.*, **Christus**, gloriosus licet, quasi peregrinus tamen apparuit duobus discipulis in Emmaus,et quasi hortulanus Magdalen®.

Allegorico, Agar est Synagoga Judæorum, Sara est Ecclesia Christianorum, cui illa insultans expellitur. Vide Rupertum, lib. V, cap. xxv.

Aliter, imo **contrarie**, puta negative, hæcvertunt et explicant Valablus et Cajetanus hoc modo, *q. d.* Vidinc illum abeuntem qui vidit me, sive apparuit mihi ? non vidi. Unde cognovi esse angelum Domini; nam quamdiu colloquebatur mecum, videbam illum : mox ita disparuit, ut videre non potuerim; quem abeuntem videro potuissem, si homo fuisset. Vere ergo cognovi Dominum misisse ad me angelum suum, qui me consolaretur. Quasi Agar hic a subita disparitione colligat angelum esse Domini. Veruni Septuaginta, Chaldaei, Noster et alii passim hæc non negative, sed affirmative vertunt.

44. Appellavit — ipsa Agar, vel quisquis hocVm.il nomen dedit fonti, sive puteo (2).

15. Pepbr it que, — postquam angeli consilium Ven.is. secula, domum reversa, Abrahæet Sane, humiliando se, reconciliata est.

(2) Alii vertunt hebr., *puteum viventis*, scii. Dei, *visionis* qua se Deus mihi ostendit. Gesenius, *puteum vine, visionis*, id est, ad quem conspicitur Deus sine vilæ jactura; quod durius videtur.

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

beu» pactum init cum Abrahamo, pactique signum instituit circumcisionem. Secundo, vers, ili, promittit ei filium Isaac. Tertio, vers. 23. Abraham se suosque circumcidit.

I. Postquam vero nonaginta et novem annorum esse cœperat, apparuit ei Dominus, dixitque ad eum : Ego Deus omnipotens, ambula coram me, et esto perfectus. 2. Ponamque foedus meum inter me et te, et multiplicabo te vehementer nimis. 3. Cecidit Abram pronus in faciem. 4. Dixitque ci Deus : Ego sum, et pactum meum tecum, erisque pater multarum gentium, o. Nec ultra vocabitur nomen tuum Abram; sed appellaberis Abraham: quia patrem multarum gentium constitui te. G. Faciamque te crescere vehementissime, et ponam te in gentibus, regesque ex te egredientur. 7. Et statuam pactum meum inter me et te, et inter semen tuum post te in generationibus suis foedere sempiterno : ut sim Deus tuus, et seminis tui post te. 8. Daborpw tibi et semini tuo terram peregrinationis tuæ om-

nem terram Chanaan in possessionem aeternam, croque Deus eorum. 9. Dixit iterum Detis ad Abraham : Et tu ergo custodies pactum meum , et semen tuum post te in generationibus suis. 10. Hoc est pactum meum quod observabitis inter me et vos, et semen tuum post te. Circumcidetur ex vobis omne, masculinum : 11. et circumcidetis carnem præputii vestri, ut sil in signum foederis inter me et vos. 12. Infans octo dierum circumcidetur in vobis, omne masculinum in generationibus vestris ; tam vernaculus , quam empiititi» circumcidetur, et quicurnq; non fuerit de stirpe vestra : 13. eritque pactum meum in carne vestra in foedus ælernum. 14. Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit, debetur anima illa de populo suo , quia pactum meum irritum fecit. 15. Dixit quoque Deus ad Abraham : Sarai uxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram. 16. El benedicam ei, et ex illa dabo tibi filium cui benedicturus sum , eritque in nationes, et reges populorum orientur ex eo. 17. Cecidit Abraham in faciem suam, et risit, dicens in corde suo: I'ulasnecentenario nascetur filius? et Sara nonagenaria pariet ? 18. Dixitque ad Deum : Elinam Ismael vivat coram te. 19. El ait Deus ad Abraham : Sara uxor tua parici tibi filium, vocabisque nomen ejus Isaac, el constituam pactum meum illi in foedus sempiternum , et semini ejus post eum. 20. Super Ismael quoque exaudivi te : ecco benedicam ei, et augebo el multiplicabo eum valde : duodecim duces generabit, et faciam illuni in gentem magnam. 21. Pactum vero meum statuam ad Isaac, quem palici tibi Sara tempore isto in anno altero. 22. Cumque finitus esset sermo loquentis cum eo, ascendit Deus ad Abraham. 23. Tulit autem Abraham Ismael filium suum , et omnes vernaculos domus suæ : tiniversosque quos emerat, cunctos mares ex omnibus viris domus suæ : et circumcidit carnem præputii eorum statim in ipsa die , sicut præcepit ei Deus. 24. Abraham nonaginta et novem erat annorum , quando circumcidit carnem præputii sui. 25. Et Ismael filius tredecim annos impleverat tempore circumcisionis suæ. 26. Eadem die circumcisis est Abraham el Ismael filius ejus. 27. Et omnes viri domus illius, iam vernaculi, quam emptilii elalienigenae pariter circumcisi sunt.

1. Apparuit Dominus, — puta angelus vice Dei, Deumque repræsentans in corpore assumpto, ut patet vers. 17 et 22. Ita Cajetanus et alii ; idque ad hoc, ne putaret Abram promissionem seminis sibi cap. XV factam, per Ismael esse completam, sed complendam esse in Isaac.

Ilh" Ji- Ego Deus omnipotens.—Hebr. »1<3 bx el saddai, Ego sum Deus foriis el liberalis. Nota : *Saddai* componitur ex *Z' schin* articulo relativo, et dai H , id esi sufficientia (ex hoc hebrroo *dai*, vel *de*, aliqui deducunt Grrocm Ziù; et «ti;,, ac Latinum *Deus*, licet alii Deum a dando, sicut JoMtóvem a juvando dici putent), *q.d.* Cui est omnis ; ; sufficientia, abundantia, copia, plenitudo, copiro cornu ; qui est snfficientissimus, abundantissimus, copiosissimus, adeo ut non lanium per se bonis omnibus abundet, sed etiam aliis omnem sufficientiam et abundantiam tribuat. Nam, ut ait Joannes cap. i, de Filio Dei : « De plenitudine ejus nos omnes accepimus, »

Unde ad *Saddai* alludit Apostolus I *Timoth.* cap. vi, cum ait : « Neque sperare in incerto divitiarum , sed in Deo vivo, qui prroslat nobis omnia abunde ad fruendum. » Hinc et R. Saadiaz : « Deus, ait, dicitur *Saddai*, quia ipso abundat, omnesque omnium creaturarum defectu* sup-

plet.» Quare Aquila, Symmachus et Theodotion, teste Hieronymo, epist. 136, ad Marccltam, et in *Ezech.* cap. X, vers. M, *Saddai* vertunt robustum (I), et sufficientem ad omnia perpetranda, ut sit idem quod aywiaxr,, , id est sibi sufficiens et omnipotens, uti Noster vertere solet.

Secundo, Saddai, ut cum aliis locis, tum *Gc- SrenM'*. *nes.* cap. XLix. vers. 15, ex Hebrroo colligitur, deducitur a *lū *scad*, id est uber, mamma : quasi dica* *nummeus* ; ex Deo enim, quasi ubere bonis omnibus distento , affluenter bona omnia sugimus. *Saddai* ergo significat, quod Deus dulcis sit ut mamma et lac ; quodque omnia co charitalis affectu et amore nutriet, quo mater infantem uberibus applicando fovet, lactequo alit ac nutrit ; atipie uti a *am rchcm* , id est matrice, Deus vocatur *aim* racAttm, id est misericordis-situs , ita ab *scad*, id est ubere, vocatur *Saddai*, id est uberrimus, quasi dicas , divina ubertas. Dicitur ergo Deus *Saddai*, quod sit munificus, efficax, omnipotens ; quod ipsius cura, providentia, sapientia, bonitate cuncta existant, vivant

(1) Ita Ikenius in peculiari Dissertatione. Est ameni » terminatio pluralis , seu forma nominibus collidivi' exprimendis inserviens, et 'TJ pro plurali excellenti v, ut 'J1N, habendum, quasi dicas *potmitMmtu*.

cl moveantur ; quodque omnes homines et crea-
tura* *de* ejus inexhausta plenitudine existentiam,
vitam, operationes, bonaque omnia, tanquam
de immenso et inexhausto thesauro hauriant et
accipiant. Unde *Saddai* explicans Paulus *Actor*.
cap. XVII : « Deus, ait, non est indigens aliquo,
cum ipse det omnibus vitam, et inspirationem,
(halitum) et omnia,» etc.

Sic Plato inter hæc tria, 6Jux, afrsjxnx,
inopia, sufficientia, effusio, distinguens, so-
lam effusionem bonitatis Deo tribuit : sicut enim
crater aliquis vino plenus et superplenus effluit
et superfluit, ita et Deus Deique bonitas.

Platonem reprehendit Nazianzenus, orat. 4.
De Filio, sed hactenus tantum quod hoc crateris
exemplo, effusionem quamdam non voluntariam,
nec liberam, sed naturalem et necessariam, Deo
tribuere videatur : alioqui ipse Nazianzenus, orat.
De Pascha, hanc effusionem in Deo admittit.

Dicit ergo Deus Abrahæ: Ego sum Deus *saddai*,
suillicientissimus, copiosissimus, ditissimus, mu-
niflentissimus, qui te ditare bonisque omnibus
cumulare possum et volo. Ambula ergo coram
me, ut capax sis harum opum, ulque dignus sis
iis bonis, quæ tibi promisi. Pari modo dixit Deus
Jacobus *Genes*, cap. xxxv, vers. 11 : u Ego Deus
omnipotens (hebraico *saddai*), ideoque ex me
cresce et multiplicare. » Et Isaac ad Jacob, *Gen*.
cap. xxviii, vers. 3 : « Deus, inquit, omnipotens
(hebr. *saddai*) benedicat tibi, et crescere te faciat
atque multiplicet. » Et hoc est quod Deus dixit
Moysi *Exod*. cap. vi : «Ego Dominus, qui apparui
Abraham, Isaac et Jacob in Deo omnipotente
(instar Dei *saddai*, tanquam Deus *saddai*, ut ha-
bent hebræa),et nomen Adonai non indicavi tibi.»

Molali- Deus ergo est noster *Saddai*, qui satiat, qui
v' '*bil replet in bonis omne desiderium nostrum : cur
t. t ubi cr8° > infelix homo, per nulla vagaris, requiem
ivni quæris, et non invenis? amas opes, non satiaris,
u ida». qUja non sunt *Sud/iai* : amas honores, non ex-
pleris, quia non sunt *Saddai*; amas gratiam et
pulchritudinem corporum, non sunt illa tuum

Saddai. O cor humanum, cor indignum, cor
ærumnas expertum, ærumnis obrutum, quid per
vana, exilia, brevia et fallacia bona frustra dis-
curris? illa famem, illa sitim animæ tuæ saliare
non possunt. Ama luum *Saddai* : ille solus sinus
omnes animæ tuæ implere potest : ipse solus tor-
rente, imo pelago voluptatum potare te sufficit,
quoniam apud ipsum est fons vita: : ipse est ra-
boni plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis,
memoriæ continuatio oeternitatis : ipse suis est,
et erit omnia in omnibus. Delectat te gloria?
«Gloria et divitiæ in domo ejus;» delectat te
pulchritudo? «fulgebunt justi sicut sol in regno
patris eorum;» delectat te sapientia? «o altitudo
divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei!» delectat lo
sapor, vina, deliciæ? a satiabimur, cum appa-
ruerit gloria tua; • et, a inebriabuntur ab ubertate
domus lux.» Nimirum Deus omnes gloriæ, omnes

opum, omnes scientiæ, omnes gaudii, omnes
deliciarum suarum thesauros, imo se totum in
electos amicos suos in cœlo transfundet. In hoc
ergo unico bono luo, o anima mea, te lotam (lo-
dge. Hæc requies est, hoc centrum cordis tui: hoc
unicum omnibus volis et studiis prosequere. Di-
cito ergo cum S. P. N. Ignatio : «Domine, quid
volo aut quid velim extra te? Deus cordis mei,
et pars mea Deus in æternuin.» Et cum S. Ludo-
vico : a Divitiæ meæ Christus, desini cætera. Om-
nis copia, quæ Deus meus non est, mihi inopia
est.»

Ambula coram me, — uti servus coram domino,
discipulus coram magistro, miles coram duce,
filius coram patre, illi per omnia præsto, obse-
quens, fidelis, ut illi sincere, accurate, perfecte
serviat, obediat, placeat. Unde Septuaginta ver-
tunt, *complace coram me*; Chaldæus, *servias coram*
me. Hoc est quod canit Zacharias : « Serviamus
illi in sanctitate et justitia coram ipso omnibus
diebus nostris. » Sic fecit Henoch cap. v, vers. 22,
et Noe cap. vi, vers. G. felix qui Deum semper
præsentem cogitat, reveretur, et quasi coram præ-
sente ubique ambulat, suaque omnia agit et ope-
ralur. Audiant Christiani Gentilem Senecam, *epist.*
10 : «Sic vive, inquit, cum hominibus, tanquam
Deus videat; sic loquere cum Deo, tanquam ho-
mines audiant.» Audiant Salomonem Prov. cap.
in, vers. 6 : « In omnibus viis tuis cogita illum,
et ipse diriget gressus tuos; » et Tobiam ad filium,
cap. vi, vers. G : «Omnibus diebus vite tuæ in
mente habeto Deum; » et Michæam, cap. vi, vers.
8 : «Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et
quid Dominus requirat a te : utique facere judi-
cium, et diligere misericordiam, et sollicitum
ambulare cum Deo luo.» Nota hic tres gradus
status Abrahami cuique in exemplum virtutis
proponi. A capite enim xii hucusque Abram de-
scriptus fuit ut incipiens : hic vero usque ad cap.
XXII describitur ut proficiens. Denique a cap. xxii,
usque ad xxv describitur ut perfectus. Proficienti
ergo hoc primum datur præsentiae Dei præcep-
tum : « Ambula coram me. »

Porro hujus præsentiae Dei fructus *primus* est, ejus Wtra-
fuga peccati : « Memento Dei, et non peccabis, » et
ait S. Ignatius *ad Ilcroncm*, et Clemens Alevan-pn J
drinus, lib. III *Pædo'jocji*, cap. v : «Hac solum
ratione fit ut quis nunquam labatur, si Deum sibi
ipsi semper adesse existimat.» Scoitum sollici-
tabat S. Ephrem ad scelus; ille in speciem annuit,
modo id fieret in foro : cumque scortum diceret,
hoc fore infame et pudendum; tum Ephrem :
Quanto magis pudere debet te coram Deo, qui
omnia etiam occultissima intuetur? Quo responso
perculsa meretrix, veniam petiit, et monasticam
vitam amplexa est. Ita Susanna mori maluit,
«quam peccare in conspectu Domini.» Ha et
sanctus ille qui Thaidem convertit.

Secundus fructus est victoria tcnlalionum, peri-
culorum et inimicorum, *Psal.* cap. xxiv, vers.

cEtsi ambulavero in medio umbra* mortis, non limbo mala, quoniam tu mcoum es. n Ita Machabæi, « Dominum orantes cordibus, » prostraveruni Nicanorem cum 35 millibus , « præsenlia Dei magnifice delectati, » lib. II *Hachab.* xv , 1G. BAU *Tertius*, a Semper Dei memineris, et cælum mens tua evadet, p aitS. Ephrcm. Ita Jacob, videns Dominum cum angelis in scala, ait : n Non est hic aliud nisi domus Dei, et porta eœli. » Qixrtj. *Quartus*. Talis est quasi angelus; angeli enim semper vident faciem patris. Talis fuit Elias : «Vivit, ait, Dominus, in cujus conspectu sto,» lib. III Deg. cap. xvn, vers. 1. *Quinius*. Talis mirc excitatur ad amorem Dei, semperquo lælatur, quia Dei præsenlia fruïtur. Ita David *Psal.* cap. xv : « Providebam Dominum in conspectu meo semper ; » ac subdit : a Propter hoc lætatum est cor meum , et cxullavil lingua mea;» nam, ul ait S. Paulus : a Qui adhæret Domino, unus spiritus est. » Satu *Sextus*. Hæc Dei præsenlia fugat iram, concupiscentiam, distractiones, hominemque facit perfectum. Ita S. Dositheus, ut habetur in ejus Vita, ex hoc S. Dorolhci præcepto : a Cogita semper Deum libi præsenlcm, cl te coram illo stare, » ex dissoluto milite monachus perfectus evasit. Esto perfectus. — Conare perfecte legem et voluntatem ineam implere, atque opera luaomnia cl singula perfecte facere, sic ul in iis nihil desit, nihil carpi possit ; toque omnibus virtutibus perface. Unde Septuaginta vertunt -pKu fipta- , esto irreprehensibilis. Merccdem subjungit, dicens : , 2. Ponam foedus meum inter me et te.—Si videret perfecte coram me ambulaveris, amicitiam et fœdus peculiare tecum sanciam et colam , ut ego peculiari cura te tuosque præ aliis hominibus ac gentibus protegam, dirigam et promoveam, vocerque Deus Abrahæ: tu vicissim peculiari fide, obedientia et cultu mihi servias; huiusque fœderis symbolum et signum dabo circumcisionem, vers. 10(1). Nola : Perfectionem Deus non exegit ab Abrahamo juvene, sed sene, cum prbpo esset, ul nasceretur Isaac : in signum, quod tempore Christi Deus exigeret perfectionem a fidelibus. Religio enim Christiana non est aliud, quam disciplina, officium et conatus ad summam perfectionem. Media ad eximiam , etiam Religiosorum , perfectionem suggerii sanctus quidam doctor , scilicet : primo , ambularo jugiter coram Deo ; seundo , in omnibus , tam tristibus , quam lælis, conformare se voluntati Dei, ac (licere : l iat votum) bastan 9 si* nomen Domini benedictum. *Tertio*, vis cito esse perfectus : recipe te in fundum an-

li) Fœdus *generale* jam inierat Deus cum Abrahamo cap. xv. sed hic *speciale* circumcisionis spectatur, ut liquet ex sequentibus.

mæ luæ, ac inibi diligenter scrutare quid te maxime inhibeat et dislineai, ne purus sis et liber, ac agilis ad obsequium Dei, omnenque virtutem, cl hunc laqueum , hunc lapidem qui te detinet, radicitus reseca, cl in profundum maris demerge : alioqui fac quod vis, omnia erunt frustra. Itac mortificatio dura est, et viva quredam mors, quæ carnem quasi ab ossibus abradit: sed necessaria, et usu ip*o fit facilis. *Quarto*, natura nostra familiarissima est, ac mille angulis et versutiis præ-dita, in quibus selpsam fovet ac retinet: quæ nisi funditus oxtirpentur, parum proficies; inter hæc maximum est. quod etiam Sanelos tenet, etiam subinde monachos, velle videri, velle ut alii ad eos se convertant, ul ipsis deferant honorem, etc. Hoc plane abnegandum est, ut funditas venias ad illud Joannis Baptistæ. «Non sum dignus solvere corrigiam calceamenti ejus (Christi).» lincqumto, abstrahere te saltem mente ab omnibus hominibus. *Scito*, expedi te ab omnibus rebus, quæ si tibi acciderent, affectus adhæSIONcm, et curas nimias ac sollicitudines adveherent : a quibuscumque intro receptis imaginibus mundum et liberum te serva. *Septimo*, animum tuum fige in Deo, quasi in scopo ; cætera, ut jejunia, vigiliæ, paupertatem huc refer, tanlumque ex iis assume, quantum libi ad finem hunc utile est. *Octavo*, sie le in omnibus Deo resigna, ut si quis vasto jactetur pelago, ac pallio resideat : talis enim quid agat, nisi ut Deo se lotum resignet? sic el tu facito. *Nono*, disce contemnere omnia, et con-

temni ab omnibus, ut cum S. Paulo fias purgamentum mundi, et peripsema omnium.

3. Cecidit , — adorans et gratias agens Deo. Ven.1.

4. Ego sum. — Ego sum qui sum; sum æternus, sum immutabilis, sum constans et fidelis in promissis, ideoque pactum meum, quod tecum hisce verbis sancio, erit immutabile et irrevocabile. S. Hieronymus, Epistola *adMarcellam*, notat Deum tantum esso ; quia non novit fuisse , nec fore; cujus essentia est esse, cl cui nostrum esse comparatum non est, de quo plura *Liodi* cap. in et vi.

5. Nec ultra vocabitur xomentum Arram, sed appellareris Abraham. — Abram hebraico dicitur quasi *ab ram* , id est, pater excelsus, qui excelsa cogitat, in excelsis . v. g. in cœlestibus habitat, excelsa cl divina molitur et agitat.

Nunc Deus Abram vocat Abraham quasi 2X Cw OH *ah ram amon*, id cd, pater magno et excelsæ multitudinis, seu pator mullorum excelsorum ; quia, ut sequitur, «constitui to patreintum? inultarum gentium, » puta Judæorum et Gentilium. Quia ergo Abraham hactenus suo nomine bene usus fuit, bericque ipsi vita excelsa respondit : hinc aliud hic suscipere meretur, quo alios quoque multos excelsos faciat. Si et nos respondeamus nomini nostro, quod a Christo accepimus, dabit nobis aliud novum, quod os Domini nomi-uabit, huer cap. I xii , vers. 2 ; *Apoc. m*, 12.

Nomen ergo Abraham est quasi columna, in qua Deus promissionem posteritatis, et seminis fidelis electique, inscripsit ad æternitatem, ait S. Chrysostomus hic. Vide laudes Abrahæ decantatas ab *Ecclesiastico*, cap. xLiv, vers. 20.

Nolacx Apostolo Rom. cap. ix, vers. 5, G, 7, posteros Abrahæ literaliter hic accipi naturales et carnales, puta Judæos, qui in duodecim tribus, quasi 12 genios fuerunt divisi.

Allegorico vero et potissimum hic accipi spirituales Abrahæ filios, puta fideles, qui fidem et pietatem Abrahæ imitantur; quales primo fuerunt Judæi : deinde sub Christo pauci Judæi et Gentes omnes : hi enim proprie vocantur multe Gentes, et inter has multi fuerunt excelsi, puta Apostoli, Martyres, Doctores, Virgines, etc. Miscet ergo hic Deus promissiones spirituales cum carnalibus, uti dixi *Roman*, ix, 0.

Abu- Abraham ergo est pater omnium excelsorum, lu '.,fíl pula cœlicolarum, videlicet 144 millium signatorum, .-jam rum ex Judæis, et turbæ mngnæ signate ex Gentes r-ijo- [ibus, qnain dinumerarenemopotratjApoc. vu,9.

rnn' Notant llebræi, S. Hieronymus, Lipomanus et alii, ad Abram addi litteram *he*, ut fiat *Abraham*, eadem addi quoquo Sarai, ut fiat Sarah, quæ littera *he* precipua est in nomine tetragrammato Dei: bis enim iueo ponitur, quasi per hoc indicet Deus Messiam, qui Deus est, Deique filius, pula Jesum Christum, ex Abraham et Sarah nascilurum.

utten Addit Percrus *he* significare quinque, pula A'd(b''r Qu'nlui millenarium annorum mundi, cujus Abnh?» initio ex Abraham et Sarah natus est Christus. Verum verius est Christum natum esso sub finem quarti millenarii.

Notat *secundo*, Philo lib. De *Gigantibus*, Abram dictum esso patrem excelsum, quia erat astrologus, quia alta et coelestia scrutabatur; postea vero dicium esse Abraham, quasi pon 13 3N *abbarhamon*, id est, paler electus magni soni vel vocis, sive pater cieche consonanti® : ca autem est intellectus, vox et vita probi viri : hic enim est electus et purgatus, atque pater vocis et consonanti®, qua Dei laudes personamus, eique in omni vita factis dictisque nostris consonamus. Ex Abram ergo factus est Abraham, id est, ex astrologo divinus, ex homine cœli homo Dei : ita Philo. Sed hæc symbolica et mystica sunt.

Nola *tertio*, hic memoria lapsum videri Chrysostomum, dum ait Abram significare transiorem, itaque vocatum esse a parentibus, eo quod præ-sagirent ejus transitum ex Ur Chaldæorum in Chanaan : confundit enim Chrysostomus nomen Abram cum nomine Uebrteus, quod Iran ilorem significat; aut certe putat Abram a parentibus vocatum esse Hebræum, quod non est verisimile.

v .f. <. 0. REGESQUE EX TE EGREDIENTUR. — Puta TCgCS Israel et Juda ex Jacob : ex Esau reges Idumæorum et Amalecilarum; quin et Ismael, aliique ex Celara geniti suos habuere reges.

7. Et statuam. — Hebraice »nïO'pn *hakimott'*, v«> 7. stare faciam, stabiliam, confirmabo pactum quod jam tecuin in eo, uti dixi vers. 4.

Foedere sempiterno. — Foedus hoc æternum fuit, non absolute, sed respective in semine carnali, puta Judæis. Duravit enim tam diu, quam diu duravit Judæorum Ecclesia et respublica. Sed in semine spirituali, puta fidelibus, absolute æternum est.

Ut sim Deus tuus, et seminis tui post te, — q. d. Ea lege et conditione pactum tecuin et cum luis, o Abram, in eo, ut scilicet sim tuus tuorumque Deus, nimirum ut a vobis solus adorer et colar, utque a me solo pendeatis; ego vicissim vos quasi peculium meum amem, curem, protegam et benedicam. Ita Vatablus et alii.

9. Custodies, — custodi. Ita S. Augustinus. Vm. ».

10. Hoc est pactum, — hoc est signum pacti v«n tc. jam tecuin inili, patet ex sequent. Unde Apostolus, *Rom. iv*, 11, loquens de Abram : «Signum, inquit, accepit circumcisionis signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit pater omnium credentium per preputium (preputiatorum. puta Gentilium). »

Nota breviter hic usum et causas hujus signi, Cima-pula circumcisionis; *primo* enim erat hoc signum meioralivum padi bica Deo cum Abraham inili, ut Judæi dum circumcidebantur, vel circumcisos se cogitabant, recordarentur se jam transisse in foedus hoc cum Deo initum, adeoque esse se populum Deo dicatum et consecratum. Sicut ergo dieinon, qui est simia Dei, suis sagis in fronte stigma imprimit, quo notantur, significanturque esse sui juris, suæ oves, suum peculium, sua mancipia : ita multo magis Deus omnium Dominus voluit Abrahæ et Judæis hoc stigma circumcisionis in carne sensibiler, intime et indelebiliter incidere, ut significaretur eos transisse in jus Dei, esseque Dei populum et peculium.

Secundo, circumcisio erat signum representati-Sfatti, vum fidei Abrahæ, et justitiæ per eam adopte, uti ait Apostolus verbis paulo ante citatis.

Tertio, erat hoc signum disinctivum fidelium T«iu. ab infidelibus, puta Judæorum a Gentilibus.

Quarto, erat hoc signum demonstrativum et C«uU. purgativum peccati originalis, uti docent Patres : circumcidebatur enim membrum genitale, quo peccatum originale transfunditur; de qua re vide S. Thomam, Suarez et Scholasticos.

Quinto, erat profigurativum baptismi : tam (h^i enim baptismus quam circumcisio, primum est Sacramentum et iniliativum vere religionis et fidei, ejusque est publica professio et obligatio; ac consequenter est adoptio et ascriptio in Ecclesiam Dei, ejusque jura et præmia.

Hac de causa novum nomen in circumcisione, uti jam in baptismo, circumciso imponi solebat : uti hic Abram circumcidendus, pro Abram vocatus est Abraham; quia per circumcisionem, in

nmcn, gentem et religionem novam, puta Judaicam, asciscebantur. Sic et Romani puellis octavo die a nativitate, pueris nono die nomen imponebant; cujus rei causam dat Plutorchus, Quest. 102 in *Quæsl.* Rom.

Circumcidetur ix vobis omne masculinum. — Abraham ex vi hujus legis, tenebatur circumcidere suam familiam, ac consequenter et Ismaelem et Isaacum. Similiter tenebatur postea Isaac circumcidere Jacobum et Esau. Quando vero Ismael et 8CPara^ sunt a familia Abraham et Isaac, non amplius obligati fuerunt circumcidere suas proles; Jacob autem ad id obligatus fuit, quia ex omnibus ejus filiis collecta fuit familia Abraham (puta populus Dei, ex quo Christus erat nasciturus), quæ hac lege obligabatur.

Idumæi tamen, Saraceni, Ammoniti et alii r tX Tæ Q110 populi receperunt circumcisionem, non Taj. ut Sacramentum legis veteris, cum intentione profitendi legem Mosaicam (sic enim ea fuissent obligati), sed tantum ex humana quadam consuetudine, ad imitationem suorum parentum, ideoque lege Mosaica non fuerunt obligati.

Addo, valde probabile est, quod docet Sebastianus Episcopus Oxoniensis, et ex eo Franciscus j. a10 Suarez, III part., Quæst. LXX, dist. xxix, sect. 2, scilicet circumcisionem, quatenus ipsa fuit remedium, quo remittebatur peccatum originale, et professio fidei de Christo venturo, potuisse esse in usu omnium gentium; potuerunt enim ipsæ hoc signum eligere inter alia, quod sine dubio validum erat ad talem effectum, si ea inclinerent fieri, quamvis non fieret cum intentione profitendi judaismum, seque illi populo adjungendi. Itaque tales circumcisione expiabantur a peccato originali, non vero obligabantur ad legem Mosaicam.

Omne masculinum. — Fallitur ergo Strabo, lib. XVII, qui etiam feminas putat circumcisas fuisse: circumcisio enim data est vel maxime ad hoc, ut ea, quasi signo, distingueretur populus Abrahamiticus ab aliis gentibus; hæc autem populi distinctio petitur a maribus, non a feminis.

H. Circumcidetur carnis prout ii. — Quærcs, p X cur h°c n° in lro præputii instituta sit a Deo a uh circumcisio Y Respondeo primo, quia in hoc membro Adam primo inobedientiæ suæ effectum, et carnis rebellionem sensit.

Secundo, quia hoc membro generamur, et transfunditur peccatum originale, quod circumcisione curatur.

Tertio, ut significaretur Christus redemptor, et novi fœderis institutor generandus ex Abraham semine.

Orna- Allegorico, circumcisio typus fuit baptismi et ntiii* Pœnilentiæ tropologice, mortificationis luxuriarum, y10. omniumque viliorum; anagogice, resurrectionis, quæ fiet octavo die, id est octavo mundi ætali et sæculo, in qua circumcidetur omnis carnis naturæquo corruptio. Vide Rupertum et Origo-

nem, Jomiel 3. Vide et Barradium De *Circumcisione Christi*.

12. Infans octo dierum. — Nota, non potuisse præverli octavum diem, quia ante illum infans c^zenc^ nimis tener est, et incertum est an sit vitalis futurus, ut ex Galeno docci Franciscus Valesius, «umm Sarra Philosophice cap. xviii. w®

Nota: Si infans ante octavum diem periculum vitæ adiret, poterat æque ut feminae salvari, remediis et ritibus legis naturæ.

Nota *senendo*: lusiade causa poterat circumcisio differri post octavum diem, ut dilata est in deserto per 40 annos, ob continuam peregrinationem, Josué v, G. Ita Theodoretus et Josephus.

Circumcidetur. — Censent aliqui, ut S. Augustinus, S. Bernardus et Magister Sententiarum, Judæos solitos esse circumcidi cultro lapideo; tali rucircnim usus est Moses, Exodi iv, et Jo*uc cap. v. cuactuot Verum nihil tale hic præcipitur: imo S. Justinus *Contra Tryphonem* testatur sua ætate Judæos non lapideo, sed ferreo culiro usos esse in circumcisione. Ita S. Thomas, vel potius Thomas Anglicus?, Lyranus, Tostatus et alii.

» Tam vernaculus, quam emptitius circumcidetur, ET QUICUMQUE (SCIVUS VCSÍCr) NON FUERIT DE stirpe vestra. — Hebræa clarius hæc transponendo exprimunt hoc modo: « Omnis servus domini natus et emptitius, qui non est de semine tuo, circumcidendo circumcidetur. »

Est hic triplex expositio et sententia. *Prima* Cajetani, Lipomani, Lyrani et S. Ambrosii, qui putant omnes qui erant de familia Abraham, etiam servos, quin et famulos liberos, hic obligari ad circumcisionem. *Secunda* csl Pererii, Soti, Alensis, Bonaventura, Rupertii, nullum adultum servum hic obligari ad se, vel suas proles circumcendum, nisi ipse sponte in id consentiat. In hanc inclinatur Suarez, III part., Quæsl. LXX, art. 2, dist. xxix, sect. 2, q. d. a Servus emptitius circumcidetur, » id est, circumcidi poterit, si videlicet velit ad vestrum populum transire, et fieri Judæus. *Tertia* sententia, et S. Scriptura conformior, est Abulensis, qui censet, non famulos liberos, non mercenarios; sed servos, sive mancipia Hebræorum, etiamsi essent alienigenæ, coactos fuisse Hebræos circumcidi, sive vernaculos essent, id est, domi heri nati; sive emptitii, sub quibus et bello captos emptiu accipe: csl enim omnium par ratio. Nec id mirum: csl enim, ait Aristoteles, lib. V *Ethicorum*, cjmCbj^ servus possessio domini; et, ut Hebræa hic habent, servus csl pretium aut possessio pecunia) rrüao* domini, quasi qui pecunia emptus, pos. ideatur a domino instar pecuniæ. *Secundo*, quia tō cîr-Secuto. *cumcidetur* praeceptum significat, quod elides, si subaudias, asi velit: » fertur enim hic lex de circumcisione. Accedit, quod in Hebræo est, *him-mol iim-mol*, circumcidendo circumcidetur, q. d. omnino circumcidetur. Et ita hoc Dei praeceptum videtur intellexisse Abraham, ut satis liquet vers. 23, ubi dicitur Abraham circumcidisse *Ismael et*

- servos omnes, « sicut praeceperat ei Deus; » ergo circumcisio servis non permissa, sed praecepta fuit : sicut enim Deus eam imposuit Abrahæ et posteris ejus, ita et servis eorum : hi enim herorum suorum sunt mancipia ; praesertim, quia circumcisio et judaismus servis lime erat utilis et honorifica : per cam enim aggregabantur fatnliæ Abrahæ et populo Dei. *Tertio*, quia alioqui non fuisset distinctio inter servum et mercenarium, quam tamen ponit Deus, *Exodi* xii, 44; nam et mercenarii, si volebant, poterant circumcidi, itaque comedere phase. Distinctio ergo fuit hæc, quod servi tenebantur circumcidi, non mercenarii. Ratio legis erat, ut familia Abrahæ tota esset Deo dicata, utque cultus Dei, fides et salus ita ad piores propagaretur, si non amore et sponte, certe metu et coactione. Erat enim illa ætas et lex, non filiorum, sed servorum. Denique si Abraham ejusque posteris queri non poterant, hoc onus sibi a Deo imponi, quid de coqueri poterant Abrahæ mancipia?
- vm. h. 11. Delebitur axima illa de populo suo. — Ilekræi s, c cxPonun*» V- Si Ql,,s Judaeorum circumcisis non fuerit, morietur ante annum quinquagesimura, el sine liberis; id ita fieri solitum tradunt, imo fabulantur ipsi.
- Secutio. *Secundo*, Diodorus et Cajctanus volunt hic sermonem esse de adulto tantum. cumque juberi hic occidi per judices, si circumcisionem sui, vel suorum negligat. Verum ex antecedentibus, maxime vers. 12, patet Deum hic omnibus incircumcisis, etiam infantibus pœnam mortis intendere.
- Tertio. *Tertio*, Vatablussic exponit: «Delebitur anima,» id est, homo ille non censebitur in populo meo, non censebitur filius Abrahæ, nec hæres Chanaan aliarumque mearum promissionum. Rursus, non erit particeps passionis Christi, quæ circumcisione fuit figurata, ac consequenter non nanciscitur circumcisionem cordis spiritualem, quæ fit per gratiam, nec erit hæres regni cœlestis, cujus typus erat Chanaan, quia scilicet remanet in peccato originali, quod circumcisione tollendum erat. Ita S. Augustinus et Rupertus.
- Qvutn. *Quarto*, optimus et plenissimus erit sensus, si secundam et tertiam expositionem jungas hoc modo, q. d. Quicumque, etiam infans, circumcisis non fuerit, cum ad adultam adatom venerit, per judices morte punietur; quia circumcisionem neglexit, non in infantia, sed in adolescentia. Tunc enim, nipote rationis compos, debebat negligenciam parentum supplere, et curare se circumcidi. Hunc esso sensum patet ex eo quod sequitur : « Quia pactum meum irritum fecit, » id est, violavit : hoc autem nemo facit in infantia, sed in adolescentia, cum rationis csl compos.

Secundo, quia pro *delebitur*, hebraico est *nichreta*, id est excindetur; jam excindi de populo, idem est quod occidi : simili enim modo

violator sabbati jubetur excindi de populo, id csl, occidi a judicibus, *Num.* xv, 31, in hebræo. Ha Pererius. Nec dubium est quin ex hac lego Judæi adultos negligentes circumcisionem morte mulctarint (1).

Rursus, spiritualiter hic per mortem corporalem significatur et intentatur mors spiritualis animæ, et æterna damnatio, illi qui circumcisionem vel infans non suscepit (infanti enim mors animæ infligi potest a Deo, non vero mors corporis a iudice), vel adultus neglexerit: quod scilicet hac de causa excindatur a familia Abrahæ, a populo et Ecclesia Dei, ac consequenter ab hæreditate cadesti. Unde Septuaginta habent : « Infans qui octavo die non fuerit circumcisis, delebitur de populo suo. » Verum « octavo die » non habent Hebræa, nec Latina, videturque ab aliquo insertum : elidit enim priorem sensum.

Quia pactum mf.um irritum fecit, — proprie in adolescentia, ut dixi. *Secundo*, in infantia improprie et passive, q. d. Quia pactum meum in eo irritum fuit et violatum in infantia ; non sua, sed parentum culpa, vel etiam casu, ut perhebraismum *hiphil* ponatur pro *cal*. Ita S. Augustinus (quem sequitur Rupertus), lib. XVI *De Civit*, cap. xxvn, qui tamen juxta Septuaginta legens *octavo die*, pactum hic intelligit illud, quod iniit Deus cum Adamo, de non comedendo pomo vetito, quod quia Adam violavit, hinc cum suis posteris periit, et incurrit debitum mortis æternæ : hanc vero mortem actu incurrerunt, quotquot hoc Adæ peccatum circumcisione non expiarunt. Verum ex precedenti patet hæc intelligenda esse de pacto inito, non cum Adamo, sed cum Abrahamo, vers. 10, cujus signum erat circumcisio.

15. Nox vocaris Sarai, sed Saram. — « Sarai » ibidem est, quod princeps vel domina mea, **pula**^^ domus meæ ; « Sara » vero absolute significat *iSm! principem et dominam, 7. d. Sarai hactenus unius mariti et familiæ fuit domina; jam vero erit Sara, id est, absolute princeps et domina, quia erit mater gentium plurium, imo cunctarum per Isaac, quem pariet. Ex Isaac enim nascetur Christus, qui erit pater omnium gentium fidelium et Christianarum : harum ergo avia, mater, domina et princeps erit Sara. Ita S. Hieronymus, Ambrosius et alii (2).

Nola : Tam Hebræis, quam Græcis et Latinis moris erat, ut uxor virum dominum, et vicissim viri uxores vocarent dominas, itaque mutuum honorem et amorem testarentur et foverent. Sic Sara Abrahamum vocabat dominum suum, elipse vicissim cam vocabat Saram, id est dominam.

(1) Sunt qui *exiitii* pœnam excisione hac 0 populo Hebræo inlcUigi opinantur, v. g. Clericus et Michaelis. (tj Juxta Ikenimn est *abrosa*, *nobilis*, *prindpissa*; vero, *pj olifera foecunda*, coll. arai), *sara* (cutn Clix hamiato), *multam prolem habuit*. Cælerum nomina mutare, ob memorabiles, qui ipsis accidunt, eventus, apud Orientato hodonum non est infrequens.

Nola *secundo*, «Sarai n additur littera n *he*, ut fiat *Sarah*, causam dixi vers. 5.

Allegorico, Sara, nil S. Ambrosius, typus est Ecclesia), quæ filios suos gentesque omnes regit prudentissime.

IG. Bei^hedicam ei, — eam sterilem et anum, supra naturam, per miraculum faciam foecundam, ut pariat Isaacum.

Reges — quos nominavi, vers. G.
feir. 17. Cecidit Annahau, ole., et risit, dicem : POTASSE CENTENARIO NASCETUR FILIUS? — Non dubitat Abraham de Dei promissione, ul vult S. Chrysostomus et Hieronymus, nam ejus lidcm commendat Moses, cap. xv, vers. G, et Paulus, /lom. n-, 19. Sed verba hæc ejus sunt animi exultantis, gratulabundi, et ad tantum , tamque novum et inauditum beneficium obstupescantis. Undo Abraham non ex incredulitate, uti aliqui volunt, sed ex ima demissione et reverentia, quasi se indignum agnoscens, ut sibi ex Sara nascatur Isaac, non pro Isaaco nascituro, sed pro Ismaele jam nato orat, dicens : a Utinam Ismael vivat coram te. » Ita S. Ambrosius, Augustinus, Rupertus. « Risus Abrahæ, ait S. Augustinus, lib. XVI *De Civit*, cap. xxix, exullatio est gratulantis, non irrisio diffidentis. »

Addunt Cajetanus et Pererius Abrahamum dubitasse, non de potentia Dei, aut veritate promissionis divina:, sed an hæc promissio litteraliter ut sonat, an parabolice, symbolice, vel «enigmatische intelligi deberet. Verum nil tale, imo contrarium potius insinuat tam Moses hic, quam Paulus, Rom. IV, 19.

PITASNE CENTENARIO NASCETUR FILIUS? — Quores an Abraham, quia centenarius, fuerit inpotens, « lens ad generandum absolute, an tantum respectu id (ve? Aliqui censent cum absolute fuisse impotentis? em spectu cujuslibet fcmintro, ac consequenter per miraculum fuisse ei absoluto restitutum vigorem et potentiam omnem generandi. Probant, quia hac de causa Apostolus, Rom. iv, 19, absolute vocat corpus Abrahæ emortuum; itaque eo loco explicui.

Verum, re profundius considerata, probabilius ^{mihi} videtur Abraham non absoluto, sed respectu pativo lanium fuisse impotentem ad generandum, scilicet respectu Sara uxoris suæ, ulpoto quæ erat nonagenaria, et cui jam menstrua Querc desierant : ex tali enim Abraham centenarius suscitare prolem non poterat ; poterai tamen ex juniore : nam post mortem Sara, cum ipso 137 esset annorum, sex proles genuit ex Cctura, nipo-^{te} quæ adolescensculula, vivida erat et fœcunda : ad hanc enim satis vigoris et potontiro habebat adhuc in illo senio, non vero ad Saram, undo per miraculum id a Deo hic accipit.

M>. Id ita esse probatur *primo*, quia Abraham pest l generationem Isaac vivit 75 annis; ergo cum genuit Isaac, vigor vitæ, et consequenter potentia 8. -b generandi in eo non fuit plane emortua. S<eundo,

homines ca relate vivebant ad ducentos annos, sicut Thare, pater Abrahæ, visit 205 annos ; ergo non fuerunt decrepiti et impotentes ad generandum anno centesimo; alioqui per dimidium vitæ et rotatis fuissent decrepili : quod insolitum est, cl prroter naturam. *Tertio*, quia Jacob Abrahæ T,rt|o. nepos, qui in majoribus fuit laboribus pascendi greges, quam Abraham, genuit Benjamin anno rotatis 107, uti ostendam cap. xxxv, vers. 18; ergo Abraham potuit generare anno 100.

Ad argumentum respondeo, Apostolum vocare Abrahæ coipus emortuum, non absolute, sed respective, scilicet respectu Sarro suæ conjugis, unde subdit : « Et emortuam vulvam Sara. » Nam vi ct, copnlalim et junclim cum tō corpus *suum* emortuum, explicandum est;certum enim est Abrahæ corpus non fuisse plane emortuum, nam vixit adhuc 73 annos. Alludit ergo Apostolus ad hunc locum, idemque dicit quod hic dicitur : Abraham enim centenarius, et Sara nonagenaria, ita habebant corpus emortuum, ut ex seso invicem non possent generare; ex alia tamen juvencula posset Abraham. Ita S. Augustinus, Eueberius et alii.

Nota : Deus probavit et exacuit fidem, spem cl longanimitatem Abrahro, differens prolem promissam, nipote rem ingentem, per 25 annos; illam enim promisit Abrahro, cura ipse 75 esset annorum, cap. xu, vers. 3 : hic vero eam prestai, cura ipse esset centum annorum, cum naturaliter res videretur esso desperata.

18. Utinam Ismael vivat coram te. — Abulcnsis ven. is. dupliciter hæc explicat: primo, admirative, *q. d.* O Domine, ex quo tantum bonum vis mihi facere, ut des Isaacum, vivat etiam obsecro coram te Ismael meus; *secundo*, Abraham, inquit, videns quod Deus ei volebat dare alium filium, puta Isaacum, in quo complendae erant benedictiones, timuit quod vellet occidere, vel abbreviare dies Ismaclis; ideo rogavit pro eo, dicens : Utinam vivat Ismael.Verum, uti paulo ante dixi, verius est Abraham ex summa humilitate et reverentia non ausum orare pro Isaaco, orasse pro Ismaele, *q. d.* Utinam saltem Ismaelein in vita conserves, ci- que benedicas, uti, vers. 16, benedixisti Isaaco quem mihi nascitunim promittis. Vivat, inquam, Ismael meus coram te, ut scilicet tibi placeat, turque mandatis obediat. Ita S. Ambrosius et Vatablus.

Quare cum Deus idipsum annuat et concedat luuad Abrahro, vers. 20, hinc probabiliter colligunt Ile-^{brroi} Ismaclcm pœnitentiam egisse,Deo placuisse, e recte et justo vixisse, esseque salvatum. Unde et cap. xxi, 20. Deus dicitur fuisse cum co; el cap. XXV, vers. 17 , post mortem dicitur Ismael appositus ad populum suum.

Alii tamen, ut lipomanus el Pererius, de Ismariis salute dubitant; sic et Cajetanus, qui ita scribit : « Ismael primus inter homines sortitus est nomen a Deo; et eum hac tam nova, ac non parva gratia, nihil scitur an bonus, an malus fue-

ni; ut ex divina gratia gratis data, nullus gloridar, nullus laudetur, nullus speretur bonus, p
Va iiii 10. Sar a. — Hebraice additur bjN uóa/, inio, quin etiam, *q. d.* Non tantum tibi vivet superstes Ismael, sed etiam Sara gignet tibi Isaacum.
Iiuc.id Isaac. — Isaac significat risum, a radice pns*
e*)toA *twbok*, id est risit : ita dictus est Isaac, ob risum et gaudium Abrahæ, cum audit a Deo cum sibi nascituram, vers. 17. Postea Sara pariler ridens, et gaudens de nato hoc sibi lilio, hoc nomen jam datum iterat et confirmat, cap. xxi, vers. G, dicens: «Ilisum fecit mihi Deus; quicumque audierit, corridebit mihi, n
Allegorize, Isaac fuit typus Christi, qui fuit risus et gaudium universæ terræ, ait Rupertus.
CONSTITUAM PACTUM MEUM ILLI. — PttCti quod tecum inivi, lueres erit Isaac, ac consequenter quæcumque hoc pacto promisi, Isaaco et posteris ejus cedent, non Ismaoli: qualia sunt, quod dabo tibi tuisque terram Chanaan ; quod ero tibi luisque Deus, et ipsi mihi erunt populus; quod in semine tuo (Christo) benedicentur omnes gentes, vers. ti. 21. Ad Isaac, — cum Isaac. Ita Hebræa et Chaldæa.
Tempore isto, — sub hoc anni tempus.
Anno altero — proxime sequenti. l
Ve», n. 22. Ascendit Dels ad Abraham. — Angelus Deum repræsentans subtraxit se oculis Abrahæ, cl in cælum rediit. Ita fecit et angelus apparens Manue, *Judie*, xiii, 20.
ver». 13. 23. Statim in' ipsa die. — Nola hic promptam et ederem obcdienliam Abrahæ, totiusque familiæ in circumcidendo sc : qualis herus, tales servi; erant autem facile quadringenti. « Verus obediens, inquit Abulensis, moras noscit; nec diu in agendo deliberat, cum mandatum fuerit, sicut nec verus moralis, nihil agendo moratur, postquam consiliatum fuerit, ut ait Aristoteles, lib. VI *Ethic*, cap. de *eululia*. Eumdem locum habet

obcdienlia et cubulia, quia sicut post consilium perfectum nihil manet, nisi operari: ita proposito mandato obedienti solum operatio sequitur, p Et S. Bernardus, serin. *De Virtute obediencia* : a Fidelis obediens, inquit, nescit moras, fugit crastinum; ignorat tarditatem, præripit præcipientem; parat oculos visui, aures auditui, linguam voci, manus operi, itineri pedes; totum se colligit, ut imperantis compleat voluntatem.» El S. Benedictus in *Regulis* : « Perfecta obedientia sua imperfecta relinquit.» Et David, *Psalm.* xiii, vers. 43 : « In auditu auris obedivit mihi. » Ita Petrus, Andreas, Joannes, Jacobus; vocati a Christo, continuo relictis omnibus secuti sunt cum. Ita faciunt angeli, de quibus ait Psalles : a Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos Hammam ignis. » Ha faciunt slellæ, quæ «vocatae dixerunt : Adsumus; » cl fulmina, de quibus Jobo ait Deus, cap. xxxviii, vers. 33 : a Numquid mittes fulgura, et ibunt; et revertentia dicenlibi : Adsumus?» Audi Ethnicos. Cyrus apud Xenophontem, lib. IV, laudat Chrysaniem militem, qui in predio gladium hosti jam incussurus, cum audiret receptui cani, ictum non intulit; cl rogatus, cur hosti pepercisset, respondit : Quia «melius est imperatori parere, quam hostem inteificerc. » Audi Cleanthem Philosophum apud Senecam, *epist.* 10G :

Duc me, parens, celsique dominator poli,
Quocumque placuit : nulla parendi mora esi;
Adsum impiger.

23. Tredecim. —Hinc Saraceni, exemplo patris Venn sui Ismaclis, circumcidunt se anno ætatis suæ 13, ait Josephus, lib. I, cap. xn. Sod in hoc non servant legem Dei, quæ jubet quemque octavo die circumcidi, vers. 12.
Mysticum sensum hujus capitis pele a Ruperto, lib. V, a cap. xxvni ad xxxvn.

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Abrah !^{9j} tres angelos hospitio et convivio excipit. Secundo, hi, vers. 9j promittunt ei filium cxSara. Tertio, vers. IT, revelant ei instans excidium Sodoma; unde pro Sodoma orat et interpellat Abraham.

I. Apparuit autem ei Dominus in convalle Mambre, sedenti in ostio tabernaculi sui in ipso fervore diei. 2. Cumque elevasse! oculos, apparuerunt ei lres viri stantes prope eum : quos cum vidisset, cucurrit in occursum eorum de ostio tabernaculi, et adoravit in terram. 3. Et dixit : Domine , si inveni gratiam in oculis tuis, ne transeas servum tuum : 4. sed afferam pauxillum aquæ , et lavate pedes vestros, et requiescite sub arbore. 5. Ponamque buccellam panis , et confortate cor vestrum , postea transibitis : idcirco enim declinastis ad servum vestium. Qui dixerunt : Fac ut locus es. 6. Festinavit Abraham in tabernaculum ad Saïam , dixitque ei : Accelera, tria sala similæ commisce , et fac subci-

nericios panes. 7. Ipse vero ad armentum cucurrit, et tulit inde vitulum tenerrimum et optimum, deditque puero: qui festinavit et coxit illum. 8. Tulit quoque bulrum et lac, et vitulum quem coxerat, et posuit coram eis: ipse vero stabat juxta eos sub arbore. 9. Cumque comedissent, dixerunt ad eum: Ubi est Sara uxor tua? ille respondit: Ecce in tabernaculo est. 10. Cui dixit: Revertens veniam ad te tempore isto, vita comite, et Imbellium Sara uxor tua. Quo audito Sara risit posi ostium tabernaculi. 11. Erant autem ambo senes, propectoeque aetatis, et desierant Sarai fieri muliebria. 12. Quae risit occulte, dicens: Positum consenui, et dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? 13. Dixit autem Dominus ad Abraham: Quare risit Sara, dicens: Num vere paritura sum anus? **II.** Numquid Deo quidquam est difficile? juxta conductum revertar ad te hoc eodem tempore, vita comite, et habebit Sara filium. 15. Negavit Sara, dicens: Non risi, timore perterrita. Dominus autem: Non est, inquit, ita, sed risisti. 16. Cum ergo surrexissent inde viri, direxerunt oculos contra Sodomam: et Abraham simul gradiebatur, deducens eos. 17. Dixitque Dominus: Num celare potero Abraham quae gesturus sum: 18. cum futurus sit in gentem magnam, ac robustissimam, et benedicendae sint in illo omnes nationes terrae? 19. Scio enim quod praecepturus sit filiis suis, et domui suae post se, ut custodiant viam Domini, et faciant iudicium et justitiam: ut adducat Dominus propter Abraham omnia quae locus est ad eum. 20. Dixit itaque Dominus: Clamor Sodomorum et Gomorrhae multiplicatus est, et peccatum eorum aggravatum est nimis. 21. Descendam et videbo, Dirum clamorem qui venit ad me, opere compleverint: an non est ita, ut sciam. 22. Converteruntque se inde, et abierunt Sodomam: Abraham vero adhuc stabat coram Domino. 23. Et appropinquans ait: Numquid perdes justum cum impio? 24. Si fuerint quinquaginta iusti in civitate, peribunt simul? et non parces loco illi propter quinquaginta justos, si fuerint in eo? 25. Absit a te, ut rem hanc facias, et occidas justum cum impio, fiatque justus sicut impius: non est hoc tuum; qui iudicas omnem terram, nequaquam facies iudicium hoc. 26. Dixitque Dominus ad eum: Si invenero Sodomis quinquaginta justos in medio civitatis, dimittam omni loco propter eos. 27. Respondensque Abraham, ait: Quia semel coepi, loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis. 28. Quid si minus quinquaginta iustis, quinque fuerint? delebis, propter quadraginta quinque, universam urbem? Et ait: Non delebo, si invenero ibi quadraginta quinque. 29. Rursumque locus est ad eum: Sin autem quadraginta ibi inventi fuerint, quid facies? Ait: Non percutiam propter quadraginta. 30. Ne, quaeso, inquit, indigneris, Domine, si loquar: Quid si inventi fuerint triginta? Respondit: Non faciam, si invenero ibi triginta. 31. Quia semel, ait, coepi, loquar ad Dominum meum: Quid si ibi inventi fuerint viginti? Ait: Non interficiam propter viginti. 32. Obsecro, inquit, ne irascaris, Domine, si loquar adhuc semel: Quid si inventi fuerint ibi decem? Et dixit: Non delebo propter decem. 33. Abdi- que Dominus, postquam cessavit loqui ad Abraham: et ille reversus est in locum suum.

* 1. Apparuit autem ei Dominus—in specie trium virorum, uti sequitur; tres enim (viri de quibus vers. seq.) repraesentabant Dominum, uti mox dicam. In memoriam hujus apparitionis angelorum Abrahæ factæ juxta quercum Mambre, quotannis eodem convenire solebant Judaei, Gentiles et Christiani, ibiquo quisque suo ritu festa et sacrificia peragere. Verum Constantinus imperator, sublatis impiis Judaeorum et Gentilium ritibus, jussit locum purgari, ibiquo erecto templo ad Christiana sacra tantum deputari et consecrari, uti narrat Sozomencus, lib. II, cap. m.

Sedenti ex ipso fervore diei. — Hinc videtur quod Abraham more suo soleret sub meridiem et prandium ad ostium sedere, et exspectare peregrinos et hospitios, qui in fervore diei solent prae- ad hospitium divertere; unde cum expandit sagem suam hospitalitatis, non lanium homines, sed et angelos latenter suscepit: hoc est enim quod ait Apostolus, *Ilebr.* xiii, 2: «Hospitalitatis nolite oblivisci; per hanc enim latuerunt quidam, angelis hospitio receptis.» Vide de laude hospitalitatis ibi dicta, et S. Chrysostomum hic *horn.* 1; S. Ambrosium, lib. I *De Abraham*, cap. v, et

S. Augustinum, sermonibus GS cl 70 De *Tempore*.

Audi S. Ambrosium : « Qui scis, inquit, an Deum suscipias, cum hospitem putas ? Abraham dum peregrinantibus defert hospitium, Deum atque angelos ejus suscipit hospitio : quamvis et cum hospitem suscipis, Deum suscipis. Sic enim scriptum in Evangelio legis, dicente Domino Jesu : Hospes eram, et collegistis me; quod enim uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis. Unius horra hospitio vidua illa quæ suscepit Eliam, et exiguo cibo, perpetuum toto tempore famis invenit alimentum, et mercedem accepit mirabilem, ut nunquam farina de hydria deficeret. Eliseus quoque, defuncti pignoris resuscitatione donata, hospitii resolvit pensionem. » Hæc cl plura Ambrosius.

Rursum notat hic S. Ambrosius : « Disce, ait, quam impiger esse debeas, ut possis provenire hospitem, ne quis proveniat, cl te boni muneris defraudet copia. » Et S. Chrysostomus hic : « Currit, ait, et volat senex; vidit enim prædam quam venabatur : non vocavit famulos; quasi diceret : Magnus thesaurus est, magna negotiatio, per incipsum hanc mercem inferre debeo, non elabatur tantum lucrum. » Et rursum : « Vide liberalitatem Abrahæ : vitulum mactavit, et fermentavit farinam. Audi et alacritatem : per seipsum et per uxorem hoc facit; considera etiam, quam alienus est a fastu : adorat et obsecrat. Omnia illa habere oportet hospitio excipientem, alacritatem, festivitatem, liberalitatem. Audiant viri, audiant mulieres. Viri quidem, ut sic suas contubernales erudiant, ut si quando spirituale lucrum incidat, non per famulos hoc perficiatur, sed per seipsos faciant omnia; mulieres autem, ut accelerent juvare viros in tam bonis operibus per seipsas; imitentur sacram vetulam in tanta senecta laborem libenter susipientem, et famularum opera perficientem. » Nimirum in domo justi nemo otiosus est : quisque hospitalitati similive pio operi primus manus admoveere satagit. Sano S. Carolus Corromæus cum amplam haberet familiam, ita cuique per totum diem suas partiebatur operas, casque utiles et pias, ut nemo vel quadrantem hora! per diem haberet liberum et non occupatum. Id mihi Romæ narrarunt qui cum eo diu vixerunt. Hac de causa familia ejus tota erat quietas, ordinata, sancta, fructuosa instar apum. Hoc imitentur Principes et prælati; otium enim perdit familias, præsertim aulicas. Et S. Hieronymus, epist. 2G ad *Pammachium* : « Ipse (Abraham) pedes lavit, ipse pinguem vitulum portavit humeris de armento, stetit ut servus peregrinis prandentibus, et Saræ manibus coctos cibos jejunaturus apposuit. »

veo. 3. 2. Tres viri. — Concilium Sirmiense, *Can.* 1 », vult medium horum trium fuisse Filium Dei; sed fuit hoc concilium Arianorum, uti fuse docet Daronius, anno Cbrisli 357.

Nota ergo *primo*, hos tres viros fuisse angelos,

qui corpus humanum ex aere formarunt et assumpserunt, ut cum Abrahamo loquerentur. Paulus enim *Ilcbr.* cap. xin, vers. 2, cl Moses cap. seq., vers. 1, vocat cos angelos. Ita S. Augustinus, lib. XVI De *Civit.* xxix, et alii passim. Hebræi et Lyranus putant *unum* ex his tribus fuisse missum ad nuntiandum partum Saræ; *secundum*, ad evertendum Sodomam; *tertium*, ad liberandum Lot ex Sodoma. Verum non unus, sed duo missi sunt simul, tam ad evertendum Sodomam, quam ad liberandum ex ea Lot, ut patet cap. xiv, vers. 1, 10 et IG. Ita Abulensis.

Secundo, unus trium, scilicet medius, caderis apparebat illustrior, quia erat superior angelus; unde ipse solus fere hic loquitur, vocaturque Dominus. Hebræi apud Lyranum et Tostatura putant hunc medium fuisse Michaelcm, qui a dextris habuerit Gabriclem, a sinistris Raphaclem; quos duos deinde misit ad evertendum Sodomam, cl ad Lot ex ea educendum, de quo cap. seq. Hinc unum hunc medium, quasi duobus aliis illustriorem, Abraham alloquitur, audit et adorat. Unde allegorico Eucherus, lib. II in *Genes.* cap. XXVII. a In tribus, inquit, viris, qui venerunt Trium ad Abraham, Domini Christi prænuntiabatur adventus, cum quo duo angeli comitabantur, quos plerique Mosen et Eliam accipiunt; unum tmroi prise legis latorem, qui per eandem legem adventum Domini indicavit; alium qui in fine mundi venturus est, denuntiaturus secundum adventum Christi, atque ejus Evangelium prædicaturus. »

Tertio, Abraham in primo horum trium occursum, putavit omnes tres esse homines; scilicet tres communes suos hospites; Apostolus enim *ad Hebr.* xin, ait cum latenter et ignoranter suscepisse angelos, quia scilicet putabat cos esse homines, non angelos: unde omnibus tribus quasi hominibus pedes lavat, epulum et reliqua, quæ hospitibus necessaria sunt, sedulo parat et curat. Haec S. Chrysostomus et Ambrosius.

Dices, quomodo ergo hic dicitur cos adorasse? Respondeo, « adoravit cos, » id est, prosternens se in terram, civilem et Orientalibus consuetam reverentiam eis exhibuit. Simili modo adoravit filios Seth, cap. xxn!, vers. 7.

Ubi adverte, (pianta non tantum charitate, sed Reverentia et reverentia hospites excipere solitus sit Abraham. Ab Abrahamo didicit Apollonius Abbas, ut habetur in Vilis Patrum, hanc reverentiam: ipse enim fratres peregre venientes excipiebat, adorans cos, et usque ad terram se prosternens, et surgens osculabatur, et fratres monebat, ut adventantes fratres quasi Dominum susciperent: « Nam, aiebat, et adorari fratres adventantes, propterea traditio nostra habet, ut certum scilicet, in adventu eorum Christi adventum haberi; » cl Abrahami exemplum subjicit. Hac Patrum traditione imbutus S. Benedictus præcipit: a Omnibus venientibus, si ceteris discedentibus hospitibus, in-

clinato capite, vel prostrato omni corpore in terra, Christus in eis adoretur, qui et suscipitur, n

ini Quarto, Abraham cum hisce tribus agendo, p::f sensim ex splendore, sermone, majestate aliisque signis, atque ex Dei ioslinctu agnovit cos

M non esse homines, sed angelos, legatos Dei, imo Dei vicem et personam gerere, maxime medium qui in persona Dei loquitur, vocaturque semper «Jehova, » et quasi Deus excidium intentat Sodoma», vers. 20; unde ut talem omnino reverenter compellat, honorat, et pro Sodoma precatur Abraham. Ila S. Augustinus. Unde patet Abrabamum id cognovisse, non postquam ab eo discessit et evanuit angelus vers. ulU, ut volunt aliqui, sed ante, uti jam ostendi.

fenât. Quinto, hi tres symbolice significabant sanciam Trinitatem, et medius significabat essentiam divinam, tribus personis communem. Ila S. Ambrosius, Eusebius, Cyrillus ; unde Abraham tres vidit, et unum adoravit., ut canit Ecclesia.

ih'12 Hinc sequitur, quod Abraham hos angelos, ut angelos Deique legatos primo adorarit dulia, secundo, agnoscens cos repræsentare Deum et Si Trinitatem in eis repræsentatam, adorarit latraria, ut docet S. Augustinus; qui cnim hic apparet cl loquitur cum Abrahamo, semper vocatur «Jehova, p quod esl nomen proprium Dei, cui debetur latraria.

Simili modo legatus regis dupliciter honorari potest,primo, ut legatus, secundo, ut rex, cujus personam induit et repræsentat, sic ut non tam legatus, quam rex in legato censeatur coli et honorari , sicut Saucii repræsentantur cl coluntur in sua imagine : est cnim legatus viva sui regis imago (I).

i&n t 4. Laventur. — Sinito ut mei, vel potius ego ipse (ut insinuais. Augustinus, serm. 70 De Tempore, clS. Hieronymus, epist. 26 ad Painmachium)

(I) Nomen '31X, plurale excollemlite, in singulari Dominus vertendum, ullimæ syllabæ Qamcli adscriplum habens, nonnisi do Deo usurpari constai, ut ab domini tnci discernatur. Atquo no domini mei hoc loco quis reddat, cavero voluerunt Masorclhiu apposita nota marginali vnp, qua significatur nomen divinum hic esse. Censent lamen nulli ex mento Scriptoris osso 'DIX domine legendum. Quum cnim Abraham roget hospitem, ut lavat pedes, etc., vix credibile est, eum stalim intellexisse, non hominem, sed Deum esse, quo cum loqueretur. Si inreni gratiam in oculis tuis, id est, m qui mihi est apud te gratia. Latini simili oratione utebantur aliquid rogaturi. Cf. Ovidium, Mctamorph, vi, 410. «Talis liospilalitos, ait Hosenmufierus, qualis Abraharnus hio exemplum præbct, hodiernum in pluribus Orientis regionalbus, et apud ipsos latrocinantes Arabes invenitur. Certe in illis regionibus incultis atque desertis, ubi diversoria pene nulla, nisi in urbibus magnis, longis intervallis distantibus, j>orcgrinis patent, hospitalitas et icqua et necessaria est. Non aulam luit hospitibus mos pulsandi ostium, aut eas quorum hospitio excipi cupiebant, priores alloquendi. Solebant potius in via staro, expectantes dum Aliquis eos alloqueretur.» Sic apud Homerum, Udyss. I, 103.

vobis pedes lavem. Abraham a medio, quem primo allocutus est, ad duos laterales se suumque sermonem convertit, uti solemus facere, dum cum pluribus agimus.

Nola hic Abraham*! et privorum morem lavandi pedes hospitibus, tum ad sordes, tum ad lassitudinem tollendam, de quo dixi I Tim. v, vera. 10. Vide et Guilielmum Himerum hic, et fuse Jacobino Creteorum in Pedilavîo.

Quæres hic, qualos pedes, et quale corpus assumant angeli, et quo modo ? Respondeo primó, angeli non possunt sibi unire aliquod corpus substantialiter, sive unione hypostatica, quia hoc solius est divince virtutis: secundo possunt angeli corpora assumere, sibi ea accid<'ntiliter uniendo, caque movendo ac si essent viva. Tertio, etsi «angeli possint cadavera recens defuncta ita assumere el movere, ac si vere viverent, uti subinde ficiunt daemones; communiter tamen sibi corpus (fii jgunt ex circumstante acre, admixtis crassioribus exhalationibus, quibusdam obscurioribus, quibusdam lucidioribus, sic ut utrasque ita inter se commisceant et condensent, ut solida corpora virosque colores cl figuras membrorum humanorum referant, ita ut oculis veritas discerni nequeat. Id ex eo patet, quod hæc corpora disparentibus angelis, mox in aerem cl vaporem resolvantur. Ita Vasquex I par/., Quæst. CLXXXIV.

Hinc sequitur primo, in hujusmodi corporibus non esse veros colores, sed apparentes, quales in nubibus cernimus; secundo, angelum in tali corpore non posse exercere operationes ullas vitales, communes animantibus, quales sunt videre, comedere, audire, sentire, loqui : quia ad has, ut sint vitales, requiritur corpus vivum et animatum, angelus autem non potest corpus animare , potest tamen hujusmodi operationes ita imitari, ul non possint a nobis deprehendi esse falsa», fiche vel adumbratæ. Terlio, talia corpora non esse vere densa et solida, sicut alia corpora : sed talia apparere resistente angelo. lufert hinc Vasquez hæc corpora non habere veram molilielin, aut duritiem; cl consequenter secundo, nos palmando posse sentire ea non esse vera humana corpora, idque probat ex illo Joan, xx : « Palpato et videte, quia spiritus carnem cl ossa non habet, sicut me videtis habere. » Sed hic locus non convincit, ut ibi dixi. Sicut ergo cætera corporis accidentia, itaci mollitiem ac duritiem corporis humani, magis minusque in hac illaye parlo resistendo, in tali corpore exhibere potest angelus, ita ut ab homine internosci nequeat; sicut cnim manum, brachium, digitum possumus modo rigidum, modo mollem cl flexilem exhibere, liront anima per spiritus nervos et musculos vult, aut non vult resistere ; et sicut echinus, sive porcellus hortensis, quem vulgo hericium vocamus, suos aculeos potest instar spinarum exserere aut remittere : ita potest et angelus. Kl ita esse patet : nam angel' permiserunt so palpari,

cum Abraham cis hic lavit pedes, ul patet vers. 5 ; et eum manum Lot apprehenderunt, cumque eduxerunt ex Sodomis, cap. xtx, vers. 16.

vto s. 'b. Buccellam panis. — Modeste ad panem tantum invitat, cum splendidum cis paret convivium, ut patet ex sequentibus; frugale tamen, more illius ævi ; nec enim hic legis perdices, capones, cervos, etc. Simile est, cap. xxxi, vers. 3 », cl alibi.

Ita Plato Aristippi luxum in emendis piscibus reprehendit. Phocion filium suum Phocum, qui plura solito obsonia coemerat, objurgans, ita comminatus est ei, si plura quam secundum naturam comederet, vcl ingurgitaret, ipsum condignas pœnas luilurum. C. Fannii Consulis lego introductum est, ne quid apud Romanos volucrum, pretor unam gallinam, quæ altilis non esset, apponeretur; cl singulis caenis domesticis denos asses præfmivit : testis est Macrobius et Gellius. Cicero Q. Crasso, et Q. Scævolæ non meram elegantiam, sed nulla parcimonia mixtam laudi dedit : a Crassus, ait, erat parcissimus elegantium, Scævola parcorum elegantissimus. » Af. Cato vinum in prætura et consulatu, idem quod et opere, bibebat : epulas ad camam ex foro triginta comparabat assibus, idque sc facere aiebat rcipublicæ causa, quo corpus suum esset ad perferendam militiam robustum.

Idcirco — ut scilicet honoretis me, utendo mea hospitalitate; vel, ut alii, 7. d. Dei providentia factum est, ul hac hora prandii per me iter haberetis, quo possetis meam hospitalitatem experiri, itaque non tam vobis quam mihi, qui hospitibus et hospitalitate mire delector et pascor, gratificari (I).

ven. e. 6. Tria sata. — o Satum, » vel, ut Hebræi loquuntur, *saa*, genus est mensure aridorum, æqualis balo, qui est liquidorum ; noster Interpres alibi *modium* vertit; cum ergo lres modii, sivo 8*^{tan} 12, facerent unum *ephi* vel *cpha*, ut patet h'uMn, 17, uti decem *ephi* faciebant unum conun, qui continet triginta modios, ul palet *Ezech.* xlv, 11, hinc sequitur satum fuisse tertiam partem *ephi*, et trigesimum con.

Porro hic modius, sive satum Hebræorum continebat lres modios Atticos, ut colligitur ex Josepho lib. XV Anfig. cap. xi. Italicum vero modium unum cum medio continebat, teste S. Hieronymo in *Malthoci* cap. xni, et Josepho IX *Anliq.* cap. n.

Subcinericios panes. — Qui lati et plani, absque fcnnenlatione, extra clibanum slatini sub cinere coquuntur: ut scilicet hac ratione illico succurramus fami hospitem.

Nota : Hebræi olim, uti etiamnum faciunt Saraceni et Mauritau pene omnes, qui Hebræis uti

lingua, ita habitu et ritibus sunt similes, quotidie in fictili vase et concha farinam subigebant, indegne panem in dies singulos coquebant, vel in clibanis, vel in craticula, vcl in sartagine tecta, undique carbonibus et cinere circumdata: tum ut reconlior esset panis, tum ut ex tempore parabilis et ad manum esset, cum hospites adventabant. Unde crebra est mentio in Scripturis panis subcinericii, quem Hebræi vocant *rwpu* *ugga*, quasi dicant *ustulatum* (2).

Tropologice, de officio Abrahæ et Sare, id est, spiritus et carnis in rebus et promissis divinis, disserit S. Gregorius, lib. IX *Moralium* cap. li : « Sara, ait, promissiones Dei audiens ridet, sed ridens corripitur, correpta autem protinus fecundatur: quia cum cura carnis sui confidentium habere desierit, contra spem ex divina promissione accipit, quod habituram sc ex humana ratione dubitavit; unde cl bene Isaac, id est risus dicitur, quia cum superno? spei fiduciam concipit, quid mens nostra aliud quam gaudium parit? Guraudum itaque est, ne aut necessitatis metas cura carnis transeat, aut in eo quod moderate exequitur, de se presumat, » etc.

8. Stabat juxta eos, — ut ministrans et inci-^{vm.} tans tres suos hospites ad bene prandendum.

Sud ardore. — S. Augustinus, sermone GG *De Temp.* : a Arborem, ait, incolebat Abraham, sub qua constitutum erat qualecumque effugium, angustum quidem homini, sed sufficiens majestati. Dignum enim Deo palatium fides devota pingebat, in quo fuisset majestas divina pransura. »

9. Cumque comedissent. — Non vera, nec vitalis Vm t. fuit hæc angelorum comestio, quia non fiebat ab anima informante, sed assistente corpori aeris brio ab eis assumpto ; trajecerunt ergo angeli ci-

coasbá

(i) Audi Thovcnotiom, *itiner. Oriental*, lib. H, cap. xxxii: n Vescuntur etiam libis, scu placentis, inter quas *Mafroucani* in deliciis habent. In vase ligneo farinam aqua diluunt, massatnquo conficiunt, quam diligenter depunt, deinde in placentas tenues et rotundas, cujus diameter est sesquipedalis, extendunt. Eas purgato, ubi ignis accensus fuerat, loco calenti in arena imponunt, t- guntque calidis cineribus primum, deinde prunis. Cum alterum latus coctum est, placentam invertunt, clneribusque et prunis similiter tegunt, donec id quoque latus coctum sit. p

Ne cui mirum videatur, quod, vers. 7, Abrahamus ipse, vir tam dives adcoque regulus (Emir), ad greges cucurrit cl vitulum adportavit, observandum est, talo quid etiamnum in Oriente viro nobili non indignum esse. Simili modo apud Homerum, *Iliad.* XI, 205-221. duo nobiles lieroes, Achilles et Patroclus, ipsi coquunt.

Vers. 8, HNO n, quod *bntyrum* Vulgatus interpres vertit, melius verteretur *pinguedo tactis*, gali *crème*; nam butyrum in Palestina, olei optimi ferace, non confici solebat; irno, ul asserit Michaelis, ejus usum in assandis carnibus lex prohibebat. Denique, *Jud.* v, 25, *Job.* XX, 17, et xxiv, 6, vix dubitari potest HNO n c«e fluidum quid atque potabile. Et ipse stabat juxta eos, scii, ministrans illis; nam alias qoy pcr > construc- tum, coram aliquo stare, vaici, ci ministrare.

(t) Non sunt verta exprobrantis, sed Letantis et factum l lúdanla, quod erat indicium, eos de sua hospitalitate bene sensisse

bum hunc intra corpus a se assumptum, ibique eum resolverunt in aerem, perinde ac sol humorem terræ in vaporem resolvit et consumit, nec in se convertit. Ita Theodorctus. Vide dicta vers. 4.

Secus est de Christo, qui post resurrectionem suam cum Apostolis vere comedit, sed simili modo atque angeli hi, cibum a se comestum in aerem resolvit; nec enim corpus gloriosum cibo alitur. Ita S. Thomas I part., Quæst. LI, art. 2, ad 3.

10. Cui (Abrahamo) dixit — unus pro tribus, puta medius cæteris illustrior, qui ad hoc maxime erat missus; nam duo reliqui postea Sottomani iverunt ad eam perdendam, ul palet vers. 22.

Veniam ad te tempore isto, — proximo anno, hoc eodem die et hora, ul habent Septuaginta; ergo eum rediisse ad Abrahamum cerium est: id enim hic promittit, licet id cum reipsa præstittisse, in sequentibus non narretur.

Vita comite. — Vivente te, et Sara vigente et gaudente; hebr. est, *secundum tempus hoc vita*, id est, ut Chaldæus vertit, *in tempore isto quo vos eritis vivi*; non enim loquuntur de sua (cum sint angeli, de quorum perenni vita nullum potest esse dubium), sed de Abrahæ et Saræ vita et incolumitate, camque hic utrique spondent, ac cum caprolem, quasi dicant: Vivetis tum, et filium habebitis.

Quare non recte Abulensis sic explicat, «vita comite,» id est, si vita tam vobis quam mihi superstes fuerit, quasi angelus de vita sua dubie loquatur, ut homo, qui de vita sua futura dubius est; certo enim promittit hic angelus se rediturum ad Abraham et Saram, cerloque eis promittit prolem, ac consequenter certam utriquo vitam spondet; omne ergo tam prolis, quam vitæ dubium excludit (1).

mi. li. Fieri muliebria, — fluere menstrua, quæ ad conceptionem sunt necessaria.

in.it 12. Risit occulte. — Hebraice, chaldaice et græce est, risit *intra se*: risit quasi rem impossibilem, scilicet anum et sterilem parituram. Ita S. Augustinus hic Quæst. 38. Est enim risus species confutationis, ait Plato in *Gorgia*. Hinc et ejus risum reprehendit angelus, quasi ex dubitatione vel diffidentia profectum, cum ait: » Numquid Deo est quidquam difficile? » S. Ambrosius tamen risum hunc Sarro fuisse putat indicium futuri mysterii potius, quam incredulitatis argumentum: « Risit enim, inquit, adhuc nesciens quid rideret, quod publicam esset in Isaac paritura keliliam. » Sed prius quod dixi, verius est.

Dominus meus, — maritus meus Abraham. Instar

(t) rt'H DpD aliter Drusius vertit, *hoc tempore drente*, id est redeunte, <7. d. iterum vivente, hoc est, hoc tempore in anno allero.

Sarro, uxores bonæ revero an lura maritos, cosque vocent dominos, uti monet S. Petrus epist. I, cap. ni, vers. 8 et 6.

13. Dixit autem Dominus, — puta angelus ille Ver*. 1». medius Dominum repræsentans, uti dixi vers. 2. Hoc dicto angelus pandens occultum risum Sarro, ostendit se non hominem, sed angelum, vel Deum esse. Unde pro eo quod sequitur: » Numquid Deo quidquam est difficile? » Chaldæus vertit, *numquid occultabitur a facie Domini verbum?* utrovis enim modo verti potest Hebraicum nSd pala.

16. Vini, — tres illi angeli, vers. 2.

Ven. i».

17. Dominus, — medius angelus, illustrior, per- Ve« n. sonam Dei repræsentans.

Numquid celare poterò, — Hebraice rtODOH *baraccasse*, « numquid celabo? » amor et familiaritas mea non fert ut amicum meum Abrahamum, ita mihi charam, celum hæc secreta mea, præsertim quia scio ipsum intellecto hoc meo decreto de excidio Sodomorum, pro iis oraturum. Volo ergo hac revelatione illi dare materiam charitatis et orationis, simulque ostendere quantum ipsius precibus tribuam, atque ex adverso volui patefacere quanta fuerit perversitas et corruptio Sodomorum, ulpote in qua nequidem decem jusli inventi sunt, adeo ut pro iis ulterius rogare ausus non fuerit Abraham.

18. Cum futurus sit. — Est argumentum a maiori, g. d. Tam insigni tantro posteritatis et benedictionis beneficio decoravi Abrahamum, ergo par est ut tantillum beneficium, puta revelationem secreti mei, ei non denegem.

Robustissimam. — Hebraice OIVJ *atsum*, id est *osseam*, ut vertit Aquila, id est *fortem* (instar ossis), ut vertit Symmachus, hoc est *multum*, ut vertunt Septuaginta: fortitudo enim populi maxime consistit in ejus multitudine.

19. Scio exim. — Hæc est secunda ratio movens Deum, ut secreta sua detegat Abrahamo, quod scilicet perca, puta per punitionem Sodomorum, velit Abrahamum suos posteriores erudire, ut ab eorum peccatis caveant, ne similiter puniantur.

Ut faciant judicium et justitiam, — ut recte et justo vivant: «judicium» enim significat id quod iudicio Dei et sapientium rectum, justum et sanctum est. Ita Vatablus.

Ut adducat Dominus propter Abraham. — Potest quoque ex Hebræo verti, *super Abraham*. Loquitur hic Deus deo in tertia persona. Sensus enim est: Ul ego impleam ea quæ Abrahæ promisi, ut scilicet ea exhibeam posteris ejus.

20. Clamor Sodomorum. — Est prosopopoeia, q. d. vni. »0. Peccata Sodoma ita enormia sunt et impudentia (hoc enim significat clamor, ait S. Augustinus), ut publice et ubique in omnium ore versentur, rumi adeoque fama (ul vertit Vatablus) eorum in calimi per angelos sparsa, ad me pervaserit: imo ipsamet eorum peccata, quasi accusatores in coelum a se conscenderunt, ebmanque contra

tam impios homines, atque vindiciam a me extorquent. Descendam ergo eo, ut videam an hæc fama, et hic peccatorum quasi accusatorum clamor verus sit, an non, ut experientia id sciam. Loquitur et agit hic Deus more nostrorum iudicum, qui cominus de facto inquirunt, remque inspiciunt, ut dixi. Nam Deus ante experientiam omnia novit ab æterno.

Nota : Hanc experientiam sumpsit Deus, cap. sequenti vers. 5, cum se per duos hosco angelos Sodomitis duorum virorum specie objecit, qui slatini ab eis ad stuprum appetiti sunt.

Nota *secundo*, nulla fuisse peccata Sodomæ, sed precipua fuerunt, otium, gula, superbia, inhospitalitas, crudelitas, Dei contemptus, et ex hisce nata tam portentosa libido, *Ezech.* xvi, 49, uti dixi cap. xiii, vers. 13.

Veri.21. 21. Descendam, et videbo. — Descendit Deus per duos hosco angelos, Deum pariter representantes; quos tertius, puta medius, angelus illustrior, misit in Sodomam.

Ex hoc loco Concilium Lateranense I, cap. vnr, monet iudices, no facile accusationibus credant, sed eas lente et mature instar Dei examinent et inquirant, antequam reum condemnent; nam, ut ait Seneca, lib. II *De Ira* : a Veritatem dies aperit, potestque penna dilata exigi, exacta revocari non potest.» Idem cuique faciendum, no facile accusatoribus, vel detractoribus credat. Est enim pusilli animi cito irasci, et credere rumoribus.

Mitnre Sæpe enim sinistro rumori malignitas dat initium, credulitas incrementum.» « Deus, ait Philo crimini *De Confusione linguarum*, dicitur ad visendum descendero, qui omnia priusquam liant providet dmanifestissime, ut doceamur, ne quis homo de absentibus et futuris, et incertis putet se posse conjecturam facere; sed prius maxime prospicere debet; visus enim certus potius quam fallax auditus testis adhibendus est. » Et S. Gregorius, lib. XIX *Moral*, cap. xxiii, exponens illa verba *Job*, cap. XXIX, vers. 16 : u Et causam quam nesciebam diligentissime investigabam,» sic ait: « Deus cum omnia illi nuda et aperta sint, mala Sodomorum punivit non audita, sed visa.» Hinc S. Chrysostomus commendat Prælati nc aliquid dcfiuiant propter solos vulgi rumores : « Noli, inquit, ex suspitione tua iudicare, antequam discas utrum res ita se habeat; neque aliquem culpa; sed potius Deum imitare, qui ait *Gen.* xviii : Descendam, et videbo. » Notus est Theodosii imperatoris lapsus in precipitata sententia et cæde Thessalonicensium, cujus cum monitu S. Ambrosii postea adeo pœnituit ; et Davidis circaMiphiboset, H Ilcy. xvi, A, collato cum II Rey. XIX 27.

22. Convertervntqce se. — Ex hoc loco, et ex cap. sequent., vers. 1, apparet duos angelos ab Abrahamo discessisse Sodomam, tertium vero cum eo adhuc mansisse; unde de eo subdit Moses : « Abraham adhuc stabat (iu oratione, ut ad-

dit Chaldaeus) coram Domino;» eum enim orat Abraham usque ad finem capitis, ut Sodomæ parrai; unde finita oratione et colloquio, tertius ille ab Abrahamo abiit et disparuit, ul patet vers. 33.

23. Qui iudicas omnem terram, — qui justissi-Viatj. mus cs iudex, norma justitia), et iudex iudicum terræ.

26. In medio civitatis, — in ipsa civitate ; hoc Vtn.a. enim significat hic hebraismus. Per hanc civitatem sive metropolim, puta Sodomam, lotam Pentapolim inlelligc; unde si Deus in tota Pentapoli decem justos invenisset, toli Pentapoli percisset. Ita Abulensis. « Unde, inquit S. Ambrosius, discimus quantus murus sit patri® vir justus, quemadmodum non debeamus invidere viris sanctis, nec temere derogare. Illorum enim fides nos servat, illorum justitia ab excidio defendit; Sodoma quoque si habuisset viros decem justos, potuit non perire.»

27. Coepi. — Incipere in Scriptura sæpe signill- Venn, cat desiderare, optare, gestire, conari, parere, moliri: hoc enim est hebræum TibxiH *hoalh*.

Undo Hebreæ ad verbum habent : *Cupio*, vel *qcs-tío loqui ad Dominum, tametsi sim pulvis et cinis*, scilicet vilissimus et abjectissimus. Ita Vatablus. Agnosce ergo, o homo, o princeps, preserlim coram Deo in oralione, quod sis pulvis et cinis: nosce leipsum. S. Augustinus, lib. XIII *De Civit.*, cap. vin, narrat Alcibiadem summo loco natum, cum ex sermone Socratis seipsum agnovisset, nihilque inter se et bajulum quemvis interesse, illacrymasse, pedisseque sibi virtutem tradi. « Scilo, inquit Auctor libri *Dc Spiritu et anima* apud S. Augustinum, cap. u, quoniam homo es, cujus conceptio culpa, nasci miseria, vivere poena, necesse mori; attende ergo sollicite quid agas, vel quid agere debeas; » et S. Bernardus in Carm. :

Unde superbit homo, cujus conceptio culpa,
Nasci poena, labor vita, necesse mori?

Preclare S. / Egidius, comes S. Franoisci : « Humilitas, inquit, est instar fulminis, quod ferit quidem, sed nulla post se relinquit vestigia; ita sane humilitas omne peccatum dissipat, et tamen ut homo in oculis suis sil nihil, edicit. » Hac Abraham Deo charus et amicus evasit ; nam, ul aiebat S. Ludovicus Episcopus Tolosanus : « Nihil tam gratum Deo, quam si vitæ merito magni, humilitate simus infimi, cum tanto quis Deo sit pretiosior, (piano propter cum sibi est vilior. »

32. Nox DELEBO PROPTER DECEM. — HÏC DCUS in- Vetl.»* jecit Abrahæ timorem et verecundiam, ne ultra progredereetur in sua petitione ad quatuor, qui revera tantum erant in Sodomis, scilicet Lot, ejus uxor et duæ Illite, inquit S. Chrysostomus : reliqui enim omnes quasi nocentes cadesti igne in Sodomis conflagrarunt. Fecit hoc Deus, ne si Abraham ob quatuor Sodomæ parci peteret, idque

ipse abnueret, Abrahamnm contristaret; decreverat enim omnino quatuor has civitates perdere; jam enim completa erat peccatorum Sodomæ mensura, imo supereffluebat.

Dices : Cur saltem non permisit Deus Abraham descendere ad octo vel quinque, ut propter octo vel quinque justos pelerei parci Pentapoli? Respondet Abulensis, quia in Pentapoli facile erant septem vel octo just; si enim in Sodoma erant quatuor just, in singulis reliquis urbibus facile fuisset invenire unum justum; cumque eæ essent quatuor, universim fuissent octo just in Pentapoli.

Si objicias . Ergono quatuor hi just cum impiis in Pentapoli conflagrarunt? Respondet Abulensis, minime, quia uti Lot cum uxore et filiabus exSodomis, ita reliqui quatuor hi just ex suis urbibus, lotaque Pentapoli, vel monitu angelorum, vel Dei instinctu ante ejus excidium excesserunt. Verum hoc est conjectare et divinare. Cum ergo omnes Pentapolilæ, excepto Lot cum suis, et exceptis incolis urbis Segor, coelesti igne, quasi subito fulmine sint afflati et consumpti, liquet omnes pariter fuisse impios.

Respondeo ergo Abraham infra decem non descendisse, tum quia dixerat, vers, præced., hanc suam petitionem fore ultimam : cum enim toties minuendo descendisset, non ausus fuit sæpius descendere, ne Deo esset importunus, illique fastidium aut iram moveret; tum quia continuo a quadraginta usque ad decem, per denarios pe-

tendo descenderat Abraham. Pari ergo modo et congruentia, hic a decem ad unum vel nullum descendere debuisset. Tum denique, quia putabat facile decem justos in Pentapoli inveniendos esse.

Sed cur Abraham non meminit Lot nepotis sui, cur cum communi clade eripi non postulavit? An ut rem claram id Moyses prætermisit? an quod justum norat, liberandum confidebat?

Moraliter docet hic S. Chrysostomus, Acmi/, 42, quanto in pretio haberi debeant just, etiamsi exterius viles et pauperes, cum propter eos Deus urbibus et provinciis sceleratis parcat : illi enim sunt bases et columns reipublicæ. Talis fuit David, de quo ait Deus Ezechia : « Protegam urbem hanc, et salvabo eam propter David servum meum, » IV Peg. xix, 3 L a Talis erat Elias, qui indolem tantum babuit, et purpura vestitus Achab illius melote indigebat. Melote hujus coelum clausit, pluviarumque descensum stitit. Et lingua Prophetæ frenum fuit celo : purpura autem amicus, et diademate circumibat quærens Prophetam. » Hinc de eo et similibus ait Paulus : « Circueiunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiat, afflict, quibus dignus non erat mundus, » Uebr. m, 37. a Ul dubitari non debeat ipsorum meritis adhuc stare mundum, » ait Rufinus, Præf. in lib. II De Vitis Patrum.

33. Abutque Domixis. — Unus hic angelus f. Ve«. *3 nilo colloquio cum Abraham, disparuit; reliqui vero duo perrexerunt in Sodomam, ut patet cap. seq., vers. 1.

CAPUT DECIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ux hospitis excipit angelos, quos Sodomita: petunt ad scelus nefandum; hinc angeli educentes Lot, igne cedesti cremant Pentapolim, excepta Segor, cui Lot veniam impetrat. Secundo, vers. 26, uxor Lot respiciens post se, vaditur in statuam salis, [dice vero ex patre concipiunt, et pariunt Moab et Ammon.

I. Veneruntque duo angeli Sodomam vespere, et sedente Lot in foribus civitatis. Qui cum vidisset eos, surrexit, et ivit obviam eis : adoravitque pronus in terram, 2. et dixit : Obsecro, domini, declinale in domum pueri vestri, et manete ibi : lavate pedes vestros, et manus proficiscimini in viam vestram. Qui dixerunt : Minime, sed in platea manebimus. 3. Compulit illos oppido, ut diverterent ad eum : ingressisque domum illius, fecit convivium, et coxit azyma, et comederunt. 4. Prius autem quam irent cubitum, viri civitatis vallaverunt domum a puero usque ad senem, omnis populus simul. 5. Vocaveruntque Lot, et dixerunt ei : Ubi sunt viri qui introierunt ad te nocte? educ illos line, ut cognoscamus eos. 6. Egressus ad eos Lot, post tergum occludens ostium, ait : 7. Nolite, quæso, fratres mei, nolite malum hoc facere. 8. Habeo duas filias, quæ necdum cognoverunt virum : educam eas ad vos, et abutimini eis sicut vobis placuerit, dummodo viris istis nihil mali faciatis, quia Ingressi sunt sub umbra culminis mei. 9. At illi dixerunt : Recede illuc Et rursus : ingressus es, inquiunt, ut advena ; numquid ut judices? te ergo ipsum magis quam hos affligemus. Vimque faciebant Lot vehementissime : jamque prope erat ut effrin-

gerent fores. 10. Et cccc miserunt manum viri, et introduxerunt ad se Lot, clausueruntque ostium, 11. et eos qui foris erant, percusserunt cæcitate a minimo usque ad maximum, ita ut ostium invenire non possent. 12. Dixerunt autem ad Lot : Habes hic quempiam tuorum? generum, aut filios, aut filias, omnes, qui tui sunt, educ de urbe hac : 13. delebimus enim locum istum, eo quod increverit clamor eorum coram Domino, qui misit nos ut perdamus illos. 14. Egressus itaque Lot, loculus est ad generos suos, qui accepturi erant filias ejus, et dixit : Surgite, egredimini de loco isto ; quia delebit Dominus civitatem hanc. Et visus est eis quasi ludens loqui. 15. Cumque esset mane, cogeabant eum angeli, dicentes: Surge, tolle uxorem tuam, et duas filias quas habes, ne et tu pariter pereas in scelere civitatis. 16. Dissimulante illo, apprehenderunt manum ejus, et manum uxoris, ac duarum filiarum ejus, eo quod parceret Dominus illi. 17. Eduxeruntque eum, et posuerunt extra civitatem : ibique loculi sunt ad eum, dicentes : Salva animam tuam : noli respicere post tergum, nec stes in omni circa regione : sed in monte salvum te fac, ne et tu simul pereas. 18. Dixitque Lot ad eos : Quæso, Domine mi, 19. quia invenit servus tuus gratiam coram te, et magnificasti misericordiam luam quam fecisti mecum, ut salvares animam meam, nec possum in monte salvari, ne forte apprehendat me malum, et moriar. 20. Est civitas hæc juxta, ad quam possum fugere, parva, et salvabor in ea : numquid non modica est, et vivet anima mea? 21. Dixitque ad eum : Ecce etiam in hoc suscepi preces luas, ut non subvertam urbem pro qua loculus es. 22. Festina et salvare ibi : quia non potero facere quidquam donec ingrediaris illuc. Idcirco vocatum est nomen urbis illius Segor. 23. Sol egressus est super terram, et Lot ingressus est Segor. 24. Igitur Dominus phit super Sodomam et Gomorrhæ sulphur et ignem a Domino de coelo : 25. et subvertit civitates has et omnem circa regionem, universos habitatores urbium, et cunela terræ virentia. 26. Respiciensque uxor ejus post se, versa est in statuam salis. 27. Abraham autem consurgens mane, ubi steterat prius cum Domino, 28. intuitus est Sodomam et Gomorrhæ, et universam terram regionis illius : viditque ascendentem favillam de terra quasi fornacis fumum. 29. Cum enim subverteret Deus civitates regionis illius, recordatus Abrahæ, liberavit Lot de subversione urbium in quibus habitaverat. 30. Ascenditque Lot de Segor, et mansit in monte, duæ quoque filiæ ejus cum eo (timuerat enim manere in Segor) ; et mansit in spelunca ipse, et duæ filiæ ejus cum eo. 31. Dixitque major ad minorem : Pater noster senex est, et nullus virorum remansit in terra, qui possit ingredi ad nos juxta morem universæ terræ. 32. Veni, inebriemus eum vino, dormiamusque cum eo, ut servare possimus ex patre nostro semen. 33. Dederunt itaque patri suo bibere vinum node illa. Et ingressa est major, dormivitque cum patre ; at ille non sensit, nec quando accubuit filia, nec quando surrexit. 34. Altera quoque die dixit major ad minorem : Ecce dormivi heri cum patre meo, demus ei bibere vinum etiam hac node, et dormies cum eo, ut salvemus semen de patre nostro. 35. Dederunt etiam et illa node patri suo bibere vinum, ingressaque minor filia, dormivit cum eo : et ne lune quidem sensit quando concubuerit, vel quando illa surrexerit. 36. Conceperunt ergo duæ filiæ Lot de patre suo. 37. Peperitque major filium, et vocavit nomen ejus Moab : ipse est pater Moabitarum usque in præsentem diem. 38. Minor quoque peperit filium, et vocavit nomen ejus Ammon, id est, filius populi mei : ipse est pater Ammonitarum usque hodie.

Ven i. i. Vexeuvtque oco akgeu. — « Duo, » scilicet qui ab Abrahamo recesserant, tertio cura co remanente, cap. præced., vers. 22. Symbolice angelus unus e tribus, repræsentans Deum Patrem, manserat cum Abraham, ut ejus domum benediceret, eumque patrem eficeret ad generandum

Isaac : unde videtur hic angelus fuisse medius et primarius inter tres, puta Michael, qui duos socios Gabrielem et Raphaellem misit ad excindendam Sodomam : Gabriel enim juxta etymon suum est *fortitudo* Dei, puta foris executor divinæ justitiae, hicque representat secundam in Trinitate

personam, puta Filium, quia ejus incarnationem annuntiavit B. Virgini, *Lucae* i. incarnatio enim fuit opus summi Dei fortitudinis et potentiæ. Raphael vero videtur esse angelus præscis cælitatis, et ultor incestus : unde Tobiam casto tutatus est ab Asmodæo, qui septem incestos Sane sponso occiderat, *Tub.* vi et vii. Quare Raphael missus est Sodomam, ut incestos Sodomitas perderet. Ille repræsentabat Spiritum Sanctum, qui c4 tutor et vindex sanctitatis, id est puritatis et castitatis, summusque osor impuritatis ac libidinis. Quare per hos duos angelos significatur l ilium et Spiritum Sanctum excidisse Sodomam : nam, ut ait Procopius ; a Pater non judicat quamquam, sed omne iudicium dedit Filio : Filio autem naturaliter adest et inest Spiritus Sanctus. » Addunt nonnulli Filio additum Spiritum Sanctum, quia Deus Pater iudicium cl vindictam bonitate et clementia, quæ appropriata Spiritui Sancto, temperat et mitigat, *q. d.* Mitto Filium, ut vos iudicet cl perdat, sed addo ei Spiritum Sanctum qui vos invitet ad poenitentiam, quam si capessatis, veniamque flagitetis, Spiritus Sanctus iudicium et vindictam Filii sistet et inhibebit, ac indulgentiam vobis largietur.

Vespere — ejusdem diei, quo cum Abrahamo pranderant, cap. præced., vers. 1 et seq.

Symbolice justis, ut Abrahæ, angeli lucem; impiis, uti Sodomitis, tenebras adducunt. Ita S. Ambrosius, lib. II *De Abraham*, cap. vi. *Secundo*, vespera significabat vesperum et occasum imminere civitati, ait Cajetanus. *Tertio*, vesper hic portendit æternam noctem Sodomitis imminentem. Ita S. Gregorius, lib. II *Moral*, cap. it.

Sedeste Lot. — Putant Judæi, quod Lot sederit hic quasi primus iudex inter alios iudices, qui tunc temporis sedebant in portis civitatum, ut patet *Oculer.* xxi, 22. Verum hoc falsum esse patet ex vers. 9 (1).

Dico ergo cura Abulensi : Lot habitans olim in domo Abrahæ, ibi didicit hospitalitatem; eam ergo hic more suo exercet, dum sedet in porta civitatis, ut hospites colligat, ne a Sodomitis vim et stuprum patiantur, qualo duobus angelis intentarunt, vers. 5. Putabat Lot, æque ut Abraham, eos esse homines, non angelos, *Hebr.* cap. xm, vers. 2.

Adoravitque eos. — Nola Lot, in hospitalitate, humilitatem : adoravit enim hos peregrinos, nesciens eos esse angelos ; nam decor et splendor vultus indicabat eos esse viros graves, vel Prophetas a Deo missos. Ita S. Augustinus, *Quæst.* 41. Ilursum so vocat eorum puerum, id est servum, ut habent Iebræa.

ha. i. 2. Miximb. — Invitati a Lot angeli, primo bo-

ti) Mos erat antiquissimis temporibus ad portas urbium convenire, et consilia publica, privataquo etiam negotia ibi agitare. Cf. infra xxxiv, 20; *Deut.* xxi, 19; *lu(A)*, iv, 1. Sic cl apud Homerum, *Iliad.* HI, 118, ad Sovas portas sedent Trojani senes,

neslalis causa recusant, mox dum urgentur acquiescunt. Fallitur ergo Cassianus, *Collât.* XVII, XXIV, qui putat angelos hic mutasse sententiam.

3. Compulit illos oppido. — Invitavit et tursit eos mirum in modum. ».

Azyma. — Panes sine fermentatione subito coxit in clibano, vel sartagine, quales coxerat Abraham : azyma enim idem sunt cum panibus subcinericiis. Vide dicta cap. xviii, vers. 6.

4. Omnis populus simul, — etiam ab extremis Ven. *. urbis partibus, ut habent Iebræa; idque vel ad patrandum, vel ad intuendum nefas. Notat hoc Moses, ut pateat non fuisse decem justos in Sodomis, sed omnes, præter Lot cum suis, fuiste impios et nefandos Sodomitas. Ita Burgensis, Cajelanus, Pcrerius.

Î». Ut cognoscamus, — ut turpiter cis abutamur : Ter». s. hoc e4 scelus Sodomilicum, de cujus enormitate vide Ilamerum hic, et Hieronymum Magium integro volumine de hac re edito.

Adi TiMi il l is. — Aliqui excusant hoc dictum et factum Lot, quasi senserit (quod sensit Dominicus Soto, lib. IV *De Justitia*, Quæst. 7, art. 3, et plures alii Theologi, atque salis insinuat D. Thomas, Quæst. I *De Malo*, art. 5, ad H, et S. Ambrosius, lib. I *De Abraham*, cap. vi) licere volenti facere majus flagitium, suadere minus: sic enim volenti committere sodomiam aut stuprum, licet suadere ut eat potius ad meretrices in lupanari expósitas, et latroni volenti occidere viatorem, licet suadere ut potius cum spoliet. Pari ergo modo Lot molientibus sodomiam licite potuit suadere fornicationem. Inde Gabriel Vasque/, II H, Quæst. 43 *De Scandalo*, dubio 1, ex hoc facto Lot docet, licitum esse volenti omnino facere majus malum, suadere minus, etiamsi ipse de eo nihil cogitaret. Sic enim Lot volentibus committere sodomiam, proposuit cl suasit stuprum filiarum, de quo ipsi non cogitabant. Adde, Lot non suadere, sed tantum offerre filias sibi per omnia obediens, ad stuprum, ut majorem vexationem cl injuriam laniorum virorum redimat.

Verum dico peccasse Lot, quia filiarum suarum famæ et pudicitia», ac consentiendi in actum venereum periculo, magis consulere et prospicere (ulpote pater) debuit, quam hospitum exterminorum, esto ii viri sancti et prophète essent. rin”?

Secundo, Lot non erat dominus suarum filiarum, ac consequenter non erat dominus corporum et pudicitia? carumdem; ergo non potuit eas, maximo non consentientes, offerre stupro : non enim tenebantur, imo non poterant, illæ in hac oblatione obedire patri; et plane verisimile est eas hac in re noluisse obedire patri; quæ enim virgo honesta tale stuprum suum potius quam alterius cujuslibet non horrescat?

Tertio, Sodomitæ non cogitabant de filiabus Tertii. Lot vitiandis; ergo inique eas illis tam impuris ipse proposuit et objecit, ut liberaret suos hos-

pites; non enim licet impedire damnum Petri cum damno Pauli, dicendo latroni volenti spoliare Petrum : Spolia Paulum, de quo latro non cogitat, uti docte docet noster Lessius, lib. II *De Justitia*, cap. xiii, dub. 3, num. 19.

Videtur tamen inconsideratio et perturbatio Lot in re tam ancipiti multum de peccati gravitate minuisse; anceps enim erat Lot et inops consilii in re tam implexa: volebat enim omni modo hospitum talium, tamque venerandorum indemnitati, honori et pudicitiae consulere, nec alius ei tunc modus occurrit, quam si pro eis tiliis suas offerret, quem statini amplexus est, non cogitans, nec advertens se hac ratione injuriam facere filiabus suis. Ita S. Augustinus, lib. *Contra mendacium*, cap. x, Lyranus, Thomas Anglicus, Tosíalos, Lipomanus, Percrius.

Addit Cajetanus Lot obtulisse filias, animo non redimendi flagilium flagitio, sed placandi hyperbolica submissione furem populum; putabat enim, et rationabiliter (uti rei probavit eventus), quod populus non acceptaret talem oblationem, sed quod placatus tanta submissione ipsius Lot desisteret a empio; et eo rationabilius, quod filiae ejus jam erant desponsatae civibus Sodomæ. Siculi vir aliquis placaturus alium quem injuria laccessivit, ei pugionem nudum offert dicendo: Occide me; non animo ut interficiatur, sed ut tanta submissione placetur læsus. Per exaggerationem ergo luce dixit Lot, perinde ac David dixit ad Jonatham, I *Rej.* xx, 8: «Si csl iniquitas in me, tu me interfice, et ad patrem tuum ne introducas me; p et Judas, *Gen.* xlii, dixit patri suo Jacob: «Duos filios meos interfice, si non reduxero tibi Benjamin.» Ita Cajetanus.

Moraliter S. Chrysostomus, *homil.* 43, stupet charitatem Lot erga hospites et externos, quorum integritatem filiarum suarum pudori anteposit. «Nos autem, ait, videntes sæpe fratres nostros in ipsum impietatis profundum, et quasi in fauces diaboli cadere, neque sermone eos dignamur, neque consulere, neque verbis admonere, et eripere a malitia, et ad virtutem adducere. Quid enim, inquis, mihi cum eo commune? mihi non est curæ, nil mihi negotii cum eo. Quid dicis, homo? nihil tibi commune cum eo? frater tuus est, ejusdem tecum naturæ; sub eodem estis Domino, sæpe etiam ejusdem participes mensæ spiritualis,» etc.

Sub umbra culminis mei.—Hebraice, sub umbra tabulati vel contignationis, id est, tecti et domus meæ; tectum enim eos qui in domo sunt, instar umbræ obumbrat et prologii ab æstu, aliisque aeris injuriis.

Rursum, peregrini sunt sub umbra, id est, protectione et cura hospitis sui, cujus est providere, ne quæ illis injuria in domo sua inferatur, et hoc proprie liic intendit Lot.

Vcn * 9. Recede illuc. — Facesse hinc.

Ingressus is ut advela, numquid ut judices?

Hebraice csl: «Unus ille venit ad peregrinandum (ut instar peregrini inter nos degat), et ille iudicando nos iudicabit?» quasi dicant: Venilne ille peregrinus ut sit iudex noster, ut nos iudicet? Unde Septuaginta vertunt: «Ingressus es habitare, non etiam iudicium iudicare.»

ViMQUE FACIEBANT LOT. — POTS CUOI protendilites et abripere conantes, pars effringentes ostium, a Lot egrediente ad eos post se clausum, vers. G.

10. INTRODUXERUNT AD SE LOT, clausueruntque ostium. — Duo angeli ostium a Lot clausum aperuerunt, ut cum a violentia Sodomitarum ereptum in domum introducerent; coque introducto rursum ostium clausuerunt, ne Sodomite pariter ingrederentur.

11. Percusserunt cæcitatem. — Septuaginta c'a, id est *avidentia*, qua cadera videntes ostium tantum Lot, quod quærebant, videre non potuerunt. Ita, Josephus, S. Ambrosius, Chrysostomus et Augustinus, Quæst. 43. Unde Vatablus vertit: *Perstrinxerunt illis oculos, ut hallucinarentur, nec fatigati quidem invenirent ostium.* Si enim, ait S. Augustinus, omnino ercei fuissent, non ostium Lot, sed duces, qui eos domum reducerent, quæsisent.

Nota: Id factum csl hac ratione, quod Deus eis aliam speciem objecerit, ut loco ostii viderent, verbi gratia, solidum parietem, aut quid aliud; id autem fecit uno horum quatuor modorum, puta immutando vel speciem objecti, vel aerem medium, vel potentiam visivam, vel sensum communem, ad quem omnes visiones et sensationes deferuntur. Simili modo Syri, IV *Heg.* vi, Eliscum quærentes et videntes, non viderunt, nec agnoverunt esse Eliscum. Sic Christus post resurrectionem duobus discipulis ut peregrinus, Magdalenæ vero tanquam hortulanus apparuit.

Simile fuit illustre miraculum Gregorii Thaumalurgi, qui cum diacono persecutores fugiens in montem, cum a quodam proditus esset, persecutores montem undique cinxerunt, et per scrutati sunt, nec tamen cum viderunt; redeuntes ergo ad proditorem cum increpuerunt; illo cum tali loco fuisse certo asseveravit: ipsi vero eo loco ab eo designato, non duos homines, sed duas arbores invenisse se asseruerunt. Illis digressis, proditor ad locum ascendit, viditque Gregorium cum diacono manibus in cælum elatis orantem, qui persequentibus dure arbores fuisse videbantur; quare ad pedes ejus accidens conversus ad Christum, ex persecutore cum eo factus esi profugus. Ita Nyssenensis in ejus Vita.

Tropologice S. Ambrosius: «Hic, ait, ostenditur, quia cæca est omnis libido, et quod est ante se, non videt, et

Ita ut ostium invenire non possent. — Hebraice est, *vaiiuluhmtso happetach*, et laboraverunt, sive fatigati sunt quærendo ostium: sed frustra, quia illud omni suo conatu invenire non potuerunt.

Addit S. Chrysostomus ex Hebræo ixhl iifu, id est *fatigati sunt*, Sodomitis luxata fuisse membra, ut vires cis motusque membrorum deficerent, idque factum esse a Beo hoc (lue, ut significaret cos, mente et vitiis cæcos et enerves esse, quodque libido mentem maxime cxcæcct, camque æque ac corpus enervet.

Ostium. — Putant Ribera, in cap. i *Sophon.* num. 81, Delrio et alii, Mosen loqui de ostio domus, tam Lot, quam cujusque Sodomita?; quasi quisque suam domum regressus, illam invenire el ingredi non potuerit : id enim videtur asserere Sapiens, *Sapient*, xix, 16. Dignum enim crat, ut qui alienas fores volebant effringere, suas non invenirent.

Verum melius S. Ambrosius, Chrysostomus, Augustinus et Percrus censent Mosen tantum loqui hic de ostio solius Lot, quod Sodomita conabantur effringere, sed cæcitate percussi, omni suo conatu invenire non potuerunt : illud enim exigit planus Scripluræ maxime Hebraica* contextus, et series çistorine. Sapiens autem, Sap. cap. lix, vers. 16, loquitur de Ægypliis, non de Sodomitis : tantum enim Ægyplios comparat Sodomitis in eo, quod utrique percussi sint cæcitate, quodque uti Sodomita: ostium Lot quod quærcüant, ita Ægyptii suum quisque ostium quod quærcbant, in triduanis Ægypti tenebris, invenire non potuerint.

Tropologice Gregorius, lib. VI *Moral*, cap. xvi : < Quid est quod malis adversantibus intra domum Lot reducitur et munitur, nisi quod justus quisque dum pravorum insidias sustinet, ad mentem revertitur, et imperterritus manet? Sodomilæ autem viri in domo Lot ostium invenire nequeunt, quia corruptores mentium, contra vitam justii nullum accusationis aditum deprehendunt. Percussi enim cæcitate quasi domum circumeunt, quia invidentes dicta factaque perscrutantur: sed quia eis de vita justii, foriis undique ac laudabilis actio obviat, errantes nihil aliud quam parietem palpant. Bene ergo dicitur : Quasi in nocte, sic palpabunt in meridie : quia dum bonum quod vident accusare nequeunt, cacati malitia, malum quod non vident ad accusationem quærunt. »

V. it 12. Dixerunt. — Duo illi viri, ut habent ilebræa, puta duo angeli.

vji ii. i i. Quasi ludens loqui. — Ludere cl joculari, aut delirare, et ludicra non seria loqui.

Vrt.B. Tolle uxorem tuam et duas filias. — Hi ergo quatuor, puta Lot, uxor et duæ filiæ crediderunt angelis, egressiquo sunt Sodomis et salvati : generi vero, famuli et ancillæ Lol non crediderunt, sed manentes in Sodoma cum aliis combusti sunt.

vn-ix. 16. Dissimulante illo. — Hebraice núnCDH *vaiit-mama*, id est, cum moras necteret : sive ut generis suis persuaderet discessum, ut vult S. Ambrosius; sive ut domum el supelleclilem suam

incendio eriperet, ut vult Rupertos; sive orans Deum ut urbi parceret, ut vult Abulensis. Ecce amœnitas et opes Pentapolis invitarunt Lot ad se, cædem ipsum jam detinent el pene perdunt. Disce contemnere terrena cl amœna.

17. Salva animam. — Vitam tuam hoc incendio eripe; domum, supellectilem, et cæteraomnia negligere : ne si moreris, et ea Vcum salvare velis, cum iis percas et conflagres.

Simili modo, Gothico Romæ excidio anno Domini 410, a Deo ereptus est S. Innocentius Pontifex, ob vil® innocentiam el sanctitatem, qua el S. Chrysostomuin defendit, ideoque Arcadium Imperatorem et Eudoxiam, qui eum in exilium egerant, excommunicavit ; ac Pelagii subnascentem hTre-im damnavit : coque nomine dilaudatur a S. Hieronymo *ad Demetriadem*, elsæpius a S. Augustino disputante contra Pelagianos. De quo ita scribit Paulus Orosius illi coævus, lib. VII *IUst.* cap. XXXIX : a Adest Alaricus, trepidam Romam obsidet, turbat, irrumpit,» etc. * Accidit quoque, quo magis illa urbis irruptio indignatione Dei acta, quam hostis fortitudine probaretur, ut S. Innocentius Ecclesiæ Roman® Episcopus, tanquam justus Lot subtractus a Sodomis, occulta providentia Dei apud Ravennam tunc positus peccatoris populi non videret excidium. »

Noli — tu cum tuis : nam non soli Lot, sed et uxori, et filiabus hoc præceptum datur; ideo enim uxor Lot conversa csl in statuam salis, quia contra hoc præceptum retro respexit. Ita Abulensis.

Noli respicere. — Vatablus putat esse adagium. q. d. Ne te incœpti pœniteat. Sic enim Lue. ix dicitur : a Nemo mittens manum ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei. » Sed dico hæc verba non adagialiler, sed proprie esse accipienda ; id patet ex co, quod uxor Lot punita est, quia retro respexit : non autem quia eam cœpli itineris pœnituit.

Quæres, cur Deus tam rigide vetuit Lot cum suis, no retro respicere? Respondeo *primo*, ad Ll exercendam obedienliam Lol : sic enim Deus «ummt exercuit obcdienliam Adæ, vetans pomum in pa- Pria», radiso. *Secundo*, ad scelerake geniis detestationem, nipote quam Deus a suis respici nollet: nolebat enim Deus ut Lot Sodomitis pereuntibus condoleret: sed volebat omnem compassionem, cogitationem el memoriam impiissimorum hominum ex animis suorum delere : imo volebat ut sua domo el bonis pereuntibus cum impiis, non dolereni ; statuerai enim lotam urbem ob impietatem facere anathema ignis et incendii divini. Sic Christus jussit Apostolis excutera pulverem de pedibus in cos qui Evangelium aversarentur, ut hoc signo protestarentur se cum tam impiis hominibus nihil, ne pulverem quidem velle habere commune. *Tertio*, quia volebat Deus Lot citissimo fugere et salvaro so : instabat enim incendium. Rursum, volebat Deus docere, Lot

Qwrtc.

noyque oninos debere curiositatem nostram mortiflearo, ait Philo Cyprius in *Catena. Quarto*, quia nolebat Deus Lot aliquod pœnitenti® signuin dare, quale est retro respicere : idque ut hoc exemplo tropologice doceret Christianos omnes, præscrîm salulis suæ et perfectionis studiosos, qu® retro sunt oblivisci, ad anteriora semper contendere, et in verticem montis, id est, culmen Evangelic® perfectionis, conscendere. Ita S. Augustinus, lib. XVI *De Civit*, cap. xxx.

IX monte salvum te fac. — « In monte, » scilicet, qui imminet urbi Segor : huc enim profugit Lot, vers. 30.

Tropologice S. Gregorius, part. III *Pastor., admon.* xxrni : « Ardentem, ait, Sodomam fugere, est illicita carnis incendia declinare; altitudo vero montium est munditia continentium; in monte enim stare, est carni non carnaliter adhærere. Sed qui ad montana scandere non possunt, salvantur in Segor: quia conjugalis vita nec a mundo longo divisa est, nec tamen a gaudio salutis aliena, »

Arsenius.præceptorArcadii Imperatoris,fugiens in eremum, quadam vice descendit ad flumen. Erat ibi puella Æthiopissa, qu® tetigit melotem ejus; ille autem increpavit eam, illa vero dixit : « Si monachus es, vade in montem, » Compunctus in hoc verbo senex, dicebat ad seipsum : « Arseni, si monachus es, vade in montem; » ibi vero assidue sibi dicebat : « Arseni, propter quid existi? » Ita vixit in eremo 55 annos, morluusque est anno ælalis 95.

vms.is 18. Quæso, Domine. — Duo erant angeli, sed unus Lot et uxorem manu ducebat : hunc compellebat hic Lot diceus : « Domine;» alter eum sequens inter Alias duas medius, eas pariter ducebat.

vat. i». 19. Nec fossum in monte salvasi, — *q. d.* Trepidido et timeo, cum sim senex et lardi gradus, non satis cito clivum superem, sed incendium me assequatur. Fuit hæc non prompta, sed lenta et morosa obediencia Lot, hac ex parte culpanda, quod nimis suæ infirmitati innixus, angelo comiti et divin® providential sit diffusus; altera tamen ex parte laudanda, quod scilicet hoc prætextu por-tularit et impetrarli parci urbi Segor.

Ver., to. 20. Numquid non modica est? — *q. d.* Cum mollica sil hæc urbs Segor, modicos habet cives, et modico peccavit, da ergo mihi modica ejus crimina, ut cam modicam mihi quasi refugium el asylum serves.

Ve., .1. 21. SISCEVI PRECES TIAS, — SUSCCpi Ct CXaudiivi Uj, tuisque preces cl vota. Septuaginta vertunt, iixijuox, admiratus sum, id est, mire reveritus sum, et honoravi faciem tuam, dum scilicet tui amore reverentia, juxta vota tua parco urbi ad ignem damnat® (1).

(1) Ad litteram, ecce *luluti*, seu *accept faciem tuam etiam at hanc rem*. Significatur wf.iunc/.wj x, qua fit,

22. Donec INGREDIARIS ILLUC. — « Illuc, » non Ven.U in urbem, sed in territorium Segor, nam dum Lot versaretur inter Segor et Sodomam, jam Sodomam conflagrabat; inter Segor enim et Sodomam uxor Lot respiciens hoc incendium, versa est in statuam salis, quæ etiamnum exstat. Ita Abulensis, Adrichomius, Borchardus et alii.

Pulchre urget hæc Dei verba, « Non potero facere quidquam, donec ingrediaris illuc, » noster Prado in cap. ix *Ezechiel*. vers. 6 : a O, ait, divin® bonitatis pelagus! nonne salis erat fidem astrinxisse suam, Dei angelum erepturum Lotum de Sodomæ incendio? quorsum tanta cunctatio? videlicet acceperat angelus a Deo mandatum non modo salvandi Lot, sed etiam ipsum sospitem, incolumem, tutum cl securum consecr vandi. Non potero, ait, facere quidquam; at peccata Sodomorum multa sunt nimis. Non potero ficere quidquam; at impleta sunt scelera impudentium. Non potero facere quidquam; at clamant in coelum. Non poterofacere quidquam; at venisti excuturus sententiam absque venia. Non potero facere quidquam, quousque sese in montem recipiat Lot. Quorsum tam insolita providentia? quo nepotem Abrabami servi Dei nec tangat, nec olfaciat ignis, neque occupet, neque vero sollicitet pereuntium calamitas. Quam merito David canebat : Qui habitat in adjutorio (in tutela, latibulo) Altissimi, in protectione (in umbra) Dei cœli commorabitur. Dicit Domino : Susceptor meus (asylum meum et arx mea) es tu. »

Idcirco vocatum est nomen urbis illius Segor. — Quæ prius Bala dicebatur, jam vocata est Segor, id est parva, quia Lot eam quasi parvam, Decremaretur, exoravit vers. 20. Quatuor ergo urbes Pentapolis, puta Sodomam, Gomorrham, Adama cl Schoim, hoc igne coelesti conflagrarunt; quinta Segor, communi aliarum incendio destinata, precibus Lot servata est.

Putant Theodorclus, Procopius, Suidas et Lyranus, Segor quoque, posteaquam ex ea egressus Lot, profugit in montem, esse vastatam, et hiatu terne absorpiam. Sed contrarium est verius; jam enim precibus Lot pepercerat ei Dominus, vers. 21, itaque sola hæc servata est. Ita S. Hieronymus, Josephus, Borchardus et alii.

Dices : *Sapient*, x, G, dicitur ignis descendisse in Pentapolim, ergo etiam in Segor. Respondeo, « in Penlapolin, » id est, in regionem illam qu® a quinque urbibus dicta est Pentapolis, descendit ignis, et exussit omnia, præter Segor. De Segor ex S. Hieronymo, Bredembachio, Borchardo, Guilielmo Tyrio el aliis, ita scribit Adrichomius: « Segor urbs, parvula, prius Bala, sive Bale, vel Bela dicta, hebraico Salissa, latine vitula conter-nans (vitiose aliqui legunt *consternans*) vocabatur, quod scilicet terr® motu tertio absorpta (quod

ut personarum quarum res agitur, quam ipsarum rerum magis ratio habeatur.

ftp significat hebraico *Bala*) sit et prostrala. Syriaco Zoar, Zoaræ cl Scora dicitur, nunc Balezona vocatur. Sola hæo ex quinque Pentapolis urbibus, precibus Lot de incendio servata est. Apud eam gignitur balsamum, el poma palmarum, antiquae ubertatis indicia. Tempore S. Hieronymi Palmeriña dicebatur; de Jericho distat quinque leucis, posita sub monte Engaddi. »

m u. 23. Sol egressus est super terram, et Lot ingressus est Segor. — 7. d. Lot qui ante lucem c Sodomis exivit, orto jam sole pervenit in Segor, cum jam Sodomam conflagraret : ita Lipomanus et Cajetanus; unde videtur quod summo mane in crepusculo, mox ut Lot egressus est, Sodomam conflagrant.

Tifu. 21. Pluit Dominus a Domino, — id est, pluit Dominus a seipso, puta a se; suaque omnipotentia, non a causis naturalibus, *q. d.* Non naturalis, sed coelestis cl divina fuit hæc pluvia ignis et sulphuris. Ita Cajetanus, Pagninus, Valablus, Oleaster. Non ergo hoc Sodomie incendium fuit terrestre, exhalatum crucialumque ex terra, ut vult Strabo lib. XV *Geographice*, qui id probat ex vers. 28 hic, sed perperam.

Secundo, hæc phrasis innuit distinctionem personarum in divinis, 7. d. Pluit Dominus a Domino, id est, pluit Filius a Patre; Filius enim a Patre uti essentiam, ita potentiam omnemque pluendi cl agendi vim accipit. Ita S. Hilarius, lib. V *De Trinitate*; Eusebius, lib. V *Demonstrat*, xxili; Hieronymus, in cap. n *Zachar.*; Augustinus, et alii; imo Concilium Sirmiense, *Can.* 13, ipsum definit.

Dices : Concilium Sirmiense co loci damnat priorem sensum. Respondeo : Damnatum eum tantum ad mentem Photini, qui ex hoc loco inferebat Filium non esse Deum, nec Patri coaeternum. Adde Concilium hoc non esse ab Ecclesia receptum, nisi quatenus Photinum damnat; imo, ut dixi cap. precedenti, Concilium hoc fuit Ariatorum; docet enim Filium, qua Densest, Patri esso obsequentem cl ministrantem.

Sulphur et ignem. — Sulphure recte significatus et punitus fuit peccatorum fetor; igne, libidinis ardor, ait Gregorius, lib. IV *Moral*, cap. x (1).

Ftu 7. Rursum hic ignis cl sulphur symbola fuero cl pramuntia ignis gehennae. Ita Laius, rox Thebarum, licet Gentilis, ignis supplicio in emasculatores, tanquam naturæ jura pervertentes, animadvertendum censuit, ait Plato apud Cœlium, lib. XV, cap. XYi.

W. 25. Universos habitatores. — Ergo in Sodomis tam viri, quam femin® omnes erant impiissimæ et Sodomite, vel actu, vel affectu et consensu. Vide *Ezech.* xvi, 49.

Dices : Quo jure, qua causa combusti sunt parvuli et innocentes omnes? Respondeo, quia

ti) Multis *fulmen* dicitur sulphur et ignis, quasi sulphur ignitum, vel accensum.

Deus, qui omnium, mortisque el necis est dominus, per cos etiam volebat parentes, et tantum parentum scelus punire; parvulis autem bene hac morie consulit, ne, si superstites manerent, patrisarent, itaque ©ternis ignibus addicerentur.

Quieres, an aliqui Sodomite, videntes suas flammas, in morte pœnilucrint, sinique salvati? Asserit S. Hieronymus, sed communiter alii passim putant omnes in impietate esse mortuos esseque damnatos; versabantur enim in flagranti crimine ejusdem noctis, qua duos angelos ad stuprum appetierant, vers. 2. Adde : Subita flamma eos corripuit et obstupescit, ut nec censum nec tempus haberent pœnitendi. Secus fuit in diluvio, quod sensim et lente increscens, spatium dedit pœnitentiæ. Ita Tostalus, Pcrerius et alii, et indicat S. Judas sua *epist.* vers. 7.

Cuncta terre virentia. — Nota hic insignem libidinis Sodomilicæ ultionem. Pentapolis antea fertilis erat et arnœna, instar paradisi; post peccatum et cœlestem conflagrationem, tota cfecla est squalida et putida; nam pars extima mansit cremata cl cinerulenta : hic nate arbores pulchra dant poma; sed si ea langas, in favillam vertuntur: reliqua interior pars putidissimis et crassissimis aquis e terra erumpentibus tecta, quibus passim innatant moles bituminis, quas putei, quibus vallis hæc erat plena, ex imo evomuerunt; unde hic lacus dictus est Asphaltites, et quia pisces non fert, nec aliquid vivum, dicitur mare Mortuum, cl a salsedine salsissimum, a loco vero campestri cl deserto dicitur mare Solitudinis, quod per 72 milliaria in longum, et per sex in latum excurrit; influit in hunc lacum Jordanis, et pisces cum eo, qui mox ut lacum ingrediuntur, emoriuntur. Si quod vero animal vivum, puta equus, bos, homo in cum injiciatur, supernatat, nec mergitur. Ita Tertullianus in carni. *De Sodomam*, Josephus, Orosius, Tacitus, Solinus, Plinius et alii, ubi agunt de Asphaltite.

Addit Philo, lib. *De Abraham*, mare hoc, sive lacum, continuum fumum et sulphur, quasi reliquias hujus incendii, exhalare. Et Borchardus oculatus testis in *Descriptione ferree sanctæ* : Mare Mortuum, inquit, semper est fumans et tenebrosus, sicut ego oculis meis vidi, ul videatur esso os inferni; adeo telrum vaporem fumat, ut vicina ad mediam diætain, scilicet ad quinque vel sex leucas, sterilia reddat, ita ul ne germen quidem producant. Quin el Sapiens Sap. x, 7 : a In testimonium, ait, nequili® fumigabunda constat deserta terra, et incerto tempore (intempestivos, immaturos, imperfectos, evanidos) fructus habentes arbores, v

Si hæc in Sodomis facta sunt, quid flet in gehenna? Videto, mortales, videte, camales, exemplum et typum vestrum, Il *Petri* 11.6. « Discite justitiam monili, et non temnere divos, » Quis ex vobis habitare poterit cum igne devorante (corpora cl animas)? habitaro cum ardoribus sempi-

0® n?i Sodomite

Ueoq®*

ternis? hoc igne, ignisque meditatione suffocate
Tmü ignem concupiscenti® vestræ. Nam omnes ignes
omnesque pœme hujus mundi, respectu ignis et
ignúpic- cruciatus inferni, sunt tantum quasi ignis pictus
tns re- ad verum et magnum ignem, ait S. Polycarpus
i aiHn- Presbyter in *Vita S. Sebastiani*.
femi. Nota : Hoc Pentapolis excidium et incendium
locêfl- contigit præcise anno uno ante nativitatem Isaac,
^u® contigit anno Abraham centesimo. Id patet :
cnoUflü nam angeli qui subverterunt Sodomam, pridie
AhraK» Pran<^erant apud Abraham, eique promiserant
4l Isaac sequenti anno nascilurum cap. xvm, 10;
mundi indeque eodem die iverunt Sodomam, vespereque
!ôl7⁶ excepti sunt a Lot, cum nocte sequeuti invaserunt
cos Sodomitœ, ideoque summo mane ab iisdem
angelis cremata est Sodomæ. Unde sequitur So-
dom® incendium contigisse anno Abrahæ 99;
cum ergo Abraham natus sit anno a diluvio 292,
adde annos 99 vitæ Abrahæ, habebis annum 391,
a diluvio, quo contigit hoc Sodom® excidium, qui
fuit annus mundi 2017; ante plagas vero Ægypti,
et egressum Hcbræorum ex Ægypto fuit hic
annus 406 (1).
Ven. 20. 26. Respiciensque uxorem ejus post se. — Id factum
est juxta urbem Segor, quo eam cum Lot et filia-
bus deduxere angeli quasi in tutum, et inde mox
Dei ultionem in Sodomam execuli sunt, pluendo
in eam sulphur et ignem.
Respexit autem, excita strepitu ignis et sulphuris
pluvii et clamore pereuntium, partim ex timore,
ne et ipsam flamma corriperet, partim ex curio-
sitate, partim ex dolore rerum amissarum et
civium suorum patriæque suæ conflagrantis. Pu-
nitur ergo, quia inobediens fuit et incredula, ut
ait *Sap.* cap. x, 7; non enim credidit quidquam
referre ad incolumitatem et salutem suam, si
respiceret retro necne : unde Dionysius Carthu-
sianus censet eam peccasse mortaliter. Alii tamen
venialem hanc fuisse culpam opinantur, tum quia
Qiih nimio metu perculsa respexit; tum quia non re-
L i ret- pkæatb. spicTO levis illi videbatur res et materia, proinde
non putabat hoc præcipi et obligare sub peccato
mortali; punita tamen fuit, quia Deus volebat
eam statuere aliis in exemplum, uti mox dicam;
simili enim modo ad exemplum aliorum, punivit
Deus morte Prophetam illum, cujus historia
narratur III *Reg.* xiii, ob inobedientiam tantum
venialem, ut videtur.

Versa est in statuam salis. — Vatablus vertit,
versa est in statuam perpetuam; sic *Num.* xvm, 19,
vocatur pactum salis, id est perpetuum. Verum
hoc satis improprium et alienum est; unde pas-
sim alii censent eam proprie versam esse in sta-
tuam salis, nec de eo dubitare licet.

(1) Narrationi Mosaica hoc cap. mirum in modum
similis est ea, quam Ovidius, *Metamorph.* VIII, 616 seqq.,
de Philemone et Baucide habet. — De Sodomæ et Go-
morrhæ reliquiis, ab hodiernis Arabibus *Kharbt-Esdoum*
et *Khirbat-Oumram* vel *Cowmram* vocalis, vid. F. de
Sùulcy, *Illioloirt de l'Arl Judaïque*, pag. 6 seqq.

Nota *primo* : Statua hæc fuit effigie muliebri.
Fuit enim statua uxoris Lot, cujus proinde formam
ipsa statua retinuit.

Secundo, sal hoc videtur fuisse metallicum, quod
pluvi® resistit, et ædificiis soliditate sua est utile,
do quo Plinius, lih. XXXI, cap. vii; nam hæc sta-
tua duravit ad multa sæcula. Audi Tertullianum,
carni, in *Sodoma* :

Ipsaque imago sibi formam sine corpore servans Durat adhuc, nunquam pluviis, nec diruta ventis : Quin etiam si quis mutilaverit advena formam, Protinus ex seso suggestu vulnera complet. Dicitur et vivens alio jam corpore sexus, Munificos solito dispungere sanguine menses.	Min à »utu
---	---------------

Ubi nota tò *vivens*, non quod vere vivat hæc sta-
tua, sed quod viventis more quasi menstrua quon-
dam effundat, quodæque mirum est, atque alte-
rum quod asserit hic Tertullianus, statuam hanc,
si a quopiam mutiletur, mox hoc mutilum quasi
vulnus suum sarcire et implere. Horum fides sit
penes Tertullianum.

Quin et Borchardus, qui vixit abhinc trecentis
annis, testatur statuam hanc sua ætate adhuc
extitisse, inter Engaddi et mare Mortuum, eam-
que etiamnum extare docet Adrichomius. Quin
et Targum Hierosolymitanum addit statuam hanc
duraturam usque ad diem resurrectionis et ju-
dicii. Hinc de hac statua salis uxoris Lot est
ænigma :

Cadaver, nec habet suum sepulcrum ;
Sepulcrum, nec habet suum cadaver;
Sepulcrum tamen et cadaver intus,

quia scilicet ipsa sibi cadaver est et sepulcrum.

Quæres ; cur uxor Lot versa est in statuam Cor w-
salis? Respondent Hebræi apud Lyranum,
quod vespere procedente, cum Lot angelos exci-
peret in cœna, non apposuerit sal, quo cibi con-
diri solent, idque ex gentilitio hospitum et hos-
pitalitalis odio; Sodomitæ enim erant inhospitales. h u Lii
Verum hæc est Judaica fabula et figmentum.

Dico ergo : Versa est uxor Lot in statuam salis, Rapa-
ad hoc ut esset quasi marmor et monumentum d'OKn*
perenne divin® castigationis, quo posteris doce-
antur Deo per omnia obedire et servire, nec
relospicere, ut bonis cœplis desistant, ac repetant
mundi et carnis oblectamenta : nam sal sua sic-
citate memori® prodest, et corpora a corruptione
conservat; metallicum vero solidum est; unde
symbolum est æternitatis et memori® æternæ :
hinc pactum salis vocatur pactum æternum.

Hinc tropologice S. Prosper, lib. I *De Prædict.*
et *Promiss.* cap. xvi : a Uxor, ait, Lot salis statua
effecta, suo exemplo fatuos condivit, in proposito
sancio, quo tendunt proficientes, noxia curiosi-
tate retro non debere respicere. » His enim ait
Christus, Luc. xvii, 31 : « Mementote uxoris LoL »
Sic et S. Augustinus in *Psalm*, lxxv, hæc adaptat
apostatis, qui votum castitatis infringunt.

b d* Quæres secundo, an uxoris Lot corpus solum,
 “ “* an vero etiam anima interierit, el versa sit in
 statuam salis? Animam cum corpore esse con-
 ferà (aversam in statuam, suadere videtur primo, quod
 IUUa! absolute hic miro et inaudito modo uxor dicatur
 conversa in statuam; uxor autem constat tam,
 imo magis, anima quam corpore. *Secundo*, quia
 id videtur dicere Sapiens Sup. x, 7, cum ait: « In-
 credibilis (increduli») animæ memoria stans fig-
 mentum salis. »

laps- Verum respondeo et dico solum corpus versum
 *, “ “esse in statuam: hæc enim conversio fuit mors
 jA* uxoris Lot: in morte autem anima non interit,
 to. sed solum corpus commutatur in cadaver, et
 \$le d? inde in terram; *secundo*, quia anima est incor-
 poreæ: ergo non potuit proprie transmutari in
 Totia. corpus, puta in statuam; *tertio*, anima est immor-
 talis, ergo interire et commutari nequit. Et cur,
 quiesco, per miraculum et contra naturam Deus
 eam fecisset hic mortalem, imo reipsa mori, cum
 idipsum hominibus ad exemplum non prosit? ad
 hoc enim sufficit corpus visibile converti in sta-
 tuam visibilem. Hæc ergo a Sapiente vocatur in-
 credula) animæ, id est hominis, monumentum,
 nam alioqui nec anima, nec animæ, sed tantum
 corporis in statuam conversio videri potest. Itaque
 anima hujus uxoris, corpore converso in statuam,
 superstes mansit, atque ivit ad infernum, aut
 potius Purgatorium; videtur enim hæc ejus re-
 trospectio venialis tantum fuisse culpa, ut dixi.

Mit 27. Cum Domino, — cum tertio illo angelo de quo
 cap. xvm, 23, qui vers. 33 ab Abrahamo jam
 discesserat.

toti. 28. Favillam, — fumum flammæ et favillæ mix-
 tum. Ita Hebræi, Chaldæi et Septuaginta. Spectabat
 enim Abraham ipsum Sodomie incendium.

tatt 29. Recordatis est Abrahæ, — ne perderet jus-
 tum Lot, nepotem Abrahæ, cum impiis Sodomitis,
 ob merita et preces Abrahæ qui oraverat dicens:
 « No perdas justum cum impio, » cap. xvm, 23.

vm-R 30. Ascenditque et mansit in monte. — Angelus
 vetuerat tantum ne in via respicerent retro; cum
 ergo ex via in Segor pervenit Lot, respexit,
 vidensque horribilem illam ignis et stilphuris
 pluviam, ac longe lateque populans incendium,
 consternatus, immemor sui et promissionis an-
 gelicæ, (piasi in Segor necdum satis esset lutus,
 ex Segor profugit ad montana.

fea ii* 31. Nullus virorum remansit in terra. — Censet
 Orígenes filias Lot traditionem a patre accepisse,
 mundum, uti olim diluvio perierat, ita secundo
 perituro incendio; unde nimius timor et horror
 incendii hujus Sodomitici impulit eas, ut totum
 orbem conflagrasse putarent, et hic error, quem
 tamen vel patre, vel tempore docente deponere
 poterant et debebant, impulit eas ad incestum,
 non libido. Vide S. Augustinum lib. XXII *Contra*
Faustum, cap. xlii et xliiii.

Nola: Josephus, S. Cbrysostomus, Theodorctus,
 Ambrosius, has filias Lot a peccato excusant,

idque ex duplici capite: *primo*, ex ignorantia
 earum invincibili; *secundo*, quod tali casu quo
 illæ soltè cum patre fuissent superstites, licita
 erat carum cum patre commixtio, ad servandum
 genus humanum, ait Ambrosius, lib. L *De Abra-*
ham, cap. vi: sic enim Eva, quæ ex Adami costa
 est facta, itaque Adæ fuit quasi filia, ejusdem ta-
 men fuit uxor, quia hæc erat tunc sola in mundo
 femina.

Verum contrarium docet S. Augustinus et com-
 muniter Theologi. *Primo*, ignorantia hæc et error
 filiarum erat vincibilis, uti dixi; *secundo*, concu-
 bitus filiæ cum patre est contra omnem natura
 pudorem, unde nullo casu aut necessitate licitus
 est, nisi Deus dispenset, cumque concedat.

Moraliter, recte notat Lipomanus, cohabitatio-
 nem feminarum cum viris, licet cis sint sanguine
 junctæ, nunquam carere periculo. Unde S. Au-
 gustinus nec neptes, nec sorores in domum suam
 admisit.

33. Biber e vinum, — quod in Segor emerant, et Y n 3J
 inde cum victualibus cæleris, ad aliquot dierum
 vicium asportarant. « Peccavit Lol, ait S. Augus-
 tinus, lib. XXII *Contra Faustum*, cap. xuv, non
 quantum meretur incestus (quem ebrius et sui EbrbUt
 impos præler omnem opinionem et suspicionem ut f.a
 admisit), sed illa ebrietas. » Hæc autem tantum v*ai.<u
 videtur fuisse venialis. Ita Theodorelus, S. Chry-
 sostomus, Pererius. Plane enim consternatus, et
 ob conjugis bonorumque omnium amissionem,
 tristissimus erat Lot, ideoque paulo largius bibit
 ad leniendam mœstitiam, non tamen ita, ut pu-
 taret se temulentum fore. Sed vinum ipsi forte
 insuetum, aut solito potentius, mox cerebrum
 labore et moerore debilitatum occupavit et op-
 pressit: tristes enim illico capiuntur vino.

Non sensit. — Fuit aliquis sensus in Lot, ut pa-
 tet; sed confusus, sopitus et perturbatus, qualis
 esso solet in dormientibus, maxime semisopitis
 et semivigilantibus. Ita Cajelanus. In particulari
 ergo non sensit, nec agnovit Lot filiam, ejusque
 accessum et recessum.

33. Dederent etiam et illa nocte patri suo di- y
 bere vinum — Hæc secunda ebrietas Lot majus
 peccatum fuit priori, quia ex priori expertus jam
 vini potentiam, suamque temulentiam, sapere
 debuisset et cavere, sibique temperaro a vino,
 ne in secundam incideret. Sed quis, præsertim ita
 afflictus, per omnia tam providus csl?

37. Moab. — Jfoaô dicitur quasi 3NO *meab*, id s rj n
 est, ex patre, g. d. Hunc filium genui ex patre
 meo, ut idem sit illi pater et avus; impudens fuit
 hæc filia in congressu cum patre; impudentior
 in nomine prolis, quo crimen suum publicat (I).

38. Ammon. — Hebraico **p** *ben ammi*, id est 38
 filius populi, vel, ut Septuaginta, generis mei, e
 quem scilicet ex meo genere et gente, ex meacog-

(1) Aliis hO videtur priscum nomen, quod et *aqua**
 et jfinoi valet, ut N'12 sit *semen paths*.

natione et parentela, puta ex patre, suscepi, *q. d.* Filius hic meus non generatus est ab impiis Sodomitis, inter quos vixi, sed totus est ex meo populo et gente, natus nimirum ex parentis satu filiaeque conceptu. Voluit Deus in filiis manere incestus huius paterni tam infamis memoriam, ut Iebraei eorum connubiis praelclu cognationis se non contaminarent. Ita Theodoretus.

Quare apposite « S. I'aula terram sanctam peragrans, cum ad Segor sive Zoaram venisset, recordabatur speluncae Lot, et versa in lacrymas virgines socias admonebat, cavendum esse vinum in quo est luxuria, cuius opus Moabite sunt et Ammonite, n uti refert S. Hieronymus in ejus Vita. EbrifU» Vide hic quid sit ebrietas, etiam involuntaria, qwi? et in quæ absurda hominem adigit.

Quid ergo est ebrietas voluntaria? in quæ mala adigit? quam multis « fuit » funesta?

Quid est ebrietas? Audi S. Basilium, homilía in ebrietatem : a Est dæmon voluntarius, malitiæ mater, virtutis inimica, fortem virum reddit ignavum, ex temperante facit lascivum, justitiam ignorat, prudentiam extinguit. Quid, quæso, sunt ebrii aliud quam gentium idola? oculos habent, et non vident. »

Quid est ebrietas? Audi S. Ambrosium, *De Elia et jejunio*, cap. xvi : a Est fomentum libidinis, incentivum insaniae, venenum insipienti®. Per hanc homines vocem amittunt, coloro variantur, oculis ignescunt, ore anhelant, fremunt naribus, in furore ardescunt. »

Quid est ebrietas? Est homo nec mortuus, nec vivus, » ait S. Hieronymus in cap. v *ad Galat.*

Quid est ebrius? a Est daemon voluntarius, mortuus animatus, morbus veniam non habens, ruina excusatione carens, commune generis nostri opprobrium; ubi ebrietas, illic diabolus, ibi turpia verba; ubi saturitas, illic dæmoneschoros agunt, » ait S. Chrysostomus, homil. 87 *ad Pop.* Rursum horn. l'8 in *Matth* : « Quanto melior asinus ebrioso est? quanto canis præstantior? Omnes certe bestiae, cum bibunt aut comedunt, ultro quam satis est non sumunt, etiamsi mille homines cogerent. »

Quid est ebrietas? « Est voluntaria insania, » ait Seneca, *epist.* 83.

EbrkiU- *Secundo*, vis scire effectus ebrietatis? *Primo*, ut i t{. Jram DCi provocat, *Isaim* v : « V® qui consurgitismauead ebrietatem sectandam. » *Prov.* xxm : « Cui v®, cui rix®, cui fove®, cui sine causa

vulnera, cui suffusio oculorum? nonne his qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis? » *Secundo*, mentem eripit. *Proverb*, xxm, 31 : « Ne intuearis vinum, quando flavescit, cum splenduerit in vitro color ejus: ingreditur blande, sed in novissimo mordebit ut coluber. » *Osee* jv, 11 : « Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor. n *Tertio*, luxuriam inflamat, ut patet hic in Lot. *Prov.* xx, 1 : « Luxuriosa res vinum, et tumultuosa ebrietas. » *Ephes*, v, 18 : « Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. » *Quarto*, jacturam facit vil.p et fortunarum. *Eccli.* xxxvn, 34 : (Propter crapulam multiobierunt; quiaulemabs-linens est, adjiciet vitam ; » et cap. xix, 1 : « Operarius ebriosus non locupletabitur. » Quinto, tollit erubescentiam, qua sublata homo erumpit in verba spurca, rixosa, litigiosa, etc., quin et verbera ac cædcs. Sexto, proprium hoc habet, quod peccatorem constituat in periculo certo et inevitabili damnationis ætern®; alii enim peccatores, si ingruat mors, pœnilent, cum sint rationis compotes, et sacramentis expiantur; solus ebrius nec pœnitentiæ, nec sacramentorum est capax, ut, si tedatur, vel catarrho suffocetur, certo certius damnetur; hinc ait Paulus, I Cor. vr, 10, et *Galat.* v, 21, quod ebriosi regnum Dei non possidebunt.

Tertio, vis exempla? Lot, quem Sodoma non vicit, ebrius geminum commisit incestum. Noel vir perfectus, ebrius nudatus et a filio illusus est. Samson repletus vino per Dalilam hostibus traditus est. Ilopherni ebrio caput a Judith resectum est. Filii Job dum vinum bibunt, ruina domus oppressi sunt. Herodes inter pocula caput Joanni Baptiste præcidi jussit. Dives Epulo ob excessum in potu, ne guttulam quidem aqu® post hanc vitam habere meruit, ait S. Chrysostomus. Alexander ebrius Clitum charissimum occidit, quinci seipsum Herculeano scypho. Balthazar, monarcha ultimus Babyloniorum, temulentus vidit manum scribentem, *mane, tekel, phares*; et eadem nocte a Cyro regno et vita spoliatus est. Cogitet ebrius sibi camdcm sententiam a Deo ferri: *mane*, numerati et succisi sunt dies vit® lu®, brevi, et forte hac die, hac hora morieris; *lekcl*, appensus es, et inventus es minus habens, minus sobrietatis et virtutis, quia gravis es vino et vitiis; *phares*, divisus es, corpus tuum quod ita saginasti, dabitur vermibus in epulum, anima dabitur demonibus in ludibrium et tormentum.

CAPUT VIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Alraha tn Geraris a rege abripitur uxor, hinc a Deo, vers. 3, punitur cl increpatur rex; qui, vert. 9, rum Abraham expostulat quod cam sororem vocarit, ac tandem, vers. 17, orante pro co Abraham sanatur.

I. Profectus inde Abraham in terram Australem , habitavit inter Cades et Sur : et peregrinatus est in Geraris. 2. Dixitque de Sara uxore sua : Soror mea est. Misit ergo Abimelech, rex Geraræ, el tulit eam. 3. Venit autem Deus ad Abimelech per somnium nocte, et ait illi : En morieris propter mulierem quam tulisti ; habet enim virum. 4. Abimelech vero non tetigerat eam , et ait : Domine, num gentem ignorantem et justam interficies? 5. Nonne ipse dixit mihi : Soror mea est ; et ipsa ait : Frater meus est : in simplicitate cordis mei et munditia manuum mearum feci hoc. G. Dixitque ad eum Deus : Et ego scio quod simplici corde feceris : et ideo custodivi te ne peccares in me, et non dimisi ut tangeres eam. 7. Nunc ergo redde viro suo uxorem, quia propheta est, et orabit pro te, et vivos : si autem nolueris reddere , scito quod morte morieris tu , et omnia quæ tua sunt. 8. Statimque de nocte consurgens Abimelech, vocavit omnes servos suos, et locus est universa verba hæc in auribus eorum , timueruntque omnes viri valde. 9. Vocavit autem Abimelech etiam Abraham, el dixit ei : Quid fecisti nobis? quid peccavimus in te, quia induxisti super me el super regnum meum peccaluin grande? quæ non debuisti facere, fecisti nobis. 10. Rursumque expostulans, ait : Quid vidisti, ut hoc faceres? 11. Respondit Abraham : Cogitavi mecum, dicens : Forsitan non est limor Dei in loco isto : et interficient me propter uxorem meam. 12. Alias autem et vere soror mea est, filia patris mei, cl non filia matris meæ, el duxi eam in uxorem. 13. Postquam autem eduxit me Deus de domo patris mei, dixi ad cam : Hanc misericordiam facies mecum : in omni loco, ad quem ingrediemur, dices quod frater tuus sim. 14. Tulit igitur Abimelech oves et boves, et servos et ancillas, et dedit Abraham , reddiditque illi Soram uxorem suam , 15. et ait : Terra coram vobis est; ubicumque tibi placuerit, habita. 1G. Sane autem dixit : Ecce mille argenteos dedi fratri tuo, hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes qui locum sunt, et quocumque perrexeris : mementoque te deprehensam. 17. Orante autem Abraham , sanavit Deus Abimelech el uxorem, ancillasque ejus, et pepererunt: 18. concluderat enim Dominus omnem vulvam domus Abimelech propter Sarani uxorem Abrahæ.

[1] i. I.PnOFecrvs inde Abraham.—Ex Mambre, ut patet cap. xvni, 1, profectus est in Geraram, primo, ob cladin recentem Sodomro, ut scilicet longius abesset a Sodomis et mari Mortuo, quod suo fumo vicinis locis sterilitatem et pestem afflabat.

Secundo, quia Deus volebat cum in Chanaan esse peregrinum, et assiduo peregrinari, ut doceret uos in hac vita esse peregrinos et tendere ad coelum, Hebr. xi, 10.

Tertio, ut variis locis et gentibus prodesset sua doctrina, pielato et vilæ exemplo , atque undique spargeret vene religionis et virtutis semina : ita Chrysostomus.

i S.Tvltit eam ,— ut conjugem eam duceret; erat

Sara jam nonagenaria : unde mirum alicui videatur, illam ca celate tanta fuisse pulchritudine, ut a rege appeteretur. Verum nonagenarii tunc erant similes nostris quadragenariis, vel quinquagenariis, qua celato nonnulli robusti pristinam adhuc servant pulchritudinem. Addit Procopius divinitus cum fœcunditato Sarro restauratam fuisse pristinam pulchritudinem.

Adjuvit hanc Sarro pulchritudinem, quod ipsa valdo bono erat temperamento, quod nunquam pepererat, quod nunquam lactaverat, quodque, ut Torniollus et alii putant, multis antea annis, scilicet ex quo sterilem se esso certo intellexit, copula conjugali abstinuit, uti colligitur cap. xvn, 12 : hee enim vires et pulchritudinem conservant,

siculi e contrario, debilis complexio, crebri partus, lactationes long®, frequens copul® usus, ▼ires enervant, rugas et renium accelerant.

Nota : Sara paucis diebus post angelorum ab Abrahamo discessum concepit Isaac, simulquo cum Abraham ivit in Gcraram, ubi statini Abimelech eam sibi tulit, ideoque a Deo mox flagellatus est, ut patet vers. 17, sterilitate communi cl morbo gravissimo, sed medicis ignoto : itaque impeditus fuit ne Sara abuteretur: desperata medicorum ope Deus in somnis illi apparuit, jussitque Saram reddi : ita Josephus.

ver». 3. 3. Per somnium. — Hinc patet dormienti Abimelech hanc visionem in imaginatione objectam esse : angelus enim in ea hæc verba Dei loqucnlis, ct Abimelech respondentis ita eflbrmavit, ut rex omnino videretur sibi cum Deo colloqui.

Ex morier is; — scilicet, nisi jam sciens conjugatam, marito eam reddas, ul patet vers. 7.

ven. s. S. h* simplicitate, — simplici, innocenti, recto el sincero animo; simplex enim in Scriptura vocatur rectus, sincerus, inuoxius, qui nulli est injurius.

▼eu. e. G. Er ego scio, — to innoxium ab adulterio, sed non ab injuria : tulisti enim invitam pro luo imperio, ideoque punivi te, vers. 17.

Ne peccares, — no vel inscius moechareris, cs-sesquo materialiter saltem adulter.

Non dimisi, — morbo impediui, vers. 17.

ver». 7. 7. Orabit, — ct exorabit, ut cesset isla plaga tua.

Quia propheta est, — quia vir sanctus est, cum quo Deus familiariter agit ct loquitur. *Secundo*, proprie propheta fuit Abraham : multa enim futura prenovit, uti nascilurum sibi Isaac, ct ex eo Christum, posterosquo suos quarta generatione obtenturos Chananæam, evertendam Sodomam, etc. Septem vocis *propheta* significationes assignavi I Cor. xiv, initio (1).

Vm s. 8. Staumque de nocte, — summo mane, ut habent Hebræa, Chaldæa ct Septuaginta (2).

ver». 9. 9. Super regnum meum. — Solet enim Deus regna ob peccata regum punire, quia populus est aliquid principis, el quasi principis pars, sive membrum polilicum. Ha Abulensis.

Induxisti super me peccatum grande, — materiale adulterium. Dicendo enim Saram esse luam sororem, non uxorem, dedisti mihi occasionem accipiendi eam in uxorem, quæ mihi non potest esse uxor, sed pellex ct adultera; vulgus enim materiale peccatum vocat peccatum, putalque

esse pœna dignum. Metuere etiam, ct dubitare poterat Abimelech, an satis Abrahamum examinasse! ct inquisiisset num Sara esset conjugata. Certe cupiditale aliqua peccasse videtur et licentia, uti solent reges nonnulli, preserlim pagani, imperiose inulta poscere, etiam conjuges cl bona aliorum. Adde fuisse aliquam formalem culpam in Abimelech, in co quod Saram invitam abduxerit, uti dixi. *Secundo*, « peccatum grande, » id csl, grandem peccati mei jam dicti ultionem, pœnam ct plagam, ut palet vers. 17. Ha Abulensis. Deus enim subinde etiam ob materialia peccala homines punit, id est castigat, affligit, ut ipsi, ao præscrilm principes et prelati, ca in-m dagent et extirpent. Ha fecit hic Deus cum Abi-uR-melech.

12. Vere soror mea est, — g. d. Vere more gen-tismeæ, quæ neptes sorores, nepotes fratres vocat, vocavi Saram sororem meam, cum nep-^'-j tis sit, ut dixi cap. xu, vers. 13; sic Abraham <<i vocat Lot fratrem, id est nepotem suum, cap. lin, vers. 8.

Addit S. Chrysostomus quod omnes in familia Thare, ipsum Thare patrem vocabant, ac si omnes inter se fratres et sorores fuissent; maxime cum mortuo Aran, patre Sare ct Lot, habuerunt Thare non solum avi, sed ct patris loco. Sic vulgo Flandri ct Galli suos avos vocant magnos patres.

Quare non est verisimile, quod Cajetanus et alii ex hoc loco astruunt, Saram proprie fuisse sororem Abrahæ, cx eodem proximo patre Thare, sed alia matre genitam; nam jure nature illicitum et irritum est matrimonium in primo consanguinitatis gradu, non tantum line® rectæ, sed et lateralis, puta inter fratrem cl sororem. Ita S. Augustinus, lib. XXII *Contra Faustum*, cap. XXXV. Et quis credat Abrahamum virum tam probum, prudentem el honestum, sororem suam in conjugem accepisse?

Filia patris mei, et non filia matris mee, — q. d. Sara ex eodem patre Thare ir.ecum, sed per aliam matrem descendit; unde videtur quod Thare duas habuerit uxores, cx quarum una natus est Abraham, cx altera Aran, qui genuit Saram ct Lot.

Hinc patet conjugium in secundo gradu collateralium, puta inter patruum ct neptem, non plane vetari lege nature, ct tum fuisse usitatum; jam autem velitum est lege positiva. Ila S. Augustinus supra.

13. Postquam autem eduxit me Deus. — Hebraice v r>u est, « cum errare el instar erroneis peregrinari (hoc est enim Hebreum *ipnn hitu) me fecerunt dii,* puta Deus unus, sed in personis Irinus.

IG. Mille argenteos, — scilicet siclos, ut vertit Chaldæus; nam, cum in Scriptura ponitur argenteus vel aureus, mtelligitur siclus, uti bene probat Mariana cap. vi De *Ponderibus*, cl Delrio hic; jam mille sicli argentei sunt mille fioroni Braban-

(1) K'33 proprie *oratores*, hinc nunlium, infrnunfium, inlerprclcin designat. Sic Aaron, *Exott.* vu. 1, dicitur Mods l'*abi*, quia mandata Mosis od Pharaouem perfe-rebat. Hic Atrahamus Abhnelechi voluti est *nuntius* ad Deum, luturus abas, si opus esset, nuntius Dei ad homines.

(3) Serroi suos, non mancipia, sed aulicos liberæ sortis.

Vers 10. *Quid fidisti*, hoc est, ecquid tibi erat in mente, ut, etc»

tic! : siclus enim est florentis, sive 4 regales Hispanici. Septuaginta vertunt mille didrachma, scilicet Hebraica: nam didrachmum Hebræum, sive siclus, continebat non 2, sed 4 drachmas Atticas, puta 4 regales, uti dixi supra (1).

Fut r i, — quem vocas fratrem tuum, cum sis maritus. Est ironia.

HOC ERIT UDI IN VELAMEN OCULORUM, — id Cs1, in defensionem pudoris, c1, ul Chaldæus vertit, in velamen honoris tui, quod miserim tollere te mihi in sponsam, quodque honeste te habuerim, et intactam viro reddiderim : oculi enim sunt sedes pudoris. Alludit ad ritum veterum; sponsæ enim cum nuptui dabantur, ob pudorem obnubebant velo, quod flammeum dicebatur, vel pallio caput, uti fecit Rebecca, *Gen.* cap. xxiv, vers. 65. Vide Alexandrum ab Alexandro, lib. *H Genial*, cap. v; vide etiam dicta 1 *Corinth*, xi, 5 et seq. (2).

Sensus ergo est, ul recte Delrio, *q. d.* En ego quasi paranympheus, el novanliqui matrimonii auspex, te viro uxorem in manum do, Caio Caiam, quia et dolem superaddo siclos mille. Illud sis libi loco flammei, quin et iis flammeum emesi voles, hoc nova nupta pudorem tum nuptiarum, tum mendacii lui, tum suspicionum quarumlibet de me et te obnube; facile enim omnes intelligent, te caste a me habitam, ex eo quod tam solemniter et honorifice a me sis viro red-dita.

Secundo, Hamerus sic explical : Dedi libi mille argenteos, ut emas tibi tuisque ancillis velamen vultus, ad operiendam pulchritudinem, ne sitea aliis ut mihi fuit, illecebra el irritamentum libidinis, *q. d.* Noli quasi innupta aperto capite, uti ante fecisti, incedere, sed quasi nupta illud obnube et vela.

Tertio, Cajetanus vertit, non *hoc*, sed *hic*, scilicet Abraham maritus tuus, erit velamen oculorum omnibus ad concupiscendum te in uxorem, *q. d.* Nemo qui noverit hunc esse maritum tuum, etsi videat te esse pulcherrimam, audebit concupiscere et sumere in uxorem. Abraham enim, nipote maritus, omnibus velabit et claudet oculos, spem et mentem conjugii. Sed primus sensus magis csl genuinus.

Memento t b esse deprehensam. — Lipomanus vult corrigendum esse, *reprehensam* : sic enim habent Hebræa el Chaldæa. Sed reprehensa fuit Sara hoc ipso, quo deprehensa, et verbis istis quasi sale aspersa, 7. *d.* Deinceps noli uti hac

(!) Antiquissimi illius sicli pretium definiri vix poSt.

(i/ Recl Schroederus observat, antiquissimis illis temporibus morem fuisse, puellis faciem non prius obvelandi, quam cum viro estent jungendae, ut ita merito fidem servandam significarent. Hinc Abimelech, reprehensuros Saram, quod matrimonium cum Abrahamo dissimulassi, c1, telo contra uxorum itforem deposito, virginem se gessisset, *ecco*, Inquit, *mitte argenteos*, etc. Eam igitur hortatur, ul tegumentum sibi comparet, non el aliis viris idem accidat quod sibi.

dissimulatione et dolo, ul maritum voces fratrem tuum, ne te probri, alios peccati periculo exponas; unde Septuaginta vertunt, in *eundis esto vendica* (3).

18. Concluserat enim Dominus omnem vulvam Versi. domus ARIMELF.cn, — ne possent mulieres fœtum concipere, vel ante conceptum edere el parere : ex quo nccessse erat graviditas acerbissimis doloribus excruciaci, 7. *d.* Fecit Deus omnes steriles. Addit Josephus, Abimelech adeo gravi morbo percussus a Deo, ut medici de ejus vita desperarent. Hoc etiam innuit Scriptura cum ait : « Orante autem Abraham (vide, ait S. Chrysostomus, quid valeant preces justis apud Deum), sanavit Deus Abimelech. » Addunt et alii apud Pererium eum ingenti cruci du in verendis afflictum fuisse.

Non peccarat, vel certe parum peccarat Abimelech, ul patet vers. 4 et G, itaque pœna hæc non illi lam pœna fuil, quam frenum ne Sdram tangeret; el stimulus, qui cum cogeret, ul slatini Saram redderet Abrahæ.

Ex hoc cap. liquet tunc gentes aliquas, puta Gerarilas, coluisse unum verum Deum : eum enim colebat eorum rex Abimelech, vir pius et probus, ut colligitur, *primo*, ex eo quod Saram noluit uxorem, nisi audiens esse sororem Abrahæ, pulansque esse innuptam : mox vero ut nuptam scivit, reddidit; *secundo*, quia vers. 4 se el suos vocat « gentem justam; » *tertio*, quia cum Deo familiariter colloquebatur, vers. 3, Deusque ejus excusationem acceptavit, vers. 6; *quarto*, quia vers. 10, expostulans cum Abraham dicit : « Quid vidisti (impietatis in genie mea) ut hoc faceres? » *quinto*, quia vers. 14 Abraham liberaliter habuit, cumque invitavit ut secum habitaret.

Talis fuit quoque Melchisedech, rex Salem, et, ut videtur, ejus cives, cap. xiv; item Hebronitæ, cap. XXIII. Talis fuit et Job cum suis Hussitis. Iia Theodoretus et alii. Præler Abraham ergo ejusque posteros, erant tunc alii principes et populi colentes et timentes Deum verum.

Moraliter S. Chrysostomus, *hom.* 45, notat quam justus, v. g. Abraham, sit Deo cordi et curæ, ut, quia in cum coniitil, ipsum non tantum a morte liberei, sed et gloriosum divitemque repente efficiat. a In hunc enim modum, ait, solet Deus agero : non solum a tristibus liberal eos, qui fortiter se gerunt in periculis in quæ incidunt, sed el lautam in adversis præbet lætiliam, ul in eorum oblivionem omnino veniant, et in multa sint bonorum affluentia. » Et inferius : « Nam semper omnia ita fácil et tractat, et singula dispensat, ul qui sibi serviunt (nasi luminaria reluceant, et eorum virtutem ubique manifestam faciat. »

(3) Juxta Kimchlum, in *Léxico*, verba luce sunt, non Abimelechi, sed Scriptoris (tertia feminina, forma ad chaldaismum inclinante, pro HfIM) volentis dicere, quod, quandoquidem hæc omnia illi evenerint, nunc ita correpta el monita fuerit, ne ultra se diceret sororem Abraham!. Ad verbum, *et de omni re reprehensa est*.

CAPUT VIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Nascitur, circumciditur et ablactatur Isaac. Secundo, vers. 10, Ismael et Agar domo Abraha pelluntur; cos in deserto solatur angelus. Tertio, vers. 22, Abraham init fœdus cum Abimelcch.

1. Visitavit autem Dominus Sarani sicut promiserat: et implevit quæ locutus est. 2. Concepitque et peperit filium in senectute sua, tempore quo prædixerat ei Deus. 3. Vocavitque Abraham nomen filii sui, quem genuit ei Sara, Isaac : 4. et circumcidit cum octavo die, sicut praeceperat ei Deus, 5. cum centum esset annorum : hac quippe ætate patris, natus est Isaac. 6. Dixitque Sara: Risum fecit mihi Deus: quicumque audierit, corridebit mihi. 7. Rursumque ait : Quis auditurum crederet Abraham , quod Sara lactaret filium, quem peperit ei jam seni? 8. Crevit igitur puer, et ablactatus est : fecitque Abraham grande convivium in die ablactationis ejus. 9. Cumque vidisset Sara filium Agar Ægyptiæ ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham : 10. Ejice ancillam hanc, ctfilium ejus: non enim erit hæres filius ancilis cum filio meo Isaac. 11. Dure accepit hoc Abraham pro filio suo. 12. Cui dixit Deus : Non tibi videatur asperum super puero, et super ancilla tua : omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem ejus : quia in Isaac vocabitur tibi semen. 13. Sed et filium ancillæ faciam in gentem magnam, quia semen tuum est. 14. Surrexit itaque Abraham mane, et tollens panem et utrem aquæ, imposuit scapnlæ ejus, tradiditque puerum, et dimisit eam. Quæ cum abiissct, errabat in solitudine Bersabee. 15. Cumque consumpta esset aqua in utre, abjecit puerum subter unam arborum, quæ ibi erant, 16. et abiit, seditque e regione procul quantum potest arcus jacere; dixit enim : Non videbo monentem puerum : et sedens contra, levavit vocem suam, et flevit. 17. Exaudivit autem Deus vocem pueri: vocavitque angelus Dei Agar de coelo, dicens: Quid agis, Agar ? noli timere : exaudivit enim Deus vocem pueri de loco in quo est. 18. Surge, tolle puerum, et tene manum illius, quia in gentem magnam faciam eum. 19. Aperuitque oculos ejus Deus: quæ videns puteum aquæ, abiit, et implevit utrem deditque puero bibere. 20. El fuit cum eo : qui crevit, et moratus est in solitudine, factusque est juvenis sagittarius. 21. Ilabifavitque in deserto Pitaran, et accepit illi malersua uxorem de terra Ægypti. 22. Eodem tempore dixit Abimelcch, et Phicol princeps exercitus ejus, ad Abraham : Deus tecum est in universis quæ agis. 23. Jura ergo per Deum ne noceas mihi, et posteris meis, stirpique meæ : sed juxta misericordiam, quam feci tibi, facies mihi, et terra in qua versatus es advena. 24. Dixitque Abraham : Ego jurabo. 25. Et increpavit Abimelcch propter puteum aquæ quem vi abstulerant servi ejus. 26. Responditque Abimelcch : Nescivi quis fecerit hanc rem : sed et tu non indicasti mihi, et ego non audiui prater hodie. 27. Tulit itaque Abraham oves et boves, et dedit Abimelcch: percusseruntquo ambo fœdus. 28. Et statuit Abraham septem agnas gregis seorsum. 29. Cui dixit Abimelcch : Quid tibi volunt septeni agnæ istæ, quas stare fecisti seorsum. 30. At ille : Septem, iuquit, agnas accipies de manu mea, ut sint mihi in testimonium, quoniam ego fodi puteum istum. 31. Idcirco vocatus est locus ille Bersabee, quia ibi uterque juravit. 32. Et inierunt fœdus pro puteo juramenti. 33. Surrexit autem Abimelcch, et Phicol princeps exercitus ejus, reversique sunt in terram Palæstinorum : Abraham vero plantavit nemus in Bersabee, et invocavit ibi nomen Domini Dei sterni. 34. El fuit colonus terræ Palæstinorum diebus multis.

1. Visitavit actē Domixus Sarām, — dando ei conceptum et prolem promissam. Ita Rupertus. *Setundo*, post conceptum et natum Isaac, angelus Dei vicarius visitavit corporali forma Sarām, ut eide prole gratularetur, juxta id quod promiserat, cap. svili, dicens : « Revertens veniam ad te tempore isto, ei habebit filium Sara (1).

2. lx SBXECTUTB sua. — «Sua, id est ejus, scilicet Abrahami, est hebraismus : Ilcbræa enim sic habent : *Peperit Sara Abrahamo filium in senectute ejus*, vel *pro senectute ejus*, qui scilicet seni Abrahæ esset consolationi et voluptati. Adde, Hebræi dicunt prolem nasci patri, non matri, quia proles patris est hæres, patrisque nomen et familiam propagat; non matris.

3. Vocavitque Abraham nojiex filii sui, etc., Isaac, — quia scilicet Isaac hebraico idem est quod *risus*. Isaac enim fuit risus gaudiumque senis Abrahæ et sterilis Saræ, adeoque lotius orbis; nam ex eo nasciturus erat Christus. Undo vers. 6 ait Sara: « Risum fecit mihi Dominus; quicumque audierit, corridebit mihi. » Hinc allegorico S. Ambrosius, lib. *De Isaac*, cap. i : « Isaac, ait, ipso nomine figuram et gratiam signat. Isaac enim risus latine significatili' : risus autem insignie lætitiæ est. Quis autem ignorat quod is (Christus) universorum lætitia sit, qui mortis formidolosæ, vel pavore compresso, vel moerore sublato factus omnibus est remissio peccatorum? Itaque ille nominabatur, et iste designabatur; ille exprimebatur, et iste annuntiabatur. »

5. Cum cextum esset annorum. — Refert hæc non ad tō *præceperat*, sed ad tō *circumcidit*. Circumcisis enim, uti et natus, est Isaac, anno Abrahæ 100.

Nota : Hoc tempore vivebat adhuc in liaran Tharo, pater Abrahæ, et avus Isaac. Tharc enim genuit Abraham anno ætatis suæ 70; cum ergo Abraham centum erat annorum, genuitquo Isaac, Tharo erat 170 annorum; post hæc vixit adhuc Thare 33 annis: mortuus est enim anno ætatis suæ 203, *Gen.* xi, 32.

Tropologice S. Ambrosius, lib. I *De Abraham*, cap. vu : « Si fueris centenarius, id est perfectus, habebis posteritatem, lætitiā exaltationis, hæreditatem vitæ æternæ : » centenarius enim est numerus perfectionis, et Isaac risum et exultationem significat.

C. Risum fecit mihi Deus. — Chaldæus vertit : *Gaudium fecit mihi Deus, omnis qui audierit congratulabitur mihi*. Sara typus fuit B. Marim parientis Christum, qui est desiderium et gaudium collum æternorum, unde ipsa canit : « Exultavit spiritus meus in Deo salutari meo, quia respexit humilitatem ancillæ suæ : ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. »

(1) npg proprie denotat *aliquid acarrale inspicere*. hinc curam gessit, invisit, rationem habuit, memur fuit alicujus, rive promissi.

7. Quis auditurum crederet Abraham. — Hebraice T)O ' *mi militi*, quis dixisset Abrahæ?

Quod Sara lactaret. — Deus cum partu lac Saræ per miraculum restituit, quia volebat eam quasi rnalrem, per se, non per nutricem lætare Isaac.

Discant hic matres se debere per se suas proles nutrire et lactare : natura enim hoc illis onus imposuit. Hinc mamillas et ubera, voluti *lagentu* las quasdam ad proles nutriendas aptas, illis lar- tm m gita est. El aliqui quidem putant esse peccatum gjj* mortale, absque causa per nutricem alere; melius tamen cum Navarro in *Enchirid.*, cap. xiv, num. 17, dicendum existimamus tantum esse veniale: ratione tamen aliquarum circumstantiarum gravius peccatum esse potest. Si autem id fiat subsistente causa legitima, nullum peccatum erit. Peccant ergo illæ matres, quæ absque justa causa et necessitate, filios alere dedignantur : et illæ adhuc gravius, quæ absque delectu quibusvis fere nutricibus tradunt, sæpe incognitis, infirmis, eie., ex qua re multa mala oriuntur : nam præter id, quod aliquando alii filii supponuntur,

Primo, infans vel non vivit, vel debilior vivit, quia lac sugere compellitur naturæ suæ non con- an forme ; qui si ex eodem corpore, ex quo genitus est, pastus esset, ac materni corporis calore fatus, robustus evaderet, meliorisque ingenii et indolis. Vide Plinium, lib. XXVUI. cap. ix, ubi scribit lac maternum esse utilissimum et naturæ prolis convenientissimum. Vide etiam apud A. Gellium, lib. XII *Noct. Att.* cap. i, Orat. Phavorini Philosophi, in qua plurima incommoda enumerantur, quæ ex tali educatione per lac aliarum promanant. Quod verissimum esse ex eo constat, quod hædis, si ovium lacte aluntur, pili teneriores gignentur; et agnis, si caprarum, lana existet durior ; imo arbores, si transplantentur ex loco suo naturali, ex humore quem radices transplantatæ attrahunt, sæpe vel mutantur, vel pereunt. Si ergo nutrices fuerint rusticæ, si improbæ, si impudicæ, si iracundæ, si leinulenlæ, si crudeles, si forte etiam lepra, aut alio morbi genere infectos, tales fere proles existent. Sic Dido apud Virgiliani insectatur Æncam tanquam degenerem, ut qui a matre educatus non fuerit. Scribit Lampridius Titum, filium Vespasiani Imperatoris, loto vitæ tempore adversa valetudine laborasse, eo quod a nutrice infirma lactatus esset; et pluribus aliis idem contigisse. De Tiberio quoque Cæsare fertur quod fuerit magnus potator, quia nutrix ipsius talis erat.

Secundo, ex eo quod filius non lætetur a propria matre, fit ut mater filium, et filius matrem minus amet. Hinc D. Ambrosius, lib. I *De Abraham*, cap. mi, ex eo quod Sara lætaverit filium, inferi : Provocantur feminæ meminisse dignitatis suæ, et alere filios suos : hæc enim matrum gratia, hic honos; denique, inquit, cos plus amare filios solent, quos ipsæ matres lactaverunt ubc-

ribus suis. Unde naturalem parentum ac filiorum amorem majorem videmus in communi plebe, quam in familiis nobilium : quoniam fere nobiles feminæ infantes suos- per nutrices lactare curant , et eos sæpe nec vident, nec ab eis videntur ante annum vel alterum.

IertlJ

Tertio, S. Basilius, homil. 9 *Hcxam.* ostendit nullum fere genus esse quod alteri proles alendas committat, tametsi saevissimum et crudelissimum. Videmus, inquit, ut in ovium copioso grege a stabulis exilions agnus, matris suæ continuo percipiat vocem, ad eamque properet, atque lac's fontes proprios recta petat, et mater inter innumeros agnos internoscat proprium; lupi, leones, tigrides, ac cæteræ feræ immanes ita suos fovēt felus, ut fere semper in sinu, vel ad mamillas habeant. Aves sæpe 5, C, 7 et 8, et plures sub alis habent, et licet nec lac ipsis natura impertiverit, nec grana habeant, nec alia semina unde suos pullos alant, tamen curam adhibent, ut ipsis necessaria subministrent; imo quod magis est admirandum, tantum est in ipsis feris el avibus nutriendi et incubandi desiderium, ut subinde pro hoc officio mas et femella contentant, ut patet in cynis et ursis, alioqui feris animalibus, quæ etiam catulos informes lambendo formant. Et ita soli homines a matribus deseruntur, et nutricibus, nescio quibus, exponuntur.

Pudeat ergo eas, quod a brutis animantibus in officio charitatis superentur; et imitentur sanctas mulieres quæ proprio lacte filios aluerunt, ut Sara Isaac, Rebecca Jacob, Anna Samuclem, et mater illa nobilis septem fratrum Machabæorum, II *Machab.* vn, ac ipsa Dei genitrix Filium suum Christum Dominum. Divus quoque Augustinus in lib. *Confess.* fatetur se cum matris lacte, Dei honorem et venerationem hausisse. Ex quibus omnibus sequitur pravam consuetudinem præter ipsam naturam effecisse (sicut ait D. Gregorius ad interrogationem Augustini Anglorum Episcopi, cap. x), ut mulieres filios quos gignunt nutrire contemnant, cosque aliis mulieribus tradant, quod ex causa incontinentiæ videtur inventum : quia dum se continere nolunt, lactare despiciunt quos gignunt.

Ver»

».

8. Ablactatus est.—Quod fiebat tum auno circiter quiuto, uti jam fit tertio : præsertim si proles esset unica, unicque dilecta; quinquennis ergo fuit Isaac, cum eum vexavit et persecutus est Ismael (1).

Fecit grande convivium in die ablactationis.—Quia moris tum erat, ait Cajetanus, ut initium comedendi primogeniti, quasi jam per se vivere incipientis, et vitalis futuri, celebraretur communi convivii tetilla.

(!) Lactationis tempus, ut adhuc hodie apud plures Orientis populos, sic et olim per biennium trienniumvo duravit. Cf. II *Machab.* tu, 28 ; Josephum, *Anliq.* lib. II, cap. ii.

Secundo, ut conviva?, alique passim viderent ex lacte Sara?, partum fuisse verum, non suppositum, nec subventancum, ait S. Chrysostomus.

Tropologico S. Augustinus et Ruoderus : Ingens, inquiunt, est gaudium, cum homo non lacto, sed solido sapientia? et virtutis cibo vescitur.

9. Ludentem, — iridentem, subsannantem, vexantem, imo persequentem Isaac, uti explicat Apostolus, *Galat.* iv, 29. Sic duellum Joab cum Abner vocatur lusus, II *Rcg.* n, 14 : «Surgant, ait, pueri, et ludant,» id est duellant; sic canes ludunt cum felibus, et feles cum muribus.

Causa cur Ismael illuserit et vexaverit Isaacum, videtur fuisse invidia convivii tam solemnitis (quod fecit Abraham in ablactatione Isaac), et primogenitura? ac promissionis de semine benedicto, ex Isaac nascituro : hæc enim sibi potius, nipote primogenito, et 12 annis seniori, quam Isaac, deberi putabat Ismael. Ita S. Hieronymus et alii.

Porro, jure non tantum in Ismaelem, sed etiam in matrem ejus Agar, excanduit Sara, eo quod ipsa filii sannas et petulantiam non compesceret.

10. Ejice ancillam. — Dicit hæc Sara mota a vii. Deo, ut colligitur vers. 12; prudenti enim et præ-sago spiritu timebat ne Ismael, qui tam cito suum vexabat Isaac, deinceps crescentibus odiis eum supplantaret, vel opprimeret; voluit ergo cum separari, et domo expelli. Ita videmus multo melius et quietius separari, ac seorsum vivere proles diversi tori, scilicet ex eodem parente, sed alia matre genitas.

Allegorico, ejectus et reprobatus est Ismael, id est Synagoga, quia illusit filium liberæ, id est, quia Christum regem libertatis illusit, flagellavit, crucifixit, ejusque domesticos libertos, puta Apostolos et Christianos, pertinaci odio persecuta est.

12. Cui dixit Deus, — nocte in somnis per visionem, ut patet vers. 14.

Ik Isaac vocabitur tibi semen, — in Isaac et Isacidis censebitur et vocabitur posteritas tua : filii enim Isaac vocabuntur filii Abrahæ, cruntque hæredes promissionis, quam tibi, o Abraham, feci; non autem filii Ismael : hi enim non Abramidæ, sed Ismaelite, Agarcni et Saraceni vocabuntur.

Allegorico, in Isaac, id est in Christo Isaaci filio, coque solo, vocabuntur Christiani fideles, filii Abrahæ, qui est pater credentium, ac consequenter filii Dei, et hæredes vite æternæ, Colai. iv, 23 et 24.

14. Dimisit eam. — Facit hic Abraham divor-tium cum Agar, jussu Dei; undo Agar et Abraham invicem deinceps debitum conjugale reddere non tenebantur, perinde ut non tenetur modo conjux conjugii adultero, vel ob rixas, aliasve justas causas per divortium separato, debitum reddere. Non tamen facta est hic matrimonii inter Agar et Abraham dissolutio, ita ut

liceret Agar niteri nubere. Agar enim non matrimonio, sed domo tantum Abrahæ ejecta fuit per divortium, ob suas lites quas habuit cum Sara, uti ejicitur adultera. Ita Abulensis.

Tradidit plerum, — non humeris portandum, ced pedibus ducendum; erat enim jam Ismael 17 annorum, ut patet ex dictis vers. 8. Quare quod in Septuaginta jam legimus: « Et posuit puerum super humerum ejus, » corruptum videtur; itaque transpositis verbis legendum: « Dedit Abraham Agar panem et utrem aquam, et imposuit super humerum ejus, et puerum, » supple dedit illi, non in humerum, sed in manu ducendum.

Tatii. 15. Abiecit, — non tam brachiis, quam animo, q. d. Dimisit et reliquit cum, fatiscientem fame sub arbore, quasi desperatum, et mox moriturum. Ita S. Augustinus.

ton. 16. Et flevit — Agar, flevit et puer Ismael, unde et flentem cum audivit Deus, ejusque misertus est. « Sic, ait S. Chrysostomus, homil. 46, quandocumque voluerit Deus, licet in solitudine simus, et in extremis afflictionibus, nullamque spem salutis habeamus, nullo alio opus habebimus, divina gratia nobis omnia suppeditante. Nam si ejus gratiam nacli fuerimus, nullus nobis pnevalebit, sed nos potentiores omnibus erimus. » Ergo in arctis et desperatis rebus vicinissimus est Deus, et invocatus illico succurrit. Nam, ut ait Psalles: « Tibi derelictus est pauper, orphanus tu eris adjutor. » Ita Deus affuit Davidi in deserto, cumque quasi jam captum, c manibus Saulis persequentis eripuit, I Bcg. xvni et seq.

fall- 17. Noli timere — meum adventum et fulgorem, aut pueri mortem; non enim morietur.

fai». 19. Aperuitque oculos ejus, — fecit ut videret vicinum fontem, quem prius mœrore turbata et prostrata non viderat, q. d. Deus oculos Agar inflexit, direxit, et ostendit ei puteum.

Sic, allegorico ait Ruperlus, Deus in fine mundi Judiéis ab Ecclesia profugis et errantibus viam veritatis, et puteum Scriptura, atque in eis aquam vito, puta Christum, ostendet.

Deus, — angelus vicem Dei gerens. Vide Canon, 16.

fan. 20. Er fliit cum ro, — supple Detis, uti habent Hebræa, Chaldæact Septuaginta, q. d. Deus favit, juvit, direxit, promovit Ismaelem, in gratiam Abrahæ patris ejus. Fabulosum ergo videtur, quod tradunt Hebræi, Ismaelem latrociniiis vacasse.

FACTUSQUE EST JUVENIS SAGITTARIUS, — a jUVnCn-lute vacavit venationi et sugillationi ferarum (1).

(*) 333 multi, ut Vulgatus interpres, a *crescendi* si-juificatu quem verbum 333 obtinet, proprie *crescenten*, id erit adolescentem, denotare existimant. Kimchi con-el nm significatu hand differre a 331, *Jaculatus at*, venilquc *jaculator*. Nomen n©p Hoschnullcro est *arcuarius*, ul sensus sil: *Factusque est Jaculator*. non liqidum, sed *arcuarius*, hoc est sagittarum.

23. Nf. noceas mihi, — quod non nocebis mihi mei-que posteris; hebraico est DP *im tit-ear*, quod non mentieris mihi, id est, quod dolo malo mecum non ages. Ha Vatablus. *Secundo*, quod inique mecum non ages, quod non eris mihi injurius, quod per vim mo meosque non opprimes: in Scriptura enim mendacium vocatur ipsa iniquitas et injustitia; et mentiri dicitur qui fidem fallit, quique proximo suo iniquus et injurius est; hic enim agit contra veritatem prae-*ficam*, puta contra officium et debitum quod alteri præ-tarc debet.

Sed jlxta misericordiam quam feci tibi. — Est hebraismus, q. d. Sicut ego de te bene meritus sum, dando tibi oves, boves, servos ancillas, et mille argenteos, cap. xx, vers. Ii: ita quoque tu studebis de me meisque bene mereri.

31. Bersabee. — Ita dictus est locus a 3X3 beer, Ver*. ii. id est puteus, el JJ3w *sedata*, id est c-t jitra.i.tafí, jJ*? quia ibi juravit Abraham foedus et fidelitatem Abimciech.

Secundo, dictus est Bersabee a *beer*, id est puteus, et *sceba*, id est septem, q. d. Puteus septem, scilicet agnarum, quas pro puteo et loco circumjacente Abraham regi numeravit. Puteum ergo hunc, licet a se suisque effossum, non gratis, nec luereditario jure, sed titulo emptionis et permutationis possedit Abraham. Vide S. Augustinum, *Qucest.* LVI.

Ab hoc puteo, urbs illi vicina dicta est Bersabee, quæ est ultima Judææ ad meridiem, sicuti Dan est ultima ad septentrionem; unde Scriptura solet Judææ longitudinem exprimere per duos hosce ejus terminos, dicens: « A Dan usque Bersabee. » In Bersabee diu habitaverunt Abraham, Isaac et Jacob; unde in Bersabee, uti et in Dan, Jeroboam constituit suos vitulos aureos a populo adorandos. Alius est hic puteus a puteo Viven-tis et Videntis, uti patet cap. xvi, vers. 14.

Docent Hebræi hebræutu >3C3 nisba, id est juro, a >3v sala, id est septem, deduci, eo quod jusjurandum suscipi non debeat nisi septeni, id est, nullis gravibusque de causis, æque ac argumentis ac testibus; est enim jusjurandum res sacra, in qua interponitur divina auctoritas et veracitas, quæ proinde non temere, nec leviter, sed animo multipliciter confirmato et certo adhibenda est.

33. Plantavit nemus. — Septuaginta vertunt, Ven.jj. *plantavit agrum*; Onkelos, *plantavit plantationem*; Jonathas, qui csl auclor Targum Hierosolymitani, *plantavit hortum arbore densum*, et plenum optimis fructibus. Additque Jonathas, quod Abraham Ala-in hoc horto solitus sil peregrinos hospitio excipere et recreare, ac pro mercede pacisci, ul crealorem cœli et terræ, qui hæc illis dedisset, time-4 cul-rent et colerent; unde ex eo quod sequitur, « Et Uml'cU invocavit ibi nomen Domini Dei (eterni, » patet Abrahamum illic etiam altare ad orationem et sacrificium cxlruxisse. Erat ergo hoc quasi ere-

mitorinni et oratorium Abrahæ, quo se subinde a curis cl negotiis, cum Deo acturus recipiebat. ILi Cnjelanus et Pcrerius.

Hinc hoc nemus hebraico vocatur *esce!*, id est arboretum, aut silva arboribus consita, sileni et amœna, a radice nbz? *scafa*, id esi, quietus et tranquillus fuit : inde ergo dicitur hoc nemushcN *esccl*, a quiete, silentio et tranquillitate : sicut idem nemus, aut locus hebraico vocatur riTwX *attera*, a felicitale et beatitudine : in luco

enim quieto et amœno, homo sibi videtur esse quasi iu paradiso, felix et beatus (I).

31. Et fliit colonis, — incola et peregrinus, Vatu. non indigena et inquilius. Hebraice enim est *Un wiiw/w, el peregrinatus est Abraham in terra Palæslinorum.

(1) *tamarisci* species. Veteres interpretes posuerunt genus pro specie, verlcrunlquo *arborem*, vel *nemur*.

CAPUT VIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Abraham a Deo jussus immolare filium, obedit; sed sistitur ab angelo. Secundo, amplam, vers. 15, obedientie mercedem et benedictionem recipit. Tertio, vers. 20, textitur progenies Nachor et Rebecca, qua futura erat uxor Isaaci.

1. Quæ postquam gesta sunt, tentavit Deus Abraham, et dixit ad eum : Abraham, Abraham. At ille respondit : Adsum. 2. Ait illi : Tolle filium tuinn unigenitum, quem diligis, Isaac, et vade in terram Visionis, atque ibi offeres eum in holocaustum super unum montium (piem monstravero libi. 3. Igitur Abraham de nocte consurgens stravit asinum suum, ducens scum duos juvenes, et Isaac filium suum. Cumque concidisset ligna in holocaustum, abiit ad locum quem præceperat ei Deus. 4. Die autem tertio, elevatis oculis, vidit locum procul, 5. dixitque ad pueros suos : Exspectate hic cum asino: ego et puer illuc usque properantes, postquam adoraverimus, revertemur ad vos. 6. Tulit quoque ligna holocausti, et imposuit super Isaac filium suum, ipse vero portabat in m inibus ignem et gladium. Cumque duo pergerent simul, 7. dixit Isaac patri suo : Pater ini. At ille respondit : Quid vis, fili? Ecce inquit, ignis et ligna : ubi est victima holocausti? 8. Dixit autem Abraham : Deus providebit sibi victimam holocausti, fili mi. Pergi ban! ego pariter : 9. et venerunt ad locum quem ostenderat ei Deus, in quo ædificavit altare, et desuper ligna composuit : cumque alligasset Isaac filium suum, posuit cnm in altare super struem lignorum. 10. Exlendilque manum, et arripuit gladium, ut immolaret! lilium suum. 11. Et ecce angelus Domini de coelo clamavit, dicens : Abraham, Abraham. Qui respondit : Adsum. 12. Dixitque ei : Non extendas manum tuam super puerum, neque facias illi quidquam : nunc cognovi quod times Deum, et non pepercisti unigenito filio luo propter me. 13. Elevavit Abraham oculos suos, vidilque post tergum arietem inter vepres haerentem cornibus, quem assumens obtulit holocaustum pro filio. 14. Appellavitque nomen loci illius : Dominus videt. Unde usque hodie dicitur : In monte Dominus videbit. 15. Vocavit autem Angelus Domini Abraham secundo de coelo, dicens : 16. Per memelipsum juravi, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, et non pepercisti filio tuo unigenito propter me : 17. benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli et velut arenam quæ est in littore maris; possidebit nomen tuum portas inimicorum suorum, 18. et benedicentur in semine luo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ. 19. Reversus est Abraham ad pueros suos, abieruntque Bersabee simul, et habitavit ibi. 20. Ilis ita gestis, nuntiatum est Abrahæ quod Melcha quoque genuisset filios Nachor fratri suo: 21. Ilus primogenitum, et Buz fratrem ejus, et Caiuuel patrem Syrorum, 22. et Cased, et

Azau, Pheldas quoque el Jcdlapli, 23. ae Bathuel, de quo nata est Rebecca : octo istos genuit Melcba, Nachor fratri Abrahæ. 24. Concubina vero illius, nomine Roma, peperit Tabee, et Galiatn , et Tahas, cl Maacha.

I. Textavit Deus Abraham, — dando et obijciendo illi insigno objectum et materiam heroica virtutis et obedientiæ, hoc fine, ut ejus virtutem in animo latentem ostenderet, acueret, perficeret, ac tandem coronaret. Diabolus vero lentat obijciendo illecebras, hoc fine, ut pertrahat hominem in peccata cl gehennam : epiorum malorum intentator est Deus, ipse enim neminem hoc modo et fine lentat (1).

Vidit hoc quoque per umbram Seneca, lib. De Providentia : a Deus, inquit, viros bonos, ut severi patres suos filios, durius educat, aitque : Duris operibus, doloribus ac damnis colligant robur: marcet sine adversario virtus ; coque præseute acuitur, atque inter adversa manet in suo statu, et quidquid evenit in suum colorem trahit, ulmare flumina. Ecco par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus : spectaculum Deo dignum. Fortuna ut gladiator, fortissimos sibi pares quærit, alios fastidio transit : iguem experitur in Mutio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormentum in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone. » Longe magis Deus noster ignem experitur in Laurentio, bestias in Ignatio, lapides in Stephano, equuleos in Vincentio, rotas in Catharina, gladium in Dorothea. Pergit Seneca : « Periculosissima est felicitatis intemperantia. Gaudent magni viri aliquando rebus adversis, non aliter quam milites fortes bellis. Gubernatorem in tempestate, in acie militem cognoscas. Hanc rationem sequuntur Dii in bonis viris, quam in discipulis suis preceptores, qui plus laboris exigunt ab his in quibus certior est spes doctrina. »

« Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro : ostendere hæc, quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona esse, nec mala : ideo tam bonis quam malis ea objicit. » Non sunt mala, nisi male sustinenti.

« Quid est boni viri? præbere se fato (Deo): grande solatium est cum universo rapi : omnia mila ab eo removet Deus, flagitia scilicet.

» Tolerantes nati sunt in exemplar. Deus extra patientiam est, illi supra patientiam sunt. Dicit ergo eis Deus : Ego vobis solida bona dedi; id in quoquo solidissimum est, quod exercuit.

» Dicant probi : Digni visi sumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati.

(1) Inter rationes, ob quas Deus ab Abrabamo petiit insigne illud pietatis cl obedientiæ documentum, licet assignari potest, quoti, quum idololatra vicini, videlicet Phœnicii, diis suis pueros immolare non dubitarent, dum Hebræi victimas offerrent brutas, voluit Deus ostendere, nec sibi cultores defuisse, qui, si Deo Ha visum fuerit pretiosissimas victimas immolare ei parati fuerint.

Optimi milites ad durissima mittuntur. » Hæc et plura sparsim Seneca.

Notant Hebræi Abraham decies fuisse tentatum a Deo : *primo*, cum jussus est relinquere patriam cl cognatos, et ire peregrinus in terram ignotam; *secundo*, cum ob famem jussus est peregrinari in Ægyptum; *tertio*, cum ei ablata est uxor a Pharaonc, ipseque periculum vita, et uxorpudiciæ subiit; *quarto*, cum ob jurgia famulorum coactus est divelli a Lot, quem quasi filium aluerat cl diligebat; *quinto*, cum quatuor reges fortissime debellavit, ut Lot captivum Uberaret; *sexto*, cum Agar, quam uxorem duxerat, jam ex Sati, sc gravidam, impulsu Sane domo ejecit; *septimo*, Septisic, cum senex jussus est circumcidi; *octavo*, cum per regem Abimelech ablata est ei uxor; *nono*, cum rursum uxorem Agar et filium Ismielem, primo Saræ instinctu, tum Dei jussu domo expulit; *decimo*, cum jussus est immolare filium suum Isaac : et quia hæc omnium fuit gravissima, ideo hanc solam Moses vocat tentationem.

Et dixit ad eum, — nocte per visionem, ut patet vers. 3.

Ad sim. — Hebraice *hinneni*, ecce ego, scilicet quasi famulus corpore et animo præsto sum, ut tibi obsequar, meque et mea omnia ad nutum tibi impendam : quid ergo a me poscis?

2. Tolle filium. — Hebræa magis pungunt et vim. » stimulant animum Abrahæ, habent enim : *Tolle* Octo « nunc *filium tuum, unicum tuum, quem dilexisti Isaac* ; et Septuaginta : *Tolle filium (uum, illum dilectum tuum, quem dilexisti, illum Isaac*. Quot hic verba, tot sunt stimuli, tot tentationes. *Trimo* « tolle, P ait, non boves, non famulos, sed « *filius prius*. Hum. » *Secundo*, cumque « unicum, » si multos s« *haberes, facile unum o mullis dares; jam unigenitum habes, cumque mihi immolare deprecor. Tertio*, « quem diligis, » hebraico, *quem dilexisti*, scilicet continuo, hucusque sine ulla amoris cessatione vel imminutione: tum quia Isaac erat suavissimis moribus, patris reverentissimus et obedientissimus; tum quia genuerat eum pater in senectute per miraculum; tum quia per Isaac promissa erat Abrahæ maxima posteritas, omnisque benedictio, et Christus ipse, per quem vitam leternam sperabat. Quare filium suum offerendo, simul etiam omnes spes suas, omniaque bona sibi promissa, Deo offerebat. *Quarto*, Quia *Isaac*, » *j. d.* Da mihi tuum Isaac, tuum risum, tuum gaudium, tuum corculum. Hoc nomen mire feriebat cl sauciabat patris aures et animum: jam enim futurus erat non Isaac, sed Abel; non Benjamin, sed Renoni; non risus, sed luctus. Vide Origcnem, *homil.* 8. *Quinto*, « offeres; » Quia *non* ait : Dabis eum offerendum, sed tu tuis

manibus cum trucidabis, cremabis, immolabis. Satu, & sfo, a mihi o (hoc enim hic intelligitur); sciebat Abraham Deum humanas victimas detestari; sciebat in Isaac sibi semen omniaqua bona esse promissa: nonne ergo dicere poterat: Quomodo ergo, o Domine, horum omnium quasi oblitus nul poenitens, meum tuumque Isaac occidi, tibi-que immolari jubes? *Septuno*, « in holocaustum, n ut nec corpus, nec pars ulla corporis patri relin- quatur, sed totus Isaac in cineres redigatur et Ocuvi. quasi annihilatur. *Octavo*, a tolle nunc, » non cras, non mane, sed nunc, hac nocte, hac hora. Ecco tibi, quot quantisque modis tentatus et probatus Abraham, quantam obedientiae palmam tulit? Vide quam excelso et constanti animo haec omnia devoraverit et superaverit; ut de eo recte dicas, quod Pyrrhus rex aiebat de Fabricio Romano: «Facilius est solem a suo cursu, quam Fabricium a suo proposito avertere.» Hinc vide ejus promptitudinem et celeritatem; nam eadem ipsa nocte obedivit, et exivit, ut immolarci Isaac. Totum hoc caput egregie expendit ac ponderat S. Augustinus, serii). 72 *De Tempore*, et S. Ephrem *De Abraham et Isaac*.

Unigenitum.— Quia Isaac solus erat filius re- promissionis, miraculo genitus, unice dilectus Abrahæ, ejusque stirpis et fumili® hæres ac pro- pagator; Ismael enim jam ex domo Abrahæ ejec- tus, quasi exhæres, filius Abrahæ non reputatur. Faempia Abrahamum imitata est mater Machabæorum corûm Antiocho, quæ septem filios ad mortem obtulit, et ad martyrium incitavit. Idem fecerunt t ? *Iu* SS. Felicitas et Symphorosa, aliæque matres, •at'.cm. a(qUÜ jn priuijs jlia cujus meminit Prudentius in hymno de S. Romano Martyre, quæ cum videret filium parvulum ob Christi fidem, Antiochi® ab Asclepiade pñefecto loris dirissime cœdi, constans sine fletu spectavit, quin et filiolum aquæ haus- tum poscentem objurgavit, dicens: « Calicem eum exspecta, quem occisi in Bethlehem infantes olim biberunt, laciis et papillarum immemores: Isaacum respice, qui cum immolandus aram el ense aspexisset, ultro colla præbuit. » Interea cutem cum capillis a vertice tortor revellit. Accla- mat mater: « Patere, fili; mox enim ad eum venies, qui caput nudatum nunc lum per con- tumeliam, regio vestici diademate. » Puer lælus virgas et dolores vulnerum ridet; damnatur, du- citur cum Romano ad supplicium. IMventum est ad caedis locum: puerum, quem in complexu mater foras extulit, carnifex poscit, dat illa, pruder osculum, nihil inorala. Et: « Vade, ait, naie dulcissime; » cervicem dum ense carnifex ferii, arxinil illa: « Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus. Ecce servus tuus, et filius ancili® tuæ. » Hæc ubi dixisset, caput amputa- tum pueri in pallium explicitum excipit, et pec- tori applicat. Romanus deinde in ignem conjici- tur, sed imber exortus cum extinxit. Carnifex Romano linguam exsecat: loquitur ille nihilomi-

nus: a Christum, ait, loquenti nunquam lingua defuit, n Præfectus ergo cum in carcerem abripi et strangulari jussit.

IX terram visionis. — Hebraico est, *vade in ter- ram nno Moria*, quæ scilicet postea ab Abra- hamo dicta est Morin, vers. 14. Mons Moria est mons Sion, in quo Salomon ædilleavit templum.

Nota: Moria *primo*, cum Oleastro deduci potest iferit a radice ino inarar, id est amarus fuit, vel a Ti3 mor, id est myrrha: quia nions Moria ferax prj0% est myrrhæ, aloes et cinnamomi; vel potius quia nions hic fuit amarus tam Abrahmo immolanti, quam filio immolando. Unde Pagninus et ex co noster Barradius, tom. II, lib. III, cap. xi: Mo- ria, ait, dicitur, quasi HIO inori, id est myrrha mea, et rV iah, id est Deus, q. cl. Myrrha inca Deus. *Secundo*, Moria deduci potest a radice XI' Seaak tare, id est timuit, eo quod in hoc monte Domi- nus poHhac coli, et quasi præsens timeri et ado- rari deberet; unde Chaldæus vertit, *vade in ter- ram divini cultus. Teidio*, Moria deduci potest a Tenu radice m> iara, id est docuit, eo quod jTV! thora, id est lux et doctrina, de Sion et Moria esset exi- tura, Isaia n, 3. *Quarto* et optime, Noster cum Qorb. Symmacho Moria deducit a radice flfrO raa, id est vidit, verilique terram, vel montem visionis. Qcita* *Primo*, quia hic locus altus erat et conspicuus, ul minus videri posset. Ita Vilalpando, lib. III. *De Templo*, cap. v. *Secundo*, quia in Sion et Moria Prophet® acceperunt suas visiones, ibique Chris- tus homo visibilis apparuit, *Baruch m*, vers. ult. *Tertio* et optime, quia Deus hunc montem Moria Abrahæ ostendit, vers. 4, ibique ab eo visus est, ipseque vidit et respexit Abrahamum suis oculis et respectu, tum misericordi» suce, dum vetuit immolari filium; tum beneficentiae suæ, dum tantam Abrahæ obedienliam amplissime et re- muneratus: vide vers. 14. *Quinto*, Barradius loco Qaiato. citato: Moria, ait, dicitur, quasi, n* miO more iah, id est, docens Deus, aut pluvia Deus (I).

Nola *secundo*, ex Diodoro Tarsensi: Mons Moria Sihu in plures colles et montículos fuit divisus: in yr-2tlj Alonx.ct Orientali enim parle montis Moria fuit Sion, m qua erat arx David; juxta quam in area Ornan Jebusæi a Davide coempta, Salomon extruxit templum, ut palet II *Paral*, m, vers. I. Alia pars Moria exira urbem Jerusalem mansit, posteaquo dicta est mons Calvari», in quo tam Isaac, quam Christum per Isaac significatum, immolatum esso docet S. Hieronymus, et S. Augustinus, lib. XVI *De Civitate* cap. xxxn, ubi sic ait: a Hieronymus m In- presybler scripsit se certissimo a senioribus Ju- dæorum cognovisse, quod ibi immolatus sit ubi Chri- Isaac, et Adam scpullus, ubi postea Christus est iimcu- crucifixus. » Sic et Borchardus in *Descriptione Cl2rx terræ sonetee*, et Genebrardus, lib. I *Chronograph*,

(Ij Alii tandem vocem hanc c participio hophal verbi nxi et nomine n> compositam esso docent, q. d. Visio Del.

asserunt in codein montis tractu lres esse colles, sive montes, qui aliquando una appellatione Sion dicuntur, aliquando peculiaria sortiuntur nomina. *Primus* est Sion, qui propter celsitudinem hoc nomino appellatur : significat enim Sion speculam. *Secundus*, Moria. *Tertius*, Calvaria? mons. In Sione civitas David, et arx; in Moria templum; in monte Calvari© Christus est in crucem actus. Addunt nonnulli Hebræi, in Moria sacrificasse Abelm el Cainum, item Noe mox a diluvio; sed temere cl sine fundamento hæo asserunt. Abraham ergo hic suo sacrificio quasi initiavit et consecravit montem Moria in templum posterorum et Christi, ilemque montem Calvaria? in aram Christi.

Nola *tertio* : Pro Moria Aquila vertit, id est lucidum : quia in Moria fuit templum, in quo erat T3T *debir*, id est oraculum Dei, et lex, ac Spiritus Sanctus docens homines veritatem, illuminans Prophetas, cisque oracula inspirans: ita S. Hieronymus.

Allegorica, Calvari© mons ubi crucifixus est Christus, fuit mons Moria juxta quinque etyma
■e Mt jam data, scilicet *primo*, ob crucis amarorem, f;» *Secundo*, ob holocaustum quod ibi Patri obtulit Christus. *Tertio*, quia ibidem legem Evangelicam sua morte sanxit. *Quarto*, fuit terra visionis, quia in eo Christus crucifixus admirandum terræ cœloque spectaculum exhibuit. *Quinto*, quia ibi Deus docuit nos ex cathedra crucis viam in cœlum; nam, ul ail S. Augustinus, traci. 119 in *Joan*. « Lignum illud, ubi fixa erant membra morientis, cathedra fuit magistri docentis. » Rursum, Calvaria? mons fuit Moria, id csl pluvia Dei, quia sanguinis Dei pluvia in eo effusa est. Denique fuit Moria, id est lucidus et illuminans, quia omnes homines Christus crucis sum radiis illustravit. Quocirca cum sol alium solem in cruce orbem illuminantem cerneret, merito radios suos retraxit.

* h» *Secundo*, Moria est Ecclesia, *primo*, quia ipsa docet crucem Christi ferre, cl sanctis Sacramentis, quasi myrrha quadam a peccati putredine nos præservat. *Secundo*, quia in ea csl limor Dei, verusque ejus cultus. *Tertio*, quia ipsa docet legem Verbumque Christi. *Quarto*, est terra visionis, quia ex illa sola per veram fidem videntur invisibilia, et ea quæ sunt in cœlo. Rursum, quia toto orbe est spectabilis; nam, ut ait Isaías, cap. n, csl mons in vertice montium. Ad hre habet videntes, id est Prophetas. *Quinto*, habet doctorem Spiritum Sanctum, qui eam docci omnem veritatem. Rursum, Ecclesia verbo Dei et sacris concionibus, qudsi pluvia cœlesti irrigat arentia hominum conia. Denique est mons illuminans, quia sicut cœlum solem, ita Ecclesia Christum habet totum orbem illuminantem.

u Virp. *Tertio*, Moria est B. Virgo, in cujus utero templum, id est humanitas Christi est {edificata. Primo, quia B. Virgo in passioe Christi fuit mare amaritudinis. *Secundo*, quia tam Christum quam

se Deo obtulit in jure holocaustum. *Tertio*, quia ipsa fuit arca testamenti continens legem Dei. *Quarto*, fuit terra visionis. Quid enim visu dignius, quam Virgo Deipara? Rursum, pro Moria Septuaginta vertunt, *tara excelsa*; sic nihil excelsius fuit Maria infra Deum. *Quinto*, quia fuit doctrix Apostolorum post mortem Christi. Rursum ipsa sicut vellus Gedeonis cœlestem rorem gratia? el pluviam Spiritus Sancti copiosissime excepit. Denique Maria est stella maris, et mulier amida sole, quæ totum orbem illuminat.

Moraliter, in terra visionis oblatus est Isaac Christi typus : ulinarn ergo anima Christiana terra sit, non oblivionis, sed visionis! ulinarn iiau. semper ante oculos lacrymis madentes, habeat suum Isaac c cruce pendentem ! ulinarn ut ille in manibus suis sanguine illam descripsit, ita illa in corde suo perpetua memoria illum inscribat! *Isaia* xlix : « Ecce, inquit, in manibus meis descripsi te. » Ulinarn in hac terra visionis semper videatur verus Isaac, sancta cogitatione! ulinarn semper imoletur, sancta meditatione! Hoc ille flagitat dicens, *Cant*, vili : a Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum, » q. d. Sicut annulus signatorius suam figuram ceræ imprimit : ita Christus crucifixus suam crucem, dolores et amorem imprimat cordi tuo, juxta illud S. Augustini lib. De S. Virg. cap. Lv : « Toto vobis figuratur in corde, qui pro vobis fixus est in cruce. »

3. Abraham de nocte consurgens. — a De nocte, id csl summo mane, in crepusculo, ante lucem, llebræa enim habent, *manicavit Abraham mane*. Sara? hic non fit mentio; unde videtur ea inscia (nipote quæ nimis tenere suum diligebat Isaac) hæc omnia fecisse Abraham. Ita Josephus, S. Chrysoslomus cl Pererius. S. Augustinus tamen, *serin*. 73, Nyssenus cl Procopius putant Saram consciam et consentientem fuisse immolationi filii (I).

i. Die tertio. — Habitabat Abraham in Geraris. Vers. 4 ait S. Hieronymus; indo ad Sion et Moria tridui est iter. Per Geraris, non urbem, sed regionem intelligc; nam, ul recte Abulensis, videtur Abraham tum habitasse in Bersabee, ut colligitur cap. præccd., vers. 31. Unde et post immolationem in B rsabec rediit, ut patet hoc cap., vers. 19. Licet enim ex Bcr>abeo usque ad Sion, tantum sil jler unius diei, tamen Abraham, quia onustus erat rebus ad sacrificium necessariis, ita lente processit, ul tertio demum dic perveniret in Sion et Moria; et hoc sensu dixit S. Hieronymus esso iter tridui.

Triduum hoc auxit icntalioncm Abrahæ : nam, Tendilo ut ait Origenes : « Per triduum ambulat Abraham, ut p̄p̄r fōtam viam cogitātiōnibus discerpa-tnaiio-m.

(I) *Duos jurena*, scii, servos ejus, ipj enim apud Hehr.cos eodem modo usurpari constat, quo *puer* et *rrx*?; apud Homanus et Gñecos.

tur, hinc urgente praecepto, illinc filii affectu reluctantante : ut per omnia hæc spatium certaminis accipiant, hinc affectus, indo fides; hinc amor Dei, inde amor carnis; hinc præsenlium gratia, inde futurorum expectatio; jubetur quoque Abraham montem, id est coelestia, conscendere, ut loci altitudo fidei et obedientiæ in operando sublimitatem significaret. » Hinc et Theodorctus ait Abraham in hac tentatione, quasi agonia el morte, fuisse per tres dies et noctes, sicut Christus triiduo fuit, partira in cruce et passione, partim in morte, sepulcro et inferno.

Vidit locum.—Ex signo aliquo a Deo dato cognovit, ubi et in quo colle montis Moria præcise immolare deberet suum Isaac.

Rabbini, quos sequitur Abulensis, tradunt hoc signum fuisse columnam ignis in cacumine montis Moria, circa collem Calvariæ apparentem.

v n. s. 5. Postquam adoraverimus. — Postquam sacrificaverimus. Est metalepsis; sacrificio enim jungi solet adoratio.

Revertetur ad vos. — Melchior Canus, lib. II *De Locis*, cap. iv, vult Abraham hic esse mentitum; putabat enim ipso occidero et immolare suum Isaac. *Secundo*, Cajctanus, « revertetur, » scilicet secundum cursum ordinarium causarum naturalium : supernaturalia enim excipiuntur. *Tertio*, alii, « revertetur, » scilicet si vita comes fuerit, si Deus voluerit. *Quarto*, Thomas Anglicus, « revertetur, » id est revertar ego, non Isaac, ut pluralis ponatur pro singulari.

Verum dico, asserit Abraham se cum Isaac reversurum, quia certus erat, certoque credebatur quod Deus Isaacum vel a morte liberaret, vel occisum et immolatum resuscitaret. Nam ex Isaac expectabat semen benedictum, et posteritatem maximam : hoc enim ei promiserat Deus, et hoc est quod ait Apostolus, Abraham contra spem (naturæ) in spem (gratiæ et divinæ promissionis) credidisse, arbitrando, « quia et a mortuis suscitare potens est Deus, » *Ilebr.* xi, 19. Ita Origenes et S. Augustinus, lib. XVI *De Civit.* xxxn, et alii. Vide hic caecam, sed excelsam Abrahamæ fidem, spem et obedientiam, cui nihil est arduum, nihil impossibile, nihil incredibile.

ven- e. 6. Et imposuit super Isaac, — ut esset typus Christi crucem bajulantis. Ita Prosper, part. I *Prædict.* cap. xvii et xviu.

lutein- Erat tunc Isaac vel minimum 23 annorum, ait drr l' ;ii Josephus, Abraham 125, Sara 115. Hebræi vero tradunt Isaac fuisse 37 annorum. Errant Aben- u Ezra et Burgensis, dicentes Isaac 12 tantum fuisse annorum. Quomodo enim puer duodenis tantam struem lignorum per triduum tulisset, quanta requirebatur ad eum quasi holocaustum comburendum? quanquam ad eum totum cremandum, et in cineres redigendum, Abraham ex vicinis locis ligna procidero et addere debuisset.

Ignem et gladium, — gladium ad jugulandum

filium, ignem ad eum quasi victimam et holocaustum Deo comburendum.

Tropologice, gladius est mortificatio, ignis est charitas, quibus Abraham immolavit filium, nosque affectiones, passionem, dolores, cruce oraniaque nostra Deo immolare debemus.

7. Ubi est victima?—Hoc colloquium cum filio vult, r, miro rursum sauciavit animum Abrahamæ; fecit quoque vulnus illi a Deo inflictum recrudesceret.

9. Cumque alligasset Isaac. — Vide Josephum vii. 1, narrantem, quomodo Abraham filio prius Dei voluntatem de eo immolando déclarant, ille alacer responderit se vitam datori Deo debere, eamque repetenti jam laeto animo redditurum. Cur laute ergo eum ligavit pater? Respondeo *primo*, ne, si vellet, resilire posset. Plenissime ergo Isaac dat Deo et velle et posse suum, a Nectit, ait S. Ambrosius, filio manibus suis vincula pater, ne refugiendo filius, et vi ignis exustus, peccatum incurreret. » *Secundo*, ne naturalem aliquem inconditum, incompositum et involuntarium molliora, et renisum sacrificio indecentem, in ipsa jugulatione ederet. Ita Cajctanus. *Tertio*, ut esset typus Christi, clavis affixi cruci (1).

Tropologice, sic Religiosi se per vota Deo alligant et astringunt, cique suum offerunt velle et posse.

10. Arripuit gladium. — Maluisset Abraham Ven. i», ipse mori et immolari, quam immolare filium : naturaliter enim patres optant filios superstites sibi, quia per eos stirps et familia patris propagatur, ut morte filii, non modo se, sed etiam suæ posteritatis spem emori et extinguí sentiant.

Auxit rei acerbiter, quod ipse humeris filii imposuit ligna, quibus ille cremandus erat; quod ignem et gladium, quo filium jugularet, manibus suis gestavit; quod ipsemet exlruit altare, et ligna desuper composuit, et in eo posuit filium manibus pedibusque colligatum, magnoque animo dextram tollens, gladium in ejus cervicem vibravit, idque lacrimis et siccis oculis : nulla enim ejus leguntur lacrymæ, non gemitus, non aversio vultus.

Sic exemplo Abrahamæ, inquit S. Ambrosius, lib. i *De Abraham*, cap. viii : « Quot patres, occisis martyrio filiis, kuliore ab eorum tumultis reverterunt? »

liane Abrahamæ obedientiam imitatus est quoque Mutini Abbas Mutius, apud Cassianum, lib. IV, cap. xxvii et xxviii, qui ex inandato sui senioris, propter prius filium octennem in profluentem abjicere lima, t» voluit. « Cujus fides et devotio, ait Cassianus, in tantum Deo fuit accepta, ut divino saltem testimonio comprobata sil. Revelatum namque est

(t) Vidima', enim vinciri solebant, no ictum effugerent, praesertim humanas. Orestes et Pylades apud Ovidium

-----Immitem Trivia ducnnlr ad irim,
Evincti geminas ad ina tergi manu.

Sic et Sinon, .Encirf. ii, 131, a vincula rupisse o se au.

continuo seniori, hac eum obcdienliu, Abrahæ patriarchio opus implese. »

Ubinola, hoc Mutii exemplum admirandum magis esso quam imitandum : excedit enim ordinarias obedientl® et prudentiae leges. Nec enim homo sui, vel suorum necem praecipere potent, uti potest Deus, qui vitæ nccisque est Dominus, ne consequenter subditus homini talia praecipienti parere nequit. Itaque Mutius hic ardore obedientiæ quasi cæcus, suum omne iudicium do facti qualilate et eventu commisit et submisit sno seniori, quem virum prudentem esso et sanctum sciebat, tantumque hoc actu et conatu suo obedientiam promptam et mortificationem affectus paterni erga prolem suam, eam abjiciendo, ostendere voluit : non autem cam mergere intendit. Sciebat enim seniori omnem hanc rem cl se suamque prolem curæ esse : ncc dubitabat cum curaturum, ut explorata sua obedientia et affectus patrii mortificatione, de affectu et caeleris omnibus ita disponderet, ut non tantum peccatum, tam imperando quam parendo excluderetur, sed etiam ut proli consuleretur. Poterat enim senior in ipsa via mandatum revocare, vel aliquos in flumine statuere, qui prolis projectionem impedirent (ul de facto fecit), vel aliis modis nccin prolis impedire. Totum ergo hoc negotium Mutius prudenti® et providentliæ senioris sibi imperantis resignavit. Prudentia enim non tam in parente, quam in imperante requiritur.

ah-i- Quæres, utrins virtus fuerit major, an Abrahæ
' immolantis, an Isaac immolati? Utriusque virtutem stupet S. Chrysostomus, et nescit quem praeferat. Audi cura hora. 48 *in Gen.* : « O religiosam animara ! o fortem mentem ! o ingens robur animi ! o rationem, omnem human® naturae affectum vincentem ! Utrum admirer, forlerano spiritum patriarch®, an tam constantem pueri obedientiam : quod neque reluctatus ost, ncc factum ægre tulit; sed cessit, et obtemperavit iu quæ a patre fiebant, et sicut agnus cum silentio super altare decubuit, exspectans patris dexteram? »

twdi- Audi et Zenonem Episcopum Veronensem in
"Catena Lipomani : « Mira, ail, patriarch® lenlialio, quæ cum aut sacrilegum faceret, si contemneret Deum, aut crudelem, si occideret filium : nisi quadam singulari ac vere divina patientia, inter religionem pictateinque negotium temperasset, in spe non denegans Deo, quod contra spem acceperat a Deo; ideo Isaac sibi dulcissimum Clum, Deo victimam dulciorem, contemnit, ut servet; destinat jugulare, no jugulet; securus dio se non posse displiceto facinore, quod Deo gerebatur auctore. O novum spectaculum ne vero Deo dignum ! in quo definirè difficile est utrum sit patienlior sacerdos, an victima. Non percussoris, non percutiendi variat color, non membra tremore vibrantur, non demissi, non torvi sunt oculi : nemo rogat, nemo trepidat;

nemo so excusat, nemo turbatur. » Ac deinde cos inter se comparans, uniusque actus alterius actibus contraponens : « Ille, ait, excrit gladium, iste cervicem. Uno voto, una devotione, ne quid profanum sit, diligenter ac patienter geritur, quod ab allero celebratur; ille lignum quo exuratur sibi portat, iste aram construit. Sub tanto non dicam humanitatis, sed ipsius natur® mela Leti sunt. Soli cedit affectus pietati, pictas religioni : favet ubique religio, medius stupet gladius, nullo impedimento suspensus, mactationi terribili gloriam se praestitisse, non crimen. Quid hoc est? Ecce immanitas in fidem, et scelus transit in sacramentum; parricida redit incruentus, et qui immolatus est vivit. Ambo ergo glori® et claritatis exemplum; ambo Dei cultus, admirabile sæculi testimonium. Felix orbis foret, si omnes sic fierent parricid®. »

Pro Isaac ergo stant h® rationes: *primo*, quod Rit an majoris fortitudinis sit mortem pro Deo subire, ProliU' quam eam aliis inferre : fortiores enim sunt Martyres quam milites; Isaac autem vere hic fuit fait Martyr, quia pro actu virtutis, scilicet ut obedi- ret Deo, ceri® morti se obtulit. Pater enim in cum gladium extendit, ictumque lethalem ei dedisset, nisi Deus eum avertisset. Sic enim S. Joannes Evangelista, Daniel alique vere sunt Martyres, quia oleo ferventi, leonibus, etc., fuerunt objecti, esto ab eis non sint laesi, Deo cos protegente. Ex parte enim sua et tormenti, naturaliter et necessario eis moriendum erat. Quod ergo Deus per miraculum cos in vita servavit, id nihil natur® rcrum, nec eorum virtuti aut martyrio detrahit. S *undo*, Abraham in animo tan- Sanalo, tum dolebat; Isaac vero ad animi et corporis cruciatus morlemque se obtulit. *Tertio*, praevisa tela TaVo. minus feriunt : Abraham per triduum itineris animum suum ad filii immolationem composuit; Isaac vero in ipsa ara nihil minus cogitans, repente ad immolationem a patre postulatus, illico alacer soso obtulit. Nam, ut docet Aristoteles, lib. III *Ethic*, cap. vin, magis fortis viri esso videtur, in subitis terroribus esse interritum, quam in praevisis. *Quarto*, Isaac erat 25 annorum, in qjaho. flore .datis, sperans adhuc vivere centum annos, nullamquo habere sobolem et familiam, qu® omnia amore Dei morti se offerendo præcidit, « pesque suas omnes abruptit : hac enim do causa juvenibus acerbissima est mors, qu® senibus est tolerabilior. *Quinto*, Isaac a patre ligari voluit, Qatao. aram cons cudit, cervicem obtulit, ictum certissime exspectavit.

Verum dico cum Pererio : Major fuit virtus luiioaes Abrah® quam Isaac, *primo*, quia Abraham plus Pw diligebat vitam filii sui Isaac, quam suam, et quam ipse propriam vitam diligeret; idque *pri- iu, \ >a- rno*, quia Isaac erat unigenitus ex dilectissima uxore; *secundo*, quia Isaac erat ejus amantissimus et obsequentissimus; *tertio*, quia in senectute ingenti miraculo cum genuerat; *quarto*.

quia Isaac innocentissimus erat et sanctissimus; *quinto*, quia in unius Isaac vita omnes Dei promissiones ei datæ nitebantur.

teoaJa. *Secundo*, quia Abraham per totum triduum cogitatione et machinatione atrocissimi facinoris discruciatuſ est; Isaac vero tantum ad momentum instante ipsa immolatione. Itaque licet quoad provisionem, uti supra dixi, fuerit minor, tamen quoad ducationem fuit major Abrahæ tantalio et tribulatio.

Tertu *Tertio*, quia Abraham maximas circa fidem habuit tentationes, eo quod viderentur promissa Dei sibi facta, morte Isaac penitus aboleri; quin et Hebræi tradunt tunc ei apparuisse dæmonem specie angelica, cumque gravissimis verbis deterruisse ab immolando, tanquam a re impia et crudelissima, ac Dei voluntati contraria; et ad id aptant quidam illa Pauli verba *ad Hcbr.* xi : « Eide Abraham obtulit primogenitum suum Isaac, cum lentaretur, » scilicet a diabolo, inquiunt ipsi.

Own. *Quarto*, atrocius erat patri necare filium, quam filio necari : is enim uno ictu jugulatus quasi puncto temporis mortem hausisset ; Abraham vero longum et multiplicem habuisset dolorem , *primo*, jugulando filium; *secundo*, sacrificali ritu membralim cum concidendo, deinde cremando eum et redigendo in cineres sine ullis ejus reliquiis, ac denique perpetua memoria recolendo se talem immolasse et perdidisse lilium. Unde Deus ipso obedientiam non Isaac, sed Abrahæ commendat, ac propter eam se Isaaco benedicturum promittit, cap. xxvi, vers. 3 : « Tenuit, ait S. Ambrosius, manum ejus divina vox, et ictum vibrantis occupavit dextero. »

Vrn. ii. **H. Abraham, Abraham.** — Iterationis hujus tres causas dat S. Ambrosius, lib. I *De Abraham*, cap. vii : « Tenuit, inquit, quodammodo manum ejus divina vox, et ictum vibrantis occupavit dextera. Non semel vocavit, *primo*, ne aut non plene audiret, aut fortuitam vocem putaret; *secundo*, sic revocavit quemadmodum imperavit, vers. 1 ; *tertio*, repetivit vocem, tanquam veritus ne proveniretur studio devotionis, et una vox impetum ferientis revocare non posset. »

Vek n. 12. **Xox ext ex das manum.** — « Non hoc procepi, ait S. Chrysostomus, *hom.* 47, ut opus perficiatur, neque volo ut occidatur puer tuus, sed ut obedientia tua manifesta fiat omnibus. Igitur ne feceris ei quidquam. Contentus sum voluntate tua, et ex hac te corono et prodico. » Iam sæpe nobiscum agit Deus; factum difficile mandat et poscit, sed ubi voluntatem obsequentem viderit, ea contentus executionem inhibet. Unde idem, *hom.* 49 : « Patriarcha, ait, sacerdos pueri factus est, et proposito quidem cruentavit dexteram, sacrificiumque obtulit; per ineffabilem autem misericordiam Dei, salvo et sano filio recepto rediit, et propter voluntatem predicatur, coronaque fulgida redimitur, et summum agonem cerlavii, et per omnia pietatem mentis suæ declaravit. » Ecce

quomodo Deus suos quandoque ad extrema et ad restim adigit, vel adigi permittit, ut omnem suam spem et voluntatem in Deum Deique opem et voluntatem conferant et transferant; tuneque in ipso extremæ necessitatis articulo, et in limine mortis adest et succurrit. Hac enim fide et spe in finem usque animatus Abraham obtulit Isaac, ut Apostolus ait *Hcbr.* xii, 19 : « Arbitrans quia eia mortuis suscitare potens est Deus, unde et eum in parabolam accipit, » ut scilicet Isaac esset parabola, fabula, exemplum memorabile omnium sæculorum, quod omnibus sæculis homines memorarent et celebrarent, sibi que imitandum proponerent, ut cum Deus per se aut suos nobis aliquid jusserit, licet arduum et difficile, exemplum Isaac ob oculos habentes, fidenter et genere nos offeramus, remque jussam capessamus, certi Deum affore, implexa explicaturum, ardua superaturum, ignominiam, infirmitates, criminas, mortes omnia quoque mala quæ limemus, in bonum nostrum, laudem et gloriam conversurum, uti fecit Isaac; Hinc hujus immolationis memoria antiquissimis omnium gentium imaginibus est celebrata. Testis est Gregorius Nysenus citatus in Concilio Nicæno II, act. 4, can. 2 : « Vidi, ait, sæpius descriptionis ejus (immolationis Isaac) imaginem, et sine lacrymis transire non potui, cum tam efficaciter et ad vivum ob oculos historiam ejus rei poneret. » Si ergo tentaris, contemneris, doles, infirmaris, tristaris, infamaris, mortificaris, cruciaris, imo suspenderis, combureris, Isaacum imitare : modicum est, æternitatem cogita.

Hac cogitatione annali fideles generosi omnem parentum, carnis sili que anioſem, quin et tormenta mortisque vicerunt. Ita Liberatus Abbas, Bonifacius, Rusticus alique a Wandalis ad arianismum sollicitati : « Satiſ, inquiebant, est momentanea perferre supplicia, quam æterna subire tormenta, » Jussit rex cos navi impositos in mari cremari; illi fidenter canebant : a Gloria in excelsis Deo : ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis; et ignis cum accenderetur, sæpius extinctus est : ergo rubore et furore percussus rex, mandavit cos remorum vectibus necari. Testis est Victor Uticensis, lib. IV *Persecut. Wandal.* Idem respondit Thomas Morus uxori suæ; itaque ejus amorem, uti Abraham sui filii, superavit.

Rursum, nota hic vere obedientem, qualis fuit Isaac, mori non posse. Refert Climachus, Gradu 4 *De Obcdientia*, Acliatium in obedientia mire exercitatum, cum post mortem e sepulcro a sene quodam evocaretur, rogareturque an mortuus esset, respondisse : « Obediens mori nequit. »

Nunc cognovi, — id est, nosse te feci, ait S. Augustinus, *Quæst.* LVIII, et Gregorius, lib. XXVIII *Moral*, cap. vii.

Secundo, « nunc cognovi, » id est, nunc per illud factum luum feci manifestum, et evidenter cognoscibile. Ita Diodorus et Pererius,

Tertio el planissime, « nunc cognovi, p scilicet per experientiam, 7. d. Nunc rcipsa expertus sum : loquitur enim Deus hic more hominum, qui, cujus rei periculum fecerunt, id se perfecte putant novisse.

Quod t i m i a s, — quod ames, colas, reverearis Deum, ilique per omnia obsequaris et placere studeas; hæc enim omnia complectitur timor Dei, adeoque timor hic sanctorum filialis non est aliud quam amor, cultus el honor Dei.

13. ARIEIEIEM INTER VEPRES IÆRENTF.M CORNIBUS. — Verus fuit hic aries, aliunde ab angelo adductus, el adluBSil vepribus, vel, ut hebraico est, in implexu, scilicet veprium et ramorum, ne Abrahamuin effugeret, sed praisio esset immolatur. Hebræi tradunt hæc facta esse dic prima mends septimi, qui dicitur Tisri; indequo eo dic aJudæis celebrari festum Tubarum, eo quod tunc cornibus arietinis clangerent, in memoriam Isaac ab immolatione liberati, el arietis pro eo surrogati (1).

C4 Allegorico, sicut pro Isaac aries, ita pro nobis Jue?immolatus est Christus, ait S. Augustinus, lib. XVI *De Civit*, cap. XXXII. *Secundo* › S. Ambrosius etCyrillus, pro Isaac aries, id est, pro deitate immolata est humanitas Christi.

Anagoge, Isaaco succedit aries, id est, passioni succedit resurrectio, infirmitati fortitudo, morti immortalitas, inquit Theodoretus.

Rursum, aries hic cornibus hærens et suspensus inter vepres, significat Christum in cruce suspensus, ait Ambrosius, qui addit Abraham hic vidisse diem immolationis et passionis Christi. Et hoc est quod ait Christus, *Joan*, vin, 56 : « Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum; vidit, et gavisus est, indequo locum hunc vocatum esse *Dominus videbit*, vel apparebit, ut sequitur. Septuaginta retinentes Hebraam vocem *Sake*, quasi propriam cerlæ arboris, vertunt, et ecce aries unus detentus ex cornibus in arbore Sabee; vel, ut Procopius legit ex Syriaca translatione, et oece aries unus pendens in arbore Sabee, aitque illum arietem apparuisse instar ascendentis in arbore Sabee, nec tantum cornibus, sed pedibus etiam anterioribus innixum hœsisse in illius arboris ramis, caque figura Christum in arboris crucem ascendentem, iu ea pendentem, illi affixum clavis hærcniemque repræsentasse. Idemquo expendit S. Ambrosius, lib. I *De Abraham Patriarcha*, cap. vin, ubi imprimis ita legit : « Et ecce aries unus suspensus cornibus in virgulto Sabee. » Deinde addit : « Quis significatur, nisi ille de quo scriptum est, *Psalm*. cxi v iii : Exaltavit cornu populi sui? Cornu nostrum Christus est elevatus et exaltatus a terris : hunc vidit Abraham in isto sacrificio, hujus passionem aspexit; et ideo ipso Dominus ait de eo : Abraham voluit videre diem

meum : vidit, et gavisus est; unde ait Scriptura : Vocavit Abraham nomen loci illius, Dominus vidit, ut dicant hodie : In monte Dominus apparuit, hoc est, quod apparuerit Abraham revelans futuram sui passionem corporis, qua mundum redemit; demonstrans etiam genus passionis, cum suspensus ostendit cornibus arietem. Virgultum illud patibulum crucis est. » Hæc Ambrosius. Annotavit etiam D. Athanasius, lib. *Quint. ad Antiochum*, Quæst. XCVI, ad mysterium quoque spectare quod Sabee interpretatur remissio, seu condonatio quam Christus nobis per crucem promeruit : « Planta, inquit, Sabee, est veneranda crux. Juxta Hebræos videtur Salice remissio esse el condonatio; aries vero qui in Sabee hærebat ad plantam, quem pro Isaac Abraham holocaustum obtulit, figuravit Christum pro nobis in cruce immolatum. »

Quarto, subtiliter animadvertunt plerique, illi quibus est læo a Castro, lib. VI *Apolog.*, et in cap. xxn *Isaia*, cum Christus in cruce dixit : *Eli, Eli, lamma sabaethani*, ad eandem plantam Sabre alluisse, ut indicaret se esse illum arietem pendentem atque suspensus ex arbore Sabee, id est in cruce, quem Dominus sub typo alterius arietis pendentis ex planta Sabee, Abraham olim ostenderat; itaque idcirco verbum illud *sabaethani*, potius quam aliud usurpasse, ut nomine quoque ipso plantam illam Sabee, ex qua ille alter aries pependerat, fidelibus in memoriam revocaret, seque ostenderet tunc temporis figuram illam cumulatissime adimplere; verbum enim *sabachthani* a nomine *Solee* inflexum videtur, esto habeat suam quoque radicem Syriacam *sebac*, id est reliquit.

14. Appel i a v i t q u e n o m e n l o c i i l l i u s : D o m i n e s V w s. 11. videt. — q. d. Abraham loco huic in quo filium Cur immolavit, dedit nomen hoc, scilicet HXT mon» hic *adonai Ure*, id est, *Dominus videbit*, vel *videt*, gli idque ex eo quod ipse filio suo roganti de vili- v>ur lima, vers. S, responderit *adonai tîre*, id est, Dominus videbit, sive providebit de victima. Ita primi. Valabius, Lipomanus, Oleaster, Percrius et alii. Eirnxn

Ex verbo *Ure*, id est, *videbit*, factum est nomen Merbjd *Moria*, id est visio; unde mons hic dictus est *Moria*, id est visionis, ut patet vers. 2 in Hebræo. vui0 *Moria* ergo idem est quod *adonai iire*, id est, Dominus videbit.

Rursum ex *Ure*, et antiquo nomine *Salem* (sic Or 0 enim prius vocata est Jerusalem, ut patet cap. rodiJe- XIV, vers. 18), conflatum est nomen *Jerusalem*; *rw, íal** *Moria* enim erat in Jerusalem. Ita Andreas Masius in *Josué*, cap. x.

Secundo, S. Augustinus; lib. XVI *De Civit*, cap. sccaoda. xxxii : Dicitur, ait, hic locus *Deus videt*, id est, Deus videri se fecit, cum per angelum apparuit Abraham, vers. 11.

Tertio, Hebræi, Chaldæus et Pererius : Dictus Teitn est, inquiunt, mons hic *Dominus videt*, quia Dominus in hoc monte vidit afflictionem, obedi-

(1) Pronns. quod Vulgatus interpres recte vertit *poir tergum*, multi codices habent 1HK, *unum*, scii, arietem.

(iam et sacrificium Abrahæ, illudque acceptavit, atque afflicto Abrahæ providit, per angelum sistentem gladium Abrahæ, et per arietem pro Isaac substitutura.

Ceirti. *Quarto*, dicitur mons hic, «Dominus videt, n quia in monte hoc exstruendum erat templum, in quo Deus visurus et exauditurus erat supplicantium vota. Unde Chaldaeus putat Abrahamum hic sua immolatione, montem hunc Moria, sive Sionem destinasse templo, illudque ibi redificandum prædixisse. Sic enim habet Chaldæus : « Et dixit Abraham coram Domino : Ille erunt servientes (Deo) generationes, propterea dicebatur in die hac : In monto hoc Abraham coram Deo immolavit. »

Unde csqob nonis dicitur : *Ex monte* (subaudi cui nomen est) *Dominis videbit*, — subaudi, hoc illudve gestum, vel facium est. Cum enim homines narrant aliquid, quod accidit, vel factum est in monte Sionis, sive in Moria, dicunt id factum

Doniinni esse in monte, cui nomen est, «Dominus videt» *d'* Etiamnum hoc tempore, quo ego Mo-protide- scs hæc scribo, iste mons exinde vocatur a Domino videt,» vel «videbit,» quia scilicet in eodem Abraham Deo immolavit dicens : Dominus videbit, vel providebit sibi victimam, fili mi; et quia in eodem Deus Abrahæ visus est, ut vertunt Septuaginta, dum ei per angelum apparuit.

Secundo, «usque hodie dicitur,» etc., *q. d.* Usque hodie hoc dicto Abrahæ, «Dominus videbit» et providebit, quasi proverbio utimur, dum in angustiis constituti, speramus et invocamus Dei auxilium. Speramus enim quod, sicut in monte hoc Moria Dominus vidit, tam afflictionem, quam pietatem et obedientiam Abrahæ et Isaac, eorumque misertus est : ita pariter nos posterosque nostros praesertim in hoc eodem monte et templo Moria orantes, in qualibet afflictione, videbit, respiciet, exaudiet et liberabit. Ita S. Hieronymus, Cajetanus et Pcrerius.

Tr bah- Idem proverbium Christianis usurpandum, ut d m' io *n omni ,r*bulatione recipiant se in montem Moria, in montem templi, in montem spei et orationis, dicantque : Dominus videbit et providebit omni necessitati meæ.

Ila S. Gordius Martyr, spe in Deum fretus, ultro se Præsidi et tormentis obtulit; jubet illo expediti flagella, rotas, equuleos, et omne tormentorum genus excogitari. Gordius, oculos ad coelum elevans, illud psalmi pronuntiavit : « Dominus mihi adjutor, non timebo, quid faciat mihi homo, et non timebo mala, quoniam tu mecuin es. » Tormenta deinde ultro in se provocat, et si quæ moral intercedant increpat, ac tandem vultu alacri in ignis supplicium volens se immisit, inquit S. Basilius, serm. De *Gordio*.

Nota : Pro *nxi* ' «ire, id est videbit, jam Hebræi aliis punctis legunt *nx*V itrae*, id est videbitur, quasi dicant : «Unde usque hodie dicitur, In monto Dominus videbitur, » id est, apparebit et

succurret. Sed eodem redit sensus; cum enim Deus videt nos, tunc pariter videtur a nobis.

Verum S. Ambrosius, Euchcrius, Valablus et Lipomonus sic exponunt, quasi hæc sit prophetia de Christo, *q. d.* « In monte Dominus videbitur,» id est, Christus Dominus apparebit in monte hoc et templo Sion, cum in eo concionabilur, et in monte Calvariæ, cum in eo crucifigetur; unde et Septuaginta vertunt : *In monte Dominus visus est*.

15. Vocavit autem angelus Domini Abraham secundo, — quia primo vocavit cum, cum vetuit ne filium immolaret, vers. 11. Per angelum hunc Orígenes intelligit Filium Dei : Filius Dei, ait, sicut inter homines habitu repertus est homo, ita hic inter angelos habitu repertus est angelus, non quasi angelicam naturam assumpserit, sed quia angeli munus, quod est Dei voluntatem annuntiare, hic suscepit. Verum contrarium docent passim Patres, scilicet angelum hunc fuisse angelum, non Filium Dei; patet enim exsequentibus cum loqui ut legatum Dei verbaque Dei enuntiare quasi esset præco Dei; ergo fuit angelus, non Filius Dei.

10. Quia fecisti hanc rem. — Hinc videtur quod v« il Abraham hac sua obedientia et filii victima, inter hA1'., alia meruerit, saltem de congruo, ut ex sua dimtustirpe potius quam ex alia, imo ex eodem Isaac illi r-nasceretur Christus; ac consequenter idem meruit et Isaac. Hoc enim est premium obedientiæ, quod 00.11 mox subjicit Deus dicens : « Benedicentur in semine tuo omnes gentes terre. » Ita Pcrerius. Vide quid sit Deo obedire; vide quam grata, quanti meriti apud Deum sit obedientia. Praeclaro S. Hieronymus (vel quisquis est auctor), epist. be *Circumcis.* : « Cum, ait, unico non parcit in terris, stellas pro filiis annumerare jubetur in coelis. » Cur semen Abrahæ comparetur stellis dixi cap. xv, vers. 5.

17. Possidebit semen tuum portas, — puta urbes Chananaeorum sub Josué; Palæstinorum, Amnionitarum, Syrorum, etc. sub David et Salomone. Est synecdoche; per portas enim intelligit urbes; qui enim portas occupat, urbem occupat. Sio Christus portas inferorum inferninq; occupavit, et deprædatus est. Sic et Apostoli eorunque successores Romam omnesque peno orbis urbes subegerunt Christo, Chrislique fidei et Ecclesiæ.

18. Benedicentur in semine tuo omnes gentes, — v ! *• *q. d.* In Christo qui ex te nascetur, quasi semen, id est proles tua, imo Dei, benedicta, justitiam, gratiam, salutem et gloriam assequenlurquælibet gentes. Vide dicta ad *Galat.* m, 10.

20. Quod Melciia quoque genuisset filios Na—Vm-u cuor (1).—Textitur hic genealogia Nachor, tum

(1) Cute multiplex sit Aram, scu Syria (commemoratur enim *Aram-Xekaraim*, seu Mesopotamia, *Aram-Zoba*, id esi Nesibis, *Syra Damasci*), atque vers. 21 ut notatu dignum quia memoratur, quod Camucl Arami pater fuerit, indicari videtur ulrumq; et Aramum Scilhi filium

in gratiam Abrahæ; cuius ipso erat frater; tum propter Rebeccam, quam sibi nurum, filio vero suo Isaac uxorem quæsiuit Abraham, ut ex ea manifesto constaret genus tam maternum, quam paternum Jacobi et Jacobæorum, puta Israelitarum omnium.

supra x, S3, et hunc Cainuclis filium, suæ Syriæ nomen dedise. Vers. 24. E voco CibD, *concupina*, non dotium esse ir<W.axt; et *pellex* facium.

CAPUT VIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moritur Sara : emit Abraham agrum cum spelunca duplici ab Ephrone, in cague sepelit Saram.

i. Vixit autem Sara centum vigiliti septem annis. 2. Et mortua est in civitate Arbee, quæ est Hcbroa, in terra Chanaan : venitque Abraham ut plangeret et fleret eam. 3. Cumque surrexisset ab officio funeris, locus est ad filios Heth, dicens: 4. Advena stnn el peregrinus apud vos : date mihi jus sepulcri vobiscum, ut sepeliam mortuum meum. 5. Responderunt filii Ielh, dicentes: G. Audi nos, domine, princeps Dei es apud nos : in electis sepulcris nostris sepeli mortuum tuum, nullusque te prohibere poterit, quin in monumento ejus sepelias mortuum tuum. 7. Surrxil Abraham, et adoravit populum terra, filios videlicet Ielh, 8. dixitque ad cos : Si placet animai vesti® ul sepeliam mortuum meum, audite me, cl intercedite pro me apud Ephron, filium Seor, 9. ul det mihi speluncam duplicem , quam habet iu extrema parte agri sui; pecunia digna tradat eam mihi coram vobis in possessionem sepulcri. 10. Habitabat autem Ephron in medio filiorum Ielh. Rcspondilque Ephron ad Abraham cunctis audientibus qui ingrediebantur portam civitatis illius, dicens : 11. Nequaquam ita fiat, domine mi, sed tu magis ausculta quod loquor : Agrum trado libi, et speluncam quæ in eo est, præsenlibus filiis populi mei ; sepeli mortuum tuum. 12. Adoravit Abraham coram populo terra. 13. Et locus est ad Ephron circumstante plebe : Quaeso, ut audias me : Dabo pecuniam pro agro : suscipe eam, el sic sepeliam mortuum meum in co. l 4. Responditque Ephron : 15. Domine mi, audi me : Terra, quam postulas, quadringentis siclis argenti valet: istud est pretium inter me el le; sed quantum est hoc? sepeli mortuum tuum. 16. Quod cum audissel Abraham, appendit pecuniam quam Ephron postulaverat, audientibus filiis Ielh : quadringentos siclos argenti probat® monche public®. 17. Confirmatus-que slnger quondam Ephronis, in quo erat spelunca duplex, respiciens Alambre, tam ipse, quam spelunca, cl omnes arbores ejus in cunctis terminis ejus per circuitum, 18. Abrahæ in possessionem, videntibus filiis Ielh , et cunelis qui intrabant portam civitatis illius. 19. Atque ita sepelivit Abraham Saram uxorem suam in spelunca agri duplici, qu® respiciebat Alambre, hæc est Hebron in terra Chanaan. 20. Et confirmatus est ager, cl antrum quod erat in eo , Abrahæ in possessionem monumenti a filiis Heth.

i 2. AlBEB, que est Hebron.—Unde Ilcbron dicta sit Arbcc, dicam Josué xv. Mortua est Sara anno jelatis 127, qui fuit Abrahæ 137, biennio post mortem Thare; mortuus est enim Tharo anno Abrahæ 135.
Venitque Abraham , ut plangeret et fleret eam.—Putant aliqui Saram mortuam esso absento Abrahamo, et propterea dixisse Mosen : « Venitque Abraham. » Verum ventre apud Ucbraeos sæpo

significat ordiri aliquid, accingere se ad aliquid faciendum. Sic Abraham hic *venit*, id est accinxit se, ad plangendum Saram. Unde aliqui vertunt, *capit Abraham plangere Saram*.
Nola : Planctus distinguitur a fictu, signitcatquo solemnem luctum, luclusquect funeris pompam. I 11“<IUî
Sic Slcphano fecerunt planctum magnum, id est, magnam lucius cl funeris pompam, *Act.* vu. Sic David solemnî funere et carmine planxit Saul et

Jonathan), essos in bello, II *Beg. i*, 17. Sic univ-
ersus Juda et Jerusalem planxit et luxit mortem
Josir regis dilectissimi, II *Paralip.* xxxv, 21.

Vtn 4. -i. Jus sepulcri. — Hebr. est "Op JTOintt *achussat
keber*, id est, possessionem sepulcri, sive sepul-
cralem : non enim petit Abraham misceri sepul-
cris idololatrarum, sed sibi seorsum locum pos-
tulat, in quo sepeliatur tam Sara, quam ipse
et posterii. Mystice Abbas Pastor in Vitis *Pnirum*
rogatus a quodam : a Quid faciam ut salver? »
respondeo : « Quando venit Abraham in terram
repromissionis, monumentum sibi comparavit, et
per sepulcrum terram in hæreditatem accepit, n
q. d. Ita et tu per cogitationem mortis tendes ad
salutem in cælum. Et dixit frater : « Quid est se-
pulcrum? » respondit senex : a Locus flendi et
lugendi. »

Mortuum meum, — id est mortuam meam, uxore
scilicet. Ita S. Augustinus. *Secundo*, simplicius
« mortuum meum, » scilicet corpus vel cadaver;
unde Vatablus vertit, *funus meum*. Adde, post
mortem nulla in corpore sexus distinctio consi-
deratur; unde recte vocamus mortuum, sive is
vir sit, sive femina.

ver» «. «. *Princeps Dei* es apud nos, — quasi dicant :
Habemus et reveremur te quasi principem, et ut
Septuaginta vertunt, *regem sanctum*, qui Deo carus
et cur® sis, ac proinde insignis et illustris sis,
cximicque venerandus. Suspiciamus te ob tuas
virtutes, et propter Dei erga te favorem, curam
et protectionem; porindo ac si magnus esses
princeps, ex cælo ad nos lapsus (1).

Ix electis, — in sceclissimis sepulcris nostris
sepeli Sarani. Non sunt assecuti mentem Abrahæ,
qui cum Hethæis, utpote idololatræ, misceri et
sepeliri nolebat.

Nullusque te prodidere poterit, — nemo erit
tam protervus, ut audeat vclitque te prohibere.

Ven. ». 7. Adoravit. — Hebraice est inna» *iistachu*, id
est, incurvavit se Abraham gratias agens, et ho-
norem ac reverentiam civilem exhibens llellheis :
ita Cajetanusc et alii.

ver» ». 9. Speluncam duplicem. — Erat duplex, vel quia
duas habebat cryptas, unam pro sepeliendis viris,
alteram pro mulieribus, ut vult Procopius; vel
quia una erat interior, alia exterior, in qua quasi
inclusa erat interior. Ita Aben-Esra (2).

(1) Aliis *princeps Dei* est prestala et excellens prin-
ceps. Nam scriptura, ut ait Kimchi, rem quam vult
magnificare, jungit Deo.

(2) Vel quia plures sinus habebat, inultorum caila-
verum capacem; vel quia habebat duplicem aperturam,
cl ex duabus partibus ingressum. Quas tamen con-
jecturas supervacaneas esso ait Hosenmullerus; nam, ut o
vers. 17 et n loco infra xux, 30, apparet, *Hadtpda* est
nomen proprium, ut sensus sit, m rfel *mihi spditneain*
in agro cui nomen *Madipda*. Cætrum speluncas in Pa-
laestina frequentes sepulcris inserviunt. « Hebraeorum
sepulcra, saltem honestiora, quaque familiis principum
patria erant ac gentilitia, spettine* erant ampi*, sub
terram, ex nativa rupe, arte manuque excavat*, quæ-

Pecunia diona, — pretio justo.

10. Portam civitatis. — Hinc videtur quod in Ym.ii
portis, quasi loco publico, quo omnes etiam
exteri facile convenirent, olim tam commercia
quam judicia peragi solerent. In portis ergo olim
sedebant iudices, scabini et consules, ibique
omnia tam publica, quam privatarum negotia
tractabant, uti jam sedent et tractant in domo
civica (.1).

13. Dado pecuniam pro agro. — Nolebat Abraham Veau
ngrum gratis habere, sed emere justo pretio, tura
quia hoc est animi honesti, liberalis et regii; tum,
ne posterii Ephronis agrum repeterent, vel com-
munem in eo sepulturam postularent. Ha viri
liberales inter so certant liberalitato, sicut avari
certant parcimonia. Narrat Ælianus Alcibiadem
Socrati præceptori lautissima munera misisse; ea
Socrates magno animo recusavit, Xanlippe uxore
plurimum instante : « Sua est Alcibiadi, ait, nobis
eliam nostra sil ambitio : Alcibiades dando, So-
crates non accipiendo suam ostendit liberalita-
tem. »

Dices : Emere sepulturam et jus sepulcri, est si-
monia. Despondet pnnio D. Thomas, II II, Quest. C,
art. 4, ad tertium, Abraham non emisso jus
sepultura, sed tantum agrum in quo sepeliret
Sarani : ager autem per se vendibilis est.

Secundo, Abulensis : Sepulcrum, inquit, fi'
sacrum, ita ut vendi non possit sine simonia,
non effossione, sed mortui in illa elatione; nec-
dum ergo erat sacrum, cum illud emit Abraham
Hoc verum est jure civili Romanorum, quo ipsa
illatione cadaveris fit locus religiosus.

Verum hoc nihil facit ad crimen simonice, quod u™
Ecclesiasticum est, non civile; ut ergo locus se-
pultura sine simonia vendi non possit, debet esse
sacra consecratione, sive benedictione Ecclesias-
tica, ut passim docent Theologi et Canonista?.
Tempore autem Abrahæ, necdum erat consecratio
sive benedictio Ecclesiastica (liane enim Ecclesia
Christiana instituit), qua locus consecraretur ad
sepulturam; unde sine simonia vendi poterat.
Ita Cajclanus, Lipomamis et alii. Adde sepulcra,
uti et sacerdotia Gentilium, nipote idololalrarum
non esse sacra, sed profana; imo sacerdotia
eorum diabolica sunt, ac proinde ca emere non
est simonia. Gentiles tamen ea vendentes, cx
conscientia erronea, qua putabant ca esse sacra,
peccabant simonia. Ita I). Thomas (4).

dam lam spatiose, ulcolumnis suffulcirentur; ad latra
circum qmquo excidebantur celte recipiendis sarcopha-
gis... Nullam omnino lucem admittebat specus; quippe
augusto aditu, quique advoluto saxo obstruebatur. Nulla
hujusmodi conditoria ctiamnum in Judæa visuntur.»
Hæc Lowthius, *ne sacra Poesi Hebraeorum*, Prælect. vu.

(3) Pro *habitabat*, concinnius Hebraeum vertes, *sede-
bat*, *praesens erat*,

(4) Vers. 15. quia est in regimine, hinc multi ver-

lunt, *terra quadringentorum siclorum*, tane, parva* summae,
qui»l est internos, qui ambo divites sumus, et insuper
animis juncti?

IG. Quadringentos siclos argenti, — pula 400 florenos Brabanlicos; de siclo plura dicam *Exodi* xxx,13.

PROBATJE MONETJE PUBLICS. — Hebr. *argenti inICT mercatores transeuntis*; Septuaginta, *argentiprobatimercatoribus* : mercatores enim monelam maxime discernere, appendere et probare solent, maximeque probam el probatam exigunt.

tn.IL 17. Confirmatus est ager, — *q. d.* Per emptio-nem firmo et stabili jure translatus est hic ager, cum sua spelunca duplici, in dominium Abraliw.

Considera, Abraham in Chanaan non habuit domum, non agrum proprium, sed tantum se-pulcrum proprium; quia volebat Dei monitu esse peregrinus invita, tendereque ad cœlum; in morte autem quasi in termino et confinio culi proprium sibi suorumque fidelium poposcit lo-cum, ne cum infidelibus requiesceret : in morte enim est discriminatio fidelium et infidelium; s^du-ergo par est ul eadem sit el in sepulcro. Vide Quaa^a priscis patribus fuerit cura sepulcri, et ; ú quanta jam esse debeat fidelibus, ut in locis sacris u? cum fidelibus et sanctis sepeliantur, idque ob spem beate resurrectionis cum eis; infideles enim ethæreliei suam habent asini sepulturam.

Ilac de causa in hoc Saræ sepulcro sepullus

e^l Abraham, Isaac, Rebecca el Lia; quin et Jacob in idem cx Ægypto transferri voluit. Sic, ut habet Regum historia, Samuel, Saul, Jonalhas, propheta a leone occisus, IH Jleg. xih, Josias rex et alii honorifice cum suis sepulti sunt. Sic Te hias officium sepultura corporibus fidelium, a tyranno trucidatorum, benigne exhibuit. Sic Joannes Baptista a suis discipulis studiose ad se-pulturam, ex carcere elatus est. Sic Joseph ab Aïmathia corpus Christi a Pilato petiit, et in mo-numento suo novo, quod exciderat in petra, condidit. Sic S. Antonius a Deo missus est ad S. Paulum primum Eremitam, ut cum sepeliret, cumque sarculum non haberet, duo leones illi sepulcrum unguibus suis effoderunt.

ErnnoNis.—S. Stephaniis *Actor*. vn,asserit hunc agrum emptum esse non ab Ephronc, sed a filiis Humor, aliaque qmedam habet, quæ cum hoc loco non satis consentire videntur, sed de iis dicendum est *Actor*, vn.

19. Mar br é, iijec est Hebr on. — Hebron dicta Ven.u est Arbee, dicta est cl Mambre a convalle adja-cente, quæ dicta est Mambre, a viro potente Mambre, qui eam possidebat, quique cum Abra-ham pugnavit contra qualuor reges, cap. xiv, vers. 13.

CAPUT VIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Adjurat Abraham servum suum, ut Isaaco uxorem quaerat ex liaran; adducit ille Rebeccam, adductam Isaac capit.

I. Erat autem Abraham senex, dierumque multorum : et Dominus in cunctis bene-dixerat ei. 2. Dixitque ad servum seniore[m] domus suæ, qui præerat omnibus quæ habe-bat : Pone manum tuam subter femur meum, 3. ul adjurem te per Dominum, Deum eœli et terræ, ut non accipias uxorem lilio meo de filiabus Chananæorum, inter quos ha-bito; 4. sed ad terram et cognationem meam proficiscaris, el inde accipias uxorem filio meo Isaac. 5. Respondit servus : Si noluerit mulier venire mecum in terram hanc, num-quid reducere debeo filium tuum ad locum, de quo tu egressus es? 6. Dixitque Abraham : Cave acquando reducas filium meum illuc. 7. Dominus Deus eœli, qui tulit me de domo patris mei, et de terra nativitatis meæ, qui locutus est mihi, et juravit mihi, dicens : Se-mini tuo dabo terram hanc : ipse mittet angelum suum coram te, el accipies inde uxorem filio meo; 8. sin autem mulier noluerit sequi te, non teneberis juramento : filium meum tantum ne reducas illuc. 9. Posuit ergo servus manum sub femore Abraham domini sui, et juravit illi super sermone hoc. 10. Tulitque decem camelos de grege domini sui, et abiit, ex omnibus bonis ejus portans secum, profectusque perrexit in Mesopotamiam ad urbem Nachor. 11. Cumque camelos fecisset accumbere extra oppidum, juxta puteum aquæ ves-pere, tempore quo solent mulieres egredi ad hauriendam aquam, dixit : 12. Domine Deus domini mei Abraham, occurre, obsecro, mihi hodie, et fac misericordiam cum domino meo Abraham. 13. Ecce ego sto prope fontem aqua*, et fili» habitatorum hujus civitatis

egredientur ad hauriendam aquam. 14. Igitur puella, cui ego dixero : Inclina hydriam tuam ut bibam; et illa responderit : Bibe, quin et camelis tuis dabo potum : ipsa est, quam praeparasti servo tuo Isaac : et per hoc intelligam quod feceris misericordiam cum domino meo. 15. Necdum intra se verba compleverat, et ecce Rebecca egrediebatur, filia Bathuel, filii Melchæ, uxoris Nachor, fratris Abraham, habens hydriam in scapula sua. 16. Puella decora nimis, virgoque pulcherrima, et incognita viro : descenderat autem ad fontem, et impleverat hydriam, ac revertebatur. 17. Occurritque ei servus, et ait : Pauxillum aquæ mihi ad bibendum præbe de hydria tua. 18. Quæ respondit : Bibe, domine mi; celcriterque deposuit hydriam super ulnam suam, et dedit ei potum. 19. Cumque ille bibisset, adjecit : Quin et camelis tuis hauriam aquam, donec cuncti bibant. 20. Effundensque hydriam in canalibus, recurrit ad puteum ut hauriret aquam : et haustam omnibus camelis dedit. 21. Ipse autem contemplabatur eam tacitus, scire volens utrum prosperum iter suum fecisset Dominus, an non. 22. Postquam autem biberunt cameli, protulit vir inaures aureas, appendentes siclos duos, et armillas totidem pondo siclorum decem. 23. Dixitque ad eam : Cujus es filia? indica mihi : est in domo patris tui locus ad manendum? 24. Quæ respondit : Filia sum Bathuelis, filii Melchæ, quem peperit ipsi Nachor. 25. Et addidit, dicens:Palearum quoque et fœni plurimum est apud nos, et locus spatiosus ad manendum. 26. Inclinavit se homo, et adoravit Dominum, 27. dicens : Benedictus Dominus Deus domini mei Abraham, qui non abstulit misericordiam et veritatem suam a domino meo, et recto itinere me perduxit in domum fratris domini mei. 28. Currebat itaque puella, et nuntiavit in domum matris suæ omnia quæ audierat. 29. Rabebat autem Rebecca fratrem nomine Laban, qui festinus egressus est ad hominem, ubi erat fons. 30. Cumque vidisset inaures et armillas in manibus sororis suæ, et audisset cuncta verba referentis : Hæc loculus est mihi homo : venit ad virum, qui stabat juxta camelos, et prope fontem aquæ, 31. dixitque ad eum : Ingredere, benedicte Domini : cur foris stas? preparavi domum, et locum camelis. 32. Et introduxit eum in hospitium : ac destravit camelos, deditque paleas et fœnum, et aquam ad lavandos pedes ejus, et virorum qui venerant cum eo. 33. Et appositus est in conspectu ejus panis. Qui ait : Non comedam, donec loquar sermones meos. Respondit ei : Loquere. 34. At ille : Servus, inquit, Abraham sum : 35. et Dominus benedixit domino meo valde, magnificatusque est : et dedit ei oves et boves, argentum et aurum, servos et ancillas, camelos et asinos. 36. Et peperit Sara, uxor domini mei, filium domino meo in senectute sua, deditque illi omnia quæ habuerat. 37. Et adjuravit me dominus meus, dicens : Non accipies uxorem filio meo de filiabus Chananæorum, in quorum terra habito ; 38. sed ad domum patris mei perges, et de cognatione mea accipies uxorem filio meo. 39. Ego vero respondi domino meo : Quid si noluerit venire mecum mulier? 40. Dominus, ait, in cujus conspectu ambulo, mittet angelum suum tecum, et diriget viam tuam : accipiesque uxorem filio meo de cognatione mea, et de domo patris mei. 41. Innocens eris a maledictione mea, cum veneris ad propinquos meos, et non dederint tibi. 42. Veni ergo hodie ad fontem aquæ, et dixi : Domine Deus domini mei Abraham, si direxisti viam meam, in qua nunc ambulo. 43. Ecce sto juxta fontem aquæ, et virgo quæ egredietur ad hauriendam aquam, audierit a me : Da mihi paulillum aquæ ad bibendum ex hydria tua : 44. et dixerit mihi : Et tu bibe, et camelis tuis hauriam : ipsa est mulier, quam praeparavit Dominus filio domini mei. 45. Dumque hæc tacitus mecum volverem, apparuit Rebecca veniens cum hydria, quam portabam in scapula : descenditque ad fontem, et hausit aquam. Et ait ad eam : Da mihi paululum bibere. 46. Quæ festinans deposuit hydriam de humero, et dixit mihi : Et tu bibe, et camelis tuis tribuam potum. Bibi, et adaquavit camelos. 47. Interrogavique eam, et dixi:

Cujus es filia? Quæ respondit : Filia Balhuelis sum, filii Nachor, quern peperit ei Melcha. Suspendi itaque inaures ad ornandam faciem ejus, et armillas posui in manibus ejus. 48. Pronusque adoravi Dominum, benedicens Domino Deo domini mei Abraham, qui perduxit me recto itinere, ut sumerem filiam fratris domini mei filio ejus. 49. Quamobrem si facitis misericordiam et veritatem cum domino meo, indicate mihi : sin autem aliud placet, et hoc dicite mihi, ut vadam ad dexteram, sive ad sinistram. 50. Responderuntque Liban et Bathuel : A Domino egfessus est sermo : non possumus extra placitum ejus quidquam aliud loqui tccuin. 51. En Rebecca coram te est, tolle eam et proficiscere, et sil uxor filii domini Iui, sicut locus est Dominus. 52. Quod cum audisset puer Abraham, procidens adoravit in terram Dominum. 53. Prolatisque vasis argenteis, et aureis, ac vestibus, dedit ea Rebeccæ pro munere, fratribus quoque ejus et matri dona obtulit. 54. Inito convivio, vescentes pariter et bibentes manserunt ibi. Surgens autem mane, locutus est puer : Dimittite me, ut vadam ad dominum meum. 55. Responderuntque fratres ejus et mater : Maneat puella saltem decem dies apud nos, et postea proficiscetur. 56. Nolite, ait, me relinere, quia Dominus direxit viam meam : dimittite me ut pergam ad dominum meum. 57. Et dixerunt : Vocemus puellam, et quæramus ipsius voluntatem. 58. Cumque vocata venisset, sciscitati sunt : Vis ire cum homine isto? quæ ait : Vadam. 59. Dimiserunt ergo eam, el nutricem illius, servumque Abraham, et comites ejus, 60. imprecantes prospera sorori suæ, atque dicentes : Soror nostra es, crescas in mille millia, et possideat semen tuum portas inimicorum suorum. 61. Igitur Rebecca et puellæ illius ascensis camelis, secuta? sunt virum, qui festinus revertebatur ad dominum suum. 62. Eo autem tempore deambulabat Isaac per viam quæ ducit ad puteum, cujus nomen est Viventis et Videntis ; habitabat enim in terra Australi. 63. Et egressus fuerat ad meditandum in agro, inclinata jam die: cumque elevassel oculos, vidit camelos venientes procul. 64. Rebecca quoque, conspecto Isaac, descendit de camelo, 65. et ait ad puerum : Quis est ille homo qui venit per agrum in occursum nobis? Dixilque ei : Ipse est dominus meus. At illa tollens cito pallium, operuit se. 66. Servus autem cuncta quæ gesserat, narravit Isaac. 67. Qui introduxit eam in tabernaculum Saræ matris suæ, cl accepit eam uxorem : et iu lanium dilexit eam, ut dolorem, qui ex morte matris ejus acciderat, temperaret.

1. Erat autem Abraham senex. — Erat Abraham 140 annorum, cum servum misit ut Rebccam uxorem quaereret tsaaco ; Isaac enim duxit Rebccam anno retatis sure 40 (ut patet cap. seq. vers. 20), qui fuit Abrahæ 140 : natus csl enim Isaac anno Abrahæ centesimo; retas ergo Abrahæ superat relalem Isaaci centum annis. Ha S. Augustinus.

2. Servi seniore m, — oeconomum suum Eliczer, de quo cap. xv, vers. 2.

Pose manum tuam subter femur meum, — q. <l. Me sedente pono sub coxa mea manum tuam, et hoc ritu ac crercmonia mihi jura, quod fdio meo non accipies uxorem Chananream. Ad litteram, hic fuit ritus jurantium per femur, quia femur causa et symbolum csl generationis et vitre. Femur ergo lenendo, jurantes te*libantur Deum vitre auctorem, in cujus manu est salus nostra, <j. d. Si recte et vere juro, et juratum prresto, Deus mihi vitam longam et felicem, qure femore significatur, prreslel ; sin fallo et pejero, percam, neque particeps sim vitre, quoi proces-

sil ex femore. Ita Martinos de Roa, lib. IV *Síngul.* cap. tv.

Putant Hebræi hanc cærcmoniam ponendi manum sub femore, fuisse solemnem Judæis in juramento, ob significationem et reverentiam sacramenti circumcisionis, quod in membro femori vicino celebrabatur. Verum hoc falsum esse videtur : nam soli Abraham et Jacob hac cæremonia suos adjurarunt; exten vero in Scriptura manu in altum (uti cl modo fit) elevata jurasse leguntur (I).

Nola ergo, per femur sive coxam, partes etiam genitales, quæ inter femori sunt, tacito intelligi cl comprehendi. Sic enim filii Jacob dicuntur

(I) Non contemnenda csl Aben-Esræ sententia, ca, quæ hic describitur, jurandi radono servum testatum fuisse obedientiam hero suo, simulano significari heri in servum potestatem. El quamvis altos jurantes manum in cælum attollerent, hic lamen jura >di ritus videtur observatus inter æquales; at ubi subjectus alieni adjurabatur, ut illius (infra xlyii, 29), aut servus, manus femori subiciebatur in signum obsequii et subjectionis.

lantani
“;a
mjnnni
fe-
more,
car?

egressi de femore, id est genitalibus ejus, *Gen.* ILYÎ, 26 et alibi.

Hoc ergo symbolo et cœremoma ponendi manum sub femore, significat Abraham ex femore suo jam natum esse Isaac, et ex eodem per Isaac nascituram esse sobolem magnani, imo Christum, semen suum benedictum, sibi a Deo promissum. Ut ergo hæc soboles, et Christus ex se per Isaac nascatur, hac de causa Isaaco hic fidelem quærit uxorem, servumque suum, ut talem ei quierat, per femur, quasi per sobolis originem; item per femur, id est, per Christum, utpole ex femore suo nascilurum, adjurat, id est obstringit ei jurare compellit. Primus enim qui hac forma adjurationis est usus, fuit Abraham; cum deinde secutus est nepos Jacob cap. xlvii, vers. 29. Haec S. Hieronymus, Theodorclaus, Augustinus, *serm.* 75; Ambrosius, lib. I *De Abraham*, cap. ultini.; Prosper, I part. *Pradicationibus* cap. YH, et S. Gregorius, qui sic ait: a Manum sub femore jubet ponere, quia per membrum illud descensura erat caro ejus, qui filius Abrahæ esset ex humanitate, et Dominus ejus ex divinitate, quasi dicat: Tange filium meum, et jura per Deum meum. Unde non super femur, sed sub femore manum ponere jussit; quia inde erat ille descensurus, qui homo quidem, sed super homines veniret, d

Vm. 3. 3. Adjurem, — id est, juramento tuo te obstringam, jurare te faciam, ita Ilcbræa. Cogit enim Abraham servum sibi hac cœremonia juraro. Unde de facto servus ei hoc ritu juravit, ut patet vers. 9. Non ergo adjurare hic significat per sacra obtestari aliquem, sed adigere cum ad juramentum, ei juramento hoc cum obstringere ad aliquid promittendum, vel faciendum.

Vm. 4. 4. Ur non accipias uxorem filio meo de filiabus Chananxorum (quia Chananaei impii erant et idololatre), sed ad terram et cognationem meam proficiscaris, — non in Chaldæain, sed in Mesopotamiam, puta in Haran, ad domum Nachor fratris mei, ul Palel vers. Haran enim Abraham cum patre et tota cognatione migravit cap. vers. J. Licet enim domus Nachor more gentis, cum qua habitabat, idola coleret, ut patet cap. XXXI, vers. 30; tamen aliquid de unius Dei cultu noral et servabat, adeoque cum idolis simul Deum cœli colebat, ul patet hic vers. 31. Eralque hæc domus bene inorata, ut patet ex sequentibus.

Tropologice, quam cavenda sint infidelium, haereticorum et impiorum connubia, vide apud S. Chrysostomum et Ambrosium, lib. I *De Abraham*, cap. ult.: « Sirpe, ait Ambrosius, illecebra mulieris decepit etiam fortiores maritos, et a religione fecit discedere. Primum ergo in conjugio Xeligio quaeritur* Disce ergo quid in uxore quaeratur: non aurum, non argentum quæsitit Abraham, non possessiones, sed gratiam bonæ indolis. * Allegorico idem ibidem: « Ubi, ait, inveni-

tur p uxor Isaac, puta Christi, hoc est a Ecclesia, nisi in Mesopotamia? ibi duobus slipatur fluminibus, lavacro grati» et fletu pœnilentiæ. Muniunt eam Tigris, hoc est prudentia; et Euphrates, hoc est justitia, et illuminatio fructuosa, a barbaris separans gentibus. »

6. Cave ne quando reducas filium meum illuc. ven. — a Reducâ», » id est, reducendum promittas, q. d. Si filia, quam in Haran quæris, huc ad me et Isaacum venire nolit, sed velit eo Isaac venire ad se, ne consentias, nec promittas ei matrimonium filii mei; quia Deus ex Mesopotamia me et meos in perpetuum exire voluit, atque venire in terram hanc, quam mihi meisque promisit.

7. Ipse mittet angelum suum. — Ecce prisci Hebræi credebant custodes Angelos hominibus a Deo dari, ut eos servent, ducant, doceant dirigantque. Simile est *Tobiæ* cap. v, vers. 5. Censet Scaliger angelum dici a Persico *angar*, id est cursor, nuntius, mutato r in l, sicut pro Belial dicitur Beliar; sic enim et Hebræi a Persico *Angar*, epistolam latam a cursoribus, sive angaris, vocant *iggeret* quasi *ingeret*.

9: Juravit illi super sermone illo. — Juravit se vñ. e. fideliter sermones et jussa Abrahæ domini sui completurum (I).

10. Ad urbem Nachor, — ad Haran, in qua erat Veau, domus Nachor, distans a Bersabee, ubi tunc versabatur Abraham, itinere septem vel octo dierum. Ita Abulensis (2).

12. Occurre. — Hebraice *mprt haere*, id est, Venis, fac mihi occurrat, scilicet id quod peto, puta talis filia, qualem Isaaco uxorem cupit Abraham. Septuaginta vertunt: *Prosperum fac mihi occursum*.

Discant hic Christiani sibi suisque conjuges Meni* quærere, non tam conciliatione hominum quam Dei; nec tam spectent opes, formam et genus, d&rea quam educationem et mores probos et commodos. Illa Pulcheria fratri suo Theodosio Imperatori Eudoxiam pauperem, sed bene eruditam et inoratum uxorem curavit. Verum quia multi secus faciunt, hinc tam nulla litigiosa et infelicia videmus matrimonia. Recte ergo ait Sapiens Proverò. cap. xix, 14: a Domus et diviti» dantur a parentibus; a Domino autem proprie uxor prudens. » Ita Rebecca Isaaco, Ruth Booz, Sara Tobie, uxores a Deo dat», pacificum, fecundum ei felix habuere conjugium. Nam, ut ait Sapiens *Proverb*, xvm, 22: « Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum, ei hauriet jucunditatem a Domino. » Bona enim strenuaque et prudens mu-

ti) Illebr. est vñN. Sic enim sæpius nomina appellativa, quæ dominium notant, numero plurali pro singulari ponantur. Cf. infra xi., t; *Exotl.* xxi, 4, 29.

(2) *Accumbere*, id est Cit, genua flectere* Cameli, ait Clericus, ul commodè onerari ei conscendi queant, jubente prefecto genua flectunt, deinde resurgunt; tum sicubi aliquantum sit quiescendum, iterum onusti genua flectunt, et rie ei am exonerantur. Cf. Homeri *Odju.* VII, 20.

lier, est rara avis in terris. « Virum de mille unum reperi, mulierem ex omnibus non inveni, » inquit Salomon *Eccles.* cap. vu, vers. 29. Hinc Cato dixit mulierem esse malum necessarium. Vis scire quantum malum sit mala mulier, audi *Eccli.* cap. XXV, vers. 17 : « Omnis malitia nequitia mulieris ; » cl vers. 22 : « Non est caput nequius super caput colubri, et non est ira super iram mulieris : commorari leoni et draconi placebit, quam habitare cum muliere nequam ; » et vers. 31 : a Plaga cordis mulier nequam. » Deus ergo fornicariis, adulteris aliisque impiis in poenam peccati dat malas uxores : quum plaga est maxima et continua : durat enim per totam vitam.

E contrario, « mulieris bonae beatus vir. Mulier fortis oblectat virum, et annos vitae illius in pace implebit. Pars bona mulier bona ; in parte bona timentium Deum dabitur viro pro factis bonis, » *Eccli.* cap. XXVI, vers. 1, 2 cl 3. Cujus rei exemplum memorabile extat apud Sophronium, vel potius Joannem Moscum in *Prato spirit*, cap. cci, de Constantinopolitano quodam nobili, qui sua pauperibus distribuens, morions filio suo Jesum Christum reliquit curatorem. Christus enim ob patris eleemosynas, filio divitem et probam curavit uxorem, cum qua sanciam et jucundam egit vitam. Vere ergo Siracides *Eccli.* xxvi, 1 G : « Gratia, inquit, mulieris séduire delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit ; disciplina illius datum Dei est ; gratia super gratiam, mulier sancta et pudorata ; sicut sol oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bonae species in ornamentum domus ejus. »

y « (u. 13. Ecce ego sto. — Petit hic servus a Deo cerio signo ase designato, uxorem Isaaci futuram sibi demonstrari ; ad hoc signum designandum motus est et instigatus a Deo ; undo et illud adhibuit cum certa spe divinae providentiae, opis et directionis, juxta ea quae sciebat Deum Abraham promississe, et Abraham sibi, dicendo : « Deus mittet angelum suum coram te. » Undo et signum hoc sibi exhiberi petit humili prece praemissa. Denique signum hoc esse a Deo, eventus qui secutus est tam prosper declaravit ; alioqui enim hic servus temerario omine et divinatione tentasset Deum. Simile fuit omen Jonathas, quod ex Dei instinctu captavit ex verbis Philistinorum de iis invadendis, illudque sequens eos cecidit : « Si dixerint, ait, ascendito ad nos, ascendamus ; quia tradidit eos Dominus in inanibus nostris, hoc erit nobis signum, » I *Ilcg.* xiv, 10.

Sic Gedeon, ex somnio Madianite, captavit omen victori, Judie, cap. vu, vers. 13.

Simile fuit omen Clodovæi, qui castra movens contra Gothos, munera misit Turonam ad S. Martinum legatis mandans : « Ingressuri templum, observato quae futuri eventus ex bello quod paramus, conjecturam possint prebere ; » parent illi, et venientes ad templum, audiunt monachos

illud Davidicum psallentes : « Praecinxisti me virtute ad bellum, » captatoque omine felici, ad regem redeunt, omen nuntiant ; quod eventus declaravit fuisse non vanum, sed divinum ; testis est Eulgosius, lib. I, cap. in.

E contrario, superstitiosum fuit omen Nabuchodonosoris, quod ipse, non Dei, sed suo, vel daemonis instinctu, captavit, cum dubitaret an Ammonitas, an Judaeos invadere deberet ; capiens enim duas sagittas, uni inscripsit nomen Rabbatti (quae erat Petra Arabia », metropolis Ammonitarum), alteri nomen Jerusalem, eas deinde commiscuit ; mox unam etneae eduxit ; cui inscriptum videns Jerusalem, statim contra eam perrexit. *Ezech.* xii, 21.

Simile omen fuit Philistinorum, qui ex vaccarum arcam Domini vehentium itinere et gressu conjecerunt, an plaga eis immissa a Deo, an casu obvenisset, I Regum vi, 7. Plura de omine sacro et licito, ac profano, illicito et superstitioso, vide apud Percrimum hic.

Nota : Hoc signum quod statuit hic servus, congruum fuit ; erat enim signum bonae uxoris et indolis affabilis, hospitalis, providae et strenuae. Ita S. Chrysostomus, Theodorctus, Rupertus.

Fons et puteum, — puteum, ut patet vers. H et 20 ; sic enim in Scriptura fons et puteus idem sunt.

14. Ipsa est, — ca sit, quam preparasti uxorem Isaaco, q. d. Quæso, Domine, ut quam tu vis esse uxorem Isaaci, illa ipsa (caque sola) hæc faciat et dicat, quae ego hic postulo ; ut ex his ejus factis dictisque cognoscam quod ipsa sit, et non alia (I).

it. Et ecce Redecca egrediebatur. — Nota hic v(n. w. speculum virginum in Rebecca : nam primo, non otiosa sedet ut pleraque, sed laboriosa hydriam levat, gestat, aquamque haurit ; secundo, cum aquam hausit, revertitur, non diu moratur in publico ; et licet servum Abraham videret, non tamen curiose inspicit, vel alloquitur ; tertio, cum servus ab ea petit potum, statim consistit, offert, benigno alloquitur, dominum vocat ; plus offert quam ille petierat ; non gravatur incognito servire, cum nostre subinde tam morosas sint, ut vix alloqui homines dignentur, praesertim extraneos, quasi ii ad se nihil pertineant ; quarto, quamvis audiret cum esse servum Abraham, non tamen ipsa eum in domum introducit : hoc enim virgini indecorum fuisset ; sed currit, ac in domo matri nuntiat ; quinto, non curiose inquit cur servus hic advenerit, aut quid sibi velit : virgo enim non debet esse curiosa ; sexto, obtemperat parentibus, cum videt eos consentire ut ad Isaac pergeret, tametsi durum esset ei relinquere parentes et patriam, nihil contradicit ; septimo, non mollis est, sed virilis : camelum enim conscendit, et iter longum ingreditur ; octavo, cum vidit Isaac, statim e camelo descendit, et se operuit :

(I) n*ni, *ft dt*, id videlicet quod sequitur.

unde apparet ejus verecundia et reverentia erga sponsum (1).

Vm-si. 21. Contemplabatur eam tacitus, — admiratis ejus non formam tantum, sed officiositatem, sedulitatem, beneficentiam, liberalitatem, atque explorans num per omnia ita se gereret, talisque esset, quæ digna esset Isaaco, quæque suis cl Abrahæ votis responderet.

Ven. îî. 22. INAURES AUREAS, APPESENTATES SICLOS DUOS. — Nota : Hic servus utrique auri Rebeccæ unam dedit in aurem, id est universitatem duas, ita ut quæque appenderet dimidium siclum, sive drachmam unam, ut habent Septuaginta, Ilcbræa cl Chaldæa, ac consequenter utraque simul appenderet siclum unum, sive drachmas duas (2).

Dices : Quomodo ergo noster Interpres vertit *siclos duos*? Respondeo : Noster siclos minores, sive dimidiatos intelligit. Dimidium enim sicli vocatur subinde siclus, sicut regalis apud nos major est minor sive dimidiatus; major enim est 10 stuferorum, minor 5 stuferorum. Vide dicta in fine libri *De Ponderibus*.

ft ». *7. 27. Non abstulit misericordiam et veritatem suam a Domino meo, — *q. d.* Deus misericors fuit et verax erga herum meum Abraham : misericors in pollicendo, verax in prestando promissa; uti jam video Deum misericorditer et veraciter iter meum direxisse ad cognatos Abrahæ, et ad Rebccam, ut eam acciperem uxorem Isaaco.

Veri.M. 28. In domum matris SUB. — Quia in domo veterum Ilcbreorum alia erant habitacula et domus virorum, alia mulierum. Seorsim enim in gynæceo mater cum puellis degebat, uti docet Nicolaus Serarius in *Ilcsler.* cap. n, pag. 409. Adde, viri tum plures habebant uxores, quæ seorsim ad pacem servandam habitabant. Ita Cajetanus et Thomas Anglicus. Ad hoc gynæceum cucurrit Rebecca, ostendens in aures acceptas a servo Abrahæ.

Nota : Rebecca ostendit sua dona matri; nam vulgo dicitur :

Qas recipit dona, femina nulla bona:

quod intelligit, si ea fultim et sine suorum consilio aut consensu recipiat.

(1) Vers. 16. nSIfû « i puella quæ sua » S1D5, M est, signum physicum virginitatis, servavit. Additur hic *et incognita viro*, ut sit veronOvp, id est, specie cl re virgo. Cf. Drach, *Del'Harmonie entre l'Eg'.iseet la Syn.* t. II, p. 131-2.

Vers 20. *Conatibus*, Hobr. Dpt?, scil, lapis excavatus, o quo cameli biberent.

(t) OT3, quod Hieronymus *inaures* vertit. significat no» i annu/um. Cf. *F.sech.* XVI, 12. Solebant, enim Orientales mulieres, cl adhuc hodie solent, naros perforare, quibus annuli aut genimx pendent. Ha IlUrenmulterus. Juxta do Saulcy, *Histoire tie l'Art Judaïque*, p. 12, ou est globulus aureus, gemma quadam, turchoïda ut pluntr.oin, ornatus, quem mulieres In una c maribus insertum gerebant. Addit de Saulcy, huuc inorem adhuc vigere inter mulierculas Damasci vicinarumque regionum. Cæterum, accuratior videtur ordo vers. 11 memoratus. Nam vix credibile est, Rebeccam prorsus ignotam laniis mulieribus ab Abraham! servo donatam fu; ».

29. Habebat altem Rebecca fratrem, nomine Ven i». Laban. — Sicut Rebecca speculum fuit virginum, b' i sic Laban palrumfamilias. Nam *primo*, cimi au- |2Tpi- disset verba sororis, slatini egreditur ad virum tre»fi- invitandum, non exspectat douec rogetur; *se- eundo*, benigne cum alloquitur et pie : « logre- * * dere, ait, benedicte Domini; » *tertio*, non tantum ipsum introducit, sed et eos qui cum ipso erant, nihil veritus sumptuum magnitudinem; *quarto*, ipsemet Liban camelos destravit, aquam lavandis pedibus attulit, mensam paravit, etc. Vide hic quanta fuerit priscorum hospitalitas. *Quinto*, cum audisset rem ut erat gesta, non contradixit, sed intulit : « A Domino egressus est sermo, » quo rem hanc non casui aut fortuna; sed divinæ ordinationi adseripsit; *sexto*, ipse et Bathuel parens non cogunt puellam, sed inquirunt ejus voluntatem; septimo, cum vident servum festinaro, non relinent eam, sed sinunt abire, adduntque nutricem ejus, ut haberet quæ ipsam curaret et instrueret; *octavo*, bene precatur sorori.

30. Cumque vidisset, — postquam viderat et ven.w. audierat. Est Hebraismus, quem Vatablus clare explicat ita vertens, *viderat enim in aures, audieratque verba itebecca*.

31. Ingredere, benedicte Domini. — Id est, benedicte a Domino, qui scilicet es in Dei gratia, cuique Deus favet, quemque prosperat, atque ut favere et prosperare pergat, oramus cl optamus.

Preparavi domum, — curavi preparari domum, mandavi famulis, ut prepararen! tibi hospitium (3).

35. Benedixit domino mlo valde — insigniter Ven. i. ditavit eum.

36. Deditque illi omnia, — dare decrevit; destinavit dare illi omnia, quasi unigenito suo; necdum enim Abraham possessione bonorum se abdicara!, necdum ea in Isaac transtulerat. Vox ergo u dedit,» significat actum non completum, sed inchoatum et destinatum, uti et vox « preparavi, » vers. 35.

40. In cujus conspectu ambulo, — quem quasi vent.t». presentera intueor, et reveoreo, et colo. Sic in conspectu Dei, sive coram Deo, et cum Deo ambulavit Ilcnoch, cap. v, vers.22, et Noe, cap. vi, vers. 9: vide ibi dicta, *q. d.* Quia ego Deum ila colo, hinc vicissim Deus millet angelum suum, ut me meaque per te diriga! et prosperet.

41. Innocens eris a maledictione, — absolutus Ven. It. cris tuo juramento exccratorio, cl consequenter a maledictione et poena quam tibi jurando imprecatus es, casu quo illud violares, dicendo de more : « Hæc faciat mihi Deus, et hæc addat, » si non fecero jussa Abrahæ heri mei.

47. Suspendi, — dedi ut suspenderet; patet Ven.M. vers. 30.

(S) Ad marginem OÜVI, significatione eadem, legi præcipitur. Sed *ti ebetib* a radice minus usitata deducitur, significatu haud diversa u q t j.

frm. 49. Si facitis misericordiam et veritatem. —
 0»J■i2Nota : Ilis duobus Scriptura complectitur omne
 'It officium virtutis: omne enim vel indebitum et li-
 › ?Jt» tarale est, et est misericordia ; vel præceptum est
 et debitum, sive ex justitia, sive ex pietate, sive
 ex alia virtute, et vocatur veritas; hic ergo veri-
 tas, est pictas quam parentes Rebecca debebant
 cognato suo, imo patruo Abrahamo. Ita Oleaster.

Aliter Cajetanus : Veritas, inquit, hic est veli-
 ficatio, q. d. Si verificare vultis, veraque osten-
 dere et efficere tot signa divinae voluntatis, qui-
 bus Deus ostendit so velle Rebeccam Isaaco tradi.

Ut vadam ad dexteram, sive ad sinistram. —
 Est hebraïsmos, 7. d. Ut sciam qua via milii eun-
 dum sit, quid mihi agendum sit; utrum hic sis-
 tere, an alio pergere debeam : poterat enim ex
 aliis filiis Nachor (habuit enim undecim, ut pa-
 let cap. XXII, 21) uxorem pelero Isaaco, idque
 fecisset, si in Rebecca repulsam tulisset.

Ta M ISO. Responderuntque Ladan et Batuuël. — La-
 lian frater erat Rebecra, ac proinde filius Bathuc-
 lis, sed qui patre senescente videtur familiam ad-
 ministrasse ; unde hic passim pro patre loquitur,
 cl matrimonium Rebeccae cum Isaaco conficit. Sa-
 pienter S. Ambrosius : Rebecca, ait, « judicium
 exspectat parentum ; non est enim virginalis pu-
 doris eligere maritum. » Unde et Andromacha
 apud Euripidem : a Sponsalium, inquit, meorum
 pater meus curam subibit; hoc enim non est
 meum (1). »

A Domino egressus est sermo ; — hoc negotium
 divino nutu geritur; hæc est voluntas Dei, ut Re-
 taceara tradamus Isaaco.

basi. 51. Sicut locutus est Dominus, — non voco,
 sed signo, quo voluntatem suam ostendit vers.
 14. Ita S. Augustinus, Quæst. LXVII.

it 52. Puer, — servus.

57, Quj ramus ipsius voluntatem, — non do-
 nuptiis cum Isaaco : in has enim Rebeccam jam
 ante consensisse colligitur ex vers. 51, 53, 51 et
 55; sed de subito habitu a parentibus, et profec-
 tione in Chanaan ad Isaacum. Ita S. Ambrosius (2).

Allegorico S. Ambrosius : Rebecca, ait, repræ-
 sentat Ecclesiam c gentilismo vocatam a Christo
 ad connubium : «Quæ vocata non fecit moram,
 cl ideo acceptior Domino; quia populus Judæo-
 rum, qui erat ad coenam vocatus, dignus non fuit
 venire; congregatio autem gentium simul ut ac-

(1) Videtur illis temporibus inoris fuisse, ut in ma-
 trimoniis virginum fratres potius, aut æquo consuleren-
 tur, ac parentes, ot ut omnino fratres sororum suarum
 tuendarum jus haberent. Conf. infra xxxiv, 13; Jud. xxi,
 21. Arvieux narrat, Arabes uxorum suarum la*sum ho-
 norem non tam ægre ferro, quam sororum. Sequitur: Aon
 possumus loqui a<i te bonum aut malum, id est, contra-
 dicere tibi omnino non possumus. Nam bonum cl malum
 omnia complectuntur; itaque eodem hæc recidunt, ac si
 dicerent, so nihil habero, quod reponerent petitioni ejus,
 se plane quod petiit probare.

(2) Ilcbræa habent, et rogemus os ejus, sciscitcmm ex
 ea, quo sil animo.

corsiti se vidit, occurrit. Cum veheretur camelo,
 venit ad maritum, eo quod populus nationum
 belluina quadam horridus meritorum deformi-
 tale, qui fornire suæ nullum habebat decorem,
 fidem esset atque sensum Ecclesiæ recepturus. »

G2. Per viam, — per desertum, scilicet Sur, in Vers it.
 quo, nipote vicino, solus Isaac meditaturus in-
 ambulare solebat (3). Solitudo enim aptissima est
 orationi, æque ac speculationi el contemplationi.
 Sciverunt id Gentiles. Plato, post longam pere-
 grinationem Athenas reversus, secessit in locum
 suburbanum, arboribus umbrosum, qui ali Aca-
 demo possessore dictus est Academia, ibique
 philosophatus est et gymnasium erexit.

Cicero saepe a negotiis et urbo secedebat in
 rus; ibique philosophabatur. Tcslis est ipse, lib.
 III Offic.

Poete olim recipiebant se in avios montes, ibi-
 que in solitudinis recessu carmina pangebant. Ita
 Hesiodus canit se podicem a Musis didicisse, sed
 in monte Helicone, dum agnos pasceret, indi-
 cans solitudinem esse ingenii suscitabulum ; ni-
 mirum acarmina secessum scribentis et otia quae-
 runt. n

Euripides in insula Salamine tragædias suas
 scripsit, in spelunca tetra el horrida, quam Au-
 lus Gellius se vidisse scribit.

Horatius negat se Ronue poemata pangere
 posso.

E fidelibus, Elias, Elisæus, Joannes Baptista,
 Hieronymus, Basilus, Nazianzenus plurimique
 alii in eremum secesserunt, ibique sapientis et
 contemplationi vacarunt; idque exemplo Christi,
 qui noctu oraturus secedebat in montes, uti in
 Thabor in transfiguratione, et in horlum tem-
 pore passionis.

Vidimus hic autographum Thomæ a Kempis *De
 linit. Christi*, in cujus initio hæc legebatur senten-
 tia: « In omnibus requiem quæ sivi, et non inveni, »
dan in ceti hoecxkn meteen boccxhen, id est anisi
 sensim sedens in angulo cum libello. » Hoc est
 quod magnus ille Arsenius eremita dicebat: « Non
 possum simul cum Deo et hominibus habitare. »

An puteum, — de quo cap. xvi, vers. 14, et cap.
 seq., vers. 11.

h terra australi — Chananææ, scilicet non
 longe a Bersabcc.

An meditandum. — Septuaginta vertunt, Vor». M.

id est, ad se exercendum, puta ad facien-
 dum spirituale exercitium meditationis; <xS<Ja-
 <r/fa»i enim significat, magno studio et solerlia ali-
 cui rei esse intentum, ail Procopius, estque animi
 cum delectatione studiosissime cogitantis et medi-
 (anlis, inquit S. Augustinus. Meditabatur ergo hic m.<iiu -
 Isaac, tum res naturales, uli motus el cursus si- “
 derinn, eorumquo auctorem cl motorem Deum. c '
 Ita Hebræi, Lyranus et Tostatus; nam, ut ait Pe-

(3) Pro *deambulabat*, in hebr. est, *I eniebat a ce den 'o*,
 nt G »llt dicunt, *venait d'rrrirer*.

riander : « Sapientis vita csl meditatio; » el : < Dodo cogitare est vivere. » Ita Carneades cogitationibus quasi alebatur. Hinc sapiens nihil miratur, pueri ad omnia obstupescunt; illi enim omnia ptBvisa et premeditata sunt, his nihil. Tum potius meditabatur Isaac res cœlestes el divinas. Ita S. Ambrosius, lib. *De Isaac*, cap. í : « Sapientis cnim csl, inquit, segregare se a voluptatibus carnis, elevare animam, atque a corpore abducere. Hoc est cnim se hominem cognoscere. » Pergit S. Ambrosius toto libro, sub typo Isaac describere progressum animæ sanclæ, quæ ad spiritale cum Christo connubium aspirat. Undo Chalæus vertit, *exierat ad orandum*. Hinc Alcuinus docet Isaac hic fuisse typum Christi, qui vespere et noctu oraturus secessit in montem. Perperam Aquila et Symmachus vertunt : *Isaac exiit ad confabulandum in agro*, pula cum suis rusticis et operariis.

K£ : r

v<m ». 64. Rebecca quoque conspecto Isaac descendit, — suspicata nimirum id quod crai, hunc esse Isaac maritum suum, se ex camelo in terram demisit, honoris sponso suo deferendi causa.

Secundo el melius dicemus, hic esso hyslcronproteron; prius enim videtur Rebecca rogasse servum, quis esset ille qui illis occurrebat, cumque respondisse, esso Isaac; ac tum demum c camelo in terram desiliisse Rebeccam.

vui n. 65. Pallium, — ut eo quasi flammeo honestatis et pudoris causa, nova nupta coram sponso suo se tegeret et obnuberet. Vide dicta capito xx, vers. 4G.

Vide hic novæ sponsæ Rebeckæ verecundiam. « Considera, inquit S. Chrysostomus, *homil.* 48, quomodo nusquam superflua illa rt inutilia, nusquam diabolica pompa, nusquam cymbala, et libiæ, et choreæ, et satanica illa convivium et scommata omni obscenitate plena; sed omnis honestas, omnis sapientia, omnis bonitas, etc.; et S. Ambrosius : Rebecca videns Isaac, ait, « Descendit, et caput suum pallio obliubere ccepit, docens verecundiam nuptiis præire debere. Inde enim et nuptiæ dicte, quod pudoris gratia puellæ se obnuberent. Discite ergo virgines quemadmodum servetis verecundiam, ne intecto capite prodeatis ante extraneos, cum Rebecca jam desponsata designatum maritum aperto capite non putaverit videndum. »

Virt. ir. 67. In tabernaculum Sar «. — Triennio post mortem Sara, duxit Isaac Rebeccam, ul patet ex dictis cap. hujus vers. 1 ; hinc patet seorsim a viris habitasse uxores, ut dixi vers. 28.

Notat Nannius in *Cant*, in, sponsam olim ductam fuisse in tabernaculum vel cubiculum socrus suæ, ut significaretur quod novella sponsa esset futura malerfamilias, ex qua liberorum, successionis, el families filum produceretur et propagaretur; quodque ipsa in pari honore el gradu futura esset apud domesticos, quam fuerat sponsi mater. Quare sponsa ipsa rem similem sponso

(quo tinnior sit chantas) se facturam vicissim pollicetur, dicens, *Cant*, m, vers. 4 : « Introducam illum in domum matris meæ, et in cubiculum genitricis meæ, » q. d. Sponsus me loco matris suæ habebit, inducetque in ejus cubiculum et locum, a Propter hoc *enim* relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ; » vicissim ego sponsa illum parentum loco habebit, et introducam in locum matris meæ, el in cubiculum genitricis meæ.

Allegorico, Abraham Deum Patrem significat, Arrisane Christum, Rebecca Ecclesiam, imo quamvis fidelem animam, servus Abrahæ Apostolos. Attende quid hæ quatuor personæ hoc capile gesserint, et videbis quid ad salutem nostram fecerit Deus Pater, quid Christus, quid Apostoli, et quid nobis faciendum sit.

Primo ergo, sicut Abraham unicum habuit filium, cui omnia sua dedit : sic el Deus Pater. *Secundo*, Abraham non vult filium suum solum Draipiesse, sed cogitat ei uxorem dare, ut filios proiwhi erect : sic Deus Pater vult Christum jungi Ecclesiæ, aitqueci : « Postula a me, et dabo tibi Gculcs hærcdilalcu, » etc.; *tertio*, Abraham primus fasicali, cit menlioncm nuptiarum, ipse servum mittit, TwUl- alioqui non iturum; ipse uxorem vocari fácil, alioqui ex so non venturam : sic Deus auctor est et principium salutis nostre, alioqui ad Christum nunquam venissemus : ipso Prophetas et Apostolos misit, qui nos vocarent; *quarto*, Abraham Qmxu. non per se, sed per servum seniore et fidelissimum hoc exeeutus est : sic et Deus oves el sponsam suam committit pastoribus fidelissimis. Hinc Peiro ter dicit : « Diligis me plus his? pasce oves meas; » *quinto*, Abraham servum adjurat : Qdiuu. sic Deus prædicatoribus predicami! officium sub gravi pœna injungit : « Væ mihi, si non evangelizavero ! » ail S. Paulus I *Corinth*, ix, et *Ezech.* m, Deus sanguinem pereuntium de manu speculatorum requirit; *sexto*, Abraham filio cupit uxorem, sed quæ ejusdem sit sanguinis, eisdem moribus predila quibus Isaac : sic Deus sanciam vult habere Ecclesiam, quæ Filio suo sit honori, non pudori. « Sancti, inquit, eslolo, quia ego sanctus sum. »

Secundo, in Isaac videmus quid Christus tempore suæ desponsationis fecerit. *Primo*, Isaac egressus fuerat m agrum, Christus m mundum; ob ol) *secundo*, Isaac vespere egressus csl : Christus venit « ad- in ultima ætate mundi; *tertio*, Isaac tunc habitabat in parte Australi : Christus veniens ab Aquis«cn»b. Ione frigidus, qui judicium designat, convertit se Tertu. ad Austrum misericordiæ; *quarto*, Isaac deam-Qiurü. bulabal ad puteum Viventis et Videntis. Vivens et Videns Deus est; ipsius enim oculis omnia nuda sunt el aperta. Fons hujus Viventis et Videntis est S. Scriptura. Via ad fontem est humilitas passionis; per hanc viam deambulabat Christus in sua peregrinatione, nunchanc, nunc illam Scripturam implens, donec impletis omnibus diceret;

• Consummatum est; » *quinto*, Isaac sponsæ venienti occurrit: elChristus omnibus ad se venientibus per gratiam occurrit, ut patet in Zaehœo et filio prodigo; *sexto*, Isaac Rebecam in uxorem accepit, non in famulam : sic et Christus Ecclesiam; septuno, Isaac Rebcccam induxit in tabernaculum Saræ matris: Christus Ecclesiam gentium induxit in locum Synagogæ Judæorum, ex quibus progenitus erat; octavo, Isaac ita dilexit Rbeccam, ul dolorem ex morte matris temperaret : sic et Christus, videns civitatem, flevit super eam ; sed adeptus Ecclesiam gentium dolorem temperavit.

Tertio, in servo Abrahæ describitur officium Apostolorum cl prædicatorum. Primo, servus A; ita» JUS3U heri exiit ut quæreret sponsam, nesciens quam el qualem, sed Domino commisit effectum et successum rei : sic Apostoli egressi prædicaverunt ubique, cum nescirent qui credituri essent : ipsi spargebant semen, Domino committebant fructum; *secundo*, servus tulit securam de omnibus bonis heri, quibus puellam ornaret : sic Apostoli non venerunt vacui, sed magna munera attulerunt, scilicet gratiam, pacem, miracula, sanctitatem vilæ et morum, etc.; *tertio*, servus Abrahæ ad fontem stat, et deliberat quæ puella eligenda sit : sic Apostoli non projecerunt margaritas ante porcos; sed iis prædicarunt, ex quibus majorem sperabant fruolum; nec obstinatos et indignos baptizarunt aut reconciliarunt, sed pœnitentes et apte dispositos ; *quarto*, servus non it nisi missus : sic cl veri Apostoli, de erroneis cnim dicitur : «Ipsi currebant, cl ego non mittebam eos; » *quinio*, servus antequam rem aggrediatur, orat : sic et Apostoli, prædicatio cnim sine oratione prævia nullum fructum facit; *sexto*, servus mox ut suum officium fecit, invenit virginem quam quærebat : sic et Apostolis Deus cooperatus est, ut apud quaslibet gentes invenirent qui eos acciperent et crederent; *septimo*, servus potum petit a virgine; silis Apostolorum est desiderium salutis hominum : huic potum præstant, qui eorum verba audiunt, et opere explent; *octavo*, servus cum videret juxta votum suum virginem facere, gratias egit Deo : sic cl Paulus ubique gratias egit Deo pro gentium conversione; nono, servus dat sponsæ ornamenta aurium et manuum : Apostoli

ornant Ecclesiam, ut habeat aures ornatas per fidem, manus per bona opera. Pharisei tantum ornabant manus, hoc est, tantum docebant opera legalia; Simon et hærelici tantum ornant aures, id est, tantum predicant fidem, quæ est ex auditu : verum neutrum sufficit; *decimo*, servus virgini in conjugium consentienti majora munera dat : sic el fidelibus majora dona Spiritus Sancti subministrantur; undecimo, servus, confecto negotio, mox redit, quia tantum rem heri curat : nus sic fecerunt Apostoli, sic faciant omnes prædicatores; *duodecimo*, servus virginem e domo patris deducit ad domum Abrahæ : sic et Apostoli animas e gentilismo adduxerunt ad Ecclesiam; *decimotercio*, servus non sibi adducit sponsam, sed domino : sic et Paulus fecit, dicens : a Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. »

Quarto, Rebecca ostendit mores Ecclesiæ et fidelis animo*. *Primo*, Rebecca hebraica est idem quod saginata, impinguata : quia maritum habet obdormit Isaac, id est risum, puta Christum, qui est animæ gaudium; *secundo*, Rebecca virgo erat : et Christus virginem vult habere sponsam, ab omni secunx amore carnis et mundi puram; vide dicta II Cor. cap. xi, 2; *tertio*, Rebecca in labore invenitur : Tertu. Christus non vult habere otiosos ; *quarto*, Rebecca charitatem ostendit servo Abrahæ : et Christus charitatem ab anima fidei exigit; *quinto*, Rebecca Quinti, servo Abrahæ hospitium et victum offert : sic fideles facere debent prædicatoribus ; *sexto*, Rebecca, omnibus relictis, sequitur servum Abrahæ : sic facit et fidelis; *septimo*, Rebecca securam Septimi, ducit puellas : sic cl fidelis familiam suam; octavo. *Tavo*, Rebecca appropinquans ad Isaac descendit de camelo : sic fidelis humiliatur accedens ad Christum, atque cum pudore et poenitentia relinquit quidquid tortuosum erat el superbum; *nono*, Rebecca videns Isaac, stalim operuit se : Nom» sic fidelis quo magis Christum agnoscit, eo magis erubescit de preterita vita, Roman, vi : « Quem fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis?» *decimo*, Rebecca perpetuo manci Decimi, cum Isaac, non revertitur ad domum patris sui: sic fidelis qui perseveraverit cum Christo usque in finem, hic salvus erit. Ita S. Gregorius, lib. XXXV *Moralium* cap. xvn; Euchcrius, lib. II in *Genes.* cap. xi ; Ferus et alii.

CAPUT VIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Abraham ex Celura suscipit sex proles, et moritur. Secundo, vers. 12, recensentur Ismaclis proles et obitui. Tertio, vers. 20, fiebecca parit Isaaco Jacob et Esau; quorum minor prafertur a Deo majori. Quarto, vers. 29, Esau ob pulmentum vendit primogenituram Jacobo.

i. Abraham vero aliam duxit uxorem nomine Ceturam : 2. quæ poperii ei Zamram, et Jecsane, et Madan, et Madian, et Jesboc, et Sue. 3. Jecsane quoque genuit Saba, et Dadan. Filii Dadan fuerunt Assurim, et Latusim, et Loomiin. 4. At vero ex Madian ortus est Ephra, et Oplicr, et Ilenoch, et Abida, et Eldaa : omnes hi filii Celuræ. 5. Deditque Abraham cuncta quæ possederat, Isaac : G. filiis autem concubinarum largitus est munera, et separavit eos ab Isaac filio suo, dum adhuc ipse viveret, ad plagam Orientalem. 7. Fuerunt autem dies vitæ Abrahæ, centum septuaginta quinque anni. 8. Et deficiens mortuus est in senectute bona, propectæque ælalis, et plenus dierum : congregatusque est ad populum suum. 9. Et sepelierunt eum Isaac et Ismael filii sui in spelunca duplici, quæ sita est in agro Ephron filii Seor Iethæi, e regione Alambre, 10. quem emerat a filiis Ielh : ibi sepullus est ipse, et Sara uxor ejus. 11. Et posi obitum illius benedixit Deus Isaac filio ejus, qui habitabat juxta puteum nomine Viventis et Videntis. 12. Ilæ sunt generationes Ismael filii Abrahæ, quem peperit ei Agar Ægyptia, famula Saræ : 13. et hæc nomina filiorum ejus in vocabulis et generationibus suis. Primogenitus Ismaclis Nabaiolh, deinde Cedar, et Adbcel, et Mabsam, 14. Masma quoque, et Duma, et Massa, 15. Hadar, et Thema, et Jelliur, et Naphis, et Cedma. IG. Isti sunt filii Ismaclis: et hæc nomina per castella et oppida eorum, duodecim principes tribuum suarum. 17. Et facti sunt anni vitæ Ismaclis centum triginta septem, deficiensque mortuus est, et appositus ad populum suum. 18. Habitavit autem ab Hcvila usque Sur, quæ respicit Ægyptum introeuntibus Assyrios; coram cunctis fratribus suis obiit. 19. Hæ quoque sunt generationes Isaac filii Abraham : Abraham genuit Isaac. 20. Qui cum quadraginta esset annorum, duxit uxorem Rebeccam filiam Balhuelis Syri de Mesopotamia, sororem Laban. 21. Deprccatusque est Isaac Dominum pro uxore sua, eo quod esset sterilis : qui exaudivit eum, et dedit conceptum Rebecæ. 22. Sed collidebantur in utero ejus parvuli, quæ ait : Si sic mihi futurum erat, quid necesse fuit concipere? Perrexitque ut consuleret Dominum. 23. Qui respondens, ait: Duæ gentes sunt in utero tuo, et duo populi ex ventre tuo dividuntur, populusque populum superabit, et major serviet minori. 24. Jam tempus pariendi advenerat, et ecce gemini in utero ejus reperti sunt. 25. Qui prior egressus est, rufus erat, et totus in morem pellis hispidus : vocatumque est nomen ejus Esau. Protinus alter egrediens, plantam fratris tenebat manu : et idcirco appellavit eum Jacob. 26. Sexagenarius erat Isaac, quando nati sunt ei parvuli. 27. Quibus adultis, factus est Esau vir gnarus venandi, et homo agricola ; Jacob autem vir simplex habitabat in tabernaculis. 28. Isaac amabat Esau, eo quod de venationibus illius vesceretur : et Rebecca diligebat Jacob. 29. Coxit autem Jacob pulmentum : ad quem cum venisset Esau de agro lassus, 30. ait : Da mihi de coctione hac rufa : quia oppido lassus sum. Quam ob causam vocatum est nomen ejus Edom. 31. Cui dixit Jacob : Vende mihi primogenita tua. 32. Ille respondit : En morior, quid mihi proderunt primogenita? 33. Ait Jacob : Jura ergo mihi. Juravit ei Esau, et vendidit primo-

genita. 34. Et sic accepto pane et lentis edulio, comedit, et bibit, et abiit, parvipendens quod primogenita vendidisset.

Tn., i. J. Abraham vero aliam duxit uxorem. — Mortua erat Sara, Agar jussu Dei dimissa, forte etiam mortua : ergo Abraham aliam et tertiam duxit uxorem, ut ex eo semen inter gentes quoquo multiplicaretur. Factum id postquam Isaac duxisset Rebeccam (de quo cap. præced.), ac consequenter post annum Abrahæ 1-10.

Allegorico, filii Agar sunt Pagani et infideles, filii Celuræ sunt hæretici, qui filios Isaaci, id est fideles et Catholicos, persequuntur. Ita Orígenes, et S. Augustinus, Quæst. LXX.

Nomine Ceturam. — Hebræi, Lyranus et Thomas Anglicus pulant hanc eandem esse cum Agar, quæ dicta sit ntiop Cetura, id est thurificata, quod ejecta ex domo Abrahæ, pudicitia, orationi et cultui Dei, cujus symbolum est Ilius et thurificatio, se dederit. Adduntque quod Abraham, mortua Sara, miserit Isaacum ad reducendam Agar, sive Celuram. Verum hæc sunt commenta Judæorum, quæ fuso confutat Abulensis et Cajetanus. Videtur tam Cetura, quam Agar, fuisse ancilla, sive serva Abrahæ; nam si fuissent ingenuæ, non vocarentur concubinas vers. G. Nola : Abraham duxit Ceturam post mortem Sane, quæ mortua est anno ætalis suæ 1-7, cum Abraham esset 137 annorum. Tot ergo annorum existens duxit Ceturam, et ex ea sex proles suscitavit; erat enim Cetura vivida et fecunda. Adde, Deus, qui Abrahæ vim generandi ex Sara supra naturam dedit, adjuvit quoque vim generandi ejusdem ex Cetura, et quod ei deerat supplevit.

2. Madias. — Ex quo orti sunt Madiamta : hi ergo sunt posterii Abrahæ ex Cetura, nobis cogniti; ceteri incogniti sunt. Tradit tamen Josephus eos incoluisse Arabiam Felicem, usque ad mare Rubrum.

3. Filii Dadan fuerunt Assurdi, et Latusim, et Loomijj. — Sunt ista nomina gentium et populorum, qui originem traxerunt a filiis Dadan. Ita Vatablus, et patet ex Hebræo. Forte ita dicti sunt ab artificio cujusque; nam Assurim, teste S. Hieronymo, significat negotiatores; *Latussim*, fabros ferri et æris; *Loomijj*, multarum tribuum ac populorum, supple, possessores, vel rectores. Chaldæus vertit, *habitantes in castris, in tabernaculis et in insulis*.

¶ I. Ornn. — Hujus filius Afer nomen dedit Africæ urbi et regioni, uti ex Alexandro Polyhistore, et Cleomedo docet Josephus; quanquam alii apud Solinuram, Africam dictam velint ab Afro, libys et Herculis filio. Putant aliqui ab his filiis Ceturæ ortos esse Brachmanas, qui sunt sapientes et quasi Religiosi Indorum, dictusque esse Brachmannos; quasi Abrahamannos; unde et Brachmame colunt quemdam Perabrammam, quasi deorum antiquissimum, qui videtur esse primus ipsorum pa-

rens Abraham. Hæc plausibiles sunt conjecturæ, sed incerta.

G. Filus autem concubinarum — Agar et Celuræ. Vt*.* Hinc patet Abraham non neglexisse Agar et Isinaektn, etiamsi a te dimissos; sed eis subinde munera misisse.

Nota concubinas has fuisse veras uxores (ita enim vocantur vers. 1 et alibi), sed ignobiliores et fere servas. Unde primaria uxor erat et dicebatur domina. Sic Abraham Jeschæ cap. xi, 29, dedit nomen Sarai, id est princeps vel domina mea. Hæc primaria uxor ducebatur præmissis sponsalibus, dote dicta et solcami ritu, tratque materfamilias, et bonorum omnium cum marito consors atque gubernatrix domus, ejus denique filius erat bæres patris. Nil tale communiter et ordinarie habebant concubine; sed fere manebant servæ, et servilis conditionis. Ha Pererius et alii.

Munera. — Aurum, argentum, vestes, pecora, etc.

Separavit, — ne cum Isaaco contenderent, cumque in terræ promissæ possessione turbarent. Rursum ne posterorum sua idololatria et vitii Isacidas inficerent.

Ad plagam Orientalem. — Nota: Posterii Ismael proxime contingebant posteros Isaac, Orientem versus. Nati vero ex Cetura post Ismaelitas ulterius ad Orientem habitarunt, ideoque hi semper in Scriptura vocantur *filiis Orientis*, quorum crebra est mentio. Vide Ariam in lib. *Chanaan* cap. in et IV.

8. Et deficiens. q. d. Abraham non morbo, non vi aliqua extrinsecus illata, sed præ senio, deficiente naturali humore, calore et viribus, mortuus est.

Mortuus est. — Mortuus est Abraham post mortem Thare patris sui anno 40, post matrimonium Isaaci (quod contigit anno Abrahæ 140, Isaaci 40) anno 33, cum Esau et Jacob, ex Isaaco sexagenario geniti, jam essent 15 annorum. Licet enim nativitatem Jacob et Esau, in sequentibus hoc cap. post mortem Abrahæ, narret Moses, tamen ea ante contigit. Voluit enim Moses omnia Abrahæ gesta, vitam et mortem simul percensere, ac deinde gesta Isaaci ac Jacobi sigillatim ordine sequi. Quædam ergo hic conjunguntur, licet posterius sint gesta, quæ eodem perlinent, per anticipationem; eademque de causa alia postponuntur, licet prius sint gesta, per hystero-logiam.

Nota : Natus est Abraham anno post diluvium 292; vixit autem annos 175; mortuus est ergo 292 anno post diluvium 467. Noe vero mortuus est anno post diluvium 350, cum Abraham esset 58 annorum. Sem vero filius Noe, qui fuit nonus

Filii
Ori-ntu
qui?

aviis Abrahæ, vixit post diluvium annos 502; s»» *t Seni ergo 33 annos supervixit Abrahæ. Heber vero, sextus avus Abrahæ, obiit anno 561 post diluvium; ergo 91 annis supervixit Abrahæ suo sexto abnepoti. Mortuus est itaque Heber anno 652, cuius ætatem Jacob, cuius geul moriuus est cum Jacob esset 50 annorum.

Nota secundo: Obiit Abraham anno mundi 2123, cum Ismael esset 89 annorum, Isaac vero 75, viditque filios tam Isaaci duos, quam Ismaelis duodecim, totidem populorum principes. Filii Ceturæ tunc circiter erant 30 annorum. Ccluram enim duxit Abraham paulo post annum relatis suæ 1-10, uti dixi.

Nota terito: A morte Abraham usque ad descensum Jacobi in Ægyptum, qui contigit anno retatis Jacobi 130, fluxerunt anni 113; a morte vero Abrahæ usque ad egressum Mosis et Ilcbræorum ex Ægypto, fluxerunt anni 330. Cum ergo Moses tunc, in egressu Ilcbræorum ex Ægypto, esset octogenarius; hinc sequitur cum natum esse 250 annis postmortem Abrahæ.

Nota quarto: Hæc est periodus vitæ Abrahæ. Abrahæ anno retatis suæ 73 ex Chaldæa a Dco evocatus, profectus est in liaran; anno retatis 85 duxit Agar, et 86 natus est ei Ismael; anno 99 fuit circumciscus; eodem anno igne coelesti cremata est Sodoma; anno 100 nascitur ei Isaac; anno 105 ablactatur Isaac, et Ismael domo ejicitur; anno 125 contigit immolatio Isaac; anno 135 moritur Thare; anno 137 moritur Sara; anno 140 Isaac uxorem dat Rebcccam; anno 160 ex Isaac nati sunt ei nepotes, Jacob et Esau; anno 175 moritur Abraham.

Is senectute boxa, — mature et tempore suo, sive spectes retatem, sive gratiam; relatero, quia decrepitis, et sine regraditudine; gratiam, quia plenus meritis decessit. Nam, ut ait Philo libro Quis divinarum rerum sit hares, recte dixit Probeta quidam: o Malle se unam diem cum virtute vivere, quam mille annos in umbra morlis, » puta in peccato et mala vita.

Plexus dierum, — vivendi satur, ut habent Hebraei, et cupiens dissolvi.

Questus est Aristoteles naturam animalibus inveniendi. Quia aulena sæcula ad vivendum induisse, homini ad tanta genito tanto citiorem terminum stare. Verum fidelis novit illud: « Scio me ascendere ut descendam, virere ut arescam, ut senescam adolescere, vivere ut moriar, mori ut in reternum beer. » Volat retas, inquit Cicero, et nihil omnino aliud est tempus hujus vitæ, quam cursus ad mortem, in quo, ut ait S. Augustinus, nemo vel paululum stare, vel paulo tardius ire permittitur. Sapiens ergo qui tota vita vivere, imo mori didicit, scit corpus hoc gravem esse sarcinam nobilium animarum, idcoque illud terne, unde ei origo est, cupit restitui, pulveremque pulveri reddi, ut animus liber ad patres et ad angelos Deumque evolet.

Si Abraham satur vitæ optavit mortem, iturus ad limbum, quidni Christianus optet mortem, Martyr crucem pro Dco, iturus in cælum? B. Thomas Morus capite plectendus, dum carnifex de more veniam peteret, osculum ei et angelottum aureum dedit, dicens: « Tu mihi hodie id beneficii preestabis, quod hactenus nemo mortalium prestitit aut prestare potuit. » Audi S. Theodorum accurrentem ad locum supplicii, et cum milite, qui mutatis vestibus cum e carcere, non violaretur, liberarat, de martyrio contententem: « Non ego te mortis vadem elegi, sed preedem pudoris optavi; in me lata est ista sententia, quæ pro me lata est. Moriar certe innocens, nec moriar nocens. Nihil hic medium: hodie ego aut rea tui sanguinis, aut martyr mei, » ut refert S. Ambrosius, lib. II Jc Virgin.

Congregatus est ad populum suum, — q. d. Abraham mortalitatem, uti creteri, exiit, ingressus est viam universos carnis, atque a statu viventium hic transiit ad statum patrum, degentium in altera vita.

Unde ex hac phrasi Theodorclius, Cajelanus, Quia ut Lyranus et Pcrerius colligunt, primo, animam hominis esso immortalem (1); secundo, animas mortuorum non vivere solitarias, sed gregatim et socialiter, quasi in populo, sive in coelo sint, sive in limbo, uti erant tempore Abrahæ; tertio, Tertio, tam de malis, uti Roboam, Achaz et aliis, quam de bonis, dici: « Dormivit cum patribus suis; » sed fere de bonis tantum et justis, uti de Abraham, Isaac, Jacob, Mose, Aarone, dici: « Congregatus est ad populum suum. » Quarto, S. Augustinus, Quæst. CCLXVIIIj Tostatus et Burgensis, per populum accipiunt societatem angelorum, ad quam congregatus sit Abraham aliquo sancti patres. Verum simplicius et germanius Rupertus et alii, per populum accipiunt societatem justorum hominum, ad quam colliguntur justii morientes, siculi de agris colligitur et congregatur matura messis iu horreum. Quinto, notat Burgensis, influendo, veteri Testamento legi: « Congregatus est ad populum suum, » id est, ad Heber, Noe, Abel, Seth, Adam, aliosque in limbo beatitudinem expectantes; sed in novo Testamento, quo animæ puræ mox in cælum avolant, dici: « Beati mortui qui in Domino moriuntur, etc. Euge, serve bone cl fidelis, intra in gaudium Domini tui. »

Epitaphium Abrahæ vide Ecclesiastici cap. xlii, vers. 20., ubi sic ait: « Abraham magnus pater multitudinis gentium, et non est inventus similis illi in gloria, qui conservavit legem Excelsi, » etc.

Addit Burgensis ante Abraham neminem c patribus descendisse ad limbum; sed Adam, Abel, Seth, Enos, Noe omnesque ante Abraham justos

(1) De futura! vilæ flde apud Israelitas, vide Brcccheri libellum e germanica lingua in gallicam versum ab Isid. Caben, hoc titulo, Immortalité de l'âme chez Ici Juifs; in primis autem opus egregium La rie future, auctore H. Martin.

visse ad Purgatorium, ob sua venialia peccata qua fecerant: quia, inquit, do iis dicitur quod mortui sint; de Abraham vero primo omnium dicitur, quod congregatus sit ad populum suum, puta in limbo.

e a Verum hoc est improbable. Abel enim obiit t-i- Martyr, ergo ivit ad limbum, non ad Purgatorium. SicNou fuit vir justus atque perfectus, imo 43, cura Ileo ambulavit. Iverunt ergo hi alique ad limbum; non tamen dicuntur congregati ad populum suum, quia tunc necdum erat populus, et multitudo justorum in limbo; sed ipsi hunc populum morientes paulatim adunarunt et constituerunt. Cum enim occisus est Abel, nullus erat in limbo, sed ipse primus eo concessit.

E: hi- Hic finitur tertia pars Gneseos, quæ est a nativitate Abrahæ usque ad mortem ejusdem, in qua perierit finit tertium suum tomum Comfecit meat, in Genesim.

(Haiti 11. Benedixit Isaac — benefecit Isaaco, ditando i-u, cum (1).

--M 11. Massa quoque, et Duma, et Massa. — Sunt 7? nomina propria trium filiorum Ismaelis. Hebræi ic-ù è ea conjuncta proverbialiter usurpant, dicentes, miasma, *duina*, *vemassa*. Quo volunt significare, nulla audienda, tacenda et ferenda esse; quod Greci dicunt «*/i-w i-i/ w*. *Masma* enim hebraico auditum significat, *duina* silentium, *massa* tolerantiam. Quod Itali dicunt: a **Audi**, vide, tace, si vis vivere in paco (2). »

is. 15. Thema. — A quo civitas et regio Theman, ad meridiem Idumææ, cujus rex fuit Eliphaz, amicus S. Job, qui indo Themanites dicitur (3).

,S»-n. 17. Appositus est ad populum suum. — Ex hac phrasi colligunt Hebræi, Ismaelem post lulum et vexationem Isaaci, cum domo Abrahæ ejectus esset, mentem et vitam mutasse, recte vixisse, ideoque salvatum esse. Vide dicta vers. 8.

18. Bevilæ. — Regio est, non Indice, sed sila prope desertum Sur, inter Ægyptum, Assyriam et Palæstinam; do qua cap. n, vers. 11. Posterius ergo Ismael omnem illum tractum, quia sinu Persico usque ad Assyriam protenditur, possederunt, quæ hodie putatur dici Cabana.

Coram cunctis fratribus, — quia Ismael inter

(1) Vers. 13, pro *generationibus* alii vertunt, *secundum iridintm*. quo scit, singuli sint nati.

(i) « Hi (omnes Ismaelis filii) terram omnem ab Euphrate ad mare Rubrum pertingentem habitant, regionem *Nabatenam* appellantes. » Ita Josephus, *Archæol.* Ub. I, cap. xn, § 4. Arrianus in *Periplo* regiam Nabalhæ j-rum *Petram* urbem esso narrat, quæ inter lacum Asphaltiten et sinum Arabicum sita sit.

(3) 'li. Ttsunt *pagi portátiles* Nomadum, ait Itosenmullerus, tentoriis in orbem podiis constantes, quos Tartarico vocabulo *Horde* dicere solemus. **rin'O** *domus* pastoritiæ, in quibus sunt pabula, esso videntur. Videlicet Nomades, quales ismaelita) fuerunt, suos quidem greges per alla deserta sub dio paiccbaut, videntur tamen et aliquando casas cum stabulis habuisse, in quæ greges cogebantur, maximo quidem cum tonderentur, idcirco forlaxæ et securitatis causa.

suos fratres, medius habitavit; habebat enim ab Occidente Isaacum, ab Oriente filios Ceturæ.

Coram cunctis fratribus suis obiit. — Pro obiit, hebraico **esi biO** *naphal*, id est cecidit, q. i. Stantibus et viventibus, ac videntibus fratribus suis Ismael cecidit et obiit; idque nonnihil præmature, anno ætalis 137, cum alii parentes et fratres ejus diutius vixerint; Isaac enim vixit annos 180. Mortuus est Ismael post mortem Abrahæ anno 48: natus est enim anno Abrahæ 86. Abraham autem universim vixit annos 175. Alii sic exponunt, *cecidit*, scilicet sors ejus, q. d. Habitavit Ismael inter fratres suos, uti vertunt Septuaginta, Chaldæus et Arabicus (i). Verum nulla sortis hic fit mentio. Unde Pagninus vertit, *et mortuus est* (5).

20. Batliuelis Syri de Mesopotamia, — q. d. Vm.to. Batliuel erat Syrus, oriundus ex illa Syriæ parte, quæ Mesopotamia dicitur. Pro quo nota *primo*: Sjn* Syrus hebraico dicitur **DIN** Aramini, quasi dicas Armenius; et Syria vocatur Aram, quasi dicas Armenia. Videtur ergo ex hac voce Hebræa, *menú*, quod Syria latissime, ut mox dicam, patens, olim dicta sit Armenia, ab Aram filio Sem, nepote Noe, Genes, x.

Secundo, Syria apud priscos longe lateque patebat, ac nullas regiones complectebatur, variis pluribus cognominationibus distinctas, ut patet II *Regum tu'* cap. x, vers. 6 et 8.

Primo enim, regio iu qua Damascus est sita, vocatur **pSEH OIS** Aram *Dammescc*, Syria Damascus.

Secundo, Syria in qua sita est Zoba, dicitur Aram, vel Syria Zoba. Est autem illa, quæ inter Libanum et Antilibanum jacet, et corrupto vocabulo Hebræo Zoba, Cava Syria, et a Græcis Code, ob demissam a declivitate montium planitiem (id quod Hebræis sonat Zoba), dicta est.

Tertio, **O'inj** OTN Aram *naharaim*, id est Syria duorum fluviorum, est Mesopotamia, quæ et interamnis dicitur, quia inter Euphratem et Tigrinim sita est. Eadem dicitur **pD** DIN Aram *padan*, quasi dicas, Syria campestris. *Podan* enim run» id lingua Ismaelilica significat agrum, seu regionem fluvii campestem (6). Unde et Italia; fluvius nobilissimus, Padus dicitur, quia per planas regiones diu fluit. Sic B.dhucl hic dicitur Syrus, quia Mesopotamia*, puta oriundus ex liaran, urbe Mesopotamia).

Quarto, est Syria Maacha; ita dicta est a Man-cini, filio Nachorex Roma uxore, Gen. cap. ix ii, vers. ult.

(4) Ita et Roscinullcrus post Clericum. hSJ cnun, aiunt, non solet nisi do prematura aut violenta morte usurpari; atqui, vers. 17, dicitur Ismael *delectans mortuus esse*.

(5) Vers. 19. **mW**) hic, ut supra ix, 6, et infra xxxvn, i, non modo *generationem*, sed etiam historiam et narrationem do iis quæ evenerunt Isaaco, denotat.

(G) *Campos Mesopotamia* Curtius dicere Solet, ul lib. HI, 2, 3; cap. vin, I, ele.

Ver. ii. 21. Deprecatusque est. — Hebraico est in>* *tettar*, id est, multum et instanter precatus est, blanda et suavi prece amanter Deum demulcendo. Unde S. Chrysostomus censet Isaacum pro 20 annos orasse pro sterilitate Rebeccæ et pro lentia, ac vigesimo demum anno id impetrasse; prole, nam Isaac duxit Rebecam anno retatis sure IO, ac demum anno 60 genuit ex ea Jacob et Esau. « Ul et nos, inquit ipse *homil.* 49, remulantes justum, assidui simus in divinis precibus, si quando aliquid a Deo petierimus. Si enim justus ille ita virtute præditus, et tantam apud Deum gratiam habens, t inlam prre se tulit constantiam et studium, continuo Deum orando, ita ut solveretur Rebeccre sterilitas: quid dicemus nos, qui tantis peccatorum oneribus premimur; sed et si parvo tempore studium aliquod et diligentiam exhibuerimus, torpescimus et resilimus, nisi slatini exaudiamur, » etc.

smela Nota. Sanctas mulieres Saram et Rebcccam (uti enr'^te*- cl ^ac'le^ et Annam) Deus ad tempus steriles esse ni«r voluit, ut doceret nos semen illud benedictum, puta Christum, ex Sara et Rebecca (uti et viros sanctissimos, Josephum ex Rachele, Samuelem ex Anna) non nature viribus, sed ex mero Dei dono, per miraculum natum orbique datum esse. Ila S. Chrysostomus. Statuerat ergo Deus, ex Rebecca nasci Jacob et Christum, sed non nisi mediantibus causis secundis et obtinentibus id precibus Isaaci (1).

Veri. ii. 22. COLLIDEBANTUR IN UTERO EJUS PARVULI. — Septuaginta vertunt, faupr», quod S. Ambrosius verbi, *exaltabant*; S. Augustinus, *gestiebant*; hebraico est, li'jnrp *iitrotsetsu* : quod S. Hieronymus vertit, *calcitrabant*; Aquila, *confringebantur*; Symmachus, iti-ab.awi, id est colluctabantur, quasi palrestrilre.

Jjt'b ei ili ergo pueri invicem quassabant, trudebant k'uwl coarctabant, dum uterque gestit et nititur tar * in prior utero matris exire ac nasci, ut sit primogenitro de nitUS.

îuiwi" Kola : H°c certamen, et hrec lucta parvulorum Jacob et Esau, non vi nature, sed Dei nutu facta est, ad prresagium, quod Jacob et Esau nati, inter se colluctarentur et concertarent do primogenitura cl primatu, ut patet vers. 23. Unde Jacob tenuit plantam Esau, quasi cum supplantare volens ne prior ex utero egrederetur. Ha Rupertos : a Utriusque habitus, inquit, ostendit quis intus fuerit princeps duelli, videlicet Esau collisus a Jacob quasi fugere videtur, isque manu tenens pedem, insequentis ac terga devicta pulsantis schema prrefert. » Additque allegorico hac luela Jacob cl Esau, significari luctam Christianorum cum Judicis.

Historia Scholastica, et S. Ambrosius, lib. IV

(l)Loco *pro* uxore sua, hebr. est riD?7, id est rorem, quod rie exponi potest, tsaacum et Rebecam vel *timui* ortse, vel propter *eumdem* finem.

Ile Fide, cap. iv, et S. Augustinus citatus n Diony- AsJrS sio Carlhusiano (tamen hactenus in S. Augustino ! nihil tale reperì) putant hanc collisionem Jacob hstuj similem fuisse exullationi Joannis Baptiste in utero matris, ac proinde tam Jacob, quam Joannem Baptistam in utero matris esse sanctificatos. Confirmant hoc ex eo quod Apostolus *Horn. ix*, asserit Deum dilexisse Jacob, priusquam boni quidquam egisset, et cum adhuc esset in utero matris sure. Verum pari modo dicendum esset Esau esso sanctificatum in utero. Alia ergo fuit exultado S. Joannis, alia collisio et colluctatio Jacob et Esau, alia quoquo est mens Apostoli, uti dixi *Fom. ix*. Hrec ergo illorum sententia caret fundamento, et temere asseri videtur.

Ita virorum illustrium vita et facinora ostentis et prresagiis srepe prresignificala sunt. Socrates vidit per somnum oloris pullum sibi in gremio plumescere, qui continuo exortis alis in altum evolans, suavissimos cantus edidit : hic scilicet erat Plato, Socratis discipulus, qui inter Philosophos sapientia et facundia emicuit. Unde postridie cum Plato Socrati a patre commendaretur: Hic est, inquit, cynus quem vidi. Testis est Laertius in *Platone*.

S. Dominici mater gravida visa est sibi in quiete, continere in utero catulum ore praeferentem facem, qua, editos in lucem, orbem terrarum incenderet. Quo somnio significabatur foro ut S. Dominicus splendore sanctitatis ac doctrinre homines toto orbe inflammaret.

S. Thomas Aquinas adhuc infans chartam versans, imo comedens, significabat quam studiosus foret adultior factus.

Ex ore S. Ephrem pueri visa parentibus prodire vitis, qure omnem circumcirca regionem repleret, significabat quantum se sparsura esset ejus doctrina et virtus.

PeRREXITQUB UT CONSULERET DOMINUM — in monte Moria per Melchisedech. Ita Eusebius, Gennadius, Theodoretus et Diodorus. Sic et Chrysostomus *homil.* 50, ait Rebecam per sacerdotem Deuin consuluisse, et per eumdom responsum a Deo accepisse. Unde addit : « Vide quanta et tunc erat sacerdotum dignitas. »

Secundo, Paraphrastes Hierosolymitanus, et Hcbræi vertunt : *Abiit ut peteret misericordiam in domo ubi condonabatur Seni*. Sem enim filius Noe adhuc vivebat : mortuus est enim cum Jacob annum ageret quinquagesimum. Porro putant Hcbræi Melchisedech fuisse Sem : et sic hrec eorum expositio cum prima Eusebii coinciderci.

Tertio, facillime et planissime Theodoretus, Diodorus et Procopius censent Rebcccam, animo consternatam ad vicinum et domesticum altare ivisse, ibique Deum orasse, qui per angelum respondit id quod sequitur : « Dure gentes in utero luo sunt, et major serviet minori, n Ex quo intellexit Rebecca, quod Jacob prpreferrelur Esau, ei que prüuQgeniluram et benedictionem paternam

proriperet ; quod tamen maritum suum Isaacum celavit, ut mysterio prophetico locus daretur, de quo cap. XXVII, vers. 23.

w1)- 23. Due gentes , — duo filii, qui erunt patres et capita duarum gentium, puta Judæorum et Idumaeorum, sibi invicem adversantium. Vide Amos i, vers. t1.

Major serviet minori. — Primogenitus Esau serviet minori Jacobo, non in sua persona (hoc uenim nusquam factum legimus, imo potius Jacob submisit se Esau), sed in suis posteris. Ju- i,jx dæi enim posterī Jacobi, soli quasi hreredes Ab- raluc possederunt terram promissam Chanaan, el beneficiis Dei locupletati sunt, cisque servie- runt Munirei, posterī Esau, tempore Davidis et Salomonis, ul patet II Regum cap. vili; et licet postea jugum excusserint, rursum tamen ab Hyr- cano subjugati, circumcisionem receperunt, et in unam gentem cum Judæis coaluerunt, teste Josepho, lib. XIV Antiquit. cap. xvii. Unde Pli- nius et alii subindo Idumaeos cum Judæis con- fundunt.

* j'hi A^c8or*cc> Judæi, licet antiquiores sint, scr- vient et postponentur in Ecclesia, gratia et salute C-Űl-Christianis, perinde ac lex vetus servivit novæ, “ Bom. cap. ix, vers. 10.

Tropologice, mali tyranni serviunt bonis Mar- i^tyribus, quia sua persecutione, crucibus et tor- unto- mentis parant et fabricant cis coronas retornas.

u' Adde, sæpe mali bonis in hac vita subjicientur : verum certo, el semper cis subjicientur post diem judicii; tunc a enim justi judicabunt natio- nes, et dominabuntur populis. » Ila S. Augusti- nus, serm. 78.

Secundo, in justis major servit minori, id est, caro servit spiritui, et vitia cedunt virtutibus, ait Orígenes.

23. Et totus in morem pellis hispidus, voca- TtJiQiE est nomen ejus Esau. — Infantes nasci so- lent glabri ; at Esau toto corpore hispidus natus est, Dei nutu, ul ejus agrestis et aspera indoles, mores et vita futura prresignarelur.

Esau ergo nascens, non tam infans, quam vir çute- perfectus sua pilositalc et hirsutia videbatur, in- 'i. 'j deque dictus est Esau, quasi usui, id est, ^¿"factus cl perfectus: erat enim hispidus instar viri i-Ű. h perfecti ; secundo, inde quoque dictus csfPJJP u Scir, id est pilosus. Tertio, dictus est mix Edom, 'rr= 05l rufus, tum a coloro rufo, tum politisa u ut coctione rufa, pro qua vendidit primogenita sua h'Ű Jacobo, ut palet vers. 30. Ita S. Hieronymus in Aijdiam Cajctanus, Oleaster, cl Percrius. Hur- sum S. Hieronymus in Amos cap. ti, vers. 9 : « Ex cujus (quercus) vocabulo Philo vir disertissimus llebræorum, Esau appellatum putat tylmv, id est, quercinum cl roboreum, licet et Esau possit -c- r.¿«, id est factura, intelligi, ut ad mala opera re- feratur. » Verum quomodo a quercu dictus sit E<au, non video; quercus enim hebraico vocatur Hl'# cia, non Esau, nisi forte Philo derivet Esau,

ab ip as, id est, robustus fuit. Sed Esau hebraice per Z) scribitur, az vero per T ?

Tropologice, Esau reprresental improbos, ob Banfeit duodecim analogias, inquit Percrius. Prima est, Esau fuit prior et honorabilior apud homines, rna. «b Jacob vero apud Deum : sic mali in hac vita ex- << *¶ collimi bonis natur®, ingenii, prudenti®, nobi- litatis, roboris, pulchritudinis, opnm, ab homi- nibus coluntur, cum apud Denm sint inglorii et ignobiles; contrarium prorsus est in bonis. Se- Secnadv. eunda est, quod major serviet minori : ita sane mali in hoc mundo videntur dominari bonis, sed revera serviunt ipsis, cl ipsorum gloriæ accoronæ, uti dixi. Tertia, collisio Jacob et Esau significat TnUa. luctam cl pugnam assiduam, quæ est inter ma- los et bonos. Quarta, Esau prior egreditur, sed Jacob ejus tenet calcaneum : ita impiorum priora sunt Irela cl prospera, sed extrema sunt luctuosa et funesta in retemura. Quinta, Esau erat totus O^uu. hispidus, quod significabat ejus mores asperos, feroccin animum, versutum ingenium, libidino- sum affectum : tales sunt impii. Sexta, Esau erat Sextl- venator et agricola: sic impii toti terræ et terre- nis bonis inhiant. Septima, Esau vili lenticula vendidit primogenilutam : ita impiis jus adop- tionis filiorum Dei, el spem vitre æternæ commu- tant cum vilissimis bonis. Oetaea, Esau hoc dam- O'l>»*- num suum parvipendit : sic reprobi amissionem grati® divinæ, el gloriæ coelestis pro nihilo du- cunt. Nona, Esau ducens uxores Chananreas gra- li*^<- viter parentes offendit : ita mali, dum improbis sociis agglutinantur, Deum et Ecclesiam graviter offendunt. Deeima, sensit tandem Esau sua mala et damna, cl ingemuit, flevit, preniluit, sed ir- rita et cassa pernitentia : similem poenitentiam agunt reprobi Sap. v. Unde-ima, Esau oderat Ja- cob, cumque persequabatur : ita mali bonos per- sequuntur. Duodecima, Isaac diligebat Esau, quia Doo,lad* cx ejus venatione comedebat; Rebecca vero amabat Jacob simpliciter et absolute, quia bonus et sanc- tus erat : ita mali non sunt diligendi nisi secun- dum quid, quia eorum opera artificialia, et in- venta corporalia rcipublicre ulilia sunt ; at clceli cl sancti, uti magni sunt et houorali coram Deo, ita simpliciter amandi et honorandi.

Protinus alter egrediens, plantam fratris te- nebat manu. — Situs hic erat quasi volentis prae- cedere, aut simul cum fratre ex utero egredi, quasi pianilo, aut certo cum illo niteretur occupare jus primogenilurre. Non naturaliter, sed Dei nutu et dispositione hoc facium est. Vide dicta vers. 22.

Et idcirco appellavit (Isaac pater, cujus eral proli indere nomen) eum Jacob. — Jacob enim ¶¶¶; idem est, quod supplantator, ut patet cap. xxvii, tv> u. vers. 36, vel tenens plantam. (3pJ> ckeb enim «¶«Tel I>laulam significai), itaque decipiens et supplan- tans.

Allegoriam habet Eucherius lib. II, cap. xlvii, scilicet Jacob est Christus, qui supplantavit Esau, id est Judæos

Addit Abulensis et Lipomanus quod primogenitus in solemnitatibus et conviviis publicis solebat benedicere fratribus et nepotibus, quasi junioribus. Verum id nusquam diserte expressum est.

liJuch Quterilur *secundo*, an peccarli Esau vendendo, Jacob emendo jus primogeniture.

(¹■J.) Nota : Jus primogeniture primario temporale «²o erat : erat enim jus preeminenti!® inter fratres ,
* ^ ^ct jus ad duplicem portionem hereditatis. Secundario tamen habebat annexum jus spirituale, scilicet jus sacerdotii, et jus ad benedictionem patris.

Cajetanus putat Esau tantum peccasse gula, cumque tantum vendidisse primogenituram, quatenus ea quid temporale erat, sicut modo quis licite vendit calicem consecratum, si calicem tanti quanti in se valet vendat, nec plus exigat ratione consecrationis ?

Dices, quomodo ergo Apostolus, *Hebr. cap. xi*», vers. 1G, vocat Esau *profanum* ?

Despondet Cajetanus, quia Esau materialiter profanus crat, vendens tam vili pretio primogenituram, cui res tam sancta annexa crat, quam ipse parvipendebat, sicut profanus esset et vocaretur, qui calicem consecratum venderet pro offa aliqua delicata.

En Verum dico *primo* : Esau peccavit *primo*, gula;
i' *secundo*, sacrorum contemptu, quia primogeni-
l luram, cui crat annexum jus sacerdotii, tam vili esca vendidit; *tertio*, videtur peccasse simonia, quia jus primogenitura» totum, ac consequenter jus sacerdotii, quod spirituale erat, vendidit; ideo enim ah Apostolo *flcbr. xn*, vocatur profanus: profanus enim proprio et formaliter nemo est, nisi qui rem sacram vendendo aut polluendo violat et profanat. Peccavit ergo Esau, quia ventrem virtuti, cibum honori, gulam sacerdotio et benedictioni praetulit.

Jicib Dico *secundo* : Jacob emendo jus primogeni-
t*ur® Esau, non peccavit. *Primo*, quia intendit
ch tantum cinere jus primarium primogeniture, quod temporale crat et vendibile; sicut vendi eterni
j, potest ager, cui est annexura jus patronatus, ait
k, ei Lipomanus.

d Dices : Saltem Jacob peccavit injustitia, quia
f'ja rem tantam tam vili pretio emit.

» ii. re- Despondeo, non peccasse, quia Esau, volens et
*■l sciens, rem tantam vili vendere voluit, quia illam contempsit, ut patet vers. 34. Volenti autem et scienti, imo rem suam prodigenti et contemnenti non habet injuria.

Secundo, non peccavit Jacob emendo hoc jus; quia doctus a matre sciebat, hoc jus Dei dispositione et dono ad se pertinere, et ab Esau ad se esse translatum. Rebecca enim id ab angelo audierat vers. 23. Rursum, id ipsum illa indicavit Jacobo, ut satis colligitur ex eo quod, cum ipsa, cap. XXVII, audacter incitaret Jacobum ad praeipiendam fratri benedictionem. Jacobus non so-

excusavit titulo injustitia», quasi non sibi, sed fratri, utpote primogenito, debita esset hæc benedictio; quod utique fecisset, nisi contrarium docente matre scivisset : erat enim vir justus, et timorata conscientia; sed tantum objecit periculum paternæ indignationis, si pater suam fraudem resciceret. Hanc autem Dei revelationem, dispositionem et translationem primogenitura ex Esau in Jacob, nec Jacob, nec Rebecca hucusque revelare ausi sunt, vel ipsi Esau, verentes ejus indignationem, vel ipsi Isaac, ne cum moerore allicerent : Isaac enim unice amabat Esau. Nunc ergo Jacob occasionem nactus vindicandi confirmandique juris sui, per spontaneam fratris cessionem, ob coctionem rufam, sibi a fratre hac conditione datam, eam non neglexit, sed accepavit. Non ergo Jacob proprie hic rem fratris emit, sed rem suam astu ab injusto possessore extorsit. Unde quod ait : «Vende,» idem est ac da, trade, imo redde jus mihi debitum, vide Cajetanum, lii, *Quest. C*, art. 4.

32. Ex morior. — Necessitatem praetexit Esau Ven. listi® aviditati et gulæ nam gula et contemptu primogeniture cum peccasse palet vers. 3 i. Non enim dubium est, in tara divite Isaaci domo, filium Esau panem, carnes aliosque cibos, quibus vesceretur, habere potuisse. Fragrantia ergo, color et cupiditas lentis, quam coxerat Jacobus, tanta fuit in Esau, ut moriturum se diceret, nisi protinus illa daretur. Ita Cajetanus et Percarius. Vide de gulæ speciebus et damnis S. Gregorium XXX *Moral. cap. xxvn*.

33. Jera ergo midi, — quod mihi cedas jus Ven-35, primogeniture, coque pacifice rae frui permittes.

34. Abiit parvipendens. — Nota obstinationem et inipenitentiam Esau; *secundo*, perfidiam et perjurium ejusdem : ideo enim parvipendit se jus hoc vendidisse, quia non habebat in animo suum contractum, hic juramento firmatum, servare. Undo de facto sine ullo scrupulo, jus hoc sibi reipsa vindicare voluit, perinde ac si illud non alienasset, nec cessisset Jacobo.

Tropologice, magis profani et viles quam Esau, sunt peccatores, qui pro vili esca, aut honoris Eua vanitatis quo illecebra Deum offendunt. Itaque vendunt diabolo, non tantum animam, sed et Dei gratiam, dl jusque ad hæredilatam cælestem divendunt : hoc castrum enim est jus primogeniture Christi et Christiano- glori®, rura, quod Christus unigenitus eis sua morte et sanguine comparavit, atque in baptismo renoscentibus, sibi cos inserendo, consignavit. Recte ergo ait Sapiens *Proverb. vi*, 2G : « Pretium scorti vix est unius panis, mulier autem viri pretiosam animam capit. » Rursum, Antonius in *Melissa*, liarle I, semi. 16 : « Dæmon, inquit, ait : da mihi presentia, Reo futura; mihi juventutem, Deo senectam; mihi voluptates, illi corpus inutile. O quantum tibi periculum, quanti casus inexpectali imminent! »

Quocirca S. Chrysostomus. *homil. 50* : « Hæc,

inquit, audientes discamus nunquam negligere dona a Deo nobis data, neque perdere magna propter parva el vilia. Quare enim, dic milii, proposito regno cœlorum, bonisque illis ineffabilibus, ita in divitiarum cupiditatem insanimus, et momentanea et quæ sæpe non usque ad vesperam permanent, perpetui» semperque duraturis præferimus? Et quid hac amentia deterius esso possit? Quando et illis privamur ob nimium in ista amorem, et nunquam hispure fruì possimus. •

CAPUT VIGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Isaac hic de novo instituitur hares promissionum fidei, puta Chañante®, tentationum quoque ac profectuum Abraha. Primo ergo Deus apparet, el benedicit Isaaco, eumque ditat; unde secundo, vers. i i, invident ei Gerard®, puteosque ejus obstruunt. Tertio, vers. 21, rursum in Ilersabce Deus Isaaco promissiones patri factas iterat, ibique Isaac fadus init cum Geraritis. Quarto, vers. 34, Esau uxores Illethæas ducit.

1. Orla autem fame super terram, post eam sterilitatem quæ acciderat in diebus Abraham, abiit Isaac ad Abimelech regem Palæstinorum in Gerara. 2. Apparuitque ei Dominus, et ait : Ne descendas in Ægyptum , sed quiesce in terra, quam dixero tibi. 3. Et peregrinare in ea, eroque tecum , et benedicam tibi : tibi enim el semini tuo dabo universas regiones has, complens juramentum quod spopondi Abraham patri tuo. 4. Et multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli : daboque posteris tuis universas regiones has, et benedicentur in semine luo omnes gentes terræ , 5. eo quod obedient Abraham voci meæ, et custodierit præcepta et mandata mea, et cæremonias legesque servaverit. 6. Mansit itaque Isaac in Geraris. 7. Qui cum interrogaretur a viris loci illius super uxore sua, respondit : Soror mea csl ; timuerat enim confiteri quod sibi esset sociata conjugio , reputans ne forte interficerent eum propter illius pulchritudinem. 8. Cumque pertransissent dies plurimi, cl ibidem inoraretur, prospiciens Abimelech rex Palæstinorum per fenestram , vidit eum jocantem cum Rebecca uxore sua. 9. Et accersito eo, ait : Perspicuum est quod uxor tua sit : cur mentitus es eam sororem tuam esse? Respondit: Timui ne morerer propter eam. 10. Dixitque Abimelech : Quare imposuisti nobis? potuit coire quispiam de populo cum uxore tua, el induxeras supernos grande peccatum. Præcepitque omni populo, dicens: 11. Qui tetigerit hominis hujus uxorem , morte morietur. 12. Sevit autem Isaac in terra illa , cl invenit in ipso anno centuplum , benedixitque ei Dominus. 13. Et locupletatus est homo, et ibat proficiens atque succrescens, donec magnus vehementer effectus est : 14. habuit quoque possessiones oviurn et armentorum , et familiæ plurimum. Ob hoc invidentes ei Palaestini, lo. omnes puteos, quos foderant servi patris illius Abraham , illo tempore obstruxerunt, implentes humo : 16. in tantum , ut ipse Abimelech dicerei ad Isaac: Recede a nobis, quoniam polentior nobis factus es valde. 17. Et ille discedens, ul veniret ad torrentem Geraræ, hubitarctque ibi, 18. rursum fodit alios puteos, quos foderant servi patris sui Abraham , et quos, illo mortuo, olim obstruxerant Philistiim : appellavitque cos eisdem nominibus quibus ante pater vocaverat. 19. Foderuntque in Torrente , et repé- reront aquam vivam. 20. Sed et ibi jurgium fuit pastorum Geraræ adversus pastores Isaac, dicentium : Nostra est aqua : quam ob rem nomen putei, ex eo quod acciderat, vocavit Calumniam. 21. Foderunt autem et alium : et pro illo quoque rixati sunt, appellavilque eum , Inimicitias. 22. Profectus inde fodit alium puteum, pro quo non contend- runt : itaque vocavit nomen ejus Latitudo , dicens : Nunc dilatavit nos Dominus , et fecit crescere super terram. 23. Ascendit autem ex illo loco in Bersabee, 24. ibi apparuit ei Dominus in ipsa nocte , dicens : Ego sum Deus Abraham patris tui, noli timere , quia ego

tecum sum : benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum propter servum meum Abraham. 25. linque ædificavit ibi altare: et invocalo nomine Domini, extendit tabernaculum; præcepitque servis suis ut foderent puteum. 26. Ad quem locum cum venissent de Geraris, Abimelech, et Ochozath amicus illius, et Pirico! dux militum, 27. locus est eis Isaac: Quid venistis ad me, hominem quem odistis, et expulistis a vobis? 28. Qui responderunt : Vidimus tecum esse Dominum, et idcirco nos diximus : Sit juramentum inter nos, et ineamus fœdus, 29. ut non facias nobis quidquam mali, sicut et nos nihil tuorum attigimus, nec fecimus quod te læderet; sed cum pace dimisimus auctum benedictione Domini. 30. Fecit ergo eis convivium, et post cibum et polum, 31. surgentes mane, juraverunt sibi mutuo, dimisitque eos Isaac pacifice in locum suum. 32. Ecce autem venerunt in ipso die servi Isaac annuntiantes ei de puteo quem foderant, atque dicentes ' Invenimus aquam. 33. Unde appellavit eum Abundantiam : et nomen urbi impositum est Bersabee, usque in præsentem diem. 34. Esau vero quadragenarius duxit uxores, Judith Giam Ikeri Ielhæi, et Basemath Giam Elon ejusdem loci : 35. quæ ambæ offenderant animum Isaac et Rebecca:.

(i ! 1. Abimelech, — non ille tempore Abrahæ, de quo cap. XXI, ut volunt S. Augustinus, Josephus et S. Chrysostomus; sed alius, forte filius ejus; ille enim centum annis fuit ante hunc: regnavit enim antequam nasceretur Isaac, qui jam erat lère centum annorum, ut colligitur ex vers. 31: r ita Abulensis, Pererius et alii. Videtur ergo Abimelech fuisse nomen commune regum Palæstinæ, uti Pharaon, et postea Ptolemæus, comment. 7. mune fuit nomen regum Ægypti, et Cæsar Romanorum Imperatorum. Ita Procopius, Diodorus et Hieronymus, lib. IX in Ezéch. Unde et teste Procopio et Diodoro, Abimelech hebraice significat patrem regem, quasi dicas, Pater patriæ. Rex enim suis subditis debet esse pater, unde et Romani suos Imperatores vocabant patres patriæ. Ttn. x s. Vocem meam, — præcepto meo de immolando filio. Stimulat Deus Isaacum, mentione obediencie patris, ut videns eam ille in se remunerari, caindum imitari, imo superare contendat, itaque ampliorem mercedem a Deo consequatur. Ita S. Chrysostomus.

CEBLMOMAS, — tum propriam circumcissionem, tum alias omnibus communes, quas Deus in lege natura; instituit, quibusque coli voluit. Habuit enim lex naturæ, uti et Mosis et Christi suos ritus, sua sacra et sacramenta.

Tel 7. Sonon (cognata) mea est. — Vide dicta cap. ix, vers. 12.

Tei 8. Vidit eum jocantem cum Rebecca. — Judivi impuri jocus hunc intelligunt copulam conjugalem. Sed apage hos cynicos! quis credat Isaac publice et speculante rege, tam inverecundum, lubricum et cynicum fuisse? Dico ergo, pro *jocantem* hebraice est *pnv' mctschck*, id est, ridentem, vel ludentem cum Rebecca, eo modo quo maritus castus et gravis subinde cum uxore honesto joculari, ridere et ludere solet: quod cum alia facere non auderet, quia non deceret.

Tinto, io. ladixiis super nos grandi: pccailm, —

occasionem dedisses grandis peccati. Pro *peccatum* hebraice esi DSN *ascam*, quod significat, primo, peccatum ex ignorantia admissum: unde Septuaginta vertunt *apti*», ignorantiam; *secundo*, poenam et desolationem ob tale peccatum inflictam: utroque modo hic capi potest.

11. Morte morietur. — Nola hic antiquam et primam in adulteros legem et poenam mortis; quæ non videtur hic primo ferri, sed prius in genere j, d r. lata esse, hic vero tantum applicari et intentari utroque violatoribus Rebeccæ. Eadem mortis poena Deus postea, per legem Mosis, adulteros mulclavit. Est enim adulterium gravo scelus, quod Deus vindicat non tantum principes, sed et subditos puniendo. Ita ob Paridis cum Helena adulterium Troja et regnum Trojanum interiere. Ita ob Tarquinii adulterium cum Lucretia, reges a Romanis in sternum ejecti sunt. Ita David peccans cum Belh'dbee gravissime punitus est, ut patet II Regum xii, 10: qua de re plura cap. xxxvii, vers. 21.

12. Servit, — in agro non proprio, sed a Gerar. v. ii. rilis conducto: nec enim Abraham, nec Isaac, nec Jacob possederunt agros aut domos in Chanaan, sed continuo in ea peregrinati sunt. Videmus hic Isaac et Sanctos non otiosi, esto scirent se adeo benedicendos, Deumque id promisisse; sed eo fortius laborant, ne tentent Deum. Sic Isaac seminat, et sementi benedicit Deus.

Invenit (non esteri, sed ipse) in ipso anno {sterilitatis) centesimo. — Unde patet hanc tantam messcin, non per sationem, nec per agrorum fertilitatem, sed per miraculum, Dei beneficio, obtigisse Isaac; ut videlicet ex uno modio a se seminato, meteret centum modios. Sic Plinius, lib. XVIII, cap. xi, fertilissimum triticum vocat «centigram»». » Hebraice ad verbum, ei *invenit centum modios*. Ha Pagninus, Vatablus et alii. O TptJ *scheorimenim* per *scin* significat tnodios; S ptuaginta et Arabici legentes *ony*»*seorim*

per sin vertunt, *invenit centuplicatum hordeum*. *Tertio*, alii vertunt, *invenit centum astimationes*, id est, centies tantum quantum æslimaverat; radix enim nyc *scaar* significat cogitare, estimare. Unde Chaldæus vertit, *invenit centuplum quam a:stimaverat*.

Tropologice, uberrima terra est paupertas, in qua si seras, centuplum recipies; hoc est enim quod ait Christus, *Matth. xix, 29* : « Omnis qui reliquerit domum vel fratres, etc., aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet et vitam æternam possidebit. » Huc alludens S. Hieronymus, epist. 26 *ad Pammachium*, sic ait : a Centuplicato fœnore Christi promissa redduntur : in tali Isaac quondam agro severat. » Merito ergo canit B. Nazianzenus in Carm. :

Felix qui Christum fortunis omnibus emit.

Et S. Augustinus, serm. ult. Be *Diversis* : « Quid est gloriosius homini, quam sua vendere, et Christum emere ? »

Benedixit quæ ei, — id est, benedixerat enim ei Deus, scilicet cum locupletando. Ita Valablus. Fau enim Hebræorum copula, sæpe est causalis; et præteritum perfectum Hebræi sæpe sumunt pro plusquam perfecto, *q. d.* Non cælum, non terra, non agri, hac bona dabant Isaaco, sed benedictio Domini, quæ sola divites facit.

Adde tamen Deum Isaaco benedixisse, quia strenue laborabat colbatque agrum : agricultorum enim labori se inserit et benedicit Deus. Cum apud Romanos prisci dictatores et senatores agrum colebant quinque jugerum, abundo sufficebat proventus loti familiæ alendæ; postquam famulis usi, per cos agros coluerunt, maxima latifundia non suffecerunt : illi sponte sua faciebant et diligenter, hi frigide et pene coacti; unde terra indignata non reddebat ita laborantibus gratiam. Illustre est quod de C. Furio Cresino scribunt, qui cum ex parvo agello multo largiores fructus perciperet, quam ex amplissimis vicinitas, in invidia magna erat, eum fruges alienas pelliceret veneficiis. Quare a Sp. Albino Curiæ die dicta, metuens damnationem, cum in suffragium tribus oporteret ire, instrumentum rusticum omne in forum attulit, et adduxit filiam validam, graves ligones, vomeres ponderosos, boves saturos; postea dixit : « Veneficia mea, Quirites, hæc sunt, nec possum vobis ostendere, aut in forum adducere lucubrationes, vigilias et sudores. » Ergo omnium sententiis absolutus est. Haec sane : fructus agri non impensa, sed cultura constat, et ideo fertilissimum in agro oculum domini ac pedem esse dixerunt; oculus enim domini impinguat equum, pes domini impinguat agrum.

Moraliter nota, Isaac, quia Deo iubente mansit in Geraris, hinc ibi a Deo locupletatus est : ita ubicumque quis manserit Dei voluntate et jussu, ibi a Deo benedicetur et prosperabitur. Notent

hoc Religiosi, nec stationes sibi assignatas mutare velint.

Moraliter S. Chrysostomus, *homil. 52* : « Dicit, inquit, rex peregrino : Abi a nobis, quia potentior factus es nobis. El vere polentior erat, supernum præsidium habens in omnibus, dextera quoque Dei munitus. Quo igitur abigis justum? ignoras quod quocumque cum ire coegeris, semper erit in his quæ Domini sui sunt? Non docuit te rerum experientia, quod Dei manus est quæ illustrem facit et conservat justum? Quare igitur abigendo justum erga Dominum ingratitudinem declaras? Et neque magna viri mansuetudo tuam domare potuit invidiam, sed victus invidiam opere comples, et iterum migrare eum cogis, qui in nullo te læsit. Nescis quod licet in ipsissimam solitudinem eum fugaris, habebit tamen potentem Dominum, qui se juvare, et nullo clariorem facere novit? Nihil enim fortius, quam frui superno præsidio, sicut nihil infirmius quam eo destitui. »

15. Porros obstruxerunt. — Ita allegorico hæc verbum 1 retici Catholicis invidentes, puteos catholicæ doctrinæ, puta S. Scripturam et traditiones, ipsa quoque Sacramenta et sacra suis hæresibus et sordibus obstruunt, ait Orígenes.

16. Recede a nobis. — Vide hic quam non solum in confidendum in favore regum aut populi, quamque invidia sit timida et suspicax : per illam enim expellitur hic Isaac. Deus tamen aliis de causis eum peregrinari voluit : *primo*, ut probaretur ejus fides et virtus; *secundo*, ut etiam in aliis locis Deus ipsius pietate et sancta conversatione glorificaretur; *tertio*, ut doceret Sanctos nulli loco, imo nullis terrenis rebus affixos esse debere, sed semper paratos omnia propter Deum relinquere, si casus id exigeret (1).

18. Fodit alios puteos. — « Fodit, » id est, crudelavit et expurgavit. Erant enim jam ante effossi ab Abraham, sed ab invidis Geraritis injecta humo opplati. Maluit Isaac veteres patris puteos erudere, quam novos fodere, *primo*, quia certus erat illic esse venam aquæ; *secundo*, ad minuendam invidiam Geraritanam, cum tantum repeteret et renovaret puteos, quos illi patri suo jam pridem concesserant; *tertio*, ut ita gratam patris memoriam, labores et opera recoleret ac veneraretur; unde et priora nomina, a patre puteis imposita, Isaac revocavit et renovavit. Ita Delrio.

Tropologice, quomodo dæmon putrum animæ per tentationum cogitationes obturet, et quomodo is exhauriendus et erudendus sit, vide apud S. Gregorium, lib. XXXI *Moral.*, cap. xxix.

19. Ex torrente. — Torrens per metonymiam fons vocatur ipse alveus siccus, qui in hieme aqua pluvia impletur et exundat, fitque torrens, sed

(1) Vers. 17. *Ad torrentem Gerarum*, et *torrentem* significat, et *convallum*, seu locum per quem torrens manare solitus est, sive fluat, sive fluere desierit.

in testato siccitate exarescit : in eo ergo fodit Isaac puteum, invonilquo aquam vivam, id est, scaturientem, fontanam et perennem; in alveis enim et vallibus, locisque demissis facilius et citius invenitur aqua viva et fontana, quam in montibus et locis excelsis; videmus enim in vallibus ad tertium, vel quartum pedem fodiendo, exsilire aquam, ficrique puteos, qui in montibus ad centum, imo ducentos pedes (ita enim profundi sunt) effodi debent.

20. Nostra est, — quia eam effodiat in agro elfundo nostro. Sed hoc injuste objectant, quia illorum voluntate, scientia, conniventia et consensu Isaac foderat hunc puteum : ideo vocavit hunc puteum a Calumniam, » quia in fossione hujus putei, calumniam hanc irrogarunt ei Geraritaræ. Pro *calumniam* hebraico est *p̄y csecc*, quod per *schin* significat calumniam; item oppressiōnem, fraudem et injustitiam, ut vertunt Septuaginta. Per *sin* vero significat contentionem, jurgium, ut vertit Valablus et Chaldæus. Vide hic mansuetudinem Isaaci calumniam patientis, dissimulantis, abeuntis, suisquo æmulis benigne et placide respondentis. Vide et quomodo Deus Isaaco suisque amicis dulcia amarum permisceat, clinfundat dulce amarum. «Nihil, inquit S. Chrysostomus, *homil.* 52, hic contendit justus, neque obludatur, sed etiam pastoribus cedit. Hec enim vere mansuetudo est, non quando quis offensus a potentioribus mansuete fert, sed quando quis ab his etiam qui inferiores putantur, offensus cedit. »

Cuiusmodi latitudines, q. d. Ille puteus latam, liberam et imnmcm a Geraritaruin invidia, abundantemque nobis nostrisque pecoribus dabit adaqualiōnem, ideoque vocetur «Latitudo.» S. Chrysostomus legit *latifundium*. «Propter hoc, inquit, latifundium voco, quia dilatavit Dominus et auxit nos super terram. Vidisti piam mentem, quomodo non facta mentione tam alrociū difficultatum quæ obstiterunt, bonorum tantum modum, et pro illis gratiam Deo offert. Nihil enim tam gratum Deo, ut anima grata et gratias agens. Nam cum innumeris beneficiis quotidie omnes nos prosequatur, nihil tamen aliud a nobis exigit, quam gratiarum actionem, ut illa ad ampliora danda provocetur, » uti hic provocatus est ad ostendendum se Isaaco, eique benedicendum. Unde subdit : «Noli timere, quia ego tecum sum; ideo et invictus eris, et infestantibus potērior, et invadentibus fortior, et tantam tui curam habebō, ut invidiosus illis sis futurus. » Hinc et præmisit : a Ego sum Deus Abraham patris tui, ostendens quomodo sibi vindicaverit et proprium fecerit patriarcham, ita ut dignatus sit se vocare Deum Abraham. Et Dominus orbis ac conditor, unius hominis Deum se dicens, non concludit et abbreviat suum dominium, sed magnam in illum suam benevolentiam monstrat

i.

Ita, inquit; cum mihi feci proprium, ut apud me tanti computetur, quanti alii omnes. Igitur propter patrem tuum multiplicabo semen tuum. » Hæc S. Chrysostomus.

21. Ego sum Deus Abraham patris tui, — q. d. Omnes quidem creatura; meæ sunt, sed tamerrunus Abraham apud me plus valet, quam omnes alii : vide ergo, o Isaac, ut patrem tuum imiteris.

Disce hic quam bonum sit esse amicum Dei; Moriliscundo, quod Sancti in perpetua memoria sintUr- apud Deum; tertio, Deum prolibus benedicere ob sanctos parentes; quarto, quid honoris debeamus Sanctis, quos Deus sic honorat.

25. Extendit tabulam, — ut ibi figeret se- Ven dem et domicilium.

Ut foderet, — ut refoderent et eruderent puteum, olim ibidem a patre Abrahamo effossum, puta puteum Bersabee, uti sequitur. Nota hic constantiam et magnanimitatem Isaaci, qui fortiter fert invidiorum insultus, cisque cedit, sed ita ut segnior non efficiatur, quin alibi se suaque strenue promoveat.

26. Ochozat Amicis illius. — Chaldæus et Va- Ven. » tablas Hebræum *Ochozat* accipiunt quasi appellativum; unde vertunt, et *catus amicorum ejus*. Verum melius Septuaginta et Noster accipiunt *Ochozat* quasi nomen proprium.

Amicis, — Septuaginta, *paranymphus* regis Abimelech : illi enim maximi sunt amici alicujus, qui in nuptiis ejus sunt pronubi; hi enim ipsi sponso sunt proximi, eumque ad thalamum nuptialem deducunt. Unde S. Joannes Baptista, *Joan.* m, 29, vocatur amicus sponsi, quia erat Christi paranymphus.

Hic paranymphus, regisque amicus intimus, Quid «- apud Persas erat secundus a rege, vocabaturque Surenas, cujus erat coronare regem. Præerat hic cohorti regiae, quæ ex selectissimis, fidelissimis regiquo amicissimis, puta nobilibus et dynastis qui cum rege nutriti et educati fuerant, constabat. Unde erat quasi dux et primus inter aulae nobiles et regis amicos. Talis fuit hic Ochozat apud regem Abimelech.

Er Phicol militum. — Alius hic est Phicol ab eo, qui fuit tempore Abraham, cap. xxi, vers. 22; hic enim illo fuit posterior centum annis. Sicut ergo alius fuit Abimelech hic, qui cum Isaaco, ab illo qui cum Abrahamo fœdus iniit : ita et alius fuit Phicol. Videlur ergo quod, sicut Abimelech commune erat nomen regum Geraris, ita Phicol commune fuerit nomen ducum, non cohortis regiae (hujus enim dux erat Ochozat), sed militiae publicae; uti jam commune eorum nomen est, ut vocentur Magistri, vel Generales exercitus. « Phicol » hebraico significat omnis facies, vel potius omne os, quasi omnium militum facies, animi, ora et oculi, in hunc militile ducem essent conversi; quodque sicut facies totum corpus, ita ipse totum exercitum præire et ducere deberet.

1«

Symbolice, Euclerius, lib. II, cap. i i, per hos tres amicos Abimelech, accipit Philosophos triplices, scilicet Logicos, Ethicos, Physicos: item tres Magos, qui duce stella ad Isaac, id est Christum, venerunt.

vtr». w. 29. Nec fecimus quod tē l «der et. — Falsum dicunt: nam ipsis connivenlibus, pastores puteos Isaaco ademerant. Ita violenti et tyranni predicant suam justitiam: justis vero, cum Isaac acceptam injuriam dissimulant, et maleficia beneficiis obruunt, irasci nesciunt, quia pacifici sunt et paci student. Quocirca merito S. Gregorius, ram «*- homil. 15 in *Ezech.*, Isaacum speculum pacis et simplicitatis statuit, dum ait: a Morum simplicitas placet? Isaac ad mentem veniat, quem in omnipotentis Dei oculis, vite sum tranquillitas ornavit. Ita David Saniem se persequentem fuga declinavit; et cum posset Iradere, noluit: itaque beneficio David victa est Saulis invidia. Ita Salomon pacificus fuit, ideoque templum Domino {edificare meruit. »

S. Ivo, Causidicorum patronus, cum nullis miraculis, tum pietatis operibus clarus, litigantes conciliario studebat, cumque quemdam gravi odio a matre dissidentem, in gratiam et pacem reducere nequivisset, Miss@ sacrificium pro eo Deo obtulit: exinde nemine jam sollicitante, solo divino instinctu ita animis resipuerunt, ut et hic filium se agnosceret, et illa matrem.

Paphnutio Abbati et eremite revelatum est, quemdam litoradera sibi vite meritis esse parem, et quiēreos, invenit eum quidem et uxorcini et filios habere, sed post secundam susceptam prolem, castitatem cum ipsa servaro, justilira et pietati studere, ac prrasertim conniti, ut, si quos inter se odio distractos cognovisset, reconciliaret; pacifici ergo Religiosis raquanlur: testis est Palladius, cap. LXiv.

Hinc Agathon Abbas gloriari solebat se nunquam cepisse somnum, nisi prius et suam adversas alios, et aliorum contra se indignationem placando sopiret, dictitans illud: « Inquire pacem et persequere eam; » et: « Iracundi Deo atque hominibus odio sunt. » In Vitis Patrum.

Joannes Abbas, visens Pesium Anachoretam, rogavit cum quid per -10 annos in cremo profecisset? respondit ille: a Quod sol omnia collustrans nunquam me manducantem vidit, nec iratum. » Ibidem.

Præfexus monasterii Scythi rogatus quid esset illud Evangclii: « Qui irascitur fratri suo sine causa, » solam justam ire causam definivit, separationem a Deo; cratem quamlibet magnis injuriis acceptis, qui irascitur, eum sine causa irasci. Ibidem.

Edgaro rege Anglira S. Dunstanus Canluarira Archiepi piscopus a Deo audivit, pacem Angite futuram, quamdiu ille viveret. Igitur annos sedecim quibus regnavit, omnia in summa pace fuerunt. Perpetuo enim fcedere sibi vicinos reges devinxerunt,

piratas mari, prradonos terra submoverat; quin et feras: nam a Guidualo Gualdensinm rege tributum exegit, annis singulis lupos triginta, id servatum, donec illud bestiarum genus assidua venatione defecit. Tantus ergo pacifici status amor, ipsum ad pacem relernam provexit, atque ad cœleslem gloriam inter Sanctos sublimavit. Ita habet Vita S. Dunstani.

Auctum benedictione Domixi, — quia te vidimus benedictum a Domino. Undo Vatabhis vertit, *nam tu es benedictus Domini*. Dant enim causam, cur Isaacum in pace dimiserint: quia videlicet videbant eum a Deo protegi et benedici, ac proinde eum tangere non audebant.

32. Quem foderant. — Hinc et vers. 25 patet v«n n. quod Isaac, mox ut venit Bersabee, jussit refodi et eruderari pulemn dictum Bersabee, quem olim, cap. XXI, vers. 30, effoderat Abraham; sed Gerarilra ex invidia cum humo oppleverant. Ita Cajelanus et Abulensis.

Invenimus aquam. — Ita et Hebrea. Mendosi ergo hic, uti et alibi, sunt Septuaginta qui habent contrarie, *non invenimus aquam*.

33. Unde appellavit eum abundantiam. — Pro '«■ 3» *abundantiam* hebraico est JO©, quod pro varietate punctorum tripliciter legi et explicari potest. *Primo*, legi potest *sheba*, per *schin*, et tunc significat septem, *q. d.* Hic est septimus puteus quem effodi. Ha Vatabhis. Rursum, hic est puteus septem agnarum, quibus eum emit Abraham, cap. XXI, vers. 30 et 31. Denique hic puteus septem, id est, nullas et copiosas dabit aquas. Et ita legisse et intellexisse videri potest noster Interpretes, dum vertit, *abundantiam*.

Secundo, legi potest *scebu*, id est, juramentum, quia ad hunc pulemn juraverunt foedus quo inierunt Abraham et Isaac cum Abimelecho. Ita Septuaginta.

Tertio, legi potest *seba* per *sin*: ita legit Noster; tumque significat *saturitatem*, *q. d.* Ex hoc puteo saturabimur, hic puteus pacificam, copiosam et abundantem nobis et pecoribus nostris dabit adaquationem. Hic sensus plane est ad mentem Isaaci, ut patet ex vers. 22 et aliis.

Mystice, ait Hugo Cardinalis: « Tres hi putei sunt tres status Ecclesia!, incipientium, proficientium et perfectorum. Primum fodit, qui vomere contritionis duritiam cordis sui eruderat. Hoc fit in exitu de Ægypto, et ideo talis adhuc in se retinet multas reliquias Ægypti, propter quas diabolus nullas calumnias movet; unde et puteus iste Calumniae nuncupatur: opera enim neophytorum non sunt usquequaque pura. Secundum puteum fodit, qui manu bonae operationis a se otii omnis torporem expellit. *Eccle. ix*: Quodcumque potest facere manus tua, instantor operare; quia nec opus, nec ratio, nec scientia, nec sapientia erunt apud inferos, quo tu properas; et S. Bernardus: Non est virtus, nisi crescat animus in ipsa dilllcullale. Tertium fodit, qui a se

temporalia abjicit per contemptum propter Christum. *Philip*, cap. in : Omnia detrimentum feci, et arbitror ut stercora, ut Christum lucrificam. In *primo* puteo est aqua contritionis; in secundo est aqua compunctionis; in *tertio* est aqua devotionis, in quo contentio nulla est, nulla difficultas, sed serenitas conscientiae; unde vocatur Latitudo. In prima fossione diabolus expellitur et vincitur; in secunda, caro subjicitur et deijcitur; in tertia mundus, et ita omne bellum sopitum est, et jam est pax in carne, pax in mente, pax in mundo. » In omnibus ergo operibus suis perfectus esto; ora, stude, patere, certa, labora internilati; despice breve hoc tempus, et temporales brevesque voluptates, opes, honores; suspice aeterna.

Tr Et nomen (puteo, deinde vicinar) cui imposu-
l. sinu est Bersabee, — IN3 beer significat puteum; scabec, sive sceba, vel scebua, per stinti, significat juramentum, vel septem, uti jam dixi: Bersabee ergo idem est, quod puteus juramenti, vel puteus septem agnorum, quas pro eo dedit Abraham: inde enim hic puteus ante centum annos, ab Abraham vocatus est Bersabee. Verum Isaac leniter schin in sin inllectens, hebraico pro Dersabee, dixit Bersabee, itaque hunc puteum vocavit, ac consequenter nomen a patre positum iteravit et renovavit; sed per exiguum unius litterae flexum alio sensu, quam paler. Bersabee enim per sin, significat puteum saturitatis, quia eo saturata est familia Isaaci, uti jam dixi.

Aliter hæc explicat Lipomanus: putat enim ipse, eodem prorsus sono et sensu, hunc puteum ab Isaaco vocatum esse Bersabee, quo a patre Abrahamo Bersabee vocatus fuerat, ut scilicet Bersabee sit idem, quod puteus juramenti: censet enim Lipomanus, Mosch hic respicere ad versum 31, q. d. Eodem die quo Isaac juramentum et fœdus iniit cum Abimelech, venit ad eum nuntius de puteo hoc patris refosso; hinc æque ut pater, vocavit eum Bersabee, id est puteum juramenti: quia æque ac pater, ad eundem puteum juravit fœdus Abimelech.

Verum prior sensus genuinus est, et ex mento Isaaci, cumque exposcit versio nostra, quæsnôce non juramentum, sed saturitatem et abundantiam interpretatur.

Allegorico, Bersabee est Ecclesia militans, in f. »p- qua iust abundantia gratiarum.

e le>ii* Anagoge, Bersabee est Ecclesia in cœlis triumphans, in qua est saturitas gloriæ omnisque boni; de qua canit Psalter: a Satiabor cum apparuerit gloria tua; » et: « Inebriabuntur ab ubertate do-

mus tuæ, et torrente voluptatis luæ potabis eos, quoniam apud te est fons vitæ. » Hunc fontem et puteum magno labore effodere oportet, simulque resistendum est Philistinis, fossionem hujus putei impediuntibus, puta hæreticis aliisque impiis; hi enim litigant de puteis, id est Sacramentis et S. Scriptura quos invident et adimere volunt Catholicis piisque viris: ita Rupertus.

34. ESÁb VERO QVABRAGENARILS DUXIT EXORES, — Vtr». J4 Contigit hoc anno isaaci centesimo: natus est enim Esau anno Isaac sexagesimo. Addit Josephus has uxores fuisse filias Dynastarum Ikthæorum (1).

33. AVBJB OFFENDERANT ANIMUM ISAAC, — SUIS Ver». 35 malis moribus et contumacia, et quia manebant idololatræ. Ita Targum Hierosolymitanum. Vide Isaac prius vexatum ab alienis, puta Gerarilis, hic contristatum a suis, placide omnia pati et dissimulare.

Nota: Esau, invitis parentibus, duxit uxores alienigenas, ideoque paterna benedictione privatus et fratri subjectus fuit, ut patebit capite sequenti. Discant hic juvenes, conjuges accipere ex consilio parentum, fideles et bene moratas, ut fecit Isaac, Jacob, Tobias et alii.

(1) Esavi uxores et infra xxv, 46, ntl Mc, ortu Helhæ dicuntur. Sed infra xxxvi, 2, 3, ubi tres Esavi uxores recensentur, nulli Judiths mentione facta, Basmath, quæ filia Elunis Helhæi fuisse dicitur, refertur Ismael» (ha fuisse, contra Etonis Helhæi filia illic Ada vocatur, l'rætcrea quum hoc loco utrique Esavi soceri sint Hethæi, altero unus tantum, Eton, talis dicitur, alter, aliud quoque nomen gerens, Hevxus. Hinc Rationalistæ, v. g. Valeros in suo Commentario ad h. l., Tueh, Commentar fiber die Genuit, pag. 428, 429, etc. pro certo ponunt, haberi utroque loco duas genealogias diversis et fontibus haustas; sed absque idonea causa. Nam hæc utriusque luci repugnantia facito tollitur, si sumamus unam allcramve uxorem Esavi eamque patres binomines fuisse, quod haud raro observatur apud Orientales, præsertim inter feminas, ait Chardin, l'oyne m Perse, quæ nomina mutare solent, sive cum alicui nubunt, sive ob aliam causam. Quo posito, tres Esavi mulieres erant 1° Ada, Etonis filia, alio numine Basmath vocata; 2° Basemalh, Ismaelis filia, dicta Mahclth infra xxv, 9; 3° Oolibama, dicta hic Judith, cujus paler Hethxus, mater autem Ilcvæa erat. Aliam movent difficultatem ex loco infra xxxvi, 24, 25, de qua recte de Schrank: « Sed observandum est, et Sebeónos et Anas diversas esse personas, ncm>o Sebean versus 2 est Ilcvæus, et Sebeon vers. 24 est Hornius; quo constituto circa Anath et Anan nulla difficultas esso potest, Anath vers. 2 fcini. i. Anath versus 21 vir erit, quum nomina propria sint inliferentia; præsertim quum hoc ipso cap. simillimum exemplum occurrat: versu enim secundo occurrit Oolibama Ilcvæa uxor Esavi, versu tñ quidam Oolibama Idumæus, dux (Emir) alicujus tribus Idumæus. »

CAPUT VIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jacob fratri dolo proripit benedictionem patris; ei ergo mortem minatur Esau : quare mater Jacobo suadet fugam in liaran. Hinc disce firmum esse Dei propositum, promissionem, electionem qua dixerat cap. xxi, veri. 23 : Major serviet minori, quodque illam nulla humana consilia possint evertere.

1. Senuit autem Isaac, et caligaverunt oculi ejus, et videre non poterat : vocavitque Esau filium suum majorem , et dixit ei : Fili ini ! Qui respondit : Adsum. 2. Cui pater : Vides, inquit, quod senuerim , et ignorem diem mortis rneæ. 3. Sume arma tua, pharetram et arcum, et egredere foras : cumque venatu aliquid apprehenderis, 4. fac mihi inde pulmentum sicut velle me nosti, et affer ut comedam , et benedicat tibi anima mea antequam moriar. 5. Quod cum audisset Rebecca, et ille abiisset in agrum ut jussionem patris impleret, 6. dixit filio suo Jacob : Audivi patrem tuum loquentem cum Esau fratre tuo, et dicentem ei : 7. Affer mihi de venatione tua, et fac cibos ut comedam , et benedicam tibi coram Domino antequam moriar. 8. Nunc ergo, fili mi, acquiesce consiliis meis: 9. et *pergens* ad gregem , affer mihi duos hædos optimos, ut faciam ex eis escas patri tuo, quibus libenter vescitur : 10. quas cum intuleris, et comederit, benedicat tibi priusquam moriatur. 11. Cui ille respondit : Nosti quod Esau frater meus homo pilosus sit, et ego lenis : 12. si attrectaverit me pater meus, et senserit, timeo ne putet me sibi voluisse illudere, et inducam super me maledictionem pro benedictione. 13. Ad quem mater : In me sit, ait, ista maledictio, fili mi : tantum audi vocem meam , et *pergens* affer quæ dixi. 14. Abiit, et attulit, deditque matri. Paravit illa cibos, sicut velle noverat patrem illius. 15. Et vestibus Esau valde bonis, quas apud se habebat domi, induit cum : 16. pelliculasque hædorum circumdedit manibus, et colli nuda protexit. 17. Deditque pulmentum, et panes, quos coxerat, tradidit. 18. Quibus illatis, dixit : Pater mi ! At ille respondet : Audio. Quis es tu , fili mi? 19. Dixitque Jacob : Ego sum primogenitus tuus Esau : feci sicut præcepisti mihi : Surge, sede, et comede de venatione mea, ut benedicat mihi anima tua. 20. Rursumque Isaac ad filium suum : Quomodo , inquit, tam cito invenire potuisti, fili mi? Qui respondit ; Voluntas Dei fuit ut cito occurreret mihi quod volebam. 21. Dixitque Isaac : Accede huc, ut tangam te, fili mi, et probem utrum tu sis filius meus Esau, an non. 22. Accessit ille ad patrem , et palpato eo, dixit Isaac : Vox quidem, vox Jacob est ; sed manus, manus sunt Esau. 23. Et non cognovit eum , quia pilosæ manus similitudinem majoris expresserant. Benedicens ergo illi, 24. ait: Tu es filius meus Esau? Respondit : Ego sum. 25. At ille : Affer mihi, inquit, cibos de venatione tua, fili mi, ut benedicat tibi anima mea. Quos cum oblatos comedisset, obtulit ei etiam vinum; quo hausto, 26. dixit ad eum : Accede ad me , et da mihi osculum , fili mi. 27. Accessit, et osculatus est eum. Slatimque ut sensit vestimentorum illius fragrantiam , benedicens illi, ait : Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus. 28. Det tibi Deus de rore cœli, et de pinguedine terra* abundantiam frumenti et vini ; 29 et serviant tibi populi, et adorent te tribus : esto dominus fratrum tuorum , et incurventur ante te lilia matris tuæ. Qui maledixerit tibi, sit ille maledictus, et qui benedixerit tibi, benedictionibus repleatur. 30. Vix Isaac sermonem impleverat : et egresso Jacob foras, venit Esau. 31. Coctosque de venatione cibos intulit patri, dicens : Surge, pater mi, et comede de venatione filii tui, ut benedicat mihi anima tua. 32. Dixitque illi Isaac : Quis enim es tu? Qui respondit :

Ego sum filius tuus primogenitus Esau. 33. Expavit Isaac stupore vehementi : et ultra quam credi potest, admiran», ait : Quis igitur ille est qui dudum captam venationem attulit mihi, et comedi ex omnibus priusquam tu venires? henedixique ei, cl erit benedictus. 34. Auditis Esau sermonibus patris, irrugiit clamore magno, et consternatus, ait : Benedic etiam et milii, pater mi. 35. Qui ait : Venit germanus tuus fraudulenter, et accepit benedictionem luam. 36. At ille subjunxit : Juste vocatum esl nomen ejus Jauih : supplantavit enim me in altera vice : primogenita mea ante tulit, et nunc secundo surripuit benedictionem meam. Rursumque ad patrem : Numquid non reservasti, ait, et milii benedictionem? 37. Respondit Isaac : Dominum tuum illum constitui, et omnes fratres ejus servituti illius subjugavi : frumento et vino stabilivi eum , cl tibi post hæc, fili mi, ultra quid faciam? 38. Cui Esau : Num unam, inquit, tantum benedictionem habes, pater? mihi quoque obsecro ut benedicas. Cumque ejulatu magno fleret, 39. motus Isaac, dixit ad eum : In pinguedine terræ, et in rore cceli desuper 40. erit benedictio tua. Vives in gladio, et fratri tuo servies; tempusque veniet, cum excutias el solvas jugum ejus de cervicibus tuis. 41. Oderat ergo semper Esau Jacob pro benedictione , qua benedixerat ei pater, dixitque in corde suo : Venient dies lucius patris mei, et occidam Jacob fratrem meum. 42. Nuntiata sunt hæc Rebeccæ : quæ mittens et vocans Jacob filium suum , dixit ad eum : Ecce Esau frater tuus minatur ut occidat te. 43. Nunc ergo, fili mi, audi vocem meam , el consurgens fuge ad Laban fratrem meum in liaran ; 44. habilabisque cum eo dies paucos, donec requiescat furor fratris tui, 45. et cesset indignatio ejus, obliviscaturque eorum quæ fecisti in eum : postea mittam, et adducam te inde huc ; cur utroque orabor filio in uno dic? 4G. Dixitque Rebecca ad Isaac : Tædet me vitæ mcæ propter filias Heth ; si acceperit Jacob uxorem de stirpe hujus terræ, nolo vivere.

Xirt. i. I. Sexcit auteii Isaac. — Isaac hoc anno quo Jacob ejus benedictionem fratri surripuit, erat h-A 137 annorum, Esau vero et Jacob 77. Nam hoc n anno 77 Jacob mox a surrepla benedictione fratris, timens ejus iram, monitu matris fugit in Mesopotamiam. Id patet ex eo quod Joseph natus anno 91 • Joseph autem natus est annis 14 post fugam patris in Mesopotamiam, puta postquam Jacob ibidem servierat 14 annis Laban, pro Rachele et Lia, uti demonstrabo cap. XXX, vers. 23. Ergo hæc fuga Jacobi contigit anno vilæ Jacobi 77; ab hoc enim anno 77 usque ad annum 91, quo natus est Joseph, intercurrunt preciso li anni jam dicti. Ita Eusebius, lib. IX *De Præp.* cap. iv. Vide Abulnscm hic *Quæst.* I, et Pcrerium in prefalionocapitis. Vixit post hæc Isaac adhuc annis 43; mortuus est enim anno ætatis 180. Er caligaverunt, — tum senio, tum crebris morbis, inquit S. Augustinus, lib. XVI *De Civit.* cap. XXX.

baufwil (KM) ipso cæcitate per 44 annos, scilicet ab anno ftr U retatis 137 (ut dixi ante) usque ad annum 180, quo mortuus est. Preclare dixit S. Syncletica in Menii* *Vitis Patrum* : « Si infirmitas nobis supervenit, ur, de non contristemur, quia ad destruenda desideria eo* corporis nobis proficit. Si amittamus oculos, non tú. Pm feramus graviter, quia extollentiæ instrumentum * kpi-amisimus. Si surdi facti sumus, non dolcamus, quia auditum vanum amisimus. »

Hinc ibidetn alius saucius Anachoreta dixit: Pl' i' « Summa religio est, ut in infirmitate quis Deo u7* gratias agat : sicut enim magno cl forti medicamine ægntudo corporis curatur, sic (egritudine corporis cordis vitia retunduntur. Si ferrum cs, æruginem per ignem tribulationis amittis; si aurum , splendidior et purior efficeris : quapropter saucii Patres desiderabant semper esse iu infirmitate. »

ibidem Polemon, socius B. Pachomii, cum do- r»r. i. loribus splenis graviter affligeretur, (l rogaretur a fratribus, ut pateretur aliquid remedii impendi, respondit : « Si martyres Christi alii per frusta lacerati, alii capile plexi, alii ignibus cremati sunt, et tamen usque in finem forlitter pro fide toleraverunt : cur ego patientia) premia parvis cedens doloribus impatienter abjiciam, el desiderio vilæ pressentis alllicliones momentaneas inaniter expavescam?»

Ibidem legitur du Didymo (qui caecus fuit per f«. i. octoginta annos, cl tamen in S. Scriptura versaloss* Ussimus, unde S. Hieronymus eum vocat suum videntem), quod rogatus a S. Antonio an tristeretur do co quod oculis careret, cl ille non abnuerit, audierit ab Antonio : « .Miror prudentem virum ejus rei dolere damno, quam formica) et pulices habent, et non potius letari illius possessione, quam soli Sancti et Apostoli meruerunt : multo enim melius est spiritu videre quam carne, et illos oculos possidere, in quos festuca

peccati non possit incidere, quam illos qui solo visu, per concupiscentiam possunt homines in interitum gehena® mittere. »

Hinc B. Petrus Abbas Claravallensis, cum ex vi morbi unum oculum amisisset, monocus dixit : « Unum de inimicis evasi, et plus a residuo quam a perdito formido, » Hinc cl nonnulli Philosophi sibi oculos eruerunt, ne mens detraheretur, sed collecta tota contemplationi vacaret; fideles vero , ul S. Audomarum, Aquilinum cl alios, cæcilitatem a Deo petiisse cl impetrasse legimus. S. Pigmenius Romanus presbyter cæcus occurrens Juliano Aposlate, cum ab eo audiret : a Gratias ago diis, o Pigmoni, quod te video ; » respondit : « Gratias ago Deo meo quod te non video, » Tam igitur forti animo cæcilitatem pertulit, quam tyrannum contempsit. Dehinc martyrii corona donatus videro cœpit quæ oculus non vidit; cl audire, quæ auris non audivit; cl intelligero, quæ in cor hominis non ascenderunt.

Va*. 2. 2. VIDES QUOD SENUERIM, ET IGNOREM DIEM MORTIS meæ. — Vide quam mature per 43 annos, Isaac hic præmeditetur suam mortem, eam, utpote incertam, in dies exspectet, adearnquese suaque omnia comparet. Facto ergo suo docet nos vitam nostram non aliud esse debere, quam meditationem mortis, uti aiebat Plato. Mors enim corla est, certoque nobis obventura; sed dies cl hora ejus incerta est. Audi Horatium, Ode 3 , lib. H :

Omnes eodem cogimur : omnium
Versatur urna, serins, ocus
Sors exitura, et nos in «ternum
Eiilliam impositura cymbæ.

Vena 3. Cumque vexatu aliquid apprehenderis, fac mimi inde pulmentum. —Hebr. fac mihi matammim, id est, gustandola, puta delicatioris cibi fercula, quæ gustum oblectant; erat enim hæc dies benedictionis filii fausta, hela cl solemnis, et proinde lælo et jucundo epulo celebranda. Ita Lipomanus.

Curuac Quæres : Cur Isaac petiit ab Esau carnem ferinam ex venatione, potius quam pullorum, vel agnorum, cum ea domi ad manum haberet, an- Cum (equam vellet ei benedicere? Respondeo primo, Pínuí. qUja |<aac assueverat esui ferirne, quam ei ex venatione afferebat Esau, ut patet capit» xxv, vers. 28, ac consequenter ca magis pascebatur s-cn.-h.ct delectabatur; secundo, quia volebat ut Esau so disponderet ad benedictionem recipiendam, per hanc obedientiam et obsequium venationis : Teriu da Thomas Anglicus; tertio, quia Isaac nescius movebatur a Deo, ad emittendum Esau foras venatum, ut inierim Jacob posset prevenire E\$au,eique benedictionem prreriperet : decreverat enim Deus in primogenitura Jacobum præferre Esau.

Tr , h- Tropologice, docuit hic Isaac dantes spiritualia posse exigere temporalia, nimirum sacerdotes et

pastores qui docent, orant et benedicunt populo, a populo ali debere (I).

7. Coram Domino — vidente, audiente, invo-Ven. t. cato, annuente et aspirante Domino. Ita Oleaster, Pererius et alii. Vide hic quam mirabilis sit Deus Duini- in operibus et promissis suis implendis : nihil "j/ ”* minus sperare poterat Jacob, quam se benedi-Liu/ ccndum, cum pater decrevisset benedicere Esau, cl tamen benedictio ipsi Jacob contigit. E contra- rio nunquam Esau certior fuit de benedictione accipienda, quam dum paler ei sic loqueretur; cl tamen tunc maxime perdidit eam. Disce ergo Deo fidere, etiamsi adversa omnia eveniant : disco contra spem in spem credere.

11. Ego lenis, — glaber, non pilosus ut Esau. Vrsil.

13. In me sit ista maledictio, — non quod Re- Ven.il. becca vere pro filio voluerit excipere patris maledictionem et punitionem, ut vult S. Chrysostomus; sed ita loquitur, quia secuta erat de felici eventu : sciebat enim Deum ita promisisse, cap. xxv, vers. 23, q. d. Frustra limes iram patris, illius nullum csl periculum; ego spondeo, imo si hærcs et dubitas, ego omnem iram in me excipiam. Ita Theodorctus.

Ubi nota primo, in Rebecca fidem inconcussam in verbum Dei dicentis : «Major serviet minori;» secundo, ipsa filium instruit ad benedictionem petendam, felicem futurum rata, si benediceretur a patre, coque sancio : ali® matres educant filios ad vanitates et peccata; tertio, licet sciret maritum errare in co, quod contra voluntatem Domini majorem filium benedicere volebat, non tamen cum co jurgatur, non vi obsistit, sed latenter curat ut benedictio ei obtingat, quem Deus destinaverat; quarto, omnibus modis curat ne senex pater deceptionem sentiat, itaque turbetur; quinto, officiosa est erga maritum senem, cibos ei parando, quibus libenter vescebatur; sexto, prudenter Jacobum emendat, ut Esau iram leniat.

Tropologice, quomodo parentes æqualiter filios diligere, nec unum præferre alteri, aut si pfæfcranl, id alio modo compensare debeant, docet ex hoc Isaaci erga Esau, et Hekecc® erga Jacob affectu, S. Ambrosius, lib. Il De Jacob, cap. ii: «Accipe, ait, bonum certamen inter parentes. Mater deferat affectum, pater iudicium : mater circa juniorem tenera pietate propendeat, pater circa seniore naturæ honorificentiam servet ; hic magis honoret, illa plus diligat; compenset alter, quod alter imminuit. »

14. At t ul it — duos hædos quos mater poslu- Vert.it larat : non quod pater tam robustus esset, tan- ligue cibi, ut duos hædos absumeret, ut vult Procopius, sed quia ex duobus hædis delicatio- res partes abscindere, casque patri offerre desti- nabat. Ha Diodorus et Abulensis.

(I) Sers. 5. Ut juMlonem patrii impleret. Legerunt Septuaginti V3Xb. Hcbræa nunc habent ul sen- tus sit, xit' < I.liu in campum ad venandam feram, quam adduceret.

Moraliter S. Ambrosius, lib. II De *Jacob*, cap. II : «Vicit, inquit, ille qui præferabatur oraculo; vicit impigriti! tarditatem, mansuetudo duritiam, dum alter venatu aspero prædam quærit agrestem, hic mitium cibos morum. »

to II. 13. Valde bonis. — Hebraice *nnî2n* *c.hamudot*, id est, desiderabilibus; Septuaginta, *pulchris* : uude in arca inter odorem asservabat eas mater. Odoratas enim fuisse patet vers. 27.

Allegorico, stola Esau, id est prophetia, sacerdotium et scriptura veleris Testamenti a Judæis translata est ad Jacob, id est, ad Christianos. Ita S. Ambrosius.

to i. 10. 16. *l'elliculasque nfnoniM*, — ut Jacob videretur esse Esau, qui erat hirsutus.

CincvMEDIT manibus, — in modum chirothecarum : nam alioqui manibus uti debebat Jacob, iisque cibos inferre ad patrem, eique ministrare cogebatur.

Allegorice, Jacob est Christus, qui induit pelles hædinas, id est, nostra peccata in se assumpt.

“sit, ut ea lueret. Ita S. Augustinus, lib. *Contra fatili mendacium*, cap. x, et Prosperus, part. *Praeditu. cat.* cap. XXI.

Collinuda, — mollitiem et glabrillem colli. Ha w pec- Ikbræa.

iJ 'a 19. Quis es tu? — Vox enim Jacob movebat dubium et scrupulum Isaaco, ut ambigeret, an qui dicitur, loquebatur esset Jacob, an Esau, ideoque rogat : Quis es tu?

Disce hic quod Deus subinde justos sinit aliquantulum ignorare, falli, cadere, decipi, ut se agnoscant. Sic Isaac sanctus putabat benedictionem Dei in Esau implendam esse, sed fallebatur; *secundo*, quod Deus aliquando parvulis revelat, quæ magnis abscondit : sic Rebccm revelatur, quod Isaac ignorabat. Idem confitetur Christus, *Jfatlh. xi, 25*.

(friAb Ego sum primogenitus tuus Esau — Quæres, an h. dicitur Jacob hic mentitus sit, et an peccavit? *Primo*, “i. i. Orígenes, Cassianus et Chrysostomus, Platonem

Emu secuti, consent Jacob mentitum esse, sed licite et sine peccato; licere enim subinde uti mendacio, quasi helicboro, vel sicuti utimur rebus venenatis in pharmacis. Sed hio est error jam ab Ecclesia declaratus et reprobatus, adversus quem scripsit S. Augustinus, lib. *Contra mendacia*.

auu *Secundo*, Gabriel in III, disi. 18, et Aliaeo in I, Quæst. XII, in tino, censent non licere quidem mentiri per se, licere tamen mentiri dispensante Deo. Sed communis Doctorum cum S. Augustino sententia est, mendacium natura sua esse malum, ac consequenter in eo a Deo dispensari non posse. Est enim mendacium per se contra naturam et virtutem veritatis. Unde S. Scriptura omne omnino prohibet mendacium, *Ecclesiastici* (caj). vu, vers. 14.

T'fix *Tertio*, melius S. Augustinus, lib. *Contra mend.* cap. X, censet hic esse figuratam locutionem. Sicut enim, *Matth. xi, 14*, Joannes Baptista voca-

tur Elias, non quoad personam, sed quoad spiritum; cl *ToLiæ* v, 18, Raphael se dicit esse Avariarti, id est adiutorem Dei, Ananiæ, id est gratiæ Dei, filium : sic Jacob dicit se esse Esau, non quoad nomen et personam, sed quoad jus et primogenituram, albi a Deo collatam cap. xxv, vers. 23. Undo nil : «Feci sicut percepisti mihi;» intendisti enim primario, præcipere primogenito tuo adferre cibos, et excipere paternam benedictionem : primogenitus autem sum ego. «Comede enim de venatione mea, » quam non in agro, sed in stabulo venatus sura.

Verum dico, videtur Jacob matris impulsu et loquutione veste, et factis, et verbis mentiri, non tantum etnaia' jus, sed et personam Esau : vult enim patii diligenti personam Esau omnibus modis persuadere se esse ipsummet Esau; unde mentitur dicens : «Feci sicut præcepisti mihi; » et, « Comede de venatione mea, » q. d. Sumpsit arma et arcum, venatus sum, cum fera quam apprehendi et coxi : comede ex ea; ita S. Chrysostomus, Lyranus, Cajclanus, Lipomanus, Pererius et alii.

Adde, licet hæc verba amphibologica et subtili aliqua subintelligentia excusari et verificari possent, tamen eam non videtur habuisse Jacob, qui non tam subtilis erat, nec talia tantaquo versabat animo : sed simplex et al, rectus et candidus; atque in hoc negotio præripiendi fratri benedictionem per dolum et fraudem, matri simpliciter obedivit, fecitque quicquid illa suggessit; unde et a patre vocatur fraudulentus, vers. 35.

Dico *secundo*, mendacium hoc Jacob, non perniciosum, nec injurium alicui, sed officiosum fuit, ac consequenter veniale tantum peccatum. Erant enim ei ex Dei dono debita jura primogenitura?, ac proinde ea præripiendo Esau per dolum, nullam ei faciebat injuriam, sed rem suam sibi vindicabat. Ha Tostalus, Lipomanus, Cajetanus. Adde, forte ex ignorantia invincibili putabat, tara mater, quam Jacob, id quod putavit Orígenes, Cassianus et S. Chrysostomus, scilicet, licere sibi tali casu et necessitate mentiri.

Dices : *Mysterium* fuit hic, ergo non mendacium. Objection. Antecedens patet, quia Jacob induens vestes et personam Esau, significabat Christum, qui nostra peccata et pœnas in se suscepit. Rursum significabat Gentes surrogandas esse Judæis in filiatione et benedictione Abraham, puta in gratia, justitia et salute, uti explicat Apostolus, *Horn, ix et x*.

Respondeo : *Mysterium* hoc fuit ex parte Dei et Spiritus Sancti, qui intendebat allegorice hoc significare; sed mendacium fuit ex parte Jacobi : ipse enim litterali sensu intendebat patri persuadere se esse Esau in persona. Undo *mysterium* Dei jam dictum cum non excusat, præsertim cum ipse illud tunc ignorasse videatur. Adde, mysterium hoc et hunc mysticum sensum non esse et bci-wi, situm in mendacio Jacobi : nec enim veritas falsitate niti potest; sed solummodo in facto Jacob, quo se patri exhibuit, itaque gessit, ac si ipso

esset Esau : facta enim sæpe a mendacio excusari possunt, ubi verba non possunt. Verba enim definito et determinate rem cl mentem loquentis significant : facta autem confuso tantum et indeterminato; unde a mente facienti» bue ꝑllueve flecti, determinari, et ad hoc illudve significandum dirigi possunt. Sic comredi in comoediis sine mendacio alias personas regum et principum repraesentant, agendo ea quæ ipsi egerunt, perinde ac si ipsimet essent reges et principes.

Surge, stub et comede. — Jacebat ergo Isaac præ senio et debilitate in lectulo, ex quo ut surgat ad comedendum rogat cum Jacob.

Mystico S. Ambrosius, lib. *De Isaac*, cap. v : « Lectus, ait, sanctorum Christus est, in quo universorum fessa sæcularibus præliis corda requiescunt. In hoc lecto requievit Isaac, et benedixit filium juniorem. »

ven. ii. 22. Vox quidem, vox Jacob est; sed manus, maros sunt Esau. — Sic allegorico Christi vox, vox fuit Filii Dei, sed manus et species externa, quam viderunt et tetigerunt homines, fuit hominis communis, mortalis et miseri. Unde S. Bernardus, serin. 28 in *Cantica* : «Suum, inquit, est quod auditur in Christo : quod videtur, nostrum : quod loquitur, spiritus cl vita est : quod apparet, mortalo est et mors : aliud cernitur, et aliud creditur. n

Hinc ibidem docet quod notitia veritatis magis per auditum, quam per visum accipitur, a Caligant, inquit, oculi patriarchal, palatum seducitur, fallitur manus, non fallitur auris. Quid mirum, si auris percipit veritatem cum fides ex auditu, auditus per verbum Dei, verbum Dei veritas sit? Vox, inquit, vox Jacobi; nihil verius : manus autem, manus sunt Esau; nihil falsius. Falleris, manus similitudo decipit te. Ncc in gustu veritas, etsi suavitas : nam quomodo habet veritatem, qui se putat edere venationem, cum domesticis vescatur hffidorum carnibus? Multo minus oculus, qui nihil videt. Non est veritas in oculo, non sapientia; solus habet auditus verum, qui percipit verbum. »

b E« Idem clarum est in Eucharistia : in ea enim <ilr ,nanus> gustus et tactus falluntur, dum sapiunt, Jiccb.id gustant et judicant esse panem; sed sola vox non totChr.v- fallit : hæc enim vox Filii Dei, qui falli aut fallere nequii, dicens : « Hoc est corpus meum. »

tant 23. Br.xEDicE.Ns ergo. — Destinans et parans se 'Lnu. aꝑ benedicendum : enim benedicens significai u* hic actum, non perlectum, sed inchoatum et destinatum, puta ipsam destinationem et praeparationem ab benedicendum : non enim hic, sed in sequentibus benedicit Isaac Jacobo.

v» n. 27. Ut sexsit. — Odoris fragrantia, quam vestibus suis spargebat Jacob, cerebrum boni senis Isaac ita recreavit et exhilaravit, ut laetitia perfusus, et amore filii inardescens, in ejus benedictionem prorumperet.

Ex hoc loco patet antiquissimum esso, ut

principum virorum et nobilium vestes pretiosis unguentis, vel odoribus condirentur. Idem patet *Cant*, ir, 11 : « Odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris. » Et *Psabn*. xliiv, 9 : «Myrrha, et gutta, et casia a vestimentis tuis, u

Ecce odor filii mei. — Pro ecce hebraico est *vide, q. d.* Video, id est sentio, percipio, odoror miram fragrantiam filii mei; visus enimproquo vis sensu ponitur, uti alias dixi.

Sicut odor agri pleni, — floribus cl fructibus vernantis : hi enim suavem et odoratum sui halitum expirant, quo mire homines recreantur. Vox pleni non est in llebræo, ncc in Chaldæo, sed in Græco.

Tropologice, de odore virtutum vide Ruperlum hic, et S. Augustinum, lib. XVI *De Civit*, xkxvii, et S. Gregoriani, hom. 6. in *Ezccli*., qui ait : « Aliter namque olet flos uvee; quia magna est præ' dicatorum virtus et opinio, qui inebriant mentes audientium. Aliter flos olivæ; quia suave est opus misericordia; quia more olei fovet et lucet. Aliter flos rosæ; quia candida vita carnis est de incorruptione virginitatis. Aliter flos violæ; quia magna csl virtus humilium, qui ex desiderio ultima loca tenentes, se per humilitatem a terra in altum non sublevant, et coelestis regni purpuram in mente servant. Aliter redolet spica, cum ad maturitatem perducitur; quia bonorum operum perfectio ad satietatem eorum qui justitiam esuriunt, præparatur. »

Cui benedixit Deus. — Hæc agri a Deo benedictio Agri sila est in tribus, uti hic explicat Isaac : primo, in odore suavi et fragranti, do quo hic dicil : intrito. « Sicut odor agri pleni; » secundo, « in rore coeli. » Dicit potius in rore, quam in pluvia, quia in Palæslina bis tantum in anno pluit, nimirum in octobri cum seminant, ut semen germinet, qui proinde in Scriptura vocatur imber temporaneus; secundo, in aprili, ut fruges maturescant, qui vocatur imber serotinus. Hinc intermedio tempore agri continuo roro indigent, ut sata et segetes non exarescant, sed vegetentur, alantur et crescant. Tertio, in «pinguedine terræ, » ut scilicet terra sit non sabulosa, non aquosa, non senescens, sed pinguis, moderato sicca, et quasi juvenescens, ul uberes fœtus et fructus proferat.

Allegorico, ista benedictiones implelæ sunt in Christo, ut docci S. Augustinus, lib. XVI *Do Civit*. xxxvii. Tropologice, in anima cujusquo justus, ut docet S. Gregorius, hom. 6 in *Bzcch*. Anagogice, in Beatis, ut docet S. Irenæus, lib. V, cap. xxxin(1).

29. Serviant tibi populi, — q. d. Posteris tuis, Ven.t? Davidi, Salomoni et Machabieis subjicientur Idu-mæi, Philistini, Arabes, Ammonita et alii populi.

Nota quatuor partes hujus benedictionis. *Prima Quin-*

ti) In Orientis regionibus sunt rores vespertini et matutini vice pluviarum, quæ raro cadunt, nec fero nisi bis in anno, primo cum seminatur, iterum cum fruges maturescunt. Pendet igitur fertilitas, præter illas tempestivas pluvias, precipue a copiosis roribus.

jta be- ad opes pertinet, cum ait : a Del libi Deus de roro cœli, » etc.; secunda hæc ad imperium, cum ait : « Serviant tibi populi; » *tertia*, ad principatum inter fratres, cum ait : « Esto dominus fratri tuorum; » quibus verbis Jacob accepit jus et dominium in Esau; sed executionem hujus juris ei dominii non in se, sed in suis posteris accepit, cum eis posteri Esau, puta Idumrei, sub Davide servierunt; *quarta*, cum ait : a Qui tibi maledixerit, sit ille maledictus; et qui tibi benedixerit, benedictionibus repleatur. » Hæc ad Dei favorem perlinet, *q. d.* Deus tuas tuorumque partes et causam agat; qui sui sunt amici vel inimici, suos censebit : his maledicendo, id est malefaciendo, illis benedicendo, id est benefaciendo.

Nota : lra benedictiones partira benedictiones, partira prophetico sunt. Isaac enim spiritu prophetico hisce verbis imprecatur, ei simul prænuntiat ea, quæ Jacodo ei Jacobæis ex Deo Deique favore sunt obventura.

Tm.n. 33. Expax it Isaac stupore vehementi. — Septuaginta : *Raptus est Isaac in exs'asin magnam veAc-*
law ei *matter*. In hoc ergo pavorcet admiratione Isaac raptus in exs'asin, inquit S. Augustinus, *Quæ st. LXXX*, vidit et dixit ea quæ sequuntur, ita ut mentem mutarci, et Jacobo, qui fraude benedictionem fratri surripuerat, non irascere, sed eam confirmarci : nimirum in hoc raptu Deus indicavit Isaaco factum hoc Jacobi, quoad facti substantiam, puta quoad surreptionem, præventionem et suppositionem sui in primogenitura (licei non quoad modum, puta mendacium), suo nulu et instinctu gestum esse : Jacobum enim a se designatum esse primogenitum et hærcdem promissionum suarum Abrahæ et Isaaco factarum, non Esau; velle ergo se, ut Isaac hæc ipsa rata habeat ; unde Isaac slatini Deo obediens, mentemque ex Esau in Jacob commutans, ait : « El erit benedictus. » Ita S. Hieronymus, Alcuinus et S. Augustinus, lib. XVI *De Civit*, cap. xxxvn.

Dudum. — Hæc vox non est in llebræo, nec Chaldæo, nec Gramo. *Dudum* ergo idem est, quod *ante*; sic enim vulgo dicimus de homine vigili, sedulo ei acri : Jamdudum, jampridem ille te praevenit, uti Jacob hic prævenit Esau; vix enim egressus erat a paire Jacob, cum supervenit Esau, ut patet vers. 30. Ubi S. Chrysostomus, *hom. 53*, miratur Dei erga suos ubique obediens providentiam : ea enim fecit ut Esau non rediret, nisi post Jacobi, benedictione accepta, egressum. « Hinc discamus, ait, quando quis juxta voluntatem Domini sua dispensare vult, tanto superno subsidio adjuvatur, ut hoc plane recipere experiat. »

Posset *secundo*, to *dudum* non ad egressum Jacobi, sed ad captam venationem, cibosque ab eo ad patrem illatos referri : plusculum enim mone in comedendo et colloquendo Jacobo impendit pater.

Et erit benedictus. — Dices : Error persona)

irritat humanos contractus, maxime matrimonia ; An liun ergo et hanc Isaaci benedictionem : ipse enim benedicens Jacobo, non illi, sed Esau sc bent di- Jienb? cerc putabat et intendebat. Rursum, Jacob dolo irrepsit et surrepsit; dolus autem nemini debet patrocinari, ul habet regula Juris.

Respondet Pererius, negando consequentiam; quia Isaac non errabat in persona quoad primariam suam intentionem, quæ erat benedicere ei qui erat primogenitus, seu quem Deus vellet esse primogenitum : is autem erat Jacob, non Esau; errabat tamen quoad secundariam intentionem, qua intendebat benedicere Esau, putans cum esse primogenitum; unde Dei instinctu errorem hunc agnoscens, inlentionemque suam corrigens ait : « Et erit benedictus, » scilicet Jacob, cui ante benedixi. Dolus autem Jacobi non malus, sed bonus fuit : illo enim sibi vindicavit jus et rem suam, puta primogenituram, quam aliter ab injusto et violento possessore Esau obtinere non potuisset. Adde, hanc non tam esse benedictionem, quam prophetiam, et linguam Isaaci non tam ab Isaaco, quam a Deo molam fuisse ad benedicendum Jacobo (1).

31. Ir rugit, — quasi leo, suam non tantum Vers 3i. tristitiam, sed ferociam et furorem, valido clamore quasi rugilu ostendens.

Philo et Eusebius censent Esau ita irrugisse, non tam ex dolore omissae benedictionis (quantum et hic eum pupugit), quam ex invidentia fraterni incrementi, præsertim quod illum sibi prælulerat, seque illi subjecerat pater.

Benedic etiam et mihi. — Hebraea majus habent pathos, *Benedic mihi etiam; ego, pater mi*, subaudi, filius tuus sum, isque vere primogenitus, tibi quo hactenus carior, ei cui paulo ante benedictionem hanc promisisti, qui nunc dolo fratris præventus sum, quique hanc jacturam feci, eo quod lutejussioni obediverim discedens venatum, ul pararem quæ optabas; par ergo est, ut mihi quoque benedicas.

Quæres, cur Esau tam avide et instanter ex-cur petiit benedictionem patris? Respondeo *primo*, quia longo usu didicerant illo tempore homines penate-

ti) « Quare preces repetere aut revocare in Esavi gratiam noluerit Isaac, duæ potissimum causa) fuisse videntur. Primum, non modo credebant eo ævo, non irritas esse patris morierais preces, sed eas iterari non p-)sso, quasi Deus patri potestatem fecisset, semel tantum liberis precandi quod vellet, si preces ratas esse cuperei; atquo iteratas, aut innutalas, se exauditurum negasset. Secundo, lue iu re fraudi indignari noluit Isaacus, quod recordatus esset oraculi, Rebecca) dati, antequam ea poperit gemellos, quos utero gerebat, fore, ut major minori subosset, ei quum ille videret, se quoque, quoniam invitum, id responsum benedictione sua confirmasse, rem istam divinitus contigisse intellexit. Fortasse etiam illud eum movit, quod Esavus Jacobo jura primogeniture vendiderat, quorum unum erat, ut majorem, quam frater, benedictionem a patre acciperet; noluit igitur id irritum facere, quod non sine divini providentia ita contigisse cernebat, d Ita Clericus.

neJidio- palris benedictionem, vel maledictionem pluri-
valere, sæpcque esse efficacem in filiis,
uti etiamnum non raro fit. « Benedictio palris,
deo.qni» inquit Sapiens EceK. in, vers. 11, firmat domos
ent efl- florum, maledictio aulcm matr is eradicat funda-
r'robi- niente.» Ita Sem et Japhet benedicti a Noe : a Be-
tar ex- nediclus Dominus Deus Sem, sit Chanaan servus
«nplis. ejus, dilatet Deus Japhet,» etc. Ge/ i.ix,26, idipsum
a Deo consecuti sunt. Ita Jacobi benedictio data
Ephraim et Manasse *Gen.* xlviii, 20, et alia data
duodecim filiis *Gen.* xux; item Mosis data 12 tri-
bubus, *Deut.* XXXIII, fuit efficax, et reipsa completa.
Ita benedictio Tobi® data filio cap. v,21 : « Bene
ambuletis, et sit Deus in itinere vestro, et angelus
ejus comitetur vobiscum; » item benedictio Ra-
guelis soceri data Tobi®, ejusque uxori Sar®, cap.
X, vers. 1, fuit efficax. Hinc S. Ambrosius, lib. I *De*
Bcned. Patriarch, cap. i : « Quantam quoque, inquit,
debemus parentibus reverentiam, cum legimus
(*Gen.* xxvn) quoniam qui benedicebatur a patre,
benedictus erat; ideo parentibus hanc Deus donat
gratiam, ut filiorum pietas provocetur : præro-
galivaergo parentum, disciplina est filiorum. » Ita
Mathathi® patris benedictione .Machabæi fortes
cl invinoli in bellis evaserunt, I *Uachab.* cap. n, 69
el seqq.

Sic et E contrario Chara a patre Noe maledictus, talis
rÆcix in omni sua Chananæorum posteritate evasit. Sic
•rat ma- in omni sua Chananæorum posteritate evasit. Sic
ledicijo et Ruben a Jacobo ob incestum maledictus, talis
paren- exlilil : idem contigit Levi et Simeoni, *Gen.* cap.
tum. xux, vers. 4 et 5. L'ndc inferi S. Ambrosius su-
pra : u Honoret pius patrem propter gratiam, in-
gratus propter timorem. »

Ei em- Exemplum memorabile habet S. Augustinus,
ru. lib. XXII *De Civit*, vin, de decem prolibus a matre
maledictis, qui mox horribili membrorum tre-
more percussi sunt, ideoque loto peno orbe Ro-
mano vagabantur : e quibus duo ad reliquias
S. Stephani curati sunt.

Secundo, quia per hanc patris moricnlis bene-
dictionem, declarabantur primogeniti, cl hære-
des promissionis Abrahæ fact®, uti Jacob hic de-
claratus est. Ita Rupcrtus.

Benedictionem tuam, — tibi jure natur® debi-
tam, libique a me destinatam, sed illam Deus
in fratrem tuum transtulit.

Ver». 36. 36. Juste (recto, vere, apte : ita Hebræa) voca-
tum EST NOMEN EJUS JACOB : SUPPLANTAVIT ENIM ME
in altera vice. — Jacob idem est quod plantam
tenens et supplantans. Ha dictus est ex co quod
nascens tenuit plantam fratris. Quo significaba-
tur quod supplantaret fratrem, uti de facto fecit;
primo, astute emendo primogeniluram Esau, cap.
xiv, vers. 21 ; *secundo*, hic præripicndo illi bene-
dictionem patris. Arabicus emphaticc vertit, *quia*
jacobavit tne in altera vice. Jacobare est verbum
frequens Arabibus significans supplantare, el ali-
quid usque ad facem el extremum extenuare,
sumptum ab Hebræo *akab* et *iaacob*, id csl sup-
plantare et supplantator.

37. Omnes fratres. — Omnes cognatos el con- Ven. n,
sanguineos, vel cx te, o Esau, vel ex Ismaele,
aliisque fratribus meis, filii Celuræ, nascituros :
horum enim uti caput et princeps sum ego, ita
erit et Jacob.

Quid faciaji? — Esau benedictionem similem
Jacobi, et primogenito debitam poscebat : hanc
dare non poterat Isaac; undo Apostolus *ttcbr* xn,
Esau cum lacrymis eam requisisse, sed frustra,
ncc enim eam impetrasse, asserit; aliam ergo ta-
lem qualem dedit ci Isaac.

39. In pinguedine terrai, et in rore coeli de- Vnu».
super erit denedictio tua. — Hebraice est, *erit*
sessio, vel *habitatio tua*, q. d. Habitabis in terra
pingui et fertili, quam Deus fœcundabit immis-
sione roris et pluvi®.

Vides hic benedictionem Isaaci esse prophe-
tiam, qu® impleta est cap. xxxni, vers. 9. Rur-
sum, hæc est minima benedictionum Jacobo da-
tarum, scilicet opulentia vini et tritici; nimirum
talís, non alia, homini terreno cl carnali debe-
batur.

40. Vives in gladio. — Uberem terram occupa- Ven.o.
bis; attamen non tam cx agricolatione, quain ex
rapina et prædationo vives, non tam tu, quam
tua posteritas. Quam rapaces et bellicosi fuerint
Idumiei, docet Josephus lib. IV *De Bello Judaico*.

Et fratri tuo servies (sub Davide), tempus-
que veniet, cum (quo, vel quando) excutias et
solvas jugum. — Puta tempore Joram, filii Josa-
phat, Idumæi rebellarunt Judæis, IV *Reg.* vin, et
a Judæorum jugo liberi manserunt per 800 an-
nos, usque ad Hyrcanum, qui cos rursum sube-
git; ac rursum Herodes, Antipatri Idumæi filius,
regnum Judæ® fuit adeptus, tenuilque in se cl
suis posteris usque ad excidium Ilierosolymæ,
per annos ISO. Hinc facium est, ut tempore Titi
et Vespasiani, Idumæi cum Romanis Hierosoly-
mam expugnarint et vaslarint. Vide Josephum,
lib. XiV *Antiq.*, initio, et lib. i *De Bello Judaico*.

Moraliler S. Ambrosius, lib. H *De Jacob*, cap.
ni : u Bonus pater, ait, cum duos haberet filios,
unum intemperantem, sobrium alterum, quo utri-
que consuleret, intemperanti præfecit sobrium, el
insipientem prudenti statuit obedirc, ul regentis
imperio suum melioraret affectum. »

4L Oderat ergo semper Esau Jacob. — Nota Vm. it-
ine : Post acceptam palris benedictionem statini
lentatur Jacob, persecutionem patitur, denique
lugatur e domo palris, ut cogitare posset quis,
nihil illi profuisse benedictionem, imo obfuisse :
sed eventus docuit illam ipsi profuisse.

Nota *secundo*, impietatem el stultitiam Esau :
nam *primo*, irascitur, imo odit fratrem; *secundo*,
modum vindicandi quæril; *tertio*, non cogitat
Dei providentia sic facium esse, nec se id com-
meruisse, sed tantum quid frater fecerit consi-
derat; *quarto*, cum jure benedictionem retrahere
non posset, ad vim se accingit; *quinto*, fratrem
non tantum persequi, sed et occidero destinat ;

iato, patris mortem desiderat; a Venient, inquit. dies luctus patris mei, et occidam fratrem, n Ibi jure S. Chrysostomus, liom. 53 : « Nonne, inquit, et irascens insanientibus ipsis non minus insanus es! » *Septimo*, omnia hæc celat, donec occasio ea perficiendi se offerat. Quam stultus fuit, qui benedictionem malis mediis, imo peccata peccatis addendo, recuperare tentavit, cum per hæc magis incurratur maledictio : benefactis eum benedictio Dei accersenda est.

vi «. 42. Minatur . — Hebraice DiUDO *mitnachem*, id est consolatur se, quod te interficiet.

Torn. 45. Cui utroque orbabor fimo in uno die? — Si enim hic maneat, pugnandum erit cum fratre, et vel mutuis concidetur vulneribus, vel uno cæso, alter profugus erit, itaque utriusque presentia et solatio orbabor.

ren». 46. Si acceperit Jacob uxorem de stirpe hujus terræ (Chanameam, aut Uclhæam, quales accepit Esau, quæ sua improbitate et contumacia mihi tibi que molesclæ et invisa sunt), nolo vivere. — Hebraice, *ad quid mihi vita? q. d.* Tristis et acerba mihi erit vita, ut mori potius optem quam vivere.

h ! a» Nota prudentiam Rebeccæ : ut enim fralrici- (j)UUU impediatur, fratrem alterum ablegat ; nevo alterius crimen et machinationem patri prodat, itaque patri tristitiam, filio patris indignationem conciliet, aliam prætexit ablegandi filii causam , eamque veram, scilicet nolle se Jacobum ducere immorigeram et improbam aliquam Uclhæam, sed cupere ut ducat cognatam aliquam ex liaran, in qua bene morata erat domus patris sui. Quæ ratio movit Isaacum, cique persuasit, ut mox cap. seq. Jacobum ablegaret in liaran. Undo S. Ambrosius, lib. II *De Jacob*, cap. in : « Discamus, inquit, a Rebecca, quam providendum sit non invidia iracundiam excitet, iracundia in parricidium proruat. Veniat Rebecca, hoc est patientia, bona custos innocentibus ; suadeat ut iræ lo-

cum demus. Concedamus aliquo longius, donec tempore indignatio molliatur, offensionis subrepat oblivio. »

Roc Rebeccæ et Jacobi prudens et sanctum I'''l' consilium secutus est S. Gregorius Nazianzenus ; cum enim in Concilio Constantinopolitano simul- rjû> Nates quorumdam Episcoporum, et dissidia eseni exorta, eo quod Nazianzenus, ipsis inconsuitis, ab aliis esset consecratus Episcopus, Nazianzenus loco suo et gradu sponte cessit, atque ita cos allocutus est : a Suppliciter vos per Trinitatem ipsam oro, ut inter vos omnia recte pacificeque constituatis : quod si ego dissensionis inter vos causa sum, nequaquam fonavate venerabilior videri debeo ; abjicite me in mare, ac turbarum tempestas hæc inter vos sedabitur. Lubens equidem patiar quidquid volueritis, quamquam innocens, vestra concordia causa ; ejicite me solio, ab orbe pellite, tantum veritatem et pacem diligite. Valet, pastores sacri, meorumque laborum perpetuo recordamini. » Ilis dictis, abiit ad Theodosium imperatorem dimissionem petens : a Supplex, inquit, oro, ut laboribus hisce liberer, esto finis invidi®, pacem colant Antistites, idque tua opera : hoc ego munus a te flagito, hoc mihi postremum beneficium largire. » Admiratus virtutem viri Theodosius, vix tandem acquievit, ac Nectarium ei substitui passus est. Ita Gregorius presbyter in Vita Nazianzeni.

Allegorico, Rebecca mittens Jacob in Mesopotamiam, ubi genuit 12 Patriarchas, significat Deum Patrem mittentem Filium in terram, ubi procreavit duodecim Apostolos. Et sicut Jacob missus est solus cum baculo, ita Christus venit solus, pauper et humilis, ac tales voluit esse Apostolos, ilaque evangelizare per totum orbem, ut essent instar angelorum nullius indigentes, quasi dii quidam terrestres. Ita S. Irenæus, bb. IV, cap. xxxviii, et S. Augustinus, serm. 79 De Tempore.

CAPUT VICESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jacob fugions Esau, vadit in Mesopotamiam, ac in via dormiens videt Deum innixum scala, per quam angeli ascendebant et descendebant, se consolantem, indeque locum vocavit Bethel; ac tandem vers. 20, votum vovet Deo.

Nota : *Ilac omnia contigerunt anno alatis Jacobi 77, uti ostendi cap. xxvn, initio.*

1. Vocavit itaque Isaac Jacob , et benedixit eum , præcepitque ei dicens : Noli accipere conjugem de genere Chanaan ; 2. sed vade, et proficiscere in Mesopotamiam Syriae, ad domum Bathuel patris matris tuæ, et accipe tibi inde uxorem de filiabus Laba.i avunculi tui. 3. Deus autem omnipotens benedicat tibi, et crescere te faciat, atque multiplicet : ut sis in turbas populorum. 4. Et det tibi benedictiones Abrahæ et semini tuo post te : ut pos-

munus acquireret ; videbat enim futurorum mysteria, et divina audiebat oracula, n

tn i. 8. Syri, — Mesopotamia Vido dicta cap. xxv, vers. 20.

Probans quoque, — animadvertens et videns. Ita Hebræa. « Probans » ergo hic, non est idem quod explorans, sed q. d. Cum probatione et experientia didicisset et comperisset. Videtur Esau voluisse accipere tertiam hanc uxorem, quæ parentibus placeret, vel certe minus displiceret, quam duæ priores, quæ crant Chananææ. Noluit vero accipere ex domo Nachor, licet sciret id fore gratius parentibus suis : idque ex quadam animositate, quia scilicet eo concesserat Jacob, ne videretur fratrem sequi et imitari, præsertim cum ipse illo esset senior.

vei. ». 9. Ivi ad Ismaelem, — ad Ismaelitas : jam enim quatuordecim annis mortuus erat Ismael ; hæc enim, uti dixi initio cap. xxvii, contigerunt anno Jacobi 77 ; temaci autem mortuus est anno ætatis 137, qui fuit Isaaci 123, Jacobi vero 63. Ila Tostatus.

vex II. II. Tulit de lapidibus. — Ex hisce verbis R. Nehemias, in Midras Tehillim, ad illud *Psal.* xc : « Angelis suis Deus mandavit de te, » et liber Rabboth hoc loco, putant Jacobum tres lapides accepisse, cosque conversos esse in unum, de quo dicitur vers. 18 : a Tulit lapidem quem supposuerat capiti suo, et erexit in titulum ; » ut eo significaretur mysterium S. Trinitatis, in qua tres personæ coeunt in unam essentiam, ideoque Jacobum vers. 17 exclamasse : « Quam mirabilis est locus iste ! » Verum hoc videtur Rabbinicum commentum et fabella ; nil enim tale habet S. Hieronymus aut ullus veterum, vel novorum Interpretum. Quod ergo dicitur : « Tulit de lapidibus, » subaudi unum grandiolem aptioremque, uti se explicat vers. 18, dicens : « Tulit lapidem quem supposuerat capiti suo. »

Supponens capiti suo. — Moraliter : Nola hic Jacobum durum sibi sternere lectum et pulvinar, scilicet lapidem ; quia cæli aulicos duriis lectus, durus victus, omnia dura decent, a Vide, ait S. Chrysostomus, pueri robur, qui lapidibus pro pulvinari utitur ; vide masculum spiritum : super pavimentum dormit. » Sed hoc lapide (qui typus fuit Christi) refrigeratur et firmatur. Undo S. Hieronymus in *Psal.* cxxxix, lapidem istum Jacob vocat lapidem adjutorii : Qui talem, inquit, habebat pulvillum, in quo refrigerabat æslutn persecutionis, videt scalam, qua si opus foret, in cælum reciperetur. Christus ergo est pulvinar laborantium, in quo suaviter conquiescunt ac cæli refrigeria capiunt. Ex adverso lecti aurei et molles, sunt quasi sepulcra somni, mollitie, torporis et accidiæ, cum duri et lapidei sint gymnasia et palæstræ roboris et virtutis. Quocirca S. Ambrosius, lib. II De *Jacob* : « Jacob, ait, in somno bonus operarius, quoniam plus negotii cum Deo peregit dormiendo, quam vigilando. »

Nam in somnis magnificas Dei consolationes, visiones, benedictiones et promissiones accepit, juxta illud *Cant.* cap. v, 2 : « Ego dormio, et cor meum vigilat. » Unde Clemens Alexandrinus, lib. II *Paedagogi*, cap. ix, ita sobrie dormientes exaequat angelis semper vigilantibus, dum vitre æternitatis ex meditatione vigili® suscipiunt. Ubi significat animam quasi mori, si cesset a meditatione, vivere vero et æternari, si in continua meditatione exerceat.

12. Viditque in somnis. — Euit ergo hæc virio Ven. It. imaginaria et symbolic».

Scalam stantem. — Septuaginta, « Scalam Cr- Aa Dea matam. » Censet Alcazar in *Apoc.* cap. iv, vers. 1, « Deum ad scalam hanc, non in cælo, sed in terra, (U ad imos scalæ gradus constitisse, ut eam teneret krit) et firmaret ; quia ipse cum Jacobo, in terra, ad scalam dormiente, locutus est ; erat ergo ei vicinus. Verum aptius Josephus et Cajetanus censent Deum in cælo constitisse, summisque scal® gradibus innixum fuisse. Nam ad Deum per scalam hanc ascendebant angeli, ut ejus jussa in terram perferrent ; nec mirum est Deum e cælo locutum esse Jacobo in terra existent!, quia locutio hæc, uti et visio, non fuit sensibilis, sed imaginaria vel intellectualis, quæ inter remotissimos fieri potest, sæpeque fit, non tantum a Deo, sed etiam ab angelis.

Quæres primo, quid ad litteram hæc scala Jacob significet? Quia iJk i- Jüu SÍ

Respondet Philo et Orígenes apud S. Hieronymum, *epist.* IGI, scalam hanc esse pmpÿ&Mn, gmtat? sive migrationem animæ hominis, ex corpore in corpus. Censent enim ipsi, animam cujusque hominis ante corpus exstitisse, et quoties tunc peccavit, atque e cælo quasi in terram descendit, toties illam nunc corpora mulare, ex uno in aliud migrando, donec per illa, quasi per quosdam poenitentia (instar scalæ) gradus in cælum rursum ascendat. Rursum in descensu hoc anima* Orionis hos gradus assignat Orígenes. Primo, inquit, anima in subtiliora corpora demittitur ; deinde, si peccare pergat, in crassiora ; ac tandem in terrena corpora detruditur. Torro Philo . lib. *De riantatione Noe*, scribit, per hanc scalam animarum in corpora, dum nascuntur, descensum significari, vel reipsa fieri. Explicans enim hæc Origenis verba, *Vidit Jacob scalam*, ait : « Aer instar pullos civitatis, cives immortales habet, scilicet animas, quæ stellis numero sunt pares ; harum aliæ descendunt illigandas corporibus mortalibus, » etc. lime et Orígenes finxit animas hominum fuisse angelos, qui ob peccata in cælo commissa detrusi, per hanc scalam descenderunt gradatili! in alia et alia corpora, magis semper vilia. Audi S. Hieronymum *ad Pammachium* contra errores Joannis Hierosolymitani : « Docet Orígenes per scalam Jacob paulatim rationabiles creaturas ad ultimum gradum, id est ad carnem et sanguinem descendero, nec fieri posse ut de cen-

Origt-nc* ***

tenario numero subito quis ad unum numerum præcipiletur, nisi per singulos numeros, quasi per seal® gradus ad ultimum usque perveniat, et tot mutare corpora, quot de cœlo ad terram mutaverint mansiones. » Dat exemplum : a Finge aliquem tribunili® potestatis suo vitio regradatum, per singula militi® equestris officia ad tironis vocabulum devolutum, numquid ex tribuno statim fit tiro? Non, sed ante primicerius, deinde senator, ducenarius, biarchus, circitor, eques, deinde tiro, p Sed Hæc Pythagora et Origenis sunt deliria.

Sala Dico ergo cum Theodoreto, Aben Ezra, llebræis sca*am hanc, primo, symbolum esse providenti® et gubernationis divin® ; unde Deus guberni- Ifi innitur, quasi prima causa et primum mo- UCDDJ# venſ omnium,

..... qui tempus ab ævo
Ire jubet, stabiliscile manens dat cuncta moveri.

Secundo, angeli ascendunt et descendunt, quasi ministri et exeeutores providenti® Dei, quibus Deus sigillatim sua munia cuique distribuit.

Tertio, hæc scala a cœlo in terram pertingit, quia Deus inferiora per superiora, homines per angelos gubernat.

Quarto, duo seal® latera sunt suavitas et fortitudo; Deus enim sua sapientia mundum gubernans, attingila fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter.

Quinto, varii seal® gradus sunt varii modi providenti® Dei, et vari® rerum species et perfectiones inde manantes.

Sic Homerus *Iliad*, lib. IX, Dei providentiam describit et repræsentat per catenam auream, a Jove e cœlo demissam in terras, qua Jupiter omnia comprehendit, constringit et ad se retrahit.

Angeli Secundo, magis proprio et particulatim Diodo-
d ntu' rus Tarscnsis> per angelos descendentes felicem
fritrnn ūbitum Jacobi in Mesopotamiam, per ascenden-
Jac m tes vero felicem ejusdem reditum in Palaestinam,
iQbll?h- sjonificari docet. Voluit enim Deus hac visiono
ran; at- consolari et animare Jacobum, qui parentes de-
œaf U rel,DÍIucnsí et frah'i exosus, profugus, exul et
c/,,* ,, solitarius, mœslus et sollicitus, dure hic cubabat
reditum in saxo, q. d. Noli tristari, noli timere, o Jacob.
m iG m- S0*O' lria lc Bravanl et nngnnl : patria, parentes,
pCl4. frater; hisce tria qu® te consolentur, oppono
iwL scalam, Deum, angelos. Primo, patriam desc-
ruisti, peregrinus in terram alienam tendis: at
Scotole- scalam, qu® tibi cœlum reserat, qu® viam
vit Dra tibi in cœlum paratam ostendit ; secundo, paren-
«nJh- tes dereliquisti, et profugus ad incognitos pergis
Uontc. in Mesopotamiam : at scito Deum iter hoc tuum
dirigere, tibi adesse, te ducere, protegere, qui
pariter sua ope te benedicet et locupletabit; ter-
tio, fratri es exosus, et solus peregrinaris : at
scito angelos tibi esse comites et duces, qui te
salvum duceni in Mesopotamiam, et incolumem

reducent ad parentes in Chanaan. Hunc osse sensum litteralem patet ex sequentibus, qu® hæc ita ad amussim evenisse Jacobo enarrant.

Moraliter : Nota hic Deum suos , prmserlim virtute insignes et heroes, qualis eral Jacob, tanta cura per se et per angelos curare, ac si iis totus incumberet, nec quidquam aliud curaret in toto mundo, juxta illud *Cant*, ir, 16 : « Dilectus meus mihi, et ego illi. » Ubi S. Bernardus, serm. 68 in *Cant.* : « Itane, ait, huic intenta esi illa majestas, cui gubernatio universitatis incumbit, et cura sæculorum ad sola transfertur negotia, imo otia amoris? ita plane. Omnia enim propter electos. Ergo providentiam cæleris creaturis non negamus; curam Dei sola sponsa vindicat sibi. » Talis fuit B. Virgo, qu® in hac scala est summus gradus, cui Deus incumbit, uti mox dicam. Unde S. Thomas, II II, *Quæst.* CHI, art. 4, ad 2, docci eam præ aliis Sanctis bypcrdulia coli, quia sua, ail, operatione fines divinitatis propinquius attigit; in incarnatione enim Christi fecit omne id, ad quod extendere so potest vis natur®, qua deficiente, successit divinitas, ut ipsam substantiam operis deinde sola perficeret.

Quærcs secundo, quid allegorico hæc scala Ja-Quid Ja-
cob significet? h Ln

Respondet Eustachius hanc scalam significare crucem Christi. Sic et S. Augustinus, *serm.* 79 : «t Dominus, ait, seal® incumbens est Christus in cruce pendens; inde uxorem accepit, id est Ecclesiam sibi sociavit. Apte; crux enim est scala et via, per quam Christus omnesque Christiani in cœlum conscenderunt et indios conscendunt. Ita legimus in martyrio S. Perpcclu® et Felicitatis, 7 marlii, quarum fortitudinem S. Augustinus in *Psal.* xlvii, et alibi s®pe celebrat, illas omen et indicium martyrii a Deo accepisse per scalam. Cum enim in carcere capliv® tenerentur, vidit S. Perpetua per visionem, scalam auream e terra in cœlum se porrigentem, ad cujus gradus affixi erant nulli gladii, fique acutissimi, ita ut videretur nemo posse conscendere, sine gravi sui Lesione. Inferne erat draco horribilis, volens impedire, ne quis ascenderet. Vidit deinde Satyrum (qui unus erat e quatuor ejus sociis, qui omnes simul anno Domini 205, martyrio cum ea laureati sunt) magno animo scalam conscendentem, horlanlemque alios ut intrepide sese sequerentur, nec timerent draconem, eo quod eos impedire nequiret. Evigilavit deinde, et hanc visionem sociis enarravit; qui omnes gratias Deo egerunt. Intellexerunt enim se vocari ad martyrium; hoc enim esse scalam illam lot cultris et gladiis acuminatam, per quam Deus illos in cœlum gloriose deducere volebat, nec posse draconem infernalem hoc eorum iler et ascensum impedire.

Verum aptius et germanius Diodorus, Vatablus suhoi et Rupertus putant Spiritum Sanctum per scalam IDum' hanc repræsentasse incarnationem Verbi, puta generationem Christi, ex Jacob nascituri et des- turpe

Censuri per varios gradus, id est generationes cl genitores, quorum ultimus est Joseph curn beata Virgine, summus est Adam, qui proxime et immediate a Deo creatus est. *Secundo*, duo scalæ latera sunt misericordia el veritas, sive fidelitas Dei de promisso Messia; hæc enim duo fecerunt Verbum ad nos descendero, nostramque carnem suscipere. *Tertio*, hæc scala tangit terram, quia Verbum est incarnatum in terra, camque suo incarnationis tactu benedixit; tangit cl cœlum, quia Christus, qui incarnatus est, est Filius Dei, sive Deus homo : Christus enim coelestia terrenis, ima summis, atque adeo Deum homini in se conjunxit. Unde ipse ait : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo ; » ipso ergo est scala nostra, per quam ad Deum ascendimus : nemo enim venit ad Patrem, nisi per Christum. *Quarto*, descendunt angeli, ut hoc incarnationis mysterium hominibus annuntient; iidem ascendunt, ut ardentia Patriarcharum desideria el orationes sursum ferant ad Deum. Hinc B. Pcirus Chrysologus, serm. 3 De *Annunt.*, incarnationem vocat negotium omnium sæculorum, nimirum quia in eo omnibus ætatibus insudatum est, ac per angelos acriter actum cum Deo de communi hoc inundi remedio, donec intra Virginis domum negotium coeleste compleretur. *Quinto*, gradus hujus scalæ sunt vari@ Christi virtutes, ac praesertim quatuor, scilicet Io humilitas in nativitate; f• paupertas in præsepio; 3° charitas in progres-u vitæ; 4° obedientia in passione : hæc est via in cœlum, ambulate in ea.

Denique B. Virgo vocatur scala Jacob in Litanis suis; itaque eam vocat S. Bernardus (vel quisquis est auctor) serin. De D. *Maria*, pag. 391 : a Hæc, inquit, est scala, rubus arca, sidus, virga, vellus, thalamus, porta, hortus, aurora. Hæc enim est scala Jacob, quæ duodecim gradus habet, inter duo latera. Dextrum latus est contemptus sui, usque ad amorem Dei; sinistrum, contemptus mundi usque ad amorem regni. Ascensiones hujus duodecim humilitatis sunt gradus. Primus est odium peccati; secundus, fuga delicii; tertius, metus odii; quartus, in omnibus his subesse Creatori; quintus, obedire meliori; sextus, obedire compari; septimus, obsequi inferiori; octavus, *subesse* sibi; nonus, finem suum jugiter meditari; decimus, opera sua semper vereri; undecimus, cogitationes suas humiliter confiteri; *duodecimus*, per omnia ad manum, ad nutum, ad libitum Domini moveri. Per hos *gradus* ascendunt angeli, cl sublimant homines. Sic disponuntur in *corde ascensiones*, sensim proficiendo cl pedelenliin ascendendo. Sic in domo Patris lucidas percipiunt mansiones. Hi sunt duodecim Apostoli, qui sequuntur in eremo vestigia Jcsu Christi, n

ipaj»u. Quæres *tertio*, quid hæc scala significet symbol M II bol

Respondet Philo lib. De *Sotnnus* : Scala, inquit,

esi anima; basis, est sensus cl appetitus terreno- m*.W« rum; caput, <*>t mens purissima, quæ per gradus contemplationis ad Deum ascendit, siculi c p*. contrario basis jam dicta, per gradus cupiditâ- i-u*. tum descendit ad terram cl terrena. Videat ergo homo ne basim sequens descendat, sed potius ut caput suum intuens ascendat.

Secundo, idem Philo : Scala, inquit, est hujus SoU at vitæ inconstantia, in qua ahi ex summo dejiciuntur in imum, abi ex imo evehuntur in summum, idque ad Dei nutum cl voluntatem, qui scalæ rou huic incumbens, cam regit et dirigit. Sic Pittacus apud /Elium, lib. II, scalam fecit imaginem fortune ac vicissitudinis, felicitatis el infelicitatis ; felices cmm ascendunt in rota fortunæ, infelices descendunt. Verum hæc philosophica sunt, nec ad mentem Spiritus Sancti hoc loco pertinent.

Quæres *quarto*, quid hæc scala Jacob significet Try'-- tropologice?

Respondet Tertullianus in fine libri tertii C@i- tra *Marcionem* : Scala, inquit, hæc est via qui <jwW justi ascensiones in corde suo disponunt in cœ-Inni. Idem insinuat Spiritus Sanctus, *Sap.* x, to. ubi de Jacobo hoc nostro, et visione scalæ bujns coelestis loquens, sic ait : a Hæc (sapientia) profugum iræ fratris justum deduxit per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei. ■ Hinc Barlaam ad Josaphat ait : « Virtutes quasi scalæ quædam cœli sunt, » teste Damasceno in *Ilislor.* cap. xx. Duo litera hujus scalæ, sunt fides et opera; vel verbum Dei et sacramenta ; vel a sustine et abstine; » quæ duo verba si quis observet, vitam vivet sine peccato tranquillissimam et sanctissimam, ut dicere solet Epilcctus. Gradus sunt variarum legum et virtutum ascensus ; rursum hi gradus sunt incipientium, proficientium et perfectorum, quibus Deus in vertice se unit, in iisque deliciatur et inhabitat. Angeli ascendentes ad Deum, ait S. Gregorius, lib. V *Morat.*, et ex eo S. Thomas, H H, Quæst. CLXXXI, ari. ult., significant vitam contemplativam ; descendentes vero ad humana, significant vitam activam.

Unde apte Alcazar supra, per hos angelos ac- An.-n cipit Apostolos aliosque prædicatores Evangelii!, ^ 7 qui sapientiam, quam a Deo in meditatione hau- It*. serunt, in homines predicando effundunt. Ut ergo concionator rite concionetur, prius meditando ad Deum in cœlum conscendat, ut ab eo hauriat, quæ dicat. Vidit itaque Jacob in hisce angelis præsignari suas proles et posteros, puta præcon.'s Evangelii!, ex Christo filio suo nascituros, qui homines docturi erant scientiam Sanctorum, quam proinde Deus Jacobo dedisse et revelasse dicitur, *Sapient.* x, 10.

Hinc *secundo*, S. Basilios in *Psahn.* i : Scala, inquit, est ascensus ad perfectionem; culmen, osi charitas; gradus, sunt decem gradus abrenuntiationis, quorum *primus* est, abdicare terrena, ut cum Apostolis dicat : « Ecce nos reliquimus oin- rju».ju« nia; » *secundus*, eadem oblivisci, *Psahn.* xlv : du*.

a Audi, filia, etc., et obliviscere populum tuum; n
Tertia». *tertius*, eadem ut stercora odisse et aversari : *quar-*
Qoutos. fus, parentum et cognatorum amorem exuere;
Quintas, *quintus*, odisse animam suam propter Christum,
a ut ne de vita quidem sua quidquam allectus sit
omnino, etiamsi mortis habeat responsum, » ait
tatas. S. Basilius; *sextus*, abnegare suum iudicium et
Sejti. voluntatem; *septimus*, semper mortificare suas
cupiditates, ut impicat illud Christi : « Abneget
semclipsum, et tollat crucem suam quotidie ; »
Ociims. *octavus*, sequi Christum, et discere ab eo, quia
Nomii, mitis est et humilis corde; *nonus*, amaro constan-
ti- ter et efficaciter proximos, etiam inimicos ; *deci-*
mus, in quo Dominus visus est, est adhærere
Deo, eique in uno spiritu uniri. Ita Pererius.

Huc perlinet et illa Zenonis Episcopi Veronen-
sis explicatio, qua censet scalam hanc significare
duo testamenta, quæ per quosdam observantia?
gradus hominem a terris ad Deum perducunt.
Angeli descendentes, sunt homines qui a spiri-
tualibus ad sæcularia decidunt, et nutriti olirà
in croceis, nunc stercora amplectuntur; ascen-
dentes vero, sunt homines justī, qui in corde
suo disponunt ascensiones, quærentes quæ in
codis sunt, et non quæ in terra.

Cor Sed cur nemo hic subsistit? Respondet S. Ber-
iB nar<^U8> cPlsi- 253, quia in hac via, inter profec-
iitais- defectum, nihil est medium; uti in rota
ta? quæ volvitur, is qui insidet, subsistere nequit,
sed vel ascendat, vel descendat necesse est. O
monache, satis te laborasse putas, proficere non
vis : deficias oportet; quod hic negligis, per to-
tam æternitatem recuperare non poteris, instar
formicæ ergo congero merita in hac vita, ut iis
vivas et glorioso vivas in æterna, quæ te expec-
tat; « quodeumque facere potest manus tua, in-
stanter operare; p quam in æternitate gaudebis
de modico hoc tempore bene transacto !

ScaUest Denique S. Bernardus, serin. in illud ; *Ecco nos*
ŹŹŹs. rd, Tu<mws omnia # Scala, ait, hæc est disciplina
Kib s. Religiosa, vel regula Ordinis, v. g. qua dilectus
Benfdic- Dei Benedictus ascendit ad cælum; duo latera
u* sunt mentis humilitas et vil® asperitas; gradus
sunt varia? regulo» et virtutum actus. Scala enim
arcta arctam disciplina» viam, qu® ducit ad cæl-
um, significat. Nam, ut ait S. Augustinus in *Sent.*,
Sent. 19 : a Angusta est via quæ ducit ad vitam,
et tamen per ipsam, nisi dilatato corde non cur-
ritur; quia iter virtutum quo gradiuntur paupe-
res Christi, amplum est fidelium spei, etsi arctum
sit infidelium vanitati, n S. Antoninus in *Summa*
Tfceol., pail. HI, tit. 2G, cap. x, § II : Bonum,
inquit, Religionis significatum est nobili illa scala
Jacob, cujus gradus nulli sunt abi, quam lectio-
nis, meditationis, mortificationis abarumquo si-
milium exercitationum, quibus Religio constat.
In hac ascendunt angeli, ad hæc opera Deo of-
ferenda; ac descendunt, ad deferenda vicissim
ad religiosas animas varia sponsi munera ac be-
neficia. Ei porro incumbit Deus, quia ejus gratia

et auxilio omnia noslra sludia nituntur, qua», eo
tenente, cadere non possunt; ipse quoque est ascen-
dentibus firmamentum, et pervenientibus in fine
est præmium. Unde de ea vere dicitur : « Non est
hic aliud nisi domus Dei et porta cæli. »

Sic S. Romualdos, ut habetur in ejus Vila, visu iVr. ul-
scal®, ex ima terra in coelum vertice perlingen-
lis, per quam ascendentes intuebatur, descenden-
tesque monachos albenti veste, Religionis per-
fectionem, ejusque habitum designari mirabiliter
agnovit. Quocirca eundem locum a nobili viro,
ejus domino, cui nomen erat *Maldulo*, petiit et
impetravit, ibique monasterium sui Ordinis pri-
marium ædificavit, anno Domini 1009, quod ex-
inde *Camaldulum*, quasi campus Malduli, est nun-
cupatum; silum est juxta Florentiam in monte
Apennino, jam a sexcentis annis sanctorum Ere-
mitarum, angelorum inquam terrestrium, copia
florens.

Sic S. Antoninus agens de morte S. Dominici :
Prior, ait, Brixienensis eadem hora, qua S. Domi-
nicus obiit, vidit hiatus in cælo, per quem sub-
mittebantur duæ candidissimæ seal® : unam te-
nebat B. Virgo, alteram Christus; angeli vero as-
cendebant et descendebant; et in fine utriusque
seal® sedes posita erat, et unus ei insidens simi-
lis fratri Predicatori (is erat S. Dominicus), ha-
bens faciem velatam, quasi vadens versus cæl-
um ; scalas autem Christus et mater ejus sursum,
cum sede et sedente trahebant, et tunc hiatus
clausus est. Hac visione significata est via, qua
S. Dominicus ad superos transivit, nimirum cer-
tum prædeslinalionis signum, cærlaque in cælum
via est, tum regula et vita Religiosa, quam S. Do-
minicus aliique fundatores Ordinum Dei instinctu
instituerunt ; tum hujus vil® radix et matrix, puta
seria imitatio, cultus, et consequenter auxilium
et patrociniū D. Virginis. Hinc B. Virgo a Patri- b. virga
bus, et in Litaniiis Laurelanis vocatur *janua cæli* ^Uc>.
scala cæli.

Quæres *quinto*, quid significet hæc scala anago-
gice?

Respondeo : Scala hæc, sunt vari® sedes, gra- Augo-
dus et chori Sanctorum et angelorum in cælis.
Angeli descendunt, quando ad hominum cusio- 'ŹjF'
diam mittuntur; ascendunt quando redeunt, et nrio»
justorum animas collocant in gradibus hujus
seal®, id est in sedilibus angelorum, qui ccide- 6 «
runt, et facti sunt dæmones. Huc quoque alludit «dlmi.
Sapiens, cap. x, vers. 10, ut supra dixi.

Hinc sæpius Sanctis in hac vita certantibus suis
in cælis locus, sua corona ostensa est, uti S. Ste-
phano, quadraginta Martyribus quorum memo-
ria recolitur 9 marlii, S. Nicolao Tolentinali,
S. Francisco, S. Vitali. Vitalis enim cum a perse-
quentibus cogeretur, ut Christum negaret, auda-
cius cum confitebatur; quare omni tormentorum
genere excarnificatus est, ut non esset in ejus
corpore sine vulnere locus. Forti autem animo
cruciatu perferens Martyr, preces fundens ar-

(lentissimas dixit : «Domine Jesu Christe, servator meus et Deus meus, jube suscipi spiritum meum; quia jam desidero accipere coronam, quam angelus tuus sanctus mihi ostendit. » Ilis dictis evolavit in cœlum; testes sunt S. Ambrosius et S. Hieronymus, *Exhort. ad Virgines*. Recte ergo idem Hieronymus, epist. *ad Julian*, tom. I : «Vidit, ait, Jacob scalam, et desuper innitente Dominum, ut lassus manum porrigeret, ut ascendentes suo ad laborem provocaret aspectu.»

Tnt- 13. Terram in qua dormis, — totam Chananæam. Tibi dabo et semini tuo. — «Tibi,» id est semini tuo : nam tunc et hic est exegeticum, sive explanationis nota, significatque *id est*.

Vrn. II. I. BENEDICENTUR IN TE ET IN SEMINE TUA CUNCTÆ TRIBUS TERRÆ. — «in te,» quasi in origine et parente; sed «in semine tuo,» puta per Christum ex te nasciturum, proxime et immediate benedicentur, id est justitia, gratia et salute donabuntur cunctæ tribus terræ, quæ videlicet Christum recipient, illi credent et obediunt.

rm. is. 15. Nisi complevero, — donec compleam.

Nota hic sex ingentia bona, quæ Deus suo servo Jacob mæsto et afflicto pollicetur. Primum est, «Terram in qua dormis, tibi dabo;» *secundum*, «Erit semen tuum innumerabile, quasi pulvis terræ;» *tertium*, «Benedicentur in te cunctæ tribus terræ;» *quartum*, «Ero custos tuus quocumque perrexeris;» *quintum*, «Reducam te in terram hanc;» *sextum*, «Nec dimittam, nisi complevero universa quæ dixi.»

vot. it. 17. Pavensque — sacro timore, horrore, et reverentia perfusus.

Quam terribilis! — quam religiosus, quanta reverentia, tremore, humilitate colendus est locus iste, ob Dei et angelorum per scalam ascendentium et descendentium præsentiam!

Non est hic aliud nisi domus Dei, — ubi scilicet Deus scilicet incumbens, cum angelis suis ascendentibus et descendentibus inhabitat. Chaldaeus vertit, *Quam terribilis est locus iste! non est locus communis, sed locus in quo beneplacitum est coram Deo, et c regione loci hujus est porta cœli.*

BiMWT. Vide hic quam, a tempore Jacobi et Abrahamæ, n. l. r. l. i. * Deus cœli 1. ca. su. a. P. Paritione, beneficiis, miraculis illustrant, ibique coli et invocari voluerit. Quid ergo Novantes obstrepunt beatæ Virgini Lauritanæ, Hallensi, Aspericollensi?

Tertullianus, lib. *De Fuga*, putat Jacobum in hac visione vidisse Christum, qui est domus Dei et simul porta, per quam intramus in cœlum, idque hisce suis verbis intelligere et significare.

Et porta cœli, — quia scilicet illinc vidi angelos egredientes, cum per scalam descendunt; et ingredientes, cum per eam ad Deum ascendunt.

Bitbri Allegorico, Ecclesia est *Bethel*, id est domus Dei et porta cœli : quia in ea quasi domo sua Deus habitat per præsentiam, tum spiritualem, tum realem et corporalem in Eucharistia; et quia in Ecclesia sunt merita Christi (cujus parens et typus

fuit Jacob), quibus porta cœli nobis reserata est. Ita Rupertus. Vide Cajetanum. Si ergo tam augustus et terribilis fuit locus et lapis hic, quid erit Ecclesia Christianorum, in qua non umbra, id est arca testamenti, asservatur, uti fiebat in tabernaculo Moïse, sed omnipotens ipse rerum omnium conditor sub augustissimi Sacramenti caudido velamine, ac velut nebula vere habitat? Vere S. Chrysostomus, boro. 3G in I ad *Corinth.* : «Ecclesia, ait, est locus Angelorum, locus Archangelorum, regnum Dei, ipsa cœlum; quod si non credis, aspice ad hanc mensam,» id est altare.

18. Er exit in titulum, — lapidem illum, sive ven. ij. saxum in quo dormierat, elevavit Jacob, rectumque statuit, ut esset monumentum visionis et apparitionis sibi factæ.

Nola : Titulus dicitur quadrupliciter, quatuor- jwu. que res significat. *Primo*, titulus est inscriptio rei, ut titulus libri, titulus crucis; sc. *undo*, titulus est columna aut pyramis in trophæum victoriae, aut insignis facinoris erecta; *tertio*, titulus est statua, imago vel idolum eredum ad cultum et adorationem, qualis titulus prohibetur *Levit.* XXVI, 1; *quarto*, titulus est lignum, lapis, vel res alia, posita vel erecta in memoriam et indicium rei alicujus, verbi gratia visionis angelicæ Jacobo hic factæ. Er exit enim Jacob hunc lapidem in titulum, ut in reditu ex lian in patriam, eodem loco hoc Dei beneficium recoleret et veneraretur, uti eum fecisse constat cap. xxxv, vers. 5.

Hinc etiam eundem lapidem in altare consecravit, ut patebit vers. ull.; unde titulus hic non tantum monumentum, sed etiam altare significat. Atque hinc primi Christiani ad exemplum Jacobi, ecclesias suas vocarunt titulos, a titulo, id est signo crucis, et a titulo, id est nomine alicujus Sancti, in cujus honorem intitulabantur, id est nominabantur, consecrabantur et distinguebantur ecclesiæ, ut titulus S. Præxedis, est ecclesia S. Præxedis; titulus S. Laurentii, est ecclesia S. Laurentii. Quæ phrasid crebra est in Vitis primorum Pontificum. Ila Jacobus Gretscrus, lib. *De Cruce*, cap. VU. Atque ex hisce titulis Cardinales suos titulos et cognomina sumpserunt, uti docet Hieronymus Piatas, lib. *De Cardinalis dignit.* cap. n.

Fundens oleum desuper, — in signum consecrationis, ait Abulensis, quia res consecrata oleo unguuntur. Non ergo hæc olei fusio fuit libatio aut sacrificium; nusquam enim solum oleum Deo libatum aut sacrificatum legimus. Raque Jacob ex hac visione divina mane evigilans, ex urbe vicina Luza, quæ postea ab eo Bethel est dicta, oleum attulit, inquit Abulensis, coque lapidem, in quo sibi dormienti tam mira visio contigerat, inunxit, eumque inungendo Deo quasi consecravit. Unde et postea eodem, quasi altari consecrato usus est, in coque sacrificavit, ut patet cap. xxxv, 7.

Sic nam Jacobi exemplum, Ecclesia altaria et

templa sacra unctione Deo dicat et consecrat, cuius unctionis moralem significationem vide apud S. Bernardum, sermo. *De Dedic. Ecclesia*. Rursum simili unctione, ait Theodoretus, solent pi© mulieres ungere thecas Martyrum, ut tum eorum sanctitatem, tum suam erga eos devotionem lesentur. Unde et dæmon, (piasi Dei et Sanctorum simia, hanc unctionem insuis sacris imitatus est, quando suis persuasit lapides Termino inungere et consecrare. Ita S. Augustinus, lib. XVI *De Civit.* cap. XXXVIII.

- 01 nm Allegorico, S. Augustinus ibidem putat hic significari Christum et Chrisma Christianorum : Christus enim est lapis Ecclesiæ angularis, *Ephes. n, 10*, ungens et unctus oleo exullationis, pr© consortibus suis (t).
- (Moina- Tropologice, oleum est symbolum gratiarum et virtutum, ob octo quas habet proprietates, PHnii. analogias et similitudines. Nam *primo*, oleum habet virtutem illuminandi : est enim pabulum et alimentum lucis et lucernarum ; *secundo*, oleum habet vim condiendi cibos, et ad sanitatem utiliter, et jucunde ad gustatum ; *tertia* olei vis est, Tirti*. supernatandi aliis liquoribus ; *quarta* est fovendi vulnera doloresque mitigandi : hinc enim apud Quru. *Lucam* cap. X, ei quem lationes gravissimis plagis impositis semivivum reliquerant, Samaritanus ille obligavit vulnera, oleum infundens et vinum ; Colati. *quinta* est exhilarandi faciem, lassaque et languida membra recreandi : unde illud *Psal.* em : Sexta. « Ut exhilaret faciem in oleo ; 0 *sexta* est levandi labores, minuendique molestias, quo spectat illud *Isaias x* : u Computrescet jugum a facie olei ; » Sepiinu. *septima* est, vegetandi roborandique corpus, et habile reddendi ad luctam et certamen, ul in athletis fieri solebat ; *octava* est, molliendi et impinguandi, juxta illud *Psal.* xxii : « Impinguasti in oleo caput meum ; » ex quo propter mollitiem et pinguedinem, oleum solet esse symbolum misericordi©. Illice omnia facile est adaptare grati© et virtutibus.

Véri 19. 19. APPELLAVITQUE NOMEN URDIS BETHEL, QUB
- n- rniLS Lvza 'OCadator. — Urbs quæ prius Luz vel cum w- buza, a nucum vel amygdalorum copia (Zuz enim pii. hebraico nucem significat), dicebatur, inquit S. Hieronymus in *Question. Hebr.*, a Jacobo dicta est Bethel, id est, domus Dei, eo quod juxta illam dormiens, vidisset Deum innititDtem seal©.

DMhei Bethel hæc non est Jerusalem, nec mons Mo- ui'nutria, uti volunt Hebræi, Lyranus et Cajetanus ; sed, ut recte Abulensis, Adrichomius et alii, est urbs a Jerusalem distans plus octodecim milliaribus, in sorte tribus Ephraim sita, juxta Sichem, in qua, uti et in Dan, quasi in extremis sui regni limitibus, Jeroboam suos vitulos aureos populo adorandos proposuit, abusus ad hoc persuadendum exemplo Jacobi, qui ibidem lapidem hunc

in titulum erexit ; unde a Prophetis hæc Bethel per anaphrasiin vocatur Bethaven, id est Domus idoli, vel iniquitatis, ut vertit Theodolion, *Osce* iv, fi et 10.

Putant aliqui duas fuisse Bethel, unam hanc in tribu Ephraim, alteram in tribu Benjamin, juxta Hai, de qua *Josué* xviii, vers. 22. Verum id refutat Andreas Masius, probatque unam et eandem fuisse Bethel, qu© sila fuerit in agro Luz©, ita ut ab ipsa Ltiza dissita fuerit, a qua tamen ipsa Ltiza subinde dicebatur Bethel. Utrum horum sit verius, discutiemus *Josué* xvili, et *Judicum* i.

21. Edit miri Dominus in Deum (2). — Jam erat et v©r*4i. fuerat ipsi Jacobo ab oriu Dominus in Deum. Sensus ergo est, q. d. Si Deus mihi dederit victum, vestitum, ac felicem reditum in patriam : ego ipsi voveo ac promitto quod deinceps cum virithcolam speciali et majori cultu, quam ante cum coluerim, nimirum quod dabo ei decimas, tum et ad sacrificia, tum ad alium quemlibet ejus cui-hn ia tum ; quodque post meum ex Mesopotamia reditum locum hunc Deo quasi aram et templum aut sacellum dicabo : ita enim hoc votum suum in sequentibus explicat ipse Jacob, ut recte advertit Cajetanus.

Moraliter Rupertus urget Jacobi verba, *Sí fuerit Deus merum, et dederit mihi panem*, ailque : « Hoc tanquam pauper, et vere Dei mendicus dixit. Nec mirum, cum rex maximus David dicat : Ego autem mendicus sum et pauper. Bonum ergo ex patribus exemplum nobis filiis provisum est, ut, quantumcumque divites simus, dicamus tamen, mendici omnes ante fores divin© grati© : Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, etc., ul illum ex dono ejus (Dei) fateamur nobis esse, qui solus potuit creare non minus regi in solio fulgenti, quam vidu© ad molam sedenti, necessarium panis alimentum. » Rursus Jacob panem petit, non carnem, non perdices. Nam, ut docet Nysenus, lib. *De Oratione* : a Quærere jubemur id quod satis est ad naturam corporis conservandam : Panem da, ad Deum dicentes, non luxum, non delicias, non ornamenta aurea, non lapidum fulgores, non agros, non gentium prefecturas, non pannos sericos, non musica acroamata, nec quidquam quo anima a divina ac potiori cura abstrahatur ; sed panem. » Et infra : a Exiguum est quod natur© debes ; cur adversus lemelipsum multiplicas tribula ? Est autem venter perpetuus tribulorum exactor, etc. Dic ei qui educit panem de terra, dic corvos pascenti, qui omni carni cibum dat, qui manum aperit et implet omne animal benedictione : A te mihi vita est, a te quoque mihi vit© subsidium contingat. Tu da panem, id est, ul ex justis laboribus cibum adipiscar. Nam si Deus justitia est, non habet a Deo panem, qui ex re fraudulenter et injuste parta cibum habet. »

(1) Cf. Drach, *De VHarmonie entre CEglise et la Synag.* Ioin. 1 pag. 431, Hi.

(1) Alii hebr. vertunt, *et si Jchova mihi Deus erit* sequitur apodosis, *tunc lapis iste*, etc.

Denique ponderat S. Chrysostomus, *homil.* E4, *del dedent mihi panem*. Prævenit enim ieip-.a Jacob orationem, qum̄n postea docuit sanxitque Christus, dicens : a Panem nostrum quotidianum da nobis hodie; dici alimentum inquit : nei* itur temporale aliquid ab eo petamus. Indignum enim valde est, a tam liberali et tanta viitute præstanti huiusmodi petere, quæ in pro santi vita dissolvuntur, et magnam habent vicissitudinem. Id genus sunt humana omnia, sive divitias dixeris, sive potentiam, sive humanam gloriam. Sed petamus semper manentia, sufficientia, vicissitudinis nescia. »

22. Lapis iste quem erexi, vocabitur domus

Dr.r. — Est metonymia : locatum enim ponitur pro loco, 7, *d.* l_xh_us in quo c>t lapis hic, mea applicatione, destinatione, et quasi consecratione, ciit et vocabitur sanctus, ac domus sive habitaculum Dei, atque super lapide hoc, quasi super altari beo sacrificabo. Ita Cbaldæus, CajetanuB, Lipomanus et ahi. Hunc esse sensum patet ex cap. XXXV, 7; ibi enim votum hoc suum explet Jacob, redux ex liaran, atque super hoc lapide, quasi ara, Deo «arrificitim offert.

Decimas offeram tibi. — Hinc palet contra Calvinum, pie et religiose voveri posse opus, etiam quod non est praeceptum a Deo; tale enim est dare decimas, quod vovet hic Jacob.

CAPUT VIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jacob pervenit in liaran ad LaLan. Secundo, vers. 18, pro Rachele et L> : servit n U annis. Tertiũ, t r«. 32, Lta parit Ruben, Simeon, Levi et Judam.

1. Profectus ergo Jacob venit in terram Orientalem. 2. Et vidit puteum in agro, tres quoque greges ovium accubantes juxta eum : nam ex illo a 'aquabanturpreora, et s ejus grandi lapide claudebatur. 3. Morisque erat ut cunctis ovibus congregatis di volverent lapidem, et reffectis gregibus rursum super os putei ponerent. 4. Dixitque ad pastores : Fratres, unde estis? Qui responderunt : De liaran. 5. Quos interrogans : Numquid , ait, nostis Laban filium Nachor ? Dixerunt : Novimus. 6. Sanus est? inquit. Vah t, inquiunt : et ecce Rachel filia ejus venit cum grege suo. 7. Dixitque Jacob : Adhuc mullum diei supcrest, nec est tempus ut reducantur ad caulas greges : date ante potum ovibus, et sic ras ad pastum reducite. 8. Qui responderunt : Non possumus, doute omnia pecora congregentur, et amoveamus lapidem de ore putei, ut adaquemus greges. 9. Adhuc loquebantur, et ecce Rachel veniebat cum ovibus patris sui : nam gregem ipsa pascebat. 10. Quam cum vidisset Jacob, et sciret consobrinam suam , ovesque Laban avunculi sui : amovit lapidem quo puteus claudebatur. 11. Et adaquato grege , osculatus est eam : et elevata voce flevit, 12. et indicavit ei quod frater esset patiis sui, et filius R» becca* ; at illa festinans nuntiavit patri suo. 13. Qui cum audisset venisse Jacob, filium sororis suæ, cucurrit obviam ei : complexusque eum, et in oscula ruens duxit in domum suam. Auditis autem causis itineris , 14. respondit : Os meum es, et caro mea. Et postquam impleti sunt dies mensis unius, 15. dixit ei : Num quia frater meus es, gratis servies mihi? dic quid mercedis accipias. 16. Habebat vero duas filias, nomen majoris Lia: minor vero appellabatur Radici. 17. Sed Lia lippis erat oculis : Rachel decora facie , et venusto aspectu. 18. Quam diligens Jacob , ait: Serviam tibi pro Rachel filia tua minore, septem annis. 19. Respondit Laban : Melius est ul libi eam dem , quam alteri viro, mane apud me. 20. Servivit ergo Jacob pro Rachel septem annis; et videbantur illi pauci dies præ amoris magnitudine. 21. Dixitque a*l Laban : Da milii uxorem meam , quia jam tempus impletum est, ul ingrediar ad illam. 22. Qui vocalis multis amicorum turbis ad convivium, fecit nuptias. 23. Et vespere Liatu filiam suam introduxit ad eum , 24. dans ancillam filiæ, Zelpham nomine. Ad quam cum ex inore Jacob fuisset ingressus, facto mane vidit Liam : 25. et dixit ad socerum suum : Quid est quod facere voluisti? nonne pro Rachel servivi tibi? quare imp suisti mihi?

26. Respondit Laban : Non est in loco nostro consuetudinis, ut minores ante tradamus ad nuptias. 27. Imple hebdomadam dierum hujus copula* : et hanc quoque dabo tibi pro opere quo serviturus es mihi septem annis aliis. 28. Acquievit placito : et hebdomada transacta, Rachel duxit uxorem, 29. cui pater servam Balam tradiderat. 30. Taudemque [K]titus optatis nuptiis, amorem sequentis priori prætulit, serviens apud eum septem annis aliis. 31. Videns autem Dominus quod despiceret Liam, aperuit vulvam ejus, sorore sterili permanente. 32. Quæ conceptum genuit filium, vocavitque nomen ejus Rubén, dicens: Vidit Dominus humilitatem meam, nunc amabit me vir meus. 33. Rursumque concepit et peperit lilium, et ait : Quoniam audivit me Dominus haberi contemptui, dedit etiam istum mihi, vocavitque nomen ejus Simeon. 34. Concepitque tertio, et genuit alium filium; dixitque : Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eo quod pepererim ei tres filios : et idcirco appellavit nomen ejus Levi. 35. Quarto concepit, et peperit filium, et ait : Modo confitebor Domino, et ob hoc vocavit eum Judam ; cessavitque parere.

ve« i L Profectus ergo. — Hebraice, *levavit pedes suos, q. d.* Jacob visione Dei scalæ incumbentis, votoque suo roboratus, excitatus et alacer perrexit in liaran, non dubius Deum juxta promissa Sibi viæ, uti ducem, ita et reducem fore.

Josephus hic et alibi subinde, non satis fideliter sacram historiam enarrat; ait enim Jacob multos habuisse viæ comites, cum ipse Jacob asserat se, non sociis, sed uni baculo suo innixum iter hoc confecisse, *Gen. xxxii, 10.*

h terram Orientalem, — in Mesopotamiam, quæ Palæstinæ est Orientalis.

Ven» 3. 3. Moris erat. — Causa claudendi hujus pulci, erat raritas aquæ in illis locis, inquit Abulensis, et ne quis aquam inficeret aut sordidaret; simul ergo pastores cum gregibus ad eum convenientes, amovebant lapidem grandem, quo claudabatur, et quæ greges simul adaquabant, et mox rursum lapidem advolvantes, eo os putei obturabant (1).

Van. i. 4. Fratres, — socii, amici : ut paslor pastores alloquitur.

Veii 5. 5. Filium Nachor, — nepotem Nachor; erat enim Liban filius Bathuclis, lilii Nachor. Nominatur ergo hic Nachor, quia is familiæ erat caput et patriarcha. Unde et liaran vocatur urbs Nachor, cap. xxiv, vers. 10.

Veri. •. 9- Ecce Rachel. — Nota prisci illius ævi pudicitiam et simplicitatem : en Rachel puella speciosa, opulenta et nubilis, sine castitatis periculo et sinistra suspicione inter pastores versatur, paseilque ovis (Rachel enim hebraico ovem significat) oves.

Vers io. 10. Et sciret, — ex verbis pastorum, vers. G. Amovit lapidem. — Quod nulli pallores simul non poterant, solus efficit Jacob; unde apparet cum ingenti fuisse naturæ robore, quod ipse auxit continua temperantia et castitate. Fecit hoc

(1) O oujusinodi puteis adhuc in Palæstinâ existunt. Lus v. g. in latere dextro montis Mcrdj-es-Sabal, Naxarelbxm inter et Tibcnadcin, et circa Hcbronis regionem, vid. de Sauky, *Uiit. de l'arl Judaïque*, pag. 13.

Jacob amore Rachelis, suæ consobrinæ et fatane conjugis.

11. Osculatus est. — Fuit hoc osculum amici- Vew.ii. liæ, quo fratres et cognati abeuntes aut redeuntes invicem solent osculari, osculoque salutare aut valedicere. Ita S. Augustinus, Quæst. LXXXVII.

Flevit, — uti solent cognati flere ex laetitia, dum occurrunt cognatis, quos tenere diligunt, quosque multo tempore non viderunt.

Hebræi et Lyranus putant Jacob flevisse, eo quod non haberet aurum et argentum, quod offeret Racheli : illo enim, inquiunt, spoliaverat Jacobum Eliphaz, filius Esau, qui obpræreplam patri primogenitarum Jacobo infensus, eum in itinere insecutus comprehendit. Sed hæ sunt fabulæ judaicæ.

12. Quod frater esset patris. — a Frater, » id Ven. lí- est nepos; erat enim Jacob filius Rebeccæ, quæ erat soror Laban, qui erat pater Rachelis. Laban ergo erat avunculus Jacobi, et consequenter Jacob nepos erat Labani ex sorore : Rachel vero et Jacob erant consobrini.

Auditis autem causis itineris. — Illebræa habent, et narravit Jacob Labano omnia verba hæc, scilicet, quomodo ipse fugiens Esau fratrem suum, missus sit a parentibus suis ad Laban, ut inde peteret uxorem, et quomodo ad puteum incidit in Rachelem.

14. OS MEUM ES, ET CARO MEA, — mihi DCpOS CS Vert. it et consanguineus. Vide cap. n, vers. 23. Cum ad me, quasi avunculum, tum tuteles, tum conjugii causa confugeris, tibi, nipote nepoti, nihil negare possum : pone ergo melum, o nepos! apud me mane, ut securus sis, et ex familia mea uxorem delige, domus mea domus tua esto. Putant aliqui Libanum hac phrasi respexisse ad id, quod plerique veteres philosophi tradiderunt, nimirum ossa ex virili semine in embryone gigni, ex materna vero genitura virili circumfusa carnem ipsam fieri.

Postquam impleti sunt, — post evolutum mensem, quo Jacob gratis servierat Labano : nolebat

enim Jacob in domo avunculi otiosus degere, et panem gratis comedere; itaque slatina ad opera domestica, curamque ovium se accinxit. Unde Laban mox cunctis ovibus eum præfecit, inquit Josephus.

15. Frater, — cognatus.

vtn- n. 17. Lippis erat oculis. — Hebraice est, oculi Li© erant mpn *raccot*, id est, teneri, debiles et infirmi, ut vertunt Septuaginta. Male ergo Chaldaeus *teneros* interpretatur elegantes, quasi Lia solis oculis fuerit pulchra et elegans, Rachel vero tota facie.

Secundo, alii addunt *aleph*, et pro *raccot*, legunt niHiR *aruchot*, id est *longos*, quasi Lia longos, ideoque deformes habuerit oculos; sed hi textum immutant et vitiant, addendo litteram X.

fruto *Tertio*, alii putant Liam lippitudine proprie dicta laborasso: hoc enim videtur velle noster Interpres. *Quarto* et optimo, lippitudo Li© videtur fuisse sola debilitas, mollities et teneritudo oculorum, qua fit ut non possint diu in rem aliquam defigi, sed volubiles sint pronique in lacrymas, ita ut ptipllæ suis orbibus quasi innatare videantur; hoc enim significat Hebræum *raccot*.

Tropologico S. Gregorius, l pari. *Pastor*, cap. xi: Lippus, inquit, est cujus oculus, id est, ingenii aciem, humor, id est, affectus et opera terrena obscurant.

MdH- Nota, licet in uxore quærenda primo spectanda
trir/n ζi virtus et mores, secundario tamen spectari
Possit pulchritudinem, tum ut in ea sistat conjugalis tam amor quam concupiscentia, ne ad alias deflectat; tum ut ex pulchra vegetiores et pulchriores proles procreentur. Ita Abulensis. Et hoc csl quod vult S. Thomas, cum docet non licere ducere uxorem causa pulchritudinis, ut scilicet sola pulchritudo te a caelibatu avocet ad conjugium; sed tamen posito quod velis uxorem ducere, licere pulchram eligere pr© turpi, idque ob suaviorem convictum, et constantiorem amorem; quanquam non raro verum sit istud Domitiani: a Decore nihil gratius, nihil brevius. »

vm.it 18. Serviam tiri. — Nota: Jacob hac servitute
veurwn tam longa et dura, moro prisco, emit sibi uxorem tam Liam quam Rachelem. Moris enim fuit
iXmf aPU(@ræco8> Romanos et Hebræos, ut viri dato
u m. pretio emerent sibi uxorem. Ila David coemit Micho! centum præputiis Philistinorum, l *lieg.* xvm, 25, et jI *Peg.* m, 14. De hac uxorum coemptione plura dicam *Exodi* iv, 25 (1).

Ven.to. 20. Videbantur illi pauci dies prs amoris magni. — Dices: Amor est inoræ impatiens, cl paucos dies ©stimai plurimos.

(1) Mirnm tamen est, Jacobum pro doto Labani obtulisse ministerium, quum ex maximis patris opibus tertiam partem, missis juro suo sperare posset. Mittendi duntaxat erant ad Isaacum cl lbcceam nuntii erant, qui ab iis dotem accipere potuissent. Verum ex moribus nostris de ejus ætatis consuetudinibus iudicium ferre, nonne esset rationi contrarium?

Respondeo id verum esse effective, non approvative: quoad affectum enim et desiderium potiundi Rachele videbantur Jacobo dies servitutis esse plurimi; verum approvative, id est, pro re tam pulchra, pretium servitutis hujus ei videbatur exiguum, diesque laboris tam longi videbantur esse pauci et parvi, id est, labor suus sibi videbatur esse parvus, comparatus cum tanto præmio. Dies ergo hic ponuntur pro dierum illorum labore, per metonymiam. ita S. Hieronymus et S. Augustinus.

22. Fecit nuptias, — nuptiale convivium. Hoc vtrt.a. enim est llebræum *miste*. Ex tunc ergo in nuptiis celebrabantur convivia, sed a piis cum timore Dei, ul patet de Tobia, cap. ix. Causam dat Athenaeus, lib. V: «Moribus, ait, et legibus scitum est, ut in nuptiis epulum fiat: tum nuptiales deos ul veneremur, tum ut pro testimonio id sit, » convivis scilicet, quod nuptis placeant su© nupti©; verum hæc convivia sensim in magnum luxum cl abusum excreverunt, uti fuse hic ostendit S. Chrysostomus.

23. Et vesper e. — Virgines enim dum nubebant, verecundi© causa, in tenebris viri thalamum adibant (2), idque apud Spartanos lege lata sanxit Lycurgus, teste Plutarcho.

2-1. Mane vidit Liam. — Peccavit Lia obtemperando parenti; consensit enim in stuprum, imo adulterium et incestum: sciebat enim Jacobum non suum, sed Rachelis sororis esse maritum. Gravius tamen peccavit Laban, qui eam sua auctoritate et consilio ad facinus induxit. Jacobum excusat ignorantia, qua bona fide putabat esso Rachelem, non Liam.

Symbolice, Richardus de S. Victore, lib. *De Duodecim Patriarch.*, sic hæc explicat: a Quomodo autem Lia supponitur, dum Rachel speratur, facile cognoscunt, qui hoc quam sæpe contingat, non tam audiendo quam experiendo didicerunt. Quid enim aliud Scripturam sacram, nisi Rachelis cubiculum dicimus: in qua sapientiam divinam sub docti allegoriarum velamine latitare, non dubitamus? In tali cubiculo Rachel toties quaeritur, quoties in lectione sacra spiritualis intelligentia indagatur. Sed quamdiu adhuc ad sublimia penetranda minime sufficimus, diu cupitam, diligenter quæsitam Rachel nondum invenimus; incipimus ergo gemere, suspirare, nostram cæcitatem non solum plangere, sed et erubescere; cl tum in cubiculo Rachel, non ipsam, scii Liam nos invenisse non dubitemus. Nam sicut Rachelis csl intelligere, meditari, contemplari: sic profecto perlinet ad Liam flere, gemere, suspirare. »

27. IMVLE HEBDOMADAM DIERUM HUIUS COPULE, — Vers 27 quibus Li© matrimonio et affectu maritali copularis: nam prima copula adulterina fuit, non maritalis. Voluit ergo Laban ut Jacob, cognito

(2) Vultu velato, quod etiamnum meris in Olienti* regionibus.

errore, Liam quam cognoverat, duceret uxorem; idquo fecit Jacob, ut pudori et honori Li® consuleret.

Sensus ergo est, *q, d.* Laban : Transeant, o Jacob, septem dies festi hujus Liæ, quibus de more ejus nupti® celebrantur : ꝑs exactis, tradam tibi quoque Rachclem, ca tamen lege, ut pro ea servias mihi alios septem annos : turpe cnim esset et probrosum Liæ, si intra dies ejus nuptiales, sororem ejus superinduceres conjugem. Hinc apparet festum et convivium nuptiale illo tempore agitari solitum per septem dies, ut jam agitur per tres. Idem insinuatur *Judie*, xiv, 12.

Vrri. 18. 28. HEBDOMADA TRANSACTA, RaChEL DUXIT UXO-
Jjob rem. — Errat ergo Josephus, dum asserit quod
duiit Jacob Rachelem duxerit post secundum septem-
ifm posi nium servitutis, scilicet post quatuordecun an-
orten- nos a Jacobi fuga, et adventu in liaran, quibus
WtQtij7*serv*vll Laban; nam ex hoc loco et sequentibus
patet, quod Jacob duxerit Rachclem post exac-
tos septem dies a matrimonio Liæ, ac postea pro
eadem serviisse alios septem annos. Idem patet
cx contentione Pacholí*sterilis cum Lia fœcunda
et pariente, vers. 31. Ita S. Hieronymus, Augus-
tinus, Alcuinus et alii.

Uchel Tropologice, Rachel et Lia sorores significant
typrucu duplicem vitam, scilicet contemplativam et adi-
topUU- vain- Pnmo, ducenda est Lia, id est laboriosa
Lia (hoc enim hebraico significat Lia) et lippa : quia
acuta. terrenjs intenta et sollicita ac vario distracta, vita
activa; deinde Rachel, id est ovis, scilicet quies
contemplationis, quam nipote pulchram tanto
amore prosequi debemus, quanto Jacob amavit
Rachclem. Vide S. Gregorium, lib. VI *Moral*, cap.
xxvm, et S. Augustinum, lib. XXII *Contra Faus-
'um*, cap. lvi. Et S. Bernardus, lib. *De Modo bene
vivendi ad sororem*, cap. lvi : « Adiva, ait, vilain
laboribus hujus mundi Deo servit, dum paupe-
res pascit, recipit, vestit, visitat, consolatur, se-
pelit, et cederà opera misericordi® cis impendit.
El tamen Lia est fœcunda in filiis, quia nulli
sunt adivi, et pauci contemplativi. Rachel vero
ovis, vel videns principium (ut Rachel dicatur
quasib>n nxi raa chcl, id est, *vidit principium*)
interpretatur, quia contemplativi simplices et in-
nocentes sunt sicut oves, et ab omni tumultu
sæculi alieni, ut soli divin® contemplationi ad-
hérentes videant illum qui ait : Ego sum prin-
cipium, qui et loquor vobis. » El paulo ante :
< Ita ut jam nihil agere libeat, sed despectis om-
nibus curis sæculi, ad videndam faciem sui Crea-
toris animus inardescat : ita ut jam noverit car-
nis corruptibilis pondus cum mœrore portare,
totisque desideriis optare hymnidicis angelorum
choris interesse, appetere admisceri coelestibus
civibus, de oderna incorruptione in conspectu
Dei gaudere, » Et inferius : a Sicut activa vita est
sepulcrum ssecularis vilæ, ita contemplativa vita
est monumentum aelivæ vilæ. Ad eam enim as-
cendentes sepeliuntur in quiete contemplationis.

Hanc elegit Magdalena, cui proinde dictum est a Christo : Maria optimam partem elegit, qu® non auferetur ab ea. Ergo tanquam mortua ab amore præsenlis vilæ te separa, sicut sepulta in monu-mento, non habeas curam de sæculo. »

Et S. Thomas, II II, *Quæst.* CLXXXII, art. 1, do- Co@ia.
cot Rachelem Li®, id est contemplationem ac- phtto
(ioni præcellerc, idque probat octo rationibus.
Prima est, « quia vita contemplativa convenit ho- oh uto
mini secundum id quod in ipso est optimum, id UUUK
est, secundum intellectum, cl respectu proprio-
rum objectorum intelligibilium. *Secunda*, quia
potest esse magis continua, quam activa. *Tertia*,
quia plus sanet® delectationis adfert. Nam, ut ait
S. Augustinus, serro• 26 *De Verbis Domini* : Mar-
tha turbabatur, Maria epulabatur. *Quarta*, quia
in vita contemplativa homo csl magis sufficiens,
quoniam paucioribus indiget. *Quinta*, quia con-
templativa propter se diligitur, activa ad aliud
ordinatur. *Sexta*, quia consistit in quiete. *Sep-
tima*, quia contemplativa in divinis rebus versa-
tur, activa in humanis. *Octava*, quia csl secun-
dum id quod csl magis proprium homini, scili-
cet secundum intellectum, » etc. Satiùs ergo est
contemplantem vitam amplecti, dum per obedien-
tiam licet, etcharilalcem, quam agentem sectari. Id
quod docuit S. Augustinus, lib. XIX *De Civit. Dei*,
cap. XIX : « Otium (inquit) sanctum quæril cha-
rilas veritatis : negotium justum suscipit necessi-
tas charilatis; quam sarcinam si nullus imponit,
percipicnd® atque intucnd® vacandum est veri-
tali, n etc. « Felix domus, ait S. Bernardus, serin. 3
De Assump., et beata semper congregatio, ubi de
Maria Marlha conqueritur, » etc., hoc csl, ubi re-
rum divinarum contemplatio ita prævalet ac do-
minatur, ut de illa actio externa voluti conque-
ratur. Congregatio infelix est, in qua Maria de
Marlha conqueritur : eo quod nullum tempus
Mari®, id est contemplationi, lotum rebus exter-
nis impendatur.

Symbolice, Richardus de S. Victore, lib. II *De
Duodecim Patriarchis*, qui inscribitur *Benjamin mi-
nor* : « Rachel, inquit, est studium sapienti®, Lia
desiderium justitiæ; sed scimus Jacob septem an-
nis pro Rachele servivisse, et videbantur ei dies
pauci præ amoris magnitudine. Quid miraris? se-
cundum magnitudinem pulchritudinis crai mag-
nitude dilectionis. Quid enim sapientia dulcius
possidetur, ardentius diligitur? ejus decor om-
nem superat pulchritudinem, ejus dulcor excedit
omnem suavitatem. Est enim speciosior sole, cl
super omnem dispositionem stellarum luci com-
parata, invenitur prior. Hinc quærendum est cur
omnes conjugia Li® tantopere exhorreant, qui
in amplexu Rachel tantum suspirant. Perfecta
justitia jubet inimicos diligere, parentes, pro-
pria quæque relinquere, illata mala patienter
ferre, oblatam gloriam ubique declinare. Sed
ab hujus mundi amatoribus quid stultius, quid
laboriosius esse reputatur? Hinc csl quod ab

eis Lia et lippa creditur, et laboriosa reputatur, »

Secundo, idem inferius aliter has duas Jacobi uxores symbolice explicat : «Omni, inquit, spiritui rationali, id est Jacob, gemina quædam vis data est : una est ratio, altera est affatio : ratio qua discernamus, affectio qua diligamus. Ilæ sunt spiritus rationalis gemina uxores, ex quibus oritur generosa proies. Ex ratione spirituales sensus; ex ista affectus ordinati. Sciendum itaque est quod affectio veraciter Lia esse in(ipil, quando salagli scipsam ad normam justitiæ componere; et ratio indubitanter Rachel asseritur, quando ver® sapienti® luce illustratur. Sed quis ignorat quam illud laboriosum sit, istud jucundum? utique non sine labore magno, animi affectio ab illicitis ad licita restringitur, et recte talis uxor Lia, id est laboriosa, nuncupatur. Quid vero jucundius, quam oculum mentis ad summæ sapientiæ contemplationem erigere? ad quam contemplandam cum ratio dilatatur, merito Hachelis nomine honoratur; Rachel enim, videns principium interpretatur.

Pari modo Pineda noster, lib. I in *Salom.* cap. IV : Jacob et Rachel, inquit, sapientis et sapientia» symbola sunt; hinc sicut Jacob Rachelem, sic Salomon amavit sapientiam : quod pulchre per novemdecim parallela ostendit et deducit.

V«l» 31. 31. Quod despiceret Liam. — Hebræa, Chaldæa et Græca habent, *quod odio haberet Liam*, id est, quod minus amaret Liam, quam Rachelem, ila ut Jacob Liam præ Rachele videretur odisse. Odium ergo hoc non fuit positivum, sed negativum, puta defectus amoris, ex eo ortus, quod Lia esset lippa et deformis, quodque per fraudem se pro Rachele Jacobo substituisset. Similes hebraismi et auxeses sunt, *Matth.* x, 37: *Joann.* mi, 23, et alibi.

Aperuit vulvam ejus, — facundam reddidit dando ei proles : et contrario vulvam claudere, vel concludere, est sterilem efficiere.

Dew Nola hic quomodo Deus dona sua distribuat, ut omnibus quidem dei aliqua, sed nulli omnia. Sic Racheli dedil pulchritudinem, sed non facunditatem : Liæ negavit pulchritudinem, sed dedit quod majus est, scilicet facunditatem, et quod ex ipsius stirpe, puta ex Juda, natus sit Christus. Rursum nota hic facunditatem esse peculiare Dei donum.

Ven.» 32. Ruden. — Hebraice *PIKi reuben*, id est, *ti-dete [dium]*, quem scilicet dedil milii Deus, oculis suæ misericordiæ aspiciens me, cum a marito despicerer. Hoc est enim quod subdit Lia : « Vidit Dominus humilitatem meam, » hebr. *onii*, id est, abjectionem et afflictionem meam. Huc respexi! B, Virgo canens : « Respexit humilitatem id est, exiguitatem, vilitatem, abjectionem) ancili® suæ, » quia dedit mihi lili-um, non Rubeo, sed Jesum Christum. Non ergo predicaui virtutem suæ humilitatis : hoc enim fuisset superbi®; sed agnoscit et confitetur suam

vilitem : quod reipsa erat actus humilitatis, quem adamat, respicit et exaltat Deus. Unde : « Diabolus nil pejus odit, quam humilem et Dei amantem, » ait S. Antonius apud Athanasium. Idem per visum vidit mundum plenum laqueis dæmonum, et rogavit : * Quis eos evadet, Domine? » respondit Dominus : «Humilitas. »

33. Ikift. pi contemptui. — Hebræa, CEalda et vii. B. Septuaginta habent, *me odio haberi*, id est minus diligere, ut dixi vers. 31.

Simeon. — « Simeon » idem est quod auditio, sterni, vel exauditio, a radice *p* *scarna*, id est audivit, Wrd «* exaudivit, scilicet Deus afflictionem et orationem meam.

Nolent matres, et imitentur pietatem ac gratitudinem Liæ, quæ perennem memoriam beneficii sibi a Deo dati, puta probs, in nomine ipsius prolis constituit, ut quoties prolem videret et nominaret, toties recordaretur et gratias ageret divin® erga se benefici®; idem ageret et proles, compos rationis effecta. Iti Anna suum Samuelem Deo retulit et obtulit, vocavitque Samuelem, id est postulatam et impetratam a Deo, 1 2le. i, 2G. Ita B. Virgo suum filium obtulit, vocavitque Jesum. Ita mater S. Bernardi cum recens natum obtulit, et deposuit in altari templi. Idem ficere solebat singulis suis prolibus recens natis S. Elisabeth, filia regis Hungariæ : quæ proinde omnes pke et sancte evaserunt, ut habet ejus Vita. Ita B. Virgo, S. Joannes Baptista. S. Gregorius Nazianzenus, S. Dominicus, S. Bonaventura, S. Bernardinus, S. Nicolaus Tolentinos, S. Elzearius Comes, S. Franciscus de Paula et alii, Deo in ipso ortu a parentibus oblatis, sanctitate et miraculis fuerunt illustres.

31. Levi. — Hic est parens omnium Levitarum. v. 34. Nola, et Levi per idem est quod copula, cohesio, additio, adjunctio, q. d. Addidi jam pariendo tres filios marito; igitur deinceps ipse majori amore mihi adjungetur et agglutinabitur.

33. Judam. — « Juda » hebraice idem est quod confessio, sive laus.

Nota hic seriem annorum Jacobi : Jacob fugiens Esau venit in liaran ad Laban, anno ætatis suæ 77, ut dixi cap. xxvii; initio post septem annos quibus servivit Laban, ducit Liam et Rachelein, puta anno ætatis suæ Si, inde mox ex quo anno Lia facunda, anno primo a nuptiis, ut videtur, tuoni? puta anno Jacobi 85, nascitur ei Ruben, deinde Simeon anno 86, mox Levi anno 87, denique Judas anno 88. Ibi observa insigne exemplum caslitalis in Jacob, qui usque ad annum ætatis 81, Calebs vixit, coque primum uxorem duxit.

Allegorico, duodecim Patriarch® figuro fuerunt Alhgori- duodecim Apodolortim. *Secundo*, Jacob multos habuit filios, sed non ex una uxore; sic et Christus inultos filios habuit, sed non ex uno populo aut regione. *Tertio*, Jacob uxores, et liberas et ancillas habet, et quibus filios suscipit : sic et Christus habet verus pastores et mercenarios : utros-

que tolerat, ut filios sibi generent. *Quarto*, uxores Jacob ínter se certabant, quæ plures filios Jacobo pareret : sic et pastores cœrlalim filios Christo generare student. *Quinto*, Cala et Zelpha filios Jacobo pariunt, sed ipsæ manent ancili® : sic mercenarii aliis quidem bona predicant, sed ipsi manent mercenarii, et sæpe improbi. Sexto, Jacob ad hæreditatem suam admisit etiam ex ancillis genitos : et Christus omnes ad se conversos suscipit, qualiscumque vita præcesserit, Joan, vi : « Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet : et

cum qui venit ad me, non ejiciain foras. » Et *Matth.* vin : « Multi venient ab Oriente, etc., et recumbent cum Abraham, » etc. *Septimo*, Jacob duas habuit uxores, unam pulchram, alteram deformem : et Christi sponsa interne quidem pulchra est ut Rachel, propter gratiam et dona Spiritus Sancti, sed externe deformis est, propter crucem et adversitates. *Octavo*, Li® nihil obfuit deformitas, sed eo fuit fœcundior : sic Ecclesiæ prodest adversitas, et tunc vel maxime fructificat, cum maxime premitur.

CAPUT TRIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Septem atice proles nascuntur Jacobo : unde ipse, vers. 23, patriam cogitat; sed novo pacto et mercede a socero retinetur, in quo dolosum socerum, vers. 37, justo dolo per decorticationem virgarum decipit; itaque se ditat.

1. Cernens autem Rachel quod infecunda esset, invidit sorori suæ, et ait marito suo : Da mihi liberos, alioquin moriar. 2. Cui iratus respondit Jacob : Num pro Deo ego sum, qui privavit te fructu ventris tui? 3. At illa : Habeo, inquit, famulam Balam : ingredere ad illam, ut pariat super genua mea, et habeam ex illa filios. 4. Deditque illi Balam in conjugium : quæ, 5. ingresso ad se viro, concepit et peperit filium. 6. Dixilque Rachel : Judicavit mihi Dominus, et exaudivit vocem meam, dans mihi filium, et idcirco appellavit nomen ejus, Dan. 7. Rursumque Bala concipiens, peperit alterum, 8. pro quo ait Rachel : Comparavit me Deus cum sorore mea, et invalui : vocavitquo eum Nephtali. 9. Sentiens Lia quod parere desiisset, Zelpham ancillam suam marito tradidit. 10. Qua post conceptum edente filium, H. dixit : Feliciter, et idcirco vocavit nomen ejus, Gad. 12. Peperit quoque Zelpha alterum. 13. Dixilque Lia : Hoc pro beatitudine mea : beatam quippe me dicent mulieres; propterea appellavit eum Aser. 14. Egressus autem Ruben tempore messis triticeæ in agrum, reperii mandragoras, quas matri Liæ detulit. Dixilque Rachel : Da mihi pariem de mandragoris filii tui. 15. Illa respondit: Parumne tibi videtur, quod præripueris maritum mihi, nisi etiam mandragoras filii mei tuleris? Ait Rachel : Dormiat tecum hac nocte pro mandragoris filii lui. 16. Redennfique ad vesperam Jacob de agro, egressa est in occursum ejus Lia. El ad me, inquit, intrabis : quia mercede conduxisti te pro mandragoris filii mei. Dormivilque cum ea nocte illa. 17. Et exaudivit Deus preces ejus : concepitque et peperit filium quintum, 18. et ait : Dedit Deus mercedem mihi, quia dedi ancillam meam viro meo, appellavilqiie nomen ejus, Issachar. 19. Rursum Lia concipiens, peperit sextum filium, 20. et ait : Dotavit me Deus dilectis bonis : etiam hac vice mecum erit maritus meus, eo quod genuerim ei sex filios : et idcirco appellavit nomen ejus, Zabulon. 21. Post quem peperit filiam, nomine Dinam. 22. Recordatus quoque Dominus Rachelis, exaudivit eam, et aperuit vulvam ejus. 23. Quæ concepit et peperit liliū, dicens : Abstulit Deus opprobrium meum. 24. Et vocavit nomen ejus, Joseph, dicens : Addat mihi Dominus filium alterum. 25. Nato autem Joseph, dixit Jacob socero suo : Dimitte me ut revertar in patriam et ad terram meam. 26. Da mihi uxores, et liberos meos, pro quibus servivi tibi, ut abeam : tu nosti servitutem qua servivi tibi. 27. Ait illi Laban : Inveniam gratiam in conspectu tuo : experimento didici, quia

benedixerit mihi Deus propter te : 28. constitue mercedem tuam quoniam dabo tibi. 29. At ille respondit : Tu nosti quomodo servierim tibi, et quanta in manibus meis fuerit possessio tua. 30. Modicum habuisti antequam venirem ad te, et nunc dives effectus es : bene deditque tibi Dominus ad introitum meum. Justum est igitur ut aliquando provideam etiam domui meae. 31. Dixitque Laban. Quid tibi dabo? At ille ait : Nihil volo; sed si feceris quod postulo, iterum pascam et custodiam pecora tua. 32. Gyra omnes greges tuos, separa cunctas oves varias et sparso vellere : et quodeumque furrum, et maculosum, variumque fuerit tam in ovibus quam in capris, erit merces mea. 33. Respondebilque mihi cras justitia mea, quando placiti tempus advenerit coram te : et omnia quae non fuerint varia, et maculosa, et furva, tam in ovibus quam in capris, furti me arguent. 34. Dixitque Laban : Gratum habeo quod petis. 35. Et separant in die illa, capras et oves, hircos et arietes, varios atque maculosos : cunctum autem gregem unicolorum, id est, albi et nigri velleris, tradidit in manu filiorum suorum. 36. Et posuit spatium itineris trium dierum inter se et generum, qui pascebat reliquos greges ejus. 37. Tollens ergo Jacob virgas populeas virides, et amygdalinas, et ex platanis, ex parte decorticavit eas : delraclisque corticibus, in his quae spoliata fuerant candor apparuit : illa vero quae integra fuerant, viridia permanserunt : atque in hunc modum color effectus est varius. 38. Posuitque eas in canalibus, ubi effundebatur aqua : ut, cum venissent greges ad bibendum, ante oculos haberent virgas, et in aspectu carum conciperent. 39. Factumque est ut in ipso calore coitus, oves intuerentur virgas, et parerent maculosa, et varia, et diverso colore respersa. 40. Divisitque gregem Jacob, et posuit virgas in canalibus ante oculos arietum : erant autem alba et nigra quaeque, Laban : cetera vero, Jacob, separatis inter se gregibus. 41. Igitur quando primo tempore ascendebantur oves, ponebat Jacob virgas in canalibus aquarum ante oculos arietum et ovium, ut in carum contemplatione conciperent. 42. Quando vero serotina admissura erat, et conceptus exiremus, non ponebat eas. Factaque sunt ea quae erant serotina, Laban, et quae primi temporis, Jacob. 43. Dilalusque est homo ultra modum, et habuit greges multos, ancillas et servos, camelos et asinos.

v- i. I. Invidit sorori suae. — Inter fratres et sorore, si unus praefralur vel excellat alium, facile oritur invidia. Adde, Rachel necdum crassa sancta, imo necdum fidelis; colebat enim adhuc idola, ut dicam cap. xxxi, vers. 19.

Da mihi liber os. — Putant Hebraei Rachel alludere ad Rebeccam et Isaac Genes, cap. xxv, vers. 21, q. d. Effice, o Jacob, et impetra precibus tuis ut facunda fiam, sicut pater tuus Rebeccas matri tuae orando impetravit proles, scilicet te et Esau.

2. Nim pro Deo recedam? — Neminem Deus ego sum, aut vice et parte Dei fungor? 7. d. Non alicuius a Deo peto proles. Ita Chaldaea. Pulchro Hebraei dicunt licum sibi soli quatuor claves naturae reservasse. *Trimo*, elavem pluviarum, ut eas ad libitum emittat et effundat ex suis thesauris, *Veut*. xxvni, 12. *Secundo*, elavem vitae, id est generationis, ut patet hoc loco. *Tertio*, elavem alimoniae ad famem depellendam, *Psalm*. Cuius, 16. *Quarto*, elavem sepulcrorum, id est resurrectionis, *Ezech*. xxxvn, 12.

3. Ut pariat super gremia mea, — ut ego filium

ex ea, utpote ancilla mea, natum excipiam pro meo, ut solent matres in genibus filios suos statuere, Isaia Lxvi, 12.

Hinc patet, nec Jacob accipiendo ancillas in conjuges, nec uxores ejus illas ipsi offerendo et tradendo, peccasse libidine; sed id fecisse desiderio copiosa* prolis, quae illius temporis erat benedictio, Abrahamae et posteris ejus promissa. Iam nam ergo uxorem, puta Rachelem, poposcit et accepit Jacob : sed cum pro ea supposita esset Lia, hanc quoque ducere coactus est : tertiam, puta ancillam suam, ei hic addit Rachel, utpote sterilis, ut ex ea saltem filios sibi adoptet; pari modo quartam ei addit Lia, jam parere cessans, vers. 9. Ita S. Augustinus.

Symbolice Richardus de S. Victore, lib. qui dicitur *Benjamin minor*, has ancillas sic explicat. 1. Accepit, ait, utraque ancillam suam, Lia Zelfam, Rachel Balam, id est affectio sensualitatis, ratio imaginationem. Obsequitur sensualitas affectioni, imaginatio famulatur rationi. Et in tantum unaquaeque illarum dominum suum necessaria esse cognoscitur, ut sine illis totus mundus

nil eis posse conferre videatur. Nam sine imaginatione ratio nil scirct, sine sensualitate affectio nil saperci. Discurrit ergo imaginatio (nipote ancilla) inter dominam cl servum, inter rationem et sensum : et quidquid exterius hausit per sensum carnis, intus repraesentat ad obsequium rationis. Sed cl sensualitas satagit, et sollicita est circa frequens ministerium, el ipsa utique semper et ubique ad dominai suæ Liæ parata obsequium. Hæc est quæ illi solet carnalium delectationum cibos condire cl apponere, et ad carum usum ante horam invitare, et ultra mensuram provocare, » etc.

Vert. o. G. Judicavit anni Dominus, — *q. d.* Ego cum sorore, quasi in lite et contentione versabar : contendi enim cum ea de prole et fœcundilale, atque hactenus, quia sterilis, ea fui inferior, nunc vero superior evasi, causamque mihi adjudicavit Deus, ut scilicet non amplius sterilis, sed fœcunda ac prolifica, æque ac soror mea id habear et celebrer. Unde filium vocavit Dan, id c'uDndi est jwdicium, sive lis, scilicet, mihi adjudicata est a Deo.

Vrn. g. 8. Comparavit me Deus cum sorore mea. — Hebraice est VlbriM O'rtSx 'SIDD3 *naphtule Elohim niphtalli*, quod Chaldæus vertit, *comparavit me Deus, cl comparala sum*; Septuaginta, *suscepit me Deus, et comparata sum*. Sed plane ad verbum veritas, *colluctationibus Dei* (id est magnis et difficilibus ; quæ enim magna sunt, dicuntur esse Dei) *callide colluctata sum, et prævalui*. Est metaphora sumpta a luctatoribus, qui membrorum complicatione, nunc in hanc, nunc in illam partem alius alium distorquet, quo cum subvertat et dejiciat; quod est calliditatis et versutiæ magis, quam roboris et virtutis. Radix enim bnD *palai*, significat distorquere, idque callide, uti luctantes astute et dolose facere solent : inde enim *petii* vocatur filium retortum, et SdM nf-

phtal vocatur fraudulentus ac dolosus. Dicit ergo Rachel : Ego cum Lia pro fœcunditate et prolis gloria quasi contendi, el colluctata sum, jamque callido eam amplius non pavientem vici, dum Aÿy.v pro me sterili ingeniose et astute ancillam meam fœcundam marito meo surrogavi : inde filium luctir.. vocavit Nephtali, quasi dicas, colluclantem, concertantem, idque astuto et callide. Undo Josephus Nephtali interpretatur *artificiosum*, id est vafrum et callidum; Oleaster vero vertit, *involutum*, quod eodem redit : solent enim callidi suas artes involvere et tegere.

▼tr» u. 11. Felicit er. — Hebraico est, 133 *bagad*, quod dupliciter legi et verti potest : *Primo*, divisim 50 *ba gad*, id est, venit turma vel exercitus, *q. d.* Tot jam genui filios, ut ex cis aciem possim instruere : ita Chaldæus et Aquila (I). Secundo, conjunction, uti passim legunt Hebræi codices : 1J3 *begad*, id est fortuna, fortunate, feliciter. Ha Sep-

ti) Oakclos divisim q; H3 vertit, reni» *fortuna*.

luaginta et Noster. Unde etR. Salomon vertit, *terni sidus bonum*, sen planeta bonus, *q. d.* Affulsit mihi benignius astrum, et, ul Seneca loquitur, Fortunæ influentis donum.

Nota : Hebrætim *Gad* proprie significat accinctum, sive procinctum, scilicet militem vel exer-?' citum : inde significat Martem, militi.c dcuinet'***|* prresidem; hinc rursum significat fortunam. Nam Gentes credebant Mirtem præbere bonam fortunam, victoriam et spolia militibus : et ita pro *Gad*, quod est in Hebræo, noster Interpres, Pagninus et Hebræi, fortunam vertunt, *Isaia* 1xv, 11. Undo et Arabes, teste Aben Ezra, Gad vocant Deum : perinde ul Cimbri et Germani Dcuin vocarunt *God*, ab Hebræo *Gad*, ut videtur (licet Go- aW et ropius *God*, quasi *god*, id est *bonum*, dictum putet) : erant enim ipsi bellicosi; ac proinde jUn « licum colebant *Gad*, id est Martem ac fortunam, fatui Sic ergo Lia vocavit hunc filium *Gad*, id est bonam fortunam, inquit Theodoretus et S. Augustinus, forte ex eo, quod in domo Laban patris sui gentilis et idololatræ, sæpe Gad, id est fortunam, nominari, et forte coli vidisset. Multi ennn Gentiles fortunam pro Deo coluerunt. Sic OEdipus Sophocleus in sua felicitate dixit : « Equidem me fortunæ Clum puto. »

13. Hoc pro beatitudine mea. — Jam enim beor v«j a sexto filio, jam non tantum ex me, sed et ex ancilla mea *Zelpha*, æque ac Rachel soror mea ex Bala, proles do marito; ac proinde ab omnibus multa prole beata prædicabor : inde filium vo- Aut. » cavit Ascr, id est beatum. Huc allusit B. Virgo Deipara, cum cecinit : « Beatam me dicent omnes generationes. » Quod enim cecinit Poeta de Livia, uxore Cæsaris Augusti, quæ fuit mater Drusi el Tiberii Cæsaris :

Nec genitrice tua felicior ulh parentum est,
Tot bona per partus quæ dedit una duos;

hoc longo verius uni portui B. Virginis competit.

14. Egressus autem Rudex. — Quinquennis erat Virr.it tunc Rubcn : omnes enim hæ proles duodecim, excepto Benjamin, ex quatuor uxoribus nate sunt Jacobo, secundo septennio servitutis, puta septem annis a conjugio Rachelis et Liæ. Ultimus enim Joseph natus est finito hoc septennio, vers. 215. Quare, cum Lia primis quatuor annis hujus septennii peperciit quatuor filios Jacobo, puta primum Rubcn, secundum Simeon, tertium Levi, quartum Judam, post quem parere desiit : necesse est Rubcn jam fuisse quinquennem. Nam post hæc Lia rursum sexto anno peperii Issachar, et septimo ullimoque anno partus peperit Zabulon.

Mandragoras. — Hebraico est **ann dodim**, id oóbf » est ubera, per quæ rcentiores inteiligunl lilia. ““Y* Verum longe melius et verius Noster vertit mandragoras ; habent enim mandragoras speciem uberum. Secundo, sunt odorate et pulchræ. *Tertio*, conciliant somnum; unde dantur iis, qui a

chirurgis secandi sunt, ne dolorem sectionis sentiant. *Quarto*, a multis dicuntur vim philti habere, inquit Dioscorides et Theophrastus. *Quinto*, juvant fecunditatem : cient enim menstrua, itaque matricem purgant et préparent ad conceptum, ait Aristoteles, lib. II *De Gener, animalium*, et Epiphanius in *Philologo*, cap. iv.

Dices : Mandragora est frigidissima ; ergo obest conceptui. Ita S. Augustinus, lib. XXII *Contra Faust*. cap. LVI, ubi putat mandragoras a Rachele expetitas, non ad conceptum, sed ob pomi raritatem et odoris jucunditatem. Respondet Lævinus Lemnius, lib. *De Herbis S. Script*, cap. n, tmandragoram, quia frigidissima est, in frigidis regionibus et uteris, sterilitatem causare ; sed in calidis et torridis, qualis est Judma et Mesopotamia, in qua habitabat Jacob et Rachel, efficere fecunditatem, quia restum et siccitatem uteri temperat et humectât. Plura vide apud Dioscoridem, lib. VI, cap. vi, et Mathiolum ibidem.

Hisce ergo de causis expetit mandragorain hanc Rachel, eamque a Lia coemit, sed frustra et casso eventu : nam, ul ex seq. patet, mansit adhuc lres annos sterilis, post quos non mandragora, sed Dei virtute, sive naturali, sive supernaturali, fecundata est, peperitque Joseph.

Mpio Tropologice S. Cyrillus, lib. XI : Mandragora, inquit, id est sopore, et morte crucis, Christus (:flj recreavit, sanavit et fecundavit Ecclesiam. Rursum, mandragora odorata symbolum est borne fam®, ait S. Augustinus supra ; hæc enim cuilibet expetenda et procuranda est.

Philo ait mandragoram radices agere sub terra, humano similes cadaveri : unde a Pythagora anthropomorphon, a Columella semi-homo vocatur hæc radix. Forte etiam tempore Rachelis erant impostores similes nostris, qui ex radice mandragora (quanquam Malhiolus non ex mandragora, sed ex brionia id eos facere putet), quæ speciem femorum et pedum hominis habet, icunculas exscindunt, in quibus per milii semen in tenuissimas secturas insertum, faciunt radículas instar pilorum hominis excrescere, casque mox dividunt, quasi ipsæ sub terris animatum quid fuerint, quod ipsi cum vilæ periculo sub patibulo extraxerint, quodque raras et occultas habeat virtutes, v. g. fecundandi sterilem ; ut ex hac persuasione eas tantopere expelierit Rachel.

Tau. 16. Ad me intrabis. — Solebat Jacob pacis et æquitalis causa, noctes distribuere singulis uxoribus, el cum ista nox esset Rachelis, ipsa jus suum cedit Liæ pretio mandragorarum : hoc enim pretio Lia a sorore, more prisco, de quo dixi cap. XXIX, vers. 18, videtur sibi coemero Au. maritum pro ista nocte. Ita S. Augustinus. Inde-
■ ll que prolem vocavit *Issachar*, quasi "Dü ü» *ics sacher*, id est, *est merces*, scilicet mandragorarum mearum, quas vendidi Racheli, vel potius merces meæ charitatis et liberalitatis, qua ancillam meam tradidi viro meo, uti ait ipsamet Lia. Adde,

proprie et simpliciter Issachar idem est, quod sacher, id est merces. Jod enim additum et prafixum nominibus propriis, solet esse heemanlicum, sive formativum nominis, ul patet in Ismael, Isaac, Jacob, Jehova, etc. UaSeptuaginta, S. Hieronymus, Josephus (I).

20. Zabulon. — Zabulon idem est quod habitaculum, vel cohabitans, q. d. Ob tot proles meas amabit me, el hilariter firmilcrque cohabitabit mihi maritus meus.

ueuhm.

23. OrriioBiuLji helm, —sterilitatem meam, Ver»u quæ tunc erat probrum el dedecus.

24. Addat mihi Domines. — Optat Rachel sibi Ven.»i addi secundum filium ; inde ex hoc suo voto el desiderio vocal filium Joseph ; Joseph ergo idem itita, est quod addens, vel accrescens, ut patet cap. XLIX, vers. 22.

Allegoriam horum undecim nominum Patriarcharum habet S. Cyrillus, lib. XI. Totius vero capituli hujus allegoriam vide apud S. Augustinum, lib. XXII *Contra Faustum*, cap. XLVI et seq.

Symbolice Hi hardusdcS. Victore, lib. De Duo- Sym'ot-decitr Patriarchis, per eos duodecim pios animi affectus el virtutes accipit. Audi eum : « Timor, qui un, j». est initium sapientiæ, prima virtutum est proles. cob.iuot Qui talem filium habere desiderat, mala quæ fecit, Unnc non solum diligenter, sed et frequenter attendat, primo*. Ex tali consideratione timor nascitur, scilicet flitit ille, qui jure Rubcn, id est filius visionis, vocatur. Quare eo nato recto mater ejus exclamat : Vidit Deus humilitatem meam ; eo quod tunc veraciter incipiat videre et videri : videro Deum per intuitum formidinis, videri a Deo per conspectum pietatis.

» Primo filio nato secundus subsequitur, quia Secnnmagnum timorem necesse est ut dolor subsequatur. Verum cor contritum et humiliatum Deus a^or non despiciet, sed pro benignitate sua exaudiet ; ideoque tolis filius Simeon, id est exauditio, vo- nx,a' catur.

w Sed quæ, quæso, consolatio potest esse pæ- Tertias, nitentibus et vere lugentibus, nisi una spes V C —,a niæ ? Hic est ille tertius filiorum Jacob, qui idcirco Levi, id est additus, vocatur. Non datum, sed additum, sermo divinus hunc lilium nominat, ne ante timorem et condignum pœnitentia dolorem, quis de spe venia ? praesumat.

» At quemadmodum post crescentem quotidie Quarts», timorem, necessario subortus est dolor, sic uti-Jolliesl quo post spem natam, oritur amor. Hic itaque i^i. est ille filius, qui quarto loco nascitur, el Judos, id est confiions, in S. Scriptura nominatur. Quia quod amamus, et ore laudamus, el corde confitemur.

» Hos subsequuntur Dan et Nephtali, filii ex Qahtw. ancilla Rachel ; el quia per officium Dan, illece- lbn est

(!) Nomen 13^ contractum videtur pro afrri mtrcedcm. scil. Deus. Cælerum in hoc nomino V posterius abundat, nullo punctu ideo aiRctuin.

ernó'e- brosas cogitationes arguimus, damnamus,cas(i-
nh0 fd' gamus. rede cum Dan, id csl iudicium, voca-
Blio- mus. Inde scriptum est : Dan iudicabit populum
ran. suum. Si ergo populum hunc suum directo cus-
todial, si iudicium suum diligenter exerceat, fiet
ul in caderis tribubus raro inveniatur quod dam-
nari debeat,
Sntuf. » Ncphtali autem æternornm bonorum irnagi-
N<PvtAii ncm antn oculos mentis adducit; cl quia cogni-
enhilo tam quamlibet rorum visibilium naturam, con-
fotoro- vertero ad spiritalem solet intelligentiam, reCle
Toram^ Nephtali, id est conversio, nominatur.
d Videns itaque Lia sororem suain Rachel de
Septi- adoptiva prole gaudere, provocatur cl ipsa an-
4 cillam suam viro tradere; ex qua Gad cl Accr
rigor prognati, rigor videlicet abstinencia?, et vigor dis-
aUunen-ciplinæ. Gad itaque nascitur prior, quia prius
o csl u* lcmPcranles simus ad bona propria, pos-
Avr at etiam fortes ad toleranda mala aliena. Per
rirnr Gad reprimunlur mala intus exurgentia, per Ascr
l næ h rcPcHunlur mala exterius insurgentia, unde dici-
tur : Gad accinctus præliabilur ante cum.
Ntam, » Isti sunt Gad et Ascr, qui excludunt gaudium
^| ^SUDI introducunt gaudium verum, ideoque
tb nn- istis natis succedit Issachar, qui merces interpre-
dinen. fatur. Quam enim aliam tot tantisque laboribus
mercedcin quærimus, quam verum gaudium?
Rccte autem post nativitatem Gad et Aser, Lia
talem filium genuit; quia nisi per abstinenciam
et pœnitenciam, mens humana ad verum gau-
dium non pertingit.
Decimai, Post Issachar Zabulon gignitur, qui habita-
cxlhnm culum fortitudinis interpretatur; quia per gaudii
peccato interni degustationem, odium vitiorum genera-
rum tur, et vene fortitudinis robur acquiritur. Iste csl
Zabulon, qui irascendo Dei iram placare consue-
vit, qui pie in hominum vitia sæviendo.cis quasi
non parcendo, melius parcit, n Probat deinde hoc
exemplo Mosis, Phinccs et Eliæ.
üDdcô- At quam difficile est has omnes Jacob proles,
virtutes, inquam, animæ, sine discretione con-
66.retio. servare ! id ex co conjectari licet, « quod sine ca-
ncc bona animi acquirere, ncc acquisita conser-
varo possumus. Ille est igitur ille Joseph, qui sero
quidem nascitur, sed a patre plus cæteris diligi-
tur : qui novit non solum cum crescentibus vir-
tutibus crescere, cum proficientibus proficere; ve-
rum etiam ex fratrum defectu ad profectum ten-
dere, et ex aliorum detrimentis prudentiæ lucra
acquirere. Quare merito Joseph, id est augmen-
tum, et filius accrescens, a patre vocatur; hunc
adorant sol, luna, stellæ, id est pater, mater,
fratres, quia omnes virtutes discretionem, quasi
dominam cl rectricem colunt. ð
D oVd- Agmen fratrum claudit Benjamin, matri verus
i Denoni, id est, filius doloris : quia co nascente
*Psa denascitur, « ob quotidiani partus anxicta-
euettnj- tem, et doloris in pariendo immensitatem. Quid
vero est Rachrlis interitus? nisi mentis in contem-
platione defectus. Nonne Rachel mortua tunc

crat, et omnis humana? rationis sensus in Apo-
stolo defecerat, cum dicebat : Sive in corpore,
sive extra corpus, nescio, Deus scit. Nemo igitur
existimet so ad illius divini luminis claritatem
argumentando posse penetrare, nemo se credat
humana ratiocinatione posse comprehendere. Ne-
ces.sc est Rachel moriatur, ut exdalicus Benjamín
oriatur, n
2.3. Nato autem Joseph , dixit Jacob socr.no suo :
Dimitte me ,—jam enim explevi quatuordecim
annos servitutis, quibus tibi me obligavi pro Ra-
díele cl Lia, cap. xxix, vers. 18 et 27.
Hinc palet Joseph natum esso in fine secundi
septennii, puta finito anno decimo quarto adven-
tus et servitutis Jacob in Mesopotamia, puta in
domo Laban. Nam cum se Labano ad II annosi:
servitutis obligasse!, non poterat petere liberta-
lem et demissionem, nisi iis expletis; cum ergo
hic nato Joseph, mox petat dimissionem, sequi-
tur nalo Joseph annos 14 jam fuisse expletos;
mansit lamen Jacob adhuc sex annos apud La-
ban. Nam, ut sequitur, novum mox pactum init
cum Labari, ut scilicet sicut hactenus 14 annos
servierat pro Rachele et Lia, ita deinceps pro
certa gregis parte eidem serviret : itaque nato Jo-
seph servivit Labano adhuc sex annos, hoc est
universim20 annos, ut patet cap. xxxi, vers. il.
Rursum, Joseph natus est anno 91 Jacobi pa-Xitma
tris sui. Id patet ex co quod, cum Jacob des-
cendit in Ægyptum, stetitquo coram Phnraonc
annum agens ;30, Genes, xi.vn, 9, tunc Joseph
crat 39 annorum; nam Joseph, cum a Pharaone
factus est princeps Ægypti, crai 30 annorum,
Genes, cap. xli, vers. 4G; a quo tempore mox se-
cuti sunt septem anni ubertatis, prædicti a Jo-
seph; et deinde septem anni sterilitatis, cujus se-
cundo anno Jacob descendit in Ægyptmn, cap.
xi.v, vers. Get sequent. Jacob ergo descendit in
Ægyptum, anno 9 a principatu Joseph, puta
cum Joseph esset 39 annorum, cratquo Jacob
tunc 130 annorum. Jam subduc cl subtrahe 39
annos vitæ Joseph a 130 annis vitæ Jacobi, ha-
bebis 91 annum Jacobi, quo natus est Joseph. Ex
utroque jam dicto cl probato manifeste sequitur
Jacob præripuisse benedictionem Esau, ideoque
fugisse in Mesopotamiam, anno ætalis 77 (uti
dixi cap. xxvn, initio), nam po^l 14 annos ad-
ventus et servitutis in domo Laban, puta anno
91 , natus est ci Joseph.
27. ExPEIUMEXTO DIDICI, QUIA (quod) nrXF.DIXF.HIT Ven"
mihi Deus propter te, —q. d. Tu es fortunatus, cl
ego propter te; tu bonam fortunam tuam tccum
in meam domum induxisti (1).
Nola : Experientia docet alios homines esse Aid r
fortunatos, ita ut qtiæcumquc agunt prospere 11811
eveniant, imo domos subinde ac domesticos for-
lunatos efficiant : unde « boni pedis, » cl a l'œnis i
u.
(1) ZiireiiMm, de llebr. est, si, qoæso, inveni, etc.
Oratio manca, et subaudiendum f audi nie.

«Xamphaniones » appellantur, ait S. Augustinus, *Epul.* 44; alios esse infortunatos, ita ut omnia fere eis infelicitate cedant, etiamsi prudentissime ab eis fuerint prægogitata, et disposita. Hinc in bello et duce belli deligendo maxime examinatur fel-j.an deligendus felix sit, an infelix. Ha in bellis u felix fuit Alexander, qui duodecim annis orbem subegit. Ha felix fuit Polycrates Samiorum tyrannus, de quo Cicero, libro V *De Finibus* : « Polycratem, ait, Samium felicem appellant; nihil acciderat ei quod nollet, nisi quod annulum quo delectabatur, in mare abiecit (ut temperaret nimiam suam felicitatem); ergo infelix una molestia; felix rursus, cum is ipse annulus in prægordiis piscis inventus est. » Verum in morte fuit infelix; nam a Persarum satrapa Oronte dolo captus ac k. i suspensus est, teste Strabone, lib. XIV. Ita felix fuit Julius Cæsar, etiam cum summa temeritate res maximas aggredere, adeoque ipse huic suæ fortuna} confidens, omnia pericula superabat; hinc e Macedonia Brundisium navigans periculosissimo anni tempore, timenti navarcho : « Noli, ait, timere, Cæsarem fortunatum vehis. » Scitum est illud ejusdem : a Veni, vidi, vici. Quid? filius hujus, ait Plutarchus, lib. *De Fortuna Horn.*, is qui primus Augusti cognomentum tulit, et annos 54 imperavit (quasi monarcha), nonne cum nepotem ad gerendum bellum emittens, fortitudinem ei Scipionis, gratiam Pompeii, suam fortunam optaret, sui tanquam insignis operis opificem Fortunam professus est? Hæc scilicet cum Ciceroni, Lepido, Pans®, Hirtio, M. Antonio imposuit, eolunquevictoriis, manibus, rebus præclare gestis, classibus, bellis, exercitibus in sublime extulit, islisque dejectis, unum iis superstitem fecit eum, qui eorum opera ad hoc fastigium conscenderat. Augusto enim et Cicero rempublicam consiliis gubernavit, et Lepidus militavit, et Pansa vicit, et Hirtius cecidit, et Antonius libidines exercuit : ipsamque ego Cleopatram Cæsaris forlunæ imputo, ad quam valut ad crepidinem tantus imperator naufragium fecit atque elisus est, ut solus esset Cæsar. » Subdit hujus rei mirum omen. « Cum inter se familiarissime viverent Antonius et Cæsar, qui deinde Augustus fuit, et per otium sæpo certamen pilæ, tesserarum, animalium, ut coturnicum vel gallorum instituerent, ferunt semper victum Antonium discessisse, et quemdam amicorum, qui vaticinandi arte gloriaretur, libere dixisse Antonio, et monuisse : Quid tibi, mi homo, rei est cum illo adolescente? quin tu cum fugis? gloria ei anteis, major es natu, pluribus imperas, certamina bellica obivisti, prestas experientia; sed tuus genius genium istius metuit, et tua fortuna scorsim magna? ejus forlunæ adulatur, ad cumque, nisi procul te subducis, transibit.»

Cotlu Ita hoc sæculo felix fuit Carolus V Imperator, et hoc nomine Tureis formidabilis, adeoque milites sub Carolo invicti, postea a Francisco rege Galli® conducti, cum principe fortunam mutarunt, ait

Paulus Jovius. Ita felix fuit Henricus IV, Gallie rex, in regno adipiscendo et gubernando, usque ad mortem. Denique Plutarchus, lib. *De Fortuna Horn.*, docet fortunam æque ac virtutem Romanos ad tantum imperii fastigium provexisse.

Quæres, quæ hujus disparitatis sit causa? Genti- Cur hi les cæci causam consuerunt esse fortunam deam cæcatn, quæ non pro merito, sed fortuito, etiam impiis et indignis felicitatem, piis vero et dignis sæpe infelicitatem afflaret; Genethliaci hominis cujusque fato id tribuerunt. Astrologi stellis et horoscopo id assignant : unde ex eo divinant de cujusque sorte et felicitate, vel infelicitate futura. Vulgus casu hoc evenire putat. Seponimus enim hic industriam et prudentiam humanam, quæ sæpe felicitis eventus est causa.

Verum dico Deum essa causam, cur hi sini fortunati, illi infortunati. Deus enim omnium es dominus, qui singulis sua prout vult dispensat. Dd pf0. Itaque sicut huic ingenium, opes, sanitatem, videnti* formam, robur aliaque dona natane impertit; alterum vero facit stupidum, pauperem, morbidum, deformem, infirmum : ita pariter speciali sua providentia hunc facit fortunatum, illum infortunatum; ad illudque causas secundas flectit et temperat. Hoc est quod ait Psaltes, *Ps.* xxx, 26 : a In manibus tuis sortes meæ. » El Sapiens, Proverò, xvi, 33 : «Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur.» Et Ecch. xxxin, 11 : Dominus «separavit eos (homines) et immutavit vias eorum; ex ipsis benedixit, et exaltavit : et ex ipsis sanctificavit, et ad se applicavit : et ex ipsis maledixit, et humiliavit, quasi lutum figuli in manu ipsius, plasmare illud et disponere : omnes vi® ejus secundum dispositionem ejus. » Licet ergo hi effectus sæpe casuales sint et fortuiti respectu causarum secundarum, a quibus nonsunt provisi, sed prefer earum mentem et causam, quasi per accidens et fortuito eveniunt : tamen respectu Dei non sunt fortuiti, sed provisi, provisi et ordinali in se. Unde S. Augustinus, lib. I *lietract.* cap. i, n Christiano ore rejiciendum censuit nomen forlunæ, scilicet juxta sensum Gentilium : nam alioqui Deus, sicut est natura naturans (ut ita cum aliquibus philosophis loquar), ila est et forluna fortunans, puta ipse auctor et creator omnis fortunæ, æque ac naturæ; unde ex hisce eventibus colligimus et cognoscimus esse mentem omnibus præsentem, omnia hæc regentem, esse providentiam, esse Deum. Quomodo animalia constanter in omnibus suis essent fortunati, alii infortunati, nisi quia Deus constanter illis felicitatem, his infelicitatem afflaret? uti recte demonstrat Alberlus liero, lib. IV. *De Providentia*, cap. vu.

Causa, cur Deus ita dispares hac in re homines CurY efflcial, pruna est, ut se absolutum esse omnium dominum ostendat. Secunda ¶ ul in universo dispares sint hominum gradus et eventus: hoc enim ad universi varietatem et decorem perlinet. Tertia, Twtu ul homines ex hisce Deum agnoscant, caque non

*1

ab alio, quam a Deo postulent. Unde Deus Judæis, si legem servarent, hanc felicitatem in bonis terrenis promisit, ut populus rudis hac spe ad Dei legem et cultum induceretur : rursum Patriarchas fecit felices, ut Gentiles spo hujus felicitatis allekti

Quarta. cutndcin Deum agnoscerent et colerent. *Quarta*, ut qui felices sunt, sua felicitate ad Dei gloriam, et aliorum auxilium utantur : infelices in sua infelicitate habeant materiam virtutis, modestiæ et patientis. Atque hac de causa Deus majorem hominum partem facit non plane fortunatam, nec plane infortunatam, sed in aliquibus fortunatam, in aliis infortunatam; atque eorum vitam ex felicitate et infelicitate, mirabili varietate contexit et

Odou. contemperat. *Quinta*, ut fideles videntes pios subinde esse infelices, impios felices, sciant omnia terrena esse adiaphora, discanlque hanc terrenam felicitatem contemnere, atque aspirare ad veram , cœlestem etæternam, ad quam Christus nos deducit verbo et exemplo. Nam, ut ait S. Augustinus, De *Vera religione*, cap. x : « Tota vita Christi morum disciplina fuit. » Christus enim omnia bona mundi, quæ contempsit, contemnenda docuit; omnia mala, quæ sustinuit, sustinenda demonstravit: ul nec in illis quæreretur felicitas, nec in his timeretur infelicitas, p

Pii *un-* Ubi nota, licet apud Christianos nulli viri boni i cti¹ cl P** s*nl *n^ 'ccs naturaliter, omnes tamen felices sunl, et erunt supcnaluraliter, quia Deus tujuvnu- per hanc infelicitatem cos dirigit ad contemptum tujiuiter. jnunji* aĵ veram sapientiam, ad decus patienti® cl fortitudinis, ac denique ad felicitatem æternam. Sic ergo a diligentibus Deum omnia, m eliam adversa, a cooperantur in bonum; » et : a Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, etc. Omnia quacumque faciet prosperabuntur. » Ideoque in rebus piis cl supernaluralibus experimur viros sanctos, præsertim eos qui se tolos Deo committunt, cl identidem ab eo dirigi postulant, in suis operibus, præter meritum virtutis et laboris, plerumque felices habere successus.

Pnkhtu Quare prudens consilium est, ul docturi, con- conri- donaturi, confessiones audituri, animas conver- au3‘ suri, etc., nos Deo in omnibus jungamus, oramusque ut ipso dirigat mentem, manum, pedes, omnesquo vias et actus nostros, dicamusque : « Respice in servos tuos, Domine, et sit splendor Domini Dei nostri super nos, et opera manuum nostrarum dirige super nos. » Sic Deus direxit et prosperavit Abrahainuni, Isaacum et Jacobum hic.

Vtn. jo. 30. Ad introitub meum, —ad præsentiam meam, puta propter me, ul vclrlilChaldæus. Vide quantam viri justi cl sancii prosperitatem domibus herorum , eliam impiorum inferant.

Ver/, n. 32. Ghia. — Cogē in gyrum oves cl capras luas, ut simul omnes lustremus el separemus unicolores a ĵiversicoloribus : unde hebr. est *eebor*, id csl transibo, cl lustrabo lecum omnes greges(l).

(l) Vulgatus vclrlil *gyra*, ul melius llual ornilo, quum

Separ a cunctas oves. —Nota, ab hoc loco usque ad finem capitis Hebræa sunt intricala et proluxa, qua? proinde Noster clare cl breviter, quasi compendio perstrinxit, non tam verbum verbo quam sensum reddens.

Unde nola *secundo*, non duo, ul aliqui volunt, sed unum lanium paclum Jacobi cum Labano hic usque ad finem capitis recenseri; hoc enim exigit connexio pacti et eventus, ipsaque historica series totius capitis. Pactum itaque hoc fuit, ut omnes fœtus ovium cl caprarum Labani, quas Jacob p-pascebat, deinceps nascituri, si essent unicolores, puta toli albi, vel toli nigri, cederent Labano :r.« L sin vero nascerentur sparsi et varii coloris, vel «•’ furvi, id est subnigri, pula partili! albi, parlim nigri, cederent Jacobo. Ita S. Hieronymus, Lipomanus, Percrius. Atque hac de causa Laban solas oves et capras unicolores, tradidit pascendas Jacobo, putans ex cis simile fœtus unicolores nasciluros, itaque omnes sibi cessuros, Jacobo autem nihil vel parum, idque nonnisi casu et per accidens. Reliquas vero oves et capras diversicolorcs a Jacobo abstulit ac separavit, sibique tam illas, quam omnes carum fœtus, sive unicolores sive diversicolores nascerentur, reservavit.

Furvum, maculosum et varium — a Furvum > csl fuscum sive subnigrum, in quo albedo nigrori mixta est, ul parlim album, parlim nigrum videatur ; « maculosum, » hebraico NITO Mu, esi quod magnas habet maculas albas vel nigras; « varium, » sive sparso vellere, hebraico qipj *nakud*, id est punctatum, est quod parvis maculis albis vel nigris, quasi punctis distinctum el punctatum est.

Tam in ovibus quam in capris. — Putant aliqui ex Hchræo, Laban inter oves et capras distinxisse hoc modo, ut in ovibus sola pure alba Labano cederent, furva vero et varia Jacobo; in capris vero varia et maculosa essent Jacobi, furva vero el alba Labani.

Sed contrarium exigit noster Interpres, scilicet tam in ovibus, quam in capris unicolores cessisse Labano, diversicolores Jacobo; eadem enim caprarum et ovium erat ratio : itaque in Hebræo

mox imperativus subjiciatur. Sed loquitur Jacobus de se, quod ipsius esset, curam gregis habentis, pecus ducere el disponere. Mox vero ad Libanum sermonem convertit, *separa* , q. d. Mc hodie per totum tuum pecus transeunte aufer, peto ul auferas, et segreges inde. Cæûrum lotus bic locus ita est impeditus, ut jam Hieronymus *infert*. *Hebr.* fassus sil, se usque præsentem diem neminem potuisse Divenire, qui ad liquidum, quid m hoc loco dice* rclur, exponeret. Tres omnino colores hoc versu pon) vides, *punctatum*, *albo ntgroqua cartrgatum*, et *fuscum*, duos priores in universum, tam in ovibus, tam in capris, luscum spedalini in ovibus, cl rursum duos priores spedalini m capris. Pelii igitur Jacobus, ut fuscas lanium oves separet Laban, non item punctatas et varias, el rursum capras tantum pûnetelas et varias, non item fuscas. *Et erit merces mea*, videlicet omne fuscum, maculosum aut varium, quod ex unicoloribus, id est, albis aut pure nigris mihi relidis, nascetur.

furvum, quod in ovibus solis exprimitur, in capris a pari de more subaudiendum et repetendum est.

33. RESPONDEDITQUE MIHI CRAS JUSTITIA MEA,—*g. d.* Tccuin facit natura pecorum, ut alba ex albis, nigra ex nigris nascantur; mecum vero erit justitia mea, mihi respondens, id est me remunerans; cum Deus, uti certo confido, humilitatem meam respiciet, laboremque meum justa mercede, quam tu iniqua pactione a me avertere conaris, remunerabit et compensabit, efficiendo videlicet ulex unicoloribus luis mihi diversicolores nascantur. Ita S. Hieronymus.

Sic dicitur *Isatæ* ix, 12 : « Peccata nostra responderunt nobis, » 7. d. Peccata nostra interrogata quasi a Deo iudice, veritatem professa sunt, scilicet nos ea fecisse, ea proinde testificata sunt nos esse reos supplicii, nosque ad id condemnarunt; ideoque illud nobis irrogatum est, ac clamat nos esse peccatores; et *Osce* v, 5 : « Respondebit (testificabitur, clamabit, accusabit) arrogantia Israel in facie ejus, » id est publice, palam, nihil reverita suum auctorem. Hinc palet tam bonas quam malas actiones hominum, esse testes sanctitatis vel improbitatis eorum, et aperte dicere testimonium suum coram Deo iudice, imo si enormia sint, in cælum clamare. Hæc est ergo consolatio justi, hæc Martyris, ut cum S. Laurentio dicat : « Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas; » atque hinc nascitur incredibilis animi lælilia et magnitudo, ut omnia gravia et tormenta despicias et rideat. Audi animos nostri Martyris Ogilbei, qui hoc anno 1613 in Scolia primus pro fide orthodoxa mortem subiit. Cum octo integros dies stylis, aciculis et acubus cum assidue pungendo, jugiter vigilare carnifices cogissent, jac ocreas crurifragiales et acerbissima quæquo minarentur, athleta Christi respondit : « Egregii carnifices, ego vos omnes in hac causa nihili facio; agite pro hærellica vestra malitia : vos non curo; rogavi neminem, rogabo nunquam, sprevi semper; possum et volo pro hac causa plura libenter pali, quam vos una cum omnibus inferre potestis. Desinite mihi talia objicere, hæc lymphatis feminis obtrudite. Me ista accendunt, non consternant : ista non aliter rideo, quam crepitus tot anserum. » Dixit et fecit, imo ursit, excogilquo ab eis promissum, ut scilicet tormenta quæ minabantur inferrent. Mirantibus dixit : « Ego gloriator causa, et triumpho pœna ludi; omnia possumus in eo qui nos confortat. »

Cras,—tempore futuro.

Quando placiti tempus advenerit,—quando juxta tuum placitum et conductum in lino anni fœtus dividendi erunt, vel mihi cedant diversicolores, tibi unicolores.

Ferti me arguent,—si videlicet unicolores totus, aliosque quam diversicolores apud me, in grege mihi proprio, contra pactum tecum initum, repereris, *q. d.* Fideliter tibi unicolores tradam,

diversicolores mihi servabo, nihil ex unicoloribus occulte suffurabor vel abscondam.

35. Et separavit (Î). — Putant aliqui ex verbis *Ven* 38 proximo sequentibus, hoc aliud et secundum esse pactum Labani cum Jacob : cum enim vidisset primum pactum feliciter cessisse Jacobo, fœtusque omnes natos esse diversicolores, hac de causa putant cum jam mutasse pactum, voluisse contrarium, vel scilicet sibi cederent diversicolores, Jacobo vero unicolores. Verum hoc non est verisimile : ipse enim contextus historię significat hic tantum enarrari executionem pacti primi.

Cinctum autem gregem unicolorem tradidit in manu filiorum suorum. — *Abulensis*, *Lyranus*, *Lipomanusel Cajetanus* putant hic nostrum textum esse mendosum, cinendandumque esse addita negatione, non; quasi Laban non unicolores, id est diversicolores, tradiderit filiis suis pascendos, unicolores vero Jacobo, ut ex iis pariter unicolores, qui non Jacobo, sed sibi cedere debebant, nascerentur : hoc enim significare videntur *Hebræa*. Verum illa implexa sunt, et contrarie verti possunt, adcoque ea cum Nostro recte sic vertas, a omne in quo fuit albedo, et omne nigrum in agnis (id est, omnes agnos unicolores) tradidit in manus filiorum suorum. »

Secundo, *Percrus* nostrum Interpretem excusat, dicens esse hic hystero-logiam, *g. d.* Tradidit Laban suis filiis unicolores, non jam, sed post partum ovium, qui narratur in fine capitis. Sed et hoc videtur esso durum et distortum.

Dico ergo, Laban tradidisse oves unicolores pascendas filiis suis, quibus scilicet aderat et præerat Jacob. Jacobo enim vers, præced. totum gregem suum crediderat, cui addidit et filios suos de more paslores et custodes, ne Jacob dolo contra pactum oves unicolores clanculum subduceret : sic cap. sequenti, vers. 43, idem Laban familiam Jacob suam vocat. Laban ergo Jacobo cum reliquis suis filiis tradidit oves et capras unicolores, sperans inde sibi nascituras pariter unicolores : oves vero diversicolores separavit, sibi que cum famulis pascendas reservavit, ne Jacob eas pascens, inde sibi omnes fœtus diversicolores, ut videbatur, nascituros ex pacto deposceret.

Nigri velleris. — *Uebræum Din chum* hic significat nigrum; opponitur enim *pb labati*, id est albo. Sed vers. 32, *dium* significat fuscum, sive

(I) Pro *varios* hebr. est *ampyab ipy vincire*. Quia vero ule pecus pedibus vincire moris erat, inde *Hebræi* explicant *varios in foco ligationis*, id est, in malleolis anteriorum et posteriorum pedum. Nisi potius, quum *CDHipÿTÛîQHpj* vers. 32 respondeant, pecudes punctis nigris aut albis variegatis, quasi *nodatas* (ab arabico) dici putemus, vel puncta *nodis* propter similitudinem conferantur. Commatis partem reliquam male, ut videtur, vertit Hieronymus. Sensus est, *omne in quo est albi quid*. in quo sunt macule albae? in vellero nigro, et omne fuscum in agnis, seu ovibus. Pars igitur Jacobi erant oves albæ et capro? nigræ.

subnigrum, quia jungitur cum maculoso et variegato.

Ven 3«. 36. Spatium itixeris trium dierum, — ne oves suæ diversicolores misceri possent vel aspectu, vel coitu cum unicoloribus, quas pascebat Jacob, itaque gignerentur fœtus diversicolores, qui non sibi, sed Jacobo cedere debebant. Ita Lipomanus.

Ve». 37. Tollens ergo Jacob virgas populeas virides.—Nota industriam et stropham Jacobi, quam ipse ab angelis in somnis edoctus, ut colligitur cap. sequenti, vers. II, Labani violentile et prudente human® opposuit (1).

Dices : Jacob hac arte, quasi fraude, contractum cum Labano initum vitiavit; itaque dolose et injuste rem alienam Labani acquisivi!. Contractus enim, ut unicolores nascituri cederent Labano, diversicolores Jacobo, ex communi mente contrahentium, intelligebatur de iis quæ talia naturaliter et casu, non autem per artem et fraudem nascerentur.

Respondeo : Verum est contractum hunc communiter ita intelligi solere et debere, itaque a Jacobo et Labano intellectum esse. Jacob ergo alio titulo hac stropa usus est, nimirum *primo*, titulo compensationis : ipse enim a Labano, homine avaro et iniquo, violenter opprimebatur, et justam laborum suorum mercedem aliter extorquere nequibat, nisi hac arte; imprimis enim Laban gravem injuriam fecerat Jacobo, pro Rachele ei promissa surrogando Liam deformem, et invisam Jacobo, atque cogendo Jacobum ut in septem alios annos sibi pro ea serviret. Deinde tunc injuste post pactum cum Jacobo pro gregibus initum, separavit, vers. 35, oves unicolores a diversicoloribus, solas unicolores tradens Jacobo, ex quibus naturaliter fœtus unicolores omnes sibi et nulli diversicolores Jacobo nascerentur. Jacob ergo cum non haberet judicem ad quem recurreret, ipse sibi ex necessitate jus dixit, suumque hac arte repetiit, ut mercedem sibi debitam hac arte consequeretur.

Secundo, fecit hoc Jacob Dei (per angelum) monitu, ut dixi; ergo Deus dedit illi has pecudes Labani hac arte nascituras : sicut Deus jubens Hebræis spoliare Ægyptum, hoc ipso dedit eis bona Ægyptiorum, *Exodi* xii.

Quæres, an hæc ars et stropa naturalis fuerit, an vero effectum suum habuerit ex supernaturali? De cooperatione? Respondeo, naturalem fuisse; in coitu enim phantasie vis solet esse maxima, quia tunc anima omnem suam vim excutit, adeo ut aliquæ matres albæ ex imagine et imaginatione

æthiopis, æthiopem genuerint. Audi Plinium lib. VII, cap. xii : « Similitudinum, inquit, in mente reputatio est, in qua creduntur multa fortuita pollere, visus, auditus, memoria, haustæquo imagines sub ipso conceptu. Cogitatio etiam uliuslibet animum subito transvolans, effingere similitudinem, aut miscere existimatur; ideoque plures in homine, quam in cæteris animantibus differentie, quoniam velocitas cogitationum, animique celeritas, et ingenii varietas multiformes notas imprimit : cum cæteris animalibus immobiles sint animi, et similes omnibus, singulisque in suo cuique genere. » Galenus, in libro quem scripsit *De Theriaca* ad Pisonem, narrat mulierem quamdam intuitu picturæ pulcherrimæ, pulchrum infantem ex deformi marito concepisse, a visu, inquit, opinor, naturæ imaginem transmittente. S. Hieronymus hic in *Tradit. Hebr.* : « Quintilianus, inquit, in ea controversia, in qua accusabatur matrona, quod æthiopem peperisset, pro defensione illius argumentatur, hanc conceptus esse naturam, quam diximus. Et scriptum reperitur in libris Hippocratis, fuisse feminam quamdam suspitione adulterii puniendam, quod pulcherrimum infantem peperisset, utrique parenti generique dissimilem : nisi memoratus medicus solvisset quaestionem, admonens ut quæreret, si forte talis pictura fuisset in ejus mulieris cubiculo : qua inventa, mulier a supplicio et suspitione libera est. »

Idem refert S. Augustinus hic *Quæst. XCIII*, qui et lib. *XVIII De Civitate*, cap. v, scribit simile fecisse dæmonem in Ape bove, quem Ægyptii adorabant, efflorinando; debebat enim is priori mortuo esse similis, albisque maculis insigniri. Isidorus quoque lib. *XII Etymolog.* cap. i, sub finem : « Hoc ipsum, ait, in equarum grege fieri dicitur, ut generosos objiciant equos visibus concipientium, quo similes eorum concipere et creare possint. Nam et columbarum dilectores ponunt pulcherrimas columbas iisdem locis, quibus illæ versantur, quo videlicet rapiente visu, similes generent. Inde est, quod quidam gravidas mulieres vetant intueri turpissimos animalium vultus, ut cynocephalos et simias, ne visibus occurrentes, similes fœtus parere faciant. Etenim anima in usu venereo formas intrinsecas intus transmittit, earumque salientia typis, rapit species carum in propriam qualitatem, »

Dum ergo biberent hæc oves Jacobi, simulque mares in femellas salirent, species directa virgarum decorticatarum et diversicolorum in aquis jacentium, reflexæ speciei, sive umbræ marium ineuntium in aquis mixta, unam quasi speciem variegatam femellis ingerebat, quasi cernerent suos mares pulchre viridibus maculis et albis variegatos : unde vi phantasie eosdem colores suo fœtui, quem tunc concipiebant, imprimebant. Idem faciebant mares, nimirum similem vim et formam diversicolorem suo semini imprimebant,

(1) Ad verbum Hebræa habent, *decorticati! in iis decorticationes albas, nudatione alboris*, id est, per intervalla corticem ita detraxit, ut niger cortex exciperetur alborno ligni nudato, atque ita virgæ variè flerent.

Vera. 38. *in canalibus, in pottoriis aquæ*: speciale generali subjungitur. Pro *concupierent*, est in Hebr. *incaluerunt*, scilicet desiderio coitus, quæ vox masculini generis est, licet jay feminini sit.

ex simili virgarum cum umbra femellarum permixta specio, visione cl imaginatione. Ita S. Hieronymus, Augustinus, Quast. **XCIII**, Abulensis, cl optimo Franciscos Valerius *Sacrae Philosophat* cap. xi.

Posset *secundo*, quis suspicari, virgis populi, amygdali cl platani, si in aquis ponantur, vim aliquam inesse ad nigrorem, cl nigras maculas gignendum; talem enim vim nullis aquis tribuunt Aristoteles, lib. III *Hiator. animal*, cap. xn, Ovidius, lib. ult. *Mdainorph.*, Solinus et alii.

Ft mj Denique sanctitas et preces Jacobi plurimum teM hanc rem adjuverunt; angeli enim faventes Jacobo, phantasiam ovium vehementissime applicabant, et incilabant ad hanc diverbicolorem vir- Uo ju. garum imaginationem, uti colligitur capite nruL sequenti, vers. 12. Deus etiam volens benedicere cl ditare Jacobum, per hanc imaginationem, peculiaris suo concursu, diversos colores valide cl multipliciter fœlibus in ipso eorum conceptu imprimebat; unde S. Cyrillus, Chrysoslomus cl Theodorus putant hæc non tam naturaliter, quam Dei dono cl providentia obvenisse Jacobo, idque fatetur ipse Jacob cap. seq., vers. 7, 8, 9.

Ktiica Dices : Cur ex virgis viridibus nulli fœtus facti el nati sunt virides? Respondeo, quia in nullo * | quadrupede est ea humorum proportio cl temperies quæ ad viriditatem est necessaria : loco ergo viridis coloris pingebatur in fœlibus subniger, sive furvus, ait Tostatus, ad quod non parum juvabat umbra cl nigredo aquarum, quæ viriditatem inumbrabat et fuscabat, ut non virides, sed fusca cl subnigrae esso viderentur.

v&fi Tropologice, hæc virgæ variegatae sunt S. Scrip- J bu'turæ cl Sanctorum variorum varia exempla, quæ dum intuemur, iis similes virtutum cl heroicorum osi « operum proles edimus cl efficimus. Ita S. Ambrosius, lib. II *De Jacob*, cap. iv el vi; Gregorius, lib. rta £.XXI *Mora*/. cap. i.

rix. Ex farte. — Pars enim virgæ, suo cortice vestita, viridis, pars vero decorticata el nudata alba apparuit.

vm.w. 39. Ir in ipso calore, — quia calore maxime re excitatur, viget cl operatur imaginatio. Hinc Vhy- taipai-dei docent, quod cerebrum requirat, *primo*, tio. siccitatem, ob ingenium : anima enim sicca est sapientissima; *secundo*, humiditatem, ob memoriam : humor enim facile recipit speciem impressam; unde juvenes, quia húmido sunt cerebro, facile quidlibet ediscunt, mandanlquo memori©; *tertio*, calorem ob imaginationem, unde experimur in studiis, capite cl corpore calente conceptus phantasi© vigere et (lucro; capite vero frigente,

eosdem retundi, torpere cl hebetari. E contrario io Mto-prudentia, sinceranaque iudicium cornisti! in fri-r* t *. gore, uti docet Aristoteles, sect. 14, prob. 8, caque de causa senes valent prudentia cl iudicio (1).

41. Primo timfore. — Sicut in Lombardia, ita vesui. ct in Mesopotamia ac Syria, oves bis quotannis pariunt : aut certe quædam in vere, quædam in autumno concipiebant. Primum ergo tempus est vernum, serotinum est autumnale. Jacob ergo in vere, cum ct aura ct animalia vigeni, ponebat virgas diversicolores, ut diversicolores fœtus sibi nascerentur, iique, quia verni, erant meliores, uberiores cl robustiores; in autumno vero non ponebat : unde tunc unicolores, iique debiliores, nascebantur Labano ; partem enim hanc illi concessit Jacob, tum ne Laban suspicaretur fraudem cl artem deprehenderet; tum ex æquitate et humanitate sua. Valesius ambas has admissuras, tam primas quam serotinas, in eundem diem conjicit. Verum longe melius cl verius S. Hieronymus, alique Latini, æque ac Hebræi, cas in ver cl autumnum dividunt cl distribuunt (2).

(1) Vers. 40. *Tum ores*, sen agnos vanos cl fuscis sibi natos isto nrgarum artificio *separarti* a reliquo Libanis grege, quem ccrvabat, ne cum illo commiscerentur, cl Liban occasionem ballerei de ipso querendi, quod d* Industria varia pecora suis unicoloribus pennteubseL ut unicoloria parerent vana. hic non ovium tantum, verum el caprarum catulos comprehendit. *Posuit-que*. id CSI convertit, *faciem gregis ad nodosam* (maculatum) *el ad omne fuscim in grege lxCbanis*. Aliud affertur Jacobi artificium, quo effecerit, ul unicoloria parerent varia, nempe conversa facio pecorum Latenis unicolorium, ad nodosa, fusca cl vana, quæ sibi naia erant e pecore illius, lia enim disposuit gregem utrumque, unicolorium Libanis, cl suorum recens natorum, ut sua præcodorent, Lateáis sequerentur *dc posuit sibi gregem, soli*. inquam, *sibi*, id csl seorsim ; ncc *pasui illos*, oves, *juxta gregem LaLanis*. Videtur hoc non differre ab eo, quod initio versus dixerat. Sed ibi tantum de recens natis variis e contemplatione virgarum locutus esi ; at nunc etiam de aliis variis, natis per secundum artificium, agit, cum faciem gregis Labanis convertisset ad sua varia : horum quoque gregem seorsim point.

(Î) a S?quitur, verj. 41, tertium artificium, quo Jacobus est usus, quod verno tantum tempore illud virgarum adhiberet, cum prima est ovium admissura, cl ad coitum sunt ardentiores, non item intervalli tempore, cum est secunda admissura : tum ne, si bis in anno id faceret, dolum subolfaceret Laban; tum quia admissura illa prima verni temporis est melior, et inde geniti fœtus robustiores. Hint'pún « *vincire, ligare*, proprie *ligatas* denotat, metaphorice vero *robustiores* el *regetiores*. Arabibus quoque, ut ait Schullens, *tigandi* verte fere et *firmandi* notionem habent sibi junctam. Vegetioribus ovibus vero intcUiguntur hic eæ, quæ coibant in prima admissura, id est, in mense martio. > ha Roschnmullerus.

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Fugit rlam Jacob cum tota familia ex Haran in Chanaan, insequitur cum Laban : hinc, vers. 26, jurgantur utrimque; ac tandem, vers. II, cum Jacobo faidas init in Galaad.

1. Postquam autem audivit verba filiorum Laban dicentium : Tulit Jacob omnia quæ fuerunt patris nostri, et de illius facultate ditatus, factus est inclytus: 2. animadvertit quoque faciem Laban , quod non esset erga se sicut heri et nudiusterlius, 3. maxime dicente sibi Domino : Revertere in terram patrum Inorum, et ad generationem tuam , eroque tecnm. *i.* Misit, et vocavit Rachel et Liam in agrum, ubi pascebat greges, 5. dixilque eis: Video faciem patris vestri, quod non sit erga me sicut heri et nudiusterlius : Deus autem patris mei fuit mccum. G. Et ipsæ nostis, quod totis viribus meis servierim patri vestro. 7. Sed et paler vester circumvenit me, et mutavit mercedem meam decem vicibus: et tamen non dimisit eum Deus ut noceret mihi. 8. Si quando dixit : Variæ erunt mercedes tuæ : pariebant omnes oves varios foetus. Quando vero e contrario ait : Alba quæque accipies pro mercede ; omnes greges alba peperunt. 9. Tulitque Deus substantiam patris vestri, et dedit mihi. 10. Postquam enim conceptus ovium tempus advenerat, levavi oculos meos, et vidi in somnis ascendentes mares super feminas, varios et maculosos, et diversorum colorum. 11. Dixitque angelus Dei ad me in somnis : Jacob! Et ego respondi : Adsum. 12. Qui ait : Leva oculos tuos, et vide universos masculos ascendentes super feminas, varios, maculosos atque respersos. Vidi enim omnia quæ fecit tibi Laban. 13. Ego sum Deus Bethel, ubi unxisti lapidem, et votum vovisti milii. Nunc ergo surge, et egredere de terra hac, revertens in terram nativitatis tuæ. 14. Responderuntque Rachel et Lia : Numquid habemus residui quidquâm in facultatibus et hæreditale domus patris nostri? 15. Nonne quasi alienas reputavit nos, et vendidit, comedilque pretium nostrum? 10. Sed Deus tulit opes patris nostri, et eas tradidit nobis, ac filiis nostris : unde omnia quæ præcepit tibi Deus, fac. 17. Surrexit itaque Jacob, et impositis liberis ac conjugibus suis super camelos, abiit. (8. Tulitque omnem substantiam suam , et greges, et quidquid in Mesopotamia acquisierat, pergens ad Isaac patrem suum in terram Chanaan. 19. Eo tempore ierat Laban ad tondendas oves, el Rachel furata est idola patris sui. 20. Noluitque Jacob confiteri socero suo quod fugeret. 21. Cumque abiisset tam ipse, quam omnia quæ juris sui erant, et amne transmisso pergeret contra montem Galaad , 22. nuntiatum est Laban die tertio quod fugeret Jacob. 23. Qui, assumptis fratribus suis, persecutus est eum diebus septem, et comprehendit eum in monte Galaad. 24. Viditque in somnis dicentem sibi Deum : Cave ne quidquam aspere loquaris contra Jacob. 25. Jamque Jacob extenderat in monte tabernaculum : cumque ille consecuius fuisset eum cum fratribus suis, in eodem monte Galaad fixit tentorium, 2G. et dixit ad Jacob : Quare ita egisti, ut clam me abigeres filias meas quasi captivas gladio? 27. Cur ignorante me fugere voluisti, nec indicare mihi ut prosequer te cum gaudio et canticis et tympanis et citharis? 28. Non es passus ut oscularer filios meos et filias : stulte operatus es ; et nunc quidem 29. valet manus mea reddere tibi malum ; sed Deus patris vestri heri dixit mihi : Cave ne loquaris contra Jacob quidquam durius. 30. Esto, ad tuos ire cupiebas, et desiderio erat libi domus patris tui : cur furatus es deos meos? 31. Respondit Jacob : Quod inscio te profectus sum , timui ne violenter auferas filias tuas. 32. Quod autem furti me arguis , apud quemcumque inveneris deos tuos,

necetur coram fratribus nostris. Scrutare quidquid tuorum apud me inveneris, et aufer. Haec dicens, ignorabat quod Rachel furata esset idola. 33. Ingressus itaque Laban tabernaculum Jacob et Liæ, et utriusque famulæ, non invenit. Cumque intrasset tentorium Radiolis, 31. illa festinans abscondit idola subter stramenta cameli, et sedit desuper : scrutantique omne, tentorium et nihil inveniendi 35. ait : Ne irascatur dominus mens, quod coram te assurgere nequeo, quia juxta consuetudinem feminarum nunc accidit milii. Sic delusa sollicitudo quærenlis est. 30. Tumensque Jacob, cum jurgio ait : Quam ob culpam meam, et ob quod peccatum meum sic exarsisti post me, 37. et scrutatus es omnem supellectilem meam ? Quid invenisti de cuncta substantia domus tuæ ? pone hic coram fratribus meis et fratribus tuis, et judicent inter me et te. 38. Idcirco viginli annis fui tecum ? oves tuæ et capræ steriles non fuerunt : arietes gregis lui non comedi : 39. nec captum a be lia ostendi tibi, ego damnum omne reddebam : quidquid furto peribat, a me exigebas : 40. die noctuque æsln urebar et gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis. 41. Sicque per viginli annos in domo tua servivi tibi, qualuordecim pro filiabus, et sex pro gregibus luis; immutasti quoque mercedem meam decem vicibus. 42. Nisi Deus paths mei Abraham, et limor Isaac, affuisset mihi, forsitan modo nudum me dimisisses: afflictionem meam et laborem manuum mearum respexit Deus, et arguit te heri. 43. Respondit ei Laban : Filiæ meæ et lilii, et greges tui, et omnia quæ cernis, mea sunt : quid possum facere filiis et nepotibus meis? 44. Veni ergo, et ineamus foedus ut sit in testimonium inter me et te. 45. Tulit itaque Jacob lapidem, et erexit illum in titulum. 46. Dixitque fratribus suis : Allerte lapides. Qui congregantes fecerunt tumulum, coinederuntque super cum : 47. quem vocavit Laban, Tumulum testis; et Jacob, Acervum testimonii, uterque juxta proprietatem lingua*, suæ. 48. Dixitque Laban : Tumulus iste erit testis inter me et te hodie, et idcirco appellatum est nomen ejus Galaad, id est, Tinnulus testis. 49. Intueatur et judicet Dominus inter nos quando recesserimus a nobis, 50. Si afflixis filias meas, et si introduxeris alias uxores super eas; nullus sermonis nostri testis est absque Deo, qui præsens respicit. 51. Dixitque rursus ad Jacob : En tumulus hic, et lapis quem exeri inter me et te, 52. testis erit : tumulus, inquam, iste, et lapis sint in testimonium, si aut ego transiero illam pergens ad te, aut lu præterieris, malum mihi cogitans. 53. Deus Abraham, et Deus Nachor, judicet inter nos, Deus patris eorum. Juravit ergo Jacob per timorem patris sui Isaac. 54. Immolalisque victimis in monte, vocavit fratres suos ut ederent panem. Qui cum comedissent, manserunt ibi. 55. Laban vero, de nocte consurgens, osculatus est filios et filias suas, et benedixit illis, reversusque est in locum suum.

« 1. Tout. — Hebraice npb *lacach*, id est accepit, furatus est. Est calumnia : per invidiam enim Jacob furti arguit, furtumque vocat justam mercedem opesque ipsi a Deo datas.

» 3. Eroqcb tecum. — « Quid illi deessequeat, inquit S. Ambrosius, cui adest rerum omnium plenitudo, » imo occantis, puta Deus?

7. Motavit mercede» meam decem vicibus. — a Decem, p id est multis, ut ponatur numerus certus pro incerto; denarius enim significat multitudinem et perfectionem. Ita Orígenes, Eusebius, Diodorus et Procopius. Sic stupe divites agunt cum pauperibus, ut neque pacta, neque promissa servant, nisi quantum in rem ipsorum sil; hinc Terentius ; « Novi, inquit, ego vestra illa verba : Volo nolo, nolo volo ; quod modo ratum erat irritum sit. *

S undo, proprie cl præcise, mutavit Laban pactum et mercedem Jacobi decetn vicibus ; idem enim impropere Jacob Labano vers. 41. Nam, ut patet vers. 41, Jacob 20 annis servivit Labano, puta 11 annis pro uxore utraque, et 6 annis pro gregibus et ovibus; bis autem in anno pariebat oves, et qualibet vico ex pacto, per singularem Dei providentiam, dilabatur Jacob. Hoc videns Laban, qualibet vice rescindebat et mutabat pactum, quinque ergo annis decies mutavit pactum; unde anno sexto hujus mutationis perlæsus Jacob aufugit. Septuaginta, pro *decem vicibus*, vertunt, sixviiv, *decem agnis*, id est, decem temporibus quibus agn.e nascebantur, inquit nonnulli; sic enim ait Virgilius :

i'osl aliquot tnca regna viJcas luirator aristas;

per aristas messes, per messes annos significans. Ita S. Augustinus, Quæst. XCV.

Verum verius est corruptos esse hic Septuaginta et pro Juá áuwi, restituendum esse tac&p&v, id est, decem mnas vel minas; videntur enim Septuaginta Ilebræum tZWio *monim* voluisse relinquere, et explicare per minas. Ita Eugubinus, <7. d. *Decem*, id est multis, *minis* auri, mullo pretio fraudavit me pater vester, immutando et invertendo mercedem meam.

Tropologice, Laban est mundus; hic Jacob, id est fideles, affligit, quos ante spe sui commodi adamaverat et provexerat; quia ea spe se postea frustrari videt.

Vers. a. 8. Omnes, — pleræque, nam pars serotina, scilicet exigua et infirma, cessit Labano, cap. precedenti', vers. 42 (1).

Ver» 12. 12. Vide universos vásculos varios. — Ilac visionem et symbolo significabat angelus diversicolores nasciluros Jacobo, simulque, ut videtur, modum id faciendi per virgas decorticas eum docuit, licet id non exprimat hic Scriptura, contenta narratione totius rei, quam dedit cap. precedenti.

Vidi exim omnia quæ fecit tiri Ladan. — « Hic discimus, ait S. Chrysostomus, *homil.* 57, quod quando injuria nobis fit, nosque mansueti, mites et tolerantes fuerimus, majori et largiori auxilio divino fruimur. Ne ergo obludemur his qui nos premunt, et calumniari volunt; sed feramus generose, scientes quod nos omnium Dominus non despiciet, tantum nos ejus benevolentiam agnoscamus. Mihi enim, inquit, vindicta, et ego retribuam. »

Ven i . 13. Dels Bethel, — qui tibi apparui innixus scalæ in Bethel, cap. xxvni.

Et votum vovisti. — Meminit Deus voti Jacobi, ut illud sibi gratum fuisse, seque propter illud Jacobo benedixisse, cumque ditasse significet; utque eum voti sui prosequendi et perficiendi memorem reddat.

Vers. u. 14. Numquid uadeus? — Nonno pater nos quasi exhærcdes fecit? *Primo*, dum nos indotatas libi uxores tradidit. *Secundo*, dum pretium nostrum, quo nos scilicet tibi coemisti uxores, puta laborem 14 annorum servitutis tuæ, totum sibi usurpavit, ut non tam quasi pater nos in matrimonio, consignata dote collocasse, quam quasi mango vendidisse videatur.

Vrrs. n. 17. Impositis LiDERis. — Erant enim teneri : nam maximus Ruben erat 13 annorum, minimus Joseph erat sexennis.

Tropologice hinc disce, ohoria invidia, justo illam esse declinandam : melius est enim ei sine lite abire, quam cura jurgio residere, inquit Ambrosius, lib. 11 *De Jacob*, cap. v. Rursum, Deus

(1) In Hebr. QHp3> oves quibus punctatum totum corpus, opponi videntur tu; OHpy> ovibus scilicet. quarum crj r/i. imo malleolo? pedum Unium pungebantur.

hic suos adversis, calumniis, exiliis agitari permittit, ut ad patriam cadestem anhelent, inquit Ruperitis : nam mala quæ nos hic premunt, ad Deum ire compellunt.

18. Pergens ad Isaac patrem suum. — Eo tendebat Jacob, sed in itinere ferine decennium posuit, habitando in Sichem, et in Bethel. Ita Abulensis.

19. Furata est idola. — Quadres, cur id fecerit Vm.a Rachel? Respondet *primo* Aben Esra, cam fura-C* ** tam esse idola patris, ne paler illa consulendo, ritl vel eorum inspectione augurando, cognosceret! posset per quod iter Jacob cum suis abiisset et fugisset, ut scilicet eos insequi non posset.

Secundo, S. Basilius, initio in *Proverb.*; Nazianzenus, orat. 2 *De Pasch.*; Theodoretus et Pererius, putant cam id fecisse, ut occasionem idololatriæ patri tolleret.

Tertio, verisimilius S. Chrysostomus, *hom.* 57, Tertb. Gennadius, Ruperlus, Cajetanus et Oleaster putant eam idola non tam patris quam sua quasi deos penates secum abstulisse, eo quod iis dedita esset, ab iisque felix iter omneque bonum speraret; nam paler Laban, ejusque domus, ac consequenter et Rachel, cum Deo vero etiam idola, moro genitis suæ, colebat, ut patet cap. xxxv, vers. 2, ubi demum hæc idola abolevit Jacob.

Quarto, furata est Rachel hæc idola, quia erant flauto, pretiosa, puta ex auro : itaque aurum furata est, id est, clanculum accepit; sed juste, quasi dotem suam, et quasi mercedem marito suo debitam. Ha Pererius.

Idola. — Hebraice est *theraphim*, quod fluitine significat statuas humanas, sive humanam formam habentes, ut patet 1 *Req.* xix, 13; hinc Aquila vertit, id est figurationes; Chaldæus vertit, *imagines*.

Secundo, nomen *theraphim* usu appropriatimi est iis statuis, quæ opera dæmonum responsa dabant, ut patet *Judie*, xviii, 18; unde interpretes passim *idola* vertunt. Ita Septuaginta, Noster et alii, quin et ipse Calvinus. Inapte ergo idem Calvinus : *Theraphim*, inquit, sunt imagines, quales habent Papista : nec enim Papista imagines habent et colunt quasi idola, aut quasi deos, uti *theraphim* hæc habuit et coluit Laban, ut patet vers. 30. De *Theraphim* plura dicam *Judie*, xvm.

20. Noluit quilibet confiteri. — Hebraice est, *fura*-Vm.!0. *tus est Jacob cor Labani* : cor, id est opes quæ erant quasi cor Labani, quasque ut cor suum amabat, inquit Lipomanus.

Verum dico esse hebraismum : a Furatus est iietni cor Laban, » id est, inscio et ignorante Laban, et fortini et clanculum aufugit, quasi cor, id est scientiam et conscientiam Laban secum abstulisset. Unde Chaldæus vertit, *celavit*; Septuaginta, *abscondit*. Sic Seneca in *Agamemnon*. ait :

Germane, vultus veste furabor luos,

furabor, id est abscondam.

Addit Cajetanus, Labanum in corde suo stauisse, non pati Jacobum ex liaran auferre opes, quas ibi pepereral. Unde vers. 42 ait ei Jacob : < Forsitan nudum me dimisisses; » et quia Jacob inde clam discedens irritum fecit hoc Labani consilium, hinc dici furatum ejus cor, in quo consilium illud latebat, illudquo clanculum secum tulisse : csl metonymia (i).

Vtrt. 11. 21. Amne transmisso, — Euphrate, qui liaran et Mesopotamiam circumdat : fecit id Jacob non per miraculum, uti fingunt Judcei, sed per navim ordinariam.

Vtn.tJ. 23. In monte Galaad, — qui postea vers. 18 dictus est Galaad : est prolepsis, de Galaad vide Adrichoinium in *Terra sancta*.

Ven.15. 25. Fbatribus, — valida manu cognatorum, famulorum et civium.

VernH. 26. Dixit (Laban) ad Jacob : Quare n a egisti?— Vide hic rursum in verbis Laban ingenium mundi. Nam *primo*, licet sciret se perfidia sua causam dedisse justo fugiendi, id tamen dissimulat, et omnem culpam in justum rejicit, et cum deberet deprecari culpam, ac justum reconciliare, ultro cum arguit. Sic mundus sua peccata dissimulat, et omnem culpam in pios rejicit. Sic Achab Eliam criminatur quod turbaret Israel, cum ipse impius rex suis peccatis causa esset malorum. Secundo, Laban fingit se amicum, cum esset adversarius : « Ut prosequerer te, inquit, cum gaudio et canticis, » etc. Sic mundus aliter loquitur, aliter sentit : v® duplicibus corde ! *Tertio*, prodit suam impietatem et stultitiam, cum ait : « Cur furatus es deos meos? » impietatis est, quod idola colit : stultitia, quod deos dicit, qui se a furibus custodire nequeunt. *Quarto*, ait : « Stulte egisti; » sic mundo stultum videtur quidquid pii faciunt; non stulte egit justus oppressus patriam repetendo, sed stulte agit mundus coelestem patriam contemnendo. *Quinto*, arroganti® est quod dicit : « Valet manus mea reddere tibi malum; » sic mundus semper præsuiuit de potentia, cum sciat se nihil contra Deum posse. « Arrogantia ejus, inquit Isaias, cap. xvi, plusquam fortitudo ejus. » Demum tamen, velit nolit, confiteri cogitiii veritatem, se videlicet a Domino prohiberi et cohiberi. Unde S. Chrysostomus, *hom. 57*, nullis exemplis ostendit, quam Deus Jacobi et aliorum justorum habeat curam, adeo ut non tantum homines efferatos, sed feras ipsas donici et cicuret, ne cis noceant : a Dei enim manus, inquit, polentior est omnibus, ipsa nos undequaque munii et invictos facit. Id quod et in justo hoc declaratum est. Nam qui tanto impetu comprehendere Jacob, et pœnaii fug© do eo sumere vole-

bat non solum nihil a-perum contra eum loquitur, sed sicut pater filium blande compellat, dicens : Quid feciali? quare clandestine abMesfiisli? Vide quanta mutatio, vide quomodo is qui ut bestia insaniebat, ovium imitetur mansuetudinem. »

Ut clam me. — Hebraice rursum est, « furatus es cor meum, d de quo dixi vers. 20.

Quasi captivas gladio, — quasi bello captas idcoque servas, sive mancipia (2).

28. Filios meos, — nepotes ex filiabus.

32. Scrutare quidquid tuorum (de tuis rebus) Ven.

apud he inveniris, et aufer. — Mystice S. Ambrosius, lib. II *De Jacob*, cap. v : « Venit ad cum Laban, inquit, id c4 dealbatus, puta Satanias (quia el Satanias transfigurat se in angelum lucis), et cœpit ab eo sua requirere. Respondit Jacob : Nihil tuorum habeo. Quare si quid agnoscis tuorum vitiorum et criminum, nihil mecum abstuli fraudum tuarum, dolique consortia ulla non habeo : omnia tua tanquam contagium refugi. Et quæsivit Laban, et nihil suum reperii. Quam beatus vir, in quo inimicus nihil invenit, quod suum posset dicere, in quo diabolus nihil offendit, quod suum agnosceret! Impossibile videbatur istud in homine, sed typum gerebat ejus qui dixit in Evangelio : Venit hujus mundi princeps, cl in nie inveniet nihil. Nihd est enim quidquid est diaboli, quod nullam potest habere perpetuitatem atque substantiam (3). »

34. Subter stramenta, — sub clitellis (4). Ven.m

33. Juxta consuetudinem feminarum. — q. d. Laboro fluxu menstruorum, ideo præ infirmitate assurgere non possum.

36. Tumensque, — præ ira et indignatione justa Vm. y. Jacob, alias mitissimus : laesa enim patientia fit furor.

39. Nec captum a bestia ostendi tibi. — Lex ven. pastorilia est, ut, si sine pastoris culpa pecus a feris necetur, ostensa domino parte aliqua residua, nox® pastor eximatur; res enim quæque domino suo perit, nisi culpa custodis interveniat. Verum hanc legem non servavit durus cl injustus Laban, qui Jacobum volebat uon cul-

te) Vers. 27. Nomon qn onomatopoeiticom, sonitum tympani manu pulsi exprimit. Ea tympani, hodiernum in illis oris usii ita. minora sunt, atque ex altera tantum pario, aut etiam ulraque clausa, qualia sunt que fawtbiuri de basque a Gallis vocantur, lis sallando utebantur fmniMO.

(3) Accentus *Sciolta*, voci n*n* appositus vetat verbi coram fratribus nostris jungere cum iis quæ præcedunt. Quare hoc potilis modo locus est exponendus : Coram fratribus nostris agnosco Uhi quid sil apud me, scii, de rebus luis. Cf. vers. 37.

(4) Sellæ cameline, qua vehi solebat, quæque p'r noctem in tentorium ejus reposita lucret, Itacheh inedit, tanquam in sedile aliquod, aut lectulum commodiorem. Puh maribus enim aliisque utensilibus instnd solent hæ sellæ. Cæteruui Penatium statu® pana? erant (conf. Virgiliuin, .*Encid.* II, 716), unde facile in üuu>modi sell i camelina abscondi potuere.

(1) *Cor r.abanis Syri*. Labanem hic vocari *Syrum* nulli putant, non ut patria ejus signetur, sed ut viri inores notentur, quia Syri ab antiquissimis temporibus bibebantur cætcns hominibus callidiores, q. d. scriptor, Labancin, quamvis callidum, ut vulgo Syri esso solent, delusum tamen a Jacobo prudentioro fuisse.

pam lanium, sed et casum prestare. Hoc est enim quod ei objicit Jacob, dicens : « Quidquid furto peribat, a me exigebas, n Alioqni pastor jure pastortio tenetur ovem a lupo; urso, etc., raptam excutere, ovemque tueri, si potest : quod si negligia!, tenetur ad ovis raptæ restitutionem. Ita David pascens oves, iconem et ursum eas invadentes occidit, l Beg. xvn, 34. Multo magis Deus a pastoribus qui curam gerunt animarum, illas requireret, si sua negligentiii sinant eas a diamone rapi, agique in pricceps, uti docet Ezechiel cap. m, vers. 17, et toto cap. xxxiv. Idem iudicium est de principibus et magistratibus, qui subditorum salutem, corpora et fortunas tueri debout. Horum ergo est jugiter excubare, pro suorum tutela et custodia, a Excubat (inquit Seneca) principis cura pro salute singulorum, n Talis fuit Cæsar, de quo idem Seneca, lib. De Brevit. vitæ : « Omnium, inquit, domos illius diligentia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio. n Tales quoque vult esse principes Plato, lib. VII De Legibus (1).

Vrn.40. 40. Æstu men in et gelu. — Male legunt quidnm *urgebar* : nam sicut calor, sic et frigus adurit, id est pungit, cruciat, exsiccat, cl, ul Hebreæ habent, 'j Shx *achatani*, id est, comedit me et consumpsit, lædit (2). Causam physicam assignat Hieronymus Magius, lib. l *Miscellan.* cap. xvn. Sic Poeta : « Urebant montana nives, n El Tacitus, lib. XV *Annat.* : « Ambusti multorum artus vi frigoris. » S. Basilius, hom. De 10 Jfnr-hjr. : « Frigore, inquit, toti exusti. » Et Ecclesiasticus do Aquilone loquen?, cap. x l iii, 23 : « Exuret, inquit; desertum, et extinguet viride » ó; zij, id est, *sicut ignis*. Hinc el pruina a perurendo dicta, quod herbas et fruges perurat, ait Festus : nimirum munditia mulieribus, labor viris convenit. Quocirca merito Jacob a S. Gregorio hom'd. 15 in *Ezech.* statuitur laboris exemplar, coque illum meruisse ail victoriam in lucta cum angelo, cap. XXXII. a Laboriosa, inquit, fortitudo ut obtineri debeat quærilur? Jacob ad memoriam deducatur, qui postquam scivit fortiter servire botami, ad eam quoque virtutem deductus est, ut non potuisset a luctante angelo superari. »

y ->t. Fugudat qib somxls. — Pastoris boni est vigilare, noctuque invigilare gregi. Quam ergo vigil i", . "a ** Episcopus et pastor oportet, qui pascit oves Priù- Dei! inquit S. Damasus epist. 4. Jacob ergo arpuñe > 'l'etyPus boni oeconomi, quem sic depingit ,l.U/t Aristóteles in OEconom. : « Expergis decet prius c.- u- dominum quam servum, et cubitum ire postle- *lb“ ritis; nec uuquam incustoditam esse domum, si-

cul nec urbem, quando opus est, neque dio, neque noctu; et ante lucem surgere, quod ad sanitatem et ad curam rei familiaris, et ad studium philosophice prodest plurimum. » Sic et Calo De *rustica* cap. v, et Cicero, lib. II De *Divinat.*, hoc præceptum dant villico : « Primus cubitu surgat, postremus cubitum eat. » Refert Xenophon in *OEconom.* barbarum quemdam rogatum, quid equum habilem et vegetum redderet, respondisse : « Domini oculus. » Agesilaus, rex Lacedæmoniorum, somno moderari noverat, et, ut ait Xenophon, somno non ut domino, sed ut subdito in negotiis utebatur. Ita pastores vigilabant, quibus primo ab angelo nuntiata est nativitas Christi. Ita Paulus ait Timotheo : « Tu vero vigila, in omnibus labora. » Ita Gentiles bonum pastorem comparant Argo, qui pastor erat lotus oculatus, imo oculis circumcirca plenus. Homerus, Iliadep, canit Jovem deorum Deum, diis hominibusque dormientibus, insomnem fuisse, ac de Achille exaltando cogitasse. Sic de Deo vero canit David *Psal.* cxxi : « Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel. » Persarum rex habebat cubicularium, qui mane regem excitans diceret : « Surge, rex, atque ea cura, quæ te curare voluit Mesoromasdes, » tuus Deus; testis est Plutarchus lib. *De Doctr. princip.* Recte ergo Homerus loco citato :

O-j jrpñ TXVú/yw tCinv

<j Xaci r' izmrjásxrai, xxi ftoax [xsuijU.

Non deed lota node dormire drum consiliarium,
Cui populi commissi sunt, d tanta curanda sunt.

Si ergo « vita mortalium est vigilia, » mullo magis vita Principimi et Prolatorum, vigilia sil oportet. Ita S. Dominicus noctu vigil orabat, suorumque Fratrum cellas locaque omnia obibat.

41. Deceu vicibus.—Josephus vult Laban pacta Ven-« violasse, fcelusque meliores jam natos, Jacobo ex pacto debitos, abstulisse; sed errat : nam hac ratione adeo ditari non potuisset Jacob. Melius ergo Orígenes, Eusebius et S. Hieronymus censent Laban pactum in futurum decies commulasse, sibi deposcendo talia, qualia Jacobo jam nata, cl obvenisse videbat.

42. Nisi Deis patios mei Abraham, et timor l! Isaac affuisset mihi. — Quærcs, quis sit timor ^'i ^ Isaac? Despondent *primo* Aben Ezra et Cajetanus, b™dî esso timorem et reverentiam quo Isaac timuit, n^p. coluit et reveritus est Deum, g. d. Merito timoris, rr, Ql- id est, pietatis, reverentia cl devotionis Isaac, qua scilicet ille supplicabat Deo pro lilio suo Jacobo, liberatus a Laban, et prosperatus est Jacob. Hie ergo limor Sanctorum est actus religionis et reverentia, oriturque ex amore Dei ; imo est actus charitatis, subinde imperatus, subinde elicitus; <piia enim Sancti summe amant Deum, hinc summe timent cum offendere, summeque cum colunt et reverentur.

(1) Pm *qufdqtd ftrfo peribat.* hobr. est *furtum diti et fioctit.* In 7U33 «t ' paragogicum.

(2) Quam ardens in Oriente interdin est jestas, urn v< j! miens et periculosum est frigus nocturnum, quod into t n ram core cadente orín solet : Id qu xi omnes testantur, qui in illas regiones ilinera Instituerunt.

«tala. *Secundo*, alii putant hunc timorem fuisse reverentiam, qua Jacob prosequabatur patrem suum Isaac, eumque timuit et reveritus est: per hanc enim reverentiam et pietatem erga patrem suum Isaac, meruit Jacob apud Deum ut ab eo liberaretur et protegeretur.

Tertio et genuine, Deus, qui fuit Deus Abrahæ, vocatur timor Isaac, *q. d.* Deus quem coluit Abraham, et quem timuit ac reveritus est Isaac, quasi summum Numen, summamque Majestatem. Sic Isaias, cap. vii, vers. 13, Deum vocat terrorem et pavorem Israel, quem scilicet Israelite cum metu et pavore coluerunt et reveriti sunt.

Timor ergo hic metonymice capitur pro objecto timoris, puta pro Deo. Sic Jovem Gentiles vocabant timorem hominum, quem scilicet homines testem, judicem et vindicem metuunt, a cujus jurare timent, et fallere numen, n. Sic enim Jacob, vers. 13, juravit per timorem patris sui Isaac, æque ac Laban per Deum Abrahæ et Deum Nachor. Sic Deus in Psalmis dicitur spes mea, patientia mea, id est, in quem spero, propter quem patior. Ita Theodorctus, Chaldæus et S. Augustinus.

Arguit te heu, — cum tibi apparuit, monens ne quid gravius mihi diceret aut faceret, vers. 29.

vñ o. 43. Quid possum, — *q. d.* Patria, pietas et amor non permittunt ut meis filiabus et nepotibus noceam: sic enim habent Hebræi; noster tamen Interpres vertit, *filiis et nepotibus*, ubi tñ et significat *id est*: Laban enim suos nepotes vocat filios, ex eo quod paulo ante dixit Jacobo: «Filii et greges tui, et omnia quæ cernis, mea sunt, » quia scilicet a me, quasi avo et primo possessore descendunt.

v», o. 44. Ut sit in testimonium, — in monumentum fœderis inter nos initi.

v«.n. 45. In titulum, — in signum et monumentum: de titulo vide dicta cap. xxviii, 18.

v«n.u. 46. Tumulum, — aggerem longum latumque et planum: nam in eo quasi in mensa pransi sunt.

"«• it. 47. Quem vocavit Laban, Tumulum testis: et Jacob, Acervum testimonii, uterque juxta proprietatem linguæ suæ. — Idem nomen quoad significationem et rem, huic tumulo imposuerunt Jacob et Laban, sed diversum quoad vocem et linguam: nani Laban Syrus syriaco vocavit eum **MniTO** *iegar sahaduta*, id est acervum, vel tumulum testimonii: Jacob vero Hebræus hebræo vocavit eum **ipSj gated**, id est tumulum testis; *gal* enim tumulum, *cd* testem significat. Jam in re tumulus testimonii idem est quod tumulus vel acervus testis: lapis enim non potest aliter esse testis, quam si trigatur et ponatur in testimonium rei alicujus; forte etiam incuria librariorum hic transposita sunt nomina, ut loco *testimonii* positum sit *testis*, et contra; nam proprio et præcise Laban vocavit hunc tumulum, *iegar sahaduta*, id est tumulum testimonii: Jacob

vero vocavit eum *gated*, id est acervum, vel tumulum testis. Quia ergo hic tumulus erectus fuit in testimonium fœderis inter Jacob et Laban initi, hinc vocatus est *gated*, id est tumulus testis, indeque ipso mons, urbs et regio tota dicta est *o»vie-Galaad*, vel *Galaaditis*.

48. Appellatum est nomen ejus *Galkad*, id est *ver»*. «. tumulus testis. — In Hebræo tantum est *Galaad*, sed noster Interpres Hebræum nomen *Galaad* explicat, addens, «id est, tumulus testis. » Hebræi addunt, *vcm»7spAa*, id est, *et specula*, quia dixit (Laban): *Speculelur*, «intueatur, et judicet Dominus inter nos. » Duo ergo nomina huic tumulo imposita sunt, primum, *gated*, id est tumulus testis; secundum, *mitspha*, id est specula, vel, ut Septuaginta vertunt, *4?»«*, id est visio, *q. d.* Laban: Ego deinceps lo tuaque, o Jacob, speculari et intueri non potero: recedam cuim et divider a te; Deum ergo lime, qui speculator est Dhu hujus nostri fœderis et juramenti, ut judicet et vindicet, si alteruter nostrum illud violaverit, nimirum

Speculator asper, desuper,
Qui nos diebus omnibus,
Adusque nostros prospicit,
A luce prima in vesperam.

*

Hic est noster mtfsphe.

51. Lapis quem erexit, — in tumuli jam dicti Vers. si, parte una, quæ Mesopotamiam respiciebat, lapidem suum erexit Laban; in altera parte, quæ Chananæam respiciebat, lapidem alterum, suumque erexit Jacob: ut hi duo lapides essent quasi columnæ et termini, quos neutri ad noceudum alteri transire liceret.

53. Deus Abraham, et Deus Nachor judicet v»». sj. inter nos, et Deus patris eorum, — puta Deus Thare, qui fuit pater Abrahæ et Nachor.

Nota: Laban cum Deo vero Abrahæ coluit idola patris sui Nachor: hinc etiam addit communis abavi, puta Thare, deos, quasi utrique patrios et hæreditarios. Thare enim in Chaldæa cum Abraham coluit Deum verum, in liaran vero cum Nachor coluit idola, ut dixi cap. xi, in fine: Jacob vero hos rejicit, et lautum jurat per timorem Isaac, id est, per Deum quem timuit et coluit Isaac et Abraham. Vide dicta vers. 42.

Nola: Sicut licuit Jacobo a Laban, ita cuivis fidei licet ab infidei excipere, imo exigere in necessitate juramentum, etiamsi sciat infidelem juraturum per falsos deos: sicut in necessitate licet petere mutuum ab eo, quem scis id non daturum nisi cum pacto usura). Sicut enim hic solum exigit mutuum, usuram vero tantum permittit et tolerat: ita et illo juramentum solum exigit, id ipsum vero fieri per falsos deos lautum permittit et tolerat, idque ob justam causam, puta necessitatem.

51. Immolatis quæ victimis. — hostiis pacificis Vw» t4. oblati pro paco, reconciliatione et fœderis initio

cum Laban socerosuo, unde eidem ex iisdem	Deus eam conservaret, firmaret ei perpetuari,
convivium instruxit. Hisce ergo victimis gratias	55. De nocte, — summo mane.
egit Jacob Deo pro pace inita, simulque petiit ut	In locum suum, — in liaran.

CAPUT TRIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jacob vidit binas angelorum acies, sibi in tutelam a Deo submissas. Secundo, vers. 3, metuens fratrem, ad eum munera mittit. Tertio, vers. 24, cum angelo luctando praevallet, et vocatur Israel.

1. Jacob quoque abiit itinere quo coeperat: fueruntque ei obviam angeli Dei. 2. Quos cum vidisset, ait : Castra Dei sunt hæc, et appellavit nomen loci illius Mahanaim, id est Castra. 3. Misit autem et nuntios ante se ad Esau fratrem suum in terram Seir, in regionem Edom : 4. præcepitque eis, dicens : Sic loquimini domino meo Esau : Ilæc dicit frater tuus Jacob. Apud Laban peregrinatus sum, et fui usque in praesentem diem. 5. Habeo boves, et asinos, et oves, et servos, et ancillas : miltoque nunc legationem ad dominum meum, ut inveniam gratiam in conspectu tuo. 6. Reversique sunt nuntii ad Jacob, dicentes : Venimus ad Esau fratrem tuum, et ecce properat libi in occursum cum quadringentis viris. 7. Timuit Jacob valde, et perterritus divisit populum qui seenni erat, greges quoque et oves, et boves, et camelos in duas turmas, 8. dicens : Si venerit Esau ad unam turmam, et percusserit eam, alia turma, quæ reliqua est, salvabitur. 9. Dixitque Jacob : Deus patris mei Abraham, et Deus patris mei Isaac : Domine, qui dixisti mihi : Revertere in terram tuam, et in locum nativitatis tuæ, et benefaciam tibi : 10. minor sum cunctis miserationibus tuis, et veritate tua quam explevisti servo tuo. In baculo meo transivi Jordanem istum, et nunc cum duabus turmis regredior. 11. Erue me de manu fratris mei Esau, quia valde cura timeo : ne forte veniens percutiat matrem cum filiis. 12. Tu locutus es quod benefaceres mihi et dilatares semen meum sicut arenam maris, quæ præ multitudine numerari non potest. 13. Cumque dorraisset ibi nocte illa, separavit de his quæ habebat, munera Esau fratri suo : 14. capras ducentas, hircos viginti, oves ducentas, et arietes viginti, 15. camelos foetas cum pullis suis triginta, vaccas quadraginta, et lauros viginti, asinas viginti, et pullos earum decem. 16. Et misit per manus servorum suorum singulos seorsum greges, dixitque pueris suis : Antecedite me, et sit spatium inter gregem et gregem. 17. Et præcepit priori, dicens : Si obvium habueris fratrem meum Esau, et interrogaverit te : Cujus es? aut, Quo vadis? aut, Cujus sunt istaquæsequeris? 18. respondebis : Servi tui Jacob, munera misit domino meo Esau : ipse quoque post nos venit. 19. Similiter dedit mandata secundo, et tertio, et cunctis qui sequebantur greges, dicens : Iisdem verbis loquimini ad Esau, cum inveneritis eum. 20. Et addetis : Ipse quoque servus tuus Jacob iter nostrum insequitur ; dixit enim : Placabo illi muneribus quæ præcedunt, et postea videbo illum, forsitan propitiabitur mihi. 21. Præcesserunt itaque munera ante eum, ipse vero mansit nocte illa in castris. 22. Cumque mature surrexisset, tulit duas uxores suas, et totidem famulas, cum undecim filiis, et transivit vadum Jacob. 23. Traducisque omnibus quæ ad se perlinebant, 24. mansit solus : et ecce vir luctabatur cum eo usque mane. 25. Qui cum videret quod eum superare non posset, tetigit nervum femoris ejus, et statim emarcuit. 26. Dixitque ad eum : Dimitte me, jam enim ascendit aurora. Respondit : Non dimittam te, nisi benedixeris mihi. 27. Ait ergo : Quod nomen est libi? respondit : Jacob. 28. At ille : Nequaquam, inquit, Jacob appellabitur nomen tuum, sed

Israel, quoniam si contra Deum fortis fuisti, (piano magis contra homines prævalebis? 29. Interrogavit cum Jacob : Dic mihi, quo appellaris nomine? Despondit: Cur quieris nomen meum? Et benedixit ei in eodem loco. 30. Vocavitque Jacob nomen loci illius Phaniel, dicens : Vidi Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea. 31. Ortusque est ei slatini sol, postquam transgressus est Phaniel : ipse vero claudicabat pede. 32. Quam ob causam non comedunt nervum filii Israel, qui emarcuit in femore Jacob, usque in praesentem diem : eo quod tetigerit nervum femoris ejus, et obstupuerit.

t 1. Angeli Dei —Duas angelorum acies vidit
vwth hic Jacob : inde cniin hic locus hebraico vocatus
» idui est tZ2'2no *machanaim*, quod nomen est duale,
*s«do- et significat bina castra vel binas acies. Unde et
urbs ibidem postea ædificata, dicta est *Machanahn*; nimirum una acies erat angeli, qui erat
custos et praeses Mesopotamia! : hic cum angelis
sibi subditis et subordinaos, quasi instructa acie,
comitatus fuerat, et secure deduxerat Jacobum a
Mesopotamia hucusque, scilicet ad confinia Chananaeæ; ibi occurrit ei, cumque excepit angelus
præscs Chananaeæ, cum sua acie angelorum sibi
subditorum, ut eum per Chananaiam secure ad
patrem perduceret, et ab Esau aliisque ei infensis tueretur et protegeret. Sicut enim principes
externum principem, per suas terras, datis militibus praesidiariis, securo deducunt, et vicino
principi, ejusque praesidiariis ulterius deducendum, consignant: ita pariter cum Jacobo faciunt
hic angeli. Vide Dei et angelorum erga suos providentiam et curam. Vide et quantus, quamque
similis, familiaris et charus Deo et angelis fuerit
Acjtio. Jacob. Vide *tertio*, quomodo post tentationem et
'■f*terrorem incussum Jacobo a Laban, sequatur
«Mj, consolatio angelorum; sic de Christo dicitur
' «*ilatth.* iv : « Tunc reliquit cum diabolus; et ecco
i«m. aD8eli accesserunt, et ministrabant ei. » Vide
quarto, quomodo tentationi minori Labani major succedat, scilicet timor Esau infensi, utque
contra cum Jacobum hic præmuniant angeli.

Sicut ergo Elisæus, IV *Regum* vi, vers. 17, vallatus ab hostibus, vidit angelorum acies sibi iu
auxilium et tutelam occurrero : ita et Jacob hic
contra Esau aliosque hostes angelorum praesidio cingitur, ut discat nec Esau, nec quemquam hominum timere. Ita Abulensis. Hic impletum fuit
illud *Psahn.* xxxiil, 8 : » Immittet (hebraico *HJH thone*, id est, castrametabitur) angelus Domini in circuitu timentium cum. »

Sic in Vitis Patrum legimus de Abbate Mose, quod, cum valde a fornicationis spiritu impugnaretur, iverit ad Abbatem Isidonun, qui eum ad superiora domus deduxit, ubi ad Occidentem vidit ingentem dæmonum turbam inter se concertantem, ad Orientem vidit splendentem angelorum exercitum; tum Isidorus : « Quos, inquit, in Occidente vidisti ; ipsi sunt qui etiam justos impugnant : quos vero in Oriente, hi sunt, quos in adiutorium mittit servis suis Dominus exercituum. Cognosce igitur, quod plures sint nobis-

cum, quam cum illis, ut dixit Elisæus propheta. » Ex dictis patet hanc angelorum extraordinariam fuisse custodiam : non enim solus angelus Jacobi custos, sed binai angelorum acies, cum duobus ducibus, apparuerunt Jacobo.

Putat Diodorus Tarsensis angelum præfectum secundae aciei, et præsidem Chananaeæ, fuisse S. Michaellem : hic enim constitutus est a Deo princeps posterorum Jacob, puta populi Dei, omnium scilicet Israclitarum, ut patet *Damelis* x, vers. ull. et *Daniclis* xn, vers. t.

3. An Esau fratrem suum ex terram Seir, —v«. x
quæ et Edom, sive Idumaea dicitur. Nota, dum Jacob moratur in liaran, Deus injicit cogitationem ei mentem fratri ejus Esau, indignanti ob parentum voluntatem in Jacob propensiolem, in se vero et uxores suas frigidiolem, ut Chananaeam relinqueret, et montes Edom sibi sedes deligeret : ut nimirum hac ratione Chanauæa cederet Jacobo ejusque posteris. Jacob in liaran nuntio a matre, uti videtur (hoc enim ipsa promiserat cap. xxvn, vers. 45), accepto, intellexerat Esau in Edom commigrasse; unde securus ex liaran ad parentes in Chananaeam redit.

Nola secundo, prolepsim; hæc enim terra non ante, sed post habitationem Esau, ab ipso Esau dicta est Seir, et Edom sive Idumæa, uti dixi cap. XXV, vers. 25 et 30.

5. Uabeo boves, — q. d. Tibi ob egestatem non Vera. 5.
ero oneri, nec parentum opes imminuam : affatim enim opum mihi Deus largitus est.

G. Cum quadringentis viris. — Ut sic ei fratri potentiam suam ostentaret, utque cum hac pompa amplius honoraret, ciquo securum comitatum per iter praestaret. Videtur ergo Esau per nuntios a Jacobo missos, tam humiliter et humaniter eum salutantes, fuisse placatus, pristinaque odia in amorem convertisse, Deo cor ejus immutante et inclinante in favorem Jacobi.

7. Duas turmas. — Prior turma erat gregum cum Vers. i.
pastoribus, in suos ordines apte distributa; posterior erat uxorum cum liberis, cujus tres erant ordines : primus Zelphæ et Bake cum suis prolibus, secundus Lite cum suis; tertius Rachclis et Joseph, ut patet cap. seq. vers. 2. Rachel ergo et Joseph non tertiam faciebant turmam, sed secundæ agmen claudebant, nipote diarissimi Jacobo.

Tropologice, notat S. Augustinus nos exemplo iu
Jacobi ita debere Deo fidere, ut tamen humana 61 7, in
præsidia et cōnsilia non negligamus : hoc ennn prWj.

J » noo facere, esset lentare Deum. Hinc S. I*. N. Ignatius
 “, 1C** nos docuit, ita oinnein spem rerum gerendarum
 in Deo ponere, ut nobis nostrisque viribus plane
 diffisi, totos nos in Deum Deique providentiam
 ingenti fiducia conjiciamus; et tamen in ipsa excu-
 lionc, sedulo adhibere omnia naturalia media
 et humana præsidia, perinde ac si illis solis ni-
 teremur, illisque res omnis conficienda esset :
 utrumque enim docet et exigit prudentia pietas-
 que Christiana.

v««». g. 8. Salvabitur, —fugiendo salvo sc poterit.

Ven. to. to. Minor sum, —exilior, vilior, indignior sum,
 quam qui ullam tuam gratiam, vel misericor-
 diam, etiam minimam, mihi præstitam merue-
 rim, aut clamnum merca. Verro enim virtutis
 fundamentum est humilitas; nec tanta est clari-
 tas, quam non obscuret elatio.

Nota : Jacob hic ita gratias agit Deo de præte-
 ritis beneficiis sibi collatis, ut futuris se dignum
 reddat, ad caque Deum sua humilitate et gratitu-
 dine provocet. Docet ergo nos hic modum effica-
 citer orandi, nam orditur a Dei reverentia et laude,
 allegatque patrum merita, dicens : « Deus patris
 mei Abraham, » etc. *Secundo*, admonet Deum pro-
 missionum : a Domino, qui dixisti mihi : Rever-
 tere, n *Tertio*, humiliat se, et suam infirmitatem
 confitetur : « Minor sum cunctis miserationibus
 tuis. » *Quarto*, beneficia accepta recolit, et gratias
 agit : « In baculo meo transivi Jordanem istum, et
 nunccum duabus turmis regredior, n *Quinto*, orat :
 « Erue me de manu fratris mei Esau. » *Sexto*, non
 tantum pro se, sed et pro aliis obsecrat : a Ne per-
 cutiat matrem cum filiis; » timebat vel maxime
 ne, occiso semine benedicto, Christus uon veniret.

VeniTATB, — fidelitate, q. d. Ego, licet indignus,
 hactenus semper expertus sum, te fidelem in
 promissis mihi prorsus : quare confido et oro ut
 in futurum idem experiar, ulque nunc ab Esau
 me protegas.

In baculo meo, — cum baculo meo, q. d. Solus
 baculo, seu pedo pastoralis innixus, egenus, ut
 pastor sine grege, imo gregem pascendum quæ-
 rens, ex patria in lian : nunc Dei dono cum
 duabus prolium, famulorum et pecudum turmis
 regredior. Ita Josephus.

ver», i., 13. Camelos foetas, — quæ recens pepererant,
 et pullos lactabant.

Versi*. 1 G. SIT SPATIUM INTER GREGEM ET GREGEM. — Ut
 sic diutius munerum a me ei missorum numero,
 varietate et pompa se pascat et mitescat Esau :
 sic enim plura ei et splendida esse videbuntur.

Ve», to. 20. Forsitan. — id est utique; est enim *for-*
sitan, non dubitantis, sed affirmantis, et conti-
 nuantis, uti «Ia apud Homerum. Sic et Christus
 ait, *Joannis* cap. vin, 19: « Si mo sciretis, forsi-
 tan (utique) et Patrem meum sciretis (1). »

(t) ProitporfM *videbo* et/wm.hebr. est, cessaro faciam,
 abolebo iram ejus. *Fortan feret tultimi meuin*, id est,
 mei rationem habebit, rae amice excipiet.

21. Ipse vero mansit nocte illa in castris, — vu, lt
 tum ul despiceret num quid per oblivionem re-
 lictum esset; Ium ut consilium caperet, et cogi-
 taret qua ratione fratrem placare posset; tum
 maxime, ut ea nocte solus quiete et ardentem sup-
 plicarci Deo, ut omne hoc suum cum fratre ne-
 gotium, iterquo dirigeret : unde post orationem
 occurrit illi angelus luctator; tum denique ut
 post curas et labores, aliquid daret somno et
 necessariae quieti. Unde Septuaginta vertunt, *ipse*
tero dormivit in castris, llebr. est jS lan, id est,
 pernoctavit, id est, noctem transegit sivo dor-
 miendo, sive vigilando et operando.

MoralilerS. Ambrosius, lib. II *De Jacob*, cap. vi:
 « Perfecta virtus, inquit, habet quietis tranquil-
 litatem et stabilitatem. Ideo Dominus donum ejus
 perfectioribus reservavit, dicens : Pacem meam
 relinquo vobis, pacem meam do vobis. Perfec-
 torum enim est non facile mundanis moveri, non
 turbari metu, non exagitari suspitione, non ter-
 rore conculi, non dolore vexari; sed quasi in
 littore latissimo adversus insurgentes fluctus sæ-
 cularium procellarum, mentem immobilem fida
 statione placidare. Ex adverso, amplius suis sus-
 picionibus affligitur impius, quam alienis pleri-
 que verberibus, majoresque vibices vulnerum in
 ejus animo sunt, quam in eorum corpore qui at
 aliis verberantur. »

22. Cumque mature surrexisset, — ante auro-
 ram, durante adhuc nocte, ut habent llebræa et
 Græca : noctu enim postquam sua et suos per
 vadum Jacob traduxisset, Jacob luctatus est cum
 angelo usque mane.

24. Vir luctabatur cum eo. — Quores, quis fue-
 rit isto vir? Theodoretus, Justinus, Tertullianus, vi' n
 Hilarius, Ambrosius, Cyrillus, et alii apud Pero-
 rium, videntur dicere fuisse Filium Dei, puta quibue
 Verbum, quod futurum erat caro, et probatur, nIT
 quia ipse Jacob, vers. 30, cum vocat Deum.

Verum dico *primo* : Ille vir fuit angelus; id
 patet ex *Osce* xn, 3, ubi expresse hic vir vocatur
 angelus. *Secundo*, quia S. Dionysius, *Cades!is Hie-*
rarchiæ cap. iv; S. Hieronymus, Josephus, Euse-
 bius, Ilupertus, et S. Augustinus lib. XVI *De Civit.*
 XXXIX, docent fuisse angelum, adduntque Deum
 in veteri Testamento nunquam per se, sed sem-
 per per angelos apparuisse : nam celeberrima illa
 apparitio Dei dantis legem in Sina, facta est per
 angelos, ut patet *Gulat. m.*, 19.

Dices : Hic vir, vers. 30, vocatur Deus.

Respondeo : Erat angelus personaliter, sed vo-
 catur Deus repnesentative, et auctoritative, uti
 vicerex vocatur rex ; quia scilicet Deum, puta
 Dei Filium incarnandum, repræsentabat, ejusque
 vice et auctoritateungebatur; et hoc tantum vo-
 lunt Theodoretus, Justinus et alii Patres citati,
 qui lume virum vocant Filium Dei.

Dices *secundo* : Concilium Sinnicnsc, can. It,
 definit hunc virum fuisse Filium Dei; sic enim
 habet : « Si quis contra Jacob, non Filium lan-

quam hominem luctatum esse, sed ingentum Deum aut Patrem ejus dixerit, anathema sit» Respondeo : Hoc concilium tantum vult dicere angelum hunc repraesentare Deum, non Patrem, <cd Filium. Adde hoc concilium fuisse Ariano- rum, ac proinde parvre, imo suspecta* esse auc- toritatis et fidei.

Dico *secundo* : Angelus hic non fuit malus, in specie Esau apparens et volens vincere Jacobum, uti fingunt Judaei apud Lyranum, sed bonus. Patet, quia ab eo benedictionem petit Jacob. Rur- sum, ab eo locus est vocatus Phanucl, id est, apparitio vel facies Dei, ipseque Jacob dictus est *wiM Israel, id est, praevalens Deo. Fuit ergo hic an- / ^gelus bonus, typus Christi ex Jacob nascituri. Ita 6/ il Patres et Interpretes. Quare quod S. Hieronymus ' * in Comment, epistola, ad *Ephes*, cap. vi, vers. 12, hunc angelum ait fuisse dremonem, cum quo, ut ait Apostolus, nobis est colluctatio assidua, id moro suo, non ex sua, sed ex Origenis sententia affert. Origenes enim, lib. III *Periarchon*, consult hunc angelum fuisse diabolum.

Dico *tertio* : Angelus hic non fuit custos Esau, qui nomine Esau voluerit impedire Jacobum ab ingressu terrae sancire, ul hac ratione eum co- geret ad restituendum Esau sua primogenita, uti commentus est Franciscus Georgius, tom. I, sect. 3, problemate 231. Sed fuit hic angelus custos ipsius Jacobi. Patet, quia Jacobi, non Esau, cau- sam egit, ipsique Jacobo, in praejudicium Esau, benedixit. Rursum, quis credat angelum bonum contra Dei voluntatem, iniquam Esau causam suscipere et agere voluisse? Denique id patet ex eo quod ait Jacob, vers. 29 : « Vidi Dominum facie ad faciem, et salva facta est anima mea. » Hic ergo angelus, non Esau, sed Jacobi fuit tu- telaris et salutifer.

Culee- Lvr.TADATvn. — Hic queritilur *secundo*, cur an- gelus luctatus sit cum Jacobo? Respondeo, ut hac lucta sinens se vinci a Jacobo, illi spem fac- Jkc M quod pari modo, imo inulto magis fratrem suum Esau, quem metuebat, mitigaret, vinceret et superaret; hoc enim est quod ait angelus, vers. 28: «Quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines praevalebis?» Ita Patres Graeci et Latini. Unde licet D. Thomas et Ilupertus hanc luctam dicant imaginariam, verius tamen est eam rcalem el corpoream fuisse in cor- pore ab angelo assumpto, uti communitor docent Patres : cum enim angelus apparens Jacobo, cumque confortans ab eo mscdderc vellet, Jacob timens solus manere adveniente Esau, sancta quadam audacia rogat elretentat angelum, sinil- quo angelus longa mora el lucta totius noctis se ab eo teneri, ut hac ratione animum ei adde- ret, et metum Esau depelleret.

Symbolice, hrec lucta figurabat statum Isracli- tarum usquo ad adventum Christi, qui talis fuit, quod ob eorum peccata, Deus saepe ab eis rece- dere voluit, et dudum recessisset, ni Jacob ejas-

quo similes, ut Moses, David, Elias, Isaias et alii cum retinuissent. Secundo, hrec lucta adumbravit vitam Christianam, quare nihil aliud est quam lucta, et, ut S. Job ait, militia super terram, in qua aliquando vincimur, sed armati et generoso luctantes ut Jacob, tandem vincimus. Nam Philo- sphi (et militis Christiani) animus, ex eo quod pas- sus est generosior redditur, atque ul candens fer- rum frigidre aqure aspersione, sic ipse periculis obdurescit, uti ait S. Gregorius Nazianzenus, orat. 23 «n *laudem Heronis*.

Nota : Pro *luctabatur* hebraico est *ptabee*, q. i. quod Septuaginta vertunt *i-ia-.o*, id est, luclaba- p3X' tur quasi palrestrifa in palaestra.

Secundo, Aquila et Symmachus vertunt, fcoûstre, Ur » id est versabat et jactabat se cum illo, uti lue- Pna*». tantes seso invicem jactare el contorquere solent, dum unus alium delinet, et alius se ab eo expe- dire et aufugere contendit; unde patet hanc luc- tam veram fuisse, el proprie dictam. Pari modo Græcum id est lucta, «€» zxUi, id est a Iulo, quo se contorquendo conspergunt luctan- tes, deductum putant ; licet Plularchus a id est iterum, alii a s«Xtúio, id est dolo et insidiis dejicere, alii a wwr.xljn, id est appropinquare, alii ou» Tt-ú coü-xiç'.à, id est a conjunctis simul qua- tuor digitis, deductum velint.

Tertio, proprie llebrreum *ieabec* significat pube- Tt "- rizahatur, hoc est, in pulverem et arenam descen- debat, uti vertit Vatablus. Radix enim pax *abac* significat pulverem ; quia luctantes crebro pedum pulsu, el agitatione celeri ac vehementi pulverem excitant, sicut apud Virgiliana taurus ille, « pe- dibus qui spargit arenam.

Addii Martinas Roa, lib. VI *Singul.* cap. ull.; in verbo *a* pulverizaudi, » alludi ad morem palæs- træ Græcorum et Romanorum, in qua lucíanles so invicem pulvere aspergebant, ut facibus et fir- mius invicem prehensos tenerent.

Quarto, alii *ieabec* vcrlunl, luctabatur intor- quando se, conaudoque adversarium vi dejicere el evertero, ut sil metaphora a vento; sicut enim ventus validus pulverem, imo et homines intor- quet et evertit, ita el faccro nituntur colluctato- res; nam radix pux *abac* significai pulverem, qui vento excitatus vehementer intorquetur, agitur et dissipatur. Sed hrec metaphora remotior est, et longius petita; *abac* enim quemvis pulverem absolute et simpliciter significat. Hue alludit Sa- piens, cap. X, vers. 10, ubi agens de Jacobo sic ait : « Certamen forte dedit illi, ut vinceret; » grrece est «CpCum, q. d. Deus proposuit Jacobo durum certamen, et simul certaminis prreinia et bravia, dum cum objecit avarilire Laban, ir.re Esau aliisque hostibus ; el maximo dum objecit ei angelum, quocutn luctans et vinceus, vocatus esi Israel, id csl dominans Deo.

Nola -rt *usque mane*. Docet enim hic suo exem- plo Jacob, noctem non totam somno dare, sed partem orationi; merito enim queritur Clemens

Alexandrinus, lib. II *Pocdag.* cap. ix, somnum velut publicanum dimidium vitæ nobiscum dividere. Quocirca Jeremías, *Thren.* n, 19 : « Consurge, ait, nocte, et effunde sicut aquam cor tuum in conspectu Domini. » Noctu enim, ait S. Chrysostomus : « Purior anima leviorque sublimia videt, astrorum choreas, profundum silentium, » etc. Silentium autem, est « solitudo, ait Nazianzenus, *orat.* 2, mater est divino) ascensionis, id est orationis, Deum ex homine faciens; quam paulo post vocat suam arcem, ad quam persecutionibus vel tentationibus vexatus, se recipere solebat.

Mystico S. Ambrosius, lib. II *De Jacob*, cap. vi : a Quid est, ait, luctari cum Deo, nisi virtutis suscipere certamen et cum superiore congregari, potiusque cæleris Dei imitatore fieri? Et quia insuperabilis erat fides ejus atque devotio, secreta ei mysteria Dominus revelabat. »

Ver», n. 23. Qui (vir, puta angelus) cum videret quod eum (Jacobum) superare non posset. — Hinc videtur quod, cum Jacob persisteret in lucta, Deus concursum suum, ac consequenter vires resistendi subtraxerit angelo, ut a Jacobo teneretur et vinceretur.

Tetigit. — Hebraice JU* *iigga*, id est percussit, b-it, luxavit.

Nervum femoris. — Hebraice est cp *caph*, quod significat vertebra, sive cotylum, id est, ossis cavitatem, in qua absconditur summa pars femoris, quod grace tr/Uv dicitur. Rursum *caph* significat caput illud femoris rotundum et incurvum, quod in ischium inseritur; et ita hic sumitur. Ipsum enim os femoris quod in cotylum, sive in ischium inseritur, hic loco suo motum est, non autem ipsa cotyle, vel ischium, q. d. Ipsum femur, ipsa coxendix Jacobi luxata est, quia scilicet angelus nervum, id est tendinem, qui femur sive coxendicem suæ cotylæ, sive vertebra, puta ossi superiori connectit, dissolvit atque luxavit, uti optime quoad sensum verum noster Interpretes.

Nota : Hunc tendinem, quasi primo obvium, interius vehementi percussione et collisione læsit et luxavit angelus, eo modo quo luctantes solent, evadendi causa, ubicumque et quocumque modo possunt, adversarium tangere, collidere, cique plagam inferre, idque ut sciret Jacob, hanc suam luctam cum angelo veram fuisse, seque angelum non suis, sed Dei viribus vicisse; angelus enim, qui femur Jacobi luxare poterat, potuisset sane et reliqua ejus membra luxare, totumque Jacobum proterere, nisi Deus impedivisset. Ita Theodoretus.

Emarcuit. — Hebraice Jjpn *tcka*, id est dissolutus, luxatus, et plus æquo extensus est, ita ut claudicaret Jacob. Septuaginta et Noster vertunt, *emarcuit*, quia nervus suo loco motus et luxatus, quasi flaccidus, stupidus et inutilis effectus est, unde vers. ull. dicitur obstupuisse.

26. Dimitte me : jam enim ascendit aurora. — Vñ : Pclit angelus missionem, quia illucescente die, nolebat se in corpore assumpto et arc ostendero Jacobo, inquit Oleaster, et mullo minus famulis Jacobi, jamjam ad eum venturis, ait S. Thomas; quæ enim divina sunt et spiritualia, uti et angelus, hæc arcana sunt, et supra hominum caput, ideoque oculos hominum fugiunt.

Non dimittam te, nisi benedixeris mihi. — Ingenti affectu et desiderio hoc dixit Jacob; unde *Osce* cap. xii, vers. 3, ait Jacobum cum lacrymis hanc benedictionem expellisse, ideoque cani impetravit, cum novo nomine Israel, quod ei angelus indidit.

Non dimittam te, nisi benedixeris mihi. — Josephus ait Jacobum precatum fuisse ab angelo/*1; ut ex eo fatum suum cognoscere liceret, votique ac deprecationis compotem facium esse; quod sic intellige, non quasi Jacob simpliciter scire optaret quid sibi foret deinceps eventurum; sed ut ei angelus felicia precaretur, ut quo presentia mala, quæ ab Esau imminente metuebat, dispelleret.

Nequaquam Jacob appellabitur nomen tuum, sed Israel. — q. d. Non Ianium Jacob, sed et Israel appellaberis; nam deinceps Jacob quoque appellatus esi. Vide *Can.* 17.

Israel. — Quæres quid significet Israel? *Primo*, S. Hieronymus Israel exponit quasi dicas, Sx *1* *iescar cl*, est rectus Dei; sed obstat quod *iescar* scribitur per *scin* asperum, Israel vero per *sin* lene.

Secundo, S. Augustinus, lib. XVI *De Civil. Dei*, s. capite XXXIX, Philo, Nazianzenus, Hilarius, Eusebius et Prosper pulant Israel dici, quasi tPN bs nsn is *roc cl*, id est vir videns Deum; sed pari modo is scribitur per *schin*, Israel vero per *sin*.

Tertio ergo et genuine, Israel dicitur a rTTO Prv. *sara cl*, id est, dominatus est Deo : inde H enim *sur* vocatur Dominus et princeps, et *sara* idem est quod domina. Israel ergo idem est, quod dominans, vel qui dominabitur Deo. Potest enim tñ : — nW *iisra*, in Israel, accipi vel futurum; licet alias in nominibus propriis *iod* addi soleat, non ut futurum, sed vel hincanticum. Hoc esso etymon Israel, patet ex verbis angeli; ait enim : a Vocaberis Israel, » quia *sania*, id est prævalisii, et dominatus es Deo. Ita Septuaginta, Theodolion, Symmachus, S. Hieronymus et Aquila, qui vertit, *regnasti cum Deo*, id est contra Deum, quia ipsi Deo dominatus es. Deum vocat angelum Deum repræsentantem, Deique legatum. « Israel idem quod princeps cum Deo, q. d. Quomodo princeps ego sum, sic et tu, qui mecum luctari potuisti, princeps vocaberis. Si autem mecum, qui Deus sum, pugnare potuisti, quanto magis cum hominibus, hoc est, cum Esau? quem propterea formidare non debes, » ait S. Hieronymus in *Tradit. Hebr.*

Hæc ergo et benedictio quam Jacobo petenti

dat angelus, quod scilicet deinceps vocandus, cl
ic re'Psa futurus sit Israel, ut sciat t c , qui Deum,
i Aid est angelum Dai vicarium cl nuntium tam ge-
; u , ncrose in lucta supererit, mullo magis superatu-
rum Esau, omnesque hostes, 7. d. Ne timeas fra-
trem tuum Esau, o Jacob; nam tuis violentis pre-
cibus apud Deum, licet quasi renilenlem et col-
lucUnlem, obtinuisti, ut contra Esau omnesque
hostes tuos sis infracto animo, insuperabilis et
victor; hæc enim est benedictio hic data Jacobo,
inquit S. Thomas cl Cajetanus.

Nota : Putant aliqui hic nomen Israel tantum
promitti Jacobo, reipsa vero ei imponi cap. xxxv,
vers. 10. Sed verius csl illud hic ipsi, ob tam me-
morabilem luctam et victoriam, reipsa imponi,
renovari vero et confirmari capite xxxv, vers. 10.

Nola secundo : Hæc lucta, et hoc nomen Israel,
obvenit Jacobo anno ælatis suæ 97 : nam anno
ejus 91 natus est Joseph, et postea Jacob adhuc
mansit in liaran, serviens pro gregibus, pcr sex
nnos, uti ostendi cap. xxx, vers. 25. Septimo
vero anno, puta anno ætatis 97, fugiens el veniens
in Chananæam hanc luctam peregit, et in ca no-
men Israelis accepit.

hdi Allegorice, Alcazar in *Apocal.* xi, notat. 1, pu-
tat hic significari luctam Esau cum Jacob, id csl
r Synagogæ cum Ecclesia, puta persecutionem Ju-
dæorum in primos Christianos ; hi enim cum Ja-
cobo parente sun , in tenlatione hac fortes stele-
runt, ideoque victoriam reportarunt, el a Deo
benedicti sunt. Ubi recte notat Alcazar Deum len-
tatis et tribulatis se propitium et familiarem ex-
hibere, *primo*, in temperandis viribus, quibus
Jacobum et fideles, per Judæos aliosque hostes
exercet cl oppugnat. *Secundo*, in tribuenda eidem
Jacobो et fidelibus fortitudine, qua in hac lucta
constantes perstent.

bcü Tropologice, hæc lucta csl oratio, in qua cum
l M Jacobo videmus Deum facie ad faciem, et salva
,^111! anima nostra. Rursum, per orationem, quasi
r «s-Israel dominamur Deo, cl consequenter omnibus
J ' timoribus, affectibus, perturbationibus et hosti-
u? bus; exinde femur, id est amor proprius, fiducia
suarum virium, cl concupiscentia, quæ viget in
femore, Dei virtute tacta decrescit, luxatur et lan-
guescit; luncque uno claudicamus pede, alius
sanus remanet : quia neesse est ut debilitato
amore sæculi, homo convalescat ad amorem Dei,
inquit S. Gregorius, hom. l l in *Ezech.* cl in PsoL
vi *Panit.*, initio.

Disco ergo, o miles Christi, ex hoc loco a Ja-
cobo, in quavis tenlatione, tribulatione et per-
secutione, pcr orationem confugero ad Deum; si
enim oratione persuadeas et praevaleas Deo, pne-
valcbis el tuis hostibus, Deusque eos tibi vel ami-
cos vel subditos reddet; ita enim fecit Israeli,
tai»pula Jacobo. Hoc arcanum vincendi, cl quidvis
iua?i obtinendi consilium norunt cl usurparunt, usur-
panique etiamnum viri saucii, Deoque conjuncti,
(tirfi! qui in Deo faciunt virtutem. « Omnia, inquit Pau-

lus, possum in eo qui me confortat. » Deus enim
omnium hominum et regum, etiam ferocissimo-
rum, corda in sua habet manu, et ad nutum
quocumque libet, ea inflectit et immutat.

20. Dic Mini quo appellabis x o i i x e. — Quærit Vort.sû.
Jacob nomen angeli, ut per hoc cum quasi benc-
diclorcm cl benefactorem suum predicare, cele-
brare, cl in quavis adversitate invocare possit.

Ctn Qtfjus KOiEM MBCMÎ — Addunt aliqui, Alpini
«quod csl mirabile. * Unde Alcazar in Apec. xi,
l , putat angeli hujus nomen fuisse Mirabilis, l:it P/>
tum ut hoc nomine innueret, in hac lucta admi-
rabile Dei consilium, circa Ecclesias persecutio-
nes et vidorias figurari ; tum ut typus esset Chri-
sti , qui vocatur Admirabilis, *Isaia* cap. n, vers.
G. Idem docent Rabbini nonnulli. Audi Feme-
hum Modicum, lib. l *be Abditis rerum causis*, cap.
xi : « Litteris proditum, inquit, accepimus, quod
primi parentis custos angelus dictus sit Raziel,
Abrahæ Zichiel, Isaac Raphael, Jacob Piel (id
est mirabilis Dei), Mosis Mctratton; per hos in-
ternuntios plurima illi divinitus acceperunt. • Ve-
rum hæc Cabalislrum sunt vel conjecturae, vel
commenta; nam h cc verba, «quod csl mira-
rabile, » hoc loco delenda sunt, uti ca deleni
Hebræa, Græca et Latina Romana; habentur ta-
men illa *Judicum* x i i i , 18, unde in hunc locum a
sciolo quopiam traducta videntur.

Noluit angelus indicare nomen suum Jacobo, An«i«
tum ne posteri ejus illud adorarent, aut super-
stilioso colerent : fuerunt enim Judæi in idolola- 140a#
triam el superstitionem valde proclives; tum quia CUJ?
angeli puri sunt spiritus cl mentes, qui vocalia
nulla habent nomina; tum quia hic angelus re-
præsentabal Verbum incarnandum, cujus nomen
ante incarnationem fuit tacitum et absconditum.

30. Er BEXEDixT ei. — Implicite et reipsa, vo-
cando eum Israel, benedixit angelus Jacobo, vers.
28, uti dixi; hic vero explicite ei benedixit for-
mans super eum crucem, simileve signum, di-
censque : Benedicat tibi Deus, dvtque tibi bene-
dictionem Abrahæ cl semini ejus promissam.

VOCAYITQUE KOMEX ILLIUS PIUXVEL. — « Phl-
nuel, » vel, ut hebraico est. *Phajiid*, idem est
quod facies Dei; pune enim facies, d Deum signi-
ficat. Hic postea (edificala urbs, pariter dicta est
Pitonici, «pam Strabo gentilis, lib. XVI, faciem
Dei appellat. S. Chrysostomus, *hom.* 58, cx Sep-
tuaginta legit, « vocavit Jacob nomen loci hujus,
speciem Dei. » Tunc enim Deus speciem hominis,
postea ipsam hominis veritatem et naturam as-
sumpsit : « Præsignans, ait, nobis quod huma-
nam naturam suscepturus esset. Verum tunc qui-
dem, quoniam initium Cw principia erant, in fi-
gura unicuique illorum apparebat, sicut pcr *Osce*
cap. Xu, dicit : Ego visiones multiplicavi, cl in
manibus prophetarum assimilata sum. Quando
autem dignatus est Dominus humanam formam
suscipere, non apparentem tantum carnem, sed
veram induit, v

Dicens : Vidi Dominum facie ad faciem, — *q. d.* Vidi Deum in specie corporea, mihi ab angelo repraesentatum; cerium enim est Jacobum, hac nocturna et obscura specie, non vidisse divinam essentiam, imo nec Deum proprie, sed angelum Deum repraesentantem in corpore assumpto.

Secundo et melius : o Vidi Dominum facie ad faciem,» id est, cominus cum angelo Deum representante colluctatus sum et depugnavi, manum manui, pedem pedi, latus lateri contuli et conserui. Sic enim ait Amasias rex ad Joas : « Videamus nos,» id est, bello cominus decertemus, IV *fieg.* XIV, 8. Sic Josias vidit Pharaonem, cum in bello a Pharaono occisus est, IV *Jlcj.* cap. xxn, vers. 30.

Et salva facta est anima mea. — Nam, ut ait S. Cyrillus et Cajetanus, vetus erat persuasio cum, qui vidisset angelum, moriturum. Unde Mantie viso angelo : «Moriemur, inquit, quia vidimus Dominum, n *Judie*, xin, 22. Hinc Jacob gratulatur sibi se Deum vidisse, et tamen salvum esse.

Secundo et planius, S. Chrysostomus et Lipo-manus, *q. d.* Hac familiari Dei visione, benevolentia et amicitia per ejus angelum, quem vidi, et cum quo luctatus sum, liberatus sum metu fratris, omnique alio scrupulo et angore. Unde *Osce* cap. xii, vertit, *confortatus sum*; deinceps enim Jacob non timuit fratrem, sed animose et fidenter ad illum perrexit.

Hinc Cassianus alique rerum spiritualium per-
docent esse indicium boni angeli, si is qui
apparet primo hominem percellat, sed mox hominem
consoletur, mœslitiam omnesque mentis
nebulas abstergat, corroboret, serenum hilarumque
relinquat : contrarium prorsus facit diabolus. Ha angelus apparuit Josué terribili specie,
scilicet evaginatum tenens gladium, sed mox
rum consolatus est et animavit, dicens : « Sum
princeps exercitus Domini, et nunc venio, » *Josué* V, 13. Sic Gedeon, viso angelo, percussus fuit

putavilque sibi moriendum esse, sed mox audi-
vit : «Pax tecum, ne timeas, non morieris,» *Ju-
die.* vi, 22. Sic Daniel, viso angelo augusta form®,
percussus corruil et emarcuit ; sed mox ab eodem
erectus et confortatus est, *Daniel*, x, 8 et seq. Sic
mulieres venientes ad Christi sepulcrum, viden-
tes angelum aspectu fulguris, obstupuerunt; sed
mox ab eo audierunt : « Nolite expavescere, Je-
sum quœritis Nazarenum crucifixum; surrexit,
non est hic, » *Marci* cap. ult., vora. 5.

31. Claudicabat — ex nervi ictu, dolore et lu-
xatione. Gennadius in *Catena* putat Jacob deinceps
claudum permansisse, et Hebræi tradunt eum
a claudicatione tandem curatum esse, eum perve-
nit in Sichem, sive Sichar, quæ inde Salem sit
dicta, id est perfecta, *Gen.* xxxiii, 18, eo quod ibi
perfecte incedere coeperit Jacob.

Verum melius censet Abulensis, Jacobum ab
angelo tangente et percutiente illico curatum
esse, antequam postridie perveniret ad Esau:
cur enim maneret claudus et impotens, præser-
lim coram fratre, cui prævalilurus erat, juxta
promissionem angeli?

32. Nox COMEDENT NERVUM FILII ISRAEL. — Sub Vm H
nervo intellige muscolum, a quo femur movetur
et contrahitur; nervus enim a multis, etiam Gen-
tilibus, comedi non solet. Ita Vatablus.

Allegorico, nervus et caro Jacob significat car-
nalem sensum legis veleris, qui per luctam
geli, id est Christi, cum Jacobo, id est Judteis, erat lum,
resolvendus et luxandus. Hinc claudicare erepiti, f*
judaismus; quia una ejus pars, scilicet verus fs-tt ; '
rael, ivit sursum ad Christum, per baculum (det u»
quo vers. 10), id est crucem, ait S. Augustinus:
hæcque est benedicta a Christo; altera, quæ Chri-
sto credere noluit, ivit deorsum, graliæ et gloriæ
expers; hinc veri lili Israel non comedunt ner-
vum lilleræ et intelligere carnalis legis, quæ
occidit. Ha S. Thomas, et S. Augustinus, semi-
80 *De Tempore.*

CAPUT TRIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

*Jacob sua submissione et muneribus placat et devincit sibi fratrem Esau. Secundo, vers. 17, habitat in Socoth
et in Salem, Dcoque liberatori suo altare erigit.*

I. Elevans autem Jacob oculos suos, vidit venientem Esau, et cum eo quadringentos viros: divisilque filios Liæ et Rachel, ambarumque famularum; 2. et posuit utramque ancillam, et liberos earum in principio : Liam vero et filios ejus, in secundo loco : Rachel autem et Joseph novissimos. 3. Et ipse progrediens adoravit pronus in terram septies, donec appropinquaret frater ejus. 4. Currens itaque Esau obviam fratri suo, amplexatus est eum : stringensque collum ejus, et osculans flevit. 5. Levatisque oculis, vidit mulieres et parvulos cavum, et ait : Quid sibi volunt isti ? et si ad te pertinent? Respondit : Parvuli

suol, quos donavit milii Deus servo luo. C*. Et appropinquantes ancillæ et filii earum, incurvati sunt. 7. Accessit quoque Lia cum pueris suis : et cum similiter adorassent, extremi Joseph et Rachel adoraverunt. 8. Dixitque Esau : Quænam sunt istæ turmæ quas obviam habui ? Respondit : Ut invenirem gratiam coram domino meo. 9. At ille ait : Habeo plurima, frater mi, sint tua tibi. 10. Dixitque Jacob : Noli ita, obsecro, sed si inveni gratiam in oculis tuis, accipe munusculum de manibus meis : sic enim vidi faciem tuam, quasi viderim vultum Dei : esto mihi propitius, 11. et suscipe benedictionem quam attuli tibi, et quam donavit mihi Deus tribuens omnia. Vix fratre compellente suscipiens, 12. ait : Grdiamur simul, eroque socius itineris tui. 13. Dixitque Jacob : Nosti, domine mi, quod parvulos habeam teneros, et oves et boves foetas inecum ; quas si plus in ambulando fecero laborare, morientur una die cuncti greges. 14. Præcedat dominus meus ante servum suum : et ego sequar paulatim vestigia ejus sicut videro parvulos meos posse, donec veniam ad dominum meum in Seir. 15. Respondit Esau : Oro te, ut de populo qui inacutii èst, saltem socii remaneant viæ tuæ. Non est, inquit, necesse : hoc uno tantum indigeo, ut inveniam gratiam in conspectu tuo, domine mi. 16. Reversus est itaque illo die Esau ilinere quo venerai in Seir. 17. Et Jacob venit in Socolh, ubi ædificala domo el fixis tentoriis, appellavit nomen loci illius Socoth, id est tabernacula. 18. Transivitque in Salem urbem Sichimorum, quæ est in terra Chanaan, postquam reversus est ile Mesopotamia Syriae : el habitavit juxta oppidum. 19. Emitque partem agri in qua fixerat tabernacula, a filiis Ilemor patris Sichem, centum agnis. 20. Et erecto ibi altari, invocavit super illud fortissimum Deum Israel.

» n. i. 3. Ipse progrediens. — Hebraico est **Xim** H'Jjb *vehu abar lipnchcm*, et ipse transivit vel processit ante illos; undo palet Jacobum post primam turmam pecudum et famulorum processisse, quasi patrem et ducem ante secundam turmam uxorum et liberorum, pro iis so periculo et morti offerendo.

Adoravit pronus in terram, — non Deum, uti volunt aliqui, sed fratrem suum Esau. Jacob ergo adoravit, id est reverentiam, non sacram, uel divinam, sed humanam et civilem fratri suo exhibuit, inclinando se illi in terram usque septies, per modica intervalla, donec ad fratrem perveniret. Disce hic superbiam et iram polentium et ferocium, non alia ratione magis frangi quam supplicii submissione, scilicet,

Corpori magnanimo satis est prostrasse Iconi.
Ortiar. Pugna suum Oucm, cum jacet hostis, tuhet.

Vide S. Chrysostomum, *hom.* tiS.

lia sanctus ille Episcopus, inquit Sophronius in *Prato sp;r., cap.* ccx, alterum Episcopum graviter sibi suisque offensum vicit, dum « ad pedes ejus cum toto suo clero procidit dicens : Ignosce, homine, nobis, servi tui sumus; stupefactus enim ille, et compunctus in tanta Episcopi humilitate, pedes illius tenuit, dicens : Tu meus et dominus et pater os. Dicebat autem clero suo humilis ille : Numquid non per Christi gratiam vicimus? et vos ergo cum habetis inimicum, ita facile, et victores critis. » Simile exemplum habet cap. ultim. et aliud cap. penult. Responsio ergo mollis.

blanda et humilis frangit iram, ut inquit Sapiens.

Allegorico S. Cyrillus in *Glaphyris*, lib. V; Jacob est Christus : hic primo reconciliatur cum Laban, id est cum Gentibus, deinde cum Esau, id est cum Judaëis; cum enim plenitudo Gentium intraverit, lumen omnis Israel convertetur ad Christum, et salvabitur.

Septies. — Cur septies? Respondet allegorico S. Ambrosius, lib. II de *Jacob*, cap. vi, quia respiciebat in Christum, « qui non solum usque septies, sed etiam septuagies septies veniam fratri laxari juberet, MatIA. xvm. Et ejus contemplatione conventus Esau, injuriam quam se accepisse putabat, remitteret fratri, et quamvis læsus in gratiam rediret, quia propterea suscepturus erat carnem Dominus Jesus, et venturus in terras, ut multiplicatam nobis donaret veniam delictorum. »

28. Ut invenirem gratia)!, — *q. d.* Hæc tibi v<n. 8. quasi fratri amantissimo et colendissimo loco muneris praemisi, ut tuam gratiam demorerer, quo mihi sis benevolus, omniumque praeteritorum obliviscaris.

Noli ita — abnuere ea quæ offero.

10. Munusculum. — Hebraice est nilJO *mincha*, Verbo 10. id est, munus quod Deo aut principi, in testimonium subjectionis ad testandam illius excellentiam, defertur.

Sic enim vidi faciem tuam, quasi viderim vultum Dei, — *q. d.* Mihi timido et anxio, insperata tui vultus clementia et suavitas, cum tanta dignitate et excellentia conjuncta, tam jucunda cire-

verenda est, quam esset vultus Dei, vel angeli, signo aliquo suam opem ei præscilicet ostendentis; quod vulgo dicitur : a Deus ex machina apparens. Ita Abulensis; et S. Chrysostomus, *hom.* 58 : « Cum tanta, ait, jucunditate vidi faciem tuam, cum quanta quis videret faciem Dei. » Sic enim vertunt Septuaginta (I). Quia Hebraice *Elohim*, tam Deum, quam angelum significat.

Hac arte Taxiles, rex Indire sapiens, Alexandrum Magnum demulsit, et ex hoste amicum effecit; salutans enim Alexandrum dixit : « Quid bellis inter nos opus est, cum neque aquam nobis ademptum, neque vicium necessarium veneris? pro quibus solis necesse habent sani decertare. Reliquis opibus si ego abundantior sum, imperiar tibi libens; si inferior, non recuso abs te grato animo accipere beneficium. Delectatus ca oratione Alexander, illumque complexus : Anne tu, ait, hac comitate certamen evadere putas? erras; quippe contendam tecum beneficiis, ne me superes beneficentia. Ac muneribus acceptis multis, datisque pluribus, denique mille talenta argenti signati ei propinavit, » inquit Plutarchus in *Alexandro*.

Idem Alexander clemens et beneficus fuit in uxorem et filias Darii, quas bello ceperat; unde Darius victus, a diis petebat sibi imperium restitui, ut Alexandro beneficentiam hanc rependeret; aut, si iis visum esset Persarum imperium finire, vel illud non in alium, quam in Alexandrum transferrent : testis est idem Plutarchus.

Ecce, ait S. Chrysostomus, quam blandis augustinisque verbis Jacob ferocem fratris animum demulcet : a Nil enim, inquit, mansuetudine violentius. Nam sicut rogam, cum valde accenditur, aqua injecta restinguit : ita et animum camino magis exardescentem, verbum cum mansuetudine prolatum extinguit. Et duplex inde nobis lucrum accrescit, tum quod mansuetudinem declaramus, tum quod fratris indignationem cessare facimus, et mentem ejus a turbatione liberamus. Non potest ignis igne extingui, sic nec furor furore demulceri; verum quod igni est aqua, hoc ira est mansuetudo et militas. » lia Esther ad Assuerum, cap. xv, vers. 16 : « Vidi, ait, te, Domine, quasi angelum Dei; per te Miphiboseth ad David : « Tu autem, Domine, mi rex, sicut angelus Dei es. »

Esto mihi propitius. — Inde colligam te mihi benevolum et propitium esse, si meam benedictionem et honorarium, quod tibi offero, non asperneris.

Nota : Debrai munus vel donum vocant « benedictionem, » quam scilicet acceperunt a Deo,

(1) Aliter Patritius : u Quid dicere voluerit Jacob his verbis Esaum fratrem alloquens: *Vidi faciem tuam, quasi riditrum cultum Dei*, perspicuum fit, si cum iis compares locos alios, ex quibus discimus, eos, qui Deum vidisse narrantur, *mortem sibi timuisse ab hujusmodi visu.* » Op. dt. tom II, pag» 115.

quaque aliis benedicunt, id est, donatione sua benefaciunt. Vide dicta II Cor. ix, 5 et I G.

12. Gradiamur similiter, — saltem usque ad meam Venetiam Idumææ regionem.

13. Foetas, — lactantes (2). Yen.it

Cuncti, — multi, plerique. Esi hyperbole.

14. Ad dominum meum in Seir. — Ita nunc proponere facere, sed postea mentem mutavit, veritus ne Esau ejus præsentia excitatus, rursum pristina revolvens, pristinas renovaret querelas, irasque resumeret; præsertim si ipse, fratrem adventantem hospitio et prandio excipiens, mero incaluisset. Ita S. Augustinus, *Quæst.* i. VI (3).

17. Socoth. — Locus hic non jam, sed postea Vm. dictus est Socoth, a tabernaculis (4) quæ ibi fixit Jacob, ibique postea ædificata est urbs dicta pariter Socoth, quæ sita est in tribu Gad, juxta Jacob et Scylhopolim. Haec S. Hieronymus in *Locis Hebraicis*.

Domo, — tentorio vel tugurio.

18. Transivitque in Salem urdem Sicilimorum. — Venetia. Chaldæus, Cajclanus et Oleaster in Salem accipiunt, non ut proprium, sed ut appellativum, vertuntque, *salvus et integer* (hoc enim significat Salem) *pervenit in Sichem* (5). Verum tam Septuaginta quam Noster « Salem » accipiunt vel nomen proprium loci. Salem enim est urbs, quæ prius Sichem, et corrupte Sichar est dicta *Joan*, iv, 5. Hebræi dictam volunt Salem, eo quod ibi a claudicatione curatus sit Jacob, uti dixi cap. xxxii, vers. 25.

Habitavit juxta oppidum. — Videtur hic Jacob facile novennio habitasse : nam Simeon et Levi cum huc ex Mesopotamia venerunt, erant circiter 11 annorum, qui postea ob stuprum Dime Sichem everterunt, cap. seq. Erant ergo ipsi tunc facile 20 annorum.

19. A filiis Hemor. — Hemor erat princeps Sicimorum, unde Sichimitæ vocantur ejus filii, id est, subditi; verus enim princeps suorum es paler. Sic servi Naaman dominum suum vocant patrem, IV *Jleg.* v, 13. Verum cum hic Hemor vocetur pater Sichem, fueritque proprie ejus paler, ut patet cap. seq., vers. 2, hinc melius proprie

(2) Verbum *pjyq* duobus reliquis locis, quibus in veteri Testamenti) occurrit, *Jud.* xix, 22; *Cant.* v, 2, *ostium pulsare* denotat. Sed proprie in universum *pulsare* quoquo modo videtur significare, *et si pulsarim*, impulerint eos pastores, etc.

(3) Pro *paulatim sequar vestigia ejus*, Hebr. est, *ego cetero ducam me*, incedam, *ad quietem meam*, pro comoditate mea, *à mon aise*, vel dicunt Galli, *ad pedem operis* (a rad. "jxb), *quod est ante me*. id est, quantum feno potestgressus gregum, qui me anteunt.

(4) Quænam essent tabernacula hæc pecori destinata, quærunter interpretes. Tuguria vix intelligi possunt, nempe in tam calido climate, maximo quum lana sub dio semper degentium multo sit melior. Satis verisimile est, significari hic per fDDD *mandras* spinis circumseptas, quas inter noctu tuti greges fiant.

(5) Ita et Ilosenmullerus.

dictos hic accipies filios Hemor, pula fratres Sichem.

Patris Sichem. — Dices : *Actor*, vn, 16, dicitur « filii Sichem. » Despondeo, forte ibi pro *filii* reponendum est « palris Sichem, n ul hic habetur; cl sic videtur legisse S. Hieronymus *ad Pammachium*. Vel certe, ut vult Boda, duo erant Sichem: unus pater Hemoris, alter filius Hemoris. Unde Græca indifferenter habent $\tau\omega\chi\eta/\iota\omega$: quod tamen fere de filio Sichem accipi el exponi solet. Adde S. Stephanum *Actor*, vn, nominare Abraham, ac proinde videri eum loqui de emptione, non Jacobi hic, sed Abrahæ facta *Genes*, xxm, 36. Quade re plura dicam *Actor*, vit.

Centum agnis. — Pro *agnis* hebraico est *kescita*, quod recentiores *nummos* vertunt. Verum S. Hieronymus, Chaldæus, Lyranus, Pagninus, Vatabhis, Oleaster, Aben Esta vertunt *agnos*. Unde el Septuaginta vertunt, $\zeta\alpha\upsilon\upsilon$: pro quo perperam Eugubinus legit $\iota\chi\upsilon\upsilon$, id est minas, vel nummos.

object» Dices, *kescita* arabico nummum significat, ergo idem significat hebraice.

Respondeo, nego consequentiam; errani enim Rabbini, cum a lingua Arabica significationes verborum Hebraicorum indagant et mutantur, ut recte annotavit Oleaster.

fcaodi. Dices *secundo* : S. Stephanus, *Actor*, vn, 16, ait hunc agrum emptum esse, non centum agni% sed pretio argenti.

Respondeo, appello argenti,» id est, pretio justo; nomine enim argenti vel pecunie, significamus omnes opes, quæ olim sitie erant in ovibus et pecoribus. Unde et pecunia a pecore, sive pecu dicta est; hinc etiam primum æs nota pecudis, puta ovis, suis et bovis, signatum fuit, uti testatur Plutarchus in *Poplicola*, cl Plinius, lib. XXXIII, cap. in. Pecunias ergo nomine (ait Ilermogenianus, leg. *pecunia*, ff. de verb. éignif.) non modo nummi, hoc est numerata pecunia, sed omnes res tam solidæ quam mobiles, cl tam corpora quam jura continentur.

Respondeo *secundo*, posse cum Pineda per agnos vel oves centum, accipi 100 nummos, qui dicantur agni vel oves, eo quod ovis effigiem insculptam haberent, uti jam dixi, si tamen tam antiqua sit signatura pecunias (1) : nam constat priscos ea non signata usos esse. Addo S. Stephanum non de hac Jacobi, sed alia emptione Abrahæ loqui, ut dixi.

Ttrth. Dices *tertio* : *Genes*. xlviii, in fine, dicit Jacob se hunc agrum tulisse in gladio cl arcu suo.

Respondet S. Hieronymus arma viri pacifici fuisse mercedem hanc, et pretium centum agnorum; cl pulchre in Hebræo alludit $\omega\pi$ *kscet*, id

(1) M affirmat Wiseman, *Confer, sur les rapports entre la science et la retig. révélée*. 5 conf. inilio, idque probal descriptione vetustissimi numismatis nuper m insula Cypro inventi, Phœnicias characteres ex una parte, altera autem *ovis* figuram referentis.

est arcus, ad no'cp *kescita*, id est agnus. Verum do hoc loco dicam *Gen*. xlviii.

20. Et invocavit super illud fortissimum Deum v«a is- lsiubl. — Hebraice est SxTC' »nbx Sx 1S Kip'l vaú'cra lo el elohe listati, quod dupliciter verti potest, duoque significat, quorum utrumque fecit Jacob. *Primo*, a el invocavit (Chaldæus vertit, *sacrificavit*) super illud fortissimum Deum Israel : » ita enim verlunt Septuaginta, Chaldæus, Noster; altaria enim proprie ad sacrificium et invocationem eriguntur. *Secundo*, < el vocavit illud (altare) fortem Deum Israel,» hoc enim proprie significat Hebræum ib lo. Unde patet Jacobum non tantum adorasse el sacrificasse in hoc altari, sed cl illud ipsum dicasse, consecrasse et inscripsisse Deo. Hunc ergo titulum inscripsit Jacob altari cl elohe lisratl, id est Deus fortissimus Israelis, vel Deo fortissimo Israelis, non quod ipsum altare esset Deus, inquit Cajctanus, sed quod dedicatum et inscriptum esset fort! Deo Israelis: vocat enim Jacob Deum cl, propter fortitudinem; et *elohim*, propter providentiam, gubernationem et justam protectionem sibi a Deo contra Esau, Laban aliosque hostes exhibitam. Similem titulum altari Bethel indidit et inscripsit Jacob *Genes*. xxxv, 7. Sic Rubenilæ suum altare vocarunt, a testimonium nostram quod Dominus ipse sit Deus, » *Josuc* cap. xxti, vers. ult. Sic Gedeon suum altare vocavit, « Domini pax, » Judie, cap. vi, vers. 24. Sic etiam Gentiles aras dicabant et inscribebant Jovi victori, Minervæ sospitæ, Esculapio servatori, etc. Pari modo Jacob in gratiarum actionem hic Deo liberatori, duci et ductori aram erigit el inscribit (2).

Deum Israel, — Deum Jacobi, qui dictus est Israel. *Secundo*, Deum posterorum Jacobi, puta Israclitarum, in quibus ipse quasi *d*, id est fortissimus, et quasi *elohim*, id est judex et vindex dominabitur, protegens et vindicans cos a Chananæis, Philistinis, aliisque hostibus, uti Jacobina protexit cl vindicavit. Hic Deus est Deus Pater, Filius, el Spiritus Sanctus; sed maxime, Deus Filius, qui ex Jacob nasciturus erat, cl futurus homo, itaque regnaturus in domo Jacob in (eternimi, *Lucte* i, 33; hujus nomen enim inter alia est *el*, id est foriis, *Isaia* ix, 6.

Moraliter, ex hoc capite, adeoque ex lota vita Jacobi, Josephi, Abrahæ et Isaaci liquet, quod Deus suos servos et amicos varus tribulationibus et persecutionibus exerceat, ul cos ad decus virtutis cl gloriæ provehat; quod enim est ignis auro, lima ferro, ventilabrum tritico, lixivium panno, sal carni : hoc viris justis est tribulatio. Videtur cauterium esse vulnus, sed revera est remedium vulneris : ita vexatio malum esse videtur, sed revera malorum est remedium, atque

(1) Allioli : vocatif *illud* (iS NlpH nunquam significat, *invocavit super co*) aliare (nam locutio esi elliptica) *l>ci Israelis*.

per eam docemur amare meliora, « ne viator tendens ad patriam, stabulum pro domo diligat, » ail S. Augustinus in *Sentent.*, sent. 186.

Rine discant fideles, *primo*, tribulationes esco non °d*b scd amoris Dei. Sunt enim «ym- tsM e. bola electionis et filiationis divinæ. Hoc esi enim piiaro- quod jpse ait Zacharias, xm, 9 : * Uram eos sicut uritur argentum, ct probabo eos sicut probatur aurum ; » ct *Apocal.* cap. nr, 19 : « Quos amo, arguo ct castigo; 0 cl Apostolus, *ad Ilebr.* xn, 6 : « Quem diligit Deus castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit; » cl *Sap.* m, 6 : a Tanquam aurum in fornace probavit illos, ct quasi holocausti hostiam accepit eos. »

Discant *secundo*, tribulationes non lædere, sed <hXno°Pur8are perficere tribulatos. Hinc Jo6 xxm, mü **JJ** 10 : « Probavit, inquit, me quasi aurum, quod per ignem transit. » Et David *Psal.* xvi, 3 : a Probasti cor meum, ct visitasti noelc; igne me examinasti, et n m est inventa in mo iniquitas. » Et *Eccli.* xxm, G : a Vasa, inquit, figuli probat fornax, et homines juslos tentatio tribulationis. » Vere ergo B. Antiochus, *homil.* 78 : « Sicut cera, ait, nisi recalescat aut praemolliatur, non facile in se recipit sigilli impressionem : ita cl homo, nisi laborum ct multifariae infirmitatis probetur exercitio, nculiquam sinet insigniri se signaculo

divinæ gratiæ. Ob hoc Paulo respondit Dominus: Sufficit tibi gratia mea; virtus enim in infirmitate perficitur. »

Discant *tertio*, calamitates cos perdere, qui re- Totiu, jieiunt tolerantiam; cos tueri, qui illam amplectuntur. Tribulatio enim patienter tolerata, esi porta cœli. Hinc do Christo dicitur *Luca* xxiv, 26: a Oportuit Christum pali, et ita intrare in gloriam suam. » Paulus ct Barnabas, *Actor*, xiv, 21 : a Per multas, inquit, tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. » E contrario prosperitas ct felicitas hujus vitæ, est porta gehennæ. Hac de causa impiis eam dat Deus; pios vero et in virtute robustos per varias cruces exercet, et per acerbis calamitatum angustias ducit ad vitam immortalem; hoc est enim quod ipsi aiunt *Psal.* Lxv, 10 : « Probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentum. » Et Christus *Matth.* v, 8 : a Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur; » ct : a Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipso- rum est regnum coelorum. » Ita Patriarchæ, ita Machaban, ita martyres alique heroes fidei persecutionibus, carccribus, plagis, equuleis, martyriis, ignibus exerciti, puriores, fortiores et illustriores evaserunt, nomenque suum cœlo ct immortalitati consecrarunt.

CAPUT TRIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Dina rapitur cl violatur a Sichem. Ilinc, vers. 13, filii Jacob cum co dolosum ineunt fadus, exigentes ut ipse cum suis circumcidatur, itaque Dinarn ducat. Unde, vers. 23, Simeon ct Levi Sichimitas cx circum- cisione laborantes invadunt et trucidant. Est hæc quarta Jacobi tentatio ct crux.

1. Egressa est autem Dina, filia Liæ, ut videret mulieres regionis illius. 2. Quam cum vidisset Sichem, filius Ilemor Ilevaei, princeps terræ illius, adamavit eam : et rapuit, et dormivit cum illa , vi opprimens virginem. 3. Et conglutinata est anima ejus cum ea, tris- teinque delinivil blanditiis. 4. Et pergens ad Ilemor patrem suum : Accipe, inquit, mihi puellam hanc conjugem. 5. Quod cum audisset Jacob , absentibus filiis, et in pastu peco- rum occupatis, siluit donec redirent. 6. Egresso autem Ilemor, patre Sichem, ut loqueretur ad Jacob, 7. ecce filii ejus veniebant de agro : audiloque quod acciderat, irati sunt valde eo quod foedam rem operatus esset in Israel, ct violata filia Jacob, rem illicitam perpetraste!. 8. Oculus est itaque Ilemor ad eos : Sichem filii mei adhæsit anima filiæ vestræ : date eam illi uxorem : 9. et jungamus vicissim connubia : filias vestras tradite nobis, et filias nostras accipite. 10. Et habitate nobiscum ; terra in potestate vestra est, exercete, negotiamini, et possidete eam. 11. Sed et Sichem ad patrem ct ad fratres ejus ait : Inve- niam gratiam coram vobis, et quæcumque statueritis, dabo : 12. augete dotem, et munera postulate, et libenter tribuam quod petieritis : lanium date mihi puellam hanc uxorem. 13. Respoderunt filii Jacob Sichem et patri ejus in dolo , saevientes ob stuprum sororis : 14. Non possumus facere quod petitis, nec dare sororem nostram homini incircumciso :

quod illicitum et nefarium esi apud nos. 15. Sed in hoc valebimus fœderari, si volueritis esse similes nostri, et circumcidatur in vobis oinne masculini sexus; 16. tunc dabimus et accipiemus mutuo filias vestras, ac nostras; et habitabimus vobiscum, erimusque unus populus; 17. si autem circumcidi nolueritis, tollemus filiam nostram, et recedemus. 18. Placuit oblatio eorum Ilemor, et Sichem filio ejus: 19. nec distulit adolescens quin statim quod petebatur expleret: amabat enim puellam valde, et ipse erat inclytus in omni domo patris sui. 20. Ingressique portam urbis, locuti sunt ad populum: 21. Viri isti pacifici sunt, et volunt habitare nobiscum: negotientur in terra, et exerceant eam, quæ spatiosa et lata cultoribus indiget, filias eorum accipiemus uxores, et nostras illis dabimus. 22. Unum est, quo differtur tantum bonum: si circumcidamus masculos nostros, ritum geniis imitantes. 23. Et substantia eorum, et pecora, et cuncta quæ possident, nostra erunt: tantum in hoc acquiescamus, et habitantes simul, unum efficiemus populum. 24. Assensique sunt omnes, circumcisis cunctis maribus. 25. Et ecce, dic tertio, quando gravissimus vulnerum dolor est, arreptis, duo filii Jacob, Simeon et Levi fratres Binæ, gladiis, ingressi sunt urbem confidenter: interfeclisque omnibus masculis, 26. Ilemor et Sichem pariter necaverunt, tollentes Binam de domo Sichem sororem suam. 27. Quibus egressis, irruerunt super occisos caderi filii Jacob, et depopulati sunt urbem in ultionem stupri. 28. Oves eorum, et armenta, et asinos, cunctaque vastantes quæ in domibus et in agris erant; 29. parvulos quoque eorum et uxores duxerunt captivas. 30. Quibus patratis audacter, Jacob dixit ad Simeon et Levi: Turbastis me, et odiosum fecistis me Cbananæis et Pherezæis, habitatoribus terræ hujus. Nos pauci sumus: illi congregati percutient me, et delebor ego, et domus mea. 31. Responderunt: Numquid ut scorto abuti debuere sorore nostra?

Ttn. i. 1. Egressa est autem, — Dinæ lapsus occasio
tow h'c egressus. Feminarum enim est domi se
continere, ibiquo nendo, texendo, acu pingendo
se occupare. Id veteres fecerunt, caque de causa
in nuptiis, cum sponsa ex domo patris ad do-
mum sponsi ritu solemnem deducebatur, mox eam
colus compta cum fuso et stamine comitabatur
apud Romanos, uti ex Plutarcho et Plinio docet
Brissonius De *Ritu nuptiarum*. Porro Plinius, lib.
Vili, cap. XLvni, hujus ritus causam et originem
assignat, dum ait: « Lanam cum fuso et stamine
Tanaquilis, quæ eadem Cæcilia vocata est, in
templo Sangli durasse, auctor est M. Varro, fac-
tamque ab ea togam regiam undulatam in ædo
Fortini®, qua Servius Tullius usus fuerat, inde-
gno factum est ut nubentes virgines comitaretur
colus compta cum fuso et starnino. » Dina, quia
oliosa colum seposuit, egressa se et Sichimitas
perdidit. De mulierum oixtopl» dixi ad *Titum* ii, 0.
Recto de Lævina casta et tetrica, sed vaga cecinit
Martialis:

Dum modo Incrino, modo se committit Averno, clc.
Incidit in flammis, juvenemque secuta relicto
Conjugo, Penelope venit, abijt Ilclone.

Idem, proh dolor! quotidie videmus virgines
quæ cum juvenibus ambulatum egrediuntur,
egredi Penelopes, regredi Helenes; egredi vir-
gines, regredi mulieres, imo meretrices. Pru-
denter ergo S. Murtinus: u Mulier, ait, intra mu-

rorum munimenta se contineat, cujus bæc prima
virtus et consummatio victoriæ est, non videri,
uti refert Sulpitius, *Dialog.* 2.

Dina. — Erat Dina, cum rapta est, circiter quin- Diment
decim annorum. Id palet ex eo quod Dina pene
eodem tempore nata sit quo Joseph, ut palet
Genes, xxx, 21 et 21. Joseph autem paulo post
hæc venditus, erat sedecim annorum, ut palet
cap. XXXVII, vers. 2.

Rursum id patet ex eo quod Simeon et Levi
erant tum circiter viginli annorum, uti mox di-
cam: hi autem quinquennio seniores erant Dina
et Joseph. Ergo raptus hic Dinæ, et excidium Si-
chem contigit circiter novem annis post disces-
sum Jacob ex Haran, et adventum in Chanaan,
cum Jacob ageret annum ætatis 106, puta uno
anno ante mortem Rachelis et natalem Benjamin,
de qua cap. seq. vers. 18.

Ur vider et mulier es. — Hebraico ni)D *banot*, id
est tiliæ, puta virgines sibi coævas regionis il-
lius, quæ tunc magno numero et ornat® ad fes-
tum solempne convenerant, si credimus Josepho;
fuit hæc curiositas Din®, quam luit suo raptu,
et tam infami stupro. Nam, ut ait Tertullia-
nus: « Publicatio virginis bonæ, stupri passio
est. »

Moraliter hic discant virgines, quum oculos Monto
hominum fugere debeant, ut nec videri, nec vi-
dero appetant. Refert Sophronius in *Prato spir. nun*,
cap. CLXXix, de virgine quadam, quæ fugiens EiemrU

rw amasiumj ne eum scandalizaret, secessit in cre-
mura, ibique vixit ad 17 annos; quæ pro hac
fuga duplex a Deo privilegium accepit : *primum*,
ut, cum ipsa omnes videret, ipsa tamen a ne-
mine videretur; *secundum*, quod cum pauca in-
fusa secum tulisset in desertum, et ex iis jugiter
comederet, illa tamen non sint imminuta.

Idem cap. 18, mirabile referi exemplum de
sanctimoniali, quæ fugiens amasium, cum ab eo
per internuntios quæsisset cur eam ita perseque-
retur, quid in ea maxime adamaret, illeque res-
pondisset oculis ejus se capi : illa mox effossos
sibi oculos ei misit, ut iis se exsatiaret. Qua re
attonitus adolescens, concupiscentiam, in poeni-
tentiam et compunctionem vertit, abdicatisque
illecebris monasticam vitam amplexus est. Vis
recentiora? audi.

S. Egidius, unus e primis S. Francisci sociis, in
consessu fratrum rogavit eos : Quid vos facilis
contra tentationes carnis? Respondit RuiDnus :
Commendo me Deo et B. Virgini, et supplex me
in terram projicio. Juniperus vero ait : Cum sen-
lio tales cogitationes, sicutini dico : A longe, a
longe, quia captum est hospitium. Cui Ægidius:
Tecum, inquit, sentio; nam optimum est fugere :
castitas enim est speculum clarum, quod solo in-
tuitu et halitu offuscatur.

Ex eadem familia F. Rogerius vir sanctus, nul-
lam feminam, ne matrem quidem, cumque vetu-
lam, aspiciebat in facie. Rogatus cur? respondit :
« Quia quando homo fuit quod in se est, Deus
vicissim facit quod suum est, hominemque a
lapsu preservat; si homo se periculo exponat,
maxime in materia tam lubrica, Deus eum relin-
quit suis viribus, quibus diu resistere non po-
test. » Sicut enim ferrum trahit magnes, ita virum
sua trahit Agnes.

S. Xaverius dicere solebat feminas majori peri-
culo vel castitatis, vel famæ adiri, quam fructu.
Hinc illa provida Societatis nostræ strietaque or-
dinatio ut feminas etiam pietatis causa, nobis vi-
sere non liceat, nisi ægras et moribundas, idque
non nisi cum socio, qui omnium quæ geruntur
testis esse possit.

Denique audi quid meretrix docuerit S. Ephrem :
Ex eremo ille in urbem pergebat, ut ex occurso
aliquid piæ instructionis hauriret : occurrit ei me-
retrix, quæ fixæ cum intuita est; causam roganti
Ephremus respondit meretrix : Quid mirum si ego
te intuear, cum mulier ex viro facta sit? tu vero
in matrem luam, id est terram ex qua plasmatus
es, oculos defige. Plura vide *Num.* xxv, in line.

Veri. i. 2. Princeps terile, — filius principis Ilmor.

VOO. 5- 5. CONGLUTINATA EST ANIMA EJUS, — Vehementer
et perdit eam amavit : amanti enim anima ma-
gis est ubi amat, quam ubi animat.

Ven. i. 7« ta lsrael, — contra Israel, patrem Dinæ (1).

(1) Vers. 10. Pro *nrçotfamfai* hebr. csl *circumite* eam,
SOL cum gregibus vestris, Nomadum inore.

11. Ad patrem (Dinæ, puta ad Jacobum) et ad Ven. n.
fratres ejus, — puta ad Ruben, Simeon, Levi
aliosque Dinæ fratres.

12. Augete dotem, — q. d. Non exigo ut Dinæ Veā it
quasi sponsa dolem afferat, sed ipso cum dotabo
quantum voletis, idquo in compensationem inju-
riæ illi et vobis a me per raptum illata).

13. In dolo, — quia pacem simulant, cum veni-
unt et cædem Sichimitarum machinantur(2).

21. Viri isti pacifici. — Hinc patet Ilmor et Ven. ii.
Sichimitas se circumcidisse, non amore pietatis
et religionis Judaicæ, sed spe lucris et connubio
cum Israelitis.

23. Nostra erunt, — per mulierum connubio et Veau,
commercium.

25. Die tertio, quando gravissimum vulnere Vcn. ii
dolor est. — Infide Josephus dicit Sichimitas
dolo oppressos esse a Simeone et Levi, cum con-
viviis et vino indulgerent.

Secundo, perperam Calvinus negat, die tertio Offro-
d gravissimum esse dolorem vulnere : contra-
rium enim docet, non Simeon et Levi, ex quo dX7iu
rum mente et sensu hæc dici putat Calvinus, sed itewe
ipse Moses, ipsaque S. Scriptura hic : ejus enim
hæc sunt verba.

imî

Idem docet Hippocrates, lib. *De Fracturis*, et ra-
tio est, quia primo die, tantum in ipso vulnere
divisio sentitur, quæ vix durat; secundo die ad
locum vulneris fluit pituita, qui est humor lenis
et placidus; tertio die defluit eodem bilis, quæ
acris et calida dolorem ciet : inde sanguine ac-
currente sequitur inflammatio, febris, etc., quæ
spatio 21 horarum vix mitescunt. Ha Francisco
Valesius *Sacræ Philosophiæ* cap. xni.

Simeon et Levi, — quasi duces cum famulorum
turba; cæteri enim fratres huic stragi non inter-
fuerunt, sed post eam faciem in spolia irruerunt,
ut patet vers. 27. Eral tunc Simeon circiter 21
annorum, Levi 20; ita S. Chrysostomus, Abulen-
sis, Cajelanus et Percius, et colligitur ex dictis
vers. 1.

Quæres an hi filii Jacob, edendo hanc stragem
Sichimitarum, peccarint? Aliqui eos excusant,
eo quod justo bello et stralagmato injuriam so-
rori sibi illatam vindicant. Cum enim essent
exteri, habentes quasi rempublicam separatam,
nec Ilmor et Sichem, nipote principes populi,
ad aliquod superius tribunal protrahere possent,
videntur in eos habuisse jus belli, cum nulla
alia ratione, quam bello et armis injuriam sibi
illatam sarcire possent; in bello autem hoc, cum
pauci essent, dolo quasi stralagmate usi sunt,
dictitantes : Dolus an virius, quis in hoste re- Fili
quirat? Sed respondeo eos peccasse, quia C0Idra^ J^*
pacta cum Sichimilis inita, vers. 15, eos invase-
runt et Irucidarunt.

dopec*
tool vi-
rk.

(i) Vers. 13. Pro *catchtmu faderri*. csl in hebr.
acquiaceui robh. ad rad. niN referendum. Cf.
infra vers. 21, 23; If //et/. 111,9.

hh». Peccarunt ergo *primo*, mendacio doloso et pernicioso, ut patet vers. 13. *Secundo*, perfidia : jam enim injuriam condonaran!, accepta justa satisfactione, fidemque dederant foederis, imo conubii. *Tertio*, imprudentia et inobedientia, quod juvenes ira fervidi, rem tam arduam et periculosam aggressi sint, sine consilio cl auctoritate patris, cui sciebant machinationem hanc omnino displicituram. Hinc peccarunt quoque injustitia belli : bellum enim hoc intulerunt Sichimilis privata auctoritate, non publica ; hæc enim erat in Jacob, quasi in capite cl principe familiæ, non autem in hisce duobus ejus filiis. *Quarto*, sacrilegio : circumcissione enim ad dolum suum et injustam cædem abusi sunt. *Quinto*, crudelitate, quod die tertio doloribus afflictos et quasi moribundos invaserint. *Sexto*, excessu vindicte : nam non solum Sichem, sed et omnes urbis masculos, in quibus nulli erani insontes, necaverunt; pueros cl feminas captivarunt; agros omnes et greges predali sunt, imo el incenia urbis diruerunt, uti satis insinuat *Genes*, xliix, 6. *Septimo*, temeritate cl impietate, quod patrem suum Jacob totamque ejus familiam, odio, noci et prædæ Chananæorum exposuerint. Ita S. Thomas, Cajctanus, Percrus, imo Jacob ipse *Genes*, cap. xliix, vers. 5, ubi sic ait : a Simeon et Levi vasa iniquitatis bellantia, in consilium eorum non veniat anima mea, quia in furore occiderunt virum, et in voluntate sua suffoderunt murum : maledictus furor eorum, quia pertinax; et indignatio eorum, quia dura. »

Dices : Judith cap. iv, 2, laudare videtur hoc factum et zelum Simeon et Levi; ait enim : « Deus patris mei Simeon, qui dedisti illi gladium in defensionem (græce tλcixTaxv, id csl *ultionem*) alienigenarum, qui violatores cxliterunt in coinquinatione sua, cl denudaverunt femur virginis in confusionem, et dedisti mulieres eorum in predato, et filias illorum in captivitatem, et prædam in divisionem servis tuis, qui zelaverunt zelum tuum. »

Respondeo : Judith hic laudat non Simeonis, sed Dei justitiam, qua permisit trucidari impuros Sichimitas, usus ad hoc audacia cl robore æque ac scelere et perfidia Simeonis et Levi. Sic enim P * m Deus dicitur dare gladium Chananæis, Tureis et toua Paganis, cum eorum viribus cl armis utitur ad ititar. puniendum peccata fidelium. Sic *Isaiæ* cap. x, Attiia dicitur : « Virga furoris mei Assur. » Sic Attila j'j dicebat se esse flagellum Dei. Pari ergo modo dedit h Deus gladium, id est fortitudinem, Simconi et hi Levi ad ultionem raptus Dinx, sed non tali modo et perfidia peragendam : sic enim ipsi ca abusi sunt : licet enim ipsi id ex zelo fecerint, ul ait Judith, tamen zelum iste fuit contra justitiam, quia contra pacta inita; hæc tamen omnia permisit Deus, et ordinavit ad pœnain stupri principis eorum. Dicitur ergo dedisse Simconi gladium ul- l'on*s ProPler duo : *primo*, quia dedit illi animos, OA. n. vires el arma, quibus tamen ipso perfide abusus

est; *secundo*, quia liane perfidiam permisit, el ex Pdrol. proposito ordinavit ad vindiciam stupri.

Rursum, hisce verbis insinuat Judith, populum Skud Jj suo principi in hoc scelere favisse, eumqnc in raptu et detentione Dinæ juvisse, fovisse, laudasse; ac proinde justo Dei judicio, omnes hac clade involutos fuisse.

Tertio, nola hic divinam vindictam libidinis et T«tu. stupri, quam recte sibi suoque facinori, quo Uolophernem obtruncavit, adaptat Judith. dm» et

Quarto, ail Judith Deum dedisse omnem prædarn Sichimorum servis suis, puta Simconi et *Levi*, eo quod pudiciæ zelum habuissent, quatenus scilicet hic zelus erat zelus pudiciæ, non autem quatenus indiscretus fuit, injustus, mixtusque cum perfidia aliisque sceleribus. Sic Deus obstetricibus /Egypliorum, per mendacium servantibus parvulos Hebræorum, aedificavit domos, non propter mendacium, sed ob pium affectum et beneficium parvulis impensum : in uno enim eodemque opere, aliquid subinde est boni, quod premiai Deus; et aliquid mali, quod odit et detestatur.

Omnibus masculis. — Plerique enim applause- rant suo principi raptori, cumque in raptu juve- rant.

Nola quod stuprum et raptus fere nunquam Shprt sine ingenii parricidio aut bello paracta sunt, vindico. Testatur hoc excidium Trojæ, ob raptam Helenam. Testatur hoc strages Amnon perpetrata a fratre Absalone, ob vitiatam Thamar. Testatur hoc strages lotius Iribus Benjamin, ob corruptam uxorem Lévite, *Judie*. cap. xx. Testantur denique idipsum nostri hi Sichimilæ. Quocirca sapienter monet parentes et preceptores, cisque dat prudens consilium S. Chrysoslomus, *hom.* 59 : « Refrenemus, ait, puerorum nostrorum impetus, et curesmus eorum castitatem, etc.; scientes fornacis incendium, priusquam in luxuria implicenlur, studeamus eos juxta legem Dei nuptiis copulare. » Et sub finem : « Ideo oro ut præbcalur manus pueris nostris, ut ne etiam pro his quæ illi peccarunt, pomas sustineamus instar Beli, v l *Re(j.* iv.

26. Tollemes Dinam. — Rupertus ex Philone tradit Dinam postea nupsisse, fuisseque uxorem Job, de qua *Job* i. Job enim natus est paulo post Dinam, ut patebit cap. sequenti, vers. 36. Verum hoc parûmes! probabile ; ncc tale quid in Philone aliisque antiquis reperilur.

Tropologice Philo *De Migrations Abrahcc* : Dina Dinatn> csl anima curiosa, quæ a bruta natura rapitur ad pologio sensualia, quæ periculosa sunt; unde violatur, et mentis puritatem amittit, filque carnalis et asiriou. nina : Sichem enim stuprator filius csl Hemor, id est asini; sed cum trucidant Levi el Simeon, id est prudentia et fortitudo spiritus, atque ita animæ suam integritatem restituunt.

29. Uxores duxerum' captivas. — Cum Jacob vm.n. cæ<lem hanc, utpote perfidam el temerariam improbet, vers. 30, non dubium est quin ipse illico

jussent captivos omnes remitti, et bona direpta quæ supererant, restitui.

ycw.jo. 30. TcnnASTis mb. —Turbastis meam mentem metu et angore, quia anxium el pavidum me fecistis : valde cnim metuo ne Chananrei pro vindicta suorum Sichimitarnm in me et vos insurgant. *Secundo*, turbastis meam famam, quia eam tam infami cæde maculastis, et quia me odiosum (hebraico fctentem) fecistis Chananreis. *Tertio*, turbastis quietem fumili® meæ, quia eam periculo necis et spoliationis rcciprocae exposuistis, apud vicinos circnmquaque Palæstinos (1).

TerMii Nota : Perfidia uti cl perjurium, maxime turbat nndicT conv*ctum cl societatem hominum, ideoque tam tm Deus, quam homines cam solent persequi cl ul-EiempU. cjsai. Ha Scdecias violans fœdus cum Nabuchodonosore initum, ab eo captus, regno spoliatus et excæcatus est. Ita Saul affligens Gabaonitas contra fidem eis datam, famis communis et suorum excidii causa extilit, II *Regum*, xxi.

Agathocles, tyrannus Syracusanus, datum hostibus jusjurandum transgressus csl, occisisque captivis, ridens ad amicos dixit : « Crenati iuramenti religionem evomamus; » sed dire hanc perfidiam luit.

Tissaphernes, Persarum dux, fœdus cum Agesilao metu initum violavit, eique bellum denuntiavit; quod libenter arripuit Agesilaus, legatisque dixit, se magnam habere gratiam Tissapherni, quod perjurio suo et deos et homines sibi infensos reddidisset, adversæ vero parti propitios, teste Plutarcho in *Lacon*.

Alexander Magnus Indos quosdam sibi infestos, contra fidemdatam in itinere oppressit : hinc labes ei adhæsil, brevisque et tristis exitus, uli omnes sciunt : (estis est Philarchus in *Alexandro*.

Carlhaginensis senatus Saguntum contra fœdus, quod Hasdrubal cum Romanis icerat, excisum ab Annibaie non tantum probavit, sed cl in Romana curia defendit. Verum hoc cavillum et hæc perfidia, Cartilaginis excidio vindicata fuit.

(1) Ducta ab aquis metaphora. Quum essem jam hac in regione tranquillus, meas omnes res atque animum turbastis.

Theodatus, Gothorum rex, bello undique pressus, ad Justinianum Imperatorem misit legatos, pacem petens, eique totum Gallorum et Italarum imperium obtulit : postea vero ex interitu Mundi ducis Justiniani animatus, ildem fefellit, arma movit; sed in iis occubuit, atque a suis interfec-tus estantío regni tertio. Ila Procopius etBlondus.

Aistulphus, Longobardorum rex, quia contra datam fidem Gregorio III Pontifici arma inferebat, Pontifex pacis formulam de vexillo crucis suspensam, exercitui præferri curavit, cunctis Deum contra perfidum hominem invocantibus : unde a Pipino subactus Aistulphus, misere tandem periit.

Carolus Burgundiis, audax et invictus, in Lotharingia 250 Helvetios fide circumventos suspendio necavit, mox alios 300 Granseii occidit anno Domini 1176; sed tertio post dio Helvetii Carolum aggressi in fugam verterunt, ac tandem sequenti anno cum prorsus ceciderunt et trucidarunt.

Quocirca recto Valerius Maximus, lib. IX, cap. vi : « Perfidia, ait, tantum incommodi humano generi affert, quantum salutis bona fides praestat. Habeat igitur non minus reprehensionis, quam illa laudis consequitur. » Subditemplum de Tatio Sabino : « Romulo, ait, regnante, Sp. Tarpeius arcis præerat : cujus filiam virginem aquam sacris petitem extra moenia egressam, Tatius, ut Sabinos in arcem secum reciperet, corrupit, mercedis nomine pactus, quæ in sinistris manibus gerebant. Erant autem his armili® et annuli magno ex pondere auri. Loco potitem agmen puellam premium flagitantem armis obrutam necavit, perinde quasi promissum, quod ca quæ lævis gestaverant', solvit. Absit reprehensio; quia impia proditio celeri poena vindicata est.» Et Tacitus, lib. I *Annal.* : « Proditores, ait, etiam iis quos anteponunt, invisunt : » amant cnim ipsi rem, non reum. Preclare Augustus apud Phitarchum in *Apophtheg.* : « Ego, ait, proditionem amo, proditores non approbo. » Acutius vero Philippus Macedo apud Stobæum, *serm.* B2, dixit, « amare se prodituros, non proditores. »

CAPUT TRIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jacob familiam suam idolis expurgat, aram Deo aedificat, rursum a Deo vocatur Israel. Secundo, vers. 16, RacAel in partu Renoni, quem pater vocat Benjamin, moritur. Tertio, vers. 27, moritur Isaac.

I. Interea locutus est Deus ad Jacob : Surge, et ascende Bethel, et habita ibi, factpie altare Beo, qui apparuit tibi quando fugiebas Esau fratrem tuum. 2. Jacob vero convocala omni domo sua, ait : Abjicite deos alienos qui in medio vestri sunt, et mundamini, ac

mutate vestimenta vestra. 3. Surgite, et ascendamus in Bethel, ut faciamus ibi altare Deo, qui exaudivit me indie tribulationis meæ, et socius fuit itineris mei. 4. Dederunt ergo ei omnes deos alienos quos habebant, el in aures qua; erant in auribus eorum : at ille infodit ea subter terebinthum, qua? est post urbem Sichem. 5. Cumque profecti essent, terror Dei invasit omnes per circuitum civitates, et non sunt ausi persequi recedentes. 6. Venit igitur Jacob Luzam, quæ est in terra Chanaan, cognomento Bethel : ipse et omnis populus cum eo. 7. Ædificavitque ibi altare, et appellavit nomen loci illius, Domus Dei : ibi enim apparuit ei Deus cum fugeret fratrem suum. 8. Eodem tempore mortua est Debora, nutrix Rebeccæ, el sepulta est ad radices Bethel sub ler quercum : vocatumque est nomen loci illius, Quercus fletus. 9. Apparuit autem iterum Deus Jacob postquam reversus est de Mesopotamia Syriæ, benedixitque ei, 10. dicens: Non vocaberis ultra Jacob, sed Israel erit nomen tuum. Et appellavit eum Israel, 11. dixitque ei : Ego Deus omnipotens, cresce, et multiplicare : gentes et populi nationum ex te erunt, reges de lumbis tuis egredientur. 12. Terramque quam dedi Abraham et Isaac, dabo tibi el semini tuo post te. 13. Et recessit ab eo. 14. Ille vero erexit titulum lapideum in loco quo locutus fuerat ei Deus : libans super eum libamina, et effundens oleum : 15. vocansque nomen loci illius, Bellici. 16. Egressus autem inde, venit verno tempore ad terram quæ ducit Ephratam : in qua cum parturiret Rachel, 17. ob difficultatem partus periclitari coepit. Dixitque ei obstetrix : Noli timere, quia et hunc habebis filium. 18. Egrediente autem anima præ dolore, et imminente jam morte, vocavit nomen filii sui Benoni, id est, filius doloris mei; pater vero appellavit eum Benjamin, id est, filius dextræ. 19. Mortua est ergo Rachel, et sepulta esi in via quæ ducit Ephratam, hæc est Bethlehem. 20. Erexitque Jacob titulum super sepulcrum ejus : Hic est titulus monumenti Rachel, usque in præsentem diem. 21. Egressus inde, fixit tabernaculum trans Turrem gregis. 22. Cumque habitaret in illa regione, abiit Ruben, el dormivit cum Bala, concubina patris sui : quod illum minime latuit. Erant autem filii Jacob duodecim. 23. Filii Liæ : primogenitus Ruben, et Simeon, et Levi, et Judas, el Issachar, et Zabulon. 24. Filii Rachel : Joseph et Benjamin. 25. Filii Bi'æ ancilla? Rachelis : Dan el Nephthali. 26. Filii Zelphæ, ancillæ Liæ : Gad et Aser. Hi sunt filii Jacob, qui nati sunt ei in Mesopotamia Syriæ. 27. Venit etiam ad Isaac patrem suum in Alambre, civitatem Arbee : hæc est Hebron, in qua peregrinatus est Abraham el Isaac. 28. El completi sunt dies Isaac centum octoginta annorum. 29. Consumplusque ætate mortuus est, et appositus est populo suo senex et plenus dierum : et sepelierunt eum Esau et Jacob filii sui.

*« i. 1. Inter ea. — Cum mæslus Jacob et anxius limeret el exspectat Chananæorum incursum, ob cicioni Sichimilarum, mox Deus hunc illi metum adimit, cumque solatur el corroborat. Ita S. Chrysostomus.

Facque altare, — ex lapido quem unxisti, et erexisti in titulum, cap. xxviii, vers. IS.

fcn. t. 2. Adjicite deos alienos. — Nulli proprie sunt dii alieni : solus enim Deus fidelium, est vere Deus; dicuntur tamen dii alieni, alii scilicet a Deo vero; vel potius, ut Hebræahabent, "03 '117K *elohe nechar*, id est dii alienorum, quos scilicet colunt alienigenie, puta Gentes idololatræ et pagane.

hinc patet in familia Jacob fuisse idola et idololatrias. Et quid mirum? habitabat enim in domo Laban idololatræ per 20 annos, inde uxores et

famulos abduxerat, unde et Rachel fugiens furata est idola patris sui, cap. x.xxi, vers. 19; forte etiam ex recenti præda Sichimorum, idola eorum famuli Jacob abstulerant, ut vult Procopius. Jam per novennium a discessu ex liaran, Jacob habitabat, vel potius peregrinatus erat in Chanaan, nec otium et commoditatem habuerat familiam suam ab idolis el idololatria expurgandi : hanc nunc captat ex metu Chananæorum, quo omnes percussi erant, ob stragem editam in Sichimorum : metus enim docet homines Deum agnoscere et ad eum confugere. Discant hic a Jacob presides et concionatores in publica clade, calamitato et metu captaro occasionem per pias leges et exhortationes Hemburcam et populum a vitiis suis expurgandi, ut ita metu hoc et calamitalo a Deo liberentur.

Mundamini, ac mutatae vestimenta, — pro vestibus induito saccum, sivo cilicium in signum pœnitiæ. *Secundo* et melius, *q. d.* Pro vestibus communiⁿⁱs sordidis, mundas et festivas induite, ut iis animi munditiem et novitatem pvoii-loviiiio- teamini, vosque comparetis et excitetis ad instans sacrificium et festum, ut ad illud mundo et decenti habitu accedatis : uti jam faciunt fideles in Dominicis et festis. Hoc enim significat *tò mundamini*. Fuit ergo hæc munda et nova vestis symbolum pœnitiæ, resipiscentiæ et religionis, quo protestabantur se abjectis idolis, unum Deum velle coiero, et novam piamque in unius Dei cultu inchoare vitam. Sic *Exodi* xix, 10, jubet Deus, ut Hebræi in pentecoste accepturi legem in Sina vestem communem in mundam et festivam commutent.

Tropologiam vide apud Ruperlum et S. Chrysostomum, *homil.* 59, ubi docet exemplo Jacob, parentes potius laborare debere ut filios pie educant, quam ut eis opes congregent. Quare a enim, ait, et tibi ipsi hæc onera spinarum congregas, et filiis tuis materiam malitiæ te relinquere non scutis? nescis quod Dominus majorem curam pueri tui gerat? an nosis quod juvenus per se ad ruinam proclivis est, quando autem et opuin affluentiam acceperit, multo magis ad malum proruit? Sicut ignis cum fomitem invenit, validioribus flammis exurgit, ita et quando in juvenem materia pecuniarum inciderit, tantam accendit fornacem, ut animam juvenis totam flagrare faciat incontinentia et intemperantia. »

Ven. 3. 3. Socius fuit itineris mei, — duxque comesque viæ: dux in itu in liaran, redux in reditu in Chanaan.

Ven. 4. 4. Inaures, — quibus idola, iuslar hominum, in auribus ornabantur. Unde *secundo*, Augustinus vocat eas phylacteria deorum. Idem docet S. Chrysostomus, *hom.* 35 *in Gen.*, Lyranus et utraque Glossa. Paulo aliter Gaspar Sanchez in *Isaiæ* cap. xlv, num. 20; censet enim has inaures fuisse non idolorum, sed famulorum auribus appensas, sed habuisse insculptas effigies vel signa idolorum, quæ ante coluerant, adeoque a Jacob cum idolis fuisse defossas. Sic enim Gentiles in annulis, armillis, gemmis aut laminis e collo pendentibus deorum suorum imagines gestabant, unde hoc postea vetuit Pythagoras, uti et Clemens Alexandrinus, *lib.* III *Pædag.* cap. xi. Sic *Osce* cap. n, ait : a Auferat adulteria sua de medio uberum suorum, » quia inter ubera, et supra cor laminam gestabat, aut bullam, in qua adulteria, id est idola, cælata erant. E contrario sponsæ jubet sponsus, *Cant.* vm : a Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum, » scilicet ut sponsa cor et brachium sponsi sui imagine consignet, cælata nimirum in tabula cordis, aut in brachiorum armillis. Hinc Judæi pii Dei legem et professionis suæ insignia in annalis, bullis et torquibus circumferebant, juxta

illud *Proverb.* vu : a Liga ea in digitis tuis, scribe ea in tabulis cordis tui (1). »

Infodit. — Prius confracta, vel liquefacta, prout fecit Moses, *Exodi* xxxn, 20, cl *Ezcchias* IV *Ileg.* XVIII, 4. Potuisset Jacob materiam, puta aurum, argentum, æs in usum alium, etiam sacrum (licet id neget Abulensis) convertere; sed noluit, ne quod superesset vestigium idololatriæ, utque suis ejus exccrationem ingeneraret, discerneretque omnes idola abominari, quasi anathemata.

Subter terebinthum. — *Ilebræum* nSx *eia*, et quercum et terebinthum significat. Andreas Masius in *Josuc* cap. nil., vers. 2G, putat hanc esse *da*, id est quercum, vel terebinthum *More*, id est illustrem, in qua Abraham primo aram Deo erexit, *Genes.* xn, G, et juxta quam Abimelech consecratus est rex, *Judie*, cap. ix, G; idcoque sub ea, quasi sacra a tempore patrum et avorum, Jacobum idola suorum defodisse. Fuit ergo hæc *eia* Sichem,

Religione patrum mullos servata per annos,

quin et sacrata. Nam et Josué juxta eam foedus inter Deum et populum sanxit, *Josuc* cap. ull., vers. 2G.

5. Terror Dei invasit omnes. — Immisit Deus vm. *. hunc sacrum, el quasi panicum terrorem in Cháñameos, ne ex Sichem abeuntem, et quasi fugientem Jacobum auderent invadere, et ulcisci stragem Sichimorum. Vide, ait S. Chrysostomus, quid mereatur timor Isaac et Jacob, quo ipse timuit Deum, scilicet ut vicissim Deus faciat cum omnibus terribilem. « Nam quando Deus nobis bene voluerit, e medio tolluntur terribilia omnia. Sicut enim justo fiduciam dedit, ita illis dedit metum, » ut licet nulli et conglobali, paucos tamen et invalidos aggredi non sint ausi. Idem Dei præsidium sæpe experiuntur viri pii in itineribus, dum in latrones vel prædoncs incidunt.

G. Omnis populus, — ampla el populoa ejus facta milia.

7. Appellavit nomen loci illius, Domus Dei. — Ven. 7. Locus hic prius a Jacobo vocatus est Bethel, cap. XKviii, vers. 29; hic ergo loco nomen a se inditum iterat et confirmat, simulque illud altari ibidem recens a se edificato communicat. Altare Aim ergo vocavit, cique *Ilebræum* nomen, quasi titulum inscripsit, *el bethel*, id est Deus foriis Bethel, hoc est altare dicatum Deo Bethel, sive Deo, qui in Bethel, quasi in domo sua, habitat, quique

(1) « Duplex, inquit Clericus, fuit inaurium genus, quorum alterum ornamenti causa a mulieribus potissimum gestabatur, do quo hic sermo non est; alterum quod sacrum habebatur, el amuleti instar, ad malum quodpiam averruncandum, etiam a viris solebat geri. Fortasse *Talismanorum* ritu sub certo sidere figuris quibusdam erant sculptos, quibus eam vim inesse idololatra existimabant. Eam superstitionem Augustini adhuc ævo inter Christianos quosdam Afros viguisse, cx ejus *Lpiit.* ccxly palet, u

mihi ibi quasi fortissimus apparuit, suaque fortitudine me contra Esau, Sichimilas, oinnesqnc hostes et terrores corroboravit. Vide dicta cap. xxyhi, vers. 19.

m» i. 8. Debor a. — Fuit haec nutrix Rebcccae, matris Jacobi, quæ cum ca ex liaran venit in Chanaan ad Isaacum. Tradunt Hebræi liane Deboram a Rebecca remissam esse in liaran, ut inde revocaret Jacobum, ac in itinere, dum cum Jacobo redit, mortuam esse, ut hic dicitur.

Ad radices Bethel. — Bethel ergo in monte erat sita (1).

Quercus fletus, — quia Jacob cum suis ibi planxit mortem Deboræ.

Ttn. 9. 9. Apparuit autem iterum Deus Jacob. — Paulo ante apparuerat ei, jubens cum pergere in Bethel, nunc cum in Bethel pervenit, ibi eidem rur-
Trtya sus apparet. Ila Septuaginta. « Hæc est tertia apparitio, inquit Hugo Cardinalis, qua Dominus apparuit Jacob. Primo enim apparuit fugienti Esau, innixus scalæ. Secundo, redeunti de Mesopotamia in lucta. Tertio, hic in Bethel. In quo significatur triplex apparitio Christi. Apparet enim dormientibus in contemplatione : apparet et luctantibus in tribulatione : apparet tandem viventibus in æterna benedictione. De prima dicit S. Bernardus : Christus videri vult, non videre ; quasi strenuus dux, devoti militis vult vultum sustolli in sua vulnera : sua non sentiet, dum illius intuebitur vulnera Christi miles. Hoc est videre Christum innixum scalæ, unde dicit Apostolus, Hebr. cap. xn : Aspicientes in auctorem fidei, el consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta. l)o secunda dicit idem S. Bernardus : Sustinuit te dilectus; sustine tu dilectum. Non illum vicere peccata tua, te quoque illius flagella non superent, et obtinebis benedictionem. De tertia dicitur 1 Cor. xn! : Videmus nunc per speculum in renigmale, tunc autem facie ad faciem; et Psal. ivi : Satiabor cum apparuerit gloria tua.»

Bexedixit qub ei, — vocando eum Israel, nova promissa, novos animos, novum robur, nova gratiæ dona ei indendo.

10. Nox VOCARERIS ULTRA JACOB, SED ISRAEL. —
?r.klc Quæres, cur hic nomen Israel iterato inditur Ja-
Jicro se* cubi*.cobo? Respondet Cajetanus nomen Israel hic ilc-
dinrbo. rari alio sensu, ob novum beneficium Jacobo hic

promissum, scilicet quod posteri sui luturi essent m*a fs-
Israel, id est principes cum Deo, uti Vertit Aquila, Symmachus et Theodotion, puta haberent ct re- GajeúaL
tinerent suum regnum et imperium quamdiu ipsi manerent Israel, id est, quamdiu ipsorum dominaretur Deus, 7. d. Vocaberis « Israel,» id est, dominabitur Deus : promitto enim tibi tuisqu, posteris, quod, quamdiu in eorum cordibus per veram fidem, religionem et pietatem me dominari sinent, tamdiu erunt Israel, id est, principes cum Deo, quia a Deo obtinebunt suum dominatum, principatum et regnum: quando autem abjicient a se dominium Dei, nolcnlque Deo subesse, tunc pariter perdent quoque suum principatum el regnum terrenum.

Verum ex ipsis verbis liquet nomen Israel non alio, sed eodem sensu hic indi Jacobo, quo ei inditum est cap. xxxii, vers. 28, et ita passim docent Interpretes; et licet aliqui putent ibi hoc nomen tantum promitti, hic vero reipsa indi Jacobo : tamen verius est illud ibi indi, hic vero repeti et confirmari ob novam rationem et causam.

Dico ergo, sicut cap, xxxii, Jacob anxius propter Esau, ita hic anxius propter Sichimilas et Chanaueos, ne stragem suorum ulciscerentur, seque invaderent, confortatur a Deo, ne timeat, fitque et dicitur Israel, id est Deo, et per Deum Esau, Sichn mitis oiunibusque suis hostibus dominans. Rursum dicitur Israel, quasi futurus totius terne, scilicet Chananææ, dominus, gentium et regum pater, ut patet vers. 11 et 12; et juxta hoc admitti potest prior expositio Cajetam. « Indo quod ait : « Non ultra vocaberis Jacob, » sensus est, 7. d. Deinceps non eris tantum Jacob, id est supplantans Esau, sed Israel, id est Deo, cl per Deum omnibus dominans et prævalens, ut potius vocandus sis Israel, quam Jacob.

Pari modo ob novam hanc secundam visionem el apparitionem Dei, secundo idem nomen loco imponit Jacob, cumque vocat Bethel, id est domus Dei. Inde «credit Abulensis eum ex fortitudine et victoriis duo illa nomina sortitum, Jacob et Israel, luctator scilicet, ac videns Deum : nam vehit alter Hercules luctatus est cum plurimis laboribus, cum fratris minis, cum ingratitude Laban : rursum cum timore fratris, cum angelo tota nocte, cum seditionibus liberorum apud Sichimilas, cum nece Joseph illata, ut putavit, a fera pessima, cum famis acerbitate, cum dolore ob Benjamin ductum pro alimonia, ut omittam alia. Verus plane Jacob, verus luctator; sed nihilominus Israel verus, verus Deum videns : nam septies Deum, sive angelum vidit. Primo . cum apparuit ei in scala, Genes, xxvui. Secundo, in Mesopotamia, cum demonstravit fœturam pecorum, Genes, xxx. Tertio, cum jussit eum Deus abire e Mesopotamia, Genes, cap. xxxi. Quarto, cum castra angelorum vidit ad sui defensionem parata, Gen. xxxii. Quinto, cum sub specie viri luctantem ex-

(1) Pro subter quercum . hebr. est, sub terebintho illa. ücil. nota ani celebri, quod prepositum n demonstrativum indicat. Quod justorum nutrici persolutus honos hic commemoratur, no cui historiro gravitate minus dignum videatur, cogitandum est, nutricis in volere vita ut educandis pueris pnveipuam operam, ita magnam fuisse reverentiam , ut parentali pietate coleretur. Res imprimis m Græcorum tragicis obvia. Hinc in ipso lib. VH Aneldos initio hæc legimus :

Ta qioqne littnribni nostris, Æendi natrrii,
Æteruam morirà» (imam, CajtU , dedisti;
EI utiDC serval bonos srdem tutu, ouaque nomea
ib sperit* in magni, »1 qua tal «a gloria, sifusi

portas est. *Sexto*, cum post cædem Sîchimitarum jussit eum Deus abire Bethel, et ibi sacrificaro, *Genes. XXXV. Septimo*, cum iterum imposuit illi nomen Israel, *Genes. xxxv.* Fuerunt autem hujusmodi visiones cum specialibus grati® favoribus conjunct®, quibus Deus laborum intermixtas amaritudines egregie temperabat : adeoque factum est, ut idem homo Jacob simul, et Israel, quasi quædam luctarum visionumque Dei statera fuerit, » ait Fernand., *Visione 2.*

Tertio. *Tertio*, S. Thomas, Lyranus et Abulensis : Jacob, inquiunt, hic vocatur Israel : quia Deus hic evexit Jacobum, ut qui hucusque Jacob, id est supplantator, vitam activam et luctantem egerat, contra hostes et vilia dimicando, nunc contemplativam agat, silque Israel, id est videns Deum, vel regnans cum Deo, vel fortis cum Deo, ita ut eum a Deo, Deique contemplatione nulla res abstrahere possit, iatque ex ea insuperabilis, et omnium hostium visibilium et invisibilium victor. Hic sensus verus est et pius, sed tropologicus.

Qmrio. *Quarto*, S. Augustinus, Quæsl. CXIV : Jacob, Ar;J~5i inquit, id est supplantator, significat certamina et labores præsentis vil® : Israel vero, id est videns Deum, significat premium futur® beatitudinis et visionis Dei. Sed et hoc pariter symbolicum et anagogicum est.

ven. ii. **II.** Ego Deus omnipotens, — qui quod promitto, prestare possum, et presto : hebraico est *Saddai*, de quo disi cap. xvn, vers. 1, *q. d.* Tibi, o Jacob, me exhibeo ut Saddai, id est ferens mammam, ut ex ea sugas incrementum et multiplicationem : cresce ergo, et multiplicare. Repetit hic Deus promissiones, quas cap. xxvni, xxxi et xxxu audivimus, ne propter stragem Sichimorum a filiis perpetrata, Jacob putet eas revocasse Deum, maxime très, de quibus dubitari poterat. Nam *primo*, gravabat Jacob, quod ipse cum suis pauci essent, et tamen tam mullos haberet adversarios ; contra hoc audit : a Cresce et multiplicare : gentes et populi nationum ex te erunt. » *Secundo*, gravabat eum, quod cum finitimis odiosum fecerant filii ; contra hoc ei dicitur : « Reges e lumbis tuis egredientur : non ergo eris odiosus, nec despectus. *Tertio*, timebat ne finitimi congregati ipsum e terra pellerent ; contra hoc audit : a Terram (hanc) dabo tibi. » Vere ergo dicere potuit Jacob : « Secundum multitudinem dolorum meorum, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam. » Vide ergo quod justis omnia subjiciuntur, ut et ipsi subjiciantur Deo.

Gentes et populi nationum ex te erunt. — Duodecim enim tribus ex te proseminandæ ita crescent, ut nullis gentibus et populis aequentur.

ver», n. 12. Tibi et semini tuo. — Et est exegticum, significatque *id est* ; non enim Jacobo, sed semini, id est posteris ejus, tradidit Deus Chananaeam sub Josué.

ven. ii. **II.** Er exit titulum, — qui simul esset titulus, Huia» jj Csi, monumentum hujus apparitionis et pro-

missionis divin®, et simul esset altare ; unde sumi ij. per eum Jacob sacrificat et libat, id est effundit in honorem Dei libamina, puta vini aliquot mensuras (1).

Effundens oleum, — ad consecrationem altaris. Vide dicta cap. xxvnr, vers. 18.

IG. Verno tempore. — Hebr. est mziDAtôrriG quod Vtaii. R. Menachem accipit per metathesin, ut sit idem quod *ke rab*, id est quasi multum, *q. d.* Cum inultum magnumque superasset iter Ephratam usque.

Secundo, R. Salomon vult *kibrat* esso nomen mensuræ, significareque milliæ, vel Iucacn, *q. d.* Cum leuca superasset Ephratam usque.

Tertio, optimo Noster *kibrat* deducit a **ma bara**, id est cibare, vel frumentum proferro (inde enim na *bar* vocatur far, sive frumentum), et *caph* servili, quod *secundum*, vel *juxta* significat, *q. d.* Juxta tempus quo terra cibum et segetes effert et profert, quod S. Hieronymus aliquando tempus viridationis, aliquando vernum, aliquando electum vocat, derivando *kibrat*, non a *bara*, sed a 113 *bur*, quod eligere significat.

Notat Moses, in morte Rachelis fuisse vernum tempus, ut innuat propter auram veris tepidiorum, non licuisse Jacobo cadaver Rachelis, ne putresceret, Ilebroncm perferre, ut ibidem in sepulcro Abrahæ et Sare sepeliretur.

Tradunt Ilebrey Rachelein mortuam esse anno ætatis 36 ; sed quia Rachel nubilis erat, cum primo Jacob ad eam venit ad puteum in liaran, Jacob autem in liaran mansit 20 annis, et post reditum ex liaran, decennio cum ea huc usque habitavit in Chanaan : hinc patet Rachelein in morte fere quinquagenariam fuisse.

18. Benjamin. — Rachel moriens filium vocavit Venu. *Bcnoni*, id est filium doloris ; sed paler Jacob vocavit eum *Benjamin*, idque post mortem matris, ut ostenderet se æquo animo illam ferre, utque hunc filium et fratres ad idem excitaret, hac spe et nomine, quod futurus esset Benjamin, id est Iko> filius dextere, hoc est felix ac validus, licet in I 5, senectute palris esset gcmus : dextera enim symbolum est roboris et felicitatis. Sic Hebrey mulic- «t i rem vel virum dextere aut virtutis, vocant eum, <l Lrta qui strenuus est, acer et fortis.

Veterum opinio fuit, felices fore proles ; quæ matre enecta in lucem prodissent, et talis fuit Scipio Africanus, et Julius Cæsar, Cæsarum primus, quem a cæso matris utero (licet alii a cæsarie, alii aliunde) Cæsarem nuncupatum volunt : talis fuit et Benjamin.

Quam validi fuerint posteris Benjamin, patet ex bello, quod ipsi soli contra cocieras omnes tribus gesserunt, *Judie*, xx, IG.

(1) Jacobus idem hoc loco fecit, quod ante viginti annos, cum e terra Chanaan discederet. Nam statua, quam tunc a fratre fugiens erexerat, nunc potuit aut injuria temporum, aut etiam incolarum, magna ex parte disjecta esse, aut tota, vel nulla ejus vestigia remanserint, ideoque renovanda fuerit. Ita nulli.

Satato, Senrndo, vocatus est Benjamin, id est filius dexterm, quia fuit patri charissimus : parentes enim S* i M maximo diligunt minimos, quos ultimo loco et ■Urto» in senectute sua genuerunt, cosque inter genua, « % vel ad dexteram suam collocant.

faji- Natus est Benjamin anno Jacobi 407; fuit ergo Josepho junior sedecim annis : hic enim natus esi anno Jacobi 91, ac consequenter eodem anno Att J>quo natus csl Benjamin, venditus est Joseph, ***■ puta anno ætatis suæ 16, de quo rursum vers. 28.

I. hv Allegorico, Rachel csl Synagoga, Benjamin est l-j ut Christus el Apostoli, ac præscrilm S. Paulus ex Benjamin prognatus, inquit Cyrillus : huic enim Christiano cl Apostolo effecto invidit cl indoluit malcr Synagoga; sed Paler cœleslis fecit eum Benjamin, ul scilicet omnes hostes fortissime sibi subigeret, utque moriens sederet a dextris ejus in cœlis. Ita Rupertus.

Yratt 49. Via quib ducit (a Jerusalem metropoli) Ephratam, iæc est Bethlehem. — Hæc urbs primo dicta csl Ephrata, ab Ephrata uxore Caleb, I Parat, n, 24, quam Hebræi putant fuisse Mariam BithU-sororem Mosis, sed falso. Hæc urbs postea dicta csl Bethlehem, id est domus panis, a fertilitate ifertiii- Qll@ j b* fl,ib Posl famem quæ acciderat tempore uk Elimelech, ul habetur in libro Ruth, inquit Lyranus. Similiter Ephrata hebraico significat fertilem, fructiferam, a radice niS para, id est fructificavil; est enim hic locus fertilis.

toil- Sicut Rachel Benjaminum, ita B. Virgo peperit Qriihil Chrislum in Bethlehem, quia Christus panis est cl deliciæ hominum et angelorum. Christum, inquam, quasi suum Benoni, id est virum dolorum, peperit in summa vililate et paupertate; quem proinde Paler cœleslis suum fecit Benjamin. Ila S. Hieronymus, qui ca de causa cum S. Paula in Bethlehem commigravit. Audi cum in F.Puh min. Ila S. Hieronymus, qui ca de causa cum S. Paula in Bethlehem commigravit. Audi cum in tm ia Epitaphio S. Paula*: « Jurabat, ait, Paula se in ik'Me- Bethlehem oculis fidei cernere infantem pannis involutum, vagientem in præsepio Dominum, Magos adorantes, stellam fulgentem desuper matrem virginem, nutricium sedulum, pastores nocte venientes, mixlisquo gaudio lacrymis loquebatur : Salvo, Bethlehem domus panis, in qua natus est ille panis qui de cœlo descendit. Salve, Ephrata, regio uberrima, cujus fertilitas Deus esi. Ecco audivimus eam in Ephrata, invenimus eam in campis silvæ, hæc requies mea, quia Domini patria est : hic habitabo, quoniam Salvator elegit cam. »

Tui io. 20. Er exitque Jacor titulum,—Brochardus tradit titulum huno, sivo monumentum Rachclis, fuisse pyramidem perelegantem, in cujus basi dispositi erant duodecim lapides prægrandes, juxta numerum duodecim filiorum Israel.

Vide hic pervetustum ritum erigendi titulos el epitaphia, in memoriam defuncti, juxta sepulcra, inter quæ primum quod in Scriptura invenimus, csl hoc Rachclis. Ita Simon Machabæus magnificum monumentum erexit super sepul-

erum patris et fratrum, I Maehab. xill, 30. S. Hieronymus scribit se ad mauçolæum Davidis regis precari solitum, epist. ad Marcellam; de quo et ail S. Petrus : « Et sepulcrum ejus apud nos est, » Actor, n, 29. Audi Prudentium in passione Hippolyti :

Plurima litterulis rigante <epokn loquuotar
Martyris aut corneo, aut epigramma aliquod.

21. Trans Tiranni gregis. — Putant Hebræi Ven u. hunc locum esse Jerusalem et Sion, sive locum templi, ex eo quod Jerusalem a Michea, cap. nr, vers, 8, vocetur turris gregis. Verum Micheas n» tuream ita vocat per tropum, (enigmatice el parabollo : nam turris Eder, id est gregis, mille tantum passibus distat a Bethlehem; Jerusalem vero a Bethlehem distat sex millibus passuum. Turn's ergo gregis est locus pascuis uberrimus, ubi proinde copia erat gregum, silus inter Hebron el Bethlehem, ubi et Jacob gregem suum pavit. Ita n* S. Iheronymus in Epitaphio S. Paute, Euchcrius, Bupertus. Unde S. Hieronymus, Tosíasas, Adri- ;muri- chomius el alii putant, juxta hanc turrim apparuisse angelum pastoribus, vigilantibus super gregem suum, cisque nuntiasse ortum Christi. bri Chritti ortos. Hinc et S. Helena, mater Constantini Magni, apud hanc turrim insigne cxlruxit templum, sub nomine SS. Angelorum.

22. Ruden dormivit cum Bala. — Hinc pater Ja- Ven. n. cob spoliavit Huben sua primogenitura, eique moriens maledixit, Genes, xlix, 4. Balam autem deinceps Jacob deseruit, nec eam amplius attigit, utpote hoc incestu pollutam : sicuti David abstinuit concubinis, quas Absalon incestara!, H Reg. xvi, 22. Sexta hæc fuit crux et afflictio Jacobi : quinta enim fuit mors Rachclis, vers. 19.

26. QLI NATI SUNT EI IN MESOPOTAMIA. — Scilicet Vert* r' undecim nati sunt in liaran, sed unus Benjamin excipitur : hic enim natus est in Chanaan, juxta Bethlehem. Ha S. Augustinus, Quæst. CXVH. Minus ergo recte S. Cyrillus, Chrysostomus, Procopius ex hoc loco censent Benjamin conceptum esse in liaran, sed natum in Chanaan : nam natus est Benjamin decennio post exitum Jacobi ex liaran et habitationem in Chanaan. Recenset hic Moses posteros Israelis, quasi semen electum, ut cos opponat posteris Esau, quasi rejeçtiliis, quos recenset cap. sequenti.

27. Civitatem Arree, — in Cariatharbe, sive Ven>,* Hebron, uti habitabat, ita pariter mortuus et sepultus est Isaac. Tropologice S. Ambrosius ad Irenæum, De Immolatione Ægypt. : « Sequamur, ait, S. Jacobi vias, ul perveniamus ad eas passioncs, ad eas congressiones, perveniamus ad patientiam (alludit ad matrem Jacob kebcccã, quod nomen ipse interpretatur patientiam) matrem fidelium, et ad patrem Isaac, id est jucunditatis capacem, lætitia redundantem; ubi enim patientia, ibi lætitia, » q. d. Sicut conjungantur Rebecca et Isaac, sic copulantur patientia

et lætitia, ut lælitia quasi fidus maritus patientiam, quasi uxorem, nunquam deserat.

Ven. is. 28. Complēti sunt dies Isaac centum octoginta
i Tx - A>xonuM- Nota seriem chronologic Jacobi et
i » jicnbi Isaaci : Jacob fugiens Esau ivit in Mesopotamiam,
anno ætatis suæ 77. Hæsit ibi 20 annis; inde rediit in Chanaan anno ætatis 97. Ibi peregrinatus est per decem annos : idque seorsum a patre Isaaco, quia ulerque erat dives, habebalque copiam gregum, quibus unius ejusdenique loci pas-
cua non suffecissent; intervist tamen Jacob subinde patrem, tum per se, tum per famulos, nuntios et litteras. Post 10 annos, puta anno ætatis Jacobi 107, quo anno mortua est Rachel, et natus benjamin, venit Jacob in Hebron, ad Isaac patrem suum jam senio deficientem, stabiliter cum eo mansurus : mansit cum patre 13 annos, post quos moritur Isaac annum agens 180, qui fuit Jacobi 120, Joscphi 26.

KvPm Rursum eodem anno quo mortua est Rachel,
nalus Renjamin, qui fuit Jacobi 107, Joseph
c* i u- annum agens 16 a fratribus venditus, abductus
«hei. est in Ægyptum. Moriente ergo Isaaco, anno æta-
l's su® Joseph in Ægypto agebat annum
iejo. servitutis 13, ætatis 29, qui fuit annus a diluvio
527, a creatione mundi 2228. Est ergo hic hystc-
rologia : nam præponitur hic mors Isaaci, quæ
ordine temporis ponenda fuisset post vendijio-

nem Joscphi, sub finem cap. xI Genes. Ita Abu-
lensis, Pererius et alii.

Tertio, supervixit Jacob Isaaco patri 27 annis:
mortuus est enim Isaac, cum Jacob ageret annum Pnif
vit© 120. Jacob autem mortuus est anno vite 147.

Obiter observa hic annos climactericos vite Ja- mk
cobi, scilicet 77 exilii in liaran, 81 nuptiarum cum
Háchele et Lia, 91 nati Joscphi, et 117 mortis.
Omnes enim hi anni sunt septenarii, sive septimi,
quos medici perhibent magnam homini mutatio-
nem afferre, uti Jacobo hic attulerunt.

29. Consumptusque ait ate, — deficiente calore v<n.t.*
naturali, et exarescente húmido radicali, quod
calorem naturalem pascit et conservat, sicut
il ninna lucerna pascitur oleo.

Appositus est populo suo, — patribus in limbo.
Vide dicta cap. xxv, vers. 8. Vixit Isaac 180 annis,
nos vivimus 60 aut 70. Vitam brevem esse que-
runtur homines, quia omnes aliis, pauci sibi vi-
vunt : causa est, quia tanquam semper victuri
vivunt. Cogitent saltem illud Senecæ : Tempus
vite vel est, vel fuit, vel erit ; quod agimus, breve
est ; quod acturi sumus, dubium ; quod egimus,
certum. Quidni ergo ab hoc exiguo et caduco
temporis transitu, in illa nos toto damus animo,
quæ immensa, quæ ©terna sunt; quis animum
tuum post vitam locus, quæ sors exspectet, ubi
post mortem te natura, imo Deus componat ?

CAPUT TRIGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describuntur hoc capito posteri, et vers. 15, duces, et vers. 31, reges prognati ex Esau : tum quia ipse
fuit filius Isaaci, et nepos Abrahæ; tum ut ostendatur benedictio Isaaci, illa data cap. xxvn, vers. 39,
reipsa esse adimpleta; tum quia Idumaos cum Judais in unam gentem coalituros, Deus ab illis pro
fratribus haberi voluit, Deut. xxin, 7.

1. Hæ sunt autem generationes Esau , ipse est Edom. 2. Esau accepit uxores de filiabus
Chanaan: Ada, filiam Elon llethæi, et Oolibama, filiam Anæ filiæ Sebeon Bevali; 3. Base-
math quoque filiam Ismael, sororem Nabaioth. 4. Peperit autem Ada Eliphaz : Basemath
genuit Rahuel ; 5. Oolibatna genuit Jehus et Ihelon et Core : hi lilii Esau, qui nati sunt ei
in terra Chanaan. 6. Tulit autem Esau uxores suas et filios et filias, et omnem animam
domus suæ , et substantiam, et pecora, et cuncta quæ habere poterat in terra Chanaan : et
abiit in alteram regionem , recessitque a fratre suo Jacob. 7. Divites enim erant valde, et
simul habitare non poterant : nec sustinebat eos terra peregrinationis eorum præ multitu-
dine gregum. 8. Ilabitavilque Esau in monte Seir, ipse est Edom. 9. Il® autem sunt gene-
rationes Esau, patris Edom in monte Seir, 10. et hæc nomina filiorum ejus : Eliphaz filius
Ada uxoris Esau : Rahuel quoque filius Basemath uxoris ejus. 11. Fuerunlque Eliphaz
filii : Theman, Omar, Sepho, el Galbam et Cenez. 12. Erat autem Thamna, concubina
Eliphaz filii Esau : quæ peperit ei Amalech : hi sunt filii Ada uxoris Esau. 13. Filii autem
Rahuel : Nahath et Zara, Samma et Meza : hi filii Basemath uxoris Esau. 14. Isti quoque
erant filii Oolibama, filiæ Anæ filiæ Sebeon, uxoris Esau, quos genuit ei : Jehus et Ihelon

et Core. 15. Ili duces filiorum Esau : Filii Eliphaz primogeniti Esau : duxTheman , dux Omar, dux Sopho, dux Cenez, 16. dux Core, dux Galliam, dux Amalcch. Ili filii Eliphaz in terra Edom, el hi filii Ada. 17. Ili quoque filii Rahuel, filii Esau : duxNahalh, dux Zara, dux Sanima, dux Meza : hi autem duces Rahuel in terra Edom : isti filii Basemath uxoris Esau. 18. Ili autem filii Oolibama uxoris Esau : dux Jehus, dux Ihelon, dux Core. Ili duces Oolibama, filiæ Anæ uxoris Esau. 19. Isti sunt filii Esau, et hi duces eorum : ipse est Edoni. 20. Isti sunt filii Seir Ilorræi, habitatores terrai : Rotan, et Sobal, et Sebeon, et Ana, 21. et Dison, el Eser, el Disan : hi duces Ilorræi, filii Seir, in terra Edom. 22. Facti sunt autem filii Lolan : Ilori el Ilcman ; crat autem soror Lotan, Thamna. 23. Et isti filii Sobal : Aluan el Manahal ct Ebal, ct Sepho el Onan. 24. El hi filii Sebeon : Aia el Ana ; iste est Ana qui invenit aquas calidas in solitudine, cum pasceret asinos Sebeon patris sui, 25. habuitque filium Dison , ct filiam Oolibama. 26. Et isti lili Dison : Hamdan, et Eseban, et Jelhram, el Chavan. 27. Ili quoque lilii Eser : Balaan, et Zavan, ct Acan. 28. Habuit autem filios Disan : Ilus et Aram. 29. Ili duces Iloiræorum : dux Lotan, dux Sobal, duxSebeon, dux Ana, 30. dux Dison, dux Esor, dux Disan : isti duces Ilorraiorum qui imperaverunt in terra Seir. 31. Reges autem qui regnaverunt in terra Edom , antequam haberent regem filii Israel, fuerunt hi : 32. Bela filius Beor, nomenque urbis ejus Denaba. 33. Mortuus est autem Bela, et regnavit pro eo Jobab filius Zaræ de Bosra. 34. Cumque mortuus esset Jobab, regnavit pro eo Ilusam de terra Themanorum. 35. Hoc quoque mortuo, regnavit pro eo Adad filius Badad, qui percussit Madian in regione Moab : et nomen urbis ejus Avilh. 36. Cumque mortuus esset Adad , regnavit pro eo Scmla de Masreca. 37. Hoc quoque mortuo, regnavit pro eo Saul de fluvio Robobolb. 38. Cumque et hic obiisset, successit in regnum Batanan filius Achobor. 39. Isto quoque mortuo, regnavit pro eo Adar, nomenque urbis ejus l'hau : et appellabatur uxor ejus Meclabel, filia Matred filiæ Mezaab. 40. Hæc ergo nomina ducum Esau in cognationibus, et locis, ct vocabulis suis : dux Thamna, dux Alva, dux Jelhelh, 41. dux Oolibama, dux Eia , dux Phiuou, 42. dux Cenez, dux Theman , dux Mabsar, 43. dux Magdiel, dux Hiram : hi duces Edom habitantes in terra imperii sui, ipse est Esau pater Idumæorum.

rm t 2. Ada, filiali Elon ILETtutt.—Nota viros et feminas oliin fuisse polyonymos, ut dixi cap. xix. Sic ergo quæ liic vocatur Ada, filia Elon llethæi, *Genes*, xxvi, 31; vocatur Judith, filia Beerī; et quæ hic vocatur Oolibama, filia Anæ, ibi vocatur Basemath, filia Elon; rursum, quæ hic vocatur Basemath, capile xxvili, vers. 9, vocatur Maheleth.

»«. ». G. Et cuncta que uadere poterat, — cunctam possessionem, quam acquisierat in terra Chanaan : ita llebræa.

lu-w- Abut in alter ah regionim, —in Idumæam; co
 î» Pra anlc obierat Esau ob offensam parentum, ut patet cap. xxxii, vers. 3; sed mortuo patre, cum tota familia rediit ad patris funus in llebron, quasi ibidem mansurus. Verum, cum gregibus abundaret, nec pascua ulrique, puta sibi et fratri, sufficerent, ultro cessit fratri Chanameam, ipseque rediit in suam Idmnæam. Ita S. Augustinus, Quæst. C.XIX. Eactum est hoc nutu Dei, qui Chanamæam promiserat Jacobo.

T«.». 9. Hje altem sunt generationes Esau, patris Edom, —patris Idumæorum, patet vers. 43. In-

sulse cl imperitissime Aben Esra, et Rabbini, Edom putant esse Romam, ct Pontificem Romanum vocant monachum Idumæum; longe probabilius dicerent Idmnæos esse Judæos, utpote sibi invicem tam moribus, quam situ cl nomine vicinissimos : unde Plinius Idumæos vocat Judæos.

In monte Seir, —in klumæa habitantis, vel potius quasi dicat : Ili sunt filii, id est nepotes, Esau, quos ejus filii nati in Chanaan, generarunt in Seir, id est in Idnmtca. Deinceps enim Moses narrat nepotes Esau, illi natos ex suis filiis, jam habitantibus in Idumæa.

12. Amalecii. — Fuit ergo Amalcch nepos Esau, Vers. cx Eliphaz : ab hoc orti sunt ct dicti Amalecitæ.

15. Hi duces filiorum Esau. — Hucusque recensuit Moses simpliciter filios ct posteros Esau: nunc recenset duces ex Esau prognatos : unde non mirum, si iidem iterato nominentur; prius enim nominati fuerunt simpliciter ut filii, hic vero nominantur ut duces.

Nola : Ilie recensentur duces, vers, vero 31 reges, rursum vers. 40 duces prognati ex Esau; quia eriU* Idumæi primo amplexi sunt aristocratiam, in moaAr_

qua duces singuli suæ tribui et dynastiæ prasi-
mroram. jebant, et regebant, non ex sua, sed ex optima-
tum sententia, uti facit Dux Venetorum; deinde
amplexi sunt monarchiam, in qua regali jure
toti Idutnææ proerant reges; tertio iterum am-
plexi sunt aristocralliam, redicruntquo ad suos
duces. Porro tam duces, quam reges habuerunt
electivos; unde regni successores ponuntur, non
defunctorum lilii, sed alii, ut annotavit Abnlensis.

ven. so. 20. Isti sunt film (id est incolæ) Scia llOR-
nxi,—*q. d.* isti sunt incolæ montis, qui postea
ab Esau dictus est Seir; incolæ, inquam, genero
et gente liorræi, qui montem hunc incoluerunt
ante Esau, quosque Esavitæ expulerunt, Deu-
teron. n, 12. Qui ergo in sequentibus nominan-
tur, puta Lotan, Sobal, Sebcon, etc., liorræi fue-
runt, non Esavitæ. Meminit Moses Horreorum,
tum quia illi primi incolæ fucrunt Idumææ, tum
quia ex cis uxores duxerunt Esavitæ. Nam Tha-
mna, concubina Eliphaz, lilii Esau, fuit soror
Lotan liorræi, ut dicitur vers. 22. Ila S. Hierony-
mus.

tau 24. Iste est Ana, qli invenit aquas calidas,
DUM PASCERET ASINAS. — P1'O (*IfJUS Calidas, he-*
Qnidbe- brake csl *icmim*, quod Chaldæus vertit, *gi-*
imim? 9anle3- *Secundo*, Aquila, Symmachus et Septua-
wmim retinent llebræum nomon, vertuntque *ca-*
mini; *tertio*, a nonnulli, inquit S. Hieronymus in
Question., arbitrantur, onagros ab Ana admis-
sos esse ad asinas; et ipsum ejusmodi repe-
risse concubitus, ut velocissimi ex his asini nas-
cerentur, qui vocantur jamim. Plerique putant,
quod equarum greges ab asinis ipse fecerit primus
ascendi, ut mulorum inde nova contra naturam
animalia nascerentur. » Et hoc passim sequuntur
Rabbini, Vdtablus et alii, *qui jemim* mulos ver-
tunt, illudque avide arripit Calvinus et Novantes,
ut Vulgatam editionem criminantur et carpant,
iiebmi Unde acute, sed infideliter Robertas Stephanas
mu;©?l ,n Vul*ata editione, pro *aquas calidas* impressit
M Q' *equas calidas*, et ad marginem addit, *id est mulos*,
quos scilicet genuerint equæ calidæ cum asinis
commixta*. Addunt aliqui, quod, sicut ObOINM
tcomim, id est gemelli, seu gemini, ita et *jemim*
derivetur a verbo 02D *tamam*, id est consum-
mare, perficere, quasi *jemim* dicantur muli, quia
consummati et perfecti ex gemina, sive duplici
animalium specie, puta ex equa et asino prognati.

Noster Verum noster Interpres optime *jamim* vertit,
«puma a aquas calidas, » *pruno*, quia in lingua Punica
(quæ affinis est linguæ liebrææ), teste S. Micro-
cahdai. nymo, *jamim* significat aquas calidas; *secundo*,
Fnwa (Ilua ^ostor non *jemim*, sed aliis punctis *jammim*
& togit, unde et S. Hieronymus legit *jamim* : *jammim*
autem hebraico significat aquarum copiam, in-
deque mare, itaque vertunt hic et legunt Euse-
Terii*. bius, Diodorus, Theodorctus, Procopius. *Tertio*,
in Mebræo est *haiammim*, pro quo legendum
videtur O'O'n *chaiammim* : n cnim in vicinum
n detortum et depravatum videtur; nam Scplua-

ginta retinentes* nomen llebræum, vertunt, ca-
lami; solent autem ipsi llebræum *diet* reddere
per epsilon, unde pro *pesach* vertunt *phase*, pro Co-
radi Core, pro Thcradi Tharc. Jam *chaiammim*,
compositum videtur ex on *cham*, id est calidus,
eljammim, id est aquæ; proprie ergo *chaiam-*
mim significat aquas calidas, quod nola : natu
a nullo, quod sciam, hoc animadversum est.

Invenit ergo Ana in deserto thermas, quales An b
sunt thermie Aqueuses, quæ calidæ sunt et ine-
dummies, quia per sulphur venasquo sulphureas
labuntur et transeunt, itaque nullis morbis,
præscrilm ortis ex pituita, medentur. Quare bal-
neorum inventor fuit Ana. ita Torniellus.

Tropologice B. Petrus Damianus lib. II, ep. 12
ad Desiderium Abbatem Cardinalem : a Quid csl,
inquit, per figuram, Ana in solitudine patris sui
asinos pascere, nisi spiritalem quempiam virum
cui Deus paler est, simplices fratres sub disci-
plina* remotioris studio custodire? Et quid csl
aquas calidas invenire, nisi in compunctioni?
lacrymas, quæ de fervore Sancti Spiritus eliciun-
tur, erumpere? Onam siquidem dolor, vel tristitia
eorum, sive etiam mussitatio, vel murmuratio
interpretatur. Quisquis enim vene compunctionis
dolore tristatur, quasi sub quadam querula mus-
sitatione adversum pravitatem vitæ suæ murmu-
rare compellitur. Sebcon autem interpretatur
stans in æquitate, quod Deo congruere nemo
prorsus ignorat. Ipse quippe in æquitate princi-
paliter stat, quia justiliæ rectitudine, nulla ne-
cessitate coactus exorbitat. Onam igitur, dum pa-
tris sui Sebcon asinos in solitudine pascit, aquas
calidas reperit; quia quisquis se per vilæ rectitu-
dinem Deo filium exhibet, ac de peccatis suis
medullitus dolet, dum se reddit in pervigili fra-
trum cura sollicitum, divino munere percipit
gratiam lacrymarum. p

31. Antequam uadbhekt mg ex filii Israel. — vm.u
Hæc verba videntur addita post Mosen ab eo qui
Mosis diaria digessit; tempore enim Mosis nulla
erat mentio regis in Israel. Vide dicta in proœmio
Geneseos (i).

(l) a Gemina hic oritur difficultas Una est, quomodo,
si Moses hujus perieopæ auctor sit, scnbcre is potuerit ;
Antequam imperaret rex Israetitis, Quippe quæ vclru
ævi posterioris auctori magis, quam Mosi, convenire
videntur. Altera, quomodo Moses sua ælate in texenda
historia lilutnaica pumo integram 14 *phytarchorum* ldu-
inæorum consecutionem, deinde 8 *regum* sibi invicem
succedentium ordinem, tum vero rursus (vers. 40-3)
li *phylarchorum*, qui rebus lduinæorum post reges pr.r-
luerunt, concatenatam scribere potuerit hpriem? Vix
enim fieri potuisse credibile cH, ut ab Esavi excessa
usque ad id tempus, quo Moses scripsit, quod inter cl
illum non multo plusquam duorum saxulorum inter-
vallum fuerit, Idumæa tot duces, |>osl duces vero reges,
ilerumque post reges duces habuerit. Itcs|>ondct Michaelis
in *Dissert. de Antiquiss. Idumaror. historia*, primum,
verba illa *antequam imperaret rex Israclitis*, nihil obstare,
quominus u Mose sint scripta, quum non ipse solum,
verum etiam Israelita* omins, qui promissa divina Abra-

33. Jopad. — ilio êsIS. Job speculum patientia*; |jct cnjm Hebræi cl S. Hieronymus velint S. Job natum esse ex Ilus, filio Naclior, fratris Abrahæ : tamen verius est S. Job prognatum esse cx Esau, ejusque fuisse pronepotem. Esau cnim genuit llahucl, Rahticl genuit Ziram, Zara genuit Jobab, sivo Job; unde ejus amicus fuit Eliphaz is Themanites, primogenitus Esau. Est hæc sententia Septuaginta Interpretum in fine libri Job; est e Uv Origanis, Philonis, S. Athanasii, Chrysostomi, Ni-Augustini, Thcodoreti, Gregorii, Hippolyti, Irc- nffii, Eusebii, Tostati, Pererii el Pinedre in cap. i Job vers. l , mimer. 31. Hinc patet S. Job regem fuisse in Idumtea, cumque ordine secundum. Patet secundo, S. Job natum esse sub id tempus, quo Jacob descendit ad Joseph in Ægyptum. Fuit cnim Job tertius ab Esau; Esau autem duxit uxorem, et cœpit generare anno40. Jacob autem descendit in Ægyptum anno 130, quando tertia erat generatio, qua natus est Job.

Hinc tertio, sequitur S. Job vixisse usque ad Vttjb tempora .Mosis : vixit cnim S. Job, ut minimum no u- ducentos annos et decem, uti ostendit Pineda in VI Job xLV, vcrs. 16, num 3. Vixit ergo cum .Mose ut

hamo, Isaaco atque Jacobo facta, fando acceperunt, permirissimum habuisse credibile sit, fore ut Israditis aliquando reges sint imperaturi, vid. cap. xvn, 5; xxvı, 3; Hiv, 11. Qua persuasione motum cl legem regiatn, Dcut. cap. iva, 14-20, .Mosen Israelitis dedisse, et Deut. cap. xxvin, 36, deportationem regis futuri pronuntiasse. Pratre quum verba etc., cl de futuro et do presenti tempore recte capi possint hoc sensu : Priusquam regnaturus est, seu antequam regnat rex Israeliti* (conf. Luc. xxn, 15; Joan. xm, 19; Act. xxıll, 15) nihil habere hæc verba , quod Mosca ab eorum scriptione excludat. Alterum quod attinet, quo minus hanc jx* a Mose consignatam posso judicant, quod series du- cum regumque Idumæorum hic descripta, inulto sit amplior, quam quod intra angustum 238 annorum spa- tium tot duces cl reges, atque post cos iterum duces, sibi invicem succedere potuerint, Michaelis respondet primum, sino ratione idonea sumi, apud gc tem Idumæorum 1res mutati regiminis formas sese invicem oxe- pisse, atque duces illos, tam qui reges idumæos ante- cesserunt, quam qui sequuti sunt illos, eo ordine, quo enumerantur a Mose, alios aliis successisse. Nam Q'fln bx non tam principes, quam tribuum capita, sive phylarchos fuisse, non solos sumendos, sed cum suis tribubus, qui- bus profuerant, nec vero successivos, sed simultaneos. Eus vero una cum regibus Idumæorum eodem tempore Mosis affate exstitisse, patet c locis .Vwm. xx, 11, cl Erod. IV, 15, invicem collatis. Priori cnim dicitur, misissa Mosen e Cadesch nuntios ad regem Idum.vorum, hoc vero, consternatum iri duces Idutmeorum, nempe cum stiis tribubus, quibus illi phylarchi pnverant. Prælcra ad recte formandum de hoc rogu Idumæorum catalogo judicium, haud parum juvabit observaro, illos non ribi successisse per ordinem succc&ionis filiorum in patrum locum, nt fero apud Judæoa ct Israelitas, sod vel elec- tione, vel vi, ut (prisqu-' occupare ct invadere regnum potuit Nullus enim inter octo, qui hic recensentur, reges deprehenditur, qui liliu habuerit in regno buc- cessornijscd omnes ac singuli, ut natali solo, sic familia erant diversi. Neque peregrinos a consequendo in gen- tem suam imperio Idumaus exclus.sse, colligitur ex urbi-

minimn annos 75; nam a descensu Jacobi in Ægyptum, qui contigit anno Jacobi 130, sub quod tempus natus est S. Job, usque ad exitum Mosis et s. Job llebræorum cx Ægypto, fluxerant anni 215. Moses autem tunc erat 80 annorum : ergo, si demus na- tum esse Job anno Jacobi 130 atque vixi-se 210 annos, consequenter dicere debemus eum cum Mose vixisse annis 75, et 5 annis ante egressum Mosis et llebræorum ex Ægypto esse defunctum.

37. Sail de pluvio Robobotd. — Hoc est, ut Ven.n. l Paralip. cap, i, vers. 48, dicitur : « Saul de Ro- hoboth, quæ juxta amnem sita est. » Inde patet Rohobolh esse urbem (I), sitam juxta amnem. Per amnem hunc nonnulli Euphratem fluvium in Scriptura celebrem, per antonomasiam intelli- gunt. Unde Chaldæus vertit, Saul de Rohobolh, quæ est supra Euphratem (2).

40. IliCERGOSLM NOMINA DUCUM Esau IN COG-Ven.40 NATIONIBUS, ET LOCIS, ET VOCABILIS SUIS,—q. d. Hæc sunt nomina filiorum Esau, qui fuerunt duces et capita cognationum et tribuum habi- tantium ia Idumœa, per loca et regiones sibi attributas, quas singuli a suo nomine vocarunt cl indigitarunt. Ita Vatablus (3).

bus ac regionibus in tabula illorum regum commemo- ratis; etenim non regias cas, sed natales ac patrias fuisse, eo csl certius, quo incredibilius est, octo reges sibi invicem continuo succedentes omnes ac ángulos voluisse novas regni sedes eligere... Inde autem, quod regnum Idumæorum hic descriptum el alienigenas (reges) admisit, et tale fuit, in quo reges electione creabantur, non hereditario juro sibi invicem succedebant : porro sequitur, oportere jd fuisse priscum illud et ad Musis usque tempora deductum, non vero recentius illud Davidi et Salomoni coævum, utpote quod lu.'rediLinum ccrtae- que Idumæorum finiiliæ adstriclum fuit Cf. l Eeg.xlt 14; II l>t<7. xm, 27. Simul facilior hinc evadit conciliatio tot regum Idumæorum cum illo Unq>cris spatio, quod ab Esavi excessu ad mortem usque Mosto clIlluxit : n un intra duorum secutorum spatiuin potuisse octo reges impe- rium tenere, nemini incredibile videbitur. Ad proban- dum hujns de Idumæorum regibus pencopæ, Michaelis denique et illud fecero ait, quod, uti antea est observatum, tum cum Moses scripsit, Edomitis fue- runt et reges et duces, lime vero ita colligimus : si illæ hujus cap. parles, quæ de Idumæorum ducibus agunt, Mosen ipsum auctorem agnoscunt, ergo et hite ejusdem cap. Tnptcyj, quæ de Idumæorum agit regibus ; atqui partes ili v'do Idumæorum ducibus Mosen ipsum aucto- rem lubenl, Domino id impugnante, saltem cum effectu : ergo et hæc de regibus illorum. Contraria assertio invol- veret absurdum aliquod, sanctissimo Scnplori impingen- dum, quasi Idamæorum duces quidem atque pofyarchos describere opere pretium duxisset, reges vero , qui ma- joris inumanti erant, quique jam tum exislebant, omi- si&cl. p li ve apposito Uuscnmull ad h. l.

(1) Vicus erit tempore Abulfedæ, sed turre antiquas Aliaque monumenta servans, nocturnumquo hospitium pra bens cx Syria in Iracam euntibus. Arabes hanc urbem Eahabah vocant.

(2) Vers 39. Alii cum Aben Esra vertunt, Meetabet, filia Matredi patris, el filia Mezaabx mains.

(3) Quod hoc versu, el duobus proxime sequentibus, iterum phylarchi Idumæorum recensentur, alii alias affe- runt rationes. Vid. Rosemnull. ad h. l.

CAPUT TRIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Joseph narrat sua somnia; invident ei fratres, cique necem machinantur, sed liberat cum Ruten. Unde vers. 26, suadente Juda Josephum Madianitis, et hi eum Putiphari in Ætjyplo divendunt.

1. Ilabitavit autem Jacob in terra Chanaan , in qua pater suus peregrinatus est. 2. Et hæ sunt generationes ejus : Joseph cum sedecim esset annorum, pascebat gregem cum fratribus suis adhuc puer : et erat cum filiis Balæ et Zelphæ uxorum patris sui : accusavitque fratres suos apud patrem crimine pessimo. 3. Israel autem diligebat Joseph super omnes filios suos, eo quod in senectute genuisset cum : fecitque ei tunicam polymitam. 4. Videntes autem fratres ejus quod a patre plus cunctis filiis amaretur, oderant eum, nec poterant ei quidquam pacifice loqui. 5. Accidit quoque ut visum somnium referret fratribus suis : quæ causa majoris odii seminarium fuit. 6. Dixitque ad eos : Audite somnium meum quod vidi : 7. Putabam nos ligare manipulos in agro , et quasi consurgere manipulum meum, et stare, vcslosque manipulos circumstantes adorare manipulum meum. 8. Responderunt fratres ejus : Numquid rex noster eris? aut subjiciemur ditioni tuæ? Hæc ergo causa somniorum atque sermonum, invidiæ et odii fomitem ministravit. 9. Aliud quoque vidit somnium , quod narrans fratribus, ait : Vidi per somnium , quasi solem, et lunam , et stellas undecim adorare me. 10. Quod cum patri suo et fratribus retulisset, increpavit eum pater suus, et dixit : Quid sibi vult hoc somnium quod vidisti ; num ego et mater tua et fratres tui adorabimus te super terram? 11. Invidebant ei igitur fratres sui : pater vero rem tacitus considerabat. 12. Cumque fratres illius in pascendis gregibus patris morarentur in Sichem , 13. dixit ad eum Israel : Fratres tui pascunt oves in Sichimis : veni, mittam te ad cos. Quo respondente : 14. Præslo sum, ait ei : Vade, et vide si cuncta prospera sint erga fratres tuos, et pecora : et renuntia mihi quid agatur. Missus de valle Uebbron, venit in Sichem : 15. invenitque eum vir errantem in agro, et interrogavit quid quæreret. 16. At ille respondit : Fratres meos quaero, indica mihi ubi pascant greges. 17. Dixitque ei vir : Recesserunt de loco isto : audiavi autem eos dicentes : Eamus in Dolhain. Perrexit ergo Joseph post fraires suos, et invenit eos in Dolhain. 18. Qui cum vidissent eum procul, antequam accederet ad eos, cogitaverunt illum occidere ; 19. et mutuo loquebantur : Eccesomniator venit: 20. venite, occidamus eum, et mittamus in cisternam veterem ; dicemusque: Fera pessima devoravit eum ; et tunc apparebit quid illi prosint somnia sua. 21. Audiens autem hoc Ruben , nitebatur liberare eum de manibus eorum , et dicebat : 22. Non interficiatis animam ejus, nec effundatis sanguinem; sed projicite eum in cisternam hanc, quæ est in solitudine, manusque vestras servate innoxias : hoc autem dicebat, volens eripere eum de manibus eorum , et reddere patri suo. 23. Confeslim igitur ut pervenit ad fratres suos, nudaverunt eum tunica talari et polymita : 24. miseruntque eum in cisternam velem , quæ non habebat aquam. 25. Et sedentes ul comederent panem, viderunt Ismaelitas viatores venire de Galaad, et camelos eorum portantes aromata, et resinam , et stadera, in Ægyptum. 26. Dixit ergo Judas fratribus suis : Quid nobis prodest si occiderimus fratrem nostrum, et celaverimus sanguinem ipsius? 27. Melius est ut venundetur Ismaclitis, et manus nostræ non polluantur : frater enim et caro nostra est. Acquieverunt fratres sermonibus illius. 28. Et prætereuntibus Madianitis negotiatoribus, extrahentes eum de cisterna, vendiderunt eum Ismaclitis, viginti argenteis : qui duxerunt eum in Ægyptum. 29. Re-

versusque Ruben ad cisternam, non invenit puerum : 30. et scissis vestibibus pergens ad fratres suos, ait : Puer non comparet, el ego quo ibo? 31. Tulerunt autem tunicam ejus, et in sanguine hædi, quem occiderant, tinxerunt : 32. mittentes qui ferrent ad patrem, et dicerent : Hanc invenimus : vide utrum tunica filii tui sit, an non. 33. Quam cum agnovisset pater, ait : Tunica filii mei est, fera pessima comedit eum, bestia devoravit Joseph. 34. Scissisque vestibibus, indutus est cilicio, lugens filium suum multo tempore. 35. Congregatis autem cunctis liberis ejus ut lenirent dolorem patris, noluit consolationem accipere, sed ait : Descendam ad filium meum lugens in infernum. Et ilio perseverante in fletu, 30. Madianitæ vendiderunt Joseph in Ægypto Putiphari eunucho Pharaonis, magistro militum.

ilrJ 1. 2. ILESUNT GENERATIONES EJUS (1), — JaCobi, q. d. Deinceps enarrabo posteros Jacobi, eorum casus, eventa et gesta, maxime Josephi, ul feci Esau cap. precedenti. Hic enim incipit historia Josephi innocentissimi, castissimi et patientissimi. Vide S. Ambrosium, lib. *De Joseph* (2).

Joseph cum sedecim esset annorum. — Hebræi, Chaldæi, Septuaginta et Josephus habent scpfemdecim, scilicet expleverat Joseph annum 16, et inchoarat 17. Undo Philo: Erat, inquit, circiter 17 annorum. Unde hebr. est : a Joseph erat filius 17 annorum. » Hebr. enim *p* ben, id est illius, significat inchoationem et quasi redificationem illius rei, a radice *baña*, id est redificavit; ut patet Exodi n, 5, q. d. Joseph adhuc redilcabalur a decimo septimo anno, vel agebat decimum septimum annum.

Hæc ergo contigerunt Josepho, paulo post mortem matris Rachelis et nativitatem Benjamin, scilicet eodem, vel sequenti anno, cum Jacob esset annorum 107, puta anno mundi 2216.

Nota : Joseph ab anno hoc 16 ad 30 per integros 13 annos duram et miseram toleravit servitutem; anno vero 30 evectus est ad principatum, in coque vixit felix et gloriosus, utpote princeps Ægypti, per annos 80, usque ad obitum; obiit enim anno ætatis 110: itaque Joseph expressus fuit typus Christi patientis et resurgentis. Vido S. Chrysostomum, *homil.* 61 et seq., et S. Ambrosium, lib. *De Joseph* : « Discite, inquit Ambrosius, in Abram

impigram fidei devotionem; in Isaac sinceram mentis puritatem; in Jacob laborum tolerantiam; in Joseph speculum castitatis: » adde, et patientiam et constantiam: in tolerandis odiis, persecutionibus, calumniis, servitute, carcere, etc.

Adhuc puer — tum retate, tum moribus et innocentia.

(1) Versus 1 resumit filium supra xxxv, 27, per capitulum XXXVI nafiZicr» abruptum.

(2) Mirum videri potest, hanc epigraphen *Jacobi historiam* promittere, quum tamen postrema hæc libri pars in *Joseph* potissimum fatis enarrandis versetur. Sed observamus hunc nostri Scriptoris morem fuisse, ut nonnisi commemorata patris morto, narrationi continuanda: novam epigraphen pramittat, quæ filii, familiæ jam capitis, nomen gerat, etiamsi do co antea jam plura retulisset.

Erat ciliis Balæ et Zelphæ. — Videtur Jacob divisisse gregem suum in duos, unum dedisse pascendum sex filiis Line, alterum commisisse filiis Balæ et Zelphæ ancillarum, cum quibus junxit Josephum; quia hi facile patiebantur Josephum sibi præferri, quod filii Liæ non patiebantur. Sicut enim inter Rachel et Liam fuit remulatio, ita et inter carum filios; putabant enim filii Lire, mortua præsertim Rachele, sibi quasi senioribus, seniore matre, eaque adhuc superstite, natis primas deberi.

Accusavitque. — Ita habent Hebræa, Chaldæa, Aquila, Symmachus et Theodotion. Verum Septuaginta in editione Romana habent xorórov, id est accusaverunt, scilicet fratres ipsum Josephum; et ita legunt Theodorus, S. Chrysostomus, Diodorus et Cyrillus. Verum corrigendum est xñ-vrpuv, id est accusavit; sic enim habent Septuaginta in editione Regia, et hoc exigunt Hebræa, ipsaque historice series.

Nota : Joseph, utpote innocens et sanctus, servavit ordinem correptionis fratrum, quem ipsa ratio naturalis dictat, ut scilicet moneatur secreto proximus de suo peccato, antequam ad superiorem deferatur. Monuit ergo Joseph prius suos fratres; sed, cum monitionem suam ab eis neglegenter cerneret, detulit eos ad patrem. Ita Abulensis.

Fratres, — maxime filios Balæ et Zelphæ, inquit S. Cyrillus, utpote cum quibus versabatur et pascebat oves.

Crimine pessimo, — contra naturam, puta de Sodomitico peccato, vel Sodomitico, ut vult Rupertus; vel bestialitatis cum ovibus, quas pascebant, ut vult S. Thomas, Abulensis et Hugo de S. Victore, quod proinde quia pudendum, horrendum et infame, noluit hic Moses nominare; est enim hoc peccatum mutum, ob sui enormitatem silentio premendum. Hebræa habent PUH F13T diðða raa, id est infamiam malam; unde videtur hoc fratrum Joseph peccatum infandum fuisse, infame et publicum.

Alii, ut Plerius, per crimen pessimum intelligunt rixas et odia mutua : alii intelligunt murmurationem contra patrem, quod Josephum juniorem sibi præferret. Verum hæc non sunt « dibba, » id est infamia, resque infamis, foeda,

cl infanda. Judæi nonnulli pntant quod Joseph solum Ruben accusaverit do suo incestu cum Bala. Verum repugnat id , quod hic dicitur, eum scilicet accusasse, non fratrem, sed fratres, quasi plures eorum accusaverit. Ita Abulcnsis.

Vcr, i. 3. Et quod ix senectute genuisset i; i m. — Hebraice est, eo *quod esset filius senectutis*, id est, praeditus senili modestia, prudentia et moribus, inquit Theodoretus, Josephus et Burgensis; unde Chaldæus vertit, *quia filius sapiens erat ei*. Verum melius magisquo genuine vertit Noster, «eo quod in senectute genuisset cum. » Licet enim Jacob, intra secundum septennium servitutis suæ genuerit omnes filios, etiam Josephum, uno excepto Benjamin; tamen Josephus omnium erat ultimus et minimus, præter Benjamin, qui hoc anno decimo sexto Josephi, tantum infans erat unius anni. Joseph ergo vocatur filius senectutis, non absolute, sed respectu cæterorum filiorum Jacob, qui omnes ante Josephum sunt geniti, ita ut illorum respectu Joseph esset filius senectutis, id est, ultima patris generantis ætale, ultimo genitus.

Notat Philo, lib. *De Abraham*, parentes solere diligere filios in senectute genitos, prie aliis filiis, quia tales sunt ultimi parentum fructus, post quos non sperant alios. *Secundo*, quia tales sunt indices bonté et foriis senectutis parentum. Audi Philonem : « Sero n ilos, ait, impotentius parentes amant, vel quia diu desideratos, vel quia natura cffa-la nullam postea sperant prolem, vel quia maxime gaudent se in senectute robustos esse ad generandum. » Adde, quia Joseph similis erat patri, et avo; sicut enim Jacob natus est ex Rebecca sterili, et Isaac ex Sara sterili: sic Joseph prodiit ex Rachel sterili, el Jacob sene, inquit Rupcrlus. Addit Cajctanus, quia per tales, nipote diutius victuros, potest parentum nomen et memoria conservari.

Præter hanc amoris causam, fuit el alia, caque praecipua, scilicet vitæ morumque innocentia in Josepho. Ita S. Chrysostomus, *homil. Gl*. Porro ad hanc physfee non parum adjuvit senilis tum telas, tum amor patris. Senes enim quia frigidi sunt, maturi, sapientes, casti, compositi, hinc tales generant, æque ac educant filios. Exemplum clarum est in illustri familia Anilia (quæ deinde *Frangipani* est dicta), quæ ab anu originem et nomen accepit. Anilius enim ejus parens et conditor ita nuncupatus est, quod a matre anu, id est vetula, genitus esset. Hæc enim familia in lucem edidit S. Paulinum Nolæ Episcopum, S. Benedictum, S. Scholasticam, S. Placidum, Severinum Boetium, S. Sylviam, S. Gregorium Magnum, S. Thomam Aquinatem, aliosquo plurimos castitate, sapientia omnique virtute conspicuos, uti ex Panvino docet Francisons Zazzera tract. *De Familia Anitia* : qui tamen addit nonnullos censere, Anitios origine et nomine esse Graecos, dieique quasi dwuŵí, id est invictos. Longe clarius

exemplum est in B. Virgine : Deus enim congrue disposuit, ut ipsa a parentibus senibus et sancti» Anua et Joachim nasceretur et educaretur, quia ipsam destinabat humilitatis primicerium, virginitatis jubar, sapientiæ et sanctitatis solem efficere, ac supra Angelos, Cherubim et Seraphim evehere.

Fecitque ei tunicam polymitam. — Hebraico *passim*, id est, ex frustis et liciis diversi coloris variegatam. Ita Septuaginta. Sicut enim Tfiutre; est trilix, sive trium liciorum vestis, ita noXó-MTc; est multilix, sive mullorum liciorum vestis. Aquila vertit, *talarem*; Symmachus, *manicatam* (1).

Symbolice, hæc tunica polymita est variegatura virlutum, inquit Rupcrlus. « Merito ergo variam tunicam fecit ei, quo significaret cum diversarum „ virtutum amictu fratribus praeferendum, n aildintuc S. Ambrosius; et, ut ait Philo, lib. *De Joseph*, seu de viro civili et politico, hæc toga polymita est multiformis prudentia principis. Princeps enim, qualis evasit Joseph, debet esse polymitus, quia alius debet esse in pace, alius in bello, alius cum hostibus, alius cum amicis, etc., adeoque debet esse iic à 'lt j e z c; , qualem fuisse L'lysem canit Homerus, qui scilicet pro ratione rerum et personarum, in omnes formas et figuras se vertere et versare possit.

S. Gregorius vero, lib. I *Moral*, cap. ultimo, qui cum Aquila tunicam hanc talarem accipit : Talaris, inquit, tunica est perseverantia, quæ ad talos, id est ad terminum vitæ, protenditur.

Nota hic : Causa odii et invidile fratrum contra Qtt» Joseph, fuit *primo*, quod Joseph plus diligeretur a patre; *secundo*, quod cos apud patrem accusas- intrus sci de crimine; *tertio*, somnia Josephi; *quarto*, « J k; tunica ejus polymita assidue oculos fratrum feri- ens. Fuit enim lune tunica dolor oculorum fratribus, quæ Josepho et patri caro stetit. Nam hac eum expoliarunt fratres, mortem ei machinati sunt, tandemquo eum vendiderunt Ismaeliti*.

Discant hoc exemplo parentes, filios æqualiter Mil amare, vestire, educare, suaquo donaci bona æqualiter, quoad fieri potest, partiri, ne, si unum cudi, alteri praeferant, hic fiat pusillanimis, ille superbiat, itaque perpetuam inter cos invidiam et rixas, ne consequenter sibi perpetuum dolorem et tristitiam concilient. Solent enim fratrum et amicorum odia esse acerbissima, cujus rei causam dat Aristoteles, lib. VII *Politic*, cap. vn, tum quod omnis mutatio fiat ex contrario in contrarium, idcoque summus amor in summum odium convertatur ; tum quod injuria a fratre, vel amico illata, videatur esse acerbior : a quibus enim beneficium sibi deberi existimant, ab eisdem non

(1) Schroedcrus, in *Commentar, de cestini mulier. Itebra or.*, p. 245, putat, Josephi tumeam vocari Q' O3 ideo, quod *limbos*, vel *segmenta* quædam, inferiori orni, foria et apertura? circa collum, et extremitati manicarum, haberet adsccla.

solum eo privari, sed insuper se lædi sentiunt, idque acerbum ducunt homines. Audi S. Ambrosium, *hh. De Joseph*, cap. i! : a Plus acquiritur filio, cui fratrum amor acquiritur. Hæc præclarior munificentia patrum, hæc ditior hæreditas filiorum. Jungat liberos wqualis gratia, quos junxit lequnlis natura. Lucrum pietas nescit pecunie?, in quo pietatis dispendium est Quid miraris si propter fundum aut domum oriuntur inter fratres jurgia, quando propter tunicam inter Jacob sancti filios exarsit invidia? » Excusat tamen Jacobum, «quod illum plus amabat, in quo majora virtutum insignia providebat, ut non tam filium paler protulisse videatur, quam propheta mysterium ; meritoque variam tunicam fecit ei, quosignificaret cum diversarum virtutum amictu fratribus præferendurn. u

v<x 4. 4. Oderant eum. — Est hic locus moralis illud-
'c j,rc' Iris de invidia. Unde nola hic invidiæ condilioncs
'«ili*, el remedia. *Primo*, invidia similis est ophlhal-
ftlw» miæ, quæ rebus valde splendidis et lucentibus offenditur el lædilur; sic enim invidia aliorum bonis, virtute et gloria acerbatur el tabescit. Unde Aristoteles rogatus, « quid esset invidia, » respondit : « Est antagonista fortunatorum. » Secundo, quanto magis crescit virtus et gloria, tanto crescit et invidia. Unde Themistocles, cum esset adolescens, dicebat et dolebat se nullum adhuc preciarum facinus fecisse : Quia, inquit, nemo adhuc mihi invidet. *Tertio*, invidia neminem Ledit nisi scipsam. Sicut enim rubigo ferrum, sic invidiainvidum conficit el consumit ; el sicut vipera dicitur matris ventrem rodere et rumpere, ul
hrita nascatur, ita invidia invidi mentem rodit el
urn. rumpit. Unde Horatius :

Invidia Siculi non invenere tyranni
Tormentum majus.

Vis ideam et formam invidiæ? Apte Ovidius, lib. II *Mclamorph.*, invidiam ita depingit :

Pallor in ore ledei, inaciesque in corpore toto,
Nusquam reda acies; livent rubigine dentes,
Pectora felle virent; lingua e*! suffusa vncuo.
Risus abest, nisi quem vim fecere dolores :
Necfruillur somno, vigilantibus excita curis :
Sed videt ingratos, inlabscilque videndo
Successus hominum, carpitque el carpitur una;
Supplichimquo suum eat.

Hinc Anacharsis dixit invidiamesse serram aniinæ; et Socrates, esse ulcus animæ. Hinc et Evagoras consuit invidos esso infeliciores aliis hominibus, cisque duplo magis miseros esso : eo quod alii lanium propriis malis cruciantur, invidi vero insuper alienis bonis torquentur. *Quarto*, invidia plerumque clariorem et feliciorem facit cum, cui invidet : ita fratres Josephi per invidiam cum vendendo, fuerunt causa cur in Ægypto exallare-
QWU relur. *Quinto*, S. Gregorius, lib. V *Morat.*, in illud Jacobi cap. v, *Parvulum occidit invidia*, docet invidum pusilli esso animi, angusti cordis, in-

genii vilis atque abjecti ; invidendo namque aliis ostendit se illis minorem et inferiorem e«se, buamqueparvitatemctpaupertatem prodit:quod enim invidet, hoc ipse non habet et vehementer concupiscit. Stzfo, invidia etiam corpus exedit et s«u. consumit. Hinc ait Sapiens Proserò, xtv : « Vita carniū sanitas cordis, putredo ossium invidia. » *Septimo*, S. Basilius, serin. De incidía, docet effi- sitimi, cacissimum remedium contra invidiam esse con- templum gloriæ, el omnium bonorum tempo-
invidia, raliū, utpote fluxorum el caducorum, atipie amorem et desiderium honorum æternorum. Qua de re vide S. Gregorium, lib. V *Moral.*, in fine. Sic et Crates Thebanus dicebat se pro patria habere gloriæ contemptum el paupertatem, in quæ nullum jus exerceret fortuna. Aiebat item se Diogenis Cynici civem esse el discipulum, qui nullis invidiæ patebat insidiis. Opes enim et honores plerumque conciliant hominum invidiam. Ha de eo refert Laertius, lib. VI. Vere quoque ail Nazianzenus in *Distich. iambicis* : Christo annuente, nihil potest livor: Christo abnuente, nihil potest labor. » *Octavo*, Cato senior dicebat cos qui for- ocun. tuna moderate sobricque uterentur, minime peti invidia. Non enim, inquit, nobis, sed bonis quæ nos circumstant, invident homines ; rursum, ii qui bonis insolenter utunlur, sibi conflant invidiam. Teslisest Plularchus in Boman. Ape *phthvj*. S. Gregorius Nazianzenus, cum per sui wmulos et invidos turbaretur Ecclesia, cessit dixitque : < Absit ul mei causa aliqua simultas inter Dei sacerdotes oriatur. Si propter me est illa tempestas, tollite et imitile me in mare. » Sic Cleobulus rogatus a quodam, quænam precipuo cavenda sint, respondit : Amicorum quidem invidiam, inimicorum autem insidias.

Vide el qualuordccim invidiæ proprietates apud Percrium hic, num 30 et sequent.

Ocio invidiæ remedia assignat noster Vincenlius Regius, lib. IV *Disquisii Evangel.*, cap. xvi.

6. At iute sommi m.—Somnium hoc, uti eventus Ven» o. declaravil, non naturale fuit, sed a Deo immis- sum, quo Deus portendebat el significabat futura, tam Josepho, quam fratribus.

7. Putabam nos ligare mampilos, — segetum vew. 7. et frumenti. Apte hoc symbolo poitendebatur fratrum in Ægyptum profectio, ad faciendam frumentationem tempore famis. Rursum, quod manipuli fratrum adorent manipulum Josephi, clare significabat quod fratres adoraturi essent Josephum in Ægypto.llaTheodorelus, Quæst. XCIII.

Tropologice, hic manipulus Josephi est Christus, quem omnes legis et Prophetarum lectiones, omnes Saucii el Angeli circumstant et adorant, inquit Ruperlus. Et S. Ambrosius, lib. *De Joseph*, cap. u : « In quo, ail, utique futura resurrectio Domini Jesu revelala esi, quem et in Galilæacum vidissent, undecim adoravere discipuli; et omnes Sancii cum resurrexerint, adorabunt, fructus bonorum operum proferentes, sicut scriptum est :

Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. »

vrr 0. 9. Solem, et lunam, et stellas undecim adobare me. — Hic alio symbolo et somnio prior visio a Deo confirmatur. Sol significat patrem, luna matrem, scilicet Balam, quæ ancilla Rachelis, ea jam mortua, Josepho fuit instar matris, inquit Lyranus cl Abulensis; undecim stellæ significant undecim fratres, Josephum in Ægypto adoraturus. Porro manipuli visi sunt adorare Josephum inclinando se illi, suasque aristas illi incurvando et prosternendo. Sic sol, luna et stellæ ex alto demittentes se ad pedes ejus, visæ sunt illum venerari : forte etiam facie humana vestii® apparuerit (uti eas pingunt pictores); camque Josepho submisere cl prostravere in terram.

Ilie disce patres et principes (uti erat Jacob) debere esse in familia et republica id quod sol est in universo. Simile fuit quod de -Esopo, magno illo mylhologo, legimus in ejus Vita, scilicet cum instar legatorum regionum magnifice exceptum fuisse a Nclcnabo, rege Ægypti. Rex enim regali paludamento amictus, in capite gestans gemmatam cidarim, procerum corona circumseptus, sublimi sedebat solio. Rogavit deinde eum rex : Cui me, cosque qui circa n:e sunt, assimilas? Respondit mythologus : Te soli verno, hos autem spicis pretiosis assimilo. Quo dicto, rex adeo fuit delectatus, ul hominem admiratione donisque prosecutus sit. Vide ea qu® dicturus sum Isat® cap. XLY, vers. 1. Insigne ergo speculum famili® est, in qua paler est velut sol, mater quasi luna, filii sicut steli® ob morum splendorem. Quocirca S. Ambrosius, lib. De *Joseph*, capite n, probat puerum Iscum adoratum esse a Joseph et Maria, xillo *Psal.* c xlviii, 3 : « Laudate eum, eoi et luna. » Solis, inquit, instar est Joseph, lun® vicem gerit Maria. Sicut enim sol terram, ita paler calefacit fovetque familiam. Sicut luna lumen mutuatur a sole, sic uxor a marito dignitatem et potestatem suam accipit. Rursum, sicut luna nunc plena est, nunc vacua : ita mater nunc pleno csl utero, nunc vacuo; *tertio*, luna præest humidis et pueris, sic et mater tota est in educatione et regimine puerorum; *quarto*, luna regit noctem, sol diem : sic et vir lucem foris administrat, uxor domi. Majora hæc lumina in familia, sequuntur minora illa stellarum scintillantium in multitudine filiorum, de quibus Deus Abrahæ : « Suspice cælum, et numera stellas si potes ; sic erit sementuum. » Ita Fernand., *visione* 3 in fine. Allegorico, Joseph hic gerit typum Christi. Audi S. Ambrosium, loco jam citato : « Quis, ait, est ille, quem parentes cl fratres adoraverunt super terram, nisi Christus Jésus, quando eum Maria et Joseph cum discipulis adoraverunt, Deutn verum esse in illo corpore confitentes, de quo solo dictum est : Laudate eum, sol et luna; laudate eum, omnes stellæ et lumen. »

Tu», to. 10. Increpavit elm pater, — non quod ille offen-

deretur, aut somnium hoc contemneret (ipse cniin suspicans somnium hoc esso a Deo, et futura portendere, rem tacitus considerabat), sed ut hac increpatione Josephum liberaret invidia fratrum, cumque in modestia contineret (I).

11. Pater vero hem tacitus considerabat. — Vo.n. Jacob addictus fuit considerationi, ®que ac pater ejus Isaac, qui egrediebatur ad meditandum in agro, *Genes*, xxiv; ideoque in omnibus operibus suis erat circumspectus, compositus et sanctus. Audi S. Bernardino, lib. I *De Considerat*, cap. vu: « Mentem, ait, purificat consideratio; deinde regit affectus, dirigit actus, corrigit excessus, componit mores, vitam honestat et ordinat; postremo divinarum pariler et humanarum rerum scientiam confert. Ilæc est qu® confusa determinat, hiantia cogit, sparsa colligit, secreta rimatur, vera vestigat, verisimilia examinat, ficta et fucata explorat. Il®c est qu® agenda preordinat, acta recogitat, ut nihil in mente resideat aut incorrectum, aut correctione egens. Ilæc est tandem qu® in prosperis adversa præsentit, in adversis quasi non sentit : quorum alterum fortitudinis est, alterum prudenti®. »

Allegorico S. Ambrosius, lib. *De Joseph*, cap. n : Joseph, inquit, a patre missus ad fratres pascentes oves, est Christus a Patre missus in carnem, ut nos, ac prmsertim Judæos, quasi fratres suos salvaret. Unde ipse ait : « Non veni nisi ad oves perditas domus Israel. »

43. Veni, mittam te. — Hinc patet Jacobum re- Vm. vocasse Josephum a fratribus et gregibus, ut hac ejus absentia invidiam fratrum sopiret. Post aliquod tempus putans esso sopitam, remittit ad eos Josephum, ut inter eos et inter se sit internuntius, itaque rursus fratrum benevolentiam sibi conciliet. Deinde noluit pater cum domi desiderare otiosum. Virtus enim negotiis alitur, segnitie marcescit.

11. Missus de valle Hedron. — Hinc patet Jacobum, æque ac Isaac et Abrahamum, habitasse in Hebron, indeque misisse Josephum ad fratres.

Somniator. — Hebraice mobnn haal hachalomot, id est dominus somniorum, id est habens et possidens somnia; *secundo*, peritus fingendi pom/ somnia; *tertio*, dominus et princeps, sed in somnio, *q. d.* Erit Joseph noster dominus et princeps, T"b0' non reipsa, sed in somnio : somniat sc nostrum fore principem; sit ergo princeps, sed per sua somnia : vocemus et creemus cum principem et regem somniorum.

Allegorico S. Ambrosius, lib. *De Joseph*, cap. m : « Hoc, ait, scriptura est de Joseph, completum in Christo, quando Judæi in ejus passione dicebant : Si rex Israel est, descendat nunc de

(I) Quum Josephi mater, Racheta, tum mortua fuerit, quxrilur, quam Jacobus *mairi* nomino intellexerit. Verisimile est Bilham intelligi, quæ Rachel® loco Josephum nutrit et eduxit.

cruce,el credimus ci. Confidit in Deum, liberet nunc cum, si vult, d

Wi fi 22. Non interficiatis animam, — id est vitam, cujus causa est anima. Est melonymia. Perperam ergo ex hac phrasi contendebant Sadducœi animam esse mortalem, camque posse interficiet mori. Alii per animam accipiunt carnein, sive corpus, aTeruntquo simile *Levit*, xxi, vers. 1 cl 11. Verum ibi, non caro viva, sed cadaver vocatur anima, per antiphrasin.

Pro jicite eum in cisternam. — Dixit hoc Ruben, ut Josephum a morte liberaret; cogitabat enim illum secreto ex cisterna extrahere et ad patrem reducere, ut amissam incestu patris gratiam, hac in fratrem tam patri charam pietate, recuperaret.

Allegorico Joseph mittitur in cisternam, id est, Christus descendit ad inferos : indo eductus venditur Ismaeliti», quia Christus resurgens a Gentilibus omnibus fidei commercio comparatur, inquit Euchcrius, lib. III, cap. xxxv».

21. Miseruntque. — Addit Josephus, Joseph a Ruben fuisse fune demissum. Quid hic Joseph? erat quasi ovis inter lupos, fiebat, gemebat, precabatur. Audi ipsosmet fratres, cap. xlu : « Merito, inquiunt, hæc patimur, quia peccavimus in fratrem nostrum, videntes angustias animæ illius, dum deprecaretur nos, et non audivimus. » Pathetice hanc Josephi ad fratres deprecationem describit S. Ephrem, tract. *De Laudibus Joseph*.

T l »• 23. Resinam. — Resina dicitur humor tenax ex arbore defluens, cique adhærens; laudatissima est quæ fluit ex terebintho, et terebinthina dicitur.

Se III Stacten. — Stacte est lacryma myrrhæ, quæ a myrrha fluit et distillât; unde dicitur stacte, id est slillalilia, ànd rwçiîsw, id est, a stillando.

vm s*. 26. Dixit ergo Judas. — Metuens Judas no Joseph in cisterna tandem a fratribus necaretur, hac de causa suadet cum vendi. Notat Severianus, apto auctorem venditionis Josephi fuisse Judam, quia per Judam vendendus erat Christus, cujus typus erat Joseph; verum Judas hic Josephum bonamente et fine : Judas ille Christum mala et sacrilega vendidit.

v« < ». 28. Venuider unthum. — Notais. Basilius, serin. De invidia, invidos illis modis, quibus aliorum, gloriam conantur obscurare, iisdem magis illustrare. u Ideo, inquit S. Gregorius hb. VI *Moral.* lutraii. cap. Xl ij VCI)(ii(US est a fratribus Joseph, ne ab eis adoraretur; sed ideo est adoratus, quia est venditus. Sic divinum consilium, dum devitatur, impletur; sic humana sapientia, dum reluctatur, comprehenditur. » Nonne vero dixit Sanctus illo? « Persecutores aurifabri sunt, qui nobis et presentis et interni regni coronas fabricant. »

Fatribus ergo el mundo miser et infelix videbatur hic osso Joseph; revera tamen non erat. Nam hoc ipso facto incipit Deus erigere manipulum ejus, fratrumquo manipulos dejicere. Tunc enim Deus exaltaro incipit, cum humiliat; et quo quemque plus exaltare intendit, eo profundius

eum humiliat. Ita fecit in Joseph, et maxime in Christo. Thalamus ergo virtutis et gloriæ est adversitas et dejectio.

Ismaelitis. — Paulo ante Moses vocavit mercatores hos Madianilas, vel quia habitabant in Madian, cum essent ex posteris Ismaelis; vel potius, quia partim erant Ismaelita, partim Madiantre. Sic enim mercatores Flandri ei Galli simul ad nundinas proficisci solent. Ita Cajetanus et Pererius (I).

Viginti argenteis. — Intelligit siclis. Ita Chaldæus, id est 20 florenis Brabanticis. Ita Pererius, Maldonalus et ahi; licet aliqui, ul Ribera et Suarez, argenteum putent esse dimidium sicli, ut Joseph venditus sit 10 florenis Brabanticis. Orígenes, S. Augustinus et Beda legunt *triginta argenteis*, quia totidem venditus sit Christus. Verum Hebræa, Chaldæa, Græca et Josephus rinri» constanter legunt *viginfi argenteis*. Scilicet, non decebat, ait S. Hieronymus, famulum tanti vendi ' ' , quanti dominum, puta tanti Josephum quanti Christum; vel potius, Christus, quia vir, minoris Chrutu' est venditus quam Joseph, nipote puer; vilius enim vir emitur 30 florenis, quam puer 20. Adde, Christus emptus est ad crucem, Joseph vero tantum ad servitutem; vilior ergo et ignominiosior fuit venditio Christi, quam Josephi.

30. Pier non comparat, et ego quo ibo? — q. J. v.... Cum Joseph patri charissimus perierit, vel occisus sit, sive a vobis, sive a bestiis, quid agam ' quo me vertam? quo ibo? non enim audeo comparerò coram patre nostro. Pater enim a me, quasi seniore filio, suum Joseph exposcet, et cum cum illi exhibere nequeam, ingentem illi tristitiam et mihi offensam conciliabo; cum ergo patrem graviter incestu meo offenderim, sciamquo hac Joseph perditione mihi magis offendendum, non ausim in conspectum ejus prodire : quo ergo ibo?

31. Tulerunt autem tunicam ejus, et in SAX-Vm.ii. guine ILIU quem occiderant, tinxerunt. — Allegorico S. Ambrosius, lib. *De Joseph*, cap. iti : « Illud quoque, ait, quod hardi sanguine resperserant tunicam ejus, videtur significare, quoniam falsis testimoniis appetentes, in invidiam deduxero peccati, omnium peccata donantem. Nobis agnus est, illis hædus. Nobis agnus Dei occisus est, quibus abstulit peccatum mundi : illis hædus, quorum accerbavit errores, delicta cumulavit. »

31. SCISSISQUB VESTIBUS. — Velus lûc fuit mos, V. et 31. ul in luctu scinderent vestes; cratquo hoc symbolum planctus: scissio enim vestium significabat scissum dolore cor. Septima fuit hæc tribulatio Jacobi.

Indutus est cilicio. — Primus qui in luctu sacprilon, cum, sive cilicium induisse legitur, fuit Jacob hoc loco; unde postea idipsum ejus posterì, puta

(I) Distinguuntur liic ismaelite et .M.nfi. initaj ut genus et species ejusdem nationis, voluti si Gallos et Lugdunenses diceret, uti Aben-Esra non male.

Israelite, in luctu imitati sunt; hinc etiam vestis Christianorum pœnilentium, jam olim erat cilicium, teste Tertulliano, lib. *De Pœnitent*. Jacobo ergo patriarcha, quasi antesignano, gloriantur ciliciphori, cumque opponant mollibus novantibus, qui aspera omnia asperantur, ciliciumque nunquam induerunt, et forte nunquam viderunt.

Ita S. Hilarión, teste S. Hieronymo, aspero cilicio e palmis confecto corpus edomuit. Ha S. Simeon Stylites, qui 80 annos jugiter in columna stetit, cilicio induebatur, teste Theodoreto. Ita Eremita, Monachi, Ascet®, pœnitentes ciliciis se armabant, teste Palladio, Theodoreto, Climacho et aliis.

Sed audi feminas, imo Ducissas et Reginas. S. Margarela, Hungarorum regis filia, cilicio corpus maceravit. Idem fecit S. Hedwigis, Ducissa Poloniae, S. Clara nobilis virgo, per 28 annos hirsutum ex corio porcino cilicium, pilis et sciis aculeatis ad carnem obversis, camqtic pungentibus, gestavit. S. Radegundis, Francorum regina, purpuram cum cilicio commutavit. Atque ut alias omittam, quas refert noster Grctscrus lib. I *De Disciplin*. cap. ultimo, audi memorabile exemplum, quod vetus auctor refert de S. Cunegunde, in ejus Vita. Erat Cunegundis uxor llenrici Imperatoris, quæ in conjugio virgo permansit; utque suam virginitatem marito probaret, nudis pedibus super candens ferrum iliarsa ambulavit. Hæc, mortuo marito Imperatore, ex Imperatrice facta religiosa, cilicium induit, iliique jugiter indormire, imo immori voluit; cumque agonizaos videret sibi parari regales exequias et aurea feretro obtendi velamina, tum illa pallentes vultus, quos ante ut sponso venienti lætos videres, ad hos retorquere, manu abnuere. « Amicius iste, ait, non est meus, auferte hinc; hic alienus est; his terreno sponso, istis cadesti copulata sum. Nuda de utero matris mcæ egressa, nuda regrediar illuc; his vilem miscræ carnis materiam involvite, et corpusculum meum juxta tumulum fratris mei ac I). llenrici Imperatoris, quem mejam vocantem video, iu proprio locello reponite. » Atque his dictis virgineum spiritum Christo ponso reddidit. Sic de Cæcilia legimus : « Cilicio Cæcilia membra domabat, Deum gemitibus exorabat, » dicens illud Davidicum : « Fiat cor meum immaculatum in justificationibus tuis, ut non confundar ; » itaque et angeli conspectum ac tutelam, et mariti conversionem, et illustrem martyrii lauream, et corporis integritatem ac incorruptionem in hodiernum usque diem, promeruit. Denique S. Marlinus moriens in cinere et cilicio recumbebat, dicbatquo: a Non deed Christianum nisi in cinere mori, » testis est Sulpilius. Quod imitatus S. Carolus Borromæus sanxit, uti sui Clerici iu morte cilicio et cinerose operirent, cisque suo praeivit exemplo; moriensenim cilicio, quo sanus crebro utebatur, et cineri prius benedicto incubuit, ut habet ejus Vita, lib. VII, cap. xii.

Lugexs filium suum multo tfvtobe, — scilicet 23 annis, pntaab anno 1G Joseph!, quo ipse venditus est, usque ari 39 ejusdem, quo fratres tempore famis in .Egypto cum adierunt, et cum patre cumdem adorarunt; sed sensim ludus hujus sensus in Jacobo imminutus fuit. Nam « plaga animi quantalibet tempore mitigatur. » Artem ergo oblivionis (quam præ arte memori® discere avebat Themistocles) docet tempus.

33. Descendam ad filium meum lugexs in infer- XUM. — Pro *infernum* aliqui vertunt, *sepulcrum*. Ita Calvinus, Eugnbinus, Vatablus, Pagninus, quin et Lipomanus. Verum Hebraeum hlW *schcol* proprie infernum significat, non sepulcrum, et ita verterunt Septuaginta æque ac noster Interpreter; itaque vertendum esse ratio ipsa convincit. Nam Jacob putabat Josophum a bestiis devoratum, ideoque insepultum esse; ergo non putabat, nec optabat ad cum descendere in sepulcrum, sed in iufernum; puta in limbum patrum. Adde animam non sepulcro, sed limbo teneri: Jacob autem Josephi mortui animam superstitem videro cupiebat. Sensus ergo est, *q. d.* Ego, o filii, nullam consolationem admittam, donec Josophum videam, quem, nipote jam mortuum, visurus non sum, donec post mortem anima mea animæ illius in lirabo jungatur. Plane enim confido, Josephi innocentis animam ad majorum animas accessisse in sinum Abrahæ, quem etiam mihi reservari spero. Hinc patet Jacobum ex majorum instructione et traditione credidisse animæ immortalitatem: rursum, animas justorum defunctorum ante Christum descendisse ad limbum patrum, ubi erat sinus Abrahæ (1).

Idipsum senserunt, et per umbram viderunt eim Philosophi Ethnici. / Elianus, lib. XIII, narrat Cer eidam Megalopolitanum, qui morbo laborabat, interrogatum num libenter migraret e vita, r. ré-pondisse: « Quidni? Delector separatione animæ a corpore, quoniam ad eas oras ascendam, ubi videbo ex philosophis Pythagoram, ex poetis Homerum, ex musicis Olympum, et alios viros in omni scientia præstantissimos. »

Socrates, priusquam venenum hauriret, dixit: socru* « Quanti aestimatis colloqui in altera vita cum Orphico, Musteo, Homero, Hesiodo? quanta voluptate perfundar, cum Palamedem, cum Ajacem, cum alios judicio iniquorum damnatos conveniam? Equidem siepe excedere e vita, si fieri posset, vellem, ut quæ dico possem invenire. »

Cato, legens librum Platonis *De Immortalitate* c4i.%, *animæ*, scipsum occidit, ut immortalem hanc vi-rup-tam assequeretur.

Cyrus apud Xenophontem moriens, ait ad fi-

fi) Sili© *tyrri*, *Orcum*, seu limbum patrum, ubi mortui, umbrarum instar, degunt, nunquam vero sepulcrum, designaro omnino constat. Cf. Brcechcri libellum, cui titulus in vers. gall, /. *'immortaliti de l'âme chez lei Juifi*, p il seqq.; Pureau, *Commentât, de immortal, ae rila fut. noth. Daventr.* 1807.

lios : « Nolite putaro, filii, me, cum ab hac vita migravero, nusquam, aut nullum foro. Nam nec dum vobiscum communicabam, animum meum intuebamini, sed corpus hoc ejus esse domicilium intelligebalis. Eundem eum esse creditote, etiamsi modo separetur a corpore. »

Cero. Sdp.0. Cicero, lib. VI De RepuWfra, Scipionem Africanum jam vita functum, ita loquenlem inducit : «Sic habeto, omnibus qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, certum esso in cœlo ac definitum locum, ubi ævo sempiterno fruamur.» Et interrogatus viveretno ipse et ahi, qui putabantur extincti : « Imo vero, ait, hi vivunt, qui ex corporum vinculis, lanquam c carcere evolarunt. Vestra vero quæ dicitur vita, mors est. » Rationes eorum erant :

Rufo. Animus hominis concipit, contemplatur, concupiscit coelestia cl immortalia : ergo est coelestis et immortalis.

s.cûh. Animus in hac vita non habet satiem, nec centrum in quo quiescat; ergo illud habebit in altera vita : alioqui esset infelicioꝛ aliis creaturis.

Textil. Omne quod est corruptibile, aut est corpus, aut accidens. Hæc enim, quia habent contraria, possunt corrumpi. Atqui anima hominis non est corporea , nec accidens : ergo est incorruptibilis. Secus est de animabus brutorum: hæ enim a corpore per omnia pendent, ideoque corporea et corruptibiles censendæ sunt.

Dicat nunc Christianus cum Tobia : a Filii sanctorum sumus, et vitam illam exspectamus, quam Deus daturus es iis, qui fidem suam nunquam mutant ab eo. »

voi.76. 36. Eunuchis, — id est regii cubiculi custodi. Nota : Eunuchis, ulpoto ad actum venereum impotentibus, olim committebatur custodia reginae, ejusquo puellarum, cubilisquo regii. Hinc eunuchi erant intimi cl proximi regi et reginae.

ζ a Hac de causa eunuchi vocati sunt principes aulae, etiamsi non essent eunuchi, id est exsecti. Unde Chaldæus pro eunucho hic vertit, Nin *rabba*, id est csl princeps, satrapa. Nam Putiphar hic proprio eunuchus non erat; habebat enim uxorem. Ita Procopius, Gennatlius, Abulensis cl Lyranus. Sic cap. XL, vers. 1, pincerna et pistor Pharaonis vocantur eunuchi, id est ministri regis. Olim enim aulæ regni plente erant eunuchis, iisque reges ad omne ministerium utebantur, uti de aula Constantii imperatoris clarissimum est; illam enim Implebant cl regebant eunuchi.

MiGismo jinnæ, -- præfeclo custodi® regi®.

Hebraice est 'H3ÜH "O sor *hnftMadnrn*, id est, principi occidentium, vel jugulantium, puta militum. Septuaginta vertunt, • quod licci S. Ambrosio» vertat, principi coTuorwn, lamen aptius lue verla», prindpi ocrúfenh'um, vel mactantium; uî-pK**<i:v;cn'tn>* teste S. Hieronymo, significat occidero Unde coci dicti sunt quod coquendas pecudes et aves prius occidant, a voce prpe, quæ e Phavorino idem est quod machara. Talis *sar halteJtxuhim*, et or^dnajirus fuit Nabuzardan : fail enim ipse princeps mililiæ, quem Nabuchodonosor prvfecit bello et excidio Hierosolymitano, IV cap. uLL, vers. ii.

Moraliter hoc capite disco, quot persecuLoibus et adversis Deus Jo'cphum virosque probos exerceat, ut eos in patientia, lenitate, iadequo oróte» in animi puritate perficiat. Joseph enim per hanc te. patientiam adeptus est miram illam castimoniam. Verissimum est illud Cassiani, lib. XII Cof/af. cap. vu : « Quantum quis in lenitate ac patientia cordis, tantum in corporis puritate proficiet. Scriptum est enim : Beati miles, quoniam ipsi possidebunt terram (sui corporis); non enim astus corporis declinabit, nisi qui animi motus ante compresserit.» limo et quidam Sanctorum ait : a Benigni et corpus, et anima, et mens perpetua fruitur sanilate : gaudet in contumelia, licum laudat in calamitate, iratos mitigat, sub humilitatis jugo triumphat, affectibus omnibus dominatur, » maximeque cholerae el libidini.

Denique S. Cbrysoslomos, Aom. Gi : « Magnum, ait, virtutis est robur, cl malitias infirmitas. » Id in fine declarat per patientiam quam continuo ostendit Joseph : « Ul sic, ait, quasi athleta fortiter certans redimiatur corona regni, et eventus somniorum impleatur, quo doceantur qui cum vendiderant, quod nihil commodi ex sua malitia deportent. Tantam enim fortitudinem habet virtus , ut clarior fit cum infestatur. Nihil enim ca fortius, nihil validius, sed is qui eam possidet, et supernam gratiam habet, et inde præsidium consequitur, omnibus est fortior, cl invictus, et capi nequit, non solum hominum insidiis, sed et d omonum machinationibus. Id scientes, non fugiamus malo affligi, sed malo agere : hoc enim esl vere male affligi. Nam qui proximum affligere lentat, illi quidem nihil nocet, sibi autem imoitalia tormenta thesaurizat.» Quia cl fratres persequendo Joseph, ipsum gloria, scipsos ignominia affecerunt, ut idem docci Aomih'a Gi et scq.

CAPOT TRIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Judas generat Iler el Onan, 7110s Deus ob mollitiem ei retractum in actu conjugii, occidit. Secundo, vers. 16, Thamar dolose ex Juda concipit, gignitque Phares et Zaram.

1. Eodem tempore descendens Judas a fratribus suis, divertit ad virum Odollamitem, nomine Hiram. 2. Viditque ibi filiam hominis Chananæi, vocabulo Sue : et accepta uxore, ingressus est ad eam. 3. Quæ concepit, et peperit filium, et vocavit nomen ejus Her. 4. Rursumque concepto fœtu, natum filium vocavit Onan. 5. Tertium quoque peperit, quem appellavit Sela. Quo nato, parere ultra cessavit. 6. Dedit autem Judas uxorem primogenito suo Iler, nomine Thamar. 7. Fuit quoque Iler primogenitus Judæ, nequam in conspectu Domini : et ab eo occisus est. 8. Dixit ergo Judas ad Onan filium suum : Ingredere ad uxorem fratris tui, et sociare illi, ut suscites semen fratri tuo. 9. Ille sciens non sibi nasci filios, introiens ad uxorem fratris sui, semen fundebat in terram, ne liberi fratris nomine nascerentur. 10. Et idcirco percussit eum Dominus, quod rem detestabilem faceret. 11. Quamobrem dixit Judas Thamar nurui suæ : Esto vidua in domo patris tui, donec crescat Sela filius meus : timebat enim ne et ipse moreretur, sicut fratres ejus. Quæ abiit, et habitavit in domo patris sui. 12. Evolutis autem nullis diebus, mortua est filia Sue, uxor Judæ : qui post luctum consolatione suscepta, ascendebat ad tonsores ovium suarum, ipse et Hiras opilio gregis Odollamites, in Thamnas. 13. Nuntialumque est Thamar, quod socer illius ascenderet in Thamnas ad tondendas oves. 14. Quæ, depositis viduitatis vestibus, assumpsit theristrum : et mutato habitu, sedit in bivio itineris, quod ducit Thamnam : eo quod crevisset Sela, et non eum accepisset maritum. 15. Quam cum vidisset Judas, suspicatus est esse meretricem : operuerat enim vultum suum, ne agnosceretur. 16. Ingrediensque ad eam ait : Dimille me ut coeam tecum : nesciebat enim quod nurus sua esset. Qua respondente : Quid dabis mihi ut fruaris concubitu meo? 17. Dixit : Mittam tibi hædum de gregibus. Rursumque illa dicente : Patiar quod vis, si dederis mihi arrhabonem, donec mittas quod polliceris. 18. Ait Judas : Quid tibi vis pro arrhabone dari? Respondit : Annulum tuum, et armillam, et baculum quem manu tenes. Ad unum igitur coitum mulier concepit, 19. et surgens abiit : depositoque habitu, quem sumpserat, induta est viduitatis vestibus. 20. Misit autem Judas hædum per pastorem suum Odollamitem, ut reciperet pignus quod dederat mulieri : qui cum non invenisset eam, 21. interrogavit homines loci illius : Ubi est mulier quæ sedebat in bivio? Respondentibus cunctis : Non fuit in loco isto meretrix ; 22. reversus est ad Judam, et dixit ei : Non inveni eam; sed et homines loci illius dixerunt mihi, nunquam sedisse ibi scortum. 23. Ait Judas : Habeat sibi, certe mendacii arguere nos non potest ; ego misi hædum quem promiseram ; et tu non invenisti eam. 24. Ecce autem post tres menses nuntiaverunt Judæ, dicentes : Fornicata est Thamar nurus tua, et videtur uterus illius intumescere. Dixitque Judas : Producite eam ut comburatur. 25. Quæ cum duceretur ad pœnam, misit ad socerum suum, dicens : De viro, cujus hæc sunt, concepì : cognosce cujus sit annulus, et armilla, et baculus. 26. Qui, agnitis muneribus, ait : Justior me est ; quia non tradidi eam Scia filio meo. Attamen ultra non cognovit eam. 27. Instante autem partu, apparuerunt gemini in utero; atque in ipsa elutione infantium unus protulit manum, in qua obstetrix ligavit coccinum, dicens : 28. Iste egredietur prior. 29. Illo vero retrahente manum, egres-

sus est alter, dixitque mulier : Quare divisa est propter te maceria? et ob hanc causam vocavit nomen ejus Phares. 30. Postea egressus est frater ejus, in cujus manu erat coccinum : quem appellavit Zara.

Describit hic Moses genealogiam Judæ, potius quam aliorum fratrum, quia ex Juda do Thamar nesciturus erat Christus. *Secundo*, ne Judæi Gentiles despicerent, cum tribus Jada, quæ erat nobilissima, ex Chanantnis, per matrem Thamar, descenderet. Ita Gennadius.

Tot. i. 1. Eodeh tempoue. — Puta anno 16 Joscphi, paulo post ejus venditionem, Judas duxit uxorem. Erat ergo tunc Judas 19 annorum; erat enim ipse Iribus annis senior Josepho : nam natus est anno 88, Joseph vero 91 Jacobi patris sui, ut dixi cap. xxx. Hinc sequitur Hesron et Hamul nepotes Judro, ex Thamar et Phares, non poluisse nasci in Chanaan, ante descensum Jacobi in Ægyptum, qui contigit 23 annis a vendilo Joseph, pula anno Joseph 39; sed cos natos esso post descensum Jacobi, habitante et vivente co in Ægypto. Ila Abulensis, licet S. Augustinus, Quæst. CXXVni, contrarium sentiat, ex co quod putet Judam, non eodem anno quo venditus est Joseph, sed duobus aut tribus annis ante duxisse uxorem. Sed prius est verius. Esto enim demus S. Augustino, lier natum esse Judæ tribus annis ante venditum Joseph, tamen non potuit lier ducere Thamar ante annum ætatis suæ decimum sextum, post quem Thamar nupsit Onan; deinde exspectavit aliquot annis pubertatem Scia; ac tandem prostituens se Judæ genuit Phares : Phares autem ut minimum sedecim erat annorum, cum genuit llesron et Hamul; quæ omnia non 23 aut 26, sed 31 ul minimum annos exposcunt, ante quos exactos Jacob jampridem, puta a novem annis, ex Chanaan descenderat in zEgyptum. Quod enim Judæi asserunt Phares anno ælatis nono genuisse Esron, incredibile et impossibile est (1).

(1) Qu® inilio hujus capitis narrantur, nulli putant, non potuisse gesta esseposr, sed nn(e Joseph! venditio nern oportere accidisse. Nam ex quo venditus fuit Josephus, usque ad Jacobi cum familia descensum in Ægyptum, non plurcs quam vigilili duo anni interccssenmt. Quod temporis intervallum brexinsest, quam ut Ju<h tres filios gignere, cos in matrimonium darò, atque e nuru sua iterum duos filios tollero potuisset, quorum altor, Pherczus, cum Ægyptum ingrederentur, etiam duos filios habebat. Igitur initia hujus historio referenda videntur ad primos annos reditus Jacobi ex Mesopotamia, de quo cap. xxxtii, 17. Quoad verba *cortem tempore*, dici potest, tum iis designari finem eorum, quæ hoc cap. narrantur; tum voces (*une, in illis diebus*, ole. non infrequenlcrad tempus aliquo ante intervallo præterlapsum, aut post futurum designandum adhiberi. Cæterum, quam temerario et absque ulla radono do Wclto, *Wnleilung in's 4. Test. 4*» edit. pag. 192, eo quod hoc caput sensu sejungatur tum a superioribus, tum a sequentibus, illud in argumentum alierai, Genesim non esso opus uno contextu et ab uno homine scriptum, sed ex

2. VIDITQUE, — concupivit.

Ven, Î.

Sue. — Non est nomen fili®, sed patris ejus, soceri Judæi, ut patet ex Hebræo.

3. Vocavit noue* ejus Her. — In Hebræo est vcn. 3. masculinum Nipn taucra, id est, *et vocavit*, scilicet pater Judas; in reliquis vero duobus est femininum Nipni vatticra, id est, *et vocavit*, scilicet mater, puta uxor Judæ. Unde patet patrem primogenito suo Her nomen dedisse, matrem vero aliis duobus postea natis. Sic Rachel filium suum juniorem vocavit Benoni, quod tamen nomen mutavit pater, vocans cum Benjamin.

5. Parere ultra cessavit. — Hebraice est ÎTR1 Vm. s TÏD3 vechaia biezib, quod Septuaginta, Chaldæus et Vatablus vertunt, *erat in Kcsib, quando pepent eum*, quasi Kesib sit nomen proprium urbis Palæstinæ (2). Verum melius, testo S. Hieronymo in *Quast, in Genes.*, noster Interpres Kesib accepit non ut proprium, sed ut appellativum, quo modo significat mendacium sive defectum, q. d. Erat in defectu paviendi, defecit eam conceptus et partus, destitit parere. Unde et Aquila vertit, *stetit partus ejus*. Hunc sensum exposcunt sequentia, quæ plane significant hunc ultimum ejus fuisse lilium.

7. Fuit quoque Her nequam. — Consentiant Hebræi et Christiani, tam Her, quam Onan, peccasse peccato mollitiei et retractus, quod est contra naturam generationis el matrimonii : per dii enim fœtuin et conceptum in suo semine. Undo ab Hebræis hoc peccatum comparatur homicidio, et a Scriptura, vers. 10, vocatur detestabile. Her Htr et ergo non peccavit crudelitate, ut vult S. Augustinus, lib. XXI! *Contra Faustum*, cap. xlviii, sed libidine, scilicet retrahendo se in actu matrimonii, ut semen extra naturale vas uxoris profileret, idque fecit ex libidinis intemperantia; ne scilicet puerperia, et liberorum educatio aliquid de pulchritudine suæ uxoris, ac consequenter do sua delectatione venerea decerperet. Onan, frater lier, eodem peccato peccavit, sed ex alio motivo,

pluribus variorum temporum cl auctorum monumentis compositum, animadverterunt jam Ranke, *Unlcrsuchungcn uber Pentateuch*, i, pag. 260 Seqq.; Hævernkk, *Eintdtung in's A. Test*, n, 225. Commodiore enim loco, ait Roseninullerus, non potuit Moses totam hanc historiam conjugii el prolis Judæ exponere, quia, quum incestum Jud e cum Thamarc narrare instituisset, quod post venditionem Joseph! contigit, oportuit altius repeti, quomodo Thamar iu hoc incestum inciderit, el qua occasione ad hoc adacta fuerit. Quamobrem et lotum Juti conjugium, el proles ex eo suscepta, fuit exponenda.

(2) ha cl Rosenmullerns. Quum cætoros filios pareret uxor, præsens aderat Jmias; cum vero sciam pareret, absous erat, sil. in kx» dicto (cujus fit mentii) Jos. XV, U; 1/icA. i, tI), in finibus tribus Judai sito.

coque graviori et scelestiori, puta ex invidia, ne scilicet si consummaret actum matrimonii, filios non sibi, sed fratri procrearet. Pulchre *lier* hebraico per metathesis est *jn ra*, id est malus, perversus : qui enim a patre vocatus erat *np lier*, id est vigil, per peccatum conversus est in *jn ra*, id est perversum. Onan hebraico idem est quod iniquitas et dolor; hic enim ille un quasi filius matrem individue comitatur et insequitur.

ikr et Er ad eo occisus EST. — Tam Her quam Onan

Pecca¹l^{rn} molitiei occisi sunt a Deo, per nngelum malum, ut videtur, puta per Asmodirum. Hic enim occidit libidinosos maritos Sarre, *Tobia* in, 7. Rursum Deus, inquit Abulensis, occidit eos, immittendo eis terribilem plagam, ita ut liqueret eos non naturaliter, sed a Deo fuisse sublatos, in pœnam iniquitatum suarum (1).

Nolent Confessarci liane Dei vindictam in molles, in quo conjuges se in actu conjugii retrahentes, catnquo suis pœnitentibus inculcent. Si enim hoc sæculo Lam rudi, inculto et projecto, Deus ita punivit Her et Onan, quomodo puniet in luce hac et lege Evangclii Christianos qui se polluunt ?

s. ebrii- Vidit S. Christina Mirabilis in spiritu, mundum
| hoc peccato pollutionis plenum et obrutum, ideo-
mdltic quo Deurn loti mundo gravissimas intentare plagas, quas ut averteret ipsa, miris et horrendis modis et pœnis sese excruciat. Joannes Benedictus in Summa casuum, ad sextum decalogi pceptum, exConrardo Clingio mirum quid de hoc peccato tradii (penes eos sit fides), sive revelatione, sive experientia acceptum : quod scilicet
iteun- ijui annis* flu^ol vixit Christus, puta tri-
HUi. gioia Iribus, in hoc pollutionis peccato perseverant, sint incurabiles, et quasi desperat e salutis, ni mira, rara et extraordinaria Dei gratia eis succurrat, cosque convertat. Videat ergo qui in hoc peccatum lapsus est, ut slatini ab eo per poenitentiam resurgat, ne habitum contrahat ad quem natura per se propensissima est, quem proinde postea exuero non possit, itaque sibi nectat et plectat funes libidinis inextricabilis, qui eum in abyssum pertrahant, ignique gehennoe insolubiliter astringant.

ver*. 9. 9. Nox nasci sini filios. — Nota, ante legem *Deuteron*, xxv, S, fuisse in more apud patres, ul frater fratris sine liberis defuncti uxorem duceret, eique semen, id est prolem, suscitar, ne ejus nomen et familia interiret; ita scilicet, ut primogenitus quem ex fratris uxore procreasse!, nomine, non suo, sed fratris censeretur : reliqui vero deinceps nati, sui censerentur, suoque nomino vocarentur. Primogenitus ergo, generandus ab Onan, vocandus erat filius *lier* : reliqui

(1) Inculione *ab eo* (Domino) *occisus est* significatur, Herein non matura morto pcrilss8, sed fiorente adhuc *sute*, id permittente Don, licet quocumque tandem mortis genere extinctum esse. Uti longævitæ premium pinalis llebræis crai, ila iuors immatura acerba pœna a Deo immissa.

vero vocandi erant filii Onan. Sed invidus et impius Onan, no fratri luceret, sibi ipsi lucernam exlinxil, dum semen suum in terram profudit et perdidit.

Notaftcwido, enallagem: « filios, » id est filium, scilicet primogenitam, úti dixi, et, si is moreretur, secundo genitum, qui in locum primogeniti succederet.

Nota *tertio*, quædam legalia in usu fuisso ante Mosen: talis enim est hæc adoptio et arrogatio filiorum ; talia quoque fuerunt observatio sabbati, discretio animalium mundorum ab immundis, circumcisio, et alia quædam, quæ Dei instinctu aut præcepto servarunt paires ante Mosen et legem.

11. Esto *yidua*. — Hinc et ex vers. 8 colligitur, v<r*dL illa retate mulierem, quæ nupserat in aliqua familia, illi deinceps quasi addictam fuisso, ut, si maritus ejus moreretur, alium ejusdem familiæ duceret, qui semen fratri defuncto suscitar, quod si talis nullus esset, aut sese non offerret, lum poterat ex alia familia maritum capessere. Ex hac ergo consuetudine, Thamar adhæsil familia» Jud®, nec de ea in aliam transiit.

Timebat enim. — Hebraice est, *dicebat enim* (subaudi, non dabo terliuin filium Scia ipsi Thamar, in maritum), *nc ipse moriatur*, sicut duo priores fratres ejus, qui fuerunt mariti Thamar, in conjugio cum ea mortui sunl. Hinc patet Judain hoc ppretextu et dolo voluisse ablegare a se et sua familia Thamaram, cui jam ipsa per duplex matrimonium incorporata fuerat, dicendo filium suum Selx adhuc juniorem esso, itaque moras nectendo eludebat Thamaram; timebat enim ne Thamar, vel ob peccala sua, vel ob infelicitatem suam, esset causa, aut certo occasio mortis maritorum suorum : hoc enim Sar® uxori Tobire, ex simili suspicione impropertum est, *Tobia* ni, 9.

Sensit hunc Judre dolum Thamar, quæ prolem non aliunde, quam ex stirpe Judæ et Abrahæ, a Deo benedicta, quererebat; cumque Scia maritum sibi promissum, jam puberem et maturum, sibi negari cerneret, mirabili strophæ dolum Judæ elusit, cumque in Judæ caput retorsit (2).

14. Assumpsit *tiiedist iium*, — peplo se **obvol-u**. vit, ne agnosceretur. Eral theristrum velum æstivum, inquit Suidas, ita dicium *irn* TcûObw; id est ab restate et resta quem arcebat. llebrere mulieres olim (uti jam Italic® faciunt) peplo vel velo serico operieb mi caput el lotum corpus, uti dixi *Ezcch*. xYi, 10; idque parlim honestatis, parlim ornatus (theristrum enim hic opponitur vestibus viduitatis et lucius), parlim restus arcendi gratia.

Sedit in bivio *itineris*. — Hebraico est, sedit **TJI nnD3 bepctach cnaliim*, quod Septuaginta

(i) Vers. 12. Pro *optilo gregis* Hebræa nunc habent, *amicus ejus*. Ex capitis hujus initio liquet Odollamitam hunc non servum, sed hospitem Judæ fuisse

vertunt, «crii/ ad portas Enan. Verum noti : Hebras! bivium vocant *petarh enaJim*, id est apertionem, et, ut Chaldæus vertit, divisionem duorum oculorum, quia in bivio solemus oculos divertere in duas partes, puta in duas semitas, ita in bivii sedent meretrices, ut utrimque transeúntes venentur et captent : bino in bivio sedit Thamar captans Judam (I).

rm.1l. 16. IXGREDIENSQUB AD EAM. — Judas 11ÍC pCCCa-
, 7]º vit simplici fornicatione, non enim agnoscebat
' suam nurum : cl uxor Judæ jam erat mortua, ut
i '. patet vers. 12, ac proinde Judis jam erat viduus
et solutus ; Thamar vero peccavit et fornicatione,
intieri» el quasi adulterio (erat enim desponsa Selæ filio
a ixw Judæ, ut patet vers. 11), et incestu, quia nose. bat
Judam suum socerum. Errat ergo Franciscus
Georgius, scelione iv, problemate 263, ubi asserit
Thamar non peccasse, quia ad mysterium hoc
Ener egit. Gravius errat problemate 267, uti et 11. Mo-
v' riiti5es» HI? 111 More, cap. i., dum excusant fornicationem
KMou. lionem Judæ cum Thamar hoc nomine, quod
ante legem Mosis meretricium non fuerit prohibitum,
ideoque licitum. Certum enim est fornicationem simplicem
esse peccatum contra legem naturæ, ideoque eam omni tempore
etiam ante legem Mosis, fuisse vetitam et illicitam, uti docent
S. Hieronymus, S. Augustinus, lib. XXII *Contra Faustum*,
S. Thomas, Lyranus, Abulensis et alii passim.

Dices : S. Chrysostomus et Theodoretus hic excusant Thamar et Judam. Respondeo : Non excusant factum, sed facti intentionem in Thamar, quia Thamar non libidinem, ut Judas, sed problem intendebat. *Secundo*, hoc factum quodammodo excusant, dum illud referunt ad Dei dispositionem, id est, permissionem et ordinationem. Deus enim permisit hoc peccatum, et hanc fornicationem Judæ, ut ex ea nasceretur Phares, et ex Phares nasceretur Christus : eam ergo ordinavit ad Christum.

Sic S. Ambrosius elevat venditionem Josephi quasi factam in typum venditionis Christi, cum tamen constet eam in se fuisse grave peccatum : Deus enim omnia peccata et mala hominum novit ordinare et dirigere ad bonum finem : undo semper ex malis bonum aliquod elicit.

ErrwR. Frivolum ergo est, quod ait R. Simeon Jochai,
..-°oa. ||iainar fornicatam esse Dei instinctu, ul ex Juda Messiam conciperet : perinde ac Osco Dei instinctu et jussu duxit fornicariam, et ex ea procreavit lilios, qui idcirco vocantur lilii fornicationum.

Verum hoc de Osce exprimit Scriptura, nil autem tale exprimit de Thamar. Rursum, h ec fornicaria Dei jussu facta est uxor Osco : constat autem Thamar non esso effectam uxorem Judæ,

imo Judam deinceps ah ea abstinuisse, ut patet vers. 26.

18. Et baculum, — scipionem viatorium, quali V<:i in via usus est Jacob, cap. xxxii, vers. 10 (2).

23. Hadeat sini, ceit b iixdaci asol iut xos Ven.u. NON POTEST. — Hebraice est, *servet sibi* (meum annulum, armillam et baculum), *ne forte simus in confusionem* : si enim eam quæramus, et nostra hæc ab ea repetamus, illa, id indigne ferens, publicabit DiMin fornicationem, itaque marmam confusione et ignominia afficiet; præsertim si ipsa meum annulum ostendet. Ridebunt enim homines meam levitatem, petulantiam et turpitudinem, quod annulum meum signatorium meretrici dederim, quodque illa hunc annulum poscendo, silique servando, me ita deluserit, ut litteras quas voluerit meo nomine ungere, meoque sigillo obsignare possit.

Rursum, si annulum repetam, illa, ut eum servet, jactabit me mercedem pactam ipsi non solvisse. Itaque fraudis et mendacii m: publice arguet, meque confundet, licet falso : ego enim misi ei htedum, quem promisi. Hæc enim omnia in concisa hac oratione Judæ, more hebreo, subaudiuntur, et supplenda sunt. Endo Nostermagis Judæ mentem et sensum quam verba respiciens, clare vertit : « Certe mendacii arguere nos non potest : ego misi hædum, quem promiseram. »

21. Producite eam, ut combidat ik. — Die t hoc v<<».m. Judas, ail S. Thomas, quasi accusaturus Thamar iu publico judicio, ursurusque, ul judex eam igni adjudicet. *Secundo* et verisimilius, profert hic Judas sententiam combustionis in Thamar, quasi judex : undo ea mox execution! mandata est; sequitur enim: aQuæ cum ducrcetur ad pænam.» Erat enim Judas pater familias, qui more prisci illius sæculi erat judex suæ familial : aut potius Judas tanquam fratrum animosissimus, a Jacobo pitre constitutus erat quasi prætor totius familiæ, quæ numerosa erat, puta omnium llebræorum : hi enim a tempore Abrahæ propriam habuerunt rempublicam a república Chananæorum distinctam, in qua patriarcha et princeps erat Jacob. Erant enim ipsi peregrini a Deo selecti et segregati ab aliis populis, erantque quasi respublica ambulans, donec sub Josuo in Chanaan sedes fixerunt. Judas ergo quasi prætor nurum suam Thamar ad rogum depoposcit, ob certum et publicum adulterii crimen : erat enim ipsa desponsata Selæ lilio Judie, ac sponsalia hæc violavit per concubitum cum Juda; ideoque fuit adultera.

Hinc patet adulterii pænam prisco illo sæculo Adoiu-
fuisso mortem, camque ignis : siculi paulo post »*
Deus per Mosen adulteros jussit occidi per lapidationem, *Levit*, xx, 10. Item mulieribus adulteris tº».

decrevit aquas maledictionis, quæ uterum earum

(1) Nec eorum contemnenda sententia, quibus nnD Qijy sil *apertio* duorum fontium, id est, locus ubi gemini prorumpabant Tonies.

(2) *Annutus* hic est signatorius, de armilla pendens, ul clianuium apud illarum regionum incolas inoris est. Vid. do Saulcy, *Itisi de l'irt Judaïque*, pag. tfl.

Adolfi'- disrumpercent, Num. v, 27. Ægyptii adulteros «p'Jæ- vir g is ad mille plagas; adulteras naso eyptiM. truncabant, ad perenne dedecus. Testis est Diodorus, lib. I, cap. vi.

Ante». Apud Arabes, Parthos aliasquo nationes, adul- Pirtbw. |crj3 sempCr pœna capitis fuit : quod plerique Philosophi prodidere, qui adulterium perjurio gravius crimen censucrunt. Testis est Alexander ab Alexandro, lib. IV, cap. i.

Comi- Cumani adulteram in foro omnibus ridendam *CQI exponebant : deinde asino per totam urbein circumvehebant, ut tota vita esset infamis, inde- que cr.Siri; dicebatur, quod asinum equilassct, testis Plutarchus in *Probi*. Tenedius rex legem tulit in adulteros, ut utriusque corpus securi con- sideretur, ejusquo legis exemplum in filium edi- dit. Plato, lib. IX De *Legibus*, fornicantem mortis supplicio condemnat; adulterium impune a viro occidi posse asserit. Solon adulterum deprehen- denti permisit occidere, teste Plutarcho in *Solone*.

Homi- In adulteros graves poenas sanxit Julius Cæsar, Qos' Augustus, Tiberius, Domitianus, Severus et Au- relianus, qui in adulterum id excogitavit, ut duarum arborum inflexis capitibus, ac ad pedes religatis, moxque dimissis, intervulsus utrimque propenderet. Testis est Cælius, lib. X, cap. vi. Opilius Macrinus adulteros igno cremabat, testo Alexandro ab Alexandro supra.

Suono». Saxones, adhuc Pagani, adulteram cgebant se suspendio nccarc, et super bustum illius in- censo: et concremalæ, adulterum suspendebant; testisS. Donifacius apud Guilliclmum Malmesbur. lib. I, cap. Ixiv De *Anglis*.

Turei». Quin et Mahomet, adulterum publico fustigari ad centum ictus sanxit.

Dnsl- Brasilienscsadulteras vel occidunt, veltanquam tios. servas vendunt : testis Osorius, lib. II De *Gestis Emmanuelis*.

Nota : Judas ex ira hic precipitai sententiam : damuatenimThamar inauditam; rursum damnat non tantum Thamar, sed et foetum ejus innocen- tem. Jussit enim Thamar gravidam, cum fctu trimestri jam animato, comburi; itaque foetum tarn corpore, quam anima interfici, quod est contra omne jus naturæ et Gentium. Ita Cajetanus. Quod enim aliqui sic exponunt : « Producito eam, » scilicet, inquiunt, non proxime ad rogam, sed carcerem, ul illic asservetur, donec pepererit, et postea comburatur, non salis cohærel cum textu, qui sic habet : « Producite eam, » non ut incarceretur, sed « ut comburatur. » Unde et mox ad ignem protracta fuit Thamar. Subdit enim statim Moses, dicens : « Quæ cum duceretur ad poenam. » Nam post hæcThamar demum vers. 27 parli.

yeti. M. 2G. Justior se est. — Non ait, sanctior me est, vel castior, sed justior; quia gravius peccavit Thamar quam Judas : hic enim sola fornicatione, illa fornicatione, adulterio et incestu peccavit. Justior tamen fuit, id est magis æque ac juste

egit Thamarcum Juda, quam Judas cumThamar: Judas enim promissa et pacta sua illi non servavit, negando ci matrimonium Sela promissum; itaquo provocavit cl adegit eam ut hanc stropham stru- eret Judæ, qua prolem, quam ex Scia sperabat, cum eam injuste impediret Judas, ab ipso Juda repeteret. Cum enim Thamar familiæ Judæ cicotn». Abrahæ jam addicta, omnino cx ca prolem peret, et negaretur ci suus Sela, alium modum, ut sui justis voti compos Geret, non habuit quam si astute, licet per scelus, ex ipso Juda prolem ciucierei : Thamar ergo coram Deo iniquior, sed coram Juda justior extitit.

Qua non tradidi eam Sela. — Subaudi, idcirco hoc fecit, ut hanc in me fabam cuderet.

Attamen ultra non cognovit eam.—Mansilcrgo Thamar deinceps cælebs, contenta prole suscepta ex Juda, inquit Theodorelus ; nam Sela cam, hoc incestu paterno pollutam, non potuit, ncc voluit habere conjugem, sed aliam duxit, ul palet A'iim. XXVI, 19; cx qua varios genuit filios, cl inter eos unum, qui stare fecit solem, ut dicitur I *Parui*, iv, 22, do quo ibi.

27. Apparuerunt. — Obstetrix manu ad uterum admota, cognovit duos intus motitari, et quasi luctari, utcr prior exiret.

28. Iste egredietur prior. — Hebraice, *egressus est prior, q. d.* Iste est primogenitus, quia prior manum extulit; unde coccineo filo, vel funiculo cum ligabo et signabo, ut, si oriatur dubium, vel inccrliludo aliqua, sciatur cx filo quod hic prior manum extulerit, sitquo primo- genitus.

29. Retrahente manum. — Hæc omnia Deo diri- Vert•y gente et disponente facta esso docet S. Chryso- stomus; nimirum volebat Deus non Zaram, sed Phares primo nasci, esseque primogenitum, quia ex Phares volebat nasci Christum Dominum.

Dixitque mulier, — obstetrix regro ferens so deceptam; metuens etiam ne hæc violenta col- luctatio et eruptio matri aut gemellis noceret, dixit :

Quare divisa est propter tp. maceria? — Ilcbr. est, « quare rupisti super te rupturam, » vel « maceriam, » id est, cur membranam qua ope- riebaris rupisti, ut prodires ante fratrem tuum? hoc est, cur ruptis secundinis prior egressus es, et antevertisti fratrem tuum (I)?

Gemelli enim easdem secundinas habent. Audi Fernolium, lib. VII *Physiologia*-, cap. xn : « Qui gemelli unius sunt sexus, iisdem secundinis invo-d<a il- luti, simplici duntaxal membrana (quam «r«w, id csl agninam vocant) sejunguntur; suum quisque tamen umbilicum, propriasquo tum venas, tum

(1) Alii, ob accentum , division legunt cl vertunt ita: *Quid rupisti! Super te est ruptura*, tibi est imputanda, 'l'- d. obstetrix : Ejus eruptionis causa ego non habear, sed tu, qui sponte egredieris. Quanti momenti essent apud illius aevi homines exemplo Jacobi et Usavi aliorumque satis notum est.

arterias oblinet; qui vero diversi sunt sexus, diversas quotino secundinas acceperunt, casque prorsus diremptas, n Idem docci Rodericus a Castro, lib. Ili *Dà Natura mulierum*, cap. xiii, ideinque per experientiam se compcrisse nostri Medici profitentur.

Nota : illec sunt veriija obstetricis ægre ferentis, uti dixi, præreplum esse Zaræ a Phares exitum ex utero et primogenituram. Nota : Pro *maceria*, hebraico est *Phares*, id est, ruptura, item murus, sive sepes (ut vertunt Septuaginta) quæ rumpitur; murus hic est membrana, qua quasi muro infans in utero matris cingitur et involvitur, quaque perrupta egreditur. Hæc membrana vocatur secundinæ, eo quod infantem nascentem Hirti sequantur, et ex utero emittantur. Hinc infans *Edin'* vocatus est Phares, id est, divisio vel divisor, aut ruptor, quia prior rupit et divisit secundinas, quasi murum sibi obstantem, ut prior nasceretur. « Phares, inquit S. Hieronymus, ab eo quod dividerit membranulam secundinarum, divisionis nomen accepit : unde et Pharisei, qui se quasi justos a populo separaverant, Pharisei, id est divisi, appellabantur. » Hinc et illud, quod Baltasar! inscriptum fuit, Daniel, v, 28: a Mane, Tekel, Phares, n id est, « numeratum, appensum et divisum est regnum tuum, » ac datum Persis et Medis. Ita S. Hieronymus.

Nola *secundo*, Phares habitus fuit primogenitus Judæ, habuitque jura primogenituræ; unde stirps Judæ textitur per Pharos : ac David omnesquo reges, et Chrislus ipse Judæ promissus, *Gen.* xliix, IO, de eo per Phares prognati sunt.

Dices : Scia, filius Judæ legitimus, senior fuit Phares, proxime enim post Ier et Onan genitus est; ergo iis mortuis, ad cum devolutum est jus primogenituræ, præsertim cum Sela filios reliquerit, qui nominantur l *Paral.* iv, 21. Respondeo Ier fuisse primogenitum Judæ; coque mortuo, debuisse Onan, et deinde Sciam ducere ejus uxorem relictam Thamar, ac ex ea suscitare semen Her fratri suo, ejusque nomine censere primogenitum, scilicet vocando cum Ier, ut dixi vers. 9. Quia vero hoc non fecit Scia, sed Judas gignendo ex Thamar Phares, hinc Phares censetur primogenitus, nipote filius Thamar, uxoris Ier primogeniti, ac consequenter succedens in locum Ier primogeniti, ex usu et loge illius sæculi. Hac de causa operschic narratur geivratio et nativitas Phares, ante Zarain, quia si Zara fuisset natus ante Pharos, fuisset primogenitus Judæ : hinc in utero contendit cum Phares, ut prior nasceretur. Hic rursum videmus causam, cur Thamar tam ardentem quæsierit prolem ex Scia, et eo negato, ex Juda; quia scilicet cupiebat ex se nasci primogenitum hærcdem et principem nobilissima familiæ Judæ. Licet enim lex de suscitando semine fratri demortuo, tantum nominaret et obligaret fratres, non patres, eo quod copula nurus cum patre, puta cum socero, esset vetita : tamen si

paler filium suum negaret nurui illiberi et viduæ, illi ex lege debitum, illaque proinde jus suum, licet per scelus, reposceret a patre, puta a socero, uti fecit hic Thamar, tunc proles ex ea primo nascens, censebatur primogenita, quia juris fictione et interpretatione, censebatur paler fecisse, jusque nurui, æque ac primogenito suo mortuo debitum reddidisse perse, quod debuisset facere et reddere per filium superstitem. Cum enim regula Juris habeat : * Quod quis facit per alium, hoc per se facere videtur; » mullo magis, quod per alium facere incitatur, si per se faciat, reipsa fecisse censendus est. Addunt aliqui videri stirpem Sclæ in posteris defecisse, nulla enim ejus alibi fit mentio : Phares vero stirps duravit usque ad Christum. Emortua ergo stirpe Sclæ, omni jure primogenitura devoluta est ad stirpem Phares, nipote proximam. Verum hoc incertum est, nec satisfacit. Nam jam inde ab initio, cum adhuc staret stirps Sclæ, Aminadab, qui fuit secundus a Phares (Pharos enim genuit Esron, hic genuit Aran, hic Aminadab, ejusque Clius Naasson, fuerunt principes in tribu Judæ, quasi ejus primogeniti, ut patet *Num.* i, 7.

30. Zar a. — a Zara » hebraico idem est quod *oriens*, quia hic filius cum prior extendisset manum, prior quoque oriri et nasci debebat naturaliter. Vocatus est, inquit S. Hieronymus, a Zara, » id est oriens, sive quia primus apparuit, sive quod plurimi justi ex eo nati sunt, ut patet l *Paral.* cap. ii et seq. —

Allegorico, Zara qui prior manum protulit, est Judæus, qui prior legem accepit, sed manum coccineo filo ligatam retraxit, quia conscientiam Christi sanguine pollutam, a Deo et salute avertit : unde ei prælatus est Phares, id est, Gentilis populus, qui prior ad lucem fidei venit, et Deo natus est, rupilquo maceriam inimicitiarum inter Deum et homines, per Christi sanguinem. Ita Rupellus et Cyrillus. E contrario Iamen S. Chrysostomus, Irenæus et Theodorus per Zaram Christianos Gentiles, per Phares Judæos accipiunt.

Moraliter, vide hic qualis sit origo familiarum nobilissimarum, quidque sit nobilitas. Ecce enim ex hoc incestu Judæ cum Thamar prognati sunt David, Salomon omnesquo reges Judæ, ipseque Christus Dominus : hic enim a Juda per Phares et Thamar descendit. Nam omnes legitimi filii Judæ, vel nullos, vel H'r et Onan, vel paucos et plebeios, ut Sela, posteros habuerunt, vel liquet l *Paral.* iv, 21. Pari modo nullus est rex, aut princeps, qui si suos majores a bis mille annis repetat, inter eos non inventurus sit mullos spurios, mullos rusticos aut cerdones, aut his viliores, quinimo permulti ex vilissima prosapia mox ad regnum evecti sunt. Ha Saul ab asinis, David ab ovibus ad regnum evasit. Iephthæ ex latrone factus est princeps, Arsaces ex latrone factus est rex Parthorum, Gyges ex pastore factus est rex Lydorum. Darius Hystaspis Cyri pharclrophorus fuit. Valentinia-

10
1

1/*

Morali-

11U>

UnoUk

ptUm.

Ew u-

nus I Imperator patroni habuit funes torquentem. Tmberlanes ex bubulco factus est rex Tartarorum. Agathocles Syracusanorum tyrannus patrem habuit figulum. Tullus Hostilius ex pastore factus est rex Romanorum. Aurelianus et Diocletianushumili genere nati sunt. Maximinus fuit opilio. Maximus Puppicus patrem habuit fabrum ferrarium. Justinus I Imperator primo, fuit subulcus; *secundo*, bubulcus: *tertio*, faber lignarius; *quarto*, miles, inde Imperator. Mahometes, auctor mahometismi et Alcorani, camelarius fuit. Olhomanus, primus Turearum princeps, agrariis parentibus ortus est, cujus posteritiamnum Turearum sunt Imperatores. Sullanos Ægyptios ex gentis et regni instituto prius oportebat servos esse, quam ad cum

honorem conscenderent. Penique omnis nobilitas ignobile habuit principium : et qui in avorum nobilitate gloriantur, non in sua, sed in aliena virtute gloriantur. Et hoc ergo vanitas est. Recto Poeta :

Tota licci veteres exornant undique ceras
Atria, nobilitas sola est atque unica virtus.
Nunc pro, nunc, et proavos, cum quæ non fecimus ipsi,
Nunc cum nostra loco.

El merito Iphicrates cuidam exprobranti ignobilitatem : « Meum, inquit, genus a me incipit, tuum in te desinit. » Ita Plutarchus in *Apophthegm.* Idem suis æmulis respondit Cicero : « Ego, ait, meis majoribus virtute præluxi. »

CAPUT TRIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Josephi castitas tentatur ab hera : ille relicta ei chlamyde fugit, idcirco per calumniam heræ incarceratilis.

1. Igitur Joseph ductus est in Ægyptum, emitque eum Putiphar eunuchus Pharaonis, princeps exercitus, vir Ægyptius, de manu Ismaelitarum, a quibus perductus erat. 2. Fuitque Dominus cum eo, et erat vir in cunctis prospere agens : habitavitque in domo domini sui, 3. qui optime noverat Dominum esse cum eo ; et omnia quæ gereret, ab eo dirigi in manu illius. 4. Invenitque Joseph gratiam coram domino suo, et ministrabat ei, a quo præpositus omnibus, gubernabat creditam sibi domum, et universa quæ ei tradita fuerant : ut benedixitque Dominus domui Ægyptii propter Joseph, et multiplicavit tam in ædibus quam in agris cunctam ejus substantiam. 5. Nec quidquam aliud noverat, nisi panem quo vivebatur. Erat autem Joseph pulchra facie, et decorus aspectu. 6. Post multos itaque dies iniecit domina sua oculos suos in Joseph, et ait : Dormi mecum. 7. Qui nequaquam acquiescens operi nefario, dixit ad eam : Ecce dominus meus, omnibus mihi traditis, ignorat quid habeat in domo sua : 8. nec quidquam est quod non in mea sit potestate, vel non tradiderit mihi præter te, quæ uxor ejus es : quomodo ergo possum hoc mulum facere, et peccare in Deum meum ? 9. Hujusmodi verbis per singulos dies, cum mulier molesta erat adolescenti, et ille recusabat stuprum. 10. Accedit autem quadam die, ut intraret Joseph domum, cum operis quippiam absque arbitris faceret : 11. et illa apprehensa lacinia vestimenti ejus, diceret : Dormi mecum. Qui relicto in manu ejus pallio, fugit, et egressus est foras. 12. Cumque vidisset mulier vestem in manibus suis, et se esse contemptam, 13. vocavit ad se homines domus suæ, et ait ad eos : En introduxit virum Hebræum, ut illuderet nobis : ingressus est ad me, ut coirei mecum, cumque ego succlammassem, 14. et audivisset vocem meam, reliquit pallium quod tenebam, et fugit foras. 15. In argumentum ergo fidei retentum pallium ostendit marito revertenti domum, 16. et ait : Ingressus est ad me servus Hebræus quem adduxisti, ut illuderet mihi : 17. cumque audisset me clamare, reliquit pallium quod tenebam, et fugit foras. 18. Illis auditis dominus, et nimium credulus verbis conjugis, iratus est valde : 19. tradiditque Joseph in carcerem, ubi vinclis regis custodiebantur, et erat ibi clausus. 20. Fuit autem Dominus cum Joseph, cum misertus illius dedisset ei gratiam in conspectu principis carceris. 21. Qui tradidit

in marni illius universos vinctos qui in custodia tenebantur : el quidquid fiebat, sub ipso eral. 23. Nec noverat aliquid , cunctis ei creditis : Dominus enim eral cum illo, el omnia opera ejus dirigebat.

t(A i. I. Igitur Joseph. — Redit hic Moses ad hi' loriara Joscphi, intercisam cap. priedenti per historiara genealogias Judie; gesta enim Joscphi et Judie pr.e aliis fratribus prosequitur hic Moses, quia Judas cl Joseph diviserunt primogenituram Rubcni, a qua ipse propter incestum excidit, ut patebit cap. xux, vers 3 cl 4.

Emit qle rum Putiphar. — Tradunt Hebræi, inquit S. Hieronymus, Puliphar emisse Joscphum ob nimiam ejus pulchritudinem, in turpe ministerium, idcoque Ileo vindico virilia ei exaruisse, ut fleret eunuchus, caque de causa electum esse sacerdotem Hcliopoleos : cl hujus filiam esse Ascnelh, quam postea uxorem Joseph accepit. Hanc traditionem probaie videtur S. Hieronymus, camque sequitur Rupertus. Sed alii passim non immerito eam habent pro fabula, a Judæis more suo conficta.

S. 2. Fuit qub Dominus cum eo, — cum ejusque actiones per omnia dirigendo et prosperando, cumque omnibus amabilem et gratiosum efficiendo. Ha S. Chrysostomus. Unde sequitur : « Et eral vir (non ætate, crai enim juvenis 17 annorum, sed prudentia cl gravitate) in cunctis prospere agens.» Quam felix et fortunatus est, cujus actiones omnes dirigit Deus!

Nota quod Deum etiam in Ægypto invenit Joseph : pius enim et sanctus ubicumque fuerit, invenit Deum, juxta illud *Psal.* cxxxvni : « Si ascendero in coelum, tu illic es. » Vide fidelitatem Dei, qui nusquam in adversis suos derelinquit, uti facit mundus.

Vide rursum, ut omne solum forti patria est. Stilpo, a Demetrio captus Megaris, el rogatus num quid amisisset, respondit : « Bellum nulla ex virtute spolia ducit. » Et Bias, capta patria, profugus : a Omnia mea, inquit, mecum porlo. » Idem sensit et fecit hic Joseph. Addit S. Chrysostomus, Aoni. 62, Joseph in tot tantisque suis calamitatibus, non cecidisse animo, nec diffisum esso suo somnio, et Dei de sua exaltatione promisso, nullo minus putasse so a Deo esse derelictum; sed « omnia, inquit, tulit fortiter et mansueto, sperans a Deo meliorem sortem, nec dubitans so hac via exaltatum iri. « Hic enim mos est Deo, inquit, ut non liberet a lentationibus et periculis viros virtute claros, sed in ipsis suam declaret virtutem, ut tclationcs ipsa? cis fiant occasio lætiliæ intigni. » Propter hoc et B. David : « In tribulatione dilatasti mihi; » non ait, « Liberasti, » sed « dilatasti mihi, » id est me. Audi S. Ambrosium, lib. *De Joseph*, cap. iv : « Servile, ait, est omne peccatum, libera innocentia. Quomodo autem non est ille servus, qui subditus est libidini? suscipit omnes metus, insidiatur

somnis singulorum : ut unius cupiditate potiat, fit servus omnium. » El mox : « Nonne videtur tibi iste in servitute dominari, ille autem in lheriate servire? Serviebat Joseph, regnabat Pharaon : beatior hujus servitus, quam regnum illius. Denique tota Ægyptus collapsa esset fame, nisi nuum suum sci vili consilio subdidisset. Habent igitur unde glorientur originales servuli : servivit et Joseph; habent quod imitenlur, ut discant conditionem se mulare posse, non mores; esse et in vernaculis libertatem et in servitute constantiam (1). »

G. Nec quidquam aliud xoverat, xisi paxu qvo vm. e. vescebat ub, — non Pulipliar, sed Joseph, inquit Hieronymus Prado in *E-cch.*, cap. xix, vers. 39, q. d. Joseph nil omnino ex tam locupleti substantia, sibi a domino suo credita, usurpabat aut vindicabat, præler necessariam vitæ annonam : ut cognoscere hic idem sil quod sibi vindicare, pro suo agnoscere, sibi adseribere, quasi Joseph hic laudetur a rara quadam continentia, sive abstinentia.

Verum, quia vers. 13 idem dicitur, non de Joseph, sed de custode carccris, quod scilicet nihil de suis nosset, sed omnia credidisset Joscpho : bine melius hic quoque eadem phrasin codem modo accipiemus, q. d. Puliphar ila omnia sua credebat Joscpho, ut de iis nihil inquireret, nihil cognosceret, nullius rei curam gereret, nisi tantum ut accumberet mensae, el frueretur cis quæ Joseph curabai et procurabat. Ha Philo et S. Ambrosius.

7. Post multos dies, — anno circiter undecimo v«r». 7. captivitatis et servitutis suæ in Ægypto, cum jam esset 27 annorum. Nam anno ælatis suæ 17, Joseph ductus est in Ægyptum, et anno 30 liberatus est c carcero, iu quo triennium fuerat propter hanc calumniam liera» suæ, uti ostendam cap. XL, vers. 4; conjectus est ergo iu carcerem anno letalis suæ 27.

IXJECIT DOJIXA SUA OCULOS SUOS IX JOSEPH. — Ni- Centi mirum, oculi sunt in amore duces. Qui vult ergo ia castus esso, imitetur Job dicentem, cap. xxxi : ç V, ' « Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine. » Rursum discantine, ait S. Ambrosius, juvenes cavere oculos feminarum : adamantur enim etiam ii qui nolunt amari.

9. Quomodo ergo possum hoc malum facer b? — v«s. 9. ut hero meo in ino ita propenso, tam ingratus, infidus et injustus sim?

Et peccare ix Delm meum, — quem, ut ubiquo

(1) Vers. 2. Hebr. •Kt, in dom» dominorum suorum, plorali honori» caua adhibito. Ver*. ♦. t, •Itmabai creditam sibirfo»n<m. Talisscrvus Romanis dicebatur atriensis. Cf. Plauti *Atinar*, Aci. n, seen. 4.

præsentem, intueor et revereor, quem ut patrem amo, et vindicem timeo.

Tribui Pie notat hic Pererius tria esse vincula, quibus Tirmih vjrj sancii fortissime se constrictos sentiunt, ne stringuX possint Deum offendere. *Primum* est reverentia ter, w divin© majestatis, ubique præsentis et cuncta irm îu cprncnlis- Sancti cnim viri, semper in conspectu Dei ambulantes, videntur sibi non posse non omnia caste sanclequc facere, ideoque ne præsens numen ulla re offendant, ab iis omnibus quæ ei displicent, religiosissime cavent. Contra faciunt impii, de quibus dicitur *Psalm*, ix : a Non est Deus in conspectu ejus, inquinata; sunt vi® illius in omni tempore, auferuntur judicia tua a facie ejus. » Tales fuerunt senes illi Susano® insidiantes, de quibus dicitur *Daniel*, xiii, 9 : a Evertunt sensum suum, et declinaverunt oculos suos, ut non viderent cælum, neque recordarentur judiciorum justorum. »

Stttin- *Secundum* est recordatio benevolenti® ac benefici® Dei erga se. Et hoc est quod ait Dominus, *Osee* xi : « In funiculis Adam (id est, iis quibus trahi solent homines, puta amore et beneficiis) traham eos in vinculis charitatis. » Quis non reputet impossibile sibi esse in Deum peccare, si serio consideret Dei in se tot et tanta beneficia, preterita, presentia et futura, qu® suis promisit? et Deum esse cum, in quo vivimus, movemur et sumus, cujus beneficium est, quidquid boni in corpore animoque habemus? Denique si consideret Deum in se esse optimum, pulcherrimum, suavissimum, summe amabilem, talemque se nobis exhibere nunc et magis exhibiturum in ccelo, si constanter ei adhereamus. Vide S. Augustinum, serm. 83 *De Tempore*, ubi de Josepho hoc nostro loquens, ex S. Ambrosio auream hanc affert sententiam : o Amator Dei dilectissimi, amore mulieris non vincitur; castum animum incitans adolescentia non permovet, nec diligentis auctoritas : magnus plane vir, qui venditus servire tunc nescivit, adamatus non redamavit, rogatus non acquievit, apprehensus aufugit. n

Tertium, *Tertium* vinculum csl timor Dei, conceptus ex consideratione severissimi judicii et vindici®, xini. quam Deus tum in hac vita sæpe, tum certissime et rigidissime exercebit in die judicii, ubi nullum peccatum, etiam minimum relinquet impunitum. Unde David, *Psalm*, cxviii : « Confige, inquit, timore tuo carnes meas : a judiciis enim tuis timui »

s Duilli Hinc S. Basilius in illud *Psalm*, xxxui : « Venite, niKirtx. firn audite me, timorem Domini docebo vos : fugam Cum te, inquit, appetitus invaserit peccandi, vcpentL lim cogites horribile illud Christi tribunal, in quo praesidebit judex in excelso throno; astabit autem omnis ejus creatura, ad gloriosum ejus conspectum contremiscens : adducendi etiam nos sumus singuli; eorum quæ in vita gessimus rationem reddituri : mox illis qui mala perpetrarunt,

terribiles quidam et deformes assistant angeli, Igneos vultus præ se ferentes, atque ignem spirantes in homines, scilicet imolos. Ad hæc cogita profundum barathrum, et inextricabiles tenebras, cl ignem carentem splendore, urendique vim habentem, sed privatum lumine; deinde vermium genus, venenum immittens, et carnem vorans, inexplcibiliter esuriens, neque unquam saturitatem sentiens, atque intolerabiles dolores corrosione ipsa infigens. Denique quod omnium gravissimum est, opprobrium illud, et confusionem sempiternam. Hæc time, et hoc timore quasi freno, animum a peccatorum concupiscentia reprime. » Ha S. Basilius.

Josephum castum imitata est casta Susanna, eps^i dum ad scelus sollicitata dixit : a Angusti© mihi sunt undique; sed melius csl mihi absque opere incidere in manus vestras, quam peccaro in conspectu Domini, n Ita Sancti omnes usque ad mortem restiterunt peccato. Paulus, *Rom.* vm : « Quis p^aaii nos separabit a charitate Christi? tribulatio, an angustia, etc. Certus sum, quia neque mol's, neque vita, » etc. Rudinus dixit Theodosio Imperatori se curaturum ul Ambrosius vincolaci injecta laxaret. Cui Theodosius : a Novi ego constantiam AsL> Ambrosii, et quod nullo regiae majestatis terrorelll Dei legem transgredietur. » Eudoxiae Imperatrici minitanti S. Chrysoslomo dixerunt sui : « Frus- Qry> tra illum hominem terres; nihil ille nisi peccatum timet. » S. Ludovicus Francité rex, puer as ui> Blancha matre didicit « potius mortem oppetere, TiU® quam in peccatum lethale consentire. » Tobias Tda filio suo : « Cave ne aliquando peccato consentias; multa bona habebis, si timueris Deum. » S. Edmundos Canluariensis archiepiscopus : « Ma- Elic- lo, inquit, insilire in rogam ardentissimo©, quam peccatum ullum sciens admittere in Deum. » Sapiens : « Tanquam a facie colubri fuge peccatum. » S. Anselmos : « Si hinc peccati horrorem, inde Asd&i. inferni dolorem corporaliter cernerem, et necessario uni eorum immergi deberem, prius infernum quam peccatum appeterem. » Ha Machabæi, ita Martyres tormenta pntulcrunt peccato.

Audi et Gentiles : Aristoteles, III *Ethic.* : a Me- enti- bus est mori, quam facere aliquid contra bonum lic^ virtutis. » Seneca : « El si scirem homines igno- tdlia raluros, el Deum ignosciturum, tamen peccare Seat», nollem, ob peccati turpitudinem. » Quid cnim csl peccatum? est cadaver, csl lepra, csl cloaca fedissima : est monstrum natone rationalis : csl offensa cl læsio divin© Majestatis : est reatus ignis ©terni: est deicidium, est chisticidium. Papi- Pipate nianus Jurisconsultus, licci Gentilis, mori maluit, quam parricidium Caracallæ Imperatoris, qui occiderat fratrem Gelam, defendere : testis csl Spartianus in *Caracalla*. Democles puer in balneo, ul stuprum Demetrii regis evaderet, in aquam fer- cli' ventem insiliit : ne se pollueret, maluit ille mori : testis Plutarchus in Vita Demetrii.

10. Hujusmodi verbis per singulos dies loque- Ven.h,

OMin- s it u i. —Nota hic invictam Josephi constantiam. fclMfc-Nam cliarn ingentes arbores magnis crebrisque percussæ ictibus concidunt; etiam durissima saxa guttis minutissimis assidue cadentibus excavantur : quanto magis homo magnitudine et assiduitate tenlalionum superabilis csl, cujus caro non est tenca, ut inquit Job, nec fortitudo ejus, est fortitudo lapidum; Joseph tamen non cessit, nec human® nature infirmitati, nec juvenilis ætatis in libidinem proclivitati, non assiduæ sollicitationi hero suæ, non opibus et promissis, quæ illa offerebat, non minis et periculis gravissimis, quibus se, si facinus recusaret, exponebat. Disce hic nullam tentationem, quanlacumque ea sil, esse insuperabilem, tcque inexcusabilem fore si ab ea te superari sinas, cum omnem, æque ac Joseph, per Dei gratiam superare possis et debeas, præserlim si jugiter memor sis æternitatis et æternæ gloriæ vel gehennæ : certa pro Perniiate.

Stuprum, — adulterium.

Tw. li. 12. Lacinia, — ora vel extremitate pallii. Addit Josephus illam finxisse morbum, et sollicitasse Josephum in die festo solcam, quo familia domo aberat. Sed videtur Josephus hæc, uti et alia, de suo addere preter veritatem ; si enim ita csl, quomodo ergo mulier, vers. 13, elapso Joseph exclamavit, et evocavit domesticos?

Qtr fu- Fugit. — Potuisset Joseph, ulpote juvenis in florenti ætate robustus, feminæ hoc pallium suum Priai Per vim extorquere, sed noluit : idque primo, ex Cimi, reverentia, ne quam vim here suæ inferret. Secundo, quia præsentissimum remedium contra tentationes libidinis est, non colluctatio, sed fuga. Unde Apostolus ait : « Fugite fornicationem. » Vide de fuga hac, deque cavenda familiaritate mulierum, S. Augustinum, serm. 250 l)e Temp., ubi inter caetera sic ail : a Joseph, tit impudicam dominam posset evadere, fugit; ergo contra libidinis impetum apprehende fugam, si vis oblinere victoriam : nec libi verendum sil fugere, si castitatis palmam desideras oblinere. Inter omnia certamina Christianorum, sola duriora sunt prælia castitatis, ubi quotidiana est pugna, cl rara victoria : hic ergo Christianis quotidiana martyria deesse non possunt. Si enim castitas, et veritas, et justitia est Christus; si et ille qui eis insidiatur persecutor est, ille qui et in aliis defendere, et in se custodire voluerit, Martyr erit. » Recte ergo S. Bernardus in Sent, brevior. : « Parcitas, ait, in ubertate, largitas in paupertate, castitas in juventute, martyrium est sine sanguine. »

Triti. Tercio, fugit Joseph, ne vel mulierem tangeret, un?» * ca tangeretur : quia vel ipse mulieris lac- coQUjio- tus, (piasi contagiosus et venenatus, est viro fut. ggendus, non minus quam rabidissimi canis morsus, inquit S. Hieronymus, lib. I Contra Jovinianum.

Nola hic : Imitare et apprehende cum Josepho

duplex scutum castitatis. Primum est presenta Dei memoria, amor et timor, si nimirum cogites turn Dei presentiam*, Dei judicium, Dei vindictam et infernum; tum Dei bonitatem, pulchritudinem cl delicias, quæ omnem corporum pulchritudinem cl voluptatem in immensum superat, de quo dixi vers. 9. Secundum est fuga occasionum et tenlalionum, ac praesertim mulierum. dam' Sic enim fugit Joseph, relicta chlamyde.

Sed quid si fugere non liceat? Audi quid fecerit S. Euphrasia Martyr, quæ ad prostibulum damnata, quod idolis sacrificare nollet, cum ab improbo juvene invaderetur, hac arte cum eludens, cl pudori suo consuluit, et martyrium assecuta est. Si, inquit, mihi parcas, docebo te pharmacum, quo perunctus, in præbis nullo telo vel ferro lædi poteris. Ille promisit, si ejus rei fidem faceret; tum illa : In me, inquit, cape experimentum; alque cera cum oleo commixta inungens collum z.Feri, inquit, illud quam poles validissime. Fecit juvenis, el uno ictu ci caput reseculit. In hoc stratagemate æque calliditatem virginis, atque constantiam admiraberis : testis est Niccphorus, lib. VII Dût. cap. xni. Non enim erat ci tunc aliud remedium servandæ castitatis, nisi hæc pia fraus, ad quam eam coegit juvenis inhians ejus pudori, quem ut servaret, mori maluit; unde juste juvenem decepit, qui proinde necis ejus auctor censi debet, tum physice, tum moraliter. Ipsa ergo martyr est, non sui homicida.

Nota secundo, cum Ruperto, virtutes heroicas Josephi : primo, temperantiam et continentiam; quia juvenis 27 annorum existens, isque formosus, et a domina sua pollicente ampla secreto amatus et rogatus, non redamavit, sed constans in sua castitate stetit. Secundo, justitiam et fidelitatem; quia heri sui torum exhorruit. Tercio, prudentiam; quia apprehensus aufugit. Quarto, fortitudinem ; quia furias insanæ amasi®, carceres morlemque ipsam non timuit, et pr® sua castitate contempsit. Quinto, constantiam; quia quolidie ab hera interpellatus, quasi adamas restitit el constitit.

Hinc S. Chrysostomus ait magis se mirari factum Josephi, quam tres pueros Hebreos in fornaco Babylonia illæsos permansisse. Sicut enim illi, sic cl Josephus in mediis ignibus illæsus, non adustus, sed purior, integrior, robustior et clarior effulsit : ut merito Josepho acclamari possit, quod S. Dominico (non fundatori Ordinis, sed alteri ex eodem Ordine) in simili lonlatione victori acclamarunt dæmones : < Vicisti, vicisti; quia in igne fuisti, el non arsisisti. » Hinc et S. Ambrosius miratur Josephum ita dominantem concupiscentiæ, rebusque omnibus. Audi eum, lib. De Joseph, cap. v : « Magnus, ait, vir Joseph, qui venditus servile tamen nescivit ingenium, adamatus non redamavit, rogatus non acquievit, apprehensus aufugit. Qui cum ab uxore do-

mini sui conveniretur, teneri veste potuit, animo capi non potuit : ac ne ipsa quidem verba diu pssus est; contagium enim judicavit, si diutius moraretur, ne per manus adultera libidinis incentiva transirent. Itaque vestem exuit, crimen excussit. Ille dominus fuit, qui amantis non excepit faces, qui Inocinanlis vincula non sensit, quem nulla mortis formido perterrituit, qui maluit liber criminis mori, quam criminosa potentia eligere consortium. » Et S. Gregorius, homil. 15 in Ezech. : «Conamur, ait, carnis illecebram vincere. Joseph ad memoriam redeat, qui, tentante se domina, studuit carnis continentiam etiam cum vita periculo custodire. Unde factum est ut, quia membra sua bene noverat regere, regenda quoque omni Ægypto praesset. »

jnwph   Allegorico : Joseph, inquit Bupertus, csl Chris-
fuii ty- (US> mulier Ægyplia est Synagoga , qua carnali-
ler Messiam adamat, exspectans ejus regnum ter-
renum et carnale; sed Christus, relicto ei pallio,
id est cæremoniis legis, fugit ad Gentes, a qui-
bus in spiritu cl veritate adoratur.

Symboli-   Symbolice, Philo: Joseph, inquit, est prin-
o   cqjs, sjve rex. putiphar herus, est populus, pe-
pnn* nes quem est ipsum jus regni; uxor est concu-
piscencia et libido, qua populus sæpe ducitur :
huic constanter resistit Joseph, id est, verus prin-
ceps, si sincere publicum bonum amet et tuea-
tur.

Sic tropologice, herus est ratio, uxor est concupiscencia : huic resistit Joseph, id est, spiritus continens et constans.

Ven. n.   13. Cumque vidisset mulier. — Nota hic ingenium versatile, impudentiam et improbitatem mulieris, nimirum : a Aut amat, aut odit mulier,» nihil est tertium. Secundo, ejusdem nequitiam, audaciam et dolos, quibus in Josephum suum crimen intorquet. Teriiof ejusdem furias, quibus illi autea adamato necem parat, nimirum :

Mulier savissima lune est,
Cum stimulos odio pudor admovet.

Vers. 19.   19. Nimium credulus. — Non enim Josepho locum dedit se purgandi, nec de facto inquisivi!; sed stalim damnavit innocentem. Secundo, non advertit homo zelotypus, hanc ipsam vestem indicium esse violentiæ a muliere profectæ, et innocentia ac reverentia Josephi. Nam si ipse (ut sapienter ait Philo) vim domina voluisset inferre, facile vestem suam utpote femina robustior, serviisset, imo et femina extorsisset.

Ven. to.   20. Tradiditqub Josepu in cabcerbm. — a Humiliaverunt , inquit David, Psalm. civ, in compedibus pedes ejus, ferrum pertransivit animam ejus; » sed paulo post, Deo dirigente, factus est Joseph licet inter vinctos liber, imo princeps. Consolatur, inquit Josephus, se in carcere Joseph, cogitans potentiorum esse Deum iis qui se vincirent. Deo enim sc, suamque innocentiam

cura esso sciebat ; nec dubitabat quin Deus eum ex his vinculis cum gloria, vel prajsentis, vel futura eriperet. Unde a libens, inquit S. Ambrosius, pro castitate subibat hoc carceris mortisque martyrium. » Erat enim Joseph, utpote ob adulterii calumniam incarccratus, in certo martyrii mortisque periculo.

Allegorico, Joseph est Christus, qui innocens a Juda et Judæis traditus, compactusque csl in fñi 'Jl' carcerem mortis, sed inter mortuos quasi liber cl ü. a Deo Paire efleclus, omnium victorum, adeo-*, que inferni potestatem et imperium accepit. Ita J D Prosper et Bupertus. Audi S. Ambrosium, lib. M* De Joseph, cap. vi : a Considera nunc, ait, illuni iUA verum Ilebræum (Christum), illum non somnii, sed veritatis et præclaræ visionis interpretem, qui de divinitatis illa plenitudine, de ubertate cœlestis gratia in hunc corporeum carcerem venerat; quem non potuit saeculi hujus illecebra mutare, etc.; postremo adulterina quadam Synagoga manu, veste corporis apprehensus carnem exuit, liber mortis ascendit. Calumniata est meretrix, ubi cum cernere non potuit : quem career non terruit, non inferna tenuerunt; quin etiam quo voluti puniendus descenderat, inde alios liberavit; ubi ipsi stringebantur mortis vinculis, ibi laxavit ipse vincula mortuorum. »

Rursum Joseph hic noster patriarcha sua castimonia, innocentia, patientia, gratia adumbravit Josephum sponsum B. Virginis, cujus dignitas et sanctitas præ aliis picrisque Sanctis, vel ex eo colligi potest, quod Christi et Virginis nutritius fuerit, quodque Christi pater dictus sit et creditus. Nam, ut ait S. Bernardus, hom. 2 super Missus est : « Ille Joseph fraterna ex invidia venditus cl ductus in Ægyptum, Christi venditionem prafiguravit : iste Joseph Herodianam invidiam fugiens Christum in /Egyptum portavit. Ille domino suo fidem servans, domina noluit committere : iste dominam suam, Domini sui matrem, virginem agnoscens, et ipse continens, fideliter custodivit. Illi data inlelligentia in mysteriis somniorum : isti datum est conscium fieri atque participem cœlestium sacramentorum. Ille frumenta servavit, non sibi, sed omni populo : iste panem vivum c cœlo servandum accepit, tam sibi, quam toti mundo, d

23. Nec noverai aliquid, — non Joseph, sed iM1. & custos carceris, qui vinctos, omniaquo in carcere Josepho crediderat. Vide dicta vers. G. Eleganter S. Chrysostomus (vel quisquis est auctor : stylus enim Latinum redolet auctorem), hom. De Josepho vendito, tom. I : « Intrat, ait, Joseph sanctissimus custodiam, visitor magis quam reus; provisor, non socius; medicus, non agrotus. Adeo lit cunctorum pneposilus, fit in reorum solatium procurator. Gaude, innocentia, et exulta; gaude, inquam, quia ubique iBasa es, ubique segura. Si tentaris, proficis; si humiliaris, erigeris; si pugnas, vincis; si occideris, coronaris. Tu in servitute

liberaos, in periculo tuta, in custodia beta. Tc
potentes honorant, suspiciunt principes, magnates
exquirunt. Tibi boni parent, mali invident, zc-

Inni œmuli, inimici succumbunt. Nec unquam
potens victrix non esse, etiamsi inter homines tibi
ju>lus iudex defuerit. »

CAPUT QUADRAGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Joseph pincerna et pistori somnia explicat : explicationem probat eventus.

i. His ita gestis, accidit ut peccarent duo eunuchi, pincerna regis Ægypti, et pistor, domino suo. 2. Iratusque contra eos Pharaο (nam alter pincernis praeerat, alter pistori-
bus) 3. misit eos in carcerem principis militum , in quo eiat vinctus et Jos< pb. i. At cos-
tos carceris tradidit eos Joseph, qui el ministrabat cis. Aliquantulum temp< ris (luxerat, et
illi in custodia tenebantur. 5. Videruntque ambo somnium nocte una juxta interpretatio-
nem congruam sibi : G. ad quos cum introisset Joseph mane, et vidisset eos tristo, 7. scis-
citatus est cos dicens : Cur tristior est hodie solito facies vestra ? 8. Qui responderunt :
Somnium vidimus, et non est qui interpretetur nobis. Dixitque ad eos Joseph : Numquid
non Dei est interpretatio? referte mihi quid videritis. 9. Narravit prior, pneposilus pincer-
narum, somnium suum : Videbam coram me vitem , 10. in qua erant tres propagines,
crescere paulatina in gemmas, et post flores uvas maturescere : 11. calicemque Pharaonis
in manu mea : tuli ergo uvas, cl expressi in calicem quem tenebam , et tradidi poculum
Pharaoni. 12. Respondit Joseph: Hæc est interpretatio somnii: Tres propagines, lres
adhuc dies sunt, 13. post quos recordabitur Pharaο ministerii tui, et restituet te in gra-
dum pristinum : dabisque ei calicem juxta officium tuum sicut ante facere consueveras.
14. Tantum memento mei, cum bene tibi fuerit, et facias mccum misericordiam, ut sug-
geras Pharaoni ut educat me de isto carcere : 15. quia furto sublatu s sum de terra llebræo-
rum, et hic innocens in lacum missus sum. 16. Videns pistorum magister quoti prudenter
somnia dissolvisset, ait : Et ego vidi somuium, quod tria canistra fariuæ haberem super
caput meum : 17. et in uno canistro quod erat excelsius, portare me omnes cibos qui tiunl
arte pistoria, avesque comedere ex eo. 18. Respondit Joseph : Ilaac est interpretatio som-
nii : Tria canistra, tres adhuc dies sunt ; 19. post quos, auferet Pharaο caput tuum, ac
suspendet te in cruce, et lacerabunt volucres carnes luas. 20. Exinde dies tertius uatali-
tius Pharaonis erat : qui faciens grande convivium pueris suis, recordatus est inter epula-
magistri pincernarum, et pistorum principis. 21. Restituitque alterum in locum suum,
ut porrigeret ei poculum : 22. alterum suspendii in patibulo, ut conectoris veritas proba-
retur. 23. El tamen succedentibus prosperis, praepositus pincernarum oblitus est interpre-
tis sui.

Tib>. i I. Duo suavem,— duo regii ministri et præfecli,
etiamsi reipsa non essent eunuchi. Vide dicta
cap. XXXIX, vers. 1.
s. 2. Nam al ter , — </ d. Iratus est eis Pharaο : quia
eorum, utpote præfeclorum, peccatum subditis
poterat esse scandalo et pravo exemplo, llebrrea
non habent tô nam.
j. 3. Pnixciris mil it v j i ,—Putipharls, qui fuerat
herus Joscphi, cap. xxxix, vers. 20.
Vinctus ,— captivus : jam enim vinculis erat
liber, ut palet cap. præced. vers. 22.

I. Aliquantulum rtJipōRis, —puta annus unus, Ven. a.
hoc enim significat hebraicc O'2' jamim, id est
dies in plurali, ut bene probal Francisais Ribera
in Ainos iv, num. 8. Post hunc annum somniorum
Joseph adhuc biennio, ut palet cap. seq. vers. 1,
fuit in carcere; triennalem ergo passus est caree- Trúnm-
rem. In hoc quoque fuit Joseph typus Christi;
sicut enim Joseph, post triennium carceris, eve- ,^'Ct
tus est ad principatum : ita Christus, post tres triduum
dies passionis cl mortis, gloriosus resurrexit.
Idem triduum Christi resurgentis significatur per

tres dies restitutionis pincernæ Pharaonis, vers. 13. Ita ex Isidoro Lipomanus (i).

Ven. a. 8. Numquid non Dei est interpretatio? — g. d. Deus per me vobis interpretabitur vestrum somnium; mihi ergo illud enarrate : cumque illud ita, ut interpretatus fuero, reipsa evenire videntis, tunc scitote me non vanum conjectorem, sed verum, ex Dei munere, somniorum esse interpretem, ac consequenter me verum esse veri Dei cultorem et amicum : nec enim Deus aliis hæc sua arcana revelat.

Aaiiceit Quæres, an ex somniis liceat divinare de futuro? — Tr, P^c*a sunt somnia : quædam enim proveniunt a Deo; quædam a dæmone; quædam a natura. Rursum tertia hæc quæ a natura oriuntur bipartita sunt : quædam enim oriuntur ex diurna cogitatione, vel ardenti erga rem aliquam affectu. Fline sicuti

Navita do ventis, do bobus narrat arator :

ita et de iisdem somniat. Sunt enim somnia ex diurna cogitatione; quasi in fidibus cessantis impulsus extrema) quædam motiones, quæ ex impulsu resultant, coque cessante adhuc aliquandiu perdurant, uti ait Gregorius Nyssenus tract. *De opificio hominis*, cap. xxxi. Quædam vero somnia naturalia oriuntur ex temperamento et humore predominabile. Sic enim biliosi somniant cædes, verbera et ignes : phlegmatici somniant aquas, voragines, suffocationes, et a rebus noxiis tardam fugam; hæc enim parit lentum phlegma : sanguinei somniant de musica, de conviviis, de pratis, de avibus, de volatu : melancholici somniant de rebus atris et tristibus, de morte, de sepulcris, de æthiopibus et dæmonibus.

Ifeet ex Dico *primo*, ex somniis naturalibus licet divinare di^wre naturaliter, id est, conjectare de hominis temperamento, sanitate, affectu et morbis imminenti- Di» tem- bus. Ita Hippocrates et Galenus libros scripserunt : n præsagiis sumendis ab insomniis. Et ratio est, quia effectus naturaliter indicant suam causam : somnia autem hæc sunt effectus certi temperamenti et certi humoris in corpore prædominantis.

Et << Dico *secundo*, ex somniis a Deo, vel angelo immis- /1''''^ missis divinare licet; sed ei tantum, qui eorum miuii, significationem a Deo vel angelo accepit. Ita Joseph i coi ta u c et Daniel cap. iv et v, ex somniis divinant,

uvkt. Dico reliqua somnia, ceteris divinationes, vel diabolica sunt, vel superstitiosa, vel vana, fallacia et futilia : unde divinatio ex hisce somniis prohibita est, Deuter. xvnt, 10.

Nota : Quia somnia divina rara sunt, et vix a daemoniis aut vanis dignosci possunt : hinc tutissimum est somnia quælibet contemnere, nisi Deus aliud revelet; hoc autem revelare solet partim illuminando ipsos somnantes, ut sciant

(1) Vers. 5. *Quisque Juxta interpretationem sui somnii*, id est, juxta id, quod per illud indicabatur, vel postea utrique evenit, quod in somnio significabatur.

somnium sibi esse a Deo immissum, cosque oxMi- mulando vel somnii interpretationem indagent c1K ; * inquirant, uti fecit his eunuchis, item Nabucho- çĩ/j donosori, *Daniel*, v, et Pharaon! hio cap. ii i; m! partim interpretationem somniorum suis amicis, virisque sanctis suggerendo, uti eam hic suggestit Joscpho, et Danieli cap. iv et v. Vide Conimbri- censes in lib. Aristotelis *De Divinat, per soinn*. (2).

12. Respondit Joseph : iiec est interpretatio Vm.it somnii. — Vidit hic pincerna per somnium symbolice sibi suum statum, puta pincernatum, restitui, vel hoc ipso Deus significaret status, dignitates, quin et vitam, omnesque res humanas tantum esse somnium, omnesque hominum spes tantum esse somnia vigilantium, uti aiebat Plato; hoc docet interpretes Joseph, id est, vir sapiens et prudens, inquit Philo : idcoque actiones suas, resque omnes ex proscripto virtutis dirigit.

Tres propagines, — tres palmites vilis.

Tres adhuc dies sunt. — u Sunt, » id est, significant. Sicut enim imaginis esse est representatio, ita somnii, symboli sive visionis propheticæ esse, est adumbrare et significare res absentes, aut futuras. Ita S. Augustinus (3).

15. De terra Hebræorum, — de terra Chanaan, Ven.u, in qua Jacob ejusque filii Hebræi habitabant (4).

16. Quod prudenter (quod apposite, congrue, Ven.ii. verisimiliter (5) somnium exposuisset; — necdum enim constabat de expositionis veritate, quæ postea ipso eventu comprobata est vers. 21 (6).

17. Omnes cibos qui fiunt arte pistoria, — ac Ven-ii. consequenter placentas, artocreas, pastasque carni- um, ad quas aves carnivorie advolabant, casque laniabant et devorabant. Ita Josephus. Portendebant enim hæc carnes et aves, carnes somniantis pari modo ab avibus in cruce laniandas et devorandas esse.

19. Post quos — inchoatos : nam ipso tertio die Ven.tt suspensus est pistor, et hoc portendebant uves ex

(2) Vers. 11. Videtur tum moris fuisse, ait Rosenmullerus, ut uvæ recentes in calicem regum exprimerentur. Ægiplii enim, ante Psaimnetichi regis ælatem neque ipsi biberunt vinum, neque diis libarunt, edocti nequo a Deo, sed a genio malo (Typhone), diis et hominibus inimico, illud inventum esse, teste Plularcho, *De Iside et Osiride*, §6. Divites tamen succum ex uvis recentibus expressum, uti hodie Mohammedam, bibere solebant. Contrarium autem assent ritequo probat Wiseman, op. cit. *Confr.* 5. Cf. Costazii *Description de l'Égypte ancienne*, Uém. tom. V. Paris, 1809, pag. G2, et Champollionii *Lettres à U. le duc de Placas*, lotir. I, pag. 37.

(3) Boue Hieronymus hebr. *tollet caput tuum* interpretatur *recordabitur*, *ferre* enim, vel *tollere caput*, ex usu loquendi Hebræorum est censum agere, nuincruia inire, ut sensus sit: Censebit et numerabit te inter servos ac ministros suos.

(4) Ita loquitur Josephus, quia noluit se e terra Cananæa sublatum dicere, ne Cananæum se videretur prodieri, a qua gente abhorrebat.

(5) Rectius, *feliciter*, et ex sententia pocillatoris, *jucunda* videi, et *hela*,

(6) Pro *canistra fariner*, alii hebr. vertunt *canistra perforata*, vocem nn R UH, foramen, deducentes.

Spe*
n.rU«
lion
fist
«sub
Tinia*
tiux

(crtio canistro carnes lacerantes el comedentes. Ila Iosephus.

Aon het caput tuum, — non per gladium te decollando, ut vult Philo; sed per laqueum te suspendendo, itaque te caputque tuum necando. Indo sequitur : « Ac suspendet te; p qui enim vitam homini aufert, hic aufert el caput : quia in capite maxime vivit et viget homo, qu® vita et vigor tam capiti, quam homini, per laqueum et mortem, rcque ac per gladium aufertur.

Et LACERABUNT VOLUCRES CARNES TUAS. — Hinc palet corpora suspensorum etiam tunc, uti et nunc, in patibulo fuisse relictæ, ul ibi vel computrescerent, vel a sole et ventis siccarentur el tabescerent, vel ab avibus lacerarentur. Unde illud :

Non feci furtum ; non pasces in cnice corvos.

Judæis vero jussum est *Deutcr.* xxi, vers. 23, suspensos eadem dio deponere et sepelire.

Tropologice, Prosper et Rupertus : hi duo eunuchi, inquiunt, quorum alter suo statui restitutus, aller suspensus est, significant duos ordines hominum, puta electorum ex gratia, el reproborum sive damnandorum ex justitia. Rursum Ioseph inter duos eunuchos, est Christus inter duos latrones crucifixus, uni promittens cœlum, alteri

infernum relinquens. Christo* enim aperuit somnia et visiones : tum quia prophetias implevit; tum quia arcana Dei concilia, judicia et promissa hominibus reseravit; tum quia sensum dedit Apostolis ul intelligcrent prophetias tolamque sacram Scripturam.

22. Ut conjectoris veritas probiret l r . — Vo- Vm.tt. cula *ut*, hic non finem a Pharaons intentum, ut patet, sed eventum, sive consecutionem signiificat, 7. d. Itaque evenit ul Iosephi divinatio somniorumque interpretatio vera sit inventa, ipsoque eventu comprobata.

Similis fuit divinatio S. Athanasii, qui Alexandriani ingressus, cum cornix in acre volitans crocitaret, rogatus a Gentilibus per sco *HHI* a, quid cornix dicen t, respondit : < Cras insonat; significat autem, cras, quo festum celebratis, vobis luctuosum fore. » Ita evenit, testis est Niccphorus, lib. 1\, cap. xxxv. Sic et Christianus ille rogatus a Juliano Apostata per sarcasmum : « Quid facit Galilæus fdbcr vester? » respondit : « Loculum tibi parat, » puta feretrum, el vere : nam paulo post telo non hominis, sed Christi occisus est Julianus. Pari modo Isaacius eremita Valenti Imperatori Ariano contra Gothos pergenti, cladem atque mortem prædixit, teste Nicephoro lib. XI, cap. L.

CAPUT QUADRAGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Joseph somnium septem vaccarum et spicarum Pharaon» explicat de septennio fertilitatis et sterilitatis futurae. Hinc, vers. 40, a rege praeficitur Aegypto : et vers. 46, sua providentia ah Aeypto depellit septennem famem.

1. Post duos annos vidit Pharao somnium. Putabat se stare super fluvium , 2. de quo ascendebant septem boves, pulehræ et crassee nimis; et pascebantur in locis palustribus. 3. Aliæ quoque septem emergebant de flumine, fœdæ confertæque macie ; et pascebantur in ipsa amnis ripa in locis virentibus : 4. devoraveruntque eas, quarum mira species, et habitudo corporum erat. Expergefactus Pharao, 5. rursum dormivit, et vidit alterum somnium : Septem spicæ pullulabant in culmo uno plenae atque formosa' : 6. alia' quoque totidem spicæ tenues et percussa uredine oriebantur, 7. devorantes omnem priorum pulchritudinem. Evigilans Pharao post quietem, 8. et facto mane, pavore perterritus, misit ad omnes conjectores Aegypli, cunctosque sapientes ; el accersitis narravit somnium , nec erat qui interpretaretur. 9. Tunc demum reminiscens pincernarum magister, ait : Confiteor peccatum meum. 10. Iratus rex servis suis, me et magistrum pistorum retrudi jussit in carcerem principis militum : 11. ubi una nocte uterque vidimus somnium præsagium futurorum. 12. Erat ibi puer Ilebrams, ejusdem ducis militum famulus: cui narrantes somnia, 13. audivimus quidquid postea rei probavit eventus. Ego enim redditus sum olli cio meo, et ille suspensus est in cruce. 1Í. Protinus ad regis imperium eductum de carcere Ioseph totonderunt, ac veste mutata, obtulerunt ei. io. Cui ille ait : Vidi somnia, nec

est qui edisserat : quæ audivi te sapientissime conjicere. 16. Respondit Joseph : Absque me Deus respondebit prospera Pharaoni. 17. Narravit ergo Pbarao quod viderat : Putabam me stare super ripam fluminis, 18. et septem boves de amne conscendere, pulchras nimis, (t obesis carnibus : quæ in pastu paludis virecta carpebant, 19. et ecce, has sequebantur aliæ septem boves in tantum deformes et macilentæ, ut nunquam tales in terra Ægypti viderim : 20. quæ, devoratis et consumptis prioribus, 21. nullum saturitatis dedere vestigium ; sed simili macie et squalore torpebant. Evigilans, rursus sopore depressus, 22. vidi somnium : septem spicæ pullulabant in culmo uno plenæ atque pulcherrimæ, 23. Aliæ quoque septem tenues et percussæ uredine, oriebantur e stipula: 24. quæ priorum pulchritudinem devoraverunt. Narravi conjectoribus somnium, et nemo est qui edisserat. 23. Respondit Joseph : Somnium regis unum est : quæ facturus est Deus, ostendit Pharaoni. 20. Septem boves pulchra; et septem spicæ plenæ, septem ubertatis anni sunt, eademque vim somnii comprehendunt. 27. Septem quoque boves tenues atque maeilentæ, quin ascenderunt post eas, et septem spicæ tenues et vento urente percussæ, septem anni ventura; sunt famis. 28. Qui hoc ordine complebuntur : 29. Ecce septem anni venient fertilitatis magna; in universa terra .Egypti : 30. quos sequentur septem anni alii tantæ sterilitatis, ut oblivioni tradatur cuncta retro abundantia : consumptura est enim fames omnem terram, 31. et ubertatis magnitudinem perditura est inopiæ magnitudo. 32. Quod autem vidisti secundo ad eandem rem pertinens somnium, firmitatis indicium est, eo quod fiat sermo Dei, et velocius impleatur. 33. Nunc ergo provideat rex virum sapientem et industrium, cl præficiat eum terræ Ægypti, 34. qui constituat præpositos per cunctas regiones, ct quintam partem fructuum per septem annos fertilitatis, 33. qui jam nunc futuri sunt, congreget in horrea : et omne frumentum sub Pharaonis potestate condatur, serveturque in urbibus. 3G. Et præparetur futuræ septem annorum fami, quæ oppressura est Ægyptum, et non consumetur terra inopia. 37. Placuit Pharaoni consilium et cunctis ministris ejus : 38. locutusque est ad eos : Num invenire poterimus talem virum, qui spiritu Dei plenus sit? 39. Dixit ergo ad Joseph : Quia ostendit tibi Deus omnia quæ locus es, numquid sapientiore et consimilem tui invenire potero? 40. Tu eris super domum meam , et ad tui oris imperium cunctus populus obediet : uno tantum regni solio te præcedam. 4 I. Dixitque rursus Pbarao ad Joseph : Ecce, constitui te super universam terram Ægypti. 42. Tulitque annulum de manu sua, et dedit eum in manu ejus : veslivilque eum stola byssina, el collo torquem auream circumposuit. 43. Fecitque cum ascendere super currum suum secundum , clamante præcone ut omnes coram eo genu flecterent, et prepositum esse scirent universa; terræ Ægypti. 4 4. Dixit quoque rex ad Joseph : Ego sum Pbarao; absque luo imperio non movebit quisquam manum aut pedem in omni terra /Egypti. 45. Verlitque nomen ejus, et vocavit eum lingua Ægyptiaca Salvatorem mundi. Deditque illi uxorem Aseneth, filiam Pnliphare sacerdotis Ileliopoleos. Egressus est itaque Joseph ad terram Ægypti 4G. (triginta autem annorum erat, quando stetit in conspectu regis Pharaonis), et circuivi! omnes regiones Ægypti. 47. Venitque fertilitas septem annorum, et in manipulos redacta; segetes congregalæ sunt in horrea .Egypti. 48. Omnis etiam frugum abundantia in singulis urbibus condita est. 49. Tantaque fuit abundantia tritici, ul arena; maris coæquaretur, ct copia mensuram excederet. 50. Nati sunt aulem Joseph lilii duo, antequam veniret fames : quos peperit ei Aseneth, filia Pnliphare sacerdotis Ileliopoleos. 51. Vocavitque nomen primogeniti, Menasses, dicens: Oblivisci me fecit Deus omnium laborum meorum , ct domus patris mei. 52. Nomen quoque secundi appellavit, Ephraim, dicens : Crescere me fecit Deus in terra paupertatis me®. 53. Igitur transactis septem ubertatis annis, qui fuerant in Ægypto , 54. cæperunl venire septem anni inopiæ,

quos prædixerat Joseph : et in universo orbe fames prævaluit, in cuncta autem terra / Egypti panis erat. 55. Qua esuriente, clamavit populus ad Pharaonem, alimenta petens. Quibus ille respondit : Ite ad Joseph : et quidquid ipse vobis dixerit, facite. 56. Crescebat autem quotidie fames in omni terra : aperuitque Joseph universa horrea, et vendebat / Egyptiis ; nam et alios opprimerat fames. 57. Omnesque provincia veniebant in Ægyptum, ut emerent escas, et malum inopiæ temperarent.

ven. i. 1. Post duos annos, — a liberatione principis pincernarum, cum is ante cum Josepho per annum fuisset in carcere, uti ostendi cap. xi, 4. lime patet Josephum per triennium fuisse in carcere, idque Dei nutu, tum ut leves quasdam ejus culpas, quibus nec viri sancti carent, expiaret : ita S. Augustinus, serm. 82 De Tempore; tum ut ejus patientiam et virtutem exerceret et acueret; tum ut typus esset Christi, qui triduo fuit in passione et morte.

Addit ibidem S. Augustinus rem miram, sed notandam, scilicet Josephum punitum fuisse biennali carcere, eo quod plus confisus fuerit homini quam Deo, dum in pincernarum magistro posuit spem sure liberationis, ideoque Deum fecisse, ut is per biennium ejus oblivisceretur, q. d. a Ego tibi ostendo, ut magis a me quam ab homine debeas auxilium postulare. » Subtilis hic est oculus S. Augustini, subtilior est Dei.

Nili Vidit Pharaon somnium : putabat se stare super Nilum fluvium, — super ripam Nili. Nola : In Ægypto fertilitas oritur ex inundatione Nili (vix enim pluit in Ægypto), qui turbidus et pinguis agros oblimando, itaque eos quasi stercoreando, impinguat et fecundat. Unde quo magis, alius et longius exundat Nilus, eo major est fertilitas in Ægypto. Hinc ex altitudine inundationis Nili, presciunt cetero Ægyptii, quanta illo anno futura sit fertilitas. Audi Plinium lib. V, cap. ix : « Ægyptus, inquit, duodecim cubilis (in altum exundantis Nili) famem sentit : in tredecim etiamnum esurit : quatuordecim cubili hilaritatem afferunt, quindecim securilalem, sedecim delicias. » Hac de causa hic Pharaon macras boves pasci in ripa Nili : hunc cernunt portendebant exiguam Nili inundationem, ac consequenter exigua foro pascua, caque tantum fero in vicinia Nili; contra vidit Pharaon pingues boves pasci in remotis a Nilo paludibus, quia hunc portendebant fertilitatem per totam Ægyptum.

Yew. k. 4. Devoiiaveruntque bas. — Boves nati comederunt boves pingues et saginatas.

Quarum mira species, et corporum habitudo erat, — quæ erant eleganti forma, crassitie et pinguedine, ita liebreæ. Portentum hoc significabat septem annos sterilitatis absumpturos omnem annonam præcedentium septem annorum fertilitatis, ut patet vers. 30. Solertius S. Ambrosius ex septem bobus crassis septem macras secuturas, id est, ex abundantia et lascivia famem nascituram conjecit, lib. De Josepho, ap. vii :

« Etsi, inquit, non ego Joseph, clamabam tamen vaccas illas pingues non solum lasciviam, sed etiam incuriam divinam significare rorentire. De perfidis enim dicitur : Tauri pingues obsederunt me. Et de Judæorum populo scriptum est : Impinguatus, et incrassatus, et dilatatus est, et dereliquit Deum factorem suum. Et ideo somnium illud redundantie sæcularis perpetuum esse non posse ; sed forte tempus quo his fames dura succederet. »

5. Septem spicæ. — Nota fertilitatem et sterilitatem hic duobus somniis portendi et presignificari : uno spicarum, altero vaccarum; idque appositum, quia fertilitas maxime consistit in his duobus, scilicet in frumento et animalibus. Bona enim agricolatio et terra cultura (quam denotant crasse boves, inquit Josephus), et boni seminis sementis (quam denotant spicæ pulchre et pleure) dure sunt causæ plenæ et adæquatæ fertilitatis. Ita Abulensis.

6. Uredine, — vento urente, Euro desiccanto. Vert. s.

9. Confiteor peccatum meum, — ingratitude et oblivioni, quo meum vatem Josephum, qui inibi hæc fausta prædixit, in carcerem reliqui et oblivioni tradidi.

Ahi accipiunt peccatum ejus priscum, ante biennium in regem admissum, ob quod ab eodem in carcerem conjectus fuerat, ut hac confessione peccati sui pincerna quasi aduletur regi, ejusque clementiam in se malo meritam commendet et prædicet.

12. Puer, — juvenis 28 annorum : tot enim erat tunc Joseph.

11. Eductum de carcere Joseph tulerunt, et veste mutata, obtulerunt. Et. — Nola hic tunc fuisse Josephum, et mutasse vestes, quia veteres rei in carcere comam et barbam crescere sinebant, quasi lugentes et squalentes, uti do Milono ait Plutarchus. Absoluti vero et liberali comam et barbam deponebant, vestesque mutabant in signum lætitiæ et felicitis sortis ac fortunæ.

16. Absque me Deus respondebit prospera Pharaoni. — Putabat Pharaon (quod et putavit Justinus historicus lib. XXXVI) Joseph naturali sagacitate interpretari somnia, do quali ait Ciceron : a Qui bene conjicit, tu vatem optimum perhibeto. » Amolitur a se hanc opinionem Joseph, omnemque suam divinationem et prescientiam, non sibi, nec sure solerti, sed Deo Deique revelationi attribuit, ut cum agnoscat et colat Pharaon. Unde Chaldæus vertit : Non ex sapientia mea, sed a facio

Domini respondebitur pax Pharaoni; et Symmachus : Non ego, sed Deus respondebit prospera Pharaoni; et Vatablus : Alius est preeter me, qui interpretabitur somnium, nempe Deus, qui prospera Pharaoni interpretabitur.

- Wrr t5. 25. Unum est — significatione, quia unam camdemque rem utrumque somnium et symbolum, tam spicarum, quam vaccarum, significat : nam, ut dixi vers. 5, duplex est causa fertilitatis, scilicet agricolatio, quæ fit per vaccas et boves; et seminatio, quæ fit per semen spicarum. E contrario defectus culturæ el seminis, duplex est et adacquata causa sterilitatis : priorem vaccas inacne, posteriorem spie© tenues et graciles significant.
- Vers. 26. 26. EaMDEMQUE VIM SOMNU COMPREHENDUNT.— « Vim, > id est, sensum et significationem, q. d. Idem significant septem vacco© pingues, el septem spie© pieme.
- ven. 29. 29. Septem anni venient fertilitatis. — Continua hæc, invicemque succedens septennis fertilitas el sterilitas, non astrorum aut natur© vi, sed Dei, Nilum septennio priori laxantis, posteriori retinentis, opera effecta est. Unde nec ab astrologis, sed a solo Deo præcognosci et prædici potuit, ut patet vers. 16.
- ven. 30. 30. Consumptura est enim fames omnem terram — Ægypti et vicinarum regionum.
- Veri. 32. 32. FIRMITATIS INDICIUM EST, — q. d. Posterius somnium confirmat prius, quod erat de eadem re. Simul hæc iteratio somnii significat rem somnio significatam mox reipsa adimplendam esse, uti sequitur»
- Veri. 34. 34 Ct 33. QUINTAM PARTEM FRUCTUUM, CtC. CON-
e35. greget in horrea, — scilicet, publica regis, per singulas urbes divisa et distributa. Nam alii privati divites, pro se quisque proprium frumentum recondere potuerunt : unde non omnes primis saltem annis sterilitatis, senserunt famem; in fame etiam parcius vivitur. Suffecit ergo quinta pars fructuum septennii fertilitatis, recondita in horrea regis, ad publicam pauperum el plebciorum famem quæ secuta est, levandam. Fuit enim tanta fertilitate copia frumenti maxima, et quasi innumera, ut patet vers» 49. Denique in fame aliquæ etiam segetes, prescriba juxta Nilum, nal© sunt, sed paucæ, quæ proinde fere pro nihilo reputantur; adeo ut idcirco dicatur cap. XLV, vers. 6 : « nec arari, nec seri potuisse. » Omnes ergo Ægyptii hoc septennio fertilitatis, jussu regis compulsi sunt, quintam partem frugum suarum vendere regi, servandam in septennium sterilitatis; aut certe; ut vult Toslalus, durante isto septennio fertilitatis, vetuit rex frumentum Ægypto efferri et exteris vendi : cumque ingens esset frumenti copia, alii quartam, alii quintam partem frugum suarum vendebant, eamque Josephus regi coemebat.
- vas. as. 35. Et omne frumentum sub Pharaonis potestate condatur. — Frumentum intellige, non tri-

turatimi, nec excussum, sed suis spicis inhærens, ul patet vers. 47. Idque primo, ut hac ratione simul jumentis recondatur suum pabulum, puta stramina et palo©. Secundo, ut ipsum frumentum hac ratione melius conservetur in suo tegmine el culmis : debet enim asservari in septem annos, ita nimirum, ut quod primo anno fertilitatis reconditum fuit, dispensetur et comedatur post septennium, primo anno sterilitatis; quod secundo anno fertilitatis reconditum fuit, comedatur secundo anno sterilitatis; quod tertio, tertio, el ita deinceps. Sic enim frumenta facile incorrupta per septennium servari potuerunt. Ha Philo.

Omne frumentum — quintæ illius partis jam dicte, quæ sola asservanda erat.

40. Ad TUI ORIS IMPERIUM CUNCTUS POPULUS ODE- Ven.47.
diet (1). — Hebraico est, *omnis populus ad os tuum osculabitur*, id est, oris tui pneceptum exoscula-n,i i bilur, et venerabitur, cique slatini se subdei, et «Mm. libenter obediet. Sic *Psal. n*, vers. 12, pro *apprehendite disciplinam*, hebraico est, *osculamini filium*, id est, Messiam Doi Filium veneramini, cumque reverenter, amanter el obedienter excipite, ac si illum exoscularemini.

Secundo, Vatablus vertit, *ad tuum imperium cunctus populus cibum capiet*, vel *armabitur*, q. d. Constituo te secundum a me principem Ægypti tempore pacisci belli, ut sis dux militi©. Verum Hebræum pCD *iissac* proprio significat osculari : prior ergo sensus genuinus est (2). Unde Chaldicus vertit, *ad verbum tuum gubernabitur omnis populus meus*. Septuaginta habent ut Noster, a obediet. » Addit Psaltes *Psal. cii*, vers. 22, quod Pharaon a constituit cum (Josephum) dominum domus su©, etc., ut erudirci principes ejus sicut semetipsum, et senes ejus prudentiam docerct. p Ex quo loco patet quod Ægyptii, qualis fuit Trimegistus, suam sapientiam et prudentiam hauserint a Josepho et llebræis. Id magis patebit *Exodi n*, 1, in fine.

Vide hic ul sapientia el virtus evehant ac nobilitent Josephum. Vero dixit Urbanus Pontifex cuidam exprobranti generis humilitatem; « Magni Kdnlint viri non noscuntur, sed virtute fiunt; » et Maximilianus Imperator cuidam divili offerenti mulla 4 aureorum millia, ul nobilis designaretur : a Ditare ait, te possum, sed nobilitare non nisi te propria virtus potest. »

42. Tulitque annulum de manu SUA. — Annulus Ven. ii. ergo hic signatorius erat, quem Rex tradidit Josepho, ul nomine suo qu© vellet decerneret el obsignaret. Annulum gestat rex, tum ad signa- Rn turam, tum ad desponsationem; eo enim sibi poflttl

(t) Maxima hæc Josephii videtur, post regiam, in Ægypto dignitas fuisse, qualis fuit apud imperatores Romanos *Parfeed pretorio*, et apud Gallorum reges *Majora domus*.

(-) pw* melius nulli vertunt, *disponat*, scilicet sua omnia.

reap, quasi despondet rempublicam, inquit Philo (1).
 ilium. Torquem auream. —Torquis, inquit Philo, sym-
 bolice datur regi a populo, quasi ei dicat popu-
 lus : Dono tibi torquem quasi ornamentum in
 probitate el prosperitate, sed potius quasi vin-
 culum et catenam, qua vincieris in improbitato
 et adversitate.

Quittior Rursum notant Philo et Rupertos quatuor hic
 «-regis insignia et ornamenta prisco illo sæculo,
 p 1117 quæ rex Josepho communicavit. Joseph enim
 primo, pro compedibus carceris, a rege auream
 catenam accepit. Secundo, pro servili vinculo
 annuloque ferreo, regium accepit annulum. Ter-
 tio, pro habitu sordido, indutus est stola byssina.
 Quarto, pro antri squalore, adeptus est amplum
 imperii currum. Hæc quatuor allegorice Christo
 resurgenti applicat Rupertos.

Mystice S. Ambrosius, lib. *De Joseph* : a Quid
 sibi vult, ait, annulus digito insertus, nisi ut
 intelligamus pontificatum ejus fidei esse delatum,
 ut alios ipse signaret? Quid stola, quæ est amic-
 tus sapientiæ, nisi tributum ei ab illo rege cæ-
 lestis prudentiæ principatum? Torques aureus
 intellectum bonum videtur exprimere. Currus
 significat fastigium sublime meritorum. » Vide
 hic in Josepho, quomodo gloriam præcedat hu-
 militas, et quam verum sit illud axioma Christi :
 Glk iib «Quise humiliat exaltabitur, » nimirum, post
 pœlii nubila Phœbus, et post tenebras lux. Audi Sap.

vers. 13 : a Hæc (sapientia) venditum
 ipsum (Josphum) non dereliquit, sed a pecca-
 toribus liberavit eum, descenditquo cum illo in
 foveam (in cisternam, in quam projectus esta
 fratribus), et in vinculis non dereliquit eum,
 donec afferret illi sceptrum regni et potentiam,
 adversus eos qui cum deprimebant, et mendaces
 ostendit qui maculaverunt illum, et dedit illi
 claritatem æternam. » Merito ergo Josepho hoc
 detur emblema : « Patiens innocentia ingens
 gloria. » Pneclare dixit S. Ægidius comes S. Frau-
 cisci : « Licet lapides et saxa de cœlo pluerit Do-
 minus, non nocebunt nobis, si tales fuerimus,
 quales nos ille requirit. » Et S. Chrysostomus,
 hom. 63 : u Vide, ait, quomodo captivus (Joseph)
 repente constituitur rex totius Ægypti : vidisti
 quantum sil ferre cum gratiarum actione tenta-
 tiones? proplerca et Paulus dicebat, Horn, v :
 « Afflictio patientiam operatur, patientia proba-
 tionem, probatio spem : spes non pudefacit. Vide
 igitur : Afflictiones patienter tulit, patientia pro-
 batum eum fecit, probatus factus in magna spe
 agebat, spes non pudefecit. » Et inferius : a Sicut
 negotiatores qui pecunias colligere volunt, non

aliter possunt augere suas opes, nisi nulla peri-
 cula terra marique sustinuerint. Necesse est enim
 ut ferant latronum et piratarum insidias; attamen
 omnia magna alacritate suscipiunt, et ob expec-
 tationem lucri vix sentiunt amara quæ ferunt.
 Sic et nos cogitantes divitias el spirituales merces,
 quas nobis hic colligere licet, oportet gaudere et
 exultare, el non contemplari quæ videntur, sed
 quæ non videntur. »

43. Currum scum secundum, —quo secandus a Ven. u.
 rege vehi solebat. Ha Lipomanus, Pererius el alii.
 Unde Vatabhis vertit *currum secundi*, scilicet viri,
 id est currum, quo is qui secundus erat a rege,
 vehi solebat. Hoc ergo curru Joseph declaratus
 el effectus est alter a Pharaone, ut scilicet honore
 el dignitate illi esset proximus. Vide hic, ul Jo-
 seph prosperis non insolescat, sicut adversis frac-
 tus non fuit. Vere enim S. Augustinus in *Sent.*,
 Sent. 21G : « Eum nulla infelicitas frangit, quem
 nulla felicitas corrumpit, p et e converso.

Clamante prxcone, et omnes coram eo genu
 flecterent. — Hebraice est, clamante præcone, *Ab^ch*
 TDK *abrcch*, quod Aquila, Elias in Tisbi, et Nos-
 ter hic vertunt, *flecte genu*, ut *abrcch* sit impera-
 tivus *hiphil* a radice *bercch*, id est genu,®
 quasi *aleph* ponatur pro *he*: *aleph* enim et *he* sunt
 gutturales vicina et commutabiles; aut potius
abrech est Ægyptium, non Hebræum : præco enim
 Ægyptius Ægyptiis, utique Ægyptiace, inclama-
 bat *abrcch*, id est, flecte genu, uti dixi. S. Hiero-
 nymus in *Traditionibus in Genes*, explicat *abrech*, Scandi,
 quasi sil idem, quod tener pater; ab enim he-
 braico patrem, *rac* tenerum significat. Aliter quo-
 que Chaldæus : *Clamabant*, inquit, *Abrech*, id est,
hic est pater regis; *ree* enim Ægyptiis idem est
 quod rex, ait Lipomanus (2). Hinc et Targumæus
 ita vertit, *clamabant* : *Vivat pater regis, qui est*
princeps tn sapientia, et tener m annis. Philo, lib.
De Josepho, miratur subitam inctamorphosin, qua
 una die ab imo in summum est evectus. « Quis,
 ait, expectasse! intra unum diem e servo domi-
 num, e vincto præstantissimum omnium, ecar-
 ceris vicario prorogem fieri, el regiam inhabitare
 pro carcere, el ex ignominia extrema in supre-
 mum honoris culmen ascendere. »

44. Ego sim Piiaraũ : absque tuo imperio non Yen. u.
 MOVEBIT QUISQUAM MANUM,— *q. d.* EgO quasi PCX
 tibi promitto et juro, quod omnes meos ita libi
 subditos etliciam, ul nemo luis jussis audeat ob-
 sistere, imo tuo injussu vix pedem aut manum
 audeat movero. Est hyperbole.

Reges Ægypti vocati sunt Pharaones, a primo Uode
 Pharaone; sicut iidemposl Alexandrum Magnum

(1) Annulus regius omnibus temporibus apud Orien-
 tales signum regiæ potestatis fuit. Ita Alexander motions
 «detractum annulum digito Perdicem tradidit, » testo
 Curtio, lib. X, cap. v. Item nor® vestis donatio apud
 Orontis principes cl ohm fuit cl etiamnum esi singularis
 bcncvolcnlue signum , quo oliatn haud raro ii ornantur,
 quibus princeps novum idemquo grave munus demandat.

£) Jablonski a la Croiio edoctus hanc vocem inter-
 pretatur OYBE-PEX, id est *inclinate contra*. Ha fere On-
 gones, qui iu Ægypto vixit. Aliter Forsterus, qui putat
 verba proclamal i esse A-IIPE-XEK. *a rege cinctus*, vel
vestitus, id est, eu hominem regiis vestibus cinctum,
g d. Is summo honore, sununaquo auctoritate a rege alli-
 citur.

vocali sunt Ptolemæi, a Ptolemæo Lagi, qui post Alexandrum primus fuit rex Ægypti.

ven. 45. 45. Vocavit eum lingua Ægyptiaca, Salvato-
mi mundi, — eo quod orbem ab imminentis fa-
Jerph mis exilio liberasse!. Vides hic Joseph esso ty-
Pum Christi, Salvatoris mundi. Nota : Pro salva-
cypni torem mundi, hebraico est F^O3¥ tsophnat
Christi, pancach, quod corrupte in Septuaginta legitur

Putant aliqui llebræam esse vocem, et significare « revelatorem arcanorum, non putat somniorum. Ille Josephus, Philo, Chaldæus, Theodorctus, S. Chrysostomus et Rabbinus. Verum magis credendum S. Hieronymo, qui diu habitavit in Judæa, dicenti hanc vocem non esse llebræam, sed Ægyptiam; ut quid enim Pharaon Ægyptius; in Ægypto Josepho, non Ægyptium, sed Hebræum nomen imponeret? Ergo tsophnat paneach ægyptiacum significat salvatorem mundi. Unde licet lingua Ægyptiaca non sit in Hebræo, prudenter tamen recleque ab Interprete nostro explanationis causa additum est (1).

Jam confer omnes hos honores cum his quæ prius passus fuit Joseph, et videbis nihil eum passum esse, quod non (ut notat Rupertus) insigniter ipsi remuneratum sit. Nam primo, pro odio fratrum, acquisivi! gratiam regis et principum ejus. Secundo, pro exilio adeptus est exaltationem. Terlio, pro labore manuum in servitio, accepit annulum aureum. Quarto, pro pallio quod illi adultera detraxerat, amicus est stola byssina. Quinto, pro compedibus, cinctus fuit torque aurea. Sexto, pro eo quod vinclis ministraverat, nunc princeps constituitur. Septimo, pro carceris humilitate, sedet super currum regium. Octavo, pro eo quod contemptus fuit, nunc ab omnibus honoratur genuflexione. Nono, pro nomine servi, accipit nomen regium, vocalurque Salvator mundi. Decimo, pro contempta adultera et turpi voluptate, accipit uxorem prænobilem. Si ita Deus suorum labores et aerumnas remuneratur in hac vita, quid faciet in futura? nimirum : « Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum. »

Allegorico, Joseph, id est Christum, exaltavit Pater dicens: allie est Filius meus dilectus, et Stola byssina est gloria corporis, qua vestitur ejus innocentia. Annulum dedit, quia ipsum signavit Pater. Torquis aurea significat doles gloriosas corporis. Posuit eum super currum, quia omnia dedit ei in manus. Antecessit præco Joannes Baptista. Præposuit eum toti Ægypto, id est mundo. Dedit ei iudicium, et nomen, Salvator mundi, ac sponsam Ecclesiam.

Deditque illi uxorem Asenetii; filiam Putiphare. — Putant Hebræi, Hieronymus, Rupertus,

(1) COT enim, ait Jablonski, vox est Coptis frequentissima. non COT notatetaurru et aurica. 4> ENEA vox pariter oppido trita alfr* designat. Estigiinr IICnr-CLNEA fatus sccculi, sive salvator mundi.

Abulensis, hunc Putipharem cumdem esso cum primo hero Josephi, qui pariter Putiphar est dictus, uti dixi cap. XXXIX, vers. 1. Sed verius est M-hunc ab illo diversum esso : hic enim sacerdos erat, ille princeps militias; hic Heliopoli, ille Memphi in regia degebat. Ita S. Augustinus, Chrysostomus, Lyranus, Lipomanus, Oleaster, Percius.

Heliopoleos. — Dicta est Heliopolis, id est urbs n solis, a cultu solis. Græco a Septuaginta vocatur On, et a Plolomæo, Onion.

46. TRIGINTA AUTEM ANNORUM ERAT, QUANDO STEVE- tit in conspectu regis. — Nota, hunc numerum Ar^ i consignat Scriptura, primo, ob chronologiam. I A Secundo, ut sciamus Josephum 14 annos servisse, scilicet ab anno 16 usque ad 30. Tertio, ut videamus Deum abunde labores et æruinnas Josephi l. n compensasse : nam calamitas ejus duravit tantum 14 annis; principatus vero et prosperitas Cui ejusdem duravit annos 80, scilicet ab anno 30 usque ad 110, quo mortuus est. Quarto, ut sciamus Tru Josephum virtute superasse annos : nam juvenis tanta passus est, tanta gessit. Ita S. Chrysostomus. Quinto, ut sciamus hanc ætatem maturam Qdsu esse, aplanque ad regendum et docendum. Sic David factus est rex anno 30. Ezechiel propheta cœpit anno 30. Joannes Baptista et Christus prædicare coeperunt anno 30.

Nota pro chronologia, Joseph 30 erat anno Chw- rum, cum factus est princeps Ægypti; mox cula est fertilitas septem annorum : inde bien- nium sterilitatis et famis, cum ad eum venerunt u fratres et pater; venerunt ergo anno nono ab ejus principatu : pater autem tunc erat 130 annorum, ut patet cap. xlvii, vers. 9. Joseph vero erat tunc 39 annorum, ut patet ex dictis.

Hinc sequitur primo, Joseph natum esse anno Jacobi 91. Deme enim 39 annos vitæ Josephi a VI 130 Jacobi, habebis 91.

Sequitur secundo, Jacob fugientem Esau, ex Chanaan venisse in Mesopotamiam, anno ætatis suæ 77, et inde regressum esse in Chanaan, anno 97. Nam Joseph natus est anno Jacobi 91, et natu- tus est anno 14, postquam venerat Jacob in Mesopotamiam, ut ostendi Genes, xxx. Post genitum autem Joseph, mansit Jacob in Mesopotamia sex alios annos, serviens pro gregibus Laban, ille ul anno 20 ab adventu suo inde regressus sit in Chanaan, Genes, xxxi. Venit ergo Jacob in Mesopotamiam anno ætatis suæ 77 ; inde vero posi 20 annos regressus est in Chanaan, puta anno ætatis sum 97.

49. Ut arene maris. — Est hyperbole. Vta u

I. MANASSES — id est CSt, Oblivisci faciens, VCI Ven u. obliuio : radix enim fW nasa, significat obli- VISC1-

Nola hic pietatem et gralitndincm Josephi erga «Uhh. Deum : ne obliviscatur unquam misericordia; a Deo sibi impensæ, ejus perenne monumentum, quod perpetuo oculis suis obversetur, statuit fi-

lios. Sic fecit ei Moses in exilio felix, cum filios suos vocavit Gersain ei Eliczer, *Erodi* n, 22.

Tm.w. 52. Ephraim, — id est, fructificans, crescens; O'** vel fructus et incrementum, a radice **ma** para, **J**id esi [nidificavi!]. Ita S. Hieronymus.

iota. 54. In universo orbe, — id est, in magna parte terrarum ei regionum adjacentium Ægypto; quia, si fuisset fames absolute in universo orbe, ad eam levandam neuliquam suffecissent horrea, ei quinta pars frugum Ægypti. Ha Abulensis.

VTk«. 6. Aperuitque Joseph universa horrea. — Ex hoc beneficio ei alimentatioe Josephi, putant orip multi Joseph vocatum fuisse Serapio, cumque nomine Serapidis cultum fuisse ab Ægyplie, nec Uta alium fuisse Serapidem quam Joseph. Nam Scrapis vixit eodem tempore, quo Joseph et Jacob descenderunt in Ægyptum. Tradii enim Clemens Alexandrinus, et S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* cap. iv et V, quod hoc tempore adventus Jacobi ei Josephi in Ægyptum, Apis rex Argivorum navigant in Ægyptum, ibique mortuus, ei in Scroto. arca sepullus, dictus sit Serapis, quasi x-c, id est arca in qua sepullus est Apis: quodque hic Apis, sive Serapis, effectus sit maximus Ægyptiorum deus, eo quod eos fame levasset, cosque varias aries docuisset: uti Isis, uxor Serapidis, eosdem docuit litteras. Hinc Serapidem coluerunt specie bovis, qui symbolum et prognosticum est fertilitatis, uti vidimus vers. 2 et 27. Hunc bovem, quamdiu vivebat, delicatissime alebant Ægyptii, qui proinde ægyptiacc Apis, id est bos; post mortem vero arcai inclusus, Serapis dicebatur. Mortuo hoc bove, alium ei similem, albis insignitum maculis quærebant ei alebant Ægyptii. Bos ergo hic Apis et Serapis dictus, erat Deus /Egyptiorum: quem imitati sunt Hebræi recenter venientes ex Ægypto, cum in Sina vitulum au- QnMreum formarunt ei adorarunt, Erodi xxxn. Tollo **J** ex hac historia Apis ei Scrapis, quod ipse fuerit rex Argivorum, pro quo forte substituendum est, Hebræorum, reliqua omnia conveniunt Josepho. Gentiles enim mire historiam Josephi aliorumque Hebræorum corruerunt, suisque fabulis et figmentis miscuerunt et depravarunt.

Oeto. Quare Julius Firmicus, vetus auctor, qui floruit anno Christi 337, lib. *De Errore profan. relig.* (quem Constantio ei Constanti imperatoribus dedicavit, quique exstat in Biblioth. SS. Patrum, tom. IV, cap. Xiv), Rnfilnus, et ex iis Baronins, tom. IV, pag. 520, et Pierius, lib. HI *Hieroglyphs eorum*, fol. 25, lit. F (qui addit hanc esse traditionem /Egyptiorum), ei nulli alii opinantur Josephum, ob tantum beneficium quo Ægypliis in fame providit de annona, ab eis post mortem Serapin dicium, et divinis honoribus cultum fuisse: siculi eadem de causa, Joseph a Pharaono dictus est Salvator mundi, quod amplius est, quam Serapis. Undo S. Chrysostomus, *homil.* 67, docet Josephum id presagisse, ideoquo jussisse Hebræis, ul exeuntes ex Ægypto ossa sua secum efferrent,

scilicet ne Ægyptii in superstitionem proni ea, nipote Salvatoris sui, colerent ut Numen, aut Numinis reliquias.

Favet huic sententiae, quod Serapis pingitur Optato, quasi juvenis imberbis, cophinum, scilicet frumenti ei panum capite gestans. Inde ei bos illi saccr dictus est Apis et Scrapis: tum quia septem boves pingues, quos vidit Pharaon, Joseph interpretatus est, ei sc signum fertilitatis; tum quia bos arando, stercorando, triturando, causa est fertilitatis: qua de causa Moses Josephnm comparat bovi, vel lauro, *Deuter.* xxxni, 17. Hinc et illud Serapidis oraculum, Josepho dignissimum decantatur:

Principio fkus est, tam Verbum, bis Spiritus unns:
Congenita hic tria sunt, cuncta hxc Undentia in nran.

Hinc denique varii varias dant Serapis etymologiae, quæ omnes Josepho nostro conveniunt. Nam *primo*, aliqui valde probabiliter derivant Sfito-Scrapis, a *Sar*, id est princeps, et *Apii*, id est ei bos, quasi dicas, Princeps bovis, vel boum, qui ei scilicet Pharaoni ei Josepho portenderunt fertilitatem, ul Scrapis sit vox conflata ex Hebræo *Sor*, et Ægyptio *Apis*: Ægyptii enim videntur Josepho indidisse nomen Ægyplium, aut certe Hebræo-Ægyptium. Hebræum enim *Sar*, unde *Ser*, ei sir, in nullas gentes ei linguas transiit. Nam et Syri, et Chaldæi, et Arabes, et Mosci, et Tartari, ei Galli, et ut videtur Ægyptii, dominum vel principem vocant *Sor* vel *Sir*. Joseph ergo ab Ægypliis dictus est Apis, deinde Serapis, quasi dicas, Princeps Apis. *Secundo*, alii deducunt Serapis, a wpc ei xxte, s-cu* id esi, arca, scilicet frumentaria, Apis. *Tertio*, Ju- JI®' hus Firmicus: Serapis, inquit, est Saræ Apis, sive Apis princeps prognalus ex Sara, uxore Abrahamæ. *Quarto*, alii: Ægyptii, inquiunt, Joseph corrupte 0<ux- vocabant AsepA, ei per melathesin Apes, veIU2B* Apis; siculi Holland! pro *Jacob* dicunt Jopie. *Quinto*, alii: Inverto *abrec*, habebis *Ccrap*, puta Qtia-Ccrapis vel Serapis. Præco enim Josepho precia-IDtQ-mabai ad populum, *Abrec*, id est, flecte genu, vers. 13. *Serto*, alii: Serapis dicitur quasi ITO Sexi^ⁿ.

schor appaim, id est bovis facies; hic enim bos qui hieroglyphicum erat Serapidis, sola bovis facio pingebatur et sculpebatur; non erat enim aliud, quam bovis aut vituli caput. Hinc et Serapis dictus esi Osiris, quasi *schor*, id est bos; licet Eusebius, lib. I *De Prapar. Evang.*, cap. vi, vehi Osiridem esse solem, Isidem esso lunam, dicique Osimn quasi mulloculum; sol enim multos radios, quasi oculos a se diffundit, eslque symbolum providenticD Dei, quæ undique oculata est, undo ei Hebreæa radix scor significat fixis et intentis oculis aliquid intueri: ei quia ita fixis oculis intuetur bos, hinc et *schor* vocatur. Verum bax ita posteriores Ægyptii ad solem, quasi mundi oculum novo hieroglyphico accommodarunt; cum enim nil certi de Deo haberent, alii suum Serapidem in cado, alii iu terra quæsi-

veruni, alii hominis, alii bovis forma eum pinxerunt; itaque aliud et aliud Serapidis et Osiridis Microglypticum commenti sunt. Plane enim verisimile est primum Serapidem, uti et Jovem, Mercurium, Herculem aliosque Gentilium deos, homines fuisse principes et illustres, qualis fuit hic noster Joseph, quos ob virtutem, potentiam, aut merita in reinpublicain, homines retulerunt inter deos, conquē divinis honoribus coluerunt. Unde Osiris fertur Ægyptios docuisse artem arandi et agros colendi, quod per boves hic fecisse Josephum testatur Scriptura. Et Plularchus, lib. De *Iside et Osiride*, asserit proprium nomen Osiridis fuisse *Arsaphen*, quod plane alludit ad nomen *Joseph*. Rursum Osiris, inquit, idem est quod id est *multioculus* : os enim Ægyptiis significat multum, *Siris* oculum. Annon a multioculus,» id est multiscius Joseph per sapientiam sibi cœlitus inditam, qua Ægyptios prudentissime gubernavit, cosque docuit non tantum astrologiam et mathesin, sed et fidem ac Dei cultum, juxta illud *Psalms*, x, vers. 4 : a Constituit cum dominum domus suæ, et principem omnis possessionis suæ, ut erudiret principes ejus sicut semdipsum, et senes ejus prudentiam doceret. » Hinc et templo Serapidis, imo et pectori Serapidis insculpta erat crux, ait Rhodiginus, lib. X, cap, vin. Et crux Ægyptiis erat symbolum

salutis et vitæ beatæ; quia scilicet Joseph docuit, et sua passione præcuravit crucem Giuristi, a qua nobis et salus et vita beata.

Illa procuratio annonæ* apud Romanos non nisi magnis et sapientibus viris credita fuit. Hinc Plinius in Panegyrico : « Procuratio annonæ Pompeio Magno credita, non minus addidit gloriæ, quam pulsus campo ambitus, exactus mari hostis, Oriens triumphis Occidensque lustratus. » Ille de Serapide paulo fusius discussi, quia ad Josephum spectant, et quia rara sunt, nec a quopiam pertractata. Hanc sententiam confirmat Auctor *De Mirabilibus S. Scripturæ*, lib. I, cap. XV : « Joseph, inquit, ut vir propheticus prævidii, quod Ægyptiorum gens idololatriæ dedita, ipsum, quod terrenæ magnificentiæ illis auctor fuisset, et ipsos de famis periculo liberasset, aliquando adorare vellet, quod et fecerunt: nam bovis simulacrum juxta Joseph sepulcrum statuerunt, eo quod bos viro in agricultura comparetur. Qua etiam causa filii Israel cum in deserto idolum fabricare vellent, non aliam aliquam statuem quam vitulum, id est bovem fecerunt, hac vel maxime causa, quod ipse in Ægypto juxta sepulcrum Joseph adoraretur; ne ergo Joseph Ægyptiorum succumberet idololatriæ, jussit ossa sua efferri ex Ægypto. »

CAPUT QUADRAGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Joseph fratres suos in Ægyptum frumenti causa venientes agnoscit, et dure tractat, tandemque vers. 23, retento Simeone, exteros dimittit ea lege, ut ad se adducant Benjamin.

1. Audiens autem Jacob quod alimenta venderentur in Ægypto, dixit filiis suis : Quare negligitis? 2. Audivi quod triticum venundetur in Ægypto : descendite, et emite nobis necessaria, ut possimus vivere, et non consumamur inopia. 3. Descendentes igitur fratres Joseph decem, ut emerent frumenta in Ægypto, 4. Benjamin domi retento a Jacob, qui dixerat fratribus ejus : Ne forte in itinere quidquam patiatur mali : 5. ingressi sunt terram Ægypti cum aliis qui pergebant ad emendum. Erat autem fames in terra Chanaan. 6. Et Joseph erat princeps in terra Ægypti, atque ad ejus nutum frumenta populis vendebantur. Cumque adorassent eum fratres sui, 7. et agnovisset eos, quasi ad alienos durius loquebatur, interrogans eos : Unde venitis? Qui responderunt : De terra Chanaan, ut emamus victui necessaria. 8. Et tamen fratres ipse cognoscens, non est cognitus ab eis. 9. Recordatusque somniorum quæ aliquando viderat, ait ad eos ; Exploratores estis : ut videatis infirmiora terræ venistis. 10. Qui dixerunt : Non est ita, domine, sed servi tui venerunt ut emerent cibos. II. Omnes filii unius viri sumus: pacifici venimus, nec quidquam famuli tui machinantur mali. 12. Quibus ille respondit : Aliter est : immunita terræ hujus considerare venistis. 13. At illi : Duodecim, inquiunt, servi tui, fratres sumus, filii viri unius in terra Chanaan : minimus cum patre nostro est, alius non est super. 14. Ille est, ait, quod locutus sum : Exploratores estis. Io. Jam nunc experimentum vestri capiam :

per salutem Pharaonis non egrediemini bine, donec veniat frater vester minimus. IO. Mit-
tite ex vobis unum, et adducat eum : vos autem critis in vinculis donec probentur quæ
dixistis utrum vera an falsa sint : alioquin per salutem Pharaonis exploratores estis.
17. Tradidit ergo illos custodire tribus diebus. 18. Die autem tertio eductis de carcere, ait:
Facite quæ dixi, et vivetis : Deum enim limeo. 19. Si pacifici estis, frater vester unus
ligetur in carcere : vos autem abite, et ferte frumenta quæ emistis, in domos vestras,
20. et fratrem vestrum minimum ad me adducite, ut possim vestros probare sermones, et
non moriamini. Fecerunt ut dixerat, 21. et loculi sunt ad invicem : Merito hæc patimur,
quia peccavimus in fratrem nostrum, videntes angustiam animæ illius, dum deprecaretur
nos, et non audivimus : idcirco venit super nos ista tribulatio. 22. E quibus unus Ruben
ait : Numquid non dixi vobis : Nolite peccare in puerum , et non audistis me? en sanguis
ejus exquiritur. 23. Nesciebant autem quod intelligeret Joseph : eo quod per interpretem
loqueretur ad eos. 24. Averlitque se parumper, et flevit : et reversus locus est ad eos.
25. Tollensque Simeon, et ligans illis praesentibus, jussit ministris ut implerent eorum
saccos tritico , et reponerent pecunias singulorum in sacculis suis, datis supra cibariis in
viam : qui fecerunt ita. 26. At illi portantes frumenta in asinis suis, profecti sunt. 27. Aper-
toque unus sacco, ut daret jumento pabulum in diversorio, contemplatus pecuniam in ore
sacculi, 28. dixit fratribus suis : Reddita est mihi pecunia, et habetur in sacco. Et ob-
stupefacti turbatique mutuo dixerunt: Quidnam est hoc quod fecit nobis Deus? 29. Vene-
runtque ad Jacob patrem suum in terram Chanaan , et narraverunt ei omnia quæ accidis-
sent sibi, dicentes : 30. Locutus est nobis dominus terræ dure, et putavit uos exploratores
esse provinciæ. 31. Cui respondimus: Pacifici sumus, nec ullas molimur insidias. 32. Duo-
decim fratres uno patre geniti sumus : unus non est super, minimus cum patre nostro est
in terra Chanaan. 33. Qui ait nobis : Sic probabo quod pacifici sitis: fratrem vestrum unum
dimittite apud me, et cibaria domibus vestris necessaria sumite, et abite, 34. fratremque
vestrum minimum adducite ad me , ut sciam quod non silis exploratores : et istum , qui
tenetur in vinculis, recipere possitis : ac deinceps quæ vultis, emendi habeatis licentiam.
35. Illis dictis, cum frumenta effunderent, singuli repererunt in ore saccorum ligatas pe-
cunias : exlerritisque simul omnibus, 36. dixit paler Jacob : Absque liberis me esse fecis-
tis, Joseph non est super, Simeon tenetur in vinculis, et Benjamin auferetis : in me hæc
omnia mala reciderunt. 37. Cui respondit Ruben : Duos filios meos interfice, si non re-
duxero illum tibi ; trade illum in manu mea, et ego eum tibi restituam. 38. At ille : Non
descendet, inquit, filius meus vobiscum : frater ejus mortuus est, et ipse solus remansit :
si quid ei adversi acciderit in terra ad quam pergitis, deducetis canos meos cum dolore ad
inferos.

* 1. Alimenta. — Hebraice est *sreber*, id est frangenda, id est frumentum, vel panis qui fran-
gitur et distribuitur. Unde Joseph, vendens et dis-
tribuens frumentum, passim hic vocatur *gniasbir*, id est frangens sive fragmenta, id est,
distribuens et dispertiens frangendam, puta an-
nonani sive frumentum ; hinc manavit illa phra-
sis Cnisi et Pauli : a Panis quem frangimus, »
— *uli dixi I Cor. x, 16*; nam frangere panem ille-
gitime est idem esse quod dividere et distribuere pa-
nem.
Q^{uod} *are xegligitis*. — Hebraice, *ut quid vos ipsi*
aspicitis? id est, quid desides cunctamini? Solent
enim olosi et pigri invicem aspicere et quisque
expectare ut alter manum operi admoveat, rem-

que expediat. « Torpor enim animi ex imper-
fecta voluntate oritur; mox ut bonum velle coe-
peris, ardor erit atque impetus, » Elapso septen-
nio fertilitatis, agebatur jam secundus annus ster-
ilitatis, ut patet cap. xi y, vers. G.
Quæres, qua ratione Joseph tam diu incognitus
mansit in Ægypto , puta 23 annis (lot enim sunt
ab anno ejus 16 usque ad 39, quem jam agebat),
ita ut de se nihil unquam loco illo tempore nun-
tiaril patri, adeo propter se morienti, maxime ul-
timis novem annis, quibus ipse princeps fuit in
Ægypto?
Respondet S. Thomas et Pererius, Deum no-
luisse ut Jacobo idipsutn nuntiaretur ante tem-
pus et occasionem ut se ordinatam, puta ante

Joseph
per 23
audos
in
to super*
rue pv
rentetu
Cebvit,
et curY

bane famem, qua coacti sunt fratres venire ad Joseph in Ægyplum. Hanc autem esse Dei voluntatem intellexit Joseph, tum ex somnio suo, do quo cap. xxxvn, vers. 7, tum ex rerum eventu, tura ex Dei instinctu et revelatione, ut indicat ipse Joseph, cap. xlv, vers. 8.

D^{TM}ni- Dices : Cur hoc ita fieri et celari voluit Deus? ^míó^ Respondo pnm01 quia Deus hoc quasi purgato- ne ck-» rium moeroris voluit dari Jacobo, licet justo, ob qnj- levia quædam ejus peccata, tum alia, tum quia P⁷íiuf n*ra,s et cum >.,v*^ia fratrum amaverat Josc- foetus II. phum. Solet enim Deus nimios Sanctorum circa Tff> rem vel personam aliquam amores hoc modo Per adversa, Ql115* vinum injecta aqua, tempe- rare, imo recidere et mortificare. Ita S. Augusti- nus, serra. 82 *De Tempore*.

Viri> Secundo, voluit Deus celare Jacobum vitam et t*»í ■ statum Josephi, ut probaret tam ejus quam Jo- piout sephi virtutem, rcsignalionem, patientiam, amo- i*"**, rem erga Deum, uti probavit obcdicnliam el vir- tutem tsaaci et Abrahæ, cum Abrahæ jussit ut im- molaret suum Isaac, *Genes*, xxn, 2.

Tertio, quia si scivisset Jacob filium suum Jo- seph esso captum, quantolibet pretio eum rede- misset, itaque Joseph nunquam evectus fuisset in Ægypto ad principatum, quo tamen ejus hu- miliationem remunerari statuerat Deus, *Sapient*. cap. X, vers. 13. Ita Theodoretus.

Quarto, id voluit Deus, ut hac ratione verifi- carei somnium Josepho a se immissum, *Genes*. cap. xxxvn, vers. 7, ut scilicet fratres fame pressi cogherentur ad Josephum venire, cumque ado- rare.

Quinto, id voluit Deus, ut hac occasione Jacob cum tota familia sua descenderet in Ægyplum), ibique multiplicaretur, utque ei magna et mira illa obvenirent in Ægypto, quæ cap. xiir, vers. 13, avo ejus Abrahæ promiserat Deus, quæque enar- rat Exodus.

Veí». ». 6. Adorassext. — Ecco hic fratres nescientes implent somnium Josephi, cumque adorare co- guntur. Ita Procopius (1).

Ver». ». 0. Recordatusque somniorum. — Videns in hac sui adoratione impleri sua somnia, non ex ul- tione, sed ut ea eorumquo veritatem confirma- ret, efficiendo fratres tam male de se meritos sibi supplices; hac do causa durius cos alloquitur, ut ipsi suam impietatem et somniorum Josephi veritatem agnoscant ; ait ergo :

Qn» n- Exploratores estis — Dices : Mentitur hic Jo- sePfi; sciebat enim fratres suos non esse explo- ct/iri- ratores. Despondet primo, Rupcrtus: « Explorato-

ti) Vix monitu o, us, Josephum ipsum, Ægypti pro- regetn, uon singula fruínr*uta singulis vendidisse; sed quum Canaula auv.JlxfGall. ruramne) magnam annonæ copiam emptura adveuiret, id ante ad Josephum deferri debebat, cujus erat delltiire pretium, et inquirere an tanta frumenti copia peregrinis vendi possit, ut utrum advenæ suspecti essent, necne? Ægyptu etum pne aliis gentibus ddlderé solebant peregrinis.

res, » id est fures, «estis, » quia me patrisuffu-i -i, rati estis el vendidistis. Sed aliud csl explorator, i aliud fur : ;nielligli enim Joseph per explorato- t! rem cum, qui loca minus munita in provincia scrutatur, ut ea hosti prodant.

Secundo, Percrius respondet, Joseph hic non mentiri, sed joculari, loquique per jocum et simu- lationem.

Tertio et optime, S. Thomas respondet, Joseph non assertive sed tentative el probative loqui, uti judices asserunt crimen, dum reum rogant pertentando, ut veritatem eliciant. Pari modo hic fratres pertentat Joseph, ut ita adigat eos, sibi de patre et fratre Benjamin percunctaturo, vera narrare.

Porro nullam injuriam fecit Joseph fratribus, cis hanc calumniam objiciendo, metumque incu- tiendo, quia illi longe graviora meriti crant, po- lémiqué Joseph quasi princeps Ægypti, cos ob parricidium el plagium in se admissum plectere morte. Ruben etiamsi a venditione Joseph esset innocens, quia tamen commixtus erat cum fra- tribus nocentibus, hinc et affligitur cum eis. Si enim eum excepisset Joseph, agnitus fuisset a fratribus, ita Abulensis. Sic Deus, quin el prin- cept, communi belli clade insontes cum sontibus involvit et plectit.

Notent hic prælati, quem in correctione ujo-Cm»- dum servare debeant, cumque discant a pho. Pie et prudenter S. Gregorius, hom. 21 in * *Ezech.* : «Vincebat, inquit, mentem (Josephi) pie- tas, cum frater innocens videretur, sed permane- bat in ostensione asperitas, ut fratres noxii pur- garentur. Scyphus in sacco junioris absconditur, furti post cos quæstio movetur : in sacco junio- ris invenitur; Benjamin reducitur; afflicti omnes fratres sequuntur. O tormenta misericordi@ ! Cru- ciat, et amat. Sic vir sanctus facinus frairum el dimisit el vindicavit: sic in rigore clementiam te- nuit, ut delinquentibus fratribus, nec sine ultione pius exisleret, nec sine pietate districtus. Ecco hoc est magisterium disciplina;, ut culpis et dis- crete noverit parcere, et eas pie resecare. » Hu- cusque S. Gregorius.

14. HOC EST, AIT, QUOD LOCUTUS SUM : EXPLORA- VIB.II tores estis. — q. d. Fingitis vos esse duodecim fratres, aliumque domi habere fratrem : hinc colligo vos cætera quoque fingere, esseque ex- ploratores; ut ergo contrarium ostendatis, addu- cite fratrem vestrum minimum ad me, ut ego eum videam, indeque sciam vos vera dixisse. Rursum hæc non assertive, sed tentative dicit Joseph ; idque ut exploret quid facium sit de Ben- jamin : limebai enim ne fratres simile quid in Ben- j iminum (utpote fratrem suum uterinum, el Ra- chclis, (piani Jacob præ Lia diluxerat, filium) dé- signassent, quale in se perpetraverant. Ita S. Chry- sostomus.

IG. Alioqltn per salutem Piaraonts explora- T«n [tores estis. — Quærcs primo, an vi per salutem Aa

«tam Pharaonis sit juramentum, cl an licitum? Calvi-
FJirij. nus nCgat esse juramentum, additque Irme tan-
titan tum esse phrasim gentilitiam, quæ sapiat idolo-
si? lalriam Ægyptiacam. Sic cnim Romani jurabant
per genium Cæsaris, ut hac ratione Cesari adu-
larentur, cumque diis quasi æquarent. *Secundo*,
Hamerus respondet, hoc non esse juramentum,
quia non fil expresse per Dei contestationem.

a> IH- Dico *primo*, tð *per salutem Pharaonis* est jura-
kau? mentum. Patet, quia hebraico est, «vivit Pharao,»
quæ apud llebræos est formula jurandi, perinde
ac cum dicunt, « Vivit Deus, » hoc eliam signifi-
cat Noster, cum vertit, « per salutem Pharaon-
nis; » simili enim modo juramus « per animam. »

Dico *secundo*, juramentum hoc csl licitum. Ratio
es!, quia qui per creaturas jural, censetur usu
communi gentium, cl tacita jurantis intentione
jurare per carum creatorem, uti explicat Christus
Matth. xxin, 21. Joseph ergo non joco, ut vult
Hamerus, sed serio jurat per salutem Pharaonis,
quasi regis sui benefici, venerandi el redamandi;
et quasi in Pharaone venerans Deum, simulquo
regiam potestatem ipsi a Deo datam. Ergo, « per
salutem Pharaonis, » idem est ac si dicat: Per
Deum, qui auctor et conservator est vilæ et salutis
Pharaonis. Ha S. Thomas cl alii.

Dices: Joseph videtur hic pejerare; nam licet
fratres Benjaminum non adducerent, exploratores
tamen idcirco non cranl.

Respondeo: Non jural Joseph fratres suos esse
exploratores, sed ait: « Alioqui exploratores
estis, » id est critis apud me, habebimini, præsu-
memini esse exploratores, *q. d.* Ni Benjamin ad-
ducatis, itaque vestra dicta veracia esse ostenda-
tis, ego vos quasi exploratores habebo, tractabo
et puniam. Ita S. Augustinus.

Ouùjà. Quæres *secundo*, quale sit hoc juramentum:
« Per salutem, » vel vitam Pharaonis? Respondeo
« primo: Potest esse assertorium, si nimirum sic
l m intelligas: a Per salutem Pharaonis, » id csl, juro
fr?/ Per Doum, qui vita et salutis Pharaonis, regis mei
amantissimi, auctor est et custos.

e Duc Sio cnim cum dicunt llebræi: Vivit Dominus,
sensus csl: Testor Deum vivum: ita verum csl
b. i- quod dico, ac verum csl vivere Deum, quem in
•a. io testem voco, et per quem juro.

Secundo et potius, hæc phrasis cx communi usu
s -fiQ. loquendi significat exeerationem, qua quis se aut
ixu/T SUOS ^cvovcl > Poljus ergo videtur hoc juramen-
* x tum esse execratorium, ut sensus sil, a per salu-
tem Pharaonis, » id csl juro, tcslor cl rogo Deum,
ut Pharaon! regi meo diarissimo salutem el vi-
tam adimat, nisi vos quasi exploratores habuero
et punivero, si ad mo non adducatis Benjamin.
Simili enim modo cl sensu juramus per animam.
Ila S. Thomas ll 11, *Quasi.* LXXX, art. G. Sicul enim
nostram personam, ita cl aliam nobis conjunctam
possumus obligare Deo, ul in ca nos puniat si
fallimus, dicendo cljurando: a Per vitam patris;
per vitam uxoris; per salutem regis. »

Dices: Hoc est imprecari malum palri, uxori hnm
et regi: hoc autem est contra charitatem. Res-
pondeo. Est contra charitatem, si juramus falsum; rinm
sin verum est quod dicimus, non csl contra, sed
potius secundum charitatem: ostendimus cnim lrx
quanti regem, vel patrem faciamus, cumque sic riuratur
honoramus, neque solum imprecamur malum, si
fallimus, sed etiam bonum, si non fallimus. Itaque,
« per salutem Pharaonis, » idem est ac si dicas:
Ita Deus salvet, vel non salvet Pharaonem. Salvet,
si verum dico, vel si præsto quod dico; non
salvet, si fallo: utrumque cnim includitur, uti
solerlcl et docte advertit noster Lessius, tract. *De*
Juramento, dub. 2.

17. Tradidit ergo illos custode» tribus dii-Vœi. i7.
dus. — Ul ita luerent triplex crimen suum, *primo*,
mortis intentata; *secundo*, projectionis in cisler- bku «De-
nam; *tertio*, venditionis Josephi; et ut sicul ipse
triennio fuerat in carcere, sic illi essent triduo,
inquii Deirio, el alii. fair*

18. Facite qūæ dixi, et vivetis: Deum exim ti-
meo, — *q. d.* Nolite timere, quia nil injuste, ml 2 18'
infideliter, nil inhumane vobiscum agam, sed
fideliler quæ dixi præslabo: etsi cnim sim prin-
ceps, Deum (amen principum Principem timeo et
revereor, sciens me ab eo judicandum, omnium-
que factorum meorum illi redditurum rationem.

21. Merito illec patimur. — Ex llebræo vertas, Ven. il.
vere ros *desolati sumus*, puta soli omnique auxilio
destituti, *propter fratrem nostrum*, quem desolavi-
mus, solumque exteris vendidimus. Nola hio cum
S. Chrysostomo quanta sil vis conscientia», cujus
obtutibus peccata omnia illico se sistunt el con-
fluunt, cum Dei manum vindicem videmus et
sentimus: nulla enim Josephi hic facta esi mentio,
cl tamen ejus memoria cl injuria ci ante vigiliti
tres annos facta, slalim omnium fratrum menti-
bus se sistit, cum ob eam se castigari augurantur.
« Sicut ebrius, inquit, quando mullum vini in-
gurgitat, nullum sentit a vino damnum, postea
autem sentit quantum sit damnum: sic peccatum
donec consummetur, obtenebrat mentem, et quasi
densa nubes ila mentem corrumpit; deinde cons-
cientia insurgit, et quovis accusatore menlcm gra-
vius arrodit, monstrans absurdilatcm facli; » nimi-
rum, « oculos, quos culpa claudit, pœua aperit, » Vi» u*
inquit S. Gregorius; nimirum, « conscientia mille
testes; » cl, ul ail S. Gregorius Nazianzenus, in pla-
gam grandinis: « Conscientia domesticum et verum
tribunal est. » Nam, ut ait *Sap. xvn*, 10: « Semper
præsumil sæva, perturbata conscientia. » E con-
trario *Ecdi.* xiii, 10: « Bona, inquit, est substantia,
cui non est peccatum in conscientia; » cl cap. xxx,
vers. 17: « Non est oblectamentum super cordis
gaudium; » cl Apostolus ll *Corinth*, i, 12: « Gloria
nostra hæc est, testimonium conscience nostras,
quod in simplicitate cordis et sinceritate Dei con-
versali sumus in hoc mundo; » et S. Hieronymus:
« Bona conscientia nullius oculos fugit, » interrita
est et impavida ad omnia.

Rursum, fraires hi in plaga ad se redeunt, et crimen agnoscunt. Ille Manasscs rex impiissimus in carcere culpam agnovit, II *Paral.* xxxiii. Itaque Nabuchodonosor superbissimus, postquam in bestiam est transformatus, agnovit suam imbecillitatem. Deique potentiam, a qua gradientes in superbia potest humiliare, per *Danielis* cap. iv. Itaque Antiochus, rex scelestissimus, lethaliter morbo percussus : ait Nunc, inquit, reminiscor malorum quae feci in Jerusalem. Cognovi ego, quia propter ea invenerunt me mala ista, et ecce pereor tristitia magna in terra aliena, » I *Machab.* vi, 13. Itaque famulus docuit filium prodigum dicere : « Pater, peccavi in caelum et coram te. » Proinde recte impiis imprecatur Psalter dicens *Psal.* xxviii : « Imple facies eorum ignominia, et quaerent nomen tuum, Domine. »

Tertio, adverte hic miram et justam Dei providentiam et vindictam, qua fraires Joseph insontes punit eadem poena, scilicet carcere et captivitate, qua ipsi antea Josephum insontem afflixerant. Justum enim est, ait Rhadamanthus, ut quod quis injuste fecit, hoc ipse juste patiatur.

Simile exemplum memorabile, imo plura exempla clarissima refert S. Ephrem, quae ipsimet juveni petulanti et lascivo contigerunt, quibus ipse ad frugem, imo ad vitam monasticam conversus est. Audi eum partira in confessione sua, partira in narratione suae conversionis. Ego, inquit, dubitabam de Dei providentia, et an non potius omnia casu et fortuito acciderent. Hoc dubium mihi Deus, non verbis, sed factis exemit. Quodam die, cum a parentibus in suburbana missus, juvenem gravidam lapidibus insectans et agitans, causa fui, ut ipsa a fera laniaretur; obvium deinde habens pauperem, cujus illa erat, me de eadem causa interrogantem contumeliis etiam oneravi. Post mensem rursum in Mesopotamia ad suburbana missus, nocte ad pastores divertor, qua nocte in caulam irruentes fera gregem dispergunt. Hinc dominis gregis comprehensus ego, quasi raptorem induxissem, Pretori trador et carceri; ubi cum fuisset diebus quadraginta, dormienti adstans adolescens aspectu terribilis : Quid, inquit, in isto agis carcere? cui cum casus meos insontis enarrassem : Ego, ait ille, hoc novi, te culpa vacare; sed praeterita cogita, scis enim te pauperuli hominis jumentum agitando necasse. Ut igitur providentiam et justitiam Dei discas, interroga duos illos viros, quorum alter homicidii, alter adulterii falso insimulatur, quique in eundem hunc carcerem compacti sunt, et intelliges, non sine causa eos in vinculis esse; sed neque ipsi scelerum istorum auctores impune evadent. Quibus dictis evanuit. Mane autem facto, ad viros illos conversus : Cur, inquam, hic estis? et aller quidem ait : In crimine de quo accusor, innocens sum; sed nuper virum quemdam, in pugna ab inimico ex ponte deturbatum, undis et morti, cum possem, non eripui. Alter vero : Ego, inquit, in-

sons sum; sed nuper a duobus militibus accepi quinquaginta nummos ut sororem coram adulteratam fuisse jurarem, aliquid ita puellae hereditalem in fraires trajicerem. Pejeravi itaque et misellam adulterio confecto bonis omnibus everti. Nunc te vicissim, adolescens, nobis indica. Parui petitioni, et juvenis mortem, causamque captivitatis mea declaravi. Tunc caepi compungi atque resipiscere, et nos merito poenas luere intellexi, etsi criminis, ob quod capii eramus, essemus omnes tres ignari et innoxii. Postridie ad judicem rapimur. Torquentur illi, et cum innocentes reperi essent, dimittuntur. Ego in carcerem recludor : ubi cum solus alios quadraginta peregissem dies, adducuntur vinclis tres alii viri, quibuscum triginta rursum dies extraxi. Hinc mihi secundum quietem ad solitudinem, quia antea apparuerat dicens : Quid est, Ephrem? cernis justum judicium Dei? ut autem cognoscas, qui tres illi sint hodie libi adjuncti, scito duos ex illis falso sororem fornicationis accusasse, ac patrimonio orbasse; alius vero est, qui hominem in flumen praecipitavit, et his dictis recessit. Tum ego mane facto, eos rogavi ut mihi causam dicrent, ob quam in carcerem coniecti essent : et fratres quidem sororem per nefas a se circumventam fatebantur, alter vero hominem in aquas deturbatum. Quibus auditis, et ipse quae mihi acciderant enarrabam, et duorum virorum quorum aller perjurium admiserat, alter pereunti manum negasse! (hi enim in iis ipsis criminibus, hisce eorum auctoribus consenserant aut cooperati fuerant), casus exponebam. Inde omnibus nobis divini iudicii metus, uberes lacrymas excussit. Postridie in quaestionem adducimur, et iratres quidem duo, praeter crimina jam dicta etiam se adulterii et homicidii (quae falso duobus, paulo ante dictis, imputata fuerant) auctores esse confessi, morte mutati sunt : et mox alter eadem poena, ob duas caedes ab eo patralas, afficitur. Post judex et me adduci jubet, amare flentem, Deumque his verbis invocantem : Salva me, Domine, ex necessitate, ut digno fieri queam monachus et tibi inserviam. Pretor autem mandavit tortoribus, ut me distentum nervis boum caederent. At Pretorie assessor : Reservetur, inquit, iste in aliud iudicium, nunc enim tempus est prandii. In carcerem itaque ferro constrictus reducor, ubi solus egi alios viginti dies. Exhibuit autem se tertio adolescens antea visus, et ait : Certusne jam es, quod justo iudicio Deus mundum gubernet? Imo, inquam, Domine; at tu, oro rogoque, educ me de carcere isto, ut merear fieri monachus, et inservire Domino Christo. Ipseque subridens : Adhuc semel, inquit, examini subijceris, tum demum liberandus ab alio iudice; sed scito unum esse oculum omnia perlustrantem. Post haec anxius octo dies extraxi, donec novus judex me in quaestionem productum agnovit, et falso accusatum dimisit. Ego vero sine mora in montem ascendi, et me ad venerandi senis pedes

projiciens, enarratis cunctis quæ acciderant, in monachum ab eo sum assumptus. Hæc de se aliquanto prolixius S. Ephrem fratribus suis enarravit. Undo liquet Deum nullum crimen relinquere impunitum; *secundo*, Deum praticare illud Christi: « In qua mensura mensi fueritis, remetiatur vobis, » *Matllt.* vil, 2.

Moralia pulchra de utilitate tribulationis, quodque ipsa doceat nos cognoscere primo, Deum; *secundo*, nosipsos, nostramque fragilitatem; *tertio*, vanitatem mundi, omniumque ejus operum et bonorum: habet hic Pererius num. 22 et sequentibus.

T«.n. 22. En sanguis ejus exquiritur. — Putabant enim

Su.iii fra|res Joscphum in tam dira servitute præ afilie*

tione et mœrore jam pridem esse mortuum: nec

u cnim per vigiliti lres annos quidquam de eo inau-

dierant. «Sanguis» ergo hic melonymiceponitur

tt;|¶ pro effusione sanguinis,puta pro nece et morte:

peitur. qutevis cnim occisio et mors violenta, etiamsi

fiat suffocatione, submersione, contusione, aliove

modo, vocatur apud Ilebræos effusio sanguinis,

per synecdochen cl per catachresin, eo quod vio-

lenta mors creberrime inferri soleat per effusio-

nem sanguinis.

vm.n. 25. Simeon .— Unum Simeonem præ aliis ligat

Josephus, quia in Simeone potissimum venditi

Josephi culpa resedit, inquiunt Philo, Theodo-

rectus et Gennadius. Si cnim Simeon secundo ge-

nitus cum Rubeno primogenito et Juda, qui inter

fratres gratia et dignitate præstabat, se conjun-

xisset, facile hi lres sua auctoritate alios fratres

compescuissent, el Joscphum libérassent; forte

etiam Simeon inter fraires insolentior et iniquior

fuerat in Joscphum: audax enim et insolens ejus

indoles salis se prodidii in strage Sicinniorum,

Genes, xxxiv, vers. 25.

Datis surnA cibariis ir viam, — dato præter frum-

mentum viatico, puta panibus aliisque escis tam

hominum quam asinorum, ut frumentum inte-

grum el intactum domum perferrent, ad patrem

in Chanaan.

29. Narraverunt ei omnia, —ultro et sponte, Ven-
ne pater animi penderet, ubi mansisset Simeon;
nam, ut prudenter ait Philo, « in casibus inopi-
natis levior est cognitio, quam dubitatio: nam re
cognita potest inveniri ad salutem aditus; hxsit-
tatio nihil expedit. » Vere Poeta:

Pejor est bello timor lp»e belli.

35. Exterritisqub simul omnibus. — Filii ape- Vm. n.
ruerant saccos in via, sciebanlque cis pecuniam
inesse; pater vero nesciebat, sed filii coram patre
simulant se quoque idipsum nescire, nc a patre
increpcnlur. Exterriti ergo hic sunt filii jam ante
concepto, vel certe simulato et ficto timore: Ja-
cob autem novo cl vero metu percussus fuit, ti-
mens scilicet nc quid mali propter hanc pecu-
niam Simeoni, si non redirent; sin redirent,
ipsismet infligeretur a Joscpho.

36. ABSQUE LIDERIS ME ESSE FECISTIS. — Dolentis Vir< 14.
vox ista est, inquit Abulensis, quia dolentes pro
re modica faciunt propositiones universales, ut
si pauca mala habeant, dicant se omnia habere;
et si pauca bona cis desint, dicant sibi omnia
deesse: ita Jacob tres tantum filios abfore sen-
tiens, cx vehementia doloris dicit sibi omnes de-
futuros, cum tamen adhuc alii novem ei super-
essent. Dolor hic oriebatur cx ingenti amore, quo
super omnes diligebat Josephum perditum, et
benjamin abducendum.

37. Duos filios meos interfice. — Irrationalis, Veri. w
turbida et plena passione est hæc oblatio Rube-
ni: occidere cnim avo nepotes non licet, et si
licuisset, non hoc ejus dolorem mitigasse!, sed
potius auxisset. Verum voluit Ruben hac incom-
posita et irrationali propositione significare, se
certo certius reducturum Benjaminum.

38. Deducetis canos meos cum dolore ad in- Ven. î9.
feros, —id est, efficietis, ut ego senex mœrore
et mæstilia moriar; quinimo senio meo accelera-
bitis mortem. Ita Abulensis et Valablus. Octava
fuit hæc crux Jacobi.

CAPUT QUADRAGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Frairessecundo cum Benjamin eunt in Ægyptum, ut emant frumentum; Joseph, vers. 27, benigne eos et lauto convivio excipit.

1. Interim fumes omnem terram vehementer premebat. 2. Consumptisque cibis quos ex Ægypto detulerant, dixit Jacob ad filios suos: Revertimini, et emite nobis pauxillum escarum. 3. Respondit Judas: Denuntiavit nobis vir ille sub attestazione jurisjurandi dicens: Non videbitis faciem meam, nisi fratrem vestrum minimum adduxeritis vobiscum. 4. Si ergo vis eum mittere nobiscum, pergemus pariter, et ememus tibi necessaria: 5. sin

autem non vis, non ibimus : vir enim, ut saepe diximus, denuntiavit nobis dicens : Non videbitis faciem meam absque fratre vestro minimo. G. Dixit eis Israel : In meam hoc fecistis miseriam, ut indicaretis ei et alium habere vos fratrem. 7. At illi responderunt : Interrogavit nos homo per ordinem nostram progeniem, si pater viveret, si haberemus fratrem ; et nos respondimus ei consequenter juxta id quod fuerat sciscitatus : numquid scire poteramus quod dicturus esset : Adducite fratrem vestrum vobiscum? 8. Judas quoque dixit patri suo: Mitte puerum mecum, ut proficiscamur, et possimus vivere : ne moriamur nos et parvuli nostri. 9. Ego suscipio puerum, de manu mea require illum : nisi reduxero, et reddidero eum tibi, ero peccati reus in te omni tempore. 10. Si non intercessisset dilatio, jam vice altera venissemus. 11. Igitur Israel pater eorum dixit ad eos : Si sic necesse est, facite quod vultis, sumite de optimis terræ fructibus in vasis vestris, et deferte viro munera, modicum resinæ, et mellis, et storacis, stactes, et terebinthi, et amygdalarum. 12. Pecuniam quoque duplicem ferte vobiscum : et illam, quam invenistis in sacculis, reportate, ne forte errore facium sit : 13. sed et fratrem vestrum tollite, et ile ad virum. 14. Deus autem meus omnipotens faciat vobis eum placabilem : et remittat vobiscum fratrem vestrum quem tenet, et hunc Benjamin : ego autem quasi orbatus absque liberis ero. 15. Tulerunt ergo viri munera, et pecuniam duplicem et Benjamin : descenderunIQUE in Ægyptum, et steterunt coram Joseph. 16. Quos cum ille vidisset, et Benjamin simul, praecepit dispensatori domus suæ, dicens : Introduc viros domum, et occide victimas, et instrue convivium ; quoniam mecum sunt comesturi meridie. 17. Fecit ille quod sibi fuerat imperatum, et introduxit viros domum. 18. Ibique exterriti, dixerunt mutuo : Propter pecuniam, quam retulimus prius in saccis nostris, introducti sumus; ut devolvat in nos calumniam, et violenter subjiciat servituti et nos, et asinos nostros. 19. Quamobrem in ipsis foribus accedentes ad dispensatorem domus 20. loculi sunt : Oramus, domine, ut audias nos. Jam ante descendimus ut emeremus escas : 21. quibus emptis, cum venissemus ad diversorium, aperuimus saccos nostros, et invenimus pecuniam in ore saccorum; quam nunc eodem pondere reportavimus. 22. Sed et aliud attulimus argentum, ut emamus quæ nobis necessaria sunt : non est in nostra conscientia quis posuerit eam in marsupiis nostris. 23. At ille respondit : Pax vobiscum, nolite timere : Deus vester, et Deus patris vestri dedit vobis thesauros in saccis vestris ; nam pecuniam, quam dedistis mihi, probatam ego habeo. Eduxitque ad eos Simeon. 24. Et introductis domum, attulit aquam, et laveront pedes suos, deditque pabulum asinis eorum. 25. Illi vero parabant munera, donec ingrederetur Joseph meridie : audierant enim quod ibi comesturi essent panem. 26. Igitur ingressus est Joseph domum suam, obtuleruntque ei munera, tenentes in manibus suis : et adoraverunt proni in terram. 27. At ille, clementer resalutatis cis, interrogavit eos, dicens: Salvusne est pater vester senex, de quo dixeratis mihi? Adhuc vivit? 28. Qui responderunt : Sospes est servus tuus paler noster, adhuc vivit. Et incurvati, adoraverunt eum. 29. Attollens autem Joseph oculos, vidit Benjamin fratrem suum uterinum, et ait : Iste est frater vester parvulus, de quo dixeratis mihi? Et rursum : Deus, inquit, misereatur tui, fili mi. 30. Festinavitque, quia commota fuerant viscera ejus super fratre suo, et erumpebant lacrymæ : et introiens cubiculum fleuit. 31. Rursumque lota facie egressus, continuit se, et ait : Ponite panes. 32. Quibus apposis, seorsum Joseph, et seorsum fratribus, Ægyptiis quoque qui vescebantur simul, seorsum (illicitum est enim Ægyptiis comedere cum Hebraeis, et profanum putant hujuscemodi convivium) 33. sederunt coram eo, primogenitus juxta primogenita sua, et minimus juxta ætatem suam. Et mirabantur nimis, 34. sumptis partibus quas ab eo acceperant : majorque pars venit Benjamin, ita ut quinque partibus excederet. Biberuntque et inebriati sunt cum eo.

2. Pauxillum escarum — quod huic anno levando fami nostra sufficiat. Nesciebat Jacob adhuc quinquennium sterilitatis et famis superesse; hoc enim dixit et fecit Jacob anno secundo sterilitatis, ut patet cap. xlvii, vers. 9.
- ^{Tir*} j. 3. Judas, — qui inter fratres nimo, prudentia, eloquentia et auctoritate excellebat, inquit Philo. Sib attestazione jurisjurandi. — Hebraico est, *contestando contestatus est nos*, id est denunciavit nobis adhibito juramento, dicens: « Per salutem Pharaonis. »
- Nox videbitis iaciem meam, — non permittam vos mecum agere, aut quidquam emere in tota Ægypto; tanquam exploratores vos puniam. Ha Abulensis.
- s. C. IX meam noe fecistis MISERIAM, — non intendendo, sed occasionem dando vestris sermonibus huic mero miserie, qua meo Beniamino privor. Vido *Can.* 20.
- ^{Xtn.} 7. 7. Interrogavit nos homo, etc., si habemus fratrem. — Vera refert Judas, ut patet cap. seq. vers. 19, licet hoc ipsa taceantur cap. xlv, vers. 13: ibi enim summatim tantum res narratur, hic vero et cap. seq. exactius et prolixius rem totam, rei que gestu ordinem enarrant fratres.
- ^{Vtn.} j. 8. Puerum, — fratrem natu minimum; alioqui Benjamin jam crai 24 annorum, filiosque genuerat; au rat»ul Palct caP- XLV» vers- 21. Natus est enim Zrjp. Benjamin, anno decimo sexto Josephi, quo ipso -,-,!!« venditus est in Ægj'ptum; hoc autem conligerunt anno secundo sterilitatis, quo Joseph erat 39 annorum, et patet ex dictis, et ex cap. xlvii, vers. 9; jam computa ab anno 16 Josephi ad 39 ejusdem, habebis 24 annos Beniamini.
- xui Totidem fere annorum, puta 23, erat Isaac, cum jussus est Abraham eum immolare; ita et l Jacob hic suum Benjaminum eadem ætale cogit iatwi tur abdicare et resignare in manus Dei.
- Ne moriamur. — g. d. « Compassio quam exhibemus puero, nobis omnibus erit causa interitus; fame enim peribimus, nisi cum nobiscum mittas, n ait S. Chrysostomus, *hotn.* Gk
- ^{lat.} e. 9. Eno peccati nr.es in te omni tempore, — q. d. Quamdiu vivam, hoc mihi peccatum impropere, et quamcumque voies, poenam mihi infligo.
- io. 10. Si non intercessisset DILATIO, — nisi fuisset injecta ista mora, qua remoratus es nos, negando nobis comitatum Benjamin.
- ^{T«tu.} II. Sumite de optimis terre fructibus. — Hebraico est; sumite *de cantatione terræ*. Cantatio hebraico vocatur res præstans, nobilis, laudabilis et decantanda (I).
- ^{r'u} Resina, — id est theriacro, inquiunt Judroi; sed ^{L1?} perperam: resina enim est succus fluens ab arbore. Jam varim sunt arbores quæ resinam dant. In Judroa et Syria resinam dat arbor, quæ voca-

li) Hæc munera, juxta Rosenmullerum, erant *aliquantum battami*, et *aliquantum mellis*, son sucri ex uvis passis ad mellis propemodum spissitatem decocti, arabibus *dibs* vocati, *aromata*, *ladanum*, *pistacia* et *amygdala*.

tur ferula, cujus succus sive resina vocatur galbanum, inquit Dioscorides, hb. III, cap. uxxi, et ex eo Abulensis. Vide et Plinium lib. XII, cap. XXVI, in fine; favet et Josephus; nam in eo pro px)]»w legendum videtur -jxxGíw.

^{Storacis.} — Storax lacryma est arboris, quæ styrax dicitur, de qua Dioscorides, lib. I, cap. l'ldT lxxviii, et Plinius, lib. XII, cap. xxv; ex ea fit unguentum styracinum, quod capillos, non tantum bono odore, sed et colore flavo imbuunt.

^{Stactes.} — Stacte lacryma est myrrhæ, puta liquor myrrhæ purissimus et subtilissimus. ¶T¶

^{Terebinthi.} — Terebinthus hic est resina, vel succus, qui ex arbore terebintho distillat: vulgo termenlina vocatur.

11. Ego autem quasi orbatus absque liberis Vers- <*. ero; — interea dum vos omnes absentes eritis, videbor mihi esse orbatus; et forte reipsa nonnullis, aut etiam omnibus vobis in hoc itinere orbabor.

Discant hic parentes suas spes et gaudia non collocare in filiis. Ecco Jacob in senio, cum liberis frui putabat, iis orbat. Adde, dum filii adulescunt, sæpe cum rotato crescunt simul et eorum vitia, et parentum curro. Discant, *secundo*, fideles nulli rei mundans inniti, sed toti a Deo pendere. Ecco Jacobo subtrahitur quidquid dilexerat, scilicet Rachel, Joseph, Benjamin, ut ab iis amorem avocet, et in Deum transferat. Discant *tertio*, adversis non frangi, quia tunc felicitas est proxima, cum miserrimi videntur. Sic enim Jacob hic afflicto, mox omnibus malis eripitur. Cum ergo derelictus et perditus videris, animos sume, scito prosperam fortunam stare ante januam, tibi que imminere. Ecce enim Dominus ex alto nos aspicit, certantes intuetur et corroborat, atque præmia disponit et prout parat, ut ipse dixit S. Antonio a dromonibus mire vexato (2).

19. Occide victimas, et instrue convivium. — v«». i#. « Viclimro » vocantur hic et alibi animalia, puta oves, vituli, capones, pisces jugulati non ad sacrificium, sed ad convivium; hebraico enim est Fl3U mata *teboach tebach*, id est, macta mactationem, hoc est, macta animalia mactanda ad epulum. Adde hoc animalia vocari quoque victimas, respectu ipsius sacrificii; veteres enim inter epulas sacrificabant. Id do Judæis palet *Erodi ri* cap. xn, ubi in ultima sua ccena, quam peregerunt in Ægypto, immolarunt et comederunt agnum paschalem. Ita fecit et Christus in ultima sua coma, cujus epulum sacrum, pariter et sacrificium fuit Eucharistia.

De Gentilibus idem patet ex Athenroo, Macrobio, Virgilio, Homero. Erant enim sacrificia quasi saero epulro, in quibus Deus cum hominibus epulabatur; idcoque vocantur viclimro.

(2) Vers. 18. Hebr, est, *propter negotium ergenti redeuntis, ad devolandum se* (ut Josephus seso devolvat) *super nos i et ad irruendum super nos.*

ver n 23. Pax vobiscum, — no timeatis, ego securos vos esse jubeo.

Deus dedit vobis, — per me; cui id, Deo inspirante, jussit Joseph.

Morali- Discant hic rectores et principes, quomodo in Josepho honores non mutant mores, sed in summo fastigio pristinam retineant comitatem cum maturitate conjunctam. Discant singuli, ubique et in omnibus Josephum virtutum semina spargerò: fuit enim ipse innocens in domo patris, patiens in adversis, fidelis in servitio, castus in tentatione, sapiens in occultorum reseratione, prudens in futurorum provisione, justus in fratrum castigatione, et nunc pius in ipsorum susceptione.

Eiem. Ha Villegisus, testo Naclero, Zieglero et aliis, Platri- patre rhedario natus, ab Othone III subito primus inter Electores adoptatus, non se efferret, sibi crebro suggererat: « Vide quis sis, memento quis fueris, » Unde et rotas suo musæo appingi curavit, iisque subscribi: a Villegise, prioris fortunæ memor, quis nunc sis considera. » Hæc rota postmodum insigne archiepiscopali Mogunlino fuit, atquo ab Henrico II Imperatore confirmatum.

Benedictus XI, ex paupere creatus Pontifex, cum matrem a matronis Romanis splendidiori cultu ornatam, ad se venientem videret, dissimulavit se eam agnoscere, ac monitus adesse matrem: « Ego nunc, ait, matrem tam specioso amictu esse credam? non agnosco; matrem enim et pauperem scio et ignobilem, » Exiit ergo ipsa vestes sericas, ac suas pannosas induit; tum Pontifex eam amplexatus: « Hoc habitu, inquit, matrem reliqui, et talem libenter agnosco recipioque. »

Franciscus rex, captus a Carolo V, scripsit in pariete: « Hodie mihi, cras tibi. » Subscripsit Carolus: « Homo sum, nihil humani a me alienum puto. »

Gilimer, Wandalorum rex, captus et ductus a Justiniano in triumphum, risit, dixitque: « Rideo fortune vicissitudines, ut qui modo rex fuerim, jam serviam. »

Thesaurus, — pecuniam in saccis vestris occulte a me reconditam; hæc enim hebraico vocatur *maimón*, Chaldaice *mammon* et *mammona*, a radice *JCD taman*, id est, abscondit, recondidit.

Pecuniam quam dedistis mihi — in pretium frumenti quod a me emistis.

Probatam ego habeo. — Hebraico est: *Pecunia vestra venit ad me, q. d.* Ego illam accepisse me fateor, et licet eandem occulto vobis reddiderim, acceptam tamen estimio et computo, et perinde ac si eam haberem reputo.

▼ m.u. 24. Lavarunt pedes suos. — Hinc rursum patet Hospitalibus olim ante mensam pedes lavari solitos: idem in prandio, quam in cœna; fuit enim hoc Josephi convivium prandium, non

cœna, ut patet vers. seq. Sic servo Abrahamæ hospiti apud Bathuelem loti sunt pedes, supra cap. xxiv, vers. 32 (1).

29. Vidit Benjamin. — Viderat prius, sed obiter viderat et dissimulanter, nunc ex professo eum intuetur et alloquitur. Unde hic aspectus lacrymas teneri amoris et pietatis illi excussit.

30. Festinavitque, — quasi ad aliud negotium evocatus (2).

32. Illicitum est enim Ægyptiis comedere cum veteribus; Hebræis. — Primo, quia Ægyptii partim ex superbis, partim ex superstitione aversabantur pastores et pecuarios, quales erant Hebræi. Secundo, quia oves, vituli boves, quibus vescebantur Hebræi, erant dii Ægyptiorum, quæ proinde occidere aut comedere eis non licebat, Exodi vii, vers. 26; non quod in hoc convivio talia essent apposita, sed quod scirent Hebræos talibus vesci solere.

33. Sedebunt. — Hinc patet morem sedendi in convivio mensa esse antiquissimum; mos enim aegyptiorum sedendi, vel discumbendi, longe posterius cepit.

Primogenitus juxta primogenita sua, — g. d. i Primogenitus, puta Ruben, primo loco sedit. Secundogenitus, puta Simeon, sedit secundo loco; tertius tertio; ultimogenitus, puta Benjamin, sedit ultimo. Videtur Joseph ipse hunc fratribus singulis dedisse ordinem, cosque per suum ceconomum hoc ordine evocasse et collocasse in mensa; idcirco ipsi mirati sunt undenam ipse sciret ætalem et ordinem singulorum.

Et mirabantur nimis, — tum ob ordinem singulis in mensa apposite, juxta ætalem assignatum; tum ob humanitatem Josephi, quæ e sua paropside singulis mittebat suam partem suumque munus, ita tamen ut Benjamin minimus cæteris amplius acciperet, uti sequitur.

31. Sumptis partibus quas ab eo acceperant. — Vm.K. Hebræa clarius significant quod Joseph e sua mensa partem suorum ferculorum, honoris causa, miserit ad singulos fratres in alia mensa consistentes.

Ut quinque partibus excederet. — Videtur ergo Joseph quinque fercula amplius Benjamin quam cæteris misisse; licet Josephus et Abulensis putent Josephum singulis fratribus misisse quinque fercula, sed ita ut Benjamin in singulis acciperet duplam portionem. Alii putant quod una eademque portio data sit singulis, sed Benjamin quintuplo major et grandior.

Verum prius quod dixi, magis significant Hebræa. Voluit Joseph hac ratione præ aliis honorare Benjaminum, nipote fratrem suum uterinum: cujus rei symbolicam dat causam Alesan-

ti) Vers. 27. Propter hoc Benjamin interrogabat eos quomodo valerent.

(2) Vera. 31. Cl. Phium, lib. Ul, epbf. 16, de dissimulatione Arriæ toquentin: « Cum diu cohibita lacryma vincerent, prorumperentque, egrediebatur; tum se dolori dabat. Satiata. siccis oculis, composito vultu redibat. »

der Polyhistor, apud Eusebium, lib. IX, cap. ult.: Quia, inquit, Lia septem pepererat proles, Rachel duas tantum; no itaque Rachel minor videatur esse Lia, hinc Joseph in filio ejus Benjamin, quinque ei partes addit, ut sic eam Li® adæquet. Sicut enim Lia quinque prolibus Rachelem, ita Benjamin, et consequenter Rachel suos fratres ipsamque Liam eorum matrem, quinque partibus, sive missibus superabat in hac mensa Josephi. j nili Allegorico, Benjamin est S. Paulus ex tribu b s B s - Benjamin oriundus, qui præ aliis Apostolis, sapientia, gratia, facundia, efficacia et zelo a Reo ‘ t ». dotatus est. Ita S. Ambrosius et Prosper, a Reducitur Benjamin, ait S. Ambrosius, lib. De Joseph, cap. is, et bonis odoribus comitatus advenit portans secum resinam, etc. Talis enim Pauli prædicatio, ut putrem aboleret affectum, corruptumqne evacuaret humorem disputationis suæ aculeo, urere magis ægra mentis viscera cupiens, quam secare. Incensum orationis, et casiam et guttam scpulturæ insignia esse, David nos docuit dicens : Myrrha, et gutta, et casia a vestimentis. Venit enim Paulus crucem Domini predicare. » Et cap. x : « Ideo in convivio pars ejus quintupliciter major effecta est, quod haberet superioribus anteferri non solum mentis prudentia, sed etiam militia corporis et gratia castitatis. » Dncü- Et inebriati SONT, — satiati sunt; exhilarati u “-sunt, mero incaluerunt, citra tamen crapulam aut temulentiam; hanc enim continens et S. Joseph in sua mensa non permisisset; nec hac re-

creantur homines, sed, ut ait S. Augustinus, se mergunt diluvio. Audi Plinium lib. XIV, cap. xxn: Ex vino, inquit, et ebrietate oritur « pallor et genarum pendili®, oculorum ulcera, tremui® manus, labantesque pedes, et furiales somni, et inquietas nocturna, præmiurque summum ebrietatis portentosa libido, ac jucundum nefas. Postera die ex ore halitus foetidi, ac fere omnium oblivio morsque memoriæ, prudentiæ et mentis. ■ Adde damna temporis, pecuniæ et conscientii®, de quibus dixi cap. xn, in fine.

Preciare Alfonsos, Aragoniæ rex, rogatus cur adeo ebrietatem detestaretur, respondit : « Quia scio furorem et libidinem ejus tilias esse. Scio quantum gloriæ Alexandri Magni obfuerit ebrietas. »

Ebrietas ergo hæc fuit læta et largior vini potatio, qua mens non obruebatur, sed exhilarabatur: ita S. Hieronymus, Augustinus et Philo. Undo Graecum (Mttn, id est inebriari, dicitur, quasi ju: i ri ttiw, quia post sacra veteres læti indulgebant poculis; vel potius « si t z; fu&tztu, id est, a remissione et relaxatione animi, etiam sapientis, quæ fit per suavitatem et hilaritatem vini paulo copiosius hausti. Ila Eustathius ex Athenæo.

Apposite dixit Anacharsis in vite esso tres boiros, et tres calices. Primus, inquit, calix bibitur i 12;,* sanitatis; secundus, voluptatis; tertius, ebrietatis, injuri® et insani®. Sperne voluptates, nocet nulla. empta dolore voluptas; æternas delicias exspecta, rumina illud : « Lætatus sum in his qu® dicta sunt mihi : in domum Domini ibimus. »

CAPUT QUADRAGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Scyphum suum occulte tn sacco Benjamins' poni jubet Joseph. Hinc Benjaminum quasi furem stbi in servum deposcit; pro eo se Judas, vers. 18, in servitutem offert.

1. I præcepit autem Joseph dispensatori domus suæ, dicens : Imple saccos eorum frumento, quantum possunt capere, et pone pecuniam singulorum in summitate sacci. 2. Scyphum autem meum argenteum, id est pretium quod dedit tritici, pone in ore sacci junioris. Factumque est ita. 3. El orto mane, dimissi sunt cum asinis suis. 4. Jarnque urbem exierant, et processerant paululum : tunc Joseph accorsilo dispensatore domus : Surge, inquit, et persequere viros; et apprehensis dicito : Quare reddidistis malum pro bono? 5. Scyphus, quem furati estis, ipse est in quo bibit dominus meus, et in quo augurari solet : pessimam rem fecistis. G. Fecit ille ut jusserral. Et apprehensis per ordinem locutus est. 7. Qui responderunt : Quare sic loquitur dominus noster, ul servi lui tantum Uagilii commiserint? 8. Pecuniam, quam invenimus in summitate saccorum, reportavimus ad te de terra Chanaan : et quomodo consequens est ut furati simus de domo domini tui aurum vel argentum? 9. Apud quemcumque fuerit inventum servorum tuorum quod quæris, moriatur, et nos erimus servi domini nostri. 10. Qui dixit eis : Fiat juxta vestram senten-

tiara : apud quemcumque fuerit inventum. ipse sit servus meus, vos autem eritis innoxii. 11. Itaque festinato deponentes in terram saccos, aperuerunt singuli. 12. Quos scrutatus, incipiens a majore usque ad minimum, invenit scyphum in sacco Benjamin. 13. Atilii, scissis vestibibus, oneratisque rursum asinis, reversi sunt in oppidum. 14. Primusque Judas cum fratribus ingressus est ad Joseph (necdum enim de loco abierat), omnesque ante cum pariter in terram corruerunt^ 15. Quibus ille ait : Cur sic agere voluistis? an ignoratis quod non sit similis mei in augurandi scientia? 16. Cui Judas : Quid respondebimus, inquit, domino meo? vel quid loquemur, aut juste poterimus obtendere? Deus invenit iniquitatem servorum tuorum : en omnes servi sumus domini mei, et nos, et apud quem inventus est scyphus. 17. Respondit Joseph : Absit a me ut sic agam ; qui furatus est scyphum, ipse sit servus meus : vos autem abite liberi ad patrem vestrum. 18. Accedens autem propius Judas, confidenter ait : Oro, domine mi, loquatur servus tuus verbum in auribus tuis, el ne irascaris famulo luo : lu es enim post Pharaonem 19. dominus meus. Interrogasti prius servos tuos : Habetis patrem, aut fratrem? 20. et nos respondimus tibi domino meo : Est nobis pater senex, et puer parvulus, qui in senectute illius natus est; cujus uterinus fraler mortuus est : et ipsum solum habet mater sua, paler vero tenere diligit eum. 21. Dixislique servis tuis : Adducite eum ad me, et ponam oculos meos super illum. 22. Suggestimus domino meo : Non potest puer relinquere patrem suum ; si enim illum dimiserit, morietur. 23. Et dixisti servis tuis : Nisi venerit frater vester minimus vobiscum, non videbitis amplius faciem meam. 24. Cum ergo ascendissemus ad famulum tuum patrem nostrum, narravimus ei omnia quæ locutus est dominus meus. 25. Et dixit paler noster : Revertimini, et emite nobis parum tritici. 26. Cui diximus : Ire non possumus ; si fraler noster minimus descenderit nobiscum, proficiscemur simul : alioquin, illo absente, non audemus videre faciem viri. 27. Ad quæ ille respondit : Vos scitis quod duos genuerit mihi uxor mea. 28. Egressus est unus, et dixistis : Bestia devoravit eum; et hucusque non comparet. 29. Si tuleritis el istum, et aliquid ei in via contigerit, deducetis canos meos cum mærore ad inferos. 30. Igitur si intravero ad servum tuum patrem nostrum, el puer defuerit (cum anima illius ex hujus anima pendeat), 31. videritque eum non esse nobiscum, morietur, et deducet famuli tui canos ejus cum dolore ad inferos. 32. Ego proprie servus tuus sim, qui in meam hunc recepi fidem, et spopondi dicens : Nisi reduxero eum, peccati reus ero in patrem meum omni tempore. 33. Manebo itaque servus tuus pro puero in ministerio domini mei, et puer ascendat cum fratribus suis. 34. Non enim possum redire ad patrem meum, absente puero : ne calamitatis, quæ oppressura est patrem meum, testis assistam.

Ven. !. 2. SCYPHUM, **de.**, PONE INORE SACCI JUNIORIS,— Beniamini. Fecit hoc Joseph, ut hac ratione pertentaret animos fralruin, num inviderent Beniamino, tanquam Rachelis Glio, et tanquam ei, qui quintuplo majores partes in convivio acceperat, ut videlicet, si invidiam hanc persentisceret per fratrum silentium et neglectum Beniamini, eum apud se retineret, ne quid in via fratres contra eum, uti olim contra se fecerant, molirentur. Sin vero amorem fraternum, per anxietatem et curam cum liberandi, ostenderent, cumdern cum eis dimitteret. Ita Philo, Josephus, S. Chrysostomus, Theodoretus.

VIT. S. 15. Scyphis queii furati estis. — Nola : Joseph juste potuit suos fratres punire, hunc melum et terrorem eis incutiendo, ob scelus in se commis-

sum, ut hac afflictione in se reversi, peccatum suum agnoscerent, uti reipsa fecerunt, inquit S. Augustinus. Uenjaminum tamen ita affligere non potuit. Unde levis hic, et venialis in eum fuit calumnia, qua ei furtum scyphi impegit ; verum ea in bonum Beniamini fuit concinnata, ut dixi vers. 2, fuilque ca modici temporis, quam mox se patefaciendo maxima lætilia, inaximisque beneficiis compensavit. Fuit quoque hic mendacium; nam Joseph hæc non dixit tentando et interrogando, uti dixit illa cap. xi.ii, vers. 9, sed omnino asserendo. Fuit tamen hoc mendacium jocosum, non perniciosum.

Quod ergo S. Augustinus, Qurest. CXXV, conatur Josephum excusaro a mendacio, inlelligc, do serio et noxio.

Symbolice, sient Joseph lusit cuoi Benjamin, quem inilio quasi furem premere ac vincere velie se simulavit; postea vero totum id joco factum ostendit, cumque amplexans caderis fratribus prælulit : ita Deus agit cum humilibus; contemni illos patitur, nffligi, vexari; sed si humiliter et patienter ea ferant, blandietur cis, cosque evehet, ut tanto fiant gloriosiores, quanto fuere abjectiones. Ludus ergo Dei est humilitas.

IX quo augurari solet. — Septuaginta, in quo augurio auguratur. Perperam ergo vertit R. Kimchi, pro quo augures consuluit.

Tradit Julius Sirenius, lib. IX De Fufo, cap. xviii, Ægyptios et Assyrios pelves (sic et scyphos, ul vidciur) aqua replere, deinde certis verbis dæmonerū advocare solitos, ac tum dæmoncin instar sibili ex aquis edidisse responsa ad ea, de quibus consulebatur. Rursum, dæmon subinde iu aqua exprimebat speciem, vel imaginem rei, vel auctoris qui quærebat, uti et jam divini nostri auctorem furti, suis incantationibus in aquarepræsentant et exoculant (1).

Dices, ergono Joseph talem hic se profitetur quiur magum et divinum? Affirmat Calvinus, ideoquo [^]Ecum gravi simulatione contra religionem pcc-jrk-casse asseverat. Sed quis hoc credat de Josepho, nt^ri-qUj propheta fuit piissimi» ac sanctissimus? Res-icRfi. pondet itaque S. Augustinus, Josephum hic loqui n? non serio, sed joculariter; sic enim videtur loqui vers. 15. *Secundo*, Theodoretus vult Josephum loqui interrogative, non assertive. *Tertio*, D. Thomas vult Josephum loqui, non ex sua, sed Ægyptiorum opinione, qui Josephum vere putabant esso augurem (2). Sed hæc non satisfaciunt huic versui et contextui.

Dico ergo, pro *augurari*, hebraico est úri3 nachas, quod significat præsagiō et divinare, sive augurio, sive naturali sagacitate, puta conjectare, rimari et indagare. Unde Chaldæus et Abenezra vertunt, *probare*. Joseph ergo hoc scypho, eum vino plenum hospitibus suis propinando, naturaliter divinabat et explorabat hospitum suorum temperantiam, prudentiam, et arcana cordis (in vino enim est veritas), et hic explorabat quis fratrum in Benjaminum esset animus, ut dixi vers. 2. Sinebat tamen ipse fratres suos falli, ut putarent se vere ei proprio esse augurem, ideoquo verbo ambiguo usus est.

Sic *augurium* pro conjectatione capit Plinius, cP*sI* ^oriiC^um Tacitum, cum ait : «Auguror, nec me fallit augurium, historias luas Lode immortales foro. » Sio Aristoteles, *problem.* 9, j£™*secl. 33, sternutamentum vocat sacrum augurium sanitatis capitis, quia scilicet signum est, ca-

put bene valere, posse concoquere, et excernere superfluos et noxios humores; cum enim capitis calor humorem, spiritumque extraneum crudum ei ventosum pervincit et expellit, tunc moveri solei sternutamentum (3).

15. QI üP xox sir SIMILIS MEI n ALGCRAxD! SCIEN- Vert. 15. t ía. — d Augurandi,» id est, divinandi et conjectandi; hoc enim est Ilebræum cnj nachas, ut dixi vers. 5, *q.d.* Cum Pharaō, totaque Ægypti» me ut augurem, id est, prophetam et divinum, agnoscat et colat, quomodo vos soli in hoc furto putastis? vos me meamque divinationem posse latere.

16. Dtus ixyexit peccatum nostrum. — Aliqui Vmui. cum S. Augustino intelligent pccalum venditionis Josephi. j. d. Quia nos Josephum in servitute vendidimus, hinc justm nunc subdimur servituti. Hoc in corde suo senlire potuit Judas, verum exterius ipsi Josepho de hoc peccato non loquitur, sed de peccato furti scyphi : de eo enim accusabat eos Joseph; undo de eodem Judas respondit, illud agnoscendo. Videtur ergo Judas putasse, et suspicatus esse, quod Benjamin vere furatus esset scyphum, praesertim cum Benjamin deprehensus taceret, nec se defenderet. Aut certe in re ancipiti et dubia maluit Judas peccalum fratri ascribere, et humiliter veniam precari, itaque iram Josephi lenire, quam eandem magis concitare Benjaminum excusando, et vel expresse vel tacite culpam in Josephum ejusque famulos retorquendo, cisque fraudem, dolum et calumniam impingendo. Ex eo enim quod scyphus inventus erat in sacco Benjamini, praesumptio furti erat de Benjaminō. Ila Abulensis. Vere S. Augustinus, *Sent.* 118 : » Melior est, inquit, in malis confessio, quam in bonis superba gloriatio (4). »

Quare rogatus Anachoreta quam potissimum ad cadum viam invenisset, respondit : a Si se homo semper accuset, » testis est B. Dorotheas, *doctrin.* 7. Ita. S. Catharina Senensis alique humiles et illustres Sancti, ad omnia mala, quæ sibi, proximis, aut reipublicæ eveniunt, dicero solent : a Mea culpa hoc malum accidit (5). »

20. Ipsum solum uabet mater sua, — ipse solus venio ex matre superest; hebraico, remansi/ solus matris suat, quod etiam de mortua dici potest: mortua enim jam erat Rachel, mater Benjamini.

21. Poxam oculos meos surm illum, — benigne venio cum aspiciam, benevolus illi ero, favebo, ei fovebo illum; nude Septuaginta vertunt, *curam illius habebo*.

(3) Vers. 7. Pro *ut* hebr. est *prafanum*, id esi *absit*.

(i) Rectius, nt videtur, *invenire iniquitatem* perinde esi, ac iniquitatis diu occulta» ac impunito panas exigere.

(5) Consilium Josephi videtur fuisse, non ut illuderet fratribus, sed ut videret, quomodo erga patrem, et precipue erga Benjaminum allekti essent, ei an Benjaminō similiter ut sibi ohm in domo paterni infesti essent. Hoc sciro volebat : poterantque fratres per hanc occasionem tuto animum suum aperire. Nisi enim patrem sincero amant, si Benjaminō invident, nou recusabunt eum in Ægypto relinquere propter culpam ab ipso contractam.

ti) Do variis modis divinandi per cyathos, vide Roscnmullcri *das ait. und. neu. Morgentand.* P. I, num. 153, pag. 211; Wiseman, op. cil. *Confér.* 6.

(2) Roscnmullcrus : « Præfectus domini Josephi, jussu tjeri, cujus videtur ludi conscius fuisse, sermonem accommodat ad rem institutam, v

vtr». 30. 30. Anima, — Vila pain's pendet ex vita filii; si enim moriatur vel auferatur filius, morietur pater præ tristitia.

32. Ego rnopiiiB, —ego peculiaris tibi servus sim, qui et roboro et usu rerum tibi utilior ero, quam puer Benjamin.

CAPUT QUADRAGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Joseph sc fratribus aperit, eosjtto,vers. V, cum muneribus ad patrem remittit, ut cum ad se adducant: illis, vers. 9.6, præ gaudio vix sa capit.

1. Non se poterat ultra cohibere Joseph multis coram astantibus : unde praecepit ut egrederentur cuncti foras, et nullus interossei alienus agnitioni muluæ. 2. Elevavitque vocem cum fletu , quam audierunt Ægyptii, omnisque domus Pharaonis. 3. Et dixit fratribus suis : Ego sum Joseph ; adhuc pater meus vivit? Non poterant respondere fratres nimio terrore perterriti. 4. Ad quos ille clementer : Accedite, inquit, ad me. Et cum accessissent prope : Ego sum, ait, Joseph, frater vester, quem vendidistis in Ægyptum. 5. Nolite pavere, neque vobis durum esse videatur quod vendidistis me in his regionibus: pro salute enim vestra misit me Deus ante vos in Ægyptum. 6. Biennium est enim quod cœpil fames esse in terra : et adhuc quinque anni restant, quibus ncc arari poterit nec meti. 7. Præmisitque me Deus ul reservemini super terram, et escas ad vivendum habere possitis. 8. Non vestro consilio, sed Dei voluntate huc missus sum : qui fecit me quasi patrem Pharaonis, et dominum univers® domus ejus, ac principem in omni terra Ægypti. 9. Festinate, et ascendite ad patrem meum , et dicetis ei : ITæc mandat filius tuus Joseph : Deus fecit me dominum univers® terr® Ægypti : descende ad me, ne moreris, 10. et habitabis in terra Gessen : erisque juxta me tu, et filii tui, et filii filiorum tuorum, oves tu®, et armenia tua, et universa qu® possides. 11. Ibique te pascam (adhuc enim quinque anni residui sunt famis), ne et tu pereas, et domus tua, et omnia qu® possides. 12. En oculi vestri, et oculi fratris mei Benjamin vident quod os meum loquatur ad vos. 13. Nuntiate patri meo universam gloriam meam, et cuncta qu® vidistis in Ægypto : festinate, el adducite eum ad me. 14. Cumque amplexatus recidisset in collum Benjamin fratris sui, flevit : illo quoque similiter flente super collum ejus. 15. Osculatusque est Joseph omnes fratres suos, el ploravit super singulos : post qu® ausi sunt loqui ad eum. 16. Auditumque est, et celebri sermone vulgatum in aula regis : Venerunt fratres Joseph , et gavisus est Pharao, atque omnis familia ejus. 17. Dixitque ad Joseph ut imperaret fratribus suis, dicens : Onerantes jumenta, ite in terram Chanaan , 18. el tollite inde patrem vestrum el cognationem, et venite ad me : et ego dabo vobis omnia bona Ægypti, ul comedatis medullam terr®. 19. Præcipe etiam ul tollant plaustra de terra Ægypti, ad subvectionem parvulorum suorum ac conjugum; et dicito : Tollite patrem vestrum, el properate quantocius venientes. 20. Nec dimittatis quidquam de supellectili vestra, quia omnes opes Ægypti veslr® eruut. 21. Feceruutque filii Israel ut eis mandatum fuerat. Quibus dedit Joseph plaustra, secundum Pharaonis imperium , et cibaria in itinere. 22. Singulis quoque proferri jussit binas stolas : Benjamin vero dedit trecentos argenteos cum quinque stolis optimis : 23. tantundem pecuni® el vestium mittens patri suo, addens el asinos decem, qui subveherent ex omnibus divitiis Ægypti, et totidem asinas, triticum in itinere, panesque portantes. 24. Dimisit ergo fratres suos, et proficiscentibus ait : Ne irascamini in via. 25. Qui ascendentes ex Ægypto, venerunt in terram Chanaan ad patrem suum Jacob,

2G. et nuntiaverunt ei, dicentes : Joseph filius tuus vivit, et ipse dominatur in omni terra Ægypti. Quo audito Jacob, quasi de gravi somno evigilans, tamen non credebat» is. 27. Illi e contra referebant omnem ordinem rei. Cumque vidisset plaustra, et universa quæ miserat, revixit spiritus ejus, 28. et ait : Suilicit mihi si adhuc Joseph filius meus vivit : vadam , et videbo illum antequam moriar.

ta». ». 3. Eco svsi Joseph. — Ilæc vox inopina, quasi fulmon, ait Rupertus, perculit fratres, cosque attonitos, elingues et quasi amentes reddidit; a formidabili enim potentia Josephi, sceleri suo non nisi mortem meritam expectabant.

r.wpb Allegorico S. Ambrosius, lib. De Joseph, cap. xa : «Quid, inquit, aliud tunc clamavit, nisi, Ego sum Jesus, cum Pilato diceret : Tu dicis, quia rex sum. Accedito ad me, quia ego ad vos appropinquavi, ut per carnis susceptionem facerem me vestra; consortem naturæ. p El multo magis cum post resurrectionem se discipulis ostendit, dicens : «Nolite timere, ego sum. Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra, p Hæc S. Ambrosius. Vide et Itugoncm Cardinalem.

Sj q m Nota hic charitatem Josephi, qui usque ad éintii raortem læsus, ullus est suam injuriam, tum in fn- oblivione et silentio; tum blanditiis, amplexibus, •ft*, osculis, lacrymis et suspiriis; tum benefica fratrum perpetuaque alimonia. « Osculabatur ergo singulos, cl per singulos flebat, et irriguis lacrymis paventium colla perfundebat, itaque odium fratrum charitatis lacrymis abluebat, p inquit S. Augustinus, serm. 83 De Tempore. Disco a Josepho eflicacissimum philtrum esse, « ut ameris, uutLcr. ama. n Vere S. Chrysostomus, hom. 13 ad Populum : « Vis laudari? lauda alium. Vis amari? ama. Vis partibus primis poliri? cede illas prius alteri, p

Eno- Hoc philtrum suis Constantinopolitis Catho- ''^1* licis inculcavit S. Gregorius Nazianzcnus; dum Grr.crii enim ipsi ab Arianis, sub Valente Ariano Impc- 51XU&- ratore, vexati et oppressi, eo mortuo, sub Theodosio orthodoxo Imperatore par pari eis reddere, ' °l' cosque paribus molestiis afficere cogitarent, hæc ad cos dixit Nazianzcnus : «Non hæc, mi grex, a nobis poscit Christus, neque sic Evangelium nos docet. Opportunitas modo vobis offertur convertendi cos, qui per errorem seducti sunt. Agnoscant edocti delicta sua, procidant coram Domino, impietatem confiteantur, gregi nostro se immisceant. Uree mea sil ultio, ut qui nos alleccrunt injuriis, salutem consequantur, ac profiteantur esse preclara, qua; pridem persequabantur. Mites animis estote, filii. Cujus animus lenis ac tolerans est, is prudentia valet. Prestato illis beneficia qui vos odio persequuntur, ac prorsus eis delicta remittite. Quod si animus vehementer excistuat, neque coerceri se ira patitur, quod ab hoc alterum est prestate, ut hæc Christo permittatis, ac futuro tribunali reservetis. Mea enim est ultio, ego rependam, ait Dominus. His dictis po-

pulum placavit, et in suam sententiam pertraxit, » uti narrat Gregorius presbyter in Vita Gregorii Nazianzcnii. Ita S. Marlinus Ductionem presbyterum, suum calumniatorem, noluit officio privare, dicens ; a Si Christus passus est Judam, cur ego non patiar Brictioncm? » testis est Severus Sulpicius, Dialogo 3.

Hoc philtro Martyres sæpe snos carnifices converterunt, dum cos a Deo punitos suis precibus sanitati restituerunt, ut patet ex Vita S. Agnelis resuscitantis Praefecti filium se invadentem; ex Vita S. Joannis et Pauli, qui Terentiani Præfecti filium a dæmone liberarunt; ex Vila S. Laurentii et Pergentini, qui carnifices suos obrigescentes, orando vigori restituerunt; ex Vita S. Sabini, qui Vcnustianum Presidem oculorum dolore percussum sanavit; ex Vita S. Potamici®, S. Christine, S. Anatoliæ, S. Eugeniæ, Dari® et aliorum plurimorum.

Nota secundo cum S. Chrysostomo : Joseph hic peccatum fratrum elevat, non per fatum aut Homericam Aten, id est, deam, qu® mala et noxia inferre credita est a Gentilibus, sed per providentiam Dei, qui scelus eorum ordinavit in gloriam Josephi, et ipsorum publicumque bonum. Unde Joseph consolatur et horiatur cos ne doleant, aut so invicem propter hoc affligant, se non dolente, sed gaudente; unde ait :

5. Misit me De is, — g. d. Deus per vestrum see- Vm. Ius, quo me vendidistis, misit et direxit me huc, ut vostre aliorumque fami prospicerem; quare non tam damnanda est vestra in me iniquitas, quam divina; sapienti® providentia et misericordia predicando. Ita S. Chrysostomus.

0. Nec arari poterit, — nisi tantum in paucis v»r». agris Nilo adjacentibus; cæteri enim steriles erunt, quia Nilus, qui Ægypto est instar pluvi®, more suo non exundabit nec fœcundabit agros.

Biennium est exim. — Hinc patet res hæc gesta esse, fratresquo et patrem Jacobum in Ægyptum descendisse anno 2 sterilitatis, cum Jacob esset 130 annorum, Joseph vero 39; nam anno statis 30 Joseph evectus est ad principatum : successerunt deinde 7 anni fertilitatis, cl duo sterilitatis; erat ergo ipso hoc secundo anno sterilitatis 39 annorum, ac consequenter natus est ipse anno Jacobi 91; tolle enim 39 a 130, habebis 91, ut dixi superius. Hæc est basis et nodus chronologi® hujus artatis : unde sæpe repetenda.

8. Nox VESTRO CONSILIO, SED Dñi VOLUNTATE HVC Vr\$. missis sum. — « Voluntate » scilicet prefiniente exaltationem meam, meique venditionem tantum

permittente, ut per eam exaltarer : ita Suarez et alii passim. UnJe non dicit : a Vos misistis me, » quia vos mittendo peccastis; sed, « Missus sum, » quia Deus est auctor passionis, æque ac patienti® meæ, qua vestrum scelus subii et toleravi; non autem est auctor actionis veslræ : hæc enim fuit peccatum. Sic de Christo ait Petrus, *Actor*. cap. n, 23 : « Hunc definito consilio, et prrescientia Dei traditum, per manus iniquorum affligentes interemistis. » Decreverat enim Deus passionem Christi, non autem crucifixionem Judæorum. Nam, ut aiunt Theologi, « actio (Judæorum) displicuit, passio (Christi) grata fuit n Deo.

QUI FECIT ME QUASI PATREM PHARAONIS. — « Patrem, » id est, rectorem, consiliarium, moderatorem. Joseph enim ita res omnes Pharaonis suo consilio ac prudentia regebat, ac si ejus fuisset palen Ita Yatablus. Rursum, curabat frumentum et annonam toti auhc, imo toti regno Pharaonis, ac si totius regni fuisset paterfamilias. Sic rex Tyri suum consiliarium intimum, puta Hiram, vocat patrem suum, II *Paralip.* n, 13. Et Aman vocatur pater Artaxerxis, *Esther* xm, G. Fuit ergo ^{to} *pater regis*, titulus honoris et dignitatis primæ, in aulis regum Tyri, Ægypti et Persidis, sicut apud Hispanos, Italos et Gallos est *æconomus*, quem *Mayordomo* vocant, qui aulæ annonam aliaque necessaria curat, sicut paterfamilias curat domum suam. Ha Pineda, lib. V *DeSalom.*, pag. 197. Pulchre S. Chrysostomus, *hom.* Gl in persona Joseph : a Illa, inquit, servitus hunc principatum mihi conciliavit, illa venditio in hanc me gloriam evexit; illa afflictio hujus mihi occasio honoris fuit; illa invidia hanc mihi claritudinem peperit. Hæc nos non solum audiamus, sed et imitemur, et ita solemur cos qui nos affligere, non imputantes eis quæ in nos admiserunt, et omnia magna ferentes benevolentia, sicut ille admirandus. »

ven o. 9. Mandat, —significat, nuntiat, optat : ncc cnim Joseph potuit, aut voluit proprie imperare patri suo (I).

Ven. ii. 11. Ne et tu pereas. — Hebraice est tHVI p pen tifiare, nc depaupereris, id est, ne inopia et

inedia labores, jlaque pereas. Ita Chaldæus et Yatablus.

18. Medullam terræ. — Hebraice est, adipemrm.ll, *terree*, id est fruges, cl fructus terræ oplimos et pinguiissimos (2).

22. Binas stolas. — Hebraice est, v stes muta- Vm.it *torios*: ergo ul minimum binas, ut scilicet unam subinde cum altera commutaro possent. Pluralis enim numerus apud Hebreos complectitur dualem.

Nota : Vestes mutatori® ab Hebræis vocantur ^{v»**} pulchre et prestantes, quales in festis induimus, quando quotidianas viliores cum honestioribus commutamus : unde Noster « stolas » vertit.

Trecentos argenteos. —Trecentos floreaos Brabanticos; argenteus cnim siclus, sive stater, valebat et appendebat quatuor regales Hispanicos. Do quo plura *Exodi* xxx, 13 (3).

24. Ne irascamini in via. — Hebraice est, ne ri- Veau *xeniini*⁴, scilicet aller in alterum crimen iu me admissum intorquentes et impropertes. Sicut paulo ante facere cœperat Ruben, dicens : a Numquid non dixi vobis : Nolite peccare in puerum, et non audistis me? En sanguis ejus exquiritur, » cap. XLii, 22. Ita S. Chrysostomus (4).

Moraliler S. Ambrosius, lib. *De Josepho*, cap. xm : « Docet, ait, maxime in via fugiendam esse discordiam, ubi ipse viandi comitatus debet esse inviolabilis, et grati® habere consortium. »

2G. Quasi de gravi somno evigilans. — Altoni- veau tus et stupens, ut ncc loqui, nec rem tantam intelligere, aut concipere posset : tales cnim sunt qui subito evigilant; hebraico est, *cor ejus clanguit*, id est, tantam consolationem accepit, ut præ lætitia et admiratione cor pene deficeret, vitalis spiritus cessaret, itaque quasi in deliquium animi incideret (5).

17. Revixit spiritus ejus. — Instar ignis Iu-Vm.fl. cernæ, qui oleo deficiente cmoriens infuso oleo reviviscit, ait S. Chrysostomus. Unde ipse ex Septuaginta legit, a reaccensus est senex (id est, inquit, «juvenis ex sene est factus p) decrepitis terram spectans, n Pari modo Jacob, cujus cor prius tam inopinalæ et incredibilis rei, nuntiquo lætissimi admiratione clangucral, vers. 26, nunc videns plaustra, omnemquo apparatus sibi a Jo-

(2) *Omnia bona Ægypti t Ulter, bonitatem Ægypti*, id esi, optimum tractum Ægypti.

Vers. 20. Alii hebr. *oculus vester non parcat casis vestris* interpretantur : Nolito ita prcliosa et chara vestra supellectilla ducere, ut ca relinquenda vobis non censeatis, præscriiri si quid commodum exportari non potest.

(3) Vera. 23. Alii. hebr. vertunt, *patri autem luo misit sicut hoc*, id est lale munus quod sequitur, non ad pnedentia referentes.

(4) Ahi ; *Xihil timeatis*, ne iter facientes tale quid vereamini, quod vobh in priori itinere acciderit.

(5) Alii Alò cx significatione verbi Syriaci cl Arabici *frigere*, vertunt, *terum ille hoc parum commovebatur*. Michaelis ; *Sein Ucrz blich aber halt*.

(!) Do (erra Cessen situ dissentiunt eruditi. Juxta Michaelis, Gessenilidis latus septentrionale a Philistæa usque ad ostium Taniticum, ubi nunc est Damiat, ex porrigebatur. Ad occidentem vero hæc terra desertum Gufar complexa esse videtur, arenosum quidem et sterile, paucos tamen fontes habens, ac loca, in quibus oxes pasci possent; nec minus illa, quæ Heliodorus in *ÆiMopicis* descripsit circa Nili ostia, bucolia, armentorum gregibus pascendis imprimis apta. Limes fuisse videtur ad occidentem non Nilus ipse, sed agri ad Nilum siti, qui arabantur. Porro a man Mediterraneo, in confiniis P. i-læslinæ et Ægypti, id est, Raphia, linea ducenda est ad Hieropolim. Præterea dubium vix est, quin et magna pars Arabiae, Ægypti®, Heroopoh cl Heliopoli ad austrum sita, Cessemi di accensa fuerit. Metropolis Ægypti eo tempore erat vel Memphis, vel Tanis; utraque autem urbs est in vicinia ejus, quam descripsimus, Gessenilidis ida erat. CL De Laborde, *Commentaire yéogr.*, etc.

scpho submissum, ad se rediit, credidit tam Irc-
tumde Joscpho superstito nuntium, itaque quasi
revixit; Chaldæus vertit, *quievit Spiritus Sanctus
super Jacob parem ipsorum*; quia, ut explicant Ile-
Spiritali bræi, Spiritus Sanctus non manet in hominibus
dolentibus, melancholicis, ideoque tor-
luis ei pidis et ignavis, sed in alacribus, Letis, strenuis,
iiruwb, expeditis, qualis hic factus est Jacob : ac proindo
3 lo recepit spiritum propheticum, ut patet cap. seq.,

vers. 4, quo hactenus mcerens carucrat. Ita ipsi, trfcittu
el d^ri4'

28. Sufficit «ini. — Hebraice, multum rst *mihi, Veriti*
q. d. Abunde gaudeo, nuntius hic tam Imius su-
perat vota et spes meas, non est quid amplius
quod desiderem, vel optem. «Nunc juvenis ille
erexit mentem meam, et fugavit senectutis infir-
mitatem, et roboravit rationem, » ail S. Chryso-
sломus, hom. 65.

CAPUT QUADRAGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

*Jacob cum tota sua prosapia, quæ hic recenzetur, proficiscitur in Ægyplum. SecundoJ vers. 29, occurrit et
excipit cum Joseph.*

1. Profectusque Israel cum omnibus quæ habebat, venit ad Puteum juramenti, et mac-
tatis ibi victimis Deo patris sui Isaac, 2. audivit cum per visionem noctis vocantem se, et
dicentem sibi : Jacob, Jacob ; cui respondit : Ecce adsum. 3. Ait illi Deus : Ego sum for-
tissimus Deus patris tui; noli timere, descende in Ægyptum , quia in gentem magnam
faciam te ibi. 4. Ego descendam tecum illuc, et ego inde adducam te revertentem : Joseph
quoque ponet manus suas super oculos tuos. 5. Surrexit autem Jacob a Puteo juramenti :
tuleruntque eum filii cum parvulis et uxoribus suis in plaustis quæ miserai Pharaon ad
portandum senem, 6. et omnia quæ possederat in terra Chanaan : venitque in Ægyplum
cum omni semine suo, 7. filii ejus, et nepotes, filiæ et cuncta simul progenies. 8. Hæc
sunt autem nomina filiorum Israel, qui egressi sunt in Ægyplum, ipse cum liberis suis.
Primogenitus Ruhen. 9. Filii Ruben : Henoch et Phallu et Ilesron et Charmi. 10. Filii
Simeon : Jamuel et Jamin et Ahod, et Juchin et Sohar, et Saul filius Chanaanitidis. 11. Filii
Levi : Gerson et Caath et Morari. 12. Filii Juda : Iler et Onan et Sola et Pharos et Zara.
Mortui sunt autem Iler et Onan in terra Chanaan : nati sunt filii Phares, Ilesron et
Ilamul. 13. Filii Issachar : Thola et Phua et Job et Semron. 14. Filii Zabulon : Saved et
Ilelon et Jahel. 15. Ili filii Lia, quos genuit in Mesopotamia Syriæ cum Dina lilia sua.
Omnes animæ filiorum ejus et filiarum, triginta tres. 16. Filii Gad : Sephion et Raggi et
Sun et Escbon et Heri et Arodi et Ardi. 17. Filii Ascr : Janine et Jesua et Jessui et Boria,
Sara quoque soror eorum. Filii Boria, Heber et Melchiel. 18. Ili filii Zelphæ, quam dedit
Laban Liæ filiæ suæ, et hos genuit Jacob, sedecim animas. 19. Filii Rachel uxoris Jacob :
Joseph et Benjamin. 20. Nati sunt Joseph filii in terra Ægypti, quos genuit ei Ascnth,
filia Pulipharc sacerdotis Heliopolcos : Manasse et Ephraim. 21. Filii Benjamin : Bela et
Bechor et Asbel et Gora et Naanian et Echi et Ros et Mophim et Ophim et Ared. 22. Hi filii
Rachel quos genuit Jacob : omnes animæ, quatuordecim. 23. Filii Dan : Husim. 24. Filii
Nephthali : Jasiel et Guni et Jaser et Sallem. 25. Hi filii Balæ, quam dedit Laban Racheli
filiæ suæ, et hos genuit Jacob : omnes animæ, septem. 26. Cunei animæ, quæ ingressæ
sunt cum Jacob in Ægyplum, et egressæ sunt de femore illius , absque uxoribus filiorum
ejus, sexaginta sex. 27. Filii autem Joseph, qui nati sunt ei in terra Ægypti, animæ duæ.
Omnes animæ domus Jacob, quæ ingressæ sunt in Ægyplum, fuere septuaginta. 28. Misit
autem Judam ante se ad Joseph, ut nuntiaret ei, et occurreret in Gessen. 29. Quo cum
pervenisset, juncto Joseph curru suo, ascendit obviam patri suo ad eundem locum : vi-
densque eum, irruit super collum ejus, et inter amplexus flevit, 30. Dixitque pater ad

Joseph : Jani lælus moriar, quia vidi faciem luam, et superslilem te relinquo. 31. At illo locutus est ad fratres suos et ad omnem domum patris sui : Ascendam, et nuntiabo Pharaoni, dicamque ei : Fratres mei, et domus patris mei, qui erant in terra Chanaan, venerunt ad me : 32. et sunt viri pastores ovium, curamque habent alendorum gregum : pecora sua, et armenta, et omnia quæ habuere potuerunt, adduxerunt secum. 33. Cumque vocaverit vos, et dixerit : Quod est opus vestrum ? 34. Respondebitis : Viri pastores sumus servi tui, ab infantia nostra usque in præsens, et nos ctpatres nostri. Hæc autem dicetis, ul habitare possitis iu terra Gessen : quia detestantur Ægyptii omnes pastores ovium.

vw». i. 1. An Puteum juramenti, — in Bersabee, ut habent Hebræa; Bersabee enim hebraico significat puteum juramenti, ut dixi cap. xxi, vers. 31.

ven. 3. 3. Noli timere. — Poterat Jacob timere iter in Ægyptum : *Primo*, ob incommoda tam longi itineris, neve, ipse nipote senex, in via moretur antequam Josephum cerneret. *Secundo*, ne sui Ægyptiorum vilia imbiberent. *Tertio*, ne in Ægypto sedes figerent sui posterii, quibus a Deo promissa erat Chananæa, itaque Dei promissa irritarent, Deumque offenderent. Unde hunc metum eximit ei Deus, vers. 4. Nona ergo fuit hæc tribulatio Jacobi, sed quam Deus de more, mox sua apparitione et consolatione dispulit.

Ven. 4. 4. Eco DESCENDAM TECUM, — CgO libi V₁IC COHICS, imo dux ero, ducam te luosque in Ægyptum; indegne suo tempore reducam, te mortuum, tuos vero posleros vivos. Pio S. Ambrosius, lib. II De *Jacob*, cap. ix : « Quid igitur, inquit, ei deerat, cui Deus aderat? Quis tam potens in suo domicilio, quam iste in alieno? quis tam abundans in ubertate, quam iste in fame? Quis tam fortis in juventute, quam iste in senectute (in eo enim, ut idem ait cap. vin, certabant impigra vivacitas juventutis et tranquillitas senectutis)? Quis tam æstuosus in negotio, quam isto in otio? Quis tam velox in curriculo, quam iste in lectulo? Quis tam lælus in flore adolescenliæ, quam iste in morlis confinio? Quis tam dives in regno, quam iste in peregrino loco? Denique reges benedicebat. Et quis pauperem dicat, cujus conversalione dignus orbis terrarum non fuit? et ideo conversatio ejus erat in coelo. » Et : « Quid beatius quam Deum ipsum habere comitem itineris? » ait S. Chrysostomus, *hom.* G5.

Joseph quoque ponet manus suas super oculos tuos, — q. d. Joseph tibi morienti oculos claudet, ac consequenter relinques illic Joseph superslilcin. Hinc patet priscus Hebræorum mos, quo diarissimi charissimis suis morientibus oculos claudebant. Idipsum postea imitati sunt Græci et L chahoinani. Unde quæritur Euryali mater apud Virgilium, *Æneidos* XI :

an' ^{ti} mulierum' ^uinm' Ncc le, toa funera, mater
Produxit, pressive oculos, aut vulnera lavi.

Illud quoque rogat deos Penelope scribens ad

Ulysses, ut Telemachus filius utriusque parentis oculos clauderet; sic enim ait apud Ovidium:

Di, precor, hoc jubeant, ul euntibus ordino falis,
Ille meos oculos comprimai, ille tuos.

7. Filie. — Jacob unicam habebat filiam, Di-Vm. 1 nani; filias ergo hic vocat, tum Dinam, tum nurus suas, puta uxores filiorum suorum.

8. QUI INGRESSI SUNT IN ÆGYPTOM. — Vcl pCIIi-Ven. L bus suis, vel pedibus parentum, in quibus adhuc latebant. Nomine enim *ingressus* hic continetur omne tempus, quod ab ingressu Jacobi usque ad mortem Josephi decurrit, uti jam patebit.

Ipsæ (scilicet Jacob) cum uberis suis. — Supple descendit in Ægyptum. Ita Hebræa.

12. Hesron et Hamul. — ili nati sunt postea in Vm. 12 Ægypto, ut palet ex dictis, cap. xxxvni. Dicuntur tamen cum Jacob in Ægyptum descendisse, non in sua persona, sed in lumbis Phares patris sui, in quibus adhuc latebant. Nam, ut recte annotavit S. Augustinus, descensus hic et ingressus Jacobi in Ægyptum, complectitur quoque annos 17 vitæ ejus in Ægypto; imo et annos reliquos vitæ Josephi, puta 71, quia vocante et procurante Josepho descendit Jacob in Ægyptum.

Nota : Præ liliis Zane numerantur hic filii Phares, quia ex Phares et Hesron descenderunt reges Juda, et Christus Dominus (1).

Omnes annie filiorum ejus. — a Animæ, id est nati, geniti, puta lili et nepotes : nam Hesron et Hamul erant nepotes, non filii Jacobi; est synecdoche.

13. Triginta tres, — computata et ipsa Lia; Ven* | S

(1) In hac genealogia exhibenda, Noses non hoc solum videtur spectasse, ul nonnisi eos Jacobi posleros, qui cum eo in Ægyptum migrarunt, recenseret; verum consilium ejus simul et hoc fuit, ul tum integram posteroruna Jacobi genealogiam hoc uno loco, tum præterea numerum eorum omnium, qui e Jacobi prosapia iu Ægyptum venerunt, exhiberet, sive una cum Jacobo, sive ante eum, ut Josephus, illuc venerint, sive denique post Jacobi demum adventum illic nati fuerint. Quæ quum ita sint, nihil jam difficultatis habebit, quod in hoc catalogo, vers. 20, Josephi filii in Ægypto nati, et hoc nostro versu 12 Pherexi (ilii, Chetron et Chamul, recensentur, qui Jacobo in Ægyptum seso conferente vix jam nati esse potuerunt.

nut poliils ipso Jacobo cum suis filiis et filia Dina. Lia cniin non videtur ingressa in Ægyptum, sed ante fuisse mortua : sepulta est enim in llebron, ut patet cap. XLIX, vers. 31. Ab hoc numero rejiciuntur Iler et Onan, utpote mortui.

ti. 21. Filii Benjamin. — Numerantur hic decem filii Benjamin, ex quibus aliquos ipso postea genuit in Ægypto. Nam hoc tempore quo descendit in Ægyptum, Benjamin erat tantum 24 annorum ; unde non poterat tot genuisse filios. Rursum, non omnes hi fuere filii, sed aliqui nepotes Benjamin : nam expresse Septuaginta habent : *Gera autem genuit Arad*. Arad ergo non fuit filius, sed nepos Benjamin, cx filio Gera.

Ros. — Theodorclus et Procopius putant a Ros Romanos descendere et nominari ; sed errant : nam Romani a Romulo nomen et originem acceperunt.

Anio. — Ab hoc descendunt Aradii, inquit Procopius. Verum verius est Aradios descendere ab Aradio, filio Chanaan, uti dixi cap. x, vers. 18 ; Aradii enim fuerunt Chananæi, non Judæi, æque ac Sidonii, Tyrrii, Bibbi, alique Aradiis vicini.

vw.M. 26. Cuncta? animæ, — cuncti homines, omnes proles ; est synecdoche. Sic homines viles vocamus viles animas : e contrario Lucanus fortes animas, vocat viros strenuos in bello cæsos, cum ait :

Vos quoque qui fortes animas, bclloque peremptas

Aiin.h]]oc nota, ne quis ex hoc loco colligat animas

Tcl hominum, æque ac brutorum, nasci cx traduce, u m-puta cx semine cl anima parentum, cum fides r^{!?}ti w^{*} doceat animam hominis a solo Deo creari et infundi homini ; ideoque immortalis est, uti dixi «i»* cap. XXXVII, vers. 35.

Egressje suxt de femore, — puta do genitalibus, quæ sunt inter femora ; est metonymia. Se-

ProPræ a <l° femore, v quia, ut ait FrancisTu ciscMS Valesius, *Sacræ Philosoph.* cap. m, vere in gtaiu. femore sunt tres vento seminales, quæ ortæ ex lu[!]el lumborum venis, antequam in crura descendant,

viris per femora in scrotum, mulieribus in uterum recurrunt, et fecundiorcm seminis partem subministrant ; atque inde *Num.* v, 21, in maledictione adulter® dicitur : « liero tumescente, putrescat femur tuum, » q. d. Femore quo abusa es, puniaris, ul femur quo luxuriata es, putrescat, utque sterilitate et putredine plectaris, quæ filios quæslvisti ex adulterio.

Sexaginta sex, — in hoc numero non continetur Jacob, nipote pavens omnium, noe Joseph cl filii ejus, nipote qui jam erant in Ægypto.

v«.17. 27. Smi aginia. — Hic annumeres oportet ipsum Jacobum et Josephum cum duobus ejus filiis : sic enim reperies septuaginta.

Dices : Quomodo ergo Septuaginta et cx cis S. Lucas, *Ador.* vu, l i, numerant 75?

An7o, Respondeo, ipsi addunt et annumerant Josepho Manassis filium Machir, et nepotem Galaad.

Rursum, Ephraimi filios, Sutalaam et Jaam, ac hnrfti» nepotem Edem, qui fuit filius Sutalaam ; his enim l additi sunt 75. Hi autem adduntur, quia hi nati jEgyp- sunt vivente adhuc Josepho avo, ut patet Genes. llûà? cap. L, vers. 22. Nam descensus hic et ingressus Jacobi in Ægyptum, extendit ro usque ad mortem Jacobi et Josephi, ut dixi vers. 8. Ita S. Augustinus, lib. XVI De *Civit*, cap. xl.

Quæres, cur hi potius nepotes Josephi, quam aliorum fratrum in hoc catalogo numerentur?

Respondet *primo*, S. Augustinus, quia Joseph fuit causa descensus Jacobi et fratrum in Ægyptum.

Secundo, sicut Moses computat nepotes Judæ, sic Septuaginta computant nepotes Josephi, quia hi duo successerunt in primogeniluram Rubeni ; unde horum posterii obtinuerunt regnum Juda et regnum Israel. Ex Joseph enim, pula ex Ephraim, oiti sunt reges Israel, cx Juda reges Juda.

Tertio, quia Joseph fuit princeps fratrum, imo princeps Ægypti.

Quarto, quia Jacob filios Josephi in suos filios adoptavit, uti videbimus cap. xlvhi. Porro, numerat hic stirpem Jacob, ul ostendat quam illa in Ægypto creverit, quamque impleta sil Dei promissio : « In gentem magnam faciam te ibi, » vers. 3. Nam in Ægyptum ingressi sunt tantum 70 cum Jacob, egressi vero cum Mose sexcenta fere millia peditum, absque parvulis et mulieribus, *Exodi* XII, 37. Ha S. Chrysostomus (I).

34. Pastores sumus. — Nola Josephi modestiam, ve«u. prudentiam, simplicitatem. Modestiam, quia, in aula Pharaonis, sciri cupit se esse fratrem pastorum. Prudentiam, quia fratres in aula habere non satagit, ne aulicorum moribus corrumpantur. Simplicitem, quia fratres ad status non evehit, sed in oile pasloritia, quam callebant, conservat. Longe aliter faciunt hodie, qui cum humillimi generis sint, tamen nobiles videri volimi, quique ad status evecti, suos pariter, licet ineptos, evehunt, cum suo, familiæ et reipublicæ damno, dedecoro, periculo.

Solos ergo in Gessen fratres suos habitare voluit Joseph : tum ut ab Ægypliorum commercio et vitiis essent sejuncti ; tum ut inde facilius ex Ægypto egredi, et duce Mose in Chanaan regredi possent.

Similis Josepho hac in parte fuit Phocion, qui cum a rege Philippo munera mago® pecunia? repudiaret, legatique hortarentur accipere, saltem ul liberis suis prospiceret, quibus difficile esset in sutrina paupertate paternam tueri gloriam, respondit : « Si mei similes erunt, idem hic agellus illos alet, qui mo ad hanc dignitatem perduxit : sin dissimiles sunt futuri, nolo meis impen- sis illorum ali augeriquo luxuriam,» uti narrat Probus in ejus Vita. Idem, munus offerente Menyllo Antipatri præfecto, respondit : « Alexandri

(I)Vers. S0 Hebr. *moriar hac ner*, id est. *Urtai moriar*.

Magni munera recusavi; Antipater non est præstantior Alexandro. » Instanti Mcnyllo, ut saltem pro Phoco filio ea caperci, respondit : « Phoco, si mutata vita ad frugem redeat, sufficiet patrimonium; nam, ut nunc se gerit, nihil ei satis est. »

Similior et illustrior fuilTheodosiusImperator, qui cum ad scholam venisset, Arcadiumqne et Honorium filios, magnifico sedentes, Arsenium vero præceptorem stantem vidisset, illos insignibus principini! nudavit, addiditque, si tales se præberent, ut mores ad disciplinam Deique leges componerent, propensum se foro, ut eis imperium (raderet ad reipublicæ commodum : sin mi-

nus, conducibilius esse dixit, ut sic privati vitam exigerent, quam doctrina nulla, cum periculo imperarent; testis est Nicephorus, lib. XI *Hist* cap. xxm.

DeTESTANTUU ÆGYPTI! OMNES PASTORES OVIUM,— quia pastores solent occidere et comedere carnesw p⁴. suarum ovium et pecudum, quasÆgyptii pro diis i⁶ colebant, ut patet *Exod. vin*, 26. Alebant tamen tata. Ægyptii oves et boves, ut patet cap. seq., vers, lai⁷ 17, non ad esum, sed *primo*, ad lanam et lac; *secundo*, ad suam oblectationem ; *tertio*, ad stercorationem agrorum; *quarto*, ut aliis gentibus eas divenderent.

CAPUT QUADRAGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Joseph patrem et fratres Pharaoni sistit, qui eis dat terram Gessen. Secundo, vers. 15, Ægyptii in fame, pro frumento pecora agrosquo Joscp^ho et Pharaoni divendunt. Tertio, vers, "il, Jacob moriens adjurat Joscp^hum, ut se sepeliat in Chanaan.

1. Ingressus ergo Joseph nuntiavit Pharaoni, dicens : Pater meus et fratres, oves eorum et armenta, et cuncta quæ possident, venerunt de terra Chanaan : et ecce consistunt in terra Gessen. 2. Extremos quoque fratrum suorum quinque viros constituit coram rege : 3. quos ille interrogavit: Quid habetis operis ? responderunt : Pastores ovium sumus servi tui, et nos, et patres nostri. 4. Ad peregrinandum iu terra tua venimus : quoniam non est herba gregibus servorum tuorum, ingravescente fame in terra Chanaan, petimusque ut esse nos jubeas servos tuos in terra Gessen. 5. Dixit itaque rex ad Joseph : Pater tuus et fratres tui venerunt ad te. 6. Terra Ægypti in conspectu tuo est : in optimo loco fac eos habitare, et trade eis terram Gessen. Quod si nosti in eis esse viros industrios, constitue illos magistros pecorum meorum. 7. Post hæc introduxit Joseph patrem suum ad regem, et statuit eum coram eo , qui benedicens illi, 8. ei interrogatus ab eo : Quot sunt dies annorum vitæ tuæ? 9. Respondit : Dies peregrinationis meæ ceulum triginta annorum sunt, parvi et mali, et non pervenerunt usque ad dies patrum meorum quibus peregrinati sunt. 10. Et benedicto rege, egressus est foras, 11. Joseph vero patri et fratribus suis dedit possessionem in Ægypto in optimo terræ loco, Ramesses, ut præceperat Pharaon. 12. Et alebat eos, omnemque domum patris sui, præbens cibaria singulis. 13. In loto enim orbe panis deerat, et oppresserat fames terram , maxime Ægypti et Chanaan. 14. E quibus omnem pecuniam congregavit pro venditione frumenti, et intulit eam in ærarium regis. 15. Cumque defecisset emptoribus pretium, venit cuncta Ægyptiis ad Joseph , dicens : Da nobis panes; quare morimur coram te, deficiente pecunia? 16. Quibus ille respondit: Adducite pecora vestra, et dabo vobis pro eis cibos, si pretium non habetis. 17. Quæ: cum adduxissent, dedit eis alimenta pro equis et ovibus, et bobus, et asinis : sustentavitque eos illo anno pro commutatione pecorum. 18. Venerunt quoque anno secundo, ei dixerunt ei : Non celabimus dominum nostrum, quod deficiente pecunia , pecora simul defecerunt: nec clam tibi est, quod absque corporibus et terra nihil habeamus. 19. Cur ergo moriemur le vidente? et nos et terra nostra tui erimus : eme nos in servitutem regiam , et praebe semina , ne percuote cultore redigatur terra in solitudinem. 20. Emit igitur Joseph omnem

terram Ægypti, vendentibus singulis posesiones suas præ magnitudine famis. Subjecitque eam Pharaoni, 21. cl cunctos populos ejus a novissimis terminis Ægypti usque ad extremos fines ejus, 22. præter terram sacerdotum, quæ a rege tradita fuerat eis : quibus et statuta cibaria ex horreis publicis præbebantur, et idcirco non sunt compulsi vendere possessiones suas. 23. Dixit ergo Joseph ad populos : En ut cernitis, et vos el terram vestram Pharaon possidet: accipite semina, cl serite agros, 24. ut (ruges habere possitis. Quintam partem regi dabitis : quatuor reliquas permitto vobis in sementem, et in cibum familiis cl liberis vestris. 23. Qui responderunt : Salus nostra in manu tua est, respiciat nos tantum dominus noster, et læti serviemus regi. 26. Ex eo tempore usque in praesentem diem in universa terra Ægypti, regibus quinta pars solvitur, et facium est quasi in legem, absque terra sacerdotali, quæ libera ab hac conditone fuit. 27. Habitavit ergo Israel in Ægypto, id est, in terra Gessen, et possedit eam, auctusque est et multiplicatus nimis. 28. Et vixit in ea decem et septem annis, facique sunt omnes dies vitæ illius centum quadraginta septem annorum. 29. Cumque appropinquare cerneret diem mortis suæ, vocavit filium suum Joseph, et dixit ad eum : Si inveni gratiam in conspectu tuo, pone manum tuam sub femore meo; et facies mihi misericordiam et veritatem, ut non sepelias me in Ægypto; 30. sed dormiam cum patribus meis, et auferas me de terra hac, condasque in sepulcro majorum meorum. Cui respondit Joseph : Ego faciam quod jussisti. 31. Et ille: Jura ergo, inquit, mihi. Quo jurante, adoravit Israel Deum, conversus ad lectuli caput.

t 2. Extremos quoque fratrum quinque viros. — Hebraice est, *de extremitate fratrum suorum accepit quinque viros*, q. d. Joseph non studiose selegit inter fratres, hunc illumve ex medio fratrum designando, sed quinque extremos, cl maxime obvios accepit. Ita Valabius.

Secundo, Lyranus, Abulensis et Thomas Anglicus, a extremos » interpretantur, præstantissimos.

Tertio, Hebræi, Oleaster, Hamerus et Pererius per *extremos* intelligunt viliores et abjectiores quoad speciem : hos enim ostendit Joseph Pharaoni, non autem speciosiores et elegantiores, ne eos Pharaon in aulam aut militiam suam allegent, quod nolebat Joseph, ne scilicet fratres sui fide et moribus Ægyptiorum imbuerentur. Primus sensus csl simplicissimus, maximeque respondet phrasi Hebrææ (I).

*** 4. 4. Non est herba gregibus. — Si ita erat in Chanaan, cur non et in Ægypto? Eral enim huc communis et publica siccitas et sterilitas. Respondet Abulensis disparem esse rationem Chanaanite® cl Ægypti, qui in Ægyptus fossis nullis ex Nilo ductis irrigua csl : lusco autem caret Chanaanæa. Addit S. Augustinus, *Qwxst. CIA*, paludes Ægypti per se salis húmidas esso : ita ut quo Nilus minus exundat, eo illa* magis gramine abundant : quo vero Nilus magis exundat, eo illæ minus graminis proferant.

6. 6. In conspectu tuo est, — q. d. Offero tibi totum.

ti) Roscnmullcrus : *Et de extremitate fratrum suorum*, id csl, e summa et numero eorum. Cl supra xix, 4.

tam Ægyptum, elige partem quam voles pro patre tuo.

Constituere illos magistros pecorum. — Ita reipsa factum esse asseverant Philo et Josephus.

7. Benedicens illi, — salutans et fausta præca- Vers» t. tus Pharaoni, dicendo, verbi gratia : Rex in oeternum vive, Deus te sospitet, tibi benedicat Similo est vers. 10. Vide de hac phrasi Martinum de Roa, lib. I *Singularium*, cap. ix.

9. Dies peregrinationis vitæ meæ, — quia sæpe Vert. o. Jacob mutavit solum. Nam ex Chanaan ivit in Mesopotamiam, inde rediens rursum per Chanaan peregrinatus est, ita ut tota vita ejus videatur fuisse continua peregrinatio. Notat S. Augustinus, et S. Hieronymus, justos in hac vita esse peregrinos, quia patriam habent cælum; et contrario peccatores vocari et esse habitatores terræ. Vide dicta *ad Hebræos*, cap. xi, vers. 13, cl hic cap. xu, vers. I, in fine.

Centum triginta annorum. — Hoc anno 130 Jacobi, Joseph erat 39 annorum, Ruben vero 46, Simeon 41, Levi 41, Judas 43, ut patet ex dictis cap. XXIX et xxx. Hinc rursum patet descensum hunc Jacobi in Ægyptum, contigisse 215 annis post vocationem Abraham ex Chaldæa in Chanaan : cum enim eo vocatus est Abndiam, erat 75 annorum; centesimo vero Abraham anno natus est Isaac; Isaac anno sexagesimo genuit Jacobum; Jacob!) descendens in Ægyptum erat 130 annorum. Si ergo ad hos 130 annos Jacobi, addas illos 25 Abraham usque ad natum Isaac, et illos 60 Isaaci usque ad natum Jacob, habebis annos 215 jam dictos.

Par vi. — Hebraice, pauci sunt, scilicet si com-
parentur cum longe pluribus annis Isaaci, Abrahæ,
Thare et aliorum parentum meorum.

Brnui Moraliter disce hic, quam brevis sit omnis hu-
T,u- jus vilæ longaevitas. In vitam enim ea lege om-
nes nascimur, ut parum in ea commorati, pro-
tinus exeamus, illudque Davidis ad Ethai hic
usurpare liceat : Heri venisti, et hodie compelle-
ris nobiscum egredi, a Quid aliud, ait S. Augus-
tinus, est vita, quam cursus ad mortem? » et
S. Nazianzenus :

Ipsum quod vivo, esi vetuli rapidissimus amnis,
Qui sunurn exoriens semper ad ima fluit.

Idem rursum : a A tumulo, ait, tumulum peto, u
scilicet ab utero matris ad sepulcrum tendo ; quin
et Seneca, *epistola* 69 : « Quotidie, inquit, demi-
tur aliqua pars vilæ, et tum quoque cum cresci-
mus, vita decrescit : hunc quem agimus diem,
cum morte dividimus : mox ut in vitam ingre-
dimur, statina alia porta exire incipimus. » Ille
nunc mortales, opes, honores, prædia accumu-
late, cras morituri.

Norm Mali, — id est miseri, laboriosi, ærumnosi. Sic
tr²cl- Christus ait : a Sufficit diei malitia, » id est mi-
mm.» seria, « sua. » Ul enim alia taceam, Jacob *primo*,
tt afflic- ob iram fratris Esau sibi necem machinanlis,
coactus fuit, relicta patria, solus, ul pauper, fu-
gere in liaran. *Secundo*, in liaran per 20 annos
durissime servivit Labano, *Genes*, xxxi. *Tertio*,
ingenti metu percussus fuit, valdeque laboravit,
ul placaret Esau occurrentem sibi cum 400 viris,
Genes, xxxn. *Quarto*, afflictus fuit stupro Dinæ, et
strage Sichimis a filiis suis illata, timuilque ne a
Chananæis irruentibus opprimeretur, *Gen*. xxxiv.
Quinto, perculit cum mors Rachelis. *Sexto*, con-
tristavit cum incestus Ruben cum Bala uxore sua,
Genes, xxxv. *Septimo*, Joseph venditus, et perdi-
tus per 23 annos, eum mire afflixit. *Octavo*, Si-
meon in carcere detentus, et Benjamin abduc-
tus in Ægyptum, animum ejus sauciarunt. *Nono*,
cum, ob famis necessitatem, jam decrepitus, ex
Chanaan sibi suisque promissa, debuit proficisci
in Ægyptum, sibi et patribus invisam, indoluit.

Vrs.io. 10. Benedicto rege, — salutato rege, et vale ei
(Jic[0 : benedicere enim hic est salutare et vale-
Miutlre dicere, uti dixi vers. 7. Sic Joab benedixit, id est
in Scrip- valedixit David, Il *lîcg*. cap. xiv, vers. 21. Sic IV
qX^o caP«IV» vcrs' Elîsæus jubét Giezi, ut ne-
minem per viam salutet, ubi llebrœa habent, ut
neminem benedicat : cum enim abeuntes dicimus
vale, hoc ipso valetudinem bonam apprecantes,
alteri quasi benedicimus : benedicere enim est
bene precari, sive bona et fausta apprecari.

Ver*, n. 11. Ramesses. — In illa regione Gesscn, in qua
postea Israelitas extruxerunt urbem, (piam Ra-
messem vocaverunt. Ita S. Hieronymus (1).

(t) Vers. li. In hebr. est, *ad os infantis*, id est, vel
usque ad parvulos; vel, *secundum modum parvulorum*,
seu singulis ut parvulis demensum suum dedit.

13. Toto orbe. — Magna orbis parte, puta loto Vm. u.
Oriente, qui est quasi orbis Chananææ et Ægypti,
eam cingens et ambiens. Est hyperbole. Hebraice
est, « tota terra, n quod non bene Vatablus ad
solam Ægypti terram restringit.

14. Intulit eam in ærarium, — nihil inde sibi Vm.iL
reservans, ait Philo. Vide quam Joseph alienus
fuerit a nostri ævi peculatu, quamque non suis,
sed publicis commodis studuerit.

15. Panes, — frumentum, ex quo pinsamus vm.is.
panes.

18. Anno secundo, — ab adductis et venditis vm.n.
pecoribus, qui fuit quartus vel quinius ab in-
choata fame.

19. Eme nos in servitute. — Famis enim causa Yfrtlr
licet, non tantum seipsum, sed et proles vendere
in servitute (2).

22. Pr.lre semina. — Ergo aliquid tum seri ad- Yer,n.
huc poterat, pula in agris Nilo adjacentibus.

PRETER TERRAM SACERDOTUM.— Nota : IdHC im-
munitatem a tribulo suis idolorum sacerdotibus
concessit Pharaos, uti exprimunt llebræa, Chal-
dæa et Septuaginta, non Joseph unius veri bei
cultor, ut vult Theodoretus; nisi dicas, Joseph
eam illis concessisse, non quatenus sacerdotes
erant idolorum, sed quatenus Philosophi erani,
et magistrisapienliæ etasirologiæ; ideoque carne,
vino, ovis, lacte, conjugio omnibusque mundi
negoliis tota vita abstinebant, ut ait S. Hierony-
mus, lib. I *Contra Jovinianum*. Forte etiam Joseph
cos docuit verum unius Dei cultum, uti innuit
Psalmes, *Psalms*. civ, vers. 22. Nota hunc locum ,nac5U
pro verorum sacerdotum Christi immunitate a
vectigalibus : si enim hanc Gentilibus suis con- Christi i
cessit Pharaos, quomodo eam non concedet Chris- 'j
tianus rex cl princeps sacerdotibus Christi ? Eo- <
rum enim honos vel contemptus ad Deum ipsum <fu.
perlinet, et quod in cos confertur, Deo confertur,
qui libertini vices rependet, principesque remun-
nerabitur, ait S. Chrysostomus, *hom*. 65.

Tropologice Orígenes: Sacerdotes Dei, inquit,
amant partem in ccelis accipere, terrenam repu-
diant : Pharaonis vero sacerdotes suam partem
habent in terra.

23. Dixit ergo Joseph, — anno sterilitatis sep- Verl U
timo et ultimo, ut sererent in sequentem annum
fertilitatis rcdiluræ : ita Philo, qui cl addit Josc-
phum speculatores posuisse, qui viderent, ut sa-
tioni ea pars impenderetur, ne quis cam in cibos
absumeret.

25. Salus nostra in manu tua est. — Hebraice Ve^ u

(2) Vers. 21. *Populum etiam transire fedi*, transtulit,
in urbes alias, ab extremis Ægypti finibus ad extremos
fines. Quod nobis durissimum videtur, non item Æ-
gyptiis, ut patet ex vers. 25. Neque totus regni Ægyp-
tiaci illis temporibus status nobis Ha est cognitus, ut de
iis, quæ a Josepho instituta esse hic cl versu præced.
legimus, judicium omni ex parto æquum facere possi-
mus Cf. Anquetil-Dupcrron, *Voyage aux Grandes Indes*,
Paris 1808, tom. III, pag. xu, *Dissertation sur la pro-
priété individuelle et foncière dans Pintle et en Egyyle*.

esi, *tu vivificasti nos* (tu nobis tua alimonia vitam servasti), *inveniamus gratiam in oculis domini mei* (in oculis tuis, o Joseph), *ut simus seni Pharaonis*. Quasi dicant : Tu es auctor el servator vilæ nostræ, tu nos restituisti in vitam; vicissim nos ergo pro hac alimonia et salute, libi el Pharaoni nos in servos offerimus ; imo et pro magno beneficio reputabimus, si nos in servitutem, ac consequenter in curam et providentiam tuam recipias, tam tu, quam Pharao, qui nobis per te tam provide el benigne in hac fame providit, ut satius sit illi servire, ab illo regi el pendere, quam nostra libertate frui, nos regere, nos et nostra curare et providere; ne rursum in famem similevo malum incurramus.

Vtn.16. 2G. Factum est quasi in legem. — Hæc pensio regia constituta a Josepho vim perpetua legis accepit. Ita Hebræa, Gbaldæa el Græca, g. d. Joseph induxit consuetudinem, quæ etiam hodie instar legis perdurat, ut regibus Ægyptiorum quinta pars frugum solvatur. Vide quam æque et leniter cum subditis agat Joseph ; hodie non desunt tyranni, qui sine titulo plusquam dimidiam pariem exigunt et extorquent. Rursum, hæc ita disposuit Deus, ut Pharaonis remuneraretur beneficentiam quam in justum senem Jacobum, ejusque filios contulerat.

Menii. Moraliter, discant a Josepho principimi consiliarii el præfecii, se non suis, sed reipublicæ et principum commodis studere debere. Joseph

MRfm. enim, cum esset princeps Ægypti, noluit ditare t ncc evehere patrem et fratres ad ampla officia, Itaplê- cum id facile el sine invidia facere potuisset, imo tat. Pharao id cuprel : idque ut ostenderet quam fideliter rempublicam administraret, quamque alienus csSct a cupiditate, ac privato sui el suorum amore. Voluit ergo ul in eodem officio et gradu, quo consueverant, permanerent, essenlquo pastores ovium , ac suo labore et cura victum sibi pararent. Intueantur hoc exemplum Prælati nostri ævi, illi, qui cum ex humili in altum tolluntur, secum eodem attollere volunt suos nepotes el cognatos, ut rem propriam magis quam publicam agere videantur, ac opes Ecclesia non quasi Ecclesia*, sed ul privatas administrent, casque in suum et suorum usum, imo luxum convertant. Qualem hi Christo Domino rationem reddent villicationis suæ in ultimo el magno mundi die !

Talis fuit apud Romanos M. Altilius Regulus, qui cum summis rebus præfuisseL, adeo tamen pauper mansil, ul se, conjugem liberosquo toleraret agello, qui colebatur per unum villicum, cujus audita morte scripsit Regulus senatui de successore : destitutis enim rebus morte servi, necessariam esse præsentiam suam. P. Scipionem Africanum juniorem memorant annis 54 quibus vixit, nil emisse, nil vendidisse, nil (edificasse : libras autem argenti 33 tantum in magna substantia, et auri duas reliquisse, cum tamen in ejus potestate victa fuisset Carthago, ab unoque

imperatorum omnium milites locupletati sint. Ila Æiionus, hb. XL Aristides illius Lysimachi, qui multa domi militiaeque præclare gessit, et Græcis tribulum imperavit, non tantum post obitum reliquit, ut exequiis celebrandis sumptus esset. Ha Ælianus ibidem. Talis prorsus fuit et B. Thomas Morus, ut patet ex ejus Vita apud Stapleton. Epaminondæ Artaxerxes magnum auri pondus misit, ul cum in suam traheret sententiam; sed ille legatis dixit : « Nil opus est pecunia; si enim rex ca vult, quæ Thebanis meis sint utilia, gratis facere sum paratus : sin autem contraria, non habet auri salis; nam lotius orbis opes accipere nolo pro patriæ charitalc. Vos qui me incognitum lentastis, vestrique similem existimastis, non miror, vobisque ignosco. Sed egredimini propere, ne alios corrumpatis, cum me non potueritis : alioqui tradam vos magistratui. » Testis est Probus in ejus Vita. Idem, cum legali ferrent munera, ut cum corrumperent, ad prandium cos vocavit : apposita est mensa vilis, vinumque acidum ; tum Epaminondas : « Abite, ait, et domino vestro mea prandia narrate, quibus me contentum, non facile suis muneribus ad proditionem alliciet. »

27. Israel, — Jacob,

Ven. 17.

28. Cestum quadraginta septem. — Nota : Hæc Ven. is. est periodus vilæ Jacobi. *Primo*, natus est Jacob anno mundi 2109, a diluvio 452. *Secundo*, Jacob ^1. mansit in domo patris usque ad annum ælatis 77, quo praeripuit priinogeniluram Esau; ideoque timens ejus insidias fugit in Iliaran. *Tertio*, in Iliaran, post septennium quo servivit Laban, accepit uxores, Liam et Rachclem. Ex Lia genuit Ruben anno ælatis 84, Simeonem anno 85, Levi 86, Judam 87, Joseph 91. *Quarto*, post genitum Joseph, omnesque proies præler Benjamin, servivit Jacob Labano alios sex annos pro gregibus, ita ut universim in Haram fuerit et servierit 20 annis : quibus expletis anno ælatis 97, reversus est in Chanaan. *Quinto*, Jacob anno ælatis 107 genuit Benjamin, in cujus partu mortua est Rachel. *Sexto*, sub annum Jacobi 88, contigit celebre illud diluvium Ogygis, quo terra Attica adeo vastata est, ut per annos 199 usque ad Cecropem sine rege et pene deserta fuerit, de quo Eusebius, lib. X *Præparat.* cap. uLL, el S. Augustinus, lib. Will *De Civit*, cap. xvni, ubi et aliud ejusdem temporis portentum addit S. Augustinus, nimirum, quod stella Veneris visa sit mulare colorem, magnitudinem, figuram el cursum suum. Sep- iba. (*imo*. Joseph venditus fuit anno ælatis suæ 16, Jacobi 107. Luxit enim pater quasi mortuum per 23 annos, scilicet ad annum ælatis 130, quo cum filiis a Joseph evocatus, ex Chanaan descendit in Ægyptum. *Octavo*, Isaac mortuus est cum Jacob ageret annum ælatis 120. *Nono*, mortuus est Jacob anno ælatis 146, quo Joseph erat 56 annorum, puta anno mundi 2256. *Decimo*, mors Jacobi præccssit 197 annis egressum llebræorum

Diluvium

qxurulo coatigert?

StetU VWcrl*

cx Ægypto, ortum vero Mosis annis 118. Denique Jacobo degente in Ægypto, natus fuit S. Job patientiæ speculum.

Ven. 19. 29. Pone MANUM TUAM SUB FEMORE. — Dñs 110C ritU jurandi dixi cap. xxiv, vers. 2.

Facies mñi misericordiam bt veritatem. — « Misericordia a significat gratiam et gratuitum beneficium ; a veritas « significat fidelitatem, fidelemque beneficii collationem et executionem, 7. d. Præstabis mihi hanc gratiam, ut me non hic, sed in Chanaan sepelias, illudquo fideliter et veraciter exequeris.

Ven. 19 29 et 30. Ur nox sepelias me in Ægypto, sed dormiam cum patribus meis. — Idem optavit, et mandavit sibi post mortem fieri Joseph, cap. 1, vers.

Chuma 21. Hujus voti causa fuit primo, quia optabat t hit? ,aco^ Èll terra sancta>in flua so'a iturus erat us* Dei cultus, inter sanctos parentes, puta cum primi.

Isaaco et Abrahamo, sepeliri in Hebron. Vide quanta priscis fuerit cura sepulcri, quamque op- Scennh. tandum sil sepeliri inter sanctos. Secundo, voluit Jacob sepeliri in Chanaan, ut suorum posterorum animos ab Ægypti opibus et vitiis avelleret, cisque firmam reditus et liberationis ex Ægypto, atque adipiscendæ terræ promissæ, puta Chan- nææ, spem faceret. Ita Theodoretus, S. Chrysostomus, Rupertus. Tertio, id voluit, ut apud posteros suos in Chananæa habituros, hæc sua, et patrum sepulcra essent viva fidei, pietatis et virtutis eorum monumenta pariter et incitamenta.

Quarti. Quarto, sciebat Jacob Christum in Chanaan nasciturum, moriturum et resurrecturum : hinc in ea sepeliri optat, ut cum Christo resurgere possit. Ita Lyranus, Abulensis et alii. Quare ab omnibus Catholicis, inquit Abulensis, creditur inter alios qui cum Christo in die Paschæ resurrexerunt, etiam Jacob resurrexisse.

Quisti. Addit tropologice S. Augustinus, quod Jacob desiderabat remissionem peccatorum, tam suorum, quam totius generis humani, per Christi mortem in Chanaan obeundam : hinc in ea sepeliri voluit. Simili de causa in Chanaan, puta in Bethlehem, vivere et mori voluit S. Hieronymus, S. Paula, multique alii Sancti. Denique in Chanaan sepeliri voluerunt Patriarchi*, ut essent participes precum et sacrificiorum, quæ ibi offerebantur : credebant enim ipsi esse Purgatorium.

tau. Anagogice Rupertus : Jacob, inquit, exemplum uni vivis mortuus dedit, ut in spe patrite celestis pignus amarent æternæ hæreditatis, g. d.

* Jacob sepeliri voluit in Chanaan, ut posteri anhelarent ad cælum, cujus typus erat Chanaan.

In sepulcro majorum, — in spelunca duplici Hebronis, de qua cap. xxiii, vers. 17. Hinc fideles ab olim sepeliri solent inter fideles et sanctos, in locis sacris. Audi S. Dionysium, *Ecdcs. Hierarch.* cap. vu : «His peractis, inquit, Pontifex condidit in loco dignissimo corpus, cum abis sui ordinis corporibus sacris.» Et Clemens Romanus, l b. VI *Consti'. Apcst.* cnp. xxx : « Convenite, ait,

in coemeteria, sacros libros in iis legentes, et psallentes pro his qui dormierunt. » Ea autem consecrari solere a sacerdotibus docet Gregorius Turo- nensis, *De Gloria Confess*, cap. cxi Vocantur xajo- Trex, quasi dormitoria, eo quod fideles in Scrip- tura post mortem dicantur in iis dormire, ex- tremo die judicii resuscitandi, teste S. Augustino, *epist.* 122. S. Cyprianus, lib. I, *epist.* 4, arguit Martialem quemdam, quod filios suos, exterarum gentium more, « apud profana sepulcra deposuerit. » Quo ipso indicat jam tum sacra sepulcra fuisse pro Christianis. In templis autem sæpe sepultos fuisse fideles, testatur S. Ambrosius, lib. I *De Abraham*, cap. in ; Hieronymus, in *Vita Paula et Fabiolæ* ; Augustinus, lib. *De Cura pro mortuis*, cap. i.

31. Jura ergo. — Non diffidit Jacob verbo Jo- v««. sophi, sed juramentum exigit, ut Joseph hoc apud Pharaonem possit prætexere, si Jacobi corpus in Ægypto relinere vellet. Ha Rupertus. Addit Abulensis : Sciebat, inquit, Jacob, quod Joseph, nisi cum tam arcte obligasset, intendebat facere ei sepulcrum pretiosum et memorabile in Ægypto. Juramentum ergo ab eo exigit, ut eo se obligatum sentiens, omnino proposito absistat, et in avito patrum sepulcro modeste eum sepe- liat in Chanaan. Ubi vide et imitare modestiam Jacob et amorem simplicitatis.

Conversus ad lectuli caput. — Ita vertunt quoque Aquila et Symmachus. Porro vertit se Jacob ad lecti caput versus Joseph, quia illud erat ad Orientem, quo se vertere solent adorantes, et cujus rei causa altaria versus Orientem extruuntur ; aut, ut vult Lyranus, quia caput hoc lecti erat Aam- versus terram promissam, ad quem se adorantes * convertebant, cum extra illam erant, ut palestiniolai *Daniel*, vi, 10; *Hi Heg.* vni, 4L Ha et Ribera in cap. xi *ad liebræos*, Abulensis et alii hic (1).

Dices : Quomodo ergo Septuaginta et ex iis S. Paulus vertunt : *Adoravit Jacob fastigium virga ejus*, puta sceptri Josephi?

Respondeo: Ex eo factum est quod Hebræa VhUK vox moo, si legas mitta, significat lectulum ; sin vero aliis punctis legas matte, tunc significat virgam : utroque modo hic legi potest, et utra- nria» que hæc lectio et versio est canonica. Utrumque ergo fecit Jacob, nimirum ipse voti compos factus, Indusque ob datam sibi a Josepho promissionem, quod se sepeliret in Chaman apud patres suos, illi gratias egit, et « adoravit, » id est, curvando se reverentiam exhibuit, ac veneratus est sceptrum, id est regiam potestatem, Josephi, illi a Pharaone, vel potius a Deo datam.

Secundo et magis genuine, Jacob gratias agens Deo cum adoravit et laudavit, quod hanc potestatem, et hanc etiam mentem sepeliendi se in Cha-

li) Sensus est, Jacobum, quum iurandum et promissionem a filio accepisset, præ senectutis imbecillitate suæ lectum cubantem, cervicali suo se incubuisse, ut Deo de ea re gratias ageret.

naan, dedisset Josepho; unde convertit eum ad lectuli caput, vel quia hoc caput cruet ad Orientem, vel quia spectabat terram Chanaan, uti dixi. Pluribus hac de re egi *ad Hcbritos xi*, 21,

Vide hic impletum somnium Joseph, caput XXXVII, vers. 9, quod pater et mater adoraturi essent cum. Dices: Rachel mater ejus jam pridem erat mortua, scilicet antequam Joseph a fratribus venderetur, ut patet capite xxxv, vers. 19.

Ergo illa non potuit eum adorare. Respondet S. Chrysostomus, uxorem censi cum marito unam personam civiliter, juxta illud *Genu. it*: a Erunt duo in carne una. * Marito ergo adorante, censi quoque uxorem adorare filium, a Si enim pater hoc fecit, inquit, multo magis illa, nisi ex hac vita praerepta fuisset, hoc fecisset. » Adde, Rachelein substituisse sibi Balam, quæ adoravit Joseph, uti dixi cap. xxxvii, vers. 9.

CAPUT QUADRAGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jacob Ephraim et Manassem sibi in filios adoptat, cisque, vers. 1, benedice s, præporat Ephraim Manassi seniori, ac vers. 22, partem unam Josepho segregat.

1. Illis ita transactis, nuntiatum est Joseph quod ægrotaret pater suus: qui, assumptis duobus filiis Manasse et Ephraim, ire perrexit. 2. Dictumque est seni: Ecce filius tuus Joseph venit ad te. Qui confortatus sedit in lectulo. 3. Et ingresso ad se ait: Deus omnipotens apparuit mihi in Luza, quæ est in terra Chanaan: benedixitque mihi, id est ait: Ego te augebo et multiplicabo, et faciam te in turbas populorum: daboque tibi terram hanc, et semini tuo post te in possessionem sempiternam. 3. Duo ergo filii tui, qui nati sunt tibi in terra Ægypti antequam huc venirem ad te, mei erunt: Ephraim et Manasses, sicut Ruben et Simeon reputabuntur mihi. 6. Reliquos autem quos genueris post cos, tui erunt, et nomine fratrum suorum vocabuntur in possessionibus suis. 7. Mihi enim, quando veniebam de Mesopotamia, mortua est Rachel in terra Chanaan in ipso itinere, eratque verum tempus: et ingrediebar Ephratam, et sepelivi eam juxta viam Ephrata, quæ alio nomine appellatur Bethlehem. 8. Videns autem filios ejus, dixit ad eum: Qui sunt isti? 9. Respondit: Filii mei sunt, quos donavit mihi Deus in hoc loco. Adduc, inquit, eos ad me, ut benedicam illis. 10. Oculi enim Israel caligabant præ nimia senectute, et clare videre non poterat. Appliculosque ad se, deosculatus et complexus eos, 11. dixit ad filium suum: Non sum fraudatus aspectu tuo: insuper ostendit mihi Deus semen tuum. 12. Cumque tulisset eos Joseph de gremio patris, adoravit pronus in terram. 13. Et posuit Ephraim ad dexteram suam, id est, ad sinistram Israel: Manassen vero in sinistra sua, ad dexteram scilicet patris, applicuitque ambos ad eum. 14. Qui extendens manum dexteram, posuit super caput Ephraim minoris fratris: sinistram autem super caput Manasse qui major natus erat, commutans manus. 15. Benedixitque Jacob filiis Joseph, et ait: Deus, in cujus conspectu ambulaverunt patres mei, Abraham et Isaac: Deus qui pascit me ab adolescentia mea usque in præsentem diem: 16. Angelus qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis: et invocetur super eos nomen meum, nomina quoque patrum meorum, Abraham et Isaac, et crescant in multitudinem super terram. 17. Videns autem Joseph quod posuisset pater suus ad dexteram manum super caput Ephraim, graviter accepit, et apprehensam manum patris levare conatus est de capite Ephraim, et transferre super Manasse. 18. Dixitque ad patrem: Non ita convenit, pater, quia hic est primogenitus: pone dexteram tuam super caput ejus. 19. Qui renuens, ait: Scio, fili mi, scio: et iste quidem erit in populos, et multiplicabitur: sed frater ejus minor, major erit illo: et semen illius crescet in gentes. 20. Benedixitque eis in tempore illo, dicens: In te benedicetur Israel, atque

dicetur: Faciat tibi Deus sicut Ephraim, et sicut Manasse. Constituitque Ephraim ante Manassen. 21. Et ad Joseph filium suum : En ego morior, el erit Deus vobiscum, reducetque vos ad terram patrum vestrorum. 22. Do (ibi partem unam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio et arcu meo.

- v.r. i. 2. Confortatus, — tum ex gaudio concepto ex adventu filii diarissimi Josephi, tum ex speciali dono et confortatione Dei, qui uti corpori spiritum fortitudinis, ita animo Jacobi morituri, suisque valedicturi spiritum prophetia: indidit, ut patet ex sequeutibus.
- v*n. i -i. Dabo tibi terram hanc, — Chananæam. Jacob hic certus ex Dei promissione Chananæam sibi, id est posteris suis, tradendam; hic et cap. seq. cam inter duodecim filios suos partitur et distribuit.
- In possessionem sempiternam, — non absolute, sed respectu tuæ stirpis et gentis, q. d. Quamdiu durabit tua gens, tuus populus, tuorum filiorum respublica et regnum, lamdiu possidebunt ipsi Chananæam, ac consequenter, semper, id est, toto tempore suæ reipublicæ et regni possidebunt eam : si enim gens evertatur vel intereat, quid mirum si amplius terram suam non possideat? Vide *Can.* 4.
- Vm s. ii. Mei erunt, — censeo cos meos filios, æque Jacob ac Rubenum et Simeonem. Nota : Jacob hic duos Josephi filios, suos nepotes, puta Ephraim et Manassen, sibi adoptat in filios, ut quisque eorum separatam tribum constituat, et propriam hæreditatem in Chananæa adeat, æque ac Ruben, Simeon alique sui filii : nam alioqui Ephraim et Mariasses, patri Josepho succedentes, unam tantum tribum Joseph constituissent, unamque tantum patris portionem in Chananæa udiissent; nunc vero a Jacobo tribus Joseph in duas dividitur, puta in Ephraim et Manasse, ut illi pari jure censeantur et succedant cum Ruben, Juda aliisque immediatis suis filiis.
- ver». ». 0. Reliquos autem quos genueris post eos, tui erunt, — tui censebuntur. Nam Ephraim et Manasse a me adoptati, mei censentur. Non legimus Josephum alios genuisse.
- Et NOMINE FRATRUM SUORUM VOCABUNTUR IN POSSESSIONIBUS suis. — «Fratrum,» puta Ephraim et Manasse, q. d. Si aliquos post hos genueris filios, illi non constituent tribum separatam, sed ad tribum Ephraim vel Manasse aggregabuntur, et in divisione Chananææ, eandem cum illis portionem hæreditatis accipient.
- Ver* 7. 1. Mini ENIM QUANDO 'EMEBAM DE MESOPOTAMIA, mortua est Rachel. — Pro enim, ex Hebræo verti potest, autem. Ita Valabius. Injicit hic Jacob Josepho mentionem Rachelis, primo, quia Rachel erat mater Josephi, uxorque Jacobi dilectissima; solent enim parentes apud filios sæpe matrum refricare memoriam, q. d. Dixi de filiis tuis, eos me adoptare in meos; nam quod ad Rachelem matrem tuam attinet, illa mihi premature erepta, et mortua est, cum adhuc plures mihi parere potuisset filios, ideoque eorum loco filios tuos, in meos mihi illique adopto. *Secundo*, videtur Jacob ex præcedentis capitis colloquio cum Josepho, in eo deprehendisse signa aliqua admirationis, cur tantopere pater cum tantis sumptibus cuperet sepeliri in Chanaan, puta in Hebron apud suos majores, cum tamen ibidem non sepelivisset Rachelem suam dilectissimam, sed in Bethlehem. Huic Car b- ergo admirationi obviat hic Jacob, seque excusat, quod Rachelem non ad vitandos sumptus j. & vel itineris difficultates, sed ob tempus verum m*-, quo facile tabescunt et putrescunt corpora mortua, tua, statim in loco quo consistebat, puta juxta Bethlehem, sepelire debuerit, nec uti optabat, cam in Hebron deportare potuerit. Ita Lyranus, Abulensis et alii.
- Addit *tertio* Glossa, forte prophetice Jacobum hic commemorare, Rachelem esse sepullam in Bethlehem, quia ibidem nasciturus erat Christus, quasi idipsum hic in spiritu praeviderit Jacob.
- i. Non sum fraudatus aspectu tuo. — Hebraice vñ u. est significantius : « Quod faciem tuam viderem, nunquam apud me cogitassem, et ecce Deus ostendit mihi etiam semen tuum. » Ha Valabius.
12. De gremio patris. — Ephraim et Manasse accedentes ad avum Jacobum, pro senio sedentem in lecto, genuflexerant, capulque in gremium ejus dimiserant; ne ergo avum gravarent, et ut illis commodius benediceret, Joseph inde amotos, utrimque collocant ad latus patris.
- Nota : Ephraim et Manasse hoc anno 447 Jacobi, qui fuit Josephi 156, facile erant 22 annorum; nati enim sunt ante septennium sterilitatis, paulo post principatum patris, qui contigit anno ejus 30, ut patet cap. xi.i, vers. 40 et seq.
- Adoravit — Joseph tura patrem, illi se reverenter incurvando; tura proprie Deum, gratias agens pro hoc beneficio et benedictione patris.
- Nota hic humilitatem, obedientiam, pietatem et charitatem Josephi principis erga parentem plebicum et infirmum. Ita B. Thomas Morus Angliæ cancellarius existens, flexis genibus a patre suo benedictionem petebat, idemque sacerdoti celebrandi officiose ministrabat. Alfonsus, Aragoniæ rex, patri Ferdinando obviat progressus, equo desiliit, ac pedibus comitabatur; monenti autem patri, aliorum procerum more equo consenso adequitaret, respondit : « Aliis liberum sit agere quod voluerint, ego nunquam adducar quin patrem, quin regem et cum ægrolum, pedibus sequar. » Testis est Panormitanus. Salomon rex assurgens processit obviam matri suæ Bersabee, cique incurvando se honorem detulit, ac

jussit ei poni solium ad dexteram suam, addens :
« Poto, mater mea ; neque enim fas est ut avertam
faciem tuam, » III Reg. n, 20.

vn. ii. 14. Manim dextibam rostir super caput Ephraim.
FjSnH — Jacob hic prophetice profert juniorem Ephraim
jL seniori Manasse. *Pruno*, quia ex Ephraim nosci-
jntr- turi erant reges Israel, puta decem tribuum. Ita
' Eusebius. *Secundo*, quia hæc tribus et gloria et
/ ita,, numero superabit tribum Manasse, uti prodicit
t». Cur! Jacob vers. 19. *Tertio*, quia ex Ephraim nascitu-
rus erat Josué, qui fuit dux Israelis, cumque in-
fowij. duxit in Chanaan, unde et typus fuit Christi, qui
nos in coelum inducit. Ita S. Hieronymus.

' Nota : Jacob hanc prolationem et proeminen-
tiam Ephraim pro Manasse, significat per manum dex-
teram, quam ei imposuit; manus enim dex-
tera nobilior, polior et robustior est quam sinistra.
DriUn Ubi adverte dexteram in Scripturis symbolum
0550 *Pr*mo'* r°koris fortitudinis, ul *Psalms*. x :
nininim • Dexteram tuam inveniat omnes qui oderunt te ; » et
nna *Psalms*. xliiii : « Brachium eorum non salvavit eos,
B se(l dextera tua- n *Secundo*, auxilii et adjutorii, ut
bimo.' Jotxiv : a Operi manuum tuarum porriges dexte-
Seawdo. ram. » *Tertio*, honoris et gloriæ, ut *Psalms*, cix :
Trtk « Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis. »

El *Matth.* xxv, dicuntur electi in die judicii col-
locandi ad dexteram Christi ; et Salomon, III *Peg*.
n, matrem suam honorare volens, collocavit eam
0<Ho. in throno ad dexteram suam. *Quarto*, eximii amo-
ris, ut *Cant.* ii : a Dexteram illius amplexabitur me. »
Quoto. *Quinto*, mirificæ voluptatis ac dulcedinis, ut *Psalms*.
XV : « Delectationes in dextera tua. » *Sexto*, dex-
teram in Scripturis significat id quod bonum, rec-
tum et sanctum est, sicut sinistra significat id
quod malum, parvum et perversum est, ul *Prov*.
XIV : « Vias quæ a dextris sunt, novit Dominus ;
perversa vero sunt, quæ a sinistris sunt. » El *Eccle*.
x : a Cor sapientis, in dextera ejus : et cor stulti,
in sinistra illius. » Sic vulgo dicimus, sinistra sus-
picio, sinister oculus, sinistrum judicium, id est
attimo, malum. *Septimo*, dextera significat bona maxima,
qualia sunt æterno : sinistra vero significat parva
et exilia, qualia sunt temporalia, *Prov.* m, 10 :
• Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinis-
tra illius divitiæ et gloriæ. » Ubi per longitudinem
dierum signiificatur beata vita æternitas, quam
affert sapientia : per divitias vero et gloriam, sig-
nificantur humana et temporalia bona presentis
vitæ. Ita Percrius.

Commetans manus. — Hebraice est VT MN So©
sickel et *iadaf*, *fecit intelligere manus suas*, id est,
sponte, sciens et prudens manus suas transpo-
suit, scilicet decussatilo, in modum crucis.

eptaim Hinc allegorico, Ruperlus : Ephraim, inquit,
(ni nm 811111 Gentes, cluæ Por manuum transpositionem,
id est, per crucem Christi, cui crediderunt, pro-
lake sunt Manassæ, id est Judæis. Sic et Tertullia-
Jndjo. nus, lib. *De Baptismo*, et Damascenus, lib. IV,
ru, Ut cap. xii, docent cancellatas manus Jacobi prodigi-
guasse crucem Christi.

Tropologico Theodoretus : Disce, inquit, hic
Deum non prima et nobiliora, uti homines, sed
ultima et viliora præeligere et praeponere. Sic
Deus hominem angelo, Abelum Caino, Isaacum
Ismaeli, Jacobum Esau, Josephum Rubano, Mo-
sen Aaroni, Davidemque septem fratribus præ-
tulit et proposuit.

15. In CIJUS CONSPECTU AMBULAVERUNT, — quem VtriUSq.
quasi præsentem, seque intuentem semper reve-
nti sunt, cui quasi famuli astiterunt et servierunt,
coram quo sancte et reverenter, jugiter conver-
sati sunt patres mei. Vide dicta cap. v, vers. 22.

Decs qui pascit me ab adolescentia. — « Hæc,
inquit S. Chrysostomus, gratæ anime ac pære, et
bene memoris beneficiorum Dei sunt verba I). •

16. Angelus, — custos meus, subaudi hic vo-
corn *quoque*, g. d. Deus benedicat pueris istis, an-
gelus quoque meus benedicat iisdem. Ita Vata-
blus et Abulensis (2).

Invocetur super eos nomen meum, — id est, vo-
centur filii mei, ac consequenter filii Isaaci et
Abrahæ. Ita Theodoretus. Hoc enim in Scriptura
significat, « invocari nomen alicujus super ali-
quem, » ul cum dicitur : « Nomen tuum invoca-
tum est super nos, » sensus est, nos vocamur tuo
nomine, puta vocamur filii, tuus populus.

Moraliter S. Chrysostomus, *homil.* 66, docet
parentes, ut, instar Jacob, non tam opes, quam
Dei benedictionem filiis relinquunt. « Ne igitur,
inquit, operam nostram in colligendas opes col-
locemus, quas relinquamus filius. Sed doceamus
eos virtutem, et benedictionem Dei illis impreco-
mur. Iste sunt ineffabiles divitiæ quæ non absu-
muntur, quæ quotidie substantiam nostram au-
gent. Nihil enim virtuti par, nihil virtute poten-
tius : nisi hanc habeat qui diadema gerit, quo-
vis panniculoso paupere miserius erit. Hoc igitur
nostros filios doceamus, ut virtutem rebus omni-
bus præferant, nihilque faciant divitiarum abun-
dantiam. » Hæc enim juvenibus sæpe est id quod
culter pueris, quem matres iis adimunt, ne cose
lædant. « Nascuntur enim inde luxus, delicta, ab-
surda? voluptates, et infinita mala. »

19. Crescet in gentes. — Hebraice, *erit plentitudo* vel *multitudo gentium*, id est pleuæ, inulte
et numerosæ gentes, familiæ et populi ex eo
nascentur, adeoque reges, qui decem tribubus,
quasi multis gentibus imperabunt.

20. In te BENIGNIUS IN ISRAEL. — « In te, » id est,
instar tui : *beth* enim propositionis ponitur pro
affini *caph* similitudinis, q. d. Dum parentes vo-
lent filiis suis Israelitis bene precari, dicunt :
Multiplicet te Deus, sicut multiplicavit Ephraim
et Manassem.

(1) Imago et vita passionalis, quam Jacobus egit, de-
sumpta est.

(i) Quum Angolo huic tribuatur quod Dei solius pro-
prium sit, *angelum* increatum, sive Messiam, nec populi
Israelitici ductorem, Angelum testamenti, hic indicari
nulli putant, qui passim patribus specie angeli apparuit.

- ÎJ. 22. Do TIDi PARTEM UNAM EXTRA FRATRES TUOS, QUAM TULI DE MANU AMORRÎÆI, IN GLADIO ET ARCU meo. — Pars hæc singularis, quam ex divisione Chananææ exemit Jacob, deditque speciali donatione Josepho, fuit ager urbis Sichem vel Si-char, ut patet *Joan*, iv, fi, et cx Septuaginta qui vertunt : *Do tibi Sichimam, præcipuam super omnes fratres tuos, etc.* Acceperunt enim ipsi Hebræuni DDü *scchem*, ut nomen proprium, significans Sichem, vel Sichimam, quod S. Hieronymus, Chaldæus et alii acceperunt ut appellativum, significans *humerum*, id est *partem*.
- Qnogh- Dices: Hunc agrum emit Jacob, cap. xxxin, ofiînuî? vcrs* 19' cl Josuc cap. ull. vers. 32; quomodo ergo agrum dicitur hic qfi od eum acquisierit gladio? Respondent *primo* Eusebius et S. Chrysostomus, quod Sichem? Simeon et Len urbem et agrum Sichem, ob stuprum Dinæ a Sichimitis illatum, jure belli sibi patrique subegerint. Verum hanc vim et hoc bellum damnavit ipse pater Jacob non tantum vivens, sed et morions, ut patet cap. seq., vers. 6.
- Srcuudi. *Secundo*, Chaldæus, et ex eo Abulensis et Aben-Esra vertunt, *quam tuli gladio*, id est, *oratione et precibus* : hæc enim sunt arma et gladii piorum et sanctorum, qualis erat Jacob.
- Terti. *Tertio*, S. Hieronymus : *In gladio*, inquit, *et arcu*, id est, fortitudine, puta in pecunia, quam mullo cl labore et sudore acquisivi. Unde Ilebræum *kescet*, quod Noster arcum vertit,

si scribatur per *thet*, opp, significat *nummum*. Ita Latinis *sagittarius* vox est ambigua : nam cl hominem significat, cl numisma Persicum, a nota genero ita nuncupalum. Quod genus nummi iidem erant qui Barici quoque dicuntur, le.4o Plutarcho in *Apophtheg*, Ex quo celebre manavit Agesilai dictum, a se ex Asia pulsum triginta millibus sagittariorum, » cum Persarum rex ea nummorum summa corruptis per Timocratem Atheniensibus, effecisset ut is de provincia decederet.

Quarto, Hebræi aliqui putant esso prolephn cl Qauu. enallagen temporis : « quam tuli, n id est, quam auferam et accipiam, puta per nepotes et posteros meos, qui sub Josué Sichimam tolamque Chananæam expugnabunt, sibiquo subjicient.

Quinto et optime, Jacob agrum situm in Sichem Q -u prius emit pecunia ab Hemor, cap. xxxin, 39. Sed cum post stragem Sichimis a suis illatam, metuens ne Chananæi in se vicissim irruerent, inde abiisset, tunc agrum hunc Sichemensem occuparunt vicini Amorrhæi, quos rediens Jacob vi et armis expulit, suumque agrum in gladio cl arcu recepit. Hoc enim hic clare dicitur, licet alibi res gesta non narretur, jla ex Andrea Musio Perrierius (1).

(1) Quum Sichemussupra cap. xxxiv, 2, *Chwaus* dicatur, verisimile est Amorrhæos hic pro Chananæis generatila dici, ut *Amos* n, 9, quod illi Chananæorum, quibus el Chivæi accensebantur, potentissimi essent.

CAPUT QUADRAGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jacob moriturus convocatis filiis benedicit, et prophetizat qua posteris bona malaque sint eventura. Secundo, vers. 29, jubens se sepeliri in Chanaan moritur. Aliqui caput hoc inscribunt : Benedictiones duodecim Patriarcharum; alii : Prophetia de duodecim Patriarchis. Vtrique vere et recte : utrumque enim hic agit Jacob.

i. Vocavit autem Jacob filios suos, et ait eis : Congregamini, ut annuntiem quæ ventura sunt vobis in diebus novissimis. 2. Congregamini, et audite, filii Jacob, audite Israel patrem vestrum. 3. Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea, el principium doloris mei : prior in donis, major in imperio. 4. Effusus es sicut aqua, non crescas ; quia ascendisti cubile patris lui, el maculasti stratum ejus. 5. Simeon et Levi fratres, vasa iniquitatis bellantia. 6. In consilium eorum non veniat anima mea, et in cœlu illorum non sil gloria mea; quia in furore suo occiderunt virum, et in voluntate sua suffoderunt murum. 7. Maledictus furor eorum, quia perlina? : et indignatio eorum, quia dura : dividam eos in Jacob, et dispergam eos in Israel. 8. Juda, te laudabunt fratres lui : manus tua in cervicibus inimicorum tuorum, adorabunt te lili patris tui. 9. Catulus leonis Juda : ad prædam, fili mi, ascendisti : requiescens accubuisti ut leo, el quasi leæna, quis suscitabit cum? 10. Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, cl ipse erit expectatio gentium, i I. Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem, Ô fili mi, asinam suam. Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium

suum. 12. Pulchriores sunt oculi ejus vino, et dentes ejus lacte candidiores. 13. Zabulon in littore maris habitabit, et in statione navium pertingens usque ad Sidonem. 14. Issachar asinus fortis accubans inter terminos. 15. Vidit requiem quod esset bona, et terram quod optima : et supposuit humerum suum ad portandum, factnsque est tributis serviens. 16. Dan judicabit populum suum sicut et alia Iribus in Israel. 17. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens ungulas equi, ut cadat ascensor ejus retro. 18. Salutare tuum exspectabo, Domine. 19. Gad accinctus præliabitur ante eum, et ipse accingetur retrorsum. 20. Ascr, pinguis panis ejus, et præbebil delicias regibus. 21. Nephthali, cervus emissus, et dans eloquia pulchritudinis. 22. Filius accrescens Joseph, filius accrescens et decorus aspectu: filiae discurrerunt super murum. 23. Sed exasperaverunt cum et jurgati sunt, invideruntque illi habentes jacula. 24. Sedit in forti arcus ejus, et dissoluta sunt vincula brachiorum et manuum illis per manus potentis Jacob : inde pastor egressus est lapis Israel. 25. Deus patris tui erit adjutor tuus, et Omnipotens benedicet tibi benedictionibus cæli desuper, benedictionibus abyssi jacentis deorsum, benedictionibus uberum et vulvæ. 26. Benedictiones patris tui confortati sunt benedictionibus patrum ejus, donec veniret desiderium collium æternorum : Cani in capile Joseph, et in vertice Nazaræi inter fratres suos. 27. Benjamin, lupus rapax, mane comedet prædam, et vespere dividet spolia. 28. Omnes hi in tribubus Israel duodecim; hæc locus est eis paler suus, benedixitque singulis, benedictionibus propriis. 29. Et præcepit eis, dicens : Ego congregor ad populum meum : sepeliteme cum patribus meis in spelunca duplici quæ est in agro Ephron Helethæi, 30. contra Mambre in terra Chanaan, quam emit Abraham cum agro ab Ephron Helethæo in possessionem sepulcri. 31. Ibi sepelierunt eum, et Saram uxorem ejus : ibi sepellus est Isaac cum Bebecca conjuge sua : ibi et Lia condita jacet. 32. Finis mandatis quibus filios instruebat, collegii pedes suos super lectulum, et obiit, appositusque est ad populum suum.

Nota Inc in Jacobo priscum morem, quo parentes morituri, suis filiis vel subditis extrema dabant, vel oracula, vel monita salutis, ac deinde eis benedicebant. Sic fecit et Moses, *Deuter.* cap. xxxi, xxxii et xxxiii; et Josué, cap. ult.; et Samuel, *I Reg.* cap. xxi; et Tobias, cap. iii; et Mathias, *I Machab.* n; et Christus Dominus, *Joan.* cap. xiv et xv.

Exstat loco III *Bibh'olh. SS. Patrum*, testamentum duodecim Patriarcharum, puta horum duodecim filiorum Jacobi, in quo multa quæ hujus sunt capitis, explicantur. Narrantur in eo plurima tum prophetica oracula, tum adhortantia ad virtutem ac Dei cultum : multa quoque inseruntur vaticinia ex libro Enoch. Vetustum est; nam meminit ejus Origenes, hom. 15 in *Josué*, et Procopius Gazæus in cap. xxxiii *Gen.* Transtulit illud ex Grieco in Latinum Robertus, Lincolnensis Episcopus. Verum hoc testamentum incerti et suspecti est auctoris; multa enim mira habet et nova, similia Judaicis fabulis.

1. In novissimis diebus. — In futuris temporibus. Hebraicum enim *jvnnx acharit*, quod Noster vertit *novissimum*, significat sequens, posterius, postea futurum : Jacob enim hic prædicit quædam quæ mox secuta sunt, quædam quæ sub Josué, quædam quæ sub Judicibus, quædam

quæ sub Christo eveniunt, et quædam quæ sub Antichristo evenient (i).

PROPHETIA ET BENEDICTIO ROSEN.

3. Rosen primogenitos meus, — quoad generationem et nativitatem; nam alioqui Jacob cum

(1) tunc pauci o Rationalistarum schola filii lenter pronuntiarunt, quod hoc capite continetur carmen et vaticinium, neque a Jacobo, neque ad ejus ætatem salis apposite referri posse. Quos si interroges qua auctoritate sit confectum, singuli in suam abeunt sententiam. Davidis temporibus illud perlinere, verisimile est Heinrichio cum ob memoratam vere. 20 regiam dignitatem, tum ob equorum vere. 17 factam mentionem : quod argumentum quid valeat, ait ipso Rosenmutteras ad h. l., nos quidem non satis perepicero fatemur, quum quid obstet quominus Jacobus utriusque illius rei mentionem injicere potuerit, haud facito appareat. Cf. supra xxxv, 11. Atque aliter. Clericum offendit stylus, poeticus magis ac grandior, quam sit exspectandus a senio decrepito, morbo vicino. At, omisso etiam divino afflatu, priscorum, minusque excultorum, nec subtili dicendi geucri assuetum hominum sermonem sponte sua ad poesin proximo accedere, quis nescit? Prieterea venerandi senis, filios ultimum congregatos coram conspicientis, animum ita concitatum fuisse, ut ipsius sermo sese altius solito offerret, et animi commoti affectum ultimis suis verbis pondus et gravitatem addidisse, ipsa fert animi humani natura. Nec desunt inter Arabum carmina, aurea dicta,

spoliat hic jure primogeniture, ob incestum cum Bala. Erat Ruben hoc anno, qui fuit Jacobi 147 et ultimus, annorum 62, Simeon 61, Levi 60, Judas 59, Joseph 56, ul patet ex dictis cap. xxx.

Tu FORTITUDO MEA, — qUCDI Scilicet prillDO gC-nui in robore ætatis.

Et principium doloris mei. — Quia nati liberi novas curas, dolores et anxietates parentibus afferunt; vel potius, q. d. Tu mihi fuisti præcipua causa doloris et Institi©, ob tuum incestum. Hebraice est, *⁂TIN rescit oni*, quod secundo, cum Chaldæo, Vatablo et aliis verti potest, *principium roboris mei* (I), id est, virtutis meæ generativa, q. d. In te generando primo meum robur virile vimque generandi ostendi. Unde Septuaginta vertunt, *principium filiorum vicorum*. Sic vertit etiam noster Interpres, *Deut.* xxi, 17. Unde patet Jacobum, ante matrimonium cum Lia, casto vixisse, nec ullam feminam cognovisse.

Prior in donis, major in imperio (2), — scilicet esse debebas, tanquam primogenitus; quod Chaldæus clare explicat sic vertens : *Tu accepturus cras (res partes, scilicet primogenituram, sacerdotriaiogo-fium et regnum; sed non accipies*, quia peccasti cum Bala. Sacerdotium enim a Ruben translairanihti tum est in Levi; regnum duarum tribuum dar ihU-tum est Judæ, decem vero tribuum datum est t Ephraim; primogenitura, puta duplex portio lue-Joitpb.

aureisque litteris in templo Meccæ inscripta, quæ, licet a senioribus ex improvise fusa, Jacobi vaticinio tum sententiarum sublimitate, tum splendore imaginum, fere possent jequiparati. Ewaldus negat Jacobum, præstanti licet ingenio ac judicio singulari præditum, aperto potuisse presionare tum silum eorum tractuum, qui aliquot recula post ipsum filiorum suorurn posteris sorte obtigere in terra Cananæa, tum ea quæ a singulis gesta et facta sunt in terræ Cananææ, Josué duce, expugnatione, lum nulla alia fulura. Et nos negantes habet : quid inde? Ille quidem vaticinium hoc donno confictum esae Samsonis temporibus gratis omnino concludit ; nos, Jacobum id prænossc spiritu divino afflatum multo securius concludimus. Insuper seriore Mose scriptorem parum est verisimile consignasse tum quæ do Rubano leguntur vers. 4, quia tribus ex illo orla, si ab alio quopiam ea verba conficta essent, certe nunquam æquo animo tulisset ; lum quæ dicuntur de *dispersione* Levi vers. 7 : lune enim dispersionem tanquam *panam* Jacobus intentat et quasi *indicit*, quod post Mosis tempora, filiis Levi cultui divino addictis, nemini in mentem quidem venisset. Tutum igitur hoc carmen remotissimam redolet antiquitatem, quam et arguunt quorundam c filiis cum animalibus faclæ comparationes, quales et apud vetustissimum Græcorum vatem, Homerum, deprehendimus. Neque quomodo Moses Jacobi effata accipere potuerit, intellectu est difficile. Illa enim morituri progenitoris ultima vota a filiis summa fide et religione conserva, et a singulis ad posterum propagala et tanquam oracula habita fuisse, vix csl quod dubitemus. Cf. Meignan, op. CII. p. 3Gi seqq.

(1) Ita vertendum suadet series orationis, quæ declarat in quo sita sit Rubenil dignitas. Igitur *⁂q principium roboris md* perlinet etiam ad primogeniture descriptionem.

(2) Hebr. est, *procellentia dignitatis, et pracetlenlia potentia*, subaudi, *erat tibi*, vel *eras tu*, abstractis positis pro concretis.

reditatis in Chanaan, ac consequenter duplex tribus, consignata est Josepho, scilicet ejus filiis Ephraim et Manasse. Unde I Paral, v, 1, dicitur primogenitura a Rubon translata esse in Joseph. Noster hoc jus primogeniture, item jus sacerdotii intellexit, cum vertit, *prior in donis*; sicut jus regni intellexit, cum vertit, *major in imperio*. Hebraea habent, *⁂X inn MJ VP ieter scet veieter ot*, quod clare Pagninus vertit, *excellens dignitate* (aut donis et muneribus), *excellens fortitudine*, supple, esso debebas. Potest secundo, sic verti, *residuum dignitatis, residuum potentix*, q. d. In te reliqua, superstes et hærcdilaria manere debebat tum dignitas, tum potentia mea; tu fratribus et dignitate et robore ac imperio procellere debebas.

Nola : Rubano primogenitura spoliato, in eam succedere debuisset Simeon secundo genitus; sed quia hic impius in Joseph, et quia ejus tribus cum suo duce adoravit Beclphcgor, *Numer.* xxv, 14, hinc in tertio genitu, scilicet Levi, nobilior primogeniture dignitas, scilicet sacerdotium, et in quarto genitu, scilicet Judam, alterum primogeniture jus, puta regnum, translatum est.

Major in imperio. — Habebat enim primogenitus quasi regalem quemdam principatum atque dominatum in omnes fratres, ut patet *Gen.* xxyii, 29. Octo, inquit Percrus, memorantur fuisse primogenitorum prerogativa; in populo Dei, etiam ante legem Mosis. *Prima*, crant sacerdotes. &eunda, primogenitus sedebat primus in mensa, majorque porlio ei dabatur, *Gen.* xliiii, 33. ha, benedicebat ille alios fratres, ipsi submittebant se illi, et adorabant cum, *Genes.* xxvii, 29. *Quarta*, habebat imperium et dominatum in fra- (Mu. lres, ibidem. *Quinta*, accipiebat duplicem par-O^tem hæreditatis paternæ, *Douter*, xxi, 17. *Sexta*, primogeniti redimebantur quinque siclis, alii vero filii minime, tanquam illi specialiter essent Deo consecrati et addicti. *Septima*, utebantur, Sepila», inquit, singulari quodam vestium genere, id est, pre cæteris fratribus delicato et pretioso; quambrem Jacobo ambiens primogenituram Esau, ejus a vestes induit, » quanquam hoc non satis concludat. *Octava*, primogenitus singulariter benedicebatur a patre jam moribundo. Atque has fere omnes prerogativas perdidit Ruben.

4. Effusus es sicut aqua. — Libidine et in- ren. t cestu difffluxisti, profusa fuit libido tua. Minus significanter vertunt Lyranus et Abulonsis : i)epressus es, dejectus es sicut aqua. Longe enim «ri significantius vertit Noster, « ciTusus es sicut aqua, » quia sicut, cum aqua effunditur, nihil ejus in poculo aut situla manet residuum, non color, non odor, non sapor : ita luxuria hominis vires, judicium, rationem, sapientiam, famam, opes, conscientiam bonaque omnia cum semine et sanguine sæpe effundit et profundit (3).

(3) Hebr. est, *tasada*, seu libidinis tuæ impetas, *instar aquarum*.

Non curescas, — non cresces ; magis enim est prophetia quam imprecatio, 7. d. Quia peccasti incestu, hinc Deus puniet te sterilitate, ut non crescas numero prolium et nepotum, nec etiam excellentia, opibus et gloria. Hinc tribus Ruben fuit una ex minimis. Idem prædixit Moses, DeuL cap. XXXIII, vers. G.

Ascendisti cubile patris tui, — incestasti Balam uxorem patris tui. Hac de re, deque Rubeni pernitentia mira, utinam vera, habet apocryphum testamentum duodecim Patriarcharum, cujus meminimus initio capitis.

aug > Allegorico : Ruben, inquit S. Ambrosius, est h · Jiidæus, qui humanitatem Christi, quæ est quasi lectus divinitatis, violavit et occidit, ideoque a Deo csl maledicius.

Tápelo- Pari modo tropologice : Ruben sunl Eulydilani, Ncsloriani alique hærelici, inquit Rupertus; rursum, mali Prælati et principes, qui effusi in voluptates carnis, Ecclesiam scandalizant, violent et profanant.

Motli- Denique disce hic *primo*, seram esse Dei vinu dictam, sed nunquam irritam. Ecco sceleris Ruben post 30 annos quam fuerat ab eo patratum, RB. et a Jacob dissimulatum, vindicta et pœna pronuntiata est. Secundo, quam vili de causa homines maxima bona perdant. Nonne Ruben omnia primogenitum bona amisit, brevissima) voluptatis turpissima mercede? nonne eadem amisit Esau per lentis edulium? *Tertio*, quantum sil scelus, contumacem et contumeliosum esso in parentes; cujus rei tria sunt illustria exempla in Scriptura : *unum* Cham, filii Noe; *secundum* Ruben, filii Jacob; *tertium* Absalonis, filii Davidis (1).

PROPHETIA ET BENEDICTIO SIMEON ET LEVI.

Ttn. 5. S. Simeon et Levi fratres — non tantum germani natura, sed simillimi et conjunctissimi scelere, puta feritate, audacia, dolo, crudelitate in Sichimitas.

Vasa iniquitatis, — id est instrumenta iniquitatis, et iniquæ cædis ac stragis Sichimorum. Hebræi enim >? *Mi*, id est vas, vocant quodvis instrumentum. Infideliter et perperam vertit Chaldæus : *Simeon et Levi viri fortissimi, in (erra pe* regrinationis suæ fecerunt fortitudinem* ; quasi eos a fortitudine laudet hic Jacob, cum eorum furorem et crudelitatem incuset, ut patet ex sequentibus.

(i) Verba versus postrema nbjf plures sic vertunt, *ascendit*, id csl, abiit in auras, *stratum meum*, evanuit, abiit ejus dignitas, nipote a te violati et inquinati. Alii, quibus adslipulamur, vertunt, *stratum*, wu *thalamum meum ascendit* ! Nam qui ira commoti funi, st pe ita solent breviter quæ «inte dixerant repetere, atque illo ipse a persona secunda ad tertiam trānsitos .mimo concitato apprime convenit. Septuaginta et Vulgatus voluerunt orationem membro priori convenientem reddere.

Bellantia. — Non otiosa fuerunt hæc vasa, sive instrumenta, sed injustum bellum et cladem intulerunt Sichimis. Hebraice csl, OTTATOO *mccherotdicm*, quod Arias, Oleaster et Volabitis vertunt, *machara eorum*, q. d. Machæræ eorum fuerunt vasa, puta, arma iniquitatis. Hoc valde appositum est, videlicet nomen machaera, uti et alia nulla Latina et Græca, ab Hebræis descendere, licet id negel Eugubinus.

G. In consilium eorum non veniat anima mea. — Vers.1. a In consilium, » quo scilicet machinali sunt proditorie cladem Sichimorum, 7. d. Ego hoc corum consilium et scelus olim aversatus sum, et eliamnum aversor. *Secundo*, allegorico prævidil hic Jacob consilium, quod contra Christum inierunt Et Sb Scribæ et Pharisei, qui a Simeone prognati sunt; sent* et Pontifices ac sacerdotes, qui ex Levi descendunt. Ilorum ergo consilium, quo Christo necem sunl machinati, itaque parentum suorum Simeonis et Levi scelus sunt imitati, detestatur et excralur hic Jacob; est enim hic prophetia : ita S. Ambrosius, Isidorus, Rupertus et alii.

Et in coetu illorum non sit gloria mea, — 7. d. Illi in hac slrage, quasi indice fortitudinis suæ, gloriati sunt : absit a me tale decus et gloria. Septuaginta vertunt, in *cætu illorum non contentant jecora mea*, q. d. In cætu illorum non sil amor meus, non cor, non jecur meum : jecur enim est sedes amoris et desiderii; et Hebræum *cabod*, si aliis punctis legas *cabed*, significai jecur (2).

Occiderunt virum, — viros, puta Sichimitas, cum suo principe, et mali causa, Sichem. Est synecdoche.

Et in voluntate sua. — In sua libidine sæviendi. Unde Septuaginta vertunt, in sua *concupiscentia*.

Suffoderunt murum, — id csl muros, 7. d. Ipsi everterunt et vastarunt urbem muratam Sichem, ejusque muros diruerunt.

Ex hoc ergo loco, apparet quod Simeon et Levi cum suis, quando furibundi invaserunt urbem Sichem, non tantum cives ejus occiderint, sed et iuvnia everterint.

Sic allegorico, Scribæ et sacerdotes, ex Simeon et Levi oriundi, per Titum everterunt Jerusalem, quia occidendo Christum, causam ejus excidio dederunt, et quasi in illud evocarunt Titum.

Abi, ut Procopius, per muros inelligunt Hemor et Sichem, principes urbis, qui eam instar muri sua polentia luebantur. Hinc et Septuaginta pro TTw *schur*, id est muro, legentes *scor*, id est taurum, verlunt, *subnervarunt taurum*, puta ipsum Sichem succiderunt et interemerunt. Vocatur Sichem laurus, tum quia instar tauri in feminas

(*) ex parallelismo mcmbro nim idem csl quod *anima mea*, que in aliis etiam locis veteris Testamenti *gloria* vocatur, tanquam prastantior et nobilior jñrs homims. Septuaginta legerunt

ruebat, tum quia potens el validus erat princeps; tales enim vocantur a tauri n Psal. lxxvii, 31 (1).

Denique Targum Hierosolymitanum vertit, *ven-
diderunt Joseph, qui assimilatus est bovi* : quod si
verum est, ergo Simeon et Levi fuere choragi in
venditione Josephi, ul merito solum Simeonem
carceri incluserit Joseph, cap. xlii, vers. 25.

ven. 7. 7. Maledictus furor eorum. — Hæc maledictio
a Levi cl Levitis sublata est per zelum, tum Mo-
eitnn'e-sis cl Aaronis, ahorumqñic Lcvilanim m credo
dicũo adorantium vitulum aureum; tum Phineos Lc-
viti Moſi vitæ, qui Debraimi incestantem Madianilidem
m ei occidit, et Delphegor evertit, *Num.* xxv, vers. S
Plioſes Cl g : idcoque tribus Levi ct sacerdotium ct be-
nedictionem a Mose accepit, *Deut.* xxxiii, 10. In
Simeone vero remansit hæc maledictio, propter
fornicationem ct idololatricam Zambri, qui fuit
dux tribus Simconis, quem occidit Phinces, Mi-
nier. XXV. Unde solus Simeon a Mose non fuit be-
nedictus, *Dcut.* xxxin : ita Procopius.

Dividam eos in Jacob, et dispergam eos in Is-
rael, — ne scilicet rursum capita conferant, ct
suo consilio aliis perniciem machinentur. Id im-
pletum est in Levi, quia Levitis nulla sors obtigit
in Chananæa, sed fuero per omnes Iribus dis-
persi; in Simeone quoque, quia ei data fuit sors
ct sedes in medio Iribus Juda, *Josué* .xix, vers. 2
cl 9. Rursum cum tribus Simeon excrevisset, no-
vas sedes quæsivil, ct pars in Gador, pars in mon-
Scriba lem Scir abiit, l *Parat*, iv, vers. 27, 39 et 42. De-
n*(IucScribæ ct legisperiti, ex Simeone oriundi,
on »pni æ(Iuc ul sacerdotes, sparsi fuerunt per omnes tri-
jxr om- bus, ul populum in lege instruerent, Deo pœnam
In“ hanc in eorum laudem, ct populi bonum ver-
tente. Et hac parto hæc prophetia simul est be-
nedictio Simconis ct Levi ; quanquam et prior
increpatio, utpote paterna, benedictio censeri
possit et debeat, uti dicam vers. 28.

PROPHETIA ET BENEDICTIO JUDA.

z

Septem Jacob commendat tribum Juda, *primo*, a no-
ſ" rí s et niine: Ju(las idem est quod confessio ct laus; se-
dati, *eundo*, a fortitudine bellica; *tertio*, a dignitate et
uibuâ reverentia, quod scilicet Judam adorabunt fra-
lres; *quarto*, a victoriis; *quinto*, a regno ct scep-
tro; *sexto*, ab opibus ct frugum copia; *septimo*,
a Christo ex ca nascituro. Hæcque omnia prædi-
cit et vaticinatur ab hoc versu usque ad 12.

Ver., a. 8. Juda, te laudabunt. — In Ilcbræo est elegans
paronomasia nominis Juda : *|rrirv HTirP *jehuda*,
jehoducha, q. d. Recte vocaris Juda, id est *laus*,
quia tc laudabunt (2) fratres tui. Vocaverat cum

(1) "TftL *taurus*, hic per synecdochen *tauros* designat;
succiderunt poplites, aut suffragines Laurorum , quo
maleficio open rustico prorsus inutiles fiebant. Alii T|¿\ *bos*. sive boves, per metaphoram indicari putant pu-
tealiores vel fortiores urbis Sichem.

(2) Gcsenius et Maurer notant, vocem m> In bibilis
de oli- Dei laudibus adhiberi Ea igitur vox exprimit

mater Lia Judam cap. xxix, vers, nit., quasi gra-
tias agens ct laudans Deum ob datam hanc pro-
lem; nunc paler Jacob cum quoquo vocat Ju-
dam, alia ratione et allusione, scilicet quod a
fratribus suis laudandus sit. Tribus enim Juda f. 7 i
prima post Mosen ausa est ingredi mare Rubrum. i ?
llæc, mortuo Josué, dux fuit cæterarum tribuum U
in praliis, *Judie*, i. Ex hac ortus est rex David U
potenlissimus cl gloriosissimus, Salomon alique
reges, usque ad captivitatem Babylonicam. Hæc
contra Ismaelitas, Idumæos, Moabilas, Arabes,
omnesque vicinos maxima bella gessit. Ex hac
natus est Zorobabel, dux populi Babylone re-
deuntis. Denique ex hac ortus est Christus.

Manus tu.« in cervicibus inimicorum,—ul cos in
fugam agant, insequantur, capiant, trucident;
unde Chaldæus vertit, *manus tuxprævalebunt* c o i ^
tra inimicos tuos.

Adorabunt te filii patris tui. — En transfer-
tur hic a Ruben jus primogenitura, illudque con-
signatur Judæ. Primogenitus enim, quasi fra-
trum princeps, ab cis colebatur ct adorabatur,
id est, coram co curvabant se fratres, illique ci-
vilem reverentiam exhibebant, qualis exhibetur
patri, vel principi.

Rursum significatur hic regia potestas donanda
Judæ; reges enim a subditis adorantur, dum cis
se humiliant ct prosternunt, honoris ct reverentiae
causa.

Allegoríce, Judas est Christus, qui assiduo Deum
laudavit, adcoque fuit quasi continua laus Dei, C4i, J
quem confessi sunt usque ad mortem omnes J?/
martyres, quem omnes fratres, id est, angeli ctb^ «
homines sancti laudant el adorant, qui fortis- c
sime nos e faucibus dæmonis eripuit. Unde «ma-
nus ejus in cervicibus » dæmonis, mundi, carnis
ct peccati, quæ ipse debellavit.

Fil ii pat r is. — Non dicit *matris*, sed *patris*,
quia fratres Judæ diversas habuerunt matres, sed
eumdem patrem ; Jacob autem hic prædicat om-
nes fratres, cx quacumque matre natos, Judam
adoraturos.

9. Catulus leonis Juda. — Sicut Judas inter fra- Ven. 1.
lres est, ita tribus Juda inter alias tribus crai ins-l
lar leonis , *primo*, fortissima; *secundo*, impavida;
tertio, bellicosissima; *quarto*, victoriosissima;
quinto, generosissimi animi. Hue festive allusit
S. Hilarius, qui, dum quidam per calumniam
cum Gallum nuncuparet : a Non sum, inquit, na-
tus Gallus, sed cx Gallia; tu vero Leo es (erat
enim hoc nomine), sed non de tribu Juda. » Re-
fert Joannes Selelhus, cap. xxii.

Hos leoninos Judæ animos habeant duces, ha- BiesjU
beant fideles. Dux foriis adamanti est similis, qui !
ncc ferro infringi, ncc igne absumi potest. Frode-
ricus il Imperator audiens principum minas : « Mi-
narum, inquit, strepitus, est asinorum crepitus.»

hic aliquid religiosum, quod in Christo tantum, a Jud.t
figurato t adimpletum est.

Ita Leonidas Persa) cuidam minitanti, quod Spartani die postero ex telorum imbre solem non essent visuri : « In umbra igitur, respondit, comode pugnabimus. »

Alfonso Aragoniæ rex vidit naufragos auxilium implorantes; aliis timentibus, ipse navim solvit dicens : « Satius est una cum sociis viris fortissimis occumbere, quam illos videre (in tempestale) extrema pali. » Testis est Panormitanus.

Carolus V stans in acie intra vallum el stationes, cum hostis glandium imbres ejacularetur, monitus ut se reciperet, respondit : « Canes qui latrant non sunt extimescendi : neque est quod timeatis, cum præsidio Dei satis vallati sumus, »

Rursum Carolus V juxta Ingolsladium ab hoste crebra jaculatione impetitus : a Confidite, ait, nullus unquam imperator tormenti ictu periit. » Idem in Hispaniam profecturus, cum audirei in via pestem grassari : « Eundum, inquit, nec prælermittenda tam bona tempestas : pestis Augustum, pestis Cæsarein, pestis Carolum ullum nunquam attigit. »

Ludovicus XII pergens Mediolanum, inlcllignsque oppidulum, ubi hospitari cogitabat, ab hoste esse interceptum, perrexit, dixitque : « Ego super corpora eorum hospitium accipiam, vel illi in meo. »

Ludovicum Bavarum ceperat Albertus marchio Brandenburgensis, nulla ab eo petens el minitans; cui Ludovicus : a Quæ poteris ex me libero impetrare, eodem modo ex capto pelilo. Si amplius quid voles, corpus meum in lua potestate est; animum vero miài, non tibi obnoxium invenies. »

Otho IV Imperator equitem, qui falso fuerat accusatus, quod pudicitiam Imperatricis lentasscl, occidi jussit : uxor mariti caput gremio gestans, Imperatorem adit, et qua pœna injustus judex mulclandus sil, rogai : Morte, ait Imperator; tum illa : « Tu ergo Imperator, morcro, qui maritum meum innocentem occidisti. Innocentem fuisse, ferro ignito quod innoxio manibus meis contrecto, probo. » Ita Bernardus Corius in *Vita Othonis*.

Nota : Hebræi leoni plura dant nomina, quibus ejus ælalcu secernunt el distinguunt; nam *primo*, nu *gur* vocatur leo, cum est catulus et quasi infans. *Se undo*, vocatur TM *képhir*, cum jam grandescit, filque adultus, ul ferocire et pandori incipiat. *Tertio*, vocatur r~VIN *arie*, vel *ari* cum stato est robore, leoque perfectus. *Quarto*, cum est confirmato plonoquo robore et telato, vocatur '3x5 *labi*, quasi cordatus, a oS *leb*, id est cor. Dicitur ergo leo *labi*, ab animositate, generositate et fortitudine animi. *Quinto*, vocatur v'S *lais*, cum jam senescit, et quasi miles veteranus in prædis exercitatus, viret tamen adhuc, et viget. Dicitur ergo *lais*, eo quod subigat prædam, a rad. tnb fas, id est *subegit*.

Ex hisce nominibus, tria hic dantur Judæ, sci-

licet *primo*, *gur*, sub quo complectitur et *kcplur*, significat infantiam et adolescentium tribus Juda Ir Phci in bellis tempore Josué. *Secundo*, *arie* significat f ejusdem robur virile, quod habuit sub Divide. *Tertio*, *labi* significat ejusdem confirmatum robur el imperium sub Salomone, qui fuit *labi*, id est, cordatus in sapientia, fortitudine, liberalitate, magnificentia. Unde Chaldæus vertit : *Dominium erit ci in principio, std in fine magnificabitur regnum Juda ; guia a judicio occisionis, fili mi, animam tuam abstinuisti*, ne scilicet occideres Thamar nurum tuam adulteram, et ne consentiret neci, quam fraires tui machinabantur Josepho, imo ut eam impedires.

An HUEDÁM, ULI MI, ASCENDISTI. — Pro *ad prædam*, Hebr ea, Symmachus et Aquila habent *mittereph*, id est *a prtza*, quo significant assiduam prædarum et victoriarum continuationem, g. d. A præda in prædam ascendisti, assidue prædaris, jugiter a præda et cum præda redis, quod Noster significantius expressit vertens, *ad prædam, fili mi, ascendisti* (I). Hoc maxime verum exstitit in Davide, qui lota vita in bellis versatus, assiduas ex hostibus prædas egit, et graditim a minore præda in majorem ascendit : pula ab ursi et leonis discriptione, progressus est ad duellum cum Goliath, ejusque spolia; inde ad præfcluram militi®, et prædam centum præputiorum, I *Reg.* xvni, vers. 13; mox c Philistinis juges abegit prædas, I *Reg.* xxvii; postea tribum Juda quasi divulsit a Saulis regno, II *Reg.* n, 7. Denique factus rex omnium tribuum, maximas de Ammoniti?, Moabilis, Syris aliisque gentibus prædas abduxit. Ita Delrio.

Ex hac prophetia facium est ul tribus Juda, David, Salomon, etc., pro insigni habuerint effigiem leonis : unde et Prelo (vel, ut alii vocant, presbyter) Joannes rex Abyssinorum, qui ex regina Saba et Salomone, ac consequenter ex Juda, se descendere jactat (ut patet ex ejus titulo, quem describit Ortclius in Theatro, *Tabula* G8), pro insigni, sive stemmate, gestat leonem, qui manu tonet erectam crucem. Leo enim prosapiæ ex Juda, crux Christianitatis est insigne.

Mirum est cur Septuaginta verterint, *ex germen*, *fili*, *ascendisti*; forte prophetico per germen intellexerunt beatam Virginem, ex qua ascendit et ortus est Christus.

(I) Rectius: *Ex pru da, mi fili, ascendisti*, id est ascendes. Prætentum pro futuro positum, ul svdol m prædictionibus. Comparatio inde desumpta, quod leones post prædam c locis montibus subjectis raptam in montes, ubi lustra habent. ascendunt : ita, o Juda, redibis invictus a præda, el te in regiam luam relata do hostibus præda recipies. Gesenlūs verbum nbp hlc *crescendi* significatu capit : *ex bellis feliciter gestis invalesces*. Ceterum m hac Judæum leono comparatione est gradatio qmetlam. Cxmferitur enim primum leonis catulo, deinde adultu leoni, denique leænæ, qua utroque terribilius furit : qua imagino res fortiter gerenda a tribu Judæ ejusque incremeuta doacribuntur.

Requiescens ACCUBUISTI. — *Aquila, incurvans recubuisti; Symmachus, claudicans consedisti, q. d.* Sicut leo, præda politus, cernuat se in terram, et quasi piger ac claudus recumbit, ut eam devoret, comedentem vero nemo audet lacessere, vel interpellare : ita tu, o Juda, postquam per Davidem tuo sceptro subegisti tribus omnes, regnumque tuum stabilivisti, securus te paci et quieti tradidisti, et quasi læna catulos suos lactans, dormienti similis, instrato tuo te collocasti, tanquam bonus pastor populum tuum pascens et fovens, ita ut nemo te bello lacessere audeat. Ita Delrio.

Nota : Hæc omnia præcrita per futurum exponenda sunt : est enim prophetia.

Quasi *leæna* — quæ catulos lactans sævior et fortior est leone. *Ilebræum* *labi* tam *leænam*, quam leonem significat : unde et Vatablus vertit *leænam*; nomina enim animalium apud *Ilebræos* sunt communis generis.

Quis suscitabit eum? — quis eum suscitare et bello lacessere audeat? quisquis id faxit, non feret impune, cladem accipiet.

Allegorico, Christus ex Juda prognatus, «ascendit ad prædam, d quia ejus nomen est : « Accelera spolia detrahere, festina prædari, » *Isaice* vin, 3. Hinc requievit, id est mortuus est, ut Ico : quia in morte sua totum mundum commovit, et diabolus ac mortem moriendo destruxit. Ha S. Ambrosius, lib. *De Benedict. Patriarch.*, in benedict. Judæ : « Quis, ait, suscitabit eum, hoc est, quem Dominus suscipiet? Quis est alius qui resuscitet, nisi ipse so sua Patrisque resuscitet potestate? Video natum auctoritate propria, video mortuum propria voluntate, video dormientem potestate propria; qui omnia suo fecit arbitrio, cujus alterius, ut resurgat, egebit auxiliis? Ipse igitur sure resurrectionis auctor est, qui mortis est arbiter. »

Cjtnlns
leonis
tridnnm
dormit.

Fibula
est cum
inoriti-
um ipv
ire mu -

Tradit ex Physicis Eucherius hic, catulum leonis, cum natus est, triduum dormire; tertio die fremitu patris tremefacto cubili excitari : ita Christus tertio die per suam et Patris potentiam, qua simul terne motum induxit, resurrexit. Hoc perperam Epiphantias et Enchorius referunt ad mortuos catulos leonis, quos leo pater suo rugitu suscitaret et vivificet; hoc enim falsum et fabulosum est.

Addit S. Epiphanius, *lucres.* 78, quæ csl Anli-
dicomarianitarum, leānam tantum unum tota
vita parere catulum : simili modo B. Virginem
unum tantum peperisse filium, scilicet Christum :
« Aiunt, inquit, leānam non parere præterquam
semel, et unum, n Causam subdit, quod per 2G
menses fœlum utero gestet, ilaque fœlum suis
unguibus «divellere el incidere matricem, » ac
proinde a una cum partu, etiam uterum ac ma-
tricem excerni. « Leo ergo est Christus, leāna
Virgo mater, a Leānæ autem non contingit se-
cundus partus; ergo non amplius parium novit

Maria, non amplius conjunctionem corporum S. Virgo. » Verum hoc fabulosum csl. Nam, ut alia omittam, si leæna unum lautum in vita pareret catulum, species leonina multiplicari non posset, sed in uno semper capite et catulo consisteret; quod si is sit mas, aut mox occidatur, intereat species necesse csl. Quare cum sæpius tenelli leonum catuli, antequam generare possent, occisi sint, sequeretur jam pridem speciem leonum increuisse. Adde leænam plures habere catulos, docet Ezechiel cap. xix, vers. 2.

10. Nox AUFERETUR SCEPTRUM DE JUDA. — Scplua- Veal II.
 ginta, *non deficiet princeps de Juda, q. d. Cum tri-⁷*
 bus Juda acceperit regnum in Davide, servabit
 hunc principatum et ducatum suum, donec ve-
 nial Messias sive Christus.

Dices : David ejusque posteri tantum regnarunt
usque ad captivitatem Babylonicam : nam post
reditum ex hac captivitate, duces Judæorum fue-
runt Machabæi, qui prognati sunt non ex Juda,
sed ex Levi ; erant enim sacerdotes et pontifices.

Respondent *primo*, S. Justinus, Eusebius, Athanasius, Augustinus, Chrysostomus, Theodoretus, Rupertos, quos citat et sequitur Pererius, per «*ludam* hic intelligi, non solam tribum Juda, sed omnes Judæos, puta omnes duodecim Iribus. Verum huic expositioni obstat, quod Jacob hanc benedictionem non omnibus tribubus, sed uni tribui Juda appropriât et consignai.

Secundo, Lyranus, Abulensis et Dionysius Car-
thusianus respondent Machabæos fuisse prognatos ex Juda, quia licet paterno genere descenderent ex Levi, materno tamen descenderent ex Juda : Levitæ enim uxores ducebant ex tribu Juda. Sed hoc de Machabæis incertum est, et, si certum esset, non tamen satisfaceret : hoc enim modo tam de Levi, quam de Juda dixisset : Non auferetur sceptrum (ducale) de Levi, donec veniat qui mittendus est. Quod enim Genebrardus respondet, Machabæos non tantum materno, sed etiam paterno genere oriundos fuisse ex Juda, repugnat S. Scripturæ, I *Machab.* n, 1, Josepho, aliisque historicis, et omnibus pene Interpretibus.

Tertio, Burgensis, Galatinus, Joannes Annius t. c. i
et Joannes Lucidus respondent, regnantibus Ma-
chabæis, fuisse summum concilium Sanhedrim,
septuaginta virorum ex tribu Juda, quod præral-
cl regebat, uti regit jam parlamentum, vel con-
cilium regis in regno. Sed et hoc falsum est, ni-
mirum concilium Sanhedrim fuisse collectum ex
sola tribu Juda : colligebatur enim ex omnibus
tribubus.

Idipsum quoque non satisfacit : singuli enim qui erant in hoc concilio, non erant reges aut principes, sed tantum consiliarii regis aut principis. Adde parlamentum non esse ducem, nec habere sceptrum regni.

Quarto, Melchior Canus, lib. XI *De Locis*, respondet Machabæos habuisse ducatum, non proprium, sed depositilium, ut nimirum cum per

modum depositi fideliter conservarent, donec surgeli Probeta fidelis, qui Judæos de Dei voluntate circa regem et regimen instrueret, aut verus et proprius dux, quem de tribu Juda exspectabant. Verum ex hac sententia sequitur ante Messiam sive Christum, vere defecisse sceptrum Juda per annos 165; tot enim regnaverunt Machabæi. Ilursum, depositum tot annis poni non solet, nec potest. *Tertio*, Judæi Machabæos habuerunt ut veros et proprios principes, non autem vel depositarios. Denique, si hæc sententia vera est, ergo ex hoc loco contra Judæos probari non potest, Messiam jam venisse : pari enim modo responderent Judæi, Herodem et quemvis alium, non proprium Judæorum fuisse regem, sed depositarium, donec veniat proprius eorum rex Messias.

Qabti Dico ergo tribui Juda hic consignari regnum et principatum, camque de facto illum obtinuisse usque ad Messiam, puta Christum, duplici ratione ac titulo. *Primo*, quia sola tribus Juda obtinuit regnum a Davide usque ad Scdcciam, per annos 470, idque in magna gloria, opibus et fortitudine usque ad captivitatem Babylonicam. Rursum, quia sola tribus Juda rediit ex hac captivitate, cum paucis aliis oriundis ex tribu Benjamin, Levi et aliis tribubus. Hinc tota deinceps gens Judæorum, nomen a Juda accepit, omnesque licet ex aliis tribubus descendentes, censebantur esse tribus Juda; quia cum Juda erant commixti, atque in tribum et rempublicam Juda

ferant insiti et cooptati. Hoc ergo modo, et hac ratione Machabæi, licet essent Lévite, censentur tamen tribus Juda, quia in tribum Juda cooptati a tribu Juda electi, in eadem regnarunt;

atque hoc sensu verum est tribum Juda hic intelligi, ut eludere quoslibet de aliis tribubus tribui Juda in-
sitos et commixtos, solosque excludere alienigenas.

Quas, pulcherrime, uti dixerunt auctores primæ sententiæ. Sic accipitur Judas pro omnibus Judæis, in tota Judæa habitantibus, *Malach.* cap. m, 1, et *IMachab.* i, 5. Pari modo Romani dicuntur imparasse; et Romani Imperatores vocantur, quicunque Romæ Romanum Imperium obtinuerunt, etiamsi ex Thracia, Hispania, vel aliunde essent oriundi, quia hi omnes cum Romanis in unam rempublicam, unumque imperium coaluerant. Atque hoc, non aliud, videntur voluisse Paires citati in prima sententia; hi ergo omnes pro nobis sunt. Ita Franciscas Suarez, *Hl part.*, disp. I, secl. 1.

Secundo et polius, preciso non defecit scopum de Juda usque ad Christum, quia corona, sive jus et potestas regni proprie pertinuit semper ad tribum Juda: tum quia hoc jus regni, Davidi, ejusque familiæ oriundo ex Juda, fuit a Deo attributum, ut scilicet Davidis posterius in illud semper continua serie, jure hæreditario succederent; tum quia sedes, ditio et metropolis regni, pulcherrime Jerusalem, pertinebat ad tribum Juda; tum quia post schema decem tribuum, tribus Juda

adherens domui Davidis, ejusque nepoti Roboam, cum sibi proprium regem, suumque regnum Juda constituit : licet enim tribui Juda se junxerit Iribus Benjamin, tamen hæc, quia minor erat, tribui Juda se subdidit, cique avitum regnum et sceptrum concessit : adeoque deinceps semper, etiam post reditum et captivitate Babylonica, corona, sive jus regni, regumque et principum electio pertinuit ad tribum Juda. Licet ergo apud Judæos regnari Levitæ, puti Machabæi, tamen corona regni semper mansit penes Juda : Iribus enim Juda Machabæos, ob zelum et fortitudinem, in duces elegit, cosque sibi præfecit : perinde ac regnum Polonia semper manet, quamdiu corona et jus eligendi regem ac gubernandi apud Polonos manet, etiamsi externus regnet, uti nuper rex Polonia» fuit Hernicus Valesius Francos, et post cum Stephmus Bottoreus, princeps Transylvanie : hos enim Poloni sibi in reges elegerunt ; deficeret vero corona et sceptrum Polonia), si eam sibi Turea subigeret, seque regem Poloniæ per vim et tyrannidem constitueret : uti defecit sceptrum Juda, cum in illud se Herodes per vim intravit. Ita Pererius.

Ex hoc secundo titulo patet, hanc benedictionem proprie et præcise spectare tribum Juda, ita ut Juda hic solos ex Juda prognatos, non vero Levitas, aliosque cum Juda commixtos complectatur. Idque confirmatur *primo*, ex eo quod Jacob singulis filiis et tribubus hic propriam benedictionem assignet : sicut ergo sub Levi non comprehendit Judæos, sic sub Juda non comprehendit Levitas, ac consequenter nec Machabæos. Secundo, ex eo quod S. Paulus *ad Hebr.* cap. vn, U, diserte asserat Christum ortum esse ex Juda, non ex Levi, indeque probet Christum non potuisse esse sacerdotem Aaronicum et Leviticum, sed fuisse sacerdotem novum secundum ordinem Melchisedech. Hoc enim ejus argumentum non concluderet, si sub Juda comprehenderentur Lévite : responderet enim ei quis Christum, licet ex Juda oriundum, potuisse tamen ex Levi quoque esse prognatum, ideoque sacerdotem Aaronicum creari, ex eo quod Levitæ cum Juda et Judæis permixti censerentur et vocarentur Juda, sive Judæi» Sub Juda ergo hic soli posteri Judæ ab eo naturaliter prognati intelliguntur. itaque sensus hujus loci est, *q. d.* Regnum Judæorum, ex quo semel ex tribu Juda reges habere oportet, nunquam decidit in potestatem regum, qui non sunt Judæi; sed Iribus Juda semper retinebit suum jus et coronam regni, ad creandum sibi reges vel duces, quousque promissus Messias adveniat. Id ita reipsa evenisse constat; defecit enim sceptrum de Juda tempore Augusti Cæsaris : tunc enim senatus Romanus, ipse quoque Cæsar regnum Judæorum ademit Hyrcano et Antigono Aristobuli filio, qui ejus legitimi erant hæredes, utpote prognati ex Machabæis, sive Assamonæis; illudque contra populi voluntatem, per vim transtulit in alieni-

genam, puta in Herodem Ascalonitam, quem creavit regem Judæorum, atque lime natus csl a Jxid) Christus, puta anno Herodis 35, qui fuit ab hac iichrf- prophetia 2G95; nam Jacob hæc dixit anno ætā- mai fis 147, quo et mortuus est, qui fuit annus mundi 2<*95. 1255. Christus autem natus est anno mundi 3950; ergo a morte Jacob usque ad ortum Christi fluxerunt anni2G95.

Ex hoc ergo loco convincimus Judæos, cisque demonstramus Messiam jam venisse, cumque natum esse tempore Herodis : tunc enim defecit sceptrum de Juda, ac consequenter nostrum Christum esse Messiam, a Jacobo hic prædictum et promissum.

Objectio Dices : Christus natus est anno 35 regni Herodis; ergo per 35 annos ante Christum jam defecerat sceptrum de Juda; ergo falsum fuit dicere : Non deficiet sceptrum de Juda, donec veniat Christus.

Rupon- Respondeo tam parvum intervallum 35 annorum, in tanta serie temporum, hic pro nihilo reputari; sufficit enim ad veritatem hujus prophetiæ, sub eodem rege Herode, in quo defecit sceptrum de Juda, natum esse Christum. Nam tō donec non significat præcise annum, mensem, vel diem determinatum adventus Christi; sed tantum confuse significat quod sub illud idem tempus, puta sub eodem rege in quo deficiet sceptrum de Juda, nascilurus sit Christus.

Oblilo Dices secundo : Tempore captivitatis Babylonicæ, lk ac consequenter longe ante Christum, defecit sceptrum de Juda (1).

fteqpon- Respondeo hoc esse falsum; nam tunc rex Judæorum erat Joachin, qui, licet captus, mansit tamen rex legitimus suorum : imo Evilmerodach eundem in captivitate ad solium regni excitavit, ut patet IV Jlcg. capite ultim. A captivitate vero, mox Zorobabel, nepos Joachin, aliique duces ex Juda populo præfucrunl, usque ad Machabæos.

Objectio Dices tertio : Ante Herodem Pompeius subegit 1U- Judæos; ergo tunc defecit sceptrum de Juda.

u ipoa- Respondeo : Pompeius tantum Judæam fecit 6w. vectigalem Romanis, idque non ex se, sed advocatus ab Hyrcano, quem regno ejecerat Aristobulus frater. Aristobulum ergo ac Hierosolymam cepit Pompeius : verum non exterum, sed legitimum Judæis principem, puta Hyrcanum, restituit; unde patet tunc non defecisse sceptrum de Juda.

Anagogice, sceptrum Christi ab ejus Pontifice non auferetur, donec veniat ipse in secundo suo adventu, ad nos beandum et glorificandum. Ita ex S. Ambrosio et Origene Percrius.

Er dux. — Hebraice est ppiHO meikokec, id est legislator, puta dux sive princeps, cujus est leges

(1) Juro animadvertit llnngstenbcrg, per *sceptrum* hic designari dominationem et auctoritatem, non temperilem solum, sed etiam spiritualement et religiosam. Utraque autem dominatio atque auctoritas demum nato in terris Christo cessavit.

sancire, iisque populum regere. Imperite et fraudulenter Judæi *mcchukec* vertunt, *scribam*. Vocat hic Jacob, post sceptrum, puta post reges, ducem, id est duces, quia post reges Juda, qui defecerunt in captivitate Babylonica, successerunt duces et principes in Juda, puta Zorobabel et Machabæi.

Dii femore ejus. — Femur melonymicesignified partes genitales, quæ sunt inter femora et inkrpedes, ut habent Ilcbræa.

Dices : Machabæi, qui fuerunt duces Judæoruin, non egressi sunt de femore Juda, sed Levi. Jam respondi, per Judam hic accipi totam tribum Juda cum Levilis, aliisque illi insitis, et ia eam cooptatis. Judas enim hic significat totum populum Judaicum, qui omnes ex Juda, et paucos ei Benjamin et Levi cum Juda ex captivitate redeuntes, illique adunatos complectitur : Machabæi autem prognati sunt ex populo Judaico; ergo et ex Juda : post captivitatem enim omnes cujuscumque essent Iribus, censebantur, et vocabantur filii Juda, sive Judiei.

Secundo, magis apte et genuine, juxta secundum titulum paulo ante assignatum respondet Percrius, tō donec veniat præcise non referri ad *dux de femore*, sed tantum ad *non auferetur sceptrum de Juda*, cujus quasi appendix et exaggeratio sitó *de femore, q. d.* Donec veniat Messios, non deficiet sceptrum de Juda, et inierim nulli erunt duces prodeuntes ex ipsissimo femore Judæ. Similem enim phrasin vidimus cap. xy, vers. 13. Videtur enim hæc verba addere Jacob, ut notet Christum ducem ex ipso femore Juda nascilurum, de quo in § sequenti (2).

(1) Non contemnenda est horum verborum interpretatio a Putrido allata, *non deficiet tribus*, quæ erile *Juda; nec decernens*, qui erit *ab interpedes ejus*, id est, ab ejus sanguine cretus. Per *tribus* autem designatur, non Judæ posteritas, sed ipsius iribus forma et conditio xckinxi. Item voce *decernens* indicatur jus awvouw, quo futurum erat, ut iribus ex Juda exoritura propriis lotius gentis legibus sese regere pergeret, sive, quod idem ft»l, lex Mosaica apud illam obtineret, etiam post esteras tribus dispersas ac dis* dulas. « Neque enim, ait Patritius, is, de quo Jacob loquebatur, aliquis esse polerat ex Iribú Judæ, qui peculiare leges huic conderet, quum unus Deus omnium legum lator fuerit, quotquot in universo Israclitarum populo obtinueret, quibus, ut aliquid demere, itaci quidquam addere, vilius erat. Sed neque aliquis, qui suprema esset potestate; neminem quippe talem ex ca tribu extilissc comportions post Zorobabclcm, conira vero piures post hunc ex tribu Levi. Nec denique, qui secundum leges Mosaicæ statueret, atque decerneret, quid honestum, quid decens foret, quivi secus, quæ agenda, quæ omittenda; nam et leges interpretari sacerdotum solummodo crai, et quid frigidum ac jejenum sapuisset pncdicerc Judæ, voluti rem valde ipsi gloriosam, non defecturos ex ejus posteris, qui login docerent, atque interpretarentur. Ex altera vero parte scimus leges Mosaicæ obtinuisse in tribu Judæ, jusque illud licet subinde impeditum, huic stetisse usque ad ætalem Christi, Judæosque legibus illis sese rexisse, donec eversis a Tito Hierosolymis ipsa tribui dissoluta cgt; hujus enim rei testes habemus locupletissimos Joanncin, vm, 5, 33; xvm, 31; xn, u, 7; Lucam,

cn®?

Fita i
K'III/C-
lu.

Secnadi.

Terliz.

Qjuu.

DONT.C VENIAT QUI MITTENDUS ESI (I). — ChaldæUS dare vertit : *Donec veniat Messias, cujus est regnum* ; hnjus enim nomen tunc crat *Qui mittendus*, aut *venturus est*. Hebraico est, *donec veniat* ;—— *Silo*, quod varie deducunt el explicant, omnes tamen apte de Christo. *Primo*, Septuaginta pro *Silo* legentes nbw *Schelo* (quasi n positum sil pro l affixi : hæ enim litlcræ quiescentes subinde commutantur) vertunt, *donec veniat* (scilicet Christus) cui *repositum est*, nimirum sceptrum et regnum Juda, uti legunt et intelliguntIS. Ignatius, Irenæus, Hieronymus et Ambrosius, vel *donec veniant repositaci*, puta ampla regna, trophæa et dona Messiæ, quæ Judæ reposila et reservata sunt, usque ad tempus Messiæ, uti legunt et inlelligunt S. Cyprianus , S. Augustinus et Chrysoslomus. Soli enim Christo, et consequenter Judæ, repositum i*st *primo*, regnum Juda et Jacob; *secundo*, jus salvandi Israelem; *tertio*, omnes promissiones Abrahamæ et Davidi factæ; *quarto*, thesauri omnes gratiæ et gloriæ; *quinto*, fides et obcdienlia omnium gentium; *sexto*, iudicium vivorum et mortuorum.

Secundo/Lco Casirius, lib. III *Apolog.*, pro *Silo* aliis punctis legit *Sailach*, id est *donum*, seu *promissum ci*, et sic pulat legisse Septuaginta, *q. d.* Donec veniat promissum munus illi sceptro Judæ: hoc est, donec veniat Mcssias promissus Judæ, qui ex eo orietur, sccpirumque Judæ dilatabit per omnes gentes.

Tertio, R. David Kimchi pulat *Silo* significare *filium ejus*, pula Judæ, et potius Dei : *scii* enim significare lilium; quasi *Silo* sil ille cui dicit Deus Pater : « Filius incus es tu, ego hodie genui to, » *Psal.* ii.

Quarto, Galalinus cl Hamcrus pro *Silo* legunt jlbw *Scheia*, id est, *qui ejus*, puta mulieris el virginis csl filius, carens patre : ul *Silo*, vel potius

3f(. vin, 3; n, 1, 2; xxiv, 0, 7 ; cl Flaviam Josephum, qui rehñ hæc Titi verba, quibus ipso audiente Judæos obsidione pressos paulo ante urbis vastationem alloquebatur : *Leges vubis servillimus patrias, et vivere vos , non jolimi discretos, sed eum aliis etiam, vestra voluntate concessimus.* » Animadvertit denique Patritius, oraculi sensum nequaquam esso, neutrum duorum ante tempus, quod indicatur, esse defecturum, ncc *tribum*, inquam, nec *decernentem*. sed non esso defecturum utrumque, id csl nuì.quam foro, ut posteri Judæ utroque simul careanl, quin prius venerii *scilo*. Ita ipse, op. cit. tom. II, pag. 84.

(1) ' ny semper significat *donec, usque dum*. de qua tamen significatione juvat transcribere quæ monuit Noidius ; « *Usque ad* el *donec* post affirmationem non semper negant consequens... *Usque ad* et *donec* post negationem non semper affinnant con-equons. » Hinc, si Jacobus ita locus cit : « Non aufcrclur sceptrum dc Juda et dux do femore ejus, donec veniat *sehilo*, n ex sola vi verborum colligi nequit illa post hnjus adventum auferenda fuisse. Verum, etsi nonex particula *donec*, ex tula lamen J.icobi sententia salis com|»eriinus illa post adventum Christi defectura ab eo pñvdici; cl consentiunt omnes interpretes. Singulare itaque est, et absque idonea ratione positum, quod alserit Meignan, op. cit. p. 402, voco *donec* hic cessationem Judæ dominationis non indicari.

Srhcla, sit ille, de quo didt S. Paulus *Galat.* n : « Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere. ■

Quinto, Vatablus et Oleaster putant *Scilo* per mclathesin dici quasi, icalin, id est pacificus, auctor pacis, a radice < X *scala*, id est quietus, pacificus fuit. Christus enim natus est ad hoc, ut pacem faceret inter Deum el homines, utque pacem relinqueret, et pacem suam nobis daret.

pax, quies, abundantia, faustitas, et forte etiam Latinorum *salve nc salus*, quam apud S. Augustinum in Expos. *Epist. ad Hom.*, ducebat Valerius Episcopus a Punico Hcbræoque vTW *scalos*, quod tria significat, quasi occulte insinuaturn esset, a SS. Trinitate veram expectandam salutem.

Sexto, vero simillimum est pro *Silo* per *he* legendum esse *Shiloarh* per *chet*9, id est legatus, Tinu missus vel mittendus, a radice riTC *scalach*, id est misit : ita enim vertit noster Interpres, hocque jam olim fuit commune nomen Messi®, ut patet *Exodi* cap. iv, 13. Lnde ad hoc suum nomen *Siloarh* allusit Christus, cum cæcum illuminaturus misit cum ad piscinam *Siloc*, quæ hebraico dicitur *Siloarh*, a quod interpretatur *Missus*, * ut ait S. Joannes, cap. ix, 7. Hac etiam dc causa Christus apud S. Joannem, contra Pharisæos disputans de sua persona, nomine, officio et dignitate, passim vocat se * cum quem misit Pater, » vel, « missum a Patre, i» Proprium enim officium Christi fuit, Errer it agere legatum Dei apud homines : ergo proprium ejus nomen fuit *Siloach*, id est *legatus*, vel *missus*. Quare impie et insulse per hunc *Sdo*, sive legatum Dei, R. Salomon inlelligit Jeroboam, qui fuit primus rex Israel, sive decem tribuum (2).

.Eque impio Julianus Apostata per *Silo* intellexit Et M* Nabuchodonosorem, eo quod in ipso defecisset 14> regnum et reges Juda. Nabuchodonosor enim

(2) Juxta Hrngstcnberg, genuina hujus loci lectio csl HTCl (arad, n .3, *tranquillus (uii) homo pacis*, nomea non sensu diversum a CZfiSv 1Û, *princeps pacis*, quod esi inter Messia nomina, *Is.* xi, G. Cf. Meignan, op. cit. pag. 401, 408. Rosanmullerus : u Ad Messuùn, quem orbi conciliaturum tranquillitatem omueniqua felicitatem semper sperarunt Hebræi, numen n7*w retulerunt veteres interpretes raro consensu, quamvis de propria illius significatione inter so dissenserunt. » Varias Ratio nalislaruin interpretationes vid. apud Meignan, *ibid.*, quarum unam saltem hic proferemus. Quibusdam csl urbs *Silo* in regionibus Ephraimitarum siti, quæ videtur fuisse valuti terminus itinerum pipuli, *Jos.* xviii. I ; hinc vaticinii sensus furet, ul illis placet, Judæ tribum in castrametando inque itinere ipso velini cttterarutn antesignanum prodiurain. Dc qua interpretatione recte hi?c scripsit IUiscnmuNcrus : a Habebit tunen talo votum, quo Judæ principatum et ducb dignitatem ad illnd tantum temporis spatium restringitur, quod Palæstmæ occupationem pneccdil, languidi quid cl peno frigidi. » — Ihcrunymic® lectioni mento objicitur, neque ullum codicum, neque ullam aliam cx bibliorum interpretitionibus, cum ea consentire. Cf. Patritium, *ibid.*, p. <Mseq.

non fuit exspectatio, sed flagellum omnium gentium, maxime Judæorum. Omnes ergo Hebræi, Chaldæus, Græci et Latini per *Silo*, sive legatum hunc, intelligunt Messiam, sive Christum.

Nota : Hisce verbis : a Non deficiet, etc., donec veniat qui mittendus est, » implicite prædicil Jacob, quod ex Juda nascetur Christus. Jacob enim hic, uti singulis filiis propriam benedictionem, ita Judæi Christum Clristique generationem, quasi eximiam benedictionem assignat. Ita hanc prophetiam intellexerunt omnes Hebræi; unde Paulus *ad Ilcbras*, vir, 14 : « Manifestum, inquit, quod ex Juda ortus sit Dominus noster. »

Objectio. Dices : Apostolus ibidem probat Christum esse sacerdotem secundum ordinem Melchisedech, non autem Levi, ex eo quod natus sit ex Juda, non ex Levi : ergo opponit Judam et Levi. Jacob vero hic non opponit, sed comprehendit Levi, puta Machabæos, sub Juda, uti dixi superius in titulo primo.

Respon- Respondeo primo, id, juxta ibi dicta, probabi-
to- liter verum esso ex ea parte, qua Jacob asserit expresso non defecturum sceptrum de Juda, donec veniat Christus : tunc enim sub Juda comprehendendi possunt Levitæ. Idipsum vero falsum est ex ea parte, qua implicite Jacob hisce verbis significat, ex Judanasciturum esse Christum. Hoc ipso enim quo Jacob inter filios soli Judæi assignat Christum, salis significat ex solo Juda, non ex Levi aliisve nascilurum esse Christum. Hac etiam de causa addit < *et dux de femore ejus*, ut scilicet nolet Christum ducem ex femore Judæi nascilurum. Ita propheliæ hujus et Jacobi mentem intellexerunt et explicarunt omnes Hebræi. In prophetiis enim nulla sunt obscura, indistincta et convoluta, quæ per partes evolvi, distingui, secerni et explicari debent. Ex Juda enim præcise, non ex Levi natum esse Christum, patet ex eo quod Christus natus sit ex Davide : David enim fuit ex genere et tribu Juda. Davidi autem promissum esse Christum nemo ignorat. Id enim patet II *Keg.* vii, vers. 12 et 13.

Sensus ergo hujus loci est, quasi dicat Jacob : Tibi, O Juda, tuisque posteris consigno regnum et principatum inter fratres, illumque ex Ruben in te transfero; hac nimirum ratione, ut, cum in Davide cœperis oblinere regnum, illud in tua stirpe obtineas per 470 annos, usque ad Scdeciam : inde vero duces obtineas parlim ex tua stirpe, parlim ex Machabæis qui tuæ stirpi inserentur et incorporabuntur, donec veniat Christus, qui regnum Davidis tuumque collapsum restituet, Huiusmodi augustius et divinius efficiet, ita ut in Christo primum quasi monarcha regnare incipias ; ac proinde ratione Christi ex te nascituri, quem quasi finem et scopum specto, intendo et promitto, maxime hoc regnum tibi, O Juda, promitto et assigno. Et hoc est quod Prophetæ passim promittunt, scilicet Christum restitutum regnum Davidis et Juda. Ex hoc sensu apparet hanc bene-

dictionem proprie solum Judam spectare, quoad regni initium, propagationem et finem. Capit enim regnum Juda in Davide, propagatum est per Davidis posteros, et finitur in Christo : quorum uterque proprie natus est ex Juda; inter hæc duo extrema aliqui aliunde, puta ex Levi, Machaban scilicet, immiscentur, qui cum Juda erant permixti, sicut tritico nonnulla grana hordei permiscentur; sed horum non habetur ratio : hæc enim utpote pauca, in tanto cumulo non computantur.

Respondeo secundo, verius esse per Judam hic, reque ut *Ilcbr.* vii, 14, proprio solum Judam et Judæos, non autem Levitas comprehendendi, sive regni initium, sive medium, sive finem, sive quid aliud spectes, eo modo et sensu quoniam superius posteriore loco, puta titulo secundo, assignavi. Falsa est ergo altera pars antecedentis in argumento sive objectione proposita; adeoque hoc argumentum maxime persuadet, Judam hic proprie accipi debere pro solis Judæis, exclusis Levitis et Machabæis, uti superius dixi. Hæc ergo secunda responsio solida est et genuina.

Et ipse. — *Silo*, puta Messias.

Er it exspectatio gentium. — Imperite, falso et fraudulenter Judæi vertunt, *ipse* (scilicet David, cum hic non de Davide, in quo non defecit, sed incepit sceptrum Juda, verum de Messia sive Christo agatur) *vasiabit, confringet, vel obtundet Gentes*.

Unde nota : Hebraice pro *exspectatio* est **מִפְּ0^** *iickehat*, quod *primo*, aliqui deducunt a radice **כִּפ**, **כִּפ2 naka**, quod in Pici habet **נִפְ5 nicka**, significatque innocentem, mundum et purum efficere; unde vertunt ipsi sic, *ipse purgabit Gentes*, scilicet a peccatis eorum; ut huc alludat Gabriel, cum de Christo nascituro dicit : « Ipso salvum faciet populum suum a peccatis eorum, » *Matth.* i.

Secundo, alii *iickehat* deducunt a radice **פִּתְ** *Servii iacka*, quam Arabes magis quam Hebræi usurpant, significat quo *obedire*. Unde Kimchi, Pagninus et Chaldæus vertunt, *ipsi obedient populi*; et Jonathan, ipsi *servient universa regna terræ* (I).

Tertio, alii *iickehat* per metathesin deducunt a *Ttrix* radice **נִבִּלְ** *kehilla*, id est ecclesia, congregatio, aggregatio : ut *kehilla* enim per *n* naslrophcn, si videlicet retrogrado ordine legis, **פִּלְנִפְנִי** *lahaka*, quod aggregationem significat, *Ilcg.* xix, vers. 20. Simili metathesi videtur hic *iickehat* (absorpta littera *lamed* per punctum *dages*, infixum in littera *kuph*) positum pro *r~inpS* *iilkehat*, et *iilk:-hat* pro *lakahat*, vel *kahalat*, id est ecclesia, aggregatio. Unde vertunt ipsi, *et erit ipsi congregatio*, vel *ecclesia gentium*. Ita Vatablus, larrius, Forsterus.

Addit Forsterus, *iickehat* pro *iilkehat* et *kahalat* positum, posse accipi pro concione, sive predicatione : a *kahalat* enim fit *cohelet*, id est eccle-

(I) Ita hodierni fere omnes, Schultens, Witier, Roseamillerus, Gcsenius, P. Patritius, etc.

siastes, concionalór, ut patet *Ecrli.* 1,l : « Verba Ecclesiastm (liebraice *cohcl*d) : Vanitas vanitatum, cl omnia vanitas, » ut sensus hujus loci sit, *q. d.* Messins erit concionator cl doctor gentium, Messias gentibus praedicabit suum Evangelium.

Ouru *Quarto, ct optime, iickehat* vertas *exspectatio* : atm. jja enjm vcr(it Noster, Septuaginta, Aquila, Symmachus et Theodolion, a radice **m3** *kava*, id est speravit, exspectavit. Unde ad verbum cx Hebraeo ita vertes, tpsí (*Silo*, puta Messim) erit *exspectatio Gentium, q. d.* Messias exspectabit fldem, obedientiam, dominium et regnum omnium Gentium, quia hanc quasi hærcdilatem ei promisit Deus, uli dicitur *Psalm.* 11 : « Postula ame, cl dabo libi Gentes hærcdilatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. » Hæc ergo fuit exspectativa, ct exspectatio *Silo*, puta Christi.

Itaque in nostra versione pro *ipse*, forte legendum est *ipsi* : sic enim habent llebrœa, quanquain si legas *ipse*, eodem redit sensus : Christus enim exspectavit fidem et obedientiam Gentium, quia vicissim Gentes exspectatura erani Christum ducem, magistrum ct salvatorem. Sensus enim est : « Ipse erit exspectatio Gentium, » *q. d.* Non tantum Judæi, sed et Gentes Messiam, quasi exspectatissimum, avidissime recipient, illi credent cl obedient; in eo salutis suæ spem, cor et amorem deponent et defigent. Est catachresis. Dicitur fnt e?- cr8° Christus a exspectatio Gentium, » actu, post- fpcütto quam natus fuit, cognitus et creditus a Gentibus : ante nativitatem vero Christus fuit « exspectatio Gentium, » virtute tantum, aut potius interpretative, *q. d.* Gentes postquam Christum audierint ct cognoverint, ita avide eum amplectentur, ac si semper eum exspcctassent. Simili prosopopoeia dicitur terra promissionis « pluvias exspectare dc cœlo, » *Deut.* xi, 14, quia si foret animata, inde pluvias exspectaret. Illud enim dicimur naturaliter desideraro, quo maxime indigemus, quodque nobis optimum ct utilissimum est. Jam sicut terra indiget pluvia, ita Gentes eguerunt Christo, Christusque eis summa attulit bona. Merito ergo hic, et *Aijqæi* cap. 11, 8, Christus vocatur a desideratus cunctis Gentibus; a et hoc cap. vers. 2G, vocatur a desiderium collium ælernorum. » Itaque Christus fuit *exspectatio*, id est exspectabilis cl *desiderium*, id est desiderabilis cunctis gentibus.

Ytn. ii 11 el 12. Ligans ad vineam fuixvm suum, et ad VITEM, O FILI MI, ASINAM SUAM. LaVADIT IN NINO STOLAM SUAM, ET IX SANGUINE UVÆ PALLIUM SUUM. 1*1 L-CUniores sunt occli ejus vino, 11 dentes ejus lacte candidiores (I), *q. d.* Terra Juda, sivo sors

(!) Vers, tI el Iî. *Verborum explanatio.* HDN (° verbo ÌDN, *ligavit** cl ubi senno csl do jumentis vectariis, *stravit» junxit*) reele a Vulgato construitur cum *Scito*, cl talis omnino videtur esse constructio hcbraici exemplaris, Nam nullum aliud verbum est, quotum jungatur participium illud, præler N3' *veniet*; is vero qui venturus {licitar, est *Scito* : quare >noKcso appodlum huic fIS'Û jure affirmatur. Litteram \ qua vox hæc finitur, autu-

quæ illi in Chanaan obveniet, erit tam ferax Awo vini, ut vir aliquis possit ligare asinum suum ad a*z palmitem unum, et cx ejus fructu onerare asi-

mat Schultens esse prnnnmrn suffixum caso dandi plconasticurn, ul est in illo Horatio : « Quid *mihi* Celsus agit ? » Verum, etsi tffi* pronominum casu dandi udissi in lingua hebraica, ubi tamen ei locus est, separata pro nomini usurpantur, non autem suffixa. Quare illud > per paragogen additum verius dixeris, ul sæpisime cxiv, H), in dictione præsertim poetica, addi solei participiis cl adjectivis statu constructo. Pro *ad vineam*, quam Vulgatus labet, omnes fere Patres latini legerunt *ad vitem*. In voce fITp, *pullus* asininus, n esi pronomen suffixum pro *, ideoque masculinum, non aatem femininum, ul putavit *bible de fence* in h. L Sorck quædam generosæ vilis est, in cujus uvis nulla grana reponuntur, aiunt Rabbini. De talibus uvis, quæ vinaceis carent,nd. Niebuhni *Reschrrib. con Arab.*, p. 147. Litteram > vocis *33 unus Hieronymus est inter veteres, qui pronomen suffixum esse putaverit, vertens [*di mi*. Cæteri ornnes Patres, cum reliquis omnibus interpretibus, *filium* seu *pullum* legerunt, qui proinde nullum suffixum in illa littera vidisse dicendi sunt. Quorum sentcnliie adstipulantur plurimi rcentiores, qui per paragogen illud » additum esse existimant, puta Rosenmullerus, Schroeder, Jahn, Winer. Sed venus fortasse autumat Gesenius, *Lehrgeb* § 143, *33 esse nomen forma constructa , prorsus ut *3X *pater* alicujus, >nx *frater* alicujus, inque illo sicut in his tertiam litteram radicalem n resumî, conversam tamen in *, ul alias sæpiùsne converti ea solet. Si tamen vocem >33 vertas cum Hieronymo *fili* mi, ipse Judas bis compellari dicendus ent, ac manifestius patebit reliqua, quæ in hisce veniente habentur, dicta esse de *Scilo*. Sin autem *filius meus eam* vertere malis, is erit ipse *scito*; nam participium *ligans*, quod apponitur ipsi *scilo*, erit simul appositum nomini *33 ; porro Jacobus jure potuit ipsum *Sedo* filium suum appellare, quo simul Messia? originem ex Juda plenius ediceret. Pro HDID textus Samaritanus exhibet LTD3. H pronomen est pro 1, littera autem *caph* per aphæresin adempta, utpotc in voce vulgan et tata : quanquam alia aphæreseos littera? *caph* exempla desiderantur. Qui legunt, ut sit ca vox hipbil a rad. ^73, *perfecit*,

vertunt *perfectiores*, seu *pulchriores*. At probabilius est legendum 'S'^3H , quo *rubrum colorem* significan multi credunt. Alia tamen hujus nominis notio, a Winero el Gesenio, *Thesaur. phitolog. cht.*, allata, anteponenda videtur. Nititur primo, radice Arab, *chalal*, cujus notio csl *obscuritas* el *confusio*. Deinde ait Salomo, *Proc*, xxm, 29. eos , a qui commorantur in vino, » pati oculorum PïSSd H, quoi nomen ex eadem radice prognatum atque Ò'TDn, ul orationis contextus flagitat, vertendum est *caligatio*, sive, ut vertit Hieronymus, *suffusio*. Denique huic nominis illius notioni antiquitatis suffragium minime desideratur : nam in latina interpretatione, quæ superest, disputationis habitæ cum Manete ab Archelao Cascharorum episcopo, ita referuntur kcc Jacobi verba: « *Suffusi* oculi ejus a vino. » Superest quaglio, an a Jacobo comparatio instituatür oculorum cum vino ct dentium cum lacte, aut potius ille, de quo is loquitur, dicatur A'bon oculis *ob* vinum, cl albus dentibus *ob* lac. Discrepant tum interpretes, tum Patres. Nos iis assentientium putamus qui *pra* causam significare conserunt. Si enim comparativa foret particula hæc, nil versiculus iste præferret nisi descriptam pulchritudinem ejus, do quo loquitur Jacob, in qua descriptione duo oppido frigida offenderemus, tum quod oculi pulchritudine cum vino conferrentur, tum quod tota descriptio in oculis el dentibus sisteret.

Pxinu num (*ligans* enim idem est quod onerans : ju-
 **, 'io menta enim dum ligantur, onerantur; est incta-
 'L lepsis); tanta, inquam, vini copia erit, ut in eo
 possint lavare vestimenta sua. Rubescent etiam
 oculi virorum Juda ab ipso vino, tam largiter vi-
 num proferet terra illa; quin cl laciis in ca tribu
 tanta erit copia, ut dentes ipsius, ex frequenti
 ejus esu sint albicatimi. Ita Yatablus, Lipomanus
 et Oleaster.

Verum hæc expositio frigida csl, terrena, Ju-
 daica; atque illi obstat, quod hæc omnia dicun-
 tur, non de Juda, sed de *Silo*, sive Messia. Unde
 Judam Jacob alloquens in secunda persona, ab
 eo in tertiam, puta Messiae, transit, dicens : « Li-
 gans ad vineam pullum suum, et ad vilem, o fili
 mi (o Juda), asinam suam. » Si enim de Juda
 hæc diceret, dixisset : « Ligans pullum tuum, et
 asinam tuam. » Rursum non fuit tantus excessus
 fertilitatis tribus Juda præ aliis tribubus, quan-
 tus hic dicitur.

Smodi. Secundo, uterque Chaldaeus, puta Onkelos et
 Jonathan, hæc partira ad Judam, partira ad Mes-
 siam referunt. Unde et hæc partim spiritualiter
 accipiunt, partira carnaliter; fuerunt enim et ipsi
 Judaei, unde subinde judaizant, atque hoc no-
 mine versio chaldaica nonnullis catholicis displi-
 cuit, ut cam a Bibliis Regiis arcendam et amo-
 vendam censerent. Onkelos enim per *vincam* in-
 telligit Jerusalem, per *vitem* templum, per *pullum*
 factores legis, per *asinam* justos, per *vinum album*
 et *rubrum* serica vestimenta alba et rubra, per
oculos montes uvis et vino rubeos, per *dentes*
 agros frumento et ovibus albicantes. Jonathan
 vero sublimius per has vites cl vina accipit san-
 guinem hostium, quem tam abunde fusurus erat
 Christus, ut eo vestem suam lavare et purpurare
 posset. Rursum tempore Messiae rubescent, in-
 quit, montes vineis et torcularibus vini : colles
 vero candescent copia trilici et ovium. Verum et
 hæc imperfecta, nec satis connexa, atque ex parle
 Judaica sunt.

Tertii Dico ergo : Omnes pene Paires, præler unum
 p trum* 1)*^oruin> hunc locum explicant ad litteram de
 * Christo, puta Tertullianus, S. Ambrosius, Augus-
 tinus, Hieronymus, Chrysostomus, Clemens, Cy-
 prianus, Theodorclaus et alii, quos citat Pererius :
 quibus sane magis credendum est, quam Cal-
 vino cos subsannanti Non Judas ergo, sed Chris-
 tus est *ligans* funiculo fidei, spei et charitatis, *ad*
vincam, id csl, ad Ecclesiam primævom ex Ju-
 dæis collectam, *pullum suum*, id est, populum
 Gentium, qui jugum legis nondum tulerat, cum
 cum Judæis in una Ecclesia conjunxit, et aduna-
 vit; et *ad vitem*, id est, ad seipsum (Christus
 enim est vilis vera et fructifera, Joan. cap. xv, l ,
 a qua tota vinea pendet et enascitur), o *fili mi*,
 n Juda, ligabit idem Christus *asinam suam*, id
 est, populum Judæorum jugo legis assuetum et
 attritum.

Recte, inquit S. Chrysostomus, Ambrosius et

Hieronymus, dicitur Christus *asinam ligasse ad se*,
 quia per seipsum prædicavit Judæis; *pullum* vero
 alligasse *vincas*, quia Genlibus per Judæos, put i
 Apostolos, prædicavit, per cosque Gentes sibi
 aggregavit.

Nota : Pro *vitem* hebraico est npîTO *sortea*,
 qnod est genus vilis optimæ et elect®, ut vertit
 Symmachus, uvas proferens pulcherrimas et no-
 bilissimas, teste S. Chrysostomo et Cyrillo. Sep-
 tuaginta vertunt, t i Au», quod S. Cyprianus, epist.
 3 ad *Cacilium*, vertit, *ad dicen*; S. Augustinus,
 lib. XII *Contra Faustum*, cap. xlii, vertit, *ad cili-*
cium, refertque ad pœnilentiæ prædicationem.

Verum dico : ÍXi| proprie csl tenuis ille surcu-
 lus, sive clavicula vilis, qua vitis suo stipiti, vel
 palo se astringit, et circumvolvitur quasi cincinnus,
 ut sese erectam teneat et confirmet.

Lavabit (Christus) ix vixio (sanguinis sui, sum- st b t:
 ma charitate pro hominibus effusi) stolam (id est c^e.
 carnem) suam, — candidissimam et innocentissi-
 mam, ut eo non tantum rubricata, sed et deal-
 bata, id est, purior effecta, ablutis omnibus mor-
 talitatis vitæque hujus miseriis gloriosa resurgat.
 Ha ex Tertulliano S. Ambrosius, lib. *De Benedic-*
tione Patriarch, cap. iv. Vide *Isatae* l xiv, l etseq.

Et lx SAXGUXE uvæ pallium suum. — « Sanguis
 uvæ » est vinum sanguinis Christi jam dictum.
 « Pallium » Christi est Ecclesia, quia ChristusE> »
 desia quasi pallio amicitur. Unde S. Joannes, Apo- u
cal. i, vidit Christum vestitum podere. Christus cku.
 enim Ecclesiam sanguine suo lavit in cruce, et
 in dies lavat eam nascentem in baptismo, «mun-
 dans cam lavacro aquæ in verbo vitæ. » S. Am-
 brosius loco jam citato : « Bona stola, inquit,
 est caro Christi, quæ omnium peccata operuit,
 omnium delicta suscepit, omnium errores textit.
 Bona stola, quæ universos induit veste jucundi-
 tatis. Lavit hanc stolam in vino, quando, cum
 baptizaretur in Jordane, descendit Spiritus Sanc-
 tus sicut columba, et mansit super eum. Lavit
 ergo Jesus stolam suam, non ut suam, quæ non
 erat; sed ut nostram, quæ erat, sordem ablueret.
 Et in sanguine uvæ ambaladium, id est pallium
 suum, hoc est, in passione corporis sui diluit
 gentes suo sanguine. Et bene uvam dixit, quia si-
 cut uva pependit in ligno. Ipse est vitis, ipse est
 uva : vilis ligno adhærens ; uva, quia lancea mi-
 litis apertum latus emisit aquam et sanguinem.
 Aqua ad lavacrum, sanguis ad pretium. Aqua nos
 abluit, sanguis nos redemit, n

12. Pul ciii u o hes. — Hebraice *chachlile*, v « .il
 id est rubicundiores, ardenliores, magis radian-
 tes et fulgentes sunt « oculi n tui (o Christe), quam
 vinum; quia loti per passionem, porque splen-
 didissimam resurrectionis tuæ gloriam, quæ ma-
 xime in facie, ore, dentibus et oculis effulget,
 emicant et radiant, mireque omnium Sanctorum
 intuentium oculos lætilicant, magis quain vinum
 cor hominis recreet et Letificai. Ita Diodorus, Cy-
 rillus, Theodorclaus.

Et dentes ejus lacte candidiores. — Significatur tota hac phrasi pulchritudo Christi, maximo resurgentis. Hæc enim potissimum in genis, oculis cl dentibus spectatur.

o ii» Symbolice tamen, per oculos acutissima cl ef-
«T01» flacissima Christi scientia et providentia, qua
Ecclesiam regit el tuetur; per dentes vero candi-
i trs, dospræ lacte, ejusdem doctrinas et prædicationis
f Evangelii! suavitas, integritas, puritas et splendor
significatur.

Unde allegorico, oculi Christi sunt Apostoli cl Propheta : hi *pulchriores* sunt per claritatem suæ sapientiæ, prædicationis, vitæ, zeli et miraculorum, quibus totum mundum illuminarunt, tino, hoc est, acrimonia el asperitate legis veteris. Ha S. Ambrosius, Augustinus, Enchorius, Rupertus. *Denles* vero sunt doctores et concionatores, qui quasi dentes escam doctrinos et exhortationis fidelibus præmandunt et dividunt, eorumque vitia præmordent, resecant et abjiciunt. Hi candidiores sunt lacte, id est, doctrina veteris legis, quæ fuit quasi lac el cibus parvulorum. Ita Patres citati.

Nola : Ex Hebræo verti potest cum Vatablo : *Rubicundi sunt oculi ejus a vino, et Jentes candidi a lacte*. Recto enim Christi el Apostolorum zelus comparatur vino, ob ardorem et fervorem spiritus, quo quasi inusto ebrii, ad prædicandum, ad labores, ad cruces cl martyria ferebantur. *Secundo*, eorundem in dicendo suavitas, candor cl innocentia recte comparatur lacii.

Verum melius, significantius et efficacius Noster cl Septuaginta vertunt : *Rubicundiores sunt ondi ejus vino* (quam vinum), *et dentes ejus lacte candidiores*. iO min enim Hebræis comparisonem et præeminentiam significat (1).

(1) *Versuum H et Ii interpretatio*. Hanc quoque vaticinii partem, rcque ac priorem, dictam esse dc Christo docuerunt SS Patres, lisadnumerandaest vulgata bibitorum verste, in qua verborum synlaxis aliam non patitur sententiam; nec interpretes caleri adversantur, demptis Alexandrinis, qui tamen si vocem *Scilo*, non i noutpm «ir», *cd 9 i zittirai verterunt, etiam ipsorum interpretatio, non secus ac cælerorum, cum nostra sententia con*onaro potest. Sed hanc confirmat etiam syntexis exemplans hebraici. Quacumque enim duobus versiculis continentur, manifestum est de eo dicta esse, ad quem pertinet ri *ligans*; nihil vero aliud exhibet orationis series, quocum commodius participium istud construatur, quam ipsum nomen *Scilo* : totum autem id certum omnino flet, si vox »33 vertatur *filimi*, sicut eam vertit Hi ymus Sai si heve verba de .luda dicta essent, nihil aliud significarent, nisi fertilitatem regionis, quæ tribui Judæ erat obventura. Verum regio isla cælerarum tribuum regionibus nullo fertilitatis nomine antecellebat ; cujus rei, præter testimonium sacrorum Scriptorum, qui Palastinæ universa æquo modo laudem liane sæpo tribuunt, testem quoquo habemus Fl. Josephum, *De bello Jud.* lib. II, cap. in, X ; lib. IV, cap. vin. Quare non eral, cur Jacobus, qui filios postremo alloquens *benedixit... singulis benedictionibus propriis*, ncc quidquam sermone attigerat de fertilitate regionum quas catene iribus possessuræ erani, id lamen faceret, ubi do terris Judæ

PROITILTIA ET BENEDICTIO ZABULON'.

Præponit Jacob Zabulon, licet juniorem (erat enim decimus Jacobi filius), aliis senioribus quia Christus, de quo proxime in Judaegit. in sorted terra Zabulon conceptus et conversatus csl : in sorte enim Z ibulon e l primo, Nazareth, ubi Chris- ia Zabolus conceptus est; *secundo*, mons Tabor, in quo transfiguratus est ; *tertio*, Capharnaum, ubi ma- ctruu. ximo tempore predicavi? el conversatus est Christus. In Zabulon ergo cæpit predicata Evangelii!, *Isaia* cap. ix : « Primo tempore alleviata est terra Zabulon , » eie. Et cx Zabulon plerique Ei Zih Apostoli prognati sunt. Unde Zabulon cl Issachar * benedicens Moyses, ait de cis, id est eorum posteris, pula Apostolis : « Populos vocabunt ad montem (templi cl Sion), ibi immolabunt victimas justitiæ. »

13. Zabulon in littore maius naditabit, — puta v<n n juxta mare Mediterraneum et mare Galilææ, sive

loqueretur, voluti si fertilius illa quid earum proprium ac peculiario foret.

Iloe itaque posilo, cium in his versibus sermonem esso dc Christo, ideoque quæ his continentor esse translata, quaerendum superest, quænam sit harum translationum significatio. Equidem autumo i rima illa verba, *Ligans ad tineam pullum suum, et ad citem, o fili wf, asinam suam*, contexta <s\$oin una eademque sententia cum verbo *veniet*, iisque adventum ipsum Christi describi (conf. Patrilium, op. cit. p. 118) ; illa vero, *Lambit (n tino stolam suam, et in sanguine ut<z pallium suum*, Christum sanguine suo humanum genus redimentem sonare (rf/nan et *sanguis urx* quid senet uia sanguinem ipsius Christi, qui *botrus* appellatur *Cant*, i, 13, et *vitio* a Jacobo m priore hemistichio vocatus est, et sc *vitem* esse ipso pronuntiavit *Jj-usn.* xv, i, 5? *Stola* autem et *pallium* quid potius bigniflcant, quam vel humanam naturam, qua Verbum divinum indutum velut est, tel Ecclesiam gcntescpio in eam conventuras; prout hæc interpretantur SS. Patres. Cf. *fsai.* xux, 8 ; i iiii, 1, 2; *Apoc.* xiv, 13) ; denique postremis illis, *Pulchriores s int oculi ejus vino, et dentes ejus lacte candidiores*. Christi decora glorutuquo ipsi ex *passione* sua suaque *doctrina* obventuram perstringi. Nam si, ul jam dictum csl, particula non comparativa, sed causalis utroque membro sit atque hebraica sic vertas, *suffusus oculos a vino, eribus dentibus a facte*, salis aptam hiram mctiphorarum interpretationem non reperirem, nui eam quam subdo. Illa *suffusus oculos a vino*, traillala <unt ex elicetti vini hrgius epoti, quod loco hoc in bonam partem accipiendum esso recte Gesenius monet. Vinum autem unique i lotionem in Scripturis tranferri ad Christi sanguinem pasMrncnique design. indam comperimi», tum ex hoc ipso Jacobi vaticinio, tum ex aliquot Christi sermonibus, *Maith*, xi, 22, xxvi, 39; *Joan*, xvm, II. Sicut itaque vinum Uliorem hominem facit ac voluti bcatiortun, idque oculis i lotionem proditur, ita metaphora illa significare videtur Ixliliam cl gloriam, quam Christus ex passione sua percepturus erat ; ipsa nempe ita loquebatur : « Nonno hæc oportuit *pati* Christum, cl *ita* intrare in *gloriam* suam? » Neque audaciorem metaphoram pavebit, qui recolat illud Psalta : « El excitatus est lanquam dormiens Dominus, t&nquam potens crapulatus a vino , » *Ps.* lxxv, C5. In allero autem hemistichio de Christi doctrina agi pariter Pairo omnes consentiunt, etsi dissentiant circa rei totius adjuncta.

stagnum Genezareth : huic cniin adjacet Capharnaum, celeberrimum; Bethsaida, Tiberias, aliaque urbes quae erant in sorte Zabulon.

In statione navum. — Ex Hebraeo veritas, in portu navium habitabit. Ita Vatablus, q. d. Zabulon optimos habebit portus, per quos omnes merces inferantur, itaque ditescet (1).

Pertingens usque ad Sidonem, — non immediate, sed mediante tribu Aser, quae interjacet. Unde hebraico est : *Latus ejus ad Sidonem*, vel *versus Sidonem*, supple spectat et prospicit, q. d. Zabulon obversus csl et contiguus Sidoni; Zabulon in Chanaan erit vicinus Sidoniis, qui maritimi fuerunt mercatores; ac proinde per eos ex Sidone quasvis merces et rerum omnium copiam accipiet. Ita Andreas Masius in *Josué*, capito xix, vers. 10 (2).

Allegorico, Zabulon, id est habitaculum, est Ecclesia dives, quieta et mercatura animarum dedita. Ex Zabulon enim Christus et Apostoli pradicando usque ad Sidonem, Tyrum aliasque gentes progressi sunt. Ita S. Ambrosius, lib. *De Benedict. Patriarch*, cap. v.

PROPHETIA ET BENEDICTIO ISSACHAR.

Veri. II. 14. ISSACHAR ASINUS FORTIS. — Hebraice CSt, Issachar asinus osseus, id est robustus et foris instar ossis, ad labores agricultura, et ad suas fruges fructusque deportandum ad mare, ubi illos carius divendat et distrahat per alias urbes et gentes. Erat enim sors Issachar amœna et fertilis olei, vini et frumenti. Ita S. Hieronymus. Unde Chaldaeus vertit : *Issachar dives in substantia*; Septuaginta vero vertunt : *Issachar pulchrum concupivit*. Korle Septuaginta pro *ion chamor*, id est asinus, legerunt *idf1 chamad*, id est concupivit : valde enim vicinae sunt Hilera n el 1. Rursum, tribus Issachar fuit ossea et foris in bello : uti patuit in bello contra Sisaram, *Judie*, v, 14, et in bellis quae pro Davide gesserunt Zabulonitae, *IP* mi, 33 (3).

Accubans inter terminos, — q. d. Issachar non vacabit navigationi, ul Zabulon; sed sorte et ruro suo se pascens, domi versabitur, ibique quiete habitabit inter limites et confinia aliarum tribuum. Unde Moses, *Deuteron*, xxxm : a Lætare, ait, Issachar, in tabernaculis tuis, p q. d. Issachar suis sedibus se continebit, suis copiis contentus, vicina nec metuens, nec concupiscens.

Ven. i5. 115. Vidit requiem quod esset bona, — q. d. Issachar cognovit, ideoque praelulit et amplexus

(1) *Ad littus natium*, id est, ad littus semper navibus frequens.

(1) *Ijilcra* regionum dicuntur carum fines.

(3) Hæc hominis cum asino comparatio minus habet offensionis in Oneulis regionibus, in quibus cum pulchriores et praestantiores asini nascantur, non tam vilia animalia habentur quam apud nos. Huic Ajacem Humerus asino comparat, *Iliad*. A, 557.

est commoda vitae quicquid et rusticana!. In vita enim quieta vigent sapientia, virtus, pax, agricultura, indequo agrorum fruges et opes: quae omnia fugat vel impedit, non tantum bellum, sed et mercatura, puta cura mercatoriae ac navales.

Hinc Issachariani, nipote quieti, studiis sapientiae fuere dediti, ul palet l *Paralip*. cap. xn, vers. 32. Pulchre et vere Horatius :

Beatus ille qui procul negotiis,
Ut prisca gens mortalium,
Paterna run bobus excreet suis,
Solutus omni iœnorc.

a ^
hui
fellah

Audi Ciceronem in *Catone Majore* de agriculture: a Mea quidem sententia, haud scio an ulla beatior vita esse possit : neque solum officio, quod hominum generi universo cultura agrorum est salutaris, sed oblectatione etiam, quam dixi, et saturitate copiaque rerum omnium, quae ad victum hominum, et cultum etiam deorum pertinent. Agro bene culto nihil potest esse, nec usu uberius, nec specie ornatius,) etc. Paulo ante : a Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector. » Vide dicta capite n, vers. 14, et cap. ix, vers. 20.

Et terram quod optima. — Septuaginta, quod pinguis; Chaldaeus, quod fructifera, puta fertilissima frumenti, vini et olei, quae Moses, *Douter*. xxxm, 19, vocat thesauros absconditos arenarum.

Supposuit (quasi asinus osseus) humerum ad portandum, — onera rustica jam dicta.

Factusque est tributis serviens, — g. d. Maluit Issachar agere vitam quietam cum tribulo, quam ab eo immunis bellis agitari, vel allegi in militiam Salomonis, aliorumque regum; fere enim rustici pra aliis gravantur vectigalibus, a quibus milites sunt immunes.

Allegorico, per Issachar S. Ambrosius intelligit Christum, S. Hippolytus Apostolos. « Issachar, inquit S. Ambrosius, merces dicitur, et ideo refertur ad Christum, qui est merces nostra, quod eum nobis ad spem salutis aeternae non auro, non argento, sed fide et devotione meremur. » Et mox : « Itaque ul ad resurrectionis suae gratiam vocaret gentes (ipsa est enim pinguis et fertilis terra, quae fructus generat retemos, fructus centesimos et sexagesimos), subiecit humerum suum ad laborandum, subjiciens se cruci, ul nostra peccata portaret. »

Tropologice, Issachar est Christianus quietus in Air ac pacificus, et maxime is qui agit vitam religiosam. Hic enim primo, jugum et labores religionis, puta austeritatis, disciplinae, humilitatis, abstinentiae et obedientiae religiosae alacer subit, *f' dicereque potest Deo cum Davide : « Ut jumentum factus sum apud te, et ego semper tecum. » Secundo, hic mitis est, jugique animi paco ac Sviai», quieto fruatur. Tertio, hic vacat agricultura spiritus TrtU rituali animae suae, ex caque ingentes virtutum

QeirU. fruges colligit. *Quarto*, inde roborescit, filque fortissimus ad omnia vel dura toleranda, vel ardua capessenda. *Quinio*, hic triplex solvit tribulum. *Primo*, religiosi cultus, obedienciae et amoris Deo; *secundo*, dilectionis, iustitiae, compassionis et misericordim proximo; *tertio*, continenti® et mortificationis sibi ipsi. Ha Pcrerius. Ende Petrus Clirysologus, serm. 29 in *Matth.* : « Sicut Iſsachar, inquit, ita et vir bonus æterna premia cœleslcmque quietem contemplatus, alacriter humerum suum labori subjicit, iitque tribulis serviens, dum operum bonorum tribula persolvit Deo. »

Pie et apposite Abbas Neslcro in Vilis Patrum, lib. V, cap. XV, rogatus quomodo tam pacifice in cœnobio vixisset, atquo in quavis tribulatione didicisset servare silentium et patientiam, respondit : « Quando initio intravi in congregationem, dixi animo meo : Tu et asinus unum olote. Sicut enim asinus vapulat, cl non loquitur; injuriam patitur, et non respondet : sic el tu ; sicut cl in psalmo legitur : Uljumentum factus sum apud te, et ego semper tecum. »

Audi sententias Patrum /Egyptiorum ibidem, de mediis quibus paratur quies, et sanctitas animæ religiosa*.

Ito. a Prima virtus est oris custodia.

Starch. a Bcalus qui sustinet laborem cum gratiarum actione.

T<1il « Non est fortior virtus quam nullum spernere. » Unde et Pimenius Abbas ibidem, lib. VH, cap. XXXIX, petenti modum quiete cl pie vivendi, hunc dedit : « Neminem, inquit, despidas, nullum dijudices, de nullo male loquaris : et Deus dabit tibi requiem, et statuēt sessionem luam sine conturbatione.

Qurti. » Humiliare seipsum cl despiciere, murus est monacho.

Qitū. » Constitue fecum nulli unquam homini malo facere, sed purum habere cor ad omnem hominem.

SeiU. » In omnibus sibi vim facere; hæc csl via Dei el opus monachi. »

Stjto. Abbas Pastor ibidem, lib. V, ait : a Ubi vides adversum te aliquorum zelum, ibi non subsistas, quia non proficies. »

PROPHETIA ET BENEDICTIO PAN.

T«MI. 4G. Dan judicabit. — Hebraico est |H> p Dan *jadin*, q. d. « Judex judicabit. » Vocatus est enim a Rachele *Dan*, quod Deus sibi cum Lia de fecunditale contendenti, pcr nativitatem Dan causam quasi adjudicasset, Genes, xxx, 6.

Hic Jacob filio suo nomen Dan confirmat; sed aliam ob causam, nimirum quod Dan per Sansonem ex se nasciturum, sil judicaturus, id csl vindicaturus et liberaturus Israelcm a servitute Philistinorum. Fuit enim Samson judex, id csl vindex, sui populi : sic enim omnes qui in libro Judicum vocantur Judices, fuerunt vindices Is-

raelis. Ha S. Hieronymus, Procopius, Gennadtus, Rupertus et Chaldæus (1).

Sicut it alia tribus, — quæ suum Israeli dedit judicem ; non enim omnes tribus dederunt judices : nam verius est Ruben, Gad, Simeon et Aser nullum judicem dedisse. Nam quos quidam adducunt, Jephthe et Birac, hic ex Nephtalim, ille ex Manasse fuit. Ha Pcrerius.

17. Fiat Dan coliber in via, cerastes in se-v>n.it. mita. — Gennadius ró *Dan* putat esse dativi casus, sensumque esse, 7. d. Fiat Dalila ipsi Dan, putaSamsoni ex Dan nascituro, instar colubri, quia eum decipiet astu ccrpenlino.

Verum in Hebreo cl Greco *Dan* caret articulo dativi, poniturque absolute ; est ergo nominativi casus, itaque sensus est quasi dicat : Fiat, id est Saaum fiet, vel erit, Dan, id e*I Samson Danita, quasi coluber el cerastes. Nam *primo*, sicut serpentes m viiis cl semitis sub frondibus, vel arenis latitantes, ex latebris el inopinato hotninem aggrediuntur cl mordent : ita Samson occulte pcr artes et dolos PhilisUcos aggressus vastavit et occidit, ut palet in trecentis vulpibus, quarum caudis titiones ardentes alligans Samson, segetes Philisthiim succendit : rursum in collisione columnarum domus, qua secum duces eorum obruit, itaque plures occidit moriens quam vivens. Sic et Danilæ astu ceperunt Lais, quæ postea ab eis Dan est vocata, *Judie*, xviii, 27. *Secundo*, serpens nisi aurem obturet, incantatur : ita Samson, quia contra Sirenis, puta Dalilæ suæ, blanditias, cum Ulysse, qui occlusa aure perlransiil, ip<e quoque aurem non obturavit, hinc ab ea captus, et in pistrinum mortemque detrusus esi.

Cerastes in semita mordens ungulas (calca-neum ungulatum) equi, ut cadat ascensor ejus retro. — Cerastes, inquit Plinius, lib. VIR, cap. xxiv, serpens est, quadrigemina habens cornua, simillima arietum (unde cl cerastes dicitur, id est cornutus, a id est cornu), qui cum equitem nequit attingere, equi calcaneum mordet, ul equum, et consequenter equitem dejiciat, itaque dejectum invadat et occidat. Pan modo Samson non tantum sua fortitudine, sed et dolis ac insidiis, Philisthœos invasit, supplantavit et occidit, uti dixi (2).

Nota : Jacob ad litteram hæc prodixit de Sansone, allegorico do Anlichristo Samsonis autilypo; aut potius Jacob hæc tam de Anlichristo, quam de Sansone ad litteram dixit et intellexit, ut sit hic duplex sensus litteralis, unus de Sansone, alter, ad quem occasione Samsonis assurgit Jacob, de Anlichristo (nec enim Samson ty-

(Í) Rectius alii : *Dan reget populum suum, sicut una tribuum Israel*. id csl æque ac cetera tribus, ncc ent iis inferior ; rerum suarum moderatores uon aliunde arcesset, sed suis tribulibus ipsa dabit.

(i) Hæc tamen ad lotam quoque tribum pertinere dici potosí, ul ejus astutia in bello cl hostibus superandis notetur.

A Jhri- pus fuit Antichrist!, sed potius Christi); nam ex na5CC(Ur Anlichristus, uti communiter tra- ihaerit- <’unt Patres. Quare temere Oleaster et Abulensis que ala-hanc traditionem, quasi fabulam rident. Adhuc t*’r* enim Judæi, licet dispersi, servant suas divisio- nes et origines tribuum, ut hic dicat se esso ex tribu Juda, ille ex Levi, iste ex Dan, etc., sivo vere hoc dicat, sive fallatur : vide dicta *Apocal.* cap. vu.

Ipsa tamen Anlichristus, licet privatili! inter suos Danitas, dicet se esse ex Dan, publice ta- men forte profitebitur et mentietur se non ex Dan, sed ex Juda descendere, ut suis persuadeat se esse Messiam Jacobo et Judæ hic promissum, vers. 10. Anlichristus ergo habebit cornua et mores colu- bri ac cerasta, quia suis dolis, artibus, blandi- tiis, hypocrisi, scientia, eloquentia, fictis mira- culis, potentia cl tormentis plurimos hominum quasi coluber et cerastes decipiet, dejiciet, mor- debit et occidet. Ita S. Augustinus, S. Irenæus, S. Ambrosius, Prosper, Hippolytus, Rupertus, Arctas, Ilaymo, Richardus et Anselmus, quos ci- tat et sequitur Pererius. Vide S. Gregoriani, lib. XXXI *Moral.* cap. xviii. Imo Theodoretus vult hæc ad litteram non de Samson, sed de solo Anli- christo dici. Certe hæc de colubro et ceraste, po- tius Antichristo conveniunt, quam Samsoni, qui leoni similior fuit quam colubro.

ven. is, 18. Salutare tuum exspectabo, Domine. — Pro *salutare tuum*, hebraice est •nptTf’ *iescuatecha*, id est salutem tuam, quam scilicet afferet Salva- tor noster Silo, puta Christus ; unde Septuaginta cf noster Interpres passim per *aarr.zw*, id est *sa- lutare*, intelligunt Christum Salvatorem.

Nota : Jacob prævidens exiguum et parvi tem- poris fore liberationem Israelis per Samson futu- ram, post quam rursum a Philisthæis subigendi essent Israelita : rursum per hunc colubrum et cerastem prævidens, vel maxime significari Anti- christum, stragemque quam Danitis omnibus, to- tique mundo ipse inferet; medullitus indolens et exhorrescens, exclamat : a Salutare, u id est salvatorem, « tuum exspectabo, Domine, n *q. d.* Sinuea Non Samson, sed Christus, verus, constans et t hrist* PerPelus cr* Israelis mundique salvator, cujus 'n Samson tantum typus et umbra fuit. Hunc ergo exspectabo, tum nascentem in mundo, tum se- cundo redeuntem ad pugnam cum Antichristo, ut cum occidat, ab coque reducat el salvet reli- quas Israelis. Unde Chaldæus vertit : « Non ex- pecto salutare Gedeon, filii Joas, cujus salus est temporalis; neque salutare Samson, lilii Manuc, quæ salus est transitoria; sed exspecto redemp- tionem Christi filii David, qui venturus est adac- cersendum sibi filios Israel, cujus redemptionem desiderat anima mea. » Ita quoque hæc explicat Procopius, S. Gregorius, horn.21 in *Ezch.*; Oríge- nes, tract. ult. in *Matth.*; Ambrosius in prologo lib. II *De Spiritu Sancto*, el Augustinus, serin. 107 *De Tempore*: apud quos vide quam Samson, vin-

dex et salvator Israelis, pulcher fuerit typus Chri- sti vindicis et salvatoris mundi (I).

PROPHETIA ET BENEDICTIO GAD.

19. Gad, accinctus præliabitur ante eum, et v<.ni. IPSE ACCINGETUR RETRORSUM.— « Ante CUID, » pilla ante *Israele*™, de quo processit in præcedenti be- nedictione, vers. 16. In Hebræo est continua pa- ronomasia et allusio ad etymon nominis *Gad*, Tir ioni’ nrtù *U gad gedud jegudennujagud.* Gad i> enim dicitur a TIT) *gedud*, id est *accinctus*, uti dixi cap. xxx, vers. II, *q. d.* Tribus Gad juxta זj 'j suum nomen accincta crii, armata et bellicosa, «* idqiiio patebit, tum alias (ut liquet l *Paralip.* v, 18 et 19), tum quando ipsa armata Israelem, puta reliquas Iribus, quasi dux præibit, casque per Jordanem ducet in Chananæam. Ipsa deinde a accingetur retrorsum, » quando fratribus, pula aliis tribubus, in sua sorte rite collocatis, caque quiete fruentibus, ipsa post decimum quarlum annum sui ducatus, cl bellorum pro fratribus gestorum, accincta rursum, et spoliis onusta glo- rioso domum in suam sortem trans Jordanem re- dicit. Vide historiam in lib. Josué, cap. xxii. Ila Chaldæus, S. Hieronymus et Procopius (2).

Secundo, Cajctanus putat hic describi praelia Jephto : Qui, inquit, fuit oriundus ex Gad. Ve- rum melius Pererius et alii sentiunt Jephte non ex Gad, sed Manasse prognatum.

Allegorico, Gad accinctus est Christus, et Ec-Aik,- + desia quasi castrorum acies ordinata, atque qui-“, vis fidelis, maxime Martyr, ait Rupertus, qui con- ttr, tra mundum, carnem et dæmonem generose de- certat, ideoque in cælo gloriosus et felicissimus erit. Gad enim hebraice et accinctum, et felicem significat. Talis fuit S. Laurentius, qui assatus ad Decium : «Versa, inquit, et manduca.»

Joannes Fischerus, Episcopus Roffensis, ab Henrico Vili, quod ejus primatum Ecclesiasticum confiteri nollet, capitis damnatus, cum ad locum tput supplicii accederet, abjecto cui senex innitebatur baculo : « Eia, inquit, pedes, officium facile, parum itineris jam restat. » Testis est Sanderus.

S. Agatha ad Quintianum : « Non te pudet, in- quit, diro tyranne, in me mamillas amputare, quas in matre suxisti? at nihil proficis; habeo quas avellere non poles , interiores fidei speique mamillas, quarum alimento in me reparatur sus- tinendi virtus, n

S. Agnes ad carnificem : «Quid moraris? pe-

ti) Conf. Dracb, op. cit. tom. II, pag. 397 seqq.

(i) Vers. 19. *Cadum* quod allinei, *turma* adorietur *eum*, sed ipse adorietur in calce, id est in line, tandem cos impetet et vincet, qnj videtur agmen militum, non justum, aut exercitum non plenum et ordino incedentem significare, sed tantum incursionibus utentem. Septuaginta vertunt impaniati , de quo recte Flamin. Nobilius monuit, impampic» esse hic eatum, et *cohortem piratarum*, et rmpxrijt» *piraticam exercere*.

real corpus quod amari potest oculis, quibus nolo, n Stetit, oravit, cervicem inflexit, et ita una hostia duplex martyrium subiit, pudoris el religionis. Ha S. Ambrosius.

.Macedonius ct Theodosius assati ad Amachium prefectura : « Amachi, assum desideras? convertito nos in alia latera, ne scmiassati palato tuo minus sapidi videamur. »

lia accincti fuere Martyres Africani, cum, jubente Iluncrico, in exilium ct eremum ducerentur. i'ædorc enim carccris ct sordibus oppleti, alacres canebant : u Hæc est gloria omnibus Sanctis ejus. » Accurrit ad cos anus manu ducens parvulum, quem ita adhortabatur : « Age, propera, puer, vides quanto studio festinet universus Sanctorum exercitus ad percipiendas glorite coronas : acceleremus et nos ut illis jungamur. » Testis est Victor Uticensis, lib. II *Wandal*.

Ha accincta fuit S. Eulalia virgo Lusitana, sub Maximiano Imperatore primum ungulis laniata, deinde flammis cremata; nam cum audiret Christianos torqueri, sponte longa via procurrens ad tribunal Daciani, hisce verbis, testo Prudentio, hymno 3, lib. *De Coronis*, eum laccessivit :

Ergo age, tortor, adure, seca,
Divide membra coacta luto.
Solvere rem fragilem facile est:
Non penetrabitur interior
Exagitanto dolore animus.

Mox duo carnifices pectus ei dilacerant, ct latus usque ad ossa secant ungulis. Illa autem numerans notas dicebat :

Scriberis ecco mihi, Domine.
Quam juvat hos apices legere,
Qui tua, Christe, trophxa notant?
Nomen cl ipsa sacrum loquitur
Purpura sanguinis elicit.

Tandem igni tradita jussu Daciani, ibi

Virgo citum cupiens obitum,
Appetit et bibit ore rogam.

Talis quoque Gad, id est accincta et felix, fuit S. Felicitas, quæ sub Antonino Pio cum septem filiis martyrium obiit. Cum enim Publius preefectus vellet ut deos coleret, ct minas precibus adderet, respondit. « Nec blandimentis his moveor, ncc terroribus cl minis frangor. Spiritum Sanctum habeo, qui mihi suggerit vires, ul pro fide quidvis perpeti velim. » El ad filios conversa : • Filii, inquit, diarissimi, in fidei confessione persistite, vos jam exspectat Christus cum Sanctis suis; pugnat pro animabus vestris, ct fideles vos exhibete Christo.» Ha filii coram 'matre, el tandem mater necata est, de qua S. Gregorius : « Felix quæ octuplici patientia octies Martyr, octo donanda coronis ad cælum ascendit. »

IROH1ETIA ET BENEDICTIO ASER.

cus regibus. — T» ejus more Hebræo redundat, aut certe ponitur pro *erit*. Sic enim pronomen xin, id est ipse, sæpo ponitur pro *est*. Significat hic Jacob , et prædicit opes et fertilitatem , fructusque tribus Aser adeo sapos et delicatos, ut regibus Juda; Israel, Tyri, aliisque sint futuri in deliciis; idque parlim ex soli bonitate, partira quia sita erat juxta mare, partira quia vicina erat Tyriis el Sidoniis, ct consequenter omni mercium genere abundabat. Idem de Aser prædicit Moses, *Deufer*. xxxm, cum ait : « Tingat in oleo pedem suum, ferrum et æs calceamentum ejus, p Fuit enim sors Aser, alibi frumenti, vini et olei; alibi, puta in Sarepta, æris et ferri ferax (1).

Allegorico, Aser est Christus nos lætificans, Allegm-impinguans et beatificans deliciis Eucharistiæ. 0l *c† «Quid enim bonuin, ait Zacharias, cap. ix, vers. 17, ct quid pulchrum ejus, nisi frumentum elee- e li- torum , ct vinum germinans virgines? » Ita Pro- niu,‘ copius, Cucherius, Rupertus. Pulchre S. Ambrosius : «Paupertas Christi, inquit, nos ditat, infirmitas sanat, fames satiat, mors vivificat, sepultura resuscitat.»

PROPHETIA ET BENEDICTIO NEPHTALI.

21. Nephtali cervus emissus, et dans eloquia pulchritudinis. — Pro *cervus* hebraice est **fn 'X aiata**, quod et cervum et cervam significat. Ude c«r Vatablus vertit, *Nephtali cerva missa*, vel certa ce- P^u' *Ieris*, sicque explicat, q. d. Tribus Nephtali erit 7 77 formosissima, elegantissima et agillima, qualis n b' esse solet cerva quæ ad aliquem principem mit-tilur. Secundo, a dabit eloquia pulchritudinis , » ' | id est, erit facundissima.

Secundo ct melius, Andreas Masius in Josu>: SecnaL». cap. xn, num. 32, sic explicat, g. d. Sicut cervus emissus ct liber, in herbosa et fertili terra exultim ludit, ita et in sua fertili sorte ludet el exultabit Nephtali. *Secundo*, a dabit eloquia pulchritudinis, n id est comis erit, blandus et humanus, sua-que urbanitate omnes sibi conciliabit. Hoc enim est quod de Nephtali prædixit Moses, *Deut*. xxxui : « Nephtali abundantia perfructur, et erit in benedictione Domini. »

Tertio, proprie ct directe respicit et prædicit hic t...-u m Jacob victoriam Barac cl Deboræ contra Sisa-l n c«c% rara, *Judie*, iv. Fuit enim Barac dux exercitus Israel, oriundus ex Nephtali, qui recte comparatur cervo, qui per se timidus est, sed ubi venatoribus hostibusque se circumsessum, et de vita sua agi videt, animos cl cornua attollit, atque furenti similis per medias hostium acies, ingenti impetu et cursu perrumpit et evadit: sic enim Barac ini- Bar» tio instar cervi timuit, nec nisi cum Debora bel- Jllci lum aggredi ausus fuit; al ea comite animatus, quasi leo cum paucis in innumeras instructissi-

(1) Hebr. est, *rx Asere panis*, etc. Alludit Jacobus ad nomen TwK, beatitudo, *ftlicitas*.

masque hostium copias irrupit, perrupit, casque perrumpendo stravit et cecidit, idque celerrime, instar cervi et instar fulguris (*Barac* hebraico significat fulmen), ut cum Caesare dicere posset : « Veni, vidi, vici. » Licet enim Zabulon et Issachar in hoc bello tribui Nephtali se adjunxerint, victoria tamen ascribitur Nephtali : quia dux exercitus et belli, puta Barac, erat ex Nephtali; et quia Jahel, quæ Sisaram clavo occidit, habitabat in Nephtali.

Alludit Jacob ad etymon Nephtali : Nephtali enim significat colluctantem, et in lucta cum antagonista convolutum, *q. d.* Nephtali quasi cerva timida, et laqueis Sisaræ circumsessæ, per oracula et promissa Debone, resumptis animis duco Barac, perrumpet cuneos Sisaræ, itaque cum eo colluctabitur, commiscebitur et convolvetur; sed victor evadet, hostiumque castra penetrabit et dissipabit. Ita Cajelanus et Lipomanus.

Hinc u dabit eloquia pulchritudinis,» id est, edet pulcherrimum, gratulatorium et cucharisticum carmen Deo vicloriæ auctori, puta insigne illud canticum Barac et Deboræ, quod habetur *Judie*, v (1).

Nepbuii Allegorico, Nephtali est Christus, qui quasi Ciriân? vus exs*l*ens, n virtute spiritus, *Luce* iv, 14, juxta et 'c ir' Genezareth, qui lacus est in Nephtali, alacriter et celeriter perrupit castra diaboli, puta Phariseorum et Judæorum, infidelium et impiorum, deditque eloquia pulchritudinis, dicens in suo Evangelio : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum coelorum, » etc., ibique collegit Apostolos, qui hæc eloquia Evangelii pulcherrima toto orbe prædicarunt, tunequo impletum est illud sponsæ de Christo : « Ecce isto venit saliens in montibus, transiliens colles; similis est dilectus meus capreæ hinnuloquo cervorum. » Ita S. Hieronymus, Procopius, Ambrosius.

PROPHETIA ET BENEDICTIO JOSEPH.

Ver», 11. 22. Filius accrescens Joseph. — Hebraice est, fp» **niD p** *ben porat Joseph*, hoc est, *filius fructificationis*, id est *fructificans, Joseph*. Alludit Jacob ad nomen Ephraim, qui fuit filius Joseph. Ephraim enim dictus est quasi fructificans, ab eadem radice **niD para**, id est fructificavit, *Genes.* xli, 52; fuit enim tribus Ephraim fecundissima; numerosissima, fortissima et regia. Rursum alludit ad etymon Josephi : Rachel enim mater vocavit eum Josphum, quia optavit et di-

ti) Alii ad totam tribum hunc versum perlinere statuunt, notariquo putant incredibilem ejus celeritatem fimulqu gratiam iu rebus agendis et negotiis conficiendis. Capreis seu cervis comparantur heroes 11 *Sam.* u, 18; 1 *Parat*, xu, 8. Punctis vocalibus hic illic immutatis, et H in finem ominis nh'X in H converso, habebis: » Sn33 **nati nos rnan nnbiy nW**, w est, *ifaphtai esi 'ut* *arbor surculosa, edens ramos pulchritudinis*, Cf. Septuaginta.

xit : « Addat mihi Dominus filium alterum, » *Genes.* XXX, 24. Joseph ergo idem est quod augescens, accrescens. Jam Joseph fuit accrescens, sive fructificans, ob duos quos genuit filios, puta Manassem et Ephraim, qui duas constituerunt tribus in Israel : unde bis repetitur lue *m accrescens*. Successit enim Joseph cum Juda in primogenilurain Rubeni ; unde sicut Judas regnum Juda, sic Joseph duplicem tribum duplicemque hæreditatem in Chanaan, ac regnum in Israel obtinuit. Ex Ephraim enim orti sunt Jeroboam alique reges Israel. Rursum tribus Ephraim accrevit, uti numero, ita robore, victoriis et gloria, ut merito propter eam Joseph vocetur « filius accrescens. »

Decorus aspectu. — Hebraice est py »by *ale ain*, quod dupliciter verti potest : *Primo*, *super fontem*, *q. d.* Joseph est eritque filius fructificationis, id est fecundus instar arboris sitæ et fructificantis juxta fontem. Ita Chaldæus, Vatablus et alii.

Secundo, verti potest, *super oculum*, *q. d.* Joseph ita pulcher erat, ut dominaretur oculis influentium, cosque in sui amorem raperet, uti rapuit oculos heræ suæ Ægyptiæ. Hoc secutus est noster Interpres, dum vertit, « decorus aspectu, » et Septuaginta, dum vertunt W-urot, id est *desiderabilis*. Unde sequitur :

Fille (scilicet Ægyptiæ) discurrerunt super murum, — super muros domorum et urbium, ut viderent te, o Joseph, tam formosum juvenem cultu regio insignem, quasi patriæ mundique salvatorem, et ut vicissim a te viderentur. Ita Cajetanus et Lipomanus. Rupertus tamen hoc restringit ad heram amasiam Josephi ; sed nimis arcte : nam non dubium est quin raultæ aliæ Josephi pulchritudinem videre desiderarmi, camque admiratæ sint (2).

Allegorico, Joseph est Christus speciosus forma præ filiis hominum, quem proinde videro gestierunt Abraham et Patriarch®.

23. Sed exasperaverunt eum, — amaritudine vtn.u affecerunt fratres Josphum, licet ita speciosum et amabilem.

Et jurgati sunt, — dicentes : « Numquid rex noster eris? » et : « Ecco somniator venit; venite, occidamus cum. »

Habentes jacula, — tum verborum, puta mordacium irrisionum, mendaciorum et calumniarum, de quibus dicitur *Psahn.* i.iv, 22 : « Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula ; » tum verberum : cum enim cum spoliarent, protruserunt, in cisternam projecerunt, ac denique in Ægyptum vendiderunt, quo, jaculis verborum et verberum eum confixerunt!

Allegorico, Joseph est Christus, in quem Judæi

(i) Multi hunc versum sic vertunt : *Filius*, id est ramus, *fructifer Joseph, filius fructifer ad fontem; fili*. id est csl propagines, *ascendunt super murum*, **p** cum iscre in regimine non ponitur, **ni3** pro n'1D. Vid. Gesenius *Ausftthrl. Lchgeb.* p. 167.

omnôfi suas sagittas linguarum, clavorum et flagellorum intorserunt, clamantes : «Tolle, tolle, crucifige eum. n Vide S. Augustinum ia Ps. lxxiie
vefl.14. 21.Sedit in forti arcus ejus. — « Arcus,» id est robor et præsidium, 7. d. In tantis fratrum odiis et persecutionibus, in servitute, in carcere / Egiptio, Joseph non cecidit animo, non clanguit, sed stetit, imo sedit constans et fortis, in fortissimo Deo spe tota defixus, 7. d. Arcum suum quo se ab hostibus defendebat, commisit Joseph Deo fortissimo, sagittandi peritissimo, ut abejas manu dirigeretur; non aliter quam Elisæus, lib. IV *Ileij*. cap. xm, vers. IG, dixit ad regem Israel : «Pone manum tuam super arcum; et cum posuisset ille manum suam, superposuit Elisæus manus suas manibus regis.» Unde sagittæ cmissæ erant sagillæ «salutis.» Sic fecit et Job, qui proinde dicebat, cap. XXIX, vers. 20 : «Gloria mea semper innovabitur, et arcus meus in manu mea instaurabitur.

Jtadd Nota : Deus hebraico vocatur nS *el*, vel

h^ctan, id est fortis, robustus per excellentiam,

* imo per essentiam; Joseph ergo per spem iu Deo, quasi in arce fortissima et inexpugnabili, sedit et conquievit. Nam, ut ait Sapiens, Prov. xvm, 10 : «Turris fortissima nomen Domini : ad illam currit justus, et exaltabitur. »

Dari- Dissoluta sunt vincula brachiorum et manuum
il l i u s . — llebræum *Ite* japhozu* deducitur a ra-
quiini. dice Tte *pazas*, cujus propria et genuina signifi-
piidfer catio incerta et incognita est. Unde varie hic ver-
ri' tunt Interpretes. *Primo*, Kimchi, Pagninus, Valan-
nte). blus et alii vertunt, *roborata*, vel *consolidata sunt*
sfatilo, *brachia manuum ejus*. *Secundo*, Chaldæus vertit,
tunc positum est aurum optimum super brachia ejus,
quasi pazos significet deaurare, vel auro ornare,
a te *pas*, vel *ophas*, quod significat aurum opti-
mum et præstantissimum. Unde Arabes aurum
vocant *fes*. Hinc urbs *Fessa* dicta est ex eo, quod,
cum urbis jacerentur fundamenta, *fes*, id est
auri, cumulus ibi inventus sit : inde quo urbs et
regnum *Fessæ*, ita potens in Mauritania, nomen
accepit, si credimus Joanni Leoni in *Descriptione*
Tertio. *Africa*, lib. III. *Tertio*, Oleaster vertit, *extende-*
runt se brachia manuum ejus, q. d. Sicut qui arcu
tenso telum parant ejaculari, brachia sua disten-
dunt : ita Joseph vinculis solutis, manum misit
ad regni gubernacula pariter et ornamenta.

Quarto. *Quarto*, Noster et Septuaginta vertunt, *dissoluta sunt brachia*, id est vincula (erant enim brachia Josephi vinculis astricta) brachiorum et manuum ejus. Ite omnes versiones ad eundem sensum et scopum tendunt : hæc tamen ultima videtur maximo genuina ; llebræum enim *pazas* proprio significat, non *rborarc*, ut volunt Rabbini; sed *mollescere*, *lentescere*, et *dissolvi instar auri optimi*, uti docte ostendit Pineda noster in *Saloni*. lib. IV, cap. xviii. En quam spes in Deum fortem, Josephum non fefellit. Audi *Sapient*, cap. x : «Hæc (Sapientia æterna et increata, quæ est Deus ipse)

venditum justum non dereliquit in vinculis, donec afferret illi sceptrum, » etc (t).

Per manus potentis Jacob. — Pro *potentis* hebraico est T3N *abbir*, quod unum est ex Dei nominibus, licet participative illud, uti et alia Dei nomina, hominibus communicetur.

Tradunt Hebræi hoc nomen plenum esse mysteriis; nam prima littera *aleph* significat DN aó, id est Patrem. Secunda *bel* significat p *Lai*, id est Filium. Tertia res significat OTI *ruach*, id est, Spiritum Sanctum : sicut enim lue lres hlleræ in uno aut nomine *abbir*, ita hæ tres personæ sunt in una essentia divina.

Rursum *Let* est medium inter *aleph* et *res*, quia Filius est medius inter Patrem et Spiritum Sanctum : procedit enim a Patre Filius, et a Filio Patreque procedit Spiritus Sanctus. Denique ipsi *Let* conjungitur *jod*, quæ est littera nominis Jesu, quia solus Filius factus est homo, et vocatus Jesus, id est salvator hominum. Hæc illi.

Inde pastor egressus est, lapis Israel. — Vox *inde* non locum, sed causam significat, idemque valet quod *ideo*, vel *idcirco*, q. d. Quia Joseph vallatus fuit ope *abbir*, id est Dei potentis, quem coluit Jacob, et in quem omnem suam spem defixerat Joseph venditus et captus : idcirco *egressus* est *pastor*, id est, effectus est rector et princeps Ægyptiorum, et *lapis*, id est firmamentum, sui populi *Israel*; ita explicat Ecclesiasticus, cap. xLix, vers. 17. Joseph enim tam patrem suum Israel, quam fratres eorumque familias, æque ac Ægyptios in septennio famis pavit et aluit, itaque firmavit et stabilivit ne inedia interirent (2).

Ecce quam valida est fiducia et auxilium potentis Dei. S. Martinus in Alpibus inciderat in *la-Ir'* Irones, e quibus unus vibrata in caput ejus securi, mortem minabatur, sed socius iclum avertit. Rogatus postea S. Martinus, num timuisset : «Minime. inquit, nunquam eram securior : sciebam enim Dei misericordiam maxime in tribulatione affuturam. » Sic et S. Francisais a latronibus rogatus quis esset, intrepide respondit : «Præco sum magni Dei. » Marinus Martyr vocandus ad judicem, a Thcolecno Episcopo audiens : a Tene et adhæresce Deo : sic enim ab eo roboratus, quod in optatis est certo assequeris; » id ipsum præstitit, itaque constanter tribunal adiit, Christumque confessus martyrio laureatus est, teste Eusebio, lib. VII *jUstor*, cap. xiv. Legimus principem quemdam prudentem et pium, cum rogaretur cur munitas arces in suo regno non construeret, respondisse : «Unica mihi arx est, caque munitissima, ea videlicet de qua Sa-

ii) Hæc ex liebr. recto vertes, *sed sedit*, pennaiuil, in *forti*, in robore, fortis, *areus ejus*, *el lexia*, agilia, expedita (gall, *diipvs*), *brachia manuum ejus*, pro simpliciter *brachia ejus*.

(i) Alii : *Inde*, a Deo, inquam, qui est pastor et pater Israelis.

lomon ait : Turris fortissima nomen Domini, ad quam confugiens justus liberatur. »

Prtarps Nota : Bonus princeps populi debet esse pas-
«wttar *or ct IaP*s» populum firmans, roborans et sus-
“*upis, tentons.*

d f^o *Secundo*, alii sic ulterius explicant : « inde, » id
»rísínm est **CI** JosePh » prodibunt lapides et pastores, id
populi, est duces, judices et reges Israel, puta Josué,
Debora, Gedeon, Jcphthe, Jair, Ahimèlech, Jero-
boam, et reges decem tribuum; hi enim omnes
prognati sunt ex Joseph.

Tedioj aliqui pro **ps eben**, id est lapis, le-
gentes divisim **p 3R ab ben**, id est, pater et fi-
lius, vertunt : « Joseph egressus est pastor patris
el filii Jsrael, » id est, Joseph in fame pavit el ci-
bavit tam patrem suum Jsrael, quam ejus filios.
Unde Chaldæus hæc non ad Joseph, sed ad *abbir*,
id est, Deum potentem Jacobi referens, ila ver-
lit, «cujus (Dei) verbo gubernantur patres et filii
tribuum Israel. » Verum primus sensus maxime
est litteralis et genuinus.

Allegorico, Joseph paslor, inquit Rupertus, est
Christus, qui est pastor el petra lapisque angula-
ris Ecclesias. Rursum, pastor et pelra Ecclesiæ est
S Petrus alique Pontifices vicarii Christi. Petro
enim dixit Christus : « Pasco oves meas; » et :
«Tues Petrus, et super hanc petram ædificabo
Ecclesiam meam. »

Ven. ij. 23. Deos patris tui. — Deus qui per omnia di-
rexit patrem tuum Jacobum, hio et ob Jacobi
merita ac sanctimoniam, quam tu imitaris, ju-
vabit quoquo et diriget te utpote Jacobi filium,
ejusquo fidei et pietatis hærcdem (1).

Benedicet tibi benedictionibus coeli, — dando
tibi c cœlo opportunam tum pluviam, tum ro-
rem, tum nivem, tum aeris serenitatem, benig-
numque solis coelique influxum, quibus terra
tua foecundetur, ut optimas et copiosas libi,
puta tuis posteris, in Chanaan proferat fruges et
fructus.

Q r: m BENEDICTIONIBUS ABYSSI JACENTIS DEORSE'1. — Va-
ri tablus per abyssum, mare accipit, q. d. Dabit libi
’7- Deus tempestivam pluviam, quæ oritur c nubi-
s; a’ bus et vaporibus ex abyssu, id est mari, ascen-
dentibus : verum hæc non est benedictio abyssi,
sed cœli, ut præcessit.

Alii per abyssum accipiunt globum conflatum
ex terra et mari.

Verum dico, abyssus proprie est illa vorago
aquarum, quæ sub terra latet, quoique cum
mari conjungitur, atque per suas venas cl rivos
terram irrigat et foecundat, de qua dixi cap. i,
vers. 9, et cap. vit, vers. 11; undo Chaldæus
vertit, *benedictionibus* quæ *ascendunt de profundis*
terra. Optat ergo lúe Jacob Josepho terram irri-
guam et fertilem, ex aquis inferne ex abyssu pro-
deuntibus.

(t) Hebr. est, a Deo patris tui, qui tibi auxilio erit,
tt ab Omnipotente, el qui benedicet tibi, etc.

Benedictionibus uberum et vulvæ, —ut scili-
cet habeas copiosum lac, fceturam, ac proles,
tum animalium, tum hominum. Hæc benedictio
propria quasi Ephraim, ab eo ob peccata el in-
gratitudinem fuit revocata et ablata, *Osce ix, It*,
ubi dicitur : « Ephraim, quasi avis avolavit glo-
ria eorum et a partu, et ab ulero, el a conceptu :
da cis vulvam sino liberis, et ubera arentia. »

Allegorico, Joseph est Christus, quem omnia Ali-e-i.
superna el inferna, omnes angeli et Sancti **inar-**
calo, ac patres in limbo benedicunt et adorant, d’
quemque in terris laudant omnes fideles dicen-
tes cum Elisabeth : « Benedictus fructus ventris Cu'IA
tui; » et cum altera, quæ in turba exclamavit :
« Beatus venter qui te portavit, et ubera quæ su-
xisti.» Rursum in «cœlo,» id est in anima et mente,
benedictus fuit Christus ; quia a primo instanti
conceptionis suæ plenus fuit gratia et gloria,
fruens Deo, ipsaque visione Dei beatus : bene- p*;
dictus quoque fuit « in abyssu deorsum,» id est,
in carne mortali quam assumpsit, qua se pro-
fundissime humiliavit et exinanivit; quia carnem
habuit peccato concupiscentiaque liberam, cl post
resurrectionem gloriosam, vivificam, et dantem
immortalitatem in Eucharistia.

Secundo, habuit Christus benedictionem « vul-
væ, » id est, Ecclesiæ parientis : hæc enim Christo
pulcherrimos et plurimos generat filios, *Isaia*
cap. XLix et l x; atque « uberum, » quia verbo
Dei et Sacramentis, quasi duplici ubere suos fi-
deles et filios nutrit. Ita Rupertus et ex eo Pere-
rius.

2G. Benedictiones patris tui confortatæ sunt v,n.jt.
benedictionibus patrum ejus.—*Primo*, « benedic-Op-
tionibus, » id est *pra benedictionibus*; vel, ut He-j
braice est, *super benedictiones patrum meorum*, up*»-
q. d. Ego Jacob præ patribus meis Abraham et ^'1,
Isaac, fui tum a patre meo Isaac, tum a Deo be- nc’
nedictus; itaque ego vicissim libi, 0 Joseph, be-
nedico, ac consequenter tu et patribus meis, et
meipso magis eris benedictus, quia non tantum
patrum, uti ego, sed et meam benedictionem
nancisceris. Ita Lyranus, Abulensis, Pcrerius.

Secundo, Rupertus sic explicat, q. d. Mea be-&cub
ndictio robur habet a benedictione, quam ego
a patribus accepi ; super illam enim quasi funda-
tur, illique innititur. Hunc sensum facile patiun-
tur Ilebræa.

Tertio, Burgensis et Vatablus valde accommodo t «ul
sic vertunt et explicant, q. d. Major est mea be-
nedictio, qua ego le, o Joseph, benedico, quam
ea qua ego a patribus meis fui benedictus, q. d.
Eris mc felicior, magisque benedictus; eris enim
princeps Ægypti tota reliqua vita tua, posteriquo
tui erunt judices et reges Israel.

Quarto, aliqui sic explicant : « Confortat®, » id QairU.
est, lirmatæ, adjunctæ et adauct® sunt benedic-
tionibus patrum ; unde Chaldæus vertit : Bene-
dictiones *patris tui addentur super benedictiones*,
quibus benedixerunt me patres mei, q. d. Ego (ibi,

o Joseph, non Ianium meam, sed et omnium patruin meorum benedictionem impertior et addo, precorque quod illi mihi precati sunt, scilicet, ut ego cum posteris meis essem felicissimus. Hic sensus amplior est, sed tertius, uti et primus, simplicior, utpole magis respondens Hebræo : nam verbum 134 *gabar*, præserlim quando cum Sjl a/ construitur, signiücal prevalere, superare, dominari.

Donbc venir et, — id csl, donec veniat, ut habent quidam codices manuscript». Est enallage modi.

Ohitoi Desiderium coluum æternorum, — puta Christus, qui omnium benedictionum et promissionum ultima est cl maxima, omniumque clausula, quem proinde omnes homines, imo omnes creature irrationales, puta terra, mare, colles et montes, a sui initio, quasi hominum redemptorem, el lotius universi reparatorem et reformatorem avidissime expectant, et affectu, non rationali, nec sensitivo, sed naturali intime desiderant. Est prosopopoeia, similis illi, qua Apostolus, *Rom.* cap. vin, vers. 22, ait omnem creaturam ingemiscere el parturire, donec per Christum liberetur a servitute corruptionis, cl transferatur in libertatem gloriæ filiorum Dei. Sensus ergo est, *q. d.* Jacob : Mea hæc benedictio, o Joseph, major est benedictione patrum, durabitque usque ad Christum, qui maximam tibi totique mundo benedictionem afferet.

Secundo, symbolice Christus est desiderium collium ©ternorum, id est Patriarcharum, Prophetarum et illustrium Sanctorum, qui cæleris hominibus sapientia, virtute et sanctitate eminent, et in æternum in cælo eminebunt, perinde ac colles vallibus eminent. Ita Rupertus, Cajetanus el Lipomanus.

Fie@ph Ha Christum desideravit Jacob, dicens : « Salutarum tuum expectabo, Domine. » Et David : a Ostendo nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis. » Et Moses : a Mitte, Domine, quem missurus es. » Et Isaias : a Rorate, cæli, desuper, el nubes pluant Justum ; aperiat terra, cl germinet Salvatorem. » Et Ilabacuo : a Ego autem in Domino gaudebo, et exaltabo in Deo Jesu meo. » Et Daniel, qui inde a vir desideriorum» est dictus; et Sponsa in *Canticis* : « Circuivi vicos cl plateas queresivi quem diligit anima mea. » Mullo magis Christum jam natum desiderarunt Christiani. S. Paulus : « Cupio dissolvi, et esso cum Christo. » S. Petrus uberiini flebat : rogatus cur? respondit, « desiderio Domini. » S. Diaconus Martyr de genere, domo, patria percunctanti tyranno, in mediis tormentis nihil aliud respondit, quam : « Christianus sum, hoc mihi nomen genus, patria, doctrina; aliud nihil sum. » *q. d.* Omnia arbitror ut slercora, ut Christum lucrificiam ; mihi vivere Christus est, et mori lucrum : testis csl Eusebius, lib. V, cap. i. S. Ignatius vinctus : « Nunc, ait, incipio discipulus esso

Christi, nihil de iis quæ videntur desiderans, ul Jesum Christum inveniam. » Lege totam ejus epistola *ad Romanos*. S. Bernardas : « Nil canitur suavius, auditur ml jucundius, nil cogitatur dulcius, quam Jasus Dei Filius. Jesus mei in ore, melos in aure, jubilas in corde. » Dionysius Martyr, dum Rotnæ a Diocletiano comprehensus totus ad supplicium duceretur, nil aliud tolo itinere ingeminabat, quam : a Et si milites occidi possem, tamen Dominum meum Jesum Christum confiteri non cessarem. » Equis non dicat : < Jesu amor meus, cor meum, et omnia? » Dixit S. Cyprianus in tribunali, damnandus ad mortem : a Salus mea et virtus mea Christus Dominus est, cui sine tine servire desidero. » Cumque Proconsul subderet : Vicem tuam ibleo, cl vellem consulere tibi ; respondit Cyprianus : « Consultum mihi melius non esse quæro, quam ut Deum meum adorans, ad ipsum tota mentis aviditate festinem; quia non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram glorum. » Ita Pontius in Vita S. Cypriani.

Nota : Hebraico est mXTI *taaua*, quod proprie desiderium significat, a radice mx *aun*, id est, concupivit, desideravit : Jarrius tamen, Kimchi cl R. Salomon vertunt *terminum*, a radice nxn *taa*, id est terminavit, vertuntque, *usque ad terminum collium saxuli*, *q. d.* Hæ benedictiones meæ durabunt, quamdiu durabunt colles sæculi, pula usque ad finem sæculi; vel, ut explicat R. Salomon, *q. d.* Hæ meæ benedictiones ad omnes terminos collium, montium et terrarum diffundentur. Denique per *terminum* accipias Christum, qui terminus est sive vertex in vertice montium. Verum Hebræum *taaua* proprie non terminum, sed desiderium significat, uti dixi, itaque vertit Noster, Chaldæus et alii (1).

Fiant, — omnes hæ benedictiones confluant in caput Joseph, in coque firmiter quiescant. Pendet enim ?» *fiant* a voce *benedictiones*, quæ precessi^ ibique inserendum csl pronomen *qua*, tuuc enim clara erit connexio, et sensus hoc modo : a Benedictiones patris tui, quæ confortato sunt benedictionibus patrum ejus, fiant in capite Josephi. »

Er in vertice Nazarei inter fratres suos. — Nota : Joseph vocatur hic *Saztiraus*, id est *sepa-*

(1) Gesenius : *Rencdioncs* (active) *patris tui prir-* C'U
stantiores sunt benedictionibus, fertilitate, montium <rtcr-
narum (pro Hin legit HH, vel potius mn, 2b "DH
obsoleto pro IH nonj, sino accentu distinctivo Sakeph-
Kr.ton, cutn Septuaginta), et *jucunditate collium anti-*
guissimorum. Roeentnullerus : *Benedictiones patris tui*,
quibus libi benedicit juter tuus, *super benedictiones*
genitarum meorum, pativo, quibus videlicet sunt bene-
dicti a suis patribus, <l. d. longe eas superant : in te enim
recumbunt omnes patraro benedictiones ; *usque ad ter-*
minum cottium saculi, id est, collium antiquissimorum,
hoc sensu : prævalebunt in te et tribu tua hæ omnes
benedictiones, quamdiu duraturi sunt colles ab orbjg
imio conditi, id est, in perpetuum.

i*apm- ratus, ut vertit Chaldæus, *coronatus* et *consecratus*. c nM ncer cnim cl scp&rationem, et coronam, et tnm; a* consecrationem significat. Fuit enim Joseph a fra- corona- tribus separatus, *primo*, moribus et innocentia;

Mi sccutldo , loco et conversatione : fratres cnim ode- Joffpbei rant et fugiebant Josephum. Rursum, Joseph ven- ChrutM. dilus jn Ægypto, per 23 annos separatus fuit a patre et fratribus in Chanaan habitantibus. *Tertio*, carcere, ubi Joseph intonsis fuit crinibus, solique Deo relictus, addictus et consecratus, instar Nazareorum, qui se suamquo abstinentioniam, æque ac coniam, Deo devovebant, *Numer.* vi. *Quarto*, corona regni, sive principatus in Ægypto. Rursum , corona regni Israel, quam posteri ejus adepti sunt; hac cnim coronatus, et a fratribus separatus fuit Joseph : idcoque Nazareus dicitur. Unde Septuaginta pro *Nazaræus* vertunt prefec- tura, sive ducem et principem fratrum. Atque ex hoc loco aliqui putant Christum, nipote Josephi anlilypum, vocari Nazarenum, *Matth.* n, vers. 23. Ita S. Ambrosius, *De Benedictionibus Patriarch.* cap. xi, et Rupertus. Ut ut sit, certe Joseph Nazaræus expressus fuit typus Christi Nazarei, id est, a Judæis, et communi hominum vita separati, Deoque consecrati, ac coronati in summum orbis regem et pontificem (1).

rnornETiA et benedictio benjamin.

v-n.17. 27. Benjamin lupus rapax, mane comedet pr s- DAM, ET VESPERE DIVIDET SPOLIA. — R. ChaldæUS sic hæc vertit et explicat : *In terra Benjamin habi- tabit templi majestas, et in possessione ejus adifiea- bilur sanctuarium* (Jerusalem cnim, in qua fuit templum, proprie pertinebat ad sortem tribus Benjamin). *Mane et vespere offerent sacerdotes oblationes, et in tempore vespertino dividunt resi- duum*; quasi altare hic vocetur lupus rapax, co quod hostias, quasi predas raperet, casque igne consumeret. Sic quoque explicant Hebræi cl Li- pomanus. Verum hæc expositio impropria, dura et indecora est : quis enim altare Dei audeat vo- care lupum rapacem?

Sed n- *Secundo* ergo et genuine, ad litteram Jacob hic temnet Præ<la^ ,r;bum Benjamin forc instar lupi rapa- kfiicoii- ct bellicosam, quæ suum jus in viribus et ulna armis collocet. Sic cnim Romani jactabant suum lçb.p. B°mulum rapacem, pugnacem et fortem in bei- mi! lis evasisse, eo quod laete lupæ esset nutritus. Hæc expositio palet, et reipsa confirmata est in bello Gubaa, quod soli Benjaminitæ, ob stuprum a se uxori Lcviike illatum, cum reliquis tribubus omnibus gesserunt, et usque ad internecionem, sustinuerunt; ac tandem rapuerunt filias Silo, *Ju- die.* XX. Ila Procopius, Eusebius, Theodoretus, Abulensis et abi.

Rursum, alludð cl prædicit hic Jacob predas

(t) Pro .Vazaræi alii hebr. vertunt *eximii*: alii *prin- cipis*, seu dignitate praestantis.

et victorias Satilis primi Judæorum regis; item Eslheris et Mardochei : hi cnim omnes prognati fuerunt ex Benjamin. Ita S. Lupus Trecensis Epi- scopus cum clero occurrens Altilæ a pugna Cala- launica, reliquas Galliæ urbes eversuro, rogavit cum, qufenain esset, qui tot regibus devictis cuncta vi sibi subderet; cui Attila: «Ego,in- quit, sum rex Hunnorum, flagellum Dei.» Tum Lupus ingemiscens : « Et ego, inquit, sura lupus vastator gregis, dignus flagello ejus, cui quis resistet, quo minus in quos volet sævia!f Veni igitur, Dei mei flagellum, quolibet proficiscere. Omnia libi, ut Dei ministro, me non repugnanto patebunt.» Jubet indo portas urbis reserari, ac Albiam (frenum equi honoris causa tenens) summa veneratione introduxit. Qui sive humani- tate Episcopi vicius, sive Dei voluntate, sine ul- lius cæde et detrimento, per urbem mediam cum omnibus suis copiis progressus, altera urbis pario egressus est. Ita habet Vita S. Lupi, et Olatis in *Attila*, cap. ix.

Nola : Idem est « comedere predara, » et «di- videre spolia,» nimirum prædari, predas divi- dere et comedere. Est mclalepsis : ex comestione enim prædæ, præviam prædationem intelligi, q. d. Benjamin ut lupus rapiet, id est, superabit inimicos, cisque predas abripiet, lacerabit, divi- det, comedet, omniaque faciei, quæ victores vic- tis solent facere. Ita Valablus (2).

Allegorico, quidquid hic ogganniat Calvinus, hita omnes fere Patres Latini, puta S. Hieronymus, l Ambrosius, Ruperlus, Eucherius, Redact S. Au- a guslinus, serin. I *De Conversione S. Pauli*, inter Mi h- novos hic Lovanii editos, per lupum hunc acci- piunt S. Paulum, qui ex Benjamin oriundus, dic- lusque Saul vel Saulus, primo mane, id est in juventute sua, quasi lupus sæviit in Christum et Christianos, viros et feminas raptando ad carce- res, Slephanum manibus aliorum lapidando, spi- rando in omnes minas et cædes : verum a Christo conversus, cl mutatus c Saulo in Paulum, ex lupo diaboli in lupum Dei, « vespero, » id esi, jam senior effectus, spolia Gentium diabolo de- tracta, Christo et Ecclesiæ divisit, q. d. Sicut Ben- jamin!, ita el Pauli indoles lupina, semper sui si- milis, fuit rapax, bellicosa, spoliis prædisque assucta : unde mane et vespere, puta ante con- versionem cl post conversionem, non aliud egit, quam prædari, sed ante conversionem iniquus cl impius, post conversionem vero justus et sanc- tus fuit prædo; qui non tantum spolia antea a se diabolo allata, rursuin eidem eripuit, sed cl om- nes pene gentes ex ore et unguibus ejus extor- sit, illisq; cum exspoliavit, casque Christo et Ecclesiæ restituit. Sicut ergo leo nunc in bonum, nunc in malum capitur, et tam Christus vocatur

(2) Alii: Tantam prædæ copiam coacervatam habebit, ut sibi non tantum mane, sed et per lotum diem, clad vesperam usque, aliis quoque, quibus lubens impertiet, difliciat.

leo de tribu Judo, quam diabolus, qui circuit ut leo quærens quem devoret : ita pariter et lupus tam in bonam quam in malam partem accipi potest, a Paulus, inquit S. Ambrosius, lupus erat, cum devoraret oves Ecclesiæ; sed qui lupus venerat, pastor est factus. Ideo Rachel, cum pareret Benjamin, vocavit nomen ejus, Filius doloris mei, futurum prophetans ex ea tribu Paulum, qui affligeret filios Ecclesiæ, et gravi matrem dolore vexaret : sed tamen idem postea escam divisit, evangelizans Gentibus, et plurimos ad fidem provocans. Dilectus a Domino, quia vas electionis est factus : habitabit confidenter, et Deus obumbrabit super cum omnibus diebus, et inter humeros requiescet, n. *Dcutcr.* xxxm.

V«J. 15. 28. Omnes in tribudus Israel duodecim. — Hebraice est, *Omnes istæ (ribus Israel sunt duodecim, q. d. Ab his duodecim filiis Jacob descenderunt et denominati sunt duodecim Tribus Israel. Numerantur enim hic singuli Jacobi filii (qui numero fuerunt duodecim,) ac consequenter numerantur et Levi et Joseph : ita ut quisque Jacobi filius unam tribum constituat. In divisione vero terræ sanctæ non numeratur Levi, quia nullam ejus partem habuit: pars enim Levi erat Dominus, id est, victimæ et primitiæ Domino oblatae; nec numeratur Joseph, sed duo ejus filii, puta Ephraim et Manasse : hi enim in locum Levi et Joseph surrogati, duplicem tribum, et consequenter duplicem sortem in Chanaan acceperunt (I).*

Benedixitque singulis benedictionibus propriis. — Hinc videtur quod hactenus non tam benedictiones, quam prophetia fuerint Jacobi, quibus expletis ipso hic ultimam cuique addidit et impertiit benedictionem, licet quænam ea fuerit, Scriptura non exprimat.

Verum contrarium est verius : itaque sensus est, « benedixit singulis, » etc., id est, benedictiones hactenus enarratas, cuique proprias edixit et assignavit. Licet enim Simeon et Levi proprie non benedixerit, sed corripuerit, hæc tamen ejus paterna correptio, revera fuit benedictio. Ita S. Chrysostomus, Cajetanus, Lipomanus. Si enim aliæ a jam dictis et enarratis fuissent lue benedictiones a Jacobo filiis datæ, cæque singulis propriæ, sane eas enarrasse! Moses.

u. 31. Ini et Lia condita jacet. — Hebraice est, *et ibi sepelivi Liam* : unde patet Liam mortuam esse in Chanaan, ibique a Jacobo sepultam, non autem mortuam esse in Ægypto, indeque cum mariti corpore translatam esse in Chanaan, ut volunt aliqui. Hebræi tradunt Liam mortuam esso anno ætatis 44; sed ex dictis cap. xxxv, vers. 19, videtur senior fuisse.

(t) ite subjungit Moses, ut ostendat, benedictiones illas non tam in ipsas personas, quam tribus singulis oriundas compulere. *Unicuique, quod testidum benedictionem suam benedixit illis*, id est cuique propria et privata ac conveniente benedictione benedixit, juxta id quod cuique eventurum esset.

32. Finitisque mandatis. — Tradunt Hebræi Jacob morientem mandasse suis mutuam pacem et concordiam, atque unius veri Dei timorem, obedientiam et cultum, fugamque idololatriæ Ægyptiorum.

Collegit pedes suos surra lectulum. — Jacob prophetans et benedicens filiis erexerat se, sedebatque in ledo pedibus dependentibus ; nunc finito sermone suis valedicens, pedes in lectum colligit, sensimque expirat.

Vide hic quam placida sit mors justorum. Ita Iforio S. Lucius Martyr morti adjudicatus ab trincio prefecto gratias egit dicens : « A malis dominis liberor, et ad Deum patrem optimum transco,!» testis est Eusebius, lib. IV, cap. xvi. Babylas Martyr, cum cervicem feriendam præberet, dixit : a Revertere, anima mea, in requiem luam, quia Dominus benefecit tibi. Eripuit animam meam a morie, oculos meos a lacrymis, pedes meos a lapsu. Ambulabo coram Domino in terra viventium. n. Nam mors, ait S. Chrysostomus, est portus tranquillus, vera requies, somnus, ad meliora migratio, a malis liberatio, migratio a terra ad cælum, ab hominibus ad angelos, et ad ipsum angelorum Dominum. Hinc Sapere rege Persarum Christianos trucidante, cum Pusces prefectus omnium regis artificum videret Ananiam, cui cædes jam parabatur, contremiscentem : « Paulisper, inquit, o senex, oculos occludito, et bono animo esto ; nam statim lumen Dei videbis;» quæ de causa lingua ei extracta est, direque excarnificatus gloriosum obiit martyrium : testis est Sozomenus, lib. II *Hist.* cap. ix et x. E contrario quam anxiosa, perturbata et tumultuosa sit mors impiorum, patet ex morte Antiochi, Herodis, Herodiadis, Chrysaorii, et aliorum.

Appositus est ad populum suum, — mortuus est, et quoad animam descendit ad patres et justos in limbo sinuque Abrahæ degentes. Ita loquitur Scriptura, ut significet animas Sanctorum post mortem non solitariam et tristem, sed socialem lætamque vitam agere : malorum vero animas, licet in igne conjungantur, perpetuis tamen odiis et rixis dissidere, atque maledictis et blasphemis sese invicem, more canum lacerare.

Nota periodum vitæ Jacobi : Jacob natus est Periodi post diluvium anno 452. Fugiens Esau ivit in Haran ad Laban, anno ætatis sue 77; inde post 20 annos, puta anno 97, rediit in Chanaan. Post 10 annos, puta anno 107, mortua est Rachel, et natus est Benjamin, atque Joseph venditus est in Ægyptum. Inde mansit adhuc Jacob in Chanaan per 23 annos. Nam anno ætatis centesimo trigésimo evocatus a Joseph, cum tota familia profectus est in Ægyptum, ibique vixit annis 17, ac mortuus est anno ætatis 147, qui fuit annus mundi 2270. Plura de his dixi cap. xlv, vers. 28. Denique epitaphium et elogia Jacobi vide apud Sapientem, cap. x, vers. 10, et *Eccli.* cap. xlv, vers. 25.

CAPUT QUINQUAGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Joseph cum fratribus et Ægyptiis plangit patrem defunctum, cumque sepelit in Ilchron. Secundo, vert. 15, fratres ob scelus pavidos consolatur. Tertio, vers. 22, moritur, cupitque sepeliri tn Chanaan.

i. Quod cernens Joseph, ruit super faciem patris, flens et dcosculans eum. 2. Præcepitque servis suis medicis ut aromatibus condirent patrem. 3. Quibus jussa explentibus, transierunt quadraginta dies : iste quippe mos erat cadaverum conditorum , ilevitquo eum Ægyptus septuaginta diebus. 4. Et expleto planctus tempore, locus est Joseph ad familiam Pharaonis : Si inveni gratiam in conspectu vestro, loquimini in auribus Pharaonis, 5. eo quod pater meus adjuraverit me, dicens : En morior : in sepulcro meo quod fodi mihi in terra Chanaan , sepelies me. Ascendam igitur, et sepeliam patrem meum, ac revertar. G. Dixitque ei Pharao : Ascende et sepeli patrem tuum sicut adjuratus es. 7. Quo ascendente, ierunt cum eo omnes senes domus Pharaonis, cunctique majores natu terra? Ægypti : 8. domus Joseph cum fratribus suis, absque parvulis et gregibus, atque armentis, quæ dereliquerant in terra Gessen. 9. Habuit quoque in comitatu currus et equites, et facta est turba non modica. 10. Veneruntque ad aream Atad, quæ sita est trans Jordanem, ubi celebrantes exequias planctu magno atque vehementi, impleverunt septem dies. 11. Quod cum vidissent habitatores terræ Chanaan , dixerunt : Plancius magnus est Ægyptiis. El idcirco vocalum est nomen loci illius, Planctus Ægypti. 12. Fecerunt ergo filii Jacob sicut præceperat cis, 13. et portantes cum in terram Chanaan, sepelierunt cum in spelunca duplici, quam emerat Abraham cum agro in possessionem sepulcri ab Ephron Hethæo contra faciem Mambre. 14. Reversusque est Joseph in Ægyptum cum fratribus suis, et omni comitatu, sepulto paire. 15. Quo mortuo, límenles fraires ejus, et mutuo colloquentes: Ne forte memor sit injuriæ quam passus est, et reddat nobis omne malum quod fecimus, 16. mandaverunt ei dicentes : Pater tuus præcepit nobis, antequam moreretur, 17. ut hæc tibi verbis illius diceremus : Obsecro ut obliviscaris sceleris fratrum tuorum, et peccati atque malitiæ quum exercuerunt in te ; nos quoque oramus ul servis Dei patris tui dimillas iniquitatem hanc. Quibus auditis flevit Joseph. 18. Veneruntque ad eum fraires sui, et proni adorantes in terram dixerunt : Servi tui sumus. 19. Quibus ille respondit : Nolite timere; num Dei possumus resistere voluntati? 20. Vos cogitastis de me malum; sed Deus vertit illud in bonum, ut exaltaret me, sicut in præsenliarum cernitis, et salvos faceret mullos populos. 21. Nolite timere, ego pascam vos et parvulos vestros; consolatusque est eos, et blande ac leniter est locus. 22. Et habitavit in Ægypto cum omni domo patris sui, vixitque centum decem annis. Et vidit Ephraim filios usque ad tertiam generationem. Filii quoque Machir filii Manasse nati sunt in genibus Joseph. 23. Quibus transactis, locutus est fratribus suis : Post mortem meam Deus visitabit vos, et ascendere vos faciet de terra ista ad terram (piam juravit Abraham, Isaac et Jacob. 24. Cumque adjurasset eos atque dixisset : Deus visitabit vos, asportate ossa mea vobiscum de loco isto : 25. mortuus est, expletis centum decem vitæ suæ annis. Et conditus aromatibus, repositus esi in loculo in Ægypto.

Vtn.8. 2. Medicis, ut aromatibus corwinEvr pat hem,—
puta balsamo, myrrha, casia aliisque aromati-

bus, quæ et cadaver a putrefactione servant, im-
que gratum odorem conciliant. Singulares in hac

arto condiendi corpora fuerunt Ægyptii; testantur Cm.ī^{cm.}-id ciamnum hodie *caroinomfa*, id est cadavera ante multos centenos annos sepulta, quæ jam eruuntur et venduntur, atque pharmacopœis ad pharmaca serviunt: hæc enim ex Ægypto advehuntur. Morem condituræ Ægyptiæ tradit Herodotus, lib. III, et Diodorus lib. I.

Anagogice, Rabanus: *a* Felix, inquit, Illa anima, quæ virtutum aromatibus condita, in loculo corporis *degentes*, perenni vitæ reservatur » (i),
vm. s. li. Quod fodi. — a Fodi, n id est csl emi. Sic Osce F;17 fodit, id est csl emit sibi uxorem, Osce m, 3. Unde inflat hæc phrasis manant, ibi dixi.

<stre. Dices: Versu 13 dicitur non Jacob, sed Abraham emisit hanc speluncam sepulcralem. Despondeo: Abraham eam emit; sed cum postea Jacobo de eadem ab Methodis moveretur, coactus fuit Jacob secundo eam emere. Alii sic explicant: « quod fodi, » sive emi, id est quod emit Abraham, avus meus, cujus ego sum filius et hæres.

Verum dico simpliciter hic accipi *rs / bdi*; nam in spelunca hac duplici et ampla, varia effodi poterant sepulcra; suum ergo sibi effodit Jacob. Ita Vatablus, Pererius et alii.

Tinto. 10. *Areā Atad*. — Dicta est hæc area Hebraice *Alad*, a spinarum multitudine. Situs est locus hic, ait Procopius, juxta Hierichuntē, nunc ei nomen est « *Betagla*, n id est domus circuli. Nam cum ibi lugerent Jacob defunctum, in modum circuli et coronæ circumsteterunt cadaver. Ita S. Hieronymus, nisi quod dicat eos circuisse cadaver, qui mos veterum fuit Gentilium, ut patet ex Homero et Virgilio, tuncque defundis *Salve et Vale* inclamabant, cisque terram levem, pacem et quietem imprecabantur, uti docet Kirchmannus, lib. III *fic. Futur.* cap. in cl ix.

Trans Jordanem. — Venientibus ex *Cliananæa*; nam venientibus ex Ægypto *Atad* est cis *Jordanem*.

Nola: Joseph cum suis planctum hunc fecit in *Atad*, non in *Hebron* ubi sepeliendus orat *paler*, ne, si in *Hebron*, puta in intimis *Chananææ*, iamdiu consisterent, *Chananteis* suspicionem aliquam proditiōis moverent, aut cum eis rixas aliquas bellumvo contraherent. In *Atad* ergo Joseph cum toto suo comitatu, planxit patrem septem diebus, inde perrexit in *Hebrón*, ibi quo sepulto patre illico domum reversus est. Ita S. Augustinus (2).

10. *Mandaverunt*. — Submiserunt nuntium, vel legatum, forte Benjamin insontem, et Josephi fratrem uterinum, qui nomine non tam suo, quam patris defuncti, hæc a Josepho postularet. Videntur mentiri hic fratres, et nomine patris abuti, ut malo sibi conscii eo se protegant. *Paler* enim do

(I) Vere. 4. Josephus Ægyptiis utitur intercessoribus, quod ipse cum suis in luctu versabatur; non enim solebant pullati apparere coram rego. Ct. *Kith.* iv, 3.

(i) Vere- 11. Alii Hebr. vertunt, *planitie* Ægyptiorum, Vers. 45. Hebr. est, *forum adeo noi imbuerit Joirphui*

Josephi virtute, mansuetudine et chântate fratribus ostensa per experientiam certus, nil mali fratribus, ab eo metuebat; et si metuisset, vivens id Josepho dixisset, plenamque eis veniam et præteritorum oblivionem impetrasset.

17. *Ut servus* — (ita legendum cum Hebraeis, Vtrt. IT. Græcis et Romanis, non *servo*) Dei patris tui. — Ut nobis scilicet, qui sumus servi Dei, Dei inquam veri et aviti, quem coluit paler tuus, dimillas iniquitatem, quam in te exercuimus.

19. *Flevit Joseph* — dolens fratres anxari, et Vm. it. reconciliationi suæ diffidere. Infide hæc narrat Josephus: ulcisci se noluit Joseph; sciebat enim, quod ultionis momentanea est delectatio, misericordite sempiterna.

19. *Nolite timere*: nlm Dei possumus resistere voluntati. — Ergo, inquit Melanchthon, iam est opus Dei proditiō Judæ, et venditiō Joseph, quam vocatio Petri. Ita et Calvinus.

Respondeo: imprimis Septuaginta vertunt, nolite *timere*, *Dei ego sum*, scilicet servus; et Chaldæus, *nolite timere, a facie Dei timeo*, g. d. Absit a me qui sum servus et imitator Dei, ultionis appetitus, et vindictæ cupido. Ita S. Chrysostomus et Bellarminus, lib. II *De amissione gratior*, cap. xi. Sic et Suarez nostram versionem explicat: « Num Dei possumus resistere voluntati, » ei scilicet, qui vult ut vobis parcam?

Verum pro intelligentia nostræ versionis nola: Deus absoluta voluntate ante omnia decreverat Josephum in Ægyptum mittere, sive per se, sive per suos fratres, cumque ibi exaltare, et per cum fami communi consulere. Deinde prævidit aptum ad id fore medium fratrum malitiam, sicam permetteret excqui odium suum, quod in Josephum conceperant. Eam ergo Deus sapienter permittere, et ad finem iam dictum ordinare decrevit.

Nola *secundo*, Deus circa peccala duplicem habet voluntatem et providentiam: primo, permissivam, non autem immissivam peccati, ut vult Calvinus; *secundo*, ordinativam, qua peccatum ordinat ad justam pœnam, vel aliud commune, aut privatum bonum; neutri voluntati Dei homo proprie potest resistere. Utraque enim est in solo Deo, et Dei liberiate sita.

Perperam ergo Cicero, ut libertatem humani arbitrii tueretur, illud Deo subjici, et ab eo regi negavit; hinc merito de eo dixit S. Augustinus, lib. V *De Civit.* cap. ix: « Cicero, ut nos faceret liberos, fecit sacrilegos. »

Dices: Ergo diam peccato homo resistere nequit; hoc enim necessario sequitur ex permissiva voluntate Dei. Respondeo: Ex hac Dei voluntate peccatum non sequitur necessario, sed infallibiliter, perinde ac sequitur ex præscientia Dei; peccatum enim voluntatem Dei non sequitur, sed antecedit: est enim ejus objectum. Itaque antequam Deus vult permittere peccatum, prævidet illud, videlicet illud futurum, si ipso id velit permittere. Nam causa per se, et positiva peccati esi

Daptrx

r<ÔTu

4-aUi

lonUtero

«Jn.

voluntas hominis; Dei autem voluntas tantum est causa peccati permissiva, quæ tantum est causa sine qua non.

Nota *tertio*, Joseph hic, ut injuriæ fratrum se oblitum ostendat, utque eam eleve, et fratres consoletur, more piorum et sanctorum, ad utramque Dei voluntatem hoc fratrum peccatum refert; unde hebraice est, *num pro Deo ego?* id est, an Deus sum ego? qui scilicet hæc omnia dixerim et ordinari tam commode et congrue, 7. d. Cum Deus omnia suo nutu gubernans el coordinans Seoroi (hoc enim hebraice est *Elohim*) decrevit me Joxpu. mittere in Ægyptum, eique me præficere, tam ad meum, quam ad vestrum, imo commune omnium bonum, scilicet ad publicam famem levandam; atque ad hoc permiserit vestrum scelus, quo me vendidistis in Ægyplum, coque quasi medio usus sit ad hanc meam præfecluram: absit ut poma afficiam eos, quorum scelus mihi in summum bonum cessit, quosque Deus vult esse salvos: quin potius de tam felici eventu, qui Dei voluntate et providentia ex vestro scelere mihi et vobis accidit, gaudendum est, Deique voluntati hæc omnia tam permittenti, quam ordinanti ascribenda et submittenda sunt. Hunc esse sensum patet ex scq. et ex cap. xlv, vers. 5 et 8. Ita Interpretes et doctores, ac præsertim S. Chrysostomus, *hom.* 64, et Ambrosius, lib. *De Joseph*, cap. xn, et ex iis Ludovicus Molina, 1 part. Quæst. 19, art. 9, disp. 2. Sic Apostolus ad *Romanos*, xi, ut Gentes moveat ad compassionem, qua non indignentur, sed condoleant incredulitati Judæorum, dicit eorum incredulitatem et delictum esso salutem Gentium: quia scilicet prædicalio Evangelica, ipsique præcones Evangelii, pula Apostoli, repulsi a Judiéis, deflexerunt ad Gentes, casque ad fidem, salutem et gratiam adduxerunt. Additque Apostolus, Deum conclusisse, id est concludi permisisse, omnia sub peccato, ut omnium miseretur, q. d. Ergo el vos, 0 Gentes, Deum imitami, cl ul Deus vestri miserius est, ita et vos Judæorum miseremini (1).

(1) Hic locus verti potest: A'e timeatis; nam numquid pro Deo sum ego? Vane aulem accipitur. Quidam co referunt, quod versu superiore dicitur fratres Josepho subinisse, cl coram eo prodisse in faciem, quasi Josephus non sibi sed Deo hoc prceslandum dicat, quum tamen istam reverentiam passim antea admiserit, supra xtn, 6; itui, 26, 2S. Nec se pro Deo ab illis adorare agnoscebat, ut amoliri a se deberet. Alii ad vindictam referunt, Dei esse, non suum, culpam ab illis in se commissam ulcisci. Sed Josephum fratribus culpam omnino remisisse, dubio caret. Venus videtur phrasia illa adagiali» fuisse, nec aliter lue capienda ac supra xxx» 2, ubi Jacobus ad Ilachelm postulantem prolem dixisse narratur: « Num pro Deo sum ego, ut tibi dem prolem? » Sic hoc loco Josephus hoc volet: quum ita Deus statuerit, et malum hoc, uti sequitur, sua providentia admiranda in bonum convertent, sumne Dei loco, ul impediam ejus providentiam, et in perniciem vestram convertam, quod illo aperte convertit in bonum vestrum et multorum? Deus vos servatos hac ratione voluit, sicut et me: num ego nitar

Ita Sancti in voluntatem Dei omnia resignantes excusaverunt vilia et afflictiones sibi ab aliis illatas, casque animo quieto et sereno exceperunt: i., f. ut David, qui maledictionem Semci retulit ad voluntatem Dei, volentis punire sua peccata, ideoque noluit cum puniri. Et Machabæi, qui suos cruciatus acceptos tulerunt Deo, et divinai castigationi. Sophronius memorat Abbatem, cui discipulus per imprudentiam in mensa olera peramara apposuit; dissimulavit rem Abbas: gustans ex eisdem postea discipulus, errorem agnovit, et veniam precatus est. Cui Abbas: « Voluntas, inquit, Dei fuit, ut talia mihi apponeres. Si enim Deus aliud voluisset, effecisset ut alia proponeres. » Est enim hic actus inagnæ humilitatis, resignationis et conformitatis cum voluntate divina, in qua consistit perfectio humana et angelica. Vidit hoc per umbram Gentilis Pythagoras, qui inter aurea suæ ethices carmina et præcepta, hæc inter prima ponit:

Mortales quæcumquo diis mittentibus angunt,
Ul tua sors tulerit, patiens ne ferre recuses:
Non spernenda medela tamen.

20. VOS COGITASTIS DE ME MALUM. « Cogitastis in me malum, quia vestras nipote hominum contra me machinationes, Deo me protegente, non potuistis perficere.

21. Blande et leniter. — Hebraice est, *loculus vultus* est ad cor eorum. Videant hic fideles, videant et imitentur principes clementiam et mansuetudinem Josephi, imo Christi, qui ait: a Discite a me, quia mitis sum et humilis corde. » Clemens erat Alexander Severus Imperator; objiciebant hoc illi mater et uxor, dicebantque: « Molliorem tibi, magisque contemptibilem imperii dignitatem fecisti; n ille: a Sed securiorem, respondit, et diuturniorem. »

Constantius Imperator raptos cujusdam virginis in exilium relegara!; parentes indignabantur cos non esse morte mulctatos. Tum illo: « Hactenus, inquit, incusent jura clementiæ; sed Imperatorem, mitissimi animi legibus, cæteris præstare decet. »

Sic Carolus Magnus filiam, quod cum Eginharto secretario fornicata esset, utrumque mortis reum, non morte punivit, sed conjugio copulavit. Rem fuse narra Lipsius, lib. II *Monti. Polit*, cap. xn, num. 12.

Rudolphus Imperator Austriacus, ex severiore mitior factus: « Severum, inquit, et imitem fuisse me aliquando pœnituit; lenem el placabilem, nunquam. »

A Ludovico XII quidam postulavit bona civis cujusdam Aurelianensis, qui acerrimus Ludovici fuerat hostis, co tempore, quo Ludovicus dux

adversus ejus providentiam et vos perdam? alii! Cf. supra xlv, 8. Eundem sensum videtur spectasse Hieronymus, qui hunc locum sic est interpretatus: « Nui Dei possumus resistere voluntati? »

lanhim erat Aurclianensis, cl a Carolo Vili rege Franci® dissidebat; cui Ludovicus animo plane regio : « Tu, inquit, aliud a me peto, et meritis tuis gratia erit. De isto omitto : nam rex Galli® non ulciscitur injurias Ducis Aurclianensis, » *q. d.* Ilex factus nolo ulcisci injurias mihi in Ducatu illatas.

Alfonsus, Aragonum rex, teste Panormitano, rogatus cur erga omnes, etiam malos, ita mitis esset, respondit : a Quia bonos justitia conciliat, inalos clementia. » Cumque sui do nimia ejus lenitate quererentur : a Quid ergo, inquit, vultis ursos et leones regnaro? hominum clementia, belluarum feritas propria est. Malo multos mea clementia servare, quam paucos mea severitate perdere. » Quidam ei objecit : Cavo ne tua hæc clementia in perniciem cedat; cui ille : « Imo vero, inquit, multa mihi perferenda sunt, ne in invidiam cadam. » Idem, rogatus quid maxime adversarios flecteret, respondit : a Placabilitatis el mansuetudinis nomen. »

Idem contra Venetos, instructa acie, procedens, cum illi occurrerent, humiliterque pacem peterent, atque sui quidvis ab eis extorquere cuperent, Alfonsus respondit : « Nullum aliud dat® pacis pretium existimo, quam hostibus, genibus ad me advolutis, pacem dare. » Becte Ovidius :

Convensiens hominum est hominem servare voluptas :
Et melior nulla quæritur arte favor.

Videmus id nunc in Belgio.

Tei.tt. 2-2. VIXITQUB CENTUM DECEM ANNIS. — Hæc CSt
u » periodus vilæ Josephi : Joseph a fratribus venditus
*'' est anno ætatis suæ 1G, Jacobi 107, mundi 221G. Servitutum et carcerem toleravit 13 annis. E carcere eductus, factus est princeps Ægypti anno ætatissuæ 30, patris 121, mundi 2230. Patrem Jacobum in Ægyptum vocavit, cumque ibi excepit anno ætatis suæ 39, patris 130, mundi 2239, qui fuit ab exaltatione et priucipalu suo nonus, post obitum Isaac decimus. Obiit Joseph anno ætatis suæ 110, ab exaltatione sua 80, ab obitu patris til, mundi 2310, ante exitum Mosis et llebræorum ex Ægypto 144.

Moraliter S. Chrysostomus, *hom. Gl* et ultima : « Vidisti, ait, quomodo majora sint premia quam labores, retributionesque multipliciores. Tredecim annis servitutum et carcerem susliuuit, octoginta annis regnum administravit. »

Filii quoque Machiii. — « Filii, d id est filius ; unum enim tantum genuit Machir; est enallage numeri. Ita S. Augustinus.

Nati sunt in genibus, — *q. d.* Joseph filium Machir, mox ut natus est, sibi in filium adoptavit, ideoque in genibus suis cum statuit et excepit, uti fecit Ilachel, cap. xxx, vers. 3 (1).

(!) Apud antiquissimos Græcos deponerentur nepotes in avi genibus, si adesset, ul liquet ex *Odyss. T. 101*, ubi cum Autolycus Laertem invisisset paulo postquam natus esset Ulysses, eum ei *Euryclea genibui (mpoiuit, finienti canaio.*

21. Asportate ossa mfa vortscum, — ut cum Vera, si patre, avo et abavo sepeliar in Chanaan, terra nobis a Deo promise. Vide dicta cap. xlvit, vers. 29 et 30. Hoc est quod tut Paulus, /W/r. xi, vers. 22 : « i'ide Joseph, moriens, de profectione filiorum Israel memoratus est, cl de ossibus suis mandavit. » a Hoc aulem, ait S. Chrysostomus, non temere faciebat; duo enim agebat : unum, ne Ægyptii memores beneficiorum ejus, cum pro more suo facile ex hominibus deos appellent, corpus justī haberent in impietatis occasionem; alterum, ut securi et certi omnino sint se redituros. Et videre licebat rem novam el admirabilem, eum qui omnem Israel in Ægypto pascebat, illum et ducem reditus, et in (erram Israel inducentem. » Promissis Joscpho factis steterunt Israelita?, cum exeuntes ex Ægypto secum extulerunt ossa Joseph, caque intulerunt in Chanaan, sepe-licruntquo in Sichem, ut habetur *Josué* xxiv, 32 (2).

Anagogice Rabanas : a Joseph, iuquit, incolatus terræ Ægypti deleslans, terram repromissionis desiderabat, ut quamdiu sumus in hac peregrinatione, veram patriam, terram viventium, justis promissam desideremus, et in eam transferri post mortem velimus; » ideoque cum Psalte crebro suspiremus : « Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est! habitavi cum habitantibus Cedar. Concupiscit, cl deficit anima mea in atria Domini. »

Similia Josephi et Jacobi, puta pia cl cœlestia, PuSaa> fuerunt aliorum Patriarcharum, el Sanctorum monentium monita et vota; ut Mosis, *Deui*, xxxi et XXXII: Jostic, cap. xxiv; Dividis; II Hc<j. xxn et «rbiul-XXIII; Elisæi, IV*Beg. nu*; Mathathiæ, I *Machab. n.* Ilau-

Ita S. Basilii moriens suos ad se confluentes doctrina sacra instruxit, dicensque : « In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum, » animam lætus exhalavit. Testis est Nazianzenus, *orat. 20.*

S. Ambrosius moriens ait : « Non sic vixi, ut pudeat me inter vos vivere. Sed nec mori timeo, quia bonum Dominum habemus. »

S. Augustinus moriens : « Non est mirum, inquit, quod cadunt ligna cl lapides, et mortales moriuntur. »

S. Chrysostomus exui in magna afflictione paulo ante mortem scribens ad Innocentium Pontificem : « Nos, inquit, tertium jam annum in exilio versamur, expositi pestilentis, fami, bello, continuis incursionibus, solitudini inenarrabili, quotidiana? morti, et Isauricis gladiis. » Hisce confectus tandem, et moriens dixit : o Gloria tibi, Domine, do rebus omnibus, » uti referi Nicephorus, lib. XIII, cap. xxxvn.

S. Martinus moriens, oculis ac manibus in eoe-

(2) Vers. 25. *In loculo*, de quibus oculis Herodotus, lib. 11, cap. lxxxvi: « Faciunt (Ægyptii) ligneam hominis efligiem, et postquam fecerunt, includunt mortuum; inclusumquo in conclavi thecarum rectum statuunt ad parietem. » Ejusmodi arcæ, gall. Vomies, cliamnum in subterraneis Ægypti cryptis inveniuntur. Cf. De Saulcy, *Z'ist, fle l'arl. Judaïque*, p.ig. tii.

lum semper intuens, invictum ab oratione spiritum non relaxabat; et cum a presbyteris rogaretur ut corpusculum lateris mutatione relevaret : «Sinite, inquit, me cœlum potius respicere quam terram, ut suo jam itinere iturus ad Dominum spiritus dirigatur. » Hæc locutus diabolum vidit assistere; cui ille: «Quid hic astas, cruenta bestia? nihil in me funeste reperies. Abrahæ me sinus recipiet, » inquit Sulpitius.

S. Fulgentius acerrimo morbo correptus : « Domine, inquit, da mihi modo patientiam, et postea indulgentiam, » petensque a suis erratorum veniam, ac quod reliquum erat pecuniæ pauperibus distribuens, emigravit.

S. Gregorius sub mortem scribens ad Rusticanam patriciam : « Me, inquit, amaritudo animi, et assidua exacerbatio, atque podagra? molestia afficit, ul corpus meum tanquam in sepulcro siccatum sit : unde peto ul pro me oretis, quatenus de hoc carcere citius educar, »

S. Hilarión, teste S. Hieronymo, moriens dicebat : a Egredere, quid times, anima mea? quid dubitas? septuaginta prope annis servisti Christo, et mortem limes? »

S. Bernardus moriens : « Hæc tria, ait, in vita servavi quæ vobis commendo : *primo*, ininus sensui meo quam alterius credidi; *secundo*, læsus do Redente vindiciam non expetivi; *tertio*, nemini scandalum facere volui; et si quando incidit, sedavi ut potui. »

Gerardus, S. Bernardi frater, moriens ait : « Laudate Dominum de cœlis, laudate cum in excelsis, »

Fernandas, Castellæ rex, moriens : « Domine, inquit, regnum quod a te accepi, tibi restituo; colloca me, quæso, in interna luce. »

Carolus, Siciliae rex, moriens : « O vanas, inquit, hominum cogitationes! quid mihi jam regnum prodest? quam præstare jam pauperem fuisse, non regem ! »

SYNOPSIS

HISTORIÆ ET CHRONOLOGIZE
TOTIUS CENESEOS.

«Sii G»G. —

I, Adira Primo anno mundi, die sexto, qui fuit dies ve-
cniur. neris, creavit Deus Adam et Evam. Gen. i, 20.
t Siih Anno 130 Adæ et mundi natus est Selli. *Genes*,
unitor. cap. y, vers. 3.
j Ahtn Anno suo et mundi 930 mortuus est Adam. Gen.
Bwiinn cap. y, vers. 5.
4, H« Henoch raptus est in paradisum anno mundi
i.<h n- 987; ætatis vero suæ 305. Gen. cap. v, vers. 23.
i "a Mi- Kalus cst Mathusalem anno mundi 087, vixit-
tba item que annos 909 ; ac consequenter mortuus est
uKiw. anno munii; 1650, qui fuit annus diluvii. Genes,
cap. v, vers. 27.
«. Noe Noe natus est anno mundi 1050, puta 120 an-
tudiar. njs p0St mortcm Adæ ; cumque esset 500 anno-
rum , genuit Sem, Chain et Japhet. Gen. v, 30.
i. Dito- Anno sexcentesimo Noe, qui fuit annus mundi
ïian- 1050, factum est diluvium, quod duravit annum
integrum. Gen. vu, 11, et cap. vin, vers. 14.
»Tardi Anno 170 a diluvio, Nemrod cum suis ædificat
Biiei. turrjm Babel, ibique Deus confundit linguas, ct
dispergit homines in varias terras et gentes. Gen.
cap. xi, vers. 9, ut ibi ostendi.
j. Abra- Anno 292 a diluvio nascitur Abraham, qui fuit
annus mund* 1949. Gen. cap. xi, vers. 20.
10. No« Anno 350 a diluvio, cuín Abraham ageret an-
Eirïiar. num ætatis 58, moritur Noe. Gen. cap. ix, vers. 29.
11.Abri- Anno ætatis suæ 75, Abraham a Deo ex Chaldæa
hn to- cvocatur jn chanaan. Gen. cap. xn, vers. 4.
C4iQf A Deo. Inter vocationem Abrahæ et nativitatem Is-
iL Vic-mael, quasi medio tempore, pula sub annum
At nit Abrahæ 80, videtur contigisse victoria Abrahæ
wcarrit contra Chodorlahomor, et occursus, benedictio
ac sacrificium Melchiscdcch, de quo *Gen.* xiv.
iihroi- Inde post quinque annos, puta post decem an-
tl nuci- nos a vocatione sua, Abraham ducit Agar ancil-
lam suam, cx qua sequenti anno, qui fuit octo-
gesimus sextus vita Abrahæ, gignit Ismaelem.
Gen. cap. x\j, \crs. 10.
K. Cir- Inde a nato Ismael anno decimo tertio, cum
— — Abraham ossei 99 annorum, a Deo accipit Sacra-
tor. mentum circumcisionis, seque ct Ismaelem cir-
cumcidit. *Gen.* cap. xvn, vers. 24.
is. mac Hoc codem anno 99 Abrahæ, qui fuit mundi
2048, promittitur ci, ct rcipsa concipitur Isaac.
Gen. cap. xviii, vers. 10.

Hoc codem anno 99 Abrahæ, imo et codem die, i<.54t>
quo Angeli Abrahæ promiserunt filium Isaac, ** °3'
contigit incendium Sodomie, conversio uxoris
Lot in statuam salis, Lot ebrietas et incestus cum
filiabus. *Gen.* cap. xxi, vers. 1 ct scq.
Anno sequenti, qui fuit centesimus Abrahæ, i?, huc
mundi vero 2059, nascitur Isaac. *Gen.* xxi, 4. omitir.
Abraham immolat Isaac agentem annum vige- <8 ime
simum quintum, anno ætatis suæ 125, si credi- ia^üU-
mus Josepho. *Gen.* cap. xxii. lo“
Sara uxor Abrahæ moritur anno ætatis i27, qui n. Siri
fuit Abrahæ 137. Gen. cap. xxiii, vers. 7. montar.
Isaac ducit Rebeccam anno ætatis suæ 40, qui io. in-
fuit Abrahæ 140. *Gen.* cap. xxv, vers. 20.
Abraham moritur anno ætatis 175, qui fuit
annus mundi2124. Gen. cap. xxv, vers. 7. batatar
Ismael moritur anno 48 post mortem Abrahæ,
cum csset 137 annorum. *Gen.* cap. xxv, vers. 17. ei non.
Isaac gignit Jacob ct Esau anno ætatis 60, qui tnr.
fuit a diluvio annus 452, mundi 2109. *Gen.* cap.
cap. xxv, vers. vers. 26.
Anno 502 a diluvio, cum Jacob ageret annum n.M n
ætatis quinquagesimum, moritur Sem, filius Noe: Ur Sexa-
vidit ergo Jacob suum avum undecimum Sem; a
Sem cnim undecima generatione descendit Ja-
cob : vixit cnim Sem annis 602. Gen. cap. xi, li.
Jacob fratri Esau præripit benedictionem pa- is Ja© b
tris, ideoque fugit iu liaran, anno ætatis 77, ibi-
que servit Laban per vigiliti annos, quibus exple-
tis redit in Chanaan anno ætatis 97. *Genes.* cap.
XXXI, vers. 41.
Jacob cum esset 91 annorum, gignit Joseph, te.
puta anno mundi 2200. *Gen.* cap. xxx, vers. 24 et ’u*’
25 juncto cum *Gen.* cap. xxxi, vers. 41.
Moritur Isaac anno ætatis 180, qui fuit Jacobi v. hue
120. Gen. cap. xxxv, vers. 28. mornur
Joseph venditur in /Egyptum anno ætatis de- ts. lo-
dino sexto, cum jam paulo ante mortua esset H
cjus mater Rachel, et natus Benjamin. Paulo ante
mortem Rachelis contigit stuprum Dinæ, et exci-
dium Sichimorum. Gen. cap. xxxvii, vers. 2.
Joseph servit in Ægypto tredecim annos, puta t».
usque ad annum ætatis trigesimum, ex quibus
tres ultimos annos egit in carcere. *Gen.* cap. XL,
vers. 4 juncto cum *Gen.* cap. x\i, vers. I.

jo. Jo- Joseph anno retatis trigesimo educitur e car-
xeph «i cere, fitque princeps Ægypti. *Gen.* XLi, 46.
si'jxXb I*051 annum 30 Josephi ejusque principatum,
it iu Æ- mox secuti sunt septem anni fertilitatis, et duo
gj-ptam. sterilitatis, cujus anno secundo, qui fuit nonus a
principatu Josephi, Jacob descendit in Ægyptum
agens annum 130, Joscpho tunc agente annum
ætatis 39. *Gen.* cap. xlv, vers. 6 juncto cum *Gen.*
cap. XLvii, vers. 9.

3«.Jienb Jacob septemdecim annos vixit in Ægypto,
nxuntur. moriturque anno ætatis 147, mundi 2256. *Genes.*
cap. XLvii, vers. 28.

>3 Jo- Joseph ab anno ætatis trigesimo dominatur in
fcpL mo- Ægypto usque ad mortem, per 80 annos, rnor-
nlor- turque anno ætatis 110. *Gen.* lvi, 25. Atque si
horum omnium breve compendium cupias, ac-
cipe : Diluvium contigit anno mundi 1656; a di-
ludio anno 292 nascitur Abraham, anno Abrahæ

100 nascitur Isaac, anno Isaaci 60 nascitur Ja-
cob, anno Jacobi 91 nascitur Joseph, qui vixit
110 annis; mortuus est ergo Joseph anno a diluvio
653, a creatione mundi 2310, quo anno finitur
historia et chronologia Gencseos.

Ubi jam Adam? ubi Gain? ubi Seth? ubi Ma-
thusalcm? ubi Noe? ubi Sem? ubi Heber? ubi
Abraham? ubi Jacob? ubi Joseph? vixerunt : fui-
mus Trocs. Sic transit vita, sic transit gloria
mundi. O rosi o vanitas! quid ambis? quid lon-
ga speras? breve est, quidquid hic vides. In ictu
oculi clauduntur omnia, a Omnis consummatio-
nis vidi finem : latum mandatum tuum nimis.
Cogitavi dies antiquos, et annos retornos in mente
habui.»

Æt br nit at bm cogit a,
Æt LRNANTES poenas,
Æt br nant ia gaudia.

DOXOLOGIA DEI CREATORIS

EX FACTIS IN GENESI.

Confitebor tibi, Domino, in toto corde meo : consideravi enim opera sapienti® et potenti® tu®, et expavi.

Non est similis lui in diis, Domine : cl non est secundum opera tua.

In principio cœlum, terram el abyssum cx nihilo creasti : non tibi, nec angelis, qui loco corporeo non egent; sed filiis hominum.

o Hex sæculorum habitans @ternitatcm, ante mundum per æterna sæcula, omnibus bonis in leipso fruebaris, jucndissimcque vivebas cum Unigenito tuo, el Sancio Spiritu, bealus cl gloriosus.

Initio temporis tc tuaque bona voluisti communicaro angelo et homini : ideoque creasti omnem hanc mundi machinam.

Tunc creasti angelos spiritus, et ministros tuos ignem urentem.

Tunc te laudarunt astra matutina, et jubilarunt omnes filii Deh

Omnia enim in numero, pondere et mensura disposuisti, singula singulis sapienter et apto associasti : divisisti lucem a tenebris, et angelos a dæinonibus.

Quis enarrabit coelorum rationem, et concentum cœli dormire quis faciei?

Quis posuit fundamenta terræ? quis tetendit super cam lineam? super quo bases illius solidat® sunt? quasi pila pendet in aero, qu® centrum et basis est mundi.

Tu es, Domine, qui tribus digitis appendis cl firmas pensilem globum terr® : tu super inaria fundas et fulcis eum.

Tui sunt cœli, tua est Ierra, tua sunt qu® cœli et terræ ambitu continentur. Dominus universorum tu es.

Mi Cœli et terra clamant, ut colamus cl amemus ctisior. (C . inquietum csl cor nostrum, donec requiescat -in te.

Cœli et terra clamant : Ipse fecit nos, et non ipsi nos : Creatorem universorum agnoscito, et adorate omnes filii Dei.

Terram quasi palaestram dedit filiis Ad® : cœlum , quasi regnum glori® adornavit timentibus sc»

O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus!

Filii hominum, usquequo gravi corde? ut quid servilis creatur®, non Creatori? ut quid diligitis vanitatem , et quæritis mendacium?

Ut quid creatur® Dei vobis fiunt in tentationem, et in muscipulam pedibus insipientium?

Benedic, anima mea, Domino : et omnia qu® intra mc sunt, nomini sancio ejus.

Qui dc tenebris fecit lucem splendescere : qui ortum præcipit diluculo, et ostendit auror® locum suum.

Qui separavit aquas a terra, et dixit : Germinet terra herbas et arbores, ut habitent et vivant in ca homines, et pecora campi.

Quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulva procedens?

Cum poneret nubem vestimentum ejus : et caligine illud, quasi pannis infanti®, involveret?

Circumdedit illud terminis suis, et posuit vectem et ostia, et dixit : Usque huc venies, et non procedes amplius; et hic confringes tumentes fluctus tuos.

Qui ingressus est profunda maris : et in novissimis abyssi deambulat.

Fecit ut in co luderent cete grandia : pisces, et rûen, reptilia, quorum non est numerus.

Domine, Dominus noster : quam admirabile est nomen tuum in universa terra!

Posuisti in vertice mundi duos oculos, solem Sol et lunam : ut vicissim illuminent diem et noe- £ Ad-lem.

Dum totum orbem obeunt, ab Oriente ad Occidentem : indeque per antipodes gyran ad Orientem.

In omnem terram exiit fulgor et sonus eorum : et in fines orbis terne verba eorum.

In solo posuisti tabernaculum tuum : et ipse Unquam sponsus procedens do thalamo suo.

Exaltavit ut gigas ad currendam viam : a summo cœlo egressio ejus.

Et occursus ejus usque ad summum ejus : nec est qui sc abscondat a calore ejus.

Confiteantur cœli mirabilia tua, Domino : celebrent magnalia tua in ecclesia sanctorum.

Deus nosler csl, qui emittit lumen, et vadit :
ct vocat illud, et obcdict ci in (remoro.
Sitiitr. Stellæ dederunt lumen in custodiis suis, et læ-
tatae sunt, et vocatae dixerunt : Adsumus; et lu-
xerunt ci cum iucunditate, qui fecit illas.
Decora valde in acie, et fulgore suo incedunt
astra : quam pulcher ergo et decorus est Creator
eorum; quam speciosus est præ filiis et filiabus
hominum!
Invisibilia tua, Domino, per visibilia tua opera
claro conspiciuntur : sempiterna quoque tua vir-
tus, et divinitas; ut qui ea non vident, sint in-
excusabiles.
Deus noster est, qui firmavit relhera sursum :
ct inferno libravit fontes aquarum.
A'ix, to- Aperuit thesauros suos sursum : cl evolaverunt
nebulæ, ct nives, sicut aves.
Vox tonitruï ejus verberabit terram : ul concu-
tiantur cardines orbis.
Gelu sicut salem effundit : e nubibus confrin-
git lapides grandinis.
Futrir, Mittet fulgura, ct subito ibunt ad extrema
r'',r:a) terræ : ct revertentia dicent ei : Adsumus.
Ipse est pluviae paler : ipse generat stillas ro-
ris.
Multa abscondita sunt majora his : pauca enim
vidimus operum ejus.
Benedicite, omnia opera Domini, Domino : lau-
date ct superexaltate eum in sæcula.
Qui sedet in throno regni sui super Cherubim :
qui ambulat super pennas ventorum.
Benedicite, angeli Domini, Domino: benedicite,
aquæ omnes, quæ super coelos sunt, Domino.
Aw», Benedicite, imber el ros, Domino : benedicite,
r'teo'ra Mgura cl nubes, Domino.
homo.' Benedicite, maria el flumina, Domino : bene-
dicito, cctect omnia quæ moventur in aquis, Do-
mino.
Benedicite, omnes volucres coeli, Domino : be-
nedicite, omnes bcsliæ ct pecora, Domino.
Et vos, o filii hominum, benedicite Domino :
vos enim creavit ad imaginem ct similitudinem
suain.
Quid est homo ; quod memor es ejus, Domine?
aut filius hominis, quoniam visitas eum?
Minuisti eum paulo minus ab angelis : gloria
et honoro coronasti eum, et constituisti cum su-
per opera manuum tuarum.
Omnia subjecisti sub pedibus ejus : oves ct bo-
ves universas, insuper et pecora campi.
Benedicite, Adam, Noe, Abraham, Domino :
omnes Patriarchas, omnes Sancti, benedicite Do-
mino.
z'fc o'h. Henoch placuit Deo, el translatus est in Paradi-
sum : ut det gentibus poenitentiam.
A'o*, Noe inventus est justus ct perfectus : hinc in
tempore iracundiæ, factus est reconciliatio.
Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Do-
mine : qui terribilis es super peccantes filios
Ad®.

Diluvio perdidisti peccatores : Noe justus per &*.
arcam enatavit, cl factus est novi mundi pa-
rens.
Testamenta sæculi posita sunt apud illum : ne
deleri possit diluvio omnis caro.
Vide iridem, et benedic cum qui fecit illam ; w».
valde enim speciosa est in splendore suo.
Nemrod et Meropes Babel superbam turrim mo- &W.
liti sunt : in cœlum voluerunt conscendero.
Irrisit cos Deus, cl divisit linguas oorum : ul
subsannantes invicem; dispergerentur in omnes
regiones terræ.
Abraham cx Ur vocatus a Deo obedivit, exiens xw.
in locum quem accepturus erat, ct nesciebat/3!U
quo iret.
In (erra Chanaan moratus est, (anquam in
aliena : in casulis habitando cum Isaac et Ja-
cob.
Exspectabat enim fundamenta habentem civi-
tatem : cujus artifex ct conditor csl Deus.
Hinc factus csl pater mullarum gentium: cl
non est inventus similis illi in gloria.
Qui conservavit legem Excelsi : ct fuit in testa-
mento cum illo.
Percussit quatuor reges : decimas dedit Slcl-
chisedech.
Hic obtulit panem et vinum, in typum Christi:
qui est sacerdos in æternum, secundum ordinem
Mclchisedech.
In carne Abrahæ staro fecit Deus pactum cir- Cw».
cumcisionis : et in tentationo inventus est fidelis.tui>
Obtulit Isaac unigenitum suum : arbitrans quia
et a mortuis suscitare potens est Deus.
Judica, Domine, nocentes et scelestos : perdo
exccrabiles Sodomitas. ".*£
Pluit Deus ignem et sulphur in Pentapohm :
consumpsit impios usque ad pecus; solus Lot
justus fugiens servatus est.
Dilectus Deo et hominibus Isaac : factus obe- imt.
diens usque ad mortem.
Patri jugulum fortiter obtulit : hinc benedictio-
nem omnium gentium dedit illi Dominus.
Jacob justus fugit iras Esau : deduxit illum Do- A'sJ.
minus per vias rectas.
Ostendit illi regnum Dei in Bethel : dedit illi
scientiam sanctorum.
In fraudo Laban circumvenientis affuit illi : el
honestum divitemqïio fecit cum.
Quam bonus Israel Deus : his qui recto sunt
corde !
Certamen forte dedit illi, ut vinceret : ideo do-
dit ct divisit illi hæreditatem in tribubus duo-
decim.
Hi sunt viri iniscricordiæ quorum pietates non
defuerunt : facti sunt exempla sæculorum om-
nium.
Cum somino eorum permanent bona : semen
eorum et gloria eorum non derelinquetur.
Joseph justus, a fratribus venditus est : sed as- JoujK
titit ei Deus, ot a peccatoribus liberavit cum.

Descendit curn illo in foveam : et in vinculis
non dereliquit cum.
Donec afferret illi sceptrum regni : et potentiam
adversus cos, qui cum deprimebant.
Mendaces ostendit, qui maculaverunt cum :
dedit illi claritatem trternarn.
Quia præ hera herum cl Deum dilcxil : bene-
dictiones collium sternorum facts sunt in capite
Joseph Nazaræi.
findit- Jacob morions singulis filiorum benedixit :
l pneuntiavit eis ventura in diebus novissimis.

Confitemini Domino, quoniam bonus : quo-
niam in «æculum misericordia ejus. *»***●
Time-te Dominum omnes sancti ejus: quoniam
nihil deesl timentibus eum.
Fecit cis magna qui potens est : et sanctum
nomen cjns.
Et misericordia ejus a progenie in progenies :
diligentibus cum.
Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto : sicut
crat in principio, ct nunc, el semper, et ;n séc-
enla saxulorum. Arnen.

COMMENTARIA IN EXODUM

ARGUMENTUM.

utri ti-
Ml"” Liber hic, ex precipuo operis argumento, a
Creéis primum, deinde a Latinis vocatus est Exo-
dus, id est *egressus* (enarrat enim egressum Mo-
sis et Hebiœorum ex Ægypto, versus terram pro-
missam Chanaan), perinde ac vocata est a Græcis
et Latinis Genesis, Leviticus, Numeri, Deuterono-
mium, ex argumento quod singuli hi libri per-
tractant. Apud Hebreos enim nulla his titulis no-
menclatura respondet; sed ipsi quemque librum
a sui exordio indigitant, uti Exodum vocant nbxt
niDi? *veelle sccmot*, id est, *et ista sunt nomina*,
quia ita incipit Exodus.

Auctor. Auctor est Moses ; qui uti in Genesi, descripta
creatione ac propagatione mundi, mox relicta
historia aliarum gentium, sui tantum populi He-
bræi, puta populi fidelis ex Abraham, Isaac et
Jacob prognati historiam, originem et propaga-
tionem descripsit : ita hic in Exodo eandem pro-
sequitur.

nittorix Historiam ergo Patriarcharum et Hebrreorum,
amorte Joscephi, in qua Genesim finierat, resu-
mens hic Moses, eandem pertexit usque ad an-
num alterum ab egressu Hebraeorum ex Egypto,
ul patet *Exod.* cap. ult., vers. 1 cl 15.

Oe*u Complectitur ergo Exodus gesta annorum 115.
us m- [j;(çegsu patet; nam a morte Joscephi usque ad
"”çn» nativitatem Mosis fluxerunt anni Gl. Moses vero
Eiwiui. anno ætatis suæ 80, eduxit populum ex Ægypto, et
anno sequenti erexit tabernaculum, in cujus erec-
tione finitur Exodus; junge cnim 64 cum 80, his
adde unum annum insequentein, habebis annos
145 jam dictos.

Chrono- Pro qua re, adeoque pro tota chronologie
Exodi, nota Hebreos habitasse in Ægypto, non
430, uti aliqui volunt, sed tantum ducentis et
quindecim annis : ita ut a descensu Jacobi in
Ægyptum, qui contigit anno Jacobi 130, Joscephi
39, usque ad exitum Mosis et Hebræorum ex
Ægypto, fluxerint tantum 215 anni. Id ita esse
ostendam cap. xn, vers. 40. Ab hoc descensu,
usque ad mortem Joscephi, fluxerunt 71 anni :
contigit enim hic descensus anno Joscephi 39, Jo-
seph autem vixit usque ad annum ætatis 110.

j<wph Rursum, a nativitate Mosis usque ad exitum
n intuiti Hebræorum ex Ægypto, fluxerunt anni 80. Unde

sequitur medium tempus, quod fluxit a morte
Joscephi ad nativitatem Mosis, fuisse 64 annorum.
Si enim 61 annos addas annis 80 Mosis, et 71 Jo-
sephi, qui fluxerunt a descensu Jacobi in Ægyptum
usque ad mortem Joscephi, habebis et exple-
bis dictos annos 215, qui fluxerunt ab hoc de-
scensu usque ad exitum.

Errat ergo Trogus Pompeius, sive Justinus,
lib. XXXVI, qui tradit Mosen fuisse filium Joseph.
Errat et Josephus, qui lib. I *Contra Apionem*, as-
serit Joseph esse defunctum ante Mosen quatuor
ætalibus, sive 170 annis; corrigendum cnim est
61 annis, uti dixi.

Ex dictis sequitur Exodus complecti historiam
ab anno mundi 2310, quo mortuus est Joseph;
usque ad annum mundi 2454, quo contigit egres-
sus Mosis et Hebræorum ex Ægypto : imo ad an-
num sequentem 2455; quo erectum csl taberna-
culum.

Moses igitur in Exodo enarrat *primo*, Patriarcha-
rum, puta filiorum Jacobi, mortem, sccutamque
duram Hebræorum ab Ægyptiis oppressionem et
servitutem. *Secundo*, Mosis nativitatem, gesta, et
plagas Ægypti. *Tertio*, transitum Hebræorum per
mare Rubrum, mersis in eo Ægyptiis. *Quarto*,
pluisse Hebræis manna in deserto, in coque aqua-
rum copiam invenisse, atque Amalee cecidisse.
Quinto, Deum eis dedisse legem in Sina, foedus-
que cum cis infisse. *Sexto*, Hebræos fœdus ru-
pisse el vitulum adorasse, ideoque Mosen tabu-
las legis confregisse, et foedifragos trucidasse.
Septimo, describitur fabrica tabernaculi, ejusque
varia supellex. Quare periocha Exodi est : *primo*,
decem plagæ Ægypti; *secundo*, decalogus cum
preceptis judicialibus et cærmoniilibus; *tertio*,
fabrica tabernaculi.

Porro hæc omnia eo fine facta sunt et scripta : Finta
Primo, ut Deus prestarci id quod promiserat E,?”
Abrahæ, *Genes*, xvn, 7 cl 8 : a Statuam pactum
meum inter me et te, ut sim Deus tuus, ctsemi-
nis tui post tc, daboque tibi ct semini tuo terram
Chanaan. n *Secundo*, ul populo suo ex Ægypto et
idololatriis educto, ex eo sibi Ecclesiam formaret
in Sina. *Tertio*, ul ostenderet quantam Ecclesi-
ct suorum habeat curam, quamque sit omnipo-

(ens et terribilis in puniendis eorum hostibus. *Quarto*, ul typum daret Ecclesi® nov® et Christianorum, qui cx gentilitate per baptismum, ct per multas tcnlationcs et luctas, perqué multa miracula, duco Christo tendunt in terram promis-

sam in coelis. Sicut ergo in Genesi mundi creatio- nis, ita in Exodo ejusdem redemptionis historia ct typus consignatur : ut jure Rabanus scripse- rit, omnia pono Sacramenta præsentis Ecclesi® in Exodo adumbrata et expressa esse.

* Mosis enarrationes institutionesque in universum apprimo callere volenti, precipua indigitabimus opera, c quibus, quasi fontibus, totam hanc rem ediscere poterit. SS. Patres auctoresque Ecclesias- ticos, in quibus assiduus est Cornelius noster, consulto omittimus.

o) ARCHEOLOGIA,

’niLONis *Opera*, edil. Mangey, tondini 1712.

JosFPiit *Opera*, curo Jo. Hudsonii versione latina, ct Sig. Ilavercampi apparata crilico-cxcgclico, eie. Lugd. Bai. 1720. Horum quidem Scriptorum prior, bebraleæ lingus Impe- ritus, Alexandrinaque cl versione usus, cl pbitosopia im- butus, græcum Platonem magis, quam bebra:uni Mosen redolet. Aller item versione i.xx sequitur, cl mere Philo- nem aliquando exscribit, quanquam mulla babel preliosa el fideliter descripla.

Miscrna, seu textus *Thalmudit*, cx traditionibus fere ann. 190-220 compilatus , cl demum Gemaris duabus ex- planatus. Do quo opere vid. Dracb, *Dii PHarmonie* entra *I'Egtúc cl Ia Synagogue*, tom. I, pag. 121 cl seqq.

JAC. Bosfrer ii, *Pentateuchus Hotis Commentario illut- iralut*, Anlucrp. 1625.

Jo.Buxtorfii palris, *Lexicon Chaldaicum, Tatmudieum*, etc. Basil. 1610.

UGOLINI, TAesaurusAnltguitatum/acrarum. Vend. 1744-69. Vere thesaurus.

Car pzovh, *Apparatus hiilorico-criticui Antiquitatum sa- cri codicil et gentil Hebrtear, uberrimis annotationibus in Godwin i Motem et Aaron*. Ups. 1618.

Gogvet, *De j'Origine dei to it, des arti el des sciences*. Paris 1759.

Ja iin ii, *Biblisehe Archéologie*. Vicnn 1796-1805. Cujus breviorcm expositionem latino dedil Ipso Jalinus, boc ti- tulo, *Archwologia biblica*, 1811, denuo ab Ackerman cum nolis edita Vienn. 18x6.

Paieau, *Antiquitas Hebraica. Traj. ad Rhen.* <817,

Dx Wett r, *Lchrbuch der hebraitche-jUditrhen Archéolo- gie*. Lcipsig 1830. Breve quidem opus, cl audacious ed- ile», sed mulla cruditionu repletam. Ditior tamen est ct accuratior

WiliRi, *Hiblisches Rralwörtcrbuch*. Lcipi. 1818.

I. B. Glair r, *Introduction aux Herts de fine, el du A'ouv. Test*. Paris, 2® edil. 1813. Tomus II csl do biblica Archeologia.

ô) CULTUS.

Mulla dc culta reperire csl in operibus præcllalis, præsrllm apud Josephum, Ugolini, Carpzovium cl Glaire. Quibus adde : Lündii, *Die allen Judischen Heitiglhum tr, Gotlesdienste, and Gticohnhcilcn*. Hamburg. 1722. Opus copiosum , eru- dite pirque scriptum.

Jo. Sfencer i, *De Legibus Hebraeorum ritualibus cl carum*

ratione, lib. 111 Ilagc-Comilum 1686. Edilio tubIngians, 1732, optima esi. Religioso sensu carel auctor.

Jo. Br a l n ii, uZTwHD H33> *id esi, Vcsillus Sacerdotum Hebraorum*. Amstel. 1698.

Beam. Lamy, *De Tabernaculo, de Sancta Cicitate el Tempto. Paria* 1720.

Hottinger i, *De Tegminibus tabernaculi Mosaici*. Mar- burg. 1701.

Göbres , *Myhengcschiehle der Aiiatiechen Welle*. Heid- clb. 1810.

Creützer , *Symbolik und Mythologie der alien Volker*. Darmstadt 1820. Hoc opus gallico vertit, auxit, imo no- vum ciTecil Guignonault.

C Bahr , *Symbolik de Moiaichen Cultui*. Heidclb. 1837.

c) GEOGRAPHIA.

Sam. Bocliar t i, *Geographia Sacra, Pbalcg inscripta*. Ca- do»! 1616.

Ann. Briamdi , *Palestina ex monumenti celeribus illus- trata*. Trajeci. Balav. 1714.

D'Ar vieux , *Mémoires contenant tes eoyagts d Constanti- nople, dans TA lie, etc., recueillit par Labat*. Paris 1735.

Char din , *Loyagei en Perte el autres lieux de TOrient*, edit. Langles. Paris 1811.

Voinet , *Voyige en Sync el en Egypte pendant les anneri* 1783, etc. Paris 1787.

Ciatkaubr iand, *Itinéraire de Pañi d Jérusalem*.

G. Robinson, *Voyage en Palestine cien Syrie, arec eues, cartes*, etc. Paris 1838.

Dr I.aoorde , *Commentaire géographique sur l'Exode*. Pans 1841. Ejusdem, *Voyage dans l'Arabie Pétrée*.

BvRCKinnn'TS, *Tracéis in Syria and the holy Land*. Lon- don 1822.

Mv.\k, *Palestine, in Uniter Pittoresque*. Paris 1815.

MISLIN, *Les Lieux Saints*. Paris 1854.

Forster , *Géographie historique de l'Arabie*. Anglicc 1843.

Dr Saüict , *Voyage autour de ta mer Morte et dans lei terres bibliques*. Paris 1853.

Plura reperirà in egregio opere cui titulus, *Description de P Egypte*, publico sumptu Parisiis exarato.

d) NATURALIS HISTORIA.

Bocliar t i, *Ilicrozoicon, sire de animalibus S. Scripturas*, iterum a Rovcnmullcio, edil. Ups. 1793.

CgtJii, *Hicrobotanieon, seu de piantis S. Script.* Upsal. 1745-7.

(Edmax, *Varia Commentationes* (Succo script») *de historia naturati ct phyticaS. Script.* Rostock 1786-95.

Rosmmvixer i, *Biblische Nalurgtschichle.* Ups. 1830-1.

<) hoaitela.

P. Ccmæcs, *De R*pubiica Ibbraorum*, lib. IH. Gallica vcr- aio citai ann. 1705, 3 vol. In-8°.

MrxocntüS, *De República Hebræorum*, ín-fol.

Gcèm.b, *Lettres de quelques Juifs...* à M. de Voltaire. Paris 1776. Tomus IH, seu IV pars, optimam tractationem do Hebræorum legibus continet.

J. D. Michael is, *Mosaischcs Rechi.* Francof. ad M. 1775-SO. Copiosum atque eruditum opus, Prolcstantcm tamen, imo Rationalistam redolens.

Dr Pastohet, *Histoire de la législation.* Duobus quidem tomis do Mosaicis institutionibus agit, sed leviter, ct in rerum corticc haerens.

V. IfENSEQUIN, *Histoire de la législation Mosaïque.* Paris. Acalbolicum so fatetur auctor, ideoque erroribus scatet, quanquam plura do Ægypliis habet haud contemnenda.

C. Taipabp, *Moite ou les lois fondamentales des sociétés.*

Paris 1858, 3 vol. In-8». Opus tum dicendi arte tam senten- tiis egregium.

/) EGYPTUS.

Jadlonsky, *Pantheon Ægypliorum t* etc. Francof. ad Vindr. 1750-1752. Tum ejusdem *Opuscula.* Lugd. Bat. ISO 1, edit. Water.

De Dunsen, *Ægypten's Stelle in der tWeltgeschichte.Wl.* Vid. do hoc opere do Rougó in *Annales de Philosophie Chrétienne, ann.* Í8Í6-1817, tom. XXXII-XXXV.

Ilengstender g, *Moses und Ægypten.*

Heath's, *The Exodi papyrus.* Load. 1856. Auctor ex Ægypliacis codicibus *hùratuis*, ut vocant, in muM'O Bri- tannico asservatis, mulla excerpsit el in Anglicani linguam vertit, quorum testimonio Mosaic® narrationes confir- mantur.

At.r. Maury, *Découvertes nouvelles sur jEgypte an- cienne*, in /tertre des Deux-Mondes. 1° seplemb. 1855.

Rosellini, *Monumenti dell Egypte c della Nubia illustrati.*

Forster, *Monuments de l Egypte ct les vestiges qu ils con- servent de la tradition patriarchate.* Anglica 1852.

Cf. *Annales dc Philosophie Chrétienne*, passim, tum *b Correspondant*, januar. et febr. 1858.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

torili *Pharao ignorans Joseph, timensque Ilcbrxos ita crescentes, cos conatur opprimere. Primo, onerum impositione; sed cx ca illi magis crescunt. Secundo, vers, iti, jubens obstetricibus, ut necent masculos Ilcbrccorum; sed illæ facinus detrectant. Tertio, vers. 22, jubens eosdem submergi.*

1. Ilæc sunt nomina filiorum Israel qui ingressi sunt in Ægyptum cum Jacob : singuli cum domibus suis introierunt : 2. Ruben, Simeon, Levi, Judas, 3. Issachar, Zabulon et Benjamin, 4. Dan, et Ncphlhali, Gad, et Aser. 5. Erant igitur omnes animæ eorum qui egressi sunt de femore Jacob, septuaginta ; Joseph autem in Ægypto erat. 6. Quo mortuo, et universis fratribus ejus, omnique cognatione illa, 7. filii Israel creverunt, et quasi germinantes multiplicati sunt : ac roborati nimis, impleverunt terram. 8. Surrexil interearex nováis super Ægyptum, qui ignorabat Joseph ; 9. et ait ad populum suum : Ecce, populus filiorum Israel multus, et fortior nobis est. 10. Venite, sapienter opprimamus eum, ne forte multiplicetur, etsi ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris, expugnatisque nobis egrediatur de terra, **il**. Præposuit itaque cis magistros operum, ut affligerent eos oneribus : ædificaveruntque urbes tabernaculorum Pharaoni, Phithom et Rameses. 12. Quantoque opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur, et crescebant : 13. ode-rantque filios Israel Ægyptii, et affligebant illudentes eis : 14. atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus duris luti et lateris, omnique famulatu, quo in terra operibus premebantur. 15. Dixit autem rex Ægyptli obstetricibusHebræorum, quarum una vocabatur Sephora, altera Phua, **IG**. præcipiens eis : Quando obstetricabitis Hebraas, et parius tempus advenerit : si masculus fuerit, interficite eum ; si femina, reservate. 17. Timuerunt autem obstetrices Deum, et non fecerunt juxta præceplum regis Ægypti, sed conservabant mares. 18. Quibus ad se accrsilis, rex ait : Quidnam est hoc quod facere vultis, ut pueros servaretis? 19. Quæ responderunt : Non sunt Hebrææ sicut Ægyptliæ mulieres : ipsæ enim obstetricandi habent scientiam, et priusquam veniamus ad eas, pariunt. 20. Bene ergo fecit Deus obstetricibus, et crevit populus, conforlatusque est nimis. 21. Et quia timuerunt obstetrices Deum, aedificavit eis domos. 22. Præcepil ergo Pharao omni populo suo dicens : Quidquid masculini sexus natum fuerit, in flumen projicite ; quidquid feminini, servate.

1. Hjbç sunt nomina, — **FTIOT n'îRI** *vcelle SCC-mot, et ista sunt nomina*; ubi **ri** *et* videtur copularo hano Exodi historiam cum fino Geneseos, eamquo continuare. Olim enim Pentateuchus, unus continuus fuit liber ; quom posteri deindo in quinque sectiones sivo libros diviserunt. Addo **l tau** ilebr. sæpe per pleonasmum redundaro, et tantum ornatui servire, præscrilm initio orationis vel senlentire. Undo et Ezccbiel ita incipit : « Et factum est in anno tricesimo ; » ergo *ñ et*, apud Ilebræos, sæpo tantum est nota initii sermonis, inchoatquo orationem.

Singuli cum domibus suis introierunt. — « Do-

inibus, » id csl filiis et nepotibus : *domus* enim Domai Hebræis sæpe significat sobolcin, quod ca sit “**lwb**”-quasi fabrica patris : sic Dominus promisit Davidi sc ci domum, id est sobolem regiam daturum, Il *Rcg.* vu, **I!**. Achab vero domum, id est stirpem regiam, eversurum, Ili *Rcg.* xxi, 29. Sio Rachel et Lia redificarunt domum, id est prosapiaxn Israel, *Ruth.* iv, vers. **Ii**. Sic domum sumunt quoquo Græci, Latini, Galli, Flandri, Hispani, Itali. Hinc Poeta :

Cum domus Aisand viciis dominabitur Argii.

Secundo, recte domus pcr metonymiom accipi-

Dooiw tur pro familia, et re tota familiari quæ domo con-
fa funi- (netur, quomodo fere accipit domum Aristoteles,
lib. I *Politic*, cap. i, cuñ ait : a Domus est oeco-
nomica communicatio, ex viro, uxore, filiis, ser-
vis, bove aliisque animalibus constans. » Undo
Chaldæus vertit, *singuli introierunt cum viris do-*
mus suæ, puta cum filiis et servis, eorumque su-
pellectile et re domestica ; hoc enim rcipsa ita
factum esse liquet *Gen.* xlvii, 8. Ha Procopius,
Beda et S. Augustinus hic, locutione 1.

Vers,
el 3.

2, 3. Reden, Simeon, etc. Benjamin. — Non est
iste ordo nativitatis : sic enim Benjamin, utpote
natu minimus, deberet esse ultimus ; sed est ordo
conjugalis thori. Primi enim sex primos uxoris
Jacobi, puta Lite, sunt filii ; septimus, puta Ben-
jamin, est filius secundæ uxoris Jacobi, puta Ra-
chelis ; duo sequentes filii, sunt terti^o uxoris,
puta ancillæ Balæ ; duo ultimi, sunt filii quarta*,
puta Zelphæ.

'er«, s.

g. Erant igitur omnes anime eorum, qui egressi
SUNT DE FEMORE JaCOD, SEPTUAGINTA. — « Animæ, »
id est homines ; est synecdoche. Septuaginta ver-
tunt, *erant omnes animæ egressæ ex femore Jacob,*
septuaginta. Ubi clarum est animas pro homini-
bus accipi. Certum est enim hominis animam
non egredi ex femore, nec oriri ex traduce pa-
rentum : quod ut innueret noster Interpres, clare
vertit, *animæ eorum qui egressi sunt*, etc. Hebræa
utrovis modo, sed melius hoc posteriore, cum
Nostro et Chaldrao vertas.

Initur hic numerus Hebræorum ingredientium
Ægyptum, quod scilicet fuerint 70, ut mirabilis
illa fecunditas multiplicandi seminis, Abrahæ
avo promissa, *Genes*, cap. xvi, 16, el *Gen.* xv, 5,
a Deo verissime adimpleta cernatur, quando 215
annis, quibus in Ægypto vixerunt, ita numero
aucti sunt, ut præter parvulos et uxores, sexies
centena millia peditum in egressu numerata sint,
cap. xvi, vers. 37.

Septuaginta, — si Joseph cum duobus filiis an-
numeres, ut patet *Genes*, xlvii. Quare quod statim
hic subdit Moses : « Joseph autem in Ægypto
erat, » exceptionem continet, non ab eo quod
immediate præcessit, sed ab eo quod paulo ante
dixerat vers. 1 : a Hæc sunt nomina filiorum Is-
rael, qui ingressi sunt in Ægyptum. » Hebræi
enim non semper proxime præcedentia, sed su-
periora sæpe et remotiora respiciunt. Sensus au-
tem est, *q. d.* Moses : Versu 1 inter filios Jacobi
ingredientes in Ægyptum, non numeravi Joseph ;
quia Joseph jam ante fuerat et crai in Ægypto.

Vit«. 6

6. QCO MORTUO OMNIQUE COGNATIONE SUA. — « Cog-
nazione, » scilicet filiorum, tam suorum quam
fratrum, puta nepotum suorum ex fratribus ;
quæ proxima et maxima est cognatio, <7. *d.* Mor-
tuo Josepho el fratribus, eorumque filiis, puta
in secunda eorum generatione, sive in nepotibus
eorum. Unde Hebræus pro cognatio est *in dor*,
id esi generatio, vel saeculum, *q. d.* Mortua illa
generatione, sive sæculo, puta mortuis illis Scp-

luaginta qui cum Jacob ingressi erant in /Egyp-
tum, tunc statim miro creverunt, et multiplicati
sunt filii Israel, qui erant filii et posterii illorum
primorum Septuaginta.

7. Quasi germinantes. — Hebraico est
iisretsu, i<l est ebullierunt instar ranarum ctpis- h“
cium, quorum mira est fecunda et multiplicatio, i' ?
pne avibus et animalibus terrestribus : idque tum »!
ob humoris luxuriam, ut vult Plinius, lib. IX,
cap. ii ; tum quia cunctis anni temporibus gene-
rant, ut docet Aristoteles, lib. VI *De Animal*, cap.
xvi. Nota hic Interpretem nostrum subinde adhi-
bere alias similitudines et metaphoras quam sint
in Hebræo, quando res est eadem, idemque sen-
sus : praesertim si familiarior nobis aut clarior
sit sua, quam ea quæ est in Hebræo, uti est hæc
geiminis præ illa ranarum et piscium. Hoc enim
permittitur, imo deest fidum Interpretem. Pono
« *germinantes* significat eos instar germinis mul-
tiplicatos esse, et quasi teme filios e terra lur-
matim produisse, et, ut Aquila verlit, *erepsisse*.
Unde Septuaginta vertunt, *filiis autem Israel erae-*
runt, et multiplicati sunt, et effusi facti sunt : ita
creverunt, ut per universam illam terram diffun-
derentur, ait Thcodotion, græCC /uSsuci *i-fir.rr.*,
quod interpres Origenis verlit, *in multitudine*
magna effusi sunt, et invalescebant valde valde,
multiplicabat autem illos terra. Apposito : nam si-
cut ex uno seminis grano succrescunt multi cul-
mi, ex uno culmo multæ aristas, ex una arista
nulla grana, ita ut ex uno grano sæpenascan-
tur trecenta, et plura : ita ex uno patriarcha, puta
ex Juda, nascebantur plures filii, ex uno filio
plures nepotes, ex uno nepote, plures abnepo-
tes, eie., ita ut ex uno patriarcha, intra contum
annos, aliquot non centenæ, sed millenæ proles
progignerentur, possitque patriarcha ex solis fi-
liis et nepotibus exercitum instruere, cumque in
aciem contra hostes educere.

Roborati nimis, — aucti multitudine, quæ exer-
citus aut populi ingens est robor. Utitur hic Mo-
ses anadiplosi, ut significet innumeram gentis
sura propagationem.

Impleverunt teuiam, — intellige accommode, ir
suam vel sibi attributam, puta terram Gessn. r
Quærcs, unde tanta Hebræorum multiplicatio, & ,
an ex natura, an ex miraculo? Respondeo primo,
eam non esse proprie ascribendam miraculo: Ip.
naturaliter enim 70 homines si continuo gene-
rent, et hi alios, et illi alios semper per 15 an-
nos, immensum producent filiorum numerum.
Unde Diodorus Siculus docet lib. III, cap. ir, Ni-
num, qui regnare cœpit sub annum 250 a dilu-
vio, contra Bactrianos eduxisse peditum decies
septies centena millia. Vide quantum 250 annis,
ex tribus tantum Noe filiis propagali sint homi-
nes. Pari ergo modo idem hic fieri potuit; idquo
primo, quia naturaliter fieri potuit, ut omnes mu-
lieres Hebrææ essent fecundæ el singulis annis
parerent. *Secundo*, fieri potuit, ut præinature ia-

clperent parerò, et sero admodum desinerent. *Tertio*, (raduni ilebræi, nec repugnat Abulensis, eas binas, ternas, quin et quaternas proles, simul peperisse; imo Aristoteles, lib. Vil *istor, animal*, cap. ir, asserit id in Ægypto esse vulgare, sic enim ait : « Cum animalia quædam singulos pariant, alia plures, genus humanum in ancipiti est; nam ul plurimum, mulieres singulm singuli Æ- los pariunt. Verum sæpe, et locis plerisque geminos etiam edunt, ul in Ægypto flori certum ; “X partant enim in Ægypto et tres et quatuor; idque in wi locis nonnullis sæpe iit ; sed cum plurimum quinquemque nascuntur, et quædam quatuor partibus fide. vigilili edidit, quinos singulis parlabas enixa, majorque eorum pars enutriri et adolescere potuit. » lia Aristoteles.

Fidisi (espondeo *secundo*, hanc Hebræorum fecunditatem et propagationem non esse ascribendam feoMi-Soli naturæ, sed singulari Dei providentiæ, antea He-xilio et concursui, qua naturam adjuvit, fovit, et vegetiorem et fecundiorcm effecit. Probat, quia Hebræi ita creverunt, cum essent in summis et continuis laboribus et afflictionibus tam corporis quam animi, imo quo magis opprimebantur, tanto magis crescebant ; hæc autem oppressio et afflictio contraria est fecunditati, et sterilitatem affert, et hoc est quod ait S. Augustinus, lib. XVIII De *Civit*, cap. vu : a Creverunt Hebræi divinitus fecundata eorum multiplicatione. »

AUfficri- Allegorico, Jacob cum duodecim filiis ingrediens Ægyptum, significat Christum cum duodecim Apostolis ingredientem orbem, coque toto prædicantem Evangelium, ex quo post mortem Joseph, id est Christi, propagata est innumeralis credentium multitudo. Ita S. Augustinus, serm. 48 De *Tempore*.

virt i. 8. SunnExiT in tehha hex novus. — Quis hic Israël putat fuisse origine non Ægyptium, sed Assyrium. Probat ex eo, quod ait Isaius ut, 4 : « In Ægyptam descendit populus meus, et Assur calumniatus est cum. » Verum alius illius loci est sensus, ut ibi dixi. *Secundo*, alii cum Eusebio putant fuisse Mephrem, quem Eusebias quartum regem facit ex dynastia 18, quæ est Polilauorum : addique in anno primo ejus regni, mortuum esse Joseph, et empisse afflictionem Hebræorum. Verum hoc repugnat Scripture hic, quod asserit hanc afflictionem empisse post mortem Joseph, et omnium fratrum ac nepotum ejus. Jam diu post Joseph vixit Levi, alique fratres et nepotes : ergo diu post mortem Joseph cepit hæc Hebræorum afflictio. *Tertio*, alii putant fuisse Ramessem, ex eo quod ab eo, ut videtur, vocata sit urbs Ramesse, quam in hac afflictione ejus jussu edificaverunt Hebræi. Verum Eusebius, Cyrillus et alii tradunt Ramessem diu post Mosen regnasse. **Qwu** *Quarto*, Gerardus Mercator regem hunc vocat Armesesmianum, quem ait regnasse annos 66, et capisse regnaro quinque annis ante ortum Mosis. *Quinto*, Abulensis, Pererius, Toruicellus, alii

que probabilius putant fuisse Amenophim, qui et in 18 dynastia Polilanorum fuit septimus, quem quidam Memnonem putant lapidem loquentem, quippe cujus statua usque ad Christum vocem dedit : cum enim radius Solis circa ejus exortum suum statuam hanc attigisset, et ad os ejus pervenisset, tunc illa more modoque hominum loquebatur : hujus enim anno 18 natum esse Mosen tradit Eusebius ; hæc autem Ifobreorum afflictio cepit paulo ante ortum Mosis. Hic dicitur Rex novus, non quod esset ex alia dynastia, sed quod esset ex alia familia, quam superiores reges qui Joseph coluerant, ait Josephus ; vel dicitur rex novus, ratione diversi et novi ingenii, consuetudinis, morum et gubernationis : diversi, inquam, a regibus præcedentibus, qui Joseph et Hebreos benigne tractaverant (i).

Allegorico, rex vetus est Deus, rex novus est diabolus, qui fideles afflixit tripliciter : *primo*, violenter per decem Imperatorum Romanorum persecutiones ; *secundo*, sapienter per philoso-

tripliciter
iMju l

(t) « Auctor est Mancino, apud Jottpham *Contra Apion*, lib. I, § 14, potius esse circa illa tempora homines genere ignobiles ex *regionibus ad Orientem sitis*, quos nonnulli dicerent fuisse Arabes, Ægypto, principibus ejus in potestatem redactis ; vocatam fuisse gentem illam Ægyptiis Τικίύ, id est, Dicoatē *pastores regios*. Postquam autem per lotam Ægyptum crudeliter devastassent, regem sibi e suis elegisse, cui nomen esse *Satatis* (forsan ab arab. *salitha*, dominatus est). Hunc Satatim fuisse *regem nocum* de quo hic Moses, non sine veri specie conjecit Marshunus, in *Canon chronol*. Is enim cum esset alienus, utpote Arabs, de Josepho nihil antea audierat, neque grato animo ejus in Ægyptum beneficia relegebat. Propterea, uti suspicatur Marcellianus, dicitur Act. vu, 18, rex trucis, id est *alienus*, ul *Jud. vii* 8, dii *novi* sunt *alieni*. Idem fersan voluit Josephus, qui in *intiq*, lib. II, cap. ix, § 1, dicit oppressos fuisse post Josephi mortem Israelitas ab Ægyptiis, *regno in aliam familiam translato*. Quod autem in lib. I *Contra Apion*. Josephus Hyses istos, sive reges pastores, fuisse Israelitas contendit, aperte falsum est, ut ostendit Marshamus *ibid.* op. cil. p. 102. » Hæc RospiumUcrus. Hecentiorcs c conira sentiunt, Hebreos Ægyptum ingressos esse *Pastoribus* jam regnantibus, que gens, ut videtur, Semitica fuit, Ægyptoque potita a decima tertia ad decimam octavam. Amasis I, primus rex 18 Ἀίγυπτου, Pastores expellit, saxulo xvii vel xvi ante Christum, Hebræosque affligere incipit. Amosin excipiunt Toutmes I Toutmes III, Amenophis II, Amcnopbis III, Toutmes IV et Achcnaten ; tum Seti I (Scthos) decimam nonam exorditur Ἰωραφίμ, arca ann. 1500 ; cui succedit Ramses II Maïamoun (Sesostris), Muy » jam nato ; denique regnante Amenophi seu Menephtah Hebræi Ægypto egrediuntur. Cf. Bunsen, *teits Stelle in der II altgeschichte* ; Emm. de Bougé, *Examen de l'ouvrage de M. le chevalier de Dunsen*, in *Annales de philosophie chrétienne*, ann. 1846-7 ; Alf. Maury, *Découvertes nouvelles sur l'Égypte Ancienne*, in *Revue des deux Mondes*, 1 sept. 1855. Pyramides insignes illis quod allinet, has ab Hebræis esse exstructas dici non potest, ut quidam excogitarunt. Nam nullis antea sæculis, « di. sub tertia et quarta fuisse erectas, nunc certo constat. Cf. De Bougé, *ibid.* ann. 1847, tom. XXXIV, p. 59 ; Cli. Borton, *Dictionnaire du parallèle entre dio. doct. philosophic, et relig. et la fol cath.*, edil. Miglio, ta Prolegom. p. 39.

pbos et hærelicos; *tertio*, astule et blande per illecebras cl voluptates, uti jam facit, parta Ec-
clesia pace. Vide Rupertum et S. Augustinum, serm. 81 *De Temp.* Ita Abbas ille apud Joannem Moscum in *Prato spir.* cap. exuv, dicebat : « Non appetamus Ægyptiis servire voluptatibus, quæ Pharaoni pernicioso tyranno obnoxios faciunt. » Qui ergo voluptati servit, Pharaoni, id est dæ-
moni, se subdit.

Qui non noverat Joseph. — Chaldæus vertit, *qui non servabat decreta Joseph*, sed novas leges cl mores inducebat,juxta illud : Novus rex, nova

van. io. 10. Venite, sapienter opprimamus eum. — He-
brea habent, *agite, sapiamus in cum*, vel contra eum; Septuaginta, x.xTacGçicùu.t9x nb-tb;;*callide aga-
mus contra eos* : sapientia enim el prudentia alia de sursum Dei est, alia mundi terrena et diabo-
lica (qualis hæc fuit), *Jacobi* in, 15. Utique non hac lege, fine et mente, Pharao llebræos in reg-
num suum admiserat.

Orando Quæres, quando cœperit hæc oppressio Hebræo-
c®p«it, rum? *Primo*, Eusebius iu *Chronico* putat eam cce-
dio du-pisso slatim a morte Joseph, ac consequenter nrit durasse 144 annis; tot enim sunt a morte Joseph
Urorum US«IUC exitum ex Ægypto, sed hic est error : mictio’ ait enim hic Moses, cara coepisse post mortem
Sentem. Levi, omniuinque fratrum et totius cognationis, s'cundi ° flua niu^l diu vixerunt post Joseph. *Secundo*,
Hebræi in *Seder olam* putant cara coepisse in morte Levi, ac durasse 11Gannis; sed et hi tam in primo, quam in secundo errant: a morte enim Levi, as-
quead exitum ex Ægypto, fluxerunt anni non 116, Tertíx sed 121. *Tertio*, Toraniellus putat eam coepisse initio regni Amcnophis, ac durasse 10G annis.
Quirts. *Quarto*, Pererius putat eam durasse 87 annis.

Quinta Despondeo et dico eam coepisse paulo ante na-
auctons, tivitalem Mosis, ac durasse 90 plus minus annis, tub or- sc>licet 18 annis ante Mosen, et 88 annis vivente
tum Mo- Mose; nam 80 anno vilæ suæ, Moses ex ea, cl *du'ruw ex ^oJ’Pt0 Hebreos eduxit. Id patet primo, ex
to uni*, co quod illa cœperit post mortem Joseph, fra-
trum omnisque illius primæ generationis ; con- stat autem de Levi, qui 4 tantum annis senior
erat Josepho, vixisse cum annis 137, ut patet cap. vi, vers. IG. Vixit ergo Levi 23 annis post
mortem Joseph ; a morte autem Joseph ad or- tum Mosis fluxerunt anni G4 : a morte ergo Levi
ad Mosen fluxerunt anni 41. Rursum Caath, filius Levi, vixit 133 annis, ut patet cap. vi, vers. 18.
Qui si ponatur natus anno 20 Levi, sequitur cura Levi patri suo supervixisse annis 16, ita ut a morte
Caath ad Mosen tantum fluxerint anni 25. Rur- sum, post Caath vixisse et defuncti videntur Pha-
res et alii, qui pueri erant cum ingressi sunt Ægyptum ; hæc autem afflictio ccepit post mor-
tem Levi, Caath et cœterorura 70, qui ex Chanaan descenderant cum Jacobo in Ægyptum ; imo post
horum mortem ccepit primum illa Hcbræorum multiplicatio de qua vers. 7, quæ hanc invidiam

et odium novi regis concitavit, ut cos affligeret. Post Caath ergo 15 anni circiter fluxisse videntur, quibus partira defuncti sunt reliqui e primis 'O, partira inulta prole aucti sunt Hebræi : ita ut in-
vidia cl persecutio Ægyptiorum contra llebræo» cœperit decennio circiter ante ortum Mosis. Id, o-;
secundo, probatur ex eo quod hæc persecutio 8,5» cœperit sub ortura Mariæ, sororis Mosis, quæ ‘
inde dicta est Maria, id est amaritudo, uti tra- c’?..L dunt Hebræi; Maria autem decennio circiter fuit senior Mose. Nam illa Mosen infantem expositum ;7.
custodivit, cl curavit ali et educari, ut patebitu c, cap. n. Erat ergo tum ipsa facile decennis. £l’ ‘

Vide hic quam cito mortalibus surrepat oblivio '¿.J el ingratitude. Josepho servatam in fame Ægyp- jh
tum debebat rex et Ægyplii : rursum Joseph £’■ quintam partem proventuum totius Ægypli, regi
juro perpetuo in fame populum alendo, coeme-w - rat; sed « celeriter non visum, et (ut Pindarus ait) vetus beneficium oblivioni, et quasi somno traditur : » homines cnim beneficia pulveri, ma-
leficia marmori inscribunt, imo insculpunt, ut dicere solebat B. Thomas Morus. Quam el hodie in urbibus, regnis, congregationibus sæpe expe-
rimur illud : « Surrexit rex novus qui ignorabat Joseph ! » Disco ergo quod aiebat idem Morus : « Bene ac laudabiliter facta pro merito compen-
sare mundus hic nec ingratus solet, nec gratus potest. » Qui ergo gratiam principum captatis, audite illud Volsæi, qui Henrico Vili Angliæ regi
divortii cum Catharina fuit causa, et postea sum- mam regis indignationem incurrit : « Ego, ait, quia non Dei, sed regis favorem quæsivi, hinc Dei gratiam amisi, et regis non acquisivi. »

Novimus nuper in Belgio aulicum primarium, qui principi cuidam vicino per multos annos in-
timus, et in summis fuerat deliciis : postea vero levi de causa omni ejus gratia excidit. Is ex aula secedens altius philosophari, Deoque et animæ suæ vacare cœpit, tunique dictitare solebat : Ex-
perientia didici quantum intersit inter obsequia delata principi, et delata Deo ; rursum, quantum intersit inter gratiara principum et gratiam Dei. Didici enim et vidi obsequia magna cl multa principi delata, cito oblivioni tradi, cl parum re-
munerari ; sin principem vel leviter offendas, vidi, quod manet alta mente repostum, quod-
que severe vindicatur : obsequia vero, etiam parva, Deo delata, didici in æterna ejus memoria servari, magnisque et æternis præmiis ab eo re-
munerari ; offensas autem in cum, etiam graves, levi pœnitentia ita deleri, ut ipse protinus omnis injuriæ obliviscatur, pœnainque ultro condonet. Hoc est quod ait Comicus :

Si quid bene facias, levior pluma est gratia :
Si quid peccatum sit, plumbeas iras gerunt.

Jure ergo exclamat S. Bernardus, *epist.* 407 : « 0 sæculum nequam, quod solos tuos sic soles bearo amicos, ut Dei facias inimicos I Invenit Amangra-

liam apud regem Assucrum ; hæc illi gratia crucem poperit : invenit gratiam apud Absalonem Achitophcl; hæc illi suspendium attulit. «

OuNu Quæres *scrunilo*, cur tam dura et diutina scri-
jcy.u vjtuto permisit Deus llebræos opprimi in Ægypto?
,t j! Respondet Rupertus juste cos in illud ergastulum
i» 4 compactos esse, in quod fratrem Joscphum pro-
ll miserant ; sed illud patrum, non autem filiorum
eorum fuit peccatum. Respondeo ergo *primo*,
Maa. quia nonnulli eorum imbibérant impios mores
et idololatriam Ægyptiorum ; Hcbræos enim co-
luisse Apin cl idola in Ægypto, docet Ezcchicl,
cap. XXIII, vers. 7 ; illudque ibidem expresse do-
cent S. Hieronymus cl Theodoretus. Hinc et paulo
post vitulum, quasi Apin Ægyptium, in Sina con-
flarunt : hinc cl toties Moses in Pentateucho ido-
lolatriam vetat el damnat. Ita Aben Ezra. Fuit
Sk is ii. ergo hæc servitus, pœna peccati. *Secundo*, hac
servitute quasi stimulo, voluit cos excitare Deus,
ut aversarentur Ægyptum et Ægyptios, atque in
Tutii. Chanaan, eis a se destinata, contenderent. Ter-
tio, ut hac servitute daretur Hebraeis occasio cl
justus titulus spoliandi Ægyptum, itaque se di-
Quiu, tandi. *Quarto*, ut per eatndem daretur occasio
plurima cl maxima edendi portenta, puta 10 pla-
gas Ægypti, quibus Deus toto orbi volebat pate-
facere suam potentiam cl vindictam in impios
Ægyptios, ac clementiam curamque paternam
(hau. erga suos llebræos. *Quinto*, ut per eam llebræos
purgaret, perficerat et illustrarci; quo enim lua-
6«ti gis opprimebantur, eo magis crescebant. *Sexto*,
ut hoc quasi felle mol et delicias Ægypti, He-
braeis ad illas anhelantibus, insipidas redderet,
ut egressi nunquam in Ægyptum regredi cup-
rent; quam cnim llebræi ollas Ægypti adama-
rint, et repetere optarint, patet *Num.* xi, vers. 5,
et cap. XIV, vers. 3.

Ne foute multiplicetur, èt, si ingruerit contra
NOS BELLUM, ADDATUR INIMICIS NOSTRIS, EXPUONA-
Trtiun- TISQUB NODIS EGREDIATUR DE TERRA. — Nota 11fC
“ iot tres causas moventes Ægyptios ad oppressionem
ruTx- llebræorum, scilicet metum, invidiam et odium.
n;b >, Pruno, metum, ne ingruente bello se jungerent
hostibus Ægyptiorum, iisquo viciis et spoliatis
E-hi. exirent in terram sibi a Deo promissam, puta
«* Chanaan. Hoc enim quasi Abrahæ et sibi a Deo
r" : promissum jactabant Hebræi, ideoque eos time-
Saacdi. haut Ægyptii. *Secundo*, invidiam, quia videbant
se ab exteris Hebræis sobolc numerosa, pulchra,
robusta, solerli, aliisque animi et corporis doli-
bus instructa et prostanti superari. *Tertio*, odium
T«tli. conceptum ex diversitate religionis, indolis et
morum : Ægyptii enim suum Apin sive bovem,
aliaquo animalia, llebræi unum Deum verum
colebant : hinc boves et oves sacrificabant et co-
medebant Hebræi, quod abominabantur Ægyptii.
Quii». Ha Josephus, qui quartam odii causam addit,
hanc scilicet, quod vates quidam Ægyptiis prre-
dixerat, brevi nasciturum quemdam ex Hebræis,
qui, si adolesceret, imperium Ægyptiorum ever-

teret, res autem Hebræorum mire augerctct pro-
speraret : hic fuit Moses.

11. l'RfrOSUIT EIS ITAQUE MAGISTROS OPERUM. — Vert. U.
Hebraice, magistros O'OO minim, id csl tributo-
rum, non pecuniæ, sed laterum, ut scilicet quis-
que suum iu dies pensum operis persolveret.
Recte ergo noster Interpres vertit *magistros* ope-
rum : unde et Septuaginta istçâTat *tún* id est
prafectos operum, verterunt. Erant enim hi, non
ut architecti fabricam dirigentes, sed ut impe-
riosi exactores, ait Philo, opus urgentes, idque
ad enervandas vires Hebræorum, atque extermi-
nandam exhaustiendamque labore nimio eorum
generandi, seque propagandi facultatem : scili-
cet ut pressos angustiis, vivere dum tædet, volup-
tatis conjugalis non libeat (I). En quam ipse fi-
delium hostis Pharaos et dæmon scit verum esse
illud :

Otia ci Iollu, periere Cupidinis arcus.

Quam vere juvenis ille apud S. Hieronymum, epi- utor»
stola *ad Rusticum*, libidine tentatus, falso com-tl TM*
missi criminis et fornicationis in dies (procurante TIK Ur
id secreto Abbate ad tentationis victoriam) accu- tentum
salus, dixit : u Vivere non licet, fornicari libeat*»
Audi Philonem, lib. I *De Vita Mosis*, acerbam
hancHebræorumservitutem describentem: «Rex,
ail, cogebat ad opera servilia homines, non so- '
lum ingenuos, sed hospites. Secundo, *imperabat*dr3
cis graviora quam ferre possent, alios super alios Xrrpio.
labores cumulans. *Tertio*, si quis labori ob infir-
mitatem se subtraheret, capitalis noxa judicaba-
tur. *Quarto*, operibus præerat immitissimus et
crudelissimus quisque, quos proinde exactores
vocabant. » *Quinto*, cx nimio labore et æstu,
plurimi corripiebantur et moriebantur peste :
quos insepultos projiciebant Ægyptii, ait Philo.
Sexto, addit Eupolemus apud Eusebium, lib. IX
De Vraparat. Eiang., regem jussissc llebræos di-
versa quam Ægyptios veste indui, ut ita risui et
vexationi omnium eos exponeret, ideoque regem
illum a Deo punitum esse, et elephantiaci morbo
cruciatum interlisce.

Operum. — Quænam hæc opera Hebræis impo- Qnitaw
sila ab Ægyptiis? Respondeo : *Primum* opus fuit <P,r1 l
formare lutum in lateres, palet vers. 14. *Scruti-* UXE__
dum, ædificare urbes Phithom et Ramesses, ut hic rom.
dicitur. *Tertium*, Nilum in mullas fossas didu-
cere, ad irrigandum singulorum agros el prata,
fossasque aggeribus cingere. Ila Josephus, qui
quarto, pyramidum insanas sub.lrucliones tri-
buit Hebræis. Denique vers. 14, ait Scriptura cos
serviisse iu omni famulatu in operibus terræ.

.Moraliter, S. Rernardus in *Sent.*: «Magistri, ait,
operum Pharaonis lres sunt : fctetus ardor æs-

(1) Existimabant quoque Ægyptii, apposite monente
Grollo, se hac arto populum otiantem a rerum nova-
rum consiliis aversuros. Cf. Aristotelem, *Potit*, v, II
Pari do causa Tarquinius plebem Romanam in fassas
cloacasquo exhaustiendas demersit.

tuantis luxuriæ, anxius furor sævientis avaritiæ, noxius appetitus inanis gloriæ. n

Ædificaveruntque urbes tabernaculorum. — Sic et Aquilam vertisse auctor est Procopius; Chaldæus vertit, *urbes thesaurorum*, ut Hebræum יִסְכָּאֵן, unde יִסְכָּאֵן *miskenot*, idem sit quod Latinum *censere*, et census, per metathesin. Septuaginta vertunt «Atte יִסְכָּאֵן? «Ci id est, *urbes munitas*; Oleaster, *urbes conclusas*, vel *urbes ad includendum*, scilicet *arma*, vel quid aliud. Hebræum *miskenot* proprie significat granaria, apothecas, repositoria, uti vertit Vatablus et alii.

UtiU«u- grani ergo hæ urbes quasi granaria (unde Nos-
^ornm" *er vclit tabernacula) regni, in quibus recon-

nut debantur publica frumenta, oleum, vinum, etc.: granirii |læc enim erant opes et thesauri Ægyptiorum; idcoque hæ urbes erant munitæ el conclusæ, uti vertunt Septuaginta et alii.

jJiiX l'babani.— Nota: Omnes reges Ægypti vocan-
did/? tur Pharaones, sicut omnes Romani Imperatores

Primi vocantur Cæsares. Quæres, unde? *Primo*, aliqui putant Pharaones dici a Pharo, insula Ægypti; se-

Secundi. *eundo*, alii: Pharaon, inquiunt, hebr. idem eslquod fiber, nudatus, expeditus (a rad. JHf) *para*, id est nudavit, expedit), indeque videtur dictum Latinum *Baro*; reges ergo dicti sunt Pharaones quasi Barones, id est, liberi principes et dominantes.

Verum Pharaon Ægyptium est nomen, non Hebræum. *Tertio*, alii reges Ægypti dictos putant Pharaones, a primo eorum rege Pharaone, siculi postea iidem dicti sunt Ptolemæi a primo Ptolemæo, filio Lagi, cui Alexander Magnus Ægyptum attribuit. Verum quia de primo rege, qui proprio nomine Pharaon sit dictus, nusquam legimus; hinc, Onarti *quarto*, verius videtur Pharaon nomen esse digni-

pbirao talis, uti apud nos est nomen Augustus. ItaEusebius in *Chronico*, cl Josephus, qui diserte docet n *lib- VIH Anll'd-* cap. 'i, quod Pharaon Ægyptiace tigní- regem significet: a Pharaon ergo, inquit Josephus, cm. re- honoris et principatus est nomen, quo vocati sunt 8prior- oinnes reges Ægypti, a Minæo illo qui Memphim pem. condidit, quique inultis annis Abrahamum processif, usque ad Salomonis tempora, per mille trecentos annos: nam post Salomonis socerum Pharaonem, nemo Ægyptiorum regum amplius hoc nomine est vocatus. » Hactenus Josephus, qui in hoc ultimo suo dicto hallucinatur; constat enim ex libris Regum, Ezechiele el Jeremía, post Salomonis tempora Pharaonem Nechao extilisse, qui occidit Josiam, et Pharaonem Ephreo, aliosque reges Ægypti passim vocari Pharaones usque ad captivitatem Babylonicam.

Phithom et Ramesses.— Erant hæ urbes in regni limitibus. Nam de Ramessc egressi narrantur Hebraei in Socolh cap. xn, 37. Ramesses forte dicta est a Ramesse terra in Gessen, quam Hebræis incolendam dedit Pharaon Gen. xlvii, 11. Ha S. Hieronymus (vel quisquis est auctor: nam in *Smyrna* citatur ipse S. Hieronymus) in *Locis Hebraicis*; vel certe, ut vult Abulensis, ab hac urbe Ramasse tota

regio dicta est Ramesses: ut *Gcn.* xlvii, t1, vocetur Ramessc per prolepsin terra, quin postea ab hac urbe dicta est Ramesses: hanc Abulensis et alii postmodum urbem Heroum didatn volunt. Unde *Genes*, xlv, vers. 28 cl 29, ubi Joseph dici- Risu
tur occurrisse patri Jacobo in Gessen, sive messe, Septuaginta habent, ad Heroum civitatem. Eamdcm deinde dictam esso pagum Arsenoitatum, ac denique Thebas et Thebaida, tot Monachorum incolatu et monasteriis celebrem, iidem censent i quanquam Adrichomius hæc omnia distinguat, tresque ponat civitates diversas, scilicet Ramesses, Thebas el Heroum civitatem. Perperam Targum Hierosolymitanum pro *Phithom et Ramesses*, vclit *Tants et Pelusium*. Tradunt Hebræi, Judæos in hisce urbibus ita segniter laborasse, ut ipsæ in proverbium abierint; dicunt enim de pigro: «Iste est Phithom et Ramesses.»

Addunt Septuaginta Hebroos (edificasse Heliopolire. Suspectum id est S. Hieronymo in *Locis Hebraicis*, eo quod Heliopolis jam ante fuerit exstructa, ut patet *Gcn.* xli, 45. Sed responderi potest aliam hanc fuisse Heliopolin: aut, si eadem fuit, casu aliquo fuisse eversam, et ab Hebræis reædificatam, aut ita adauctam, ut nova videretur esse civitas (1).

Tropologice, *Phithom* hebr. idem est quod os Twj*-deficiens, vel os abyssi. Ramessc est commotiofta-vel conculcatio lineæ. Hæc ædificare jubet Pharaon, id est dæmon, ut peccator in morio audiat cum Lucifero illud *Isaiæ* xiv, 11: «Subter te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes.» Vide Origcnem et Rupertum. Unde et S. Bernardus ia *Sentent.*: «Triforme, ait, csl impiorum refugium: dcccplricis documentum fallaciæ, quæ est Phithom; sæcularis munimentum polenti®, quæ est Ramessc; simulatricis figura justiliæ, quæ est civitas Solis. Has tedificari jubet Pharaon.»

12. QUANTOQUK OPPRIMEBANT EOS, TANTO MAGIS Viri II multiplicabantur.—Notat S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit. Dei*, vi, hoc non naturaliter, sed divina virtute accidisse; natura enim nimio laboro cl angore desiccata, arctata el suppressa, tot proli- bus generandis, humidum, spirillumque vitalem suggerere nequibat: itaque quo majori opere et molestia tam corpus, quum anima opprimebatur, eo ad generandum eral ineptior. Fidcin suam Abrahæ datam liberat hic Deus, etiamsi immutandus sit, quem fixit semel, rerum ordo, ut in altissimam ejus providentiam, firmissimam spem Israelite omnes collocare discant. Rursum vide

(1) *Phithom* nou essa diversam ab ea quam Herodotus, lib. II, cap. CLVltt, ffXTcajjwv, *Arabite urban*, id est Ægyptiacæ Arabia:, vocat, haud procul ab Arabico tum sitam, juxta quam ducta postea fuit fossa o Nilo in id mare, nuper pluribus comprobavit Cbampollion, *I'Egypte toni les Pharaons*, tom. H, p. 59. Vicus, nomino *fiamsis*, in cujus vicinia urbis anliquæ rudera visuntur, hodienuin exstat Cahiram inter et Alexandria®. Cf. Champollion *ibid.* p. 248.

Cnidi hic quam crescat adversis agitata virtus, quæ in prosperis languet et marcescit. Id clarius significat Hebræa, quæ pro *multiplicabantur* habent *pDl iipbrots*, id est *erumpebant*. Perinde enim ac aqua, sive fluvius, quo magis arctatur et concluditur, eo majori vi et copia c-luclatur, aggeres obiccsquo perfringit et erumpit : ita et hic filii Israel, pressi ab Ægyptiis, majore vi et copia elucebantur et erumpebant.

Stnw Uoraliler disce hic, servitutem piis et fidelibus non nocere, sed prodesse; adeoque cos qui Deo serviunt, cique curæ sunt, esto sint servi, liberos tamen esse. Ita Bion dicebat, a Bonos servos esse liberos, improbos autem libertinos multis cupiditatibus servire; » et Sophocles : a Etsi, ait, corpus servum sit, mens tamen libera est. » Diogenes in servum venditus, rogatus quid sciret? respondit : a Novi hominibus liberis imperare. » At ille cum manumisit, filiosque ei tradens : « Accipe, ait, liberos meos quibus imperes. » Testis est A. Gellius, lib. II; unde Seneca *epist.* 28 : « Qui servitutem, ait, contempserit, in qualibet turba dominantium liber est. » Terentius servus fuit, et didicit haud servili ingenio, et comoedias scripsit haud servili stylo, quo et libertatem, et inter poetarum duces meruit locum. Plato in servitutem delatus, quia philosophus, major emente sc fuit. Fortuna qualibet major est animus, et in servo corpore libera mens habitat. Curia servum respuit, at non virtus, non industria, non fides. Tiro Ciceronis servus fuit, sed his artibus libertatem adeptus, elegantem de patroni jocis librum posteris reliquit. Inter fideles, nobilis fuit Serapion eremita, qui parvo pretio se vendidit, ut servus factus sua virtute et sapientia dominum suum converteret, atque a peccati servitute absolutum ad veram traduceret libertatem. Nobilior fuit. S. Paulinus, Nolanus Episcopus, qui pro filio viduæ in servum se tradidit Wandalis, suaque virtute et prophetia a rege civibus suis omnibus libertatem impetravit. Malchus ille, cujus vitam scripsit S. Hieronymus, servus fuit, cujus in conjugio castitas aleone vindicata, et in libertatem asserta fuit : leo enim herum Malchutn in fuga insequentem occidit, itaque Malchus liber effugit. Denique Catonis fuit ea vox, quem celebrai Cicero : « Solus sapiens liber est. »

vm.D. 13. Odekantqub filios Israel Ægyptii. — Quasi diceret : Hinc, vel idcirco oderant, quia videlicet cos cernebant adeo crescere; hebr. est *ja-kutsu*, id est compungebantur (inde enim *kots* significat spinam, eo quod pungat), scilicet dolore, invidia, ungor, tristitia, fastidio et odio; et, ut Chaldæus, tribulabantur et angebantur propter filios Israel. Hinc palet Ægyptios invidisse Hebræorum incremento et prosperitati; odiumque eorum non tantum ex metu, sed et ex invidia ortum habuisse. Id diserte docet Josephus, et David *Psalms*, civ, vers. 24, 25.

Et AFFLIGEBANT ILLUDENTES BIS. — Hebr. est, et J.

servire fecerunt filios Israel in duritia, vel, sævitia, hoc est, tyrannice cos quasi mancipia tractarunt et exercuerunt : nam summa tyrannis et sævitia est, ei quem, opprimis illudere; recte ergo vertit Noster, *illudentes cis*.

11. CUMQUE FAMULATU, QUO IX TERRE OPERIBUS Vert. U. premebantur. — Hebr. est, in *omni opere aqri*, id est in orimi opere rustico, *crat servitus eorum dura et sana, inclemens et tyrannica*. Hinc videtur quod Pharaon Hebræos per lotam Ægyptum distribuerit, ut in agris et villis passim quasi rustici et servi facerent omnia opera rustica, caque gravissima eis imponeret, ac cogeret cos quasi asinos laborare.

15. Dixit autem rex obstetricibus Hebræorum. Ve», is. — Hæc est secunda tyrannis et tyrannica calliditas, priore servitute, labore et oppressione major, qua Pharaon conatur sobolem genitricis Hebrææ extingueret, idque obstetricum opera, quarum arte solet prolis vita servari, ait Origenes hic, *hom.* 2. Has obstetrices Hebræas fuisse opinantur Hebræi, Otatri- et S. Augustinus lib. *Contra Mendac.*, cap. xy (1). Sed verius videtur eas fuisse Ægyptios. Ita Jo-crutx-sephus, IlugoVictorious, Abulensis, Oleasterclalii. Neque enim Hebræis in suam saevire gentem tam facile persuaderi posse, credidisset tyrannus. Rursum ipsæmet sat indicant se Ægyptiorum servisse puerperis, fuisseque Ægyptias, cum aiunt : « Non sunt Hebrææ sicut Ægyptiæ mulieres : priusquam veniamus ad eas (Hebræas scilicet), pariunt; hinc laudabilior fuit earum pietas.

Una vocabatur Seniora, altera Puua. — Hæ duæ celebriores erant, et quasi principes aliarum, per quas Pharaon reliquis hoc suum mandatum significari curavit. Tradunt Judæi, et ex iis Lyra-Fstahe* nus, has duas fuisse Jochabed, ejusque filiam Mariam, scilicet sororem Mosis; idcirco Deum ebnetri-ædificasse eis duas domos, scilicet sacerdotalem et regiam : de Jochabed enim nati sunt sacerdotes, puta Moses et Aaron; de Maria vero nati sunt reges, quia Maria nupsit Caleb principi domus Juda, in qua fuit sceptrum et familia regia. Verum hæ sunt fabula et commenta Judæorum : nam, ut alia taceam, Maria tum erat tantum puellula sex vel septem annorum ad summum : qui ergo poterat esse obstetrix?

16. Et partus tempus advenerit. — Hebr. est, Ver», u. cum videritis super *CZP22X obnaim*. *Obnaim* vel est sella parturientis, uti communiter explicant Hebræi; vel potius, quia est duale, et arad. *HJ2 bana*, id est (*edificare*, descendit, significat duos veniris cardines, in quibus primo formatur embryo, sicut formatur vas testaceum in rota figuli, quæ inde voce affini vocatur *ophnaim*. *Secundo*, quibus quasi ostiis, in lucem egreditur et prodit infans : venter enim est quasi ædificium, vel domus embryonis. Sensus autem est: cum in-

ti) Nomini enim earum sunt hebraica, et vers. 17 dicuntur Deum timuisse. Accedit, quod nec viri, nec mulieres genitricis Ægyptiæ ita familiariter cum abenis versabantur, ut te eorum causa polluerint.

fanfēni videritis super *obnaim*, id est super ostia uteri, hoc est, cum infantem matris utero prodeuntem masculum videritis. Unde Septuaginta vertunt, Iri» uxtēuāfli t i; fcojaix;, kxl wsi n;c; tó tí*niv, *quando obstetricabit is llebraas, et fuerint ad parientdum*; et clare Vatablus, *cum videritis cas in partu filiuin parturire*. Hinc patet has obstetrices jussas esse occidere masculos llebræorum non post partum, sed in ipso partu : occulte eos suffocando, comprimendo , strangulando, ut ita rem matres celarent, quasi ipsre morluos vel morientes cnixæ fuissent, callido sane consilio, ne matres insidias persentiscerent, et cavere possent. Ita Abulensis et Lipomanus.

Porro certum est, antequam perfecte prodierit infans, sexum in eo discerni posse, cum et mullo ante signis quibusdam id conjici posse doceant medici, v. g. si in utero multæ et fortes sint motiones fœtus, signum est esse marem, rursum, si mater sil bene colorata; si ad dexterum latus sit infans, quia ca pars calidior est et fortior ob vicinitatem hepatis, etc. Ita Galenus et Hippocrates, lib. V, *aphorism.* 42 et 48.

En quibus gradibus crescat regis impietas : voluit *primo*, conceptum labore et oppressione parentum impedire; *secundo*, parium elidere conatur; *tertio*, *vers.* 22, prolem jam natam submergere molitur.

Ita tropologice dæmon, *primo*, heroicum opus, ne fiat, divertere solet; *secundo*, si hoc non possit, illud cura fit vitiare conatur ; *tertio*, si nec hoc valeat, ipsum postquam facium est intervertere satagit.

SI MASCULUS FUERIT, IXTÊKHCITE ELM. — Facile et secreto id facere potest obstetrix. Nam, ut ait Aristoteles lib. VII *Histor. animat*, cap. x : « Obstetrices peritæ reprimunt intro in uterum pueri sanguinem : quo facto statini infans, qui jam deficiebat, recreatur, et vitæ restituitur. Earum officium est deligare et secare umbilicum infantis, et contra ca quæ accidunt protinus ingeniose agere,» malisque occurrere : si quæ hæc negligat, aut sinistre faciat, occidet infantem.

Quæres : Cur Pharaojussit occidi mares Hebrcos- » t n ires ruii' fera*nas vcr0 reservari? Respondeo *primo*, K i., quia a maribus sibi timebat, ne suis quandoque femiou se jungerent hostibus, vers 10. *Secundo*, quia fe- ll r 7*" ininæ llebræorum, uti imbelles, itapulchræ erant:

Primi iis ergo abuti volebat ad libidinem. *Tertio*, volebat eas servari in famulatura suarum uxorum, t .i, 11 csseflue famulas Ægyptiorum. *Quarto*, llebrææ Q-J.11. præstabant in lanificio, textura, tinctura aliisque artibus, ideoque perutiles erant Ægyptiis, qui indole sua in lucrum intenti sunt, quod l'iato tribuit climati loci. Audi cum apud Cælium Ilhodi- ginum, lib. XVII, cap. xvm: «Inter Platonis placita illud observatur, ex variis cæli locis uspectibusve diversas ingenerari morum njianc, sive contemplationes. Quo argumento, in Græciæ tractu in adipiscendis disciplinis videri aptiores multo,

quam alicubi homines. At qui in Phoenicem vergant / Egyptnmvc, cuinulandæ pecunias inire credi sagaces, ingenio ad id præcipuo facto. In furorem vero iramque proclives, quotquot barbarorum innutriti bellis comperiuntur. Et qui exustas a sole mundi partes incolunt, ad timiditatem degenerare, et effemiiatiorem naturam. Dilabitur enim intimus calor meatibus corporis laxatis, et quodammodo hiantibus sideris propinqui inlempc ranfia. Argumento csl culis nigricans, educti forinsecus insili caloris copia. Al qui frigida el rigentia mundi loca incolunt, nimio plus audacia præcellunt, candentibus corporum extimis. Veterani meridian® regiones hinc calore, lune frigore temperat®, tum prudentiora promunt ingenia sapientioraque, tum imperiis precipue adnata factaque, cujusmodi fere Italia? silum videri Vitruvius opinatur. » *Quinto*, quia, ut ait Eu- Q:r.i ripides, orvXct cîkwv cí ttxiSr; tioiv àœwîç, *columns (fornorum sunt filii masculi* : masculus enim familiam et gentem suam multiplicat, propagat el roborat.

Tropologice, feminæ sunt opera carnis, mares Tr/s sunt opera mentis et spiritus. Rursum, feminte sunt animæ molles, infirmo? cl imperfecta?; mares sunt fortes, generosi et perfecti. « Per feminam, virt«u inquit S. Hieronymus in cap. ii *Eccles.*, fragilior sexus et materia significatur : nullus Sanctorum, nisi perraro feminas genuisse narratur; solusque Salphaad qui in peccatis mortuus csl, omnes filias genuit. Jacob inter 12 filios, unius filiæ,pula Dinæ, pater, ob ipsam periclitatur. » Vide el S. Ambrosium *De Cain et Abcle*, cap. x. « Virtus, Virtu i ait Cicero, *Tuscul.* n, ex viro appellata est. Viri™' autem propria maxime est fortitudo, cujus muner duo maxima sunt, mortis dolorisque contemptus. » Et Lactantius, *De Opific. Dei*, cap. xii : « Vir, nil, dicitur ex co quod major vis est in eo, quam in femina, et hinc virtus nomen accepit. » EtS. Augustinus, epist. *ad Macedonium* : « Virtus, ait, est diligere quod diligendum est. Id diligere, prudentia csl : nullis inde averti molestiis, fortitudo est; nullis illecebris, temperantia est; nulla superbia, justitia est. » Hinc Ovidius :

Tendit in ardua virtus.

Et Virgilius, VI *Æneid.*

Facilis descensus Averni,
Sed revocare gradum, superasque evadere ad aura»,
Hoc opus hic labor est : pauci quos wquns amavit
Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtù»,
Diis geniti potuere.

Aristoteles, hymn, in *Laud. virt.* : « O virtus, ait, ardua laboriosaque generi humano, pulcherrima vita inventio ! luam, o virgo, ob venustatem etiam mori, optabilis in Græcia habetur mors, ac labores vehementes et indefessos perpeti. Talem pectori fructum immortalem inseris, auro potio- rem. Tua gratia Hercules Jove satus, Ledæque filii

multa perpassi sunt, suis factis quid possent declarantes. » El Socrates : « Statua, ait, in sua basi, virtutum autem studiosus in bono proposito immotus esse debet, n Et Plinius, lib. XXXVI, cap. lx : « Ut ingentes, ail, obelisci magno negotio statuuntur ob pondus, sed collocati semel infinitis durant sæculis, ita cl virtus. » Pharaon ergo, id est diabolus, inquit Origenes, Cyrillus, Augustinus, Ruperlus, maxime mares, id est heroes cl perfectos, conalur evertere per duas obstetrices, id est, per carnem cl mundum, pula per voluptates carnis el per mundanas opes et honores, quas ut superemus, debemus limero Deum, et timore Dei configere carnem nostram. Ægyptiæ indigent obstetricum auxilio, quia imperfecti, vel spe honoris et lucri, vel metu damni cl dedecoris, moventur ad opera virtutum : his non indigent llebrææ, id est perfeel, quia robore Spiritus Sancti aguntur ad omnia bona cl sancta, quantumvis ardua, ex puro amore Dei sludioque illi soli placendi.

ven.n. 17. Timuerunt Deum. — Hebraico est, *timuerunt Elohim*, id est Deum iudicem, omnia gubernantem, punientem, præmiantem; hic enim est *Elohim*, ideoque summe timendus cl colendus.

V/a i*. 19. Ipsu exim obstetricandi iadext scientiam. — Hebraice est *nvrichaiot*, quod vivaces vel vivificantes significat, idque triplici sensu : *Primo*, quasi dicerent : Quia ipsæ vivaci et sagaci sunt ingenio, et, ut Chaldæus verlit, *quia ipsee sapientes sunt*, ideoque ex se suaque solerlia obstetricandi habent scientiam, uti verlit Noster. *Secundo*, quia ipsæ vivaces et vegetes sunt, ideoque priusquam ad eas veniat obstetrix, paviunt fœtum, *cumque* vividum et validum. Ita Vatabhis. Unde Targum Hierosolymitanum verlit, *quoniam vivificant ipsee antequam veniat ad eas obstetrix; orant coram Patre suo celesti, et exaudit eas, atque itapariunt. Tertio*, quia ipsæ sunt vivificatrices, id est obstetrices : harum enim est iuvare parturientes, ul infans vitam accipiat, itaque ipsæ Hebraea phrasi infantem vivificare dicuntur. Rabbini aliqui crasse vertunt : *Ipsæ similes sunt bestiis* (has enim significat quoque Hebræus *chaiot*), quæ dum partent, non egent obstetricibus. Nimirum crassæ obstetrices crassis Ægyptiis crassum hoc quasi eis connaturalo potuero dare responsum. Sic enim crassum vulgus Judæis infensum naturaliter diceret : a Judææ partent ut animalia et equæ. »

Priusquam veniamus ad fas, variunt. — Mentiantur; nam ipsæ conservarunt mares Hebreorum, ut dicitur vers. 17. Censet Ruperlus hoc earum mendacium fuisse licilum, lum quia ex charilate processit, tum quia Deus illud remuneratus est, ædificando eis domos. Sio Cassianus, *Coll. XVII*, a cap. xvn ad xxv, docet licere mentiri vel mali vitandi, vel lucri acquirendi causa, v. g. bri cX acquirendam humilitatem. Idem docet Beda, MitCu- in l *lieg. x m*, et Clemens, lib. VII *Strom.*, et Origenes, nC5i jib. jy *Contr. Celsum*, qui hunc errorem hau-

fisso videntur ex schola Platonis, cujus hæc est Oratio, lib. III De RepicU. : a Mendacio, lied re mala, utendum tamen est quandoque, Unquam elleboro et medicamine; ergo et principes urbium, etsi quibus aliis hoc conceditur, oportet aliquando mentiri vel contra hostes, vel pro patria et civibus; ab aliis vero qui mendacio uti nesciunt, auferendum est omne mendacium. > Idem videtur sentire S. Chrysostomus, homil. 53 in Genes., et S. Hieronymus, in cap. n ad Galat.; sed hi duo pie excusandi sunt, quod per mendacium intelligent simulationem, vel dissimulationem. Certum enim jam, adeoque de fide est omne mendacium esse peccatum et illicitum; palet id *Prov. xn, 22* : « Abominatio est Domino labia mendacia. » Imo S. Scriptura sæpe per mendacium significat omnem impietatem et prævaricationem, ut *Jer. vni, G et 10*; *Osce vu, 1*. Siculi e contrario per veritatem significat omne officium et debitum virtutis, ut patet *Joan, vni, 4-1*; *Ephes. iv, 15*; *Ps. cxvni, vers. 30, 86*, iGO. *Secundo*, quia hæc sententia definita est ab Innocentio III, lit. *De usuris*, cap. *Super eo*. Hæc est, quia mendacium est intrinsece malum, lum quia repugnat veritati, aut potius veritati; tum quia in se turpe est homini fallere, et contra mentem suam loqui. Vide S. Augustinum, lib. *De Mendacio*, et lib. *Contra Mendacium*, quem constanter omnes Theologi sequuntur.

Dices : Mendacium hoc processit ex charitate. Respondeo : Charites nunquam dictat esse male faciendum, ac consequenter necesse mentiendum, ut pro sis proximo; charitas enim et veritas sorores sunt : mendacium ergo hoc non ex vera charitate, sed ex inordinato obstetricum amore, vel timore processit.

Dices *secundo* : Deus premiavi! hoc earum mendacium, ædificando eis domos. Respondet Obteui- S. Augustinus, lib. *Contra Mend.* cap. xix et seq., c > re' hoc premium eis datum esse, « non quia mentite? \ sunt, sed quia in homines Dei misericordes fuerunt; non est itaque in eis remunerata fallacia, sed benevolentia, benignitas mentis, non iniquitas mentientis; et propter illud bonum Deus etiam mīMn- huic malo ignovit. » Idem dico de Raab, *Josué if, corūcs* feunuit. vers. 5. Idem docet S. Gregorius, lib. *Will Moral.* cap. ii, ubi addit ob hoc mendacium, premium carum æternum conversum esse in temporale. Verum hoc parum est probabile : peccatum enim veniale, qualo erat hoc mendacium officiosum, non potest invertere charitalis actum, et meritum vitæ æternæ.

Errat ergo, imo blasphemat Calvinus, dum **Buc-** hine docet Deum virtutes, licet aliqua sordium mucumixlura inquinatas, in pretio habere, et mercede Tai' ornare, ac si pure essent; quod ex allero suo principio, non minus impio deducit, nullum ita sanctum et absolutum esse opus, cui non adhæreat aliquid maculro : neque enim hic actum mendacii vitiosum probavit, aut remuneratus est Deus, quod blasphemum est cogitare; imo et

impossibile, et contra naturam rerum, ul scilicet virtus vitio inquinata, sit, aut a lucidissimo illo Dei oculo judicetur habeaturquo virtus. Præmiavit ergo Deus non mendacium, sed alios pietatis, misericordiæ timorisque Dei actus, ul expresse ait Moses vers. 2^û, qui a priore aclu mendacii plane distincti erant; mullos enim hæ obstetrices in hac infantium tutela elicuere actus, alios bonos, alios malos.

Instabis : Quid ergo faciendum erat his obstetricibus; quid Pharaoni urgenti respondendum? Respondeo : Aut a facie ejus fugiendum crai et latendum; aut artificio aliquo tegenda erat veritas, non neganda; aut certe quod ait S. Augustinus, cap. XVII, lib. *Contra Mend.*, «liberrime recusandum, et moriendum erat potius pro innocentissima veritate. »

Vew.ñi. 21. *Ædificavit eis domos.* — Ita llebræa, Chál-teos et Latina, quin et Scpluaginla: habent enim Jscir.w avrai; (sic enim legendum videtur, non iw-raî) etnia;. Perperam ergo olim legebatur id csl fecerunt, quomodo legit Augustinus vertens, *fecerunt sibi ipsis domos*, munitas scilicet, in quibus ab incursu Ægyptiorum, quorum mandata contempserant, se tuerentur : hoc enim eas fecisse non csl probabile. « *Ædificavit* » ergo, non Pharaon, sed Deus quem timuerunt, « *cis*, » non Hebraeis, ut vult Calvinus, sed obstetricibus, quorum timuerunt Deum : hoc enim exigit series orationis, quæ in obstetricum mercede describenda occupatur, ac Septuaginta qui vertunt iourai, et Chaldæus, qui vertit jnb *lehcn*, feminine; licet enim in llebræo sit pronomen masculinum *anb lahem*, tamen illud per enallagen llebræis familiarem, ponitur pro k minino jnS *lahen*, uti fit et cap. XV, 20, et alibi : sic vice versa, femininum ponitur pro masculino, *Ruth* r, vers. 13, et II *Rcg.* iv, G. Utitur autem Moses hic masculino pro feminino, quia feminæ et familiæ a viris nomen accipiunt, inquit Vatablus.

Ou>.1.- Quænam hæ domus? Hebræi, ut dixi vers. IS, >ir> d-s putant Mariam nupsisse Caleb, et accepisse domum regiam, Jochabed vero accepisse domum ciborum? sacerdotalem, sed insulse. Josephus enim ait : La' Mariam nupsisso non Caleb, sed Hur, et domus pnina regia fuit in familia Davidis, quæ non ex Caleb, emunii, sed aliunde descendit. *Secundo*, R. Kimchi : « Fecit cis domos, » id est, inquit, abscondit eas a Pharaone, et in tuto collocavit. *Tertio*, Lyranus : « Fecit cis domos, » id csl junxit eas matrimonio primariis llebræis, cl inter eos, illustres dedit eis proles et familias. Verum hoc gratis et conjectando dicitur : non enim ait Scriptura Deum fecisse cis domos Hebræorum, vel inter llebræos, sed absolute domos. *Quarto*, Rupertus et S. Hieronymus in Lxv *Isaías*, per domos mansiones in cadis accipiunt, de quibus ait Christus, Joan, cap. xiv : « In domo Patris mei mansiones nullæ sunt. » Censent ergo hi Patres, has obstetrices meruisse præmium vitæ æternæ : idem sentit

D. Thomas, II II, *Quæst.* CX, art. ult. Habuerunt enim verum actum timoris Dei, quo Ileum sunt revcrilæ, cl pro Deo se mortis periculo exposuerunt; hic autem actus timoris est supernaturalis et meritorius vitæ æternæ. Hoc verum est, sed huic loco imperlinens; nec enim « *aedificatio domos* » signili at in Scriptura dare præmium vitæ æternæ. *Quinto*, probabilius S. Augustinus et Theodorctus sic explicant : « *Ædificavit eis domos*, » id est, auxit eis rem familiarem, dedit eis opes cl rerum temporalium abundantiam; sic enim Jacob ail ad Laban, *Genes.* xxx : a Juslmn est ut aliquando provideam domui mcæ, » pro quo llebræa habent : *Quando faciam et ego mihi domum?*

Scito et optime : a *Ædificavit eis domos*, p id Suu « est, dedit eis prolem et progeniem numerosam, divitem, honoratam, insignem, longævam et diuturnam. Hæc enim quinque maxime nobilitant ta « h- proles; hebraico enim filius vocatur *p ben*, a radice rnau *bana*, id est ædificavit, quod filius sit quasi fabrica et domus patris, quodque filii per se, perque suos filios quos generant, patris familiam, instar domus ædificent. Vide dicta vers. 1. Nota : Congrua fuit hæc merces, ul quæ proles Hebræorum servaverant, prolibus bearentur (1).

Rursum meruerunt hæ obstetrices etiam vitam reternam, uti dixi; sed in veteri Testamento Deus illud coeleste præmium non solet exprimere, quia Qacpj Judæis rudibus et carnalibus fere tantum proponit ij4 præmia temporalia, caque quinque. Primo, longitudinem vitæ; *secundo*, amplam et claram posteritalem; *tertio*, opulentiam; *quarto*, potentiam cl dominium; *quinto*, victoriam inimicorum. Expressa enim regni cœlestis et vitæ æternæ promissio, propria est novi Testamenti cl Evangelii Christi, ait S. Hieronymus *ad Dardanum*.

22. PnjECEPIT ergo ossi roruLO. — Præceptum Vcl.& hoc infanticidii tantum latum est in masculos Hebræorum, ut palet ex præcedentibus; undo mirum est Cajelani illud ad Ægyptios quoque extendere. Terlius hic tyrannidis, publice jam in llebræos grassantis, fuit gradus. Verisimile est hoc edictum tam inhumanum exhorruisse Ægyptios, ac proinde vix usu receptum, ac paulo post neglectum abolitumque fuisse. Tornicllus censet illud revocatum fuisse slatini post Amcnophis, qui illud statuerat, mortem; quam cum Eusebio consignat anno Mosis quarto.

Tropologice Orígenes, *hom.* 1, et ex co S. Augustinus, *serm.* 84 *De Temp.* : « Anima, inquit, 6» nostra aut a legitimo rege regitur, aut a tyranno vastatur. » Regem designat Pharaon, qui Josephum et Israelitas fovit; tyrannum designat Pharaon, qui non noverat Joseph, quique ilebræos in operibus laleris et luti afflixit, a Sienim Deo adjuvante, pio

(t) Mendelsohn versimi 21 cum seq. jungit, hoc sensu : Quum igitur pictato obstetricum fleret, ut Deus illis, llebræis, familias augerent, ideo jussit Pharaon, clc.

vivimus; si do charitate, de misericordia, de patientia, pœnitentia, etc., cogitamus : licet adhuc in Ægypto, id est in carne, simus, lamen a Christo rege gubernamur; et ipse regit nos in lulo et latere, et non consumit, nec nos curis terrenis, vel nimis sollicitudinibus atterit et affligit. Si vero anima nostra emporii declinare a Deo, inhonesta sedari, tunc subdit colla tyranno (dæmoni), qui alloquitur gentem suam, id est corporis voluptates, ut mares Hebræorum occidant, feminas reservent. Vult enim diabolus in nobis sensum rationabilem, ac Deum videntem extinguere, et quæ ad concupiscendam carnis perlinent, reservari. Hic ergo Pharaon cogit te ad opera sua, non iustitiæ, sed iniquitati servire : ipse faciei laterem sibi operari et lutum; ipse te sub præpositis magistris et compulsoribus, ad opera terrena et luxuriosa a plagis et verberibus agere; ipse est qui te facit discurre per sæculum, maris ac terræ

elementis pro cupiditate turbari; ipse est rex Ægypti, qui le forum pulsare litibus facit, et pro exiguo terrenæ cespito propinquos iurgiis fatigare; ipse est qui tibi persuadet luxuria castitati insidiari, decipere innocentiam; in domum tuam quæ sunt fœda, foris quæ sunt crudelia, intra conscientiam quæ sunt flagitiosa, committere. Si ergo tales videris esse actus tuos, scilo le regi Ægypti militare, id est, non Christi, sed diaboli spiritu agi.

Allegorico do SS. Innocentibus ab Herode cæcis ad-
sis, quæ quasi pretiosa grana dum sata sunt et
mortua, seges multa surrexit Ecclesiæ, habet
Prosper, De *Promissione et prædicatione Dei*, part. I,
cap. xxxn.

Denique anagogice Rupertus : Crucis, ait, vexillo et tribulatione, fortiores simus dæmone,
addimur angelis, egredimur de terra, quia caelum nos exspectat.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses nascitur, exponitur, assumitur et adoptatur a filia Pharaonis. Secundo, «er». 11, occidit Ægyptium, fugitque in Madian, ubi ducit Sephoram, et ex ea gignit Gersam et Eliezer.

1. Egressus est post hæc vir de domo Levi, et accepit uxorem stirpis suæ. 2. Quæ concepit, et peperit filium ; et videns eum elegantem, abscondit tribus mensibus. 3. Cumque jam celare non posset, sumpsit fiscellam scirpeam, et linivit eam bitumine ac pice : posuitque intus infantulum, et exposuit eum in carecto ripæ fluminis, 4. stante procul sorore ejus, et considerante eventum rei. 5. Ecce autem descendebat filia Pharaonis ut lavaretur in flumine, et puellæ ejus gradiebantur per crepidinem alvei. Quæ cum vidisset fiscellam in papyrione, misit unam e famulabus suis, et allatam aperiens, cernensque in ea parvulum vagientem, misertam ejus, ait : De infantibus Hebræorum est hic. 7. Cui soror pueri : Vis, inquit, ut vadam, et vocem tibi mulierem Hebræam, quæ nutrire possit infantulum ? 8. Respondit : Vade. Perrexit puella, et vocavit matrem suam. 9. Ad quam locuta filia Pharaonis : Accipe, ait, puerum istum, et nutri mihi ; ego dabo tibi mercedem luam. Suscepit mulier, et nutrit puerum : adultumque tradidit filiæ Pharaonis. 10. Quem illa adoptavit in locum filii, vocavitque nomen ejus Moyses, dicens : Quia de aqua tuli eum. 11. In diebus illis postquam creverat Moyses, egressus est ad fratres suos : viditque afflictionem eorum, et virum / Ægyptium perculit item quemdam de Hebræis fratribus suis. 12. Cumque circumspexisset huc atque illuc, et nullum adesse vidisset, percussit Ægyptium abscondit sabulo. 13. Et egressus die altero conspexit duos Hebræos rixantes, dixitque ei qui faciebat injuriam : Quare percutis proximum tuum ? 14. Qui respondit : Quis te constituit principem et iudicem super nos ? num occidere me tu vis, sicut heri occidisti / Ægyptium ? Timuit Moyses, et ait : Quomodo palam factum est verbum istud ? 15. Auditque Pharaon sermonem hunc, et quærebat occidere Moysen, qui fugiens de conspectu ejus, moratus est in terra Madian, et sedit juxta puteum. 16. Erant autem sacerdoti Madian septem filiæ, quæ venerunt ad hauriendam aquam ; et impletis canalibus ad aquam cupiebant greges patris sui. 17. Supervenere pastores, et eiecerunt eas : surrexitque Moyses, et

defensis puellis adaquavit oves earum. 18. Quæ cum revertissent ad Raguel patrem suum, dixit ad eas : Cur velocius venistis solito? 19. Responderunt : Vir Ægyptius liberavit nos de manu pastorum ; insuper et hausit aquam nobiscum, potumque dedit ovibus. 20. At ille : Ubi est ? inquit. Quare dimisistis hominem? vocale eum ut comedat panem. 21. Juravit ergo Moyses quod habitaret cum eo. Accepitque Scaphoram filiam ejus uxorem, 22. quæ peperit ei filium, quem vocavit Gersam, dicens : Advena fui in terra aliena. Alterum vero peperit, quem vocavit Eliezzer, dicens : Deus enim patris mei adiutor meus eripuit me de manu Pharaonis. 23. Posi multum vero temporis mortuus est rex Ægypti ; et ingemiscientes filii Israel, propter opera vociferati sunt, ascenditque clamor eorum ad Deum ab operibus. 24. Et audivit gemitum eorum, ac recordatus est foederis quod pepigit cum Abraham, Isaac, et Jacob. 25. Et respexit Dominus filios Israel, et cognovit eos.

¶ I. Egressus est post hæc vir de domo Levi, — filius Amram, de posteris Levi : fuit hic Amram filius Caath, nepos Levi, pronepos Jacob, pater Mosis, Alexander Polyhistor apud Eusebium, lib. IX *De preparatione Evangelii*, cap. ult., tradit Amram natum esse 11 annis ante mortem Joseph, id est 57 post ingressum Jacob in Ægyptum, ac consequenter anno ætatis 77 genuisse Mosen, obiisseque annis 20 ante egressum Hebræorum ex Ægypto; vixit enim ipso 137 annis, ut patet cap. vi. Eusebius tamen in *Chronico* ait Mosen natum anno Amram 70, non 77 (1).

Et accepit uxorem stirpis suæ. — Hebraice est, *accepit filiam Levi*. Fuit hæc Jochabed mater Moysis, quæ pariter, *humer*, xxvi, 59, vocatur filia Levi. Unde Abulensis putat Jochabed vere et proprie fuisse filiam Levi, et amitam Amram mariti sui : ita ut Levi agens 110 annum, genuerit in Ægypto Jochabed ; hæc autem, cum esset annorum 68, genuerit Mosen, qui 80 vitæ suæ anno eduxit populum. Lego enim naturæ matrimonium amitæ cum nepote non est absolute vetitum, sed tantum lege positiva, quæ tum necdum erat lata, sed postea, *Levit*, xvm. Sic ergo Moses per matrem fuit nepos, per patrem pronepos Levi.

Verum verius est Jochabed non fuisse filiam, sed nepotem Levi ; nec amitam, sed consobrinam Amram : id enim expresse docet noster Interpres, cap. vi, vers. 20, ubi eam vocat patruelem Amram; et Septuaginta ibidem, qui eam vocant patruam filiam; et Chaldaeus, qui eam vocat amitæ Amram filiam. Quod ergo hic et *Num.* xxvi, vocatur filia Levi, intellige fuisse Levilidem, sive oriundam e stirpe Levi, ut vertit noster Interpres : sic enim vocantur filii Juda, quæ ex Juda sunt oriundæ. Ita Valabius, Pererius et alii. Addit enim hoc Moses, tum ut constet Mosen et Aaron tam materno, quam paterno genere fuisse Levitas, tum ut significet Hebræos jam tum empisse contibules suas ducere, itaque Deum suaviter tributum distinctionem jam tum inchoasse.

(1) Tò 1ª hac «leesi in hebr. Videtur autem Amram Jochabedat uxorem duxisse, antequam Pharaon edictum de necandis Hebræorum pueris edidisset.

Facessat ergo Calvinus convicius, Mosen incestuoso matrimonio prognatum esse.

2. QUÆ CONCEPIT ET PEPERIT FILIUM, — MOSCO. V. > L. Addit Josephus Amram, patrem Mosis, de Mose jam concepto et brevi nascituro anxium fuisse, ob Pharaonis infanticidæ edictum, et cum Deum instanter pro puero oraret, adstitisse illi Deum, ut dixisset : «Scito mihi esse cordi et publicani vestram incolumitatem, et privatam tuam gloriam : puer enim isto, cujus nativitatis metu Ægyptii vestros fœtus ad necem damnaverunt, libi nascetur, qui gentem suam ex Ægyptia servitute liberabit. Mox fidem oraculo fecit mulieris partus, quæ præter morem puerperarum tam facile est enixa, ut observatores fefellerit. » Favent huic oraculo verba S. Stephani, *Actor*, vu, 25.

Natus est Moses anno mundi 2374; a diluvio xiiuino non 714, ut habet codex Pererii, sed 717; ab ortu Abrahæ 425 (erravit ergo Porphyrius, qui Mosen vixisse fingit tempore Semiramidis, quæ successit Nino, cujus anno 43 natus æst Abraham), post ingressum Jacob in Ægyptum anno 135. Id patet : nam diluvium contigit anno mundi 1656, duravitque unum annum; inde a diluvio anno 292, natus est Abraham; Abraham autem anno ætatis 75 accepit repromissionem a Deo, a qua usque ad exitum Hebræorum ex Ægypto, et datam legem in Sina, fluxerunt anni 430, qui illa dividuntur, ut 215 fluxerint a repromissione facia Abrahæ usque ad descensum Jacobi in Ægyptum; rursum, alii 215 fluxerint a descensu Jacobi in Ægyptum usque ad exitum Hebræorum ex Ægypto; Moses autem natus est 80 annis ante exitum.

Secundo, Moses natus est annis 516 ante regnum Davidis, ante fabricam templi Salomonis annis 560 : nam ab egressu Hebræorum ex Ægypto usque ad fabricam templi finxerunt anni 480, ut patet III Reg. cap. vi, vers. 4. Illis addo annos 80 vitæ Mosis usque ad egressum, habebis annos 560.

Tertio, natus est Moses ante captivitatem Babylo-nicam annis 985 ; ante Christum, annis 157; ante initium Olympiadum, sive ludorum Olympiorum, annis 802; ante Itoniam conditam, annis 1000.

Mi MI. 823. Vido 7 tabulam chronologicam quam inilio Gen. proposui.

¿Us Quarto, natus est Moses non 900, ul vult Lao tantius, lib. IV, cap. v, sed 430 annis ante bcl- qú u- *uin Trojanum, ac proinde longe antecessit Ho- ttaiu) merum, qui minimum centum annis fuit bello üridr. Trojano posterior : hinc consequenter Moses lon- gius antecessit septem Grffici® sapientes; hi cnim longe Homero fuerunt posteriores, vixeruntque sub tempora Cyri; quos diu post secuti sunt So- crates, Plato, Aristoteles, sub tempora Alexan- dri Magni.

Quinto, tempore Mosis, sub annum Mosis 35, ait Tomicillus, primus in Attica fuit rex Cecrops, qui condidit Athenas, post quem fere omnia con- tigerunt queeeumque Græci narrant de suis heroi- bus, diis, bellis aliisquo suis memorabilibus. Ita Eusebius in *Chron.*, cl Cyrillus, lib. I *Contra Ju- AtluM- lianum*. Denique natus est Moses eo tempore quo claruit Atlas celeberrimus astrologus, quem ideo uTore finxerunt cœlum suis humeris sustentare, qui fuit Mau. frater Promethei physici, quem fingunt lapides in homines transformasse ; fuitquo hic Atlas avus maternus Mercurii senioris, cujus Mercurii nepos fuit Mercurius junior, cognomento Trismegistus. Ita Eusebius in *Chron.*, cl S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* cap. vin. Longe ergo Trismegisto senior fuit Moses: quare cl Trismegistus et Plato cæteri- que Gentilium sapientes, suam sapientiam hau- serunt a Mose cl Hebræis, uti Eusebius el alii do- cent. Vide *Gneseos*, cap. xlii, vers. 40.

Ven. !. 2. Videns eum elegantem, abscondit mensibus tribus. — Erat, inquit Josephus, infans hic tam speciosus, ul aspicientium oculos in se raperet, defixosque tenerci. S. Stephaniis, *Actor*, cap. vu, Modi 20, pro *elegans*, vertit, *fuit gratus Deo*. Unde palet hanc elegantiam fuisse plusquam naturalem. Mo- 8jQuo a l)eo inditam, significasse cum Deo pla- tonlb. cero, illi cordi elcur® esse; ilaque per hanc ele- gantiam Mosis, non tam humanam quam divi- nam, in oraculo quod de Mose acceperant, cjus- que fide confirmati sunt párenles, et animati ad eum occultandum; nec dubitarunt hac raliono cum ab aquis, Deo tutore, incolumem evasurum, et hoc est quod ait Apostolus, *Hebr.* xi, 23 : « Fido Moses natus, occultatus est mensibus tribus a parentibus suis, eo quod vidissent elegantem infan- tem, cl non timuerunt regis edictum. » Vide ibi dicta. S. Ephrem, in oratione *De Transfiguratione Christi*, consci Mosen sanctificalum fuisse in ulero matris : hoc enim hæc corporis ejus elegantia, ex animæ elegantia promanans, indicaro videtur. Verum hæc conjectura est tenuior, quam ut hoc privilegium, et a communi lege peccali origina- lis, in quo omnes nascimur, exemptionem stabi- lire possit, præsertim cum nemo alius hoc asse- ruerit.

Scite Marsilius Ficinus, in Platonis *Symposium*, pulchritudinem vocavit bonitatis florem, el Pa- catus in *Tancgyr. Theodosii* : a Augustissima, ait,

quæque species plurimum creditur trahere de cœlo. Virtus tua meruit imperium, sed virtuti addidit forma suffragium : illa præ-litit ut oportet te principem fieri, hæc ut decerci. » Addit Theophylactus in *Hebr.* xi, 23, parentes voluisse Mosen exponere cum natus est, sed puerum blande arrisisse, et ob id servatum. Adeo, in- quit, in ipso omnia divina erant.

3. Cumque jam cœlarb non posset, — fervente rursum inquisitione et infanticidio. Nam plures infantes evasisse, remittente se tyrannide, ex Aarone ejusque coævis liquet.

Sumpsit fiscellam scirpeam. — id est, arculam junceam, sive ex juncis quasi viminibus contex- tam, et exterius ad aquam arcendam pice el bi- tumine oblitam ; cui impositum infantem miter in junceto seu carecto, ubi incertus eventus cer- tiorem vit® dabat spem quam domi, ubi certa erat mors inferenda ab assiduis inquisitoribus, exposuit, dura quidem, sed necessaria, et in Dei providentiam fidente misericordia. Perperam ergo Calvinus hos Mosis parentes ignavi® et fe- rirne immanitatis, ob hanc prolis expositionem arguit : nam non polcrant aliter vitam Mosis conservare, nisi eum exponendo. Exposuerunt au- tem eum quam tutissime potuerunt, nimirum in arca bene munita et in loco tuto, dederunt el ei custodem sororem, quæ eum utcumque posset, adjuvaret. Unde Apostolus fidem et animositatem horum parentum dilaudat. Videntur ergo paren- tes oraculum, quod narrat Josephus de Mosis ortu cl salute, accepisse, ideoque non ex timore, sed ex ceria in Deum fiducia cum exposuisse.

Allegorico, Moses in cunis delineavit Christum : uterque ergo expositus, ille fortune arbitrio, hic saluti hominum; ille in fiscella scirpea, hic in vi- mineis cunis cl presepio; ille in carecto (lumi- nis, hic in specu vi® public®; ille ab Ægyptia ex- ceptus nutritusquo pro filio, bica gentilitate per Magos adoratus et muneribus divinis regiisque pro Deo ac rege universorum declaratus.

Exposuit eum in cabecto. — Pagninus, in *junceto*. Carectum est locus in quo nascuntur cari- ces; carix est herba alta, in speciem gladii, el sub finem acuminata. Hinc patet Mosen exposi- tum fuisse in loco palustri, et stagnante ex Nili aquis, densis tamen juncis et caricibus septo, ita ut arca, et infans in ea expositus, aquarum im- petu abripi non posset. Errat ergo Josephus, dum narrat aream hanc Mosis projectam esse in me- dium (lumen, el deportatam esse ab aquis; filiam vero regis missis natatoribus jussisse arcam ex aquis extrahi et ad se adferri.

Porro, voluit Deus Mosen hæc pati, ul disceret suorum contribulium eadem patientium misereri, cosque ex huc miseria liberaret et educeret. Disce hic morale : Ideo nos Deus fecit miseros, ut ex nostra miseria discamus qualiter misereamur pro- ximo. Nam, ut ait S. Bernardus, *De Gradibus hu- milit.* : « Eger ægro, et jejunos jejuno quanto

3.

propinquius, tanto familiarius compatiuntur; si-
cut cnim pura veritas non nisi puro cordo vide-
tur, sic miseria fratris verius misero cordo senti-
tur; sed ut ob alienam miseriam miserum cor
habeas, oportet tuam prius agnoscas, cl proximi
mentem in tua invenies, ut ex te noveris qualiter
illi subvenias. Exemplo scilicet Salvatoris nostri,
qui pali voluit, ut compati sciret, cl disceret ex
his quæ passus esi misericordiam. »

Allegorico, Moses hic domo cxulans cl exposi-
tus in fiscella el in carecto, fuit typus Christi
pueri : primo, reclinati a matre in presepio, quia
non erat ei locus in diversorio; *secundo*, expositi
furori Herodis, cumque fugientis in Ægyptum.
Undo S. Paulinus docci Christum in Mose cl Sanc-
tis omnibus fuisse passum; scribens cnim ad
Aprum, qui mundum contemnens, ab eo pariter
contemnebatur, ita ait, *epist.* 1 : « Merito gloria-
ris et in exullaliono dicis, hinc teipsum tibi cre-
dere quod Christianus sis, quia lo odisse coepe-
runt qui diligebant, et despiciere qui timebant.
Ab initio sæculormn Christus in omnibus suis pa-
titur et triumphat. In Abel occisus a fratre, in Noe
irrisus a filio, in Abraham peregrinatus, in Isaac
oblatus, in Jacob famulatus, in Joseph venditus,
in Moso expositus, in Prophetis lapidatus et sec-
tus, in Apostolis terra marique jactatus, et mul-
tis beatorum Martyrum crucibus frequenter occi-
sus. Ipse in te patitur opprobria, et ipsum in te
odit mundus. »

Idem docet S. Cyprianus, lib. *De Laude marty-
rii* : « Prædurantibus, ait, licet costis resultans
ungula recurrat in vulnus, et euntibus flagris
cum avulsa corporis parte, rediens habena du-
catur, stat immobilis tomen poenis suis fortior,
hoc solum secum ipse convolvens, quod in illa
crudelitate carnificum, plus, pro quo patitur,
Christus, quam ipso patiatur,» et, ul inferius
loquitur, a velut socio Christi cruore decoratus. »

view i. 4. Stante procul sorore. — Maria puella gran-
diuscula, 10 aut 11 annorum, submissa a matre,
ait Josephus. Mat r cam instruxerat quid agere,
quid dicere deberet, nimirum ul si quem Ægyp-
tium transeuntem pueri expositi misericordia
tangi, uli sperabat, contingeret, qui pueri ser-
vandi modum quærcret, illi nutricem matrem
propriam offerret, uli eam fecisse patet cx se-
quentibus.

ve,, s. S. Filia Pharaonis, — Thcrmut nomine, ait Jo-
sephus, et ex eo alii passim : addit Philo eam
unicam fuisse Pharaonis hæredem, et sine pro-
libus, licet diu nupta fuisset.

Ut lavaretur in flumine, —juxta palatium,
loco et septo et secreto, vel, ut ait Philo, inter
opaca condensaquejuncorum et arundinum sito;
neque enim feminam regiam in propatulo lavari
voluisse credibile est.

Per crepidinem alvei, — per ripam fluminis;
hebraico est, *ad manum*, id est ad latus (*luminis*).

Qu± CUM VIDISSET FISCELLAM IN PAPYRIONE, —

id est, in carecto caricibus Juncis et papyris re-
ferto : in Ægypto cnim nascitur papyrus, uti
apud nos junci, in locis palustribus vel margi-
nalibus fluminum. Est autem papyrus arbuscula fium.
vel frutex, juxta Nilum nascens, obliqua radice,,rter "
triangulis lateribus, decem cubilis longa, et in Si/
gracilitatem fastigiala : cx foliis papyri tenui phyl-
lura, acu diducta, faciunt chartam ad scriben-
dum, quæ hinc papyrus dicitur; indeque chart®
nostra, licet cx contritis linteis fact®, quia ta-
men eumdem scribendi usum prabent, papyrus
vocantur : ex ligno vero papyri fabricant naves,
unde illud Lucani, lib. IV :

Cum tenet omnia Nilus,
Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.

Et Ovidius, lib. XV *Mctamorph.* :

Perqué papyriferi septemflua flumina Nili.

Quin ct Herodotus, lib. II, scribit /Egyptios suas
naves cx junco fabricare. Vide Plinium, lib. XIII,
cap. xi.

6. De infantibus Hebr.f.or um (I). —Suggessithoc Vtai
fili® crudele patris edictum, do perdendis He-
braeorum infantibus; ut vero puerum circumci-
sum intuita est, dubitaro non potuit quin esset
Hcbraus : tunc cnim necdum circumcisionem
amplexi erant Ægyptii, quam postea accepta-
runt, uli docet *Jerern.* cap. ix, vers. 2ü, et Thcodo-
relus hic, ac Diodorus Siculus, lib. I *Antiquit.*
cap. n, atque Herodotus, lib. II.

8. Matrem suam.—Hebraice, matrem pueri; sed Veri.«
eadem erat mater sua, qu® pueri fratris, scilicet
Jochabed. Hæc nutrit, hebraico *lactavit*, Mosen.

10. Quem illa adoptavit in locum filii. —Quo-Vu», ii
modo hic permisit pater Pharaos, infestus He-
braeorum hostis? Respondeo, cor regis esse in
manu Dei, et ab eo inflexum fuisse in amorem
pueri tam elegantis, inquit Josephus. Addit Philo
Thermuteni, cum illiberis esset, finxisse se esse
gravidam, et genuisse Mosen, quasi Moses non
ascilitius, sed naturalis ejus esset filius. Idem vi-
detur innuere Apostolus, *Ilcbr.* xi, 24, cum ait
Mosen, grandiore factum, negasse se esse fi-
lium fili® Pharaonis; ergo ante habebatur ge-
nuinus ejus filius. Cur ergo Pharaoni mortuo,
non Moses, sed alius (ul dicam vers. II) in re-
gno successit? forte quia matris fraus, et Mosis
adoptio detecta fuit.

Hinc et regio more educatus est Moses in omni Edw
sapientia Ægyptiorum, ail S. Stephaniis, *Ador.* M
vn, 22. Nam, ut ait Plato : « Potentatui perutilis u'
ac necessaria est sapientia, ut in illo quidem cor- ptemu
pus, in hac vero animus principis constet et de-
coretur. » Rursum, idem Plato : a Qualis, ait, in r:.
arbusculis plantandis cl formandis, talis clin li- J'l ' «u

(1) Itcbr. est, *aperuitqua* arcam, *coiupexltque rum*
(sutllxo per pleonasmum verbo addilo) *infantem* (qua
vox ulriquo sexui communis), *et en l erat puer, qui*
flebat, etc.

heris gignendis insliluendisque cura esso debet; sed hic labor est, illic voluptas. Cavendum autem ne in hac sopiti, in illa vero plusquam vigiles esso videamur,ⁿ Idem roganti : « Qnænam hæroditos filiis sit relinquenda? » respondit : u Ea (juro non grandinem, non vim, non ipsum denique Jovem extimescit. » Hinc ipso ad juvenes, quos ad beate vivendum animare nunquam desinebat, crebro dicebat : « Olio laborem antepone, ni rubiginom splendori prestare putatis, w Rursum : « Advertito contrariam virtutis ac voluptatis naturam; hujus enim momcnlançæ dulcedini perpetua poenitentia, dolor et cruciatus offigitur; illi contra post breves dolores, ælernæ etiam post mortem delectationes adjunguntur,ⁿ Quare discipulo cuidam lautius cutem curanti : « Quo-usque, ait, o miser, tibi carcerem (edificare pergis? » Alias : « Sapientes, ait, primo loco collocant animum, secundo corpus, tertio pecuniam. Ha in República primus locus detur virtuti, secundus viribus corporis, tertius pecuniæ, quæ virtutis et corporis est administra. » Hac de causa suadebat vigilias,quasi sapienti® et castitatis amicas. Somnum vero diuturniorem detestabatur, ut malarum illecebrarum delictorumque parentem, et morti perquam similem; vetabat quoquo bis in die comedere, ficrique saturum.

Porro , sapientia Ægyptiorum erat duplex, ait Philo et Justinus, Quæst. XXV *ad Orthodoxos*. *Prima*, aperta ac omnibus exposita, nimirum Geometria, Arithmetica, Astrologia et Musica. *Secunda* , Hicroglyphica, quæ per symbola, gravissima Physicos, Theologi® et Politic® facultatis mysteria edocet; hæc ergo omnia, quin et medicinam, inquit Clemens, didicit Moses. Hinc et idem Clemens, lib. VI *Stromatum*, ait Mosen in suis ritibus cl legibus uli subinde hicroglyphica Ægyptiorum ratione, ul scilicet tradat eas per symbola cl ænigmala; idque palet maximo in vestibis sacerdotum, Cherubim, arca et fabrica tabernaculi. Vide dicta *Can.* 27. Marcus Varro

«a Æ ûPud Augustinum, lib. XVIII *De Civitate* iv, do-fypiiio, cel / Egyptios primum didicisse litteras, magistra litiinf. Iside, paulo plus duobus annorum millibus ante suam ælatem. Non dubium quin Jacob, Joseph el Hcbræi habitantes in Ægypto per 215 annos plurima cos docuerint; hinc do Joseph principio Ægypti dicitur *Psalm.* civ : « Ut erudirci principes ejus, et senes ejus prudentiam doceret, » ut mirum non sil, in doctrinis cl legibus Ægyptiorum mulla llebræorum doctrinas et legi similima inveniri apud Herodotum et Diodorum Siculum.

Addit rursum Philo, magnis præiniis Mosi accitos fuisse preceptores ex Gracia, qui liberales artes; Chaldæos, qui sideralem scientiam, preserlim quæ futurorum pradictiones continet; Assyrios, qui suos litteras cum docerent, ulpolo spe omnium destinatum successorem aviti solii, cl regem juniorem appellatum : Mosen vero edo-

mandis animi affectibus plurimum studuisse, scutumque non Ægyptiorum, sed majorum suorum instituta patria. Ubi nota Philonem uli hic amplificatione quadam; nam Moses prior fuit et antiquior non lanium omnibus Grati» sapientibus, sed etiam omnibus qui apud Grecos aliquid scripserunt. Quippe Cadmus, a (pio Græci litteras acceperunt, multo posterior Mose fuit, uli docet Eusebius, lib. X *De Præpar. Evany.* cap. in. Quomodo ergo ait Philo, Mosi accitos esse preceptores ex Grecia?

Aliud insuper de Mose narrat Josephus, penes quem sit fides, quod scilicet Pharaos Mosi infanti diadema in caput imposuerit, Moses vero illud detraxerit in terram el pedibus conculcant; quod cum quasi malum omen acciperent Ægyptii, quasi infans hic Ægypto futurus esset exitialis, atque divinus ille qui talem puerum uasciturum prodixerat, asseveraret Mosen hunc esse illum ipsum puerum, veUelque cum interficere, Thermulis Mosen eripuerit et servant.

Voluit Deus Mosen ducem populi futurum in aula Pharaonis educari, ul regiam urbanitatem, morum elegantiam, animi magnitudinem, liberalitatem, aliasquo regis virtutes, quasi rector populi futurus, addisceret el imbiberet. *Secundo*, ul postea legatus Dei pro populo apud Pharaonem futurus, majoris esset apud cum auctoritatis, praesertim accedentibus tot ejus signis, portentis et plagis.

VOCAVITQUE NOMEN EJUS MOYSES, DICENS : QtiA de aqua tuli eum. — Pulant Philo, Josephus, Clemens Alexandrinus, lib. I *Strom.*, Procopius et Rabanus, quod Moyses sit nomen Ægyptium: mos enim ægyptiace significatio aquam, vel, ut ait Josephus, aquam Ægyptii vocant *mo*; *ises* vero servatos : ut Moses idem sit quod servatus ex aqua. Verum dico *Moses* esse nomen Hebræum, Moseiest cl significare tractum vel extractum, puta ex aquis; radix enim ejus est Hebreæa, scilicet F"TCO *masa*, quæ significat trahere, vel extrahere. He-eiindm breum ergo Hebreo infanti nomen indit adop-u tans eum mater Ægyptia : id clarum est ex hebraico textu, qui sic habet : 12Z? Xipffi in'H'wO EO'OH P O : IS/H *lattia scemo Mose vattorner : h min hammaim mescitihu*, id est, et vocavit nomen ejus *Moses*, et dixit : *Quia ex aquis extraxi eum* : ubi clare palet vocatum esso Mosen, ab Hebræo *mescitihu*, quod significat *extraxi eum*, scilicet ex aquis (I).

(I) Attamen quum filii Pharaonis puerum sibi filium adoptasset, cl adoptantis fuisset adoptato imponere nomen, vix dubium est Mosis nomen fuisse Ægyptium, quum virgo Ægyptia nomen profecto non ex Hebræorum, sed suo paino sermone desumptura fuisse videatur. Quod cl asserii Josephus, *Antiq.* II, ix, 6: « Deinde ei, nipote qui dejectus esset in fluvium, appellationem hanc exeo, quod contigerat, imposuit Nam aquam Ægyptii vocant A/o, Yses vero qui ex aquí eripiuntur, u Similiter Philo, *De Hia Mosis*, Clemens Alexand. *Slrotnaf.* lib. I, cl Eusebius in *Praeparat. E^ang.* lib. IX, cap. xxvin. Vo-

Nota *primo*, genuine dicendum esse Moses, corrupte vero dici Moyses : sic et alia nomina propria Hebræorum apud Græcos et Latinos corrupta sunt ; *secundo*, tradunt Hebræi מֹשֶׁה, id est Moses, revolutum per anastrophem, idem esse quod מֹשֶׁה *hasschem*, id est *ipsum nomen*, scilicet celebre, magnum, potens et terribile Pharaoni et Ægyptiis. Rursum, *nomen*, id est virtus, efficacia, et potentia admiranda quæ data est Mosi ; *tertio*, Clemens Alexandrinus supra tradit Mosen, antequam exponeretur a parentibus, vocatum esse Joachim, postea vero a filia Pharaonis vocatum esse Mosen : tertium etiam habere nomen, postquam in cælum assumptus est, et vocari Melchi. Rursum Aben Ezra et R. Abraham aiunt Mosen ab Ægyptiis vocatum esse Monion. Pererius quoque censet Mosi a filia Pharaonis Ægyptium inditum esse nomen, idem significans quod hebræum מֹשֶׁה, ac Mosis nomen postea ab Hebreis ipsi impositum esse. Verum hæc omnia incerta sunt : nec enira S. Scriptura, nec Josephus, nec Philo aliud nomen pandunt quam Mosis, cuius et etymon reddunt, quasi eo appellatus sit tam ab Hebreis, quam ab Ægyptiis ; in sequentibus enim capit. Pharo et Ægyptii non aliter cum compellunt quam Mosen ; sed et Gentium historici, Tacitus, Trogus, Justinus et alii, Mosen eum semper nominant. Ab eventu ergo felici extractionis ex aquis, Moses nomen est sortitus, idque, fausto omine et significatione, quod scilicet ipse pariter aquis afflictionum extracturus et liberaturus esset filios Israel, cosque per mare Rubrum sicco pede duceret. « Competens, ait S. Augustinus, serm. 89 De *Temp.*, fuit divina vindicta, ut suis affectibus puniatur parricida (Pharo per Mosen), et filiae provisiono pereat, qui genitricem interdixerat parturire. »

Ailrgo- Allegorico Cyrillus : Mater, ait, quæ filium (Mosen) in fiscella conclusit, est Synagoga, quæ Christum ex se natum segregavit, ut alienum ; sed Pharaonis filia, id est Ecclesia Gentium, illum suscepit, idque apud aquas baptismi. Et Prosper : « Dum descendit, ait, filia Pharaonis ad Mosen, id est doctrina hujus mundi ad Christum, abluta spiritali unda, deposuit superbiam, suscipiensque quasi grandis parvum, per humilem gratiam Ecclesiæ sociata, quæ filia fuerat, Christi mater efficitur. » Addit Theodoretus : Mater rursum a Gentili Ægyptia filium educandum suscepit, quia Israel ab Ecclesia Gentium fidem Christi novissimis temporibus accipiet. Moses ergo natus in perseculione Pharaonis, id est, Christus natus in persecutione Herodis et diaboli, qui totum mundum suo iugo premebat. Moses occultatus mensibus Iribus significat Christum in lege volere occultatum triplici tempore, scilicet Judi-

cabala autem Ægypliaca, vel Coptica, e quibus hoc nomen conflatur, esse Mi! *aqua*, et OYASXE icrrius, recto ostendit Jablonski in *Opw.* tom. I, p. 157.

cum, Regum et Pontificum. Moses projectus In Humen a parentibus significat Christum in aquas passionis et mortis a Judæis immersum, quem Ægyptia, id est Gentilitas, suscepit, et magnifico ac splendide tractavit, videns ejus elegantiam in coelesti sapientia, vita et moribus.

Tropologice, Ilugo do Sancto Victore in allegoria in Erodi i : Moses, ail, csl quisquis in fluvio presentis sæculi ; filia regis csl gratia Dei, quæ nos fluxu sæculi erutos in filios Dei adoptat, et Hehrææ, id est, transeunti in coelum matri Ecclesiæ tradit nutriendos.

II. IX diebus illis (cum Moses ageret annum Vein. ætatis 40, ut ait S. Stephanus, *Act.* vu, 23), postquam creverat Moses. — Josephus et plurimi ejus sequaces narrant Mosen, a Pharaone bello Æthiopico præfcluin, Æthiopes profligasse ; regiam 7. Sabam, quæ postea a Cambyse nomine sororis «*. » Meroo est appellata, cepisse traditione Tharbis, filiae regis Æthiopuin : quam Moses deinde, justa s- pacta, in uxorem acceperit. Hoc Mosis bellum Tornicllus consignat anno Mosis 40, cum jam pridem Amcnophis, sub quo natus est Moses, obiisset, ac regnaret Orus, si credimus Eusebio. Sane quidquid de hoc bello sit, quod Theodoretus et alii fabulosum vocant, non dubium est Mosen nulla de se humilitatis studio preterisse, nec enim his quadraginta annis, quibus in aula vixit quasi princeps, deses vel otiosus fuit. Addit auctor FiUi» *Ilitor. Scholast.* et alii Tharbis hanc, esse Æthio- jj «*» pissam illam, ob quam contra Mosen murmura- r rjrt runt Maria et Aaron, *Numer.* xn. Rursum Mosen, «Uirf-» parta victoria, cum redire vellet in Ægyptum, nec dimitteret cum Tharbis, ipsum, ut qui peritissimus esset astrorum, duas imagines sculpsisse in gennis, ejus virtutis ac potestatis, ut altera memoriam afferret, altera oblivionem ; cumque paribus annulis cas inseruisset, alterum, scilicet memoriæ, sibi reservasse, alterum, scilicet oblivionis, dedisse Tharbis : quem illa induens, mox Mosis oblita fuit, sicque ille in Ægyptum redire potuit. Sed hæ sunt fabulæ et næniæ.

Egressus ad fratres suos. — Hebræi fratres vocant omnes cos, qui sunt ejusdem fumili® vel gentis.

VIDITQUE AFFLICTIOXEM EORUM. — Addit Philo, Mosen saepius visisse suos Israelitas laborantes et afflictos, cosque consolatum esse, ac prefectos operum lenitatis admonuisse, itaque purpuratos sensim cum suspectum habere empisse, ac tandem ad regem, tanquam ab eo dissidentem, rosque novas molientem, detulisse, ejusquo aures calumniis implesse. En fortitudinem Mosis profitenlis se Israelitam, magisque eligentis affligi cum populo Dei, quam temporalis peccali habere jucunditatem, *Hebr.* xi, 25. Moses ergo contempsit regnum Ægypti, fassus se Hebreum, coque negans se filium filiae Pharaonis. Ob hoc, ait Ambrosius, in Psal. cxvm, factus est a Deo

Pharaonis Deus, id est eo superior, cique terribilis. Ob hoc quoque Philo Mosen vocat miraculum natura : nam ambire, non dico regiam dignitatem, sed amicitiam, ordinarium in natura opus est; at licet ipsa spernere, imo detestari, plane extraordinarium est, ideoquo miraculum, coquo magis, quo ea non sui commodi, sed publici boni, ipsis causa despexit. Ita Philo. Hæc vera est animi celsitudo, regnum pietati posthabere : hæc summa dignitas, quæ cum regi dignitate digniorem effecit. Major est enim qui dignitatem despicit, (piam qui suspicit et suscipit. Nam illo honore superior, hic inferior est : ille pompæ herus, hic servus : hic gloriam esurit ut mendicus, ille contemnit ut dominus.

Virum Ægyptium percussit quemdam de Hebreis. — Philo ait hunc Ægyptium fuisse unum ex præfectis, qui injusto onere oppressos Hebraeos tam inique pulsare consuevisset. S. Slepphanus, *Act.* vu, percussionis vico, injuria eum affecisse dicit. Tradunt Hebræi hunc Ægyptium adulterium commisisse cum uxore hujus Hebræi, idcoque orta rixa eum percussisse ; sed hoc eorum de more est figmentum. Cerium est hanc percussionem fuisse gravem et enormem, vel in se, vel ob circumstantias, vel ob ea quæ processerant, ut ait Philo, ita ut percussor mereretur plecti morte : alias enim Moses non habuisset potestatem ejus, nec voluntatem eum occidendi.

12. Percussum Ægyptium abscondit sabulo. — «Percussum,» id est occisum; sepelivit enim et abscondit cum in sabulo.

Quæres, an juste et recte cædem hanc fecerit Moses? videtur enim Moses, utpote agens vitam privatam, nullam ad hoc auctoritatem vel a Deo, vel ab homine accepisse.

Primo, Hebræi, etiam prisci, testo Clemente Alexandrino, lib. I *Stromat.*, excusant Mosen, eo quod Ægyptium occiderit non gladio, sed pronuntiando in eum nomen tetagrammaton Jehova, quomodo S. Petrus solo verbo occidit Ananiam et Sapphirain : sed hoc est commentum : peculiare enim est, non verbo, sed gladio aliisve armis ferire. Rursum, tunc nomen Jehova necdum erat Mosi revelatum. Deus enim illud sibi primo indit, illudque Mosi revelat *Exodi* vi, 3.

Secundo, S. Augustinus, lib. XXII *Contra Faustum*, cap. Lxx, hoc factum Mosis culpatur, quasi factum præter potestatis et iustitiam ordinem ; illudque tribuit ejus zelo, sed nimio et inculto, qui vitiosa quidem, inquit, sed magnæ fertilitatis signa fundebat ; significabat enim hic zelus nimius, Mosen, ubi excultus foret, zelumque hunc ratione regere et temperare didicisset, fore insignem et animosum populi ducem. Hinc et Oecumenius in *Spisi. Juda*, tradit diabolum in altercatione cum Michaelis corpore Mosis, dixisse Mosen non esse dignum sepultura, eo quod injuste occidisset Ægyptium, cumque non in sepulcro, sed in sabulo sepelivisset.

Tertio, S. Ambrosius, lib. I *Officiorum*. cap. xxxvr, Tutti. S. Thomas et Burgensis hoc Mosis factum tribuunt iustæ defensionem, qua Hebræum injuste invasum defendere tenebatur ex barbaritate. « Qui enim socium non defendit ab injuria, cum potest, tam est in vitio quam ille qui facit,» ait S. Ambrosius. Nam, ut ait Toletus in *Luca* xii, annot. 27, tunc non erat iudex, qui posset injuriam avertere, et injuria erat præsens, nec moram temporis patiebatur : unde Mosis erat tunc subvenire.

Addit Cajetanus hosce profectos operum fuisse publicos hostes et oppressores Hebræorum : ideoque licuisse Hebreis eos occidere, si possent, perinde ac in bello iusto licet hostem et invasorem ubivis occidere.

Quarto, planissime et solidissime, fecit id Moses, ex inspiratione divina auctoritatem adeptus : «t» movebat enim Deus Mosen ad hanc cædem, ut vindicem sui populi agere inciperet, et publicum hostem occideret; hoc enim est quod ait S. Stephanius, *Actor.* vu, 5 : «Fecit ultionem percusso Ægyptio : existimabat autem fratres intelligere, quoniam Deus per manum ipsius daret salutem illis.» Sciebat ergo Moses, adeoque alios passim scire putabat, se jam a Deo designatum esse ducem et vindicem Hebræorum, Deumque velle ut ad hunc ducatum per hanc cædem et vindictam iustam se compararet; adeoque S. Slepphanus hic videtur confirmare historiam Josephi, qui narrat oraculum patri Amram factum, de filio suo Mose vindice et liberatore Hebræorum futuro. Ita S. Augustinus hic, Rupertus, S. Thomas et alii.

Symbolice notat S. Ambrosius, lib. *De Cain et Abel*, Mosen aptum fuisse interfectorem Ægyptii, quia in seipso prius interfecerat ambitum honoris et regni. « Illo, ait, vehit quasdam in se manus injicit, qui interficit voluptates corporis sui. Interfecit ergo Moses Ægyptium hominem; sed non interfecisset, nisi prius in se Ægyptium spiritualis nequitie interemisset, honorem regaliū voluptatum. »

Allegorico, Moses percusso Ægyptio liberavit Hebræum, id est, Christus fracta diaboli potentia liberavit genus humanum. Ægyptius abscondus est sabulo, quia diabolus, ejusque tentamenta absconduntur in bonis temporalibus, quæ instar sabuli vilia, imbecilla et instabilia sunt. Ita Pererius.

13. Ait, — intra se, id est cogitavit; sicut enim Verbum in corde.

Quomodo falam factum est verbum istud? — Hebraice, vere *notum factum est verbum*; noster Interpretes profundius Mosis pathos intellexit, illudque per notam admirationis expressit, quasi diceret : Hanc, vel verone notum factum est verbum istud? sed eodem res redit. Nota : *Verbum* in etonymico usurpant Hebræi pro facto, aut re cuius verbum est index et signum; sic dicitur ;

Mcwto- Bellarminus lib. II *De Verio Dei*, cap. n. Nomen ergo secundo filio Moses imposuit Eliezor, id est, Eli«w. &eus meils adjutor, idque ut doceret fideles pri- eur r mo, exilia el adversa quæquo, Deo nixos, fortiter rr'ml ferre: *secundo*, liberos suos intueri, non ut irrita- Secandi, nienta avanti®, sed ul monumenta divin® largi- tatis, quibus ad gratiarum actionem et Dei obe- Terth. dicnliam incitentur; *tertio*, Dei semper esse me- mores, prolesque Sancto vel Sancti alicujus no- Cairu. mine nuncupare; *quarto*, nomine suo proles ad- monere voluit, ut cogitent unde et quomodo sint nati, quidve Deo debeant, denique quos imitari teneantur.

Ven tx 23. Post multum vero temporis mortuus est rex Ægypti. — Is videlicet sub quo natus Moses, adop- tatus et ad necem quæsitus fuit : hoc enim series historice videtur exposcere. Quæ ratio coegit Ger- ardum Mercatorem, ut non Eusebium, sed Ma- rathonem secutus, hæc omnia quæ hucusque nar- ravit Moses, contigisse censeat sub Armescsmiano, sive Harnesses •rege, quem diutissime, scilicet GG annos, regnasse tradit.

Verum quia certiozem hic chronolognm Euse- bio non habemus, quem passim Catholici sequun- tur, hinc cum iis solidius dicemus, hoc tempore non tantum mortuum fuisse Pharaonem illum, sub quo natus est Moses, sed et duos alios, cum in regno sequentes, qui ejusdem cum eo erant genii et odii in Judæos. Hæc cnim facta videntur paulo ante, et, si Tondello credimus, uno anno ante ducatum Mosis el liberationem Hebraeorum ex Ægypto, cum Moses ageret annum ætatis 79, ad quem nec Harnesses, nec quis alius rex Ægypti regnavit. Dicit ergo Moses hic, instante jam lle- bræorum liberatione, quod rex cos affligens, cum suis asseclis sit mortuus, ut indicet iis, utpote tyrannis, mortuis, llebræos ingemuisse et incla- masse Deum, ut cis mitiorem Pharaonem crearet, aut potius liberatorem mitteret qui eos ex Ægyptia servitute exciperet. Sensus ergo est, q. d. Mor- tuo rege, aliisque tyrannis, Debrai serio invoca- runt Deum pro sua liberatione ; Deusque eos exau- divit, ac sequenti anno, qui fuit 80 Mosis, misit Mosen qui eos liberavit.

Vociferati sunt. — llebræi hic, flagello hoc ser- vitutis exciti, redeuntes ad cor, acrius post mor- tem tyrannorum, quasi major jam libertatis spe- randae detur occasio, vociferantur ad Deum, ut- pote qui solus cos liberaro poterat : ita tribulatio docet Deum invocare; vulgo dicitur : Qui nescit orare, eat ad mare; ibi enim fluctus el pericula docebunt cura precari, Deumque et caelites incla- mare.

Ascendit clamor eorum ad Deum ar operibus. — Chaldæus, propter opera. Hinc Theologi docent op- pressionem pauperum esse peccatum clamans in cœlum, qnod sui enormitate Deum provocet ad celerem opprimentium vindiciam, et oppresso- lum liberationem.

Ver . u. 2Í. Ac recordatus est foederis. — Anthropo-

pathos hic et alibi, Deo memoria et recordatio tribuitur: quia si Deus esset homo, qui hactenus permisisset llebræos affligi, recte eorum oblitus diceretur; jam vero eos liberaro destinans, dice- retur recordare fœderis inili cum Patriarchis, quo promisit se Deum fore eorum, seminisque eorum, peculiari utique el eximia circa cos providentia.

2S. Ei respexit Dominus filios Israel, — ita v. t Romana el Hebr. Respexit autem, et cognovit (uti addunt Hebræa) Deus populum suum, cogitando eum cito liberaro, eique clementem so exhibere.

Nota to *audivit, recordatus est, respexit, cognovit*: hæc enim omnia repetunt et inculcant miram Dei in suos curam, amorem, providentiam, mag- namque et celerem brevi afflore ejus opem el mi- sericordiam. Septuaginta vertunt, *et cognitus est cis*, scilicet liberans cos, quasi diceret : Cognita cis fuit Dei erga se cura et providentia, cum per Mosen coepit et aggressus est eos liberare; unde Noster vertit, *et liberavit cos* : to enim *liberavit hic* actum inchoatum, non consummatum signi- ficat.

Est hoc capite et præccd. illustris locus mora- lis de fructibus adversitatis et patienti®, ejusque exemplum in Mose et llebræis, qui per adversa creverunt, factique sunl populus, Ecclesia et reg- num Dei. Scripsit Tertullianus (quem S. Cypria- i« nus et alii secuti sunt) insignem librum De Pa- tientia, in quo cap. v, ostendit diaboli el omnium O V, hominum peccata, impatienti® esse ascribenda; sequentibus demonstrat, quam eximium sil vilæ antidoten patientia, idque contra quævisadversa; ac *primo*, adversus opum et facultatum jacturam, cap. vin, hæc dat patienti® pharmaca.

Primum : « Omni, ait, pene in loco decontem- nendo sæculo Scripturis dominicis commonemur. Unde el Dominus ipse in nullis divitiis invenitur. »

Secundum, a Dominus semper pauperes justifi- cat, divites prædamnat; radix enim omnium ma- lorum est cupiditas. »

Tertium, « nihil esi nostrum, quoniam Dei sunt omnia, cujus ipsi quoque nos sumus. »

Quartum, a qui damni impatientia concitatur, terrena coelestibus anteponendo, de proximo in Deum peccat. Libenter ergo terrena amittamus, caelestia tueamur : totum licci sæculum pereat, dum patientiam lucrifaciam. »

Quintum, « patientia in detrimentis exercitatio est largiendi ; facit enim nos faciles ad commu- nicandum, et dandum eleemosynam : non piget donare cum, qui non limet perdere. »

Sextum, « gentilium est omnibus detrimentis patientiam adhibere, qui rem pecuniariam for- tassis animæ anteponunt; nos vero non animam pro pecunia, sed pecuniam pro anima deponere convenit, seu sponte in largiendo, seu patienter in amittendo. »

Septimum, « ipsam animam et corpus, in sæculo isto expositum omnibus ad injuriam gerimus, ejusque injuri® patientiam subimus : absit a

servo Christi, ut patientia majoribus tentationibus praeparata, in frivolis excidat. »

Secundo, adversus acria verba cl verbera co-
dcin cap. hæc dat patientire remedia.

Primum : « Dominus inonct: Verberanti tc in faciem, etiain alleram genam obverte. Fatigetur aliena improbitas patientia tua. »

Secundum, «plus improbum illum credis sustinendo; ab eo cnim vapulabit, cujus gratia sustines.»

Tertium, a respice dictum Domini : Cum vos maledixerint, gaudete, n

Quartum, «Dominus ipse maledictus in lege, ct tamen solus csl benedictus; igitur Dominum servi consequamur, ct maledicamur patienter, ut benedicti esse possimus. »

Quintum, «alioqui cruciabor, saltem impatientia muta. »

Sextum, «idcirco qui le lædit, ut doleas, quia fructus lædentis in dolore lresi est; ergo cum fructum ejus everteris non dolendo, ipse dolcal necesse csl, amissione fructus sui : tunc tn non modo illæsus ibis, sed insuper el adversarii tui frustratione oblectatus, cl dolore defensus.»

Tertio, adversus dolorem in morte charorum, cap. ix, hæc dal patientire dolciaria.

Primum : « Lege Apostolum l *Thcss.* iv: De dormientibus non contristemini, » etc.

Secundum, «credimus resurrectionem mortuorum; vacat ergo dolor mortis, vacat ct impatientia doloris. »

Tertium, «cur doleas, si periissc non credis? cur impatienter feras subductum, quem credis reversurum? »

Quartum, « profectio est quam putas mortem, idque ad beatam vitam. »

Quintum, «non csl lugendus qui antecedit, sed plane desiderandus; cur immoderate ferasabiissc, quem mox subsequeris? »

Sextum, «impatientia in hujusmodi cslspei nostra malo ominatur, et fidem praevaricatur. »

Septimum, «Christum licdimus, cum evocatos quosque ab illo, quasi miserandos, non a»quanimiter accipimus. »

Octavum, «Apostolo resistimus dicenti : Cupio dissolvi elesse cum Christo; optimum ergo illud est volum Christianorum, pariter ct nostrum. »

Quarto, adversus ultionis appetitum, cap. ix ct X, hrec dat patientire placamenta.

Primum : « Uree ulciscendi libido negotium curat, aut gloriai, aut malitire; sed gloria ubique vana csl, cl malitia Domino odiosa, hoc quidem loco maxime : quia malum duplicai, quod semel facium est. Quid cnim referi inter provocantem ct provocatum, nisi quod ille prior in maleficio deprehenditur, iste posterior? »

Secundum, «uterquo Lesi Domini reus est, qui omnem nequam prohibet et damnat, quique praecepit malum malo non rependendum. »

Tertium, «quem honorem litabimus Domino,

si nobis arbitrium defensionis (id est ultionis) arrogaverimus? »

Quartum, «quid credimus judicem illum, sinon ct ultorem? hoc sc nobis repromittit dicens : Vindictam mihi, ct ego vindicabo; id est patientiam mihi, ct ego patientiam remunerabor.»

Quintum, « qui vindicat se, honorem unici judicis, id est Dei, abstulit.»

Sextum, «posi vindictam sequilar poenitentia, fuga cl reatus, ut pari modo plectamur. »

Septimum, « nihil impatientia susceptum, sine impetu transigi novit : quidquid impetu actum est, aut offendit, aut corrui, aut præceps abiit »

Octavum, «si levius defendaris, insanies : si uberior, oneraberis. »

Nonum, a quid mihi cum ultione, cujus modum regere non possum, per impatientiam doloris? D

Decimum, « si patientire incubabo, nondolebo: si non dolebo, ulcisci non desiderabo.»

Quinto, contra Satanre insultus, cap. xi, hæc dat patientire roboramenta.

Primum : « Parvula Satanre jacula de sua mediocritate contempnas; maximis pro sua exuberantia codas. »

Secundum, « ubi minor injuria, ibi nulla necessitas impatienti® : at ubi major injuria, ibi necessarius est injurare medela, patientia.»

Tertium, «certemus igitur, qure a malo infliguntur sustinere, ut hostis studium remulatio nostra; requanitnilalis eludat. »

Quartum, « si vero quædam ipsi in nos aut imprudentia, aut sponte eliam superducimus, reque patienter obeamus, qure nobis imputemus. »

Sexto, ad cruces a Deo immissas, hrec dat patientire suslentamina.

Primum : « Si a Domino nonnulla credimus inculi, cui magis quam Domino patientiam praebeamus? »

Secundum, «gaudere cl gratulari nos decet dignatione divinae castigationis : Ego, inquit, quos diligo, castigo. »

Tertium, «Dominus patientes felices praedicat, dicens: Beati pauperes spiritu, beati flentes, beali inites, beati pacifici; gaudete cum vos maledicent, ct peraequentur : merces enim vestra plurima est in cado. »

Septimo, cap. xn, hos patientire fructus assignat : Primus est pax et reconciliatio cum proximis.

Primo, «Patiens implet legem Christi, jubentis m®u*. ignosci fratri, non septies, sed sepluagesies septies; item, ut remittamus fratri offensam, si a Deo veniam cl remissionem cupimus. »

Secundo, «ct Apostoli dicentis : Sol non occidat super iracundiam vestram; non licet ergo nobis una dio sine patientia manere. »

Tertio, «conjugatos dissidentes patientia conciliat : alterum adulterum non facit, alterum emendat. »

Quarto, « prodigum filium patientia patris re-

cupit, vestit, pascit, et apud impatientiam irati fratris excusat. »

S*nn. Secundus patientiæ fructus, est dilectio, sive d»- cliaritas.

« Dilectio summum fidei Sacramentum, Christiani nominis thesaurus, quam Apostolus totis viribus Spiritus Sanctus commendat, cujus nisi patientiæ disciplinis eruditur?»

Primo, o Dilectio, ait, magnanimis est : ita patientiam sumit. »

Secundo, « benefica est : malum patientia non facit. »

Tertio, o non æmulatur : id quidem patientiæ proprium est. »

Quarto, « nec superbum sapit : modestiam de patientia trahit. »

Quinto, o non inflatur, non protervit : et hoc ad patientiam perlinet.

Sexto, « non irritatur, omnia sustinet, omnia tolerat : utique, quia patiens est. »

Septimo, « merito ergo nunquam excidet; exhauriuntur linguæ, scienti», prophetiæ, permanent fides, spes, dilectio : fides, quam Christi patientia induxit; spes, quam hominis patientia exspectat; dilectio, quam Deo magistro patientia comitatur. »

Tertios. Tertius, est, quod patientia suggerat pietatis exercitia, cap. xiii.

aQuæ est negotiatio patientiæ in corpore?»

Primo, «afflictatio carnis, hostia Domino placatoria. »

Secundo, «jejunia cum cinere et sacco conjuncta. »

Tertio, a precationes et deprecationes. »

Quarto, «continentia carnis. »

Quinio, u constantia sub cruce. »

Exempla sunt, a Secatur Isaías, patientiæ viribus armatus, et de Domino non tacet; lapidatur Slephanus, et veniam hostibus suis postulat : Job omnem patientiæ speciem, adversus omnem diaboli vim expungit, quem non abacti greges, non filii uno ruinæ impetu adempti, non corporis cruciatus a patientia exclusit : quale in illo viro fere trum Deus de diabolo extruxit? quale vexillum gloriai, cum ille homo ad omuem acerbum nun-

tium, nihil ex ore promeret, nisi Deo gratias? quid? ridebat Deus; quid? dissecabatur Satan. Hinc omnia duplicia recuperavit. »

Quartus csl, quod patientia caleras virtutesQ^ta. parit, cap. xiv.

Primo, «humilitatem instruit.»

Secundo, « poenitentiam exspectat. »

Tertio, « exomologesin assignat. »

Quarto, « carnem regit. »

Quinto, «spiritum servat.»

Sexto, « linguam frænât. »

Septimo, «manum continet.»

Octavo, «tentationes conculcat.»

Nono, «scandala pellit.»

Decimo, « martyrium consummat. »

Undecimo, « pauperem consolatur, divitem temperat. »

Duodecimo, «servum domino, dominum Deo commendat. »

Decimo tertio, «feminam exornat, virum approbat; amatur in puero, laudatur in juvene, suscipitur in sene; in omni sexu, in omni state formosa est. »

Octavo, patientiæ effigiem ita ad vivum depin-ht-::: git, cap. XV. t2í*

Primo: «Vultus illi tranquillus et placidus.»

Secundo, «frons pura; nulla moeroris aut iræ rugositate contracta. »

Tertio, «supercilia in lætum modum remissa.»

Quarto, «oculi humilitate, non infelicitate dejecti. »

Quinto, «os taciturnitatis rubore signatum.»

Sexto, « color qualis securis et innoxiiis. »

Septimo, « motus frequens capitis in diabolum, et minax risus.»

Octavo, «amictus circum pectora candidus, et corpori impressus, ut qui nec inflatur, nec inquietatur. »

Nono, sedet in throno spiritus ejus mitissimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo livet, sed est tener® serenitatis, apertus et simplex, qucin tertio vidit Elias; nam ubi Deus, ibi et alumna ejus, patientia scilicet : cum ergo spiritus Dei descendit, individua patientia comitatur cum. »

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses pascens oves Jethro, vocatur a Domino in rubo ardente et incombusto; ab coque mittitur ad Pharaonem, ut liberet Ilebreaos. Secundo, vers. 13, rogat nomen Dei, qui ait : Ego sum qui sum.

1. Moyses autem pascebat oves Jethro soceri sui, sacerdotis Madian : cumque minasset gregem ad interiora deserti, venit ad montem Dei Horeb. 2. Apparuitque ei Dominus in flamma ignis de medio rubi, et videbat quod rubus arderet, et non combureretur. 3. Dixit

ergo Moyses : Vadam , et videbo visionem hanc magnam , (pnare non comburatur rubus. 4. Cernens autem Dominus quod pergeret ad videndum, vocavit eum de medio rubi, et ait : Moyses, Moyses. Qui respondit : Adsum. 5. At ille : Ne appropies, inquit, huc; solve calceamentum de pedibus tuis : locus enim , in quo stas, terra sancta est. 6. Et ait : Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham , Deus Isaac, et Deus Jacob. Abscondit Moyses faciem suam : non enim audebat aspicere contra Deum. 7. Cui ait Dominus : Vidi afflictionem populi mei in Ægypto, et clamorem ejus audivi propter duritiam eorum qui præsunt operibus : 8. el sciens dolorem (jus , descendi ut liberem eum de manibus Ægyptiorum, el educam de terra illa in terram bonam , el spatiosam , in terram quæ fluit lacte et mele, ad loca Chananæi, et Iethæi, et Amorrhæi, et Phcrezæi, et Ilevæi, et Jebusæi. 9. Clamor ergo filiorum Israel venit ad me : vidique afflictionem eorum, qua ab Ægyptiis opprimuntur. 10. Sed veni, el mittam te ad Pharaonem , ut educas populum meum , filios Israel, de Ægypto. 11. Dixitque Moyses ad Deum : Quis sum ego ut vadam ad Pharaonem, et educam filios Israel de Ægypto? 12. Quis dixit ei : Ego ero tecum, et hoc habebis signum, quod miserim te : Cum eduxeris populum meum de Ægypto, immolabis Deo super montem istum. 13. Ait Moyses ad Deum : Ecce ego vadam ad filios Israel, el dicam eis : Deus patrum vestrorum misit me ad vos. Si dixerint mihi : Quod es nomen ejus? quid dicam eis? 14. Dixit Deus ad Moysen : Ego sum qui sum. Ait : Sic dices filiis Israel : Qui est, misit me ad vos. 15. Dixitque iterum Deus ad Moysen : Ilæc dices filiis Israel : Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, misit me ad vos; hoc nomen mihi est in æternum , et hoc memoriale meum in generationem et generationem. 16. Vade, et congrega seniores Israel, et dices ad eos : Dominus Deus patrum vestrorum apparuit mihi, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, dicens: Visitans visitavi vos, et vidi omnia quæ acciderunt vobis in Ægypto : 17. el dixi ut educam vos de afflictione Ægypti, in terram Chananæi, et Iethæi, et Amorrhæi, et Phcrezæi, et Ilevæi, et Jebusæi, ad terram fluentem lacte et mele. 18. El audient vocem luam; ingredirisque tu, el seniores Israel, ad regem Ægypti, el dices ad eum : Dominus Deus Hebræorum vocavit nos; ibimus viam trium dierum in solitudinem, ut immolemus Domino Deo nostro. 19. Sed ego scio quod non dimittet vos rex Ægypti ut eatis, nisi per manum validam. 20. Extendam enim manum meam, et percutiam Ægyptum in cunctis mirabilibus meis, quæ facturum sum in medio eorum; post hæc dimittet vos. 21. Daboque gratiam populo huic coram Ægyptiis ; et cum egrediemini, non exhibitis vacui : 22. sed postulabit mulier a vicina sua, et ab hospita sua, vasa argentea et aurea, ac vesles; ponetisque eas super filios et filias vestras, et spoliabitis Ægyptum.

Vers.i. 1. Moyses autem pascebat oves Jethro. — Per 40 annos quibus in Madian vixit, Moses fuit pastor ovium ; totidem deinde annis fuit pastor et dux populi. « Est enim pastoralis ars (ait Philo) præludium ad regnum, hoc est ad regimen hominum, gregis mansuetissimi. Solus potest esse rex usqueque perfectus, qui bene callet artem pastorilium, et curando minora animalia, didicit quomodo præscire debeat præstantioribus. » Sic Saul pascens asinas, a Samuele unctus est in regem ; sic et David ab ovibus ad regnum est vocatus : hinc et Homerus Agamemnonem vocat pastorem populorum.

Triplici hoc quadragenario quasi consecrata est vita Mosis : vixit enim in aula Pharaonis 40 annis; inde fuga elapsus, pavit oves Jethro in 40 annis, et postea regnavit 40 annis in Madian.

Madian 40 rursum annis, ut palet Actor, vn, 30. Tertio ex Madiu rediens in Ægyptum, dux fuit populi in deserto per 40 ultimos vitæ suæ annos: ita Eusebius. Mortuus est enim Moses anno ætatis 120, Deut. cap. ult.

Quæres, quid his 40 annis egerit Moses? Itespondet Philo, primo, cum pascendo oves didicisse pascere et regere populum; secundo, eum se exercuisse in philosophia et sapientia; tertio, non minus virtutibus, et edomandis animi affectibus. « Vana est enim philosophia, nisi in actionem emanet, uti vana est medicina, si morbos curet: ita et Philosophia, si vilia animæ, » ait Plutarchus. Quarto, Moses hisce annis vacavit orationi et contemplationi, qua preparabatur a Deo ad tanti populi regimen, uti mox patebit.

Addit Quinto Pererius : Creditur, ait, Moses tunc scripsisse librum Job, et librum Genescos, ut Hebreos in Ægypto oppressos solaretur et confirmaret, tum exemplo patientiæ Job, et consecutæ consolationis et felicitatis ejus ; tum exemplis patrum Abrahæ, Isaac, Jacob; tum promissis iisdem factis de liberatione ex Ægypto, et possidenda terra Chanaan; sed de hac re alibi dixi.

Jethro soceri sur. — Hæc vera est lectio : sic enim habent Hebræus, Chaldæus, Septuaginta et Homanus, tam hic quam cap. iv, vers. 18, et S. Hieronymus *Contra Illevid*. Male ergo alii legunt : « Jethro cognati sui. » Hinc ergo apparet, quod Sephora, uxor Mosis, fuerit tilia Jethro; cumque eadem cap. n, vers. 21, dicta sit filia Ila-guel, sequitur eundem esse Raguel et Jethro.

Cumque mixasset gregem. — Minare est verbum Latinum, et proprium pastorum baculo oves dirigentium ; hinc grammaticus :

Pastor oves baculo minat, lupo ore minatur.

Ad interiora deserti. — Hebraice, *post desertum*, id est, sequens desertum in posteriora, id est, interiora ejus : ita Chaldæus, Septuaginta, Yatablus et alii. Secessit Moses in intimam eremum, orationis et contemplationis silentioris studio, utque vota pro suis Hebræis liberius et ardentius nuncuparet, utque se exerceret in virtutis stadio sub ratione magistra : quo se ad utrumque vitæ genus, activum scilicet et contemplativum, compararet, ait Philo.

Tragredieris Moraliter, hic disce solitudinem aptissimam esse orationi, cultura) mentis, quieti et perfectioni; unde David, *Psal. lxxv*, ait : « Elongavi fugiens, et mansi in solitudine; » et *Osce n*, Dominus ait : « Ducam te in solitudinem, et loquar ad cor ejus. » Hic discimus pascere et regere tres greges, puta *primo*, corpus et corporis membra et motus; *secundo*, animam, puta omnes sensus et affectiones animæ; *tertio*, spiritum, puta intellectum, voluntatem, memoriam, omnesque cogitationes et affectiones animi, depurare ab omni errorum et vitiorum fæcc, casque ad normam veritatis et legis divinate componere et conformare. Atque hæc est bealitudo hujus vitæ.

Summum enim bonum est animus fortuita derelictus in virtute lætus, extra iuvetum et cupiditatem. » « .b *em sana mens, et in perpetua possessione sanitatis suæ. » Atque, ut ait S. Cyprianus *ad Donacianum* : « Uua placida et fida tranquillitas, una solida et perpetua securitas est, si quis ab inquietantis sæculi turbinibus extractus, Deo suo mente proximus, quidquid apud eideros in rebus humanis sublime ac magnum videtur, infra suam ieiare conscientiam gloriatur : nihil appetere jam, nihil desiderare de sæculo potest qui sæculo major est. » Quin et Seneca, epist. 84 : « Relinque, ait, divitias, aut periculum possidentium, aut onus; relinque corporis voluptates: molliunt et enervant; relique ambitum : tumida res est,

vana, ventosa, nullum habet terminum; tam sollicita est, ne quem ante se videat, quam ne se post alium; laborat invidia, et quidem duplici. Ad sapientiam le dirige, tranquillissimas res, et simul amplissimas pete. Si conscendero hunc verticem libet, cui se fortuna submisit, omnia quidem sub te, quæ pro excelsissimis habentur, aspicias. »

Hac de causa olim tot millia Sanctorum in eremum Seditati, concesserunt. Ha Paulus primus Eremita in eremo 79 annis, Onufrius 70, incogniti vixerunt, sed in morte cogniti sunt, cum a solitudine terrena ad celebritatem coelestem transferrentur. Dicebat Arsenius : « Non posse se cum Deo simul et hominibus habitare. » S. Antonius a Constantino Imperatore vocatus, ire noluit, dicens : « Si ad Imperatorem venero, Antouius ero : si minus, Abbas Antonius. » Idem suis dicebat : « Non expedit Christi servis sæcularium domos frequentare : sicut enim pisces de aqua educti, languescere et emori solent; ita monachus extra coenobium confabulationi vacans, ad cordis tepiditatem redigitur, et circa spiritalia exercitia efficitur (ardior. »

Suatocopius, rex Bohemi, vicius ab Arnulpho Imperatore, fugit in eremum, cumque eremitis incognitus vixit. Moriens eos vocavit, dixitque : « Ego sum rex Bohemorum, qui pralio victus ad vos confugi; et regiam vitam et privatam expertus morior : nulla regni fortuna est tranquillitati eremi præferenda. Hic securus somnus dulces herbarum radices efficit : ibi cura et pericula nullum cibum, nullum potum non amarum reddunt. Quod vitæ mihi Deus dedit apud vos, felix peregi : in regno quidquid ejus transactum est, mors verius quam vita fuit. » Ita Æneas Silvius, *Ilist. Bohem.* cap. xm.

Ita et Carolus V Imperator dicere solebat, a se resignato imperio plus voluptatis in sua monastica solitudine percepisse uno die, quam ex omnibus suis victoriis et triumphis, » quibus præcætris felix fuit.

Audi S. Hieronymum in cremona : a Sicubi, ait, concava vallium, aspera montium, prarupta rupium cernebam, ibi inæ orationis locus : et, ut ipse mihi testis est Dominus, post nullas lacrymas, post cælo inhærentes oculos, nonnunquam videbar mihi interesse agminibus angelorum, et lætus gaudensque cantabam : Post te in odorem unguentorum tuorum curremus. » Ita ipse ad Euslochiutn De *Virgin*.

Qui ergo Deo et angelis frui cupit, dicat in cella sua : « Elongavi fugiens, et mansi in solitudine ; » ibi audiet Deum sibi loquentem : « Ducam te in solitudinem, et loquar illi ad cor. » Recte ergo S. Hieronymus *ad Iusticum* monachum : « Quamdiu, ait, in patria tua es, habeto cellulani pro paradiso, varia Scriptura poma decerpe, his utere deliciis. » Et S. Bernardus : « Cella, ait, est cælum terrestre. » Denique S. Ilie-

ronymus *ad Heliodorum* : « O desertum, ait, floribus Christi vernans ! o solitudo in qua nascuntur lapides, de quibus in Apocalypsi civitas Regis magni extruitur ! o eremus familiaris Deo gaudens ! »

Venit ad montem Dei Horeb. — Dicitur hic « mons Dei » per prolepsin : nam non tunc, sed postea hic mons a Dei gloria ibi revelata (ut vertit Clnl-dæus), data quo ibidem lege *Exodi* xix, dictus est < mons Dei. »

r-aidi. Horeb. — Ille est Sina mons : qui dicitur *Horeb* a siccitate vel solitudine. Idem dicitur *Sina* a ruborum copia; r" W sene enim hebraico rubum significat. Notat tamen Adrichomius et alii, *Horeb* proprie esse partem, vel jugum eminens montis Sina. Nota : in Sina facta sunt octo mirabilia, Pnmo> Deus hic apparuit Mosi in rubo. Secundo, r Moses ibidem percussit petram, aquas ex ea dedit populo, ut patet cap. xvii, vers. 6. Tercio, Moses ibidem orans et levans manus obtinuit ut Josué vinceret Amalech, cap. xvii, vers. 10. Quarto, ibidem datum est lex a Deo, *Exodi* xix. Quinto, ibidem Moses quadraginta diebus sine cibo vixit colloquens cum Deo, tabulasque legis accepit. Sexto, ibidem Hebræi adorarunt vitulum aureum; ideoque Moses tabulas legis confregit, et multos ex populo trucidavit. Septimo, ibidem Elias vidit Deum in sibilo auræ tenuis, III Bej. cap. xix. Octavo, in hoc monte corpus B. Catharinæ per angelos sepultura est. Denique in Sina erectum est nobile illud asceterium, sive monasterium, in quo viri religiosi mire se exercebant ad omnes labores pœnitentiæ, orationis et virtutum omnium, cui præfuit B. Joannes Climacus, qui ibidem quasi alter Moses tabulas legis divine, puta institutiones vitæ monasticæ et religiosas perfectionis, orando et meditando a Deo accepit, quas et posteris scripto reliquit in insigni illo libro, qui vocatur *Climax*, sive *Scala paradisi*.

Wi. 2. Apparuitque ei Dominus. — Facta est hæc apparitio Mosi, cum 40 annis habitasset in Madian, anno vitæ ejus octogesimo, ut patet *Ad.* cap. vn, vers. 30. Nam mox ab hac visione missus est a Deo in Ægyptum ad Pharaonem pro liberatione Hebræorum : hoc autem contigit anno Mosis 80, ut patet *Exodi* vn, 7.

Causam hujus rei mysticam insignem dicit S. Gregorius, lib. XXIII *Moral*, cap. xx, vel juxta aliam editionem, xn, quod scilicet voluerit Deus per 40 annos Moysen abstrahere ab inquietis terrenorum desideriorum tumultibus, et quasi obdormire; ut sic internam Dei vocem mereretur percipere, a Unde et viri sancti (ait), qui exterioribus ministeriis deservire officii necessitate coguntur, studiose semper ad cordis secreta refugiunt. »

Dominus. — Hebraice, *angelus Domini*; sic et Septuaginta et Chaldæus. Quæres, quisnam hic fuerit? Theodorclaus putat fuisse Filium Dei : hic enim angelus, vers. I i, vocat se Deum; erat ergo et angelus et Deus; erat ergo Filius Dei : hic enim

solus est angelus, id est nuntius et legatus missus a Patre ; unde *Isaia* ix, vocatur « magni consilii angelus. »

Verum dico fuisse hunc verum angelum : probatur, *primo*, quia simpliciter hic vocatur angelus; *secundo*, quia *Actor*, vn, 30, S. Stephanus disertè asserit cum fuisse angelum; *tertio*, quia communis est Theologorum cum S. Dionysio, capit. IV *Coelestis Hierarch.*, sententia, omnes Dei apparitiones in veteri Testamento factas esse per angelos; unde et celeberrima illa apparitio *Erode* cap. xix, qua data est lex, facta est per angelos, ut patet *Galat.* m, 19.

Dices : Quomodo ergo hic angelus se vocat Deum? Despondeo : Quia licet obsequio esset angelus, inspiratione tamen, repræsentatione et auctoritate erat Deus; sustinebat enim et representabat personam Dei a quo missus erat, quique ei inspirabat ea quæ diceret, et per eum loquebatur.

Porro angelus hic gerebat personam et vicem secundæ personæ SS. Trinitatis : nam quod dicit vers. 8, a descendi ut liberem eum, et populum scilicet Hebræorum, allegorica significabat Filium Dei quandoque descensurum ad nos, nostramque carnem, ut nos peccatis liberarci : sicut et angelus ille, qui viam in deserto Hebræis prævit in Chanaan, obibat personam Christi, qui nos e terris ducit in cælum. Ume et multi Patres censent, in omnibus apparitionibus veteris Testamenti repræsentatum fuisse Filium, non Patrem, non Spiritum Sanctum. Ita S. Justinus, *Contra Tryphonem*; Tertullianus, lib. II *Contra Marcionem*; Hilarius, lib. IV *De Trinitate*; Ambrosius, lib. I *De Fide*; Chrysostomus, in cap. vu *Actorum*.

Angelum hunc fuisse S. Michael, probabile est : Michael enim olim erat custos Synagogæ, uti jam Ecclesiæ; hic autem Angelus apparuit Mosi, non ut privato, sed ut futuro duci populi, et principi Synagogæ. cumque ut talem instruxit, et misit ad Pharaonem : unde idem apparuit Josué inducenti populum in terram promissam; rogatus enim quis esset, *Josué* v, 11, respondit : a Sum princeps exercitus Domini, » qui non est alius quam Michael.

Michael ergo ex medio rubi lucidiore flamma luxa oculis, voce, auribus Mosis se prodebat : nam nullam hic certam angeli formam, verbi gratia humanam, vidisse Moysen salis iudicantem sequentem. Rationem dicit Moyses *Dex.* iv, ne Hebræi in idola proclives, ejus sibi idolum effingere possent. Apparuit ergo in igne et rubo tantum, eo quod nec illorum, nec ex illis statua, vel idolum formari possit, ait Augustinus in *Quæst. S. Scriptura*, quæst. XX. Quare non videtur verum phantasma, quod Philo hic comminiscitur, dum ait : « E medio rubi promicabat forma quædam pulcherrima, nulli visibili similis, divinum plane simulacrum, ludo fulgens clarissimum, ut Moyses suspicari posset Dei esse imaginem; vocemus eam

angelum. » Deus itaque hic Mosi nullam aliam sui speciem exhibuit, nisi ignis; in coque solo, sive quasi solio suo, sive potius quasi symbolo et hieroglyphico, quo repræsentaretur et adumbraretur, apparuit.

In flamma ignis de medio rubi. — Erat hæc non species vel similitudo ignis, sed verus ignis; alio* qui enim deceptus fuisset Moses, putans verum esse ignem. Et quod quæres fuisset miraculum, si simulatus vel larvatus ignis non combussisset rubum? potius miraculum fuisset, si combussisset.

Nota : Ille ignis fuit productus a Deo, vel potius non ignis angelo ex aere, aliava materia vicina rubo; illique materiei subjective inhæsit, non autem rubo : si enim ignis subjective fuisset in rubo, rubus fuisset in ignem conversus, ac proinde corruptus et consumptus. Angelus ergo, qui de more fuit hic administer Dei, ignem hunc naturaliter applicando activa passivis produxit, vel aliunde attulit; cumque apposito sulphure, aliava materia et fomite aluit et fovit; simulque impedivit ne ageret in rubum, inducendo rubo liquorem, aut succum aliquem viscosum et frigidissimum, qui igni vel potius flammæ tenui resisteret: qua ratione aliqui circumforanei putantur naturaliter manus suas immittere in plumbum liquefactum, eo quod manus ante liquore tali qui calori plumbi liquati resistat, imbuerint; aut id fecit angelus alio modo et causa naturali. Facilius tamen dici potest Deum hic actionem ignis suspendisse, uti mox explicabo.

Et videbat quod rubus arderet, et non combureretur. — Proprio non ardebat rubus, sed quisquis cum vidisset, ardere dixisset : arderet enim est flammam ex se spargere ; rubus vero flammam non spargebat, cum hoc ignis sit solius, qui rubum non pervaserat, ut esset ignitus : sed rubo tantum contiguus, ita proxime ramos et folia ejus ambiebat, ut ignitus flammam vomere videretur. S. Scriptura enim sæpe, præsertim in phænomenis rebusque apparentibus, loquitur de iis non ut in se a parte rei sunt, sed prout apparent, sive prout homines vulgo de iis censent et loquuntur. Ita ergo hic rubus ardore dicitur, quia hominibus rem causamque rei secretam ignorantibus, aidere videbatur, omnesque videntes, eum ardere dixissent. Adde posse esse synecdochē; rubus enim arsisse dicitur, quia pars rubi, puta folia sicca rubi, aerque rubo mixtus ardebant. Rubus enim, æque ac silva, vocatur totum complexum, puta totum aggregatum verprium, fruticum et arborum, cum acre omni-que alia materia, quæ illi inserta et immixta est. Jam autem in hoc aggregato, esto pars una, scilicet rami et folia viridia, non arderent, altera tamen, puta aeris hinc inde immixti, stipularum, stirpium et foliorum siccorum, ardebat.

Illustre hoc fuisse videtur Dei miraculum : Deus enim hic conservabat ignis substantiam; sed ac-

tionem et ustionem ejus impendebat (subducendo totum concursum et influxum suum), ne ageret in rubum, vel virentia ejus folia minimum afflaret, aut desiccaret. Deo enim cum igne nolente concurrere ut urat, ne infernus totus vel stupam adusserit ; nam certum est illud Theologorum axioma : nullam rem creatam posso operari absque actuali Dei concursu cum alia re. Simili modo Deus tres pueros in fornace Babylonica illa servavit, et hoc est, ait S. Basilius in *Psal.* xxviii, quod ait Psaltes : « Vox Domini intercidentis flammam ignis, » cum apud pios, puta tres pueros jam dictos, illi lucendi vim tribuit, non urendi; apud impios vero et damnatos, illi urendi vim tribuit, non lucendi : ignis enim inferni damnatos non illuminat, sed urit, ait S. Basilius. Hinc recte ait Philo: Rubus hic in cremabilis, nona flamma uri, sed potius ipsam flammam urere et consumere videbatur; flamma vero quæ solet urere rubum, hic non urere, sed potius a rubo uri et consumi videbatur.

Quæres, quid ad litteram significet hic ignis, et rubus ardens et incombustus ?

Respondeo : Ille ignis significabat Deum per Rskm Ægyptios rubum, id est Judæos, incendentes et affligentes, sed non consumentes : quin potius eos splendidiore et fortiores afflictebant : rubus autem enim frutex debilis est et senticosus, et vel solo contactu vulnerans ; hic autem illæsus ab igne mansit, coque fuit superior : quæ res significat præsentem infirmitatem plebæ convertendam in magnum robur, quodque ipsi per graves et nullas plagas, quasi per spinas rubi, puncturi et valde vulneraturi essent Ægyptios, a quibus tunc vexabantur (ait Philo et Theodorctus). Rubus ergo hic tacite, ait Philo, tam Hebræis afflicto, quam Ægyptiis affligentibus, inclamabat: « Nolite succumbere, o Hebræi ! hæc vestra infirmitas, est potentia quæ punget et verberabit Ægyptios : qui delere cupiunt vos, inviti servabunt; tot mala illæsi evadetis, et cum maximo vastari videbimini, tunc maxime enitescet gloria vestra. Vos quoque crudeles, et igni voraci similes, innocentium oppressores (Ægyptii), ne nimium confidite viribus vestris ; cogitato invictissimas, quas putatis, opes vestras aliquando deletum iri; ecce flamma suapte natura urens, ut lignum uritur; lignum vero cremabile, urit in modum ignis. »

Quæres *secundo*, quid hic rubus ardens et incombustus significet allegorico?

Respondeo : Ignis in rubo, et Deus in carne, sive Verbum caro facium. Rubus enim spinosus, asper, humilis et vilis significat Christi humanitatem, quam ipso sponte multis ærumnis et laboribus subjectam, pauperem, humilem et despicabilem salutis nostræ causa suscepit; jam sicut ignis rubum, ita deitas humanitatem, ejusque mortalitatem et infirmitatem non consumpsit. a Per succensum rubum, ait S. Gregorius,

lib. XXVHI Mora/., cap. n, Mosen alloquens Deus, quid aliud ostendit, nisi quod ex illo populo exiret, qui in igne deitatis, carnis noslræ dolores, quasi rubi spinas, susciperet; et inconsumptam humanitatis noslræ substantiam etiam in ipsa divinitatis flamma servaret? » Hinc et Cyrillus contra Eutychctem probat duas naturas in Christo mansisse integras, illæsas et inconfusas, sicut in rubo hoc integer mansit tam robus, quam ignis, Rursum ignis in rubo, quidquid obganniat Calvinus, est Deus in B. Virgine conceptus, et B. VirgU natus illcesa ejus virginitate. Ita Theodorctus, Ru-
* ao-pertus, S. Bernardus, serm. *De D. Maria*, in illud Apoca!. ni : « Signum magnum apparuit, » cl Gregorius Nyssenus, orat. *De Christi Nativit.* : « Ut frutex, ait, incendit ignem, et non crematur : itidem etiam Virgo et lumen parit, et non corrumpitur, » Hinc tota Ecclesia canit : « Rubum quem viderat Moses incombustum, conservatam agnovimus luam laudabilem virginitatem, sancta Virgini. Dei genitrix. » Ubi nota apte virginitatem compa-
J rari rubo, quia per humilitatem el asperitatem cur/ vilæ conservari debet : in deliciis enim, æque ac in superbia, castitas est in periculo.

Porro S. Hieronymus, serin. *De Assumptione* : a B. Virgo, ait, est lana candidissima, ad quam cum accessisset Spiritus Sanctus, ut lana infecta conchylio vertitur in purpuram, versa est et ipsa in matrem Dei, ut non sil quod jam erat. » Ardebat igilur divino quasi accensa murice, ac radiis vallala candentibus, rubus factus est ardens incombustus. El S. Leo, serm. 1 *De Natimi.* : « Merito, ait, virginem integritati nihil corruptionis intulit partus salutis; quia custodia fuit pudoris, editio veritatis. »

Quapropter Abbas ille qui Porphyriam meretricem convertit, suspicionemque sceleris cum ea commissi incurrit, ab ea moriens se purgavit veste illæsa ignem ferens, ac dicens : a Credito, fratres, quia sicut Deus rubum custodivit incombustum ab igne, sicut nec tunicam hanc meam incenderunt prunro istæ, ita ncc ego agnovi peccatum mulieris, ex quo natus sum. » Ita habetur in Vita S. Joannis Eleemosynarii. Sic et S. Cuncgundis castitatem suam probavit coram marito Henrico Imperatore, ambulando Hitesc nudis pedibus super candens ferrum. Insuper Verbum Dei in rubo est Verbum Dei in cruce, quia utrobiquo inter spinas. Audi Clementem Alexandrinum, lib. II *Paring.* cap.vin : « Ut quod primum per rubum visum fuerat Verbum, per spinam rursus assumptam ostenderet, omnia esso unius polenti®, cum sit unus Patris Filius principium et finis sæculi. »

Ihii « t Nola *secundo*, ignem apte significaro divinila- u, il °l, tem, ideoque Deum in veteri Testamento passim jrii ' apparuisse specie ignis : idquo *primo*, quia ignis u»-l. est elementum subtilissimum; Deus autem est '« Iii purissimus spiritus. *Secundo*, quia ignis csl luci- ' (Ussimus; Deus autem est lux immensa, Beatos

illuminans, affectum delcclans, actusque omnes Sanctorum dirigens. *Tertio*, quia ignis est calidis- Tertiu simus; Deus autem suo calore omnia vivificat, purgat, animat, imo et cum vult, irascitur, punit, adurit et devastat zelo iræ suæ. *Quarto*, quia ig- Qnuu. nis est levissimus; Deus aulem in altissimis habitat. *Quinto*, quia ignis est immixtus, et simpli- Qaicu. cissimus; talis est et Deus. Vide S. Dionysium, *Calctis Hierarch*, cap. xv, et S. Tbomam in *Isaix* cap. X. Hinc Pers® ignem coluerunt quasi Deum, et Chaldæi *Ur*, id est ignem, adorarunt : Romani quoque ignem sacrum, quasi Vestam coluerunt. Do hoc ignis symbolo plura dicam Levit ix, in fine.

Quæres *tertio*, quid tropologice significet hic ignis in rubo?

Respondeo : Ignis in rubo est tribulatio in ho- TropoU- mino sancto, humili et mortificato; talem enim tribulatio non urit, non lædit, sed illustrat e IrUlri>'... roborat. Ubi nola : Rubus, quia frutex est vilis et uu* ja asper, apte significat virum humilem et mortificatum, in quo ignis, id est Deus, habitat, et se Cur?' suaque arcana manifestat; sicut rubus sepit vineam, sic humilitas cl mortificatio sopiunt virtutes; et sicut nemo audet contrectare rubum, ita daemon vero humilem cl morlificialum formidat et refugit, inquit Percrrius.

Huc facit quod scribit Philo in Vita Mosis, nimirum, per Dei potentiam rubum incorruptibilem facium in medio ignis, imo perinde ac si flamma fonte desuper manante rigaretur, viridiorem visum. Hæc csl enim, inquit S. Chrysostomus, omnipotenti® Dei vis, ut per contraria operetur contraria, scilicet calorem per aquam, frigus per ignem. Itaque Deo, quando ipse vull, torrens flamma torrentis csl instar, cl aqua refrigerans vicem habet incendii. Sic et Nyssenus : Cum medio, ait, dic alia pnesiantior quam solaris lux circa oculos effulsisset, vidit arbustum ardens, cujus tamen rami continua quasi irrigatione virescebant. Ita virescit, viget et splendet adversis agitata virtus.

Rursum hic rubus significat hominem perfectum, in quo jungitur ignis, id est chanlas, et rubus, id est humilitas cl austeritas vilæ. Perfectus enim, instar ignis, austera et dura non tantum amplectitur et suscipit, sed etiam ambit et invadit. Scribit Seneca de scipso, *epist.* 63 : « In quacumque positione mentis sim, cum lego Sextium, libet omnes casus provocare, libet exclamare : Quid cessas, fortuna?congregedere, paratus sum : illius animum induo, qui quænl ub? se experiatur, ubi virtutem suam ostendat :

Spumaotcmquo dari pec ra inter inertia, volis
Optat aprum, aut fulvum dcscentlerc monte leonem.

» Libet aliquid habere quod vincam, cujus patientia exercear. » Quid hic dicat Christianus? quid Religiosus? dicat sano : Cum Christum in cruce intueor, vl lego: « Cernis ut in loto corpore

sculptus amor? » libel exclamare cum Paulo : c Quis nos separabit a diaritate Christi? n Veniat tribulatio, veniat angustia, veniat fames, nuditas, contemptus, certus sum quia neque mors, neque vita, etc., poterit me separare, etc. Dicat cum S. Ignatio : « Ignis, crux, besli®, ossium confractiones, omnia tormenta diaboli in me veniant, lanium ul Christo fruar. »

taw- Anagogice, ignis in rubo est lumen glori® ip-
*• saque bcatitudo et gloria in anima et carne hu-
ta h. mana. ItaS. Ambrosius in *Psal.* x l i i i : « Ideo, ait, menglo-
rubus urebatur, et non exurebatur, quia terram istam qu® nobis spinas peccatorum germinat, utc. disponebat urere per continenti® disciplinam. Revelavit ergo in hoc futurum quoddam corporei splendoris indicium, quo per resurrectionem caro nostra fulgeret. Quid enim significat ignis innoxius, nisi lumina resurgentium? n

Symboli- Quæres, quarto, quid symbolice siguificet ignis
“*o” in rubo?

cfnbirin Respondeo *primo* : Ignis in rubo est concupis-
jo>to. centia remanens in justo; hoc enim igue, quasi magna tcntalione et tribulatione (hanc enim significat hic *ignis*), circumdatus est juslus; verum ab eo non uritur, quia manet in eo fomes peccati, sed non regnat in eo peccatum.

Swnnão, *Secundo*, ignis in rubo significat qualis debeat
drM// - csse Moscs’ ’d est rector populi : scilicet quod de-
M igni» beat esse ignis, per sapientiam, qua sciat popu-
pr th*. Ium docere et regere; et per charitalem et com-
h'VX» P155'0110111 > Q'ia norit populi necessitatibus sub-
k — venire, vilia tolerare, infirmitatibus condolere, riuicui. iursum rector debet esse rubus, id est, sapienti® et charitati conjunctas habere spinas justitiae et severitatis ad puniendum et castigandum errantes, maxime inobedientes et rebelles.

Tertio. *Tertio*, ignis in rubo symbolum est consum-
niî» «t ,na*æ sapienti®, qu® consistit in cognitione Dei
< ^uiii» O’c cni,n est ignis) et nostri (homines enim sunl
Ixiico- rubus); unde orabat S. Franciscus : « Quis tu, Domine, quis ego? noverim te, noverim me; n tu es abyssus sapienti®, bonitatis, polenti®, virtutis, omnis boui, et lotius culis; ego sum abys- sus ignorantî®, inaliti®, infirmitatis, viliorum el nihili : « abyssus n ergo miseri® me® « invo- cat abyssum » misericordi® tu®, ‘i in voco cata- ractarum tuarum, p

v»Γ». *. 4. Et ait. — Angelus hanc vocem in aere for-
mavit, cum certa ratione cl modulo ita collidendo, ul plane referret veram locutionem vitalem et humanam.

Moïses, Moïses. — Ostendit hic Deus se suos ita curare, ut cos cx nomine norit, vocet cl diri- gat : repetitione autem hac nominis, acrius Mosis aures animumque pulsât, cumque ad attentionem excitat.

ADSUM, — præsto sum ut obsequar, da quod jubes, et jube quod vis.

Vm. s 5. Solve calceaml mil m de i’ediûs tuis. — Qu®-
c«r M»- rcs cur hoc Mosi jusserit Deus? Respondet *primo*

Diodorus, ul Moses terram hanc nudis pedibus «jdt calcando, eam sua sanctitate sanctificaret; sedl'''* obstat id quod sequitur: «Locus enim in quo stas, terra sancta est ; » non ergo erat terra hæc sane- Mn
tificanda a Mose; sed jam sancta, potius sanctifi- l'H'>
calura erat Moscn. x

Secundo, alii sic explicant : solve calceos, ulhoc Skul» symbolo cedas ovibus et pecudibus tuis, casque tecum in Deum transferas, ul totus deinceps in Dei jus et obsequium transeas; olim enim cum quis jure suo cederet, illudque in propinquum, fratrem , vel cognatum transferret, exuebat calceos, ut patet *Bulli* iv, 7. Ita Lipomanus. Sed hic ritus et cæremonia, post hæc tempora, cl post datam legem incæpit.

Dico ergo ad litteram : Moses hic, cum per mo- Tui dum natur® audacter, curiose ac parum religiose ad scrutandum hoc mysterium ignis in rubo, vellet accedere, prohibitus est ab angelo, jussus- que calceos exuere, ut reverentiam exhiberet di- vin® majestati, qu® in loco hoc præsentiam suam exhibebat, utque magna animi submissione ac veneratione, ad percipiendum indidem Dei ora- culum accederet. Ita Eusebius, Hugo Victorious, Rupertus, Cajetanus. Hac enim eadem de causa Josué quoque cap. v, vers. Ia, jussus fuit exuere calceos. Hic ritus descendit a mancipiis; hæc enim nudis pedibus incedebant, quasi qu® subjecta essent dominis, illosque revererentur cl timerent; hinc nudare pedes signum erat servitutis et reve- renti®. Oppositum hujus, scilicet herilem potes- tatem et dominatum , significabat calceus. Hinc dicitur *Ps.* l ix, 10 : a In Idumæam extendam calceamentum meum, mihi alienigen® subditi sunt. » Hinc etiam Joannes Baptista, ut Christi excellen- tiam et majestatem declararet, illum inducit cal- ceatum, sc vero quasi servum, qui nudis pedibus incedens, vix audet corrigiam calceamentorum ejus solve- re. Vide hic quanta reverentia templis locisque Deo dicatis debeamur, vide et quam ce- remonias externas probet, imo exigat Deus. Hinc Swrl> et sacerdotes Aaroniciin tabernaculo, nudis pedi- bus sua munia obibant, ut dicam cap. xxx, vers. t',.. 19. Idem factitasse Gentiles Græcos idolorum sa-n üj* cerdotes, testatur hic Procopius. Similiter ex re- verentia, sacerdotes Dagon non calcabant limen t4;i « templi Dagon, ut dicitur I *Peg.* cap. v, vers. 5.

Quin cl Pylliagor® fuit dogma : « Nudis pedi- bus sacrifica, » quod tum alii, tum Lacedaemonii susceperunt. Scribit et Josephus lib. II *Belli, cap.* XV, Berenicen regis Agripp® sororem, cum Hiero- solytnam profecta esset voti causa, rem sacram facturam idem fecisse, atque nudipedem ante flori præsidis tribunal stetisse. Hinc illa quoque divi Leonis, sermone *De jejunio*, vox : « Habeant illi (Jud®i) nudipedalia sua, et in tristitia vultuum ostendant otiosa jejunia. » Nunc quoque Mauri et Saraceni templa in quibus sacra facturi sunt, non ingrediuntur nisi calceis depositis. Ergo Pythagorum hac sententia monuisse puto, ut inter

sacrificandum mundanis relidis curis et a scelerum inquinamentis expiati, rei divinæ operam darent. Nam cl lavare pedes mystice expurgarom mentem dicimus, qua do re et nostri Theologi mandatum Domini de pedum lotionem exponunt; et simul illud, excutiendos pulveres do pedibus. Euthymius quoquo pedes pro cogitationibus in *Psalmo* lxxii exponit. Per pedes (ait) cogitationes intelligit, voluti quæ animæ nostræ religionem, pedum instar regunt ac sustinent.

Corpi Symbolice, calceamenta fiunt ex pellibus animalium mortuorum : depositione ergo calceamentorum significavit Deus Mosi, ul deposito okraa mortis metu, aggredederetur fidenter munus liber-

P°PUL* ilebræi, quod ei tunc Deus volebat aw. injungere ; utque corpus cl vitam lam facile quam calceum exuere disceret, pro Dei amore et reverentia, proque spe æternæ vilæ: corpore enim ad obsequium Dei tantum, non autem ad propriam voluntatem aut voluptatem utendum est. Ita S. Ambrosius, lib. VII in *Lucam*, cap. x.

Addunt aliqui jussum Moscm excalceare se, ut similis esset Hebræis, qui quasi servi nudipedes in Ægypto incedebant, calcantes lutum et paleas, q. d. Habitu assimila te luis, quorum te ducem desolino, porta eorum probrum, imo improprium Christi, *Ilcbr.* xr, 2G.

Tropob- Tropologice, depositio calceorum significabat
 ^atur0 duci cl doctori populi Dei omnes curas, cogitationes, affectiones et sollicitudines ttas terrenas, et mortali vilæ adhaerentes prorsus ab- uor/r jiciendas esse : nil enim in eis mortalo vult esse r.nt da- Deus, ait S. Ambrosius. Hac enim de causa angeli d.eque pinguntur nudis pedibus, et discalceati : a Hoc c*ht. ^nim significat, quod liberi, absoluti et expediti, atque ab exterioris omnis abjectionis labe sint puri, cl ad divinæ simplicitatis similitudinem pro viribus tendant, » ait S. Dionysius, *Coelestis Hierarch.* cap. XV. Quocirca Nyssenius tradit Moscm postquam hic calceos exuit, nunquam amplius eos induisse. «Postquam, ait, ex divino mandato semel cadaveroso pellium tegumento pedes exsolvit, quo tempore in solo sacro incedebat, nunquam deinceps calceamentis pedes cinxisse traditur. »

Secundo, ci qui accedit ad divina mysteria Dei- que contemplationem, deponenda esso calceamenta, id est, passionem et affectionem, simul et rationes humanas et terrenas; hinc cl Christus ante Eucharistiam lavit pedes discipulorum, ut hac re significaret communicaturis purificandos esse affectus animi, cl regulares cupiditates curasquo abjiciendas esse. Denique Nyssenius : « Moses, inquit, accedens ad Deum, in rubo calceos solvit, ut disceret, nil carum rerum qitro aut sensu comprehenduntur, aut menta preter supremam essentiam, quæ omnium causa est, cl e qua omnia pendent, vere subsistere, »

Ven.0. G. Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, — q. d. Ego sum Deus quem olim coluc-

runt, et nunc quoque colunt Abraham, Isaac cl Jacob; quibus proinde suorum posterorum salutem desiderantibus, et pro ea assidue in limbo orantibus, fidem, quam olim dedi de vestra liberatione, jam præslabo (i).

Ex hoc loco Christus *Matth.* xxn, 33, contra Sadducæos probat animæ immortalitatem, et consequenter resurrectionem mortuorum ; hæc enim tam ex sententia Sadducæorum, quos impugnat ibi Christus, quam naturaliter a parte rei connexa sunt. Sadducæi enim, uti cl alii plerique, negarunt resurrectionem ex hoc capite, quod negarent animæ immortalitatem, ul patet ex Josepho, lib. II *De Bello*, vn, et *Actor.* xxnr, 8. Hinc Christus cis ait : « Non est Deus mortuorum, » quem scilicet mortui colant, aut qui de mortuis gloriantur; « sed viventium; » vivunt ergo etiamnum Ires hi patriarchæ apud Deum, qui animas eorum vivas conservat, brevique eas redivivo corpore vestiet.

Quæres, cur Deus hic, et deinceps sæpe, se vocet Deum Abraham, Isaac et Jacob, potius quam Abel, Noe cl aliorum? Respondeo *primo*, quia hi Abn- tres fuerunt proximi parentes clconditores populi him» Ilebræi, cujus dux futurus erat Moses, clad quem VñJh?*

refertur lotum vetus Testamentum.

Prima

Secundo, quia Abraham fuit pater credentium, populique fidelis, cum quo Deus fædus iniit, in quo Abrahæ successit Isaac et Jacob.

Tertio, quia Abrahæ, Isaac cl Jacob promissa Tutu, fuit Chanaan, in quam per Moscm Hebreos inducere volebat Deus.

Quarto, quia hisce tribus familiaris cl mire beneficis fuerat Deus, eorumque posteris se benefacturum promiserat.

?

5'

Quinto, quia in his tribus eximia eluxerunt virtutes : in Abraham fides et obedientia, in Isaac puritas animi cl innocentia, in Jacob laborum el ærumnarum patientia et constantia; unde horum trium acta fere sola enarrat Moses in Genesi. Hinc et Ilebræi in afflictione soliti sunt Deum invocare, sibi que veniam et gratiam petere per merita Abrahæ, Isaac et Jacob, ut patet *Daniel*, ni, 25. Horum ergo trium nomina, æque ac virtutes; tanquam sibi gratissimas et jucundissimas, posteris eorum objicit Deus, ut ipsi eas imitentur : domesticum enim virtutis exemplum miram habet vim ad aliorum animos eodem incitandos : Narrai Plutarchus de Themistocle, quod ipso adolescens existens symposiis et scortis vacaret; sed mox ut audivit Miltiadis victoriam apud Marathonem, ista relinquens, alia prorsus cogitare ccepit. Mirantibus mutationem dixit : « Non sinit dormire me, aut socordem esse trophæum Miltiadis. » Hinc Christus Judæis jactantibus : a Filii Abrahæ sumus : Si, inquit, estis filii Abrahæ, opera Abrahæ facite. »

Quæres *secundo*, cur hic ter, puta ad singulos,

(I) Tò Deus patris tui collective dictum videtur, pro patrum tuorum, vel uniuscujusque patruum tuorum.

Ca d> repetatur nomen Dei dicendo : « Ego sum Deus
men  /  Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob? » Respondeo
Lou Pnn, / ut ostendat Deus quantam singulorum ha-
beat curam, quod scilicet singulorum sil Deus,
id est provisor et benefactor.

Renodi. Secundo, ut ostendat intimam suam amicitiam
et beneficentiam in hos tres patriarchas, quanti-
que singulos eorum faciat : scilicet, quod singu-
lorum sit Deus, id est singulorum sit totus; sicut
enim cum dico, hic ager est Petri, significo to-
tum agrum esse Petri : ita et hic, cum dicit Deus
se esse Deum Abrahæ, Deum Isaac, Deum Jacob,
significat se singulorum esse totum, ait Or genes,
hom. 22 in Matth. : non sic aliorum est Deus;
unde vers. 18, se vocat Deum Hebræorum in ge-
nere, non autem Deum Aaron, Deum Caleb,
Deum Josué in particulari.

Tertii. Tertio, significatur hic mysterium SS. Trinitatis,
sive trias in monade, ait S. Basilius et Severianus
in Catena. Nomen enim « Deus » ter repetitum si-
gnificat unitatem essenti  in tribus personis. Rur-
sum Abraham repræsentat Deum Patrem, Isaac
Filium, Jacob Spiritum Sanctum, qui ex Abraham
per Isaac, id est ex Patre per Filium, procedit.

Abscondit Moses facies suam; non enim aude-
bat contra Deum respicere. — Hinc patet Mosen
ex reverentia divinæ majestatis præsentis et lo-
quenlis ad se ex rubo, faciem suam abscondisse.

Vers. 7. 7. Vidi. — Hebraice, *videndo vidi*, id est omnino
et certissime vidi, licet hactenus siluerim.

veri. 8. 8. Descendi ut liberem eum. — Loquitur Deus
anthropopathws, sive humano more. Si enim ho-
minis res ageretur in c lo positi, si cui is in ter-
ris succurrere vellet, descenderet utique, a De-
scendi n ergo, non loci mutatione, qui ubique
sum, sed operatione, et celeris liberationis He-
braeorum apparatu.

Judw Educam de terra illa in terram bonam et spa-
tiosam. — S. Hieronymus *ad Dardanum* asserit
XnSb Jud arn parvam esse, et tantum continere ICO
luriam, milliaria in longitudine a Dan ad Bersabee, in
,3l^u]o latitudine tantum 4G milliaria a Joppe ad Belh-
Judæi lehcm; est ergo Judæa minor Belgio nostro; di-
(heitor citur tamen spatiosa non absolute, sed respectu
nicchi ^crr  an5us*  Gessen, ex qua Hebræos eduxit
 m Ja- Deus, uti hic ipse ait. *Secundo*, spatiosa crai re-
dMrum peclu gentis Hebrææ, qu  hoc tempore minor
f.?t^ju- cral AI*terra- Tertio, spatiosa erat respectu uber-
tis terris, tatis soli; nam, ut ait Hecata us Abderita apud Jo-
sephum, lib. I *Contra Apionem* : n Judæi pene de-
cies trecenta millia jugera terrarum optimarum
uberrim  provinciæ possidere noscuntur. Judæa
namque hujus est amplitudinis. » Jugerum enim
spatium terra est quantum par boum uno die
arare potest; unde jugeri longitudo est 240 pe-
dum, latitudo 120; Judæa ergo licet esset parva,
tamen ob ubertatem, innumerabilem hominum
multitudinem commode alebat.

Qu  pluit lacte et melle. — Est hyperbole He-
braica, significans terram fertilem lacis et mel-

lis, optimisque quibusque frugibus, Trudibus et
deliciis abundantem. Sic Virgilios, *ecloga* 3 :

Mella fluant illis, (erat et rubus asper amomum.

Et *ecloga* 4 :

Et dur  quercus sudabunt roscida mella.

Et Ovidius, I *Metamorph.* :

Flumina jam lactis, jam flumina nectaris ibant,
Flavaquo de viridi stillabant ilice mella.

H c ubertas terra promiss  fuit partim ex dono ubtrfa
Dei, ejusque beneficentia in Hebræos, ut patet
Deut. xi, 13; *Levit.* xxv, 20 et 21; *Levit.* xxvi, 3;
partim fuit illi naturalis, uti patet *Deut.* vm, 7, tmU,
idque fuse ex Hecal o, Josepho et Borebardo os- iu;a
tendit hic Pererius, *disp.* 11 (I).

9. Clamor ergo filiorum Israel venit ad me. — Vm.t
Vox a ergo» non dat causam, nec est rationa-
lis, sed expletiva et continuativa sermonis. Hinc
Tlfcologi docent pupillorum et pauperum op-
pressionem, esse peccatum clamans in c lum.

Vide hic quid faciat extrema afflictio et cala-t^cb.
mitas, scilicet compellit invocare Deum, qui in-
vocatus adest et succurrit. Plutarchus refert The-
mistoclem dixisse : « Perieramus, nisi periissemus; » nimirum perire multis est saluti : nulli
enim male perierant, nisi bene a Deo perdit, bene periissent. Sic bene perierunt Martyres in
hoc sæculo, ne perirent in futuro. Bene ergo el

(1) De Pal stin  fertilitate vid. A. Guen e, *liechrcchts sur fa Jud e, consid r e principalement par rapport   la
fertilit  de son terroir*, etc. quæ leguntur in *Mémoires de littérature tir s des registres de l'Académie royale des
Inscriptions et Belles-Lettres*, tom. L, Paris, 1808. « Ex hodierna Pal stin  conditione minimo antiqua illa ol
prim eva recto dijudicatur. Quid nunc enim, si illius terra tot pridem bellis devastat , per Romanos, per
Arabes inde ab Ornaro, Chalifa, ab anno 636, per Christianos ipsos inde ab anno 1099, dein per sultanes
Ægyptii, tandem per Tureas, si, inquam, talis terra facies passim alia nunc appareat, quam fuerat olim? Quid
mirum, regionem illam ruinis ac arenis locorumque asperitate nunc horridiorem esse, si cogitemus, eam tam-
diu in potestate Barbarorum fuisse, perpeluisque Ara-
bum incursionibus expositam? Pler quo Turearum sub dominatu regiones, omnium quondam amantissimie,
passim inculi  jacent. Sed nequaquam Pal stin  facies ita est mutata, ut nulla amplius vestigia veteris fertili-
tatis appareant. Abulfeda, qui, Hamuth  rex, huiusmodi procul ab Hierosolyma, Palaestinam non vidit dum pro-
spered optimo esset in statu, sed multo post, bellis sacrii jam in illa gestis, nihilominus illam ait esse *fertilissimam
totius Syrice regionem, et habere prærogativas salubri-
tatis, pluviali quod irrigetur aqua, excepto tractu Sichem-
mitico. Hierosolymam*, pergit, *habere pinguisimum totius
Palestini  solum*. Descript. Syr. Plures eorum, qui re-
centiori aetate cam terram inviserunt, in petris hodie incultis vestigia adhuc exstare confirmant, o quibus,
eas petras olim fuisse fructuosas, luculenter colligi pos-
sit; nam rudera in illis adsunt murorum in cum finem exstructorum terra, de petris n  ablueretur, unde petras
vitibus consitas fuisse elucet. » H c apposito Roscnm-
lerus ad h. 1.

nos pro Deo hic pereamus, no pereamus in orco : afflictio hic perdat nos, no perdat nos gehenna.

Vailo. 10. Sed veni, et mittam te ad Piailaonem. — Deus hic Mosen, numinis in rubo apparentis reverentia cl timore perculsum, familiariori viciniorquo congressu ad se invitans erigit. Ita sano illius, coram Deo faciem suam velantis, efferri humilitas meruit, ut deinceps ore ad os, et palam cum Deo confabularetur.

tw.h. 11. Dixitque Moïses ad Deum : Quis sum ego? — q. d. Ego nullus sum, et plane ineptus ad hanc legationem : est confessio infirmitatis propria modesta et humilis. Sciebat Moses se jam olim ad hoc munus a Deo delectum esse, uti ostendi cap. n, vers. 12. Non ergo hic vocationem Dei detrectat, sed suam infirmitatem, aut potius ineptitudinem illi obsequendi et satisfaciendi humiliter Deo confitetur, ut illo vel alium deligat, vel vires et aptitudinem donet.

Moraliter hinc disce, cunctanter et cum tremore, cl nonnisi vocante Deo, suscipiendum esse munus regendi pasceudique alios : minime vero ambiendum; de quo vide S. Gregorium, I parte *Pastoralis*.

Ven.!! 12. Et hoc habebis signum quod miser im te : cum EDUXERIS POPULUM MEUM DE ÆG rPTO, IMMOLARIS DtO super montem istum, — super Sina. Hugo Victorinussic explicat, quasi diceret : Illius quod dixi, videlicet quod sim futurus tecum in liberatione Israelis, hoc habeto signum, scilicet quod te ad hoc destinavi, misi, et ctiamnura mitto. *Secundo*, aliter quoque hæc interpungit Abulensis, signumque intelligit rubum ardentem, de quo vers. 2 (1). Verum noster textus exigit ul hoc signum referatur non ad præcedentia, sed sequentia. Sensus ergo est, quasi diceret : Accipe, o Moses, signum missionis tuæ, promissionem et assecurationem meam, quod tu, cum populo quem ex Ægypto me duce educes, sacrificabis mihi in monte hoc Sina in gratiarum actionem tam felicitis exitus et liberationis ex Ægypto ; atque in monte hoc ego tum vobis rursum apparebo : w enim in monte, tam ad Deum existentem in monte, ibique se ostensurum, quam ad immolationem referri potest : Deus ergo hic, promissione nova cl expressiore, Mosis missionem stabilis, cl tanquam certiore signaculo consignat, Moscinque confirmat el animat: plus enim est promittere quam mittere; rursum plus est promittere et mittere, quam tantum mittere. Signum ergo hoc quoad promissionem præsens erat, quoad executionem vero pendebat afuturo eventu, quem Deus certissime futurum prædicat et promittit. Simile signum datur Ezechiae IV Reg. Nix, 29, et Davidi I Reg. xxi, 13.

Immolaris, — tu videlicet tanquam dux vice totius populi; unde aliqui legunt, *immolabitis*, lic-

ti) Ita Abcn-Esra et Rosenmullcrus. Accentus enim *athnach*, aiunt, post voccin *tignum* non admittit ul hoc ad finem versus referatur. Quæ sequuntur, sunt altera promissio Mosi a Ico facta.

braicc est, *servietis*, cultu videlicet lalriæ, cujus unicus actus exterior est immolare, sive sacrificare : hoc autem ita reipsa evenisse patet cap. XXIV, vers. 3.

13. Si DIXERINT Mill! : QUOD EST NOMEN EJUS? QUID Vert. 11. dicam eis? — Satisfactum jam a Deo erat Mosi, per signum immolationis paulo ante datum ; nunc Moses laborat quomodo satisfaciat populo, rogatquo nomen se legantis, quod dictis suis præferat, quoque maxime appellari velit Deu# apud Israelitas, ut illi credant.

Nota : Deus non eget nomine proprio, tum quia unus csl, tum quia ineffabilis est. Inde Attalus Martyr per contemptum rogatus a tyranno, quod nomen haberet Deus? respondit : « Qui plures sunt, nominibus decernuntur; qui autem unus est, non indiget nomine. » ita Eusebius, lib. VI *Hister.* cap. ut. Evagrius vero Episcopus cum de divinitate quæslionem incideret : « Ego quidem, ait, divinitatem definiendam non esse assero, ideoquo silentii tantum oratione adorandam, quia ineffabilis est. » Ita Socrates. Vide ergo hic dignationem Dei, qui ad nomen nostrum, uti et colloquium, se dimittit.

14. Ego sum qui sum. — Hugo Victorious sensit Vo>. is. Deum hic non declarare, sed potius cum quadam majestate silere suum nomen, ut si gravis aliqua persona rogata de nomine, responderet : Sum qui sum, quasi dicat : Vocor ul vocor. Verum hoc est improbabile. Nam paulo post jubet Mosi, ul hoc nomen, « Quiest, » quasi Dei legantis se proprium nomon cl titulum missioni suæ præferat : lege vers. 15. Hebraice est, rTHN l—l'HN Tú'N *eie ascer eie, ero qui ero*, quod Il. Salomon cl Burgensis sic exponunt, «ego ero, » supple vobiscum in hac tribulatione, vos ca liberans, « qui ero, » supple deinceps semper vobiscum in omni vestra afflictione ; sed hoc arctius csl cl frigidius.

Dico ergo, « cro qui ero, » id est, sum qui sum; nude et Septuaginta vertunt, «πi «ipi A ego suo *ille ens*; quod S. Justinus in *Exhortatione ad Gentes* putat dici ad differentiam idolorum, q. d. Idololalræ colunt idola, id est deos qui non sunt; ego vero sum ille ens, id est vere existens Deus, quem vos, o Hebræi, colitis. Sed et hoc arctius est. Unde dico *secundo*, sensus est : « Ego sum qui sum, » g. d. Ego Deus nomen proprium me ab aliis discriminans non habeo, sed quod generalissimum est *ens*, mihi est proprium.

Primo, quia ego sum involucrum totius entis, Do 0κ quodque in aliis certis distinctum est gradibus, r⁶⁶. a me ceu universali fonte dimanat. Ta ergo ego *sum* "" *qui sum*, significat esseulicæ pelagus immensum m,in», clinterminum,aitNyssenuselS. Bernardus,lib. V • *De Considerat. ad Euqcnium* : « Deus, inquit, est quod est, id est, est suum ipsius et oinniū aliarum rerum esse; ipse sibi, ipso omnibus est, ne per hoc quodammodo solus est. » Et nonnulla

interjectis docet rà esse, omnia Dei renimquo attributa complecti, a Si bonum, inquit, si magnum, si sapientem dixeris, in hoc verbo instauratur, Qui est : nempe hoc est ei esso, quod hæc omnia esse. Si plura dixeris, nihil addidisti ; si non dixeris, non minuisti, » Hoc est quod ait Pindarus in *Pythiis*, hymno 2: a Deus est, qui principium, medium et finem rerum omnium continet.» Et Plato : «Deus est, qui universitatem rerum omnium complectitur.»

Secundi. *Secundo*, a sum qui sum, » id est, sum immutabilis, constans et stabilis. Nam id quod mutatur, proprie non tam est, quam desinit esso quod fuit, et incipit esso quod non fuit. Ita S. Gregorius, hom. 2 in *Each*.

Terti». *Tertio*, «sum qui sum, » id est sum æternus, sum qui sum in præsenli, carens præterito et futuro; hinc hebraico est, *ero qui ero*: nam futurum Hebræi usurpant pro presenti, ubi consuetudo, continuatio, aut perduratio et constantia rei significatur. Itaque «ero qui ero, » llebræis idem est quod Latinis «sum qui sum ; » nam, ut ait Nazianzenus, vi *crat* et *erit*, nostri temporis fluxæque naturæ segmenta sunt; Deus autem semper est. Undo «sum qui sum, » significat æternitatem Dei, opponiturquo volubilitati temporis, quæ per futurum, præsens et præteritum extensa est et distincta; æternitatis enim proprium est, semper immutabiliter esse. Hinc S. Justinus supra: *rb ô*», inquit, tria tempora complectitur. Unde et Plato ait : «Deus, qui, ut vetus est verbum, principium, finem, mediaque omnium habet. » Hanc nominis hujus vim expressit S. Joannes, *Apocal. i, 8*, cum ait : 'Aiw teû *î* «/», xai ó r/, xa«*i ipy/nti*;, quod Noster vertit : «Ab eo qui est, et qui erat, et qui venturus est. » Ita Thales Milesius rogatus, «quid esset antiquissimum?» respondit : «Deus, ortu enim caret; quid maximum? locus; quid pulcherrimum? mundus; quid sapientissimum? tempus : id enim alia invenit, reliqua inveniet; quid communissimum? spes : quibus enim cælera desunt, spes adest ; quid utilissimum? virtus; quid damnosissimum? animi vitium; quid validissimum? necessitas : ea enim sola est insuperabilis; quid facillimum? quod est naturæ consentaneum. » Ita refert Plutarchus in *Convivio septem sapientum*. Idem Thales, teste Laertio in ejus Vita, rogatus quid esset Deus? respondit : «Quod principio et fine caret.» Hac do causa apud Ægyptios hieroglyphicum Dei erat circulus, quia hic non habet principium nec finem, inquit Pierius, *hieroglyph. 39*. «Deus, in-
IXn< tu
•Toran MII'l S' Dionysius, cap. V De Divin, *nomin.*, est ævum ævorum, et rex saeculorum; quia ipse est esso existenlibus, et ipsum esse existenlium, et existens ante sæcula.» Do nobis dicitur : «Dies mei sicut umbra declinaverunt, omnes tanquam aquæ dilabimur.» De Deo vero : «Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient : tu autem, Domine, in æternum permanes, et memoriale tuum

in generationem et generationem, » *Psal. ei*. In quem locum S. Augustinus, *cone. 2* : «Æternitas, inquit, est Dei substantia, quæ nihil habet mutabile; ibi nihil est prælorilum, quasi jam nonsil; nihil est futurum, quasi nondum sil : quia non est ibi, nisi est. » Deus est de quo dicitur : «Illuminans tu mirabiliter a montibus ælernis.» Ille est ille antiquus dierum, cujus capilli, ait Daniel, ob canitiem candidi erant quasi lanamundn. «Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei. » S. Thomas, *I p. Qunt, c z; X*, ibique Theologi distinguunt hæc tria : reternitalem, ævum et tempus, hoc modo. *Primo*, quod tempus sit mensura duralionis hominum, et re-«rum corruptibilium; ævum sit mensura duralionis angelorum; æternitas autem sil duralio propria Deo. *Secundo*, quod tempus habeat principium et finem ; ævum habeat principium, sed non finem; et æternitas nec principium, nec finem habeat. *Tertio*, quod tempus sit mensura rerum earum quæ actu corrumpuntur et intereunt; ævum sit mensura rerum incorruptibilium, quæ tamen absolute desinerent et interire possunt; æternitas autem sit Dei, qui desinere, variari aut mutari nequit. *Quarto*, quod tempus habeat successionem; æternitas porinamiam ; ævum partira successionem, partim permanendam. Licet enim angelus naturaliter in suo ævo semper sit stabilis suique similis, tamen continuo a Deo pendet, et influxu jugiter continuato a Deo sustentatur, quem Deus singulis momentis subtrahere potest : etsi cum subtraheret, angelus æque ac creatura quævis alia statim evanesceret, et in nihilum, ex quo venit, relabretur. Deus ergo est ascensor et Dominus æternitatis, temporum et ævorum omnium; atque hujus bealæ æternitatis suæ tam angelos, quam homines sanctos participes efficit. Hic proinde nobis colendus est, amandus et metuentus. Ita S. Fructuosus Martyr a Galieno Imperatore compulsus idola venerari, alias morte mulctandus, respondit : «Nolo sacrificare diis Galieni, sed æternum Deum, ac ipsius Cæsaris creatorem colo vincerorquc.» Ad quod alludens Prudentius ita canit :

Jussum est Cæsaribus oro Galloni,
Quod princeps colit, ut colamus omnes.
Æternum colo principem, dierum
Factorem, Dominum quo Galleni.

Quarto, S. Hieronymus in cap. in *ad Ephes.* : «Ego flottisum qui sum, » id est, ego solus sum, quia solus a me ipso habeo esso; solus sum, qui non sum productus vel genitus ab aliquo; cælera vero ex se et natura sua non sunt, sed ex volúntate mea habent esse, quantum, quemadmodum, et quousque ego volo.

Quinto, «ego sum qui sum, » quia quidquid Quia in me est, non est accidens, sed est meum esse, sive idem cum mea essentia; bonitas enim, sapientia, potentia mea, sunt idem cum essentia

nica. UndeS. Bernardus lib. *VadEugenium* : «Deus, inquit, amat ut charilas, novit ul veritas, sedet ut aquilas, dominatur ul majestas, regit ul principium, tuctur ut salus, operatur ul virtus, revelat ullux, assistit ut pictas : quæ omnia faciunt cl angeli, facimus ct nos; sed longo inferiori modo, non utique bono quod sumus, sed quod participamusj Deus autem hoc ipso quod est, ait enim : Ego sum qui sum. »

Sexto, a sum qui sum,» id csl sum actus purissimus ct simplicissimus; si enim essem compositus, essem posterior partibus mo componen- tibus, ct ab illis haberem esse, jam autem a me solo habeo meum esse.

frjtàu. *Septimo*, a sum qui sum,» id est habeo esse universalissimum, illimilatum ct infinitum; nam cum habeam esse a me, non potuit mihi determinari ipsum esso : hinc sum ipsum esse subsistens, incomprehensibile, innominabile ct infinitum.

Cdin. *Octavo*, « sum qui sum, » id est sum causa omnis esse quod res creatæ participant; nam quod ex se, et per se est talo, hoc csl causa eorum quæ sunt talia per participationem; cx illo ergo esse Dei increato cl immenso, sequitur posse omnia. Hoc csl quod canit Boetius, lib. IH *De Consolat.* metr. 6 :

O qui perpetua mundum ratione gubernas,
Terrarum cœlique sator, qui tempus ab avo
Ire jubes, slabiliisque manens das cunela moveri;
Quem non cxlcmaë pepulerunt fingerò cans@
Malori@ fluitantis opus, verum insita summi
Tonni boni, livore carens.

ct Horatius lib. I *Carm.*:

Qui res hominum cl deorum,
Qui mare cl terras, variisquo mundum
Temperat horis.

Xu. *Nono*, «sum qui sum, n id est unus sum, qui habeo esse ex me. Illecl ergo dixit Job cap. xxiii : « Ipse solus csl; » si enim esset quis alius, habens simile esse independens ct infinitum, is esset Deus alius, habens aliam naturam, aliud esse independens ct immensum, ct consequenter noster Deus verus ct unus non haberet naturam, nec esse alterius illius Dei ; ideoque non haberet omne esse, L'v pro-ac consequenter non esset Deus. Hinc S. Dionysius cap. v *De Divin, nomin.* docet Deum vocari ens, vel esse potius quam quidlibet aliud. *Primo*, quia esse, *primo* advenit cuilibet rei, cl ultimum ab ca recedit; *secundo*, quia esso csl maximo intimum cuivis rei; *tertio*, est maximo mdependens; *quarto*, est maxime necessarium ; *quiuto*, est universalissimum; *sexto*, est simplicissimum; *septimo*, csl quodammodo infinitum; *octavo*, antera sunl participatio entis ct esso, ens vero nullius est participatio; *nono*, csl perfectissimum, quia eminenter ct virtute continet alios perfectiones. Ex quibus recto colligas proprium nomen Dei esse : « Ego sum qui sum. » Significat enim ipsam

Dei essentiam, pula ossendi pelagus immensum, ex quo nostro modo concipiendi (nam in se, puta in ipsa Dei essentia, omnia sunt una res simplicissima) omnia Dei attributa ordine suo manant et «t profluunt, sicut ex essentia angeli, hominis, equi, omnes ejus dotes ct proprietates ordine suo cma- »i .4- nant. Igitur quia Deus est ipsum esse, sive pleni- biiu» ludo entis, hinc necessario sequitur eum esse unum, perfectissimum, simplicissimum, infinitum, independentem, universalissimum, immutabilem, æternum, omniscium, omnipotentem, sanctum, optimum, providentissimnm, causam rerum omnium non Lautum existcnlium ct futurorum, sed ct possibilem. Ideo enim res possibilis est, quia Deus eam facere, cique suum esse communicare potest, sive quia Dei esse ab ea participari potest. Radix enim possibilitatis creatur@ est m Deo, non 0«u r»- in ipsa creatura. Radix enim hæc est divinæ es- Udoe' sentia) imitatio, commendatio et participatio, quod scilicet divina essentia creatur@ se tali modo communicare, el ab ea Laii modo participari possit, nipote quæ illam eminenter in se contineat. Si enim Dei essentia tali modo participari nequeat, res est plane impossibilis. Quod enim Deus facere nequit, sive cui se communicare non potest, hoc prorsus est impossibile : sic homo est possibilis, quia Dei essentia ab homine participabais est. Deusquo hominis habet ideam practicara in sua essentia, juxta quam eum formare , cique suum esse communicare potest; chimæra vero est impossibilis, quia Dei essentiam participare nequit, nec Deus ejus habet ideam, juxta quam cam formel cique suum esse communicet; quia scilicet Dei essentia chimæram in se non continet, ncc formaliter, neo eminenter. Quare nonnulli Theologi to *ego sum qui sum*, omnis Theologi@ principium, imo summam cl compendium statuunt.

Nota : Siculi nomen Dei est *esse*, ita e contrario Prprpt- , creaturarum nomen est *non esse*; ut si rogetur bo- <tr3* mo, lapis, angelus : Quis cs? qui vocaris? respondoro possit ct debeat : Meum nomen est non esso; eu *.* ego vocor, non sum, idque primo, quia omnis *"*• res creata priusquam crearetur, habuit æternum q«Ht,or non esse. *Secundo*, si corruptibilis est, habebit cinus. rursum æternum non esse ; sin incorruptibilis est, uli est angelus, potest semper habere non esse, quia ipsius esso est in potestate Dei libere ipsum conservantis, cl potentis omni momento illud annihilare. *Tertio*, quia dum est, variabilis ct mutabilis csl, ac proinde admixtum habet non esse; Terti*, in omni enim mutatione, ratio quædam ipsius non esse includitur. *Quarto*, quia quœlibet res Quuti. creala, ait Plato in *Thcxteto*, plus habet non entis quam entis, v. g. homo lanium habet esso hominis, sed habet non esso cœli, terræ, lapidis, angeli, abarranque rerum omnium. Itaque homo Hemo habet tantum unum esse, cl innumera non esse. uaum<*- WiVjla. Quam sapiens est qui se, ct suum non esso cog- n* m@ri noscit! Ita S. Joannes Baptista rogatus : Es tu n* m@ri Christus? cs tu Propheta? respondit : Non sum. D0Q<**

Jactant se homines, et volunt esse quod non sunt, dicuntquo : Ego sum dives, ego sum nobilis, ego sum sapiens; qui vero humiles sunt el sapientes, qui se el Deum cognoscunt, dicunt : Deus est bonus, est dives, est sapiens, est sanctus, ego non sum; et per hoc merentur divina? sapienti®, bonitatis, sanctitatis, omnisque boni et esse participes fleri. Quocirca Christus Dominus apparens B. Catharina? Senensi, eidem dixit : «Nostin, filia, quis sim ego, quæ tu? beata eris, si id scias. Ego sum is qui sum; tu es illa, quæ non es. » Et rursum : « Filia, cogita de me, et ego cogitabo de te, semperque curam lui geram;» fecit id ipsa humilians se, et annihilans habitansque in suo nihilo : itaque elevabatur ad pelagus immensum esse divini, omniumque ejus perfectionum, totaque accendebatur in ejus amorem el laudem continuam.

Pulchre el fuse idipsum « non sum, » pertrac-
tat I). Ilc nricus Suso, *serin.* 2. a Deus, inquit S. Basilius, fecit mundum : ut bonus, utilem; ul sapiens, pulcherrimum; ut potens, maximum. Si hæc didicerimus, nos ipsos agnoscemus, Deum cognoscemus, conditorem adorabimus, Domino serviemus, patrem glorificabimus, nutritium diligemus, benefactorem reverebimur, auctorem pra?sentis et futur® vil® colere nunquam desinemus. »

CentiiM Hanc Dei notionem et Theologiam ab Hebræis, docne- ut videtur, hauserunt et cognoverunt Gentiles, lum defert Eugubinus in templis .Egypliorum illud um *tue.* Dei emblema inscriptum fuisse : «Ego sum quod fuit, quod est, quodque futurum est, velum meum nemo unquam revelavit.» Sic et Plutarchus, lib. De *Iside*, refert in Ægypto signum, quod Sai est Minerva?, quam eamdein putat Isin esse, inscriptionem habere hujusmodi : « Ego sum universum quod fuit, quod est, et quod est futurum ; flammeuinqe meum nullus mortalium aperuit unquam. » Vide Goropium in *Hermathena*, lib. V, fol. 106, ubi contendit ex Plutarcho per Isidem divinam Sapientiam inlelligi, Isidisque nomen idem sonare, quod, «est, est.» Thales quoque, rogatus quid esset Deus, respondit : «Quod semper est, neque principium habens neque finem,» Hoc el spectasse videtur Parmenides, cum ait «omnia esse unum ens immobile.» Hinc etiam in Apollinis Delphici templi foribus inscriptum erat *primo*, *Tw h mxont*, *Cognosce te ipsum*, quo Deus templum intrantes quasi salutans admonebat, ut seipsos noscerent. *Secundo*, »1, id est, *tu es*, qua voce ingredientes templum, quasi Dcuin ipsum resalutantes, solum ipsum vere esse confitebantur. De qua re vide ex Plutarcho Eusebium, lib. XI *Depravat. Evang.* cap. vii, ubi inter cætera docet solum Deum esse; cætera enim cum in fluxu sint, continue mulari, magisque corrumpi quam esse : «Corrumpitur enim, ait, juvenis in virum, vir in senem, puer in juvenem, infans in puerum; el qui heri fuit, in cum qui est hodie,

quique hodie est, in crastinum; manet autem nullus idem. Nullus enim est idem, sed omni momento circa phantasmata commutatur. Quomodo enim, si simus iidem, aliis nunc quam anici gaudemus? Alio modo amamus atque odimus, aliis passionibus movemur, non eamdein figuram, non camdem de rebus sententiam habentes. Denique Plato in *Timæo* docet solum Deum proprie esse; cætera vero quæ oriuntur el commutantur, verius non esso quam esse. »

Qui est, misit me ad vos. — Hebraice rursum est rvnN *cie*, id est *ero*, sive sum, « misit me ad vos. » Noster et Septuaginta personam primam in tertiam commutando, clarius vertunt, *qui tit*. Huic nomini Deus mox aliud addit, quod ceu notam Hebræis tesseram Moses afferat, dum subdit:

I.T. Dominus Deus patrum vestrorum. — Pro Do-v.a r minus hebraico est nomen tclragrainmaton HW *iehova*; pro *Deus* hebraice est *elohim*; prius nomen est naluræ, posterius gratiæ, cur® et providenti®, *q. d.* Ego Deus, qui ita sum ipsum esse (quod est *Jehova*), ut nolim hominibus deesso, sed velim iis adesse, præcsse et prodesse (quod est *Elohim*). Ita S. Augustinus tract, *de hoc Dei nomine* : « Ego sum qui sum. » Hinc probabiliter colligit Eugubinus, Cajetanus, Genebrardus, Bellarminus et alii, nomen letragrammalon esse idem cum co : «Ego sum qui sum.» *Primo*, quia Deus, qui ante filiis Israel per Mosen dici jusserat : «Qui J'l ' ' est, misit me;» jam iisdem dici jubet : a *Jehova*, 4*i* misit me. » Certum autem videtur, uno et eodem nomine jussisse se vocari; ergo nomenclaturam suam, quam prius per verbum expresserat Deus, dicens : Sic dices filiis Israel: «Qui est, misit me ;• Pr*i*. hic per nomen exprimit dicens: «Jehova misitl'l me. » *Secundo*, quia hoc cap. Moses studio semper s . -i: Deum vocavit «Elohim,» donec Deus ipse nomen : « Ego sum qui sum, » sibi indat; deinceps vero usurpat letragrammalon *Jehova*, quasi Deo jam inditum, idemquo cum «Ego sum qui sum.» Idem magis patebit cap. vi, vers. 3.

Hoc NOMEN MIHI EST IN ÆTERNUM ; ET ÎI0C MEMORIALE meum, — quo scilicet memorabuntur mei, invocabunt et laudabunt me filii patriarcharum secundum carnem, et post cos Christiani, qui sunt veri Israelita?, el filii Abrahæa secundum fidem et spiritum, quibus per Christum veritas fœderis icti cum Abraham est exhibita; ita ut per Christum non deleta, sed renovata potius el illustrala videatur Abrahæ, Isaac et Jacob memoria.

In generationem et generationem. — Hebraice, *in sæculum sctculi*, id est, per omnia sæcula, quovis sæculo.

10. Visitans visitavi vos, — respexi et vidi vos. Vtn.11 lia vertit Noster cum Septuaginta melius quam Chaldæus, qui vertit, *recordatus sum vestri*; nam praesentium malorum non tam est memoria quam visio; hic Deus visitat in bonum, alias in malum, ul *Psal.* Lxxxviii : « Visitabo (id est castigabo) in virga iniquitates eorum. »

firt tî. H. Er dixi, — mecum statui et decrevi.

18. Et audient vocem tuam, — lam læla el op-
iata do eorum liberatione nuntiantem, incmores
compleri jam hoc liberationis tompus Abrahæ
prædicluin, *Genes, xv, vers. IG*; ibi enim dicitur:
«Generatione autem quarta revertentur huc, p
jam autem exindo est generatio quarta.

Vocavit nos. — Hebraice est, *occurrit nobis*, id
est, sponte sc obtulit et apparuit nobis vocans
nos, videlicet ad sacrificium. Alienius vertit Chal-
dæus, *invocatus est super nos* (1). Hanc speciem
sacrificii voluit Deus llebræos apud Pharaonem
prætexero celandæ fugæ, ne Pharao abitum po-
puli palam factum, cl aperte postulatum statim
abnueret. Ul ergo Moses populum educat, ad id-
que veniam a Pliaraone impetret, jubetur ei di-
cere, Deum velle ab llebnnis coli extra Ægyptum
in deserto; quod verum erat; dixerat cnim Deus,
vers. 12 : a Immolabitis Deo super montem is-
tum (Sina). »

Ibimus. — Hebraice, *et nunc eamus quaeso*, id est,
liceat ire nobis.

Viam trium dierum, — moderata petitio; nam
si longius iter et tempus pelerei, excusari merito
videretur rex negans abitum, tanquam qui jure
do fuga Israelitarum suspicaretur cl metueret.
Nec mendacium hic, sed silentium integræ veri-
tatis, intervenit : ituri cnim erant itinere trium
dierum, et hoc dixerunt; sed longius deinde ituri
erant in Chanaan, et hoc tacuerunt.

Mystice, via trium dierum est via fidei, spei et
charilatis. Rursum via contritionis, confessionis
cl satisfactionis, quibus præparamus nos, et ten-
dimus ad sacrificium Eucharistiæ.

Aaro- Anagogice, via trium dierum in cœlum est via
Christi, cujus *prima* dies est dies passionis et
mortis ejus; *secunda* dies, est descensus ad in-
feros; *tertia*, est dies resurrectionis ejusdem. Ita
S. Augustinus, senn. 90 *Dc Temp.*

Wü. 19. Sed ego scio quod non dimittet vos.— Præ-
munit Mosen cl llebræos Deus, ne repulsam apud

Pharaonem passi animis concidant, cœplisque
desistant.

Nisi per manum validam,— per decem plagas,
cl maxime per cædem primogenitorum, quam
ego iis inferam. Chaldæus vertit, *nisi per timorem
fortem*, quem ego iis hisce plagis incutiam (2).

22. A vicina sia et ab iiospiTA sta.—Hinc palet Vetl.ñ.

Ægyptiosfuisse permixtos Hebræis m terraGessen.

Spoliabit is Ægtptum. — Chaldæus pjprvn *et
evacuabitis Ægyptum*; radix enim ne hebraico
et chaldaice significat esse vacuum.

Nota : Hebræi, abeuntes Ægypto, eam spolia-
runt non rapina, sed justo donationis Dei (qui
omnium est dominus) titulo. Donavit cis hæc Deupv
spolia Deus, *primo*, ul castigaret luxum etinjus-
tiliam Ægypliorum. *Secundo*, ut Hebræis, qui gra-
lis servierant Ægypliis, hæc spolia loco pretii
redderet. *Tertio*, ut cis daret materiam, quam ;
postea in tabernaculi fabricam offerrent. Hinc
Sapientiæ vu, vers. 7, de Hebræis dicitur : • Red-
dite justis mercedem laborum suorum. » Unde et
Tertullianus, lib. IV *Contra Marci*<mem, cap. xxiv :
« Instincti sunt, inquit, Hebræi non ad fraudem,
sed ad mercedis compensationem, quam alias a
dominatoribus exigere non poterant.» Licet enim
regis unius imperantis, et llebræos opprimentis
hæc fuerit tyrannis, multorum tamen ci obse-
quentium, et abblandientis ei plebis injuriam
sensere Hebræi; et vero, etiamsi solus rex vim
fecisset, juste tamen, justoque bello ejus subditi
fuissent appetiti.

Tropologice, spolianda est Ægyptus, id est, ea Tropoh-
quæ in Ethnicis Philosophis et Oratoribus cie-
gantia sunt, tanquam ab injustis possessoribus,
in nostrum usum sunt vindicanda. Ita S. Augus-
tinus, lib. II *Doctrin. Christ*, cap. x1 ; Rupertus,
Nyssenus et Prosper, lib. I *Dc Promiss. et Prodic.*
cap. XXXYH. « Nonne aspicimus quanto auro, ar-
gento el veste suffarcinatus de Ægypto exierit
Cyprianus doctor suavissimus, cl Martyr beatis-
simus? quanto Lactantius? quanto Victorious,
Optatus, Hilarius? » inquit S. Augustinus.

(1) Quæ tamen venio nullis probatur, nnpj cnim
esse hic pro Nipo, vix dubium. Sensus igitur est : Nos
vocamur Jehovah populus, ipse est Deus noster; ibimus
igitur, tua venia, etc.

(2) Pro nisi alii hebr. vertunt nee, qui sensus fr@-
quenlior osi voci xSl. Vers. 21. *Gratiam dabo*, id *\$■,
faciam ul quod potitis, tandem obtineatis.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses accipit a Deo suæ missionis tría signa triplicis conversionis : primum, virga in colubrum; secundum, manus in lepram; terlium, aqua in sanguinem. Secundo, Moses ab hac missione varie se excusat; tandem práscente Deo acquiescit, reditque in Ægyptum cum uxore et filiis. Tertio, vers. 24, Angelus minatur Mosi mortem : hinc uxor circumcidit filium ; mox Angelus Mosen dimittit. Denique, vers. 27, Aaron Dei monitu fratri Mosi occurrit.

i. Respondens Moyses ait : Non credent mihi, neque audient vocem meam ; sed dicent: Non apparuit tibi Dominus. 2. Dixit ergo ad eum : Quid est quod tenes in manu tua? Respondit ; Virga. 3. Dixit Dominus : Projice eam in terram. Projecit, et versa est in colubrum, ita ut fugeret Moyses. 4. Dixitque Dominus: Extende manum luam, et apprehende caudam ejus. Extendit, et tenuit, versaue est in virgam. 5. Ut credant, inquit, quod apparuerit tibi Dominus Deus patrum suorum, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob. 6. Dixitque Dominus rursum : Mitte manum tuam in sinum tuum. Quam cum misisset in sinum, protulit leprosam instar nivis. 7. Retrahe, ait, manum luam in sinum tuum. Retraxit, et protulit iterum, et erat similis carni reliquæ. 8. Si non crediderint, inquit, libi, neque audierint sermonem signi prioris, credent verbo signi sequentis. 9. Quod si nec duobus quidem his signis crediderint, neque audierint vocem tuam : sume aquam fluminis, et cñTunde eam super aridam, et quidquid hauseris de fluvio, vertetur in sanguinem. 10. Ait Moyses: Obsecro, Domine, non sum eloquens ab heri el nudius-lertius; et ex quo locus es ad servum tuum, impeditioris et tardioris linguæ sum. 11. Dixit Dominus ad eum : Quis fecit os hominis? aut quis fabricatus est mulum et surdum, videntem et cæcum? nonne ego? 12. Perge igitur, et ego ero in ore tuo, docboque te quid loquaris. 13. At ille: Obsecro, inquit, Domine, mitte quem missurus es. 14. Iratus Dominus in Moyseu, ait : Aaron frater tuusLevites, scio quod eloquens sit : ecce ipse egreditur in occursum tuum, vidensque le laetabitur corde. 15. Loquere ad eum, et pone verba mea in ore ejus ; et ego ero in ore tuo, et in ore illius, et ostendam vobis quid agere debeatis. 16. Ipse loquelur pro te ad populum, el erit os tuum; tu autem eris ei in his quæ ad Deum perlinent. 17. Virgam quoque hanc sume in manu tua, in qua facturus es signa. 18. Abiit Moyses, et reversus est ad Jethro socerum suum , dixitque ei : Vadam el revertar ad fratres meos in Ægyptum, ut videam si adhuc vivant. Cui ait Jethro : Vade in pace. 19. Dixit ergo Dominus ad Moysen in Madian : Vade, et revertere in Ægyptum : mortui sunt enim omnes qui quaerebant animam luam. 20. Tulit ergo Moyses uxorem suam, et filios suos, et imposuit eos super asinum, reversusque est in Ægyptum, portans virgam Dei in manu sua. 21. Dixitque ei Dominus revertenti in Ægyptum : Vide ut omnia ostenta quæ posui in manu tua, facias coram Pharaone : ego indurabo cor ejus, et non dimittet populum. 22. Dicesque ad eum : Ilæc dicit Dominus : Filius meus primogenitus Israel. 23. Dixi tibi : Dimitte filium meum ut serviat mihi ; et noluisti dimittere cum : ecce ego interficiam (ilium tuum primogenitum. 24. Cumque esset in itinere, in diversorio occurrit ei Dominus , et volebat occidere cum. 25. Tulit illico Sephora acutissimam petram, el circumcidit praeputium filii sui, teligitque pedes ejus, el ait : Sponsus sanguinum lu milii es. 26. El dimisit eum postquam dixerat : Sponsus sanguinum, ob circumcisionem. 27. Dixit autem Dominus ad Aaron : Vade iu occursum Moysi in desertum. Qui perrexit

obviam ei in montem Dei, et osculatus est eum. 28. Narravitque Moyses Aaron omnia verba Domini quibus miserat eum, et signa quæ mandaverat. 29. Veneruntque simul, et congregaverunt cunctos seniores filiorum Israel. 30. Loculusque est Aaron omnia verba quæ dixerat Dominus ad Moysen, et fecit signa coram populo, 31. et credidit populus. Audieruntque quod visitasset Dominus filios Israel, et quod respexisset afflictionem illorum : et proni adoraverunt.

1. Non credent, — populus et plebs Iſebraeorum : quia inter cos multi sunt dune cervicis. Nani do senioribus prædixerat Deus cap. n, vers. 18, cos credituros, cui sino dubio Moses fidem habebat. Tertia est hæc Mosis excusatio ob populi incredulitatem : hinc Deus ad signa descendit.

2. Quin est quod tenes in manu tua? — Deus rogat Mosen non quasi ignorans, sed ut ei det occasionem respondendi ejus, quod volebat ab eo audire.

Respondit : Virga — pastoralis, qua oves regebat. In Hebræo pulclira est paronomasia : quæsierat Deus HîQ mazze, « quid hoc? » respondet Moses : matte, « est virga. »

Quæres, quid ad litteram significet hæc virga? Respondet II. Abraham : Virga csl Pharao, qui tempore Joscephi erga Iſebraeos fuit instar virgæ mollis, et ad nutum Joscephi flexilis; sed mortuo Josepho, versus est in colubrum insidiando Benefareis, cisquo exitium machinando; verum in line rursum faclus est quasi virga, dum per plagas Mosis domitus, Iſebraecos Ægypto exire permisit, imo compulit.

Verum dico : Hac virga ejusque metamorphosi significabantur vices et vicissitudo Iſebraeorum, Iſebraeorum res coruin status in Ægypto. Hebræi enim virgam, id est sceptrum et principatum tenebant, et regente Josepho; eo vita functo virga hæc in terram projecta est et versa in colubrum, quia Hebræi prius cari, post mortem Joseph exosi fuere Ægyptiis, ac si essent colubri, qui insidias et necem machinarentur Ægyptiis; rursum hic coluber in virgam reversus est in manu Mosis, ut habent Iſebraea, quia Moses populo suo rursum sceptrum, libertatem et dominationem attulit. Ita Lyranus, Abulensis, Perenus.

Symbolice, hac virga significabatur ducatus et summa potestas, quam Mosi mox daturus erat Moyses, quia Ægyptios percussit et punivit, Iſebraeos vero Moyses duxit et gubernavit ; virga enim hæc fuit Mosi instar sceptri, quod Ægyptiis formidabile fuit et exosum instar serpentis, Hebræis vero amabile instar virgæ et baculi pastoralis. Mittitur cUr. crg0 a)co 5joscs annalus, non lancea, sed baculo, verum Ihaumaturgo, coque debellat Ægyptum. Hic est typus Christi mittentis Apostolos cum baculo, cosque armantis potestate patranda miracula, quibus orbem sibi subigant, Marc. cap. ult. vers. 17. Undo S. Bernardus : a Insonat, ait, tuba salutaris, coruscant miracula, et mundus credit :

cito persuadetur quod dicitur, dum quod stupeatur ostenditur, Hujus virgæ Mosaicas partem inventam esse anno Christi 100S, ad camque ex Gallia, Italia aliisque provinciis confluisse plurimos narrat ex Glabro Baronius anno jam dicto.

Allegorico, virga est crux Christi lignea, quæ in serpentem est versa Judæis et impiis : hi enim crucem quasi supplicium malefactorum exhorcensu rescunt ; sed per caudam, id est in fine mundi, cam apprehendent, scienlque non colubrum esse, sed virgam, id est Dei virtutem et sapientiam. Ita S. Cyrillus, Orígenes, homil. 4; S. Augustinus, serm. SG De Temp.

Ilursum Cyrillus in Collettari. in Exodum : Virga, S'ouxio, inquit, csl humana natura, quæ recta a Deo condita est, et posita in paradiso, ubi erat in manu Mosis, id est in cura et protectione Dei; perpercatum hæc virga projecta csl in terram, cum ei perdicluin est : a Terra es, et in terram revertens; » T; hic versa est in colubrum, quia serpenti lentanti estiaoo-credidit, consensit et cohæsit; et, sicut serpens laLram-innatum habet venenum, ila nos peccatum originale ab Adamo per naturalem propaginem contrahimus, per quod quasi serpentea humi serpi-mus, et non nisi terrena sapimus : Ciupstus hunc serpentem apprehendit non in capite ubi habet venenum, sed in cauda, quia humanam naturam sino peccato assumpsit. Rursum, in cauda, id csl in ultima rotata mundi, humanam naturam assumpsit, itaque eam sibi et Deo univil, imo pulchriorem et augustiorem effecit. Ita Pererius.

Anagogice, idem Cyrillus, lib. De Incarnatione, cap. XIV Virga, inquit, csl Christus, qui est potentia Patris, quique tenet virgam sive sceptrum regni et equitatis. Hæc in serpentem versa est in incarnatione; humana enim natura per peccatum Adro facta csl maligna ut serpens : peccatoris autem naturam et similitudinem induit Christus; hinc serpens in deserto exaltatus, significabat Christum in cruce exaltatum, ut dicitur Joan, m, 14. Serpens hic per resurrectionem rursum faclus est virga, id est dominus, rex, judex, triumphator, et princeps cœli et terræ.

Pari modo Cyrillus ibidem, cap. xv, sequens signum leprro Mosis, do Christo nato, passo et resurgente interpretatur.

Tropologice, virga est disciplina; correctio et Tropoiocaslignatio, quæ initio pueris, imperfectis et immortificatis horrida videtur ut serpens ; sed in fine, cum ejus fructum experiuntur, agnoscunt et esse virgam paternam et pastorem : nam, ut ait

horridi Apostolus *Helr.* xn, 11 : a Omnis disciplina in
«i 〰> presenti quidem videtur, non esse gaudii, sed
maeroris ; postea autem fructum pacatissimum
drn ip- exercitatis per eam reddet iustiliæ. »
pintes- 3. |TA CT fuGERET Moyses.—Erat enim hiccolu-
psterni* ^er cx niaEna virga productus magnus horridus*
Veri. 3. que : unde Philo eum vocat draconem serpentoni
principem.

Ven. 5. Ur credant,—Subaudi, hoc signum virgas fa-
cies coram eis, ut scilicet eam mutes in colu-
brum, ac rursum in virgam : hoc fine, ut cre-
dant te a me esse missum.

ven. 6. 6. Quam cum iussisset in sinum, protulit lepro-
sam.—Secundum est hoc signum manus leprosæ
et sanatæ.

Symbolice ad litteram, Moses manum mittens
in sinum, significabat se habere curam populi,
cumque quasi sinu suo gestare, *Num.* xi, 12. Ma-
Minns nus cniin significabat populum Hebraeum : unde
leprosi jn sinu Mosis manus facta est leprosa, quia cum
ViTpóÍ vl(Jerenl Ægyptii populum habere ducem Mosen,
puhim ab coque foveri, erigi et defendi, coeperunt eum
mbMoie durius tractare et affligere; sed Moses cam se-
eundo mittens in sinum, id est plenam et perfec-
tam populi curam suscipiens; eum per plagas
Pharaoni immissas vindicando, manum reduxit
sanam et integram, quia populum ex Ægypto
salvum eduxit.

Symloli- Symbolice et tropologice, hoc signo significa-
c?minai liatur causa afflictionis Hebraeorum : manus enim
liguri- *n sinu' 6Unt üebrœi in cultu, ac religione, et
h»t vitii consequenter in cura cl sinu quasi Dei ; hic ma-
ncino- nns fac(a est leprosa, quia Hcbræi prolapsi sunt
ni' ad idola et vitia Ægyptiorum ; sed hæc eluit
Deus, manumque a lepra expurgavit, cum rur-
sum Hebræos per Mosen in sinu suo condidit,
acceptans cos in suum populum, suamque Ec-
clesiam. Ita S. Cyrillus et Theodoretus.

Addit Theodoretus Deum voluisse hoc signo
Mosen admonere perpetuai humilitatis, quando
manum ejus futuram thaumalurgam, et ipsa
etiam elementa commutaturam, prius lepra in-
fecit.

Alidori- Allegorica S. Augustinus, serm. 8G *De Temp.*:
a omni Manus, inquit, leprosa est Synagoga Judaeorum,
<st s7ni- qu® lePra> est, infidelitate in Christum, in-
gogi'n-fecla, rejecta fuit a Deo; huic successit manus
crcioh nitida, id est, Ecclesia fidelis Gentium, a Deo
electa.

Secundo, *Secundo* Percrius : Manus Mosis, inquit, est
minui Christus Filius Dei, qui est quasi manus Patris ;
per ipsum enim Pater fecit omnia. Hic erat ab
Christu æterno in sinu Patris, sed cum foras prolatus est
et^rviur PCr incarnationem, visus est leprosus, id est, la-
e boribus doloribusque obrutus. Unde Isaias, l iiii,
ait : « Non est species ei, neque decor, et nos
putavimus cum quasi leprosum. » Sed retractus
rursus per resurrectionem et ascensionem in si-
num Patris, sedensque ad dexteram Dei, glorio-
sus apparuit.

8. Neque audierint vocem signi prioris,—id est v(n.i
vocem signo priore confirmatam : signum enim
muta voce loquebatur, sermonem Mosis esse ser-
monem Dei, hujusque rei signum hoc sigillum
erat.

9. Sume aquam fluminis, — Nili. mi
Et vertetur in sanguinem. — Tertium hoc sig- a;.,
num, quo Moses vertit aquam in sanguinem, ap- 〰 4
positum fuit : eo enim Ægypliis infanticidium
Hebraeorum quasi exprobravit, eorunque san- 〰—
guinem hoc sanguine vindicavit, porlenditque
illorum in aquis et mari Rubro suffocationem, <
qui parvulos Hebraeorum aquis merserant, a Dig-- -
num enim fuit ut is fluvius, cui parvulos lle- 〰 : ;
bræormn crudeli nece mergendos tradiderant, i i'
auctoribus sceleris poculum sanguinis redderet, l ;-
et cruorem polluti gurgitis, quem parricidali
cæde macularant, potando sentirent, » inquilüri-
genes, *homil.* 4, et ex co S. Augustinus, serm. 87
De Temp. Putat Josephus Mosen hoc tertium sig-
num, æque ut duo priora, expertum esse, cl fe-
cisse hic coram Domino. Verum melius Philo cen-
set Mosen tantum duo priora signa hic coram
Domino expertum esse, tertium vero hoc signum
distulisse, et reservasse ut illud faceret coram
Pharaone : hoc enim significat bic Scriptura.

Tertullianus, lib. *De liesurr. carnis*, cap. xxvin, Wi t-
per tria hæc signa mystice accipit trinam virtu- Fl '
lem Dei : hæc enim *primo*, colubrum, id est dia- ...
bolum, subegit; *secundo*, carnem leprosam, imo tu in-
corruptam, de sinu mortis in resurrectione ex-
trahet; *tertio*, omnem sanguinem, inquit, exse-
quetur iudicio, id est, justo iudicio a morte vin-
dicabit, et suscitabit omnem sanguinem in mar-
tyrio aut morte effusum, per communem om-
nium resurrectionem.

10. Ousecro, Domine. — Subaudi, parce milii, Ymu
noli me mittere. Hoc enim intelligitur per aposio-
pesin.

Non sum eloquens. — Symmachus, non sum
id est disertus; hebraico, *non sum vir ter-
torum*, qui scilicet multa facunde loquar, ul Plia-
rao oratorem tam jejunum non sil auditurus.

An heri et NUDIUSTF.RTIU3, — a superiori tem-
pore : est hebraismus.

Et ex quo.—Hebraice, *etiam ex quo mecum locu-
tus es, q. d.* Nec alloquio tuo evasi facundior, ut
ex verbis meis nosse potes; quare minus est con-
sona expositio Philonis, quæ talis est : Cum meam
eloquentiam tuæ, o Domine, comparo, me mu-
tuin et elinguem agnosco : alia enim est mens
Mosis, uti mox demonstrabo.

Impeditioris et tardioris lingua sum. — Nola :
Hæc verba pendent a præcedentibus, *q. d.* Etiam
cx quo mecum locutus es, Domine, impeditioris
linguæ remansi, ncc evasi eloquenlior, cum ta-
men tu linguas infantium facias sæpe disertas.
Male ergo Biblia Regia hæc dirimunt per hypo-
colon, positum post *servum tuum*, ut nova deinde
sententia incipiat, hæc scilicet, *impeditioris et*

tardioris lingua sum. Ex priori lectione, quod germana est, putant aliqui defectum hunc linguam in Mose fuisse auctum ex visione et colloquio Dei, propter summam divinam majestatis admirationem, et reverentiam Mosis. Verum contrarium innuunt Hebraei; sic enim habent: a Mi Domine, ego non sum eloquens, etiam ab heri, etiam a nudiustertius, etiam ex eo tempore quo locutus es ad servum tuum; quia gravis oris, etiam gravis linguam sum ego, » q. d. Nunquam fui eloquens, ne quidem ab eo tempore quo tu mecum locutus es, quia natura impeditam et tardam habeo linguam. Chaldaeus vertit: *Quia gravis loquela et profunda lingua ego sum, q. d.* Difficulus et tarde loquor, ita ut videar ex profundo et imo pectore verba trahere. Impedimentum aliud gracilitatis exprimunt Septuaginta dum vertunt,

» οἷ, xai

ἰ-ῖό itui, gracili voce et tarda lingua ego sum: idque de gracili voce secuti sunt Origenes, *homil.* 3; S. Hieronymus, *Jerem.* cap. i; Philo, Theodoretus, Augustinus, *Quaest.* X et XVI, ubi ait: « Forte fastus regius non permittebat accedentes de proximo loqui, » ut merito timeat Moses se, ob gracilitatem vocis, a Pharaone non audiendum.

Est hæc quarta Mosis excusatio, qua missionem ad Pharaonem detrectat, petita ab impedimento hi iit ἄνθρ' nota quintuplex illud in Mose fuisse: pt ri- *primum*, quod, ut indicant Hebraei, esset homo io paucorum verborum, id est, dicendi jejuna et inops; *secundum*, quod in dicendo non esset eloquens, sed rudis, inconditus et inelegans; *tertium*, quod in sermone non esset promptus, sed tardiloquus; *quartum*, quod voce esset gracili et exili; *quintum*, quod lingua esset impedita, ut aliquas hileras et voces bene pronuntiare non posset; forte etiam quod esset balbus vel blæsus. Ob hosco defectus Moses, cap. vi, vocal se incircumcismus labiis.

Nota hic humilitatem Mosis, qua sua vitia confitetur, legationem tam honorificam detrectat; hinc meruit ut, per vocem ejus infirmam, Deus confunderet eloquentes et sapientes Aegyptiorum, ait Theodoretus.

An ri- Quæres, an hoc vitium linguae Mosis fuerit nat-
tion lin- turale, an ex accidente ei obvenit? Aliqui apud
m i ni- Nugonem Victorinum putant hoc tantum linguae
vilium in Mose fuisse, quod scilicet per 40 annos
ἄνθρ' us v'xcral ἦν Madian, oblitus esset linguam
soten- Aegyptiacam. Verum non hoc idiomatis, sed aliud
tu. linguae vilium, imo vitia in Mose ponit hic Scrip-
feeonda. tura. *Secundo*, Hebraei tradunt quod Moses, cum
esset triennis, prunas candentes ori admoverit,
et extremam linguam adusserit, indeque linguae
hoc vitium contraxerit; sed hæc Judæorum esi
Tertii, fabella. *Tertio*, Origenes, *homil.* 3; S. Gregorius,
homil. 8 in *Ezech.*, et Rupertus, lib. I in *Exod.*
cap. XVIII, putant Mosen per se fuisse disertum,
sed postquam cepit colloqui cum Deo, compa-
ratione divinæ sapientiae et eloquentiæ, visum

i.

sibi se esse infantem et mulum; idque « ab heri, et nudiustertius, » id est ab hoc triduo quo tecum, Domine, locutus sum: hinc enim patet, hæc inter Deum et Mosen non uno, sed tribus diebus esse acta et dicta.

Verum hæc expositio refellitur, ex eo quod Moses post hoc colloquium cum Deo manserit infacundus et tardiloquus, et, ut ipse ait cap. vi, vers. 11, incircumcismus labiis: unde ibidem ei Deus socium et interpretem addit Aaronem, qui pro Mose loquatur ad populum.

Dico ergo hoc vitium linguae naturale fuisse Qwru Mosi, et a natura ei insitum, non autem ex accidenti ei obvenisse. Mosen ergo ita indisertum elegit Deus ad hanc legationem, ut Mosca in humilitate per hunc defectum contineret, tum ut Hebræorum liberatio non eloquenti Mosis, sed Dei potenti tribueretur; infirma enim mundi elegit Deus, ut confundat fortia. Pari modo elegit Deus rudes et indisertos Apostolos, per quos orbem convertit. Ha Theodoretus.

Nota: Moses infacundus fuit exterius apud homines, sed interius facundus fuit apud Deum, quia efficacia suæ orationis et sanctilalis impetravit a Deo quidquid voluit, ut patet frodi xxxir, vers. 11 et 14.

II. Quis fecit os hominis? aut quis fabricatus Ven. ti.
EST MUTUM ET SURDUM? NONNE EGO? — q. d. Ego sum qui sensus, sensuumque usum do et adimo, cum mihi libuerit, ut et balbis linguam expediam, et lingua agiles cum placet constringam: cum ergo te nunc mittam, et legatum meum designem, os quoque et facundiam tibi dabo.

Disce hic facundiam et gratiam sermonis esse donum Dei, vel naturale, vel supernaturale. Iam Platoni, cum adhuc infans dormiret in cunis, apes mellis copiam in os instillare sunt visæ; quod praesagium erat, ex Platonis ore, Dei dono, fluxuram orationem meile suaviorem. Hinc et Xcug' phon ab elegantia sermonis vocatus est Musa Attica. Sic et in S. Ambrosio cum adhuc infans esset, ore examen apum consedit, quod divinam viri eloquentiam præmonstrabat, inquit Paulinus in ejus Vita. S. Dominici mater gravida, sibi visa est in quieto continere in alvo catulum ore præferentem faciem, qua, editus in lucem, orbem terrarum incenderet: quo somnio significabatur fore, ut S. Dominicus sua concione facunda et fervida, piaquo cunctos ad Dei amorem inflammaret. Simile quippiam contigit matri S. Bernardi, qui verc fuit mellifluus. Mirum vero est quod subindo videmus homines tetricos alias et inúcelos, facundia a Deo donari, multaque gratiose et eleganter proloqui. Ita cum Xenocrates, natura durus et tetricus, gratiose et festive loqueretur, ac mirarentur audientes, dixit Plato: a Quid miramini? nonne inter carduos et urticas lilia plerumque et rosas enasci cernitis? v

13. Obsecro, Domine, mitte quem missurus es, — Vtn. iſ<
q. d. Alium mitto, quem te missurum præsci-

visti. Iſcbr. est, *mitte, qwrso, per manum* (scilicet alterius), *quem mittes, q. d.* Ad legationem hanc tantam alio, meque aptiore utere instrumento; hoc enim Hebræis est manus.

Notat Cajetanus quintam hanc esse excusationem*) Mosis. *Prima* enim fuit cap. n, vers. 11, ex sua inhabilitate, quod ad tantum munus esset ineptus et impar. *Secunda*, cap. n, vers. 13, ex ignoto Dei nomine. *Tertia*, cap. in, vers. 1, ex incredulitate Hebræorum. *Quarta*, cap. ni, vers. 10, ex suo linguæ vitio. Cumque videret has excusationes non acceptari a Deo, quintam hanc addit interpellationem et supplicationem, qua omnino conatus est a se excutere, et in alium rejicere hanc missionem, obsecrans : a Mitte quem missurus es, » g. d. Mitte quicumque volueris, modo ne me mittas inidoneum ad tantum munus. Ha Vatablus.

Mv» Quare non recte Lyranus putat, his verbis Tiib ul '*osen orasse Deum, ut definite Aaronem fratrem r, **suum** mitteret, nipote qui se esset cloquensior, n " Jo- quique, ut addunt et tingunt aliqui Rabbini, *"*• hactenus prophetam egerat in Israel. Non recte etiam R. Salomon putat Mosen petiisse mitti Josué, de quo sibi revelatum erat, quod post mortem suam induceret Hebræos in Chanaan. Verba enim AoChrf- Mosis generalia et indefinita sunt. *Secundo*, nulli *"'Jl ' Patres, ut S. Justinus, Tertullianus, Cyprianus, Eusebius, scribentes contra Judæeos, et Ruperlus, putant Mosen hic petiisse adventum Messiae; hujus enim nomen erat a missus » vel n mittendus, u ut patet *Genes*, xliix, 10, q. d. Quandoquidem, o Domine, statuisti mittere Messiam, cumque ut nos peccato liberet, aliquando missurus es, eum nunc potius mitte, ut populum tuum eadem opera ex Ægypto liberet. Hic sensus valde probabilis et accommodatus est, quidquid objiciat Abulensis, et audacter nimis tantis Patribus obstrepat Eugubinus. Ita enim olim alii Patriarchis in gravibus causis, semper ad Christum promissum respiciebant, et ad cum suspirabant, ut patet de Jacob *Genes*, xliix, vers. 10 et 18.

An Mo- Quieres, an Moses peccarit toties renitendo vocationi et missioni Dei? Aliqui Hebræi censent i >Lrv Mosco peccasse mortali incredulitate, diffidentia au*»- et inobedientia; ideoque punitum esse in eo quod fhm *'t^ræos non induxerit in terram promissam. Sed hæ° nimis dura et fundamento carens est censura : nec ob hanc, sed ob aliam diffidentiam ad aquas contradictionis, Moses exclusus est terra sancta, ut patet Nu/ner. xx. Magis insulsum est quod ait R. Salomon, Mosen ob hoc peccatum privatum esse sacerdotio, illudquo translatum Friwb <-se ad Aaron. *Secundo*, S. Basilius, Gregorius, Hieronymus, cosque citans Pererius omnino excusant Mosen, ejusque excusationem quasi ob humilitate profectam laudant, tum quia Moses sciebat cor pervicax et inexorabile Pharaonis, atque duram cervicem Hebræorum, ait Basilius, quam se putabat frangere non posse; tum quia

veri obedienlis est, honorifica (qualis oral hire missio) refugere et detrectare; ad dura vero et aspera se ultro et alacriter offerre, uti docet S. Gregorius, lib. XXXV *Moral.* xii. Pari modo Saul se quasi indignum excusavit a regno, l *Reg.* cap. ix, et *Jcr.* cap. i, a prophetia et prædicatione. « Moyses, inquit S. Gregorius, quia apud se mente humilis extitit, oblatam protinus tanti regiminis gloriam expavit. Paulus vero cum ab Agabo, quanta se adversitas in Hierosolymis maneret, audivit, protinus respondit : Ego non solum alligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum pro nomine Jesu. Præeunte ergo utrorumque ducum infracta virtute instituimur, ut si obedientiam palam apprehendere veraciter nitimur, prosperis hujus sæculi ex sola jussione, adversis autem etiam ex devotione militemus. »

Verum dico cum Cajetano et Abulensi, Mosen Tattirt peccasse veniali pusillanimitate et inobedientia; Ttn., cum enim suam infirmitatem perpenderet, illi v. nimis inhæsit, arbitrans se infirmiorum esse quam w. qui tantum onus a Deo impositum sustinere posset, non cogitans Deum, qui se vocabat, sibi quoque vires et animos suppeditaturum. Licet ergo Moses directe non repelleret, nec detrectaret voluntatem Dei, cupiebat tamen Deum aliud velle, aliumque mittere, et ad hoc nimis, adcoque quinto Deum ursit; quare merito ei, quasi nimis tergiversanti iratus est Deus : vel, ut hebraico est, TP *iichar*, id est subito excanduit, salva tamen amicitia cum Mose : unde mox hanc iram clementia temperavit, Mosenquo jam acquiescentem ad Pharaonem misit, addens ei socium Aaronem.

Dices : Moses sciebat jam ante se electum a Deo ad hoc munus; ideoque tam animose, quam periculoso Ægyptium illum occidit, uti ex S. Staphano ostendi cap. n, 12 : quomodo ergo hic factus est pusillanimis, ut hoc munus jam detrectet.

Respondeo : Id ex eo accidit, quod res ardua Ptrin. eminens ostensa, et diu post futura, quasi absens, mentem non feriat, nec percellat; eadem tameng cum præsens est, et execution! mandanda, tunc edui hominem percellit, ut trepidet et sudet : lunc^^' enim longe vivacius apprehenditur rei moles, difficultates omnes et pericula, quam ante. Id in nobis nostrisque militibus belli inexpertis experimur : qui cum extra teli jactum sunt, leones videntur, quidquid ausuri; sed ubi cominus cum hosto pugnandum est, clangentibus tubis, et aciebus utrimque conclamantibus, tunc pallent, pavent et palpitant, et, ut ille ait, in pace leones, in prælio sunt cervi. Ita ergo Moses, cum oraculum de futuro suo ducatu acciperet, non timuit; cum vero illum sibi imponi vidit, ejusque onera et difficultates cominus perspexit, tunc trepidare, ornniaque etfu-ia quærere cœpit, salva tamen amicitia et obedientia Dei : unde cum vidit Deum absolute id velle, nec excusationes ullas admittere, sed irasci, statini paruit, onusque acceptavit.

trtlII II. AARON FitATER TUBS LEVITES. — Tô LcoHcS additur nomini Aaron, quasi cognomen ex tribu peti- tum, more Judæorum : illi enim n sua tribu cognominabantur, uti Holland! a parente, et alii passim a familia cognominantur. Porro *Levita* erat cognomen honorabile, ob sacerdotium ad- dictum tribui Levi, in quo primus ct princeps futurus erat Aaron (I).

VII n 15. Ego eho in ore tuo. — Ex Hcbræo verti po- test, ego ero *cum ore tuo*, *q. d.* Ego ero moderator oris tui, suggeram, moderabor et dirigam lin- guam ct sermones tuos : « Domini enim est gu- bernare linguam, » ut ait Sapiens *Prov.* xvi, t, id- que cum Sanctis, assidue a Deo efflagitandum est, præserlim ei qui aliis præcst; sic Esther ca- pite xiv, 13, òrat ad Deum : « Tribue, inquit, sermonem compositum in ore meo;» ct Aposto- lus *Ephes.* vi, 29, cupit orari pro se, a ut detur, inquit, mihi sermo in apertione oris mei. d

Philo putat balbuliem Mosi naturalem, hic a Deo fuisse curatam et sublatam, *q. d.* ei Deus : « Meo nutu articulate omnia edisseres, facundia mutata in melius, nec aliter cogitationes promente, quam manant fontes limpidissimi. » Sed hoc non videtur verum; nam ob Mosi infacundiam, et facundiam Aaronis, hunc Mosi socium addit, ut sequitur. Rursum cap. vr, 12, Moses diserte ait sc adhuc esse incircumcisum labiis.

tnii. 16. Er it os tũm. — Aaron erit interpret tuus, *q. d.* Tu mandabis et ordinabis ca quæ agenda sunt, tanquam intellectus concipiens; Aaron vero eadem loquctur, tanquam os excquens, ct elo- quens.

Moraliter, disce hic quantum sit bonum socius et societas : cum enim omnis homo defectus ha- beat, alter alterius defectus supplet; quia in adjutorium mutuum homo generatus est : hinc tantopere celebratur a sapientibus Græcis factum illud oeci pedibus integris, qui sublatum in col- lum ferebat truncum pedibus, bene oculatum; ex quo uterque ulriusque auxilio fruebatur, alter pedum, alter oculorum socii commodum perci- piens, quo carebat. Undo illud Ausonii *epigram.* 123 :

Quo caret alteruter, sumit ab alterutro.

Sis Moses ab Aaronc eloquentiam, Aaron a Mose sapientiam accepit. Prudenter ergo Sapiens : « Frater, ait, qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma, » *Prov.* xvm, 19; Eccfe. iv, 10 : « Melius est duos esse simul, quam unum ; habent enim emo- lumentum societatis suæ. Si unus ceciderit, ab altero fulcietur : væ soli ! quia non habet suble- vantem sc. Et si quispiam prævaluerit contra unum, duo resistent ei. Funiculus triplex difficile rumpitur. » Hac do causa religiosi vadunt bini, ct Christus binos misit discipulos evangelizare,

(I) Hebr. est, *Sonne Aaron Lecita csl frater tuus ? Soci*, ele.

tum ut socium laborum, tum ut vitæ testem ha- beant. Hinc S. 'lhornas Aquinas dicere solebat : « Monachum solum esse dmmonem solitarium. » Nam, ul ait Seneca, *epist.* 25 : « Omnia nobis mala solitudo persuadet. » Et *epist.* 11 : « Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis as- sistat. n Justinianus imperator, *Novel, const.* 133, monachos clam testibus vivere, scelus ducit; vult ergo eos « invicem testes esse mutuæ honestatis » et castitatis; nam, ut ait Theodorus Studila in suo testamento, § 15 : « Unius facilis est calumnia.* Ila Joseph ab hera passus est calumniam stupri, quia solus erat; ila et Susanna calumniam senum subiit, quia sola. Merito ergo S. Augustinus, in *Ilegul.* cap. su, ita sancit : « Quando simul estis in ecclesia, et ubicumque feminæ sunt, invicem pudicitiam vestram custodite. Deus enim, qui habitat in vobis, etiam isto modo custodiet vos ex vobis, n Audiant Religiosi soli sententiam D. Thomæ Cantipral., lib. It, cap. xi, § 1, audiant et timeant : « Quam vera, inquit, sit hæc sen- tentia : Væ soli ! ego novi, qui triginta annis vices Episcopi in diversis provinciis habui, qui in hoc articulo, quo Religiosi soli vadunt in viis, vel soli manent in curiis, horrenda mala, horrenda scan- dala, horrendaque pericula frequenter audivi, quæ nunquam sustinuissent adjuncto socio, vel fecissent. »

Tu autem eris ei in iisquj bad Deum pertinent, — tu eris ei internuntius Dei : hcbraiceesl, tu *eris ei* 'FiSn *Slelohim*, in *Deum*, pro Deo, vice Dei, ul scilicet ex te Dei, puta meam, voluntatem intelli- gat, ex te quasi me consulat et audiat ; nam, ut ait Christus Apostolis : « Qui vos audit, me au- dit; » et Psaltes principibus et iudicibus : a Ego dixi, dii estis. » Chaldæus vertit, *tu eris ei in prin- cipem*, sed hoc frigidum est et improprium. *Elohun* enim proprie Deum significat.

18. Vadam et revertar ad fratres meos ixveiri*- Ægyptum, ut videam si adhuc vivant. — Visionem Dei celat socerum suum Moses, modesti® studio, aliamque veram el justam abeundi causam ei objicit, ut urbane ab eo discedendi veniam im- petret.

20. Imposuit eos super asinum. — R. Salomon dicit hunc eumdem esso asinum, cum eo qui ligna Abrahæ tulit ad immolandum Isaac, Genes. XXII, 3. Eodem quoque asino vehendum esse Mes- sian, juxta prophetiam *lachar.* cap. ix, vers. 9 : Quia hebraico, inquit, hic asinus habet *he* de- monstrativum, quasi illustris sit ct celebris; et quia, nisi mirus el inusitatus fuisset, non potuis- set ferre matrem cum filiis jam grandioribus, quis non videat ct rideat hanc fabellam? cl ta- men huic R. Salomoni, quasi suo Pythagoras, credunt per omnia Judæi, basque fabellas pro certis habent traditionibus. Vide hic justum Dei iudicium in Judæos. « Eo quod charitalem veri- tatis non receperunt, ideo mittet illis Deus ope- rationem erroris, ut credant mendacio, » inquit

Vers. SO.
Ajinas
IUK
Ꝛalo ꝚꝚꝚU

UUU*.

S. Paulus, II *Thssal.* n, 10. Tales enim sunt hæ nugæ et fabellæ, quibus scatet R. Salomon, ul mirum sit Lyranum tantum illi et illis subinde tribuere. Ad argumentum ejus superius, respondi filios hos natos esse sub hoc tempus, ac proinde parvulos fuisse, non autem grandiores (I).

Vr rt PORTANS VIRGAM DEI IX MANU SUA. — Virga hæC fu; baculus Mosis pastoralis, quo pascebat et minabat oves Jethro, quæ versa fuit, et rursum *co-* fait ba-ram Pharaon vertenda erat in colubrum; per quam Moses fecit omnia portenta el plagas *Æ-* H jXFÎTl* : h*nc vocatur « virga Dei. » Addunt, vel drn. fingont Hebræi, hanc virgam fuisse quadrilateram, atque in ea fuisse inscriptum nomen Dei tetragrammaton, sive quadrilaterum, ita ul singulis virgæ lateribus una nominis lijlera esset incisa.

Biciu Artapanus apud Eusebium, lib. IX *De Prapar.* lud J cap. ull., ait hanc Mosis virgam postmodum ab qni> Ægyptiis in veneratione habitam esse, atque in ejus memoriam in templo Isidis baculum poni et coli. Isidem enim putant illi terram esse, quæ baculo Mosis percussa tot prodigia produxit.

Ven.ii. 21. Vide ut omnia ostenta quæ posui ix manu tua (id est, in potestate tua; scilicet illa tria portenta, quæ hoc capite tibi assignavi, el alia quie deinceps tibi assignabo, vide et cura, ut ea omnia), FACIAS CORAM PHARAONE.

Ego indurabo, — quomodo induret Deus, dicam cap. vu, vers. 3 (2).

VW>?. 22. Filius meus primogenitos Israel, — filius per adoptionem, non per naturalem generationem, q. d. Ego Deus Israelitas quasi Abrahæ, Isaaci et Jacobi posteros, mihi in filios adoptavi, illos mihi in populum elegi, ul mihi serviant, me colant, ego vicissim eis sim pater, protector et provisor.

ISota « *primogenitus*, id est, dilectus præ cæle-

(I) Vers. 19. *Dixerat præterea Dominus Mosi.* etc., alia vice quam tum cum ei in deserto ad Sinai montem apparuit.

(i) Clericus ad h. 1. : a Cum apud omnes gentes, tu n etiam apud Hebræos, qui occasionem præbent cuiquam rei, ejus causa esse dicuntur, quamvis id quod egerunt per se eam rem etliceie non potuerit. Vulgus, ex cujus arbitrio pendet linguarum usus, sepe occasionis majorem rationem habet, quam causa: ipsius ctlicientis. Sæpe quod alius consecutus est effectus ejus quod antecessit, ita hunc label, itaque de eo loquitur, ut non aliter do vero ac proprie dicto loqueretur. Quo factum est, ut qui loquentes in Scriptura inducuntur, eodem modo animi sensa efferrant. Vid. *Malth* x, 3G; tur. xil, 49, 51. Similiter Deus hic id se facturum dicit, cujus rei occasio erat. Misit Mosen ad Pharaonem, Moscsque coram eo miracula fecit, quibus quivis alius permotus fuisset, ul illud, quod Deus Beri voluerat, faceret. Sed ille inde occasionem cepit pertinaci» aogendæ, quod inter mala, quæ passus est, intervalla qnnhlam fuerunt, el similia nonnulla miracula a magis Ægyptiis facta vidiL Sic Deus pertinaci» Pharaonis occasio fuit, non causa.» Origenes similiter in *Plûtocaliæ* cap. xxvu : « Tot signis el prodigiis factis non obtemperat Pharaon, sed et post hæc resistit, ul durities el incredulitas ex prodigiis oriri potuisse videatur. »

ris gentibus et electus, habitusque ut primogenitus; ad hæc, primus inter populos Dei fide et cultu adunatus, in caque fide genitus et nutritus : talis enim fuit populus Israel.

23. Ecce ego interficiam filium tuum. — Ulli-Venti, mani tantum ponit comminationem et plagam : quia couseque obduratum mansit cor Pharaonis; per illam autem emollitum fuit, ut dimitteret Hebræos.

21. Occurrit ei Dominus, — angelus, humana VeniL forma gerens Dei personam. Unde Septuaginta vertunt, *occurrit illi angelus* : vide dicta cap. m, vers. 2.

Et volebat occidere eum, — vel præfocationo, ut vult Tertullianus; vel potius, ut Theodoretus et Diodorus, gladio evaginato mortem intentans, non puero, sive filio Mosis incircumciso (ut vult Tertullianus, lib. *Conira Judæos*, cap. m, et S. Augustinus) : hic enim infans non peccarat, nec mortem erat meritus : culpa enim omissæ circumcisionis non in ipso, sed in parentibus residebat. Mose ergo mortem hanc intentat angelus; pronomen enim *cum* designat Mosem, de quo hactenus continuus fuit sermo.

Nugatur R. Salomon angelum hunc apparuisse FiMii specie draconis, et hianti ori Mosen absorbuisset S11> usque ad membrum quod circumcidendum erat : id videns Sephora intellexit id Mose accidissee, eo quod filium non circumcidisset; quocirca illa mox cum circumcidit, slatimque draco Mosen revomuit.

Quieres, cur angelus voluerit Mosen occidere? Cor n Ilcspondet *primo*, S. Augustinus, sermone 86 *De Tempore*, et Eusebius uterque, scilicet Emissenus X u_’ et Cæsariensis, eo quod secum duceret uxorem, direi quæ Mose, ejusque missioni impedimento eratPl^* futura : quæque, ait Eusebius, Hebræis suspesu*.” tam ejus missionem fecisset; dixissent enim Mose : Si venis ut nos educas ex Ægypto in Chanaan, cur non reliquisti uxorem et proles, nipote tot remoras, in Madian? Per Madian enim (puta per Sina montem, cui adjacet Madian), nobis eundum est in Chanaan. Sed recte Mosen hic excusat Theodoretus, quod non potuerit relinquere uxorem in Madian, sine gravi soceri sui offensione, et suspicione quod eam vellet repudiare. Verum aliam causam mortis intentabo Mose suggerit Scriptura.

Secundo, Theodoretus et Diodorus putant Ange- SecuaLL. lum comminatum esse mortem Mose, ul hoc timore ex auimo ejus metum Pharaonis, quasi clavum clavo pelleret, q. d. Tu, o Moses, nimis formidas Pharaonem; etenim me tūcre magis deberes, quippe qui, ut vides, possum te subito nullo negotio occidere.

Verum dico Angelum voluisse occidere Mosen, Tenari eo quod non circumcidisset filium, ul jusscrat ”j ” Deus, Genes, xvn, 12. Ipse enim futurus erat le-bimas» gislator populi ; debebat ergo ipse primus legem servare : banc enim causam intelligens uxor Mo-

tis, slatim filium circumcidit, moxque angelus, quasi sibi jam satisfactum esset, Mosen dimisit, lia Isidoras Pelusiotā, Ruperlus, Lyranus, Abulensis, Cajetanus.

Quieres *secundo*, cur Moses vir sanctus secun-
■ flsa dum legem filium suum non circumcidit? Res-
pondent Rupertus et Chaldæus, eo quod Jethro
i 7* socer et Sephora uxor, utpote Gentiles et Madia*
«•* nit®, non permetterent puerum eo dolore et vul-
f 1 4 6 nere affici. Verum obstat quod seniore filium
jam circumciderant : unum enim, puta mino-
rem, tantum circumcidit Sephora, quia nimi-
rum senior jam erat circumciscus; alioqui enim et
hunc circumcidi coegisset angelus. Rursum ob-
stat quod Sephora slatim ex se, et per se circum-
cidens infantem, satis indicavit se istius ritus esse
peritam, illumque peregissee in seniore filio cir-
cumcidendo.

t-ii. Hinc verius censent Hebræi, Lyranus, Abulen-
sis et Percius, quod minor hic filius, Eliezcr sci-
licet, recens jam esset natus, cui proinde vel Mo-
« taei-ses, vel potius mater gravia damna itineris me-
] id tueret, si cum circumcideret : distulit ergo rem
Moses, donec veniret in Ægyptum; hac enim ea-
dem de causa Hebræi peregrinantes in deserto,
per 40 annos non sunt circumcisi, ut patet *Josué*
cap. v. Verum angelus mortem minitans Mosi,
hunc nimium timorem illi excussit, idque ne Mo-
ses legislator futurus, remissior in lege servanda
fuisso videretur. Moses enim quasi dux, cæteris
perfecto in lege implenda exemplo præire debe-
bat. Vidit ergo Sephora angelum minitantem mor-
tem Mosi marito, propter puerum incircumciscum,
cumque forte digito ostendentem.

nkSe- Intellexit ergo Sephora Mosen esso in vitæ pe-
iAot* riculo, ob neglectam filii circumcisionem, par-
hifiC lili ex eo quod angelus phantasiam ejus regens
acum hanc speciem et causam ei objiceret et suggere-
fouille- ret; panini ex eo quod angelus vel vultu, vel di-
xitT gito puerum incircumciscum notaret; partira ex
eo quod Moses eam docuerat praeceptum circum-
cisionis a Deo latum sub interminatione mortis.
Addit *quarto*, Cajetanus, intercessisse sermonem
angeli de incircumciso filio, licet cura hic non
exprimat Scriptura.

Venas. 25. Tulit illico Sephoba acutissimam petram.
e"»/? — lion T110^ cu^10 petrino necessario fieri debe-
n' \7r. rd circumcisio, uti sensit S. Augustinus, sed
nusodlt quia consternatæ et festinanti matri talis culter

? Præaus occurrit; præsertim quia hæc circa Ara-
biain Petræam, ubi est Sina et Madian, contige-
runt, in qua major petrarum quam ferri est copia
et usus : unde petras ibi exacuunt instar ferri,
ex cisque cultros efficiunt acutissimos : nam alio-
qui, *Genes*, xvii, ubi lex de circumcisione fertur,
nulla pclræ fit mentio : qua do re plura dicam
Josué v. Interim vide D. Thomam, III *part.*, *Quast.*
LXX, art. 3, ad 2.

Et circumcidit præputium filii sui, — idest fi-
liorum suorum, ait Cajetanus; putat enim utrum-

que Mosis filium hic a Sephora circumciscum esse.
Secundo, Hugo de S. Victore putat unum filium
hic tantum esse circumciscum : quia mater, in-
quit, utpote Gentilis, unum sibi filium, quasi pro-
prium et incircumciscum retinuerat, alterum vero
Mosi circumcidendum reliquerat; vel unum tan-
tum filium ducebat secum Moses, alterum vero
apud socerum, quasi obsidem amoris et benevo-
lente suæ, reliquerat. Sed hisce obstat S. Scrip-
tura, quæ expresse, vers. 20, ait Mosen reverten-
tem duxisse secum filios suos; hic vero, vers. 25,
ait filium, puta alterum tantum e duobus, esse
circumciscum.

Hinc ergo apparet solum Eliezcr, utpote recens
natum, esse circumciscum; seniore vero Gersam
jam ante fuisse circumciscum, uti dixi.

Tetigitque (Sephora, ut patet ex Hebræo, quasi
deprecabunda pro vita mariti Mosi) pedes ejus.
— Septuaginta vertunt, *procidit ad pedes ejus*, sci-
licet angeli invadentis Mosen, inquit Cajetanus,
ut supplici prece cum placaret. *Secundo*, Chal-
dæus vertit, *projecit præputium filii ad pedes an-
geli, q. d.* Si propter incircumciscum puerum iras-
ceris Mosi, en tibi pueri præputium circumciscum;
quare placatus desine persequi virum meum. *Ter-
tio*, alii, « pedes ejus, » id est pueri, inquiunt,
q. d. Pueri pedes mater, vel sanguine fuso, vel
ipso præpulio projecto, tetigit vel tinxit.

Verum dico : Sephora « tetigit pedes ejus, » sci-
licet Mosis; huic enim dixit id quod sequitur :
« Sponsus sanguinum tu mihi es. » Tetigit ergo
ipsa mariti pedes, cosque aspersit sanguine et
præputio filii coram angelo, ut hoc quasi prefio
cum a morte servaret et redimeret, dicens :
« Sponsus sanguinum tu mihi es ob circumci-
sionem, » quasi dicat : Ego te, o marite, certæ
morti destinatum ab angelo, rursum sanguine
filii mei, quem circumcidendo eum effudi, mihi
sponsum coemo.

Male ergo Rupertus sic explicat : tetigit pedes
ejus, id est importune supplicavit Mosi, ut se
domum ad patrem redire permetteret; exterrita
enim erat visione angeli. Unde sequitur : a Et di-
misit eum. » Verum sic dicendum fuisset : El di-
misit eam, puta Moses Sephoram.

Nota : Tangere pedes inter Judæos tum amoris,
tum reverentiæ et adorationis erat signum, præ-
sertim mulierum erga viros. Sic Sunamilis orans
Elisæum pro filio jam mortuo, pedes ejus tangit,
iV *Reg.* iv, 27. Sic Magdalena, aliæque piæ mulie-
res post resurrectionem tenuerunt Christi pedes,
Matth. cap. viii, vers. 9. Sic (ul ex antiquis Con-
ciliis liquet) moris fuit in Ecclesia velero, ul qui
Episcopos salutarent, eorum genua manu tange-
rent. Hic etiam fuit Gentilium mos; unde illud
apud Homerum, *Iliad*, a, vers. 499:

Kxt za rpxctO' aÜTGÎo

xal la6i 'puwv.

Sic Sidonius Apollinaris, lib. I, *epist.* S : « Apo-
stolorum, ait, liminibus affusus; » clcarmine 7;

Solas
Elteirr
hie f<ut
ctrum-
CÜOK

Tangere
ItetiUi
prixis
futBym-
bolum
,r2tic*

rem, — Aliqui sic explicant : Tu, o marite, vel tponse, reus cras sanguinis et mortis, crasqtic occidendus ob omissam filii circumcisionem. Verum dico : sensus est, ob circumcisionem, id est, ob sanguinem filii mei, quem in ejus circumcisione effudi; tu, o Moses, es mihi sponsus sanguinum : quia hoc sanguine, lo morti addictum a morte redemi, q. d. Ante circumcisu filium, tueras mihi sponsus sanguinum, cædis et interfectionis, igitur. X inquit It. David Kimchi, quia eras occidendus, sanguisque tuus effundendus erat ab angelo : !'igitur jam vero circumciso filio es mihi sponsus sanguinis circumcisionis, quia, sanguine circumcisionis filii mei, luam vitam teque mihi sponsum coemi.

Symbolice, Moses junctus alienigenæ, est Doc-
tor Christianus deditus humanæ philosophiæ. Hæc
gignit proles, id est dogmata vera, sed vanis et falsis commixta; quæ nisi circumcidantur, mortem afferunt homini Christiano, v. g. dogmata Philosophorum sunt, Deum esse primum motorem, sed non esse omnipotentem; non posse aliquid facere ex nihilo, sed tantum ex materia sibi cœlerna; non agere libere, sed fato et ex necessitate naturæ. Hæc omnia circumcidenda sunt per cultum petrinum, id est per fidem Christi.

Rursum disce hic, non esse satis patrifamilias si ipse sit religiosus et sanctus, sed debere curare, ut et filii et familia tota talis sit. Audi quam recto Pie familiam suam instituerit S. Elzearius, con-
fite- nies Ariani, ex Vita ejus, cap. xvm : a Primo emm
constituit, ut omne domo sua quotidie Missam integre audirent. *Secundo*, ut viverent caste et pure : qui secus facerent, eos domo sua expellebat. Nolebat enim, ut quisquam pane suo vesceretur, quem sciret peccato mortifero implicatum, non alios inficeret, et ne ejus peccatum fovere videretur. *Tertio*, ut nobiles et milites, itemque virgines et matronæ semel in hebdomade confiterentur, et semel in mense communicarent. *Quarto*, ut eadem virgines et matronæ mano usque ad prandium precibus et piis exercitiis vacarent : a prandio manuariis operibus sese occuparent. *Quinto*, ut nemo auderet blasphemare Deum, B. Virginem, aut aliquem Sanctorum, vel jurare temere, vel inhonesta proferre; corrumpunt enim bonos mores colloquia prava : cum qui secus fecisset, in pane et aqua jejunare coge-
bat. *Sexto*, ut nemo luderet tesseris aut alio lusu turpi et inhonesto. *Septimo*, ut omnes pacem, amicitiam et concordiam colerent : si quis alium offendisset, mox cum offenso rediret in gratiam. *Octavo*, ut quotidie a prandio aut vespere inter illos, ipso presento, fieret collatio et collocutio de rebus piis et salutiferis, et Lege et Tobiam, cap. iv, ubi ipso filium instruit ad omnem virtutem. Hoc quoque sæculo B. Thomas Morus, Angli Cancellarius et martyr, ita proles et familiam suam tam in litteris, quam in virtute et pietate Christiana instituit, ut de ea scribat Erasinus : « Domus Mori schola

est et gymnasium Christianæ religionis. » Testis est D. Stapletonius in *Vita Mori*.

Allegorice, hoc dicat Christo veros Christianus, Atiwr-
præsertim Religiosus: «Sponsus sanguinum tu Ista mihi es, o Christe, » lum quia tuo sanguine animam meam tibi coemisti et desponsasti. Unde » ti; S. Agnes dicebat tyranno : « Sanguis Christi sponsi mei tinxit genas meas; » lum quia a me vicissim, ut sim sponsa tibi digna, exigis sanguinem meum, imo carnem et vitam meam, dum doces iis qui te sequi, tibi placere volunt, circumcidendas et mortificandas esse concupiscentias carnis et sanguinis, dum ais : Nemo potest meus esse discipulus, nisi qui abnegat semetipsum, et tollit crucem suam, nisi qui odit et perdit animam suam in hoc mundo, nisi qui carnem suam crucifigit cum vitiis et concupiscentiis, nisi qui diabolo, carni et mundo resistit usque ad sanguinem, usque ad mortem et martyrium : atque hæc est «circumcisio cordis in spiritu, non littera, non Judaica, sed Christiana, non exterior, sed interior, «cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est,» Rom. 11,29. Martyri ergo Christus est sponsus sanguinum. Unde S. Cyprianus *De Laude martyrii* : «Sanguini, inquit, nostro patet coelum, ingreditur miles vulneribus suis gaudens. » Idem lib. II, *cpist.* 4 : « Vos, ait, de vinea Domini racemi pingues, et jam maturis fructibus botri, pressura sæcularis infestatione calcati, torcular nostrum sentitis: vini vice sanguinem funditis; ad passionis tolerantiam fortes, martyrii poculum libenter hauritis. »

Denique non sufficit Mosis unum circumcidere filium seniore, nisi et secundum circumcideret : ille Predato, et cuivis Christiano non sufficit circumcidere intellectum ab errore, nisi et affectum circumcidat a cupiditate. Ita Pererius.

27. In Montem Dei, — in montem Sina. Videtur Ver», v. Moses, cum comitatus jam fratre suo Aarone, plane se accingeret ad suam legationem tam arduam obeundam, remisisse in Madian uxorem cum filiis, Miti-
ut liberior esset et expeditior : uai Sephoram a Mose recessisse ad suos, patet ex eo, quod illa postmodum ad Moscm ex Ægypto cum lebræis worm egressum, in Sina redierit, ut dicitur cap. xviii, 2. lad

30. Locutusque est Aaron. — Ecco Aaron hic est ven. 30. oset interpretes Mosis, uti prodixerat Deus vers. 16.

Et fecit signa coram rorvLO. — « Eecit, » non Aaron, sed Moses qui immediate precessit : ille cium partita craut a Deo munia Mosis et Aaronis, ut Moses suo imperio mandaret et facerei signa, Aaron mandata Mosis et Dei eloqueretur, lanquam dux verbi.

Signa, — tria illa, de quibus initio capitis.

31. Visitasset, — respexisset ad eos liberan- Ver». n. dum et educendum ex Ægypto; hoc enim posterius verbum explicatio est prioris (I).

(I) Adoraverunt, Moscm scii, venerali sum, quasi Dei prophetam.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses cum fratre legationem Dei apud Pharaonem obit : contemnit ille, graviusque llebraos premit : qui hac de causa cum Mose expostulant ; Moses denique ad Deum recurrit.

1. Post hæc ingressi sunt Moyses et Aaron, et dixerunt Pharaoni : Hæc dicit Dominus Deus Israel : Dimitte populum meum ut sacrificet mihi in deserto. 2. At ille respondit: Quis est Dominus, ut audiam vocem ejus, et dimittam Israel ? Nescio Dominum, et Israel non dimittam. 3. Dixeruntque : Deus Hebræorum vocavit nos, ut camus viam trium dierum in solitudinem, et sacrificemus Domino Deo nostro : ne forte accidat nobis pestis aut gladius. 4. Ait ad eos rex Ægypti : Quare Moses et Aaron sollicitatis populum ab operibus suis? ite ad onera vestra. 5. Dixitque Pharaon : Multus est populus terræ : videtis quod turba succreverit : quanto magis si dederitis eis requiem ab operibus? 6. Præcepit ergo in die illo præfectis operum et exactoribus populi, dicens : 7. Nequaquam ultra dabitur paleas populo ad conficiendos lateres, sicut prius, sed ipsi vadant, et colligant stipulas. 8. Et mensuram laterum, quam prius faciebant, imponetis super eos, nec minuetis quidquam : vacant enim, et idcirco vociferantur, dicentes : Eamus et sacrificemus Deo nostro. 9. Opprimantur operibus, et expleant ea : ut non acquiescant verbis mendacibus. 10. Igitur egressi præfecti operum et exactores, ad populum dixerunt : Sic dicit Pharaon : Non do vobis paleas : 11. ite, et colligite sic ubi invenire poteritis, nec minuetur quidquam de opere vestro. 12. Dispersusque est populus per omnem terram Ægypti ad colligendas paleas. 13. Præfecti quoque operum instabant, dicentes : Complete opus vestrum quotidie, ut prius facere solebatis quando dabantur vobis paleæ. 14. Flagellatique sunt qui præerant operibus filiorum Israel, ab exactoribus Pharaonis, dicentibus : Quare non impletis mensuram laterum sicut prius, nec heri, nec hodie? 15. Veneruntque præpositi filiorum Israel, et vociferati sunt ad Pharaonem, dicentes : Cur ita agis contra servos tuos? 16. Paleæ non dantur nobis, et lateres similiter imperantur : en famuli tui flagellis cædimur, et injuste agitur contra populum tuum. 17. Qui ait : Vacatis otio, et idcirco dicitis : Eamus, et sacrificemus Domino. 18. Ille ergo, et operamini, paleæ non dabuntur vobis, et reddetis consuetum numerum laterum. 19. Videbantque se præpositi filiorum Israel in malo, eo quod diceretur eis : Non minuetur quidquam de lateribus per singulos dies. 20. Occurreruntque Moysi et Aaron, qui stabant ex adverso, egredientibus a Pharaone : 21. et dixerunt ad eos : Videat Dominus et judicet, quoniam foetere fecistis odorem nostrum coram Pharaone et servis ejus, et præbuistis ei gladium, ut occideret nos. 22. Reversusque est Moyses ad Dominum, et ait : Domine, cur afflixisti populum istum? quare misisti me? 23. Ex eo enim quo ingressus sum ad Pharaonem ut loquerer in nomine tuo, afflixit populum tuum, et non liberasti eos.

v«» i. 1. Post hæc ingressi sunt Moses et Aaron, — cum senioribus populi, inquit Lyranus : ita enim præceperat Dominus cap. in, vers. 18. Melius censet Tostatus et Pererius, solum Mosen cum Aarone hanc legationem obiiisso : illi enim soli nominantur hic et vers. 4. Pro senioribus enim, quos initio Mosi timido addidit Deus, substituit postea

Aaronem, qui Mosi comes esset, et dux verbi, ut patet cap. iv, vers. 14.

Nota hio alium genium et spiritum fuisse Mosis quam sil Calvinii, qui obtentu religionis reformati populum ad arma et rebellionem contra suos principes concitando, suum evangelium propagat : Moses enim nil tale facit, sed jussu Dei

COMMENTARIA IN EXODUM, cap. V.

regem ipsum adit, monet et obsecrat, ut Deo iubenti pareat, populumque dimittat.

Ubi nota *secundo*, insignem forlemque Mosis, tum obedientiam erga Deum, tum charitalem erga populum : juste enim metuere poterat, ne a tyranno exploderetur, et tamen eum adit, Dei iussa pandit, populique missionem petit.

Ut sacrificet. — Hebraice וְהִלַּח *vejachoggu*, id est ut festum celebret, puta solemniter sacrificando : sacrificiis enim solemnibus vel maxime festa celebramus.

tat 2. Quis est Dominus? — Superbiam diaboli contumaciam exprimit Pharaon, inquit [tabanus; caeca enim superbia ita mentem ejus excæcarat, ut diceret insipiens : Non est Deus, non est me potentius, præsertim alienæ precario huc admissæ, et abjectæ Hebrææ gentis numen, quod me cogat Hebræos dimittere, ut illi obsequi debeam.

Nescio Dominum, — nescio Deum vestrum, o Moses et Hebræi. Rursum nescio Deum quemlibet, qui mihi tanta auctoritate imperet, ut Hebræos dimittam. Fuit ergo Pharaon hic superbissimus, ideoque altheus. Ita Pererius. Licet enim Deum esse per se notum sit, si rem in se spectemus, non tamen nobis id per se notum est, sed ex effectis id nobis demonstrari debet : alioquin cairn non tam nulli essent pagani et athei. HaD. Thomas, I part., *Quæst.* II, art. 9.

v» J. 3. Deus Hedijeorum vocavit nos (1).—Addit Artapanus apud Eusebium, lib. IX *De Præpar.* cap.

OuiMr Rinculi I»u ci Artip- ult., quatuor miracula Mosi adveni Pharaonem contigisse. *Primo*, ignem ex terra erupisse cum voce quæ diceret, brevi ab ipso liberandos esse Hebræos, et in patriam antiquam reducendos. *Secundo*, Moysen a Pharaone carceri inclusum fuisse, sed inde nocte, custodibus mortuis, januisque confractis exivisse ad ipsum regem. *Tertio*, ipsum regem, pronuntiato in aurem ejus nomine tetragrammalo a Moysen, mutum factum esse, sed mox a Moysen sanatum esse. *Quarto*, sacerdotes Pharaonis omnes ad idem nomen spasmo exspirasse. Sed hæc Judæorum commenta esse videntur.

Ne forte accidat nobis testis aut gladii. — Hebr. ne forte incurrat in nos (Deus) peste aut gladio, si videlicet ei non parcamus, ut exeamus Ægypto, et in deserto ei sacrificemus. Unde patet explicationem B. Cyrilli lib. I *De Adorat.* in spir. et ver. fol. 21, non esso genuinam; sic enim explicat, r/. d. Moyses : Sacrificandum est nobis in deserto, non autem in urbibus aut agris, ne forte ibi occurrat nobis cadaver peste gladiove occisum, quod apud vos alioquo idololatres, in sacrificando tanquam impurum caveri solet. Hebraico enim non est, ne forte occurrat nobis peslis, sed, incurrat in nos peste, id est, ne peste nos feriat Deus.

4. Sollicitatis. — Hebraice*, cessare facitis.

N. Dixitque Pharaon, — ad suos præfecit operum.

(I) Vid. noi. supra, ad in, 18.

Videtis quod turba succreverit. — Hinc patet infanticidii legem, uti infamem et execrabilem, jampridem fuisse abrogatam. Ita Cajetanus.

7. Nequaquam ultra dabitur paleas populo ad Vtn.7. conficiendos lateres. — Paleæ adhibentur ad lateres, non ut ignem accendant quo lateres coquantur, uti explicat S. Bernardus mox citandus : sed concis® luto immiscentur, ut lutum contineant, sibi astringant et uniant, itaque lateres tenaciores et firmiores sint, ait Lyranus; ideo enim miscentur paleæ argill®, qua incrustantur parietes argillacei, et forte Ægyptia terra minus cohercet, minusque coagula est quam sit nostra, ut proinde paleis jungi et consolidari debeat in lateres.

Symbolice S. Bernardus, *sermone* 34, inter par-Sjabolivos : a Sub jugo, inquit, Pharaonis fiunt opera

lutea, id est dissoluta et sordida; ab ipso dantur UrtJ a paleæ, id est leves cogitationes. Palearum est leviter accendi, et in momento consumi : sic et malæ cogitationes a diabolo immissæ, cito in mentibus nostris accenduntur, carnis mollitie consentiente; sed si viriliter studeamus resistere, Deo juvante protinus extinguuntur. Paleis accensis coquebatur lutum, et solidabatur in lateres : similiter prav® cogitationes, quæ sunt quasi lutum (ut docet S. Gregorius, lib. XXXIV *Moral.* ix), paleis delectationis accenduntur : quæ cum transeunt in actum, tunc decoquuntur; cum vero ducuntur in consuetudinem, tunc tanquam in lateres solidantur. »

8. Et MENSURAM LATERUM, QUAM PRIUS FACIEBANT, Vt». ». IMPONETIS SUPER EOS. — q. d. Cogetis COS persolvere quotidie solitum demensum laterum et pensum, sive quoad numerum, sive quoad struem et molem; unde Septuaginta vertunt, ntaStixc, ut constructionem, sive struem laterificii solitam reddatis.

Vacant enim, — pigri sunt et remissi, otio torpent. Ita Hebræa.

9. Ut non acquiescant verbis mendacibus. — Ver». ». Ecce non audit Pharaon Moysen, nec credit eum a Deo esse missum, sed vel hoc mentiri, vel hoc somniasse, uti prodixerat Dominus cap. m, 19 (2).

10. Non do, — non dabo vobis paleas : estenui- Ver», io. lage temporis. En subtilem hic Pharaonis tyrannidem, qua Hebræos gravat, et peno ad restim ac desperationem adigit, ut de exitu, deque Deo eos evocante cogitare non libeat. Sed vehemen- tissima ingruente tentatione, proxima erat salus; ita facere solet Deus. Undo mystice notat Procopius, Pharaonem, id est diabolum, peccatoribus, qui se Deo dare student, negando paleas commodatum, difficilem præbere malitiam, ne ejus satietas fastidium pariat suo cultori : nam nitimur in vetitum semper, cupimusque negata.

(Î) Pro acquiescant hebr. csl HJltf, quæ vox, cum rei construitur, videtur notare ocutos in rem intendere, ad cam attendere.

Ven. n. 12. DfSPERSVSQüB èst populus. — Pars enim miscebat terram formabatque lateres, pars cos disponebat, pars coquebat, pars colligebat paleas; pensam enim laterum non a singulis viritim (hoc enim longissimas fuisset opere, et ad hoc opus fuisset magna prefectorum turba), sed in communi et generalim a prefecclis Hebræis exigebatur; quorum erat suos urgere ad opus et pensum preslandum, quique, si quid penso deerat, luebant apud prefectos Ægyptios (1).

Fen. t«. 1 G. fruí STE ag it i R.—Xe rogem offendant, CIIIS injuriam aliorum, puta prefectorum, culpæ et crudelitati tribuunt; unde non aiunt: Injuste agis, sed, *agitur*; hebraico est, *peccatur in populum tuum* (2).
ven i?, n. Vacatis otio. — Hebraice, *otiosi vos otiosi*, h^{ior}Aj'; vel pigri pigri, id est pigerrimi estis. «Otium, otio vi- inquit ille, corpus, mentem necat socordia: exercitatio utrumque pulcherrimum facit.» S. Chrysostomus, hom. 15 in *Genesim*: «Grave, inquit, malum est otium, facitque ut facilia omnia videantur difficilia; sicut studio et vigilantia etiam ardua et difficilia, facilia nobis sunt.» Et hom. 54 in *Acia*: «Cura?, inquit, ac sollicitudines gymnasium et schola sunt philosophia, etc. Ferrum si jaceat, corrumpitur; si exerceatur, splendet: similiter se habet anima quæ movetur et laborat,» S. Bernardus, *De Consul*, lib. II: «Cavendum est, inquit, otium in otio; fugienda otiositas mater nugarum, noverca virtutum.» S. Ambrosius, serm. 11 in *Psal.* cxvni: «Tentant, inquit, otia, quos bella non fregerant; periculosa igitur et pacis olia.» Idem de seipso dicebat epist. II ad *Sabinam*: «Nunquam minus solussum quam cum solus esse videor; nec minus otiosus quam cum otiosus,» Vide S. Augustinum, lib. *Do Opere monachorum*. Solitudinis tædio affectus S. Antonius exclamabat: Servari cupio, Domine, et cogitationes meæ mihi adversantur. Mox ubi de cella prodiit, conspexit hominem (erat is angelus), monachili habitu succinctum, nunc calathos texentem, nunc ad orandum procumbentem, qui ad eum dixit: Sic et tu age, Antoni, et lenlationes vinces. Quare otium aversabatur S. Antonius, et qui preclaro vitam esset acturus, tum ad laborandum hortatus est, tum ad secum considerandum sedulo, quid noctu, quid interdiu egerit, inquit Sozomenes, lib. I *Distor.* cap. xm. Idem consuit Theodosius monachus apud Theodorclum in *Ilstor.* SS. *Patrum*, cap. x. Quin et Alexander Magnus dixit: «Regium est laborare, servile est otio et luxui vacare.» Denique priscorum monachorum huc erat sententia: a Operans uno dæmone, otiosi multis pulsantur.» Testis est Cassianus, cap. xxni, lib. X *Instit*,

(1) *Ad colligendas stipulas* (minutas) pro *patea*.

fi, id est, injuste agitur iu Hebnnos, populum tuum. Alii censent, populo Pharaonis /*Egyptot* ^{css*} intclligmlos, hoc sensu: Peccati se reum facit populus tuus; vel: Hæc crudelitas male cedit populo tuo, qui dabit pexus hujus tyrannidis.

19. Viderant se in malo, — in malis, in angustiiis. Ille expressus est typus vocationum et illas- (rationum Dei, quas statini comitatur leulatio, sed fortiter persistentibus liberatio est proxima. *Primo* ergo, a Deo ex Ægypto per Mosen evocantur Hobrei; *secundo*, vocationi credunt, et statini crudelissime flagellantur; *tertio*, paulo post admirandis portentis liberai et educit eos Deus. Refert /Eneas Silvius in *Hislor Bohem*. Capnionis hoc fuisse dictum: a Quando duplicabantur lateres, tunc venit liberator Moses, quo significabat, Dei auxilium presto esse, cum res adversæ ingruunt. Eadem Ecclesia» totius Christiana» fuit ratio et progressio; eadem est et vocationis cujusque, ut qui in secundo versatur gradu, de vocatione sua non dubitet, sed sciat potius se recto ordine a Deo statuto progredi, tertiumque certissimo exspe- Qui tel. Ila S. Gregorius, XXIX *Moral*, câp. xiv. «Cum Tcr, l<,' lux, inquit, divina cor humanum illustrat, mox a diabolo consurgunt tentamenta, ut plus tenia- ur. tia- tionibus se urgeri sentiant, quam dum lucis intern® radios non videbant.» Et Origines hic Aor- ni/. 3: «Nisi buccine!, inquit, tuba verbi Dei, non committitur bellum; ubi vero signum belli tuba prædicationis insonuit, ibi omnis tribulationum pugna consurgit. Hinc quotidianis discimus experimentis, ait S. Bernardus, eos qui converti deliberant, lentari acrius a concupiscentia carnis; et urgeri gravius in operibus luti, qui Pharaonis imperium effugero moliuntur.» Ha ipse *De Conversione ad cleric*, cap. xviii.

Cassianus quoque, *Collât.* XXI, cap. xxviii, tradit in Qn> seniores Patres in cremo explore observasse, in diebus quadragesimæ, quibus solent homines ad lafbj meliora, et monachi ad perfectiora converti, tunc r w u solito acrius et molestius infestari a dæmonibus monachos, et incitari ad egrediendum e monas- Car? teriis, deserendamque solitudinem.

Nola *secundo*: Vult Deus in beneficiis ab ipso promissis, paratos nos esse ad lentationes: ideo- c ^{it} quo cum magnam cuipiam spem dat, mox eum «oiurf. lentat per illa quæ videntur afferre desperatio- R nem, et videtur spem quam dedit demoliri velle, aut dubiam et incertam facere. Ita Deus Abrahæ per Isaac promisit prolem numerosissimam, et mox jussit ipsum Isaac sibi immolari. Ha jussit Hebreos pugnare cum Benjaminitis, et mox permisit eos ab illis secundo c<i>di, *Judie*, cap. xx. Sic Mosi hic et Hebreis promisit liberationem a Pharaone, et mox permisit eos ab eodem gravius affligi.

20. OcctnnERCNTQIE Moysi et Aaron, qui sta- v?n.to DANT EX ADVERSO, EGRHDIENTES A PüARAONE. — Tò egredientes, non ad Mosen et Aaroncm, sed ad occurrerunt referendum est, et ad prefectos Hebreorum, quos Pharaoncm adeuntes et ab eo revertentes, certo loco exspectabat Moses, avidus scire quid responsi tulissent. Hoc et noster Interpres salis insinuat, cum ait Mosen et Aaronem stetisse; egredientes enim stare in rigore csl im-

possibile. Sensus ergo est, praelecti Hebræorum post suam querelam agredientes a Pharaone, occurrerunt Mosi et Aaron, cui stabant ex adverso, ut totam rem spectarent et cognoscerent.

vn.lt. 21. Videat Dominus et iudicet. — Hebraice additur : *Super vos*, id est, vindictam sumat de vobis. Ha Chaldæus. Hebræi enim sæpe per metonymiam, iudicium sumunt pro termino et fine iudicii, ut iudicare idem sit quod vindicare, et iudicium idem sit quod vindicta. En infirmam ingratamque populi fidem : Mosen et Aaronem, quos paulo ante liberatores crediderat, jam homicidas calumniatur.

M m Foetere fecistis odorem nostrum coram Pharaonis, — invisos et abominabiles nos fecistis Pharaoni : est metaphora. Eadem phrasis est Genesi xxxiv, 30, in Hebreo; II Cor. n, 15 : a Christi, inquit, bonus odor sumus, » quia videlicet bonam Christi et christianismi famam spargimus, ut homines bene de nobis deque Christo sentiant et loquantur. « Habent enim mores suos colores, habent et odores : colorem in conscientia, odorem in fama, » inquit S. Bernardus, serm. 71 in *Caniica*.

OicUu Et PRÆBÜISTIS EL GLADIUM UT OCCIDERET NOS. — Occasionem ei dedistis, ut nos oneribus opprimeret, cum eum furem in nos concitastis. Ubi nota : Gladius in Scriptura vocatur omne quod pungit, perculit, torquet aut cruciat, inquit S. Hieronymus in *Isaia* lxxvi. Hinc *Amos* ix, 10, dicitur : a In gladio morientur omnes peccatores populi mei. » Et *Psalms*. vu, vers. 13 : « Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit. »

Disce hoc capite quam dura fuit servitus Hebræorum in Ægypto, ac consequenter quantum beneficium eis fecerit Deus, cum eos inde eduxit; quod proinde passim eis inculcat, ut grati sint Deo, cumque ament et colant : a Ego, inquit, Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Ægyptiorum, ne serviretis eis, et qui confregi catenas cervicum vestrarum, ut incederetis erecti, » *Levit*, xxxi, 13. Est enim servitus mors quædam, puta amissio vite civilis, scilicet libertatis : hinc pro ea pugnant gentes, malunt quo mori quam servire. Philippus rex irrumpens in agrum Spartanum, dixit cuidam Spartano : Quid nunc facietis, Lacones? respondit eis : « Quid aliud, quam moriemur fortiter? soli enim Græcorum nos liberi esse, et non obedire aliis didicimus. »

Post cladem duce Agide acceptam, cum Antipater obsidum loco posceret 50 pueros : Eteocles tum Ephorus se eos daturum negavit, ne malo educarentur, et ab institutis patri® disciscerent civitati incommodi flerent : senum autem aut mulierum duplum, si vellet, numerum obtulit. Cumque Antipater atrociam minaretur, nisi darentur, publico nomine respondit : a Si difficiliora

morte imperas, facilius nobis erit mori. » Hinc Laco interrogatus quid sciret, ait : « Scio liber esse : » ita Plutarchus in Lacon.

22. Revf.r susque est Moyses ad Dominum. — Sep- Vm. tuaginla vertunt, *conversus est ad Dominum*; quia enim Moses perfectos Hebræorum dure a Pharaone exceptos, afflictos et passione nimia agitados, ideoque correptionis incapaces vidit, hinc tacuit, et in secretum suum sese recepit, atque ad Deum unicum in arctis præsidium, suo more se orando convertit. Hinc prudenter S. Basilius, serm. *De Gratiis Deo ayendis*, modum consolandi afflictos præscribit, dicens : a Eum quem consolari cupis, prius parumper queri sinas. Deinde dolore paululum per lacrymas ejulatumque sedato, tunc leniter et humaniter castigabis, itaque ad patientiam et animi tranquillitatem sensim revocabis. Nam et equorum domitores equos freno minime audientes, non solum habenis compescunt, aut calcaribus impellunt : sic enim sessores exagitare et excutere discunt; sed eis obtemperando ab initio, ac minime resistendo, postquam iram et impetum paulatim consumptum deficere viderint, tunc arte quadam obtemperantes et ad omnia dociles reddunt. »

Rursum vide hic quam Mosis patientia et constantia invicta vicerit Hebræorum murmura, cosque sibi obsequentes reddiderit. Audiant fideles monitum S. Augustini, sermone 18 *De Verbis Domini* : a Cum quisque, inquit, Christianus coeperit bene vivere, fervere bonis operibus, mundum quo contemnere; in ipsa novitate operum suorum patitur reprehensores et contradictores frigidus Christianos. Si autem perseveraverit, et eos superaverit perdurando, et non defecerit a bonis operibus, iidem ipsi nobis obsequuntur, qui ante prohibebant. »

Domine, cur afflixisti populum istum. — Cur ei occasionem afflictionis dedisti, mittendo me ad Pharaonem, nec tamen ab eo liberando populum, sed potius permittendo cum gravius onerari?

Quare misisti me? — Calvinus Mosem hic graviter culpat, quasi ab officio desciverit, et amarulento tedio missionem et absolutionem ab officio petierit. Durus utique criticus : mitior censor est S. Augustinus, *Quæst.* XIV, dum ait : < Hæc non contumaci® verba sunt vel indignationis, sed inquisitionis et orationis. » Idque ita esse patet ex responso Domini, qui non arguit infidelitatem Mosi, sed cum quid facere oporteat, instruit. Sciebat Moses jam ante a Deo doctus, Pharaonem obduraturum cor, neque dimissurum populum; tamen de hac afflictione populi nihil a Deo cognoverat, sperabatque Pharaonem monitum, licet non dimitteret populum, mitius tamen cum eo acturum; contra vero jam accidisse videt, unde pio cum Deo exostulat.

CAPOT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deus animat Mosen, eique revelat nomen suum Jehova. Secundo, vers. 14, recensetur genealogia Rubeti, Simeon, et Levi usque ad Mosen et Aaron.

1. Dixitque Dominus ad Moyseu : Nunc videbis quæ facturus sim Pharaoni ; per manum enim fortem dimittet eos, et in manu robusta ejiciet illos de terra sua. 2. Locutusque est Dominus ad Moysen , dicens : Ego Dominus 3. qui apparui Abraham , Isaac et Jacob, in Deo omnipotente ; et nomen meum Adonai non indicavi eis. 4. Pepigique foedus cum eis, ut darem eis terram Chanaan, terram peregrinationis eorum, in qua fuerunt advenæ. 5. Ego audivi gemitum filiorum Israel, quo Ægyptii oppresserunt cos; et recordatus sum pacti mei. 6. Ideo dic filiis Israel : Ego Dominus, qui educam vos de ergastulo Ægyptiorum et eruam de servitute : ac redimam in brachio excelso, et judiciis magnis. 7. Et assumam vos mihi in populum, et ero vester Deus; et scietis quod ego sum Dominus Deus vester, qui eduxerim vos de ergastulo Ægyptiorum , 8. et induxerim in terram super quam levavi manum meam ut darem eam Abraham , Isaac, et Jacob : haboque illam vobis possidendam , ego Dominus. 9. Narravit ergo Moyses omnia filiis Israel, qui non acquieverunt ei propter angustiam spiritus, et opus durissimum. 10. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: 11. Ingredere, et loquere ad Pharaonem regem Ægypti, ut dimittat filios Israel de terra sua. 12. Respondit Moyses coram Domino : Ecce filii Israel non audiunt me: et quomodo audiet Pharaos, præsertim cum incircumciscus sim labiis? 13. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron , et dedit mandatum ad filios Israel, et ad Pharaonem regem Ægypti, ut educerent filios Israel de terra Ægypti. 14. Isti sunt principes domorum per familias suas. Filii Ruben primogeniti Israelis : Henoeh et Phalli*, Ilesron et Charmi: 15. hæ cognationes Ruben. Filii Simeon : Jamuel, et Jamin, et Ahod, et Tachin, et Soar, et Saul Clius Chananilidis : hæ progenies Simeon. 16. Et hæc nomina filiorum Levi per cognationes suas : Gerson et Caath et Merari ; anni autem vitæ Levi fuerunt centum triginta septem. 17. Filii Gerson : Lobni, et Semei per cognationes suas. 18. Filii Caath : Amram, et Isaar, et Hebron, et Ozici; anni quoque vitæ Caath, centum triginta tres. 19. Filii Merari : Moholi et Musi. Hæ cognationes Levi per familias suas. 20. Accepit autem Amram uxorem Jochabed patruelem suam , quæ peperit ei Aaron et Moysen. Feceruntque anni vitæ Amram, centum triginta septem. 21. Filii quoque Isaac : Core, et Nepheg, et Zechri. 22. Filii quoque Ozier : Misael, et Elisaphan, et Sethri. 23. Accepit autem Aaron uxorem Elisabeth, filiam Aminadab, sororem Nahason, quæ peperit ei Nadab, et Abiu, et Eleazar, et Ithamar. 24. Filii quoque Core : Aser, et Elcana , et Abiasaph. Hæ sunt cognationes Corilarum. 25. At vero Eleazar filius Aaron accepit uxorem de filiabus Phutiel : quæ peperit ei Phinces. Hi sunt principes familiarum leviticarum per cognationes suas. 26. Iste est Aaron et Moyses, quibus præcepit Dominus ut educeret filios Israel de terra Ægypti per turmas suas. 27. Ili sunt, qui loquuntur ad Pharaonem regem Ægypti, ut educant filios Israel de Ægypto : iste est Moyses et Aaron, 28. in die qua locutus est Dominus ad Moysen, in terra Ægypti. 29. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens : Ego Dominus; loquere ad Pharaonem regem Ægypti, omnia quæ ego loquor tibi. 30. Et ait Moyses coram Domino : En incircumciscus labiis sum, quomodo audiet me Pharaos ?

rm. i. **L** Dixit quibus Dominus ad Moysen, — orantem clamantem Deum, ut patet cap. præced., vers. **ICu** dixit, inquam, vel per angelum visibili specie apparentem, et sonora voce loquentem : familiariter enim agebat Deus cum Mose, ut patet *Num.* **xn** ; vel per occultam et internam inspirationem, ut uti prophetis loqui et respondere solet. Idque verius videtur, tum quia nulla species, forma, aut ultimum symbolum Dei hic exprimitur, uti fit capite **m**, vers. 2, et cap. iv, vers. 24; tum quia non est credibile Deum hic toties, puta in singulis plagis, visibiliter apparuisse Mosi; tum quia Deus hic respondit Mosi, eo modo quod Moses dicitur adiisse consuluisse Dominum, cap. præced., vers. 22. Moses autem non adiit Dominum visibiliter apparentem, sed vel in cubiculo et oratorio suo Deum spiritaliter adiit et consuluit.

Nunc videbis. — *q. d.* Non morabor, en accingo me ad opus, ut liberem vos a Pharaone.

Quæ factururus sum Pharaoni, — quæ mala, quas plagas ei illaturus; hinc ipse « in manu robusta, id est, per manum robustam Dei coactus, «ejiciet,» non tantum dimittet, sed exire compellet Hebræos, idque festinato, ut a se manum Dei vindicem amoliat.

Ven. **rti** 2 et 3. Ego Dominus qui apparui Abraham, Isaac et Jacob in Deo omnipotente. — Hebraice est **bfio** **Hü** *bed saddai*, id est in Deo robusto et largo, sive liberali, jam a in Deo, » est instar Dei, vel tanquam Deus liberalis; *bet* enim Hebræi sæpe sumunt pro affini *caph*, quod est nota similitudinis,

di. Nola: *Saddai* significat Deum quasi mammeum, omnem sufficientiam et abundantiam quasi omnipotens tribuat, uti fuso dixi *Gen.* **xvn i.** Quinta», bus adde *Saddai*, secundo, posse derivari a **TIO** id est prædari, ut Deus dicatur *Saddai*, **ix**, id est prædans et vastans quodeumque ei libuerit, quo alludit Isaías, cap. **xiii**, vers. 6, cum ait : « Quasi vastitas ab omnipotente (hebraico quasi *scod a Saddai*, id est, quasi vastitas a Deo vastante) veniet ; » et *Job* cap. **xxm**, vers. 16, cum ait in Hebræo, *Saddai* conturbavit me. Jam sensus hujus loci est, *q. d.* Ego Deus cum patribus vestris, puta Abraham, Isaac et Jacob, egi, et conversatus sum tanquam Deus *saddai*, id est, omnipotentem et munificum modo eis exhibui, ostendi eis mihi abunde esse divitiarum ut illos ditarem : abstuli enim opes Chananæis, Gerarilis, Sodomitis, Labano, Esau et aliis, casque dedi Abrahæ, Isaac et Jacobo, uti patet ex *Genes.*

Decem Notat S. Hieronymus, epist. 13 *ad Marcellum*, apud Hebræos decem esse nomina Dei. Primum est **Sn d**, id est fortis, ut vocatur Aquila. Secundum est **nbN Eloha**, quod Deum qua providentem, gubernantem, judicantem et vindicantem significat, ut dixi *Gen.* **i, l.** Tertium est **O'nibx Atohim**, quod est plurale nominis *Eloha*. Quartum est *Sabaoth*, id est exercituum vel copiarum, ut vertit Aquila : hoc non est nomen, sed cognomen Dei; unde semper cum alio Dei nomino con-

jungitur : dicitur enim **WM Adonai Sabaoth**, id est, Dominus virtutum vel exercituum. Quintum est **fbp Elion**, id est excelsus, *Gen.* **xiv**, 22. Triplicem porro celsitudinem ac sublimitatem Ceititn- veneramur in Deo : primam entis, quia Deus est primum et summum ens; secundam causalitatis, Deo, pro quia Deus est prima causa, a qua omnes ceteræ causæ dependent; tertiam perfectionis, quia Deus est summa et infinita perfectio. Sextum nomen est **um** **rn'HX"lÜl*** *rvnx cie aztr tie*, id est summi qui sum, vel qui est. Unde *Exodi m*, dicitur : « Qui est, misit me. » Septimum est, **UTÎN Adonai**, id est Dominus. Odavum est **n*ja**, quod est abbreviatum *Jehova*, sonalque in *lalleluia*. *Jalleluia* enim est compositum ex *hallevu*, id est laudate, et *io*, id est Deum. Nonum est **HÜ Saddai**, id est munificus, liberalis, omnipotens. Decimum est *telragrammalon* et ineffabile, quod vulgo *Jehova* pronuntiant.

Mystice, Deus *Saddai* apparet Sanctis, quos facit sua sorte, etiam misera esse contentos, quosque sua gratia et donis spiritualibus cumulat, ac præsertim quos facit esse liberales in alios. S. Ægidius, socius S. Francisci, rogatus quis esset beatus, respondit : a Qui amat et non desiderat amari : qui servit, et serviri sibi non cupit : qui se bene erga alios gerit, non tamen eo fine, ut se erga illum vicissim bene gerant. » Hic enim imitatur Deum *S'jddai*, de quo ait Psalter, *Psal.* **xv**, 2 : « Dixi Domino : Deus meus est tu, quoniam bonorum meorum non eges. » Deus enim omnibus se suaque communicat, et a nemine quidquam recipit, vel exspectat.

Et nomen meum *Adonai* non indicavi eis. — In Hebræo non est *Adonai*, sed nomen tetragrammaton **nw**, constans quatuor litteris, scilicet, *jod, he, van et he*. Quod quia est ineffabile, hinc Interpretes more veterum pro eo substituit nomen *Adonai*; nam alioqui Deus in Genesi patriarchis revelavit nomen *Adonai*, et se vocat *Adonai*. Obiter hic nota, *Adonai* esse trisyllabum, non quadrisyllabum; ultima enim est diphthongus *ai*, ac proinde hoc nomen sic pronuntiandum est *A, do, nai*, non autem *A, do, na, i*.

Quærilur hic primo (1), cur nomen tetragrammaton a veteribus et S. Hieronymo vocetur a*- L Cur, id est ineffabile, a Theodoro àçpaçv», id est indicibile, et a Damasceno àppurci», id est indo-

(1) De tetragrammato Dei nomino ni»T, et ofusque vocalibus et pronuntiatio, vid. Retandi *Decas Exercitationum philologicarum de erra pronuntiatione nominis Jehocah*, etc. Traj. ad Rhen. 1707; Sleph. Soucieli. *Itccueil de dissertations critiques sur des endroits difficiles de Ecriture Sainte*, Paris, 1715, pag. 232 [cujus non contemnenda sententia, nirP osso futurum nominasemos veleris >erbi nifi, uondiverei ab ppH, similo forma» xiiil' cril ab eodem illo verbo, Ecde. vi, 3; sub ultima vero syllaba adsevisse carnets, ut nominis terminationem); Drach, *De enarmonie entre CEglise et la Synagogue*, tom. I, pag. 298 seqq.

bnr .r quthile. Putant aliqui, hoc nomen vere fuisse in-
) effabile, eo quod solis quatuor consonantibus
fi Ute condet, careatque vocalibus, sine quibus litteras
consonantes pronuntiare et ettari non possumus.
Verum hoc est improbable; nam Deus hic no-
men hoc suum pronuntiavit, cum illud revelavit,
et effatus est coram Mose. Rursum Moses illud ip-
sum effatus est coram Israelites, cl coram Pha-
raone, ipseque Pharao srepius hoc nomen a Mose
prolatum, respondendo repetiit. Denique frustra
hoc nomen quatuor litteris distingueretur, nisi
jlire sua tacita haberent puncta, sive vocales, ut
iis legi, efferri, pronuntiari posset, perinde ut fit
in aliis nominibus Dei, hominum et angelorum.
Nomen Dico ergo hoc nomen dici ineffabile, eo quod
Utra- ab Hebræis haberetur sacratissimum et summe
grammi venerabile, tanquam nomen Dei primarium, pro-
ton in-ffii. prium et essentielle, quod esset fundamentum et
Li> rafxix aliorum omnium nominum Dei, eo quod
jrd mi hoc nomen significat ipsam immensam essentiam
injjiiu- et maiestatem Dei incomprehensibilem et ineffa-
Trrrr.tü Mem, a qua cætera omnia promanant. Qua de
causa el Plato, teste Eusebio, lib. XI De Præpa-
rat. cap. vili, dixit nomen Dei non esse effabile.
Deus enim, ait Plato, est «cúuarss, ijpr.Tc;., xal
«Kozifisro;., id est incorporeus, indicibilis et innomi-
nabilis. Rursum Plato in Parmenide : « Deo, ait,
nullum inditum est nomen, Deus non potest de-
finiri, non scientia capi, non in sensus nostros
incurrere, nulla de eo haberi opinio; quocirca
nequo nominari, neque dici, neque cognitione
comprehendi, neque cognosci, neque ab ullo
ente sentiri potest. » Et S. Dionysius : « Deus, ait,
est omni sermone ineffabile, super omne ver-
bum, bonum, p
Hinc tot fuerunt Philosophorum do Deo senlen-
tia et errores. Anaximander stellas et astra deos
tiri* de css° putavit. Anaximenes Deum putavit esse infi-
teBtix. nilum acrem. Democritus : Deus, ait, est mens
igneae et mundi anima. Prodicus quatuor ele-
menta deos statuit. Diogenes Apolloniates : Deus,
oit, est aer compos divinæ rationis. Chrysippus
censuit Deum esse fatum sive necessitatem divi-
nam. Parmenides putavit Deum esse coronam,
sive orbem qui cingit cælum. Xenophanes : Om-
ne, inquit, infinitum mente prreditum, Deus est.
Straton naturam dixit esse Deum. Epicurus ex
atomis deos suos constituit, cosque corporeos et
humanre figuræ. Heraclides terram cl cælum deos
esse dixit. M. Varro mundum censuit esse Deum.
Plinius vel solem, vel nullum putavit esse Deum.
Heraclitus deos ex igne esse credidit : unde Ana-
xagoram, quod solem dixisset esse lapidem ig-
nitum, morte mulctarunt Athenienses. Cleanthes
adhæra posuit esse suminum Deum. Denique hac
de causa, inquit Pierius, hierogl. 17, ciconia Dei
est hieroglyphicum ; ciconia enim lingua carens
significat Deum omnia tacito perficere silentio,
nec debere nos super eo loqui, quem nulla hu-
mani ingenii vis sat queat admirari. Eadem est

ratio, cur Deus per crocodilum fuerit adumbra-
tus, inquit idem hierogl. 29. Vere ergo meriloquo
Chrysostomus, hom. 28 in Mattheum : « Sicut, in-
quit, qui innavigabilem Oceanum navigare usur-
pat, dum non potest eum transire, nccesso est
per eandem viam redeat, ubi ingressus est : sic
antiqui Philosophi de Dei natura quærcro conten-
dentes, victi sunt ingenio, defecerunt sermone,
in ultimo nihil se amplius invenire potuisse con-
fessi sunt, nisi quod Deus sit incognoscibilis. »
Hinc ergo factum est ut Hebræi religionis et re-
verentire causa nomen Dei ettari et pronuntiare
non auderent; excipe sacerdotes sive pontifices,
qui in sacris, puta in sacrificiis, et in solemni
benedictione populi, et maxime in ingressu in
Sancta sanctorum, illud pronuntiabant, ait Philo,
lib. De Vita Mosis. Undo et Josephus ait sibi hoc
nomen eloqui, nec jus, nec fas esse. Cum ergo Pro te-
in Scriptura legentibus hoc nomen occurreret,
Hebræi pro illo legebant Adonai, vel, si cum
Adonai concurreret, pro eo legebant Elohim. Hinc Adwui
factum est ut Messorætæ, qui Bibliis Hebraicis
puncta, sive vocales subjecerunt, nomini tetra-
grammato niH' subjecerunt puncta aliena nomi- nomius
nis Adonai (uti quatuor rationibus demonstrat
Bellarminus in exercitatione grammatica, Psalm, u noi
xxxni, ad vers. 1), scilicet sr.eva (quod in nomine Ponc!!
Adonai est compositum cum patach, ob guttura- xj òmZ
lem aleph), cholem et carnets, ut indicarent ex re-
verentia non letragrammalon, sed Adonai legen-
dum et pronuntiandum esse, quem morem suo-
rum temporum secuti sunt, non tantum Septua-
ginta vertentes xúfic;., et noster Interpres, reque
ac Orígenes in suis tetraplis et hoxaplis, pro te-
tragrammato substituens hic nomen Adonai; sed
et Christus et Apostoli, qui quoties citant Scrip-
turam Hebreæam, in qua habetur nomen tetra-
grammaton, pro eo nomen a Dominus » substi-
tuunt. Unde facium est ut Judrei ignorent quo-
modo illud nomen pronuntiandum sit, sive quo-
modo illud pronunliarint Deus, Moses et sacer-
dotes, traduntque ultimum sacerdotem, qui hoc
nomen Dei pronuntiavit, fuisse Simeonem jus-
tum, qui Christum in templo in ulnas accepit,
postea a nemine hoc nomen pronuntiatum esse,
seque ignorare quomodo pronuntiari debeat ; sed
cum venerii Messias, ab eo edocendos esse veram
illius pronuntiationem. Ita ipsi. Ob hanc ejus no- Nos ms
minis reverentiam et religionem summus ponti- Vln
fex illud in tiara sua, in lamina aurea insculp- ubi
tum gestabat, quod Alexander Magnus occur-
rens Jaddo pontifici, procumbens humi reveren-
ter adoravit, teste Josepho. Hinc etiam Lucanus
agens de Deo Hebræorum, ait : « Incerti Judrea
Dei, » quod scilicet Deum incognitum coleret,
cujus nomen nesciret.
Vide hic quanta Hebræis olim fuerit reveren-
tia nominis divini, quod multi Christiani per ju-
ramenta temeraria passim nominando profanant;
quin et moderni Judrei nunquam audent expresso

jurare per nomon letragrammalon, sed hac formula per illud jurant, idquo raro et nonnisi adacti : Juro per *jod*, *lie*, *vau*. *cl jod* (quæ sunt 4 litter© nominis tetragrammali), quod juramentum apud cos suminum cl sacratissimum habentur : sic Gentilibus non licebat nomen falsi sui Dei, Demogorgonis, nominare; quod si quis fecisset, numen , vel potius dæmon, se offensum, per terræ tremorem ostendebat, uti testatur Lucanus, lib. VI, cl Bocacius, lib. I *De Genealogia Deorum*, cap. ii.

Ozuto Quærilur *secundo*, quomodo hoc nomen proli Q > nuntiari debeat, sive quæ illi vocales subslitucnae - 6xio dæ sint?

i, : > Græci quidam, inquit S. Hieronymus *ad Mark - -a cellam*, in Græcis libris hoc nomen Hebræum lef ζIv Renles> juxta Græcas litteras, quibus hæ quatuor ml hebrææ litteræ similes sunt, *pipi* legerunt. Sc- 1,1 eundo, S. Justinus, *Contra Triphonan*, fol. 58, ' 'Ji. Pr0 nomine telragrammato nomen Jesus legit et r i», intelligit. *Tertio*, Isidoras hoc nomen pronuntiat *Joiliod*. Ait enim hoc nomen contici ex duplici litera *jod*. Verum hi omnes a litteris Hebraicis nominis tetragrammati vel abeunt, vel aberrant.

Quiti. Q««rto, Irenæus illud effert *Jaoth*, quod, inquit ipse, significat præfinitam mensuram; vel, si per omicron scribatur, cum qui dat fugam malorum. Sic et gentiles hoc nomen pronuntiasse videntur. Unde Diodorus Siculus, lib. III, ait Mosen legem accepisse a Deo *Jao*; et Apollo Clarius rogatus quis esset Deus *Jao* ? respondit :

Summum cunctorum divum tu dicito *Jao*.

Testis est Macrobius, lib. I *Saturnalium*, cap. xvin. Qilau. *Quinto*, Theodoretus hic, *Quant*. XV : Nomen tetragrammalon, inquit, a Samaritis vocatur *Jave*, S,lü. ab Hebræis *Ja*. *Sexto*, recenliores aliqui a centum annis, hoc nomen juxta puncta ei a Massoretis subjecta, pronuntiant *Jehova*. Verum hæc puncta, ut superius dixi, non sunt puncta nominis telragratmnali, sed nominis Adonai : unde et ipsi Mastorelie, omnesque Hebræi pro nomine tetragrammato legunt *Adonai*. Errant ergo qui a *Jehova* sive d l » r»t Jora (per erasin) Jovem summum Gentilium Deum l,At' deducunt : hic enim Latinum habet nomen non Hebræum, et a juvando dicitur. Erravit cl Varro, qui leste S. Augustino, lib. I *De Consensu Evang.*, cap. XXII, putavit Judæos coluisse Jovem Deum Romanorum ; putavit autem id Varro, non quod ab Hebræis audisse! Deum appellari *Jehova*, vel Jovem; sed quia censui! a Judæis coli summum Deum, quem ipse non alium esso putabat, quam Jovem.

f [limi Dico ergo, verisimillimum est hoc nomen pro- ti vn, nuntiandum esse uve vel *ieheve*, id estesi vel *erit*. i waun Probatur, quia hoc nomen est idem cum eo quod 'j' Deus sibi imposuit, cap. m, vers. 14, dicens : « Sic Art*, dices filiis Israel : Qui est misit me ad vos; » atqui, « qui est p hebraico dicitur *iic* sivo *live*, vel *ic-heve*: ergo illud idem est nomen tetragrammaton ;

non enim est credibile, Deum sibi duo hic dedisse nomina, sed unum Unium, ac proinde illud, a qui est, n sibi inditum cap. m, lue repetere, ut Mosen animet, ulque eum doceat illud præferre legationi suæ ad Pharaonem, et ad llebræos. Ita censent Bellarminus supra, Genebrardus Præfatione *in psalmos*, et Pcrerius hic, idque magis patebit ex quæstione sequenti. Noster tamen Alcazar in *Apocal*. cap. i, vers. 4, multis contendit *Jehova* esse conflatum ex quatuor litteris, quarum singulæ integram dictionem significant. *Jehova* ergo idem est, ait, quod nnn rTFP rrvrv *iihie*, *haie*, *vehaia*, id est, « qui erit, qui est, qui fuit, p Unde *Jehova* idem est cum eo quod dicit Joannes, Apoc. i, 4 : a Qui est, et qui erat, et qui venturus est, p ideoque vocatur hoc nomen tetragrammaton et ineffabile : quia singulæ ejus litteræ non possunt affari integram dictionem, quam repræsentant. Verum hoc etymon non literale est, uti ipse contendit, sed symbolicum, aut potius cabalisticum, de quo plura *Apoc*. i, 4.

A nomine JeAora delraclum esse nomen Jovis, censent Marinus in *bictionario*, Masius in epistola *al Ariam Montanum*, ipsius Ariæ Psalmis præfixa, et Marianus Victorius in scholiis ad S. Hieronymum, *epist*. 136. Verum ab hac conjectura abhorret S. Augustinus, lib. VI *De Civit*, cap. vi, et lib. VII, cap. v, eI Galatinus lib. II, cap. x.

Notandum tamen, nomen *Jeheva* non tam esse verbum, quam nomen a verbo deducium : est enim *Jehova* nomen proprium Dei ; sicut ergo passim in aliis nominibus a verbo, pula a tertia futuri, formatur nomen significans qualis sit, sive qualis sil futuius ille, cui hoc nomen inditur, ut Jacob significat supplantatorem, cumque qui supplantabit Esau ; Israel significat dominantem, cumque qui dominabitur Deo, Isaac significat ridentem, cumque qui ridere faciet parentes : ila et *Jeheva* est nomen, habens eamdein terminationem cum futuro cal, verbi r"VH *haia*, significatque *ens*, cumque *qui est et erit*. Est enim littera *jod*, prima in nomine *Jeheva*, heemanlica, sive formativa nominis, uti est in nominibus jam dictis aliisque pluribus : licet enim idem *jod* sil litera *ctan*, sive characlcristica verbi in futuro, tamen in nominibus est heemanlica, id est formativa nominis, adeoque futurum verbi transfert in nomen.

Idipsum confirmatur ex eo quod nomen vel verbum *Jeheva*, præcise non cap. m, vers. 14, sed hoc capite reperiatur in llebræo. Nam cap. m, vers. 14, ubi nos habemus, *qui est misit me*, hebraico non est *Jeheta*, sed r"VHX *cie*, id est *sum*, *q. d.* Cujus nomen est « Sum qui sum, » hic misit me. Bino rursum sequitur potius dicendum esso *Jeheva*, quam *Jehcvc* : sic enim nomen distingui solet a futuro verbi punctum *carnets*, ut patet in nomino *Israel*, quod distinguitur a futuro nT?* *iisre*, id est dominabitur, per *carnets* : nomina enim non in *scgol*, sed in *carneis* terminari solent.

Potini
dicen*
dum
Arra
mJ^
Aeve,
cur!

n Tio Quærilur *terlio*, quid significet nomen tetra-
ni. OoiJ grammaton?

? Oleaster illud deducit a radice **Fllil** *hava*, id est contercre, under THH Aova est contrilio, quasi *Jehova*, idem sit quod contritor, scilicet Pharaonis et Ægyptiorum. Hæc allusio nominis est, sed non origo : ad hoc enim etymon alludit Moses cap. xv, vers. 3, cum ait : « Dominus (hebraico est nomen telragrammaton *Jeheva*) quasi vir pug-nator; omnipotens nomen ejus. »

Jehna Alii vero passim redo et genuine hoc no-
«igpíflui rocn deducunt a radice **fl'il** *haia*, id est *est*, vel
idqueri' *fuit*' ul Wicva sit idem quod *qui est*, sed vario
ne. sensu. *Primo*, R. Salomon, Lipomanus et Vata-
trimo. jllus sic exponunt, *qui est*, scilicet constans, ser-
vans fidei verax in promissis, g. d. Ego jam sum
Jeheva, id est, jam faciam esso quod promisi, ut
nimirum vos educam ex Ægypto in Chanaan,
unde sequitur : « Pepigique foedus cum eis, ul
Sitando, darem cis terram Chanaan. » *Secundo*, Bupertus
et Burgensis sic explicant, *qui est*, scilicet terri-
Tertio. bilis, gloriosus et miracula patrans. *Tertio*, Hie-
ronymus Prado in *Ezech.* cap. i, pag. 47, censet
nomen *Jeheva*, id est *qui est*, non significaro es-
sentiam Dei : hanc enim cognovit Abraham alii-
que Patriarch®; sed operationem Dei ad extra,
scilicet liberationem Hcbræorum ex Ægypto, q. d.
Ego sum qui sum, id est, qui fulurus sum, scilicet
redemptor Israelis, ego sum quem jam experie-
mini veslræ libertatis vindicem ; hoc enim est
quod sequitur vers. G : a Ego Dominus qui edu-
cam vos de ergastulo Ægyptiorum. n Similia sunt
Isaice m, 3, et *Psal.* l xvii, 5.

Qnirto Verum dico hoc nomen telragrammaton *Jeheva*
®&n*icare essentiam Dei, ipsamque essentiae di-
vin® abyssum, et pelagus immensum ; hoc enim
Cut ip- significat nomen, *qui est*, uti dixi cap. in, quod
dem csl cum nomine tetragrammato. *Jehova* ergo,
l>i im- ait Masius, idem est quod, *qui ab externo exista*,
iLcunm. *ipseque sibi essentia est, et a quo pendet rerum om-*
nium essentia. Sic Aristoteles lib. I De *Cælo*, Deum
vocat aið/x quasi id S»ra, id est semper entem et
existentem ; quia Deus est pelagus essentiae, et
principium omnis essentiae, quod omnibus dat
esse. Et Trismegistus : a Deus, inquit, unus no-
mine non eget, est enim *i w i-dmut* ; n id est, ens
sine nomine.

Notat Vilalpando in tap. xxvin *Ezech.*, nomen
Jehova vel *Jeheva* significare essentiam Dei in se,
sive ad intra, sicut *Adonai* significat eamdem ra-
tione operum ad extra : hac de causa utrumque
hoc nomen conjungere solent Prophetæ, dicen-
tes : « Hæc dicit Dominus Deus ; » hebraico Ado-
nai *Jeheva*. *Jeheva*, id est Deus, scilicet Dei in se
majestas; Adonai, id est Dominus ac sustentator
omnium quæ creavit.

AaAAt- Rogabis an nomen telragrammaton significet
ro soni- CS;Cntiam Dei, siculi est in se? Scolus et Gabriel
Metili" in l *Se'd-*, disi. 22, censent quod homines, præ-
Mnev- sertim docti et acuti, possint cognoscere Deum

in se siculi est, ac consequenter possint eidem i; i»
imponere nomen significans cum siculi est, ac
tale esse nomen telragrammaton, quod proinde "
proprium, essenziale et adæquatum sit Deo. Ve- N<->t
rum melius D. Thomas, I *part.*, *Quæst.* XIII, cen-
set homini in hac vita impossibile, Deum in se
cognoscere et nominare. Ratio csl : *Primo*, quia frob.
in hac vita nemo potest Deum cognoscere intui-PriE0,
live ; ergo nemo potest eum cognoscere in se si-
culi est, plene et perfecte. *Secundo*, etiamsi quis Secsob.
cognosceret Deum in so siculi est ; hoc ipsum ta-
men tantum cognosceret in ipso Deo, videndo el
intuendo eum : nomen autem quod eidem inde-
ret esset extra Deum Deique essentiam, qui nullo
creato signo cerni, nominari, significari et cog-
nosci potest siculi est in se. Verum tamen est,»*«st-
quod inter omnia nomina Dei qu® habemus,
nullum tam proprium, tamque substantiale ei sit j».
quam *Ens*, sive *Jeheva*, id est, *qui est*, uti docet pn»
Damascenus, lib. I De *Fide*, cap. xn, et D. Thomas
I *part.*, *Quæst.* XIII, ac S. Dionysius lib. *De Divin.*
nom. cap. i.

Quæritur *quarto*, quis sit sensus hujus loci : Qautb
«Ego Dominus qui apparui Abraham, Isaac et
Jacob in Deo omnipotente, et nomen meum Ado-
nai non indicavi cis ? » JtKat

Primo, Beda legit interrogative, non *indicavi J'®'.*
cis? q. d. Omnino indicavi eis hoc meum nomen; a.cjm
sed hoc dissentit a communi lectione omnium »««•
codicum Hcbræorum, Græcorum et Latinorum,
qui carent nota interrogationis, et assertive hæc
legunt, quod scilicet asserat Deus, se non indi-
casse eis hoc suum nomen.

Secundo, alii sic explicant, « non indicavi eiseianii.
nomen meum Adonai, » id est Dominus, q. d. Non
ostendi eis plenum cl allissimum meum in res
omnes dominium, quo possum res omnes ad
libitum vertere et convertero per miracula cl
prodigia, in res alias quascumque voluero ; hoc
autem jam per tc, o Moses, ostendam in plagis
quas inferam Ægypto. Verum hi errant : *Primo*,
in nomine Adonai, id est Dominus ; hebraico
enim non est Adonai, sed nomen tetragramma-
ton *Jeheva*. *Secundo*, quia hoc suum dominium
Deus ante Mosen, patribus satis ostendit in dilu-
vio, in eversione Sodom® ; in dispersione Babel.

Tertio, R. Salomon, Vatablus et Lipomanus Tuti»,
hunc dant sensum : Patribus non indicavi nomen
meum telragrammaton, *Jeheva*, id csl, Sum qui
sum, puta sum constans et verax in promissis :
quia patribus non exhibui mea promissa, de
Chananæa eis tradenda; sed ea jam libi, o Moses,
luisque præstabo : unde libi ostendam reipsa me
esse *Jeheva*, id est, me esse fidelem in promissis.
Verum nomen telragrammaton non significat fi-
delitatem, sed ipsum « esse v Dei.

Quarto, Rupertus et Burgensis sic explicant : Qiirts.
« Non indicavi patribus nomen Adonai, » quant®
scilicet illud sit potentiae et virtutis, quam terri-
bile, quain gloriosum, quam miraculosum, et

plagarum sil operativum, uti jam indicabo et ostendam per le; o Moses, multiplicando prodigia cl plagas.

Qitotj. *Quinto*, Oleaster : Nomen telragrammaton, inquit, *Jeheva*, idem csl quod contritor, *q. d.* Patribus non ostendi me esse *Jeheva*, id est, contritorem Pharaonis et Ægyptiorum, hoc autem jam tibi, o Moses, ostendam.

San *Sexto*, Lyranus secutus S. Augustinum censet Mosen in raptu, *Exodi* xxxiii, vidisse Dei essentiam, tuneque revelatum et declaratum ei esse nomen telragrammaton : hoc cniin significat Dei essentiam ; sed verius est Mosen non vidisse Dei essentiam, ut dicam cap. xxxiii. Adde : illa visio posterior fuit revelatione nominis tetragrammati; hoc enim hic, cl cap. iu, revelatum fuit Mosi. Moses autem, si vidit Dei essentiam, non vidit eam nisi cap. xxxiii.

Sfjtini Dico ergo, planus et genuinus hujus loci sensus csl j j c . gg0 pcus co, njtus et cultus fui a pa-

Ksij tribus, tanquam *El saddai*, id est, Deus fortis et liberalis ; nomen vero proprium meum *Jeheva* f*.i' non indicavi eis, sed illud primum tibi, o Moses,

K' _ "revelo., simulque cum nomine clariorem rei sigl;i: ^ nificalæ, puta essentiae meae et divinitatis, tibi Hm l cognitionem communico ; idque facio hoc fine,

ut te et populum a Pharaonc afflictum, in spem e. ŷû'' cr*6am auxilii mei jamjam affuturi ; utpote qui tn [cf. jam me libi et Hebræis tam familiarem, et ex nontpuit. minc proprio compellandum uoscendumque exhibeam, ut sciatis vos mihi jam magis cura et cordi esse quam ante.

Hinc patet nomen telragrammaton, *primo*, revelatum esse Mosi. Patet *secundo*, Mosen clariorem divinitatis cognitionem hic accepisse, quam acceperint Abraham, Isaac et Jacob. Sensus ergo est, quasi diceret : Ego Deus patribus cognitus vocatusque fui *Adonai*, *Elohim*, *El Saddai*, id est Dominus, Gubernator, fortis, liberalis, omni-^{hob. Pnaio} potens (quæ nomina significant certam aliquam formam et perfectionem instar qualitatis in Deo); tibi vero, o Moses, nomen meum essenziale revelo, quod significat ipsam meam substantiam in se, et essentiae meae quæ omnium rerum fons est et causa, et pelagus immensum. Hunc esse sensum probatur *primo*, quia hoc nomen telragrammaton est idem cum illo, cap. m : *Ego sum qui sum*, uti jam ostendi. Loquitur enim hic Deus de hoc nomine, non quasi hoc loco primum indito ; sed do eo quasi jam Mosi cognito ex prima apparitione, cap. m, vers. 11 et 15. Ergo hoc nomen non significat Deum ut veracem, vindicem aut contitorem, sed ul continentem omnem entis plenitudinem, sive ul ipsum esse subsistens, immensum, immutabile, æternum et infinitum.

Recudo. Probatur *secundo*, quia falsum csl Deum non apparuisse patribus ut conlritorem in diluvio cl Sodoma ; aut ut veracem : verax enim apparuit Deus Noe, cum impedivit deinceps diluvium, uti Noe promiserat, *Genes.* cap. ix, vers. 15. Verax

i.

item apparuit in tutela Abrahæ, *Genes.* cap. xvii, vers. 7 et IO; in partu Sare, ibidem, vers. 16 et 21 ; in benedicendo Isaac, *Genes.* xxviii, vers. 15.

Probatur *tertio*, quia alias idem videbitur dici, idcoque posterior pars sententiæ pugnabit cum priori, si sic exponas : Apparui patribus ut fortis, sed non ut conterens ; apparui patribus ut liberalis, sed non ut fidelis et verax: si enim Deus est liberalis, multo magis est fidelis, et promissi tenax.

Probatur *quarto*, quia ex hac revelatione Mose- O-Mte. ita evasit cupidus deitatis cognoscendae, aut etiam videndae, ut videbimus cap. xxxiii, vers. 18. Hinc etiam ex hac peculiari nominis hujus revelatione Mosi facta, nomeu hoc augustissimum et sanctissimum semper est habitum, quod in Scriptura nulli nisi Deo vero, vel tali æstimato tribuitur. Unde hoc nomen passim in Scriptura soli Deo tribuitur, cum caetera Dei nomina etiam angelis et hominibus principibus tribuantur.

Probatur *quinto*, quia hæc est simplicissima et Onto, planissima interpretatio ; unde et Patres hunc locum de clariore divinitatis et essentiae divinæ revelatione, sive aperta, sive ænigmatica, Mosi facta explicant. Ita S. Gregorius, hom. 16 in *Ezech.*, Procopius, Theodoretus, Cyrillus, Philo, Abulensis, Cajetanus, Pererius et alii hic.

Dices : Mullo ante Mosen hoc nomen patribus Obietto fuit revelatum ; nam in Genesi sæpissime iteratur, et patres hoc nomine Deum invocarunt, uti fecit Henoch, *Genes.* iv, 26, et Abraham, *Genes.* cap. xv, vers. 8.

Hespondent aliqui, ut Cajetanus, Lyranus et M*»- Pererius, hoc nomen quidem quoad vocem et*** litteras patribus fuisse revelatum, sed quoad claram et plenam significatiem, primo illud fuisse revelatum Mosi. Verum Scriptura hic plane significat hoc nomen non tantum quoad significationem, sed etiam quoad ipsam vocem et nomen primo revelatum fuisse Mosi, idque clarius significant Hebræa, quæ sic habent : *Et nomine meo Jeheva non fui cognitus cis.*

Respondeo ergo patres ante Mosen non scivisse, nec usos fuisse nomine *Jeheva*, sed Deum nominasse *Adonai*, *Elohim*, *Saddai*, quemadmodum eliamnum Judæi pro *Jeheva* ubique legunt *Adon ii* vel *Elohim* : Mosen vero, qui Genesim conscripsit, post acceptum hoc nomen, eo usum esse iu Genesi, quia eundem Deum significat, cstkue Eco quasi proprium; non enim verba, sed sensum precum Henoch et Abrahæ reddidit Moses. Sic urbs Bala vocatur Scgor, quæ non tunc, sed postea dicta est Segor; et Dan vocatur urbs, qme postea vocata est Dan, tunc autem vocabatur Lais. Vido *Can.* 3 (I).

(i) Ex multorum tamen, et communiori, ut videtur, sententia, nomen *nifi'* patribus ignotum erat, non simpliciter, noque secundum litteram, sed rationo complementi, promissionum praesertim illustris liberationis Ægyptiace, qua pncslanda Deus se demonstrat ul Jeho-

Quærilur *quinto*, quid symbolice hoc nomen v- O ''Ji-lh-k i significet, adeoquo cur sil tetragramma-

ea agai-

f. Respondent Hebraei, hoc nomine significari SS. A' a ? Trinitatem, simulque Verbi incarnationem. Prima Mpu- enim littera *jod*, qua' est index et principium ruri ss. numeri denarii, significat primam personam,

scilicet Patrem. Secunda *hc* significat secundam. e^nutio-scilicet Filium; *he* enim significat essentiam et substantiam (a radice jTH *haia*, quæ *esse* signifi-

cat), quam Filius habet communem cum Patre; est enim Patri consubstantialis. Rursum, per Filium omnes res creatæ sunt, suamquo essentiam acceperunt. Tertia *vau* significat tertiam, scilicet Spiritum Sanctum; est enim *vau* apud Hebreos copula significans, *et, atque* : siculi Spiritus Sanctus est copula, unio et amor nolionalis Patris et Filii. Unde Græcus Scholiastes pro eo quod habemus : « Et nomen meum Adonai non indicavi eis, » vertit, *non indicavi eis nomen Patris, el Filii, et Spiritus Sancti*. Hinc etiam Hebræi nomen tetragrammaton scribunt per triplex *iod*, cui subjiunt *camels* intra circulum, hoc modo (>^>) : cum enim *iod* significet principium, et tota Trinitas sit unum principium rerum extra se, in una essentia et natura, hinc trinitas personarum repræsentatur triplici *iod*; unitas vero essentiæ repræsenlatur tum uno codemque *iod*, tum unica vocali carneis. Rursum secunda littera *hc*, geminata in hoc nomine, significat duas naturas in Filio, divinam et humanam; undo et hæc littera *he*, quæ Filii est index in nomine tetragrammato, addita fuit Abrahæ et Sare, cum ille pro Abram dictus est Abraham, hæc pro Sarai dieta est Sarah : quia ex Abraham et Sara prognatus et incarnatus est Christus.

Cnr Je- Sed cur hoc nomen est quadrilitterum? Res-
lj h-* Pon^eo grammaticalis et propria causa est, quod
iute- Hebreæ nomina perfecta sint quadrilittera; ha-
rom? bent enim tres litteras thematis, cui addunt quar-
tam hecmanticaïn, sive formativa»! nominis.
sjtuboh Symbolica causa est, quod quaternarius sit pri-

nnis numerus perfectus par, qui constat principio, medio et fine. *Secundo*, hic numerus constituit quadrum et quadratum geometricum, quæ est figura solidissima : unde de civitate cœlesti ait S. Joannes, *Apocal.* xx, vers. 1G, quod in quadro sit posita. *Tertio*, hic numerus virtute est omnia, puta omnis numerus, omnis musica, omnis quantitas, omnia elementa, omnis virtus; hinc sacer est in Scriptura, ut patet in quatuor Cherubim, *Ezech.* i, et quatuor animalibus, *Apocal.* iv. Hæc et plura habet Philo *De plantatione Noe*, lib. II, post medium, et lib. Ili *De Vita Mosis*, post initium,

vam. Noe mullum ab line interpretatione recedit Souciel in *nccueil de dissertations critiques*. ubi longa et operosa dissertatione, quæ per plus quam 130 paginas decurrit, hunc sensum confirmare et commendare studuit ; *tenuti non illustris factus sum nomine meo Jehoca iliorum causa*.

atque Macrobius, lib. I in *Somnium Scipionis*, cap. vi, ubi inter cætera ail : Pylhagoræi adeo ad perfectionem animæ quaternarium inter arcana venerantur, ut ex eo et jurisjurandi religionem sibi fecerint, scilicet hanc :

Où txx tûv átitríja napo^Gvra rirpoxrûv,

Non equidem per eum, qui animæ nostra tradidit quaternarium.

Instar hujus nominis tclragrammali, pleræque aliæ gentes quadrilillerum nomen Deo indicie-se-runt; sic enim Ægyptii Deum vocant Owûi, Persæ i*jp5,Hclrusci Eo«p,Arabes ÂXJ, Assyrii 𐤀𐤁𐤏 Turcæ quiri-Âyîî, Græci G:c:, Latini *Deus*, Germani *Godi*, Galli l,tUn;s *Dieu*, Hispani *Dios*, etc. Ita Gyraldus, *De Diis* Gentium, synlagtn. I. Plura de hoc nomine-vide apud Angelum Caninium, et Galalium, lib. II, cap. x, et lib. III fuse.

Denique omnes hæ quatuor litière nominis le-tragrammati, sunt Hcbræis littore quiescentes, ad innuendum, quod in Deo solo vera et solida quies, ipsaque aeterna felicitas et bealiludo consistit ac conquiescit. Ipse enim est alpha et omega, principium et finis; ipse est centrum cordis postri; ipse est saties et gaudium omnium angelorum et Beatorum.

Allegorico,*Jeheva* redemptor Israelis ex Ægypto, m™ fuit typus Jesu, qui fuit redemptor mundi a cap-ia|' ?• tivitatem et tyrannide diaboli ; hinc nomen Jesu in *Jeheva* continebatur et repræsentabatur, et hoc illius erat quasi ænigma, ipsumque nomen Jesu est quasi declaratio nominis *Jeheva* : hinc rursum nomen Jesu sanctius et venerabilius est nomine *Jeheva*, uti ex Abulensi demonstravi *Philip*, n, 10. Imo noster Prado in *Ezech.* contendit nomen *Jehova* potissimum referri ad incarnationis et redemptionis humante mysterium, illudque a futuro Verbi facinore derivari asserit. *Jehova* enim, ait, idem est cum *ero qui ero*, scilicet homo et redemptor mundi, hoc est Jesus, id est Salvator hominum. Hoc verum est, sed allegoricum, non litterale, ut patet ex dictis.

G. Ego Dominus qui educam vos de ergastulo VerM. Ægyptiorum. — Hebraice, de *suboneribus Ægyptiorum* : bene ergo et clare Noster vertit, *de ergastulo*; ergastulum enim locus est, in quo capti aut servi laborare coguntur; dicitur enim ergastulum t'û id est, ab operando et laborando.

Ac redimam in DRACiio excelsa. — Hebraice, in *brachio extento*, ad feriendum videlicet, subigendumquhostesvcstrosÆgyptios. Anthropopathꝯs tribuitur Deo brachium, significatque Dei potentiam et robur; hoc enim homo solet ostendere in brachio.

Mystico, brachium quod a corpore promanai, Mph«. est Filius a Patre procedens, sicut digitus a corpore et brachio procedens, est Spiritus Sanctus bri-chiam est Fi a Patre et Filio procedens. Ila S. Hieronymus in Uos.di-cap. ni *Isaia*:. git»»»*

Et judiciis magnis,—magnis plagis, magna vin- sfiXI

dicta. Judicium enim metonymice sumitur pro effectu iudicii, scilicet pro justa pœna et plaga, per iudicium et iudicem inflictâ.

Viri. 7. 7. Er ERO vester Deus. — Hebr. ero reſter *Elohim*, id eſt vester proviſor, gubernator, prolector, conductor.

VhJ l. 8. Super quam levavi manum meam, — quam me vobis daturum iuravi; iurantes enim ſolent iurare ſublata in altum manu; eadem phraſis eſt *Genes. xiv*, vers. 22, II *Esdræ*, ix, 15. Alibi u levare manum n geſtus eſt orantis, alibi perculientis, alibi operantis.

Ut darem eam Abraham, Isaac et Jacob, — ut darem eam poſteris Abraham, qui per Isaac et Jacob, non autem iis qui per Iſmael et Eſau deſcendunt.

W ». 9. Qui NON ACQUIEVERUNT EI PROPTER ANGUSTIAM ſpiritus. — Septuaginta vertunt, arri vi; *præ puſillanimilate*. Ha enim opprimebantur oneribus, ut vix liceret reſpirare, ul ſpiritus eis intercludi videretur; ac proinde non licebat, nec libebat eis aliud aliquid cogitare, ſperare aut machinari.

Tta II. 12. Quomodo audiet Pharaon, præſertim cum incircumciſus ſim labiis? — Cum laborem vitio linguæ, cum tardioris et impeditioris ſim linguæ. Hebræi incircumciſum vocant corde, mente, vel lingua cum, qui vitio aliquo cordis, mentis aut linguæ laborat. Sicut enim Hebræis circumciſio primum et ſummum erat Sacramentum, ita eſſe incircumciſum, ſummum erat vilium et dedecus; unde per incircumciſionem, ſive per preputium, quodvis vitium ſignificant (1). Huic quæcke Moſis reſpondebit Dominus initio cap. vn. Nam quæ hoc capite deinceps ſequuntur, alio ſpectant, et intertexuntur ad hoc, ul viam ſternant ad genealogiam Moſis.

Hinc patet hoc vilium linguæ manſiſſe in Moſe poſt ejus colloquium cum Deo, in ipſa legatione ſua ad Pharaonem; idque ad exercitium humilitatis, cl ul Deus oſtenderet ſe infirmis cl ineptis instrumentis uti, ne gloria instrumentis, ſed ſoli Deo detur.

Allegorico, Moſes, quaſi mutus, uſus fuit interprete Aaronc, ut ſignificaret legem veterem quaſi tacitam cl mutam, eſſe umbram ac figuram legis novæ, quæ clare predicaſi Deum et Chriſtum.

13. Locutusque eſt Dominus ad Moſen et Aaron, et dedit mandatum ad filios Iſrael. — Eſt hic generalis epilogoſ, ſive omnium ante dictorum collectio, quam hic ſubnectit Moſes, ut

(I) Sentiunt alii phraſin indo eſſe repetendam, quod Moſi naſcenti, cum Ægyptii infantes Hebreos maſculi ſexus occidendos inveſtigarent, linguam fuiſſe inferiori parte conjunctam, nec ſalis præ chirurgi inopia ſeparatam a parentibus, aut forte etiam id vitii non fuiſſe animadverſum. — r itaque hic metaphorice iſ dicere-tur, cui non eſt incifa illa pellicula, qua lingua ori ad-

percam tranſeat ad ſuam et Aaronis genealogiam; idque ad hoc, ut certior hiſton Exodi, et implet a Ileo promiſſionis, de libcrandis ex Ægypto Hcbræis, fides conſtet, cum non ab extero quopiam, ſed ab eo qui ex poſteris Abraham, Isaac et Jacob, quibus facta eſt promiſſio, puta a Moſe, rem geſtam et confectam eſſe, certiffimo liqueat.

14. Iſti SONT PRINCIPES DOSORUM PER familias yeſu n, ſuas, q. d. Iſti ſunt principes familiarum Iſraeliticarum; domus enim vocantur familiæ, quæ alibi vocantur cognationes. Hebraice eſt, »ſi ſuni principes *domus patrum ſuorum*, id eſt, iſti ſunt principes, (pii præeranſi familiis majorum, ſive patrum ſuorum; quiſque enim duodecim patriarcharum filius habebat et conſtituebat peculiarem familiam, in qua ipſe erat princeps, et poſt cum filius ejus primogenitus, v. g. filii Ruben erant quatuor, ſcilicet Henoch et Phallo, Heſron et Charmi; hi ſinguli ſuas habebant familias, in quibus ipſi erant principes (2).

IG. Et ILEC NOMINA FILIORUM LETI. — SÍſtít MOSCS vñ n |fi in genealogia Levi, quia ex Levi prognati ſuoi Moſes et Aaron, quorum proſapiam precipue hic pertexere intendit Spiritus Sanctus, eo quod hi

(2) a Quæ jam ſequilar Moſis et Aaronu genealogia, quum incapi narrationis ſenem interrumpat, alieno hic loco insertam eſſe haud dubitant Vater, Jahn cl do Welle. Sed vere monet Kaone m *den bibl. Vntenuchung*, P. II, p. 53, primum quidem merito quæn poſſe, cur hunc potiffimum locum elegerit quiſ, cui genealogiam hic intextam adſucrit! Deinde, dempta illa, verſum 13 ſtatim excipere quæ nunc verſ. 26-29 legimus; ea vero ab eodem, qui verſus 10-13 ſcripſit, hiſ uno tenore ſubjuncta fuiſſe, vix abi quæquam perſuaserit. Nam quæ verſ. 29 leguntur manifeſte interrupt r verſ. 12, 13, narrationis filum reſumunt, adeoque arguunt, verſus 14-25 ab eodem, qui quæ præcedunt et ſequuntur ſcripſit, insertos eſſe. Veteres ſcripUores Lim ſacros quam exteros in ſuis operibus alium plane haud raro ordinem, aliam architectandi rationem ſequutos eſſe deprehendimus, quam quæ nobis eligenda viſa fuerit. Sed hoc potiffimum loco, non alio, cur Moſes ſuam et fratris genealogiam inſeruerit, ratio haud adeo obſcura eſt. Dum enim m eo eſt Moſes, ut graviffimi ſibi et fratri impoſiti muneris exſecutionem exponat, ſuam utriuſque genealogiam premiture ipſi viſum eſt, quam quidem neſſo lectorum ſuorum intereſſe oportuit, præſertim cum quantum genealogiis tribuant Orientales, ſatis conſtet. Atque nunc demum, cum remotis dubitationibus, quæ ipſum adhuc ſuſpenſum tenuiſſent, Pharaonem adit, memorabilior vilæ ſua? pars incipit, cujus enarrationem ſuæ familiæ genealogia exponenda orditur, iUiuſque initium quaſi inſignit. Preterea moris Moſaici eſſe, intermiſſa narratione quæ inchoata fuit, quædam inſerero, vidimus *Gen. xxxvni*, quo capite linito, ut interruptam narrationem continuaret, repetit quæ ſubſin cm capitis xxxvn dixerat, eodem plane modo quo infra verſ. 26. Similiter *Gen. xxxvi*. Quou autem ad eam qu v hic habetur, Moſis et Aaronis genealogiam attinet, recto notat Jarchi, ul ad Lovin, ex quo orti ſunt Moſes et Aaron, perveniretur, idoneum viſum c@c, genealogiam ilubems et Simonis prius perſequi, quod natu majores eſſent quam Levi, ul ſimul inJicaret quemnam ordinem inter Jacobi filius teneret Levi, n Hæc Roſcnmull. ad h. 1.

fuerint liberatores et duces Israelis. Ita S. Augustinus, Quæst. XV. Ubi Nola : Primus filius Jacobi fuit Ruben, secundus Simeon, tertius Levi; horum trium tantum genealogiam, pertexit hic Moses, tum ob causam jam dictam, tum quia lys maledixisse videbatur Jacob, *Genes.* cap. xliix, vers. 3 et 15. Unde ne putarentur tres istæ tribus a Deo rejecta?, voluit Moses illorum trium filiorum Jacob multas atque illustres familias commemorare.

Per cognationes suas. — Hebraice, per *generationes*, id est familias, *suas*. Hæc ergo tria idem sunt : generatio, familia, cognatio; idcoque una generatio est una familia, quia ab uno generanto descendit.

Anni autem vitjb Levi fuerunt centum triginta septem. — Ex dictis *Genes*, xxx, constat Levi quatuor annis fuisse seniore[m] Josepho. Hinc sequitur primo, quod Levi erat 43 annorum, quando cum Jacob descendit in Ægyptum, quia tunc Joseph erat 39 annorum, ut ostendi *Genes*, xlii. Sequitur p'miu' secUn^o Levi obiisse 23 annis post mortem Josephi; hic enim mortuus est anno ætalis 110, Levi autem 137. Sequitur *tertio*. Levi post ingressum Jacobi in Ægyptum, vixisse in Ægypto annos 94. Sequitur *quarto*. Levi obiisse 121 annis ante egressum Hebræorum ex Ægypto : nam ab ingressu Jacobi in Ægyptum usque ad exitum Hebræorum, fluxerunt anni 215; sed Levi, post ingressum Jacobi in Ægyptum, vixit inibi annis 94 : ergo post mortem Levi usque ad exitum Hebræorum Vti ob-ex Ægypto, reliqui fuerunt anni 121. Sequitur ' ' n i4l *Ju'nlo* obiisse annis 41 ante ortum Mosis; a'ile hic enim 80 annorum erat in egressu Hebræorum orturo ex Ægypto. Veii sô. 20- 40CIADED patruelem suam, — cognatam, non amitam, ut dixi cap. n, 2.

Fierintque anni vit.e Amram centum triginta septem. — Eusebius in *Chronico* tradit Amram, qui fuit paler Mosis, genuisse Mosen anno ætalis suæ 70; unde sequitur eum obiisse, cum Moses esset sexaginta septem annorum, puta 13 annis ante egressum Hebræorum ex Ægypto; licet Alexander Polyhistor, apud Eusebium velit, Amram obiisse 20 annis ante exitum Hebræorum ex Ægypto. Tradunt Hebraei, ut refert Genebrardus lib. I v/s V *Chronol.*, septem viros metiri omnem sæculorum cursum a principio mundi usque ad finem. Adam enim vidit Mathusalem, hunc vidit Sem, Sem vidit Jacob, Jacob vidit Amram, Amram vidit i/i et- Aliam Silonitem, Ahias vidit Eliam, qui vivit et / xtiff10 v'vc' uc<Iue ad dnem mundi. Sed errantia Amram; hic enim, ut dixi, obiit 13 annis ante exitum Hebræonim ex Ægypto : ergo non potuit videre Aliam Silonitem, qui post mortem Salomonis propheta inducitur lll Reg. xt. Nam ab egressu Hebræorum ex Ægypto usque ad annum 4 Salomonis, quo ædifileatum est templum, fluxerunt anni 480, ut patet lll Rcg. vi, 1. Brevius et verius duobus hominibus metirentur omne sæculum :

nam Adam vidit Ilenoch, Ilenoch raptus redibit, Adim < et videbit finem mundi. ”

Vide hic quam exile sil omne hoc tempus nos- u, v3. trum, quam fugax totum hoc sæculum. Audiat^l^* »- Christianus vero philosophantem helium apud Senecam, lib. VI *Natural, queest*. Cum enim qui- ei r.» dam ei diceret : Sexaginta annos habeo; eleganter aUl respondit : Hosnc dicis sexaginta annos, quos nondum habes? præteritos annos, horas cl (elates non habemus : neque etiam habemus futuros; per momenta, punctaque temporis fugientis vivimus : ex dic vitæ et horis puncta habemus quædam. Ac rursum : « Neque illud quod futurum est, memn est, nec quod fuit : in puncto fugientis temporis pendeo. » Recte enim dixit philosophus ille, nos proprie non habere tempus, sed punctum temporis, puta ipsum nunc : nam præteritum non est, sed fuit; futurum non est, sed erit : ergo solum habemus ipsum præsens, puta momentum nunc. Vide quam exile sit tempus nostrum, quam exilis voluptas, et vita hæc præsens.

23. Accepit autem Aaron uxorem Elizabeth, Ver»n. filiam Aminadad, sororem Nahason. — Hic Nahason in egressu ex Ægypto fuit princeps Iribus Juda, ut patet *Num.* i, 7.

Nota : Moses vir humilis hic studiose genealogiam Aaronis pertexit, suam pene negligit, nisi quatenus ad Dei vocationem, et missionem cærlæ person© cognoscendam erat necessaria.

25. Ili sunt principes familiarum. — Hebr., *hi v«*.n sunt principes patrum*, qui scilicet inter patres fuerunt principes et capita familiarum.

26. Iste est Aaron et Moyses, — qui scilicet v«r»w. missi sunt ad Pharaonem.

28. In die qua locutus est Dominus ad Moysen vcn.u. in terra Ægypti. — In Hebræo et Chaldaeo hic incipit nova sententia, hoc modo : *Et factum est in die qua locutus est Dominus ad Moysen in hunc modum : Ego Dominus, loquere ad Pharaonem*. Unde el Latini codices hinc incipiunt vers. 28.

« Iste est ergo Aaron et Moyses, » qui duces fuc- Uno» run! tanti facinoris, qui quasi duo fulmina belli Pharaonem omnesque hostes prostraverunt, qui quasi sol et luna Israelcm illustrarunt. Ecce quantum potest unus alterve homo, unus insignis populi dux. Ita unus Epaminondas Thebanos ad imperium evexit, ul eum videns Agesilaus, licet hostis, merito exclamarit : « O virum magnificum? » Ha unus Scipio longum Romanorum et Carlhagincnsium de imperio duellum diremit, illudque Romanis asseruit, ut merito de eo adhuc milite dixerit Cato: a Iste sapii solus, reliqui valut umbra vagantur;» cl Metellus gratias egerit diis Romæ causa, quod alibi non exstiterit Scipio. Quin et Numantini hostes Romanorum rogati cur jam Romanos duce Scipione fugerent, quos antea fugarant, responderunt : « Oves quidem cædein sunt, sed alium jam habent pastorem.» Testis est Plutarchus in *Apophtheg. Roman*.

Inter fideles quid non eſſet unus Moyses, unus Josué, unus David, unus Josias, unus Elias, unus Eliseus, unus Daniel, unus Paulus, unus Giegorius, unus Athanasius, unus Chrysostomus, unus Hieronymus, unus Benedictus, unus Francis, unus Dominicus, unus Bernardus, unus Naveritis? et nos quid facimus? numerus sumus. Multiplicasti, Domine, gentem, non magnificasti læliliam. Flebat Julius Cassar legens gesta Alexandri, dicebatque : a Ea adate qua Alexander Darium devicit, ego adhuc nihil præclarum gessi.»

Quot annos nos viximus? quid præclare gessimus?

29. Loquere ad Pharaonem. — Ilic Moses narrationem vers. H cœptam, et per genealogie suai descriptionem interruptam, resuinit et prosequitur.

30. Et ait Moyses coram Domino, — ait Domino, Vere. ». qui erat coram, sive coram quo stabat et agebat Moses.

íxcinccHCíSüs sem labiis, — impedit sum linguæ, rudis in loquendo et ineptus, ut dixi cap. iv, vers. 10.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Mitiit Dominus Mosen ad Pharaonem, cique dat signa quæ edat : virgam ergo suam Moses coram Pharaone in colubrum vertit; deinde, vers. iL, aquas omnes Ægypti convertit in sanguinem; similia faciunt malefici Pharaonis, vers. 22: hinc obdurat se Pharaon ne llebræos dimittat.

1. Dixitque Dominus ad Moysen : Ecce constitui te Deum Pharaonis, et Aaron frater tuus erit propheta tuus. 2. Tu loqueris ei omnia quæ mando tibi, et ille loquetur ad Pharaonem, ut dimittat filios Israel de terra sua. 3. Sed ego indurabo cor ejus, et multiplicabo signa et ostenta mea in terra Ægypti, 4. et non audiet vos : immillamque manum meam super Ægyptum, et educam exercitum et populum meum filios Israel de terra Ægypti per judicia maxima. 5. Et scient Ægyptii, quia ego sum Dominus qui extenderim manum meam super Ægyptum, et eduxerim filios Israel de medio eorum. 6. Fecit itaque Moyses et Aaron sicut præccperat Dominus : ita egerunt. 7. Erat autem Moyses octoginta annorum, et Aaron octoginta trium, quando locuti sunt ad Pharaonem. 8. Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron : 9. Cum dixerit vobis Pharaon : Ostendite signa; dices ad Aaron : Tolle virgam tuam, et projice eam coram Pharaone, ac vertetur in colubrum. 10. Ingressi itaque Moyses et Aaron ad Pharaonem, fecerunt sicut præccperat Dominus, tulitque Aaron virgam coram Pharaone et servis ejus, quæ versa est in colubrum, i l. Vocavit autem Pharaon sapientes et maleficos, et fecerunt etiam ipsi per incantationes Ægyptiacas et arcana quædam similiter. 12. Projeceruntque singuli virgas suas, quæ versæ sunt in dracones; sed devoravit virga Aaron virgas eorum. 13. Induratumque est cor Pharaonis, et non audivit cos, sicut præccperat Dominus. 14. Dixit autem Dominus ad Moysen : Ingravatum est cor Pharaonis, non vult dimittere populum. 15. Vade ad eum mane, ecce egredietur ad aquas ; et stabis in occursum ejus super ripam fluminis, et virgam, quæ conversa est in draconem, tolles in manu tua. 16. Dicesque ad eum : Dominus Deus Hebræorum misit me ad te, dicens : Dimitte populum meum ut sacrificet mihi in deserto, et usque ad præsens audire noluisti. 17. Hæc igitur dicit Dominus : In hoc scies quod sum Dominus: ecce percutiam virga, quæ in manu mea est, aquam fluminis, et vertetur in sanguinem. 18. Pisces quoque, qui sunt in fluvio, morientur, et computrescent aquæ, et affligentur Ægyptii bibentes aquam fluminis. 19. Dixit quoque Dominus ad Moysen : Dic ad Aaron : Tolle virgam tuam, et extende manum tuam super aquas Ægypti, et super fluvios eorum, et rivos ac paludes, et omnes lacus aquarum, ut vertantur in sanguinem ; et sil eruor in omni terra Ægypti, tam in ligneis vasis quam in saxeis. 20. Feceruntque Moyses et Aaron sicut præccperat Dominus, et elevans virgam, percussit aquam fluminis

Corani Pharaonc et servis ejus; quæ versa est in sanguinem. 21. Et pisces, qui crani in lumine, mortui sunt : computruitque fluvius, et non poterant Ægyptii bibere aquam fluminis, et fuit sanguis in tota terra /Egypti. 22. Feceruntque similiter malefici Ægyptiorum incantationibus suis ; et induratum est cor Pharaonis, nec audivit cos, sicut præceperat Dominus. 23. Avertitque se, et ingressus est domum suam, nec apposuit cor etiam hac vice. 24. Foderunt autem omnes Ægyptii per circuitum fluminis aquam ut biberent ; non enim poterant bibere de aqua fluminis. 25. Implelique sunt septem dies, postquam percussit Dominus fluvium.

v<n f 1. Dixitque Dominus ad Moysen. — Respondet hic Deus timiditati et querelæ Mosis, quam ipse proposuit cap. præcd., vers. 12.

Ecce constitui te Deum Pharaonis. — a Deum, non natura, neque unione hypostatica : talis enim non constituitur, præsertim is qui jam ante subsistit, uti subsistebat hic Moses; sed participatione eminenti et potestatis divinæ contra Pharaonem, g. d. Noli, o Moses, timere sævitiam et fastum Pharaonis, quia ego te feci quasi Deum Pharaonis, non quem ille fideliter adoret, sed serviliter timeat punientem, atque medentem obsecret; et, ut ait Rupertus : « Quoniam tu mitis- (u Mo- sjæns virorum cum Pharaone dimicare indignum in Den- j to ducis, teque deprimis, ecce ego sustollam te; rhano- faciamquo te Deum Pharaonis, ut imperes aquis

Wi' pro potestate Dei, ut ranas crees; ut imperes terræ ac cineri, faciasque in rege et exercitu ejus ciniphes et vesicas ; ut imperes acri, et pestem generet; ut imperes igni, et cum grandine mixtus feratur super peccatores; imperando clementis Deus eris Pharaonis : ecce quam gloriosa virtutum regina est humilitas, quæ in cælum volare consuevit, p Hactenus Rupertus. Unde Chaldæus *vcitit, dedi (c ") raft*, id est *principem, Pharaonis*.

Simili modo S. Basilius factus est Deus Valentis imperatoris; S. Ambrosius, Justinæ imperatricis; S. Athanasius, Hilarius, Hosius et Lucifer, Constantii imperatoris, dum cos liberrime coarguerunt, imo Neroni, Decio, Diocletiano et Anichristo compararunt, uti patet ex eorum verbis, quæ citavi II *Timoth. i*, 7. Sic S. Bernardus (*id Eugenium Pontificem* : « Considera, ait, oportere te esse formam justitiæ, sanctimoniæ speculum, fidei defensorem, etc., virgam potentium, mallem tyrannorum, regum patrem, sal terræ, urbis lumen, sacerdotem Altissimi, vicarium Christi, Christum Domini, postremo Deum Pharaonis. » Sic Elias fuit Deus Achabo regi per suas minas et plagas : unde HI Reg. xvm, 17, cum ei diceret rex : « Tune es ille qui conturbas Israel? » respondit intrepide : a Non ego turbavi Israel, sed tu, et domus patris tui, qui dereliquisti Dominum. » Vide hic quid mercatur humilitas, quamque ipsa Mosen exaltari!, faciens eum Deum Pharaonis. Sicv.t Moses vicit Pharaonem. ita humilis vincit diabolum.

f. Legimus in *Patrum*, lib. VH, cap. xxiii, diabolum occurrisset S. Macario, ac voluisse cum

percutere falce acuta, sed non valuisse, ideoque « m, exclamasse, ac dixisse : « Magnam vim a te pa-^,^, tior, Macari, qui cum cupio tibi nocere, non va- uio». Ico : dum quæcumque tu facis, ego magis exsuperem. Tu enim interdum jejunas, ego nunquam ullo cibo reficior. Tu sæpe vigilas, me vero nunquam sopor oppressit. Sed una re me vincis, ipse fateor. » Cumque ab eo rem ipsam requisisset Macarius, ait : « Humilitas tua sola me vincit, » quo dicto, orante Macario, inler auras evanuit.

Ibidem alius Abbas ait : a Quancumque se deposuerit homo in humilitate, tantum proficit in altum; sicut enim superbia, si ascenderit in cælum, usque ad infernum deducitur: ita et humilitas, si descenderit ad infernum, tunc exaltabitur usque ad cælum. »

Ibidem alius comparat humilitatem S. Joanni Baptistæ, charitatem Christo. « Omnis labor, inquit, sine humilitate vanus est. Humilitas enim est precursor charitatis. Sicut Joannes precursor erat Jesu, omnes trahens ad eum : ita et humililas attrahit ad charitatem, id est ad ipsum Deum, quia Deus charitas est. »

Ibidem, cap. xv, S. Antonio in meritis preferatur corarius quidam mire humilis, qui jugiter dicebat : « Omnis hæc civitas ingreditur in regnum Dei propter justitias suas; ego autem solus propter peccata mea pœnam sempiternam ingrediar. »

flineS. Hilarius, lib. VH *DeTrinit.*, docet aliter Chriihi Christum in Scriptura dici Deum, scilicet non constitutione, sed *primo*, nomine, quia simpliciter et precise vocatur Deus, ut *Joan.* cap. i : « Deus erat Verbum; » *secundo*, nativitate, quia vocatur Deus non per adoptionem, sed per generationem : vocatur enim Filius Dei a Patre genitus; *tertio*, natura, quia ipse dixit : « Ego et Pater unum sumus ;n *quarto*, potestate: ipse enim dixit: « Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra; » *quinto*, professione, quia profitebatur coram Jidæis se persequentibus, se consubstantialem et qualem esse Patri, ut *Joan*, v : « Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo, p hancque suam professionem miraculis comprobavit, atque morte et martyrio suo obsignavit. Ita S. Hilarius.

Nota : Pro Deum, hebraico est *Elohim*, quod aliis a Deo, puta angelis et hominibus, iis pre- 'p ^f sertim quibus Deum suam potestatem judicium ik

r» «i riam, aut principatum communicavit, tribuitur.

Sic *Exodi* XXII, 28, dicitur : « Diis (judicibus) non detrahes, et principi populi tui non maledices. » *Psal.* vin, G : a Minuisti eum paulo minus ab angelis, » hebraico ab *Elohim*. *Psalm*, cxxxviii : « In conspectu angelorum (hebr. *Elohim*) psallam tibi. »

Ubi nota : Hoc nomen *Elohim* ex adjunctis luno solet limitari, no Deus verus intelligatur : nam quando absolute ponitur, soli Deo vero tribuitur; sic *Psal.* txxxi, 1, dicitur : a Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat : « *Deos*, id est iudices; nam Deus verus, qui csl summus omnium iudex, a nemine iudicatur; et vers. G : « Ego dixi, dii estis, » g. *d.* Non re vera, sed communicatione et nuncupatione mea dii estis. Hinc Christus hunc locum citans, *Joan.* x, 35, ait : a Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, » q. *d.* Si illi vocantur dii, qui sola participatione et nuncupatione sunt dii, quanto magis ego sum Deus, qui per naturam sum Deus? Vide hic quantum amicos suos extollat Deus. Vere Philo, lib. i *De Vita Mosis* : « Cum amicorum, inquit, omnia sint communia, Deus potestatem lbM&bct opes suas cum Sanctis communicat, * Hinc Moses ob virtutes suas, et ob ostenta sua ab iti ut /Egyptns vocatus est Deus, uti tradii S. Cynillus, lv j et lib. I *Contra Julianum*, e IS. Justinus, *Oratione parænetica ad Gentes*, post initium, et Eusebius, lib. IV *De Præparat. Evany.*, ante finem, additque eum fuisse appellatum Mercurium, ob sacrarum litterarum intelligenciam et interpretationem. Idem tradit cum etiam vocatum fuisse Musæum. Vide hic in Mose quam verum sit vetus dictum : « Princeps probus est animata Dei in terris imago, »

Deum Pharaonis (1). — Perperam in Theodorcto legitur *Deum Aaronis* : sic enim jam apud cum legimus, *Quæst.* XVIII : « Quomodo Moses fuit Deus ipsius Aaron? » ac respondet : « Sicut Deus imperabat Mose, ita Moses ipsi Aaroni; unde et Aaron appellatus est Propheta Mosis. » Verum manuscriptus codex Theodorcti pro Aaronc legit Pharaonom, et ita omnino scripsisse videtur Theodorctus. Sciulus vero aliquis ex eo quod Aaron propheta Mosis subjungitur, in pncecdentibus quoque pro Pharaono Aaronem substituit, sed perperam.

iNota : Moses fuit Deus, non tantum Pharaonis, sed etiam Israelis; verum diversimode : Pharaonis enim Deus fuit, eum castigando; Israelis, cum protegendo, deducendo, regendo, sustinendo; quod enim de Elia dicit Elisams, IV *Hcg.* n, 12 : « Pator mi, currus Israel, et auriga ejus : » hoc ipsum verius de Mose dicas. Sicut ergo Deus insidens curru Cherubico, *Ezech.* i, auriga csl mundi,

(1) In hoc tibi a mo imposito munero obeundo ipso Pharaonom non alloqueris, frater tuus verba faciet. Eris instar Dei, cujus effata ad Pharaonom per Aaronem, quasi per prophetam, deferentur.

ita Moses fuit auriga Israelis, *Num.* xi, 11. Ita legimus in *Vitis Patrum*, in *Sent.* 107, S. Macarium vocatum fuisse Deum monachorum. « Dicebant, inquit, de Abbate Macario Majore, quia, sicut Deus protegit totum mundum, et portat peccata hominum : ita et ille quasi quidam Deus terrenus fuit in fratribus, operiens delicta illorum, et ea quæ videbat vel audiebat, quasi non videns et non audiens, v Pari modo csloel tu angelus, imo Deus inter fratres et socios luos.

Disce hic vanam esse gloriam quæ ab hominibus, veram quæ a Deo quæritur et accipitur. Unde S. Chrysostomus, hom. 2 in *epist. ad Titum* : « Non prohibeo, inquit, appeti gloriam, sed illa volo ambiatur, quæ vera est, quæ ex Deo est, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est. Unum intueamur solum, ad id tota nostra dirigatur intentio, quo scilicet pacto Dei mercamur ore laudari. Si hoc intente inspiciamus, humana semper omnia nihili æstimabimus. Non laudat te ille aut ille, nihil inde amittis; et si vituperet quispiam, nihil omnino te læsit. Sive enim laus, sive vituperatio, ex Deo tantum, aut emolumentum habet, aut detrimentum. » Deinde docet contemptum humante laudis nos Deo similes reddere. Sicut enim ab æterno fuit gloriosus, et in immensum semper glorificatos a Patre, Filio, et Spiritu Sancto, ac proinde non indiget laude hominum, quæ per æternitatem antequam mundum conderet, nulla fuit : sic etiam gloriæ contemptor : unde concludit : a Quoties, inquit, difficile existimas contemnere gloriam, ista tecum animo versa : si hanc despexero, Deo æqualis, id est similis, efficiar, protinusque subibit gloriæ contemptus ex animo. »

Et Aaron frater tuus erit propheta tuus. — Amo Sicut tu jam a meconlilituses Deus, non natura, sed participatione : ita similem habebis prophetara Aaronem, non qui proprie propheta sit, id p«» u est, cui immediate futura revelet Deus; sed cui tu ca, qu® a me intelligis, reveles, ut eo ceu interpreto illa coram Pharaonc proloquaris, uti modo explicatur; ut Uebræum nofef, id est propheta, alludat ad rad. 3U nuð, quæ /ojui significat. Sic Apostolus, I Cor. xiv, vers. 4, 5, 12, 22, 29, 30, 39, prophetas vocat præcones verbi Dei, et prophetiam vocat prædicationem, uti ibi dixi; ubi et varias nominis *propheta* significationes adduxi. Ex hoc ergo loco colligi non potest Aaronem proprio fuisse prophetam, licci id ipsum ex aliis locis colligatur, scilicet ex cap. iv, 27, ubi Deus ei revelavit Mosis reditum dicens : « Vado ta- in occursum Mose; » et I *Ileg.* n, 27, dicit Dominus Holi pontifici, prognato ex Aaronc : a Numquid non aperte revelatus sum domni patris tui? »

Pulchro Rupertus : « Quoniam, inquit, non est dignus Pharaon locum, o Moses, qui Deus ejuses constitutus, loqui, Aaron erit tuus propheta, plagas quas tu facies pronuntiaturus, sivo tanquam minister tuus illaturus : exemplo videlicet mei,

qui hominibus non loquor per me, sed per prophetas meos mando ea, quæ illis vel denuntianda, vd a me facienda sunt; et isti duo homines ita profecto egerunt, alter potestatem in sermone habens, alter potestatem in faciendis coram Pharaone signis exercens. »

Ubi nota Aaronem non tantum fuisse prophetam Mosis, quia fuit ejus interpres apud Pharaonem, sed etiam quia ejus jussu faciebat signa, et plagas inferebat Ægypto, ut patet do virga versa in colubrum hoc capite, vers. 10; unde capit. xn. ait Dominus Mosi : 0 Dic ad Aaron : Tolle virgam tuam, et extende manum tuam super aquas Ægypti, etc., ut vertantur in sanguinem. » Et cap. vin, 11 : a Die ad Aaron : Extende manum tuam super fluvios, etc., et educ ranas. » Et vers. 16 : « Loquere ad Aaron : Extende virgam tuam, et percute pulverem terræ, et sint sciniphes. » Ergo colubros, sanguinem, ranas et sciniphes Ægypto induxit Aaron, sed precepto Mosis, quasi Dei sui mandantis. Unde cl Moses, non Aaron, plagas hasc orans Deum revocavit et stitit, ut iisdem locis subditur. Porro plagas sequentes, utpotc graviores, puta ulcerum cap. vin, 9, pestis cap. vin, vers. 10, grandinis, lonitruorum et fulgurum cap. vnr, vers. 23, locustarum cap. x, 12, tenebrarum cap. x, 22, non Aaron, sed solus Moyses extendendo manus Ægypto inflixit.

0. Basi- Tropologice, bree apposite duobus fratribus, iiuj <t scilicet S. Basilio et Gregorio Nysseno adaptat "irn/jl Nazianzenus, *orat.* 22, et ejus Scholiastes Nicetas : ccmpj- ll Moses, inquit, fuit legislator Hebræorum; sic MEtur Basilius legislator fuit monachorum, Nyssenus Ajr ni vero sanctissimus fuit instar Aaronis. Basilius fiiiUn- princeps fuit sacerdotum, Nyssenus fuit illi proximus, et quasi illius lingua alios initians ; ambo uo°- decem plagis peccatum affecerunt, mare vitiorum sciderunt; Ægyptios, id est hæreticos et dæmones depresserunt; Amalee, id est Julianum, typica crucis manuum extensione fugarunt; Israelitas vero pane coelesti, et aqua coelestis doctrinæ paverunt, atque ad regnum ecclesie perduxerunt. »

ver». 3. 3- EG0 indurabo coa ejcs. — Calvinus hoc loco quasi ariele, suam, de Deo active et proprie obdurante, hæresim ita propugnat, ut eo se omnes sophistas prosternere gloriatur : itaque vertit CItInrj >pse, *ego constringam cor ejus*. Calvinus ergo hæc <r<'. est mens et sententia, licet, ul tam infame virus occulat, vel potius honestet, implexa, Deum obdurasse Pharaonem, non ei immittendo durtiem, et oMaru- sed tum salarne eum addicendo et mancipando, Tioita' ul cor eius durum obduraret magis; tum quod arcano quodam motu, qui captum nostrum superet, cor ejus gubernarit, et ad pervicaciam obdurarit : neque tamen peccati auctorem fuisse Deum, eo quod justo judicio idipsum fecerit; durtiem enim Pharaonis peccatum fuisse, obdurationem vero fuisse Dei judicium. Ha ipse.

j,r . Verum hæc sæculis omnibus inaudita est hæ- tr iz' ic-is, el execranda blasphemia, quam tum alibi

passim, tum hic redarguit ipsa S. Scriptura; quod tlxrpU- enim Pharaon non a Deo, sed a scipso, suaque malitia proprio cl dircelo sil obduratus, demonstratur : *Primo*, exeo quod Deus misso Mose Pharaoni decies præccpil dimissionem populi Judaici; ergo voluit ut missum faceret populum, non ergo eum obduraro voluit, ut eum relineret: hoc enim proprie velle, est vello efficaciter, ut Pharaon nolit populum dimittere; velle autom ut dimittat, idquo precipere, ac rursum efficaciter id nolle, ideoquo obdurare, manifeste inter se pugnant. Rursum, si Dei voluntas erat obduraro Pharaonem, ergo Pharaon ei so conformans non peccabat : Dei enim voluntas omnis bonæ voluntatis mensura est.

Secundo, Deus reluctantem Pharaonem gravis- StcoMa- sime punivit; atqui Deus non est auctor eorum quorum est ultor, inquit S. Fulgentius, lib. I *ad Monimum*, cap. in.

Tertio, Pharaon ipse paulatim Deo, Mosi et Illebreis cessit, dum *primo*, eos sina prolibus et armentis ; *secundo*, cum prolibus, sed sine armeniis ; *tertio*, omnino cum suis abire permisit : ergo ipse se flectebat et obdurabat; quin vero Pharaon ipso non tam impius fuit, ut durtiei suæ causam in Deum evomeret; sed sibi eam tribuit *Exodix*, 16 : « Peccavi, inquit, in Dominum. »

Quod enim Calvinus Deum culpa liberare con- Ewh tendat, peccatum Pharaoni, obdurationem Deo tribuendo, tam impie quam imperite id facit. Si during enim durties Pharaonis peccatura est, cur pariler fii' i-; peccatura non sit obduratio, quæ durtiei esl r'it causa? Causa enim ad peccatura impellens, utique danti> peccat, *Joan*, vin, 34; *Rom.* i, 32; et vel maxime tunc, cum efficaciter impellit, ut ei alter resistere <i , nequeat. d@»

At instat Calvinus, obdurare in Deo non esse culpam, quia justum hoc Dei judicium est; sed frivola est et inanis hæc larva : si enim durties culpa est, quocumque fine, quocumque judicio ad eam impellas, culpam admittis : quod enim in se malum est et culpa, nullo fine licet : ideoquo non justum est hoc, sed impium Calvinus judicium, tanlumque est dicere ac si aperte pronunties : Deus peccati auctor est, sed hoc fine ut judicium suum, et præccdenlium peccatorum vindictam exerceat.

Quarto, uon Pharaon tantum sibi, sed et Scrip-Q3Uto- lura culpam et obdurationem eidem tribuit, cum jam innunem et liberum a poena, ad ingenium sponte rediisso narrat, *Exod.* vm, vers. 15 : « Videns, inquit, Pharaon quod data esset requies, ingravavit cor suum; » et cap. IX, 31 : « Videns Pharaon quod cessasset pluvia, auxit peccatum, et ingravatum est cor ejus, » id est, ul habetur in Illebræo; inb 133' *jachbcd libbo*, id est, *aggravavit ipse cor suum*. Idem patet cap. vin, vers. nil. in Illebræo : unde quoties noster Interpres in Exodo vertit, *ingravatum est*, accipe *ingravavit se cor*, id est voluntas, *Pharaonis* : sic enim Illebræa ubique vertas. Ipse ergo l'-haraon proprie et positive se indura-

vii; Deus vero permissive et indirecte, uti dicam *Quast.* 11. Illa consent et explicant passim Patres omnes cl interpretes Catholici.

Objicit Calvinus, primo : Mullum interest inter pati, inter agere cl permittere; obdurare '7, t autem est agere, ergo non tantum est permittere » s« i», obdurari, sed est efficere ipsam duritiem.

8,3 11B- Respondeo, phrasi llebræa et Latina pormi-do, imo et occasio, sæpe vocatur actio; unde illud tritum :

clO, pet-

Blanda patrum segnes facit indulgentia natos.

hlnIM

« utur sicque vulgo loquimur. Rursum, agere apud llebræos latissimum est, et amplissime sumitur, utdc Josepho, Gen. xn, 13, in llebræo, dicit pincerna : Joseph me reddidit (scilicet per suum vaticinium, id est, reddendum me prædixit) officio; et illum, pistorem scilicet, suspendit, id est suspendendum prædixit. Sic hic cap. v, vers. 22, Moses dicit Domino : « Cur afflixisti populum tuum? » id est, cur ei afflictionis occasio fuisti mittendo me ad Pharaonem, cumque hac ratione magis exacerbando contra llebræos? Poliori ergo ratione Deus providentia sua claudens omnia, modum, tempus, gradumque et limitem ultra quem non progrediantur, omnibus omnino hominum actibus definiens, dum sinit malos male agere, seque obduraro, cisque concursu suo assistit, ul agere possint quod lubet, agere dicitur. Instat Calvinus : Permissio, uti et aliæ negationes cl privationes, non est iudicium, non est vindicta, non est pœna; hæc enim positive a iudice infligitur. Atqui obduratio est iudicium, v*Qil*cta cl pœna præcedentium peccatorum : ergo non tantum permissive, sed et positive a Deo infligitur.

M Respondeo majorem esse falsam : licet enim sententia iudicis debeat esso positiva, pœna tamen per eam irrogata sæpe est privativa, ut cura iudex punit aliquem privatione bonorum, inhabilitate ad officia et dignitates, etc. Sic lex Julia plectit adulteras, dum eas a parentibus impune occidi permittit. Pari modo decretum permittendi hunc illumve obdurari, in Deo est positivum, et actio positiva; ipsa tamen permissio obdurationis non est positiva actio, est nihilominus ingens pœna; quis enim non videt magnam esse peccatorum pœnara, cum Deus cis permittit impune quid libel agere, et in profundum malorum ac gehennæ ruere? Adde in hac obduratione non lanium esso permissionem, sed et alias actiones positivas Dei, ul dicam *Quast.* 111.

Oi/ Uio Objicit *secundo* : Non semel, sed crebro hic dicitur Quod Deus obduraril Pharaonem, non autem quod Pharao obduraril scipsum : atqui non videtur probabile Scripturam toties improprio sermone uti.

tu»p.

Respondeo : Pluries hic dicilur quod Pharao obduraril scipsum, ul patet ex dictis, rarius quod Deus cum obduraril, videlicet lautum in 6,

8 et 9 plagis, et cum Hebræos Ægypto egressos insecutus est, idque hic prædixit Mosi, ut videlicet illi animum adderet, utpotc experturo tantam regis contumaciam, itaque non percelleretur Moses, cogitans non sine Dei providentia et prædictione indurari Pharaonem, sciretque cor regis esse in manu Dei, et ab eo tandem emolliendum esse, ul dimitteret Hebræos, uti et fecit post ultimam plagam primogenitorum.

Objicit *tertio* : Deus, cap. x, vers. 1, dicit se indurasse Pharaonem, ul signa, plagas el potentiam suam in eo ostenderet : ergo signis et flagellis suis non obduravit Pharaonem, sed potius obduravit cum hoc fine, ut occasionem haberet cum flagellandi, et justitiam potentiamque suam in eo ostendendi.

Respondeo : Potentiam suam ostendit Deus in Bu*. Pharaone, non cum obdurando, sed obduratum flagellando et puniendo, de quo plura suis locis : alioqui enim si libere Pharaon se non obduravit, sed Deus cum obduravit, quæ pugna fuit inter Pharaonem et Deum? sic enim Deus omnia, Pharaon nihil effecit. Quamnam, quæso, in lapide obdurato Deus ostendit potentiam; aut quæ potest esse cum lapide pugna?

Quæres *secundo*, si non directe et positive, Qawts quibus ergo modis Deus dicitur indurasse Pharaonem? Dca*

Respondeo primo, permissive, ubi nota : Aliter obJ"ri- et longe potentius permittit peccata Deus quam homo, v. g. princeps, eadem permittat : Deus cnira omnium hominum voluntates in sua habet manu, ut eas quaquaversum flectere possit; voluntas vero hominis sine Dei nutu in nullum omnino opus, sive bonum sive malum exire potest, nisi Deus illi permissionis suæ laxet habenas, imo cum illa positive concurrat el cooperetur, ad actum cl opus hoc producendum. Sicut ergo is qui leonem fune constrictum tenet, si eum laxet el dimittat, leoque solutus aliquem occidat, dicitur teuens leonem hominera illuni occidissee, non per se, sed per leonem quem dimisit : ita et Deus sinens voluntatem peccare et in peccatis so obdurare, dicitur ipse camdem obdurare, præsertim quia suo concursu ad hunc actum obdurationis concurrat.

Se< undo, Pineda in *Job* cap. vm, vers. 2û, num. fecondo, 3, sic explicat : indurabo, et, ut hebraico est, ag-d'j*1'111' gravabo, aut confortabo cor Pharaonis, id est cor Pharaonis, durum, forte, poleas resistere, mini-duriiirm meque timidum aut molle efficiam : hæc enim naturalis constantia et animositas, qua fiebat ul touie-n. Pharaon propositi sui esset tenax, nec facile illud mutaret, erat a Deo auctore naturæ, sed ipse Pharaon illa quasi armis, ut suo conditori resisteret, abutebatur. Hæc expositio vera est, sed non plena; nam hæc durities Pharaonis, non tantum erat constantia quædam naturalis, sed insuper pertinacia, protervia et pervicacia superbi animi; quorum vitiorum Deus non erat auctor, sed vel

ipse Pharaο, vel innata illi concupiscentia, et corruptæ naturæ indoles.

T>rtto,
niltñ-
brodo
gnt/jux

Tertio, induravit Deus Pharaonem, subtrahendo illi gratiam suam, quæ cor ejus molliret, sicut sol indurat lutum, non positive officiando duritiem, sed *exsugendo* humorem, qui temperabat et molliebat lutum; sic et Deus, inquit S. Augustinus, a indurat cor non *apponendo* gratiam, non autem impellendo ad malitiam, n intellige a gratiam, » non omnem, sed copiosam, potentem et efficacem; relinquit enim Deus obduratis aliquam gratiam, qua subinde cos movet et pulsatur : alioqui essent ipsi omnino desperat® salutis, et quasi damnati; sed grafia hæc rara est, tenuis et modica.

Quarto,
diodo
Of« ct
impe-
rituo.
Qniclo.
per fli-
pelli ct
luincu-
u'

Quarto, dando ei opes, animos, imperium, gloriam, quibus ille se in sua tyrannide obfirmavit. *Quinto* et aptissime, Deus dicitur obdurasse Pharaonem, quia cum videret eum durum et obstinatum, quædam circa illum egit, ex quibus illo sumpsit occasionem magis obdurandi se. Pro quo nota : Pharaο dominandi cupidus plane obfirmatur animum relinere llebræos, ul eis dominari posset, utque gentem tam insignem et industriam operibus publicis regni applicaret; ingens enim ab eis percipiebat emolumentum. Hinc facium est ut, cum Deus illos ab eo abstrahere et educere vellet, ille eo magis eos detinere cuperet, magisque animum suum in hac voluntate, ambitione et tyrannide obfirmaret.

Deus ergo obduravit Pharaonem, *primo*, suis plagis et flagellis, idque ea immittendo non simul et excessive, sed paulatim, moderato et per intervalla; ita ul requiem ei daret subtracto flagello ad tempus, quo fiebat ut hæc flagella minora essent ejus tyrannide et duritie, nec mollire aut frangere possent ejus animum, illa libidine dominandi llebræis accensum et obfirmatum, sed potius magis cum in illa accenderent

Adimit
V.iurti0
dultan
Pbirio.

et obfirmarent : cor enim ejus erat durum instar adamantis, nantis qui quo magis tunditur, eo magis indurescit; durus enim et depravatus affectus omnipotens in suam duritiem et pravitatem convertit; et licet durante flagello videretur subindo molliori (prout alternantibus animi affectibus, subinde ad tempus molliuntur homines duri), tamen eo cessante, mox ad ingenium et duritiem suam redibat. Unde Erodi vili, 15, dicitur : « Videns Pharaο quod data esset requies, ingravit cor suum. » Ua S. Augustinus hic, *Quæst.* XXXVI, et Anastasios Nicenus, *Quali.* XXIX. (laque sicut pueri nequam et perveraces verberibus fiunt duriores, sic et Pharaο verberibus Dei. Unde sicut praeceptor flagellando puerum perveracem, dicitur cum flagellis suis obdurare, magisque perveracem efficere : ita Deus suis plagis dicitur indurasse, et durius reddidisse cor Pharaonis, non immittendo illi duritiem, sed objiciendo illi flagella, quibus ipse magis seipsum obduravit, forliusque Deo restitit.

Secundo, obduravit Deus Pharaonem per miracula, *primo*, inagorum : cum enim Pharaο vidit magos suos eadem portenta facere quæ faciebat Moses, contempsit portenta Mosis et Dei; unde tunc non tam Deus, quam magi dicuntur obdurasse Pharaonem. Postquam vero magi a Mose victi sunt, ab eoque ulceribus percussi, amplius coram Pharaone consistere, cumque obdurare non potuerunt, tunc demum dicitur Deus cum obdurasse, cap. ix, vers. 12: ibi enim primo dicitur, quod Deus induravit Pharaonem, quia scilicet hæc Dei miracula simul erant plagæ et verbera, quæ animum Pharaonis durum tumentia, non mollebant, sed duriores efficiebant. Adde *tertio*, Deus post plagas objiciebat Pharaoni hasc aut similes cogitationes : Vult Deus ul illi cedas et te humilies; vult ut animum superbum et durum deponas; vult ut populum llebræum, quem tyrannice opprimis, dimittas, esto ille tibi magno sil honori, utilitati et glori®. Quibus cogitationibus irritatus superbus Pharaonis animus, magis intumescebat, indurescebat, excandescebat et reluctabatur Deo, dicebatque : Quis mihi imperabit? ego sum Pharaο rex magnus. Quis est Deus Hebræorum qui hanc praedam mihi eripiat? non cedam, non dimittam populum. Et hoc proprie videntur significare verba Scripturæ, quibus post plagas plerasque statim subditur : a Induravitque Dominus cor Pharaonis, et non audivit eos. » Et hoc sensu ait Augustinus, lib. V *Contra Julianum*, cap. ni, Deum non tantum sua patientia, sed et potentia (id est potenti imperio, plagis et flagellis) Pharaonem obdurasse. Obduravit ergo Deus Pharaonem, id est, illo providentiæ modo in miraculis et flagellis tum immittendis, tum revocandis, in magorum artibus permittendis, in rigore rigidaque petitione Mosis, et aliis circa illum usus est Deus, quibus Pharaο obduruit magis, quibusque Deus cum se ex propria malitia, proprioque voluntatis arbitrio magis obduratum praesciebat, non autem quibus ipse cum obdurare intendebat.

Quæres *tertio*, quid sit durities cordis, et quæ illius sint proprietates et effectus? Qawtfo
îit'XS

Despondet S. Bernardus, lib. I *De Consideratione*, ad Eugenium : « Cor durum, inquit, est quod nec di- compunctione scinditur, nec pietate molli- tur, nec movetur precibus, nec cedit minis, quin etiam flagellis duralur magis. Cor durum est ingratum ad beneficia, ad consilia infidum, ad judicia sævum, inverecondum ad turpia, impavidum ad pericula, inhumanum ad humana, temerarium ad divina : praeteritorum obliviscens, praesentium negligens, futurorum improvidum : ipsum enim est, cui praeteritorum, praeter solas injurias, nihil omnino non praeterit, praesentium nihil non perit, futurorum nulla est, nisi forte ad ulciscendum prospectio; et, ul brevi cuncta horribilis mali mala complectar, cor durum est, quod nec Deum timet, nec homines reveretur, n

Cogit*
1100*|
Phjno-
nis (iUJ
•»» ob
don-
ml.

- tn* Jam proprietates duri cordis sunt, *primo*, indurati cordo nolunt intelligere ut beno agant, oculos el aures claudunt salutaribus inonilis, nolunt audire ea quæ sunt virtutis et salutis, n Qui, ul ait Job, cap. xxi, vers. I I, dixerunt Deo, recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus.» Sic Pharaos, *Exodi* v, 2 : « Quis est, inquit, Dominus ut audiam vocem ejus? nescio Dominum; » hinc Job, cap. xxiv, ait tales esse rebelles lumini.
- .Muli. Hinc *secundo*, tales vicissim relinquit, projicit cl despicit Deus, Prou, i : « Despexistis omne consilium meum, et increpationes meas neglexistis: ego quoque in interitu vestro ridebo cl subsannabo. »
- T-rtii. *Tertio*, « tales, ul ait Sapiens, *Proverb*, ir, Instantur cum malefecerint, et exultant in rebus pessimis; quorum viæ sunt perversae, et infames gressus eorum; » el cap. xii : « Quasi per risum stultus operatur scelus. »
- Qwu. *Quarto*, indurati venerunt in profundum malorum, Deumque et homines contemnunt. *Prov.* xvm : a Impius, inquit, cum in profundum venerit peccatorum, contemnit, sed sequitur cum ignominia et opprobrium. »
- Qú>u *Quinto*, peccatum eorum dicitur indelebile, cl vulnus insanabile, quia ægre cl vix remittitur; hinc *Jerem.* xvn : « Peccatum Juda, inquit, scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino; » et cap. xxx : « Insanabilis fractura tua. »
- friu *Sexto*, non pudet illos scelerum etiam turpissimorum, sed, ut ait Jeremias, cap. m : a Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluit erubescere. »
- Septimo*, tales sunt peno incorrigibiles : undo do iis ait Sapiens, *Ecclc.* vn : « Considera opera Dei, quod nemo possit corrigere quem ille despexerit; » cl *Sap.* xii : « Nequam est natio eorum, et naturalis malitia ipsorum, cl non poterat mutari cogitatio eorum in perpetuum. »
- (Km. *Octavo*, tales percussi a Deo non sentiunt. *Jerem.* v : « Domine, percussisti cos, et non doluerunt; » tales etiam non sentiunt stimulos et remorsus conscientiae, quia eam quasi exstinxerunt.
- N>■ *Nono*, ob inveteratam et roboratam peccandi consuetudinem, fit istis quasi impossibile bene agere, et non peccare. *Jerem.* xm : « Si mutaro potest æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas; cl vos poteritis bene facere, cum didiceritis malum. » El S. Augustinus, lib. VI *Confess.* : « Suspirabam, ait, ligatus non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. Vello meum tenebat inimicus, et inde funes mihi fecerat. Ex perversa enim voluntate facta csl consuetudo, cl dum consuetudini non resistitur, facta csl necessitas; quibusdam annulis sibimet annexis tenebat me stricto dura servitus. »
- lkcinu. *Decimo*, S. Paulus *ad Romanos*, i et ii, ait tales thesaurizaro sibi iram, et traditos esso in repro-

bum sensum, et alibi vocat cos filios perditionis et diffidenti», et vasa apta in interitum, qui desperantes se tradiderunt in omnem operationem immunditia).

Undecimo, isti peccata peccati» cumulant, el in dies in pejus proficiunt, et, ut dicitur *Apec.* xxn, qui in sordibus sunt, sordescunt adhuc. «Tunc est consummata infelicitas, ait Seneca in *Prov.*, ubi turpia non solum dileclant; sed eliam placent; et desinit esse remedio locus, ubi quæ fuerant vitia, mores fiunt. n Talis fuit Cain, *Genes.* iv, 18; filii Heli, I *Reg.* n, 22; Saul, I *ficj.* xvn, 18; Scdccias, II *Paralip.* xxxvi, 13; Judæi, *Jerem.* ii, 20; principes sacerdotum, *Mattii.* xxvn, -i.

Quæres *quarto*, quomodo Deus tractet obdurate, et quomodo se erga cos gerat?

Respondeo : In poenam peccatorum quæ admiserunt, *primo*, permittit cos sequi suas cupiditates et libidines, nec ab illis removet earum illecebras, occasiones et tentationes, *Psal.* lxxx : « Dimisi cos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus suis. » Et Paulus *ad Rom.* i, ait Deum cos tradidisse in desideria cordis eorum; hinc et *Psal.* lxxii, dicitur : « Transierunt in affectum cordis, » id est, quidquid corde affectarunt et concupierunt, hoc assecuti sunt, omniaque cis ex voto successerunt.

Secundo, dat eis Deus affluentiam rerum temporalium, et prosperos successus, quibus illi excæcati ruunt in omnia scelera suuinque exitium, *Ps.* lxxii : « Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum, » id est, ex corde adipato et pingui, ob abundantiam rerum temporalium, iniquitas eorum processit.

Tertio, aufert ab eis Deus tribulationes, quibus castigati peccatores redeunt ad sanam mentem, *Psal.* lxxii : « In labore hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur; » aut si eos flagellat, minora eis immittit, quam ut eorum durities flecti aut frangi possit, quo fit ut ipsi flagellis Dei magis se obdurent.

Quarto, Deus velat Sanctos orare pro talibus, *QMrto. Jerem.* vn : « Tu noli orare pro populo hoc, et non obsistas mihi, quia non exaudiam te; » et cap. XV : « Si steterit Moses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. »

Quinto, amovet Deus ab eis bonos monitores, confessarios, doctores et angelos sanctos, *Jerem.* U : « Curavimus Babylonem, et non est sanata : derelinquamus ergo eam, quoniam pervenit usque ad cælum iudicium ejus; » et Paulus *Act.* xm, ad Judæos : « Quoniam repellitis illud (verbum et regnum Dei), ecco convertimur ad Gentes; sic enim prrecepit nobis Dominus. »

Sexto, aufert ab eis prædicationem verbi sui, qua animus illuminatur, pascitur, flectitur, excitatur ad poenitentiam. *Amos* vin : « Emittam famem in terram : non famem panis, neque sitim aqutu, sed audiendi verbum Domini. »

Septimo, Dei permissu toles incidunt in adulationem

toros, et malos consiliarios, qui cos in mala, suamque ruinam impellant. Sic Roboam stultorum juvenum consilium sequens, magnam regni partem perdidit. Sic Absalon neglexit utile consilium Achitophel. prælulitque consilium Chusai, quod sibi fuit exitio.

a-uro. *Octavo*, permittit Deus enasci falsos doctores et prophetas, qui suis signis, hypocrisi, blandiloquentia, induratos seducant, uti fecerunt magi apud Pharaonem, itaque faciet Antichristus, II *Thcssal.* ii, 12.

Nono. *Nono*, laxat Deus habenas diabolo; amplio- rem dans ei facultatem insidiandi et nocendi talibus hominibus, qua illo accepta, cos mire exagitat et tentât, turn seducendo eorum mentes vanis et falsis opinionibus, tum objiciendo varia objecta voluptatum, variasquo illecebras vitiorum, tum etiam turbando phantasmata, et inflammando affectus, tum pseudoprophetas mittendo qui eos seducant, de qua re mira extat visio Michææ prophète III *Reg.* XXII, 19.

Dtdtno *Decimo*, aufert ab eis bona exempla, bonos presides et principes, bonos socios, omniaque pene salutis subsidia, et contraria cis objici permittit, quæ eos incitent ad omne malum, quo fit ut nusquam non offendant et cadant, quod pulchra similitudine vineæ declarat Isaias cap. v. Ita Pererius.

Denique obstinate voluntatis merces est obstinatum et perpetuum gehenuæ incendium. Audi S. Bernardino *Epist.* 233 : « Ob hoc inflexibilis et obstinate mentis malum punitur æternaliter, licet temporaliter perpetratum; quia quod breve fuit tempore, vel opere, longum esso constat in pertinaci voluntate : ita ut si nunquam moreretur, nunquam velle peccare desineret, imo semper vi- vero vellet, ut semper peccare posset. »

ven. i. -1. Immittamque manum, — percutiam, affligam, puniam.

Per judicia maxima, — per maximas plagas. Unde Septuaginta vertunt ἡ ἰσχυράτι, *cum ultione magna*, quæ omnibus justissimum Dei judicium in Ægyptios ostendat.

Ven. o. 6. Ita egerint. — Est pleonasmus Hebraicus. Jam enim dixit cos ita fecisse.

v»r». 7. 7. Erat actus Moses octoginta annorum. — Ergo cum Moses 10 annis præfuerit populo in deserto, *Deutcr.* vm, 2, mortuusquo sit anno rotatis 120, *Deutor*, xxxiv, 7, hinc sequitur cum statim hæc signa et has plagas coram Pharaone inchoasse, casque omnes brevi tempore complesse, cum inchoaret annum rotatis 81, eodemque anno sub initium veris, populum ex Ægypto eduxisse. Ita Rupertus et Abulensis.

v,, g. 8. Dixitque Dominus ad Mosen et Aaron, — ad Aaron mediate; nam immediate soli Mosi loquebatur Deus. Unde subdit : « Dices ad Aaron, »

Vtn. •. 9- Ostendite signa. — Hebraice est, *date pro volis* \$ *gnum*, id est, signo probate ea quæ dicitis, scilicet Deum vello, ut ego Hebraeos ex Ægypto dimittam.

Tolle virgam tuam. — Eadem virga nunc Mo- sis, nunc Aaronis, nunc Dei dicitur, quia horum omnium fuit instrumentum ad patranda miracula et plagas Ægypti.

10. Fecerunt sicut præcepit Dominus. — Ergo v»rn». prius Moses et Aaron rogarunt Pharaonem ex parte Dei, ut dimitteret Hebræos ad lres directas sacrificii causa; sed cum hoc abnueret Pharaos, et peteret signum, mox Aaron protulit virgam, quæ versa est in colubrum : Deus enim non volebat hæc signa ultro obtrudi Pharaoni, sed tantum ea fieri illo petente, ul palet vers. 9.

Tulit. — Hebraice, chald. et græce est projecit.

11. Vocavit autem Pharaos sapientes et male- ven.ii. neos. — « Sapientes » hic vocantur rerum arcanarum, vel artis admirabilis periti, qui et malefici et incantatores erant. Pro *maleficos* hebraico est D'DIWO *nieccassephim*, quod proprie præstigiatores significat, sed extenditur ad quoslibet magos. Septuaginta vertunt, *sophistas et pharmacos*, id est veneficos; Onkelos verlit, *magos*; Aquila ἰδ est occultorum cognitores et patra- tores.

Principes horum fuerunt Jannes et Manobres, jii:i ul palet II *Timoth.* ni, vers. 8, de quorum se- fl'r pulcro mira narrat Palladius in Vita beati Macarii J»* ab eo visa et comperta : scilicet sepultos cos esse n < « in hortiis, in quibus ipsi dum viverent, omnisgc- >b~ neris arbores plantaverant, sperantes fore ul, post mortem in illo quari paradiso, deliciis fruc- put- rentur; hic autem locus tenebatur a dæmonibus, qui proinde beatum Macarium eum ingredienlem invaserunt, sed ab eo signo crucis fugati sunt. Macarius autem singula lustrans, invenit fructum malorum punicorum, quæ nihil intus habebant: crant enim arefacta a sole; plurima item aurea donaria.

Nota : Plinius, Justinus, S. Augustinus et alii inr<i: passim tradunt inventorem magiro fuisse Zoro- w» ostrum, qui eodem die quo natus est risit, vixit- que tempore Nini et Abrahæ, fere 600 annis ante Moscm : hunc Zoroastrem nonnulli volunt esso Chain filium Noe.

Apud Cassianum vero Serenus Abbas, *Coll.* Vili, cap. XXI, originem magiro priorem diluvio facit: ait enim illam empisse eo tempore, quo filii Dei permixti sunt filiabus hominum, *Genes.* vi, nec periisse magiam diluvio, eo quod Chain illam Ei didicerit ante diluvium, et promulgarli post di-cl!Sl, luvium.

Fecerint similiter. — Quæres, quot modis pos- in» sint magi et dæmoncs mira sua efficere (1)? d'V lrs

Suppono, nec dæmoncs, nec magos posse vera miracula efficere. Miraculum enim est id quod nugi omnem naturæ vim, omnemque causarum natu- ralimn ac hominum et angelorum facultatem su- perat : possunt tamen facere nonnulla, quæ lio*

(t) Cf. Mcignan, *PropMia Messianiques de i*Ane, Test.*, pag. 102.

minum aliarumque rerum naturalium vim superant, quæ proinde hominibus mira sunt, non miracula.

fc'p Dico *primo*, mira pleraque quæ facit dæmon, non sunt res verro et reales, sed tantum præstige. Potest enim dæmon phantasiam, vel oculos
« 'l ita perstringere et ludificare, ut videre se putent
u'ia3 Quod revera non ex*sl*l idque *primo*, phantasiam hominum ita valide commovendo, ut imaginentur se videro id quod non exislit, quomodo somniantes putamus nos mira videre, quæ revera non sunt. Mira hujus rei exempla affert Galenus et alii, ut de illo qui per vitiatam imaginationem putabat, se nasum habere ingentem instar ulnæ; et altero, qui nolebat tangi, eo quod se diceret habere corpus vitreum; tertio, qui edere nolebat, eo quod diceret se esse mortuum. *Secundo*, organum visus turbando, quomodo ophthalmici mira se videre putant quæ revera non sunt, nec videntur. *Tertio*, exterius medium immutando, quomodo in aquis baculus rectus videtur fractus vel reflexus. Hoc modo, per præsligias scilicet, Apollonius Tyanaeus mortuum resuscitavit; nam ope dæmonis illusit oculis hominum, ut
æp vivum putarent qui erat mortuus. Hoc modo et Circe maga Ulyssis socios in varias bestias transformavit. Sic et veneficæ illæ Italæ, quarum meminit Augustinus, lib. XVII *De Civitate*, xvm, viatores transformabant in jumenta quæ sua onera bajularent. Sic et hodie lycanthropi per præsligias se in lupos transformant, ovesque, quin et homines invadunt et laniant. Sic etiam dæmon sagis dat aurum, argentum, et cibos subinde, non veros, sed phantasticos; unde cum ad se redeunt, esuriunt, ac si nihil comedissent.

£ioio, Dico *secundo*, dæmones mira possunt facere per motum localem : sunt enim celerrimi et fortissimi. Sic primo, Satan igne ex cælo demisso oves et pueros Job consumpsit, *Job* i. Sic hisce annis per ventos validissimos domos et turres subvertit. Sic *secundo*, sustulit Simonem Magum in aera, ut volaret; sic et hodie volant sagæ nostræ. Sic ait Albertus Magnus aliquando boves pluisse, quos videlicet aliunde dæmones, vel angeli prius in aera sustulerant. *Tertio*, potest dæmon subito hominem, vel rem aliam ex conspectu hominum subtrahere, atque ita reddere invisibilem. Sic Apollonius ex oculis Domitiani evanuit. Sic Gyges per anulum faciebat se presentibus invisibilem. Non potest autem dæmon facere, ut unum corpus sit in duobus locis, aut duo corpora in uno loco, ut corpus de extremo in extremum transeat, non pertranscundo spatium medium. Rursum : « Cum dæmon, inquit S. Thomas, l p., Quæst. CXIV, art. i, ad 2, possit formare corpus ex aëre, cujuscumque formæ et figuræ, ut illud assumens in eo visibiliter appareat : eadem ratione cuicumque rei corporeæ potest circumponere quamque formam corpoream, ut in ejus specie videatur. » *Quarto*, potest facere dæmon ut statuæ movean-

tur, ambulent et loquantur, quia ipse eas movet, et juxta eas sermonem humano similem in aere efformat. Simili modo effecit ut Claudia, Vestalis Romana, in testimonium pudicitiae, navem in Tiberi hærentem zona sua extraheret, et duceret quo vellet; Tuccia vero camdem ob causam, aquam Tiberi haustam in cribro, ad Capitolium perferret. *Quinto*, potest dæmon cadavera aut larvas hominum, leonum et animalium induere, per easque, quasi viva essent, ludificare et terrere homines, uti conatus est facere S. Antonio. Sexto, miros affectus amoris, odii, ira, tristitiae, mira etiam phantasmata in homine excitat, commovendo humores in corpore, præsertim bilem atram et flavam.

Dico *tertio*, potest dæmon mira efficere applicando activa passivis, eaque commutando per causas naturales; rerum enim naturalium miras
pu- virtutes ipse penitissime cognoscit. Si enim the- »»“riacam et pharmaca faciunt Medici, quorum miras virtutes experimur : multo majora facere potest dæmon, qui longe melius vires herbarum, gemmarum, animalium aliarumque rerum cognoscit, quique eas ex India, aliove orbe celerrime afferre, et cum aliis permiscere potest; nullam vero formam substantialem, vel accidentalem immediate producere potest dæmon; imo non potest animal perfectum producere sine semine, aut ex semine subito perfectum et juste magnitudinis efformare; denique non potest quidvis in quodvis transformare, nec suspendere actionem causarum naturalium.

Hoc tertio modo mira posse efficere dæmones patet, tum ex eo quod hoc modo res nonnullas mira agere videamus, uti de remora Disciculo narrat Plinius, lib. XXXI, cap. i, quod ingentes naves si eis adhæreat, etiamsi ventis validissimis agitentur, remorelur et sistat; tum quod homines hoc modo mira agant, uti de Archimede narrat Plutarchus in *Marcello*, quod ipse solus per machinas mathematicas ingentem navem onerariam ad se adduxerit, et ingentem stragem in classe Romanorum ediderit. Hoc modo et Severinus Boetius in epistola quadam sive a Cassiodoro, sive a Theodorico ad eum scripta, dicitur quasi miracula quædam fecisse, scilicet ut metalla mugirent, æncus anguis sibilaret, aves simulate canerent dulcissime, homines aërii in aere buccinarentur. Plura vide apud Delrium *De Magia*.

12. PROJECERUNTQUE SUTGULI VIRGAS SUAS, QUJE Vers. t«. vers£ sunt in DRACONES. — Aliqui putant magos At» dri' hos non veros exhibuisse dracones, sed per præstigias suas illusisse oculis spectantium, vel eis rum objecisse tantum larvas et simulacra quædam riî draconum, quomodo nostri ludiones et agyrte præstigiatores, per cortinam mira populo exhibent simulacra rerum quæ non sunt. Ita Nysse- Nejl nus, Prosperus, l p. *De Promiss.* cap. xv; Justinus in *Quæst. orthodox.*, Quæst. 26; Rupertus, et Tertullianus, lib. *De Anima*, ubi ait : <Solent dæmones

phantasmata præstare, et corpora fingere, quibus exteriores oculos circumveniunt; sed Mosis veritas mendacium eorum devoravit.»

Aarau Venim verius est, quod censent S. Augustinus, Tbc°d°rclus› Lyranus, Abulensis, Burgensis, Cajetanus et alii, veros hos magorum fuisse dracones.

°* Probatur primo, nam S. Scriptura æque hos magorum, atque illos Aaronis et Mosis, dracones vocat. *Secundo*, quia draco Aaronis devoravit dracones magorum : quæ sane devoratio vera fuit. Neque enim in divinis his Mosis portentis ulla fuit illusio : sic enim vanis spectris lusisset Ægyptios Moses; fuerunt ergo veri dracones, qui a magis producti a dracone Aaronis sunt devorati. *Tertio*, quia in tertio signo cinipsum defecerunt magi, quia non potuerunt eos producere; ergo priora duo signa vere fecerunt, alioqui etiam in ipsis defecissent. *Quarto*, si non fuissent veri serpentes, Moses detexisset hanc fallaciam, itaque eos confudisset. Denique daemon hic omnem suam vim et industriam exseruit; ergo veros hic exhibuit dracones; verebatur enim ne, si fictos exhiberet, Moses fraudem detegeret, magna sua et magorum ignominia et ludibrio.

Obrodo Quæres, quomodo hos dracones produxerint . r magi ?

Hat £»*- Cajetanus putat dæmones has virgas magorum «'<»» per res aliquas naturales nobis ignotas, sed effl- j rìoó “c*55”1115» sensim jam ante disposuisse ad for- Cjeu- mam draconum; ita ut, cum magi virgas in ter- ti prr ram projicerent, ilhe jam ultimam haberent dis- Mtnkt positionem ad formam draconum, quæ proinde tú. tunc statini sit inducta productique sint veri dracones.

RrfrlH- Verum hoc parum est probabile, tum quia dra- tur‘ cones cum sint animalia perfecta, non possunt nisi ex semine parentis (quod hic non fuit) generari; tum quia nulla causa naturalis potest virgam immediate in draconem convertere : longissime enim distant virga et draco ; sed prius virgæ corrumpi, et in alias aliasque res, ac tandem in dracones converti debent. Hic autem virgæ cum magi eas projicerent, erant veræ virgæ, ac statini pro virgis apparuerunt dracones : ergo non potuerunt illi tam cito et immediate ex conversione virgarum effici : inter formas enim est ordo quidam naturalis, qui nec a dæmone, nec ab angelo, sedaselo Deo immutari potest. *Tertio*, quia dracones hi non crant teneri et parvi, sed magni, perfecti et longi instar virgarum : crant enim æquales virgis; alioqui non fuissent visæ virgæ mulari in dracones.

Iwp. *Secundo*, Calvinus censet Deum virgas magorum Inulasc in serpentes, cos scilicet creando, quos n ;B ' magi pro virgis supponerent : Deum autem id fecisse justa vindicta, ut scilicet Pharaonem et „,n Ægyptios,, impios et incredulos mendacio irreti- d i L» rei et obduraret. Sed apage blasphemix monstrum ! Scriptura enim vers. 11, diserte ait hæc non

per Deum, sed per incantationes magorum, qui- fewu- bus utique invocatus dæmon aderat, effecta esso: Ur et si Deus hic utrobique, scilicet tam apud Mo- sen, quam apud magos, fuit opifex draconum; ergo secum ipse pugnavit, et tam mendacii ma- gorum, quam veritatis apud Mosen testis fuit: tam enim hoc, quam istud per opus supernatu- rale, porque sigillum sibi proprium, puta per miraculum, obsignavit et confirmavit.

Dico ergo dæmones aliunde hos dracones ad- R-p. duxisse, cosque virgis subito et imperceptibiliter subductis, carum loco substituisse : ita ut qui- 'Xk › cumque hæc videret, niagiæ et fraudis ignarus, putaret magos recipie ac Aaronem, virgas suas in serpentes convertisse : et hac ratione Scriptura, quæ more vulgi loquitur, dicit magos fecisse similiter ac fecerat Aaron; simili enim modo dicit cap. in, vers. 2, rubum arsisse, quia inluentibus videbatur ardere, cum revera non arderei; sic angelos ait comedisse, quia videbantur comedere, cum revera non comederent.

Idem dico de secundo et tertio signo, nimirum de aqua in sanguinem versa, et de ranis a magis productis : videlicet tara sanguinem, quam ranas non fuisse a dæmone producta, sed aliunde adducta. Naturaliter enim verus sanguis nec alibi generari potest, quam in animali, nec aliter, quam virtute animæ, et per calorem naturalem qui est in animali. Moses vero supernaturaliter Dei virtute aquam in sanguinem vertit, et ranas subito ex aquis produxit. Hinc Hebræi hi magi vocantur *mecasscphim*, id est præsligiatores, non quoad rem productam, vel potius adductam, sed quoad modum operandi. Videbantur enim virgam in draconem convertere, cum rcipsa non converterent, sed draconem aliunde adducerent, et latenter pro virga substituerent.

Quæres, cur permisit Deus magos hæc mira HS. efficere? » <*

Despondeo *primo*, ut ostenderet quantum ars J''' magica possit, quamque sensibus hominum im- prmiu ponat. *Secundo*, ut in hisce miris magi superarentur a Mose, nec magus putaretur esse Moses, sed “gC{n potius appareret magorum antagonista, victor et domitor, ac consequenter verus magnusque magni Dei servus et Propheta : ita S. Chrysoslo- mus, hom. 4G in *Acta Apostolorum*. *Tertio*, ul ostenderet impios piis, pseudoprophetas prophetis semper adversari et obluctari : ita Michaeli restitit Lucifer, Abelo Cain, Isaaco Ismael, Jacobo Esau, Jospho fratres, Mosi Dathan et Abiron, S. Petro Simon Magus, Paulo Judæi, Apostolis philosophi, magi et hæretici. *Quarto*, ul ostenderet d.Tinonem esse voluti simiam Dei ; sicut enim Deus, sic et dæmon Dei æinulus vult habere suos prophetas, sua tcinpla, sua sacrificia, sua miracula, suos Religiosos. *Quinto*, ad probandam fidem et constantiam Mosis cl Hebræorum, num per hæc magorum signa in veri Dei cultu, ejus- qic promissis sibi factis titubarent cl dubitarent.

Serto, ad maiorem excæcationem et punitionem Pharaonis.

PifKlui Denique permissus est dæmon efficere serpentes, quia ipse est serpens antiquus, qui Evam decepit, et etiamnum mullos decipit. Audi S. Cyprianum tract, *de Simplic. Clericor.* Diabolum est serpens, quia cum latenter obrepat, cum per pacis imaginem fallens, occultis accessibus serpit (unde nomen serpentis accepit), ca est ejus astutia, ca csl circumveniendi hominis cacca et latebrosa fallacia, ut asserere videatur noctem pro dio, venenum pro salute, desperationem sub obtentu spei, perfidiam sub praetextu fidei, Anlichristum sub vocabulo Christi : ut, dum veri similia mentitur, veritatem subtilitate frustretur. Nam transfigurat se in angelum lucis, n Hucusque Cyprianus vel potius Origenes. Origenis enim hunc tractatum esse, et a Cypriano, vel ab alio ca ætate ex Græco in Latinum esse conversum, tum ex phrasi et græcismis, tum plurium Doctorum auctoritate docet Pamclius in praefatione illius libri. Et S. Gregorius, lib. XXXII *Moral*, cap. xx : oDiabolum, ait, dicitur jumentum, draco et avis; homines enim lentat tribus vitiis : luxuria, malitia et superbia. In eis igitur quos ad luxuriam excitat, jumentum est; ad nocendi malitiam, draco est; ad superbiam, avis est.» EIS. Leo, serm. 8 *De Nativit.* : Diabolum est vafer serpens : quia « novit cui adhibeat æslus cupiditatis, cui illecebras gulte ingerat, cui apponat incitamenta luxuriæ, cui infundat virus invidiæ. Novit quem mærorum conturbet, quem fallat gaudio, quem metu opprimat, quem admiratione seducat; omnium discutit consuetudinem, ventilat curas, scrutatur affectus : et ibi causas quærit nocendi, ubi quemque viderit studiosius occupari. »

Sri) DEVORAVIT VIRGA AARON VIRGAS EORVM. — *r' » «Virga, n id cslserpens in quem virga erat conversa, « devoravit virgas, » id est serpentes sive dracones, in quos virgæ eorum erant conversæ. Jam enim non virga erat, sed serpens; nec virgæ, sed serpentes habent os, quo alia devorare possint; csl metonymia : res enim sæpe appellantur ex eo quod fuerunt, sive nomine rei ex qua sunt conversæ. Ita Philo, S. Augustinus, Prosper supra, Ambrosius, lib. III *O/flc.* cap. xiv, Cajetanus et alii. Simili, sed potiori ratione (quidquid hic Calvinus obstrepat), caro Christi in Venerabili Sacramento dicitur panis l *Cor.* cap. xi, vers. 26, et *Joan.* cap. vi, vers. 31. Nam Hebræi quemlibet cibum, etiam carnem, vocant panem; præsertim cum in Eucharistia accidentia panis remaneant cl videantur, ita ut homines ex oculis et scñ«u judicantes, recte panem nominent, quia panis species vident et tangunt. Hinc patet quod Deus permiserit magos tam mira operari eo fine, ut illustrior foret victoria sua, id est Dei veri contra deos, vel dæmones potius, Ægyptiorum; ipso enim vero miraculo falsa eorum oppressit.

Nola hic : Solet Deus detegere, aut dare indicia

sufficiencia fraudis et Imposturae, cum magi, haeretici vel infideles faciunt mira, quæ pro miraculis venditant. Hoc enim perlinet ad Dei providentiam curamque quam circa homines, præsertim fideles et bonos, gerit, ne illi inviti et inscii in errorem inducantur. Fuit ergo hic Pharao inexcusabilis.

Quieres, quibus modis soleat Deus vera miracula a falsis discernere.

Tria signa et discrimina in magis his assignat Theodorclius.

Primo : a Mutabant, inquit, illi quidem virgas in serpentes, sed virga Mosis virgas illorum devoravit : mutabant aquam in sanguinem, sed sanguinem in priorem naturam reducere non poterant : produxerunt illi ranas, sed molestiam et incommoda ranarum Ægyptiis auferre non poterant, sicut fecit Moses. Concessit itaque Deus magis talia facere, ut etiam per ipsos castigaret Ægyptios : non tamen concessit eis, ut illatam plagam auferre possent. Non ergo fuit contentus Deus plagis a Mose illatis, sed eas per magos adauxit, q. d. regi : Quia puniri te delectat, tuorum etiam servorum opera te castigabo, et gravius plectam, p

Secundo : « Cum videt regem ob id magis indurari, magorum facultatem cohibuit, ut qui majora animalia, puta ranas, produxerant, parvos ciniphes producere non possent, coegitque eos confiteri suam imbecillitatem, ac dicere : Digitus Dei est hic, r cap. vin, vers. 19.

Tertio : « Magorum corpora pustulis afflixit, T ruo. cap. IX, vers. ti, ut tum illi, tum fatuus eorum rex evidenter cognoscerent, quod non solum plagas a Deo immissas auferre non possent, sed etiam ipsi cum reliquis plecterentur, p Hucusque Theodorctus.

Quarto, his addit S. Augustinus, *Quast.* LXXIX Q-urto. inter S3, vera miracula a falsis discerni jure, id est, auctoritate et potestate qua fiunt : «Magi, inquit, mira faciunt per privata commercia cum dæmone, Sancti vero ca faciunt publica administrations, el jussu ejus cui omnis creatura subjecta est. Magi ergo per privatos contractus. Sancti vero per publicam justitiam hæc operantur, p

Adde *quinto*, qui faciunt vera miracula, sunt Q le. fideles, probi et sancti ut plurimum: qui vero falsa faciunt, sunt improbi, flagitiosi et sæpe malefici.

Sexto, quæ faciunt magi, sæpe sunt tantum Soto, phantastica et simulata, ideoque non sunt diuturna, sed mox detegitur eorum falsitas et vanitas; vel sunt plane inutilia, imo etiam perniciosa : vera autem miracula sunt opera vera et solida, et utilia hominibus, nec nisi magna quapiam utilitate aut necessitate facta.

Septimo, magi in suis utuntur inultis præstigiis, mendaciis, ludificationibus hominum, variisque signis et figuris, v. g. litteris et verbis, vel nihil vel absurda significantibus, aliisque su-

perstitiosis cærcemoniis, miscetque sacra profanis, itaque ea profanant et contaminant : nihil talo faciunt Sancti, sed per preces, signum crucis, aliasque res sacras miracula operantur.

Ocino *Octavo*, magi et dæmones mira faciunt malo fine, puta ob lucrum, vanam ostentationem, gloriam, vel honorem, ut divinum nomen et cultum sibi concilient; vel ut pervertant veram fidem, falsamque hominibus persuadeant; vel ad patrandam maleficia et scelera, uti sunt furta, adulteria, ueees hominum et animalium : Sancti vero ea faciunt, ut Deum honorent et glorificent, ut quo sanctam Ecclesiam ædificent et illustrent, atque homines tum in corpore, tum magis in animo et spiritu adjuvent. «Magi, inquit S. Augustinus supra, faciunt quæ videntur miracula, quærentes gloriam suam : Sancti vero faciunt miracula, quærentes gloriam Dei.» Magi ergo hi vanæ ostentationis causa sua signa promebant; Aaron vero causa justæ vindictæ et increpationis. Sciebat enim Pharaon injuste se premere Ilebæos, justequè ideo vindicem Dei manum sentire. Ergo magi arcano carmine ac ritu, qui satis principem tenebrarum invocari monstraret, sua signa edebant : Aaron vero Dei jussu et publica manu elatione, quasi Dei nomine, aquis aliisque rebus imperans; quem verum esse Deum facile agnoscipoterat, tum quia natura docet primum ens, sive ens entium a quo manat omne ens, quod significat nomen Jeheva a Mose semper signis prælulum, esse ipsummet Deum; tum quia ex præcedentium sæculorum historia facile scire poterant, Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, etc., Deum verum coluisse, ab coque miro semper adjutos esse; eiimdem autem invocabat hic Moses quasi Deum patrum suorum.

Allegorico, Orígenes : « Virga Mosis, inquit, est crux Christi; hæc postquam in terram projecta est, id est postquam ad credulitatem et fidem hominum venit, conversa est in sapientiam, et tantam sapientiam, quæ omnem Ægyptiorum, id est hujus mundi sapientiam devoraret. » Et S. Ambrosius, lib. III *Ofic.* cap. xiv : « Projecit Moses, inquit, virgam, et serpens facta devoravit serpentes Ægyptiorum, significans quod Verbum caro fieret, quæ serpentis dira venena vacuaret per remissionem et indulgentiam peccatorum. Virga enim est verbum directum, regale, plenum potestatis, insigne imperii. Virga serpens facta est, quoniam qui erat Filius Dei, ex Deo Patre natus, Cuius hominis factus est, natus ex Virgine, qui quasi serpens exaltatus in cruce, medicinam vulneribus infudit humanis. Unde et ipse Dominus ait : Sicut Moses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis. » Similia habet Rupertus et Prosper in *Catena Lipomani*. ibidem S. Ilcronj'mus : « Sicut virga Mosis, inquit, devoravit virgas magorum, ita mendacium Antichristi Christi veritas devorabit. » Isidorus vero : « Virga Mosis, inquit, in draconem conversa,

magorum absorbit virgas : et Christus postposita gloriæ suæ dignitate, factus est obediens usque ad mortem, et per ipsam mortem carnis consumpsit aculeum mortis, attestante Propheta: Ero mors tua, o mors, ero morsus tuus, inferno.»

13. INDLIATUMQUE EST COR PIHRAONIS. — Qlfia Ven. II. vidit magos suos similia signa fecisse ac fecerat. Moses, parum cogitans de devoratione, quod scilicet serpens Mosis devorasset dracones magorum.

Ia. Stabis in occursum. — Prævenies ejus ad- Ven. ts. ventum ad ripam fluminis Nili, ut veniens in te incurrat (I).

17. Percutiam virga. — Jam ergo serpentem ex Ven. il. virga factum, rursum in virgam converterat Deus, ut per eam alia deinceps miracula patraret.

Quæ in manu mea est. — Verba sunt Dei, et tamen Moses virgam manu sua tenebat, non Deus; videlicet, quia Deus Mosen fecerat Deum Pharaonis, suamque ei potestatem dederat, ut juberet Aaroni perculero Nilum, itaque eum in sanguinem convertere. Ili ergo tres, scilicet Deus, Moses et Aaron, quasi unus censentur, sicuti causa principalis et instrumentaria vocantur una causa efficiens. Deus enim hic fuit causa prima, Moses fuit mandans, Aaron exequens.

18. Pisces morientur. — Pisces enim extra aquam Ver*, i», vivere nequeunt, maxime in sanguinem, qui crassus et calidus repugnat complexioni piscium.

Computrescent aquæ, — morticinis piscium inficientur et corrumpentur. Aquas vocat, quæ fuerant aquæ; jam autem erant sanguis. Septuaginta vertunt, ἡ ἰρὸς τοῦ ὕδατος, fervebit vel effervescet fluvius : quia pro ὕδωρ *baas*, id est putrescet, aliis punctis legerunt *bees*, id est in igne, scilicet erit, hoc est fervebit fluvius, ita ut videatur in igne vel igni impositus esse.

19. Affligentur Ægyptii. — Hebraice In Sj n»7u, Ver» it» id est laborabunt, ut bibant, q. d. Abhorrebunt a potu sanguinis, sitique cruciabuntur.

Et omnes lacus aquarum. — Hebraice, *omnem congregationem aquarum*; sic et Septuaginta. Unde patet omnem omnino aquam, etiam puteorum, fontium et cisternarum in sanguinem esse versam, idquo sequentia indicant : nam alioqui non fodissent terram ad aquam eliciendam; quod tamen fecisse dicuntur vers. 24.

Et sit crúor in omni TERRA Ægypti. — Ergo et in terra Gessen aquæ in sanguinem sunt versæ, inquit Abulensis, sed Ægyptiis tantum. Nam Hebræis aquæ erant dulces et potabiles, inquit Josephus. Ægyptii enim in terra Gessen hac plaga erant dignissimi, utpoto qui Ilebæos maximo oppresserant.

(I) Notat Abcn-Esra hunc morem hodieque in Ægypto obtinere, ut rex mensibus Thammuz et Ab (Junio et Julio) exe. il. mano nd fluvium (Nilum), visum quod gradibus aqua creverit. Nam ex eo conjecturam capiebant de illius anni futura ubertate aut sterilitate. Alii conjiciunt, Pharaonem so quovis mano ad Humen contulisse lavandi causa. Cf. supra n, 5.

Àip» Quæres, cur hac prima Ægypti plaga omnes
 AWf ejus aquæ sint versæ in sanguinem? Respondeo,
 \ quin ipsi aquas suas sanguine infantium llebræo-
 uat t" rum infecerant, submergendo cos, cap. i, vers,
 '^nīj Jusl0 crB° Puniuntur *n ariuis, in quibus pcc-
 carant. *Secundo*, quia in Ægypto vix pluit; unde
 =...* ibi vix alias habent aquas quam Nili, qui exun-
 dando fœcundat totam Ægyptum. De Nilo ergo
 Batto- plurimum gloriabantur Ægyptii, sequo beatos
 TOST jactabant. Hinc et Nilo multas superstitiones, cl
 pene divinos honores adhibebant, uti testatur So-
 linus cap. XXXV, et Plinius lib. Vili, cap. xlvii.
 Utramque hanc cansam affert Theodoretus : a Flu-
 vius, inquit, ille mutatus in sanguinem, volui
 conquerebatur de cœde puerorum per Ægyptios
 commissa; n et, ut dicitur *Apocal.* xvi, 6 : u Jus-
 tus es, Domino : quia sanguinem Sanctorum et
 Prophetarum effuderunt, et sanguinem eis dedisti
 bibere : digni enim sunt. »

Quæres *secundo*, quanta et quam acerba fuerit
 hæc plaga. Respondeo *primo*, omnis omnino
 aqua Ægyptiorum versa est in sanguinem, totus-
 que Nilus, quam longus est ab Æthiopia usque
 t» «»• ad mare. Ubi nola, non unum hic fuisse miracu-
 nnim ium> scj inuita, yd potius unum continuatum,
 îa^ua- per continuam aquarum Nili affluentium in san-
 piiea guinem conversionem, idque per septem dies.
 Hrint ^am Nilus 'n Æthiopia puras ferebat aquas; ubi
 tricali, vero attingebat fines Ægypti, mox vertebatur in
 sanguinem, idque assidue et continuo per sep-
 tem dies. *Secundo*, aquis sublatis homines et ju-
 menta sili cruciabantur. *Tertio*, pisces emortui
 sunt. Hinc *quarto*, computrescente fluvio et pis-
 cibus, pestilentia exorta est, ex qua, et ex siti
 adeo multi enecti jacebant in triviis, ut domes-
 tici non sufficerent ad cos sepeliendos, ait Philo.
Quinto, aquæ non tantum colorem, sed et natu-
 ram habebant sanguinis, crantque verus sanguis.
 Unde si quis sili coactus inde gustasset, confestim
 acri dolore corripiebatur, ait Josephus.

Vrm IS. 22. **F**EDERUNTQUB SIMILITER MALEFICI.— QUæFCS,
 unde malefici habuerint aquam quam verterunt
 i'rnat in sanguinem? nam omnis aqua jam a Mose con-
 iquu versa erat in sanguinem.

tenmf* Respondet S. Justinus, Quæst. XXVI *ad Ortho-*
 in un. *doxos*, Ægyptios fodisse puteos circa flumen, et
 gointmT ex cis hausisse aquam. *Secundo*, Theodoretus res-
 i ini. pondel Hanc aquam a mari vicino fuisse allatam :
 scando, non enim aquæ marinos, ut voluit Genebrardus,
 in *Psalm.* cxiv, sed tantum dulces et potabiles,
 testo Scriptura, conversæ fuerunt in sanguinem,
 Tertio, ut scilicet siti cruciarentur Ægyptii. *Tertio*, alii
 respondent, per Dei providentiam aliquid aquo
 pro magis fuisse asservatum, ut aquæ omnes, id
 est peno omnes, fuerint conversæ in sanguinem :
 exiguum enim tanto muli nil demere videtur.

Quirto. *Quarto*, Hebræi putant solas aquas Nili versas
 fuisse in sanguinem : ergo ex fontibus cos ha-
 buisse aquas; sed hi errant, ut dixi. *Quinto*, Ca-
 jetanus censet cos habuisse aquas cas, quæ scr-

vat.n erant in vasis testaceis et metallicis, fiam
 Scriptura solum dicit aquas cas, quæ erant in
 vasis ligneis et lapideis, versas esse in sangui-
 nem. *Seeeto*, Tostatus et Lyranus putant hanc Sato,
 aquam celerrime a dæmone aliunde fuisse aspor-
 tatam in Ægyptum. Septimo, S. Augustinus aquam S^ieo.
 hanc putat fuisse allatam ex terra Gesseo. Odiavo, cwwu.
 facillime dici potest, a Mose aquam fuisse magis
 oblatam; Mosi enim et Hebræis erat non sanguis,
 sed aqua solita, dulcis et potabilis, uti dixi.

Nota, sanguinem hunc magorum non fuisse
 præstigiosum, ut vult Justinus; nec rursum, vere
 ex aquis conversum, ut vult S. Augustinus; sed
 aliunde a dæmone adductum, et latenter pro
 aquis suppositum, uti dixi vers. 12.

Moraliter vide hic quomodo diabolus cum Deo,
 magi cum prophetis, lucratici cum orthodoxis
 decertent, imitando eorum dicta et facta. Sed fru-
 stra : illa enim iu ipsosmet retorquentur. Nostra
 ætate, uti testatur *Martyrologium Anglic.*, Richar-
 dus Vitus disputabat cum impio Anglo Calvinista,
 potentiore ad bibendum, quam disserendum de
 clavibus Ecclesia : cumque sibi eas datas pervi-
 caciter hæreticus assereret, lepide et ingeniose
 respondit Vitus : « Credo tibi perinde ac Petro
 eas esse datas; verum hoc discrimine, quod huic
 regni coelestis, tibi vero ccrevisiariæ cellæ : hoc
 enim rubicundum tui nasi promontorium indi-
 cat. » Ita aquas in sanguinem vertunt hærclici.
 Hoc est eorum miraculum.

23. Nec apposcit cor etiam dac vice, — non Ven.u.
 adjecit animum ut crederet et obediret Mosi et
 Deo, jubenti dimittere populum. Mira fuit hæc
 Pharaonis durities, cui tamen ita mens manusque
 a Deo ligantur, ut nil gravius in Mosen cl Aaro-
 nem machinetur.

21. FODERUNT AUTEM OMNES ÆGYPTII PER CIRCII- Ven.il.
 TUM FLUMINIS AQUAM, UT BIBERENT,— ut scilicet
 sanguis fluminis terra percolatus, in fossas illas
 defluens fieret liquidior cl potabilior, siculi nautæ
 per vas cærcum percolant et dulcorant aquam
 marinam, ut eam bibant. Foderunt ergo, ut in-
 venirent aquam quam biberent : verum non
 aquam, sed sanguinem, percolatum tamen, et
 quasi aqueum invenerunt : ex quo permulti sili
 suæ succurrerunt, mortemque evaserunt; alioqui
 enim septem dierum sili fuissent enecti. Pauci
 enim vini, et pauci lactis, quo sitim depellerent,
 copiam habebant. Addit Philo, o venis novis fos-
 sione apertis quasi sanguinem c vulnere cmicasse,
 ac proinde partim sili, parlim potu hoc plurimos
 enectos esse. Ubi nota alterum et adversum mi-
 raculum : Hebræi enim ex eodem fluvio vel puteo
 haurientes, aquam hauriebant puram, cum ex
 eodem Ægyptii haurirent sanguinem, uti supe-
 rius ex Josepbo dixi.

23. Impletique sunt septem dies. — Non quasi
 plaga hæc sanguinis durarii septem dies, sed
 quod post primani hanc plagam, quæ uno die
 duravit, usque ad secundam ranarum fluxerint

Hebr»i
 hjan-
 biot
 XJOJiÜ
 ex eodem
 puteo, ex
 quo Æ-
 gjrptii
 sia^ui-
 Dem.
 15,

septem dies, inquit Eusebius in *Catena*. Verum Pililo et alii passim censent hanc plagam durasse septem dies : pro uno enim die non fodissent Ægyptii novas fossas et puteos. Est ergo hebraïsmos : « Impleti sunt septem dies, » id est, septem dies perduravit sanguis in fluvio : post septimum vero diem in naturam aquæ reversus est sanguis, idque non rogatu Pharaonis et deprecatione Mosis, ut vult Philo : nihil enim tale habet Scriptura; sed voluntate Dei volentis Ægyptios novis aliisque plagis punire. Inflictiō ergo secundas plagæ ranarum, fuit finis primæ plagæ sanguinis.

Tropologice, S. Augustinus fecit tractatum *De Convenientia decem plagarum Ægypti cum decem præceptis Decalogi*, qui est in tomo ejus IX. *Prima* Ægypti ergo hac plaga, ait ipse, aqua vertitur in sanguinem, id est, Deus in idolum commutatur: hoc est insipientes indigne sentientes de majestate Dei, ejus gloriam attribuerunt animalibus et lapidibus, uti fecerunt Ægyptii : circumfodiunt puteos Philosophi, qui suo ingenio et studio parum aquæ, id est, doctrinæ de Deo, adepti sunt; sed sanguine, id est, admixtis erroribus conspurcatæ. Hinc Orosius, lib. VII *Histor.* cap. xxvii, docet has decem plagas allegorice adumbrasse decem Ecclesiæ nascentis persecutiones, id est, decem plagas decem Imperatoribus Ecclesiam persequentibus immissas.

Quæres, quot et quænam fuerint plagæ Ægypto a Mose et Deo inflictæ?

Recta-
iniur
decem
piega

Respondeo fuisse decem. *Prima* fuit hæc sanguinis. *Secunda* fuit ranarum, cap. vii, vers. 3. *Tertia*, sciniphum, cap. vii, vers. 17. *Quarta*, muscarum, cap. vii, vers. 21. *Quinta*, pestis et interitus animalium, cap. ix, vers. 3. *Scita*, vesicæ turgentes et ulcera, tam in hominibus quam in animalibus, cap. ix, vers. 10. *Septima*, tonitrua, grando et fulmina, cap. ix, vers. 23. *Octava*, locustæ omnia depascentes, cap. x, vers. 13. *Nona*, triduanæ tenebræ, cap. x, vers. 22. *Decima*, cædes primogenitorum, capit. xi, vers. 5, in qua Pharaon permisit lebræos egredi, sed facti poenitens eos insequens, in mari Rubro cum omnibus suis mersus est : quod non tam plaga, quam Pharaonis et Ægypti fuit excidium.

Sed cur fuerint decem? Respondet Philo, quia denarius symbolum est perfectionis : siculi ergo plena et perfecta erat mensura peccatorum, sic fuit et poenarum Ægypti. Decem enim sunt peccala primaria, quæ totidem, puta decem Decalogi præceptis adversantur. Unde totidem plagis punivit Deus impios Ægyptios, quod daturus erat populo suo mandata, quorum auctoritatem hac punitione prævia sancire voluit.

Ubi nola *primo* : Ægyptii per omnes fere creaturas puniti sunt, scilicet per terram, aquam, acrem et ignem : per mixta, grandinem et sanguinem : per animalia, ranas, muscas, sciniphes, locustas : per solem et astra, cum se sub-

ducendo tenebras induxerunt : per homines, Mo- sen et Aaron, per angelos et Douni.

Secundo, in omnibus pene bonis puniti sunt, scilicet in fructibus agri, in animalibus, in filiis suis primogenitis, in auro et argento, in corporibus per ulcera.

Tertio, in omnibus sensibus puniti sunt in visu, per tenebras et spectra ; in auditu, per tonitrua; in gustu, per sitim et potum sanguinis; in odoratu, per foetorem ranarum; in tactu, per dolorem ulcerum et morsum sciniphum ; denique in phantasia et mente, per continuum morem ac multiplices terrores. Hæc plagæ Ægypti præfuerunt præludium et typus poenarum gehennæ. Omnes enim hæc decem plagæ vel in se, vel in suis similibus excruciant Pharaonem, aliosque damnatos in inferno, cui facile est singulas adaptare. Et si ita Deus punivit Ægyptios in hac vita, quomodo puniet damnatos in gehenna? Hinc rursum a eisdem plagis, inquit Irenæus lib. IV, capit. L, in fine mundi universaliter accipient gentes, quas tunc particulalini accepit Ægyptus, » casque prævidit et prædixit S. Joannes Apocalyp., cap. vii et IX.

Symbolice, Deus punit peccatores decem plagis. Primo, sanguine, id est discordia : aquæ enim potabiles Ægyptiis in sanguinem conversæ significant discordiam in intima Reipublicæ viscera, ac venas serpentem. *Secundo*, ranis, id est rixis et tumultibus, qui ex discordia manant. *Tertio*, culicibus, id est curis et sollicitudinibus, quæ peccatores mundo et carni deditos pungunt et discruciant. *Quarto*, muscis caninis, id est iri et odiis, quibus æsluant, et invicem mordent ac laniant. *Quinto*, peste animalium, ut scilicet in rebus terrenis oblectamenta, quæ quæsi- rant, non inveniant, sed potius in iis fastidia, damna, dolores et tormenta sentiant. *Sexto*, ulceribus vesicarum, id est stimulis conscientiæ, quæ quasi ulcera dolorem simul et pudorem ac horrorem afferunt. *Septimo*, grandine, id est obstinatione in suis sceleribus. *Octavo*, locustis, id est tyrannide et inquietudine concupiscentiæ. *Nono*, tenebris, id est cæcitate mentis. *Decimo*, morte primogenitorum, id est damnatione animæ. Sicut enim primogenitus in paterna domo est princeps, sic animus est in utroque homine. Ita Alcazar in *Apoc.* xi, not. 8; sed de singulis agam sigillatim inferius suis locis.

Quæres *secundo*, ubi et quando hæc plagæ sint factæ? Respondeo *primo*, factæ sunt in campo Ramesis, *Psalm.* lxxvii, 12. Tanis enim erat civitas regni Ægypti, in qua Pharaon habitabat. Plaga ergo quælibet primo feriebatur in Tanis, in qua erat scelerum colluvies, deinde per universam Ægyptum diffundebatur, ut tradunt Hebræi. *Tan- secundo*, contigerunt hæc plagæ anno 81 Mosis, id est anno mundi 2434, post diluvium vero 797, ante bellum Trojanum, quod incidit in tempora Samsonis et Heli, anni 330 ; ante Romam condi-

tam, annis 743. Addit Paulus Orosius, lib. I *Historiarum*, cap. ix et x, plagas has contigisse sub idem tempus quo contigit diluvium, non Ogygis, ut vult Africanus, sed Deucalionis, et incendium quod vocant Phactontis.

Qritio tepore don- \ Ź«m -, «em. Quæres *tertio*, quanto tempore hæ plagæ durarint? Respondent Torniellus et Pcrerius omnes uno menso peractas esse, scilicet 27 diebus; nara post primani plagam usque ad secundam transierunt dies septem; dio 9 ablata est secunda plaga ranarum; die 11 immissa est tertia plagaciniphum; die 10 Moses minatus est muscas, et dio 12 immissit eas, et die 13 removit eas; dio 15 minatus est et inflixit quintam plagam; die 16 inflicta est sexta plaga; die 17 minatus est plagam septimam, quæ inflicta est die 18 et sublata 19; die 20 minalus est octavam plagam, et die 21 inflixit eam, et die 22 removit; sequentibus tribus diebus, puta 23, 24, 23, duravit plaga tenebrarum; die 26 Pharaon a se expulit Mosen, et media nocte sequente inflicta est decima plaga cædis primogenitorum, sub initium diei 27. Unus ergo fere mensis lunaris fluxit a prima plaga usque ad ultimam. Jam cum ultima plaga contigerit 13 die primi mensis Nisan, qui respondet nostro martio, hinc sequitur primam plagam factam esso circa medium ultimi mensis qui Hebræis dicitur Adar, et respondet nostro februario. Errant ergo Hebræi, quos sequitur Genebrardus in *Psal.* civ, dicentes has plagas spatio 12 mensium, per intervalla esse facias.

Qatrt. Qwrtor litum lra ¶» Rup. rca m? leí, sed et dæmonibus : ergo eorum opera non ulebalur ; turn quia sic Sodomitas punivit per angelos bonos : dicuntur tamen hi angeli mali, id est, noxii et inferentes mala, sive supplicia. Unde hebraico

est, *per angelo» malorum*, scilicet opifices. Ministerium ergo suum Deo hic exhibuerunt angeli, percgeruntque plagam quintam pestis, et sextam ulcerum, et septimam tonitruorum, et nonam tenebrarum, et decimam cædis primogenitorum, forte et Iciniam ciniphum, et quartam muscarum : reliquas, ulpolc subitaneas ei miracolosa» conversiones et productiones rerum solidarum et perfectarum, ut sanguinis et ranarum, forte et locustarum, per se operatus est Deus.

Porro finis harum plagarum fuit, ut Deus per locas ostenderet, tum suam curam et providentiam erga Hebræos, tum terribilem potentiam et vindictam adversus Pharaonem et Ægyptios, cosque cogeret llebræos dimittere, utque omnes gentes sui metu et reverentia percelleret. Id ita contigisse fatentur Chananæi, Josué n, 9.

Hinc patet llebræos in Ægypto ab his pingis ab bisa fuisse immunes, ut patet cap. vin, vers. 22, et, Pl-” cap. ix, vers. 4 et 2G, et cap. x, vers. 23; immunes quoque fuisse advenas et peregrinos probabile est. Solis enim Ægyptiis hæ plagæ infligebantur. Unde verisimiliter censet Pcrerius advenas, cum tam atroces poenas Ægypto infligi cernerent, dubitantes de totius regionis exitio, quam primum ex Ægypto abiisse. Addit Percrrius immunes quoquo fuisse Ægyptios eos, qui nihili in Judæos peccaverant : sed hoc valde incertum est; solet enim Deus ob publica regum et regni peccata omnes punire, communique clade etiam innoxios cum noxiis involvere. Denique S. Augustinus, *Quast.* XLIV, putat ab hisce plagis, excepta ultima, immunes fuisse Ægyptios habitantes cum Hebræis in terra Gessen : hæc enim terra a plagis immunis fuit, ob llebræos in ea habitantes. Veronvera rum probabilius censet Toslatus et alii, Ægyptios æque in Gessen, ac alibi, fuisse plagis hisce percussos, quia Ægyptii omnes innato quasi odio persequiebantur llebræos, maxime autem illi qui in Gessen eos opprimebant, tum quia ea re putabant illi maximam se inire gratiam apud Pharaonem, tum quia perniciem Hebraeorum ingenii bono fuluram sibi sperabant.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describitur secunda plaga Ægypti, qua finit ranarum; et vers. 16, tertia, quæ fuit sciniphum; et vers. 21, quarta, quæ fuit omnis generis muscarum, quodque post singulas induratus sit Pharaon.

1. Dixit quoque Dominus ad Moysen : Ingredere ad Pharaonem, et dices ad eum : Hæc dicit Dominus: Dimittiŉ populum meum, ut sacrificet mihi; 2. sin autem nolueris dimittere, ecce ego percutiam omnes terminos tuos ranis. 3. Et ebulliet Ouvius ranas, quæ ascendent, et ingredientur domum tuam, et cubiculum lectuli tui, et super

stratum tuum, et in domos servorum tuorum, et in populum tuum, et in furnos tuos, et in reliquias ciborum tuorum. 4. Et ad te, et ad populum tuum, et ad omnes servos tuos, intrabunt ranae. 5. Dixitque Dominus ad Moysen : Dic ad Aaron : Extende manum tuam super fluvios, ac super rivos et paludes, et educ ranas super terram Ægypti. 6. Et extendit Aaron manum super aquas Ægypti, et ascenderunt ranae, operueruntque terram Ægypti. 7. Fecerunt autem et malefici per incantationes suas similiter, eduxeruntque ranas super terram Ægypti. 8. Vocavit autem Pharaos Moysen et Aaron, et dixit eis : Orate Dominum ut auferat ranas a me et a populo meo, et dimittam populum ut sacrificet Domino. 9. Dixitque Moyses ad Pharaonem : Constitue mihi «piando deprecari pro te, et pro servis tuis, et pro populo tuo, ut abigantur ranæ a te, et a domo tua, et a servis tuis, et a populo tuo, et lanium in flumine remaneant. 10. Qui respondit : Cras. At ille : Juxta, inquit, verbum tuum faciam, ut scias quoniam non est sicut Dominus Deus noster. 11. Et recedent ranæ a te, et a domo tua, et a servis tuis, et a populo tuo ; et tantum in flumine remanebunt. 12. Egressique sunt Moyses et Aaron a Pharaone, et clamavit Moyses ad Dominum pro sponsione ranarum quam condixerat Pharaoni. 13. Fecitque Dominus juxta verbum Moysi ; et mortuæ sunt ranæ de domibus, et de villis, et de agris. 14. Congregaveruntque eas in immensos aggeres, et computruit terra. 15. Videns autem Pharaos quod «lata esset requies, ingravavit cor suum, et non audivit eos, sicut præceperat Dominus. 16. Dixitque Dominus ad Moysen : Loquere ad Aaron : Extende virgam tuam, et percute pulverem terræ, et sint sciniphes in universa terra Ægypti. 17. Feceruntque ita. Et extendit Aaron manum, virgam tenens : percussitque pulverem terræ, et facti sunt sciniphes in hominibus, et in jumentis : omnis pulvis terræ versus est in sciniphes per totam terram Ægypti. 18. Feceruntque similiter malefici incantationibus suis, ut educerent sciniphes, et non potuerunt : erantque sciniphes tam in hominibus quam in jumentis. 19. Et dixerunt malefici ad Pharaonem : Digitus Dei est hic ; induratumque est cor Pharaonis, et non audivit eos, sicut præceperat Dominus. 20. Dixit quoque Dominus ad Moysen : Consurge diluculo, et sta coram Pharaone : egredietur enim ad aquas, et dices ad eum : Hæc dicit Dominus : Dimitte populum meum ut sacrificet mihi. 21. Quod si non dimiseris eum, ecce ego immittam in te, et in servos tuos, et in populum tuum, et in domos tuas omne genus muscarum : et implebuntur domus Ægyptiorum muscis diversi generis, et universa terra in qua fuerint. 22. Faciamque mirabilem in die illa terram Gessen, in qua populus meus est, ut non sint ibi muscæ, et scias quoniam ego Dominus in medio terræ. 23. Ponamque divisionem inter populum meum et populum tuum : cras erit signum istud. 24. Fecitque Dominus ita. Et venit musca gravissima in domos Pharaonis, et in domos servorum ejus, et in omnem terram Ægypti ; corruptaque est terra ab hujusmodi muscis. 25. Vocavitque Pharaos Moysen et Aaron, et ait eis : Ile et sacrificate Deo vestro in terra hac. 26. Et ait Moyses : Non potest ita fieri ; abominationes enim Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro. Quod si mactaverimus ea quæ colunt Ægyptii coram eis, lapidibus nos obruent. 27. Viam trium dierum pergemus in solitudinem : et sacrificabimus Domino Deo nostro, sicut præcepit nobis. 28. Dixitque Pharaos : Ego dimittam vos ut sacrificetis Domino Deo vestro in deserto : verumtamen longius ne abeatis, rogate pro me. 29. Et ait Moyses : Egressus a te, orabo Dominum ; et recedet musca a Pharaone, et a servis suis, et a populo ejus cras : verumtamen noli ultra fallere, ut non dimittas populum sacrificare Domino. 30. Egressusque Moyses a Pharaone, oravit Dominum. 31. Qui fecit juxta verbum illius, et abstulit muscas a Pharaone, et a servis suis, et a populo ejus : non superfluit ne una quidem. 32. Et ingravatum est cor Pharaonis, ita ut nec hac quidem vice dimitteret populum.

Ven 1. 2. Percutiam omnes terminos tuos ranis : — s Terminos, u id est regiones tuas usque ad ultimos limites et terminos carum : est metonymia. Post primam plagam sanguinis, quæ duravit 7 dies, mox sequenti, scilicet 8 die, secuta est secunda hæc plaga ranarum plurimarum et molestissimarum, quas Deus elementi sua justitia, ita in supplicium sontium armavit, ut iisdem etiam illos pœnilentiæ admoneret. Justo puniuntur ranis aquatilibus, carumque coaxatione, qui infantes Hebræorum aquis merserant, eorumque vagitum contempserant. Infantes enim ranis tam incessu, quam vagitu assimilanlur; manibus enim et pedibus repunt quasi ranæ. Ita Theodoretus.

Ufales
rtpaniel
TAgiüQt
ut rinx.

Ven, 3. 3. Et ebulliet pluvius ranas. — Hebræum **pūscarats** significat prolificare fœlumquo multiplicare instar piscium et ranarum; quod Noster apte vertit, «ebulliet,» q. d. Ranæ plurimæ, instar bullarum e Nilo nascentur et prodibunt.

Rirva
omnia
lea oc-
capi-
bint.

Que ascendunt, et ingredientur domum tuam. — En immutatur hic Deo vindico aquatiliū, puta ranarum, locus, ut instinctu naturæ suæ contrario, divinitus sibi insito, in diversi elementi, puta acris et terræ, coloniam ferantur, ita ut nullus in terra Ægypti locus ranis esset occlusus aut impervius, angelis ranas quaquaversum propellentibus, aut etiam transferentibus. Gravior hæc ranarum fuit pœna priore sanguinis. Prior enim solas aquas ademerat Ægyptiis, vini laclisque usu intacto : ranæ vero undique diffusæ, non tantum sua vocali et incondita musica aures eis obtundebant, sed etiam cibos omnes, vasa, ollas, lances, sedes, mensas, domos, apothecas, penuaria, cubicula, lectos, vias, cunctaque occupabant et fœdabant; multæque ex eis emonentes sua sanie et putore, tam aquas, quam vias et domos inficiebant, ait Josephus. Audi Scripturam : « Ingredientur, ait, domum tuam, et cubiculum lectuli tui, super stratum tuum, et in domos servorum tuorum, et in populum tuum, et in furnos tuos, et in reliquias ciborum tuorum, et ad (e, clad populum tuum, et ad omnes servos tuos, intrabunt ranæ. » Audi et Philonem : « lianæ, inquit, fora complebant, et cuncta redificia, tam sacra quam profana, tam privata quam publica; itaque cum nec foras progredi possent homines viis oppleclis, nec intus manere, refertis etiam intimis penetralibus, et ad summas quoquo contignationes ranis obrepentibus, ad extremam desperationem redacti sunt. » Porro immensam fuisse carum multitudinem significat Scriptura, cum orante Mose ranis emortuis, subdit vers. 14 : « Congregaveruntque eas in immensos aggeres, et computruit terra. » Hæc ergo ranæ omne-; sensus cruciabant : primo, visum sua magnitudine et deformitate; secundo, auditum sua assidua et molesta coaxatione; tertio, gustatum, quia esculentis et poculonlis omnibus insidentes concupiscabant, et cum cibis in ora comedentium prosiliebant; guarío, odoratum teterrimo fœtore,

Ria»
omnes
sonsas
ciucia*
luni.

quem exhalabant; præsertim mortuæ; quinto, tactum : conscendebant enim mensas, sedes, lectos, ibique sedentium vel cubantium corpora, pedes, manus, facies invadebant et occupabant. Addit Percruius plures ex ranis fuisse noxias et venenatas. Addunt, vel potius fabulantur Hebræi, ranas has intrasse corpora et viscera Ægyptiorum, per os apertum dormientium, et per alios meatus. Sic ranæ sæptus regiones integras vastarunt, populosque inde expulerunt, uli Abderitas a ranis sua patria pulsos esse docet Orosius, lib. III, cap. ult.

Er in reliquias ciborum TCORLM. — Recte vertit Noster hebraum *bemisarotecha*, quod tamen, secundo, significat farinam conspersam. Unde Septuaginta vertunt, *O tūc n*, id est in massis, vel pastis luis; Chaldæus vertit, *in panariis tuis*, id est in pistrino, et locis quibus panis conficitur.

5. Extende manum tuam, — cum virga quam Va» » (enes; virgam enim exprimunt hebræa : illa enim fuit effectrix, et causa moralis horum omnium; hoc enim signo extensionis virgæ, ceu imperio, ex aquis et earum potentia obedientiali, evocatæ a Mose et Deo sunt ranæ.

Allegorico, virga est crux, sive lignum crucis. Crux enim omnibus mirandis redemptionis nostra operibus intervenit.

6. Et extendit Aaron manum super aquas. — vm. « Super, » id est versus, vel contra aquas : non enim tetigit eas, utpote longo ab eis remotus, et existens in aula Pharaonis. Extendit ergo eminus virgam, hac extensione significans se Ægyptios ferire, suoque mandato plagam ranarum infligi.

Tropologico, ranæ sunt garruli et clamosi; hi enim quietis amatoribus sunt molesti, ul ranæ, turbantqno pacem domus aut collegii. Unde Pythagoras dixit, « hirundinem in domum non esse suscipiendam, » id est garrulos et verbosos homines in familiam non esse admittendos, uti explicais. Hieronymus in *Apol. contra Rufinum*. Maxime vero ranæ sunt loquaces philosophi et heretici, qui, ait S. Augustinus, lib. I *De Contententia* *decem precept. cum decem plagis*, «superbiam et inanem contentionem, quasi strepitum vocum habere possunt, sed doctrinam vera sapientia non possunt insinuare : qui enim Christiani veritati contradicunt, et in sua vanitale decepti decipiunt, ranæ sunt, tædium quidem afferentes auribus, nullos autem prabentes cibos mentibus; » atque, ul ait Tertullianus, lib. *Contra Ilermog.*, cap. i, tales « loquacitatem facundiam existimant, impudentiam constantiam deputant, et maledicere singulis officium boni conscienti judicant. » Rursum, sicut ranæ face noctu accensa obmutescunt, ita et sophistæ ac heretici visa veritatis luce. Unde Poeta :

Lumine percussæ cessant maledicere ranæ,
Et victus veri luce sophista tacet.

ī«n* Idem S. Augustinus, serm. 87 *De Tempore; Origenes*, Rabanus et Rupertus per ranas intelligunt inflata, modulata, fabulosa et impura carmina poetarum, quæ multis fuerunt exitio. *Secundo*, Gregorius Nyssenus : Ran®, ait, typus sunt volupinos® et luxuriosno vit®; nam *primo*, rana animal est ancipitis vito, in aquis et in terra vironosi, oh vensjin cceno et luto commoratis : sic homo volupstcor plp(uosus ambiguus est inter hominem et bestialtiara ; figuram cmm hominis gerit, sed vitam bestie agit. *Secundo*, rana deformis est aspectu, et tetri fetoris, qu® aquis non mundatur, sed magis inquinatur : sic fœdi est foetentes sunt ventri et Veneri addicti, nam gula et libido omnia eorum cogitata, dicta et facta, mentem corpusquo commaculant. *Tertio*, ranæ sunt loquaces : sic libidinosi turpia exhalant. *Quarto*, ran® h® omnia penetrabant et conspurcabant : sic gula et libido omnia penetrat et foedat ; in mensis gulosorum abundat, in lectulis et penetralibus assidet, muros et aulas eorum obscenis imaginibus, vasa foedis sculpturis, corpus putredine, mentem corruptione obducit et inquinat. Ita Nyssenus.

Ven. 7. 7. FBCEBUNT AUTEM ET MALEFICI PER INCATATIONES suas similiter. — Nimirum non tot quot Aaron, quæ scilicet operirent omnes urbes et villas; sed paucas aliquas ranas ex aquis eduxerunt, quas prius aliunde occulte co transtulerunt demones, vel etiam quas naturaliter produxerant ex aquis, applicando activa passivis : ita enim naturaliter ex aquis ranas gigni videmus.

V-», r. 8. Orate Dominum, ut auferat ranas.—Hinc patet graviolem hanc fuisse plagam ranarum priore sanguinis. Hæc enim compulit Pbaraonem orare Mosen pro liberatione, quod prior non fecerat.

Ven 9. 9. Constitue Mini, quando deprecior pro te. — Hebraice est : *Gloriare super me quando orem pro te, q. d.* Hunc libi honorem defero, ut tempus constituas et definias, quo orem, ut ranis libereris tu cum tuis Ægyptiis. Nota tò *quando, q. d.* Ne me certum et naturale tempus cessationis ranarum ex horoscopo, id est ex inspectione horæ, vel ascendentis novi sideris, venari et rimari quasi astrologum, vel magum autumes, ipse tu tempus definito. Sciebat Moses se datum esse Deum Pharaonis, liberatoremque Israelis : itaque de signis ad liberationem hanc necessariis ex Dei fiducia et promissione certus audacter promittit Pharaoni, se quolibet tempore ranas ablaturum; maxime quia nitebatur tanta sua cum Deo familiaritate, et occultis a Deo agebatur stimulis ad hoc audendum, quasi Deus assisteret, certoque succurreret, ut quolibet tempore posset plagam hanc ranarum auferre : nulla ergo hic fuit Dei tentati!), fuit tamen hoc opus magni animi est virtutis. Unde Chaldaeus vertit : *Pete libi potentiam*, id est rem magnam, ad quam conficiendam opus est magna vi et potentia.

le, 10. Qui respondit, cras, — non slatim hoc die el momento, tum ut (ibi spatium dem orandi pro

amovendis ranis, tum ut experiar an naturaliter perse deficient ran®, quasi casu huc illat®, an potius tanquam divina virtute induct®, non sine eadem tuis precibus implorata amoveri possint,

12. Clamavit, — non voce, sed desiderio, est V«t».H. magna animi in Deum elevatione contentione: sic cap. xiv, vers. 15, Deus dicit ad Mosen tacentem : « Quid clamas ad me? »

11. Congregaser unique eas (ranas) in immenVer» h. sos aggeres. — Non statini orante Mose evanuerunt ran®, ne præstigi® fuisse putarentur, neve flagelli hujus oblivisceretur Pharaon. Unde Philo et Josephus tradunt ex ranis mortuis fetorem intolerabilem exhalasse.

17. Percussitque pulverem terræ, f. t. facti sunt Ver», n. SCINIPHES IN HOMINIBUS, ET IN JUMENTIS. — Tertia est hæc plaga sciniphum, per quam in terra et pulvere puniti sunt Ægyptii, qui Hobræos in luto et lateribus oppresserant.

Nola : Hæc plaga fuit in omni terra Ægypti, non simpliciter, sed ubicumque erant Ægyptii, vel eorum jumenta : ad hæc enim tantum crucianda missi sunt sciniphes. Unde quando dicitur : « Omnis pulvis terræ versus est in sciniphes, » intellige, per hyperbolen), «omnis, » id est plurimus, quasi omnis, qui erat apud homines et jumenta. Idque ita esse palet ex vers. 21.

Nota *secundo* : Hæc animalia nova dicuntur sciniphes, et græce a Septuaginta et Philone «w?i; (quod in singulari dicitur «■«■», vel xvty), a voco Hebræa kinnim, nonnihil immutata, vel potius a Græco id est csl pungere, pruritum excitare : hoc enim faciunt ciniphes, qui et sciniphes vocantur.

Quæres, quales fuerint hi sciniphes? Josephus, Hebræi, Cajetanus et Oleaster Hebræum kinnim vertunt pediculos, sed errant, tum quia pediculi non e pulvere, sed e corpore generantur; tum quia Septuaginta, Noster et Philo vertunt «sciniphes, » non pediculos.

Secundo, Torniellus vult sciniphes fuisse pulices, quia, si fuissent culices, fuissent producti non hac, sed sequenti plaga, qu® fuit omnis generis muscarum. Verum pulices non involant in oculos, et pulices vocantur, non sciniphes. Adde culices proprie non esse muscas, cum alioqui varia sint genera muscarum : est enim musca, alia canina, alia equina, alia bovina, alia communis, alia Hispanica, alia nigra, alia aurea, alia flava, etc.

Dico ergo sciniphes fuisse culices (xvty, ait Ely-SefatpM mologicuin Græcum, tori xw/ustuSii; , cnips cslculicis speciem gerens) eorumque infinita examina (ut velut extensa nubes, totam obumbrarent Ægyptum, ait Philo), qui est corpora aculeatis stimulis terebrarent, et, ut ait Philo, nares etiam auresquo pervaderent, et in oculos involarent. Quare hoc animal licet minutissimum sil, est tamen molestissimum. Unde S. Jacobus Nisibites in Saporem regem Persarum, Nisibiin obsiden-

(cm, exccrationem sciniphum jaculatus, mox iis equos et elephantos ojus disjecit, teste Theodoro in *Philothco*.

Hinc Albertus Magnus, lib. XVI De *Animalibus*, sciniphcs ait corpore esse vermes, capite autem cl alis esso muscas, habere in ore aculeum, quo pungunt et sugunt, palustribus nasci locis, et animantium spiritus, sed maxime humanos consecrari. Ili autem Mosaici acriores, et quasi miraculosi fuerunt : neque volabant gyrando in aere, uti faciunt culices, sed homines et jumenta invadebant.

Tropob- Tropologice, sciniphcs sunt sophismata dialectica Xeroticorum, quæ minutis et subtilibus vermi k> horum et argumentorum stimulis animas tcrepuûuu brant, et tanta calliditate circumveniunt, ut de hñtio ceptus ncc videat, nec intelligat. Ita Orígenes et ex co S. Augustinus, serm. 87 De Tempore.

Recte Diogenes sophistam reludit : cum enim ille suis argutationibus colligeret, quod Diogenes haberet cornua, Diogenes frontem et tempora manu contrectans : Atqui, ait, ego illa non video. Idem alteri sic colligenti : Quod ego sum, tu non es : ego sum homo, ergo tu nou es homo, respondit : A me incipe, et recte collegeris : Quod Diogenes est, hoc non est sophista : Diogenes est homo ; ergo sophista non est homo. Quare merito Ariston dicebat, dialecticorum argutias similes esse telis araneorum, quod plurimum haberent artificii, minimum utilitatis.

S. Augustinus in *Convenientia decem preeept. cum decem plagis*, docet hanc plagam opponi tertio præcepto, quo jubemur sabbatum sanctificare, id est requiem habere mentis : sciniphcs enim significant homines inquietos, contentiosos et rixosos, qui pacem suam et alienam inturbant.

Vir*. 18. 18. Feceruntque similiter malefici. — « Fecerunt, n id csl facere conati sunt per suas incantationes. Ita S. Augustinus.

Cartóni- Et non potuerunt. — Cur magi, qui ranas et potae- majora fecerant, non potuerunt parvos sciniphcs nuinu- producere? Respondent Hebræi apud Lyrantum n? causam esso, quod dæmoncs non possint produ- hui», cero animal minus grano hordei, minores autem esse sciniphcs. Sed hæ sunt næniæ : licet enim arte subinde possint fieri maxima, nñn minima, tamen per naturam, et per causas naturales (per quas agunt dæmoncs) facilius fiunt minora et viliora animalia quam majora : hæc enim pluribus rebus egent, ut experientia palet. Secundo, Rupcrclus putat magos effecisse sciniphcs, non tamen veros, qui scilicet pungerent, essentque aculeati. Sed unde hoc didicit Rupertus? imo repugnat Scripturio, quæ simpliciter ait, cos non potuisse efficere sciniphcs. Tertio, Cajetanus hanc Teitlo. causam dat, quod incantationes illæ non essent appropriatio ad talem effectum, scilicet ad sciniphcs producendos : certum enim est dæmoncs posse sciniphcs producere. Verum non dubium est quin dæmon, qui hic omnem suam vim con-

tra Mosen exserebat, incantationes proprias et accommodatas suggesserit suis magis.

Dico ergo a Deo impeditos fuisse dæmoncs, ne Onrtz», sciniphcs possent efficere; hoc enim ipsi magitl faleutur, dicentes ; n Digitus Dei est hic; » idque °9* ut sic Dei potentia, cl dæmouum imbecillitas magis appareret, quodque non dæmon, sed Deus nobis timendus sil, qui dæmonis vires cohibet, ut etiam in rebus parvis nocere non possit, ni Deus id ei permittat. Denique hic impotenti® arguuntur mendaces magi et dæmoncs; atque omnibus patuit eorum mira, quæ prius fecerant, non fuisse vera miracula, cosque a Mose victos et prostratos esse; ac consequenter Mosen verum veri Dei Prophetam et servum, ipsos vero magos esse et dæmonis servos.

Allegorkam causam dat S. Augustinus *Quast. Aiu.-on- XXVinExod*. In tertia, ait, seiniphum plaga dcfccc- £ runl magi, ul significaretur quod Philosophi Gentium nou agnoverint mysterium SS. Trinitatis. Licet enim Plato el alii de Patre et Filio non tacuerint, tamen non agnoverunt Spiritum Sanctum, qui digitus est Dei.

Moraliter hinc disce, si fortiter et constanter Di m cum Mose relucteris dæmoni, maxime cum red-des imbecillem, ita ul nec sciniphem possil effi-Cere. ei redi-

19. Dig it is Dei est hic, — qui scilicet Mosis assistit, cumque juvat, sed nos invadit et compescit, cogitque ei cedere. Hic Deus, et Moses ab hostibus etiam invitis veram verorum, et a Deo manantium signorum Mosis confessionem extorquet.

Quæres, quid significet hic digitus. Respondent aliqui, digitum significare plagam, quam Deus ^'i'1^ levi motu, cl quasi digito suo inflixit : et sicut decem digitos habet homo, ita decem fuerunt plagæ Ægypti; unde Chaldæus vertit, a facie Dei plaga hac est.

Secundo et aptius, digitus Dei est Dei potentia, R*ip. est virtus et operatio : brachio enim et digitis, quæ actionis sunt instrumenta, potentiam actionemque significant Hebræi. Licet enim in Deo una sil virtus operativa. eadem tamen multiplex est et multiformis ratione multorum effectuum, unde vocatur digitus vel digiti. Hinc Isaia x1, dicitur Deus tribus digitis appendere molem terne, et *Psalms*. vili : « Videbo cælos tuos opera digitorum tuorum; » ita Rupertus, Cajetanus, Lyranus, Lipomanus. Rursum to Dei significat ingentem potentiam, q. d. Virtus, qua operatur Moses, est eximia et insuperabilis; sic enim vocantur montes Dei, cedri Dei, id est maximæ.

Mystico, ex mente non magorum, sed Dei, digi- mhUm . tus Dei est Spiritus Sanctus : nam primo, sicut di- ipiM gitus a brachio et manu, ita Spiritus Sanctus a Patre et Filio procedit. Secundo, sicut multi sunt smetn» digiti, ita mulla sunt dona Spiritus Sancti. Tertio, tot sunt digiti dexteræ manus, quot sunt sinistra, quia pari fortitudine et gratia Spiritus Sancti indigemus ad sustinenda prospera, atque adversa. Ita

S. Augustinus, Hieronymus et Nyssenus. Ilinc quod *Luca* cap. xi, vers. 20, Christus dicitur in digito Dei ejicere dæmonia, Matthæus cap. xii, vers. 28, id explicat, dicens, eum id facere in Spiritu Dei.

Dei. — Perperam Lyranus per Deum hic dæmonem superiorem intelligit, qui per magiam impediēbat magorum et inferiorum dæmonum operationem. Si enim, ait, magi cognovissent verum Deum adesse Mosi, non ausi fuissent illi amplius resistere : atqui restiterunt illi post hæc, cap. ix, vers. 11. Verum hoc est contra omnes Interpretes, et contra ipsa plana Scriptura verba. Neque mirum magos postea ad ingenium rediisse, et restitisse Mosi. Sic enim Pharaon subinde pœnitens, mox ad ingenium rediit. Adde, sicut daemones Deo resistunt, licet eum cognoscant, sic resistunt et magi, alique maximi peccatores.

INDURATUM EST COR PHARAONIS. — TIUI CX CO quod magi similia ac Moses se posse et scire dicebant, similiaque facturos, nisi a Deo impedirentur; tum etiam quia majora jam eos fecisse viderat.

ver*. 21. 21. Dimittam in te, etc. omne genus muscarum. — Hebraice est *TIJ arob*, quod si radicem spectes, significat mixtum sive miscellaneum, quod aliqui determinant ad feras, quasi variarum bestiarum genera mixtim in Ægyptios hac quarta plaga immiserit Deus. Ita Josephus. Unde Chaldæus vertit, *mixtura bestiarum noxiarum*; Pagninus, *omne genus ferarum*; R. Salomon, *turbam serpentium et scorpionum*; Aben Ezra, *incursionem leonum, et pardorum, et luporum*. Melius S. Hieronymus, Septuaginta et Aquila interpretantur *arob*, miscellam muscarum, sive turbam variarum muscarum : Aquila enim vertit *îwuqîûx/*, id est omnis generis muscam; Septuaginta quoque vertunt id est communem muscam, puta omne genus muscarum. Unde et Latinus Interpres relinens nomen Græcum *economyiam* (sic enim legendum cum Romanis, non *cynomyiam*) vertit *Psal.* I.XXVII, 45, et *Psal.* civ, 31. Unde S. Hieronymus ad *Suniam* et *I' retcllam*, pulat viliose legi in *Sepluaginlay*, *jvouuTx/* per u, id est caninam muscam, pro *wtvGfwtx** per <, id est communem muscam; *x-yvcpTxv* tamen legunt Orígenes, Augustinus et Theodorelus, quin et Philo, qui *jwvqxûxv* vocari dicit a duobus impudentissimis animalibus, scilicet cane et musca, *q. d.* Moses : Musca hæc instar canum fuit impudentissima, audacissima, mordacissima. Haec Ægyptii impudentiam indicantes pingebant muscam, quæ, licet crebro abacta, identidem tamen inverecunde redit. Illa Horus Apollo, lib. I, *Uicrogl.* 48.

Mystice, S. Augustinus hanc quartam plagam opponit quarto præcepto, quod est de honorandis parentibus; qui enim parentes non honorant, puniuntur per muscam caninam, id est per nequitiam diaboli : caninum enim est parentes suos non agnoscere. Unde canum catuli cæci nascuntur.

Secundo, S. Augustinus *term.* 87, et Orígenes per *Cynomyiam* accipiunt sectam cynicorum, ob publicum et inverecundum libidinis usum.

Alii accipiunt hæreticos, qui initio pio blandiuntur, sed deinde ringunt et mordent, ut canes. Verissime enim dixit B. Thomas Morus : a Hæretici nostri hypocrisin sustulerunt, sed impudentiam substituerunt, ut qui ante religionem simulabant, nunc in impietate gloriantur. »

Tertio, Pererius *cynomyiæ* comparat *causidicos*, aliosque homines litigiosos, qui tanquam canes se invicem mordent et lacerant.

Rursum *cynomyiæ* sunt maledici; nam, ut ait Plutarchus in *Moral.*, sicut amici detestantur canem incurrentem, qui eos dirimat : sic exeerari deberent homines caninos, qui maledicentia sua dirimunt amicorum benevolentiam. Hinc Alcibiades canem ingentem abscissa cauda per urbem dimisit : hoc cum nullis stultum et ineptum visum esset, monentibus cum amicis, ac sermones qui de eo circumferebantur enarrantibus, ridens Alcibiades : Sic, inquit, res ut intenderam successit. Hoc enim Atheniensibus loquendi argumentum prabero volui, ut eos a pejoribus, quæ de me et aliis convicioso loquuntur, novis his averterem : testis est Plutarchus in *Alcibiade*.

Quarto, S. Gregorius per omne genus muscarum, accipit inquietas et insolentes desideriorum carnalium curas, quibus agitantur et feriuntur mundi et voluptatum sectatores. Vide cum lib. XVIII *Moral.*, cap. xxviii.

22. Faciamque mirabilem in die illa terram Gessen. — Potest hebr. *hiphleti* cum Chaldæo verti, *dividam terram Gessen*, vel scilicet illa sola in Ægypto sit immunis ab hac plaga muscarum. Unde *tertio*, *hiphleti* sic verti potest, miraculose agam cum terra Gessen. Radix enim *pala* significat, separavit, vel mirabilem fecit, *q. d.* Faciam terram Gessen *pele*, id est mirabilem, et orbis miraculum. Sic Angelus apparens Manno patri Samsonis, roganti quo nomino vocaretur? a Cur, inquit, quæris nomen meum, quod est *pele*, id est mirabile? » *Judie*, xii, 1. Sic Christus *Isaïæ* ix, vers. 6, vocatur *pele*, id est admirabilis. Simili modo apposite in excidio Hierosolymæ per Titum, cum Christiani Dei monitu exierunt et evaserunt in urbem Pellam, teste Eusebio, lib. III, cap. v, apposite urbs illa, vel antea, vel posterius, puta ex mira hac evasione, a Christianis dicta est Pela, vel Pella, id est mirabilis separatio : quia sicut olim Deus terram Gessen fecit *pele*, id est mirabilem, ac separavit eam a plagis Ægypti : ita pariter separavit in Pella Christianos a plagis Judæorum in Jerusalem excisorum a Tito. Haec Alcazar, *Apec.* n, sub initium pag. 468.

Et scias quoniam ego Dominus in medio terre, — id est, dominans in terra lata et ampla. Sic Hebræi medium, vel cor maris, vocant ipsum mare latum et profundum; adde, sicut rex in medio regni residens, circumquaque totum reg-

num circumspicit et administrat : ita et Deus anthropopathîs dicitur in medio terra, quasi rex residere, et quaquaversum latissime dominari.

23. Ponamque divisionem. — Illebr. est ponam *nnD pedut*, id est redemptionem, g. d. IV dimam, eximam et liberabo meos Hebræos a communi plaga, quæ totam Ægyptum affliget.

21. Et vesit musca gravissima. — Quartam banc pingam muscarum sino sensili signo, sine extensione virgæ, se solo inflixit Deus, ne quis suspicaretur quid numinis virgæ inesse, aut non esso Deum, qui hæc patraret.

Musca gravissima. — « Gravissima, » id est plurima. Sic enim per melalepsin, et per enallagen quantitatis conlinuæ pro discreta, sumunt Hebræi *tî gravis pro mullus, copiosus*. Sic *Psal.* xxxiv, vers. 18, dicitur: « In populo gravi, » id est multo, « laudabo te. » I *Machab.* i, 18 : « Intravit Antiochus Ægyptum in multitudine gravi, » id est copiosa. *Nahum.* m, 3 : « Vox gravis ruinæ, » id est vox mullæ cædis; nam præcedit « vox multitudinis interfectæ. » Sic et Latini usurpant *gravis*, ul Varro apud Nonium Marcellum, cum ait : « Ubi graves pascantur et alantur pavonum greges; » *graves*, id est multi; et Sallustius : « Cæpit per omnem provinciam grave pretium frugibus esse. » Grave, id est magnum et multum.

Secundo, a gravissima, » id est molestissima et nocentissima, tam hominibus quam jumentis. Unde sequitur : « Corruptaque est terra ab huiusmodi muscis. » Hinc Abulensis putat has muscas morsu suo venenatas fuisse. Sic olim muscas gentes et regiones integras perdidisse tradit Plinius, lib. X, cap. XXVIII, ideoque, ait, Elmi Deum myjodem, sive inyagrum, quasi Jovem muscarum coluerunt, ad abigendam pestem muscarum; sicut Accaronitæ coluerunt Beelzebub, id est deum muscam, quem multi putant cutndem esse cum myjode sive myjagro, id est Jove muscario.

26. Abominationes emm Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro? — Interrogative noster Interpres vertit ad emphasim, uti vertit et Chaldaeus et Pagnius, g. d. Nullo modo expedit ut in Ægypto eorain Ægyptiis mactemus et sacrificemus oves et boves; hæc enim ipsi colunt. Unde, si cajugulemus, lapidabunt nos; palet ex sequentibus.

Quæres, quæ sint abominationes Ægyptiorum? Nota abominationem poni pro re abominabili, vel abominata. Vide *Can.* 21. Jam, *primo*, aliqui sic accipiunt, ut « abominationes » vocentur ea quæ diis suis sacrificabant Ægyptii, quællebræis

erant abominanda; apud veteres enim porcus immolabatur Cereri, anser Veneri, asinus Priapo, Dianæ canis, Phoebus equus. Hæc vero animalia Hebrais immolare erat nefas.

Secundo et genuine, ul patet ex Hebrao et ex Sec«»l* sequentibus, abominationes hic vocantur pecudes sacra, quarum cædem quasi sacrilegam Ægyptii abominabantur, nipote qui eas colerent quasi numina, vel quid numinis habentia. Unde quæ hic vocantur « abominationes, » paulo post vocantur « ea quæ colunt Ægyptii. » Sic enim Jovem Hammonium colebant ipsi in ariete, Apin in vitulo et bove. Ita Philo. Hanc etiam ob causam pastores ovium detestabantur Ægyptii, quia scilicet ipsi jugulare solent oves, quas colebant Ægyptii, uti dictum est *Gen.* xlv. Licet enim lex Levitici de victimis necdum esset lata, sciebat tamen Moses partim ex traditione et exemplo majorum, partim Dei instinctu, Deum velle sibi oves et boves immolari, non porcos, aliaque animalia immunda. Quod nola contra Rupertum, qui hic litteralem sensum excludere, et pro eo tropologicum substituere conatur.

Tropologice, abominationes Ægyptiorum sunt Tropotofides, justitia, pictas, poenitentia, mortificatio carnis et cupiditatum, aliæque virtutes quarum sacrificium Deo est gratissimum, quas impii horrent et aversantur.

Audi S. Gregorium, lib. X *Moral.* xxiii : a Quid hic peccator tolis cogitationibus sperat, nisi ut potestate cæteros transeat, cunctos rerum multiplicitate transcendat, adversantes dominando subiciat, obsequentibus mirandus innotescat, ira ad votum satisfaciat; benignum se cum laudatur, ostendat; quidquid gula appetit, offerat. Bene ergo spes illorum abominatio dicitur : quia ea quæ carnales ambiunt, spirituales quique iudicio rectitudinis aversantur; et quod illi voluptatem (estimant, hi poenam putant; quia ut caro mollibus, sic anima duris nutritur, et sicut carnem dura sauciant, sic spiritum mollia necant. Spes itaque carnalium abominatio animæ dicitur, quia inde in perpetuum spiritus interit, unde ad tempus caro suaviter vivit; » et cap. xxv : « Quod abominantur Ægyptii, hoc Israelita Deo offerunt: quia simplicitatem conscientiarum, quam iniusti quique despiciunt, hanc iusti in virtutis sacrificium vertunt, et excolentes recti puritatem ac mansuetudinem Deo immolant, quam abominantes reprobi fatuitatem putant. »

32. Et ingravatum est. — Hebraice, *et aggravata*. M. *vit Pharaon cor suum*. Sic et Septuaginta,

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describitur quinta plaga pestis, et sexta ulcerum, vers. 8, et septima grandinis, tonitruorum et fulminum, vers. 23. Quibus emollitus Pharaonis Ibraorum spes dat, sed plagis cessantibus rursum m obdurat.

1. Dixit autem Dominus ad Moysen : Ingredere ad Pharaonem, et loquere ad eum : Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum : Dimitte populum meum ut sacrificet mihi. 2. Quod si adhuc renuis, et retines eos, 3. ecce manus mea erit super agros tuos, et super equos, et asinos, et camelos, et boves, et oves, pestis valde gravis. 4. Et faciet Dominus mirabile, inter possessiones Israel et possessiones Ægyptiorum, ut nihil omnino pereat ex his quæ perlinent ad filios Israel. 5. Constituitque Dominus tempus, dicens : Cras faciet Dominus verbum istud in terra. 6. Fecit ergo Dominus verbum hoc altera die : mortuæque sunt omnia animantia Ægyptiorum, de animalibus vero filiorum Israel nihil omnino periit. 7. Et misit Pharaon ad videndum : nec erat quidquam mortuum de his quæ possidebat Israel. Ingravatuinque est cor Pharaonis, et non dimisit populum. 8. Et dixit Dominus ad Moysen et Aaron : Tollite plenas manus cineris de camino, et spargat illum Moyses in cælum coram Pharaone. 9. Silebit pulvis super omnem terram Ægypti : erunt enim in hominibus et jumentis ulcera, et vesicæ turgentes in universa terra Ægypti. 10. Tuleruntque cinerem de camino, et steterunt coram Pharaone, et sparsit illum Moyses in cælum : factæque sunt ulcera vesicarum turgentium in hominibus, et jumentis. 11. Nec poterant malefici stare coram Moyse propter ulcera quæ in illis erant, et in omni terra Ægypti. 12. Induravitque Dominus cor Pharaonis, et non audivit cos, sicut locutus est Dominus ad Moysen. 13. Dixitque Dominus ad Moysen : Mane consurge, et sta coram Pharaone, et dices ad eum : Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum : Dimitte populum meum ut sacrificet mihi. 14. Quia in hac vice mittam omnes plagas meas super cor tuum, et super servos tuos, et super populum tuum, ut scias quod non sit similis mei in omni terra. 15. Nunc enim extendens manum percutiam te, et populum tuum peste, peribisque de terra. 16. Idcirco autem posui te, ut ostendam in te fortitudinem meam, et narretur nomen meum in omni terra. 17. Adhuc relines populum meum, et non vis dimittere eum? 18. Et pluit cras hac ipsa hora grandinem multam nimis, qualis non fuit in Ægypto a die qua fundata est usque in præsens tempus. 19. Mitte ergo jam nunc, et congrega jumenta tua, et omnia quæ habes in agro ; homines enim et jumenta, et universa quæ inventa fuerint foris, nec congregata de agris, cecideruntque super ea grando, moriuntur. 20. Qui timuit verbum Domini de servis Pharaonis, fecit confugere servos suos et jumenta in domos; 21. qui autem neglexit sermonem Domini, dimisit servos suos et jumenta in agris. 22. Et dixit Dominus ad Moysen : Extende manum tuam in cælum, ut fiat grando in universa terra Ægypti super homines, et super jumenta, et super omnem herbam agri, in terra Ægypti. 23. Extenditque Moyses virgam in cælum, et Dominus dedit tonitrua, et grandinem, ac discurrentia fulgura super terram : pluitque Dominus grandinem super terram Ægypti. 24. Et grando et ignis mixta pariter ferebantur : tantæque fuit magnitudinis, quanta ante nunquam apparuit in universa terra Ægypti, ex quo gens illa condita est. 25. Et percussit grando in omni terra Ægypti cuncta quæ fuerunt in agris, ab homine usque ad jumentum : cunctamque herbam agri percussit grando, et omne lignum regionis confregit.

26. Tantum in terra Gessen, ubi erant filii Israel, grando non cecidit. 27. Misitque Pharaon, et vocavit Moysen et Aaron, dicens ad eos : Peccavi etiam nunc: Dominus justus; ego et populus meus, impii. 28. Orate Dominum, ut desinant tonitrua Dei, et grando, ul dimittam vos, et nequaquam hic ultra maneatis. 29. Ait Moyses : Cum egressus fuero de urbe, extendam palmas meas ad Dominum, et cessabunt tonitrua, et grando non erit, ut scias quia Domini est terra. 30. Novi aulem, quod et tu, et seni tui necdum timeatis Dominum Deum. 31. Linum ergo, et hordeum læsum est, eo quod hordeum esset virens, et linum jam folliculos germinaret : 32. triticum autem et far non sunt læsa, quia serotina erant. 33. Egressusque Moyses a Pharaone ex urbe, tetendit manus ad Dominum ; et cessaverunt tonitrua et grando, nec ultra stillavit pluvia super terram. 34. Videns autem Pharaon quod cessasse! pluvia, et grando, et tonitrua, auxit peccatum; 35. et ingravatam est cor ejus, et servorum illius, et induratum nimis : nec dimisit filios Israel, sicut praeceperat Dominus per manum Moysi.

Vn. J. 3. **ECCE MANUS MEA ERIT SUPER AGROS TUOS.** — s Manus, » id est flagellum meum, sive, ul pos- Cisulca per appositionem explicatur, a pestis valde gravis, » quam ego manu ei potestate mea sola, non Mosis, nec Aaronis, uti et præcedentem plagam, immittam, inficiendo acrem et corpora. Est enim peslis venenosus quidam vapor in acre concretus, vitali spiritui inimicus, qui omnem humorem inficere potest; sed potissimum sanguinem, secundo choleram, tertio phlegma, quarto melancholiam : ideo prius sanguinei periculo contagii pestis subjiciuntur, deinde cholericis, postea phlegmaticis, denique melancholicis, quia humor frigidus et siccus ad inflammationem ei putredinem ineptus est, et strictos habet meatus, ait Marsilius Ficinus, *Epidemiarum antidot.* cap. m ei seq.; ubi et remedia pestis assignat, scilicet fugam aeris infecti, recreationem et laetitiam, cibum solidum, potumque roborantem cor ei spiritus, caverò a cibis qui facile corrumpuntur et putrescunt; purgare sæpe humores putrescentes per aloem, myrrham ei crocum; uti theriaca, zedoaria, citro; suffumigare juniperium, terebinthinam, thus; vestes crebro mutare, et mundas induere; os ei manus sæpe abluere aceto, et aliquando vino potente.

Super agros tuos, et super equos. — Tò et significat, id est, q. d. Plaga hæc crii pestis super agros tuos, id est super equos, oves et boves tuos qui sunt in agris: nec enim ipsos agros pestis bree tetigit. Ita Hebræa, Chaldæus et Septuaginta. Hinc patet hac peste percussa esse, ei perierisse non homines, sed animalia, non quidem omnia, sed ea tantum, quæ crani in agris.

Trfwio. Tropologice, quinta hæc peslis plaga significat, quinti præcepti: « Non occides, » transgressoribus, quales erant hi infanticidæ; Deum solere pestem, aliaque mollis genera intelligero. Ha Rupertus et Prosperus, lib. I *De Promissionibus*, cap. XXXVI.

Oves et doves, — quos nutriebant Ægyptii non ad mactationem et esum, sed ad servilia, lanam

et mercimonia. Nam bobus arabant, ex ovibus lac et lanam accipiebant.

Notai Orígenes, Ægyptios in suis animalibus puniri, quia ea pro diis colebant, ut dementi® suæ admonerentur, cum videbant ea interire.

¶4. Inter possessiones, — inter pecora quæ possidebant Hebræi et Ægyptii.

Ut nihil omnino teneat ex his quæ pertinent ad filios Israel. — Ecce hic mira Dei providentia circa Hebræos et Ægyptios; ul, cum mixta sint utrorumque animalia, sola lamen Ægyptiorum peste (angantur, et nulla vicini pecoris contagia lædant ea quæ sunt Hebræorum. Unde liquet in terram Gessen, in qua nulli Ægyptiorum habitabant, hanc quoque plagam fuisse immissam, ita tamen ul Hebræos non tangeret. Idem de caeteris omnibus plagis censent Philo, Josephus ei Abulensis, videlicet aquas in Gessen quoque fuisse versas in sanguinem, et ranas ibidem fuisse, sed Ægyptios lanium exagitasse; similiter et sciniphes et muscas, idcoque, cap. vm, vers. 22, signanter dici: « Faciam mirabilem terram Gessen, in qua populus meus est, » q. d. Ubi populus meus est, inde arcebo muscas; ubi vero Ægyptii erunt, faciam ut eo convolent: hoc enim valde fuit mirabile; sic de nona plaga tenebrarum dicitur, cap. x, vers. 23: « Ubicumque habitabant filii braci, lux erat, » q. d. In eadem domo, in cubiculis Ægyptiorum erant tenebræ, in cubiculis vero Hebræorum erat lux. Sic ultima plaga pnmogestinis, nilos Ægyptiorum, etiam in terra Gessen occidit, jE-yuu ilthesis ibidem Hebræis. Et ratio est, quia par erat ut illi Ægyptii vel maxime plecterentur, qui Hebræos oppresserant. Tales autem erant incolae Gessen, maxime præfecti operum.

Dices, cur ergo Pharaon non ante in præcedentibus plagis, sed jam tantum in hac quinta misit exploratores in Gessen, ad hanc discriminationem Hebræorum et Ægyptiorum in hac plaga cognoscendam?

Respondeo, quia ante viæ erant impervi® ob ranas, muscas ei sciniphes omnia occupantes, ei

Pharao *istis flagellis* ita distinebatur, ut de exploratione hac non cogitaret, ne quidem in præcedenti plaga, qua tamen llebræos discriminandos fore ab Ægypliis illi pncdixcrat Moses, cap. vin, vers. 22.

v< rj. e. 6. MORTUAQUE sunt omnia animantia, — scilicet quæ tum erant in agris, ut patet ex dictis vers. 3, idque exprimitur in sequenti plaga grandinis, vers. 19. Ibi enim reliqua Ægyptiorum animalia, quæ nunc erant in stabulis, ideoque intacta manserant, tunc vero exierant pabulum ad agros, ibidem grandine percussa interierunt.

Ven. 7. 7. INGRAVATUMQUB EST COR PHARAONIS. — NOU orat hic Pharao ul plaga cesset, sicut ante fecerat, quia jam mortua erant animalia; ideoque cum nulla ci esset spes amovendæ plagæ, cor ejus durum plaga magis induruit, nimirum, tantus Hebræis imperitandi, suasque per tyrannidem opes augendi amor, animo Pharaonis insederat, ul flagella jam preterita, flagella non duceret; aul ob tyrannidem ea sibi immissa non cogitaret, mallelque incrlæ Dei vindicte deinceps se exponere, quam certam prædain relinquere.

Vera. 9. 8. Dixit Dominus ad Moysen (immediate) et ad Aaron, — mediate, scilicet per Moysen : soli enim Mosi loquebatur Deus, uti superius dixi.

Sfxu Tollite plenas manus cineris de camino. — Hebraice est : *Accipite vobis volas plenas favillæ fornacis*, id est cineris, qui in camino et fornace ex igne et carbonibus defluxit : proprie autem hebraico FPD *piach* significat albam illam favillam, quæ necdum plane versa est in cinerem, qua semi-mortui carbones conteguntur. Apposite favilla Toi™? ^ac ardentes pustulæ demonstrantur : hæ enim vdeam instar cineris fiunt ex calore; apleque factum est tiampa- ul Ægyplii, qui llebræos fornace lateritia torserant*» acerbissime eadem torquerentur, qua do causa de Ægyptia servitute loqueos Moses, Deu/, cap. iv, vers. 20, ait : « Eduxit vos de fornace ferrea Ægypti. »

Et spargat illum Moyses. — Nota : Ulerquo, scilicet tam Moses, quam Aaron jubetur ferre cinerem e camino, sed solus Moses cum spargere in acrem; Aaron enim in aquis producendo sanguinem cl ranas, atque c terra educendo sciniphes, sua signa jam ediderat : hic vero et deinceps Mosi majora servantur, quæ in igne, cœlo et aere patret miracula, ut ait Philo. Spargit ergo hic Moses cinerem in cœlum, ut significet hanc plagam cœlitus a Deo evocari cl emitti, utquo cinis hic sparsus, et in pulverem conversus, partim per ventum, partim per angelos delatus in homines et animalia, verlalur in vesicas et ulcera.

Ven. 9. 9. SITQUI PULVIS SUPER OMNEM TERRAM ÆGYPTI!. — < Sit pulvis, d id est, fiat pulvis, vertatur in pulverem. Ita Hebreæ, Chaldæa, Septuaginta.

Quit Nota : Favilla hæc sparsa versa est in pulverem f non talem, qualis est pulvis lerræ ; hic enim non habet vim urendi aut gignendi pustulas, sed

qualis ex favilla resoluta generari solei. Pulvis ergo hic est cinis ardens. *Secundo*, non plus favillæ sparsit Moses, quam manibus suis hauriant, et attulerant ad Pharaonem Moses et Aaron, quod fuil exiguum; sed Deus ipsum sparsum in acre multiplicavit, ul in modum densæ nivis, vel pruinae jugiter caderet super Ægyptios comunque animalia. *Tertio*, huic cineri Deus impressit vim igneam cl adustivam, et perventum cl angelos in omnem Ægyptum delatus, cl hominibus jamenlisque inspersus, ulcera pustulasque noxio suo calore cogeret et generaret.

Erunt enim in hominibus et jumentis, — non omnibus, sed plurimis, ait Cajetanus; nam reliqua sequenti grandinis plaga percussa perierunt.

Ulcera et xbsicæ turgentes. — Vcsicæ, ait Pe- v^æ rcrius, sunt quidam tumores excitati in cute ah Le* calore elevante ac resolvente, qui continent humores aqueos resolutos a calore ignis ex partibus carnis subtilioribus et delicatioribus; deinde calore magis siccante cutis hominum et animalium consumebatur et contrahebatur, ac denique rumpebatur; quæ ruptio carnis aperta dicebatur vulnus; post rupturam autem culis caro illa apertaci hians, paulatim putrescens el consumpla, fiebat ulcus. Verum tales vcsicæ aqueæ parvum afferunt dolorem, et parvæ sunt pœnæ. Rursum, etmrj hæ vcsicæ Ægyptiorum non generarunt ulcera, J sed potius ulcera generarunt vesicas, ut palet ex w. Hebræo tclxu, qui sic habet, *cree ulcus*, vel *apostema germinans vesicas*, vel *inflationes*, vel *effervescentias*, id est, erit ulcus vel apostema inflatum, turgidum et effervescens. Unde Noster paulo post vertit : a Ulcera vesicarum turgentium. » Vcsicæ ergo hæ non erant aliud quam ipsa ulcera ardore cl sanie turgida et tumentia, quæ magno dolore cruciabant Ægyptios. Unde Josephus ait exulcérala fuisse intus in cule corpora Ægyptiorum; hinc et Scriptura ait hic, vers. 11 : a Nec poterant malefici stare coram Mose, propter ulcera quæ in illis erant. » Addit Philo : « Videbatur, ait, unum ulcus a vertice usque ad fines pedis, his, quæ membralim sparsa erant, continua serpigine in unum coeuntibus, » Hinc Moses, Dad. cap. XXVIII, hanc plagam quasi gravissimam violatoribus legis intentat, dicens : « Percutiat te Dominus ulcere Ægypti, et partem corporis, per quam stercora egeruntur, scabie quoque ac prurigine, ita ul curari nequeas, »

Tropologice, hec plaga, ait Orígenes, habet Tr?)b- ulcera et vesicas cum fervore : in ulceribus arguitur dolosa malitia; in vesicis, turgens et inflata superbia; in fervore, iræ ac furoris insania.

Vere enim superbia turgidus et furens insanus est. Sapor, rex Persarum, vocavit se regem regum, participem siderum, fratrem solis et lunæ, teste Herodoto, lib. II, et Plinio, lib. II; nonne stolidus fuit? Menecrates medicus hanc unam ab eis quos curabat mercedem petebat, ut liberati se ipsius servos faterentur, cumque Jovem dico-

rent. Hinc scripsit ille ad regem hoc titulo : a Jupiter Menecrates Agesilao regi salutem; d cui rescripsit ipse hac forma : « Agesilaus rex Mcne-
crali sanam mentem, n Neslorius hæretiens factus
præsul Conslantinopolilanus, postero die habuit
orationem ad populum arrogantiae plenam, qua
cælurn se unicuique daturum promittebat : or-
thodoxi stultitiam ejus exploserunt. Primus Do-
mitianus Imperator Dominum cl Deum se ap-
pellari jussit, ait Eusebius. Riserunt Romani ho-
minis fastum. Merito Æsopus rogatus a Chione,
«quid faccre! Jupiter?» respondit : «Excelsa
deprimit, extollit humilia.» Et Innocentius III,
Pontifex, lib. *De Vilit. homin.*: « Superbia, inquit,
turrin Babel evertit, linguam confudit, prostra-
vit Goliath, suspendii Aman, interfecit Nicano-
rem, peremit Antiochum, Pharaonem submersit,
Sennacherib interemit. Heu ! unde iste hominis
fastus? cujus vitam laboriosa devolvit pœnalitas,
cujus pœnalitalem pœnaliior mortis concludit ne-
cessitas; cui esse momentum, vita naufragium,
mundus exilium est; cui mors aut instat, aut mi-
natur instantiam. »

Secundo, S. Prosper, I part. *Promiss.* cap. xxxvi,
et Rupertus : Qui violant, ait, sextum pracep-
tum, a Non moechaberis, » ardentque libidine,
hi et igne sulphureo ardentes et ulcerosi, ælcr-
num in anima el corpore portabunt incendium.
« Omnes enim adulterantes sunt quasi clibanus
succensus a coquente, » ait Oscan, cap. vu. S. Au-
gustinus vero hanc plagam adaptat homicidis,
qui ira ardent, sed ipse invertit hic ordinem pre-
ceptorum Decalogi, a Non occides » cnim, non
sextum, sed quintum est præceptum Decalogi.

Tean. II. Nec poterant malefici stare coram Moyse
propter ulcera. — Tertia est hæc victoria Mosis
contra magos. *Primo* enim vicit cos, cum ejus
Mori serpens devoravit serpentes eorum. *Secundo*, cum
produxit sciniphcs, quos magi producere non
e potuerunt. *Tertio*, hic ulceribus cruciando cos
omnino superavit. Ita Rupertus. Hinc videtur
quod magi licet victi, hucusque tamen verbis cl
calumniis, omnique conatu suo restiterint Mosi,
itaque Pharaonem magis magisque semper ob-
durarint : licet cnim Deum in tertio signo agno-
verint, non tamen cum sicuti Deum gloricave-
Cikid runt, aut coluerunt. Addit Calvinus magos om-
ecaUiril nia signa, quæ fecerat Moses hucusque, suis in-
c' cantationibus pariter effecisse, scilicet sanguinem,
ranas, sciniphcs, vel, ut Calvinus mavult, pedi-
culos, cœnomyiam, pestem et ulcera. Unde hoc
dicit Calvinus, nisi ex suo vertiginis spiritu? con-
trarium enim prorsus asserit Scriptura, scilicet
cos defecisse in tertio signo, nec potuisse sci-
niphcs producere, quo salis insinuat cos nul-
lum signum ulterius cfilcere aut producere po-
tuisse.

Te». II. 12. INDIRAVITQUB DOMINUS COR PHARAOMS.—IIIC
primum Deus dicitur indurasse cor Pharaonis,
cum scilicet magi, qui cum hucusque animavo-

rant et induraverant, jam plane victi el afflicti
defecissent. Vide dicta cap. vu, vers. 3.

14. In iiac vice mittam omnes plagas << as sc-Ven. <4.
IER COR tuum, — 7. d. Cu*pi le, o Pharao, urgere,
pergam jam ; fixum cnim apud me est non de-
sistere, sed alteram post allcram in le immittere
plagam, usque dum te magis semper rebellem
et reluctantem aquis mergam in mari Rubro.

Omnes plagas, — non quas possum, sed quas
destinavi immittere ad le perdendum.

Super cor tuum, — 7. d. Præcedentia te non
pupugerunt ; age, telis meis ipsum cor tuum pe-
tam, caque immittam quæ cor luum saucient,
tangant el angant.

15. NINC EXTENDENS MANIM PERCUTIAM TE ET PO- Ven IS.
pulum tuum peste. — « Peste, » qua occidam in
ultima plaga primogenita lua, ait Pcrerius. Ve-
rum incertum csl an primogenita bac peste oc-
cisa sinl, cl illa plaga non nunc, sed post lres
alias contigit. Adde Pharaonem hac plaga non
periisse : hoc autem hic dicitur; sequitur nam-
que, a peribisque de terra. »

Secundo, alii cx Hebraeo vertunt : *Et quidem si
votuissem, potuissem te occidere peste* (qua occidi
pecora tua), *et perhsscs de terra ; verum ideo posui
et servavi* (e, ut ostendam in te fortitudinem meam.
Ita Chaldæus (1). Verum Hebræa non habent ? »
si, et assertive, non autem conditionate minantur
Pharaoni pestem et intentum. Dico ergo : pestis
hic significat omne excidii genus, quod deinceps
in Pharaonem immisit Deus, q. d. Plagas plagis
addam, donec excidaris a terra. Patet cx prae-
cedentibus, quibus hæc connectit vocula causa-
lis *cnim*; precessi! enim vers. 4 : « In hac vice
mittam omnes plagas meas super cor tuum : »
peste ergo, id est exilio et morte; ita cnim he-
braico *TH deber*, id est pestem, vertit noster In-
terpres, *Psal.* Ixxvii, 50, cum ait : a Jumenta eo-
rum in morte (hebraico in *peste*) conclusit; » el
Osce, xi», 14 : « Ero mors (hebraico *deber*, id est
pesfis) tua, o mors, n Sic vulgo proditores voca-
mus-pc^tes Reipublicæ. Sic Terentius in *Adelphis*,
lenonem illum vocat a adolescentum pestem. »
Simili modo *gladius* Hebræis significat quodlibet
exilii el mortis genus, ul dixi in cap. v, vers. 21.

Peribisque de terra. — Hebrea hæc omnia ha-
bent in preterito : « Ecce nunc extendi manum,
percussi, et periisti, » 7. d. Ita certo te perdere
decrevi, ac si jam percussissem te, tuque petiis-
ses. En quam gravi comminatione durissimum
Pharaonis cor lentat cl lundil Deus, ut emolliatur;
sed frustra : quasi cnim esset adamas, ita tun-
sione magis obduruit.

16. Idcirco autem posui te, ut ostendam in te Vers. is.
fortitudinem meam. — Nonnulli sic explicant : Id-
circo obduravi te, ut occasionem haberem te
assidue puniendi, itaque ostendendi potentiam
meam. Verum hæc est hroresis blasphema Calvini.

(i) Ha et Roseninullcrus.

Dico ergo, pro *posui fe*, hebraico est q'mDJin *heemadticha*, id est, feci to staro, quod duo significat. *Primo*, statui te : undo Noster vertit, « posui te; » et Paulus, *Rom. ix*, 17, « excitavi te. » *Secundo*, « sustentavi te; » qui enim alium sustentat, cumdem staro facit et statuit, ut firmus consistat. Unde Chaldæus vertit, *sustinui te*; et Septuaginta, *servatus es*. Utrovis modo legit S. Augustinus hic, *Quaest. XXXII*, et S. Ambrosius in cap. ix *ad Rom.* Et utraque lectio vera est; posterior enim priorem complet hoc modo : *primo*, « posui te, et statui te, » regem videlicet; *secundo*, « sustinui te, » scilicet regem, ut in regno tuo perdurares. Sensus ergo est, *q. d.* Ego Deus, te, o Pharaon, regem constitui, sustinui-conservavi, permisique ut in populum meum tyrannus insurgeres; ut ego vicissim in te quasi hostem tot plagis polenlissimis insurgerem, tandemque te mergerem in mari Rubro, ut sic omnes meam justitiam ac polenliam agnoscant, timeant et colant. Ita Chrysostomus et Pholius in cap. ix *ad Rom.*

CnrD.il» Ut OSTENDAM IN TE FORTITUDINEM MEAM (I).—
i iur»o- Nota : Hæc non prima et precipua, sed una inter
p” <tv aI,as> caque ultima causa fuit, cur Deus Pharaonem regem statuerit. Prima enim causa fuit, ut Pharaon bene ageret, et bene regeret populum, itaque bene agendo præmiis praesentibus et asteris ornaretur; ad hæc enim creatus est omnis homo. Unde et Pharaonem peccantem Deus sustinuit in multa patientia, ut suam duritiem, vilain et inores corrigeret. Nam, ut ait Apostolus, *Rom. n* : « Patientia et benignitas Dei ad poenitentiam te adducit, » id est, adducere conatur. Ideo ergo Deus Pharaonem flagellavit, ut ille flagellis hisce mollefieret, et se flecteret ad Dei obsequium. Verum, quia ipse per duritiem suam obluctatus est Deo, idcirco Deus plagis plagas addere decrevit, et tandem mergere cum suis in mari Rubro, ad hoc, ut hæc plagæ et clades Dei potentiam omnibus ob oculos ponerent, atque impiis et rebellibus Dei metum incuterent, sicut illæ hunc metum incusserunt Chananeis, *Josué n*, I), et Philistæis, *I Req. iv*, 8. Nunquam enim tantam et tam longam Pharaonis pertinaciam passus fuisset Deus, nisi ex ejus malitia tantum vindictæ bonum cogitasset elicere; nam, ut la i'foo ait Boetius, lib. IV *De Consolat*, prosa G : « Sola ptorbko est divina vis, cui mala quoquo bona sunt, cum competenter eis utendo, alicujus boni elicit cflc-aitniiti. tum; ordo enim quidam cuncta complectitur, ut quod ab assignata ordinis ratione discesserit, hoc idem, licet in alium, tamen in ordinem relabatur : ne quid in providentis regno liceat temeritati. »

Q«>twr Nota : Deus diu sustinuit Pharaonem aliosque
n”« obduratos, et indies sustinet. *Primo*, ut ostendat
' in iis quantum malum sit obduratio, quamque
a:i n- illi ad omnia sunt duri et inflexiles. *Secundo*, ut
t.*.

(t) Hebr. e l, ut attendant tui potentiam meam.

longius det eis spatium resipiscendi, *Rom. ii*, 4. *Tertio*, ut ostendat suam in eis potentiam et longanimitatem, *Sapientia xii*, 40. *Quarto*, ut eorum comparatione appareat mira Dei misericordia erga electos, *Rom. ix*, 22.

17. Annue retines?— Hebraice, *adhuc calcas*, id est, ut Chaldæus, subjectum relines, tam inique fixeque illi insides, illumque arctas, ut uo ad triduum laxare velis?

18. Ex FLUAM CRAS HAC IPSA DORA. — Non differt Vu* l) Deus supplicium peccati. En tibi hora vindictæ horam culpæ excipit: horaria ergo est omnis peccati voluptas; horaria est et vita nostra; horaria est et occasio, tempusque merendi æterna præmia. Hinc illora Gentilibus fuit dea providentia; quæ negligentes socordesque esse non pateretur : indeque ab hortando et incilando dicta est et Horta. Ilortacnim dea, cum viveret, Hersilia nuncupata, fuit uxor Romuli. Hujus dæ ædem nunquam claudi solitam, tradit Plularchus, ea scilicet causa, quod semper aliquid preclari fieri hortaretur, nunquamque cessandum esse admoneret. Ha Giraldus, *syntag.* 1.

Grandinem multam nimis (id est *plurimam*), qualis RON FUIT IN AEGYPTO, A DIE QUA FUNDATA EST,—qua habitari empium a Mesraim (inde enim Ægyplus hebraice vocatur *Mesraim*, et hodie a Tureis et incolis vocatur *Mesraj* filio Cham primo conditore, vel potius colono Ægypti. Ita enim explicatur, vers. 24, ubi dicitur : « Ex quo gens illa condita est, » puta a 627 annis; nam Ægyplus habitari coepit mox a dispersione gentium facta in Babel, *Genes*, xi. Illa autem dispersio facta est sub annum 170 a diluvio, ut ibi dixi, puta 122 annis ante ortum Abraham; natus est enim Abraham anno 292 à diluvio; anno 100 Abraham natus est Isaac; ab orlu Isaac ad exitum Hebreorum ex Ægypto fluxerunt 403 anni, ut dixi *Gen.* xv, 13. Ergo a dispersione in Babel, quando habitari coepit/ Ægyptus, usque ad hunc annum, quo Hebræi exierunt ex Ægypto, fluxerunt anni 027. Adde enim annos 122 a Babel ad Abraham, et cœnulum ad Isaac, et 403 ad exitum, habebis 627. Apposite ad Ægyptios addit hoc Moses; Ægyptii enim suam antiquitatem jactabant, et fabuloso tredecim millium annorum ætalem sibi arrogabant, adeoque, ut ait Diodorus Siculus, lib. I, cap. n, venditabant primos homines creatos esse in Ægypto, ob Nili fertilitatem et commoditatem.

Aliqui sic exponunt : nunquam fuit talis grando Ægypti in illa terra, ex quo illa vocata est Ægyplus, et incolæ Ægyptii; sed errant : nam terra illa vocata est Ægyplus ab Ægypto Danaï fratre et filio Beli Ægyptii, cui defuncto successit ille in regnum, ejecto fratre suo Danao, qui concessit in Græciam, qui inde dicti sunt Danaï, quod Eusebius et S. Augustinus, XVIII *De Civit*, x, contigisse tradunt imperante apud Hebræos Josué, qui successit Mosi, id est 800 annis post diluvium. Ergo non jam, sed post hæc tempora, vocata est Ægyplus.

empī
mp>
pali-
Nola : Alibi, cl post hæc tempora, non minor subindo, sed major fuit grando. Ludovicus Glavitellius, fol.2G0, narrat, anno Domini 1511, dio 5 augusti, Cremonæ pluisso grandinem magnitudine ovi gallinacei. In Septentrionalibus regionibus pluere subinde grandinem instar humani capilis docet Olaus Magnus lib. I, cap. <n, etConimbricenses in *Meteora*, cap. De *grandine*. Rursus, Clavitellius scribit, in agro Bononiensi, anno Domini 1537, mense augusto, pluisse grandinem sanguine mixtam, ex qua grana ponderata, inventa sunt librarum 28.

Historia Tripartita, lib. VII, cap. xxii, narrat anno Domini 3G9, quarto calendas junias, Conslanlinopoli grandinem pluisse magnitudine saxorum.

Sic anno Domini 40G, ultima scplcmbris, cum S. Joannes Chrysostomus actus est in exilium, terribilis grando in Constanlinopolim depluit. Ita Tripartita, lib. X, cap xx.

In fine mundi depluet grando magna sicut lalenlum, quod continet 1500 uncias, *Apocad.* xvr, 21. Sic lapidibus grandinis Amorrhæi oppressi sunt tempore Josué, cap. x, vers. 11.

19. Congrega jujiexta tua. — Ecce clementiam Dei, qui eliam irascens iram clementia diluit, caque poenam temperat et mitigat.ItaS. Augustinus, *Quast.* XXXIII.

23. Dominus dedit tonitrua. — a Dominus n non per se, sed per angelum; suavis cnim providentiæ divin® dispositio suo gaudet ordine, ut administratoriis utatur spiritibus, puta angelis, quantum illorum vires ferunt, scilicet ubi quid fieri vult quod naturæ limites non transcendit, quale erat hoc tonitru, grandinem et fulgura efficere per causas naturales, sivo applicando activa passivis. Cum cnim exhalatio calida cl sicca in nubibus occurrit humidæ et frigida, illam violenta eruptione perrumpit, atque ex hac collisione fragor oritur, etimi et qui tonitru dicitur, atque accensio et inflammatio atjvb. exhalationis, quæ fulgurnominatur. Ita Aristoteles, lib. II *Meteor*, cap. i et vin.

Kt grandinem ac discurrentia fulgura super terram.—Septima hæcfuit inÆgyptoplagagrandinis; nam ut dicitur *Psahn.* c xlviii : a Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, faciunt verbum ejus; » et licet illa naturalibus causis proveniant, sapo tamen numine irato causas illas ordinanto cl acuate, grassantur acrius.

Nota : Pro *fulgura* hebraice est ün *es*, id csl ignem, per quem intelligc ignitas exhalationes, etiam fulgura, quæ coruscando, urendo, liquando, dividendo, diruendo obvia quæquc, noxam gravissimam dederunt Ægyptlo. Hinc Ovidius fulgura vocat trifida cl trisulca, quasi tres habeant acies quibus omnia sccnt et scindant, ut *Metamorph.* II :

Ille Paler rcclorquc Deum, cui dextra trisulcis
Ignibus armala est, qui nutu concutit orbem.

21. Et GRANDO ET IGNIS MIXTA PARITER FEREBANTI H. v.rt — Hebraice est, *erat ignis recipiens se*, vel *receptus in grandine* ; Septuaginta, *erat autem grando et ignis ardens in grandine*.ilocergofuil insigne prodigium, qnod simul cum grandine et pluvia, ut dicitur vers. 34, ignis permisceretur. Ende *Sapient.* xvi, do eo dicitur : « Mirabile erat, quod in aqua quæ omniaextinguil, plus ignis valebat,ctsupra virtutem ignis exardescebat; nix autem et glacies sustinebant vim ignis, et non tabescebant.»

In hac ergo plaga tria elementa sævicrunt in Ægyptios aer per tonitrua, aqua per grandinem, ignis per fulgura, ut vel inviti cogerentur Ægyptii agnoscere, se obluctari prepotenti elementorum et mundi Domino. Nam, juxta dictum *Sapient*, v, orbis terrarum pugnabat pro Deo adversus insensatos, cl omnis creatura annabat se adversus impios: Deus ergo hic ostendit non esse alios deos coelestes, alios aereos, alios aquaticos, alios terrenos, uti GentilesputabantjCt Syri, dicentes Deum Israel esse Deum montium, non convallium; sed se verum esse creatorem et Dominum omnium, ait Theodoretus.

Nota quinque mira et horrifca in hac plaga. *Primo*, quod in Ægypto hæc facta sint, ubi raro et modica est pluvia, tonitru et grando.

Secundo, quod hæc grando inusitata fuerit magnitudinis, instar lapidum, ait Philo, et densa instar pluviae, ut patet hic, vers. 18.

Tertio, quod, ut ait Philo, grando intermixtacrati ignibus, quibus tamen nec ipsa liquescebat, nec exinguebat fulmina, sed ulraquc simul eodem deferebantur impetu.

Quarto, tonitrua hæc insolita crant et horrifca, quæ mire percellebant Ægyptios. Grando segetes, frugesci fructus, quin et animalia, non quæ domi, sed quæ in agris erant, sternebat et elidebat; fulmina arbores et duriora quæquc, atque animalia cl homines feriebant. Ex quibus, ait Philo, si quæ supererant, combusta circumferebant vulnera ad terrorem videntium. Sed hoc non videtur verum; nam Dominus, vers. 19, prædixit omnia esse moritura. Unde elvers. 25 dicitur: « Et percussit grando in omni terra Ægyptli cuncta quæ fuerunt in agris, ab homine usque ad jumentum, cunctamquo herbam agri percussit grando, et omne lignum regionis confregit.

Quinto, quod terra Gessen sola ab hac plaga fuerit immunis.

Mystico, S. Augustinus : « Septimum, inquit, praccplum est, Non furaberi», et plaga septima fuit grando in fructibus : quod per furtum contra Dei praccplum subducis, de cælo perdis; nemo cnim habet injustum lucrum sine justo damno; qui furatur acquirit vestem, sed coelesti bâ! ",n judicio perdit fidem: ubi lucrum, ibi damnum; visibiliter lucrum, invisibiliter damnum. Lucrum sua cæcitac, damnum, quia vivit sine aquilato; hn“h ergo, qui suo judicio forinsecus furantur, justo judicio Dei intrinsecus grandinantur : quia sci-

Q«iimpjb
mirandi
in bio
plui
gaudi-

rr,n,l<'
e>,ul^ir'

ró-mo

„n

hn“h

licet reatu mortis æternæ in anima feriuntur. »
 Gnndo Unde *secundo*, grando hæc ignea, sive ignis hic
 Pran^'nans typus fuit ignis infernalis, qui grandi-
 te fut nabit el afflabit damnatos. Quis non timeat hunc
 horroni, ignem, hanc grandinem? Eum horrebat S. Hiero-
 nymus, ideoque omnes voluptates abjecit, et in
 eremum voluti portum salutis se recepit. « Ille
 ego, » ait ipse cpist. 2Í *ad Euslochium*, « qui ob
 gehennæ metum, tali me carcere damnaveram,
 scorpionum tantum socius et ferarum, v Eum hor-
 rebat Cyrillus Alexandrinus in orat. *De exitu anim.*:
 < Gehennam, ait, limeo, quippe interminatam ;
 exhorreo Lariarum, ul cui nimium insit caloris;
 paveo lenebras, quoniam nihil admittunt lucis;
 formido pestiferum vermem, quoniam est peren-
 nis. » Merito ergo pueris nos confert Chrysosto-
 mus, qui larvas timent, non ignem : ita enim nos
 larvas malorum, puta temporalia damna et ærum-
 nas timemus; ipsum vero malum, id est pecca-
 tum, ignemque ælernum quo nos ducit, non for-
 midamus. Illa ipse hom. 5 *ad Populum*.

Filsum TAKTjBQUE FLIT MAGMI UDINIS , QUA.VT.fi ANTE NUN-
 e\$ti inÆ- QUAM AppAR(jIT fX UKivLHSA TERRA ÆGIPTL — HILIC

ima. colligas falsum esse quod quidam fabulantur,
 qu>m nunquam in Ægypto visam esse pluviam, nun-
 piuero. qUam grandinem. Si enim recta hic sil compara-
 tio, inferre licet : ergo visa est aliquando grando,
 et mullo magis pluvia in Ægypto, sed non tanta
 quanta hæc. Hinc et Diodorus Siculus, lib. 1, cap. ii,
 in Ægypto docet esse pluvias, sed rarissimas;
 et Philo : a Ægyptus, inquit, hiemem nescii, hie-
 malesque tempestates: hæc circa brumam irrorat-
 ur parvis rarisque pluviis in locis duntaxat ma-
 ritimis : supra Memphim autem nullas omnino
 sentit; n ct causam subdit : « Quod Ægyptus non
 longe absit a zona torrida (Lanium enim abest
 23 gradibus ab æquinocliali), ac consequenter
 æsluet; quodque restagnationes Nili arva satis
 fœcudent, ut naturæ de imbribus Ægypto pro-
 videre non sit opus. D Mirum vero est et quasi in-
 credibile, quod addit Philo, Nilum inundantem
 nubes c quibus fit pluvia, absumere : neque enim
 ad nubes intumescit Nilus, nisi velit dicere Nilum
 exundantem sua violentia impedire, quominus
 vapores ascendant, et densentur in nubes, aut
 quod occulta sympathia eas ad se attrahat.

Nola : Nili exundatio incipit solstitio æstivo, de-
 ficit æquinoclio autumnali, juvatque agros tum
 inundando, lum oblimando cl pinguefaciendo.
 Addit Seneca, lib. IV *Natur. Quæst.* cap. ii, natu-
 ram ita disposuisse, ut co tempore Nilus inundet
 Ægyptum, quo terra maximo æstu usta aquam
 profundius haurit et imbibit; ut tantum tunc
 hauriat, quantum annuæ siccitati sufficere pos-
 sit,

Ftiadi- Hujus exundationis causam varii variam dant :
 b TiZc So^nus eam tribuit soli et astris. *Secundo*, Ephorus
 eam tribuit terræ rane et aridæ, et in Ægypto
 sinodi, desudanti. *Tertio*, Herodotus eam tribuit naturæ
 Tatù Nili Aquasi hic natura sua aquas ad se attrahat,

itaque exundet. *Quarto*, alii eam tribuunt sub-Own*,
 terraneis sinibus, qui pleni aquis in Nilum *se ef-
 fundunt*. *Quinto*, Thales el Ælianus eam tribuunt Ooia.
 Etesiis, qui exadverso liantes descendenti Nilo
 resistant, cumque reverberent, ut exundet. Verum
 experientia compertum est augmentum Nili efflci
 non ex adverso, sed ex paludibus, ex quibus Ni-
 lus descendit.

Dico ergo causam exundationis Nili esse im- d
 mensam pluvialis aquæ vim (adde et nivium coi-
 liquationem) quæ ad paludes, clloca illa supe-etti-
 riora, c quibus Nilus fluit, stato anni tempore
 colligitur cl in Nilum influit, cumque ita adauget,
 ut exundet magis minusvc, pro imbrium et rivu-
 lorum in Nilum influentium copia vel raritate.
 Ideo vero hæc inundatio in Ægypto æslate acci-Cm ir
 dit, quia paludes illæ et fontes, ut nostro hoc
 sæculo compertum fuit, in ea mundi parte sunt,
 ubi hiems est co tempore, quo Alexandrite, el in
 Ægypto est æslas: unde imbribus tunc abundant,
 concurrente forte ad idipsum cadesti vi alicujus
 sideris inibi dominantis, uti vult Scaliger exercit.
 47 in *Cardanum*; el Conimbricenscs in *Meteora*,
 tract. IX, cap. x.

2C. Tantum in terra Gessen, udi erant filii Is- Ven.te.
 RAEL, GRANDO NON CECIDIT, — *q. d.* Tota ÆgyptUS
 percussa est grandine, excepta Gessen, in qua
 mulli fuere ab ea immunes, scilicet Hebræi, cum
 suis jumentis et agris. Nam Ægyptios æquo ibi
 ac alibi grandine tactos esse dixi vers. 6 (i).

30. Novi autem quod et tu, et servitui necdum Ven.tt.
 timeatis Dominum, — timore scilicet pietatis, ex
 reverentia et religione in Deum manantis : ita
 S. Augustinus, *Quæst.* XXXV; vel etiam timore
 servili poenarum, tali videlicet, ut eo permanente
 cessantibus flagellis dimittatis populum. Unde
 hebraico est : *Novi quod non timebitis Dominum*.
 Nam alioquicos ad tempus, quo plagæ durabant,
 timuisse Dominum, omnes hæ eorum preces tes-
 tantur ; quæ ita eorum cor ad breve saltem tem-
 pus immutarunt, ut serio cogitarunt populum di-
 mittere : ideo enim paulo post Pharaon liber a
 pœna ad ingenium rediens, rursum induratus
 dicitur.

32. Triticum autem et far non sunt læsa. — Ver>.iL
 Hebræi et Lyranus per *far* accipiunt speltam,
 quæ extra aristam thecis etiam includitur, cum
 trilicum sola arista claudatur.

Quia serotina erant, — Hebraice, *quia erant
 tenebrosa*, id est, quia nondum prodibant, et la-
 tebant adhuc sub terra, vel tenui gramine; nam
 circa finem februarii hæc contigerunt, ul palet
 ex dictis cap. vu, sub finem *Quæst.* HI.

35. Et ingravaturn est cor ejus. — Toties ictum Ven.£•
 cor Pharaonis, tot editis signis, tot plagis immissis

(1) *Peccavi hac vice*, id est, nunc demum me peccasse
 confiteor.

Vers. 23. *Et multum*, id est salis est *fuisse*, sufficiat
 et *ne sint* amplius voces *Det*, tonitrua, et *grando*.

non csl mollitum, sed indurili! semper, ideoque Pra maxim Morsi, — per Moscn: manus enim
durius indios evasit; hebraico csl, *aggravant Pha-* csl organum organorum, ait Aristoteles; est be-
rao cor *suum*. braismus.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describitur octava plaga Ægypti, qua: fuit locustarum, et, ver». 21, nona, gua fuit densissimarum tenebrarum, quibus mollitus Pharaos abire permittit; sed omnium, etiam pecorum, missionem urgente Mose, sc rursus obdurat, Mosique mortem minatur.

1. Et dixit Dominus ad Moyscn : Ingredere ad Pharaonem ; ego enim induravi cor ejus, et servorum illius, ul faciam signa mea hæc in eo, 2. el narres in auribus filii lui, et nepotum tuorum , quoties contriverim Ægyptios, el signa mea fecerim in cis, el sciatis quia ego Dominus. 3. Introierunt ergo Moyses et Aaron ad Pharaonem, et dixerunt ci : Ilæc dicit Dominus Deus llebræorum: Usquequo non vis subjici mihi? dimille populum meum, ut sacrificet mihi. 4. Sin autem resistis, et non vis dimittere eum, ecce ego inducam cras locustam in fines tuos : 5. quæ operiat superficiem terræ, ne quidquam ejus appareat, sed comedatur quod residuum fuerit grandini ; corrodet enim omnia ligna quæ germinant in agris. 6. Et implebunt domos tuas, el servorum tuorum, et omnium Ægyptiorum : quantam non viderunt patres tui, et avi, ex quo orli sunt super terram, usque in præsenlem diem. Averlilque se, et egressus est a Pharaone. 7. Dixerunt autem servi Pharaonis ad eum : Usquequo patiemur hoc scandalum ? dimitte homines, ut sacrificent Domino Deo suo. Nonne vides quod perierit Ægyptus? 8. Revocavcrunlque Moyseu et Aaron ad Pharaonem, qui dixit cis : Ite, sacrificate Domino Deo vestro : quinam sunt qui ituri sunt? 9. Ait Moyses : Cum parvulis nostris el senioribus pergemus, cum filiis et filiabus, cum ovibus et armentis ; est enim solcmnilas Domini Dei nostri. 10. Et respondit Pharaos : Sic Dominus sil vobiscum, quo modo ego dimittam vos, el parvulos vestros. Cui dubium est quod pessime cogitetis? 11. Non fiet ita, sed ile tantum viri, et sacrificale Domino : hoc enim cl ipsi petistis. Slalimque ejecti sunt de conspectu Pharaonis. 12. Dixit autem Dominus ad Moyscn : Extende manum tuam super terram Ægypti ad locustam, ul ascendat super eam, cl devoret omnem herbam quæ residua fuerit grandini. 13. Et extendit Moyses virgam super terram Ægypti, cl Dominus induxit ventum urentem tota die illa el nocte; el mane facto, ventus urens levavit locustas. 14. Quæ ascenderunt super universam terram Ægypti, el sederunt in cunctis finibus Ægyptiorum innumerabiles, quales ante illud tempus non fuerant, nec postea futura sunt. 15. Operucruntque universam superficiem terræ, vastantes omnia. Devorata csl igitur herba terræ, et quidquid pomorum in arboribus fuit, quæ grando dimiserat : nihilque omnino virens relictum est in lignis, el in herbis terne, in cuncta Ægypto. 10. Quam ob rem festinus Pharaos vocavit Moysen et Aaron, cl dixit cis : Peccavi in Dominum Deum vestrum, et in vos. 17. Sed nunc dimitte peccatum mihi etiam hac vice, el rogaie Dominum Deum vestrum, ut auferat a me mortem istam. 18. Egressusque Moyses de conspectu Pharaonis, oravit Dominum. 19. Qui liare fecit ventum ab occidente vehemenlissimum, cl arreptam locustam projecit iu mare Rubrum : non remansit ne una quidem in cunctis finibus Ægypti, 20. et induravit Dominus cor Pharaonis, ncc dimisit filios Israel. 21. Dixit autem Dominus ad Moyseu : Extende manum tuam in coelum, el sint lenebræ super terram Ægypti, tam densæ, ut palpari queant. 22. Exlenditque Moyses manum in coelum, et fuctæ sunt tenebre horribiles in

universa terra Ægypti (ribus diebus. 23. Nemo vidit fratrem suum, nec movit se de loco in quo erat : ubicumque autem habitabant filii Israel, lux erat. 24. Vocavitque Pharaos Moysen et Aaron, et dixit eis : Ite, sacrificale Domino, oves tantum vestrae et armenta remaneant, parvuli vestri eant vobiscum. 25. Ait Moyses : Hostias quoque et holocausta dabis nobis, quae offeramus Domino Deo nostro. 26. Cuncti greges pergunt nobiscum : non remanebit ex eis ungula ; quae necessaria sunt in cultum Domini Dei nostri ; praesertim cum ignoremus quid debeat immolari, donec ad ipsum locum perveniamus. 27. Induravit autem Dominus cor Pharaonis, et noluit dimittere eos. 28. Dixitque Pharaos ad Moysen : Recede a me, et cave ne ultra videas faciem meam ; quocumque die apparueris mihi, morieris. 29. Respondit Moyses : Ita fiet ut locutus es, non videbo ultra faciem tuam.

V»'.i. 1. Ego exim induravi, — eo modo quo dixi cap. vir, vers. 3.

Ur faciam signa mea haec in eo, — non quasi captans supplicii materiam, puta culpam, sed positam jam ejus culpam justissime ordinans ad Ciptve meritam poenam, cljustitta mem gloriam. Cap-poBieadi (arc enim puniendi materiam alienum est, primo, riva^tt- n divina bonitate; triste enim csl, et dedecus i .mt principi multa exercere supplicia, aequae ac Rci- l?-110^ public® est, multa videre civium funera, ait Sericiti 't licca- Secundo, a Dei veritate, quae toties PharaojMiitii. nem ad poenitentiam hortata est, tot intentatis plagis, quae significabant Deum serio, et ex animo ejus resipiscentiam cl salutem cupere. Tertio, a justitiae ordine, qui habet, ut poena non infligatur, nisi praevia culpa, utque poena sil propter culpam, non contra.

vcn.». 2. Et narres, — tu cl gens tua, cujus tu dux es, caput cl liberator (1).

Vcn 4. 4. Inducam cras locustam, — locustarum multitudinem. Hebraeum enim fm x arle et locustam, cl locustarum multitudinem significat : dicitur enim arle a multitudine: nam radix r"l31 rala significat multum esse.

OcUr* Octava fuithaec plaga Ægypti, scilicet locustarum Plurimarura> *la terram operuerunt, ut „*m nihil terrai apparet, a Ecco, inquit Rupertus, qnanu î quales acies instruxit Dominus, pugnando pro Israel in Ægyptios, puta ranas, sciniphcs, muscas, locustas : a locusta victus csl fortis rex, sed in sua infirmitate superbiens; qui cervicem erexerat contra Deum, eam nunc pulci subicit, n Il e enim locusta devorarunt quidquid erat virens in terra, ut dicitur vers. 15, scilicet oinnes fructus, frondes, germina, licrbas, semina, ligna etiam tenera : quin et domos ingressae eas impleverunt, ut dicitur vers. 6, in oculos et corpora insilientes, hominesque morsu suo necantes, ul dicitur Sapient, xvi, 9. Unde Plinius, lib. XI,

(1) Pro contriverim hebraea habent 'nSSjIDH, illusi, et simpliciter operatus tum. Hieronymi interpretatio debere videtur male intellecta) magistri sui Hebraei explanationi. Is enim quum *XTT7>Fin interpretatus esset 'fipriw <rcr ,in> illusi, llierunymus id sinistre cepit rro \"ipriü (per scldn). contriti.

cap. XXIX, ait locustas eue deorum pi tcm. a Nam cl grandiores, inquit, cernuntur, et lanio volant pennarum stridore, ut alta alites credantur, solemque obumbrant, solliciti spectantibus populis, ne suas operiant terras : longinqua maria transeunt, continuata plurium dierum fame, ut externa pabula petant : dira messes contegunt nube, nulla contactu adurentes, omnia vero morsu erodentes. » Ilæc plaga locustarum etiamnum frequens est in Æthiopia, sive Abyssin, quae Ægypto adjacet. Illud enim clima locustarum esiferax.

Ita ergo locusta domos, lectos, cibos ornniaque Ægyptiorum invadabant cl foedabant ; in viis quoquo conculcata, cl in saniem converses horrorem et fælorem excitabant.

Tropologice, octava haec locustarum plaga si- Mistó, gnicat culpam et poenam eorum, qui violant octavum praeceptum : « Non dices falsum testimonium. » Lingua enim mendax et detractoria dente toro- locusta est nocentior, tum aliis, tum sibi, uti in gehenna patebit. Unde Apec. ix, 7, mendaces haeretici comparantur locustis. Ita Augustinus, Prosperus, Rupertus et alii.

Rursum S. Gregorius, lib. XXXI Moral, cap. xx (ubi nulla habet de locustis), per locustas intelligit linguas adulantium, quorum oinnem virorem virtutum sua adulatione corrumpunt, dum ad appetendas laudes transitorias cor operantis inclinant.

7. USQUEQUO PATIEMUR HOC SCANDALUM? — Ile-Veri.I. braice, Quamdiu erit hoc nobis in scandalum (i), quia scilicet detinendo Hebraeos in durissima mala continuo impingimus.

Nonne vides quod perierit Ægyptus? — Hebraea hic dupliciter vertit Valabius : Trimó, et planissime sic, visne prius experiri Ægi/ptum esse perditam? q. d. Nunquam dimittes populum hunc, quin lota Ægyptus perierit; aut, dimitte populum istum, alioqui actum est do tota Ægypto. Secundo, sic, nondum scis quod periit Ægyptus? aut, ut Chaldaeus, adhuc non scis quod perierit Ægyptus? Hebraeum enim ano terem, non tantum antequam, sed etiam adhuc non significat, ul

(3) Rectius, Aie. scii. Moses, in offendiculum.

palet cap. ix, vers. 30 : de quo enim dicitur « an-
tequam , » illud adhuc non est.

c.it. 8. Quinam itur i sunt? — (J. d. Non est opus om-
nes ire; pauci enim ad sacrificium sufficiant :
saltem ad id feminis et pueris non est opus; cos
ergo mihi obsides relinqui volo, ut certus sim
vos non fugituros, sed redituros in Ægyptum.
Vides hic Pharaonem ex patie se einolliisse,
quando dimidia quasi pactione cum Mose deci-
dii; poterai ergo etiam omnino se emollire, uti
el obdurare. Plagæ enim hæ a Deo immissa», non
tantum ad dimidium, sed ad totum eum emol-
liendum satis erant efficaces.

fri ». 9. Est enim sollemnitas , — quam omnes om-
nino ilebræos celebrare par est, ideoque omnes
oves et armenta nobiscum ducere debemus : ne-
scimus enim quæ, et quot Deo nostro sacrificare
oporteat, quæve et qualia Deus delecturus et pos-
tulaturus sit. Verum dicebat Moses : evocabantur
enim a Deo Hebræi ad agendam celebritatem in
monte Sina, ubi multas immolarunt victimas in
confirmatione legis, dedicatione tabernaculi, et
sacerdotum consecratione, ut patet cap. xxiv et
XXIX; multa tamen hic sublicet Moses, quæ silere
erat prudenti®.

v.ti.10. io. Sic Dominus sit vobiscum. — Est mycteris-
Mijrij- mus ij c;t sermo cum naso et sanna, sive si-
„JÜ. mulalus risus, sed tamen non latens, puta sub-
sannatio cum suspen-ione nasi; jam sensus est :
Sic Deus vos adjuvet, sicut ego dimittam vos, q. d.
Nullo modo vos adjuvabit, vel adjuvare poterit
Deus vester : uti nullo modo vos dimissurus sum
cum parvulis et pecoribus vestris.

Cui dubium est quin pessime cogitetis? — Vide-
mini enim machinari seditionem et rebellionem,
ul fida sacrificii specio, populum Hebræum mihi
subditum a me abducatis, cumque contra me
concitetis.

v»a n. II. Hoc enim petistis. — Ille Pharaon mentitur,
sed regia licentia, cui nemo contradicere ausit.

Statimque ejecti sunt. — Intellegitur per he-
braismum historicum, quod et Moses iterum
Pharaoni roganti, ut soli viri irent ad sacrifi-
cium, idipsutn negaril, voluerilque omnes etiam
parvulos missos fieri, atque inde exacerbatum re-
gem jussisse eos expelli.

Discant hio confessarli, consilarii aliquo mo-
nitores principum, gratiam principum non aucu-
pari, sed pararo se ad opprobria, exilia, alquo
cum Mose ex aulis expelli, ut fideles sint Deo et
Justitias.

Rursum vide hic miram patientiam et longa-
nimitatem Dei et Mosis, dum loties et tanto tem-
pore, leniter et patienter ferunt dura, perfida et
minacia responsa Pharaonis tyranni, cumquo
nunc per preces, nunc per minas, nunc per pla-
gas ad ii quitatem flectere conantur. Sane Moses
liic angelus fuit potius, quam homo. Legimus in
Vitis Patrum, lib. VII, cap. xix, de Joanne The-
beo, discipulo Abbatis Ammonis. ouod soni huic

infirmanti duodecim annis studiose servierit : se-
nex autem nunquam ei blandum aut placidum
verbum locutus sit. «Senex ergo moriturus co-
ram aliis senibus tenuit manus ejus, et dixit ei
tertio : Salveris, salveris, salveris. Et tradidit il-
lum senibus, dicens : Ille non homo est, sed an-
gelus, qui tot annis mihi infirmanti serviens, nec
bonum sermonem audiens, fecit tamen obse-
quium cum magna patientia. » Si serviens palier.- a-i-h »
ter uni ægro et moroso seni et angelus, quid eni i'»
Moses, qui Pharaoni, et moro'o et duro ac mi-
naci, toties tam leniter et blande obsecutus est, «i»
deprecando, et auferendo plagas ei a Deo immis-
sas? qui lres millones Hebræorum, hominum
durorum, rebellium et intractabilium, per 40 an-
nos solus sustinuit, pavit, rexit, duxit, protexit?
sane ipse et angelus, et Deus fuil, tam Pharao-
nis, quam Hebræorum, ut dixi cap. vu, vers. 1.

Patientia ergo juncta elementis hominem effi-
cit sapientem, excelsum, angelicum, divinum.
Viderunt id quoque per umbram Gentiles. Ita cie»»»-
Plato in dialogo cui nomen *Crito*, Socratem dis- 10
serentem inducit : « Nullo modo injuriandum
est, neque ulciscendum, quideumque ipse pas-
sus fuerit. » Et Plutarchus, lib. *De Utilitate ab*
inimicis capienda : a Oblata, inquit, occasione ul-
ciscendi inimicum, eum missum facere, aequani-
mitatis est : qui vero et miseratur inimicum afflic-
tum, et opem fert indigenti, hunc omnes amant
et laudant, ob animi humanitatem et bonitatem. »
Hinc Diogenes rogatus: Quomodo ulciscar inimi-
cum? respondit paucis, sed apposite : « Probus
esto. »

Quid, quod laudare etiam inimicum majorem
sa'pe conciliat laudanti laudem, quam laudato?
Tullium de Cæsare dixisse affirmant : « Cæsar cum
statuas Pompeii everti vetuit, suas stabilivit. »

Graves auctores referunt S. Elisabetham, Hun-
gariæ regis filiam, aliquando orasse Deum, ut
quoslibet qui eam injuria aliqua affecissent, affi-
ceret ipse peculiari aliquo beneficio, ita ut inju-
ri® beneficium responderet, tuneque de coelo si-
gnificatum illi esse, nunquam se suis precibus
adeo Deo placuisse, atque tunc : in ejus vero tam
propensa* in inimicos dilectionis compensatio-
nem, omnium ei peccatorum condonationem fieri.

12. Et devobet (locusta) omnem herbam quæ re- 11
sidia fuerit grandini. — Grando enim summam
fere tantum herbam percusserat, tenuia vero ger-
mina, sive tum, sive si quæ postea ex hordeo,
lino, tritico et farro enata, locustæ servata sunt :
quæ eo major Ægypto fuil plaga, quo illa ferti-
lior mundi pars, adeoque orbis horreum olim
habita fuit.

13. Vinum urentem. — Hebraice renfuni Orini- Vers. i.«
talem, qui calidus est et urens : hic enim contra-
rius est Occidentali, scilicet Favonio, frigidus et
húmido, qui locustas has ex Ægypto ejecit iu
mare Rubrum. Ha Abtilensis. Verum Septuaginta AuUr
et Philo Austrum vertunt ; hic enim calidus et hu- g»""*|

nui »i luidus, imperfectis animalibus, uti sunt rame, geivcuitu. ncranç;3 est aptissimus, atque locustas Austro,

non Borea; calore, non frigore enasci docet S. Hieronymus in *Joci*. n. Sed dico Austrum, licet a Meridie flantem, Orientalem vocari. Solemus enim mundum in duas tantum plagas aliquando, videlicet Orientem et Occidentem, dividere, sicut et Cosmographi faciunt, quando gradus longitudinis penes illas tantum assignant : qua ratione Meridies et Auster Orienti, Septentrio et Aquilo Occidenti annumeratur. Posset, *secundo*, dici hunc ventum Euronotum, id est, partira Orientalem, partim Australem fuisse. En quomodo omnis creatura contra insensatos insurgit, obcdilque vindici creatori suo.

Tota die illa et nocte, — ut calore suo fotuque locustas produceret, et productas in Ægyptum perflaret. Ubi duplex rursum fuit prodigium, vel miraculum. *Primum*, quod subito Deus tantum tamque calidum ventum produxerit, qui lotam perflaret Ægyptum. *Secundum*, quod singulari suo concursu cum eo innumerabilem locustarum multitudinem produxerit et afflarit. Unde sequitur : « Et mane facto, ventus urens levavit locustas; » mane enim ad hoc aptius est tempus; quando quæ inter locustas alatae sunt, et nocturno frigore torpuerunt, matutino calore excitatae, factæque vivide et vigoroſe, avolare solent etiam naturali instinctu.

ver» i«. 14. Quales ante illud tempus non fuerant, nec postea FUTURJi sunt. — Dixit hoc Moses spiritu non historico, sed prophetico.

Dices : Post Moscn , *Joelis* cap. i, vers. 2 et 4, dicitur : Residuum crucæ comedit locusta, residuum locustæ comedit bruchus, et bruchi rubigo : addilque Joci nunquam visum fuisse simile exemplum.

Locusts fj'niLt Respondeo, Joclem metaphorice per hæc quæ (Uor sciiçct erucas, locustas, bruchum et æruginem significare exercitum Ghaldæorum, qui quater Jerusalem vastarunt: *primo*, dum Joakim regem, cum quo captus est Daniel, ceperunt; *secundo*, cum ejus filium Joachim abduxerunt; *tertio*, cum Sedcciam captivarunt; *quarto*, cum templum in cineres redegit Nabuzardan : quæ vastatio proinde recte rubigini comparatur, ita S. Hieronymus, quem passim Catholici omnes, præter Theodorctum et Lyranum sequuntur. Ita enim sc explicat Joci, vers. G, cum ait : « Gens enim ascendit foriis et innumerabilis. » Vide ibidem Ribcram (t).

Ven. I • 15. OPERUERINTQUE UNIVERSAM SUPERFICIEM TERRJE, — cultæ scilicet, et vestitæ germine; quid enim pascerent locusta», quidve vastarent in terra arenosa et glabra? Hebraice est, *obtenebrata est*

(t) Dici etiam potest esso bic et *Joel*, n, 2, hyperboham et proverbialem locutionem, qua significatur nullam fuisse memoriam tam noxiarum locustarum. Eodem modo videtur intelligendum II *Reg.* cap. xviii, et cap. xxm, vers. 25.

terra, id est, ocúltala est, ita ut non videretur (2).

Quidquid pomorum in ardoribus fuit. — Pomum vocant Hebræi fructum oinnein, lam qui tenero, quam qui duro est cortice : potuisse enim tum esse fructus, licet necdum forte plane maturos, in Ægypto regione ita calida, non mirum est; agebatur enim jam tum marlius : nam in frigido hoc climate maius sæpe cos nobis exhibet. Possumus, *secundo*, poma hic accipi metonymico pro gemmis, sive baccis in poma protuberantibus. Sic enim vulgo florente arbore dicere solemus : In hac arbore poma (id est geinmæ) sunt plurima, florem pro fructus spe æslimantes.

17. Ur auferat a me. — Hebraico additur *tantum*, q. d. Tantum hac vice parcat Deus, amplius non offendam.

Mortem, — plagam hanc, videlicet locustam, quæ plantis omnibus mortem affert, ac consequenter hominibus omnibus mortem afferet : hi enim fame morientur, si seges omnis quæ in germine est, lædatur.

19. Ventum ab Occidente. — Hebraice, *ventum* Vers.n. *maris* : quia enim mare Mediterraneum estad Occidentem terræ Sanctæ, ut et Ægypti, hinc Hebræi per mare significant Occidentem.

Et arreptam locustam projecit in mare Rubrum. MutU — Quærcs, unde dicalur mare Rubrum, et an vere sil rubrum? Primo, Strabo et Uranius, quem citat Stephanus, lib. *De Urbibus*, vult mare hoc rubrum dici et effici ex repercussu solis, quod scilicet vicinorum montium ruborem, quem radiorum solis objectu reciprocatur undæ excipiunt, representare videatur. *Secundo*, alii volunt talem Sebal, illius aquæ et maris esse naturam, ut rubrum sit. *Tertio*, Ctesias Gnidius putat hoc mare rubrum Tertio, effici ex fonte quodam, qui aquam rubicundam et minio plenam in illud mare emittat. Unde et Solinus, cap. xxxvi : Varro, inquit, in littore maris Rubri ait esse fontem, ex quo si oves bibant, mutant colorem, ut ex albis fulvæ liant et subnigræ. *Quarto*, mare hoc, inquit Plinius, lib. VI, Quru. cap. xxm, greco dicitur Erythræum, id est rubrum, a rege Erythra Persei filio, cujus sepulcrum in Tirina insula maris Rubri ostendi ferunt. Idem sentit Pererius in fine capitis xiv. Ita et Q. Curtius, Philostratus, lib. III *Vitee Apollonii*, qui mare ipsum ait in se non rubrum, sed aeruleum esse; quin et Arrianus, lib. VIII *Gestorum Alexandri* : Rubrum, ait, hoc mare dicitur a Rubro, primo ibidem rege.

Verum dico hoc mare non esse in se rubrum, ornivi sed rubrum dici ab arena rubra, qute est in Tenu, fundo hujus maris. Id ita esse docuit *experientia* : nam nauta! ex eo aquam haurientes hoc sacculo, non rubram, sed pellucidam viderunt; et plane intellexerunt rubrum colorem in hisco aquis representari ex arenis rubeis, seu coralliis

Lude ejur.

(2) Alii : Locustae mediae inter solem et terram eam obscurabant.

(corallium enim in hoc sinu gigni docet Plinius, lib. XXXII, cap. n) quibus maris illius fundus scatet. Ha ex Joanne Barrio Conimbricenscs, tract. 8 in *Meteora*, cap. n, et Andreas Masius in *Josué* cap. n, ct alii.

Nota : Hebraico hoc marc dicitur epo *suplí*, id est termini, quia Ægyplum ab Arabia, et terra Sancta disternat. *Secundo*, alii *suph* vertunt turbinosum, alii algosum ct junceum : est enim caricum ct juncorum ferax. Ita Vatablus, cl S. Hieronymus , epist. 127 ad *Fabiolain*.

Projecit. — Hebraico *defixit*, id est acervatim lejecit ct mersit.

21. Sint texebile supf.ii terram Ægypti tam DE.XSJ!, UT PALPARI QUEANT. — Loquitur VUlgafi hominum more Scriptura. Ha enim in tenebris palpitantes incedimus, ac si tenebrosus aer crassissimus appareret, palpariquo posset. Addunt Abulensis, Burgensis ct Pererius, has tenebras vere fuisse palpabiles, quia ipsæ erant nebula crassissima. *Secundo*, alii vertunt, *sint tenebras, ut noctis tenebras auferant*, id est, obruant ct obscurent. *Tertio*, Chaldæus verlit, *sint tenebra, etiam postquam recessit caligo noctis*. Hebraicum enim VHS' *tamos* potest deduci a ÛTJ *mos*, id est recedere, remove; sed Noster cl Septuaginta deducunt a ©»D *masas*, id est palpate.

Est luce nona plaga, scilicet tenebrarum, caque congrua. *Primo*, quia Ægyptii llcbræos filios lucis arctando ergastulis, ad opera dura concluderant. Tenebris ergo et carcere juste puniuntur, quia alios injusto eodem concluderant. *Secundo*, eis immissa fuit plaga tenebrarum, ut agnoscerent so luco hac indignos esse, et ut prresentisccrent in hac quasi imagine tenebras infernales. Ulramquo hanc causam dat Sapiens loto capite xvn, maximo vers, ult., ct cap. xvm, vers. I. Ita et S. Bernardus, semi. 72 in *Cantica*.

Quærcs, quæ fuerit causa harum tenebrarum? Respondet Philo fuisse eclipsin. Sed hæc. solem, non autem stellas obscurat ; hrecque non triduum, sed horam tantum perdurat. *Secundo*, Jansenius in cap. xvn *Sapientiae*, innuit tenebras illas non esse factas in aere, sed in oculis tantum Ægyptiorum : hos enim, æque ut Sodomitas, percussos esso calcitato, sive ; sed repugnat Scriptura, quæ tenebras has ait fuisse palpabiles, cum lux esset llebrreis. *Tertio*, verisimilius Cajolanus putat causam harum tenebrarum fuisse subtractionem radiorum solis, aliorumque siderum, ita ut versus Ægyptios ubivis locorum manentes, radios suos non emitterent, sed tantum versus llebræos.

Quarto ct optimo, Philo, Burgensis, Abulensis Ct pererius censent causam tenebrarum fuisse numi hit bes et nebulas densissimas, conslipalioncmque Mbah, acris tantam, ut nullo lumine, no radiis quidem solis esset penetrabilis. Hoc enim est quod dicitur *Sap. xvi!* : a Nec siderum limpid i' flammæ illuminare poterant noctem illam horrendam. »

Nota: Hælcncbr® coeperunt, non decimo, ut vult Torniellus, sed undecimo die mensis primi ; durarunt cnirn triduum, scilicet usque ad 14 diem, quo Moses evocatus a Pharaone, ei praedixit cladem primogenitorum proxima nocte futuram, ut patebiteap. xi, vera.4. Decimo ergo die Hebræi compararunt agnum paschalem, ut jussit Deus cap. xn, 3. Sequenti vero die, puta undecimo, inflicta est plaga tenebrarum Ægyptiis : cessavit ca die decimo tertio. Postero die 11, Moses minatus est Pharaonii eredem primogenitorum, camque proxima nocte diei 13 (puta in paschale), inflixit Dens.

22. Ttxi.cnþ. noRiiujiLES. — Hebraice, *tenebra v«n »»*. *caliginis*, id est maxime caliginosa et densissima, ideoque horribiles. Nam, *primo*, erant tanta, ut essent palpabiles; *secundo*, durarunt lres dies et noctes; *tertio*, fuerunt in universa terra Ægypti; *quarto*, in eis non viderunt sese invicem Ægyptii, nec moverunt se lecto vel loco suo, quasi essent in vinculis m carcere constricti, ut ait Sapiens cap. xvi!, 1G: cum interim reliqui homines toto orbe, quin et Hebræi in Ægypto, clarissima luce fruerentur; *quinto*, non audebant prre pavore Ægyptii loqui, comedere aut e cubili surgere, sed per silentium fame cruciabantur, nulli vacantessensui, nisi ut præsens malum sentirent, ait Philo; *sexto*, audiebant Ægyptii horribiles sonitus, et videbant per flammass intermicantes spectra et monstra terrifica, quæ illos tantum non exanimabant. a Apparebat enim illis subitaneus ignis timore plenus ; et timore percussi illius, quæ non videbatur faciei, æstimabant deteriora esse, que videbatur, » ut dicitur *Sapient. xvn*, vers. 6; *septimo*, ex conscientia male sibiconscia remorsu omnia pavebant ct horrebant, ait Sapiens, sive sonum avium , sive mugitum bestiarum, sive strepitum arborum, sive fragorem aquarum, lapidum aut montium audirent, putabant omnia hæc in necem suam conjurasse : a Nam etsi nihil illos ex monstris perturbabat, transitu animalium, ct serpentium sibilatione commoli tremebundi peribant, » ul dicitur *S<ip. xvn*,9. Vide hic quam pavida, quam anxia sit mala conscientia; nam, ul ait ibidem Sapiens : a Semper praesumit sieva perturbala conscientia, d Et Cicero in *Pisonem* : u Sua, inquit, quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanilate ac mente deturbat. Hro sunt impiorum furile, hæ flammass, h® faces; » et Macrobius lib. I m Somnium Scipionis, cap. X : a Vulturem, inquit, jecur mortale rodentem nihil aliud intelligi voluerunt (sapientes Poeta»), quam tormenta malæ conscientia, obnoxia flagilio viscera interiora rimantis, et ipsa vitalia indefessa admissi sceleris admonitione laniantis, semperquo curas, si requiescere forte tentarmi, excitantis, tanquam fibriscnascentibus inhærendo, nec ulla sibi miseratiouo parcentis lege hac, qua so iudice nemo nocens absolvitur, noe de se suam potest vitare sententiam. » Sententiam intellige, urgentis et condemnantis con-

Odi- sciente; oc/avo, addunt Septuaginta cum tenebris
/a~- fuisse turbinem, procellam et tempestatem.

Vers.93. 23. Nemo vidit fratrem (proximum) suum, nec
MOVIT SE DE LOCO IN QUO ERAT.— llebr., *et non SUT-*
rexit vir de subter se, 7. d. Do sede, vel loco, cui
insidebat. Septuaginta, *et non surrexit ullus ex*
cubili suo : nimirum attoniti tanto prodigio, præ-
scribim in tenebris tam horrendis positi, omnia
formidabant, ut se loco movere non auderent.
Metuebant enim ne, si se moverent, in spectra et
monstra, aut praecipitia incurrerent; nam ex tam
insolitis tenebris putabant lotum mundi ordinem
Ægyptii perverti et dissolvi. Unde *Sap. xvn* cl *xvm*, dicitur
br « ru-* Ægyptios fuisse tunc quasi catena quadam vinc-
rflil7' tos, et in carcere reclusos, idcoque miserabiles
tunc emisisse voces, quæ ab Hebræis audirentur :
viDCh omni enim solis, cœli, ignis, candelæ, omnique
omnino lumine orbatî erant. Unde Philo : Ignis,
ait, quo utimur, vel acre turbato extinguebatur,
vel vincebatur a crassissimis tenebris. Et Sapiens
cap. *xvn* ait : « Et ignis quidem nulla vis poterat
illis lumen præberc. »

ÆrrpM Quare errat Cajetanus, dum ait Ægyptios fuisse
tantum lumine cœlesti, non autem domestico
ûri ignis aut candelæ privatos : hoc enim refellit
ni ine- Scriptura, cum ait has tenebras fuisse palpabiles :
,ucl rursum, neminem vidisse alium, neminem mo-
visse so loco, solos Israelitas fruitos esse luce.
El vero parva alioqui fuisset hæc pœna : nam
multi, qui ad polum vergunt, lumine cœlesti
naturaliter ad mullos menses, imo ad dimidium
annum orbantur, natura cis aliud lumen domes-
ticum ex ligno oleato, quod ardet instar candelæ,
subministrante. Ecquid curo, sive lumino solis,
sive ignis aut candelæ videam, dummodo videam?

Addit Burgensis tantam tunc fuisse nebulam
cl crassiliem aeris, ut non modo aspectum om-
nem lucis auferret, sed et motum progressivum
impediret. Verum hoc videtur incredibile; sic
enim nebula hæc debuisset esse densa, solida, et
resistens inslar lapidis aut ferri.

Ubicumque habitabant filii Israel, lux erat. —
is. liebraico est, *in sedibus suis, q. d.* Non tantum in
vicis, plateis, vel domibus vicinis, sed in eadem
•ratlui. domo, Hebræi in suis cubiculis luce gaudebant,
A'-yp- in qua Ægyptii in Gessen habitantes, suis in locis,
Cimmeriis tenebris involvebantur, Deo radios so-
lares porrigente ad llebræos, non ad Ægyptios;
et crassissimam nebulam offundente Ægyptiis,
non Hebræis. *Sup. cap. xvm*, dicitur llebræos hoc
triduo audivisse quidem voces Ægyptiorum, sed
neminem eorum vidisse.

Tropologico, hæ tenebræ significabant cœcita-
tum mentis Pharaonis el Ægyptiorum, ail Orige-
ne*, qui lot plagas experti Deo lamen credere et
obedire noluerunt. Diabolus enim excæcabat
corda eorum, qui in hac re facit ut aquila. Aquila
enim, ut tradit Plinius, lib. XIX, cap. iv, ut cervum
supplantet el devoret, solet collectum volutatu
pulverem, in oculos cervi cornibus insidens

excutere, ac pennis ora verberaro, donec eum
quasiexcæcatum et furem præcipitel in rupes:
ita facit dæmon, terreno pulvere homines excæ-
cat, itaque quasi furentes in rupos tartari præci-
pitât. *Secundo*, hæ tenebræ significabant idolola-
triam et errores eorum; annon enim tenebræ
sunt adorare vitulum? *Tertio*, significabant obscu-
rissimas et inscrutabiles esse divin® Providentiæ
rationes. Deus enim a posuit tenebras latibulum
suum, » *Psalm. xvn. Quarto*, nona hæc plaga, T«hri
ail S. Augustinus, respondet nono præcepto :
a Non concupisces uxorem proximi lui; » qui enim
eam concupiscit, in magnis versatur tenebris in-
continenti® et immunditiæ. Hinc *quinto*, tenebræ
hæ erant imago tenebrarum inferni, do quibus
S. Bernardus, serm. 16 *in Cant. :* a Paveo gehen-
nam, contremisco a dentibus bestię infernalis,
horreo vermem rodentem, et ignem torrentem,
fumum et vaporem et sulphur, et spiritum pro-
cellarum : horreo tenebras exteriores. Quis dabit
capiti meo aquam et oculis meis fontem lacryma-
rum, ut præveniam fletibus fletum, et stridorem
dentium? » Quis hic non paveat? Si pavet, cur
non cavet? u Tempus breve est, inquit Paulus,
prælerit figura hujus mundi. » Ergo ita vive in
mundo, ac si non esset mundus : mox enim præ-
teribit et evanescet. E converso, ita vive, ut in
æternum vivas, ut æternas pœnas morlemqiie
evadas. In gehenna enim « miseris mors sine
morte, finis sine fine : quia ibi mors vivit, et finis
semper incipit, » inquit S. Gregorius, lib. IX *Moral.*
cap. XLvni.

24. Vocavitque Pharaon Moysen, — triduo tene- Ve» li-
brarum expleto; nam eo durante nullus ausus
fuit se loco movere, quod et ex verbis Pharaonis
patet : neque enim, uli solet, plaga liberari rogat,
nipote quæ jam cessasset; sed timens diriora:
u Ite, inquit, sacrificale n Deo. Ita Lyranus, Abu-
lensis, Percrus.

Oves tantum vestræ et armenta remaneant, —
pignoris vice, ne fugiatis et non redeatis.

25. Hostias quoque dabis. — Das ut abeamus, VerU».
sed oportet des et hostias, scilicet oves et pecora
nostra ad immolandum, et hoc sequentia indi-
cant : sequitur enim : « Cuncti greges pergent
nobiscum. »

27. Induravit autem Dominus cor Pharaonis, — vm.n.
tum amovendo plagam tenebrarum; tum petendo
per Moysen non tantum llebræos, sed et omnia
eorum pecora dimitti; tum non dando ei gra-
tiam mollientem, quam toties demeritus erat
Pharaon. Unde hoc capite post tot plagas maxime
hac phrasi utitur Scriptura, scilicet, quod Deus
Pharaonem induravit, ut significet induratiouem
ejus fuisse poenam peccali.

29. Non videbo ultra faciem tuam, —sponto te Ve».i*
non accedam, non urgebo, sed tu potius me vi-
dere desiderabis, quando in proxima et ultima
plaga primogenitorum nos exire compelles, cap.
xii, vers. 31.

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicat, et describit ultimam plagam Ægypti, scilicet stragem primogenitarum, antequam Ilcbræi, vert. 2, inoruntur a Domino ut spolient Ægyptum : spoliatio tamen hac non ante (ut volunt aliqui), sed post stragem primogenitorum peracta est, ut patet cap. xn, vers. 35, et hoc cap. vers. 1 et 2.

1. El dixit Dominus ad Mosen : Adhuc una plaga tangam Pharaonem et Ægyptum, et post hæc dimittet vos, et exire compellet. 2. Dices ergo omni plebi, ut postulet vir ab amico suo, et mulier a vicina sua vasa argentea et aurea. 3. Dabit autem Dominus gratiam populo suo coram Ægyptiis. Fuitque Moyses vir magnus valde in terra Ægypti coram servis Pharaonis et omni populo. 4. Et ait : Ilæc dicit Dominus : Media nocte egrediar in Ægyptum, 5. et morietur omne primogenitum in terra Ægyptiorum : a primogenito Pharaonis qui sedet in solio ejus, usque ad primogenitum ancillæ, quæ est ad molam, et omnia primogenita jumentorum. 6. Eritque clamor magnus in universa terra Ægypti, qualis nunc ante fuit, nunc postea futurus est. 7. Apud omnes autem filios Israel non mutiet canis ab homine usque ad pecus, ut sciatis quanto miraculo dividat Dominus Ægyptios et Israel. 8. Descendentque omnes servi tui isti ad me, et adorabunt me, dicentes : Egredere tu, et omnis populus qui subjectus est tibi : post hæc egrediemur. 9. Et exivit a Pharaone iratus nimis. Dixit autem Dominus ad Moysen : Non audiet vos Pharaon, ut multa signa fiant in terra Ægypti. 10. Moyses autem et Aaron fecerunt omnia ostenta quæ scripta sunt, coram Pharaone. El induravit Dominus cor Pharaonis, nunc dimisit filios Israel de terra sua.

1. Et dixit Dominus. — Dixit hæc Dominus Mosi, cum Moses adhuc consisteret coram Pharaone cap. præcd. in fine: nam Moses, hanc ultimam plagam primogenitorum, ex Dei revelatione hic acceptam, ipsi Pharaoni prædixit et denuntiavit : deinde iratus ab eo exiit, ut patet hic vers. 9. Constat autem ex fine capitis præcd. Mosen nunquam amplius Pharaonem adiisse. Hinc patet Deum non corporali, sed imaginaria, vel potius intellectuali locutione hæc Mosi dixisse, cum eoque toties ante simili modo loculum esse, uti dixi cap. vi initio; neque enim dignum aut decens erat, ut Deus Mosi coram Pharaone corporali specie se videndum exhiberet.

Dimittet vos. — Ilcbr. additur **n**So *cala*, id est consummate, sive omnino, *q. d.* Nullam rem jam excipiet, uti hactenus fecit, sed oves et omnia vestra vobiscum plene dimittet.

2. Postulet, — cum scilicet post plagam primogenitorum, Pharaon vos Ægypto ad sacrificium exire compellet; « postulet » autem non dono, sed mutuo, quasi mutuaturus, verum nunquam redditurus, sed mutuum ex donatione mea retenturus : hoc enim mutuum ego vobis dono et con-dono.

Ab amico suo, — a proximo, vicino, aut socio

suo; hoc enim est Hebraeum **JH** *rea* : hinc patet non solos Ilcbræos, sed et Ægyptios habitasse in Gessen. Unde et cap. xn, jubentur Ilcbræi sanguine agni tingere domos suas, ut eas angelus vastans discernat ab Ægyptiis. Petierunt ergo Ilcbræi hæc vasa a suis vicinis, ab amicis, ab heris : multi enim ex eis erant servi et servæ Ægyptiorum.

Vasa argentea et aurea, — quasi iis indigeatis ad sacrificium, quod molimini, in iisque sanguinem hostiarum, similam, sal, ignem, thus, aliaque quæ ad sacrificium perlinent, sitis excepturi. Addunt Septuaginta ex cap. xn, vers. 35, «et vestes,» quasi iis ornandi sitis in tanta solemnitate et sacrificio.

3. Dabit gratiam, — ut Ilcbræi hæc vasa et vestes petentes ab Ægyptiis, iis placeant, videanturque rem æquain, congruam, quæque ois concedi debeat, petere : corda enim hominum in manu Dei sunt, ut hostes qui ante oppresserant, jam non tantum repente cicures et comes, sed et liberales reddat.

Fuitque Moyses vir magnus, — *q. d.* Ideo eum tam libere loquentem et minantem tangere aut Ledere non est ausus Pharaon; rursum, ideo facilius Ægyptii vasa sua commodarunt Ilcbræis.

venu. 4. Er ait, — Moses inspiratus a Deo dixit Pharaoni. Redit ad id quod factum est in fine cap. x, ut dixi vers. 1.

Media noctu, — proxima nocte, quæ scilicet secuta est decimam quartam diem mensis primi Nisan. Illa enim decima quarta die ad vesperam celebrarunt pascha, in quo cæsis noctu primogenitis, Ilcbræi liberi Ægypto egressi sunt. Dixit ergo hæc Moses decima quarta die Nisan mane, antequam egrederetur ex aula Pharaonis : Mone-mur hic, ait Rupertus, non dormire, sed sobrii esse, et vigilare; quia pari modo ex improviso, cum minime putamus, veniet Dominus ad iudicium. Nam, ut dicitur *ilalth.* xxv : « Media nocte clamor factus est : Ecco sponsus venit, exite obviam ei. » Proinde per os David Ecclesia dicit : « Media nocte surgebam ad confitendum tibi. »

Media Quinimo vere Jesum Christum venturum nocte ad iudicium, ut perdat Ægyptios, id est reprobos, V, nici ex hac figura, et ex Afa/ I/ i. cap. xxv, vers. G, docent * i j tidi- S. Chrysostomus, Theophylactus, Hieronymus ibi- dem, qui addit hanc esse Apostolicam traditionem. Alii tamen Christum putant venturum mane. Sed de hac re alibi dicendum est.

Egre diar in Ægyptum, — non locum mutans, sed actionem : quos enim hactenus in vivis servavi, perdam et occidam; qui ergo ut ultor ab Ægypto abfui, jam ut victor ingrediar, cosque visitabo vindicia mea. Licet enim inter cos plerique parvuli innocentes sint, nocentium tamen sunt filii, ideoque quasi pars aliqua sunt patrum noxiorum et rebellium, quos filiorum morte plectere decrevi. Deus enim est sontium et insontium, vilæ et mortis dominus, ut insontibus non injuste vitam adimat, ut dominus; sontibus vero justissime etiam eripiat, ut vindex malorum.

Ver». s. fi. Et morietur omne primogenitum a primogenito PHARAONIS, QUI SEDET IN SOLIO EJUS, — qui simul cum patre regnat, vel post patrem in solio sessurus et regnaturus est.

Usque ad primogenitum ancillæ b quæ est ad mortuam, — quæ molas, puta trusatiles, versat in pistrino, quasi dicat : Clades hæc in omnes, et a nobilissimo usque ad vilissimum pervadet. Juste cæde primogenitorum puniuntur, qui Ilcbræos primogenitum Dei populum oppresserant, et proles eorum masculas interemerant, ait Theodoretus.

nrt 0 6. Eritque clamor magnus. — Generalis enim hæc plaga omnes tetigit : nam, cum postea mersus est Pharaos cum suis, plaga illa non omnes tangebatur domos, sed tantum militum Pharaonis : neque valde Pharaonem sublatum doluerunt Ægyptii, utpote cujus culpa tantas incurrerant clades et calamitates.

7. Apud omnes autem filios Israel non mutiet CANIS AB UOMINE USQUE AD PECUS. — Est pro VCT-bium Ilcbræum, q. d. Nemo hominum, nullum pecus mutiet aut mugiet, ne canis quidem, qui minimo strepitu allatrat; sed apud omnes erit summa pax.

Verum quia r» *ab homine* in Ilcbræo habet articulum dativi, et quia non recto canis numeratur inter homines, hinc *secundo*, et genuine cum Chaldæo et Vatablo sic explices : Neque hominibus, neque jumentis filiorum Israel allatrabit ullus canis, quia apud cos nulla erit plaga mortis, ac consequenter nullus luctus et piandus, in quo præ aliis bestiis ejularo et latrare solent canes; sed summa erit apud eos quies.

8. Descendentque servi tui, — imo et tu, ovm. i. Pharaos, quod tamen tuo deferens honori subiteo, ut patet cap. xii, vers. 31 (1).

Decima hæc fuit plaga, nimirum cædes primo- Deei» genitorum, tam hominum, quam jumentorum omnium, inflicta cap. seq. vers. 29, fuitque acerbissima. *Primo*, quia primogeniti summe cari et o»!- pretiosi sunt parentibus, præscribim quia inter hos primogenitos multi erant unigeniti, unicique pa- w«bi renltim hærcdes. *Secundo*, quia singulæ familiæ »»»» hae plaga afflictos luxerunt. *Terito*, quia el Pharaos hac plaga primogenitum suum perdidit. *Quarto*, quia media nocte hæc cædes contigit; unde hæc plaga permovit Pharaonem, ut absolute Ilcbræos dimitteret, qui eadem ipsa nocte sua convasantes egressi sunt. *Quinto*, simul cum hac plaga Apis, aliique dii Ægyptiorum eversi sunt, ut patet cap. xii, vers. 12.

Quæres, an hæc cædes facta sit per angelum ho- An pri- num, an per malum. Per malum cam factam esse putant Lyranus et Abulensis. Probant ex cap. xii, vers. 23, ubi dicitur : « Non sinet (Dominus) percussorem ingredi domos vestras et lædcre : » hic ³o? ergo percussor fuit malus : voluit enim lædcre 6U;r. Ilcbræos, qui erant populus Dei (quod angelus un- bonus non fecisset); sed Deus id non permisit.

Verum Pererius, et alii probabilius censent eam Affrmit factam esse per angelum bonum : per hunc enim r' ren reliquæ plagæ inflicte sunt, uti dixi cap. vii, sub finem Quæst. IV. Ad argumentum respondeo : pro non *sinet*, hebraico est *non dabit*, q. d. Deus hæc omnia ordinans et præscribens angelo, jubebit illi, ut Ægyptios feriat, vestras autem domos, o Ilcbræi, pertranscat : itaque non dabit illi potestatem vos lædendi; unde non sequitur angelum hunc voluisse lædcre Ilcbræos, sed lanium eum non accepisse a Deo ordinationem illos lædendi. Ila Cajelanus. Adde, inter Ilcbræos fuisse aliquos impune et improbæ vitæ, quos angelus juste ferire potuisset et voluisset, si Deus permisisset.

Nota non unum, sed plures fuisse angelos, qui banc cædem peregerunt, ut patet *Psal.* lxxvii, vers. 49. Hæc enim cædes eodem instanti facta est undique in singulis urbibus et pagis per lotam Ægyptum : idem autem angelus non poterat eodem instanti esse in tot locis, ibique tantam stragem tam discrete operari : secus fuit in exercitu

(t) Negant alii, et quod infra xii, 31 narratur, illa intelligent, ut non Pharaos ipse Mosen adlisset (cf. x, 29), sed servos suos ad cum miserit, id quod h. l. Moses futurum prænuntiat.

Sennacherib, in quo, utpote conjuncto, unus angelus, una nocte occidit 185 millia, IV Regum, cap. Xis. Unde Pererius probabiliter putat, in qualibet civitate fuisse unum angelum, qui occiderit primogenita Ægyptiorum.

Oulr4jn
lx ro-
erfillar
primo
inaili?
Quæres *secundo*, qui intelligantur hic primogeniti? Respondeo : omnes illi, qui primo nati erant ex suis parentibus, sive haberent filios, sive non, et sive viverent eorum parentes, sive non; quare omnes patresfamilias qui erant primogeniti, hic cæsi sunt, rursum eorum parentes, quin et filii, si erant primogeniti. Unde, quia Pharaon hic non fuit cæsus, hinc liquet, eum non fuisse primogenitum, sed primogenito mortuo, vel preterito in regnum successisse. Addit Abulensis primogenitos hic intelligi tam feminas quam mares, idque sive primogeniti essent respectu utriusque parentis, sive unius tantum. Quo posito, fieri poterat, ut in una domo plures essent primogeniti, verbi gratia, ut paterfamilias esset primogenitus parentibus suis, et uxor primogenita esset suis, et ulriusque filius primogenitus; et, si pater ille plures haberet uxores, atque ex singulis liberos, respectu cujuslibet uxoris erat unus primogenitus, ita ut in una familia quinque, et plures subinde essent primogeniti, quos omnes in hac plaga cæsos esse censet Abulensis, atque ita facile fieri potuit id quod in Scriptura cap. xu, vers. 30 : « Neque enim erat domus in qua non jaceret mortuus. » Deus tamen pro his primogenitis liberorum hic servatis, solos eorum mares primogenitos sibi offerri depoposcit, cap. xin, vers. 12.

Audi de hac cæde Sapientem cap. xviii : « Cura quietum, inquit, silentium contineret omnia, et nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens deus tuus, Domino, exiliens de coelo a regalibus sedibus, durus debellator in mediam terminii terram prosilivit, gladius acutus insimulatum imperium tuum portans, et stans replevit omnia morte, et usque ad coelum attingebat stans in terra. » Hinc videtur quod angelus non peste, sed gladio occiderit hæc primogenita. Verum « gladius » in Scriptura omne instrumentum, omnia arma, omne genus mortis significat, ut alibi dixi: nec angelus indiget gladio; facillime erim frangendo cor, aut collidendo partes vitales, aut suffocando, aliisque similibus modis se solo populo homines occidere, perinde ut nos pulices digito comprimimus et occidimus.

Tropologice S. Augustinus, in lib. De Contentione, libro primo, capitulo primo, ait, contra decimum præceptum : « Non concupisces, » per fraudes, rapinas aliasque injustitias, hi puniuntur morte primogenitorum, quia non relinquuntur hæredes bonorum male pariorum, ac non raro eorum filii et heredes, etiam primogeniti, emoriuntur; nam male parta male dilabuntur, et « de male quæsitis non gaudet tertius hæres. »

Secundo, primogenita Ægyptiorum sunt diaboli et angeli ejus, quos Christus adventu suo perdidit. Rursum sunt hæresiarchæ et inventores falsarum religionum, quas Christi veritas cum suis extinguit auctoribus. Ita Origenes, S. Augustinus, sermone 87 De Tempore.

Tertio, Pererius : Ægyptii, inquit, sunt hostes fidelium, puta diabolus et mundus. Diaboli primogenita sunt peccatum, maxime originale, ait Rupertus, et mors. Primus enim parens peccati fuit Lucifer et serpens in paradiso, ejusque invidia mors introivit in orbem terrarum. Hæc occidit Christus, cum mortem nostram moriendo destruxit, et vitam resurgendo reparavit. Mundi primogenita sunt concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, et superbia vilæ : hæc occidit Christi gratia per munditiam carnis et cordis, paupertatem spiritus, ac humilitatem mentis. Nonne mundi primogenita sunt divitiæ, honores, voluptates, inanis gloria? hæc percussit Christus concubia nocte nascendo. Divitias enim admirabili paupertate presepit, honores inaudita humilitate tenebrarum, voluptates ipsius stabuli asperitate contrivit. Unde jam paupertas divitiarum nomen sibi vindicat; divitiæ, inopia appellantur; ignominia, ludibria et opprobria, quæ Christi causa tolerantur, honores dicuntur; crux, gloria; mors, vita; carcer, libertas nominatur.

9. Et exivit a Pharaone et a filiis suis, — tantæ multitudinis, — tergiversationi, pervicaci et rebellionis Pharaonis.

Dixit autem Dominus ad Moysen. — Est epilogus et summa præcedentium capitulum, g. d. Dixerat autem Dominus ad Moysen, puta ante plagas Ægyptiis immissas cap. xi, vers. 19.

10. Nec dimisit ullos Israel, — hucusque scilicet, usque ad decimam plagam : nam in decima eos dimittet, uti videbimus capite sequenti, vers. 30.

CAPOT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Proscribitur hic ritus immolandi et comedendi agnum paschalem. Secundo, vers. 29, angelus vastans percutit primogenita Ægyptiorum, intactos relinquens Hebraeos. Tertio, vers. 33, Hebræi exeunt Ægypto cum spoliis et opibus Ægyptiorum.

Nota. De agno paschali sex hic pertractat Moses : Primo de qualitate agni, vers. 1. Secundo, de tempore illum immolandi, vers. 6. Tertio, de sanguine ejus illinendo postibus ad evadendum percussorem angelum, vers. 7 et 13. Quarto, vers. 8, de ritu et modo illum comedendi. Quinto, de nomine tam agni, quam festi, quod est phase vel pascha, vers. 11. Sexto, de personis ad edendum agnum idoneis, vers. 43.

1. Dixit quoque Dominus ad Moysen et Aaron in terra Ægypti : 2. Mensis iste, vobis principium mensium ; primus erit in mensibus anni. 3. Loquimini ad universum cælum filiorum Israel, et dicite eis : Decima die mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias et domos suas. 4. Sin autem minor est numerus ut sufficere possit ad vescendum agnum, assumet vicinum suum qui junctus est domui suæ, juxta numerum animarum quæ sufficere possunt ad esum agni. 5. Erit autem agnus absque macula, masculus, anniculus : juxta quem ritum tolletis et hædum. 6. Et servabitis eum usque ad quartam decimam diem mensis hujus; immolabitque eum universa multitudo filiorum Israel ad vesperam. 7. Et sument de sanguine ejus, ac ponent super utrumque postem, et in superliminaribus domorum, in quibus comedent illum. 8. Et edent carnes nocte illa assas igni, et azymos panes cum lactucis agrestibus. 9. Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, sed tantum assum igni : caput cum pedibus ejus et intestinis vorabitis. 10. Nec remanebit quidquam ex eo usque mane. Si quid residuum fuerit, igne comburetis. 11. Sic autem comedetis illum : Renes vestros accingetis, et calceamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, et comedetis festinanter; est enim Phase (id est transitus) Domini. 12. Et transibo per terram Ægypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Ægypti ab homine usque ad pecus ; et in cunctis diis Ægypti faciam judicia, ego Dominus. 13. Erit autem sanguis vobis in signum in ædibus in quibus erilis; et videbo sanguinem, et transibo vos : nec erit in vobis plaga disperdens, quando percussero terram Ægypti. 14. Habebitis autem hunc diem in monumentum, et celebrabitis eam solemnem Domino in generationibus vestris cultu sempiterno. 15. Septem diebus azyma comedetis : in die primo non erit fermentum in domibus vestris ; quicumque comederit fermentatum, peribit anima illa de Israel, a primo die usque ad diem septimum. 16. Dies prima erit sancta atque sollemnis, et dies septima eadem festivitate venerabilis : nihil operis facietis in cis, exceptis his, quæ ad vescendum pertinent. 17. Et observabitis azyma : in eadem enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Ægypti, et custodietis diem istum in generationes vestras ritu perpetuo. 18. Primo mense, quarta decima die mensis ad vesperam, comedetis azyma, usque ad diem vigesimam primam ejusdem mensis ad vesperam. 19. Septem diebus fermentum non invenietur in domibus vestris : qui comederit fermentatum, peribit anima ejus de cœtu Israel, tam de advenis quam de indigenis terræ. 20. Omne fermentatum non comedetis : in cunctis habitaculis vestris edetis azyma. 21. Vocavit autem Moyses omnes seniores filiorum Israel, et dixit ad eos : He, tollentes animal per familias vestras, et immolate Phase. 22. Fasciculumque hyssopi lingite in sanguine qui est in limine, et aspergite ex eo superliminare, et utrumque postem : nullus vestrum

egrediatur ostium domus suæ usque mane. 23. Transibit enim Doimus percutiens Aegyptios : cumque viderit sanguinem in superliminari el in utroque poste, transcendet ostium domus, el non sinet percussorem ingredi domos vestras et lædere. 24. Custodi verbum istud legitimum libi et filiis luis usque inæternum. 25. Cumque introieritis terram, quam Dominus daturus est vobis ut pollicitus est, observabitis caeremonias istas. 26. El cum dixerint vobis lilii vestri : Quæ est ista religio? 27. dicetis eis : Victima transitus Domini est, quando transivit super domos filiorum Israel in Ægypto, percutiens Ægyptios et domos nostras liberans. Incurvalusque populus adoravit. 28. El egressi filii Israel fecerunt sient praeceperat Dominus Moysi el Aaron. 29. Facium est autem in noctis medio, percussit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, a primogenito Pharaonis, qui in solio ejus sedebat, usque ad primogenitum captiva?, quæ erat in carcere, et omne primogenitum jumentorum. 30. Siirrexilqtie Pharaos nocte, et omnes servi ejusculi laque Ægyptus, et ortus est clamor magnus in Ægypto : neque enim erat domus in qua non jaceret mortuus. 31. Vocalisque Pharaos, Moyses el Aaron nocte, ait : Surgite, et egredimini a palatio meo, vos et filii Israel : ite, immolate Domino sicut dicitis. 32. Oves vestras et armenta sumite ut petieratis, et abeuntes benedicite mihi. 33. Urgebantque Ægyptii populum de terra exire velociter, dicentes : Omnes moriemur. 34. Tulit igitur populus conspersam farinam antequam fermentaretur : et ligans in palliis, posuit super humeros suos. 35. Feceruntque lilii Israel sicut præceperat Moyses ; et petierunt ab Ægyptiis vasa argentea et aurea, vestemque plurimam. 36. Dominus autem dedit gratiam populo coram Ægyptiis ut commodarent eis, et spoliaverunt Ægyptios. 37. Profectique sunt filii Israel de Ramessis in Socoth, sexcenta fere millia peditum virorum, absque parvulis. 38. Sedet vulgus promiscuum innumerabile ascendit cum eis, oves et armenta et animantia diversi generis nulla nimis. 39. Coxeruntque farinam, quam dudum de Ægypto conspersam tulerant; el fecerunt subcinericios panes azymos : neque enim poterant fermentari, cogentibus exire Ægyptiis, el nullam facere sinentibus moram ; nec pulmenti quidquam occurrerat præparare. 40. Habitatio autem filiorum Israel qua manserunt in Ægypto, fuit quadringentorum triginta annorum. 41. Quibus expletis, eadem die egressus est omnis exercitus Domini de terra Ægypti. 42. Nox ista est observabilis Domini, quando eduxit eos de terra Ægypti : hanc observare debent omnes filii Israel in generationibus suis. 43. Dixitque Dominus ad Moysen el Aaron : Hæc est religio Phase; omnis alienigena non comedet ex eo. 44. Omnis autem servus emptilius circumcidetur, et sic comedet. 45. Advena et mercenarius non edent ex eo. 46. In una domo comedetur, nec efferetis de carnibus ejus foras, nec os illius confringetis. 47. Omnis coelus filiorum Israel faciet illud. 48. Quod si quis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam, et facere Phase Domini, circumcidetur prius omne masculinum ejus, el tunc rite celebrabit : eritque sicut indigena terræ; si quis autem circumcisis non fuerit, non vescetur ex eo. 49. Eadem lex erit indigena? et colonos qui peregrinatur apud vos. 50. Feceruntque omnes filii Israel sicut præceperat Dominus Moysi et Aaron. 51. El eadem die eduxit Dominus filios Israel de terra Ægypti per turmas suas.

1. Dixitque Dominus : — eodem mense primo, puta Nisan, id est martio, aliquot diebus ante exitum ex Ægypto et ante cædem primogenitorum; hæc enim contigit iti die mensis, hic vero jubentur die decimo mensis ejusdem tollere agnum, 1 i die immolandum. Ergo ante cædem, adeoque ante decimum diem hæc dicta sunt a Deo, et promulgata a Moysi. Quare et ante ultimum Mosis

cum Pharaone colloquium, de quo in fine cap. x, et initio cap. xi, hæc dicta sunt. Est ergo hic hysteron proteron ; voluit enim Moses omnium signorum et plagarum Ægypti historiam simul prius pertexere, ac deinde enarrare egressum flebæorui ex Ægypto, cui præinittit ritum phase sive agni paschalis, qui egressus el liberationis fuit symbolum et tessera.

Vtn. t. 2. Messrs istr, vodis principium messium : pri-
mes er it is messibus anxl — Hic mensis csl Ni-
san, qui martio nostro respondet, vel partim
martio, partim aprili. Josephus cum a Græcis Xan-
ticum, ab Ægyptiis Pharmuti appellari asserit.
Cutan- Utebantur enim mensibus lunaribus Hebræi,
iifbrii Pu*a) <IUOS luna suo cursu describit; hic autem
cursus lunæ non est peragrationis Zodiaci : hunc
im h- enim peragrat luna 27 diebus, nec illuminatio-
nis, nam hic peragitur 28 diebus; sed conjunc-
tionis lunæ cum sole : numerando enim dies, qui
ab una conjunctione lunæ cum sole interfluunt
usque ad aliam conjunctionem, quando luna
rursus relicta a sole apparere incipit, facitque
Noriln- neomeniam sive novilunium, qui primus mensis
ena» est (|jcs cfljeJtar mensis lunaris, qui constat 29
mi dit» diebus, et 12 insuper horis, quæ 12 horæ alter-
nari». nis mensibus junguntur, ut integer dies confl-
tur, v. g. si huic mensi dentur 29 dies, sequenti
dabuntur 30, tertio rursus 29, quarto 30, et ita
Anno» consequenter. Hinc fit ut annus lunaris, constans
söhnt'i duodecim lunationibus sive mensibus, habeat
rui, /' dies 3'i 1, silque minor anno solari undecim dic-
undncin tus. Quare ut annum lunarem solari æquarent,
di-bu». nunc (ertj0, nnuc scun()0 anno decimum ter-
tium addebant mensem, geminando ultimum
Adar, id est, februarium, quem proinde *vcadar*,
quasi secundum Adar vocabant, perinde ac an-
Atr.us uus ille vocabatur cinbolismalis sive excrescens :
•in.»4' *la ut singulis 19 annis, plane idem esset
qui»t exordium anni solaris et lunaris ; nam septies ge-
minato Adar, videlicet anno tertio, sexto, octavo,
undecimo, decimo quarto, decimo septimo, et
decimo nono, dies 209, qui in anno, solari supra
lunarem per 19 annos supercreverant, ad unum
omnes reddebantur per septem hosco menses in-
sertos, ut facile videbis, si numeros subducas, et
sex mensibus, qui intercalantur, tribuas 30 dies,
septimo vero inensi et ultimo anni decimi noni
des dies 29. Ita Beda, lib. *De Hat. temporum*, cap.
XLui, et Abulensis, in xxm *Levit.* Quæst. XIX. Vide
Riberam, lib. V *De Templo*, cap. n.

Unde Hebræorum hic est canon embolismi sivo
intercalationis : ter, ter, bis, ter, ter, ter, bis,
q. d. Mensis intercalandus est anno tertio, et
sexto, et octavo, et 11, et 11, et 17, et 19. Ergo
annis 19 inserebant septem menses intercalares ;
cadebat ergo embolismus tertio quolibet anno
vel secundo : itaque annos lunares suos æqua-
bant annis solaribus, quibus aliæ gentes com-
muniter utebantur, ut iis se et sua tempora ac-
commodarent.

Primus eiut. — Ergo ante non fuerat primus;
itaque ante phase, et ante hanc liberationem Ile-
bræorum ex Ægypto, primus mensis erat Tisri
(quæ vox apud Chaldæos significat initium, ait
Josephus), qui partim septembri, partim oclo-
bri nostro respondet, idque clare colligitur ex
cap. xxm, vers. 16, ubi loquens Dominus de festo
Tabernaculorum, quod in mense septimo, puta

Tisri, celebratur, ait : «Custodies solcmnifatem
quæ in exitu anni; » atqui ubi exil et desinit an-
nus præcedens, ibi sequens incipit : ergo in Tisri,
pula in septembri ; desinebat et incipiebat olim
annus. Unde et cap. xxiv, vers. 22, eandem vo-
cat solemnitatem, qua, vel «quando redeunto anni
tempore cuncta conduntur. » Hinc et S. Hierony-
mus in cap. i *Ezech.* scribit mensem oclobrem
apud omnes Orientales esso primum.

Ubi obiter nota : Athenienses inchoabant an- a j4-
num a solstitio cestivo, Asiani ab æquinoclio au-
tumnali, Arabes et Damasceni ab æquinoclio
verno, a quo etiam Romani ante Numam Pompe-
lium initium anni faciebant, decem lanium men- 11 -u'
sibus annum definientes; Numa vero addidit ja-
nuarium et februarium ; unde Ovidius, l *Fast.* :

Qui Janum sequitur, veteris fuit ultimus anni.

Post Numam vero Julius Cæsar redegit annum ad
cum computimi, quo jam utimur, ul scilicet in-
choetur annus mox a solstitio hiberno, pula a
januario. Vide Solinum Polyhist. lib. *De diebus
intercalariis*, cap. i.

Cæpit ergo hic in exitu Hebræorum distingui
annus vulgaris sivo communis a sacro : vulgaris
incipiebat a Tisri, sive septembri, serviebatquo
jubileo, ul palet *Levitici* xxv, vers. 9, 10; item
contractibus et negotiis saecularibus, ut docet Jo-
sephus, lib. l *Antiq.* iv. Sacer vero a Nisan, id est
martio (hoc enim menso tam Judæi, quam Chris-
tiani celebrant pascha), ul incipiat, hic instituitur
et præcipitur ad hoc ul festis serviat, idquo in
memoriam salutis acceptai, et liberationis ex
Ægypto. Voluit enim Deus initium anni esse ini-
tium salutis et beneficiorum suorum : sicut enjtn
novi post Noe et diluvium sæculi auspiciu, vo-
luit esso iridem, quæ perenno esset monumentum
foederis, misericordiæ et graliæ divinai, quod nun-
quam deinceps diluvio orbem obrueret, sic et
nunc a circumcissione Christi, puta ab inchoata
ejus redemptione, annum ordimur.

Scriptura autem semper utitur anno sacro, ut Siripi»,
palet *Zachar.* vil, vers. 1 ; l *Machab.* iv, 52; *Esther* r» «sitar
cap. m, vers. 7. Vide Biberam, *Aggæi* n, inilio.

Nota elogia mensis Nisan. *Primum* est, quod in e!.-<i»
Nisan celebratur Pascha, festum celeberrimum. primi
Secundo, in Nisan Hebræi ingressi sunt terram
promissionis, ut patet *Josué* iv. *Tertio*, in Nisan TC jU4'
mundus creatus est. *Quarto*, in Nisan Christus chilu*
conceptus est, passus est et resurrexit. *Quinto*,
Nisan vocatur mensis novarum frugum : eo quod
circa marlium in Palæslina segetes, maxime hor-
dei, maturescere incipiant. Atque hæ sunl causæ,
cur in vere, putain Nisan, Phase celebrari volue-
rit Deus. Audi S. Ambrosium, *De Pascha myst.* n :
a Est, inquit, pascha in vero anni principium,
primi mensis exordium, novella germinum re-
paratio, ac telræ hiemis nocte discussa, primi
veris restituia jucunditas. Hoc tempore visibi-
lium, et invisibilium conditor Deus, deiixa humo

cali machinam suspendens, diem solis ardore radiavit, » etc.

Quæres, unde cognosci et discerni possit, quis sit primus mensis, sivo Nisan, in quo celebrandum est pascha.

Respondeo, mensis primus et paschalis est is, cujus 14 dies, sive plenilunium, incidit vel in ipsum æquinoclium vernum, vel primo post ipsum : quo fit ut novilunium primi mensis, nec ante æquinoctium octavum marlii, nec post quintum diem aprilis esso queat. Æquinoctium vernum tempore Niconis Synodi incidebat in diem 45 marlii, ubi diem nunc post Gregorianam Calendarii correctionem locum habet; hinc fit ut Nisan nunquam possit esse totus intra marlium, sed semper in aprillem excurrat; licet fieri possit ut aliquando totus sit extra marlium, nunquam tamen potest esse totus extra aprillem; potest tamen aliquando totus esse intra aprillem; ut plurimum tamen partim cum martio, partim cum aprili concurrit, et interdum in maium excurrit, si nimirum sit annus embolismalis, sive uno mense Vcadar, qui Nisan antecedit, adauctus. Ita ex Clavio Percarius. Denique audi S. Ambrosium, epist. 83 ad Episcopos Æmilia: : a Si, inquit, inciderit decima quarta dies in diem Dominicam; quia neque die Dominica jejungere debemus, neque decima tertia luna die sabbati incidente, jejunium solvere, quod maxime die passionis Christi esse exhibendum : in alleram hebdomadam celebritas pascine est differenda. Si quidem sequitur decima quinta luna, qua passus est Christus, et erit secunda feria : tertia quoque feria erit decima sexta luna, qua caro Domini in sepulcro quievit; cum quarta ejus feria decima septima luna futura sit, qua Dominus resurrexit. »

In mensibus anni. — Nota : Primus mensis Hebræorum est Nisan, qui congruit martio; secundus Sivan, qui cum maio; quartus Taminus, qui cum junio; quintus Ab, qui cum julio; sextus Elul, qui cum augusto; septimus Tisri, qui cum septembri; octavus Marchesuan, qui cum octobri; nonus Kisleu vel Kasleu, qui cum novembri; decimus Tevet, qui cum decembri; undecimus Shebet, qui cum januario; duodecimus Adar, qui cum februario congruit.

Nota, hæc nomina, Nisan, Jiar, Sivan et cætera, non esse Hebræa, sed Chaldæa, quæ Hebræi a Chaldæis acceperunt in captivitate Babylonica : unde non nisi in libris post captivitatem scriptis, puta in Zaccharia, Esdra, Esther et Machabais reperiuntur : nam ante vocabantur ordine numerali, mensis primus, secundus, tertius, et cætera, incipiendo a martio; sicut et Romani vocant quintilem, sextilem, Septembrem, Octobrem, novembrem, mensis quintum, sextum, septimum, octavum, nonum a martio, qui olim apud Romanos quoquo fuit primus anni mensis.

3. LOQUIMINI AD UNIVERSUM COETUM FILIORUM IS-

RAEL. — Loquimini vos senioribus, ut ipsi sigillatim cuicunque cuncto populo illud idem edicant; nam cunctum omnem Hebræorum congregari nunquam passus fuisset Pharaon : secreto vero eo incognito cunctum hunc congregare erat impossibile. Sic cap. iv, vers. 29, dicitur Moyses congregasse seniores Israel, et mox tamen, vers. 30, dicitur locutus polito, videlicet quem referebant seniores : quod enim senioribus dicebat, hoc toti populo censebatur dicere.

Decima die mensis Nisan tollat unusquisque agnum, — puta quatuor diebus ante agni immolationem, quæ fieri debebat 14 diebus. Jussit hoc Deus, ut in hisce quatuor diebus vitium, quod esset in agno, se proderet : debebat enim esse anniculus, integer, omnis maculæ expers; secundo, quia ipsa decima quarta die toti ad exitum se comparantes Hebræi, non habuissent otium agnum conquirendi; tertio, ut agni aspectu et voce monerentur comparare sese ad ejus sacrificium et epulum, simulque ad exitum ex Ægypto. « Quoties enim agnus balatum emittebat, toties quasi tubæ sonitus exituras castrorum acies excitabat, » ait Rupertus. Quarto, ut ex frequenti aspectu agni, occasionem haberent inter se sermocinandi de redemptione sua ex Ægypto, Deoque pro ea gratias agerent, in cumque spatio tota defixi non formidarent Ægyptios. Addit S. Epiphanius, haresi 50, Judæos ab hac decima die usque ad decimam quartam, per quinque dies jejungere solitos.

Porro non tantum hoc primo egressus anno, ut vult Percarius, sed deinceps singulis annis hoc decimo die comparari solere agnum hunc a Judæis, indicat Epiphanius jam citatus, S. Chrysostomus in Catena, S. Thomas et Lyranus in Joan., Rupertus in cap. x et xi Joan., Anselmus in cap. xxi Matthæi, Beda, hom. in Dominica palmarum. Unde allegorice hæc decima, puta Dominica palmarum, Christus hoc agno figuratus, ingressus est Jerusalem cum ramis palmarum, immolendus post quartum diem, puta die Veneris, ut Toletus in cap. xn Joannis, et alii observarunt.

Tollat unusquisque, — paterfamilias, nisi tam exigua sit familia, ut alteri jungi debeat, eo quod non sufficiat ad totum agnum comedendum : nil enim ex agno relinqui poterat. Tradunt Rabbini, et Josephus lib. VII Belli, cap. xvii, non pauciores quam decem adhiberi solere ad esum unius agni. Unde ex agnis 256 500, in paschatu immolatis tempore Cestii Presidis, sub quo Romanis rebellare cœperunt Judæi, colligit Josephus lune Hierosolymæ fuisse Judæorum trigesies centena et septuaginta millia, præter impuros; hi enim ab esu agni arcebantur.

Agnum. — Hebræum אֵילִם seh significat pecudem tam ovinam quam caprinam, id est, tam hædum quam agnum; tam ergo hædus quam agnus poterat immolari, et esse phase, uti dicam ult. vers. 5 et 21, idque vel significaret Christum, qui

Dobli in se est agnus, sed nobis est hædus, quia nos-
b*j. i. (ra peccata in se luenda suscepit. Ha Rupertus.

Car Quaeres, cur agnum vel hædum potius quam
irnan vitulum aut porcam elegit Deus ad Phase? Res-
J, , ' pondet Lyranus, ut destrueret idololatriam Ægyp-
» nm-(iorum, ab caque Hebræos avocarci: Ægyptii
,uniT enim colebant Jovem in figura arietis; jussit ergo
Deus agnum, sive arietem parvum, occidi et im-
molari. Verum sic potius vitulum elegisset: Ægyptii
enim colebant maxime Apim in specie bovis aut
vituli.

Hesp. Dico ergo Deum elegisse agnum, quia is parvi
erat pretii, et a qualibet etiam paupere familia
Squalo, emi poterai. *Secundo*, quia agnus est animal mun-
dum et simplex; hinc Festus Pompeius: « Ag-
nus, inquit, dicitur a Græco áps;, quod signifi-
cat castum; eo quod agnus sit hostia pura et im-
molationi apta. » Unde et S. Cyprianus, tract. *De*
Livore: a Christus, inquit, plebem suam agnos
vocat, ut agnorum naturam simplicem simplici-
Tertio. tas mentis imitetur. » *Tertio*, quia agnus expres-
sus erat typus Christi, qui in paschale quasi ag-
nus mansuetus, innocens et purissimus immola-
tus est pro nobis, *Isaia* lvi, 7, et *Jerem.* xi, 19;
unde et Joannes Baptista, *Joan.* cap. i: « Ecce, in-
quit, agnus Dei, ecco qui tollit peccata mundi. »
Penique apposite immolarunt agnum in Nisan,
cum sol est in ariete: aries enim animai respon-
dei aridi sideri in cælo; aries autem animal pa-
rens est agni. Ita Burgensis.

Per familias et domos. — In eadem enim domo
poterant esse plures familie, quarum quælibet,
si erat magna, suum habebat et comedebat ag-
num (i).

Ver». 5. 5. ERIT ALTEM AGNUS ABSQUE MACULA, MASCULOS,
dibcbA awiculos. — « Absque macula, » non coloris,
, za, sed deformitatis, claudicationis, scabiei, alte-
ujcob. riusve vitii aut morbi; debet enim esse Q'OD *ta-*
mim, id est *integer*, ut habent Hebræa; hoc enim
est quod de victima qualibet dicitur *Levit.* xxn:
« Omnis macula non erit in eo: si cæcum fuerit,
si fractum, si cicatricem habens, si papulas, aut
scabiem, aut impetiginem, non offeretis ea Do-
mino. »

Tropologice, vidima Dei debet esse pura et in-
nocens. « Nihil, inquit Lactantius, lib. VI *Divin.*
Instit., sanda et singularis illi majestas aliud
ab homine desiderat, quam solam innocentiam;
quam si quis obtulerit, Deo satis pie religiosc-
que litavit. » Pie S. Gregorius, lib. II *Mural.*: a Sic
vixi, ait, ut accusatorem exterius non timerem:
utlinarn sic vixissem, ut intra ine ipsum accusa-
iMOtn- torem conscientiam non haberem. » Socrates, ad
liberi- mortem damnatus, Apollodoro comploranti, di-

ti) Hebr. est, pro *domo palrum*. Hoc vult Moses: Si
familia, sive *domui* patrum, paucioribus hominibus
constat, sumant unum agnum hædumve; si vero nu-
merosior est, sumant per singulas domos. Nam iu una
lamilu possunt plures esse domus, « uæ unum? eumdem-
que patrem habeat.

centiquo: « Innocens morieris? Quid, inquit, floors
num me nocentem mori mallet? » Ea igitur mors teo'!.*
libenter subeunda est, in qua criminis innocen-
tia homo excusatur, testis Xenophon in *Apolog.*
pro Socrate. Sic enim innocentes moriuntur agni.
« Christus, inquit S. Cyprianus supra, suos oves
nominat, ut innocentia Christiana ovibus æque-
tur; n et S. Laurentius Justinianus, *De DiscipL*
monast. cap. vu: « Delectatur, inquit, Dominus
Jesus in gravitate vitæ, in cordium puritate, et in
perfectione servorum suorum; » et S. Chrysosto-
mus, hom. 6 in *Alatili.*: « Sicut, inquit, in con-
spectu hominum gratiosa est facies pulchra, sic in
oculis Dei speciosa est conscientia munda. » Quin
et Xistus Pythagoricus: « Templum, inquit, sanc-
tum est Deo, meus pii, et altare est optimum ei
cor mundum et sine peccato. » Et Titus Impera-
tor: « Nemo, ait, me injuria aut contumelia affi-
cere potest: quia nihil ago quod alios ledere
possit. » Agis rex, ad mortem damnatus, lictori
comploranti ait: « Omitte pro me has lacrymas;
nam injuste moriens melior sum iis qui me morte
damnarunt. » Et Phocion socio comploranti:
« Non tibi, inquit, Evippe, satis est cum Phocione
mori? » scilicet innocente.

Secundo, debet esse masculus, quia hic præ- Miiw-
slanlior est femella; præstantiora autem Deo sunt, u?
immolanda. Rursum, quia est typus Christi Do-
mini, qui masculus est ille invisus draconi,
Apoc. xi!; hic enim nihil habet feminei, id est
molle, fluxum et instabile. Unde dicitur recturus
gentes in virga ferrea, inquit Rupertus.

Tropologice masculos animos, et mascula opera M«nh
offerri sibi vult Deus, tales victimas sib: depos- °PUL
cit, viros optat, non feminas. « Vir, inquit Cassio-
dorus in *Psal.* i, vocatus a viribus est, qui nescit M-
in adversis tolerando deficere, aut in prosperis
aliqua elevatione se jactare, sed animo stabili
defixus, et coelestium rerum contemplatione fir-
matus manet semper impavidus. » Et S. Grego-
rius, lib. V *Moralium*: « Fortitudo, ait, non nisi in
adversitate ostenditur; tanto enim quisque ad
fortitudinem profecisse se demonstrat, quanto
aliena mala robustius tolerat. Nam minus in se
convaleuit, quem aliena iniquitas sternit, qui in
eo quod ferre non valet, pusillanimitatis suæ gla-
dio confossus jacet. » Idem rursum: « Fortes, ait,
facti sunt Sancii, carnem domant, virtutibus co-
ruscant, spiritum roborant, terrena despiciunt,
cœlestia appetunt; occidi possunt, flecti autem ne-
queunt; nec sustinere falsa per infirmitatem me-
tuunt, nec lites unquam a veritate conticescunt. »

Addit Moses masculum agno; licet enim agnus
ab agna apud Grammaticos genere distinguatur,
tamen apud Rhetores sæpe agnus non sexum, sed
speciem animalis discriminat, ut cum dicimus:
Agnus est, non vitulus, id est, est speciei agninæ,
sive agnus sil, sive agna: maxime quia Hebræuin
FIC seh utrumque sexum, tam agnam quam
agnum significat.

lu- *Tertio*, hic agnus debet esso anniculus, hebr. *filius anni*, id esi, habens vel agens annuin, putat-
alis, ut non excedat annum retate, etiamsi an-
num non compleverit; poterat enim po-t octa-
vum a nativitate diem immolari, ut palet *Levit.*
XXII, 27. Exigit Deus agnum unius anni, quia, ul
ait Nicetas in Nazianzcnī orat. 2 De *Pascha*, agni
unius anni spatio in perfectam tnlalcū adoles-
cunt, ita ut **generare** possint, ail llesychius in
Ie»i7. cap. xiv.

Unti». Symbolice, sicut sol per annum cursum suum
absolvit, omnia progignit, et ad sui exordium
redit: ita Christus, qui est sol jnstitire, sui sem-
per similis, in se rediens, virtutum orbem pro-
gignit. Ita Nazianzenus *ibid.*

re?b- Tropologice, vult Deus nos a teneris sibi ser-
* vire, sibique primam retatem dicaro, uti fecit
Rtird Christus, B. Virgo. S. Joann <sBaptista, S. Nico-
l ptfri- laus, S. Agnes, et alii illustres Sancti. Audi litigo-
= .Jl* nem Viclorinum, lib. III *De Claustro animer*, cap. x:

a In illa retate quando flavescent crines, caro ni-
tescit eburnea, oculorum gemmis facies rosea
decoratur, valetudo corporis vires subministrat,
juvenilis retas longioris vita* spatium repromittit;
quando viget ratio, vigent etiam corporis sensus,
visus acutior, auditus **promptior**, incessus rec-
tior, vultus jucundior : qui in hac retate se do-
mant ct Deo sociant, prremium Joannis exspec-
tant.» Et rursum : «Tales, ait, offerunt hostiam
viventem , Deo placentem, **immaculatam** , non
aure, noD oculo, non pede, non cauda carentem.
Audiat hoc senum sera conversio, quibus ex de-
fectu senectutis miros obturantur, oculi turban-
tur, et, ut cuncta breviter perstringam, ipsi in se
per se deficiunt. Hi non offerunt agnum immacu-
latum, sed, ut ita dicam, porcum curatum. Sicut
enim porcus in immunditiis, sic senex jacens in
vitiis; ct sicut porcus siliquis pascitur, sic suie x
fabulis cl rumoribus delectatur. »

Nota : Judrei in paschale adhuc hoc nostro
tempore vescuntur azymis, sed non immolant
agnum, quia agnus secundum legem *Deut.* cap.
XVI, vers. 2, immolari debet Iljerosolymæ, ubi
erat templum : jam autem Judrei ct templo cl
Hierosolyma carent.

Qu* «• Ubi adverto Judæeos non servaro ea creremo-
iii "n- n'ahai quæ jussit Deus in templo fieri, seu qure
ieai »d- ordinem dicunt ad templum : (ales sunt oblatio-
hoc Jn-nes, sacrificia, decimo?, annus jubilan, purifica-
tiones ct purgationes, immolatio primogenito-
rum, corumquo redemptio; hrec cnim omnia
debebant fieri in templo : cum ergo templo ca-
rcant Judrei, non possunt ca modo praestare. Alia
vero qure non sunt jussa fieri in templo, illa etiam
hodie servant Judrei : talia sunt circumcisio, esus
azymorum, jejunia, quies sabbati cl aliorum fes-
torum : festa cnim servant Judrei, quoad quie-
tem, non autem quoad sacrificia, qure cx lege
illis festis fieri deberent; hrec cnim non nisi in
templo fieri possunt. Judiciaria enim prrecepta

observarent Judrei, sicubi ex sua gente haberent
tribunal ct judices, qui secundum legem Mosis
judicarent ct punirent.

Juxta quem ritum tolletis et n.vnuM. — Si ni-
mirum desit agnus, tunc loco agni tolletis h.re-
dum instar agni immaculatum, masculum, anni-
culum: neque enim jubet Deus ut agnum acci-
piant simul ct hrednm (neque hoc unquam fece-
runt Hebræi), sed vel agnum, vel hredum. Id pa-
tet cx Hebrreo, qui sic habet : «Erit pecus mas-
cula, cx agnis, ct (id est *aut*) *cx* capris accipietis
cam.» Et cx Septuaginta qui sic habent:
t ui c», á'. 'U', áuÁuí-í, àxi Tìn ìfiùì xxi *irñ* "Ju
ir.ÿteOí, i<l est, agnus *erit perfectus, masculus, im-*
maculatus, ab agnis ct (id est *aut*) *hadis accipietis*
cum. Neque cnim unum cumdemque agnum pote-
rant ab lundis simul et ab ovibus acciperc. Ita
Theodoretus, Nuperius, Hugo, Abulensis, Cajeta-
nus, Lipomanus. Errant ergo primo, Hebræi non-
nulli, qui in magnis familiis putant pro agno
immolari potuisse vitulum, idque probant cx pi Tllu-
illo *Deut.* vi : «Immolabis Domino phase deovi-,ai'
bus cl de bobus;» sed alius illius loci est sensus,
uti ibi dicam.

Errat *secundo*, Burgensis, qui negat pro agno s-J i *-
immolari potuisse hredum Hebræa, inquit, sic ha- 4ui'
bent, « cx arietibus cl capris accipietis eum, »
q. d. Agnum accipietis e grege, in quo de more
sunt arietes et capere associati. Hoc cnim refellit
noster Interpres diserte hic, cum vertit, «juxta
quem ritum tolletis ct hredum; » omnesque In-
terpretes tam Latini quam llebrrei id ipsum con-
futant.

Errant *tertio*, alii, qui putarunt agnum a sin-
gulis familiis decima quarta die, haedum vero a
toto populo decima quinta die debuisse iramo-
lari : quos pluribus refutant Abulensis el Ly-
ranus.

6. IMMOLADITQUE EUM UNIVERSA MULTITUDO FILIO- Vr-j. ».
RUM Isr ael au vesper am. — Ergo agnus fuit vic-
tima, ejusque immolatio fuit sacrificium, ut patet
cap. xitt, vers. 5, el Num. cap. ix, vers. 7.

Nota; *rimo*: «Immolabit,» scilicet decima quarta
dic, uti prrecessit : Judrei ergo ipsa decima quarta
luna, in quamcumque diem incideret, immolabant
suum phase; Christiani vero post Concilium Nicro- Chiut i-
num non decima quarta luna, sed Dominica il- "Pf*
l un proxime sequente suum Pascha celebrant, in jnVomi.
honorem resurrectionis Christi. Pascha cnim nos- »í a
Irum non est transitus de vita ad mortem, qualis
erat agni veteris, sed de morte ad **vitam**, qui t<mr-
sacrificii Christi in cruce fuit terminus, a Pascha
cnim nostrum non passionis, sed Irelitire csl ct
resurrectionis, » ail S. Ambrosius, *epist.* 83.

Nota *secundo* : Traditio fuit apud priscos He-
brudos, Messiam eodem die illaturum plenam li-
bertatem Hebneis, quo ipsi per phase liberali
erant ex Ægypto., uti refert Andreas Masius in
Josué cap. v, vers. 10- Sicut ergo illo dic fuit ple-
nilunium, quo luna opposita sol; toti lucebat

orbi : ita Christus tunc moriens toti illuxit orbi; unde etiamnum Judæi, testo Eugubino, hic Messiam suum eodem die venturum putant, ac redempturum Israel.

Alidori- Allegorico Hupertus : Agnus immolatur in pietate, de nilunio, id est, Christus venit et immolatus est in plenitudine temporum, *ad Galat.* cap. iv, vers. 4. *Secundo*, agnus immolatus est post æquinoc-tium vernum, cum lux et dies crescunt, noctem-que et tenebras superant, id est, ab immolatione Christi coepit justitia lux peccatorum tenebras superare. *Tertio*, a ipse mensis Nisan, id est, aprilis verna temperies, cum tellus reflorescit, totusque post hiemem, quasi post senium rursus juvenescit orbis, nonne sensatum hominem docet, quatenus spiritus mentis suæ renovatus, et fido viridis, spequo lætus, et charitatis floridus, spiritualibus agni paschalis intersit epulis?» inquit Rupertos.

Usiversa multitudo. — Hinc patet sacerdotes non immolasse hos agnos paschales in templo, uti sensit Claudius Sainetes, I *Repetit. Eucharist.* cap. vu; Abulensis in *Exodi* xvi, et ex eo Serarius in *Josué*, cap. v, *Quæst.* XXII; sed quemque patrem-familias nomine totius familiæ, domi suæ agnum immolasse : hoc enim tempore necdum legales sacerdotes Aaronici eorumque sacrificia erant instituta. Idque expresse docet Philo, lib. Ili *De Vita Mo-sis*, et Josephus, quos sequitur Eranciscus Suarez, III *Part.*, tom. II, disp. xi, sect. 2; et licet postea instituti sint sacerdotes Aaronici, tamen patres-familias in antiquo suo jure et ritu immolandi phase permanserunt, caque ex parte priscum jus sacerdotii, quod primogenitis vel patribusfamilias compete-bat, retinuerunt. Id confirmatur ex eo, quod plures erant familiæ, et consequenter plures agni paschales quam Levitæ; nam sub Cestio, uti jam dixi, agni paschales numerati sunt 256 500; clarum autem est Levitas longe pauciores fuisse.

Dices : I *Esdraë*, cap. vi, vers. 20, dicuntur sacerdotes et Levitæ purificati, ad immolandum pascha universis filiis transmigrationis.

Respondeo : «Pascha» ibi sumitur pro omni sacrificio paschali, tam agni quam aliarum victimarum : alias enim victimas soli sacerdotes immolabant, etiam in paschale; agnum vero pater-familias immolabat, nisi immunditia legali pollutus foret : tum enim videtur Levilis id negotii ab Esdra datum fuisse, uti et iisdem idipsum datum est II *Paral.* cap. xxx, vers. 17 et 18.

Ad vesperam, — «ad solis occasum,» ul dicitur *Deuter.* cap. xvi, vers. G. Hebr. est, *inter duas vespas*, Chald., *inter duos soles*. Nota : Vespera proprie est tempus diei, quod est post occasum solis, dante principium noctis. Unde *Judie*, cap. lix, dicitur : «Considera quod dies ad occasum acclivior sit, et propinquet ad vesperam.» Hinc *Levit.* cap. xxin, vers. 32, præcipitur ut festos dies agant a vespera in vesperam, id est, solis

occasu ad alterum solis occasum. Verum vulgari et communi usu vespera non tantum tempus post solis occasum, sed etiam tempus ante occasum, cum sol jam ad cum vergit, significat.

Quæres ergo, quod sit tempus «inter duas vespas,» quo immolendus erat agnus, ut habet Hebræa? du/»

Primo, Lipomanus respondet tempus inter duas vespas esse noctem, quæ inter vesperam diei decimæ quartæ, et inter crepusculum matutinum suum. (quod dici potest vespera) dici decimæ quinti interjecta est. Verum sic agnus non vespere, sed nocte pertinente non ad decimam quartam, sed ad decimam quintam diem immolatus fuisset, quod repugnat S. Scripturæ.

Secundo, Hebræi, Chaldæi, Lyranus et Abulensis: *Sew»k* Prima vespera, inquiunt, est declinatio solis a meridie versus occasum; secunda, est ipse solis occasus : inter has duas immolendus erat agnus. Verum insolens est totum tempus pomeridianum vocare vesperam.

Tertio, Oleaster, Aben Esra et alii putant primam vesperam esse solis occasum, secundam esse initium noctis sive tenebrarum; inter has enim intercedit crepusculum, puta aliquid temporis quo lumen aliquod solis post ejus occasum in aere adhuc apparet, perinde ut iit mane ante solis ortum (quod proinde dicitur crepusculum matutinum) (1). Verum hoc tempore non immolendus, sed comedendus erat agnus : nam, ut patet *Levit.* cap. xxin, vers. 5, et *Numer.* cap. xxvin, vers. 1G, agnus immolendus erat decima quarta die ad vesperam, sed comedendus cum azymis decima quinta, quæ incipiebat a solis occasu, quo Uniebatur decima quarta : idem patet hic vers. G et 8.

Dico ergo primam vesperam esse, cum jam sol declinat ad occasum, secundam esse ipsum solis occasum ; et hoc voluit Chaldæus, cum vertit, *inter duos soles*, scilicet declinantem et occidentem. Idem diserte docet Josephus, qui lib. VII *De Bello Judaico*, cap. xvn, et lib. XVI *Antiq.* cap. x, docet Hebræos immolare solere paschales hostias ab hora nona usque ad undecimam : nona autem respondet nostræ terliæ poincredianæ ; et Cajetanus : « Inter duas vespas, » inquit, id est, inter occasum solis, quæ est una vespera; et inter declinationem solis ad occasum, quæ est prior vespera: ita ut tempus hoc circiter duas horas contineret ante solis occasum. Ita et Masius in cap. v *Josué*, vers. 10, Jansenius in cap. cxi *Concordias*, Pererius, Hibera et alii, duabus ergo horis circiter ante occasum solis immolabatur agnus et assabatur : post occasum vero node cum jam inciperet decima quinta dies, comedebatur, ita ut ante mediam noctem esus agni et coena omnis absolveretur.

Quæres *secundo*, an agnus immolari debuerit

(1) Ita et Rpsenmullerus ad h. 1.

a» priore vespera decimæ quartæ dioī) an posle-
««» riorcī

ŷyri Aliqui neoterici in Hispania, quos fuse refellit
jŷi u, Ribera, lib. V De *Templo*, cap. nr, et Suarez in trac-
wwn ʔtatú De *Eucharistia in azymo conficienda*, scnsce-

l> runt agnum immolari debuisse priore vespera
uiUU-dici decimæ quarta! (quæ erat posterior vespera
<* pn* diei dccimæ tertiæ, sive decima tertia luna ad
pia» vesperam), non autem posteriore, quæ crat pri-
die sive initium dccimæ quinquæ diei, puta festi
azymorum : ita ut inter paschæ vesperam et pri-
mam diem azymorum integer intercesserit dies,
quo Hebræi ex Ægypto egressi sint, quo an come-
derint azyma, incertum est, ac proinde incertum
etiam esse, an Christus cos sequens in azymo
agnum cœnaverit, et in azymo Eucharistiam
instituent, an vero in fermentato, uti volunt
Græci.

Rífel- Verum hæc sententia plane falsa est. Probatur
hta' *Pr., n0'* quia *a(I vesperam* finem diei significat,
non principium; ergo decima quarta luna ad ves-
peram, de decima quarta finiente in secunda ves-
pera, non inchoante a priore vespera inleUigenda
est. Antecedens patet Genes, xxx, 1C, *Exodi* xvm,
14, *Levit*, xxin, 32.

Swtdo. *Secundo, Num.* xxxiii, 3, dicuntur Hebræi de-
cima quinta die, et altera paschæ profecti de Ri-
messe, id est, exiisso ex Ægypto; ergo pascha in-
cidebat in vesperam præccdentem, puta secun-
dam dccimæ quartæ dici : alioqui enim non altera
paschæ, sed tertia die a paschate, fuissent pro-
fecti ex Rimesse et Ægypto.

Talio. *Tertio*, ipse historiae contextus hoc capite om-
nino convincit Hebræos eadem nocte qua come-
derunt agnum, fuisse egressos ex Ægypto, ne-
que potuisse diem interjici : nam slatim ab esu
agni cæsis primogenitis Ægyptii coegerunt He-
bræos egredi, ita ut panem coquere ipsis non
liceret. Unde subdit Moses : « Hæc nox observa-
bilis. V

0<uiU *Quarto*, Scriptura tantum numerat septem dies
azymorum, cosque integros, videlicet a decima
quinta die usque ad vigesimam primam ad vespe-
ram, ita ut primus dies esset is, quo agnus pas-
chalis immolabatur. Ita enim ait S. Marcus, cap.
xiv, vers. 1 : «Erat pascha et azyma post biduum.»
Et Matthæus, cap. xxvi, et Lucas, xxii : « Primo
die azymorum, quando pascha immolabant,»
idque expresse dicitur hoc cap. xvm et xix. Imo
ut Talmudici narrant tract. *I'esachim* (de Pas-
chate) nocte agni immolati Hebræi lumine lu-
cernes scrutabantur fermentum, non quid ejus in
domo remaneret. Atqui juxta priorem neoterico-
rum illorum sententiam, non septem, sed octo
forent dies azymorum, et agni immolatio non in-
cideret in primum diem azymorum, sed uno die
præcurreret; hoc autem repugnat Scripturæ.

Dices : Josephus numerat octo dies azymorum.

Respondeo : Josephus diem incipit a mano, ita
ut decima quinta dies ad vesperam festa, sola et

scorsim loco unius computetur; inde mox inci-
piat decima quinta, et post eam decima sexta,
et ita consequenter : tunc enim sunt octo.

Quinto, Christus Dominus decima quinta die Qmcto.
in plenilunio, id est, primo azymorum die festo
passus est, ut habet communis Patrum senten-
tia : atqui certum est ex Evangelio, Christum
pridie passionis ultimum celebrasse pascha, et
ejus loco instituisse Eucharistiam : ergo id fecit
decima quarta die ad vesperam posteriorem, sive
secundam; Christus antea servavit tempus a lege
præscriptum; ergo lex præscripsit vespera non
prima, sed secunda, immolandum esse phase.

Sexto, idem probari potest ex Pentecoste : hæc s<xu.
enim celebrabatur 50 diebus a secundo die et festo
tam paschæ, quam azymorum ; pluribus id pro-
bat Ribera et Suarez supra.

Dices : Scriptura numerat dies festos, inci-
piendo a prima vespera, ut patet Levit, xxin, 32; rni<“
sic numerat et dies creationis mundi, cura ait,
Gen. i : 5 Factum est vespere et mane dies unus : »
ergo pariter hic vespera prima, non secunda in-
telligi debet.

Respondeo *primo*, nego antecedens. Licet enim MnUr.
dies festi post legem in Levitico datam, celebra-
rentur a vespera in vesperam, Scriptura tamen
dies etiam festos jam inde ab initio mundi, a
mane in mane numerat, primusque dies mundi
ita intelligitur, ut vespere finiente diurnam lu-
cem, et mane finiente noctem præccdentem, fac-
tus sit dies primus, ut dixi *Genes*, i. Vides ergo,
et ibi, vesperam accipi non principium, sed fi-
nem diei. Respondeo *secundo*, etiamsi ibi vespera
præccdens accipienda esset, inde tamen non con-
cludes eandem hic accipi debere; aliud enim est
dicere a vespera incipere festa, aliud phase inci-
pere decima quarta die ad vesperam.

Dices *secundo* : Josephus hic ait, instante, vel,
ut Gelcnus vertit, illucescente decima quarta et
luna, Hebræos sacrificasse agnum : ergo id fece-
pho.
runt non in fine, sed in initio, puta prima ves-
pera diei.

Respondeo : Græce in Josepho est ὀπίτῃ; in SoWiur.
aoristo, non ir.çàsr; in prasenti, ac proinde ver-
tendum est : Asíante, prasente, vel postquam
adfuit decima quarta dies. Deinde etiamsi verte-
res : Instante decima quarta die, intelligendum
id esset juxta legem, ad vesperam secundam jam
dictam : nam de mente Josephi dubium non po-
test esso legenti lib. III, cap. x. Aliam objectio-
nem solvam vers. 42.

Dico ergo hanc vesperam fuisse posteriorem
decimæ quartæ lunæ, sive decima quarta die jam
desinente, decima quinta inchoante, ita ut ritus
hic agni fieret partira decima quarta, partim de-
cima quinta die; immolatio enim agni fiebat de-
cima quarta, comestio vero præciso fiebat de-
cima quinta die. Vespera hæc enim crat confi-
nium decimæ quartæ et decimæ quintæ diei, et
una sui porte ad decimam quartam, altera ad de-

cimam quintam spectabat. Unde Jtidæi et Christus dicuntur immolasse pascha nunc decima quarta, nunc decima quinta die, uti mox dicam.

Ubi nota : Licet cælera festa a vespera in vesperam per diem integrum celebrarentur, pascha tamen solum celebrabatur in fine, puta in vespera docimæ quartre diei, non autem decimo quarto die inchoante. Ergo dies decimus quartus non erat sacer, nec festum, sed tantum ejus vespera secunda, sive finis.

Aii-.o r"! Allegorice, vergente mundi vespere in consummatione saeculorum oblatus est Christus, ait Hesy-chius in cap. xxm *Levitici*, idque in plenilunio, quando luna recepta sui luminis plenitudine, sole jam occidente, in Oriente exoritur, quia moriente Sole justitia», Ecclesia quæ in luna intelligitur, caliginem peccati discussions nova luce exoritur, et ad vitam consurgit. Ita Rupertus et Radulphus in *Levit. x. Tertio*, sicut Hebræi noctu agnum comederunt, sic et Christus Sacramentum corporis sui eadem nocte nobis manducandum dedit. *Quarto*, sicut sequenti luce, id est, primo azy-morum soleinni dio holocausta immolabantur, ila et Christus in cruce Deo Patri vivam hostiam se obtulit : uno ergo die, nimirum primo paschali, utrumque obtulit sacrificium, cruentum videlicet, et incruentum. Hinc Patres docent immolationem agni non minus exhibuisse typum sacrificii Eucharistici, quod fit in Missa, quam sacrificii crucis. Ila S. Leo, semi. 7 *De Passione*; Cyriacus qnm Præanus» serm. De *Cana*; Gregorius, hom. 22 in *Evangelia*; Nazianzenus, orat. 2 *De Pascha*; Chrysostomus, hom. De *Proditione Juda*; Rupertus et alii.

Anagogico S. Hieronymus, in *Marci* cap. xiv: « Vespera dici, ait, finem mundi indicat : circa undecimam namque horam venient novissimi, qui primi denarium vitæ æternæ accipient. »

Ve,,, 7. 7. Et sumunt de sanguine ejus, ac ponunt super UTRIMQUE POSTEM, ET IN SUPERLIMINARIBUS DOMORUM, in quibus comedent illum, — ut viso hoc sanguine agni, angelus percussit domos illas llebræorum pertranseat, nec percutiat eorum primogenita, ut patet vers. 23. S. Hieronymus in *Isiaa* Lxvi, agens de signo crucis : « Hoc et postes domorum in Ægypto signabantur, quando pereunto Ægypto solus Israel mansit illæsus : » quasi sanguis agni postibus illitus fuerit in formam crucis.

Nota *-rèdomorum*, a in quibus comedent illum. » Hinc enim videtur, quod illi qui alteri domui se junxerant, eo quod pauciores essent numero, in caque comederant agnum, in eadem quoquo domo pernoclant : nam si retinissent ad domum propriam, quæ non erat tincta sanguine agni, in ea percussi fuissent ab angelo. Tales autem erant fere Hi bræi illi, qui in domibus Ægyptiorum habitabant : hi enim omnes ad llebræorum domos iverunt; si qui vero Ægyptii primogeniti erant tunc in domibus llebræorum, hi ante noctem fo-

ras emissi sunt : alioqui enim vel omnes primogeniti Ægyptii non fuissent percussi, vel aliqui fuissent percussi in domibus llebræorum sanguine agni tinctis : quorum ulruinquo erat contra Dei decretum et mandatum.

Narra Epiphanius, *hares.* 18, Ægyptios memores illius dici, quo a cæde angeli liberati sunt Israeliti qui agni sanguine postes domorum illiniant, solitos esse intrante æquinoclio vernali, accipere rubricam, et illinere omnes arbores domosque, clamantes : « Quia in tempore hoc ignis vastavit omnia, » contra quam luem remedium putant ignicolore in sanguineum rubricare.

8. Et edent carnes nocte illa assas igni, Er Vai i. AZYMOS PANES CUM LACTUCIS AGRESTIBUS. — Nota : Agnus hic repræsentabat duplex beneficium liberationis, primo, ab angelo percutiente; *secundo*, ex Ægypto, ex qua Ægyptii timentes majores plagas, festinanter exire compulerunt Hebræos. Rursum in esu agni duo repræsentabantur Judæis. *Primo*, dura servitus, qua servierunt in Ægypto; hujus symbola erant panes azymi, id est, que insipidi, assatio agni, cl lacluæ agrestes. « *Secundo*, festinatio qua egressi sunt : hujus symbola erant *primo*, panis azymus, quia non habebant tempus eum fermentandi; *secundo*, assatio agni; *tertio*, quod non poterant ejus ossa frangere (festinantibus enim non vacabat id facere) ad exsugendam medullam; *quarto*, quod comederent agnum accincti, tenentes baculos in manibus; *quinto*, quod non possent residuum servare, sed illud igne comburerent.

Nota hic *primo*, nocte comedendum fuisse agnum : hæc autem nox erat 15 dici. *Secundo*, per carnes accipe quoque nervos, viscera, et quidquid in agno erat comestibile.

Assas igni (1). — Nota : Hic erat ritus immolationis agni : *primo*, jugulabatur agnus; *secundo*, sanguine ejus aspergebantur postes et superliminare; *tertio*, detracta pelle intestina vel exempla ex agno, et mox reposita, ut vult Abulensis, vel relictæ in ipso agno, ut vult Cajetanus, lavabantur, ul possent cum agno et in agno torreri. Omnia enim tosta comedenda erant præler fel, et ilia fæccs continentia quæ abiciebantur. *Quarto*, integer agnus, non dissectus (ne os aliquod laderetur), cum capite et pedibus torrebatur. Quibus adde, non potuisse comedi agnum, nisi a circumcisis, ut patet vers. 48, et non nisi certo loco ubi erat tabernaculum, et postea templum, puta Hierosolymæ, *Deuter.* xvi, 6. Denique eo ritu qui sequitur.

Cum lactucis agrestibus. — Hebraice anno *Sp al merorim*, id est, cum amaribus, scilicet herbis quibuslibet amarulentis. Ha Chaldæus, Lyranus,

(i) Ratio precepti de agno paschali *astando*, non elixando, multis videtur hæc, quod esus assati festinationem significet, qua Israelita) egressi sunt ex Ægypto; unde non licuit moram trahere ul agnum coquere potuissent in lebetes.

Pagninus. Verum Septuaginta certam speciem vertunt, nimirum : quod Theodorus Gaza nunc amaraginem, nunc lactucam agrestem vertit (ita ipse in lib. IX Aristotelis, *De Idslor. animalium*, cap. vi), quare, teste Dioscoride, amaro est gustu : unde licet Ruellius, lib. *De Herbis* S. *Scriptura*, putet hanc lactucam esse endiviam, (amen verius videtur proprie fuisse hanc lactucam silvestrem, quæ, inquit Abulensis, est instar lactucæ hortensis, minor tamen illa, et asperi amarique saporis; hunc enim amarorem significat vox llebræa et Græca : nam endivia non est amari, sed potius suavis et grati saporis. Jussit Deus has lactucas amaras cum agno adhiberi, ut per eas recordarentur Hebræi, inquit Theodorctus, amarissimæ in Ægypto servitutis, ex qua eos educerent, quo sic excitarentur ad Dei laudem et gratiarum actionem. Unde S. Ambrosius legit, cum *amaritudine*, quasi praeceptum esset llebræis, ut ognuna ederent cum amaritudine quadam animi; et sic hunc locum explicat Oleaster.

Tropologice, præcepit Dominus amaros mandatorum Christi sermones, cum ipso Sacramento Dominicæ passionis devorari (ait S. Ambrosius, serm. *De Grano sinapis*), ac nominalim contrilionem et Pænitentiam præmittendam esse Eucharistiæ, præsertim in ipsa hebdomade sancta paschalis. De qua S. Epiphanius, *haeres.* 70 : a In diebus, inquit, paschalis, quando apud nos fiunt humi cubationes, castitates, ailliclioues, siccorum esus, preces, vigiliæ, jejunia, et omnes animarum salutes per sanctas afflictiones; » et S. Chrysostomus, hom. 30 in *Genes.* : « Nunc, ait, fideles et jejunium intendunt, et vigilias, et pernoctationes sacras, et eleemosynas faciunt, ut hebdomadæ huic honorem habeant; » et S. Bernardus, serm. *Feriae quartae hebdomadae panosae* : « Universi, inquit, Christiani hac septimana, aut præ solito, aut præter solitum pietatem colunt, modestiam exhibent, humilitatem sectantur, induunt gravitatem, ut Christo patienti quodam modo compati videantur. Quis enim tam irreligiosus, qui non compungatur? quis tam insolens, ut non humilietur? quis tam iracundus, ut non indulgeat? quis tam deliciosus, ut non abstineat? quis tam malitiosus, ut non pœniteat his diebus? »

9. **NOX COMEDETIS EX EO CRUDUM QUID, NEC COCTUM AQUA, SED ASSUM TANTUM IGNI.** — « **Crudum,** » ita vertunt et Septuaginta, et passim Hebræi ac Latini : temero ergo Oleaster hebr. *na* vertit *fractum* vel *dissectum*. Vetat Deus crudum agnum comedi, tum quia hoc inhumanum est : horrei enim homo comedere carnes crudas; tum quia cruda caro insalubris est et vix ab homino digeri potest; tum ne postea inter edendum carnem crudam fastidientes abjicerent. Est enim in aliquibus, licet paucis, hominibus et gentibus, ferus et barbarus hic appetitus comedendi carnem crudam, quem Deus hic vult frænari et aboleri : rudibus enim llebræis quædam pueris, singula etiam

vulgaria, solita et obvia minutim et exacte præscribil (I).

Tropologice, cruda caro, inquit S. Gregorius, t. hom. 22 in *Fi-ang.*, est inconsiderata et irreverens et divini bonitatis et excellentiae consideratio, aut potius oblivio : sic crudum comedunt in Eucharistia, qui non considerant excellentiam tanti Sacramenti, et dignationem, ac praesentiam Dei Domini nostri, qui nos suo corpore et sua deitate pascit.

Nec coctum aqua, sed assum tantum igni. — Tum quia citius assantur carnes, quam lixantur : assatio ergo festinationis llebræorum, parantium se ad exitum, fuit symbolum; tum quia assatio significabat Hebræos in Ægypto in aestu, laetitia et luto fuisse quasi assos et tostos, jamque inde per esum agni hujus assi liberari; tum quia assæ carnes solidioris sunt nutrimenti, ideoque magis roborant laborantes, quales erant Hebræi iter ingens facturi : carnes enim elix resolvuntur in humorem jurulentum, ideoque mullum substantiæ ex se in cum emittunt et deperdunt.

Allegorica et potissima causa fuit, ut assus agnus significaret Christum amore nostri in cruce tostum; nam agnus in crucis formam expansus assabatur : alter enim erectus paxillus ab imo usque ad caput trajiciebatur; alter vero transversus arcos agni assandi distendebat, inquit S. Justinus *Contra Tryphonem*. Christus enim in cruce nihil habuit aquæ, id est nihil mitigationis, nihil solatii in poenis, sed tam dolore, quam amore nostri fuit assus et tostus. Rursum Judæi negantes Christi deitatem, et crude accipientes, quæ de Messi regno et gloria tradit Scriptura, comedunt Christum crudum. Haeretici Christum comedunt aqua coctum, quia omnia ejus mysteria suo ingenio et humana ratione (hæc enim est aqua) scrutari et comprehendere volunt : itaque per humanam sapientiam sacramenta humanitatis et deitatis evacuant. Catholici vero sobrie et pie mysteria Christi meditantur, et per ea fidem et charitatem accendentes, Christoque ferventer servientes, comedunt Christum assum. Ita et S. Gregorio Pererius.

Caput cum pedibus ejus et intestinis vorabit. — Id exprimit Deus, quia caput, intestina et pedes, utpote ossea et cartilaginosa, vulgo assare non solemus; in agno vero hæc assari voluit Deus, tum quia Hebræi festini non habebant tem-

(I) a Videntur intelligi carnes leviter in craticula tostæ; nam plano crudas carnes comedere nihil intererat vetari, quum paucissimi semper fuerint. Ratio autem, ob quam hæc semicocta caro vetatur, videtur esse præceptum sequens, quo jubentur omnem agnum aut hæduin absumere, aut comburere quas superfutura erant, si absumere non possent. Caro enim probo cocta facile absumitur, semicocta pars maxima hæret ossibus. » Hæc Rosenmullerus ad h. 1. Recle Jarchi verba sequentia sic exponit : « Assato cum (agnum) lotum simul cum capite ejus et cruribus ejus, ac cum interioribus ejus; intestina reddantur ventri, postquam abluta fuerint. »

pus ea lixandi; turn quia Deus agnum integrum manere voluit; tum quia significabat Christum, in quo hæc maxime assa sunt, nimirum viscera compassione cl amore nostri, pedes clavis, et caput spinea corona.

fon. io. 10. Nec remanebit quidquam ex eo usque mane : **SI QUID RESIDUUM FUERIT, IGNE COMBURETIS, — quia** festini summo mane discedetis. Hinc ne agni reliquiis comedendis, aut convasandis occupemini, aut ne illas a profanis profane extra tempus sacrificii comedi contingat, vel a canibus vorari, vel etiam putrescere, eas igne in Dei honorem consumi volo, sicut igne Deo assate fuerunt; idque sequentibus deinceps annis eodem modo observari volo, ut primi hujus exitus et festinationis jugem recolatis memoriam.

Vm.li. n. Sic autem comedetis eum : renes vestros **ACCINGETIS, ET CALCEAMENTA HABEBITIS IN PEDIBUS, TENENTES BACULOS IN MAMBIS, ET COMEDETIS FESTI-**
Chr «I-xanter. — Omnia hæc festinationem indicant, **jsuntque** viatorum ad iter longum et laboriosum **luat** accinctorum; hiuc calceos induere jubentur. **Ja»?** Adde : calceus erat signum libertatis, uti dixi *ad Ephcs.* cap. vi, vers. dii. Hactenus enim Hebræi quasi mancipia in Ægypto nudis iverant pedibus ad agros, et opera sua durissima : nunc jubentur calceati incedere, instar ingenuorum et liberorum. Nota hypallagen Hebræam, *habebitis calceamenta in pedibus*, id est, habebitis pedes in calceamentis, sive calceatos. Sic dicunt Hebræi : Miserunt civitatem in ignem, id est, miserunt ignem in civitatem, cum succendendo.

Addunt aliqui, veteres olim non assedissemensæ, sed discubuisse, ut patet *Esther* cap. i, vers. G; *Tobia* cap. n, vers. 3; *Begum* cap. xix, vers. 22, utque loros non macularent, et commodius cœnarcent, cœnalique quiescerent in suis toris, sive lectulis cœnatoriis, calceos exuebant, quin et pedes lavabant, ut patet *Judicum* cap. xix, vers. 21. Unde et Magdalena Christo accumbenti lavit pedes. Hebræi vero hic, quia non ad quietem, sed ad exitum parantur, hinc calceare se jubentur. Verum, an hoc tempore usus accumbendi in mensa fuerit in usu, incertum est; imo Pererius contendit, usum sedendi antiquiorem esse usu accumbendi; nam in mensa Joseph fratres sedebant, non accumbebant, *Gen.* xliiii, 33.

Stante* Nota : Ex eo quod dicitur : «Tenentes baculos in manibus,» videtur quod Hebræi stantes, ulta, «vT pole festini, agnum comederint, idque diserte docet Philo, lib. *De Caini et Abdis sacrificio*, et innuit Nyssen, licet id neget Hibera, lib. V *De Templo*, cap. in, in fine; quorsum enim baculos tenentes manibus, succincti lumbos, et calceati, si non ad iter expediti stabant? Huc sane alluisse, vel potius allegoricum hujus loci sensum dedisse videtur Apostolus, *Ephcs.* cap. vi, vers. 14, cum ait : <State succincti lumbos vestros in veritate, et calceati pedes in præparatione Evangelii! pacts.»

Dices, *Maith*, cap. xxvi, vers. 20, Christus celebrans pascha discubukso dicitur; ergo non stetit. Respondei Maldonatus ibidem, discumbere significai mensæ adesse, quovis situ, sive sedeas, sive stes, sive accumbas; nam quia olim discumbendo prandebant, hinc mansit usque hodie illa phrasis, ut accumbere mensæ dicamur, cum illi assidemus.

Verum, quia diserte de Christo dicitur *Joannis* cap. xm : «Surgit acama, et ponit vestimenta sua;» et paulo post : «Cum recubisset iterum, dixit eis; » hinc aptius dici potest, Christum de more stetisse in cama agni, sed discubuisse in cama communi, quæ camam agni secula est, indeque surrexisse ad lotionem pedum, atque caperacta, mox iterum recubuisse. Denique nulli putant hanc et alias agni cæremonias in primo tantum hoc Hebræorum paschale, non autem deinceps servatas esse. Verum quid in hac re silverius, dicam inferius vers. 13.

Symbolice Philo : Qui tendunt, inquit, ad cui-Syatóimen virtutum, sint accincti lumbos, id est, ex-ci” a=d pediti ad Deo ministrandum, et in virtutum exercilio laborandum, sintque induti calceis, quibus carneam molem ratione contineant : stentque recti firmatis pedibus; et disciplinam habeant, quasi virgam in manibus, ad dirigenda citra errorem omnia vitæ negotia, atque festinent in hoc virtutis studio.

TropologiceS.Gregorius, hom. 22 in *Etang.*: Qui Tropobvult phase Christianum comedere, accingat renes, id est voluptates cdomet, carnem a luxuria restringat; calceos habeat in pedibus, id est, Sanctorum mortuorum vitam et exempla conspiciat, ut sua vestigia a peccati vulnere custodiat; *tertio*, teneat baculum in manu, id est, pastorem curam gerat eorum, qui sibi commissi sunt; *guarió*, comedat festinanter, id est, ad soleinnitatem patriæ coelestis anhelet. Audi quoque B. Algorum, lib. I *De Sacramento altaris*, cap. xxii : «Lex, inquit, dedit in calceamentis cautelam, ne a vitiis fallamur : in baculo disciplinam, qua perpetrata corrigamus : in lactucis compunctionem : in festinatione desiderii ardorem, quo ad cœlestia suspiremus : in accinctis renibus continentiam et castitatem, quia Christo agno immaculato, et Virginis filio crucifixo, ejusque unitioni nihil ita adversatur, ut voluptas, et fornicaria) societatis unitas.»

Denique calceus continentiam significat, cingulum modestiam, baculus spem, ait Nyssen in *Vita Mosis* : «A spinis, inquit, peccatorum calceus defendat continentissimo), tenuis ac dura vitæ : talaris vestis et effusa, hoc est voluptuosa vivendi ratio, cingulo quodam, id est modestia, coarctanda est, quæ moneat ad necessitatem, non ad voluptatem rebus uti : baculus vero, quo et feras hæreticorum repellimus, et sustentamur, spes est.»

Vert i

11 et 12. Esr exim puase, id est traxsitus Do- «i it.

■151, ET (id est *quia*) TRANSIDO PER TERRAM 2EGYPTI NOCTE ILLA, PERCUTIAMQUE OMNE I HIMOGL.MTCM , — *q. d.* Comedetis agnum festinanter, quia hic esus ngni significat celerem et præpropcrum transitum Angeli, ut percutiat primogenita Ægypti.

huch, Nota *primo* : Pro *phase* hebraico csl, *pesach*; **pbiw,** Theodotion vertit, <?«/.; Syri el Chpld.ei more **pbuec.** suo addentes *alcph*, vertunt *piscila*, vel *pascha* : **jiichi.** hoc secuti sunt Septuaginta vertentes *pascha*, vel **pxIII** ut Hebræi nomini Græcam terminationem darent, **idem** vel quia populus Babylone rediens Chaldæum **SUOt.** nomen *pascha*, præ Hebræo *pesach*, usu vulgari terebat. Noster vertit *phase*, quia ultima gulturalis *chct* in Hebræo *pesach*, cum sil difficilioris pronuntiationis, apud Græcos el Latinos supprimi solet. Unde Septuaginta, Noster, el alii *chct* in dissyllabis in c vertunt, ul pro Hebræo *Noach*, vertant Noe ; pro *Corach*, Core ; pro *Thcrach*, Thare; pro *Jcphtach*, Jephlc ; sic el pro *pesach* *phase*.

Phwc, Nota *secundo* : *Pesach*, *pascha* et *phase*, signi- **id** fica! transitum, vel magis proprie transullum; **"&7a*** **vd** [> radix enim HOD *pasach* significat transilire, uti **U<4r,n<** vcr!>l noster Interpres, vers. 23, cl III *Regum* ca- **mitos,** pit. XVIII, vers. 26. Unde et riDD *pisscach* vocatur **scilicet** claudus, eo quod quasi saltitans incedat. Hinc et **angeli** Symmachus ac Josephus *pascha* verluni **percu-** id est transcensum, ct S. Hieronymus in *Nomini- **Ūfili.** *hus llebræis* transgressum, transcensionem. Nos- ter hic generalius transitum vertit, ut Angeli du- plicem transitum, *primum* per llebræos, cis par- cendo, *secundum* per Ægyptios, cos percutiendo, significaret. Dicitur ergo *pascha*, id est transultus, quia *pascha* significabat, quod Angelus transi- lret domos Hebræorum, cas intactas relinquendo, ct insiliret in domos Ægyptiorum, eorum primo- genita occidendo.*

Tenni- Dices : Tertullianus, lib. *Contra lúdaos*, videtur **lumu** tiiccre *pascha* non esso Hebræum, sed Græcum **Greco** nomen; illud cnim ázot w twia/.uv, id estapatiendo, **wox<w** deducit; et quod hic dicitur : «Est cnim *pascha* **uii'xLbî** Gusla Septuaginta) Domini,» putat prophético **ideaiit** esso dictum, quasi dicat : «Est enim passio Do- **qnod** **pusio** **Christi.** mini,» quia scilicet eodem hoc dio patietur Chri- stus. Idem indicant Ircnæus, lib. IV, cap. xxm, et Nazianzenus, oratione 2 *De pascha*; idquo pro- bat Nazianzenus ex co, quid si *pascha* esset lle- bræuni, non Græcum, dicendum esset phascha, non *pascha*. Veteres cnim Hebræi non habebant *pe* durum, sed *phe* molle sive Arabicum, uti tes- tatur S. Hieronymus in cap. xi *Daniel*.; hinc cnim dicimus : Phares, Pharao, Pharisæus; non autem Pares, Parao, Parisæus.

Ilespondco : Patres hos non ad litteram, sed mystice loqui, cl symbolice hunc locum expli- **Priul di-** caro : volunt enim, non sine Dei consilio hanc **caro** vocem *pasc/ia* inventam esso, quæ tam græce, **{lu cbì.** quam hebraico etymologiam habet rei maximo **pi>** di- consentaneam. Argumentum Nazianzeni exile est; **:an'** nam non tantum Græci, Syri ct Chald.vi, sed ct

ipsi Hebræi posteriores pro *phe* initio dictionis semper usurpant *pe* : semper cnim *pe* initiali infigunt *dagesch* durum, ut patet ex eorum Gram- matica.

Nota *tertio* : triplex hic fuit transitus : *primo*. Angeli vastatoris; *secundo*, Hebræorum ex Ægypto in Chanaan; *tertio*, eorumdem per mare Ru- brum : hunc tertium significari nomine *pascha* pu- lal S. Augustinus, tract. 55 in *Joan*. *Secundo*, Philo, Josephus, lib. XVII *Anliq.*, ct Nazianzenus supra putant *pascha* significare transitum Hebræorum ex Ægypto, idque innuitur *Dcutcr*. xvi, vers. 1. Verum dico, *pascha* primo ct proxime significare transitum Angeli vastatoris : id cnim hic dicitur; mediate 'tamen et finaliler significare transitum Hebræorum ex Ægypto : ad hunc enim quasi ad finem dirigebatur hic transitus Angeli. Ita S. Hie- ronymus cl Josephus hic, lib. II.

o Nota *quarto* : Phase vel *pascha* proprie signifi- cat transitum, vel potius transultum; inde re- **r t** *anido*, significat mctonymice agnum immolatum \ **pro** hoc transitu : sic sæpe in Scriptura dicitur immolari vel comedi pancha, id est agnus pascha- lis. *Tertio*, inde traductum csl ad festum pa-chale : **F °** festum enim, quo immolabatur liic agnus pascha- lis, vocatur *pascha* : imo et septem dies azymo- rum illi contigui, vocantur *pascha*, *Actor*, cap. xu, vers. 4, quia solemnitas hæc septem dierum cum paschate incipiebat, cratque propter ipsum *pascha*. *Quarto*, *pascha* significat victimas quas- libet ovium et boum, quæ illis septem diebus im- molabantur, de quibus Numer. cap. xxvui : hæc enim a previo paschate *phase*, sive *pascha* dice- bantur; qua; Judæi in passione Christi comesturi, ingredi noluerunt Pilati (utpote Ethnici) prælo- rium, nc contaminarentur, ut palet *Joannis* cap. XVIII, vers. 28.

Allegorico, agnus est Christus, qui de morte transivit ad vitam, dc terra in cœlum, ul nos a peccato ad gratiam, ab inferno ad cœlum trans- iremus. Unde tropologice, *phase*, id csl trans- itum, celebrat anima, cum egreditur a cogitatio- nibus Ægyptli, id est a molimine peccati, inquit S. Augustinus traci. 55 in *Joan*. «Pascha, inquit S. Ambrosius, lib. I De *Cain*, cap. vin, transitus csl a passionibus ad exercitia virtutis; » cl clarius lib. I *Ucxaemer.*, cap. vin : « Pascha Domini quot- annis celebratur, hoc est animarum transitus a vitiis ad virtutem, a passionibus carnis ad gra- tiam sobrietatemque mentis, a malitiæ nequiliæ- quo firmenlo ad veritatem ct sinceritatem rogo- mialionis.» El S. Gregorius, horn. 10 in *Evangel.* : « A regione, inquit, nostra superbiendo, inobe- diendo, visibilia sequendo, cibum velitum gus- tando discessimus : sed ad eam ncccssest flendo, obediendo, visibilia contemnendo, atque appe- titum carnis refrenando redeamus. Per aliam ergo viam ad regionem nostram regredimur: quoniam qui a paradisi gaudiis per delectatio- nem recess mus, ad hæc per lamenta revocamur.»

TrfpUx
Irimilas
U#.

rishi
re- r t
F °
ViUo.
Lslcm.

Qoaxto*
vidima
qnjthbcl

Arm- Hinc *quinio*, argutatur Zuinglius : Si hæc propositio est vera : a Agnus est Phase, u in caque admittenda est metonymia jam dicta; ergo eadem admittenda est in hisce Christi verbis : « Hoc corpus meum, n ut sensus sit : Hoc est figura corporis mei ; additque Zuinglius hoc argumentum sibi revelatum esse a spiritu, qui an ater an albus fuerit ignorat, coque se convicisse Helvetios, ut in Eucharistia non revera, sed typice tantum esse corpus christi faterentur.

met. Sed respondeo *primo*, antecedens esse falsum; agnus enim dicitur phase, id est hostia paschalis, proprie, non metonymice : agnus enim hoc nomen sibi a Deo impositum, proprium possidet ; unde sic proprie in usu communi loquebantur Judæi, ut agnum vocarent phase : licet hæc impositio, et hic usus originem habuerit a metonymia, qua hostia pro transitu immolata dicta est *phase*, id est transitus : nusquam autem usus habet, et proprietas sermonis, ut corpus passim vocetur ipsa figura corporis.

SeciaJo. Respondeo *secundo*, negando consequentiam : agnus enim non potest proprie esso phase, id est transitus, quia transitus et agnus sunt duæ res prorsus disparata, quarum una non potest esse alia ; cum autem dico : a Hoc est corpus meum, » Aoe et *corpus* non sunt disparata; sed pronomen Aoe in confuso idem significat quod determinate significat corpus : in hac ergo propositione : « Agnus est phase, » id est transitus, necessario admittenda est metonymia, non autem in hac : a Hoc est corpus meum. »

Er IX CUNCTIS DIIS /EOTPTI FACIAM JUDICIA. — Septuaginta, *faciam ultionem*. Hinc videtur, ait Calpurnius, quod Apis sive Serapis, omniaque alia deorum simulacra in Ægypto nocte paschali dejecta et comminuta sint, vel terræ motu, vel fulminibus, uti ex traditione Hebræorum asserit S. Hieronymus *ad Fabio!*, *De li Mansion.*, in prima. Idem factum esse docet Arlapanus antiquus historicus, apud Eusebium, lib. IX *De Præparat.*, cap. ult., et huc alludit Isaias, cap. xix, vers. 1. Sic ab arca Dei dejectus fuit Dagon, I Bcg. v. Tradunt insuper Hebræi, idola Ægypti lapidea fuisse tunc comminuta in pulverem; lignea esse putrefacta, vel in cinerem redacta; metallica vero esse resoluta et liquefacta.

Menda- Mentitur ergo Justinus historicus, qui lib. XXXVI, ex veteri Ægyptiorum fabula scribit, Mosen idola Ægypti furatum ea secum exportasse (1).

vtn n. 13. Er it autem sanguis vobis in signum, — g. d.

(t) Strictior quoque et angustior videtur Michaelis, qui hoc eo refert, quod in Ægypto sacra animalia colebantur viva tanquam symbola et imagines Deorum, et in templis alibantur, v. g. bos Apim et hircus Mendem representans. Jam quum et omnium animalium primogeniti morituri essent, si bos Apis et hircus Mendes primi geniti fuere, et hos interfectione perire necesse fit, quo Jehovah Deus se superiorem diis Ægyptiis esso hicutema ratione demonstravit.

Sanguis hic vobis veslræ salutis erit signum et tessera, quod non percutiet vos angelus vastator ; non quod angelus hoc signo corporeo indigeat : ipse enim per se satis videt, quæ sint domus Hebræorum, in quibus comeditur phase, quæ Ægyptiorum ; sed quod vos hoc signo tutelam, custodiam et salutem expectare velit, idque ob typum agni ejus, qui sanguine suo liberabit vos ab ira ventura, et morte æterna. Per hunc ergo ritum implicate profitebantur Hebræi, ab æterna morte se liberatum iri per sanguinem Messiae ; unde et postes cum superliminari, quod utrique posti superius incumbit (quæ omnia sanguine agni tingenda erant), typum et formam crucis exhibebant, ut docet S. Cyprianus, lib. li *Testini, contra Judæos*, cap. xxii. Sic *Ezech.* ix, Angelus jubetur omnes occidere præter eos, qui signati erant signo *Tau*, quod figuram gerebat crucis.

Jubentur ergo Hebræi hic, non tantum in primo hoc paschale suæ liberationis et exitus, sed et in aliis deinceps quotannis celebrandis postes et superliminare sui ostii sanguine agni aspergere, ut recordentur, quod jam olim simili aspersione liberati sint a vastante angelo : nam non tantum in primo hoc paschale, sed et in aliis deinceps hunc ritum servatum esse, patet ex vers. 25, ubi dicitur : a Cum introieritis in terram, quam Dominus daturus est vobis, observabitis caeremonias istas, » puta ut decimo die quæeratis agnum, quem decimo quarto die immoletis, cumque comedatis tenentes baculos, accincti, calceati, sanguino ejus aspergentes postes, etc. Licet enim alibi horum expressa non fiat mentio, hic tamen Dilfit, idque sufficit; alibi enim Scriptura huc lectorem remittit, ut phase caeremonias hinc petat, prout et discat, licet ergo caeremoniæ sicut in primo paschale, ita et in aliis deinceps præscriptæ, et a Judæis observatæ sunt; adeoque azyma septem dierum, aliaque quæ a vers. 14 et deinceps præscribuntur, non tam pro primo hoc paschale, quam pro futuris a Deo præscripta esse, satis patet ex vers. 14, uti dicam vers. 15 (2).

15. Septem diebus azyma comedetis. — « Azyma » Vocantur panes sine fermento : tyar, enim est fermentum. Dicitur fermentum quod quasi fervendo crescat : hinc panis azymus statim coquitur; nam in fermentato expectare oportet, dum fermentum digerat et attenuet pastam, ex qua fit panis; ergo a comedetis azyma, » ut scilicet quotannis recolatis prima azyma paschæ, quæ comedistis exituri in Ægypto : cum enim nocte illa pastam fecissetis ad panem coquendum, præ festinatione non habuistis tempus eam fermentandi, cogenli-

(2) Voluit igitur Moses hoc loco leges de Paschale, quæ diversis temporibus datæ sunt, una serie conjungere. Nec ulla causa idonea est, ut patet, cur ea omnia, quæ hoc cap. de Paschalos institutione leguntur, longe post Mosen ab alio quodam conficta judicentur, ut autem de Welle, *Beitrâge zur Etnicit. (n das .l. Taf.*

bus Ægyptiis illico vos egroui : undo *Deulcr.* xvr, 3, dicitur : a Septem diebus comedes azyma, afflictionis (quia azymus panis est insipidus, gravis, insalubris, mgrcque concoquitur) panem, quoniam in pavore egressus es do Ægypto, ut memineris diei egressionis tuæ do Ægypto, omnibus diebus vitæ tuæ. »

Tremió- Tropologico, per azyma, inquit Theodoretus, gl* uy- significatur non lanium diligentia cl instantia proficiscendi, et cibi parandi facilitas et proinptitudo ; sed etiam quod nullum Ægyptiacæ vitro vestigium tenere ipsos conveniebat : hinc dicit Christus, *Mallh.* xvi : « Cavete a fermento Pbaiisæorum. » Septem vero dierum azymorum hanc tropologicam causam dat VencrabilisBeda in Lucæ cap. XXII : « Quia, ait, Christus semel pro nobis in plenitudine temporum passus in carne, per omne nobis hujus sæculi tempus, quod septem diebus agitur, in azymis sinceritatis cl veritatis præcepit esso vivendum, totoque semper nisu desideria sæculi, quasi Ægypti retinacula, fugere, et quasi a mundana conversatione secretam solitudinem, iter nos admonet subire virtutum. »

Nota : Tradii Josephus llebræos ex Ægypto Aiytni exeuntes per 30 dies comedisse azyma ; tamdiu c raMe- enim pastam corum, quam secum extulerant, dulúbrii rassc' ex ilua *n Socoth et deinceps coxerunt panes subcinericios, qua deficiente Deum dedisse db»- cis manna de cœlo ; sicul vice versa defecit manna, cum filii Israel ingressi Chanaan comederunt de frugibus terræ, ut dicitur Josué v. Deus enim non deest homini in necessitate, nec vicissim superest aut superfluit, ubi non est opus ; non enim par erat cibum ccelestem cum terrestri commisceri. Unde et qui delicias carnales quærunt, privantur cœleslibus, et contra.

Hinc et ex vers. I I, patet hos septem dies azymorum non pertinuisse ad primam hanc phase celebrationem in Ægypto factam, sed ad alias omnes deinceps singulis annis faciendas. Ubi notaca, quæ hic pncipiuntur do celebratione phase usque ad vers. 44, pertinuisse et observata fuisse in primo illo phase Ægyptiaco ; reliqua vero, quæ deinceps sequuntur, non ad primum illud phase, sed ad sequentia singulis annis celebranda pertinuisse. Hos ergo triginta dies azymorum, quæ llebræi comederunt in egressu, repræsentarunt ipsi quotannis per septem dies comedentes azyma in paschale : septenarius enim multitudinis et universitatis est symbolum ; siculi peregrinationem Hebræorum in deserto, quibus per 40 annos habitaverunt in tabernaculis, jussit Deus ropresnlari quotannis per septem dies festi Tabernaculorum.

Dices : Dies azymorum incipiebant a decimo quarto dio, et finiebantur vigesimo primo ; ergo durabant per octo, non per septem dies. Ita Rupertus.

Respondeo, decimum quartum diem debere excludi ; incipiebant enim dies azymorum decimo quarto die, non mano, ut vult Rupertus, sed ad

vesperam, puta incipiente die decima quinta, quæ proinde vocatur prima azymorum. Ubi nola dies azymorum incepisse cum paschale : unde, quia vespera paschalis referri poterat ad 14 diem, cujus erat finis, cl eliam ad 15, cujus erat initium, hinc hic vers. 18, et ab Evangelistis describentibus ultimam Christi cœnam, decimus Primn» quarius dies vocatur primus azymorum ; Levitici vero xxm, vers. G, cl alibi decimus quinius dies ttint. vocatur primus azymorum. Unde et hic dicitur : « tur << « Observabitis azyma, in eadem enim die cdu-00^'/ 5 cam exercitum vestrum de terra Ægypti ; » con- >>- <>», stat autem *Numer.* xxxiii, 3, llebræos egresos esse ex Ægypto 15 die mensis primi. Verum, quia agnus licet ante immolatus et assus, non tamen comedebatur nisi node, quæ proprie perlinebat ad 15 diem, cum esu aulein agni incipiebat et esus azymorum, hinc præcise loquendo esus azymorum incipiebat non a 14, sed a 15 die, qui proinde communiter vocatur primus dies azymorum. Fallitur ergo Tosíalas, qui putat azyma empisse ab immolatione agni, et consequenter 14 die, non 15 ; nam, ut dixi, esus azymorum incipiebat non ab immolatione agni, quæ fiebat 14 die ad vesperam, sed ab agni comestione, quæ fiebat noctu incipiente jam 15 die, ut patet vers. 8. Hinc, pa- ci>n<*ni let Christum legis observantissimum instituisse 13 1 Eucharistiam in pane azymo ; nam insuluil eam Tj(Ea- post cœnam agni, in qua incipiebat esus azymorum, qui durabat per septem dies. Recto tUni* ergo, et ad exemplum Christi Ecclesia Latina præscribit suis ul Eucharistiam celebrent in pane azymo.

QIHCLMQUE comederit fermentum, PERIDiT anima illa db Israel. — a Peribit, » scilicet sententia judicum, si res constiterit, quasi dicat : Per judices n-r condemnetur ad mortem ; si illi id negligant, vel nesciant, ego Deus vindex eum puniam morte, p)» |ute vel præsentí, vel æterna, vel ulraque. Hinc palet mtf.c- Hebræis fuisse capitale, comedero fermentum in diebus azymorum : licet enim hæc res in so parva videretur, et in se non mala, sed indifferens, Deo tamen tam severe eam velanto erat mortale peccatum.

10. Dies prima erit sancta atqub solemnis, et venas. DIES SEPTIMA EADEM FESTIVITATE VENERADILIS: 5IIII OPERIS FACIETIS IN EIS. — Hinc patet ex 7 diebus Primm azymorum, quibus singulis varia offerebantur H «*ptl» sacrificia, ut patet *Numer.* xxvm, 24, celebriores fuisse primum et ultimum, cosque solos proprie fuisse festos, idque æque, sive æquali gradu et cultu, ul hic dicitur ; illis enim non licebat ope- c?í. * rari, quod aliis quinque intermediis diebus licebat ; unde dies prima vocatur sancta, id csl, cultui Dei dicata : sabbatum tamen erat sanctius, quia co non licebat cibos coquere, nec ignem accendere, ul dicitur *Numer.* xv, 32, quod tamen omnibus diebus azymorum, et quibuslibet aliis festis licebat. Dicitur et prima hæc dies solemnis, quia festa erat ob publica et solemnia sacrificia,

qu® illo die fiebant, ut patet *Numer.* cap. xxviii, vers. 16 et seq.; undo et Judæi tunc veste elegantiori et cibo lautiore utebantur. Hinc cis ait Nehemias, lib. II *Esdrae*, cap. vin : a Ite, ait, et comedite pingua, et bibite mulsum, et mittite cis qui non præparaverunt sibi, quia sanctus dies Domini est; et nolite contristari : gaudium enim Domini est fortitudo nostra. » Pro *sancta* et *solemnis*, hebraico est ©qp Ñipo *miera codes*, id est convocatio sancta, puta sancta solemnilas, qua convocetur populus ad audiendam Dei legem, et ad sacrificia.

Et DIES SEPTIMA EADEM FESTIVITATE VENERABILIS. — Tunc enim erat festum cœtus, sive colicela}, de quo dicam *Levitici* xxm, 36.

vu». 17. 17. Custodietis diem istum in generationes vestras nITU perpetuo, — quamdiu scilicet vestrae generationis et geniis Judaic® ritus, cultus et religio, puta judaismus, perdurabit : cum enim ille ab alia Christi superveniente religione abolebitur, tunc et ritus phase abolebitur. Vido *Can.* 4. Duravit ergo hic ritus per annos 1530; tot enim sunt ab exitu ex Ægypto usque ad passionem Christi, qui ritum hunc, aliosquo veteres implevit et abolevit. Unde S. Justinus *Contra Tryphonem* : a Præceptum, inquit, agni paschalis fuisse temporaneum ex eo apparet, quod Deus non permiserit cum immolari, nisi in loco in quo invocatur nomen ejus, » puta Hierosolymæ, ubi erat templum ; « nimirum quia scivit dies venturos posi passionem Christi, quando Hierosolyma tradenda esset hostibus, cessantibus simul omnibus victimis. » Aliter respondet Abulensis et S. Augustinus, phase et cæremonias veteres dici aeternas, non quod ipsa signa rerum, sed quod res, quæ signis illis significatur, puta Christus, Christiquo mysteria æterna essent futura. Verum ista responsio mystica est, non literalis.

Errant ergo Armoni Christiani, qui agnum sacrificant, ejus sanguine limina inungunt, ossa exurunt, cinerem cum sanguine servant ad expiationem, uti refert S. Nicon., lib. *De Erroribus Armenorum*.

Superstitiosi erant et illi Christiani, qui agni carnes in paschale juxta altare ponentes, propria benedictione consecrabant, et in die paschis ante alios cibos de agni carnibus comedebant, uti refert Walfridus Strabo, *De Rebus Eccles.*, cap. xviii; nam, ut ipse ait, pascha nostrum immolatus est Christus : hinc Paulus vult nos epulari, non in fermento veteri, sed in azymis sinceritatis et veritatis.

Troiaio- Tropologice, qui signatus est agni sanguine, «'* "p- id est, baptizatus est in sanguine Christi, et vult r » wy. celebrare pascha, id est Christum colere, eumque sumere in Eucharistia, ut tendat ad terram promissam in cœlis: hic debet per septem dies, id est, ætales vitæ suæ (quæ sunt infantia, pueritia, adolescentia, juvenus, ætas virilis, senilis et decrepita), in azymis, id est, in puritate vi-

vere, et abstinere a fermento peccati. Primus dies azymorum, id est conversionis a peccato, est festus et celebris coram Deo et angelis, *Matth.* xvm, 13 et 11; similiter et ultimus, cum ex hac vita mortali transit pœnitens ad æternam in cœlis. « Reati enim mortui qui in Domino moriuntur. » Ita Rupertus, et Apostolus, I *Corinth*, cap. v, vers. 7 et sequent.

20. In cunctis habitaculis vestris edetis azyma. — Nota to *habitaculis*, quia in itinere constituti non poterant semper habere, ac consequenter nec edere azyma. Ita Cajetanus.

21. Tollentes animal. — Hebraice, *extrahite pecudem*, scilicet ex ovili; ecce non solus agnus, sed et hædus (hic enim hebraico vocatur FI® *seh*, teque ut agnus) immolari poterat loco agni.

22. Fasciculi hyssopi tingue in sanguine, Veo. qui est in limine. — Septuaginta, *qui est ad januam*. Debat ergo agnus, ait S. Augustinus, vel occidi juxta januam domus, vel potius ad ostium deferri ejus sanguis, ut eo recenti et liquido intingerent hyssopum, quo aspergerent postes et superliminare. Hyssopus enim erat hic loco aspergini, uti dicam *Levit*, xiv, 4. Hebræum Jp *saph* non lanium limen, sed et pelvim significat : unde aliqui cum Chaldæo vertunt, *cum sanguine, qui est in vase*, vel *pelvi*, qua scilicet exceptus est, cum agnus jugularetur. Melius tamen Noster *saph* vertit *limen*; hoc enim communiter significat, a radice »l0 *soph*, id est finire : haud secus quam Latinis limen dicitur, quasi luminis limes, id est D"-l finis et terminus, atque umbræ causa; quamvis Festo limen dicatur a *limus*, id est obliquus, seu miuii-transversus, eo quod ingredientibus quasi ex D't-obliquo stet.

Nullus egrediatur usque mane, — vel certe donec constet angelum percussorem transisse : monuit enim hoc Moses, ut caverent egredi, ne in percussorem hunc inciderent; itaque postquam Ægyptii percussorem et cædem hanc ab eo factam sua comploratione testati sunt, ursc-runtque llebræos ad exitum, mox ipsi eadem nocte egressi sunt, ut patet vers. 31, scilicet post inediam noctem, ante mane.

23. Et non sinet percussorem. — Hinc putant Vn». ii aliqui hunc percussorem angelum fuisse malum : dicitur enim, « non sinet » Deus, quasi angelus hic vellet etiam llebræos occidere, si Deus sineret; hoc autem alienum erat a bono angelo : hic enim Dei populum amabat et luebatur. Unde Rupertus : « Recte percussori traduntur angelo malo, postquam subjici noluerunt per semetipsum corripienti, et decem plagis ad pœnitentiain invitanti Deo. » Verum æque probabile, vel probabilius est hanc plagam, uti et precedenti, inflictam fuisse per angelos bonos. Unde pro *non sinet*, hebraico est *non dabit*, scilicet ordinem, vel ordinationem, non ordinabit, non præscribet illi Deus, ut percutiat Hebræos, sed tantum Ægyptios. Vide dicta cap. vii, in fine *Queest.* IV.

Aerale. 2G. Qua EST ista religio? — Hebraice, *guis est iste cultus?* ad quid, (piare celebratis pascha hoc?

29. Factum est autem in noctis medio, percussit Dominus omne primogenitum. — Media enim nocte vel ipsa cieca silentia terrent, eo ergo terribilior fuit hæc pœna; talis erit et adventus Christi ad iudicium, uti dixi cap. xt, vers. b.

Omne primogenitum, — quod primo natum est, etiamsi sit unigenitum, etiamsi annosum; hinc in una domo plures subinde cæsi sunt, puta avus, pater, filius, uxor, si omnes erant primogeniti: idem dico de servis et jumentis. Vide cap. xi, vers. 8.

A PRIMOGENITO PHARAONIS. — Pimiup iic in filio Pharao, sed ipso majori dolori ei vindicte servabatur, mergendus cum suis omnibus in mari Rubro.

Usque ad primogenitum captiva, — ancili® captiva ad pistrinum damnate, ut patet caput xi, vers. 5.

Yrn. 30. 30. SURREXITQUE PHARA0, etc., VOCATISQUE MOYSE ET AARONE NOCTE AIT: SI IIGITE, ET EGREDIMINI.— Verisimile est ipsummel Pharaonem tanta strage perculsum, timenlcmque pejora surrexisse, ut Mosen adiret; quem suaviter quiescentem domi suæ inveniens vocando excitari!, dixeritque: Surgite, egredimini; id clarius significant llebræa (1).

vui.3!. 32. Benedicite mihi, — orale pro me, ul vertit Chaldæus.

Pan Moraliter, disce hic dura et obstinata corda non blanditiis, non minis, non flagellis, sed morie, b i7fnn. dirisque cladibus frangi et molliri: sicut adamas gends. non mollescit nisi hircino sanguine, ita strage primogenitorum omnium fractus ei flexus est Eiem- Pharao, omnesque Ægyptii. Ha superbus Nabuchodonosor cervices demisit, cum mutatus est in bestiam. Ita Saulus prostratus in terram factus est Paulus, dixitque: « Domine, quid me vis facere? » Ha Magdalena possessa a dæmonibus septem, Christum medicum requisivi!.

Mirum apud Gentiles exemplum narrat Plutarchus, libro De sera numinis vindicta, sub finem: Thespesius, inquit, homo fuit scelerate ei deplorate vite; de eo consultum oraculum, num quæ emendationis ejus foret spes? respondit: « Melior erit postquam fuerit mortuus. » Paulo post Thespesius gravi lapsu ei casu collisus, exanimis jacuit: tertio die ad se rediens, rogatus, ubi fuisset, quomodo rediisset? dixit, in casu hoc animam suam eductam e corpore, alia omnia vidisse ei sensisse, ideoque mox lotam aliam esse factam, perinde ac si quis e navi in mare corruat, alia prorsus sentit ei sapii; itaque aiebat se vidisse bonorum felicitatem; impiorum, ut Noro-

(1) Neque erat domus. Do omnibus lne dicitur, quod maxima parli compglobaL Vol si verba illi proprio sumas, baud improbabile orli, si in aliqua domo non fucili primogénitos, qui in domo hic maximus luit pro primogenito habitum esse.

nis, quin ei proprii sui parentis, pœnas (in qua tamen visione fabula Gentilium admiscentur, vel a (temone visionis auctore, vel ab ipso Thespesio), ac quemdam e cognatis suis vita functis ad cum accessisse, ei salutasse: < Salve, Thespesi; ■ cui ille: a Non Thespesius vocor, sed Aridæus; » mox anima cognati replicavit: « Aridæus hactenus fuisti; sed deinceps eris Thespesius, » quæ vox grace divinum significai; ita factum est: qui enim antea erat impius, libidinosus, ebriosus, etc., hoc casu ei raptu factus est pius, castus, sobrius, justus, speculumque virtutum. Ha duro nodo durus quærendus est cuneus, acriq; supplicio frangenda est mate mentis obfirmata consuetudo.

33. Urgedantq; Ægyptii populum de terra ex- Vert-3U ire AELOciTER, — timore scilicet ex tanta suorum strage perculsi. Hinc videas fabulas et calumnias Gentilium, uli Cornelii Tacili, lib. V, et Trogi Pompeii, vel polius Justini, lib. XXXVI, as- Jasum, serentium llebræos ob scabiem et pruriginem, oraculi monitu ab Ægyptiis Ægypto esse pulsos. Simile est quod tradunt Mancthon, Chæremon el Lysimachus Ægyptii historici apud Josephum, lib. 1 Contra Apionem, scilicet Mosen idola Ægyptiorum abstulisse, ideoque eum persecutos fuisse Ægyptios, sed tempcslalibus domum redire compulsos: cum e contrario sacra Scriptura nos doceat omnes ad unum mari Rubro esse absorptos.

Tale esi ei illud Tacili, Judæos dici quasi Idæos, eo quod ex Ida Crete monte descenderint; se-eundo, Judæos sue non vesci, quia sues æque ut Judæi, scabiei sunt obnoxii; tertio, asinos Judais Tlat'u' Ægypto egredieniibus viam monstrasse, ideoque eos colere asinos.

Tale est illud Justini, Joseph magum fuisse, ejusque filium fuisse Mosen; reges Judæorum fuisse Joseph, Mosen, et Israel, qui avitum regnum in decem diviserit. Unde videas quam Gentiles Judæis fuerint infensi et iniqui, vel Judaicarum rerum ignari et imperiti.

3L Tulit igitur populus conspersam farinam, Verl-3L ANTEQUAM FERMENTARETUR. — « Conspersam, » Et magno labore manibus vel pedibus subactam, puta massam, vel pastam, uti mox habent Uebræa, quia scilicet non habebant spatium eam fermentandi ei coquendi, cocturi illam prima occasione (2).

Et ligans in palliis. — Chaldæus et Septuaginta, in veshfcus. Hebræum nS-w simela proprie significat involucrum, vel amiculum, quo aliquid

(2) Ahi vertunt, mactras suas Hgatas in reslimentis. Has oportet parvas admodum fuisse, quales sunt patella lignea), in quibus eliamium Arabes placéalas suas fermentatas depsero, ei coctas iu ilincre scum gerere solent Vcstur.eoU autem, quibus illigatas madras portarunt Hebræi super humeris, similia fuisse volunt togis veterum Romanorum et Ktwim Græcorum, quæ quum super humerum habuerint sinum, varia in iis res perlari poterant.

tegatur ant involvitur, quemadmodum pallium Ulpiano cl Ciceroni commune est veslis **genus**. « Dionysius, ail Cicero, lib. III *De Natura deorum*, Jovi aureum abstulit amiculum, dedilque cilancum pallium. » Imo pallium proprio significare quoque sindonem, sive linteum, docet Lazarus Bayfius, lib. *De Tic vestiaria*, cx Juvenali, *satyr*. 6, ubi de mœcha sic ait :

Advocat Arcichnen, onerosaque pallia jacl.it.

Sic ct pallia hæc Hebraeorum videntur fuisse sindones, sive linteæ; illis enim pasta involvi solet : alioqui proprie pallium Græcorum erat extima longior vestis, perinde ac toga erat Romanorum.

Ven. a«. 36. Dominus autem dedit gratiam populo coram Ægyptiis. — Ergo hæc bona sua commodarunt Ægyptii Hebræis, non lam cx timore, quo percussi erant ob stragem primogenitorum, quam Gratia quia Deus dedit cis gratiam coram Ægyptiis. Ha

Augustinus, Pererius ct alii. Gratia hrec,ait u. qua-Toslatus, vel fuit qualitas quædam producta a l;IT Deo in Hcbræis, mirifico lucens in vultu loloque corpore, ct in verbis inoribusquo eorum, quæ llebræos faciebat amabiles, jucundos ct gratiosos Ægyptiis : talem enim gratiam ct eximiam THricoi pulchritudinem dedit Deus Judith, cap. x. Hac iJeraTi. causa l'iato monebat Xenocratem discipulum cero jn-suum, qui tristem severumquo vultum præ so kt lia- ferebat, aut Gratiis sacra faceret,» illud videlicet significans, ut quantum gratiositati naturæ defectus, ruditas ct acerbitas demeret, tantum grata comitatis elegantia, parlim a Deo postulata cl impetrata, parlim proprio conatu et exercitio parta, adjiceret ad homines sibi conciliandos. Idem Dionem Syracusanum virum doctissimum, sed duriolem, monuit, ut magis comem cl gratiosum se formaret, dicens : « Durities cl pervicacia non urbium, sed silvarum solitudinisque sodalis est. » lia Xenophon, condiscipulus Platonis, qui scripsit Pædiara Cyri, fuit mire gratiosus ct suavis : indeque vocatus est a Musa Attica. » Testis est Laertius, et alii in Vita Platonis ct Xenophontis.

Vel potius, « dedit Deus gratiam, » id est inflexit Deus corda Ægyptiorum (omnium enim corda sunt in manu et arbitrio Dei) ad tenerum quemdam amorem Hebræorum, cisque bene volendum el beneficiendum, ita ut llebræi viderentur Ægyptiis non solum commiseratione, verum amore, honore, quin etiam quibuslibet beneficiis muneribusque dignissimi ; quo factum est ut libenter sua eis commodarint, imo obtulerint, ait Cajctanus, incilantes eos, ut confidenter peterent quidquid vellent; nam pro eo, quod nos habemus, «ut commodarent cis,» hebraice est DlbxO'l *vajnsclum*, id est, *et fecerunt petere cos*, scilicet vasa quibus usuri crant in sacrificio, ad quod cos evocari a Deo dixerat Moses, ul nimirum hac ratione Deum sibi offensum placarent Ægyptii.

Ut commodarent eis. — Errat ergo Josephus,

qui ait hæc Hcbræis dono fuisse data ab Ægyptiis, tum ul celerius discederent, tum ob vicinitatis consuetudinem, et pristinam familiaritatem: Scriptura enim ait hæc non donata, sed commodata esse, atque llebræos hæc sibi usurpantes spoliassc Ægyplum.

Vide hic opum mutabilitatem, ut quasi commodatio ab uno ad alium transeant. Fabulæ Plutum, sive Ditem divitiarum deum in adventu claudum, in recessu alatum esse fingunt : quia divitiæ claudis velut pedibus lento accedunt in vita, in morte aquilinis avolant alis. Saladinus magno labore imperium Ægypti et Syriæ pept-rerat : is morions interulam suam hastæ præil-xam per castra circumferri jussit, atque per priconem proclamari : « Hæc una tunica Saladino principi cx laniis opibus imperioque superest. *

Et spoliaverunt Ægyptios. — Dices : ergo spoliium, id est furtum ct rapinam, commiserunt Hebræi.

Respondeo : Spolium, jussu Dei admissum, spiiu justum et sanctum est. Deus enim jubens tibi ali-ll t:' quem spoliare, hoc ipso tibi jus cl dominium in ejus bona largitur. Ita S. Augustinus, Rupertus, ph (u- S. Thomas, Abulensis et alii.

Secundo, secluso Dei jussu, poterant Hebræi bona Ægyptiorum per spoliium accipere, tum ti-«b i j; tulo mercedis : servierant enim cis laboriosis-sime; tum titulo justi belli : hostes enim publici j,. Hebræorum crant Ægyptii, qui eos usque ad mortem persecuti fuerant, ct miris modis dive- brJl xaverant : poterant ergo cos tanquam publicos suos hostes spoliare llebræi. Unde *Sap*. x, dicitur : « Reddidit Deus justis mercedem laborum suorum. » Ha Philo. Addit S. Augustinus, lib. XXII *Contra Faustum*, cap. lxxi : « Ægyptii, inquit, sacrilegi cl iniqui erant, qui et auro illo, hoc est, Dei creatura, malo utentes ad creatoris injuriam, suis idolis serviebant, el homines peregrinos labore gratuito injuste et vehementer afflixerant : digni ergo erant et Hebræi, quibus talia juberentur, et Ægyptii, qui talia paterentur. »

Dices : Saltem mentiti sunt llebræi petentes commodato ea, quæ rapere ct nunquam reddere intendebant.

Respondeo, non esso mentitos, quia commodatum, in quantum commodatum erat, reddere intendebant; sed quia illud commodatum simul erat donatum eis a Deo, hinc illud idem relinere intendebant, non titulo commodati, sed donati. Astule ergo titulo commodali usi sunt, illumquo prætendcrunt sum justæ spoliationi; alioqui enim illud ipsum, quod sibi debitum, ct a Deo donatum erat, assequi nequivissent : nunquam enim sua commodassent Ægyptii, si llebræos illa retenturos scivissent.

Secundo, respondent alii : Qui inter Hebræos erant boni, cogitabant bona lido luce reddere Ægyptiis; sed cum illi contra fidem datam abeuntes hostiliter sunt insecuti, censuerunt Hebræi

so officio reddendi ca solutos osso, et Ægyptioâ esse indignos, quibus ca redderentur.

Verum ex dictis verius videtur Hebreos primitus, antequam cos persequerentur /Egyptii, ea commodato accepisse cum animo nunquam reddendi, et spoliandi Ægyplum; hoc enim eis prædixerat et concesserat Deus, ut patet hic vers. 2.

Tertul- *Tertio*, addit Tertullianus, lib. II *Contra Nar io-*
 ç«m. "em' caP' XX' <Iuas* anli(Iua traditione acceptum,
 ç, o ! quod Ægyptii miserint ad Moscn et Hebreos jam
 fe* *po- transgressos mare Rubrum legatos, qui htec bona
 repeterent : respondisse Hebræos, se id facturos,
 dummodo ipsi sibi tam dur® cl long® servitutis
 in Ægypto, totque laborum mercedem persolverent :
 cumque ab Ægyptiis mercedis persolvendæ computatio
 fieret, subducta ratio in tantam summam evasit,
 ut satius esse duxerint Ægyptii, bona illa remittere
 Hcbræis, quam debitam illis mercedem persolvere.
 Cujus traditionis fides sil penes Tertullianum ;
 certe mihi suspecta est : Ægyptiis enim mari
 Rubro mersis, et Hcbræis illud transgressis,
 omnis eorum societas omneque commercium
 divulgum fuisse videtur.

Tiento- Tropologice, Patres et Doctores Catholici spo-
 p i'm-fiarunt Ægyptum, cum sapientiam cl cloquen-
 ChrX. l*a,n ab Ethnicis haustam, transtulerunt ad fidem
 ti ip> et Ecclesiam Christi illustrandam. Hinc Porphy-
 rius, hostis Christianorum, dictitabat Origenem
 divitias omnes Græcorum ad locupletandam Ju-
 daicæ et Christianæ scctæ paupertatem contu-
 lisse, testis est Eusebius, lib. VI *Hisor.* cap. sui.
 El sane videmus jam omnem eloquentiam, scien-
 tiam, sapientiam apud Ethnicos, Tureas, Sara-
 cenos defecisse, et ad Christianos transisse, qui
 soli jam in toto orbe fiorenl in omni arte, scien-
 tia, eloquentia, disciplina.

Verp. 37. 37. PnOFECTIQVE SI XT FILII ISRAEL DE RAMISSE IX
 Socoth sexcenta fere millia peditum. — « Pro-
 fecti sunt » Deo duce, iterque monstrante per co-
 lumnâ nubis de dic, et columnâ ignis de nocte,
 ut patet cap. seq., vers. 21.

Nota : Hebræi, ex Ægypto tendentes in Cha-
 naan, egerunt 42 stationes sive mansiones in de-
 serto, de quibus tractatum scripsit S. Hierony-
 mus *ad Fabiolam*. Prima mansio vel statio fuit in
 Ramesses : illuc enim ex lota Ægypto convene-
 runt Hebræi exituri : undo apte Ramesses he-
 braico significat *tonitruum gaudii*, ait S. Hierony-
 mus. Miro enim, novo el insolito ibi gaudio per-
 fusi sunt Hebræi, quod jam ex dura servitute
 Ægypti in libertatem so evasisse viderent. Vale-
 rius Maximus, lib. IV, cap. vin : « Philippo, in-
 quit, Macedonum rege superato, cum ad insigne
 spectaculum lota Gracia convenisset, Q. Flami-
 nius per praconem jussit edici : Senatus popu-
 lusqto Romanus omnes Græciæ urbes, quæ sub
 ditione Philippi regis fuerunt, liberas et immu-
 nes esse jubet : quibus auditis maximo et inopi-
 nato gaudio homines perculsi, primo voluti non

audisse sc quæ audierant credentes, obticuerunt.
 Iterata deinde pronuntiatione præconis, tanta cœ-
 lum clamoris alacritate compleverunt, ut certo
 condet aves, qu® supervolabant, attonitas pa-
 ventisque concidisse. » Quanta ergo fuit Hebræo-
 rum exullatio, ex ergastulo et fornace ferrea in
 campum hunc pieme libertatis exeuntium? « Li-
 bertatis, ait Justinianus, incomparabile est pre-
 tium ; » nam jure civili servi pro nullo liabentur,
 ncc caput habent. Etenim quid miserius, quam
 addici alicui, qui vilæ et necis in te habeat po-
 testatem ? Unde Cicero : « Mors, ait, est servitute
 potior ; » et Homerus, *Odyss.* vu et x, docet di-
 midium ei perire virtutis, quem servilis obvalla-
 rit necessitas : bine servi fuerunt furciferi.

Ix Socoth. — Secunda ergo mansio fuit in So-
 coth, quæ sita erat inter mare Rubrum et Ægyp-
 tum tunc cultam; nam omnia ab Ægypto usque
 ad mare Rubrum, olim pertinuisse videntur ad
 Ægyptum, licet inculta e-senl et deserta. Dicta
 est *Socoth*, id est tabernacula, quod prima ibi Hc-
 bræi exeuntes Ægypto fixerint tabernacula, ait
 S. Hieronymus *ad Fabiolam* (I).

Sexcenta fere millia peditum. — s Fere,» id
 est, plus minus. Hebr., quasi sexcenta millia;
 unde Josephus ait eos explesse numerum 600 mil-
 lium.

Nota : Hæc sexcenta millia crant peditum ar-
 matorum, sive militum, qui scilicet attigerant
 vel excesserant annum 20; ab anno enim vige-
 simo et supra solent Hebræi suos conscribere ad
 militiam. Abulensis putat hic non numerari Le-
 vitas, qui a trigesimo anno, quo incipiebant ser-
 vire tabernaculo, numerantur octo millia, quin-
 genti el octoginta, *Num.* iv, 48. Sed videtur falli;
 nam tribus Levi necdum erat secreta ab abis, et
 addicta sacerdotio : videtur ergo ipsa hie cum
 aliis numerari ; postea vero eum sacerdotium ac-
 cepit, tunc non fuit numerata inter alias tribus,
 ut patet .Yum. u, 33. Non numerantur hic ergo
 parvuli et adolescentes, qui necdum attigerant
 annum vigesimum, nec mulieres, nec decrepiti,
 qui omnes simul solent alteram el insuper dimi-
 diam populi partem efficere ; solent enim bella-
 tores ad totum populum se habere, sicuti se ha-
 bent quadraginta ad centum : quo computu to-
 tus populus Hebraorum hie habuisset decies et
 quinquies centena millia hominum. Quin et He-
 bræi tradunt fuisse decies et octies centena millia,
 quibus accessit Ægyptiorum vulgus innumera-
 bile, qui Judæis adhaerentes, vel ad judaismum

(I) Multis non satis apta esso videretur locutio, *el proferri eunt a Ramesse in Socoth*, nisi Socoth esset numen
 loci jam determinati et cogniti illo suo n •unric, ut Ha-
 li suo, quum sibi respondeant in utroque itineris
 termino; ideo *Socoth* conjiciunt nomen urbis esse, quai
 initio o n monilis justorum casis sivo mapaliis constab.it,
 el inde arenti', appellabatur. Josephus, *iniig.* 11,
 XV, 1, hanc urbem camdem esso putat, qu® alus *bito-*
po ti dicitur. Uabylon postea ibi conditum est.

conversi comitari voluerunt ; ita ut nulli putent universim egrcdienlium fuisse tricies centena mil-
Erressi lia, sive lres milliones hominum (I), quos omnes
,l Deus aluit manna coelesti in deserto per 40 an-
fSract nos. Ili omnes una die non confuse, sed ordine
qoMí per turmas suas disposili, quasi instructo agmine
tro mjl- cx;erun» qUOd vers. 4J, instar miraculi notat et
ueoei celebrat Moses.
boari.
oam. ÆgyptiisuosÆgyptios Hebræis permixtos exire
permiserunt, quia morte suorum consternati,
vel non advertebant, vel non curabant eorum
egressum.

ABSQUE PARVULIS. — Septuaginta zXr.vvñ; izcaxiuig,
id est, *præter supellectilem*, non lanium motam,
sed etiam sc moventem, puta parvulos et mulie-
res, inquit S. Augustinus, Quasi. XLVII.
ven. 39. 39. Quam dudim de Ægypto conspersam t ule-
r ant . — « Dudum, » nam plusquam dic integro
conspecta fuerat, ncc fermentata.

(t) a Duplex solvendus hic est nodus : alter, qui po-
tuerint tot homines cx septuaginta viris quadringento-
rum triginta annorum spatio nasci; alter, quomodo tanta
multitudo, cum indigenis Ægyptiis, in inferiore Ægypto
potuerit sedes habere et vivere ? Ct *prima* difficultas
tollatur, Michaelis in Notis ad h. I. affert hæc. Primo
Israelite multo maturius conjugia inibant, quam nunc
in nostris regionibus fieri solet. Orientalium cnim regio-
num incúbe, quum citius puberes fiant, quam occiden-
talium ct septentrionalium, adhuc hodie sæpe decimo
tertio aut quinto aetatis anno conjugia ineunt. Ct. Nie-
buhr, *Descript. Arab.* p. 72. Deinde Israelita) tunc diutius
vixisse videntur, ita ut ælas eorum usque ad centum
annos sæpe assurgeret. Quum porro illis temporibus non-
dum polygamia vetita esset, nulli Israelita)
esse poterant. Quanquam enim polygamia in universum
impedimento est, quominus, quantum posset, genus
humanum augeatur, tamen ea ad unius populi multipli-
cationem aliquid conferre potuit. Tum multi veterum ct
recctiorum testantur, fertilitatem mulierum in Ægypto
inulto majorem esse quam in aliis regionibus. Cf. Arlstot.,
Hist. Animat, lib. VII, cap. iv; Plinium , lib. VII, cap. ni;
Senecam, *Quxst. Satur.* lib. HI, cap. cxv. Portasse ct
circumcisio haud parum ad Israelitarum multiplicatio-
nem contulit. Ad hæc omnia accedebat singularis Dei
providentia, per quam neque pestis, neque bellum, ncttue
lames Israelitas minuebat. Nec plane desunt similis
multiplicationis exernpla nostris temporibus, tum in tolis
populis, tum in singulis familiis, ex quibus apparet, lalo
hominum augmentum, quale Israelitarum describitur,
incredibile non esse. Quod vero adlinet *alteram* qutes-
tionem , notandum est primo, antiquis illis temporibus
fertilissimam fuisse Ægyptum, ut multitudinem homi-
num salis magnam alero posset; unde etiam hæc terra
omnium populosissima fuit in toto fere orbe antiquo.
Quinimo adhuc hodie pro solitudine cælerarum Turcici
imperii provinciarum Ægyptus viris est potentissima, et
CoMlanlinopoli ipsi frumentum et legumina omnis ge-
neris suppeditat. Deinde Israelita) non intra fines terræ
Gessen mansisse, sed etiam extra eam cum pecudibus et
lcnloriB Nomadum more iese explicaste videntur. Quan-
quam cnim Ægyptus fertilissima fuit, tamen bucolia illa
ad Nilum, imo tuta inferior Ægyptus tantam multitu-
dinem nullo modo capero potuit. Ex I *Chron.* vii, 21,
quidem aliqua cum veri specie colligi potest, Israelita-
rum pecora etiam in deserto Pelusiaco, hodie *Giofar*,
Gessenitidcm inur ct Palrsliiuim, pavisse. • Hæc Rosen-
mulleras ad h. 1.

Nec pulmenti. — Pulmentum est obsonium,
puta caro, pisces, olera, cl quidquid cum pano
comeditur; veteres enim pulle pro pane ute-
bantur.
40. Habitatio autem filiorum Israel qua man-
serunt in Ægypto , fuit quadringentorum tri-
ginta annorum. — Certum est, et consentiunt om-
nes Doctores Hebræi et Latini, exceptis Eugubino
ci Genebrardo, llebræos non habitasse in Ægypto
tolos 430 annos. Id palet vel ex co : nam cum
primitus Jacob, paler llebræorum, cum suis de-
scendit in Ægyptum, descendit pariter cum co et
Caath, filius Levi. Caath autem vixit tantum an-
nos 133, cujus filius Amram vixit lanium annos
137. Amram genuit Mosen, qui Moses anno 81
ætalis suæ cum Hebræis egressus est ex Ægypto,
quæ omnia patent *Exodi* cap. vi, cl *Exodi* cap. un,
vers. 7. Nunc adde hos singulorum annos, etiam
integros, puta 133, 137, 81, non conficies 430,
sed tantum 351. Quod cnim respondet Genebrar-
dus, aliquos annos Caath, vel Amram desiderari,
aut aliquos nepotes inter cos medios sublicri,
gratis omnino dicitur, aut potius fingitur (2).
Quæres ergo, unde hi 430 anni inchoandi, ct
quomodo computandi sint?
Dico breviter cum S. Augustino, Quæst. XLVII
in Exod., cum Alhanasio, vel potius Anastasio in
Synopsi S. Scriptures, in *Exodo*, cum Eusebio in
Chronico, cum Salviano, lib. I *Antikimcnon*, cum
Ruperto, Abulensi, Cajetano in *Exodi* xn, eos-
dem esse annos, quos Moses numeral, cum iis
quos Paulus computat, *Galat.* iu, 17, ac utros-
que inchoandos non esso a descensu Jacobi in iM-ni
Ægyptum, sed ab anno 75 Abrabami, quo anno
Abraham evocatus a Deo, cœplt a domo ac pa-
tria sua, liaran scilicet, peregrinari versus ter-wai?,
ram Chanaan : hoc cnim anno benedictiones cl
promissiones illas de quibus *ad Galat.* cap. m,
agit Apostolus, accepit, uti habetur *Gen.* cap. xn,
vers. 4.
Patet hoc primo : nam clarum est llebræos a iWm
descensu Jacobi, non habitasse 430 annos in
Ægypto, uti jam ostendi cx annis Caath, Am-
ram ct Mosis : quos annos si simul omnes jun-
gas, non summam 430, sed 351 tantum confi-
cient ; ab hisce vero annis demendi sunt anni
Caath, quibus vixit, postquam genuit Amram;
ct anni Amram, quibus vixit, postquam genuit
Mosen : illi cnim anni Caath in annis Amram, ct
reliqui illi anni Amram in annis Mosis, quibus
patri suo Amram convixit, continentur. Hinc se-
quitur hos annos 430 non a descensu Jacob, sed
longe antcrius, a peregrinatione scilicet Abrahæ
cx liaran versus Chanaan arcessendos ct incho-
andos esse, idque diserte exprimunt Septuaginta
hoc loco, cum vertunt : « At habitatio liliorum
(2) Cf. Rosenmullerum ad h. 1.; Drach, *De l'Íiann.*
entre CEyl. tt ta Synag., II, 374; Sepp, *l.a Vie de A'.*-S.
J.-c'., Ioni. II, sub lbiem.

Israel quam habitarunt ipsi et patres eorum in terra Ægypti et Chanaan, fuit 430 annorum. »

¶ NoJo. *Secundo*, quia Apostolus *Galat. in*, post 430 annos non a Jacobi, sed ab Abrahæ vocatione, peregrinatione, promissione numerandos, factam ait legem; atqui lex eodem anno est data, quo egressi sunt Hebræi ex Ægypto, mense videlicet tertio post egressum, ut dicitur *Exodi xa*, 1.

¶ TuUo. *Tertio*, quia sic commodissime numerum hunc inibimus, si ab egressu Abrahæ ex liaran incipiamus : nam erat ipse tum 75 annorum, *Genes. cap. xn*, vers. 4. Hinc ad nativitatem Isaac 25 anni interfluxerunt, *Genes. xxi*, 4. Centenario enim Abrahæ natus est Isaac ; ab Isaac ad nativitatem Jacob sunt anni 60, *Genes. cap. xiv*, vers. 2. G. Jacob vero 130 rotatis anno in Ægyptum descendit, *Genes. xlvii*, 9. Jam collige 25, 60, 130, habebis 215 annos, mediam scilicet partem annorum quos quaerimus, ita ut totidem, id est 215 ab ingressu Jacob, ad egressum Hebræorum ex Ægypto supersint (uti diserte numerat S. Athanasius in *Catena Franc. Zephyri*, initio *Exodi*), quos facile est adaptare ; si enim ponas Caath esse natum eodem anno quo ipse cum Jacob descendit in Ægyptum, et genuisse Amram 65 rotatis suce anno, uti tradit Epiphanius in *Ancorato*, accipies ex annis Caath 65. Rursum des Amram genuisse Mosen anno rotatis suorum 79, ut vult Epiphanius, adde alios 80 vitro Mosis (80 enim annorum erat Moses, cum eduxit Hebræos ex Ægypto), explebis annos 215; quibus junge priores 215, colliges 430 : quot numerat tam Moses, quam Apostolus. Ha passim Interpretes. Unde sequitur, minus recte Hebræos, Lyranum et Cajetanum ab ingressu Jacobi in Ægyptum usque ad exitum Hebræorum numeraro annos 210, cum numerandi sint anni 215, uti patet ex dictis.

Dices : quo sensu ergo hic Moses asserit Hebræos in Ægypto habitasse 430 annis? Respondeo, quia potiore partem in Ægypto fixe habitantes transegerunt, ubi et dirissima sunt passi ; deinde quia prima peregrinatio Abrahæ fuit in Ægyptum, *Genes. xn*, 10, et ultima pariter Hebræorum fuit in Ægypto; a principio autem et fine denominatio sumitur, quia crotora hinc interjiciuntur ; hos enim annos 430 numerat Scriptura, ut indicet totidem interfluxisse a data promissione Dei, de terra Chanaan possidenda, usque hinc (IUC fit l ca, n ex Ple Hun et prrostitam ; nam post 400 annos peregrinationis et servitutis, simili

¶ EiTpt0* « modo numerandos a nativitate Isaac, Deus promisit Abrahæ terram Chanaan, *Genes. cap. xn*, vers. 13 et 14 ; hic autem idipsum prostat et explet : nam 430 anno (numerando a vocatione Abrahæ) quo Hebræi acceperunt legem in Sina, fuerunt redacti in populum et Ecclesiam Dei, coeperuntque tendere in Chanaan Abrahæ promissam; in camque slatini inducti fuissent a Deo, nisi ipsi Deo obmurmurassent : ob murmur enim 40 annis vagati sunt per desertum Arabice, quod

interjacet inter Ægyptum et Chanaan. Adde, non dici hic habitasse eos 430 annos in Ægypto, sed habitationem fuisse 430 annorum : quod commode accipias hoc sensu, ut dicere velit Moses, habitationem eorum pervenisse ad 430 annum peregrinationis Abrahæ, videlicet de liaran, quem sensum melius Hebræa patiuntur, ut recte advertit Cajetanus. Sic Judith, cap. ull., vers. 28, dicitur mansisse in domo viri sui annos 105, id est, usque ad rotatis suorum annum 105. Non enim verisimile est Judith annos 105 peregissee post matrimonium in domo viri sui. Similia ostendi in chronologia Judicum et Regum.

Nola : Contigit exitus Hebræorum ex Ægypto Cbrn> anno mundi 2154, a diluvio anno 797, a nativitate Abrahæ anno 505, a descensu Jacobi in Ægyptum Uebr*o-215, a morte Joseph 144, ante rodificationem tem-rnm w pii Salomonis anno 480, ante Christum anno 1496, ante bellum Trojanum anno 356. Plura vide in tabula chronologica, quam initio Geneseos proposui.

Falluntur ergo Justinus Martyr, Clemens et Africanus, qui hunc exitum consignant tempore Inachi regis et diluvii Ogygis; hoc enim contigit tempore Jacobi patriarchæ. Rursum sub hoc tempus, puta 15 annis ante exitum Hebræorum ex Ægypto, puta anno 65 Mosis, condita est Troja ; primus ejus rex fuit Dardanus, qui regnavit 64 annis. Ha Eusebius. Denique audi S. Augustinum, es XVIII *De Civit.* xi : « Eduxit, ait, Moses ex Ægypto iiK populum Dei novissimo tempore Cecropis Atheniensium regis, cum apud Assyrios regnaret Ascatades, apud Sicyonios Marathus, apud Argivos Triopas. » Cecrops enim primus Athenis regnare emprii anno vitæ Mosis 35, et regnavit 50 annos, uti docet Eusebius in *Chronico*, et ex eo Torniellus.

41. Eadem die, — qua ante 430 annos Abraham Vm. ** coepit peregrinari in Ægyptum. Ita aliqui. Secundo et genuine, a eadem die, » pascliæ scilicet, de qua vers 17 (I); nisi malis hoc ad totum Hebræorum exercitum referre, q. d. Omnes simul, licet essent tanto numero, eadem die ordinata acie ex Ægypto egressi sunt. Ita Abulensis. Hoc enim miraculi instar fuit.

Nota : Dies hoc pascliæ, sive prima azymorum, Htbrtl qua Hebræi egressi sunt ex Ægypto, fuit dies dlc' ^ Veneris, Deo ita disponente, ut congrue significaret diem Veneris, quo Christus, phase nostrum; a immolatus est, nosque peccato et inferno eduxit et liberavit. Id ita esso palet ex eo quod trigesimo primo die ab egressu Hebræorum ex Ægypto coeperit eis pluiere manna : ille autem dies fuit Dominicus, ut patebit cap. xvi, vers. 1 et 5. Jam si trigesimus primus dies fuit Dominicus; ergo primus (scilicet pascliæ, quo egressi sunt) fuit dies Veneris, ut palet retro accedenti et computanti. Ha Torniellus. Unde sequitur Hebræos prunum hoc suum phase typicum immolasse pridie, puta

(1) Ita iloscnmullerus. Cf. xm, 4.

die Jovis, perinde ac Christus suum phase et Eucharistiam die Jovis paulo ante mortem celebravit.

NOX ISTA EST OD>ERVARILIS DOÎILM, QUANDO EDIXIT EOS de terra Ægypti. — Hebræis niJi' S'S *leiteimmurim*, id est *noi custodiarum*, hoc est custodienda, quam omnes custodire, id est observare et celebrare debent. «Quando eduxit eos,» id est, quando fecit ut educerentur, cum videlicet Pharaonem per cladem primogenitorum coegit Hebræos dimittere; noctu enim ad omnes Hebræos missi sunt nuntii ut egrederentur; tumque ipsi supellectilem jam paratam et collectam convasantes, compararunt se ad exitum, ila ul sub auroram ad Ramesses civitatem omnes, uti edictum erat, convenirent : jam enim ante, ut ait Josephus, præmonuerat eos Moses, ut essent parati ad exitum ; unde ipsi ex tota Ægypto sub diem 14 congregarunt se circa urbem Ramesses, ibique per turmas et sodalitia a præfectis et patribus familias distributi sunt, indeque signo dato statini ordinata acie mane profecti sunt, exeuntes ex Ægypto; nam mane, non autem noctu, eos exisse clare dicitur *Numer.* cap. xxxili, vers. 3 : « Profecti sunt, inquit, de Itainesse mense primo, decima quinta die mensis primi, altera die phase (paschalis), videntibus cunctis Ægyptiis et sepe-
lieniibus primogenitos,» quod utique mane, non noctu factum est : noctu ergo exierunt inchoate, id est, exire creperunt, ad exitum se compararunt ; mane vero rcipta complete egressi sunt.

Mystico, hac nocte significabatur, quod Christus populum Dei transferret ex regno noctis et tenebraium, id est peccati et mortis, in regnum lucis vitæ æternæ.

In Ramesses ergo omnes Hebræi 15 die pervenerunt, ibique aliquot horas substituerunt. Unde ibi a S. Hieronymo prima ponitur mansio, vel statio. Deinde eadem die 16 inde egressi sunt in Socoth, *Num.* cap. xxxili, vers. fi.

Habuerunt ergo abunde temporis, ut eadem die qua agnum immolarunt, et sua convasarent, et in Ramesses convenirent, et inde egrederentur, ut frustra ideo nonnulli permoti sint ad ponendam agni immolationem decima tertia luna ad vesperam, sive inchoante vespera decimai quarlæ lunæ.

Dices, *Douter*, cap.vi, vers. G, dicitur : « Immolabis vespero phase ad solis occasum, quando egressus es de Ægypto : » ergo non noctu, nec mane, sed sole occidente sunt egressi.

Respondeo : « *quando* confuse sumitur, scilicet pro eodem tempore ample accepto, idcoque significat noctem ejusdem vespere decimæ quarlæ dici ; noctu enim egressos osso Hebræos dixerat vers. 1. Unde vers. G, tantum rationem reddit, cur vespero immolaretur agnus : hoc enim factum est, ul per agnum hunc egressus Hebræorum noctu procuraretur hoc primo egressus anno, sequentibus vero significaretur : neque enim subito ca-

dem noctis hora hæc omnia fieri poterant, scii*-cot agnus occidi, excoriari, lavari, assari eto-
medi, etc.; itaque vespera hic et nox tanquam ldero sint tempus, confuse sub vocula *quando* intelligunlur, ut recte dici possint Hebræi eodem tempore mactasse agnum, cumque comedisse, coque servatos a nece primogenitorum jussos esse Ægypto egredi, statimquo egredi coepisse: ad hunc enim egressum immolatio agni, et reliqua omnia quasi præambula dirigebantur; itaque censebatur exitus hic Hebræorum inchoari in immolatione agni, puta in vespera decima quarlæ diei.

43. Dixit que Dominus, — aliquanto post egressum tempore.

Hec est religio, — hic est ritus phase : ita Chaldæus; vel, ul Septuaginta, hæc est lex phase.

Omnis alienigena, — qui est alterius gentis, qui non est Hebræus. Chaldæus hic judaizat : vertit enim, *omnis filius destructus*, id est omnis Christianus. Destructos enim Judæi vocant eos, qui a Judaismo ad Christum convertuntur.

Non comedet ex eo, — nisi per circumcisionem in vestram coloniam et gentem transeat, fiatque proselytus ; hic enim comedere poterat phase, ul patet vers. 48.

Nota : Sicut Eucharistia non datur nisi baptizato, ita phase nemo comedebat, nisi circumcissus; erat enim phase primum Sacramentum Judæorum, sicut Eucharistia est Christianorum : unde, sicut hæc non datur nisi Christianis per baptismum christianismo initialis, ita illud non dabatur, nisi Judæis judaismo per circumcisionem initiatis; per phase enim recolebant magnum illud beneficium redemptionis Ægyptiacæ suæ genti collatum. Hinc, qui sequenti anno ab egressu celebrarunt phase, *Numer.* cap. ix, hi omnes ante jam circumcisi erant in Ægypto : inde vero per 39 annos peregrinantes in deserto non celebrarunt phase, quia omnes deinceps nati manserunt incircumcisi, donec pervenirent in Chanaan, ibique in Galgalis circumcisi sunt, et comederunt phase, ut patet *Josuc* cap. v. Excipe feminas; hæ enim non circumcidebantur, et tamen cum viris comedebant phase. Quare Paulus Burgensis pukit, quod antequam primus hic paschalis agnus comederetur, generalis facta sit circumcisio Hebræorum, qui ob negligentiam, vel aliam causam non fuerant circumcisi; et hanc vocari primam circumcisionem; secundam vero illam quæ facta est *Josué* cap. v, vers. 4, ut ibi dicitur, de qua re ibidem agendum erit.

44. Omnis servus r mptitius circumcidetur, — VerU»-id est, circumcidi debet, jubeo ut circumcidatur, itaque comedat ex agno. Id ita esse patet; nam Scriptura hic servum distinguit ex advena et mercenario, ut recte notavit Abulensis, licet id neget Percrus, slatuitquo ut servus edat ex agno, non autem mercenarius : ergo jubet servum circumcidi, non autem advenam, vel mercenarium;

nam si servi arbitrio relinqueretur circumcidi (ul vult Percrius), et consequenter agni esse participem, nulla differentia foret hic inter servum et advenam ac mercenarium; nam et hi, si volebant, fieri poterant proselyti petendo circumcidi, itaque poterant agno vesci, ut patet vers. 49. Deinde quia *Genes*, cap. xvn, vers. 12, id diserte exprimitur, maxime in Hebræo textu, qui sic habet : « Omnis vernaculus et einptitius, qui non est de semine vestro, circumcidendo circumcidetur; » neque id mirum : Deus enim omnium dominus, qui Hebræis hosco ritus præcepit, potuit et eorum servis, sive mancipiis, eosdem præcipere, praesertim cum servus sit, ul ait Aristoteles, lib. V *Elhicor.*, possessio domini, et, ut Hebræa hia habent, pretium aut possessio pecuniæ domini, quasi qui pecunia emptus possideatur a domino, uti pecunia. Vide dicta Gen. cap. xvn, vers. 12. Circumcisio ergo servis sive mancipiis Hebræorum non fuit libera et arbitraria, ul volunt aliqui, sed præcepta, et necessario subeunda, idque non tantum quatenus ipsa erat abscissio præputii, et signum distinctivum populi Dei, puta Judæorum ab illis gentibus, ut vult Cajetanus, sed etiam quatenus erat Sacramentum, et professio iudaismi; nec enim hæc duo reipsa dividi aut secerni possunt, quæ nimis subtiliter Cajetanus dividere et secernere conatur.

45. Advena (Gentilis, mercator, verbi gratia, Chananæus, qui inter vos commoratur) et mercenarius (famulus, vel operarius, qui suam vobis operam locat) non edent ex eo, — nisi circumcidi velint; his enim circumcisio est libera et arbitraria.

46. In una domo comedetur, nec efferetis de carnibus ejus FORAS. — Hinc patet agnum non in templo, sed in domo immolatum fuisse, tum hac prima vice, tum deinceps. Debebat ergo agnus in ea domo lotus comedi, in qua erat immolatus et assatus; nec ejus pars mitti poterat ad eos qui erant in aliis domibus, idque in signum, quod nocte illa transeunte angelo percutiente, nullus domo egressus sit, uti docet Scriptura.

Allegorico vero, ut significaretur agnum verum, puta Christum in Eucharistia, comedendum esso in una Ecclesia, nec fas esse eis, qui sunt extra Ecclesiam, vel ab ea per schisma, aut excommunicationem sunt separati, hac sacra synaxi vesci et frui. Ita S. Cyprianus, libro *De Unitate Ecclesiae*, post initium; Procopius, Rabanus, Rupertus.

Nec os illius confringetis. — Ad litteram accipe os, vel ossa agni, non Christi Domini, uli quidam voluerunt : do agno enim ad litteram est omnis hic sermo.

Dices : Joan. cap. xvn, vers. 36, de Christo crucifixo dicitur : a Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo; » ergo hæc verba ad litteram significant ossa et crura Christi non fore frangenda in cruce.

Respondeo, hanc Exodi Scripturam impletam dici in Christo, sensu et significatione non literali, sed typica et allegorica, quo modo Christus dicitur omnes veteris legis typos implisse.

Ubi nota : Jussit Deus in agno nullum os confringi ad litteram, ut per hoc festinatio, et transitus angeli significaretur, qui festinare cogeret Ægyptios, ut Hebræos festinato exire compellerent, quasi idcirco Hebræi in esu agni ita essent feslinabundi, ut tempus non haberent ossa agni contundendi ad medullam ejus excipiendam. Mystica vero causa fuit, ut significaretur sacrosanctum Christi Domini corpus infractum et integrum in passione mansurum, nec milites ipsius, uti aliorum crucifixorum, crura de more fracturos: quod quia precipue intendebat significare hac figura Spiritus Sanctus, hinc *Joan.* cap. xix, vers. 36, in Christi passione hæc Scriptura impleta dicitur : typus enim et figura proprie ipsa rei veritate impletur, cum scilicet illud fit, quod figura futurum præsignabat.

Tropologiam vide apud S. Bernardum, serm *De cute, carne et ossibus animæ*.

M. Facit illud, — id est, sacrificabit illud per suum palremfamilias, rituque hic proscrip-
to illud comedet et celebrabit.

Allegorico, ut summatim omnia simul complectar, immolatio agni apertus fuit typus Christi in cruce immolandi, per quem captivitate Pharaonis, id est diaboli, liberati sumus, et per quem jussu sanguinem ac crucem (quam significabant postes et superliminaria sanguine agni tincta) vindictam divinam effugimus, et liberamur ab angelo percutiente; hoc enim est, quod ait Apostolus I Cor. cap. v : « Pasce in nostrum immolatus est Christus. » Nam primo, vespere immolabatur agnus : quia diu expectatus tandem in consummatione « navulorum immolatus est Christus: hinc et muli ægri a Christo sanati sunt vespere, quando immolabatur agnus; et quo Christus passus expiravit, ut patet *Matth.* cap. vin, vers. 16, et Sfarci cap. 1, vers. 32. Secundo, loca multitudo filiorum Israel cum immolavit : quia omnes Judæi a Pilato petierunt Christum crucifigi. Tercio, die festi, cum plenilunium est, immolatur agnus: quia Christus occisus totam illuminavit Ecclesiam. Quarto, Christus fuit quasi agnus ob puritatem, mansuetudinem, patientiam plus quam agniam; unde dicit isaias, cap. 53 : « Quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum. » Quinto, masculus est ob fortitudinem; anniculus, quia in flore erat ætatis; immaculatus, ob innocentiam. Sexto, Christus fuit etiam quasi hædus, quia inter iniquos reputatus est : hædus enim peccatorem significat; deinde, quia ipse hostia pro peccato fuit; denique, quia peccata nostra suscepit. Septimo, hunc agnum immolamus et manducamus in Eucharistia. Unde S. Andréas Ægæ proconsuli Achaïæ crucis supplicium minanti, nisi idolis sacrificaret, respondit : « Ego omnipotenti Deo, qui unus et verus

est, omni die sacrifico, non thuris fumum, nec taurorum mugientium carnes ; sed immaculatum agnum, cujus carnes poslcaquain omnis populus credentium manducaverit, agnus qui sacrificatus est, integer perseverat et vivus.» *Octavo*, sanguine agni tingitur postis uterque, cum memoria passionis Christi in corde per fidem, et in ore per professionem imponitur : « corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem ; » tingitur et superliminare, cum cor nostrum ad spem coelestium per meritum passionis Christi elevatur. *Nono*, sanguis postibus illitus ab exterminatore liberat: quia omnes, qui Christi meritis non salvantur, mors aeterna condemnat. *Decimo*, carnes ejus nocte comeduntur: quia Christum in Eucharistia non videmus, sed in fidei obscuritate credentes quiescimus. *Undecimo*, non comeduntur crudæ aut lixæ, sed assæ : crudas carnes comedit, qui Christum solum hominem credit; lixas aqua, qui humana ratione et sapientia mysteria passionis et Eucharistiae examinat, ut, qui in Eucharistia verum Deum cl hominem latere non credit; assas comedit, qui igneam charitatem, qua Christus pro nobis tostus est, considerat et amplectitur. Christus cnim, ut cauri D. Thomas :

Se nascens dedit socium,
Convscens in edulium,
Sc morions in pretium,
Se regains dat in premium.

Duodecimo, si quid remanserit ex eo usque mane, igni comburitur : quia quod de Christi mysteriis intelligere non possumus, potestati Spiritus Sancti humiliter reservamus, inquit S. Gregorius, hom. 22 in *Evangel.* *Decimo tertio*, totus agnus comedi debet: quia totus Christus cum omnibus, quæ de eo docet Ecclesia, credi debet, nec ullus fidei articulus rejici potest. *Decimo* girarlo, soli llcbræi et circumcisi, id est, Christiani et baptizali, ex eo comedunt, et qui peccati praeputium contraxit, debet illud circumcidere, antequam eo vescatur. *Decimo quinto*, agnus comedi debet cum azymis panibus et lactucis agrestibus : sic Eucharistia cum animi puritate, et dolore de peccatis sumenda est; rursum Christi passio cum magna mentis puntate et compunctione ruminanda est. Audi Ambrosium in oratione ante Missam dicenda : « Quanta cordis contrilione, el lacrymarum fonte, quanta reverentia et tremore, quanta corporis castitate, atque animi puritate, illud divinum et ecclesie mysterium celebrandum csl, Domine Deus, ubi caro tua in veritate sumitur, ubi sanguis tuus in veritate bibitur, ubi summis ima, humanis divina junguntur, ubi adest sanctorum prxsentia angelorum, ubi tu es sacerdos et sacrificium mirabiliter ctincffabiliter? Quis digne hoc mysterium celebrare possit, nisi tu Deus omnipotens offerentem feceris dignum?» *Decimo sexto*,

caput cum pedibus et intestinis vorandum aiutili caput, Christi divinitatem; pedes, humanitatem; interiora, secretiora mysteria significant : quæ omnia debemus voraro, id est, credere. «Sacramentum Dei altissimi, inquit S. Bernardus in *Epist.*, suscipiendum est, non discutiendum ; venerandum, non dijudicandum; fide sortitum, non innatum ; traditione sancitum, non adinventum. » Et semi. 20 in *Cantic.* : a Christus, ait, tangi potest; sed affectu, non manu; voto, non oculo; fide, non sensibus. Tangis manu fidei, desiderii digito, devotionis amplexu, tangis oculo mentis.» *Decimo septimo*, agnus in multis domibus comeditur : quia in mullis Ecclesiis Christus immolaturki<iat et sumitur. *Decimo octavo*, non licet particulam D»3» agni extra domum efferre : quia EucharistiamectlT non licet dare infidelibus, schismaticis et aliis qui sunt extra Ecclesiam. *Decimo nono*, os non r;;u confringitur : quia crura Christo in cruce pendenti frangenda non erant, sicut latronibus, *Joan.* .vix, 36. Rursus os, id est, fortitudo virtutis cl excellentiis Christi passione non orat frangenda, sed tantum caro ejus infirma. *Vicesimo*, qui comedit agnum, renes accingat : qui comedit Christum in Eucharistia, libidinem et delectationes carnis restringat, inquit S. Gregorius. *Vicesimo* primo, idem teneat baculum, quasi viator tendens in cælum : est cnim Eucharistia viaticum peregrinantium et monentium ; rursum baculo iter peragat, id est bonis operibus et laboribus insistat, cl in virtutibus crescat. Ita de Ambrosio narrat Paulinus in ejus Vita, eum jam moriturum ab Honorato Vercellensi Episcopo, divinitus monito, Eucharistiam tanquam viaticum accepisse. Audi et S.Chrysostomum, lib. De *Sacerdotio* : a Quidam, inquit, mihi narravit, qui id viderat et audierat, quod qui de hac vita migraturi sunt, si mysteriorum hujusmodi cum pura conscientia fuerint participes, spiritum afflaturi, ab angelis, illorum corpora satellitum more stipantibus propter assumptum illud Sacramentum, hinc recta in cælum abducantur.» Hac de causa Eucharistia a Patribus vocatur « Pharmacum immortalitatis, » quia ejus virtute non tantum anima beatur, sed et corpus a morte resurget ad gloriam. *Vicesimo secundo*, Vlf Z' calceatus sit, ut per lapides et spinas, id est difficultates omnes, inoffenso pedo in cælum penetret. *Vicesimo tertio*, cum festinatione comeditur agnus: quia in Eucharistia non tam quaeritur voluptas, quam nutrimentum et vires ad labores in via Dei perferendos, cl ad festinandum in patriam coelestem. *Vicesimo quarto*, primogeniti / Egyptiorum, quia de agno non comederunt, mortui sunt : sic qui Eucharistiam neglexerit, morte ælernaperibit. Unde ait Christus, *Joan*, vi : « Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. » Ita ex S. Gregorio, Boda cl aliis Abulensis, *Quast.* L, et Ribera, lib. V *De Templo*, cap. iv.

Vku'
' '

Vieni
Ur*

vieai-
,air
'

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubet Deus sibi offerri primogenita hominum et pecorum. Secundo, vers. 17, Deus educit Bebrae, s non yc Philisthaam, sed per viam deserti. Ilebrai secum deferunt ossa Joseph Tertio, ren. 21, descnAitx, columna ignis et nubis, qua fuit dua itineris.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens : 2. Sanctifica mihi omne primogenitum quod aperit vulvam in filiis Israel, tam de hominibus quam de jumentis : mea sunt enim omnia. 3. Et ait Moyses ad populum : Mementote diei hujus in qua egressi estis de Ægypto et de domo servitutis, quoniam in manu forti eduxit vos Dominus de loco isto : ut non comedatis fermentatum panem. 4. Hodie egredimini m<ns> novarum frugum. 5. Cumque introduxerit te Dominus in terram Chananæi et Hethæi et .Xmorrhaù et Ilo-væi et Jebusæi, quam juravit patribus tuis ut daret tibi, terram fluentem lacie et meile, celebrabis hunc morem sacrorum mense isto. 6. Septem diebus vesceris azymis, et in die septimo erit solemnilas Domini. 7. Azyma comedetis septem diebus : non apparebit apud te aliquid fermentatum, nec in cunctis finibus tuis. 8. Narrabisque filio tuo in die illo, dicens : Hoc est quod fecit mihi Dominus, quando egressus sum d« Ægypto. 9. Et erit quasi signum in manu tua, et quasi monumentum ante oculos tuos, et ut lex Domini semper sit in ore tuo; in manu enim forti eduxit te Dominus de Ægypto. 10. Custodies hujuscemodi cultum statuto tempore a diebus in dies. 11. Cumque introduxerit te Dominus in terram Chananæi, sicut juravit tibi et patribus tuis, et dederit tibi eam : 12. separabis omne quod aperit vulvam Domino, et quod primitivum est in pecoribus tuis: quidquid habueris masculini sexus, consecrabis Domino. 13. Primogenitum asini mutabis ove : quod si non redemeris, interficies. Omne autem primogenitum hominis de filiis tuis, pretio redimes. 14. Cumque interrogaverit te filius tuus cras, dicens : Quid est hoc? respondebis ei : In manu forti eduxit nos Dominus de terra Ægypti, de domo servitutis. 13. Nam cum induratus esset Pharao, et nollet nos dimittere, occidit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, a primogenito hominis usque ad primogenitum jumentorum : idcirco immolo Domino omne quod aperit vulvam masculini sexus, et omnia primogenita filiorum meorum redimo. 1G. Erit igitur quasi signum in manu tua, et quasi appensum quid, ob recordationem, inter oculos tuos : eo quod in manu forti eduxit nos Dominus de Ægypto. 17. Igitur cum emisisset Pharao populum, non cos duxit Deus per viam terræ Philisliim quæ vicina est : reputans ne forte pœnileret eum, si vidisset adversum se bella consurgere, et reverteretur in Ægyptum. 18. Sed circumduxit per viam deserti, quæ est juxta mare Rubrum ; et armati ascenderunt filii Israel de terra Ægypti. 19. Tulit quoque Moyses ossa Joseph secum, eo quod adjurasse! filios Israel, dicens : Visitabit vos Deus, efferte ossa mea hinc vobiscum. 20. Profectique de Socoth, castrametati sunt iu Elbam in extremis finibus solitudinis. 21. Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam, per diem in columna nubis, et per noctem in columna ignis; ut dux esset itineris utroque tempore. 22. Nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem, coram populo.

2. Sanctifica smu omkb piumogenitvm, — q. d. Separa a communi usu omne primogenitum, ut mihi dicetur et offeratur.

1.

Nota : Non præcipit hic Deus, ut id fiat hoc tempore, quo omnes occupati erant in egressu, sed ut fiat postea, cum opportunum fuerit, vide-

35

licet, cum possederint terram Chanaan, ut patet vers, *17*; subnectit tamen Deus hanc legem præceplo de agno, quia, sicut agni immolatio, ita et primogenitorum oblatio, Hebræis jugiter refricare debebant memoriam suæ liberationis ex Ægypto : hanc enim effecit et procuravit Deus per eandem primogenitorum totius Ægypti; quia ergo tunc cecidit Deus primogenita Ægypti, ut Hebræos quasi primogenitos suos inde liberaret, et quia tunc intacta servavit primogenita Ilcbræorum habitantium in Ægypto, hinc hac lege eadem sibi offerri, ac quasi sua, et a se conservata sibi reddi depoposcit. Unde hæc agni æque ac primogenitorum oblatio sunt primæ legis veteris, sive Mosaicæ cæremoniæ.

Omnis primogenitum quod aperit vulvam, — quod *primo*, vulvam matris reserando, naturali more in lucem hanc egreditur, quodque principium est generationis maternæ. Unde Cyrillus Hierosolymitanus, homil. De Occursu *Domini*, negat hoc Christo convenire : Christus enim nascens non reseravit vulvam matris, sed clausum matris virginis uterum penetrando, prodiit in lucem; idcirco hac lege non tenebatur, licet sponte sua illi se subjecerit, eamque servant. Ita Cyrillus et Hormisdas Papa, *epist.* 1, cap. in, quantum contrarium doceant Rupertus, Abulensis, Jansenius, qui putant aperiri vulvam non significare aliud, quam primo nasci, et sic Christum quoque aperuisse vulvam matris suæ. Verum plus significat apertio vulvæ, ut patet ex terminis. *Tertio*, plane ex adverso Orígenes, S. Ambrosius, S. Chrysostomus, S. Hieronymus, Theophylactus, Eulbymi in *Lurco* n, putant hac lege solum Christum comprehendere, eo quod ipse solus natus sit ex virgine, idcirco solus in partu matris uterum aperuerit, id est, ex eo hactenus clauso prodierit; nam in aliis mulieribus uterus aperitur *primo*, non in partu, sed in congressu maritali ante conceptum. Verum hic sensus subtilior est, et litteram videtur evertere. Principitur hic enim Hebræis, ut singuli suos primogenitos Deo offerant : non ergo lex hæc Christum solum spectat, sed potius cum excludit.

Itaque dico, id quod aperit vulvam hic additur primogenito : *primo*, ut ab hac lege excludatur Christus; *secundo*, ne quis patris solius primogenitos offerendos putaret : nam in pecoribus matris, non patris, debere spectari et offerri : idem est in hominibus. Unde notat S. Augustinus, *Questione* XXIII, primogenitum hic a Septuaginta vocari a primo matris partu, non autem a prima patris generatione. Hic vice versa Scriptura cum de (eterna et increata Filii a Patre generatione loquitur, cum vocal non iurro*, sed iwn-pvñ, id est unigenitum Patris. Quare ex hac lege primogenitus non erat, si paler virgo viduam aliunde jam habentem proles duxisset, ex caque primum ribi filium generasse!; hic enim primus ejus filius

non primo aperuisset matris vulvam, utpote ex qua alii jam ante prodiissent. E diverso, qui iudices habebat uxores, singularum primogenitos ex hac lege Deo offerre debebat. Unde Ilcbræus, Chaldæus et Septuaginta habent, *aperiens omnem vulvam*: et Lucas, cap. n, vers. 23 : « Omne masculinum induperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur. » Hinc et Christus quasi matris sibi primogenitus Deo oblatus est; esto hac lege non teneretur, ut dixi.

Rursum, primogenitus hic aperiens vulvam matris Deo consecrandus, debebat esse masculus, ut patet vers. 12, qui primo ex ea nascebatur; nam si femina primo ex ea fuisset nata, deinde masculus, is masculus non censebatur hac lege primogenitus, quia is non primo aperiebat vulvam matris, utpote quæ per sororem feminam jam ante fuerat aperta.

Discant hic parentes novi Testamenti, non obistere filiis, etiam primogenitis, si Religionem ingredi, Deoque se consecrare velint; in veteribus enim lege parentes omnes ex Dei lege primogenitos, etiamsi unigeniti essent futuri, Deo offerre tenebantur. Si id fecerunt Judæi, Deo jubento, quidni idem faciant Christiani Deo consulente et vocante? Libenter parentes primogenitos suos offerunt regibus et principibus, ut iis in aulis ipsorum serviant : quidni libentius offerant cos Regi regum, et Domino dominantium, ut sint cives Sanctorum, domestici, imo aulici Dei? Imitentur B. Annam, quæ suum Samuelem Deo tam libenter obtulit, ideoque quinque proles pro uno Samuele, a Deo remuneratore recepit.

Allegorico, Christus primogenitus omnis creaturæ Deo sanctificalus et consecratus est, et per cum omnis creatura.

Tropologice, primogenita damus Deo, cum ipsi Troiloprimordia operum nostrorum offerimus, ut dant in ejus laudem et honorem, utque ab eo prosperentur et benedicantur; quod sane non duntaxat maneat, sed et per diem sæpe in initio operis ejusque viri sapientes et pii faciunt: ita Rabanus. Rursum, primogenitum nostrum est cor, quia illud ante alia membra primo in embryone formatur. Accipitribus dari solet cor avium, quas prædantur. Christus ex cruce prædatus est cor nostrum : ipsi ergo illud offeramus : ipse illud nobis reddet purum, sanctum, quietum, lælum et beatum. Socrati (ait Seneca, lib. 1 *De Beneficiis*, cap. vu) cum nulla muli pro suis quisque facultatibus offerrent, Æschines pauper auditor : a Nihil, ait, dignum te, quod dare tibi possim invenio, et hoc modo pauperem me esso sentio. Itaque dono libi, quod unum habeo, me ipsum : hoc munus rogo, qualecumque est, boni consulas, cogitesque alios cum mullum tibi darent, plus sibi reliquisse. » Cui Socrates : « Quidni tu, ait, magnum munus dederis? nisi forte parvo te (estimes : curabo ergo ut te meliorem libi reddam, quam accepi, » Hæc Seneca. Tu vero Æschylus

noni imitare : non Socrati, sed Deo totum don i teipsum. Si donaveris, mullo te tibi meliorem reddet.

In filiis — inter filio*. *Sbando*, littera *bd*, id est *in*, ponitur pro *p3 ben*, id est *inter*.

Mi:a sunt enim omnia, — non tantum titulo creationis cl dominii, quod in omnia a me creata ha-
pei X beo et possideo; sed etiam, et vel maxime, titulo talo: liberationis et redemptionis, qua ab exterminacriet l-
*orc primogenita vestra tutatus, ea quasi a morte ei. m- redemi, oaque vobisCum ex / Egypliaca servitute
nodo, eduxi : hinc *tertio*, mea sunt, titulo justi hujus
libri. Ifooill praeopti, quo ea a vobis (equissimo exigo , imo
quia, repeto,
irriti. 3 Egressi estis , — egredimini : est enallage
J temporis, caque huic loco congrua; non enim possumus meminisse, nisi praderitorum.

In manu forti, — magno robore et potentia suis plagis affligens Pharaonem, itaque potenter cum cogens vos missos facere; per hanc ergo potentem suam vindiciam eduxit vos Deus.

Ven. I. 4. ITODIH EGREDIMINI .MENSE NOVARUM FRUGUM. — Ita Hebraea, Chaldaea et Septuaginta; unde mirum csl Pagninum vertere, *hodie egredimini menseju-
lio*. Nam pascha, quo Judaei egressi sunt, non in julio, sed semper in Nisan , id est martio, celebratum est. Fefellit Pagninum, quod ipse 3'3X
abib, pro 3X*ab* acceperit : haec enim licet voce sint affinia, re tamen et significatione plurimum
Hfbnia diffarunt. *Ab* enim certum mensem, scilicet jli-
quxli lium, significat; *abib* vero non proprium mensis, sed appellativum est nomen , significans *virens*, sive culmus id sit, sive spica, lia enim noster luteipres alibi vertit, ut palei *Exodi* ix, 31. Extenditur *abib* etiam ad segetes in grana maturescentes, necdum tamen plane maturas, ut patet *Levit.* n, l i. Illarum enim manipulus altera dio azymorum offerebatur, lostis primum granis.deinde in larinam contusis, vocalurquo *abib*: unde ulterius translatum est *abib*, ut significet mensem quo prim© hæ fruges hordeace© progignebantur, et Deo offerebantur : qui erat mensis pascha, sive Nisan; qua de causa Septuaginta passim vocant « mensem novorum, 0 et Noster « mensem novarum frugum,w vel, «primum verni temporis, v quia continebat ©quinoclium vernum, *Deuter.* cap. xvi, vers. I.

5. Cumque introduxerit te Dominus in tirram Chinanti. — Hinc palei hanc legem comedendi phase el azyma, uti et praecedentem de offerendis primogenitis, non obligasse Hebraeos tolis 40 Rimis, quibus vagabantur in deserto instabiles, el rebus omnibus incompositis : idem de sacrificiis in Levitici) prmscriptis dicendum est. Idem patet *Douter.* cap. xil, vers. I et 9, ubi quoque causam hujisce rei dat Deus dicens : « Neque enim usque iu pnesens tempus venistis ad requiem et possessionem quam Dominus Deus datum est vobis. »

Dices : *Num* 111, IO, II, 12, in Sinai sub finem

anni hujus, quo egressi erant ex Ægypto, Deu* exigit ab eis primogenita.

Despondeo, novum id esse praeceptum, et diversum ab hoc, quod tamen ab hoc occasionem et originem accepit. Unde et nova ibidem oblationis primogenitorum fuit forma : nam ibi ver-. 43, Moses ju^u Domini recensuit primogenitos filiorum Israel, invenitque eos esse numero vigiliti duo millia el 273; quorum loco Deus ascivit sibi et suo cultui Levitas omnes, qui inventi sunt pene totidem, scilicet viginti duo millia; cæteros 273 priinog. nilo* , qui in populo supererant, el numerum Levitarum superabant, jussit Deus re- wb<-
diini persolutis in singula capita quinque siclis; primogenita vero pecorum voluit Deus dari Levitis, qui jam sui erant, sunque cultui addicti. Ibi ergo non prae^cribitur proprie oblatio , sed tuitum numeratio primogenitorum Israelis, idque co fine ut eorum vice substituantur Levit©, qui totidem erant, ad serviendum Deo in tabernaculo. Tunc ergo primo hæc lex impleta, et in L-vitas commutata est : deinceps vero singuli primogeniti Deo offerri, el quinque siclis redimi debuerunt, *Num.* xvm, 16 (1).

9. Er erit quasi signum in manu tua, et quasi Vrr* ' MOM MENTUM ANTE OCULOS TUOS. — Corrige CU1Ü Bibliis Homanis, Hebreis et Chaldaicis, *inter* octi-
los tuos; Septuaginta tamen vertunt, *ante oculos tuos*; sed eodem res redit.

Judaei hæc crasse accipiunt, ulque huic Dei ThiiM-praecepto satisfaciant, legem decalogi membra-^
nulis inscriptam brachio, fronti, fimbriis, aut (;• ostiis domus affigunt; el haec sunt phylacteria ac fimbriæ, quæ dilatabant Pharisei, qu eque carpii Christus, *Matth.* xxm, 5. Non enim hoc voluit hic Deus, nec loquitur do lege decalogi, sed pascha, lis et azymorum. Præcepil ergo tantum hac phrasi Deus Hebraeis, ut jugem beneficii, et legis jam diet© servent memoriam, ul illa tanquam res pendula inter oculos iis perpetuo obversclur, idquo ad hoc, ul ejus intuitu el consideratione ad Dei reverentiam, amorem, gratitudinem accendantur : hunc sensum significat *quasi*, cum ait : « Eiil quasi signum, et quasi monumentum. » Unde S. Hieronymus m *Matth.* xxm, sic explicat: «Præcepki erunt in manu tua, ul compleantur; erunt aule oculos tuos, ut die et nocte mcdileris in eis. »

10. A dirbus in dies, — id est, ab anno in an- io.
num, 7. </. Certa el continua annorum serie. Hebraeum enim CZPQ* *lamun*, id estâtes m plurali, significat annum.

11. Chananæi. — Sub hac ca leras intelligit gen- Veru n.
tes in Ierra promissa habitantes; harum enim omnium pater fuit Chanaan , *Gen.* x, 5.

12. Separabis, — Hebraice Tempri *haabarta*,

(1) Vers. 8. Hebr. csl, *propter hoc*. quod *fedi mihi Dominus*, cte., «il. hoc fesiurn celebratur. Maurer ad li. I. : *Prober hoc Dominus potenter et fchci1er mihi cÿit. quoui cordierer*, etc.

id est transire faciès, ad Dominum scilicet, hoc est, offeres Domino omne quod aperit vulvam tam in hominibus, quam in jumentis (I).

Et quod primitivum est in pecoribus tuis. — Hebraice est H0H3 *behema*, q. d. In jumentis tuis; jumenta proprie sunt animalia bajula, quæ homines, vel sarcinas portant, ut equi, asini, cameli : pecora sunt, quæ pastum et cibum prrebenl, uti sunt oves, boves, capra. Verum Scriptura non romper hoc discrimen observat, sed subinde hæc confundit. Hinc putant aliqui, lege hac primogenita non tantum pecorum, sed et jumentorum omnium, puta equorum, mulorum, camelorum, debuisse Deo offerri ; idque docet Philo, initio lib. *De Sacerdotum honoribus*, ubi addit primogenita equorum, asinorum, camelorum redimenda esse pretio, idque jure divino ; unde aliqui putant ca quinque siclis æque ac primogenitos hominum, fuisse redempta. Verum nil tale exprimit Scriptura, sive jus divinum; imo primogenitum, v. g. capra, vel ovis, non valebat illo tempore quinque, sed tantum duos, vel lres siclos.

Pn.w; . ojeo ergo hic tantum praecipi oblationem pri-rom'uÜñ ino8cn|lorlini pecorum, id est ovium, caprarum ji it.,- et boum, non autem jumentorum, puta equo-mmci- rum, camelorum, etc. Id patet : nam vers. 1*, i''l' " significat omnia hæc primogenita jumentorum ,

id est pecorum, Deo immolari, et, ut Hebræi habent, sacrificari solere; atqui Hebræi poterant Lanium sacrificare oves, capras et boves, non autem equos, mulos, camelos, ul patet *Levit*, i, 2 cl 10. Ergo ovium tantum , caprarum cl boum primogenita Deo erant offerenda; offerebantur cniin ad sacrificium. Adde, de solo primogenito asini statuit Deus vers, sequenti, illum cum ove commutandum esse; ergo equorum, camelorum aliorumque jumentorum primogenita hic neglexit et exclusit. Objici hic posset aliquid ex vers. 15, sed illud ibi dissolvam.

Quinque lanlnu» in jnu- lii» u pri- n i- tr il, ?l offert- Rursum objici posset id quod dicitur *Numer. Win*, 15 : «Omne animal immundum redimi facies; n sed bene respondet Abulensis animal immundum ibi vocari, non id quoti tale csl scun- *luni speciem, uti est equus, camelus, etc., sed quod tale csl ex accidente, puta quod immundum est, quia cæcum, claudum, morbidum, ul proinde Deo immolari non possil, juxta legem *Levit. XXII*, 22. Hinc sequitur quinque, tantum animalium, puta ovis, bovis, capre, hominis et asini primogenita debuisse Deo offerri, uti docet Abulensis. Plura vide apud Franciscum Suarez et Sebastianuin Barradium, tract. *De Purificat. B. Virginis*.

Quidquid habueris masculini sexus, consecra- bis Domlno. — Masculi enim digniores sunl feminis.

(f) Juxta Bocharttnn lÜD est *initium*, seu fœtus quem vulva pnrnum cífonnauii, atque in lucem edidit, "Utf autem csl *eminus*, scii, cx utero, id est fœtus.

Tropologice, S. Ambrosius, lib. I *De Cain el)*(., *Abel*, cap. x : «Mentis, inquit, generationes el j. < proles alite sunt femineæ, ut malitia, petulantia, to''7j' luxuries, intemperantia, aliaquo hujusmodi vi- 'XI'» tia, quibus animi nostri quædam enervatur viri- q«T litas: alire sunt mascullo'te, ut castitas, patientia, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia, quibus mens nostra et caro ipsa firmatur, et ad impigre obeunda virtutis munia erigitur, et ideo ait Isaías: In utero accepimus,et pceperiinus spiritum salutis; masculum ergo parturivit et peperit, qui spiritum salutis effudit,n

13. Primogenitum asini mutabis ove. — «Asini,» Vt., a id est asinae : hujus enim aperitur vulva, et asinus tam mas est quam femina; unde agno paschali additur rò « masculus, » ut dixi cap. xn, vers.

Quæres, cur præ cæteris jumentis voluit Deus asinum, puta primogenitum asini, sibi offerri, Catl, t ut scilicet pro eo offerretur ovis? eli»

Respondeo, quia ita ipsi placuit : causa tamen r'' motiva videtur fuisse, quod Hebræi in Ægypto,^ fere tantum habuerunt boves, et oves, et capras h '. e pecoribus, et asinos c jumentis (ita Hebræi etrn@ ' Abulensis), quorum primogenitis pepercit Deus, qumque ipsi ex /Egypto salva eduxerunt : itaque horum omnium primogenita, titulo quasi compensationis postulavit sibi Deus, ut quibus tam familiaris esset asini usus, quibusque primogenita asinorum conservasse! Deus, ab eis eadem deinceps reciperet.

Secundo, voluit forte Deus sibi dari asinum, ut^., llebræos hac ratione absterreret a cultu Priapi; Pni|. huic enim immolabatur asinus :hinc illud Ovidii de asino, *Fastor.* cap. i :

Hellespontiaci viciima grata Deo;

idque ob genitalia'asinina, ctinguinia, de quibus ait Propheta : «Quorum carnes sunt uti carnes asinorum : » quam ob causam et Commodus Imperator id est asinus, csl dictus. Verum quia stupidum hoc animal indignum eral quod Deo immolaretur, hinc jussit Deus ut illud cum ove commutaretur. *Tertio*, noluit Deus asellos a matre T(rt,, avelli, ne matrem affligeret : nullum enim animal ita amat proles suas, ut asinus et simia.

Tropologice S. Gregorius, lib. XXVII *Moral*, cap. Qalll,, XV : Asini, inquit, primogenita oye mulare, cd t «, I immundæ vitæ primordia in innocentis simpli- «'» citatem convertere. Ha et Rupertus.

Nota : Asinis (qui in Palæslina veloces et fortes sunt, ut equi) uti solent Judæi præ equis et camelis. Hinc principes eorum asinis inequitabant, ut {£ palet *Judie*, cap. x, vers, t, et cap. xn, vers. l i; »i'ia unde et Christus rex Sioiis asino vectus ingres- sus est Jerusalem : quin et equorum usus, uti volunt aliqui, vel verius equorum copia Judiéis velila fuit, ut palei *Deut.* cap. xvii, vers. 16; P.vi/. I.XXI, vers. 7; *Isoia* cap. n, vers. 8, idque in *Isaia* cap. n scribes S. Hieronymus, Basilius et Procopius diserte docen'.

*,

Mlfa Atque hæc Gentilibus fabulæ occasionem dede-
im rud runt, ut asinos in deserto Judæis aquam osten-
dChis- disse, et Judæos asinum adorare affinxerint. Ho-
t»»'« rum Gentilium antesignanus fuit Apion, contra
ζ quem scribit Josephus, lib. II, cap. x. Apionem
' secuti sunt Cornelius Tacitus, lib. V; Plutarchus
in *Sympos.* lib. IV, QaæsL V. Rursum, quia a Ju-
dæis prodire Christiani primi, hinc in eos eadem
calumnia derivata est, ut de ononyehile, id est
asino unguato pictoris illius refert Tertullianus,
(toy- *Apoloq.* cap. XVI: crat is, inquit, auribus asininis,
&lcl. altero pedo unguatus, librum gestans, et toga-
tus, cum hac inscriptione, *Deus Christjmorían.*
Idem apud Mjnutium Felicem Cæcilius exprobrat
Gao lid Octavio. Quanquam Christianis calumnia hæc
lksm atque probrum exGnosticis sit conflatum; Gnos-
d in> tici enim, teste Epiphanio, *hærcsi* G2, dicebant Do-
ur uinl minum sabaotli asini formam habere, eo quod
Judæ dictum et promissum sit : « Ligabit ad vi-
tem asinam suam,» *Genes.* cap. xlix, vers. 41. Et
Nuincr. cap. xxii, asina Balaam pro Judæis et
Dei populo steterit; et cum equos ab hostibus
captos subnervari jussissut Deus *Josué* cap. xi,
vers. G, asinas tamen præcepisset servari *Num.*
cap. XXXI, vers. 28.

Quod si non redemeris, interficies. — Si vilior
sil primogenitus asini, quam ulcum pretio stato/
puta ove, redimere velis, tunc cum non immola-
bis quidem, decervicabis tamen, et cervice præ-
cisa interimes; hoc enim significat llebr. qny
araph, ut vel sic primogenitorum Ægypti, tui gra-
tia interemptorum, habeas monumentum. Mirum
est in Septuaginta pro *interficies*, legi *redimes*. Sic
enim habent iiv ur, ζyρπόnp ζjtq, id est,
sivero non commutaveris» redimes illud : forte vo-
luerunt, si ovis, cum qua commutandus crat pul-
lus asini, non esset ad manum, tunc pullum hunc
redimendum esse pretio ovis. Ita videtur expo-
nere S. Ambrosius, lib. II *De Cam*, cap. n; sed
tunc deest altera conditionis pars, scilicet hæc :
Si nec ove, nec pretio ovis, pullum hunc asini
redimere volueris, tunc eum interficies, ut ha-
bent llebræa, Chaldæa el noster Interpres.

Omne autem primogenitum hominis in filiis tuis,
pretio redimes, — quinque sicilis, ul patet *Num.*
cap. win, vers. IG. Voluit Deus cos sibi oblatos
iterum redimi. *Primo*, ul hæc redemptio refrica-
ret cis memoriam redemptionis primogenitorum,
cum hæc al) angelo et morte liberata sunl. Se-
cundo, quia solos Levitas suo tabernaculo et cul-
tui Deus destinaverat; alioqui enim nimis magna
fuisset turba sacerdotum et ministrorum Dei, qui
proinde otiosi sæpe fuissent, el tamen ali de-
buissent a populo : quod ingens fuisset grava-
men populi.

v r< n- l L Cr as, — futuris temporibus : est synecdoche.
Vm. n. i:;. Usque ad primogenitum jumentorum. — Om-
nia enim primogenita, etiam jumentorum, puta
equorum, asinorum, camelorum, cæsa sunt in
Ægypto : m cujus rei memoriam Deus non jumcu-

torum omnium, sed pecorum tantum primoge-
nita sibi ab llebræisofferri depoposcit, idque quia
sola pecora sibi ad sacrificium delegit in ζevitico.
Pari modo, licet in Ægypto fornirne quoque, que
erant primogenitæ, sint cæsæ, Deus tamen ab
llebræis solos exigit masculos primogenitos, ut
dignior sexus Deo dicaretur.

16. Erit igitur quasi signum in manu tua, et Vena*.
quasi appensum quid. — Pro appe/dwn, alii ver-
tunt *frontale*. Judæi hoc rursum crasse accipiunt
de scheda, fronti super oculos affixa, et ab aure
una ad aliam porrecta, cui inscriptum erat: «Sanc-
tifica omne primogenitum, p el : « Audi, Israel,
Deus tuus unus est, » eie. In hoc frontali mira est Pr-cui*
Judæorum superstitio : dicunt enim ejus mero-
branulam accipi debere ex cono animalis mundi, j r
debere verba jam dicta illi inscribi ea parte qua
carni animalis adhæsit, idque manu dextera, li-
neis rectissimis, charta integra non habente ullum
foramen : si ca sit in cubili, non licere conjugio
uti, nisi illa intra tertium scrinium recluditur,
etc. Denique signa hæc, quæ ipsi inter suos sin-
gulis diebus cum capiti, tum sinistro brachio al-
ligant, ul admoneantur præceptorum Dei, vocant
phDn *tcphillm* a radice SfiD *taphal*, id est conjun- Tfj> 'l
gere, alligare, appendere; vel anhSD *tqphilla*, id
est oratio, *q. d.* Oratoria, qui i ipsi in suis preci-
bus iis quotidie utuntur, iisque se ab omni inalo
tutos putant. Ita referunt P. Fagius, Oleaster, Li-
pomauus et ahi. Verum hujus versus genuinum
semum dedi vers. 9.

17. Non eos eduxit Deus per viam tekrx Bui- r. <7-
LisruuiM, QUJ8 vicina est. — Hoc iter a Chanaan
in Ægyptum per Philistinos, communiter dicitur
esse decem dierum; Philo ait esse trium die-
rum (1).

Ne forte poemter et eum, si vidisset adversum
se bella consurgere. — Dices : Etiam alia via
pugnandum fuit cum Amalee, cap. xvii. Respon-
deo : Illud prælium fuit unicum, post 40 dies ab
exitu ex Ægypto initum, quod non tam Hebræo-
rum armis, quam Dei singulari ope confectum
est : si autem transissent Hebræi per Philistinos,
statini et assidue eis pugnandum fuisset cum hos-
tibus bellicosissimis; tales enim erant Philistini.

u Spiritualité!*, inquit Rupertus, hoc Deus agit
in omnibus electis suis in Ægypti exitu, id est, in
principio conversionis, ul novitiis pacatam a vitiis
paret viam, ut tranquille et delectabiliter egre-
diantur, ne subitis tentationibus pulsati a sancto
proposito vix incepto deterreantur.» Pulchre quo-
que S. Gregorius, lib. XXIV *Moral*, cap. xn : «Tres,
inquit, modi sunt hominum conversorum ad
Deum, inchoatio, medietas atque perfectio : m

(1) Pro *quit* vicina csl, hebr. est > , quod multi licei
interpretentur *quamvis*, Aben-Esra taxnen solilo suo
significatu reddendum melius censet, *propina qut^l.*
nam» ne, uh slatini additur, si pugoæ incundæ osent,
Israelitis bello nondum assuetis Ægypti desidtnuni mo-
veretur.

IA
MU>u
primo
tMjlcrl,
di iul«
falli,
<b>v«auai
tubera
cl pera»
dU

inchoatione, inveniunt illi blandimenta dulcedinis; in medio (empore, certamina tentationis; ad extremum vero, perfectionem plenitudinis. Prius ergo illos dulcia suscipiunt, quæ consolentur; postmodum amara, quæ exerceant; et deum suavia atque sublimia, quæ confirmant: nam et sponsam suam vir quisque prius dulcibus blandimentis fovet, quam tamen jam conjunctam asperis increpationibus probat, probatam vero securis cogitationibus possidet. Unde et plebs Israelitica cum despondente se Deo, ad sacras mentis nuptias ex Ægypto vocaretur, quasi arrharum vice prius acceperat blandimenta signorum; conjuncta autem, probationibus exercetur in eremo; probata vero, in repromissionis terra virtutis plenitudine confirmatur: ita quoque vitam uniuscujusque conversi, et inchoatio blanda permulcet, et aspera medietas probat, et plena post perfectio roborat.» Subdit S. Gregorius: «Sæpe tam diutina sunt tentationum certamina, quam longa inchoationum fuerant! blandimenta; sæpe etiam non: nunquam tamen laborem tentationis dispar sequitur perfectio firmitatis: (juin juxta summam certaminis, remuneratur quisque plealludine perfectionis, v. Additque novillos in eo tūc? r. P. umque labb quod, dum initio aliqua dona et consolationes a Deo accipiunt, mox se perfectos Ti. ūt Q. putant; unde dum subita tentationis procella tanguntur, consternantur, et pene se perditos putant; qui si primæ dulcedini non nimis tribuissent, didicissentque in prosperis cogitare de adversis, prævidissent hæc ita futura, nec fuissent turbati, cogitantes hunc esse Dei morem et ordinem.

Ver*. IS. J8. Et ARMATI ASCENDERUNT FUJI ISRAEL DE (1J terra Ægypti. — Pro *armati* hebr. est ' 'ton rWm *chamuschim*, id est quini et quini. Undo Calvinus carpit nostrum Interpretem, qui vertit, *armati*, vertique vult, *dispositi*. Verum passim Hebræi, ut R. Abraham, Aben Esra, Andreas Musins in *Josué* lib. I, cap. xiv. et alii *chamuschim* accipiunt pro *chalutsim*, id est armati, vel succincti jumbos. Aquila quoque et Symmachus vertunt, /7ô<u7:hauLiv:}, id est armati; itaque recte verum esse ab Aquila, consonant universa synagogarum subsellia, ait S. Hieronymus *ad flamasum*, Quæst. II: quia enim quini incedunt in acie milites armati, hinc *chamuschim*, id est quini, idem est (quod armati, per metalepsin Hebræis usitatam.

Aliter Cajetanus: *Chamuschim*, inquit, idem est quod quintali, id est armati, sive accincti gladiis et armis in loco quinque costarum: ibi enim solemus gladium appendere. Negat Calvinus Hebræos lue habuisse arma: unde enim, inquit, ipsi inopes tot et tanta sibi comparassent? Respondeo, honestiores jam ante ea domi suæ habuisse; alios jam ante præmonitos de egressu, ea sibi comparasse; alios ab Ægyptiis ea commodato accepisse: nam eos habuisse arma patet ex bello, quod paulo post cum Amalecitis gesserunt.

Septuaginta pro *armati* vertunt, *quinta generatione*. *Chamuschim* enim significat quintam, scilicet generationem, uti subaudiunt Septuaginta. Estque id quoque verum, si generationes Iribus Judie computes. Judas enim genuit Phares; Phares genuit Esron; Esron genuit Aram; Aram genuit Aminadab; Aminadab genuit Naason, qui fuit princeps tribus Juda in deserto. Alioqui si generationes Levi supputes, invenies tantum quatuor: nam Levi genuit Caath; Caath genuit Amram; Amram genuit Aaron; Aron genuit Eleazar, qui cum patre egressus est ex Ægypto. El hoc computi! promisit Dominus Abraham, generatione quarta Hebræos exituros ex Ægypto, *Genes*, cap. XV, vers. IG. ita S. Hieronymus *ad Damasum*. Aliter S. Augustinus, *Quæst.* XLIX: Generatio, inquit, est sæculum, puta spatium centum annorum: jam quarta generatione, id est quarto centenariæ annorum completo, et quinto inchoato, Hebræi egressi sunt ex Ægypto, uti promiserat Deus Abraham, *Genes*, cap. xv, vers. IG.

Noto vi *armati*: hactenus Hebræi inermes servierant Ægyptiis, lateres et lutum tractaverant; tunc liberi exituri Ægypto armantur ad bella.

Sic tropologice, qui c servitute et regno mundi 'fonV et diaboli eripere se cupit, armare se debet ad prælia: memento, o Christiane, te Christi essetis, militem, ad bellum vocari, arma tractare debere. Paulus Æinilius militibus res non necessarias curantibus, jussit ut quiescerent, nec aliud facerent, quam enses acuere, cætera sibi curie fure. Idem «militi dicebat hæc tria esse curanda: corpus, ut quam validissimum et pernicissimum habeat; arma apta; animum ad subita imperia paratum: reliqua diis et imperatori curanda relinquere,» Testis est Livius, lib. IV. C. Crassus militem videns sine gladio currentem: «Heus, inquit, commilito, pugno uteris pro gladio?» Mullis Othonem Imperatorem rogantibus ne, deposito imperio, exercitum ac Rempublicam desereret, quidam c gregariis militibus sublato ense dixit: «Scito, Cæsar, sic pro te omnes animatos esse;» nioxque seipsum jugulavit: testis est Suetonius in *Othone*. Cum Antonius pararet classem cum Cæsare conflicturus, quidam tribunus militum, vir fortis et in armis exercitatus, Antonio prætereunti corpus suum mullis cicatricibus insignitum ostendit dicens: «O imperator, cur his vulueribus, aut huic gladio parum fidis, inque lignis fragilibus spem reponis? Sine Phœnices et Ægyptii classe pugnent: nobis Romanis terram da, in qua consuevimus vel hostem vincere, vel mortem oppetere.» Testis est Plutarchus in *Antonio*. Præclare (acero, lib. III *Tuscul.*: a Ncesse est, ait, qui fortis sit, cumdem esse magni animi; qui magni animi, invictum; qui invictus, eum humanas res despicere, atque infra se positas arbitrari. Despicere autem nemo potest eas res, propter quas ægritudine affligi potest, nisi fortis. Ex quo efficitur iortem virum aigritudiic uun piam ailiei;

omnes autem sapientes fortes esse.» Applicet sibi hæc miles Christianus.

ven i». 19. Tulit quoque Moyses ossa Joseph secum. — Historia Scholastica narrat quod Nilus, exundans eo anno quo Hebræi egressi sunt, operuerit loculum Joseph; cum ergo cum invenire non posset Moses, scripsit nomen Dei tetragrammaton in lamina aurea; illa autem mox enatavit ad loculum Joseph, cumque detexit. Alii hunc loculum per ovem ostensum tradunt, ovem, inquam, quæ Hebræos et loculum hunc comitata sil per desertum, illudque significari putant *Psal.* lxxix, l : « Qui deducis velut ovem Joseph. » Sed hæc sunt fabellæ Thalmudicorum.

Nota : Verisimile est Mosen etiam aliorum Patriarcharum, puta fratrum Joseph, ossa secum extulisse. Nani *Actor*, vn, 16, constat cos omnes in Pakeslinam translatos esse, et sepultos in Sichem ; neque apparet, quo alio tempore, quam hoc, transferri potuerint. Hic tamen tantum ossium Joseph iit mentio, quia Joseph adjurarat Hebræos, uti id facerent, ipseque hunc cis egressum prædixerat. Voluit autem Hebræos sua ossa efferre; quia cura pii inter suos sepulcri cum tangebatur, et ut posterius horum ossium intuitu valicini memores, certa fide et spe iter in terram promissam capesserent Vide dicta *Gen.* xlviii, vers. 20 et 30.

Vers so. 20. Pueri eque de Socoth castrametati sunt in Etham.— Hebræi castra secunda fixerunt in Etham, siculi prima fixerant in Socoth. Elham silum erat in ultima solitudine, vicina mari Rubro, et montibus prerrupta : unde forte et nomen accepit. Elham enim hebraico fortem, indeque asperum et pneruplum significat.

Qutnor Nota hic quatuor miracula Hebræis data et condnU (inuata per 40 annos. Primum fuit, quod in tanta i eorum turba nemo esset æger ani debilis, ul vel- 40 mu. tei aut deberet remanere in Ægypto, sed omnes osent sani ac valentes ad iter alacriter et con- rianter peragendum; Deus enim omnibus illis robur et alacritatem suggerebat, ne laborem itineris gravate ac moleste ferrent, et hoc est quod dicitur *Psal.* Civ : « Et non erat in tribubus eorum infirmus, » hebraico būin *chotel*, id est nutans, vacillans, g. d. luter eos nullus erat æger, imo ne debilis quidem aut imbecillis, sed omnes fwnn- erant alacres et expediti. Secuwfm, quod calcei iau et vestes eorum cum pueris creverint, et per quadraginta annos non fuerint attrita, nec consumpta, uti dicitur *Deutor.* vm, I, et cap. xxix, vers. fi. TifUnm *Tertium* fuit manna. *Quartum* fuit columna ignis •"If et nubis, de qua jam sequitur.

V/ H 21. HOMINUS AUTEM IHI CIDEBAT EOS AD OSTENDENDAM VIAM IER DIEM IN COLUMNA NUBIS.— « Pcedebat eos, n non in ipsa castrorum metatione : ibi enim sistebat ; sed in profectione : eduxit enim eos ex Ægypto, et deinceps semper proli- Coiomui ciscenles deduxit et processit. Unde sequitur co- du nr. jumnain hanc itineris ducem primo apparuisse

non in Etham, sed in Ramesses; inde enim primo egressi sunt Hebræi. S. Hieronymus videtur contrarium dicere, scilicet quod columna hæc primo visa sit in Elham ; sed vult dicere, quod S. Scriptura primo hujus columnæ faciat mentionem in Etham : sic et in Elham tantum facit mentionem ossium Joseph asportatorum, cum tamen constet X Ramesses ea esso exportata.

Rursum, hæc columna præcedebat castris Hebræorum, mota non motu circulari cœlorum: illa enim in orbem raptata fuisset ; non cum ventorum flatu; sed ducente eam angelo, qui erat quasi motor et auriga columnæ, ut patet cap. xiv, vers. 19. Angelus ergo impellebat eam, ut primam Iribus Judæ aciem proficiscentem præiret, quando castra erant mutanda et movenda; quando vero erant locanda et figenda, angelus eam super castra, puta supra primam aciem tribus Juda, uti volunt aliqui, vel potius supra medium castrorum, ut volunt alii, quasi defixam detinebat; fabricato autem postea hibernaculo, illi incumbere faciebat, ut patet cap. ult. vers. 31.

Nota novem proprietates hujus columnæ. Primo, hæc columna Hebræos precessit per 40 annos, eosque ex Ægypto in Chanaan deduxit. *Secundo*, hæc columna viam ostendebat, ut scirent qua esset eundem per deserta avia et invia. *Tertio*, columna hæc jam movebatur, jam quiescebat : cum movebatur, movebant se castra Hebræorum ; cum quiescebat, et incubabat tabernaculo, quiescebant et castra. *Quarto*, columna hæc erat ingens, longa, lata et crassa instar magnæ turris, ut a tantis castris ubilibet videri posset, puta a tricenis centenis millibus hominum, quæ facile occupabant locum decem milliarius Italicorum, inquit Pererius. *Quinto*, motorei stator columnæ erat angelus. *Sexto*, per diem apparebat, ut columna nubis, per noctem, ut columna ignis ad illuminandum castra; idque vicissim et assidue singulis diebus et noctibus. *Septimo*, in hac columna sæpe Deus apparebat ac loquebatur Moysi et Hebræis, suamque ostendebat gloriam et magnificentiam. *Octavo*, hæc columna nubis tota obumbrabat castra, caque ab æstu solis protegabat, uti dicam inferius. *Nono*, hire nubes dispescuit Hebræos ab Ægyptiis, hos obtenebrando, illos illuminando, atquo Dominus per cam prospiciens interfecit exercitum Ægyptiorum, cap. xiv, vers. 21.

Hinc *Sapient*, x, vers. 17, de hac columna duco viæ dicitur : a Deduxit eos in via mirabili, et fuit illis in velamento diei, et in luce stellarum per noctem. »

Allegorico, hæc omnia facile est adaptare Christo et Spiritui Sancto; Christus enim est columna propter rectitudinem et stabilitatem, et qui ipse fulcit Ecclesiam et infirmitates nostras, facitque ut et ipsa Ecclesia sit columna et firmamentum ventatis, ipsique Sancti sint columna». Huic Apo-

Albçerl.
eo"
J. "Z
SjikU,
çlrrt

rricw. *cal, in, 12*, dicitur : * Qui vicerit, faciam cum columnam in templo Dei mei. » Rursum, Christus est columna ob crucem. « Est enim crux Christi humani generis columna, » inquit S. Hieronymus in *Psalms*, xcv. *Secundo*, Christus est nubes, qua homo; est ignis, qua Deus : nam, ut ait S. Ambrosius in *Psalms*, cxviii, nubes est nebula corporis nostri, sed in Christo levis, id est, celestis Spiritus Sancti operatione sancta, nullaque sorde gravis, *Isaia* xix, 1. Sol ergo, ut tolerari posset, venit in nube, id est, Deus, ut cum hominibus versaretur, venit in carne, qua deitatem suam velavit et vestivit. *Tertio*, Christus instar columnæ hujus fideles suos obumbrat, protegit, et ad terram viventium, quam electis suis promisit, deducit; ipse enim est dux noster, qui de se ait : a Ego sum via, veritas et vita. »

Sed cur est hæc columna ignis per noctem, nubes per diem? Respondet S. Gregorius, hom. 21 in *Evang.*, ul significetur Christum in die, id est, in vita justi, esse nubem, id est blandum; sed in nocte, id est vita peccatoris, quasi igneum, id est terribilem apparere. Rursum, Christus in die, id est in hac vita, ostendit se lenem, ut nubes; sed in nocte, id est in morte, et altera vita, puta in iudicio el gehenna, se quasi ignem formidabilem ostendet. « In fulgure, inquit S. Gregorius, terror timoris est, in nive autem blandimentum candoris : hinc in resurrectione Christi angelus talis apparuit, ut sua specie et terreret reprobos, et mulceret pios. Unde Hebreos per deserta gradientes columna ignis in nocte, et columna nubis præibat in die ; in igne enim terror est, in nube visionis lene blandimentum; dies autem vita justi, et nox accipitur vita peccatoris : in die igitur columna nubis monstrata est, et in nocte columna ignis, quia Deus in iudicio veniens per lenitatis mansuetudinem blande justos demulcebit, peccatores autem per iustitiæ distractionem terrebit. »

c in mni Potest *secundo*, columna ignis Christum, qui soiri? Iux est niu|idi ; columna vero nubis Spiritum sic . j. Sanctum, ejusque obumbrationem et sanctificationem significare : Christus enim, el Spiritus Sanctus sunt una columna, id est una deitas. Ita S. Ambrosius, lib. II *De Sacram.*, cap. V, et ex eo multi Interpretes in I *Corinth.*, x, vers. 1.

Recte S. Gregorius : a Spiritus Sanctus, inquit, monet, movet et docet : monet **memoriam**, movet voluntatem, docet rationem; nec minimam paleam intra cor quod possidet, residere patitur, quam non igne circumspectionis et compunctionis exurat: contra stultitiam suggerit sapientiam, contra hebetudinem intellectum, contra præcipitationem consilium, contra timorem fortitudinem, contra ignorantiam scientiam, contra duritiem pietatem, contra superbiam Dei timorem. »

Et S. Bernardus, serm. 2 *De Pentecoste* : a Spiritus Sanctus, inquit, dat pignus salutis, robur vitæ, scientiæ lumen : pignus salutis, ut ipse red-

dat testimonium spiritui tuo, quod sis filius Dei; robur vitæ, ut quod per naturam tibi est impossibile, per gratiam ejus non solum possibile, sed et facile fiat; lumen scientiæ, ut, cum omnia bene feceris, te servum inutilem putes, el quidquid boni in te inveneris, illi tribuas a quo omne bonum est. In his tribus Spiritus Sanctus docebit te omnia quæ perlinent ad salutem. » Et serm. 5; a Ad fervorem in cordibus perfectorum vehementius spirans, validum ignem charitatis accendit, ut non solum in spe filiorum Dei, sed etiam in tribulationibus gloriantur, contumelie gloriam reportantes. »

EIS. Rasilius, *De Spiritu Sancto* : « Sicut, inquit, corpora illustria pellucidaque contacta radio solis, fiunt et ipsa splendida, et alium fulgorem ex se profundunt : sic et animæ Spiritu Sancto aillalæ et illustrata, fiunt et ipsæ spirituales, et in alios gratiam emittunt. Hinc futurorum presentia, arcanorum intelligentia, occultorum comprehensio, donorum distributiones, celestis conversatio, cum angelis chorea; hinc gaudium nunquam finiendum, hinc in Deo perseverantia, hinc similitudo cum Deo, et, quo nihil sublimius expeti potest, hinc est ut Deus fias. »

limam hanc columnam in coelum nos ducentem quotidie intueamur, et studiose sectemur! S. Carolus Borromæus cuidam c suis petenti documentum aliquod, qua ratione ad coelum pervenire et Deo placere posset, hoc dedit : « Qui quotidie in via Dei progredi cupit, oportet *primo*, ut incipiat quotidie; hoc est, quotidie debet conari ut Deo serviat eo fervore, ac si eo die primum inciperet; *secundo*, ambulet actualiter in præsentia Dei; *tertio*, solum Deum statuatur sibi finem omnium et singularum actionum suarum. » Hisce tribus complexus est totam vitam spiritualement, tolumque statum et progressum interioris hominis. Ha refert auctor Vitæ ejus, lib. VIII, cap. xviii, in fine.

Tropologice ergo columnæ lucis sunt fortes et illustres Sancti, a Venit aliquando Abbas Hilarión ad Abbatem Antonium, et dicit ei Abbas Antonius : Bene venisti, Lucifer, qui mane orieris. Et respondit Abbas Hilarión : Pax tibi, columna lucis, qui sustines orbem terrarum ; » uti habetur in *Vitiis Patrum*, lib. V, tract. 17, num. 4.

Talis columna lucis fuit quoque Simeon Stylites, qui, ul omnes a terra Iraharel ad cælum, stetit in columna per octoginta annos, vix comedens et dormiens, seinperque vel orans, vel accedentibus dans monita salutis. Et Angelus *Apocal.* x, vers. 1, habebat pedes quasi columnas ignis.

Sic Petrus, Jacobus, Joannes iu Ecclesia « videbantur esse columnæ, » ait Paulus *Galat.* n, 9.

Hac de causa Christus, *Apocal.* m, 12, angelo, id est Episcopo Philadelphie promittit : « Qui vicerit, ait, faciam illum columnam in templo Dei mei. »

COMMENTARIA IN EXODUM, cap. XIII.

Ad ostendendam viam. — Licet enim via communis ex Ægypto in Chanaan trita esset, et vulgo cognita, nemo tamen noverat cum viam, qua Deus Hebræos per deserta Avabiæ volebat deducere in Chanaan. Addit Genebrardus in *Psal.* civ, vers. 39, Deum ostendisse eis viam, eo quod in Saraceniciis illis desertis nulla extent viarum vestigia, ob arenas levi ventorum flabello mobiles et debiles; ideoque viatores in illis, ut nautæ in mari, uti coguntur instrumentis quibusdam, quasi nauticis quadrantibus, ad indicandas mundi plagas, et juxta eas dirigunt suas profectiones (1).

Quæres, an hæc columna tantum ostenderit, an etiam castra obumbravit, et ab eis protexerit? Cajelanus et Abulensis, *Qudst.* *K** censent eam tantum ostendisse viam; ratio est, quia una columna, utpote parva et gracilis, non poterat obumbrare tota et tanta castra. Secundo, si castra tota obumbrasset, ademisset eis aspectum aeris, cæli et luminis coelestis, quod hominibus est jucundissimum.

Verum alii probabilius censent hanc columnam tantum ostendisse viam, sed etiam castra ab æstu solis protexisse; nam, cum Hebræi iter facerent per Arabiam, quæ radiis et caloribus solis torretur, præsertim in vallibus in quibus oppositorum montium objectu radii solis reflexi, magnos calores excitant, habuissent iter molestissimum, ni Deus hos calores temperasset, radiis solis opponendo hanc nubem columnæ.

Probatur: nam id dicitur *Psal.* civ: « Expandit, inquit, nubem in protectionem eorum; » et Psaltes, *Psal.* cxx, huc alludit dicens: « Dominus custodit te, Dominus protectio tua; per diem sol

(i) Mirum quibusdam videri potest, quod Moses Jethronem, seu Hobabum, socerum suum, rogans ut apud se maneret, hac utitur ratione: « Tu enim nosti in quibus locis per desertum castra ponere debeamus, et eris ductor noster. » Quotisi jam tum columna nubis et ignis Israëlitis prælo, viam eis monstratura, non videbatur necesse esse, ut Moses Jethronem ductorem in deserto expeteret. Respondetur, Hobabum ideo itineris ducem a Mose fuisse expetiturum, non ut quomodo dirigendum sit monstraret, sed ut subinde in rebus dubiis consilio suo illis presto esset, ob locorum peritiam, ut c. g. fontes ostenderet, unde aqua totis castris peti possit, quæ hinc inde ob hostium viciniam observanda essent, et id genus alia. Eorum sententiam quod attinet, qui nubis et ignis columnam nihil aliud esso putant, quam *ignem sacrum*, quem populo iter facienti prætulit Aaron, ut excogitant Von der Nardi, aut *faces* exercitibus per solitudinem agentibus de more producentes, ut vult Tolandus, hanc multis confutavit Glaire, *Les livres Saints renga* Meignan, op. cil. p. 109. Et certe nemini sano unquam probabitur, lum verba Mosis hic de igne portatim accipi debere, lum ignem portatilem tanto agmini producere potuisse.

non uret te, neque luna per noctem. » *Sap.* x: « Deduxit eos in via mirabili, et fuit illis in velamento diei; » et cap. xix: « Castra obumbrabat nubes; » et cap. xvm: « Solem sine læsura boni hospitii præstitisti eis, » 7. d. Fecisti ut columna illa Hebræis esset dux, et quasi sol præfulgens ad peregrinationem, et bona hospitia, id est bonas et commodas stationes in deserto per 40 annos indicandas: sol, inquam, sine Lesura, id est, innocuus, non lædens, non urens Hebræos. Hinc denique Apostolus, I *Cor.* x, 1, ait patres omnes sub nube fuisse. Ita B. Nyssen, Ambrosius in *Psal.* cxviii, Justinus *Contra Tryphonem*, Lyranus, Pererius et alii.

Dices: Quomodo parva columna poterat obumbrare tota castra?

Respondeo: Columna hæc, cum iter agerent oiam» Hebræi, præibat castra, et simul expandebat se, et quasi aliam nubem, quæ castra obumbraret, et V m-cx se spargebat. Ubi nota, nubem hanc in subiiore parte aeris fuisse soli e regione objectam, eique, quocumque movebatur, oppositam, ita ut ejus obtentu solis ardor, et radii in ea refracti et repressi ita modici pervenirent ad Hebræos, ut Hebræis lucem, non autem aestum afferrent: id ita esse patet *Num.* xiv, 14, ubi sic dicitur: a Nubes tua protegat illos, et in columna nubis præcedat eos; » ubi manifeste nubes a columna castra præeunte distinguitur, diciturque protexisse eos, ab æstu scilicet; orat enim Moses ut Deus hanc suam protectionem continuat. Idipsum significatur quoque *Numcr.* x, 34, ubi dicitur: a Nubes quoque Domini super eos erat per diem cum incederent. » Ubi Septuaginta vertunt, xxi *et Domini fuit obumbrans super eos.* Unde sequitur nubem hanc soli oppositam, ingentem et immanem fuisse. Erat enim major totis castris, quæ, ut superius dixi, extendebant se ad decem miliaria Italica; ad totidem ergo miliaria extendi debebat et nubes, utpote tota castra velans, obumbrans, et a radiis solis protegens.

Rursum, cum castra consisterent, nubes hæc quadrata erat. Castra enim fixa erant quadrata, ut patet *Numcr.* 11; cum vero castra moverentur, et Hebræi longo agmine se expandentes, per tribus singulas ordinata serie proficiscerentur, tunc nubes hæc, quæ antea quadrata fuerat, pariter se in longum supra omnia agmina expandebat, illisquo in longitudine «quo ac in latitudine aquabatur. Ambulabant enim omnes Hebræi sub nube hac quasi sub velamine, vel umbella, ideoque Deus dicitur eos deduxisse in via mirabili, *Sap.* x, 17. Plura de hac columna dicam *Num.* tx, 15.

CAPUT DECIMUM QUARTUAL

SYNOPSIS CAPITIS.

Pharao cum suis insequifar Hebraos; illi timent, roborat eos Afoses. Secundo, angelus in columna nubis interponit se inter plebratos et Ægyptios, vers. 19. Tertio, vers. 21, Moses sua virga diridit mare, trans-eunt Hebraei. Quarto, vers. 29, Ægyptii insequentes, tum ab angelo, tum ab aquis recurrentibus obruuntur.

1. Locutus est autem Dominus ad Moysen, dicens : 2, Loquere filiis Israel : Reversi castrametentur e regione Phihahiroth, quæ est inter Magdalum et mare contra Breseplion ; in conspectu ejus castra ponetis super mare. 3. Dicturiisque est Pharao super filiis Israel : Coarctati sunt in terra, conclusit eos desertum. 4. Et indurabo cor ejus, ac peraequetur vos; et glorificabor in Pharaone, et in omni exercitu ejus. Scientque Ægyptii quia ego sum Dominus. Feceruntque ita. 5. Et nuntiatum est regi Ægyptiorum quod fugisset populus; immulalumque est cor Pharaonis et servorum ejus super populo, et dixerunt: Quid volumus facere nl dimitteremus Israel, ne serviret nobis? 6. Junxit ergo currum, et omnem populum suum assumpsit secum. 7. Tulitque sexcentos currus electos, et quidquid in Ægyptocnrruuni fuit, et duces lotius exercitus. 8. Induravitque Dominus cor Pharaonis regis Ægypti,et persecutus est filios Israel ; at illi egressi erant in manu excelsa. 9. Cumque persequerentur/Egyptii vestigia præcedentium, reppererunt eos iji castas super mare : omnis equitatus et currus Pharaonis, et universus exercitus erant in Phihahiroth contra Breseplion. 10. Cumque appropinquasse! Pharao, levantes filii Israel oculos, viderunt Ægyptios post se; et timuerunt valde, clamaveruntque ad Dominum, 11. et dixerunt ad Moysen : Forsitan non erant sepulcra in Ægypto, ideo tulisti nos ut moreremur in solitudine : quid hoc facere voluisti, ut educeres nos ex Ægypto? 12. Nonne iste est senno, quem loquebamur ad te in Ægypto, dicentes : Recede a nobis, ut serviamus Ægyptiis? multo enim melius erat servire eis, quam inori in solitudine. 13. Et ait Moyses ad populum : Nolite timere; state, et videte magnalia Domini quæ factururus est hodie: Ægyptios enim, quos nunc videtis, nequaquam ultra videbitis usque in sempiternum. 14. Dominus pugnabit pro vobis, et vos tacebitis. 15. Dixitque Dominus ad Moysen : Quid clamas ad me? Loquere filiis Israel ut proficiscantur. 16. Tu autem eleva virgam tuam, et extende manum tuam super mare, et divide illud, ut gradientur filii Israel in medio maris per siccum. 17. Ego autem indurabo cor Ægyptiorum ut persequantur vos ; et glorificabor in Pharaone, et in omni exercitu ejus, et in curribus, et in equibus illius. 18. Et scient /Egyptii quia ego sum Dominus, eum glorificatus fuero in Pharaone, et in curribus atque in equitibus ejus. 19. Tollensque se angelus Dei, qui præcedebat castra Israel, abiit post eos, et cum eo pariter columna nubis, priora dimittens, post tergum 20. stetit, inter castra Ægyptiorum et castra Israel : et erat nubes tenebrosa, et illuminans noctem , ita ut ad se invicem toto noctis tempore accedere non valerent. 21. Cumque extendisset Moyses manum super mare, abstulit illud Dominus flante vento vehemente et urente tota nocte, et verlit in siccum ; divisaque est aqua. 22. Et ingressi sunt filii Israel per medium siccum maris : erat enim aqua quasi murus a dextra eorum et læva. 23. Persequentesque Ægyptii ingressi sunt post eos, et omnis equitatus Pharaonis, currus ejus et equites per medium maris. 24. Jamque advenerat vigilia matutina, et ecco respiciens Dominus super castra Ægyptiorum per columnam ignis et nubis, interfecit exercitum eorum : 25. et sul-

vertit rolas curruum, ferebanlurqiie in profundum. Dixerunt ergo Ægyptii : Fugiamus Israelcin ; Dominus enim pugnāt pro eis contra nos. 26. El ait Dominus ad Moysen : Ex-
tende manum tuam super mare, ut revertantur aquæ ad Ægyptios super currus et equitas
eorum. 27. Cumque extendisset Moyses manum contra mare, reversum est primo diluculo
ad priorem locum : fugienlibusque Ægyptiis occurrerunt aquæ, el involvit eos Dominus
in mediis linctibus. 28. Heversæque sunt aquæ, el operuerunt currus et equites cuncti
exercitus Pharaonis, qui sequentes ingressi fuerant mare : nec unus quidem superfuit ex
cis. 29. Filii autem Israel perrexerunt per medium sicci maris, et aquæ eis erant quasi pro
muro a dextris et a sinistris. 30. Liberavitque Dominus in die illa Israel de manu Ægyp-
tiorum. 31. El viderunt Ægyptios mortuos super littus maris, et manum magnam quam
exercuerat Dominus contra eos; timuitque populus Dominum, el crediderunt Domino, el
Moysi servo ejus.

Vtx ». 2. Casir ameientur e regione PnnuninOTii, quæ
est inter Magdalum et >uub, conira Beeiseihon.
— Quarta est hæc Hebnronnn statio, sive man-
sio, in qua a sinistris vallati erant mari, a tergo
exercitu Ægyptiorum cos persequentium, ante
etâ dextris, præruptis montibus. Unde eos ibi ve-
hit mures in muscipula comprehendere cogitabat
Pharao.

Pro e regione Phihahiroth, Septuaginta vertunt,
ἡ Ἰθάνα τῆ; ἐν ὧ; ὡς ἰσχυρῶ;, quod Orígenes interpretatur,
e regione ascensionis tortuosa'. Non bene alii ver-
tunt, e regione suburbiorum aut villarum, quasi
Septuaginta in Phihahiroth litteram cheth pro ain
acceperint, nomenquo hoc derivarmi al> "py ir,
id est urbs; at verbum Phihahiroth hebraice idem
est quod os foraminum : na pe enim significat
os, Tin chur foramen, ut Phihahiroth idem sit,
quod ingressus in speluncam rupibus inclusam,
cl arctam; os enim innuit angustias ingressus.

Sic « Magdalum p hebraice turrin sonat; forte
fuit arx monti imposita. « Beclsephon » hebraice
idem est quod domus speculai : quæ omnia indi-
cant loca hæc fuisse prærupta et inaccessa. Vide
chorographiam horum locorum in tabulis Adri-
chomii (I).

R. Salomon et Ilebræi fabulantur Beclsephon
fuisse canem orneum, qui latratu prodebat fu-
gientes llebræos, qualem in Hispania Numanliæ
fuisse testatur Abulensis.

Tropologice, n vitiis ad virtutem, a terra in
cælum enitentibus ardua calcanda est via. Ita Orí-
genes.

Super mare, — ad mare, versus mare, juxta
mare.

Veia). 3. DICTURUSQUE EST Pharao, — postquam ab ex-
ploratoribus llebræos fugere intelligent, et di-
missionis eorum pœnitens, eos insequi cogitabit,
ut reducat.

(1) Necnon Des Vjgnolcs *Chronologie*, tonfi. I, p. CCO,
tain. II. p. 138; atque Cliampnlllon, *l't'.qypie sous tes
Pharaons*, tom. II, p. 70. Winer, *bÜithchet Utah Ürlar-
buch*. ad h. ujcoin, Phihahiroth Mtnm ftii>M) putat in
ca legione, ubi odio urln» *Adschrud* exalftl.

Super filus Israel, — do filiis Israel. Sic Vir-
gilios :

Mulli super Priamo rogiUni, super Hectore mulli.

COARCTATI sunt. — Hebraice 0033 *nebuchim*,
id est perplexi sunt, vel confusi sunt; quia vide-
licet in arctis constituti, el circumquaque rupi-
bus, mari et armatis conclusi, exitum non inve-
nient; itaque vel fime, vel gladio eos conficiam,
aut potius ad deditionem et servitatem pristinam
cos redigam.

4. Et indurabo cor ius, ac persequetur vos. vm <

— Sai pah t ex consultatione prævia, vers. 3 et b,
Pharaonem libero se obdurasse et oblirmas>c, ut
persequeretur llebræos; dicilur tamen etiam Deus
eum indurasse, ut dixi cap. mi, vers. 3, quia sine
Dei permissu el certa providentia, nunquam se
obdurasset Pharao; Deus enim, cui omnes rerum
omnium ordines subjacent, hoc Pharaonem or-
dine, cursuque rerum statuerat, quo his quæ se
obtulerunt, objectis, eum libere et sponte sua ob-
durandum præscicbat. Quidquid enim a Dei pro-
videntia quovis modo manat, Hebræaphrasi Deus
agere dicitur; uliturque subinde hac phrasi Scrip-
tura, ut allissimam latissimauque rerum omnium
providentiam (cui omnes etiam impiorum volún-
tales subjacent, el a qua reguntur et diriguntur,
quocumque ipsi libuerit) in Deo commendet.

Hic vero accessit alia peculians Pharaonem
obduraudi ratio in Deo, videlicet, quod Deus He-
bræos in loca hæc arcta adduxerit, eo quidem
proprio fine, ut omnem suam spem in Deum con-
jicerent llebræi, sed unde Pharaonem eos inse-
quendi occasionem el voluntatem firmam ex
pristina sua mal lia, tyrannide et obstinatione
concepturum prævidebat; (pam ejus voluntatem
malam non intendit Deus, sed solum positive vo-
luit permittere, idque ad hoc, ul Pharaonem hac
ratione pertraheret ad mare Rubrum, ibiquo pro
anleartis suis sceleribus cl rebellionibus eum pu*
niret atque mergeret. Simili slratagcmute belli-
co milites, ut hostem eliciant, et ad insidias la-
(entes pertrahant, pauci exeunt, hodi<|ue se os-1,1

Sioa

rar^Ra-tendant; insequitur cos turmatim hostis; cedunt illi sensim, hostemque ad insidias pertrahunt : inde prodit agmen instructum, quod hostem cingit et conficit; siculi ergo pauci illi elicientes hostem cum fallere dicuntur, cumque pertrahere ad insidias, cum tamen proprie neque pertrahant ad insidias, neque fallant eum, sed lanium dent occasionem, qua illecti hostes cos persequantur, itaque sua culpa fallantur, et ipsi se fallant: simili modo cum Pharaone fecit hic Deus, ideoque dicitur cum obdurasse ad persequendum Hebreos.

Obduravit ergo hic Deus Pharaonem eo precepto quod Mosi dedit, vers. 2, nimirum, ut castametaretur ad mare Rubrum, e regione Phihihiroth inter rupes et montes; unde tō et obdurabo tantumdem est, ac si dicat : itaque obdurabo cor ejus; sciebat enim Deus Pharaonem, ubi audit-ed Mosen et Hebreos jam non ad tres di@tas ad sacrificium abiisse, sed absolute fugisse, cosque jam esse conclusos mari et rupibus, slatini rediturum ad suum ingenium, et pristinum propositum dominandi llebreis, ideoque obdurato et obfirmato animo cos persecuturum, eo quod certo sibi persuaderet se eos obtenturum, nec ipsos posse manus suas effugere.

Secundo, hanc occasionem objecit Deus Pharaoni tam per nuntios, quam per seipsum, objiciendo ejus phantasi@ circa rem presentera cogitationes cx se indifferentes de Hebræorum amplitudine, fuga et facilitate eos reducendi, ex quibus sciebat cum se obduraturum ad persequendum Hebreos; idque permisit Deus, quia statuerat cum hac ratione pellicere ad mare Rubrum, ibique eum submergere; jam enim omnino conclusum erat apud Deum de Pharaone puniendo, q' d fe. cl morte rnnielando, et apud Deum lata jam erat in eum sententia mortis, quam ut commode Deus r'u,b exequeretur, usus csl occasione jam dicta, qua cum pertraxit ad locum supplicii; hoc ergo loco obduratio in Deo non significat aliud, nisi judicium et vindiciam Dei in Pharaonem, qua eum pellexit ad carnificinam maris Rubri.

Vide hic in Pharaone, quam vera sit sententia 42 in *Sententiis* S. Augustini : a Nihil infelicius est felicitate peccantium, qua poenalis nutritur impunilrs, et mala voluntas, velut hostis interior roboratur. D

Et glorificabor ix Pharaone, — quanJo cum d marc Rubrum plectum aquis mergam cum universo exercitu ; tunc enim omnibus apparebit gloriosa mea potentia, justitia et vindicia.

Sciextqub Ægypth , — et presentes mergendi, ul palet vers. 2*5, el reliqui, qui in Ægypto manserunt, qui ita attoniti et perculsi fuerunt suorum strage, el Dei l'ebreorum metu, ut quisque opera sua quibus distinebatur eo die, ne Pharaonem sequeretur, itaque cum eo mergeretur, Deum suam vocaret, ait Apollonius Abbas apud Palladium in *Lausiac'*, cap. I u.

S. III MUTATUM EST COR (l<1 CSt Voluntas Ct SCR-Ven. l< lentia) Pharaonis super (conira) populum — llebræorum, præscrlim iram accendenteexpoliatione Æpypliorum; videbant enim jam so spoliatos iis qu@ commodato tantum dederant llebreis.

7. Tulitqub sexcentos currus. — Olim enim v n.i curribus falcatis, et in curribus depugnabant; currus enim sua falco demetebant homines, animalia, segetes; milites vero in ipsis curribus præliantes ferebantur et decurrebant in hostem : antiquissimi et primi currus, do quibus legimus, sunt hi Pharaonis.

Tropologice, currus Pharaonis sunt currus vitiorum, de quibus vide S. Bernardum, serm. 39 in *Cant.*, ubi comparans Pharaonem cum diabolo, Ægyptum cum sæculo : « Ibi, ait, populus eductus est de Ægypto; hic homo de sæculo. Ibi prosternitur Pharao; hic diabolus. Ibi subvertuntur currus Pharaonis; hic carnalia et sæcularia desideria, quæ militant adversus animam, subruuntur. Illi in fluctibus, isti in fletibus. Marini illi, amari isti. Puto et nunc clamare dæmonia, si forte contingat incidere in talem animam : Fugiamus Israelem, quia Dominus pugnat pro eo. » Deinde Pharaonis, id est diaboli, principes et currus ita describit : « Habet namque malitia currum suum quatuor rolis consistentem : sævitia, impatientia, audacia, impudentia. Valde enim velox est currus iste ad effundendum sanguinem; qui nec innocentia sistitur, nec patientia retardatur, nec timore frenatur, nec inhibetur pudore; trahitur autem duobus admodum pernicipibus equis, et ad omnem perniciem paratis, terrena potentia et sæculari pompa; president duobus his equis aurigæ duo : tumor et livor; et tumor quidem pompam, livor vero potentiam agit. » Pari modo luxuri@, inquit, rotæ quatuor sunt : otium, mollities vestium, ingluvies et libido; equi duo sunt prosperitas vitæ, et rerum abundantia; auriga sunt ignavi@ torpor, et infida securitas. Simili modo avarili@ rotæ quatuor sunt : pusillanimitas, inhumanitas, contemptus Dei, mortis oblivio; equi duo sunt tenacitas et rapacitas, eum suo auriga, qui est habendi ardor; sola siquidem avaritia, quoniam conducere plores non patitur, uno contenta est servitore : hactenus S. Bernardus. Idem in *Sent.* : « In Scriptura, ait, inveniuntur tres currus. *Primus* est elatio potentie@ temporalis, *cujus* auriga csl tumor praesumptionis et audacia), habens equum propri@ confidenti@. Rotæ ejus sunt preceps mobilitas vanitatis, et felix successio prosperitatis. Hic est currus Pharaonis, in quo moritur. *Secundus* est altitudo conversationis et vit@. Auriga ejus est sermo commonitionis divin@, habens equum votum perseveranti@. Rotæ ejus sunt horrenda terribilitas tormentorum, et mira dèlectabililas preiniorum. Hic est currus in quo legit cum Philippo Eunuchus, *Act.* vili. *Tertius* currus est celsitudo contemplationis et grati@. Auriga ejus est

amor cœlestis patri®, habens equum desiderium beatitudinis et vitæ. Rotæ ejus sunt improbatio gloriæ mundialis, et divinæ reverentia majestatis. Hic est currus igneus in quo Elias rapitur in cœlum. p

Duces. — Hebraico *scaliscim*, id est csl, triumviros. Unde et Septuaginta *tristatas* vertunt; hinc apparet quod prisco illo tempore tres soleant præfici, esseque præfecti in exercitu et in aulis principum. Unde S. Hieronymus in *Ezech.* cap. XXXIII : a TristatUe, ail, qui et terni statores vocantur, nomen est secundi gradus post regiam dignitatem; de quibus scriptum est, H *hcg.* xxi, 19 : Ad tres primos non pervenit (tres enim fortissimos milites et duces habuit David), qui principes equitum pedilumquo erant, pariter et tributorum, quos nos magistratus utriusquo militi®, et præfectos annonarii tituli nominamus, p Aliter Gregorius Nyssenus in *Canticum Mosis*, cl Græcus Scholiastes: Antiqui, inquit, magnos faciebant currus, ut tres homines caperent, quorum unus erat auriga, duo reliqui milites pugnantes; hi dicuntur tristat®, vel tristatas vocant robustos, cl cos, qui adversus tres possent consistere. Heaychius vero : Tristata, inquit, csl salelles regius, quia tria vibrabat hastilia. Alii : Tristata, inquit, idem csl quod triarius.

Tropologice, tristat®, vel terni statores sunt dæmones, qui stant in omnibus vit® hujus viis, vel in factis, vel in verbis, vel in cogitationibus homines ad peccatum impellant, lia Origenes (1). Ven io. 10. Et timuerunt vaide. — Non enim erant assecti bello et gladiis, sed oneribus et iugo : esto essent sexcenta millia armatorum; sic enim centum millia rusticorum facile a decem milibus exercitatorum militum conficiuntur.

Clamaveruntque ad Dominum, — in voces desperabundaseruperunt; unde increduli tam dure cum Mose expostularunt: nil enim nisi mortem, vel servitutem exspectabant, uti sequitur. Quare non videtur verum, quod ait Josephus, Ilebæos parasse se ad praeliū, vel confligerent cum Ægyptiis. Nimirum talia ipse subinde histori® affingit, quæ faciunt ad honorem suæ gentis.

V-pl ij. 13. Nolite timere. — Moses duro et incredulo populo mansuete respondet, memor vocalionis Dei, et salutis populi potius, quam injuriarum. Onib Josephus ait Mosen populum tumultuantem placasse cl animasse hac oratione : Deus vos in arcum hunc locum concludi voluit, vel licet suam in vos curam et potentiam ostenderet : hic ergo locus magis vos ad spem excitare debet ; Deus enim maxime adest in arduis, quando spei superest minimum. Ille vos ex Ægypto vocavit, ille viam et exitum dabit, ipse pollet hosco montes in planitiem, et hoc mare in terram vertere.

(1) Vers. 8. *Egresii crant elata manu*, id est, gestientes et triumphantes de Ægyptiis, ait Gesenius ; pilam, inspectantibus omnibus, ait Roschmullerus. Melius Maurer, potentia magna, scilicet Dei ope adititi.

Magnalia. — Hebraice רָ״תָּו* *tesata*, id est militum.

14. Domines pugnabit pro vobis, et vos taceritis, — vos quiescetis, otiose et jucunde hanc Dei pro vobis pugnam et praelium spectando (2).

Moraliter, vide hic quam fortiter in arctis sperare in Deum, cumque invocare debeamus, quamque intrepide cum vocantem, per avia et invia sequi debeamus, accentra spem in spem cum Abrahamo credere, quod ipse nos tutabitur, et ad felicem exitum perducet. Ita Psalter, *Vsalm.* xxvi, 3 : a Si consistent, inquit, adversum me castra, non timebit cor meum; si exurgat adversum me praelium, in hoc ego sperabo. » Et Job, cap. xxi, vers. 15 : a Etiam si occiderit me, in ipso sperabo, n Recte S. Augustinus in *Soliloq.* cap. xv : « In arduis et arctis constanter Deo crede, cique te totum committe, quantum potes; ita etiam ipse te ad se sublevare non desinet, nihilquo tibi evenire permittet, nisi quod tibi prosit, etiam si nescias. » Ita Psalter, *Psal.* iv, vers. 10 : « In pace, ait, in idipsum dormiam, et requiescam : quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituisti me. » Spes enim non confundit ; quia Deus, qui jubet magna a se sperari, fidelis est, majorque et liberalior omni spe nostra. Hinc Ecclesiasticus, cap. n, vers. i, asserit : « Scitote quia nullus speravit in Domino, et confusus est. » El Isaías, cap. xli, vers. 31 : « Qui sperant in Domino mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient. » El Ilabacuc, cap. m, vers. 18 : « Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo. » Deus enim, quia magnificus est, non vult spe nostra vinci, sed eam superare : hinc merita supplicum excedit et vota.

Hujus autem spei cos et basis est bona confidentia : « Quoniam si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum, et quidquid petierimus, accipiemus ab eo, » ait titione. S. Joannes, *Epist.* 1, cap. ni, vers. 21.

Rursum solerter hic adverte, et disce singulare remedium contra omnes lentationes et tribulationes esse, si quis in iis non fiat pusillanimis, nec murmuret, sed Deo generoso se resignet, ei que gralias agat. Audi Abbatem Sanctum, in *Fifis ratrum*, tract, *de Fortitudine* : « Frater, inquit, quidam erat in cella, et venit super eum lentatio, et si quis eum videbat, nec salutare eum volebat, neque in cellam recipere; et si opus habebat panem, nemo mutuabat ei; et si do messe veniebat, nemo eum, sicut cras consuetudo, ut reficeret, invitabat. Venit autem semel de messura per cauma, nec panes habuit in cella sua; et in his omnibus gralias agebat Deo. Videns autem Deus apationiam ejus, abstulit bellum tentationis ab eo. Et ecce quidam salim ostium pulsabat, tra-

aufert

(i) Alii : Tavole, clamare desinite.

hens camelum onustum pano; quod cum vidisset frater illo, coepit flere dicens : Domine, non sum dignus vel modice tribulari. Et cum transisset tribulatio ejus, tenebant eum fratres in cellis suis, et repausabani eum. » Qui ergo despiceris, odia pateris, rideris, angustiaris, tribularis, sequere et experire hanc praxim, Deo gratias ago: Deus animos mutabit, omnesque tibi benevolos efficiet, ac lentationern auferet. Novi qui rcipsa idipsum experti sunt non semel. Merito ergo S. Chrysostomus, tom. V, scripsit homiliam hoc argumento : « Quod maximum lucrum in tribulationibus est gratiarum actio. »

Denique vide hic in Hebræis, quam verum sit illud *Isaia* xxx, 15 : « In spe et silentio erit fortitudo vestra, n Quid est silentium? quanti est taciturnitas? Audi Joanncin Climachum, *gradu* 11 : « Taciturnitas est mater orationis, captivitatis revocatio, ignis divini amoris observatio, cogitationum diligens inspectio, specula hostium, lacrymannn amica; memoriæ mortis operatrix, judicii indicairix, quietis conjux, scientia) adjectio, secretus in Deum profectus, occultus ascensus. » De silentio plura dicam *Isaia* xxx.

Vifj. 15. 15. DIXITQUE DOMINUS AD MOYSEN : QUID CLAMAS ad me? — Sublicet Scriptura moro llebræo factum prævium, videlicet Mosen ferventi mentis in Deum elevatione coram eo orasse, esseque prolocutum ea, quæ paulo ante, vers. 13 et 14, dixerat Hebræis; quem proinde Deus exaudiens dicit : « Quid clamas ad me? » non reprehendens ejus orationem, sed blandiendo cum consolans, docens et excitans ad miraculi sequentis, puta transitus maris Rubri, spem et aggressum. Hanc enim vim siepe apud llebræos habet interrogatio, uti illa Christi ad matrem : « Quid mihi et tibi est mulier? » non castigatio, sed spei est probatio cam exacuens. Sic *Genes*, xlvii, 19, dicunt Ægyptii Jospho : « Cur moriemur te vidente? » Et Dominus ad Mosen, *Exodi* cap. iv, vers. 2 : « Quid est quod tenes in manu tua? »

Clamor Porro, « clamor, inquit S. Bernardus, semi. 16 in *Psal.* xc, in Dei auribus est desiderium r.t drU- vehementer; » contra remissa intentio est vox submissa. Sic S. Augustinus, *Quasi.* LII, cl S. Ilie- ronymus in *Psalm.* v, cl S. Chrysostomus, homil. *De muliere Chananxa*, ubi pulchre docet, quomodo ubivis, etiam dum cum aliis versamur, mente ad Deum clamare nos oporteat. Vere dixit ille : a Apud Deum valet non magnus clamor, sed magnus amor. » Et Cassiodorus in *Psalm*, xvi : « Ipsius est oratio perfecta, cujus et causa clamat, et lingua, et actus, et sermo, elvita, et cogitatio. » Et S. Augustinus in semi.: « Cum oras, ait, clama non voco, sed mente. Nam et tacentes exaudit Deus, nec quæritur locus, quantum sensus. Jeremías confortatur in carcere, Daniel inter Icones exultât, tres pueri in fornace tripudiant, Job nullus in sterquilinio triumphat, paradisum latro de cruce invenit : non est locus ubi non sit Deus. »

Josephus Mosen ila orasse tradit : « TtiiiincM, Domino, hoc mare, tuus est hic nions, qui nos claudit : si vis, el potest hic te jubente aperiri, cl j. illud in terrain verti ; possumus et peracrem sublimes efTugero, si ila servare nos libi placcai. »

16. Ut gradientur filii Israel in medio mari, — Vm.». per ipsum maro alluni et vaslum; medium ergo hic non præcise medium significai; sic ilio ait : « Mediis sitiemus in undis. »

17. Ego autem indurabo cor Ægyptiorum, ut Vui.u. persequantur >os. — Objiciam enim oculis el menti eorum vestra vestigia (vosque sicco pede mare transeuntes), quæ ipsi fidenter et audacter insequcnlnr, nescientes ibi sibi laqueum parari. Rursus, Deus hic ademit Ægyptiis apprehensionem et timorem incedendi per alveum maris Rubri; unde per illum, æque ac per terram animose ingressi sunt, ut persequerentur llebræos. Sio ergo excæcavit et obduravit eos Deus, ut eos in hanc muscipulam illiceret, caperet et opprimeret.

19. Tollensque sb Angelus Dei, qui præcededat Vo mi, castra Israel, abiit post eos, et cum eo pariter columna nubis. — « Angelus, » scilicet in columna nubis delitescens, in caque se ostendens : nequo enim Angelum in sua essentia, aut humana aliavo indutum forma, sed lanium nubis specie moventem se viderunt Hebræi. Ita Rupertus. Unde llebræa habent : *Profectus est Angelus, et aim eo profecta est columna nubis.*

Hinc colligas cum Cajetano de dic hæc contigisse : columna enim nubis per diem tantum apparebat, siculi columna ignis tantum per noctem.

Porro speefro hoc, puta quod Angelus cum columna præiens castra, transferret se ad finem castrorum, caque sequeretur, itaque se interponeret inter castra Hebræorum et Ægyptiorum, significabat Deus, se sollicitam populi sui curam et tutelam gerere, adeoque claudere agmen Hfbræoruin, ut eos omnes ab Ægyptiis lutaretur, eo modo qui sequitur.

Nota : Licet columna hic sequeretur castra a tergo, tamen simul ex se radios quosdam emittebat eminus ante primam aciem, qui viam ostendurent, qua pergerent ad mare Rubrum : proficiscebantur enim continuo Hebræi, ulijusscral Deus vers. 15.

Simili modo Angelus deduxit acies Christianorum in Terra Sancta in invio errantes. Anno enim Domini 1144, cum exercitus Christianorum insidiis circumventus, et in extremas angustias conjectus, ab obsidendo Rostro metropoli Arabum recederet, duce cadesti nuntio incolumes oinnce ad propria redierunt. Cum ergo in inevitabilia incidissent discrimina, cl errarent omnes in invio et non in via, cl angustiis locorum interclusi essent, ab ingruentibus hostibus cædendi, nec haberent ducem, qui agmina præircl, cl locorum; per quro transitori erani, haberet peritiam : ecce subito cohortes præccdens miles quidam igno-

tus, albi sessor equi, rubei coloris vexillum ba-
julans, lorica indutus, curtis ad cubitos manicis,
antecedebat exercitum. Ille tanquam Angelus Do-
mini exercituum viarum sequens compendia, ad
aquas prius incognitas congruis et commodis
stationibus castra metari docebat : qui illis deduc-
tis Illicosolymam usque, illo admirabili perfunc-
tus ministerio ab omnium mox evanuit oculis.
Ita Guiliclmus Tyrius, lib. XVI *Ikllt sacri*, cap.
mi, el ex eo Baronías, anno Christi HJK

ih* 'o. 20. Et i.hat nubes tenebrosa, et jilvmixans
NOCIEH, ITA UT AI SE INVICEM TOTO NOCTIS TEMPORE
Cb»mn> aicedere non valerent, — q. d. Columna ha c
, " H, ' nubes ca parte, (pia Ægyptios respiciebat, ita
densabatur, itaque se instar crassæ nubes cxj)an-
v "D- débat, ut Ægyptii llebræos neque cernere, neque
accedere possent; sequerentur tamen præccden-
tem se columnam nubes : eadem tamen columna
ca parte, qua llebræos respiciebat, habebat spe-
ciem ignis, castra eorum illuminans, ut possent
proficisci el transire mare Rubram; assidue enim
hac node proficiscebantur Hebræi, uti jam dixi.
Unde Chaldæus vertit, *erat nubes, et obscuritas*
rir- *Ægyptiis. Israeli autem erat lux tota nocte.* En quo-
t'voll l5 modo eadem columna Deus suos protegat, et
jLphd hostes plectat. Sic tropologice, ait Rupertus, ca-
tiaai. dem virtus, quæ piis lucet, impios exerceat; sic
crux Christi virtus est credentibus, Judicis vero
scandalum (1).

v<n.lt. 21. CuhQiB extendisset Moses (invocato prius
numine, ail Josephus) manum super mare, abstu-
lit illud Dominus flante vento (cum simul eo-
dem tempore afflaret ventus) vehementi et irenie
tota nocte, et vertit in siccum. — Putant aliqui,
vrntu» uti S. Basilius in *Catena*, hanc maris divisionem
' faclain esse per ventum urentem, vel propellen-
liokunj. tum el extrudentem aquas, vel easdem siccantem
et absumentem; sed hoc parum esi credibile,
neque enim idem ventus aquas impellere, ani
siccare, et simul easdem sistere, ne in alveum
vacuum defluerent, potuisset. *Secundo*, ul demus
id fieri potuisse, tamen mox ut cessabat ventus,
aquæ maris elevata; refluxissent in alveum suum
pristinum, et tam profundum; cessavit autem
ventus, dum transirent Hebræi, quia alloqui mo-
leslibimum eis fecisset transitum.

sa An- Igitur Mose extendente virgam super mare,
61 ' mox, non ventus, sed Angelus divisit mare, ita
ul utrimque in modum muri intumescens con-
sisteret, relictæ in medio via, qua Hebræi transi-
rent; ventus vero a Deo immissus est lanium ad

hoc, ul alveum jam divisum, aquisque vacuatum
plane siccaret et olidaret, auferendo quicquid in
eo reliquum erat humidi et lutulenti.

Divisio ergo maris in tanta latitudine, subito
facti est ab Angelo; exsiccatio vero fundi maris
per ventum, successive facta est, inquit Cajeta-
nus. Ita et Abulensis et Pcrerius.

Nola : Hanc maris divisionem ingentem fuis-e,
lum quoad latitudinem (mare enim Rubrum ha-
bet spatium sex leucarum in latitudine, ul docet
Adrichomius), tum quoad longitudinem; nam
per cam transire debebant spatio unius nocti>
imo media* tantum noctis, omnia castra Hebr.ro-
rmu. qu® prater currus et jumenta, facile con-
stabant tiibus millionibus hominum : ergo lon-
gitudinis hujus scissura maris debebat esse ingens,
ul per eam simul incedere et transire possent
plurimi hominum et animalium ordines : si enim
unus post alium transisset, impendissent in tran-
situ {dures. non solum dies, sed et septimanas.
Hanc Mosis fiduciam imitatus S. Hilarius similo
in mari miraculum patravit. Nam circumdatus a
piratis, cunctis trepidantibus subrisit : « Modica?,
ait, fidei, quare trepidatis? Numquid pluressunt
quam Pharaonis exercitus? tamen omnes Deo
volente submersi sunt : ac porrecta manu contra
venientes : Hucusque venisse sufficiat; slalimque
piratee, quantumcumque remigarent, retro ad
littus repulsi sunt,» ail S. Hieronymus in ejus
Vita.

Flante vento xfuementi et creme. — Hebraice
est, *aim vento Orientali fôrti*. Orientales autem
calidus et urens. Septuaginta et Philo putant
fuisse Austrum, et consequenter per contrarium,
puta Aquilonem, reductum fuisse mare, cum
obruit Ægyptios; nimirum siculi Meridies annu-
meratur Orienti, ila et Auster Euro Orientali. Vide
dicta cap. x, vers. 13 (2).

Nola : Hebræi accesserunt ad mare sub initium
noctis, et prima? vigilia» : mox Moses percussit
mare, illudque slatini divisit Angelus, ac statim
induxit ventum validum et urentem, qui ab initio
noctis usque ad mediam noctem et ultra jugiter
lians siccavit alveum : siccato alveo, et cessante
vento, Hebræi post mediam noctem in tertia vi-
gilia ingressi sunt maris alveum, et circa medium
quart® vigili®, evaserunt omnes ad alterum lit-
tus : Ægyptii vero circa finem tertis vigiliæ, He-
bræos insequentes, ingressi sunt mare; sed mane
approximante in quarta vigilia, cum jam Hebræi
essent mare transgressi, Ægyptii vero omnes es-
sent in medio mari, id est maris alveo, mox Mose
per virgam percutiente aquas, illæ in pristinum

Onfohit-
Urte ii.
▼14x1**
nuru
Rtvbn.

(1) Hunc vers, cx hebr. ita interpretatur Maurer ad
ll. i. : *Et facta est columna illa . apparuit ut nubes et*
tenebra* (hulhjs tenebricos®; est hendiadys), scii. cx una
parle (Ægyptiorum); et eadem illa *collustrabit noctem*,
scii, ex altera parte (llebr.ronim). Probe tenendum,
non duplicem columnam, alteram nubes, ignis alleram,
hraelitæ viam monstrasse, sed unam tantum luisse, talem
quidem, quæ interdum noctis speciem, noctu (Uaunw
lucentis referret.

(2) Multi putant voce OHp h. 1. uou respici ad pla-
gam cœli, unde hic spiravit ventus, sed ventum *vehe-*
mentem. uudequaque flaverit, significari. Cf. *Ps.* xlviii, 8;
Ezech. xxvii, 26; *Job*, xxvii, 21; *Jcreet.* xvin, 17;
/>. xxvii, 8. Ita et Vulgatus interpres, qui vertit, *tv/tfo*
vehementi et urente, quia ventus Q>*Tp alus adurer*
dicitur.

alveum redeuntē operuerunt et oppresserunt Pharaonem omnesque Ægyptios.

Roc Mosis miraculum imitari se velle finxit Pseudomoses Cretensis, tempore Theodosii Imperatoris sub annum Domini 433. Audi Socratem, lib. VII *Hist.* cap. xxxvn ; «Judæus, inquit, quidam veterator se Mosen esse simulavit, deque coelo demissum dixit, ul Judæos qui Cretam insulam incolebant, per mare in continentem in terram promissionis traduceret : se namque cuindem esse, qui olim Israelcm per mare Rubrum ducens, conservasset. Ubi dies ab eo prostituta advenit, ille procedere, subsequi omnes coeperunt. Eos erge ad promontorium mari imminens deducit : ex eo se in mare precipitare jubet. Primi ita faciunt; ac pars principiti^o obtriti, pars aqua demersi perierunt; ac multo plures interiissent, nisi Christiani piscatores et mercatores eos extraxissent, et alios se precipitare volentes prohibuissent. Pseudomoses requisitus non comparuit : unde opinio fuit eum dæmonem fuisse : inde nulli Judæi ad Christum conversi sunl. »

Tota nocte. — Non quod tota nocte, sed quod majori ejus parte flaverit hic ventus, scilicet usque ad ingressum Hebræorum in mare, qui factus est post mediam noctem; nam ipsi ante lucem non tantum ingressi, sed et transgressi sunt maris alveum cessante jam vento : postquam enim Hebræi mare transgressi sunt, mersi sunt Ægyptii cos insequentes in vigilia matutina.

An in e Divisar le est aqua. — Tradunt Hebroi, quos
u' SC(Iulur Orígenes hic *hom.* 5, cl Gencbrardus in
ut.,?., • *Psal.* cxxxv, mare Rubrum divisum esse in 12
Adir- sectiones, sive partes, ila ul pari gressu per illud
i,,cctlcrent 12 tribus : quadibet enim in sua sectione incedebat. Probantque hoc ex *Psal.* cxxxv, vers. 13, ubi dicitur : « Qui divisit mare Rubrum in divisiones; » plures ergo crani, nimirum 12, tot enim crant Iribus.

Nmnt Verum incerta est hæc traditio, cujus nulla est
ritu «t. non tacuisset; imo unicam tantum fuisse maris sectionem docent Philo, Theodoretus, Abulensis, Lyranus et Euthymius in *Psal.* cxxxv, et alii : atque salis innuit Scriptura, cum divisam ait esso aquam, ubi Hebræa habent tZ3»on Ijipa» iibbakeu hammaim, el Septuaginta vbúJe?, diffissa est aqua, sicuti findimus ligna, dum ea in duas partes dissecamus. Deinde vers. 22, ait murum fuisse aquæ a dextera Hebræorum, et a sinistra, cosque per medium alveum incessisse : ergo una fuit sectio, non duodecim. Favet eliam huic sententi^o id, quod dicitur *Psal.* cv, vers. 9 : « Deduxit cos in abyssit (grace i» àCûaow, in abysso) sicut in deserto, » id est via latissima, quales sunt in deserto, verbi gratia in myricis Campi-niensibus; una ergo tantum maris fuit, caque latissima sectio.

Ad illud *Psal.* cxxxv, respondeo : Divisionem unam vocari divisiones, tum propter amplitudi-

nem, quia una erat instar plurium, inquit Lyn-nus; tum quia divisiones ponuntur pro rebus, vel partibus divisis; hæ autem crant plures, id est dum : nam Hebræi cumdein habent pluralem, et dualem numerum : unde plura vocant duo. Divisiones ergo hic vocantur duo latera maris divisi, quum quasi duo muri utrimque consistebant, medium præbentes transitum Hebræis. Has divisiones explicat hic Moses, dum dicit quod Deus ita divisit mare, ut aquam essent Hebræis pro muro a dextris et a sinistris.

22. Et ingressi sunt filii Israel per medium v^{TM} a sicci maris, — prmeunle Mose, ait Josephus. Ik- J! ”
bræorum traditio est, tribum Juda ejusque du-com Aminadab, emteris trepidantibus, primum Aniu-ingressum esse mare, ideoque tribum Juda deinceps fuisse primam et ducem aliarum, meritam-«um que esse regnum: et huc alludi *Canlic.* cap. vi, vers. 11 : «Anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab. » Et *Osee* cap. xi, vers, ultimo : «Judas autem descendit testis cum Deo, el cum sanctis fidelis;» licet S. Hieronymus ibidem hanc traditionem fabulam vocet.

Nota to sicci : non enim ita siccus erat maris fundus, uti sicca est arena, sed uti siccus est campus per quem sicco pede amoene transeunt viatores. Hoc enim est quod ait *Sapiens* cap. xix, vers. 7 : «In mari Rubro via sine impedimento, et campus germinans de profundo nimio; » quod licet Jansenius ibi figurate explicet, q. d. Ita jucunde transierunt Hebræi per alveum maris, ac si transissent per campum frondibus et floribus vernantem : tamen melius noster Joannes Lorinus ibi, et Pineda in *Job* cap. xxvi, vers. S, proprie accipiunt. Tradit enim Plinius, lib. XIII, cap. xxv, Rubri maris alveum herbidum esse, oleæ laurique feracem. Addit noster Gaspar Sanchez in *Isaiæ* cap. l xiii, vers. Deum, uti miraculo sic-cavit et complanavit Hebræis alveum maris Rubri, ita et miraculo effecisse ut idem alveus subito germinaret et vernaret instar amoenissimi campi ad Hebræorum consolationem et oblectationem. Celebrat enim ibi Sapiens opera non natura, sed iniraculosa Dei.

Vide hic Dei in suos bonitatem et potentiam : « Si voluntati ejus obtemperes, si legem ejus sequaris, ipse tibi elementa, eliam contra naturam trtiit-
suam servire compellet, » ait Orígenes. Ita scri-
vire fecit ignem tribus pueris in fornace Babylo-nica, ut eis immitteret suavem auram, et quasi ventum roris refrigerantem, impios vero Chaldæos combureret. Ita servire fecit aquas diluvii Noe, eum in arca vectando et conservando, impios vero submergendo. Ita servire fecit leones Danieli in lacu; solem Josué ad prosequendam victoriam, Josué X, 13; Jordanem Hebræis ad trans-eundum in Chanaan, Josué m, 16; tonitrua Samuel!, l *Peg.* xii, 18; corvos Eli^o, ut panem ei afferrent; ursos Elisæo, ut pueros ei conviciantes punirent et laniarent. Ita Christo et Apostolis ser-

vivit ignis in Pentecoste; aer cl venti, cum eo jubento siluerunt; mare, cum super illud ambulavi!, et cum eo jubente Petro piscanli copiam piscium dedit; terract saxa, cum in passione scissa sunt; Angeli, cum stellam Christi nati indicem Magis dederunt, cumquo cecinerunt: *Gloria in excelsis beo*. Ita servierunt pisces et aves S. Francisco, cum ci concionanti applauserunt et cantillaruni, coque rursum jubento siluerunt. Ita Satyri cl Fauni iter ad S. Paulum ostenderunt S. Antonio, cl Icones unguibus effoderunt sepulcrum, in quo S. Paulum sepeliret. Ha Gregorio Thaumalurgo servivit mons, dum loco cessit, ut ecclesiam œdiflearet; item Lycus fluvius, dum se contraxit, ne in agros exundaret. Illa Theodosio imperatori pio servierunt venti, dum tela hostium in ipsosmcl retorserunt, in pugna contra Eugenium tyrannum. Ita arane® servierunt S. Felici Nolano, dum cum subito sua tela texerunt, ne a persequentibus inveniretur. Memoria ejus agitur li januarii.

Vestigia hujus ingressus et transitus Hebræorum, ac tractus curruum, rotarumque orbitas manere, et divinitus semper reparari, tum in litore, tum in ipso mari Rubro Iradii Orosius, lib. I, cap. X (ubi addit circa hoc tempus contigisse quoque Phaetonis incendium). Idem insinuat Diodorus in *Catena*, qui fuit preceptor S. Chrysostomi, qui cl addit Gentiles hunc transitum Hebræorum sicco pede per mare, ascripsisse non miráculo, sed reciprocationi maris. Idem dixerunt Memphite teste Eusebio, lib. IX *De l'rapar*. cap. ult.; quin et Josephus dubitat an divisio hæc maris miraculose fuerit, an naturalis. «Nam et Alexandri Magni ductu, inquit, mare Pamphylium cessit, et iter aperuit, cum Deus ejus opera, ad destruendum Persarum imperium, uti decrevisset. D

Verum clarissimum est hanc divisionem maris fuisse ingens miraculum: nulla enim maris reciprocatio mare findit, ita ut in medio ejus liat via amplissima ad transeundum, uti hic facium est; refluxus enim maris nudat tantum aquis lillora, vel lilloribus vicina loca. Rursum nullus refluxus maris efficit, ul utrimque aquæ instar muri assurgant, et consistant immobiles, donec trans eat populus, et mox revolvantur in hostes cum persequentes.

Quod de mari Pamphylio ait Josephus, illud Alexandro cessisse, fabula est; nam, ut docet Strabo, lib. XIV, Alexander non illud penetrando et pervadendo, sed illius littus obliquando tantum, cum suis transivit umbilico tenus; prospera tamen in hac sua audacia usus est fortuna, in eo quod, in hieme illud transiens, fluctibus illius redeuntibus, ab iis non sil oppressus.

Nota: Huic divisioni maris similis fuit divisio Jordanis, facta sub Josué, per quam Hebræi per Jordiam nctrarunt in Chanaan; eadem tamen illi dissiluit quæ iis fu^ pruno, in eo quod divisio maris facta est

per Mosen, extendentem in illud suam virgam: iw t*. divisio vero Jordanis facta per praesentiam arcæ Domini. *Secundo*, in mari diviso aquæ utrimque quasi muri constiterunt; in Jordane vero inferior pars defluxit in mare Mortuum, superior subsiliit et intumuit assidue aquis affluentibus; cum vero transissent Hebræi, non subito, sed sensim detumuit cl defluxit, ne ripas et campos obrueret, cl hac pario mirabilior fuit divisio Jordanis quam maris Hubri. *Tertio*, in mari submeri Truo. sunl Ægyptii; nullus vero mersus est in Jordane *Quarto*, in mari Deus immisit ventum ad fundum Q-uU. limosum siccandum: id vero non fecit in Jordane, quia ejus alveus csl parvus et arenosus. Hinc patet longe majorem cl mirabiliorem fuisse divisionem maris, quam Jordanis. Unde Chanaei alique Gentiles, illa audita, obstupuerunt cl clangucrunl, ul palet Josué ii, H, et *Judith* cap. v, vers, i2.

Allegorica Apostolus, I *Corinth*, x: < Paires, ah inquit, nostri in Mose baplizati sunl in nube cl in mari. » Baphzali sunl, scilicet typice, et in figura, ut ibidem ait Apostolus; nam transitus cn.s.-i- Hebræorum per marc Rubrum significabat Christianos per baptismum et sanguinem Christi baptismo contentum, transire in novam vitem gratiæ; nubes significabat sanctificationem Spiritus Sancti, Moses Christum, virga crucem, Pharaoh diabolum et peccatum, manna Eucharistiam. Ita Theodoretus, Orígenes et Ambrosius, lib. II *De Sacram.*, cap. vi; Augustinus, *serm.* 90; Prosper, I part. *Prædic.* cap. xxxviii; Tertullianus, lib. *be Baptismo*, cap. ix; Cyprianus, epist. 76 *ad Magnum*, cl alii.

Tropologice, pulchre docet Nyssenus in Vita Mosis, quomodo vitia cum armis suis mergere debeamus, a Ægyptiorum enim equites, inquit, pedites et currus, sunt animi passionες, quibus servitute homo subjicitur. Quid enim ab illo Ægyptiorum exercebat ira effusa, voluptas elfrænala, dolor immoderatus, avariliæ fœditas differt? nonne quasi hasta tremens iræ impetus est? nonne quasi etfrænali equi huc et illuc currum trahentes, nimiae voluptates animum vexant? Erant eliam Tristat® in curribus, tres videlicet in singulis bellatores, quibus tripartitam animi potestatem intelligi credimus, rationalem scilicet, concupiscibilem, iroscibilem, has tres potentias depravatas. » Deinde docet hæc omnia baptismo mergi, cl cum ex eo emergimus, nihil ex iis attrahendum esse, sed omnia in aqua submersa relinqui debere.

21. JaMQVE ADVEXERAT VIGILIA MATUTIKA, ET ECCE Vera. U respiciens Dominus super castra Ægyptiorum per COLUMNAM IGNIS. — To *PtSpiciCnS* significat columnam nubis quasi se aperuisse, ul Angelus in ea f latens per lumen coruscum se ostenderet, cl in-Kostin tueretur castra Ægyptiorum, ac mox in ca ejacularetur tonitrua, fulmina, lapides, aut ignita loia, quibus rotas et equites curribus excussit, ul hic

civis agit ; in morte finitur hmc comoedia; tum quisque suam personam, quam gessit, suas vestes, suos titulos ponit. M, Antonius, ut refert Seneca, lib. VI De Bene/iaVs, cap. ni, cum fortunam suam alio, ad Ca sarem, transire videret, et sibi nihil relictum pra ter jus mortis, dixit : « Hoc habeo, quodeumquo dedi. » Augustus ip«e Cæsar, qui 2 annos in tanta felicitate et gloria regnavit, morions vocavit amicos, nique cos rogavit : « Satisne belle personam meam egi? » utique in imperio, quasi in comoedia : cumque illi annuerent : a Valet ergo, inquit, et plaudite; n atque reductis cortinis animam exhalavit infelix, iturus ad tartara.

Ubi jam currus, equites et aquilæ Augusti? ubi poinpæ? ubi trüinpbi? ubi voluptates? ubi libidines? o quam jam mallet Augustus nunquam fuisse Augustus :quam mallet pauper fuisse rusticus Christianus! «Remanent in sæculo, inquit S. Ambrosius in *Lue.* xii, cuncta quæ saeculi sunt : soia virtus comes esi defunctorum.» Quære ab impio in morte : Regna et opes quæ parasti, cujus erunt? respondebit : Heu non mea amplius erunt, sed aliorum. Quære ajusto: Quæ parasti, cujus erunt? respondebit : Mea erunt in sempiternum. « Opera enim illorum sequuntur illos; n caduca bona per virtutem, per pauperes in cœlum transtuli, ex temporaneis reddidi sempiterna. Audi denique epitaphium Pharaonis.

Epiu- Ubi nunc, Pharaon, tua sceptrum, tui currus, tua
rano- castra? tuus fastus, draco magne, qui habila-
basin medio fluminum tuorum, cl devorabas alias
gentes? Ubi tua vox : « Non cognosco Dominum;
mens est fluviu, et ego feci memelipsum? » quomodo cecidisti de cœlo, Lucifer, qui mane oriebaris? Spoliasti Hebræos, nunc ipsi spoliant te : mersisti infantes eorum, nunc ipse mergeris in mari Rubro, mergeris in sanguine luo : devorasti eos, nunc pisces vorant te, cl factus es esca corvis cl populis Æthiopum. Sed hæc temporanea et exilia sunt : audi æterna, cl in æternum lugenda : «Detracta est ad inferos superbia tua: subter lo tternelur tinca, operimentum tuum erunt vermes ; » descendisti in profundum laci cum damnatis, ubi vermis eorum non moritur, et ignis non exlinguilur. Occurrerunt tibi gigantes, reges et tyranni, dicentes et gratulantes: «Et tu vulneratus es sicut el nos, nostri similis effectus es. Nuinquit iste est vir qui conturbavit terram,» qui concussit gentes? ecco jam solus est, nudus et miserabilis, uti nos. Dæmones acclamarunt libi : Veni, Pharaon, habita nobiscum cum igne devorante, cum ardoribus sempiternis, ubi fumus tormentorum ascendit in saecula sæculorum.

Audite hæc, reges, audite, principes :

hiscite justitiam monili, et non temnere Dnos.

Ven.17. 27. Reversum est primo diluculo ad priorem LOCUM. — Hebraice est, reversum est ad fortitudinem suam, velad robur suum, hoc est, ut Chal-

dæus vertit, *reversum est ad suum vigerem*, id csl ad statum et locum naturalem, in quo quasi vivit cl viget mare (1).

Nola : Deus, id est Angelus vice Dei, ani potius Angeli plures (nec cnim unus per sex miHiaria, quibus latum erat mare Rubrum, se extendere, illique aquas omnes suspendere potuisset), qui aquas maris hucusque, donec scilicet transirent Hebræi, suspenderant et detinuerant, nunc iis transgressis, et Ægyptiis ingressis, eas rursum dimittunt, ut violento impetu in pristinum alveum proruerent, serie tamen ordinala : nam primo ab cis dimissæ sunt aquæ, quæ erant juxta littus, illæque primo coierunt, deinde sequentes sensim ulterius; unde fugientibus Ægyptiis, el ad littus suum recurrentibus, eminus occurrerunt aquæ hoc ordine coeunt : ut scilicet tanto terribior esset eorum pœna et submersio, quanto longiore pavore et exspectatione erat formidabilior, cum eminus aquas ultrices, quibus mergendi erant, sensim coire et adventare, diutino intuitu conspicerent; nam sæpe «pejor est bello timor ipse belli. »

29. Filii autem Israel perrexerunt ter medium vn. 19. sicci maris. — Est anacephalæosis; jam cnim antequam mergerentur Ægyptii, mare hocpertransierant Hebræi : in altera enim ripa Moses consistens, manusque super et contra mare extendens, quasi hoc signo aquas revocans, eas jam reducerat, cum Hebræi jam agerent in tuto littore, Ægyptii vero in mare mergerentur. Récapitulât ergo hic Moses antequam dicta, ut inculcet Hebræis memoriam tantæ liberationis, et tam felicitis mirique transitus per mare, ut illi jugiter illud recolant, Deoque gratias agant.

Quæres, an Hebræi transierint mare transver- An H» sum, ita ut in partem adversam, sive littus op- lr ‘ po-ilu in penetrarint?

Negant Rabbini, Abulensis el Burgvnsis, putant- i-m ni- que Hebræos in hoc transitu fecisse seiucircu-r lum, scilicet circuisse eos montem, sive scopulos deserti Etham, qui directum in Chanaan iter per terram impediabant, et in mare Rubrum procurabant; ita ut per mare circumgressi sint hos scopulos, redierintque reflexo ilinere ad idem littus Ægyptum spectans, per quod ingressi fuerant mare, non tamen ad eundem Ultoris locum. Probant *primo*, quia tam vastum mare (quod Adrie homius asserit habere, ubi est latissimum, spatium sex leucarum in latitudine), non potuerunt Hebræi tantillo tempon), puta tribus vel quatuor horis, penetrare, ex uno littore in adversum pervadendo, præsertim cum inter eos essent pueri, senes, oves aliaque impedi-

ti) Alii cum ScbulUns, ad prrrnnrm juun /tuxiim. enim ait Schullcas proprio *stabilitate** cl /vre/iwi- (atem valere, tum vero *copiatn* et *abundantiam* significare, el hio quidem *jurene maris*, id csl nalivum illum aique nubruptum aquarum impelu in, quo cu- linuo æslu fervent et recipiuntur mina.

menta plurima. *Secundo*, quia Hebræi post transitum viderunt Ægyptiorum cadavera fluitantia : Ægyptii autem non tam profunde ingressi fuerant mare, ut in adversum littus ejici possent. *Tertio*, *Numer.* xxxm, 7, Hebræi post transitum maris dicuntur venisse in solitudinem Elbam : Elbam nutem non trans, sed cis mare erat; nam ibi fuit tertia Hebræorum mansio, uti jam ante vidimus cap. xiii, vers. 20.

Affirm.it Verum contraria sententia est communis, scilicet Hebræos totam maris latitudinem transisse in. \i- nb uno littore in aliud oppositum pervadendo; ve- hoc enim diserte tradit Josephus, Philo et Nysse- rios est. nus. jjcm jnnuj] Scriptura, cum narrat aquas maris esse fissas, et llebræos per medium maris transisse; nam juxta Rabbiorum sententiam hic non tam transitus, quam circuitus aut gyratio maris fuisset. Deinde id patet ex chorographia : ut cnim ex /Egyplo et mari Rubro perveniatur in Sina, transiri debet mare Rubrum; hoc cnim interjacet inter Sina et Ægyptum; licet enim ex Ramesses in Sina, et magis in Chanaan pedestris sit via directa, quæ ad latus relinquit mare Rubrum, tamen via hæc rupibus undique in longum ita est obsepla, itaque prærupta, ut castra Hebræorum per illam transire non potuerint, sed Deo duce flexerint iter per mare Rubrum, quod necessario pervadendum erat, ut videre est in tabulis Adrichomii, pag. 110. Errant ergo qui aliter sentiunt.

Ad *primum* respondeo, llebræos in transitu hoc impendere potuisse quinque horas ; nam slatini a media nocte mare ingredi cœperunt, et sub auroram in littus adversum penetrarunt. Rursum, potuerunt transire mare ea parte et loco, ubi est angustius, minusque latum. Adde Angelum eos roborasse, et incitasse ad accelerandum. Hinc nV™? CD*UI CIV) 37 : a Non erat in Iribu- tAoX bus eorum infirmus, n Et sane, ut verum fatear, ruuiui-Uim celer transitus tot millionum hominum et ³breif' ^bñalium, tam brevi tempore naturaliter, siue miraculo licii non potuit. Ubi cnim tot alia, tam aperta et illustria miracula videmus, mirari non

COMMENTALA IN EXODUM, cap. XV.

debemus, si et in celeritate transeundi miraculum fuerit.

Ad *secundum* respondeo, Ægyptiorum cadavera in adversum littus fuisse propulsa et ejecta, eo quod mare ex altera parte cis fugientibus et redeuntibus occurreret, itaque in adversam partem eos propelleret : addit Philo et Josephus ventorum id effectum esso. Non dubium Angelum sive per se, sive per ventum, sive per inaro Ægyptios ad littus adversum, in quo erant Hebræi, impulsisse, idque ad majorem Hebræorum exaltationem et consolationem, utque ipsi hostibus spolia detrahere, iisque se ditare possent.

Ad *tertium* respondet Cajctanus desertum Etham fuisse vastissimum. Nam eodem cap. xxxm *Numer.* dicuntur Hebræi Iribus diebus in eo iter fecisse; extendit se ergo Etham tam cis more, quam ultra.

Aliter respondet Lyranus, scilicet desertum hoc aliud fuisse ab illo *Numer.* xxxm, ulrumquo tamen dictum esse Etham. Sic enim plures urbes et pagi eadem habent nomina.

Denique tradunt llebræi, in hoc egressu Hebræorum ex /Egyplo et transitu maris Rubri, montes vicinos, partim quasi admirantes tantum prodigium, partim gratulantes populo Dei, exiliisse et quasi tripudiasse; et hoc velle Psaltem, *Psal.* exui, 4, cum canit : a Mare vidit et fugit: Jordanis conversus est retrorsum. Montes exaltaverunt (grace ¿Voi, id est, *moti sunt de loco*) ut arides, et colles sicut agni ovium. Quid est libi, mare, quod fugisti? Montes, exultaseis sicut arietes ?a Sicut cnim maris fuga, sic et montium exaltatio, hoc est exilitio et saltus, proprie non metaphorice accipienda videtur. Ita Hebræi, quos sequitur Cajctanus et Genesbrardus in *Psal.* c xiii, 5 et 6, et noster Sanchez in cap. i. xiv *Isaia*?, vers. I. Alii lamen cum Jansenio ilium locum psalmi exiu exponunt de terra motu qui contigit in Sina, cum ibi daretur lex, *Exodi* xix, 18. Solet cnim Psaltes varia miracula variis locis et temporibus facta quasi perstringendo conjungere. Fides ergo hujus miraculi sit penes llebræos.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses et llebræi canunt epinicion Deo : idem facit Maria cum feminis, vers. 20; secundo, veniunt Hebrai in Mara, ubi Moses amaras aquas in dulces vertit, vers. 23; inde penjunt in Elim, quæ fuit sexta mansio flebraorum in deserto.

1. Tunc cecinit Moyses et lilii Israel carmen hoc Domino, et dixerunt : Cantemus Domino ; gloriose enim magnificatus est : equum et ascensorem dejecit in mare. 2. Fortitudo mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem ; iste Deus meus, et glorificabo eum : Deus patris mei, et exaltabo eum. 3. Dominus quasi vir pugnator, omnipotens

nomen ejus. 4. Currus Pharaonis et exercitum ejus projecit in mare, electi principes ejus submersi sunt in mari Rubro. 5. Abyssi operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi lapis. 6. Dexterā tua, Domine, magnificata est in fortitudine : dexterā tua, Domine, percussit inimicum. 7. Et in multitudine gloriæ tuæ deposuisti adversarios tuos : misisti iram tuam quæ devoravit eos sicut stipulam. 8. Et in spiritu furoris tui congregata; suntaquæ: stetit unda fluens, congregai® sunt abyssi in medio mari. 9. Dixit inimicus : Persequar et comprehendam, dividam spolia, implebitur anima mea: evaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea. 10. Flavuit spiritus tuus, et operuit eos mare; submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus. 11. Quis similis tui in fortibus, Domine? quis similis tui, magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, faciens mirabilia? 12. Extendisti manum tuam, et devoravit eos terra. 13. Dux fuisti in misericordia tua populo quem redemisti, et portasti eum in fortitudine tua, ad habitaculum sanctum tuum. 14. Ascenderunt populi et irati sunt; dolores obtinuerunt habitatores Philisthiim. 15. Tunc conturbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor : obriguerunt omnes habitatores Chanaan. 16. Irruat super eos formido et pavor, in magnitudine brachii tui : fiant immobiles quasi lapis, donec pertranseat populus tuus, Domine : donec pertranseat populus tuus iste, quem possedisti. 17. Introducēseos, et plantabis in monte hereditatis tuæ, firmissimo habitaculo tuo quod operatus es, Domine : sanctuarium tuum, Domine, quod firmaverunt manus tuæ. 18. Dominus regnabit in æternum et ultra. 19. Ingressus est enim eques Pharaon cum curribus et equitibus ejus in mare, et reduxit super eos Dominus aquas maris : filii autem Israel ambulaverunt per siccum in medio ejus. 20. Sumpsit ergo Maria prophetissa, soror Aaron, tympanum in manu sua ; egressæque sunt omnes mulieres post eam cum tympanis et choris. 21. Quibus præcinebat, dicens : Cantemus Domino ; gloriose enim magnificatus est : equum et ascensorem ejus dejecit in mare. 22. Tulit autem Moyses Israel de mari Rubro, et egressi sunt in desertum Sur : ambulaverimtque tribus diebus per solitudinem, et non inveniebant aquam. 23. Et venerunt in Mata, nec poterant bibere aquas de Mara, eo quod essent amaræ : unde et congruum loco nomen imposuit, vocans illum Mara, id est, amaritudinem. 24. Et murmuravit populus contra Moysen, dicens: Quid bibemus? 25. At ille clamavit ad Dominum, qui ostendit ei lignum : quod cum misisset in aquas, in dulcedinem versa sunt. Ibi constituit ei praecepta, atque judicia, et ibi tentavit eum, 26. dicens : Si audieris vocem Domini Dei tui, et quod lectum est coram eo feceris, et obedieris mandatis ejus, custodierisque omnia praecepta illius, cunctum languorem, quem posui in Ægypto, non inducam super te : ego enim Dominus sanator tuus. 27. Venerunt autem in Elim lili Israel, ubi erant duodecim fontes aquarum, et septuaginta palmæ : et castrametati sunt juxta aquas.

i 1. Tunc cecinit Moyses et filii Israel carmen hoc, — quo exultantes de tam felici maris transitu, et Ægyptiorum submersione, gratias agunt Deo, ejusque magnificentiam et potentiam celebrant; deinde introductionem sui in Chanaan prophetant. Est ergo hoc carmen epiniciū, propheticum et Eucharisticum (1).

(1) « Nachligall (sub Olmari nomine latitans), in Commentatione quam inscripsit, *Fragment* über d(e) althiedliche Bilduntz der den hraeliten htiligen ScMflen*, hunc hymnum, qualem nunc cum legimus, n. Mose et israeliti» decantatum fuisse, vix credibile esse putat, quod ejusmodi populorum parum excultorum iruvuaa quam brevissima esse solent, imo paucis verbis compre-

Quali metro conscriptum sit hoc carmen et canticum omnium antiquissimum (nam Lini, Musasi et Orphici hymnos et carmina plus trecentis annis antecessit), modernos Hebræos et Latinos latet : periit enim prisca Hebræorum poesis. Josephus asserit hoc carmen hexametro versu compositum esso, sed qui ejus sinu pedes, quæ

hendantur, quale illud mulierum carmen amœbæum, 1 Sam. xvm, 7. Similiter, quod trajecto feliciter mari Ægyptiisquo submersis ejus fluctibus Hebræi cantarunt imvixw» non nisi versibus 1 et 21 constitisse existimat, qui pr. cunctis Mose, Aaron et Mimma a choris virorum et mulierum alternantibus iterum iterumque repetiti essent, intercinente subinde populo n. i?711. Reliqui

dimensiones, non explicat. Tantum jam in hoc carmine animadvertere possumus in Hebræo stylum alium et venam, ac schemata poetica; ita enim paronomasiis, anaphoris, similiter cadentibus, aliisque figuris abundat, ita spiritu exultante plenum est, ut chorum subsilientem ad festivum carmen non tam audire, quam videre videaris.

Allegorico, Christiani, maxime Beati, qui per baptismum et sanguinem Christi vicerunt peccatum et diabolum, ac penetrarunt in terrain promissam, in coelis cantant hoc canticum; hoc est enim quod ait S. Joannes, *Apocal.* xv : «Vidi, inquit, tanquam mare vitreum mixtum igni, et eos qui vicerunt bestiam, et imaginem illius, stantes super mare vitreum, habentes citharas Dei, et cantantes canticum Moysi servi Dei, et canticum agni, dicentes : Magna et mirabilia opera tua, Domine Deus noster omnipotens, nunc O quam gloriosum, quam jucundum est et erit nobis canere hoc canticum in omnem æternitatem !

Cantemus. — Hebraice est **niW asara**, id est cantabo : nam Moses hoc carmen Spiritu Sancto suggerente composuit, nomine non tam suo quam totius et unius populi, totusque populus cum Mose præcinente quasi una Republica et Ecclesia illud decantavit. Unde loquitur in singulari dicens : « Fortitudo inca (non nostra) et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem : iste Deus meus, » etc.

Tradit Philo Mosen singulos versus dictasse et precinuisse, quos deinde populus succinuit, uti fit in choris et tripudiis. Addit Abulensis, Hebreos hoc carmen a Mose edoctos, postea sæpius illud ipsum cecinisse. Auctor, lib. I *De Mirab. S. Script.*, apud S. Augustinum, cap. xxi, notat hic apertum miraculum, quod scilicet pueri, tones, viri, juvenes tanto numero, uno quasi ex oro, eodem inspirati flamine, easdem voces et sententias decantarmi : licet enim Moses præcinctus, is tamen in tanta turba a plurimis audiri non poterat. Idem accidit in feminis, quæ Maria præcinente loto cœtu suo idem succinuerunt.

Nola hic, et imitare priscorum Sanctorum pie-

carminis pleraque (vers. 11-17) prodere ævum Davidicurn. Arrisit hec sententia de Wellio duplici de causa, pruno, quod non sit verisimile, Mosen sine previa meditatione carmen haud breve, qualo hociwUioi, fudisse; deinde quod nonnulla hujus carminis loca seriores poetam arguant. Verum si recordemur facultatis, qua Arabes pollent, carmina extemporalia, caque longiora, fundendi (plura ejusmodi carmina continent *Excerpta ex anthotogia veterum poetarum Arab.* Marnosa tlicta, quæ e editit Schultens ad calcem grammatica Arab. Erpc-nijnæ a se edike), minus incredibilibus videbitur, Mosen admiratione tantæ mirificæ liberationis plenum et giallumi animi nictectu abreptum tale carmen, «pialo hic legimus, sine longa meditatione (udisse. Quod vero attinet semons Muse ætalis vestigia. quai in hoc carmino deprehendere visi sunt Nachtigall et de Welle, de iis vidobonus in carmina interpretatione. » Ita Rosenuiulenu ad h. I.

(atom, qui acceptis a Deo beneficiis statim) in Iati- s»*ti des et hymnos Dei prorumpere solent. Ille fecit David toto psalterio; ita fecit Anna nato Samuele; ita fecit Debora cæso Sisara; ille fecit Judith trucidalo Holopherne; ita fecit Zacharias nato Joanne; ita fecit B. Virgo concepto Christo; ita fecit Simeon viso Christo, cynæum illud canens : a Nunc dimittis servum tuum, Domino, secundum verbum tuum in pace. »

Gloriose exim magnificatus est. — Hebræum **niW kigao gaa.tpia** magnificando magnificatus est, id est mire magnificatus est, quia magnam potentiam et vindictam exercuit.

Equum et ascensorem dejecit ex mare, — *q. d.* Equum et equites Ægyptios, et presertim Pharaonem ipsum dejecit in mare. Haec S. Hilarión audiens luporum, Iconum aliarumque bestiarum rugitus, quos effingebant dæmones ut cum percellerent, signo crucis se armans, optabat eos videre quorum voces audiebat; mox vidit rhedam terribilem super se irruere, sed eo inclamante Jesum evannit; tunc ille: « Equum, ait, et ascensorem projecit in mare, » inquit S. Hieronymus in ejus Vita.

Tropologice, equus est homo carnalis, superbus, injustus ; ascensor est dæmon. « Si ergo te impius persequitur, scito, quia equus est, scdie^rtJ equus est diabolus; iste currit, hic lancea suadlh^x perculit; iste ducitur calcaribus, et invitatus insanit; hic agit, et stimulat, » inquit S. Hieronymus in *Psalms*, lxxv, Orígenes et Rupertus hic.

Rursum Philo : Equi, inquit, sunt furor et concupiscentia; ille mas, hæc femina. Auriga est intellectus, qui si equis hisce laxet habenas, equi hi tam se, quam aurigam, totamque animam in præceps agunt.

2. Fortitudo mea, — non formalis, sed causalis, Ve«L id est, fortificans me, est Dominus, *q. d.* Non nostre fortitudini, sed Dei hanc victoriam ascribimus; hoc enim est, quod dicitur *Psalms*. xix : « Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. »

Et laus mea Dominus. — Pro laus hebraico est mol -i/nru. id est canticum, hoc est materia et objectum cantici, *q. d.* Deus est, quem laudare, cui hymnum canere debeo. Pro Dutninus hebraico est n' IU/ quod unum est ex decem nominibus Dei, et annectitur in *halleluia*, estlepie ipsum nomen tetragrammaton, sed abbreviatum; ejus enim prima et ultima littera constat : imo Theodorus, *Quæst.* XV, asserit Judæos nomen tetragrammaton pronuntiare *lah*, scilicet per abbreviationem et compendium.

Nota : Deum assidue laudare debemus, tui) Monii-lingua, tum mente, tum moribus, adeoque vita nostra non aliud esse debet quam continua Dei laus ; primo, quia Deus est immensa et infinita a.Mr. ». majestas, liberalità», justitia, pulchritudo, etc.; rr,ni0^ *scrunilo*, quia innumera beneficia in nos contulit, s- ud.lo. et in dies confert; tertio, quia omnes creature Ttn^

irracionales snn pulchritudine, ordine et numero testantur Creatoris sui gloriam, hominesque ad eum cognoscendum et laudandum inflammant. « Invisibilia enim ipsius a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas, » *Rom.* cap. f, 20; et *o* Cœli enarrant gloriam Dei, et opera mannum ejus annuntiat firmamentum. » *Quarto*, quia hoc est opus piorum, estque nobilissimum. Ita David fecit *Psalm.* cxi.iv : a Exaltabo te, Deus meus rex, et benedicam nomini tuo in sæculum sæculi. Laudationem Domini loquatur os meum, et benedicat omnis caro nomini sancto ejus. » Ha fecit S. Job in afflictione serenus et laudans Deum : « Dominus, ait, dedit, Dominus abstulit: sil nomen Domini benedictum. » Ha tres pueri in camino ignis omnes creaturas invitant, ut secum laudent Deum: « Benedicite, omnia opera Domini, Domino, » etc., *Daniel*, m. Nam, ut ait Lactantius, lib. VI *Divin. Instil*, cap. ull. : a Summus colendi Dei ritus est, ex ore justi hominis ad Deum directa laudatio, quæ tamen ipsa ut Deo sit accepta, humilitate et timore et devotione maxima opus est. » *Quinto*, quia est propria Angelorum et Beatorum in omnem æternitatem Deum collaudantium. Unde in ortu Christi cecinerunt : a Gloria in altissimis Deo; » *Apocal.* xix, 1: « Vox de throno exivit dicens : Laudem dicite Deo nostro, omnes servi ejus, ei qui limetis cum, pusilli et magni. » Idem faciunt 24 seniores, *Apocal.* iv, 10.

Nota : Magis vita pia quam voce, puta charitate, humilitate, puntale, confessione sua infirmitatis, etc., laudatur Deus. S. Augustinus in *l's.* xxxiY, 28 : « Suggesto, ait, remedium, unde tota die laudes Deum si vis. Quidquid egeris, benedice, et laudasti Deum. » Hæc ergo est lælilia, et perfectio Christiani, in omnibus tam adversis, quam prosperis laudare Deum, qui suis omnia operatur in bonum.

Et factus est mihi in salutem, — *q. d.* Laudabo Deum, quia factus es mihi salvator, quia salvavi me in mari Rubro. Nota: *et* est causale significans *nam, quia*. Talo esleí *Gen.* xiv, 19, in Ilcbræo : a El ipso sacerdos Dei altissimi, » id est, *et* ipso erat sacerdos. *Isaia* l xiv, 5 : « Ecco tu iratus es, et (id est *quia*) peccavimus. » Sio sæpo et alibi sumitur vocula *et* pro *quia*.

Iste Deus meus. — Pronomen *isto*, ait S. Basilus, demonstrat Deum verum, *q. d.* Isto Deus, qui nos salvavit in mari Ilubro, est verus Deus : illum ergo unum glorificabimus, huic soli serviemus, non *Api*, non idolis falsisquo diis, quos antea coluimus in Ægypto. Addimi Debrai, n *iste* designare visibilem formam et speciem milib's et bellatoris, in qua Deus tunc apparuit Ilubrteis in man Ilubro, ita ut ipsi universi perfectius tunc viderint Deum, quam postea viderunt eum Prophetæ, adeoque digito eum ostenderint, dicentes : « Iste est Deus meus. »

Sed hæc sunt eorum tabulamenta : pronomen *iste* non alium designat, quam Deum per angelum prospicientem in columna, super castra Hebræorum et Ægyptiorum, qui bos perdidit, illos servavit, cap. xiv, 2-4.

Nota : Pro *Deus* hebraico est *bx d*, id est est fortis, quod unum est ex decem Dei nominibus, *q. d.* Dei Ægyptiorum infirmi sunt, sed iste Deus nos ter est Ieus foris. Rursum hunc Deum vora! Deum patris sui, scilicet Abrahæ patriarche, quæ est paler credentium, et paler circumcidonis, puta Hebræorum.

Er glorificado eum. — Il bræum VTûtl tea-nuehu, quod Chaldeus vertit, *adifeabo in sanctuanum*, iu quo scilicet cum colunt; unde banc de Pharaono victoriam, perpetuo in orca et Cherubim, quasi iu curru suo triumphali, repræsentari, et in templo conservari voluit! Deus, uti dicam cap. XXV, vers. 18. Cajetanus vertit, *habitate eum*, id est, assistam ei monte, votis, laudibus, altectibus et operibus. *Tertio*, Valabius vertit, *decorabo eum*. Illebræum enim *il3 naua*, et decorare, et glorificare, et habitare, et habitaculum construere significat : nam radix *m* : *naue* significat tabernaculum speciosum et decorum.

Exaltabo eum, — eum altissimum palam confitebor, et, quantum potero, pradicabo.

Nota : Deus est altissimus. *Primo*, altitudine nuntia substantiæ, quia omnes essentias rerum in immensum transcendit, casque omnes eminenter in se continet. *Secundo*, altitudine scientiæ : bene dicitur enim in Deo est incomprehensibilis. *Roman*, x : ! a O alliludo divitiarum sapientis et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia ejus! » *Tertio*, altitudine potestatis, quia omnia, quæcunque voluit, fecit in cælo et in terra. *Quarto*, altitudine majestatis et dominationis, et quod omnia ejus imperio sint subdita, ipsumque omnes adorare et venerari debeant : a Mihi, inquit, curvabitur omne genu, » *Isaia* xl v. *Quinto*, altitudinem habitationis, quia habitat in cælo empyreo, (pasi throno gloriæ sur, ubi cum celebrant omnes Angeli et Beati. Hinc monet Ecclesiasticus, cap. xli, vers. 32 : « Glorificate Dominum, quantumcumque potueritis; supervalebit enim adhuc, et admirabilis magnificentia ejus. Benedicente Dominum exaltate illum, quantum potestis: major enim est omni laude; exaltantes cum replemini virtute, ne laboretis : non enim comprehendetis. »

3. DOMIMS QUAS! VIR PUGNATOR, OMNIPOTENS NOMEN EJUS. — Chaldeus vertit, *Dominus est victor bellorum*, *Adunai est nomen ejus*. Hebraice est nomen telagrammalon, *Jchova*, vel potius *kheva*, *vir belli* (maxime bellicosus est), *leheva* nomen ejus. Alludit hic *Iiheva*, ad radicem *min hora*, quæ contritionem et confractionem significat : unde Septuaginta *veilunt*, *Deus conterens bella*, *q. d.* Vere Deus est *leheva*, id est, contritor Pharaonis et Ægyptiorum. Alludit rursum ad dictum

Pharaonis, cap. v, vers. 2 : « Quis est leheva, ut audiam vocem ejus? *q. d.* Quid potest vester lederà? quibus armis me coget, ut illi obsequar? Sic Hebræum *Saddai*, quod Deum quasi mammeum et liberalissimum significat, alibi alludit ad *nc? *scadad*, id est vastare. Ita Oleaster : imo ipse vult hoc proprium et genuinum esse significatum et etymon nominis telragrammati *lehcva*, uti dixi cap. vi, vers. 3.

Vm. i 4. Exercitum ejus projecit in mare. — Pro *projecit*, hebraico est m» «ara, id est ejaculatus est, *q. d.* Tam facile et valide Deus dejecit Ægyptios, quam facile et valide sagittarius sagittam emittit.

vm s 5. Anvssi (aquarum voragines) operuerunt eos, DESCENDERUNT IN PROFUNDUM QUASI LAPIS, — *q. d.* Ægyptii aquis maris recurrentibus, sibique obviantibus, cum ascendere et enatare conarentur, vi fluctuum repulsi in profundum maris descenderunt.

v«. 6 6. Dexter a tua magnificata est in fortitudine, — palam omnibus factum est luam dexteram, id est robur et potentiam, esse magnam, ex fortitudine fortique contrilione Ægyptiorum quam exercuit. Unde Vatablus vertit, *excellenti virtute eminuit dextera tua* (1).

VtJ>. 7. 7. Et in multitudine glorie tue deposuisti ADVERSARIOS tuos. — «Glorine,» id est, fortitudinis, per quam gloriose glorificatus es; est metonymia : ponitur enim effectus pro causa. Ornatus et poeseos causa, vario schemate idem effert, idem dicit Moses, inquit Eutbymius. Pro *deposuisti* hebr. est DTMID *tacaros*, id est, subvertisti, dissipasti.

Misisti iram tuam, — puta supplicia ac poenas, quæ iræ tuæ, id est, divinæ justitiæ vindicis, sunt effectus; est inetonymia. Ita Eutbymius. Apposite iram, sive ardorem et ignem (inde enim Hebræis ira dicitur) jungit stipulai : hanc enim consumit ignis.

V»r« S. 8. Et IN SPIRITU FURORIS TUI CONGREGAT. fi SUNT aquæ. — a In spiritu, » id est, in iinpctu, in impulsu, vel in indignatione: sic enim accipitur subinde spiritus, ut *Psal.* cxxxvni, vers. 7 : « Quo ibo a spiritu tuo? » *IsaicB* cap. xxx, vers. 18 : « Spiritus ejus velut torrens inundans; » *Zachar.* cap. vi, vers. 8 : « Requiescere fecerunt spiritum meum, » iram scilicet meam. Spiritus ergo furoris est indignatio furibunda, ut hac phrasi gravem et acrem Dei iram, id est, ulciscendi justissimam voluntatem, significet; ideo enim Deus divisit, et in cumulum collegit, sive congregavit aquas maris, ut, llebræis transgressis, Ægyptios iis, quasi mobilibus cl montibus obrueret.

Potest *secundo* verti, in *spiritu nasi tui congregata sunt aqua*. Nasus enim llebræis est syrabo-

(1) Miurer hebraum vertit, *dextera tua*. Domine, qui *inclytus* es *robore*, *dextera* inquam *tua confregit inimicum*, ul mXJ s* l participium nipbaleum iod paragogico, ait *Jthocam* referendum.

lutn iræ, quia illius est index : undo illud : *Irai naribus efflant*.

Nota : « Congregatos sunt aquæ, » scilicet quæ prius a Mose divisæ fuerant : unde hoc substituant hic Septuaginta verluntque, Ju«n» « fi«p, id est, divisa est aqua : deinde aquæ jam divisæ in acervos, et quasi muros binos utrimque aggregata! sunt.

Stetit unda fluens. — In llebræo additur: « Si cut acervus; » unde *Psal.* lxxvii, vers. 13, dicitur : « Statuit Aquas quasi in utre. »

Nota -rè *fluens*, quæ scilicet natura sua defluxisset in declivio rem alveum, ni a Deo detenta fuisset.

Congregata (Hebr. *caphcu*, hoc est coagulatoe) sunt abissi, — id est, vasta illa et profunda aquarum moles instar muri crecla, quasi glacies coagulata stare est visa. Septuaginta vertunt, *iT.iy* id est compacti, vel conglutinati sunl fluctus.

9. Implebitur anima mea, — desiderium meum v., ». saturabitur. Sic enim sæpe *anima* capitur pro desiderio, spe, voto. Undo *levare animum* est desiderare, vel sperare, ut *Jercm.* cap. xxii, vers. 27: » » » » « In terram ad quam levant animam suain (quam sperant, ad quam anhelant), non revertentur; » wirt. *Psal.* exui, vers. 8 : « Ad te levavi animam meam, » *q. d.* In te speravi (2).

Interficiet eos manus mea. — Hebr. est lDBH0 *toriscemo*, id est *expellet*, *exterminabit*, et, ut Vatablus. *perdet*, et, ut Chaldæus, *consumet cos*: hic enim est actus gladii; quare frigide Cajetanus vertit, *depauperaba*. Neque dubium est quin Pharaon tyrannus, licet Hebræos in servitutem revocare conaretur, primo tamen furoris sui impetu et insultu plurimos eorum neci daturus fuisset.

10. Flavuit spiritus tuus, et operuit eos mare. v«« t» — Cajetanus semper per spiritum hic accipit ventum, quo putat divisas, et rursum revocatas esse aquas. Verum jam dixi cap. xiv, vers. 21, nullo vento, sed virga Mosis protensa slatini per Angelum fissum esse inare. Idem ergo, quod ante vers. 8 dixerat, hic per anaphoram poeticam repetit cl inculcat Moses, Deum scilicet immisisse suam vindictam, qua mersit Ægyptios : spiritum quippe suum potentiam ultionis nominat, ait S. Hieronymus in *Proverb*, cap, it, de qua dicitur *Job* cap. iv, vers. 9, impios « flante Deo perisse, et spiritu iræ ejus esse consumptos. » Quinquam verisimile est Deum cum fulminibus, tonilruis et procellis, ventum quoque validum excitasse, quo horribiliore et validiore impetu aquæ impellerentur, ut obruerent / Egyptios; hoc enim significat verbum *flavit*.

Mystice S. Augustinus, *Quast.* LV, et Ambrosius, lib. Ili *De Spiritu Sancto*, cap. iv, per spiritum intelligunt Spiritum Sanctum, ut mysterium Trini-

la) Hebr. est, *explebitur iit*, scit, spoliis, vel potius eoruin cæde, *animus meus*.

Ulla hio insinuetur : nimirum Filius io dextera Dei, id est Patris, Spiritus Sanctus in spiritu.

vm. n. 11. Quis sibilis tui in fortibus, Domine? — id est, ul Septuaginta : *Quis similis tui in diis, Domine*; nomen enim Dei est *Sx cl*, id est, foriis : inde *dim*, id csl fortes, vocantur dii, id est, qui habentur dii, licci revera non sint dii, ut dicitur 1 Cor. cap. vm, vers. !>, q. d. Quis inter idola et deos Gentium libi, o Domine, in forlitudine comparari potest? sane nullus, et ratio est quia tu magnificus es in sanctitate, terribilis atque laudabilis, id est, ut Symmachus verlil : «Neque in sanctitate, neque in potestatibus quisquam æquiparandus csl tibi;» sanctitate enim et potestate ita decoraris, ita præcellis, ut obstupescant omnes homines et angeli.

Tradunt Hebræi Machabæos hunc versiculum usurpasse, quasi insigne belli et victoriæ, cumque castris et præliis in vexillis prætulisse, coque hostes fortissimos et numerosissimos parva manu prostravisse, indeque cos dictos esso hebraico ODD *inachabi*, id est, Machabæos : nimirum a litteris Hebraicis, quæ sunt initiales singularum dictionum hujus versiculi, qui in llebræo sic habet nirv O*S_nD *]DD *mi camocha baciim ùhova*: s; enim a prima dictione *mi* capias primam lillcram m, a secunda primam *ch*, a tertia primam *b*, a (piarla *i*, casque jungas, facies *inachabi*, id est, Machabæus. Ita tradit R. Isaac ben Hole, Keuchlinus lib. III *Cabala**, Merceras in abbreviatoris Hebraicis, Sixtus Senensis, lib. 1 *Biblioth.*, et Gencbrardus in *Chronologia*. Simili erasi Hebræi li. *Mosen ben* (id csl filium) *Maeon*, quatuor initialibus litteris in unam dictionem confiatis, vocant *Bambam*.

Terribilis atque laudabilis. — Hebraice KTO Dlbnn *nora tehillot*, id est, *terribilis laudibus*, quia laudes ejus formidini sunt non solum hominibus, sed el angelis : omnium enim laudantium vires, linguas cl mentes superant, ideoquo magno cum timore et tremore cum laudant omnes Angeli cl Sancti ; undo quasi explicans quod dixerat, dictique causam assignans subdit, « faciens mirabilia. » Ita Cajetanus, Valablus, Lipo- manus. Hinc Dei nomen csl κSd *pele*, id csl ad- rV/i i mirabilis, *Judie*, cap. xiii, vers. 18. Invocent ergo en vimi. Deum *pele*, qui magna cogitant cl moliuntur, ul utdii. per cos |eu5 facial magna et mirabilia.

Devoravit eos terra. — «Terra,» id est mare terræ immixtum, puta alveus maris : terra enim el aqua unum conficiunt globum, cl solet Scriptura mundum cum omnibus elementis exprimere nomine cæli cl terræ. Ita Augustinus *Quæst.* 1 iv.

Secundo, Valablus proprio accipit, sicque explicat : a Non solum absorpti sunl (Epyptii) aquis, sed etiam terra se aperuit, cl absorbit cos; quod si verum csl, novum fuit hic prodigium, (pio non tantum mare, sed et terra /Egyptios absumpsit.

Tropologice Origcnes : «Impios, inquit, eliam

hodie terra devorat : qui semper de terra cogitant, terrena faciunt, de lerra loquuntur, litigant, terram desiderant, et in ea spem suam ponunt; ad cælum non respiciunt, futura non cogitant, judicium Dei non metuunt, nec promissa ejus desiderant; talem cum videris, dicito : Quia de- r^oto- voravit cum terra; et si quem videris luxuriæ m a-ro- ct voluptatibus corporis deditum, in quo nihil nUrn- animus vaici, sed totum libido possidet, dicito : Quia devoravit cum terra,» cl mox devorabit eum infernus.

Populo quem redemisti, — quem liberasti ex servitute Ægyptiaca.

13. Et PORTASTI EUM IN FORTITUDINE TUA AD UA- \rri. U BiTACULUM sanctum tuum. — Hinc incipit altera carminis pars, nimirum prophetica, quæ protenditur usque ad vers. 1G, qua prædicit et pertexit victorias llebræis contra Idumæos, Moabilas et Chãñameos obventuras, eorumque ingressum felicem in Chanaan. Hinc utitur præterilo pro futuro more prophetico, ob futurorum certitudinem. Ita Eutbymius in hoc canticum.

Nota: «Habitaculum sanctum,» vocat terram Chanaan, quia illa olim habitata fuit a sancti> «tetar patriarchis, Abraham, Isaac et Jacob. *Secundo*, quia eorum semini fideli et sancto fuit promissa. *Tertio*, quia in ea futurum erat templum, sanetusque Dei cultus. *Quarto*, quia in ea nasciturus et moriturus erat Christus, qui est Sanctus sanctorum. *Quinto*, quia m ca victuri erant D. Virgo, Apostoli, omnesque primi Christiani, totaque Ecclesia primitiva, quæ fuit sanctissima; unde cliamnum Judæam vocamus Terram sanciam.

11. Ascenderunt populi, et irati sunt. — Hebr. vcn. u. *audierunt populi, et fremuerunt*, id est, audient hunc transitum Hebræorum per mare, et Ægyptioruin submersionem, idcoque frement contra Hebræos; necdum enim præsenset recens factum gentes remolæ audisse poterant. Noster pro *audierunt*, vertit, *ascenderunt*, ut unico verbo omnia perstringat; audierunt enim hæc populi, consularunt, et tandem ascenderunt, sive egressi sunt in prælium contra Hebræos : prophetice hæc omnia dicuntur, ideoquo preterita pro futuris accipienda sunt.

15. Obriguerunt, — spiritu vitali, et viribus ex ver>. ik pavore evanescentibus, similes eflecti sunl stupentibus, cl rigidis apoplecticis : hoc enim significat Hebræum UD3 *namoggu*, id est, dissoluti sunl, liquefacti cxtabucrunt instar ceræ igni admote.

1G. Fiant immobiles. — Hebr., *sileant ut lapis*; v«n. H. Septuaginta, ix «XiW iit w(w, id csl *lapidescant*, fiant ex timore cl stupore immobiles, ut lapides, qui ingressu terræ promissæ nos arcere non possint, quique in præliis nos impelerò, seque defendere non valeant : ita Lyranus. Orat Moses ne hostes Hebræorum moveantur; plus præstilil Dens, quando eos Hebræi ope Dei vicerunt, et ceciderunt pene ad internecionem.

DoyFC per transeat populus tuus, — in terram promissam Chanaan.

v > n. 17. Introduces eos, et plantabis (ul stabilem, firmam cl naturalem instar plantarum et arborum fixis radicibus ibi figant sedem) in monte il hereditatis tuæ, — puta in monte Sion sive Moria, in quo Moses spiritu prophetico praevidebat extruendum esse Deo templum, ideoquo eum vocat hæreditatem Dei. Inde Chaldæus vertit, *locum domus majestatis Dei*; unde el sequitur : «sanctuarium tuum, Domine, n scilicet est, vel erit hoc habitaculum, de quo loquor (I).

Nota : Moses hic montem Sion et Jerusalem, ac consequenter totam Judæam vocat, *primo*, «habitaculum Dei,» quia in eo, puta in populo suo, quasi in Ecclesia sua Deus erat habitaturus. *Se undo*, a montem hæreditatis Dei, » quia templum in Sione aedificandum futurum eral domus et hærcdilas Dei. *Tertio*, «sanctuarium Dei,» quia in eo peragenda erant omnia sacrificia, omnis populi sanctificatio, omnisque sacer Dei cullus.

Rursum, preterita hic ponuntur pro futuris : «quod operatus es, » id est, quod operaberis ; « quod firmaverunt, » id est, quod firmabunt, « manus tuæ : » stetit enim templum a Salomone ædificatum in Sion per mille cl amplius annos : tot enim sunt anni a Salomone ad Titum el Vespasianum, qui templum cum urbe everterunt.

Anagogice, melius hæc conveniunt Sioni et Jerusalem coelesti, in qua csl Domus Dei beala et gloriosa, a Deo fundata et firmata in æternum, de qua dicitur : « Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. »

Vers. 18. 18. DOMINUS REGNABIT IN ÆTERNUM, ET ULTRA. — /« abr |)ccs : xjj esse auj fh)gi potest ultra ælernilulem.

ultra. Despondeo *primo*, æternum sæpe vocatur sæcii- quid? Ium longissimum, cujus finis cl terminus non pervidetur, etiamsi ipsum vere cl proprie æternum non sil; hoc enim significat Hebr. **abIJJ** *olam*, ut dixi cap. iv. Quando ergo Hebræi volunt significare absolutam ælernilatcm, ut omne tollant dubium, æterno addunt *ijn vaed*, id est, *et ultra*, vel, ul Chaldæus vertit, *in sæcula sæculorum/Cl*, ul Septuaginta, *in socculum el adhuc*, cl, ul Pagninus, *in socculum, et usque in perpetuum*, id est, in omnem ælernilatcm. Ha Lyranus, Cajetanus, Lipomanus cl alii. Unde et aliqui sic explicant : Dominus regnabit per totum præsens sæculum, el ultra, scilicet per sæculum futurum post diem judicii, puta per omnem ætemitatem.

Secundo. *Secundo*, si quis per æternum, absolute ader-

ti) liahebræum vertendum videtur, in loco quem *sedi tua parasti, Domine; ia tabernaculo sacro, Domine, quod condiderunt manus tuce*. Musen jam tunc, cum populum ex Ægypto educeret, et in eo esset, ut rcmpublicam conderet, quæ in terris «anctlwiina foret, de sacrario cogitas, quod in terra patria quondam Deo erigendum esset, nemini mirum esse potest. Neque igitur est, cur ob sacrarii hujus mentionem huc loco hymnus hic seriori Mose aetati assignetur.

num intelligere velit, dicat cum Abulensi, *Aulirà* addi per hyperbolen, ex abundantia cordis, el ingenti desiderio desiderantis plano perennem, immensam cl interminam Dei duralionem, regnum, gloriam et laudem; quasi dicat : Opio ul Deus regnet in æternum, cl si dari aut fingi possit ulterior ducatio, per illam ulterius semper, et ulterius sine fine regnet; quia enim homines ælernilatcm concipiunt per modum alicujus finiti (infinitem enim definite concipere nequeunt), quasi æternitas sit duratio aliqua limilata, ideoque a mente nostra comprehensibilis: concipimus enim ælernilatcm quasi duralionem maximam, quæ plurimos annorum milliones complectatur: hinc ul ostendatur ælernilatcm omnem nostram comprehensionem cl conceptum transcenderé, additur *et ultra, q. d.* ait Orígenes : « Putasne in sæculum sæculi Deum regnaturum? Regnabit adhuc, vel ultra; et quodeumque dixeris, illud de regni ejus spatiis semper tibi Propheta dicet : Et adhuc, sive ultra. »

Vide hic quanta, quam longa sit æternitas. Quamdiu regnabit Dens et Sancti? quamdiu ar-w»H > debunt damnati in gehenna? in æternum. Quan-g,lQje* tum est æternum? cogita centum millia annorum, nihil cogitasti respectu æterni : cogitgi decies centena millia annorum, imo sæculorum, nihil adhuc ex ælernitate decerpsisti : cogita mille milliones annorum, æque integra adhuc restat æternitas : cogita mille cubos millionuin annorum, necdum inchoasti æternum : cogita tot milliones cuborum, quot sunt guttæ in mari, necdum ad principium æternitalis pervenisti, æque æterna restat æternitas gaudiorum Sanctis, et tormentorum damnatis. Si Deus diceret damnatis : Impleatur terra arena minutissima, ita ut totus orbis hisce arenæ granulis repleatur a terra usque ad cælum empyreum; et millesimo quoque anno angelus veniat, demalque ex hoc arenæ cumulo unum granulum, cumque post tot millenarios annorum quot sunt granula, exhausserit ea, liberabo vos a gehenna : o quam exultarentl damnati! damnatos so non aestimarent; nunc autem post omnes hos millenarios restant cl alii millenarii in infinitum, in æternum et ultra. Hoc esi pondus grave æternitalis, quod opprimit damnatos. Cogila, o peccator, hoc pondus libi innere, nisi resipiscas. Sanctos vero hoc pondus tpiam recreat et dilatat! regnabunt enim cum Deo, cum Christo, cum B. Virgine, cum angelis, in omni gloria et Letitia, in omnibus deliciis et honoribus, in sæcula sæculorum, in æternum el ultra. O felix ælemilas, o æterna felicitas! qui til quod tam raro, tam modice, tam obiter de te cogitemus? qui fit quod de te non magis laboremus, non magis simus solliciti? stupor hic noster est, hebetudo nostra est. Si enim te penetraremus, diceremus cum S. Paulo: « Momentaneum et leve tribulationis nostre, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, w

Tertio S. Thomas, I *Part.*, *Quast.* X, art. 2, ad 2, respondet Deum dici ultra, vel supra eternitatem esso et regnare, quia habet eternitatem sine principio, et quia habet cam a se, et quia totum esse suum habet simul sino ulla varietate. Audi cum : « Dicitur, inquit, Deus ultra æternum nî^narc> quia licet aliquid aliud semper esset, siculi motum cadi quidam philosophi faciunt æternum, nihilominus tamen Deus ultra regn it, in quantum ejus regnum est totum simul. Similiter auctor lib. *De Causis* dixit Deum esse ante ælernilatcm, intelligenlias esso cum adernitate, animam vero nostram esso post eternitatem, et supra tempus : nam licet poneremus inlcelligen-tias ab æterno, tamen, quia. Deus habet m se omne et totum esse simul, intelligenti® vero ha-bent suum esse limitatum, et participatum a Deo: idcirco vere Deus diceretur esse anteæternitatem, participatam videlicet a creaturis. « Sed hæc res-pensio acutior csl et subidior quam germanior. Nota : Pulchro hoc epiphonemate : a Dominus regnabit (cum inter .-Egyptios aliosque populos, lum maxime inter Ilebræos aliosque fideles, id-que tum in terra, tum maxime in cado) in ælcr-num et ultra, n carmen hoc claudit Moses ; quod enim sequitur : a Ingressus est enim,® elc., lan-ium est repetitio malerbe carminis, quam uti primo versu proposuit, ila eamdcm hoc versu ultimo repetit (1).

20. Sumpsit ergo Maria prophetissa. — Nota ergo, quasi dicat: Quia Maria videbat viros Deo psallentes, hinc ne feminæ ad devotionem fere proniores, viris quidquam de Dei laudibus con-cederent, ipsa eis carmen priccinuil, quod ipsæ succinerent.

Mar ia. — Circa hoc nomen nota *primo*, Mas-soretas corrupisse puncta; legunt enim *Miriam*, cum tam Septuaginta quam S. Hieronymus, Sy-rus et omnes veteres legerint *Mariam*, per *a*, non per t. Secundo, hoc nomen in Hebreo esse dis-syllabum, atque habere litteram *m* in fine, dici-quo *Mariam*; sic enim habent Ilebræa, Chaldæa et Septuaginta. Sed Greci et Latini posteriores hoc nomea ad su® lingua? idiotismum deducen-tes, litteram *m* omiserunt, et ex dissyllabo *Mariam* fecerunt bissyllabum *Mana*, uti cl iu aliis mullis nominibus fecerunt, quæ communis omnium jam terit usus.

Tertio, Angelus Caninius in *Nomin. Hebr. noti Testamenti*, censet *m* initiale in Maria esso servile, non radicule. Radicem enim nominis Maria esso Il *rum*, id est exaltare, ul Maria idem sil, quod exaltata, excelsa. Verum sic littera *rcsch*, qua? est prima radiculis verbi *rum*, in nomine Maria di-velleretur a sua radice, et conjungeretur cum *m* servili : dicunt enim Hebræi *Mariam* dissyllabe :

(I) Ilia cl Rosenmullerus, qui hunc versum jungit duobus sequentibus, ut brevem nolam hymno adjuue-t.un. Subaudiri potcsl illius inilio : Sio igitur cecinit Moses, cum ingressus est, ole

quæ radicalium, ppesertim quiescentium, divisio hiulca csl et insueta Hebræis.

Dico ergo : Nomen *Maria* compositum csl ex •no *mor*, id csl rnyrrha, vel potius ex mio *mora*, id csl, magistra et domina, el Q* *iam*, id est, mari'»; *m* enim initiale hic posse esse radicale (quod sine ratione negat Caninius) palet cx no-minibus, ut Mara, Meh ha, Messias, Moses, Ma-chir, Melchiscdcch, in quibus patet m esse radi-cale : Maria ergo idem est quod myrrha maris, <t q* 4 eo quod, ul tradunt Hebræi, dum nasceretur Maria, caperli amara tyrannis Pharaonis prae-cipientis mergi infantes Hebræorum. Vel potius T*rt*> Muria idem csl, quod magistra vel domina ma-el^ u% ris : hoc enim nomen fuit quasi prognosticum in H mente Dei (licet parentes in ortu Marite nil talc dc q * 4 to-cnn* mini. ca scirent vel cogitarent), *primo*, quod Maria hæc futura esset dux feminarum Hebræarum, cisque præirel tum in transitu maris Rubri, lum in hoc carmino epinicio Dco decantando : unde hoc loco primum ipsa Maria vocatur; nam cap. n, vers, i cl 7, non Maria, sed soror Mosis vocatur, *q. d. Congrua* vacala est soror Mosis Maria, id est do-mina cl magistra, quia talem jam eam experi-mur. *Secundo*, quod Maria hæc virgo typus foret (uti docci S. Ambrosius, *Kxhort. ad virgines*) vir-ginis matris, pula B. Mari® Deipara», quæ ma-gistra et domina csl maris hujus sæculi. *Mora* enim hebraico, et syriace *Mara*, tam dominam, quam magistram significat, maxime apud Syros. Hinc enim descendit illud *Maran alba*, id est, Do-minus noster venit : Syri enim magistrum vocant Dominum. Sic et Hebræi Dominum vocant Kab, Babbî, Rabbonî, quæ communiter magistrum significant.

Hanc esse veram etymologiam nominis Maria, Frvb. ut dominam significet, patet *primo*, cx eo quod Print ita nomen Maria interpretatur Epiphanius, serm. *De laudibus Virginis*; Damascenus, lib. IV *De Fide*, caj). xv; Eueherius, lib. II *Instruet.*; Chrysolo-gus, *serm.* HG, Boda in cap. i *Luca*; *secundo*, s . i . b. quod R. Haccados doctrina et sanctitate celebra-rimus ante Christum Hebr eorum doctor, Messi® matrem (scilicet B. Mariam) dominam nuncu-pandam prædixil; *tertio*, quod liturgiæ S. Jacobi, t rtto. Basihi, Chrysoslomi ad etymon Maria» alluden-tes, eam&tmcviv id est, dominam nostram indigilant; *quarto*, quod Christiani omnes B. Vir-ginem omni lingua, Dominam nostram, *notre* Qtiartou O<3di hoc<11 B Mina \ x iTu? *Dame, nuestra Señora, onse Lieve Vrouve*, quasi proprio nomine compellant. Est enim ipsa ma-ler Christi, qui e-l primogenitus, el dominus omnis creatura) : unde el R. Haccados ipsam pri-mam creatiliarum, el primum hominem appellai. e>tpri a Quare perperam Victorinus Mariam inlerpre-cr* til* latur miseram, imperitissime vero Luthcrus Ma-et pri-riam interpretatur guttulam aquæ. VideCanisium wn* bo-inilio *Marialis*, el Matlhæum Galenum in suis Cu- ' , l' (*thesibus*, fol. 48 et 119.

Pnom> t issa, — quia Deus cum ea collocutus,

Fail ei arcana pandebat, ut patet *Num.* cap. xii, vers. 2.
 rn r *Secundo*, « prophetissa, » id est, doctrix, ma-
 p^i £|s|ra⁹ *tertio*, « prophetissa, » id est, præcentrix.

Loi tri- Vide dicta I *Corinth*, cap. xiv, initio (1).

plater. SoRon Aaron, — et consequenter Mosis; dicitur

tamen soror Aaron, non Mosis, quia Aaron Mose

Fuit erat senior, et proxime post Miriam natus. Hinc
 rtr.-n. Gregorius Nyssenens, lib. *Dc Virg.* cap. vi, Mariam

hanc virginem fuisse docet : nam si fuisset conjugata, a marito, non a fratre agnominaretur, vocarelurque non soror Aaron, sed uxor talis vel talis mariti. *Secundo*, quia nusquam mariti ejus, vel liberorum meminit Scriptura. Idem docet S. Ambrosius, *Exhûrt. ad virg.*, et Apponitis, VI *Comment, in Cantica*. Fuit ergo hæc Maria typus B. Virginis Marias, et sicul hæc cecinit : « Cante-
 mus Domino, » ita B. Virgo cecinit : « Magnificat anima mea Dominum. » Josephus tamen contrarium sentit, dicilque Mariani hanc nuptam fuisse Ilur, cujus fil mentio *Exodi* xxiv, 14. Sed Josephus, uti et Judæi in veteri Testamento, paucis exceptis, virgines et virginitatem non cognoverunt.

Eg RESS.F.QUE SUNT OMNES MULIERES CUM TYMPANIS et choris, — cum piis ad numeros tympani tripudiis; hi enim sunt chori. Chorus enim est mulliludo canentium aut saltantium, deducilurque a id est lætitia, ait Plato lib. II *Dc Legibus*; aut, ut Festus, a corona. Hunc puellarum in decantandis Dei laudibus apud Hebræos fuisse morem psallendi, et choris ducendi, palet ex *Psal.* Lxvii, vers. 26 ; « Prævenient principes conjuncti psallentibus in medio juvenularum (hebr. *virginum*) tympanistriarum. » Sic I *Esdra* cap. ii, vers. 65, inter Hebræos Babylone redeuntes fuerunt cantores et cantatrices ducenti, ad itineris videlicet molestiam levandam, et reducum captivorum animos exhilarandos. Sic Salomon : « Feci, inquit, mihi cantores et cantatrices, » Eccles. cap. ii, vers. 8. Sic Lacedæmonii trichoria utebantur saltatione, instituto Lycurgi. Constabat autem ea saltatio triplici choro, senum, puerorum, juvenum. Senum *prima* erat cantio : a Nos fuimus olim strenui juvenuli; » *secunda*, puerorum : « Præstantiores nos futuri olim sumus; » *tertia*, juvenum : a At nos sumus, vel experire si velis. » Testis est Plutarchus, comment. *De Laude sui ipsius*.

Porro contra lascivas saltationes et choreas vide S. Basilium, serm. *Dc ebrietate et luxu*; Chrysostomum, hoin. 49 in *Matth.*; Ambrosium, lib. II *De Virgin.*, Augustinum in *Psal.* xxxn. Apte dixit quidam : « Choreia est ciYenlus cujus centrum est diabolus, et circuinferentia omnes angeli ejus. » Hinc Concilium Laodicænum sub annum Domini 361, cap. LV, ita sancit : « Non oportet Christianos ad nuptias euntes vel balare, vel saltare; sed caste comare, vel prandere, sicut competit Christianis. »

(1) Conf. *Jud.* iv, 4; I *Chron.* xxv, 1, S. 8.

Nota hic quomodo et cur egressa sil Mark ejusque sociæ, scilicet non ad leves choreas, non ad popinas, sed ad modestos piosque choros ac laudes Dei. Audiant virgines aureum dogma S. Chry.'Ostonii, serm. *Quod regulares femina: tini cohabitent*, in fino tomi V : « Cum in publicum, Vm (inquit, se virgo recipit, oportet ut et omnis philosophiæ specimen pno se ferat, et oinnce in slii-J?,3' ; porem convertat. Sicut Angelus, si nunc e cælo w»n descenderet, et sicut Cherubim aliquis, si in terris appareret, omnes homines in stuporem converteret : sic virginem, omnes qui vident, adducere in admirationem et stuporem suæ sanctimonia! oportet. » Si taliter egredi et progredi debet virgo, qua modestia, qua inorum gravitate, qua pudicitia, instar angeli de cælo delapsi, incederè debet Ecclesiasticus, ac præsertim Religiosus!

Cum tympanis (2). — Calvinus hic tympana, CMT-i organa aliaquo musica instrumenta inter legales veteris Testamenti cæremonias adnumerat, quæ ” proinde Christus aboleverit quasi simplicitati m» i, Evangelical repugnantia. Verum hæc tympana et chori Maria) et llebræorum fuerunt ante legem f cæremonialem a Deo datam ; et si tunc iis uti t-r. licuit, cur non et modo liceat?

Secundo, si cantus instrumenta perlinent ad le- x .j.jj. gem cæremonialem, ergo pari jure et cantus ipse ac psalmodia, qua adeo gloriantur Calviniste, ad camdcin pertinebit.

Tertio, cslo daremus hæc cæremonialia fuisse, T>u potuit Ecclesia eadem cæremoniam suis etiam usibus servientem sibi adsciscere, uti sibi adseivit ornamenta pontificum et sacerdotum, usum luminum, templa, oblationes, et alia quæ erant cæremonialia in lege veteri, idque ad decorem et majestatem sacrorum legis novæ. Sic quædam judicialia legis veteris revocavit, et in lege nova sanxit : templa enim nostra, quibus tremenda illa mysteria peraguntur, potius quam vetera illa umbratica, omni decore, omni jubilo et concentu dignissima sunt, nisi Calvinus rusticus in templo videri velit, et domi aulicus, malilque musica ad suam libidinem, quam ad Dei laudem uti.

Tropologice, tympanum quod fit ex corio, significal carnis mortificationem, sine qua nulla anima potest se probam Deo exhibere cantalricem; hinc dicitur : « Laudate Deum in tympano e,»*- et choro; » tympanizant cniin Deo, qui carnem "l

(2) Hoc instrumentum musicum sæpo in Vet. Test. occurrit, et fere semper ut instrumentum a feminis tractatum. Eliam nurn hoc unicum in Oriente est instrumentum, quod a feminis tractari solet. Golius in *Ixxlco Arabico* illud ita describit : « Est, inquit, tetia, sho circulus unam modo subtensam habens in medio membranam, et hinc illinc in laterum incisuris crepitacula ærea, quæ in axiculo inter se collisa tinnitu suo suaviter temperant complosa* membrana! boatum. » — *El Choris*. Hebraa vox, a rad. Sili, « orbem ire, saltantium et tripudiantium choreas videtur significare.

castigant et pulsan̄t cum S. Paulo. Ita Orígenes, Ruperlus, cl S. Ambrosius *Ad Virgines*.

Tm »i. 21. Quibus pr̄fxini.bat dicens: Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est.—Hebraice est ꝓm nS *vattahan lahein*, id csl, et respondebat illis, scilicet Mosi aliisque viris (/a/iem enim csl masculino cho- linum) præcinentibus. Ha Valablus et Hebræi.

u t Mb. De *Agricultura*, putat hic factos /nnim. esse duos choros, unum mulierum, alterum virorum, ex adverso stantes, et alternis carminibus sibi invicem respondentes; et Oleaster putat viros, Mose preeeinate, singulos cantici versus cecinisse; deinde Mariam cum feminis ad singulos versus respondisse succinendo et iterando intercalare hoc carmen: a Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem ejus dejecit in mare. » Illud enim solum hic Mariæ et mulieribus tribuitur; hoc enim fiebat in aliis subinde canticis, ut *Psalm*, cxxxv, chorus canebat: «Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia ejus,» et deinceps prosequeretur alios versus: cætus vero ad singulos versus succinebat et repetebat: «Quoniam in æternum misericordia ejus.» Ha et Genebrardus in *Psalm*, lxxvii.

Hæc sententia valde probabilis est: illi enim favet masculinum anb *lahein*, et verbum ꝓn *taan*, quod proprie significat respondere, responsorie sive alternatila canere, q. d. Viris præcinentibus respondebant et succinebant feminæ, Maria quasi duce præcunle, et inchoante idem carmen, quod Moses et Hebræi præcinerant: si enim seorsim a viris chorum fecissent, et cecinissent feminæ, non repetiissent carmen virorum, sed aliud occurrens cecinissent.

Alii tamen putant Mariam cum feminis seorsim a viris (hoc enim innuere videtur to *egressæ sunt*) et post viros cecinisse illud idem carmen totum a capite ad calcem, quod viri cecinerant: ita ut Maria prima illud didicerit, vel a Mose, vel a Spiritu Sancto (erat enim prophetissa), iliaque præcincnle cælcræ succinuerint, uti in choro fieri solet. Ilæo sententia etiam est probabilis.

v u i i » 22. Tulit autem Moyses Israel de mari Rubro » — «Tulit,» hebraico yo> *tassa*, id est proficisci fecit, movit, duxit; «Israel,» id csl populum Israel, filios Israel, puta Jacobi posteros. Nosler Interpres verbo *tulit*, providam Mosis erga Hebræos curam, quasi matris filios suos sinu fovendis, indicat; do qua vide Ainn. xi, 12.

23. Et egressi sunt in desertum Sur, — in quo angelus invenit Agar ancillam Abrahæ errantem, inter Cades et Barad, Gen. xvi, 7. Ha S. Hieronymus. Atque hinc forte, scilicet ab Agar, desertum hoc *Agra* vocatur a Chaldæo hic; desertum hoc Sur alio quoquo nomino vocatur Elliam, *Num*. XXXIII, 7, de quo dixi cap. ꝓmeced., vers. 29.

Et w nerunt in Mara. — Est hæc quinta Hebræoruin mansio in deserto, quæ dicta ed *Mara*, ab amaritudine aquarum, quæ erant ma-

hTt), id est amaræ. Hine palet hunc locum per anticipationem vocari *Mara*: non enim vocabatur Mara, cum eo primum venerunt Hebræi; sed a Mose, postquam aquas ejus amaras gustavit, dictus est *liara*, ul hic dicitur.

25. Qui (Dominus) ostendit ei lignum, quod cum MISISSET IN AQUAS, IX DULCEDINEM VERST SUNT. — Hebraice est, *docuit cum lignum*; hinc apparet hoc certum ligni genus fuisse, arcana et mirifica vi dulcorandi præditum, præsertim si copiose aquis inspergeretur, illudque cas actu dulcorasse. tum salsuginem ex aquis exsugendo, tum eis dulcedinem sibi innatam suggerendo: sic enim glycerizam hordeolo, vel aquæ, ad potum dulcorandum adhibent medici; sed hujus ligni longe celerior et ciliacior fuit vis, quam sit glycerizæ. Ha Cajetanus.

Hinc sequitur vim hanc dulcorandi in ligno vult hoc naturalem fuisse, qualis est in mele et caninis sacchari; sed longe major et efficacior fuit in ligno hoc: si enim una gutta olei vitrioli, vel sulphuris integrum vitrum aquæ acore et sapore suo inficit, quidni idem facere potuerit in dulcorandis aquis hoc lignum efficacissima virtutis, nobis licet incognitum, Deo tamen notissimum? Si lignum vitæ innata sua vi poterat homini prorogare vitam in æternum, quidni lignum aliquod dare possit Deus, quod innata sua vi ingentem aquæ copiam dulcorare possit? Idque sal clare significat Ecclesiasticus, cap. xxxvii, vers. I: a Allissimus, inquit, creavit de terra medicinam, et vir prudens non abhorrebit illam; nonne a ligno indulcata est aqua amara?» scilicet hoc loco *Exodi*, quo sine dubio alludit Ecclesiasticus: loquitur autem ipse de naturali proprietate et virtute, quam habent herbæ, ligna et pharmaca ad medicandum hominibus. Ha Lyranus, Cajetanus et ahi.

Licet H. Salomon, et ex eo Abulensis secus sentiant: Hoc lignum, inquiunt, est adelpha vulgo nominata, quæ ex se amara est et mortifera; voluit ergo eam Deus* adhibere ad dulcorandum aquas, ut eo majus esset miraculum, quo amariludo ejus dulcori magis est contraria, utquo expressior esset typus crucis et passionis Christi amarissimo?, de qua mox dicam.

Sic Abbis Besarion ambulans juxta mare, cum discipulus ejus Dulas sitiret, orans salsam maris aquam in dulcem convertit, qua sitim discipulus restinxit, ul habetur in VI/ts *Patrum*, cap. in, num. 215. Simili miraeulo Elisæus aquas steriles sanavit per sal, quod siccare et consequenter sterilia facere solet, IV Regum u, 20. Verum prius quod dixi, verius est.

Allegorico, hoc lignum significat lignum crucis Christi: illius enim virtute, memoria et meditatione Sanctis omnis labor et dolor dulcescit. Ha Orígenes, Theodorus, Nyssenus, Ruperlus, Ambrosius, lib. *De iis qui myster. initiantur*, cap. in, Cyrillus (vel potius Clivovæus: hic enim ocio

u medios libros Cyrilli, qui interciderunt, ex suo ingenio reparavit, ut opus Cyrilli mutilum compieret! perficeret) in *Joan.*, lib. VIII, xvn, ubi varias MneUeerneis figuras conglobate enumerat; et Cyprianus, lib. *De Zelo et livore*, in fine, ubi docet. quomodo cruce Christi ira et amarulentia sit leniendae et dulcoranda : « Venena, inquit, follis evome, discordiarum vinis exclude : purgetur mens, quam serpentinus livor infecerat; amaritudo omnis quæ intus insederat, Christi dulcedine leniatur. Si de sacramento crucis et cibum sumis et potum, lignum quod apud Mara profecit in imagine ad saporis dulcedinem, tibi in veritate proficiet ad mulcendi pectoris lenitatem. Ama cos quos antea oderas, dilige illos, quibus injustis obrectationibus invadebas. »

Audi et Cassiodorum in *Psalms*, iv : a Crux ; inquit, est humilium tuitio invicta. superborum dejectio, victoria Christi, perditio diaboli, infernorum destructio, coelestium confirmatio, mors infidelium, vita justorum : de qua S. Chrysostomus : Crux est Christianorum spes, crux Romanorum victoria, mortuorum resurrectio, cæcorum dux, conversorum via, claudorum baculus, pauperum consolatio, arbor resurrectionis, lignum vilæ æternæ. n

Et Damascenus, lib. IV *De Fide*, cap. xn : « Crux Christi clavis est paradisi : hæc infirmorum baculus, pastorum virga, sc. convertentium inanuductio, proficientium perfectio, salus animæ et corporis, omnium malorum aversio, bonorum omnium dalrix. »

Et Rabanus, *De Laude Crucis* : « Tu sancta, ait, crux, peccatorum es remissio, pietatis exhibitio, meritorum augmentum, infirmorum remedium, lassorum refugium, sanorum incolumitas, desperatorum securitas, infortunatorum felicitas. »

Merito ergo S. Bernardus : « Circumire, inquit, possum, Domine, cælum et terrain, mare ctaridam, et nusquam te inveniam, nisi in cruce : ibi dormis, ibi pascis, ibi cuijas in meridie. Crux enirn tua tides est, cujus latitudo charilas, longitudo longanimitas, altitudo spes, profunditas timor. In hac cruce te invenit, quicumque invenit : in hac cruce suspenditur anima, et dulcia poma de ligno decerpit. »

Ibi constituit ei præcepta atque iudicia. — Deus dedit Israeli in Mara aliquas leges cæremoniales et iudiciales : quænam he fuerint, Scriptura non exprimit; quod enim Rabbi Salomon dicit h-ec præcepta fuisse duo : primum, de sabbato servando; *secundum*, de vitula rufa comburenda, ul ex ejus cinere fieret aqua lustralis, qua expiarentur immundi, de qua *Num.* xix : hoc, inquam, figmentum plane fabulosum et erroneum est, Uti recte ostendit Abulensis (1).

(1) lire verbi a multis intelliguntur Unium de ea adharutioiv' ad obedientiam Deo proflandam, quæ sequitur. Tentati/ eum, scii, per sitim.

Et ini tentavo' eum. — Populum scilicet braci tentavit Deus, leges jam dictas ferendo et sanciendo, quibus obedientiam populi tentare et experiri statueret, patet ex sequentibus.

26. Cunctum languorem, — ex ulceribus, siti, ve&k peste aliisque plagis Ægyptiacis manantem.

Ego fnim sum Dominus Deus sanator tuus. — Hebraice qXD'l 'JN *ani rophcccha*, id est, ego sum medicus tuus. Disce hic in morbis ad Deum, quasi archiatrum recurrendum, ipsoque maxime nillendum esse. Rursum Deum sæpe languores et morbos ob peccata immittere, uti hic dicitur: quæ si cessent, cessabunt sæpe et morbi.

27. Venerunt autem in Elim, ubi erant duodecim fontes aquarum, et septuaginta palma, — (/ d. Venerunt in Elirn, ubi erat tum mira amenitas arborum et fontium, tum copiosus polus el cibus : palmæ enim suos dactylos ad cibum præbent. Est hæc sexta mansio in Elim.

Tropologice S. Hieronymus *ad Fabiolam* : « Pulcher, inquit, est hic ordo virtutum : post miris Rubri victoriam sequitur tenlatio, post laniationem refectio : de Mara, id est amaritudine, venimus in Elim, id est ad arietes et robustos principes gregis Christiani, ubi duodecim fontes doctrinæ Apostolico?, et septuaginta palmæ victricis fidei, septuaginta discipulorum Domini nos recreant. Sic et Tertullianus, lib. IV *Contra Marcionem*, cap. xxiv, per duodecim fontes duodecim Apostolos, per septuaginta palmas septuaginta u discipulos Christi intelligit.

Palma non cedit oneri, non flectitur pondere, sed adversus pondus sursum nititur : hinc symbololum est viri foriis, qui non cedit oneribus, irisionibus, detractionibus; non flectitur in inferiora, sed ad superiora enititur atque exurgit, suaque patientia vincit omnia.

Rursum, nota hic vitam fidelium esse assiduam profectionem, cosque ire debere de virtute in virtutem, ut ad terram promissam in cælis perveniant, donec videant Deum deorum in Sion. Vidit Jacob scalam c terra in cælum porrectam : hac nobis ascendendum est itinere longo et molesto; festinemus ergo : grandis enim nobis restat via ad perfectionem, ad bealitudinem. Ad hoc egregia praxi usus est S. Carolus Borromæus nuper Cardinalis. Cum enim delicate esset enutritus, contenderetque ad insignem sanctimoniam, cepit se in parvis mortificare et vincere, faciles penitentias suscipere, singularum virtutum faciles actus obire. Deinde quotidie ulterius ad graviores et difficiliore progrediebatur; habebatque hoc fixum animo non cessare, non sistere, sed quotidie progredi, donec summum virtutis culmen attingeret, v. g. una septimana abstinebat vino, alia carne, tertia pisce, quarta ovis, etc., itaque eo tandem pervenit, ul ultimis vilæ annis quotidie solo pane et aqua viveret, exceptis festis, quibus aliquid obsonii addebat, non tamen carnem, nec piscem, nec ova, nec vinum : his enim semper

abstinebat. In Quadragesima etiam pano abstinebat, tantumque ficibus et fabis vivebat. In hebdomade sancta non nisi lupinis (genus est pisorum amarorum) victitabat. Lectus ejus erat saccus stramineus, aut sedes; aiebat enim episcopum super gregem vigilare debere, ac proinde parco et sedentem dormire, uti faciunt strenui duces in bello. Cilicio duro utebatur, quod etiamnum servant Mediolanenses; rudi disciplina corpus castigabat; labores continuos et maximos jugiter capescebat. Dicebat enim animi generosi et invicti esso, semper majora aggredi, et

in vita spirituali magnis passibus progredi. Sicut enim mercatores intenti lucro, illi quotidie aliquid adjiciunt; et sicut hortulani quotidie hortum excolunt, pictores quotidie imaginem quam pingunt, expoliunt et perfleunt: ita multo magis quotidie virtuti aliquid adjicere debet, qui ejus est studiosus. Ita fecit ipse, donec eo perveniret, ut vix ulterius quid superasse!, quo progredere- tur, nisi ut diceret cum S. Paulo: «Cupio dissolvi, et esse cum Christo:» unde et paulo post hac vita defunctus est. Ita narraui auctor Vite ejus, lib. VIII, cap. xxv.

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deficiente pasta, fomentes Hebræi murmurant. Deus eis mittit coturnices, et vers. U, ningit sive grandinat manna, eoque eos quotidie alit per 40 annos.

1. Profectique sunt de Elim, et venit omnis multitudo filiorum Israel in desertum Sin, quod est inter Elim et Sinai, quinto decimo die mensis secundi, postquam egressi sunt de terra Ægypti. 2. Et murmuravit omnis congregatio (filiorum Israel contra Moysen et Aaron in solitudine. 3. Dixeruntque filii Israel ad eos: Utinam mortui essemus per manum Domini in terra Ægypti, quando sedebamus super ollas carniū, et comedebamus panem in saturitate! cur eduxistis nos in desertum istud, ut occideretis omnem multitudinem fame? 4. Dixit autem Dominus ad Moysen: Ecce, ego pluam vobis panes de coelo: egrediatur populus, et colligat quæ sufficiunt per singulos dies, ut teneam eum utrum ambulet in lege mea, an non. 5. Die autem sexto parent quod inferant; et sil duplum quam colligere solebant per singulos dies. 6. Dixeruntque Moyses et Aaron ad omnes filios Israel: Vespere scietis quod Dominus eduxerit vos de terra Ægypti; 7. et mane videbitis gloriam Domini: audivit enim murmur vestrum contra Dominum: nos vero quid sumus, quia mussilastis contra nos? 8. Et ait Moyses: Dabit vobis Dominus vespere carnes edere, et mane panes in saturitate; eo quod audierit murmurationes vestras, quibus murmurati estis contra eum: nos enim quid sumus? nec contra nos est murmur vestrum, sed contra Dominum. 9. Dixit quoque Moyses ad Aaron: Dic universa' congregationi filiorum Israel: Accedite coram Domino: audivit enim murmur vestrum. 10. Cumque loqueretur Aaron ad omnem cælum filiorum Israel, respexerunt ad solitudinem; et ecce gloria Domini apparuit in nube. 11. Locutus est autem Dominus ad Moysen, dicens: 12. Audivi murmurationes filiorum Israel, loquere ad eos: Vespere comedetis carnes, et mane saturabimini panibus; scielisqua quod ego sum Dominus Deus vester. 13. Factum, est ergo vespere, et ascendens coturnix cooperuit castra: mane quoque ros jacuit per circuitum castrorum. 14. Cumque operuisset superficiem terræ, apparuit in solitudine minutum, et quasi pilosum, in similitudinem pruinae super terram. 15. Quod cum vidissent filii Israel, dixerunt ad invicem: Manbu? quod significat: Quid est hoc? ignorabant enim quid esset. Quibus ait Moyses: Iste est panis, quem Dominus dedit vobis ad vescendum. 16. Hic est sermo, quem præcepit Dominus. Colligat unusquisque ex eo quantum sufficit ad vescendum: gomor per singula capita, juxta numerum animarumstrararum, quæ habitant in tabernaculo, sic tollitis. 17. Feceruntque ita filii Israel; et collegerunt, alius plus, alius minus. 18. Et mensi

sunt ad mensuram gomor : nec qui plus collegerat, habuit amplius : nec qui minus paraverat, reperii minus; sed singuli juxta id quod edere poterant, congregaverunt. 19. Dixitque Moyses ad eos : Nullus relinquat ex eo in mane. 20. Qui non audierunt eum, sed dimiserunt quidam ex eis usque mane, et scatere coepit vermibus, atque computruit, et iratus est contra eos Moyses. 21. Colligebant autem mane singuli, quantum sullicerc poterat ad vescendum : cumque incaluisset sol, liquefiebat. 22. In die autem sexta collegerunt cibos duplices, id est, duo gomor per singulos homines : venerunt autem omnes principes multitudinis, et narraverunt Moysi. 23. Qui ait eis: Hoc est quod locutus est Dominus : Requies sabbati sanctificat» est Domino cras, quodeumque operandum est, facite, et quæ coquenda sunt coquite ; quidquid autem reliquum fuerit, reponite usque in mane. 24. Feceruntque ita ut præceperat Moyses, et non computruit, neque vermis inventus est in eo. 25. Dixitque Moyses : Comedite illud hodie, quia sabbatum est Domini, non invenietur hodie in agro. 26. Sex diebus colligite; in die autem septimo sabbatum est Domini, idcirco non invenietur. 27. Venilque septima dies, et egressi de populo ut colligerent, non invenerunt. 28. Dixit autem Dominus ad Moysen : Usquequo non vultis custodire mandata mea, et legem meam ? 29. Videte quod Dominus dederit vobis sabbatum, et propter hoc die sexta tribuit vobis cibos duplices : maneat unusquisque apud semelipsum, nullus egrediatur de loco suo die septimo. 30. Et sabbalizavit populus die septimo. 31. Appellavitque domus Israel nomen ejus Man : quod erat quasi semen coriandri album, gustusque ejus quasi similæ cum mele. 32. Dixit autem Moyses : Iste est sermo quem præcepit Dominus: Imple gomor ex eo, et custodiatur in futuras retro generationes, ut noverint panem, quo alui vos in solitudine, quando educti estis de terra Ægypti. 33. Dixitque Moyses ad Aaron : Sume vas unum, et mitte ibi Man, quantum potest capere gomor; et reponere coram Domino, ad servandum in generationes vestras, 34. sicut præcepit Dominus Moysi. Posuitque illud Aaron in tabernaculo reservandum. 35. Filii autem Israel comederunt Man quadraginta annis, donec venirent in terram habitabilem : hoc cibo aliti sunt usquequo tangerent fines terræ Chanaan. 36. Gomor autem decima pars est ephi.

Vers i. 1. Vexit omnis multitudo filiorum Israel ex desertum Sin. — Est hęc octava mansio Hebræorum in deserto; nam septima, quæ fuit ad mare Rubrum, reflexo ad illud itinere, ut patet *Numer.* xxxm, 10, hic omittitur, quia nihil peculiare in ea contigit.

Hoc desertum Sin est inter mare Rubrum et montem Sinai, estque diversum a deserto Sin (quod et Cades dicitur), de quo *Num.* xx, 1, et cap. XXXIV, vers. 3, ubi mortua est Maria, et petra percussa a Mose dedil aquas : nam nostrum Sin hic per *samcch*, illud vero in Numeris per *tsade* scribitur; in illo fuit trigesima tertia mansio, in hoc vero octava.

Sin hebraico odium sonat, et symbolice significat, quod cum Deum vocantem in desertum sequimur, e mundo exeuntes, grande odium in nos concitemus inimici, puta diaboli et munda-
norum hominum. HaS. Hieronymus ad *Fabiolam*.

Quinto decimo die mensis, — puta trigesimo die post egressu ex Ægypto; egressi enim sunt decimo quinto die mensis primi : decimo vero quinto die mensis secundi (qui liar dicitur, et respondet nostro partim aprili, partim maii) in Sin venerunt. Pro quo nota, Hebræos habuisse men-

ses lunares; lunaris autem mensis habet dies 29 cum dimidio : unde Hebræi primo mensi dabant 29 dies; secundo vero mensi dabant dies 30, quia duo dimidii dies, qui utroque hoc mense excreverant, faciebant unum diem, puta tricesimum. Jam si primus mensis habebat 29 dies; ergo a 13 die ad 29 et ultimum sunt 15 dies : his adde dies 14 mensis secundi, præcise pervenies ad diem tricesimum, quo Hebræi pervenerunt in Sin : et postmodum, puta tricesimo primo die, coepit plueri manna, ut patet vers. 8 et 12. ita Tornicellus et Josephus, ut patebit vers. 2.

2. Et MURMURAVIT OMNIS CONGREGATIO FILIORUM V^{er}. Israel, — cum jam farina subacta, sive pasta, quam ex Ægypto tulerant, deficeret; illa enim duravit ad triginta dies, ait Josephus.

3. Utinam mortui essemus per manum Domini, — Ven^{er} scilicet morte a Domino irrogata, sive naturaliter, sive violente.

Quando sederamus super ollas carniū. — Alii vertunt, *juxta ollas carniū* ; melius noster Interpres vertit, *super ollas*. Notat hic Scriptura voracem ingluviem crasso: plebis, quod, ut pecora s herbis, ita hi ollis incumberent. Intuere hic exemplum et schema apostatantium : *primo* enim ten-

talione pulsanto, grati® etiam per miraculum accepti obliviscuntur, uti hic omnium plagarum et prodigiorum / Egypti obliviscuntur Hebræi; secundo, pœnilet cos sc Deum vocantem ex / Egypti, id est mundi, illecebris secutos esse; *tertio*, de liberali Dei potestate desperant, ac demum, si possint, ollas suas repetunt.

Cur eduxisti nos in desertum istud, ut occideretis fame? — Cur educendos nos in has angustias deserti coniecistis, ut ibi moriamur fame? non enim aliter poterat eos Moses Lime occidere. Hinc palet, verba activa Hebræorum, quale est occidere, non semper actionem physicam significare.

Eitaipli Vide hic silentium el patientiam jugem Mosis : J^Tfhaec virtus Sanctos omnes exercuit et perfecit la»tm *primo*, Christum, qui in cruce pro suis crucifixoribus oravii : « Pater, inquit, ignosce illis, quia Lrl? ncsc*unl Hlll?! faciunt; » *secundo*, Job, qui a desinone et Chaldæis ac uxore, extrema passus dixit : a Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar illuc; Dominus dedit, Dominus abstulit : sit nomen Domini benedictum;» *tertio*, David, qui persecutionem Saulis, Semel el Absalonis «equissime tulit; *quarto*, S. Stephanum, qui pro se lapidantibus oravit, dicens : « Domine, ne statuas illis hoc peccatum; » *quinto*, S. Paulum, qui ait : « Maledicimur, cl benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus; blasphemamur, et obsecramus. »

Audi et Martyres. Busiris Ancyrae sub Juliano Apostata in equuleo suspensus, manibus ad caput sublatis sua nudavit latera, et ad Præsidentem dixit : «Non opus est, ut lictores me in equuleum tollendo laborent; ego enim absque ipsorum opera, quo voles modo latera mea tortoribus præbere paratus sum.» Dixit et fecit; nam cum latera ejus unguibus lacerarentur, manibus in cœlum sublatis Deo gratias egit : testis est Sozomenes, lib. V, cap. x.

Genserici Christianos ligatis pedibus post terga quadrigarum currentium, per saxa et spinas raptari jussit, qui vale sibi invicem dicentes, aiebant : « Vale, frater, ora pro me, implevit Dominus desiderium nostrum; taliter pervenitur ad regnum cœlorum. » Ha Victor, lib. j ^Vandal.

Audi et Confessores. Dæmon Jacobi cremilo magnanimitatem non ferens, minatus est se cum virga percussurum. Tum Jacobus : «Si libi, inquit, permissum est a Deo, percutere, cl plagam libenter accipiam, ut qui ab illo feriar. Si autem non sil libi permissum, non percuties, licet milies insanias.» Testis est Theodorclius in Kttis SS. *Patrum*, vita 21.

Irene a Niccphoro servo suo imperio dejecta inquit : a Ego Deo acceptum fero quod me orphanam et indignam ad imperium evexit; quod vero jam me dejici permittit, meis peccatis ascribo; in cunctis autem bonis et malis sit nomen Domini benedictum.» Ita Paulus Diaconus, libro XXIII.

Alfonso, Aragonum rex, a quodam qui in via præcedebat, ramo arboris demisso, graviter in oculo læsus, dixit : «Nihil profecto doleo, nisi percussoris dolorem ac metum.» Ita Panormitanus, lib. IV *Vitæ* ejus.

Tertullianus, lib. *De Patientia*, cap. ix et x, sic ait : « Si patientiæ incubabo, non dolebo; si non dolebo, ulcisci non desiderabo. » Et cap. xv : « Sequester patientiæ est Deus. Si injuriam deposueris penes eum, ultor est; si damnum, restitutor est; si dolorem, medicus est; si mortem, resuscitator csl. »

4. Pu. AM VOBIS PANES DE COELO. — « Panes, » id est manna : ex eo enim contuso tortulas panis faciebant, ul palet *Num.* xi, 8. Pro carne vero el ollis, ad quas anhelabant Hebræi, dedit eis Deus coturnices, vers. 8 et 13.

Ut TBNTFM EIM, LTRUM AMBULET IN LEGE MEA. — Humano more loquitur Deus : ipse enim homines leniat eos probando, et arcana eorum, ipsamque veritatem palam eliciendo. Verum non murbo-co fine, quo homines : hi enim tentant ad hoc, ut sciant quod ignorant; Deus vero cardiognostes omnium conscius, imo præscius tentât, non ut ipse, sed ul alii vel se, vel alios noscant. Tentavi! ergo hic Deus obedientiam et temperantiam Hebræorum, solum manna eis dando; lentavit et spem eorum, dum eis diurnum in singulos dies alimentum admensus est, præcepitque ne manna in sequentem diem recondere (ad hanc enim legem, quæ immediate præcessit, maxime in hac tentatione respexit Deus), idque ut continuo el jugiter a Dei providentia pendere discerent, de accumulanda annona non solliciti : quo modo et nos Christiani panem quotidianum in dies a Deo petere jubemur.

5. Die autem sexto parent quod inferant, — Ve».5. puta die veneris : die enim septimo, puta sabbato, jussit eos Deus quiescere; unde in sabbato non pluit manna. Hinc colligit Orígenes, S. Ambrosius, in I *Corinth*, x; S. Augustinus, serm. 25 *De Tempore*, cl Synodus Cæsariensis, quam refert Beda, epist. *De Celcbr. Paschæ*, diem quo primo pluit manna, fuisse dominicum : ab hoc enim dies sexta csl parasceve, sive dies veneris; sex ergo inlegris diebus continuo pluebat manna, scilicet incipiendo a die dominico usque ad feriam sextam inclusive. Quo mystice et tacite significatum csl, diem dominicum a Christo et Christianis præferendum esso sabbato, ac die dominico panem cœlestem in Eucharistia, Deique gratiam ad fideles descensuram.

Nola -ri parent quod inferant, q. d. Dio venerit condant pariem mannæ in tabernaculis suis, qua vescantur sequenti die sabbati : sabbato enim a labore colligendi, molendi et coquendi manna cessandum est. Unde et feria sexta dicta est pascevo a præparatione ciborum qu® illo die fiebat pro sabbato.

Tropologice, sex diebus vit® nostr® cibaria

comparanda sunt in septimum diem æternitatis, ut iisdem in «Eterna quiete cadesti vivamus. Ita Orígenes, Rupertus et Cyrillus, lib. IV in *Joannem*, cap. I i.

6. Vespers scietis, quod Dominus eduxerit vos DE TERRA .EGYPT!, ET JUNE VIDERITIS GLORIA» DOMINI, — quia vespere Deus dabit vobis coturnices, et mane manna, uti patet vers. 12 et 13, per quod agnoscetis gloriam Dei, id est, gloriosam potentiam et providentiam.

7. Audivit enim murmur vestrum contra Dominum, — contra se : honoris causa repetit .Moses nomen Domini, ponitque absolutum pro reciproco.

Nota hic quam grave peccatum sit murmur pont p e- pUj; con[ra magistratus; est enim contra Deum, quin" Qlll cos constituit : hinc Deus alia peccata Rebneorum in deserto fere dissimulavit : murmur autem pene semper illico punivit. Vide S. Gregorium, lib. XII Ilejist. epist. 31.

9. Accedite coram Domino, — accedite ad columnam nubis, qua se Dei præsentia vobis exhibet; necdum enim fabricatum erat tabernaculum (cui columna hæc postea incubuit), quod accessuri ad Dominum postea adire consueverunt.

Nota : Tribus locis Mosi, et subinde Hebræis alitus est Deus loqui : *Primo*, in tabernaculo intra Sancta sanctorum, postquam illa fabricata sunt, idque Mosi, vel Aaroni soli, ut patet *Exodi* cap. xiv, vers. 22.

Secundo, apud ostium tabernaculi juxta altare holocaustorum, ut patet *Exodi* xxix, 42.

Tertio, in columna nubis, ubicumque illa foret, ut patet *Psal.* xcviu, 7; *Exodi* xxxm, 9. Ita Abulensis in *Levit*, i, 1.

10. Respexerunt ad solitudinem, — extra castra.

Et ecce gloria Domini apparuit in nube.—Gloria hæc Domini erat splendor et augustum radiansque jubar, quo se quasi spectandam perangelum exhibebat majestas divina; splendor hic erat in nube, id est, in columna nubis, quæ in medio castrorum quiescebat; sed justa ex causa subinde motitabat se angelo impellente, uti fecit cap. xiv, 19, cum se inter castra Hebræorum et /Egypliorum interposuit. Ita et hic angelus in columna, quasi indignans manere cum populo ita murmurante, fugit extra castra ad solitudinem, coque ad se evocavit et abduxit Mosen, ibique cum eo collocutus est, dicens : « Audivi murmurationes filiorum Israel, » etc. Fecit hoc Deus, vel potius angelus vice Dei, ut populum murmurantem terrore et fulgore sui numinis compesceret; utque eum induceret ad Mosi credendum et parendum, nipote quem cum Dei majestate colloquentem, ab eaque edoceri et instrui cernebant, lia Lyranus, Abulensis et alii.

11. Locutus est autem Dominus ad Mosen — solum; nam Aarone populum alloquente, solus Moses Dominum oraturus (ab eo tacite evocatus)

ad suum secretum extra castra, scilicet ad columnam nubis, se receperat.

12. Vespere comedetis carnes (coturnices), et mane saturabimini panibus, — manna. Allegorico significabatur hic vespera, id est, obscuritas legis carnes animalium immolans, transitura mane in panem coelestem, id est Christum, qui lux et manna est mundi. Ha Cyrillus, lib. III in *Joannem*, cap. xxxiv, et Rupertus.

Secundo, ut Orígenes et S. Augustinus, *Quwt. I.X*, significabatur, quod ad vesperam mundi Verbum caro fieret, moreretur et sepeliretur ex infirmitate; mane vero resurgeret ex virtute, suisque appareret discipulis cum eis vascens, cosque pascens.

13. Factum est ergo vespere, et ascendens coturnix operuit castra. — « Ascendens, » id est, veniens et advolans; a coturnix, id est, coturnicum turba, idque flanto vento, ut dicitur *Psal. Lxxvii*, vers. 20 et 27, qui eas dejiciebat, ut caderent in medio castrorum, ut patet vers. 28 *Psal.* Lxxvii. Hæc coturnicum missio non duravit, uti manna, per 40 annos (ut dicitur vers. 35); sed tantum hoc uno vespere contigit, quo tamen in plurcs dies coturnices colligere et asservare poterant Hebræi. Post hanc ergo vesperam sequentibus diebus, nullæ coturnices ad castra Hebræorum advolarunt.

Nota : Bis dedit Deus coturnices Hebræis, *primo* hic; *secundo*. *Num.* xxi, 31, ad sepulcra concupiscenti.

Mane quoque bos jacuit per circuitum castrorum. — Hebraice est, *mane fuit cubatio*, aul *stratum roris* (1), *q. d.* Mane lota planities strata fuit et cooperta rore, ita ut ros illi quasi lecto incubaret. Ros hic erat manna, quod ros dicitur, quia rori et crystallinæ gullæ in coriandri seminis formam conglobat erat simile. Ita Nyssenus, Philo, Josephus. Neque enim manna simile erat humori rorulento et liquido, sed coagulo et congelato; unde vers. 14 in similitudinem pruinæ fuisse dicitur; erat ergo manna simile rori concreto, id est, granis grandinis, vel pruinæ, quæ frigore nocturno densante et dividente in parvula grana formatur : sic et nostrum manna (licet ab hoc coelesti longe diversum sit), quod nullis in locis hodie in foliis virgultorum coalescit, et a medicis studiose colligitur, atque a Galeno drosomeli el aeromeli, » est, mei roscidum et aereum dicitur (quod non est aliud, quam halitus aquæ terræque, solis calore exacte attenuatus et coelus, ac frigore secuta noctis in unum coactus densatusque), antequam sole cadente liquescat, speciem habet pruinæ.

Aliter, scilicet proprie, rorem hic accipiunt Hebræi, Lyranus, Yatablus, Oleaster et Cajetanus: putant enim ipsi rorem simul descendisse cum doctamanna, qui manna operiret; cumque mane ros deludi-

ti) Galli dicerent, *une couche, un lit de rosée*.

H]nc ad radíos solis evanesceret, detegebat, el solum
' ? relinquebat manna colligendum ab llebræis :
wot manna ergo tam superne quam inferne rore,
Htitii. quasi theca erat inclusum. Quam rem Judæi ad-
huc hodie mensæ suæ quodam indicio représen-
tant, ponentes scilicet panem inter duo mensalia.
Huic sententia» favet versô Chaldæl et Vatabli, qui
vertunt, *fuit operimentum roris, cumque ascendis-*
set, id est, a sole absumptus fuisset et disparuis-
set (et , ul Septuaginta, xararxvqxH;;, id est, cum
quievisset, hoc csl, cessassct, inquit aliqui)
ros, cccc in superficie deserti minutum quiddam et
orbiculare apparebat.

pihnn Ex hac sententia, quæ probabilis est, pulchram
||| licet colligere allegoriam de Eucharistia : sicut
j3 Ej. cnim ros hic tegebat manna, ita species panis te-
gunt corpus Christi; et sicut rore evanescente ap-
parebat manna, ita spccicbus panis in Eucha-
ristia per fidem abstractis, mens fidelis ascen-
dit ad videndum et gustandum ipsum corpus
ChristL

N gjnt Verum huic sententi® repugnare videtur nos-
iIn. n Ira vcrsjQ* vers. sequenti, ubi plane hunc rorem
R^p. explicat, dicilque fuisse ipsum manna : nam he-
hiino. bræum 7j;m *vattaal*, id est ascendebat, quod
alii interpretantur : In vaporem evanescebat ad
radios solis; noster Interpres vertit: a Cumque
operuisset superficiem terræ; » ascendebat enim
operiendo terram : simili cnim modo paulo ante
dixit ascendisse coturnices et cooperuisse castra.

Secnnb. *Secundo*, sole calente liquescebat et evanesce-
bat manna, uti evanescere solet ros : unde ante
solem primo mane manna colligere debebant He-
bræi. Ergo non videtur verum, quod Hebræi di-
clini, solem calentem absumpsisse rorem, et in-
tactum reliquisse manna.

reiiio *Tertio*, ad quid hic ros texisset manna? manna
cnim in se mundum erat, nec superne a pluvia,
nive et grandine (nipote Deo illa continente cl
avertente) inquinari poterai : longe ergo verius
est rorem hunc non fuisse quid aliud a manna.
Ha Abulensis.

Dices : *Num. xi, 9*, dicitur : « Cum descende-
ret noctu super castra ros, descendebat pariter
et manna, n
Respondeo, rorem ibi pro pruina sumi, qu®
non operiebat manna, sed illi substernebatur,
nc manna terne tactu fœdarctur; unde Hebræa,
Chaldæa et Septuaginta habent, *ascendebat et man*
super cum, scilicet rorem, puta concretum, id
est, pruinam jam dictam.

Notat Abulensis quod verisimiliter sic Deus de-
pluebat manna: primo mittebat ventum, qui pur-
garet ab aquis, vaporibus et similibus rebus su-
perficiem terræ, ita ul null® in co aquæ ani sor-
des manerent, quæ manna maculare possent;
deinde depluebat pruinam gelidam, et in gra-
nula formatam ; denique super pruinam deplue-
bat manna, ut patet *Num. xi, 9*.

Terra ergo erat quasi lectus, pruina sive ros

conglaciatus erat quasi linteamen mundum, cui
incubabat manna. Unde in Hebræo manna hic et M>nn
Num. xi, dicitur cubare in terra et in rore, ita ut
pruina hæc sive ros inferne es«et ipsi manna i ia
quasi velamen, sicut species panis in Eucharis- It a-
lia sunt v lamen corporis Christi.

i i. APPARUIT IX SOLITUDINE MINUTUM. — Hinc pi- Vetii. <4.
let manna non pluisse in castris Hebræorum,
quia illa sordida crani; sed extra castra in de-
serto, sive in agro, ut dicitur vers. 25. Unde vers.
27 dicuntur Hebræi castris egressi, ut illud inve-
nirent et colligerent in deserto.

MIXUTCM ET QUASI PILO TUSUM, IX SIMILITUDINEM
pruinæ super terram. — Non quasi manna, cum e
czrlo descenderet, pilo tusum, et in pulveres aut
farinam redactum esset : hoc cnim postmodnm fa-
ciebant Hebræi, terentes illud in mortario aut mo-
la, cum ex co tortas facerent, ut patet *Num. xi, 8*;
sed n quasi pilo tusum, » id est, pili tunsione de-
corticatedum, et folliculis suis exutum, quasi di-
cat : Manna erat album instar tritici, cui vel pilo,
vel mola corlex est ablatas : semper cnim colore
albo Scriptura commendat manna. Unde *Numcr.*
xi, 7, dicitur fuisse coloris bdellii. Hinc et Sep-
tuaginta pro *pilo tusum*, vertunt, toxâr, id est al-
bum, et Chaldæus vertit, *quasi decorticatedum*, et
hoc Hebræo DSDHO *mcchuspas* consonat. Licet
enim nusquam ahbi hæc vox reperialur, lamen
quia quadrilittcram radicem habet, hinc de mo-
re ad trililleram reducenda est, scilicet ad epn
chasaph, id est, denudare, decorticare; unde mi-
rum est recentiores *mechuspas* vertere , *rotundum*
quasi cæce divinare malini, quam S. Hieronymo,
Septuaginta et Chaldæo aliisque veteribus et doc-
tissimis llebræis assentiri (1).

Porro *Num. xi*, manna in colore dicitur fuisse
simile bdellio; bdellium porro est genus gummi,
sive lacrymæ pellucide. Inde Septuaginta ver-
tunt, *simile crystallo, q. d.* Minna erat albicans
ul crystallus. Hebræum nh13 *bedolach*, id est
bdellium, Pagninus *margaritam*, alii *onychen* ver-
tunt : quasi manna colore fuerit simile marga- cvdi-
rilæ, vel onychi, id est, colore unguis. Tale 4nm
cnim est bdellium, præscrilm Bactrianum, quod
inter omnia est laudatissimum : auctor est Pli- bu cw
nius, lib. XII, cap. ix, el Dioscorides, lib. I, cap. r'J/4
Lxix. Candidum ergo manna significabat Eucha-ct'fvh-
ristiam, in qua species panis albæ candidum cl *l«mcor-
iminaculalum coipus Christi repræsdntant, cl re- £
ipsa exhibent. dunoia.

15. DIXERUXT AD INVICEM , MaNHU? QUOD SIGNIFI- v< -S. 15.
cat : Quid est hoc? — Hinc Hebraice vocatum \un > ve
est *man*, et Chaldaice *manna*. Hebræum *man* Vala- mjni
blus vertit, *donum*. Cum enim, inquit, Hebræi quid î
proprium illi nomen indere non possent, gene- Prima
ricum *man*, id est *donum* illi indiderunt, quasi anteó-
la

(1) Michaelis, collato arai), *chashif, nix, frustum gta*»
ciri, exponit, *concrescens, n'vis in morem*. Dis ergo idem
dici videtur, imagine modo mulata, *minutum*, nivi
simile, minutum ut pruina.

dicant *man hu*, *id est*, hoc ingens et cadeste est donum, nobis a Deo promissum, vers. 4.

nd<. Secundo, Oleaster *man* vertit, *numerosum* : *radix enim* 030 *mana* significat *numerare* : unde *mane, tekell, phares, Daniel*, cap. v, vers. 25; magno enim numero cl copia instar nivis depluebat manna.

Longius abit cl aberrat Calvinus, qui *man* vertit, *paratum*; et Aben Esra, qui *man* vult esse vocem, non hebræam, sed arabicam; non enim ab Arabibus, sed ab llebræis hic in deserto vocatum est *man*.

Quirla, Verum Septuaginta, Chaldæus et Noster, Philo, Mgrimi Josephus, Orígenes, Theodoretus, Cyrillus, lib. IJ na. in *Jean.*, cap. xxxiV, et passim tam veteres, quam

Man t, u recenliores t& *man hu* optime el genuine verlunt, id '«• *quid est hoc?* nani res lam insolila in llebræis *quid a t* ciebat admirationem, ut rogarent : Quid est hoc? *Aoc?* idque sequentia indicant : a Ignorabant cnim quid esset;» ubi pro *quid esset*, in Hebræo est Nifi HO *ma hu* : unde factum est *man hu* addito *nun* paragogico. Similis paragoge littera *lamed* in eodem *ma* interrogativo, est *Isaia*: cap. iii, vers. 15: O3TD *mallachem*, quid est vobis? Paragoge vero *nun* est usitatio; *nun* cnim passim nominibus llebræis additur, ul patet in *corban*, *ischon*, *sculchan*, *nechustan*. Denique Chaldæi pro *ma* dicunt *man*, id est, quis, quæ, quid, ut patet *Dante*/. cap. m et iv. Sic eliam Hebræi cuphoniæ causa pro *ma* usurpant *man*, ut patet *Psal.* 1x, vers. 8. Idem convincit responsio Mosis. Moscsenim Hebræis interrogantibus *man hu*, id est, a quid est hoc?» respondet : a Iste est panis quem Dominus vobis dedit ad vescendum. »

Ver» 16. 16. Colligat Inusquisque ex eo :— «unusquisque,» qui scilicet pane et solido cibo vescitur : neque enim lacientes et ubera sugentes comederant manna. Ita Cajetanus.

Gotuer quid ! Gomor per singula capita. — «Gomor» est choenix, puta mensura, quæ per diem cuique ad victum sufficit; unde dicitur *gomor*, quasi *nop gomer*, id est manipulus, puta vicius diurni, inquit Arias Montanus; vel, ut Vilalpando in *Appar. templi*, part. II, lib. III, cap. xn, *gomor* idem est quod *usualis*, a rad. IpO *amar* id est, uli alicujus ministerio, eo quod per quadraginta annos in deserto, hæc mensura gomor maxime fuerit in usu ad metiendum manna. Erat gomor decima pars ephi (ut dicitur vers. 36), vel cpha, id est, trium modiorum; ephi autem erat decima pars cori, sive homer (homer aliud est a gomor; gomor cnim per *ain*, homer per *chet*, scribitur), ut palet *Ezech.* xlv, vers. 11; corus autem, sive homer continebat 30 modios : ita cnim Noster interpret vertit, *Levit*, cap. xxvii, vers. 16, et alibi. Sic et Septuaginta, qui *Ezech.* cap. xlv, pro *homer* vertunt, sex *artabas* : arlabas autem, teste Galeno, lib. *De Mensuris*, capit modios, id est, mensuras Italicas 5; sex ergo arlabæ sunt 30 modii.

Nota hic obiler: Tres amphora, lres modii, lres

mensura, tria sata, unus batus, unum ephi, hæc omnia unum et idem sunt, inquit Lipoinanus.

Josephus *gomor* vocat assaronem, id est, decima G-vr mam, ita ul hæc tria, scilicet gomor, assaron et “U*J decima idem sinl. Assaron autem, ut Josephus ail, lib. III *Antiq.* cap. vn, septem continebat cotylas; cotyla vero 9 continebat uncias apud At-7 ticos, inquit Thucydides apud Alhenæum lib. XI: quo computu gomor fuisset mensura continens 63 uncias, id est, quinque libras et lres uncias; sed in fine libri, in tract. *De mensuris*, ostendam gomor continuisse 8 libras, sive 96 uncias. Quæ sane ingens erat portio, et cuique quantumvis avaro et edaci stomacho, etiam prisco illo et valido sæculo, sufficiens ad vicium diurnum. Verrum, ut notat Vilalpando, manna levioris erat substantive, sed latioris magnitudinis, quam sit frumentum : unde ipse gomor manna plenum censet lanium panis præslitso, quantum plenus frumento cabus : cabus autem continebat 4 sextarios, de quibus in fine libri. Sic ergo gomor manna crant 4 circiter librae.

Nota: Deus hic de manna sex dat præcepta, s« in- totidem et assignat miracula. » pu M

Primum praeceptum est hoc versu, quo jubet ut Hebræi in singula capita colligant ex manna mwct. singulis diebus mensuram gomor, id est tantum, quantum verisimiliter putant sufficere ad gomor complendum; unde alii aliis plus collegerunt, gnu ai. opinantes necdum se gomor collegisse : aliiminius collegerunt, putantes se gomor collegisse, cum necdum illud integrum collegissent.

Aliqui putant (quod etiam probabile esso censet Abulensis) id quod hic dicitur, de colligendo gomor pro singulis, non esse præceptum datum llebræis, sed ordinationem circa ipsum manna, ul scilicet singuli ex eo quotidie haberent, et comederent unum gomor : putant cnim ipsi Hebraos, prout erant edaciores, vel minus edaces, plus vel minus collegisse ex manna, v. g. cui sufficiebat medium gomor, colligebat medium gomor; qui indigebat uno, vel duobus gomor, colligebat unum vel duo : sed cum quisque postea id quod collegerat mensuraret, omnes inveniebant unum tantum gomor, quia illis qui minus collegerant, Deus id quod collegerant, rarefaciebat et elevabat ut impleret gomor; iis vero qui plus quam gomor collegerant, condensabat et constipabat, ul gomor non excederet.

Hæc sententia quoad posteriorem sui pariem de rarefactione cl condensatione manna ex parte vera est, uli mox dicam; sed priori ejus parti, quod scilicet aliqui studio colligerent medium lanium gomor, alii duo gomor, videntur adversari verba Scriptura hoc versu : « Colligat, inquit, unusquisque ex eo, quantum sufficit ad vescendum, gomor per singula capita. » Ubi id colligat est præcipicnlis, pertinctque ad gomor : præcipit ergo colligi pro quolibet gomor, non plus vel minus. Unde subdit : « Sic tolletis, » scilicet gomor in

singula capita. Ergo quisque tantum colligere debebat quotidie, quantum sufficere putabat ad gomor implendum : die sexto vero pro eo, et pro sabbato, colligenda crant duo gomor in singulos homines, ut dicitur vers. S et 22 : « Et mensi sunt ad mensuram gomor : nec qui plus collegerat, habuit amplius; nec qui minus paraverat, reperit minus. » Putant Dionysius Carthusianus et Emmanuel Sa ex llebræis constitutos fuisse præfectos, qui collectum a quolibet manna metirentur, et cuique ex eo admetirentur gomor, ita ut qui plus collegerat quam gomor, illud plus adimerent, darent quo ei, qui minus quam gomor collegerat. Verum hoc parum est probabile : nullum enim præfectorum hic fit mentio; illique suum hoc munus obeundo, llebræis, præsertim tenacioribus, adimendo paricem suæ collecta; magnam murmuris et jurgiorum causam dedissent. Deinde Scriptura diserte ait eum, qui minus paraverat, non reperiisse minus, quasi occulte, aut casu, non autem a iudicibus et præfectis datum sit illi aliquod additamentum; alias enim dixisset : Ei, qui minus paraverat, profecti suppleverunt et compleverunt suum gomor.

Primom Dico ergo hoc esse *primum*, illudque ingens miraculum in manna, nimirum quod et tanta copia quotidie deplueret, quæ tribus hominum in millionibus alendis sufficeret, et quod singuli domum venientes, cum manna a se collectum metirentur, sive plus, sive minus collegissent, omnes tamen unum idemque gomor reperirent : angelo scilicet invisibiliter addente, si minus quam gomor; demente, si amplius collegissent : hoc enim exigunt expressa hic et diserta Scripturæ verba, et S. Paulus, II *Corinth*, vii, citans hæc ex Septuaginta : « Ut fiat æqualitas, inquit, sicut scriptum est : Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non minoravit. »

Eidem Hinc sequitur omnes tunc quotidie ex manna comedisse unum gomor, ac consequenter unam eandemque cibi mensuram, scilicet gomor, tunc fuisse parvulis, viris, feminis, robustis, senibus, et omnibusque llebræis : Deus enim cuique in stomacho et corpore ita concoquebat et dispertiebat suum manna, suumque gomor, ut illud attemperaret vi nutritive et nutritionis, ac viribus cujusque, ut æqualiter omnes satiare; atque ex altera parte suppleret, si quid calori naturali, ac vi nutritivæ cujuspian deerat ad consumendum gomor, aut certe efficeret, ut manna in debili stomacho esset levis et facilis digestionis, in stomacho vero valentior esset validius : sic enim, ut postea videbimus, manna cuique suum variabale saporem; quisque enim sapiebat in manna id quod volebat. Pari ergo modo videtur fecisse Deus, ut manna stomacho valenti sapere ei ageret ut caro robusta porcina, bovina, etc.; in debili vero sapere ei ageret ut caro vitulina, agnina, vel ut caro piscium, ut ova, ut lac, etc. Ita Nyssenius, Lyranus, Abulensis, Oleaster, Ca-

jetanus, Vatabluis, S. Chrysostomus, Theophylactus, Anselmus in li *Cor*. cap. vii, vers. 15. Quin et llebræi, testo Genesiarum in *Psal.* lxxviii, vers. 29, tradunt manna fuisse cibum corporeum, qui in ipsis membris digerebatur (nec in stomacho); unde non onerabat stomachum gravedine, nec caput fumis, non creabat excrementa, eratque facilis digestionis, ideoque erat typus cibi justorum in futuro sæculo.

Crediderim tamen angelum in edacioribus condensasse ac constipasse manna in gomor; in senibus vero, parvulis et debilibus illud rarefecisse : ita ut gomor horum minus haberet ex manna, illorum vero haberet amplius, itaque angelum cujusque stomacho et viribus mensuram hanc gomor accommodasse et attemperasse. Illoc enim magis naturale est : Deus autem parcit miraculis, uliturque natura, cum ea sufficit, atque hoc videtur esse, quod subdit hic Moses.

18. SIXGtLI JCXTA ID QUOD EDERE POTERAM, COXgregaverum, — *q. d.* Quisque pro sua edacitate majus, vel minus aestimabat esse suum gomor, ideoque magis vel minus colligebat : sed cum postmodum id, quod collegerant, metirentur, singuli inveniebant unum gomor, quod singulis sufficiebat; ita tamen, ut angelus in his condensaret, in illis rarefaceret manna; quin et in iis, qui nimis multum collegerant, occulte subtraheret, in aliis qui nimis parum collegerant, adderet partem manna. Karefactio enim sola poterat quidem implere gomor, sed non ventrem, si is plus cibi capere et appeteret. Ut ergo quantitas manna cujusque stomacho commensuraretur, opus erat subinde ut angelus ex ea vel demeret aliquid, si quis nimis multum; vel adderet aliquid, si quis nimis parum collegisset.

Porro causa, cur Deus singulis præscripsit idem gomor, fuit pruno, ut avaritiam, gulam nimiamque cibi et rerum terrenarum curam hac paratione compesceret, ait S. Chrysostomus et Theophylactus in II *Cor*. cap. vii. Secundo, ut doceret quantum bonum in communitate sit æqualitas, hanc puta æqualis cibus, vestitus, labor, onus, etc. *Tertio*, testari hoc continuo miraculo voluit Deus, suam cuique sufficientem victus mensuram a Domino paratam esse, etiamsi ex laboribus suis minus consequi posse videatur : ut, cum assidemus mensam, cogitemus Deum nobis pluisse manna ex cælo; sic enim et hodie non divitibus modo, cogit sedet pauperibus, ægris etiam et debilibus, insuperque multa prole oneratis, quotidianam tamen annonam quæ salis sit vilæ omnium tuendæ, Deus suppeditat, quæ res consideranti mirabilis et incredibilis videtur, si census et lucrum exiguum, quod faciunt, cum sumptu tanto, expensis tot capitum familiarum conferat : ut vel ex hoc solo experimento colligere liceat suam et miram Dei in omnes providentiam. Unde S. Chrysostomus, hom. 40 in I *ad Corinth*. : « Avarus, inquit, dives a paupere tantum differt curis, neglectu Dei.

corporis iniquatione, et animi perditione : nam ventrem uterque æque satiant.» Plura de hoc versu dixi H *Corinth*, cap. vin, vers. 13.

Alhcori- Allegorica causa fuit, ut idem gomor signifi-
» cûre(eumdem Christum, quem totum, quantus
/ t Xm quantus est, omnes comedimus in Eucharistia.

Cbnitni Anagogico, idem gomor significai eamdem dei-
in Eu- latcin, qua in solidum pasce mur et fruomur sin-
C(h*4 guli iu cœlo, sed alii plus, alii minus saporis,
Amcn-l- dulcedinis, gratiæ et gloriæ ex ea haurient, sicut
» . Idem ex eodem manna tunc, cl ex eodem cibo nunc
e/ t aI'i plus, v. g. pueri el juvenes : alii minus, uti
dra dei, senes et debiles, nutriuntur cl reficiuntur.

!ur ^ULLES RBLIXQUAT ex eo in mane. — Est hoc
amt. secundum præceptum, ad incredulam avaritiam
Vrr». io. cohibendam eorum qui contra Dei voluntatem
brcan- et jussum, de crastino sibi providere volebant :
duci
prwp- unde et postea puniti sunt; cœpit enim manna
tu in : servatum in sequentem diem scatere vermibus.
manna
•cnrbir Atque in hac vindicia fuit pariter secundum mi-
in ens- raculum ; neque enim hanc fuisse naturam manna,
iibcu. ut postiidie putresceret, quis dixerit, cum sabbato
d' (A illæsum servaretur id quod pridie collectum erat:
neninru: sano nullum est granum aut farina, -quæ tam cito
mihiu pulrescal. Ita Theodoretus.

21. Colligebant autem mane singuli. — Innuitur
tam hic tertium præceptum, ut scilicet quisque mane,
tndrr.7" antequam sol incalesceret, colligeret manna,
Ver». îî. quia sole calente liquescebat : idque ut disce-
Trrtium, rent Hobrad, non stertere, sed mane surgere ad
orandum Deum, et ad parandum sibi vicium:
colliip- hoc est enim quod ait Sapiens, loqueos de manna
tnr ruo- a(so]cm liquescente, cap. XVI, vers. 28 : « Ut no-
n3L4M lum omnibus esset quoniam oportet prevenire
solem, ad benedictionem tuam (ad te bcnedicen-
dumcllaudandum),et adortum luciste adorare.»

Cumque incaluisse sol, liquefiebat. — E4 hoc
Trriim tertium pariter miraculum, quod scilicet id quod
luir ca- ex manna manebat in agro, inquit Chaldæus, li-
lnui : quescebat, cum sol incalesceret, id est, magis
minui calefaceret (per hebraismum enim cal ponitur
sole car
lcule li- → pro hiphil, scilicet verbum neutrum, vel passi-
qae Ci- vum pro adivo), cum tamen idem manna col-
Ut.²cur! lectum jam, ita durum esset domi, ul pilo et
mola tunderetur, et igne non liquesceret, sed in
tortulam formaretur, ut patet Numer. xi, vers. 8.
Simile dat Cajctanus in ovo : « Sicut enim ovum,
inquit, quamdiu est in gallina, tenerum habet
corticem, qui statini genito ovo exsiccatur, et fit
durus : ita grana illa manna in loco, in quo for-
mata erant, obnoxia erant liquefactioni ; segre-
gata autem durescebant adeo, ul non essent am-
plius liquescentis naturus : ita quod, sicuti susti-
nebant postea ignem, sustinuissent etiam solem,
si fuissent iterum exposita soli. »

Voluit Deus liquescere manna in agro, no coe-
lestis ille cibus manens in terra putresceret aut
calcaretur, itaque dehonestaretur el vilipendc-
rclur. Rursum aliam causam dat Sapiens cap. xvi,
vers. 27 : « Quod, inquit, ab igne non poterat

exterminari, statini ab exiguo radio solis cale-
factum tabescebat : ut notum omnibus esset quo-
niam oportet prevenire solem, ad benedictio-
nem tuam, el ad ortum lucis te adorare. »

Huic manna llebræorum simile est manna Po- Foto*
lonicum, quod in Polonia (Polonis omnibus at- <?a
testan(ibus) mense junio et julio noctu depluit, rrvijJv
herbisque instar roris incumbit. Hoc enim ante u@.
solis radios cribro colligunt, excutiant, tundunt,
aqua miscent, pullesquo conficiunt, uli fiunt
pultes ex farina panici, vel trilici. Si enim sol
incalescat, folliculum dissolvit, itaque granum
manna in eo inclusum in terram decidit cl de-
perditur; quod sane novum est et memorabile.
Vidi ego grana, sunlque instar milii, sed lon-
giora et rubicunda; pullesque inde confectas
gustavi : sapor est, qualis est pultis ex panico.
Verum in eo manna hoc a manna Hebræorum
differt, quod istud non omnino ad solem li-
quescat, sed tantum solvatur, ut granum vel se-
men in eo inclusum, quod durum est instar mi-
lii, decidat; manna vero Hebræorum lotum ad
solem liquescebat et evanescebat. Adde, manna
Polonicum folliculo includitur ; hebræorum vero
erat sine folliculo quasi pilo tusum, ut dicitur
vers. 14.

22. IN DIE AUTEM SEXTA COLLEGERUNT CIBOS DU- Ve a !L
plices. — Est hoc quartum præceptum latum • ,f*
vers. 5, ut feria sexta duplum colligant manna,
scilicet gomor unum pro feria sexta, et alterum f mvi.
pro sabbato, idquo ad quietem et religionem
sabbati commendandam. çpím

Quartum pariter fuit hoc miraculum, quod sci- mmu.
licet furia sexta deplueret duplum manna, quasi * . a
duplum annonæ, quodque a collectione manna |.j:k
domum rediens quisque æqualiter duo gomor lia Hiti
duplad
ldJlDI
d*pUe-
laL

Et narraverunt Moysi, — se die sexto colle-
gisse duplum manna, idque ad hoc, ut audirent
et intelligerent quorsum hoc. eis fuisset jussum :
nec enim hic usque declaraverat Deus se ob sab-
bati religionem id pnescripsisso.

23. REQUIES SABBATI SANCTIFICATA EST DOMINO V^rt.iL
cras, — q. d. Cras est sabbatum sanctum, cl di-
catum cultui Domini : unde tunc ab omni opere
quiescendum, Dcoque vacandum esl,ideoque jussi
die sexta vos colligere et parare manna in sab-
batum.

Hic primo videtur sabbati cognitio et religio SaVm
renovata et restituta : unde et Philo asserit lle-
bræos, ignoratum a suis majoribus mundi nata-
lem, quo hoc universum absolutum est, didicisse
hoc miraculo, quo scilicet pridie sabbati deplue-
bat duplum manna, durabatque in biduum, con-
tra ac fiebat cælcris diebus.

Renovata dico : nam sabbatum ab initio mundi
institutum cl cultum fuisse ostendi Genes, cap. n,
vers. 3. Ab origine ergo mundi institutum fuit
festum et cultus sabbati; sed illud in Ægyptia
servitute cl idololatria Hebræorum plane fuit obiit-

taratura; undo hic a Deo revocatili el re tiluilur.

Quidquid deliquum fui hit, reponte usque in mane. — Scilicet unum gomor servate in sequens mane sabbati, puta, servate panem unius gomor, quem die sexta ex manna luso cl cocto confecistis; neque enim in sabbato manna tundere aut coquere licebat; poterant tamen integrum et incoctum manna servare et comedere sabbato, si vellent, uti comeduntur grana sacchari; docet hoc contra Eugubinum Lorinus noster in cap. xvi Sapienthæ.

Vwi.31. 31. APPELLAVITQUE DOMUS ISRAEL NOMEN EJUS
Man, qcod erat quasi semen coriandri, album, GUSTUSQUE EJUS QUASI SIMILE CUM MELLE. — SeiUCQ coriandri non est album, sed nigrum; ergo t* album, non ad coriandrum referendum est, sed seorsum per se sumi debet. Tria enim de manna
Fi/ron, hic dicuntur, *primo*, quod quantitate et figura
o'lur rt fuerit simile coriandro, quia scilicet minutum et rotundum erat granum instar coriandri: ita Josephus; *secundo*, quod colore esset lucidum et album; *tertio*, quod sapore esset melleum, sape-
retque ut similia mellita aut oleata.

Gustusque ejus, quasi simil x cum melle. — Erat ergo manna simile granis sacchari, tum quoad colorem, tum quoad saporem, tum quoad figuram. Hic sapor ipsi manna erat quasi congenitus el naturalis, itaque sapiebat, si comedens nulum alium cibum vel saporem desideraret: si enim ipse aliud quid desideraret, mox id sapiebat in manna. Manna enim Dei dono cl magno
«p* 'n miraculo, omnem saporis suavitatem cuique exhibebat: hoc est enim, quod dicitur Sap. xvi, 20: « Angelorum esca nutriti populum tuum, cl paratum panem de cœlo prostitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem, cl omnem saporis suavitatem. Substantiam enim tuam (scilicet manna, quo sustentasti Ilebæos) et dulcedinem tuam quam in filios habes, ostendebas; et deserviens uniuscujusque voluntati, ad quod quisque volebat, convertebatur. » Unde cl

Minui cap. xn, vers. 20, Sapiens in Græco manna vocat
i o .i.'l ambrosiam, quæ quasi delicatissima, fingitur a
Au poetis deorum esse cibus. Aliqui putant id tantum vjr's piis el justis datum fuisse tanquam privilegium, ul scilicet manna saperci id, quod ipsi
H quod volebant; quod enim impiis et injustis id non accidit, sed iis sapuerit manna tantum, ul panis mellitus, vel oleatus, probatur ex eo, quod alloqui ipsi postmodum non murmurassent contra manna, nec petiissent carnes, porros et pepones,
Aflf u capē xl>wn5t 4, bj jæQ omnia guslasseut in
gui u ç IPb0 manna. Ita docent S. Augustinus, lib. II Jle-CracL cap. xix, Abulensis, Lipomanus et alii.

Negasi Verum, quia Scriptura nullam hic facit dislincti-
*, l, u> lionera piorum cl impiorum, sed absoluto asserit manna exhibuisse cuique saporem, quem volebat; cl quia costera Dei beneficia, puta columna, coturnices, aqua ex petra, etc., in deserto tam impiis quam piis erant communia; et quia per

hunc saporem Deus volebat tam impios, quam pios avocare ab ollis Ægypti: hoc est enim qued subdit Sapiens: « Et scirent filii lui (populus tuus) quos dilexisti, Domine, quoniam non nativitatis fructus pascunt homines, sed sermo tuus hos qui in te crediderint, conservât; » hinc venu* videtur manna omnibus tam impiis, quam piis, sapuisse id quod quisque sapere volebat. Ita docent Ilebæi, S. Chrysostomus, Naziauzenus el alii, quod edat et sequitur Lorinus in Sap. xvi, vers. 21.

Dices: Cur ergo nausearunt Ilebæi super manna? Arum. xi. Respondet Lorinus nauseam hinc el murmur provenisse, non ex nimia dulcedine manna, non etiam ex tædio unius ejusdemqu per 40 annos cibi, sed ex eo, quod color, odor, forma, tenuitas, cl similes aliæ qualitates eadem semper pnevcrabanl in manna, quarum qualitatum jucunda quædam diversitas allicit magi> gustatum: sic enim pueri alique gulosi non tantum ventrem, sed et nares, et oculos, tl manu> cibis implere satagunt; et hoc est, quod aiunt murmurantes: a Anima nostra nauseat super cibo isto levissimo; nihil aliud respiciunt oculi oostn, nisi man. v Petebant ergo varietatem et soliditatem ciborum aliorum. Addunt aliqui manna non J*| "0' tantum saporem, sed cl substantiam ad votum comedentium mutasse: ita ut si quis vellet co-u>a H medere ovum, gallinam, saceharum, manna mox ' verteretur vel in ovum, vel in gallinam, vel in ' it saceharum, illudque putant significari illis verbis i Sapienthæ xvi: a Ad quod quisque volebat, con- § vertebatur, » græce waipw*, id est, transtempe-, .se- rabatur, quasi in hoc manna fuerit expressus ty- u ' pus transsubstantiationis panis in corpus Christi in Eucharistia. Ita censent Gregorius de Valentia, tom. IV, disp. 6, QuæsL IH, punct. 2, § 4; Claudius de Sainetes, De Euchar. repct. 7, cap. ni; Thomas Bonus, lib. XIII De Atotis Eccl. cap. ult., et Nicolaus Villagaguon, lib. III Contra Calmnum cap. LH.

Verum hæc sententia nova est, et solido caret
fundamento: verba enim Scripture loquuntur
non de substantiali, sed de accidentali saporis conversione: alioqui enim non murmurassent Judæi ob manna, Num. cap. xi. Atque hac parte manna fuit typus Eucharistiæ, non quoad transsubstantiationem, sed quoad accidentium remanentium vim et cfilcaciã: ostendit enim sapor manna, quo pacto possent accidentia panis et vini remanere cl nutrire sine illorum substantia: itaque implicito et consequenter sapor alius in manna typus quoque fuit transsubstantiationis. Sapor enim alius aliam substantiam comitari et indicare solet.

Nota: Sapiens, uli et David Psal lxxv u, 25, manna vocat panem angelorum, non comedentium, sed producentium manna ex materia ad id in nubibus disposita. Unde et « panem cœli, » id est nubium, vocant, quia manna in nubibus for-

Kaniu mabatur et e nubibus depluebat. Rursum manna vocallir «panis angelorum, » id est, panis delioruffl. catissimus, ita ut si comederent angeli, non alio quom> pane quam manna vescerentur : sic linguæ angelorum vocantur pulcherrimæ et elegantissimæ, I Cor. xm, 1. Pro *angelorum* hebraico est DH>3K *abbirim*, id est fortium, sive robustiorum, quod est epitbetum angelorum qui fortitudine et vir-Mmtu tute præcellunt hominibus. *Secundo*, a fortium, » bi? fi*- Per nianna validi et fortes fiebant, sicut Entium. charistia confirmat corda nostra in vitam ©ternam, *Joan.* vi.

Ven. 32. 31. Imple gomor bx eo, et custodiatur in fultLRAS rktro generationes, — est hoc *quintum* tum: praeceptum, quo jubet Deus servari manna, in manna perpetuum divin© alimonia* monumentum. Sic manna plnit Atrebat, quod etiamnum ibi asscr- luatuu. vatur et ostentatur, uti ipso vidi. Hinc eorum rhythmus :

Atœbati manna, Romæ pluit unctio sacra,
Jerusalem sanguis : hæc »unt Dia dona salutis.

Qainim *Quintum* pariter est hic miraculum, quod sci-
" beet beus l°l sæcull5 manna hoc incorruptum
Dm itr- servant.

Mril 33. Repone coram Domino, — coram taberna-
tM «cu- cul° et cum ÎU* œdificata fuerint; est ergo
iu. prolepsis : in Sancio enim sanctorum repositum
Ver*. 33. fu;[manna jn urna aurea, uti ait Apostolus, *Itebr.*
cap. IX, vers. 4 (1).

ven. 3i. 34. sicut prjecepit Dominus Moysi, — puta mihi;
est enallage person© : loquitur enim Moses de se
quasi de alio in tertia persona.

POSLÏTQUE ILLUD AARON IN TABERNACULO ASSER-
VANDUM, — non jam primo hoc egressus ex Ægypto
anno, sed multo post, fabrefacto tabernaculo :
hoc ergo hic per anticipationem ponitur, ut om-
nia quai manna tangunt, simul jungantur. Rur-
sum posuit Moses manna in tabernaculo parvo,
quod habebant Hebræi, antequam illud magnum
et operosum jussu Dei construerent : tale enim
tabernaculum cos jam tum habuisse patebit cap.
xxxiii, vers. 7. Ita Lyranus et alii.

Veri. 35. 33. FILII ISRAEL COMEDERUNT MAN QUADRAGINTA
— *Sextum* hic innuitur praeceptum colli-
um : cui- geudi manna in singulos dies et annos, idque
lixiinr continuo per 40 annos. *Sextum* item hic exstat
miraculum, quod tam vere, quam *autumno*,
jrr u tam æstate, quam hieme, singulis diebus per 40
s«uni COD^nu0S annos manna depluerit, donec Hebræi
mirio»- venerunt in Chanaan, ibique de frugibus terræ
lum: comederunt. Angeli ergo manna quotidie in nu-
quubibit bibus, e materia ad id disposita naturaliter cf-
pluerit formabant, quomodo in nubibus *nix*, grando,
*-4üû> imo et lapides generantur, quomodo el genera-
manDa medicum, quod tamen ab hoc nostro
longe differt et distat : nostrum enim fuit mira-

li) Veis. 33. Pro «u in hcbreæo est nomen âirxÇ Xrp-
uiw, dc quo Cf. *Hcbr.* ix. 4,

culosum, ut patet ex dictis. Quare quod Jose-
phus ait, suo tempore in eadem regione adhuc
pluere manna, vel fabulosum est, vel de manna
medico accipi debet.

An Hebræi in deserto alios cibos præter manna
comederint, dicam *Douter.* n, G.

Nota : Manna allegorica significabat Christum Mmsi
in Venerabili Sacramento, ut patet *Joan.* cap. vi,
vers. 49 el 50; maxime vero manna significabat
rem contentam, el effectum Sacramenti, ut fuse EoiL*
in citatum locum Joannis docet S. Chrysostomus,
Theophylactus el Cyrillus. Unde et Apostolus, I Co- iqta
rinth. x, ait : a Omnes eamdem escam spirituales
manducaverunt, el eumdein potum spirituales
biberunt, » quod de sacra cama etiam Calvinus ac-
cipit, dicilque manna fuisse typum corporis Chri-
sti, ex quo recte colligas in Venerabili Sacramento
vere esse carnem Christi, siquidem manna rei
vere exislentis, non autem chimerica*, fuerit sym-
bolum : alioqui enim tam nos, quam Judæi escam
spirituales, id est, carnem typicam et symboli-
cain, manducabimus, neque plus veritatis signi-
ficatae habebimus, quam ipsi Judæi, imo longe
minus : manna cnim sapidius erat nostro pane, El
et longe clarius repræsenlabat Christi corpus,
quam aridus panis. Consequentiam hanc utpole E at*
claram, quidam nuper ex novo hoc grege Minis- n-ül
ter concessit; sed quis non videt id repugnare
et S. Scripluræ, et ralioni? lex enim nova præ- u w-
stanlior esi lege veteri; ergo Sacramenta nova præ-
stant veteribus; unde Apostolus ait : «Hæc in fi-
gura facta sunt nostri;» res autem figurata sua
figura nobilior est : sicut corpus sua umbra, ac
homo sua imagine nobilior est : ergo Sacramenta
legis hoy®, et præsertim Eucharistia, quasi res
figurata, nobilior esse debet Sacramentis legis ve-
teris, ipsoque manna quod lanium typus fuit et
figura Eucharisti® noslræ. Rursum *Joannis* vi,
Christus disertissime corpus suum in Eucharistia
præfert ipsi manna, vers. 48 et 58 : «Hic, inquit,
est panis qui de cœlo descendit, non sicut man-
ducaverunt patres vestri manna, el mortui sunt:
qui manducat hunc panem (scilicet divinum, con-
secratum, et transsubstantiatum in corpus Christi),
vivet in æternum.» Quod autem manna clarius
repræsentet Christi corpus, quam panis, quis non
videt? id cnim nullis ostendi potest.

Unde nota *secundo*: Aptissime congruit manna Amicta
cum corpore Christi in Eucharistia, illudque pul-
cerrimo adumbravit. *Primo*, idem est color spe- E^h*
cierum Eucharistiæ, el manna. *Secundo*, sapor
dulcis utriusque. Rursum, sicut dulcedo in manna v
erat abscondita, ila et sub spccicbus panis abs-
conditur Christus. *Tertio*, nonnisi relictis olfis
egyptiacis, et carnis voluptatibus invenitur aut
sapii utrumque. *Quarto*, infidelibus et avaris in Q Jrb-
vermem et judicium vertitur ulrumque. *Quinto*,
manna non datum estuisci post transitum maris:
Eucharistia non datur nisi post baptismum. *Sexto*,
post manna llcbræi cum Amalee pugnarunt, cum

COMMENTARIA IN EXODUM, cap. XVI.

ante solus pro eis Deus pugnasse! contra Ægyptios; pugnarunt, inquam, et vicerunt : sic vitæ cœleslis impedimenta et tentationes, quas non nisi solidioribus objici patitur Deus, Eucharistias virtute superantur. Quare S. Bernardus, serm. De baptismo in cœna Domini habito, ait : a Duo illud Sacramentum operatur in nobis, ut videlicet et sensum minuat in minimis, et in gravioribus peccatis tollat omnino consensum. Si quis vestrum non tam, siepe modo, non tam acerbos sentit iracundie motus, invidia), luxuriæ, etc., gratias agat corpori et sanguini Domini, quoniam virtus Sacramenti operatur in eo. » Et S. Cyrillus, lib. IV in Joann, cap. xvii : a Eucharistia, inquit, sedat, cum in nobis maneat Christus, sœvientem membrorum nostrorum legem, pietatem corroborat, perturbationes animi extinguit, nec in quibus peccatis simus considerat, sed ægrotos curat, collisos redintegrat, et sicut pastor bonus, qui animam suam pro ovibus posuit, ab omni nos erigit casu.» Septimo, manna panis erat absque semine, absque aratione, aut alio humano opere, ab angelis factus : sic Christi corpus ex sola Virgine, et Spiritus Sancti irrotatione, natum est. Octavo, manna Hebræis omnem saporis varietatem dabat. Unde Sapient, xvi, dicitur de manna : a Angelorum esca nutriti populum tuum; et paratum panem de cœlo præstitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem, et omnem saporem suavitatem : » ita et Christus parvulis est lac, et dulcor, perfectis solidus cibus, ait Nysenus. Et S. Cyprianus, tract. De Cœna Domini : tum nunc «Hic, inquit, panis omnium carnalium saporum et tentamenta, et omnium exsuperat dulcedinum voluptates. Vide quomodo his, qui Christi commemorant passionem intra sacra officia, quasi per quosdam canales de interioribus fontibus egrediantur torrentes, et super omnes delicias lacrymis nectareis anima delectetur; quantam suavitatem animæ inquirenti ubi sit Deus suus, suspiria contemplationis eliciant. » Unde sequitur, inquit, aut deinceps peccatorum pocula horreat, et omnis sapor delectamentorum carnalium sit ei quasi rancidum, radensque palatum acuta » mordacitatis acetum.» Inde sequitur mentis jubilus et ebrietas, « ut Christum, inquit, ferat in pectore, ipsum gerat in mente, et omni tempore habitatori suo dicta et facta jubilatione consona laudes resonent, et gratiarum actiones decantent, Illic ebrietas non accendit, sed extinguit peccatum. Cum sopivit oblivio cuncta carnis ludibria, mirantur quæ sentit, magna quæ videt, inaudita quæ loquitur. » Chrysostomus, homil. 24 in I ad Corinth. : «Hæc mensa, inquit, animæ nostræ visus est, nervi mentis, fiducia? vinculum, spes, salus, lux, vita nostra.» Nonno, manna erat minutum: Christus parva hostia est circumscriptus. Decimo, manna pilo lusum fuit : Christus pilo crucis mortallitate exutus est. Undecimo, fideles admirabundi man hu! quid hoc, ut nobiscum sit Deus? exclamant.

Duodecimo, omnes de manna æqualiter ministrati sunt, nimirum gomor unum colligebant : sic unum totum Christum æqualiter omnes recipiunt, et si species, sive hostia major sit, aut minor. Ita Rupertus. Decimo tertio, sex diebus tantum colligebatur in deserto manna : sic in sabbato æternitatis et in terra promissionis velamen sacramenti cessabit, Christoque facie ad faciem in summa quiete perfruemur. Decimo quarto, sole liquescebant manna : sic resolutis calore speciebus, Sacramentum dissolvitur. Denique S. Ambrosius, terminone 3, per maona putat figuratam fuisse B. Virginem : hæc est enim mater misericordiæ, vita, dulcedo, et spes nostra.

Tropologice, manna significat consolationes spirituales dulcissimas, quæ percipiuntur in rerum coelestium contemplatione, et in victoria tentationum et concupiscentiarum, de quibus dicitur Psalm. XXX, vers. 20 : «Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te ! » et Apocad. cap. li, vers. 17 : «Vincenti dabo manna absconditum.» Est enim LEE consolatio præludium et præcursor quidam æternæ beatitudinis. Hoc manna non datur nisi exeunti ex Ægypto, et ollas carniū relinquenti, ac vincenti suas concupiscentias : vincenti enim promittitur a S. Joanne, et a Christo Domino. Unde solet secutura consolationis tentatio præcedens esse signum : nam tentatione probatis cœleslis promittitur consolatio. Experientia constat neminem heroice vincere aliquam tentationem, infirmitatem, contemptum sui, concupiscentiam, curiositatem, morbum, tedium, etc., quin mox sentiat miram animi voluptatem et gaudium, quod longo tristitiam adversam, æque ac delicias concupiscente superat. Experiatur quisque in seipso, et sentiet ita esse.

Ita S. Joannes, qui Theodosio Imperatori victoriam contra tyrannos prædixit, seipso abnegato et sui oblitus, scrutabatur cœleslia, uni Deo assistens, cum eo versans, cumque assiduis hymnis celebrans, ut in cœlo esse videretur. Unde ipse de se loquens apud Palladium in Lysiaca, cap. XLvi : a Novi, inquit, ego hominem in solitudine, qui decem annos cibi terreni nihil gustavit, sed et angelus tertio quoque die cœlestium cibum ad cum aliebat (en manna), et ei in os injiciebat : isque erat ei instar cibi et polus.» Rursum Palladius de alio Joanne cap. xvi, ita scribit : «Joannes primum stans tres annos sub quadam rupe, orans perpetuo, non sedens omnino, non dormiens, nisi quantum somni stans sustentabatur, et Dominica solum sumens Eucharistiam (en manna) afferente ei presbytero, nihil aliud comedebat. » Et cap. Lviu, Abbas Anaph. de se ait : a Ex quo Servatoris nomen professus sum, humani cibi nihil sumpsi, alente modo quotidie angelo; nullius ulterius cupiditas in cor meum ascendit, præterquam Dei : nihil ex rebus terrenis occultavit mihi Deus : omnem petitionem a Deo accepi.

Vidi sæpe assistentes Deo myriades, vidi choros justorum, vidi Martyrum congeriem Deum laudantium, vidi justos lá tanles in ælernum.n Hæc et multa alia narrans, tertio die tradidit animam Deo; quam Abbas Paulus ejusque socii viderunt ab angelis hymnos canentibus, atque a Martyribus in cælum sustolli.

Aru n.*i- Anagogice, manna significat ambrosiam Beato- a i.nr i rum, el inenarrabilem eorum in cœlis felicitatem, din a ik- jucunditatem, gaudium el dulcedinem. Gloriosa alorum, enim dicta sunt de to, o civitas Dei, sicut Letan- tium omnium habitatio est in te. u Ibi, inquit S. Gregorius in *Psal.* vii pcenit., est lux sine defectu, gaudium sine gemitu, desiderium sine pœna, amor sine tristitia, satietas sine fastidio, sospitas

sine vitio, vita sino morto, salus sino lai guore. Perfecta viget in omnibus charitas, una omnium hrtitia, una jucunditas. » El S. Augustinus : «In civitate Dei, ait, rex est veritas, lex charitas, dignitas tequilas, pax felicitas, vita æternilas.» Et S. Bernardus, *lie Pramiopatr. cælest.* : a Præmiinn est videre Deum, vivere cum Deo, vivere do Deo, esse cum Deo,esse in Deo, qui erit omnia in omni- bus. El ubi est summum bonum, ibi est summa fe- licitas, summa jucunditas, vera libertas, pelicela charitas, æterna securitas, el segura aternititas : ibi est vera lætitia, plena scientia, omnis pulchritudo, et omnis beatiludo. Ibi est pax, pietas, bonitas, lux, virtus, honestas, gaudia, dulcedo, vita perennis, gloria, laus, requies, amor et dulcis concordia.»

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

In siti murmurat populus : unde Moses jussu Dei percutens petram in Baphidim, ex ea elicit aquas. Secundo, vers. 8, Amalee invadit Uebrceos; sed cadit cum Josué, orante Mose.

1. Igitur profecta omnis multitudo filiorum Israel de deserto Sin per mansiones suas, juxta sermonem Domini, castrametati sunt in Rapbidim, ubi non erat aqua ad bibendum populo. 2. Qui jurgatus contra Moyseu, ait: Da nobis aquam, ut bibamus. Quibus respondit Moyses : Quid jurgamini contra me? cur lentatis Dominum? 3. Sitivit ergo ibi populus præ aquæ penuria, et murmuravit contra Moysen, dicens: Cur fecisti nos exire de Ægypto, ut occideres nos, et liberos nostros, ac jumenta siti? 4. Clamavit autem Moyses ad Dominum, dicens : Quid faciam populo huic? adhuc paululum, et lapidabit me. 5. El ait Dominus ad Moysen : Antecede populum, et sume lecum de senioribus Israel ; et virgam qua percussisti fluvium, tolle in manu tua, et vade. 6. En ego stabo ibi coram te, supra petram Iloreb ; percutiesque petram, et exhibit ex ea aqua, ut bibat populus. Fecit Moyses ita coram senioribus Israel ; 7. et vocavit nomen loci illius, Tantalio, propter jurgium filiorum Israel, et quia lentaverunt Dominum, dicentes : Esine Dominus in nobis, an non? 8. Venit autem Amalee, et pugnabat contra Israel in Raphidim. 9. Dixitque Moyses ad Josué : Elige viros, et egressus, pugna contra Amalee: cras ego stabo in vertice collis, habens virgam Dei in manu mea. 10. Fecit Josué ul locutus erat Moyses, et pugnavit contra Amalee : Moyses autem et Aaron et Ilur ascenderunt super verticem collis. 11. Cumque levaret Moyses manus, vincebat Israel ; sin autem paululum remisisset, superabat Amalee. 12. Manus autem Moysi erant graves : sumentes igitur lapidem, posuerunt subter eum, in quo sedit; Aaron autem et Ilur sustentabant manus ejus ex ulraque parte. Et factum est ut manus illius non lassarentur usque ad occasum solis. 13. Fugavitque Josué Amalee, et populum ejus in ore gladii. 14. Dixit autem Dominus ad Moysen : Scribe hoc ob monumentum in libro, et trade auribus Josué : delebo enim memoriam Amalee sub coelo. 15. Ædificavitque Moyses altare, et vocavit nomen ejus : Dominus exaltatio mea ; dicens : 16. Quia manus solii Domini, et bellum Domini erit contra Amalee, a generatione in generationem.

v,-. i. 1. Per JiAXSioxES suas. — H?br. *per suas prcfec-* est, mansiones sive stationes, qure in deserto uni-
tiones vel *itineras*, id est, terminos itinerum, hoc versim fuerunt 42, eæque omnes ordine recen-

scnlurXum. xxxiii; nam alioqui tola Exodo, Numeris (excepto capite xxxv) et Deuteronomio tantum numerantur quindecim mansiones : Mosi enim non fuit animus in historia sua cas omnes enumerare, sed cas tantum, quæ aliquo casu vel re gesta fuerunt memorabiles. Sic omittit hic duas mansiones, scilicet nonam, quæ fuit in Duplica, cl decimam, quæ fuit in Alus : nam undecima fuit in Raphidim, de qua hic sequitur; has ergo duas fuisse interjectas, casque hic omitti insinuat Moses, cum ait eos per mansiones suas venisse in Raphidim.

Juxta sermonem Domine — Hebraice est, *juxta os Domini*, indicantis scilicet non voce sonora, sed motu columnæ nubis, quando et quo movenda essent castra. Id patet *Exodi* cap. ult., in fine, et *Numcr.* ix, 18, ubi Hebræi a ad imperium Domini, » vel, ut hebraico est, *ad os Domini*, profecti dicuntur, quia ad motum columnæ proficiscebantur, uti ibidem explicatur.

Castrametati sunt in Raphidim. — Undecima hæc mansio fuit juxta montem Sinai, in qua petra dedit aquas, et vicius est Amalee : hic locus dictus quoque est *Massa*, id est *tentalio*, ex lenalione et murmure Hebræorum, vers. 7.

Ven 2. 2. CUR TENTATIS DOMINUM? — Cur diffli>i de Dei protectione et ope, quam toties experti estis, rursum per miraculum discere vultis siine Deus in vobis? ut patet vers. 7, *q. d.* Non murmurando, sed orando, et firmiter sperando in Deum, ab eo cum humilitate poscite aquas; nec dubitate quin ipse de more succurrat siti veslræ.

5. Sume virgam, qua percussisti fluvium, — per manum fratris tui Aaronis, cum fluvium Nilum vertit in sanguinem, cap. vu, vers. 30. Ita S. Augustinus, *Quæst.* LXI V. Alii per fluvium intelligunt mare Rubrum quod Moses virga sua divisit. Verum mare non est fluvius.

Veri A G. En ego staro ibi coram te, supra petram Horeb. — «Stabo,» scilicet in columna nubis quam defigam supra petram Horeb, *q. d.* Ego ero præsens per columnam nubis, atque educam aquas ex petra Horeb, ut ex iis bibat populus sitiens, itaque cesset a murmure. Septuaginta vertunt ; *Ego sto priusquam tu*, vel, *antequam tu venias*. Hebræum enim *tephancca* verti potos! tam, *ante (c, quam, coram te, q. d.* Antequam tu venias ad petram, ego jam ibi consisto paratus ad tuam opem, et ad miraculum, ut scilicet ex ea vobis aquam eliciam.

Petram Horeb. — Horeb est Sinai ; erat ergo petra hæc in deserto Sinai, unde dicitur petra Horeb, vel Sinai; erat tamen eadem vicinior Raphidim, quam monti Sinai; nam in Raphidim hæc contigerunt, ut patet vers, sequenti: necdum enim pervenerant Hebræi ad montem Horeb, vel Siuaijco pervenerant mansionescq., quæfuit duodecima : illa enim fuit in Sinai.

Et exidit ex ea aqua. — Petram hanc adhuc perdurare, et assidue fundere aquas tradunt Cos-

inographl, inquit Abulensis, de quo plura *Num.* XX, vers. 8 et **H.** Imo addit Abulensis in *Num.* cap. XX, Quæst. **IH**, Arabiam ex hac aqua et petra Mo- sis perennante, far tam esse habitabilem, cum antea ob nimiam siccitatem esset inhabitabilis. Idem censet Gaspar Sanchez in *fs/næ* cap. xliiii, n. 28.

Allegorico, petra est Christus,! Cor. x, 4; virga autem percussus petram est crux, qua percussus Christus vulneratusque aquam, id est sanguinem, pro nobis dedit, et in Eucharutia omnibus bibendum **I*** ****** rdiquit. It i Theodoretus. Et S. Ambrosius, *bb. V De Sacramentis*, cap. i : «Vide, ait, mysterium : Moses, hoc est Propbeta; virga, hoc est verbum Dei : sacerdos vero Dei tangit petram, et fluit aqua, et bibit populus Dei, qui gratiam Dei consecutus est.» *Secundo*, Tertullianus, *lib. De Baptism.* cap. ix, per aquam intelligit baptisum, cujus virtus manat ex cruce Christi. *Tertio*, Isidoras et Rupeitus per aquam intelligunt gratiam et Spiritum Sanctum ejusque dona.

Pulchre de hac petra mystica S. Bernardus, *serin. G! in Cant.*, ad illud *Cant*, n, *Columba mea in foraminibus petreæ, in cavernis macerie** : «Hoc, inquit, audit sponsa, quod in Christi vulneribus tola devotione versetur, et jugi meditatione demordu? in illis. Inde martyrii tolerantia, inde illi magna fiducia apud Deum; non est quod vereatur Martyr exsanguem nudamque levare ad cum faciem, cujus livore sanatus est : enimvero sua non sentiet vulnera, dum illius intuebitur. Stat f Martyr tripudians, et triumphans, toto licet lacero corpore ; et rimante latera ferro non modo fortiter, sed el alacriter sacrum e carne sua circumspicit ebullire cruorem. Ubi ergo tunc anima Martyris? nempe in tuto, nempe in petra, nempe in visceribus Jesu. In petra habitans, quid mirum, si in modum petreæ duruerit? neque hoc facit stupor, sed amor; submittitur enim sensus, non amittitur ; nec decet dolor, sed superatur, sed contemnitur. Ergo ex peira est Martyris fortitudo, jucunda non minus imperatori spectanti, quam inditi triumphanti.»

Liem Bernardus, *serm.* GGinter parvos : « Quod, inquit, de ipso fonte virtutis (id est, de spiritu Dei) hauriantur aquæ præsidii in tormentis, ostendunt et illi tres pueri in fornacis æsluantis incendio positi, quibus ipsa flamma refriguit; el præcipue inclytus ille Mailyr Vincenlius, qui cum graviter torqueretur, non solum tolerasse, sed etiam tortorem suum constanter provocasse fertur, his verbis : Insurge, et loto malignitatis spiritu debacchare; videbis me Dei virtute plus posse, dum torqueor, quam possis ipse, qui torques.»

7. Et vocavit nomen loci illius, Tentatio. — Ver».7. Hebr. *vocavit nomen loci illius, vaassa unuriba*, id est tentatio et contentio, sive jurgium. Hujus ingratitude Hebræorum panier ac luci crebra est mentio in Scriptura, ostendens quantum ea Deo displicuerit, ut *Dcut.U)* 1G, *Ps.* Lxxvn, 13, *Ps.* xcvm, 8, et *Ps.* cv, **U**. Porro hæc non est aqua contra-

dictionis, de qua *Num.* xxxiii : illa enim post transitum Sinai in trigesima tertia mansione apud Cades *Vfn.* ». fuit.

VeX,t Amalec, et pugnabat contra i., : 41, Israel in Raphidim. — Amalee, id est, Amalccitæ,

l quorum rex, vel princeps dicebatur Amalee, quia Eja' prognatus erat ex Amalee filio Eliphaz, et nepote

Esau, *Genes*, xxxvi, 16: sicut reges Ægypti dicti sunt Plolcmœi, a primo rege Ptolemæo, Lagi filio.

Amalccitarum regio fuit in deserto, ad meridiem Judææ, trans Petram urbem euntibus Aicmu Jam, ait S. Hieronymus in *Locis Hebraicis*.

I'""'. Causa belli Amalee videtur fuisse antiquum et t t j.i. paternum odium Esau et posterorum ejus contra Jacob ejusque posteros, ob prærepla sibi suis- 'i'.7 fi00 primogenita, et ob præreptum patris benedictionem. Timebant enim sibi Amalccitæ a lano exercitu Jacobæorum, verebanlurque ne jam impleretur illa benedictio, quam Jacob fratri suo Esau parenti ipsorum eripuerat, *Genes*, xxvn, 29. Videbant enim Jacobæos cum tanta armatorum manu ad terram promissam tendere; occurrunt ergo illis, ut transitum eorum impediunt, bello- Tmp. b- que rem decernant.

aV.ac Tropologice, Amalee hebraico idem est, quod »nnt i a- populus lingens : hic primo occurrit Israeli, quia uiituM fis, qui ex carne et mundo ad Deum egrediuntur, primi hostes occurrunt carnis illecebra? et blandimenta; ab his enim primæ oriuntur tentationes, cum quibus cominus cura Josuc, id est cura Jesu Christo, ejus et Sanctorum abstinentioniam et continentiam intuendo, atque cum eo reipsa carnem macerando, corporis castigatione et mortificatione pugnandum est; eminens vero oratione certandum est, quam sustineat montanus Aaron (Aaron hebraico montanum significat), id est Christus, et heros Hur, id est robur Spiritus Sancti. Ita Rupertus cIs. Gregorius, lib. VI in *lib. haj.* n.

II. 11. CUMQUE LEVARET MOYSES MANUS, VINCEBAT

Israel: sin autem paululum remisisset, superabat Amalec. — Hoc symbolo significabat Deus, Hebræis victoriam hanc non imbelli suorum turbæ, sed Deo in cælis habitanti tribuendam esse : ideo enim in cælum manus porrigebat Moses, ut Deum victoriae datorem invocaret. «Stabat, ait S. Chrysostomus, homil. *De Mose* (si tamen is est auctor tam Latini sermonis), Moyses in monte proximus jam cælo, jam vicinus sideribus. Et quanto eum sublimitas montis extulerat, tanto oratio Deo proximum exhibebat. Oratio in ultionem inimici dirigitur, cujus scelera jam interitum provocabant, etc. Quis enim justorum non orando pugnavit? Quis hostem non orando devicit? Orationibus Danieli visa panduntur, sopiuntur flammæ, feræ hebescent, cadunt hostes, inimici vincuntur. Licet colloqui cum Deo orando, licet cum eo fabulari cum velis, licet precibus mercari quod optas Et quamvis vocem ejus audire non possis, tamen dum id quod petis accipis, colloqui tecum etsi non verbis, tamen beneficiis dignatur. »

Secundo, voluit hoc symbolo Deus significare M ". vim orationis; nara «oratio, inquit S. Augusti- 'j;' “ nus, oranti est præsidium, Deo sacrificium, dæ- bei ai* moni flagellum. » Elevatio enim manuum con- ; » tentionem orationis, remissio manuum remissio- / ii nem orationis adumbrabat. El vero Moses vegetus et alacer elevans manus, cum iis pariter et mentem elevabat et intendebat in Deum : cum vero lassus et fessus remittebat manus, cum iis pariter remittebat animum et orationem. Cur orantes levant manus, septem, causas assignavi, I *Tim.* n, 8. Videtur autem Moses levasse et extendisse manus junctas, ita ut vola una alteram, qua virgam lenebat, complecteretur; nec enim virgam, nipote pastoritiam et grandem unica manu tamdiu in altum elevatam tenere potuisset. Virga hæc significabat crucem Christi : unde Paulus docet Mosen hic crucis Jesu habitum et typum gessisse. Ita Tertullianus, lib. III *Contra Martironem*, cap. xviii; Cyrillus in *Collecta*, cap. xvi;c, Uuill Cyprianus, lib. II *Testini*, cap. xxi; Justinus, *Contra Tryphonem*, post medium; Prosper, I part. *Prædicatione*, cap. ult. Denique de hac oratione et victoria Mosis pulchram habet homiliam S. Chrysostomus, serm. *De Mose*, tom. 1.

Mosis exemplum secutus est S. Gregorius Thaumaturgus, Episcopus Nocesarensis. Sævicile T ' enim persecutione, ipse pro suis civibus et Martyribus cum tyranno depugnantibus oraturus, in II ,s:> montem cum diacono ascendit, ibique extensis ‘ ’ manibus oravit. Insecuti sunt eos persecutores, sed eos videntes non agnoverunt : putarunt enim se non duos homines, sed duas arbores videre. Testis est Nyssenus in ejus Vita, qui post hæc subdit dicens : «Sicut Moses, cum procul abesset ab acie Amalccitarum, per orationem popularibus vires contra hostes injecit : ita ille (Gregorius) quasi animi oculis intueretur ea quæ fiebant, divinum auxilium pro iis qui nomine fidei decertabant, invocabat. » Narrat deinde orationis fructum, ejusque illustre exemplum : « Cumque, inquit, aliquando Deum precaretur, repente angore percelli, et voluti sono quodam ad aures ejus pertingente, aures admoveere videbatur : ac postquam ita multo tempore erectus et immotus permansisset, deinde quasi propositum spectaculum bonum eventum habuisset, ad statum pristinum rediit, et clara voce Deum pro victoria laudavit, dicens : Benedictus Deus, qui non dedit nos in prædam dentibus eorum. Cumque familiares rogarent quid vidisset, dixit magnam se in illa hora vidisse ruinam, diabolo ab adolescente quodam nobili, in certaminibus pro pietate susceptis devicto. Adjecit et nomen, Troadium eum nominans : et quod post multa tormenta, quæ fortiter toleravisset, martyrii corona redimitus esset; obstupefactus his auditis diaconus, cum deinde in urbem perrexisset, rem prorsus eodem momento et modo, quo narraverat Gregorius, evenisse componi. »

Moses Symbolice, Moses hic typus fuit vitre contem-
piativa, Josué aelivæ : quodque hrec ab illa di-
rigi, omnemque suam vim et energiam, ac victo-
riam contra passiones cunctosque hostes trahere
el haurire debeai : sic cnim Josué vires pugnandi
et vincendi hausit ab oratione Mosis.

In Vitii *Patrum* lib. VII, cap. xvni, simile dalur
schema in duobus sanctis monachis, quorum unus
crai Arsenins solitarius, taciturnus el contem-
plativus; alter Moses, familiaris, benignus el benefi-
cus in omnes. Cumque quidam ficum rogaret, ut
sibi revelaret uter esset sanctior et perfectior :
«Ecce in exslasi dure illi naves per fluvium os-
tensre sunt, et in una quidem vidit Spiritum Sanc-
tum cum silentio et requie, una cum Abbate Ar-
senio navigantem; in altera vero navi vidit Ab-
batem Mosem el angelos Dei, mei el favum in os,
cl in dentes ejus inserentes.»

12. Manus autem Moysi erant graves, — *q. d.*
Manus Mosis utpote senescentis tum per se erant
graves, tum extensione diuturna in altum las-
satre degravabantur : ideo Mosen super lapidem
sedere fecerunt, ejusque manus sustentarunt Aa-
ron el Hur; non dubium, quin el hi cum Mose
precanle precati sint. Josephus hunc Hur tradit
fuisse maritum Mariæ sororis Mosis; sed Scrip-
tura magis innuit Mariam virginem fuisse quam
nuptam, ut dixi cap. xy, vers. 20.

Et factum est ut manus illius non lassaren-
tur USQLE ad occasum solis, — Hebraice csl,
fuit manibiis ejus firmitas sive stabilitas, id est,
ut Chaldæus, *fuertunt manus ejus firmiter extensos
in oratione*; quia, ut Septuaginta vertunt, *fue-
runt manus ejus sustentata*; scilicet ab Aaron et
flUT.

Symbolice Philo : «Hominis, inquit, mali ac-
tiones subventaneæ levesque sunt; Mosis vero,
id est sapientis, graves sunt et inconcussa}, ideo-
que fulciuntur ab Arone, id est, a ratione, ct ab
Hur, id est, a lumine, hoc est a veritate; quasi
dicat : Sapientis actiones fulciuntur ratione cl
veritate, » prreserliin ea qua attente considerat
res divinas et retomas.

Addit Philo, non natura, sed prodigio immis-
sam fuisse manibus Mosis nunc levitatem, nunc
gravitatem, additque : « Quoties, inquit, degra-
vabantur manus Mosis, piævalebal hostilis acies,
Deo significante, quod alterorum propria hcere-
ditas sil terra, mundi pars infirma; alterorum
rether sacratissimus, cl sicut in rerum universi-
tate cælum est terra potius, sic etiam populum
suum bello superaturum adversam aciem.» De-
nique concludit : «Cum igitur aliquantisper ma-
nus bilanciis in morem, nunc sursum tollerentur,
nunc deorsum vergerent, cerlarclurquo morto
dubio; tandem repente velut pennas habentes
pro digitis, sublatre volitabant per acrem manen-
tes in sublimi, donec llcbrreis certa victoria con-
tigit, hostibus internecione deletis.» Veruni hrec
non satis consonant narrationi S. Scripturæ, quæ

non miraculo, sed per Aaron cl Hur manus Mo-
sis sustentatas fuisse asserit.

IX ITgaMTQVF JostF AMALEC, ET POPULUM FJUS, Ve * U
IN ORF. GLADII. — Pro *fuqavit*, hebr. CSt ciSfP
iachnlos, id est, debilitavit, dejecit, prostravit,
profligavit, Ims occidendo, illos in fugam agendo ;
inde enim wVtH *chalus* lassum, debilitatum, de-
jectum significat.

Narrant, vel potius more suo fabulantur Judaei,
Amatadlas incantationibus suis voluisse volare,
itaque involare et irrucrc in castra Hebræorum;
sed Josuo ostenso Dei nomine letragrammato cos
prostravisse. Josephus asserit plane incruentam
Hebræis fuisse hanc victoriam, nemine ex ipsis
desiderato. Hic primum invenitur nomen Josué;
nude cum hoc loco ex hac victoria, pro Hosco
vocatum esse Josué, *q. d.* «Salvator populi,»
censent Orígenes, Lactantius et alii, dc quo plura
Kumer. cap. xni, vers. 17.

In ore gladii, — in acie gladii : ita cnim ver-
tit noster Interpres *ad Hebr.* cap. xi, ver?. 3i :
unde gladius biceps dicitur Siçcuc;, quasi habens
duo ora, id est, duas acies, *ad Hebrews*, cap. iv,
vers. 12. Hinc quia acies gladii, utpote acutissimo,
quidquid perculit id penetrat, secatur vel occidit,
ideo cum in Scriptura dicitur : «Percussit cos in
ore gladii,» communiter significatur, quod cos
deleverit usque ad internecionem; sic cnim ct
Galli de strage internecina dicunt : *Ii les a passés
au fil de l'épée*. Ha Valablus.

Secundo, «in ore gladii» id est, in devoratione, Smb,
vel consumptione gladii : unde Septuaginta ver-
funi fo in occisione gladii, ut sit du-
plex figura : prior, qua os ponitur mclonymice
pro comestione, quæ ore fit; posterior, qua
comestio animalis metaphorice tribuitur rei ina-
nimo?, scilicet gladio interimenti : sicut cnim nos
comedimus panem, ita bellum ct gladius devo-
rant homines. Unde Hebræi bellum vocant nOFRO
milchama, id csl comestionem, *q. d.* Fugavit Josué
Amalec per occisionem gladii, sive gladio occi-
dente hinc inde cum persequens.

Tertio, Franciscas Hibera in *Osee* cap. x, num.
37 : Os, inquit, in Scriptura sæpe pro voluntate
accipitur; sic *metere in ore misericordia*; id est,
metere ad voluntatem misericordiæ, quantum
misericordia voluerit, id est, metere largissime.
Sic *percutere in ore gladii*, est omnes occidere, cl
nemini parcere, quod csl, percutere quantum
gladius perculere velit; quasi dicat : Percussit
eos in ore (in voluntate gladii), id est, percussit
eos ad satietatem, ad libitum, ad voluntatem, ad
imperium gladii, tot percussit quot libuit gladio
cl gladiatori percutere.

II. SciUDE HOC OB MONUMENTUM IN LIBRO, ET
TRADE AURIBIS JOSLE, — *q. d.* Scribe iU chronicis,
cl indica Josué, ut ipse sequentibus se populi
ducibus et iudicibus, ct hi sequentibus indicent
voluntatem ct decretum Dei de peragenda vin-
dicta., deque delendo Amalee, idque, donec sur-

gat ille ipse dnx, vel rex Saul, qni hanc vindictam reipsa exerceat; Josué enim destinatione Dei futurus erat successor Mosis, et dux populi : undo et hoc bello contra Amalee electus ipse dux, quasi præhidium futuri sui principatus dedit. Deinde indicare hoc Josnc jubi t Deus, ne subacta terra promissa, ipse fredera cum Amalecitis jungeret vel admitteret.

Delebo exim memoriam Ajialec sub coelo. — Hebraice est, *delendo delebo*, id est, funditus et omnino delebo, hæc mihi stat fixa et certa voluntas, quam Samuel refricavit Saull, l *Beg.* cap. xv, ubi Saul ob neglectam, ct non plene impletam hanc Dei voluntatem, rejectus a Deo, regno et vita Goni " - excidit. Quare perperam Judæi aliqui Saulem J'"excusant per ignorantiam, eo quod Hebræum ■i. -a. TDT, si puncta *carnets* ci substituantur, ut fiat *zam char*, significet masculum; sivero, *segol*, ut fiat *a,t- zec/icer*, significat memoriam Amalee delendam et abolendam esse.

Porro tulit Deus in Amalee tam severam sententiam, eo quod Amakcitre tam immani bello appetiissent innoxios vacillantesque Hebraeos, et in vocatione sua novilios, ut cos a Dei ductu in Chanaan sequendo absterrerent, quodque, ut dicitur *Douter.* cap. xxv, vers. 18, extremos agminis lassos et fame laboreque confectos ceciderint. Ul hinc discamus quain gravis sit offensa Xo' ' o,l **1*’ *cncros recentesque Dei asseclas ab ejus vocatione et sequela, puta a vera fide, vel Religione avertet», ζtatuque perfectionis avertere ; qua de re vide Hieronymum Piatum, lib. lll *De Bono status religiosi*, cap. XXXV.

Ven.ts. 1Ŷ. Ædificavitque Moïses altare, et vocavit women Ejes, Dominus exaltatio mea. — Hebr. est, Altarii ’311X *Adottai tlissi*, quod *primo*, Noster vertit Dom,nus (cs9 *exaltatio tnea. Secundo*, verti potest, pit., *Dominus est vexillum meum*, id est, Dominus fuit mihi loco vexilli, ipse signa victricia in hostem intulit. Unde Josephus ait Moscn hanc aram Deo victori posuisse, uti Romani ponebant Jovi victori. Tertio, verti potest, Dominus est *signum*, vel *miraculum meum*, quia miraculosam victoriam, totque alia miracula mihi contulit. Ita Chaldæus.

Hoc trophæo omnem victoriæ laudem Deo assignavit Moses; neque enim altare duntaxat sacrificii causa erexit, sed cl trophæi, idque nomenclatura hæc convincit. Calvinus omne imaginum et statuarum nomen, quasi mortis umbras et larvas perhorrescens, metuensque ne hinc telum pro imaginibus in ipsum torqueamus, altari inditum esse hoc nomen impudenter negat, contra S. Scriptune expressam fidem, quæ altare hoc nomine vocatum esse asseverat, tanquam victorie trophæum; trophæis enim et titulis proprie nomina imponuntur, cl nomen hoc non nisi trophæo convenire potest. Non enim, quod metuit Calvinus, Dei nomen hic altari communicatur quasi ipsum sit Deus; sed sensus est, quasi dicat : Altari hoc quasi trophreo testor, hoc significo,

quod Deus sit exaltatio mea, qui me hostibus Amalecitis superiorem fecit, ideoque llll, ul signo, rei signalæ do nomen, Illudquo voco : a Dominus exaltatio mea;» uti solemus de effigie Cæsaris aut Regis dicere : Iste est Cæsar, hic est Rex, quia ista imago est Cæsaris, hæc Regis. Similes nuncupationes in Scriptura passim sunt obviai, Sio enim Isaac, *Genes*, cap. xxvi, vers. 20, puteum ab eventu vocavit Calumniam, cl alium vers. 21, vocavit Latitudinem. Sic Gedeon , *Judicum* cap. vi, vers. 24, suum altare vocat « Domini pax. » Similia sunt l Regum cap. vu, vers. 12, li *Regum* cap. xviii, vers. 18.

Nota hic victoriam in bellis a Dco pendere, ' l m esseque singulare donum Dei. Ila Judith conopæum Holophcrnis, quasi anathema, Deo victoió Evn-auctori consecravit, *Judith* cap. xvi, vers. 23. Ja- P'**- haziel propheta, cum insignem victoriam Josaphat regi contra Moabitas esset pollicitus, subjecit : « Non critis vos qui dimicabitis, sed tantummodo confidenter state, et videbitis auxilium Domini super vos; nolite timere. Cras egrediemini contra eos, cl Dominus erit vobiscum, Il *Paralip*, cap. XX, vers. 17.

Ita Judas Machabæus, cum sui limerent, nipote pauci, animans cos ait : «Facile est concludi multos in manu paucorum; et non est differentia in conspectu Dei coeli, liberare in multis, et in paucis; quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed dc coelo fortitudo ést,» etc. I *Machab.* cap. m, vers. 17.

Ha Trajanus dux belli missus a Valente Imperatore contra Barbaros, cum succubisset, ideoque a Valente ignaviæ argueretur, generese respondit : « Non ego, o Imperator, victus sum, sed tu ipse perdidisti victoriam, qui contra Deum aciem instruere non desinis, cl ita ejus auxilium Barbaris concilias. Nam abs te oppugnatus, sc illis adjungit. Atqui Deum sequitur victoria, et ad eos accedit quibus Deus se ducem præbet. Non nosti quos viros Ecclesiis expuleris, et quibus eas tradideris? » Ha Theodoretus, lib. IV *Ilistor.* cap. XXIX.

Ita Theodosius Imperator cum ei victoria de Joanne tyranno in ludis Circensibus renuntiaretur, ad populum vociferans : «Agito, inquit, ludicro hoc omisso in ædem hanc precatoiiam eamus, et carmina gratiarum auctori victoriis Deo concinnamus.» Dixit et fecit. Ita Nicephorus, lib. XIV, cap. vu.

Ita Clotharius, rex Francorum, cum Chramno filio rebeli dimicaturus : « Respice, inquit, Domine, de cœlo, et judica causam meam. Quia a filio injuste injurias patior. Respice, el judica juste, illudque impone judicium quod quondam inter Absalonem et patrem ejus Davidein posuisti.» Ergo prælio inilo Chramnus a Clotluirio captus et occisus est. Ila Gregorius Turonensis, lib. IV, cap. xvi el xvn.

Alfonsus, Aragonum rex, ad filium Ferdinan-

dum contra l'lorontinos in bellum euntem : «Noli, fili, tantum tu®, aut commilitonum audaci® tribuere, ut pulea'absque Dei auxilio victoriam ullam haberi posse. Victoria enim non hominum disciplinis aut industria paratur, sed Dei optimi maximi benignitate et arbitrio : Deum igitur cole, et tibi concilia : quod si quando cum tibi iratum auspicaberis, cave contendas; et quidquid ab eo tibi accidisse videbitur, boni consule, et patientia ac pœnitentia eum placa.» Ita Panormitanus in ejus Vita.

Yers ia. 1G. Dicens ; quia nanus solii Domini, et bellum Domini erit contra Amalec a generatione ix generationem. — Hebr. est, *quia manus super solium Domini est*, id est, quia extendit Deus manum super solium suum, hoc est, extensione manus super solium suum juravit, et, id est *quod*, bellum ipsi cl ilebneis contra Amalee erit œlernum, hoc est, quamdiu Amalee superstes erit, *q. d.* Erit Hcbræis cum Amalee Xtú;, id est, bellum irreconciliabile et intornccinui.

Nola *primo*, to *quia* non est causale, sed encliticum; respondet enim Hebræo O fci, quod sæpe redundat. Unde Vatablus vertit, *et dixit : Sublata manu per solium Dei juro*. Moses enim hic altari nomen indidit simulquo juravit bellum œlernum cum Amalee : sunt enim hæc disparata, ncc unum est causa alterius. *Secundo*, manus hæc jurantis est vel Mosis, ut vult Vatablus, vel potius Dei: Noster enim vertit, « manus solii Domini;» idem clarius habet Chaldæus et Scptuaginla. *Tertio*, to *et* vocula est non copulantis, sed confirmantis, cl materiam juramenti designantis, significans, *quod, quia*. Hinc pulchre Chaldæus verlit : *Cum juramento dictum est hoc a facie terribili, cujus majestas est super solium glort'æ, ut committatur prælium a facie Domini contra viros domus Amalee, ut consumat cos a generationibus socculi*.

Septuaginta manum super solium interpretantur manum occultam, vel potius, ul alii legunt, excelsam : sic enim habent, b (Eugubinus legit xtpfsi?, id est excelsa, et hoc magis respondet Hebræo) «clqMf id est, quia in manu occulta et excelsa prælialur Dominus,

quasi manus Dei in solio ejus licet abscondita, excelsa tamen operetur (!].

Qnærce, cur olim et ctiamnum juretur manu sublata in cœlum? Respondeo : Quia hoc ritu testamur Deum in cœlis, quasi in solio suo residentem. *Secundo*, quia hoc ritu significamus quod sicut chini cl perdurant eœli, sic firma erit res quam juramento promittimus. Sic ergo jurat hic Deus per thronum suum, quasi per rem sempiternam et immutabilem. Ita docent Ilebræi.

Hinc S. Augustinus, lib. XXII *Contra Faustum*, cap. Lxxiv, Moscn contra Fausti calumnias defendit, convicitquo contra cum (et contra nostros Anabaptistas et enthusiastas}, fidelibus bellum esse licitum, eo quod illud Domini voluntate Moses susceperit, dicaturque hic bellum Domini fore contra Amalee in œlernum.

Tropologice, dicamus et nos tanquam resoluti milites Christi : Bellum Domini mihi erit, «d í* r

contra Amalee, id est, contra car- Asukc. nem et mundum in ætemum : hoc enim esi bellum Domini, quod scilicet Dominas nobis imperial, quodque ipse per nos gerii. Cogita illud dn: <d S. Francisci : ***

Modica hic voluptas : sed postea pœna immensa.

Modicus hic labor : sed postea gloria æterna. Elige.

Mullorum vocatio, paucorum electio, omnium retributio.

/Eternitatem cogita.

(1) Prior hujus vers, pars non satis est clara. Hebræum vulgo vertunt, moniti Amalecitanirn *fuit contra thronum Dei: ideo bellum Dd contra Amalecitis*. ele. Sedes autem Dei inter Israelitas esse censebatur. Quæ interpretatio quam sit dura per se. et a superiore versu aliena, ultro apparet. Maurer: a Quum hæc verba causam afferant, cur Moses vers. 15 altari nomen *Jota texillum meum* imposuerit, dubitari vix potest, pro legendum esso D3 (quod in uno cod. exstat), ul sensus fit : *Manus qwppe men texilio Jorte* admota est, manu mea teneo vexillum Jovæ. » Interpres Gracos anonyinus, cujus v- r- sionem e cod. Veneto edidit Ammon, legit, vel CDO'bp, <?• ú;x-v. *super cos*. indeque hic sensus subnasceretur facillimus : Prope altare nunc a vobis exstructura manum suam super vos *protendit Jchova*, jurans, se bellum internccinum illaturum esse populo Amalee.

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jethro socer Motis uxorem Sq>horam cum filiis ad eum reducit; ejusque monitu, vers. 13, Vos» non aliia partitur regimen populi, ereatque magistratus. et judices, qui minora dijudicent.

1. Cumque audissel Jethro, sácenlos Madian, cognatus Moysi, omnia quæ fecerat Deus Moysi, et Israeli populo suo, et quod eduxisset Dominus Israel de Ægypto : 2. tulit Sephoram uxorem Moysi quam remiserat, 3. et duos filios ejus, quorum unus vocabatur Ger-

sara, dicente patre : Advena fui in terra aliena. 4. Alter vero Eliezer : Deus enim, ait, patris mei adjutor meus, el eruit me de gladio Pharaonis. 5. Venit ergo Jethro cognatus Moysi, el filii ejus, et uxor ejus, ad Moysen in desertum, ubi erat castrametatus juxta montem Dei. 6. Et mandavit Moysi, dicens : Ego Jethro cognatus tuus venio ad te, et uxor tua, et duo filii tui cum ea. 7. Qui egressus in occursum cognati sui, adoravit el osculatus est eum : salutavcruntque se mutuo verbis pacificis. Cumque intrasset tabernaculum, 8. narravit Moyses cognato suo cunela quæ fecerat Dominus Pharaoni, et Ægyptiis propter Israel, universumque laborem, qui accidisset eis in itinere, et quod liberaverat eos Dominus. 9. Lætalusque est Jethro super omnibus bonis, quæ fecerat Dominus Israeli, eo quod eruisset eum de manu Ægyptiorum, 10. et ait : Benedicius Dominus, qui liberavit vos de manu Ægyptiorum el de manu Pharaonis : qui eruit populum suum de manu Ægypti. 11. Nunc cognovi, quia magnus Dominus super omnes deos : eo quod superbe egerint contra illos. 12. Obtulit ergo Jethro cognatus Moysi holocausta et hostias Deo ; veneruntque Aaron et omnes seniores Israel, ut comederent panem cum eo coram Deo. 13. Altera autem die sedit Moyses ut judicaret populum, qui assistebat Moysi a mane usque ad vesperam. 14. Quod cum vidisset cognatus ejus, omnia scilicet quæ agebat in populo, ait : Quid esi hoc quod facis in plebe? Cur solus sedes, et omnis populus præslolatur de mane usque ad vesperam? 15. Cui respondit Moyses ; Venit ad me populus quærens sententiam Dei. 16. Cumque acciderit eis aliqua disceptatio, veniunt ad me ut judicem inter eos, el ostendam præcepta Dei et leges ejus. 17. At ille : Non bonam, inquit, rem facis : 18. stulto labore consumeris et tu. et populus iste qui tecum est : ultra vires tuas est negotium, solus illud non poteris sustinere. 19. Sed audi verba mea atque consilia, et erit Deus tecum. Esto tu populo in his quæ ad Deum pertinent, ut referas quæ dicuntur ad eum: 20. osendasque populo cæremonias et ritum colendi, viamque per quam ingredi debeant, el opus quod facere debeant. 21. Provide autem de omni plebe viros potentes, et timentes Deum, in quibus sit veritas, et qui oderint avaritiam, et constitue ex eis tribunos, el centuriones, et quinquagenarios, et decanos, 22. qui judicent populum omni tempore : quidquid autem majus fuerit, referant ad te, et ipsi minora tantummodo judicent; leviusque sit tibi, partito in alios onere. 23. Si hoc feceris, implebis imperium Dei, el præcepta ejus poteris sustentare, et omnis hic populus revertetur ad loca sua cum pace. 24. Quibus auditis, Moyses fecit omnia quæ ille suggesserat. 25. Et electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, el decanos. 26. Qui judicabant plebem omni tempore; quidquid autem gravius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodo judicantes. 27. Dimisitque cognatum suum : qui reversus abiit in terram suam.

v«n. I. I. CCMQCE AUDISSBT JETHRO, SACERDOS MADIAN.— Chaldæus vertit, *princeps Madian*, llebræum enim (I'D *cohén* et sacerdotem el principem significat, quia olim qui princeps erat, erat et sacerdos.

Cooxatus Moysi, — socer Mosis : ejus enim filiam Sephoram duxerat Moses, cap. in, vers. 1. Hebræum *jnn choten* cognatum, sive affinem in genere (qualis est socer), significat. Unde a *choten* fit *jnnnn hitehatten*, id est, affinitate per matrimonium jungi.

v»r. î. q. Tulit Sephoram uxorem Moysi quam remiserat, — cum scilicet Moses ex Madian in Ægyptum rediens, cum Pharaone decertaturus, tantam tamque periculo-am negotiorum molem susceperat, ut uxori et liberis vacare non posset; undo

eam sibi a Pharaone timentem, libentem et volentem cum filiis remisit in Madian, uti dixi cap. iv, vers. 27.

Epiphanius, *haresi* 78, tradit Mosen, ex quo prophetare cœpit, uxorem non cognovisse : neque enim aliter, inquit, potuisset Deo tam esso familiaris et conjunctus.

5. Juxta montem Dei, — puta Horeb, sive Sinai, ut patet cap. ni, 1. Itine patet non in Iaphidim, sed in Sinai, de quo cap. scq., venisse Jethro, ac proinde hæc per prolapsim interseri, forte quia Jethro excitus vel maxime vicina victoria Hebræorum contra Amalee, de qua cap. præced., veniebat ad Mosen.

Unde probabiliter contra Lyranum docet et cen-

set Abulensis, Jethro post legem datam in Sina, sub finem primi anni exitu ex Ægypto, venisse ad Mosen : illi quoque colligit ex *Deut.* i, vers. 6, 7, 9, 15, ubi dicitur Moses creasse magistratus paulo antequam movenda essent castra ex Sinai : mota sunt autem castra ex Sina anno **secundo**, mense secundo, ut patet *Num.* x, 11. Atqui hi magistratus hoc cap. XVIII dicuntur creati, cum Jethro venit ad Mosen, Mosique suggessit et persuasit eorum creatione n ; ergo ipse venit ad Mosen sub finem anni primi, paulo antequam castra movenda essent ex Sina. Unde idem Abulensis censet hoc caput referri et inseri **debere ante** *Num.* cap. x, vers. 11. Ibidem enim, vers. 29, Iobab (qui secundum Abulensem et alios est **Jethro**) rogatur a Mose, ut velit esse dux viae Hebræorum per desertum : unde et mox *Num.* xxxn, ortum est iurgium et murmur Aaronis et Mariae, cum viderent uxorem Mosis Æthiopissain, iuxta Sephorain Madianitidem, quæ simul cum patre suo Jethro ad Mosen maritum suum venerat.

7. Qui EGRESSUS IN OCCURSUM COGNATI (sOCCri) sui, adoravit, — scilicet incurvando se; hoc enim significat Hebræa radix nn® *scacha*. Moses socero suo Jethro reverentiam more gentis exhibuit, quæ reverentia et adoratio csl participatio quædam reverentire et adorationis Deo debetur : parentes enim, principes et viri eminentes aliquid de potestate Dei et honore participant. Simili modo Abraham adoravit filios Heth, Gen. xxin, 12; Jacob adoravit Esau, Genes, xxxm, 3; fratres adoraverunt Joseph, cap. xl iii, 26.

Salutarunt se verbis pacificis. — Hebraice, *rogarunt de pace*, vel an *pax*, id est, an salva et prospera sunt omnia; hoc enim significat Hebræa salutatio, *pax team*.

8. Laborem, — difficultatem et molestiam. Nola hic qualia et quam pia sint Sanctorum colloquia. Talia fuerunt inter S. Antonium et S. Paulum primum eremitam, inter S. Benedictum et Scholasticam sororem, inter Essenos, aliosque veleros eremitas et coenobitas.

9. Lætatus est. — Septuaginta obstupuit, in exultatione quasi raptus est.

11. Nunc cognovi quia magnus Dominus super Omnes deos, — g. d. Ego Jethro habui olim aliquam notitiam Dei vestri et veri, neque omnino fidem Abraham proavi mei abjeci, quam Madian Abraham filius, noster vero avus, ab eo hausit, et nobis tradidit; fuit tamen hactenus ea infirma, et simulacrorum mixtione et cultu polluta : nunc vero audiens ejus prodigia, quæ fecit pro vobis in Ægypto et in mari Rubro, agnosco credoque firmiter hunc solum, qui vobis adfuit, esso verum Deum, optimum, justissimum et potentissimum, nipote qui tam potentem justamque vindictam in impios et tyrannos Ægyptios exercuit. Hanc fidem et pietatem Jethro in posterum propagavit. Ab eo enim orti sunt Rechabites, ut patet Parat. n, 53, quos ab abstinentia et obedientia

ila laudat Jeremias, cap. xxxv, de quibus plura ibid.

Vido hic quid faciat unius patris et principis pietas. Ita Constantinus hoc nomine magnus fuit, quod magni animi et pietatis eximie fuerit; atque inter omnes Imperatores primus, non solum Christi fidem amplexus sit, sed Christianos etiam Imperatores reliquerit.

Theodosius junior, av sui nomen et pietatem referens, instituit aulam suam velut Fcholim, in qua ad pietatem se suosque exercuit, habens ordine distributa tempora lectionum, psalmorum, jejuniorum et vigiliarum, ait Socrates, lib. VII, cap. xxii, et Theodoretus, lib. V, cap. xxxvi; qua in re comes, imo dux et incensrix ei fuit soror Pulcheria, et Eudoxia uxor. Vide Aulam eorum sanctam, quam edidit noster Raderus.

Tiberius excubitorum comes sub Justino i, ob pietatem erga Deum, et liberalitatem erga pauperes, in tanta fuit gratia, ut a Justino Imperatore successor declararetur.

Honorius Imperator verè religionis perstudiosus fuit : unde Deus cum a nullis undique insurgentibus tyrannis liberavit, uti ex Socrate, Sozomeno et aliis docet Bironius.

Eo QUOD SUPERBE EGERINT CONTRA ILLOS. — Est ellipsis, sed plenior et perfectior sensu, quam sit in Hebræo ; sic enim est hebraice, *quia in quo superbia crunt contra eos* (Hebræos), subaudi, in eodem punivit eos Deus, puta, in aquis et mari; nam sicut iis meruerant infantes Hebræorum, ita iisdem ipsis a Deo remensum est, ut aquis mergerentur et ipsi. Unde Chaldaeus ellipsin supplet : vertit enim, *quia eadem re, qua cogitarunt Ægyptii judicare* (punire et affligere) *Israel, judicati sunt* (puniti sunt).

12. Obtulit. — Hebraice est *arcepit*, scilicet a Veriti. Mose et Hebræis hostias, quas non idolis, ut olim, sed vero Hebræorum Deo offerret.

Ur COMEDIRENT PANEM CUM EO CORAM DEO. — Nota hic: Hostiæ Deo dicantur, et in gratiarum actionem oblate (quales hic obtulit Jethro), magna parte in solempne epulum cedebant, quod proinde coram Domino fieri dicebatur, quasi ille hostiis sibi oblatis, illaniquo epulo præsens adesset, maxime si epulum fieret juxta aliare, in quo immolata erant hostiæ Deo. Si tabernaculo jam facio et erecto in fine anni, venit Jethro ad Mosen, uti vult Abulensis, tunc *coram Deo*, id est coram tabernaculo, quod erat quasi domus Dei, factum est hoc epulum.

Secundo, nonnulli Hebræi * coram Deo » dici sentiunt, propter sanctos, pios et divinos homines, qui in isto convivio præsentes fuerunt, juxta illam veterum sapientum sententiam : « Qui fruatur convivio, in quo sapientes accumbunt, perinde est ac si fruatur gloria divinæ majestatis. »

Tertio, S. Augustinus, *Quaest.* LXVI, « coram Deo, » inquit, id est, in honorem Dei; sed utrumque hic sensus paulo remotior est. Hinc patet

Ceram

hoc Jethro sacrificium fuisse purum veroquo Deo oblatum : alias enim Moses, cætrique seniores ex eo non comedissent, ne idolothytis polluerentur.

i 5— Tropologico : Sancti, inquit Orígenes, omnia sua ópera faciunt coram Deo, tanquam qui Deum pr.Tsenlem spectent, et ab eo spectentur; jugiter enim in conspectu Dei versantur, operantur et ambulant.

va. ii. 13. Ut judicaret, — ut jus diceret.

i 4r is. 15. Venit ad me populus quærens sententiam Dei. — llebræus, *quærens Daim*; Chaldæus, *quærens dortrinam a /ko*; Septuaginta, *quærens iudicium a Dco*, hoc est, a lego Dei ¶tierna (inquit S. Augustinus, pimi. LXVII), quæ fuit ante omnem legem scriptam, quam Moses Spiritu Sancto plenus clarius quam cauteri omnes Hebræi intuebatur, et in omnibus consulebat tum cogitando et meditando, tum orando (1).

v- c. 17. Non bonam, inquit, dem facis. — Facis quod mhnis est aptum minusque conveniens; quia quod facis, ut singula solus velis facere, tibi nimis molestum csl, et populo minus utile.

Vcm IS. 18. STULTO LABORE CONSUMERES. — HebftBUin ^33 *nabal* significat stultum esse, item defluere, decidere, consumi: utrumquo significatum hic reddidit interpres.

Voluit Deus Mosen, virum alioqui sapientissimum, ab alienigena et Gentili, puta a Jethro, instrui, ut ostenderet nemini datum esse, ut in omnibus semper æque sapiat, ac proinde humiliter audiendos quoque esse inferiores, qui saniora consilia suggerunt.

Sæpe etenim est olitor verba opportuna locus :

iKt r nemo enim «est bonus doctor, qui non est docilis; quia et ille melius docet, qui quotidie crescit et proficit discendo meliora,» inquit S. Cyprianus *ad Pompeium*, in fine. Ita et S. Augustinus, *Quæst. LXVIII* Quin et Plato objicienti sibi cuidam : «Tune qui doctor es, simul es discipulus? elquamdiu disces?» respondit: uTamdiu, donec mo sapientiore fieri non pœnitebit, » testis est Plutarchus in *Platone*.

Allegorico sigifieabalur quod Jethro Mose, id est populus Gentilis Judaico, foret sapientior, inquit Cyrillus in Collectai!. in *Num.* cap. ix.

Ven n. 19. Er erit Deus tecum, — erit Deus tibi auxilio, ut tot administris adjutus, partequo oneris in cos derivata levatus, commodius omnia feras et perficias (2).

Esto tu populo in his que ad Deum pertinent. — Hebraice, *esto tu populo ante Deum*, vel *coram Deo*, *q. d.* Esto tu populi causidicus, advocatus et internuntius apud Deum, aut referas quæ di-

ti) Hebr. *ad icùcitandum Deum*. Sensus csl : Nullos alius judkes album* r· pessum; populus nim non meipsum ul judicem adii, sed Deum, cujus nomine et ex cujus legibus ego judico.

(i) Ahi, *et jît Deui tecum*.

cuntur ad cum, » scilicet, populi dicta, vola, postulata et necessitates; tò enim *eum* Deum respicit, ut patet ex llebræo, non populum, uliecn-suit Abulensis.

20. OSTENDASQUE POPULO C.I REMONTAS, LI IUTAM ' » a COLENDI, VIAMQUE PER QUAM INGREDI DEBEANT,— *q. d.* Sicut dixi to, o Moses, debere esso populi advocatum apud Deum ; ita vicissim hic dico te pariter debere esse interpretem Dei apud populum, ul cum doceas quomodo Deum colere recleque vivere debeat : alios vero constituas judices et arbitros ad lites et jurgia eorum dirimenda.

Hinc moraliler S. Gregorius, Il part. *Pastoralis*, L' 2i. cap. vu, docet qualis debeat esse rector : a Sil rector, inquit, internorum curam externorum occupatione non minuens, exteriorum providentiam interiorum occupatione non relinquens : no aut exterioribus deditus ab intimis corruat, aul solis interioribus occupatus, quæ foris debet, proximis non impendat. » Hinc etS. Augustinus, *Quæst. LXVIII* : a Docemur, inquit, hic a Jethro, nimis intentum humanis actionibus animum Deo vacuare.»

21. Provide autem de omni plebe viros potentes. — Ita legunt llebræa, Chaldæa, Septuaginta et Latina Romana; *non sapientes*, ut habent Plan-(¶inna : hebraico enim est *viros virtutis*, ¶Jest viros valentes animo, strenuos et magnanimos, qui magnorum el magnatum vultum non timeant, ul personas in judicio accipiant, el judicium pervertant, sed unum timeant Deum Judicem judicum, ¶t Regum regum. Ita Fridericus III Imperator rogatus, quos c suis haberet durissimos? respondit : a Eos qui non magis me, quam Deum liment. » Talis judex fuit Job, cap. XXIX : a Conterebam, inquit, molas iniqui, el de dentibus illius auferebam prædam. » Hoc est quod monet Ecclesiasticus, cap. vu, 6 : a Noli quadrerò fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates : ne forte extimescas faciem polentis, et ponas scandalum in œquituto tua. » Quin el Epictectusjudicem ita compellat : a Uti ne anser clangore, nec ovis balatu perterretur, ita nec te stolidæ multitudinis vox perterrefaciat. » Quare Trajanus Imperator magistratum et judicem constituens, illique dc more porrigens gladium: allio, inquit, pro me quamdiu æqua mandavero; sin iniqua, contra me utere. » Ita aulici et duces Christiani suis Imperatoribus, idolorum cultum el sacrificia mandantibus, restiterunt usque ad mortem el martyrium. Ha S. Sebastianas restitit Diocletiano, S. Euslachius Adriano, S. Theodorus Licinio, S. Gallicauus Juliano, Mauritius el Thebæi Maximiano.

Sapientes etiam judices exegisse Mosen, palet ei a *Dcut.* i, 13: non enim omne, quas Jethro posuit, P*31* conditiones judicum hic enarrantur ; nec ulli dubium csl tam scientiam el prudentiam, quam virtutum animique constantiam in judice requiri.

Vere enim dixit Carolus V, audita nece Thoinm Mori, qui vir sapicnlissimtB, Angliæ Cancellarius fuit el Martyr : « In Moro Henrieus rex VIH totius Angliæ caput præcidit. »

n mi ll' Quinus sit veritas,— non tarn doctrinæ, aut uuuf. etiam vitæ, quam justiliæ (de ea onim precipue est hic sermo), id est, justos: ita Septuaginta; qui scilicet neminem decipiant, sed faciant quod promiserunt, quodque æqinnn est et legibus præscriplum. Unde sequitur: «Odientes avaritiam,» qui scilicet munera non capiant, ne iis capiantur, ut jus violent. Ludovicus XI, Gilliæ rex, aiebat se in aula omnibus rebus abundare, excepta una; rogatus quænam ea esset, dixit : Veritas.

Hippocrates, epist. ad Philopæmcnem, veritatem depingit quasi mulierem pulchram, magnam, simpliciter ornatam, illustrem ac splendidam, cujus oculorum orbes puro lumine nitebant, ut astrorum ac stellarum fulgorem imitari viderentur. Rursum veritas temporis filia, et virtutis mater est habita. Plutarchus in *Quæst.* ait, quod Romani veritatis parentem ac deum habuerunt Saturnum; subdit causam : a An, inquit, quod, ul Philosophi, putant, Kooxv id est, Saturnum tempus esso? veritas vero tempore invenitur ; an illud potius, quod Saturnus justissimus fuerit, et veritatem imprimis coluerit? » Hinc el Democritus scripsit veritatem in putei fundo delitore; et proverbium est : a Veritatem in lucem agit et adducit dies. » Giralduſ, *gyntag.* 1, testatur iudices olim defunctos exsculptos fuisse ita, ul eorum collo ad pectus penderet suspensa veritas, subnutans oculis.

0'iioqne Notat Cajetanus has quinque dotes maxime ZT et sPeclaro el requirere debere principes in iis, quos nret> aliis præficiunt, scilicet *primo*, magnanimitatem; rwjTir- *secundo*, timorem Dei; *tulio*, sapientiam; *quarto*, Ulei* justitiam ; *quinto*, abſtinentiam a muneribus.

Ita Plato dicere solet : « Principibus nullum præſtanlius prædioruin genus eſſe, quam eorum familiaritates qui cauponari nescirent. » Hinc el Isaías, cap. i? vers. 3, arguens Hierosolymitas poſtquam dixit : « Principes tui infideles, ſocii furum;» mox cauſam ſubjicit : « Omnes diligunt munera.» E contrario Samuel optimus judex ita cum ſuis libera fronte diſceptat : «Si do manu cujuſdam munus accepi, loquimini, et contemnam illud hodie, rcſtiluainque vobis,» I *llcg.* xn , 3. El Paulus, *Actor.* xx , 33 : « Argentum et aurum, aut veſtem nullius concupivi, ſicut ipſi ſcitiſ.» Ita Alcamenes Telecri filius Spartanuſ, rogatuſ cur munera a Meſſeniis oblata non accepisset , reſpondit : « Quia ſi accepissem, cum legibuſ pacem habere non potuiſſem ; » ſignificans munera non eſſo accipienda, quæ legibuſ el Rei-publicæ Obreſſe ſolent : toſtiſ cſl Plutarchuſ in *Lacon.* Raſce judicum doleſ habeant Confellarli, qui ſunl iudiceſ in foro animæ. In hujus rei ſignum, ſacerdoſ veluſ, qui erat judex, inſcrip-

tum habebat in pectore : « Doctrina et veritas; » unde et iudiceſ apud Ægyptioſ ſapphirum e collo geſtabant, cui inſcripta erat veritas, de quo cap. xxvni, verſ. 30.

23. Si HOC FECHOS, implebis ^implere poteris: v.* n est enirn hoc futurum potentiate) imper il a Dei, ET PRECEPTA EJUS POTI BIS SUSTENTAIS,— id e^t ſuſtinere, hebraico eſt, *præupict libi Deus, et poteris stare*, id eſt, poturiſ ſatiJacere Dei præceptiſ circa totiuſ populi regimen.

Sequantur hoc ſapienſ Jethro conſilium , qui- M 'da. cumque recte gubernare volunt : ut nimirum onuſ curn aliis partiantur, minoraque negotia aliis committant, quo ipſi gravioribuſ totique communitali invigilare, ac ſimul Deo et orationi vacare poſſint; ipſi enim tunt quaſi Atlanteſ, qui Deo nixi onuſ totiuſ populi ſuiſ humeriſ ſuſtinere debent; prepoſtemi» enim eſt el inſipienſ ac iniquum, ſi rector ita m naribuſ, vel alieniſ, vel externiſ ſe occupet, ut majora, propria et domeſtica negligere, vel perfunctorie obire debeat.

24. MoTSES FECIT OMNIA QUI ILLE SUGGESSERAT. Ver». U. — Elegit ergo Moſeſ inferioreſ magiſtratuſ idoneoſ rebuſ dijudicandiſ, ſed cum conſenſu populi, coſque ſerio officii ſui admonuit. Vide *Deuteron.* i, a verſ. 9 ad 19, ubi hæc fuſiuſ enarrantur (1).

23. Et bLECTIS VIRIS STRENUIS, CONSTITUIT EOS Veri. 15. PRINCIPES POPULI, ET TRIBUNOS. — o Tribunos, » hû- Tnbufll braico *chiliarchaſ*, ſive principeſ, mille familia-^l rum videlicet : ila enim pulchro ordine hi magiſtratuſ ad levamen Moſiſ inſtituti ſunt, ul decani quinquagenariis, hi centurionibuſ , centurioneſ tribunis, ſive chiliarchiſ ſubeſſent; ſic ut tribunuſ quiſque ſub ſe decem haberet centurioneſ, centurio ſub ſe haberet duoſ quinquagenarioſ, quiquengenariuſ pneſſet quinque decaniſ , ita ut a decaniſ ad quinqu .genarioſ, ab iis ad centurioneſ, ab hiſ ad tribunoſ, a tribunis demum ad Moſen appellaretur. Vocal vero Noſier chiliarchaſ *tribunoſ*, quia hic ſummuſ olim crat magiſtratuſ (tribuni enim plebiſ erant pareſ conſulibuſ, crantque quaſi conſuleſ plebiſ) in plebe Romana, uti et in militia; ſed et colonuclloſ noſtroſ ſive chiliarchaſ exercituſ recte vocamus tribunoſ.

(1) Juxta Ihrtmann, op. cit. p. 196, quod hic dicitur, male Attw, xi, 16. repetitur ; qua> rvpctiüo illi -argument" eſt, ul Pentateuchi neget Sed errat : nani hiſ in lociſ reſ omnino diverſo nirraninr Collegium enim hic Jethro ſuadente inſtitutum, ab illo xt, tum occasione, tum perſoniſ, turn fine diſcrepat, ul videre eſt apud Herl«ſl et Welte *Hfcloriſdi-Krttiſchſ Einlriluntj in d. a. Teſi* 11 Part. ſect. 1, pag. U7. Imo Kiſſeninullcruſ cenſet, hanc chiliarchorum, centurionuſ , etc., inſtitutionem valuiſſe dunlaxat ad tempuſ peregrinailoniſ, qua populuſ in certoſ numeroſ, non in urbeſ ac pag««ſ, ut poſtea, erat diviſuſ. Vid. Michaeliſ *Mojubchriſ Hecht*, P. I, § 49.

CAPUT DECIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hebraei veniunt in Stna, ascendit Moyses in montem, Deus jubet populum sanctificari et pisparran ad legem Dei reverenter excipiendam : ideoque, vers. 16, Deus montem igne, fumo, tonitruis, fulguribus, terra: motu, et buccina clangore replet, ut Hebraeos sui metu et religione percellat.

I. Mense tertio egressionis Israel de terra Ægypti, in die hac venerunt in solitudinem Sinai. 2. Nam profecti de Raphidim, et pervenientes usque in desertum Sinai, castramentati sunt in eodem loco, ibique Israel fixit tentoria e regione montis. 3. Aloyses autem ascendit ad Deum, vocavitque eum Dominus de monte, et ait : Hæc dices domui Jacob, et annuntiabis filiis Israel : 4. Vos ipsi vidistis, quæ fecerim Ægyptiis, quo modo portaverim vos super alas aquilarum, et assumpserim mihi. o. Si ergo audieritis vocem meam, el custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra. G. Et vos eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta : hæc sunt verba quæ loqueris ad filios Israel. 7. Venit Moyses ; et convocatis majoribus natu populi, exposuit omnes sermones quos mandaverat Dominus. 8. Responditque omnis populus simul : Cuncta quæ locutus est Dominus, faciemus. Cumque retulisset Moyses verba populi ad Dominum, 9. ait ei Dominus : Jam nunc veniam ad te in caligine nubis, ut audiat me populus loquentem ad te, et credat tibi in perpetuum. Nuntiavit ergo Moyses verba populi ad Dominum. 10. Qui dixit ei : Vade ad populum, et sanctifica illos hodie, el cras, laventque vestimenta sua. 11. El sint parali in diem tertium : in die enim tertia descendet Dominus coram omni plebe super montem Sinai. 12. Constiluesque terminos populo per circuitum, el dices ad eos : Cavete ne ascendatis in montem, nec tangatis fines illius : omnis qui tetigerit montem, morte morietur. 13. Manus non tanget eum, sed lapidibus opprimetur, aut confodietur jaculis : sive jumentum fuerit, sive homo, non vivet. Cum coeperit clangere buccina, tunc ascendant in montem. 14. Descendilque Moyses de monte ad populum, et sanctificabit eum. Cumque lavissent vestimenta sua, 15. ait ad eos : Estote parati in diem tertium, et ne appropinquetis uxoribus vestris. 16. Jamque advenerat tertius dies, et mane inclaruerat : et ecce coeperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, el nubes densissima operire montem, clangorque buccins vehementius perstrepebat ; el timuit populus qui erat in castris. 17. Cumque eduxisset eos Moyses in occursum Dei de loco castrorum, steterunt ad radices montis. 18. Totus autem mons Sinai fumabat, eo quod descendisset Dominus super eum in igne, et ascenderet fumus ex eo quasi de fornace; eratque omnis mons terribilis. 19. Et sonitus buccinæ paulatim crescebat in majus, et prolixius tendebatur; Moyses loquebatur, el Deus respondebat ei. 20. DescenditqUe Dominus super montem Sinai in ipso montis vertice, et vocavit Moyseu in cacumen ejus. Quo cum ascendisset, 21. dixit ad eum : Descende, et contestare populum, ne forte velit transcendere terminos ad videndum Dominum, et pereat ex eis plurima multitudo. 22. Sacerdotes quoque qui accedunt ad Dominum, sanctificentur, ne percutiat eos. 23. Dixitque Moyses ad Dominum : Non poterit vulgus ascendere in montem Sinai ; tu enim testificatus es, et jussisti, dicens: Pone terminos circa montem, et sanctifica illum. 24. Cui ait Dominus : Vade, descende; ascendesque tu, et Aaron tecum; sacerdotes autem el populus ne transeant terminos, nec ascendant ad Dominum ne forte interficiat illos. 25. Descenditqne Moyses ad populum, et omnia narravit eis.

1. Mense tertio egressionis Israel de terra Ægypti in die hac veniunt in solitudinem Sinai. — a In die hac, « id est in die eadem, sive ejusdem numeri cum mense tertio, puta tertia die mensis tertii; tunc enim /^{ic} usurpari pro *idem*, variis exemplis docet Franciscus Ribera, lib. V De Templo, cap. vu, et ita hoc loco accipiendum esse patebit vers. 11. Quare non recte Patres aliqui putant Hebræos venisse in Sina die prima mensis tertii, uti docto ostendit Bellatminus, lib. III De cultu Sanctorum, cap. xm (1).

Nota: Hebræi venerunt in Sina die tertio mensis tertii, anni primi exitus ab Ægypto; discesserunt vero ex Sina anno secundo, mense secundo, die vigesimo, ut dicitur Num. x, vers. II. Hæscrunt ergo in Sina annum integrum, exceptis tredecim diebus. Omnia ergo, quæ ab hoc capite deinceps toto Exodo totoque Levitico, et in Numeris usque ad cap. x, vers. 11, describuntur, gesta sunt in Sina.

Unde S. Hieronymus: « In Sina, ait, fuit duodecima mansio, ubi media pars Exodi, et totus Leviticus, et Numerorum praecepta, et populi per singulas tribus distributio, et oblatio principum descripta sunt. »

3. Moyses autem ascendit ad Deum, — in montem Sina, in quo sciebat olim Deum sibi apparuisse Exodi in, jussisseque ut, post egressum ex Ægypto, sibi in eodem sacrificaret: qua de re ut Deum consuleret, Moses jam ascendit in eundem.

4. Quomodo portaverim vos super alas aquilarum. — Sicut enim aquilae pullos suos non transferunt unguibus et pedibus, sed eos super alas imponunt, et vectant adeo alte, ut nullus eas vel telo petere possit: sic et Deus alis providentia sum sustulerat Hebræos, quando eos ab omnibus hostibus tutissimos reddidit, et paterna sollicitudine fovit, a Omnes enim reliquæ aves, inquit R. Salomon, pullos suos ponunt inter pedes suos, eo quod timeant sibi ab avibus, quæ supra se volitant. Verum aquila non timet sibi, nisi ab homine, ne forte petat eam jaculo. Cum enim nulla avis altius ipsa volet, propterea collocat pullos suos in alis, cogitans: Satius est ut in me penetret jaculum, quam in pullos meos. Illa et ego feci, inquit Deus, juxta illud cap. xiv, vers. 10: Tollensque se angelus, etc., stetit inter castra Ægyptiorum et castra Israel; cumque Ægyptii millerent jacula et lapides, ipsa nubes, in qua latebat angelus, excepit ea. » Hactenus ille. Aquila ergo se quasi clypeum opponit pro pullis: illa et facilis Deus pro fidelibus et justis. Rursum, sicut aquilæ fetus suos per ardua extollunt et assuefaciunt ad solis intuitum, illa et

Deus Hebræos per maxima obstacula perduxerat ad tam claram et familiarem Dei cognitionem et cultum (2).

Historice, nota Dei providentiam et beneficentiam recte comparari aquilæ; nam aquila, singularis est amor tum in pullos, tum in hominem, virpoes praesertim si is virgo sit aut beneficus. Narrat acbotm-Plinius, lib. X, cap. ni, in Sesto educatam a virgine aquilam, cumque libertate donatam, hanc EvmpU ei duplicis beneficii gratiam retulisse, primo ut aves, mox etiam ut venatus virgini aggereret. Quid, quod cum virginem diem obiisse, jamque rogum exurendæ extruclum vidisset, in accensam pyram seso iniecit, et simul conflagravit: quippe quæ pari letho interire, quam altrici dominai supervivere, satius habuerit.

Ptolemæum Sotercin Arsinoæ filium ferunt Macedones expositum, et ab aquila nutritum. Hæc sublimis super infantem expansis alis, ab eo et æstum solis et pluviam avertibat, aves gregales arcebat, et coturnicum sanguine tanquam lacte infantem alebat: testis est Suidas in Lago.

Aristomenem miro modo ab aquila ex alta fovea liberatum scribit, modumque fuisse narrat Pausanias, lib. IV.

Plutarchus in Parallelis: « Cum pestis, inquit, Sparla » grassaretur, oracula monuerunt mali vim cessaturam, si quotannis nobilem aliquam virginem immolassent. Forte evenit ut Helen® sors obtigerit: quæ cum mactanda duceretur, aquila devolans sacrificuli gladium abripuit, et ad armenia delatum super juvencam demisit; cujus prodigii argumento hæc virginum immolatio quam diu Spartani ex oraculo observarent, sublata est. »

Pari prorsus pacto apud Valerios virgo, cui nomen Valeri® Lupare® erat, sacrificio forte destinala, aquile beneficio servata est.

Scribit ex Philarcho Alhenæus, pullum aquilæ a puero alitum, cum quasi fratrem adamasse, arrotanti maestum astitisse; cum non ederet, ipse pariter cibum non admittebat; eo mortuo funus prosecutus; cum cremaretur, in rogum se pullus iniecit.

Scribit Ælianus, lib. XVII, cap. xxxvu, agricolam haustum aquam, aquilam cum serpente pugnantem, eo falce dissocio, victorem effecisse, moxque aquam hausisse, ex qua utpote veneno a serpente infecta, socii ejus bibentes paulo posi expirarunt; cumque ipse inde bibere parare, advolavit aquila, poculum evertit, aquam effudit, itaque eum veneno et morte liberavit.

Idem, lib. XII, cap. xxi, narrat Tilgamum regem Babylonis, cum puer esset, jussu avi precipitatum, ab aquila subvolante quæ puerum

(1) Rosonmulknis: In die hto, id est, die primo tertii mensis. Nam v*in, quod præccssil, hic est propria sua significatione novUunii capiendum, ut I Sam. xx, 5; H Illeg. iv, 23.

(2) Gestari vos quasi in alis aquilinis. Aquila enim, si pullos ex nido educit, sub eis volitat, ne in petras delabantur et in iis contundantur. Adduxi ros ad me. Id est, liberavi vos a crudeli Ægyptiorum servitute, et recepi vos in tutelam meam singularem.

dorso excepit liberatum, et in hortum quemdam leniter depositum, a Hoc, inquit, si cui fabula videtur, me quoque non approbare illi fatebor. Audio tamen Achæmenem Persam quoque, a quo nobilis Persarum prosapia descendit, aquilæ alumnus fuisse. »

ton- Hæc profana sunt, audi sacra. Deus enim Sanctos mire sæpe per aquilas iuvat.

S. Medardiim, cum puer esset in campo pluviae expositus, ab aquila alas et corpus super cum expandente, immunem servatum esse, habet ejus Vita.

S. Benedicti a latronibus occisi corpus in aquam projectum, ab aquila demonstratum est.

S. Slanislai Cracoviensis Episcopi a Boleslao rege occisi corpus, quatuor aquilæ a canibus et feris defenderunt toto biduo, donec sacerdotes disjecta membra collegerunt, quæ subito coaluisse dicuntur.

Venerabilis Boda de S. Cnlhberlo, Episcopo Linsfardicnsi, refert, quod aquila miraculose piscem acceperit e *flumine*, cumque S. Cuthberlo, ne fame periret, detulerit.

Sancti Tropologice, Sancti, præsertim illustres, in cœ-
h*8 ^a'),lant Quas; aquilæ, ibique cos Deus sibi
in PcaHs assumit, quasi suos familiares et aulicos. Unde
bibiteoL S. Gregorius, lib. XXXIIJfora/. xxxtv, explicans illud
Job XXXIX : « Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila, et in arduis ponet nidum suum? »
S. Paulum et Sanctos comparat aquilæ. « Videamus, inquit, aquilam nidum in arduis sibi construendam, qui ait : Nostra conversatio in coelis est. El rursum : Qui concrescitavit, et consedere fecit nos in coelestibus. In arduis habet nidum, quia profecto in supernis figit consilium, non vult mentem in ima dejicere, non vult per abjectionem conversationis humante in infimis habitare. Tunc Paulus fortasse in carcere tenebatur, cum se consedere Christo in cœleslibus testaretur : sed ibi erat, ubi ardentem jam mentem fixerat; non illic, ubi illum necessario pigra adhuc caro relinebat. » Deinde in seq. hanc mentis in cœlo posita» altitudinem ostendit esse signum divino* prædeslinalionis et electionis ad gloriam. Hoc etiam enim quod ait Isaías, cap. I vjii, vers. 14 : a Tunc delectaberis super Domino, et sustollam te super altitudines terræ, et cibabo te hæredilate Jacob.»

Merito ergo S. Augustinus, semi. 2 *De omnibus Sanctis*, illos fideles exstimulat : « Ad hanc in cœlis palmam libenter ac prompte certemus, omnes in agone justitiæ Deo et Christo spectante curramus; et qui sæculo et mundo majore esse coepimus, a cursu nostro nulla sæculi cupiditate retrahamur. Si expeditos, si celeres in hoc operis agone, si currentes dies ultimus invenerit, nusquam Dominus meritis nostris ad premium deerit remunerator. »

Hac de causa Gentiles in funere Imperatoris aquilam et rogo mittebant, quæ animam defuncti ferret in cœlum. Audi Spartianum in fu-

nere et apotheosi Adriani imperatoris : « E fastigio simul cum subjecto igne ascensura in cœlum aquila dimittitur, quæ in cœlum creditur ipsam principis animam deferre. » Idem de Augusto testatur Dio in ejus funere lib. LVI. Testantur et nummi, qui una parte habent effigiem Divi Imperatoris, in altera vero aquilam, cum his verbis : « Consecratio S. C. » Quin et principes post mortem aquilæ insidere, ab eaque vehi fingeantur, pingebanturque. Audi Artemidorum in suis Divin. soma. lib. II, cap. xx : « Aquila vehi regibus et opulentis viris obitum prædicit. Vetus enim mos est hos mortuos fingere et pingere aquilæ insidentes. »

Ita Imperatori Severo signa morlis attulerunt aquilæ quatuor, a quibus sibi visus est per nocturnam imaginem in cœlum abripi. In nummo autem cujus inscriptio est : « Divus Per. Pius pater, » aquila est pila* insidens, quasi ipsum supra cœlum sublatum esse velit innuere. Denique epigramma in Platonis sepulcro aquilam appingit, quasi ejus specie anima Platonis in cœlum evolavit; sic enim habet :

Cur, aquila, ad tumulum hunc volitas? dic, nūquid ab as. Hic
hic habitare Deum forte aliquem intuita es?
Imo anima exlincti sum diva Platonis, Olympum
Quæ colo, sed corpus terrigenum Attica habet.

5. Si ergo audieritis vocem meam, et custodié-
RITIS PACTUM MEUM, ERITIS MIHI IX PECULIUM,—
q. d. Licet silis pusillus grex, pusilla gens, erilis tamen totum pecus meum, id est, omnis substantia, totæ opes meæ; olim enim omnis substantia veterum erat in pecore, indeque dictum est peculium : peculium ergo est peculiaris et propria hæreditas. Hoc enim est quod dicit Deuter. XXXII, 9 : « Pars Domini populus ejus, Jacob funiculus limredilatis ejus, » id est, pars hæreditaria ejus : olim enim funiculis solebant luereditales inter hæredes dividere et dimetiri.

Pro *peculium* hebraico etiam *segulla*, id est *sæculi*, pars, sive porlio electa et dilecta, qualis est Ilie-
sauris, q. d. Licet meus sil universus orbis, oinnesque populi, vos tamen critis mihi cbari et pretiosi instar cimeli!, vel thesauri; unde Septuaginta, et ex iis S. Petrus et Paulus vertunt, *critis mihi* — *pisóme*; id est *populus peculiaris*, exquisitus et eminens; undo et Symmachus vertit, *erilis mihi* >»c; iÇlipTo; id etiam *populus selectus*, egregius, eximius. Lyranus vertit, *critis mihi amicubiles*, id est, critis mihi illa amici, ac si essetis ipsa mea amicabilis. Vjde dicta ad Titum n.

Mea est exim omnis terra. — Cum tota terra sil mea jure creationis et conservationis, possum et volo vos ex ea mihi in peculium asciscere : illa ut tota terra mea sil hæredilas, vos vero silis meum peculium, meum *segulla*.

G. Et vos eritis mihi ix regum sacerdotale. — Ven.*.
Hebr. in *regrum sarerdotum*, id est sacerdotale; Rtjtn®
Hebræi enim genitivum substantivum usurpant

pro cp̄thoto adjectivo, 7. d. Vos ciitr regnum incnm, ni non laicnm ct profanum, sed sacrum nt̄aoqtte cultui cl sacrificiis addictum. Septuaginta invertunt veriĵa : *Entis mihi regale sacardotinm*; quos sequitur S. Petrus, *rpist*, I, cap. 11, vers. 2; sed idem t st sensus : utramque enim dignitatem, qu e in rep̄blica est summa, scilicet regnici sacerdotii sui, hic Deus Hebr̄ais pr̄e crateri* gentibus tribuit. Chald̄eus vertit, *critis mihi regis et sor icrdotcs*, q. d. Vos non singuli, sed ex vobis aliqui deputati erunt reges, per quos regnabitis, el aliqui erunt sacerdotes, per quos sacrificia effereitis Deo. Potest tamen secundo, hoc de singulis accipi quasi cuique in particulari, non autem soli republic® hoc promittat Deus, 7. d. Singuli eritis quasi reges, quia Chananrais aliisque gentibus dominabimini, quomodo Pyrrhi legatus dixit se Koin̄e tot reges, quot senatores vidisse. Eritis et sacerdotes, quia inter alias gentes soli erilis meo cultui meisque crarcinoniis addicti. Porro regnum et reges tam active quam passive accipio, g. d. Vos erilis reges, ita tamen ul ego in vobis regnem (1).

Qurarunt hic aliqui cur Moses Jud̄eis promittat regnum sacerdotale; S. Petrus vero, *epist*. I, cap. n, vers. 2, inverse Christianis spondeat sacerdotium regale? Ac respondent *primo*, quia regalis dignitas, qūe apud Jud̄eos perfecta erat, apud Christianos imperfectior reddit i est : sacerdotium vero, quod apud eos imperfectum erat, apud Christianos perfectissimum, regnisquo ct regibus pr̄edominans evasit. *Secundo*, quia lex Mosis erat lex justitira, juxta illud : « Ego Deus zelotes, sive æmulator, reddens iniquitatem patrum super filios, » *Deutcr*. v, 9. Lex vero Christi est lex misericordi®. Rogalis auctoritas justitiam luetur : ideo enim gladium portat; sacerdotalis autem misericordiam. Talis enim, ut ait S. Paulus, *Hebr*. vu, decebat ul nobis esset pontifex, qui possit condolare iis, qui ignorant el errant, ac compati infirmitatibus nostris. Apposite ergo justitia! tempore, puta in lege veteri, regalis praemiuebat auctoritas : misericordite vero tempore sacerdotalis dignitas effecta est praManlior, quia a regia potestate justitia, a sacerdotali pictas et misericordia exspectanda est. Ha Ascanius Martingus in *Genes*. tomo I.

Alludit ad historiam Genes, xlvii, 22, ubi redditur ratio, cur soli sacerdotes iu Ægypto noo fuerunt in communi fame compulsi vendere possessiones suas : nimirum quia terra sacerdotalis

(1) Michaelis in *Mosabches Rechi*, § 34» locum hunc ita interpretatur : w j , *regni mei circi, habebitisjura et privilegia sacerdotum*, cl putat, hanc dictionem petilam esse cx Ægypto, ubi sacerdotes magnis ornamentis fruehanlur. Melius Clericus observat, regnmn sacerdotum significare homines non minus Deo sacros, cl ei cams, quam m omnes estent sacerdotes. Ut sacerdotes, qni pio ct casto rem divinam faciebant, Deo cari habebantur : sic Dens significat, sibi caros foro israelitas, si legum suarum observantes sint.

tradita fuerat a rege sarerdolibn*, qnlbns et statuta cibaria cx horrei* poblicis prtr-bebanlur. Itaque ingens erat honos et gratia quam rex Æeypti sacerdotibn? deferebat, magnaue privilegia, immunitates ct exemptione*, quibus sacerdotes Ægypti fruebntur. Porro fames, labores ctrarumn̄e, qūe cardaros aliligobant, sacerdotes ne minimum quidem perstringebant, singulari regi* i ipsos benevolentia ct beneficio. H̄ec enim notissima erant populo Braci ex Ægypto egredior.' 7. d. I aciam vo* meum peculium, uti viduli* in Ægypto sacerdotes esse peculium regi*. Sic m Hispania militare* ordine*, nt S. Jacobi, atque alii, sunt peculium regi*. Porro sacerdotes Ægypti vocantur repe*, id est regi* amici; et quia erant iudice* populi, atque «ummn* sacerdos erat summu* iudex, ut tradit Ælianns, lib. XiV, cap. xxxir. Ita Alcazar in Apoc. l» vers. f̄.

Mystice, omnes Christiani probi ct sancti ranf reges, inquit S. Gregorius, lib. XXVI *Moral*, cap. f r, XXV! : « Nam dominmtes cunctis molibus carni*, modo luxuria » appetitum fr̄eaaant, modo ġestará avariti® temperant, modo gloriam el&ionis d eprimunt, modo suggestionem livoris obruunt, modo ignem furoris extinguunt: rege* ergo sunt, quia tentalionnm suarum motibus non consentiendo, non succumbere; sed dominando et regendo, processe noverunt; » hinc in cœlo accipient regnum : « Qui vicerit, inquit, dabo ei sedere mccuin in throno, sicut ego vici, ct sedi cum Patre in throno ejus; » tunc dicent illud Apoc. v, 10: « Fecisti nos Deo nostro regnum ct sacerdote*, ct regnabimus super terram, » imo super cœlum et cœlos cœlorum.

Gexs sancta, — separata ab aliis gentibus profanis el idololatris, mihique soli mea vocatione et electione addicta, el quasi consecrata.

8. CIMQLE REHUSSKT MOYSIS VERBA POPULI AD Dominum, — g. d. Dum Mo*cs eadem dic rediissal ad Dominum, cl obedientiani verbaquo populi ad Dominum referre cogitaret el inciperet, pr̄evenit cum Dominus, ct ait : « Jam nunc veniam ad tc in caligine. » Nam post ca Domini verba, Mo*cn nuntiasse et retulisse Domino promptam populi obedientiam, ct ad cam respondisse Dominum. sequentia verba docent ; iti clarius est in Ilcbr̄rao, ubi post populi verba. Moses ca retulisse ad Dom num dicitur, sed indefinito tempore. Nola: Hebr̄ei fictum dicunt id, quod fit, ct incipit : vide *Can*. 22. Retulit porro Moses, non quod ca nesciret Deus, sed ut obsequentem populi voluntatem Domino offerret : quomodo angeli hominum vota ad Deum referunt, cum iis ct sua jungentes.

9. Jam num: veniam ad te in caligine, — ut lo Ven.t. legislatorem llebr̄eorum constituam, qui cis des legem non humanam, sed divinam : quod ulsc/at credatquo populus, hac do causa do cœlo loquar tecum, daboque tonitrua, fulgura, etc., coram populo. Sic enim et Gentiles legislatores, ut

L*»Uh- zdeucus, Zoroastres, Minos (sic et Mahomet) auc-
 t f» torilatam aucupantes, cum Deo se collocutos, ab
 Jeoque leges se accepisse finxerunt. Ita Lycurgus
 b legislator Lacedæmoniorum, Delphos profectus
 °T‘ * consuluit oraculum; respondit Pythia cum diis
 charum, magisque deum quam hominem esse;
 quærentique de bona legum latione dixit, dari ac
 sponderi a Deo cum reipublicæ statum, qui om-
 nium longe esset præstantissimus. Quare Lycur-
 gus leges suas vocavit ?r-z, quasi dicas, oracula.
 Illa Numa Pompilius legislator, et secundus rex
 Romanus, cum dea Egeria se colloqui finxit. Ita
 Pythagoras aquilam cicuratum vocibus sistere et
 deducere solebat, quasi per eam e cœlo sua dog-
 mata acciperet: (estis est Plutarchus in iVmna et
Lycurgo. Mercurius, qui primus Ægyptiis leges
 dedit, Theologus habitus fuit divinus, ideoque
 Trismegistus, id est ter maximus, cognominatus.
 Vcn io. 10. Sanctifica illos hodie et chas, laventqle
 vestimenta sua, — *q. d.* Edic el jube ul hodie et
 cras Hebræi separent se ab omni immunditie, ni-
 que corporalem sui et castrorum munditiem, la-
 vando cl purgando procurent. Unde Philo, lib. *be*
Decalogo, asserit cos per triduum lavacris fuisse
 purificatos, idque ut hac ratione rudis ille popu-
 lus excitaretur, ad divime legis tertio dio acci-
 piendas reverentiam. Unde Chaldæus vertit, pré-
 para *eos*. Hinc et jussit Moses quemque suas la-
 vare vestes, ut hæc exterior lotio eos interioris lo-
 tionis et purificationis admoneret, ut pura mente
 Sie i % Deo occurrerent. Sanctificatio ergo hæc et pne-
 Tr r Paratio > *primo* et potissimum sita erat in conti-
 lo q<u- nentia, ul scilicet abstinerent ab uxoribus; sic
 i cr ro- cnim eam explicat Moses, vers. 13; *secundo*, in lo-
 Lj> hu. (jone corporum et vestium; *tertio*, in purgatione
 castrorum; *quarto*, in reverenti exspectatione Dei
 promulgaturi suam legem.

Vert. fl. n. Et SIXT FABATI IX DIEM TERTIUM : IX DIE EMM
 TERTIA DESCENDET DOMINI S CORAM (HIM PLEBE SI PER
 montem Sinai. — Dies hic tertius luit quinquage-
 simus a paschate, et ab egressu ex Ægypto, fuit-
 que pentecoste, qua legem a Deo acceperunt ia
 p-o’Kop Sina; nam in memoriam dalæ legis hoc 50 die a
 uetr - paschate, quotannis celebrabant Hebræi pente-
 l’ h/ ©osten, uti docet S. Hieronymus *ad Fabiolam*, et
 S. Augustinus, *Quast.* LXX, et passim alii.

P oto*- Hic tertius dies fuit sextus mensis tertii, qui di-
 < y citur Sivan, et maio respondet : nam tertio die
 J>* Sivan venerunt Hebræi in Sina, ut patet vers. 1;
 r i inde ab adventu ^uo die tertia, quæ erat sexta
 l l, l mensis Sivan, legem acceperunt. Inda Hebræi in
 T dai su*s Calendariis, teste Gnebrardo, pentecosten
 mi kx. consignant die sexta Sivan; cl patet, quia sexta
 Sivanest quinquagesima ab egressu el paschate
 exclusive. Hi enim 50 dies a paschale ad pente-
 costen ita numerandi sunt, ut pascha, sive pri-
 mus dies azymorum excludatur, el primus dies
 horum quinquaginta sil «æcuudus dies azymorum,
 qui fuil alter a paschate et ab egressu, ut pate-
 bit La *it. xml* vers. 11. Numera ergo a secundo

die azymorum, puta a decimo sexto die mentis
 primi, reliquos li dies ejusdem mensis, et 30
 <li s mensis secundi (Hebræorum enim menses,
 ulpote lunares, alterni erant 29 et 30 dierum), ha-
 bebis dies 4 i. His adde sex dies mensis tertii, com-
 plebis 50, sive pentecosten. Errat ergo Abulcnsis
 hic, *Quast.* X, dum asserit legem datam esse dio
 non 50, sed 48 ab egressu : idque ex co, quod
 putet llebræos venisse in Sina dio prima mensis
 tertii, ac tertio post die accepisse legem. Dies enim
 prima mensis, inquit ipse, vocatur a dies hæc, >
 vers. 1. Verum ibi ostendi, quod a dies hæc » vo-
 cetur non prima, sed tertia.

Descendet Dominus, — descendam ego. Est
 enallage person® crebra apud Hebreos. Deseen-
 dam, inquam, non motu locali, sed revelatione
 gloriæ meæ, uti indicat Chaldæus. Vide vers. 18.

12. Cavete, ne ascendatis in moniem, nec tan \>rf u
 Gatis fines illius, — tanquam curiosi scrutatores
 præsenliæ et majestatis divime; sed potius eam
 reverentes continete vos in castris et jumenta ves-
 sila.

Tropologice S. Gregorius, lib. VI *Morat*, xxvn:
 «Bestia, ait, montem tangit, cum mens irratio-
 nabilibus desideriis subdita, ad contemplationis
 alta se erigit; sed lapidibus percutitur, quia sum-
 ma non sustinens, ipsis superni ponderis ictibus
 necatur.»

12 cl 13. Omnis, qui tetigerit montem, morte vm. ii
 MORIETUR : MANUS NON TANGET EUM, SED LAPIDI- *11*
 rus uppiuMEiLR. — Quia hic, qui contra præcep-
 tum meum audacter cl irreverenter tangit mon- beturb-
 tem, Dei præsentia jam sacrum, censendus est i ‘lj>
 sacrilegus, adeoque pollutus et immundus, ul
 tanquam anathema vitandus sit, nec tangendus,
 ne (piam eum attrectantibus labem afflet; non
 ergo cominus cum feriri, sedemmus lapidari ju-
 beo. Ita Rupertos.

Cum COEPERIT CLANGERE BUCCINA, TUNC ASCENDANT
 in montem. — Hebraice est, *cum traxerit*, vel pro-
traxerit baccina, id est, ul noster Interpres ver-
 tit *Jovie* vi, 5 : «Cum insonuerit sonus longior et
 concisior buccinæ.» Verum quia Hebræi nulla
 habent verba composita, sed ea per simplex ex-
 primunt, hinc Septuaginta et Chaldæus *abstrahere*
 vel *substrahere* vertunt contrario sensu : *Cum sui/-*
tractus fuerit, cessaveritque sonus buccinæ, tunc as-
cedite in montem. Sed noster Interpres usitatus
 verbi significatum secutus est, cum vix in altera,
 quam habenl Septuaginta, significatione reperia-
 tur. Unde et passim ita vertunt rcentiores; atque
 ad vocem tub e, non autem ad cessationem tubæ
 Hebræos ascendisse in montem, patet vers. 16 et
 17, ex communi omnium Interpretum versione
 et consensu.

IÈmÉI

Buccina hæc, inquiunt Judæi, fuit cornu arietis WI-a
 immolati pro Isaac; sed hæ sunt nugæ. Buccina
 ergo hæc non fuil cornea, sed aerea : angelus
 cnim acrem collidens, ul sonum ederet similem
 intratæ bucciuæ, quasi per buccinata hic bucci-

nnre dlcilur. Angelus ergo clangens de monte Sina, ul habent Chaldæus, Septuaginta, ct indicant sequentia, hoc clangore populum evocabat ex castris a monte dissitis, ut veniret ad radicem montis, ibique legem Decalogi, angelo quasi pancone Dei proclamante, audiret.

Sipis- Mystice, sonitus buccinæ significabat gravitatem praeceptorum Dei, quæ ut impleantur, hok utu. niini indicitur bellum contra seipsum, inquit S. Thomas in cap. xu *ad Hebr.* Icct. 4.

Ascendam in montem, — ascendant versus montem, usque ad terminos a Mose jussu Dei prirfixos, in ipsa montis radice. Vide vers. 17; nam vers. 12 jussi sunt sub pœna mortis montem ipsum non tangere. Jubentur ergo hic tantum castris egredi, ct ad radices montis Sina propius accedere. Ita Duperlus, Dugo et alii. Adde, totus hic mons igne fumabat, ut palet *Deut.* v, 4; ergo non poterant ad eum propius accedere Hebræi.

ve» n. |4. Sanci ificamt eum,— eo modo, qui jam dictus est, quique sequitur, scilicet jubendo lavari vestimenta, et abstinere ab uxoribus, atque comparare se per munditiem, el reverentem expectationem Dei ejusque legis, in diem tertium, quo futura erat Decalogi promulgatio.

ven is. 18. Toils autem mons Sinai fumabat, eo quod DESCENDISSET DOMINUS SUPER EUM IN IGNE, EI ASCENDERET FUMUS EX EO, QUASI DE FORNACE. — DeU- tcr. IV, II, dicitur mons Sina arsisse usque ad coelum. Sicut ergo in fornace parlim fiamma et ignis, parlim fumus necdum accensus, sed cum Kumm igne convolutus conspicitur : ita pariter ignem 7 ‘ fumo mixtum in Sina angelus vice Dei produxit, idque sive ex aere, sive ex fumosa quapiam materia, quæ facile ignem concipit, puta ex thure, resina, sulphure, etc.

Nota : Ignis est insigne divime ac regite majestatis : hinc Deus in rubo Mosis, in columna, in montesina, in templo, et alibi, cum ejus regia aut judiciaria potest is exprimitur, in igne apparuit. Ignis enim proni illum, tanquam verum regem ct judicem maximum. *Psal.* xlix : « Deus manifeste veniet, etc.; ignis in conspectu ejus exardescet, » id est, pnelucebit regi vero. **ML**. xevi, agens de Christi judicio : a Ignis, inquit, ante ipsum præcedel. » Ita Imperatoribus olim profe- rebatur ignis, teste llerodiano » quia ignis est symbolum tum principatus, ut qui primus ac princeps inter elementa virtute ac splendore emineat; tum vite, doctrina?, felicitatis, potentiæ el glorio*, quibus rebus Deus Divique pollent, et post eos pi incipes, reges ac judices. Hinc Varro : Ignis, ail, dicitur a gignendo el nascendo, quod ab igne omnia nascantur, et igni* animantibus vim indat mirificam.

Symbolice Cyprianus, lib. Ili *Tcstimon. ad Quirinum*, hoc igne, uti et igne rubi, *Exodi* cap. ni, el linguis igneis in Pentecoste, *Actor*, cap. n, significatum putat Spiritum Sanctum. Porro ignis hic fumans, ipseque fumus, minax eral incendii.

si legem Dei violarent, idi de facto ob kgis violationem, urbs ct templum primo a Cbaldreis, deinde a Tito ct Romanis incensa, et in fumum cineresque redacta sunt.

Er atque omnis mons terribilis. — Bene vertit Noder, si aliis punctis in Hebræo legas in *hiphil TW!* *vaiiachared*, id est, et terruit, sive perterrefecit Hebreos hic mons. Jam abis punctis in *cal* legnili *vaie'herad*, id est, ul Chald i-us, et *contremuit totus mons*, ideoque pariter erat terribilis.

Terræ motu fuis'-c hic concussum montem Sina patet quoque *Psal.* i.xvn , vers. 9 : « Terra mota est; etenim cœli didillavcrunt a facie Dei Sinai, a facie Dei Israel. » Unde patet, simul cum terræ molu, inter ignes ct fulgetra, de quibus vers. 16, hic exlilisse pluviam, quod et Josephus testatur. Septem ergo fuerunt terribilia in S na, cum ibi daretur lex. *Pruno*, totus mons tremebat. *Secundo*, totus mons igne et fumo ardebat. *Tertio*, hor- rendo erani tonitrua et fulgura. *Quarto*, erat caligo densissima. *Quinto*, eral pluvia ct procella, ut ait Apostolus, *Hebr.* cap. xu, vers. 18. *Sexto*, sonus buccinæ perstrepebat. *Septimo*, angelus e Sina voce tubali el horribili Decalogum proclamabai. Omnia hæc eo spectabant, ut Hebreos sacro quodam horrore, timore ct reverentia tum numinis, tum legis, quam accepturi erant, observandæ percellerent. Apte quoque pluvia legem quasi doctrinam e coelis descendentem significabat. Unde illud Mosis, *Deut.* cap. xxxu, vers. 2 : a Con- crescat ut pluviam doctrina mea, fluat ut ros elo- quium meum, quasi imber super herbam. »

Allegorico, tonitru significabat terrorem prædicationis Evangelii : undo Paulus a S. Hieronymo vocatur tonitru Gentium; fulgura significabant claritatem miraculorum; vox buccinæ fortem prædicationem Apostolorum. Dominus descendit m igne el fumo, quia fideles sure claritatis et Evangelii Oblensione illuminat, et infidelium oculos fumo et caligine erroris obscurat, iuquit Isidorus.

19. Deus respondebat ei. — Hebraice additur v *.<•. *per ^n, q. d.* Non per phantasmata aut visiones, sed exterius clara voce Deus respondebat Mosi, ul plubrau Deum cum Mose legislatore suo Jo- quentem audirent.

Nota : Qui hic passim cum Mose loquitur, quique sequculi cap. decalogum ex Sina proclama- vii, fini angelus, ut patet *Actor*, cap. vu, vers. 38, el *Gal.* cap. ni, vers. 19, ubi diserto dicitur legem datam esse per angelos; dicitur lamen hic angelus Deus, quia Dei personam gerebat, ejus- que legem tradebat, tanquam Dei prreco et lega- tus.

20. Descendit quok Dominus super montem Sinai Ver*, io IN IPSO MONTIS VERTICE, ET VOCAVIT Mo VSKN. — Descenderat jam Deus per angelum vers. 18, super montem in igne, sed quasi sursum adhuc elevatus super montem, et in aere consistens: hoc enim innuit ro *sttptr*; hio vero ulterius de-

lia io Si-
as íum
«Untar
kx.

ru l ai-
tmi. frtt-
çpinim.
buedaa.

COMMENTARIA IN EXODUM, cap. XIX.

scendi! ad ipsum verticem. coque Mosen evocat : Moses enim infra verticem consistebat. *ibique* cum Deo, audiente populo vicino, et ad radices montis consistente, colloquebatur : unde hic jubetur a Deo in cacumen montis ascendere, ad quod pariter Deus densiore nube, el majore gloria descendit. Perperam ergo Calvinus hic carpit nostrum Interpretem, dum vult vertendum esse, non *descendit*, sed *descenderat autem, scilicet* jam ante vers. 21.

Vm •!. 21. Ne forte velit transcendere terminos. — Hebraice est, *ne destruant, ne dissipent*, subaudi, terminum a me statutum. Unde colligi videtur limitem hunc et terminum sepe aliqua, vel palis obductum fuisse, quæ accedenti ad montem disjicienda foret.

Ven. 2!. 22. Sacerdotes QUOQUE QU! ACCEDUNT AD DOMINUM, SANCTIFICENTUR, NE PERCUTIAT EOS. — NCCdum Aaron ejusque filii creati erant sacerdotes : sacerdotes ergo hic intelligit cos, qui ante Aaronem in populo, ex lege naturæ erant sacerdotes, quos nulli putant fuisse primogenitos familiarum. Ita Cajetanus, Lipomanuset alii. Tales sane fuisse videntur juvenes illi, quos Moses, capite XXIV, vers. 5, misit immolare holocausta (!).

Nota tgi/uí *accedunt ad Dominum*, 7. d. Quorum munus est accedere ad Dominum, ut orando et «aerificando sint mediatores inter Deum et populum. Jubet ergo Deus sacerdotes cum cæteris, imo præ cæteris sanctificari, id est, se emundare ab omni sorde et macula, vestimenta lavare, abstinere ab uxoribus, et reverenter expectare Deum decalogi promulgatorem.

Ven.n. 23. Dixitque Moyses : Non poterit vulgus ascendere in montem, 7. d. Non præsumet populus id, quod scita te velutum sub pœna mortis: consuetudinis et colloquii divini avidior Moses deprecatur, et excusat se, ne jubeatur redire ad populum.

Testificatus es, — protestatus es.

Sanctifica illum, 7. d. Montem Sina termino, vel sepe aliqua separa ab accessu populi, ut mihi soli mons hic quasi dicatus videatur.

(1) Observat Abarhcncl, Mosen, ante Aaronici sacerdotii institutionem, delegisse ex Israeliti*, nulla ordinis nascendi ratione habita, juvenes robore ad sacrificia illa paranda sufficienter instructos. Robur utique requirebatur non mediocre ad juvencos piores prosternendos, jugulandos, excoriandos, eviscerandos, et ad partes hostiarum, majores quidem illas, ad altare deportandas. Ista de causa Græci etiam antiqui in sacrificiis apparandis juvenum opera sunt usi. Cf. infra xxiv, 5.

21. Vade, descende, — ut sacerdotibus etiam *Vn u denunties ne transeant terminos montis*, a me, ^5* populo *præsliliitōs* : de sacerdotibus enim priore > t pmepto vers. 2f, nihil attigi. Deinde «descende,» T,|,r r ut severiore interdicto et pœna idipsum firmes'^" ' et saucias, videlicet non a populo, sed a me Deo vestro, eum, qui secus faxit, lcrmino«que montis *transierit*. interficiendum esse. *Tertio*,«descende,» ut Aaron destinatum jam sacerdotem, fecum in montem ad me adducas, idque hoc fino, ul hac ratione ejus sacerdotium a me populo commendetur, illique fiat venerabile et reverendum, cum hunc a me honorem Aaroni deferri videbit, ut eum mea vocatione et præsencia digner. *Quarto* et maxime, «*descende*,» ul tu, o Moses, sub vertice montis pene cum populo constitutus, velut unus ex co *legem meam*, puta Decalogum (quem cap. scq. ex Sina proclamabo), cui tu quoque subjectus es, audias; sed hanc rationem sublicet hic Deus.

Allegorico, promulgatio legis veteris significabat ARw promulgationem legis novæ : utraque enim facta J'7' '/' est dic quinquagesimo a paschale, puta in pentecoste; ibi terræ motu contremuit mons, hic domus discipulorum ; ibi inter flammæ ignium et micantia fulgura fragor tonitruorum personabat, hic cum ignearum visione linguarum sonitus pariter de cælo tanquam spiritus vehementis advenit; ibi clangor buccinæ verba legis perstrepebat, hic tuba Evangelica Apostolorum ore insonuit. Ita Berla in homilia vigilia? Pentecostes, et S. Hieronymus *ad Fabiolam*; quin et Apostolus, *Hebr.* cap. xn, vers. 18 : «Non enim accessistis, inquit, ad tractabilem montem, et accensibilem (accensum) ignem, et turbinem, et caliginem, et procellam, et tubæ sonum; sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et millorum millium angelorum frequentiam, etc.: videte, ne recusetis loquentem. n

25. Descenditque Moyses ad populum, — ut vtm n præceptum de non transgrediendo limite montis populo promulgaret : quo facto statim rursus cum fratre Aaron, uti ei jussit Deus vers. 24, a«ccnd:t aliquousque, ita ut a populo ad radices montis stante distaret, ut patet cap. xx, vers. 19; ibique Moses stans audivit Decalogum proclamari ab ang< lo, ideoque postea evocatus in verticem ascendit, cap. xx, vers. 21. accepturus ibidem a Deo leges alias ceremoniales et judiciales, tunique Aaronem et populum ad castra remisit, ul patet *Deuler.* cap. v, vers. 30.

CAPUT VIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Angelus ex Sina toti populo ITebrmcrum proclamat, et promulgat Dialoga™ S.rntndo, ver.. 21 , M'ira ascendit ad Deum in caligine verticis Sina latentem, jubeturque ab co fwcre altare ex terra, vel lapide insecto.

1. Locutusque est Dominus cunctos sermones hos : 2. Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis. 3. Non habebis deos alienos coram me. 4. Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quæ est in cœlo de-uper, et quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra. 5. Non adorabis ea, neque coles : ego sum Dominus Dens tuus fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam et quartam generationem eorum qui oderunt me : G. et faciens misericordiam in millia his qui diligunt me, et custodiunt præcepta mea. 7. Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum ; nec enim habebit insontem Dominus cum qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra. 8. Memento ut diem sabbati sanctifices. 9. Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua. 10. Septimo autem die sabbatum Domini Dei lui est : non facies omne opus in eo, tu, et filius tuus et filia tua, servus tuus et ancilla tua, jumentum tuum, ei advena qui est intra portas tuas. 11. Sex enim diebus fecit D «minus cœlum et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt, et requievit in die septimo* idcirco benedixit Dominus diei sabbati, et sanctificavit eum. 12. Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi. 13. Non occides. 1 Non mo (haberis. 15. Non furtum facies. 16. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. 17. Non concupisces domum proximi tui : nec desiderabis uxorem ejus, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia qua; illius sunt. 18. Cunctus autem populus videbat voces et lampades, et sonitum buccina*, montemque fumantem ; et perterriti ac pavore concussi, steterunt procul, 19. dicentes Mosi: Loquere tu nobis, et audiemus : non loquatur nobis Dominus, ne fort0 moriamur. 20. Et ait .Moyses ad populum : Nolite timere; ut enim probaret vos, venit Deus, et ut terror illius esset in vobis, et non peccaretis. 2 !. Sletitque populus do longe. Moyses autem accessit ad caliginem in qua erat Deus. 22. Dixit præterea Dominus ad Moysen : Il,t c dices filiis Israel : Vos vidistis quod de coelo locutus sim vobis. 23. Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis. 21. Altare de terra facietis mihi, et offeretis super eo holocausta et pacifica vestra, oves vestras et boves in omni loco in quo memoria fuerit nominis mei ' veniam ad te, et benedicam libi. 25. Quod si altare lapideum feceris mihi, non aedificabis illud de sectis lapidibus : si enim levaveris cultrum super eo, polluetur. 26. Non ascendes per gradus ad altare meum, ne reveletur turpitude tua.

i. 1. Locutusqvr est Dominus cunctos sermones IIOS. —Buccina, quæ hactenus confusum buccina; sonuin dederat, jam angelo voces distinguente, articulatum dedit sonum verborum sequentium , puta Decalogi. Decalogum enim hic angelus Deum repræsentans, quasi legislator tubali voce, quæ a toto populo (a tribus millionibus hominum) exaudiri posset, promulgavit. Ita Nyssenus, Philo et alii.

Angelus ergo dicit : • Ego «um Dominus Dens v tuns.» etc., quia loquitur in persona Dei: per- ' r.iur indo ut Prorcx Neapolis in suis edictis dicit et nl scribit : « Nos Philippus Rex mand imus, n etc., quia nomino regis Philippi edicit et imperat.

Hinc Prosper, lib. 1 *Promiss.* cap. ult., Judros j., i., inde dictos putat, quod receperirXjus Dei, id est J« « legem Dei. Verum hec tantum apta est allusio ad nomen Latinum; nam alioqui certum est Ju- projj-cr.

drpos hebraice vocari et denominari a Juda patriarcha, *Genes*, xlix, 8.

vertí. 2. Ego sin Dominus. — Hic incipit Decalogus, quem totum commodius explicabo *Deukr.* v, 6; ibi enim totus reperitur meliori online.

vm n. 18. Coctus autem populus videbat voces. — « Videbat, n id est, percipiebat non visu, sed auditu, id est audiebat, llebræi enim siepe sensum unum cum altero commutant, ac præsertim visum pro quolibet sensu sumunt, quia visus est omnium sensuum præstianlissimusel certissimus, inquit S. Augustinus, *Quasi*. LXXII : vide *Canon*. 5. Videre ergo voces hic idem est, quod voces cognoscere : nam, ut ait Philo, lib. *De Decalogo*, vox hæc llebræis tam clare el sonore se ingerebat, ut videre magis eam quam audire se putarent.

Et lampades, — fulgura lucentia et flammantia instar lampadum. Vide cap. xix, vers. IB.

Et sonitum buccina. — Buccina, qua; ante Decalogi promulgationem quasi tuba clangerat, et evocaverat llebræos ad legem Dei audiendam, illa, angelo Decalogum voce articulata proclamante, siluerat; sed peracta Decalogi promulgatione, mox rursus quasi tuba clangeret et strepere cœpil. Unde timens populus, ne rursus Deus voce sua sonora et terribili loqueretur, rogavit Mosén, ut ipse foret internuntius, et vice Dei loqueretur, Deique jussa ac voces ad populum perferret : quin el boc buccinæ sonitu el limore percussus populus retrocessit a Sina, eminusque stetit, uti hic dicitur.

Vtn 20. 20. Ut phobaubt, — ul experiretur vestrum timorem, reverentiam et obedientiam.

Vm n. 21. Stetuque populus de longe. — Intellige ex cap. procèdenti, vers. 24, Mosén cum Aarone ascendisse ultra radices montis Sina; populumque, sive principes populi voce Dei perterrefactos, ad Mosén vociferatos esso ac rogasse, ul Deus eis non loqueretur, sed Moses; quod audiens Dominus probavit politionem populi, jussitque cum redire ad tentoria sua cum Aarone; Mosén vero jussit manere iu monte, et in ejus cacumen conscendere, ut ibi alia, quin sequuntur, Dei mandata audiret, caque ad populum referret. Vide *Deutor*, v, 23 et seq.

i 1.40? Moyses autem accessit ad caliginem, in qua ebai Deus. — Significabatur hac caligine Deus et * natura divina, quæ cognitionem omnem hominum el angelorum in immensum transcendit. Ieus ergo sibi ipsi est summa lux, nobis autem est summa caligo : sicut sol in se lucidus est, idem tamen oculo nociute infirmo el debili opacus est, caliginosus el invisibilis. Vide S. Dionysium, *De Mystica Theolog.* cap. i, Nyssenum hic et D. Ihornam in illud I *Timolh.* yi : u Qui lucem habitat inaccessibilem. » Ita Ægyptii divina; naturæ immensam obscuritatem significantes, dictabant primum omnium principium tenebras esse, super omnem intellectum positas. Adbæc

in sacris Deum ter vocabant « incognitam caliginem, n uti ex Damasco Platónico docet Kicoluwi Causinus in *Polyhistore Symbol*, lib. I, cap. i. Vere Psaltes, *Psalm*, xvn, 12 : « Posuit (Deus) tenebras latibulum suum. Prie fulgoro in conspectu ejus nubes transierunt. »

23. Non facietis deos argenteos. — Hebraice v« B additur *mecum*, quos videlicet una mecum colati. Refricat Deus primum Decalogi præceptum hic, et alibi sæpo, uniimque Deum inculcat, quia Hebræi in Ægypto idolis assueti, ad idola valde erant proclives. Docet Lactantius, lib. I, cap. xv, veteres retulisse in deos homines de republica bene meritos, tum ul cis se gratos ostenderent, tum ut hoc exemplo et premio acuerent aliorum virtutem. Hinc Apollinem cithara, Æsculapium medicina, Saturnum et Cererem agricultura, Liberum sive Bacchum vilis et vinum, Vulcanum fabrica deos fecit. Hinc Ægyplus Isidem, Alhena* docta urbs Minervam coluere, quod illa lini, hæc olei usum artemquo lanificii reperisse feratur. Idem, cap. xxii, apud Romanos auctorem hujus superstitionis (radii fuisse Sabinum, qui ul eam populo persuaderet, finxit se cum dea Egeria nocturnos habere congressus. Vide S. Augustinum, lib. IV *De Civit.* et seq.

Tropologice, dii aurei et argentei avaris suis opes et nummi aurei : unde avaritia ab Apostolo vocatur idolorum servitus. Nam, ut ait Innocentius III Pontifex, lib. *De Vilitate cond. humanæ* : a Sicut idololatra servit simulacro, sic avarus servit thesauro. Nam ille cultum idololatrie diligenter ampliat, et iste cumulum pecunie; libenter augmentat. Ille cum diligentia colit simulacrum, et iste cum omni cura custodit thesaurum. Ille spem ponit in idololatria, et iste spem constituit in pecunia. Ille limet mutilare simulacrum, et iste limet minuere thesaurum. »

24. Altare de terra facietis mihi, — q. d. Non facietis altare ex auro vel argento, ex quo faciunt, gentes suos deos et suas aras; sed ex terra, sive iitum» rudi, sive potius cocta el formata in lateres, q. d. Altare non elegans, non aureum, non pretiosum, sed simplex el lateritium facietis mihi. Ita Cajotanus, et hoc innuit vox hebræa : in hebræo enim non est *erets*, sed HD1N *adama*, quod terram rufam et luteam significat, ex qua fiunt lateres.

Talia fuere el prisca Romanorum altaria, de quibus Tertullianus in *Apologetico* : « Nam etsi a Nurna concepta religio csl, nondum tamen aut simulacris aut templis res divina apud Romanos constabat, el nulla Capilolia cælo certantia, sed temeraria de cespite altaria, et vasa adhuc Samia, et deus ipse nusquam. » At postea, qualia Rotnæ templa! quales aræ! audi Silium, apud quem Jupiter prædicit de illo Domitiani :

Aurea Tarpeh condet Capilolia rupe,
Et junget nostro templorum culmina cælo.

Quæres, cur altare ex terra, vel ex lapide im- Curi

polito, non autem ex marmore, auro vel argento sibi erigi voluerit Deus?

Fr.uj Respondet primo, R. Abraham, Deum lapides altaris levigari, aut poliri, et omnino attingi ferro vetuisse, quia nefas, inquit, erat, rorum lapidum qui ad rem tam sacram erant adhibendi, particulas scalpello abrasas in terram aut Stante, sterquilinum decidere. *Secundo*, R. Moses Maimonilis causam dat hanc, ne scilicet ex frustis sacrorum lapidum simulacra sibi formarent idololatræ, ad superstitiosos cultus, aut magicas ar- Trti. Ics. *Tertio*, R. Simeon et R. Moses Getundensis, quin et Diodorus, atque ex eo Theodoretus, *Questione XLIV*, hanc dant causam : Altare, inquit, comparatum est ad salutem, et ad extendendam prorogandamque hominis ætatem; at hæc ferro amputatur : ferro enim multi hominum trucidantur; ferrum ergo, quod tantam perniciem hominibus after!, non decuit adhiberi; hinc et in templo Salomonis nullus ferri fuit usus sive pro materia, sive pro instrumento, adeo ut no clavi quidem ferrei sint adhibiti, sed ænei, cæteroqui ex ferro aptiores futuri. Unde el Cicerero, lib. II *De Legibus*, æs et ferrum arcet a dehibris, ut duelli instrumenta, n?n fani. *Quarto*, Latini aliqui hanc dant causam : Jussit, inquit, Deus ca altaria, quæ interea fierent, dum ipse habitaret in tentoriis, id est, ante ædificatum a Salomone templum, loco in perpetuum electo, vel ex terra congesta, vel rudibus tantum lapidibus construi, ut vel cito dilabarentur, vel temere accumulata moles potius, quam altaria viderentur, ne religionum confusio, scilicet ex diversis altaribus, in quibus majores sacrificassent, consequeretur apud posteritatem : cujusmodi malum metuebant Israelita, cum audissent! Rubenitas ingens altare erexisse apud Jordanem, *Josué* xxii (1). Ilæc expositio vera est, sed non plena nec adacquata. Quis enim dubitet in politissimo Salomonis templo, ubi secti el politissimi crant cæteri lapides, sectos et politissimos quoque fuisse lapides altaris? præsertim cum de ipso templi pavimento expresse dicat Scriptura : «Stravit quoque (Salomon) pavimentum templi pretiosissimo marmore, decore multo, » Il *Parahp. in*, G; ac de ipso atrio ditatur : a/Edificavi! atrium interius lapidum politorum, n III *Kcg. m*, 36; et cap. mi, vers. 12 : « Et atrium majus rotundum trium ordinum do lapidibus seclis. » Si atrium fuit ex lapide secto et polito, multo magis altare. *Quinto*, Andreas Masius in *Josué* vin, num. 13 : Veteres, inquit, tam Judæi, quam Ghristiani simplicissima faciebant altaria, ut in iis nihil nisi hostiam, puta corpus et sanguinem Christi a Christianis oblatum, a«Judæis vero adumbratum admiraremur. Unde, inquit, et detestabantur, si imago ulla in altari poneretur. Verum hic unus csl locus e duobus, quos censores Masii notarunt,

cl consuerunt corrigendos et castigandos. Certum «n•*- enim est olim in templis et altaribus Christiano- r r rum fuisse imagines; id enim docet Prudentius n n po- in hymno de S. Cassiano, ubi scribit se in lem- *341 « pio Cassiani vidisse super altare ejus imaginem. 4 4 ' Sic Valentinianus junior admonitus a Sixto Papa (ul habet Anastasios in Vita Siiti, Platina, et ahi) posuit in ecclesia S. Pelri supra tumulum, id est supra altare B. Petri, imaginem auream Salvatoris. Similia habent S. Basilios, orat, in *Barlaam*, circa finem; Nyssenus, orat, in *Theodorum*; Paulinas in Vita Felicis, Lactantius in Carmine ad crucifixum; Evodius, lib. II *De Miramiis S. Stephani*; Athanasius ad Antiochum, *Quæsl* VI. Citat Masius pro te Augustinum et Optatum, sed perperam, ul part loca ipsa intuenti. Vide Bellarminum, lib. II *De Imagin.*, cap. ix; Masium tamen interpretatur et excusat Serarius in *Josué* vin, *Quæsl*. XVj.

Dico ergo: Vera causa, cur Deus altare sibi fu ri voluerit ex terra, vel lapide insecto et im- polito, fuit, ut llebræos ad idola pronos quam longissime ab idolorum sculpturis el picturis, atque a gentium cultu rituque avocaret. Gentes enim ex marmore aut metallis solebant splendida cl magnifica condruere idolis suis altaria (quale fecit Achazrex idololatra, IV *IIc q. xvi*, 10 et 15), semoto et sublato altari Salomonis; in iisque sculperere vel pingere imagines, aut symbola, aut characteres suorum idolorum. Ab his ergo hac lege Hebreos avocare voluit Deus; hæc enim lux est appendix perimens ad primum Decalogi præceptum, de non faciendis idolis et sculptilibus : unde et illi immediate subnectitur, ut palet vers. 23 cl 21. Ne ergo llebræi crassi putarent, vel in ipsis sculpturis altaris affabre factis, vel in ipsa materia pretiosa, puta auro vel argento, latere aliquid numinis, idcirco voluit Deus altare fieri rude ex terra, vel ex lapide insecto : hac enim de causa Baruch, cap. vi, tam impense elevat et vilipendi! materiam, elegantiam el ornamenta idolorum cl altarium, quæ llebræi captivi visuri erant in Babylone, ne iis abrepti deflecterent ad ea veneranda et colenda. Ita S. Thomas. *IH*, *Quæst.* CII. art. 4, ad 7, Abulensis, Cajetanus, Lippomanus et ahi.

lime causo* alias probabiles addit Serarius in Huic iil- cop. mu *Josué*, *Quæst.* XVI. Deus, inquit, recte du quia- voluit altare fieri ex terra, vel ex rudi lapide : qiw *Trimo*, ut significaret veleris Testamenti sacrifici- r,ua- cia et victimas rudes ac informes fuisse, lypos nimirum et figuras unici Christi Jesu sacrificii, quod in crucis ara semel cruenta facium, in- &coMdi. cruenta quotidie repeti solet. *Secundo*, ul osten- daret quam rudis ac impolita cl dura esset ejusdem Christi Domini ara, ipsa inquam crux, ut indicat Procopius. *Tertio*, ut altarium veterum Tutii. nullum fore perpetuum innueret; sed sicut ex terra cl scabris lapidibus facile construerentur, ita et facile destructum iri. *Quarto*, ul subito et Quaju. ubique, cum voluisset Deus, occaria esset altaris

(I) Ita Illoscnmulleius.

ipsi erigendi, cum minimo operosum artificiu-
sumvc postulare. *Quinto*, ut to victimas potius
quam altaria intueri, magnisque illarum puritate
ac sanctitate, quam horum pretio et arte oblec-
tari, monstraret Dominus.

Symbolice, B. Levi Ben Gerson censet in teni-
eicaou. p|0 et ai(ar| (ain j|03js> quam Salomonis, vetita
esse scalpra ad hoc, ut ex eo homines inlelllge-
rent Deum suapte natura perfectum oplimumque
esse, neque ad sui absolutionem perfectionem-
que limam, vel externum aliquid accipere, si-
cuti Dei altare nullo opere, lima vel artificio, sed
suapte materia perfectum erat : altare enim Deum
ipsum repræsenlabat.

Allegorica causa datur a S. Gregorio, lib. III
Moralium cap. XX, et Ruperto. Per terram, in-
quiunt, incarnatio Dominica designatur : quid-
quid enim offerimus Deo, in altari terreo, id est,
in tide Duminicæ incarnationis solidamus. Idem
significat altare ex lapide nativo et insecto. Ita-
que « altare de terra Deo facere, est incarnatio-
nem Mediatoris exspectare. In altari ergo de terra
allatum munus offerimus, si actus nostros Do-
minicæ incarnationis tide solidamus, » ait ex
S. Gregorio Ansbertus, lib. V in *Apoc.* sub initium.

Tropologice, Isidorus : Lapidēs insecti, inquit,
sunt fideles in fide, morumque integra et sancta
unitate solidati, ac nullo schismate scissi et di-
visi; de quibus dicit Apostolus : a Vos estis lapides
vivi, qui coædiflcamini in domos spirituales. »

Et offeretis super eo holocausta, et paci-
fica. — « Pacifica » sunt hostice oblatae pro pace
el incolumitate domus aut reipublicæ, de quibus
Levit. ni.

In OMNI LOCO, IN QUO MEMORIA FUERIT NOMINIS
mit. — Hebraice, *in quo memorari fecero nomen
meum* : ipse enim Deus certum sibi locum templi,
altaris et sacrificii delegit, ne, si passim ubilibet
liceret cuique sacrificare, facile schisma, nova
religio, idololatria, aut superstitio inter Hebræos
sunepcret.

Locus ergo altari et sacrificio a Deo deputatus
trais, ubi illo tempore arca vel tabernaculum
consistebat; aliquando autem et alibi per Dei dis-
vel pensionem et instinctum, vel ob gravem ali-
(l,arn causam erecta sunt a nonnullis Prophetis,
vel regibus, altaria ad sacrificandum. Sic enim
Samuel sacrificavit in Maspha, I *Reg.* vir, 9, et iu
Hamata, ibidem vers. 17, et in Bethlehem, I *Rcg.*
cap. XVI, vers. 5. Sic et Absalon sacrificavit in
Hebron, II *liegum* xv, vers. 7 et 12, cum tamen
area tunc non esset in Hebron, Maspha, Ramata,
vel Bethlehem, sed in Cariathiarim, I *fieg.vn*, I ; ta-
bernaculum vero esset primo ni Silo, deinde in
Nobe, II /leg. xxt, vers. 4 et 7; destructa vero per
Siulcm Nobe translatum est tabernaculum in Ga-
boon; unde a Salomone advectum est ad tem-
plum ab eo exstructum, ibique una cum arca
repositum, ut dicitur II *Paralip.* i, 3, 5 et 13, et
cap. vi, vers. il.

Veniaii ad te, et benedicam tidi. — Recte hoc
præccdenlibus annectemus cum Chaldæo, qui
hæc sic interpretatur : *In ofnni loco, in quo haId-
tare fecero gloriam ineam* (puta in tabernaculo,
sive templo, arca et altari), *ibi mittam bc' .dic-
tionem meam, et benedicam tibi*, preces scilicet
tuas exaudiens, luisquu dubiis et quæstionibus
respondens, ac docens quid in hac illavo re fa-
ciendum sit : loquitur Deus hic non Mosi, sed
populo.

25. Quod st altare lapideum feceris mihi, non Vr w.
AEDIFICABIS ILLUD DE SECTIS LAPIDIBUS. — Est IÜC
exceptio a vers. 12: ibi enim iussit Deus altare
fieri ex terra, hic vero excipit lapidem insectum,
jubetque altare fieri vel ex (erra, vel ex lapido
insecto et impolito ; verum hunc lapidem, vel ter-
ram, puta ipsum altare, iere obduci jubet, *Exodi*
cap. XXVII, 2: unde et altare, quod fecit Salomon,
Scriptura vocat æncum.

Intus ergo altare vetus plenum erat vel terra,
ut vult Abulensis in *Exodi* xxn, Quæst. VI; Hugo
et Hichardus, lib. *De Tabernae*, cap. xi; vel (quod
verisimilius est) lapidibus insectis; nam I *Ma-
chab.* ir, 47, Judas Machabæus reædificans altare
ab Antiocho destructum piout fuerat prius, di-
citur reposuisse in eo lapides integros secundum
legem; lex autem hic insectum jubet accipi lapi-
dem , sive intonsum, ut habent Hebræa. id est
impolitum, quem Ilachabæorum liber vocat inte-
grum. Sic et Sancti, qui præter ordinem alibi al-
taria Dei instinctu erexerunt, ea fecerunt ex la-
pide impolito, uti patet de altari Eliæ, III *Reg.*
cap. xviii, vers. 31 et 32, et de altari Manne, *Ju-
dicum*, cap. xm, vers. 19 : unde ctidem de reliquis
intelligendum est. Ila Ribera, libro II Do *Templo*,
cap. XX.

Si EMM LEVAVERIS CULTRUM SUPER EO (Super j|l-
lud), polluetur. — Per *cultrum* intelligit limam,
vel aliud quodvis instrumentum aptum ad lapi-
dem scindendum, dolandum, poliendum : cul-
trum cnim Hebræi usui pant pro quolibet instru-
mento feneo, ait Vatablus. « Polluetur, d id csl
contaminabitur ob præcepluin, et causam jam
dictam vers. 21 (1), ac proinde ad victimas el
sacrificia ineptum erit.

2G. NON ASCENDES PER GRADUS AD ALTARE MEUM, Vm d.
ne regeletur turpitude tua, — no scilicet in as-
censu verenda tua, inquit Vatablus, vel ipsa
etiam subligacula tua linea (hæc enim sola ges-
tabant sacerdotes, coque usque ad genua tantum
protendebantur : pedibus ergo nudis erat sacer-
dos sacrificans, ut patet *Exudi* xxvm, 42), o sa-

ii) Spencerus, *De Legib. Hebnror. ritualib.*, lib. H,
cap vi, sect. 1, hanc sutis probabilem dat rationem,
quod lapides impoliti, statum suum nativum et inte-
grum relinentes, puritate quadam nativa lionati, et altaris
sanctitati maxime consenianeï viderentur. Lapidēs vero
multo opere etsi ei claliori pollali censebantur, quasi,
eo quod a manibus hominum tractati erant, sordidi quid
el impuri contraxerint.

cerdos, conspici possint, ut per hoc turn populus, tum sacerdos admoneatur castitatis, et castissimæ reverentiæ, quæ in sacris est adhibenda. Igitur cum sacerdotes communes sub tunica lineæ extima, de qua cap. xxi, vers. 29, tantum induerentur subligaculis lineis, facile in ascensu graduum videri potuissent eorum subligacula, aut etiam iis apertis vel passis, ipsa verenda; hac do causa hosce gradus vetat hic Deus.

Hujus contrarium fiebat in impuris sacris Priapi, ad quæ Judæi valde fuerunt proclives, ut palet III Reg. cap. xv, vers. 12 et 13. Unde P. Thomas, I II, *Quæst.* CH, art. 4, ad G, et ex co Lyranus, putant hic velari gradus in altari, ad excludendam idololatriam. Nam in sacris, inquit, Priapi sua pudenda Gentiles populo denudabant. Hanc causam fuse prosequitur Vilalpando, lib. IV *De Templo*, cap. lxxix.

Imo ipse hæc verba : a Non ascendes per gradus ad altare meum, ne reveletur turpitudine tua, » sic explicat, 7. d. a Non ascendes per gradus, o more Gentilium, ut nunc, » id est, hoc fine et modo, ut ex aliis gradibus altaris reveles et ostendas tuam turpitudinem, puta genitalia, ul faciebant incesti et nefandi Ithyphalli in sacris Priapi, teste Athenæo, lib. XIV, cap. vin. Verum sic, pro ne reveletur, dicendum fuisset, ne reveles. Hæc enim duo opposita videntur : hoc enim est affirmativum, illud negativum. Porro hujus fœditalis æque ac Priapi cultus, proximum hoc Mosis tempore erat Hebræis periculum, caque de causa hac sanctione velatur et cavetur. Nam transitori erant Hebræi cum Mose per Moabilidem, ubi impense colebatur Belphegor, id est Priapus, ipsique a Moabilis sollicitandi erant ad ejus cultum. Sic enim legimus *Humer.* xxv, Hebræos a puellis Moab, pellectos ad fornicationem, initiatos fuisse Belphegor, id est, coluisse Priapum : qua do causa plaga in eos desævit, quam stitit Phinees occiso principe tribus Simeon, hujus sceleris choro.

Dices, li *Paratifi*, iv, 1, dicitur de Salomone : « Fecit quoque altare leneum decem cubitorum altitudinis : » atqui ad hanc altitudinem ascendenti necessarii erant gradus; ergo Salomon fecit hosce gradus, qui tamen hic vetantur.

Respondet Abulensis et Ribera, lib. II *De Templo*, cap. XX, in lino, in altari Salomonis non fuisse gradus ligneos aut lapideos, sed continuum ascensum de terra, qui puulatim uniformiter tollebatur in altum : itaque non erant ibi aliqui gradus in quorum ascensione posset sacerdotis turpitudine nudari, et videri a populo. Cujctanus vero putat hic non omnes omnino gradus prohiberi in altari, sed mullos et altos, per quos scilicet videri possit turpitudine sacerdotis : paucos ergo hic permitti, præsertim si sensim et modice ascendebant ; itaque Deus vetando gradus in altari, simul vetuit, ne nimis altum et excelsum facerent altare; debebat tamen alloro medio-

erem habere altitudinem, ut sacrificia in eo oblata a populo conspici possent.

Verum respondeo hoc præceptum fuisse temporaneum, et durasse tantum tempore tabernaculi Mosaici, quando scilicet Deus cum Hebræis habebat tabernaculum in tentoriis, id est ante ædificatum a Salomone stabile templum, loco in perpetuum electo. Cum enim Moses cum Hebræis continuo peregrinaturus esset per desertum quadraginta annis usque in Chanaan, ideoque Deo fabricaturus esset, non solidum templum, sed mobile, et quasi castrense tabernaculum ; voluit pariter Deus altare esso mobile, ideoque parvum, altum scilicet tres cubitos, ul gradu et ascensu ad illud opus non esset. Salomon vero in summa reipublice pace ædificans Deo magnificum templum, sicut illud longe majus et magnificentius ædificavit quam Moses tabernaculum : ita pariter majus et magnificentius ædificavi ! altare, altum decem cubitos, ad quod proinde gradibus ascendere oportebat. Id ita esse patet *Ezechiel.* XLii, Vers. 17, quo loco de templo Ezechielis, quod adinstar Salomonici expressum est, dicitur : « Gradus ejus (altaris) versi ad Orientem, » ubi beatus R. David et R. Salomon respondere gradus hosce fuisse planos, puta acclivitatem plane et equabiliter ascendentem ad similitudinem pontis ; alii vero dicant gradus hos fuisse extra atrium, fuisseque ipsos gradus atrii, quibus ad illud ascendebatur : tamen alii passim veros et magnificos censent hos fuisse gradus, non atrii, sed altaris magnifici et decem cubitos alti ; idque liquet ex textu. Videre est eos egregie expressos in effigie apud Vilalpandum, pag. 388. Sicut ergo templum Salomonis in Cherubinis, porticibus, atriis, columnis, mari æneo, mensis, candelabris et multis aliis : ita et in altari, ejusque gradibus diversum fuit a tabernaculo, et altari Mosaico, coquo longe prestantius, licet adinstar Mosaici, quantum fieri potuit, servata debita fabricæ proportionem, templum suum, altare, etc., ædificavit Salomon.

Similia temporalia precepto dedit Christus primitiva Ecclesiæ, id est Apostolis, cum eos primum misit Evangelizare per Judæam, scilicet ut irent bini, ut irent ad Judæos, non ad Gentes, nec ad Samaritanos, ut non ferrent virgam, etc., *Matth.* xv, vers. 5 et seq. : quæ Christo inorino constat eos non servasse, nec servare potuisse, cum missi sunt evangelizare omnibus gentibus per lotum orbem (1).

(1) Eadem ratio, ab honestate ducta, eandem poporerat apud Romanos legem. Cf. Gellium, *Soci.* Aille. lib. X, cap. xv. Servius ad *Ænrid.* IV, G46 : a Apiht velocros, Flaminicurn plus tribus gradibus, nisi Græcas scalas, scandero non licet, ne ulla pars pedum ejus, cruribus subicere conspiceretur ; coque nec pluribus gradibus, sed tribus, ul ascensu duplices nisus non pate-rentur ad tolli vestem, aut nudari crura ; nam hleo et rea et dicuntur, quia ita fabricantur, ut umm ex parte compagine tabularum clauæ sint, ne udepeclum ad curpuru aliquam pariem admittant, n

Porro verisimile prorsus est Salomonem ila latos, vicinos et appositos fecisse hos altaris gradus, ut sacerdoti nullum in eis esset cadendi periculum, el si quo casu cecidisset, non tamen revelanda fuisse ejus verenda, nec a populo cerni potuisse, graduum amplitudine eum obtegente, et visum populi excludente. Denique nonnulli hec loca ita conciliant, ul dicant altare Salomonis prmeise sumptum trium lanium fuisse cubitorum altitudinis, uti fuit Mosaicum , bicoque nullos habuisse gradus, quibus ad illud as-
Sutdin-eruderetur. Dicitur tamen in *Paralipomen.* octo alürü 'sse cttbilorum altitudinis, si videlicet altare mensures cum suis substructionibus, quibus quasi basibus incumbibat, el supra quas magnifice eminebat. Quare ad ipsas substructiones per gradus ascendere opoilebal, ex substructionibus vero ad ipsum altare precise sumptum gradibus non erat opus. Sed ut hoc verum sil, hæc responsio non evitat difficultatem causæ. Nam in gradibus substructionis potuissent videri

verenda sacerdotis, æque ac in gradibus altaris.

Hinc altare dicitur ab altitudine, ait Festus, aiiw< quasi alta ara. Veteres enim diis superis sacra faciebant in aedificiis a terra exaltatis, diis vero u al terrestribus sacra faciebant in terra, diis denique infernalibus sacra faciebant in cllbssa terra.

Allegorico, in SS. Trinitate nulli jnæqualilalis Alir;^ gradus sunt constituendi, uli fecit Arius, docens* Filium esse minorem Patre, ac Macedonius, negans divin.talem Spiritus Sancti : hi ergo per gradus ascenderunt ad altare, id est, ad Deum, ideoque a Deo rejecti el reprobati sunt.

Tropologice : a In altari cordis tui non facias Dm< m. gradus, id est, non extollaris de tuis profectibus, alioqui revelabitur turpitude tua, quia **super-**biarn mentis comitatur contumelia carnis, » in- «Cu. quit Ruperlus. Solet enim Deus superbiam punire per lapsus carnis et libidinis, ut per eam tam pudendam et probrosam, se suamqueinfirmi- tatem agnoscant, et humilientur qui nimis alta dc se sapiebant.

CAPUT VIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses in Sina a Deo accipit præcepta judicialia circa servos et ancillas, circa furta, homicidia, parentum maledicta et rixas; ac, vers. 24 ct seq., fert talionis legem tam homini Irnienti, quem bovi cornuptæ.
Nota. Sicut capite procedenti sanxit Deus præcepfa moralia, puta Decalogum, ita hoc capite ct duobus sequentibus sancit præcepta judicialia; capite vero 25, ct quinque sequentibus sancit cærcmonialia, puta fabricam tabernaculi, ct cadera quæ eo spectant.

i. Hæc sunt judicia quæ propones eis. 2. Si emeris servum Hebraeum, sex annis serviet tibi ; in septimo egredietur liber gratis. 3. Cum quali veste intraverit, curn tali exeat : si habens uxorem, el uxor egredietur simul. 4. Sin autem dominus dederit illi uxorem, et pepererit filios el filias, mulier et liberi ejus erunt domini sui ; ipse vero exhibit cum vestitu suo. 5. Quod si dixerit servus : Diligo dominum meum et uxorem ac liberos, non egrediar liber, 6. offeret eum dominus diis, et applicabitur ad ostium el postes, perforabitque aurem ejus subula ; et erit ei servus in sxculum. 7. Si quis vendiderit filiam suam in famulam, non egredietur sicut ancillae exire consueverunt. 8. Si displicuerit oculis domini sui cui tradita fuerat, dimittet eam ; pupulo autem alieno vendendi non habebit potestatem, si spreverit eam. 9. Sin autem lilio suo desponderit eam, juxta morem filiarum faciei illi. 10. Quod si alteram ei acceperit, providebit puellæ nuptias, et vestimenta, et pretium pudicitiae non negabit. 11. Si tria ista non fecerit, egredietur gratis absque pecunia. 12. Qui percusserit hominem volens occidere, morte moriatur. 13. Qui autem non est insidiatus, sed Deus illum tradidit in manus ejus, constituam tibi locum in quem fugere debeat, i i. Si quis per industriam occiderit proximum suum, et per insidias, ab altari meo evelles eum, ul moriatur. 15. Qui percusserit patrem suum aut matrem, inorle moriatur. 16. Qui furatus fuerit hominem, et vendiderit eum, convictus noxæ, morte moriatur. 17. Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur. 18. Si rixati fuerint viri, et percusserit alter proximum suum lapidò vel pugno, et ille mortuus non fuerit, sed jacuerit in lectulo : 19. si

surrexerit, et ambulaverit foris super baculum suum, innocens erit qui percusserit, ita tamen ut operas ejus et impensus in medicos restituat. 20. Qui percusserit servum suum, vel ancillam virga, et mortui fuerint in manibus ejus, criminis reus erit. 21. Sin autem uno die vel duobus supervixerit, non subjacebit penna*, quia pecunia illius est. 22. Si rixati fuerint viri, et percusserit quis mulierem praegnantem, et abortivum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subjacebit damno, quantum maius mulieris exjuxta arbitri judicaverint. 23. Sin autem mors ejus fuerit subsecuta, reddet animam pro anima, 24. oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, 25. adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore. 26. Si percusserit quispiam oculum servi sui aut ancillae, et luscus eos fecerit, dimittet eos liberos pro oculo quem eruit. 27. Dentem quoque si excusserit servo vel ancillae suae, similiter dimittet eos liberos. 28. Si bos cornu percusserit virum aut mulierem, et mortui fuerint, lapidibus obruetur, et non comedentur carnes ejus; dominus quoque bovis innocens erit. 29. Quod si bos cornupeta fuerit ab heri et nudius tertius, et contestati sunt dominum ejus, nec recluserit eum, occideritque virum aut mulierem; et bos lapidibus obruetur, et dominum ejus occident. 30. Quod si pretium fuerit ei impositum, dabit pro anima sua quidquid fuerit postulatus. 31. Filium quoque et filiam si cornu percusserit, simili sententia subjacebit. 32. Si servum, ancillamque invaserit, triginta siclos argenti domino dabit; bos vero lapidibus opprimetur. 33. Si quis aperuerit cisternam, et foderit, et non operuerit eam, cecideritque bos aut asinus in eam, 34. reddet dominus cisternae pretium jumentorum: quod autem mortuum est, ipsius erit. 35. Si bos alienus bovem alterius vulneraverit, et ille mortuus fuerit, vendent bovem vivum, et dividunt pretium; cadaver autem mortui inter se dispertient. 36. Sin autem sciebat quod bos cornupeta esset ab heri et nudius tertius, et non custodivit eum dominus suus; reddet bovem pro bove, et cadaver integrum accipiet.

Ver», t. 1. ILECSUNT JUDICIA QUÆ PROPOSES EIS. — «Judicia B vocat praecepta judicialia, quæ Deus hisce tribus capit., puta XXI, xxii, xxiii, praescribit ad populum justè et pacifice gubernandum, atque ad lites inter Hebræos dirimendas; sicut caeremonialia Præcepta, a vocantur ea, quæ populo ad Deum rite colendum per sacrificia, aliisque sacros ritus et caeremonias, a Deo proscripta sunt: in duobus ergo proprie consistit ratio judicialium praeceptorum, inquit S. Thomas, II, Quæst. CIV, art. 1, primo, ut pertineant ad ordinationem hominum ad invicem; secundo, ut non habeant vim obligandi ex sola ratione, sed ex institutione Dei.

Nota, inter hæc judicialia praecepta, quædam etiam moralia, quæ sunt juris naturalis, permisceri, maxime quæ ad judices spectant, quod idcirco etiam recte «judicia» vocantur: tale est illud cap. xlii, vers. 1: «Non suscipies vocem mendacii;» et vers. 2: «Non sequeris turbam ad faciendum malum;» et vers. 7: «Mendacium fugies;» et vers. 9: «Peregrino molestus non eris,» etc.

Denique in fine, puta cap. xxiii, vers. 1, adjungit quædam caeremonialia praecepta, puta de tribus primariis festis celebrandis, de phase, de fermento, de primitiis, etc.

Vtft. t. 2. Si EMERIS SERVUM IEBRÆL'M, SEX ANNIS SERVIET

tibi. — «Servum» vocat, non mercenarium, sed mancipium: ille enim conduci, hoc emi et vendi solet, &c. d. Si emeris Hebraeum, ut sit tibi quasi mancipium, hic sex tantum annis tibi serviet, nec ultra servire poterit: nam septimo anno (ita me volente, et dicento hic) liber dimittendus est.

IX septimo (anno) egredietur liber gratis. — sicut, «i Nota, hunc septimum annum non esse numerandum ab emptione servi, sed unum atque eundem omnibus fuisse annum remissionis, sicut tuus et unus et idem dies erat sabbatum omnibus Hebraeis; ergo statum fuit septennium libertatis, continuo unum alteri succedens (sicut unus jubileus continuo succedebat alteri), ita ut septimo quolibet anno hoc recurrente, omnes servi Hebraeorum manumittendi essent: quapropter Hebraeus, qui primo anno septennii hujus vendebatur in servum, ille sex annos servire debebat; qui vero sexto anno hujus septennii vendebatur, ille sequenti anno, ultro septimo, exhibat liber; simile erat in jubileo, uti dicam Levit., cap. xxv. Mystera septenarii recensebo Deuteronom. cap. v, vers. 12 (I).

(1) Quod hic dicitur de seniorum remissione in anno jubileo, certum est. Non item de eorum remissione in anno sabbatico. Imo Maimonides in tract. Mttert, cap. n, et post eum plures jurisperiti reccutiores Hebraeorum,

HI
i !

I.GRBDIETUR LIBER, — Ut SCIRS CUtili Utili tam servum esse, quam liberum, nipote liberatum a me servitute ,-Egyptia, meœque servituti addic- tum. Vide *Levit*, cnp. xxv, vers. 39.

V i j. 3. Cum quali veste intraverit, cum tali exeat. — Septuaginta, Chaldæus, Vahblus et recentio- r s passim vertunt, si cum torporo, id est, solus et solutus, *venerit, cum corpore suo*, id est solus, *exeat*, illudque apto opponitur ei quod sequitur: « Si habens uxorem, et uxor egredietur simul. »

Verum S. Hieronymus hebraico perillissimus, rectius et plenius vertit, acutiusque vidit non unum, ut priores volunt, sed duo hic præcipi, scilicet servum non lacerum aut nudum, nec sino uxore dimitti debere, ita ut et uxor cum eo fiat libera, et vestis ipsi exeunti tam honesta detur, quam habuit dum intraret : hoc enim plane de- cens erat et congruum. Adde in Hebræo non esso »pj (jup/i, id est corpus, sed Jp *gaph*, id est *ala*, hoc est vestis, quæ instar alie corpus legit; qua- les metaphora Hebræis sunt usitate.

y., i 4. Sin autem dominus (herus) DEDERIT ILLI UXO- REM, ET CECERIT FILIOS ET FILIAS, MULIER EF LI- BERI EJUS ERUNT DOMINI SUI, IPSE VEHO EXIBIT CUM vestitu suo, — *q. d.* Uxor manebit serva hero, a qua uxor data fuerat servo : consequenter hero manebunt et proles ejus; parius enim sequitur ventrem, uti habet axioma Juristarum in hac ma- teria. Ha Oleaster, Cajetanus, Lipomanus.

Smm Videtur hic inter servum et servam dissolutum fuisse matrimonium, tum quia servus faciebat t "ii* divortium ab uxore et prolibus : servus enim J- r. et exibat liber, serva vero cum prolibus manebat ab (¶, > ?crva domini sui ; tum quia subditur : « Quod si U|J,, ' dixerit servus, diligo dominum meum, et uxo- rem ac liberos (nolo ab iis per divortium divelli), non egrediar fiber, offeret eum dominus diis » (ju- dices), qui scilicet perforent aurem ejus subula, itaque fiat servus in perpetuum.

Hinc palet in lege veteri valde imperfecta fuisse matrimonia, quando conjuges tam facile separa- bantur, marito excunte libero, soluto et expedito a cura uxoris et liberorum; uxore vero manente serva ejusdem domini, cui domino proinde tam servai, quam prolium ejus educatio et cura in- cumbebat; nec id mirum : tum enim matrimo- nium non habebat rationem Sacramenti, ob quam maxime jam in lege nova csl plane indis- solubile, ex sanctione Christi, *Matth.* cap. xix, vers. 5 et 9.

ver «. 0. Diis. — Hebr. O'nSx *Elohim*, quod Deum qua judicem et gubernatorem omnium, indeque an- gelos ac judices, qui judiciariam et gubernato- riam hanc Dei potestatem participant, signifi-

intellexerant septimum annum pod initium servitutis, el hoc vcrisitnUUum est. Moses enim nusquam, ubi de hac re loquitur, hunc manumissionis annum *laLba- ticum* vocat, sed semper *uptimum*; et ubi de aiuto sab- batico agit, ir». XXV, 1-7, till dicit du mauuuissioue «ervorum.

cat. Sic dicitur *Exodi* cap. xxii, vers. 28 : «Diis (judicibus) non detrahes, et principi populi tui non maledices; » et *Ptal.* Lxxxii, vers. 1, Deus ad judices ait : a Ego dixi, dii estis, et lili Excelsi omnes.» Cogitent hoc judices, sciatitque scesso deos, ut homines non timeant, sed unum Deum, cujus vices obeunt, et cujus auctoritate fungun- tur (I).

Applicabitur ad ostium et postes, — scilicet domus heri; ibi enim, non autem in portarum urbis ostio, ubi considerare solent judices, id fieri debere, patet *Deutcr.* cap. xv, vers. 12. Per hanc applicationem servi ad ostium et postes heri significabatur, servum hunc domui heri quasi jugiter el fixe mancipari, ut nunquam domo illa exire posset sine venia heri : ita Thcodoretus. AdduntD. Thomas et Cajetanus, hanc applica- (joncia aurisque perforationem statutam esse servo huic in poenam et ignominiam ueglecke ratiun libertatis, ideoque eum perpetu e servituti ad- M. dici. Mr?

P_eRFORABITQUE (dominus) AUREM EJUS SUBULA,— S»rra ut hoc symbolo admoneatur servus perpetuar^»®- obedientiæ, qua heri mandata excipere et exequi J" debet, Ha Thcodoretus. Rursum hoc symbolo ad- monebatur servus, sc multa dura, gravia et mo- lesta heri imperia teneri audire et obltre, quæ non secus ac subula terebrarent aures ejus. Idem de ancilla statutum est, *Deut.* cap. xv, vers. 12.

Er ERIT EI SERVUS IN SÆCULUM. — « SæCilltim » non tuitum æternitatem, sed etiam spatium lon- gissimum significat, quod Hebræis erat 50 anno- rum. «Erit ergo servus in sæculum,» id est, erit servus usque ad annum 50 jubilæi : in jubilaeo enim omnes servi Hebræi manumittebantur, ut palet *Levit*, xxv, 40 : ita S. Hieronymus in cap. t *ad Galatas*, ubi addit ahii *olam*, id est sæeulum, hic sine *vau* scribi, ut significetur sreculum jubi- læi : nam quando cum *vau* scribitur, sæpe signi- ficat æternitatem.

Tropologice, servus hic est, qui in activa vita Tn poio- manere vult in hac vita, ut liber fiat in anno sep- tino, et in jubileo caelesti; hujus auris subula perforatur, dum mens illius timoris Dei subtili- tate a predatore percutitur : qua de re vide plura apudS. Gregorium, liomil. 3 in *Ezechiel*.

7. Si QUIS VENDIDERIT FILIAM SUAM IN FAMULAM, — Vtrt.7. scilicet cum promissione desponsationis, qua he- rus filiam Hebræam emens in famulam, promi- sit se eam ducturum i» uxorem, saltem secun- dariam.

(1) Abarbcuel observat, judices et magistratus non vocari *Deos*. nisi r< spectu loci judicii, quod ibi judicia exerceant, uti dicitur *Deut.* xix, 17 ; unde colligere est, judicia in loco sacro habita fuisse, ubi Deus peculiario quodam modo præsens existimabatur. CaMerum illa, do qua agliur, aurium perforatio etiam apud alios populos Orientales servitutis signum fuit iconf. Petronium, *Satyr.* cap. Lini ; Juvenalem , *Satyr*, i, 101 ; Xenophontem, />« *Ejped. Cyri*, lib. III, cap. i ; Plutarchum, *Sympos.* lib. 11, cap. i.

Serri- Nox EGREDIETUR (1) SICUT ANCILLA EXIUH CONSUB-
nn He- YBRVnt, — puta » sicut servæ ox Gentilibus, V. g.
JiXû" MoabilĪB, vel Idumæis natœj hæ cnim semper
Emin-manebant servie, nec servitute liberabantur in
î ' f °* jubilæo, nisi pretio redimerentur, ut patet *Levit.*
xxv, 4G; aut certo nili illi ab hero excussus esset
oculus aut dens ; tunc enim ob injuriam et læsio-
nem illi illatam libera exhibat; hoc enim hic san-
cit Deus in favorem fidei et gentis Hebræorum,
ut ita filiabus Hebræis pauperculis de nuptiis et
statu provideret.

Vm- 8. 8. Si DISPLICUBRIT OCULIS DOMINI SUI CUI TRADI-
TA fuerat. — Hebraice csl, *qui sibi cam despon-*
derat lleccntiores prorsus contrarie vertunt, *qui*
non desponderat cam, quin bebrai e est xS te, per
aleph, quod est adverbium negandi. Verum fa-
miliaris csl litterarum *chevi*, ac consequenter *aleph*,
cum *vau*, commutatio, cl Massoretæ plura, puta
quindeáim, Scripturæ loca notarunt, m quibus
nS lo per *aleph* positum dicunt pro iS lo per *vau*,
id esleí, vel *sibi*; et ex illis hunc locum esso
unum consentiunt Chaldæa et Septuaginta, quin
clVatablus, ac doctiores Rabbini. Sensus ergo
est, quasi dicat : Si dominus qui emit filiam He-
braeam, eam sibi desponderit, sed postea ei dis-
plicuerit, tunc dominus dimittere eam debet gra-
tis; vel, ut habent Hebræa et Septuaginta, debet
eam redimere, id est servitute eximere, si quidem
ca usus sit quasi conjugo; sin autem, redimi fa-
ciet eam, id est, vendet vel tradet eam alteri He-
bræo, ea tamen lege ut ipse eam ducat : nec enim
populo alieno, id est Gentibus, eam vendere po-
terit, ut sequitur. Ita Abulensis (2).

io. 10. Quod si alteram ei (filio suo uxorem) acce-
lerit?, PROVIDERIT PUELLA NUPTIAS, ET VESTIMENTA,
ET PRETIUM PUDICITIA NON NEGABIT, — *q. d.* Si pa-
ler præter filiam quam emit filio, tum in famu-
lam, tum in uxorem, aliam insuper filio uxorem
dederit, tum providebit ut priori filiæ, scilicet
solvæ, jus suum constet in conjugio; itaque pro-
videbit illi *primo*, nuptias, id est usum matrimo-
nii; sio enim subindo auctores distinguunt nup-
tias a matrimonio, casque metonymico sumunt
pro actu nuptiali vel matrimonio, 7. *d.* Providebit
pater, ut filius huio suæ uxori solvæ non neget
jus copulæ conjugalis, sed reddat ei debitum con-
jugii; patet ex Hebræo. *Secundo*, providebit illi
vestes congruas. *Tertio*, providebit pretium pudi-
ciliæ, id est, victum el sustentationem uxori de-
bitam. Undo Hebræa, Chaldæa cl Septuaginta
clare habent : *Victum, vestitum et concubitum ei*
non minues. Jubet enim Deus ul, licet secunda ab

hero, filio suo superinducatur uxor, priori tamen
suæ vices, suumquo jus constet, in hisce tribus
conjugii bonis jam dictis; quod si nolit illa tria
præataro, tunc gratis dimittet eam, ut sequitur (3).

11. SI TRIA ISTA NON FECERIT (nOB UID hCTUS, Veri. H-
quam heri filius), egredietur (filia Hebraea empta
ab co in famulam) gratis absqce pecunia. — Con-
junctim hæc tria accipe. Itaque si filius alimo-
niam et vestitum præborct filiæ Hebrææ solvæ,
negnret tamen eidem tertium, libera dimitti debe-
bat filia quam emerat, idquo gratis; similiter, si
secundum et tertium præstaret, negaret vero pri-
mum, aut dato primo recusaret secundum, pari
modo filiam debebat dimittere liberam.

12. Qui PERCUSSERIT HOMINEM, VOLENS OCCIDERE, Ven.it»
morte moriatur. — Hebræa plenius habent, *qui*
percuisset hominem ita ut moriatur, morte plecta-
tur. Statuitur enim hic poena talionis et mortis in
homicidam voluntarium. Nota : « Perculere » pas-
sini in libris Kcgum, aliisque historicis, accipitur
in actu consummato, juxta Coa. 22. pro percus-
sione lethali, idemque csl quod occidero. Nota
secundo, to *hominem*, scilicet tam Gentilem quam
Judæum : falsum enim est quod ail S. Salomon,
cum solum qui occidit Judæum, legis hujus et
morlis reum esse; nam el qui servum occidebat,
reus erat mortis, ut patet vers. 20.

13. Qui autem non est insidiatus, sed Deus il - Ven.it.
LUM TRADIDIT IN MANUS EJUS, CONSTITUAM TIRI LOCUM
IN QUEM FUGERE DEBEAT. — Egit VCFS. 12 de bomi-
cidio voluntario, hic agit de casuali, imo Abii*
tenais putat agi de plane casuali, quod scilicet
sine occisoris culpa evenit. Verum hoc non salis
consentit antecedentibus cl sequentibus.

Dico ergo hic agi de casuali homicidio, in quo
tamen aliqua culpa vel negligenti®, vel impru-
dentia», vel etiam vindicte intervenit : huic enim
dabatur jus asyli. Similem in locis sacris asyli
legem et gratiam homicid® casuali Canones apud
Christianos sanxere, uti et vice versa eamdem
negarunt homicidæ voluntario, cumque de altari
extrahi jusserunt, uti hic jubetur vers. 14, ut pa-
tet cap. *Inter alia*, tit. *De immunit. Eccles.*

Nota : Pro *Deus illum tradidit in manus ejus*, he-
braico est, *Deus fecit illum ocairrcrs in manus ejus*,
quasi in illo qui occidit non cogitante, fecerit Deus
impium in manum aut telum ejus incurrere, ul
meritas scelerum suorum daret pœnas. Senno
enim est hic de homicidio casu, aut ex occasione
improvisa admissio, ubi prius machinata non fuit
cædes aut intentio: tunc enim Scriptura more suo
cædem quæ contigit, refert in ollissimam Dei pro-

(i) Scii, septimo anno. Sed hæc lex postea mitigata
fuisse videtur : conf. *Deut.* xv, H; *Jcrem.* xxxiv, 9 Mqq«
Vid. Michaelis, *Jus Mosaic.* Part. II. § 117.

(î) Per >■ } oy Hnsonmillerux inlciligit quemlibet
alium Israeliarn qui non sit de domo emptoris, non
ejus propinquus. Nam aliis gentibus ne poterat quidem
per legem servus Hebreos vendi, ut Dolat Josephus,
Antiq. lib. XVI, cap. f, § i.

(3) In calidioribus Asiæ regionibus, ubi pubertas ma-
ture adesse solet, frequentior hic mos est, ut pale filio
puberi concubinam tradat. Do Persis id narrat Chardin,
lari. II, p. 120, rd. Lmgli\$. Moses igitur cavet, ne t. illi
concubina duriter tr ictetur; s» d vuh potius, ut ca fili®
loco habeatur (vers 9), ri, d filius nliam uxorem duie-
rit, h illi vicium *camem rjus)f* vestitum Cl
nniurrcssum iiantalcin HJiy) non minuat.

valentiam, quæ omnes res humanas ordinat ad Den» n-justam vel pœnam vel præmium. Unde cons- quens fit, in ejusmodi casibus justam Dei vin- baj t.o- dictam, præserlim in lege veteri, excubare soli- »inc a- tam, ac procurare ut in noxios et sceleratos casus ? n a, hic cl cædes incideret. Recte ergo hæc cædes tri- Q* jof a© buitur, non tam occultenti, quam Deo, quia cf- ▼ iMte- fectus non solet tribui causæ per accidens, sed Uffii* causæ per se, id est non casui fortuna}, aut ca- suali agenti, qui hunc effectum, puta cædem non intendit; sed Deo, qui omnes causas, etiam for- tuitas, dirigit, quique cædem hanc quasi pœnam intendit, et per casum hunc irrogavit impio. Ita Abulensis (i).

Ver» 15. 15. Qui PBRCOSSIRIT PATREM SUCM, ALT MATREM (etiam non lelhaliter, ob atrocem impietatem in parentem), morte moriatur (2).

Post hanc legem, nonnulli Codices et Interpre- tes subdunt immediate legem de maledicente pa- rentibus. Verum Hebræa anteponunt legem de plagio; ita et Chaldæa, et Latina Complutensia et Romana. Neque mirum in lusce legibus non tam congruum servari ordinem : id enim in mul- tis fieri videmus, uti palet in Proverbiis, Eccle- siaste, Ecclesiastico : script© enim sunt hæ leges miscellaneæ, cl quasi stylo castrensi.

hit 1«. QUI FURATUS FUERIT HOMINEM ET VENDIDERIT rhfu EUM, CONVICTUS NOXÆ, MORTE MORIATUR. — HæCCSt pœna plagii, id est, furti hominis, sive is liber mori, sil, sive servus ; præscriim si is sit llebræus : servi enim, æque ac liberi, cædes morte vindicabatur;

(i) u Locum in quem fugere debeat. Intelliguntur urbes asyli, de quibus Aum. xxiv, G. Fugere debebat talis ho- micida, ne a Gode arriperetur. Notum enim est, homi- cidia apud llebræos cognatasque gentes ab eis vindicata esse, qui cæsum proximo cognitionis gradu attinge- bant; id non sola in cæsum pietas, sed et avita consue- tudo, ac, qui plurimum valet, honor familiæ postu- labat : ita ut suinihiæ quisque sibi ignominia: duceret, cædem cognati non ulcisci. Idem est iu hunc diem mos Aiabumearuique gentium, quæ cum religione Arabum eorum consuetudines susceperunt. De Persis id testatur Chardin, *loyaycs*; de Arabibus Arvicux, P. III. Ct. Mo- hauimedis Coranum, *Sur.* xvi, 35. bimihler Moses, quum hanc consuetudinem, ut nullas alias, ob ruditatem sive cordis duritiem populi Isra filici abrogare non ausus sit, cavebat, no jus illud Goelis humanitatis et œquilalis lines non excederet. Licebat enim Goeh cx consuetudine gentium Orientalium homicidam vel indicta causa nec Mlutalisjudicibus trucidare, si illum obvium sibi haberet; • nec pœna Goeh statuta erat, si homicidam fortuitum atque etiam sententiis populi absolutum extra asylum intericisscl. Hac aulein lege, qua asyla Moses cunsti- tuebat, in quibus ab impetu Goelis tutus etse posset homicida, donec de eo populus judicasset, nulla prohi- bebantur injuriæ : si cnim ille populi eeulenlia homici- dium turtuiumcommisisse censebatur, usque ad mortem rumini sacerdotis ei m asylo suo manendum erat, nec ante licebat ad agrus laresque suos revertere. Id quod tamen etiam pœna fuit : ncc enim prors « impunitum terre debebat, si quis casu hominem interemissel. » Hæc Rownmullerus ad h. 1.

(ft) Ut melius hic versus intelligatur, adhilienda csl ipfei Mosi- cxfpfiatio, quæ CXlat *Deut.* XXI, Í8 teqq.

ergo et plagium, maximo quia Hebræi tantum ad tempus erant servi : nam vel anno septimo, vel 50 jubilad fiebant liberi (3).

18. Lapide vel pugno, — id est quovis telo, vel Ven u. modo : communiter enim rixantes lapide, quem obvium habent, vel pugno feriunt.

19. Si SURREXERIT ET AMBULAVERIT FORIS SUPER Ven. 19. BACULUM SUUM, INNOCENS ERIT QUI PERCUSSERIT,— « Innocens, » id est, immunis et liber a talione et pœna mortis, quia hoc indicio, quod percussus post acceptam plagam foris ambulaverit, præ- sumitur mors ejus non ex percussione, sed aliunde obvenisse.

Ita TAMEN UT OPERAS EJUS ET IMPENSAS IN MEDI- COS restituât. — Hebraice est TD3P *scibto*, id est *sedere ejus*, id est cessationem et operas perditas, puta lucrum laborum quod læsus perdidit, *sohet*, *cl curabit cum sanari*. llebræum enim *scibtoesi*. in- finitivus cum affixo, a radice ©> *iascab*, id est sedit. Pagoinus tamen *sciblo* vertit *cessationem*, a radice *scabat*, id est cessavit; sed sensus eodem redit : sedere enim est cessare.

20. Qui percusserit servum, etc., criminis (ho-Vm.J0. micidii, ac consequenter pœnæ mortis) reus erit.

21. Sin autem uno die vel duobus supervixerit, Ven.ñi. NON SUBJACEBIT POENÆ, QUIA PECUNIA ILLIUS EST, — q. d. Quia possidetur ab hero percutiente, tan- quam servus pecunia emptus. Misera erat servo- rum et servarum conditio, præserlim apud duros heros : unde lex percussioneis pœnam hic mode- ratur, ut si herus non tam enormiter percusserit servum, ut certa statina sequatur mors, pœnæ non subiaceat, quia occidit suum mancipium, quod ipse possidet sicut bovem, vel equum. Hinc et modo Jura civilia corpus servi, perinde ut cor- Cotl'ns pus animalis, dicunt esse pretio aestimabile; cor- preiioe>: pus autem liberum nullam recipere aestimatio- nem, ut patet leg. ult. IT. *De his qui cflud. vel dejec.*

22. Si RIXATI FUERINT VIRI, ET PERCUSSERIT QUIS Vcrt''' mulierem PREGNATEM, — qu© inter rixantes in- tercedere, vel maritum suum adjuvare voluit. Ven n.

23. Sin autem mors ejus (mulieris prægnantis) FUERIT SLBSECUTA, REDDET ANIMAM PRO ANIMA (vitam suam pro vita mulieris, quam occidit), oculum pro OCULO, DENTEM PRO DENTE, etc. — Idem Ciat jlldi- cium, si percutiens non occidisset prægnantem, sed illi prolem jam animatam excussisset, itaque cani necassel. Hic enim, nipote infanticida, per- inde reus erat mortis atque matricida. Id diserte significant Septuaginta, qui pro HabræopDN *ason*,

(3) Palatimi, primarla illis temporibus mercatura sedes, magis plagio favebai, quam ulla aha lerra, el nemo iulus fmssel, nisi Moses tam grave supplicium in illud consliluissel ; muleta cnim vix absterruissel ab hoc facinore. Plagium autem jam illis icmponnus non inso- litum luisse, apparet ex Josephi historia, quem ipsi fra- tres vendiderunt. Athenis fuit similis lex : conf. Xeno- phontem in *Mcmorab. Sociat*, lib. I, cap. u, § Gi. item in jure lloinano, *Digest*, lib. XLVH1, leg. t.

quod Noster *mortem* vertit, videntur legisse ꝑTcbN *ischon*, id est virunculus (uti (landrice puerum vocamus *manncken*); vertunt enim, *ix*» *fywniopfov* scilicet *to* ratito*, id est, si *effigiatus* vel *efformatus* sit *puer*, quasi dicant : Si proles perfecta habeat membra, ita ut sit pleno elllgialus, et quasi parvus quidam vir, sive virunculus, tunc qui illam matri pregnantī sua percussione excutit, animam dabit pro anima, id est vitam suam, cujus anima est causa, dabit pro vita prolis, ut, siculeam excussit el occidit, ila occidatur et ipse. Ex hisce verbis Septuaginta patet fœtum, simul atque formatus est, animari; ideo enim censetur et punitur hic ut homicida, qui eum excusserit : idem docent Medici.

Tropologiam de docloribus rixosis, qui per suas quæstiones et lites Ecclesiam el fideles Ludunt et scandalizant, vide apud Origenem et Ambrosium in cap. XXII *Luce*.

l/x u- Ex hac lego a pari, deinceps generalem in cæteris omnibus infert Deus talionis legem, dicens: «Oculum pro oculo,» etc., *q. d.* Si quis allori oculum effoderit, exoculetur et ipse; qui dentem excusserit, dentem perdat; qui manum, etc. Quæ lex, ait S. Augustinus, lib. XII *Contra Faustum*, cap. XXV : «Vindici® et furoris non fomes, sed limes esi justus; » nam, ul ait Tertullianus, lib. II *Contra Marcioncin*, cap. xviii : «Licentia retributionis prohibitio erat provocationis;» juslum enim pronuntiat Rhadamanlus apud Aristotelem, lib. V *Elhicor*. : « Si quæ quis fecit injuste, eadem et patiat, » si videlicet person® sint ejusdem sortis, et æqualis conditionis : nam alioqui si rex rusticum percutiat, non potest juste ab eo reperculi. Undo et hac lego proxime, vers. 2G, excipitur percussions servum. Sic inter leges duodecim tabularum crai el hæc : « Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto. » Vide Gellium, lib. XX.

.!6. 26. Et luscus eos fecerit, — scilicet eruto albero oculo cocliles, vel unoculos fecerit. Unde Septuaginta vertunt, id est *excecarit*. Idem significant Hebræa. Quare aliter hic capitur luscus, quam capiatur vulgo, et in vulgari hoc carmino :

Luscus in obliquum, sed strabo cernit in altum,
Orbe carent orbi, privantur lumine cxi.

verj.!8. 28. Si nos CORNU percusserit virum aut mulierem, ET MORTUI FUERINT, LAPIDIBUS OBRUETUR, — non ob bovis culpam (hæc enim esso non potest in bruto), sed ad terroreni et exemplum hominum, ut eo scilicet homines magis ab homicidio absierreaniur. Unde etiamnum hodie porci ahinque bestino, si pueros hominesve occidant, suspenduntur aut necantur. Similem legem statuit Deus, Gen. ix, 5. Eadem de causa vetuit Deus hoc versu, no carnibus bovis homicidæ vescerentur, ne videlicet animali cæde hominis polluto aut foedarentur, aut feritatem ejus esu induerent. Porro,

quod de bove hic et in seqq. dicitur et sancitnr, idem de ariete cornupeta, equo calcitroso, omnique bestia, quæ hominem occidisset, inlellige, hic enim valet argumentum a pari et proportionē.

29. Ab iier i et nudius tertius, — a precedenti Vms.tt. tempore; est synecdoche. Ita S. Augustinus, *Locut* 95.

Contestati sunt — bovem esse cornupetam, 7. d. Edixerunt bovem esse cornupetam, itaque periculi herum admonuerunt, ut bovem hunc recluderet, ne is aliquem feriret. Romani, teste Plutarcho in *Quæst. Domati*, ad cornua boum cornupetarum fœnum alligabant, quo obvii monebantur ut sibi ab eo caverent; idque quia ob satietatem luxuriant, petulantesque sunt boves et equi; unde proverbium : « Fœnum habet in cornu: Cornu ferit ille, caveto, quod dicitur de homine paralo ad ulciscendum, et oppugnatu difficili, qualis fuit M. Crassus, antequam Cæsar ei se opponeret.

Nec recluserit. — Hebraice, *ncc custodierit* (1).

30. Quod si pretium fuerit ei impositum — a \>n. aa judice, qui causa cognita ob levem ejus negligentiā vel culpam, illi non capitis, sed pecuniæ mulclam imponat, maxime quia parentes et cognati talem mulclam desiderant, tunc herus hic bovis homicidæ dabit et solvet hanc mulctam, sibi a judice impositam (2).

33. Si quis aperuerit cisternam et foderit. — Vcn. w. Hebraice est *aut foderit* : perinde enim reus est, qui fossam lectam retegīt el aperit, atque qui recentē eam fodit, si eam rursus non operiat. Hæc uti et aliæ leges hujus capitis et sequentis transcript® sunt in jus Canonicum, ul patet lib. V *Decret*, tit. 36 *De injuriis et damno dato*; sunt enim consentane® juri et æquitati naturali.

35. Si bos alienus bovem alterius vulneraverit, v 3*. ET ILLE MORTUUS FUERIT, VENDENT BOVEM VIVUM, FT DIVIDENT PRETIUM ; CADAVER AUTEM MORTUI INTER se disperit. — Nota : Hæc lex loquitur tantum de eo casu, quo bos bovem occidisset, non autem de eo, quo bos ovem aut vitulum occidisset; tunc enim non erat æquum bovem dividi pro ove aut vitulo, qui minoris est pretii, quam bos; unde tunojudices mulclam decernebant pro rata damni illati. Quod hic de bove dicitur, idem a pari de arieto, equo et do quovis animali inlellige.

Tropologiam vide apud Rabanuni, qui hæc omnia de discipulo malo rjusquo magistro, vel negligente vel insonlo interpretatur.

(1) Extat similis lex in *Legibus Salicis*, lit. ir *Damnīs animalium* : « Qui bovvin aut taurum aut alium quadrupedem nocentem aut perniciosam habuerit, antequam noceat, jubetur occidere; et si, post denunciatum vitium a vicinis, non occiderit, et illud animal aliquem vulneret, vel occidat, tenetur damnum componere ut de homicidio. »

(2) Vers. 3!. Per */llium quoque et /ttiam* intellgendi *KUiljuniores* (gall, wa *garçon et une /ille*}, ue quis suspicaretur. legem de grandiusculis dunlaxat loqui.

CAPUT VIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit sancire leges judiciales de furto, vers. 1 ; de deposito, vers. 7; de commodato, vers. 14; de fornicatione, vers. 15; de maleficiis, vers. 18; de charitate erga peregrinos, viduas et pupillos, vers. 21; de usura et pignore, vers. 25; de decimis et primitiis, vers. 29, #

i. Si quis furatus fuerit bovem, aut ovem, et occiderit vel vendiderit, quinque boves pro uno bove restituet, et quatuor oves pro una ove. 2. Si effringens fur domum sive suffodiens fuerit inventus, et accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis. 3. Quod si orto sole hoc fecerit, homicidium perpetravit, et ipse morietur. Si non habuerit quod pro furto reddat, ipse venundabitur. 4. Si inventum fuerit apud eum quod furatus est, vivens, sive bos, sive asinus, sive ovis: duplum restituet. 5. Si laeserit quispiam agrum vel vineam, et dimiserit jumentum suum ut depascatur aliena, quidquid optimum habuerit in agro suo, vel in vinea, pro damni aestimalione restituet. 6. Si egressus ignis invenerit spinas, et comprehenderit acervos frugum, sive stantes segetes in agris, reddet damnum qui ignem succenderit. 7. Si quis commendaverit amico pecuniam, aut vas in custodiam, et ab eo, qui suscepit, furto ablata fuerint, si invenitur fur, duplum reddet: 8. si latet fur, dominus domus applicabitur ad deos, et jurabit quod non extenderit manum in rem proximi sui, 9. ad perpetranda fraudem, tam in bove, quam in asino, et ove ac vestimento, et quidquid damnum inferre potest: ad deos utriusque causa perveniet; et si illi judicaverint, duplum restituet proximo suo. 10. Si quis commendaverit proximo suo asinum, bovem, ovem, et omne jumentum ad custodiam, et mortuum fuerit, aut debilitatum vel captum ab hostibus, nullusque hoc viderit: 11. i. jurandum erit in medio, quod non extenderit manum ad rem proximi sui; suscipiet quoque dominus juramentum, et ille reddere non cogetur. 12. Quod si furto ablatum fuerit, restituet damnum domino. 13. Si comestum a bestia, deferat ad eum quod occisum est, et non restituet. 14. Qui a proximo suo quidquam horum mutuo postulaverit, et debilitatum aut mortuum fuerit domino non presente, reddere compelletur. 15. Quod si impraesentiarum dominus fuerit, non restituet, maxime si conductum venerat pro mercede operis sui. 16. Si seduxerit quis virginem necdum desponsatam, dormieritque cum ea, dotabit eam, et habebit eam uxorem. 17. Si pater virginis dare noluerit, reddet pecuniam juxta modum dotis, quam virgines accipere consueverunt. 18. Maleficos non patieris vivere. 19. Qui coierit cum jumento, morte moriatur. 20. Qui immolat diis, occidetur, preterquam Domino soli. 21. Advenam non contristabis, neque affliges eum: advenae enim et ipsi fuistis in terra Aegypti. 22. Viduae et pupillo non nocebitis. 23. Si laeseritis eos, vociferabuntur ad me, et ego audiam clamorem eorum; 24. et indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, et erunt uxores vestrae viduae, et filii vestri pupilli. 25. Si pecuniam mutuum dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes. 26. Si pignus a proximo tuo acceperis vestimentum, ante solis occasum reddes ei. 27. Ipsum enim est solum, quo operitur, indumentum carnis ejus, nec habet aliud in quo dormiat: si clamaverit ad me, exaudiam eum, quia misericors sum. 28. Diis non detrahes, et principi populi tui non maledices. 29. Decimas tuas et primitias tuas non tardabis reddere: primogenitum liliorum tuorum dabis mihi. 30. De bobus quoque, et ovibus

similiter facies : seplcrn diebus sil cum matre sua, dic octava reddes illum mihi. 31. Viri sancti eritis mihi : carnem, quæ a bestiis fuerit praegustata, non comedetis, sed projicietis canibus.

Viri. I. **1. SI QUIS FURATUS FUERIT BOVEM AUT OVEM, ET OCCIDERIT VEL VENDIDERIT, QUISQUI BOVES PRO UNO BOVE RESTITUET, ET QUATUOR OVES PRO UNA OVE. —**

Por Quæres : Cur fur bovis quinque boves, fur a-
nupin- lem ovjs non qubique, sed quatuor tantum oves
Viuit, restituere jubetur? Respondet Theodorelus, quia

l /.* est; majus autem est furtum bovis quam ovis, quia Los majoris est pretii, quam sit ovis. Cui adde, furem bovis juste adigi ad quintum bovem reddendum, ut per illum sarciat damnum, quod bovis dominus ob ejus furtum passus est in agricultura; ad hanc enim non servit ovis, siculi servit bos et equus. Huc allusit Strabo in *Glossa*, et ex eo S. Thomas, l H, *Quæst.* CV, art. 2, ad 9:

Rwb Jubet Deus, inquit, ut fur quinque boves pro
qnin,ju(uno reddat, quia bos quinque habet utilitates:
dî. otii nain pròno, immolatur; *secundo*, pascit sua carne;
qaataor. *tertio*, arat; (*piarlo*, dat lac: *plinto*, dat corium.

Ovis vero quatuor tantum affert commoda: nam *primo*, immolatur; *secundo*, pascit sua carne; *tertio*, dat lac; *quarto*, dat lanam. Hæc congruentia est, non causa.

Mystice, bos doclorem plebis, ovis auditorem et discipulum significat : hinc qui aufert aut pervertit doclorem, gravius plectitur, quam qui auditorem. Vide Rabanum.

Ven. 3. **3. Quod si orto sole hoc fecerit (furem occiderit), homicidium PERPETRAVIT, ET IPSE MORIETUR.**

Dinraum — Nota; Hic sancit Deus ut is, qui diurnum fu-
lU"vrT*rein occidit> reus sil mortis; qui vero hoc lur-
Dontat, num occidit, minime : hunc ergo licebat occi-
nociuf dere, non illum. Ratio disparilatis est, quia noe-
Lu'n furni furis incerta est viset intentio; nescitur enim

an ad furandum tantum, an vero etiam ad occidendum veniat. Rursum, quia noctu fur agnosci non potest, ut dominus rem suam ab eo ablatam judicio repetere possit. *Tertio*, quia fur nocturnus non potest tam secure repelli aut apprehendi, quam diurnus; de dic enim paterfamilias auxilia domestica el vicinorum ad manum habet, caque siatim advocare potest. Eadem distinctio furis diurni cl nocturni, quoad ejus occisionem, habetur in jure canonico, Extrav. *de Homicidiis*, cap. Si *perfodiens*, ex S. Augustino, quæ cx hac Dei sanctione derivala est.

Intelligehæc, si fur tantum agat furem; si enim ulterius gladio aut armis furtum tueretur, æque occidi poterat diurnus fur ac nocturnus. Ita Augustinus, *Quæst.* LXXXIV, quod etiam sanxit lex civilis, uti videre csl leg. *Furem*, ff. ad legem Corneliam, *bc sicariis*.

Et ipse morie fur, — scilicet qui furem diurnum occidit; hebraico est, *sanguines ei reddendo reddet*, q. d. Sanguinem suum dabit pro fuso a se san-

guine furis; cæso enim (ob injuriam per cttdem illi factam) quodam modo sanguis ossoris debetur. Chaldæus hæc ad furem refert, vertilque, *solvens solvet fur*, id est furtum suum redituert. Verum melius Noster et Septuaginta hæc referunt non ad furem, sed ad furis percussorem.

Si non habuerit (scilicet fur) qvov pro furto REDDAT, IPSE VENUNDABITUR. — Hebræi 00110 SUPposituin (quale hic est *fur*) sæpe subticent, et ex antedictis quasi notum intelligendum relinquunt.

L SI INVENTUM fuerit apud eum quod furatus v Est, VBENS, SIVE BOS, SIVE ASINUS, SIVE OVIS, DUP- PLUM restituet. — Nola tô *vivaïs* et *apud aim* Nam, si bovem vel ovem occidisset aut vendidisset, pro uno bove non duos, sed quinque, pro una ove quatuor restituere debebat, uti dictum est, vers. 1. Sin autem vivens animal apud furem reperiebatur, tunc for pro uno duo tantum restituere debebat. Ratio disparilatis erat, quia in priori casu major erat culpa et injuria, tum quia in eo fur animal non tantum furatus erat, sed et illud occiderat aut vendiderat; tum quia nulla apud eum erat restitutionis spes: quorum utrumque secus erat apud furem, qui animal furto ablatum vivens adhuc detinebat; facile enim nullisque modis illud domino restitui, et ad eum redire poterat. Jam vero apud Christianos, utpote quibus majus est crimen furari, ad coercendam furandi licentiam, atquj ad necessariam reipubhcæ pacem, fures, etiamsi rem furatam viventem aut integram servant, juste suspendio plectuntur.

Alexander Severus imperator adeo vindex furti j fuit, ut, si quem talium videret, paratum habere rei digitum, quo ei oculum erueret : imo, quem-
dam ex honoratis in furto deprehensum mox ex lege crucifigi jusseril. Idem per præconem edixit : « Nemo salutet principem, qui se furem esse noscit. » Idem furti suspitione infames nec intueri sustinebat : adeo ut, cum Septimus Arabius, qui famosus crimine furtorum sub Heliogabalo fuerat liberatus, inter senatores principem salutatum venisset, exclamarit : a O numina, o Jupiter, o dii immortales! Arabinus non solum vivit, sed etiam in senatum venit. Fortassis de mc sperat? tam fatuum, tam stultum me esse judicat?» tcllis est Lampridius in ejus Vita. Diogenes apud Laertium, lib. V], videns duci furem qui phialam ex (erario sustulerat, dixit : < Magni fures parvum ducunt. » liinam hoc nou possit vere dici in magistrati^ aliquos Christianos, a quibus interdum ad laqueum adigitur, qui decem drachmas sustulit, ipsi impune magnis furtis, vel peculatu potius ditescunt!

Notn quod dicitur, «sive bos, sive ovis : » sub his enim a paritate rationis omnia pecora et pecudes, omniaque animalia, tam magna quam parva, intelligenda sunt, inquit Cajetanus.

▼rn 5. & Si LKSERIT QUISPIAM AGRUM VEL VINEAM, ET dimiserit (id est, ita ut dimiserit, sive dimittendo, ut patet ex Hebræo) jumentum suum, ut depascatur aliena, QUIDQUID OPTIMUM HABUERIT IN AGRO SÜO, AUT VINEA, RESTITUET.

▼m.e. 6. Si egressus (proserpendo) ignis invenerit SPINAS, ET COMPREHENDERIT ACERVOS FRUGUM, SIVE STANTES SEGETES IN AGRIS, REDDET DAMNUM QUI ignem succenderit. — Nota to *spinas*. Ita enim legendum est, non *spicas*, ut patet ex Hebræo, Chaldæo, Septuaginta et Romano. Jubet enim hæc lex, ut, si quis negligentia sua igni a se excitato male advigilavit, nec caverit ne proserperet, itaque factum sit ut ignis spinas quæ segetem sepiebant, atque exinde ipsam segetem corripuerit, teneatur de damno; par judicium erat, hi ignis corripuisset linum, aut cannabem, vel arbores, etc.

Vm. s. 8. Si latet fur (qui furatus est commendatum, de id est depositum), dominus domus (in qua depositum fuit furto sublatum) applicabitur ad deos (ad judices), et jurabit, quod non extenderit manum in rem proximi sui, — *q. d.* Si fur aliquis depositum surripuerit, depositarius apud quem res deposita, et cui commendata erat, vocatus in jus veniet ad judices, et juramento purgabit se, probabitque suam a furto innocentium.

▼r* o. 9. Et quidquid damnum inferre potest. — Hebr. est, super *omni re perdita quam dixerit, quia ipsa est*, scilicet quam ego per depositarium perdidit, quasi dicat : Super omni culpa quam depositario imponit.

Ad deos (id est judices) utriusque (tam deponentis qui rem suam perdidit, quam depositarii apud quem fuit res furto sublata) causa perveniet, ET SI ILLI JUDICAVERINT, DUPLUM RESTITUET proximo suo. — Hebr. est, *fs quem judices damnaverint, duplum restituet proximo suo*, quod Cajetanus et alii nonnulli intelligunt de alterutro, quasi dicat : Alteruter, puta vel depositarius qui est reus, vel deponens qui est accusator, si condemnatur, debet luere duplum : depositarius quidem, quia maligne et fraudulenter rem depositam custodivit, imo eam vel furatus est, vel cum fure divisit; deponens vero (si is condemnatur), quia calumniam furti et infidelitatis falso irrogavit depositario, cum is esset innocens.

Verum noscir Interpretes melius de solo depositario, qui reus agitur, hunc locum explicat, *q. d.* Depositarius qui a iudicibus fuerit furti, vel collusionis cum fure condemnatus, solvet duplum ejus quod sua culpa perditum, et furto sublatum est. Agitur enim hic de depositario qui reus est : ejus enim est restituere rem depositam, uti hic dicitur; de deponente vero hic non agitur : illi enim si accusator sit, falsoque depositarium cu-

lumnietur, eamdem ex lego talionis subeundam esse pœnam, non hic, sed *Deut.* cap. xix, vers. 19, sancitur.

10. Nullusque ioc viderit, — qui cavere posset, nullus etiam qui testis esse posset, 7. *d.* Si testibus suam innocentiam probare non possit, purget se juramento, finisque controversial sit juramentum per sanctissimum Dei nomen ; hebraice enim additur nomen Dei tetragrammalon.

11. SUSCIPIETQUE DOMINUS (hCTUS Vel POSSCSOOF, Ven. II. ut habent Hebraea, ovis, vel animalis perdit) juramentum.

12. QUOD SI FURTO ABLATUM FUERIT, restituet damnum domino. — Si nimirum ejus, puta depositarii, culpa aut negligentia, res furto ablata sit. Inde hebr. additur, *si de cum ipso*, id est, si ipso sciente vel vidente, vel cum ipse facile scire aut videre et cavere posset (sic enim accipitur rō *cum ipso*, vers. 15, uti omnes ibidem vertunt et explicant), res furto ablata sit, tunc rem furto sublatam restituere tenebitur : opponitur hic versus precedenti*, in quo addebatur, « nullusque hoc viderit : » loquebatur enim de eo, cui sine culpa res ablata erat; is enim erat insons.

Triplex ergo hic circa depositum est casus, et tripta lex. *Primo*, si depositarius per fraudem rem depositam interverterit, reddet duplum, uti decernitur vers. 9. *Secundo*, si non admiserit fraudem, sed per ejus negligentiam res deposita sublata sit furto, reddet simplum, puta rem ipsam, aut pretium rei restituet, uti decernitur hoc vers. 12. *Tertio*, si sine ejus scitu et negligentia, res secreto furtim sublata sit, censebitur innocens, nihilque restituet, uti decernitur vers. 10 et II.

13. Si COMESTUM A BESTIA, DEFERAT AD EUM QUOD OCCISUM EST, ET NON RESTITUET. — Hebraice hñic est sententia : «Si rapiendo raptum, aut rapiendo laniatum sit, adducet ipsissimum testem, videlicet id quod laniatum est, et non restituet.» Ita Chaldæa, et consentiunt Septuaginta. Unde Noster brevissime et optime verlit.

15. Quod si impræsentiarum dominus fuerit, non restituet, — quia domino animalis presente, minuitur cura et vigilantia commodatarii (do eo enim hic est sermo) qui animal mutuo, id est, ut juridice et distincte loquar, commodato accepit ad usum, quia dominus presens suæ rei curam habere debet : si ergo ipse perire eam sinat, id ei imputetur. Quod si ipse omni sua cura et conatu non possit rem servare, sed ipsa casu pereat, hujusce casus ipse sit testis, videatque commodatarium esse innocentem. Sin denique commodatarii culpa, quam ipse impedire non valeat, res pereat, iudices dijudicent an, et quantum restituere teneatur; hoc enim æquitas et justitia postulant.

Maxime si conductum venerat pro mercede operis sui. — Hebr. est, *§l mercenarium*, id est *conductum fuerit, veniens pro mercede sua*, id est, si commodatarius, vel potius conductor non gratis acceperit animal, sed ejus usum mercede con-

Ven. II.

Ven. II.

Ven. II.

et tripta

d P illi

d

ven. II.

15.

c)3*.

duxerit, et moriatur animal praesente domino, ad nihil tenebitur. Sin gratis erat animal commodatum in favorem commodatarii, fieri poterat ut is teneretur ad restitutionem; levior enim culpa obligassct coininodatarium, saltem ad partem aliquam rei pereuntis præstandam, quæ non obligassct conductorem, qui non suo solius, sed alterius etiam, puta locantis, commodo contractum talem iniit, quemadmodum et jam leges civiles graviores in conductore, quam in commodatario culpam requirunt, ut is ad restitutionem teneatur; in illo enim levem, in hoc tantum levissimam culpam requirunt. Quaquam jus hoc nostrum veteri illi non respondeat per omnia; sunt enim hic nulla mere positiva illius temporis, ut quod hic passim ingeritur de præsentia domini, cum res perit; illa enim nunc est imperlinens, nec quidquam juvat commodatarium aut conductorem.

Tropologiam superiori similem vide apud Rabanuin.

vm*n. 17. Reddet pecuniam juxta modum dotis, quam VIRGINES ACCIPERE CONSUEVERUNT, — *q. d.* Dabit virgini quam vitiavit, tantam dotem, quantam ipsa a paire juxta suam conditionem accepisset; ditioribus enim major dos erat assignanda, quam pauperibus.

Dices: *Deut.* cap. xxii, vers. 29, qui vitiavit virginem ad 50 siclos, id est, floreaos, præcise damnatur; ergo æqualis omnibus dos erat danda.

Respondeo: *Deuteron*, de aho casu loquitur, nimirum si injuria et vis illata esset puelke, ac per consequens patri ejus; tunc enim ob injuriam parenti illatam, 50 siclos non puellæ, sed parenti pendere debebat stuprator, atque insuper tenebatur vitiatam ducere, eamque retinere sine ulla repudii spe, uti ibi dicitur. Ita Abulensis. Ibi ergo de stupro et vi, hic de simplici fornicatione agitur.

Ven is. 18. Maleficos non patieris vivere. — Hebr. »ia-tui *Wcam non vivificabis*, id est vivere non sines, vel in vita non conservabis, sed vitam ei adimes; sexus enim femineus magis maleficiis sive veneficiis est obnoxius, quam virilis; a pari tamen per maleficam intellige et maleficum (1).

Ven. 15. 27j. Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi QUI HABITAT TECUM, NON URGEBIS EUM QUASI EXACTOR, NEC USURIS OPPRIMES, — Hebr. HOii CTU a ut cæcior» vol fænerator, et non pones super cum morsum, id est usuram: Hebræi enim usuram vocant "(w'3 nescch, id est morsum, quia usura magis quam canis mordet et rodit pauperes.

2(J, SI pignus a proximo tuo acceperis vestimentum, ANTE SOLIS OCCASUM REDDES I I. — PEO VCStimentum hebr. est *operimentum*; maxime enim vi-

ri) Vers. 21. Nemini supervacanea videbitur bec lex, qui cogitat, quam contempti apud nullus populos antiquos peregrini fuerint, ut apud Ægyptios, qui exterum quemquam ut communi secum mensa cibos sumeret, prorsus indignum ducebant.

detur loqui lex de cooperculis nocturnis, sive vestes eæ sint, sive stragula (2). Est hæc lex non jubtilioe, sed charilalis et miscricordiæ, jubetque ul creditores pauperum debitorum misereantur, cl vesperi pignus ab cis acceptum reddant, ul eo noctu uti, seque cooperire possint, mane, si libeat, illud pro pignore relaturi. Ita Cajetanus.

Tropologice S. Gregorius lib. XVI *Moral.* cap. n: Tr polo-Pignus, ait, ante solis occasum reddere jubemur, 5l ** quia priusquam in nobis per dolorem cordis sol julsiliæ occidat, debemus ci confessionem veniæ reddere, a quo confessionem accepimus culpæ.

28. Dns non detrahes. — Hebr. *Elohim*, id est v'r» judices, *non vilipendes*, aut viles tuis verbis red-des. Ita Chaldæus. Ita *Eccle.* cap. x, vers. 20: «In cogilatione, ait, tua regi ne detrahas, et in secreto cubiculi lui ne maledixeris diviti,» quia magnalibus nihil est occullum, «quia, inquit, ct aves eæli portabunt vocem tuam, et qui habet pennas annuntiabit sententiam,» *q. d.* Fama perferet tua maledicta ad ejus aures; facile enim hæc emanant. Nam, ut ait Juvenalis, *Satyra* 9,

Secretum divitis ullum
Esse putas? Servi ut taceant jumenta loquentur,
Et canis, et postes, et marmora.

«Muttæ, inquit Xenophon, lib. Vili *Pædiæ Cyni* principis sunt aures, nulli oculi; et ubique dicero metuunt ea quæ principi non expediunt, quasi ipse audiret; et metuunt facere ei non conducenlia, quasi ipse adesset.»

Et Vegetius, lib. II, cap. 5: a Imperatori, ait, cum Augusti nomen accipit, tanquam praesentiet corporali Deo fidelis est praestanda devotio, et impendendus pervigil famulatus; Deo enim vel privatus, vel militans servit, cum fideliter cum diligit, qui Deo regnat auctore.»

29. Decimas tuas et primitias tuas non tardabis reddere. — Clare expressit Interpres, quod hebr. generatila el confuse dicilur, ne tardes offerre plenitudinem tuam et lacrymam tuam, id est, spicas tuas plenas, et vinum tuum, omneque liquidum, quod pressum lacrymam, id est liquorem distillai; hoc est, ut Chaldæus, Septuaginta et Noster vertunt, *offerres decimas et primitias tuas*; non enim jubet Deus offerri omnes fruges, sed tantum earum decimas et primitias, uli alibi textus ilebræus exprimit; idque hac do causa, ait Philo, lib. *De Sacerdotum honoribus*, ut, dum liebræi assuescunt semper alimenti sui partem Deo decidere, nunquam in ejus oblivionem

(2) HOTO cl vers. seq. now @ont synonyma. Utro-

quo nomino vestis significatur superior, ctiamnum in Oriente usitatus, cui corpus involvunt, quo pauperis imprimis noctu utuntur pro tegumento. Cotovicus in *Itinerar.* *Illicosotynt.* et *Syr.* p. 488, vestes Arabum do- st nbenshuc babel: «Tunicis alum superinduunt vestem laxiorem longioraquo, ad arcendas pluvias, gelu, ca> leraque acris incommoda aptissimam, qua et noctu in Clunis straguli loco utuntur.»

pb

r.s <niti«

ItuNj,
curj

Cis

COMMENTARIA IN EXOIWM, cap. XXII!.

veniant, sed recordentur luce sibi a Beo donata
esse, iitq̃iio hoc testentur, doni, imo reddant Beo
frugum ejus decimas et primitias.

V 30. Septem diebus sit cum matre sua : die octava reddes illum Mint. — Jubet hic Deus primogenita boum et ovium sibi offerri, octavo dio a nativitate eorum, non ante; quia ante octavani diem fœtus nimis est tener, et quasi immaturus ac imperfectus, nec salis plene formatus. Ita D. Thomas.

Anagogice, septem diebus manemus in hac vita cum matre Ecclesia, sed in octava dio resurrectionis sistemur Domino, renumerationem bonorum ab eo accepturi. Ita Rabanus.

vers 3i. 31. VIRI SAXCTI mihi, — tuin animo, tum corpore, sancte videlicet servando præcepta mea, et cavendo ab omni inquinamento, etiam carnis a bestiis devorat®, uti sequitur.

Căro 4 CaESEM QŪJB A BESTIIS FUERIT PREGUSTATA, KON
be t comedet is. — **Jubet hoc Deus *primo***, ul Hebræos

ŕi ieU ^ecen^arn el sanctitatem quamdam externam et
uhrYob corporalem doceat. *Secundo*, ut illos vitam ex ra-

Mu-ai. tione degere doceat, quæque nihil feritatis aut barbarici præ se ferat, ait Theodorelus. *Tertio*, ut illos a cædo et furto longius arceat, eorumque aversionem et horrorem cis ingerat (1). Ita Caje-

(1) « Ratio hnjus legis facile perspicitur. Insalubris
sino dubio csl caro pecudis sponlo inortu®, quippe qu®
«gra erat : qua cx causa etiam nos talem carnem edere

tantis. Unde S. Ambrosius, *Serm.* 12, citans et
myslice explicans hanc legem : «Telrior, ait,
bestia est, quisquis sumit quod besliæ superavit.
Dic igitur mihi, tu Christiane, cur prædain relic-
tam a prædonibus præsumpsisti? etc. Aiunt pio-
nque lupos leonum subsequi solere vestigia, sci-
licet ut rabiem suam rapina sallent aliena, et,
quod leonum saturitati remanet, id luporum ra-
pacitate consumatur, sic ut isti avariti® lupi pne-
donum vestigia subsecuti sunt ; ul quod illorum
rapacitati superavit, horum cederet feritati, n

Tropologicae, carnem a bestiis prægustalam τ_{p} ; edere non licet, id est conversationem et docili-
nam animalem, hæ relicto vel diabolico opere lania-
lem, Christiano imitari non licet. Ha Habanas.
Rursum, homo captus a diabolo, vel hominibus
qui ferinis sunt moribus, et a cultu pietatis extra-
nei, comedendus non est, id est, non est imitan-
dus, sed arguendus. Ha Radulphus in cap. in
Levit., et Rabanus.

non solemus. Sed accedit alia ratio, cur kraeil® carne morticina vesci vetarentur : nititur illa Datura regionum, quibus Israeht® vivebant. Nempe in Arabia et Palestina haud raro inventar' ir lupi rabiosi, ad quos hydrophobia per morsum propagatur. Animal igitur mortuum et discerptum in agro jacens, vel a lupo⁹ vel vulpe, vel cane rabioso morsum esso, et morbus ille ad hominem, qui Uli came vescitur, propagari potest. Etiam Moharnmedes Arabibus suis esu carniurn morticinarnm interdixit : vid. *Corani*. Sar. v, 4 ; xvi, 115. w Ita Ruseninulb ad h. 1.

CAPUT VIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit sancire leges judiciales, præsertim de personarum et munerum acceptione. Secundo, vers. 11, subdit caremoniaies de sabbato septimi anni, deque tribus præcipuis anni festis. Tertio, vers. 20, promittit eis angelum ducem et custodem, atque bona, si legibus suis obediunt.

1. Non suscipies vocem mendacii, nec junges manum tuam ut pro impio dicas falsum testimonium. 2. Non sequeris turbam ad faciendum malum ; nec in judicio, plurimorum acquiesces sententia*, ut a vero devies. 3. Pauperis quoque non misereberis in judicio, 4. Si occurreris bovi inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum. 5. Si videris asinum odientis te jacere sub onere, non pertransibis, sed sublevabis cum eo. 6. Non declinabis in judicium pauperis. 7. Mendacium fugies. Insontem et justum non occides, quia aversor impium. 8. Nec accipies munera, quia etiam excæcant prudentes, et subvertunt verba justorum. 9. Peregrino molestus non eris : scitis enim advenarum animas , quia et ipsi peregrini fuistis in terra Egypti. 10. Sex annis seminabis terram tuam, et congregabis fruges ejus. 11. Anno nutem septimo dimittes eam, et requiescere facies, ut comedant pauperes populi tui ; et quidquid reliquum fuerit, edant besliæ agri : ita facies in vinea, et in oliveto luo. 12. Sex diebus operaberis : septimo die cessabis, ut requiescat bos et asinus tuus; et refrigeretur filius ancillæ tuæ, et advena. 13. Omnia quæ dixi vobis, custodite. Et per nomen externorum deorum non jurabitis, neque audietur ex ore vestro. 14. Tribus vicibus

per singulos annos mihi festa celebrabitis. 13. Solemnitatem azymorum custodies. Septem diebus comedes azyma, sicut præccpi tibi, tempore mensis novorum, quando egressus es de Ægypto : non apparebis in conspectu meo vacuus. IG. Et solemnitatem messis primitivorum operis tui, quæcumque seminaveris in agro. Solemnitatem quoque in exitu anni, quando congregaveris omnes fruges tuas de agro. 17. Ter in anno apparebit omne masculinum tuum coram Domino Deo tuo. 18. Non immolabis super fermento sanguinem victimæ meæ, nec remanebit adeps solemnitatismeæ usque mane. 19. Primitias frugum terræ luæ deferes in domum Domini Dei tui. Non coques hædum in lacte matris suæ. 20. Ecce ego mittam angelum meum, qui præcedat te, et custodiat in via, et introducat in locum quem paravi. 21. Observa eum, et audi vocem ejus, nec contemnendum putes; quia non dimittet cum peccaveris, et est nomen meum in illo. 22. Quod si audieris vocem ejus, et feceris omnia quæ loquor, inimicus ero inimicis tuis, et affligam affligentes te. 23. Præcedetque te Angelus meus, et introducet te ad Amorrhæum, et Ietliæum, et Pherezæum, Chanaanæumque et Ilevæuin, et Jebusæum, quos ego conteram. 24. Non adorabis deos eorum, nec coles eos : non facies opera eorum, sed destrues eos, et confringes statuas eorum. 25. Servietisque Domino Deo vestro, ut benedicam panibus tuis et aquis, et auferam infirmitatem de medio lui. 26. Non erit infœcunda, nec steilis in terra tua : numerum dierum tuorum implebo. 27. Terrorem meum mittam in præcursum tuum, et occidam omnem populum, ad quem ingredieris : cunctorumque inimicorum tuorum coram te terga vertam; 28. emittens crabrones prius, qui fugabunt Ilevæum, et Chanana-um, et Ietliæum, antequam introeas. 29. Non ejiciam eos a facie tua anno uno : ne terra in solitudinem redigatur, et crescant contra te bestia). 30. I'aulalim expellam eos de conspectu tuo, donec augcaris, et possideas terram. 31. Ponam autem terminos tuos a mari Rubro usque ad mare Palæstinorum, et a deserto usque ad fluvium : tradam in manibus vestris habitatores terræ, et ejiciam eos de conspectu vestro. 32. Non inibis cum eis fœdus, nec cum diis eorum. 33. Non habitent in terra tua, ne forte peccare te faciant iu me, si servieris diis eorum : quod tibi certe erit in scandalum.

i 1. Nox suscipies vocem mendacii. — Hebraice, non *suscipies auditionem falsitatis*, ut videlicet audias calumniatorem, conantem te in pariem et testem calumniæ pertrahere.

Valabius vertit, *ne assumas rumorem vanum*, vel *falsum*, ij. d. No sis auditor falsi rumoris contra proximum tuum, ul tingas in cordo tuo quippiam, quo illius fama lædi possit ; rursum, non audias, nec admittas talem rumorem.

Dicunt Hebræorum sapientes, non minus peccaro eum qui falso delatori auscultat, quam qui falso aliquem defert. Undo eorum hæc est sententia: a Omnis qui maligne traducit aliquem, et quicumque recipit delatorem, omnisque qui falsum testimonium dicit contra proximum suum, dignus est ut canibus projiciatur. »

Nec junges manum tuam, — non confoederaberis, non associabis te ei, ut sis testis iniquitatis et calumnie, dicendo falsum testimonium. Ita Ilevæa.

Sic Pericles amico falsum a se testimonium, quod jurejurando erat sancendum, exigenti, « amicum se usque ad aram esso » respondit. Testis est Plutarchus in *Lacon*. Et Phocion injustum quid postulanti : « Non potes, inquit, Anti-

pater, Phocionem amicum habere et adulatorem. »

« Testis falsidicus, inquit Isidorus, lib. III De *summo Bono*, tribus personis est obnoxius : primo, Deo quem pejerando contemnit; consequenter, judici, quem mentiendo fallit; postremo, innocentibus, quem falso testimonio lædit. » Talis falsus testis contra Davidem fuit Doeg, I Reg. xxi, 9; et contra Miphiboseth Siba, II Reg. xvi, 3; contra Naboth duo subornati, III Reg. xxi, 13; contra Jeremiam Jerias, *Jercin.* xxxvii 12; contra Susannam duo sones, *Daniel*, xiii, 54; contra Christum duo illi *Matth.* Kivi, Gl; contra Stephanum illi *Artor*, vi, 11.

2. Nec in judicio plorimorum acquiesces sententia, vr a) ruo dei ies. — Hebraice est pulchra paronomasia : *Et non respondebis in lite, ut declines post multos ad declinandum*, sive torquendum, intellige judicium verum et rectura.

Socrates, inquit Laertius, lib. II, cap. v, eos qui multitudini imperita) fidem habent, aiebat perinde facere, ac si quis telradrachmum unum contemnens rejiceret, et acervum e similibus congestum probaret reciperetque. Cui non fidar' soli, ei nihilo magis fidendum est in turba sim'

Hum; necenim refert quam multi sint, *sed* quam graves. Nummus adulterinus etiam in quamvis magno acervo, adulterinus est.

ven. 3. 3. Pauperis quoque non misereberis in iudicio. — Hebraice, *non decorabis pauperem in lite sua*, id est, non proteges pauperem, ex præpostera erga eum misericordia, in causa injusta, vel cum ipso revera reus est criminis. Bona enim est misericordia, sed non debet illa evertere iudicium : ulrumque enim diligit Dominus. Unde ait Psaltes : a Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine; » et : a Honor regis iudicium diligit. » Unde et de Christo rege *juslitiae* prædictum est, eum venturum «judicare populum tuum injustitia, et pauperes tuos in iudicio, o *Psal.* lxxi, 2. Ita S. Augustinus, *Quast.* LXXXVIII, et Hieronymus in *Psalm*, xxxn.

Vers. s. 5. Si videris asinum odientis te jacere sub ONERE, NON PERTRANSIBIS, SED SUBLEVABIS CUM EO. — Hebræa hic obscura sunt, et varie a variis vertuntur; sed omnium sensus eodem recidit, et cum eo quem reddidit Noster, coincidit. Ad verbum genuino Hebræa sic vertenda videntur : *Si videris asinum odientis (ejacere sub onere, num cessabis relinquere ei)? (onus videlicet, eum pertrans-eundo, q. d. Minime, quin vero) relinquendo relinqueris ei, q. d. Apud eum subsistes, oique ad cum sublevandum, et in pedes erigendum as-sistes (1).*

Posset etiam quis suspicari in Hebræo mendose legi lb lo per *vau*, pro nS lo per *aleph*, (unique clarior esset sensus hic, *num cessabis relinquere (eum gementem sub onere)? relinquendo non relinques cum ipso*, onus scilicet, sub quo gemit. Vides hic dilectionem inimicorum non tantum Christianis, sed et Judicis fuisse pneceplum.

Veri «. 6. Non declinabis in iudicio (id est, condemnationem : est metonymia) pauperis. — Hebraice est, *non declinabis (pervertes) iudicium pauperis in causa ejus*; ubi *iudicium* proprie sumitur. Deus ergo qui prius pauperis personam contra æquitalem in iudicio accipi vetuit, hic pariter equam rjus causam iudicio iniquo perverti prohibet.

Vm 7 7. Mendacium fugies. — Hebraice, *a verbo mendacii procul eris (2).*

(1) Simplicissima interpretatio videtur hæc esse : *Quando videris asinum inimici (uī succumbentem sub onere suo, et volucris desistere a remittendo, id est, auxilio destitunre, quominus vincula ei retaxes : cave, ne ejusmodi criminis fias reus ! e contrario relaxando relaxabis ea vincula cum eo inimico tuo. Si pro tibi scriptum sumas, verba hunc sensum fundent : Quando... sub onere suo, tum desistes a relinquendo, cavebis ne relinquant eum; non relinques cum eo co.*

(2) Satis versimiliter conjicit Clericus, quum hic sermo de officio iudicis sit, horum verborum hanc esso significationem, iudici cavendum esse, ne falsa rei expositione deceptus innocentem damnet, aut nocentem absolvat. Neque hoc imperitia ac temeritate iudicum solet evenire, sed multo sapius quando affectibus obcæcati judicant.

Insontem et justum non occides. — Hinc recto colligunt doctores Theologi, iudicem non posso occidere eum quem scit esso innocentem, qui tamen in iudicio per falsos testes probatur esse nocens. Alii tamen contrarium docent, atque sic exponunt : « Non occides innocentem et justum, qui scilicet in foro suo est justus, quia iudicio probatur esse innocens, vel saltem non probatur esse nocens : quibus Chaldæus favet dum vertit, *et eum qui fuerit justificatus, et exierit justus a iudicio, non occides.*

Quia aversor impium. — Hebraice est, *quia non justificabo impium*, id est, *quia condemnabo et aversabor impium*, qualis est qui insontem occidit:est liptote, cui similis est *Exodi* xx, 7, *q. d.* Si impio justum et insontem occideris, licet hominibus videaris esse justus, mihi tamen eris impius, toque aversabor ut impium.

8. Nec accipies munera, quæ etiam excæcam videntur prudentes (Hebraice *videntes*, qui scilicet apertos habent oculos mentis, id est sapientes), et subvertunt verba justorum. — Hæc verissima et usu probatissima est sententia, unde Enigma :

Mutncgra cum *murua* faciunt rectissima curva.

Lege retrogrado, et videbis *mutncgra* esse argenteum, *murua* esse aurum.

Idipsum censuerunt Gentiles. Audi Poetam :

Vincta est etiam sapientia lucro.

Et Plutarchus, lib. De *Iside* : Thebis, inquit, iudicum imagines visuntur absque manibus, et summi iudicis oculi connivent : eo quod justitia nec muneribus capiat, nec hominum vultu flectatur. Et Themistius : Verus, inquit, princeps est, qui auro est inexpugnabilis. Hinc et Bion dixit oportere principem magistratu discedentem, non ditio-rem, sed clariorem evadere.

Memorabile exemplum præbuit Martius Curius Dentatus, senator Romanus, cui ad focum sedenti, cum Samnites ingens auri pondus attulissent, eo repudiato, libere asseruit : « Mementote me nec acie vinci, nec pecunia corrumpi posse : neque enim præclarum est aurum habere, sed iis qui aurum habent, imperare, » testis est Cicero in *Calone*, et Plutarchus in *Apophtheg.*, qui et addit Curium tunc, cum legati venerunt, rapa coxisse, illisque demonstratis dixisse, se auro opus non habiturum, quando tali cibo contentus vixerit.

Huic similes fuerunt Fabii, qui legali ad Ptolemæum regem missi, munera quæ ab eo privati acceperant, in ærarium prius quam legationem referrent ad senatum, detulerunt.

Inter fideles illustres fuit Samuel iudex populi, ut patet 1 *Reg.* xn, 3. E contrario filii ejus «declina-verunt post avaritiam, acceperuntque munera, et perverterunt iudicium, » 1 *Rcg.* vm, 3; ideoque officio privati sunt, iudiciumque et regnum in Saulem translatum est.

Hoc sæculo eminuit B. Thomas Morus, iudex

æq̄nisslmus, munerum et npum contemptor. Quadam vice vidua, cui litem adjudicarat, obtulit ei poculum aureum; ille accepit quidem, sed vino replens ei præbuit, et reddidit; atque, ut alia omittam quæ cap. m et vin Vitæ ejus narrantur, illud admirabile est, quod, cum a prima ætate magnis in república muneribus esset perfunctus, adeoque totius regni fuisset Cancellarium, cumque amplam haberet familiam tamen tota vita annum censum non auxit ultra septuaginta aureos annuos. Quid hic dicent illi, qui paucis annis augent ad decem, imo viginti millia?

9. Peregrino molestis non eris : scitis enim ADVENARUM ANIMAS, — quis Scilicet QUImUS, qilis affectus sit peregrino, cum sea suis destitutum inter exteros et ignotos invenit, quam scilicet arcto, timido, dejecto, pavido, suspensio, verecundo, tristi sit animo : ut proinde afflicto afflictionem addere non debeatis, cui satis pœnæ est quod sil peregrinus.

Quia et ipsi peregrini fuistis in terra Ægypti, — quia scilicet experti estis quam sit miseranda conditio peregrini : nemo enim ita misero succurrere paratus est, quam qui fuit miser; hinc aiebat Dido :

Non ignara mali miseris succurrere dis >.

10 et 11. Sex annis seminabis terram tuam, It CONGREGABIS fruges ejus : ANNO autem SEPTIMO dimittes EAM, ET REQUIESCERE FACIES — a mCSSC, non autem a semente, inquiunt aliqui, </ d. Anno septimo seminabis agrum, sed non metes, Ita S. Augustinus, Quæst. LXXXIX. Verum dico T/'m' ulrumfflæ hæ vetari anno septimo, scilicet tam imi. seminationem quam demissionein terræ : hoc enim clare dicitur Levit. xxv, 4 : «Septimo, inquit, anno agrum non seres.» Itaque observatum fuisse apud llebræos testantur Josephus et Hebræi. Idem indicant hic cl Hebræa. Erat enim hie annus septimus sabbatum terræ, id est, plena quies terræ, uti septima dies erat sabbatum, id est, quies hominum.

Sanxit hoc Deus, ut scilicet annus septimus csabbatum terræ, primo, ad hoc, ut llebræos clementi® admoneret etiam erga inanima, quales sunt agri, utque a nimia hujus vit® cura et avaritia eos abduceret: secundo, ut (erra hoc septimo quietis anno, quasi resumpto vigore deinceps feracior foret : illa enim dc causa etiam nostri rustici, statis temporibus quiescere sinunt agros, ut postea majori cum fœnore fruges referant; tertio, ut septimus ille quietis annus esset symbolum cl memoriale creationis terræ reruinquo omnium, uti erat et dies septimus, puta sabbatum, Genes, n, 3; utque ipsa vocatio terræ esset volui merces habitationis, et quasi redemptio ab eo cujus est, id est, ab ejus creatore Deo, inquit S. Augustinus, Quæst. LXXXIII in Levit. Sicut enim feudatarios pro feudo domino feudi boiumagium cl stata jura persolvit, ita ll biæi

quasi pro fendo terræ suæ, Deo hommagium hoc sabbati terræ persolvebant; quarto, ut pauperes septimo illo anno agri fructibus gauderent: eo enim anno fructus agrorum erant communes, ut patet hoc versu.

Dices : Si anno septimo nihil licebat serere, quid metere poterant pauperes?

Respondeo : Metebant id quod ex granis deciduis sexti anni segetis succreverat, et quidquid olerum et herbarum per se terra profert : unde Levit. xxv, 5 : «Quæ sponte, ait, nascuntur, non metes,» id est, non omnino resecabis, idque ad hoc, ut et servus et peregrinus, et animalia, ut ibi dicitur, et pauperes, ut hic dicitur, partem ejus colligant. Ha Abulensis. Atque hac parte lex hæc sabbati terræ, alias cæremonialis,eral eljudicialis : ordinabatur enim ad commodum pauperum.

Tropologia anni septimi eadem est quæ sabbati, de qua Deuter. v, 12.

13. Et PFR NOMEN EXTERNORUM DEORUM MONTURABITIS, NEQUE AUDIETI R EX ORE VESTRO. — Jubeat, non ut cos non nominemus, sed ne cos deos vocemus, et quasi deos in testes invocemus, jurando per cos, inquit Tertullianus, lib. De Idololatria, cap. xix (1).

Judæi hic superstitiosi, imo blasphemici sunt: nolunt enim legere aut pronuntiare nomen Salvatoris nostri Jêsus ; quod si forte casu illud vel legere, vel sonare contingat, seipsos mulclaut, colaphumque ori impingunt; aut si sonant, legunt, vel scribunt, dicunt liscu, illudque per litteras initiales ita exponunt : DDII (12* immach scherno uzichro, id est, deleatur nomen ejus cl memoria ejus. Hoc est odium istorum cæcorum et miserorum in Jesuni Christum, quod proinde merito luunt perenni exilio cl excidio.

15. Septem diebus comedes azyma, tempore mensis novorum. — puta in mense Nisan, quo egressus es ex Ægypto, quando in terra sancta cl Ægypto nov® fruges hordcaccæ maturescunt. Vide supra cap. xin, vers. 4.

Non apparibis in conspectu meo vacuus. — Præcipit hic Deus oblationem cuique accedenti ad tabernaculum vel templum, tanquam religionis actum pertinentem, tum ad cultum sibi debitum, tum ad Levitarum sustentationem. Verum quia Judæa erat vasta, et nulli remoti a Jerusalem et templo habitabant, tradit Lyranus cum remotis dispensatum aliquando fuisse in Pentecoste, cl in festo Tabernaculorum. Vide Istellam in Krodicap. XXXIV, ubi ait : Lex hæc solos viros obligabat, non feminas, ut patet ex omne masculinum ; ergo el filios et servos. Unde Christus duodennis ascendit ad templum, ut hanc legem servaret, Lucos cap. n, vers. 42 (2).

(1) Sentiunt multi, per hanc tegorn prohiberi, non modo Jurare ptr nomen falsorum deorum, sed etiam eorum nomina omnino commemorare : ita enim fert textus hebndeus.

Hac lego Israelita) monekintur, ul in animum sibi

Tropologice, accedentes ad Deum plenos misericordia?, et virtutum aliarum manipulos afferre docci; ita exaudientur. Vide S. Chrysostomum, hom. 1 in II ad Timoth. r.

ven. 16. 16. Er (custodies, celebrabisque) solemnitatem mensis primitivorum operis tui, quaecumque Peuce « semina veris in AGRO, — id est, ut Valabius : *Ser- cabis diem festum mensis praecocium fructuum operis tui, quos seminasti in agro, hoc est, celebra- bis festum Pentecostes, illoque panes ex prima messo triticea factos mihi offeres, sicut in Pas- chale obtulisti spicas hordei maturescentes; in Pen- tecoste ergo exigit Deus primitias omnium fru- gum, id est, totius messis trilecem, de quo plura Levit. xxi, 17.*

Panis primitiarum allegorico significabat Eu- charistiam, inquit S. Irenaeus, lib. IV *Contra haeresim*, cap. xxxii.

SOLLEMNITATEM QUOQUE IN EXITU ANNI, QUANDO Tibra - CONGREGAVERIS OMNES FRUGES TUAS DE AGRO. — Hæc «doro», sollempnitas ea est quæ postea dicta est scenope- giæ, qua tabernacula figebant, in iisque habita- bant per septeni dies in memoriam et gratiarum actionem protectionis divinæ, qua Deus Hebræos duxerat et protexerat in deserto peregrinantes et habitantes in tabernaculis per 10 annos.

Celebrabatur hoc festum decimo (plinto dio mensis septimi, durabalquo per septem dios.

Ex hoc loco patet aliud fuisse anni sacri, aliud vero anni vulgaris ante egressum ex Ægypto ini- tium, quo deinceps etiam usi sunt Hebræi in re- bus civilibus, ut dixi cap. xxii, vers. 1.

initjam Cæpit ergo annus vulgaris a menso vel novi- inoi m- lunio, quod proximum erat æquinoclio aulum- VuUj Hs noli (sicut annus sacer incipiebat a Nisan, puta a quoi ' mense æquinoclii verni); quod si septimus men- sis, qui Tisri dicebatur, proximior erat æquinoc- tio huic autumnali, tunc ille erat anni princi- pium : sin auleni octavus mensis, qui Marchesuan dicebatur, proximior esset illi æquinoclio, is erat primus anni mensis; hoc autem facile fieri pote- rat, v. g. si æqui-noctium vernum incideret in plenilunium, vel paulo ante illud, lune Nisan, sivo primus mensis erat illa eadem lunatio, et 14 dies Nisan erat in æquinoclio pariter et plenilunio : nam quia menses lunares minores sunt solari- bus, hinc in mullis mensibus (puta 32) solari- bus excrescit insuper unus lunaris; cum ergo sol sex mensibus suis ab uno æquinoclio ad aliud decurrat, hinc casu jam posito fiebat ut mensis septimus solaris, in quem incidebat æqui- noctium, concurreret cum mense octavo lunari.

Undo dicit, a in exitu anni,» id est, circa exi- tum anni : poterat scenopegia ante finem anni vulgaris celebrari, si nimirum annus inciperet ab octavo mense; poterat et post finem anni ve-

rvocarent, Deum esse regem suum, coram quo iu Oriente nemini sine donis comparerò licitum est. Cf. Ælumim, Far. *Uit*. lib. I, cap. xxxi. IU Ailloli ad h. l.

teris, et sub initium novi anni celebrari, si vide- licet annus inciperet a menso septimo.

Maluit autem dicere Moses a in exitu, et quam in principio anni (quod utique dicere poluisset : quod enim finis est anni praecedentis, illud et initium est anni sequentis), ut causam festi indi- caret, quæ erat gratiarum actio pro omni frugum genere, tam ex agris quam hortiis et vincis per- cepto . anno illo elapso. Accessit postea et alia causa, videlicet memoria protectionis divinæ in deserto, ubi in tabernaculis habitaverant; unde et postea nomen tabernaculorum festo est indi- tum, de quo plura *Levit*, xxi, 42 (I).

17. Ter in anno apparerebit omne masculinum tuum veni- coram Domino, — nimirum tribus jam dictis so- lemrioribus anni festis, puta in Paschatc, Pente- coste et festo Tabernaculorum, *Deuter*. cap. xvi, vers. 16 (2).

Allegorico S. Basilius, in cap. i *Isaie* : Fidem, inquit, SS. Trinitatis exigit Deus; nam, ut ait Glossa, in Paschatc immolatur Filius, in Pente- coste datur Spiritus Sanctus, in collecta frugum potentia creatoris Patris signatur.

Tropologiam pete a Rabano.

Coram Domino, — id est coram arca vel coram tabernaculo, si arca nō eo separata esset, uti factum est cum Philistini tempore Heli arcam ce- perunt, et post reductam arcam, multo deinceps tempore arca fuit separata a tabernaculo; tum- quo Hebræi non coram arca, sed coram taberna- culo sacrificabant, suaque festa celebrabant.

18. Non immolabis super fermento, — cum fer- Ven. u mento, sed cum azymis lanium, ut purum et infermentatum sit sacrificium; de quo plura in *Levitico* (3).

Nec remanebit adeps sollempnitatis meae usque mane. — « Adeps sollempnitatis meae, » id est adeps sacrificii in honorem meum, vel in sollempnitate mihi dicata oblatus : illa enim mea est sollempnitas qua mihi sacrificatur; jubet ergo hic Deus ut, cum sacrificatur et mactatur victima, simul sla- tim quod in ea præcipuum et pinguisimum est, adeps videlicet recens, sibi adolcalur et combu- ratur.

19. Non coques iudum in lacte matris sue. — vñ d. Chaldæus vertit, *non comedes carnem cum lacte* unde et aliqui Hebræi, teste Gregorio Veneto, *Problem*. 452, more suo sic vertunt, *non comedes hiecu-*

(1) Festa illa ab omnibus israelitis uno tempore et uno in loco celebrandi, sine dubio quasi vincula esse debebant, quibus arctius jungerentur singulæ illius po- puli tribus Qui enim sacra communia habent, et ea communiter eodem in loco celebrant, ii vix divelli pos- sunt in plures republicas, sed fœdus inter se coguntur servare. Hanc rationem etiam adlogit Josephus, *Aniq.* lib. IV . cap. viii, § 7.

(2) Hoc pprilnet ad theocratiam. Deus describitur tan- quam rex, quem subditi ter quotannis salutatum irent.

(3) Senno est de agno et sacrificio paschali, quod *pascha* Hebræi vocant *H3T* » *victima*, quia præcipuum hoc eorum Menlicium est. Ita Ailloli.

coitum *post carnem*, quia carniū in caseo mala
* n? est concoctio.

5 j. Secundo, alii apud Valablum per hypallagen sio
t» Interpretantur, 7. d. *non coques, nec comedes hæ-*
dum cum matre laetante, q. d. Satis libi sil come-
dero hædum, abstineas a matre : hoc enim vide-
tur crudele; sic præccpit Deus comprehendenti
pulos in nido dimittere matrem, *I)cuter. xxn, G.*
Tin »». *Tertio*, Abulensis. Lyranus, Cajetanus et S. Tho-
mas, I li, *Questione CU*, art. ad i, simpliciter
hoc præceptum ul sonat accipiunt, ul scilicet pro-
hibeatur hædus coqui, sive, ut hebraico csl, li-
xari in lacio materno, ne quod hædo erat in de-
liciis, vertatur in tormentum (j).

\$.»t > *Quarto* ct optime, Vatablus ct Oleaster sic ex-
ponunt: No coquas ludum in lacte matris, id
u ,ii csl, ne occidas ct coquas hædum lactentem,
hie z- quamdiu sugit lac malris : hoc enim significat
kJ ille hebraismus. Probatur hæc expositio : nam
lem nusquam consuetudo fuit, hædos proprie in lacle
materno lixaro, ut Judæis hoc prohibendum fo-
ret : ergo hæc verba eo sensu quem jam dodi,
accipienda sunt; *secundo*, quia hic sensus optime
respondet allegoriæ, uti mox dicam; *tertio*, quia
ita intelligunt S. Chrysostomus, homil. *De Inno-*
centibus, S. Augustinus, *Quast. XC.* Ad litteram
ergo vetuit Deus occidi ad esum teneros hædos
vcl agnos (*agnum* enim vertunt Septuaginta, et
par videur esse raliu hædi ct agni), ul llebræos
doceret humanitatem et benignitatem erga homi-
nes, (piando etiam circa bruta eam præcipiebat,
jubebatque eos compati pecudibus suis, el aver-
sari ne horrere crudelitatem in cas, præsertim in
tenellos agnos et hædos, qui sui commiseratio-
nem omnibus movent, dum jugulantur.

Dico « ad esum, » nam *Levit. xxn, 27*, dicitur
quod octavo dic poterat lu dus, agnus el vitulus
olforri Domino: atquo omnino loqui videtur do-
oblatione per jugulationem cl immolationem : in
sacrificiis enim victimarum etiam tenellarum,
Deo per sacerdotes immolatis, nulla erat species
crudelitatis; hanc enim purgabat cl excludebat
religio.

Judæi ita superstitioso hanc legem observant,
ut in eadem olla carnes ct lac coquere noi nl,
imo ncc eodem cultro carnes cl caseum scindere
sibi licere putant, sed diversis utuntur : atquo

(1) Ita ct Bochartus *Hiero.*: P. 1, lib. II, cap. ut. Alii,
cl quidem plurimi, quibus acquiescit Rosciunúllerus,
probant sententiam Spnceri, (*te Legibus Hosts ritual.*
P. I. lib. II, cap. vin, sect. 2, existimantis, superstitio-
nem quamdatn gentilem hic Interdici ; auctores enim esso
ipsos Hcbræorum doctiores, Zabios, seu Sabios, lislturum
cultures, in iis sacris, quæ post mettem celebrare sole-
bant, hædum in lacte matris coxisse, el deinde ritibus
magicis adhibitis, eo lacte aspersile arbores, agros ct
hortos, quod crederent, cos leraciorcs sequenti anno
fore. Alia hujus loci explicatio, quam aderi Ahchaolis
in *Jure Mosaic.* P. IV, p. 200, nimis qu.isita est. cl ab
ea perspicuitate aliena, quam Moses, ut sipiens legis-
lator, alias in legibus consignandis semper s.d.u idhil't'''.

de Inc en remania ju4um librum conscripserunt,
quo (loi ent quid liceat, quid non hceat in esu
carnis ct lactis.

Allegorica ct precipua causa hujus legis fuit,
ut significaretur Christum infantem ct lactentem
non posse occidi, sive ab Herode, sive a Judæis,
ante ætatem maturam cl tempus præfinitum a
Patre. Ila S. Augustinus ct Chrysostomus supra.
Moraliter docet h rc lex Incris ct infirmis com-
pati, eorumque infirmitatem tolerare.

Tropologice, hæretici coquunt hædos in lacte
matris. Lae enim capræ fœlidæ, id est hœrcseos,
est eorum impia doctrina : in hac coquunt illi
hædos, id est discipulos suos, ælernis postea igni-
bus in inferno recoquendos. Lac enim hoc ver-
titur eis in æternum tormentum. Ila aliqui : quan-
quam hæc tropologia non salis consonet allego-
ria; jam date.

20. Ecce ego mutam axgeluh meum, qui phaci-
dat te. — Per angelum hunc primo, Cajetanus
inlclligil ip Um Mosen; *secundo*, alii intelligunt
Josué, quia hic introduxit llebræos in terram pro-
missam : ita Justinus *Contra Tryphonem*, folio 78,
cl Eusebius, lib. IV *Demonstr. evang.* cap. xxHií,
et Rabanus; *tertio*, Rupertus hic, ct S. Atliana-
gius, lib. *De Communi essentia Patris et Filii et Spi-*
ritus Sancti, ante finem, et Hesychiu<, lib. Vil in
Levitici cap xxm, folio 653, putant Filium Dei hic
angelum vocari, quia additur : <Bt est nomen
meum (puta Dei) in illo,» *q. d.* Equedicitur Deus
ut ego (2). Sed hæc allegorico potius sensu quam
litterali dixit Ruperlus, uti solet, æque ac Hlesy-
chius, et Athanasius; *quarto* ergocl genuine, an-
gelus luo verus fuit et merus angt lus. pneses ni- f
mirum exercitus llebræorum : ille enim præibat M ac-
cis viam in columna nubis per diem, et ignis per
noctem; ille etiam nomino Dei præcipiebat Mosi
cl Hebræis; ille denique puniebat rebelles. Hunc
angelum probabile est fuisse Michaelem, qui *Da-*
niel. x, vers, ult., vocatur princeps populi Israel.
Hic enim olim præcrat Synagoge Judæorum, uti
nunc præcst Ecclesiae Christianorum.

Et cvstodiat ix ma. — Nola hic nomen angeli An—u
custodis totius populi, ejusque quinque officia : Cc'
primum est, « præcedet lo;» *secundum*, « cusio-qui» ju«.
diet in via ; » *tertium*, » introducet in locum quem
præpnravi,» putain Chanaan; *quartum*, «non di-
mittet cum peccaveris, » 7. d. Si pccccs, puniet te;
quintum, «csl nomen meum in illo.» Eadem ap-
plicari possunt angelo custodi cujusvis hominis.

Vis rara exempla custodii) ct opis angelica) ?
Accipe omnia S. Scriptura suo ordine *primo*,
Cherubim custodiunt paradisum, ejecto Adamo gcluruw.
peccatore, versantque gladium flimmeum, *Gen.*
m, 21 : angeli enim purissimi summe vel fugiunt,

Allioli quoque, cum plorisquo veteribus, significari
hic existimat Angelum meresttim, id est, Filium Dei,
qui missus luit a Patre, ul populum Uraefiticum duceret
ct lueretur, eiquo optime consuleret. Cf. Drudi, *De*
i*Harmonic calte Vfigthf 't la S.jnag. toni. II, p. 405 Seq.

vel fugant impuros peccatores. «Sicut fumus apes, et fœtor columbas fugat : sic miserabile et putidum peccatum repellit vit® nostr® custodem angelum,» inquit S. Basilius, et ex eo Maximus, serm. *De peccato; secundo*, angelus profugam Agar reduxit ad Saram heram suam, *Genes*, xvi, 7; *tulio*, angeli tres Abrahæ promiserunt filium Isaac, *Gen.* xvm, 10; *quarto*, duo angeli eduxerunt Lot ex Sodomis, et Sodomitæ igne cœlesti concremarunt, *Gen.* xix, 1; *quinto*, angelus consolatus est Agar, et Ismaeli sili morienti puteo ostenso, vitam servavit, *Gen.* xxi, 17; *sexto*, angelus stitit gladium Abrahæ, volentis immolare Isaac, *Gen.* xxii, 11; *septimo*, Jacob vidit ascendentes angelos et descendentes per scalam, ad suam opem, *Gen.* xxviii, 12; *octavo*, angelus docuit Jacob modum, per virgas varicolores producendi fœtus sibi ex pacto debitos, *Gen.* xxxi, 11; *nono*, angeli deduxerunt Jacob ex Mesopotamia in Chanaan, *Gen.* xxxii, 1; *decimo*, angelus interposuit se inter castra Hebræorum et Pharaonis, illa illuminans et deducens per mare Ilubrum, hiec obtenebrans et submergens, *Exodi* xiv, 19; *undecimo*, angelus deduxit Hebræos per desertum in Chanaan, *Exodi* xxiii, 20; *duodecimo*, angelus locutus est per 03 asinæ, et corripuit Balaam, *Num.* xxii, 22; *decimo tertio*, angelus consolatus est Hebræos ab hostibus afflictos, *Judie*, ii, 1; *decimo quarto*, angelus roborat Gedeonem ad bellum contra Madian, *Judie*, vi, 11; *decimo quinto*, angelus promittit Manuc filium Samsonem Nazareum, *Judie*, xxi, 3; *decimo sexto*, angelus percussit Jerusalem peste, ob numeratum a Davide populum, *II Reg.* xxiv, 16; *decimo septimo*, angelus confortavit Eliam pane, ut ambularet per quadraginta dies ad montem Dei Horeb, *III Reg.* xix, 3; *decimo octavo*, angelus misit Eliam ad Ochoziam regem, ut ei prodiceret mortem ob cultum Beelzebub, *IV Reg.* i, 3; *decimo nono*, angelus percussit 183 millia Assyriorum, *IV Reg.* xix, 33; *vigesimo*, Raphael Tobiana deduxit et reduxit, curavilque ei Saram uxorem, ut pabit ex *Tobia*; *vigesimo primo*, angelus Judith custodivit, et direxit ad caidem Holophcrnis, *Judith*, xxi, 20; *vigesimo secundo*, angelus lres pueros in fornace Babylonia ab igne defendit, *Darnel*, m, 49; *vigesimo tertio*, angelus conclusit ora leonum, ne devorarent Danielelem, *Daniel.* VI, 22; *vigesimo quarto*, angelus Gabriel ostendit Danieli, 70 hebdomade occidendum esse Christum, *Daniel*, ix, 21 :idem varia futura circa reges Syri® et Ægypti eidem revelavit, cap. xi; *vigesimo quinto*, angelus tutatus est, et vindicavit pudicitiam Susano®, *Dan.* xxi, vers. 33 et 39; *vigesimo sexto*, angelus rapuit Ilabacuc, ul ferret prandium Danieli in lacu leonum, *Dan.* xiv, 33; *vigesimo septimo*, angelus Zachariæ, cap. n, m, iv, v, vi, vn, varia mysteria revelavit; *vigesimo octavo*, angelus hastam vibrans precessit! castra Jud®, deditque victoriam, *II Machab.* xi, 8.

Jam in novo l'eslumculo angeli Christo nato

cecinerunt : «Gloria in excelsis Deo,» suaserunt fugam in Ægyptum, indeque reditum, ministrarunt Christo post tentationem, confortarunt Chrislum in agonia, Christi resurrectionem nuntiarunt : angelus Petrum c carcere eduxit, rapuit Philippum apud eunuchum, Cornelio jussit vocare Petrum, Paulum cum suis naufragio liberavit, denique S. Joanni crebro apparens Apocalypsin revelavit.

21. Nec contemnendum putes. — Hebraice, ntcven.il. eum ad amaritudinem provocas, vel, ne amarus sis, inobediens et rebellis in eum.

Er est nomen meum in illo. — Hebraice, in medio ejus, q. d. Angelus hic meum nomen, personam, auctoritatem et voluntatem præfert; unde Chaldæus vertit, quoniam in nomine meo est verbum illius, q. d. Quidquid angelus hic præcipit, hoc nomine meo præcipit (1). Merito ergo Abbas ille in *Vitis Patrum*, lib. VII, cap. XLiv, rogatus quænam esset quotidie ejus exercitatio, respondit: «Ego angelum meum assistentem mihi juxta me cxspecto, el custodio memelipsum, quod scriptum est reminiscens : Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi ne commovear. Timeo ergo eum, ut custodientem vias meas, et quotidie ascendentem ad Deum, el insinuantem actus meos et verba.»

24. Non facies opera eorum. — Hebraice, non ven.it facies secundum opera eorum, ut nimirum excites iis lucos, fana, aras, statuas, adinstar eorum quæ invenies et videbis in Chananæa, sed ea inventa destruas.

23. Benedicam panibus tuis et aquis, — q. d. Ven.ii Affatim cibi el potus vobis præbebo; tales enim erant promissiones veteris Testamenti, ait S. Augustinus, *Quæst.* XCII.

26. Numerum dierum tuorum implebo, — q. d. v<>.si. Faciam ut sanam longamque habeatis senectam, et moriamini saturi et pleni dierum; e contrario de impiis dicitur *Psal.* l iv, vers. ult., quod «non dimidiabunt dies suos (2).»

28. Emittens crabrones prius, qui fugabunt He-vm.M. VÆUM. — Per crabrones S. Augustinus, *Locul.* 101, et Eusebius Ciesareensis intelligunt aculeos formidinis et timoris quibus prostrati sunt Chananæi, adventantibus Hebræis, tam facile, ac si vesp® et crabrones eos dejecissent (3). Verum quia timoris hic aperta mentio processit, hinc distinctius et inelius per crabrones, veros crabrones ac-

ti) Nomen Dei est Deus ipso, ul sæpo alias, v. g. *Lait.* xxiv, II, *Veut*, xxvni, 58. Ita Dracb.op.cil. tom.I, p. 408.

(2) Pro occidam, hobr. est perturbabo, lmt iw, ul Septuaginta, ab Hieronymus legissa videtur »ROj1.

(3) Ita et Hosenmnlcrus. Kalio est, quia *Jos.* xxiv, It, 12, eadem phrasia adhibetur de expulsionem duorum regum Amorrh.eorum; *Jos.* x autem, ubi hæc historia narratur, nil dicitur de crabronibus, sed do terrore Chananæis immisso cl de grandine magna inter fulgura et tonitrua delapsa. Atqui, majoris momenti fuit hæc res, si evenit, quam ut tantum obiter adtingeretur. Aliter Munk, qui per *sirah*, *Jos.* xxiv, 12, intelligit crabrones, gall. frelons.

ripiemos, quia ita etiam vocantur Deul. y ii, SO, et tales immissos fuisse Chananæis docet Josué rap. uli., 12. Idem patet *Sap. xn*, 8, ubi sic ait Sapiens: a Misisti antecessores exercitus tui vespas, ut illos (Chananæos) paulatim exterminarent : non tabe», quia impotens eras bestiis sævis cos exterminare.» m jm- Promisit ergo Deus ante Hebræo* crabrones, qui n--! ia infestarunt, debilitarunt et altriveruni Chananæos, tutu- ut ipsi postea ab Hebræis facilius vincerentur et delerentur.

29. Non ejiciam f. os a facie tua anno uno, ne TERRA IN SOLITUDINEM REDIGATUR. — Hinc palet aniam ct fertilem fuisse Chananæam, nipote quæ a sexcentis millibus Hebræorum ita coli non pov, cGr? luerit, quin magna adhuc restaret ejus solitudo bestiis implenda, et feris hominibus nocituris, nisi Chananæi in ea multis in locis remansissent.

Fuit el alia causa, cur non slatun gentes ilte exterminate sint a Deo : videlicet quod Deus voluerit in cis erudire Israelem , ut dicitur *Judie*, in, 1, ne scilicet Israel olio torperet, sed bellum assidue gerens non diffliueret luxu, idolorum cultura et societate cum Gentibus; discerelque Deum colere metu hostium, illi soli servire, et in cum ut vicloriæ datorem sperare. Sed hanc causam tacet hic Deus, ne imbellem populum pacique assuetum hoc belli timore dejiciat.

Allegoriam horum omnium de Ecclesia Gentium domitrice, vide apud Rupertum.

Vm.3i. 31. Ponam autem terminos tuos amari Rubro USQUE AD MARE PaLMSTINORUM, ET A DESERTO USQUE Termiti! ad fluvium. — Deus hic secundum quatuor mundi w*in>d lcrum promissionis Hebræis a se dan-

quiaor dam limitat : nam ipsa ad Meridiem habet mare pbp* Rubrum, quasi limitem, ad Occidentem habet lu» a». marc Palæslinorum, sive cujus accote sunt Philistini, quod est mare Mediterraneum : unde et Occidentem Scriptura sæpe per mare significat. Versus Orientem habet deserta Arabiæ, quæ inter eam et Ægyptum interjacent. Ad Septentrionem denique habet fluvium Euphratem, qui per antonomasiam dicitur fluvius.

Ponit Deus hos terminos Hebræis, ut sciant amplitudinem terræ proinissæ, et ad pam anhelent : quanquam sua culpa et de mento ea tota potiti non sint, nisi pauco Salomonis regni tempore, quo tamen non fuerunt ab eis culte et habitate,

fieri lanium subacte el vectigales facte ill® regiones eorum, quæ ab hostibus jam pridem fuerant occupate cl inhabitate.

33. SI SERVIERIS DIIS EORUM. — Moralitct dii, sive Ver». 33 idola cujusque, sunt ejus cupiditates. Ergo disco hinc peccatores servire peccato miseram servitutem. Audi Claudianum:

Si metuis, si prava cupis, si ducis ira,
Servitii patiere jogum, tolerabis iniquas
Interius leges: tunc omnia jura tenebis,
Si poteris rex esse lui.

Et alium :

Solus peccilor servit male, qui licet amplo
Utatur regno, sal miser est famulus:
Cum mens carrulis, nimium dominante tyranno,
Tot servit sceptris, dedita quot vitiis.

Et Senecam, epist. 47 : «Alius, inquit, libidini, alius avarili®, alius ambitioni servit, omnes timori : nulla servitus turpior est quam voluntaria, n

Et S. Hieronymum, epist. *ad Simplicianum* : «Stultus, ait, esto imperet, servit propriis passionibus, servii suis cupiditatibus, quarum dominatio nec nocte, nec die fugari potest, quia intra se dominos habet, intra se servitium patitur intolerabile. »

Et S. Ambrosium, lib. II *De Jacob et vita beata* : «Servit, ait, quicumque metu frangitur, vel delectatione irretitur, vel cupiditatibus ducitur, vel indignatione exasperatur, vel moerore dejicitur. Servilis enim est omnis passio. »

Et S. Augustinum, lib. IV *De Civit. ni* : «Bonus, ait, etiamsi serviat, liber est; malus autem, si regnat, servus est; nec unius hominis, sed, quod gravius est. tot dominorum, quot vitiorum.»

Quod tibi certe frit in scandalum, — quod scilicet peccare, sive peccatum idololatriæ Chananæorum erit libi in scandalum, hebraico in *laqueum*, id est, in ruinam et interitum : erit enim causa tuæ ruinæ el excidii.

Potest etiam pronomen *quod* referri more Hebræo ad id quod præcessit. videlicet «non habitent in terra tua : » hoc enim proprie Judæis erat scandalum culpæ, nonpœnæ, quia erat eis occasio idololatriæ.

CAPUT VIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses leges Domini ad populum refert, eas acceptat, iisque se obligat populus. Hinc Moses sancit fædus inter Deum et populum, asperso sanguine victimarum in populum. Rursum, vers. 12, jubetur Moses in montem ascendere, ul tabulas legis a Deo accipiat; ascendit ille, manetquo in monte quadraginta diebus.

1. Moysi quoque dixit : Ascende ad Dominum fu, et Aaron, Nadab et Abili, et septuaginta senes ex Israel, et adorabilis procul. 2. Solusque Moyses ascendet ad Dominum, et illi non appropinquabunt : nec populus ascendet cum eo. 3. Venit ergo Moyses, et narravit plebi omnia verba Domini, atque judicia. Responditque omnis populus una voce: Omnia verba Domini, quæ locutus est, faciemus. 4. Scripsit autem Moyses universos sermones Domini, et mane consurgens ædificavit aliare ad radices montis, et duodecim titulos per duodecim Iribus Israel. 5. Misitque juvenes de filiis Israel, et obtulerunt holocausta, immolueruntque victimas pacificas Domino, vitulos. 6. Tulit itaque Moyses dimidiam partem sanguinis, et misit in crateras ; partem autem residuam fudit super altare. 7. Assumensque volumen fæderis, legit, audiente populo ; qui dixerunt : Omnia quæ locutus est Dominus, faciemus, et erimus obedientes. 8. Ille vero sumptum sanguinem respersit in populum, et ait: Ille est sanguis fæderis quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his. 9. Ascendcruulque Moyses et Aaron, Nadab el Abiu, et septuaginta de senioribus Israel, 10. et viderunt Deum Israel, et sub pedibus ejus quasi opus lapidis sapphirini, et quasi cœlum, cum serenum est. 11. Nec super eos qui procul recesserant de filiis Israel, misit manum suam, videruntque Deum, ctcomederunt, aebiberunt. 12. Dixit autem Dominus ad Moysen : Ascende ad me in montem, et esto ibi ; daboque tibi tabulas lapideas, el legem ac mandata quæ scripsi, ut doceas eos. 13. Surrexerunt Moyses et Josué minister ejus ; ascendensque Moyses in montem Dei, 14. senioribus ait : Expectate hic donec revertamur ad vos. Habetis Aaron el Hur vobiscum : si quid natum fuerit quactionis, referetis ad eos. 15. Cumque ascendisset Moyses, operuit nubes montem, IG. et habitavit gloria Domini super Sinai, tegens illum nube sex diebus; septimo autem die vocavit eum de medio caliginis. 17. Erat autem species gloriæ Domini, quasi ignis ardens super verticem montis, in conspectu filiorum Israel. 18. ingressusque Moyses medium nebulæ, ascendit in montem ; et fuit ibi quadraginta diebus, et quadraginta noctibus.

v.-» i. 1. Ascende ad Dominum.—Ascenderat jam Moses ad Dominum in Sina, et ab angelo vice Dei mandante præcepta capit, xxi, xxu et sxm audierat; sed descendere jussus fuit, ut leges has populo proponeret, quod licet hic taceat more llebrteo Scriptura, innuit tainen vers. 3, unde rursum jubetur hic ascendere, postquam scilicet habuerit responsionem el assensum populi de lege Dei observanda, idque ad hoc, ut in monte Sina legis tabulas, tanquam signum fæderis inter Deum et populum, ejusque quasi instrumentum et obligationem accipiat : multa ergo bie praderit et si-

let Scriptura studio brevitatis, quæ interpreti aliunde supplenda sunt.

Tu it Aaron, Nadad et Arid. — Ili duo ultimi erant lilii seniores Aaronis, qui postea ignem alienum sacris et sacrificiis adhibentes, eo exusti sunt a Deo vindice, *Levit.* cap. x, vers. 1.

Et septuaginta sexis f.x Israel. — Putant aliqui hos septuaginta esse illos, in quos Mosessum regendi onus et spiritum partitus esi, quosque præfecit populo, qui proinde et prophetabant; e quibus Eldad et Medad eliam absentes spiritum cumdem acceperunt. Sed hoc ab historia sacra

est alienum : nam illi in sepulcris concupiscenti® diu postea, non vero in Sinai delecti sunt, uti videre est *Num.* cap. xi, vers. 16. Non eliam hi septuaginta fuerunt decuriones, aut chiliarche omnes consilio Jethro constituti, de quibus *Exodi* cap. xviii; sed ex hisco (si tamen illi jam crant constituti), vel ex aliis etiam populi primoribus a Mose evocati sunt, ut cum in Sina comitantes, tabularum legis acceptionem sua præsencia decorarent.

Et adorabitis procol — Deum in caligine, in cacumine montis Sina, per angelum se ostendentem clloquentem cum Mose (i).

2. Solusqub Moyses ascendet ad Dominum, — ad caliginem verticis Sina. Solus, inquam, Moses comitatus uno suo famulo Josuo : septuaginta autem seniores cum Aaron, jussi sunt remanero inferne cum populo ad cum gubernandum.

ven 3. 3. Venit ergo Moyses, et narravit plebi omnia v.i M.% vbr ba Domini. — Sane sine miraculo fieri non potuit, ut vox Mosis a tot centenis millibus populi 1U-J audiretur et intelligeretur : quod idem certius liprv iu- quel in iterata promulgatione legis, *Dealer.* cap. i, et *Dealer.* cap. xxix, vers. 10 et 11. Voluit autem Deus hæc præcepta sigillatim^{TM} populo, id est llebræis omnibus, proponi, antequam cum eis fœdus iniret et tabulis firmaret, ut ostenderet quam humaniter cum eis ageret, neque vello se eis legem ferre nisi assentientibus; deinde ut firmitus eam relinerent, quam tam libere amplexi essent, neque ullam deinceps detrectandi haberent ansam.

Judicia, — leges judiciales cap. xxi, xxn, xxin.

Ven.». 4. AEDIFICAVIT ALTARE AD RADICES MONTIS, ET DUODECIM TITULOS PER DUODECIM TRIBUS ISRAEL, — q. d. Moses duodecim rudia saxa in titulos et statuas erexit, ul sacrificia hæc, quibus fœdus inter Deum et populum sanciebatur, pro duodecim tribubus offerri significaret. Unde et aliqui probabiliter putant ex duodecim hisce lapidibus ipsum altare fuisse constructum. Ha Abulensis cl Cajetanus, licet Andreas Masius in *Josué* cap. vin, num. 31, et alii contrarium sentiant.

5. 5. MISITQUE JUVENES DE FILIIS ISRAEL, ET OBTULERUNT holocausta. — Chaldæus, *misit primogenitos filiorum Israel* : hi enim in lege naturæ erant sacerdotes, necdum enim Aaron ordinatus erat sacerdos. Ergo principum Israelis filii primogeniti hæc sacrificia offerebant : licet S. Augustinus, Quæst. XX in *Levit.*, hos putet fuisse filios Aaron, qui postea creati sunt sacerdotes.

Vitulos duodecim. — Expunge H *duodecim* cum Romanis, llebræo, Chaldæo et Septuaginta : cum enim plures essent primogeniti, nihil obstat quominus plures victimas cos obtulisse dicamus. Apo-

(1) Mons Sinai duo habet cacumina, unum, humilius, vocatur *llorei*, et in eo seniores mansisse videntur; altorum quod vocatur Sinui, hodie *njacbbri Viua* 9 mons S. Calharinæ, difficile est ascensu et exsuperat nubes : in id Moses solus ascendit.

stolus, *IMr.* cap. n, vers. 19, addit hircos quoque tum oblato fuisse.

6. Tulit itaque Moyses dimidiam partem sanguinis, ET MISIT IX CRATERAS; PARTEM AUTEM RESIDUAM fudit SUPER altare. — Noli : Solebant veteres federa victimis et sanguine sancire. Unde Livius, lib. I, loquens de federe inter Romanos et Albanos inito : « Positis, inquit, federis legibus, aiebat feialis : Populus Romanus prior non deficiet ; si prior defecit, publico consilio dolo malo, tu, illo die, Jupiter, populum Romanum sic ferito, ul ego hunc porcum hodie feriam, tantoque inigis ferito, quanto magis potes, pollesque; » et Virgilius lib. VIU *Aneid.* de Romulo et Talio :

Annali Jovis aoram, paterasque tenentes
Stabant, et casa jungebant fœden porca.

Unde et putant nonnulli fœdus dictum a fedo, scilicet animali, puta porco, qui in federe mac- tabatur, indeque phrasim manasse, qua fedus ferire, perculere, icere dicimus. Idem et mullo ante inter fideles, et veri Dei cultores usu receptum fuit Hinc Gen. cap. xv, vers. 9, 10, 17, Dominus in signum et confirmationem federis cum Abraham initi, jussit immolari bovem, arietem et capram, dividique per medium ; quo facto lampas Deum significans per medias divisiones transiit, indicans ita dividendum fore qui fedus romperci. Vide Jeremiam, cap. xxxiv, vers. 18; unde F^{PT3} *bcrit*, id est fœdus hebraice, pleriquo a nm *batar*, id est dividere, per metathesin deducunt. Hinc Cyrillus, lib. X *Contra Julium*, sub finem, ex Sophocle docet apud posteriores id servatum, scilicet ut euntes per medium ignem, et ferrum inanibus ferentes facerent juramenta. Idem factum est in hoc federe Dei cum Mose et Judæis; sanguis enim victimarum divisus est, ut significaretur eum, qui pactum violaret, simili modo sanguine violatam federis fidem luiturum : quia vero pactum feriebatur inter Deum et populum, oportebat ut tam Deus, quam Israel sanguinem dividerent, coque aspergerentur, et cum Deussit incorporeus, ul sanguine aspergi non possit, hinc altare sacrificiorum ejus vice sanguine tinctum fuit.

Simili modo Christus Dominus novum fedus et testamentum sancivit se ipso, et sanguine suo quasi victima, et sanguine victimæ federalis præsertim quia hac victima et sanguine promeruit nobis redemptionem, gratiam, hæreditatem et omnia bona quæ in hoc federe suo nobis promisit, ad llebrtos cap. ix, vers. 15 et seq.; idque expressit in institutione Eucharistie, dicens : alio est sanguis novi testamenti. » Unde contra Sacramentum validum pro veniale corporis Christi intorqueas argumentum : si enim vero sanguine votus sancitum est fedus, isque intelligitur cum dicitur hic vers. 8 : « Hic est sanguis federis, quod pepigit vobiscum Deus, » utique et vero sanguine sancitum est fœdus novum ; isque integer, cum

wwrt dicilur : a Rie est sanguis novi Testamenti; » liic
m' en*m vc*us» nov* et vcr* era* typus, a(i Quern cer-
ium est Christum in verbis jam dictis respexisse.

Dices : Christus vocat sanguinem novi Testa-
menti, non foederis, uti suum vocat Moses hic;
ergo dissimilis est hæc sanguinis lustratio.

Respondeo : Christus testamentum vocat fœdus
testamenlarium, adeoque fœdus et testamentum
in Scriptura sæpe idem sunt, ut ostendi l *Cor.*
cap. xi, 25. Vide et dicta *aci Hebr.* cap. ix, 19.

Vfrl '1 7. ASSUMENSQUE VOLUMEN FOEDERIS, LEGIT, AU-
DIENTE populo. — « Volumen » hoc erat libellus,
quem recenter Deo dictante Moses in Sina scrip-
serat, de quo vers. 4, qui continebat jam dicta
Dei præcepta, universosque sermones Domini a
cap. xx usque ad hoc cap. xxiv. Legit ergo Moses
hoc volumen continens præcepta Dei (hæc cnim
< rant conditiones fœdcris ineundi cum Deo) po-
pulo; populus deinde promisit sc ca servaturum:
Mr* — Moses denique quasi fecialis, fœdus inter Deum
Cü!“ 11 populum sanciens et confirmans, sanguine vic-
timarum populum respersit.

Vtr». s 8. Ille vero sumptum sanguinem respersit in
populum. — Sanguis in populum aspersus signi-
ficabat sanguinem Christi in nos aspersum. Addit
Apostolus, *Hebr.* cap. ix, vers. 19, nonnulla quæ
hic subticet Moses; sic cnim habet : « Accipiens
sanguinem vitulorum cl hircorum cum aqua, et
lana coccinea et hyssopo, ipsum quoque librum
et omnem populum aspersit. » Succincte, cnim
hæc narrat Moses, quæ Paulus partira instinctu
Spiritus Sancti, parlim cx consuetudine ritus le-
galis, quem in lustrationibus ejusmodi usurpari
solitum, tum ex S. Scriptura, tum cx ipsa praxi
didicerat, hæc ipsa supplevit et expressit; nam
aquam sanguini misceri solitam in sacris asper-
sionibus, patet Erodi cap. xu, vers. 22. Idem pa-
tet de cocco sive de lana coccinea, atque hyssopo,
Num. cap. xix, vers. Gel 18. Rursum, cum vitulis
oblato quoque fuisse hircos patet, quia hircus,
ulpote suo fœtorc apte peccatum repræsenlans,
offerri solet pro peccato, ul palet Levit, cap. ix,
vers. 3 et 15. Unde apte figurabat Christum, qui
nostra peccata in se luenda suscepit.

Aqnj Nota : In priscis Hebræorum lustrationibus aqua
B .jnini sanguini adhibebatur, nc sanguis concreceret,
*) ibt- sed fieret liquidior et sparsilis, ideoque aspersioni
b. r in ia tantum populum idoneus. Rursum, allegorico
1stira- hæc aqua et sanguis victimarum figura crant et
Usae, typus sanguinis et aquæ cx latere Christi effluen-
car? tis, ac consequenter typus crant Baptismi et Eu-
charistiae; aqua enim Baptismum, sanguis Eucha-
ristiam représentât.

Itrn U- Secundo, in lustrationibus adhibebatur lanacoc-
ju c«ci- cinca et hyssopus, ut ex eis fleret aspergillum ; ad
hoc enim peridonea sunt tum ob suam densita-
yj.nu! lem, tum ob vim retentivam quam habent: sunt
enim humoris bibula æque ul spongia. Rursum,
allegorico lana significabat candorem et innocen-
tiam Christi, sive carnem Christi per se caudi-

dam, sed ob peccata nostra coccineam, id est san-
guine passionis rubricatam.

Hyssopus vero typus erat, *primo*, charitatis et npw-
gratia' Christi, est enim hyssopus natura sua ca-
lida : undo servit mysterio, suoque calore et fer- ꝑSwcha-
voro Spiritus Sancti ardentissimos æslus, quibus rtuu»et
ignescunt piorum mentes, denotat. *Secundo*, hys-
sopus typus erat humilitatis et humanitatis Chri- 3
sii, per quam Deus nostram superbiam aliaque
peccata sanavit: est enim hyssopus herba humi-
lis, et, ut docet Dioscorides, lib. III, cap. xxvin,
medetur pulmonis tumori, qui superbi® est sym-
bolum, ut annotavit Rupertus (1).

10. Et viderunt Delm Israel, — non per essen- Veri. io.
tiara, sed per umbram, id csl in specie aliqua
sensibili, quam Dei voluntas elegit, et humana
fragilitas ferre potuit. Unde Chaldæus vertit, *el*
viderunt gloriam Dei Israel. Longius abeunt Sep-
tuaginta, qui nomen aliud remotius subaudiunt,
scilicet *locum* : « El viderunt locum, inquit, ubi
stelit Deus Israel. » Idque ut obvolvant hanc Dei
visionem, ne putentur hi seniores Deum in sua
essentia et forma divina vidisse.

Quæres, in qua forma hic se videndum Deus, Qoi for-
id est Angelus vice Dei, senioribus exhibuerit?
Respondet Abulensis, Deum hic apparuisse in
forma nubis lucidæ, intra quam Dei majestas la-nl°n!(«!
tere videbatur, ita ut rudes Judæi putarent in
hujus nubis infima parte consistere pedes Dei, bou.
in parte vero superiori versus cœlum cœterum
corpus, ethoc respectu dici hic sub pedibus Dei, ““;J,*
id est sub infima parte nubis, in qua credebant-
ur esse pedes Dei, fuisse quasi opus lapidis sap-
phirini; quod enim forma hominis, aut animalis,
alteriusve rei hic Deus non apparuerit, palet cx
Deuter. cap. iv, vers. 15, ubi dicitur : « Non vi-
distis aliquam similitudinem in die, qua locutus
est vobis Dominus de Horeb, in medio ignis; ne
forte decepti faciatis vobis sculptam similitudi-
nem , » etc.

Alii tamen, ut Lyranus, Cajetanus, Prado in Ain,or-
Ezcch. cap. i, verius censent Deum hic humana
forma, nimirum specie magnifici principis, et re-idquan-
gis legislatoris seso ostendisse; unde in Hebræo
pro *Deum*, non csl nomen Dei teiragrammalon,
sed est *Elohim*, quod Deum qua principem et ju-
dicem significat; hinc et visus csl Deus hic ha-
bere pedes, et sub pedibus habere scabellum sap-
phirinum : voluit cnim Deus hac specie el legis-
latoris majestatem, cl timorem senioribus, cl per
hos populo demonstrare et imprimere. Addit Hie-
ronymus Prado in cap. i *Ezcch.*, cl ahi nonnulli,
Deum hic apparuisse tam senioribus, quam Mosi
specie humana currui Cherubim, quem quatuor
animalia, puta quatuor Cherubim, bovis, aquila?,
leonis cl hominis speciem habentes, stipabant,

(1) Vers. 9. Omittitur hic Josué, qui, ut liquet e
vers. 13, ascendit cum Moyse, quia, ul videtur, neque
norninf» populi, nec suo intereral, sed tanquam J/oifc
minister.

Insidentem : qua specio Deum vidit Ezcchiel, cap. i, et S. Joannes, *Apoc.* cap. iv: ita ut ad hujus speciei et visionis exemplum ac formam Moses fabricant arcam, et Cherubini quasi currum gloriæ Dei; non est enim dubium quin horum typum Mosi in Sina ostenderit Deus, ut secundum illum illa fabricaretur; hoc enim est quod dicitur cap. xxv, vers. ult. : «Fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est.» Sed de hoc plenius dicam cap. XXV, vers. 18.

Allegorice, species hæc humana Dei legislatoris veleris, significabat incarnationem Verbi legislatoris novi. Ita Lyranus et alii.

Ad argumentum Abulensis respondet, Deus/er. cap. iv, sermonem esse non de hac visione secreta et privata, quæ facta est Mosi et senioribus, sed de publica, quæ facta est toti populo, cum Deus illi ex Siua promulgaret decalogum, cap. xix, 18, et cap. xx, 18: populus enim pronus erat ad idololatriam; unde noluit illi Deus se exhibere specie aliqua hominis vel animalis, ne illius formaret idolum : hoc autem periculum non erat in Mose et senioribus, nipote viris sapientibus et selectis. Unde constat ex cap. xxv, vers. ult., Deum de facto Mosi exhibuisse ideam arcæ, Cherubim loliusque tabernaculi.

Et sen pedibus ejus. — Deus enim apparebat hic quasi homo et princeps magnificus. Nota : In Scriptura tribuuntur Deo membra hominis, non quod revera Deus habeat corpus, ut voluerunt Anthropomorphize, sed ut hominum phantasie et sensibus se accomodet, utque mysticum et spiritale quid eis apte respondens, significet. Unde S. Augustinus, *epist.* 111, quæ est de videndo Deo, sic ait : «Alas cum in Deo audimus, protectionem intelligimus; cum manus, operationem; cum pedes, præsentationem; cum oculos, visionem; cum faciem, notitiam (pia innotescit.)» Et ibidem citat S. Hieronymum in *Psalms.* xeni dicentem : aliens lotus oculus est, quia omnia videt; totus manus est, quia omnia operatur; totus pes est, quia ubique est. Ergo videte quid dicat : Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculos, non considerat? Et non dixit : Qui plantavit aurem; ergo ipse aurem non habet : Qui finxit oculos; ergo ipse oculos non habet. Sed quid dixit : Qui plantavit aurem, non audiet? qui finxit oculos, non considerat? membra tulit, efficientias dedit. » De his fuse agit in libro *De Essentialia divinitatis*, et divus Thomas, 1 part., *Quæst.* III, nil. I.

Sappbl- Er SUB PEDIBUS EJUS QUASI OPUS LAPIDIS SAPPUI-
U'Mft KT QUASI COBLVM CUM SIHEXUM est, — <l. d.
ipi-n kt Sub pedibus Dei apparebat quasi pavementum ex
rixtinu- sapphiro constratum (1). Signabatur hoc symbolo
splendidissima et præslantissima Dei majestæ*,

(1) Hebræum verti potest, *sub pedibus ejus* (viderunt quidquam simile) *operi* (tessutalo) *pellucido sapphirino*. HJ37 enim 051 *candor*, seu *diluciditas*.

quæ omnem cæli et gemmarum fulgorem et splendorem longe transcendit, et pedibus premit. Est enim «sapphirus gemma gemmaram, inquit Abulensis; unde apud Gentilium deos in magna fuit sapphirus reverentia, quod sine eo responsa non dabantur,» Et Pierius, *Hieroglyph.* H : «Sapphirus, ait, apud veteres magna semper in veneratione fuit, siquidem per eum imperium et summum sacerdotium significari manifestum est.» Unde Ælianus, lib. XIV, cap. xxxiv, docet apud Ægyptios summum sacerdotem (qui et supremus erat iudex) gestare solitum collo appensam imaginem et sapphiro, quæ appellabitur *Veritas*. Modo quoque summus Pontifex cuilibet Cardinali recens creato sapphirum mittit. El Rueus qui asserit : a Supremam olim sapphirum apud homines auctoritatem habuisse, et apud divos gratiam, ipsa perbibet antiquitas.» Sapphirus enim pulcherrima* est, quia aureis punctis quasi stellis collucet. Unde hebraico vocatur TDD s pp'C a HDD *sepher*, id est a numero, scilicet stellarum; vel, ut S. Hieronymus, a *TDV scaphir*, id est pulcher. Rursum, sapphirus valet «contra melancholiam, et quartanam, et humores melancholicos,» teste Avicenna. Alberto Magno, et Mutinolo, lib. V, cap. Livi. Denique sapphirus, ait Galenus et Dioscorides, «percussis a scorpione haustus prodest, et contra intestinas exulcerationes bibitur, et ruptas membranas cogit, et excrescentia in oculis pustulasque inhibet.» Sapphirus ergo vigoris et lætitiæ divinæ est symbolum.

Anagogice, hæc regni cælestis, in quo nobis Deus promittitur, soliditatem, puritatem et altitudinem adumbrabant. Ita Rupertus, et S. Augustinus, *Quæst.* CII. Sapphiri enim color est cæruleus, aureis stellulis conspersus, ita ut cæli ipsius speciem referat. Jam cærulcus color, quem incælo suspicimus, nihil est aliud, quam allissimæ lucis profunditas : hic ergo apte immensum deitatis, quasi lucis incomprehensibilis pelagus, in cujus conspectu et cogitatione humanæ mentis acies videtur plane evanescere, significat. Rursum. significat beatitudinis divinæ serenitatem et æternitatem.

Allegorice, scabellum hoc Dei sapphirinum significabat claritatem purissimam B. Virginis, in qua (nisi in scabello sedere dignatus est Dei Filius, dum in ea conceptus et natus est. Ita R. Moses et R. Maceados apud Galatinum, lib. VII, cap. ullim.

In Hebreo et Septuaginta pro *lapidis* est *lateris*; habent enim, *et sub pedibus* (*jus quasi opus lateris sapphirini*). Verum later hic pro lapide sumitur; unde Yatablus, Chaldæus, R. David, et alii hic vertunt, *quasi opus lapidis sapphirini*. Hic ergo later erat lapis, id est gemma, quoad naturam et splendorem; idem vero erat et later, quoad formam quadratam, vel potius quadrangulam; erat enim hic imago propitiatori! futuri.

Addo : lapis hic apparebat esse later, quoad

candorem; inde enim later hebr. vocatur *ruas Icbena*, id est albus, eo quod in fornace coctus albescat. Denique per laterem, inquit B. Salomon, significabat Deus se memorem esse afflictionis Hebræorum in latere et luto Ægyptio, camque jam in sapphirum commutasse. Denique ex hoc loco tradunt vel conjiciunt Hebræi, tabulas lapideas, quibus Deus legem inscripsit, fuisse ex sapphiro, uti dicam cap. xxxi, vers. ult.

n. h. nec scpeh ROS qui procul recesserant de filiis Israel, misit manum suam, tideruntque Deum, ET COMEDERUNT AC BIBERUNT. — Ita legnili Romana omniaque alia exemplaria, præter Complutensia, quæ perperam legunt, *nernon super cos*, etc. contrario sensu. Sensus est : Super seniores qui a plebe recesserant, et cum Mose ascenderant in montem, non misit Deus manum suam, id est, Deus non percussit, non læsit principes Israel qui illum viderant; biberunt enim et comederunt postea, quasi læli et exultantes hac augusta et delectabili visione Dei, quod argumentum fuit illos non fuisse a Deo occisos, aut læsos, cum tamen scriptum sit : a Non videbit me homo, et vivet. Unde ohm communis fuit sensus et timor, cum qui Deum videret, a Deo morte percutiendum esse; cuius rei exemplum est in Manne, *Judie*. cap. xii, 22, et in populo audita lege, *Deut.* cap. V, vers. 24. Recte ergo dicit hic Moses, seniores hos Deum vidisse, et tamen non esse mortuos aut læsos. Unde Chaldæus vertit : *Principibus autem filiorum Israel nullum fuit incommodum*; vox enim Hebræa *atsile*, significans separatos et procul recedentes, significat etiam magnates et principes, qui a plebe honore et gradu separati sunt. Jam «mittere manum» super aliquem significat percutere, vel lædere aliquem. Chaldæum sequitur Vatablus et passim recentiores, *q. d.* Moses : Plebi et iis qui cum plebe erant, non fuit fas videre Deum in effigie aliqua sensibili, ne ejus idolum sibi fabricarent; senioribus vero a plebe separatis, et, ut Septuaginta vertunt, *electis filiorum Israel*, fas fuit ita Deum videre : hi enim erant viri prudentes, fideles, constantes, et timentes Deum. Aliter hæc explicat Abulensis, videlicet sic: Seniores populi viderunt Deum Israel, nec tamen Deus ipse misit manum suam super eos qui longe recesserant, id est, nec a populo longe remoto occultavit se, sed potius ei se manifestavit, uti et senioribus; *ponere enim manum* subinde apud Hebræos significat occultare, uti patet *Exodi*, cap. xxxiii, vers. 22. Verum hic sensus remotior est et obscurior; prior ergo est genuinus.

u. 13. Ascendens Moyses in montem Dei, — puta in affiora montis Sina : unde postea ad ipsum ejus cacumen, tabulas legis accepturus, septimo die evocatus est. ita Hugo.

n0 . Et Josué minister ejus. — Vide hic Mosen uno ministro contentum. Igitur Moses populi princeps, Uti O - *dux*, legislator et pontifex in principatu pauperem egit vitam, uno ministro utens Josué; noluit ergo

famulorum, equorum, rhedaruin turbam. Eodem quoque cibo, imo eadem portione cibi qua cæteri Hebræi, pula uno gomor manna, dietim vixit, ut daret posteris et principibus exemplum modesti.!, frugalitatis, continentia?, qua populo se æquarent, quoad possent, nec eos gravarent tributis ad proprium luxum; neque inter eos ambitioso se extollere, cisque superbe dominari satagerent.

14. Senioribus ait : Expectate iis. — Hic sci- Vtr». u licet, cum populo; rJ enim hic ample accipitur, et forte digito ostendebat Moses ipsa castra populi, *q. d.* Suffecerit, o senes, vos hucusque comitatos esse, et adorasse Dominum; hic subsistite, ne ascendatis mecum, sed redito ad castra, ut populo præsitis, cumque in officio contineatis; in castris enim paulo post Aaron vitulum populo conflavit, ideoque a Mose, qui solus cum Josué descendebat de monte, inventus et increpitus est.

Si quid natum fuerit QUESTIONIS, referetis ad eos. — Hebr. vir *verborum*, id est causarum, vel litium, qui videlicet causam aliquam vel litem habet, hic «accedet coram eis,» puta coram Ilur et Aaron ut illi causam decident : populus ergo e castris ad seniores, hi ad Hur et Aaron, quæstiones exortas Mose absente referre hic jubentur.

10. Et habitavit gloria Domini super Sinai. — v (J. i. «Gloria,» id est majestas Domini patefaciens se per spectra admiranda, puta calignem et ignem.

Tegens illum nube sex diebus. — Voluit Deus per hos sex dies Mosen abstrahi et emundari ab omni terrena cogitatione et cura, speque et oratione elevari ad supernorum contemplationem, itaque ad Dei, vel angeli potius, colloquium præparari.

17. Erat autem species glorie Domini, quasi v. r. i. ignis ardens. — T. quasi hic non similitudinem, sed rei veritatem significat, uti et *Joan.* cap. i, vers. 14 : «Vidimus cum quasi unigenitum.» Et I *Cor.* cap. in, vers. 15 : «Salvus erit, sic tamen quasi per ignem.» Et I *Petri* cap. n, vers. 13 : «Sive regi quasi præcellenti;» hic ergo erat vera species ignis, verusque ignis.

Alia est hæc visio ab ea seniorum, vers. 10. Hic enim oinnis populus speciem lanium ignis vidit, uti et cap. XX, vers. 18. Nubes ergo totum legebat montem, sed in ejus cacumine ignis species, quæ Dei erat index, eminebat, mansitque hæc visio integros 40 dies, quibus in monte fuit Moses, idque non Israelita; de ejus reditu desperarent.

18. Ingressusque Moses medium nebula, ascensurus in montem. — Relicto Josué in monte, Moses altius in cacumen montis ascendit, cum angelo Dei vices gerente collocuturus, et tabulas legis accepturus.

Tropologice, qui Deum quærit, et cum eo colloqui cupit, ad nebulam, id est ad cordis serrestaturationem se recipiat, omnia quæ videntur contemnat, alta petat, mentem ad invisibilia transferat. Ita Nyssenius et Rupertus.

Ita in *Vitis Patrum*, lib. VI, sub finem, dicunt

seniores : « Quando intrabat Moses in nube, cuna Deo loquebatur; quando autem exibat de nube, cum populo. Sic et monachus, quando in cella sua est, rum beo loquitur; egrediens antro de cella, cuna dæmonibus est. » Rursum, l bro V, cap. vu , num. 38, dicit senex : « Cella mon i- hi est caminus ille Babylonius, ubi tres pueri Fili m Dei invenerunt; sed et columna nubis est, cx qua locutus est Deus Mosi, n Aurea vero est illa B. Nifi, qui fuit discipulus S. Chrysosto.ni, sententia : « Imperforabilis inanct a sagittis inimici, qui amat quietem; qui autem miscetur multitudini, crebra suscipiet vulnera. »

Et fuit ibi quadr aginta diebus. — Additur Deuter. IX, 9, Mosen quadraginta illi' diebus nihil comedisse, nihil bibisse; vivebat enim Moses tunc verbo cl colloquio Dei, atque Dei virtute cum jMae sustentante. Totidem diebus exspectans reditum eam Mo- Mosis, mansit Josué in suo illo loco (unde ad ca- c*to ri-cunien evocatus discesserat abeo Moses), con- « ni io ternplafinni, ut pir est credere, Mosis exemplo, diUiuin deditus; sed an Josué, similiter ac Mo^cs, s nc SitlA ? cibo et potu quadraginta diebus vixerit, incertum est. Censet Abulensis Josué manna inibi cadente, et torrente, qui Dcut. ix, 21, de monte descendere dicitur, alitum fuisse.

Putant aliqui Mosen præter sex dies, de quibus. vers IG, insuper alios quadraginta dies in monte cum Deo fuisse, ita ut università ibi fuerit quadraginta sex diebus. Sed verius est eum omnino tantum quadraginta diebus in monto fuisse, idque colligitur ex Dcut. ix, 9, II et IS. Sex ergo dies, de quibus vers. IG, comprehenduntur inter hos quadraginta.

SymltoU frota • Quadr aginta numerus in Scriptura frequentum u quens et sacer est jejunio Mosis, Eli e, Christi- 4,)* Rursum 42 mansionibus, sive stationibus II-br.fornm in deserto; ad hæc 40 annis peregrinationis in eodem, quibus jugiter cibo terreno carentes, cadesti monna sunt aliti, usque dum ve-Qandri- nerunt ad terram promissionis: siculi Chr. tumi a» jo diebus jejunii ad resurrectionem tendunt; qui ^voci! >" jejuniorum dies, ob veterem illam peregrination.iin, nis et stationum llebræorum in deserto figuram, noir? stationes etiam a Patribus appellatur, uti a Cas-Qnvbj. siano, Collât. XXI, cap. xxvin et nix, ubi et Qua-Pütm dragesimani vocat anniversariam decimam, quia Wfii' i ipsa est decima pars anni, itaque per eam quasi decimas anni Deo dependimus. Ita etiam vocantur ab Herma, qui et Pastor dicitur, lib. IH, cap. V : « Quid est, inquit, jejunium? Est statio,» quia est quasi status dies ad jejunandum; et ab Ambrosio, serm. 25 : «Stationes, inquit, vocantur jejunia, quod stantes el commorantes m cis, inimicos insidiantes repellimus; » el a Tertuliano, lib. De Orat, in tine, ubi ait : «Statio solvenda est accepto corpore Domini (ohm en in pene quotidie conveniebant Christiani vespero ad orationem, quasi ad stationem, in caque jejuni camam Christi peragebant. ac communica-

bant; jejunabant enim usque ad vesperam, puta usque ad mnam Eucharistie), Quod si statio de militari nomen accipit (nam et militia Dei sumus), utique nulla tristitia aut lætitia castris obven.cn», «lationes militum rescindit; nam beliti» libentius, tristitia sollicitius administrabit disciplinam. F Ita Tertullianus; idem, lib. De Jejunio: • Quart», inquit, sextæque feria» statione*, » id e t jejunia. Vide notationem Pammtlii in librum Tertulliani De Oratone, in fine.

Ha Simeon Stylites, qui perdius et pernox oc- Eimpu login!» annos in columna stetit, viginti octo Quadregesimas integras sine ullo ribo aut potu trans- pjnoH egit, ut mento portentum orbis, nectam homo 'JT'!rv quam angelus esse visus sil. Sed plures audi eoç- 5 que homines : Lucianas in Dhilopatro testis est, Christianos sic solitos servare jejunium Quadregesima, ul decem soles sine cibo transigerent. Gregor us Nazinnz nus ad llelknium scribit, plures ex monachis in Ponto fuisse, qui totos vigiliti dies et noctes cibo abstinerent, dimidium Christi et Mosis jejunium imitantes, cx cisque unum sibi subd.tum fuisse testitur. S. Augustinus, epistola K6 ad Casulanum, tradit se aliquos novisse, qui ultra hebdomadam perpetuum servar ntjejunium; additque : «Ad ipsum quadragenarium numerum pervenisse quemdam, a fratribus fide dignis nobis asseveratum est. » S. Hieronymus, epist. 7 ad Lr'a>n, de institutione filia*, prohibens in tenella ælale onera abstinenti i? : « In Quadragesima tamen, inquit, continent» vela pandenda sunt, et tota auriga.» retinacula equis laxanda properantibus.» Idem scribens ad Marcellam de Asella : « Cum, inquit, per omnem annum jugi pxsecretur jejunio, biduo triduoque sic permanens; tum vero in Quadragesima navigii sui vela tendebat, omnes pene hebdomades vultu laclante conjungens, itaque ad qmnquagen iriain pervenit ætatem> ut non dolerci stomachum , non viscerum cruciaretur injuria. » Justin-anus imperator duram agebat in Quadragesima vitam : « Per duos dies cibus abstinebat; cibi appetens, vinum, panem, et id genus alia cibaria abesse voluit; brassicam solum, et agrestes herbas <ale ctaceto macéralas edebat; in potu aqua erat sola, neque his ad saturitatem utebatur; sed petitum cibum paulisper degustatum mox dimisit, non eo sumpto qui natunr salis crai,» inquit Procopius, lib. I De £difi\ Justiniani imp. ni'oris; atque ita jejunio arm dus Persas, Gothos, Wandalos, et alios barbaros superant. Prisci monachi in Quadragesima in eremum secedebant, loti jejuniis et contemplationibus intenti, uti narrat Zozymas in Vita S. Mariæ Ægyptiacæ. S. Francisais pra ter Quadragesimam paschalem, duplicem aliam jejunabat : unam ante festum Assumptionis, in honorem B. Virginis; alleram post illud festum, in honorem SS. Angelorum : unde in fine hujus jejunii pnemii loco, sacra Christi stigmata, per Seraphim sibi ini-

alteram coronam aureolam. 26. Quatuor quoque circulos aureos praeparabis, et pones eos in quatuor angulis ejusdem mensae per singulos pedes. 27. Subter coronam erunt circuli aurei, ut mittantur vectes per eos, et possit mensa portari. 28. Ipsos quoque vectes facies de lignis setim, et circumdabis auro ad subvehendam mensam. 29. Parabis et acetabula, ac phialas, thuribula, et cyathos, in quibus offerenda sunt libamina, ex auro purissimo. 30. Et pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper. 31. Facies et candelabrum ductile de auro mundissimo, hastile ejus, et calamos, scyphos, et sphænilas, ac lilia ex ipso procedentia. 32. Sex calami egredientur de lateribus, tres ex uno latere, et tres ex altero. 33. Tres scyphi quasi in nucis modum per calamos singulos, sphæruleque simul, et lilium : et tres similiter scyphi instar nucis in adamo allero, sphæruleque simul, et lilium. Hoc erit opus sex calamorum, qui producendi sunt de hastili : 34. in ipso autem candelabro erunt quatuor scyphi in nucis modum, sphæruleque per singulos, et lilia. 35. Sphærnulae sub duobus calamis per tria loca, qui simul sex sunt, procedentes de hastili uno. 36. Et sphærnulae igitur et calami ex ipso erunt, universa ductilia de auro purissimo. 37. Facies et lucernas septem, et pones eas super candelabrum, ut luceant ex adverso. 38. Emunctoria quoque, et ubi quæ emuncta sunt extinguantur, fiant de auro purissimo. 39. Omne pondus candelabri cum universis vasis suis habebit talentum auri purissimi. 40. Inspice, et fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est.

2. Tollant inni primitias. — Quia prima fuit hæc communis llebræorum oblatio, quæ facta est pro fabrica tabernaculi.

Aliter Theodorctus, *Quæst. LXX*, et Abulensis: a Primitias, » inquit, id est prima et prestantissima; hæc enim Deo offerenda sunt.

Qui offeret ultroneus. — Hebraice, *quem spontaneum et liberalem fecerit cor suum* (I).

•I. Hyacinthum. — Proprie hyacinthus est genus violas ; inde gemmam significat violæ colore similem: hæc enim hyacinthus dicitur. *Tertio*, significat lanam hyacinthini, id est violacei et cælestis coloris, quæ lana veteribus in deliciis fuit. Unde Homerus in *Odyssæa*, IV, loquens de Helena ait :

At super ipsum colus extensa est

id est *violaceam lanam habens*. Hic passim hyacinthus lanam hanc violaceam significat.

Tropologico, hyacinthus cælestem montem et conversationem repræsentat. Hinc Ecclesia, et sancta quælibet anima, calceatur calceo violaceo, id est cadesti. *Ezech.* cap. xiii, 9 : « Calceavit et ianthino, » vel ut Septuaginta, Aya» *inthino*, id est violacei et cælestis coloris, calceo; vel hoc symbolo significaret Deus, Sanctorum, qui in Ecclesia sunt, conversationem esse cælestem. Haec calceatus ianthino S. Paulus, ac mentis pedibus cælos et sidera calcans, dicebat: «Nostra conversatio in cælis est.» Ita calceatus S. Hieronymus dicebat illud Socraticum : «/Ethera conscendo, et solum hoc cæluinque despicio.» Nam, ut ait Apostolus : «Jam non estis hospites et ad-

ven®, sed estis cives Sanctorum, et domestici Dei.» Et iterum : «Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cælis, et judicem omnium Deum, et spiritus justorum perfectorum, et Testamenti novi mediatorem Jesum,» *Hebr.* xii, 22. Quare S. Martinus, uti in vita, ita et in morte cælum assidue suspiciens, cum in ardenti febre supinus vultu in cælum erecto jaceret, rogarentque discipuli, ut converso corpore tantisper, dum vis morbi remitteret, pronus conquiesceret : «Sinite, inquit, me cælum potius quam terram aspicere, ut suo jam itinere iturus ad Dominum spiritus dirigatur. v Oculis ergo ac manibus in cælum semper intentus, invictum ab oratione spiritum non relaxabat. Quare merito de eo canit Ecclesia : « Martinus Abrahamæ sinu lælus excipitur; Martinus hic pauper et modicus, cælum dives ingreditur, hymnis cælestibus honoratur, p

Pari modo S. Stephanus inter crepitantium saxorum turbines interritus : « Video, inquit, cælos apertos, et Jesum stantem a dextris virtutis Dei;» et mox exclamans : «Domine Jesu, suscipe spiritum meum,» ad eum in cælum coronandus evolavit.

Er purpuram. — Purpura piscis est, vel potius concha, cujus sanguine tingunt lanam, quæ hoc quidam rubeo colore nigricante infecta, iude pariter purpura dicitur : ex qua olim fiebant, et etiamnum fiunt regia vestes; unde et ejus usus fuit hic in tabernaculo.

Cabalista!, ut refert Valverdius in alphabeto Salomonis, notant FOJHX *anjaman*, id est purpura, ex quatuor primis litteris esse compositam.

(!) Vers. 3. Pro alii vertunt ex hebr. *chalybem*; alii melius, *cuprum*. Cf. *E*dr.* vii. 17.

tum, a quibus quatuor angelorum nomina initium sumunt, nempe Raphael, Gabriel, Michael, Nuriel; quæ asserunt eorum animalium esse nomina, quæ vidit Ezechiel, cap. i. Eo enim splendore, veluti regali purpura amiciebatur heus, juxta illud : « Amicius lumine sicut vestimento. » Vide quam facile angelos suos hi nugarum textores ex purpura contexant, facilius utique quam aranea suam telam pertexat!

Coccumqub dis tlixctem.—Coccus est granum Unctorium (unde et granum subinde vocatur), nascens ex frutice fullonia, quæ ilici similis est : hoc granum intra se progignit vermiculum rubei coloris, ejus sanguine rubricantur lanæ, quæ idcirco coccus, et hebraico vermis, vel vermiculus vocantur. De hoc vermiculo, sive cocco, dicitur *Isaiat* j, 18 : a Si fuerint peccata vestra rubra quasi vermiculus. » Solebat autem lana, ut magis ruberet, bis hoc sanguine vermiculi imbui, scilicet *primo*, cum adhuc tantum esset lana; et *secundo*, cum nendo in tila esset deducta : unde dicebatur bis tincta, *el hebraico* **W** *tolaat scant*, id est coccus vel vermiculus iteratus (I). Hinc etiam *tò scani*, nude positum, coccum bis tinctum seu dibaptum significat, quem Septuaginta id est duplum vocant.

Byw ni Et byssum.—Byssus, inquit Hieronymus Prado in *Ezcch.* xvi, 10, pag. 186, est linum candidissimum et mollissimum, sive est lanugo arboris, quæ r medium quid est inter lanam et linum; nam origine est linum, mollitie vero est lana, et texta linum refert, ait Pollux : est, inquam, lanugo arboris nuci inclusa, quam vulgo gossypium vel xylon, Flandri et Galli *coion* vocant, ex qua fiebat tela gossypina sive byssina in Ægypto et Palæstina, et etiamnum fit in Creta, Sicilia et Hispania. Ita ex Polluce et Plinio, lib. X, cap. i, Prado loco jam citato.

Pm Si
Prif ».

Unde notat *secundo*, Prado ibidem, hanc lanuginem, puti gossypium, sive byssum, tinctam fuisse colore aliquando purpureo, illamque vocari hic purpuram, aliquando ianthino, eamque vocari hic hyacinthum, aliquando coccineo, eamque vocari hic coccum; byssum vero esse et vocari, cum nullo colore tingitur, sed nativo suo candidissima æque ac mollissima est. Probat id ipse ex *Deut.* xxn, 11, ubi vetatur, ne tela fiat ex lana et lino; ergo hic in cortinis et vestibibus tabernaculi, non potuit lana lino intexi, ac consequenter byssus hæc tabernaculi non fuit linum, sed lana sive gossypium jam dictum. *Secundo*, si byssus fuit linum, lana inde confecta non furset tersa et pura; nec enim fila ex lino ita bibunt succum hyacinthi, vel purpuree, ut luceant; ita autem bibit Inna sive gossypium, quod colore saturatum splendescit.

(I) Alii hebræum vertunt, vermis cocci, seu proprie *splendoris*, coltalo Arabio) *srhanay*, *splenduit*. Hunc colorem Galli vocant *cramoisif* ab arab. Kermes, quod nnnirn «t hujus vermiculi.

Verum byssum a gossypio distinguit Plinius, r. r» lib. XIX, cap. i, ubi cum primum egisset de lino gossypino, poslea agit de lino byssino, tanquam de re diversa; ergo byssus hæc non fuit lanugo tafitir. gossypii. Rursum, byssus hic vocatur linum, ut patet cap. xxxix, vers. 28, in Hebræo : coccus autem, hyacinthus et purpura fuerunt lana, ut omnes interpretes docent; imo Scriptura ipsa plane byssum ab hyacintho, cocco et purpura distinguit; ergo alia byssi, alia trium reliquorum fuit materia : puta byssi materia fuit linum, aliorum vero materia fuit lana (2).

Dico ergo byssum hic non esse bombycinum, quod a vermibus, puta bombycibus, netur, quod J* vulgus jam byssum et sericum vocat; non etiam duc-esse gossypium, uti jam ostendi; sed esse genus rau« <candidissimi et subtilissimi lini, adeoque optimum linum esse byssum; optimum autem linum est, ait Plinius, in quo est *primo*, eximius candor et splendor; *secundo*, mira tenuitas; *tertio*, æqualis fili densa nervositas et constantia. Hujusmodi linum, quacumque ex provincia sit, byssus erit, inquit Alcazar in *Apoc.* i, 13, notat. 11, hoc enim pretiosum est : unde Achaica byssus auri pondeie vendebatur; et Judaica byssus Achaica fuit præstantior, inquit Pausanias. Byssus ergo hæc erat linum nascens in Ægypto et Palæstina, in piante cujusdam folliculis (qui similes sunt folliculis papaverum), indeque ferunt fieri telam, quæ instar amianti igne non consumitur, sed purgatur (undo et Plinius byssum hanc comparat asbesto lapidi, qui ardet et non comburitur), quæ etiamnum hodie Venetis nota est, similisque est candore et subtilitate tela) nostræ Cameracensi. Ita Delrio in *Genes*, xliiii, 42, et alii.

Hinc hebraico byssus hæc vocatur *W sees*, id est candidissima : unde et marmor vocatur *sees*, *Esther*, i, 6, quia est candidissimum; latine vero et græcc vocatur byssus ab Hebræo *buts*. Hinc etiam byssus hæc, quia erat subtilissima, fuit re-torta et duplicata, ut habent Septuaginta hic et Hebræa, et noster Interpres in sequentibus.

Ad argumenta Prado respondeo, *Deuter.* xxn, Alitn tantum privatis velari, ne faciant vestem ex lana et lino, non autem sacerdotibus ad publicum Dei cultum. Ilursum velari, ne in tela vel panno misceantur fila lanea et lineæ in subtegmine; hic autem illa non miscebantur in subtegmine : nani stamen crai byssinum, subtegmen vero crai la-

(Î) Ita et Bnhr, *Symbolic d. Mosaisch. Cultus*, 1, p. 163. Hartmann quidam, quem Gcsenius cæterique recentiores secuti sunt, recte animadvertit, voce linum quam gossypium a veteribus, intelligi. cerumi tamen est, materiam sieri tentorii et sacrarum vestium lineam, non gossypium fuisse. Eo enim Sacerdotum ventes quæ *Exod.* xxviii, 39, et *byssus* confici jubentur, eadem /-n? vi, 3; iv, 23, DH3; xli vii, 17, vocantur, -q autem et nitod linum fuisse, nemini dubium est. Ita Rabbini, Philo et Josephus. Cf. Winer, *Jüblisch. nratwürterbuch*, ad VOC. *HaumicoHe*; Munk, *Patatine*, p. 22, in *Unliers pittoresque*.

ncum, puta hyacinthinum , coccineum cl purpureum.

» Quæres, quid hæc quatuor, pula byssus, coccus, purpura et hyacinthus, ex quibus factum est tabernaculum, symbolice cl mystice significent?

Respondeo, significant quatuor elementa totumq̃tie mundum ; hujus^enim typus erat tabernaculum. Nam byssus significat terram, quia ex ea gignitur; purpura significat mare, quia maris cochleolis tingitur; hyacinthus significat aerem, quia aerii est coloris ; eadem de causa coccus significat ignem et ootherem : omnia enim hæc majestatem Dei repræsentant, et monent qua reverentia et puritate tabernaculum et templum sit adeundum. *Secundo*, hæc omnia significant sacerdotem Creatoris esse ministrum, cumque in tabernaculo pro universa creatura totoque mundo supplicare. Ita S. Hieronymus *ad Fabiolam*, do vestibus sacerdotum, Philo, Josephus, Theodoretus et Beda.

Tropologice , in nostro tabernaculo, id est Ecclesiæ, alii afferunt coccum bis tinctum, id est incarnatam charitatem; alii purpuram, id est mortificationem corporis; alii byssum, id est castitatem; alii hyacinthum, id est contemplationem dei, , coelestium : alii pilos caprarum , id est habitum pænitentiae cl patientire; alii pelles ianthinas, id est spem supernorum; alii pelles arietum rubricatas, id est fortitudinem et martyrium, uti fecerunt Apostoli et Martyres; alii ligna setim, id est munditiam cordis; alii oleum misericordiae; alii thymiam boni et pii exempli. Vide Redam in cap. xlvii. Audi cl Origenem hic, *hom.* 9 : Fides, inquit, auro conferri potest, sermo prædicationis argento, patientia æri, lignis imputribilibus scientia, bysso virginitas, cocco confessionis gloria, purpurae charitatis vigor, hyacintho spes regni cadorum.

Pilos caprarum, — e quibus fiunt tela», camelote dicte, imbribus ferendis ac commodi* : neque enim cito aquam imbibunt. Ille Arias, tract. *De Arca Noe*. Ille tclæ, quia c pilis erant, hinc cilicinis dicebantur; erant tamen pulchra* cl concinna; exterius ; undo et mulieres perita» nendi hoc julos novisse dicuntur, cap. xxxv, vers. 25. Ita Cajetanus.

8. Et PELLAS ARIETI M RUBRICATAS PELLESQVB ianthinas. — Pro *ianthinas* hebraico cl c*nn *tachas*, quod quid sit, incertum est; Judæi putant esse inclini. Molis, qui et taxus dicitur, animal asperum, mordax, mollis avidum , malignitudine vulpis, alvearibus infestum. Sed quis non videt cos illos eam vocem *tachas* Latinam facere, el ex litteris tantum divinare esse taxum, cum pelles taxorum sive melium sint colore felino, non hyacinthino? Quare magis credendum est Septuaginta, qui *tachas* vertunt *hyacinthinas* ; et S. Hieronymo, qui vertit *ianthinas*, id est violaceas; et Josepho, -qui ait tam has pelles, quam

precedentes, non melium, sed arietum et ovium fuisse, partim hyacinthino, partim rubro colore tinctas : sicut enim eadem lana tingebatur hyacinthino colore, et dicebatur hyacinthus vel purpureo, et dicebatur purpura, ul dixi vers. 4 : ita pelles ariculum alii» erant rubricala;, aliæ hyacinthinae, quæ hebraica dicebantur *tachas-cim* (1).

Er ligna seti». — Kimchi alique Rabbini per *setim* intelligent cedrum; sed errant. Nam S. Hieronymus in cap. x *Isaia*: «S* tim, inquit, esigenus arboris nascentis in cremo (in deserto Arabiae, et forte in loco qui dictus est Scim, ubi lili Israel fornicati sunt cum Belphegor, *Numer.* xxv, 1), spinæ alba; habens similitudinem, ex qua omnia ligna arcæ et tabernaculi facta sunt instrumenta; nec estque lignum imputribile, ut vertunt Septuaginta, et levissimum, omniaque ligna tam in fortitudine et soliditate, quam in nitore et pulchritudine superat.

Dixi lignum setim esso spinæ alba simile, puta quoad folia et colorem ; unde el factum est ut setim a Latinis et Græcis vocetur spina. Hinc et Theodolion, et S. Hieronymus, *Isaia* xli, 19, et *Jadis* ni, vers. IS, *setim* spinam transtulit : nam alioqui *setim* differre a spina magnitudine, patet ex eo quod setim sint grandes arbores, ex quibus tabulæ lake caeduntur, ul patet hic in fabrica tabernaculi ; spina vero alba pollicari tantum est crassitudine, altitudine vero bicubitali, uti experientia patet, cl docet Dioscorides, lib. III, cap. xn (2).

Fabulatur R. Salomon, dum ait apud Lyranum : « Jacob vidit in Spiritu Sancto quod filii sui erant facturi tabernaculum in deserto, et secutu portavit semina in .Egyplum, et radices arborum setim, cl ibi plantavit, et nutrit, præcipiens filiis suis, ut exeuntes de .Egypto secum portarent. » Nam, ut dixi ex S. Hieronymo, setim sponte nascitur in deserto.

Allegorico et anagogice, tabernaculum facium Alirgo cl lignis setim imputribilibus significat Ecclesiam, tum militantem, tum magis triumphantem, quæ omni sui parte incorruptibilis est, et æterna : ita Beda. Augustus Cæsar, Pisone domum a fundamentis usque ad lectum accurate exædificante : « Animum, inquit, meum exhilaras, ita ædificans, ac si Roma sit futura sempiterna. » Ita verissime Deus Ecclesiam ædificavit, quæ futura esset æterna. Septuaginta addunt vel potius anticipant, lapides sardios. Verum de iis audiemus inferius.

7. Gemmas aut Ornandum episcopi. — Hebraice, faveret».T.

(1) *Pelles arietum rubricala*. Conficiuntur illæ etiam minimum frequentere pulchra) in Turcia Asiatica, el Maroccia Africa* provincia, undo nos eas vocamus *maroquin roia/e*. In phrasi bebnæ adjectivum quoti ad primum substantivum portin't, ad secundum refertur, ut xpius.

(9) Juxta Hosen mulierum, Allioli, etc. tignum *utim* est *acatia*. CX. Bahr *Sym Mik ri. moeiechtn Cultus*, I, 961.

pides O'xbo millium, id est plenitudinum, qui scilicet, ut ait Chaldæus, cœlaturas ephod et rationalis impleant, uti gemma palam annuli implero solet.

ven s. 8. Facient qob Mini sanctuarium, — puta tabernaculum, quod sit quasi templum sanctum, in quo mihi sacra et sacrificia peraguntur; quod sit quasi domus mea, in qua solemnibus et publico omnium cultu colar, quærar et inveniar.

Ven. . . 9. JUXTA OMNE! SIMILITUDINEM TABERNACULI QUOD OSTENDAM TIBI. — *Il in CCt CX VCTS.* ult. patri DeUIII Mosi in monte Sina ostendisse ideam tabernaculi, ut secundum illam tabernaculum construeret.

Monita Disce hic quanta reverentia debeatur templis, locisque Deo dicatis. *Primo*, ex eo quod Deus umplo jussit Mosi et Salomoni templum sibi erigi et rom. dicari; cumque a Babyloniis esset incensum, jussit Hmu⁶⁴ sit per Aggæum et alios illud reædificari: perinde ut B. Virgo a Joanne Patricio, tempore Liberii Pontificis, voluit institui *hierēs*, (edificato templo in loco, quem illa quinta augusti, cum Romæ magni sunt calores, per miraculum nivo contexerat, quæ modo ecclesia S. Mariæ Majoris dicitur.

Se.no- *Secundo*, quod templum sit domus Dei habi-
duu- tantis inter homines, sicut cœlum est domus Dei habitantis inter Angelos et Beatos. Sicut ergo Deum, ita et templum ejus revereri oportet, et dicere: « In conspectu angelorum psallam tibi. » Unde Psalles ait *Psalm*, lxxiv, 5: « Sanctum est templum tuum: mirabile in æquilate. » Et hoc loco dicit Deus: a Facient mihi sanctuarium, et habitabo in medio eorum. » In templo ergo coram Deo simus quasi angeli.

Tertiam. *Tertio*, quod templum sit domus orationis, ibique orationes exaudiat Deus. Illud enim Salomoni oranti, templumque dedicanti promisit, III *Regum* vili.

Qmr- *Quarto*, quod in templis reis et sontibus consiluluin sil asylum. Unde Joiada Pontifex vetuit tw n Alhaliā in templo occidi; sed jussit eam foras educi, IV *Heg.* xi, 15. Sic et Banaias occisurus Joab, jussit illum o tabernaculo Domini egredi, III *Reg.* cap. n, 30. Sic et S. Chrysostomus Eutropium confugientem ad templum a morte latus est.

i*~010" *Quinto*, quod templum vocclur sanctuarium: a Sanctuarium meum metuite, ego Dominus, » *Lev.* XIX, vers. 30. Rursum hebraico vocatur *Aechal*, id est basilica, palatium augustum, potens, splendidum, in quo habitat Omnipotens.

801 *Sexto*, quia Deus polluti et violati templi acer est vindex. Hinc ipse ait *Isaïæ* xxxi, 9: « Dixit Dominus, cujus ignis est in Sion, et caminus ejus in Jerusalem; n ut scilicet e templo ab hostibus violato, in eos quasi ignis insiliat, cosque comburat. Sic Christus e templo vendentes et ementes columbas flagello ejecit, mensasque evertit, nec alias tantum zelum ostendit, dicens: « Do-

mus mea domus orationis vocabitur; vos autem fecistis eam speluncam latronum, » JfatM. xxi, 14; et Paulus: « Si quis templum Dei violaverit, disperdet diu Deus, » I *Cor.* in, 17.

Septimo, quod in templo constituit oraculum SqB et propiliatorium, ex coque consultus a Mose et Pontifice dabat responsa, ut palet hic vers. 22. Unde admiraos Salomon aiebat: « Ergo credibile est, ut habitet Deus cum hominibus super terram? Si cieluin et cœli cœlorum non te capiunt, quanto magis domus isla quam ædificavi? » Il *Paralip.* vi, 18.

Octavo, quod Gentiles magna religione sua fana ou- et templa coluerint. Templum enim cis erat locusTUX notatus ab auguro vel in cœlo, vel in terra. Unde Tn> templum dicitur a tuendo, id est conspiciendo, TM' quod ex omni parte, vel quod ex ubi omnis pars aspici possit, ut ait Donatus. Primo autem cœlum ipsum dixerunt templum, quia ipsum primo aspectu intuemur. In terris templum dictus est quilibet locus inauguratus religiosi cultus gratia. Rursum templum vocarunt fanum, a fando, quod in eo Apollo, aliusve eorum deus consultus fa- i4j rctur, daretque responsa.

Nono id patet exemplis Sanctorum cl Regum. S %o. *Primo*, David ait: « Introibo in domum tuam, adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo, » *Psalm.* v, 8. Et « introibimus in tabernaculum ejus, adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus, » *Psalm.* cxxxi, 7. *Secundo*, Jacob de Bethel, *Genes.* xxviii, 17, ait: « Quam terribilis est locus iste! vere non csl hic aliud nisi domus Dei cl porta cœli. » *Tertio*, Isaïas cap. ir, vers. 3, ait: « Venite, ascendamus ad montem Domini, clad domum Dei Jacob; et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus. » *Quarto*, Constantinus Magnus, et S. Helena tam Romæ quam Hierosolymis et alibi, plurima magnificentissima ædificarunt templa: ipseque Constantinus deposito diademate, cl humijacens, vimque lacrymarum profundens, accepto ligone terram eruit, indeque duodecim terræ cophinis in honorem duodecim Apostolorum ablatis, loco basilicæ Principis Apostolorum desígnalo, ecclesiam miri operis ædificavi!, quam S. Sylvester dedicavit, cujus memoria nunc agitur in Ecclesia 18 novembris. *Quinto*, Constantinum hac in re imitati sunt Theodosius, Carolus Magnus, Pulcheria, alique Christianissimi Imperatores et Principes. Ut alios omiltam, audi Crantzium, lib. III *Metropol.* cap. Yin. Eral, inquit, in Mindensi Episcopatu nobilis matrona, nomine Ililburgis, quæ dum maritum ex volo in Pakeslinam profectum, inde rediturum desperaret, totam substantiam uni cœnobio cl novem ecclesiis ædificandis insumpsit. Revertitur non ila diu post maritus, cumque placatura, obviam procedit, ac salute prævia: a Novem, ait, filias tibi absenti peperisti; at nondum in Christo renatæ sunt. » Intellexit vir pius novem ecclesias exstructas, necdum tamen consecratas, factumque

uxoris gratum et ratum habuit. Serto, S. Ambrosius pro templo Dei stetit usque ad mortem et martyrium. Cum enim Ariani per Juslinam Imperatricem Arianam illud sibi dari deposcerent, idque Justina persuasisset Valentiniano Imperatori filio suo, in faciem ei restitit Ambrosius dicens : « Ad Imperatorem palatia pertinent et mœnia; ad Episcopum ecclesia. » Vide eum fuse hac de re scribentem ad Marcellinam sororem. *Septimo*, S. Chrysostomus, cum Imperator ab eo postularet, ut Gain® duci ariano unum c Catholicis templis concederet, respondit : « Ne, Imperator, hoc ei polliceare, neque sanctum dari canibus mandes. Nunquam enim patiar cos qui Deum nocturnis diurnisque hymnis laudant, templo expelli, illudque cis tribui, qui contra eum loquuntur blasphemias » (I).

Vm. io. 10. AHCAM DE LIGMIS SETDI C0MPI5GITE.— Nota
 it U.. *primo* : Arca eral instar parv® cislæ quadrai®,
 vel potius quadrangula*. Erat enim arca alta cu-
 ra em hilum cum dimidio, et lata cubitum cum dimi-
 dio, longa vero duos cubitos cum dimidio. *Se-*
fratdo. cundo, arca eral facta cx lignis setim auro obtec-
 ta malis, ad hoc ul in ea reponerentur tabui® Deca-
 logi, a Deo dalie Mosi, lias cnim solas in arca
 hit k- fuisse reposilas patet III *Begum* vin, 9, ideoque
 p. summa erat religio et veneratio are®, indeque
 dicta csl arca fœderis, vel testamenti, ul dicam
 vers. 16. Ideoque reposita fuit arca in Sancto
 sanctorum. Erat enim arca gloria Israel : unde
 uxor Phineos ait I *Bcgum* iv, 21 : « Translata est
 pioria de Israel, quia capta est arca Dei. n Rur-
 sum arca vocatur virtus et pulchritudo Israel,
 I'sal. Lxxvii, 61 : « Et tradidit in captivitatem vir-
 tutem eorum, et pulchritudinem in manus ini-
 mici, p scilicet arcam in manus Philistinorum
 tradidit. *Tertio*, arca superne patebat ; sed supra
 se habebit propiliatorium, quasi operculum,
 facium non ex lignis setini, sed ex solido auro.
Quarto, duo Cherubini erant supra propitiato-
 rium, ita ul per alas suas expansas et conjunctas
 exhiberent quasi sedem Deo, propiliatorium voro
 cum arca esset qnasi scabellum pedum ejus.
 m-i>n. arca superne cingebatur corona circum-
 in: pto circa, dc qua dicam vers. 11 ; ad latera vero iitrim-
 pilito- que habebat duos circulus aureos, pcr quos in-
 fhitn. serebantur duo vectes aurali, quibus portabatur
 Cin'n. arca a sacerdotibus in humeris, cum movenda
 jooiM, csgCn(castra. *Sexto*, arca posita erat in pavimento
 n do<-i Sancti sanctorum; verisimile tamen est pavimen-
 vck>. turn hoc fuisse instratum peristromate aliquo :
 S Ho, ve' potius arca hæc habuit suos pedes, puta qua-
 ta i v luor globulos, sive sphærulas in quatuor angu-
 UH lis, quibus quasi quatuor rotis incuenbebât. Ita
 ro- enim verti potest ex llebræo vers. 12. Unde arca
 erat quasi biga Dei, sive currus rogalis cl trium-

plialis Dei de debellatis Æcryptiis, el hunc cur-
 rum vidit Ezechiel cap. i. Ita Hieronymus Prado
 ibid., de quo plura vers. 18.

Atque hac de causa arca vocatur gloria Domi-
 ni, quia in ea Deus llebræis suam præsentiam,
 opem et triumphum gloriosum exhibebat; atque
 hoc csl quod dicitur *Deut.* iv, 7 : « Non est alia
 natio tam grandis, quæ habeat deos appropin-
 quantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis ob-
 secrationibus nostris;* cl *Psa/m.* xxv : « Dilexi
 decorem domus tuæ, et locum habitationis glo-
 riæ tuæ. n lime et Heli non gemina filiorum morte,
 non tanta populi clade, sed arce captæ nuntio
 percussus corrui, nuru*-que ejus parturiit di-
 cens : a Translata est gloria do Israel. » *Septimo*,
 hæc arca postea, jeditato a Salomone templo,
 in eo reposita est in Sancto sanctorum, in coque
 mansit quamdiu illud stetit, scilicet usque adi«b,»*i*
 captivitatem Babylonicam. Tunc cnim Jeremías
 arcam et tabernaculum extulit in montem Nebo. m
 equo Moses vidit terram promissionis, et abs-
 condii eam cum altari thymiamatis in spelunca
 quadam, ut dicitur II *JMcW.* n, vers. 4 et seq.,
 dicens : a Quod ignotus erit locus, donec con-
 greget Deus congregationem populi. » Unde Epi- Am non
 phanius in *Vita Mosis*, Dorolhcus in *Sgnopsi*, cap.
De Jeremia, et alii tradunt, arcam non fuisse in teapu.
 secundo templo, quod ædificarunt Judæi post
 reditum c Babylone, sed eam occultandam fore
 usque ad finem mundi, tumque manifestandam
 esse ad conversionem Judæorum. Certe Josephus
 suo tempore, cum templum eversum est a Ro-
 manis, diserte asserit lib. M *De Bello*, cap. vi, in
 Sancio sanctorum nihil omnino fuisse; verba Jo-
 sephi sunt : « Intima templi pars vigiliti cubi-
 torum erat. Discernebatur autem similiter velo
 ab exteriori, nihilque prorsus in ca erat posi-
 tum; » ergo nec arca, nec Cherubim ; « inaccessa
 vero et inviolala, el invisibilis omnibus habeba-
 tur, Sanclumque sanctoium vocabatur. « Errant
 ergo, qui arcam a Tito in triumphum ductam,
 et Rom® etiamnum in templo Lateranensi sci vari
 putant cx eo, quod Horn® iu arcu Tili triumphali
 depicta viduatur arca in pompa triumphi ; illa
 enim non est area, sed mensa panum proposi-
 tionis, uti asserii Josephus, qui triumphi Titi fuit
 spectator; Denique Epiphanius in *Vita Jeremi*®
 hæc Labet de arca : In resurrectione, inquit,
 primo resurget arca, et prodibit a saxo, atque
 in Sina monte locabitur : reserabit eam Moses;
 et omnes Sancti ad eam confluent, ut illic susci-
 piant Dominum, cl fugent inimicum. Saxum hoc
 est in solitudine, ubi primitus fabricata est arca
 iu medio montium, in quibus jacent Moses et
 Aaron sepulli, ibique in noctibus*nubecula nitet
 instar ignis. Horum fides sil penes S. Epiphanium.

Quæres, quid allegorica significant arca? Res- Ammy-
 pondel Rupertus, arcam significare Christi huma- ,a08
 Dilatem; et S. Gregorius, homil. ult. in *Ezech.* :
 a Arca, inquit, intra velum est redemptor noster

(1) De tabernaculo ejusque dispositione egregie dis-
 seruit liesse, in *Gfichichle Moses*. P. I; Spencer, *de*
tegibus Mos ritual. rlib. iiii, disseri. <1; Bern. Ldmy, *de*
Tabernaculo (uderis, lib. iit, Cap n, p. BH.

in cœlo; » sic et Cyrillus, lib. IV *in Joannem*, cap. xxvin.

- Si-nii
- ll”
- ”
- crat in Sancto sanctorum, quod cœlum repræ-
- ririo, ' senlabat, significabat Reatos in cœlo, inter quos
- »
- eminet O. Virgo : bine non incongrue ipsa a S. Ber-
- nem.
- Primo
- nardo, sorm. De *B. Maria*, et ab aliis vocatur arca
- testamenti. Audi eumdcem in *Sentent.*: « Auctor,
- inquit, mirabilium Deus tria quædam mirabilia
- operatus est in Maria. *Primum*, integritatem mun-
- dit.TB mirabiliter suscitavit, ut arca testami nti
- auro purissimo tegeretur. *Secundum*, puritatem
- virgineam potentialiter fecundavit, ul rubus ar-
- dens non comburen tur. *Tertium*, ima supernis
- inefiabiliter copulavit, ut scala Jacob mediante
- terrena cœlestibus unirentur. » Longitudo arcæ
- est longanimitas et sapientia Sanctorum; latitudo,
- chavitas; altitudo, contemplatio et desiderium
- «■ternorum bonorum. Hæc habent mensuram cu-
- biti quæ perfecta est, quia in Beatis omnia qua-
- quaversum integra et perfecta sunt.
- SecDbb.
- Secundo, arca facta erat ex lignis setini, quia
- Beati post rcsurrectioicm habebunt corpora im-
- mortalia ; auro eral obtecti, quia cl animæ Sanc-
- torum ineffabili divinæ visionis claritate, cl cor-
- pora admirabili splendore fulgebunt. In ea sunt
- tabule legis, quia Sancii olim meditati sunl in
- lege Dei dic et nocte, in caque nunc jugiter de-
- lectantur. Audi S. Hieronymum, *ad Eustochium*,
- de Virgine : « Sponsa Christi, inquit, esi arca tes-
- tamenti, intrinsecus cl extrinsecus deaurata, cus-
- tos legis Domini. Sicut in illa nihil aliud fuit, nisi
- tabulie testamenti, ita in te nullus sit extrinsecus
- cogitatus. Super hoc propitiatorium, quasi super
- Cherubim, sedere vult Dominus. » Et S. Grego-
- riano, lib. VII *Recisi.* epist. 30 : « Quid csl, in-
- quit, sacerdotale cor, nisi arca testamenti? in qua
- quia spiritalis doctrina viget, procul dubio tabu-
- læ legis jacent. »
- Teitio
- Tertio, arca supra se habebat propitiatorium,
- quia Sancti supra se habent Christum redempto-
- rem, *Rom.* iii,21.
- Quarto.
- Quarto, arca vallatur Cherubinis, quia Beati
- cinguntur sanctis angelis.
- Quinto.
- Quinto, corona arem significabat coronas Sanc-
- lorum, quasi qui victores sint, triumphatores,
- reges el sacerdotes Dei : item aureolas Virginum,
- Martyrum et Doctorum. Annuii et vectes arem si-
- gnificabant dona Spiritus Sancti, quibus anima
- sancta fit mobilis cl agilis ad omne bonum : qua-
- tuor ergo annuii aurei sunt quatuor dona, quæ
- ad intellectum pertinent, puta sapientia, intellec-
- tus, scientia et consilium; duo vectes sunt reli-
- qua tria, puta pi tas, timor et fortitudo, quæ ad
- voluntatem pertinent. Vectes annulis debent in-
- seri, quia nisi voluntas moveatur, parum juvat
- motus et illuminatio intellectus.
- Denique coram arca er.it urna cum manna, quia
- Beati semper mcmiueruut coelestis panis Eucha-
- ristia, quo aliti sunt in deserto hujus vitæ. Ante

arcam erat virga Aaron, quæ frondens Aaronl
consignavit sacerdotium, quia Beati semper me-
minerunt sacerdotii Christi, qui sui corporis sa-
crificio sustulit peccata mundi, pro coque jugiter
Christum et Deum laudant : hæc et plura Hibera,
lib. II *De Templo*, cap. in.

Quin ergo ad hanc arcam, ad basco coronas
anhelamus? « Patriam nostram, inquit S. Cypria-
nus, tract. *De Mortal.*, paradisum computamus;
parentes patriarchas habere jam cœpiinus. Ma-
gnus illic nos charorum numerus exspectat; pa-
rentum, fratrum, filiorum frequens nos turba de-
siderat, jam do sua immortalitate segura, et ad-
huc de nostra salute sollicita. Illic Apostolorum
gloriosus chorus, illic Prophetarum cxullantium
numerus, illic Martyrum innuinerabibs populus
ob certaminis et passionis victoriam coronatus;
triumphantes illic virgines, qua* concupiscentiam
carnis continentiaæ robore subegerunt. »

Et S. Bernardus, *Depræmio cælest. pair.* : « Vide-
bit Beatus Deum ad voluntatem, habebit ad volup-
tatem, fi netur ad jucunditatem. In mternilato vige-
bit, in verilate fulgebit, in bonitate gaudebit. Si-
cut habebit permanendi aeternitatem, sic cognos-
cendi facilitatem, requiescendi felicitatem. Civis
siquidem erit sanctæ illius civitatis, cujus angeli
cives sunl, Deus Paler templum est, Filius ejus
splendor, Spiritus Sanctus charilas est. » Idem iu
serm. : « O beata regio paradisi, o beata regio deli-
ciarum, ad quam suspiro de valle lacrymarum!
ubi sapientia sine ignorantia, ubi memoria sine
oblivione, ubi intellectus sine errore, ubi ratio sine
obscuritate fulgebit. Beati qui habitant ibi! lau-
dabunt Deum in sæcula sæculorum, amen. Re-
gnum Dei conceditur, promittitur, ostenditur,
percipitur : conceditur in prædestinatione, pro-
mittitur in vocatione, ostenditur in justificatione,
percipitur in glorificatione. » Et S. Augustinus :
« Ibi, inquit, hymnidici angelorum chori, ibi so-
cietas civium supernorum, ibi dulcis solemnitas
a peregrinationis hujus tristi labore redeuntium,
ibi festivitas sine fine, æternitas sine labe, sereni-
tas sine nube. »

Symbolice, S. Thomas, I 11, *Quæst.* CII, arlic. I, sj Mi-
ad G : Tria, inquit, quæ erant in area, vel juxta w l
arcam, significabant tria Dei attributa, scilicet ta- ^atri-
bulo) legis sapientiam, virga potentiam, manna hu M
bonitatem Dei. Rursum arca, id est Ecclesia e11
respublica ejusque præses habeat tabulas legis,
virgam disciplines et correctionis, manna dulce-
dinis iu gubernatione: ilaS. Gregorius, epist. 25,
lib. 1. Hinc Samaritanus, inquit, vulnerato infun-
dit oleum et vinum, « ut per vinum scilicet mor-
deantur vulnera, per oleum foveantur. Sil ergo
amor, sed non emolliens ; sil vigor, sed non exas-
perans.n Vide eumdcem ll pari. *Past.* cap. vi, et
lib. XX *Murat*, vm. Habent apes mei, habent el
aculeum, quo defendant alvearia. Sic qui regit
rcmpublicam, habeat mei, id est clementiaæ dul-
cedinem; habeat et aculeum justiliaæ, quo adver-

mus sceleratos reipublicam tueatur, illo prudens-
tissimus illo rex indicavit, qui insigne sibi esso
voluit gubernationis punicum malum, quod dul-
cedinem habet acori permixtam. «In regimine,
ait S. Gregorius, miscenda est lenitas severitati,
quatenus arridens timeri debeat, et iratus amari,
ut cum nimia lætitia vilem non reddat, aut im-
moderata severitas odiosum.» Nunc ad textum
redeamus.

CUJUS LONGITUDO IARFAT DUOS ET SEMIS CUBITOS.
— Cubitus illic accipi debet, non major, sivo
regius, qui 27 digitos continet, teste Herodoto,
lib. 1; multo minus maximus, id est geometricus,
qui sex communes cubitos continet, uti «locet
c tant ex Origene S. Augustinus, lib. XV De Civit. xxvii;
c rwn SPd vulgaris, qui est ea longitudo quæ a flexu
iiç' brachii porrigitur usque ad extremum digiti qui
rntn index vocatur, conlinctque quatuor et viginti
tncjwr- digitos, sive duas spithamas; spithama autem est
= spatium, quod disienta manu inter pollicem et
indicem interjacet, conlinelqne duodecim digitos
transversos. Palet hoc ex Josepbo, lib. III Anfig.
vi, et Beda, lib. 1 De Tabern. cap. iv. «Longitudo
arcæ, ait Josephus, crai quinque palmorum, al-
titudo vero et latitudo trium palmorum;» pro
palmo Græce est ατΟα-rij, quam dixi duodecim
continere digitos. Ha ut duo cubili cum dimidio
quinque palmos, vel spithamas efficiant (1).

vers. iu H. Et deaurabis eam auro, — laminis aureis,
non vero foliis aureis; id salis patet ex eo quod
in llebræo pro *deaurabis*, est abscondes, coope-
ries et vesties eam auro : idquo *intus et foris*, ut
tropologice significet animam justi tam interius,
quam exterius debere esse sanctam, el nndequa-
que auro charitatis circumdari. RufDno objicit
S. Hieronymus quod «intus sit Nero, foris Cato,»
quod privatim vivat in deliciis, publice vero se-
veritatem in habitu et incessu ostendet: hæc est
hypocrisis Deo et hominibus displicens. Sanctus
tam intus, quam foris, sil non Calo, sed Paulus,
sod Joannes, sed angelus.

FaCIKSQVE SUPRA CORONAM AUREAM VER CIRCUITUM.
— Corona hæc arcæ non eral rotunda, sed qua-
drata; quadrata enim erat ipsa arca, quam hæc
corona circumcirca instar limbi ambiebat. Ita
Ungo. Hic ergo limbus exterior erat, surgebatque
el attollebatur supra arcam. Septuaginta vertunt,
facies et cymatia aurea versatilia, vel potius *torti-*
lia; quod miror inlcrprelem Complulen^em ver-
tero, *facies et undulas aureas* : nam cymatia non
lanium parvas undas el fluctus, sed cl, meta-
phora ab undis duela, significant apud Vitruvium
supremam in columnis opisilili, sive capitelli par-

(1) Michaelis in *Jure Mosaic. P. IV, § 116 s^qq.*, hac
accurata detornúnatione mensurarum in ætlik nulo ta-
bernaculo Mosem cavisse existimat, ne cie in vita com-
muni adulterarentur. Si cnun tabernaculum el vaia sacra
ad mensuras proscriptas accurate confecta erant, sem-
per exemplum habebant, ad quod mensuro in stia com-
muni usilalæ accommodari et examinari possent.

tem; quod significatum apposite hic imitati Sep-
tuaginta limbum arcæ eminentem vocaverunt cy-
matia, caque tortilia, id est fixa quidem, sed tor-
tili opere, veluti tortiles torques elaborata. Ita
S. Augustinus, Quæst. CIV, et hoc forte voluit Com-
plutensis interpres, nova nudularum metaphora
Latina, Græcam usitatam in cymatiis affectans.

12. Et quatuor circulos aureos. — Erant hi cir- v''* ,t-
culi ad quatuor angulos arem, iisque insereban-
tur vectes, ut iis arca humeris quatuor sacerdo-
tum ad magnificentiam gestari posset ; non enim
decebat arcam plaustro trahi aut vectari. Porro
vectes secundum longitudinem arcæ extensos
fuisse, non vero secundum latitudinem; arcam-
que in longum gestatam et portatam fuisse, non
vero in latum sive transversum, ul Cajetanus vult,
satis significat Josephus, cum ait: «Ex utroque
longiori latere intrant annuli,» per quos scilicet
vectes immittebantur ad gestandam arcam. Cavit
autem Ūeum vers. 15, ne vectes unquam his cir-
culis extraherentur, ne unquam sacerdotes se ar-
cæ ferendæ cura et onere liberatos esse putarent,
inquit Arias.

QUOS PONES PER QUATUOR AROR ANGULOS. — Pro
angulos hebr. est VDiOpD *paamotaf*, quod proprie
gressus et pedes significat; unde videtur quod
arca non fuerit humi, sed habuerit quatuor pe-
des, id est globos et sphæras, quibus insisteret,
quæque haberent speciem rotularum : erat enim
arca currus glorie Dei, uti dicarn vers. 18.

16. PONESQUB IN ARCA TESTIFICATIONEM, — id €St Ven* 11
legem, sive tabulas legis : lex enim sæpe dicitur
testimonium, aut *testificatio*, quia attestationem
continet voluntatis divinæ, eaque Deus testatum
reliquit quid velit ab hominibus fieri.

Hinc dicta fuit «arca testimonii,» id est legis
et «arca testamenti,» id est fœderis: continebat tç, u
enim legem, quæ erat conditio fœderis inter Deum rei trai-
ci Hebræos initi; consequenter tabernaculum ab
arca quam continebat, vocatum est «tabernacu-
lum fœderis» et a tabernaculum testimonii; » imo
hinc et ipsa arca vocatur «testimonium,» cap.
XXX, G: iVum. xvn, 4; Levit. xxiv, 3, idquo meto-
nymice, quia scilicet arca in se continebat testi-
monium, id est tabulas legis. Porro solas legis la irci
tabulas in arca illa, cujus lania apud Hebræos erkt ta-
urat religio, fuisse, non autem urnam cum man- I-' u*
na, aut virgam Aaronis, expresse docet Scriptura,
III R<vj. vm, 9, et II Paralip. v, 10, et Josephus,
bb. x III Autiq. y. Hinc tam urna cum manna,
quam virga Aaron, iu Pentateucho non in arcam,
sed in tabernaculum coram Domino, id est ante
arcam, deposita n irrantur, ul patet Erodi xvi, 33;
Num. xvn, i. Vide dicta ad Hebr. ix, 4.

17. EaCIKS ET PROPITIATORIUM DE AVRÒ MUNDISSI-
MO. — Nola *primo*: Propitiatorium eial arcæ oper-
culum, sive tabula operiens el tegens arcam, ut
patet vers. 20; unde paris cum arca erat longitu-
dinis et latitudinis : hinc et a Septuaginta voca-
tur id est *superpositum*, puta supra arcam,

Ver». 17.
Propini*
lorinta
primo.

hoc est arca» operculum, quod arcæ per cardines aureos jungebatur, uti docet Josephus, lib. III *Antig. m* : « Ilabebat, inquit, arca tegmen aureis cardinibus coaptatum, nulla ex parte prominens. »

S' *Secundo*, propitialeorium erat tabula facta, non ex lignis selim auro obductis, uti erat arca, sed ex puro auro.

Trrtk), d cilnr beLrii® c n p p o - r r t . M «t pla-calo-riam. *Tertio*, propitiatorium hebr. dicitur JH1M cap-pore/, quod tam propitiatorinm, quam operculum arcæ significat. Unde Septuaginta vertunt tacçnptcv feMtia, id est placatorium, sive propitiatorium operculum.

Q-iino. ent ora-Culum. *Quarto*, dictum est propitiatorium, quasi locus placationis, eo quod ibi Deus Mosi apparens, et cum eo loqueos, placabatur et propitiabatur populo; in propiciatorio ergo erat oraculum Dei, ul patet vers. 18, et cap. xxxvn, G, cl *Num.* vn, vers, ult. : «Cumque, inquit, ingrederetur Moses tabernaculum foederis, ut consuleret oraculum, audiebat vocem loquentia ad se de propitiatorio, quod erat super arcam testimonii inter duos Cherubim; » atque ideo Deus dicebatur sedere super Cherubim : nam hi tegebant propitiatorium. Hinc illa pars templi, sive Sancti sanctorum, in qua erat propitialeorium, dicta est oraculum, quia inde Deus dabat oracula.

Q ilnlo, rnt qui-li » des Del. *Quinto*, propitiatorium cum duobus Cherubim erat quasi sedes et thronus Dei; arca vero erat scabellum pedum ejus, id palet *Psal.* xcvi, ubi dicilur : «Adorale scabellum pedum ejus, » id est, adorate arcam, precidile coram arca. Unde probabiliter censent aliqui, ut I). Thomas, Cajetanus, Deirio, et a Castro m *Thrcn.* n, i, propitiatorinm (intonimi fuisse elevatum, et in altum a Cherubinis sublatum supra arcam : alioqui enim non potuisset esse sedes Dei; ita ut arca esset scabellum pedum ejus. Ratio etiam el dignitas propitiatori! hunc situm exposcere videtur : erat enim ipsum lolum aureum, quasi thronus Dei, ideoque longe nobilius erat ipsa arca lignea, et rem longe nobiliorem repræsenlabat.

R» Verius tamen censent Abulensis, Alcazar, Ribera d alii propitiatorium immediato et proxime impositum fuisse, teligisse et texisse ipsam arcam : tum quia id docet Josephus, lib. III *Antitj.* cap. ii ; Ium quia Scriptum, vers. 20, diserle propitiatorium vocat operculum et tegumentum arcæ ; tum quia alioqui arca fuisset aperta et hiasscl: non decebat autem eam patere, seque, eleaquæ in ea erant, nuda ostentare, præsertim cum arcæ et cislæ nostræ claudi soleant, ne pulveribus impleantur; tum quia alioqui fulcris, v. g. columnis aut cardinibus longis debuisset su-lineri propitiatorium supra arcam, et per illos arcæ congiungi (ad hoc enim non sufficiebant alæ parvee et graciles Cherubinorum) : horum autem fulcrorum non meminit uspiam Scriptura, cum tamen exacte arcam cum propitiatorio describat. Fictilia ergo sunt hæc fulcra et cardines.

Dices : Quomodo ergo arca dicitur scabellum Dei sedentis in propitiatorio?

Despondeo, id dici, quatenus propitialeorium Araem includebat Cherubinos, in quorum alis sedebat Deus : alioqui enim propitiatorium præcise non erat thronus, sed scabellum throni Dei. De quo plura inferius.

Allegorico, propitiatorium significat Christum, ah*. ç «quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius,» Rom. in, 2!, ubi pro *propitiationem*, alii legunt *propitiatorem*. Utrumque signifi-Gtobiu flect Græcum quo nomine Septuaginta semper hic vocant propitiatorium : unde non dubium est quin Paulus, qui solet sequi Septuaginta, huc alluserit. *Primo* ergo propitialeorium erat supra arcam, quia Christus omnes Beatos gratia et gloria transcendit; illi tamen jungitur arca per cardines, quia omnis Sanctorum gratia et gloria a Christo, Christique meritis descendit. *Secundo*, Seru-b totum erat ex auro, quia Christi humanitas non per se, sed in deitate, puta in Verbo, subsistit; ideoque in ea «inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. » Et, ut ail S. Joannes : Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis. » Tertio, Christus TettK est operculum arem, quia gloria et coronis Sanctorum cingitur, inquit Orígenes, ipsique Sancti coronas subjiciunt et offerunt Christo, perinde ac arca suam coronam quasi offerebat propitiatorio. *Quarto*, Christus est oraculum Patris, enarrans Quacæ vidit in sinu Patris abscondita a constitutione mundi. *Quinto*, humanitas Christi fuit QduU quasi sedes et thronus, imo scabellum divinitatis Verbi. «Christus, inquit S. Bernardus, *serm.* 22, factus est nobis sapientia in prædicatione, justitia in peccatorum absolutione, sanctificatio in conversatione, redemptio in passione, » Et S. Gregorius, hom. 4 in *Ezech.* : « Redemptor, ait, noster factus est homo nascendo, vitulus moriendo, leo resurgendo, aquila ad cœlos ascendendo. » Hæc sunt quatuor stemmata Christi, quæ ei præferuit Cherubini, ut patet *Ezech.* i, 10. Quare S. Ambrosius : « Omnia, ait, habemus in Christo, et omnia in nobis Christus. Si a vulnere curari desideras, medicus est : si febribus tesinas, fons est : si gravaris iniquitate, justitia est : si indiges auxilio, virilus est : si mortem limes, vila est : si tenebras fugis, lux est : si cœlum desideras, via est : si cibum quæris, alimentum est. » Hinc et Claudianus :

Christe potens rerum, redeuntis conditor ævi,
Vox summi sensusque Dei, quem fudit ab alta
Mente Pater, Unlique dedit consortia regni,
Impia tu nostræ domuisti crimina vilæ.

Christus enim fuit verus Noe, qui nos requiescere fecit a laboribus et oneribus nostris.

Merito ergo S. Bernardus, semi. 20 in *Cantic.* : « Super omnia, ait, reddit te mihi amabilem, bone Jesu, calix quem bibisti, opus nostræ re-

demptionis : hoc enim amorem nostrum sibi vindicat. Hoc, inquam, nostram devotionem blandius allicit, justius exigit, arctius stringit el vehementius afficit. » Propitiatorium ergo nostrum, ad quod in omni difficultate confugere debemus, est Christus patiens el crucifixus, a Passio Christi cœlum sustentai, mundum regil, tartarum perfodit; in ea confirmantur angeli, redimuntur populi, conteruntur inimici, stabiliuntur subsistentia, animantur viventia, consentiunt sentientia, illustrantur inlcelligentia,» ait Rabanüs, *De Laxiàe crucis*.

Itaque spes nostra, amor noster, refugium nostrum semper el ubique sit Christus. Ita Theodorus Martyr Publio roganti : «Mavisne esso cum tuo Christo, an vero nobiscum? » respondit: «Cum Christo meo et sum, clfui, et ero: ideoque non timeo tormenta tua.» Ila Carolus Quintus illud Julii Cæsaris : «Veni, vidi, vici,» invertit dicens : a Veniet vidi, sed vicit Christus.» Ha Paulus : «Mihi, iuquil, vivere Christus est, el mori lucrum.»

Veri. IS. 18. Duos QUOQUE CHERUDIM AUREOS ET PRODUC-
TILES FACIES EX UTRAQUE PARTE ORACULI.

Qwitur Quæritur hic *primo*, quidnam fuerint hi duo Cherubini? Nota : Moses vix exprimit, vel signi-
nnict- fica* speciem horum Cherubim, idque ne Judæi
mbim. in idola proni illorum idolum facerent el cole-
rent. *Primo* ergo Philo, lib. *Dc Cherubim*, ait,
niloflii. Cherubim esse symbola vel signa quæ extimam
universi eæli circumferentiam significant el re-
præsentant, in qua eodem modo semper divinas
choreas fixæ stella» agitant : ubi videtur Philo
sensusse octavam sphæram, sive cœlumstellatum
esse extimum el ultimum, significatum per Che-
rubim, ac proinde Cherubim esso symbola po-
testatis et bonitatis divinæ; sed quænam hæc si-
gna fuerint, qua specio et forma, silet Philo. Phi-
lonem sequitur Theodoretus in Genes., Qumst. XL,
ubi docci nomine Cherub in Scriptura semper si-
gnificari horribilem potentiam. Hoc, si etymon
Cherubim spectes, falsum est; si rem ipsam, ve-
rum : quia Deus Cherubinis, nipote summis fero
suæaulæ principibus, non utitur nisi ad res ex-
celsas et arduas.

Secondi *Secundo*, Josephus, lib. III *Antiq.* cap. vi : «Chc-
Jo^pbi. rui3;lUj ait, animantia sunt volucra, nova specie,
nec unquam cuiquam hominum visa, quæ Moses
in Dei solio viderat figurata. »

Terilaet Verum dico *primo*, duos hosco Cherubim ha-
vrra. baisse humanam speciem el formam. Ha docent
communiter Hebræi et Christiani; idque palet
Lumini, lib. II *Paral*, m, 13, ubi deCherubim dicitur : « Ipsi
autem stabant erectis pedibus.» *Secundo*, quia
Cherubini Ezechielis cap. i, qui facti sunt ad ins-
tar horum Cherubim, habuerunt speciem homi-
nis, sive alati juvenis : nam habebant manus ho-
minis, quibus accipiebant ignem, ut dicitur cap. x
Ezech. vers. 7. Id fuso et erudito ostendit Hiero-
nymus Prado in cap. i *Ezech.*, scilicet quatuor

illa Ezechielis animalia habuisse formam quidem
quatuor animalium; sed maxime loto corpore et
facie hominem repræsentasse, indeque dici Che-
rubim, sive alatos juvenes, puta angelos. *Tertio*,
quia Cherubini hi habebant facies hominis; nam
de cis hic dicitur in Hebræo : *Et facies viri versa
erat ad fratrem suum*. Erant ergo Cherubini effigies
aurea», specie alati et imberbis juvenis, ut scilicet
hac specie repræsentarenl vigorem, vivacitatem
et aeternitatem angelorum, qui sunt quasi prin-
cipes semper stipantes et astantes Deo; sicut ea-
dem de causa Imperatores olim pingebantur im-
berbes, quasi dii quidam terrestres, qui nunquam
senescerent.

Dico *secundo* : Verisimile est hosce Cherubim
prater speciem hominis, etiam aliam aliorum ani-
malium habuisse. Probatur *primo*, quia et Jose-
phus, etS. Hieronymus in cap. x£>cA.,etepist. 13
ad Marcellam, hisce Cherubini animalium formam
attribuunt. *Secundo*, quia diserte Ezechiel, cap. r,
docet Cherubim habuisse speciem quatuor ani-
malium, scilicet hominis, aquila», leonis el vituli.
Idem, cap. x, vers. 14, faciem Cherub vocat fa-
ciem vituli; illi autem Cherubini Ezcchielis fue-
runt similes, imo idem cum hisce Mosaicis, uti
communiter docent doctores, quos citat Vicgas in
Apoc. n, sect, xn, et Vilalpando in cap. x i £zc-
chiel. p. 318. Unde Ezechiel, cap. x, vers. 20, lo-
quens de quatuor animalibus quæ viderat cap. i :
«Intellexi, inquit, quod essent Cherubim,» scili-
cet illi vulgo celebres apud Judæos, quos Moses
jussu Dei fecit in tabernaculo. Hæc sententia ve-
risimilior videbitur, si dicamus cum Hieronymo
Prado, quatuor facies Cherubim apud Ezechiekm
non fuisse facies proprie dictas. Hebreum enim
tZTDD *panim*, et grecum vel signifi-
cat speciem, formam, habitum : ita ut facies pro-
prie dicta Cberubinorum fuerit tantum humana;
facies vero improprie dicta, id est species, fuerit
quadruplex. *Pruna* enim et precipua facies et
species lotius pene corporis, fuit hominis. *Se-
cunda* fuit uquilæ, quia habebant alas aquilæ.
Tulia fuit leonis, quia habebant jubas leonis.
Quarta fuit vituli, quia habebant pedes, id est un-
gulas vituli.

Verum Sebastianus Barradius, Alcazar et pas-
sim alii hanc sententiam, quasi novam et diffici-
lem rejiciunt, censentquo hasce quatuor facies
Cherubim apud Ezechielem fuisse facies proprie
dictas. Id enim verba Scriptura» plane significant,
cum distinguunt facies ab alis sive pennis, et a
pedibus, *Ezech.* i,6 : « Quatuor, inquit, facies uni,
et quatuor peniue uni. Pedes eorum recti, el plauta
pedis vituli. » Et vers. 11 : « Facies eorum vlpen-
næ eorum extenta» desuper.» Rursum, quod unam
faciem dicat fuisse u sinistris, aliam a dextris. Et
ita hosce Cherubinos per quatuor facies, sal com-
mode et concinne depingit Alcazar in *Apocal.* iv,
pag. 392.

Quidquid sil de hac re, *do qua* plenius disse-

0*114
ih !i ji>-
xea»

Orn-
Km
hibrlunt
SpfCieiQ
tpiluor
animi-
lium.

An h>-
boerjnt
Livi*
qU>uor
hum?

ram *Ezcch.* cap. i, videntur hi Cherubini Mosis habuisse speciem illorum Ezechii **Ih**, quia illorum videntur fuisse typus et exemplar. Unde tam ab Ezechiele quam a Mose non aliter quam Cherubim vocantur, quasi iidem, et ex eodem nomine noti. Adde Cherubim tam hic quam *Ezech.* i, quadruplici sua specie debuisse significare quatuor stemmata Dei sedentis in propitiatorio, uti mox plenius explicabo. Dine rursum S. Joannes, *Apocalyps.* iv, 7, hosce Cherubim quatuor animalium specie describit. Hinc etiam Apostolus Cherubini vocat *obumbrantia propitiatorium*, in genere neutro, quia respicit ad animalia illa Ezechielis, quorum speciem habebant Cherubini. Hinc *tertio*, in Scriptura «opus Cherubim» vocatur opus varium, et varie depictum, sicut hi Cherubini variam quatuor animalium habebant speciem et formam. Hinc denique, scilicet ab hisce Cherubim Hebræorum, «Ægyptii mutuati sunt suos sphinges, inquit Clemens Alexandrinus, lib. V *Stromatum*, cosque in suis sacris posuerunt, quippe quod do Deo oratio sit (enigmatica et obscura; forte autem quod oporteat Deum amare et timere : amaro quidem, ut sanctis benignum **cl**propitium; timere autem, ut qui impiis sit justus inexorabiliter: feræ enim simul et hominis imaginem sphinx significat;» hactenus Clemens : ex quo liquet sphinges Ægyptiorum fuisse simias Cherubinorum. Sicut enim Cherubini, ita et sphinges, divinam et arcanam rerum obscurarum **cl** sublimium cognitionem repræsenlabant. Unde Hortensio orauit «met **tQrj**, **qUj** accepta mercedis loco a Verre sphingo **mn c'r*** aurea, sibi obscurius aliquid dicenti, se ænigmatum solvendorum imperitum esse dicebat, salse respondit Cicero : «Atqui sphingem domi habes;» testis est Plutarchus in *Cicerone*. Erat denique sphinx multiformis æque ac Cherubim. Unde Poeta :

Sphinx volucris pennis, pedibus fera, fronte pnella :
Sphinx ergo alati est volacris, lco, virgo, triformi*.

Chrr*.
bi«r • t t
cirtie-
niti

Addit K. Salomon duos Cherubim fuisse sexu distinctos, unumquo fuisse marem, alterum feminam; idem consci Arias Montanus, lib. De *Noe*, titulo de *Propitiatorio*. Verum hoc tam ridiculum est, quam indecorum **cl** inhonestum : nam angeli sexu carent. Nostri Cherubinos vestiunt talaribus tunicis, cosque zonis cingunt : sed hæc affinxerunt eis pictores ad ornatum : nam nulla hic fit vestis mentio; nudi ergo erant hi Cherubini, alis tamen ex parto se velabant, undo et a nemine conspiciebantur : nemo enim ingredi poterat Sanctum sanctorum, nisi pontifex, idquosemel tantum in anno, turaque nebula et fumus incensi tegebat Cherubinos, ut videri non possent.

ilior Queritur *secundo*, quis et qualis esset horum Cherubim silus circa arcam et propitiatorium?

ChJu- Dico primo : Hic erat eorum situs, ut partim alis, partim corpore suo totum propitiatorium

tegerent. Nam unus Cherub erut ud Meridiem propitiatorio, alter ad Septentrionem, ita ut crassitudine corporum suorum tegerent latera illa latitudinis propitiatorit : latus vero Orientale et Occidentale, quæ erant latera longitudinis propitiatorii, tegebant et velabant alis suis expansis ad invicem ; sicut si duo homines sese invicem aspiciant, et manibus teneant : sic enim **cl** hi duo Cherubim facies habebant versas ad invicem versus propitiatorium, et ala sua expansa unus alam alterius expansam ab utroque latere contingebat. Alius erat silus et dispositio Cherubim, quos in templo fecit Salomon : illi enim non crant sibi obversi, sed contigui et laterales, unus enim erat ad latus alterius positus. Hinc *secundo*, non habebant facies versas ad se mutuo, sed uterque faciem habebat ad Orientem, tergum vero ad Occidentem. *Tertio*, non ambiebant arcam et propitiatorium, uti faciebant hi Mosaici ; sed expandebant alas per lotam latitudinem Sancti sanctorum, ita ut unus Cherub extremitate unius alæ suæ tangeret parietem Meridionalem ; alter vero **ci** contiguus extremitate unius alæ suæ tangeret oppositum parietem Septentrionalem Sancti sanctorum. Denique Salomon duplices fecit Cherubim, scilicet primos in Sancto sanctorum jam dictos, secundos ad altare thymiamatis, similes prioribus, qui altare velarent, uti priores velabant arcam, ul palet **l** *Parat.* XXVIII, 18; quibus adde tertios hos Cherubim quos fecit Moses, et quos Salomon cum arca intulit in suum templum et Sanctum sanctorum. Triplices ergo Cherubim, jam dicti, fuerunt in templo Salomonis.

Dico *secundo* : Hi duo Cherubini non fuerunt affixi propitiatorio, sed ex ipso propitiatorio per malleationem fuerunt producti; hoc enim significai **to** *productiles*, et clarius Hebræa quæ habent, *cx propitiatorio facies cos*. Unde sequitur Cherubim fuisse factos ex solido auro: ex tali enim auro factum erat propitiatorium.

Sed dubium est an hi Cherubini in acre fuerint penduli, an limbo arcæ insistentes ; an supra propitiatorium, an vero in terra pedibus constiterint?

Primo, ii qui putant propitiatorium fuisse alte supra arcam elevatum, illique per longos cardines affixum cohersisse, censent Cherubim ex propitiatorio prodeuntes in aere fuisse pendulos, specie genufieclentium, **cl** adorantium Deum sedentem in propitiatorio. Halio est, quia hic silus decet angelos respectu Dei; et quia, si propitiatorio ita alto elevato, Cherubini in terra constitissent, nimis longi et alti fuissent : erexissent enim se a terra supra propitiatorium, itaque cum eo, et cum arca, quæ parva erant, justam non habuissent proportionem : adde, tam vastos difficile fuisset malleatione produci ex propitiatorio.

Hæc sententia posito illo fundamento do propitiatorio ita alte supra arcam elevato, satis probabilis est : verum alii hoc fundiunenlum rejiciunt, uti superius dixi.

SfoMt, *Secundo*, alii censent Cherubinos uno vel utro-
 VUm «IU0 Pcd° jns^,lssc limbo arcæ, itaque sinuato
 nonnihil corporo elevasse fo, et suis duntaxat
 manibus vel alis, sine cardinibus sustentasse propi-
 tatorium. Sed hoo parum probabile est, *primo*,
 quia Scriptura expresse dicit Cherubim non ex
 arca, sed ex propitiatorio produsse; *secundo*, illo
 situs Cherubim sinuatus indecens fuisset, moles-
 tus et incommodus; *tertio*, manus parvæ Cheru-
 binorum ita curvatorum, non suffecissent ad tan-
 tum pondus propitiatorii (quod erat ex solido
 auro, et habebat in longitudine duos cubitos cum
 dimidio, in latitudine vero cubitum cum dimi-
 dio) sine cardinibus, aliisve fulcris sustentan-
 dum.

Terth. *Tertio*, S. Thomas, **III**, *Quast.* CII, art. 4, ad 6,
 U» iâ Cajetanus, Ribera et alii putant Cherubinos ste-
 rn* tisse in pavimento Sancti sanctorum : inde enim
 u Sancti erigebant se, ila ut alis suis sustinerent propitia-
 forium. Probatur, quia alii situs indecentes, vel
 incommodi fuissent, uti jam dixi; *secundo*, quia
 sic Cherubini qui erant in templo Salomonis, sta-
 bant in pavimento; *tertio*, quia Cherubini Ezc-
 chielis erant stantes, imo ambulantes. Unde Vi-
 lipendo in suis ideis templi, stantes Cherubinos
 tam tabernaculi, quam templi depingit. Verius
 ergo videtur Cherubim stetisse in terra, indeque
 erigentes se sustentasse propitiatorium, quia sci-
 licet manibus suis illud tenebant, et alis suis il-
 lud velabant. Hosce enim Cherubinos pr rler alas
 nabuisse manus patet ex eo, quod habebant spe-
 ciem hominis, quodque Ezechiel, cap. x, vers. 7,
 expresse eis tribuat manus.

Ubi nota, hos Cherubinos non tantum habuissio
 speciem stantium, sed volantium : habebant enim
 alas expansas, quia hisce significabant angelos,
 qui celerrime volant, de quibus ait Psaltes, et
 S. Paulus: «Qui facit angelos suos spiritus, et
 ministros suos flammam ignis.» Hinc etiam dici-
 tur Deus volare super Cherubim, *Psalms.* xvn, **IL**
 Rursum, hi Cherubim licet vultibus sibi invicem
 essent obversi, vultus tamen dimittebant ex re-
 verentia non audentes respicere propitiatorium,
 noe Deurn in eo sedentem; sed alis suis cum
 quasi velabant. Erant ergo hi Cherubini infoi ioro
 sui parte, scilicet a pectore deorsum, sub propi-
 tatorio; capile vero, humeris et alis crani supra
 propitiatorium, ut ait lue Scriptura, præscrtiin in
 Ilcbræo, quia iis Deum, ul dixi, quasi volare de-
 bebant.

Verum in hac ten-entia difficile est explicaro
 quomodo arca, utpote proxime subjecta propi-
 tatorio cl Cherubinis, fuerit scabellum Dei se-
 dentis in eis. Rursum quomodo Deus potuerit se-
 dere in propitiatorio, alis Cherubim elatis sus-
 tentato; hæ enim ala» altiores erant propitiatorio
 (illud enim velabant), ac proinde in alis hisce,
 non in propitiatorio, sedebat Deus.

Coirlo Dico ergo : venus videtur Cherubinns non teli-
 vere, gisse, nec sustentasse propitiatorium, sed illi pe-

dibus instituisse, ita ut alis suis expansis partim Chm-
 tegerent propitiatorium, instar tecti vel umbra- *®
 culi, unde ab Apostolo vocantur « umbrantia pro- ?rl
 pili itorium, » *Hebr.* ix, 5; partim ut iisdem alis pitho-
 sedem pra berent Deo, qui inde dicitur se Iero su- ll
 per Cherubim : ita ut arca cum suo operculo,
 pula propitiatorio, esset scabellum pedum Dei.
 Id ita cs e probatur *primo*, ex Josepho, qui, ut- p- u l
 pote Ilcbræus et sacerdos doctissimus, Hebraica-
 rum rerum fuit peritissimus : ipse enim diserte
 hoc asserit, lib. III *Antiq.* vi : « Erant, inquit, oper-
 culo (arcæ, id est propitiatorio) imposilæ effigies
 duæ, quas Hebræi Chombos vocant; » *secundo*, ex Secode.
 eo quod *Psalms.* i.xxix, 2. *Daniel.* ili, ?R5, cl alibi,
 Deus dicitur sedere, non in propitiatorio, sed su-
 per Cherubim ; rursum, quod Cherubim alfa suis
 superne texerint et velatini arcam, ac conse-
 quenter ipsum propitiatorium, quod erat arcæ
 operculum. Ideo enim, vers. 22 et alibi, Cheru-
 bim dicuntur fuisse su[er arcam, et vicissim arca
 dicitur fuisse subter alas Cherubim, II *Paral.* v,
 7 cl 8; licci enim ibi sit sermo de Cherubim quos
 fecit Salomon, non Moses, timen hoc ipsum rem
 hanc confirmât : suos enim Cherubim fecit Salo-
 mon adinstar Mosaicorum; *tertio*, ex eo quod Teri».
Psalms. xcvin, 5, dicitur arca fuisse scabellum pe-
 dum Dei : sic arca ergo, el propitiatorium (ni-
 pote arem operculum), fuit scabellum pedum Dei;
quarto, quia hic situs videtur maxime con» innus, Qurta»
 tum quia hoc modo arca crai instar currus ve-
 lati, et instar domus suum habens quasi tectum,
 puta alas Cherubim: tum quia sicut propiato-
 riiim et arca significabant Christum hominem,
 ejusquo Sanctos : ita Cherubim significabant an-
 gelos, quibus insidet et prasidet Deus. Sicut ergo
 natura tam angelica quam divina, præominet
 natura humanæChristi et Sanctorum: ita Cheru-
 bim cum suis alis eminebant insistentes arcæ et
 propitiatorio, positi in ejus summitate, ut dicitur
 cap. xxxvn, vers. 8.

Dices : Propitiatorium vocatur oraculum Exodi 0 >jeci».
 xxv, 18, cl cap. xxxvn, (> ergo erat quasi thronus
 Dei loquentis, et oracula danlis.

Respondeo : Propitiatorium erat oraculum, non n p od.
 so solo pracisc, sed quatenus complectebatur
 Cherubinos cum alis suis. Ili enim toti aurei
 erant æque ac propitiatorium, erantque ex eo
 malleatione producti : unde cum eo unum quid
 in genere artis esse videbantur, puta unus thro-
 nus Dei. Thronus eniin Dei integer, cl undique,
 scilicet tam inferno quam superne perfectus,
 erant Cherubim cum propitiatorio. Nam alæ Che-
 rubim insistentium propitiatorio erant quasi se-
 des Dei, propitiatorium vero eral quasi scabel-
 lum ejusdem. Unde Deus proprie et praciso dici-
 tur sedere super Cherubini, quasi thronum suum,
 indeque loqui et dare oracula. Hoc enim est quod
 dicitur vers. 22 : a Dide precipiun el loquar ad
 te supra propitiatorium, ao <lc medio duorum
 th< rubini, qui emnl super arcam. » El *Num.* vu,

vers. uli. : a Audiebat (Moses) voccin loquentis ad *se* de propitintorio, quod erat super arcam inter duos Cherubim, unde et loquebatur ei. » Loquebatur ergo proprie Deus ex alis Cherubim, quibus insidebat, ac consequenter dicebatur loqui ex propitiatorio, quasi oraculo, quia hoc erat basis et sustentaculum Cherubinorum, et consequenter throni Dei, eratque scabellum pedum Dei. Ha Abulensis, Alcazar et alii.

Qaarfiur Quærilur *tertio*, quo fine positi sint Ch rubini vó çif cll,n arca *l propitiatorio, quidque significarmi? **H., Respondeo**, hæc omnia ad hoc fuisse posita, cn.G ul essent currus gloriæ, id est belli, victoris el J' triumphi, quem Deus egit de Amalee, aliisque c>,, hostibus, et maxime de Pharaone et Ægyptiis. bim? jjoc cnim curru suo divino el angelico quasi prod?', ' « cessit Deus in aciem contra Pharaonem, *Ilabacuc* r. ui m, 8; et *Psalms*. i.xvii, 18 : « Currus Dei de. m mil- *i">i libus multiplex; » et *Psalms*, lxxvi, 19 : « \ox togloni d nilrui tui in rota, » coque currus Pharaonis subvi tori* vertit in mari Rubro, *Exodi* xiv, 25. Unde post D*1, hanc victoriam de Pbaraone, mox hunc currum

Cherubim Mosi Deus in Sina ostendit, cumque fabricari, el in tabernaculo quasi trophæum poni jussit, ut scilicet esset reternum monumentum, tum victoriiB et liberationis Hebræorum ex Ægypto, tum per illam parti regni et populi, id est institutæ Ecclesiæ veteris, quod scilicet Deus in Sina llebræos a se ex Ægypto redemptos sibi in populum, Ecclesiam et regnum adoptasse!; un le consequenter, currus hic significabat Synagogam ipsam, sive Hebræos, qui erant hoc regnum. Arca ergo erat quasi currus, habebat enim quatuor globos sive sphærulas, quasi quatuor rotas, ut dixi vers. 12. Propitiatorium erat quasi solium, aut potius scabellum Dei triumphantis. Sy--' Stipant cum Angeli, puta Cherubini, gestantque insignia victoriæ Dei.scilicetpnm,speciem vituli: lina vitulus enim représentât symbolice sacrificium agni, cujus immolatione llebræi liberati sunt ex Ægypto, *Exodi* xn; *secundo*, species hominis in Cherubinis significat ipsos llebræos agnum immolantes; *tertio*, species aquilæ symbolum est agilitatis, æternitalis (diutissime enim vivit aquila) et sublimis spiritus, puta angeli percutientis Ægyptum; *quarto*, species Iconis significat Deum quasi regem, fortitudine sua sievientem in Ægyptios: cst enim leo rex ferarum, et princeps animalium omnium.

Carmi Id ita esse patet *primo*, ex eo quod Salomon Cherubim templi faciens adinstar Cherubim tabernaculi, fecerit eos quasi quadrigam, ut dicitur l *Parat*. XXYUI, 18; *secundo*, ex eo quod Ezechiel, cap. i, viderit quatuor animalia, scilicet Cherubim stipantes curium Dei, adinstar Cherubim templi et tabernaculi, hunequo currum vocet currum gloriæ Dei; *tertio*, quia Cherubim per metathesin dicuntur quasi *rccubim*, id est currus, quia stipant currum Dei, uti mox dicam.

D co *sciuu'i'j* : ili Cherubini significant angelos,

qui sunt quasi stipatores Dei. Hinc gestant quaci-n». tuor stemmata et insignia Domini Dei sui : species cnim aquilæ significat Dei sapientiam; species ho- «ipi»- minis significat Dei bonitatem, mansuetudinem r" M et clementiam; bos significat Dei justitiam, zeli- J'i.* gionem et cultum illi debitum, quod scilicet bo- i/t bus aliisquo victimis, illa summa majestas sil ,l'-' colenda et adoranda; Ico significat Dei fortitudi- u nem et potentiam. Hæc attributa a Deo ipsi Cherubini, id est angeli, in se participant et repræscnlant. Illi cnim sunt aquilæ per celeritatem et contemplationem; sunt leones per fortitudinem; sunt homines per mansuetudinem; sunt boves per patientiam el labores. Ita S. Dionysius, *Calisi. Hierarch*, cap. xv. Hinc patet Cherubim hic et a- significare non tantum secundum ordinem ange- *,nj 101 lorum prime hierarchiæ, qui proprio dicitur Cherubim; sed etiam omnes alios angelorum ordines. Unde patres subinde hos Cherubini vocant Etiia Seraphim, uti ostendit Vilalpando, lib. IV, cap. *r:' xcv, pag. 132, ubi pro hac re citat Cyrillum pl"la' utrumque, Clementem Alexandrinum et Tertul- Vanum, quin el S. Thoinam.

Dico *tertio* : Allegorico hic currus Cherubim, et Albro- gloriæ Dei triumphatoris et redemptoris Hebr.co- me, rum ex Ægypto, significat currum triumphantem Chenv Christi redemptoris hominum; qui currus est Liiwt carrus Ecclesia, de qua dicitur *Cantic*. i, vers. 4 : a Equi- Cbri'ti. puti Ec- tatui meo, n id est quadriga) vel carrucæ meæ, *^A 2 « assimilavi te. » Quatuor rotæ sunt Apostoli, Pastores et Doctores, qui currum Evangelii et Ecclesiæ fortiteret velociter, instar fulguris, agunt et propagant per totum orbem. Hinc Cherubini Quii, » gestant quatuor insignia Christi : species enim hominis significat Christi incarnationem; species ç, ' vituli significat Christi mortem el immolationem in cruce; species leonis significat Christi fortitudinem, quam ostendit in resurrectione; species aquilæ significat Christi ascensionem in cælum : hæcque suis Christianis et Sanctis communicat, uti paulo ante dixi Deum angelis sua stemmata communicare.

Anagogice, hæc sunt quatuor stemmata Eccle-An.>i- siæ triumphantis et regni coelestis, ubi Deus reg- "• nat in solio gloriæ : nam aquila significat visio- nom Dei; homo, mutuum Sanctorum amorem et u n.nl concordiam; leo, potentiam et immortalitatem; vitulus, oblationem, l.cique adorationem; rotæ, ætemitatem eorumdem.

Tropologice S. Gregorius, homil. 6 (ih *Evang.* : « Unusquisque, ait, si in quantum sufficit proximum a pravitate revocat, si exhortari ad heno operandum curat, si æternum regnum vel supplicium erranti denuntiat, cum verba sanet n annuntiationis impendit, angelus existit. » Idem, *homilia* 34 : « Qui secretorum cœlestium sumina cap re prævalent, et nuntiare, isti in Archangeloruin numero deputantur. El sunt nonnulli qui tanta Dei ac proximi dilectione pleni sunt, ut Gherubim jure nomin nlur. Quia enim Cherubim

plenitudo sdentine dicitur, et Paulo dicente didicimus, quia plenitudo legis est chantas; ornnes qui Dei et proximi charitate cæteri* amplius pleni sunt, meritorum suorum sortem inter Cherubim numeros perceperunt. Et sunt nonnulli qui superou contemplationis facibus accensi, in solo conditoris sui desiderio anhelant, nihil jam in hoc mundo cupiunt, solo alterniteli» amore pascuntur, terrena queeque abjiciunt, temporalia cuncta mente transcendunt, amant et ardent, atque in ipso suo ardore requiescunt, amando ardent, loquendo et alios accendunt; et quos verbo tangunt, ardere protinus in Dei amore faciunt : hi inter Seraphim numerum sortem suæ vocationis acceperunt. »

0 ?r tur Quaeritur *quarto*, quare hi Cherubini positi
ure-^Ht ac' oraculum, sive propitiorium; et quo
Hjbm sensu Deus dicatur sedere, vel vehi super Cherubim?
p»Ul
' \ -l Respondeo : Deus dicitur sedere super Chcrubim, quia ipsæ alæ Cherubim juncte, specitmh
hw «- quamdam sedis exhibebant. Illius enim throni
dChnnr species hæc erat : aurea tabula (quæ propitiatorium appellatur) erat pro pedum scabello; duo Cherubim parvi, pro sella. Nam c regione positi, et invicem oppositi, extentas alas, et inter se vicissim collates habebant : perinde ac si duo homines sibi invicem obversi, brachia utrinque extenderent et conjungerent, ut sedem cui-piam efficerent qua ille consederet : itaque Cherubinorum capita erant voluti sellæ latera ; alæ vero extensæ erant sedes. Jam hoc symbolo, et hac phrasi, qua Deus dicitur vehi et sedere super cherubim, significatur primo, Deum sapientissimos spiritus angelicos longe præscientia, et futurorum previsionem et predictionem, onmiquescientia et sapientia transcendere, eosque quasi pedibus suis premere : solet enim Scriptura Dei potentiam et sapientiam maxime commendare ex eo, quod sit Deus exercituum, puta angelicorum, quia ei millia millium ministrant, quod faciat angelos suos spiritus, etc.: *secundo*, hi cherubini respiciunt partim Deum suis alis insidentem ; partim propitiorium : quia angeli non sibi, sed Deo suas alas, id est, vires el virtutes, omneque bonum quod habent, attribuunt. Ita S. Augustinus, (*Juasf.* CV. Rursum, hoc ipso significant Deum esse finem legis, legemque, quæ in nrca erat, servandam esso propter Deum; *tertio*, duo Cherubim in Sancto sanctorum, qui versis ad se mutuo vultibus, invicem (demisso licet vultu) semper respiciebant, significabant Deum beatis tam angelis, quam hominibus, summa inter se diaritate flagrantibus (quod binario , et faciebusadsc invicem versis significatur), videntum se exhibere, hacquo gloriosa sui visione cos bearo. Ila S. Augustinus et S. Thomas.
D» mu Dico *secundo* : Tempore Mosis quo Deus habitavit, non in templo, sed in tabernaculo, quasi
▼ <hi ci
* | proficiscens, et armala manu ducens populum

suum per medios hottes in Chanaan, dicebatur Deus vehi et equitare super Cherubim, tanquam dux belli et victori® Hebræis contra Chananæos aliosque hostes ; postquam vero populum suum^{TM}t? collocavit in Chanaan, cum eoque pacifice habitavit in templo, dictus est Deus sed. re super Cherubim, ut patet Ifaioe xxxm, 16, quia in iis, parta jam victoria et quiete, quasi victor et triumphans residere videb itur, iisque imperium, quod sua scientia et providentia asseruerat, eadem conservare. Nam, « non minor est virtus, quam qu®-rere, parti tueri.» Inde Augustus Osor audiens Alexandrum, annos natus 32, pleraque subegisse, idcoque anxium fuisse de materia, quid scilicet deinceps esset acturus: < Miror, inquit, Alexandrum non existimasse, majoris esse opera imperium partum bene constituere, quam parare; » testis est Plutarchus in Auguste.

Symbolice, Sanctum -anctorum representaba! '• Lucceium; duo Cherubim, duo hemispheria ; sex'' alæ (tot enim sunt, si duas manus pro duabus alis capias, uti dixi *Eze>h.* i) in unoquoque, id est, 12 in duobus, significabant 12 signa Zodiaci, et tempus quod per illa describitur et decurrit; arca significabat quietem, quam habent Cherubim, id est, spiritus cœlestes in Deo. Ita Clemens lib. V *Stromatum*. Rursum satis concinne Barradius, tom. I. lib. V, cap. xxxi ; Sicut, inquit, arca testamenti est B. Virgo, propitiorium Christus : ita Cherubinus est Joseph, tum quia Christi fuit tutor et protector in pueritia, tum quia brachia ejus sæpe fuerunt sedes Dei, scilicet Christi, juxta illud *Psal.* lxxix : « Qui sedes super Cherubim: » tanquam pater enim et nutritius cum Christo agebat.

Allegorico S. Gregorius, homil.26 in *Etang.* : Duo, ait, angeli quos vidit Magdalena in sepulcro Christi, et duo Cherubim arc® sunt duo testamenta : propitiorium et Christus incarnatus, a Et dum Testamentum vetus hoc faciendum denuntiat, quod Testamentum novum de Domino factum clamat, quasi utraque Cherubim se invicem aspiciunt, dum vultus in propitiorium vertunt: quia dum inter se positum incarnatum Dominum vident, a suo aspectu non discrepant, qua' dispensationis ejus mysterium concordilr narrant; » hactenus S. Gregorius.

Quieres *quinto*, unde dicantur Cherubim, et c lof quid hebraico significet Cherubim? Respondeo : Dicuntur Cherubim, non a Chaldæo *rub*, vel ni- < uur bio, id est *puer*, quasi *dierub* idem sil quod UTO (z " kt *rub*, id est c*d, tanquam puer, ni vult R. Kimchi, llut et noster Alcazar, *Apocahp.* caput iv, pag. 383, ubi sic explicat : Cherub, ait, id est, *quasi puer*, hoc est *quasi filius*, vel *quasi minister*. jugiter astans Deo, paratus ad omne ejus obsequium : constat enim Cherubim non Chaldæum, sed Hebneuin esse nomen. Sed dicuntur Cherubim a multitudine roboris, gloriæ, scientiæ el sapienti®, uti docet S. Dionysius, cap. vii *Cadest.*

Hicrar., et ex co S. Hieronymus et passim alii in
Æieca. xxvin; Philo, lib. *De Vita Mosis*; Orígenes,
hom. 5 et 11 in *Num.*; Anastasias, serm. *De Dei-*
para; Augustinus, in *Psalm.* xvn et txxxix; Theo-
doretus, in *Ezcch.* cap. x, vers. 20; Philastrius,
iLrrcsi 102; Sophronius in *Encomio angelorum*, to-
mo H BiLliot. SS. Patrum; Isidorus, Beda alique
passim, tam Patres quam S. Scripturæ Interpre-
tes, æque ac Doctores Scholastici communi om-
nium consensu. Ili enim secundum angelorum
ordinem a scientia dictum esse Cherubim, con-
tanter asseverant. Id ipsum salis insinuat sacra
Scriptura *Ezechicl.* cap. xxvin, vers. 17, ubi allo-
quens regem Tyri, cumque appellans *Cherub*, ait:
« Perdidisti sapientiam tuam; » cl vers. 3, irri-
dens ejus fastum, quo sibi Cherub arrogat scien-
tiam : « Eccc, inquit, sapient or tu es Daniele,
omne secretum non est absconditum a te. In
sapientia et prudentia tua fecisti tibi fortitudi-
nem, n etc. Porro *Cherub* significat multitudinem
scientific, a radice, ut vult Pagninus, "DJ*nachar*, id
est, scivit vcl cognovit, et 3"l *rab*, id est mullum.
Undo Abbas Bessarion moriens dicebat : « Debi t
monachus totus oculus esse, sicut Cherubim cl
Seraphim. » Vel potius et simplicius a 31 *ke* cl
ei /e-
nb, H
14. xu-
potens, honoratus et gloriosus. *Jlab* cnim, sive
» «hbi. *Ratti*, significat virum magnum, qui pollet opi-
blls' vir'bus, scientia, gloria. Unde de rege Tyri
dicitur *EzecMel.* cap. xxvm, 16: a Tu Cherub ex-
tentus, q. d. Tu, o rex Tyri, qui es rat, et glo-
riosus ut Cherubim, quique alis potentiæ et di-
tionis turn extentis, plurimos populos subditos
protegis, siculi Cherubini protegunt arcam et
propilialorium.
cb'rbn Alludit quoque nomen Cherub per mclathcsin,
^'i;| ad radicem *)' *cabbir*, id est multiplex, sali-
li „,i cet scientia, roboro, forma et figura : habebant
•n»! cnim Cherubini quatuor facies, ut dixi *Ez&h.* i.
Jl,1'/' *Tertio*, per mclathcsin alludit Cherub ad
uredteô, id est currus : Cherubim enim stipabant
• i 't- et decorabant currum glori e Dei; et ad 33V) ro-
r'- id est equitans, hoc est princeps, modera-
chb, >l torci gubernator. Hi enim olim equis vehebantur,
f n- et sjcuj eqmnjj habenis regimus, sic hi populum
dù'L'r?su** legibus gubernant. Tales sunt angeli, qui
mundum regunt, cumque quasi currum divin.e
providentiæ moderantur, movent et agunt. Ita
Merceras, Goropius Becanus, et post cos noster
Hieronymus Prado in *Ezech.* cap. i; imo ipsi cen-
sent hoc primarium el genuinum esso Cherubim
etymon.
Fa I *Quarto*, Cherub per mclathcsin, et per commu-
talion m litt-rarum affinium *beth* et *pe*, alludit
f i: ad *capitar*, cl *capporeth*, id esi ad propilialorium :
i *'l hujus cnim pars, et quasi umbella erani Cheru-
u bini- Den que aliud.I Cbcrub ad quatuor anima-
t lia in Cherub expressa, scilicet ad leonem, vi-
ta ' Iulum, hominem et aquilam. Cherub cnim per
C.crufc metathc-in, et per commutationem liltcræ *beth* in

affinem *pc* (utraque cnim est labialis et ejusdem
pone soni), idem est quod 1D3 *képhir*, id est Ico; «t
idemque est quod 133 *kepar*, id est siculi vitu-
lus, vel similis vitulo; idemque est quod 313 ptrmdi
kerab) id est siculi vir potens et princeps. Deni-
que, per anagrammalismum Hebraicum *ethbas*
(quo litter© alphabeti inter se ordine retrogrado
commutantur, puta *aleph*, quæ prima est ab ini-
tio, commutatur cum *tau*, quæ prima est a fine;
cl *belh*, quæ secunda est ab initio, commutatur
cum *schin*, quæ secunda est a fine : quomodo *Je-*
remías capit. U, vers. 41, *Scsah* vocat ipsam *Ba-*
bel), *kerub* idem est quod 133 *kcscer*, cl *kcscr*
per aphæresin liltcræ *nun*, quæ solet esse in ver-
bis incipientibus a *nun*, idem est quod 1W3 *kan-*
nescer, id est sicut aquila. Sic ergo Cherub, uti
sua forma, ita et suo nomino, quatuor anima-
lium species in se includit et exprimit.

Moraliter, Cherubim sunt symbolum sapienti©, Morali-
quæ cætrcis rebus præstat, et sola apta est ad Ur[†]
regimen. Sapientia cnim Dei, in gubernando hoc
universo, « attingit a fine usque ad finem forti-qu» li-
ter, et disponit omnia suaviter. » Hæc est forma
optimi regiminis. Vis optime regere? rege ut D< us
fortiter et suaviter. Unde hanc sapientiam im-
pendo postulat Salomon a Deo, *Sapient*, ix. Audi
Horatium, lib. I, *epist.* I :

A4 summum sapiens uno minor est Jove : dives,
Uber, honoratus, pulcher, rex denique regum.

Beatas fore respublicas dixit Plato, si vel sapien-
tes eas regerent, vcl carum rectores sapienti® stu-
derent. Et Aristoteles ait : « Sapere principantis
est. » Vis ergo esse Cherubim? vis esse sapiens,
ut to et alios regere possis? audi *primo*, Apu- p p.
leirn : « Sapiens, inquit, ncc in secundis rebus l'«»^
effertur, ncc contrahitur in adversis. » El Sene-
cam, *epist.* CO : a Sapiens, ait, ad omnem incur-
sum munitus et intentus est : non si paupertas,
non si lucius, non si ignominia, non si dolor im-
petum faciat, pedem referct. Interritus contra illa
ibit, el inter illa. Sapiens plenus est gaudio, hi-
laris, placidus et inconcussus, cum diis ex pari
vivit. » Et *epist.* 72 : « Sapiens vincit virtute for-
tunam. n El *epist.* 77 : « Præcogitali mali mollis
ictos venit. Sapiens assuescit futuris malis, et
quæ alii diu patiundo levía faciunt, hic levía facit
diu cogitando. »

Secundo, Isocrates ad Nicoclc'm de regno : a Sa- scoUo.
picnics, ait, sunt (pii et negotia dextro obire, cl
inter homines versari commode possunt, nec in
vita mutationibus perturbantur : moderato ferro
norunt lain adversa, quam prospera. »

Tertio, Lactantius, lib. HI, cap. xxx : « Qui vult, T^rtto.
inquit, sapiens cl beatus esse, audiat Dei vocem,
discal justitiam, sacramentum nativitatis suæ
no cat, humana contemnat, divina suspiciat, r.t
summum illud bonum, ad quod natus est, possit
adipisci. Summa ergo sapientia est in hoc uno, ut
homo Deum cognoscat et colat. »

Qfirtō. *Quarto*, S. Gregorius Nazianzenus in *Apolog.* : « Prima, ait, sapientia est vita laudabilis, et apud Deum pura mens, per quam puri puro junguntur, et sancti sancto sociantur. »

Q'Ja'o. *Quinto*, Apollo Delphicus, et Cicero, libro I *De Legibus* : « Sapientia, inquit, est -pwôî aioury/, nosce teipsum. »

Sexto, Cicero, lib. I *De Finib.* : « Sapientia, ait, est ars vivendi, quæ mœstitiam pellit ex animis, quæ exhorrescere metu non sinit; qua præceptrice in tranquillitate vivi potest, cupiditatum ardore restincto. » Item : a Sapientia est vincere iram, vincere seipsum. »

E. *Septimo*, Cicero, lib. III *Tusculan.* : « Sapienti, ait, nihil potest videri magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusque mundi nota sit magnitudo. » Vis ergo esse sapiens? tempus et temporalia despice, æterna et aeternitatem cogita. Idem Cicero, *Paradox.* 4 : a Sapiens animus, ait, magnitudine consilii, tolerantia rerum humanarum, contemptione fortune, virtutibus omnibus ut moenibus septus, vinci aut expugnari non potest. » Et lib. IV *Tusculan.* : « Vir temperatus, constans, sine metu, sine {egritudine, sine libidine, is est sapiens. » Recte Poeta : « Virtus cui sapii, ille sapit. »

Curo. *Octavo*, Architas : a Sapientia, ait, est cognitio rerum divinarum, et prudentia humanarum rerum, et eorum quæ ad vitam spectant. »

18 m. *Nono*, S. Gregorius, lib. X *Moral.* cap. xxvii : « Justorum, ait, sapientia est, nihil per ostentationem fingere, sensum verbis aperire, vera ut sunt diligere, falsa devitare, bona gratis exhibere, mala libentius tolerare quam facere, nullam injuriæ ultionem quærere, pro veritate contumeliam lucrum putare. Sed hæc justorum simplicitas deridetur. Quid namque stultius videtur mundo, quam mentem verbis ostendere? nihil machinatione callide simulare? nullas injurias contumeliam reddere? pro maledicentibus orare? paupertatem quærere? possessa relinquere? rapienti non resistere? percutienti maxillam alteram præbere? »

t Jam vis exempla sapientiæ? Alexander Magnus videns Diogenem in dolio recubentem : « O vas, ait, sapientia refertum? » Diogenes vero sapienti nihil deesse, hoc syllogismo colligebat : « Amicorum omnia sunt communia. Diis nihil dcesl : sapientes sunt eorum amici; ergo sapientibus nihil decst, sed eorum, æque ac deorum, sunt omnia. » Sed eodem syllogismo rejici poterat petens aliquid. Cur petis, habens omnia? at respondisset : « Non peto, sed repeto. » Ita Laertius, lib. M.

Aristoteles dicebat sapientem sibi sufficere, eo quod omnia quæ sunt aliorum, sunt et hujus, qui cum omnibus habet amicitiam et communionem.

Alphonsus Aragonu rex aiebat se pluris facere sapientiam, quam opes et regnum : illam enim essa Dei filiam, solamque rerum omnium immor-

talem, atque ex omni genere animantium soli homini concessam. Testis est Panormitanus in ejus Vita.

Thales rogatus, « quomodo quis sapienter et optime viveret? Si, ait, quæ in aliis reprehendit, ea non faciat ipse. » Ita Laertius, lib. I.

Carolus V, felix et sapiens, in bellis pietate et Deo nitebatur, addebatque nervos belli osse pecuniam, commeatus, milites : verum si ex iis aliquo carendum esset, se militem veteranum electurum esse, cujus industria et fortitudine reliqua duo ex hoste se comparaturum confideret. Hinc ipse in comparando exercitu se caput sumere ab Italis, brachia et manus ab Hispanis, pectus a Germanis, ventrem et pedes a reliqua gentium turba dicebat.

Socrates aiebat, « mentem sapientis esse templum, ejusque os ostium. » Sicut enim templi ostio aperto pulcherrima simulacra perspiciuntur, sic ex ore sapientis animi simulacra illustria pervidentur.

Philo, lib. *De Abraham* : « Sicut, ait, gubernator in navi, magistratus in civitate, imperator in exercitu, anima in corpore, mens in anima : sic revera primus est sapiens in humano genere, » estque quasi sol in mundo.

Porro documenta ac indicia sapientiæ accipe. *Primo*, sicut mundus undique teres ac rotundus, sibi consta! : ita sapiens nihil extra se quærit, scipso contentus. Run irn, ul alcyones, teste Pinnio, lib. X, cap. xxxii, media etiam hieme mare tranquillum præstant, non sibi solum, sed aliis quoque : ita sapiens turbatissimis rebus, non solum ipse tuebitur animi tranquillitatem, sed et alios concitatos componet ac sedabit.

Secundo, sicut, teste Plinio, lib. XI, cap. n, in culice non minus admiranda vis est, quam in elephante : ita sapientia in maximis pariter ac minimis negotiis magnum virum ostendit; ingenii enim vis etiam in ludicro ac humili argumento elucet. Uli enim bonus artifex e quavis materia simulacrum fingit, ita sapiens quamvis fortunam sapienter administrat.

Tertio, ut cochleæ, teste Plinio, lib. IX, cap. i uinm. xxxii, lento ingrediuntur, nec quidquam attingunt, aut usquam se movent, nisi cornibus prælontarint : ita sapientem oportet esse cunctabundum, minimeque præcipitem, et pedetentim aggredi, gustu quodam prius sumpto. Sicut enim Aquilo initio vehemens, desinit lenior; contra Auster initio lenior, desinit vehetentior : ita qui præcipientes magno impetu aliquid aggrediuntur, frigescunt in processu; contra, qui consilio aliquid suscipit, magis ac magis accenditur operis progressu.

Quarto, sicut quo directius nos ferit sol radiis suis, hoc minor est umbra nostri; quo vero ubli- quius, hoc magis increscit umbra corporis : ita quanto plus quisque assecutus est vene sapientiæ, hoc minus magnifice de se sentit; quo lon-

gius abest ab ea, hoc se magis dilatat stultissima persuasione sapienti®.

Onio- *Quinto* : « Uti indomita, ait Plinius, lib. XXXVII, tum cap. |Vi vjs adamanti, unde et nomen accepit, adeo ut nec calescat igni, nec ferro cedat, quin et ictum ita respuit, uti ferrum simul et incudes dissiliant : » sic sapientis animus adversus omnem fortunæ sævienlis impetum invictus est. Ut grando illisa tectis dissultat magno quidem fragore, sed nulla noxa : sic insultus fortunæ nihil potest in sapientem. Hinc veteres sicut fortunam rotundo lapidi insistentem pinxerunt, ita sapientiam in quadrato statuerunt : ex hoc hieroglyphic® volubilem illam, hanc vero firmam et inconcussam significantes. Ita Pierius, *liltroglypitico* 39.

Sexlom. *Sexto*, ut Deus plurimum sapiens et intelligens minimum loquitur : ita sapiens nonnisi necessariaria loquetur. Gentiles, ut vides, lector, subinde C^0> non n100* ^uam a^oru,n nonnullorum a ao *' præscribit sæcularium, qui libris et tempore carent, sensu et desiderio; quia Plato et Stoici, quos secuti sunt Aristoteles, Seneca, Cicero, Philo cæterique Philosophi, suam sapientiam hausere a Mose. Unde Plato dictus est Moses Atticus. Mose ergo reddantur gnomæ Gentilium, quasi ab eo accept®, ideoque illi debit®. Concionatores tamen, et qui res sacras tractant, cum grano salis discrete et sobrie iis utantur, ne sacra profanis temere miscendo eadem vilipendant et profanent (1).

vtr\$ si. 21. In qua pones testimonium. — Hoc est legem, puta tabulas legis. Vide dicta vers. 16.

Veri n 22. Inde præcipiam et loquar ad te supra propitiatorium. — Hinc patet Mosen ducem et legislatorem populi sæpius intrasse in Sancta sanctorum, ut Deum de dubiis consuleret, vel inibi audiret Deum monentem et præcipientem, ut hic dicitur. Quare quod *Levit*, cap. xvi, præcipit Deus, ut pontifex semel tantum in anno ingrediatur in Sanctum sanctorum, hoc Mosen non tangit, qui non erat pontifex, sed legatus et internuntius Dei.

Vers n. 23. Facies et mensam de lignis setim. — Nola : Dr-nip- Hæc mensa facta erat, ut exciperet 12 panes Deo to i en- proponendos; hinc hæc mensa erat ante Sancta, o JI' sanctorum, in Sancto, juxta altare thymiamatis : pr p i- nam Sanctum hæc tria habebat, scilicet aliare thymiamatis, quod ad latus septentrionale sive sinistrum habebat hanc mensam, ad latus vero meridionale sive dextrum habebat candelabrum. Unde et mensa hebraice dicitur jnhtf *schtchan*,

b I lice *duilur* quasi missio vel emissio, quod in ea panes hi iniinillerentur Deo. Consimili forte agnominatone, acAnh inquit Vilalpando, mensam quasi missam vocapunt Latini, eo quod in mensa fercula millcrentur; unde primam dicebant, et secundam men-

ti) Pro *productiles*, vers. 18, rectius Septuaginta hsebraum vertunt xopiuTx, *calata*, torno dolata.

Vers. 22. Pro *yracipiam et loquar*, etc. in hebr. est, *tbi convenient te, fecum collocuturus*.

sam ; sed et fercula singula *missus* vocabant : licet Varro mensam dictam putet quasi *mesam*, eo quod inter duos media poneretur. *Secundo*, erat hæc mensa facta ex lignis setim auro obductis. *Tertio*, longa erat duos cubitos, lata unum cubitum, alta cubitum et dimidium : hinc patet mensam fuisse non rotundam, sed quadrangulam. *Quarto*, mensa hæc habebat labium, id est lini orbum aureum per circuitum; in ipso labio erat corona interrasis quatuor digitorum, cui alia corona minor imponebatur ad ornatum, et ut alior esset corona, utque melius panes contineret ne deciderent. *Quinto*, mensa hæc habebat quatuor pedes, et in summitate pedis cujusque habebat circulum aureum, ita ut per quatuor circulos positos in lateribus, non longitudinis, sed latitudinis, duo immitterentur vectes, quibus portaretur mensa humeris quatuor sacerdotum. Ita ex Josepho Ribera.

Allegorice, Sanctum est Ecclesia in terris militans, lendensque ad Sanctum sanctorum, id est, ad cælum : in qua alii se dedunt eleemosynis et rebus operibus charitatis: hos significat hæc mensa panum; alii se dedunt doctrinæ et vitæ sanctæ: hos significat candelabrum ; alii se dedunt orationi, laudi Dei et contemplationi : hos significat altare thymiamatis; coronam habet mensa, ut significet misericordes et eleemosynarios non lanium in cælo, sed etiam in terra a Deo benedici, gloria et honore coronari. Vide Biberam, lib. II *De Templo*, cap. xi. Sicut mensa hæc erat in Sancto juxta Sanctum sanctorum, in quo erat thronus Dei, sic «eleemosyna, inquit S. Chrysostomus, homil. 9 in *Matth.*, amica Deo consistit, et semper ei propinqua est : pro quibuscumque voluerit, facile munus impetrat, vincula peccatorum ipsa dissolvit, fugat tenebras, exlinguit ignem : huic cum nulla fiducia portæ cæli aperiuntur, et veluti regina intrante nullus janitorum, nullus custodum qui assistunt, audent dicere : Quæ tu es, vel unde? sed omnes eam ex regione suscipiunt. Virgo es habens alas aureas, circumscripta per omnia venustate, sed succincta, vultum habens candidum alque mansuetum, pennata est et levis, et semper ante solium regale consistit. » Recle Poeta :

O quæ stultitia est! Deus emit sanguine servos:
Mercari exiguo nos piget are Deum.

Amadeus Sabaudi® dux rogatus a quibusdam legalis, num haberet canes venaticos, annuit, ut poslerâ die redirent. Cum vero jam adessent, Amadæus ex pergula ingentem mendicorum copiam eis ostendit una discumbentium Atipie: «Ili sunt, inquit, canes mei quos alo quotidie, quibusque cœlestem gloriam me spero venaturum, ne De eleemosyna plura dicam *Deut.* cap. xxvi, in fine.

Rursum mensa hæc significat mensam corporis et sanguinis Christi in Eucharistia. Ita Rupertus et S. Hieronymus in I *Malarh.*, et Damascenus,

c cluri-
nie.

libro IV, cap. xiv, et Cyrillus, *Calseli*. 4, myslagog. De hac mensa canit Psalles Psalm. exv, vers. 4 : «Quid retribuam Domino, pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo, p Et *Psal.* xxn, vers. 5: «Parasti in conspectu meo mensam advérsaseos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum, et calix meus inebrians quam præclarus est! v Et *Zach.* cap. ix, vers. 17 : «Quid bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines ?»

Ven. si. 24. Eaciesque il u larium AUREUM: — «labium,» id est limbum circumcirca.

Ven ss. 25. Et ipsi labio coronam interrasilem altam quatuor digitis. — Hebraice *ipsi latto*, sive limto *facies clausuram*, id est limbum alium qui claudat limites mensæ, ne ex ea panes decidant, elcujus una pars claudat aliam; quod noster Interpretes exprimit per *interrasile*: in opere enim interrasili quædam plana sunt, quædam vero exsculpta sunt opere tornatili, ut ea quæ plana sunt ambient. Opus hoc interrasile, triplicemque hunc limbum, sive coronam, ita describit Vilalpando: q” 1? Si ponas, inquit, tabulam crassam quatuor digitos, ex quibus duo medii ad interiora retrahantur, cl variis cælaluris asperiores reddantur, csl opus interrasile; reliqui vero duo digiti, scilicet unus inferie, aller superne cymatium erit ipsi tabula», (piod Vitruvius vocat opus Lesbium, cum scilicet ipso limbus interrasilis utrimque, puta inferne et superne, cymatio quasi corona cingitur.

Et super illam, alteram coronam aureolam. — Tertius erat hic mensæ limbus, secundo impolitus, uti secundus impositus erat primo et imo, idque ad ornatum magis quam ad necessitatem. Noster Interpretes hanc coronam vocat *aureolam*, non quasi non esset ex puro auro (Hebræa enim vocant eam coronam auream), sed quia parva erat, ideoque minus auri quam cæteræ conlinebat, q. d. Coronulam. Hinc Scholasticos sumpsisse nomen aureola), ut per illud doles quasdam accidentales beatitudini significarent, quæ propriæ erunt Virginum, Martyrum et Doctorum, censet Hibera et alii.

Vrr »7. 27. Ut mittantur vectes seu eos. — Verisimile est vectes bosco fuisse annui* insertos et protensos, non secundum longitudinem, sed secundum latitudinem mensæ, ut scilicet ferri posset mensa gravis a quatuor viris in humeris; nam alioqui si secundum longitudinem mensæ protensi fuissent hi vectes, cum mensa tantum esset lata cubitum unum, non potuisset commode ea parte duorum bajulorum humeris inseri, secus erat in arca; hac enim lata erat cubitum et dimidium. Ita Abulensis.

Vrr* •>. 29. Parabis kt acetabula, ac phialas, tîûr i-DVLA ET CYATHOS, IN QUIBUS OFFERENDA SUNT LIBAMINA, ex auro piRissiMo. — «Acetabula,» hebraico *scutellas*; Septuaginta, vpO.ix, id est *paropsides*, patellas, vel catinos, puta ad excipiendam et con-

tinendam similam, quando illa offerri debebat; item ad excipienda sacrificia sartaginis et clibani, de quibus *Levit.* cap. n.

Phialas. — Vasa sunt parva et concava, in conviviiis nobilioribus nota; hebraico vocantur *HIJO cappoth*, a curvitate vol® manus, quam imitantur. Septuaginta vertunt ζζ«xx, id est *martoria*; unde et S. Hieronymus sæpe eas vocat mortariola. Erant h® phialæ parai® ad vinum aliaque libamina in sacrificiis fundenda; ad idem parati erant cyathi. Vasa hæc allegorice mensuram prædicationis significant, ut scilicet singulis juxta capacitatem indolis et ingenii illa attemperetur et conferatur. Rursum S. Gregorius, homil. G in *Evangelia*, per phialas, doctiores; per cyathos, minus doctos et sapientes accipit. «In tabernaculo, inquit, non solum phialæ, præcipiente Domino, sed et cyathi facti sunt. Per phialas quippe doctrina exuberans, per cyathos vero parva atque angusta designatur scientia. In Dei ergo tabernaculo, id est in Ecclesia, positi, si per doctrinam sapienti® ministrare phialas minime potestis, in quantum pro divina largitate sufficitis, proximis vestris boni verbi cyathos date. Eliam vobiscum alios trahite, ia via Domini socios habere desiderate: si ad Deum tenditis, curate ne ad eum soli perveniatis.» Ni- Mptiee. mirum, qui condonari nequit, calcchizet, confessiones audiat: si nec hoc potest, proximum consobitur, moneat, hortetur ad confessionem, ad eleemosynas, ad virtutem. c.xn’> eJuT

Thuribilla, — scilicet ad asservandum tum thymiamam quod addendum erat, tum thus quod panibus propositionis imponendum erat, ul dicitur *Levit.* cap. XXIV, vers. 7. Noster alibi *crateras*, Septuaginta *libatoria* vertunt, quia, ut videtur, sua cavitare servire poterant utrique, scilicet tam thuri, quam libamini suscipiendo 1).

Nota: Hec vasa facta sunt, ut subservirent partim altari holocaustorum (in quo non commode, neque nitide reponi potuissent hæc vasa; unde reposita sunt in mensa hac), partim altari thymiamatis, videlicet ut pro eo ex thuribulis his thus acciperet sacerdos in thuribulum aliud, quod plenum igne ex altari holocaustorum acceperat, ut in eo thymiamam adderet in altari thymiamatis.

Dices: £ rodt xxwii, 16, dicuntur hæc vasafacta esso in usus mensæ.

Respondeo duplicem fuisse mensæ usum, primum, ul contineret panes propositionis; secundum, ul esset quasi repositorium vasorum mundorum, et ita subserviret altari ulrique, atque in hunc usum mensæ dicuntur facta esse hæc vasa, *Evcd’* XXXVII; non autem quasi iis libaretur, aut thus adoleretur in mensa. Ita Abulensis. Hæc vasa in tabernaculo erant pauca, undo omnia una mensa capi poterant. Salomon vero eorum nu-

II) *Cyathus* est vas vinarium, sive poculum (Gall. *tasse*). tantum vini capiens, quantum quis uno haustu exhaurire potest.

merum anxit : solas enim phialas fecit centum, casque aureas; ideoque uti decem candelabra, ita et decem mensas fecit, quinque a dextris, quinque a sinistris. Josephus, lib. Vili *Antiq*, ir, ait has mensas habuisse phialas et pateras aureas viginti millia, argenteas quadraginta millia.

Aliter respondet Vilalpando, lib. IV *Dc Templo*, cap. 1 v u, hæc vasa soli mensæ servivisse; nam per acetabula intclligi crateres aureos, quibus singuli panes imponebantur; per thuribula eorum opercula, ne panes a pulveribus vel n muscis fœdarentur. Ita et Vafablus per phialas accipit vasa, quibus imponebatur thus supra ipsos panes; per cyathos vasa, in quibus vinum pro panibus libabatur, de quo *Levit*, xxiv, 5. Itaque hæc vasa cl hæc panum libatio fuerunt typus calicis et libationis sanguinis Christi, cum ejusdem corpore, sub specio panis, in Eucharistia : de quo rursum paulo post dicam. Ilæc responsio valde probabilis est, tum quia magis satisfacit verbis S. Scripturæ; tum quia mensa erat parva et panes magni, ita ut iis plane tecta fuisse videatur; tum quia alia vasa ad altare holocaustorum, et alibi reponi potuerunt.

Ven 30. 30. Et pones super mensam panes propositionis
Pamí in conspectu meo TEMPER. — Nota «panes propo-
pr< sitionis,» qui scilicet proponantur, sive ponantur,
tioob ante Dominum, vel coram arca et propitiatoris,
qm ? in quo se presenteni exhibet Deus : hinc hebr. vocanlur CP3A 'Qnb *lochme panim*, id est panes faciei, et græce Septuaginta eos vocant aprwç ívw-7çcu; id est panes faciales, qui scilicet positi essent ante faciem et conspectum Dei, sive, ulSep- tuaginta, cvázicv Gíg5. id est *coram Deo*. Perperam ergo Judæi putant hos panes facieram vocari, eo quod duas haberent facies, id est superficies, similes, puta superiorem et inferiorem, ut fit in libis nostris et hostiis; aut quod quatuor haberent angulos, quos ipsi vocant *facies*. De his panibus plnra dicam *Levit*, xxiv, 5.

Nola : Sicut candelabro Mosaico in templis Christianorum respondent candelabra cl lumina, ac præsertim lampas accensa ante Venor. Sacramentum (hoc est enim nostrum Sanctum sanctorum); et siculi altari thymiamatis respondent nostra thuribula, et Ihurificalio in sacrificio Missæ : ita mensæ panum propositionis respondet mensa Spiritus Sancti, quam vocant, quæ in templis diebus Dominicis, multis in locis proponitur plena panibus» ul ii in pauperes distribuuntur, idque ex prisco Ecclesiæ ritu. Nam S. Paulus, I *Corinth*, cap. ivi, vers. Î. jubet ín ecclesia die Dominica collectam fieri eleemosynarum, quæ in pauperes erogentur.

I 31. Facies et candelabrum ductile de auro mundissimo. — Nota *primo* : Candelabrum hoc erat
a cjq. unum ex tribus quæ erant in Sancio, eralquu ad
M u 7 • dexteram altaris thymiamatis. Hoc candelabrum
• ductile erat, id est, mallcatione productum et ef-
formatum i x uno auri talento : erat enim conca-

vum et parvum, uti et mensa et altare. *Secundo*, i d
hastile medium candelabri utrimque habebat tres s t
calamos, sive ramos, id est, universim sex, qui t Jal
omnes cum hastili œqualiter in altum assurge-
bant : hinc septifidum erat candelabrum; et in
summitate tam hastilis, quam cujusquo calami
habebat lucernam; habebat ergo septem lucernas. Ilæc autem omnia non erant inserta vel affixa, sed ductilia, puta ex una auri massa et talento mallcatione producta. Tcr/io, calami ornati erant triplici, hastile vero quadruplici ordine scyphorum, sphaerularum sive globorum, et lilio-B <q.
rum vicissim sibi succedentium ter in calamis, quater vero in hastili. Hastile enim infra calamos ' ; t
unum habebat ordinem scyphorum et sphærola- Iflwm.
rum, uti dicam vers. 35. *Quarto*, lucernæ hæ ta- Quarto,
bernaculuni sive Sanctum, altare thymiamatis et mensam panum propositionis illuminabant, sed &ndim
noctu tantum, uti pluribus dicam cap. xxvn, vers. 21. *Quinto*, candelabrum habebat sua emundoria, item thuribula sive vasa, in quibus ea qme l s ' l
emuncta erant, exstinguebantur. *Sexto*, candela- ecnielo
bruin in Sancto positum erat oblique, ita ni lucernæ ad Meridiem et Orientem respicerent. Ita
Josephus. *Septimo*, in tabernaculo unum tantum erit, ib-
erat candelabrum; in templo vero Salomonis fue-, 'ie-
runt decem candelabra, quinque ad dexteram et 7 ?
quinque ad sinistram, ut patet III *liegum* vir, 49. Unde corrigendus est Josephi codex, lib. Vili *Antiq*. cap. ii, ubi ait in templo fuisse decem millia candelabrorum : corrigendum enim est, decem candelabra (1).

Symbolice, candelabrum hoc imago erat cœ-Cubh
lestis sphæræ septilustris, sive septem planctarum. Tabernaculum enim typum gerebat mundi, j' l'h.
Sanctum sanctorum vero cœli empyroi Beatorum, pu < si
Ha Philo et Josephus. TM

Allegorice, candelabrum est Christus, vel potius
tins Ecclesia, *Apocal*, cap. i, vers. ult., quæ lux est AW
doctrixque veritatis. *Primo* cl aptissime, candelabrum est fides, et doctrina Ecclesiæ toti mundo htm n
prælucens, cumque illuminans. *Secundo*, septem ejus lucernæ sunt omnes doctores, qui tota nocte (J
præsenlis sæculi lucent vita et doctrina : hæc om- trbi u
nia facta sunt ex talento auri, quod pondus ple-^'
num est et perfectum, quia eorum doctrina els '
vita perfecta est in sapientia cl charilate. *Tertio*, Teitfa.
scyphi significant sitim ad Deum et res divinas, sphærnlæ contemptum terrenorum (sphæra enim
sive globus terram tantum tangit in puncto), li-

(1) Vers. 31 it o JP|I, *flet*, enm *iod* epenthetic*, prater morem. -p> est *scapus* candelabri, e quo («capo»), ait Jarchi, tres pedes egrediebantur in partem inferiorem, *njp*, *calamus* (gall, *la tige*), designaro videtur *calices* sensu botanico, ex quibus flores erumpunt, ita tamen ut hic voce lum calix proprie dictus, lum flos sivo corolla inlcelliganiur; et in DD quidem calicem botanicorum designet, ni£) autem corollam. Debebant ex eadem auri massa omnia hoc conflari. De candelabro vide Pâlr, op. cit. !, p. AH.

Illum pulchritudinem Virtutum cl odorem bonæ vitæ, quæ tria doctores habere debent. Sic Virgilius dixit virum bonum esse instar sphæræ rotundum, ne in angulis sordes resideant, cum do eo ait.

Hic mundi instar habens totus tcre< atque rotundas,
Extern® ne quid labis per devia ũ<ht.

Q nio. Ilæc omnia facta sunt ex auro, quia virtutes jam diet© ex citaritate manare debent. Rursum candelabrum ductile est, non fusile, quia doctores inultis tentationibus et persecutionibus tundi et poliri debent, antequam ad culmen virtutis perveniant, ut cæteris præluccant. *Quarto*, hoc candelabrum illuminabat mensam, altare totumque Sanctum noctu, quia fides et doctrina Ecclesiæ debet illuminare et dirigere oraliones, opera misericordi©, omniaque sancta opera fidelium in hac vita; nam in cælo ca opus non erit: ibi enim omnes erunt docibiles Dei et theodidacti. *Quinto*, emunctoria sunt disputationes et explicationes, quibus errores auferuntur, et sua verilati lux red dilur. *Sexto*, in tabernaculo crai unum candelabrum, in templo decem, quia major est lux doctrinae et cognitio mysteriorum divinorum in Ecclesia quam fuerit in Synagoga: in templo quinque candelabra erant ad dextram, et quinque ad sinistram; quia Ecclesia tam in prosperis quam in adversis semper est luce plena, nec successibus erigitur, nec persecutionibus dejicitur, lia ex S. Gregorio, hom. G in *Ezech.*, et Beda, Ribera, lib. II *De Templo*, cap. xm.

î'orsli- Moraliter ergo doctores et doctrina sunt lux et candelabra Ecclesiæ. Eorum hæc sit *prima* lex: ,w: u ci « Doctlor, ail S. Bernardus, sit concha, non canalis,» hoc est, prius scientiam recipiat, enque se impicat, ul plenus eam deinde in alios effundat, prius se doceat quam alios.

Secunda :

Quidquid præcipies, cslo brevis; ut dio dicta
Percipiant animi dociles, tencantque fideles.

Tertia, non lanium intellectum, sed et affectum imbuat, « nam doctrina spiritus non curiositatem acuit, sed charilatem accendit,» inquit S. Bernardus.

Quarta, prius doceat facto quam verbo. Sic enim Jesus prius cœpit facere, deinde docere. « Doctrina, inquit S. Gregorius, cum omni imperio docetur, quando prius agitur quam dicatur; nam doctrina subtrahit fiduciam, quando conscientia pnepedit linguam. » EIS. Chrysostomus, hom. 23 in *Matth.*: a Si bene, ait, vixeris, et bene docueris, omnium Judex eris; si male vixeris, et bene docueris, tui solius: nam bene docendo populum instruis, sed male vivendo doces Deum, quomodo debent te condemnare; » nam, ul idem ait, serm. *De Compunctione*: « Grandis est condemnatio componenti sermonem suum, vitam vero suam negligenti. »

Quinta, ita doceat ut delectet, itaque influat in animum audientis:

Omne tulit punctura, qm miscuit utile dolci.

Sexta, aqtirenosli, sine arrogantia postulanti impeltics; quæ nescis, sine occultatione ignorantia tibi postula impertiri,» ait Seneca, lib. IV *De Virtut.*

Vis exempla et dicta sapientum? Thales ro- >î*m gains, « quis esset Mix? Qui corpore, inquit, Pu sanus est, animo vero eruditus. » Ita Laertius, lib. I.

Socrates rogatus, a quodnam esset pulcherri- mum animal? Homo, ait, doctrina ornatus.» Demades aiebat doctos ab indoctis tantum differre, quantum dii ab hominibus. Socrates videns divitem indoctum: « Ecce, ait, aureum mancipium.» Et videns alium similem: « Hic,ait, equus est argento oinatus. » Democritus dicebat doctrinam auro pretiosorem esse. Aristoteles rogatus, « qua re differrent docti ab indoctis? Qua vivi, ait, a mortuis. » Idem: a Visus, ait, lumen accipit ab aere, anima vero a disciplinis et (tortoribus. » Glycon aiebat, a doctrinam esse sacriiin asylum omnium hominum. » Cleanthes dicebat, a homines imperitos sola forma differre a bestiis. »

Theodosius Imperator cum Arsenio filios in disciplinam traderet, ait: « Si tales se pnebeant, ut mores ad disciplinam legesque Dei componant, imperium cis tradam; sin minus, utdus erit ul privati vitam agant, quam doctrina nulla cum periculo imperent. »

Carolus IV, in scholam Pragensem aliquando ingressus, cum dispulantesliberalium artium magistros per lioras quatuor audivisset, idque purpurati moleste ferrent, ac tempus cœnæ adesae dicerent: « Mihi, inquit, tempus est minime, nam cœna mea hæc est; » testis est .EneasSylvius, lib. IV *Comment. degest. Alphonsi.*

Alphonsus rex Aragonum asserebat malle se perdere omni i, quam studia et libros, seque ex libris arma et armorum jus didicisse. Idem divitem indoctum vocabat «vellus aureum.»

Diogenes captus a latronibus, cl rogatus quis esset, quid sciret? respondit: « Philosophus sum, cl hominibus præesso scio. » Idem dicebat eruditionem juvenibus afferre sobrietatem, senibus solatium, pauperibus divitias, divitibus ornamentum: propterea quod adatem suapte sponte lubricam coerceat ab intemperanti i, senectutis incommoda honesto solalio mitiget, pauperibus sit pro viatico, divitum fortunas ornet; testis est Laertius, lib. III, cap. xxxi.

Dionysius junior pulsus regno, et rogatus quid illi Plato et philosophia; studium profuisset? « Ut tantam, inquit, fortune mutationem /equo animo feram; » testis est Plutarchus.

Illustris vero fuit S. Cyprianus, qui doctrina? et prædicationi usque ad mortem insistere imrno-

rigue voluit, ofusque ad martyrium plebem suam docuit, et exhortatus est ad omnem virtutem: testis est Pontius in ejus Vita.

Zeugmatius monachus, quamvis cæcus esset, sedulo tamen circuibat docens, corripiens et confirmans unumquemque, ait Theodoretus, lib. IV, cap. xxvin.

Similis ei in doctrime copia et facilitate fuit Asclepius Afer, episcopus, sub annum Domini 440, sub Theodosio juniore, teste Gennadio in *Catal.*

Vhs. 33. 33. Tres serraī quasi in nucis modum per calamos singulos. — « Scyphos n vocat partes candelabri prominentes instar nucum, vel, ut hebraico est, amygdalorum (amygdalus enim est nucis species), quoad flexum laterum. Josephus loco nucum et scyphorum habet mala punica: « Distinctum, inquit, erat globulis, liliis et malis punicis. » Sed Vilalpando aliter hæc ex Græro Josephi codice vertit sic, *erat distinctum globulis et cytinis*, id est, *floribus malorum panicorum, quæ est species lili;* hanc enim exprimunt erumpentes calyculi malorum panicorum. Alcazar tamen in *Apoc.* cap. i. vers. 11, censet, præter lilia fuisse quoque cytinis in candelabro. Ili enim sunt precipui flores, qui in *Cuntir.* libro celebrantur, hi que apposite figurant purpureos Martyres, qui mire Ecclesiam decorarunt, ejusque fecunditatis fuerunt indices et prænunlii. Candelabrum enim fuit instar arboris pretiose et valde frugifere, uti mox dicam.

SPIERUI AQVE SIMUL ET LILIUM. — PfO *Sphæntld*, hebraico est OHJWD *capldorim*, id est poma, globuli vel sphærulæ instar pomorum. Unde videtur, quod in hoc candelabro fuerit aliqua arboris similitudo. utpote quod brachia et ramos utrimque expandebat, et floribus ac pomis erat onustum. Hinc *secundo*, licet Vilalpando et alii passim scyphos a sphæulis et liliis sejungant, probabile tamen valde est quod docet Alcazar, hæc tria fuisse conjuncta, ita scilicet, ut scyphis sive calyculis inserta essent poma, cum liliis et cytinis, sicut glandes suis calyculis inserte sunt. Tales enim scyphi, pleni pomis ac liliis, pulchriores erant in candelabro, quasi in arbore; et hoc significat vox *simul*, *q. d.* Singulæ sphærulæ ac lilia erunt cum singulis scyphis, quibus inserentur. Verum quia contraria sententia est communis, hinc secundum eam sequentia explicabo.

Et liliū. — Lilia hæc in summitate calamorum fuisse, liliisque hisce impositam fuisse lucernam tradit Philo, libro, *Quis rerum divinarum hæres*, post medium. Vide horum speciem in idea et imagine candelabri affabre expressam apud Vilalpando, pag. 388. Denique, ut dicitur vers. 31, hæc omnia erant u ex ipso procedentia;» nam ex trunco seu hastili candelabri maleo cuncta ducebantur et fingeantur; nullæ vero partes aliunde facte incrustabantur.

Hoc igitur opus sex calamorum. — In singulis

calamis primo erat scyphus amygdalalus; *fc 0 i n-* eundo, sphærula sive globulus, ultimo lilium, *!l. 7* post quod sequebatur pars calami continua; post hanc rursus scyphus, deinde sphærula, tertio, *li him-** liuin, ac consequenter iterum pars calami continua; post eam tertio redibant scyphus, sphærula et lilium; ac denique in summitate erat lucerna seu vas ad excipiendum oleum. Vide Abulensem, *Quæst. XXIX.* Vilalpando vero, lib. IV *I)c Templo*, cap. 1x, alium ordinem ponit: censet enim lilium fuisse interjectum ubique inter scyphum et sphærolam. Hoc foret concinnius et commodius pro dispositione scyphorum, liliorum et sphærolarum in ipso hastili, ut illa esset uniformis (t pnriformis cum calamis, nisi hic ordo inverteret ordinem quem ponit S. Scriptura; hæc enim primo ponit scyphum, secundo sphærolam, tertio lilium.

34. In ipso autem candelabro, — in ipso hastili *Ver*24.* sive trunco candelabri, unde calami prodeunt, erunt quatuor ordines scyphorum, sphærolarum et liliorum.

35. Sphærolæ sub duobus calamis per tria loca, *Ven. 33.* qui (calami) simul sex fiunt, procedentes de hastili uno, — *q. d.* In hastili erunt tria loca, ex quibus tres ordines duorum calamorum orientur, et sub quolibet loco et ordine duorum calamorum erit sphærula, ita ut post quamque sphærolam sequatur unus ordo calamorum. Quod ut clare Orlo»7. cernas, ecce hic erat ordo quatuor scyphorum, sphærolarum et liliorum in ipso hastili: inferne Uruoet in pede hastilis erat primus scyphus, et deinde *13nun* prima sphærula; post hanc duo utrimque aseendebant calami longissimi, ut possent cæteris, qui sursum, idcoque breviores erant, æquari, idque ut æquum, id est, æqualo esset opus, ut dicitur cap. xxxvn, vers. 19. Post primos lîos duos calamos infimos, ascendendo in hastili, sequebatur primum lilium, post hoc secundus scyphus, et secunda sphærula; post hanc sphærolam sequebantur duo calami medii, unus ab uno, alius ab alio latere. Post hos erat secundum lilium, post hoc tertius scyphus cum tertia sphærula, post quæ duo ultimi calami brevissimi. Post hos tertium lilium, ac denique quartus scyphus, quarta sphærula, et quartum lilium, cum lucerna in summitate.

Tropologice, post sphærolas sequitur calamus, T quia sanctus doctor est sphærula, id est, rotundo? et squali semper statu et vultu in lælis et tristibus; unde quasi calamus in altum erigitur, ut aliis præluccat.

37. Ut luceant ex adverso, — VCFSUS mensam *Vco-17.* panum propositionis, qua; in adversa, puta in Aquilonari, erat parte tabernaculi: hæc enim mensa erat mensa Dei, in qua Deus quasi cœnabat; in corna autem nocturna ponitur candela, vel lucerna illuminans mensam, ut comedentes videant quid comedant.

38. Un QUÆ EMUNCTA SUNT, EXTINUAMUR, — pill 1

vasa quæ favillas clydiniorum emunctas recipiant, ut ibi exstinguantur, ne spara® per tabernaculum illuc feedont, et pravo odore inficiant. Chaldæus vasa hæc vocat thuribula.

frti 9 30. OMNE POMUS CANDELABRI, CtC., HABI IUI talentum auri.— Talentum, inquit Josephus, lib. III, cap. vu, erat pondo minarum 100; quod libera intelligit de mina hebræa, quæ sexaginta continebat siclos, *Ezech.* xi.v, 12, hoc est drachmas 210, cum allicum talentum 60 minas, centum tantum drachmarum, contineret. Talentum ergo hebræum hac ratione continuisset sex millia siclorum, id est, viginli quatuor millia aureorum. Verum cap. xxxviii, vers. 25, demonstriabo hebræum talentum tantum continuisse tria millia siclorum; cumque siclus, ut dicam cap. xxx, vers. 13, contineret 4 drachmas allicas, id est 4 aureos, sequitur talentum hebræum continens tria millia siclorum, appendisse et valuisse duodecim millia aureorum : loquor de talento auri; nam talentum argenti paris erat ponderis, sed imparis pretii, ut patet. Ex talento fieri poterat candelabrum, quia ipsum parvum erat et cavum, ut significaret internum Dei Spiritum, qui se Ledeste ejusque Doctioribus intime insinuat J).

VMI 40. 40. INSPICE, ET FAC SECUNDUM EXEMPLUM AH QUOD TIM IN MONTE MONSTRATUM EST.— « Fac SCCUUDum exemplar, » hebraico additur *eorum*, scilicet candelabri et tabernaculi cum suis vasis, quod tibi hisce 40 diebus in monte Sina viva voce a Deo describitur, et simul idea aliqua sensibili intuentum proponitur. De illo enim tabernaculi veteris typo hæc verba ad liliam esse accipienda, docet S. Stephanus, *Actor*, vn, 41; et patet ex promissione (piam fecit hic Deus Mosi, vers. 9. *Secundo*, ex Apostolo, *Hebr.* vm, 5, liquere videtur hic etiam a Deo ostensum fuisse exemplar analogicum, res videlicet cælestis et tabernaculum spirituale, quod hoc materiali significabatur, quasi secundum hoc jubeatur hic Moses fabricare suum materiale tabernaculum, videlicet ut illi spirituali quasi suo antitypo respondeat, illudque apto significet et repræsentul; quamvis Scriptura res illas cælestes et spirituales hic non c-explicit. Ita sentit Boda hic. limo S. Justinus, *Orat. panmet. ad Gentes*, ante finem, censet Platonem ex hoc loco Moris accepisse suam opinionem de ideis.

cepit
Italo a
Muk.
Tioj' L-
|ke.
Topologico, S. Gregorius in lib. I *Reg.* cap. x : Hæc est, inquit, forma electe obediendiæ, ut in omni quod foris agimus, ad potentiam Creatoris ejusque sapientiam, quasi ideam ubique presentem! uspiciamus. Rursum, inspico exemplar obedientie, patientiæ, fortitudinis, duritatis, humilitatis, contemptus mundi, omniumque virtutum, quod libi in monte Calvari a Christo ostensum est, quodque Moses per suum altare holocaustorum et thymiamatis, perque tabernacu-

li) Pro *habebit* hebr. cjl *fatiti*, sell, aurifaber.

Ium, sacras ventes et victimas adumbravit, illudque exprime et frullare; ita tabernaculum virtutibus omnibus adornatum et perfectum Deo in anima tua construes. Nam, ut ait S. Augustinus, libro *De Vera Milione*, capite xvi : « Tota vili Chririi morum disciplina fuit Satellites voluptatum divitias perni' jose appekbant: pauper esse voluit. Honoribus et imperiis inbiab nl: rex fieri noluit. Carnales suos filio- magnum bonum putabant : tale conjugium proleque contempsit Contumelias superbissime horrebant : omne genus contamelium sustinuit. Injurias intolerabiles esse arbitrabantur : que major injuria quam justum innocentem que dimnari? Dolores corporis; is exeerabantur: fbgelLitiis atque cruciatus est. Mori metuebant : morte mulclalus esi. Ignominiosissimum mortis genus crucem putabant : crucifixus est. Omnia quæ habere cupientes non recte vivebamus, carendo vilia fecit; omnia quæ vitare cupientes a studio deviabamus veritatis, perpendendo dejecit, j' »

Hoc Christi crucifixi exemplar assidue inspexit S. Franciscus, ut illud in se exprimeret, ideoque non tantum in mente, sed et in corpore sacra ejus stigmata divinitus impressa accepit. Audi S. Bonaventuram in ejus Vita, lib. I, cap. xm : « Excreverat, inquit, in eo insuperabile amoris incendium boni Jesu in lampades ignis atque flammarum. Cum igitur scrupulis desiderium ardoribus sursum ageretur in Deum, et comparsiva dulcedine in eum transformaretur, qui ex chântate nimia voluit crucifigi, quodam mane circa festum exaltationis saucie Crucis, dum oraret in latere montis, vidit Seraph unum sex alas habentem tam ignitas quam splendoris de cælis descendere. Cumque volatu celerrimo pervenisset in aeris locum viro Dei propinquum, apparuit inter alas effigies hominis crucifixi, in modum crucis manus et pedes extensos habentis, et cruci affixos. Duæ alæ super caput ipsius elevabantur. duæ ad volandum extendebantur, duæ vero totum velabant corpus. Hoc videns vehementer obstupuit, mixtumque mœrore gaudium cor ejus incurrit. » Et paucis interpositis : • Intellexit tandem ex hoc, Domino revelante, se non per martyrium carnis, sed per incendium mentis, lotum in Christi crucifixi similitudinem transformandum. Disparens igitur visio mirabilem in corde ejus reliquit ardorem; sed et in carne non minus mirabilem expressit signorum effigiem. Statini namque in manibus ejus et pedibus apparere cœperunt signa clavorum, sicut paulo ante in effigie illa viri crucifixi conspexerat : manus enim et pedes in medio clavis confixæ videbantur; dextrum quoque latus quasi lancea transfixum, rubra cicatrice obductum erat, quod sæpe sanguinem sacrum effundens, tunicam et femoralia respergebat. »

Denique S. Bernardus, tractata *De Vita solitaria* : Domus, inquit, decoris Dei cuilibet ædifi-

C5*

COMMENTARIA IN EXODUM, cap. XXVI.

canda est, quæ ci in altitudine mentisci pia me-
dilatione, quasi in idea, ostenditur, ut ædiflcet
secundum formam paupertatis, non domos ad

habitandum, sed tabernacula ad deserendum,
ut sic in se excitet contemptum omnium exteriorum,
et amorem interiorum atque cœlestium.

CAPUT VIGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Proscribitur fabrica tabernaculi, nimirum primo, quatuor ejus tegumenta, scilicet primum, decem cortinarum polymitarum ; secundum, vers. 7, undecim sagorum cilicinorum; tertium ex pellibus arietum rubricatis; quartum ex pellibus ianthinis. Secundo, vers. 15, describuntur tabernaculi tabulai cum suis basibus;et vers. 26, vectes stringentes hasce tabulas. Denique, vers. 31, describitur velum oppansum Sancto Sanctorum, et vers. 36, velum oppansum Sancto.

1. Tabernaculum vero ita facies : Decem cortinas de bysso retorta, et hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto, variatas opere plumario facies. 2. Longitudo cortina? unius habebit vigiliti octo cubitos : latitudo, quatuor cubitorum erit. Unius mensuræ fient universa tentoria. 3. Quinque cortina» sibi jungentur mutuo, et aliæ quinque nexu simili cohærebunt. 4. Ansulas hyacinthinas in lateribus ac summitatibus facies cortinarum, ut possint invicem copulari. 5. Quinquagenas ansulas cortina habebit in utraque parte, ita insertas, ut ansa contra ansam veniat, et altera alteri possit aptari. 6. Facies ct quinquaginta circulos aureos quibus cortinarum vela jungenda sunt, ut unum tabernaculum fiat. 7. Facies et saga cilicina undecim, ad operiendum tectum tabernaculi. 8. Longitudo sagi unius habebit triginta cubitos, et latitudo, qualuor : æqua erit mensura sagorum omnium. 9. E quibus quiuque junges seorsum, ct sex sibi mutuo copulabis, ita ut sextum sagum in fronto tecti duplices. 10. Facies el quinquaginta ansas in ora sagi unius, ut conjungi cum allero queat; et quinquaginta ansas in ora sagi alterius, ut cum altero copuletur. 11. Facies et quinquaginta fibulas æneas, quibus jungantur ansæ, ut unum ex omnibus operimentum fiat. 12. Quod autem superfuerit in sagis quæ parantur lecto, id est, unum sagum quod amplius esi, ex medietate ejus operies posteriora tabernaculi. 13. Et cubitus ex una parle pendebit, et alter ex altera qui plus est in sagorum longitudine, utrumque latus tabernaculi protegens. 14. Facies et operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis, ct super hoc rursum aliud operimentum de ianthinis pellibus. 15. Facies et tabulas stantes tabernaculi de lignis setim, 10. quæ singula», denos cubitos in longitudine habeant, et in latitudine singulos ac semissem. 17. In lateribus tabulæ, duæ incaslratrnræ lient, quibus tabula alteri tabulæ connectatur; atque in hunc modum cunctæ tabulæ parabuntur. 18. Quarum vigiuti erunt in latere meridiano quod vergit ad Austrum. 19. Quibus quadraginta bases argenteas fundes, ut binai bases singulis tabulis per duos angulos subjiciantur. 20. In latere quoque secundo tabernaculi, quod vergit ad Aquilonem, viginli tabulæ erunt, 21. quadraginta habentes bases argenteas. Dina» bases singulis tabulis supponentur. 22. Ad occidentalem vero plagam tabernaculi facies sex tabulas, 23. et rursum alias duas quæ in angulis erigantur post tergum tabernaculi. 24. Eruntque conjuncta*, a deorsum usque sursum, et una omnes compago retinebit. Duabus quoque tabulis quæ in angulis ponendæ sunt, similis junctura servabitur. 25. Et erunt simul tabulæ octo, bases earum argente® sedecim, duabus basibus per unam tabulam supputatis. 26. Facies et vectes de lignis setim quinque ad continendas tabulas in uno latere tabernaculi, 27. et quinque alios in altero, el ejusdem numeri ad occidentalem plagam : 28. qui mittentur per medias tabulas

a summo usque ad summum. 29. Ipsas quoque tabulas deaurabis, et fundes in eis annulos aureos, per quos vectes tabulati contineant : quos operies laminis aureis. 30. Et eriges tabernaculum juxta exemplar quod tibi in monte monstratum est. 31. Facies el velum de hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et by[^]so retorta, opere plumario et pulchra varietate contextum : 32. quod appendes aute quatuor columnas de lignis setini, quæ ipsæ quidem deauratæ erunt, et habebunt capita aurea, sol bases argente i.. 33. Insetur autem velum per circulos, intra quod pones arcam testimonii, quo et Sanctuarium , et Sanctuarii sanctuaria dividuntur. 34. Pones et propiliatoriurn super arcam testimonii in Sancto sanctorum, 35. mensamque extra velum ; et contra mensam candelabrum in latere tabernaculi meridiano : mensa enim stabit in parte Aquilonis. 36. Facies et tentorium in introitu tabernaculi de hyacintho, et purpura coccoque bis lincto, el bysso retorta, opere plumarii. 37. Et quinque columnas deaurabis lignorum setim, ante quas ducetur tentorium : (piarum erunt capita aurea, el bases æueæ.

T.kr-i- Accipe hic brevem synopsis totius tabernaculi, ' : ' et atrii, el vasorum utriusque. Tabernaculum 'riiQo[^] longum erat 30 cubitos, latum 10, attum 10. Di- 'i-visum crai in duas partes, scilicet in Sanctum, siLt. ' fl'0[^] cubitos in longitudine habebat, et Sanctum s ic-tum sanctorum, quod reliquos decem cubitos u longitudinis tabernaculi continebat : erat ergo ruii. Sanctum quadrangulum, quia erat longum 20, latum 10 cubitos; Sanctum sanctorum vero erat quadratum, quia latum erat 10 cubitos, el longum erat totidem. Sanctum dividebatur per velum a Sancto sanctorum, de quo versu 31.

Scnnb, Secundo, hoc tabernaculum factum erat ex 20 Letum tabulis lignorum setim inauratis, in longum porrectis ad Meridiem, el totidem ad Septentrionem ; tu- ex ad Occidentem vero quæ erat pars latitudinis tabernaculi, connectens utramque partem longitudinis, scilicet meridionalem et septentrionalem, raraib. 8 habebat tabulas; ad Orientem vero patebat, tantumque habebat 5 columnas ex lignis setim inauratis , quaa velo tegebantur vers. 37 : hac enim parte erat ingressus in tabernaculum elevato velo. Singulto vero tabulæ habebant duas bases argenteas : porro per tabulas basco a quolibet ejus trium laterum, 5 immittebantur vectes, qui tabulas continerent.

Tirilo, Tertio, tabernaculum hoc tam superne quam ad latera tegebatur. Primo, decem cortinis factis ex cocco, purpura, hyacintho ac bysso, quarum quæque habebat 28 cubitos longitudinis, et 4 latitudinis. Unde hæ cortili e vocantur hic tentoria, quia erant in modum tentorii tensæ et expansæ.

Secundo, tegebatur II sagis, sive stragulis cili- cinis, quorumquodqio longum erat 30 cubilis, latum 4 cubitis. Tertio, tegebatur pellibus arietum rubricatis. Quarto, pellibus ianthinis contra pluvias el procellas. Unde hæ pelles vocantur hic tectum, id est operculum tegens tabernaculum, de quibus vers. 14. Hinc sequitur tabernaculum undequaque lectum el velatum fuisse, nec habuisse fenestram, sed lumen antierius per ostium admisisse, uti dicam in fine capitis.

Quarto, ante tabernaculum erat atrium longum centum cubitis, el latum quinquaginta, quod J pariter suis tabulis el cortinis cingebatur ad lat- gima, fera; superne vero patebit, eralque sub dio.

Quinto, atrium hoc erat quasi templum laicorum ; laici enim nunquam ad tabernaculum accedere, nec illud ingredi poterant, Ilursum, atrium hoc erat divisum in exterius laicorum, de quo jam dixi, et interius sacerdotum, in quo erat tum labrum ænemn, tum altare holocaustorum : illud enim debebat esse in atrio sub dio propter ignem, fumum et evaporationem, ac nidorem victimarum, quæ in hoc altari cremabantur. Porro atrium hoc sacerdotum exiguo septo, vel muro trium cubitorum altitudinis, distinguebatur ab atrio laicorum, ita ut laici ex suo atrio prospicere possent ultra murum in atrium sacerdotum, ibique videre holocaustum i el victimas, quæ offerebantur in altari holocaustorum.

Sexto, in parte priore tabernaculi, puta in Sancio, erat altare thymiamatis obversum Sancio sanctorum et propiliatorio : ila ut eo, per hia- untbj- tum in pariete, sive in velo dividente relictum, ~ ' accenderet fumus thymiamatis, quod Deo adolebatur in hoc altari ; ad latus dextrum hujus altaris erat candelabrum, ad sinistrum mensa panum propositioni-. In Smelo sanctorum vero erat hrtt n arca, habens intra se tabulas legis, supra se propiliatorium, quod velibant duo Cherubini. Hur- íy* sum, in Sancto sanctorum erat urna cum manna, et virga Aaron que fronderat. In atrio autem, Airee: ul dixi, erat altare holocaustorum, el labrum *?. Ilf* æncum, ut ex eo lavarentur tum sacerdotes, tum bum o- victims. Hita el

Septimo, Sanctum sanctorum, id est, sanctissima pars tabernaculi, crai quasi chorus, in quem J) s4Bo- solus pontifex ingredi poterai, idque semel in l * anno tantum, puta in festo expiationis, Lentie. cap. ivi. In Sanctum vero quotidie ingrediebantur sacerdotes mane el vespere, ut adderent thymiamata, el ut vespero accenderent lucernas, mano easdem ctinguerent. Atrium vero eral locus po- rum >.

Primam

nm. S«ua- dna kicrnlo-

COMMENTARIA IN EXODUM, cap. XXVI.

h»p ití puli. Simili ratione in tres partes distribuit pos-
fei' H tea templum suum Salomon : nam prima pars
ropondens huic atrio erat sub dio, dicebatur-
u t*- que *ulam*, id est, porticus Salomonis, cralque lo-
fo ìi cus icmplum plebis ; secunda pars proprie di-
ccebatur templum, hebraico Sà'H *hechal*, respon-
dens Sancto, in quo erat altare thymiamatis,
cum mensa et candelabro ; tertia pars omnium
intima erat TZh *debir*, id est oraculum , seu
Sanctum sanctorum. Totius tabernaculi descrip-
tionem vide apud Josephum, lib. ill, cap. v, et
Abulensem hic in cap. xxvn, et Riberam, lib. I
De *Templo*, cap. ult.

Tèpolo- Accipe nunc totius tabernaculi et singularum
J/ i ejus partium ac vasorum appositam et connexam
lu n e«t tropologiam. Tabernaculum hoc cum suo atrio
E c' mi. significabat Ecclesiam et fideles Christi, l *Timoth.*
sflt iÛ-caP- ,n> Vcrs- •SjQtii per velum fidei Deum in
cipien- terris contemplantur : in hoc Aaron, id est Chris-
to. h- tug Dominus, csl summus Pontifex; itaque *primo*,
pTmteQ-atrrium significabat incipientium rudimenta, et
t » .aiu-communem Christianorum vitam : undo in co
i» i -l@-oral altare holocaustorum, quod viliorum cnc-
xam «t c itionem et mortificationem in Dei obsequium
moniti- significabat ; item labrum sive lavacrum æneum,
id est, pœnilitiæ Sacramentum, quo communes
Sc:nh. Christiani maxime indigent. *Secundo*, Sanctum
significabat Christianos perfectiores; unde in co
f«i> 'rrr. erat altare thymiamatis significans jugem ora-
i lionera, laudem et contemplationem Dei; et can-
delabrum significans doctores, qui sua sancta
mi u. vita et doctrina Ecclesiæ præfulgent; et mensa
« ^J^panura propositionis significans cos, qui dediti
orjh.H sunl operibus misericordi@. Atque hac de causa
Dh; candelabrum erat ad dextram, mensa ad sinis-
oni?h- 'lram ' doctrina præstal eleemosynas, et doc-
I nu., t°res cleemosynariis. Sapientia ergo, utpote spi-
id (t .. rilalis, perlinet ad dextram; temporale autem nu-
trimonlum mens@, ad sinistram, juxta illud Pro-

Uiuh, verb. m : a In sinistra illius diviti@ et gloriæ. »
r. Altare vero erat in medio, tum quia contempla-
ej* tio dirigit doctrinam el eleemosynam; tum quia
sacerdos, cujus est altare, mediator est inter
Deum cl populum; tum quia potestas sacerdota-
lis, media est inter temporalem cl spiritalem sa-
pientiam , quia per eam cl spiritalis sapientia, et
temporalia dispensantur, inquit D. Thomas, l II,
Quast. CII, art. 4, ad 6. Ubi et physicam, vel po-
tius mathematicam causam addit, quod scilicet
candelabrum septem habens calamos, repræsen-
tabat septem planetas, quibus lotus mundus illu-
minatur, et ideo ponebatur ex parte australi,
quia ex illa parte est nobis planetarum cursus;
australis enim pars est dextera pars mundi, aqui-
lonar» sinistra, ut dicitur lib. II De *Calo*, textu 15.
Rursum, alii per Sanctum intelligunt statum per-
fectionis et vitam Religiosam, trinque Religio-
nis vota, scilicet per altare obedientiam, per
mensam paupertatem, per candelabrum castita-
tem. *Tertio*, Sanctum sanctorum significat cœlum.

sive Ecclesiam triumphantem : unde in eo erat Ttrfo.
arca testamenti, id est, cœlus Beatorum ; et pro-
pitiatatorium aureum, id est, humanitas Christi rum 7
gloriosa; denique Cherubini, id est angeli sancti cala@;
quibus Deus gloriosus eminet, insidet et præsi-
'j det, atque Beatis omnibus, tam angelis, quametuM
hominibus in cœlo clare videndum se exhibet,
itaque cos beat. Rursum, in Sancio sauciorum
est urna cum manna, quia in cœlo est abun- urio i,
dantia divin@ suavitatis, satietatis et consolatio- l?, i>l
nis. Denique ibi est virga Aaron, quæ sicca revi- ei ci7
xil, et protulit frondes, llores et fructus , quia in ret@,
resurrectione et gloria coelesti corpus resurget,iJ 'l
gloriaque cum anima donabitur, atque proferet w c
quatuor doles, scilicet agilitatem, subtilitatem,
claritatem, impassibilitatem. Ita Beda hic in cap.
xxv et alii.

Hæc omnia proportionaliter accommodari pos- Tikrai.
sunt cuilibet animæ Christian@ cl sanclæ, quæ ne Ji
per pœnitentiã, chantatem añasque virtutes fit
et est tabernaculum et templum Dei. l *Corint.* in,
vers. 16 : «Nescitis quia templum Dei estis, et
Spiritus Dei habitat in vobis ? » Simile csl *Ephes.*
cap. in, vers. 17; *Rom.* vin, vers. 9, de quo vide
©rigenera, *hom.* 9.

Huc spectat illud Philonis lib. *De Cherubim* :
a Etiamsi, inquit, tota terra aurum, aut si quid
auro pretiosius csl, repente fieret, inoxque per
opificum arles in porticus, vestibula, aulas, arcas
ædesque sacras impenderetur, ne scabellum qui-
dem pedibus Dei posset fieri : dignum tamen eo
domicilium anima est, modo sit idonea. »

Quapropter S. Bernardus laudat Theobaldum
comitem, quod suis Religiosis monasteria el
templa ædificarel, in quibus viva et immortalia
Dei templa, puta viri religiosi, habitarent, Dco-
que servirent: testis est auctor Vitæ ejus, lib. II,
cap. vin.

Isidoras vero monachus : a Præslabilius est,
inquii, ægrolorum fidelium corpora, quæ verius
tempi i Dei cogitare possumus, et ob quæ pccuniæ
que runtur, convenienti cura restaurare, quam
templa lapidea ædificare. » lia Sozomenus, lib.
Vili, cap. xn.

Simili ratione motus Aeacius Amid@ Episco-
pus, vasa aurea et argentea Ecclesiæ vendidit, u 17
pauperes captivos redimerei et aleret. Ila Socra- u< 'fo-
tus, lib. VII < ap. xxr.

Sic et S. Augustinus, secutus S. Ambrosium,
«de vasis Dominicis propter captivos, et quam
plurimos indigentes frangi et conflari jussit, at-
que indigentibus dispensari,» inquitPossidonius
in Vita S. Augustini, cap. xxiv.

Hoc ergo animæ tabernaculum in introitu ha-
bet lavacrum pœnilitiæ, et altare mortificatio-
nis. In Sancto tria habet vasa pretiosa, candela-
brum, mensam, altare thymiamatis. Tria cnim
sunt in appetitu nostro, quæ iis indigeni vasis,
mala : tenebræ ignoranti@, esuries cl inopia cibi
salutaris, pestiferi halitus sordid@ cogitationis et

cupiditatis. Candelabrum, id est sapientia, hasee tenebras dispellit; nienti panum, puta mensa eucliaristi®, grati® et influxus Dei, hanc esuriem satiat; altare thymiamatis, puta pia cogitatio et oratio, hos pestiferos halitus absumit: itaque ex Sancio, id est ex Ecclesia, imus in Sanctum sanctorum, id est in cœlum.

Tempi» Atque hac de causa, scilicet ob tropologiam
c paulo ante datam, ecclesiæ Christianorum ita
littilh olim cediflcabantur, ul maximam haberent simi-
enatu-litudincm cum tabernaculo Mosis et templo Sa-
lomonis : continebant enim porticum, atrium ,
Sancta, ac demum Sancta sanctorum; in porticu
erant ejecti ex ecclesia et infideles ; in atrio erant
pœnitentes; in Sancto populus; in Sancto sanctorum
sacerdotes, ibique offerebant Deo sacrificia.
Rursum, uti in templo Salomonis, ita et in eccle-
siis olim erat separatus locus mulierum a loco vi-
rorum, iliique præerat diaconissa. Denique, sicut
labrum erat in tabernaculo et templo : ita et in
ecclesiis pro foribus erat lavacrum, quo omnis
populus ingressurus templum manus ablueret.
Ita Baronius, tom. I, anno Christi 57, p. 533 et 540.

Sienn-lo, Potest secundo, tabernaculum hoc allegorico si-
c i'n'a gnificare corpus Christi. Christus enim cl Ecclesia
allegori-quasi unum sunt, quia Christus est quasi caput
» 0lt cl anima Ecclesiæ. Ita Nyssenus et Hugo, cl colli-
Chmti. Bjlur ^n. cap. n, vers. 19 et 21, quod pulchro
prosequitur S. Cyrillus, lib. IV in Joannem, cap.
xxviii, ubi tum tabernaculum, tum omnia quæ
erant in tabernaculo, Christo adaptat. Licet enim
unus sit Christus, multifariam tamen operatur et
concipitur. Christus, inquit Cyrillus, csl taberna-
culum propter carnis tegumentum : Christus est
arca habens legem Dei reconditam, prout est Ver-
bum Patris : Christus est mensa, quia nobis est
cibus et vita in Eucharistia : Christus est cande-
labrum, quia est lux spiritualis animæ : Christus
est altare incensi, quia csl odor suavitatis in sanc-
tificatione : Christus est altare holocausti, quia
est hostia pro lotius mundi vita in cruce immo-
lata : rursum est altarb, quia super Christum el
Christi merita offerimus Deo preces, vota cl vic-
timas nostras. Tabernaculum ergo repræsentabat
corpus Christi, tum naturale, puta humanitatem
Christi, tum mysticum, quod csl Ecclesia. Jam
textum percurramus cl explicemus (I).

veri. i. j. Tabernaculum vero ita facies. — Taberna-
i. ? culuii ad hoc factum est, ait Josephus, ut esset
mt quasi templum mobile et portatile, ambulans
Umplam eum Hebræis per desertum, eratque quasi lenlo-
mt> l rium castrense, quod per paries solvi poterat et
convasari, cum movenda essent castra. Taberna-
culum ergo crai quasi domus Dei, in quo Deum
colebant Hebræi, coquo Deus vicissim significa-
bat se eis esso umbraculum et protectorem, *Psal.*
xxv!, vers. 18.

(1) Copiose et egregio hanc materiam tractavit BAhr, *Symboli* d, mosaïsch. Cultus*, lib. I, cap. i, § 1, i.

Decem cortinas de bysso retorta. — «Retorta,»
id est torquendo duplicata : cujus videlicet fila
bina torquentur, itaque duplicantur; idque ad
hoc ut fortior sil : crat enim hæc byssus stamen
totius texluræ, cui coccus, purpura el hyacin-
thus, tanquam subtegmen intexi debebant.

Variatas opere plumario facies. — Hebraice,
cherubim opere cogitantis facies eas: a cherubim, p
id csl figuratas, cl multiplici filo et imagine va-
riatas.

Hinc putant Rabbini, et ex iis Pagninus, Ribera
cl alii, *cherubim* hebraico idem esse quod pictum,
figuratum, sicut picti et effigiali erant Cherubini
supra arcam. Endo S. Hieronymus, vel quisquis
est auctor, lib. De *Nomin. Hebr.*, ait *cherubim* ali-
quando non significare aliud quam vermiculatam
picturam. Verum cap. præccd. vers. 48, *Quast.* V,
docui ex communi Doctorum consensu, *cherubim*
significare multitudinem scienti®, artis et indus-
tri® : opus ergo *cherubim* est opus magnæ artis,
ingenii et industrie, qualia sunt opera phrygio-
num, pictorum, sculptorum, etc. *

Nola : a Opus cogitantis » hebraico est id quod
græce iroXúurjov, id est ingeniosum, multe cogi-
tationis, industri® et curæ dicitur : quale est quod
Hebræi *opus cherubim*, Græci KcXújxr.rc, id est muk
tilix, a multis et variis liciis et coloribus vocant,
quod et ab inventoribus Phrygium nuncupatur,
taleque est, sive acu pingatur, sive varia inser-
tione pertexatur, uti in nostris tapetibus fit : Phry-
ges enim apud Gentiles hunc texluræ modum et
variegationem invenerunt, primique coeperunt
acu pingere el vestes auro intexere. Sic enim in
cortinis hisce tabernaculi, bysso quasi stamini
superlcebanl fila varia, puta hyacinthina, pur-
purea et coccea. Idem opus dicitur plumarium,
quasi pluma pictum, vel quod esset varium cl
diversicolor, uti sunt pluma* avium : licet S. Au-
gustinus plumarium putet dici a pluma, id est
acu, inquit, qua fila aurea inseruntur panno. Hæc
ergo sex sunt idem, scilicet opus nsn *choseb*, id
est cogitantis, ír X&u r w, cherubim, phry-
gium vel phrygionicum, plumarium, quod he-
braico vocatur opi *rkem*, unde et Itali illud re-
camato vocant. Itaque opus plumarium non est
topiarium, ut aliqui putarunt; sed est opus varie
acu pictum vel intextum, quod scilicet æmulatur
picturas ex plumis diversicoloribus avium facias.
Sic enim Mexican) vestes, pileos, scuta, imagines,
etc., e plumulis psittacorum, el phoenicoptero-
rum, et aliorum diversicolorum avium elegan-
tissime intexunt.

Subinde tamen noster Interpres polymitarium
a plumario sive phrygione distinguit, el polymi-
tarium vocat eum, qui textura; plumarium vel
phrygionem eum, qui acu varia pingit el effi-
giat, ut palet cap. xxxvm, vers. 23, et cap. xxxv,
vers. 33.

Addit Prado el Alcazar, *Apocal.* cap. iv, pag. 318,
inilio (ubi nullam aliam vocis *cherubim* significa-

Chern, tonem admittit), hoc opus vocari *cherubim*, quia
lin / vern, rna^nes Cherubim vario colore expicto et
t,xti intexto erant hisce cortinis, uti easdem expictas
fuisse in velo et parietibus templi patet II *Parui*.
cap. ni, vers. 7 et 14, idque ad hoc, ut signifi-
carent trophaa victoria, quæ e bello / Epyptiaco
merso Pharaone, sponsa suæ, puta Synagoga,
liberanda gratia, Deus sponsus reportaverat; ut
scilicet ea gestaret sponsa tam in cyclade sacer-
dotum varie picta, quam in tabernaculo, tanquam
insignia sui regni et sacerdotii, ut iis in admira-
tionem et amorem tam strenui ducis et tam aman-
tis conjugis, puta Dei optimi maximi, suam ves-
tem suumque tabernaculum intrens, accende-
retur. Josephus tamen in hisce cortinis, non ho-
minum, aut animalium, sed herbarum, arborum
et aliarum rerum effigies per textas fuisse dicit.

Y 2. Textoria, — id est, cortina ad modum ten-
torii tensa.

Vrfk 3. Quixqub cortixæ sibi iunguntur mutuo, —
q. d. Ex decem cortinis quinas et quinas vel as-
sutura, vel alio modo conjunges, ut sint instar
duarum magnarum cortinarum, quæ rursum in
unam maximam cortinam 50 ansulis copulabun-
tur; quo fiet ut longitudine omnium cortinarum
manente eadem, videlicet 28 cubitorum, latitudo
secundum quam nectuntur, sit 40 cubitorum:
quater enim decem faciunt 40 : qualibet enim
cortina ex decem lata erat cubitos 1, longa 28.
Hinc facile est videre quomodo hæc 10 cortina
commensa fuerint tabernaculo, illudque totum,
excepta parte Orientali, qua patebat ingressus,
operuerint tam superne, quam quoad tria reliqua
latera. Quod, ut clare videas, nota *primo*, taber-
naculum (puta tabulas tabernaculi) ab Oriente us-
que ad Occidentem longum fuisse 30 cubitis, a
Meridie vero ad Septentrionem latum fuisse de-
cem cubitis; *secundo*, tabulas tabernaculi altas
fuisse decem cubitis ex omni latere; *tertio*, cor-
tinas hasce connexas habuisse 28 cubitos longi-
tudinis, et 40 latitudinis, uti dixi; nunc

Eipj; j Dico primo Velum hoc 10 cortinarum secun-
©Dr; L dum longitudinem transversim fuit dispositum,
um cir- hoc est extensum fuit a latere Aquilonari ad la-
IL 1Ji;7 tus Meridianum, ita ut utrumque hoc latus, et
i rn cu- simul superiorem partem, sive aperturam, qua
b y na- hæc tabula superius ab invicem in latitudine dis-
j l, t tibant, instar tecti tegeret et operiret. Id illa fuisse
di n patet : nam duo hæc latera, puta Aquilonare et
Meridianum, habebant singula decem cubitos al-
titudinis, quæ simul juncta faciebant 20 cubitos,
latitudo vero superna, uti et inferna, erat 10 cu-
bitorum. Ergo totum hoc spatium trium horum
laterum, puta altitudinis tabularum utrimque,
et latitudinis superna, erat 30 cubitorum, quod
cortina longa 28 cubitos ita cooperiebant, ut
utrimque, sive hinc et hinc, cubito abessent a
terra, quem explessent usque ad terram, si non
28, sed 30 cubitorum fuissent, uti erat ipsum spa-
tium tabernaculi.

Dico *secundo* : Velum hoc decem cortinarum se-
eundum latitudinem expansum fuit ab Oriente et
in Occidentem. Id patet : nam longitudo lateris
tabernaculi, quæ accipiebatur ab Oriente in Occiden-
tem, erat triginta cubitorum; altitudo vero lateris
Occidentalis, uti et cæterorum, erat 10 cubi-
torum, qui juncti cum 30 cubitis longitudinis jam
dicto faciunt cubitos 40, qui numerus est latitu-
dinis hujusce veli : velum enim hoc 10 cortina-
rum junctarum latum erat 40 cubitos, uti dixi. Sic
ergo omnia latera tabernaculi hoc velo legeban-
tur, excepto latere Orientali, quo patebat ingres-
sus. Ita Abulensis, *Quæst.* IV.

Simili modo dispositum fuit sagum cilicinum,
de quo vers. 7; sed quia illud constabat non 10,
sed 11 cortinis, quarum quaque, non 28 ut prio-
res, sed 30 habebat cubitos longitudinis, hinc
fiebatur ut hoc sagum, propter 30 hosce cubitos,
utrimque ad terram pertingeret; et propter un-
decimam cortinam, latitudo unius cortina ante,
et latitudo alterius cortina retro, media sui parte
reflectenda esset.

Tropologice, in tabernaculo, id est Ecclesia, Tropob-
decem cortina sunt 10 precepta charitatis, sive
Decalogi : sunt quina et quina, quia tam novo rom, me
quam veteri Testamento congruunt singula; latera
sunt 4 cubitos: charitas enim ad 4 cardinales vir-
tutes se distendit; longa sunt cubitos 28, qui nu-
merus ex quatuor in septem (qui sabbati est nu-
merus) ductus consurgit, etque numerus com-
positus plenus : solus enim primis suis omnibus
numeris, quasi partibus conflatur et integratur,
nam si jungas 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, efficies 28, quia
charitas legis divina longissimam et perfectam
nobis parit aternitatem; unde et ansula 50 ex-
tantes hyacinthina, id est cælestis coloris, signi-
ficant spem coelestium cælestisque jubilati, in
quo plenissimam habebimus libertatem et læli-
tiam; circuli aurei perpetuam claritatem, et cla-
ram Sanctorum charitalem, sive amorem mutuum
significant. Vide Dedam, lib. II *De Tabernaculo*, cap. n.

Aliter S. Gregorius, hom. 19 in *Ezech.* : « Cortina,
ait, tabernaculi, Sancti omnes sunt, qui ex diver-
sis virtutum coloribus in sancto Ecclesia orna-
mento proficiunt. Qui et interiora velant, et ex-
teriora omnimodo exornant; quia eorum vita in
quantum videtur, ornamentum est, et eorum in-
tellectus intus absconditus, dum cælestia qua in
mente servant, edicere non possunt, in eis aliquo
modo velatur. Recte autem decem cortina sunt,
quia per Decalogi studium ipsa Sanctorum corda
profecerunt. Hyacinthina vero ansula cortinarum
fieri quinquaginta precepta sunt. Hyacinthus cæli
speciem habet. Ansula ergo cortinarum sunt pre-
cepta cælestia, in quibus ligantur anima, ut ab
inferioribus sublevato superius pendeant. Qua
videlicet ansula habent et circulos aureos, intel-
lectum scilicet vera sapientia fulgentem. Qui in-
tellectus, quia esse debet per omnia circumspec-
tus, et tanto sollicitudinis vigilantia munitus,

recte per circulos designatur. Et notandum quod a latere et summitate jubentur ansili®, vel circuli in cortinis fieri, quia præcepta cœlestia, et intellectus spiritalis, non solum debet nos sursum in Dei amorem suspendero, sed etiam proximo in chântate sociare. In eo enim quod conditorem nostrum diligimus, quasi per superiores ansulas in aere pendemus; in eo vero quod sicut nosmetipsos proximos amamus, ansulas et circulos a latere habemus, ut cortinte tabernaculi, id est fidelium animæ per charitalem conjunct® sint, et non per discordiam divisæ (1).

vtn 6. G., Facies et quinquaginta circulos, — puta circulares fibulas, ut hæc duo cortinarum quinarum vela per cos conjungi, et rursum solvi et disjungi possint, quando proficiscendum est; unde noster Interpres hos circulos vers. 11 vocat *fibulas*, et Hebræum *karsc* significat circulum et fibulam circularem, a curvitate.

Ve» 7. 7. Facies et saga cilicina undecim. — Hebraice, *facies et cortinas c pilis caprarum undecim* : nam c pilis caprarum vestes contxlæ cilicinæ dicebantur, de quibus cap. xxv, vers. 4. Hæc saga sive vola eodem modo jungebantur, et spangebantur per tabernaculum, quo 10 corlime, uti dixi vers. 3.

Tropolo- Tropologice S. Augustinus, serm. 15 in *Matth.* : gn^cih. Undecim, inquit, est symbolum peccati, quia tinum transgreditur denarium Decalogi, quod hic ei **Jlicio**, sive sago cilicino plangitur : hoc ergo sago la* gum symbolum fuit pœnilenliæ. « Pœnitentia, inquit Isidoras, lib. IH *Dc Summo Bono*, est medicamentum vulneris, spes salutis, per quam ad misericordiam provocatur, quæ non tempore pensatur, sed profunditate luctus et lacrymarum, qua omnis cruciatur et mortificatur caro, » Et Hugo Victorinos, lib. HI *De Myster. Ecclcs.* : « Pœnitentia, ait, dicitur quasi punientia (aut potius pœnæ tenentia), eo quod ipse homo in se pœnitendo punit, quod male admisit. Tria enim quæ sunt in percussione pectoris, id est pectus, sonus cl manus, significant quod pœnitentia csl de his, quæ mente, voce et opere peccavimus. »

Ad operiendum tectum tabernaculi, — tectum vocat legumentum, puta velum decem cortinarum, jam dictum, quod tegebat tabernaculum instar tecti.

Mptice. Mystice, hæc saga significant sanctos prædicatores; unde ter denos, id est 30 habent cubitos, qui numerus est perfectus : qui tamen sint humiles, quique, ceu numerus undecimus, Decalogum quandoque se transgredi fateantur, ideoque cilicium et lugubrem pœnilenliæ statum, quin et habitum subinde, instar S. Joannis Baptist®, amplectuntur, ut sic populum ad poenitentiam permoveant. Ita Beda.

Veri. II i-X medietate ejus operies posteriora ta-

fi) Vers. 4. dniuto sunl laqueoli» sen ligula. lis insareliianlur *uncini*, seu fibula, de quibus vers. 6.

BERNACULI, — q. d, « Operies, » id est CSI H>plìCabì3 cortinam unam ad altitudinem duorum cubitorum, ut ita fiat duplicatum operimentum, quod operiat posteriorem partem tabernaculi ad altitudinem duorum cubitorum, ita Abulensis.

14. Facies et operimentum aliud tecto de pel- Vefl- ik URUS ARIETUM RUBRICATIS; ET SUPER HOC RURSUM ALUD OPERIMENTUM DE IANTHINIS PELLIBUS. — Tectum hic rursum vocatur operimentum primum tabernaculi, puta velum dccc m cortinarum, quod hebraico vocatur bnx *ohel*, id est tabernaculum, quia erat totius tabernaculi proximum tegumentum.

Nota : Quatuor erant operimenta sive tegumenta tM tabernaculi. *Primum* erat velum dccc m cortinarum ex bysso, purpura, cocco et hyacintho, de uknuquo vers. 1. *Secundum* erat stragulum ex undecim c dL sagis cilicinis, vel caprinis, de quo vers. 7. *Tertium* ex pellibus arietum rubricatis. *Quartum* ex pellibus ianthinis. An autem hæc duo ultima sol- A i do! tM tabernaculi tectum texerint, uti volunt Beda, tjiIIIEU cpernf- r.ct CajetanusetLipomanus, an vero etiam latera tabernaculi, incertum est: nam quod vers. 14 dicitur illa operuisse tectum, nil facit pro Beda: ibi enim Un1*m Ukru- Taîôm! tectum idem est quod tabernaculum : hoc enim undique tegebatur, et quæ ratio fuit tegendi tecti proprie dicti hisce duobus operimentis, eadem militat et pro toto tabernaculo, videlicet no læderetur imbribus, ne cortina» delicatiores, et tabui® auratæ foedarentur aut corrumperentur. Unde et Josephus ait tabernaculum tali colore, specie et decore fuisse venustum exterius, ut intuentes mirarentur, et cœlum esse putarent, quod vel maxime de quarto operculo ianthino latera cingente et tegente accipiendum videtur; nam tectum tabernaculi, cum planum et altum esset, videri non poterat. Similiter decem corlinæ polymita?, cum essent infima?, et sago cilicino undique tegerentur, nulla sui parte videri poterant. Ita Abulensis, Quæst. X.

Tropologice, operimentum ex pellibus arietum Trnpnio. rubricatis significat Apostólicos viros, qui san- gu* 1*1- guine suo Ecclesiam operuerunt, ejusque fidem Us ine- t nmt stabiliverunt, contra omnes ingruentes infidelium ir*, lio- procellas. Ili ergo rubricati sunt, quia sanguine suo vitam beatam, tam suam quam Ecclesiæ eme- >nut vir- runt. Narrant historio* Roman® do Caio Mario, quod castra opposuerit contra Cimbros et Teutones loco arido, mililique sitiendi et aquam petenti demonstrans amnem juxta vallum hostium : a Istinc, inquit, peti a vobis potest polus sanguino venalis; » mox oraverunt milites, ut eos co duceret. Idem Christus dixit Martyribus et Ecclesiæ. Operimentum vero ianthinum significat virgines, qui colore cadesti, mortui carni et mundo, mortalem tantum pellem seenni defecerunt, animo in coelis defixi : hi in Ecclesia eminent, oamquo meritis et orationibus lutantur. Unde virgines dicuntur quasi virtute insignes, et cçriibes quasi cœlites, et cœlo beati, id est cadi

ivium vitam in terris imitantes, inquit Beda, lib. H *De Tabern.*, cap. ni et iv. « Quanta, inquit S. Ambrosius, lib. I *Dc Offic.*, est virginitatis gratia, quæ meruit a Christo elegi, ut esset corporale Dei templum, in qua corporaliter habitavit plenitudo divinitatis? Virgo genuit mundi salutem, virgo peperit vitam universorum. »

Et S. Gregorius : « Flos est virginitas, flos martyrium, flos actio bona. In horto virginitas, in campo martyrium, bonum opus in thalaino.n

Et S. Cyprianus, lib. *De Virginitate* : « Virginitas est soror angelorum , victoria libidinum, regina virtutum, possessio bonorum omnium; flos est Ecclesiastici germinis, decus atque ornamentum gratiæ spiritualis, illustrior poi lio gregis Christi. » Et S. Hieronymus : « Esse angelum, felicitatis est; esse vero virginem, virtutis: dum hoc obtinere nititur ex gratia, quod habet angelus cx natura. »

Vers. 15. 15. Facies et tabulas stantes tabernaculi. —
T-ibnl» Hæ tabulæ (1) erant quasi parietes tabernaculi
Ubera* credi a tribus ejus lateribus. Secundo, hæ tabulæ
culi qn* ei ot in latere Meridiano erant 20, et totidem in latere
in-òr T '^P^onari, Quæ duo latera erant latera longitu-
Sciud». «linis tabernaculi; unde sequitur tabernaculum
longum fuisse 30 cubilis : quælibet enim tabula
sesquicubilalis erat; 20 ergo tabulæ efficiebant
30 cubitos; distabant tabulæ Aquilonares a Meri-
dionalibus decem cubilis, quæ erat latitudo ta-
bernaculi; alte erant 10 cubitis. Tertio, ad Oc-
cidentem erant tabulæ sex integræ et duæ dimi-
diæ, ita ul omnes octo juncte facerent 10 cubi-
tos (quæ rursum erat latitudo tabernaculi); jun-
gebant enim hæ tabulæ latus Meridianum et latus
Aquilonare tabernaculi. Qua.to, hæ tabulæ sin-
gulæ duas habebant bases, quasi duos cardines,
qui in duobus foraminibus duarum basium ar-
gentearum suscipiebantur, idque ad hoc ul basi-
bus hisce argenteis inniterentur tabulæ, et fir-
mius consisterent.

Alino- Allegorico, tabulæ hæ significant dilatationem
ne* Evangelii per Apostolos, et eorum successores
AjOilol in universo mundo ; bases erant oracula Prophe-
tarum, quibus prædicalio Evangelii! nitebatur.
Ha Beda et Isidorus. Vcruin Nyssenus per tabu-
las et bases angelorum multitudinem, quæ Sanctos
et electos custodit, intelligit.

Vero S. Augustinus in Sermone *Apostol. Petri et Pauli* : a Petrus, inquit, pauper in mundo, factus est dives in Christo, cui reges et nationes famulantur in sæcnlo. Paulus vero, dum urget gladiis sanctos, fidei suscepit jugum, et magister factus est Gentium, forma Martyrum, formido dæmonum, indultor criminum, fonsque virtutum.» Et S. Chrysostomus, homilia 1 *Dc Laude S. Pauli* : « Paulus terram simul atque mare, Græciam simul atque Barbariam, omnemque prorsus quanta est sub sole regionem, quasi vo-

litans circumivit; non simplici laboro velut in vacuum itinera percurrens, sed peccatorum spinas pariter evellens, verbumquo pietatis ubique seminans, errores fugans, veritatem reducens, ex hominibus angelos faciens, quinimo ipsos homines quasi ex dæmonibus in angelos provehens. » Et rursum : « Paulus coeli civis, Ecclesiarum columna, angelus terrestris, homo coelestis. Sicut enim missum in ignem ferrum, totum ignis efficitur : sic Paulus charitate succensus, totus effectus est charitas. » Idem rursum : « Misit Christus Apostolos, quasi sol radios suos, quasi rosa suavitates odoris sui, quasi ignis scintillas suas : nam sicut sol in radiis apparet, sicut rosa in odoribus suis sentitur, sicut ignis in scintillis suis aspicitur, sic in illorum virtutibus Christi potentia agnoscebatur. »

17. In lateribus tabula dua incastratura Ven.n.
FIENT, QUIBUS TABULA ALTERI TABULA CONNECTATES,
— q. d. Singulto tabulæ duabus sui partibus excavabuntur, ut vicina in eas per partem sui prominentem, quasi per manum, ut habent Hebræa, subintrare possit, itaque illi connecti (2). Ike incastraturae, vel commissuro» tabularum significant humilem charitatem, qua Apostoli et Sancti eorum sequaces invicem juncti et devincti sunt. Ita Beda.

22 et 23. Ad occidentalem vero plagam tabernaculi facies sex tabulas, et rursum alias duas, elU' Ven n
QUA IN ANGULIS ERIGANTUR POST TERGUM TABERNACULI,
— q. d. Tabernaculum ad Occidentem habebit Octo u-
octo tabulas, uti dicitur vers. 23, ita tamen ul sex bul* Oc-
integræ sint, scilicet sesquicubitales, duæ vero ddeuL
reliquæ sint tantum semicubitales : nam cum Ultial-
latitudo tabernaculi deberet esse 10 cubitorum, cali.
sex autem tabulæ tantum darent 9 cubitos, hinc illis sex additæ sunt duæ aliæ minores, videlicet utrinque una medium habens cubitum, ut ita decimus cubitus latitudinis tabernaculi per eas compleretur; quæ proinde in angulis ereelæ dicuntur, quia una latus Meridianum, altera Aquilonare tangebatur : ipsæ denique cum sex reliquis dicuntur fuisse post tergum tabernaculi, id est ad latus Occidentale tabernaculi, quod tegebat Sanctum sanctorum: nam pars anteriorct Orientalis tabernaculi nullas habebat tabulas, sed patebat, quia ibi erat ingressus iu tabernaculum.

Anagogice, octo hæ tabulæ post Sanctum sanctorum significant octo beatitudines, quæ postillane vitam merentibus casque hic prosequenlibus succedent et obvenient. Ita Rupertus.

(2) Collito vers. 19, censent alii hujusmodi incisionibus (gall, *rainures*) et dentibus (gall, *arties*) asserere* non committi intersc et per latera, sed immitti extrema parte in b seos thecis. Hebr. est DIT', proprie *manus* sed h. l. *cardines masculi*, gali, *tenons*. Pncipitur deindo vers. 19, ut sint dure sub singulis tabulis bases, geminis harum tabularum cardinibus excipiendis comparatae ; sive bin@ bases singulis asseribus pro duobus eorum cardinibus. Habebant igitur hæ base; cacumina, quibus cardines acerum masculi immitterentur

(1) Gall, *ab*

v.i ii 24. Eruntque conjuncte, — sex scilicet tabulæ squales, et quasi gemellæ sorores : nam de aliis duabus minoribus paulo post loquitur (1).

Et una compago retinebit. — Hebraice, *eruntque omnes perfectæ*, id est omnino æqualiter nex® *ad caput*, id est sursum *ad annutum unum*, id est, quasi uno annulo relinerentur; non enim vere annulo, sed incastraturis, ut dixi vers. 17, «piasi annulis nectebantur, quod noster Interpres clare vertit, «una omnes compago retinebit. »

ven iô. 2G. Facies et vectes de lignis setim quinque
Vedes ad continendas tabulas. — Hic agit de vectibus,
(iberni- qui ex omni, puta ex triplici latere erant quini,
celi. ul tabulas siringerent et continerent; hinc sequitur hos vectes universim fuisse l!> : ter enim quinque faciunt 15 : quindecim, inquam, integri et commensi longitudini vel latitudini tabularum ; sed quisque integer ex pluribus partialibus constabat, præserlim in utroque latere longitudinis tabernaculi : nam cum longitudo esset 30 cubitorum, debuisset vectis unius ligni esse pariter triginta cubitorum, quantæ longitudinis vectes aut ligna vix reperiuntur. Unus ergo vectis hic ex nullis partialibus constabat, videlicet ii qui erant ad utrumque latus longitudinis, quod erat 30 cubitorum , hi singuli sex partialibus integrabantur : nam quilibet partialis erat 5 cubitorum, ait Josephus. Partiales ergo hi invicem jungebantur et inserebantur caput unius cavo alterius, uti ossa in humano corpore invicem innectuntur in modum pyxidis, inquit Josephus.

Ven ss. 28. Qui mittentur per medias tabulas (non per ipsam spissitudinem tabularum, sed per dorsa carum transversim; nam in earum dorsis erant annuli, per quos hi vectes immittebantur) a summo usque ad summum, — id est, ab extremo usque ad extremum. Ita Hebræa, quæ sic habent : *Et vectis* quisque *medius*, supple ibit vel transibit, *in medio tabularum, transiens ab extremo usque ad extremum*; quod Noster clare vertit, «qui mittentur per medias tabulas ab extremo ad extremum. » Septuaginta, Chaldæus, Vatablus et alii liæc accipiunt de alio vecto medio transeunte ipsam crassiliem tabularum : de eo accepit et Noster, cap. xxxvi, vers. 33, ubi in Hebræo pene eadem verba sunt quæ hic, do quo ibi dicam.

Mm ike Allegorico, quinque hi vectes facti non ad portandum , sed ad tabulas continendas et astringendas, significabant Pentateuchum sive quinque libros Mosis, quibus tam Judæi olim, quam Christiani nunc in presenti vita ad fidem et virtutem,

(t) *Gemellæ sint* (tabulæ) *ad focum inferiorem*, id est, asseres angulares duo latera habeant infra, quorum unum ad occidentalem, alterum ad septentrionalem vel meridionalem parietem pertineat ; *et conjungi debent* cum eis ulriusquo lateris asperes. *Sint autem perfecti*. oblusi scilicet, *parte superiore* inde *a primo annulo* usque ad summum verticem asseres angulares, no videlicet stragulæ eh impositæ corrumpantur. Ita ex hebræo Kosonmulierus. Ahi aliter.

et ad spera rcnnerationis futura accenduntur.

Ita Beda, lib. 11, cap. vii.

31. Facies et velum. — Describitur hic velum Ven.ii. dividens Sanctuarium et Sanctuarii sanctuaria, id est dividens Sanctum a Sancto sanctorum ; erat Sinznm hoc velum oppansum Sancto sanctorum factum * ex bysso, cocco, purpura et hyacintho, eratque ” appensum ad quatuor columnas facias ex lignis setim inauratis, quæ columnæ habebant capita aurea et bases argenteas. *Serundo*, quo spatio velum hoc sil constitutum Scriptura hic subticet; sed si ex templi, quod ad instar tabernaculi @difioatum est, velo conjicere licet, Sanctum sanctorum tertiam tabernaculi partem occupabat, ita ut velum hoc tertiam hanc partem a reliquis dirimeret; Sanctum ergo sanctorum undique quadratum erat : tam enim in longitudine, quam in latitudine habebat decem cubitos. Huc alludens q-un-S. Joannes, Apoc. xxi, 1G, loqueos de cælo empyreo significato per Sanctum sanctorum : * Civitas, inquit, illa in quadro posita est. »

Mystice, hoc velum significabat, nos, qui sumus hic in atrio et Sancto, id est in Ecclesia militante, per fidem et ænigmaticam cognitionem speculari Deum et futura bona, quæ sunt in Sancto sanctorum, id est in cælo. Unde in Cliristi passione hoc velum scissum est : quia Christus sua morte nobis aditum ad cælum, et claram Dei visionem aperuit.

S. Augustinus, serra. 18 *super Joan.*: «Ambula, inquit, per fidem, ut pervenias ad spem; spes non ædificabit in patria, quem fides non consolatur in via. » Idem rursu.n : « Quid est fides, nisi credere quod non vides? Unde et quomodo capitur Trinitas? recte, o homo, interrogas; ideo bene creditur, quia cito non capitur : nam si cito caperetur, non esset opus ut crederetur, quia videretur. » Hoc est quod ait Apostolus, *Hebr.* xi, 1 : a Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. » Hinc rursus S. Augustinus, in lib. De *Trini!*: « Aufer, ait, argumenta, ubi fides quæritur; in ipsis gymnasiis suis jam Dialectica taceat : piscatoribus credunt, non Dialecticis. » Et S. Bernardus *in Cant.* : « Quid, ait, non inveniat fides? attingit inaccessa, apprehendit ignota, comprehendit immensa, apprehendit novissima, ipsam denique ælernitatem suo illo vastissimo sinu quodam modo circumcludit. »

Hinc rursus Apostolus *Hebr.* x, 20, per velamen Secmvh, accipit carnem Christi, quæ ejus divinitatem velabat, quæque instar veli in passione scissa, viam >u. in cælum patefecit. Velum hoc facium est ex hyacintho, purpura, bysso, coccoque bis tincto, opere plumario, quia caro ('liristi ex purpureo Deipare Virginis sanguine, opera Spiritus Sancti pulcherrima membrorum varietate est composita. Unde *Psalm*, cxxxviii, 15. quod nos habemus: a Substantia mea in inferioribus terræ, » hebraico est, *acu pictus sum*, hoc est, ut Pagninus exponit, variis membris formatus sum, scilicet instar ves-

lis phrygionfeæ; « in inferioribus terra?, » id est in matrice matris, quasi in loco recondito et subterraneo. Campensis exponit, «velut tapebum e nervis et venis contextus sum in utero matris.» Loquitur Psaltes de formatione hominis cujuslibet, sive embryonis in ventre matris. Si corpus cujusvis hominis velut phrygionica vestis acu pingitur, quid do Christi corpore dicemus, cujus phrygio fuit Spiritus Sanctus? quid verp de anima? quid de tota humanitati*? quam pulchra coelestium charismatum varietate contexta, velut holoserica vel aurea vestis splendet? Pinxit enim in ea summus artifex, *pruno*, omnes scientias et veritates: habuit enim anima Christi triplicem scientiam, scilicet beatam, infusam et acquisitam; *secundo*, omnem prudentiam et sapientiam; *tertio*, omnes virtutes, naturales, supernaturales et theologicas; *quarto*, omnes gratias gratis datas; *quinto*, omnem glori® varietatem, omnesque dotes gloriosæ beatitudinis (1).

Vfre >>. 33. IxSERETUR AUTEM VELUM, CtC., QUO ET SaNC-
TUABHM ET SANCTUARIi SANCTUARIA DIVIDENTUR,—
q. d. Velum hoc dividet Sanctum a Sancio sanctorum, cujus deinceps vasa describit. Sanctum sanctorum expressum erat symbolum eœli cm-
pjTCi, viteque ætern®, quam pulchro describit Vigilantius, in Vita Epicteti presbyteri et Astionis monachi Martyrum, Astionismatri adhuc Gentili. Cum enim diceret mater : « Qu® dicitur regio illa, quo perrexit dulcissimus meus et unicus Astion ? » Vigilantius respondit : «Regio robustorum, seu fortium virorum. » Et mater : «Sunt aliqui homines ibidem commorantes?» Vigilantius respondit : « Plures et valde nobiles habentur, quorum possessio paradisus dicitur, quorum tabernacula ex lumine sunt constructa, quorum vita Deus est, et conversatio immortalis exislil; quorum vestes sanguine sunt respersa*, et in capite coron® ex auro purissimo cum gemmis variis fabricate habentur. Sed et Rex nimium potentissimi», ac metuendus est in eadem regione, cujus nomen Deus deorum, et Dominus dominantium appellatur; cujus nuntii Angeli dicuntur justitia*, quorum vestis una est omnibus, el tactus eorum igni assimilabile urenti. Sed et senatus hujus Imperatoris valde clarus habetur; et media pars Prophet® nuncupatur, alii vero Apostoli pronuntiantur. » Deinde ipsatn civitatem ita describit : «Sed et civitas istius Regis valde est praeclara, nomenque ejus Christicolis pronuntiat, cujus murus cx auro purissimo est constructus, habens portas duodecim, et in ipsis singul® dependent margarita*, atque singuli cx senatoribus per singulas sedent indesinenter. Et prima quidem porta dicitur Petri, secunda Pauli, tertia Andre®, quarta Joannis, quinta Jacobi, sexta Philippi, septima Bartho-

V .B
«tem a
pukhn
icicrip-

MI

(J) Pro *capita* hebr. est יTH' , quf«l Rosenmullerus vertit *uncini*, ex quibus aubea in columnis tuspcnilc-
bantur.

lonuei, octava Thom®, nona Mitthrei, decima Thadæi, undecima Simonis, duodecima Mat-
tina?. » Denique ejus templum et Sancta sanctorum ita depingit : « Sed el templum mirificum est in ea, habens Sancta sanctorum et alture aureum, ante cujus conspectum vir quidam astat mirificus tenens decemchordarum psalterium, ac jugiter ibi degentes ad laudem Regis illius cohortatur dicens : Laudate Dominum do ccelis, laudate eum P>l. omnes angeli ejus; laudato eum omnes virtutes aiM-
ejus. Hujus itaque nomen, David filius Jesse pronuntiatur. Sed et platea? hujus civitatis ex auro purissimo sunt strate; cujus tluvius vitam æternam emanat, cujus pomifera per singulos menses reddunt fructus suos, et folia eorum ad medicamentum procedunt animarum; cujus lumen innarrabile est, et portæ nunquam clauduntur, co quod nunquam ibi nox erit, nec ullæ tenebræ habentur; sed semper gaudium, et perpetua lætitia ibidem jugiter commoratur. »

Quare merito S. Antonius suos hortabatur di- On.ios.
cens : «Hoc sit autem primum cunctis in comune mandatum, nullum in arrepti propositi vi- pilot,
gore lassescere, sed quasi incipientem augere semper debere quod cœpcrit, pnesertim cum humano? vite spatia wternitati comparata, brevissima sint ac parva. » Ita exorsus paululum siluit, et admiratus nimiam Dei largitatem, rursus adjecit, dicens : «In præsentī hae vita æqualia sunt pro rerum commutatione commercia, nec majora recipit ab emente qui vendit; promissio autem vit® sempiternæ vili pretio comparatur. Scriptum est Mil pre-
enim : Dies vite nostræ septuaginta anni; si auleni multum, octoginta : quidquid reliquum est, compir*
labor et dolor est. Quando ergo octoginta, aut centum, ut multum, annis laborantes in Dei opere UM(1>
vixerimus, non pari tempore regnaturi sumus in futuro; sed pro annis praedictis, omnium nobis sæculoruin regna tribuentur. Non terram hæreditabimus, sed cœlum : corpus quoque corruptum relinquentes, idipsumcum incorruptione recipiemus. Ergo, filioli, non vos aut tedium defatiget, aut van® glori® delectet ambitio. Non sunt enim condign® passionēs hujus temporis, ad super-venturam gloriam, qu® revelabitur in nobis. »

S. Maria d'Oignies, teste Cardinali Vitriaco in ejus Vita, cum vixisset vitam angelicam, accepit revelationem su® salutis et glori®, hisce verbis : «Ibis in Sancta sanctorum.» Cumque illa rem intelligeret, non verba, nipote Latina, dicebat assidue jubilans ancili® su® : « Ibimus in Sancta sanctorum, dulcissima Clementia (hoc erat ancili® nomen). Et quid sunt Sancta sanctorum?» nec aliud dicere poterat, ebria gaudio, noctes et dies, nec comedere, nec bibere.

Hinc monasteria olim, in quibus agebant mo- Mnrurf*
ñachi, semoti a rebus terrenis, vitam cœlestem, “nl
cœlo inhiantes, vocabantur Sanctuaria, ut palet n, _
ex VilaS. Euphraxi®. ItaS. Arsenins pannum habebat in sinu, ad tergendum juges lacrymas, quo?

ob desiderium vitæ æternæ ex oculis ejus defluebant.

Unde S. Hieronymus S. Paulam quinque monasteriorum in Palestina fundatricem, imo monacham, et monacharum ductricem, recensitis miris ejus et cœleslibus virtutibus, ita in cœlum n n-71. usque prosequitur : « Cæterum, illa implevit cursum suum, fidemque servavit, et nunc fruttar corona justiliæ, sequiturque Agnum quocumque Apoe. vadit. Saturatur, quia esurivit, et Lita decantat:

Sicut audivimus, ita et vidimus, in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri O beata rerum commutatio! Flevit, ut semper rideret. Despexit lacus contritos, ut fontem Dominum reperirei.

Vestita cilicio est, ul nunc albis vestimentis utonix. relur, et diceret : Scidisti saccum meum, el in- PmI. a. dui si me hetitia. Cinerem si cni panem manducabat, et potionem suam cum fletu miscebat, dicens :

p». ui. Fuerunt mihi lacrymæ mæ panes die ac nocte,

Itfil ut in ælcrnum pane angelorum vesceretur, etea- xHui. neret : Gustate et videte, quoniam suavis est Do-

P*ai. minus,» et : u Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. »

s. Eu- Ita S. Euphraxi», tempore Thcodo ii imperatoris, pbraiit imperiali sanguine prognata, spreto mundo, mon- ujmfius naslicam vitam amplexa, cum in ea mira humi-

ioSuKta litate, obedientia el sanctitate vixisset, trieennis vocata est ad hæc Sancta sanctorum. Vidit enim wncd> Abbatissa duos viros sibi dicentes : a Assumens

tecum Euphraxiam, deduc eam ante Dominum; quam mox, inquit, assumens, properavi cum cis. El cum venissemus ad quamdam portam, cujus gloriam enarrare non valeo, sponte nobis aperta est. Et ingressæ sumus, et vidimus ibi inenarrabile palatium coeleste, in quo est solium nuptiale non manu factum. Ego quidem interius appropinquaro non potui; Euphraxiam vero assumentes obtulerunt Domino, et procidens osculata est pedes ejus immaculatos. Vidi ibi dena millia angelorum, ac multitudinem Sanctorum innumera- bilem, et omnes stabant respicientes : el vidi, et ecce mater Domini assumens Euphraxiam adduxit eam ad thalamum nuptialem, in quo decoris coronam parabat; et audivi vocem ad Euphraxiam dicentem : Ecce merces tua. Nunc itaque perge, post decem dies venions, fructus his in sacculis infinitis; et ideo quia hodie nona dies est, ex quo visionem vidi, cras morietur Euphraxi». » Sequenti ergo die Euphraxia cum Abbatissa vila functa, abiit in Sancta sanctorum. Ita habet ejus \;h.

Huc per crucem præcessit el praeivit nobis Christus, qui « per proprium sanguinem introivit semel in Sancta, æterna redemptione inventa,» ut ait S. Paulus ad Hebr. IX, 12.

v«n jfi. 3G. Facies et tintorio! ix introito tabirna- Vdam culi. — Describitur hic secundum velum, quod

oppansum erat Sancto, sicut prius, vers. 31, oppar- Surti, sum erat Sancto sanctorum. Velum hoc vocatur tentorium, quia quasi aulæum el tentorium castrense expansum erat pro quarta, Orientali videlicet parte tabernaculi, sive pro ejus introitu, eralque quasi janua tabernaculi quinque columnis distincta, ut quatuor viis, inter quinque columnas interceptis, pateret ingressus. Sicut enim octo tabuler, vers. 22, latus adversum Occidentale tabernaculi claudebant, ita quinque hæ columnæ cum hoc suo velo claudebant latus Orientale, quapatebat ingressus.

Nota primo: Hoc velum factum erat uti et prius, Veli de- vers. 13, ex bysso, cocco, purpura et hyacintho, eratque appensum quinque columnis, factis ex lignis setim inauratis.

Scando, velum hoc quod erat in ingressu la- Smodo, bcnaculi, uti el velum quod erat in ingressu atrii, de quo cap. xxvn, vers. 1G, mobile erat, cum atrii ipsius vela reliqua essent immobilia, es-entque ex bysso tantum, hæc vero in ingressu tabernaculi el atrii crant polymita, uti jam dixi.

Terio, asserit Josephus velum hoc in egressu Tertio, tabernaculi, a summo non usque ad terram, sed tantum usque ad dimidium columnarum dependisse, ibique annulis sustentum et relent am fuisse, idque ut accessum et introitum daret sacerdotibus, per illud subintrantibus in tabernaculum, utque lumen solis per hanc partem vacuum el apertam in tabernaculum admitteretur; nam in tabernaculo nullæ erant fenestra : erat enim ipsum undique tectum, tum decem cortinis, tum sago cilicino.

Quarto, addit idem Josephus, huic velo pene fruito, contiguum fuisse aliud velum, magnitudine par, sed e lino contextum, annulis a funiculo per transversum pendens, quod aliquando adducebatur, aliquando, festis præcipue diebus, reducebatur, ul populus in tabernaculum prospicere posset; tum enim reducto velo patebant auralæ labulæ tabernaculi, inquit Lipomanus in cap. xxxvi. Reliquis vero diebus, et maxime cum plueret, ningeret aut grandinaret, hoc velum extimum et lineum objectu suo velum alterum interius et picturatum a tempestatibus el acris injuriis protegibat (1).

37. Et quinque columnas deaurabis. — Hoc est vers. 37. aureis, non laminis, sed circulis ornabis, ul palet ex cap. xxxvi, vers. ult. in hebræo.

(1) Hebræi obserrant HwjtO» 1bis. 31, opus futurum magis artificiosum, quod figuras easdem, etsi non versicolores, al» utraque parte conspiciendas prabuerit, qualo sericum Damascenum; sed 2pn R&PO CPUS, nH norc artificio paratum, quodque figuras ab uno unum latere exhibuerit : quæ distinctio Htjsenmulkro probatur; quanquam utramque locutionem Vulgatus interpretæ æquo verlit, opiu plumariam.

CAPUT VIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describitur altare holocaustorum cum suis vasis, craticula et vectibus. Secundo, vers. 9, describitur atrium tabernaculi cum suis columnis, et velis quibus circumcirca cingebatur. Tertio, vers. 20, describitur oleum lucernarum, earumque accensio.

1. Facies et altare de lignis setini, quod habebit quinque cubitos in longitudine, et totidem in latitudine, id est quadrum, et tres cubitos in altitudine. 2. Cornua autem per quatuor angulos ex ipso erunt, et operies illud ære. 3. Faciesque in usus ejus lebetes ad suscipiendos cineres, et forcipes atque fuscinulas, et ignium receptacula : omnia vasa ex ære fabricabis. 4. Craticulamque in modum retis æneam : per cujus quatuor angulos erunt quatuor annuli ænei, 5. quos pones subter arulam altaris ; eritque craticula usque ad altaris medium. 6. Facies et vectes altaris de lignis setim duos, quos operies laminis aeneis: 7. et induces per circulos, eruntque ex utroque latere altaris ad portandum. 8. Non solidum, sed inane et cavum intrinsecus facies illud, sicut tibi in monte monstratum est. 9. Facies et atrium tabernaculi, in cujus australi plaga contra meridiem erunt tentoria de bysso retorta : centum cubitos unum latus tenebit in longitudine. 10. Et columnas viginli cum basibus totidem æneis, quæ capila cum caelaturis suis babebunt argentea. 11. Similiter et in latere aquilonis per longum erunt tentoria centum cubitorum, columnæ vigiliti, et bases æneæ ejusdem numeri, et capita earum cum cælaturis suis argentea. 12. In latitudine vero atrii, quod respicit ad occidentem, erunt tentoria per quinquaginta cubitos, et columnæ decem, basesque totidem. 13. In ea quoque atrii latitudine, quæ respicit ad orientem, quinquaginta cubiti erunt. 14. In quibus quindecim cubitorum tentoria lateri uno deputabuntur, columnæque tres et bases totidem : 15. et in latere altero erunt tentoria cubitos obtinentia quindecim, columnæ tres, et bases totidem. 16. In introitu vero atrii fiet tentorium cubitorum viginli ex hyacintho et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta, opere plumarii : columnas habebit quatuor, cum basibus totidem. 17. Omnes columnæ atrii per circuitum veslitæ erunt argenteis laminis, capitibus argenteis, et basibus æneis. 18. In longitudine occupabit atrium cubitos centum, in latitudine quinquaginta, altitudo quinque cubitorum erit, fietque de bysso retorta, et habebit bases æneas. 19. Cuncta vasa tabernaculi in omnes usus et cæremonias, tam paxillos ejus quam atrii, ex ære facies. 20. Præcipe filiis Israel ut afferant tibi oleum de arboribus olivarum purissimum, piloque contusum : ut ardeat lucerna semper, 21. in tabernaculo testimonii, extra velum quod oppansum est testimonio. Et collocabunt eam Aaron et filii ejus, ut usque mane luceat coram Domino. Perpetuus erit cultus per successiones eorum a filiis Israel.

i. 1. Facies et altare de lignis setim. — Nota : bo^fiu ^uP^excrat a^larü : unum thymiamatis, quod erat iis holo- *n Sancto , ad adolendum in co mane et vespere ci sio- thymiana Deo ; alterum holocaustorum, in quo rotB- holocausta et qutevis sacrificia Deo immolaban- l'nmo. tur et cremabantur. Unde hoc altare non erat in '■ tabernaculo, sed ante illud, in atrio sub dio po- i'' situm, propter ignem, fumum et nidorem victi- maruBi.

Secundo, hoc altare facium erat de lignis setim, quæ æneis tabulis interius et exterius tegeban- *'|| “ tur, ne ab igne kedcrenlur. uS?l *

Tertio, altare hoc longum erat cubitos quinque, Tatio, totidem latum, altum tres, ut sacerdotes facile ad ' J,'@ illud possent pertingere. Salomon vero in templo ' majus fecit altare; nam, ut dicitur II Paral, cap. q iv : « Fecit altare lencum vigiliti cubitorum Ion- ‘ J]'*’ gitudinis, et viginli cubitorum latitudinis, et de-

com cubitorum altitudinis** Rursum ex quatuor altaris hujus ænei angulis prodibant quatuor cornua ænea, et prominebant instar obelisci.

Ooirt, *Quarto*, altare hoc interius cavum erat, sed ta-
fnins mcn vej terra, ut vult Abulensis et Richardus,
mu vel potius lapide insecto et imposito, ut vult Ri-
bera, implebatur usque ad sui medium : sic enim
jusserat Dominus, *Exodi* cap.xx, vers. 21; itaque
Mosen et Salomonem fecisse patet l *Machab.* cap.
iv, vers. GG. In altari ergo hoc alto tres cubitos,
lapidum structura ad dimidium , id est ad cubi-
tum cum dimidio ascendebat; deinde illi super-
ponebatur arula craticulæ, de qua jam dicam;
circumcirca vero ambiebatur tabulis setim ære
obductis.

Quhto, *Quinto*, altare hoc habebat superne craticulam
æneam, in modum retis foraminibus plenam;
ah. craticula hæc totam latitudinem et longitudinem
altaris superne occupabat : erat proinde longa
pene quinque cubitos, et latam totidem : hæc
enim erat longitudo et latitudo altaris. Huic cra-
ticulæ victimæ imponebantur, ut a subjecto igne
in altari (erat enim cavum, ut dixi) cremarentur,
et eorum cinis per foramina craticulæ sub altare
decideret; unde ex craticula hac pendebat arula
ænea, sive focus æneus interius in medio alta-
ris, puta super lapidum structuram, de qua paulo
Amu ante dixi. In hac arula per catenulas appensa ad
vel focu-
hi enti-
Cnlæ.
quatuor cornua altaris, ponebantur ligna et ignis
ad cremandas carnes, quæ in superiori craticula
ponebantur.

Sexto, *Sexto*, verisimile est altare hoc ad latus Orien-
hahbil tale habuisse fenestram, per quam cineres extra-
fejçilel herentur, et ligna super arulam sive focum po-
hm, per nerentur , et ad hoc aliosquo usus habebat forcip-
qnim es, fuscinulas, lebetes, et ignium receptacula.
ligni Im- Illa Beda, de quo plura suo loco, vers. 4.
mitte-
bxutur.

Septimo, *Septimo*, altare hoc habebat quatuor annulos
qu irni æncos, per quos duo voctes, cx lignis setim ære
tonato» coopertis, inserebantur ad portandum altare. To-
et duos lidem annulos et vectes, distinctos ab annulla et
'ccl,s* vectibus altaris, habebat ipsa craticula altaris;
eximebatur cnim et separabatur craticula ab al-
tari, ut seorsim portari posset.

Octavo, *Octavo*, in hoc altari mane et vespero quotidie,
q? uii? Primo immolabatur agnus, quasi juge sacrifi-
tinnioh- cium, deinde aliæ victimæ, vel volivæ, vel spon-
htorjtt- tancæ, vel ex lego ob festum incidens præceptæ.
Hinc Deus ignem do cælo misit, quem voluit in
hoc altari a sacerdotibus lignis apposis jugiter
ali et foveri, no unquam exstingueretur, ut sem-
per paratus esset ad victimas cremandas, Lewi.
cap. vi. Denique altaris hujus figuram expressam
vide apud Vilalpando, lib. IV *DeTemp.*, cap. lxxv.

Allegorico, hoc alturo ligneum significabat cru-
h nctio? cc,n Christij in qua quasi in ara Christus est im-
f.V crni molatus : undo altare hoo erat extra tabernacu-
Chrisii. lum in atrio, quia Christus extra castra, ut ait
l'iiuw. Apostolus, *Hebr.* cap. xv, puta extra Jerusalem,
passus est.

Secundo, factum est ex lignis setim, quia tam
crux quam caro Christi, non vidit corruptionem.
Rursum, ære obducitur, quia æs sonorum sig-
nificat prædicationem crucis Christi : est etiam
æs symbolum fortitudinis crucis Christi, quæ
omnes dæmonis, mundi et peccati vires contrivit.

Tertio > habet quatuor cornua, quia crux Chri- T-ah,
sti per quatuor plagas, toto orbe prædicata ab
Apostolis et diffusa est : « In omnem enim terram
exivit sonus eorum. »

Quarto, altare hoc intus vacuum erat, sed terræ Qwu*
vel lapidi impositum, quia crux Christi defixa
est el imposita monti Calvari@.

Quinto, craticula, in qua igne supposito carnes QiUto.
victimæ cremabantur, significat acerbissimos
Christi dolores, quibus in cruce pro nobis tum Chriam
dolore, tum amore tostus est, juxta illud *Psal.* et : *
« Ossa mea sicut cremium aruerunt. » Quod S. Hie- iinoft
ronymus vertit, ossa mea *quasi frixa* contaðue-stus-
runt; S. Augustinus, ossa mea *tanquam in frixorio*
confrixa sunt; alii, ossa mea *tanquam focus*, aut
tonis adusta suut.

Sexto, in latere Orientali altaris erat fenestra Suto,
per quam ligna et fomenta ignis in arulam im-
mittebantur, quia a parte Orientali in qua situs
erat Paradisus terrestris, peccatum Adæ prove-
nit, quod doloribus et crucialibus Christi mate-
riam et fomenta ministravit.

Septimo, quid sini annui et vecles, dicam in s pi ow.
tropologia.

Octavo, in hoc altari immolabatur quotidie Oraro,
agnus, quia in cruce immolatus est Christus, qui
est agnus occisus ab origine mundi. In hoc altari
ardeljugiter ignis divinus, quia charitas Christi
in cruce non fuit exstincta, sed magis adaucta
exarsit, omnesque Martyres et fideles ad crucem
et mortem cum Christo, et pro Christo subeun-
dam accendit.

Tropologico, altare holocausti est cor hominis, Tropoto-
so per poenitentiam macerans vitiaque sua mor-
tificans, et Deo immolans; aliare hoc est in atrio, i 4IX3tj
quia prius exercenda est mortificatio, et passio- m «or
num compressio, quam ad altare thymiamatis, ^®^"
quod est in Sancio, id est, ad Dei amorem et 6. a *
unionem, possis accedere. Rursum, ignis quod 1*-
thymia in aliaci aureo incendebatur in Sancto,
deferebatur ex altari holocausti, quia orationis
fervor et ardor, ex carnis et passionum jugi mor-
tificatione promanai. Quare qui orationi incum-
bit et nogligit mortificationem, perinde facit at-
que si quis sine igne vellet aromata incendere.

Pœnitentiæ /eque ac mortificationis exemplar
fuit S. Magdalena, quæ, ut ait S. Gregorius, horn.
33 in *Evanq.*, a quot habuit in so oblectamenta,
tot de se invenit holocausta : convertit ad nume-
rum virtutum numerum criminum, ut Ictum ser-
viret Deo in pœnilentia, quidquid ex so Deum
contempserat in culpa. »

Hinc *secundo*, altare hoc factum est do lignis Seccato,
setim, id est, do puri cordis desiderio; æro ob-

ducitur, quia mortificatio non aurea est et fulgens, sed ænea, dura, tinniens : quia tales non sunt adhuc plene mortui; unde percussi subinde sonant et murmurant.

Tuio. *Tertio*, tres cubili altitudinis sunt fides, spes, chantas; quinque cubili longitudinis sunt extensio patientiæ; quinque < ubi latitudinis sunt extensio charitatis ad coercendos quinque sensus, ut serviant patientiæ et charitati. Quatuor cornua sunt quatuor cardinales virtutes.

gnaito. *Quarto*, cavum est, id est, terræ contagio vacuum, ut sanctum Dei ignem recipiat; sed lapidi, id est, duritiei et austeritati vitæ, constanter incumbit.

Qtiùio. *Quinto*, arula sunt mentis penetralia igne, id est charitate, flagrantia; ligna arulæ imponuntur, cum pias cogitationes mente concipimus; ignis additur, cum per gratiam Sancti Spiritus illis excitamur et inardescimus, Craticula in modum retis significat mortificationem debere esse jugem, et ex variis generibus connexam et contextam. Hæc namque jugis et omnimoda mortificatio viros magnos et codastes, heroes et duces efficit. Laudant Gentiles Agesilaum regem Lacedæmoniorum, quod cibo et somno dominaretur, frigori æque ac cestui se assuefecisset, quodque assidue in ore haberet, a duce non mollitie et luxu, sed tolerantia ac fortitudine debere subditis anteire. » Itaque cuidam interroganti, quid boni leges Lycurgi Spartanis attulissent, respondit: «Contemptum voluptatum.» Admiranti ejus et Spartanorum in vestitu et victu frugalitatem : «Hac, inquit, c semente metimus libertatem.» Hortanti ut aliquid de severitate victus remitteret, forte non habiturum eum alias occasionem mollius vivendi, respondit : « Ego vero me assuefacio, ut in nulla mutatione mutationem quieram. » Senior etiam factus, eandem vivendi tenuit rationem, rogatusque cur in frigore sine tunica obambulet : a Ut, inquit, juvenes imitentur exemplum seniorum et principum.» Thasii offerebant ei farinam, anseres, bellaria, placentas, etc. : ipse tantum farinam accepit, reliqua in servos distribuit, querentibusque causam, dixit : « Qui virtutem colunt, non admittunt tales gulæ delicias; aliena enim a liberis ea sunt, quibus servorum ingenia alliciuntur.» Idem < licbat, «mallo se vincere cupiditates, quam hostium exercitum; melius est enim conservare libertatem, quam eam aliis adimere.» Testis est Plutarchus in ejus Vita.

Quid jam faciat Christianus ? dicat cum S. Paulo, H ad *Corinth.* cap. iv : « Propter quod non deficiamus, sed licet is qui foris est, noster homo corrumpitur, tamen is qui intus est, renovatur de die in diem. » Et alibi : « Propter te mortificamur tota die, æstimali sumus sicut oves occisionis, » sive *jugulationis*, ut legit Tertullianus. Imitetur magnum illum Arsenium, qui rogatus cur aquam rarius mutaret, cum fœtore lotam cellulam inflaret, respondit : « Lubens fœtorem hunc exci-

pio in locum odoramentorum, quibus in palatiis regum fui olim oblectatus, ut in die judicii de inenarrabili illo gohennæ fœtore liberet me Dominus. » Audiat S. Bernardini!, in *serm.* : « Quod, inquit, martyrium gravius est, quam inter epulas esurire, inter vestes multas pretiosas algere, paupertate premi inter divitias quas offert mundus, quas ostentat malignus, quas desiderat noster appetitus? Propterea pauperibus et pariter Martyribus regnum cœlorum promittitur, quia paupertate quidem emitur, sed in passione pro Christo absque dilatione percipitur. »

Sexto, lebetes cinerum sunt memoria passio* Suto, nis et mortis Christi ac Martyrum, qui exemplo suo hanc viam crucis et mortificationis praeiverunt; fuscinae, forcipes et ignium receptacula, sunt præcones et sancti Doctores, qui hunc sacrum mortificationis ignem in nobis assidue fovant et accendunt.

Septimo, annuli et vectes sunt dona Spiritus Sancti, quibus omnis labor et dolor pœnitentiæ dulcescit, ut iis ad dura et ardua quasi vehi et impelli videamur.

Octavo, victimæ hic i olatae sunt concupiscentiæ varine, ad quas cremandas jugiter ignem charitatis in corde fovere oportet. Un Beda, lib. II *De Tabernaculo*, cap. xxi.

Audi S. Gregorium, hom. 22 in *Ezech.* : a Quid T. > est, ait, altare? nisi mens bene viventium, qui PV Cf. peccatorum suorum memores lacrymis se lavant, -m U, carnem per abstinenciam macerant; ubi ex merore compunctionis ignis ardet, et caro consumitur, juxta illud Apostoli, *Rom.* xii : Ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem; hostia vivens est, corpus Domino afflictum : hostia, quia jam huic mundo est mortuum; vivens, quia cuncta quæ prævaleant bona operatur; sed alia compunctio est quæ per timorem nascitur, alia quæ per amorem. »

Deinde adaptans hæc ulrique altari, scilicet holocaustorum et thymiamatis, sic pergat : « Undo et in tabernaculo duo altaria fieri jubentur, unum exterius, alterum interius; unum in atrio, aliud ante arcam; unum tere coopertum, aliud auro; in æreo cremantur carnes, in aureo incenduntur aromata Multi enim plangunt mala quæ fecerunt, et incendunt vilia igne compunctionis, quorum adhuc suggestiones in corde patiuntur; quid isti nisi altare sunt æreum? in quo carnes ardent, quia adhuc ab eis carnalia opera planguntur. Alii vero a carnalibus vitiis liberi, amoris flamma in compunctionis lacrymis inardescunt, supernis jam interesse civibus concupiscunt, regem in decore suo videre desiderant, et flere quotidie ex ejus amore non cessant; quid isti nisi altare sunt aureum? in quorum corde aromata incensa sunt, quia virtutes ardent; sed hoc altare aureum est ante velum, quia Sanctorum corda per saucium desiderium in illum ardent, quem adhuc revelata facie videre non possunt. »

îta S. Franciscus rogatus, « quænam preces Deo essent gratiores? Illæ, ait, quas proprim carnis comitatur mortificatio. » Pulchro Billius in *Emblem.* :

Al tua nc fructus pede claudio vola sequantur.
Fac tua cum vitiis ul caro morte cadat.
Ara duplex templi quondam boc sine voce docebat:
Thus una, al cæsas altera habebdt oves.
Obtulit bic casas pecude», qui membra necavit :
Qui pia vota facit, lbus dedit ille Deo.

De lignis sbtim, — quoad tabulas ambientes. Nam interius in imo, altare hoc, usque ad sui medium, plenum erat lapide insecto; superius voro per lotum craticula ænea tegebatur: quare hoc altare ex Selim simile erat ciste quadralo», quæ fundo cl operculo caret, et interius vacua est.

Porro tabulas bæ selim densis laminis aeneis operiebantur, ne ab igne vicino laederentur; imo non improbabiler censet Lipomanus, per miraculum tam tabulas ab igne, quam sacrificia a muscis ili.esa servata fuisse. Unde cl idololatræ, qui in suis sacrificiis a muscis vexabantur, ad cas abigendas colebant deum Beelzebub. S. Hieronymus in *Ezcch.* XLI, et alii apud Bedani censent ex paradiso terrestri allatum fuisso hoc lignum semtim, fuisseque simile amianto lapidi, qui igne non lædilur, sed purior evadit, de quo dixi superius.

2. CORNUA AUTEM PER QUATUOR ANGULOS EX IPSO ERUNT. — «Cornua,» id est anguli prominentes instar cornuum, ad ornatum altaris, non aliunde, sed ex ipso altaris ærc continuo opere ducuntur.

3. Faciesque, etc. forcipes. — Hebraice CTJP *iaim*; Septuaginta *cooperimenta*, alii *scopas* vertunt, radix *iaa* significat removero : unde *iaim* instrumenta sunt quibus aliquid accipimus aut removemus, uti sunt forcipes et batilla, id est palæ, quo modo noster Interpres vertit, *Num.* iv, 14. Putat Pagninus nostrum Interpretem, puta S. Hieronymum, hoc nomen *iaim* in libris *Regum* et *Paralip.* nunc vertere scutra, nunc trullas, nunc creagras, nunc tridentes.

Verum non satis perspexit mentem et morem S. Hieronymi et S. Scripturio, quæ neque hic, neque alibi, omnino simul vasa tabernaculi aut templi distincto enumerat; unde possim omittit opercula ollarum el lebetum, sed jam hæc, jam illa ponit. Quod videns S. Hieronymus in versione sua non reddidit verbum verbo, neque se astrinxit llcbrææ vasorum enumerationi præsantis loci, præsertim si ejus alio loco meminisset; sed indifferenter aliqua vasa quæ tabernaculi esse sciebat, expressit, reliqua generali clausula complexus, dicendo : « El codera vasa. »

Porro hoc loco phialas omisit, quæ in Hebneo exprimuntur, quia eas nominarat cap. xxv, 29, ubi proprius erat carum locus : neque enim in

altari holocaustorum, sed in mensa panum propositionis hæ phiala? reponebantur, ut inde efferrentur quando iis opus erat, ad libandum in altari holocaustorum.

At q1b fuscinulas, — quibus caro olla extrahitur. Unde Septuaginta vertunt, creagras, acapicnda carne, sive tridentes essent, sive unius dentis. Unde noster Int-rprcs nomen llcbræum DibîO *miztcget*, vertit, *fuscinulas*, *tridentes*, et únanos, id est, fuscinulas tam trium dentium, quam unius.

Et ignium receptacula, — puta vasa ad capiendas prunas. Unde aliqui vertunt, *thuribula*; Septuaginta, *focum* : serviebant hæc vasa inter alia ad hoc, ut in illis ignis sanctus ex altari holocausti haustus, ad altare thymiamatis vespere et mane, ad incensum in iis addendum, deferretur; nam, uti dicam cip. xxx, incensum non immediate in ipso altari, sed in hisce thuribulis altari impositis adolebalur. Ila Beda lib. II, cap. xi.

4. CrATICULAMQUE IN MODEM RETIS ÆNEAM.— He-Vrv 4* bræi, Abulensis et Lyranus putant hanc craticulam non immitti solitam intra altare, sed fuisse per ejus circuitum, tanquam zonam quamdam elevatam cubitum unum cum dimidio, usque ad altaris medium, idque ad altaris dunUxat decorem et pulchritudinem. Verum hæc sententia repugnat textui S. Scripturæ, quæ hanc craticulam non intra, sed supra altare ponit.

Dico ergo : Craticula hæc legebat superiorem Cril'cuU pariem, sive superficiem altaris, ita tamen ut commode posset intra altare inferri et extrahi, cum opus esset. In hac craticula victimarum carnes comburendæ imponebantur, ac proinde ipsa tota erat ænea, factaque m modum retis; ab hac craticula pendebat arula, ejusdem et longitudinis cl latitudinis, cujus erat craticula. Arula hæc per longos æneos clavos, vel potius virgas aut laminas, superiori craticulæ erat annexa. ita ut inter craticulam et arulam interjectum esset spatium cubiti cum dimidio : erat enim hæc craticula in medio altaris, ul dicitur cap. xxxvm, vers. 4; altaris autem altitudo erat trium cubitorum, undo et craticula ad medium altaris pertigisse dicitur hic vers. 5, non per se, sed per arulam hanc sibi annexam ; erat cnim hæc arula quasi fundus craticula?, in quo quasi finiebatur corpus ipsum craticula» (I).

Hæc arula erat tanquam focus, in quo ignis ardebat, lignaque ci imponebantur ad comba-eoli dv renda sacrificia craticulæ imposita ; ac proinde Kiipuo. erat lota ænæa, uti et ipsa craticula. Hinc et verisimile csl fenestram, sive ostiolum in latere altaris fuisse, per quod ligna immitterentur, et cineres ac carbones extraherentur, uli ex Cassiodori descriptione tradit Beda, lib. II, cap. xn, et

(t) Pro *arula* vers. 5, in hobr est *ambitu* seu deambulacrum, salis talem, altare ambiens, ut in eo versantes ministri obirent munia sua, sive struendo foco, rive componendo membra victima» comburendo.

Richardii de S. Victore, licet Hibera hoc ostium neget : Quia, inquit, poterat craticula sursum extrahi, et tunc arui® ejus ligna imponi. Sed hoc difficile et molestum fuisset, praesertim cum craticulae jam impositae erant victim® ; s®pius enim iisdem victimis subjicienda erant ligna, ul ili® totae cremarentur : unde et sæpius in eadem victima oportuisset craticulam eximere.

Rursum, in arula hac erant quatuor annuli ænei, quibus duo vectes inserebantur, ad eam cum craticula seorsim a tabulis altaris portandam. Erant autem hi annuli in quatuor infimis arui® extremitatibus, idcoque hic vers. 5, dicuntur esse subter arulam.

LigDi Hinc patet non esse verum quod censuit Abulensis et Vilalpando, lib. IV *De Templo*, cap. Lxxxr, inite, scilicet, ligna ipsa non arui® scu foculo, quem pu lini jpsj negant, sed altari sive craticul® superno imponi, cisque carnes victim® cremandas superponi debuisse. Ex dictis enim constat ligna fuisse imposita igni, qui erat sub altari in arula : non tamen nego ligna etiam ipsi altari sive craticul® imposita fuisse, præserlim si victima esset magna, caque ob victimarum multitudinem cito cremanda et consumenda esset; nec enim ignis per rete craticul® refractus el retusus sat habebat virium ad victimas majores statim comburendas; satis autem virium habebat ad holocaustum jugo vespertinum consumendum : hoc enim tota nocte lento igne cremari debebat, uti patet *Levit, vi, 9*.

Denique, circa altare hoc erat maxima multitudo sacerdotum et Levitatum, præsertim in festis, cum mult® immolami® essent victim®. Alii enim eas mactabant, alii excoriabant, alii secabant, alii lavabant, etc., sed miro omnes silentio cl reverentia. Audi Aristæam, lib. *De Septuaginta Interpretibus* : « Silentium vero tantum inest, ut, cum sepbngenti fere ministrorum continuo adsint, et offerentium libamina multitudo sil ingens, nec unum quidem hominem in loco versari putes : summa namque veneratione cuncta et magna Dei pietate perficiuntur. »

8. Cavum intrinsecus facies. — Ut scilicet in hac altaris cavitare, interius sit locus pro igne et lignis, ad cremandas carnes craticul® superpositas. Intellige altare hoc fuisse cavum usquo ad sui medium : nam inde usque ad pavimentum plenum erat terra, vel potius lapide insecto, uli jam dixi.

9. Facies et atrium tabernaculi. — Nota : Atrium hoc factum est, ut undequaquo ambiret de tabernaculum et altare holocaustorum, tum or-nalus, tum reverenti® causa. Tabernaculum ergo lixium consistebat in medio atrii, quæsi habitaculum c. i dit glori® Dei inter homines conversantis, cosque i tí" exaudientis et dirigentis, ut hac presentii et provida gubernatione invitati Ilebræi, solum Deum verum colerent et ab idololatria abstinerent.

Secundo, hoc atrium superne non erat tectum, mi sub gub læ quale cavædium vocat Daniel Bar-

bams in Vitruvium, lib. VI, cap. v; unde Vilalpando, lib. III *fie Templo*, cap. xxv, pag. 201, atrium dictum pulat a graco aio?w, quasi dicas, Aereum, in aere, sub dio : licet alii atrium dici velint co quod a terra oriatur, quasi aterreum vol aterium; alii vero, quod Atriie in Etruria primum atria ante ædes constructa fuerint. Hoc tamen atrium a lateribus per circuitum ambiebatur Uil tentoriis, id est velis vel aulæis ex bysso retorta factis, htequo vela erant instar murorum, vel parietum ipsi atrio. Porro suspensa erant hæc vela ex columnis tenéis, quæ vestii® erant argenteis laminis, et capitibus argenteis, basibus vero sneis.

Tertio, atrium erat quadratum, vel potius quadrangulum; erat enim longum 100 cubitis, latum 50, altum ut patet vers. 18; cingebatur sexaginta columnis améis, puta 20 a latere Meridiano, 20 ab Aquilonari, 10 ab Occidente et 10 ab Oriente; una vero columna distabat ab alia 5 cubitis : porro in columnis eminebant paxilli, id est clavi, e quibus tentoria, id est vela, suspendebantur, uli dixi.

Quarto, atrium in ingressu habebat, inquit Philo Qurti, et Abulensis, 50 cubitos longitudinis usque ad J. l., 3 tabernaculum, et totidem latitudinis, ut caperet 'populum. Erat enim hoc atrium locus orationis rpall populi : unde ab Evanglistis et a Josepho vocatur templum. In hoc enim atrio versatus est et docuit Christus, ex coque vendentes et ementes ejecit : nec enim Christus unquam ingressus est tabernaculum, vel Sanctum ; hoc enim solis sacerdotibus Aaronicis ingredi licebat. In hoc ergo atrio laici orabant, offerebant sacerdotibus suas victimas, spectabant sacrificia, et ex iis epulabantur, comedentes victimas pacificas coram Domino, id est coram tabernaculo, quod erat quasi domus Dei, ut patet *Deuter. xn, 7*, el cap; ' xvi, vers. 11 ; nunquam enim laici accedere poterant ad atrium sacerdotum, ac consequenter nec ad altare holocaustorum quod in eo erat. Denique ad ostium hujus atrii puerpera, leprosi alique immundi lustrabantur et expiabantur.

Quinto, in atrio hoc erat labrum æneum et al-lare holocaustorum, in quo omnes victimæ immolabantur.

Sexto, tabernaculum unum tantum habebat atrium, in quo tamen verisimile est sacerdotibus et Levitis proprias stationes fuisse assignatas, juxta altare holocaustorum. Unde in templo Salomonis, ubi hæc omnia pulchrius fuerunt ordinata, duplex a erat atrium, unum interius juxta tabernaculum, primos ubi erat altare holocaustorum, labrum æneum, et statio sacerdotum; secundum exterius laicorum, quod a priori atrio sacerdotum Salomon dum, distinxit inuro alto tres cubitos, ila ut laici ex suo atrio ultra hunc murum prospicere possent in atrium sacerdotum, ac videre sacrificia quæ ibi peragebantur in altari holocaustorum, non tamen illud ingredi.

Uso. *Septimo*, nulli Gentilium vel immundorum licitum erat hoc atrium intrare sub pœna mortis; erat enim atrium quasi templum populi, unde pro Gentilibus et immundis Herodes aliud atrium extruendum ædificavit et addidit, ut ipsi eminus possent interesse sacris et sacrificiis. Addit Vilalpando in *Ezech.* tom. II, pag. 243, in templo Salomonis altare holocaustorum constitutum fuisse e regione trium portarum atrii: quia erat, inquit, in medio atrio, ita ut aperta qualibet porta, Orientali, Meridionali, Aquilonari, ipsum altare et holocausta conspicerentur a populo per tres hasce portas, et consequenter a Gentilibus ex suo atrio, quod habebat tres portas, tribus portis atrii sacerdotum et populi ex æquo respondentes.

Mystice, atrium significabat fideles incipientes Deo servire, Sanctum proficientes, Sanctum sanctorum perfectos et beatos: unde in atrio erat lavacrum sive lavacrum, id est poenitentia; et altare holocausti, id est mortificatio viliorum. Ita Beda. Vide dicta cap. xxvi, vers. i.

Atrium ergo hoc, est stadium et studium virtutis. In hac vita, ait S. Augustinus, epist. ad Martini. virtus non est, nisi diligere quod diligendum est: diligere, prudentia est; nullis inde averti molestiis, fortitudo est; nullis illecebris, temperantia est; nulla superbia, iustitia est. Et S. Ambrosius in *Psalm.* cxviii: «Nulla, ait, sine labore virtus est, quia labor est processus virtutis.»

Stimulus est, quem dat Seneca: «Una, inquit, res est virtus, quæ nos immortalitate donare possit, et pares diis facere.» Virtutis ergo præmium est beata vita: nec sine virtute aliquem posse effici beatum, docuerunt Stoici. Unde Horatius, lib. III, *Ode* 2:

Virtus repulsæ nescia sordidæ,
Intaminatis fulget honoribus.
Virtus recludens immeritis mori
Coelum, negata tentat iter via.

Et Ovidius, lib. IV *Trist.* eleg. 3:

Materiamque tuis tristem virtutibus imple,
Ardua per praecepta gloria vadit iter.
Rectora quis nescit, felix si tibi fuisset
Publica virtutis per mala facia via est.

Via ad virtutem est exercitatio. Unde Hesiodus: Ante virtutem dii sudorem posuerunt: Longa et ardua via ad ipsum. atque asper primum; Postquam ad summum perveneris, facilis deinde via.

Et Aristoteles, II *Ethic.* i: «Non a natura, ait, neque præter naturam in nobis insunt virtutes; sed nati factique sumus ad eas, et percipiendas natura, et efficiendas consuetudine;» et cap. iii: «Virtus moralis omnis inhæret voluptatibus ac doloribus,» hisce tolerandis, illis moderandis. El lib. I, cap. x: «Nulla, ait, in re mortalium tanta inest firmitas, ut in iis rebus quæ virtute

geruntur: multo enim scientiis ipsis sunt firmiores et stabiliores; quarum ut quæque prestantissima est, ita stabilis maxime.»

Pythagoree vox est: «Optima vita nobis est diligenda, quam mox suavem efficiet ipsa consuetudo. Divitiæ anchora sunt infirma, gloria etiam infirmior, corpus itidem, magistratus, honores: omnia hæc imbecilla sunt, et viribus destituta. Quæ ergo anchoræ sunt firmæ? Prudentia, magnanimitas, fortitudo; eas nulla tempestas agitat. Hæc Dei est lex, virtutem solam esse, quæ potens solidaque sit: cætera omnia nugæ esse et ineptias.» Tacitus, lib. IV *Annales*: «Virtus, ait, est proprium hominis bonum.» Curtius, lib. VII: «Nihil, ait, tam alte natura constituit, quo virtus non possit eniti.» Stoicorum dogma est, «nihil esse expetendum præter virtutem, nihil fugiendum præter vitium.»

Theodora meretrix Socrati insultans: «Ego, ait, nullum te antecello. Nam cum tu neminem ex meis a me possis abalienare, ego cum libitum est, tuos omnes ad me voco.» Cui Socrates: «Non mirum est hoc: tu siquidem ad declivem (ramitem omnes rapis, ego vero ad virtutem cogo, ad quam arduus et plerisque insolitus est ascensus.»

Idem respondit Thomas Morus Lutheri jactanti suorum assecrarum copiam.

Antisthenes aiebat virtutem esse rem operum, non verborum.

Virtus ex viro appellata est, ait Cicero; virilis ergo animus viros et virtutem docet.

Agapetus Diaconus apud Justinianum: Sicut, ait, qui scalas conscendere cœperunt, non prius desistunt ab ascensu, quam supremum attigerint gradum: sic virtutis studiosus semper altius scandere conabitur.

Philo, lib. De *Piant. Noe*: Sicut, ait, oriens sol totum cœlum radiis illustrat: sic etiam virtutes suis in homine radiis, ubi mentem totam penetrant, eam efficiunt lucidissimam, idem, lib. I *Allegor.*: Sicut, ait, in animali prima pars est caput; secunda, pectus; tertia, inguen: et in anima, prima pars est rationalis; secunda, irascibilis; tertia, concupiscibilis: ita virtutum prima est prudentia, quæ caput et rationem dirigit; secunda, fortitudo, quæ iram componit, et pectus stabilizat; tertia, temperantia, quæ circa inguen et partem concupiscibilem occupatur.

Hæc Gentiles et Judæi de virtute morali et naturali; quid Christianus jam dicet de virtute divina et supernaturali, quæ opus est gratiæ Dei? sine hac enim nemo tendere potest ad Sanctum sanctorum in cœlis.

Jam ad textum veniamus, et difficultates quæ in hila occurrunt, explicemus.

Textoria. — Ita passim hic vocantur vela vel aulæa, quibus circumquaque tegebatur hoc atrium. Unde Septuaginta vertunt *aulæa*.

10. Er COLUMNAS VITIM CIR DASIDUS TOTIDEM Ven. 108

æneis. — Hebraice, *et columnas viginli, et bases viginli ex tere*, scilicet facies. Nam columnæ atrii erant non ligneæ, sed æneæ, uti et bases. Undo non exprimitur hic alia earum materia, quam æs; in columnis vero tabernaculi exprimitur alia carum materia, scilicet ligna setim, ut palet cap. xx», vers. 32 et 37. Ad hæc, æncas fuisse atrii columnas, nou ligneas expresse docet noster Interpretres in fabrica tabernaculi, cap. xxxvnt, vers. 10 et 12. Fallitur ergo Philo, qui ait has columnas factas esse ex cedro, sic et tabulas tabernaculi ex cedro factas esse asserit : putat enim ipse setim esse cedrum.

Sicut ergo inter Sanctum et Sanctum sanctorum, erant quatuor columnæ de lignis setim inauratis, sustinentes velum tegens Sanctum sanctorum ; rursum, sicut in ingressu Sancti sive tabernaculi, erant quinque similes columnæ, sustinentes velum tabernaculi : ita circum tabernaculum et atri-um atri-um fieri debentur 60 columnæ æneæ, puta 20 a latere Meridiano, et 20 ab Aquilonari, 10 ab Occidente, et 10 ab Oriente, quibus vela suspendantur, quæ atrium instar murorum ambient et sepiant.

Qua CAPITA CUM CÆLATURIS HABEBUNT ARGENTEA. — Hebr. et Chald., *argentea erunt capita columnarum cum cincturis*, vel *circulis*, qui scilicet circa columnas filis argenteis ducentur : nam Hebræum n tau clavum capitatum, vel caput clavi significat; unde et litteræ tau nomen est inditum. Nec repugnant Septuaginta, qui vertunt : xai et aûrûv, xai et Çaiitç tûv çiaûv m?tr,?*p?M|Mvai ápyjjiu, quod mirum est Complutensia biblia vertere, et *fibula carum, et forcipes earum erunt de argentatae argento* : xai>íç; enim circulus est, quem Noster vocat cælaturam; |a)áíç; vero apud Vitruvium sunt prominentes seu frontali lapides, sen id quod in fornice aut domo prominet, quomodo a simili forma prominentia columnarum capita vocant Septuaginta. Sic ergo verto Septuaginta, *et circuli columnarum, et prominentia carum capita de argentata erunt argento*, quod idem est cum eo quod habent Hebræa, Chaldæa et Noster. Cælaturæ ergo hæ non erant incisiones aut insculptura», sed lacinia tenues, aut fila ambientia et gyrantia lum capita columnarum, tum corpus carum et bases; hoc enim significat Græcum xix«t, et Hebræum 'plün chascukim, ut patet cap. xxxvnt, vers. 10 et 12. Ita Abulensis (1).

va», u. n. Similiter f. t. IN latere Aquilonis (quod est latus longitudinis atrii, æque ut latus Meridianum illi oppositum) PER LONGUM ERUNT TENTORIA (vela ex bysso) centum cubitorum. — Longitudo enim atrii erat centum cubitorum : unde vela ejus extendebantur 100 cubitis in longum, tam parte Australi, quam Aquilonari. Ea enim parte specta-

ti) O'11 Videntur esse unci in capite columnarum, quibus hirebant *virga* sive *pertica* (O'pMSH, gall, *tringles*, vel *traverses*), conserentes columnas, et aulæa sustinentes.

balur ejus longitudo, sicut latitudo ejus spectabatur a parte Orientali et Occidentali; fuit ergo atrium quadrangulum : nam longitudo ejus erat dupla ad latitudinem. Erat enim longum 100 cubilis, latum vero 50. Asserit Josephus tabernaculum in medio atrii fuisse collocatum, quod aliqui præcise de medio geometrico intelligunt, ac proinde censent tabernaculum a parte longitudinis habuisse ante se, puta ad Orientem, 33 cubitos atrii; post se ad Occidentem habuisse totidem cubitos ex atrio: bis enim 35 faciunt 70, quæ addita ad 30 cubitos, quibus longum erat ipsum tabernaculum, faciunt cubitos 100, quæ erat longitudo totius atrii.

Verum quia 35 cubiti post tabernaculum fere fuissent frustra, et accidissent valde spatium anterius atrii, quo fere confluebat populus ad sacra et sacrificia, quæ fiebant ante tabernaculum in hac anteriori sive Orientali parte atrii : nec enim spatium 35 cubitorum capere poterat tantum populum ; hinc verisimilius est quod ait Philo, Abulensis et alii, tabernaculum æquali spatio distasse a tribus atrii partibus, videlicet a duobus atrii lateribus, et a tergo. Id spatium erat 20 cubitorum; ergo a parte anteriori habebat tabernaculum ante se atrium non 35, sed 50 cubitorum, in quo quod ingentem capiebat populum. Adde enim ad hos cubitos 50 atrii, 30 cubitos longitudinis ipsius tabernaculi, ac denique 20 cubitos atrii post tabernaculum, complebis cubitos centum, quæ erat longitudo totius atrii.

Rursum tabernaculum in latere Aquilonari distabat ab atrii columnis et ambitu viginti cubitis, et totidem in Australi; addo enim his 10 cubitis atrii, qui utrimque ex vicinis consurgunt, 10 cubitos latitudinis ipsius tabernaculi, complebis 50 cubitos, quæ erat latitudo totius atrii.

Nota: Quaslibet columna atrii cum suo velo alla erat quinque cubitos, ut patet vers. 18; tabernaculum vero erat duplo altius : erat enim altum decem cubitos, idque ut esset in conspicuo, et minus extra atrium conspici posset.

Tropologice Ruperlus : Sexaginta, inquit, atrii Tf ?»• columnæ, puta 20 ab Austro, 20 ab Aquilone, 10 'r' , ab Oriente, et 10 ab Occidente significant laborem m !?» assiduum et constantem in observandis Dei p r. e - c c p t i s, quibus ad cælum tendimus. Sex enim significatione tempus præsentis vitæ, 10 Decalogum (sexies autem decem faciunt 60, qui est numerus columnarum atrii), cujus perfecta observatione per totam vitam nostram, ad futuram in coelis gloriæ perfectionem perveniemus.

Qui ergo eo, et ad apicem virtutis contendit, laboret et sit constans ut columna, juxta illud Horatii lib. III Carnu :

Justum et tenacem propositi virum,
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni,
Mente quatit solida,
Nec fulminando magna manus Jovis.

Constantia enim opus est ad vincendum, *primo*, innatam nobis animi molliem, et pronitatem ad voluptuosa; secundo, ad superanda ardua, difficultates et tentationes in operibus virtutum, praesertim heroicis occurrunt; *tertio*, requiritur constantia ad perseverantiam. Multi enim bene incipiunt, sed sensim languescunt.

Diogenes, testo Laertio, libro VI, cuidam mo-
nenti. ut jam senex quiesceret a laboribus :
« Quid, inquit, si in stadio currerem, utrum
oportet, an mete vicinum cursum remittere, an
magis inlendere? » 7. d. Non debeo refrigescere,
cum ad finem vitae et agonis accedo, sed magis
accendi.

Constanti e speculum fuit Cato Uticensis, quem
cum rebus deploratis amici hortarentur, ut ad
Cæsaris clementiam confugeret, respondit : « Eo-
rum qui victi sunt, et qui deliquerunt, est sup-
plicare; Cato nec vicius, nec captus est, qui se
per omnem vitam invictum praestitit, ac Cæsa-
rom honestate et justitia longe superavit, »

Et Socrates, qui ad mortem damnatus, ad ju-
dices conversus : « Parendum, ait, magis est Deo
immortali, quam vobis, itaque quamdiu spirabo,
a philosophando, et vos admonendo non desis-
tam. » Ejus hæc erat sententia : « Sicut statua vel
columna basi, ita vir bonus instituto innixus ho-
nesto, nullatenus dimoveri debet. » Unde Xan-
tippe, uxor Socratis, de eo prædicabat. quod sem-
per vidisset illum eodem vultu revertentem do-
mum, quo exierat.

Theodorus Lysimacho minitanti mortem cru-
delissimam : a Minitare, ait, hæc purpuratis
Inis; Theodori quidem nihil interest, humine an
in cruce putrescat. »

Seneca : « Bonus, ait, vir est, qui cunctis per-
ducit affectu animum, ut non tantum peccare
non velit, sed etiam non possit. »

Anaxarchus, cum a Nicocronto Cypri tyranno
in saxo concavo tunderetur, infracto animo, ait :
« Tunde, tunde, Anaxarchi vasculum; at Anaxar-
chi constantiam non teres, »

Zeno dicebat, « facilius esse utrem inflatum
mergere, quam quemvis probum virum invitum
ad aliquid agendum cogere. Nam invictus ani-
mus rectro rationis placitis confirmatus, cedit ne-
mini. »

Capta ab Alarico Roma, Gotinis mulierem valde
pulchram ad sui obsequium et amorem invitavit.
Ubi vero eam studio pudicitiae libidini suae reluc-
tari conspexit, strictum gladium jugulo intenda-
vit, ac demum etiam feriit. Cum sirgo lota san-
guine perfusa, ne sic quidem de sententia cede-
ret, tum constantiam admiratus, ad basilicam
S. Petri adduxit, ac datis sex alimonia) causa
nummis aureis, cam templi custodibus com-
mendavit. Ita Sigonius, lib. X *Imper. Occid.*

Nota est constantia SS. Vicentii, Laurentii, Am-
brosii, Athanasii, Antonii, Ililarionis, Luche, Ag-
Dclis, Mathalhæ, Mnçhabæorum, etc.

S. Chrysostomus, homil. 77 in .Vot/h. : « Sem-
per, ait, stare, et nunquam cecidisse, divinum
est atque mirabile, »

S. Nazhzenus, orat. De Sripso : « Ego, ait,
ille idem sum, nec i^{mi}utor, uti polypi a petris
quibus adhærent. »

S. Cyprianus, lib. IV, cpist. 3 : « Decet graves
viros, semel super petram robustam solida sta-
bilitate fundatos, non dico aura levi, sed nec
vento, nec turbine commoveri. »

S. Anteimus in SimtWud. cap. clxxut : « Qua-
dratus, ait, lapis sex æqualia habet latera; in
quod horum ceciderit, firmiter stabit. Sic provi-
dendum est viro justo, ut in suo persistat propo-
sito. Hujus autem latera sex hæc sunt : prosperi-
tas, adversitas, sui libertas, subjectio, in secreto
esse, et in publico; in quibus singulta, si a dia-
bolo impellatur, stet, nec a proposito moveatur. »
Nunc redeamus ad columnas atrii.

Idem quod columnæ, significant 50 cubiti lati-
tudinis atrii : significat enim quinquagenarius nu-
merus initia cred. ntium, quæ in remissione pec-
catorum et spe futuræ beatitudini celebrantur.
Idem significant 100 cubiti longitudinis atrii : nam
centenarius, qui ex denario in se ducto consur-
git (decies enim decem faciunt centum), qui du- ai Hia
plus est ad 50, vitae cœlestis habet figuram : unde
Noe centesimo anno perfecit arcam; centenario
Abrahæ nascitur filius promissionis Isaac; Abra-
ham centenarius peregrinatur in terra promissio-
nis; Isaac centuplum seminis in Geraris, id est
in peregrinatione, jacti accepit : sic Christus re-
linquentibus temporalia promisit centuplum, id
est gaudium amplum ex fraterna societate, et ex
spe vitae cœlestis nunc, et tunc, puta in cœlo, gau-
dium immensum ex possessione regni coelestis.
Centum ergo cubitos habet atrium, quia qui Ec-
clesiæ filii sunt, necesse est ut pro æterna in cœ-
lis vita, laborem iu se patienti et continenti
temporalis assumant. Ita Beda.

Ita S. Franciscus, rogatus quomodo tam tenui
veste hiemale frigus et gelu toleraret, respondit :
« Si superni patri flamma per desiderium con-
tingeremur, incilo nos ab hoc frigore tueremur. »
Et S. Dorothea a Fabricio præfecto torta, cum ad
capitale supplicium duceretur : « Gaudeo, ait, me
ad sponsum pergere, cujus paradisus omnium
florum ferax amœnius vernat, quam dici possit. »
Unde et ex hoc paradiso, post mortem rosas,
Theophilo eas poscenti, in februario misit, ita-
que eum ad Christum convertit. Vis esse perfec-
tus? vis esse cœlestis? cœlestia cogita, quæ sur-
sum sunt sapias, Dei voluntatem adimple. Porro
« voluntas Dei, quam Christus et fecit et docuit,
est humilitas in conversatione, stabilitas in fide,
verecundia in verbis, in factis justitia, in operi-
bus misericordia, in moribus disciplina, injuriam
facere non nosse, et factam posse tolerare, cum fra-
tribus pacem tenere, Deum toto corde diligere;
amare in illo quod pater est, timere quod domi-

nus est; Christo nihil omnino præponere, quia nec nobis quidquam ille præposuit, » ait S. Cyprianus, tract. *De Orat. Domini*.

Ven. II 13. IN EA QUOQUE ATRII LATITUDINE QUE RESPICIT id Orientem, quinquaginta cubiti erunt. — Sensus hujus versus et sequentium usque ad 17 hic est: Sicut longitudo atrii erit centum, sic latitudo erit 30 cubitorum, idque undique, tam ad Occidentem, ul dixi versu præced., quam ad Orientem, uti hic dico. Hi 50 latitudinis cubili in atrio ante tabernaculum, puta in Orientali parte atrii, per suas columnas et vela quæ illam cingunt, ambiunt et terminant, ita distribuentur, ul 20 mediis cubitis paleat ingressus et aditus ad atrium et tabernaculum; reliqui triginta ita dividuntur utrimque, ut 15 ad Austrum, totidem ad Aquilonem cum tribus utrimque columnis et basibus relinquuntur. Hinc sequitur, inter singulas columnas 5 cubitos, seu velum 5 cubitorum fuisse interjectum. Erant enim decem columnarum in latitudine atrii: quinquies autem decem faciunt quinquaginta, quæ erat latitudo atrii.

Vers. ia. 16. In introitu vero atrii fiet tentorium cubitorum viginti ex hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta; columnas ianuarij BFBiT quatuor. — Hic describitur introitus et cniij 'H Quas* Porta atrii, quæ proinde splendidior erat, criptio Habebat enim velum picturatum ex bysso, purpura, cocco et hyacintho, cum reliqua atrii vela essent ex nuda bysso. Hic ingressus habebat quatuor columnas, in quibus hoc velum appendebatur, ac proinde erat 20 cubitorum: quæque enim columna ab alia distabat 5 cubitis, ut dixi; inter has quatuor columnas, tres, ul patet, intercepte erant viæ, quibus reducto, vel elevato velo, patebat ingressus in atrium.

ven. n. 17. Omnes columnæ atrii per circuitum vestitæ erunt argenteis laminis. — Non quasi hisce laminis tote cohimnæ operirentur, uti arca, mensa et tabulæ tabernaculi aureis laminis omnino tangebantur; sed quod tenuibus argenti laminis, instar illorum, columine hæ circumdarentur in gyrum, spatio medio inter gyros vacuo relicto, quod csl quasi opus interrasile, dicilurque cælatura, uti passim hic noster Interpres illud nominat: hoc enim significat Hebræa pTi'fl *chascuc*, quo nomine non est usus Moses in laminis arcæ, mensæ et tabularum: ibi enim usus est verbonax *tsippa*, quod regere vel obtegere significat. Ha Abulensis (1).

Ven. n. 18. Et habebit bases aneas. — Josephus, lib. III, cap. V, ait has bases æueas fuisse mucronatas, imæ hasta- similes, itaque per hanc suam aciem fuisse in terram defixas.

Vui. i. 19. Et ceremonias. — Hebraice, *inomnem cultum, tÅVe ministerium cæremoniae ad colendum Deum*. Sic Noster accipit nomen *cærcmonia*, cap. xxxviti,

(1) Pro *titiller*, alii hcb. vertunt *contenir*, argento Kit, id est, perticis argenteis. Cf. notata vers. 10.

vers. 21; alias fere hoc nomen *cærcmonia* significat præcepta cærcmonialia, quæ ritum colendi Deum ex placito ipsius Dei præscribunt.

Tam paxillos ejus, quam atrii, ex are facies. — Paxilli, id est clavi, qui ad hoc tam in atrio, quam in tabernaculo facti sunt, ut infixi columnarum summitatibus foras emerent, et impositis sibi velorum vel cortinarum funibus, sic ea levantes a terra suspenderent. Addit Josephus factos etiam esse annulos, quibus innecterentur funes, qui clavis aureis cubitalibus humi confixi columnas firmarent, et contra ventorum vim tabernaculum munirent.

20. Afferant tibi oleum de arboribus olivarum n PURISSIMUM, PILOQUE CONTUSUM. — Nota TÔ *CollitU- " l"* sum, q. d. Non molitum, quod amurca et ficeem -k plenitum est, sed vel sponte lucens, vel certe pili «ipt? tusione ex olivæ sola carne, vel pulpa expres-

sum. 20 et 21. Ut ardeat lucerna semper in tabernaculo TESTIMONII. — Pro *testimonii*, hebraice estel'f. TjHD *moed*, quod *primo*, testimonium significat, Tii-iw- sicut 1'J'n *heid*, a quo deducitur, testari significat. *Secundo*, proprie et genuine *moed*, significatu 2, conventum, congregationem, coetum, ecclesiam, a radice *iaad*, id est convenire. Dicitur ergo tabernaculum *moed*, id est conventus, eo quod iu. ibi Deus conveniret Moysen, et cum eo loqueretur, ut patet cap. xxv, vers. 22, et cap. xxix, vers. 42. Noster Interpres vero *moed* vertit *leslimonium*, vocatque *tabernaculum testimonii*, eo quod tabernaculum contineret legem, quæ erat testimonium voluntatis et foederis divini.

21. Extra velum quod oppansum est testimonio. — « Testimonio, » id est arcæ continenti testimonium, id est legem, sive tabulas legis. Hinc Oecumenius in cap. ix *ad Hebræos*, et Elias Cretenensis, in orat. 3 *De Theologia* Gregorii Nazianzeni post initium, tria numerant tabernacula, primum extimum, puta atrium, quod clausum liber- eraî cortinis per latera, sed superne patens, de r, fal' quo hoc capito egit Moyses, quod ab Apostolo, *Hcbr. ix, 1*, putant vocari *Sanctum sæculare*, sive ut græc est, *Kiau-Mi*, id est mundanum, eo quod omnibus commune erat, inquit Chrysostomus: in hoc erat æncum altare holocaustorum sub dio. Secundum tabernaculum erat Sanctum, quod erat quasi templum Sacerdotum, quod Apostolus vocat tabernaculum primum: hoc undique clausum erat, et nexum Sancto sanctorum: in hoc erat candelabrum, altare thymiamatis et mensa panum propositionis. Tertium tabernaculum erat Sanctum sanctorum, soli pontifici patens: in illo erat arca cum propitiatorio et Cherubim, item urna cum manna et virga Aaronis. Verum hac de re dixi *ad Hebr. ix, 1*.

Usque mane luceat coram Domino. — Hinc patet de die non arsisse lucernas in candelabro, licet id putent Cajetanus et Lipomanus, sed tantum de nocte; quare quod paulo ante dixit: « Ul

Itate ardea! lucerna semper, » id hic explicat, ut
' a/al * semper» idem sit quod singulis noctibus; ves-
«itti* pero ergo accendebant sacerdotes lucernas, ut
t.a.ur- jota nocte aidèrent; mane vero eas extingue-
kulUf bant, inundabant, componebant, et oleum in-
fundebant. Id ila esse patet tam ex hoc loco,
quamltviL cap. XXIV, 3, et II Parahp. cap. xiii, 11,
et I ileg. ni, 3. Ita Abulensis, Oleaster et alii.

Josephus lamen, lib. III A/ dig. cap. ix, asserit
sacerdotem mane extinxisse quatuor lucernas,
et permisisse tres reliquas ardere; vespere vero
rursum quatuor, quas mane extinxerat, accen-
disse, ita ut omnes septem lucerent per noctem.
Favere videtur huic sententiæ, quod tabernacu-
lum tam per diem, quam per noctem undique
obvelatum erat, nec haberet fenestram, per quam
lumen admitteret; ergo videtur opus habuisse
etiam per diem lucerna aliqua ardente.

Verum hoc non adeo certum est : nec enim Jo-
sephus vidit hoc tabernaculum, sed templum;
et Scriptura tribus qualuorve locis jam citatis,
nullam lucernæ alicujus per diem lucentis facit
mentionem, sed simpliciter et constanter asserit
lucernam vespere fuisse accensam, et luxisse us-
que ad mane; quo satis innuit, mane fuisse ex-
tinctam, et per lucernam intelligit non unam,
sed omnes septem, ut videtur, quæ erant in can-
delabro. Jam enim ante dixi tabernaculum ad-
misisse lumen per velum antierius reflexum, et
aliquousque elevatum : hoc enim velum erat
loco ostii in tabernaculo.

Dices : Josephus, lib. Vili *Antiq.* cap. n, ait
Salomonem fecisse candelabrum unum quod in-
terdia arderei.

Respondeo, Græce pro *interdiu*, est xoû'

quod verbotenus significat per *diem*, id est quoti-
die, quod verum est, quia quotidie per noctem
ardere debebat lucerna : alioqui enim Josephus
Scriptura omnino foret contrarius, cum dicat ex
legis præsripto id fieri debuisse : Scriptura enim
nusquam præcipit ut per diem accendatur lu-
cerna; imo hic et alibi tantum per noctem eam
accendi jubet.

In Sancto ergo tantum nocte ardebant lucernæ, Mj-Uce
cæque omnes ad mysterium, ul scilicet significa-
retur, quod lucernæ vivæ, id est doctores et sa-
cerdotes, sola nocte hujus sæculi, id est in Eccle-
sia hac, rudiores illuminent (hinc dixit Plato,
« Viros bonos non longa vita, sed clara et illustri
opus habere »); nam in die æternitatis, cum eri-
mus in Sancto sanctorum, nulla erit lucerna, non
sol, non luna; sed lucerna ejus est Agnus Apec,
cap. x m, vers. 23. Qua de causa etiam in Sancto
sanctorum positum non erat candelabrum; sed
omnia ibi erant obscura, ul Deum ibi loquentem
tegerent, et significarent nos fulguram in cælo glo-
riam hic per tenebras et ænigmata lanium con-
templari. Ita Reda, lib. III *Lyc Tabernaculo*, cap. r,
et Radulphus, lib. XVII *vr Levit.* cap. iv.

PmpKTUts hut cultus. — Ritus hic accendendi
vespere lucernas erit perpetuus, intellige in lego
et religione vestra, quia omni tempore legis et
judaismi durabit; unde additur, a per sucesio-
nes eorum, ul scilicet sacerdotum Aaronicorum,
qui a filiis Israel jugiter recipiant oleum ad ac-
cendendas quotidie lucernas.

Mystice, populus offert oleum, id est, conscien-
tiam puram, fecundam et devotam, ul eam sa-
cerdotes igne charitatis et lumine coelesti accen-
dimi. Ita Beda.

CAPUT VIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

*Describuntur vestes pontificis, et vers. 40, minorum sacerdotum, scilicet primo, ephod, vers. 6. Secundo, ratio-
nale cum duodecim gemmis, vers. 13, in quo erat doctrina et veritas, vers. 30. Tertio, tunica hyacinthina,
in qua erant mala punica et tintinnabula, vers. 31. Quarto, tiara cui lamina aurea, cui inscriptum
erat : Sanctum Domino, vers. 30. Quinto, tunica linea cum balito, vers. 39. Sexto, femoralia, vers. 42.*

1. Applica quoque ad te Aaron fratrem tuum cum filiis suis de medio liliorum Israel, ut
sacerdotio fungantur milii : Aaron, Nadab, et Abiu, Eleazar, et Iliamar. 2. Faciesque
vestem sauetam Aaron fratri tuo in gloriam et decorem. 3. Et loqueris cunctis sapientibus
corde, quos replevi spiritu prudentiali, ut faciant vestes Aaron, in quibus sanctilicatus
ministret mihi. I. Hæc autem erunt vestimenta quæ facient : Rationale, et superhume-
rale, tunicam et lineam strictam, cidarim et balteum. Facient vestimenta sancta fratri tuo
Aaron et liliis ejus, ut sacerdotio fungantur mihi ; 5. accipientque aurum, et hyacinthum,
et purpuram, coccumque bis tinctum, et byssum. 6. Facient autem superhumerales de auro
et hyacintho et purpura, coccoque his tincto, et bysso retorta, opere polymito. 7. Duas

oras juncias habebit in utroque latere summitatum, ut in unum redeant. 8. Ipsa quoque testura, et cuncta operis varietas erit ex auro, et hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta. 9. Sumesque duos lapides onychinos, et sculpes in eis nomina filiorum Israel : 10. sex nomina in lapide uno, et sex reliqua in altero, juxta ordinem nativitatibus eorum. 11. Opere sculptoris et cæatura gemmarii, sculpes eos nominibus filiorum Israel, inclusos auro atque circumdatos; 12. et pones in utroque latere superhumeralis, memoriale filiis Israel. Portabitque Aaron nomina eorum coram Domino super utrumque humerum, ob recordationem. 13. Facies et uncinos ex auro, 14. et duas catenulas ex auro purissimo sibi invicem cohærentes, quas inseres uncinis. 15. Rationale quoque judicii facies opere polymito juxta texturam superhumeralis, ex auro, hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta. 16. Quadrangulum erit et duplex : mensuram palmi habebit tam in longitudine quam in latitudine. 17. Ponesque in eo quatuor ordines lapidum : in primo versu erit lapis sardius, et topazius, et smaragdus ; 18. in secundo carbunculus, sapphirus, et jaspis; 19. in tertio ligurius, achates, et amethystus; 20. in quarto chrysolithus, onychinus, et beryllus: inclusi auro erunt per ordines suos. 21. Habebuntque nomina filiorum Israel : duodecim nominibus cælabuntur, singuli lapides nominibus singulorum per duodecim tribus. 22. Facies in rationali catenas sibi invicem cohærentes ex auro purissimo; 23. et duos annulos aureos, quos pones in utraque rationalis summitate : 24. catenasque aureas junges annulis, qui sunt in marginibus ejus; 25. et ipsarum catenarum extrema duobus copulabis uncinis in utroque latere superhumeralis quod rationale respicit. 26. Facies et duos annulos aureos, quos pones in summitatibus rationalis, in oris, quæ e regione sunt superhumeralis, et posteriora ejus aspiciunt. 27. Nec non et alios duos annulos aureos, qui ponendi sunt in utroque latere superhumeralis deorsum, quod respicit contra faciem juncturæ inferioris, ut aptari possit cum superhumerali, 28. et stringatur rationale annulis suis cum annulis superhumeralis vitta hyacinthina, ut maneat junctura fabrefacta, et a se invicem rationale et superhumeralis nequeant separari. 29. Portabitque Aaron nomina filiorum Israel in rationali judicii superpectus suum, quando ingreditur Sanctuarium, memoriale coram Domino in æternum. 30. Pones autem in rationali judicii Doctrinam et veritatem, quæ erunt in pectore Aaron, quando ingreditur coram Domino; et gestabit judicium filiorum Israel in pectore suo, in conspectu Domini semper. 31. Facies et tunicam superhumeralis totam hyacinthinam, 32. in cujus medio supra erit capitium, et ora per gyrum ejus textilis, sicut fieri solet in extremis vestium partibus, ne facile rumpatur. 33. Deorsum vero, ad pedes ejusdem tunice», per circuitum, quasi mala punica facies, ex hyacintho, et purpura, et cocco bis tincto, mixtis in medio tintinnabulis, 34. ita ut tintinnabulum sit aureum et malum punicum, rursumque tintinnabulum aliud aureum et malum punicum. 35. Et vestietur ea Aaron in officio ministerii, ut audiatur sonitus quando ingreditur et egreditur Sanctuarium in conspectu Domini, et non moriatur. 36. Facies et laminam de auro purissimo : in qua sculpes opere cælatoris, Sanctum Domino. 37. Ligabisque eam vitta hyacinthina, et erit super tiaram, 38. imminens fronti pontificis. Portabitque Aaron iniquitates eorum, quæ obtulerunt et sanctificaverunt filii Israel, in cunctis muneribus et donariis suis. Erit autem lamina semper in fronte ejus, ut placatus sit eis Dominus. 39. Stringesque tunicam bysso, et tiaram byssinam facies, et balteum opere plumarii. 40. Porro filiis Aaron tunicas lineas parabis et balteos ac tiaras in gloriam et decorem : 41. vestiesque his omnibus Aaron fratrem tuum et filios ejus cum eo. Et cunctorum consecrabis manus, sanctificabisque illos, ut sacerdotio fungantur mihi. 42. Facies et feminalia linea, ut operiant carnem turpitudinis suæ, a renibus usque ad femora : 43. et utentur eis Aaron et filii ejus

quando ingredientur tabernaculum testimonii, vel quando appropinquant ad altare ut ministrent in Sanctuario, ne iniquitatis rei moriantur. Legitimum sempiternum erit Aaron, et semini ejus post eum.

1. Applica quoque ad te Aaron fratrem tuum cum filius suis. — Hebraice, *accedere fac ad te fratrem tuum cum filiis*, ut scilicet cos sacerdotes consecres, et vestibus sacerdotalibus induas (I). Vide hic vocationem divinam sacerdotum Leviticorum ad ministeria Dei; et quam nemo praesumere debeat tale officium, nisi qui vocatur a Deo tanquam Aaron. Novatores vertiginis spiritu exciti non Deo vocanto, sed sponte se ingerunt sacris.

Quod autem Moses fratrem suum sacerdotem ordinat, quid aliud mystice commendat, nisi quod omnes qui Aaron, id est sacerdotes et doctores esse volunt, tanto studio et amore debent meditationi clivium legis (hanc enim représentât Moses legislator) inhaerere, ut quasi germana videantur ei conjunctione devincti?

Allegorico, Aaron fuit typus Christi, qui est frater Mosis, quia Christus et Moses, id est testamentum vetus et novum, quasi fratres sibi assimilantur, conveniunt et respondent.

2. Faciesque vestem sanctam, — vestes sanctas, puta sacerdotales; est enallage numeri. Nota: Vestis sacerdotum dicitur sancta, quia oleo erat consecranda, De quo cultui dicanda, et a profanis usibus removenda, atque a solis sanctis, id est sacerdotibus Deo sanctificatis, id est consecratis, in loco sancto usurpanda.

Porro, hic inverso ordine numerantur et describuntur vestes sacerdotales: sic enim vestiebatur pontifex, ut patet *Levit*, cap. viti. Primo induebat femoralia: super hæc injiciebat tunicam lineam, eamque zona stringebat: huic suporinduebat tunicam hyacinthinam, super quam ephod cum rationali accingebat secunda zona: capili imponebat tiaram, cui offixa erat lamina aurea, cum hac inscriptione: *Sanctitas Domino*.

In gloriam et decorem — sacerdotum et sacerdotalium munerum, uti in novo Testamento ornamenta sacerdotalia (fremant licet haeretici) eadem de causa recte cultui divino adhibentur. Nam, ul recte argumentatur B. Ivo Camotensis, *epist.* 124, si in lege veteri ita ornatus fuit sacerdos: ergo mullo magis in lege nova, oportuit sacerdotem uti sacris vestibus ad divinum cultum, ac prresertim ad consecrandum corpus et sanguinem Domini: hoc enim postulat decencia, tequilas et reverentia naturalis; et secus facere esset incivile, profanum, rusticum et barbarum, Fuit, et est alius quoque harum vestium usus, scilicet: *Primo*, ut sacerdos populi memoriam semper animo, ut vestibus, inscriptam gereret,

(1) Censet Clericus, non de loco hic, sed de dignitate sermonem esse, et significari, fore Aaronem ejusque filios Mosis proximo» dignitate: quod confirmatur eo, quod sequitur. *Iff medio filiorum Israel*,

pro coque Dominum instanter deprecaretur. Secundo, ut per eas sacerdos justitio* et sanctitatis, æque ac doctrinæ et studii legis, atque omnis officii sui admoneretur. Vide Bedam.

3. Et loqueris cunctis sapiextibis corde, quos replevi spiritu prudentiæ, ut faciant vestes Aaron. — Sapientes corde hic vocantur periti artifices, puta sartores, phrygiones, gemmarii, etc., ul palet cap. xxxvi, vers. I. Sapientia enim et prudentia confunduntur apud Hebreos, et latissime accipiuntur, ul etiam artem et peritiam mechanicam significant. Porro crani hi artifices Deselect et Ooliab, eorumque administri, de quibus cap. XXXV, vers. 30.

Spiritu prudentiæ, — id est prudentia a me aspirata. Spiritus enim hebraico cuivis habitui, actioni et rei vitali tribuitur per metaphoram, cl fere connotat rem aliunde esse acceptam et aspiratam. Sic spiritus lenit itis est ipsa lenitas a Deo aspirata, *Gala!* cap. i, vers. G; sapientiæ et intellectus, est ipsa sapientia et intellectus, *Eccli.* xv, 5. Sic *Isaia* cap. xi, septem dona Spiritus Sancti vocantur spiritus consilii, fortitudinis, timoris pietatis, etc., id est consilium, fortitudo, timor, pietas donata et aspirata a Spiritu Sancto. Ita S. Cyprianus, libro I *Contra Judæos*, cap. xx; Hilarius in *Matth.* cap. xv; Nazianzenus, orat. m Pentecosten; Basilius, *Contra Funomium*, serra. 5, cap. xiv; Augustinus, *Contra Faustum*, lib. XII, cap. xv.

Porro a prudentia» hic artem significat. «Spiritu ergo prudentia*,» id est, arte fabricandi vel conficiendi has vestes sacras; qua» ars est donum Dei naturale, uti sunt et cæteræ artes; aliquando tamen est donum supernalurale infusum a Deo, uti hic accidisse satis innuitur cap. xxxv, vers. 30, ubi dicitur de Deselect: «Implevitque cum (Deus) spiritu Dei, sapientia et intelligontia, ad excogitandum et faciendum opus in auro et argento et ærc, seulptendis lapidibus, et opere carpentario. quidquid fabre adinveniri potest, dedit in corde ejus. Ooliab quoque,» etc.

L Ti MCAM, — scilicet hyacinthinam, quæ Hebr. *mal*, et latine absolute tunica dicitur; alia vero tunica vocabatur *psn* noro *ketonet tasbets*, id est tunica linea stricta. Ita Hebræi, Chaldæi et Septuaginta; radix enim Hebræa pescata/*stringere significat: hæc enim tunica instar interculæ stringebat corpus. Alii Hebræi *tasbets* vertunt tunicam inclusionis, in qua videlicet inclusa crant 12 gemina*. Alii, teste S. Augustino, vertunt tunicam cum cornibus, id est cirris. Alii, tunicam ocellatarn, id est opere phrygionico ocellis pictam. Ili omnes per li.mc tunicam, accipiunt hyacinthinam, non lineam: verum dum ab antiquis deviant, m plurima incerti abeunt.

Tonici
ItTicio-
thios.

Magis credendum est uni S. Hieronymo ad Fabiolam De *Vest. sacerdot.*, ubi diserte *mal* interpretatur tunicam hyacinthinam, *hetunet* vero tunicam Irneam, idque ila esse palet Geodi cap. xxxix, vers. 22 et 27, et *Levit.* cap. vii, vers. 7, in Hebræo (1).

Vix «. 6. Facient autem superhumerales de auro et HYACINTHO, ET PORPURA, COCCOQUE DISTINCTU, ET Primi BISSO RETORTA, OPERE POLYMITO. — Prima hæc CSt .sacerdotis vestis, quæ dicitur «superhumerales;» sive, ut Septuaginta, irrwu:, et, ut Aquila,

m · hebr. dicitur TIDN *cphod*, id est pallium sive extima *ir^ci vesl's* Qu® a^s superinduitur, a radice 13K nip-ihn- *aphad*, id est superinduit, superinduxit. Ephod » · -i · autem erat vestis propria pontifici, quæ tam peotus quam humeros ejus tegebat, cratque fere indrinterulæ perlectæ undique, sed superne, uti Pn\ » et inferne, omninopalensis. Nulla ergo pars ephod wl in pectore, vel in dorso, vel ad latera patebat; nulla quoque erat nodis aut fibulis connexa, ut iis amotis aperiri posset : crat enim ephod continua et uniformi textura undique contextum cl percontextum (2).

SecundoM *Secundo*, cphod porrigebatur usque ad cingulum : eo enim cingebatur.

Tertio. *Tertio*, in cphod circa pectus patebat locus rationali inserendo; hinc licet cphod a Philone vocetur pectorale, potius tamen a Septuaginta, Nostro et aliis vocatur superhumerales, quia in humeris integre percontextum crat, cum in pectore locus esset patulus pro rationali.

Quarto. *Quarto*, cphod in humeris habebat duos lapides onychinos, in quibus insculpta erant 12 nomina filiorum Israel, ut patet vers. 9.

Qinto. *Quinto*, ephod contextum erat et variegatum ex filis aureis hyacinthinis, purpureis, coccineis et byssinis opere polymito, ut patet hoc versu.

Scito. *Sexto*, putant Abulensis et Sixtus Senensis, lib. Ili *DiLliuth.* cap. xii, Ephod caruisse manicis, fuisseque instar scapularis monastici. Sed verius csl cphod habuisse manicas : id enim diserte ducet Josephus. Josephi verba si ea recte vertas, hæc sunt : a Ephod lit ex variis coloribus auro intermixto; ita contextitur deorsum cubitali mensura, ut circa medium pectus lacuna relinquatur (ra-

il) Vestes hoc vers, memorate sunt *pectorale*, *pallium tuperius*, *pallium longius*, de quibus infra, *tunica adstrictior*, seu interula (gall, *chemise*), *tiara* seu cidaris, nomen habens ab *involverendo*, quia ea constabat ex fasciis, quæ capiti obvolvebantur, prorsus ut ea capitis tegumenta, quæ Turcas cl Persæ hodieum gestare solent, ab eis *dutb nd* (unde *turban*) dicta; denique *cingulum* »uu balteum, de quo Josephus, lib. Ul i/mt/. cap. vii, § 1.

(1) Iloseutnullerus : « *Ephod* fuit vestimentum breve, manicis carens, constans duabus plagulis, quæ in utroque humero fibulis aureis gemmatis nexæ inde ad dimidias nates dependebant, quarum posterior tergum, anterior pectus et ventrem tegebat; infra axillas attexta eruit duo lora, iu utroque latere unum, quibus corpori i<mquam cingulo adstnngerentur plagula! » Cf. Josephum, *ibid.* S 5.

donali inserendo) cl cum manicis fabricatus, omnique figura in modum tunica) factus est. »

Denique Philo, lib. II *De Monarch*, docet pectorala sive cphod fuisse instar thoracis : thoraci etiam simili fuisse cphod asserit Josephus, lib. VI *ricl*. *IMI*, cap. vi. Sicut ergo milites ornantur et muniuntur thorace, ita sacerdotes cphod : ipsi enim sunt milites Dei et templi, uti alibi dixi.

Oper e polymito, — id est, opere variorum colorum et liciorum. Unde Septuaginta vocant opus textile variegatoris. Nam cphod textum erat ex stamine byssino, et subtegmine tricolori, videlicet hyacinthino, coccineo vel purpureo, ait S. Hieronymus, intermixtis filis aureis. Tale erat hoc cphod, quo solus utebatur pontifex. Erat enim aliud cphod lineum, sive byssinum et lolo candore purissimum, quo utebantur inferiores sacerdotes et Levito, quin et laici qui quoque modo cultui divino deserviebant, uti docet Abulensis in lib. I *Reg.* cap. xxi, Quæst. XXVII. Talc fuit ephod Samuelis, I *Reg.* cap. n, vers. 18, et sacerdotum a Saule occisorum, I *Reg.* cap. xxii, vers. 18; tali etiam usus est David saltans ante arcam, II *Reg.* cap. vi, vers. 14. Ita S. Hieronymus ad Fabio). *De Vest. sacerdot.*

7. Duas oras junctas habebit in utroque latere ven.t summatum, ut in unum redeant. — Hebraice est, *duo humeri juncti erunt ad extremitates ejus, et sic conjungelur*, 7. d. Ephod non sub axillis ad latera, on uli putat Abulensis et alii; sed supra utramque humeri partem duas habebit oras, vel per eas commodius pontifex possit caput inserere, itaque cphod induere : cum autem induisset pontifex cphod, tunc lue one nectebantur fibula (3). Addit Josephus duos lapides onychinos in humeris, de quibus vers. 9, vice fibularum fuisse.

Hinc noster Interpres lias duas oras vocat oras summatum, quia non in latere cphod, sed ad caput et humeros erant, cum reliquum corpus in cphod esset textura continua, uti dixi : hinc cphod dicitur ab 13N *aphad*, quod non tantum superinduere, sed et cingere vel arctare significat, vel patet *Exodi* cap. xxix, vers. S; *Levit.* cap. vii, vers. 7, in Hebræo, eo quod cphod laxiores vestes inferiores arctaret, et omnino cingeret arda et continua sua percontextura. Ita Oleaster, Cajetanus et Arias in *Aaronc* (4).

Septuaginta has duas oras vocant duas epomides, id est duas paries, pula anteriorem et posteriorem epomidis.

9. SUMESQUII DUOS LAPIDES ONYCHINOS. — Ila VCT. Veniunt et alii passim. Soli Septuaginta vertunt, *sumes Onjci* 'A *duos smaragdos*. Josephus hos onychinos vocat cl ' sardonichus, sive a patria, quod scilicet Sardis

(3) Pro *ortis* Rosenmullerus vertit *humeralia*.

(4) Juan. Braunhis in egregio suo opere, cui titulum fecit, *l'csiitus sacerdotum Iltr^orum*. libri duo, Amstelod. 1698, versum 8 sic rettili ex hebreo, *rt cinguium ephodi ejusdem operis erit, ex ipso cphodo progrediens*. b* et \hnli.

allati essent; sive a colore, quod colore sardio ruberent, inquit S. Hieronymus. Addit Josephus onychinum qui a dextris crai, quoties pontifex sacrificabat, tanto fulgore micasse, ut etiam eminus conspiceretur.

Vm.9 9 et 10. Et sculpes in eis nomina filiorum Israel: SEX NOMINA IN LAPIDE UNO, ET SEX RELIQUA IN ALTERO, JUXTA ORDINEM NATIVITATIS EORUM. — SCX seniorum filiorum Jacob nomina, puta Ruben, Simeon, Judas, Dan, N'ephtali et Cad, insculpta erant onychi dextro, ait Josephus; sex reliqui insculpti erant sinistro, puta Aser, Issachar, Zabulon, Ephraim, Menasses et Benjamin; vide de his filiis *Genes.* cap. xxix et xxx. Levi enim inter 12 tribus non numeratur, licet eum numerei Abulensis hic: sed ejus loco et loco Joseph, duo filii Joseph, scilicet Ephraim et Manasses, successerunt, adoptati in filios ab avo Jacobo, *Gen.* cap. XLVIII, vers. 5. Ita Josephus lib. III, cap. xi. Ipse enim sacerdos, utpote Levita, per se suam tribum Levi repræsentabat; unde non fuisset congruum inscribere Levi vesti sacerdotis.

Mystice, significabatur sacerdotem ex officio, debere orare pro singulis populi tribubus, casque quasi humeris suis portare, ut esset velut Atlas populi.

ii. 11. Colatura gemmarum. — Hebr. *apertionibus*, id est sculpturis, *sigilli*, *q. d.* Ita exculpes hos duos onychinos, cisque insculpes nomina filiorum Israel, sicut sigillum solet exsculpi litteris et insignibus heri sui.

Inclusos auro atque circumdatos. — Hebraice est, *circumdatos clausuris*, vel *palis aureis*.

Vm.9 n. jo. Et pones in utroque latere super humerum InJnl h LIS MORIALE FILIIS ISRAEL. — Hebraice CSL, pon- rn. i no- nes in utroque latere ephod lapides memories filiis miti a Israel, vel filiorum Israel, sive, ut Chaldæus, fu- ci (pides memoriales filiis Israel; idque tripliciter: cnr? ' nam, ul docet Beda, lib. III *De Tabern.* cap. iv,

tres ob causas Aaron pntifex nomina Patriarcharum inter sacrificia semper in humeris, æque ac in pectore portabat. *Prima* erat, ul ipse fidi i prob v- que vit® duodecim Patriarcharum semper memi- Trima bre-inh. nissel, camque imitaretur. *Secunda*, ut duodecim tribuum, quæ ex his Patriarchis prognate sunt, in orationibus et sacrificiis memor esisteret; ita Twtli. S. Hieronymus. *Tertia*, ut populus videns nomina patrum scripta in veste præsulis sui, curaret sedulo ne ab illorum meritis desciscens, ad errorum contagia declinaret; ita S. Hieronymus.

Quarta. *Quarta*, ut sciat pontifex populum et subditos sibi portandos esse non tantum in pectore, sed et in humeris, in pectore portantur, cum amantur; in humeris: cum illorum onera feruntur, juxta illud *Galat.* cap. vi: «Alter alterius onera portate, et sie adimplebitis legem Christi.» Gemit sub onere paupertatis proximus, onus ejus eleemosynis subleva: sub onere aegritudinis decumbit, erige: sub fasce peccati jacet, attolle: cholericus et melancholicus, pusillanimis, fer et porta cum

humeris tuæ patientiæ, charitalis, consolationis; sic adimplebis legem Dei et Christi.

Hinc allegorico, ephod significabat obedi- Aik.nri- liam charitalis Christi, qua ipso numeros suos « pro peccatis nostris cruci supposuit, ait Rupertus, unde duo lapides onychini significabant duo he- d misphæria, ait Philo et S. Hieronymus, puta to- Ch,wu- tum mundum, pro quo passus est Christus. Ha Abbas ille in Fiffis lib. V, cap. x, in fine, habitum priscorum monachorum explicans, ait: «Cuculum, quo utimur, signum est innocenti®; super-humerale, quo humeros et cervicem alligamus, signum et crucis; zona vero qua cingimur, signum et fortitudinis. Conversemur ergo juxta id quod habitus noster significat: quia omnia cum desiderio facientes, nunquam deficiemus. *

Tropologice, ephod significabat onus evangeli- Trepob- cum et jugum Domini. In hujus enim susceptione et obediencia, consistit perfectio et felicitas Chrt- sliani. Itaci Gentilis Agesilaus, rogatus quare Spar- d »Liü. tani aliis feliciores et polentiores essent: «Quia, ait, plus quam alii exercent se in imperando et obediendo.» Et Agis rex, rogatus quænam disciplina maxime exerceretur Sparte: «Peritia, inquit, imperandi et obediendi. «Pressius vero veriusque Theopompus, cum quidam diceret Spart.»? salutem inde proficisci, quod reges haberet ad imperandum idoneos, respondit, non eam osso causam, sed quod cives obedire nocent. Ita Plii- larchus in *Laron*.

Quid colores varii significarmi dixi cap. xxv, vers. 3. Duæ oræ nexætam sinistra quam dextra parte, idque superius ad humeros, significabant opus externum et sanctam operationem pie intentioni jungendam esso tam inter adversa, quam inter prospera. Manicas habebat ephod. quia onus a Deo, Deique vicariis injectum, slatini utraque manu complectendum est. Ephod hoc cingendum est zona, id est voluntate Dei: ita Beda; per hanc enim omnia ardua et adversa, quæ Dens nobis quasi ephod imponit, facile sustentantur et superantur. Audi S. Hieronymum ad Paulam, *De Obitu Bl silla*: «Bonus est Deus, et omnia eju- bonus facit, bona sint necesse est. Mariti orbitas irrogatur, plango quod accidit; sed quia sie placet Domino, æquo animo sustinebo. Unicus raptus est filius: durum quidem, sed tolerabile, quia sustulit ille qui dederat. Si cæcus fuero, amici lectio me consolabitur. Si auditum quoque surdæ aures negaverint, vacabo a vitiis, nihil aliud nisi Dominum cogitabo. Imminebit super hac e*. dura pauperies, frigus, languor et nuditas: extremam exspectabo horam, et breve putabo malum, quod finis melior subsequatur. Sanus sum, gratias refero Creatori. Langueo, et in hoc laudo Domini voluntatem: quando enim infirmor, tunc foris sum; et virtus spiritus in carnis infirmitate perficitur. Cur autem durum sit, quod quandoque patiendum est?»

Moraliter ergo disce hic primam et præcipuam

Morali vestem, quæ sacerdotem, id est, fidelem Deo ad-
dicium, vestit et ornat, esse ephod, id est obe-
dientiom. Obedientia, ait S. Gregorius, lib. XXXV
Pnmo. *Morat.* cap. x, a sol.t virtus est, quæ e virtutes ce-
teras menti inserit, insertasque custodit.» Et : «Me-
lior est obedientia quam victim», quia per vic-
timas aliena caro, per obedienliam vero voluntas
mactatur.»

8e:cnJo. *Secundo* : «Si vis esse sapiens, esto obediens,
sic enim scriptum est : Concupiscis sapientiam,
serva mandati, et Dominus dabit illam tibi,» ait
S. Bernardus in serm. *de Epiph.*

Tertio. *Tertio* : « Bonus obediens, ait S. Bernardus, dat
suum vello et suum nolle, ut possit dicere : Pa-
ratum cor meum, Deus : paratum quodeumque
praeceperis facere, paratum ad nutum citius obe-
dire, paratum tibi vacare, proximis ministrare,
meipsum custodire, et in cœlestium contempla-
tione requiescere. Obediens est amabilis sociis,
omnibus officiosus, et nulli onerosus, devotus ad
Deum, benignus ad proximum, sobrius ad mun-
dum, *Domini servus, proximi socius*, mundi do-
minus. Superiora habet ad gaudium, æqualia ad
consortium, inferiora ad servitium. »

Quirk. *Quarto*, S. Cyprianus, tractatu *De Duodecim alni-*
sionibus : «Adolescens, ait, sine obedientia, est
adolescens sine disciplina. »

Quinto. *Quinto*, S. Gregorius, lib. XXXV *Morat.*, et habe-
tur **XI**, Quæst. III, can. *Quid ergo* : « Quid, ait,
mirum est, si horno sc obedienciæ in præsenlis vi-
te brevitate subicit, quando hanc mediator Dei
et hominum tenuit, et tenendam præcepit; eteum
obedientes remunerat, non relinquit?»

Seito. *Sexto*, Justinus Martyr, lib. *De Reda confess.* :
a Cedendum, ait, est voluntati Dei, sicut lutum
obsequitur suo figulo : » Et Procopius in *Levit.* :
« Sicut, ait, decet ut jumenta nobis obsequantur,
ita rationem nostram oportet obtemperare Deo. »

Septimo. *Septimo*, S. Laurentius Justinianus, lib. *De Licino*
vita, cap. m : a Sicut, ait, sine duce non confi-
ditur de victoria, ac sine gubernatore non perve-
nitur ad portum : ita et absque obedientia impos-
sibile est in vilæ hujus pelago non periclitari.
Illa enim facit hominem triumphare. »

Octavo, Abbas Pambo in *Vilis Patrum* lib. V,
cap. xiv, de obedientia, oblatis ei quatuor Reli-
giosis, primo jejunante, secundo paupere spiritu,
tertio diligente, quarto obediante, obediens
omnibus prfctulit : «Quia, ait, alii tres virtutem
quam possident, voluntate propria relinent; hic
autem voluntatem suam abscindens, alienæ vo-
luntatis se servum fecit. Tales autem veri confes-
sores sunt, si usque ad finem ita permanserint.»
Ibidem num. 9, Abbas quidam vidit quatuor ordi-
nes in cœlo : *primum*, infirmorum, et gratias
agentium Deo; *secundum*, hospitalitatem sectan-
tium, *tertium*, solitariorum ; *quartum*, obedien-
tium, qui ornati torque aurea et corona, majorem
quam ahi gloriam habebant, eo quod, ait, suam
voluntatem abjecerint, camque Deo in manu Su-

perioris resignarint, ac concludit : « Obedientia
salus est fidelium ; obedientia genitrix est omnium
virtutum; obedientia regni cœlestis inventrix est;
obedientia cados aperit, et homines de terra ele-
vat : obedientiacohabitalrix angelorum est; obe-
dientiaSanctorum omnium cibus est : ex hac enim
ablactati sunt, et per hanc ad perfectionem vene-
runt. »

Nono, ibidem celebratur obedientia Marci lit-N<*&0*
teram imperfectam, dum vocatur, relinquentis,
et Mulii filium in flumen projicientis, pag. 547
(sequor editionem nostri P. Ileriberti), ac Joannis
leænam ligatam ad Abbatem adducentis, pag.
£02; Eupbraxiæ in arduis, pag. 355; Joannis ari-
dum lignum per annum integrum aqua longe
petila irrigantis, quod tandem fronduit, pag. 516;
ejusdem saxum ingens mullo tempore movere
conanlis, pag. >17.

Decimo, S. Antonius aiebat velocem et compon-
diosum modum perveniendi ad perfectionem esse
obedienciā, quod ut nos doceret Christus, ait
sc venisse ut faceret voluntatem non suam, sed
Patris. Unde Paulus Simplex ex hac doctrina
S. Antonii, obedienciæ, et simplicitatis merito
ad lanium gratiarum culmen ascendit, ut mullo
plura et potentiora faceret miracula, quam ipse
S. Antonius; æstis est Ruffinus in ejus Vita.

Undecimo, Joannes Lycius per obedientiam ob-
tinnit donum prophetiæ, cui ita confidebat Théo-
dosius Imperator, ut non prius ad bella proce-
deret, quam illius animaretur oraculis, quibus
fretus velut cœlilus sibi delatis, trophæa de de-
speratis bellis et hostibus semper reportavit. Tes-
tes sunt Sulpitius et Cassianus, lib. IV in *Vilis*
Patrum, cap. xxv.

Audi Gentiles. Solon percontatus qua ratione
salva possit esse civitas, respondit : a Si cives ob-
temperent suis magistratibus, magistratus autem
legibus. »

Zeno Citieus celebratissimam Hesiodi senten-
tiam solebat invertere. Cum enim ille primas tri-
buat ei qui per se sapiat, secundas qui recte ad-
monenti obtemperet, Zeno ordine inverso sic pro-
nuntiabat :

Optimus ille quidem qui paret recta monenti,
Sed probus ille quoque est, qui noverit omnia per ic.

Addebat causam, quod qui nosset ex se omnia,
nihil haberet præler intelligentiam : at qui recto
monenti pareret, pruder intelligentiam haberet
etiam effectum. Nam parere dicitur, qui quod
didicit optimum essu, facit. Testis est Laertius,
lib. VII, cap. 1.

13. EACIES ET UNCINOS EX ALHO, LT DUAS CATENU-
las ex auro. — Ut videlicet per eas rationale al-
ligetur superhumerali, puta ipsi ephod : nam
rationale alligabatur proxime ad ephod quatuor
annulis, existentibus in quatuor ejus angulis; sed
quia magnum erat gemmarum in rationali pon-
dus, additæ sunthæ dūæcatenulæ, quæ exterius

rationali in duobus ejus annulis inserebantur,
idque per occultas fistulas, ne apparerent, ut ita
una ephod et rationalis textura esse videretur, ait
Josephus et Hieronymus. Accendebant autem hæ
catenulæ usque ad humeros et annectebantur cir-
culis, vel, ut Noster melius vertit, uncinis aureis,
in summitate ephod a tergo existentibus. Harum
catenularum et uncinorum rursum meminit Moses
in rationali vers. 24 et 25. Nam lias cum illis esse
easdem, facile est videre ex consensione textus He-
bræi utrobique, et ex Josepho ac S. Hieronymo,
qui tantum harum catenularum in rationalis fa-
brica meminerunt. Ha Abulensis.

14. Sun invicem coherentes, — 7. d. Fac cate-
nulas duas, quarum singularum circuli invicem
innexi cohæroant. Ita Abulensis, Hugo Victorinas
et alii. Neque enim catenula sinistra cohære-
re poterat dextræ aut contra, sed tam dextra, quam
sinistra, implexa, vel potius innexa et contexta
crat suis circulis, vel ansulis, uti fieri solet in ca-
tenis. Unde hebraico est, *facies eas commixtas in* /*luribv.s*, id est
instar florum, ut scilicet sicut lîos fiori inserto et
corona innectitur et implectitur, ita implectas hos
amiulos catenularum sibi invicem, ut fiat catena.

Hebræi addunt, *terminatas*, vel *conterminatas*,
hoc est æquales, *facies has catenulas*, ut scilicet
æqualiter in fine rationalis terminentur, ejusque
annulis extremis inserantur; sed hoc satis expli-
catur in ipsius rationalis descriptione vers. 24 et
25. Unde noster Interpres id omisit, ut vitaret hanc
repetitionem.

15. Rationale quoque judicii facies opere ro-
LYMiTo. — Hæc est secunda vestis pontificis, quæ
sacratissima oral pars ipsius ephod, id est, super-
humoralis, omniumque vestium sacerdotalium.
Dicta est ab Hebræis {DH *chosen*, a Græcis ἑρπυ,
a Latinis *rationale*, idque *primo*, quia pontificem
elconsequenter populum admonebat eorum, quæ
summa prudentia et ratione ipsius in suo officio,
sacrificiis et sacerdotio consideranda erant, quo-
que significabantur per nomina filiorum Israel,
porque *urim* et *tummim*, id est, per docti inani et
veritatem, quæ rationali inscripta erant.

Secundo, quia rationale hoc dabat oracula,
quasi mente aut ratione provida et prophetica
prædillum foret : unde rationale posset et vocale
elverbale vocari; utrumque enim significat Græ-
cum) xqîciv, ait S. Augustinus, *Quæst.* CXVl. Utrum-
que etiam significat Hobræum *chosen*, Naina ra-
dico nüfl *chasa*, id est tacuit, dicitur *chosen* per
anliphrasin, quasi minime tacens, vel quod ta-
cens licet, daret tamen oracula per sacerdotem.

Serundo, alludit *chosen* ad *Cüchostn* per *samedi*,
id est fortitudo et protectio, quia rationale hoc
muniebat et protegebat pectus sacerdotis instar
lorie» (1).

(1) |DH 051 *ornamentum*, idemquo lue pectorale, ut
infra describitur.

Tertio, alludit *chosen*, per metathesin, ad **W3** r;üo*
nachas, id est divinavit, oraculum dedit

Hinc dicitur «rationale judicii; 0 judicii, in-
ilUona-
quarn, partim humani, hoc et debiti (hoc enim
Hebneis significat judicium; et officii sacerdotis, n,je/
et populi Israel, cujus, ut dixi, cos admonebat; Pnwü*
partim divini, quo scilicet Deus sententiam suam
dicebat per pontificem. Pontifex enim rationali
indutus de rebus dubiis consulebat Dominum, et
ab eo de iisdem erudiebatur, tanquam fungens
munere pontificio numine totius populi, ac mox
ipse Dei judicium, id est, sententiam et oraculum,
populo enuntiabat.

Tropologice, rationale judicii significat mundi-
liam cogitationum, item prudenLam et circum-
spectionem, atque rationem examinis nostri tam r t pre-
mierai quam externi, puti Um conscientii», quam d
operum externorum, quæ maxime sacerdotem
ornant, vide Bedam, lib. III *De TuLern.* cap. v, et
Gregorium, II part. *Past.* cap. iictseq. Ita Abbas
ille in *Vitis Patr.* lib. V, cap. 11, num. 39, dice-
bat : «Debet monachus quotidie mane et sero co-
gitare in semetipso, quid fecit eorum quæ vult
Deus, et quæ non fecit. Et ita tractantem omnem
vitam suam pœnitentiarn agendo, monachum e-se
oportet : sic enim Abbas Arsenius vixit.» Idem
examen mane et vespere magno sensu et spiritu
compunctionis faciebat S. Ephrem, ut ipso fate-
tur in Vita S. Marne meretricis, in fine.

16. Quadrangulum erit, — non geometrice, sed y. .. ut
physice, 7. d. Quadrum erit : neque enim ratio-
nale huc erat altera parte longius ; sed omnibus
sui partibus eral æquilaterum : nam habebat pal-
mum sive spithamam, hoc est duodecim digitos
in longitudine, et totidem in latitudine (2).

Er duplex, — puta duplicatum, et duplici tela
constans, ad hoc ut sustinere possit lapides, sive
gemmas iu eo collocandas.

17. Donesque in eo quatuor ordines lapidum.— v it
Ad mysteria hos lapidum ordines expressit et de-
scripsit ipse Dominus. Hos lapides, inquit S. Ilie-
ronymus, legimus in diademate principis Tyri,
Lzedi. XXVIII (licet ibi tantum novem legantur la-
pides, qui significant novem angelorum ordines,
inquit S. Hieronymus: ex singulis enim aliqui
cum Lucifero, quem rex Tyri repræsentat, ceci-
derunt), et in *Apovahjps.* S. *Joannis* cap. xxi, sed
alio ordine : in Apocalypsi enim duodecim lapi-
des significant duodecim Apostolos, qui funda-
menta sunt Ecclesia: militantis et triumphantis :
unde sub horum lapidum nominibus et specie,
virtutum vel ordo vel diversitas indicatur, ait
S. Hieronymus.

Ibi nola, in nominibus horum lapidum, uti et
herbarum, arborum, avium et animalium, cæcu-
tire et divinare recentiores Hebræos; proinde ne

(2) Igitur iulmus bic tft ouyor, spilharnæ æquahs,
neu spatium maximum ab experrecto pollice ad expor-
rectum digitum luimmuii.

fallamur, tutissimum crit sequi S. Hieronymum, Septuaginta et Cbaldæum, qui mire liic consentiunt.

Tropologice, quatuor ordines gemmarum sunt quatuor virtutes cardinales, ait S. Hieronymus *ad Fabiolam*, quæ dum invicem miscentur, duodecim efilciunt combinaciones, ut palet si quis singulas ordine cum aliis tribus combinet, verbi gratia primo, prudentiam cum fortitudine; secundo, prudentiam cum temperantia; *tertio*, prudentiam cum justitia; rursum *quarto*, fortitudinem cum prudentia; *quinto*, fortitudinem cum temperantia; *serto*. fortitudinem cum justitia, et ita consequenter temperantiam et justitiam combinet cum aliis tribus.

Tres lapides in singulis ordinibus sunt lres virtutes thcologicæ, ait Beda.

Allerorj» Allegorico Terlulianus, lib. IV. *Contra Marcio-*
ce, dno- *nem*, cap. xiii, hisce duodecim gemmis docet si-
darim gnificatos esse duodecim Apostolos: iisdem enim
pmtna significantur Apostoli Apec. xxi.
»nol

Apo *Quærcs*, cur in duodecim hisce gemmis omittatur adamas, qui inter gemmas primatum tenet? *Primo*, Alcazar in Apec. xxi, 19, disputans de calcedonio, censet calcedonium S. Joannis esse carbunculum Mosis hic, et carbunculum Mosis esse adamantem. Sunt enim, inquit, carbunculi candicantes, ideoque adamantini, qui scilicet in adamantes transeunt, siculi carbonēs (ex quorum similitudine carbunculus nomen accepit), dum nimis ardent, non rubent, sed candent, uti apparet in ferro candenti, quod ubi maxime ignitum est, candet : unde a fabris ferrariis vocatur argentum. Verum hoc refutavi Apoca?, xxi, 19.

Secundo, alii censent Deum hic in rationali pontificis omisisse adamantem, quia adamas, utpote durus et intractabilis, symbolum est hominis præfracti et tyranni. Verum et hoc refutavi *Ezech.* ni, 9 : ibi enim Ezechiel a Deo comparatur adamanti, fitque adamas.

Dico ergo genuinam hujus rei causam litteralem esse duplicem. Prior, quia adamas nimii est pretii. Videmus enim parvos adamantes instar fabæ Romanæ, æstimari 40 aut 50 millibus aureorum. Quare adamas tantæ magnitudinis, ut in eo inscribi posset nomen *Jehuda*, aut alterius tribus, constitisset plusquam centum millibus aureorum? Unde hoc pretium, imo habito pretio, unde adamantem tantum sibi comparassent pauperes Hebræi Ægypto exeuntes? Ita primi Pontifices et Christiani, religionis, sanctitatis et paupertatis magis studiosi quam pompæ et splendoris, templa et calices, aliasque res sacras malebant mediocres et simplices, quam splendida nimis et pretiosas. «Olim, ait ille, sacerdotes auri celebrabant in calicibus æneis, nunc sacerdotes ænei celebrant in calicibus aureis, n Hæc videtur causa, cur Constantinus Imperator magnificentissimus, æquo ac religiosissimus in templo SS. Petri, Pauli, et aliis mediocritatem servarli,

quia scilicet S. Sylvester eam depoposcit in initiis illis templorum, et dominantis christianismi ; alioquin enim novum Pantheon, imo Salomonium templum ædificassct.

Posterior, ne nimia esset inaequalitas inter tribum, qui daretur adamas, et cæleras, quibus aliæ gemmæ viliores darentur, quæ illi occasio esset superbi® el ambitionis, cæteris invidi® el odii : uti Joseph ob tunicam polymitam a patre acceptam, cæteris fratribus exosus et invisus fuit. Adamas enim est regina gemmarum, et incomparabiliter cæleras omnes claritate, duritie, soliditate et pretio superat. Addit S. Epiphanius, tract. *De lapid. etqcm.* (penes quem sit fides, nec enim Moses aut Scriptura ejus meminit), pontificem tempore Salomonis ingredientem in templum, tribus anni solèmnitalibus, puta in Paschale, Pentecoste et festo Tabernaculorum, præter gemmasrationalis, in pectore gestasse adamantem, inter duos smaragdōs, qui splendebat, si populus, a peccatis immunis, Deo erat churus; sin per peccata ejus iram provocasse!, obscurus evadebat aut sanguineus, quasi comminans Dei vindiciam et gladium. Sic apud Christianos summus Pontifex in pectore gestat adamantem, uti dixi *Ezech.* m, 9.

Symbolica causa fuit, ut significaretur vetus sacerdotium, «adcoque veterem legem et synagogam non fore adamantina, id est invicta, infrangibilia, constantia et perpetua; frangenda enim et abolenda erant per Christi sacerdotium, legem et regnum.

In phimo versu (id est ordine) erit lapis sardius, et TOPAZIUS, et smaragdus. — Describamus hic nomina singulis lapidibus inscripta, singulosque lapides adaptemus tum suo Patriarchæ, tum suo Apostolo. Sequar in hac re tum alios, tum præsertim Franciscain Hiberam, lib. III *De Templo*, cap. xi, et in *Apoca!*. cap. xxi, qui præ cæteris egregie singula hæc adaptat. Porro servatur hic in Patriarchis ordo nativitatis el ætatis, ul qui prior est ætale, præccdat, et priorem sortitur gemmam ; postponuntur hic ergo Judas, Joseph, et Benjamin, qui virtute et dignitate alios antecedeabant. Recte Agesilaus, aliis se inferioribus postpositus, dixit : « Ostendam non loco virum, sed viro locum cohonestari; n testis est Plutarchus. Porro Abulensis el Alcazar in Apoc. xxi, 20, notat. 35, contendunt hic numerandum esse Levi, ideoque ul Iribus sini duodecim, non tredccim, Ephraim et Manasse contrahendas esse in unam, scilicet Joseph qui fuit paler utriusque. Accedit Chaldæus, qui *Cant*, x, nomen Levi in una gemma apponit. Verum verius est omittendum esse Levi, ac consequenter tribum Joseph dividendam in duas, scilicet Ephraim et Manasse. Balio est *primo*, quia ponlifex ipse seipso repræsenlabat tribum Levi; erat enim ipse ex Levi et Levita. *Secundo*, quia duodecim tribus positæ hic in rationali, erant populi, puta laicorum, pro quibus sacerdos oraturus erat ; gestat enim eos in pectore, ut jugiter

eorum in precibus recordetur. At Iribus Levi non eral laica, sed Deo consecrata, ac proinde una cum pontifice, quasi capite su© tribus, Deo pro cætris tribubus laicis supplicabat. Censetur ergo esso una cum capite, suo scilicet pontifice : cum enim stipabat, cumque adjuvabat in sacrificiis et sacris pro populo obeundis. Non decebat ergo pontificem gestaro in pectore tribum Levi, utpote cujus ipse erat caput et princeps; illam enim seipso repræsentabat, sicut princeps repræsentat rempublicam, rex regnum, primogenitus totam familiam et stirpem.

Ad Chaldreum respondeo, parvam esse Chaldrei illius paraphrastic auctoritatem : habet enim ibidem falsa et commentitia, et repugnat Onkeloso, id est Chaldæo paraphraste quem habemus in *Exodo*, uti ipse Alcazar fatetur.

Primi In primo ergo gemmarum online primus est estaña- sar<l*us> Q'l» ignis specie translucet, significatque beo. et Rubén primogenitum Jacobi, cujus libido se pro- s' far- didit, tum patri, tum aliis, cum ad Balam patris rZnK uxorem accessit, *Genes*, xxxv, 22. Sed quia sardius ob mar- tardius suffuso humore hebetatur, hinc convenit tymmn. constanti© et amori ejusdem Ruben, quo tam impense conatus est Josephum e manibus fratrum liberare, *Genes*. xxxvn, 21.

Tropologice, sardius fervidam significat doctrinam et pro ea martyrium ; est enim colore sanguineo cl igneo, quo feris terrorem incutit. Hinc *Apoc.* cap. xxi, tribuitur S. Barlholomæo, qui pro Christo excoriatus, totus sanguineus, ideoque d-rmonibus terribilis fuit; nec mirum est eamdem gemmam nunc vitium, nunc virtutem significare ; sic enim in Scriptura tam dæmon quam Christus vocatur leo, sed Christus ob fortitu anoin, diabolus ob crudelitatem el furorem. «Sicut milites vulnera, quæ in praeliis sibi inflicta sunt, regi monstrantes fiducialiter loquuntur : ita el Martyres manibus absecta capita gemianles, el in medium affercnles, querecumque voluerint, apud regem cœlorum impetrare possunt, » ait S. Chrysostomus, serm. in *Juvcntinum et Maximum*.

Brrmh. Secundus est topazius, qui partim caeruleo, tnpyns, partim aureo est colore, imo omni colore res spondet, ait Isidoros, lib. XVI, cap. vir. Quidam Jjcobu/ topazium dictum putant a Topazio insula maris o! cæbs. Hubri, quæ quoniam est nebuloza, cum a navirüiem. gantibiis Siepe qmenta esset, lune nomen accepit ; nam Tc^aXtv, lingua Troglodytarum *guarrera* significat. Topazius congruit Simeoni audaci et imperterrito, uti patuit in vindicia stupri sorori suæ Dime illati, *Genes*, xxxiv, 25. Audaces enim et vafri non raro sunt cærulei et pallidi. Undo Julius Cresar, cum quidam male suspicarentur do Antonio cl Dolabella, et ab iia ut sibi caverei, monerent : « Non hos, ait, metuo rubicundos, ignavos et pingues, sed graciles istos ac pallidos, » Brutum monstrans et Cassium, idque merito; nam ab iis postea in curia doloso occisus est.

Tropologice, topazius significat animum reel <-tem, cl ad omnia infractum, omnibusque adversis superiorem ; est enim topazius caeruleus et fulvus, atque flammescit impensius, dum radiis solis verberatur. Hinc *Apoc.* cap. xxi, tribuitur Jacobo fratri Domini, qui coelesti charitate irradiatus, per illam Judæos omniaquo terrena supphntavit. « Animus, ait Seneca epût. G6, inluens vera, peritus fugiendorum ac petendorum; non ex opinione, sed ex natura pretia rebus imponens; asperis blandisque pariter invictus, neutri se fortune submittens, supra omnia quæ contingunt acciduntque eminens, imperturbatus, intrepidus consistat, quem nulla vis frangat, quem non attollant fortuita, nec deprimant. Talis animus virtus est ; hæc est ejus facies. » El rursum : « Nihil, ait, magnum est in rebus humanis, nisi animus magna despiciens. Cyrus, inquit Xenophon, lib. 1, et forma fuit pulcherrimus, el animo humanissimus, et discendi adipiscendique honores cupidissimus ; adeoque nullum non laborem pertulit, nullum non periculum laudis gratia sustinuit. » Quid jam faciet Christianus pro laude et gloria reterna?

Tertius est smaragdus, qui maxime viret, ita ul res alias, quin et aerem suo virore inficiat; unde hebraico vocatur *barcket*, id est fugurans; hinc cl a Symmacho, teste S. Hieronymo, vocatur Ceraunius. Smaragdus congruit Levi, ait Abulensis, sed fallitur : Levi enim non computatur inter duodecim tribus, uti supra ostendi. Ergo smaragdus est Judas, qui, si Levi excludas, fuit tertius Jacobi filius; smaragdus enim significat Judæ fortitudinem, et sceptrum perenne, seinperque virens usque ad Christum, *Genestas* cap. XLix, vers. 10.

Tropologice, smaragdus significat virginitatem ; hinc *Apoc.* xxi, tribuitur S. Joanni, qui semper virgo mire viruit sua virginitate. Unde Pierius, *IlierOQl.* 41 : «Sunt, ait, qui smaragdi perpetuum claruinqe virorem, signum virginitatis esse velint : idque insuper argumento addunt, in patrandâ re venerea, si quis lapidem attingat, eum sponte frangi, v Hoc posterius falsum esse, per experientiam asserunt matronæ conjugate; multe enim annulos habent cum smaragdo, quos nec die nec nocte deponunt; qui tamen integri semper et illresi, etiam post copulam perdurant. Sic Catullus virginem comparat flori vernanti :

Ut flos in septis secretus nascitur hortis,
Ignotus pecori, nullo contusus aratro :
Sic virgo dum intacta manci, etc.

18. JN SECUNDO CAIBUNCULUS, SAM'HHIUS KT JAS- Vert. II»
pis. — In secundo ordine *primus* est carbunculus, græceâ^x5, idest carbo ignitus: hujus enim speciem refert; unde et ignem non sentit, quâ de causa apyrotus dicitur a Plinio, lib. XXXVII. Hic congruit Dan et Danitis, qui sua fortitudine exusserunt Lais, *Judie.* XVIII, 27; et Samsoni Danite,

s. in-
n' * ob rj-
rrül/m
v irgini-
U ten.

qui ignitos titiones alligans candis vulpium, iis succendit segetes Philisthim. Judie, xv, 5.

0 «?», Tropologico, carbunculus significat ardentem
charitatem; carbunculo in *Apocal.* respondet cal-
Din. ei cedoniiis, qui carbunculo colore est similis, tri-
s. Jo- buiturque Jacobo fratri S. Joannis, qui ardens
u7 S? barilaie Christi, primus Apostolorum pro Christo
martyr occubuit.

kiT fa * Martyrium, ait S. Cyprianus, est delictorum
r: n finis, periculi terminus, dux salutis, iter patienti-
ae, magister domus vitae. Magna sublimitas est,
ante ora Domini, aspectumque Christi, potestatis
humanæ tormenta contemnere. » Rursum, Lau-
rentius Justinianus, *De Ligno vitae* cap. iv: « Cha-
pitas, ait, csl impenetrabilis lorica, respuit gla-
dium, jacula excutit, periculum insultat, mortem
irridet, postremo vincit omnia. » Egregie S. Au-
gustinus, *De Laude charitatis*: « Hæc, ait, in ad-
versitatibus tolerat, in prosperitatibus temperat,
in duris passionibus fortis est, in bonis operibus
hilaris, in temporalibus ditissima, in hospitali-
tate latissima, inter bonos fratres lotissima, inter
falsos sapientissima. In Abel per sacrificium læla;
in Noe per diluvium secunda; in Abraham peregrina-
tione fidelissima; in Mose inter injurias lenis-
sima; in David tribulationibus mitissima. In tri-
bus pueris blandos ignes fortiter tolerat: casta
in Susanna super virum, in Anna post virum, in
Marii preter virum: libera in Paulo ad arguen-
dum, humilis in Petro ad obediendum: humana
in Christianis ad confitendum, divina in Christo
ad ignoscendum. Ipsa est fidei fructus, divitiarum
pauperum, vita morientium. »

Onmta. *Secundus* est sapphirus, qui cæruleus est, id
cœlestis coloris, et aureis punctis collucet,
yjiub, quique radiis solis percussus ardentem emittit
c?Aq- fulgorem. Hic congruit Nephtali, a quo plerique
Apostolorum prognati, aurea et cœlestis Evau-
u<u f<<-gelii verba, et (ul Jacob vaticinatus est, *Genes.*
t,h cap. xlix, vers. 21) eloquia pulchritudinis orbi
dederunt.

Tropologice, sapphirus significat eos qui cor-
pore in terris, mente et vita in cœlis versantur;
unde in *Apoc.* tribuitur S. Paulo, ut vult Arctas;
vel potius S. Andreæ, qui amore cœli et radiis
Christi, biduo apud eum manens, percussus, in
ejus amorem exarsit, et terrena omnia, prospera
æque ac adversa calcavit. Virilis ergo Andreas
juxta nomen suum fuit xvip, id csl vir. a Vir, in-
quit Cassiodorus in *Psalm*, i, vocatus a viribus,
est qui nescit in adversis tolerando deficere, aut
in prosperis aliqua elatione se jactare; sed animo
stabili defixus, et coelestium rerum contempla-
tione firmatus, manet semper impavidus, m Et
S. Gregorius, lib. VII *Moralium*: u Justorum, ait,
fortitudo est carnem vincere, propriis volupta-
tibus contraire, delectationem vitae presentis ex-
tinguere, hujus mundi aspera pro æternis præ-
miis amare, prosperitatis blandimenta contem-
nere, hdmmitatis melum in corde superare. »

Tertius est jaspis, gemma firmissima et virens, Sfiu,
idcoque smaragdo subsimilis, ait Isidorus, lib. MF**
XVI, cap. vu. Jaspis congruit Gad: tribus enim pdral
Gad fortissima prævit alias tribus ad terram ob r&Ur
promissam, fortissimeque pro iis dimicavit, JVu-
mer. xxxn, 23, et *Josué* iv, 12; unde et Gad he-
braico idem est quod instructus, accinctus, ar-
matus, felix, *Gen.* xi, 19, in llebræo.

Tropologice, jaspis significat fortitudinem fidei:
unde in *Apoc.* tribuitur S. Petro, qui est petra et
fundamentum Ecclesiæ post Christum, idcoque
feliciter hæc petra in suis successoribus Pontifi-
cibus perdurat et perdurabit. Augustus Cæsar
Caio Cæsari. Julie filiae suæ filio, cum cum in
Armeniam mitteret, precatus est a diis a gratiam
Pompeii, audaciam Alexandri, fortunam suam
concedi, y inquit Plutarchus. Christus suam gra-
tiam, fortitudinem et felicitatem apprecatus est,
el apprecando contulit S. Petro, ejusque, imo suis
heredibus.

19. I.V TERTIO LIGURIUS, ACHATES, ET AMETHYS-
tus. — In tertio ordine *primus* est ligurius, quem
alii vocant lyncurium, putantque esse gemmam
ex urina lyncis coagulata: enim est lynx,
est urina; sed id rejicit Plinius, lib. XXXVII, cap.
in, potiusque, si tali materia coalescat, succinum
sit, quam gemma, et ita Franciscos Rucus ligu-
riam ait esse succinum, non ex urina lyncis, sed
ex pino arbore distillans. Alcazar quoque in Apo-
ca/. XXI, notat. 31, censet ligurium esse electrum,
vel succinum durius, pretiosius et rarius. Verum
hic non succini, sed ge vli fl arum ponuntur or-
dines.

Incertum ergo est quis sit ligurius: verisimile ei
tamen est esse hyacinthum. *Primo*, quia ita in- c' “ ‘n’
terprelatur S. Hieronymus. *Secundo*, quia hyacin-
thus est lapis pretiosissimus; unde non est veri-
simile cum solum hic esse pretermisum. *Tertio*,
quia *Apoc.* xxi, 20, pro ligurio ponitur hyacin-
thus. *Quarto*, Xi-ppcv cum primo vocavere Sep-
tuaginta, inde Josephus et S. Hieronymus;
autem Graecis suave, jucundum significat: hya-
cinthus vero, teste Plinio, lib. XXXVII, cap. ix,
fulgore suo violaceo ita pascit oculos rapitque, ut
evanescat antequam saliet, adeoque non implet
oculos, ut pene non attingat. Josephus quoque
ligurium ab admiranda pulchritudine commen-
dat. Quid mirum ergo si ab elyrao ligurius dica-
tur antonomaslice, qui proprie hyacinthus? Hio
congruit tribui Aser, quæ cæteris ditior fuit et et b* o0
delicior, *Genes*, xlix, 20. Hinc et Rueus scribit
persuasionem fuisse quorundam, hyacinthos di-
vitiis afferre, quod tamen vir sapiens non facile UKU ICO
credet.

Tropologice, hyacinthus significat contemptum
terrenorum, et amorem coelestium: hinc in Apo-
calypsi congruit Simoni Chananæo, qui coelesti-
bus et suavissimis fuit moribus. Est enim hya-
cinthus violaceus, et coelestis coloris instar sap-
pimi. et instar floris, qui dicitur hyacinthus.

Titus Imperator, ob suavitatem et benevolentiam, dictus est «deliciæ orbis;» hic admonitus ab amicis, quod plura polliceretur quam præstare posset, respondit : « Non oportet quemquam a Cæsaris colloquio tristem abscedere. » Ha Suetonius in ejus Vita.

Hadrianus Imperator, teste Dione, in colloquiis etiam humillimorum mire civilis erat, cosque detestari solebat, qui hanc humanitatis voluptatem ipsi inviderent, hoc prælextu, quod dicerent principis majestatem ubique servandam.

Illustre est exemplum Religiosi, qui fratrem divagantem, et in apostasiam proclivem suo obsequio et suavitate servavit, in *Vitis Patrum*, lib. V, cap. v, num. 28.

E contra Dionysius tyrannus ab Aristippo interpellatus pro amico, preces non admisit : Aristippus prostratus cœpit amplecti pedes regis et impetravit. Id factum cum quidam velut abjectus, quam ut pliilosophum deceret, reprehenderet : « Non ego , ait, sed Dionysius est in culpa, qui aures habet in pedibus; » testis est Laertius, lib. II, cap. vm.

Oct»™ *Secuhdus* est achates, ita dictus ab Achate fluvio Siciliæ, juxta quem primo est repertus , ait Plinius ; aut, ut alii, dictus est 20mr., id est sociabilis, quia inullæ in eo figure, et colores varii associantur. Nam, ut tradit Isidorus, lib. XVI, cap. xi, niger est, habens circulos nigros et albos junctos et variatos, similisque est hæmatiti : ejus species est coralloachates, qui aureis guttis inspersus est. Scribit Anselmus Boethius insignis medicus, et gemmarius Rodolphi II Imperatoris, lib. II *De Gemmis*, cap. xcvi : « Omnem achatem venenis pestiferis, viperarum atque scorpionum ictibus adversari. Cor enim recreat, ac adversus omne genus contagii tuetur. Sitim achates oro contenta, manuque detenta febrientium æstus non obscure compescit (omnes enim gemmæ frigida* sunt et sicca, uti idem ait cap. 1xvi). Narratur aquilam nido suo achatem imponere, ut pullos contra venenatorum animalium morsus tueatur. Scribunt aliqui rubram achatem visum acuere. » Ex achate, faciunt coronas precatorias. Hic significat Iribus Issachar inter medios peccatores sita», sanctitatem, quam proinde laudat Moses, *Deuter.* xxxm, 19. In *Apocal.* achati respondet chrysoprasus, ita dictus, quod porri succum colore suo referat; idem pallore suo ad nigredinem accedit, aureis intervenientibus guttis, unde coralloachali allinis est, tribuiturque in *Apocal.* Judæ Thadæo : cujus aurea sapientia et acrimonia (hanc enim symbolice et tropologice significat chrysoprasus) in hæreticos, patet ex ejus epistola.

S. Pachomius ex fetore teterrimo agnovit Origenbas, cisque minatus est gehennam nisi resipiscerent, et libros Origenis in flumen demergerent, ut patet ex Vita ejus, capite xlii. Sic Aphraates

monachus eremo exiit in urbem, ut Arianis resisteret; cumque Valens Imperator cum argueret, dicens monachi esse solitudinem, respondit : uTeipsum reprehende, qui flammam in domum Dei iniecisti, non me, qui egressus sum ut eam extinguam;» testis est Theodorelus in *PhiMhdh* Sic acer in hæreticos fuit S. Hieronymus, S. Hilarius, S. Athanasius et alii.

Tertius est amethystus, qui purpureus est, rosus et violaceus, sculptura facilis, leniterque flammulas fundit. Dictus est amethystus lufriwv, id est inebriari, et z privativo, eo quod et non inebrietur, id est vini colorem non integre accipiat, aut quod ebrietati resistere credatur. Ila Isidorus et Plinius. Differt ab hyacintho, quod fulgor violaceus in hyacintho sil dilutus, in amethysto vero sit micans, ait Plinius, libroXXXVII, capite lx. Amethystus congruit Zabulon, ex quo nonnulli Apostoli prognati sunt, cadesti virtutum splendore radiantibus.

Tropologice, amethystus significat humilitatem : unde in *Apocal.* datur Matthias, qui nomine (Matthias enim significat hebraæe donum Dei) et in oculis suis panis, nunquam superbia inebriatus fuit : hinc divina sorte et vocatione, in Apostolum loco Judæ electus, magnus evasit.

Interrogatus est quidam senex : Quid est humilitas? et respondens dixit : « Humilitas magnum opus est et divinum; via autem humilitatis hæc est, ut labores corporales assumi debeant, et adscribat scipsum homo peccatorem, et ponat se subjectum omnibus. » Et dixit frater : a Quid est esse subjectum omnibus? » Respondit senex : u Hoc est esse subjectum omnibus, ut non attendat quis aliena peccata, sed sua semper aspiciat, et depræccetur sine intermissione Deum. » In *Vifû Pahmn*, lib. V, cap. xv, num. 82.

Interrogavit quidam frater senem, dicens : Dic mihi unam rem quam custodiam, et vivam per eam. Et dixit ei senex : uSi potueris contumeliam pati et sustinere, magnum est hoc, et super omnes virtutes. » Ibid., num. 83.

20. IN QUARTO ORDINE *primus* est chrysolithus (bus, qui parim aurei, partim marini est coloris : unde hebraico vocatur tharsis, id est marinus, inquit. Hieronymus. Hic congruit tribui Ephraim, qui regiam potestatem in Jeroboam adeptus, eam diutissime tenuit.

Tropologice, chrysolithus significat poenitentiam; unde in *Apocal.* tribuitur Matthæo, qui poenitens fuit, et fervens amore Christi.

Preclaro S. Gregorius : u Plerumque, ait, gravior est Deo fervens post culpam vita, quam securitate torpens innocentia. » Hoc verum esse patet in S. Matthæo, Petro, Paulo et aliis. Narrat Palladius in *Lausmca*, cap. ext, de quadam virgine lapsa, quæ postea per 30 annos mancipavit se obsequio ægrotorum, mancorum ac mutilorum, itaque placuit Deo, ut cuidam sancto

».

>

uU*

o* sii
TU hn-
' | '»

Q.iH

u nia»-
Imu T

Ihrjum
cvulumr-
Intn pA«
ü f

Vertuto,
M mfu,
<i Mtf-
thru»
peut»

presbytero revelaretur, illam magis placuisse Deo in poenitentia quam in virginitate.

UtMixi- *Secundus* est onyx, ita dictus ah unguis hu-
“•^mani similitudine. Hic significat Manassem, ob
iwiv.ft morum candorem et humanitatem : unde et in
Philip- *Apocal.* datur Phil.ppo. De onycho ita scribit An-
Fn!*nlm> sclm”’s Boethius, lib. II Dc *Gemmis*, cap. xct, xcn
iit.jo- et xem : « Sardonyx est, dum onvehi sardius ad-
rem. junctus est. Calcedonias, dum abest rubicun-
dus et niger color distinctos. Onyx, dum adest
niger, et abest rubicundus. Varia enim sunt
onychum genera. Alito enim nigræ prorsus, aliæ
cum albedine, cum fusco, flavo, lacteo, subcae-
ruleo corncoque colore, miram varietatem osten-
tant ; omnes zonas, vel lineas habent, quibus co-
lores a sese mutuo distinguuntur. Tantæ inter-
dum est magnitudinis, ut columnulæ inde fieri
possint. Romæ enim in basilica S. Petri sex co-
lumnulæ onychinae conspiciuntur. Appianus tes-
tatur Mithridatem Ponti regem, duo millia pocu-
lorum cx onyche in suo thesauro habuisse. Sub
onyche et sardonychcm et calcedonium intel-
lige. Nam et hi apud veteres, pro onyche habe-
bantur. Onychina pocula apud Romanos, myr-
rhina vocabantur. Onyx ceram non recipit, ideo
ad sigilla aptissima est. » Onyx et sardonyx ho-
die a gemmariis *nicolus* vocantur.

Tropologico, onyx significat candorem et in-
nocentiam. Recte Chrysostomus, homilía G in
Matth.: «Sicut, ait, in conspectu hominum gra-
tiosa est facies pulchra : sic in oculis Dei speciosa
est conscientia munda. » Et S. Bernardus : « Non
mediocris est titulus virtutis inter pravos vivere
bene, et inter malignantes relinere innocentiae
candorem et morum lenitatem. » Et Lactantius,
lib. VI : « Nihil, ait, sancta et singularis illa ma-
jestas aliud ab homine desiderat, quam solam
innocentiam : quam si quis Deo obtulerit, satis
pie religioseque litavit.» Quin et poeta Horatius,
lib. I, *oda* 22:

Integer vita», scelerisque purus
Non eget Mauri jaculis, nec arcu,
Nec venenatis gravida sagittis,
Fusce, pharetra.
Sive per Syrles ¡1er estuosas.
Sive facturus per inhospitalem
Caucasum, veī quæ loca fabulosus
Lambit Hydaspes.

IteMtci- *Tertius* c-t beryllus, qui instar aquæ solis ful-
sai. be-gore percussæ, rubicundus est et decorus; sed
non In sexangulas formas poliatur :
junto, 't repercussione enim angulorum fulgor acuitur,
TÍTrL° tenentisque manum adurere dicitur; affertur cx
uLbtui India, unde in Apoca/, tribuitur Thotnœ, Indiæ
et imbi-Apostolo, qui tentationibus cl adversitatibus in
tuu fide probatus, et roboratus mire refulsit. Hic
vero tribuitur tribui Benjamin, qui primum He-
bræis dedit regem Saniem; sed statim eo mor-
tuo regno privata est:rursum tempore Michæac-
cisa est ad sexcentos viros, *Judie*, xx, 47. Unde

postea cx afflictione resurgens, et propagata ful-
gere ccepit, solaque adhresit tribui Judie tem-
pore schismatis sub Jeroboam; ipsa denique de-
dit Paulum Apostolum ita inter labores et ad-
versa fulgentem et triumphantem.

Tropologice, beryllus significat animum for-
tem et heroicum, adversa quæque vincentem,
qui dicat :

Etiamsi fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruiaë.

«Sicut furnus, ait S. Chrysostomus in *Matthæum*,
hoin. 49, ante ignem præcedit, ante victoriam
pugna: sic et ante gloriam Christi, tentatio Anti-
christi. n Ita S. Thomas tentatus et nutans in fido,
per Christum confirmatus, solidior quam ante
evasit, adeoque prae aliis Apostolis per plurimas
el maximas gentes, porque multa adversa fidem
Christi propagavit, uti docet Thomas Staplelonius
in ejus Vita. Alexander Magnus audiens Darium,
Persarum regem, multas parare militum myria-
des, respondit : «Unus lupo non timet multas
oves, n Benjamin fuit lupo rapax : ita S. Tho-
mas Indos aliasque gentes, quasi oves non ti-
muit, sed rapuit eas Christo et Ecclesiae.

Nota : Hæ duodecim gemmæ non minus suntpon- ch&tai
tifiéis easin pectore gestantis, quam duodecim Iri- ' ’
buum eis inscriptarum. Quare sicut tribuum, ita grnimji
et pontificis dotes et virtutes quas habet, vel ha- Oro-
bere debet, significant. Unde allegorico, Christus 7'^?
per pontificem veterem adumbratus, *primo*, est
sardius, quia timores expellit, et Apostolos ac
fideles daemonibus terribiles facit. Secundo, est lo-
pazius, quia codesti cl infracta charilate mundo
irradiavi!. *Tertio*, est smaragdus, quia visum de-
lectat tam Angelorum quam Sanctorum. *Quarto*,
est carbunculus, quia lux mundi, eum illumi-
nans et inflammans. *Quinto*, est sapphirus, quia
cœlestis est ejus doctrina et vita. *Sexto*, est jns-
pis, quia petra Ecclesiae fortissima, cl quiajuvat
ad partum bonorum operum. *Septimo*, est hya-
cinthus, quia mitis et humilis corde, et quia in-
firmitati animi resistit, camque a suis expellit.
Octavo, est achates, quia acer in infideles et im-
pios, et quia abortivum peccati per confessionem
nos expellere facit. *Nono*, est amethystus, quia
resistit somno, ebrietati, omnemque accdiam fu-
git. *liedmo*, est chrysolithus, quia venit vocare non
justos, sed peccatores ad salutem. *Undecimo*, e>l
onyx, quia moribus candidus, et quia bellum
movet in vilia. *Duodecimo*, est beryllus, quia in
omni tentalione et passione ac cruce constans
permansit, imo clarior effulsit. Ita fere Salme-
ron, tom. VH, tract. 11.

21. Habebuntque nomina filiorum Israel, duo—Ven ti.
DECIM NOMINIBUS CELABUNTUR, SINGULI LAPIDES NO-
MINIRUS singulorum per duodecim **TRinus**.— He-
braice est, *scutpes cos sculptura sigilli secundum
nomen suum*; et Chaldæus, *sculpes eos sculptura
distincta, sicut sculptura annuli, vel sigilli, singu**

los juxta nomen suum. Idem clarius dicitur de onychinis in ephod vers. 10, in Hebræo, Chaldæo el Septuaginta, scilicet nomina filiorum Israel in iis sculpta esse sculptura sigilli, JilOü Sy *al see-moth*, id est, secundum nomina, vel pronomi-nibus filiorum Israel. Unde censet Hieronymus Prado in *Ezech. i*, pag. 45, tain in duobus onychinis, quam in duodecim gemmis rationalis, duodecim nomina filiorum et tribuum Israel in-sculpta fuisse, non per litteras, sed per notas et

Aa gttta- signa hieroglyphica more /Egyptio : scilicet iis
 * Mssc insculpta insignia (quæ Galli vocant *les ar-*
 furint moines) repraesentantia stemma cujusque tribus,
 simma- ejusque principem et caput. Sicut ergo nobiles
 in suis annulis el sigillis sculpunt insigne suæ
 tribuum? nobilitatis, ut clypeum, galeam, leonem, etc.:
 ita tribus Judæ signabatur per leonem, Dan per
 aquilam, Ephraim per bovem, Ruben per caput
 humanum, etc. : hæc enim cujusque Iribus erant
 insignia, uli dicam *Ntimer*. cap. n. Id ila facium
 esse probatur *secundo*, ex *Sap.* xvin, 4, ubi di-
 citur : a Parentum magnalia in quatuor ordini-
 bus lapidum erant sculpta; » pro *magnalia*, grace
 est JcÇxt, id est gloriæ, excellentiæ, victoriæ, tro-
 pinea, nobilitatis insignia, stemmata parentum,
 de quibus jure gloriabantur : ergo stemmata hæc,
 non autem ipsa nomina tribuum insculpta crant
 hisce gemmis. Sic Cicero poculum aureum diis
 dedicans, pranomen suum nomenque litteris in-
 sculptis, cognomen vero Ciceronis cicere cælato
 indicavit; cicer enim erat insigne et stemma Ci-
 ceronis. Ita Plutarchus in *Cicerone*.

Fespon- Hæc sententia in speciem probabilis et plausi-
 deo , bilis est : verum si quis solide rimetur verba
 poiniaa Scriptura, apparebit non esse vera, nam diserte
 cou tam llebræa, quam Septuaginta, Chaldæus et Nos-
 ikuuu- ter dicunt, ipsa nomina fuisse insculpta gemmis,
 u ut patet vers. 9, 10, 11, 12, 21, 29; unde quod di-
 cilur in Hebræo, Chaldæo, Septuaginta, *sculpes*
cos sculptura sigilli, nihil aliud est quam quod
 Noster vertit, *opere sculptoris, et certatura gemma-*
rii sculpes cos nominibus filiorum Israel, g, d. In-
 sculpes iis nomina filiorum Israel, sicuti sculpto-
 res el gemmarii suis sigillis el gemmis inscul-
 punt characteres et notas quas volunt. Ita enim
 explicant Lyranus, Abulensis, Vatablus, cl alii
 passim. Sic enim hæc phrasis accipitur tum alibi,
 tum vers. 36, ubi dicitur : *alacies laminam, in*
qua sculpes opere ralatoris (hebraico sculptura
sigilli, id est, sicuti sigilla solent exculpi etra-
lari) Sanctum Domino. »

Ad locum *Sapient.* respondeo, in gemmis fuisse
 scripta parentum magnalia, greco id est
 gloriosa el magna nomina Patriarcharum ; ab
 his enim duodecim quasi Patriarchis, duodecim
 tribus omnesque posteri denominati sunt; pari
 enim modo ibidem subdit Sapiens, magnificen-
 tiam Dei, id est, magnificum Dei nomen tetra-
 grammatum, puta *Jeheva*, scriptum fuisse in dia-
 demate pontificis.

22. Facies n ratioxau catenas. — Ilæ radem v p.h.
 sunt cum illis vers. 13, ut ibi dixi.

26. Facies et duos annillos aereos, Qtos pones Vm. 15.
 ix suimitatibus rationalis. — Hoc vers. 26, et se-
 quentibus duobus, describitur aliud ligamen ra-
 tionalis cum ephod, aliud, inquam, a duabus ca-
 tenulis ad humeros ascendentibus, de quibus
 vers. 13 et 22; catenulæ enim exterius erant, li-
 gamen vero hoc erat internum el immediatum :
 rationale enim in quatuor angulis el oris suis,
 puta in duobus, qui crani sursum, cl in duobus
 qui erant deorsum, habebat quatuor annulos au-
 reos, quibus totidem annuli in ephod ex adverso
 respondebant, ita ut annulus quisque rationalis
 cum annulo ephod sibi respondente necteretur
 villa hyacinthina. Insinuat Josephus vittam hanc
 non omnino arcte strinxisse duos hos circulos :
 ait enim, ne quid inter circulos hiaret, filo hya-
 cinthino id expletum fuisse. Porro, ut Hebraica
 hic indicant, rationale ita superponebatur textura
 cphod, ut oras ejus pariter cl annulos excederet
 et cooperiret (1).

Et posteriora LJcs respiciCNT, — a posteriora, »
 id est interiora. Ita hebræa; pars enim anterior
 exterius erat, et visui patens: posterior vero erat
 interior, abscondita cl tecta ab excrescente ora
 rationalis, uti dixi; sic cap. m, vers. 1, dicitur
 Moses duxisse gregem ad interiora deserti, he-
 braice est posi desertum, vel ad posteriora de-
 serti.

27. Contra faciem jcnctlræ, — llebraice, eVws.17.
regione juncturæ ejus, super texturam ing^âosam
cphod.

29. PORTABITQOR AaROX NOMINA HLIOIII M ISRAEL Vert. W.
 IN RATIONALI JUDICII SUPER PECTCS SUUM. — Hebr.
super cor suum; sed *cor* hebraice etiam pectus
 significat. Jubetur ergo pontifex, uti prius vers.
 12, in humeris, ita nunc in pectore gestare no-
 mina tribuum Israel rationali insculpta, ul salu-
 tis animarum sibi commissarum admoneatur,
 easque non tantum humeris gestet, sed intimo
 cordis sinu cura cl oratione sua foveat (2). Vide

(1) Iloscnmullerus : « *in orat quit ad ipsum ephodutn*
vergit inferius. Itelliguntur annuii ad pectoralis infe-
 riores anguis positi, ut ex iis pendens funiculus hya-
 cinthinus e tergo sacerdotis reducius, et humeralium
 annulis hiscrtus, contineret etiam illic pectorale, ut
 colligimus ex vers. 28. u

(2) « Hic (summus) Sacerdos representabal totum
 Israelem. Omnes Israelita; in ipso censetantr. Jus quod
 ipse possidebat, omnium Israelitarum erat, sed in ipsum
 ideo collatum, quia Heri non poterat, ut omnes Israe-
 litas se sanctos conservarent, quemadmodum decebat
 Sacerdotes Jehovæ. Quod vero Pontifex Hebræorum
 omnium Israelitarum personam sustinuerit, non tantum
 ex co patet, quod omnium tribuum nomina in humeris
 et pectore suo tulerit : quo certissime significabatur,
 ipsum omnium nomine et vice ad Deum accedere; sed
 ex co etiam, quod. cum ipse enorme aliquod peccatum
 commisisset, illius reatus impositus sit populo, *Lev. iv, 3.*
 Hoc peccanto, peccat populus. Quam ob rem voro? quia
 ip^c universi pupuli personam sustinet, » Ha Vilringu,

supra vers. II. Unde subditur : «Memoriale coram Domino, « id est in memoriam vel monumentum, quod coram Domino duodecim Iribus in pectore gestet, idque «in æternum,» id est semper, quando videlicet et quoties ingressurus est Sanctuarium.

S. Bernardus, epist. 12 *ad Archiepiscopum Senonensem*, docet munus Episcopi in duobus consistere, scilicet ul in omnibus suis actibus non quærat aliud, nisi *paino*, gloriam Dei; *secundo*, r miffi salutem sui populi : « Hoc, ait, agens pontifex, ”intTr™implebit non solum pontificis officium, sed el etyneum et mologiam nominis, pontem scipsuin faciens inter homies. Deum et proximum. Pertingit pons iste usque ad Deum ea fiducia, qua non suam, sed Dei gloriam quærit. Pertingit usque ad proximum illa pietate, qua ipsi, non sibi, prodesse desiderat, f

Vrn. 30. 30. PONES AUTEM IN RATIONALI JUDICII DOCTRINAM et Veritatem, que erunt in pectore Aaron, quando INGREDIETUR CORAM DOMINO, ET GESTABIT JUDICIUM filiorum Israel in pectore suo in conspectu Un * ft Domini semper. — Pro *doctrinam et veritatem*, hebraice est OHIX *urim et tummim*. Aliqui nr<b (quibus favet Cardinalis Bellarminus, lib. IV, cap. dieu? m *De Pontifice*) *urim* deducunt a rad. m* *tara*, id est docere, eo quod Noster *urim* vertit *doctrinam*; *tummim* vero deducunt ab fCN *aman*, id est credidit, quia No-ter *tummim* vertit *veritatem*, hæc enim est objectum fidei et assensus nostri, puta id quod credimus. Alii deducunt ab nx *or*, id est lux, ut *urim* idem sit quod lucis vel illuminationes; *tummim* vero a radice QOD *tamam*, id est perfecit, complevit, ut *tummim* idem sit quod integritates, vel perfectiones; *urim* ergo et *tummim* idem sunt, quod *illuminatio* et *integritas*; sive, ut Noster vertit, sensum magis quam verba spectans, *doctrina* et *veritas* : per enallagen cnim in Hebræo *urim* ponitur numerus pluralis pro siugulari, ad auxesim.

h Quæstio est hic gravis admodum, quidnam in rationali fuerit *urim* et *tummim*, id est *doctrina* et l cîriui venias? *Primo* R. Salomon cl Judæi respondent merta» fuisse nomen tetragrammalon; hoc cnim includit III J”ll* mysterium Trinitatis cl Incarnationis Verbi, uti qui<P dixi cap. vi, vers. 3, quo mens illuminatur et perprimi ficitur.

Secundo, Cyrillus in *Collect*, cap. xxiv, putat lire e^vudIx non fuisse aliquid arte factum : alioqui enim Scriptura diceret quomodo illa constructa fuissent; sed fuisse cognitionem spiritualement, quæ ingrediebatur cor sacerdotis, quando pectori suo imponebat rationale. Sicet Orígenes : « Quomodo, ait, femina aut textor puluit texere doctrinam cl veritein? sapientia ergo est quæ utrumque facit.»

Ttrtu. *Tertio*, Hugo putat hæc fuisse characteres inscriptos rationali per diversas litteras, quas litteras cum projecisset vel commiscuisset pontifex,

Obterra. *çjaer*. 1, 298. Cf. *LLa.hr*, *SymboHk t*). *Motaisch*. 11, 13 seqq.

cæ Dei nutu ita combinabantur, ul significarent id de quo sacerdos consulebat Deum, puta quid in bello aliavo re faciendum aut vitandum erat.

Quarto, Arias Montanus putat hæc fuisse dupBÇ ..u, lapides lucidissimos, immediate productos a Deo, Mosiquo ab eo datos. Sic fero et Procopius in *Deuteron*. xxxin : « Inter duodecim, inquit, lapides in pectorali positos, erat claritas et veritas, per alios duos lapides repræsentata.» Huc referri potest sententia Anastasii Nicæni, Quæst. XXXVIII in *S. Script.*, qui putat *urim* et *tummim* fuisse adamentem, qui, cum pontifex ingrederetur in Sancta Sanctorum, si populus peccato pollutus esset, nigresceret; si Deus illum punire decrevisset, sanguinei coloris eflicretur; si non peccasse!, albesceret ut nix, atque tempore Zachariæ patris S. Joannis Baptista insigniter splenduisse.

Quinto, Oleaster putat duodecim gemmas rationalis vocari *urim* et *tummim*, id est illuminationes et perfectiones, eo quod lucidissimæ essentet perfectissima; sæpe enim Hebræi ponunt abstracta pro concretis. Addit Christophorus a Castro loco mox citando, in lapidibus hisco Deum scripsisse suum responsum et oraculum litteris expressis, aut per figuram et imaginem illud in eo depinxisse, sicut in oppido Lusitania; Santareno assiduo miraculo in pellucida crystallo visitur Christus, pro cujusque devotione nunc puer tenellus, nunc duodecim annorum, nunc triginta, nunc crucifixus, nunc judex rigidus.

Sexto, Christophorus a Castro Comment, in *ili*- Sexu ñores *Prophetas* lib. III, cap. hi Prolgom., censet *urim* et *tummim* fuisse *theraphim*. Nam *Osee* in, 4, Septuaginta pro *theraphim* vertunt iAngw et quo modo vertunt *urim* et *tummim*, *Exod.* xxvii, 30; *theraphim* autem erant imagunculæ, seu idola, quæ interrogata dabant responsa, voce manifesta. Erant ergo, ait ipse, *urim* et *tummim* duo parvula simulacra aflabre facta, vel Dei manu, vel artificum, quæ ferebat sacerdos inira plicas rationalis; et quoties aliquid erat interrogandum, efferebat, cl per illa Deus, vel angelus nomine Dei, clare et perspicue quid agendum esset, vel non agendum respondebat; et propter sermonis perspicuitatem, quo manifestabantur responsa, unum vocabatur *urim*, id est illuminationes, perspicuitates; et propter veritatem dicti aut promissi cerio complendi, alterum vocabatur *tummim*, id est consummationes, completiones, veritates. Dum autem sacerdos ea idolula ostenderet, verisimile est ea coruscare solita, ad captandam populi attentionem et admirationem. Verum quis credat Deum hostem idolorum idola inseruisse rationali apud populum tum in idola maxime proclivem?

Septimo, et caderis verisimilius, I.ryanus, Abu-s*pu«A. lensis, Lipomanuset Ribera censent, wnmct *tummim* non fuisse aliud quam duodecim lapides rationalis, qui dicti sint *urim* et *tummim*, id est, illuminatio et perfectio, sive veritas : quia per hosca lapides Deus perfectissime illuminabat pontificem,

et per cum populum, respondebatquo consulentibus de rebus agendis, quid facto ossei opus ; si enim hæ gemmæ splendorem emitterent, significabant Deum Hebræis esse placatum, cisque adfore, ac daturum felicem belli aliarumque rerum eventum; si non fulgerent, sed obscurarentur, significabant Deurn Hebræis iratum esse, sinistrumque fore rei eventum (1).

(1) Ila el Schroeder, in Dissertat. erudita De *Urim et Thummim*, ipsos illos lapides pretiosos nomine Urim et Thummim insigniri putat; præcipi enim in hoc verra, ut lapides illi sint lucidissimi et perfectissimi, quum in antecedentibus descripti essent secundum nomina sua et ordinem, quo in pectorali essent collocandi. Ex hac igitur sententia 11N h. l. significat *splendorem*. et verba *urim et thummim* vertenda splendor perfectissimus.

Octavo, Michaelis in *Jure. Mosaico*, lode, quod non describitur *Urim et Thummim*, colligi posse existimat, eam rem Israelitis jam notam fuisse, Unmque et Thummim fuisse tres sortes inde ab antiquis temporibus apud Hebræos asservatas, quarum una affirmandi, altera negandi, et tertia in neutram partem decidendi vim notamque habuerit; pectorale ideo instar marsupii comparatam fuisse, ut ei sortes illæ injici possent. Ab hac sententia haud multum recedit Gesenius in *Thesaur*, cujus verba haud indigna sunt quæ hic recitentur: « Quales vero fuerint (hæ sortes sacra), et quomodo eorum ope Dei oraculum consuluerit Sacerdos maximus, jam Philonis et Josephi tempore incertum erat, quandoquidem jam ducentis ante Josephum annis cessaverat oraculum, lib. I *Antiq.* v. 9. Fortasse etiam hæ sorte* indo ab omni ævo ad disciplinam arcani pertinerant. Josephus loc. cit. in ipsis 12 gemmis, quæ exteriorem pectoralis partem ornabant, eamque splendore fuisse Urim et Thummim opinatur.... Sed gemmas pectoralis ab his sortibus diversas fuisse, manifesto arguit locus *Exod.* xxv, 30, cum vers. 17 collatus... Verisimiliora dat Philo in *Ita Mosi*, cujus auctoritatem secuti *Urim et Thummim* duas imagunculas (àyou^ara) fuisse censemus, inter duplicem pluralem pannum insertas, quarum altera doctrinam divinitus patefactam, seu *revelationem* (Q'nîX), altera *veritatem* repræsentat Xirô;. Hebræi autem hoc in more symbolico imitati esse videntur Ægyptios, apud quos Judex supremus sapphirinam *veritatis imaginem* e collo suspensam gestabat (testis est Ælianus, lib. XIV *Tar. Hist.* cap. xxxiv: *Judices apud Ægyptios iidem quondam fuerunt qui et sacerdotes, in his princeps erat maximus natus, et in omnes statuendi Jus habebat. Eum omnium hominum esse justissimum oportebat. qui circa collum imaginem e sapphiro gemma confectam gestabat, quæ vocabatur Ecritas*; et Diodorus Siculus, lib. I, cap. m, ubi de sacerdotibus Ægyptiorum dissent: *Ferebat preses judicum circa collum e aurea catena pendini signum pretiosorum lapidum, quod vocabant Teritatem. Inchoabant autem disceptationes. cum Tertiatim imaginem adposuerat sibi judicum prases*). Atque Hebræos antiquiores a virtutibus viribusque symbolice et per imaginem exhibendis minime abhorruisse, id præter Chompos docent Theraphim. »

Nono, egregie hunc locum tractavit Btbr in opere cui titulus: *Symbolik des Mosaischen Cultus*. tom. II, p. 108 et 134 seqq. Illius sententiam, quæ nullo aliis præplacat, paucis hic exponere, opens pretium erit.

I. Ti i vil, ornamentum pectorale, *rationale* vulgo dictum, munus Judicis spectat et significat: hinc semper dicitur rationale *Judicii*; cf. *Num.* xxvii, 21. Eo inudo se habet ad Urim et Thummim, quo arca ad tabulas legis: mere esi repositorium. Id indicat tum ipsius forma,

Addunt Hebræi et R. «Salomon, litteras duodecim tribuum hisce lapidibus insculptas prominuisse, vel coivfese, iu ut sacerdos ex illis dictiones concinnare, elquæsitis respondere posset: ut curo David rogaret II *ficg.* n: Num ascendam in unam civitatem Juda? Respondit ei Dominus: nbp *ale*, id est ascende, ibi dicunt istas tres litteras prominuisse, <in ex nomine Simeon, *lamed* ex

cava scilicet Instar marsupii; tum hebrææ phras constructionis, ul jam animadvertit Babbi Levi ben Gerson, apud Sprocerum. cap. n, p. 327: o Quia Moys post insertos Pectorali Lapidem pretiosos, jubetur ei indere Urim et Thummim, hnc facit credere, quod Urim et Thummim fuerunt quidpiam quod Moses Pectorali indidit, ad eum modum quo tabulas indidit in arcam, quia utrinque eadem phras flæ'l (colif. Er. xxv, 16) adhibetur. »

2. *Urim* igitur erit /ux.sru *illuminatio* in iudicando; quo polito Thummim verti nequii *perfectio*: perfectio enim curo iudicio non quadrat, quadrat nutem cum *illuminatione* in iudicando, iu ulsensus iit *perfreta illuminatio*. Ita Carp&n, *Appara, critic. Ant.* p. 7tt: « Duo utique el *disparia* rant vocabula, Urim *luceo*, Thummim *perfectiones*, sed quæ per tritam admodum hendiadem rem unam, *illuminationes perfectissima*, notant. » Gesenius quoque, *thesaur.* p. 54, dux has voces sensu iungit, dum vclit. *rcve' alio erra*, quæ tamen versio pluribus peccat, primum quod Thuinmim non significat c'ttf, deinde quod notionem veritatis illuminationis notio compleclitur, *illuminatio* autem in d'cornenda veritate plus minusve *perfecta* esse potest. Ad le, quod vox Urim Mia non semel occurrit, v. g. *yum.* xxvn, 21; I *Sam.* xxv, 6; nunquam vero *Thummim* tunde iure infertur *Urim essa* poliorcm denominationem. *Thummim* vero secundariam sumique tanquam adiectivum.

3. T*. Unm el Thuinmim erat res aliqua corporalis, sub visum tactumque cadens, in Rationali inclusa: hinc Rationale erat duplicatum tanquam marsupium; ideoque errat Schroeder: nd. supra. Rursum, res illa crai unica: hinc persolam vocem *Urim* nonnunquam designatur, iuxta axioma: A potiori fit denominatio; Thuinmim est notio secundaria, non necessaria, tanquam merum addita. Errant igitur Michaelis et Gesenius qui *plures* ns admittunt. Ex locis I *Sam.* xiii, 9; II *Sm.* u, 1, patet responsum ab Urim et Thummim petilum reddi non p> luisse simplici affirmatione vel negatione. qualem aliqua surs dare potest: gratuito igitur *tres* sortes a Micharii sumuntur. Nec majori ratione *dua* tantum assumerentur, una negans, affirmans altera; nam Urim et Thummim notiones, nedum opp <sil.v, e contra ita conjuncta videntur, ul unum idemque expriment. Insuper duæ illæ res, saltem in hac hypolhrsi dislinclæ, male designarentur per solam vocem *Urim*, ul non semel fieri supra diximus. Quid sit autem illa res unica, e qua materia, quave stet forma, respondeo cum Prideaux, *Orat, de vest. Aaron*, n (apud Spencer, p. 327): « Sufficit obser* tasso, Urim et Thummim a Deo indita, a Muso recepta, el inter Rationalis duplicitatem velut in theca quadam fuisse inclusa. Ultra qui temere quid asseruerit, videat no venditando scientiam, tam imperitis, quam peniionibus ludibrium debeat, d

4. Res illa corporalis, visibilis, unica, etc. vel erat ratio, et quæ instrumentum, quo Pontifex illuminaretur ad iudicium, vel tantum symbolum el quasi signum ceteraque attestatio hujus illuminationis. Prius dici nequii, toti videlicet Murales institutionis repugnat, quæ inagiim omnem ut abominabile quid omnino respuit, nedum admittat. Posterius e contra

nomine Levi, *he* ex nomine Jehuda. Ingeniosum videtur hoc figmentum.

Ut in re tam obscura aperiā id quod sentio, dico *primo* : Satis patet ex Scriptura Deum per *urim* consultum solere respondere, et dare oracula; vel potitis *urim* hoc alibi non usurpari, nisi ubi Dei responsum sciscitantur per pontificem, vestibus pontificalibus et rationali maxitneque *urim* indutum; ita enim *Num.* xxvn, 21, dicitur : «Eleazar consulet Dominum;» hebraice est, *Eleazar interrogabit Dominum in iudicio urim*. Similia sunt *1 Ilcg.* XXII, 1°, in Hebr. ro, et cap. xxin, vers. 2 et 4, et cap. xxvm, vers. (i, et *I Esdræ* n, 63, et *II Esdræ* vu, 65, et alibi. Sicut enim Deum consulebant per Prophetas, ita et per pontificem pontificalibus urimque vestitum.

Dico *secundo* : Mihi verisimilius videtur hæc duo ei «- nomina *urim* et *tummim*, id est doctrina et veritatis.

mirum in modum cum Mosis institutione congruit. Quemadmodum enim legis tabula; in arca repositæ, omnes leges præceptaque omnia a Deo Israelitis data repræsentabal, et, velini divini foderis monumentum, quomodo Jehovah cum populo Israelitico se haberet, assebebant : ita symbolum *urim* et *Thummim* divinam *Htuminalionem* in iudicando nunquam Pontifici delaturam significabat atque attestabatur. Cf. verba Rabbi Levi ben Gerson superius allata.

5. Illuminatio per *Urim* et *Thummim* non absolute et sine restrictione Pontifici concedebatur. Illius usum ipsa Rationalis institutio et forma indicant. Rationale enim duodecim constat lapidibus pretiosis, in quadrum ordinatis, totum Israeliticum populum tanquam *totum* Dei repræsentantibus. Hinc Iudicium et Illuminatio Israel in quatenus est Dei populus et *totum* res privatas, spectat. Revera patet ex historia nunquam illuminationem per *Urim* et *Thummim* concessam, imo quæsi fuisse, nisi quando totius populi res agebatur. Cf. *Au///.* xxvm, 21 ; *I Sam.* xxm, 9; xxx, 7. Ita quoque Rabbin. Abarbanel : a Requiritur ut interrogatio sit consilium, quod spectet negotium omnis populi, non de re particulari et privata alieuius, » in *Exod.* xxvm. Buxtorf, *Hist. Urim et Thummim*, cap. m : Nimirum non licuit sacrum hoc oraculum consulere de negotio privato... sed de rebus publicis. Hinc tribuum nomina Pectorali erant inserta, ut scirent, harum duntaxat causa hoc beneficium ipsis indultum esse. »

C. Quomodo vero Pontifex Maximus consuluerit Deum, et quam ratione is responsa dederit, facile dictum est. Pontifex precibus a Deo rogabat illuminationem, ut in re gravi et publica populo bene consulere posset. Quod ipsi, precibus absolutis, in cor, id est in mentem, veneraturo Dei responso habebatur, illudquo revera ipsi a Deo inspiratum esse, *Urim* et *Thummim* quæ suo iocatori applicata gerebat, attestabantur. Quemadmodum Deus in signum suæ in Israelitas singularis protectionis, in medio eorum suam sedem visibilem constituerat, ita huic eidem populo de salute aliorum populorum tam bene merenti, signum externum et pignus induisit, quo certus esset, ipsi nunquam divinum consilium et illuminationem in rebus magni momenti defuturum; nec, qui visitato illud pignus gereret, dignior alius, quam Pontifex Maximus, *regni hujus sacerdotalis* (*Exod.* XIX, 6) dux et princeps. Rei miraculum si quem ollendit, populum Israeliticum a Deo tam singulariter electum, um divinitus deductum, tanta dignitate donatum prius miretur.

tas, inscripta fuisse rationali, ita ut cum dicit *Urim a* Scriptura : « Pones in rationali doctrinam et veritatem, » sensus sit, inscribes in rationali hæc duo nomina : Doctrina et Veritas, sicuti tiara pontificis inscripta fuerunt duo verba : « Sanctitas Domino, » uti videbimus vers. 36.

Hæc sententia probatur *primo*, quia hic planus est et simplicissimus est sensus verborum Scripturae, quæ vix alium patiuntur : nam cum fuisse descripsisset Moses duodecim gemmas rationalis, et immediate ante hoc præceptum de ponendo *urim* et *tummim* in rationali, rursus duodecim gemmarum clare meminisset : quorsum, quæ paulo post, easdem tam obscure nominibus *urim* et *tummim* inculcaret?

Dices, cas denuo per *urim* inculcari, ut usus et finis harum gemmarum significatur, videlicet quod illa erunt instar oraculi, per quod Deus consultus respondebit, quasi dicat : Pones *urim* et *tummim* in rationali, id est, pones oraculum in rationali.

Sed contra, *primo*, hoc satis significatum est per nomina rationalis iudicii, uti dixi vers. 13, idque clarius vel æque clare, quam nomine *urim* et *tummim*; ergo si Scriptura rationale iudicii volebat exponere, aliis et clarioribus usæ fuisset verbis, quam *urim* et *tummim*.

Secundo, Mosis non erat facere, vel ponere oraculum in hisce lapidibus, sed Dei : ergo non bene dicitur, « pones, » vel, ut hebraice est, *dabis in rationale*, doctrinam, id est oraculum; sed dicendum erat : a Ego ponam, ego dabo per lapides hoc oraculum. »

Tertio, *autem*, cum ait : a Pones autem in rationali *urim*, » id est doctrinam, plane significat hic novum quid, et omnino diversum principi ab eo quod præcessit, puta a fabrica duodecim gemmarum.

Dices *secundo* : Hæc duodecim gemmæ vocantur *milluim*, id est plenitudines, *Exod.* xxv, 7; ergo non mirum, si eadem vocentur *urim*, id est illuminationes.

Respondeo : Gemmæ iste *Exod.* cap. xxvn, non vocantur *milluim*, id est plenitudines, sed *abac milluim*, id est lapides plenitudinum, hoc est, quibus impleretur et ornaretur rationale, per phrasin hebræis usitatam, quam omnes ibidem explicant eo modo quem jam dixi; unde tam Chaldaeus quam Noster ibidem vertunt, *adornandum rationale* : hic vero non vocantur *lapides illuminationum*, sed illuminationes, sive lux et doctrina : ita enim Hebræum *unm* Nuster, et alii omnes vertunt. Unde

Secundo, hanc sententiam suadent Septuaginta, Protolus qui *urim* et *tummim* vertunt *urim* et *tummim* id est manifestationem et veritatem, et noster Interpretes, qui *veritatem* : quis enim non videt, plane de torte duodecim gemmas, licet ad oraculum positas in rationali, vocari « doctrinam » et a veritati in? » Si id vult Sniritus Sanctus, cur id non

expressit in llebræo, aut saltem cur per aliquem Interpretum id non explicavit, dicendo : *a* Pones urim et tummim,» id est, pones oraculum, a in rationali? » Jam vero dum passim vertunt : *a* Pones in rationali doctrinam et veritatem,» quid aliud significant, quam hæc ipsa inscripta fuisset rationali? idque sat significat *he* demonstrativum quod in llebræo additur, et præponitur *urim* et *tummim*, *q. d.* Ta *urim* et rb *tummim* pones et scribes in rationali.

Prohibitor *Tertio*, quia hanc sententiam aliis præfert S. Augustinus, *Quaest. CXVI* 1; Philo, lib. III *De Vita Mosis*; Ilupertus, Hugo Cardinalis et Victorius hic; Iladulphus, lib. VI in *Levit.* cap. i; Alcazarius in Apoc. cap. xi, notat. 7; Bellarminus, lib. IV *De Pontifice*, cap. m. Favet etiam S. Hieronymus *ad Fabiolam*, et S. Gregorius, II part. *Pastor*, cap. II, et Ilabanus hic; item Cyrillus in expositione Symboli Nicæni, ubi sic ait : « In pectore sumini sacerdotis fuero lapides duodecim, in quorum medio figuratum erat, manifestatio et veritas, duo iterum alii lapides; cœlcrum per hos duodecim, Apostolorum chorus enigmatice demonstrabatur, quasi in circulo Emmanuelem, qui est manifestatio et veritas, cingens, a

Nec obstat Josephus, lib. III *Anliq.* cap. ix, ex quo auctores scxlæ sententi® suam opinionem hauserunt : tantum enim eo cap. narrat Josephus, has duodecim gemmas rationalis tempore belli solere fulgere, et fulgore suo prænuntiaro victoriam Hebræorum, ideoque *essen chosen hebrœuin*), id e?t, rationale, a Græcis dictum esso *Ἐσθίον*, id est oraculum, eo quod contineret has gemmas suo fulgore prænuntiantes victoriam. Sed hoc vaticinii genus cessavit jam a ducentis annis, inquit Josephus. Itaque non asserit Josephus, in omni re dubia gemmis præsignalum fuisse eventum, qui futurus erat : neque vero fieri poterat, ul gemmæ fulgore suo loquerentur et pnunntiarent modum, tempus, aliasquo rei futur® circumstantias : unde, ut jam ante vidi mus, responsum vel oraculum *urim* in Scriptura vocatur oraculum per sacerdotem, vel vocem sacerdotis. *Secundo*, in priscis illis vacillat subinde fides Josephi; sed esto demus, quod ipse ait, lapides hos tempore belli mutasse eoiorem aut fulgorem, itaque significasse futurum belli eventum, quod tamen ridet S. Augustinus, imo demus Josephum dicere non tantum in bello, sed in qualibet alia re id accidissee, inde tamen non effeceris Josephum dicere *urim* et *tummim* fuisse has duodecim gemmas rationalis : neque enim Josephus lapides illos radiantes *urim* et *tummim* nominat; aut Josephum negare quod *urim* et *tummim* inscripta fuerint rationali : potuerunt enim ei inscribi, ul indices et significativæ miraculi, sive oraculi, quod per lapides eorumque fulgorem dabatur.

Objicitur *Objicies primo*, nulla fit mentio hujus scriptune
luimo. *urim* in rationali, *Exo* *cfi* cap. xxxix, ubi tamen fa-
brica cphod exacto describitur.

Respondendo, hic satis cam exprimi, et ex hoc loco satis intelligi, cam juxta præceptum Domini factam el insertam fuisse rationali, maxime, quia eo loco ea tantum fere recensentur, quæ ad ingenium artificis Beseleol, vel ad materiam, partesque fabricæ spectant. Talia autem sunt lapides nati?, catenula:, vectes, labulæ, annuli, etc., non autem scriptura vel textura duorum nominum, quæ non a Beseleol, sed a phrygione quopiam vel plirygionissa contexta esse, est verisimile. Unde el multa alia compendii causa præterit ibidem Moses, quæ fuse hic enarrat, ut patet de compositione olei el thymiamatis, cap. xxxvii, vers. 29; de modo inscriptionis nominum in lapidibus onychinis, cap. xxxix, vers. 6. E contrario quædam ibi supplentur, quæ hic sublicentur, ut patet de vecte medio, cap. xxxvi, vers. 33; de coronulis mitræ, cap. xxxix, vers. 27; de speculis mulierum, ex quibus factum est labrum æneum, cap. xxxviii, vers. 8; de metalli pondere in fabricam insumpto, cap. xxxviii, vers. 2-1. Non mirum ergo *urim* et *tummim* subticeri et subaudiri *Erodi* cap. xxxix, præsertim cum vice versa *Levit.* cap. viii, vers. 8, illa exprimantur, et subliceantur gemmæ rationalis : « nationale, inquit, aptavit in quo doctrina el veritas, » ubi in rationali 12 ejus lapides per compendium intellexit; expressit vero el nominavit doctrinam et veritatem, quæ maxime sacerdotem ornare debent.

Objicies *secundo* : Rationale erat valde parvum; objicitur
ergo non videtur capere potuisse 12 lapides cum ««««««««««
hac scriptura, *urim* et *tummim*.

Respondeo : Rationale ad hoc satis erat magnum; nam tam in longitudine quam in latitudine habebat spithamam; potuisset ergo multo plures lapides capere. Deinde, in rationali interstitium erat inter singulos ordines lapidum, ipsosque lapides, in quo facile exarari poterant decem h@liltcræ *urim* et *tummim*, non tantum minuscula?, sed et magnæ ac conspicua?.

Itaque verisimile csl has duas voces, opere phrygionico acu pictas fuisse in rationali, inter duodecim geminas, quanquam Cyrillus verbis ante citatis innuat eas inscriptas fuisse in duobus lapidibus, distinctis a duodecim gemmis.

Denique potuerunt hæ du® voces inscribi aliqui tela*, vel membran®, et appendi ad ipsum rationale, idque insinuat *Levit*, cap. vii, vers. 8, in llebræo.

Quieres *secundo*, cur *urim* et *tummim*, id est, Qttarp doctrina el veritas, inscripta fuerint rationali?

Respondeo *primo* : Historica et litteralis causa fuit, ut per hoc sacerdotii dignitas commendaretur populo, (piando pontificem rationali urique indutum edoceri a Deo de futuris eventis, et vice Dei oracula fundere cernebat, non quod per has voccs *urim* et *tummim*, in rationali acupidas, Deus responderet; sed quod per pontificem, iis qua pontificalibus indutum, et fungentem jam munere pontificio, Deus revelarci illa, de quibus

consulebatur, idque hæc scriptura *urim* et *tiim-mim* significabat, scilicet pontificem rationali indutum, esse in *urim* et *turnmim*, id est, accipere a Deo doctrinam et veritatem dubiorum, de quibus cum consulebat. *Urim* ergo non oraculum, sed index erat oraculi ; et cum Scriptura dicit Deum per *urim* consultum esse, aut respondisse, id metonymice explicandum est, ut significetur, Deum respondisse per sacerdotem rationali, in quo erat *urim*, indutum. Quod ergo dicitur I *Esdra*, cap. n. vers. 63, et *Nehemia*, cap. vii, vers. GG: o Dicitque Athersata cis (sacerdotibus non invenientibus suam genealogiam), ut non manducarent de sanctis Sanctorum, donec surgeret sacerdos doctus atque perfectus; n hebraico est, *donec surgeret sacerdos in urim et turnmim*, hoc est, donec surgeret pontifex aliquis, qui per rationale et urim, modo jam dicto, doceretur, perfecteque intelligeret a Deo, an illi quorum incerta erat genealogia, habendi essent sacerdotes, nec ne.

Simili modo apud Ægyptios, inquit Ælianus, lib. XIV, cap. xxxiv, summus sacerdos (qui et supremus erat iudex) gestabat collo appensam imaginem ex sapphiro, quæ appellabatur «Veritas,» atque innuit Ælianus hanc veritatis effigiem in ipso sapphiro fuisse impressam.

Secundo, allegorica causa fuit, ut pontifex *urim* gestans, et oracula fundens, typus esset Christi summi Pontificis et Prophetæ, per quem veritas facta est, ad nos delatae sinu Patris, *Joan.* cap. i, vers. 17 et 18. Consequenter ut idem esset typus Vicarii Christi, puta Pontificis Romani, qui per assistentiam Spiritus Sancti habet infallibilem auctoritatem ad universalis Ecclesiæ administrationem, circa decisiones, tam fidei, quam morum. Unde instar *urim* gestat, aliisque Archiepiscopis gestandum communicat pallium ; hoc enim significat plenitudinem auctoritatis et potestatis. Ita Alcazar, *Apocal.* cap. xi, p. 386.

Christi ergo et Christianorum pectus ornet veritas, quasi monile divinum et speciosissimum. Nam. ut ait S. Augustinus, *epist.* 9 : « Incomparabiliter pulchrior est veritas Christianorum, quam Helena Græcorum : pro ista enim fortius Martyres nostri adversus hanc Sodomam, quam pro illa mille heroes adversus Trojam dimicaverunt. » Est enim veritas quasi sol mundum illustrans. Erat apud Ethnicos Eidii simulacrum, quo honor forma viri expressus, veritati, quæ virginis specie effingebatur, manum porrigebat; in medio autem locabatur amor. Qua effigie significabant, primo, veritati honorem deberi et amorem; *secundo*, Fidium, id est. fidem nili veritate, amore et honore. Nam «hominum fidem (ut quidam ait) veritas parit. honor sustinet, amor nutrit, n

Symbolice, honor est Deus Pater, veritas est Ilius, amor est Spiritus Sanctus : hæc tria conspirant in unum, gignuntque in nobis fidem, gratiam et salutem. Dixit Pythagoras, «veritatem post Deum colendam esse, utpote quæ homines

Deo proximos facit;» tostis est S. Hieronymus *Contra Iulianum*.

Tertio, moralis causa fuit, ut sacerdos gestans *urim et turnmim*, id est, illuminationem, sive doctrinam. et veritatem atque perfectionem, admoneretur jugiter sui officii, videlicet eum debere habere *primo*, *urim*, id est, illuminationem et doctrinam, tum studio, tum magis pietate et oratione acquisitam. *Deut.* cap. xvii, vers. 9, et *Malachia* cap. n, vers. 7. Rursum *urim*, id est, inflammationem et zelum, quo populum ad Dei legem et amorem accendat. *Urim* enim hebraico et lucem et ignem lucentem significat : unde Abraham dicitur eductus de *Ur*, id est, de igne Chaldaeorum. Hinc ab Hebræo *Ur* deducunt aliqui Latinum *uro* : lux enim illuminat, calefacit et urit. Talis *urim* erat S. Joannes Baptista : erat enim ipse « lucerna ardens et lucens. »

Secundo, eum debere habere *turnmim*, id est veritatem, tum in corde, tum in ore. turn maximo in vita, puta integritatem et perfectionem vito : hanc enim significat *turnmim*. Sicut enim os cordi, ita vita ori et cordi respondere debet, perinde ac Verbum Dei (qua: æterna est veritas) est imago Patris : sic hominis verbum et vita debet esso imago cordis, in quo gignitur, ita ut id indicet ac repræsentet quod in corde est, non aliud quippiam fallax ac diversum. Hinc veteres, teste Pierio, lib. I.IV, veritatem pingebant quasi malum persiani!, cui folium unum adhærebat. Pomum enim persicum simile est cordi : folium simile est linguae. Sicut ergo pomo folium adhæret, ita cordi adhæret lingua et vita, idque tantum proferat sermone et operibus, quod continetur corde, non aliud quippiam falsum et ementitum.

Denique, cum deberet esse interpretem et tutorem veritatis publicae, id est justitiae; ea enim magis rempublicam conservat, quam fortitudo. Unde Agesilaus princeps, rogatus utra virtutum harum esset præstantior, respondit : «Nullus usus est fortitudinis, nisi adsit justitia; omnibus autem iustitiam colentibus nihil opus est fortitudine.» Pontifex ergo sicut Melchisedech, id est, rex iustitiæ.

Tropologice, quomodo in sacerdotibus nostris requiratur tam *urim*, quam *turnmim*, id est, tam doctrinæ splendor, quam veritas et integritas vito, vide apud S. Hieronymum, *De Vestibus sacerdote* et S. Gregorium, *In par. Pastor*, cap. m.

Caveant ergo pastores et doctores, æque ac principes, ne vitiorum exemplo populum inficiant. Nam, ut ait Quintilianus, *Pedam.* 3 : « Hæc Cælestis in superiorum conditio, ut quidquid faciunt, præcipere videantur; et perniciosissimus est, matorum rei quisque maximus auctor ; » utque ait Claudianus, *Panegy.* 4 *Honorii* :

Componitur orbis

Regis ac exemplum, nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, ut viti regentis:
Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

Cum 4«
inorici.

Ventai
CSt K>1
J. 1 .
iimuf.

Smnh-
crum Fi-
dii.

Symbo-
lice.

IbclA-

Et Horatius, *Satyra* 14 :

Velociti* et citlus nos
Corrumpunt viliorum exempta domestica, mappis
Cum tubeunt animos auctoribus.

Allora ex parte, ul ait S. Gregorius, hom. 26 *in Evang.* : « Durum est, ut qui nescit tenere modamina vita* suæ, iudex liat aliena*; n ct, ut ait S. Ambrosius, *epist.* 76 : « Quid tam divinum quam ista sententia, ut is peccata puniat, qui peccati exors sil; quomodo cnim feras alicui ultorem, el proprii criminis defensorem? » Quare recte Cassiodorus, lib. VI *Var.*, hanc formam rectori præscribit : « Esto, ait, vita continens, ut possis in alios cs«e iudex. Prima æquitas est, a so præsulcs inchoare, ut debeant criminosi metuere, quem nequeunt similem reperire. Nullas in se culpas limei reus, quas in se habere perspexerit cognitorem. O quale est, liberum tribunalibus insidere! »

Et gestabit iudicium filiorum Israel. — « Iudicium, » id est, rationale iudicii, de quo vers. 15; esi metonymia. Sic cap. xxvn, vers. 21 ct alibi, *testimonium* vocat ipsam arcam, in qua erat testimonium, id est lex, sive tabulæ legis.

31. Facies f.t tunica super humeralis totam hyacinthinam. — Ilæc est terlia vestis pontificis. Prima cnim crai ephod, secunda erat rationale, sfc. ti- terlia est hæc tunica, quæ proinde tunica ephod, < : f\ est superhumeralis, dicitur, quia ipsi proximo (Vwibi- incumbibat ephod cum rationali, ita ut ephod lnr- immediate supra hanc tunicam indueret pontifex. Ha S. Hieronymus.

Prior. Nota *primo* : Uree tunica erat laxior quam tunica stricta, sive linea, do qua vers. 40, atque ad talos usque descendebat. Unde a Septuaginta vocatur ze<Vr,?r,; « iA t cû itvJo; », quod usque ad pedes esset promissa.

Secundo, erat hrc tunica hyacinthina, id est, facta ex lana hyacinthina, sive violacei coloris; significabat cnim sacerdotis vitam debere esso coelestem, idque usque ad finem : ipsa ergo monebat sacerdotem, ut ipso hoc suo colore conspecto, mentem in coelestia sublevaret, ait Theodorctus, ac proinde curare corpus habere leve ct aereum ex sobrietate ct victus tenuitate, ait Nyssonus.

Tertio. *Tertio*, tunicam hanc manicas habuisse docet S. Hieronymus, nec repugnat Josephus, si beno examinetur (1).

Quatto. *Quarto*, hæc tunica inferno in limbo, qui erat juxta pedes, habebat duo ct septuaginta mala punica, et totidem tintinnabula, ut horum pulsu vocalis incederet pontifex, ingrediens Sancta sanctorum, alioqui moriturus, de quibus vers. 35.

Quinio. *Quinto*, habebat capitium cum ora, sive limbo textili, de quo jam sequitur.

(1) Hosenmullerus tamen huic lunicæ exteriori manicas defuisse affirmat.

32. Ix CUJUS MEDIO SEVRA ERIT CAPITIUM. — a Ca- Ven. U. pitiim, » id e*1 apertura; hebraico est os *capitis*, id est, foramen in summo, per quod caput transmittatur. « Erat, ait S. Hieronymus, hæc tunica in superiori parte qua collo inducitur, nperta, quod capitium dicitur.*

Et ora per gyilm ejes textilis. — « Ora » hæc erat fimbria vel limbus apertura jam dictæ, sive capitii latera, ne rumperentur, tegens et firmans per circuitum. Ende hebraice est, *sicut limbus lorica erit ci ne rumpatur, q. d.* Muniet eam instar limbi lorice, ne rumpatur (2).

Erat hæc « ora textilis, n id est facta non acu, sed opere textili. Septuaginta vertunt, opus *textorii*, copulationem textam ex ipso. Unde S. Augustinus, *Questione CXVIII*, ct S. Hieronymus docent hanc oram vel fimbriam attextam fuisse capitio unica contextura, non vero fuisse illi assutam : Josephus tamen eam assulam dicit; sed forte tantum vult dicere eam fuisse annexam, quod tam de textura, quam de sutura accipi potest.

33. Deorsum vero ad pedes ejusdem tlnics, ve«. n- PER CIRCUITUM QUASI MALA PUNICA FACIES EX HYACINTHO, ET PURPURA. ET COCCO BIS TINCTO, MIXTIS IN MEDIO TINTINNABULIS. — JoSCpluiS IlæC SIC de- M* h p:- scribit : « Ima, ait, vestis ornabatur limbo cflûio L l ft malorum pumcorum distincto. a quo ct tintinnabula aurea sic dependebant, ut medium esset quodque malum punicum inter duo tintinnabula situm, ct vicissim tintinnabulum inter duo mala punica : » crani ergo alternatim sita malum punicum ct tintinnabulum. Ecclesiasticus cap. xlv, vers. 10, plurima ea fuisse dicit. S. Hieronymus ct Isidorus, lib. I *Elymol.* xxi, precise munerant duo ct septuaginta mala punica, et totidem tintinnabula.

35. UT AUDLKTUR SONITUS, QUANDO INGREDITUR ET Vert. H. EGREDITUR SANCTUARIUM IN CONSPECTU DOMINI, ET non moriatur, — id est, ut non moriatur propter inobedientiam : volo enim et jubeo sonitum pontificis, pula pulsum tintinnabulorum ejus audiri in ingressu ct egressu tabernaculi, ad excitandam in eo ct in populo reverentiam mihi debitam, videlicet ne domum meam iniret nisi prævio pulsu, non quem ego audire cupiam, sed quem ipse uti et populus audiens, admoneatur majestatis mæ, cujus templum ingreditur, simul et reverentia) ofllciique sui.

Hinc ait Sapiens cap. xvin, vers. 24 : « In veste ia niu poderis (in tunica hac hyacinthina, sub qua cum p^Mdi Lyrano, Dionysio et Hugone omnes alias pontificis vestes inlellige per synecdochen) lotus erat orbis terrarum. » Nam *primo*, femoralia linea fi- mod>T

(2) a Vulgo vertunt, *ne laceretur*, existimantes idem valere quod Hn. Sed vertendum est, sil foramen... sit limbus..., non *tacerabitur*. Nos etiam in talibus sententiis a vincienda oratione « abstincinus. » Ita Maurer ad h. I Noe lutelligeiida hic Lirica @nea aut ferrea, sed *linea*, quales loncd) in Ægypto ferri solebant. Cf. Plinium, /M/. Sat. XIX, i, 2; Herodotum, lib. IU. cap. xlvn.

COMMENTARIA IN EXODUM, CAP. XXVIII.

rurabant terram, ex qua linum nascitur. *Secundo*, zona figurabat oceanmn, qui quasi zona terram cingit. *Tertio*, tunica hyacinthina figurabat aërem, in qua sunt mala punica, id est fulgura, et tintinnabula, id est tonitrua. *Quarto*, ephod varium figurabat cœlum sidereum; duo onychini erant duo hemisphaeria, vel sol et luna : duodecim gemmæ in pectore erant duodecim signa in Zodiaco. *Quinto*, tiara figurabat cœlum empyrcum; lamina liaræ aurea habens inscriptum nomen tclragrammaton, figurabat Deum omnibus præidentem. Idque *primo*, ut hoc suo vestitu cl ornato pontifex ostenderet, sc Creatoris mundi esse ministrum, et indicaret omnem creaturam Dei misericordia indigere, ipseque pro ea tam habitu et veste, quam voce et mente precaretur. *Secundo*, ut considerata universi, quam gestat, imagine, vitam prestarci a natura non degenerem ; sed, sicut elementa aliaque creata Do per omnia obediunt, ita obediret et ipse. Ita Philo. *Tertio*, ul operando sacris totum mundum, quem in veste quasi gestat, deprecatorem scum apud Deum allegaret. Ilæc omnia pene ex Josepho et Philone habet S. Hieronymus, et brevissime S. I hornas, I II, *Quast.* CII, ari. 5, ad 9, qui et tropologiam addit pari brevitale. Femoralia, ait, significant castitatem ; tunica linea significat vitæ universæ puritatem et innocentiam , zona moderationem discretionis, tiara reel in intentionem, et hæc communia sunt omnibus sacerdotibus. Pontifici vero insuper propria erat lamina aurea cum nomine *Jehoea*, significans jugem Dei memoriam iu contemplatione, quam debet habere pontifex. *Secundo*, ephod, id est compassio, qua suis quasi humeris ferat infirmitates populi. *Tertio*, tunica hyacinthina, id csl conversatio cœlestis. *Quarto*, rationale, id est cura, et charitalis viscera erga subditos.

ea. ? n°ta : Totm mundus est quasi templum u ipiujx quoddam sanctissimum et Deo dignum, ut aicbat Diogenes, et Philo lib. II *De Monarchia*, et Lactantius, lib. *De Ira Dei*, cap. xiv. Hinc et Baruch ait cap. iu, 2 i : a O Israel, quam magna est domus Dei ! » scilicet hic mundus, in quo quasi divini templi antistes, sacerdotio functurus pro universis creaturis, homo est constitutus : ideoque llebræorum pontifex in sua veste totum representaba! orbem.

Sed ut ad tintinnabula revertamur, hæc allego- l jce praedicationem Christi, mala vero punica ejusdem miracula significabant. Ita Ruperlus, quem bix»t i•si i- vige reii(£Ua omnia Christo accommodantem. Ctni ». Prosper htec Pcnlecoslæ attribuit, in qua fuerunt E^hja- tintinnabula (quæ Prosper numerat aO in tunica iac Aarou^) mala punica, id est, linguæ ig-Cuuii. ncæ Apostolorum personantes magnalia Dei.

Fv. » Tropologice S. Hieronymus : a Tanta, ait, debet csse *l eruditio Pontificis Dei, ut et gres- v.- sus ejus et motus, et universa vocalia sint. Veri- tab m mente concipiat, et toto eam habitu reso'

net et ornatu; ut quidquid agit, quidquid loquitur, doctrina sit populorum : absque tintinnabulis enim, et diversis coloribus, et gemmis floribusque virtutum, nec sancta ingredi potest, nec nomen antistitis possidere. p

Et S. Chrysostomus, hom. 73 in *Matth.*: « Sicut, ait, homo ubicumque fuerit, cæleris animantibus prestai : ita doclorem decet, sive loquatur, sive sileat, sivo in conviviiis, sive alibi sit, cæteris hominibus præcellero : adeo ut incessu, et aspectu, et habitu, onmibusque simpliciter aliis in rebus præslanlior esse videatur. » Nam, ut idem ait hom. 3 in I *ad Corinthios* : a Hæc est ratiocinatio cui contradici non potest, quæ fit per facta. » Quare, ut idem ait hom. 5 in II *ad Thess.* : u Magis debet esse doctor vite, quam sermonis. » El S. Augustinus, libro IV *De Doctrina Christiana*, cap. xxvii : « Ut obedienler, ait, audiatur concionator, quanlacumque granditate dictionis, majus pondus habet vita dicentis. »

Rursum, tintinnabula sunt aurea, ul significetur omnem sermonem pontificis debere esse aureum, decharitate, sanctitate rebusque divinis.

Eodem modo hæc non tantum de Pontifice, sed et de quovis sacerdote nostro (qui sancior esse debet pontifice Judaico, eo quod sanctiora tradet et consecret mysteria) accipiunt S. Augustinus, *Quæst.* CXIX, et S. Gregorius, lib. I *Regist.* epist. 24 : « Ideo, ait, in incessu sacerdos habet tintinnabula, ut vitæ viam cum linguai sonitu, ipsa quoque bona opera sacerdotis clament; dicilurque : Mala punica jungite, quasi dicat : Per omne quod dicitis, unitatem fidei teneatis. » Nam malum panicum, quod uno cortice mulla grana complectitur, unitatem fidei designat; vel, ut ait Beda, multifariam virtutum operationem uno charitatis munimine tedun. Vide Bedam hæc omnia simili ratione adaptantem.

Tale tintinnabulum, talis gratia et efficacia dicendi resonabat in S. Antonio ; nam S. Alhanasio pU Bxe» teste : a Sermo ejus sale conditus consolabatur mæstos, docebat inscios, concordabat iratos, omnibus suadens nihil amoris Christi anteponendum; proponebatque ante oculos bonorum magnitudinem futurorum, cl Dei clementiam, et beneficia retexebat indulta, n Postea declarans effectus secutos : « Quis non, ait, tristitiam apud Antonium mutavit in gaudium ? quis non iram verlit in pacem? quis orbitatis lucium non ad ejus temperavit adspcctum? quis non mærore paupertatis, quo premebatur, abjecto, statim et divitum despexit opulentias, et in sua lælatus est paupertate? quis post lassitudinem monachus, non ejus csl juvalus hortatu? quis adolescentis ætatis accensus ardoribus, non ex ejus admonitu pudiciliæ amator fuit? quis vexatus a diabolo sino medela rediit? quis inimici cogitationibus distractus , cæca tempe state sopita sereno non regressus est animo ? n

Nec S. Marlinus Antonio fuit inferior. Doeo, praelcr alia, scripsit in genere Sulpitius, lib. *De Vita S. Martini*, cap. xxvi : « Jam vero in verbis et in confabulatione ejus, (pianta gravitas, quanta dignitas erat? quam alacer, (piam efficax, cl quam in exsolvendis Scripturarum quustionibus promptus ac facilis? El quia mullos ad hanc partem incredulos scio, quippe quos viderim, me ipso etiam inferente, non credere, Jesum testor, spemque communem, me ex nullius unquam ore tantum scientiæ, tantum ingenii, tam puri et tam boni sermonis audisse. Quanquam in Martini virtutibus, quantula est ista laudatio? nisi quod mirum est homini illitterato ne hanc quidem gratiam defuisse, n Ilæc Sulpitius.

Eminebai hoc idem donum in S. Joanne Chrysostomo, summo concionatore, qui animos etiam privato sermone permovebat. Audi in ejus Vita Georgium Alexandrinum : « Subinde, inquit, commeminit vitæ sanctorum Patrum et Anachoretarum, eorumque conversationis et virtutis; ita ut ejusmodi sermonibus compungerentur non pauci, atque ex eorum oculis elicerentur uberime ac defluerent lacrymæ, et ingenti desiderio caperentur solitariam exercendi vitam. »

Non defuit eadem gratia S. Fulgentio, de quo discipulus ejus Vitæ scriptor, cap. ix, xvn, xxi, hæc prodidit : « Et revera sacerdotis officium laudabiliter etiam tunc implebat, non tantum aliquos reconciliando, sed omnes quos attingere poterat, ad reconciliationem salutaribus monitis invitando : cujus sermo dulcis et reclus, quia dura quoque corda mollebat. » Et postea : « Cum verbo loqui quippiam, cogente interdum ratione, voluisset, in ore ejus omnis turba pendebat, ex locutione familiari considerans qualis esset spiritalis magistri futura doctrina. » Paulo post : a Tanta fuit B. Fulgentio facundi sermonis suavitas, tanta in vultu ejus micabat hilaritas, ut certatim fideles universos sancta charitas traheret, vel interrogare doctissimum virum, vel audire, quoties ad interrogata responderet. » Hæc ille. Unde colligas integrum fuisse B. Fulgentio conversandi talentum, quando cum gratia privati sermonis, alacritatem vultus, doctrinarum copiam, morum suavitatem, atque vim trahendi conjungebat.

Posterioribus sæculis habuimus B. Platonem Abbatem eodem dono locupletatum, de quo B. Theodorus Studila, orat. fun. in *B. Platonem*, hæc habet : « Quamdiu cum iis qui in urbe Bysantio erant, versatus fuit, domos totas in aliam vitæ formam mutavit, et ad virtutis statum convertit. Quidnam est hoc, quod dico? suæ, inquam, linguæ admonitionibus, jurandi consuetudinem ab ejus loci hominibus abstulit, nimios ornandi corporis cultus modesta sua doctrina repressit : sæpius de morum probitate disserens, ut chanta* tem exercerent in pauperes, hominibus persuasit. Quare facium esi ut abunde pecuniæ confer*

rentur, et in ea loca, in quibus pietas exercebatur, publice distribuerentur : eosdem ad lectionem composite exercendam instituit, atque ad quodvis aliud bonum induxit. » Eamdem gratiam et efficaciam movendi et accendendi animos ad pietatem habuit noster fundator S. P. Ignatius, ut patet ex ejus gestis, et ex Vita quam scripsit nosier Ribadeneira.

Denique notat Orígenes, *hom. 9*, pontificem in ora et fine vestis habere hæc tintinnabula, ut de extremis temporibus cl fine mundi nunquam si-
leat, sed inde semper sonet, inde loquatur, inde disputet, secundum eum qui dixit : a Memorare novissima tua, cl in ælernum non peccabis. » Illud sane efficiunt prestantissimi et efficacissimi contionatores, ut nullam habeant concionem, in qua novissimi alicujus comminatione, vel terrore, auditores non percellant.

Hinc el Gregorius Nyssenus videtur per hæc item tintinnabula accipere novissimam tubam Ardían- >| Ar-
geli, quæ canet : « Surgite, mortui, venite ad ju-c?in dl'
dicium. » Ideoque, inquit, per hæc sua tintinnabula monelur sacerdos, ut corpus habeat leve el aereum ex cibi potusque tenuitate, ut exiliat ad novissimam tubam, referaturque sublimis per aera obviam Christo venturo ad judicium. Videant ergo sacerdotes ne ipsorum corpora unquam graventur crapula et ebrietate.

36. Facies et laminam de auro purissimo, ix
QUA SCULPES OPERE CEI ATOIUS SANCTUM DOMIXO. —
Lamina hæc erat affixa liar.u in fronte pontificis, ut sequitur. Pro *Domino* hebraice est nomen tetragrammaton. Fuit ergo illud nomon laminæ inscriptum, ut docet S. Augustinus, Hieronymus, Beda, et patet ex llebræo : *Sculpēs*, inquit .trrp Tur®
fflr vb co<L s laiheva (ut ita dicam), id est, *sculpēs*,
Sanctitas Jcheva, cj. d. Insculpes laminæ hoc em-
blema : Deus sanctissimus est, et ipsa sanctitas n»
Deo propria et essentialis est, ut scias sanctis ^ ^ 7 *
cum sacrificiis el actibus a te coli oportere. Rur- rrtas
sum, ut nomen Dei pontificis pulchritudinem co- cw
ronet et protegat, inquit S. Hieronymus. Tir/ io, ul
pontifex sit typus Christi, cujus nomen in fronte gerit, ideoque instar Christi portet omnes omnino iniquitates, etiam in ipsi oblatione commissas, casque expiet invocato nomine Dei; unde sequitur : u Portabitijue iniquitates eorum, p etc.

Nota : Præcipuum Dei attributum est sanctitas. « Sanctitas enim, ut ail S. Dionysius, csl ab omni iniquatione libera, incontaminatissima cl perfectissima puritas; w unde et Spiritus Sanctus a sanctitate nomen accepit : quia sanctitas omnia superat, non quidem in Deo, in quo attributa omnia sunt æqualia, imo unum et idem', sed in nobis. Summum enim bonum et perfectio hominis et angeli est sanctitas. Hinc Seraphini, *Isaiæ M*, ter sanctum Deum clamant, dicentes : « Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum. » Sic et Silueta illa quatuor animalia cap. iv :
n Requiem non habebant die ac nocte, dicentia :

Tirtin-
aabe ll
e' tcn&óo
dr w i>

Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus omnipotens. » Sic et Deipara canil : « Quia fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus. » Sic Trisagion puero in sublime rapto traditum fuit sub Theodosio Juniore Imperatore anno Christi 446. Cum enim Constanlinopolis ingenti terræ motu quateretur, Imperator, Patriarcha et populus urbe egressi in campo degebant, supplicesque Deum orabant : et ecce puer quidam e plebo in sublime raptus ab angelis didicit hunc hymnum : a Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nobis; » cumque ad suos depositus rediisset, atque id quod didicerat retulisset, totus populus cumdem hymnum cecinit, atque ita terra motus cessavit, puerque statini vita defunctus est. Ita habent Gracorum Menologia 24 septembris; Damascenus, lib. III *DcFide*, cap. x; Niccphorus, Baronius et alii.

Ver- H. 38. PORTADITQUB AARON INIQUITATES EORUM, QUX
OBTULERUNT Er SANCTIFICAVLRUNT FILII ISRAEL,—
¶. d. Ideo pontifex in fronte nomen Dei sanctum, in lamina sculptum praeferat et portet, ut quasi in humeros suos tollat et auferat per nomen, virtutem et auctoritatem sanctitatis divinai, quam hoc ornatu tacite invocat, iniquitates carum rerum, id est in iis rebus admittant, quas offerent, et offerendo sanctificabunt filii Israel. Patet hic sensus ex Hebræo.

Vide hic quam sacerdotes et viri pii humiles esse debeant, verecundi et pudibundi coram Deo, quod in ipsis etiam precibus et sacrificiis distractiones, curiositates, aliasque indecentias et culpas admittant, quas inibi confiteri et agnoscere, veniamque pro iis petere debent invocato nomine Domini.

Eiut autem lamina semper in fronte ejes, ut placatus sit eis (ita legendum est cum Hebræo, Septuaginta, Chaldæo et Romano, non *ci*, uli legunt Plantiniana) Dominus, —7. d. Sacerdos praeferens in lamina to *Sanctum Domino*, hac quasi protestatione laudis et sanctitatis Dei, hocque actu patriæ et obediential, vel maxime exorabit Deum, ut populo reconcilietur, et hoc modo portabit et auferet peccala populi.

vm. 39. 39. St bingisquetunicam r isso. — Est hæc quarta Qutu vestis sacerdotis, scilicet tunica linea et strida : **pāihoc** enim significat to *stringes* : unde et Septuaginta m- gioia verlunt <<<Æ; ; w<rouC.t autem sunl viti-
nt m- cula, ait Suidas, et succingula, ait Ilcsychius. Perperam ergo B. Abraham, B. Salomon, B. Saladlas, Valablus aliiQue recentiores Hebræum F'ūd z? KiMafsta, id est stringes, vertunt oculat'f, id est ocellis, sive oculorum figuris tanquam scutulatam vestem ornabis. Sed oculos hos non viderunt oculatissimi Interpretes, Septuaginta, Chaldæus, S. Hieronymus, Philo et Josephus, qui tamen, nipote sacerdos, sæpe hac tunica induebatur : hi enim omne constanter sct66af-8<a vertunt *itringcs* vel cinges, itaque alibi hoc vertunt ipsi quoque Judæi; solo hoc loco no-

vitare abrepti, caecam hanc oculorum significationem ei allingunt. Denique, tunicam hanc lineam zona accinctam fuisse patet *Levitici* vili, 7. Unde liquet pontificem duplicem habuisse zonam, unam qua tunicam hanc lineam, alleram qua hyacinthinam cingeret, ut patet *Levit.viii*, 7. id

Jubet ergo hic Deus tunicam hanc lineam fro*** stringi bysso, id est zona byssina, quam Josephus ait latam fuisse quatuor digitos, et intus inanem fuisse, ita contextam ut serpentis exuvium videri posset; floribus quoque puniceis, purpureis, hyacinthinis et byssinis picturatam fuisse, denique stamen ejus fuisse ex sola bysso.

Tunica. — Tunica hæc jam dicta interior erat, quæ hebraico **mxid** *ketonet* dicitur; unde et a Septuaginta *gnecc* vocatur quasi dicas *linea* : nam, ut docet Josephus et S. Hieronymus, *chiton*, sive *ketonet* hebraico linum significat, licet in Bibliis ea significatio non reperiatur.

Hanc tunicam Josephus ita describit : « Super femoralia, inquit, induit sacerdos lineam intonilam, byssinam, ex duplicata tela confectam : ca
est tunica talaris (iroJZ-r., de qua paulo post) corpori astricta, habens manicas circa brachia, et ipsas strictas, quæ accingitur circa pectus paulo axillis inferius, zona lata quatuor digitos; tunica hæc nusquam sinuatur (id est, nullas habet rugas; erat enim corpori astrictissima), habetque circa collum amplam aperturam, cujus ora uncinis a pectore et tergo committuntur. »

Unde patet tunicam hanc lineam fuisse eam, Pumo, quam proxime super femoralia induebat sacerdos.

Secundo, eam factam fuisse ex lino præstanlissimo, quod Scriptura byssum vocat, de quo cap. xxv, vers. 4.

Tertio, eam nullas habuisse rugas, nullos sinus, Tertio, rursum suam habuisse zonam qua cingeretur.

Quarto, arctissime eam strinxisse corpus; id- Q«rtc. que ad hoc, ait S. Hieronymus, ut sacerdotes essent expediti ad ministeria sua. Nam minores sacerdotes, qui quotidie et ubique in tabernaculo ministrabant, hac sola tunica utebantur.

Hinc *quinto*, eam ad crura tantum perligisse Quinto, tradit S. Hieronymus, fuisseque instar camisæqua milites utuntur, ut sint expediti ad cursum, ad pugnam omneque opus. Unde mirum est camdema S. Hieronymo et Josepho vocari poderem; sed videntur ipsi per poderem intelligere vel tem non talem, sed usque ad pedes, id est ad crura, demissam.

Tropologice Beda : Tunica, ait, linea vel byssina corpori proxima castitatem sacerdoti adeo necessaria significat; ideo totum pectus, ventrem et femora stringit. Zona coderas virtutes castitatem incitantes, et ne superba sit compri- mentes, prudentiam insuper significat et fortitudinem; armata enim debet esse castitas gladio pudiciæ, inquit S. Hieronymus ad Pnndpnam, Ita D. Thomas, I H, Quast. CH, art. 5, ad 9.

Hinc etiam apud Gentiles, præserlim /Egyptios, tunica byssina, vcl linea, erat religionis symbolum, eratque vestis sacerdotum: unde Apuleius in apologia do lineo textu: a Sacerdotalis, inquit, cst vestitus et amictus, n Et Herodotus, lib. II, num. 4G : «Sacerdotes /Egyplii vestem tantum lineam gerunt, nec alium cis induere fas est. » Linum cnim apte significat sanctimoniam sacerdotum; nam *pruno*, e4 mundissimum, tum quia inulto melius detergit sordes, quam lana, tum quia lavari siepe potest. *Secundo*, quia lanea cl scr*ca Ungi cl fucari possunt : at linum simplicitatis amans, tincturam omnem et fucum respuit : est ergo symbolum animi simplicis et candidi, qui omnem fictionem respuit, qualis debet esso in sacerdote. *Tertio*, linum licet tenue, nervosum tamen cst et robustum, adeo ut apros, in ejus retia sc induentes, concidat : tale debet esse robur et nervi sacerdotis. *Quarto* : « Linum, ait Plinius, semper injuria fit melius; » sic vera sanctitas sacerdotum adversis augetur. Injuriae quas linum tolerat, donec ad optatum candorem et splendorem perveniat, plurimæ sunt, scilicet «evelli, siccari, macerari fluvio, iterum siccari, tundi malleo stupario, decorticari, scindi spatha lignea, pecti ferreis hamis, nei i, in filo poliri, illidi crebro in silice ex aqua, texti, et tundi clavis. » Hinc linum est optimum patientiæ, et consequenter sanctitatis (quæ illustris in sacerdote esse debet) symbolum. Has ob causas Apostoli lineam albam in sacris Aaronis imitatione retinuerunt.

Porro sicut linea tunica totum corpus ambiebat, ita patientia sacerdotis et cujusvis fidelis, qui spiritalis cst sacerdos, totam hominis vitam, omnesque actus et difficultates complecti et superare debet. Hoc cnim est opus Philosophi Christiani, quem ad vivum depingit Nazianzeus, *orat. 2S*, ubi ait fidelem quemque ex ignobili genere, puta ex luto, esse prognatum : nobilitatem vero ejus consistere in virtute, et praesertim in quietate et constanti ubique patientia. Unde ait : « Morbo laborat? pugnabit; quod si victus fuerit, vincet : hoc scilicet assecutus, ut jam non amplius pugnet. Pauper est? pro divitiis Deum habebit; divites irridebit, ut qui, licet facultates suas quotidie augeant, semper tamen pauperes sint, quia pluribus indigent, bibuntque ut majori siti inflammentur. Paino vexatur? cum avibus aletur, quibus victus sationis et arationis expers est. Sili angitur? fontes ei et flumina potum suppeditabunt, et quidem potum non inebriantem, nec dimensum. Algebit? idem quoque Paulo accidit; est et quoddam cavernæ indumentum. Maledictis lacerabitur? vincet maledicta non regerendo. Persecutionem patietur? sustinebit. Blasphemabitur? obsecrabit. Calumniis premetur? orabit. Percutietur in dexteram maxillam? præbcbit et alteram, tertiam etiam (si haberet) objecturus, quo magis lenitatem percussorem erudiat, opere docens quæ

sermone non potest. Probris impetetur? et Christus (inoque afflictionis societate cruciabitur, quamvis etiam Samaritanus vocetur, quamvis hoc ei objiciatur, quod dæmonis intemperiiis agitetur, cum Deo omnia suscipiet Mulla adhuc, quamvis multa pertulerit, restabunt, acetum, fel, corona spinea, sceptrum arundineum, chlamys coccinea, crux, clavi, lationes simul cruci afdxi, prætereuntium contumelia:. Superiora enim leum Labere oportet, eo nomine m contemptum vexantem, quod piores cruciatus ferat. Omnia prius cedent, quam ut manus det philosophus Christianus. »

Er tiahā byssinas facies. — Tiara est ca qu© cidaris et mitra dicitur; hanc ita ex Josepho de-i scribit S. Hieronymus : « Quartum, inquit, vestimenti g nus est pileolum rotundum, quale pietum in Ulysse conspicimus , quasi \$ph:cra media sit divisa, cl pars una ponatur in capite; hoc Græci et nostri tiaram, nonnulli g Herum vocant, ILbræi initsuephet nominant; non habet acumen in summo, nec totum usque ad cumam caput tegit, sed tertiam partem a fronte inopertam relinquit, atque ita in occipitio vitta constrictum est, ut non facile labatur ex capite ; e^t autem byssinum, et sic fabre opertum linteolo, ut nulla acus vestigia extrinsecus appareant. »

Addit Beda tiaras ha> sive galeros habuisse eoronas, idque patet ex *Exodi xxxix, 27*; e® autem coronai® m tiara pontificis erant aure®, in tiara vero aliorum sacerdotum erant byssinæ, et quasi orbes quidam byssini, sive quasi vitii linea sæpe in orbem replicata, uti insinuat Josephus. Rursum tiara pontificis habebat laminam auream annexam, cui insculptum erat nomen tetragrammalum, quam non habebant tiaræ aliorum sacerdotum.

Tiara ergo pontificis differebat a tiaris aliorum sacerdotum, unde et in Hebræo nomine discriminatur : tiara cnim pontificis vocatur *Tnitsnephct*, ab involutione; tiaræ vero aliorum sacerdotum vocantur *miybaot*, ob altitudine.

Audi Josephum tiaram pontificis describentem, Tum et ab aliorum sacerdotum tiaris discriminantem : « Pileolo, inquit, quali et cæteri sacerdotes ulebantur, super quem alius exstabat ex hyacintho variatus; huuc aurea corona triplici ordine circumdabat, in qua spectantur calyculi (folliculi florum) aurei, quales videmus in herba quæ hyosciamus (jam corrupto jusquiamus) dicitur, u

Vilalpando in cap. xuv *Ezcch.*, putat tiaram sive cidarim pontificis non fuisse pileum, sed fasciam seu vittam, qua sacerdotes et reges olim coronabantur; olim cnim Imperatorum diadema non nudta erat aliud, quam fascia byssina cingens et stringens caput, cl a tergo in dorsum dependens : uli videre est in imaginibus veterum Imperatorum Romanorum; nam pileus ipse sacerdotalis, ait Vilalpando, dicebatur *mirjba*, quasi colliculus,

‘lci’

r*.T

Thr>

Tum

J’

l

cotonia

***

*

palea, galerus; quia formatus erat in modum collis vel galeæ : huic vero pileo circumvolvebatur fâscia byssina propria pontificis, quæ *rnitsnephet*, id est involucrum, et *IXD pear*, id est ornatus dicebatur.

Verum hæc non consentiunt cum verbis Josephi jam citatis : ille enim in tiara pontificis, præter pileum communem aliis sacerdotibus, agnoscit alium pileum consulilem ex hyacintho, qui erat proprius pontificis. Josephus autem hæc optime scivit, utpote qui quotidie pontifices cum suis tiaris spectabat.

Crediderim tamen tiaram pontificis habuisse diadema, sive fasciam byssinam circumvolutam et dependentem, uti habent infui® nostrorum pontificum : inde enim videtur vocari hebraico *mitsncphet*, id est involucrum. Unde Pagninus : *mitsncphet*, inquit, erat instar turbanti sive pilei Turcici, qui longa fascia involvitur; nisi dicas tiaram pontificis vocari *mitsncphet*, eo quod in ea pileus unus communis, alteri pileo pontificio quasi esset involutus, uti innuit Josephus.

Tropic- Tropologice, tiara monebatur pontifex oinncs s'. sensus consecrare Deo, illique per vittam, id est primo, per continentiam, suique abnegationem devincnem tos astringere. Lamina Dei nomine inscripta significabat Dei cognitionem el professionem fidei i r; leu-' crucisque Christi; vide Bedam et Origenem, hantum; milia fi in *Levit*.

i. In Û' Rursum tiara roborans et coronans pontificinutit» cem, significabat sapientiam et prudentiam (hujus enim symbolum est tiara) eumdem roborare et decorare. Vera cnim prudentia maximam affert fortitudinem et gloriam. Unde Agesilaus in pugna ad Mantineam hortatus est Lacedremonios, ut omissis reliquis in solum pugnarent Epaminondam : «Solos, inquit, prudentes esse fortes,» et illo necato facilem fore de reliquis victoriam, nipote fatuis et nullius pretii hominibus, idque consilium exitus probavit : Epaminonda enim illeso, instare cœperunt Lacedæmonii, cedere Thebani; ac morions Epaminondas (quasi moriente Thebanorum prudentia, teque ac fortitudine cl gloria), suasit Thebanis, ut pacem cum hostibus facerent. Ita Dlularchus in *Lacon*.

Tertio, tiara monebat pontificem pur® intentionis, ut omnes actiones suas in Deum dirigeret : sic cnim fiunt ipsæ utiles, sanctre, divin®, meritori®, quæ alias siepe inutiles suntet van® (quod utinam scirent el adverterent omnes Christiani !). «Vani, inquit Sapi ns, cap. xm, vers. 1, sunt omnes homines (pariter et actiones), in quibus non subest scientia Dei, » puta Dei cognitio, intentio, amor et cultus. Unde S. Gregorius, lib. XXVIII *Moral*. cap. vi : « l'er bonæ. inquit, intentionis radium merita illustrantur actionis. » Et Richardus Victorious, lib. I *De Statu inter, hom*. cap. vu: ■ Quod, inquit, est corpus sine vita, hoc opus sine intentione bona. » Et S. Augustinus in *Psal*. xxxi : « Non valde, ait, attendas quid homo faciat, sed

quid aspiciat cum facit, n Et S. Bernardus, serm. 13 in *Cant*. : «Fidelis, ait, Dei servus es, side multa gloria Domini tui transeunte per te, nihil tuis manibus adhærcre contingat;» sed ei eam reddas a quo manavit, et cujus est omne bonum.

Triplex corona significabat pontificem esso emi- TripU» nentioem omnibus regibus, ait Philo; tria enim t' universitatem significant : nam tria sunt omnia q r, i j. (scilicet prima omnia), ut ait Aristoteles, lib. I De ' ' *Calo*, cap. i. k**

Rursum, fuit hæc typus triplicis coronæChristianorum et Romanorum Pontificum, quali usus est S. Petrus et cæteri deinceps post eum. Petri enim effigies triplici corona in ipsis capillis insignita, antiquissima servatur Rom® in ejus templo, estque illa quam Sylvester Pontifex Constantino Imperatori ostendit.

Et balteus^ — puta zonam extimam , quæ rationale, et consequenter omnes alias vestes cingat.

Allegorico, Christus Pontifex induit tunicam hya- Allori- cinthinam cum ephod et rationali, in quo deple-“ læ sunt omnes tribus Israel, id est omnes gentes ci, » | Christian®; tunicam, inquam, carnis nostræas-10 sumpsit, atque eam, et in ea omnes Christianos arctissime et inseparabiliter sibi astrinxit, idque renibus el lumbis suis (hi enim cinguntur zona), ubi sedes est amoris et concupiscentiæ, id est, ardentissimo amoris et affectui suo. Sic Jeremías cap. xm, vers. 1, populum Israel vocat *lumbare*, id csl cingulum, Dei, eo quod Deo per fidem et religionem intime copulatus adhæreret quasi cingulum.

Hinc *Apoc*. i, 13, vidit S. Joannes Chri'-tum vestitum podere, et praecinctum zona aurea, querecharilalein Christi repraesentat, quam paucis nervose describit S. Augustinus, serm. 18 in *Matth*. : « Dixit, inquit, Christus homini regro : Bibe calicem tenlationuin et tribulationum, ul saneris et vivas. Etne responderet ei languidus : Non possum, non fero, non bibo, prior bibit medicus sanus, ut bibere non dubitaret ægrotus. Quid cnim amarum est in tali poculo, quod ille non biberit? Si contumelia, prior audivit, cum dremones expelleret: daemonium habet, et quod in Beelzebub ejicit daemonia. Unde ut ct ipse consolaretur ægros, ait : Si patrem familias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos ejus? Si dolores amari sunt, ligatus, flagellatus, crucifixus est. Si mors amara est, etiam mortuus est. Si gemis mortis exhorrescit infirmitas, nihil illo tempore fuit ignominiosius q”am mors crucis. »

Tropologice S. Gregorius, lib. XXXIV *Mora!*, vm: Tr « Zona aurea, inquit, cingi est cunctos mntabiliuin cogitationum motus per solius amoris vincula restringere. » Jam duplex zona pontificis, puta una qua cingebat tunicam lineam, alia qua cingebat hyacinthinam, significabat duplicem charitalem, duplicemque virtutum congeriem, scilicet internam pro conscientia, et externam pro aliorum auxilio et ffidifieatione. Ita Orígenes, ho-

mil. G in 7zr?7. Moralia pinna do zona connessi
Ephes. vj, 14, *elJcrem.* cap. xm, vers.1,

Opebe pl uaiar i, — opere polymito variorum co-
lorurn et liciorum, videlicet eorum quibus ephod
erat contextum, uti *Exodi* xxxvui, 28, explicatur.
Addit Josephus huic balteo fuisse additas aureas
fistulas, ambientes utramque ejus oram. Unde et
hoc cap. et seq., vers. 5, balteus hebraico vocatur
ingeniosa textura.

Veu io. 40. Poiuio f il iis Aar on tunicas lineas par abis,—
Hic numerantur vestes rninorum sacerdotum. Ipsi
cnim non omnes illas habebant quas summus
Pontifex, sed aliquas tantum. Minores ergo saccr-
dotes quatuor tantum habebant vestes, scilicet
Vestes qminor
Mccid> primo, feminalia; *secundo*, tunicam lineam; *tertio*,
tau. zonam; *quarto*, tiaram: carebant ergo tunicahya-
cinthina, ephod, rationali, et lamina aurea cum
nomino tclragrammato, quæ habebat pontifex,
uti dixi initio capitis.

Nota: Sacerdotes has vestes induebant cum in-
grediebantur tabernaculum sacrificaturi, vel alio
munero sacerdotali functuri; non autem cum ta-
bernaculum adibant, ut illud deponerent, ob
castrorum metationem: tum enim tam pontifex,
quam alii sacerdotes illud intrabant suis vestibus
vulgaribus induti. Rursum, cum pontifex aliquod
munus sacerdotale obibat, octo jam dictis vesti-
bus, alii vero quatuor tantum vestiebantur. Ex-
cipe festum expiationis: tum cnim pontifex in-
grediens Sancta sanctorum, ut omnia expiaret,
induebatur ut communis sacerdos quatuor ejus
vestibus: erat enim ille dies afflictionis, uti apud
nos fit in die Parasceves, *Levit*, xm, 4. Ex dictis
liquet sacerdotes in templo non nudo capite, sed
tiara lecto orasse et sacrificasse; idque ornatus et
majestatis causa. Idem fecerunt Romani Gentiles,
teste Plutarcho in *Quæst. Horn.*, ex institutione et
imitatione Æneæ. Undo Virgilios:

El capita ante aras Phrygio velatus amictu.

Trii mn- Nota *secundo*: Munia communia pontifici et aliis
sacerdotibus erant tria: *primum*, ponere novos
panes propositionis, et tollere veteres, quolibet
die sabbati, *Levit*, xxiv, 8; *secundum*, aptare lu-
cernas candelabri quotidie mane et vespere, *Exod.*
XXVII, vers, ult.; *tertium*, ponere incensum in al-
tari thymiamatis quotidie mano et vespere, *Exod.*
XXX, 7. Sed, ut dixi, vestibus differebant; pontifex
cnim suis octo, alii vero sacerdotes suis qualuor
tantum vestibus induebantur. Proprium vero erat
pontificis, semel in anno in die expiationis in-
gredi in Sancta sanctorum; alia vero sacerdotum
communia munia ordinarie aliis inferioribus re-
linquebat; sed tamen, ut ait Josephus, lib. VI *Beili*,
cap. vi, ascendebat ipse in templum sabbato, ca-
lendis, vel si (piando patria festivitas atque annua
Ven 42. l'e.aon- al) omni populo ageretur.

lia ad q id? 42. Facies et feminalia lineæ, — ex lino non
quovis, sed byssino, coque retorto et duplicato
firmitatis causa: ita diserta Josephus. Feminalia

hæc femora legebant: causam adfert S. Hierony-
mus, scilicet reverentiam et decentiam sacerdota-
lem, ne, si sacerdotem labi in labore maciandi et
offerendi victimas contigisset, passa tunica lineæ,
nuditas ejus videretur. Simili de causa jussit Deus,
ne sacerdos per gradus ad altare ascenderet, *Exodi*
cap. XX, 26 (1).

(I) Vulgo, ait Bähr, op. cit. lib. II, cap. ni, hæc ratio
assignatur, reverentiæ scilicet ac decentiæ servantiæ »
quæ nimirum luderetur, si qua pars femorum nul re-
ronda apparerent. Sed huic præscriptioni altior inest causa,
inio sensus. Nam, *primo*, decentiæ sufficienter per tala-
rem sacerdotum tunicam cautum erat, præsertim si
animo recogites sacerdotibus per gradus ad altare ascen-
dere fuisse prohibitum, *Exod.* xx, 26; nec nisi longio-
ribus vestimentis mulierum decencia unquam procurata
est. *Secundo*, feminalibus nemo usus est, neque ante,
neque post Mosco, nisi sacerdotes (et Phari-æi sub finem
Israeliucæ rcipublicæ, sanctitatis affcctandæ causa), ita
ut sacerdotibus sint peculiare quid, eorumque propria
vestis: unde liquet ea esse cum Mosaici sacerdotii essen-
tia et fine arcte connexa. Quænam autem sit hæc relatio,
facile perspicies, si attendas S. Scripluræ verbis: facies
feminalia lineæ, ut *operiant carnem turpitudinis*, «eu
magis ad litteram, *carnem nuditatis tux*. id est verenda
tua. Quid per *carnem*, Igitur, quid per *nuditatem*, quid
demum per *operire* intelligant scriplores sacri, breviter
inquirendum.

a) TT3, *aijî*, *caro*, in bibliis est natura humana,
caduca, infirma, mortalis, quatenus divinæ nature oppo-
nitur, quæ est spiritus et vita. Hanc autem oppositionem.
non tantum *physica*, sed *moraliter* etiam mosaica lex
accipit, ut -ò *dicinum* pro *sancto*, -ò *humanum* autem
pro *peccato*, «eu potius *peccabilitate* habeatur: unde
carnis notio notionem *peccati* et *mortis* necessario com-
plectitur, et otro naturam humanam quatenus pccca-
bilem et mortalem designat. Porro. quia per genera-
tionem quisque fit *homo*, natura humana cum membro
virili intime connocitur; imo membrum istud ipsius est
symbolum æquum ac organum, ita ut simpliciter et xrx'
dici possit *caro*. Intimam igitur relationem habet
cum carnis essentia, scilicet cum mortalitate et peccabili-
late, idque videre esi, tum in mosaica narratione de pro-
toparentis lapsu, tum in musticis ritualibus legibus. in
quibus duo ualur. v humanæ extrema, videlicet, ortus
et mnr, generatio et destructio, impura existiimatur.
Oteruin, quod verendæ partes ob omnibus gentibus
pudendos habitas sunt, nonne confessio est, conæia vel
inscia, cas cum peccato relationem inhere. Omnis enim
pudor ojuscieuliain refert, nec aliud cbi quam moralis
pulsus qui peccatum supponit.

b) nny, *nuditas*, altera membri virilis denominatio,
Codoni refertur. *Nudari* enim plus denotat quam *non te. i*
simpliciter; pro eo adhibetur, quod abscondi, velo ob-
tendi, ab oculis removeri debuisset; ideoque in ejus
nolioio imperfectum quid semper continatur: scilicet,
si physico sumatur, defectus aliquis aut indigentia; si
moraliter, culpa seu reatus, ita ut, acque ac vox *caro*,
tum peccatum, tum mortem designet. Cum Adamus et
Eva jMccatores ac mortales facti sunt, tunc primum
se nudos agnoscunt. Quatenus peccator et mortalis,
homo unie Deum nudus est. Quia vero membrum virile
conceptionis et generationis est organum, itaque naturai
Immanie quasi principiâ, huic merito *nuditatis* notio
jolt* affingitur, mio vocatur *nuditas*.

c) *Operire, trgere*, id est ab oculis removero apud
Ilcbneosidem valet ac *tollere, auferre*, pneserinn in his
qua Deo opponuntur, ut cum agitur de peccato. Sic

s -= s- Tropologico, feminalia, ait Beda et alii passim, " significant castitatem unice in sacerdote requisitam. Unde et hebraico vocantur אֲנִי־נִשְׂאִים *tnichnesaim*, a radice D33 *canas*, id est *collegit*, quasi dicas, constrictoria duorutn lumborum et femorum. Ita Iosephus : hinc fiunt c lino varie carminato et preparato, quia castitas gignitur et conservatur per jugem carnis cl sensuum mortificationem. Hursum fiunt ex lino byssino retorto, quia castitas mollis et delicata est : unde magis quam alite virtutes muniri el conduplicari debel, ut sit firma. Feminalibus ergo lineis, a renibus usque ad femora, lecti craut sacerdotes, ut significaretur, debere sacerdotes novi Testamenti, aut virgines esse, aut contracta cum uxoribus foedera dissolverisse, inquit Bcda.

A senibus usque ad FEMORA, — inclusive. Feminalia enim, uti docet S. Hieronymus, a lumbis pertingebant usque ad genua, et a contegendo femur sive femen, vocabantur feminalia, vel femoralia. Nulla hic caligarum vel tibialium fit mentio; unde videtur quod sacerdotes iis camerini, nudisque pedibus ministraverint tabernaculo, de quo cap. xxxix, vers. 19 : « Ne iniquitatis (inobedientiae contra hoc meum praeceptum) rei moriantur. »

Vn» O. 43. Legitimum sempiternum erit Aaron, et semini ejus, — g. <l. Volo ut hoc statutum de vestibus sacris servet Aaron, et posteri ejus in perpetuum : quamdiu scilicet durabit sacerdotium Aaronicum, et lex haec vetus typica.

Allegorico, lex veteris sacerdotii fuit sempiterna, quia significavit res sacerdotii Christi, quae in aeternum durabunt. Sic ergo lex illa fuit sempiterna, noninsec, sed in veritate Christi, quam adumbravit. Ita S. Augustinus, *Quaest. CXXIV*.

py bjl HDD, proprio *peccata tegere*, csl reipsa ca tollere, seu remittere ; item 19D, proprio *obtegere*, csl vocabulum proprium pro *tollere*. *auferre peccata*, videlicet oblato sacrificio.

His positis, causa in promptu est, cur Sacerdotes *car-nem nuditatis* feminalibus legere juberentur. Nempe, ad id instituebantur, ul hominibus impertirent *sanctitatem et titani* in iis igitur naturam humanam, quatenus peccabilem et mortalem, quasi velari, imo ab iis submoveri et auferri oportebat ; ideoque suae *camis nuditatem* obtegebant peculiari vestimento, cujus numini ille inerat : o'io *velandi, obvolvendi* : DX)3 cuna a rad- uritur.

Moraliter, hic omnis ornatus exterior sacerdotum significat qualis debeat interior esse ejus ornatus, quamque prae populo em nere et effulgere eum oporteat. Idipsum docet S. Ambrosius, cpisl. 6 *ad Ircnanm*, ubi juxta illud Pythagorae mandatum, quo discipulos suos communem atque usitatam populo prohibuit ingredi viam : « Vides, inquit, nihil in sacerdotibus plebeium requiri, nihil populare, nihil commune cum multitudine : sobriam a turbis gravitatem, seriam vitam, singulare pondus dignitatis sibi vindicat dignitas sacerdotalis. Quomodo enim potest observari a populo, qui nihil habet secretum a populo, dispar a multitudine ? Quid enim in te miretur, si sua in te recognoscat ? si nihil in te aspiciat, quod ultra se inveniatur ? si quae iu se erubescit, in te, quem reverendum arbitratur, offendat ? Supergrediamur igitur plebeias opiniones, et strata quaedam gregalis conversationis, et quaeramus nobis viam inaccessam sermonibus insolentium. » Et infra : « Sit nostra via angustior, virtus exuberantior, trames pressior, fides sublimior, callis arctior, vigor mentis exundans, semitae rectae sit egressus ad superiora. »

S. Chrysostomus, lib. II *De Sacerd.* : a Prodeant, inquit (ad functionem pastorem, ad Episcopatum), qui longe omnibus praestant, quique virtute animi tantum reliquos excellunt, quantum corporis magnitudine Saul Hebraeorum gentes excelluit ; seu potius multo etiam magis. » Auctor Imperfecti, *homil.* §3 : « Audiant, inquit, te homines parva mandantem, et grandia videant facientem. »

S. Gregorius, I part. *Pastor*, cap. iu : « Sil pastor, inquit, operatione praecipuus, ut vihe viam subditis vivendo denuntiet ; et grex, qui pastoris vocem moresque sequitur, per exempla m lius, quam per verba gradiatur. Illa vox libentius auditorum corda penetrat, quam dicentis vita commendat ; et optima ovium pascua sunt exempla pastoris. »

Talis fuit S. Malachias Archiepiscopus Ilibcmiae, qui S. Bernardo testo dicere solebat suis : « Non recuso mori, ut vos vite meae teneatis exemplum. » Erat enim ipse, inquit Bernardus, « regula fratrum ; legebant in vita ejus quomodo conversarentur ; Sibi pauper, sed dives crai pauperibus ; pater erat orphanorum, maritus viduarum, pius ad compatiendum, ad corripiendum liber, » oh,

in im-
dk ni-
hil dthH
bciam.

CAPUT VIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubet Deus ut Moses Aaronem et [dios ejus consecret sacerdotes hoc ritu : primo, lāveteos; secundo, indant eos vestibus sacerdotalibus; tertio, offerat vitulum pro peccato et duos arietes, unum in holocaustum, alterum in hostiam pacificam cum panibus azymis; quarto, ut per dies septem quotidie ungat, tam ipsos, quam altare, vers. 35. Quæ omnia mystice recte exponas, et adaptes consecrationibus et primitus sacerdotum novi Testamenti. Denique, vers. 38, proscribit sacrificium agni tam mane quam vespere quotidie immolandi.

1. Sed et hoc facies, ut mihi in sacerdotio consecrentur : Tolle vitulum de armento, et arietes duos immaculatos, 2. panesque azymos, et crustulam absque fermento, quæ conspersa sit oleo, lagana quoque azyma oleo lita : de simila triticea cuncta facies. 3. Et posila in canistro offeres: vitulum autem et duos arietes. 4. Et Aaron ac filios ejus applicabis ad ostium tabernaculi testimonii, (uniquè laveris putrem cum filiis suis aqua, 5. indues Aaron vestimentis suis, id est linea et tunica, et superhumerali, et rationali, quod constringes balteo. 6. Et pones tiaram in capite ejus, et laminam sanctam super tiaram, 7. et oleum unctionis fundes super caput ejus; atque hoc ritu consecrabitur. 8. Filios quoque illius applicabis, et indues tunicis lineis, cingesque balteo, 9. Aaron scilicet et liberos ejus, et impones eis mitras, eruntque sacerdotes mihi religione perpetua. Postquam initiaveris manus eorum, 10. applicabis et vitulum coram tabernaculo testimonii. Imponentque Aaron et filii ejus manus super caput illius, 11. et mactabis eum in conspectu Domini, juxta ostium tabernaculi testimonii. 12. Sumptumque de sanguine vituli, pones super cornua altaris digito tuo, reliquum autem sanguinem fundes juxta basim ejus. 13. Sumes et adipem lotum qui operit intestina, et reticulum jecoris, ac duos renes, et adipem qui super eos est, et offeres incensum super altare ; 14. carnes vero vituli, et corium, et fimum combures foris, extra castra, eo quod pro peccato sil. 15. Unum quoque arietem sumes, super cujus caput ponent Aaron et filii ejus manus. 16. Querneum mactaveris, tolles de sanguine ejus, et fundes circa altare. 17. Ipsum autem arietem secabis iu frusta, lotaque intestina ejus ac pedes pones super concisas carnes, et super caput illius. 18. Et offeres totum arietem in incensum super altare : oblatio est Domino, odor suavissimus victimæ Domini. 19. Tolles quoque arietem alterum , super cujus caput Aaron et filii ejus ponent munus. 20. Quem cum immolaveris, sumes de sanguine ejus, et pones super extremum auricula; dextræ Aaron et liliorum ejus, et super pollices munus eorum ac pedis dextri, fundesque sanguinem super altare per circuitum. 21. Cumque tuleris de sanguine qui est super altare, et de oleo unctionis, asperges Aaron et vestes ejus, filios et vestimenta eorum. Consecralisque ipsis et vestibus, 22. tolles adipem de ariete, et caudam, et arvinam, quæ operit vitalia, ac reticulum jecoris, et duos renes, atque adipem, qui super eos est, armumque dextrum, eo quod sil aries consecrationis : 23. totamque panis unius, crustulam conspersam oleo, laganum de canistro azymorum, quod positum est in conspectu Domini : 24. ponesque omnia super manus Aaron et filiorum ejus, et sanctificabis eos elevans coram Domino. 25. Suscipiesque universa de manibus eorum ; et incendes super altare in holocaustum, odorem suavissimum in conspectu Domini, quia oblatio ejus est. 26. Sumes quoque pectusculum de ariete, quo initiatus est Aaron, sanctificabisque illud elevatum coram Domino, et cedet in pariem tuam. 27. Sanctificabisque et pectusculum consecra-

tum, et armum quem de ariete separasti, 28. quo initiatus est Aaron et filii ejus, cedent-
que in pariem Aaron et filiorum ejus jure perpetuo a filiis Israel : quia primitiva sunt et
initia de victimis eorum pacificis quæ offerunt Domino. 29. Vestem autem sanctam, qua
ntetur Aaron, habebunt filii ejus post cum, ut ungantur in ea, et consecrentur manus
eorum. 30. Septem diebus ntetur illa qui pontifex pro eo fuerit constitutus de filiis ejus,
et qui ingredietur tabernaculum testimonii ut ministret in Sanctuario. 31. Arietem autem
consecrationis tolles, et coques carnes ejus in loco sancto, 32. quibus vescetur Aaron et filii
ejus. Panes quoque, qui sunt in canistro, in vestibulo tabernaculi testimonii comedent,
33. ut sil placabile sacrificium, et sanctificentur offerentium manus. Alienigena non ves-
cetur ex eis, quia sancti sunt. 34. Quod si remanserit de carnibus consecratis, sive de pa-
nibus usque mane, combures reliquias igni : non comedentur, quia sanctificata sunt.
35. Omnia, quæ præcepi tibi, facies super Aaron et filiis ejus. Septem diebus consecrabis
manus eorum, 36. et vitulum pro peccato offeres per singulos dies ad expiandum. Mun-
dabisque altare, cum immolaveris expiationis hostiam, et unges illud in sanctificationem.
37. Septem diebus expiabis altare, et sanctificabis, et erit Sanctum sanctorum. Omnis,
qui tetigerit illud, sanctificabitur. 38. Hoc est quod facies in altari : Agnos anniculos
duos per singulos dies jugiter, 39. unum agnum mane, et alterum vespere, 40. decimam
partem similæ conspersæ oleo tuso, quod habeat mensuram quartam partem hin, et vinum
quod libandum ejusdem mensuræ in agno uno. 41. Alterum vero agnum offeres ad vespe-
ram juxta ritum matutinae oblationis, et juxta ea quæ diximus, in odorem suavitatis.
42. Sacrificium est Domino, oblatione perpetua in generationes vestras, ad ostium taber-
naculi testimonii coram Domino, ubi constituam ut loquar ad te. 43. Ibique præcipiam
filiis Israel, et sanctificabitur altare in gloria mea. 44. Sanctificabo et tabernaculum tes-
timonii cum aliali, et Aaron cum filiis suis, ut sacerdotio fungantur mihi. 45. Et ha-
bitabo in medio filiorum Israel, eroque eis Deus, 46. et scient quia ego Dominus Deus
eorum, qui eduxi eos de terra/ Egypti, ut manerem inter illos, ego Dominus Deus ipsorum.

Vtn.t. 2. Crustulam, — tortam, collyridam, vel pla-
centam ; hoc enim est Hebr. *Dlbri challot*.

Qus conspersa sit oleo. — Hebraice , *quæ com-
mixta sit oleo*, puta, cum pinseretur farina, oleo
subigebatur, idque ad innuendam unctionem Aa-
ronis; hoc enim significat Græcum
apud Septuaginta.

Lagana quoque oleo lita. — « Lagana n sunt
liba tenuia; hæc enim significat HebræU'n 'p'p")
rekike. Lagana hæc aqua erant commixta cum
pinserentur; sed cum offerrentur, oleo frigeban-
tur : hoc enim significat Hebr. {077 »n»©0 *mescici**
sccincn, id est oleo lita vel uncta, puta, ut eo fri-
gantur. Ita Abulensis et Oleaster.

Vtr>. 1. 3. VITULUM ALTEM ET DUOS ARIETES, — scilicet offe-
res, id est sistes et applicabis ad tabernaculum,
ut postea, vers. 10, immolentur. In vitulo sive
tauro, inquit Lipomanus, notatur cervix superbire,
in ariete ducatus gregum signatur. Sacerdotes
ergo qui futuri sunt populi rectores, jubentur
immolare taurum et arietem, ut per hoc symbo-
lice admoneantur interficere quidquid tumidum
de superbo ducatu sapiebant; atque sanctificari
per septem dies, ut moneantur in sanctitate per
omnem vitam persistere.

»• 5. Indues Aaron, etc. Linea (quæ hebraico *ke-*

tonet dicitur) et tunica, — scilicet hyacinthina.
Feminalium nulla hic fit mentio, quia ea jam
induerat Aaron et filii, ut honeste lavarentur. Ita
Beda.

Quod constringes balteo. — Hebraice *stringes
illud ingeniosa textura ipsius ephod*. Ubi nota : Bal-
teus vocatur textura, autopus ingeniosum ipsius
cphod, quia balteus hic ipsum ephod stringe-
bat, eratque ejusdem materiæ cum cphod. Ha
Vatablus.

G. Et laminam sanctam. — Hebr. *coronam sane-
titatis*. Ita vocatur lamina aurea, cui inscriptum
erat *Sanctum Domino*; hæc enim frontem instar
coronæ cingebat et ornabat.

7. Et oleum unctionis (oleum quo quis ungi-
tur, est pleonasmus) fendes super caput ejus. — t';
Hoc oleum, ait Cyprianus, tract. *De unctione Chris-
matis*, significabat primo, spiritualem sacris mys-
teriis inesse pinguedinem. *Secundo*, quod, sicut
oleum liquidis omnibus supernatat, ita sácenlo-
talis dignitatis excellentia omnes status et gradus
transcendat, atque regimen et munus tam ac-
tiva*, quam contemplativa; vite obtineat. *Tertio*, T nina,
hoc oleum consecrationis sacerdotum, typus erat
sacramenti ordinis, in quo spiritus pinguedo
datur ordinatis.

9. Postquam initiaveris (Hebraice, *postquam im-
plereris oleo*, id est unxeris, et ungendo consecra-
veris) manus EORUM. — Per *manus* significatur po-
testas res alias consecrandi, quam hac unctione
manuum accipiunt hic novelli sacerdotes. Ita
S. Augustinus, *Quæst. CXXV*. Manibus enim vic-
timas, resque alias tractare, Deo offerre et con-
secrare debebant. Hinc moraliter sciat sacerdos
se manus debere habere sanctas, id est castas et
puras, tum a Venere, tum a sanguine, tum ab
avaritia. Audi Philonem, lib. *De Victimis* : « Pos-
tulat, inquit, Deus a sacrificante primum bonam
mentem, sanctam, et in pietate exercitam. Deinde
vitam benefactis (præserlim eleemosynis) orna-
tam, ut dum manus imponit, possit libera con-
scientia dicere : Manus hæ nec mulieribus cor-
rupte, nec innocenti sanguine pollute sunt; no-
xam, injuriam, vulnus, vim intulerunt nemini;
nulli rei turpi præbuerunt ministerium, sed re-
bus honestis ac utilibus, quæ viris justis, hones-
tis sapientibusque probantur, »

Igitur sacerdotum omnium manus inungeban-
tur; pontifici vero erat peculiare ut et caput ejus
ungeretur vers. 7, ut significaretur quod ab ipso
quasi a capite derivaretur potestas offerendi et
consecrandi ad alios; hoc autem mystice figura-
bat pontificale munus legis nova. Ita D. Thomas,
I II, *Quæst. CII*, art. u, ad 8. Hinc dicitur *Psal.*
cxxxii, vers. 2 : « Sicut unguentum in capite,
quod descendit in barbam, barbam Aaron. »

10. Imponentque Aaron, et filii ejus manus su-
per caput illius. — Ut hoc ritu contestentur se
peccatores, et peccata sua vitulo imponere, il-
litque ut victimam pro suis peccatis oilcere, ut
sic emundati digni reddantur, qui pro aliorum
peccatis intercedant et sacrificent. De hoc ritu
plura dicam *Levit*, cap. i, vers. 4.

II. Et mactabis eum in conspectu Domini. —
a Mactabis, tu scilicet, o Moses. Fungebatur
ergo hic Moses munere sacerdotali, adcoque sa-
cerdotes, ipsumque pontificem quasi hierarcha
consecrabat. Unde Nazianzenus, *orat.* 22, Mo-
sem vocat sacerdotem sacerdotum; sic et S. Au-
gustinus, *Quæst. XX in Levit.* : unde *Psal.* xcvi,
vers. 6, dicitur : « Moses et Aaron in sacerdotibus
ejus. » Vide *Levit*, cap. vin. Moses ergo primus
pontifex, quam dux et princeps fuit.
Verum postquam Moses sacerdotium consignavit
populi. Aaroni et posteris ejus, deinceps Mosis posteri non
inter sacerdotes, sed inter Levitas annumerati
sunt, ut patet I *Iralip*. cap. xxm, vers. 14.

13. Sumes et adipem, ac duos renes, etc. et of-
feres INCENSUM SUPER ALTARE, — *q. d.* Hæc olivæ
instar thuris accendes et adolabis, ut evaporent
in fumum, et incendantur in honorem Dei : adeps
ergo et renes hic vocantur *incensum*, id est vic-
tima incensa, patet ex Hebræo (1).

(!) Pro *reticulum* in hebr. esi niDV, id est *major he-
nalis lobus*, proprie id quod *superen*, *abundantia*. uldi-

Notant Hebræi, Deum potissimum exigere pro B-met-
suo sacrificio animalia illa et membra, quæ con-
cupiscentiis subjiciuntur : requirit renes, quæ eu «ct
concupiscentiæ prima sunt officina; vult habere
hepar, quod roborat libidinem; et adipem, qui
effrænem faciunt concupiscentiam, juxta illud :
« Impinguatus est Israel, et recalcitravit. » Hæc
omnia Dominus vult habere in suo sacrificio,
non quod illum delectent renes, sed quod hæc
significent mortificanda e. se membra nostra su-
per terram, idque tum cuilibet, tum maxime sa-
cerdoti, prelato et principi faciendum esse, de
quo rursum vere. 22.

Alfonsus, Aragonum rex, dicebat, « nihil incon-
venientius esse, quam si quis aliis imperaret, qui
suis affectibus propriis imperare non potest; »
quomodo enim alienos coercebit, qui a suis vin-
citur, iisque indulget? Demosthenes aiebat esse
sapientis, nunquam animo connivere, neque af-
fectibus quoquo modo licentius indulgere, ne
effrenati rationis imperium deserant. Thales ro-
gatus « quis esset felix? Qui corpore, inquit, sa-
nus est, et animo castus. » Libido enim et concu-
piscencia sunt animi morbi. Cato, teste Plutareho,
dicebat optimum esse imperatorem, qui suis af-
fectibus imperare posset. Cicero in orat, *pro Sylla* :
« Regium, ait, est ita vivere, ut non modo homi-
mini, sed ne cupiditati quidem ulli servias : con-
temnere omnes libidines ; non auri, non argenti,
non cæterarum rerum indigere; populi utilitati
magis consulere, quam voluntati; nemini cedere,
nullis obsistere. »

14. Carnes vero vituli, et corium, et fimum
COMBURES FORIS EXTRA CASTRA, EO QUOD PRO PEC-
CATO sit. — « Extra castra, » ad significandam
magnitudinem peccati sacerdotum (nipote qui
sanctissimi esse, aliosque verbo, exemplo et sa-
crificiis sanctificare debent); ad ejus ergo detes-
tationem, cremabantur carnes victimæ eorum ex-
tra castra. Similiter pro sacerdotum peccatis so-
lum, immolabatur vitulus; pro peccatis vero prin-
cipum et plebeiorum immolabantur minora ani-
malia, puta capre, arietes vel aves. *Tertio*, eadem
de causa fimum vituli cremabatur; in aliis vero
victimis, etiam pro peccato, id non fiebat, excepta
vitula rufa, quæ pro peccatis omnibus totius po-
puli offerebatur, *Num.* cap. xix. Vide de his plura
Levit, cap. iv et v, et seq. Hinc et Christus extra
castra, id est extra Jerusalem, passus est. Vide
dicta *ad Hebrews* cap. xiii, vers. ii.

IG. Quem cum mactaveris, tolles de sanguine vera. ie
EJUS, ET FUNDES CHICA ALTARE, — ut significetur

lamentum, coli. Arabico. Optimo illud describit Avicenna:
« Et hepar, inquit, quidam habet *augmenta*, quibus
amplectitur stomachum et adhæret ei. Quorum augmen-
torum maximum illud est, quod speciali nomino vocatur
siada. Huic autem fel incumbit, uero inferiora exten-
ditur. » Hunc majorem lobum Septuaginta xxr*
vocant viv X-Cy< tōû r^arç; . h. l. non significare *super*,
sed *ad*, res ipsa docet.

quoti Deus, qui altari repraesentatur, hunc sanguinem pecoris pro peccato hominis suscipiat, eoque placetur.

18. Oblatio est Domino. — Hebraice **nSw**

id est holocaustum est Domino; holocaustum dicitur c/a, id est ascensio, eo quod in illo tota victima per ignem et fumum ad Deum ascendat.

Odor suavissimis victimæ Domini. — Hebraice est, *odor quietis*, in quo scilicet suavissime et jucundissime odoratus conquiescit; quod Deo hic tribuitur metaphorice, quia sacrificium hoc Deum placatum reddebat (unde Chaldæus vertit, *ut suscipiatur cum beneplacito*), et peccata expiabat per fidem in Christum; cujus sacrificium hoc suo, suisque victimis, puta vitulo et ariete, adumbrabant. Erat ergo hoc eorum sacrificium Deo gratum et jucundum, non ex opere operato, uti est sacrificium legis novæ, sed ex opere operantis; erat enim actus latriæ et obedienciæ.

Victimæ Domini. — Hebraice, *ignitio*, id est oblatio ignita, *est iumino*, puta est holocaustum, in quo omnia comburuntur et consumuntur.

Nota : In consecratione hac Aaronis et filiorum in sacerdotes, oblatum fuit omne genus sacrificiorum, scilicet holocaustum, pacificum, et pro peccato : ad illa enim offerenda ordinabantur et consecrabantur ipsi. Nam aries unus primario oblatus est in holocaustum, licet et comitantor pro peccatis offerretur; alter aries oblatus est in hostiam pacificam; vitulus denique oblatus est pro peccato. Simili ratione in lege nova, in ordinatione et consecratione sacerdotum et pontificum celebratur et offertur sacrificium Missæ, tanquam actus et oblatio ad quam ordinantur sacerdotes.

Allegorico Radulphus in *Levit.* cap. ix : Moses, inquit, significat legem, vitulus significat Christum, Aaron et filii ejus significant doctores et predicatorum Evangelicos. Moses ergo, id est lex, coram Aaron : ejusque filiis, vitulum pro peccato mactat, cum doctorum scientiam de Christi passione informat. Offert *secundo*, arietem in holocaustum, quia docet eosdem offerre se in holocaustum perfectis conversationis, ut aliis fidei et bonorum operum sint duces. Offert *tertio*, arietem in victimam pacificam, quia docet eos Christi vitam fidelibus passim imitandam proponere.

19. Tolles quoque abietem alterum. — Est hæc victima ordine tertia. *Prima* enim erit pro peccato, puta vitulus. *Secunda* erat in holocaustum, puta aries. *Tertia* hic est aries alter, qui offertur in victimam pacificam, ut scilicet prospere sacerdotium novelli sacerdotes susciperent, utque illud eis et populo pacificum, id est faustum et fortunatum, foret.

20. Quem cum immolaveris, — quem cum jugulando sacrificaveris Deo. Nam postea aries hic ad plenam sacrificii consummationem comburendus erat.

Et pones («anguinem arietis») super extremum au-

ricula dextræ Aaron, et filigium ejus, et super pollices manus eorum, AC PEDIS DEXTRI. — Sicut Isaïæ vaticinatus cap. vi, os tactu carbonis igniti per angelum mundatum est, quasi deinceps Spiritu Sancto assistente mundissima et sanctissima locuturo: Ha hic sacerdotibus aures, manus et pedes sanguine tinguntur, ut innuatur hæc in eis purissima, et optime composita esse debere, atque ad id a Deo vocante eos gratiam petere, et orationibus sacrificiisque obtinere oportere.

Porro extremum aurieuke dextræ tingitur sanguine, ut teneras habeant aures, promplissimamque obedientiam ad legem et doctrinam (tum veterem, tum novam et Evangelismi, quæ sanguinem Christi, quasi lustralem nobis propinat) audiendam et implendam. Rursum, ut significetur obedientiam hanc perpetuam esse, et ad finem usque porrigi debere. Hoc enim significat *extremum*, ait S. Cyrillus, lib. XI De Adorat, *inspirit, et verit.* fol. 229.

Pollex vero manus dextræ (singulis enim ille solus aspergebatur sanguine) sanguine tingitur ad firmam obedienciæ legis executionem ; itemet pollex pedis dextri, ad celerem motum excquendi eam, iu caque ambulandi, ait Radulphus in cap. vin *Levitici*.

Dextera autem auris et pollex unguuntur, non sinistra : tum quia dextera præstantior est sinistra; tum ut hoc symbolo tacite petatur, ut hæc unctio, omniaque eis sint dextra, fausta et felicia.

Fundesque sanguinem super altare per circuitum, — puta, per parietes altaris circumcirca, ab omnibus quatuor ejus lateribus; non ergo fundebatur sanguis hic super cornua altaris superne, quia hoc in nullis fiebat hostiis pacificis, ut patet *Levit.* cap. m; non etiam super pavementum juxta altare; sed per quatuor ejus parietes : hoc enim peculiare habebat hæc hostia pacifica, ut significaretur hoc sacrificio peti, ut contactus altaris novellis hisce sacerdotibus foret prosper et salutaris.

21. De oleo unctionis (de cujus compositione videtur cap. xxx, vers. 23) asperges Aaron et vestes ejus. — Sanguine ergo et oleo, sive scorsilo quolibet eorum, sive, quod verisimilius est, interse commixtis lustrabantur tam sacerdotes quam eorum vestes, itaque quasi consecrabantur, ut essent accommodato eorum functionibus, et expiationi peccatorum ; sicut et modo vestes sacerdotales ab Episcopo benedicuntur. Fuit ergo hoc oleum cum sanguine vestibis inspersum, itaque levis macula vestibis aspersa fuit, ut significaretur sacerdotem istis vestibis indutum emaculatum et expurgatum sordes et peccata populi. Eadem unctio adhibenda fuit, quando aliæ novæ vestes sacerdotales, veteribus hisce detritis, postea confecto fuerunt.

22. Tolles adipem de ariete et caudam. — Hæc enim sunt pinguiora et delicatiora in animali. Vult ergo hic Deus omnia pingua, et quidquid operit

rit vitalia, ut dignissima et optima, sibi adol-
leri (1).

Tropologice S. Gregorius, lib. I *Moralium*, cap. 27 : «Cauda, ait, jubetur adolcri Deo, ut omne bonum quod incipimus, etiam perseverante fine compleamus, n Rursum, adeps significat gulam, renes significant libidinem, fibra jecoris significat bilem cl vim irascibilem, jecori in corpore junctam. Hæc omnia emori, Deoque per mortificationem a sacerdote consecrari debent. Ita Theodoretus et S. Basilius, lib. *De Vera Virginitate*.

Huc plurimum juvat crebra mortis meditatio. «Caro, inquit S. Gregorius, cap. 27 *Moralium*, cum concupiscitur, pensetur quid sil exanimis, intelligetur quid ametur. Nil quippe sic ad edomandum desideriorum carnalium appetitum valet, quam ut quisque hoc, quod vivum diligit, quale sil mortuum penset, p lia in *Vitis Patrum*, lib. V, cap. i, num. 7. Abbas Joannes ait: «Mane de omni virtute cogita, deque omni vitio mortificando, includens te sepulcro, tanquam jam mortuus, ut videatur tibi proxima esse mors orimi die. n Ibidem, cap. x, num. 63, Abbas Moses rogatus, «qualis homo mortificat se?» ait: «Nisi posuerit homo in corde suo, quia triennium habet in sepultura, non pervenit ad hoc verbum.»

Eo QUOD SIT ABIES CONSECRATIONIS, — puta Oblatus in consecratione sacerdotum, pro eorum prosperitate, q. d. In hostiis pacificis armus dexter, uti et pectusculum, cedit sacerdoti : ul ergo hæc hostia consecrationis sacerdotum habeat aliquid peculiare præ aliis, volo ut præler caudam, armus quoque mihi adolealur, solum vero pectusculum tibi, o Moses, quasi sacerdoti et consecratori cedat, ul illud cum tua familia comedas; reliqua vero caro cedat Aaroni offerenti, uti fieri solet in oblatione hostiæ pacificæ. Ila Hugo.

Ve. 'J. 23. Quoi) POSITUM EST IN CONSPECTU DOMINI, — puta coram altari holocaustorum.

Ver», il. 24. PONESQUE OMNIA SUPER MANUS AARON ET FILIORUM EJUS, ET SANCTIFICABIS EOS ELEVANS CORAM DOMINO. — Hæc ergo sacerdotum sanctificatio non erat aliud, quam elevatio manuum eorum cum muneribus, facta per Mosen : qua elevatione vel oblatione significabatur munera illa ad Deum pertinere, ac deinceps similia Deo sanctificanda esse, et offerenda per manus sacerdotum. Cum enim lue Moses obtulit manus sacerdotum Deo, consequenter obtulit quoque Deo ea, quæ ipsi suis manibus tenebant. Hinc rursum sanctus habebatur sacerdos, et ad Dei, qui est ipsa sanctitas, fumi-

ti) tpbx est *cauta crassa el adiposa ovis*, vel *arietis*, Arabibus *atgahon*, « quo nomine, ut notat Golius in *Léxico*. non intelliguntur vulgares ovium cauda», ut in Europa nos halwnus, sed quales in Orientis ovibus spectare est, quarum minima decem vel duodecim libras pendent, nonnullas autem quadraginta libras pondero excedunt. Eas anioni minutatilo concisas liquant, cl adipem in nsus suos servant, vel ad condiendum imprimis frumentaceum cibum, vel etiam, ul in Persia et alibi, ad conficiendas candelas. »

liom ac possessionem, tanquam ei dicatus et oblatus pertinens.

Nota : Sanctificare passim hic idem est quod offerre, de quo rursum vers. 27. Hebraice est, *pones omnia super manus Aaron et filiorum ejus, et elevabis ea elevatione coram Domino*. Hebræum cnim q!) *nuph*, significat elevare, vel agitare; unde rnaiL"! *tenupha*, vocatur elevatio; indeque ipsa oblatio, ab hoc rilu elevandi, dicitur *tenupha*. Tra- ît im dil R. Salomon et Hebræi, certam fuisse elevationis et oblationis hujus *tenupha* caeremoniam et Tcti 15, ritum, quod videlicet Moses supposebat manus «in- suas manibus sacerdotum novellorum, et elevabat cas sursum, ac deinde deprimebat deorum; mox ab Oriente in Occidentem, ac demum a Meridie ad Septentrionem easdem ducebat; itaque formam exprimebat trinæ crucis, quasi indicaret Deum cui sacrificabat, cœli et terræ universæ esse Dominum (hinc et *noph*, unde descendit *tenupha*, regiones et climata mundi significat), sicutque sacrificium crucis Christi præsignaret.

Eandem caeremoniam *tenupha*, ac ritum elevandi hostiam, adhibitam fuisse in sacrificio zelotypiæ patet *Numcr.* cap. v, vers. 25, et in sacrificio Nazaræi, *Num.* cap. vi, vers. 20, cl in quavis alia hostia pacificorum, *Levit.* cap. vii, vers. 30, ubi nosier Interpres vertit, *cum ambo oblata Deo consecraverit*; hebraico est, *aim ambo Deo elevaverit*; imo Hebræi ipsam oblationem vocant *teruma*, vel *tenupha*, de quo vers. 27. Denique S. Hieronymus ad *Fubiolam*, *tenupha*, id est elevationem, etiam ad rem sacrificatam referi, q. d. Offeres Deo rem elevatam, eminentem, egregiam, primam el præcipuam, quæ proinde merito elevanda el offerenda sit Deo solemni ritu.

26. Quo initiat us est Aaron, — q. d. Qui aries scilicet, immolatus est pro felici consecratione Aaron. Hebræa el Septuaginta habent, *qui Aaronis est*, quasi dicant : Qui deinceps in sacrificando cedet in jus Aaronis.

27. SANCTIFICABISQUE PECTUSCULUM, — id esi, Veri *7 offeres pectusculum Deo. Omnia enim qua* Deo offeruntur, non physice, sed moraliter sancta sunt, et offerendo sanctificantur, quia Deo dicantur, cl omnino deputantur.

Sanctificadisque PECTUSCULUM CONSECRATI), ET ARMUM QUEM DE ARIETE SEPARASTI. — Statuitur hic lex generalis de sacrificio pacifico, non eo quod hic offertur pro consecratione sacerdotum, sed de omni eo quod in posterum oblaturi erant filii Israel : ut videlicet ex eo pectusculum et armum dent sacerdotibus, sicut ipsi sacerdotes in suo hoc sacrificio utrunque dederunt Deo. «Sanctificabis» ergo, id est segregabis, dicabisque mihi ac meis ministris pectusculum victimæ, ideoque ipsum sanctum erit, et sanctificatum hac oblatione sacerdotibus facta. Hebraice est, *sanctificabis, sivo consecrabis mihi pectusculum rHDW tenupha, et armum, îOTVI feruma, quod agitatam est, et qui in altum sublatus est propter Aaron et filios ejus*.

Ibi nola : Oblatio vel victima *tenupha* est illa, quæ certo ritu Deo elevabatur agitatione manuum versus omnes mundi plagas, uti tradere R'i' Ilebræos dixi vers. 24. Oblatio vero *teruina* a nonnullis ita distinguitur a *tenupha*, ut *teruina* sit M d'<;. oblatio a sursum usque deorsum descendens et •“N agitata; *tenupha* vero sit oblatio versus quatuor mundi plagas. Verum S. Hieronymus hæc duo non distinguit, et *teruina* semper separationem vertit, qua videlicet victima separabatur ab usibus profanis, Dcoque offerebatur. Sic et Septuaginta *taruma* vertunt àçai?ta*, et Chaldæus, XATOTON *aphrascuta*, id est separationem, a radice STID *peras*, id est separavit, quanquam ad verbum *teruma* idem est quod elevatio, a radico COTlu/n, id est elevavit; inde enim dicitur **terum**, quasi dicas oblatio, vel levanda, quæ levatur, tollitur et offertur Deo. Sensus ergo est, pectusculum elevationis, et armum elevationis, quæ mihi solemniritu elevasti cl obtulisti, eadem (non numero, sed specio) recipies a filiis Israel, ciun illi per se suas Victimæ pacificas mihi offerent.

Trr>p i,. Tropologice S. Gregorius, II part. *Pastor*, cap. **nt**?.-1,1 : Hccipit, inquit, sacerdos a populo pectus et d » armum dextrum, ut meminerit se Deo debere *»* ti reddere pectus suum, ut nonnisi quæ recta sunt chirm cogitet; et armimi, id est brachium, dextrum, ut lk-0. fortissime prospera et adversa omnia contemnendo, generose ca quæ Dei sunt exequatur ut in eo verum sit illud Julii Casaris apud Sallustium in *Catilina*: a In maxima fortuna, minima est licentia. »

l' ‘ Ha fecit inter alios S. Carolus Borromæus, qui nulli labori, nulli austeritati, nulli periculo parcebat, pro Dei gloria et suorum salute promovenda; adeoque talibus immori optabat, talem mortem in lucro reponens. Unde ad Archiépiscopaux Valentinum, qui cum monebat, ut sibi parceret, nec nimis laboribus et poenitentiis vitam abbreviaret, ita respondit: «Quodsi etiam, dum Ecclesiæ, pro qua Christus acerbissimam mortem pertulit, opera navatur, virium quas debilitari, vitæ quam interire nccesse est, jactura liat, id vero maximi lucri atque emolumenti loco ponendum est. Nimis delicati hominis, nedum Episcopi est, a muneris sui, quo nullum amplius, nullum præstantius est, adinistracione et cura, aut valetudinis studio retardari, aut mortis formidine deterreri.» Testis est auctor Vitæ ejus, lib. Vili, cap. xvi.

S. Silverius Pontifex et Martyr, ab Augusta Euty« luana per Belissarium ejectus in Pontiam insulam, ita scribit ad Amatorem Episcopum: «Sustentor pane tribulationis, cl aqua angustia», nec tamen dimisi, aut dimitto officium meum.» Unde ibidem coacto Concilio Eutychetem damnavit, et ærumnis confectus, martyr occubuit.

S. Joannes Chrysoslomus in exilium, ob vitia carpendi libertatem, pulsus, cum et ilin ris ave-

turni molestias, cl Isaurorum incursus, et febrim validam, vomitus, capitis dolores, cili fastidia aliaque dirissima pateretur, sic scribit, *epist.* 1.30: « Nec obsidione, nec latronum incursibus, nec loci solitudine, nec sexcentorum adversorum casuum turba dejicior aut conturbor, sed ingenti securitate et otio fruor. »

Rursum, laicus sacerdoti, inferior suo superiori offerre debet pectusculum, id est voluntatem humilitate et obedientia plenam; atque armum, sive humerum, ad portanda onera ab eo imposita paratissimum. Obedientiæ ergo debetur tam pectus, quam armus, nec unum sine altero sufficit, quia non sola voluntas, nec sola exeeutio operis **injuncti**, sed utrumque offerendum est, scilicet prompta voluntas ad opus præceptum currens et prosiliens.

28. CEDENTQUE IN PARTEM AARON ET FILIORUM Vertí!. EJUS, QUIA PRIMITIVA SUNT ET INITIA UE VICTIMIS EORUM PACIFICIS, QUE OFFERUNT DOMINO, — *q. d.* E victima pacifica primo loco cedit sacerdoti pectus et armus dexter, quia hæ sunt partes primæ, quæ initio e victima pacifica separantur Deo, Deique nomine offeruntur sacerdoti, idcoque hpj partes nobilissimæ sunt. Maxima enim earum est nobilitas et dignitas, quod primo Deo separentur, et vice Dei sacerdoti offerantur; deinde, secundo is qui e populo offert victimam pacificam, accipiat ex ea portionem reliquam.

29. Vestem altem sanctam qua utetur Aaron, Vcre.t>. HABEBUNT FILII EJUS POST EUM, UT UNGANTUR IN EA, ET CONSECRENTUR MANUS EORUM, — *q. d.* Vestes pontificis sanctis usibus deputatas, mortuo patre pontifice, accipiet filius senior, qui patri in pontificatu succedet, ut iis indutus ungatur et consecretur pontifex, ne quis putet pontificem, cum moritur, in suis pontificalibus sepeliendum esse, novasque vestes pontificales filio successoris conficiendas esse. Ita vestibus Aaron, eo mortuo, indutus est Eleazar ejus filius, *Num.* xx, vers. 26 et 28.

Nota : Unctio hæc, et consecratio novi pontificis post mortem Mosis fiebat ab aliquo e minoribus sacerdotibus; neque enim erat major aliquis qui cûm consecraret. Sic apud nos pontifex Romanus consecratur ab Episcopo Ostiensi. Ha Abulensis.

30. Septem diebus utetur illa (vestesacra) qui verta#. PONTIFEX IRO EO FUERIT CONSTITUTUS. — Nuiliuro septenario, nipote pleno, consummabatur consecratio sacerdotis; illis enim septem diebus fiebant unctiones quotidianæ, item oblationes atque expiationes altaris, tanquam cæremoniæ consecrationis, ut patet vers. 35 et seq.; nec poterat sacerdos consecrandus illis septem diebus a tabernaculo recedere, *Levit.* vm, 33. Hæc omnia ad hoc fiebant, ut illustrior esset sacerdotii auctoritas et sanctitas.

31 et 32. Arietem autem consecrationis tollentem, et coques carnes ejus in loco sancto, qui cUr

BUS VESCETUR AARON ET PILI! FJUS, — g. (I. Hili-
jus victiinae pacificas, pula arieti/. in consecra-
tione sacerdotum oblatis, carnes reliquas (nam
armus ejus Deo erat incensus et combustus, pec-
tusculum vero jusserat Deus dari Mosi tanquam
consecratori) « coques in loco sancto, » non in
altari, sed juxta illud in atrio sancto, quod erat
ante tabernaculum, ubi carnes bostiae pacificas
coqui solebant igne ex altari sumpto. Ita Caje-
tanus.

VII » ». 32. Panes quoque qui sunt in canistro, in ves-
tibulo TABERNACULI COMEDENT, — q. d. lidem no-
velli sacerdotes comedent panes, et lagana quoniam
reliqua sunt in canistro; nam crustula cum pa-
nibus et laganis, quae imposita sunt inanibus sa-
cerdotum, cremata jam erant vers. 25. Itaque
non omnes panes qui erant in canistro, impositi
fuerunt manibus sacerdotum, sed in eo remansit
porcio offerentium, quae jam ab eisdem comedi
jubetur.

Ven 33. 33. Ut sit placabile sacrificium. — Hebraice
quibus, scilicet panibus, propitiatum est, id est,
quibus expiatus est Aaron, et placatum est nu-
men. Noster ad finem sacrificii, qui in Hebraeo
intelligitur, respexit: ideo enim jubentur novelli
sacerdotes, qui hic sunt offerentes, carnes paci-
ficas, quibus propitiatum est, comedere, ut sit pla-
cabile sacrificium, seu ut Deus ostendat se hoc
sacrificio placatum esse, quandoquidem eos tam
benigne ad mensam suam, pula ad suas victimas,
invitados admittat.

Et sanctificentur offerentium manus. — Sci-
licet, ut ex contactu hujus sancti cibi, et ex hac
ceremonia sanctoque convivio, magis quodam
modo consecrentur et sanctificentur manus eo-
rum.

Alienigena (qui non est de stirpe Aaron,
etiamsi sit de stirpe Levi) non vescetur ex eis,
quia sancti sunt, — quia scilicet hi panes Duo
oblatis sunt pro consecratione, non Levitarum,
sed sacerdotum.

Vers. 31. 34. Quod si remanserit de carnibus consecra-
tis, SIVE DE PANIBUS USQUE MANE, COMBURES RELI-
QUIAS IGNI; NON COMEDENTUR, QUIA SANCTIFICATA
sunt. — Rationem hic dat Deus, cur lege hac cae-
remoniali statuatur, ne altero die comedantur ea
quae sibi sanctificata, id est, oblata sunt, g. d.
Sancta ut a profanis distent, peculiarem exigunt
caeremoniam; quod discrimen ut aliqua obser-
vantia congrua designem et definiam, volo et
sancio ut carnes et panes sancti eodem die, quo
Deo oblatis sunt a sacerdotibus, iisque solis co-
medantur; si quid restet secundo die, id non co-
medatur, sed comburatur: neque enim decet eas
canibus dari aut profanis hominibus; neque
etiam o dignitate mea, aut carniū sanctarum
est, si illae secundo die jam marcidie sacerdoti-
bus, qui praecedenti die recentibus usi sunt, cum
nausea aliqua, vel certo cum minori reverentia
apponantur. Secus statutum fuit in plebeiorum
i.

sacrificiis; poterant enim carnes illorum secundo
die comedi, sed non tertio, *Levit. vit, 10*. Verum
quia haec sacerdotum carnes sanctiores habeban-
tur, atque ad majorem sacerdotum sanctimoniam
commendandam, hinc ne quidem secundo die
eis vesci permittit flens. Simile dictum est de agno
paschali, cap. xn, vers. 10.

Anagoge S. Cyrillus lib. XI De Adorat, in spi-
ritu, fol. 230: Ex sacrificiis, inquit, nihil servatur *"
in secundum diem, quia in futuro saeculo alium,
quam per sacrificia, modum habebimus nos of-
ferendi et uniendi Deo, cum Christus nobiscum
erit, et evacuabitur id quod ex parte est; tunc
enim erit Deus omnia in omnibus.

35. Septem diebus consecrabis manus eorum, etc. ?«- s.
— Praecipitur hic, ut in consecratione sacerdotum
per septem dies, haec quatuor quotidie fiant: tur in
primo, ungantur manus sacerdotum; secundo,
immoletur vitulus; tertio, mundetur altare; quarto,
altare ungatur. Ille sanxit Deus tum ad sacerdo-
tum consecrationem complendam, tum etiam ad
iniandum et quasi consecrandum novum altare
holocaustorum.

Addit Josephus, hisce septem diebus factas
fuisse iteratas aspersiones vestium sacerdotalium,
tabernaculi item et vasorum sacrorum, per oleum
et per sanguinem taurorum et arietum, qui alter-
nis diebus mactabantur. Vemm haec non satis
consonant Scripturae hic, quae singulis diebus
vitulum solum, non autem alternis taurum et
arietem immolari praecipit.

36. Unges illud in sanctificationem, — unges Ven m.
illud ut sit sanctum et Deo consecratum.

37. Et mbit Sanctum sanctorum, — erit sanctis-
simum. Veo.37.

Omnis qui tetigerit illud, sanctificabitur. —
Hoc est, sanctificari debet, ne profanus res tam
sanctas attingat. Nam quod aliqui dicunt altare
sanctificasse ea quae ipsi contingebat, univer-
saliter falsum est; imo res polluta, si rem sanc-
tam tangeret, eam polluebat; non vero e con-
trario, res sancta rem pollutam tangens, suo con-
tactu eam sanctificabat. Vide *Num. xix*, vers. 13,
14 et 22, ubi praescribitur aqua lustrationis ex
cinere vitulae rufae, qua expiare et sanctificare se
debebant immundi, antequam res sacras tange-
rent vel tractarent.

38. Hoc EST QUOD FACIES IN ALTARI, — q. d. II) Vet-3J.
hunc maxime usum erigi volo hoc altare holo-
caustorum, ut scilicet in eo facias, id est, immo-
les (hoc enim Hebr. rTJy asa significat, uti et
Latinum facio subinde, ut, Cum faciam vitula pro
frugibus, ipse venito) perenne et iuge sacrificium
sive holocaustum duorum agnorum quotidie,
puta unius mane, et alterius vespere: unde a
digniori et frequentiori hoc sacrificio, dictum
est altare holocaustorum, licet in eo alia etiam
vidimai, tum pacificae, tum pro peccato immo-
larentur.

Describitur hic ergo sacrificium, quod quotidie

- j. immolabant Hebræi, videlicet ugnimi mane et
f' agnum vespere, de quo *Ninnar*, xxvin, 3, ut tain
jj,' l mane quam vespere hac victima Deum colerent,
ciquo lam primitias quam finem diei offerrent ;
indeque sacrificium hoc vocatur matutinum el
vespertinum, cujus siepe meminit Psaltes et Pro-
phetæ.
- ...u Nota *primo* : Agnus hio debebat esse similis
aguo paschali, puta esse anniculus et immacula-
tus, ut patet *Num.* xxvni, 3.
- . *Secundo*, cum agno oflerebatur decima pars
ephi simila) conspersas oleo, quod oleum debe-
bat esse quarta pars mensural hin : eadem men-
sura vini, puta quarta pars hin, cum agno li-
banda, id est, effundenda erat in honorem Dei.
Erat enim hoc sacrificium quasi iuge et quotidia-
num convivium Dei constans carne agni, pane ex
simila, el vino; in convivio enim tam potus,
quam cibus requiritur.
- T.i >. Tertio, hoc iuge sacrificium publicis expensis
offerebatur, inquit Josephus, lib. III *Antiq.* x.
- Q.n.i . *Quarto*., nullo dio intermittebatur, etiamsi illo
dic festum aliquod, ut neomenia, sabbatum,
pascha, etc., incideret, quo pro ratione festi alfa)
viclimæ immolando) erant, ut patet *Num.* cap.
xxvin, vers. 9.
- Ubi nota : Quotidie primo immolabatur sacri-
ficiu iuge matutinum ; post illud vero immo-
labantur alia. Iuge vero vespertinum ultimo post
alia omnia immolabatur ; unde tota nocte cre-
mabatur in altari, uti sancit Deus, *Levit*, vi, 9.
- Allegri- Allegorico, iuge sacrificium significabat iuge
r> « sacrificiu Christi in Eucharistia, quod omnibus
c'm rii diebus offertur et offeretur usque ad Antichris-
Luiu.l- tum, qui illud auferet, saltem ne publice fiat in
Ux regnis sibi subditis, ut patet *Daniel*, xi, 31.
- l'ilo.o. *Primo* ergo, Christus est agnus hic jugis, sed
qui tollit peccata mundi, quod facere non potuit
agnus jugis et legalis. Hinc Christus ab Isaia, Je-
remía et aliis Prophetis vocatur agnus, u Agnus
cligitur, ait S. Augustinus, ut simplicitas et inno-
centia designetur; masculus quæritur, ut virtus
comprobetur; immaculatus, ut sino crimine, u
- Scemilo. *Secundo*, Christus e l agnus, qui mane mundi,
id est ab ipsa mundi origine, occisus est pro pec-
catis veterum patrum; et qui vespere, ab ad-
ventu scilicet Christi usque ad finem sicculi im-
molatur, tanquam in sacrificiu, pro filiis novi
Testamenti.
- retilo. *Tertio*, cum agno offerebatur simila et vinum,
quia Christus non solum occidi voluit pro nobis;
sed etiam in ipso sacrificio reliquit nobis Sacra-
mentum corporis et sanguinis sui sub specie pa-
nis alvini, quo mirifice animæ nostræ aluntur,
confirmantur et recitantur. Simila hæc mixta est
oleo, quia Christus hoc sacramentum Eucharistiæ
ex suavissima chántate el misericordia instituit ;
olei el vini par erat mensura, quia tanta est Christi
misericordia, quanta est virtus sanguinis ejus pro
nobis effusi.

- S. Bernardus, serin. 2 et 4 *Dc Puriflc.*, per ag- Alk-o
num matutinum intelligit Christum infantem uij
templo presontalum el oblatum in festo Purifi-
cationis; per agaum vero vespertinum intelligit
Christum jam virum, in line vitæ immolatum in
cruce. Ita S. Cyprianus, lib. 11, epist. 3 *ad Ciect-*
lium, docet vespertinum agnum figurasse, non
tantum Chiisti mortem in cruce, sed et tempus
mortis; sub vesperam enim Christus mortuus est.
- Tropologice, iuge sacrificiu est matutina el
vespertina oratio, quam quilibet fidelis quotidie
Deo offerre debet : item sacrificiu Mi sæ, quant
quotidie audiant, qui possunt, ut in ea Christum,
verum agnum, immolatum Deo Patri offerant.
Ita S. Clemens, lib. II *Constit. Apost.* cap. xxxvt,
monet Christianos, ul tam mane, quam vespero
ecclesiam oraturi adeant. « Ab ecclesia, inquit,
Christi ne absis; surgens ad eam mane, ante-
quam ullum opus aggrediari, et rursus udi ad
eam vespere, ut gratias agas Deo de iis, propter
quæ vitam tibi largitus est. » Id eliaimum Cluis-
tiani religiosiores observant, qui mane statim ut
surrexerint, antequam opus aggrediantur, ad ec-
clesiam adeunt, et si possint Missam audiunt.
Idem quotidie factitabat S. Monica, uti habet ejus
Vita ex S. Augustino desumpta.
- Quinque hujus rei fructus paucis assignat nos- «!•»
ter Toletus, lib. VI *Sumina*.; cap. x : « *Primus*, in- ' !!0
quit, est gratia) augmentum; qui enim m gratia linla
est, sacrum audiendo graliæ augmentum consc- oulu.
quitur, lum quia offert, lum quia pro ipso etiam
sacrum offertur. *Secundo*, consequitur pœnætem-
poralis pro peccatis -debita) remissionem. *Tertio*,
quod petit, facilius impetrat : nam Deo Patri
oblationem acceptissimam, puta Christum offert.
Quarto, actus virtutum exercentur, et precipuo
trium, quæ sunt magni meriti, scilicet Fidei,
Charitalis et Religionis. *Quinto*, comparet homo
in præsenlia Christi ; et co quo potest modo, puta
per fidem, presentem videt Christum, el habet
atque impetrat, quod impetraret si videret, si
debito modo petat, ut cæcus impetravit. » Eos-
dem fusius tradit noster Suarez, tomo III, in III
part., disp. I x x i x, sect. Vili., § 4, qui prætreapio
et probabiliter opinatur, assistentes Missæ (quos
et offerentes esse censet) ex opere operato con-
sequi proprium fructum s nim, etiamsi sacerdos
intentione sua nullum illis talem fructum ap-
plicet.
- Hisce dc causis S. Anselma- Cantuariensis Ar- ciem
chiepiscopus, cum ob senium facere Missam non rll-
posset, delatus in oratorium quotidie Missam au-
diebat, ait Edinerus in ejus *Vita*, lib. II. S. Tho-
mas Aquinas m suminis etiam studiis quotidie
Missam faciebat, et alteram audiebat, et eidem
sæpe ministrabat. In *Chronicis Hispania* celebris
est capitaneas Pascalis Vivas, qui tempore prelii
contra regem Cordubæ Maurum, dum audiret
Missas in templo S. Martini, visus est in prelio
fortiter pugnare, et vexilliferum occidere, esso-

que causa victoriæ, cum lamen pugnari non interfuisset, angelo sub ejus forma pugnante. Multos a periculis, a morie, a paupertate liberatos, quod Missam quotidie audirent, collegit Pinellus noster, lib. De *Fruct. Miss.* Ecquid mirum! ipsi angeli Miss® assistunt et ministrant. Unde in Canone orat sacerdos : « Jube hæc perferri per manus sancti angeli tui. » Vidit S. Chrysostomus, teste B. Nilo ejus discipulo, presbyteris Eucharistiam distribuentibus, angelos auxilium ac robur ferre. Scribit Cyrillus in Vita S. Euthymii, sæpe ab eo visam terribilem angelorum multitudinem una seenni Deo ministrantem, et sacra contrectantem. Unde S. Bonaventura : « Ad Missas, inquit, libenter ministra, quia hoc est officium angelorum ; ipsi enim Deo suo ministrant devotissime. » Et S. Eplirem : « Angeli mundi, inquit, cum tremore ministrant, faciemque obtegentes non audent respicere. » S. Ambrosius in cap. i *Lucæ* : « Non dubites, ait, assistere angelum, quando Christus immolatur. » S. Chrysostomus, lib. VI De *Sacerdot.*, ait altare angelorum choris plenum esse, qui clamores excitant, dum Christus immolatur.

Vew. n. 40. Decimam partem (ephi, uli additur Nu tr. XWIII, 5) SIMILA CONSPERSA OLEO TUSO, QUOD IIA-BLAT MENSURAM QUARTAM PARTEM UtN, ET VINUM AD LIBANDUM EJUSDEM MENSURA IN (id CSt CUIU) agno uno. — Repete *facies*, id est, offeres et sacrificabis.

Decima pars ephi est gomor, uli dixi cap. xvi, vers. ult., quod in frumento Palæstinæ erat 8 librarum, in farina vero circiter 4 librarum. & tu? lto CUH^» simila hæc debebat esse conspersa, id est quale? subacta, oleo loco aquæ, vel simul cum aqua, qua subigi solet farina. *Ta tio*, oleum hoc debebat esse non attritu molæ expressum, quod impurius est, sed pilo bene lusum, vel certe sponte defluens, quod purius et limpidius est. *Quarto*, mensura hin, inquit Josephus, continet duos choas atticos; duo eho® faciunt sextarios duodecim. Hebræi dicunt quartam partem hin esse mensuram octodecim ovorum, ita ut hin contineat duo el septuaginta ova, sive duodecim *logim* : lo(j enim est mensura sex ovorum, scilicet Palæstinæ, qu® majora sunt nostris; quarta ergo pars hin erant tres libræ olei circiter.

ven. ii. 41. Alterum vero agnum offeres ad vesperam. — Hebraice, *inter duas vespas*, scilicet unam solis occidentis, alteram tenebrarum et noctis post solis occasum, quo k in porc immolandus quoquo erat agnus paschalis, ut dixi cap. xii, G.

vir», u. 42. Ad ostium tabernaculi testimonie — Puta super altare holocaustorum, quod erat ante ostium tabernaculi, cl juxta illud, ad partem ejus Aquilonarem. Ita Abulensis.

Coram Domino, — in aitavi Domini, vel coram tabernaculo Domini, ubi videtur esse quasi domus Dei. Ita Abulensis.

Ubi constituam ut loquaii ad te. — Hinc patet

Deum non tantum respondisse ex propinatone, quod erat in Sancto sanctorum, sed etiam ad ostium tabernaculi, </ d, Æquum est ut ubi ego præscentem me exhibeo, cl ubi loquor, ibi miai offeratur jure sacrificium, ut ibidem quasi fructum sacrificii assignem meam præsentiam et colloquium. Sic ante oraculum cl Sanctum sanctorum, jussit Deus adolcri jure thymiama, scilicet semel mane, et semel vespere, idque quotidie, quia in Sancto sanctorum præsens esse, et residere videbatur super arcam, indeque dabat oracula. Ha Cajetanus (1).

43. IUIQUE PRACIPIAM FILIIS ISRAEL, — SCILICIT V n. l>. per te internuntium meum. Pro *przripiam*, hebraice idem est verbum, quod paulo ante noster Interpres vertit *constituam*, scilicet Tp» food, quod significat *primo*, convenire, et constituere lucum vel tempus ad conveniendum ; secundo, testificari et præcipere. Hinc patet tabernaculum, quod hebraice vocatur *uwed* (a radice iaad), quod Noster vertit *testimonii*, alludere tam ad conventum Dei eum hominibus, quam ad testificationem el legem, quæ in tabernaculo, puta in publico populi conventu, legebatur et proponebatur. Dicitur ergo tabernaculum *primo*, nrç edut, id est *testimonii*, quia in eo erat testimonium, id est lex, et tabulæ legis, ut patet *Exodi* cap. xxv, 21. *Secundo*, tnoed, id est conventus, ad quod scilicet populus ad stallila festa et solemnitates, quasi ad Deum orandum et celebrandum, Deique legem audiendam conveniebat. Vel moed, id est testimonii, id est legis, uti jam dixi. Rursum, *testimonii*, quia Dei præsentia et oraculis, quasi testimonio confirmatum et stabilitum erat. In tabernaculo enim, et maxime in Sancto sanctorum, sive in oraculo, Deus ostendebat el testabatur se esse præsentem, præsidem et tutorem suæ Ecclesiæ®, suique populi, ejus vota audiendo et exaudiendo, cum protegendo, eum instruendo, tum interius, tum exterius per vocem sacerdotum, cl per vocem suam ex oraculo, eie. Ita Alcazar in *Apocal.* XV, 5. Ubi tamen perperam priorem expositionem a testimonii, » id est legis, rejicit, solam quo posteriorem hanc stabilire conatur, cum expresso Scriptura docet in tabernaculo et arca positum fuisse testimonium, id est legem, sive tabulas legis, indeque diei arcam testimonii. *Erodi* xxv, 21 et 22, et cap. xxxiii, 18, lobulos legis vocat *tabulas testimonii*. El clarum est arcam testamenti (æque ac testimonii) sive foederis dici, non a conventu populi, sed quia conliuebat tabulas legis, quæ erant conditio foederis inter Deum et populum inili.

Et sanctificabitur altare in gloria mea. — Hoc est, sanctum declarabitur altare, eum gloria mea circa illud apparuerit, ac pmsertim cum ignem de cælo in illud immittam octavo die con-

ti) Ebi in hebr. vbt co> *contoniaji*, ut toguur ad te ibi.

«cratians sacerdotum, ad consumenda sacrificia mea, *Levit*, ix, 24. Sic « mundare, n pro mundum declarare; et « contaminare » vel a polluere, » pro contaminatum et pollutum judicare, sumitur sæpe in Levilico, ut *Levit*, xur, vers. 6, 11, 20, 25, 27, 34, \$9.

v«n. 4». 44. Sanctificabo et tabernaculum, — sanctum illud declarabo, et quasi sanctum a profanis tuebor, quando miraculosa eruptione ignis vetabo in illud inferri ignem alienum, *Levit*, x, 2. Tunc etiam sanctificabo a Aaron cum filiis suis, » puta Ilhamar et Eleazar, deputando et designando cos mihi in sacerdotes, cosque conservando ab in-

cendio, quo consumam Nadab et Abiu, fratres eorum et sacerdotes, sed reprobandos a me, quia offerent ignem alienum.

45. Et habitabo in medio filiorum Israel, — Vmiu scilicet habitabo in tabernaculo meo, quod est inter filios Israel, in coquo quasi in domo mea versabor, ibique praesentem mo exhibebo, dirigens et protegens populum meum, quem eduxi ex Ægypto. Chaldæus vertit, *ponam prasantiam divinitatis mece*, scilicet in tabernaculo cl propitiatorio ; hoc enim ipse et llebræi vocant roXJS *sechina*, id est quietem, quod in eo quasi in sede sua Dei majestas quiesceret et resideret.

CAPUT TRIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describitur altare thymiamatis. Secundo, vers. 42, in censu populi jubetur quisque solvere dimidium siclum. Tertio, vers. 18, jubetur fieri labrum aeneum pro lotione sacerdotum. Quarto, vers. 23, describitur compositio unguenti, quo ungendi sunt sacerdotes et vasa sacra. Quinto, vers. 34, describitur compositio thymiamatis, quod adolendum erat in altari thymiamatis.

1. Facies quoque altare ad adolendum thymia de lignis setim, 2. habens cubitum longitudinis, et alterum latitudinis, id est, quadrangulum, et duos cubitos in altitudine. Cornua ex ipso procedent. 3. Vestiesque illud auro purissimo, tam craticulam ejus, quam parietes per circuitum et cornua. Faciesque ei coronam aureolam per gyrum, 4. et duos annules aureos sub corona per singula latera, ut mittantur in eos vectes, et altare portetur. 5. Ipsos quoque vectes facies de lignis setim, et inaurabis. 6. Ponesque altare contra velum, quod ante arcam pendet testimonii, coram propiciatorio quo legitur testimonium, ubi loquar libi. 7. Et adolebil incensum super eo Aaron, suave fragrans, mane. Quando componet lucernas, incendet illud ; 8. el quando collocabit eas ad vesperum, uret thymia sempiternum coram Domino in generationes vestras. 9. Non offeretis super eo thymia compositionis alterius, nec oblationem, et victimam, nec libabitis libamina. 10. Et deprecabitur Aaron super cornua ejus semel per annum, in sanguine quod oblatum est pro peccato, et placabit super eo in generationibus vestris. Sanctum sanctorum erit Domino. 11. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens : 12. Quando tuleris summam filiorum Israel juxta numerum, dabunt singuli pretium pro animalius suis Domino, et non erit plaga in eis, cum fuerint recensiti. 13. Illoc autem dabit omnis qui transit ad nomen, dimidium sicli juxta mensuram templi. Siclus viginti obolos habet. Media pars sicli offeretur Domino. 14. Qui habetur in numero, a viginti annis et supra, dabit pretium. 15. Dives non addet ad medium sicli, et pauper nihil minuet. 16. Susceptamque pecuniam, quæ collata est a filiis Israel, trades in usus tabernaculi testimonii, ut sit monimentum eorum coram Domino, el propitietur animalius eorum. 17. Locutusque est Dominus ad Moyseu, dicens : 18. Facies et labrum æneum cum basi sua ad lavandum, ponesque illud inter tabernaculum testimonii et altare. Et missa aqua, 19. lavabunt in ea Aaron et filii ejus manus suas ac pedes, 20. quando ingressuri sunt tabernaculum testimonii, et quando accessuri sunt ad altare, ut offerant in eo thymia Domino, 21. ne forte moriantur : legitimum sempiternum erit ipsi, el semini ejus per successiones. 22. Locutusque est Dominus ad Moysen,

23. dicens : Sume tibi aromata, primæ myrrhæ et electæ quingentos siclos, et cinnamomi medium, id est, ducentos quinquaginta siclos, calami similiter ducentos quinquaginta, 24. casiaæ autem quingentos siclos in pondere sanctuarii, olei de olivetis mensuram hin; 25. faciesque unctionis oleum sanctum, unguentum compositum opere unguentarii, 26. et unges ex eo tabernaculum testimonii, et arcam testamenti, 27. mensamque cum vasi, suis, candelabrum, et utensilia ejus, altaria thymiamatis, 28. et holocausti, et universam supellectilem quæ ad cultum eorum pertinet. 29. Sanctificabisque omnia, et erunt Sancta sanctorum : qui tetigerit ea, sanctificabitur. 30. Aaron et filios ejus unges, sanctificabL- que eos, ut sacerdotio fungantur mihi. 31. Filiis quoque Israel dices : Hoc oleum unctio- nis sanctum erit mihi in generationes vestras. 32. Caro hominis non ungetur ex eo, et juxta compositionem ejus non facietis alimi ; quia sanctificatum est, et sanctum erit vobis. 33. Homo quicumque tale composuerit, et dederit ex eo, alieno, exterminabitur de populo suo. 34. Dixitque Dominus ad Moysen : Sume tibi aromata, stacten et onycha, galbanum boni odoris, et thus lucidissimum, æqualis ponderis erunt omnia ; 35. facic-que thymiam i compositum opere unguentarii, mixtum diligenter, et purum, el sanctificatione dignissi- mum. 36. Cumque in tenuissimum pulverem universa contuderis, pones ex eo coram ta- bernaculo testimonii, in quo loco apparebo tibi. Sanctum sanctorum erit vobis thymiama. 37. Talem compositionem non facietis in usus vestros, quia sanctum est Domino. 38. Homo quicumque fecerit simile, ut odore illius perfruatur, peribit de populis suis.

v r» i. 1. Facies quoque altare ad adolendum thy- miama. — Describitur hic altare thymiamatis, in quo nullæ victim®, sed solutn thymiama Deo in- cendebatur, non tantum a pontifice, sed etiam a minoribus sacerdotibus, qui ordinarie hoc mu- nero fungebantur, idque quotidie bis, scilicet mano et vespero, instar jugis sacrificii.

Aitare Nota primo : Altare hoc factum erat ex lignis insinctò sel>n inauratis, eratque longum cubitum unum, obver-

s lcto secun(l°) Altare h°c eral in Sancto, in me- dio candelabri et mens®, eratque obversum pro- pitintorio sive oraculo, quod erat in Sancto sanc- torum supra arcam, sustentatum a duobus Cher- rubim; hinc vocatur hoc altare oraculi : erat cnim ita obversum oraculo, ut per aperturam quai erat superno in pariete dividente Sanctum a Sancto sanctorum, fumus aromatum incensorum in al- tari thymiamatis ascenderet, el evaporaret in ip- sum oraculum, ut scilicet hoc suffitu honorare- tur' Deus residens in oraculo.

P' ' Tertio, voluit Deus hos odores sibi adolcri, ,j non quod adoratu thymiamatis delectetur, cum tLjmh. nullum habeat odoratum, uti nec nares, nec cor- ma, cur? pUS. sed qUjn magnus inter homines censetur ho- nor, suaves cuipiam apponere vel suifumicare odores : hinc Deus, qui cum hominibus humano more agit, voluit eosdem ad sui cultum coram se adoleri. Sic omnium gentium consuetudine clritu, thuris et odorum incensio attributa est Deo; hinc Poet® «thuris honores » vocant honores divinos, et tres Magi hæc tria munera dederunt Christo, sci- licet : «aurum regi, thura Deo, myrrhamque se- pulcto. » Unde et nos Christiani thurificamus Deo;

inde ergo altare hoc vocatum est thymiamatis ; sive, ut hebraico est, altare suffitus incensi.

Quarto, altare hoc habebat quatuor cornua, et Alu-> coronam auream per gyrum : in medio habebat ' 6 craticulam reticulatam, per quam favillæ cl ci- 'lla r neres aromatum incensorum deciderent sub al- i tare, indeque suis temporibus eximebantur. r.'., 7'

Quinto, habebat hoc altare quatuor annulos, et ca- per quos duo inserebantur vectes, quibus fereba- tur el bajulabatur a sacerdotibus per desertum. ... , r

Tropologico : Altare hoc, ait Beda, significat »l> perfectorum vitam, qui quasi in vicinia oraculi e' ' ' de solo regni ccrleslis ingressu curam omnem iin- s^ iiu- pendunt. fnde bene in hoc altari non carnes ani- £

malium, sed sola incendebantur lthymiainala: quia ? tfx- tales non adhuc peccata carnis, cl illecebras co- lw> gitationum in se mactare opus habent, sed tan- tum fere orationum spiritualium, et coelestium desideriorum odoramenta per ignem interni amoris in conspectu sui conditoris offerunt, o

Hinc altare hoc est de lignis setim, quia tales Singula dcel esso pulchros virtutibus, et ad vitia impu- l' Pf>- fribiles; est etiam quadratum, quia tales sunl firmi el immobiles, ut dicant : Quis nos separa- f..i» >p- bit a charitate Christi? Secundo, est deauratum, l'urJn" quia tales debent fulgere insigni charitate. No- J* vem, teste Plinio, lib. XXXIII, cap. m, sunt ex- celienti® et dotes auri, scilicet «mira generatio, splendor, pondus, facilitas materi® (est enim aurum ductile in tenuissimas quasi superficies, lineas et puncta), constantia, munditia, medici- D®, miracula, pretium; » qu® fuso persequitur, et charitati sigillati® adaptat Alcazarius in /Ipoc.

IWtfe. cap.r,13, notat. 12. Tcr/ fo,hihabentcubi(umlon-
 gitudinis < ! latitudinis, quia æquam servant lon-
 ganimitatem in quibusvis adversis undecumque
 immissis, quia in omnibus unum cogitant, id est
 Deum, a quo sibi hæc immitti sciunt, et pro cu-
 jus honore et voluntôte omnia libenter perpe-
 tiuntur; habent et duos cubitos in altitudine,
 quia tam corpore quam mente in coelestia ferun-
 tur, dicuntque cum Psalte, *Psahn*. lxxxht : a Cor
 meum et caro mea excitaverunt in Deum vivum.»

OwU *Quarto*, hi quatuor habent cornua, id est, qua-
 tuor virtutes cardinales ex altari, id est, ex ipso

Qntato. cordis sinu et habitu, manantes. *Quinto*, crati-
 cula est cor eorum, in quo aromata illa Deo in-
 cenduntur, in quibus si quid sit cineris terreni
 decidit. ut pura sit oratio et laus Dei, puraque
 sint cordis desideria. *Sexto*, corona aurea signi-
 ficai coronam illis præpnratam in cœlis. *Septimo*,
 quatuor annuli cum vectibus dona sunt Spiritus
 Sancti, quibus ab eo iusti facile moventur, et ad

Ostavo preclara facinora excitantur. *Octavo, eodem tem-
 pore* offerebatur thymia-
 ma, quo et iuge sacrifi-
 cium, quia hæc duo. scilicet mortificatio, quam
 representa! iuge sacrificium sive immolatio agni,
 et contemplationis ardor, quem representa! thy-
 mia-
 ma, jungenda sunt: unum enim sine altero
 esse nequit; unde *Cant.* v, ait Sponsus : « Messui
 myrrham cum aromatibus meis. » Ubi per myr-
 rham mortificatio, per aromata divinus amor et
 contemplatio intelligitur. Quo loco

chriſtſ Nota Christum sc in passione comparare mes-
 eJ-ip r^t sori>lum ul siPn^ficet animi lætitiā qua palſe-
 te batur, tum ut indicet copiosum passionis sure
 ri:enr? fructum. quem jam tunc patiendo quasi metere
 et colligere videbatur : itaque ipsa Christi passio
 velut quædam fuit messis fructuumque collectio.
 Utinam cor nostrum sit altare thymiamatis, quod
 iuge thymia-
 ma, puta pia et crebra vota, desi-
 deria ac suspiria ad Deum exhalet! Ita S. Joannes
 vidit angelum accipere ignem de altari thymia-
 matis, et Deo offerre phialas plen is odoramento-
 rum, quæ sunt orationes Sanctorum, *Apoc.* vui,
 3 et 5. Hinc Urbanus IV Pontifex, explicans illud
Psal. L, *Tunc imponent super altare tuum vitulos* :
 «Hæc est ara, inquit, templi sancti tui, quod
 sum ego, juxta quam sta! angelus ad custodiam
 dcpuhtus, habens thuribubim aureum in manu
 sua, ul cum incenso multo orationes coram te,
 Domine, fusas cum lacrymis representet. Hoc est
 altare concavum et inane, a cunctis scilicet terre-
 nis affectibus vacuatum, quod libi fieri manda-
 visti, ad reponendum cineres memori® nostre
 morii®. »

Hard- « Mulli, ait S. Augustinus in *Psalm.* Lxv, lan-
 (' guescunt in orando, et in novitate conversio-
 f/ J. nis suæ ferventer orant; postea languide, postea
 ' frigide, postea negligenter. quasi securi sint: vi-
 g la! hostis, dormis tu9» Idem *ad Probam* : « Di-
 contar, nil, fratres in Ægypto crebras quidem ha-
 bere oratione®, sed ea-i brevissimas, et raptim ja-

culatas : ne illa vigilanter erecta, quæ oranti plu-
 rimum necessaria est, per productiores moras
 evanescat atque hebetetur intentio. » Idem rur-
 sum : « Oratio, ait. est animæ sancte præsidium,
 angelo bono solatium, diabolo supplicium, gra-
 tum Deo obsequium, et pœnilentiæ ac religionis
 laus lota, perfecta gloria, spes certa, sanitas in-
 corrupta. » Idem *ad Dioscor* : « Hoc, ait, nego-
 tium plus gemitibus quam sermonibus agitur,
 plus fletu quam affatu. « Nam, ut ait S. Chryso-
 slomus, « Deus non est vocis, sed cordis au-
 ditor. »

Et S. Hieronymus in *Epist.* : « Egredienles, ait,
 de hospitio armet oratio, regredienlibus de platea
 occurrat : sessione prius corpusculum no requies-
 cat, quam illa animam pascat. »

Et S. Isidorus, libro HI De *summo Bono*, cap.
 vm : « Qui, ait, vult cum Deo semper esse, fre-
 quenter debet orare et legere. Nam cum oramus,
 ipsi cum Deo loquimur : cum vero legimus, Deus
 nobiscum loquitur. » Et mox : « Hoc est reme-
 dium ejus qui vitiorum tentamenlis aestuat, ut,
 quoties quolibet vitio tangito: . toties orationem
 subdat; quin frequens oratio impugnationem vi-
 tiorum extinguit. » Et rursum : « Duobus, ait,
 modis oratio impeditur, ne impetrare valeat pos-
 tulata, si aut orans adhuc mala committit, aut si
 delinquenti in se debita non dimittit. »

Quærit S. Rasilius, libro I *Hcxam.* : a Quomodo
 obtinebit quis, ut in oratione sensus ejus non va-
 getur? » ac respondet : « Si cogitet se assistere
 ante oculos Domini. »

a Oratio, inquit Cassiodorus, serenat cor, abs-
 trahit a terrenis, mundat a vitiis, sublevat ad
 cœlestia, reddit cor capacius et dignius ad acci-
 pienda bona spiritualia, n

Abbas Joannes dicebat : Sicut vir videns feras
 fugit, scandifque in arborem : ita cum veniunt
 prava cogitationes, fuge per orationem ad Domi-
 num, et salvaberis. Nam sicut aqua extinguit ig-
 nem, ita oratio extinguit tentationem. In *Vitis Pa-
 trum*, lib. HI, cap. ult., num. *08.

Alius aiebat : Orandum esi ut purgata sit a pec-
 catis et passionibus anima; quia sicut in aqua
 turbida nihil conspicitur, ita anima turbata vi-
 dere nequit Deum.

Vjs exempla orantium et impetrantium? Note
 sunt orationes Mosis, Elice, Davidis et aliorum in
 Scriptura.

Ruflnus, in *Vitis Patrum*, libro HI, num. 104,
 narra de Religioso psallente, quod, cum psal-
 leret, ex ejus ore per singulos versus fax ignit
 egressa ascendebat ad cœlum.

S. Antonius et Arsenius sæpe totas noctes ora-
 bant, et mane inveniebantur stantes in eodem
 vestigio, quo vesper * stare cœperant, intenden-
 tes in cœlum ; per orationem omnes diaboli ten-
 tationea et insidias superarunt.

Abbas Bessarion oravit per 14 dies continuos,
 manibus in cœlum extensis. Unde aquam maris

dulcem reddidit, ut habet Rufflnus, lib. III in *Vil-
lis Patrum*, num. 213, et lib. V, cap. xn, num. 3.

Jacobus Nisibites oratione Nisibim urbem con-
tra Saporem d fendit, omnesque ejus molitiones
irrilas reddidit, teste Thcodoreto in ejus Vita.

Publius oratione stitit diabolum emissum a Ju-
liano Apostata, ut habetur in *Vtiù Patrum*, lib.
Vi, cap. n, num. 12.

Simeo Slylites oratinne aquam impetravi*, plh-
rimaque miranda patravit, teste Thcodoreto.

Theonas Abbas oratione latrones reddidit im-
mobiles Zachæus pestem Cæsaria avertit, S. Hi-
larión dminoncs ejecit.

Oratione et jejunio septem dierum, Macarlos
Zdgyptius ejecit dremonem gulosum, ut habet
ejus Vita.

Est ergo oratio cum Deo colloquium, futuræ
beatitudini* precludimi), angelorum opus, om-
nium difficultatum victoria, infirmo in via Dei
medicina, mentis correctio, animæ fœcunditas,
spiritus ignitio, gaudium et júbilos.

1. 2. Quadrangulum, — id est quadratum erit; ha-
bebat enim cubitum tam in longitudine, quam in
latitudine. Noster ergo quadratum vocat « qua-
drangulum, » quia quatuor habebat cornua et
angulos.

Cnr na
,111413
lbvmh-
iu>t t
'i"4"? ?
Cornua ex itso procèdent. — Hæc ergo cornua
non erant addilitia, sed ex tigillis quatuor angu-
laribus, officio pedum fungentibus, surgebant
jn obelisci modum affabro elaborata. Erant ergo
quasi quatuor quidam radii elegantes, sursum
erecti super quatuor angulos nitaris, ita ut e tig-
nis quatuor, quæ altare sustinebant, prodirent et
erigerentur. Ita Cajetanus, Lipoinanus, Ribera et
Vihlpando, apud quem vide eorum figuram et
ideam pag. 33C in *Fabrica tempi*. Lyranus Lamen
cl Hebræi putant hrec cornua fuisse quædam po-
mpila, in quatuor illis angulis collocata, ad pul-
chritudinem cl decorem altaris; sed hrec pomella
non sunt cornua.

Notat Abulensis, Qiurst. II, in hisce cornibus
nihil fuisse appensum ; sed omnia vasa perlinen-
tia ad altare thymiamatis, fuisse apud altare ho-
locaustorum reposita, illique appensa.

3. Craticula ejus. — Ille et Septuaginta vertunt
hebranm lXl *gagrjo*, id est, tectum vel operimen-
tum ejus. Craticula hrec crat reticulata, ut per
ejus foramina thymiamatis, sive aromatum in-
censurum cinis decidens in humum, sub altare
dclabrcclur. Craticula ergo hrec, cui ignis impone-
batur cum thymiamate, aurea crat ; reliqua pars
menare altaris, etsi lignea esset, crat tamen cras-
sioribus auri laminis ita obducta, ut nullus igni
ad tabulas ligneas pateret accessus : licet S. Hie-
ronymus in cap. xn *Fzerh*. dicat tabulas has fuisse
ex ligno allato ex paradiso, quod igne non Iredi-
tur, red eo fit purius instar amianti. Sed quis ex
paradiso hoc lignum attulit? Adamne, an postea
quis altus, venia impetrata a Cherubinis paradisi
custodibus?

Nola : Thymiaa cum igne. non immediato po-
nebatur super hac craticula (sic enim nurum igne
fuisset liquefactum, et cinere obscuratum), sed in
thuribulo reneo, quod ipsi craticula) imponeba-
tur, uti patet La it, x, 1.

Faciesque ei coronam, — limbum, val circu-
lum similem illi, quem habuit mensa panum pro-
positionis, de quo dixi cap. xxv, vers. 23, Corona
hrec quadrata erat, uti et ipsum albro : dicitur
tamen corona, quia totum altare per gyrum am-
biebat.

G. PONESQUE ALTARE CONTRA AELÜ3 (qv.ol diti-
mît Sanctum a Sancto sanctorum), Quoa antr ar-
cam pendet testimoni! (puh ante r.rcam testa-
menti), coram PROPInATomo (jeo rrorrun testimo-
nium. — id est, quo tegitur area testimonii sive
testamenti; est melonymin. Hinc patet altare thy-
miamatis non fuisse in Sancto sanctorum, uti
putavit S. Augustinus, sed in Sancto, uti pluri-
bus ostendam cap. XL, vers. 4 et 5.

8. Ur et THTMiAMASEarrnnNUM.—Non quod toto v r- s.
die nccnda'ur vel arded thymrm.a, «cd quon l
singulis diebus mane semel, et semel vesper.)
ndolendum sit jugiter. Porro hic erat obiationiv
thymiamatis modus et ritus, uti recte docet Ab i-
lensis, *Quast.* VII. *Primo*, ibat sacerdos ad altare
holocaustorum, ex cujus cornibus pendebant thu-
ribula, igniumque receptacula, indequo capie-
bat unum thuribulum, atque in eo prunas ignis,
quas ex altari holocaustorum accipiebat, repone-
bat. Deinde intrabat Sanctum, ibiquo accipiebat
thymiaa ex thuribulis, quæ erant supra men-
sam panum propositionis, illudque imponebat
suo thuribulo et igni; mox hoc suum thnribu-
lum eum igne et thymiamate ponebat super al-
tare thymiamatis, atque ibidem adolcbalur et
comburebatur thymiaa : quo consumpto tolle-
bat sacerdos suum thuribulum, atque egrediens
extra cactra illud evacuabat, cinerescu loco
mundo effundebat, ao denique referebat thuri-
bulum ad altare holocaustorum, suspendebat-
que rursum ex cornibus illius, undo illud sustu-
lerat.

9. Non offeretis super eo thymiaa compositio - v r @.
nis alterius. — « Alterius, » scilicet quam prre-
scribam vobis vers. 34. In altari ergo thymiaa-
tis non licebat offerre victimam, ncc libare liba-
men. nec etiam offerre thymiaa aliud, licet
pretiosissimum, hominis industria compositum,
seri tantum illud quod componi jubet Dominus,
vers. 34.

10. Er deprecabitur Aaron super cornija ejus r,,,, to.
semel per annum. — Transit hio Moses, inquit Ca-
jotanus, al> officio quotidiano altaris hujus, nd
officium anniversarium super idem altam pera-
genduin. quod non ad minores sacerdotes, sed <jll. <i-
ad «oluin Anroncin, id est pontificem, spectabat;
pcr.igendmn, inquam, in dio expiationis, qui
celebrabatur decima dic mensis septimi. Illo enim
dic pontifex, post expiationem Sancti sanctorum.

inde regrediens ad Sanctum et aliare thymiama-
tis, ibi precabatur pro peccatis suis, atque linge-
bat cornua altaris sanguine, quem ferebat securā
in vasculo, quo etiam jam asperserat Sancta sanc-
torum, *Levit*, cap. xvi, 18, et hoc est quod hic ait :
• Deprecabitur in sanguine (id est, per sangui-
nem, vel tingendo cornua altaris sanguine ejus,
scilicet animalis, puta vituli et hirci), quod (ani-
mal) oblatum est pro peccato. » Fiebat enim
hæc altaris lustratio per sanguinis aspersionem
ad hoc, ut per eam expiaretur altare, tanquam
peccatis totius populi in cujus medio erat, per
totum annum commissis contaminatum, ideoque
lustrandum et reconciliandum hac lustratione et
expiatione.

Et placabit, — puta Aaron pontifex Deum.

Sanctusi sanctorum kbit Domino, — *¶ d.* Sanc-
tissimus erit hic ritus expiationis : sanctissimum
etiam erit altare, quod sic expiatur; tam enim
ad altare, quam ad ritum expiationis referri po-
test *in sanctum sanctorum*. Ita Abulensis.

Nota : Hebræi exaggerationem, vel gradum su-
perlativum exprimunt per nomen abstractum,
vel per concretum geminatum, ut, Sanctitas est,
vel Sanctum sanctorum est, id est sanctissimum
est.

ven t>. j2. Quando tuleris summam (hebraico *caput*, id
est capita, id est summam capitum) filiorum Is-
rael JUXTA NUMERUM, DABUNT SINGULI PRETIUM PRO
ANIMABUS SUIS DOMINO I ET NON ERIT PLAGA IN EIS,
CUM FUERINT RECENSITI,— *¶ d.* Quo ff cS niimCTUm
inibis populi, non ex vanitate vel superbia (uti
fecit David, cujus proinde numeratio sive census
populi fuit peccatum, graviterque a Deo puni-
tum), sed vel me jubente, vel publico necessita-
tis, ut tributū, belli, aliavo justā de causa: toties
singuli numerati pendent pretium pro animabus
suis, quo scilicet animam, id est vitam suam a
Deo quasi redimant, ut videlicet Deus eos in vita
conservet, nec eis pestem plagamve aliam irumil-
tat, ex hac quasi lege et condito : nam si non
in jū redemeris te, o Hebraee, pretio, cum recensitus
eris vitæ fueris, Dominus te quasi prævaricatorem hujus le-
gis et pacti plaga aliqua puniet, uti fecit tempore
Davidis, cum scilicet ille recensuit populum, nec
tamen censura ab eo hic praescriptum accepit.
Quamquam ibi et alia, videlicet superbi, fuerit
culpa, uti jam dixi. Hoc ergo census pretio, ex
lege hac et quasi pacto cum Deo, redimebant He-
bræi suam vitam, ut pestem oUasque lelhiferas
plagas evaderent, in quas incurrebant ii, qui pre-
tium hoc census Deo et templo subtrahebant. Sic
et hodie qui decimas suffurantur templo et Deo,
in graves non raro incidunt plagas et calamitates,
quibus depauperanti vel consumuntur.

c » i ri- Voluit Deus in censu pretium hoc sibi a quoli-
bet llebræo solvi, primo, ad hoc, ut scirent et
meminissent Hebræi illaui populi sui multiplic-
ationem esse a Deo, et ex promissione patribus
facta; Deumque curam populi sui gerere, eum-

que quasi sibi in numerato velle habere. Hoc enim
significatur tributo, quod templo pendebatur.

Secundo, ut doceret neminem sui capitis, su-
que vitæ esse dominum, sed omnes unum ha-
bere dominum, scilicet Deum, inquit S. Cyrillus,
lib. II *in Joan.*, cap. xcii.

Tertio, ut per hoc temporale significaretur spi-
rituāle tributum legis novæ, quod est adorare
Deum in spiritu et veritate, quod quilibet a Deo
numeratus, id est Christianus, illi pendere debet.
Ita S. Cyrillus.

Vespasianus Imperator idem pretium Judæis
devictis indixit : « Stipendium, inquit Josephus,
lib. VII *Belli*, cap. xxvii, Judicis ubicumque de-
gerent, indixit, binasque drachmas singulis an-
nis deferre in Capitolium jussit, ita ut antehac
Hierosolyma) templo pendebant. »

Anagogice Beda, lib. III *De Tabernaculo*, cap. xui :
Summa, ait, filiorum Israel significat summam
omnium electorum, qui pretio decem obolorum,
id est, observatione Decalogi, redimunt animas
suas, et merentur denarium vitæ æternæ, ves-
pere, id est in fine vitæ, accipiendum.

13. HOC AUTEM DABIT OMNIS QUI TRANSIT AD NO- Ver» 13.
MIN, DIMIDIUM SICLI JUXTA MENSURAM TEMPLI. —
« Omnis qui transit ad nomen, » hebraico *omnis
qui transit ad numeratos*, id est, omnis qui nu-
meratur, sive cujus nomen recensetur, puta a vi-
gesimo anno et supra, ut patet versu 11; ab ea
enim ætate censebantur et numerabantur Judæi,
quasi apti ad bellum. Unde noster Interpres, cap.
XXXVIII, 23, ubi primum populi censum enume-
rat, pretium hoc census oblatum dicit a sex-
centis millibus *armatorum*, licet et *armatorum* in
hebræo non habeatur : recte enim intellexit Inter-
pres eos tantum censerī, qui armis ferendis essent
idonei, ac consequenter essent armati in exercitu
hoc, et acie llebræorum.

Dimidium sicli. — *Siclus* moneta fuit olim usila-
lissima llebræis, quæ et slater dicebatur; *siclus* iull
hebraico dicitur hpú *socket*, id est appensum,
ponderatum. Radix cuius *sakel* appendere et
ponderare significat. Prisci enim Judæi, uti et
Romani, rudem massam æris, argenti vel auri
ad certum pondus, vico pretii et pecuniae adhi-
bebant : postea etiam consignarunt couflarunt-
que pecuniam signatam, sed quam justo semper
appenderent pondere. Ita testatur Plinius, libro
XVXIII, cap. iu, Romanos primum argento sig-
nato uti coepisse post Pyrrhum devictum, quod
fuit anno Urbis 585, ideoquo ante primum bel-
lum Punicum ; aureum deinde nummum post
annos 62 cusum fuisse.

/Es vero prius signatum est, scilicet apud pris-
cos a Saturno, apud Latinosa Numa Pompilio, se-
cundo rege Romano, qui illud, imaginibus nota-
vit, et titulo nominis sui inscripsit, indeque a
Nuraa nuraus, sive nummus nomen accepit, ait
Isidorus, lib. XVI, cap. xvii, Cedrenus et Epipha-
nius, lib. *De Ponder.*, in fine.

Aram-
itim
qtilldo
rznari

Sicli Podas. Mileria. ſlgnn. Pon«lus sicli erat quatuor drachmarum Atticarum, sive semuncia», tosto Josepho lib. III *Antiq.* cap. IX. Argenteus ergo siclus appendebat ctæquivalcbal quatuor regalibus Hispanicis, puta valebat unum florentini Brabanticum. Erat cl ærcus ct aureus siclus, paris omnes ponderis, sed pro materia inœqualis pretii. Nam drachma una auri valet decem vel duodecim drachmas argenti : pretium enim auri est decuplum vel duodecuplum ad pretium argenti. Siclus ergo aureus valebat decem siclos argenti. Sicli consignationem describit Arias Montanus, libro *De Mensuris* : scilicet siclum in uno latere habuisse urnam cum manna, cum hac inscriptione (per litteras priscas Samaritanas) SttTCP Sp® sckel *Israel*, id csl siclus I racl ; in altero vero latere habuisse virgam Aaronis floridam, cum hac inscriptione : HCH? obꞑTV Jerusalem *tedesca*, id est, Jerusalem sancta.

Vide hic cpiam exiguum tributum, scilicet modium siclum, cumque raro pendendum, sibi deponcat Deus. Id imitentur Principes.

Constans Imperator, teste Eutropio, dicere solebat, « opes publicas melius a privatis pluribus haberi, quam intra unum principis claustrum reservari. »

Trajanus Imperator fiscum vocabat lienem, quod eo crescente reliqui artus omnes tabescerent. Fabricius Romanus, Cineas Epirotarum legato magnam vim auri offerente, recusavit accipere dicens, « se mallo aurum habentibus impetare, quam aurum habere. »

Ansíelas hñern fnerii cñmcom- JUXTA MEXSURAM TEMPLI. — Multi putarunt Sñ c^un sanctuarii differre pondero ct pretio a siclo communi. Alii enim consuerunt eum fuisse minoris communi. Ita R. Salomon el Lyranus communi siclo dant quatuor cl vigiliti obolos, sacro vero vigiliti. Alii vero opinati sunt siclum sacrum esse majorem communi. Ita Pagninus siclo sanctuarii dat quadraginta obolos, communi vero viginli. Vatablus vero, et ex eo Lipomanus cl CovaiTuvias, lib. *De Monetis*, cap. u, num. 9, communi siclo dant decem obolos, sacro vero viginli.

Itesp. Verum hæc distinctio sicli sacri el communis euindmD° veteribus, puta Josepho, S. Hieronymo cl aliis fuil incognita; imo œquales fuisse hos siclos patet *Ezcch.* cap. xlv, vers. 12; ibi enim dicitur siclus communis habere vigiliti obolos, quot dicitur hic habere sacer. Ezechielem enim loqui de communi laicorum, divitum et pauperum siclo, patet ex antecedentibus. Ila Ribera in .Imos cap. vin, num. 15 et sequent.; Vilalpando part. II *De Apparatu templi*, lib. 11, cap. xxvui.

Objectio. Dices : Septuaginta passim hie, *Levi* L cap. xxin, *Num.* hi, el alibi siclum interpretantur didrachinum; ergo hic siclus sacer minor erat siclo communi : hic enim, teste Josepho, appendebat quatuor drachmas. Unde Epiphanius siclum sacrum vocal dimidium flateris, id est sicli communis. uSiclus, inquit Epiphanius, qui cl quadrans dicitur, quarta pars est uncia?, dimidium

stateris, habens drachmas duas;» ct paulo ant? ; « Libra est duodecim unciam; uncia nabet stateres duos; stater dimidium est uncia; ; habet autem duo didrachma. »

Respondeo : Septuaginta didrachma accipiunt n*ipoG. more llebræo, non Attico : didrachmum autem *.* llebræum fuit tclradrachmum Atticum : una enim drachma Hcbræa laciebat duas Atticas. Septuaginta ergo didrachmum vocant duos argenteos Hebraeos, quorum quisque duas pendebat drachmas Atticas, teste Budæo, lib. V *De Asse* : licet argenteus etiam alius fuerit major, ejusdem cum siclo ct statere valoris ct pretii, scilicet valens didrachmum, ul patet ex versione Septuaginta collata cum nostra, *Gen.* cap. xx, vers. 16; ibi enim Noster verlit, *mille argenteos*; Septuaginta vero, *mille didrachma*. E contrario *Matthæi* cap. xvn, vers. tribulum exterum quod publicani petebant a Christo, didrachma Atticum erat, videlicet media pars sicli ; solvit enim ibi Christus unum siclum sive staterem, scilicet dimidium prose, el dimidium pro Petro.

Dices : Si idem erat siclus sacer et communis, cur ergo hic ct alibi Scriptura siclum limitat, vocatque siclum sanctuarii?

Respondeo id ideo fieri, quod in sanctuario, Cw dki-qnasi in loco sacro cl tuto, servaretur siclus justissimi ponderis, ad quem appendi possent et examonit minari reliqui omnes, ne fraudi,puta decuriationi ct diminution!, locus pateret : sicut apud Romanos publica exstabat pedis mensura, velut prima ct certissima reliquorum, ct amphora mensura publica exstabat in Capitolio, de qua Priscianus:

Amphora iit, cojus vim ne violare liaret,
Sacravere Jovi Taqjex) in monte Qoiriles.

Vocat ergo Scriptura Ire siclum a juxta mensuram templi,» siclum justissimi ponderis; id patet *Levit*, cap. ult., vers. 25, ubi dicitur : a Omnis æstiiialio siclo sanctuarii ponderabitur» (non, computabitur, quomodo tamen dicendum fuisset, si siclus hic sacer pluris valuisset), ubi Septuaginta vertunt, *ct omne pretium erit mensuris sanctis, q. d.* Omnis siclus, el omne pondus ac pretium ponderabitur siclo, ct mensura justissima, quæ servatur ad hoc iu sanctuario. Ad Epiphaniam respondeo, eum memoria esso lapsum, vel in codicem ejus irrepsisse mendum : nam aperte Epiphanius contradicit Septuaginta, qui didrachmum vocant staterem vel siclum.

Siclus vigixti obolos habet, — Judaicos scilicet : nam Atticos habebat quatuor cl vigiliti; toi enim obolos ctilciunt quatuor drachma? Attira, quas valet siclus. Erat ergo obolus vigesima pars oi«ioi sicli, id est florenl Brabuntici, qui valet viginli siuferos; obolus ergo erat stuferus, et siclus valens viginli obolos, valebat viginli stuferes (i).

(1) Pro *obolis* in habr. csl fTU, Qa°d proprie *fabam siliquar* thietur significare, deinde indicat pondus rniæ-

Trc;6 Tropologie R?dulphus. lib. Ili *in Levit*, cap. rm: Dimidium sicli, ait, sive denarius obolorum significat integritatem fidei. Ilie debet habere mensuram templi, quia non haereticorum, sed sanctorum Patrum doctrina* conformis sit oportet. Est dimidium, quia licet totum habeat quod humanto saluti necessarium est, tamen ad plenitudinem visionis Dei non pertingit : in hac nec pauperi, ncc diviti quicqnara detrahare licet.

Ven <5. **15. Dira** NON ADDET AD MEDITO SICLI, — Ut SCilfct ex siclis constet populi numerus; *secundo*, ut Frr!inm eguale in r >i diviti non detur occasio superbia?, ac despiciendi r»ivr- pauperem contribulem suum; *tertio*, quia una est <i an,nia omnium hominum, sive Croesus fueris sive pvip*- Irus ; *quarto*, quia apud Deum non pluris sunt rri.cnr? divifim quam paupertas; *quinto*, quia æque pre-ew«.,nW Dosa est Deo uniuscujusque vitaetanima, nipote sfinii, pro quibus singulis redimendis, Dei Filius pretiosum sanguinem in ara crucis effudit; scarto, quia Terti». Qniita. ? inii, homo, quicumque ille sit, æquns Deo, quantum in se est, agere debet gralias, sive divitias ab eo Ægrales palili arem accrperit, sive labore inopiiwciyus æquitatis speculum fuit S. Job. qui o ditissimo factus pauper-ia de- rimis, gratias Deo rependens ; « **Dominus, inquit,** v'1 h " munificum se et liberalem ostendens; (.y.prrj «Dominus abstulit.» quod suum erat, cum mihi * ' l s. minus proficuum fore judicassel. Ob vitam ergo Job* et animam, ab eo inter tot mortis pericula servatam, dabo ci didrachma sacrum, pretium animæ mcæ, scilicet laudem et gratiarum actionem, dicens : «Sit nomen Domini benedictum. »

Vr.<. in. IG. SUSCEPTAMQUR PECUNIAM TRADES IN USUS TABERNACULI. — Magni erant sumptus tabernaculi, et majores fuerunt templi, in fabrica tam ampla, in alendis et vestiendis tot millibus sacerdotum et Levitatum, in victimis, in comportandis lignis, aqua, etc. Unde tradunt Hebræi, singulis annis in festo expiationis factam esse banc medii sicli a singulis collectionem. Ita Lipomanus.

Ut sit monumentum (memoriale) cor am Domino ,— q. d. Dabitis hoc census pretium, puta dimidium sicli, templo et Deo, ut per hoc Deus vestri recorderetur, sitquo vobis propitius.

vr i>. 18. Facies et labrum æneum cum basi sua ad lavandum. — Pro *labrum* hebraico est H'3 *In jor*, id est concha; Septuaginta, torñ?, quasi dicant Java- L= 6 iï lorium, «irè Tsü Xw iw, id est a lavando. Erat enim C ' u' hoc vas factum ad aquam continendam, qua lavarentur *primo*, sacerdotes, antequam ad sacra accederent; *secundo*, partes victimarum quæ immolabantur. Ita Abulensis et Lipomanus. Hinc lannrn lkbræorum æqiia!» quatuor *tironis* ponderis Parisiensis. Quum pluribus antiquis gentibus *siliqua* (Gnccis xqirw») fuerit ponderis minuti exemplar naturale (ad nl enim egregie apta est siliquæ faba, quippe magnitudine et pondere semper prope eadem), Michaelis conjicit, ea lem ex m etiam Hebræorum minimum pondus nomen accepisse, præsertim quum faba siliqnæ in Palæstina valde frequens esset. Plura vide in Eisenschmidii *nc meuturis et ponderibus* libro, p. 22. Juxta Allioli siclus valebat circiter gall. 1 fr. 30 c.; paulo pluris, juxta alios.

brum hoc positum erat inter tabernaculum rivo Sanctum. et altare holocaustorum, uti sequitur : tam cnim in Sancto, quam in altari holocaustorum sacra sua munia obire debebant sacerdotes, quod facere non poterant nisi prius lavarentur.

Huic similo vas ad cnmdein finem fabricavit Salomon, sed majus multo, quod a capacitate ingenti *mare ttneum* est appellatum; erat enim quasi semisphæra ingens, cujus peripheria sive ambitus superior et latior erat triginta cubitorum, ita ut totum hoc vas contineret tria millia metretarum: metreta autem continet septuaginta et duo sextarios, sive congios duodecim.

Porro concham hanc, scii labrum fabricavit Moses de speculis æneis mulierum, quæ excubabant ad ostium tabernaculi *Exodi* xxxvii. 8.

Mystice, aliqui per hoc labrum et lavacrum intelligunt baptismum ; sed quia hoc lavacrum erat JJ”n in atrio, quod Ecclesiam significabat, non vero t ante atrium vel in ejus ingressu, cui assimilatur Mpi», baptismus : hinc melius cum S. Gregorio, hom. 17 *in Etang.*, et Beda, lib. III *De Tabem.* cap. iiltiin., per labrum hoc accipiemus pœnitentiam, vel pœnitentisB Sacramentum. *Trimo* enim labrum hoc fit ex speculis mulierum, id est ex intuitu novissimorum, et ex praeceptis Dei, in quibus se aspiciunt fideles animæ, et maculas suas deprehendunt ac corrigunt.

Audi S. Gregoriani : «Labrum æneu in Moyses ponit, in quo sacerdotes lavari debeant, et Sancta sanctorum ingredi, quia lex Dei prius nos lavari per compunctionem præcipit, ut nostra immunditia ad penetrandam secretorum Dei munditiam non sit indigna.» Subdit deinde cur labrum hoc factum sit despeculis mulierum : «Specula quippe mulierum sunt præcepta Dei, in quibusscsanctæ animæ semper aspiciunt, et si quæ in cis sunt foeditatis macuto, deprehendunt. Cogitationum vitia corrigunt, et quasi renitentes vultus, vehit ex reddita imagine componunt; quia dum pneceptis Dominicis solertes intendunt, in cis procul dubio, vel quid in so cadesti viro placeat, vel quid displiceat agnoscunt.» Addit cur mulieres lueexcubent ad ostium tabernaculi : « Quia sancto animæ etiam cum infirmitate adhuc carnis gravantur, amore tamen continuo ingressum «eterni introitus observant. Moyses ergo labrum sacerdotibus de speculis mulierum fecit, quia lex Dei lavacrum compunctionis peccatorum nostrorum maculis exhibet, dum ea per quæ sancto animæ superno sponso placuerunt, intuenda nobis celestia præcepta præbet. Quibus si diligenter intendimus, internre nostra? imaginis maculas videmus : videntes autem maculas in pœnitentiæ dolore compungimur; compuncti vero, quasi in labro de speculis mulierum lavamur. Est autem valde necessarium, ut cum de nobis compunctione allicimur, etiam commissorum nobis vitam zelemus. »

Lysimachus rex cum exercitum ob sitim hosti

fradldfcsot, postquam rapiivus aquam accepit, et bibit : • Proh, inquit, Deum fidem, quam exiguae voluptatis gratia, quantum bonum, quantum regnum perdidisti; meque ex rege servum ciTeci! » hoc dicat pœnitens : Bone Deus, pro gula, pro venere unius quadrantii hone, quantum bonum, quantitas cœli delicias perdidisti, meque diaboli, mortis et inferni mancipium effeci, idque in perpetuum!

s <n> *Secundo*, in hoc labro lavari debent sacerdotes nostri oblaturi sacram hostiam, et alii fideles, qui etiam quadamtenus sacerdotes sunt, offeruntque vitulos labiorum et manuum, laudes videlicet et sancta opera, participesque fiunt sacra* hostie.

Trriu *Tertio*, ponitur hoc labrum inter altare holocaustorum, et inter tabernaculum sive Sanctum, in quo oral altare thymiamatis; quia, ut ad altare interius, puta thymiamatis, introealur, non sufficit mortificatio exterior, sed etiam requiritur interior pernitentia, qua affectus ipsos expurgemus. Vide Hiberam, lib. II *De Templo*, cap. xvii, minulim singula adaptantem.

vm. :o. 19. et missa aqua lavabuntur ea. — Ita legendum, non *vi co*. Nec enim in labro lavabant se sacerdotes (sic enim illud fondassent), sed in aqua ex labro per fistulam, quæ epistomio aperiri et claudi poterat, defluente. Quod ergo hebraico est, *lavabuntur ex co*, intellige ex aqua quæ ex labro per fistulam defluit. Ita Cajetanus. Sic dicimur bibere vinum ex vase, id est ex poculo, quod ex vase depromptum est.

S rrrd/i MaXIS SUAS AC PEDES. — HUC probabiliter CCH-
p i'?' sent Cajetanus, Lipomanus et Ribera, sacerdotes
miniara- nudis pedibus in tabernaculo ministrasse (quod
bini in bis faciebant in die, scilicet mane et vespere, uti
'o i' superius dixi). Ad hoc enim videntur lavisso pedes, ne iis sordidis tabernaculum fœdarent. Si enim postea rursum pedibus induissent calceos et caligas, quid opus erat en* lavaro? Iolius enim hæc tantum fiebat ad munditiem et decorem tam pedum, quam tabernaculi. Eju? rei symbolo iustus fuit Moses in Sina, quasi in loco sancto, collocuturus cum Deo, deponere calceamenta, Erodianui, 5. Nimirum voluit Dominus hac cæremonia nudiprimum, sacerdotes docere decorem et reverentiam in cultu divino, etiam exterius, servandam esse.

Secnub. *Secundo*, per hoc voluit eosdem adinonere internam puritatis, ul meminissent sacerdotes sibi deinceps non humi, sed perœthora incedendum esse, ait Philo, lib. *De Victimis*. Id imitati sunt Gentiles in suis profanis sacris. Undo illud Hesiodi : « Illotis manibus sacra tractare est nefas. »

ct» »*?* Hinc et sacerdotes novæ legis in Missa lavant manibus \ omnes Christiani olim ingressuri etHh.o ecclesiam, et communicaturi lavabant manus, r-n.» n- (nisi ut puritatis internam admonerentur, tum quia mîm.? manibus excepturi erant sacram Eucharistiam : cur? caque de causa pro foribus ecclesia* positum erat vas aquæ, ad purificationem; cuius loco postea remansit vasculum aquæ benedicti®, positum in

ingressu ecclesia?, uti oriendi I *Timoth.* n. Quin et Pythagora fuit dogma : «Nudis pedibus sacrificata; n quod tum alii, tum Lacedæmonii susceporunt.

Scribit et Josephus Berenicem regis Agrippæ sororem, cum Hiern-olymam profecta esset voti causa, rem sacram facturam idem fecisse, atque ita nudipedem ante Flori præsidia tribunal stetit. Hinc illa quoque D. Leonis in quodam de jejuniis sermone exclamatio de Hebræorum jejuniis loquentis : a Habeant illi nudipedalia sua, et in trfclith vultuum ostendant otiosa jejunia. »

Nunc quoque Mauri et Saraceni templa, in quibus sacra facturi sunt, non ingrediuntur nisi calceis depositis. Ergo Pythagorem monuisse puto, ut inter sacrificandum mundi, et mundanis relictis curis, et a scelerum inquinamentis expiati, rei divinæ operam darent.

Nam et lavare pedes mystice, expurgare mentem dicimus. Qua de re c! nostri Theologi mandatum Domini de pedum lotione exponunt, et simul illud, excutiendos pulveres de pedibus. Euthymius quoque * podes » pro cogitationibus in *Psalm.* Lxxii exponit : c Per pedes, inquit, cogitationes intelligit, voluti quæ animo* noriræ religionem, pedum instar, regunt ac sustinent. »

Nostri tamen sacerdotes celebrant calceati, non nudipedes, tum ob castitatem et verecundiam, tum quia sunt milites et duces (quos decet esse calceatos, imo ocreatos) Christi, parati semper ad bellum contra dæmones, et ad evangelizandum ubique : hinc debent esso calceati pedes in preparatiis evangelii pacis, » ut ait Apostolus *Ephes.* vi, 15, Vide ibi dieta.

21. Ne forte moriaxtuk, — ne puniam eos morte (si Inno lotionis cæremoniam a me præcoptam negligant) tanquam inobedientes et irreligiosos. Idem puta, si alias quasvis omitterent cæremonias a Deo præceptas, maxime si id fieret ex contemptu.

Legitimum, — id est, lex hæc vobis erit æterna, ut jugiter eam observetis.

23. Sume tibi aromata, prime mtrwu et iuc-v T.F. — Itaci Chaldæus et Septuaginta: sed recentiores Hebræi suos codices aliter distinguunt, leguntque hoc modo : *Sume tibi aromata capitis*, id est prima et prestantissima, puta *mtrprhm electee*. S. Hieronymus vero, Chaldæus et Septuaginta sic interpungunt et vertunt, *sume tibi aromata, caput myrrhæ liberai*, id est libero fluentis vel distillabilis. Porro *capu* myrrhe* libérer est* lacte, quæ est flos myrrhæ (uti vertunt Septuaginta et S. Hieronymus *ad Prinripiam*), id est lacryma myrrhæ, pula liquor sponte a invrrha defluens et distillant, quæ myrrha est purissima, electissima et prestantissima. Undo hebraico voontur *caput myrrhæ*, id est, id quod in myrrha est primum et prestantissimum.

Describitur hic compositio unguenti, quo unguendi et consacrandi erant sacerdotes, item ta-.(itu

ūwv- bemnculm ejusque vasa, jubeturque illud confici ex Stacie, cinnamomo, calamo, casia et oleo ónix*, olivarum, certa mensura hic proscripta inter se commixtis.

Calami. — Calamum hic odoratum, sive aromaticum intellige, ut patet ex Hebroo, Chaldaeo et Septuaginta, de quo Theophrastus, lib. IX *Histor. Plant.*, cap. vn; Plinius, lib. XII, cap. xxn; Galenus, lib. Vili *Med. simplic.*; Dioscorides, lib. I, cap. xvi!.

VemM. 21. CASLE QUINGENTOS SICLOS IN PONDERE sanctuarĩ, — *q. d.* Siclum hic accipio illius ponderis cujus erat siclus sanctuarii, sive siclum qui tanto sit pondere, quantum appendit siclus sanctuarii, non quod is communi siclo sit major, sed quod ipso iustissimæ sit mensuro, uti dixi vers. 13.

Ar. «lini Neque enim necesse est ponere cum Aria Mondn«il ► Iano» alium hic siclum ponderis, diversum a siclo monetæ, quasi siclus hic fuerit genus ponderis, quod monetæ sicli non fuerit aequilibre, sed diversum ab eo pondus habuerit: nam Scriptura hujus diversitatis sicli nullam dat significationem. Quare verisimilius est Iebraeos pondus monete sicli ad alias etiam res transtulisse: ut et nos subinde in familiari phrasi facimus, dum res raras et pretiosas dicimus appendere duos, tres aut quatuor regales; praesertim quia prisci utebantur moneta, verbi gratia, siclo non cuso, sed ad pondus appenso, coquo merces et res suas appretiabant, ut dixi vers. 13. Siclus ergo sui origine, uti et etymo, mensura erat ponderis, æque ac monetæ.

Vm. M. 26. Er DNCES EX EO TABERNACULUM TESTIMONII. — Hebraice moed, id est conventus vel testimonii, de quo dixi cap. proced. vers. 43.

v»n. w. 29. Erunt sancta sanctorum, — erunt sanctissima ex hac consecratione.

Qui tetigerit ea, sanctificabitur, — *7. d.* Contactu vasorum sanctorum sanctificabitur ille qui ea tangit, inquit R. Salomon: sed hoc falsum esse ostendi cap. xxix, vers. 37. «Sanctificabitur» ergo, id est sanctificari debet, ita ut si sit immundus, expiet se aqua lustrationis, de qua *Levit.* xiv, et *Num.* xix, antequam altare vel alia vasa sancta tangat, inquit Abulensis (1).

vm 3). 33. Homo quicumque tale composuerit, et deperit EX EO, ALIENO, EXTERMINABITUR DE POPULO SUO. — «Alieno,» id est alicui qui non est sacerdos, vel generis sacerdotalis: uti enim prius vetuit, ne quis in suum usum tale unguentum sacerdotale componat, ita hic vetat ne id fiat in usus alienos. Ita Augustinus, *Quæst.* CXXXV.

Vm.M. 34. Sume tiri aromata, stacten, etc. — Sicut T, «?» vers. descripsit compositionem unguenti, quocumque unguendi erant sacerdotes, et vasa sacra: ita hic describit compositionem thymiamatis, quod adolendum erat in altari thymiamatis. Jubet ergo thy-

miam hoc confici et commisceri ex stacte, onycha, galbano et thure. Sicut enim Deus pasci voluit victimis anihropopalhû; ita voluit ei recreari odoribus, itaque placari, quia iræ et indignationis indicium est in naribus. Unde *Job* cap. Xlt, vers. 11, dicitur: «De naribus ejus procedit fumus;» nares autem mulcentur suavi odore. Unde hic placationis aptum est symbolum. Ita Arias Montanus et Alcazar in *Apocal.* cap. v, vers. 8, notat 3.

Nola primo: Stacte est lacryinn myrrhæ, uliOoMtUdixi vers. 23.

Secundo, «Galbanum succus est, ait Dioscorides, libro IH, cap. lxxxi, ferule nascentis in Syria, BUal quem nonnulli raetopium vocant: maxime laudatur cartilaginosum et pingue (unde forte hebraico vocatur nJZlbn *chclbana*; aSil *chclcb* enim significat pinguedinem); galbanum menses et partus trahit vel appositum, vel suffitum; adversatur toxicis, necat serpentes, devoratur ad tussim veterem, difficultatem spirandi, aliasque sedandas.» Dcgalbano scribit et Plinius, lib. XII, cap. xxv, et lib. XXIV, cap. v, et Galenus, lib. *Simplic. medicam.* Addit Scriptura et requirit, ut galbanum sit *boni odoris*, hebraico D'OD *sammiii*, id est aromaticum, ut selectum significet et odoratum. Nam Dioscorides asserit galbanum esse gravis odoris; et Plinius ait galbanum foetere, et castoreum olere: quod forte intelligit de partibus galbani magis, terrestribus, non vero de subtilioribus, uti statim dicam de onycha, ideoquo noster Interpres addit r» *boni odoris* (2).

Tertio, onycha, inquit Glossa, est ostreola parva redolens instar unguis humani; equidem puto onycham esso illam, quam Dioscorides unguem odoratum vocat, lib. II, cap. vm; dicitque esse conchylii tegumentum in nardiferis Indiæ paludibus, ideoquo suavem spirare odorem, eo quod conchyliis inibi nardi pabulo vescantur: odoris gratia suffitur onycha, sed nonnihil castoreum olet; intellige cum Mathiolo, si partibus ejus tenuibus odoratis exhalatis, testa relicta cremetur: nam alioqui de onycha sic canit Propertius:

Et crocino nares myrrilæus uncat onyx.

Onycham pharmacopcei vocant blattum Byzantium, teste Amato et Mathiolo in *Dioscoridem*.

Tropologice S. Gregorius, lib. I *Moral.* xxxix: «pH! «Thymiam, ait, ex aromatibus compositum facimus, cum in altari boni operis virtutum multiplicitate redolemus.» Atque commode per thus religionem orationemque acceperis, per stacten mortificationem, per galbanum (utpote calidum et pingue) charitatem et misericordiam, per onychiam (nipote colore similem ungui, et odore nardo) castitatem.

(2) Alii vertunt acris odoris, ducuntque, galbanum sutlitui sacro ideo admistum fuisse, ut aromatum aliorum odorem acueret.

(1) Vers. 31. Pro *ungetur* in hebr. est *id est unget*, scilicet qui ancturus est. Cf. *tithn.* I, 26.

Hinc symbolice, S. Basilius in cap. i *Isaia*, ante medium : Thymiama hoc, inquit, est corporis sanctimonia per temperantiam, et frænum rationis in corpus, quod quatuor elementis constat : stacte ad aquam refertur, thus ad acrcin, onyx ad terram ob ariditatem, galbanum ad ignem ob calorem præfervidum. Hæc ergo inter se contemperat et moderatur sanctimonia, quasi thymiama sanctum. Maxime vero thymiama est oratio.

Ad hoc thymiamata alludens S. Joannes, Apoc. v, 8, ait sanctis illis quatuor animalibus datas fuisse a phialas plenas odorum, quae sunt orationes Sanctorum; nec in capitulo viii, versu 3 : « Data, ait, sunt illi incensa multa. »

Ubi nota : Orationes Sanctorum comparantur hic suffitui, non cuivis, sed odoramentorum. *Primo*, quia oratio instar thuris sursum ascendit, *Psal.* cxi : «Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.» *Secundo*, quia sicut thus est odoratum, ita orationes Sanctorum Deum oblectant. Tertio, uti thus fœtorem, ita oratio peccatum abigit, Deique iram mitigat. *Quarto*, thymia fiebat ex aromatibus contusi.- : sic ratio ex animo mortificato et humili procedere debet. *Quinio*, thymia in igne adolebatur : ita oratio in igne tribulationum exardescit. Unde Canite, iv ait Sponsa : « Vadam ad montem myrrhæ, et ad collem thuris (1). »

Vers sv 35. Faciesque thymia, etc., mixtum DILIGENTER, ET PURUM, ET SANCTIFICATIONE DIGNISSIMUS.—Hebraice, *in sanctificationem, q. d.* Facies thymia tam bene, pure et diligenter commixtum et compositum, ul dignum sit quod Deo sanctificetur, id est adoleatur, offeratur, incendatur (2).

ver» .io 30. Cumque in tenuissimum pulverem universa
contuderis, — ut perfectior liat commixtio, iude-
quo odoratius thymiama.

Tropologice S. Gregorius, in fine lib. I *Moral.* : «In tenuissimum, inquit, pulverem aromata universa conterimus, cum bona nostra, quasi in pilo cordis, occulta discussione tuodituus, et si veraciter bona sint, subtiliter retractamus. » Hinc apud veteres, cor in thuribulo positum hieroglyphico significabat orationes precesque puro, humili, contrito et ardenti corde prolatas ad Deum, inquit Pierius, *hieroglyphico* 34.

Pones ex eo (thymiamate) coram tauernaculo testimonii, — puta in altari thymiamatis, quod

(1) Pro *aqualis ponderis* hebr. esi ad Interain, *scium tn solo erit*, quod ab interpretibus varie explicatur. Alii, ul Vulgatus; alii, *partim*, ul speciem species excipiat, id est, accurate ctdistincte. Nec improbabilis csl Aben-E-Tæ sententia, verba bebra*» hoc vello .unumquodque aromatatum seorsim comminuendum, ac |>osli'.i omnia inter se miscenda fbisse, idque, quia ex ai urnalibus qu o-dam facilius, qua-dam autem difficilior comminuan-tur.

(ç) Pro *mUtuni diliyeater* hebr esi *salitum*.

est coram vel ante tabernaculum testimonii, id est, ante Sanctum sanctorum. Duplex enim erat quasi tabernaculum, ob duas ejus partes: unum vocabatur Sanctum, alterum Sanctum sanctorum; de secundo hic loquitur Scriptura (3).

In quo loco (puta in tabernaculo jam dicto, id est, in Sancto sanctorum) apparet tibi. Sanctum sanctorum (id est sanctissimum) erit hoc thymiam.

38. Homo quicumque fecerit simile (thymia) Ven :
UT ODORE ILIUS PERFRUATUR , PERIBIT DE POPULIS
suis. — Hebraice est, *excindetur de populis suis*,
quia scilicet Deus illum, ut inobedunlem et sa-
critegum, occidet plaga aliqua hujus vitas, aut
certe in gehenna æternaliter illum puniet. Sic
enim e contrario « aggregari ad populum suum »
significat jungi consortio Sanctorum et Beatorum.
Vetuit Dominus sui) tam gravi pœna no quis in
usus profanos adhibeat compositionem thymia-
matis, ad hoc, ne res sacræ et res templi profana-
rentur, aut Ecclesiasticum ministerium vilesceret
et contemneretur.

Insuper voluit cos mollitiem unctionis dedocerc; hæc enim sacra non ad mollitiem, sed ad symbolum et significationem sacram, atque ad reverentiam sacerdotii adhibebatur.

Idem monuerunt Gentiles. Socrates aiebat unguenta relinquenda feminis, in juvenibus nulum unguentum melius olere, quam oleum quo inter exercendum utebantur. Nam amaracino, aut foliato, protinus idem olent servus et ingenuus. Rogatus quid senes olere deceat : Probitatem, inquit. Rogatus ubi hoc unguentum venderetur? recitavit Theognidis carmine :

'Eŕlâuv pi, -jà? ɿ'v'   Jiŕŕ-it m.
Jui bonus est, ab co bona disdto.

Hujus generis quædam congerit Xenophon in *Convivio*; Erasinus, lib. III *Apopldh*.

Idem quum taxaret unguentis delibutos, Phædon interrogatus quisnam adeo unguentis delibutus esset? respondit Aristippus : < Ego, ait, infelix : sed me mullo infelicior Persarum rex. At te vide, inquit, ut quemadmodum hac parte nullo exterorum animalium est superior, ita nec hominum ullo sit præstantior. » Quo dicto sensit unguentis et odoribus hominem nihil fieri meliorem, cum et equus balsamo oblitus, idem oleret quod rex ; et mendicus unguento simili delibutus non minus bone oleat quam summus pontifex. Laertius, lib. II.

Anacharsis oleum dicebat esse venenum insaniam gignens, eo quod athletas videret unctos in se invicem insanire. Nec olei usum, ut arbitror, noverant Scylhœ, ut quod nec apud illos proveniret, nec abundo importaretur. Athletas

(3) In hebr. est, *coram lege*, id esi, nre®, in qua tabula.* legis repudio: erant, ex adversu.

non pugnant nisi uncti : putant enim corpus fieri robustius; ac Scytha simulabat se credere illis oleum esse causam insanite. Laertius, libro I, cap. ix.

Diogenes nactus unguentum, eo pedes inunxit præter morem publicum. Id demirantibus dixit : Quoniam unguentum capiti infusum exhalatur in aerem; a pedibus autem ascendit ad nares. Similiter alius reprehendit publicam consuetudinem, qua coronas capiti imponunt, cum magis conveniat infra nares ponere, quod fragrantis vapor non tam descendat, quam ascendat. Laertius, lib. VI.

Idem, cuidam habenti capillos unguento delibutos : «Cave, inquit, ne capitis suaveolentia vite maleolentiam adducat; ut nam Græcarum vocum jucundam affinitatem utcumque reddere studuimus, cūwSwct et JuouJw. Unguentum enim in viro arguit vite mollitiem ; fama porro velut

odor est hominis. Simile quiddam dixit Martialis :

Posthume, non bene olet, qui bene semper olet

Ita Laertius, lib. VI.

Idem aiebat faciles esse deos ad donandum hominibus vitam : cæterum hanc ignorari ab his qui quæerunt unguenta. Laertius, ibid.

Lycurgus unguenta eiecit e reipública tanquam olei corruptelam ac perniciem. Nam oleum, inquit, odoribus vitiatum nullum habet usum, nec ad esum, nec ad membrorum unctionem; atque dum rem necessariam ad delicias corrumpunt, fit ut minor sit copia. Plutarchus in *Lacon, apophtheg.*

Flavio Vespasiano quum adolescens quidam gratias ageret pro impetrata præfectura, quoniam unguento fragrabat, et nutu contemptus est, et graviter increpitus : « Mallem, inquit Vespasianus, allium oboluisses. » Mox et litteras concessas revocavit. Suetonius in ejus Vita.

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Beseleel et Ooliab designantur a Deo architecti tabernaculi; secundo, vers. 13, Deus iterat et inculcat cullum sabbati; tertio, vers. 18, Deus Mosi dat duas tabulas legis lapideas.

1. Loculusque est Dominus ad Moysen dicens: 2. Ecce, vocavi ex nomine Beseleel liliū Uri, filii Ilur, de tribu Juda, 3. et implevi eum spiritali Dei, sapientia, et intelligente, et scientia, in omni opere, 4. ad excogitandum quidquid fabricari potest ex auro, et argento, et ære, 5. marmore, et geminis, et diversitate lignorum. 6. Dedique ei socium Ooliab filium Achisamech de tribu Dan. Et in corde omnis eruditi posui sapientiam ut faciant cuncta quæ præcepi tibi, 7. tabernaculum foederis, et arcam testimonii, et propitiatorium, quod super eam est, et cuncta vasa tabernaculi, 8. mensamque et vasa ejus, candelabrum purissimum cum vasis suis, et altaria thymiamatis, 9. et holocausti, et omnia vasa eorum, labrum cum basi sua, 10. vestes sanctas in ministerio Aaron sacerdote, et filiis ejus, ut fungantur officio suo in sacris. 11. Oleum unctionis, et thymiamata aromatum in Sanctuario, omnia quæ præcepi tibi, facient. 12. Et loculus est Dominus ad Moysen, dicens : 13. Loquere filiis Israel, et dices ad eos : Videte ut sabbatum meum custodiatis; quia signum est inter me et vos in generationibus vestris, ut sciatis quia ego Dominus, qui sanctifico vos. 14. Custodite sabbatum meum; sanctum est enim vobis : qui polluerit illud, morte morietur : qui fecerit in eo opus, peribit anima illius de medio populi sui. 15. Sex diebus facietis opus ; in die septimo sabbatum est, requies sancta Domino. Omnis qui fecerit opus in hac die, morietur. 16. Custodiant filii Israel sabbatum, et celebrent illud in generationibus suis. Pactum est sempiternum 17. inter me et filios Israel, signumque perpetuum. Sex enim diebus fecit Dominus cælum et terram, et in septimo ab opere, cessavit. 18. Dedique Dominus Moysi, completis hujusmodi sermonibus in monte Sinai, duas tabulas testimonii lapideas, scriptas digito Dei.

Veix. 1.

2. Vocavi ex homine Beseleel, — ? . <1. Ego Deus nominatim præ cæteris omnibus delegi et desig-

navi Beseleel, ut ipse fabricet tabernaculum, omnemque ejus suppellectilem ; per catachresin

ponitur a vocavi n pro *designavi* : qui enim ab hominibus designantur magistratus vel perfecti, solent ad hunc statum nominatio evocari ; unde Ilbpani eos vocant criados.

Vir tu« Beseleel filium Uni, filii Hur. — Hur hic avus l. 17. E Beseleel, videtur fuisse ille de quo cap. xvn, vers. 14, et cap. xxiv, vers. 14. Erat enim ille ex senioribus Israel, et proximus dignitate Aaroni fratri Mosis, idcoque in eo Moses sistit genealogiam Beseleel, quasi ipse ab avo Ilur, cujus superius mentionem fecit, sat sit cognitus; poluitque facile fleri, ul Beseleel etiam grandævus simul cum Ilur avo suo vixerit, verbi gratia, si demus Beseleel annos sexaginta; Hur vero centum, vel centum el decem. Negat hoc Abulensis, censetquo Beseleel hoc tempore fuisse duo el nonaginta annorum. Sed quis credat him senem ad tantam et tam laboriosam fabricam fuisse delectum?

Porro Hur hic fuit filius Caleb (non exploratoris illius celebris, qui solus cum Josué murmurantibus restitit, ut vult R. Salomon; ille enim hoc tempore non attigerat annum 40, ut patet Josué xiv, 10), sed alterius mullo senioris, filii videlicet Esron, filii Phares, filii Judæ patriarchi. Vide l. Paral, n, vers. G, 9, 19.

Symbolice Strabus, sive Glossa ordinaria : a In constructione, inquit, tabernaculi mysterium Trinitatis ostenditur, sicut in baptismo et transfiguratione Christi. In baptismo enim voce sonuit Pater, et Filius baptizatus est, atque in specie columbae Spiritus Sanctus apparuit. Puri modo hic Ooliab, qui interpretatur protectio mea Pater, Patris personam significat. Beseleel, qui idem est quod in umbra Dei, significat Spiritum Sanctum de quo dicitur : Virtus Altissimi, id est Spiritus Sanctus obumbrabit tibi. Jussio autem, id est verbum, quo tabernaculum fieri jussum est, est Filius, per quem Pater in virtute Spiritus Sancti omnia operatur. « Sancta enim Trinitas tam tabernaculum hoc materiale, quam ejus anlitypum Ecclesiam, et animas sanctas sibi in templum ædificat et eflormat.

Troilo- Tropologice, « Ilur » hebraice *candorem* significat, lucemquo candidam, qualis est fides, a Iri » significat *ignem*, qualis est charitas. « Beseleel » significat *in umbra Dei*, qualis est spes: hæc enim in ope Dei, quasi in umbra secure requiescit. Jam hæc tria, puta fides, spes, charitas, ludificant tabernaculum, id est domum animæ, ut sit templum Dei.

Vm 3. 3. Er implen i eum spiritu Dei, — puta spiritu meo. Loquitur enim Deus more Hebræo, de so tanquam do aliquo tertio. Similis enallage personal est vers. ult. et Gen. xix, 25, et Num. xn, vers. G et 8, et 4 mos iv, 11, et alibi. Porro spiritus Dei est qui sequitur, videlicet sapientia, intelligente et scientia in omni opere fabrilis, a Deo data et aspirata. Est enim appositio : « Spiritu Dei (qui est) sapientia, intelligentia et scientia

in omni opere. » Vide dicta cap. xxvni, vers. 3.

G. Dedique ex socium Ooliab filium Nciii a1 ECU. v s-c. — « Ooliab o Hebraice idem est quod *tabernaculum meum*, vel *protectio mea est Pater*, scilicet oelcatis; « Achisamech » idem est quod *fratres conjungens*. Hic ergo significat Apostolos virosque Apostólicos, qui per spem in Deum, Deique opem et protectionem, quam significat Ooliab, perque opem mutuam et fraternam, quam significat Achisamech, edificaverunt Ecclesiam, quæ est tabernaculum Dei. Ac nominatila, inquit Glossa: « Be- > c- d Icci et Ooliab sunt Petrus et Paulus, qui duo post < > Chrstum adificaverunt Ecclesiam Judæorum et gentium. Beseleel enim, qui interpretatur umbra Dei, significat Petrum : nam ad tactum umbra ejus virtute divina sanabantur infirmi, Actor. y. Ooliab, qui interpretatur protectio vel habitatio mea Pater, est Paulus, qui mente habitabat in Deo Patre omnium ; unde ait ipse Philip, m: « Nostra conversatio in cælis est. »

Et IN CURDE omnis eruditi posui sapientiam CT FACIANT CUNCTA QLE PRICF.PI TIBI, — q. d. Peritis artificibus minoribus et inferioribus dedi etiam industriam suam el peritiam, ut ipsi juvent Beveled et Ooliab in fabrica tabernaculi.

Disce hinc artes omnes, etiam mechanicas, esse jDdoai-dona Dei, saltem naturalia, neque in iis ut suis, ** suaque industria inventis aut partis, homini gloriantum esse, sed illas Deo adseribendas, ab coque petendas, et in ejus obsequium expendendas esse. Ita Rupertus in cap. xxxv Exod. in fine.

13. Videte ut sabbatum meum custodiat : quia Vca.ii. SIGNUM EST INTER ME ET VOS. — Abulensis et Lipomanus putant hic interjici mentionem sabbati hac de causa, ne scilicet Hebræi pularent licere sibi tabernaculum fabricare die sabbati. Verum hæc ratio angustior est, et Scriptura nullam ejus dat significationem.

Dico ergo, solius sabbati præceptum lue repetit Deus, illudque adjecta pœna mortis denuo sancit, tum quia præcipua erat cærimonialis lex luce sabbati, recurrens singulis hebdomadis ; tum quia sabbatum erat cultus Dei maxime publicus et solemnis, unde subdit : « Quia signum osi inter me et vos, » q. d. Quia sabbatum signum est quod vos mihi sitis populus, et ego sim vobis Deus, nipote in cujus honorem, et ob cujus obedientiam colitis septimum diem, puta sabbatum, sacro otio quasi protestantes me creatorem esso omnium, quæ sex diebus facta sunt, meque septimo hoc die ab omni opere meo cessasse, ideoquu vobis annitendum est, ut illo die mens per orationem, aliaque pia exercitia in Deo quiescat, hic per gratiam, et in futuro per gloriam.

Ut sciatis quia ego Dominus, qui sanctifico vos, — qui scilicet vos ad cultum meum applico, mihique quasi dico et consecro per hanc festivitatem meam sabbati, ul in ea mo sancte colatis.

14. Sanctum est enim vobis, — q. d. Sabbatum Vma ii

vobis est solemne festum, sancio Dei cultui dicatum. Vide *ilcuter*. v, 12.

QUI FECERIT IN EO OPUS, PERIBIT ANIMA (id est vita) illius de medio populi sur, — *q. d.* Qui laborant (1° violat quietem sabbati, morio plectatur per sententiam judicis, si crimen, puta sabbati violatio, coustel; si nou constet, tum homo ille aliis modis vindicante Deo, sive per homines quasi fortuito, sed fortuitum hoc intendente et dirigente Deo, uti dixi cap. xxi, 13, sive per alias creaturas Dei administras morte punietur, et, quod maximum est, peribit in æternum in gehenna, tanquam reus maximi criminis.

Vers 15 15. SABBATUM EST REQUIES, etc. — Hebræum CSt, *sabbaton est sabbat*. Illebræi per *sabbaton*, id est sabbatuluni, accipiunt parvum add lamentum ad sabbatum; quia enim ipsi non sciunt præcise momentum, quo incipit sabbatum, ut illi satisfaciant, horam unam citius illud auspicantur, et horam unam tardius finiunt, et hoc tempusculum putant vocari *subbaton*, id est sabbalulum. Verum hæc nimis arcta et anxia est religio. Optimo ergo vertit et dispunxit noster Interpres, quem passim alii sequuntur.

vers. n. 17. Pactum est sempiternum inier me et filios Israel. — Sabbatum vocat pactum, id est conditionem pacti. Septuaginta vertunt, *testamentum nive fadus aternum est in me et filiis Israel*, ut scilicet filii Israel in me, puta in Deo, Deique visione et fruitione, per requiem æternam, quam cis promisi, quiescant, inquit S. Augustinus, *Quasi CXXXIX*. Sed hic sensus non respondet Hebræo, in quo non est *in*, sed *inter*; et ita praepositio *in*, quam habent Septuaginta, exponenda est per *inter*.

In septimo ab opere cessavit. — Hebraice *iinnaphes*, id est respiravit a labore, et respirando quievit. Loquitur Scriptura de Deo anthropopathi;

v<u. is. 18. Deditque Dominus Moysi, etc. duas tabulas testimonii (id est decalogi sive legis, quæ testimonium est voluntatis divinæ, quid scilicet Deus velit a nobis fieri) laudeas scriptas digito Dei, — digito suo, hoc est a se, non ab homine vel angelo; est enallage, de qua dixi vers. 3. Nota < *dedit*, non quasi Deus ante non dederit Decalogum: in-sevit enim omnibus cum natura hanc legein, uti docent S. Irenæus, lib. IV, cap. xxx; Cyrillus, lib. I in Joan. I, cap. i; S. Hieronymus in cap. xxiv Isaïæ;

Ambrosius, *De Fuça sæculi*, cap. ni. Sed dedit cam dentio scriptam tabulis lapideis, idque ad oblivionem, quæ ex illius neglectu et socordia hominum irrepebat, avertendam; atque ad acuendas mentes hoc signo ad legis firmam et arctam custodiam; ideoque eam non chartæ, sed lapidi inscriptam dedit.

Porro lapidem hunc pretiosum fuisse, utpote adeo nove ad divinam hanc scripturam formatum et destinatum, conjicere licet. Hebræi censent fuisse sapphirum, teste Lyrano in *Exodi* xxiv, 12. Ubi idem de iisdem testatur Abulensis recteque confutat eosdem dicentes Mosen, fractis sapphirinis hisce tabulis ob peccatum populi, fragmenta carum collegisse, indequo se dilasse. Ex sapphiro quoque fuisse has tabulas diserte docent Suidas verbo *Moyses*, S. Epiphanius, lib. *De duodecim Gemmis*, Anaslasius Nicænus, *Quast. XXXVUI in JS. Script.*, et Nilus Metropolitæ, *De Lapidum theorica*. Favet, quod Dens legem Mosi daturus apparuit cum suppedaneo sapphirino cap. xxiv, vers. 10. Vide quæ de sapphiro notavi ibidem, et *Apocal. xiii*, 21. Verum hac de re nihil certi statuere licet, cum Scriptura speciem lapidis non exprimat. Porro quod Chaldæuset Rabbini tradunt, sapphirum tabularum legis excisum fuisse ex throno sapphirino Dei, *Exodi* xxiv, 12, crassa eorumdem est fabella.

Mystice, hæ tabulæ significabant tabulas cordis, in quibus scribenda sunt Dei mandata, I *Corinth. ni*, 3 et sequent.

Notant Isidoras, Abulensis, Hugo, Lipomanus, Hebræi, et alii passim, in prima tabula fuisse scripta piwcepla, quæ Deum Deique dilectionem et cultum spectant, quæ Hebræi numerant quatuor; dividunt enim primum præceptum in duo, scilicet: Unum Deum cole, et, Non facies sculptile vel idolum. Catholici vero hæc duo in unum conjungunt, tantumque numerant tria primum tabulæ præcepta, de quo *Deulcr. v*. In secunda vero tabula scripta fuisse præcepta, quæ spectant proximum proximique dilectionem, quæ Hebræi numerant sex: conjungunt enim duo ultima præcepta de concupiscentia uxoris et rei alienæ; in unum; Catholici vero melius ea dividunt, ac consequenter numerant septem secundo: tabulæ præcepta. Compendium ergo utriusque tabulæ totiusque legis est: «Dilige Deum uni, et dilige proximum, » uti docet Christus.

CAPUT TRIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hebraei, Mose absentej vitulum aureum conflant et adorant: hinc Dais vult eos disperdere; orat pro eis Moses, ac vers. 15, descendens de monte tabulas legis frangit, vitulum comburit, idololatra» occidit. Deumque iterato pro populo precatur, dicens, vers. 32: Aut dimitte eis hanc noxam, aut dolo me de libro tuo.

1. Videns autem populus quod moram faceret descendendi de monte moyses, congregatus adversus Aaron, dixit : Surge, fac nobis deos, quinos præcedant; Moysi enim huic viro, qui nos eduxit de terra Ægypti, ignoramus quid acciderit. 2. Dixitque ad eos Aaron: Tollite in aures aureas, de uxorum filiorumque et filiarum vestrarum auribus, et afferte ad me. 3. Fecitque populus quæ jusserat, deferens in aures ad Aaron. 4. Quas cum ille accepisset, formavit opere fusorio, et fecit ex eis vitulum conlililem, dixeruntque : Fli sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti. 5. Quod cum vidisset Aaron, ædificavit altare coram eo, et præconis voce clamavit, dicens : Cras solemnitatis Domini est. 6. Surgentesque mane, obtulerunt holocausta, et hostias pacificas, et sedit populus manducare, et bibere, et surrexerunt ludere. 7. Locutus est autem Dominus ad Moysen dicens : Vade, descende; peccavit populus tuus, quem eduxisti de terra Ægypti. 8. Recesserunt cito de via, quam ostendisti eis ; feceruntque sibi vitulum conflatilem, et adoraverunt, atque immolantes ei hostias, dixerunt : Isti sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti. 9. Rursumque ait Dominus ad Moysen : Cerno quod populus iste dunc cervicis sit; 10. dimitto me, ut irascatur furor meus contra eos, et deleam eos, faciaraque te in gentem magnam. 11. Moyses autem orabat Dominum Deum suum, dicens : Cur, Domine, irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxisti de terra Ægypti, in fortitudine magna, et in manu robusta? 12. Ne, quæso, dicant Ægyptii : Callide eduxit eos, ut interficeret in montibus, et deleat e terra ; quiescat ira tua, et esto placabilis super nequitia populi tui. 13. Recordare Abraham, Isaac, et Israel, servorum tuorum, quibus jurasti per temetipsum, dicens : Multiplicabo semen vestrum sicut stellas cæli ; et universam terram hanc, de qua locutus sum, dabo semini vestro, et possidebitis eam semper. 14. Piaculusque est Dominus ne faceret malum quod locus fuerat adversus populum suum. 15. Et reversus est Moyses de monte, portans duas tabulas testimonii in manu sua, scriptas ex utraque parte, 10. et factas opere Dei : scriptura quoque Dei erat sculpta in tabulis. 16. Audiens autem Josué tumultum populi vociferantis, dixit ad Moysen : Ululatus pugna; auditur in castris. 17. Qui respondit : Non est clamor adhortantium ad pugnam, neque vociferatio compellentium ad fugam; sed vocem cantantium ego audio. 18. Cumque appropinquasse ad castra, vidit vitulum, et choros; iratusque valde, projecit de manu tabulas, et confregit eas in radicem montis : 19. arripiensque vitulum quem fecerant, combussit, et contrivit usque ad pulverem, quem sparsit in aquam, et dedit ex eo potum filiis Israel. 20. Dixitque ad Aaron : Quid tibi fecit hic populus, ut induceres super eum peccatum maximum? 21. Cui ille respondit: Ne indignetur dominus meus; tu enim nosti populum istum, quod pronus sit ad malum. 22. Dixerunt mihi : Fac nobis deos, qui nos præcedant; huic enim Moysi, qui nos eduxit de terra Ægypti, nescimus quid acciderit. 23. Quibus ego dixi : Quis vestrum habet aurum ? Tulerunt, et dederunt mihi ; et projecit illud in ignem, egressusque est hic vitulus. 24. Videns ergo Moyses populum quod esset

nudatus (spoliaverat enim eum Aaron propter ignominiam sordis, et inter hostes nudum constituerat), 26. et stans in porta castrorum, ait : Si quis est Domini, jungatur mihi. Congregatique sunt ad eum omnes filii Levi; 27. quibus ait : Ilæc dicit Dominus Dens Israel : Ponat vir gladium super femur suum ; ite, et redite de porta usque ad portam per medium castrorum, et occidat unusquisque fratrem, el amicum, et proximum suum. 28. Feceruntque filii Levi juxta sermonem Moysi, cecideruntque in die illa quasi vigiliti tria millia hominum. 29. Et ait Moyses : Consecrastis manus vestras hodie Domino, unusquisque in filio, et in fratre suo, ut detur vobis benedictio. 30. Facto autem allero die, locutus est Moyses ad populum : Peccastis peccatum maximum, ascendam ad Dominum, si quo modo quivero eum deprecari pro scelere vestro. 31. Rversusque ad Dominum, ait: Obsecro, peccavit populus iste peccatum maximum, feceruntque sibi deos aureos ; aut dimitte eis hanc noxam, 32. aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti. 33. Cui respondit Dominus : Qui peccaverit mihi, delebo eum de libro meo ; 34. tu autem vade, et duc populum istum quo locutus sum tibi ; angelus meus præcedet te. Ego autem in die ultionis visitabo et hoc peccatum eorum. 35. Percussit ergo Dominus populum pro reatu vituli, quem fecerat Aaron.

Vei? i. 1. Surge, fac nobis deos, qui nos præcedant. — « Deos, » id est Deum ; unum enim aliquem tantum petierunt. Unde et Aaron cis satisfaciens unum tantum fecit vitulum. Sed in Hebræa lingua nomina Dei, puta *Elohim*, *Adonai*, *Saddai*, pluralia sunt, cisque modo singularia verba et adjectiva, modo pluralia jungunt Hebræi, uti videre est *Josué* xxiv, 19, *Deuteron*, v, 2G, in Hebreo.

Hebraismum imitatus est hic Latinus interpres vertens *deos*, non *deum*, idque ut clarius idololatricam populi ob oculos poneret : idololatre enim preter unum Deum verum, credunt et colunt alium, ita ut secundum illos plures ponendi sint dii; et quia ipsi, sicut ab uno Deo ad secundum deflexerunt, ita facile ab hoc in mullos alios devolvuntur. Notavit hoc S. Hieronymus in *Daniel*. m : « Hanc, ait, dicunt S. Scripture consuetudinem, ut unum idohim appellet pluraliter, »

Nota hic miram populi erga Mosencum Deum ingratitude, pariter et caecitatem; nam Mosen ducem suum tam benignum et beneficum, more impatientes contemnunt : deos quierunt duces, sed eos qui nondum sunt, quoque facit Aaron : aspernantur Deum verum, qui eos per tot tantaque miracula, et dura /Egypti servitute liberaverat, qui eos ducebat in Chanaan, quicum paulo ante solemne fœdus inierant cap. xxiv, qui illis spolia /Egyptiorum dederat, iliaque nunc sœcum, contemplo Deo, idolo, puta vitulo, consecrant.

Dices : Hebrei columnam habebant ducem viæ ; ad quid ergo quærent alios duces, puta deos qui eos procédant?

Respondeo : Columna hæc fixa steterat toto tempore, quo Moses fuerat in monte, neque movebatur, ut illebis viam præirei; ipsi autem castraniovere, et in terram promissam festini tendere cupiebant. Petunt ergo non mortales duces, qui ut Moses ab eis auferantur, sed deos, quales in /Egypto viderant, ul videlicet Aaron fabricet eis

simulacrum vituli aut bovis, puta Apis, in quod se numen insinuet, detque responsa, et præeat iter in Chanaan.

Moysi enim huic vino. — Loquuntur Hebrei da Moso contemplici, quasi de incognito viro. Josephus asserit aliquos eorum putasse Mosen a bestiis comestum esse, alios cum Deo raptum esse.

Fabulatur R. Salomon dæmonem pheretrini Mosis in acre ostendisse Hebreis, ut putarent cum esse mortuum.

2. Tollite in aures. — Hebraice, *frangite in aures* : apte; « amissuri enim erant in iudicium sibi, vera ornamenta aurium, Dei voces, » scriptas in tabulis legis, ait Tertullianus, *Scorpiaci* cap. m. Et S. Ambrosius *ad Romanos*, explicans hunc locum : « Congruè, ait, in aures auferuntur mulieribus, ne iterum Eva vocem serpentis audiret. Et ideo quia sacrilegium audierant, confiatis earum in auribus conflata est imago sacrilegii ; » similiter et annulis, « quia nec fidei signaculum habere poterant. »

De UXORUM, FILIORUMQUE ET FILIARUM VESTRARUM auribus. — Facinus hoc, puta idolum, recusaro omnino non audebat Aaron, ne occideretur a tumultuante plebe, sed hac postulatione divertero conatus est, flagitando in aures uxorum et filiarum aureas, quas ægerrime avaras et ornatus studiosissimas feminas sibi detracturas, idoloque daturas putabat; sed vicit hæc omnia earum improbitas et prepostera liberalitas*, alias avarissimarum. ita Theodorotus, Abulensis. Cajetanus, Lipomanus. Similes subinde videmus Christianorum mores, ul in carnis voluptates, pompam et luxum censum omnem profundant, Christo vero teruncium legre largiantur; ideoque sæpe quod non capit Christus, hoc rapit fiscus.

4. Formavit opere fusorio. — Plastes ergo formam vituli composuit e terra, argilla, aut simili materia, in quoque stylo (ut habent Hebræi) efformavit! « culos, aures, os et cætera membra vituli ;

dolendo In hanc formam Infudit aurum inaurium liquefactum, et sic ex ea expressus est aureus vitulus (1).

An ai- Et fecit ex eis vitulum. — Hinc patet vanitas
rrn fabellæ Rabbiorum, qua ipsi Aaronem suum a
llnh. i- crimino Idololatriam liberare conantur, dicentes
, j. vitulum hunc non arte ab Aaron conflatum esse,
ui sed opera magorum Ægyptiorum, quorum nulli
un * in tanta colluvie secuti erant Hebræos Ægypto
exeuntes; Aaronem enim coactum a populo tan-
tum injecisse aurum in ignem : ita enim se coram
Mose excusat Aaron vers. 24; magos vero ope dro-
monis illud in vituli formam effinxisse. Placuit ex
parte hæc opinio Monaccio, qui ingeniose nuper
Aaronem ab idololatria excusare contendit in suo
Aaron purgato, sed liber hic ejus (uti praemonueram)
Ilomro notatus, et in classem librorum prohibitorum
relatus est.

Hæc enim sententia deserto repugnat Scripturæ
hic, quæ asserit Aaronem fecisse vitulum, id est
feri curasse per aurificem. Sic enim habet: «Quas
cum ille (Aaron) accepisset, formavit opere fusorio,
et fecit ex eis vitulum conflatum,» Rursum
vers. 5 : a Quod cum vidisset Aaron, ædificavit
altare coram eo (vitulo), et præconis voce clama-
vit, dicens : Cras solemnitas Domini (vituli) est. »
Non ergo idolum tantum, puta vitulum, sed et
altare eidem ædificavit, dedicavit, festumque in-
dixit Aaron. Quid clarius? Denique Moses, *Deuter.*
ix, 20, fratris crimen confitetur dicens : «Depre-
catus sum Dominum pro fratre meo, quia volebat
eum conterere. » Cessit ergo Aaron timori et po-
pulo furenti, nec ausus fuit illi oblucri ex metu
mortis. Verius et cordatius R. Moses Gerundans
apud Lipomanum, non Ægyptios, sed Aaronem
et suos Hebræos accusat dicens : « Non accidit
tibi, o Israel, ultio aliqua, in qua non sit vel un-
cia de iniquitate vituli, »

Apiisive Vitulum. — Fuit hic vitulus Apis Ægyptius
bos, alio nomino Serapis dictus : ita Clemens,
forma, bb. VI, *Const.* 20, et Lactantius, lib. IV, x (2);
quem ita depingunt : Apis, inquiunt, erat nigro
corpore, candida fronte, et in tergo alba nota in-
signis, quem certos vitæ annos excedere non li-
cebat; atque ideo demersum in lacum defunctum-
que plangebant, et alio invento mirifice revivaban-
tur. Vide Alexandrum ab Alexandro, lib. VI *Ge-
nia*. cap. n.

Hcbiii Porro Hebræos hic non integrum vitulum con-
i s*d ^asse> sc^ tantum vituli caput, expresse tradit
violi S. Cyprianus, lib. *De Bono patientiæ*, sub finem,

(1) Verba Hebræa, quæ Vulgatus interpretes reddit,
formavit opere fusorio, alii aliter exponunt. Michaelis cl
do Welle, *formavit formam (tin Modafi)* liglirani, *feciigne*
cam viiulum fusilem, Melius Hoseniulb rus, .Mauier, etc.,
et colligavit illud. sell, aurum, in loculo, Cf. II *tieg.* v, 23.

(i) Et Bocharius. Quorum lamen sententiam refutavit
Jabionsky in *Panth. .i.yypi.* lib. IV, cap. n, § 16. Ex
Jablondui opinione, bovis imagine colabatur *Unccis*, id
*st sol.

ubi cum vocal 'nibuhtm caput; Ambrosius, qriif. apni
02; Lactantius, lib. IV, cap. x; Augustinus, *Psalm.* /
Lxxm; Hieronymus in Amos v, et alibi sæpe : in-
deque aliqui dictum pulant hebræum *serapim*,
quasi bovis faciem; *ichor* enim hebraico bovem,
appaïm vel *appim* faciem significat. Quare et vitu-
los, quos Jeroboam fecit et constituit in Dan et
Bethel, contra quos Ha detonant Prophète omnes,
cum ad hujus vituli Aaronici imitationem facti
sint, ut patet III *Begum* xn, 28, verisimile est vi-
tulorum tantum capita fuisse, ideoque nunc vi-
tuli, nunc vitulo nominantur: nam e capite sexus
vix discerni potest.

Quancum, si quod sexus indicium dederit hoc As^ita-
vituli caput, verisimile est vitulo e potius dedite,
quam vituli; nam Herodotus, lib. II, boves femi- Tidu?
nas maximo, docet sacras fuisse Isidi apud Æ^yp-
tios : unde et Josephus, lib. Vili, cap. in, vitulos
Jeroboam vitulas fuisse dicit ; vitulas quoque vo-
cant Septuaginta, III Reg. xn, 28 et seq.: vitulus
ergo hic non mas, sed femina accipitur, siquidem
sexum prodiderit, uti dixi. Sic enim bos tam fe-
mina, quam mas dicitur. Ita Ribera in Osce x,
num. 12. Altum hujus vituli silentium est apud
Jo-cphum; nimirum noluit ipse apud Ethnicos,
quibus gentem suam commendare volebat, eam
tam stolido idololatria? crimine infamare.

Conflatum. — Hic rursum explodas nugas vulm
R. Salomonis, qui fingit vitulum hunc fuisse ani-
matum, ambulasse et comedisse; quod cum vi-
disset Aaron, ædificasse ei altare. Probat hoc ex t> fla-
Psalm. evi, ubi dicitur : « Mutaverunt gloriam
suam in similitudinem vituli comedentis fenum. »
Sed homo insulsus non advertit, non dici, <in
vitulum,» sed «insimilitudinem,» id est idolum,
« vituli comedentis fenum. » Erat enim hoc ido-
lum vituli conflatum ex auro, uti hic dicitur :
erat ergo aureum et inanime, non animatum et
vivens. Ita Lyranus, et Abulensis qui nullis et
operose cum confutat.

Ih sunt dii tui, Israel. — Chaldæus, *hi sunt ti-*
mor tuus, Israel, g. d. Isti sunt dii tui, quos timere
et colere debes. Ita stolidi aurum et saxa timent,
Deum non timent, qui habet flatum eorum et ani-
mam in manu sua, ut eam predpitet in tartara,
aut ad cælum sustollat.

5. Quod cum vidisset Aaron, — scilicet non vi- Wr*. 5.
tuhim ambulans, uti exponit R. Salomon, sed
turbam ita congratulantiem acclamantemque vi-
tulo : « Ili sunt dii tui, Israel. »

Ædificavit altare coram eo, — idolo vituli.
Mirus hic fuit Aaronis lapsus, ut ad favorem ple-
bi et forte quia absente Mose principatum et
ducatum populi ambiebat, non jam metu, sed
sponte sua altare ædificet vitulo, ejusque dedica-
tionem et festum decernat; quin et vitulo nomen
lelragrammaton (hoc enim est in Hebneo), quod
incommunicabile est, et soli vero Deo proprium,
attribuat et imponat. Quis sibi et suæ sanctitati Airón
fidat? quis non cum metu et tremore suamsalu- T,luju*

▼ «at (cm opcrclur, cum videt Aaronem, Origcnem, Ter-
jthoca. (niUanum, similesque cedros Libani cadentes, el
tam turpiter ac profunde cadentes ?

Objiciunt hærelici : Ergo tota Ecclesia cum suo capite potest deficere et apostatare a Deo; ita enim defecit hic Aaron pontifex, et totus populus.

Respondeo, Aaronem necdum creatum fuisse pontificem : Moses ergo erat populi caput et pontifex, qui non defecit; etiam Levitas non defecerunt, ut patet vers. 26. Ergo nec caput, nec coipus Ecclesiæ defecit. Adde Aaronem non defecisse in fide, sed in professione fidei : sicut Petrus, negans Christum, non perdidit fidem, sed peccavit contra ejus confessionem.

«Γ» ». 6. Sedit populis manducare, — ex hostiis pacificis vitulo immolatis, ut ita ejus festum et solemnitatem communi, et sacro convivio celebraret

Et subreperunt ludere, — saltando, canendo, choros agendo; hos enim descendens c monte vidit Moses, vers. 19. Vide hic quam gulæ filia sit ineplaet impura lætitia, uti docet S. Gregorius, I *Moral*, v. Eundem abusum sacrificiorum apud Gentiles deplorat Epicharmus apud Alhenæum, lib. II : «Ex sacrificio, inquit, epulum, ex epulo facta est potatio, ex potatione cornus, ex como ludus, ex ludo iudicium, ex iudicio condemnatio, ex condemnatione compedes, sphacelus et multatio.» Inde ebrietates vocarunt uí3«; quod^rà tð turn, id est post sacrificia, genio et ebrietati indulgerent. S. Ambrosius, epist. 36 *ad Sabinum* : « Ubi «ceperit, ait, quis luxuriari, incipit deviare a fide vera. Ita duo committit mǎxima crimina, opprobria carnis et mentis sacrilegia, etc.; qui se ingurgitaverit atque immerserit ejusmodi voluptatibus, perfidile laqueos incurrit. Sedit enim populus manducaro, et bibere, et fieri sibi deos poscit.»

Porro hunc lusum impurum fuisse colligunt nonnulli ex eo, quod in honorem vituli (quod maxime lascivum et libidinosum est animal) lussisse videantur. Pro vitulo ergo et cura vitulo vitulati sunt. Ita Tertullianus, lib. *De Jejuniis*, quem contra Psychicos (id est animales : ita rigidus ipse et severus vocabat Christianos et Catholicos, quasi laxius viventes) jam haereticus et Montañista existens conscripsit; sic enim ait : «Surrexerunt ludere; intellige, inquit, S. Scriptum? verecundiam, lusum nisi impudicum non denotasse» (unde et Rabbini crasse exponunt fudere, id est fornicari). Sic enim Gentiles Romani et Græci in honorem deorum suorum ludos agebant, et quidquid libuisset, ac obscenissima quæque dicebant et agebant. Edebant et spectacula, quæ, nipote idolis dicata, aequè ac idolothyta Christianis adire illicitum esse, docet Tertullianus, lib. *De Spectaculis*, quem hac de causa conscripsit.

Vide hic carnalium hominum cæcitatem, qui in peccatis suis securi deliciantur, ludunt et exultant, cum cis imminet vindicta Dei. Ita deliciaba-

tur securus Balthasar, cum vidit manum scribentem in pariete, *mane, tekeli, phares* : quæ eadem nocte exilium ei attulit. Vis recentius exemplum? Audi memorabile. Ugolinus factionis Guelphorum princeps, cum Gibellinis vel pulsus, vel percussus, omnia regeret, die suo natali omnes suos ad convivium invitavit, ubi se suamque fortunam prædicans, unum ex suis rogavit, num quid sibi decisset? Ille quasi præsagus respondit : a Sola ira Numinis procul diuque abesse a tam secundis rebus non potest.» Itaque Guelphorum viribus consenescentibus, Gibellini armis correptis ædes ejus circumstant, oppugnant, unum ex filiis, unumque nepotem vim arcere conatos occidunt : ipsum et duos filios, tres nepotes in turrim includunt, obseratis foribus, clavibusque in Arnum flumen dejectis. Ibi fame in oculis suis, in gremio suo, diarissima pignora, parens moriens morientia vidit. Vociferanti exposcentique, ut humanis suppliciis hostes essent contenti, sacræ confessionis et sancti viatici potestas facta non est, ut refert Paulus /Emilianus, lib. Vili *Hist. Francar.*

Ita S. Ambrosius Mediolano Romam proficiscens, cimi in hospitem impium incidisset, qui inter alia affirmabat, adversam fortunam nunquam se esse expertum, ad comites conversus ait : « Propere hinc discedamus, ne divina vindicta hic nos obruat. Deus enim non moratur in hisce cedi- bus. » Cumque paululum cum suis progressus esset Ambrosius, terra dehiscens ædes istas cum hospite et tota ejus familia absorpsit.

7. Locutus est autem Domibus ad Moysen. — ver». 7. Satis patet ex fine præcedentis cap. hæc contigisse post acceptas legis tabulas, cum Moses jam descenderet de Sina, atque in ipso descensu hæc ad eum locutum esse Dominum. Ita Cajetanus.

Peccavit populus tuus.—«Tuus» non jam meus, qui tam graviter in me peccavit, qui me relicto ad vitulum accessit. Ita S. Hieronymus in cap. ix *Daniel*. Pro *peccavit* hebræum est J—iFT^ *scichet*, id est corripit, infregit, scilicet foedus meum, ac consequenter fidem, viam vitamque suam.

10. Dimitte me, ut irascatur furor meus contra eos.—Quæres: Cur, si irasci et punire plebem volebat Deus, Mosi id impedituro revelat? Julianus Apostata ex hoc loco calumniatur, Deum Hebræorum varium esse, inconstantem et pœnitentem sui consilii. Verum ei bene respondet S. Cyrillus, lib. V contra eum, et Theodorolus hic, ac S. Gregorius, lib. IX *Moral*, xi et xn, id fecisse Deum non mutabilitate animi, sed *primo*, ulostenderet quanti faciat Sanctos suos et preces eorum. «Sententia enim Dei Sanctorum precibus frangitur,» ail S. Hieronymus in xiii *Ezechiel*. Hoc significat -*Adimille me*, id est, ut Chaldæus vertit, *intermitte deprecationem*, quæ scilicet mihi ligat manus. *Secundo*, ut ostenderet immensam clementiam suam; non enim absoluta et efficaci voluntati*. decreverat delere llebræos, sed condilionata, si videlicet nullus se sequestrum et depre-

calorem pro eis interponeret: quam conditionem ipse poni voluit, ut clementiam suam patefaceret, ideoque Mosi revelavit peccatum populi, ut Moses oraret pro eo, ipse quo exoratus populo parceret. a Quid est aliud, ait S. Gregorius, dimitte me, quam deprecandi ansam præbere,» et, ut Theodoretus, «dicere : Prohibe me h

Voluit hic nos docere Deus, ut in ira nihil precipitanter agamus, cujus nos postea poeniteat, sed sinamus eam subsidere, animumque ad quietem et clementiam componamus, antequam aliquid dicamus vel agamus. Ita Athenodorus ob senium valedicens Augusto Cæsari, hoc ei monitum reliquit : « Cum irasceris, Auguste, nihil ante vel dixeris vel feceris, quam tecum vigili quatuor litterarum elementa repetieris, d Mox Augustus, manu ejus arrepta: « Etiamnum, inquit, tua mihi opus est praesentia, » ac per totum porro annum eum secum detinuit, dicens : « Silentii lutum est præmium. n Testis est Plutarchus in *Apophtheg. Roman.*

Non ergo mutatur hic Deus, sed res ab eo disposibile mutantur, juxta ipsius providam dispositionem : neque rursum mutatur Dei sententia, in peccatores lata, in ipsomet Deo, cum illa in Deo æterna sit, ipsique essentialis; sed mutatur ipsa in ipsis peccatoribus, puta in eorum a pœna, ad quam eos damnaverant, absolute: idque fit non vanitate vel levitate judicii, sed deprecatione Sanctorum, vel conversione eorum in quos lata fuit hæc sententia. Ita S. Hieronymus in cap. v *Daniel.*, et S. Gregorius, lib. XX *Moral.* cap. xxiv. a Consilium, inquit Gregorius, Deus non mutat, sed rem (1). »

Nota: Ira, furor, indignatio aliæque passionibus cum *n Scriptura tribuuntur Deo, non significant ullam perturbationem, sed puram Dei operationem et energiam. Ita S. Augustinus, lib. I *Contra Advcrs. legis*, cap. xx : « Poenitentia, inquit, non est post errorem; ira Dei non habet perturbati animi ardorem; misericordia Dei non habet compatiens miserum cor, unde in Latina lingua nomen accepit; zelus Dei non habet mentis livorem; sed poenitentia Dei dicitur, rerum in ejus potestate constitutarum hominibus inopinata mutatio : ira Dei est vindicta peccati; misericordia Dei est bonitas opitulantis; zelus Dei est providentia, qua non sinit eos quos subditos habet, impune amare quod prohibet. »

Fa CIAMQUB TE IX GBXTBM MAGNAM, — 11011 tam CX te nasciluram, quam libi subjiciendam, et te duco gubernandam. Id patet *Num.* xiv, 12, ubi similis promissio iteratur Mosi, ut patet ex ilebræo; ergo « in gentem » idem est, quod *super gciVem.* Ha Abulensis.

ver», n. II. Moyses autem onabat. — « Tales, inquit S. Chry-

(1) Sistitur Deus, qui haud obscure innuit magnam deprecationis Mosaicæ vim foro, tentare Mosem, utrum populi salutem magis appetat, an privati sui commodi studiosior sit.

sostomus, hom. 12 in cap. i S. Joan., esse oportet eos, quibus animarum cura commissæ est, ut perire malini cum his qui sibi crediti sunt, quam sine illis salvi esse. »

S. Ambrosius quoque, lib. II *Ofit.* cap. vit, miratur mansuetudinem Mosis: *primo*, absorbentis, devorantis et obhviscentis omnes injurias sibi a duris populo illatas; *secundo*, respicientis ducatum alterius genis majoris a Deo sibi oblatum; *tertio*, orantis tam enixe pro ingralis Hebræis, idque factum ait, ut Hebræi eum plus ob mansuetudinem diligerent, quam ob facta et portenta admirarentur. Nam, ut ait S. Gregorius, lib. XXVII *Moralium* vit : « Charitas in sancto ejus pectore ex persecutione ignescebat magis, » ac velut per antiperktasin magis se acuebat, sicut se acuit et intendit calor cum a frigore cingitur et oppugnatur.

Similis fuit charitas Abraamis monachi et episcopi, qui pro affligentibus se infidelibus intercessit el fidejussil, uti referi Theodoretus in *PM-lotheo*, cap. xvn. Et Religiosi insontis, qui ut fratrem sontem lucrifaceret, cum eo poenitentiam egit, de quo Ruffinus, lib. IX in *Vitis Patrum*, num. 12. Et alterius, qui, ut fratrem a lapsu præservaret, ei mira lenitate per omnia obsecutus est, de quo ibidem, lib. V, cap. v, num. 28. Et Serapionis Sindonilæ, qui teste Palladio in *Lausiac.* cap. Lxxxni, Manichæo cuidam nobili in servum se vendidit, ut eum cum tota familia ab hæresi converteret, quod el intra biennium præstilit. Et sancti illius monachi, qui, ut fratrem lapsum el assidue fornicantem converteret, longam pro eo subivit poenitentiam, de quo Joannes Moschum in *Prato Spirit.* cap. xeni.

12. Callide (hebraico, cum malitia aut malignitate, id est callide et dolose) eduxit eos, — ut scilicet eis malefaceret, cosque disperderet in deserto.

Esto placabilis. — Hebraice, *perniteat te super malo*, id est mula et revoca sententiam, qua decrevisti Hebræis malum inferre, cosque ob idolatriam punire.

I i. Placatusque est Dominus, — ne scilicet deleteret populum, uti destinami, sed ut alia plaga cum castigaret, de qua vers. ult. Vide quid unius Mosis preces hic apud Deum effecerint, quæ totius populi salutem impetrarunt. Augustus Cæsar, teste Plutarcho, capta Alexandria, cum cives extrema exspectarent, urbi se parcere dixit : *primo*, propter ejus magnitudinem et pulchritudinem; *secundo*, propter conditorem Alexandrum; *tertio*, propter Arium amicum. Præclarius longe hic Deus loti populo pepercit, propter unum Mosen, amicum suum.

15. Er reversus est Moyses de monte. — Hebraice, *et respexit*, vel *et vertit se, descenditque de monte*. Unde videtur quod Moses, prius colloquens cum Deo, impetrata jam populo venia et finito colloquio, ad montem et populum respexerit, vertoriturque faciem ad descensum.

Portans duas tabulas testimonii in manu sua, scriptas ex utraque parte, — hebraice, *scriptas in duobus lateribus hinc et hinc*. Erant enim parvæ lab' ilæj Utpote quas Moses manu gestaret, et quæ in arca testamenti exigua deposite, neque magnæ, neque graves esse poterant; alias perfregissent eam sensim suo pondere. Littera vero tabularum erant magnæ, ut eminus legi possent a populo, ideoque ab utraque parte tabularum scribendum fuit, ut in iis integer Decalogus scriberetur. Ita T*boi* Abulensis. Alii putant in tabulis bisce bis scriptum fuisse Decalogum, scilicet ab utroque latere semel, ut decalogus in tabulis scriptus ab utraque parte, a consistentibus utrimque legi posset. iur,f' Ita Lipomanus.

vtn is. 18. Non est clamor adhortantium ad pugnam, neque compellentium ad fugam. — Chaldæus, *non est vox clamandi : Fortiter; neque clamandi : Debiliter; vel, neque robustorum eorum, qui vincunt; neque debiliū eorum, qui vincuntur, clamor est*. Qui enim prælio vincunt, lætas instantis, aut plenæ jam victorias voces edunt; qui vincuntur, tristes, inconditos et lugubres ejulatus, dum alii vulnerantur, alii animam agunt, alii pedibus prote-runtur, alii alios in fuga protrudunt; unde clare R. Salomon vertit, *vox hæc non est virorum clamantium : Victoria, victoria; neque debiliū vox, vociferantium : Vce, vce ! aut, fugite, fugite*; Septuaginta, *non est vox præcinentium fugam*; Oleaster, *non est vox respondentium fortitudinem*, id est jactantium suas vires, *neque respondentium succisionem* (1), id est se esse succisos. Qualis ergo vox est? *sed vocem, ait, cantantium*; Chaldæus, *ludentium*; Septuaginta, *præcinentium vinum ego audio*.

Ven. 19. 19. Irat USQUE VALDE PROJECIT DE MANU TABULAS, et confregit eas. — Fecit hoc Moses incitatus sancto zelo adversus publicam impietatem, absurdum ratus si legem Dei populo ebrio, legeinquo tam nefarie per suum idolum infringenti afferret. Ita S. Chrysostomus, Hieronymus, lib. II *Contra Jovinianum*, et Ambrosius, lib. *De Elia et Jejunio*, cap. vi : a Tabulas, inquit, legis quas accepit abstinencia, conteri fecit ebrietas. » Mystice significabatur priorem legem, veterem videlicet, abolendam esse, succedente alia, puta lege Evangelica. Ita S. Ambrosius, in *Psalm*, xxvni, Augustinus, *Quæst. CXLIV*, et alii.

Ob hanc tabularum legis confractionem indio- l turn postea Judæis statumque fuit jejunium septu- ubuii. timodecimo die quarti mensis, quo hæc confractio contigit, uti patet ex Calendario Hebræorum, quod Genebrardus in Latinum transtulit, suisque commentariis in Psalmos præfixit; quod enim illo die hæc confractio contigerit, patet ex eo quod Moses statina a promulgatione legis, quæ per angelum in Sina facta est sexto die mensis tertii, uti

(t) Ita in bcbreæo, *nec vox clamandi stragem*. id est, eonim qnl vincuntur.

ostendi cap. xix, vers. 11 et 10, ascenderit iu montem, ibique manserit quadraginta diebus; unde sequitur eum descendisse de monte ad populum, ac consequenter tabulas confregisse septimodecimo die mensis quarti : numera enim quadraginta dies a diu sexta mensis tertii, pervenies ad decimum sextum diem mensis quarti; postero autem die, putasplimodecimo, descendit Moses, tumque confregit tabulas.

Hinc S. Hieronymus, Rupertus, Ribera et alii, illud *Lachar. vii*, 19 : « Jejunium quarti, et jejunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium decimi erit domui Juda, » ita interpretantur, ul jejunium quarti mensis fuerit id, quod Judæis indictum est ob tabulas legis confractas; jejunium quinti indictum fuerit, eo quod quinto mense Hebræi jussi sint montem non ascendere, sed per quadraginta annos longis ad terram sanctam circumire dispendiis, ut omnes qui murmurarent in solitudine morerentur, *vi/z. xiv*. Jejunium septimi fuerit id, quod indictum est ob cædem Goliath, de qua *IV Reg. xxv*, 2i\$. Jejunium decimi indictum fuerit, eo quod illo mensa Ezechiel et cæleri, qui erant in captivitate Babylonica, audierint Jerusalem esso captam, templumque incensum.

20. ARRIPIENSQUE VITULUM QUEM FECERANT, COM- Ven.». bussit, — conjecit vitulum in ignem certis admixtis herbis, ut liquaretur in massam, et quasi in carbonem redigeretur.

Et contrivit, — hebraico, *et moluit usque ad tenuitatem, q. d.* Moses carbonem illum, vel massam igno extractam contudit, et contrivit in minutum pulverem.

QUEM SPARSIT IN AQUAM, ET DEDIT EX EO POTUM Viln'nm f il iis Isr ael. — Moses pulverem vituli aurei sparsit in torrentem qui descendit de Sina, et transibat per castra Hebræorum, eo tempore quo veniobant Hebræi ut inde haurirent aquam, adeoque in ipso aquæ haustu; quin, ut videtur, etiam coegit eos inde bibere. Foci! id Moses ex zelo, ut idolum suum vorent apostatæ, et ut contemnere discant quod in secessum projici vident, ait S. Hieronymus *ad Fabiolam* (2),

Mystice S. Augustinus, lib. XXII *Contra Faustum*, cap. xcm : Vitulus, ait, est idololatria Gentium, quæ per ignem zeli Christi Domini, et aciem verbi, et aquam baptismi, ab eis potius quos absorbere conatur, puta a Gentibus ipsis absorpta est.

22. Tu ENIM NOSTI POPULUM ISTUM, QUOD PRONUS sit ad malum. — Septuaginta «w qàp sióa; Tû Xaw «zrev to óp|iTua, id est, tu nosti populi hujus im-

(*) Quomodo Moses vitulum aureum combusserit, atque in pulverem contritum Israelitis potui dederit, vide Glaire, *L's Livres Saints vengis*, 1, 442; Gtiénêc, *Lettres de quelques Juifs a U. de Voltaire*, 1 parte, episl. 4. Nihil vero obsistat, ait tioseninullcrus ad h. l., quo minus apud Ægyptios jam tum usus aliquis artis chemicæ esse potuerit, a quibus eam didicerit Moses.

petum, aviditatem, et quasi furem impulsum, cui scilicet ego unus resistere non potui.

Vitt si. 24. Projeci illud in ignem (ut inde liquefactum fluere in formam fusoriam vituli), egressusque est mc vitulus. — Non ergo negat Aaron crimen, sed verbis extenuat, ut leniat fratris iram.

Vet* is. 25. Videns ergo Moyses populum quod esset nudatus. — Targum Hierosolymitanum sic vertit, *videns Moses quod Hebræi denudati erant corona aurea, qua: fuerat in capitibus eorum cum nomine tetragrammato*, quasi libertatis et obedientiae insignis. Videntur enim Hebræi, maxime principes, Post legem acceptam in Sina, in signum fidei et obedientiae Deo promissae, ornasse capita sua coronis decoris, cum nomine tetragrammato illis inscripto, quod anno sequenti cum erectum est Saloon, tabernaculum, soli Aaroni concessum est, uti praeceperat Dominus Mosi in monte, Exodi cap. xxvni, vers. 39. Ita R. Salomon, et Hieronymus Prado in cap. xxiv *Ezech.* pag. 312 : *Nudatus*, ait, id est excæsariatus, spoliatus sua cæsarie, privatus sua corona et diademate, quam gestabat quasi libertatis insigne.

n feUi- Verum hoc est divinare, inquit Abulensis; Scriptura enim harum coronarum, habentium nomen tetragrammaton, nullam facit mentionem : imo nomen tetragrammaton soli pontifici consignat in lamina, illique soli hoc nomen tribuerunt Hebræi omni tempore. *Secundo*, ornatus hic quo nudati fuerunt Hebræi, fuit ablati ab Aarone, uti sequitur; ait enim : « Spoliaverat enim cum Aaron. » Aaron autem non abstulit Hebræis coronas, sed in aureas ad vitulum efformandum. *Tertio*, Hebræi post peccatum non deposuerunt suum ornatum, ergo nec coronas si quas habuerunt : nam ornatum hunc demum, jubente Deo, deposuerunt (cap. 35 vers. 2). Rursum Valabius vertit, *videns Moyses quod detectus esset populus*, id est, quod delecta esset ejus infamis idololatria, qua Deum suum eductorem et protectorem deseruerant, apud gentes vicinas, quod proinde Hebræos invadere et opprimere potuissent. Verum et hæc expositio minus congrua est, minusquo respondet Hebræo *JH9 para*, quod non detegere, sed nudare, enervare, imbellem et infirmum efficeret significat.

Yen et- Dico ergo nudatum fuisse populum tum suis inauribus, quas dederat Aaroni ad faciendum vitulum, tum consequenter et potius (inaurium enim parva erat jactura) honore suo, atque ope et auxilio Dei, quem per hoc scelus suum deseruerat : ita ut si hostes in eum tunc irruissent, Deo irato subducente suum patrocinium, prostratus sine dubio, et cæsus fuisset populus, uti accidit *Num.* xiv, 45. Atque facile id fieri poterat, cum vicini hostes scirent Hebræos jam per hunc vitulum deseruisse suum Deum, ac proinde ab eo vicissim esse desertos, a quo tam miraculose educti et protecti semper fuerant, ideoquo facil-

linie eos a se posse prosterni, vinci et deleri(1).

Spoliaverat enim eum Aaron (tum inauribus, ut dixi, tum ope Dei) propter ignominiam sordis. — Hebraice, in *ludibrium hostibus suis*. Hebræa enim vox *ṛTOT* scimiša significat sibilum, sursum, irrisum, ludibrium. UaSeptuaginta. Noster Interpres utrumque malum quod populo ex vitulo Aaronis obvenit, distinctius explicat, dicitque *primo*, quod propter sordem, id est idolum hoc suum vituli (Hebræi enim idola vocant *gillulim*, id est stercora, quia ut sordes et stercora abominanda sunt, uti dicitur *D<t. vn*, vers. ult.), spoliatus erat populus honore pristino, qui erat, quod populus hic esset et haberetur populus Dei. Honor enim ille jam per vitulum versus erat in ignominiam, ita ut Hebræi jam ludibrio forent vicinis hostibus. Dicit *secundo*, quod populus hic devertus a Deo, quasi nudus et inermis inter tot et tam diros hostes consisteret. Unde ait : « Et inter hostes nudum constituerat.* »

26. Stans in porta castrorum, — in ingressu castrorum : nec enim castra Hebræorum erant muro circumdata instar urbis, ut proprie dicta haberent portas.

Ait : Si quis est Domini, jungatur mihi, — *q.d.* Qui non est vituli, sed *Jeheva*, id est Domini, servus et cultor, quique zelum habet Domini, ut injuriam illi per hunc vitulum illatam ulciscatur, hic mihi societur.

Congregatique sunt ad eum omnes filii Levi. — Hinc videtur, quod plerique Lévite non consenserint in populi peccatum, et cultum vituli, quodque ille eis displicuerit. Imo R. Salomon et Abulensis putant nullum ex tribu Levi consensisse huic idololatriæ. Sed hoc falsum est: nam Aaron consensit, fecitque vitulum; Aaronem autem quasi caput Iribus Levi, multi ex Levitis secuti sunt. Rursum multi Levitae hic a suis occisi sunt: ergo fuerant illi participes criminis et vituli. Antecedens patet vers. 29, ubi Moses Lesai* ultoribus dicit : a Consecrastis manus vestras hodie Domino, unusquisque in filio, et in fratre suo, ut detur vobis benedictio. »

Dices : Quomodo ergo hio dicuntur congregati ad Mosen omnes filii Levi, si aliqui ex eis occisi sunt?

Respondeo : Dicuntur « omnes, » id est plerique omnes, pene omnes, permulti congregati sunt ad Mosen. Vox enim *omnis* in Scriptura subinde non absolute omnes, sed magnam multitudinem significat, ut patet *Judic.* cap. xx, H, ubi dicitur universus Israel congregatus, cum tamen deessent viri Jabes Galaad, uti dicitur cap. seq., vers. 8. Simile est *H Reg.* xvi, et cap. xvii, 14.

(1) Alii pro *miJaius* vertunt ex hebr. *diwlutHs*, scilicet, populus, qui frenis quasi detractis fariis istis celebrandis sese dedit; quod bene convenit iis quæ sequuntur, *fiam laxat it aim*. frena ei remisit, *Aaran*, qui populo concesserat hunc festum celebrare, ut res istius silia *ludibrium apud populos* lutum.

COMMENTARIA IN EXODUM, cap. XXXII.

Nota hic solnm Mosis et Levitarum pro gloria Dei, contra idola et idololatrias. Similis fuit, sed in modo dispar, zelus militum Christianorum, quos Julianus Apostata dolo ad idololatriam voluit inducere. Cum enim eos invitaret, ut de manu sua munus acciperent, utque recedentes thuris grana quædam, honoris gratia, in focum conjicerent, coram se et suis, qui caeremoniam hanc ut idolis factam, et christianismi abjurationem tacitam interpretabantur : milites hi mente Imperatoris et fraude post factum comperta, frementes Julianum adierunt, exclamaruntque : «Non dona accepimus, Imperator, sed morte damnati sumus; non honoris causa vocati, sed ignominia notati sumus. Da hoc beneficium militibus tuis : Christo nos macta atque obtrunca, cujus unius imperio subijcitur. Ignem igni repende : pro illo in cinerem nos redige. Manus amputa, quas scelerate porreximus; pedes, quibus male cucurrimus. Alios auro dona, quos recepisse postea non pœnileat. Nobis satis superque est Christus, quem instar omnium habemus. » Julianus ira accensus, iuvidensque eis martyrii gloriam, eos exilio mulclavit. Rem fuse narrat Nazianzenus, orat. I *Contra Julianum*. Simili zelo Gedeon evertit altare Baal, *Judie*, cap. vi, vers. 31. Gedeonein imitatus est Wolfredus martyr Succiaci, qui concionatus ad populum : «Si, inquit, potens est Deus vester Tosian, se vindicet; » et arrepta securi simulacrum in frusta concidit : quare ab astantibus mille confossus gladiis, occubuit. Crantzius Metropolitanus, libro IV, cap. vin.

27. Ille Dominus Deus Israel. — Habebat Moses uti populi rector et dux, potestatem gladii in cum, idque a Deo : ab eo enim, non autem a populo constitutus erat dux ; sed accedit hic voluntas et jussio Domini, ut ea magis incitet Levitas ad offensam Dei vindicandam.

Occidat unusquisque fratrem, etc.,—q. d. Occidat quisque quemlibet occurrentem, etiamsi arctissime sibi conjunctum : plerique enim omnes in populo rei et conscii crant idololatriæ vituli, idque salis tum voce, tum ornatu, tum choreis, tum ebrietate, aliisque modis prodebant. Alii apud Rupertum et Abulensem volunt nocentes ab innoxiiis fuisse discretos potu cineris vituli : inde enim noxios auream barbam, vel aurea labra, alios etiam morbum contraxisse. Sed hæc Judæorum sunt fabulamenta (1).

Ecce quomodo Moses mansuetissimus mortali-
um, pro Deo severitatem et iram induit, ut pau-
eorum pœna Deum toti populo reconciliet. Hæc
est enim sancta ira, quæ irascitur peccato. « Ira
enim est cos virtutis; » et : « Mentem non habet,
qui iram non habet. » Ha Archidamus laudanti

Charilaum, quod ex æquo omnibus esset mitis:
« Qui potest, inquit, juste laudari, qui etiam malis se mitem præbet » Vide S. Basilium, serm. De *Ira*, et Gregorium, lib. XX *Moral. vi, et part. III Pastor*, cap. xxin. «Ecco, inquit Gregorius, (Moses) qui vitam omnium cum sua morte polivit, paucorum vitam gladio extinxit : intus ignibus amoris, foris accensus est zelo severitatis : ulro-bique legatus foris, causam populi apud Deum, precibus, causam Dei apud populum gladiis allegavit : intus amans divinæ supplicando obstitit, foris sæviens culpam feriendo consumpsit. Succurrit citius omnibus in offensa paucorum; sed idcirco Deus eum citius auxiliavit agentem pro populo, quia vidit quid super populum acturus esset pro Deo. In regimine ergo populi ulruinque Moses miscuit, ut nec disciplina deesset misericordie, nec misericordia disciplinæ. »

Tropologice S. Ambrosius *ad Romanum* : « Illo, ait, est verus Levita, Dei ultor et vindex, qui carnem, et passionum ac vitiorum corpus interimit, ut servet animam, ut jam non sit caro peccati, sed Dei. Quis enim magis frater aut proximus est animæ, quam caro? » et paulo ante: «Sanctiora cæleris ad hoc eliguntur ministeria Levitarum, quorum portio Deus. Nesciunt enim suis parcere, qui nihil suum norunt : quoniam Sanctis omnia Deus est. »

28. Ceciderunt in die illa quasi viginti tria millia hominum.—Ita constanter legunt Biblia Romana, et passim antiquiora Latina; item S. Gregorius in *Ilegum* xiv, Rupertus et omnes pene post S. Hieronymum veteres commentatores. Ha quoque legit S. Paulus, I *Corinth*, xi ; unde et verisimile est et Septuaginta (hos enim sequi solet Paulus) ita legisse, videlicet *ὡς καὶ ἑξήκοντα*, pro *ὡς καὶ ἑξήκοντα*, uti jam legitur; et certe in tanta turba peccantium pauca sunt tria millia, præsertim cum alibi, ut *Num.* xxv, ob similem idololatriam cæsa sint 24 millia.

E contrario *tria millia*, non autem 23 *millia*, legunt Hebræa, Chaldæa, Latina, Complutensia et Regia, Tertullianus, *Scorpiaci* m, S. Ambrosius, epist. 50 *ad Romanum*, Isidoros, Rabanus et Philo. Unde varietas aut error inciderit, incertum est. Lyranus putat, quod noster Interpres complexus sit eos, qui vers. 35, dicuntur a Domino percussi, cosque fuisse viginti millia. Sed hoc est divinare, neque Interpres noster hic illum locum vertit, sed hunc præsentem, in quo Hebræa jam habent tantum tria millia; illi enim vers. 35, non hac die, sed postea percussi sunt. Porro in Hebræo primitus inde error acciderit, quod scriba aliquis pro *viginti* scripserit per compendium litteram *caph*, quæ est nota vicenarii apud Hebræos, quod caput alii postea quasi notam similitudinis, acceperint pro *quasi*.

Vide hic quid possit unus dux magnanimus. Vere dixit Chabrias : « Terribilior est exercitus cervorum duce leone, quam leonum duce cervo. »

(i) Interficiebantur procul dubio tantum illi, qui ne per M JHs quidem presentiam revocari poterant ab illis ferita, nec tentoria sua repetierant. Ita Ailloli.

Instar cervi timidus Aaron cessit idololatriis, castaque perdidit populi fidelis et fortis instar leonum : instar leonis interritus Moses castra invadit, subigit, et 23 millia trucidat; itaque ir® Dei restitit, et ex cervis rursum Icones effecit. Ita Thebani quasi cervi timidi, ante et post Epaminondas semper servierunt, sed quamdiu vixit Epaminondas dux eorum leoninus, aliis dominati sunt; ut unus Epaminondas pluris fuerit quam tota respublica Thebanorum, inquit Plutarchus in ejus Vita. Talis fuit apud Aragonés Alfonsus rex, cujus hæc erat vox : « Non abhorreo pericula quantacumque, sine quibus nemo unquam gloriam consecutus est. » Ita Panormitanus in ejus Vita. Hinc et Ueraclius Patriarcha Hierosolymitanus veniens ad Henricum regem Angli®, ut eum incitaret ad bellum pro terra sancta, cum rex ad id ingens ei auri pondus offerret, respondit : « Non pecunia, sed imperatore nobis opus est; » itaque regi suasit, sed non persuasit, ul ipse quasi dux belli præiret cæteris in terram sanctam. Ita P. Æmilianus, lib. VI *Ilistor. Francar.*

Vers. 29. 29. CONSECRASTIS MANUS VESTRAS HODIE DOMINO.

— *I'nc ^ev^æ meruerunt benedictionem et saccrdotiuiD. Audi *Deui.* cap. xxxm, 9 : « Qui dixit patri suo et matri suæ : Nescio vos; et fratribus su's : Ignoro illos, et nesciverunt filios suos; hi custodierunt eloquium tuum, et pactum tuum servaverunt, judicia tua, o Jacob, et legem tuam, o Israel : ponent thymiam in furore tuo, et holocaustum super altare tuum. » Sic el Phincesob similem zelum, quo occidit fornicantes et colentes Beelphegor, meruit summum sacerdotium, *Num.* xiv, 15.

vert. 30 30 et 31. Facto autem altero die, etc., revei-
et 11 • susque ad Dominum. — Hinc colligitur Mosen altero die a suo descensu de monte, in quo fuerat per 40 dies, rursum ascendisse in montem, ibique mansisse alios 40 dies, ul secundas legis tabulas acciperet, uli patebit cap. xxxiv, vers. 28.

Vers. 33. 30. SI QUO MODO QUIVERO DEPRECARI. — Nam quod vers. 14 dictum est : « Placatus est Dominus, » inlllege ad hoc, ut non unica cædo et clade universum deleteret populum, uti cogitami. Igitur jure metuebat Moses ne Deus, tant® offensæ memor, carptim per partes populum disperderet; quod ne faciat, oraturus et deprecaturus rursus ascendit in montem. Nola : Moses suæ orationi præmitlit justitiam, justamquo vindictam peccati : hæc enim est efficax dispositio ad exorandum Deum, uti ex S. Gregorio docui vers. 27.

Veri. 31 31 el 32. Aut Divin n eis hanc noxam, aut si
NON FACIS, DELE ME DE LIBRO TUO QUEM SCRIPSISTI.

•n opia- — Quæres, quo sensu optant Moses de libro vitæ
nt Mosti deleri ? et an hoc votum sit licitum et sanctum?
hi J J- ^nmo' Cajetanus inllolligit de libro, id est decreto
* principatus, y. 47. Moses : Aut dimitte, aut dele
Frima me de libro luo, quo me designasti principem
alterius gentis, si hanc meam perdis.

Sxiioib. Secundo, S. Hieronymus *ad Algas.*, et S. Grego-

rius, lib. X *Mr/ral.* vn, accipiunt de libro viventium, non in cælo, sed in presenti vita, 7. d. Aut dimitte, aut occide et tolle me de hac vita.

Tertio, Hugo Victorinus respondet Mosen hoc rnia. dixisse non ex ratione, sed ex impetu human® affectionis : nec cnim quis deleri potest de libro vitæ.

Quarto, alii librum legis vcl potius legislatura* Qu mu. accipiunt, 7. d. Aut dimitte, aut dele et tolle me de hoc officio, ne scilicet sim legislator populi.

Verum hæc non satisfaciunt incenve eharilati R M- cl petitioni Mosis, neque verbis hisce ac sequen-loaiMr* tibus, ipsique responsioni Domini, qui respondet se non Mosen, sed cos qui peccaverint delaturum de libro suo, utique libro ætemæ vitæ et regni cælorum. Nam liber vitæ aut liber Dei, ubi- uur ti- que in Scriptura significat conscriptionem connu qui electi sunt vcl absolute, vel inchoate ad vitam ælernam, conscriptionem, inquam, et con- prHri- signationem in mente et memoria divina, qui est l liber æternæ prædestinationis. Id patet D®i' xii, 1; Apec. xm, 8, et xvn, 8, et cip. xxi, vers. 27; *Philipp*, iv, 3. Ita docet S. Augustinus, lib. XX *De Civil*, cap. XV, S. Ambrosius in *Psal.* txvni, Ansbertus et Haymo in *Apoc.* in, Rupertos hie, S. Bernardus, serm. 12 in *Cantica* (1).

Quinto, ergo S. Augustinus, *Quast.* CXLVII, Lyranus, Abulensis, Lipomanus et alii probabilius censcut hic esse hyperbolen, quæ lardum significavehemens desiderium salutis populi in Mose: perindeque esse, ac si filius videns servum sibi charissimum juste domo ejici, dicat patri : Noli hunc ejicere, aut si eum ejicis, me quoque ejicito : sic enim el Moses ait : Aut dimitte populo, aut dele me, non quod vere deleri optet (illud enim erat impossibile), sed ul hac phrasi desiderium suum ingens aliqua ratione patefaciat, quod aliter efficaciter patefacere non poterat. Unde non ait Moses : Dele me, modo illis dimittas. quasi cuperei commutationem sui facere pro populo, populique absolutione; sed, si id non facis, dele me. Hincet S. Augustinus, *Quasi.* CXLVII, ait Mosca hoc dixisse securum, 47. d. Aut dimitte populo, aut dele me de libro tuo; sed scio quod me non delebis : ergo restat ut dimittas et pareas populo.

Verum pulchre Ruperlus : Non debemus, a t, nos serio el gravissime a Mose dicta in sensu exilem coarclarc, eo quod inopes et frigidi nos, divitias animi Mosis charitate flagrantis ignoremus; nec oportet excessum hunc charitatis Mosis

(1) Ut Moses singulorum civium Hebræorum uotntaa in libro quodam scripta habebat, yVwm. 1, ita eliam Deus nomina omnium viveotium iu librucripU habere sistitur. Pru nui dimiile cis hanc nojcam. hebr. est ox HÎIJH, *Ic., quoti Rcfecnmullerm reddit, et nunc, si condonabis peccatum eorum, supple, bene est, non dico tibi : dele me; ut sil ellipsis, quali nil (ritius eat Arabibus. Maurer : DK haud dubie csl particula optandi, ut sensus sil, et nunc, u si. utfnam condones peccalum eorum!

ad nostras ordinarias charitatis et prudenti® leges exigere. Dico ergo : Verba Mosis explicite significant hoc quod quinta expositione recensui; implicite tamen plus continent. Sensus itaque est: Si non dimittis populo, dele me de libro tuo, *q. d.* Si non dimittis, nolo scribi in libro tuo; malo enim deleri quam populo non dimitti : aut ergo dimitte, aut dele me; nam intolerabile mihi est scribi in libro tuo, et populum meum ex eo deleri : populum enim pluris facio, plus diligo, quam meipsum. Itaque implicite cum Paulo opto fieri anathema pro populo, et deleri de libro tuo, ut illi, remissione a te accepta, in eo scribantur: malo enim ut ego unus delear, quam ut tot hominum milliones deleantur. Hic sensus magis ex Hebræo elici potest; sic enim habet, *si dimittis, et si non, dele me de libro tuo quem scripsisti*. Quæ verba cum vehemens pathos abrupta et concisa, sic expleri possunt : S» *dimittis, dele me de libro tuo, q. d.* Opto deleri vel eis dimittas, puni me ut illis parcas, ollerò me in lytrum et piaculum pro populo meo; *et si non* dimittis, rursum oro et dico: *Dele me de libro tuo*, quia non possum videre me scriptum in libro, et populum meum ex eo deleri, ut scilicet ego salver, et populus meus pereat; aut ergo utrumque scribe et salva: aut si alterutrum vis delero et perdere, me unum potius dele et perdo quam totum populum. Malo enim ut tua gloria a toto populo celebretur, quam a me solo: malo ut tot millia presentium et futurorum ex eis gignendorum te colant, laudent, ament, quam ego solus per te sim felix : malo etiam totum populum salvari et beari, quam me solum. Hoc enim quasi dēmate urget Moses et pene cogit Deum vel populo dimittat. Unde S. Chrysostomus in cap. ix *ad Horn.*, docet Mosē et Paulum transcendisse cogitatione, non tantum omnes presentis vitæ agones et mortes; sed etiam pro Deo, quem magis quam se ipsum diligebant, cælos et angelos supergredientes omnia invisibilia sprevisse, ac pro Dei amore ab ipsa Dei fruitione, beatitudine et ineffabili gloria (hanc enim significat liber vilæ, vel liber Dei) excidere non tantum petisse, sed revera et serio optasse, *q. d.* Moses : Dele me de libro tuo, ut scilicet non perveniam ad æternam beatitudinem, ad quam me conscripsisti : inde, inquam, dele me potius, quam populum hunc tuum et meum deleas et perdas. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Oecumenius; in cap. ix *epist. ad Roman.*, Cassianus, *Collât. XXIII*, cap. vi, S. Bernardus, *serra. 12 in Cantica*.

O' : Dices : Optare privari æterna beatitudine est contra charitatem, et sic peccatum; ergo id non fecit Moses. Antecedens probatur, quia optare carere beatitudine et visione Dei, est implicite optare carere amore beatifico, seu optare minus amare Deum, minusque ei placere, minus cum laudare ; hæc enim sequuntur ex carentia visionis Dei : nam carentia patriæ excedit omnem charitatem vi®. Adde, charitas valde inclinatur ad prae-

sentiam et fruitionem sui amati, puta Dei : ergo hoc votum Mosis fuit præter vel contra inclinationem charitatis; ergo fuit inordinatum.

Respondeo, Mosē hic tantum comparasse suam gloriam, ut sua propria erat beatitudo et bonum, cum gloria Dei et saluto tanti populi, maluisse quo sua carere quam Dei gloriam periclitari, tum apud Gentiles, qui populo et Deo objectassent, si Deus populum suum in deserto delevisset; tum apud ipsos Hebræos, qui omnes in æternum parassent, blasphemassentque Deum in inferno ; neque ulterius quid spectavit Moses, sed totus abreptus charitate Dei et gloria: ipsius, non considerabat alia huic suo voto annexa, vel certe si id quod objicitur considerabat, cogitabat charitatem in via camdē esse quæ in patria, neque illic essentialiter fore perfectiorem aut intensiorem quam sit hic : accidentalem autem charitatis perfectionem ex Dei fruitione manantem, vel et inclinationem ad Deum faciendum seponebat, caque se hoc voto suo excidere permittebat, nescio pro qua reponeretur tum sibi major gratia, et charitas essentialis, per istum actum tam heroicum, quo tantopere Deum diligebat : nec dubitabat quin Deus eum per alias gratias copiosissime remuneraretur; tum etiam reponeretur major gloria Deo, per tot millia hominum spargenda, quam proinde a Deo fervere desiderabat, ut ad illius, et simul populi, cujus pro Deo dux erat constitutus, incolitatem a Deo impetrandam, caperet sua beatitudine privari, imo, ut ait Chrysostomus, *homil. De cruce et latrone*, particeps esse cuperet supplicii idololatrae populo irrogandi, periduo cum iis optaret, ut idem ait, *homil. De amore erga persequentes, q. d.* Moses : Aut dimitte populo, aut si eum a te domoque tua ejicis, ejice me simul cum ipso : non enim possum a populo hoc meo vel tuo avelli aut separari, videro non possum ut populus hic meus et tuus pereat; quin si perit, cum eo peream et ego, ut ita tester charitatem quam erga populum tuum, et consequenter erga te, o Domine, in pectore meo incensam gero. Hoc ergo Mosis votum manavit ex charitate, putabatque Moses charitatem tam Dei quam populi, hoc votum a se quasi eflagitare. Moses enim hoc votum suum dirigebat ad hoc, vel per illud veniam populo impetraret, itaque magis Dei gloriam in populo promoveret ; ideoque illud ipsum ipsimet Deo placitum non ambigebat. Itaque nullum hic fuit peccatum : licet enim Moses petierit implicite carere amore beatifico, non tamen alicui cum Deo aut charitatis imminutionem petiit; quin vero hæc ejus preces maximè charitatis indicium, et incensum desiderium, ostendunt. Aliqui tamen huc quoquo, scilicet ad gratiam imminutionem, vel privationem, votum Mosis extendunt. Dicunt enim licuisse ei optare privari sua unius gratia, ut per hoc tot millia populi gratia donarentur. Charitas enim inclinatur ad majorem Dei gloriam petendam, vel procurandam. Major

autem Dei gloria est si multa millia Dei gratia potiantur, Deumque ament el colant, quam si ego solus id præstem. Ergo si alterutrum eligendum sil, prius eligendum videtur. Verum quidquid de hac re, an licita sit necne, sit, liber vilæ in Scriptura non est labor gratiæ, sed glorile, puta prædeslinationis ad æternain felicitatem. Glorix ergo, non gratiæ privationem oplavil bic Moses.

Ohjecifo peundi. Dices *secundo* : Moses hic peliil rem impossibilem. jern. impossibile Cnim est aliquem scriptum in libro Dei, ex eo deleri.

Respondeo *primo* : Qui inchoate tantum scriptus est in libro Dei, potest ex eo deleri. Sic omnes justi scripti sunt in libro vitæ, quia inchoant viam ad bealiludinem, in quasi perseverent, revera ad eam pervenient; sed quia multi non perseverant, hinc ex eo delentur. Undo dicitur *Psal.* lxxviii : « Deleantur de libro viventium. » Verum quia Moses videtur loqui de descriptione absoluta et perfecta in libro vitæ, hinc

Respondeo *secundo*, formaliter neminem sic scriptum posse deleri de libro vilæ, sic enim præscientia el prædestinatio Dei falleretur, aut mutaretur : materialiter tamen sive objective aliquem ex eo deleri posse. Sensus ergo est, < d. Aut dimille, aut priva me esterna beatitudine, ad quam me consignasti et conscripsisti : seposita enim præscienlia et prædestinatione Dei, a qua abstrahabat Moses, absolute possibile erat Moscm privari sua beatitudine, quod est deleri de libro vilæ.

O'jedij UrlU* Dices *tertio* : Hoc votum Mosis videtur inordinatum el imprudens : nam privatio beatitudinis suæ non erat medium ordinatum ad remissionem peccati et salutem populi.

Rrspnn 6l° Respondeo : Moses tantum rei, puta medii huius naturam in se spectavit, non autem consideravit, an medium illud esset congruum et aptum secundum ordinem et dispositionem jam a Deo constitutam : hoc enim positivum erat ex libera electione Del, quæ rerum naturam non mutat. Licet ergo carentia beatitudinis neque ex se, neque ex Dei dispositione esset medium ordinatum ad gratiam populo impetrandam, non tamen in se suaque natura erat illicitum, aut impossibile, aut peccatum. Undo Moses illud optavit non ut modium connaturalo el ordinarium, sed quod ei libera pietas et arcta necessitas, amorque populi suggerebant. Necessarium enim putabat summa vi colmiti apud Deum : videbatur enim salus populi apud cum in summo esse discrimine, cumque aliud efficacius medium ad eam tuendam non occurreret, hoc usus est, excessu summi amoris ac cæcæ cujusdam charitatis, qui communes ordinarne prudentia; leges transcendit. Hoc autem non erat peccatum, sed maxime heroica virtus. Hinc patet quam gloria Dei nostris commodis, ipsique beatitudini nostra» anteferenda sit, quamque peccatum quodvis lethale ipsi e diametro repugnarás, magis detestandum sit, quam privatio

beatitudini, aut ipse etiam ignis infernalis. Rursum, quanti cum Mose facienda et procuranda sit animarum salus. Sic simili modo ac motivo quo Moses, optavit Paulus pro Judæis fieri anathema a Christo, Rom. cap. a, vers. 3. Ex dictis sequitur licitum, pium ac sanctum fuisse hoc votum Mosis, ac consequenter licere cuique illud ipsum concipere et imitari, uti docet Ludovicos Molina. Vide dicta *ad* Rom. cap. ix, 3, sub finem.

Dele me de libro tuo quem sciresiSTf, — in quo scilicet me cum aliis electis, absolute et perfecte scripsisti : hoc enim significabat illa iteratio et inculcatio, «quem scripsisti.» Inde videtur quod Moses acceperit revelationem de sua electione el beatitudine ; atque hac de causa lam fidenter cum Deo, tanquam amicus cum amico expostulat Mosis charitatem et zelum imitati sunt heroes Gentidium, sed eam minime assequi et adequare poluerunt, quia corpus tantum pro populo et patria ad temporalem mortem devoverunt. Ita «e devovit Codrus rex Atheniensium : cum enim oraculuni edixisset eos victores fore contra Thraces, si rex caderet; Codrus vili amictu incognitus ad hostes venit, falcem gerens, et uno interfecto, mox ab alio occisus est : itaque vicerunt Athenienses. Ita P. Decius Romanus contra Albanos belligerans, per quietem imaginatus est, se sua morte Romanis vires additurum; itaque in medios hostes irruit, nullisque occisis interfectus est. Eodem modo filius ejus Decius bello Gallico rem Romanam conservavit. Ita Junius Brutus duos suos filios securi percuti jussit, quod cum Tarquiniis contra patriam et libertatem Romanam conspirassent. Ita tergemini Horatii pro patria duello se offerentes, in coque tergeminos Curiatios Albanos trucidantes, imperium Romæ in Albam asseruerunt. Idem prorsus fecerunt tergemini Tegeatæ pugnantes in tergeminos Pheneatas. Ita Curtius Romanus in hiatum armatus juxta oraculum insiliens, patriam calamitate liberavit. Idem prorsus apud Græcos fecit Anchuras. Ita Horatius Cocles solus impetum hostium sustinuit, dum sui pontem in Tiberi rescinderent, hostemque transitu prohiberent. Ita trecenti Fabii duce Fabio Maximo in castra Hannibalis irruerunt, multisque caesis occubuerunt. Ipso dux in Hannibalem irruit, diadema ci detraxit, eum coquo mortuus est. Ita Leonidas cum trecentis Spartanis in innumerabilem exercitum Xerxis irruit, atque in ipsum Xerxcm contendit, eique diadema avellit, cum eoquo hastis confixus occubuit. Agesilaus, Themistoclis filius, se pro patria devovit, ac castra Xerxis ingressus Mardonium interfecit, putans esso Xerxcm : errore cognito, manum igni imposuit, cruciatumque absque ullo pertulit gemitu. Vinculis proinde solutus, dixit : « Tales sunt omnes Athenienses : quod si non credis, etiam sinistram imposuero, » Xerxes metu concepto, eum in custodia jussit asservari. Idem pro Romanis fecit Mutius Scævola apud Porsennam regem Etruscorum. Hæc omnia

cepti re*
latio-

Mictu.
Etempla
GrMI-
lium d*.

pro
ta-

enerrat Plutarchus in *Parallelis*. Veruni quid hi ad .Mosen, qui non corpus tantum, sed et animam pro populo devovit, cupivitque deleri de libro vit®, ac in æternum affligi? Similis .Mosi fuit S. Paulus, optans anathema fieri pro fratribus; et B. Jacoponus, qui ex amore Christi desiderabat sustinere in hac vita omnes labores, ærumnas, angores et dolores, qui verbis exprimi, aut animo concipi possunt : quinimo post hanc vitam trudi in infernum, Ut ibi sua, et hominum, etiam damnatorum, et dæmonum (si fieri posset) peccata lueret et expiaret. Quid nos ad hæc?

Laudamus veteres, nos nostris ulimur auris.

Vrr., U. 3-1- TU AUTEM VADE, — *q. d.* NOU CUTCS de CO quod petiisti pro populo, sed obtempera huic m indato meo. Hinc videtur non omnino populo reconciliatus fuisse Deus hac vice, cum adhuc se ulturum minetur : sed in fine quadraginta dierum, quibus Moses cum Domino secundo fuit in monte, cumque pro venia oravit, placatus fuit Dominus, ut patet *Deuter.* cap. ix, vers. 19, et hic cap. seq., vers. 14.

Angelus meus præcedet te, — in columna ignis et nubis, quam movet, quaque vobis quasi dux viam præil et ostendit.

Ego AUTEM IN DIE ULTIONIS VISITABO ET HOC PECCATUM eorum. — a In die ultionis, » non captivitatis Babylonie®, aut Homan® sub Tito; non etiam in die iudicii, aut alias quando alia llebræorum peccata Deus punivit ; non etiam hoc ipso die quo hæc dixit Deus : sed eo die de quo proxime sequitur, dum ait :

35. Percussit ergo Dominus populum. — Hinc v™«, verisimile est Deum paulo post ob idolum vituli, Hebræis consistentibus adhuc in Ilorcb, plagam aliquam, v. g. pestem, immisisse. Hæc enim est ultio, quam ipsis vers, priedenti comminatus est, et sic optime respondet hic versus præced., tanquam excculio su® sententi® et comminationis ; nam alioqui rumpitur hic series orationis Domini : qu® enim cap. sequenti de colloquio Moysis cum Domino narrantur, eadem serie cum colloquio .Mosis et Dei, quod hic recensetur, uti contigerunt, pertexenda et connectenda sunt. Ita R. Salomon et Abulensis.

CAPUT TRIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Minatur adhuc Deus populo, ille luget; Moses orans tandem omnino Deum populo reconciliat, impetratque ut non angelus, sed Deus ipse sil vice dux. Secundo, vers. 18. petit Moses videre gloriam Dei, auditque : Videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.

I. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens : Vade, ascende de loco isto tu, et populus tuus quem eduxisti de terra Ægypti, in terram quam juravi Abraham, Isaac, et Jacob, dicens : Semini tuo dabo eam, 2. et mittam præcursorem lui angelum, ut ejiciam Chanaanæum, et Amorrhæum, et Hetbæum, et Pberezæum, et Hevæum, et Jebusæum, 3. et intres in terram fluentem lacte et melle. Non enim ascendam tecum, quia populus duræ cervicis es ; ne forte disperdam te in via. 4. Audiensque populus sermonem hunc pessimum, luxit; et nullus ex more indutus est cultu suo. 5. Dixitque Dominus ad Moysen : Loquere filiis Israel : Populus duræ cervicis es, semel ascendam in medio tui, et delebo te. Jam nunc depone ornatum tuum, ut sciam quid faciam tibi. 6. Deposuerunt ergo lili Israel ornatum suum a monte Ilorcb. 7. Moyses quoque tollens tabernaculum, tetendit extra castra procul, vocavitque nomen ejus, Tabernaculum foederis. Et omnis populus, qui habebat aliquam quæslionem, egrediebatur ad tabernaculum foederis, extra castra. 8. Cumque egrederetur Moyses ad tabernaculum, surgebat universa plebs, et stabat unusquisque in ostio papilionis sui, aspiciebantque tergum Moysi, donec ingrederetur tentorium. 9. Ingresso autem illo tabernaculum foederis, descendebat columna nubis, et stabat ad ostium, l quebaturque cum Moyse, 10. cernentibus universis quod columna nubis staret ad ostium tabernaculi. Stabantque ipsi, et adorabant per fores tabernaculorum suorum. 11. Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut solet loqui homo a l amicum suum. Cumque ille reverteretur in castra, minister ejus Josué filius Nun, puer,

non recedebat de tabernaculo. 12. Dixit autem Moyses ad Dominum : Pracipis ut educam populum istum; et non indicas mihi quem missurus es mecum, præsertim cum dixeris: Novi te ex nomine, et invenisti gratiam coram me. 13. Si ergo inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi faciem tuam, ut sciam te, et inveniam gratiam ante oculos tuos; respice populum tuum gentem hanc. 14. Dixitque Dominus : Facies mea procedei le, et requiem dabo tibi. 15. Et ait Moyses : Si non tu ipse procédas, ne educas nos de loco isto. IG. In quo enim scire poterimus ego et populus tuus invenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaveris nobiscum, ut glorificemur ab omnibus populis qui habitant super terram? 17. Dixit autem Dominus ad Moysen : Et verbum istud, quod locutus es, faciam; invenisti enim gratiam coram me, et teipsum novi ex nomine. 18. Qui ait : Ostende mihi gloriam tuam. 19. Respondit : Ego ostendam omne bonum tibi, et vocabo in nomine Domini coram te ; et miserebor cui voluero, et clemens ero in quem mihi placnerit. 20. Rursumque ait : Non poteris videre faciem meam ; non enim videbit me homo, et vivet. 21. Et iterum : Ecce, inquit, est locus apud me, et stabis supra petram. 22. Cumque transibit gloria mea, ponam te in foramine petro, et protegam dextera mea, donec transeam; 23. tollamque manum meam, et videbis posteriora mea : faciem autem meam videre non poteris.

Ver», i. 1. Locutusque est Dominus ad Moysen, — scilicet, quando jam secundo Moses ascenderat in montem Sina, ut dictum est cap. xxxii, vers. 31, in quo mansit continue totidem diebus quot manserat prius, videlicet 40, petens veniam pro peccato populi, et in fine horum secundorum 40 dierum accepit secundas tabulas legis (prioribus enim jam confregerat cap. xxxir/vers. 19), ut patet cap. XXXIV, vers. 28, et *Deutcr.* ix, 18, et x, 1.

Vade, etc., in teipsum quam juravi Abraham, Isaac et Jacob. — Soli Abraham expresse juravit Deus se daturum ei Chanaan; Isaac vero et Jacob tantum eam promisit, sed simili forma qua Abrahamo, seu remittendo se ad id quod cum Abrahamo gestum erat : ergo promittendo eis idem quod Abrahamæ promiserat, illudque ratificando et confirmando, implicite jurabat eis idem quod juraverat Abrahamo.

† 2. Mittam præcursorem tui angelum. — Est apostrophe Dei ad populum; nam paulo ante Mosi locutus erat Dens : hic vero se convertit ad populum, loquiturque Mosi quasi internuntio populi ejusque personam sustinenti.

Præcursoriem ANGELUM, — qui te procat in columna nubis et ignis, quique ante te procedens exterreat Chanaanæos, et tibi contra eos viam sternat ad victoriam, ita scilicet ut angelus hic non Dei, uti hactenus fecit, sed suam personam repræsentet, voceturque angelus, non Deus, ac consequenter angelico tantum modo, et simplici custodia te comitetur, ut custos tuus; non autem illustra illa patret miracula, quas hactenus Dei virtute et potestate patravit, tanquam Dei nomen et personam sustinens et reprobans.

•c.™ 3. 3. Nox exim ascendam tecum, — non comitabor te, non ero tibi præsens uti hactenus fui, videlicet per singulare illud patrociniū, per quod

operationem tot signorum et miraculorum. Res enim spirituales maximo presentes esse sentiuntur per operationem sibi propriam et commensuratum. Ita Abulensis et colligitur ex Childæo vers. IG.

Populus duile cervicis es, — q. d. Es populus cervicosus, inobediens, refractarius : hinc ne ad iram me concites, nolo te comitari, sed mittam angelum qui te ducat. Hæc enallage personarum et commutatio sermonis, apud Hebræos passim est obvia.

Ne forte desperdam te, — ne vindicem maximam tuam ingratitude, et irreverentiam in me meamque majestatem, ut habet Chaldæus, admissam, si videlicet ego, per tot miracula me tibi præsentem, et tam clementem, tuique amantem et curam gerentem ostendens, tamen a te negligam, spernam, et idolis postponam, uti jam vitulo postpositus fui.

4. Audiensque populus sermonem hunc pessimum Ven-4. (tristissimum), luxit : et nullus ex more indutus est cultu suo. — Quæ hic de populo dicuntur, ordine non suo inserta sunt. Abrumpunt enim continuum Dei cum Mose colloquium, quod fuit secundis illis 40 diebus in monte. Itaque Moses hic more suo, colloquio Dei historiam verbis Dei consonam interjicit, videlicet quid ad Domini verba dixerit et fecerit populus, quando ea audivit : quod factum est non eodem die, quo hæc Mosi dixerat Dominus, sed post 40 dies colloquii Mosi cum deo in Sina, quando videlicet iis evolutis Moses de monte descendit, et narravit populo quid cum Domino egisset, quidque dixisset Deus. Hisce enim auditis, cognoscens populus Deum adhuc sibi esso infensum ob idolum vituli, luxit, et deposuit ornatum suum, et, ut Septuaginta vertunt, *Kxti T. Ar. a. h* id est. *luxerunt in lu-*

tjubribus, scilicet vestibus. Est ergo hic hysteron proteron : Moses enim integros 40 dies mansit in monte cum Domino , ncc inde descendit nisi dio .11). ut tabulas legis dolaret; ac mox eodem dio rursum in montem ascendit, ac sequenti die 40, Deustabulis Decalogum inscripsit, uti patebit cap. sequenti. Ita Abulensis.

Wn. v 5. Dixitque Dominus ad Moysen. — Eadem scilicet vice, qua vers. 1,2, .1, locutus est a<l Moscn: unde et eadem quæ ibi dixerat hic repetit et inculcat Deus, ut ad poenitentiam Hebræos magis inflectat; palet ex dictis vers. I.

Semel ascendam, et delebo te. — Est gravis objurgatio, *q. d.* Si semel in te irruam , omnino delebo te (1).

Jam nunc depone obnatum tuum. — Hinc patet Hebræos paulo ante vers. 4, non deposuisse ornatum suum, sed illud per anticipationem ibi dici; alicui enim postea hoc versu non jubentur ornatum suum deponere, si cum jam deposuerant. Ornatus hic fuerunt vestes munde et festiva*, quas accepturi legern in Sina induerant, cap. xix, vers. 10, et huc usque non deposuerant, utpote Deo adhuc cum illis per Moscn loqticnlc. Unde Septuaginta vertunt, *auferte stolas gloriarum vestrarum*. Ita Oleaster et alii. Chaldæus tamen sic explicat : *Depone ornatum tuum*, id est tua arma bellica.

Addit Hieronymus Prado in *Ezech.* .xxiv, pag. .112, et alii, uti dixi cap. xxxn, 25, per ornatum hic accipi aureas byssinasve corollas, quas sibi in Sina Hebræi imposuerant, ut essent symbolum suæ desponsationis cum Deo. Unde llebræum HP *adi*, stolas, vela, pepla serica, monilia, coronas, similemque ornatum, qui vestibus affigitur et applicatur, magis significat, qnain ipsas vestes ornatas, id est elegantes, pretiosas et festivas.

Nota : Sicut herus servum peccantem quem verberaro constituit, nudari præcipit : sic hic voluit Deus, ut Israel se quasi nudaret, et nudum Deo flagris cædendum presentarci, ut hoc humilitatis et pœnitentiæ habitu, veniam impetraret. Sic qui olim poenitentiam publicam agebant in Ecclesia, posito ornatu ciliciis induti, sacerdotibus quasi reos ad poenam et disciplinam se offerebant.

Ut sciam quid faciam tibi. — Ut visa tua poenitentia decernam qualem pernam. au levem, an praviorem ulterius tibi infligere debeam.

v«rt « 6. Deposuerunt ergo filii Israel ornatum suum, — tum ex spontaneo suo luctu. tum precepto Domini incitati. Rursus hic interrumpitur colloquium Dei cum Mose, per historicam narrationem ejus quod pr.cceperat Deus : nam hæc depositio ornatus contigit post 40 dies, cum Moses a monte et Deo rediit ad populum.

A monte Horeb — ad montem Iloreb (est enallage praepositionis), puta consistentes juxta

(i) Pro *temei* verti potest, *parum aben quin in te 'rruum*, etc.

Iloreb sive Sinai, ubi Deus propter vitulum offensus apparebat.

Moyses quoque tollens tabernaculum, tetendit extra castra. — Nota, hæc quoque el sequentia usque ad vers. 12, per anticipationem dici, et suo ordine inserenda esse post cap. xxxiv. Id ita esse palet primo, ex eo quod hæc precedenti ornatus depositioni annectantur, quasi simul hæc facta sint : ornatus autem depositio contigit post 10 diem, cum videlicet Moses jam descendisset de monte. Voluit enim Moses hæc simul narrare et jungere, tanquam pœnitentiæ signa, quibus se idoli sui prendere ostendit populus. Nam hoc ipso quo tabernaculum extra castra figebatur, castra summo suo decoro, spoliabantur, videbanturquo esse quasi excommunicata. Idem, *secundo*, patet ex eo quod dicitur hic eo tempore vocatum fuisse hoc tabernaculum fœderis, puta a secundis tabulis legis, quibus foedus dentio sancitum est, quas Moses in hoc tabernaculo, tanquam Dei domicilio deposuit. Nam has secundas tabulas fœderis confirmatrices, certum est Moscn non accepisse ante 40 diem jam dictam. *Tertio*, quia Moses ascendit secundo in montem cap. praeced., vers. 31, ibique mansit per 40 dies continuos, uti patet cap. seq.vers. 28. Ergo quæ hic interjiciuntur, post hosce 40 dies, cum Moses jam de monte descendisset, contigerunt; nisi dicas hosce 40 dies fuisse interruptos per unum diem , quo Moses de monte descendit, egitque cum populo ca quæ hic enarrantur a vers. 4 ad 12. Verum hoc non est verisimile : nam Moses, cap. scq. vers. 28, indicat satis se continuis 40 diebus et noctibus fuisse cum Deo in monte. Ita Abulensis.

Tabernaculum. — Tabernaculum hoc non fuit illud quod jussit Dominus fieri cap. xxvi, quodque post hæc factum et erectum narratur cap. XL, in quo urna cum manna, arca et Cherubim deposita fuerunt : nihil enim horum hoc tempore fabricatum erat ; sed erat hoc tabernaculum parvum tentorium Mosis, quatenus ipse erat dux populi (2) : undo eo convenire solebant seniores acturi concilium cum Mose; huic etiam tabernaculo incubabat columna nubis, quæ erat dux itineris. Denique Deus ad ostium hujus tabernaculi se per nubem videndum exhibebat, ibique colloquebatur eum Mose spectante populo, ac dabat responsa, uti hic dicitur. Quando tabernaculum hoc factum sit, incertum est. Ex dictis credibile est factum esse sub idem tempus, quo columna nubis a Deo data est castris llebræorum, cap. xm, 21. Cessavit usus hujus taberna-

(2) Michaeli et Rosenmullero versimile videtur, quod llebræorum quidam statuerunt, Israelitas jam ante illud tabernaculum quod Deus exstrui jussaral, habuisse tentorium sacrum, sive templum portatilo a majoribus traditum , quod Moses jam c ca tris per idoli cultum profanatis jussit efferri. Respicit at illud, quod supra vers. 8 dixerat Deus, se non amplius in medio castrorum commoraturum.

culi fabricato altero illo uplendido, quod Dominus jussit fieri cap. xxvi, quodque factum et erectum est cap. XL.

Vrrv S. 8. CUMQUE EGREDERETUR MOYSES AD TABERNACULUM, surgebat universa plebs, — quasi surgendo et stando reverentiam exhibens Deo, et Mosis Dei vices gerenti, suoque capiti et rectori.

ver.o. 9. Loquebaturque cum Moyse, — scilicet columna nubis quæ præcessit, id est angelis, qui columna nubis tegebatur, et hic vices Dei gerebat. Unde vers. 11 dicitur Dominus locutus, puta non per se, sed per angelum hunc columnæ præsidem. Id autem fiebat ad hoc, ut populus Moscn revereretur, scirelquo cum non sua, sed Dei mandata proinerc.

Vet. i. 10. Adorabant per fores tabernaculorum suorum, — q. d. Adorabat quisque Deum stans, vel potius procumbens in genua in ostio tabernaculi sui, convertendo se ad tabernaculum Mosis, in quo angelus vice Dei cum Mose, per columnam nubis loquebatur.

vrn. u. n. Loquebatur autem Dominus ad Moysem facie ad faciem. — Chaldæus, *verbum ad verbum*; Septuaginta, ταύρ»; ivq-ím, *prasens præsentis, facialis facialis*. Quare verisimile est angelum hunc specie corporea et humana apparuisse Mosis, et cum colloctum esse, quem tamen Moscn agnoscens non hominem esse, sed angelum Dei vices gerentem, summa humilitate et reverentia audivit eique respondit.

Tropologice S. Hieronymus in *Psal.* cxxxvi : Habet, inquit, Dominus Jesus qui quasi ad faciem suam sibi ministrant, puta monachos et virgines; habet alios quasi in agris sibi servientes, puta sculares.

Minister ejus Josué, filius Nun, puer, non recedebat DE TABERNACULO. — JOSUO VOCatIT hic «puer,» non retate: jam enim præfuerat bello contra Amalee cap. xvii; sed obedientia, innocentia et disciplina: erat enim discipulus Mosis, ab coque erudiebatur tanquam futurus ejus in regimine populi successor. Sic passim in Scriptura discipuli et famuli vocantur pueri, quia minores et inferiores sunt magistro vel hero; et vice versa heri et magistri vocantur patres. Sic Elisreus Eliam vocat patrem dicens: «Pater mi, currus Israel (tu es) et auriga ejus;» sic servi Naaman cum vocant patrem, IV *Ilcg.* v, 13; sio Abiuh® servus vocatur puer, *Genes.* xvm, 7; sic Giczi vocatur puer Ebrei; sic David loquitur pueris, id est famulis suis, et passim in libris Regum famuli vocantur pueri.

Josué ergo non recedebat de tabernaculo, ut locum sacrum quasi custodiret absente Mose, utque servaret legis tabulas; simul interim vacabat orationi et contemplationi.

Trop.,jo- Do recessu Mosis a tabernaculo ad castra tropologiam vide apud S. Gregorium, parl. H *Pastor.* cap. v: a Qui, inquit, præsunt aliis, Dominum sepe consulant oportet, neque ita tamen Domi-

num contemplando appetant, quin deorsum quoque ad membra illius miserando descendant. » Unde Chaldæus hoc tabernaculum vocat domum doctrinæ, quia in eo a Deo docebatur Moses in negotiis et causis, de quibus cum consulebat.

12. Dixit autem Moyses ad Dominum. — Redit vrrv Scriptura ad intercism narrationem colloquii Domini cum Mose; igitur hæc connectenda sunt cum vers. 5.

Pr JBCIPIS UT EDUCARI POPULUM ISTUM, ET NON INDICAS mihi quem missurus es Mecum. — Dixerat Dominus Mosis: «Angelus meus præcedet te,» sed certum aliquem non designaverat. Verum Moses ductu et comitatu angeli non contentus, volebat ut Deus ipse comitaretur, essetque dux castrorum: hoc hic verecundo, ideoque ambigue et in terminis generalibus petit Moses, dicens: «Non indicas mihi quem missurus es,» idque crescente sermone simul et animo, ac liberiate clarius explicat cum subdit vers. 13: «Ostende mihi faciem tuam, n q. d. Illam mitte nobiscum, facies tua nos ducat, iterque præcat. Ruperlus et Lipomanus putant Mosen petere ut Dens mittat Christum: hic enim est ille qui mittendus est. Sed boo non est litterale.

Præsertim cum dixeris: Non te ex nomine. — Septuaginta, noti te *preeter omnes*, q. d. Pre omni te elegi et diligo, mihi que places (1).

13. Ostende mihi faciem tuam. — Hebr. *ostende vtn. i.* miAt uiam tuam, ul scilicet tu teipso et facie tua viam nobis præreas et ostendis: hæc enim est vita tua. Unde Septuaginta vertunt, *ostende mihi teipsum manifeste*, aut, cognoscibtliter. Quare immerito Eugubinus hic carpit Septuaginta et Interpretem nostrum. Hinc patet non petiisse hic Mosen visionem Dei, vel essentiæ divinæ, uti videtur velle S. Augustinus, *cpist.* 112, et lib. II *Trin.* cap. xii, et S. Gregorius, lib. XVIII *IforaL xxt i*, cl D. Thomas, in H *Corinth.* xn; nam paulo post Moses clariorem petet Dei visionem, quam eidem Deus negabit, cum prioribus hisco ejus petitionibus annuat.

Ut sciam te, — ut cognoscam te mihi et populo placatum, propitium et presentem.

14. Dixitque Dominus: Facies mea præcedet te, — id est, ego ipse præcedam te; hoc enim petierat Moses vers. 13, scilicet ul non angelus, sed Deus ipse adesset et præcederei castra Hebræorum. Illud hic Moysi annuit Deus, undo Chaldæus vertit, *majestas mea præcedet te*.

Aliena ergo a monte Scripturæ est expositio Reperii el Abulensis, qui per *faciem* intelligunt angelum aliquem primum, qui dicatur *angelus facierum*. eo quod proxime assistat Deo.

Utitur vero Deus *faciei* nomino; non enim dicit *ego*, sed, «facies mea præcedet te.» *Primo*,

(1) Locutio desumpta a principibui, qui non omnes suos cives, sed paucos duutaxat norunt, qui ad interiorem familiaritatem admittit et apud eos gratiosi esse solent.

quia, ut nit S. Gregorius, lib. *Will Moral*, 11, per faciem designatur notitia et familiaritas, *g. cl.* Ego facie mea te præibo familiariter et jugiter per quævis ardua, iterque quamvis invium videatur, facile et patens ostendam. *Secundo*, quia nomino faciei respectus gratias designatur, quæ Hebreos in terram promissam feliciter erat perductura. Hic ergo Deus Mosi annuit id quod petierat, atque adeo hic omnino se populo reconciliatum ostendit, conceditque pristinam suam presentiam! ad victorias illustres, et ad opera magnifica et miraculosa ac divina pro Hebræis patranda; hæc autem preslitit Deus non immediate per se, sed per angelum presidem columnas, ducemquo exercitus Hebræorum, cui suas vices delegavit, quemque ita sua potentia et auctoritate instruxit, ut non angelus, sed Deus castra præire dicatur et videatur; hoc enim solum petiit Moses, hoc et impetravit.

Et requiem dabo tibi, — ut inter medios hostes mea nixus presentia, signis et miraculis, iu mea ope securus quiescas, tandemque ad terram promissam victor pervenias, cumquo quiete possideas.

«[■]♦ is Io- Et ait Moyses : Si non tu ipse precedas, NE EDICAS NOS DE LOCO ISTO. — PI' O SÍ «0» *tu ipse pracedas*, Hebraea, Chaldæus et Septuaginta habent : *Si facies tua non pracedat*; unde patet Mosca hic non aliud petiisse quam confirmationem ejus quod Dominus jam concesserat; sed id fusius et urgentius explicare, tum quia illectus colloquio divino, eo diutius frui cupiebat, de quo vide S. Ambrosium, lib. *Ili*, epist. 11 *ad Ircnaum*, pie et pulchre disserentem; tum quia ad hoc incilabat cum vehementia desiderii salutis populi : verebatur enim Moyses ne quo modo Dominus rursum irritatus negaret et revocaret id quod promiserat: unde et cap. sequent, vers. J, rursus idem petit; tura denique quia Moses parturiebat aliati petitionem vers. 18; cui ut viam sternat, huic insistit diutius.

Vcr> o. 16. In quo enim scire poterimus, invenisse nos GBARIAM IN CONSPECTU TUO, NISI AMBULAVERIS NOBISCUD?— Chaldæus verlit, *in quo sciemus quod invenimus gratiam coram te, nisi cum ambulaverit majestas tua nobiscum, ut fiant nobis miracula, et dividamur ab omni populo terras?* Vides hic Mosen per « faciem Dei » non aliud petiisse quam illustria miracula et opera Dei : unde et sequitur,

UT GLORIFICEMUR AB OMNIBUS POPULIS. — Hebr. "ubaj *nipplinu* tripliciter verti potest : *primo*, ut glorificemur; *scundo*, ul dividamur; *tertio*, ut umificemur : unde aple et pulchre Chaldæus vertit, ul *fiant nobis miracula*; ad hoc enim petebat Moses non angelum, sed Deum ipsummet ducem viæ : idque ei concessit Deus dans ei angelum, qui non angeli, sed Dei nomen, personam et potestatem gereret et exerceret.

Vus 17. 17. Et CLERUM istud quod locutus es faciam, — *g. d.* Expressius hic confirmo quod expressius

petebas et repetebas, licet tacite idem concesserim ante, videlicet ut glorificem vos per signa et miracula, in conspectu omnium gentium, idque ex nunc, ut non discedatis ex hoc loco nisi me duce, directore et protectore, sed per angelum, cui meas vices demando.

Moraliter discant hic principes et Prelati, singulique fideles, quam in omnibus Dei ducatum et directionem exposcere debeant, uti facit hic Moses : sic enim eis omnia prospere cedent. Ita David orat, *Psal.* cxviii, 133 : « Gressus meos dirigo secundum eloquium tuum ; » et *Psal.* xxiv, vers. 4 : « Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me ; » unde I *Rcg.* xviii, 14, de eo dicitur : « In omnibus quoque viis suis David prudenter agebat, et Dominus erat eum eo. » Saule vero cum persequente mullos composuit psalmos, quibus a Deo protegi et dirigi postulat; itaque Saulis manus evasit, rex creatus est, Syros, Philistinos, Ammonitas omnesque hostes suos felicissime debellavit.

Ita Salomon a Deo dirigi postulat : « Da mihi, Domine, sedium tuarum assistricem sapientiam, quoniam servus tuus sum ego, et filius ancille lute, homo infirmus, » etc. *Sap.* tx, 4. Idem monet dicens : « In omnibus viis tuis cogita illum (Deum), et ipse diriget gressus tuos, » *Prov.* m, vers. 6; et cap. xvi, vers. 9 : a Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus ejus. »

Ita Josaphat rex cinctus ab hostibus, orat : a Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te ; » itaque insignem a Deo victoriam impetravit, I *Paral.* xx, 12. Hunc imitemur in periculis, in arctis, in dubiis et perplexitatibus positi, totoque corde ad Deum recurramus, et siuiiem Dei opem, lumen et directionem experiemur.

Hac de causa Tobias docet filium, dicens cap. IV, vers. 20 : « Omni tempore benedic Deum ; et pete ab eo, ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant ; » itaque faciens filius Raphaeleru angelum viæ ducem, Saram uxorem, opes amplas omniaque prospera impetravit, quin et patri visum restituit.

Hinc et Cassianus monet ut ante singulas actiones oremus : « Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina. » Unde illud ipsum orat Ecclesia initio singularum Horarum canonicarum ; atque mane quotidie ad Primam cum Davide orat : « Sit splendor Domini Dei nostri super nos, et opera manuum nostrarum dirige super nos, et opus manuum nostrarum dirige. » Atque ad Primam, Tertiam, Sextam, Nonam, recitat *Psal.* cxviii, quo orat Psalter ut Deus vias nostras in lege sua dirigat.

Halio est, *primo*, quia, ul ait Salomon, *Sapient.* ix, 14 : a Cogitationes mortalium timidæ, et incerta providentiæ nostre : » ergo a suprema pru-

dentia Dei dirigami® sunt, ejusque directio efflagitanda est.

Secundo, quia ad Dei providentiam spectat, omnium creaturarum, præscilicet hominum, actiones dirigere : hocque ejus est objectum. Quare Dei munus invadit, eique injuriam facit, qui hoc sibi arrogat, quasi sine Deo solus sapere, sequi el suas actiones sapienter dirigere possit.

Tertio, quia solus Deus novit eventus futuros, tam absolute, quam conditionate, quid scilicet eveniet, si hoc vel illud egero, aut non egero; quid ego in hac illave re, hoc aut illo loco, tempore, statu, conditione essem acturus, ac præsertim an bene victurus, perseveraturus, ac salvandus, an male victurus et damnandus. Ergo qui sapii, ad Deum recurrat, orclque assidue: Domine, qui omnium habes præscientiam et providentiam, dirige me recte ad salutem, per illas vias quæ peccati non habent scandalum, per illas semitas quibus præscis me certo perventurum ad gloriam, ad quam me creasti; atque diverte et arce a me vias illas, quas si ingrediar, præscis me peccaturum et damnandum; in hoc enim cardo salutis vertitur, inde pendet mea electio vel reprobatio, mea gloria vel damnatio. Sic directus fuit a Deo pius Abraham, per omnes peregrinationis suæ vias sospes et felix. Sic directus fuit Jacob, unde de eo ait Sapiens, cap. x : a Hæc (sapientia Dei) justum deduxit pervias rectas, et ostendit illi regnum Dei (in Bethel), et dedit illi scientiam sanctorum, et honestavit (id est ditavit) illum in laboribus, et complevit labores illius. » Sic directus fuit a Deo Joseph, de quo eodem cap. dicitur : a Hæc venditum justum non dereliquit, etc., donec afferret illi sceptrum regni, etc., et dedit illi claritatem æternam. n Sic directus fuit Moses cum Hebræis per mare Rubrum, per desertum duce angelo column® præside 10 annis, donec pervenirent in terram promissam. Sic directus fuit Josué in omnibus bellis, quibus Chananæos delevit. Sic directus fuit Judas Machabæus cum paucis contra plurimos dimicans, semperque vincens, quia Dei ductum ante prælium semper implorabat, excepto ultimo in quo occubuit. Sic directus fuit Gregorius Thaumaturgie, qui fide in Deum nixus, omnia quæ aggrediebatur feliciter perficiebat, idque sæpe per miracula : idcoque cum Noceræ sarcam ad episcopatum veniens 17 tantum fideles invenisset, moriens 17 tantum in ea infideles reliquit. Sic directus fuit Theodosius, Carolus Magnus, Carolus V, alique pii reges et principes in bellis, quæ contra Ecclesiæ suosque hostes felicissime gesserunt.

Vers. is. 18. Qui ait : Ostende Mitti GLonum tuam. — Petierat Moses, vers. 13, dicens : a Ostende mihi faciem luam : n concessit hoc ei Deus; hic ulterius petit dicens : «Ostendo mihi gloriam tuam;» sed hoc abnuat et recusat Deus.

Quam Quieres, quam Dei gloriam videre petit hic Moses9 philo, De Monarchia, per gloriam intelligit

ideas et potestates que sunt in Deo et mente Dei. n., *Secundo*, Tertullianus intelligit gloriam humanitatis Christi, quam ipse ostendit in transfiguratione, in monte Thabor coram Mose et Elia, de itinimquo paulo post plura. *Tertio*, alii per gloriam intelligunt essentiam divinam, quasi hanc videre petierit Moses. Ita S. Hieronymus, vel quisquis est auctor Comment, in S. Marcum, cap. ult.; Rupertus, Lipomanus ac S. Augustinus, lib. XII De Genes. ad lift., cap. xxvii, et Suarez, De Deo trino et uno, lib. II, cap. xxx, numer. 13. Imo S. Ambrosius, in Psalm. cxviii, serm. 8, videtur sentire, quod Moses petierit Dei essentiam videre oculis corporeis : a Norat, ait, sanctus vates Domini, quod invisibilem Deum facie ad faciem videre non posset; sed devotio tanta mensuram supergreditur. Putavit ergo Deo etiam hoc esse possibile, ut corporeis oculis faceret, id quod est incorporeum, comprehendere. Grata cupiditas atque inexplibilis, quod Dominum suum manu tenere, et obtutu oculorum videre cupiebat. » Verum S. Ambrosius videtur loqui de visione essentiæ divinæ, non in se, sed in aliqua idea, specie vel figura corporata. Videtur enim ipse sensisse, Dei substantiam a nemine, ne a Beatis quidem, immediate ut in se esse videri posse, sed Unum mediante aliqua luce, umbra, velo, vel specie, quod etiam videntur sensisse S. Chrysostomus Contra Anormæos, et S. Basilus, lib. I Contra Eunomium : reprehendit enim eum, quod doceret Dei substantiam uti in se esse, ab homine videri posse : licet aliqui hoc limitent, addantque a viribus naturæ, et in hac vita. » Hoc enim volebat Eunomius, nimirum se similesque viros sapientes sua acie ingenii, et suis viribus in hac vita posse videre, imo comprehendere Deum uti esse in ipso, quod merito impugnant SS. Basilus, Chrysostomus et Ambrosius.

Verum dico, Mosen hic tantum petiisse, ut Dominum minus, id esse angelum Domini personam susliffeau,aa* nens, qui caligine tectus cum eo loquebatur, illam amoveret, ut clare gloriam ejus, id est speciem exteriorum gloriæ illius, videre posset; idque ad hoc, ut clariorem divinæ majestatis cognitionem ex hac visione perciperet, utque populo gloriam hanc Dei referre et deprædicare posset. Sic vidimus cap. in, vers. 13, eundem Mosem petiisse a Deo revelari sibi nomen Dei, ut illud populo proponeret. Loquebatur enim Dominus cum Mose voce corporea, sed ali eo ob caliginem non videbatur : cupiebat ergo Moses formam ejus, qui secum loquebatur, videre. Id lanium Mosen petiisse, patet ex responsione Domini dicentis : « Non poteris videre faciem meam, » scilicet gloriam meam, quam tantopere tu, o Moses, videre postulas. Gloria ergo est facies gloriosa, vel corpus gloriosum Dei, quod Moses non potuit videre in facie, sed tantum in tergo, uti mox dicam. Ha Abulensis. Oleaster et alii.

19. Respondit : Ego ostendam omne bonum tibi. v<f.ia

— Hebraice, *ostendam bonum meum*. Nulli per hoc *bonum* intelligunt divinam essentiam (hæc enim est omne bonum), quam Mosen in hac vita vidisse pulant. Ita sentiunt S. Augustinus, *epistola* 112, cap- xn et xni; Basilius, horn. I *Hexam.*, qui tamen illud revocat lib. I *Contra Eutonium*; Ambrosius, lib. I *Hexam. cap. n*; Lyrarnis, Abulensis, Ileda, Hugo, S. Thomas, H II, *Quast.* CXXXIV, ari. 3; Durandus, in IV, disi. 16, *Quast.* VI; Sixtus Senensis, lib. V, cap. xu. Verum, ut in fine capitis ostendam, ex hoc loco nihil pro hac eorum sententia colligi potest. Unde

Dico : Deus hic concedit Mosis id quod ipse petierat, dicens : « Ostende mihi gloriam tuam; » hanc enim hic vocat *bonum Dei*, vel *omne bonum*; *bonum* ergo hic idem est quod præstantia, excellentia et pulchritudo, hoc est gloria Dei apparens in corpore assumpto, quæ Dei majestatem aliquo modo referat, quoique sil tanta, quantam capere possit mortalis Mosis oculus, *q. d.* Petis, o Moses, videre corpus meum gloriosum; ego illud tibi ostendam, non in facie, sed in tergo. Unde Chaldæus vertit, *ego transire faciam omnem gloriam meam super faciem tuam*; llebræa habent, *transire faciam omne bonum in eum ante faciem tuam*, quod sine dubio non est aliud quam illud quod paulo post subditur ; a Cum transibit gloria mea, ponam te in foramine petræ, et videbis posteriora mea. » Ita Abulensis, Oleaster et Molini, qui sic explicat : a Ostendam tibi omne bonum, » id est perfectissimum et excellentissimum quiddam (i).

Et vocabo in nomine Domini. — Aliqui legunt, *el vocabor*, id est, el vocari me faciam vestrum Deum el ducem ex miraculis, quæ pro vobis faciam, inquit Hugo. Verum llebræa, Chaldæa, Septuaginta et Romana Latina habent, *et vocabo*, hæcque est vera lectio, *q. d.* a Ego vocabo in nomine Domini, » id est ego inclamabo nomen Domini; cum videlicet transibo ante te in petra tectum et absconditum, inclamabo, ut scias me transire, ac respicias, meaque posteriora videas; inclamabo, inquam, epitheta nominis Dei, dicendo, ut dicitur cap xxxiv, vers. G : « Dominator, Deus misericors el clemens, patiens et verax, » etc., idque ut doceam te modum invocandi el deprecandi me, meque his epithetis compellandi. Id patet ex Septuaginta qui vertunt, *vocabo, Dominus coram te*; et ex cap. xxxiv, vers. G, ubi Dominus prestat Mosis id quod hio ei promittit, quod maxime liquet in Hebræo, in quo utrobique eadem est phrasis: « Vocabo, ergo in nomine Domini, » id est vocabo et inclamabo epitheta jam dicta nominis Domini, et vocando eadem invocare te tuosque docebo.

Miserebor an voluer o. — llebræa, Septuaginta, et ex ii* S. Paulus, Horn ix, 15, habent : « Miserebor cui miserebor, » id est miserebor cui vo-

luero, cui mihi placuerit vel libuerit. Hoc *primo*, sic exponit Abulensis, Valabius et Lpomanus, *q. d.* Ostendam tibi omne bonum, non ob tua merita, sed ex liberali mea clementia et misericordia. *Secundo*, S. Chrysostomus, Theophylactus, Theodoretus, OEcumenus in cap. ix *ad Roman.*, sic exponunt, *q. d.* Ego vituli adoratores, quos volo, per Levitas vel meipsum mactabo; aliis vero, quibus volo condonare, miserebor el parcam.

Verum dico : genuinus hujus foci sensus est hic : Ego Deus transiens ante te, o Moses, vocabo et inclamabo nomen Domini, dicendo : a Dominator Domine, » aliaque Dei epitheta, sed maxime hoc : « Miserebor cui voluero, » id est, ego et clemens et misericors sum, sed liberrimo; misereor enim ei cui voluero. Hoc enim epididimi dementile pluribus vocibus exprimitur in hoc Dei transitu, cap. xxxiv, vers. G, ubi hæc vox sive vocatio Dei enarratur; ibi enim impletur id quod hic promittitur : vult enim Deus maximo hoc nomine dementile a nobis invocari, ulque illa nitamur, non autem nostris meritis. Principem enim, regium et divinum animum maxime decet et ornat clementia. Tò ergo *et miserebor cui voluero, et clemens ero in quem mihi placuerit*, technice sive materialiter accipiendum est : pendet enim quasi objectum a verbo *vocabo*.

Moraliter, nota hic magnum et divinum quid esse clementiam. « Nullum magis deest ciernen- m ikai tia, quam principem, » ait Seneca, libro *De Clementia*, apud quem vide nulla præclara de hac re; et Cicero, lib. I *Offic.* : « Nihil, ait, est laudabilius, nihil magno et preclaro viro dignius placabilitate atque clementia. » El Ovidius, lib. III *Trisl.* cleg. 5 :

Quo quisque est major, magis est placabilis iræ,
Et faciles motus meus generosa capit.
Corpora magnanimo satis est prostrasse Iconi :
Pugna suum (Inetti, cum jacet hostis, habet.
At lupo, et turpes instant morientibus ursi,
Et quæcumque minor nobilitate fera est.

Julius Cæsar tuita clementia erga hostes et rebelles usus est, ut Marius non semel dixerit : « Cæsar, qui apud le audent dicere, magnitudinem tuam ignorant; qui non audent, humanitatem et dementiam. »

Augustus Cæsar Cinna necem sibi machinantem vocans : « Ego, ait, te servavi in castris hostium repertum, ego tibi patrimonium omne concessi. ego te ornavi sacerdotio : cur me occidero voluisti? » Perturbato Cinna, sic finit orationem : a Vitam tibi, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori et parricida ». Ex hodierno dic inter nos incipiat amicitia; contendamus utrum ego meliori fide vitam tibi dederim, an tu mihi debeas, El consulatum obtulit. Vis exitum? Cinna habuit perpetuo amicissimum, solus ille Cinnae fuit hæres. Ita Suetonius in Vita Augusti.

Alexander Magnus tmn demens victor, quam acer bellator fuit, ait Plutarchus.

Nero Imperator initio imperii ita demens fuit, ul cum sententia) cujusdān capito damnati subscriber deberet, exclamarit : « Ulinam litteras nescirem ! »

Titus Imperator fratrem Domitianum insidias molientem non cst ullus, sed Itis verbis admonuit : « Quid opus te. parricidio petere, quod me volente obventurum t sI, imo quod jam habes, imperii particeps? » Nonne recte ait Claudianus :

Cutn vincamur «b omni
Munere, sola Deos aequat clementia nobis?

Aurelianus Imperator, teste Vopisco, cum Tyanam venisset, camqtie ocllusam reperisse!, iratus dixit : a Canem in hoc oppido non relinquam. » Hac voco erecti milites in spem prædæ; urbe autom capta, militibus respondit : « Agite; canem me negavi relicturum, canes omnes occidito, » et sic promissis satisfecit, et clementer hostes suos tractavit.

Galieni junioris Imperatoris uxori quidam gemmas vitreas pro veris vendiderat; ro compta mulier flagitavit vindictam. Cæsar jussit hominem corripī, quasi leoni objecturus. Dcin in arenam, dum impostor et populus exspectant terribilem leonem, prosiliit caper. Cunctis rem tam ridiculam mirantibus, per præconem dici jussit : « Imposturam fecit, ctpassus est. » Eadem opeia refellit impostorem, et derisit uxorem. Ita Trebellius Pollio.

Alexander Severus Imperator, cum uxor Memmia, et mater Mammæaei objicerent, « quod nimia clementia ejus potestas vilesceret, » respondit : « Sed securior est et diuturnior. » Idem Ovimum Camillum senatorem rebellantem, et Iyrannidem affectantem, consortem imperii fecit, Cæsaremque creavit, ait Lampridius.

Rudolphus Imperator cum post morum mutationem dementior æquo suis videretur, ait : « Severum et immitem fuisse me aliquando pœnituit, lenem et placabilem nunquam. » Ita /Eneas Sylvius, lib. H *Comment, de gestis Alfonsi*.

Alfonsus rex, teste Panormitano, dicebat : « Malo mullos mea clementia servare, quam paucos mea severitate perdere. » Et rigidioribus : « Vultisne, ait, ut Icones et ursi regnent? » Idem : « Mali, ait, citius benevolentia, quam severitate in viam virtutis revocantur. Ego, ait, justitia bonis gratus sum, malis autem clementia. » Sigismundus Cæsar, teste /Enea Sylvio in ejus Vita, « cos reges beatos dicebat, qui ejectis ex aula superbis mansuetos sibi asciscerent. »

Vir», so. 20. Non poteris vipere e faciem meam : non enim VIDEBIT ME UOMO ET VIVET. — Loquitur do fuCŖO corporea et assumpta (hanc cnim videro petebat Moses, uti dixi), qua se aliquatenus majestas el gloria Dei repræsentat, et videndam exhibet. De c? enim, non autem do facie, id cst essentia, dei-

tatis hio sermonem esse, patet ex eo quod sequitur : « Videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris. » Sensus ergo est, *q. d.* Cupis, o Moses, videre fulgorcm faciei meæ, ut in facie videas eum qui tecum loquitur, cojusquo voces audis; verum scito id fieri non posse : nam fulgor hic faciei meæ, licet corporeus et assumptus, quia tamen aliquo modo fulgorem essenti et majestatis me referre, adumbrare et repræsentare debet, hinc talis tantusque est, ut illum ferre non possit mortalis oculus, quin protinus hoc fulgore homo excœcetur, imo exanimetur et moriatur; hoc enim est quod ait : « Non videbit me homo et vivet. » Ita Abulensis.

Symbolice Nyssenus : « Non videbit me homo Sputali et vivet, » quia cognitio præsens, inquit, est fini-æta, Deus autem est infinitus.

Tropologice S. Gregorius, lib. XVIII *Moral.* cap. Tropoio xxxvn : Nullus unquam Deum spiritualiter videt, *** cl mundo carnaliter vivit : non enim possumus simul Deo fruī el mundo. Quomodo videatur Deus a castis mentibus in hac vita, vide S. Bernardum, serm. 31 in *Cant.*, el S. Ambrosium, lib. *De Bono mortis*, cap. xi.

2!. Ecce, inquit, est locus apud mb (t), et sta- ven.ii. DIS SUPRA PETRAM; CUMQUE TRANSIBIT GLORIA MEA, PONAM TE IN FORAMINE PETRÆ, ET PROTEGAM DEXTERA MEA, DONEC TRANSEAM : TOLLAMQLF. MANUM MEAM, ET VIDEBIS POSTERIORA MEA; FACIEM AUTEM MEAM VIDERE non poteris. — S. Augustinus, *Quæst. CUV in Exod.*, negat hic corporalem Dei, vel angeli speciem promissam fuisse a Deo, aut visam a Mose, sed meram fuisse prophetiam, eo quod postea Mosen reipsa corporaliter vidisse Deum non legamus. Posteriora ergo Dei visa a Mose, censet esse mysteria Christi post ejus ascensionem credita a Judæis. Prædicante enim Petro dixerunt : Quid faciemus? et baptizat! sunt, et acceperunt Spiritum Sanctum, *Actor.* n, 37; denique in fine mundi omnis Israel salvus fiet. S. Augustinum sequitur Cajctanus dicens : Non promittitur res gerenda, sed parabola est: petra significat erectam ac fixam mentem, qua elevatus est Moses, ul intolligibiliter cognosceret Deum; manus Dei appositapetræ significat quædam attributa ei velata fuisse, et tantum ea ostensa quæ Deus voluit, per manum transparente quasi luce sua, ei demonstrare. Verum hic mysticus est sensus. Certum esi ad litteram promitti Mosi visionem Dei, id est, angeli vicarii Dei in corpore assumpto, eainque illi reipsa obtigisse p.debil cap. seq., vers. 5 el 6. Porro hanc petram esse illam ipsam, e qua Moses jussu Dei aquam populo elicit, Exodi xvn, 6, censet S. Augustinus hic *Quitst.* CLIV, ita ul aqua ex petra in Sina, per quatuor milliara fluxerit in Raphidim, ubi orant castra Hebræorum. Idem censet Fer-naudius, visione 7, sect, *i*, qui el addit petram

(i) Ulter, *m e c u m*, id est» iubeu locum paratum in lue rupe, sive mutito Sinat.

liane comitatam esse Hebræos in deserto per quadraginta annos, aut per se, aut per fluxum aquæ. Verum hæc incerta sunt.

Allegorica, petra est Ecclesiæ fldeiue soliditas, sine qua nemo Deum cognoscere potest, de qua Christus Petro, *Matth.* xvi : « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. » Ita Thcodoretus et S. Gregorius, lib. XXXV *Moral.* cap. vi. Nyssenus vero : n Christus, ait, currentibus est locus et via, infirmis lapis, domus quiescentibus. u Insuper S. Thomas, IIII, *Quæst.* CLXXI, ari. 2, per applicationem manus ad foramen pilai significari modum quo Prophetæ communicatur lumen propheticum, tantum scilicet, quantum Deus vult. Unde sæpe Prophetæ dicunt : Pacta csl super me manus Domini ; quia lumen propheticum non est permanens, nec plenum, sed transiens, et manu Dei attemperatum. Hoc mysticum est, uti paulo ante dixi in expositione Cajetani, qui eam a S. Thoma hausisse videtur. Rabbinilingunt in tergo Dei scripta fuisse ejus epitheta : « Dominator Domine Deus, misericors, » etc., quæ recensentur cap. xxxiv, vers. 6.

Dicit ergo Deus : In Sina est petra cava, in cujus cavitale latere potes, o Moses, quæque tegi potest antèrius; ego igitur in ea te collocabo, nubeque contegam, donec transeat facies mea gloriosa, tuneque nubem amovebo, ut possis videre posteriora, id est tergum meum; nam faciem meam videre non poteris, quin protinus vibrantibus exca majestatis meæ splendoribus exanimeris. Id ita factum esse patet cap. xxxiv, vers. 5 et 6.

Vers. 11. 22. Protegam dextera mea, donec transeam, — </. d. Dextera mea nubein, vel corpus aliud opatum apponam, et opponam cavern®, in qua latebis, o Moses, idque ne videas gloriam faciei meæ, transeuntis ante te, et moriaris.

ven 13. 23. Tollamque manum meam, ET VIDEBIS POSTERIORA mea, — q. d. Cum facies mea transierit, amovebo nubein quæ tegit te in caverna, ut tergum meum intuearis. Hinc videtur corpus hoc in quo Deus apparuit Mosi, non ab angelo, sed a solo Deo fuisse compositum, ornatumque tanto lumine antèrius, ut solem longe vinceret : in tergo vero ita fuit lux hæc attemperata, ut cam Mosis aspectus ferrei, caque mirifice recrearetur; ita tamen hac luce aspersa et perfusa fuit facies Mosis, ut ex ea radiare, et cornuta esse cceperit, uti dicam cap. sequenti.

Dico a solo Deo formatum esse hoc lucidum corpus, non ab angelo, quia non est verisimile angelos posse per se immediate lucem producere, aut tantum luminis coacervare, quod solari æquiparctur.

Nota : Hoc corpus lucidum a Deo ita compositum subiit el ingressus est angelus, illudque movit, ut transiret ante cavernam in qua latebat Moses.

Secundo, angelus hic idem fuit cum eo, qui Hebræos ex Ægypto eduxit, præivitque in columna

nubis, quique præerat tunc populo et Synagog®, nunc autem præest Ecclesiæ, puta S. Michael.

Hunc esse litteralem hujus loci sensum, tota series orationis loquitur; item quod cap. seq., vera. S et G, Dominus adimplens id quod hic promittit Mosi, revera et corporaliter transeat ante Mosen, ostendens ei tergum suum. Simili quodam modo S. Pachomius corporeis oculis vidit gloriam Domini, ut habet ejus Vita (1).

Allegorico, tamen sensus hic est polior, et maior intentus a Spiritu Sancto. Unde S. Augustinus, « *Quæst.* CLIV, dicit hic esse prophetiam de Christo: facies enim Domini significat divinitatem Christi: hanc non viderunt Judici cum Christum crucifixerunt, sed postquam Christus transivit per mortem et resurrectionem ad Patrem; tunc nulli eorum posteriora hæc ejus viderunt, et crediderunt.

Tropologice Nyssenus : In hac, inquit, vita Deum videre non possumus; iste tamen videt posteriora Dei, qui supra petram, id est Christum, stat, quique corde et animo semper Deum sequitur, quocumque ducat, juxta illud Psaltis : « Adhæsit animi mea post te, me suscepit dextera tua; » et Christi : « Si quis vult venire post me, abneget semelipsum. » Rursum : a Veni, sequere me. p Sequi enim Deum mente, voluntate et actione, semper el ubique quocumque ducal, idipsum est Deum videre.

Symbolice, posteriora Dei sunt effectus et creatur® Dei, e quibus solis Mosi el nobis in hac vita Deum speculari conceditur. Ita Philo, Anastasius in *Quæst. S. Scriptura*, Quæst. XXIII; Irenæus, lib. IV, cap. xxxvn, Hilarius in *1'sal.* cxm. « Ex perpetuitate, ait S. Augustinus, creaturarum intelligitur Creator æternus, ex magnitudine omnipotens, ex ordine et dispositione sapiens, ex gubernatione bonus. »

Symbolice quoque, alii putant hic præsignatam Symbolict promissam esse Mosi visionem humanitatis Christi iu transfiguratione, in monte Thabor; humanitas enim inferior et posterior est Christi pars, divinitas vero csl prior et potior. Ita Tertullianus, lib. IV *Contra Mure*, xxii; Nazianzenus, orat. 2 *De Theologia*; Origenes hic *homil.* 12, cl *homil.* 7 in *Num.* : de quo vide S. Augustinum, lib. H *De Trinitate*, cap. xvii, et Bernardum, semi. 61 in *Cantica*.

Rursum S. Ambrosius in *1'sal.* xi. ni, 21 : Moses, inquit, vidit posteriora Christi; vidit splendorem ejus ut homo est, vidit ejus gloriam passionis, per quam regnum nobis coeleste reparavit. Unde colligit Fernandius, visione 7, sect. 3, Mosen vidisse Christum flagellis cæsum, el spinis coronatum, qualem Pilatus populo exhibuit, dicens : a Ecco homo; » item vidisse eum cruci affixum. Unde exclamavit, cap. xxxiv, vers. G : « Misericors, clemens, multæ miserationis, » etc. Et huc alluisse S. Petrum, epist. 1, cap. i, vera. 11, cum Prophetas

(1) CT. *ittait.* XIII, 71; *Æneitt.* I, 401.

Spirita Dei prænuntiassent aitas, aquæ in Christo sunt passionis, et posteriores glorias, » ubi *et* significat *id est, q. d.* Passiones Christi sunt posteriores ejus gloriæ, quæ scilicet in tergo Domini glorioso ostensæ sunt Mosi. Verum hoc symbolicum est et mysticum, non litterale, idcirco incertum et conjecturale.

Ex dictis patet nullo modo ex hoc capite colligi posse quod Moses viderit divinam essentiam; neque enim Moses hoc petiit, neque si petiit, impetravit. Nam Dominus ei diserte respondet dicens: « Faciem meam videre non poteris; » estque hæc aliorum Patrum pene omnium sententia, quos citat L. Molina, Valentia et alii, I part., *Quæst.* XII.

CAPUT TRIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS

Moses reparatis tabulis redit in montem; Deus coram eo transit; videt Moses Dei posteriora sive tergum, Hinc secundo, vers. 10, renovat Deus fœdus cum Hebræis, legesque suas iterat. Tertio, vers. 28, tunc a Mose allatis Deus decalogum inscribit. Quarto, vers. 29, Moses cornuta facie cum tabulis ad populum redit, timet ille et fugit : hinc Moses velat faciem, itaque ipse velatus cum populo, et populus cum eo loquitur.

i. Ac deinceps : Præcide, ait, tibi duas tabulas lapideas instar priorum, et scribe super eas verba, quæ habuerunt tabulæ quas fregisti. 2. Esto paratus mane, ut ascendas statim in montem Sinai, stabisque mecum super verticem montis. 3. Nullas ascendet tecum, nec videatur quispiam per totum montem : boves quoque et oves non pascantur contra. 4. Excidit ergo duas tabulas lapideas, quales antea fuerant; et de nocte consurgens ascendit in montem Sinai, sicut præceperat ei Dominus, portans secum tabulas. 5. Cumque descendisset Dominus per nubem, stetit Moyses cum eo, invocans nomen Domini. 6. Quo transeunte coram eo, ait : Dominator Domine Deus, misericors et clemens, patiens et multæ miserationis, ac verax, 7. qui custodis misericordiam in millia, qui auferis iniquitatem, et scelera atque peccata, nullusque apud te perse innocens est. Qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus, in tertiam et quartam progeniem. 8. Festinusque Moyses curvatus est pronus in terram, et adorans. 9. ait : Si inveni gratiam in conspectu tuo, Domine, obsecro ut gradiaris nobiscum (populus enim duræ cervicis est), et auferas iniquitates nostras atque peccata, nosque possideas. 10. Respondit Dominus: Ego inibo pactum videntibus cunctis, signa faciam quæ nunquam visa sunt super terram, nec in ullis gentibus ; ut cernat populus iste, in cujus es medio, opus Domini terribile quod facturum sum. 11. Observa cuncta quæ hodie mando tibi : ego ipse ejiciam ante faciem tuam Amorrhæum, et Chananæum, et Ielchæum, Pherezæum quoque et Iicvæum, et Jebusæum. 12. Cave ne unquam cum habitatoribus terræ illius jungas amicitias, quæ sint tibi in ruinam ; 13. sed aras eorum destrue, confringe statuas, lucosque succide : 14. noli adorare deum alienum. Dominus zelotes nomen ejus, Deus est aemulator. 15. Ne ineas pactum cum hominibus illarum regionum : ne, cum fornicati fuerint cum diis suis, et adoraverint simulacra eorum, vocet te quispiam ut comedas de immolatis. 16. Nec uxorem de filiabus eorum accipies filiis tuis : ne, postquam ipsæ fuerint fornicatæ, fornicari faciunt et filios tuos in deos suos. 17. Deos conflátiles non facies tibi. 18. Solemnitalem azymorum custodies. Septem diebus vesceris azymis, sicut præcepi tibi, in tempore mensis novorum: mense enim verni temporis egressus es de Ægypto. 19. Omne quod aperit vulvam generis masculini, meum erit. Decimetis animantibus, tam de bobus, quam de ovibus, meum erit. 20. Primogenitum asini redimes ove : sin autem nec pretium pro eo dederis, occidetur. Primogenitum filiorum tuorum redimes; nec apparebis in conspectu meo vacuus.

21. Sex diebus operaberis, die septimo cessabis arare et metere. 22. Solemnitatem hebdomadarum facies tibi in primitiis frugum messis tuæ trilicem, et solemnitatem quando redeunte anni tempore cuncta conduntur. 23. Tribus temporibus anni apparebit omne masculinum tuum in conspectu omnipotentis Domini Dei Israel. 24. Cum enim tulero gentes a facie tua, et dilatavero terminos tuos, nullus insidiabitur terræ tuæ, ascendente te, et apparen- te in conspectu Domini Dei tui ter in anno. 25. Non immolabis super fermento sanguinem hostiæ meæ, neque residebit mane de victima solemnitatis Phase. 26. Primitias frugum terræ tua* offeres in domo Domini Dei tui. Non coques hædum in lacte matris suæ. 27. Dixitque Dominus ad Moysen : Scribe tibi verba hæc, quibus et tecum el cum Israel pepigi fœdus. 28. Fuit ergo ibi cum Domino quadraginta dies et quadraginta noctes : panem non comedit, el aquam non bibit, et scripsit in tabulis verba foederis decem. 29. Cumque descenderet Moyses de monte Sinai, tenebat duas tabulas testimonii, et ignorabat quod cornuta esset facies sua ex consortio sermonis Domini. 30. Videntes autem Aaron et lillii Israel cornutam Moysi faciem, timuerunt prope accedere. 31 .Vocalique ab eo, reversi sunt tam Aaron quam principes Synagogæ. El postquam locutus est ad cos, 32. venerunt ad eum etiam omnes filii Israel : quibus praecepit cuncta quæ audierat a Domino in monte Sinai. 33. Impletisque sermonibus, posuit velamen super faciem suam. 34. Quod ingressus ad Dominum, et loqueos cum eo, auferebat donec exiret, et tunc loquebatur ad filios Israel omnia quæ sibi fuerant imperata. 35. Qui videbant faciem egredientis Moysi esse cornutam, sed operiebat ille rursus faciem suam, si quando loquebatur ad eos.

Ven. I. t. AC DEINCEPS, — Slipplc locutus CSt Mosi DeUS, atque sermonem suum proseguens, cum tandem complevit inscriptione secundarum tabularum.

Præcide (hebraico *dola*) tibi dias tabulas lapideas. — Priores tabulas dederat Deus, casque inscripserat Decalogo; verum quia eas Hebræi violarant et infregerant fabricando vitulum aureum, hinc in pœnam peccati jubet hic Deus, ut secundas has ipsimet comparent, casque Deo inscribendas olferant, supplicesque postulent in iis sibi denuo scribi legem a Deo.

ver»» 2. Esto paratus mane, ut ascendas statim in montem Sinai. — Hinc videtur quod Deus Mosi hæc pridie ascensus dixerit sub tempus matutinum, quodque tum statim descenderit Moses de monte ad castra, ibique præciderit et dolaverit per artifices duas tabulas lapideas, atque edixerit populo, ne quis ad montem accederet; deinde sequenti nocte rursus in montem conscenderit, ut mane proximo se Deo cum tabulis sisteret, ut eis Deus sua manu Decalogum inscriberet; quod et mox eodem die, qui fuit quadragesimus ab ascensu Mosis in montem, Deus fecit; unde sequitur, præcedenli die, qui fuit trigesimus nonus, Mosen descendisse de Sina, ut tabulas legis præcideret, et ad Deum afferret, uti ei hic præcipit Deus. Ita Abulensis.

Vtr. i 3. Boves quoque et oves non pascantur e contra, — e regione montis. Voluit hrec omnia Deus, ut duro et rudi populo sui timorem et reverentiam incuteret.

v*. v li. Cumque descendisset Dominus per nubem, stetit Movsl. cum to. — «Stetit,» scilicet Moses in-

clusus cavernæ, tectusque nube, in qua descendebat Deus, ut cum tegeret dum transiret, ne Moses videret faciem, sed tergum Domini, uti in line capitis præcedentis Deus Mosi promiserat.

ü et G. Invocans nomen Domini. Quo transeunte 'Vn. s ait : Dominator Domine Deus, misericors, etc. — cl6. «Ait,» quis? incertum est, an Moses, an Dominus. Hebræa utrique aptari possunt : sie enim habent ad verbum, et *descendit Dominus in nube, el stetit cum eo, et invocavit nomen Domini* (quod noster interpres de Mose accepit : vertit enim, *stetit Moses cum eo invocans nomen Domini*), et *transivit Dominus ante faciem ejus, et clamavit : Domine, Domine*, etc.

Verum melius hæc aptentur Domino, ul Dominus ipse clamarit, dicens : «Dominator Domine,» etc. Unde in Hebræo et Septuaginta verba sunt terti® person®, non autem secund®, licet noster Interpres in secunda transtulerit claritatis causa. Quod enim Dominus hæc clamarit el dixerit, patet ex cap. præecd., vers. 19, ubi dixit Dominus : «Vocabo in nomine Domini,» id est, inclamabo nomen Domini, dicens: «Dominator Domine,» etc. Idem patet *Num.* cap. xiv, vers. 17, ubi dicitur : «Sicut jurasti dicens : Dominus patiens, et multæ misericordi®.» Ubi hoo dixit Deus, nisi hic? unde et Moses hic vers. 8, demum post hæc Domini verba corruens in terram, orare cœpit Dominum. Ita Abulensis, Oleaster, Vatablus, Cajelanus et Lipomanus.

Quare quod noster Interpres vertit, «quo transeunte ait;» *ait*, intellige *Dominus*, idque ex Hebræorum more, qui suppositum verbi non sem-

per accipiunt substantivum illud, quod proximum est, sed sæpe remotius revocant, uti videmus hoc capite, vers. 28, et alibi.

Dominus ergo inclamavit Mosi dicens : *Dominator Dominus*, ul vertunt Septuaginta; vel uti clarius vertit Noster : *Dominator Domine*, non «piasi seipsum invocaret aut oraret Deus, sed ut formulam invocandi se Mosi traderet; sicut fecit Christus Apostolis, cum dixit : «Sic ergo orabitis : Pater noster, qui es in cœlis,» etc. Pari modo fecit hic Deus Mosi, *q. d.* Sic me tu cum luis invocabis, sic me deprecaberis : «Dominator Domine, qui custodis misericordiam in millia,» etc. Ita Abulensis.

Secundo, si verba nostri interpretis de Mose velis accipere, tanquam ab eo prolata, dicito Deum transeuntem coram Mose hæc verba primo protulisse, deinde Mosem Deum secutum secundo illa pronuntiasse, ut ab eo hæc Dei verba iterata fuerint. Unde dixi cap. præc., *rô vocabo in nomine Domini* sic intelligendum esse, *q. d.* Vocando nomen Domini, illud idem invocare te docebo; itaque noster Interpres utrumque significare voluit, scilicet et Deum protulisse hæc verba : idque capite præcedenti satis expressit versu illo 19; et deinde Mosem ex Dei doctrina eadem repetisse et recitasse: idque hoc loco dicit. Qua forte de causa Hebræa hic ambigua sunt, ul utrique, scilicet tam Mosi quam Deo aptari possint. Simile est *Matth.* cap. xxi, vers. 41, ubi principes sacerdotum et seniores dixisse narratur : «Malos male perdet, et vineam suam locabit aliis agricolis,» cum tamen *Marc.* cap. xu, vers. 9, et *Lucæ* cap. xx, vers. 16, Dominus ipsemet hæc verba dixisse narretur; ubi *Matthæus* et *Marcus* ita conciliandi sunt, ul dicamus verba ista prius dicta esse a senioribus, ul ait *Matthæus*, deinde Christum eandem repetisse, ut cos suo responso coargueret, quod aiunt *Marcus* et *Lucas*. Ita *Lipomanus*.

D «ole- Dominator Domine. — Duodecim nomina quasi
th'iiuei ePilllclld hic Deus sibi dat, quibus vult a nobis
qnibiif* compellari et invocari, quia, ut aiunt Hebræi, hæc
huocjii- epitheta in Deo dicunt ordinem ad homines, ho-
us minumque salutem. *Primum* est, a Dominator
Domine,» pro quo hebraico est, *Jehova*, vel potius
Jehcva, quod est nomen lelragrammaton. *Secun-*
dum, g Deus. » *Tertium*, «misericors.» *Quartum*,
a clemens. » *Quintum*, «patiens.» *Sextum*, «multe
miserationis. » *Septimum*, «verax,» scilicet in pro-
missis. *Octavum*, «qui custodis misericordiam in
millia.» *Nonum*, a qui aufers iniquitatem. » *Deci-*
mus, « nullus apud te per se innocens est. » *Un-*
decimum, aquí reddis iniquitatem patrum filiis. »
Duodecimum, «ac nepotibus in tertiam et quar-
tam generationem,» do quo dicam *Deut.* v, 9.

Mi rii- Misericors et clemens. — Hanc Dei misericor-
diam deprædicat S. Chrysostomus, homilia in
tuum- *Psal.* L : «Impius, inquit, es? Magos tibi pro-
jici. pone : » hos enim infideles Christus per stellam ad
se vocavit. «Raptor es? publicanum cogita. Impu-

rus es? animo tuo meretrix sese objiciat. Sicarius
es? latro ille ante oculos tuos versetur. Flagitio-
sus es? in mentem tibi veniat Paulus, qui prius
blasphemas crat, postea Apostolus; prius perse-
cutor, postea Evangelista; prius lupus, postea
pastor. Peccasti? resipisce. Millies peccasti? mil-
lies resipisce. »

Et S. Bernardus, serm. De *triplici misericordia* :
«Magnus, ait, peccator magna misericordia opm
habet; ut ibi abundavit delictum, superabunde!
et gratia. Hujus tres sunt gradus : *Primus*, cum
tardat ferire Deus, ignoscere paratus. *Secundus*,
quando dat gratiam resipiscentiæ. *Tertius*, quando
peccati jugum a conscientia excutit. »

Idem de evangelio septem panum *serm.* 2 et 3 :
«Misericordias, ait, Domini in æternum cantabo,»
maxime septem. *Primo*, a multis peccatis adhuc
in sæculo positum me custodivit; fateor et fate-
bor, nisi quia Dominus adjuvit me, paulo minus
cecidisset in omne peccatum anima mea. *Secundo*,
ego peccabam, et tu dissimulabas; non contine-
bam a sceleribus, et tu a verberibus abstinebas:
prolongabam ego multo tempore iniquitatem
meam, et tu, Domine, pietatem tuam. *Tertio*, vi-
sitavit cor meum, et immutavit ut amara fierent
quæ male dulcia prius erant. *Quarto*, pœnitentem
misericorditer suscepit. *Quinto*, emendatius vi-
vendi præstitit virtutem, ne recidivum paterer, et
esset novissimus error pejor priore. *Sexto*, odium
creavit in me pœneterilorum malorum, contemp-
tum præsentium bonorum, et desiderium futuro-
rum. *Septimo*, spem dedit obtinendi vitam æter-
nam.

Prima misericordia con-istit in occasionis sub-
tractione, resistendi data virtute, affectionis sani-
tate. *Secunda* complectitur longanimitatem quam
Deus exhibuit, electionem prædestinationis suæ
quam impleri voluit, et immensam charitatem qua
nos dilexit. *Tertia*, Deus concussit cor meum, ex-
citans illud, ut adverteret suorum vulnera pecca-
torum, et vulnerum sentiret dolorem; terruit, de-
ducens ad portas inferi, et preparala iniquis sup-
plicia monstrans; mihi consolationem inspirans,
spem indulgentiæ dedit. *Quarta*, Deus non dam-
nat ulciscendo, non confundit impropereando, nec
minus diligit imputando. *Quinta*, Deus tuetur nos
adversus carnis, mundi, Satana» insidias omnes.
Sexta exposita est. *Septima*, nulla penuria meri-
torum, nulla consideratio proprio? vilitatis, nulla
æstunatio cœleslis beatitudinis, me ab altitudine
spei dejicere possit in ea firmiter radicum. Hæc
et plura sparsila S. Bernardus loco citato.

Idem, *serm.* 5² inter parvos : Quando, inquit,
ad Deum convertimur, pedes Domini osculamur.
Duo sunt autem pedes Domini, misericordia et
veritas. Et *serm.* *Gin Cardie*. — Alterum, inquit,
sine altero osculari non licet; quia et recordatio
soliis iudicii in barathrum desperationis præci-
pitat, et misericordia) fallax assentatio pessimam
generat securitatem.

uiinim Patitos. — îlebraice est O'DX "י"ן *eredi appaim*, *longus*⁹ id est latus, *naribus*, hoc est tardus ad iram, sive *pauifilhiusc* et longanimis. Nam qui angustis sunt naribus, fumos ex corde ascendentes et choleram citius concipiunt, ac tardius efflant ob meatuum angustias, ideoque in bilem sunt procliviores : e contrario qui latis sunt naribus, ineatus habent amplos, quibus choleram et fumos expirant, quibusque multum frigidi aeris admittunt quo temperatur ille æstus el bilis : unde hi placidiores sunt, magis patientes et longanimes. Ila Ribera in *Nahum*, cap. i, num. 9.

Mrrair. Moraliter disce hic Deum summe potentem, Pl* summe quoque esse patientem. Nam impatientia potro ' magna est animi impotentia; patientia vero est *** potentia. Audi Boetium, lib. Ili, metro 5:

Qui se volet esse potentem,
Animos domet ille feroces,
Nec victa libidine colla
Fœ-Jis submittat habenis.
Etenim licet Indica longo
Tellus tua jura tremiscal,
Et serviat ultima Thule :
Tamen atras pellere curas,
Miserasene fugare querelas
Non posse, potentia non est.

Diogenes adolescenti conquerenti, quod a multis turbaretur : a Desine, ait, et tu perturbationis indicia præ te ferre.» Idem, cum aliquis ei dixisset : Vituperant te muli : a Oportet, ait, sapientem ab insipientibus feriri; esse meliorem indicat lingua quem carpit. » Xenophon, teste Seneca, maledicenti sibi cuidam : a Tu, ait, maledicere didicisti, *ego* conscientia teste didici maledicta contemnere. » Antisthenes dicebat, « virtutem sibi sufficere ad felicitatem, nec ulla re opus habere nisi robore Socratico, » Socrates autem ad omnium rerum patientiam obduruerat.

Nullusque apud te ptn se innocens est, — *q. d.* Ergo omnes egent tua, o Domine, misericordia, venia et gratia. *Num.* cap. xiv, 18, Noster interpret eadem verba quæ hic sunt in Hebræo, ita vertit, *nullumque innoxium derelinquens*, id est, qui omnes censes noxios, reos, tibi que reatu aliquo obnoxios et obstrictos, ob culpam originalem, vel mortalem, aut venialem, inlellige per se, seu quantum est ex parte hominis : nam si aliquem Deus sua gratia præservet (uti de B. Virgine pie credit Ecclesia), innocens omnino quis esse poterit. Ita Abulensis. Posset *secundo*, ex Hebræo sic verli, *nullumque innoxium*, id est impunitum, *derelinquens*. Hebr. enim np2 *naka* significat et innocentem esse, et impunitum esse : hoc enim ex illo sequitur (1).

9. Obsecro ut, etc., auferas iniquitates nostras.— Prievidebat Moses Judæos cervicosos dein-

(t Maurer, *el condonans non semper condonabit*, id est, qui quamvis clemens sil, et peccatorum pronas remittat, tamen non semper peccatorem impunitum dimittet. (X *hai.* XXX, 19.

ceps sæpius Deum offensuros; rogat ergo eum ut illis propitius sit, nec cos omnino deserat aut abjiciat propter peccata futura ; sed eos, lanquam hæreditatem suam, ut habent Hebræa, firmiter possideat et tueatur ; unde hic Judæos docet eodem nomine Deum compellare, invocare, et crebro ab eo veniam peccatorum petere.

10. Respondit Dominus : Ego inibo pactum vi- Vmi. i#. DENTIBUS CUNCTIS, SIGNA FACIAM QUÆ NUNQUAM VISA sunt. — Hebraice est, *ego ferio fxdus coram omni populo*, qui scilicet videt te hac (fœderis) causa ascendere in montem, et jam scit te hic mecum in monte eadem de causa versari, el nubem, atque alia forsā signa similia illis quæ edita sunt in priori foedere, cap. xxiv, 17, intuetur, intuebilurque faciem tuam cornua lucis vibrantem, quando fœderis conditiones, videlicet has meas leges, et tabulas digito meo inscriptas ei propones.

Rursum, a inibo pactum videntibus cunctis, » scilicet sequentibus temporibus continue pactum hoc confirmando signis admirandis, quæ deinceps ea de causa in populi tutelam edam ; ut maxime patuit tempore Josué in ejus bellis, et victoriis portentosis.

Eædus porro Dei cum populo hic renovatum, fuit idem cum priori foedere, ut scilicet Deus esset populi dominus et protector, populus vicissim soli Deo serviret et obediret : quorum utrumque significabatur datione et acceptione, sive acceptione legis : Deus enim dabat tabulas legis, populus vero cas accipiebat et acceptabat.

Nota : Moses die 40 ab ascensu suo in montem, summo mane vidit illam visionem el gloriam Dei transeuntis, sed a tergo, de qua hic vers. 6, et cap. precedenti, vers. 19 et 22; inde Deus rursum nube se tegens, collocutus est cum Mose, ac fœderis conditiones, puta loges suas, ei vers. H et seq. proponit, atque hoc ipso fœdus cum Mose et populo init, ac tandem dat Mosi tabulas Decalogi a se inscriptas, quasi symbolum et confirmationem fœderis : quibus acceptis Moses eodem die quadragesimo, ex monte ad populum cum tabulis descendit.

11. Observa cuncta quæ hodie mandavi tibi. — v<u.n. a Tibi, » o popule meus : loquitur enim hic Deus Mosi, ut internuntio populi, ejusque personam sustinenti.

14. Dominus zelotes nomen ejus, — ri *ejus* por Vcn. i» hebraismum redundat, et ejus loco substituendum est vi *Dominus* in genitivo, ut dicas : a Domini nomen est zelotes, » id est, ut sequitur : Dominus est zelotes, æmulator honoris sibi debiti, nec patitur suum populum ad idola, quasi ad amasios deflectere.

Nota hebraismum, habere nomen, vel vocari, significat esse, ut jure hoc nomine vocari possit; sic de Christo dicitur : « Et vocabitur nomen ejus Emmanuel, admirabilis, consiliarius, fortis. » Item : « Accelera spolia detrahare, festina præ-

dari, » Isafæ vin et ix, hoc est, Christus erit Emmanuel, id est nobiscum Deus, erit consiliarius, erit foriis, celeriter spolia detrahet, festine prædabitur. Vide can. 18.

Vers. 15. 15. Nb CUM FORNICATI FUERINT CUM DIIS SUIS. — « Fornicati fuerint, » id est, deos sive idola coluerint. Siepe Scriptura, maxime in Prophetis, idololatriam vocat fornicationem, eo quod hostio animes divitiarum, voluptatum et licentioris vilispe ac libidine cæci, a Deo recedentes, idolis quasi amatoribus se corrumpendos subjicerent et traderent. Vide cap. u el in *Jeremice*, et cap. xn *Ezechielis*.

E contrario Apostolus, II *Corinth*, xi, 2, fidelibus rite Deum colentibus ait : « Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. »

Ut comedas de immolatis, — itaque allidaris ad immolandum; nam comedere idolothyta non est per se malum, nisi fiat eo modo, v. g. inter ipsa sacrificia in idoliis, ut censeatur quis hoc ipso consentire ipsi sacrificio idolis immolato; est tamen malum et illicitum per accidens, videlicet propter periculum, aut conscientiam errantem, aut scandalum : quod maxime locum habebat apud Judæos. Vide de idolothytis dicta initio cap. vin epist. I *ad Cor*. Reliquæ leges hic summatim iterantur ex cap. xxvi, ubi eas explicui.

Vers 21. 21. Die septimo cessabis arare et metere, — *q. d.* Etiam si tempus messis aut arationis sit, quod pre aliis maxime operosum esse solet, sabbato tamen cessabis, ne co metes vel arabis. Palet ex Debraio.

v.rs. 22. Solemnitatem hebdomadarum facies tibi in primitus frugum, — *q. d.* Celebrabis festum Pentecostes post hebdomadem hebdomadarum, id est post 7 hebdomadas, puta post 49 dies, quinquagesimo die a Paschale, in coque offeres primitias panum Deo.

Et solemnitatem, quando redeunte anni tempore cuncta conduntur, — scilicet festum collectivum in mense 7, quo annus priscus et vulgaris incipiebat, do quo cap. xxvi, 16.

Ve» t». 24. Cum dilataveris terminos tuos, — cum latos quos promisi tibi, dederis terminos : quod factum est statini tempore Josué post primam quietem a bellis; itaque, ul hinc colligitur, ante hanc quietem non obligabantur Hebrei hoc precepto, eundi ter in anno ad tabernaculum, idque quia iter periculosum erat, et quia ipsi adhuc bellis cum indigenis distinebantur.

Nullus insidiabitur terram tuam, ascendens te, ET APPARENTE IN CONSPECTU DOMINI DEI TUI TER in anno, — hebraico est, *nullus concupiscet terram tuam*, ul videlicet eam te absento invadat, eiquo insidietur, *g. d.* Ne metuas hostes, cum obedis legi ine®, ut ascendas, id est eas ad Sanctuarium meum, quasi illi te absente urbes, masculis et bellatoribus vacuas invasuri sint : ego enim illos frenabo et divertam, ut eam nec concupiscant, nec cogitent. Ita Abulensis.

25. Non immolabis super fermento, — cum fermento. Vide dicta cap. xxin, vers. 18.

Neque residuebit mane de victima sollemnitatis phase. — *q. d.* Non remanebit quidquam ex agno paschali in crastinum, sive in posterum mane; sed eodem dio quo agnum immolabitis, eundem totum comedetis. Vide dicta cap. xn, vers. 20.

27. Scribe verba hac, — hæc præcepta ceremonialia jam a me repetita, cum descenderis de monte, scribe in libro quopiam, in perpetuam memoriam cultus mei et fœderis. Illa scripsit ea Moses hic in libro *Exodi*.

Quibus. — Hebraice, *juxta quorum os*, id est tenorem et rationem, inii tecum et cum populo tuo fœdus, ut videlicet illi sint populus mihi devinctus hoc cultu, et his cæremoniis; ego vicissim sim eorum Deus, tutor et provisor.

28. Fuit ergo ibi cum Domino quadraginta dies, v. m. u. — Est secunda hæc Mosis mansio et statio in moule Sina per 40 dies. *Prima* enim totidem dierum fuit, cap. xxiv, vers, ult., in qua dicta et gesta sunt ea, quæ narrantur a cap. xxiv, vers. ult. ad cap. xxxii, vers. 15. *Secunda* vero hæc cœpit postridie quam Moses ex prima descenderat : postridie enim rursus ascendit in Sina, ibique mansit 40 dies. Hæc secunda Mosis statio continet dicta a vers. 31 cap. xxxii, hucusque: colloquia ergo præcedentia Dei cum Mose, quæ hactenus narrata sunt, contigerunt spatio horum 40 dierum, quibus secundo Moses mansit in monte, ut ex hoc loco patet.

Nota : Moses primo ascendit in montem Slatini ar a data lege in Pentecoste, puta postera die (uti b-h 40 colligitur *Exodi* xxiv, vers. 12), quæ fuit septima mensis tertii : data est enim lex die sexta mensis tertii; inde Moses mansit cum Deo iu monte 40 dies; mox descendit cum tabulis legis, quas a Deo acceperat, casque viso vitulo confregit 17 die mensis quarti; postera, scilicet 18 die, rursum ascendit ad Deum in Sina, ut palet cap. xxxii, vers. 30 et 31, ibique rursum mansit alios 40 dies, ul patet cap. xxxiv, vers. 28 : quibus evolutis accepit a Deo secundas legis tabulas, cum iisque cornutus descendit ad populum 28 die mensis quinti.

Panem non comedit, et aquam non bibit, — id est, nihil omnino cibi sumpsit, sola oratione et Dei alloquio vivens. Solent enim Hebræi duabus partibus, sive rebus necessariis et sufficientibus ad fumem et sitim levandam, videlicet aqua et pano» significare omnem cibum. Ita Augustinus, *Quæst.* CLXV. et S. Hieronymus in Isaia m. Jejunavit ergo Moses bis 40 dies, videlicet semel ante primam, et secundo ante secundam tabularum legis conscriptionem et acceptionem : de qua jejunii dispositione et virtute, vide S. Maximum, hom. 3 *De jejunio Quadragesima*; S. Hieronymum, lib. II *Contra Jovtn.*; Chrysostomum, serm. I *De jejunio*; Cyprianum, tract. *De jejunio et tentationibus Christi*, et præ omnibus S. Basiliuin, serm. I

oral, est *lux*, caque cœlestis cl divina, Prov. cap. vi, vers. 23.

Secundo, cornua Mosis significarunt legem ejus minacem fore et terribilem, quasi Moses cornutus, cornibus suis impetiturus esset eos, qui legem violarent, infligendo eis pœnam mortis. Lex enim vetus fuit rigoris et terroris : sicut nova c contrario est grati® cl amoris.

Ex consortio sermonis Domini. — Hinc patet hæc lucis cornua, id est radios afflatos esse Mosis consortio Dei, maxime quando transivit gloria Dei ante foramen petra, et inclamavit : « Dominator Domine, » hoc cap. vers. 6. Petierat enim Moses videre faciem Domini, secum loquens per nubem; sed respondet Deus: «Posteriora mea (id est dorsum meum in corpore per angelum assumpto) videbis; faciem autem meam (utpote nimis radiantem) videre non poteris.» Posuit ergo Deus, vel potius angelus Dei vices gerens, Mosen in spelunca, eamque nube textit, sicque coram Mose transivit in corpore glorioso et lucidissimo a se assumpto; et cum jam transisset, amovit nubem, ut Moses Domini, vel potius angeli tergum (in quo lux erat temperatior quam in facie) conspiceret; tunc ergo tergum Domini mirifice radians, Mosen intuentem ita perstrinxit, ut quasi cornua luminis ei affixerit.

Nam inde vel maxime radiasse faciem Mosis patet, quod prima vice, quando totidem diebus collocutus cum Domino accepit primas tabulas, Erodi cap. xxxi, 13, nihil de ejusmodi radiis legamus; similiter nec in secundo hoc colloquio proxime ante diem Dei visionem, cum Moses descenderet de monte tabulas ad Deum allaturus vers. 3 et 4, quod contigit die 39 mansionis secundæ in Sina, nihil tale narretur. Verisimile est ergo in splendidissima et eminentissima illa jam dicta visione, Mosen eos contraxisse, eique afflatos fuisse, scilicet ultimo et 40 die quo cum Deo fuit in Sina, quoque ab eo secundas legis tabulas accepit, idque *primo*, ut amorem suum erga Mosen declararet Deus, amoremque amoris rependeret. Secundo, ut legem Israelitis promulgandam, certissimo hoc caractere divinam, et a Deo manantem ostenderet, terroremque incuteret, ne eam deinceps violare auderent; hanc causam assignat Apostolus II Cor. cap. m, 7. *Tertio*, ut auctoritatem Mosis apud populum conciliaret. *Quarto*, ut vim et fructum orationis ostenderet.

Quamdiu durant hic vultus ejus splendor, Scriptura non exprimit. Abulensis iisdem rationibus jam dictis putat ad mortem Mosis perdu- rasse, ideoque Mosen post primum cum populo colloquium, deinceps usque ad mortem velasse faciem suam cum populo alloqueretur. Sic etiam sentit Ambrosius in *Psalm.* cxviii, qui et allegorica! » prosequitur causam : Moses, ait, id est lex vetus, semper habuit velamen; Jesus, seu Josué, ejus successor, nullum habuit : Christus enim abs- tulit omne legis velamen, ut ait Apostolus, II Cor.

cap. ii, vers. 14. Hinc sententiam Innuit quoque illustrissimus BeUanninus, lib. II *De Reliq. Sanc.* cap. iv.

Moraliter nota : Deus est lux immensa et in- creata, fons omnis lucis et luminis; hinc lux nobilissima et coelestis est qualitas, qua Deus, cum apparuit, suam majestatem repræsentavit « Lu- men, ait S. Dionysius, De Divin. Jfowtfn., ex ipso bono est, et bonitatis imago. Ideo ipsum bonum luminis cognomento laudatur, tanquam imagine quadam exemplar expressum. » Illic qui cum Deo versantur, et orantes cum eo sæpe colloquuntur, instar Mosis radiis Dei afflantur, Cunctque lucidi in anima, et subinde in facie et corpore, ita Chris- tus in oratione transfiguratus est, et resplenduit facies ejus sicut sol, ita ut suis radiis collustraret non tantum Eliam et Mosen, sed et Petrum, Ja- cobum et Joannem. Petrus enim hoc splendore et gaudio exultans, et quasi ebrius clamabat : « Do- mine, bonum est nos hic esse, faciamus hic tria tabernacula : tibi unum, Mosis unum, et Eli® unum. » Ita S. Antonii in oratione pernoctantis facies assidue splendebat, ut ex sola vultus luce et lætitia, inter tot millia monachorum agnoscere- tur Antonius : videbatur enim esse quasi quidam sol inter stellas. Illa S. Franciscus oratione fer- venti sublatus in aera, radiabat et fervebat, adeo- que ex se flammæ et ignes vibrare videbatur. Ita S. P. N. Ignatius a S. Philippo Nerio, et aliis sæpe visus est vultu supra humanum Augusto et fulgido. Ita radiabat facies augusta B. Virginis ex assidua conversatione cum Deo, et Verbo incar- nato, ut dea quædam esse videretur, teste S. Dio- nysio. Porro hi lucis radii habebant speciem cor- num, ut significarent, per orationem Sanctos Illice divina, non tantum collustrari, sed et fieri cornutos, id est constantes, fortes, robustos, in- victos ad toleranda omnia dura, æque ac ad ag- grediendum ardua quælibet. Ha per orationem roborata fuit S. Anna mater Samuelis, de qua di- citur I Bqj. i, 18 : a Vultusque illius non sunt am- plius in diversa mutati, » q. d. Eodem sibi sem- per constanti vultu deinceps excepit tam laudes Helcanæ, quam sannas Phenennæ; tam dura, (piam dulcia; tam adversa, quam prospera.

30. Videntes autem Aaron et filii Israel cornu- v. 3? tam Moysi faciem, timuerunt prope accidere, — quia scilicet non valebant figere aciem oculorum, in vultum ejus ita fulgidum, sive in jubar hoc fa- ciei ejus, et quia reverebantur Mosen, quasi divi- num jam hisce radiis effectum : latebant vero hi radii ipsum Mosen, quia ipse absorptus erat vi- sione et colloquio Dei, nec poterat intueri vultum suum nisi in speculo, quod si intuitus fuisset, vi- disset utique et hos sui vultus radios.

31 cl 32. Et POSTQUAM locutus est ad eos (puta Ven. 3] Moses ad Aaron et principes populi), ienerunt ad IUM ETIAM OMNES FILII ISRAEL, — jam CX timore confirmati, cum vidissent Aaronem et principes cum Mose colloqui.

Cur Mosis
cornua
affixit
Deus?

Primi
Causi.
Se^uul..

Tertia.
Quilla.

Cornua
hæc
si ne fuc-
nne pri-

Vtr». JJ. 33. iMPtKTTSQCE SERMONIBUS, POSUIT VELAMEN SUPER faciem suam. — Ex hoc loco colligitur, quod Moses præcepta Dei populo promulgavit, primo colloquio aperta facie et radiante, ob majestatem, reverentiam et testimonium legis; sed post primam illam promulgationem, deinceps quando loquebatur cum populo, velabat faciem, ut colloquii liberioris daretur copia : quando vero tabernaculum adibat, de quo cap. xxxiii, vers. 8, collocuturus cum Domino, velum auferebat (I).

(1) Insuper Apostólas, II *Cor.* iu, minime dicit, Mosen, donec *loqueretur cum* Israelitis, vultum velasse, sed in universum faciei suæ velamen impositum habuisse, quod, uti e nostro loco liquet, uon removet nisi tum, cum vel tabernaculum ingrederetur, cum Deo collocuturus, vel ouaj ab eo mandata accepisset ad populum referret.

Allegorica»! hujus velationis causam dat Apo- Allied, slolus, II *Corinth*, cap. ut, vers. 14, IS, 16. Judæis “⁹ enim vetus Testamentum est velamine obductum, ut non videant internam ejus lucem novi Testamenti et Christum, eo contenta et repraesentata : hoc velamen nobis in lege nova Christus abstulit, et auferet in tine sacculi a Judæis, ad fidem Christi convertendis.

TropologiceS. Gregorius, part. III *Pastor*, capo : Troilo- Ut prædicator, inquit, auditori se attemperet ne- Rlc “
cesse est; alta enim quaeque debent multis audientibus contegi, et vix paucis aperiri.

Vers. 35. Hujus commatis posterior pars ex hebr. ita verti potest : *Tunc*, cum loqui desiisset, *reducebat telameli super faciem suam, donec tniirederclur* tabernaculum *ad loquendum cum eo*, Jova scii.

CAPUT TRIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Refert Moses ad populum mandata Dei desobbato, primitiis, et maxime de oblatione et fabricatione tabernaculi. Hinc, vers. 20, Israelita: librcralitcr offerunt omnem materiam tabernaculo necessariam. Denique, vers. 30, designantur artifices tabernaculi Deselect el Ooliab.

1. Igitur congregata omni turba filiorum Israel, dixit ad eos : ITec sunt quæ jussit Dominus fieri. 2. Sex diebus facietis opus ; septimus dies erit vobis sanctus, sabbatum, et requies Domini : qui fecerit opus in eo, occidetur. 3. Non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem sabbati. 4. Et ait Moses ad omnem catervam filiorum Israel : Iste est sermo quem præcepit Dominus, dicens: 5. Separate apud vos primitias Domino. Omnis voluntarius et prono animo offerat eas Domino : aurum et argentum etæ s, 6. hyacinthum et purpuram coccumque bis tinctum, et byssum, pilos caprarum, 7. pellesque arietum rubricatas, et ianthinas, ligna setim, 8. et oleum ad luminaria concinnanda, et ut conficiatur unguentum, et thymiam suavisimum , 9. lapides onychinos, et gemmas ad ornatum superhumeralis et rationalis. 10. Quisquis vestrum sapiens est, veniat, et faciat quod Dominus imperavit : 11. tabernaculum scilicet, el lectum ejus, atque operimentum, annulos, et tabulata cum vectibus, paxillos et bases : 12. arcam et vectes, propilialorium et velum, quod ante illud oppanditur: 13. mensam cum vectibus el vasis, et propositionis panibus : 14. candelabrum ad luminaria sustentanda, vasa illius et lucernas, et oleum ad nutrimenta ignium : 15. altare thymiamatis, et vectes, et oleum unctionis et thymiam ex aromatibus; tentorium ad ostium tabernaculi : 1G. altare holocausti, et craticulam ejus æueam cum vectibus et vasis suis, labrum et basim ejus : 17. cortinas atrii cum columnis et basibus, tentorium in foribus vestibuli : 18. paxillos tabernaculi et atrii cum funiculis suis : 19. vestimenta, quorum usus est in ministerio sanctuarii, vestes Aaron pontificis ac filiorum ejus, ul sacerdotio fungantur mihi. 20. Egressaque omnis multitudo filiorum Israel de conspectu Moysi, 21. obtulerunt mente promptissima atque devota primitias Domino, ad faciendum opus tabernaculi testimonii. Quidquid ad cultum et ad vestes sanctas necessarium erat, 22. viri cum mulieribus præbuerunt armillas et inaures, annulos et dextralia : omne vas aureum in donaria Domini separatum est. 23. Si quis habebat hyacinthum, et purpuram, coccumque bis linctum, byssum et pilos caprarum, pelles arietum

rubricatas, et ianthinas, 24. argenti ærisque metalla, obtulerunt Domino, lignaque setim in varios usus. 25. Sed et mulieres doclæ, quæ neverant, dederunt hyacinthum, purpuram, et vermiculum, ac byssum, 26. et pilos capram in, sponte propria cuncta tribuentes. 27. Principes vero obtulerunt lapides onychinos, et gemmas ad superhumera et rationale, 28. aromalique et oleum ad luminaria concinnanda, et ad praeparandum unguentum, ac thymiana odoris suavissimi componendum. 29. Omnes viri et mulieres mente devota obtulerunt donaria, ut fierent opera quæ jusserat Dominus per manum Moysi. Cuncti filii Israel voluntaria Domino dedicaverunt. 30. Dixitque Moyses ad filios Israel: Ecce, vocavit Dominus ex nomine Beselcel filium Uri, filii Hur de tribu Juda. 31. Implevitque eum spiritu Dei, sapientia et intelligentia, et scientia et omni doctrina, 32. ad excogitandum, et faciendum opus in auro et argento et ære, 33. sculpendisque lapidibus, et opere carpentario, quidquid fabre adinveniri potest, 34. dedit in corde ejus: Ooliab quoque filium Achisamach de tribu Dan: 35. ambos erudit sapientia, ut faciant opera abietarii, polymitarii, ac plumarii, de hyacintho ac purpura, coccoque bis tincto, et bysso, et texant omnia, ac nova quæque reperiunt.

Vers. 1. 2. SEPTIMUS DIES ERIT VOBIS SANCTUS, SABBATUM, et requies Domini. — Disce hic quanta fuerit sabbati cura et religio, quam toties hic inculcat Deus, quantaque Dominicæ et festorum religio debeat esse Christianis.

Qui FECERIT OPUS IN EO, OCCIDETUR. — Hebraice, DOT *iuinat*, id est morietur, scilicet per sententiam judicis, vel per Deum, qui occulto vel casuali modo illi mortem asciscet.

Vtri. 3. 3. NOŪ SUCCENDETIS IGNEM IN OMNIBUS HABITACULIS VESTRIS PER DIEM SABBATI. — « Nōi iō ODIŪ hit ac- bus, » id est nullis. Tanta religio et quies erat pndu'a i » ulcō ne vel struere et accendere liceret: intellige ad coquendum cibos; nam in dum, vdpaschale et aliis festis licebat cibos coquere, ideo- Kcdrh 'lue '3ncm accendere, ut patet cap. xn, vers. 16; ti<ndun. hoc autem non licebat in sabbato. Ita Abulensis, Cajetanus et R. Abraham Uen Esta, contra quem alii Rabbini librum scripserunt, quem vocarunt *Sabbatum*, eo quod sabbati contra eum loquentis, cumque quasi hærelicum damnantis personam inducant. Censent enim Rabbini, sabbato non licuisse accendere ignem ulla de causa, etiam frigoris, ad se calefaciendum. Sed hi nimis religiosi vel superstitiosi videntur. Unde addunt ipsi, non solum non esse struendum ignem die sabbati, sed neque ex lapide aut metallo eliciendum, neque fovendam lampadam, nisi forte propter infirmum; et ut nunquam nugari desinant, interpretantur, si propter vim frigoris ignis accendi debeat, non esse folle, sed arundine sufflandum. Vide hic quam lex vetus servorum fuerit dura et rigida, lex vero nova liliorum sit blanda et facilis (I).

(t) Rosentnullerus: a Quo lex, ut alia* a More tradita; Palæstinæ lautum nec omnibus regionibus est nplū. Scilicet in regionibus calidioribus rana ordinarium epulum esse solet. Judæi igitur, qui diem a vespera ad vesperam numerabant, dic hebdomadis sexto paulo ante sabbati initium cibos parare adeoque cama frui, statimque

5. Separat e Arun vos primitias Domino. — « Primitias, » id est, primam vestram oblationem (nullam enim publicam et communem hactenus fecistis), et prima vestra dona, quæ Domino oblaturi estis pro fabrica tabernaculi. Rorum donorum omnium tropologiam pete a S. Gregorio, lib. XXX *Moralium* cap. x, et Origene, *homilia* 13. Vide dicta cap. xxv.

Nota: Deus hic ab oblatione sua, et ab obsequio tabernaculi neminem, quantumvis pauperem vel miserum, excludit. Qui enim non poterat aurum, argentum, poterat saltem pelles, vel pilos caprarum offerre: qui nec hoc, poterat saltem cos nere, afferre et referre, aliisque modis artificibus et fibris tabernaculi subservire. Pulchre B. Ægidius, socius S. Francisci: « Si gratiam, ait, in precibus seniis, ora ut augeatur: si non sentis, ne cesses idcirco a precibus; gratos enim habuit Deus etiam caprarum pilos, qui ei iusta præceptum legis offerebantur. »

8. Et ut conficiatur. — Subaudi: offerat quilibet materiam capite xxv præscriptam, puta aromata, ut hic dicitur in *Levæo*, et Noster exprimit vers. 28, ad conficiendum unguentum consecrationis sacerdotum, et ad thymiana componendum: nam thymiana non fiebat ex oleo, sed ex stacte, onycha, galbano et thure. Erat ergo oleum pro lucernis: erat et oleum in unguento consecrationis sacerdotum et tabernaculi. Rō5 enim unguentum fiebat ex myrrha, cinnamomo, calamo, casia et oleo olivarum. Vide *Exodi* xxx, 23 et seq.

10. Quisquis sapiens est, — quisquis peritus et vers. io. industrius artifex.

10 et 11. Et faciat quod Dominus imperavit, VI-«. iu TABERNACULUM SCILICET, ET TECTUM EJUS, ATQUE eUU oi-ERiMENiuM. — « Tabernaculum » vocat ipsum

sabbati (luem novam ranam instruere poterant igne accenso. »

Sanctuarium cortinis decem, factis ex bysso, purpura, cocco et hyacintho, obvelatum et obtectum. quod hebraico dicitur **püO** *nascati*. «Tectum « vero, quod hebraico dicitur **bnx** *ohel*, vocat secundum velum, sive sagum cilicinum, quod factum erat ex pilis caprinis. Denique « operimentum,» quod hebraico dicitur **HDDO** *michse*, vocat tertium velum ex pellibus arietum rubricatis, et quartum ex pellibus ianthinis. Ita Cajetinus et Lipomanus.

n. Tabulata, — tabulas connexas instar tabulidi, idque a triplici latere tabernaculi; in longum enim erat tabulatum, sive connexio tabularum ad triginta cubitos, in latum vero erat tabulatum ad decem cubitos.

Paxillos. — Hebraice *columnas*, quæ hic a Nostro vel paxilli vocantur, quia parvæ erant, et acuminatas habebant hases instar paxillorum, ut possent terræ infigi; vel certe eas sub paxillis comprehendit: columnis enim affixi erant paxilli, et ex paxillis vela suspendebantur.

Vm. n. 17. Tentorium, — id est velum (1).

Vñ 21. 25. Sed et mulieres doctæ, quæ neverant, dederunt. — «Docke, » id est, nendi peritæ et sadi-

it) Vers. 22. Pro *armillas* hebr. est **Hil**, <l> vox aliis «iesigtial annuluin, quem ornatus causa Arabes alique Asiatici, fornire precipue, ex naribus perforatis pendentem gestare solebant. De quo more vid. not. ad Gen. xxiv, 22. {OID, quoti Vulgatus interpres vertit *dextralia*, videtur Roseamullero fuisse genus ornamenti muliebris, habens continuos globulos : quale ornamentum Romani vocabant *bullas*, et Virgilios *baccatum monile*.

prienles artifices, puta notrices et textrices; hæc enim est doctrina et sapientia mulierum.

Hyacinthum. — netum seu illatum hyacinthi, Vm 1. pula lanæ violacea*. Sic et purpuram, vermiculum et byssum intellige, non lanam, vel linum, sed netum, sive stamen talis lanæ vel lini.

29. Voluntaria, — ultronea et spontanea dona.

34. Dedit in corde ejus. — Hoc est, docuit cum, vel «dedit in corde ejus, » intellige scientiam, aut potius artem et cognitionem, ac praxin artificialem fabricandi, suendi, texendi, etc. Hebraice est, *et ad docendum dedit in corde ejus*, id est tam perfecte docuit eum, ut et alios posset docere. Alii vertunt, *facilem et propensum eum fecit ad docendum alios*. Contra ac faciunt plerique insignes artifices, qui suas artos et praxes ægerrime aliis communicant, casque secum intermori sinunt, itaque et se merito ac gloria, et reipublicam suis commodis et ornamentis privant.

Ooliab quoque. — Intellige quod de Bescleel socio ejus dixit, videlicet, vocavit et implevit sapientia.

35. Ut faciant opera arietarii. — Hebraice, *ut faciant opera fabri*, scilicet lignarii, ut superius dixi.

Polymitarii ac plumarii. — Hic distinguit hæc duo, quæ superius indifferenter usurpavit, ut scilicet phrygio vel plumarius sit, qui acu varie pingit : polymitarius, vel, ut hebraico est, *cogitans cogitationes*, sit, qui textura ingeniosa varia intexit et efformat, ut fit iu tapetibus. Ita Abulensis et Lipomanus.

CAPUT TRIGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Plus offerunt Ilbraei quam opus sit ad tabernaculum : unde vetat Moses plura offerri. Secundo, vers. 8, fabricatur tabernaculum, puta decem cortina: polymita:, saga cilicina, opera ex pellibus; et vers. 20, tabulae; vers. 31, vectes; vers. 33, vela ante Sanctum sanctorum et ante Sanctum.

1. Fecit ergo Bescleel, et Ooliab, et omnis vir sapiens, quibus dedit Dominus sapientiam et intellectum, ut scirent fabre operari quæ in usus Sanctuarii necessaria sunt, et quæ præcepit Dominus. 2. Cumque vocasset eos Moyses, et omnem eruditum virum, cui dederat Dominus sapientiam, et qui sponte sua obtulerant se ad faciendum opus, 3. tradidit eis universa donaria filiorum Israel. Qui cum instarent operi, quotidie mane vola populus offerebat. 4. Unde artifices venire compulsi, 5. dixerunt Moysi : Plus offert populus quam necessarium est. 6. Jussit ergo Moyses praeconis voce cantari : Nec vir nec mulier quidquam offerat ultra in opere Sanctuarii. Sicque cessatum est a muneribus offerendis, 7. eo quod oblata sufficerent et superabundarent. 8. Feceruntque omnes corde sapientes ad explendum opus tabernaculi, cortinas decem, de bysso retorta, et hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, opere vario et arte polymita : 9. quarum una habebat in longitudine viginti octo cubitos, et in latitudine quatuor. Una mensura erat omnium cortinarum.

10. Conjunxilque cortinas quinque, alteram alteri, el alias quinque sibi invicem copulavil. 11. Fecit et ansas hyacinthinas in ora cortinæ unius ex utroque latere, et in ora cortina* alterius similiter, 12. ut contra se invicem venirent ansa*, et mutuo jungerentur. 13. Unde el quinquaginta fudit circulos aureos, qui morderent cortinarum ansas, el fierel unum tabernaculum. 14. Fecit et saga undecim de pilis caprarum ad operiendum lectum tabernaculi : 10. unum sagum in longitudine habebat cubitos triginta, et in latitudine cubilos quatuor ; unius mensura erant omnia saga : 16. quorum quinque junxit seorsum et sex alia separatim. 17. Fecitque ansas quinquaginta in ora sagi unius, el quinquaginta in oni sagi alterius, ut sibi invicem jungerentur ; 18. et fibulas æneas quinquaginta, quibus necteretur lectum, ut unum pallium ex omnibus sagis fieret. 19. Fecit el opertorium tabernaculi de pellibus arietum rubricatis, alindqne desuper velamentum de pellibus ianthinis. 20. Fecit et tabulas tabernaculi de lignis setim stantes. 21. Decem cubitorum erat longitudo tabulæ unius, el unum ac semis cubitum latitudo retinebat. 22. Bime incastratura erant per singulas tabulas, ut altera alteri jungeretur. Sic fecit in omnibus tabernaculi tabulis, 23. e quibfis viginti ad plagam meridianam erant contra Austrum, 24. cum quadraginta basibus argenteis. Duæ bases sub una tabula ponebantur ex utraque parte angulorum ubi incastratura laterum in angulis terminantur. 25. Ad plagam quoque tabernaculi, quæ respicit ad Aquilonem, fecit viginti tabulas, 26. cum quadraginta basibus argenteis, duas bases per singulas tabulas. 27. Contra Occidentem vero, id est, ad eam partem tabernaculi, quæ mare respicit, fecit sex tabulas, 28. et duas alias per singulos angulos tabernaculi retro : 29. quæ junctæ erant a deorsum usque sursum, et in unam compaginem pariter ferebantur. Ita fecit ex utraque parte per angulos : 30. ut octo essent simul tabulæ, et haberent bases argenteas sedecim, binas scilicet bases sub singulis tabulis. 31. Fecit et vectes de lignis setim, quinque ad continendas tabulas unius lateris tabernaculi, 32. et quinque alios ad alterius lateris coaptandas tabulas ; et extra hos, quinque alios vectes ad occidentalem plagam tabernaculi contra mare. 33. Fecit quoque vectem alium, qui per medias tabulas ab angulo usque ad angulum perveniret. 34. Ipsa autem tabulata deauravit, fuis basibus earum argenteis. Et circulos eorum fecit aureos, per quos vectes induci possent : quos et ipsos laminis aureis operuit. 35. Fecitet velum de hyacintho, et purpura, vermiculo, ac bysso retorta, opere polymitario, varium atque distinctum ; 36. et qualuor columnas de lignis setim, quas cum capitibus deauravit, fuis basibus earum argenteis. 37. Fecit et tentorium in introitu tabernaculi ex hyacintho, purpura, vermiculo, byssoque retorta, opere plumarii ; 38. et columnas quinque cum capitibus suis, quas operuit auro, basesque earum fudit æneas.

Ven. a. 3. Vota (voluntaria numera) populus offerrebat. — lia Chaldæus.

Ver». 9. 9. Jussir Eiuio Moyses phæconis voce cantari. — Hebraice, *transire fedi Moses vocem per castra*, id est præconis tuba et voce edixit.

Ver». II U. AI> OPERIENDUM TECTUM TABERNACULI,— id est, ad fabricam tecti, sive ad integrandum tectum, quod operiret et tegeret tabernaculum: nam, ut dixi capite xxxv, versu II, *miscan*, id est tabernaculum, precise vocatur hic infimum tabernaculi, puta cortinarum polymitarum, velum ; secundum vero e pilis caprinis, quod primum polymitum operiebat, vocatur tectum, hebraica *ohel*, sicut tertium vocatur *michse*, quod erat operimentum e pellibus.

Est hic Hebraica repetitio minuta et particularis omnium quæ Dominus jussit fieri, cap. xxv, xxv!, XXVII, XXVIII, XXX, ut ea hic facta et perfecta esse doceat. Similis repetitio usitata est apud Orientales aliosque populos, ut videre est apud Moscovitas, qui quoties Ducem vel Principem alloquuntur, toties seriatim longo ordine omnes ejus titulos iterant et repetunt.

Nola : Noster Interpres in hac repetitione non reddit verbum verbo, sed sensum, repetitionemque Hebraeam breviter complectitur, quædam etiam per explicationem e supradictis accersit; hoc enim permittitur libertati, ingenio et dispositioni interpretis.

18. Quibus necteretur tectum. — «Tectum, » v«t»ii.

COMMENTARIA IN EXODUM, cap. XXXVII.

id esl scundtim velum, sive sagum cilicinum tegens tabernaculum, uti dixi vers. 14.

Vrt» J 33. Fecit quoque vectem alilm. — Hujus vectis nullam mentionem fecit Interpres noster capite XXVI, vers. 28. Septuaginta tamen et alii ejus mentionem ibi fecerunt; nam in llebræo eadem pene sunt verba ibi, quæ hic, nisi quod ordo verborum nonnihil sit immutatus, el hic addatur articulus nx *et*, quasi certum alium designans vectem.

Est ergo hic alius a praecedentibus vectis, qui transibat per ipsas tabulas, scilicet earum crassilicin interius penetrando; crant enim hæ tabui® crassiores : unde Septuaginta eas vocant columnas. Ita Lyranus, Hugo, Abnlensis, Carthusianus. Reliqui cnim vectes non interius, sed exterius dorsa tantum tabularum transibant, per annulos ad hoc dorso tabularum affixos. Fuit autem hic vectis, ut recte advertit Abnlensis, a latere Occidentali tabernaculi, quod tegebat Sanctum sanctorum : illud enim latus solum habebat angulos; positus ergo est hic vectis, ul omnia latera tabernaculi firmitus simul astringeret sibi. Hujus vectis meminit et Josephus, lib. III, cap. v, ubi enumeratis tabernaculi vectibus, ait præterea post tergum unum fuisse ordinem vectium, puta qui per omnes tabulas iret, quo per

uncinos utriusque parietis latera continebantur.

34. Ipsa autem tabulata (id est tabulas, quæ vtn.ll connxte erant instar tabulati) dealbavit.

36. Quas cum capitibus dealbavit, — ita ut columnæ tantum obducerentur auro, sive laminis aureis, capita vero essent aurea, uti Deus jusserrat Mosi, cap. xxvi, vers. 32.

37. Fecit et textorum. — «Tentorium» hic et vff.,3T. in seq. idem est quod velum.

38. Quas operuit auro. — Intellige similiter ex ve,, «. eodem cap. xxvi, vers. 37, ita ut columnis legerentur aureis laminis, capita vero essent aurea, nimirum ut clavi vel capita columnarum essent ex auro, columine vero tegerentur cælaturis, sive circulis aureis in gyrum euntibus, siculi columnæ atrii argenteis ejusmodi gyris circumdabantur. Patet ex llebræo; atque sic justa erat omnium proportio, cum scilicet column® atrii argenteis spiris ornarentur, tabernaculi aureis; Sancti sanctorum vero (utpote duæ inlimæ et vicinissimæ erant oraculo) aureis, non spiris, sed laminis tegerentur.

Regia Biblia in fine habent hæc ultima capitis verba : « Quas et operuit auro. » Verum hoc redundat; neque enim bases columnarum æueæ deauratæ fuerunt : reliqua vide cap. xxvi.

CAPUT TRIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

FaLncatur arca, propilialorium, Cherubim. Secundo, vers. 10, mensa; el vers. 17, candelabrum ; el vers. 25, altare thymiamatis, ac pro eo thymiama componitur.

1. Fecit autem Beseleel et arcam de lignis setim, habentem duos semis cubitos in longitudine, et cubitum ac semissem in latitudine ; altitudo quoque unius cubiti fuit et dimidii, vestivilque eam auro purissimo intus ac foris. 2. Et fecit illi coronam auream per gyrum, 3. conflans quatuor annulos aureos per quatuor angulos ejus : duosannulos in latere uno, et duos in altero. 4. Vectes quoque fecit de lignis setim, quos vestivitauro, 5. et quos misit in annulos, qui erant in lateribus arcæad portandum eam. 6. Fecit et propilialorium, id est, oraculum, de auro mundissimo, duorum cubitorum et dimidii in longitudine, et cubiti ac semis in latitudine ; 7. duos eliam Cherubim ex auro ductili, quos posuit ex utraque parte propitiatorii : 8. Cherub unum in summitate unius partis, et Cherub alterum in summitate partis alterius : duos Cherubim in singulis summitatibus propitiatorii, 9. extendentes alas, et tegentes propilialorium, seque mutuo el illud respicientes. 10. Fecit et mensam de lignis setim in longitudine duorum cubitorum, el in latitudine unius cubiti, quæ habebat in abitudine cubitum ac semissem ; 11. circumdeditque eam auro mundissimo, el fecit illi labium aureum per gyrum, 12. ipsique labio coronam auream interrasmilem quatuor digitorum, el super eamdem, alteram coronam auream. 13. Fudit et quatuor circulos aureos, quos posuil in quatuor angulis per singulos pedes mensæ 14. contra coronam; misitque in eos vectes, ut possit mensa portari. 15. Ipsos quoque vectes fecit de lignis setim, elcircumdedit eos auro; 10. el vasa ad diversos usus mensæ, acetabula, phialas, et cya-

tbos, et tburibula, ex auro puro, in quibus offerenda sunt libamina. 17. Fecit et candelabrum ductile de auro mundissimo. De cujus vecte calami, scyphi, spbærulæque ac lilia procedebant : 18. sex in utroque latere, lres calami ex parte una, el lres ex altera : 19. lres scyphi in nucis modum per calamos singulos, spbærulæque simul el lilia: et lres scyphi instar nucis in calamo allero, spbærulæque simul el lilia. /Equum erat opus sex calamorum, qui procedebant de stipite candelabri. 20. In ipso autem vecte erant quatuor scyphi in nucis modum, spbærulæque per singulos simul et lilia; 21. et sphærulæ sul. duobus calamis per loca tria, qui simul sex fiunt calami procedentes de vecte uno. 22. Et sphærulæ igitur, et calami ex ipso erant, universa ductilia ex auro purissimo. 23. Fecit et lucernas septem cum emunctoriis suis, el vasa ubi ea quæ emuncta sunt exlinguanlur, de auro mundissimo. 24. Talentum auri appendebat candelabrum cum omnibus vasis suis. 25. Fecit et altare thymiamatis de lignis setim, per quadrum singulos habens cubitos, el in altitudine duos : e cujus angulis procedebant cornua. 26. Veslivilque illud auro purissimo, cum craticula ac parietibus el cornibus. 27. Fecitque ei coronam aureolam per gyrum, et duos annulos aureos sub corona per singula latera, ut mittantur in eos vectes, et possit altare portari. 28. Ipsos autem vectes fecit de lignis setim, cl operuit laminis aureis. 29. Composuit el oleum ad sanctificationis unguentum, et thymiamata de aromatibus mundissimis, opere pigmentarii.

Vers. 7. 7. Duos etiam Curr vdim. — Ilinc patet duos tantum fuisse Cherubim juxta arcam, non quatuor, videlicet unum ab uno latere, alium ab alio; unde et Salomon in suo templo duos tantum fecisse legitur, III Fleg. vi, 23. Quod ergo hic dicitur, duos Cherubim in singulis summitatibus, id est extremitatibus (hoc enim significat llebræum **nxp kalse**) propitiatorii esse positos, iutellige ex

eo quod praecessit, in singulis unum, non duos fuisse positos. Id palei ex llebræis quæ habent, *cx propitiorio fecit Cherubim a duobus ejus lateribus*. Ita Abulensis.

17. Vecte, — hastili, seu scapo candelabri.

19. **EQVLV ERAT OPV5SEX CALAMORUM,—Scificelca- Ven. **.** lamis, vel brachiis candelabri omnibus in tandem altitudinem surgentibus; reliqua vide c. xiv eixxx.

CAPUT TRIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Fabricatur altare holocausti; et vers. 8, labrum cencum ex speculis mulierum; et vers. 9, atrium cum suw columnis cl velis; denique, vers. 2-1, numerantur talenta auri elargenti cl æris, in fabricam tabernaculi oblata cl insumpta.

1. Fecit el altare holocausti de lignis setim, quinque cubitorum per quadrum, et triuin in altitudine; 2. cujus cornua de angulis procedebant, operuilque illud laminis æncis. 3. Et in usus ejus paravit ex ære vasa diversa, lebetes, forcipes, fuscinulas, uucinos, et ignium receptacula. 4. Craliculamque ejus in modum retis fecit æneam, et subter eam in altaris medio arulam, 5. fuis quatuor annulis per totidem retiaculi summitates, ad immit-tendos vectes ad portandum, G. quos et ipsos fecit de lignis setim, et operuit laminis æneis : 7. induxitque in circulos, qui in lateribus altaris eminebant. Ipsum autem altare non erat solidum, sed cavum ex tabulis, et intus vacuum. S. Fecit et labrum æneum cum basi sua de speculis mulierum, quæ excubabant in ostio tabernaculi. 9. Fecit el atrium, in cujus australi plaga erant tentoria de bysso retorta, cubitorum centum, 10. columnæ æneæ viginti cum basibus suis, capita columnarum, et tota operis cacatura, argentea. 11. Æque ad septentrionalem plagam, tentoria, columns, basesque el capita columnarum, ejusdem

mensura, et operis, ac metalli erant. 12. In ea vero plaga, quæ ad Occidentem respicit, fuerunt tentoria cubitorum quinquaginta; columnum decem cum basibus suis æneæ, et capita columnarum, et tota operis cacatura, argentea. 13. Porro contra Orientem, quinquaginta cubitorum paravit tentoria, 14. e quibus quindecim cubitos columnarum trium, cum basibus suis, unum tenebat latus; 15. et in parte altera (quia inter utraquo introitum tabernaculi fecit) quindecim æque cubitorum erant tentoria, columnæque tres, et bases totidem. 16. Cuncta atrii tentoria byssus retorta texuerat. 17. Bases columnarum fuere æneæ, capita autem earum cum cunctis caelaturis suis, argentea; sed et ipsas columnas atrii vestivit argento. 18. Et in introitu ejus opere plumario fecit tentorium ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta, quod habebat viginti cubitos in longitudine; altitudo vero quinque cubitorum erat, juxta mensuram, quam cuncta atrii tentoria habebant. 19. Columnæ autem in ingressu fuere quatuor cum basibus æneis, capitaque earum et caelatura argentea. 20. Paxillos quoque tabernaculi et atrii per gyrum fecit æneos. 21. Ilæc sunt instrumenta tabernaculi testimonii, quæ enumerata sunt juxta præceptum Moysi in cæremoniis Levitatum per manum Ithamar filii Aaron, sacerdotis; 22. quæ Beseleel filius Uri, filii Ilur, de tribu Juda, Domino per Moysen jubente, compleverat, 23. juncto sibi socio Ooliab filio Achisamech de tribu Dan; qui et ipse artifex lignorum egregius fuit, et polymitarius atque plumarius ex hyacintho, purpura, vermiculo et bysso. 'Si. Omne aurum quod expensum est in opere Sanctuarii, et quod oblatum est in donariis, viginti novem talentorum fuit, et septingentorum triginta siclorum, ad mensuram Sanctuarii. 25. Oblatum est autem ab his qui transierunt ad numerum a viginti annis et supra, de sexcentis tribus millibus, et quingentis quinquaginta armatorum. 26. Fuerunt praeterea centum talenta argenti, e quibus confiate sunt bases Sanctuarii, et introitus ubi velum pendet. 27. Centum bases facte sunt de talentis centum, singulis talentis per bases singulas supputatis. 28. De mille autem septingentis et septuaginta quinque, fecit capita columnarum, quas et ipsas vestivit argento. 29. /Eris quoque oblata sunt talenta septuaginta duo millia, et quadringenti supra sicli, 30. ex quibus fusæ sunt bases in introitu tabernaculi testimonii, et altare æneum cum craticula sua, omniaque vasa, quæ ad usum ejus pertinent; 31. et bases atrii lam in circuitu quam in ingressu ejus, et paxilli tabernaculi atque atrii per gyrum.

Ven. s. 8. Fecit et labrum æxeum cum basi sua de speculis mulierum. — Pro *de speculis*, hebraico est r———*bemarol*, id est in visionibus, vel in speculis, *q. d.* Fecit labrum ita tersum et politum, fictum ut esset in EpCCII|unij qU0 scilicet intueri se pos- iVmo-seni mulieres, alique convenientes ad tabernaculum. Ila Caj?lanus. Verum Hebræum *3bcth*, id est *in*, sæpe sumitur pro *min*, idest *ex, de*. L'nde alii passim vertunt, *de speculis*, quod primo, sic alii exponunt, non quod labrum factum ossei ex speculis, sed quod haberet specula circum se pendentia, in quibus se specularentur et intuerentur sacerdotes, an maculis essent aspersi. Alii censent labrum factum esso ex speculis, id est, ex integumentis æneisspeculorum. Ita Abulensis. Sed inania sunt hæc omnia; nam Septuaginta vertunt ix xxdisTjui, et Chaldæus alique passim per *marot* accipiunt specula, ex eisque proprie factum suculi esse hoc labrum lavatorium censent. Neque mi- 6' rum videri debet specula h'c facta fuisse ex ære: tt- l nam Plinius, lib. XXXIII, cap. ix, et lib. XXXIV,

cap. xvn, docet olim optima specula fuisse Brundusina ex stanno et ære, diligentissime terso et polito, sed postea praelata fuisse argentea. Aliqui probabiliter censent specula hæc non confecisse lotura labrum, sed ei circumcirca affabre fuisse inserta, et quasi intexta, quod satis facile concinnum videtur et elegans, dummodo fateamur ex his speculis constitisse labrum, non autem illa labro appensa fuisse duntaxat vel annexa: simili enim modo calices aurei intexuntur adamantibus aliisque gemmis magno tum pretio, tum ornatu et elegantia; de iis enim vere dici potest, quod facti sint vel constent adamantibus, esto majori ex parte constent auro (1).

(1) S. Cyrillus, lib. II *De atlorat. (n spiritu et feritale*: «Mos eral Ægyptiorum preserlim mulieribus, si templa adirent, linea veste ornari, speculo sinistram, et sistro dextram, religiose decorari; quæ omnium electissimæ crant, et sacris iniliatæ vix hunc honorem obtinebant.» Ex hoc loco Clericus concludit hujusmodi morem a mulieribus Ægyptiis Hebreas accepisse. Sed perperam. Pri-

Mitron» Nota hic priscam devotionem et ritum, quo Fl' <lim sanet® mulieres, preserlim cum so totas Dei ob- 'mtnu' sequio dicabant, sua specula et ornamenta, per dkibint quro ante vanitati et mundo servierant, jam con- b" verste, secant pariter Deo consecrabant.

Eum. Ita Sophia socrus, et Constantina uxor Mauriti Pl» Imperatoris coronam in ecclesia Dei obtulerunt.

Ita S. Ludgardis matrona sanctissima, juxta ac castissima, preter patrimonium, totum etiam mundum muliebrem, quem in divito copia possidebat, ecclciæ obtulit, ut divinus cultus indo promoveretur.

Ila Pulcheria, Arcadii lilia, e patrimonio suo Virgini Deiparae nobile templum ædiificavit, in quo B. Virginis vestes cultu magnificenlissimo asservari curavit, casque gemmis, monilibus, ac etiam vestibus propriis adornavit; itaque ipsa lam sua, quam so, suamque virginitatem B. Virgini devovit, atque in aula religiosam egit vitam, cum sororibus reginis, et cum fratre Theodosio Imperatore, ac postea cum Marciano marito Imperatore, illæsa semper virginitate; indeque ipsa imperium sub utroque piissime et felicissimo administravit, tanti dux femina facti: testis est Cedrenus et alii.

De Paula Romana scribit S. Hieronymus in ejus epitaphio, eam, ubi primum se Deo dicasset, ornamenta sua omnia, atque adeo totum mundum muliebrem, in supellectilem sacram commutasse.

Idem fecit S. Elisabetha, filia Andre® regis Hungariæ, et uxor Landgravi! Thuringi®, mino sanctitatis matrona, pauperum mater et ancilla, uti videre est in ejus Vita.

Audi et Gentiles. Livia Augusti in Capitolio crystallum librarum circiter 100 dicavit: testis Plinius, lib. XXXVII, cap. ii. Cum Romani pro decima prædæ parte, cralerem aureum Delphos mittere decrevissent, nec aurum eis ad manum esset, statim matron® ultro aurea ornamenta corpori suo detracta, omnia octo talentorum pondere, ad donum accommodaverunt. Ideoque a senatu decretum est, ut in carum laudibus, funebris haberetur oratio; testis est Plutarchus in *Camillo*.

Virgines ergo et ferniæ Deo se dicantes abjiciant sua specula qu® inserviunt vitreas carnis pulchritudini, caque quasi anathemata Deo devoveant. Recto virginitas apud Nazianzenum in carmine ita suum habitum depingit:

Sordida caesaries decor est mihi, vilis amictos.

Hinc S. Paula, teste S. Hieronymo, si vidisset virginem aliquam comptiorem, contractione frontis et vullus tristitia arguebat errantem dicens; «Mtin-

mum quidem, speculorum usus non apud Ægyptios tantum, sed et apud Indos veteres Græcosque reperitur: vid. Cremori *SymboUk*, m, p. 497. Deinde quid hic usus conjunctum habet cum speculis *mere privatis* multorum Hæbræarum, dum ca nitro, vel a Muse in Oütæ, pic < l bberalilrconferunt ad labrum ancum conficiendum? Ita Dlhr, *Symbolik des Mosatechen Cultus*. Torn. I, p. 490.

diliam corporis atque vestitus» animæ esso im-munditiam.»

Quare virgines aliud sibi proponant speculum, quo mentem moresque suos imitando comant, videlicet B. Virginem, in qua, ut ait S. Ambrosius, aa \ lib. II *be Virg.*, «velut in speculo refulget species vate, castitatis, et forma virtutis.» Vere S. Bernardus, ia *epist.* 113: «Fili® Babyloni*, inquit, induuntur purpura et bysso, conscientia pannosa jacet; fulgent monilibus, moribus sordent. Contra, tu Sophia virgo, foris pannosa, intus speciosa resplendes, sed divinis aspectibus, non humanis: intus esi quod delectat, quia intus est quem delectat» Sileni imagines erant, qu® foris claus®, ridiculam tibicinis speciem, aperta*, numen ostendebant. Talis fuit Socrates, inquit Alcibiades. Talis sit et virgo, foris vilis, intus formosa et divina.

QUM BXCLBABAjrr IX OSTIO TABEBXACLTIJ. — Pro rju.c *excubabant*, Septuaginta vertunt; *qua jejunabant*; Chaldæus, *qua orabant*; Cajetanus verlit, *exercitantes*. Hæbreum DX3İ *tsobeoth* proprie sig- M«ilw nificat *qua militabant*, vel *excubabant* (1). Erant ergo, inquit R. Abraham, in Israel mulieres Deum colentes, qu® spreta mundi vanitate, soli Deo pia- lo, Ricerere studentes, sua specula Domino offerebant, leif veniebantque per singulos dies ad ostium tabernaculi, ut orarent, et audirent Dei praeopta, quod postea fabricato solemni hoc tabernaculo, et praesertim exstructo templo magis in usu fuit: tunc enim certa ad ostium, vel iu alno tabernaculi habitatio constructa fuit hujusmodi piis mulieribus, deditis orationi, jejunio et servitio tabernaculi: qualis fuit Anna prophetissa, Lura cap. n, vers. 27; et de hæe loquitur Scriptura, i *Reg.* cap. n, vers. 22, et II *Machab.* cap. ni, vers. 20. Inter has vixit et educata fuit B. Virgo, postquam triennis presentata fuit in templo. Erat hic quasi coetus religiosus feminarum devotarum ilbus temporis, qui quasi typus erat et umbra nostrarum Religiosarum, qu® mento ab hisce originem et antiquitatem suam arcessere possunt. Quinet Gen- liles similem instituerunt coelum virginum, qu® excubarent in fanis, et sacrum Vesl® ignem custodirent: undo et Vestales dicebantur.

Ergo militantium exercitus est, virginum reli- eseri giosarum multitudo, qu® in cænobiis templis- Tin- que in ipso ætatis flore presentat®, Deipar® Vir- ginis vexillum sequuntur. Nam, ut ait S. Chryso- ritu stomus, hom. 8 in *Matth.*, a Communis feminis et et ^ t* viris adversus diabolum pugna est, sæpeque in hujusmodi acie fortius viris femin® decertarunt, ac tropbæis insignibus claruerunt.» Atque ul alia taceam, femina infirma in se majorem habet hos- tem, puta inconstantiam et petulantiam mentis æquo ac carnis, quam vir: victoria ergo femin® nobilior est, quam viri. Quis non mirelur Theclam,

(1) N3V Non simpliciter *agutinatiut conrenfrt* notat, sed *pe.- tice*» advenire ad ministeria obeunti, uti apparet e .Vim n, ?S; vili, is.

COMMENTARIA IN EXODUM, cap. XXXVIII.

Agnetem, Calharinam, Ursulam? a Ilæc, inquit S. Ambrosius, lib. *I Virgin.*, est militia ilia cœlestis, quam laudantium exercitus angelorum promillebat in terris.» Hinc illud Cant. cap. vir : «Quid videbis in Sulamite, nisi choros castrorum !» Cas- tris similes sunt virginum congregationes, quia bellum cum hoste gerunt; choris, quia divinas laudes canunt, inquit Theodosius. Unde S. Am- brosius supra : «Quid, ait, do virginibus Bono- niensibus loquar, quæ relicto parentum hospitio, tendunt in tabernaculis Christi indefessæ milites castitatis : nunc canticis spiritualibus personant, nunc vicium operibus exercent?»

vtr». 9. 0- Tentoria. — Ita vocat passim hic vela atrii vers. 10, 11, 12, 13, 13, 16, 18.

y, -5 17. 17- BASES COLUMNARUM FUERE Æ.NE.K, CAPITA AL- TEM EARUM CUM CUNCTIS CELATURIS SUIS ARGENTEA.— a Capita, » recte : hoc enim llebræum l tau si- gnificare beuc docet Oleaster ex cap. xxvn, vers. 10 olii ; ibi enim omnes *vauim* vertunt capita. Verum quia hic alia in llebræo vox ponitur, quæ *caput* significat, ideo Septuaginta et Chaldæi *vauim* hic vertunt uncinos : ulriquo recte; nam vati clavum significat, ejusque caput : qualis est character fittene Hebrææ lwiu, quem Septuaginta et Chaldæi vocant *uncinum*; et verisimile est talia fuisse columnarum capita, ut instar clavi inferius in cuspidem, superius in tuber desinerent, quod tuber erat capitum horum, sive uncinorum caput. Hebræa ergo sic vertas, *fixit columnarum capita cum suis calaturis argentea, et operimentum, scu tu- ber capitum argenteum*. Sic intellige et versum 19.

Vcis. fl. 21. IliC SUNT INSTRUMENTA TABERNACULI, Ctc. in cæremoniis (id est in ministerium, ut habent Hebræa et Septuaginta) Levitarum. —Levit® enim deserviebant tabernaculi dissolutioni et transla- tioni, cum movenda essent castra; ctrursus ejus- dem compositioni, quando castra erant figenda, et his præerat Ithamar junior, Aaronis filius, cui proinde singulorum tabernaculi instrumentorum annumerandus erat computus : sicut Levitis aliis ipsa vasar et supellectilem tabernaculi deferen- tibus, qui soli erant Caathilæ, sive posterii Caatb, filii Levi, præerat Eleazar frater Ithamar senior; de his plura *Numcr.* iv.

ver». n 23 et 26. Oblatum est autem ab ms qui transib- am. f.unt ad numerum (qui numerati sunt) a viginti annis et supra, de sexcentis tribus millibus, et QUINGENTIS QUINQUAGINTA ARMATORUM; FUERUNT I'R.E- TERE CENTUM TALENTA ARGENTI. — « Oblatum CSt, n non aurum quod pncecessil : illud enim jam dixit non ex censu populi, sed ex spontaneis donariis falsee collectum; sed id quod in censu ex lege cap. xxv, 13, jussum erat offerri, videlicet nicdius siclu-i argenti a singulis capitibus, ita ut oblata fuerint argenti centum talenta cl 1775 sicli a sex- centis tribus millibus ct 550 llebræis (tot enim censebantur ct numerabantur); sed noster Inter- pres id intclbgendum reliquit ex cap. xxx, 13; ct ne eadem loties repeteret, omisit, ut solet, mi-

xime cum sequatur proxime illa argenti per cen- sum collecti distributio : quod ergo verlit, « fue- runt præterea centum, » etc. idem est ac si dicat, «fuerunt ergo, » vel « unde fuerunt prrclerca, » q. d. Oblatum fuit in censu a sexcentis tribus mil- libus ct 550, id quod erat praeceptum, videlicet medius siclus a quolibet capito : unde factum est ut «præterca, » id est præter illa 29 talenta auri, de quibus dixi vers. 21, collecta fuerint ex censu populi argenti talenta centum. Hoc ita esse, hunc- que esse sensum patet ex llebræo, qui sic habet ad verbum, *ct argenti*, scilicet numerus et pondus, quod oblatum fuit *a numeratis Synagoga*, fuit *cen- tum talenta, mille septingenti septuaginta quinque siclijuxta pondus sanctuarii; dimidium sicli in sin- gula capita*, vel *a singulis capitibus*, scilicet obla- tum fuit. Pari modo habent Septuaginta et Chal- dæa, sed noster Interpres nulla ex iis, ob causam jam dictam, omisit. Ha Abulensis, Lipomanus et Hebræi.

Hinc manifeste colligitur (ut recte advertit Vi- lalpando et pauci alii) talentum ilebræum conti- nuisse tria millia siclorum. Id demonstro : nam e.-X* Hebræa, Chaldæa et Septuaginta hic dicunt *primo*, lll tri» cos qui fuerunt hic censi, ct obtulerunt census «?*****» pretium, fuisse sexcenta et tria millia cum 550; i w cumque quisque eorum obtulerit dimidium si-lux* cium, sequitur summam oblatam, sive su ani siclorum fuisse dimidium numeri offerentium, ita ut tot fuerint integri sicli, quot erant offerentes dimidia ex parte; itaque cura offerentes medium siclum fuerint sexcenta ct tria millia ct 550, se- quitur siclos integros ab cis oblatos fuisse ad tre- centa millia et 1775. *Secundo*, Hebræa, Chaldæa ct Septuaginta dicunt summam ab cis oblatam fuisse 100 talentorum et 1775 siclorum : summa aulera oblata fuit, uti jam dixi, trecenta millia si- clorum cl 1775 sicli; ergo trecenta millia siclo- rum et 1775 sicli faciunt 100 talenta et 1775 siclos. Jam tolle 1775 siclos utrimque communes, ecco tunc remanent 100 talenta æquivalentia trecentis millibus siclorum; divide ergo trecenta millia si- clorum per 100 talenta, habebis pro quolibet ta- lento tria millia siclorum. Hic ergo clara demon- stratione arithmetica concluditur talentum He- bræum continuisse tria millia siclorum, sive ar- genti, si argenteum esset; sive auri, si aurum esset talentum.

Dices : Josephus talento assignat sex millia si- Objectio, clorura; narn libro Ht, cap. vu, ait candelabrum (quod erat factum ex talento auri) fuisse pondo minarum 100; mina autem habebat siclos 60, ut patet ex *Ezech.* xlv, 12, et ex Josepho.. lib. XIV *Antiq.* cap. xn. Jam multiplica centum minas per sexaginta siclos, invenies sex millia siclorum pro 100 minis, et consequenter pro talento. Aliqui, An Hc- ut Arias Montanus, Didaous, Covarruvias, Tornici- lus, Hobertus Canalis, lib. *Dc Mensuris*, et alii, ob çupkt hoc argumentum putant fuisse duplex talentum apud llebræos, unum minus cl commune jam l, n?

dictum trium millium siclorum, alterum majus etsacnim sex millium siclorum, ex quo factuin sit candelabrum. Verum ex Scriptura hæc diversitas et varietas talenti probari nequit; neque verisimile est Moscn æquivoce et varie sumere talentum. Adde Moscn siclos oblatos hic a populo jussisse appendi ad siclum sanctuarii, Ecod. xxx, 24; ergo cl talentum ad talentum sanctuarii appendit : talentum autetn sanctuarii magnum erat, el secundum illos qui duplex ponunt, majus fuit profano et vulgari; majus ergo hic accipi debet, non minus, id ipsuin pluribus demonstrat Vilalpando in *Apparatu urbis et templi*, part. II, lib. II, disp. iv, cap. XXXIII, fol. 409.

Hesp- Ad Josophum respondeo, vel in numeris ejus hic, uti et alibi siepe, irrepsisse errorem; vel Jorephum minam hic minorem accipere, scilicet quæ non G0, sed 30 tantum siclos contineat : tunc Talea- enim 100 minos facient tria millia siclorum. Cum ^ñetel er⁷⁰ talenluin Hebræum continuerit tria millia i» mil-siclorum, siclus autem continuerit 4 drachmas, **iii com- j10c** cst appenderit 4 regales Hispanicos, ⁷ slufcororum in argento, cl 4 coronatos Francicos in comm. auro : sequitur quod talentum auri continuerit et **Arbuti**, valuerit 12 millia coronatorum Francicorum; talia **Core-** lentum vero argenti continuent et valuerit tria **noram**, millia florcnorum.

Coroi- ⁷⁷ne sequitur *primo*, talentum Ilcbrenm majus *Tnraum*. fl⁷ssc Euboico, quod 400 aureos, et Attico, quod G00 valebat.

Sectrn- Sequitur *secundo*, talentum Ilebræum appen- du⁶⁶ disse nonaginta lres libras auri, cum duodecim unciis : libram hic accipio majorem sedecim unciam. Id palet; nam siclus continebat quatuor drachmas, sivo scmiunciam (octo enim drachmæ faciunt unciam) : (piare 32 sicli (qui faciunt 128 coronatos Francicos) faciunt unam libram auri; ergo per multiplicationem, talenluin continens tria millia siclorum continebat 93 libras auri cum jo unciis. Si vero libram accipias minorem, sive **Tiirn-** vulgarem duodecim unciam, tunc talentum **anti** **cmlinc-** Lai i75 continebat 123 libras.

auri* Sequitur *tertio*, facile ex uno talento, id est ex Ter- 93 libris majoribus fieri potuisse candelabrum tinm. templi, Erodi xxv, 39. Rursum, Davidem coronam Melchom unius talenti non potuisse gestasse, sed tantum ex ea, id est ex ejus parte, fecisse sibi diadema, uti exponitur l *Barai*, xx, 2 : non enim decuisset regem sanctum ipsam idoli coronam gestare.

um e Sequitur *quarto*, Giczi duobus talentis argenti miu. iuj facile potuisse emere agros, vincas, pecora et ancillas, ut dicitur IV *Beg*. cap. v, 23 cl 26; nain **Ukntii** talentum argenti erant tria millia siclorum argenti, id est, tria millia florcnorum : duo ergo **emit** **«gros,** **vinco,** **cic.** talenta argenti valebant sex millia llorenorum.

Quin- Sequitur *quinto*, cum mina continuerit 69siclos **tum.** *Ezech.* xlv, 12, quod talentum continuerit 50 minas; mina ergo fere continebat dnas libras, quare pelUe300 minarum quas fecit Salomon, lll *Beg*.

x, 17, sexcentarum fere erant librarum, ac proinde ab uno homine vix ferri poterant, crantquo magis magnificenti» causa quam usus, undo alia scuta fecit ipse G00 siclorum.

Sequitur *stilo*, cum David Salomoni pro tem- Seit» 7. p'o reliquerit, ut habetur I Par. xxu, 14, centum **J' 71** millia talenti auri, et argenti mille millia talenta, ci cum reliquisse ipsi bh mille et quadringentos **lr 71** millions auri; millionem voco decies centena millia aureorum; nam centum millia talenta auri **mii** > faciunt mille ducentos millions auri : tantumdem **ltul-** precise in auro efficiunt mille millia talenta argenti; nam argenti ad aurum proportio est decupla : unus enim siclus auri valet 10 (et hoc tempore 12) siclos argenti. Quæ summa auri vix jam in tota Europa reperiretur; quare David eam non tam sua industria, quam Dei benedictione comparavit, ut discant reges si Deo servierint, se cum Davide et Salomone gloriosos et divites fore. Modum ea colligendi ex Ophir, ex tributis, ex bellis el spoliis, ex muneribus colligit Vilalpando et Pineda, tract. *De Salomone*. Undecumque ea habuerit, certum est e Scriptura tantum auri et argenti illum habuisse : unde et Scriptura ait tempore Salomonis tantam fuisse auri copiam in Jerusalem, quanta est lapidum, cl argentum non fuisse æstimatum. Sed de talento et ponderibus plura dicam in fine Pentateuchi.

25. *Ar matorum*. — Ilæc vox non est in Hebreo, Ven- * > sed mlelligitur : soli enim apti ad bella, et qui ferre poterant arma, censebantur, ut dixi cap. XXXVIII, vers. 14.

27. *Centum bases*. — Erant enim -10 ad Austrum, **n'** 50 ad Aquilonem, 16 ad partem Occidentalem, 4 sub quatuor columnis dividentibus Sanctum a Smeto sam torum, uti preceptuar erat cap, xxvi, vers. 19 et 36. Ita Abulensis, Cajetanus et alii.

28. *De mille altem septingentis et septuaginta Ycn- °-* quinque, — Intelligit, sielis, uti exprimunt Septuaginta et Chaldæa, et patet ex præcedenlibus.

Fecit capita columnauum, quas et ipsas vestivit argento, — *q. d.* Id quod supra 100 talenta argenti, ex censu collecta, reliquum erat, puta 1775siclos, impendit Moses capitibus columnarum el columnis inaurandis; non quasi hi 1773 sicli ad hoc sufficerent, sed quod ii ad hoc expensi fuerint; reliquum vero quod deerat, suppletum fuerit ex pecunia alia sponte a populo oblata, quæ hic non numeratur, cujus meminit Scriptura, cap. i.v, 21: tantum enim voluit Moses hic recensere, in quem usum expensa fuerit pecunia ex censu collecta.

Nota : Pro *fecit capita*, hebraico est *textit capita*, *q. d.* Tuber capitum fecit ex argento; Septuaginta vertunt, *deauravit capita carum*; sed plane videtur in eis mendum irrepsisse, ul pro xirr.fpiwa», id est deargentavit, irrepsit illi affine id est de niravit : nam deargentata, non vero deaurata, fuisse Ine columnarum capite, docent Hebræa, l liai.lieu- et No»ter. et pat-l vers. 19.

Nota *serando*: Pro restiriY, bebraicc csl pwwAis-j<K, id est circulavit, gyrauit, id est vestivit per dreuitum et gyrum.

VOT.J». 29. /Enis QUOQUE OBLATA SUNT TALENTA SEPTUAGINTA DUO MILLIA, ET QUADRINGENTI SUPBA (alterius) sicli. — Hebræa et Chaldæus sic habent, æs ob-fatum fuit septuaginta talenta, et duo millia, et quadringenti sicli. Quod Septuaginta uti nunc eos habemus sic accipiunt ut duo millia non ad talenta, sed ad siclos referant : cos sequuntur Cajetanus, Lipomanus, Vaiablus et alii recentiores. Verum sic plura fuissent argenti talenta oblata et expensa, quam æris. Adhæc, tam paucis rere non potuerunt fieri 60 columnæ? a?nere, dō quibus dixi cap. xxvii, vers. 10, item bases, altare, olivæ, paxilli, etc. cum solæ bases argentare tabularum singulæ talentum continerent, ut vidimus cap. xxvii. Quare optime omnia consentient, si sic distinguas et interpungas : « Oblata sunt reris talenta septuaginta, duo millia (supple talenta, neque mirum majorem numerum hic postponi minori; hoc enim

solemne est Hebræis) et quadringenti sicli;» ita ut fuerint duo millia talentorum æris, et 70 talenta, et 400 insuper sicli. Porro in Septuaginta plurimos irrepsisse errores in numeris nemo nescit, uti et hic trecenta supra alios numeros irreperunt.

Nota : Duo millia talentorum cum 70 talentis et 400 siclis, faciunt 2.787.66 libras; quare hæc omnia non potuerunt vehi sex plaustis, datis Gersonilis et Meraritis ad subvehenda vasa tabernaculi, *Numer.* vii, 3. Nam unum plastrum cum duobus bobus non potest vehere tria millia librarum; sed ut summum duo millia cum medio, uti auriga) testantur : quare ad 238.766 libras subvehendas, opus fuit centum plaustis. Ergo quæ sex plaustis imponi non potuerunt, partim aliis imposita sunt, partim ab ipsis Levitis portata sunt, denique pars reris, quæ in vasa tabernaculi insumpta non fuit, sed superfuit, utpote profana, non a Levitis, sed a laicis aliarum tribuum curribus devecta fuit.

CAPUT TRIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Vestes sacerdotales conficiuntur, et compleretur tota fabrica tabernaculi cum sua supellectile.

1. De hyacintho vero et purpura, vermiculo ac bysso fecit vestes, quibus indueretur Aaron, quando ministrabat in sanctis, sicut præcepit Dominus Moysi. 2. Fecit igitur superhumeralis de auro, hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta, 3. opere polymitorio, inciditque bractæas aureas, et extenuavit in fila, ut possent torqueri cum priorum colorum subtegmine, 4. duasque oras sibi invicem copulatas in utroque latere summitatum, 5. et balteum ex iisdem coloribus, sicut præceperat Dominus Moysi. 6. Paravit et duos lapides onychinos, astrictos, et inclusos auro, et sculptos arte gemmarum nominibus filiorum Israel; 7. posuitque eos in lateribus superhumeralis, in monimentum filiorum Israel, sicut præceperat Dominus Moysi. 8. Fecit et rationale opere polymito juxta opus superhumeralis, ex auro, hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta : 9. quadrangulum, duplex, mensuræ palmi. 10. Et posuit in eo gemmarum ordines quatuor. In primo versu erat sardius, topazius, smaragdus. 11. In secundo, carbunculus, sapphirus, et jaspis. 12. In tertio, ligurius, achates, et amethystus. 13. In quarto, chrysolithus, onychinus, et heryllus, circumdati et inclusi auro per ordines suos. 14. Ipsique lapides duodecim, sculpti erant nominibus duodecim tribuum Israel, singuli per nomina "ingulorum. 15. Fecerunt in rationali et catenulas sibi invicem coherentes, de auro purissimo, 16. et duos uncinos, totidemque annulos aureos. Porro annulos posuerunt in utroque latere rationalis, 17. et quibus penderent duæ catenæ aureæ, quas inseruerunt uncinis, qui in superhumeralis angulis eminebant. 18. liare, et ante et retro ita conveniebant sibi, ut superhumeralis et rationale mutuo necterentur, 19. stricta ad balteum, et annulis fortius copulata, quos jungebat vitta hyacinthina, ne laxa fluerent, et ase invicem moverentur, sicut præcepit Dominus Moysi. 20. Fecerunt quoque tunicam superhumeralis totam hyacinthinam, 21. et capitium in superiori parte contra medium, oramque per gyrum

capitii textilem ; 22. deorsum autem ad pedes mala punica ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta; 23. et tintinnabula de auro purissimo, quæ posuerunt inter malogranata in extrema parte tunicae per gyrum : 24. tintinnabulum autem aureum, et malum punicum, quibus ornatus incedebat pontifex quando ministerio fungebatur, sicut præceperat Dominus Moysi. 25. Fecerunt et tunicas byssinas opere textili Aaron et filiis ejus, 26. et mitras cum coronulis suis ex bysso : 27. feminalia quoque linea, byssina; 28. cingulum vero de bysso retorta, hyacintho, purpura, ac vermiculo bis tinctorio arte plumaria, sicut præceperat Dominus Moysi. 29. Fecerunt et laminam sacrae venerationis de auro purissimo, scripseruntque in ea opere gemmario, Sanctum Domini ; 30. et strinxerunt eam cum mitra vitta hyacinthina, sicut præceperat Dominus Moysi. 31. Perfectum est igitur omne opus tabernaculi et tecti testimonii, feceruntque filii Israel cuncta quæ præceperat Dominus Moysi. 32. Et obtulerunt tabernaculum et tectum et universam suppellectilem, annulos, tabulas, vectes, columnas ac bases, 33. opertorium de pellibus arietum rubricatis, et aliud operimentum de ianthinis pellibus, 34. velum, arcam, vectes, propitiatorium, 35. mensam cum vasis suis et propositionis panibus; 36. candelabrum, lucernas et utensilia earum cum oleo ; 37. altare aureum, et unguentum, et thymiama ex aromatibus, 38. et tentorium in introitu tabernaculi; 39. altare æneum, retiaculum, vectes et vasa ejus omnia, labrum cum basi sua, tentoria atrii, et columnas cum basibus suis; 40. tentorium in introitu atrii, funiculosque illius et paxillos. Nihil ex vasis defuit, quæ in ministerium tabernaculi, et in tectum fœderis jussa sunt fieri. 41. Vestes quoque, quibus sacerdotes utuntur in Sanctuario, Aaron scilicet et filii ejus, 42. obtulerunt filii Israel, sicut præceperat Dominus. 43. Quæ postquam Moyses cuncta vidit completa, benedixit eis.

Vers. 4. 4. DUASQVE ORAS, — SUPPLC fecit. De his OTIS vide cap. xxvin, vers. 10 (1).

Vers. 19. »9. SCITIPSERUNTQUB IN EA OPERE GEMMARIO (id est in lamina insculpserunt, uti gemmarii insculpere solent in sigillis). Sanctum Domini.

vers. 31. 31. tecti, — tegumenti ex sagis cilicinis, quod hebraico *olici* vocatur, de quo cap. xxvi, vers. 7.

* crs- <3. 43, Benedixit eis, — scilicet Moses filiis Israel, qui tam liberaliter sua obtulerant Domino, et qui tam studioso operi tabernaculi insudaran!, obediens promptissime voci Domini. Patet ex hebraeo. Non recte ergo Abulensis sic explicat : « Benedixit illis, » scilicet instrumentis tabernaculi, quasi hæc benedictio fuerit eorum consecratio; nam illa non hic, sed postea cap. xl, vers. 9, in tabernaculi erectione per unctionem consecrata sunt.

(1) Vers. 3. Apparet in toto hoc capitulo (in hebraeo) verba singularia pluralibus mixta, cujus rei causam est, quia plures essent artifices : conf. supra xxxvi. Itaque sicubi Moysi sermo est singulari numero, vel alii artifices subaudiuntur, vel ab uno horum artificum res fuit elaborata.

Vers. 17-21. In Hebr. est: Et posuerunt duas catenas ex auro super duos annulos ad extremitates rationalis. IS. Et duas extremitates duarum catenarum posuerunt super duas Tendas, et posuerunt illas super partes humerales

Tropologice, qui in anima sua tabernaculum Dei, per humilitatem, charitatem, orationem aliasque virtutes ædificant, cum completo benedicuntur a Domino, quia grata et gloria cumulabuntur. « Benedictio super caput justorum operit iniquitas, » inquit Sapiens *Proverb.* cap. XX. Sic benedictus fuit Abraham : a Per me ipsum juravi, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, et non pepercisti filio tuo unigenito : benedicam tibi, et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, » Gen., cap. xxii, vers. 17. Hinc fedit, cap. xi, vers. 24 : « Benedictio Dei in mercedem justorum festinat. » Et cap. xxxix, vers. 27 : a Benedictio illius quasi fluvius inundabit, » præsertim in die judicii, cum suis electis dicet : « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. »

cphod, o regione anteriori. 19. Et fecerunt duos annulos ex auro, et posuerunt super duas extremitates rationalis, juxta oram ejus, quæ est ad transitum cphod, intrinsecus. 20. Et fecerunt duos annulos ex auro, et posuerunt illos super duas partes humerales cphod infra, e regione anteriori, ad junctionem ejus, supra (prope) vinculum cphod. 21. Et obligaverunt pectorale per annulos ejus ad annulos ephod, cum viuculo hyacinthino, ut maneret super vinculum ephod, et non avelleretur pectorale de super cphod, ut præcepit Jehovah Moysi.

CAPUT QUADRAGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses erigit tabernaculum, illudque per omnes partes et membra apte disponit. Secundo, vers. 32, nubes gloria; Domini operit tabernaculum, silique deinceps incumbit.

1. Locutiisq; Dominus ad Moysen, dicens : 2. Mense primo, prima die mensis, i eriges tabernaculum testimonii, 3. et pones in eo arcam, demittesque ante illam velum; 4. et illata mensa, pones super eam quæ rite præcepta sunt. Candelabrum stabit cum lucernis suis, 5. et altare aureum in quo adolelur incensum, coram arca testimonii. Tentorium in introitu tabernaculi pones, G. et ante illud altare holocausti; 7. labrum inter altare et tabernaculum, quod implebis aqua. 8. Circumdabisque atrium tentoriis, et ingressum ejus. 9. Et assumpto unctionis oleo unges tabernaculum cum vasis suis, ut sanctificentur ; 10. altare holocausti et omnia vasa ejus, 11. labrum cum basi sua : omnia unctionis oleo consecrabis, ut sint Sancta sanctorum. 12. Applicabisque Aaron et filios ejus ad fores tabernaculi testimonii, et lotos aqua 13. indues sanctis vestibus, ut ministrent mihi, et unctio eorum in sacerdotium sempiternum proficiat. 14. Fecitque Moyses omnia quæ præceperat Dominus. 15. Igitur mense primo anni secundi, prima die mensis, collocatum est tabernaculum. 16. Erexitque Moyses illud, et posuit tabulas ac bases et vectes, I statuitque columnas, 17. et expandit lectum super tabernaculum, imposito desuper operimento, sicut Dominus imperaverat. 18. Posuit et testimonium in arca, subditis infra vec- j libus, et oraculum desuper. 19. Cumque intulisset arcam in tabernaculum, appendit ante eam velum, ut expleret Domini jussionem. 20. Posuit et mensam in tabernaculo testimonii ad plagam septentrionalem extra velum, 21. ordinatis coram propositionis panibus, I sicut præceperat Dominus Moysi. 22. Posuit et candelabrum in tabernaculo testimonii e regione mensæ in parte australi, 23. localis per ordinem lucernis, juxta præceptum Do mini. 24. Posuit et altare aureum sub tecto testimonii contra velum, 25. et adolevit super eo incensum aromatum, sicut jusserat Dominus Moysi. 2G. Posuit et tentorium in introitu tabernaculi testimonii, 27. et altare holocausti in vestibulo testimonii, offerens in eo holocaustum, et sacrificia, ut Dominus imperaverat. 28. Labrum quoque statuit inter tabernaculum testimonii et altare, implens illud aqua. 29. Laveruntque Moyses et Aaron ac filii ejus manus suas et pedes, 30. cum ingrederentur tectum foederis, et accederent ad altare, sicut præceperat Dominus Moysi. 31. Erexit et atrium per gyrum tabernaculi, et altaris, ducto in introitu ejus tentorio. Postquam omnia perfecta sunt, 32. operuit nubes tabernaculum testimonii, et gloria Domini implevit illud. 33. Nec poterat Moyses ingredi lectum foederis, nube operiente omnia, et majestate Domini coruscante, quia cuncta nubes operuerat. 34. Si quando nubes tabernaculum deserebat, proficiscebantur filii Israel per turmas suas : 35. si pendebat desuper, manebant in eodem loco. 3G. Nubes quippe Domini incubabat per diem tabernaculo, et ignis in nocte, videntibus cunctis populis Israel per cunctas mansiones suas.

Ven. t.	1. Locutiisq; est Dominus ad Moysen, — hoc eodem primo anno egressus Hebræorum ex Ægypto, cum adhuc Hebræi morarentur in Sina, cumque jam quasi completa esset fabrica tabernaculi, puta sub finem anni primi, et instanto anno secundo. Ita Abulensis.	2. Mense primo. — Intellige secundi anni egressus ex Ægypto, ut patet vers. 15.	v.n a.
		Et uocatur tabernaculum testimonii. — Hebraice, crigitur <i>miscan ohel</i> , id est, tabernaculum tentorii testimonii : <i>miscan</i> enim, id est tabernaculum, vocatur infimum aulassumpturatum, quod supra	

so habebat *ohel*, id est tentorium, sive sagum e pellibus caprinis.

Allegorico, tabernaculum erectum est, cum corpus Christi in utero B. Virginis efformatum, et post 33 annos rursum a mortuis excitatum est, inquit S. Cyrillus, lib. IV in Joan. cap. xxviii. Rursum, cum Ecclesia Christi formata et collecta est; vide dicta cap. xxvi, vers. 1.

vers 4. 4- Candelabrum stabit cum lucernis suis. — Pro *stabit* hebraico est *j—l'byl haalcta*, id est ascendere facies, quod Septuaginta et Noster vertunt, *elevabis*, ut stet erectum in altum. *Secundo*, Chaldeus et recentiores vertunt, *accendes*; id quoque aptum est, si intelligas, *accendes*, scilicet vespere, juxta id quod praeceptum est cap. xxv, vers. 11 : utrumque enim factum est a Mose; sic et mensa posita est cum suis panibus. Vide *Nurner*. cap. iv, initio.

Ven. s. 5. Tentorium (id est velum) in introitu tabernaculi pones, — puta ante Sanctum, de quo cap. xxvi, vers. 36 : passim enim hic *tentoria* vocantur vela, ut vers. 8, 26, 31.

ven. 13. 13. Unctio eorum in sacerdotium sempiternum proficiat, — *q. d.* Ista consecratio faciet eos sacerdotes quamdiu vivent : sicut in novo Testamento sacerdotes per characterem Ordinis, quem semel in consecratione acceperunt, permanent sacerdotes in æternum. Ita Abulensis; unde Septuaginta et Hebraea pro *proficiat*, habent *erit*; Chaldeus vertit, *unges cum, sanctificabisque illum, ut ministret coram me*.

Ven. 15. 15. Mense primo anni secundi, trima die mensis COLLOCATUM EST TABERNACULUM. — Nota I MOSCS descendit de monte cum tabulis legis die 28 mensis quinti anni primi egressus ex Ægypto, uti osbHei u—tc, u^h caP- XXXIV vers. 28; ab illa ergo die usque Umicad finem anni per septem menses fabricavit Moses tabernaculum cum suis vasis, ita ut initio sequentis anni, puta primo dic, erexerit tabernaculum.

Nota *secundo* : In hac collocatione sive erectione tabernaculi finitur Exodus : unde palet Exodus finire et terminare historiam Hebraeorum in anno secundo, mense primo, egressus eorum ex Ægypto, cum ipsi versarentur in 12 mansionem in Sina, quod fuit anno mundi 2455, a diluvio anno 798.

y«i». n. 17. Tectum, — secundum aulæum caprinum, quod hebraico vocatur *ohel*; et super istud stravit tertium tabernaculi operimentum ex pellibus, quod hebraico vocatur *nD30 mielite* (I).

ven. is. 18. Posuit et testimonium (id est legem, puta tabulas legis) in arca.

(!) Significat SnNn generatilo id, qual Q'Jtbp s*0 riV'T* spedalini, nempo universas cortinas, quibus constabat SfñN, ex inultis cortinis confectum. Nec hriN item est ac *tegumentum*, nam subditur, *et potuit tegumentum tentorii*. Tegebat Tabernaculi tegumentum ipsas cortinas, quia cortinas, quibus tentorium constabat, non motio latera vestiebant, sed etiam pro tecto erant inferiore, cui tecto impositi erant arictinæ pelles.

24. Posen ALTAM AUREUM SUB TETTO TESTIMONII, Ver». U. — sub tecto continente arcam, in qua erat testimonium, id est lex, sive tabulæ legis.

Costra velum. — Gravis hic est quæstio, ubi Aa iium situm fuerit altare hoc aureum, puta thymiamatis, an intra Sanctum sanctorum, an extra? ja nam fuisse intra Sanctum sanctorum censet Origenes. hom. 9 in *Ln.*, S. Augustinus, *Quast.* CLXXIII, et alii, quos sine nomine refert Theophylactus in Air-cap. ix *Hebr.*; unde S. Augustinus w *contra velum* ita accipit, ac si dictum esset, intra *velum*. Et it' probatur primo ex eo quod cap. xxx; vers. 10, ç-' dicitur : a Et deprecabitur Aaron super cornua ejus (altaris thymiamatis) semel per annum in pñTA sanguine;» hoc autem videtur accipiendum de Sancto «anctorum : nam in illud semel tantum in anno ingrediebatur pontifex, in Sanctum vero quotidie. Secundo, quia III Rej. cap. vi, vers. 22, Sowdo dicitur : «Sed et totum altare oraculi texit auro,» quod non aliud esse potest, quam altare thymiamatis : erat ergo hoc altare oraculi, id est intra oraculum, et Sanctum sanctorum. *Tertio*, *Hebr.* Tnu cap. ix, vers. 3, Sancta sanctorum dicuntur habuisse aureum thuribulum ; hoc autem non videtur aliud esse quam altare thymiamatis : nam Apostolus hujus altaris alio nomine non meminit, cum describit ea quæ erant in tabernaculo; nec Moses thuribuli istius meminit, quod ab altari thymiamatis distinctum, positum fuerit intra Sanctum sanctorum.

Accedit et ratio : altare enim illud factum erat Qwto. ad thymia coram Deo adolendum; ergo ponendum erat intra Sancta sanctorum ante arcam, ubi maxime Deus suam præsentiam exhibebat.

Verum dico cum S. Hieronymo, Theophylacto in *Hebr.* cap. ix, Beda, lib. III De *tabem*, cap. xi et su, S. Thoma, I It, *Quast.* CII, art. 4. ad 6, »I Inuus Lyrano, Abulensi, Cajetano, Lipomano, Ribera I ta et aliis, altare thymiamatis fuisse extra Sanctum S'«W' sanctorum, ideoquo inter illud et altare hoc medium fuisse velum. Est hæc expressa sententia Josephi, III Anfiq. vit et vm, cap. n. Probatur *primo*, ex eo quod cap. XXX, vers. 6, dicitur : «Pones r'«Ba' altare contra velum, quod ante aream pendet,» ubi hebraico est, *coram velo*, vel *ante edum*, non autem, intra velum.

Secundo, quia hoc cap. xi, vers. 4 et 5, ubi ordo s-cauda, tabernaculi describitur, dicitur quod Moses posuit arcam in tabernaculo, et appendit ante eam velum; deinde posuit mensam in tabernaculo, et candelabrum, et altare thymiamatis contra velum : ergo non erat hoc altare post velum, intra Sanctum sanctorum, sed ante, videlicet cum mensa et candelabro.

Tertio, quia, ut cap. xxx, vers. 8, dicitur, quod Tidio debebat adolere sacerdos incensum in hoc altari; Sanctum vero sanctorum tantum semel in anno ingredi poterat : ergo hoc altare non erat intra Sanctum sanctorum. Undo *Levit.* cap. xvi, vers. 18, loquens de die expiationis (de qua et

cap. xxx, vers. 10, loquitur Moses), quando sacerdos, post ingressum in Sanctum sanctorum, expinbat altare thymiamatis, sic ait : «Cum autem exierit (Sancto sanctorum) ad altare quod coram Domino est ; ■ ergo egredi debebat ex Sancto sanctorum ad altare thymiamatis : non ergo altare hoc erat intra Sanctum sanctorum.

Qwv *Quarto*, in Sanctum sanctorum ingredi tantum licebat summo sacerdoti : atqui ad altare incensi ingrediebantur, et apponebant incensum minores etiam sacerdotes, ut patet de Zacharia, *Lue.* xvm, qui cum esset de vice Abia, quæ erat octava sors sacerdotum, I *Paral.* xiv, de qua non erat summus sacerdos, sorto exiit ut poneret incensum. Quod cnim dicunt aliqui semel introisse pontificem in Sanctum sanctorum cum effuso sanguine, alias vero sæpe introisse, sed eo non effuso, plane repugnat Apostolo *ad llebr.* ix, 6 et 7, et *Le.* xvi, 2.

Ad pH- Ad primum respondeo, non loqui Dominum de incenso quod adolebatur quotidie, sed de expiatione altaris thymiamatis, quod, ut dixi argumento tertio, semel in anno cum universo tabernaculo, post ingressum in Sanctum sanctorum, a sacerdote expiatur.

Ad K- Ad secundum respondeo, dici altare oraculi, quia crat ad hoc, ut incensum evaporaret versus oraculum : unde et velum, quod interpositum crai inter Sanctum sanctorum, et Sanctum, non pertingebat a deorsum ad tectum omnino, sed superne aliqua pars relinquebatur vacua, qua fumus aromatum ingrediebatur oraculum : quamquam et altare oraculi dici possit, quia contiguum crai oraculo, non vero dissitum ab eo, uti crat altare holocaustorum; imo altare hoc thymiamatis plane respondens erat oraculo, soloque velo ab eo dissidebat; clarius id llebræa insinuant, quæ habent, *altare ad oraculum*, quod Septuaginta vertunt, *altare ante faciem oraculi*.

M ter- Ad *tertium*, interpretes nulli, ut Anselmus, 1a? S. Thomas et Lyranus in ix *ad. llebr.*, thuribulum, ‘ ‘ de quo Apostolus, esse volunt illud, quo pontifex intrans Sanctum sanctorum adolebat incensum; sed S. Augustinus et Orígenes, *hom.* 9, hic bene docent thuribulura hoc non aliud fuisse quam altare thymiamatis, idque valide confirmat Abulensis, *Quast.* VI; nam præter illa quæ argumentum proposuit, si illud thuribulura pontificis intrans Sanctum sanctorum erat in Sancto sanctorum, ergo ter ut minimum ingrediebatur pontifex Sanctum sanctorum, videlicet primo, ut efferret thuribulura; *secundo*, quando cum eo thure et igne impleto redibat, ut adoleret incensum, et suffumigaret in Sancto sanctorum; *tertio*, cum rursum egrediendum illi erat ad cineres et ignem exponendum, et regrediendum ad reponendum thuribulura; cum tamen tantum semel illi licuerit ingredi Sanctum sanctorum, idque non nisi cum thuribulo et suffitu ; nam moriturus alioqui erat pontifex, qui sine his ingrederetur, ut patet *Levit.* cap. xn, vers. 12 et 13.

Despondeo ergo, thuribulum hoc esso idem Aluro cum altari thymiamatis : neque mirum altare thuribulum dici, quia magni thuribuli instar erat, iMulu» nec alium habebat usum, quam thuribulura, videlicet ut contineret ignem et incensum. Clarius ‘ hoc est in Græco *ad llebr.* cap. ix, nam ibi hoc cur! thuribulura dicitur ft*autrz?icv, quo prorsus eodem nomine Josephus altare thymiamatis nominat, lib. III *Antiq.* cap. vn, et VI *Belli*, cap. vi; et si etymon spectes, suffumigatorium sonat : quod tam de thuribulo proprie dicto, quam de altari accipi potest. Simili terminatione OjctxsTzy.c» altare dicitur, quasi sacrificatorium.

Ad argumentum respondeo, quod dicit Apostolus Sanctum sanctorum habuisse aureum thuribulum, id est altare thymiamatis, intellige, non intra se, sed extra velum habuisse illud sibi obversum, et ob sui cultum et reverentiam erectum : unde et altare oraculi dicitur, ut dixi in responsione ad secundum. Varii cnim sunt habendi modi, ait Aristoteles in *Postprædicamentis* : sic domus habet alriuii; Rumen habet ripam ; templum habet turrem, non utique intra se : vide Hiberam, lib. *De Templo*, cap. vn. Erat ergo hoc altare coram velo directe vergens ad propitiatorium, ait Cajctanus, ac consequenter crat in medio latitudinis tabernaculi, ita ut sacerdos super illud incendens thymia et orans, faciem suam directe haberet ad propitiatorium, inlercedento tamen velo, ut sic se quasi Deo obverteret. Vide Vilalpando, pag. 341.

Ad *quartum* respondeo, erectum esso hoc altare Ad 'iUir* ad adolendum thymia coram Deo, sed non a IIIID' Beatis in coelo in clara Dei præsentia, qui significabantur Sancto sanctorum; sed ab Ecclesia militante, quæ per Sanctum significabatur : hæc cnim per velum in rcnigmate Deum cognoscit, colit et adorat; unde in Sancio, id est Ecclesia militante, non vero in Sancio sanctorum, id est in coelo, constituendum fuit hoc altare.

31. POSTQUAM OMNIA PERFECTA SUNT, OPERUIT NUBES TABERNACULUM TESTIMONII, ET GLORIA DOMINI implevit illud. — «Gloria Domini» vocatur augusta illa nubes, quæ licet esset densa, erat tamen lucida et coruscans, Deique majestatem quasi velabat et significabat. Ita S. Augustinus, *Quæst.* CLXXII. Sic *gloria* pro luco, claritate et splendore sæpe accipitur, ut Exodi cap. xxiv, vers. 17, et cap. Xxxm, vers. 18 et 22; *Levit.* cap. ix, vers. 23; *Num.* cap. iv, vers. 10; III *Reg.* cap. vin, vers. 11 ; *Ecclesiastici* cap. xlv, vers. 3; *Ezech.* cap. xi, iv, vers. 4.

33. Nec poterat Moyses ingredi tectum foederis, — tum ob reverentiam majestatis Domini, inquit Cajctanus, tum quia nubes illa densa omnia operiebat, ita ut Moses videre non posset (1).

(1) Coltalo hoc loco cum *Exod.* xxiv, 13, ubi Moses dicitur ingressus medium nebula ascendisse in montem, ait R. Manasse, Mosen ibi id fecisse jubente Domino vers, it», hic autem *Exod* xl, 33, idem in se recipere fuisse reve-

Simile accidit in dedicatione templi, III Reg. cap. vin, vers. 11. Idque prima tantum vice factum est, cum dedicaretur tabernaculum ; nam alias illud ingressus est Moses.

Allegoricam causam dat S. Augustinus et Rabanus. Moses enim Judaeorum personam gerebat, quibus gloria Domini, quæ in tabernaculo est, id est gratia Christi quæ in Ecclesia est, tanquam nubes opponitur, ut cum non intelligent, non credant, ac proinde nec capiant, nec in eam intrent.

vtrj.54. 34. Proficiscebantur filii Israel per turmas suas. — Hebraice *per projectiones suos*, quibus scilicet turmalina sive per turmas proficiscebantur.

Si quando nubes tabernaculum deserebat, proficiscebantur filii Israel. — Hebraice est, si *quando nubes ascendebat, et elevabatur supra tabernaculum* : tum enim ipsa nubes, puta columna

ritum. Quæ tamen explicatio Harlmanno minime probatur. Vera hujus discrepantiæ ratio, ait, est hæc : In priori casu, *Exod. xxiv, 18*, Deus invisibiliter nubem quam mons circumlegebatur, censebatur inhabitare, ideoque non coram et in conspectu, sed e longinquo tantum præsens adesse ; dum contra in posteriori casu gloria Domini, certo loco circuinsepta, ita tabernaculum replebat, ut ex eo quasi sanctissima sede mortales omnes merito arcerentur. *Historisch-Krit. Fortchungen, etc.*, p. 126.

nubis, prima iter inibat, illudque Hebræis præibat, ut ipsi eodem sequerentur, de quo plura *Num. cap. ix.*

Mystice, columna hæc dux viæ, non in Chanaan, sed in cælum, est fides, gratia et illuminatio Spiritus Sancti : hanc fixe intueamur, hanc studiose nocte et die sequamur, ut ea nos illustres in cadeste et æternum Dei regnum deducat. Zeuxis celebris pictor, rogatus cur tam morose et exacte suas imagines quaquaversum depingeret, respondit: Pingo æternitatem. Et nos ergo studiose et exacte per omnia vitam nostram depingamus. Pinge, imo vive, Deo, vive cælo, vive æternitati.

O stupor, o amentia, o insania filiorum Adæ! Ad æternorum infinitorumque bonorum possessionem conditi estis : ut quid vos tanto affectu ad fugaces vanissimasque reclus abjicitis? Deus vos cæli hæredes, æternitatis possessores scripsit: quid tam avide terram, temporanea et caduca affectatis? Sapite, sapite, vivite æternitati.

Vos, o praecones verbi Dei, satores, inquam, æternitatis, clamate, quasi tuba exaltate vocem, vocate omnes ad æternitatem, insonate cum Christo : Poenitentiam agite, appropinquate æternitati, et vita æterna : ut quid diligitis vanitatem? vivite STERNITATE.

DOXOLOGIA

DEI SALVATORIS

EX GESTIS ET EPITOME EXODI.

Lauda, Jerusalem, Dominum : lauda Deum tuum, Sion.

Quis loquetur potentias Domini : auditas faciet omnes laudes ejus?

In exitu Israel de Ægypto : domus Jacob de populo barbaro.

Facta est Judæa sanctificatio ejus : Israel potestas ejus.

Intravit enim Israel in Ægyptum : et Jacob accola fuit in terra Cham.

Auxit ibi Deus populum suum vehementer : et firmavit cum super inimicos ejus.

Convertit cor eorum, ut odirent populum ejus : et dolum facerent in servos ejus.

Misit ad Pharaonem Moysen servum suum, et Aaronem electum Domini.

Posuit in eis verba signorum suorum, et prodigiorum in terra Cham.

Convertit aquas eorum in sanguinem : et occidit pisces eorum.

Edidit terra eorum ranas : in penetralibus regum ipsorum.

Dixit, et venit cœnomyia : et ciniphes in omnibus finibus eorum.

Posuit pluvias eorum grandinem, ignem comburentem in terra ipsorum.

Et percussit vineas eorum et ficulneas eorum : et contrivit lignum finium eorum.

Dixit, et venit locusta : et bruchus, cujus non erat numerus.

Et comedit omne fœnum in terra eorum, et omnem fructum terræ eorum.

Misit tenebras, et obscuravit : perculit eos igne et spectris in nocte horrenda.

Percussit omne primogenitum in terra eorum : primitias omnis laboris eorum.

Eduxit illos cum argento et auro : quibus spoliaverunt Ægyptum.

Egressus est populus Dei in exultatione : et electi ejus in lætitia.

Lætata est Ægyptus in protectione eorum : quia incubuit timor eorum super eos.

Expandit Dominus nubem in protectionem eorum : et ignem, ut luceret eis per noctem.

Audivit Pharaon eos concludi mari Rubro, dixit : Persequar, et interficiet eos manus mea.

Ingressus est post eos cum curribus et equibus suis in mare : et reduxit super eos Dominus aquas maris.

Filii autem Israel ambulaverunt per siccum : in medio ejus, quasi in deserto.

Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est : equum et ascensorem dejecit in mare.

Beatus es tu, Israel, quis similis tui? popule, qui salvaris in Domino.

Ascensor cœli auxiliator tuus : ipse est scutum auxilii tui et gladius gloriæ tuæ.

Dominus quasi vir pugnator : omnipotens nomen ejus.

Currus Pharaonis et exercitum ejus projecit in mare : electi principes ejus submersi sunt in mari Rubro.

Abyssi operuerunt eos : descenderunt in profundum quasi lapis.

In spiritu furoris tui, Domine, congregata sunt aquæ; stetit unda (luens utrimque instar murorum : donec pertransiret populus tuus, quem possedisti.

Flavit spiritus tuus, et operuit Ægyptios mare : submersi sunt quasi plumbum, in aquis vehementibus.

Quis similis tui in fortibus, Domine? quis similis tui? magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, et faciens mirabilia.

Maria prophetissa duxit chorum mulierum, cirque cum tympano pracinuit : Cantemus Domino gloriose.

Prælusit illa B. Marine Deipara, matri Jesu, qui nos inferno liberavit : quam proinde beatam dicent omnes generationes.

Petierunt Hebræi carnes, et venit coturnix: dedit eis Deus manna, et pane coeli saturavit eos.

Panem angelorum manducavit homo : cibaria misit eis in abundantia.

In Raphidim eduxit aquam de petra : et adaquavit eos, velut in abyssonibus.

Venit Amalee, pugnans contra Israel : orante Mose, contrivit eum Josué.

Mira Rubrum.

Pharaon mergitur.

Maria dux chori.

Aqua P*|''.

Anulus TIBC,tar*

